IACOBI CVIACII

IC. PRÆSTANTISSIMI OPERVM PRIORVM

QVÆ DE IVRE FECIT,

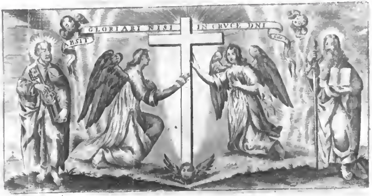
TOMVS SECVNDVS:

SEV

PARATITLA

IN LIB. IX. CODICIS IVSTINIANI.

Accedunt ad ea Enarrationes CAROLI ANNIBALIS FABROTI IC.

LVTETIÆ PARISIORVM,

Impenſis Societatis Typographicæ Librorum Officij Eccle-ſiaſtici, iuſſu Regis conſtitutæ.

M. DC. LVIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

NOBILISSIMO VIRO,

LONGEQVE OMNIVM IVRISPERITORVM PRÆSTANTISSIMO

D. PAVLO DE FOIX,

CONSILIARIO SANCTIORIS INTIMIQVE CONSESSVS CHRISTIANISSIMI REGIS.

IACOBVS CVIACIVS S.

SPERABAM *paucis diebus, in Digeſta & in Codicem me Paratitla abſoluere poſſe; idque perfectis Digeſtorum libenter ſuſceperam, ut me putabam debere præſtare. Verum ubi ad rem aggredi & me accingere cœpi, ſenſi operoſiorem eſſe, hominiſque diligentioris quam ipſe ſim, planeque cœpto deſtitiſſem, niſi me tua auctoritas deterruiſſet, qui non ceſſaſti ab eo die, quo quid in Digeſta præſtitiſſem, cognouiſti, vrgere & efflagitare, vt idem auderem in Codicem. quod & feci vix tandem magna ex parte, vt vires meæ tulerunt, an etiam vt exigebat officij mei ratio, non alium quam te iudicem fero. Quidquid id eſt, certe ſpiſſo admodum lentoque & faſtidioſo ſatis ſtudio ac labore perfeci, nec vllum vnquam mihi contigit onus ſuſtinere grauius. cætera quæ ante pertuli non pauca, qui à pueritia otioſum diem nullum vixi, cum iſto collata, curæ mihi laborive nullo fuiſſe videntur. Cauſa in me, ſi forte non in re ipſa, vel id quod langueſcat ſenſim vis illa animi & ingenij ſolertis ac capitalis quæ viguit in me dudum, vel id quod iam ingraueſcens ætas atque cauſaria ſibi placet magis in reſpondendo, adſidendo, docendo, quam in ſcribendo; ſed ex his vtrumcumque ſit in me quod cauſam difficultati & moræ dederit, res ipſa tamen profecto multum, vel dicam plus mihi negotij & moleſtiarum exhibuit. Quid, inquies, nunquid non & in Digeſta tantundem? Imo vero longe minus. Iuris enim quam Conſtitutionum facilior cognitio & tractatio eſt. illo continentur leges, edicta, S. C. certæ & Iuriſprudentum interpretationes atque reſponſa maxime inter ſe congruentia, aut repugnantia, ſi qua ſunt, ita diſpoſita, vt quæ præualeant non ſit obſcurum. Conſtitutionum vero quaſi incertum ius eſt, varium atque multiplex, & perdifficile igitur; & ſi perdifficile, pæne captu impoſſibile, vt noſtrorum verbo vtar, niſi ſcilicet (recenſebo laborem improbiſſimum) quis perdidicerit, vt ſubinde libidine principum id mutatum & perturbatum fuerit, quid illis placuerit primum, quid deinde, quid poſtremo, quidve in Republica ante illos obtinuerit, quid quaque ratione poſt illos, modo inductum, modo intermiſſum, mox reductum, rurſuſque intermiſſum, aut abolitum fuerit. & quid Iuſtinianus poſtremus omnium quorum quidem placita hic liber habet, (nam & alij poſt ſecuti ſunt, quibus Iuſtiniano quod placuit magna ex parte diſplicuit, cuius etiam varietatis & inconſtantiæ rerum ἀναθεώρησις perquam neceſſaria eſt) quid, inquam, Iuſtinianus tandem effecerit Conſtitutionibus multis, quibus hunc librum ſparſit, quid his quæ hunc librum conſecutæ ſunt, ſane omnibus omni iuris ſcientia re-*

fertiſſimis, adeo vt qui earum teneat vim, originem, atque proceſſum, hunc ego facile ſim habiturus pro doctiſſimo Iuriſconſulto, ac pæne pari Triboniano ipſi. quo ego tandem cognito pondere earum Conſtitutionum, quas ſuo Imperatori eum perſuaſiſſe certo certius eſt, mihi gaudeo, quod cognouerim eam ætatem non tuliſſe excellentiorem in iure ciuili, quod vtique & ſine illius ope curaque prorſus intercidiſſet. Denique ita cenſeo, Codicis maius eſſe opus, maiuſque negotium, vel quia eo quem Digeſta requirunt orbe, eo inſtructo, eaque, vt ita dicam, ſupellectile rerum ac diſciplinarum omnium quantumuis licet magna, exigat longe maiorem: fruſtra enim Codici datur opera, niſi & Digeſtorum, & alia pleraque adminicula ſuppetant, cum tamen Digeſta Codicis adminiculo nequaquam indigeant. ex quo palam eſt quam mihi fuerit negotioſa iſta prouincia. quod etiam abunde coarguit opus, vel ne quis ſuccenſeat opuſculum tribus poſtremis libris imperfectum, in quos, præter quæ edidi iamdudum, ſupereſt aliquid quod deſideres, & deſiderem etiam ipſe, quod ad titulorum rationem attinet, ſed malui quaſi interiungere veluti iam longo labore defeſſus, quam te diutius expectatione ſuſpenſum detinere, id quod reſidet, vbi paulisper adquieuiſſem, ſperans me daturum, & vero daturus, ſi iuſſeris, altera editione. Idem quoque magis coarguunt vberiora Paratitla iſthæc, quæ feci quam priora, non alia quam rei ſubiectæ pondere & grauitate compulſus: quodque ſi hæc attente legeris, ſenties me quorum beneficio opus texeretur ſplendidius, multa ſcrinia reſignaſſe, peruolutaſſe, pertentaſſe, perquiſiſſe multa, excogitaſſe, adinueniſſe, & neſcio vnde ex abdito eruiſſe plurima, ius ciuile ornatius illuſtriuſque feciſſe non minorem in modum, breui quidem, ſed puro aptoque libello, quippe cum nec in eum ex lamis luſtriſve quidquam intulerim, ſed ex liquidis tantummodo fontibus iuris & decoris optimarum artium ſtudiis, non ἐκ τῶν συγκλύδων, καὶ τῶν συρφάκων ſcriptis, quibus plerumque aliud agitur, quam quod ipſi agunt legum auctores, non ex cathedrariis recitationibus, quibus etſi fateor ſtudioſe audiendis multis multum adoleſcentem me ſumpſiſſe temporis, quod & adoleſcentibus ſuadere ſoleo pariter vt faciant, illud ſubinde Theonis iterans, τὴν ἀκρόασιν τὶς ἐκ τῶν ἀσμολόγων, καὶ μὴ πόνων τοῖς ἄλλοις ἐργασαμένων ἑτοίμως λαμβάνων, tamen modo neſcio quo mihi contigit, vt parum illis, aut nihil proficerem. Vnum è multis quos audiui Ferrerium excipio ſummum & admirabilem Iuriſconſultum, quo nemo publice docuit, vel docebit vnquam, ornatius, ſubtilius, facilius, ſideve & diligentia maiore, nemo qui audierit, dicet ſecus: huius ego acroamata & recitationes aliquot de ſeruitutibus, de lege Falcidia, de legatis, de eo quod intereſt, vt L. Craſſi orationes de lege Seruilia ſibi M. Tullius ait, ſic mihi ſemper prædicabo fuiſſe magiſtras, nec ſi eſſent in manu, alio hodie in meis ſtudiis rectore vterer libentius, amiſiſſe me eas improuidum, vt ne linea quidem apud me ſuperſit, pudet, pigetque, & dolet ſæpenumero medius vigiliis hanc mihi non allucere facem, nec alluxiſſe etiam, ſcripta mea quod produnt nimis. Cum vero in hoc opere, qua dixi ratione verſatus ſim, ſi tuo iudicio, vel ingenij, vel curæ ſaltem teſtimonio aliquo egi me non indignum, iudiciis aliorum non valde pendeo: tibi vni ſatiſfacere, tibi vni placere, & nobilium adoleſcentum, quibus adſum, commodis vtilitatique ſeruire, vel potius tibi ſingulo placere ſatis habeo, tibi enim numquam placuero nequicquam; illorum vtilitati quo minus ſeruiam, vt cupio, vt conor, parentum quorum in imperio ſunt, præpropera feſtinatio & cæca ambitio facit, qui eos antequam ſui iudicij ſint, & his literis inſtructi, ſine quibus ius ciuile percipi non poteſt, ad nos ea lege atque ratione tranſmittunt, vt mox vixdum ſentientes guſtum diſciplinæ noſtræ, ad ſe reuocent, & rudes atque impolitos, ne dicam imperitos, in forum vel curiam impellant, quo genere, vt imiter Diodorum idem de ſapientiæ ſtudioſis quibuſdam conquerentem: ὁ πολὺς ἀπαιδευσίας περιών, περὶ πλεῖον τῆς νομικῆς ἀπέβη, καὶ μέχρι πρὸς φιλοπονίας ἀπῆλθε, περισπασθεὶς ὑπὸ βιωτικῆς χρείας. Cur vero tibi potiſſimum placere cupiam, multæ ſunt & magnæ cauſæ: placuero omnium non modo qui ſunt, ſed eorum etiam à iure condito auctoritate Iuſtiniani qui fuerunt, in eo iure facile principi, & omnium iuris ſtudioſorum patrono & amico magno, placuero homini, vt generoſiſſ. ſic ſanguine edito omnium Galliæ procerum nobiliſſ. & pro ſua integritate ac ſapientia, quam cum illuſtri nobilitate

conuenienter ſociauit, atque coniunxit, à regibus noſtris iure & merito omnibus rebus ampliſſ. atque honorificentiſsimis ornatiſsimo. & hoc ſi mihi Deus dederit, nihil eſt cur morer me, ſi qui mortales felices ſunt, felicibus inſerere: & vt non dederit, tamen, quem omnes quotquot iuris ſtudioſi ſumus colere & venerari debemus, tanquam principem & patronum parentemque communem, quod complures alios non ignoro in ſua cauſa ſenſiſſe, in mea mirifice ſum expertus, æquum eſt ei nos omnes omnia noſtra ſtudia, omnia ſumma deuouere atque deferre. quid ceſſamus? quid ceſſauimus tamdiu? quis nos ante tenuit torpor? equidem incipiam te auſpice, tametſi ſero, ſi non iniucunde acceperis, ſi non improbaueris, non tamen infeliciter. tua approbatio penſabit omnem culpam. tui autem nominis, cui hoc conſecro, amplitudo & gloria, vt ſpero, cæteris commendabit donum. Gentile nomen dico, cuius memoriam conſeruant literæ, & monumenta vetuſtatis, concelebrat etiam hodie ſermo hominum quaſi recentem non multo ſecus, nempe vt ſaltum Pyrenæum, vt totam fere Nouempopulonam Narbonenſemque prouinciam ſeniones illi ſtrenuiſſimi, vnde profectus es, patres tui atque maiores, virtute imperioque ſuo ſummo rexerint diu ſumma cum laude, vt immortalem ſibi poſteriſque ſuis gloriam debellandis & ſubigendis hoſtibus comparauerint, vt aula eorum quandoque frequentior fuerit, quam ea ætate cuiuſquam regis aut principis. Gentili etiam proprium adiungo, clariſſimum ingenio acerrimo, quod contuliſti ad ſummam iuris ciuilis & perfectam cum ſanctæ & priuatæ, tum etiam publicæ & domeſticæ diſciplinæ, & antiquitatis alienæ noſtræque, & terrarum deſcriptionis, & omnium bonarum artium ſcientiam, illuſtriſſimum animi virtute, vitaque incorruptiſſima, illuſtriſſimum multis legationibus, veluti Romana, Anglica, Scotica, Veneta pro Rege regnoque ſæpius iteratis, multis honoribus, miniſteriiſque publicis maxime tuendæ pacis, cuius ſemper auctor fuiſti conſtantiſſimus in tumore, motuque veſano multorum magnorumque medius, & in ea quoque re hodie totus es. Spero & certe confido huic operi, quod conſpiciatur omnium oculis, fœneraturam luminis ſtricturam aliquam tantum tanti nominis ſplendorem, cui adiunctis interim in vicem fidemque trium poſtremorum tribus ſemper currentium Obſeruationum libris XVIII. XIX. XX. *id omne ſummiſſe ſuſpendo, obſecrans pro tua bonitate, vt boni conſulas bonum animum, nec fallas opinionem quam ſemper habui de te, nihil à me poſſe proficiſci, quod per tibi gratum non ſit. Vale Auarici Biturigum Id. Mar.* M. D. LXXIX.

CAROLVS ANNIBAL FABROTVS
LECTORI S.

PARATITLA Cuiacij in nouem libros Codicis, exquiſita quæque ingenia, velut opus abſolutiſſimum laudant & prædicant: hæc enim ſcripſit iam ſenex, & cum iure meritoque principem locum inter iuris interpretes ſibi vindicare poterat. vnde ſtilus eius conciſus & breuis, qualis eſſe ſolet ætate iam affecta, & eruditio latens, negotium ita pleriſque facit, vt ſi quando mentem eius perceperint, magnum ſe feciſſe arbitrentur. Sed & ipſe non indoctis ſe ſe ſcribere dictitabat, vt olim Gaudentius Philoſophus: ἀείδω ξυνετοῖσι, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι.

In Introductione harmonica.

Indoctis non canto, procul, procul eſte profani.

Ea re cum cæteris Cuiacium antiſtare non ipſe modo cognouerim, ſed & omnes qui in Iuriſprudentia bene ſubactum ingenium habent, idem ſentiant, rem non ingratam facturum me exiſtimaui, ſi quantum poteſt, ſtudioſis adoleſcentibus heic præirem, præmonſtraremque vias diſcendi, ac intelligendi. Ardua quidem res eſt, & quæ hominem haut vulgaris eruditionis deſideret, ſiue legum capita notanda, ſiue interpretum præcipui ſententia vbique aperienda, ſiue denique verba eius à vulgari conſuetudine remotiora, interpretatione adiuuanda ſint. Sed quod ingenia feliciora nullo, vel exiguo labore peragerent, id nos aſſiduo & improbo ſtudio, ac diligentia forte an aſſecuti ſumus. *Nihil eſt quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura.* Τοῦτο καὶ ἅμα τὸ Σωκρατικὸν λογισάμενοι, ὡς τοῦ Θεοῦ συλλαμβάνοντος, πάνυ εἰκὸς καὶ ἐπὶ τέλος ἡμᾶς τῆς σπουδῆς ἐλθεῖν. Enarrationes autem in libros nouem ad finem tandem deduximus, vt nunc integer prodeat, & ſine membrorum damno partus hic ingenij noſtri. Ipſe quidem Cuiacius Paratitla ſua plenius interdum in Recitationibus ad Codicem interpretatur, vt alterius opera & explanatione egere non videantur. Neque tamen rerum æquus arbiter ibit inficias, operam noſtram haut futuram ἀνόνητον, & ſine fructu. Vbi Cuiacius interpretem non deſiderat, prælucetque ſibi, lucem luci non addimus. Vbi ſilet, vel ſubobſcurus eſſe videtur, ibi quædam addimus, & faculam noſtram ei allucere volumus. Sed & auctorum nomina, vel legum capita, quæ Cuiacius omiſerat, ipſi exhibemus, non quod illum eo nomine culpemus, ſed quod hæc neſcio quomodo legentis animum magis expleant. Iam ipſos iuris interpretes, qua Latinos, qua Græcos, qua editos, qua ineditos per quos profecit, fortaſſe noſſe tibi non erit inutile: vel enim ipſe eiſdem auctoribus veteris in iure reddendo, reſpondendo, vel interpretando, quibus vir maximus ſoleret vtebatur: vel certe ipſos conſulere tibi volupe erit. Denique hoc egimus, vt ſtupenda Cuiacij lectio, prudentia ſumma, & eximia doctrina omnibus nota eſſet. Erunt fortaſſe qui putent quædam in hoc Cuiacij opere notanda, quæ tamen nos vbique ſecuti ſumus, quaſi religio fuerit ab eius ſententia abire. Verum ſi non vitio malignitatis humanæ, ſed quod viro magno aliquid exciderit, arguant, meminiſſe debebunt, Θεοῦ μόνου εἶναι τὸ ἀνεπίληπτον. Imo rectius hoc diceretur παρόραμα, quam ἁμάρτημα, vt de ſententia quadam Eudoxi & Arati haut probanda ſcribit Ipparchus Bithynus. Poſtremo, Lector candide, latere te non debet, beneficio v. c. doctiſſimique D. Pugetij Senatoris Tholoſani ad nos perueniſſe Notas quaſdam in Cuiacium Petri Fabri Saniorianі, viri omni doctrinæ genere præcellentis, quas luce dignas mecum cenſuerunt viri non indocti. Alia ei interdum ſedet ſententia, quam Cuiacio noſtro. Cuius ſententiam magis ſequaris, tui, Lector, erit arbitrij. Ego quid exiſtimem heic in medio relinquo: interpretis enim officio fungi volui, non cenſoris. Sunt & apud me nonnullæ in alia Cuiacij opera eiuſdem Fabri Notæ, quibus nec te fraudabo, ſi hanc Notarum veluti delibationem non improbari cognouero. His igitur fruere Lector, & faue.

Seneca.

Eutocius in Archimedem, περὶ σφαίρας καὶ κυλίνδρου.

Aſterius homil. 5.

In Euclid. & Ar. Phænom. lib. 1. p. 8.

INDEX TITVLORVM

QVI IN PARATITLIS IAC. CVIACII IN LIBROS IX. Codicis Iuſtiniani reperiuntur.

LIBER I.

TIT. I. De Summa Trinitate, & fide Catholica, & vt nemo de ea publice contendere audeat, 4. & ſeq.
Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 2. de ſacroſanctis Eccleſiis, & de rebus & priuilegiis earum, 8. col. 1
Enarratio, 9. col. 1. & ſeq.
T. 3. de Epiſcopis & Clericis, & orphanotrophiis, & brephotrophiis, & ptochiis, & xenodochiis, & aſceteriis, & monachis, & priuilegiis eorum, & caſtrenſi peculio, & de redimendis captiuis, & de nuptiis Clericorum vetitis, ſeu permiſſis, 11. col. 1. & ſeq.
Enarratio, 12. col. 1. & ſ.
T. 4. de Epiſcopali audientia, & de diuerſis capitulis quæ ad ius, curamque & reuerentiam Pontificalem pertinent, 16. col. 2. & ſeq.
Enarratio, 17. col. 1. b. c. & ſ.
T. 5. de Hæreticis, & Manichæis & Samaritis, 18. col. 1. b. & ſeq.
Enarratio, ibid. col. 2. & ſeq.
T. 6. ne ſanctum Baptiſma iteretur, 19. col. 2
Enarratio, 20. col. 1. a. & ſ.
T. 7. de Apoſtatis, 21. c. d. 1
Enarratio, 21. Cod. & ſeq.
T. 8. nemini licere ſignum Saluatoris Chriſti humi, vel in ſilice vel marmore ſculpere aut pingere, 22. col. 1
Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 9. de Iudæis & Cælicolis, 23. col. 1
Enarratio, col. 2
T. 10. ne Chriſtianum mancipium Hæreticus, vel Iudæus, vel Paganus habeat, vel poſſideat, vel circumcidat, 24. col. 1
Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 11. de paganis, ſacrificiis & templis, ibid. col. 2
Enarratio, ibid. & 25
T. 12. de his qui ad Eccleſiam confugiunt, vel ibi exclamant, 25. col. 2
Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 13. de his qui in Eccleſiis manumittuntur, 26. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 14. de legibus & conſtitutionibus principum, & edictis, ibid. & col. 2
Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 15. de mandatis principum, 27. col. 1
Enarratio, ibid. col. 2
T. 16. de Senatuſconſultis, 27. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 17. de veteri iure enucleando, & de auctoritate iuriſprudentum qui in digeſtis referuntur, ibid. & 28. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 18. de iuris & facti ignorantia, 28. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 19. de precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus ſupplicare liceat, 29. b
Enarratio, ibid.
T. 20. quando libellus principi datus litis conteſtationem facit, 29. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 21. vt lite pendente, vel poſt prouocationem, aut definitiuam ſententiam nulli liceat Imperatori ſupplicare, 30. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 22. ſi contra ius, vel vtilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid poſtulatum, vel impetratum, ibid. & col. 2
Enarratio, ibid.
T. 23. de diuerſis reſcriptis & pragmaticis ſanctionibus, 30. col. 2. & 31. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 24. de ſtatuis & imaginibus, 31. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 25. de his qui ad ſtatuas confugiunt, ibid. & 32. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 26. de officio præfectorum prætorio Orientis, & Illyrici, 32. col. 1
Enarratio, col. 2
T. 27. de officio præfecti prætorio Africæ & omni eiuſdem diœceſeos ſtatu, 33. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 28. de officio præfecti vrbi, ibid. & col. 2
Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 29. de officio magiſtri militum, ibid.
Enarratio, col. 2
T. 30. de officio quæſtoris, 34. col. 2. & 35. col. 1
Enarratio, 35. col. 1. & 2
T. 31. de officio magiſtri officiorum, 35. col. 2. 36. col. 1
Enarratio. ibid. & col. 2
T. 32. de officio Comitis ſacrarum largitionum, 36. col. 2
Enarratio, 37. col. 1
T. 33. de officio Comitis rerum priuatarum, 37. col. 2
Enarratio, 38. col. 1
T. 34. de officio Comitis ſacri patrimonij, ibid.
Enarratio, col. 2
T. 35. de officio Proconſulis & Legati, 38. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 36. de officio Comitis Orientis, 39. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 37. de officio præfecti Auguſtalis, ibid.
Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 38. de officio Vicarij, 39. col. 2
Enarratio, 40
T. 39. de officio prætoris, 40. col. 2. 41. col. 1
Enarratio, 41. col. 1
T. 40. de officio Rectoris prouinciæ, 41. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 41. vt nulli patria ſua adminiſtratio ſine ſpeciali permiſſu principis permittatur, 42. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 42. de officio Præfecti annonæ, ibid. & col. 2

Digitized by Google

Enarratio, *ibid. col.* 2
T. 43. *de officio Præfecti vigilum*, *ibid. & 43. col.* 1
Enarratio, *ibid.*
T. 44. *de officio ciuilium iudicum*, 43. *col.* 1. *&* 2
Enartatio, *col.* 2
T. 45. *de officio militarium iudicum*, 43. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 46. *de officio Tribuni & Comitis rei militaris*, 44. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 47. *ne Comitibus rei militaris, vel Tribunis lauacra præſtentur*, 44
Enarratio, *ibid.*
T. 48. *de officio diuerſorum iudicum*, ibid. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 49. *vt omnes iudices tam ciuiles, quam militares poſt adminiſtrationem depoſitam* 50. *dies in ciuitatibus, vel certis locis permaneant*, 44. col. 2. & 45. col. 1
Enarratio, *ibid. col.* 1
T. 50. *de officio eius qui vicem alicuius iudicis obtinet*, 45. col. 1. & 2
Enarratio, *col.* 2
T. 51. *de Adſeſſoribus domeſticis, & Cancellariis iudicum*, 46. col. 1
Enarratio, *ibid. & col.* 2
T. 52. *de Annonis & capitu adminiſtrantium, aliorumve publicas ſolicitudines gerentium, vel eorum qui aliquam conſecuti ſunt dignitatem*, 47. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 53. *de contractibus iudicum, vel eorum qui ſunt circa eos, & de inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne adminiſtrationis tempore proprias ædes ædificent, ſine ſanctione pragmatica*, 47. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 54. *de modo multarum quæ à iudicibus infliguntur*, 48. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 55. *de defenſoribus ciuitatum*, 48. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 56. *de magiſtratibus municipalibus*, ibid.
Enarratio, 49. col. 1
T. 57. *de officio iuridici Alexandriæ*, ibid.
Enarratio, *col.* 2

LIBER II.

TIT. 1. D*E edendo*, 50. col. 1
Enarratio, *ibid. & col.* 2
T. 2. *de in ius vocando*, 51. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 3. *de pactis*, 51
Enarratio, *ibid.*
T. 4. *de tranſactionibus*, 52
Enarratio, *ibid.*
T. 5. *de errore calculi*, 52. col. 2
Enarratio, 53. *col.* 1
T. 6. *de poſtulando*, 53. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 7. *de Aduocatis diuerſorum iudiciorum*, 53. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 8. *de Aduocatis fiſci*, 54. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 9. *de errore Aduocatorum, vel libellos ſeu preces concipientium*, ibid. & ſeq.
Enarratio, 55. *col.* 1
T. 10. *vt quæ deſunt Aduocatis Partium iudex ſuppleat*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 11. *de cauſis ex quibus infamia alicui non irrogatur*, 55. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 12. *de procuratoribus*, 56. col. 1
Enarratio, *ibid. & col.* 2
T. 13. *ne liceat potentioribus litigantibus praſtare, vel actiones in ſe transferre*, 57. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 14. *de his qui potentiorum nomine titulos prædiis adſigunt, vel eorum nomina in lite prætendunt*, 57. col. 2
Enarratio, 58. *col.* 1
T. 15. *vt nemo priuatus titulos prædiis ſuis vel alienis imponat, vel vela regia ſuſpendat*, 58. col. 1
Enarratio, *ibid. col.* 2
T. 16. *vt nemini liceat ſine iudicis auctoritate ſigna imponere rebus quas alius tenet*, 59. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 17. *ne fiſcus, vel reſpublica procurationem alicui, patrocinij cauſa in lite præſtet*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 18. *de negotiis geſtis*, ibid. & col. 2
Enarratio, *ibid. & ſeq.*
T. 19. *de his quæ vi, metuſve cauſa geſta ſunt*, 60. col. 1
Enarratio, *ibid. col.* 2

T. 20. *de dolo malo*, 61. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 21. *de in integrum reſtitutione minorum*, 61. col. 2
Enartatio, *ibid. & 62. col.* 1
T. 22. *de filio minore*, 62. col. 1. & 2
Enarratio, *col.* 2
T. 23. *de fideiuſſoribus minorum*, 62. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 24. *ſi tutor vel curator interuenerit*, 63. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 25. *ſi in communi, eademque cauſa in integrum reſtitutio poſtuletur*, 63. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 26. *ſi aduerſus rem iudicatam*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 27. *ſi aduerſus venditionem*, ibid. & 63. col. 1
Enarratio, 63. *col.* 1
T. 28. *ſi aduerſus venditionem pignorum*, ibid.
Enarratio, *ibid. col.* 2
T. 29. *ſi aduerſus donationem*, 64. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 30. *ſi aduerſus libertatem*, 64. col. 2
Enarratio, 65. *col.* 1
T. 31. *ſi aduerſus tranſactionem vel diuiſionem minor reſtitui velit*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 32. *ſi aduerſus ſolutionem à debitore, vel à ſe factam*, ibid. & col. 2
Enarratio, 65. *col.* 2
T. 33. *ſi aduerſus dotem*, 65. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 34. *ſi aduerſus delictum ſuum*, 66. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 35. *ſi aduerſus vſucapionem*, ibid. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 36. *ſi aduerſus fiſcum*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 37. *ſi aduerſus creditorem*, ib.
Enarratio, 67. *col.* 1
T. 38. *ſi vt ſe hereditate abſtineat*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 39. *ſi vt omiſſam hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem, vel quid aliud adquirat*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 40. *in quibus cauſis in integrum*

grum reſtitutio neceſſaria non eſt, 67. col. 2.
Enarratio, *ibid. & ſeq.*
T. 41. *qui & aduerſus quos in integrum reſtitui non poſſunt,* 68. col. 1.
Enarratio, *ibid.*
T. 42. *ſi minor ſe maiorem dixerit. vel probatus fuerit,* 68. col. 2.
Enarratio, *ibid. & 69. col.* 1.
T. 43. *ſi ſæpius in integrum reſtitutio poſtuletur,* 69. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 44. *de his qui veniam ætatis impetrauerunt,* ibid. col. 1. & 2
Enarratio, 69. *col.* 2
T. 45. *ſi maior factus ratum habuerit,* ibid.
Enarratio, 70. *col.* 1
T. 46. *vbi & apud quem cognitio reſtitutionis agitanda ſit,* 70. col. 1
Enarratio, *ibid. & ſeq.*
T. 47. *de reputationibus quæ fiunt in iudicio in integrum reſtitutionis,* 70. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 48. *etiam per procuratorem cauſam in integrum reſtitutionis agi poſſe,* ibid. & ſeq.
Enarratio, 71. *col.* 1
T. 49. *in integrum reſtitutione poſtulata, ne quid noui fiat,* ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 50. *de reſtitutionibus militum, & eorum qui reipublicæ cauſa abſunt,* ibid.
Enarratio, *ibid. col.* 2
T. 51. *de vxoribus militum, & eorum qui reipublicæ cauſa abſunt,* 72. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 52. *de temporibus in integrum reſtitutionis tam minorum & aliarum perſonarum quæ reſtitui poſſunt, quam heredum eorum,* 72. col. 2
Enarratio, 73. *col.* 1
T. 53. *quibus ex cauſis maiores in integrum reſtituuntur,* ibid.
Enarratio, *ibid. & ſeq.*
T. 54. *de alienatione iudicij mutandi cauſa facta,* 73. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 55. *de receptis arbitris,* 74. col. 1
Enarratio, *ibid. col. 2. & ſeq.*
T. 56. *de ſatiſdando,* 75. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 57. *de formulis & impetrationibus actionum ſublatis,* 75. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 58. *de iureiurando propter calumniam dando,* 76. col. 1
Enarratio, *col.* 2

LIBER III.

TIT. I. DE *iudiciis,* 77
Enarratio, *ibid. col.* 2.
T. 2. *de ſportulis & ſumptibus in diuerſis iudiciis faciendis, & de executoribus litiũ,* ibid. & ſeq.
Enarratio, 78. *col.* 1. & 2
T. 3. *de pedaneis iudicibus,* 78. col. 2
Enarratio, *ibid. & 79. col.* 1
T. 4. *qui pro ſua iuriſdictione iudices dare, dariue poſſunt,* ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 5. *ne quis in ſua cauſa iudicet, vel ius dicat,* 79. col 2.
Enarratio, *ibid.*
T. 6. *qui legitimam perſonam in iudiciis habent vel non,* ibid. & ſeq.
Enarratio, 80. *col.* 1
T. 7. *vt nemo inuitus agere vel accuſare cogatur,* ibid.
Enarratio, *ibid. col.* 2
T. 8. *de ordine iudiciorum,* ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 9. *de litis conteſtatione,* ibid. & ſeq.
Enarratio, 81. *col.* 1
T. 10. *de pluſpetitionibus,* ibid. c. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 11. *de dilationibus,* 81. *col.* 2.
Enarratio, *ibid.*
T. 12. *de feriis,* 82. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 13. *de iuriſdictione omnium iudicum, & de foro competenti,* ibid. col. 2
Enarratio, 83. *col.* 1. & 2
T. 14. *quando imperator inter pupillos, vel viduas, vel miſerabiles perſonas cognoſcat, & ne exhibeatur,* 83. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 15. *vbi de criminibus agi oportet,* 84. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 16. *vbi de poſſeſſione agi oportet,* 85. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 17. *vbi fideicommiſſum peti oportet,* 85. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 18. *vbi conueniatur qui certo loco dare promiſit,* 85. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 19. *vbi in rem actio exerceri debeat,* ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 20. *vbi de hereditate agitur; & vbi heredes ſcripti in poſſeſſionem mitti poſtulare debeant,* 86. col. 1.
Enarratio, *ibid.*
T. 21. *vbi de ratiociniis tam publicis quam priuatis agi oportet,* 86. col. 1
Enarratio, *col.* 2
T. 22. *vbi cauſa ſtatus agi debeat,* ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 23. *vbi quis curiali, vel cohortali, aliave conditione conueniatur.* 87. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 24. *vbi Senatores vel clariſſimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur,* ibid.
Enarratio, 87. *col.* 2
T. 25. *in quibus cauſis militantes fori præſcriptione vti non poſſunt,* 87. col. 2
Enarratio, *ibid. & ſeq.*
T. 26. *vbi cauſæ fiſcales vel diuinæ domus, hominumque eius agantur,* 88. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 27. *quando liceat vnicuique ſine iudice vindicare ſe, vel publicam deuotionem,* ibid. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 28. *de inofficioſo teſtamento,* 89. col. 1
Enarratio, *ibid. col. 2. & ſeq.*
T. 29. *de inofficioſis donationibus,* 90. col. 1
Enarratio, *ibid. col.* 2.
T. 30. *de inofficioſis dotibus,* 91. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 31. *de petitione hereditatis,* ibid. & col. 2
Enarratio, *col.* 2
T. 32. *de rei vindicatione,* 92. col. 1. & 2
Enarratio, *ibid. col. 2. & 93. col.* 1
T. 33. *de vſufructu & habitatione & miniſterio ſeruorum,* 93. co. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 34. *de ſeruitutibus & de aqua,* 94. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 35. *de lege Aquilia,* 94. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 36. *familiæ erciſcundæ,* 95. col. 1.
Enarratio, *ibid. & col.* 2
T. 37. *communi diuidundo,* 95
Enarratio, *ibid.*
T. 38. *communia vtriuſq; iudicij*

tam familiæ, quam communi diuidundo, 96.col.1
Enarratio, ibid. & col.2
T.39. finium regundorũ, 96.col.2
Enarratio, ibid.
T.40. de conſortibus eiuſdem litis, 97.col.2
Enarratio, 98. col.1
T.41. de noxalibus actionibus, ib.
Enarratio, ibid.
T.42. ad exhibendam, ibid.col.2
Enarratio, ibid.
T. 43. de alea luſu & aleatoribus, 99.col.1
Enarratio, ibid.col.2
T. 44. de religioſis & ſumptibus funerum, 100.col.2
Enarratio, ibid. & 101

LIBER IV.

TIT. I. DE rebus creditis & de iuriurando, 102.col.1
Enarratio, ibid. & 103.104. per tot.
T.2. ſi certum petatur, col.2
Enatratio, 105.106
T.3. de ſuffragio, 107.col.1
Enarratio, ibid. & ſeq.
T.4. de prohibita ſequeſtratione pecuniæ, ibid.
Enartatio, ibid.
T.5. de condictione indebiti, 108. col.1
Enarratio, ibid.col.2. & 109
T.6. de condictione ob cauſam datorum, 109.col.1. & 2
Enarratio, ibid.col.2
T.7. de condictione ob turpem cauſam, 110.col.1
Enarratio, ibid.col.1. & 2
T.8. de condictione furtiua, ibid. col.2. & 111.col.1
Enarratio, ibid. & col.2
T.9. de condictione ex lege, & ſine cauſa, vel iniuſta cauſa, 111. col.2. & 112.col.1
Enarratio, 112.col.1. & 2
T.10. de obligationibus & actionibus, 113.col.1
Enarratio, ibid.
T.11. vt actiones ab heredibus & contra heredes incipiant, ibid. col.1. & 2
Enarratio, col.2. & ſeq.
T.12. ne vxor pro marito, vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur, 114.col.2
Enarratio, ibid.
T.13. ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono conueniatur, ibid.
Enartatio, ibid. & ſeq.
T.14. an ſeruus ex ſuo facto poſt manumiſſionē teneatur, 115.col.1
Enatratio, ibid.
T.15. quando fiſcus vel priuatus debitoris ſui debitores exigere poteſt, 115.col.2
Enattatio, ibid.
T.16. de actionibus hereditariis, 116.col.1
Enarratio, ibid. & col.2
T.17. de delictis defunctorum, in quantum heredes conueniantur, 117.col.1
Enarratio, ibid. & col.2. & ſ.
T.18. de cõſtituta pecunia, 118.co.1
Enarratio, col.2.119.col.1. & 2.120.col.1
T.19. de probationibus, 120.col. 1. & 2
Enarratio, 120.col.2.121. per tot. & 122.col.1
T.20. de teſtibus, ibid.
Enarratio, ib.col.2. & 123.co.1
T.21. de fide inſtrumentorum, & amiſſione eorum, & de antapochis faciendis, & de his quæ ſine ſcriptura fieri poſſunt, 123.col. 1. & 2
Enarratio, ibid. col.2. 124. col.1. & 2
T.22. plus valere quod agitur quam quod ſimulate concipitur, 124.col.2
Enarratio, ibid.
T.23. de commodato, 125
Enatratio, col.1. & 2. & 126. col.1.
T.24. de pignoraticia actione, 126.col.2
Enarratio, ibid. & 127.col.1
T.25. de inſtitoria & exercitoria actione, 127.col.2
Enarratio, 128.col.1. & 2
T.26. quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur, vel de peculio, ſiue quod iuſſu, aut de in rem verſo, 128.col.2. & 129.col.1
Enarratio, ibid. & col.2
T.27. per quas perſonas nobis acquiratur, 130.col.1
Enattatio, col.2. & 131.col.1
T.28. ad Senatuſconſultum Macedonianum, 131.col.1
Enarratio, ibid. & col.2
T.29. ad Senatuſconſultum Velleianum, ibid. & 132
Enarratio, 132.col.1. & 2
T.30. de non numerata pecunia, 132.col.2
Enattatio, ib. & 133.col.1. & 2
T.31. de compenſationibus, 133.co.2
Enarratio, ibid.
T.32. de vſuris, 134. col.1. & [illegible]
Enarrario, ib. col.2. & 135. col. 1. & 2.136. col.1. & 2.137.col.1
T.33. de nautico fœnore, 137.col.1
Enarratio, ib. & col.2.138.col.1
T.34. depoſiti, vel contra, 138. col.2
Enarratio, 139. & 140.
T.35. mandati vel contra, 141
Enarratio, ibid. & col.2
T.36. ſi ſeruum extra ſe emi mandauerit, 142.col.1
Enarratio, ibid. & ſeq.
T.37. pro ſocio, 142.col.2
Enarratio, 138
T.38. de contrahenda emptione & venditione, 142.col.2
Enarratio, 144
T.39. de hereditate vel actione vendita, 145.col.1
Enarratio, ibid.col.2
T.40. quæ res venire non poſſunt, & quæ vendere vel emere vetantur, 146.col.1
Enartatio, 146. col.1. & 2
T.41. quæ exportari non debeant, 147.col.1
Enarrario, 147.col.1. & 2
T.42. de Eunuchis, ibid.
Enattatio, 148.col.1
T.43. de patribus qui filios ſuos diſtrahunt, ibid.
Enarratio, ibid.
T.44. de reſcindenda venditione, 148.col.2
Enarratio, ib. & 149.co.1. & 2
T.45. quando liceat ab emptione diſcedere, 149.col.2
Enarratio, 150.col.1. & 2
T.46. ſi propter publicas penſitationes venditio fuerit celebrata, 151.col.1
Enarratio, ibid.
T.47. ſine cenſu vel reliquis fundum comparari non poſſe, ibid.
Enartatio, ibid.col.2
T.48. de periculo & commodo rei venditæ, 151
Enarratio, ibid. & 152
T.49. de actionibus empti & venditi, col.2
Enarratio, ibid.
T.50. ſi quis alteri, vel ſibi ſub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit, 153.col.1
Enarratio, ibid.
T.51. de rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerũ alienatione, vel hypotheca, 153.co.2
Enarratio, ibid.

T. 52. de communium rerum alienatione, 154. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 53. rem alienam gerentibus non interdici rerum ſuarum alienationem, ibid.
Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 54. de pactis inter emptorem & venditorẽ compoſitis, 154. col. 2
Enarratio, ib. & 155. col. 1. & 2
T. 55. ſi ſeruus exportandus veneat. 155. col. 2. 156. col. 1
T. 56. ſi mancipium ita venierit ne proſtituatur, 156. col. 1
Enarratio, ibid. & col. 2
T. 57. ſi mancipium fuerit alienatum vt manumittatur, vel contra, ibid. col. 2
Enarratio, ibid. & 157. col. 1
T. 58. de adilitiis actionibus, 157. col. 1
Enarratio, ibid. & col. 2. 158. col. 1. & 2
T. 59. de monopoliis & conuentu negotiatorum illicito, vel artificum ergolaborumque, necnon balneatorum prohibitis, illicitiſque pactionibus, 158. col. 2
Enarratio, 159. col. 1. & 2
T. 60. de nundinis & mercatibus, 159. col. 2
Enarratio, ibid. & 260. col. 1
T. 61. de vectigalibus & commiſſis, 260. col. 1. & 2
Enarratio, ibid. col. 2. & 261. col. 1. & 2
T. 62. vectigalia noua inſtitui non poſſe, 261. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 63. de commerciis & mercatoribus, ibid.
Enarratio, 261. col. 1. & 2
T. 64. de rerum permutatiane & praſcriptis verbis actione, 262.
Enarratio, 263. per tot. & 264. col. 1
T. 65. de locato & conducto, 164. col. 1
Enarratio, ibid. col. 2. & ſeq.
T. 66. de iure emphyteutico, 165. col. 1
Enarratio, ibid. & col. 2

LIBER V.

TIT. I. DE ſponſalibus & arris ſponſalitiis & proxeneticis, 167. per tot.
Enarratio, 168. col. 1
T. 2. ſi rector prouinciæ vel ad eum pertinentes ſponſalia dederint, ibid. col. 2

Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 3. de donationibus ante nuptias, vel propter nuptias & ſponſalitiis, 169. col. 1
Enarratio, ibid. col. 2
T. 4. de nuptiis, 170. col. 1
Enarratio, ibid. & col. 2. 171. col. 1. & 2
T. 5. de inceſtis & inutilibus nuptiis, 171. col. 2
Enarratio, ibid. & 172. col. 1
T. 6. de interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem ſeu curatorem liberaſque eorum, 172. col. 1. & 2
Enarratio, ibid.
T. 7. ſi quacumque praditus poteſtate, vel ad eum pertinentes ad ſuppoſitarum iuriſdictioni ſua aſpirare tentauerint nuptias, 172. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 8. ſi nuptia ex reſcripto petantur, 173. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 9. de ſecundis nuptiis, 173. col. 2
Enarratio, ibid. & 174. col. 1. & 2
T. 10. ſi ſecundo nupſerit mulier cui maritus vſumfructum reliquerit, ibid. & ſeq.
T. 11. de dotis promiſſiane vel nuda pollicitatiane, 175. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 12. de iure dotium, ib. & col. 2
Enarratio, col. 2
T. 13. de rei vxoria in ex ſtipulatu actionem transfuſa, & de natura dotibus præſtita, 175. col. 2. & 176. col. 1
Enarratio, 176. col. 1. & 2
T. 14. de pactis conuentis tam ſuper dote, quam ſuper donatione ante nuptias, & paraphernis, 176. col. 2. & 177. col. 1
Enarrario, 177. col. 1. & 2
T. 15. de dote cauta & non numerata, 177. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 16. de donationibus inter virum & vxorem, & à parentibus in liberos factis, & de ratihabitiane, 177. col. 2. 178. col. 1
Enarratio, 178. col. 1
T. 17. de repudiis & iudicio de moribus ſublato, 178. col. 2
Enarratio, ib. & 179. col. 1
T. 18. ſoluto matrimonio quemadmodum dos petatur, 179. col. 1
Enarratio, ibid. col. 1
T. 19. ſi dos conſtante matrimonio ſoluta fuerit, 179. col. 2. 180. col. 1
Enarratio, 180. col. 1
T. 20. ne fideiuſſores vel mandatores dotium dentur, 180. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 21. rerum amotarum, ib. col. 2
Enarratio, ibid. & 181. col. 1
T. 22. ne pro dote mulieri bona mariti addicantur, 181. col. 1. & 2
Enarratio, col. 2
T. 23. de fundo dotali, 181. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 24. diuortio facto, apud quem liberi morari vel educari debeant, 182. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 25. de alendis liberis ac parentibus, ibid.
Enarratio, ibid. & col. 2
T. 26. de concubinis, 182. col. 2
Enarratio, ibid. & col. 1. ſeq.
T. 27. de naturalibus liberis & matribus eorum, & ex quibus cauſis iuſti efficiantur, 183. col. 1
Enarratio, ibid. col. 2
T. 28. de teſtamentaria tutela, ib.
Enarratio, ibid.
T. 29. de confirmando tutore, 184. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 30. de legitima tutela, 184. col. 2. & 185. col. 1
Enarratio, ibid. & col. 2
T. 31. qui petant tutores vel curatores, 185. col. 2
Enarratio, 186. col. 1
T. 32. vbi petantur tutores vel curatores, ibid.
Enarratio, ibid.
T. 33. de tutoribus & curatoribus illuſtrium; vel clariſſimarum perſonarum, ibid. & col. 2
Enarratio, col. 2
T. 34. qui dare tutores vel curatores, & qui dari non paſſunt, ibid. col. 2
Enarratio, 187. col. 1
T. 35. quando mulier tutelæ afficio fungi poteſt, 187. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 36. in quibus cauſis tutorem habenti tutor vel curator dari poteſt, 187. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 37. de adminiſtratione tutorum & curatorum, & de pecunia pupillari ſumenda, vel deponenda, 188. col. 1
Enarratio, ibid.

T. 38. *de periculo tutorum & curatorum*, 188. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 39. *quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere, vel conueniri poſſunt*, ibid. & ſcq.
Enarratio, 189. col. 1
T. 40. *ſi ex pluribus tutoribus vel curatoribus omnes, vel vnus agere pro minore, vel conueniri poſſunt*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 41. *ne tutor, vel curator vectigalia conducat*, ibid. & col. 2
Enarratio, *col.* 2
T. 42. *de tutore, vel curatore qui ſatis non dedit*, 189. col. 2. 190. col. 1
Enarratio, 190. *col.* 1
T. 43. *de ſuſpectis tutoribus vel curatoribus*, ibid.
Enarratio, *ibid. & col.* 2
T. 44. *de in litem dando tutore vel curatore*, 190. col. 2
Enarratio, 191. *col.* 1
T. 45. *de eo qui pro tutore negotia geſſit*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 46. *ſi mater indemnitatem promiſerit;* ibid.
Enarratio, 191. *col.* 1
T. 47. *ſi contra matris voluntatem tutor datus ſit*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 48. *vt cauſæ poſt pubertatem adſit tutor*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 49. *vbi pupilli educari debeant*, ibid. & 192. col. 1
Enarratio, 192. *col.* 1
T. 50. *de alimentis pupillo præſtandis*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 51. *arbitrium tutelæ*, 192. col. 2
Enarratio, *ibid. &* 193. *col.* 1
T. 52. *de diuidenda tutela & pro qua parte quiſque tutorum conueniatur*, 193. col. 1. & 2
Enarratio, *col.* 2
T. 53. *de in litem iurando*, 193. col. 2. 194. col. 1
Enarratio, 194. *col.* 1. & 2
T. 54. *de heredibus tutorum vel curatorum*, 194. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 55. *ſi tutor non geſſerit*, 195. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 56. *de vſuris pupillaribus*, ibid. col. 1
Enarratio, *ibid. & col.* 2
T. 57. *de fideiuſſoribus tutorum vel curatorum*, 195. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 58. *de contrario iudicio*, 195. col. 2. 196. col. 1
Enarratio, 196. *col.* 1
T. 59. *de auctoritate præſtanda*, 196. col. 1. & 2
Enarratio, 196. *col.* 2. *& ſ.*
T. 60. *quando tutores vel curatores eſſe deſinant*, 197. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 61. *de actore à tutore ſeu curatore dando*, 197. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 62. *de excuſationibus & temporibus earum*, 197. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 63. *ſi falſis allegationibus excuſatus ſit*, 197. col. 2
Enarratio, 198. *col.* 1
T. 64. *ſi tutor vel curator reip. cauſa aberit*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 65. *de excuſationibus veteranorum*, 198. col. 1.
Enarratio, *ibid.*
T. 66. *qui numero liberorum ſe excuſant*, 198. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 67. *qui morbo*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 68. *qui ætate*, 199. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 69. *qui numero tutelarum*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 70. *de curatore furioſi, vel prodigi*, 199. col. 1. & 2
Enarratio, *ibid.*
T. 71. *de prædiis & aliis rebus minorum, ſine decreto non alienandis vel obligandis*, ibid. & 200. col. 1
Enarratio, 200. *col.* 1
T. 72. *quando decreto opus non ſit*, ibid.
Enarratio, *ibid. col.* 2
T. 73. *ſi quis ignorans rem minoris eſſe, ſine decreto comparauerit*, ibid.
Enarratio, 201. *col.* 1
T. 74. *ſi maior factus alienationem factam ſine decreto ratam habuerit*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 75. *de magiſtratibus conueniendis*, ibid. & col. 2
Enarratio, *ibid.*

LIBER VI.

TIT. 1. D*E ſeruis fugitiuis & libertis, mancipiiſque ciuitatum artificibus, & ad diuerſa opera deputatis, & ad rem priuatam vel dominicam pertinentibus*, 202. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 2. *de furtis & ſeruo corrupto*, 203. col. 1
Enarratio, *ibid. col.* 2
T. 3. *de operis libertorũ*, 204. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 4. *de bonis libertorum & iure patronatus*, ibid. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 5. *ſi in fraudem patroni à libertis alienatio facta eſt*, 204. col. 2. & ſcq.
Enarratio, *ibid.*
T. 6. *de obſequiis patronis præſtandis*, 205. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 7. *de liberis & eorum libertis*, ibid. col. 1. & 2
Enarratio, *ibid.*
T. 8. *de iure aureorum annulorum, & de natalibus reſtituendis*, 205. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 9. *qui admitti ad bonorum poſſeſſionem poſſunt, & intra quod tempus*, 206. col. 1
Enarratio, *ibid. & col.* 2
T. 10. *quando non petentium partes petentibus adcreſcunt*, 207. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 11. *de bonorum poſſeſſione contra tabulas*, 207. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 12. *de bonorum poſſeſſione contra tabulas quam prætor liberis pollicetur*, 207. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 13. *de bonorum poſſeſſione contra tabulas liberti, quæ patronis vel liberis eorum datur*, 208. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 14. *vnde liberi*, 208. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 15. *vnde liberi & vnde cognati*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 16. *de Succeſſorio edicto*, 209. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 17. *de Carboniano edicto*, 209. col. 2

Enarratio, ibid.
T. 18. vnde vir & vxor, 210
Enarratio, ibid.
T. 19. de repudianda bonorum poſſeſſione, 210. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 20. de collationibus, 210. col. 2. 211. col. 1
Enarratio, 211. col. 1. & 2
T. 21. de teſtamento militis, 211. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 22. qui teſtamenta facere poſſunt, vel non, 212. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 23. de teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinantur, 212. col. 1. & 2
Enarratio, col. 2
T. 24. de heredibus inſtituendis, & quæ perſonæ heredes inſtitui non poſſunt, ibid. col. 2
Enarratio, ibid. col. 2. & 213. col. 1
T. 25. de inſtitutionibus & ſubſtitutionibus, ſeu reſtitutionibus ſub conditione factis, 213. col. 1
Enarratio, ibid. col. 2
T. 26. de impuberum & aliis ſubſtitutionibus, 213. col. 2. & 214. col. 1
Enarratio, 214. col. 1. & 2
T. 27. de neceſſariis heredibus inſtituendis, vel ſubſtituendis, 215. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 28. de liberis præteritis vel exheredatis, 215. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 29. de poſtumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis, 216. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 30. de iure deliberandi, & de adeunda vel adquirenda hereditate, 216. col. 2
Enarratio, 217. col. 1
T. 31. de repudianda, vel abſtinenda hereditate, 217. col. 1
Enarratio, 217. col. 2
T. 32. quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciantur & deſcribantur, 217. col. 2. 218. col. 1
Enarratio, 218. col. 1
T. 33. de edicto D. Adriani tollendo, & quemadmodum ſcriptus heres in poſſeſſionem mittatur, 218. col. 1. & 2
Enarratio, 218. col. 2
T. 34. ſi quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coëgerit, ibid.
Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 35. de his quibus vt indignis hereditas aufertur & ad Senatuſconſultum Silanianum, 219. col. 1
Enarratio, ibid. & col. 2
T. 36. de codicillis, 219. col. 2
Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 37. de legatis, 220. col. 1
Enarratio, ibid. col. 2
T. 38. de verborum & rerum ſignificatione, 220. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 39. ſi omiſſa ſit cauſa teſtamenti, ibid. col. 2. & 221. col. 1
Enarratio, 221. col. 1
T. 40. de indicta viduitate, & de lege Iulia miſcella tollenda, 221. col. 1. & 2
Enarratio, 221. col. 2
T. 41. de iis quæ pœnæ nomine in teſtamento, vel codicillis relinquuntur, 221. col. 2. 222. col. 1
Enarratio, 222. col. 1
T. 42. de fideicommiſſis, 222. col. 1. & col. 2
Enarratio, ibid.
T. 43. communia de legatis & fideicommiſſis & de in rem miſſione tollenda, 222. col. 2. 223. col. 1
Enarratio, 223. col. 1
T. 44. de falſa cauſa adiecta legato, vel fideicommiſſo, 223. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 45. de his quæ ſub modo legata, vel fideicommiſſa relinquuntur, 223. col. 2
Enarratio, ibid & ſeq.
T. 46. de conditionibus inſertis tam legatis quam fideicommiſſis, & libertatibus, 224. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 47. de vſuris & fructibus legatorum vel fideicommiſſorum, 224. col. 2
Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 48. de incertis perſonis, 225. col. 2
Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 49. ad Senatuſconſultum Trebellianum, 225. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 50. ad legem Falcidiam, 226. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 51. de caducis tollendis, 226. col. 1. & 2. 227. 228. 229
Enarratio, 229. col. 1. & 2
T. 52. de iis qui ante apertas tabulas hereditatem tranſmittunt, 230. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 53. quando dies legati vel fideicommiſſi cedat, 230. col. 1. & 2
Enarratio, ibid. col. 2
T. 54. vt in poſſeſſionem legatorum vel fideicommiſſorum ſeruandorum cauſſa mittatur, & quod ſatiſdari debeat, ibid. col. 2. & 231. col. 1
T. 55. de ſuis & legitimis liberis & ex filia nepotibus ab inteſtato venientibus, 231. col. 1. & 2
Enarratio, 231. col. 2
T. 56. ad Senatuſconſultum Tertyllianum, 231. col. 2. & 232. col. 1
Enarratio, 232. col. 1
T. 57. ad Senatuſconſultum Orphitianum, 232. col. 1. & 2
Enarratio, col. 2
T. 58. de legitimis heredibus, 232. col. 2 233. col. 1
Enarratio, col. 1. & 2
T. 59. communia de ſucceſſoribus, 233. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 60. de bonis maternis, & materni generis, 233. col. 2. 234. col. 1. per tot.
Enarratio, 234. col. 2
T. 61. de bonis quæ liberis in poteſtate conſtitutis ex matrimonio, vel aliter adquiruntur, & eorum adminiſtratione, 234. col. 2. & 235. col. 1. & 2
Enarratio, 235. col. 2
T. 62. de hereditatibus decurionum, nauiculariorum, cohortalium, militum, & fabricenſium, 235. col. 2. & 236
Enarratio, col. 2

LIBER VII.

TIT. 1. De vindicta & apud conſilium manumiſſione, 237. col. 1. & 2. 238. col. 1
Enarratio, ibid. col. 1. & 2
T. 2. de teſtamentaria manumiſſione, 239. col. 2. 240. col. 1
Enarratio, 240. col. 1
T. 3. de lege Fuſia Caninia tollenda, 239. col. 1. & 2
Enarratio, col. 2
T. 4. de fideicommiſſariis libertatibus, 239. col. 2. 240. col. 1
Enarratio, 240. col. 1

Index Titvlorvm.

T.5. de dediticia libertate tollenda, 240. col. 1. & 2
Enarratio, 240. col. 2
T. 6. de latina libertate tollenda & per certos modos in ciuitatem Romanam transfuſa, 240. col. 2
Enarratio, 241. col. 1
T. 7. de communi ſeruo manumiſſa, 241. col. 1
Enarratio, ibid. col. 2
T. 8. de ſeruo pignori dato manumiſſo, 241. col. 2
Enarratio, ibid. & ſeq.
Tit. 9. de ſeruis reipublicæ manumittendis, 242. col. 1. & 2
Enarratio, 242. col. 2
T. 10. de his qui à non dominis manumittuntur, 242. col. 2
Enarratio, 243. col. 1
T. 11. qui manumittere non poſſunt, & ne in fraudem creditorum manumittantur, ibid.
Enarratio, ibid. col. 2
T. 12. qui non poſſunt ad libertatem peruenire, 243. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 13. pro quibus cauſis ſerui pro præmio accipiunt libertatem, 244. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 14. de ingenuis hominibus qui manumittuntur, 244. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 15. communia de manumiſſionibus, 245. col. 1
Enarratio, ibid. col. 2
T. 16. de liberali cauſa, 245. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 17. de adſertione tollenda, 246. col. 1
Eoartatio, col. 2
T. 18. quibus ad libertatem proclamare non licet, & de rebus eorum qui ad libertatem proclamare non prohibentur, 246. col. 2. & 247. col. 1
Enarratio, 247. col. 1
T. 19. de ordine cognitionum, ib.
Enarratio, ibid.
T. 20. de colluſione detegenda, 247. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 21. ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur, 247. col. 2. 248. col. 1
Enarratio, 248. col. 1
T. 22. de longi temporis præſcriptione, quæ pro libertate & non aduerſus libertatem opponitur, 248. col. 1
Enarratio, ibid. col. 2
T. 23. de peculio eius qui libertatem meruit, 248. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 24. de Senatuſconſulto Claudiano tollendo, 248. col. 2. 249. col. 1
Enarratio, 249. col. 1
T. 25. de nudo ex iure Quiritium tollendo, ibid.
Eoarratio, 249. col. 2
Tit. 26. de vſucapione pro emptore, vel pro tranſactione, 249. col. 2. & 250. col. 1
Enarratio, 250. col. 1
T. 27. de vſucapione pro donato, 250. col. 1. & 2
Enarratio, 250. col. 2
T. 28. de vſucapione pro dote, 250. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 29. de vſucapione pro herede, ibid.
Enarratio, ibid.
T. 30. communia de vſucapionibus, ibid.
Enarratio, 251. col. 1
T. 31. de vſucapione transformanda ſublata differentia rerum mancipi & nec mancipi, 251. col. 1. & 2
Enarratio, 252. col. 1
T. 32. de adquirenda & retinenda poſſeſſione, 252. col. 1. & 2. 253. col. 1
Enarratio, 253. col. 1. & 2
T. 33. de præſcriptione longi temporis, 253. col. 2. 254. col. 1
Enarratio, 254. col. 1
T. 34. in quibus cauſis ceſſat longi temporis præſcriptio, 255. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 35. quibus non obiiciatur longi temporis præſcriptio, ibid.
Enarratio, ibid.
T. 36. ſi aduerſus creditorem, 255. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 37. de quadriennij præſcriptione, 255. col. 2. 256. col. 1
Enarratio, 256. col. 2
T. 38. ne res dominica, vel templorum vindicatio temporis exceptione ſummoueatur, 256. col. 2. & 257. col. 1. & 2
Enarratio, ibid. col. 2
T. 39. de præſcriptione 30. vel 40. annorum, 256. col. 1. 257. per tot.
Enarratio, 258. col. 1. & 2
T. 40. de annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diuerſis temporibus & exceptionibus, vel præſcriptionibus & interruptionibus, 258. col. 2. & 259. col. 1
Enarratio, 259. col. 1
T. 41. de alluuionibus & paludibus & paſcuis ad alium ſtatum tranſlatis, 259. col. 2
Enarratio, 260. col. 1
T. 42. de ſententiis præfecti prætorio, 260. col. 1
Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 43. quomodo & quando iudex ſententiam proferre debeat, præſentibus partibus, vel vna abſente, 260. col. 2. & 261. col. 1
Enarratio, 261. col. 1
T. 44. de ſententiis ex periculo recitandis, 261. col. 1. & 2
Enarratio, 261. col. 2. & 262. col. 1
T. 45. de ſententiis & interlocutionibus, 262. col. 1. & 2
Enarratio, ibid. col. 2. & 263. col. 1
T. 46. de ſententia quæ ſine certa quantitate prolata eſt, 263. col. 1
Enarratio, col. 2
T. 47. de ſententiis quæ pro eo quod intereſt proferuntur, 263. col. 2. 264. & 265. per tot.
Enarratio 265. col. 2. & ſeq.
T. 48. ſi à non competenti iudice iudicatũ eſſe dicatur, 266. col. 1
Enarratio, ibid. & col. 2
T. 49. de pœna iudicis qui male iudicauit, vel eius qui iudicem vel aduerſarium corrumpere curauit, 266. col. 2
Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 50. ſententiam reſcindi non poſſe, 267. col. 1
Enarratio, ibid.
T. 51. de fructibus & litium expenſis, 267. col. 1. & 2
Enarratio, 267. col. 2
T. 52. de re iudicata, 267. col. 2. 268. col. 1
Enarratio, 268. col. 1
T. 53. de executione rei iudicatæ, ibid. & col. 2
Enarrario, 268. col. 2. & 269
T. 54. de vſuris rei iudicatæ, 269. col. 1
Enarratio, ibid. & ſeq.
T. 55. ſi plures vna ſententia condemnati ſint, 269. col. 2
Enarratio, ibid.
T. 56. quibus res iudicata non nocet, ibid.
Eoarratio, ibid.

Digitized by Google

INDEX TITVLORVM.

T. 57. *comminationes, epiſtolas, programmata, ſubſcriptiones auctoritatem rei iudicatæ non habere*, 269. col. 2. 270. col. 1
Enarratio, 270. *col.* 1
T. 58. *ſi ex falſis inſtrumentis vel teſtimoniis iudicatum erit*, ibid.
Enarratio, *ibid. & col.* 2
T. 59 *de confeſſis*, 270. col. 2
Enarratio, *ibid. & ſeq.*
T. 60. *inter alios acta, vel iudicata aliis non nocere*, 271. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 61. *de relationibus*, 271. col. 1. 2
Enarratio, *col.* 2
T. 62. *de appellationibus & conſultationibus*, 271. col. 2. & 272
Enarratio, 272. *col.* 1
T. 63. *de temporibus & reparationibus appellationum & conſultationum*, 272. col. 1. & 273. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 64. *quando prouocare non eſt neceſſe*, 273. col. 1. & 2
Enarratio, 273. *col.* 2
T. 65. *quorum appellationes non recipiuntur*, 273. col. 2
Enarratio, *ibid. &* 274. *col.* 1
T. 66. *ſi pendente appellatione, mors interuenerit*, 274. col. 1. & 2
Enarratio, 274. *col.* 2
T. 67. *de his qui propter metum iudicis non appellauerunt*, 274. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 68. *ſi vnus ex pluribus appellauerit*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 69. *ſi de momentaria poſſeſſione fuerit appellatum*, ibid.
Enarratio, 275. *col.* 1
T. 70. *ne liceat in vna, eademque cauſa tertio prouocare, vel poſt duas ſententias iudicũ, quas definitio præfectorũ prætorio roborauerit, eas retractare*, 275. co. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 71. *qui bonis cedere poſſunt*, 27. col. 1. & 2
Enarratio, *ibid. & ſeq.*
T. 72. *de bonis auctoritate iudicis poſſidendis, ſeu venundandis, & de ſeparationibus*, 276. col. 1
Enarratio, *ibid. col.* 2
T. 73. *de priuilegio fiſci*, 276. col. 2. 277. col. 2
Enarratio, 277. *col.* 2
T. 74. *de priuilegio dotis*, 277
Enarratio, 278. *col.* 1
T. 75. *de reuocandis iis quæ in fraudem alienata ſunt*, 278. col. 1. & 2
Enarratio, *ibid. col.* 2

LIBER VIII.

TIT. I. DE *interdictis*, 279. 280. col. 1
Enarratio, 280. *col.* 1
T. 2. *quorum bonorum*, 280. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 3. *quod legatorum*, 281
Enarratio, *ibid.*
T. 4. *vnde vi*, 281. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 5. *ſi per vim, vel alio modo abſentis poſſeſſio perturbata ſit*, 282. col. 1
Enarratio, *ibid. col.* 2
T. 6. *vti poſſidetis*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 7. *de tabulis exhibẽdis*, 283. co. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 8. *de liberis exhibendis, ſeu deducendis, & de libero homine exhibendo*, 283. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 9. *de precario & Saluiano interdicto*, 283. col. 2. & 284. col. 1
Enarratio, 284. *col.* 1
T. 10. *de ædificiis priuatis*, 284. col. 1. & 2
Enarratio, 284. *col.* 2
T. 11. *de operib. publicis*, 284. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 12. *de ratiociniis operum publicorum, & de patribus ciuitatum*, 284. col. 2. & 285. col. 1
Enarratio, 285. col. 1
T. 13. *de pignoribus & hypothecis*, 285. col. 1. & 2
Enarratio, 285. *col.* 2
T. 14. *in quibus cauſis pignus tacite contrahatur*, 285. col. 2. 286. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 15. *ſi aliena res pignori data ſit*, 286. col. 1
Enarratio, *ibid. col.* 2
T. 16. *quæ res pignori obligari poſſunt, vel non, & qualiter pignus contrahitur*, 286. col. 2
Enarratio, *ibid. &* 287. *col.* 1
T. 17. *qui potiores in pignore habeantur*, 287. col. 1
Enarratio, *ibid. & col.* 2
T. 18. *de his qui in priorum creditorum locum ſuccedũt*, 287. col. 2
Enarratio, 288. *col.* 1
T. 19. *ſi antiquior creditor pignus vendiderit*, 288. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 20. *ſi communis res pignori data ſit*, ibid. & ſeq.
Enarratio, 288. *col.* 2
T. 21. *de prætorio pignore, & vt in actionibus etiam debitorum miſſio prætorij pignoris procedat*, 288. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 22. *ſi in cauſa iudicati pignus factum ſit*, 289. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 23. *ſi pignus pignori datũ ſit*, ib.
Enarratio, *ibid.*
T. 24. *de partu pignoris & omni cauſa*, 289. col. 1. & 2
Enarratio, 289. *col.* 2
T. 25. *de remiſſione pignoris*, 289. col. 2. & 290. col. 1
Enarratio, 290. *col.* 1
T. 26. *etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri*, 290. col. 1. & 2
Enarratio, 290. *col.* 2
T. 27. *de diſtractione pignorum*, 290. col. 2. 291. col. 1
Enarratio, 291. *col.* 1
T. 28. *debitorem venditionem pignorum impedire non poſſe*, ib.
Enarratio, *ibid.*
T. 29. *ſi vendito pignore agatur*, 291. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 30. *de luitione pignoris*, 291. col. 2. & 292. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 31. *ſi vnus ex pluribus heredibus creditoris vel debitoris partem ſuam debiti ſoluerit, vel acceperit*, 292. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 32. *ſi pignoris conuentionem numeratio ſecuta non ſit*, 292. col. 1. & 2
Enarratio, 292. *col.* 2
T. 33. *de iure dominij impetrãdo*, ib
Enarratio, *ibid.*
T. 34. *de pactis pignorum & de lege cõmiſſoria in pignoribus reſcindenda*, 292. col. 2. & 293. col. 1
Enarratio, 293. *col.* 1
T. 35. *de exceptionibus ſiue præſcriptionibus*, 293. col. 1. & 2
Enarratio, 293. *col.* 2
T. 36. *de litigioſis*, 293. col. 2. & 294. col. 1
Enarratio, 294. *col.* 1
T. 37. *de contrahenda & committenda ſtipulatione*, 294. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 38. *de inutilibus ſtipulationibus*, 295. col. 1

INDEX TITVLORVM.

Enarratio, *ibid. & 2*
T. 39. de duobus reis ſtipulandi & promittendi, 295. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 40. de fideiuſſoribus & mandatoribus, 296. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 41. de donationibus & delegationibus, 296. col. 1. & 2
Enarratio, 297. *col.* 1
T. 42. de ſolutionibus & liberationibus, ibid.
Enarratio, 297. *col.* 2
T. 43. de acceptilation. 297. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 44. de euictionibus, ib. & 298. per col.
Enarratio, 299. *col.* 1
T. 45. creditorem euictianem pignoris non debere, 299. co. 2. 300. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 46. de patria poteſtate, 300. col. 1. & 2
Enarratio, *col.* 2
T. 47. de adoptionibus, 300. col. 2
Enarratio, 301. *col.* 1
T. 48. de emancipationibus liberorum, 301. col. 1. & 2
Enarratio, 301. *col.* 2. & 302. *col.* 1
T. 49. de ingratis liberis, 302. col. 1. & 2
Enarratio, *ibid. col.* 2
T. 50. de poſtliminio & redemptis ab hoſtibus, 302. co. 2. 303. co. 1
Enarratio, 303. *col.* 1
T. 51. de infantibus expoſitis liberis & ſeruis, & de iis qui ſanguinolentos emptos, vel nutriendos acceperunt, 303. col. 2. 304. col. 1
Enarratio, 304. *col.* 1. & 2
T. 52. quæ ſit longa conſuetudo, 304. col. 2. 305. col. 1
Enarratio, 305. *col.* 1. & 2
T. 53. de donationibus, 305. col. 2. 306. col. 1
Enarratio, 306. *col.* 1. & 2
T. 54. de donationibus quæ ſub modo, vel ſub conditione, vel ex certo tempore conficiuntur, 306. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 55. de reuocandis donationibus, 307. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 56. de mortis cauſa donationibus, 307. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 57. de infirmandis pœnis cælibatus & orbitatis, & decimariis ſublatis, 307. co. 2. 308. co. 1. 2
Enarratio, 308. *col.* 2
T. 58. de iure liberorum, 309

LIBER IX.

TIT. I. QVI *accuſare poſſunt,* 310. col. 1
Enarratio, 310. *col.* 2. & *ſ.*
T. 2. de accuſationibus & inſcriptionibus, 311. col. 1
Enarratio, *ibid. & col.* 2
T. 3. de exhibendis vel tranſmittendis reis, 311. col. 2
Enarratio, 312. *col.* 1
T. 4. de cuſtodia reorum, ibid.
Enarratio, 312. *col.* 2
T. 5. de priuatis carceribus inhibendis, 312. col. 2. & 313. col. 1
Enarratio, 313. *col.* 1
T. 6. ſi reus vel accuſator mortuus fuerit, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 7. ſi quis Imperatori maledixeris, 313 col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 8. ad legem Iuliam maieſtatis, 314. col. 1
Enarratio, *ibid. & col.* 2
T. 9. ad legem Iuliam de adulteriis & ſtupro, 315. col. 1
Enarratio, *ibid. col.* 1. & 2
T. 10. ſi quis eam cuius tutor fuerit, corruperit, 315
Enarratio, 316. *col.* 1
T. 11. de mulieribus quæ ſe ſeruis propriis iunxerunt, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 12. ad legem Iuliam de vi publica ſeu priuata, 316. col. 1. & 2
Enarratio, 316. *col.* 1
T. 13. de raptu virginum, vel viduarum, vel ſanctimonialium, 316. col. 2. & 317. col. 1
Enarratio, 317. *col.* 1
T. 14. de emendatione ſeruorum, 317. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 15. de emendatione propinquorum, 317. col. 2
Enarratio, 318. *col.* 1
T. 16. ad legem Corneliam de ſicariis, ibid.
Enarratio, 318. *col.* 2
T. 17. de iis qui parentes, vel liberos occiderunt, 318. col. 2. 319. co. 1
Enarratio, 319. *col.* 1
T. 18. de maleficis & mathematicis, & ceteris ſimilibus, 319. co. 1. & 2
Enarratio, 319. col. 2. 320
T. 19. de ſepulchro violato, 320. c. 2
Enarratio, *ibid. & ſeq.*
T. 20. ad legem Fabiam de plagiariis, 321. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 21. ad legẽ Viſelliã, 321. c. 1. & 2
Enarratio, 321. *col.* 2
T. 22. ad legem Corneliam de falſis, 321. col. 2. 322. col. 1
Enarratio, 322. *col.* 1. & 2
T. 23. de his qui ſibi adſcribunt in teſtamento, 322. col. 2
Enarratio, *ibid. & ſeq.*
T. 24. de falſa moneta, 323. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 25. de mutatione nominis, 323. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 26. ad legem Iuliam de ambitu, 323. col. 1. & 324. col. 1.
Enarratio, 324. *col.* 1
T. 27. ad legem Iuliam repetundarum, 324. col. 1. & 2
Enarratio, *ibid. col.* 2
T. 28. de crimine peculatus, ibid.
Enarratio, 325
T. 29. de crimine ſacrilegij, 325. col. 1. & 2
Enarratio, 325. *col.* 2
T. 30. de ſeditioſis, & his qui audent plebem contra quietem publicam colligere, 325. col. 2
Enarratio, *ibid. & ſeq.*
T. 31. quando ciuilis actio criminali præiudicet, & an vtraque ab eodem exerceri poſſit, 326. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 32. de crimine expilatæ hereditatis, 326. col. 1. & 2
Enarratio, 327. *col.* 1
T. 33. de vi bonorum raptorum, 327. col. 1. & 2
Enarratio, *ibid. col.* 2
T. 34. de crimine ſtellionatus, 327. col. 2. & 328. col. 1
Enarratio, 328. *col.* 1
T. 35. de iniuriis, 328. col. 1. & 2
Enarratio, 328. *col.* 2. & 329. *col.* 1
T. 36. de famoſis libellis, 329. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 37. de abigeis, 329. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 38. de Nili aggeribus non rumpendis, 329. col. 1. & 2
Enarratio, *col.* 2
T. 39. de iis qui latrones, vel aliis criminibus reos occultauerint, 329. col. 2
Enarratio, *ibid.*

T. 40.

T. 40. *de requirendis reis*, 330. col. 1.
Enarratio, *ibid. col.* 2
T. 41. *de quæſtionibus.* 330. col. 1 & 2
Enarratio, *col.* 2. & 331. per tot.
T. 42. *de abolitionibus*, 332. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 43. *de generali abolitione*, 332. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 44. *vt intra certum tempus criminalis quæſtio terminetur*, 332. col. 2. 333. col. 1
Enarratio, 333. *col.* 1
T. 45. *ad Senatuſconſultum Turpillianum*, 333. col. 1. & 2.
Enarratio, 333. col. 2
T. 46. *de calumniatoribus*, ibid.
Enarratio, *ibid.*
T. 47. *de pœnis*, 334. col. 1
Enarratio, *ibid.*
T. 48. *ne ſine iuſſu principis certis iudicibus liceat confiſcare*, 334. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 49. *de bonis proſcriptorum ſeu damnatorum.* 335. col. 1
Enarratio, *ibid. & ſeq.*
T. 50. *de bonis eorum qui ſibi mortem conſciuerunt*, 335. col. 2
Enarratio, *ibid.*
T. 51. *de ſententiam paſſis & restitutis*, ibid.
Enarratio, *ibid.*

INDEX ALPHABETICVS

TITVLORVM, QVI IN LIBRIS NOVEM CODICIS ſiue Paratitlis explicantur.

A

de ABIGEIS, *lib.* 9. *tit.* 37. p. 329. col. 1
de Abolitionibus lib. 9. *tit.* 42. p. 332.
de Acceptilationibus, lib. 8. *tit.* 43. p. 297
de Accuſationibus & inſcriptionibus, lib. 9. *tit.* 2. p. 311. col. 1
de Actionibus empti & venditi, lib. 4. *tit.* 49. p. 152. col. 2.
de Actionibus hereditariis, lib. 4. *tit.* 16. p. 116
de Actore & tutore ſeu curatore dando, lib. 5. *tit.* 61. p. 197. col. 1.
Ad exhibendum, lib. 3. *tit.* 42. p. 98. col. 1
Ad legem Corneliam de falſis, lib. 9. *tit.* 22. p. 321. col. 2
Ad legem Corneliam de ſicariis, li. 9. *tit.* 16. p. 318. col. 1.
Ad legem Falcidiam, lib. 6. *tit.* 50. p. 226. col. 1
Ad legem Fabiam de plagiariis, lib. 9. *tit.* 20. p. 321. col. 1
Ad legem Iuliam de adulteriis & ſtupro, lib. 9. *tit.* 9. p. 315. col. 1
Ad legem Iuliam de ambitu, lib. 9. *tit.* 26. p. 323.
Ad legem Iuliam de vi publica ſeu priuata, lib. 9. *tit.* 12. p. 316. col. 1.
Ad legem Iuliam maieſtatis, lib. 9. *tit.* 8. p. 314. col. 1.
Ad legem Iuliam repetundarum, lib. 9. *tit.* 27. p. 324. col. 1.
Ad legem Viſelliam, lib. 9. *tit.* 21. p. 321. col. 1
de Adminiſtratione tutorum & curatorum, & de pecunia pupillari fœneranda, vel deponenda, lib. 5. *tit.* 37. p. 188. col. 1
de Adoptionibus, lib. 8. *tit.* 47. p. 300. col. 2
de Adquirenda & retinenda poſſeſſione, lib. 7. *tit.* 32. p. 252. col. 1
Ad SC. Macedonianum, lib. 4. *tit.* 28. p. 131
Ad SC. Orphitianum, lib. 6. *tit.* 57. p. 232
Ad SC. Tertyllianum, lib. 6. *tit.* 56. p. 231. col. 2
Ad SC. Trebellianum, lib. 6. *tit.* 49. p. 225
Ad SC. Turpillianum, lib. 9. *tit.* 45. p. 333
Ad SC. Velleianum, lib. 4. *tit.* 29. p. 131. col. 2
de Adſertione tollenda, lib. 7. *tit.* 17. p. 246. col. 1
de Adſeſſoribus domeſticis & cancellariis iudicum, lib. 1. *tit.* 51. p. 46. col. 1
de Aduocatis diuerſorum iudiciorum, lib. 2. *tit.* 7. p. 53. col. 2
de Aduocatis fiſci, lib. 2. *tit.* 8. p. 54. col. 2
de Ædificiis priuatis, lib. 8. *tit.* 10. p. 284. col. 1
de Ædilitiis actionibus, lib. 4. *tit.* 58. p. 157. col. 1
de Alea luſu, & aleatoribus, lib. 3. *tit.* 43. p. 99. col. 1
de Alendis liberis ac parentibus, lib. 5. *tit.* 25. p. 182
de Alienatione iudicij mutandi cauſa facta, lib. 2. *tit.* 54. p. 73. col. 2.
de Alimentis pupillo præſtandis, lib. 5. *tit.* 59. p. 192. col. 1
de Alluuionibus & paludibus & paſcuis ad alium ſtatum translatis, lib. 7. *tit.* 41. p. 259
de Annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diuerſis temporibus, exceptionibus, vel præſcriptionibus, & interruptionibus, lib. 7. *tit.* 40. p. 258, col. 2.
de Annonis & capitu adminiſtrantium, vel adſeſſorum, aliorumve publicas ſollicitudines gerentium, vel eorum qui aliquam conſecuti ſunt dignitatem, lib. 1. *tit.* 52. p. 47. col. 1
An ſeruus ex ſuo facto poſt manumiſſionem teneatur, lib. 4. *tit.* 4. p. 115. col. 1
de Apoſtatis, lib. 1. *tit.* 7. p. 23 col. 2.
de Appellationibus & conſultationibus, lib. 7. *tit.* 62. p. 271. col. 2.
Arbitrium tutelæ, lib. 5. *tit.* 51. p. 192. col. 2.
de Auctoritate præſtanda, lib. 5. *tit.* 59. p. 196. col. 1

B

de BONIS *auctoritate iudicis poſſidendis, ſeu venundandis, & de ſeparationibus, lib.* 7. *tit.* 72. p. 270. col. 1
de Bonis eorum qui mortem ſibi conſciuerunt, lib. 9. *tit.* 50. p. 335. col. 2
de Bonis libertorum & iure patronatus, lib. 6. *tit.* 4. p. 204. col. 2
de Bonis maternis & materni ge-

neris, lib. 6. tit. 60. p. 233. col. 2

de Bonis proſcriptorum ſeu damnatorum, lib. 9. tit. 49. p. 335

de Bonis quæ liberis in poteſtate conſtitutis, ex matrimonio, vel aliter adquiruntur, & eorum adminiſtratione, lib. 6. tit. 61. p. 234. col. 2

de Bonorum poſſeßione contra tabulas liberti, quæ patronis, vel liberis eorum datur, lib. 6. tit. 13. p. 208. col. 1

de Bonorum poſſeſſ. contra tabulas, quam prætor liberis pollicetur, lib. 6. tit. 12. p. 207. col. 2

de Bonorum poſſeßione ſecundum tabulas, lib. 6. tit. 11. p. 207. col. 1

C

de CADVCIS *tollendis, lib. 6. tit.* 51. p. 226. col. 1

de Calumniatoribus, lib. 9. tit. 46. p. 333

de Carboniano edicto, lib. 6. tit. 17. p. 209. col. 2

de Cauſis ex quibus infamia alicui non irrogatur, lib. 2. tit. 11. p. 55. col. 2

de Codicillis, lib. 6. tit. 36. p. 219. col. 2

de Collationilus, lib. 7. tit. 20. p. 210. col. 2

de Colluſione detegenda, lib. 7. tit. 20. p. 247. col. 1

de Commerciis & mercatoribus, lib. 4. tit. 63. p. 161. col. 2

Comminationes, epiſtolas, programmata, ſubſcriptiones auctoritatem rei iudicatæ non habere, lib. 7. tit. 57. p. 269. col. 2

Communia de legatis & fideicommißis, & de in rem mißione tollenda, lib. 6. tit. 43. p. 222. col. 2

Communia de manumißionibus, lib. 7. tit. 15. p 245. col. 1

Communia de ſucceſsionibus, lib. 6. tit. 59. p. 233. col. 2

Communia de vſucapionibus, lib. 7. tit. 30. p. 250. col. 2

Communia vtriuſque iudicij tam familiæ erciſcundæ quam communi diuidundo, lib. 3. tit. 38. p. 96. col. 1

de Commodato lib. 4. titul. 23. p. 125. col. 1

de Communium rerum alienatione, lib. 4. tit. 52. p. 154. col. 1

de Communi diuidundo, lib. 3. tit. 37. p. 95. col. 2

de Communi ſeruo manumiſſo, lib. 7. tit. 7. p. 241. col. 1

de Compenſationibus, lib. 4. tit. 31. p. 133. col. 2

de Concubinis, lib. 5. titul. 26. p. 182. col. 2

de Condictione ex lege & ſine cauſa, vel iniuſta cauſa, lib. 4. tit. 9. p. 111. col. 2

de Condictione furtiua, li. 4. tit. 8. p. 110. col. 2

de Condictione indebiti, lib. 4. tit. 5. p. 108. col. 1

de Condictione ob cauſam datorum, lib. 4. tit. 6. p. 109. col. 1

de Condictione ob turpem cauſam, lib. 4. tit. 7. p. 110. col. 1

de Conditionibus inſertis tam legatis quam fideicommißis, & libertatibus, lib. 6. titul. 46. p. 224. col. 1

de Confeßis, lib. 7. tit. 59. p. 270. col. 2

de Confirmando tutore, lib. 5. tit. 29. p. 184. col. 1

de Conſortibus eiuſdem litis, lib. 3. tit. 40. p. 97. col. 2

de Conſtituta pecunia, lib. 4. tit. 18. p. 118. col. 1

de Contractibus iudicum, vel eorum qui ſunt circa eos, & inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne adminiſtrationis tempore proprias ædes ædificent, ſine ſanctione pragmatica, lib. 1. tit. 53. p. 47. col. 2

de Contrahenda emptione & venditione, lib. 4. tit. 38. p. 143. col. 2

de Contrahenda & committenda ſtipulatione, lib. 8. titul. 37. p. 294. col. 2

de Contrario iudicio, lib. 5. tit. 58. p. 195. col. 2

Creditorem euictionem pignoris non debere, lib. 8. titul. 45. p. 299. col. 2

de Crimine ſtellionatus, lib. 9. tit. 34. p. 327. col. 2

de Crimine peculatus, lib. 9. tit. 28. p. 324. col. 2

de Crimine ſacrilegij, lib. 9. tit. 29. p. 325. col. 1

de Crimine expilatæ hereditatis, lib. 9. tit. 32. p. 326. col. 1

de Cuſtodia reorum, lib. 9. tit. 4. p. 312. col. 1

de Curatore furioſi vel prodigi, lib. 5. tit. 70. p. 199. col. 1

D

DEBITOREM *venditionem pignorum impedire non poſſe, lib. 8. tit.* 28. p. 291

de Dedititia libertate tollenda, lib. 7. tit. 5. p. 240. col. 1

de Defenſoribus ciuitatum, lib. 1. tit. 55. p. 48. col. 2

Depoſiti vel contra, lib. 4. tit. 34. p. 138. col. 2

de Dilationibus, lib. 3. titul. 11. p. 81. col. 2

de Dilationibus pignorum, lib. 8. tit. 27. p. 290. col. 2

de Diuidenda tutela, & pro qua parte quiſque tutorum conueniatur, lib. 5. tit. 52. p. 193. col. 1

de Diuerſis reſcriptis & pragmaticis ſanctionibus, lib. 1. tit. 23. p. 30. col. 2

Diuortio facto, apud quem liberi morari, vel educari debeant, lib. 5. tit. 24. p. 182. col. 1

de Dolo malo, lib. 2. tit. 20. p. 61. col. 1

de Donationibus, lib. 8. tit. 53. p. 305. col. 2

de Donationibus ante nuptias, vel propter nuptias, & ſponſalitiis, lib. 5. tit. 3. p. 169. col. 1

de Donationibus inter virum & vxorem, & à parentibus in liberos factis, & de ratihabitione, lib. 5. tit. 16. p. 177. col. 1

de Donationibus quæ ſub modo, vel conditione ex certo tempore conficiuntur, lib. 8. titul. 54. p. 306. col. 2

de Dote cauta & non numerata, lib. 5. tit. 15. p. 177. col. 2

de Dotis promißione vel nuda pollicitatione, l. 5. t. 11. p. 175. c. 1

de Duobus reis ſtipulandi & promittendi, lib. 8. tit. 39. p. 295. c. 2

E

de EDENDO, *lib. 2. tit.* 1. p. 50

de Edicto D. Adriani tollendo, & quemadmodum ſcriptus heres in poſſeßionem mittatur, lib. 6. tit. 33. p. 218. c. 1

de Emancipationibus liberorum, lib. 8. tit. 48. p. 301. col. 1

de Emendatione propinquorum, lib. 9. tit. 15. p. 317. col. 2

de Emendatione ſeruorum, lib. 9. tit. 14. p. 317. col. 2

de Eo qui pro tutore negotia geßit, lib. 5. tit. 45. p. 191. col. 1

de Epiſcopali audientia, & diuerſis capitulis, quæ ad ius, curamque & reuerentiam pontificalem

pertinent, *lib.* 1. *tit.* 4. p. 16. col. 2
de *Epiſcopis*, *& clericis*, *& orphanotrophiis*, *& brephotrophiis*, *& ptochiis*, *& xenodochiis*, *& aſceteriis*, *& clericis*, *& monachis*, *& priuilegiis eorum*, *& caſtrenſi peculio* : *& de redimendis captiuis* : *& de nuptiis clericorum vetitis ſeu permiſſis*, *lib.* 1. *tit.* 3. p. 11. col. 1
de *Errore aduocatorum*, *vel libellos ſeu preces concipientium*, *lib.* 2. *tit.* 9. p. 54. col. 2
de *Errore calculi*, *lib.* 2. *tit.* 5. p. 52. col. 2
Etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri, *lib.* 8. *tit.* 26. p. 290. col. 1
Etiam per procuratorem cauſam in integrum reſtitutionis agi poſſe, *lib.* 2. *tit.* 48. p. 70. col. 2
de *Euictionibus*, *lib.* 8. *tit.* 44. p. 297
de *Eunuchis*, *lib.* 4. *tit.* 42. p. 147. col. 2
de *Exceptionibus ſiue præſcriptionibus*, *lib.* 8. *tit.* 35. p. 293. col. 1
de *Excuſationibus*, *& temporibus earum*, *lib.* 5. *tit.* 62. p. 197. col. 2
de *Excuſationibus veteranorum*, *lib.* 5. *tit.* 65. p. 198. col. 1
Ex delictis defunctorum inquantum heredes conueniantur, *lib.* 4. *tit.* 17. p. 117. col. 1
de *Exhibendis & tranſmittendis reis*, *lib.* 9. *tit.* 3. p. 311. col. 2
de *Executione rei iudicatæ*, *lib.* 7. *tit.* 53. p. 268. col. 1

F

de FALSA *cauſa adiecta legato vel fideicommiſſo*, *lib.* 6. *tit.* 44. p. 223. col. 2
de *Falſa moneta*, *lib.* 9. *tit.* 24. p. 323. col. 1
Familiæ erciſcundæ, *lib.* 3. *tit.* 36. p. 95. col. 1
de *Famoſis libellis*, *lib.* 9. *tit.* 36. p. 329. col. 1
de *Feriis*, *lib.* 3. *tit.* 12. p. 82. col. 1
de *Fideicommiſſariis libertatibus*, *lib.* 7. *tit.* 4. p. 239. col. 2
de *Fideicommiſſis*, *lib.* 6. *tit.* 42. p. 222. col. 1
de *Fide inſtrumentorum*, *& amiſſione eorum*, *& de antapochis faciendis*, *& de his quæ ſine ſcriptura fieri poſſunt*, *lib.* 4. *tit.* 21. p. 123.
de *Fideiuſſoribus & mandatoribus*, *lib.* 8. *tit.* 40. p. 296. col. 1
de *Fideiuſſoribus minorum*, *lib.* 2. *tit.* 23. p. 62. col. 2
de *Fideiuſſoribus tutorum vel curatorum*, *lib.* 5. *tit.* 57. p. 195. col. 2
de *Filiofamilias minore*, *lib.* 2. *tit.* 22. p. 62. col. 1
Finium regundorum, *lib.* 3. *tit.* 39. p. 96. col. 2
de *Formulis & impetrationibus actionum ſublatis*, *lib.* 2. *tit.* 57. p. 75. col. 2
de *Fructibus & litium expenſis*, *lib.* 7. *tit.* 51. p. 267. col. 1
de *Fundo dotali*, *lib.* 5. *tit.* 23. p. 181. col. 2
de *Furtis & ſeruo corrupto*, *lib.* 6. *tit.* 2. p. 203. col. 1

G

de GENERALI *abolitione*, *lib.* 9. *tit.* 43. p. 332. col. 2

H

de HÆRETICIS *& Manichæis & Samaritis*, *lib.* 1. *tit.* 5. p. 18. col. 1
de *Heredibus inſtituendis*, *& quæ perſonæ heredes inſtitui non poſſunt*, *lib.* 6. *tit.* 24. p. 212. col. 2
de *Heredibus tutorum vel curatorum*, *lib.* 5. *tit.* 54. p. 194. col. 2
de *Hereditate vel actione vendita*, *lib.* 4. *tit.* 36. p. 145. col. 1
de *Hereditatibus decurionum*, *nauiculariorum*, *cohortalium*, *militum & fabricenſium*, *lib.* 6. *tit.* 62. p. 235. col. 2
de *His qui ad eccleſias confugiunt*, *vel ibi exclamant*, *lib.* 1. *tit.* 12. p. 25. col. 2
de *His qui ad ſtatuas confugiunt*, *lib.* 1. *tit.* 25. p. 31. col. 2
de *His qui à non dominis manumittuntur*, *lib.* 7. *tit.* 10. p. 142. col. 2
de *His qui ante apertas tabulas hereditatem tranſmittunt*, *lib.* 6. *tit.* 52. p. 230. col. 1
de *His quibus vt indignis hereditas aufertur*, *& ad SC. Sillanianum*, *lib.* 6. *tit.* 35. p. 219. col. 1
de *His qui in eccleſiis manumittuntur*, *lib.* 1. *tit.* 13. p. 26. col. 1
de *His qui in priorum creditorum locum ſuccedunt*, *lib.* 8. *tit.* 18. p. 287. col. 2
de *His qui latrones vel aliis criminibus reos occultauerint*, *lib.* 9. *tit.* 39. p. 329. col. 2
de *His qui parentes vel liberos occiderunt*, *lib.* 9. *tit.* 17. p. 318. col. 2
de *His qui potentiorum nomine titulos prædiis adſingunt*, *vel eorum nomina in lite prætendunt*, *lib.* 2. *tit.* 14. p. 57. col. 2
de *His qui propter metum iudicis non appellauerunt*, *lib.* 7. *tit.* 67. p. 274. col. 2
de *His qui ſibi adſcribunt in teſtamento*, *lib.* 9. *tit.* 23. p. 322. col. 2
de *His qui veniam ætatis impetrauerunt*, *lib.* 2. *tit.* 44. p. 69. col. 1

I

de IIS *quæ pœnæ nomine in teſtamento*, *vel codicillis relinquuntur*, *lib.* 6. *tit.* 41. p. 221. col. 2
de *Iis quæ ſub modo legata vel fideicommiſſa relinquuntur*, *lib.* 6. *tit.* 45. p. 223. col. 2
de *Iis quæ vi*, *metúſue cauſa geſta ſunt*, *lib.* 2. *tit.* 19. p. 60. col. 1
de *Impuberum & aliis ſubſtitutionibus*, *lib.* 6. *tit.* 26. p. 213. col. 2
de *Incertis perſonis*, *lib.* 6. *tit.* 48. p. 225. col. 1
de *Inceſtis & inutilibus nuptiis*, *lib.* 5. *tit.* 5. p. 171. col. 2
de *Indicta viduitate*, *& de lege Iulia miſcella tollenda*, *lib.* 6. *tit.* 40. p. 221. col. 1
de *Infantibus expoſitis*, *liberis & ſeruis*, *& de iis qui ſanguinolentos emptos vel nutriendos acceperunt*, *lib.* 8. *tit.* 51. p. 303.
de *Infirmandis pœnis cœlibatus*, *& orbitatis*, *& decimariis ſublatis*, *lib.* 8. *tit.* 57. p. 207. col. 2
de *Ingenuis manumiſſis*, *lib.* 7. *tit.* 14. p. 244. col. 2
de *Ingratis liberis*, *lib.* 8. *tit.* 49. p. 302. col. 1
de *In integrum reſtitutione poſtu-*

lata, ne quid non viſiat, lib. 2. tit. 49. p. 71. col. 1
de In integrum reſtitutione minorum, lib. 2. tit. 21. p. 61. col. 1
de Iniuriis, lib. 9. tit. 35. p. 328. col. 1
de In ius vocando, lib. 2. tit. 20. p. 51. col. 1
de In litem dando tutore vel curatore, lib. 5. tit. 44. p. 19. col. 2
de In litem iurando, lib. 5. tit. 53. p. 193. col. 2
de Inofficioſis donationibus, lib. 3. tit. 39. p. 90. col. 1
de Inofficioſis dotibus, lib. 3. tit. 30. p. 91. col. 1
de Inofficioſo teſtamento, lib. 3. tit. 28. p. 89. col. 1
In quibus cauſis tutorem habenti tutor vel curator dari poteſt, lib. 5. tit. 36. p. 187.
In quibus cauſis ceſſat longi temporis præſcriptio, lib. 7. tit. 34. p. 255. col. 1
In quibus cauſis in integrum reſtitutio neceſſaria non eſt, lib. 2. tit. 40. p. 67. col. 2
In quibus cauſis militantes fori præſcriptione uti non poſſunt, lib. 3. tit. 25. p. 87. col. 2
In quibus cauſis pignus tacite contrahatur, lib. 8. tit. 14. p. 285. col. 2
de Inſtitoria & exercitoria actione, lib. 4. tit. 25. p. 127. col. 2
Inter alios acta vel iudicata aliis non nocere, lib. 7. tit. 60. p. 270. col. 1
de Interdictis, lib. 8. tit. 1. p. 279.
de Interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem, ſeu curatorem liberóſque eorum, lib. 5. tit. 6. p. 172. col. 1
de Inſtitutionibus & ſubſtitutionibus, ſeu reſtitutionibus ſub conditione factis, lib. 6. tit. 25. p. 213. col. 1
de Inutilibus ſtipulationibus, lib. 8. tit. 38. p. 295. col. 1
de Iudæis & Cælicolis, lib. 1. tit. 9. p. 23. col. 1
de Iudiciis, lib. 3. tit. 1. p. 77.
de Iure aureorum anulorum, & de natalibus reſtituendis, lib. 6. tit. 8. p. 205. col. 2
de Iure deliberandi, & de adeunda vel adquirenda hereditate, lib. 6. tit. 30. p. 216. col. 2
de Iure dominij impetrando, lib. 8. tit. 33. p. 292. col. 2
de Iure dotium, lib. 5. tit. 12. p. 175. col. 1
de Iure emphyteutico, lib. 4. tit. 66. p. 165. col. 1
de Iureiurando propter calumniam dando, lib. 2. tit. 58. p. 76. col. 1
de Iure liberorum, lib. 8. tit. 58. p. 309. col. 1
de Iuriſdictione omnium iudicum, & de foro competenti, lib. 3. tit. 13. p. 82. col. 2
de Iuris & facti ignorantia, lib. 1. tit. 18. p. 28. col. 2

L

de LATINA libertate tollenda & per certos modos in ciuitatem Romanam transfuſa, lib. 7. tit. 6. p. 240. col. 2
de Legatis, lib. 6. tit. 37. p. 220. col. 1
de Lege Aquilia, lib. 3. tit. 35. p. 94. col. 2
de Lege Fuſia Caninia tollenda, lib. 7. tit. 3. p. 239. col. 1
de Legibus & conſtitutionibus principum & edictis, lib. 1. tit. 14. p. 26. col. 1
de Legitima tutela, lib. 5. tit. 30. p. 184. col. 2
de Legitimis heredibus, lib. 6. tit. 58. p. 232. col. 2
de Legitimis liberis & ex filia nepotibus ab inteſtato venientibus, lib. 6. tit. 55. p. 231. col. 1
de Liberali cauſa, lib. 7. tit. 16. p. 245. col. 2.
de Liberis exhibendis, ſeu deducendis, & de libero homine exhibendo, lib. 8. tit. 8. p. 283.
de Liberis præteritis vel exheredatis, lib. 6. tit. 28. p. 215. col. 2
de Libertis & eorum liberis, lib. 6. tit. 7. p. 205. col. 1
de Litigioſis, lib. 8. tit. 36. p. 293. col. 2
de Litis conteſtatione, lib. 3. tit. 9. p. 80. col. 2
de Locato & conducto, lib. 4. tit. 65. p. 164. col. 1
de Longi temporis præſcriptione, quæ pro libertate, & non aduerſus libertatem opponitur, lib. 7. tit. 22. p. 248. col. 1
de Luitione pignoris, lib. 8. tit. 30. p. 291. col. 2

M

de MAGISTRATIBVS conueniendis, lib. 5. tit. 75. p. 201. col. 1
de Magiſtratibus municipalibus, lib. 1. tit. 56. p. 48. col. 2
Mandati vel contra, lib. 4. tit. 35. p. 141. col. 1
de Mandatis principum, lib. 1. tit. 15. p. 27. col. 1
de Maleficis & mathematicis, & ceteris ſimilibus, lib. 9. tit. 18. p. 319. col. 1
de Modo multarum quæ à iudicibus infliguntur, lib. 1. tit. 54. p. 48. col. 1
de Monopoliis, & conuentu negociatorum illicito, vel artificum, ergolaborúmque, necnon balneatorum prohibitis illicitiſque pactionibus, lib. 4. tit. 59. p. 158. col. 2
de Mortis cauſa donationibus, lib. 8. tit. 56. p. 307. col. 2
de Mulieribus quæ ſe ſeruis propriis iunxerunt, lib. 9. tit. 11. p. 316. col. 1
de Mutatione nominis, lib. 9. tit. 25. p. 323. col. 2

N

de NATVRALIBVS liberis, & matribus eorum, & ex quibus cauſis iuſti efficiant, lib. 5. tit. 27. p. 183. col. 1
de Nautico fœnore, lib. 4. tit. 27. p. 137. col. 1
de Neceſſariis heredibus inſtituendis vel ſubſtituendis, lib. 6. tit. 27. p. 215. col. 1
Ne Chriſtianum mancipium hæreticus, vel Iudæus, vel paganus habeat vel poſſideat, vel circumcidat, lib. 1. tit. 10. p. 24. col. 1
Ne Comitibus rei militaris vel Tribunis lauacra præſtentur, lib. 1. tit. 47. p. 44. col. 1
Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur, lib. 7. tit. 21. p. 247. col. 2
Ne fideiuſſores vel mandatores dotium dentur, lib. 5. tit. 20. p. 180. col. 1
Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono conueniatur, lib. 4. tit. 13. p. 114. col. 2
Ne fiſcus vel reſpublica procurationem alicui patrocinij cauſa in lite præſtet, lib. 2. tit. 17.

p. 59. col. 1
de Negotiis geſtis, lib. 2. tit. 18. p. 59. col. 1
Ne liceat in vna eademque cauſa tertio prouocare, vel poſt duas ſententias iudicum, quas definitio Præfectorum prætorio roborauerit, eas retractare, lib. 7. tit. 70. p. 275. col. 1
Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præſtare, vel actiones in ſe transferre, lib. 2. tit. 13. p. 57. col. 1
Nemini licere ſignum Saluatoris Chriſti humi, vel in ſilice, vel marmore ſculpere aut pingere, lib. 1. tit. 8. p. 22 col. 1
Ne quis in ſua cauſa iudicet vel ius dicat, lib. 3. tit. 5. p. 79. col. 2
Ne rei dominicæ vel templorum vindicatio temporis exceptione ſummoueatur, lib. 7. tit. 38. p. 256. col. 1
Ne pro dote mulieri bona mariti addicantur, lib. 5. tit. 22. p. 181. col. 1
Ne ſanctum baptiſma iteretur, lib. 1. tit. 6. p. 19. col. 2
Ne ſine iuſſu principis certis iudicibus liceat confiſcare, lib. 9. tit. 48. p. 334. col. 2
Ne tutor vel curator vectigalia conducat, lib. 5. tit. 41. p. 189. col. 1
Ne vxor pro marito, vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur, lib. 4. tit. 12. p. 114. col. 2
de Nili aggeribus non rumpendis, lib. 9. tit. 38. p. 329. col. 1
de Non numerata pecunia, lib. 4. tit. 30. p. 132. col. 2
de Nouationibus & delegationibus, lib. 8. tit. 41. p. 296. col. 1
de Noxalibus actionibus, lib. 3. tit. 41. p. 98. col. 1
de Nudo ex iure Quiritium tollendo, lib. 7. tit. 25. p. 249. col. 1
de Nundinis & mercatibus, lib. 4. tit. 60. p. 159. col. 2
de Nuptiis, lib. 4. tit. 4. p. 170. col. 1.

O

de OBLIGATIONIBVS & actionibus, lib. 4. tit. 10. p. 113. col. 1
de Obſequiis patronis præſtandis, lib. 6. tit. 6. p. 205. col. 1
de Offic. ciuilium iudicum, lib. 1. tit. 44. p. 43. col. 1
de Offic. Comitis Orientis, lib. 1. tit. 36. p. 39. col. 1
de Offic. Comitis rerum priuatarum, lib. 1. tit 33. p. 37. col. 2
de Offic. Comitis ſacri patrimonij, lib: 1. tit. 34. p. 38. col. 1
de Offic. Comitis ſacrarum largitionum, lib. 1. tit. 32. p. 36. col. 2
de Offic. diuerſorum iudicum, lib. 1. tit. 48. p. 44. col. 2
de Offic. eius, qui vicem alicuius iudicis obtinet, lib. 1. tit. 50. p. 45. col. 1
de Offic. Iuridici Alexandriæ, lib. 1. tit. 7. p. 49. col. 1
de Offic. Magiſtri militum, lib. 1. tit. 31. p. 34. col. 1
de Offic. Magiſtri officiorum, lib. 1. tit. 31. p. 35. col. 1
de Offic. militarium iudicum, lib. 1. tit. 45. p. 43. col 2
de Offic. Præfecti annonæ, lib. 1. tit. 42. p. 42. col. 1
de Offic. Præfecti Auguſtalis, lib. 1. tit. 37. p. 39. col. 1
de Offic. Præfecti prætorio Africæ, & omni eiuſdem diœceſeos ſtatu, lib. 1. tit. 27. p. 33. col. 1
de Officio Præfectorum prætorio Orientis & Illyrici, lib. 1. tit. 38. p. 32. col. 1
de Offic. Præfecti vigilum, lib. 1. tit. 43. p. 42. col. 2
de Offic. Præfecti vrbi, lib. 1. tit. 28. p. 33. col. 1
de Offic. Prætoris, lib. 1. tit. 35. p. 40. col. 2
de Offic. Proconſulis & Legati, lib. 1. tit. 35. p. 38. col. 2
de Offic. Quæſtoris, lib. 1. tit. 30. p. 34. col. 2.
de Offic. Rectoris prouinciæ, lib. 1. tit. 40. p. 41. col. 2
de Officio Tribuni & Comitis rei militaris, lib. 1. tit. 46. p. 44. col. 1
de Offic. Vicarij, lib. 1. tit. 38. p. 39. col. 2.
de Operibus publicis, lib. 8. tit. 11. p. 284. col. 2
de Operis libertorum, lib. 6. tit. 3. p. 204. col. 1
de Ordine cognitionum, lib. 7. tit. 19. p. 247. col. 1
de Ordine iudiciorum, lib 3. tit. 8. p. 80. col. 1.

P

de PACTIS, lib. 2. tit. 3. p. 51. col. 2
de Pactis conuentis tam ſuper dote quam ſuper donatione ante nuptias, & paraphernis, lib. 5. tit. 14. p. 176. col. 2
de Pactis inter emptorem & venditorem compoſitis, lib. 4. tit. 54. p. 154. col. 2
de Pactis pignorum, & de lege commiſſoria in pignoribus reſcindenda, lib. 8. tit. 34. p. 292. col. 2
de Paganis, ſacrificiis & templis, lib. 1. tit. 11. p. 24. col. 2
de Partu pignoris & omni cauſa, lib. 8. tit. 24. p. 289. col. 2
de Patria poteſtate, lib. 8. tit. 46. p. 300. col. 1
de Patribus qui filios ſuos diſtraxerunt, lib. 4. tit. 23. p. 148. col. 1
de Peculio eius qui libertatem meruit, lib. 7. tit. 23. p. 248.
de Pedaneis iudicibus, lib. 3. tit. 3. p. 78. col. 2
de Periculo & commodo rei venditæ, lib. 4. tit. 48. p. 151. col. 1
de Periculo tutorum & curatorum, lib. 5. tit. 38. p. 188. col. 2
Per quas perſonas nobis adquiratur, lib. 4. tit. 27. p. 130. col. 1
de Petitione hereditatis, lib. 3. tit. 31. p. 90. col. 1
de Pignoribus & hypothecis, lib. 8. tit. 13. p. 285. col. 1
de Pigneraticia actione, lib. 4. tit. 24. p. 126. col. 2
de Plus-petitionibus, lib. 3. tit. 10. p. 81. col. 1
Plus valere quod agitur, quam quod ſimulate concipitur, lib. 4. tit. 22. p. 124. col. 2
de Pœna iudicis qui male iudicauit, vel eius qui iudicem, vel aduerſarium corrumpere curauit, lib. 7. tit. 49. p. 266. col. 2
de Pœnis, lib. 9. tit. 47. p. 334. col. 1
de Poſtumis heredibus inſtituendis vel exheredandis, lib. 6. tit. 29. p. 216. col. 1

Digitized by Google

de Poſtliminio & redemptis ab hoſtibus, lib. 8. tit. 50. p. 302. col. 2
de Poſtulando, lib. 2. tit. 6. p. 53. col. 2
de Probationibus, lib. 4. tit. 19. p. 120. col. 1
de Prædiis & aliis rebus minorum ſine decreto non alienandis, vel obligandis, lib. 5. tit. 71. p. 199. col. 2
de Præſcriptione longi temporis, lib. 7. tit. 33. p. 253. col. 2
de Præſcriptione triginta vel quadraginta annorum, lib. 7. tit. 39. p. 256. col. 2
de Prætorio pignore, & vt in actionibus etiam debitorum miſſio prætorij pignoris procedat, lib. 8. tit. 21. p. 288. col. 2
de Precario & Saluiano interdicto, lib. 8. tit. 9. p. 283. col. 2
de Precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus ſupplicare liceat, lib. 1. tit. 19. p. 29. col. 1
de Priuatis carceribus inhibendis, lib. 9. tit. 5. p. 312. col. 2
de Priuilegio dotis, lib. 7. tit. 43. p. 277. col. 2
de Priuilegio fiſci, lib. 7. tit. 73. p. 276. col. 2
de Procuratoribus, lib. 2. tit. 12. p. 56. col. 1
de Probibita ſequeſtratione pecuniæ, lib. 4. tit. 4 p. 107. col. 2
Pro quibus cauſis ſerui pro præmio accipiunt libertatem, lib. 7. tit. 13. p. 244. col. 1
Pro ſocio, lib. 4. tit. 37. p. 142. col. 2

Q

de QVADRIENNII *præſcriptione*, lib. 7. tit. 37. p. 255. col. 2
Quæ res exportari non debeant, lib. 4. tit. 41. p. 147. col. 1
Quæ res pignori obligari poſſunt, vel non; & qualiter pignus contrahitur, lib. 8. tit. 16. p. 286. col. 2
Quæ res vanire non poſſunt, & quæ vendere, vel emere vetantur, lib. 4. tit. 40. p. 146. col. 1
Quæ ſit longa conſuetudo, lib. 8. tit. 52. p. 304. col. 2
de Quæſtionibus, lib. 9. tit. 41. p. 330
Quando ciuilis actia criminali præiudicet, & an vtraque ab eodem exerceri poſſit, lib. 9. tit. 31. p. 326. col. 1
Quando decreto opus non ſit, lib. 5. tit. 72. p. 200. col. 1
Quando dies legati vel fideicommiſſi cedat, lib. 6. tit. 53. p. 230. col. 1
Quando ex facto tutoris vel curatoris, minores agere vel conueniri poſſint, lib. 5. tit. 39. p. 188. col. 2
Quando fiſcus vel priuatus debitoris ſui debitores exigere poteſt, lib. 4. tit. 15. p. 115. col. 2
Quando Imperator inter pupillos, vel viduas, vel miſerabiles perſonas cognoſcat; & ne exhibeantur, lib. 3. tit. 14. p. 83. col. 2
Quando liceat ab emptione diſcedere, lib. 4. tit. 45. p. 149. col. 2
Quando liceat vnicuique ſine iudice vindicare ſe, vel publicam deuotionem, lib. 3. tit. 27. p. 88. col. 2
Quando libellus principi datus litis faciat conteſtationem, lib. 1. tit. 20. p. 29. col. 2
Quando mulier tutelæ officio fungi poſſit, lib. 5. tit. 35. p. 187. col. 1
Quando non petentium partes petentibus adcreſcunt, lib. 6. tit. 10. p. 206. col. 2
Quando prouocare non eſt neceſſe, lib. 7. tit. 64. p. 273
Quando tutores vel curatores eſſe deſinant, lib. 5. tit. 60. p. 197. col. 1
Quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciantur & deſcribantur, lib. 6. tit. 32. p. 217. col. 2
Qui accuſare non poſſunt, lib. 9. tit. 1. p. 310
Qui admitti ad bonorum poſſeſſionem poſſunt, & intra quod tempus, p. 206. col. 1
Qui ætate, lib. 5. tit. 68. p. 199. col. 1
Qui bonis cedere poſſunt, lib. 7. tit. 71. p. 275. col. 1
Quibus ad libertatem proclamare non licet, & de rebus eorum qui ad libertatem proclamare non prohibentur, lib. 7. tit. 18. p. 246. col. 2
Quibus ex cauſis maiores in integrum reſtituuntur, lib. 2. tit. 53. p. 73. col. 1
Quibus res iudicata non nocet, lib. 7. tit. 56. p. 269. col. 2
Qui legitimam perſonam in iudiciis habent, vel non, lib. 3. tit. 6. p. 79. col. 2
Quibus non obiiciatur longi temporis præſcriptio, lib. 7. tit. 35. p. 255. col. 1
Qui dare tutores vel curatores, & qui dari non poſſunt, lib. 5. tit. 34. p. 186. col. 2
Qui & aduerſus quos in integrum reſtitui non poſſunt, lib. 2. tit. 41. p. 68. col. 1
Qui manumittere non poſſunt, & ne in fraudem creditorum manumittantur, lib. 7. tit. 11. p. 243. col. 1
Qui morbo, lib. 5. tit. 64. p. 198. col. 2
Qui non poſſunt ad libertatem peruenire, lib. 7. tit. 12. p. 243. col. 2
Qui numero liberorum ſe excuſant, lib. 5. tit. 66. p. 198. col. 2
Qui numero tutelarum, lib. 5. tit. 69. p. 199. col. 1
Qui petant tutores vel curatores. lib. 5. tit. 31. p. 185. col. 2
Qui potiores in pignore habeantur, lib. 8. tit. 17. p. 287. col. 1
Qui pro ſua iuriſdictione iudices dare, dariue poſſunt, lib. 3. tit. 4. p. 79. col. 1
Qui teſtamenta facere paſſunt, vel non, lib. 6. tit. 23. p. 212. col. 1
Quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur, vel de peculio, ſiue quod iuſſu, aut de in rem verſo, lib. 4. tit. 26. p. 128. col. 2
Quorum appellationes non recipiuntur, lib. 7. tit. 65. p. 273. col. 2
Quorum bonorum, lib. 8. tit. 2. p. 280. col. 2
Quod legatorum, lib. 8. tit. 3. p. 281. col. 1
Quomodo & quando iudex ſententiam proferre debeat, præſentibus partibus, vel vna abſente, lib. 7. tit. 43. p. 160. col. 2

R

de RAPTV *virginum, vel viduarum, vel ſanctimonialium*, lib. 9. tit. 13. p. 316. col. 2
de Ratiociniis operum publicorum & de Patribus ciuitatum, lib.

8. *tit.* 12. p. 284. col. 2
de Rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione, vel hypotheca, lib. 4. *tit.* 51. p. 153. col. 2
de Rebns creditis & iureiurando, lib. 4. *tit.* 1. p. 102
de Receptis arbitris, lib. 2. *tit.* 55. p. 74. col. 1
de Re iudicata, lib. 7. *tit.* 52. p. 267. col. 2
de Rei vindicatione, lib. 3. *tit.* 32. p. 92. col. 1
de Rei vxoria in ex ſtipulatu actionem transfuſa, & de natura dotibus præſtita, lib. 5. *tit.* 13. p. 175. col. 2
de Relationibus, lib. 7. *tit.* 61. p. 271. col. 1
de Religioſis & ſumptibus funerum, lib. 3. *tit.* 44. p. 100. col. 2
Rem alienam gerentibus non interdici rerum ſuarum alienatione, lib. 4. *tit.* 53. p. 154. col. 1
de Remiſſione pignoris, lib. 8. *tit.* 25. p. 289. col. 2
de Repudianda bonorum poſſeſſione, lib. 6. *tit.* 9. p. 210. col. 1
de Repudianda, vel abſtinenda hereditate, lib. 6. *tit.* 31. p. 217. col. 1
de Repudiis & iudicio de moribus ſublato, lib. 5. *tit.* 17. p. 178. col. 2
de Reputationibus quæ ſiunt in iudicio in integrum reſtitutionis, lib. 2. *tit.* 47. p. 70. col. 2
de Requirendis reis, lib. 9. *tit.* 40. p. 350. col. 1
Rerum amotarum, lib. 5. *tit.* 21. p. 180. col. 2
de Rerum permutatione & præſcriptis verbis actione, lib. 4. *tit.* 64. p. 162. col. 2
de Reſcindenda venditione, lib. 4. *tit.* 44. p. 148. col. 2
de Reſtitutionibus militum & eorum qui reip. cauſa abſunt, lib. 2. *tit.* 50. p. 71. col. 1
de Reuocandis donationibus, lib. 8. *tit.* 55. p. 307. col. 1
de Reuocandis iis quæ in fraudem alienata ſunt, lib. 7. *tit.* 75. p. 278. col. 1

S

de SACROSANCTIS *Eccleſiis, & de rebus & priuilegiis earum, lib.* 1. *tit.* 2. p. 8. col. 2
de Satiſdando, lib. 2. *tit.* 56. p 75. col. 1
de Secundis nuptiis, lib. 5. *tit.* 9. p. 173. col. 2
de Seditioſis & de his qui audent plebem contra quietem publicam colligere, lib. 9. *tit.* 30. p. 325. col. 2
de S. C. Claudiano tollendo, lib. 7. *tit.* 24. p. 248. col. 2
de S. C. Trebelliano, lib. 6. *tit.* 48. p. 225. col. 2
de Senatuſconſultis, lib. 1. *tit.* 16. p. 27
de Sententia quæ ſine certa quantitate prolata eſt, lib. 7. *tit.* 46. p. 263. col. 1
de Sententiam paſſis & reſtitutis, lib. 9. *tit.* 51. p. 335. col. 2
Sententiam reſcindi non poſſe, lib. 7. *tit.* 50. p. 267. col. 1
de Sententiis & interlocutionibus omnium iudicum, lib. 7. *tit.* 5. p. 262. col. 1
de Sententiis ex periculo recitandis, lib. 7. *tit.* 44. p. 261. col. 1
de Sententiis præfecti prætorio, lib. 7. *tit.* 42. p. 260. col. 1
de Sententiis quæ pro eo quod intereſt, proferuntur, lib. 5. *tit.* 47. p. 263
de Sepulchro violato, lib. 9. *tit.* 19. p. 320. col. 2
de Seruo pignori dato manumiſſo, lib. 7. *tit.* 8. p. 241
de Seruis fugitiuis, & libertis, mancipiiſque ciuitatum, artificibus & ad diuerſa opera deputatis, & ad rem priuatam vel dominicam pertinentibus, lib. 6. *tit.* 1. p. 202
de Seruis reipub. manumittendis, lib. 7. *tit.* 9. p. 242
de Seruitutibus & de aqua, lib. 3. *tit.* 34. p. 94. col. 1
Si aduerſus creditorem, lib. 2. *tit.* 37. p. 66. col. 2
Si aduerſus creditorem, lib. 7. *tit.* 36. p. 255. col. 2
Si aduerſus delictum ſuum, lib. 2. *tit.* 34. p. 66. col. 1
Si aduerſus donationem, lib. 2. *tit.* 29. p. 64. col. 2
Si aduerſus fiſcum, lib. 2. *tit.* 36. p. 66. col. 2
Si aduerſus libertatem, lib. 2. *tit.* 30. p. 64. col. 2
Si aduerſus dotem, lib. 2. *tit.* 33. p. 65. col. 1
Si aduerſus rem iudicatam, lib. 2. *tit.* 26. p. 63. col. 2
Si aduerſus ſolutionem à debitore vel à ſe factam, lib. 2. *tit.* 32. p. 65. col. 1
Si aduerſus tranſactionem, vel diuiſionem minor reſtitui velit, lib. 2. *tit.* 31. p. 65. col. 1
Si aduerſus venditionem, lib. 2. *tit.* 27. p. 63. col. 2
Si aduerſus venditionem pignorum, lib. 2. *tit.* 28. p. 64. col. 1
Si aduerſus vſucapionem, lib. 2. *tit.* 35. p. 66. col. 2
Si aliena res pignori data ſit, lib. 8. *tit.* 15. p. 286. col. 1
Si à non competenti iudice iudicatum eſſe dicatur, lib. 7. *tit.* 48. p. 266. col. 1
Si antiquior creditor pignus vendiderit, lib. 8. *tit.* 16. p. 288. col. 1
Si certum petetur, lib. 4. *tit.* 2. p. 104. col. 2
Si communis res pignori data ſit, lib. 8. *tit.* 20. p. 288. col. 1
Si contra matris voluntatem tutor datus ſit, lib. 5. *tit.* 47. p. 191. col. 2
Si contra ius, vel vtilitatem publicam, vel per mendocium fuerit aliquid poſtulatum, vel impetratum, lib. 1. *tit.* 22. p. 30. col. 1
Si dos, conſtante matrimonio, ſoluta fuerit, lib. 5. *tit.* 19. p. 179. col. 2
Si de momentaria poſſeſſione fuerit appellatum, lib. 7. *tit.* 69. p. 274. col. 2
Si ex falſis inſtrumentis vel teſtimoniis iudicatum erit, lib. tit. 58. p. 270. col. 1
Si ex pluribus tutoribus, vel curatoribus omnes, vel vnus agere pro minore, vel conueniri poſſunt, lib. 5. *tit.* 40. p. 189. col. 1
Si falſis allegationibus excuſatus ſit, lib. 1. *tit.* 63. p. 197. col. 2
Si in cauſa iudicati pignus captum ſit, lib. 8. *tit.* 22. p. 289. col. 1
Si in communi eademque cauſa in integrum reſtitutio poſtuletur, lib. 2. *tit.* 25. p. 63. col. 2
Si in fraudem patroni à libertis alienatio facta eſt, lib. 6. *tit.* 5. p. 204. col. 2
Si maior factus ratum habuerit, lib. 2. *tit.* 45. p. 69. col. 2
Si maior factus alienationem factam ſine decreto, ratam habuerit, lib. 5. *tit.* 74. p. 201. col. 1
Si mancipium fuerit alienatum vt

manumittatur, vel contra, lib. 4. tit. 57. p. 156 col. 2
Si mancipium ita venierit ne proſtituatur, lib. 4. tit. 56 p. 156. c. 1
Si mater indemnitatem promiſerit, lib. 5. tit. 46. p. 191. col. 1
Si minor ſe maiorem dixerit, vel probatus fuerit, lib. 2. tit. 42. p. 68. col. 2
Sine cenſu vel reliquis fundum comparari non poſſe, lib. 4. tit. 47. p. 151. col. 1
Si nuptiæ ex reſcripto petantur, lib. 5. tit. 8. p. 173. col. 1
Si omiſſa ſit cauſa teſtamenti, lib. 6. tit. 39. p. 220. col. 2
Si de partu pignoris & omni cauſa, lib. 8. tit. 25. p. 289. col. 1
Si pendente appellatione mors interuenerit, lib. 7. tit. 66. p. 274
Si per vim, vel alio modo abſentis poſſeſſio perturbata ſit, lib. 8. tit. 5. p. 282. col. 1
Si plures vna ſententia condemnati ſint, lib. 7. tit. 55. p. 269
Si pignoris conuentionem numeratio ſecuta non ſit, lib. 8. tit. 32. p. 292. col. 1
Si pignus pignori datum ſit, lib. 8. tit. 23. p. 289. col. 1
Si propter publicas penſitationes venditio fuerit celebrata, lib. 4. tit. 46. p. 151. col. 1
Si quacumque præditus poteſtate, vel ad eum pertinentes ad ſuppoſitarum iuriſdictioni ſua aſpirare tentauerint nuptias, lib. 5. tit. 7. p. 172. col. 2
Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coëgerit, lib. 6. tit. 34. p. 218. col. 2
Si quis alteri vel ſibi ſub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit, lib. 4. tit. 50. p. 153. col. 1
Si quis eam cuius tutor fuerit, corruperit, lib. 9. tit. 10. p. 315. c. 1
Si quis ignorans rem minoris eſſe, ſine decreto comparauerit, lib. 5. tit. 73. p. 200. col. 2
Si quis Imperatori maledixerit, lib. 9. tit. 7. p. 313. col. 2
Si rector prouinciæ, vel ad eum pertinentes ſponſalia dederint, lib. 5. tit. 2. p. 168. col. 2
Si reus vel accuſator mortuus fuerit, lib. 9. tit. 6. p. 313. col. 1
Si ſæpius in integrum reſtitutio poſtuletur, lib. 2. tit. 43. p. 69. col. 1
Si ſecundo nupſerit mulier cui maritus vſumfructum reliquerit, lib. 5. tit. 10. p. 174. col. 2
Si ſeruus exportandus veneat, lib. 4. tit. 55. p. 155. col. 2
Si ſeruus extero ſe emi mandauerit, lib. 4. tit. 36. p. 142. col. 1
Si tutor non geſſerit, lib. 5. tit. 55. p. 195. col. 1
Si tutor vel curator reipublicæ cauſa aberit, lib. 5. tit. 64. p. 198. col. 1
Si tutor vel curator interuenerit, lib. 2. tit. 24. p. 63. col. 1
Si vendito pignore agatur, lib. 8. tit. 29. p. 291. col. 2
Si vnus ex pluribus appellauerit, lib. 7. tit. 68. p. 274. col. 2
Si vnus ex pluribus heredibus creditoris, vel debitoris partem ſuam debiti ſoluerit, vel acceperit, lib. 8. tit. 31. p. 292
Si vt ſe hereditate abſtineat, lib. 2. tit. 38. p. 67. col. 1
Si vt omiſſam hereditatem vel bonorum poſſeſſionem, vel quid aliud adquirat, lib. 2. tit. 39. p. 67. col. 1
de Solutionibus & liberationibus, lib. 8. tit. 42. p. 297
Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur, lib. 5. tit. 18. p. 179. col. 1
de Sponſalibus & arris ſponſalitiis & proxeneticis, lib. 5. tit. 1. p. 166
de Sportulis & ſumptibus in diuerſis iudiciis faciendis, & de executoribus litium, lib. 3. tit. 2. p. 77. col. 2
de Statuis & imaginibus, lib. 1. tit. 24. p. 31. col. 2
de Succeſſorio edicto, lib. 6. tit. 16. p. 209. col. 1
de Suffragio, lib. 4. tit. 3. p. 107. c. 1
de Suis & legitimis liberis, & ex filia nepotibus ab inteſtato venientibus, l. 6. tit. 55. p. 231. c. 1
de Summa Trinitate & fide Catholica, & vt nemo de ea publice contendere audeat, lib. 1. tit. 1. p. 4
de Suſpectis tutoribus vel curatoribus, lib. 5. tit. 43. p. 190 col. 1

T

de TABVLIS exhibendis, lib. 8. tit. 7. p. 283. col. 1
de Temporibus & reparationibus appellationum, ſeu conſultationum, lib. 7. tit. 63. p. 272. col. 2
de Temporibus in integrum reſtitutionis tam minorum & aliarum perſonarum quæ inſtitui poſſunt, quam heredum eorum, lib. 2. tit. 52. p. 72. col. 2
de Teſtamentaria manumiſſione, lib. 7. tit. 2. p. 238. col. 2
de Teſtamentaria tutela, lib. 5. tit. 28. p. 183. col. 2
de Teſtamentis & quemadmodum teſtamenta ordinantur, lib. 6. tit. 23. p. 212. col. 1
de Teſtamento militis, lib. 6. tit. 21. p. 211. col. 2
de Teſtibus, l. 4. tit. 20. p. 122. c. 1.
de Tranſactionibus, lib. 2. tit. 4. p. 52. col. 1
de Tutore vel curatore qui ſatis non dedit, lib. 5. tit. 42. p. 189. c. 2
de Tutoribus & curatoribus illuſtrium vel clariſſimarum perſonarum, lib. 5. tit. 33. p. 186. c. 1

V

VBI & apud quem cognitio in integrum reſtitutionis agitanda ſit, lib. 2. tit. 46. p. 70. c. 1
Vbi cauſæ fiſcales vel diuinæ domus, hominumque eius agantur, lib. 3. tit. 26. p. 88. col. 1
Vbi cauſa ſtatus agi debeat, lib. 3. tit. 22. p. 86. col. 2
Vbi conueniatur qui certo loco dare promiſit, lib. 3. tit. 18. p. 85. col. 2
Vbi de criminibus agi oportet, lib. 3. tit. 15. p. 84. col. 2
Vbi de hereditate agitur & vbi heredes ſcripti in poſſeſſionem mitti poſtulare debeant, lib. 3. tit. 20. p. 86. col. 1
Vbi de poſſeſſione agi oportet, lib. 3. tit. 16. p. 85. col. 1
Vbi de ratiociniis tam publicis quam priuatis agi oportet, lib. 3. tit. 21. p. 86. col. 1
Vbi fideicommiſſum peti oporteat, lib. 3. tit. 17. p. 85. col 1
Vbi in rem actio exerceri debeat, lib. 3 tit. 19. p. 85. col. 2
Vbi petantur tutores vel curatores, lib. 5. tit. 32. p. 186. col. 1
Vbi pupilli educari debeant, lib. 5. tit. 49. p. 191. col. 2
Vbi quis curiali, vel cohortali, aliave conditione conueniatur, lib. 3. tit. 23. p. 87. col. 1
Vbi ſenatores, vel clariſſimi ciuiliter, vel criminaliter conueniantur, lib. 3 tit. 24. ibidem.
Vectigalia noua inſtitui non poſſe, lib. 4. tit. 62. p. 161. col. 2
de Vectigalibus & commiſſis, lib. 4. tit. 61. p. 260. col. 1
de Verborum & rerum ſignificatione, lib. 6. tit. 38. p. 220. col. 2

de Veteri iure enucleando, & de auctoritate iuriſprudentum qui in digeſtis referuntur, lib. 1. tit. 17. p. 27. col. 1

de Vi bonorum raptorum, lib. 9. tit. 33. p. 327. col. 1

de Vindicta & apud conſilium manumiſſione, lib. 7. tit. 1. p. 237

Vnde legitimi & vnde cognati, lib. 6. tit. 15. p. 208. col. 2

Vnde liberi, lib. 6. tit. 14. p. 208. col. 2

Vnde vi, lib. 8. tit. 4. p. 281. col. 2

Vnde vir & vxor, lib. 6. tit. 18. p. 210. col. 1

de Vſucap. pro herede, lib. 7. tit. 29. p. 250. col. 2

de Vſucap. pro donato, l. 7. tit. 27. p. 250. col. 1

de Vſucap. pro dote, lib. 7. tit. 28. ibid. col. 2

de Vſucap. pro emptore vel pro tranſactione, lib. 7. titul. 26. p. 249. col. 2

de Vſucap. transformanda & ſublata differentia rerum mancipi, & nec mancipi, lib. 7. tit. 31. p. 251. col. 1

de Vſufructu & habitatione & miniſterio ſeruorum, lib. 3. tit. 33. p. 93. col. 1

de Vſuris, lib. 4. tit. 32. p. 134. col. 1

de Vſuris rei iudicatæ, lil. 7. tit. 54. p. 268. col. 1

de Vſuris pupillaribus, lib. 5. tit. 36. p. 195 col. 1

de Vſuris & fructibus legatorum, vel fideicommiſſorum, lib. 6. tit. 47. p. 224. col. 2

Vt actiones ab heredibus & contra heredes incipiant, lib. 4. tit. 11. p. 113. col. 1

Vt cauſa poſt pubertatem adſit tutor, lib. 5. tit. 48. p. 191. col. 2

Vt in poſſeſſionem legatorum, vel fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa mittatur, & quando ſatiſdari debeat, lib. 6. tit. 54. p. 230. col. 2

Vt intra certum tempus criminalis quæſtio terminetur, lib. 9. tit. 44. p. 332. col. 2

Vt lite pendente, vel poſt prouocationem aut definitiuam ſententiam nulli liceat Imperatori ſupplicare, lib. 10. tit. 21. p. 30. col. 1

Vti poſſidetis, lib. 8. tit. 6. p. 282. col. 2

Vt nemo inuitus agere, vel accuſare cogatur, lib. 3. tit. 7. p. 80. col. 1

Vt nemo priuatus titulos prædiis ſuis, vel alienis imponat, vel vela regalia ſuſpendat, lib. 2. tit. 50. p. 58. col. 1

Vt nemini liceat ſine iudicis auctoritate ſigna imponere rebus quas alius tenet, lib. 2. tit. 16. p. 59

Vt nulli patria ſua adminiſtratio ſine ſpeciali permiſſu principis permittatur, lib. 1. titul. 41. p. 42. col. 1

Vt omnes iudices tam ciuiles, quam militares poſt adminiſtrationem depoſitam, quinquaginta dies in ciuitatibus, vel certis locis permaneant, lib. 1. tit. 49. p. 44. col. 2

Vt quæ deſunt aduocatis partium iudex ſuppleat, lib. 2. tit. 10. p. 55 col. 1

de Vxoribus militum & eorum qui reipublicæ cauſa abſunt, lib. 2. tit. 51. p. 72. col. 1

ADDENDA.

PAG. 9. *col.* 2. *lin.* 13. conſtitutus. S. Baſilius Seleucienſis libro 2. de miracul. S. Theclæ cap. 27. καὶ τῆς ἱερατικῆς δέ μοι καταξιωθέντι γερουσίας, καὶ τοῦ καταλόγου τῶν διδασκάλων καὶ ἱερέων : *Mihi in ſenatum ſacerdotalem, numerumque concionatorum ac Pontificum iam adſcripto*, &c.

Pag. 12. *col.* 2. *lin.* 8. *à fi.* apoſtolici. S. Hieronymus de ſept. ordinib. eccl. *In presbyteris Apoſtolos, qui & ipſi ſunt, recognoſcas.*

Pag. 13. *col.* 1. *lin.* 10. *à fine*, Apoſtolum. In prima ad Timoth. *& lin.* 9. 40. vt Concilij Chalcedon. can. 15. *& lin.* 5. *à fi.* διακόνοις. Diaconi miniſtri ſacerdotum, S. Ambroſius in 1. ad Timot. c. 3.

Pag. 27. *col.* 1. *lin.* 21. *à fi.* legat. S. Baſilius Seleucienſ. de mirac. S. Theclæ lib. 2. cap. 27. ὤφθην ἐπὶ τοῦ δεικτηρίου. λέγεται δὲ οὕτως ὁ τόπος ἐν ᾧ ἐπιδείκνυνται οἱ λέγοντες, τοῦτό ἐστιν ὁ ἄμβων, ἤτοι τὸ ἀκροατήριον : *In Deicterio comparui, hoc eſt, in loco vnde verba facturi cernendos ſe exhibent, ſiue ambonem, ſiue ſuggeſtum, ſiue auditorium appelles.*

Pag. 31. *col.* 2. *lin.* 23. *à fin.* adoretur. Seuerianus Gabalorum Epiſcopus in S. Crucem : βασιλέως ἀπόντος, εἰκὼν βασιλέως πληροῖ χώραν βασιλέως, καὶ προσκυνοῦσιν ἄρχοντες, καὶ ἱεραὶ νομηνίαι ἐπιτελοῦνται· καὶ ἄρχοντες ἀπαντῶσι, καὶ δῆμοι προσκυνοῦσιν, οὐ πρὸς τὴν σανίδα βλέποντες, ἀλλὰ πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ βασιλέως· οὐκ ἐν τῇ φύσει θεωρούμενον, ἀλλὰ ἐν τῇ γραφῇ παραδιδόμενον. *Abſente Rege imago regia Regis locum implet; adorantque proceres, ac neomeniæ ſacræ peraguntur: proceduntque obuiam principes, ac populi adorant, non in aſſerem inſpicientes, ſed ad Regis figuram, non quæ in natura inſpiciatur, ſed quæ picta exhibeatur.*

Pag. 60. *col.* 1. *ante verba illa*, illato terrore, *&c. adde*, Illata vi] Quæ contraria eſt voluntati. Vis eſt tyrannis voluntatis, vt S. Gregorius Nazianzenus ἀκούσιον, τυραννίδα βουλήσεως definit. *col.* 2. *lin. à fi.* 4. 37. D. Hieronymus in d. cap. 58. *Haud dubium quin chirographa ſignificet*, & paulo poſt : *Siue vt* LXX. *manifeſtius tranſtulerunt, obligationes violentarum cautionum, quas noſtri verbi ambiguitate decepti, id eſt,* συναλλαγμάτων, *commutationem pro chirographis interpretati ſunt. Significat autem chartarum faſciculos, in quibus fœneratorum calumniæ continentur, & opprimuntur pauperes ære alieno.*

Pag. 64. *col.* 1. *lin.* 37. verſ. 352. Pindarus Ode 7. Olymp. θεῶν δ' ὅρκον μέγαν μὴ παρφάμεν. Scholiaſtes : ἐκ τοῦ εἰπεῖν, θεῶν ὅρκον μὴ π. δείκνυσιν, ὡς οὐ μόνον τὰς χεῖρας ἀνέτεινεν ἡ Λάχεσις, ἀλλὰ καὶ ὤμοσε τὸ τῆς Στυγὸς ὕδωρ : *Deorumque iuſiurandum non fallere.* Sch. ex eo quod dicit, *Deorum iuſiurandum non fallere*, oſtendit, *Lacheſin non ſolum manus ſuſtuliſſe, ſed & iuraſſe per aquam Stygis.*

Pag. 89. *col.* 2. *lin.* 18. *à fi.* vt aiunt Græci, quod autem recte factum eſt, vix reſcinditur. *Mihi non videtur, quod ſit factum legibus, reſcindi poſſe*, vt ait Terent. Phorm. A. 2. S. 4.

Pag. 90. *col.* 1. *l.* 9. *in prin.* Inique exheredatis & inique præteritis datur querela, τοῖς ὑβρισθεῖσι διὰ τῆς ἐξηρεδατίονος, ἢ πραιτεριτίονος, iniuria adfectis per exheredationem, vel præteritionem, vt aiunt Græci. Præteritos ignominia quædam ſequitur. vide Feſt. Pomp. in v. præteriti. ſpreti enim à defuncto creduntur. Tertullian. de baptiſmo cap. 2. *Nam ſi Deus & ſapiens & potens, quod etiam prætereuntes eum non negant.* & de Anima cap. vlt. *Reſpice ad Zenonis* (animam) *cum illam Dionyſij tormenta prætereunt.*

Pag. 132. *col.* 2. *lin.* 5. genus. S. Chryſoſtomus in 1. ad Timoth. homil. 9. τὸ γὰρ γυναικῶν φῦλον ἀσθενὲς καὶ κοῦφον : *Mulierum genus infirmum & leue.*

Digitized by Google

Pag. 139. *col.* 2. *lin.* 6. *à fi.* lib. 22. *adde.* Plutarchus in coniug. præcept. παρέχει γὰρ τὸ πιστεύειν δοκεῖν, πιστεύεσθαι, καὶ τὸ φιλεῖν, φιλεῖσθαι: *Fidem enim nobis paramus apud eos, quibus nos confidere oſtendimus, & amorem apud eos, quos diligere credimur.* Seneca in epiſtola 3. *Fidelem ſi putaueris, facies.*

Pag. 238. *col.* 1. *lin.* 14. *à fi.* Imp. Saluſt. in Iugurt. *Ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret.*

Pag. ead. col. 2. *lin.* 4. ῥάπισμα. Schol. Perſ. ſat. 5. *Quos manumittebant, eos alapa percuſſos circumagebant*, id eſt, ῥαπίσματι.

Pag. 240. *col.* 2. *lin.* 30. Admeti, *&c.* Q. Curtius lib. 7. cap. vlt. *Multitudo deditiorum*, &c. Sic habent libri quidam, vt notatur in variis lectionibus.

Pag. 261. *col.* 2. *lin.* 6. geſt. M. Tullius quinta in Verrem: *Illi ad deprecandum periculum proferebant alij purpuram Tyriam, vina nonnulli Græca, venaleſque Aſiaticos.* & 1. de Oratore: *Manilianas venalium vendendorum leges ediſcere.*

Pag. 268. *col.* 1. *lin.* 31. *ante illa verba:* vt Græci interpretantur, *adde*

Exceptionem rei iudicatæ] vide Terentium in Phorm. A. 2. S. 3.

Pag. 270. *col.* 1. *lin.* 29. poſſit. Seuerianus Gabalorum Epiſcopus in S. Crucem. Καὶ εἶπε Κύριος πρός με ἔσωθεν λαλῶν, οὐκ ἔξωθεν φθεγγόμενος· Καθίσας γράφων ἐπὶ πυκτίου εἰς βιβλίον σαφῶς, ἵνα σαφῶς τρέχῃ ὁ ἀναγινώσκων. ἀντὶ τοῦ εὔδηλα γράμματα, τρανά, φανερά, ἵνα μὴ ἡ δυσκολία τῆς ἀναγνώσεως ἐμποδίσῃ τὴν γνῶσιν, ἵνα σαφῶς τρέχῃ ὁ ἀναγινώσκων. *Et dixit Dominus ad me intus animo loquens, non exteriori ſono pronuntians. Sedens ſcribe in pugillaribus ac libro clare, vt clare Lector percurrat, id eſt, iis litteris quæ ſint perſpicuæ, planæ ac liquidæ, ne qua legendi difficultas cognitionem impediat, vt clare Lector percurrat.*

Pag. 270. *col.* 2. *lin.* 26. *à fi.* ſua ſententia. Q. Curtius libro 6. cap. 10. *Nec committam vt damnatus etiam mea ſententia videar.*

Pag. 281. *col.* 2. *lin.* 12. *à fi.* comp.] Non eſt diuturna poſſeſſio in quam vi inducimur, l. 2. *&c.*

Pag. 310. *col.* 2. *lin.* 12. *ante illa*, niſi ſuam, *&c. adde.* Vt prius quæratur de perſona] S. Hilarius in libro aduerſ. Arrianos, vel Auxentium Mediolanenſem; *Quibus rebus permotus, audiri nos à Quæſtore & Magiſtro præcepit conſidentibus vna nobiſcum Epiſcopis fere decem: primumque, vt in foro ſolet, de perſona calumniatus eſt, damnatum quondam me à Saturnino, audiri vt Epiſcopum non oportere.* Et in Epiſtola Auxentij ad Valentinianum & Valentem Impp. quæ ſequitur. *Iuſſit vero pietas veſtra cognoſcere de his viros laudabiles Quæſtorem & Magiſtrum, & ſicut prædixi, non eos perſonam habere accuſatorum, aut iudicare, qui ſemel depoſiti ſunt.*

Pag. 313. *col.* 2. *lin.* 12. *à fi.* Nullum iudicium] Iam ergo non verba punienda ſunt, aut linguæ temeritas: quoniam, *&c.*

Pag. 314. *col.* 1. *lin.* 4. Potamonem. Q. Curtius lib. 8. cap. 8. *Clitus vtinam non coëgiſſet me ſibi iraſci: cuius temerariam linguam probra dicentem mihi & vobis diutius tuli, quam ille eadem me dicentem tuliſſet.*

P. 318. *col.* 2. *lin.* 16. *à fi.* perſonæ. De inſidiatore vide quæ diximus in Inſtit. de lege Aquilia. quibus adde hoc Q. Curtij lib. 6. cap. 4. *Darium quoque cum occidiſſet Bagoan, hac excuſatione ſatisfeciſſe popularibus, quod inſidiantem ſibi interemiſſet.* De milite & aliis vide D. Auguſtini ſerm. CXI. de diuerſ. de S. Laurentio.

Pag. 320. *col.* 1. *lin.* 17. *à fi.* Hieronymus ibid. Q. Curtius lib. 7. cap. 7. *Tibi autem quam poteſt denuncio, ipſe mihi indices, quid ex extis cognoueris*, &c.

Pag. eadem col. 2. *lin.* 5. impoſturam. Q. Curtius lib. 7. cap. 4. *Erat in eo conuiuio Cobares, natione Medus, ſed magicæ artis, ſi modo ars eſt, non vaniſſimi cuiuſque ludibrium*, &c.

Pag. ead. col. 2. *lin.* 37. oſtenderint. S. Gregor. Nyſſ. in epiſt. ad Letoium ad fin.

ὡς μὴ ἀναδειχθῶσι ἡλίῳ τὴν ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως: *vt nec Soli oſtendatur turpitudo corporis.* quem vide. Sic Imp.

Pag. 330. *col.* 2. *lin.* 27. *à fi.* eruendam. Q. Curtius lib. 6. cap. 11. *Hephæſtion & Cænus tormentis veritatem exprimendam eſſe dixerunt.* Iſocrates, *&c.*

Pag. 331. *col.* 2. *lin.* 16. *à fi.* Q. Curtius lib. 6. cap. 8. *Omnes igitur quæſtionem de eo, vt participes ſceleris indicare cogeretur, habendam eſſe decernunt.*

Pag 336. *col.* 1. *lin.* 10. l. vlt. h. t. Clemens Alexandrinus Strom. lib. 2. ad fi. τὸ ἡττᾶσθαι τοίνυν οὖν καὶ παραχωρῆσαι τοῖς πάθεσιν ἐσχάτη δουλεία: *Succumbere itaque & cedere vitiis & animi perturbationibus eſt extrema ſeruitus.* S. Ambroſius in epiſtola 7. *Intra ſe dominos habent. intra ſe ſeruitium intolerabile patiuntur tot dominorum quot vitiorum ſerui.*

E M E N D A N D A.

Pag. 64. *col.* 2. *lin.* 20. *à fi. lege*, ἐσθής.
Pag. 89. *col.* 1. *lin.* 14. *à fi. lege*, & bonorum poſſeſſio,
P. 123. *col.* 1. *lin.* 35. *lege*, Iulij Pollucis.
P. 132. *col.* 1. *lin.* 29. *lege*, ſi pecunia in vſum m. c.
P. 238 *col.* 1. *lin. pen. lege*, & tradidit, ſtat. circ.
P. 313. *col.* 2. *lin.* 12. *à fi. lege*, nullum iudicium.
Pag. 314. *col.* 1. *lin.* 6. *lege*, Seldenus.

PARATITLA
IN LIBROS IX. CODICIS IVSTINIANI REPETITÆ PRÆLECTIONIS.

OPVS IACOBI CVIACII.

CODICIS nomine propriè ſignificantur chartæ, quibus quod naratur facilè deleri poteſt, vt reponatur aliud, non chartæ ſimplices, quæ à papyro nomen retinent, licèt non ex papyro fiant, ſed ex panniculis, quibus ſemel tantùm fungi poſſumus. Qua de cauſa commodarum quidem conſiſtit in codicibus & pugillaribus, *l. in commodato. §. ſi vt, commod.* quæ negantur eſſe in ſupellectili, *l. 6. D. de ſupell. leg.* ſed non in eo chartæ genere, cuius abuſus eſt, non vſus. Et parſimoniæ ſpecies eſt in Codice ſcribere: nam & eius ſcriptura quoque breuior, vt Caſſiodorus Fortunatianum artigraphum ſe profitetur in pugillarem Codicem in gratiam eorum, qui breuitatem amant, redegiſſe. Chartæ igitur, vt & membranæ nomen ambiguum eſt: Nam vel chartæ aut membranæ ſimplices eo ſignificantur, vel pugillares chartacei aut membranei, quam multiplicem pellem Martialis vocat in diſticho inſcripto Homero in pugillaribus membraneis. & itam *l. charta, de bon. poſ. ſec. tab.* noua charta eſt pugillar purum, in quo nondum quidquam ſcriptum eſt, deleritia, vetus, quod ſcripturam variam recepit frequenti deletione, & vt legitur in veteribus gloſſis, deletitia, παλίμψηστον. In his ſtilus ſcribit, vt Hieronymus ait ad Principiam virginem, in illis calamus. Eſt verò maieſtas & diuturnitas maior ſcripto, ſi quid extres in his, hoc eſt in Codicibus, quàm ſi in chartis aut membranis ſimplicibus, ſicut membranis C quoque maior quàm chartis, adeo vt pleraque hodie non valeant niſi in membranis ſcripta, velut codicilli dignitatum, & S. C. Verum vt populi leges, ita generales conſtitutiones Imperatorum, ne dicam reſcripta, *l. per. inf. de div. reſ.* moris erat pugillaribus ſcribi cuiuſcunque materię, chartaceis, ligneis, æneis, vel eburneis, atque ita ſeruari ſingulas, vel vniuerſas in vnum corpus collectas in ſcriniis memoriæ & diſpoſitionum, vt Impp. *l. omnium. de teſtam.* ſcribunt, ius in ſuis ſcriniis eſſe conſtitutum, & ad Traianum Plinius: edicta Imperatorum vera & emendata in ſcriniis eſſe Traiani: & Theodoſius in confirmatione ſui Codicis, eum Codicem haberi in ſacris ſcriniis. Zo- A

A naras de xii. tab. *ἐν ϕυλακαῖς ἐκείδοντο ἀξία, ὡς σανίσιν ἐπιγεγραμμένα.* Reſponſa autem ſiue vel interpretationes & commentaria ſolebant prudentes chartis aut membranis perſcribere, quorum etiam quidam libris ſuis membranarum titulum adhibuit. Et hac ratione factum opinor, vt liber potius Conſtitutionum Codicis nomen obtineret. Corpus autem collectum ex libris Iuriſconſultorum veterum, etſi potuerit impropriè Codex appellari, & verò ita appelletur, *l. 1. & 2. de vet. iur. enucl.* Maluit tamen Iuſtinianus Digeſtorum ſeu Pandectarum inſignire nomine, quo etiam plerique iuris auctores ſuos nuncupauere libros. Et obtinuit quidem illud Codicis nomen primum liber, quo continebantur Conſtitutiones Imperatorum ab Adriano ad Valerianum & Gallienum, dictuſque eſt B Codex Gregorianus à nomine iuris ſtudioſi, qui huic collectioni dedit operam. Subſequutus eſt Codex Hermogenianus ab Hermogeniano ſimiliter eius editionis auctore, quo continebantur Claudij, Aureliani, Probi, Cari, Carini & innumeræ Diocletiani & Maximiani Conſtitutiones, vt perperam Codici Gregoriano adſcribantur quædam Diocletiani & Maximiani, cùm fuerint omnes in Codice Hermogeniano. Exiit poſtea tertius Codex iam non à Iuriſconſulto vllo, ſed ab Imperatore ipſo Theodoſio, cuius auctoritate conditus eſt, denominatus Codex Theodoſianus, qui conſtitutiones complectitur à diuo Conſtantino Imperatorum omnium vſque ad ipſum Theodoſium. Et vt ex Gregoriano nihil ſumpſit Hermogenianus, ita nec ex hoc vel illo Theodoſianus quidquam; ſed omiſſas in Gregoriano ſequentium Imperatorum Conſtitutiones Hermogenianus habet vſque ad Conſtantinum, omiſſas in Hermogeniano Theodoſianus. Longe alia ratio fuit Iuſtiniano componendi Codicis huius, quem de ſuo quidem nomine appellari voluit Iuſtinianum, vt ſuum Theodoſius Theodoſianum, ſed non eas tantum conſtitutiones in ordinem & compendium digeſſit, quas poſt Theodoſianum ſequentes Imperatores ediderant; ſed etiam ex tribus ſuperioribus Codicibus Gregoriano, Hermogeniano, Theodoſiano, & ex Nouellis etiã poſt Theodoſianum Codicem, vel ab Theodoſio, vel ab inſe-

A quentibus Imperatoribus editis, omnes quæ ad vſum ſui temporis facere videbantur. Rurſus cùm ſimiles eſſent, contrariæque inuicem Conſtitutiones permiſtim relatæ in illos tres Codices, Iuſtinianus quantum potuit è ſuo accurauit tolli contraria, ſimilia, ſuperuacua, inutilia omnia. Et hunc quidem ſuum Codicem edidit bis. Prior editio abolita eſt quæ exierat ante Digeſta & Inſtitutiones, de qua ſunt conſtitutiones huic Codici prælatæ *de non. Cod. fac. & de Iuſt. Cod. conf.* Poſterior de qua eſt conſtitutio illis ſubdita de emend. Cod. Iuſtin. diuiſa in XII. lib. quaſi XII. tab. vt Harmenopulus ait, ea eſt qua vtimur, & cuius titulos ſoſcepimus explicandos, poſt editionem Dige-
B ſtorum & Inſtitutionum confirmata atque confecta. Et hac quidem poſteriori editione multas quæ erant in priori, limauit, detraxit, mutauit, multas addidit & ſuas & alienas conſtitotiones. Suas, inquam, & decisiones iuris controuerſi numero quinquaginta, & alias complures conſtitutiones nouas. Denique hoc genere priorem ſuum Codicem emendauit & expurgauit, atque ob eam rem hunc Iuſtinianum Codicem repetitæ prælectionis appellauit eleganter ſcribens: quod repetita prælectio probauit ſatis eſſe validum ſatiſque foroſoſum, & quod maximè notandum eſt, ſecundas editiones à veteribus ait repetitas prælectiones appellatas fuiſſe, & Vlpianum retractatis libris ſuis ad Sabinum, ſatis innuit ſecundæ editioni hunc titulum adſcripſiſſe. Prælectiones ſcilicet vocabant le-
C ctiones qoibus præceptores diſcipulis præeunt, præmonſtrántque vias diſcendi ac intelligendi aut voce viua, aut ex ſcripto. Nam & quæ ex ſcripto veniunt quaſi è voce magiſtra manare videntur, vt Iuſtin. in conſtit. *de confirm. C. Inſt.* & in alia, *de concep. Digeſt. Iuuentuti* ait *legum eruditionem à voce ſua, ab ore ſuo procedere.* Porrò quod Alciatus & alij quidam adfirmarunt deciſiones tantom quinquaginta emendare ius vetus relatum in Digeſtis, & dignoſci eas ex Coſſ. Lampadio ſcilicet, & Oreſte, vel poſt eorum conſulatum ſemel & iterum, vel Iuſtiniano III. vel Iuſtiniano IV. & Paulino, id equidem negare malim, & adfirmare contra conſtitutionibus pleriſque eum emendaſſe ius vetus quod erat certum, deciſionibus certum
D feciſſe quod erat controuerſum. Nam hæc via ad conſtitutionem Iuſtiniani *de emend. Cod. Iuſtin.* conſtitui differentia poteſt inter deciſiones & conſtitutiones. Et quod ad Coſſ. attinet ea nota communis eſt conſtitutionibus & deciſionibus, non deciſionum propria. Sed & Decio Conſule, quo anno exierat prior Codex, menſe Aprili, poſſit eſſe aliqua vel deciſio, vel conſtitutio. Quod verò Matthæus Monachus quidam ſcripſit eam Digeſtorum corpus bis editum fuiſſe: primum breuius, deinde auctius redditum paratitlis, & paratitla eſſe *ἀναπληρώσεις*, vt loquitur, ſiue repletiones eorum quæ cuique titolo Digeſtorum deerant in priori editione & ſcholia, ipſa fides veri refellit ſatis, quæ fidem facit vnam tantum Digeſt. editionem fuiſſe, & paratitla Inſtin. *l. 1. & 2 de vet. iur.*
B *enucl.* nihil aliud eſſe oſtendit quàm breues & ſubtiles titulorum interpretationes & quaſi monitoria ſiue claues eorum quæ ſingulis titulis continentur. Et titulus ipſe clauis eſt ſcripturæ, vt Hieronymus dixit in præfatione Pſalmorum, & vt Iuſtiniani barbariſmo vtar, paratitulus igitur.

Enarratio.

QVæ à papyro nomen ret.) Frutice Nilotico. Dioſcorides libro 1. capite cxv. *πάπυρος, ἀφ' ἧς ὁ χάρτης κατασκευάζεται: papyrus, ex qua charta praeparatur.* Diuus Hieronymus in illud Eſaiæ c. XIX. v. 6.

A *ἐν παντὶ ἕλει συλλέγων ἢ πάπυρα: pro iunco papyrum LXX. tranſtulerunt, de qua charta fit.* Sic etiam *βιβλίον* antiquum nomen retinet: *ἐγίνετο γὰρ ποτὲ τὰ τῶν χαρτείων σώματα ἐκ φυτοῦ βύβλος λεγομένου: Chartarum enim corpora fiebant ex planta, quæ byblos dicebatur*, vt ait Euſtathius ad Iliad. III.

Ex panniculis) Contoſis.

Et parſimoniæ ſpecies eſt) Marcus Tullius epiſtolarum ad famil. VII. 18. *Nam quod in palimpſeſto, laudo equidem parſimoniam, &c.*

Nam & eius ſcript.) Nam quod inaratur facile deleri poteſt, & præterea ſcriptura eius breuior.

Vt Caſſiodorus) In libello de Rhetorica.

B Fortunat. antigraphum] *πιττάκιον*. vtitur Seruius in I. & II. Æneidos.

Vel pugillares chartacei] Chartæ appellatione etiam codices ſeo pugillares chartacei ſignificantur. Heſychius & Suidas: *τόμος χάρτης*. Pugillares plures tabellas continent in ſeriem ſitas, Aſinius in Valerium libro I. apud Soſipatrum Grammaticæ libro I. vt & antiqui plures tabulas coniunctas codices dicebant. Seneca de breuitate vitæ capite XIII. *Plurium tabularum contextus caudex apud antiquos vocabatur: vnde publicæ tabulæ codices dicuntur.* Anaſtaſius bibliothecarius interpres vitæ ſancti Ioannis Eleemoſynarij in præfat. *Licet membranis inciderim, ſchedulas præparauerim, non tamen hunc in Codicem conficere auſus ſum.*

C Aut membranei) Membranæ pro membraneis pugillaribus apud Martialem epigr. XIV. 184. 186. 188. 190. 192. Homerus, Virgilius, Cicero, Liuius, Ouidij Metamorph. in membranis, id eſt, pugillaribus membraneis. vetus inſcriptio. PVGILLARES MEMBRANACIOS. Gloſſæ Græcolat. *σωμάτιον, membrana.* Potes & corpuſculum reddere. Marius Victorinus artis Grammaticæ libro I. *In duobus corpuſculis Iliados & Odiſſea*; id eſt, *σωμάτιον Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας*. Heſychius, *Ἰλιάς, τὸ Ὁμήρου σωμάτιον. Ilias, Homeri corpus*, vt in l. librorum 52. §. 2. D. de legat. 3. Cælius Aurelianus præfat. in v. libros Chron. *Dehinc Soranus plen ſſime cunctarum diligentiam tradidit, atque ſpeciale corpus ſcripturæ formauit*, & eodem exem-
D plo corpus iuris in l. vn. C. de rei vx. act. Liuius 3. *Abſolui poſſe ve ut corpus omnis Romani iuris. Le corps du Droit.* Ioſephus *ἀλλὰ σῶμα τῆς ἱστορίας. corpus hiſtoriæ.*

Noua charta eſt pug. pur.) Vt membranæ puræ, & charta pura in d. l. librorum § 4. quæ & charta virgo Marcello Empirico capite 8.

Quod ſcripturam variam) Martialis 14. 7.

Eſſe puta ceras, licet hæc membrana vocetur.
Delebis quoties ſcripta nouare voles.

In veteribus gloſſis) Græcolatinis.

παλίμψηστον] Plutarcho *περὶ ἀδολεσχίας, βιβλίον παλίμψηστον*, & apud Ciceron. & Catull. palimpſeſtus.

Stilus] Ferreus. In pugillaribus cereis ſcribit ſtilus, ſiue acumen ferreum, Prudentio.

Sicut membr. quoque maior] Conſtitutiones Si-
B culæ libro 1. tit. 78. *Volumus etiam & ſancimus, vt prædicta inſtrumenta publica, & alia ſimiles cautiones nonniſi in pergamenis in poſterum conſcribantur. Cùm enim eorum fides multis futuris temporibus duratura ſperetur, iuſtum eſſe decernimus: vt ex vetuſtate forſitan deſtructionis periculo non ſuccumbant. Ex inſtrumentis & chartis papyri, vel alio modo, quam vt dictum eſt ſcriptis, niſi ſint apochæ, vel antapochæ, in iudiciis, vel vltra iudicium nulla omnino probatio aſſumatur. ſcripturis tantum prateritis in ſuo robore duraturis.*

Et Senatuſconſ.] Ea marmoreis incidi tabulis iubet Athalaricus apud Caſſiodorum var. 9. 16.

Codicilli dignitatum] *πινακίδες βασιλικαί.*

Ligneis, æneis] Vt leges 12. in tabulis roboreis, (A) Dionyſius 11. deinde in æneis, Idem X. Horatius de arte P. --- *Leges incidere ligno.*

Eburneis] l. 2. §. exactis, D. de orig. iur. quidam tamen ibi leguot, *quas in tabulas æreas perſcriptas, &c.* Nil mutandum. Scholiaſtes Theophili ad titulum de legit. adgnat. tut. *ἦσαν γὰρ ἐν δέκα δέλτοις ἐλεφαντίναις γεγραμμέναι: ſcripta erant in tabulis eboreis.* Vide Cuiac. ad d. §. exactis. Ioſephus Scaliger legebat, *roboreas*, & io d. l. librorum *roboreis*, pro *eboreis*. Sed Theophili auctoritate confirmatur, *ἐν ἐλεφαντίναις πτυχαῖς*, §. 12. Inſtit. de teſtam. id eſt, io pugillaribus vel codicibus eboreis. Ebur autem non fuiſſe ineptiſſimam ſcribendo materiam, vt putabat Scaliger, colligi poteſt ex (B) his quæ notauit Sirmondus *ἐν τῷ* ad Sidonij librum 8. epiſtolarum, 6.

In ſuis ſcrinijs] Iulianus Imperator in epiſtola 25. ad commune Iudæorum: *ἐν τοῖς ἐμοῖς σκρινίοις*. in ſuis archiuis, regeſtis, Prudentio.

Plinius] libro x. epiſt. 71.

Zonaras] Tomo 11.

Aut membranis] Vt plerique in membranis ſcribere ſolebant. Horatius de arte P.

Membranas intus poſitas delere licebit
Quod non edideris.

Adde Satiram 3. libri 11.

Quidam libris ſuis] Neratius. (C)

Digeſtorum ſeu Pand.] *Quod omnes diſputationes & deciſiones in ſe habeant legitimas: nam quod vndique fuit collectum, hoc in ſinus ſuos receperunt, in centum quinquaginta pene millia verſuum totum opus conſummantes*, vt eſt in *l. 2. C. de vet. iu. enucl.* Itaque Digeſta vocantur *ἐν τῷ τῶν νόμων ἔχειν διαιρέσεις τε καὶ διατάξεις*, vt eſt in *l. 3. eod.* Putabam huc pertinere hanc veterem gloſſam, *διάλογος*, *hoc digeſtum. diſputatio.* Sed ipſe Iuſtinianus in *d. l. 3.* diſputationes interpretari videtur, *διατάξεις* vt *διατακτῶν νόμων* Lucianus dixit. Præterea ex hoc ipſo loco conſtat, ſolitos veteres notare verſus librorum. Vide Ioſephum Antiq. lib. 20. in fin. Galenus lib. 1. in Hippocrat. de nat. ho- (D) mio. Theodorus apud Facundum Hermian. lib. 10. *Codicem conſcripſimus vſque ad 15. millia verſuum pertingentem.*

Quantùm potuit è ſuo accurauit tulli cont.] Vide Cuiacium tract. 8. ad African. ad *leg. 34. D. mand.* & Obſeruationum librum v. 38.

Superuacua, inutilia omnia] In conſtitutione *de concept. Digeſt.* §. 8. 9. & 10. Idemque propoſitum Baſilio Macedoni Baſilicωn auctori, vt præter alios ſcribit Coostantinus Porphyrogeneta in libro de vita & geſtis Baſilij Maced. capite 25. in fine. *Εὑρὼν δὲ*, inquit, *καὶ τοὺς πολιτικοὺς νόμους πολλὴν ἀσάφειαν καὶ σύγχυσιν ἔχοντας διὰ τὴν ἀγαθῶν ὥσπερ καὶ πονηρῶν συναναμεμιγμένων, λέγω δὲ τὴν τῶν ἀργησάντων ἐχρησίαν ἐκτεμών, καὶ τῶν κυρίων ἀνακαθάρας τὸ πλῆθος, καὶ ὥσπερ ἐν συνόψει καταλαβών, διὰ τὸ εὐμνημόνευτον τὴν πρότερον ἀπειρίαν συνέκλεισεν.* *Cum autem leges ciuiles comperiſſet plurimum obſcuras & confuſas propter bonarum malarumque commiſtionem, eas, quæ deſuetudine inumbratæ fuerant, amputans, & earum, quæ in ipſis rerum argumentis obtinebant, multitudinem expurgans, veluti quodam compendio capitibus, vt facilius memoria teneri poſſent, priorem infinitatem concluſit.*

Vt Harmenopulus ait] Libro 1. tit. 1. §. 7.

Codicem reper. lect.] In conſtit. *de emendat. Cod.* §. 3. Sedulios preſbyter Codicis Hermog. trinam editionem laudat in præf. Paſch. oper.

Secundas edit.] Poſteriori editione multa quæ erant in priore auctores detrahunt, mutant, refingunt, vt de Eunapio ſcribit Photius in Bibliotheca.

Prælectiones ſcilicet vocabant, &c.] In colloquio Scholaſtico: *Inuenio magiſtrum prælegentem: Εὑρίσκω καθηγητὴν ὑπαναγινώσκοντα.* Vide Quintilianum Inſtitutionis 11. cap. 5. A. Gellius 18. 5. *Si magiſtrum prælectoremque habuiſſet alicuius æris.* Macrobius Saturn. 1. 24. *Qualiter eos (Virgilij verſus) pueri magiſtris prælegentibus canebamus.* Sueton. de illuſtr. Gramm. in Quinto Cæcilio: *Primus dicitur Virgilium & alios poetas nouos prælegere cæpiſſe.*

Paratitla eſſe *ἀναπληρώματα*] Matthæus Blaſtares ait, Paratitla eſſe *ἀναπληρώματα*, id eſt, acceſſiooes & ſupplementa ex alijs titulis deſumpta, ita dicta vocabulo *ἐλληνικορωμαϊκῷ*, qoaſi extratitulum, quod confirmant Græci libro 60. Baſilicωn titulo 16. cap. 11. vt parapherna dicuntur quæ extra dotem ad virum deferuntor. Dicemus plenius ad Theodori Balſamonis collectionem Conſtitutionum Eccleſiaſticarum.

Leues & ſubtiles] Iuſtinianus in *conſtitut. de concept. D. Sufficiat per indices tantummodo, & titulorum ſubtilitatem, quæ παράτιτλα nuncupantur, quaſdam admonitoria eius facere.* & *de confirmat. D. Si qui forſitan per titulorum ſubtilitatem adnotare maluerint, & ea quæ παράτιτλα nuncupantur, componere.* Ait autem Iuſtinianus, per titulorum ſubtilitatem, id eſt, *λεπτῶς*. Commétarios ſcilicet fieri vetat, probatque tantum interpretationes compendio factas. Beatus Cyprianus teſtimouiorum aduerſus Iodæos libri 1. præfat. *Sed & legentibus breuitas eiuſmodi plurimum prodeſt, dum non intellectum legentis & ſenſum liber longior ſpargit, ſed ſubtiliore compendio id quod legitur, tenax memoria cuſtodit.* Petrus Cellenſis in epiſt. 1. lib. 4. *Quid vtilius diuinarum & humanarum rerum ſubtili & compendioſa deſcriptione?*

CODICIS IVSTINIANI LIBER PRIMVS.

Tit. I. *De ſumma Trinitate & fide Catholica, & vt nemo de ea publice contendere audeat.*

IVS ſacrum ſiue de religione Chriſtiana quod Theodoſius contulerat in vltimum ſui Codicis librum, Iuſtinianus in hoc ſuo Codice honoris cauſa, vel vt loquuntur κατὰ τὸ πρῶτον, maluit ponere primo, & exordiri ſtatim à præcipua eius parte, de ſancta Trinitate & fide Catholica, déque ea ita definire: Vnum eſſe Deum in tribus perſonis, Patre, Filio, Spiritu ſancto, per omnia æqualibus diuinitate, æternitate, maieſtate, virtute, claritate, gloria, ſubſtantia. Chriſtum eſſe ſingolarem & vnigenam filium Dei, ſummæ Trinitatis perſonam vnam, Deum de Deo, lumen de lumine, vt ait *l. 2. hoc tit.* & inhumanatum vtero virginis Mariæ, Deum & hominem, Deum patri ὁμοούσιον. i. ſobſtantia parem, & ſimiliter hominem ὁμοούσιον per omnia nobis, certiſſimam ſalutem redemptionémque humani generis, ac proinde ſacratiſſimam virginem Mariam non Chriſti, quaſi hominis tantum, ſed etiam Dei matrem nominari verè; & hanc eſſe fidem Catholicam, quam & ipſe latius profitetur & laudat *l.* 5. 6 7. 8. populo in teſtimonium aduocato, & vtriuſque Romæ Archiepiſcopis. Sunt & alia fidei Catholicæ capita. Sed cum in aliis congruerent illo tempore Chriſtiani ſatis, in his mirum in modum inter ſe diſcrepabant. Et qui à Catholicis ſiue Orthodoxis ſeorſum ſentiebant Arriani, ſiue Porphyriani ſunt & Neſtoriani ſiue Simoniani & Eutychiani, ſiue Apollinariani, vt *l. 6. & 8. in hoc t.* Chriſtiani hæretici, aut ne Chriſtiani quidem, maximè Arriani & Neſtoriani, *l. damnato, eo t.* De Spiritu ſancto quod Impp. aiunt in l. 2. eum ſe ex ſommo rerum parente & ſperare & accipere, Accurſius male notauit: Nam & veteres omnes ita loquuti ſunt, licèt non negarent eum etiam prodire ex Filio, nec ea de re vllum erat, illorum Imperatorum ætate, in Eccleſia diſcrimen.

I. Enarratio.

DE ſancta Trinitate] Trinitatis appellatio vetuſtior eſt quam creditum viris eruditis, qui putant eam primum receptam in 1. Synodo Alexandrina, id eſt, anno Chriſti cccxv. Ego moueor Iuſtini martyris ſcriptoris longe antiquioris auctoritate in libro de expoſitione fidei, cuius verba hæc ſunt: *μονὰς γὰρ ἐν τριάδι νοεῖται καὶ τριὰς ἐν μονάδι γνωρίζεται: vnitas in Trinitate intelligitur, & Trinitas in vnitate noſcitur.* Verum de libri huius auctore dubitari audio. Apertiùs, inquiunt, & diſtinctius diſſerit de Trinitate, quam ſcriptoribus eius æui ſolemne eſt. Atqui Lucianus, qui eodem fere tempore vixit, non minus aperte & diſtincte ſignificat, quæ tunc fides eſſet Chriſtianorum, cum in dialogo qui inſcribitur φιλόπατρις, ἢ διδασκόμενος, more ſuo religionem illorum irridet his omnino verbis: Κρ. Καὶ τίνα ἐπομόσωμαί γε; Τρ. Ὑψιμέδοντα θεόν, μέγαν, ἄμβροτον, οὐρανίωνα, υἱὸν πατρός, πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἓν ἐκ τριῶν, καὶ ἐξ ἑνὸς τρία: *Quemnam igitur tibi iurabo? Deum alti regnantem, magnum, immortalem, cœleſtem, filium Patris, Spiritum ex Patre procedentem, vnum ex tribus, & ex vno tria.* Nollem interpretem Clementis Alexandrini Stromatum 4. abuſum Trinitatis verbo in his vertendis: ὧν θεμέλιον ἡ ἁγία τριάς, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη. & ita mallem reddere: *Cuius fundamentum eſt ſancta triga, Fides, Spes, Charitas.*

Et fide Catholica] Vincentius Lirinenſis in Com. *In ipſa Catholica Eccleſia magnopere curandum eſt, vt id teneamus quod vbique, quod ſemper, quod ab omnibus creditum eſt. Hoc eſt enim vere proprieque Catholicum (quod ipſa vis nominis ratioque declarat) quæ omnia vere vniuerſaliter comprehendit.* Sicut Eccleſia Catholica dicitur, *quod ſit vbique diffuſa*, vt ait Optatus Mileuitan. 11. de ſchiſm. Donatiſt. καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένη: *per vniuerſum orbem vſque ad fines terræ ſeminata*, vt Irenæus lib. 1. aduerſus hæreſ. cap. 11. & iiſdem fere verbis Cyrillus Hieroſol. Cathec. 18. *Propterea quod eius cultus per omnes pene mundi terminos emanauit, Catholica vel Vniuerſalis vocatur.* Boëtius Seuerinus de S. Trinitate libro 1. vide S. Auguſt. de vera religione capite 6. & eiuſdem epiſtolam 170.

Vnum eſſe Deum in tribus perſ.] S. Ioannes in epiſtola 1. cap. 5. verſ. 7. ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατήρ, ὁ Λόγος, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσι: *Quoniam tres ſunt qui teſtimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus ſanctus, & hi tres vnum ſunt.* Non clam me eſt, verſum hunc deeſſe in pleriſque codicibus qua Græcis, qua Latinis: Sed neque verſio Syriaca, & Arabica illum agnoſcunt. Receptius tamen eſt genuinum eſſe, maximè quod neque

veterum codd. auctoritate careat. Teſtimonia de filij deitate, & de Trinitate, quia Deus eſt, & de Spiritu ſancto quia Deus eſt, collegit Fulgentius aduerſus Pintam libro 3. cap. 7. 8. & 9. Epigramma Græcum Antholog. lib. 4. cap. 28. in fine: *Πιστεύων καθαρῶς ὡς θεός ἐστι λόγος: Credens ſincere quod Verbum Deus eſt.* Lucifer Caralitanus 1. pro ſancto Athanaſio: *Quid aliud conſiſtit fides Catholica Eccleſiæ, niſi quia & Trinitas ſit perfecta, & vna ſit Dealitas Patris, & Filij, & Spiritus ſancti.* Dealitas, vt in conflictu Arnobij & Serapionis de Deo trino & vno. & in exemplo fidei Sirmio ab Orientalibus contra Photinum conſcriptæ: quæ apud ſanctum Irenæum de Synod. aduerſus Arrianos: *Si quis vnicum filium Dei crucifixum audiens, dealitatem eius, &c.* D. Auguſtinus libro 1. de Doctrina Chriſtiana cap. 5. *Non facile nomen quod tantæ excellentiæ conueniat poteſt inueniri, niſi quod melius ita dicitur: Trinitas hæc vnus Deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Ita Pater & Filius, & Spiritus Sanctus, & ſingulus quiſque horum Deus, & ſimul omnes vnus Deus, & ſingulus quiſque horum plena ſubſtantia, & ſimul omnes vna ſubſtantia. Pater nec Filius eſt, nec Spiritus ſanctus: Filius, nec Pater eſt, nec Spiritus ſanctus: Spiritus ſanctus nec Pater eſt, nec Filius: ſed Pater tantum Pater, & Filius tantum Filius, & Spiritus ſanctus tantum Spiritus ſanctus.*

In tribus perſonis] D. Auguſtinus de Fide ad Petrum cap. 1. *Trinitas vera non eſſet, ſi vna eadémque perſona diceretur Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus. Si enim ſicut eſt Patris, & Filij, & Spiritus ſancti vna ſubſtantia, ſic eſſet vna perſona, nihil omnino eſſet, in quo veraciter Trinitas diceretur.* Quæ verba exſcripſit Fulgentius Ruſpenſis Epiſc. in libro de Fide cap. 1. Idem Auguſtinus in ſerm. 191. de Tempore. *Vt confutantes Arrium, vnam eandemque dicimus Trinitatis ſubſtantiam eſſe, & vnum in tribus perſonis fatemur Deum, &c.* & ſermone 14. Supplementi operum parte altera: *vna eſt in Trinitate ſubſtantia deitatis, vna virtus, vna poteſtas, vna maieſtas, vnum nomen diuinitatis.* Μία γάρ ἐστιν ἡ θεότης, τρεῖς δὲ αἱ ὑποστάσεις, *vna enim eſt Deitas, tres autem hypoſtaſes* Iſidorus Peluſiotes libro 1. epiſt. 247. v. Iſidor. lib. de ordine creat. cap. 1. Photius Patriarcha CP. in epiſtola ad Ioannem Spatharium: *καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὅρους τε καὶ θεσμοὺς, μίαν οὐσίαν καὶ θεότητα ἐν ὑποστάσεσι καὶ προσώποις τρισὶ λατρεύων* &c. *Secundum Eccleſiaſticas definitiones & leges, vnicam ſubſtantiam & Deitatem in tribus ſubſiſtentiis & perſonis colens &c.* Flaccus Alcuinus Confeſſionis fidei parte 1. num. 22. *Gignens, genitus, & procedens, tres quidem perſonæ, ſed vna ſubſtantia, ſicut ignis, candor, calor, tria nomina, ſed res vna. Sicut memoria, intellectus, voluntas, quæ ſeparabiliter demonſtrantur, & inſeparabiliter operantur.*

Per omnia æqualibus] Teſtimonia de æqualitate Patris & Filij collegit Fulgentius d. lib. 3. cap. 6. Saluianus de Prouid. D. v. de Arrianis: *Nos eis iniuriam diuinæ generationi facere certe ſumus, quod minorem Patre Filium dicant. Illi nos iniuriofos Patri exiſtimant, quia æquales eſſe credamus.* D. Hieronymus in Ezechiel. cap. 28. *Aliud eſt ſimilitudo, aliud æqualitas. Vnde ſceleſſima hæreſis eſt, quæ in Chriſto tantum Patris ſimilitudinem confitetur, aufert naturam. Nos autem in Filio non ſolum ſimilitudinem dicimus, ſed æqualitatem. Vbi autem æqualitas eſt, ibi eadem natura, vnaque ſubſtantia.* D. Auguſtinus de Trinitate lib. 1. cap. 4. *Qui ante me ſcripſerunt de Trinitate, quæ eſt Deus, diuinorum librorum veterum & nouorum Catholici tractatores, hoc intenderunt ſecundum ſcripturas docere, quod Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus vnius eiuſdemque ſubſtantiæ, inſeparabili*

A *æqualitate diuinam inſinuent vnitatem.* Dictum autem Euangelicum, *Pater maior me eſt*, Ioannis 14. 28. ſic interpretatur Ammonius apud auctorem Catenæ in Ioan. *εἰ τὸ μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα, ποιεῖ αὐτὸν ἑτέρας οὐσίας, ὡς οἱ αἱρετικοὶ φασιν. ὅτι μὲν ἐπὶ γῆς ὡς ἄνθρωπος, μείζονα εἶπε τὸν Πατέρα, τοῦτο διὰ τὸ φαινόμενον σῶμα λέγει. ἐπεὶ καθὸ ἐστι Θεὸς, ὅτι ἴσος ἐστὶ τῷ Πατρὶ, ὅτι εἰς οὐρανὸν ἀνέρχεται ὁ τὰ πάντα πληρῶν, καὶ ἀχώριστος ὢν τοῦ Πατρός: Quod Pater maior ſit, non facit vt ipſe alterius ſubſtantiæ ſit, vt hæretici dicunt. Cum in terra degebat, in quantũ homo dicebat: Patrem maiorẽ eſſe propter corpus quod videbatur. In quantũ tamẽ Deus eſt, neque minor eſt Patre, neque in cælum aſcendit, qui omnia implet, &*

B *immenſus eſt vt Pater* Leo 1. ſer. 7. in ſolemnitate natiuitatis D. Ieſu Chriſti: *Cum vnigenitus Dei minorem ſe Patre confitetur, cui ſe dicit æqualem, veritatem ipſe formæ vtriuſque demonſtrat, vt & humanam probet imparilitas, & diuinam declaret æqualitas.* & ſermone 5. *Filius impar eſt Patri, non in eo quod ex Patre, ſed in eo quod eſt factus ex homine.* ὁ μὲν γὰρ λόγος αἰώνιος πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ Πατρὸς γεννηθείς: τὸ δὲ σῶμα προσφάτως ἀνέλαβε δι' ἡμᾶς, Cyrillus Hieroſolymitanus Catecheſi 12. *Verbum enim æternum ante omnia ſecula à Patre genitum: corpus autem recens propter nos aſſumpſit.* Fulgentius in libro ſingulari ad Donatum cap. 6. *Æqualis eſt Filius Patri, & minor eſt Filius Patre: æqualis vera diuinitate, minor vera humanitate.*

C Eius loci varias interpretationes vide apud ſanctum Baſilium epiſt. 141. Photium epiſtola 176. & Nicetam Manuelis Comneni libro 7.

Æternitate] D. Auguſtinus 1. de Doctrina Chriſtiana capite 5. *Eadem tribus æternitas &c. vt cum Patre ſit intemporalis & Filius.* Sanctus Hilarius de Synodis aduerſus Arrianos. D. Auguſtinus d. ſerm. 191. *Credimus & in Spiritum ſanctum, Deum verum ex Patre procedentem, æqualem per omnia Patri & Filio. natura, voluntate, poteſtate, æternitate, ſubſtantia,* & de Trinit. lib. 15. cap. 26. *Quapropter qui poteſt intelligere ſine tempore generationem Filij de Patre, intelligat ſine tempore proceſſionem Spiritus ſancti de vtroque.* V. eundem lib. 1. de Symbolo ad Catechum. Maximus

D Taurinenſis homilia 1. de ieiun. Quadrageſ. *Dei enim Filius cui cum ſempiterno Patre intemporalis conſtat æternitas.* Vide S. Ambroſ. de fide lib. 1. cap. 5. S. Chryſoſtom. homil. 3. in Ioan. Cyrillum Hieroſolym. Catech. 8. Denique Filium agnoſcimus *συναΐδιόν τε καὶ συνάναρχον τῷ Πατρὶ, coæternum Patri, vna cum Patre principio carentem*, vt eſt in actis Concilij Nicæni parte 11. S. Fulgentius in Excerpt. ex lib. 6. de vno æterno: *Non eſt irrationabilis Eccleſiæ Catholicæ fides, quia coæternum Patri Filium & credit & prædicat, ſciens recentem eſſe omnem Deum, in quo exiſtendi quodlibet inuenitur initium. comperpetuum*, vt Prudentij verbo vtar. Achmez ὀνειρ. cap. 11. *ἁγίας ἀνάρχου καὶ ἀχωρίστου τριάδος: Sanctæ intemporalis & indi-*

E *uiduæ Trinitatis.* V. S. Ioan. Damaſc. 1. de Fide cap. 8. & cap. 11. & lib. 3. cap. 1. Iſidor. Peluſ. lib. 1. 323. & 419. S. Athanaſ. orat. de Annunciatione. S. Amphiloch. in Excerptis.

Maieſtate] Pari maieſtate, *l. 1.* D. Auguſtinus d. c. 5.

Virtute] Iuſtinianus in *l. 5. h. t.* *προσκυνοῦμεν μίαν θεότητα, μίαν δύναμιν: adoramus vnam diuinitatem, vnam poteſtatem.* D. Auguſtinus d. cap. 5. *Eadem tribus maieſtas, eadem poteſtas.*

Hilarius de Synodis aduerſus Arrianos: *Concluſi hæretici ſcripturarum auctoritatibus, hoc ſolum tribuere ſolent Filio, vt Patri tantum virtute ſimilis ſit, adimant autem ei ſimilitudinem naturæ, &c.* Lactantius 4. 6. *Patria ſcilicet virtute ac maieſtate pollentem.* S. Am-

philochius in vita S. Baſil. μία θεότης, ἡ αὐτῆς οὐσίας, ἡ αὐτῆς δυνάμεως, ἡ αὐτῆς ὑποστάσεως: *vna Deitas eiuſdem eſſentia, eiuſdem virtutis, eiuſdem ſubſtantia ac naturæ.*

Claritate) D. Hilarius dicto libro de Synodis. *Tum porro in eo quod honore, claritate, dignitate, maieſtate Pater maior diceretur &c.*

Gloria] D. Augustinus in d. ſerm. 129. οὐ γὰρ ἄλλην δόξαν πατὴρ, καὶ ἄλλην υἱὸς ἔχει· ἀλλὰ μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν τῷ ἁγίῳ πνεύματι: *Non enim aliam gloriam Pater, aliam Filius habet, ſed vnam eandemque cum ſancto Spiritu.* Cyrillus Hieroſolymitanus Catech. 6. Carolus M. libro tertio de imaginibus (ſi modo eius libri auctor eſt) cap. 3. *Ex Patre enim & Filio Spiritum ſanctum, non ex Patre per Filium procedere, recte creditur, & viſitate confitetur: quia non per Filium vtpote creatura, qua per ipſum facta ſit, neque quaſi poſterior tempore, aut minor poteſtate, aut alterius ſubſtantiæ procedit, ſed ex Patre & Filio, vt coæternus, vt conſubſtantialis, vt coæqualis, vt vnius gloriæ, poteſtatis atque diuinitatis cum eis exiſtens procedere creditur.* S. Methodius de Simeone & Anna: καὶ μετ' σὲ οὐκ ἔστιν ἄλλος υἱὸς τῷ πατρὶ ὁμοούσιος καὶ ὁμόδοξος: *nec poſt te futurus eſt alius Filius Patri conſubſtantialis, & eiuſdem cum ipſo gloria.*

Subſtantia] D. Auguſtinus d. ſerm. 191. Arriani Filium Patri, tum ſubſtantia, tum voluntate diſſimilem eſſe dicebant, ſiue, vt ait Hermias, lib. 4. cap. 28. κατ' πάντα ἀνόμοιον τι, καὶ βούλησιν ἀνόμοιον εἶναι τῷ πατρὶ τὸν υἱόν. S. Amphilochius in Excerptis, ὅταν δὲ τὸ ὁμοούσιον λέγω, οὐχ ἑνὸς προσώπου ὁμοουσιότητα, ἀλλὰ τριῶν φημὶ πατρὸς, υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος· ἓν γὰρ πρόσωπον ὁμοούσιον ἑαυτῷ οὐ λέγεται· ἀλλὰ πατὴρ, υἱὸς, καὶ πνεῦμα. *Cum autem dico conſubſtantiale, non vnius perſona, ſed trium dico conſubſtantialitatem, Patris nimirum, Filij, & Spiritus: vna enim perſona non dicitur ſibi conſubſtantialis, ſed Pater, Filius, & Spiritus.*

Chriſtum eſſe ſingularem &c.] τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ υἱὸν, d. l. 5 Gloſſæ: μονογενὴς, *vnicus, ſingularis, vt Cicero:* In Timæo ſcilicet: *Vt hic mundus,* inquit, *eſſet animanti abſoluto ſimillimus hoc ipſo quod ſolus atque vnus eſſet: idcirco ſingularem Deus hunc mundum atque vnigenam procreauit.*

Summæ Trinitatis perſonam vnam] ἕνα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος, l. 7. h. t. Vnum pro nobis crucifixum, vnam de Trinitate perſonam: nam vtrumque recte dicitur. vide Facundum Hermianenſem libro 1. & Notas Sirmondi.

Deum de Deo, lumen &c.) Sanctus Hilarius 6. de Trinit. *Sed quia vera fidei profeſſio eſt, ita Deum ex Deo natum, vt lumen ex lumine, quod ſine detrimento ſuo naturam ſuam præſtat ex ſeſe, vt det quod habet, & quod dederit, habeat, naſcaturque quod ſit, cum non aliud quam quod eſt natum ſit, & natiuitas acceperit quod erat, non ademerit quod accipit, ſit vtrumque vnum, dum ex eo quod eſt naſcitur, & quod naſcitur, neque aliunde, neque aliud eſt.* Adde S. Ambroſium lib. 1. in Lucam.

Lumen] De Patre lumine. Prudentius Peri Steph. hymno vlt. v. 318. *Lux ipſe vera, veri & auctor luminis: Cum lumen eſſet, lumen effudit ſuum, Ex luce fulgor natus hic eſt Filius.*

Inhumanatum] ἐνανθρωπήσαντα. Facundus Hermian. libro 9. *De incarnatione, aut vt proprie hoc exprimam, minus quidem Latino, ſed neceſſario verbo, ſicut à Græcis dicitur, de inhumanatione Filij Dei.* id eſt, περὶ ἐνανθρωπήσεως. vt apud ſanctum Baſilium & alios ἐνανθρώπησιν κυρίου. Inhumanationis quoque verbo vtitur Anaſtaſius bibliothecarius in hiſtoria Eccleſiaſtica.

Vtero) Ratramnus Corbeienſis de Natiuit. Chr.

A cap. 3. *Dicis turpe fuiſſe Dei Filio per vuluam proceſſiſſe. Turpe hoc aut de natura, aut de peccato. Sed per naturam nihil turpe, teſtatur enim Geneſeos lectio, quod omnis creatura bona. Quod bonum, & honeſtum eſt, quodque honeſtum eſt, non turpe. Igitur omnis creatura ſecundum quod creata eſt, nequaquam turpis. Igitur & mulieris vulua non turpis, ſed honeſta: ſiquidem partes omnis creaturæ honeſtæ. Non ergo naſcituro Chriſto feminæ vulua declinanda, velut turpe aliquod: imo ſuſcipienda tanquam natiuitatis miniſtra. Quomodo namque matricem, qua conceptus formaretur, non contempſit: ita nec vuluam qua formatus exciperetur, repudiauit.*

Vtero virginis Mariæ] παρθενομήτορος, Pſellus in Cant. Canticor. *Nouo naſcendi priuilegio*, vt ait Seruatus Lupus in libro de tribus quæſtionibus: inexcoB gitabili, *& ſecreto quodam incomprehenſoque conceptu*, vt Maximus Taorinenſis homilia 1. in Natali Domini: ἀπορρήτως καὶ ἀνερμηνεύτως, *arcana & inexplicabili ratione*: Andræas Cretenſis in Annunciationem S. Mariæ. Nicetas Serrarum Epiſcopus Catena in Matt. cap. 1. πῶς ὁ ἅπαντα συνέχων κυοφορεῖται ὑπὸ γυναικὸς, πῶς τίκτει παρθένος, ἄρρητα ἐστὶ: *quomodo omnia complectens concipiatur à muliere, quomodo virgo pariat, vt quoque permaneat, ignorabilia ſunt.* Denique partus eſt mirus & contra opinionem, τόκος παράδοξος· ὑπὲρ γὰρ πάντα τοῦ Θεοῦ ὁ τόκος, *Dei partus omnem modum ſuperat.* Hieronymus Græcus Theologus in dialogo de Trinitate: καινὸν τὸ θαῦμα καὶ ἀνερμήνευτον, *nouum miraculum & inexplicabile.* Amphilochius orat. 4. λόγῳ
C γὰρ ἑρμηνεῦσαι τὸ θαῦμα οὐ δύναται. Proclus Archiepiſcopus C P. in oratione 1. *Sermo enim miraculum explicare non poteſt.* D. Auguſtinus ſerm. 58. de verbis Domini. *Adueniens enim diuinitas in vterum virginis Mariæ, auctoritate illa, qua in paradiſo Adam de limo formauit, carnem ſibi ex ſubſtantia ipſius Mariæ fabricauit, quam pro ſalute noſtra ſuſcipiens, & ſibi coadunans vnus eſt Deus & homo.*

Virginis M.) Semper virginis. Idem Ratramnus cap. vlt. *Virgo parit, non corrumpitur. Virgini matre naſcens Deus aperuit vuluam, nec violauit pudoris ſigillum.* V. Alcuinum Confeſſ. fid. parte 3. num. 8.

Deum & hominem] Vincentius in Commonitorio. *Vnus idemque Chriſtus Deus & homo.* Theophy-
D lactus in Lucam cap. 1. ἐμφανίζεται δὲ καὶ ἐντεῦθεν τὸ σόφισμα τοῦ Νεστορίου· ἐκεῖνος γὰρ εἶπεν, ὅτι οὐχ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς παρθένου ἀνάπαυσιν ἐσαρκώθη, ἀλλ' ἄνθρωπος ψιλὸς ἐκ τῆς Μαρίας ἐγεννήθη, ὕστερον ἔσχε τὸν Θεὸν συμπαρόντα αὐτῷ: *Confunditur autem & hoc loco Neſtorius: ille enim dixit quod non fuerit Filius Dei in vtero virginis quieſcens, incarnatus: ſed nudus homo è virgine fuerit natus, poſteaque habuerit Deum factum ſibi comitem.* Vide D. Auguſt. ſerm. de diuerſ. 52.

Deum Patri ὁμοούσιον] Gloſſarium ineditum: ὁμοούσιον, τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἴσον ἢ ἀπαράλλακτον ὑπάρχον· ὡς ὁ ἄνθρωπος ἀνθρώπου, καὶ ἄγγελος ἀγγέλου, καὶ ζῷον ζῴου, καὶ φλὸξ φλογός· D. Auguſtinus tract. 97. in Ioan. *Aduerſus impietatem quoque Arrianorum ha-*
E *reticorum nouum nomen Patris homouſion condiderunt; ſed non rem nouam tali nomine ſignauerunt: hoc enim vocatur homouſion, quod eſt, ego & Pater vnum ſumus, vnius videlicet eiuſdemque ſubſtantiæ.* Alcuinus loco cit. *Omouſius*, id eſt, *coeſſentialis in diuinitate Patri Filius: omouſius Patri & Filio Spiritus S. Omouſius Deo & homini Filius.* Lucifer Caralitanus libro 11. pro ſancto Athanaſio: *Vnius ſubſtantiæ cum Patre, quod Græci dicunt ὁμοούσιον.* & in libro de non parcendo in Deum delinq. *Eum non eſſe illum verum Dei Filium dicitis. Cum denique ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, quod dicunt Græci, nos verò Romani dicimus, vnius ſubſtantiæ cum Patre illum eſſe &c.* Euſebios Cæſarienſis

apud Socratem l. 5. ἐπεὶ καὶ τῶν πατέρων [illegible] λογίων, καὶ [illegible] ὡς [illegible] συνηγορίας [illegible] τῷ πατρὶ καὶ [illegible] τοῦ τῷ ὁμοουσίῳ [illegible] ὀνόματι. Epiphanius: ὁ [illegible] ἑτεροούσιος τῷ γεγεννηκότι, οὐδὲ ταυτοούσιος, ἀλλ' ὁμοούσιος. S. Cyrillus Alexandrinus in Ioan. cap. 2. ὁμοούσιος μὲν ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ. *Conſubſtantialis quidem eſt Filius Patri & Pater Filio.* Ioannes Philoponus de mundi creatione lib. 1. cap. 11. inter cætera quæ præter ea quæ ſcripta ſunt, celebrantur, hoc ponit: τὸ ὁμοούσιον εἶναι τὴν ἁγίαν τριάδα: *Sanctam Trinitatem eiuſdem eſſe ſubſtantiæ.* Conſubſtantialem Patri ſecundum diuinitatem, & conſubſtantialem nobis ſecundum humanitatem, *l. 5. h. t.* Itaque Arriani Chriſtianos Catholicos *Homooſianos* appellabant, Fulgentius contra ſermonem Faſtidioſi Arriani, vel *Vnſubſtantianos*. Idem Fulgentius in libro pro fide Catholica aduerſus Pintam Epiſcopum Arrianum.

Certiſſimam ſalutem] τὴν ὁμολογουμένην σωτηρίαν, l. 5. hoc tit.

Redemptionemque] D. Paulus in epiſt. 1. ad Timoth. v. 6. ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον πάντων: *qui dedit ſemetipſum redemptionem pro omnibus* V. Matt. 20. 28. S. Cyrillus Alexandr. in Oſeam: [illegible] τουτέστιν, ἐκ τῆς τοῦ θανάτου καταδυναστείας, καὶ ὁ τῆς λυτρώσεως τρόπος ὁ Χριστοῦ νοεῖται θάνατος. *Redimet nos de manu inferni, hoc eſt, de tyrannide mortis, & modus redemptionis Chriſti mors intelligitur.*

Dei Matrem] Μαρίαν Θεοτόκον εἶναι κυρίως καὶ κατ' ἀλήθειαν. l. 6 id eſt, Facundo Hermianenſi interprete, libro 1. cap. 11. *Beatam Mariam recte vocari & vere & proprie Matrem Dei.* Vide ibid. cap. 4. Sic Photius in epiſtola 1. τὴν παναγίαν παρθένον, τὴν κυρίως καὶ ἀληθῶς τὸν Θεὸν λόγον σεσαρκωμένον τεκοῦσαν. *Sanctiſſimam Virginem, quæ vere & proprie Deum Verbum incarnatum pepererat. Neſtorius ſcripſit, Mariam non eſſe Θεοτόκον, id eſt, non Deum peperiſſe, ſed hominem. Hæc Synodus apud Epheſum damnauit.* Vetus auctor in libro de hæreſibus num. 89. Chriſtiani Catholici & Θεοτόκον & χριστοτόκον confitentur. Vide Arnobium in conflictu quem habuit cum Serapione de Deo trino & vno lib. 11. Auiti Viennenſis epiſtolam 11. Ephræmium Photij codice 228. Euagrium l. 2.

Dei Matrem] Θεοτόκον, Θεομήτορα, Θεοφορόνομον, Græci Patres. S. Gregorius Naz. in epiſt. 1. ad Cledonium. S. Baſil. hom. 25. de humana Chriſti generat. Alcuinus Confeſſ. fid. parte 111. num. 8. *Beatam Virginem Θεοτόκον id eſt, Dei genitricem confitemur.* Iuſtinianus in Nou. 3. cap. 1.

Nominari vere] Cedrenus 1. ὁμολογοῦμεν καὶ τὴν ἁγίαν παρθένον ἀληθῶς Θεοτόκον: *Fatemur etiam S. Virginem vere fuiſſe Deiparam.*

Vtriuſque Romæ Archiep.] Veteris & nouæ Romæ Patriarchis.

Arriani ſiue Porphyriani] Ex Balſamonis collectione conſtitutionum Eccleſiaſticarum tit. 5. cap. 6. Photio Nomocanonis tit. 12. cap. 2. & libris veteribus, ſic emendanda lex 6. inf. de hæretic. *Damnato portentuoſæ ſuperſtitionis auctore Neſtorio, nota congrui nominis eius inuratur gregalibus, ne Chriſtianorum appellatione abutantur. Sed quemadmodum Arriani lege diuæ memoriæ Conſtantini ob ſimilitudinem impietatis Porphyriani à Porphyrio nuncupantur, ſic vbique participes nefariæ ſectæ Neſtorij, Simoniani vocentur.* Iulius Pollux in Chronico inedito: Καὶ Ἀρείου καὶ τοὺς ὁμοίους ἀποστρέφεσθαι καὶ [illegible], Πορφυριανοὺς αὐτοὺς ὀνομάζεσθαι. Adde Theophan. Chron.

Aut ne Chr. quidem] D. Hieronymus in Apol. 3. aduerſ. Rufin. *Quid loquar de hæreticis, qui licet foris ſint, tamen ſe nominant Chriſtianos?* D. Auguſtin. ſerm. 1. ad eorum quos Sirmond. edidit. *Sunt quidam eorum qui Chriſtiani vocantur & non ſunt: quos partim digeſſit* (an deiecit:) *Eccleſia tanquam ſtercora, vt ſunt omnes hæreſes.* Auctor libelli de lapſis ad Nouatianum: *Qui enim ad [illegible], non Nouatianus, ſed non Chriſtianus.* Vide ad Theodori Balſamonis Collectionem conſtitutionum Eccleſiaſticarum, & ibi dicta nobis.

Maxime Arriani] Sanctus Hilarius in libro ad Conſtantium A. ſub initium: [illegible] *Arriani.* Lucifer Calaritanus in libro 1. pro ſancto Athanaſio de Arrianis: *[illegible] denique te non eſſe Chriſtianum, fateamurque Arrianum.* Et paulo poſt: *Odis Athanaſium, quod Chriſtianus [illegible], non eſſe Arrij, vt tu, [illegible] diſcipulus.* Sanctus Athanaſius in orat. 11. contra Arrianos: οἱ τούτους καλοῦντες Χριστιανοὺς, πολὺ καὶ λίαν πλανῶνται: *Qui hos* (Arrianos) *Chriſtianos appellant, largiter errant:* aut certe Χριστιανοὶ ψευδῶς λεγόμενοι, *falſo Chriſtiani dicti* Cyrilli Hier. cat. 6.

De Spiritu ſancto] Vera fides hoc oraculi verſu continetur.

Πρῶτα Θεὸς, μετέπειτα λόγος, καὶ Πνεῦμα σὺν αὐτοῖς. apud Cedrenum.

Sperare] Sperare, eſt credere. Cuiac. Obſeru. 12. 26. Terent. Eunuchi v. Sc. 3. *[illegible]:* Donatus: *Spero, [illegible].*

Nam & veteres omnes] D. Gregorius Nazianzenus in Orat. 23. [illegible] τῷ πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι [illegible] γεγονέναι: καὶ ἡ θεότης, υἱῷ δὲ καὶ ἁγίῳ πνεύματι [illegible] τὸ ἐκ τοῦ Πατρός: *Commune quidem Patri & Filio & Spiritui ſancto, quod facti non ſint. Commune [illegible] Deitas. Filio autem & Spiritui ſancto quod à Patre* & in Oratione 39. Πνεῦμα ἅγιον [illegible] τὸ πνεῦμα, [illegible] ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐχ υἱικῶς δέ· οὐδὲ γὰρ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. *Spiritum ſanctum vere Spiritum eſt, procedens quidem ex Patre, non tamen filiationis modo [illegible] generationis ſed proceſſionis.* Sanctus Baſilius in Pſal. 32. [illegible] τὸ πνεῦμα [illegible] ἐκ τοῦ Θεοῦ, [illegible] ἐκπορεύεται [illegible] ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ (ἵνα μὴ [illegible] αὐτὸ κτίσμα, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ ἔχον τὴν ὑπόστασιν δοξάζῃς: *Sicut igitur verbum opifex eſt cælum firmauit, ſic & Spiritus ſanctus ex Deo, qui ex Patre procedit, hoc eſt, qui ex ore ipſius eſt (ne externum aliquid, & creaturam eſſe ipſum iudices, ſed tanquam ex Deo ſubſiſtentem glorifices.* Eunomius Spiritum ſanctum creaturam eſſe dicebat, vt ſcribit idem Baſilius 11. aduerſus Eunomium. Idem vir S. in eundem Pſalm. εὑρήσομεν δὲ ἀλλαχοῦ καὶ λόγον στόματος αὐτοῦ [illegible] ὁ σωτὴρ, καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρός· [illegible] λόγος μὲν κυρίου ὁ σωτὴρ, καὶ πνεῦμα τοῦ στόματος αὐτοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα. *Inueniemus autem alibi vocem quoque oris eius dictum, vt intelligatur Saluator noſter & Spiritus ſanctus eius ex Patre. Quoniam igitur verbum Domini ipſe quidem Saluator [illegible] eius Spiritus ſanctus eſt &c.* Nec probare poſſum interpretationem viri docti, qui verba illa ſanctiſſimi Patris Baſilij, [illegible] ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ de Filio putat accipienda. Idem de Spiritu ſancto c. 18. [illegible] καὶ [illegible] ἐν [illegible] καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας ἡ ἀπόδειξις, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθὸν, οὐδὲ γεννητῶς ὡς ὁ υἱὸς, ἀλλ' ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ. *Patri vero & Filio in [illegible] vnitus eſt, quamuis conſortij habet vnitas cum vnitate. Sed nec hinc ſolum probatur naturæ communio: verum illinc quoque quod ex Deo eſſe dicitur, non ſic ex Deo veniens, quemadmodum ex Deo ſunt omnia, ſed tanquam ex Deo procedens: neque per generationem, quemadmodum Filius, ſed tanquam Spiritus oris eius.*

Aneſtaſius Sinaita in ſerm. de rect. dogm. Concilij Florentini Seſſ. 7. *Πνεῦμα σώματος αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται. Spiritus oris eius, Dei ſcilicet, Spiritus ſanctus dicitur.* D. Auguſtinus in d. ſermone 191. *Credimus & in Spiritum ſanctum, Deum verum ex Patre procedentem.* Arnobius Altercationis paulo ante citatæ libro 1. *ARN. Spiritus ſanctus procedens ex Patre.* Serepion paulo poſt: *Tres perſonas memorer te dixiſſe, Patrem genitorem Filij, Filium genitum Patris, Spiritum ſanctum procedentem ex Patre.* Lucianus in loco iam allato initio tituli: *πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον: Spiritum ex Patre procedentem.* Certum autem eſt, hominem, qui ſectam Dei, ſectam Chriſtianam, ceu loquitur Tertullianus, ſuo more deridet, verba eorum vſurpare.

Licet non negarent] S. Auguſtinus Meditat. cap. 33. ſect. 7. *Spiritum ſanctum de vtroque procedentem.* & epiſtola 66. ad Maximum Medicum: *Spiritus ſanctus & Patris & Filij Spiritus.* & libro 15. de Trinitate cap. 26. *Et multis alijs diuinorum eloquiorum teſtimonijs comprobatur, Patris & Filij eſſe Spiritum.* & ibid. *Quid poteſt intelligere ſine tempore generationem Filij de Patre, intelligat ſine tempore proceſſionem Spiritus ſancti.* Arnobius in d. altercatione cum Serapione libro 11. *Spiritu ſancto procedente ex Patre & Filio.* Didymus de Spiritu ſancto, interprete D. Hieronymo. *Patrem vere Filij eſſe Patrem, & Filium vere Patris Filium, & Spiritum ſanctum, vere Patris & Dei eſſe Spiritum, inſuper ſapientiæ, & veritatis, id eſt Filij Dei* Leo 1. in ſerm. 11. de Pentecoſte: *Sempiternum eſt Patri conſempiterni ſibi Filij ſui eſſe genitorem. Sempiternum eſt Filio, intemporaliter eſſe à Patre progenitum. Sempiternum quoque eſt Spiritui ſancto, Spiritum eſſe Patris & Filij*, Proſper in epigr.

Vna trium deitas, vna eſt eſſentia cunctis.
Idem eſt verbi Spiritus atque Patris.

Et de vita contemplatiua libro 1. 18. *De Spiritu ſancto quomodo ex Patre ac Filio procedens.* Iſidorus Originum lib 7. c. 3. *Spiritus S. ideo prædicatur Deus, quia ex Patre Filioque procedit.* Boëtius in Confeſſione fidei. *S. vero Spiritum neque Patrem eſſe, neque Filium: atque ideo nulla natura neque genitum, neque generantem, ſed à Patre quoque procedentem & Filio.* Gregorius Turonenſis hiſtor. l. 1. c. 1. *Credo S. Spiritum à Patre & Filio proceſſiſſe.* Carolus M. (ſi modo germanus auctor eſt) de non ad. imag. l. 3. c. 1. *Credimus & in Spiritum S. Deum verum ex Patre & Filio procedentem.* Theodulphus Aurelianenſis Epiſcopus veterum Patrum ſententias collegit, quod Spiritus ſanctus à Patre Filioq; procedat. Et hoc intellexit Fulgoſius hic. *Licet*, inquit, *Imp. dicat, Spiritum ſanctum à ſolo Patre procedere, non tamen negare, quin & à Filio procedat.* Carolus M. de non ador. imag. lib. 3. cap. 3. *Taraſius Spiritum ſanctum, non ex Patre tantum, ſicut quidam, qui quamquam eum ex Filio procedere quodammodo tacuerint, tamen ex Patre & Filio procedentem omnino crediderunt: neque ex Patre & Filio, ſicut omnis vniuerſaliter confitetur & credit Eccleſia, eum procedere, ſed ex Patre per Filium in ſuæ fidei profeſſione procedere confeſſus eſt.* Ratramnus Corbeienſis contra Græcorum oppoſita libro 1. cap. 1. *Etenim cum dicunt Spiritum ſanctum procedere à Patre, non negant & à Filio procedere.* & cap. 3. *Cum*, dicit, *qui à Patre procedit, non negat à ſe procedere.* & cap. vlt. eiuſd. libri. *Videritis quo tendat veſtra (Imperatores præclari) profeſſio, qui dicitis Spiritum ſanctum à Patre procedere, non autem à Filio. Hoc nec in litteris diuinis, nec in Doctoribus Eccleſiaſticis aliquando legitur. Dixit quidem ſancta Synodus Conſtantinopolitana, veſaniam Arrij confutans, atque condemnans, Filium conſubſtantia-*

A *lem eſſe Patris, Spiritum quoque ſanctum procedentem à Patre: nunquid negauit eum à Filio procedere? vel conſequens eſt, vt ſi procedit à Patre, non procedat à Filio? Poteſt ergo cognoſcere, ſi Filij vultis eſſe Eccleſiæ, & Patrum ſequi doctrinam, quod dicendo ſanctum Concilium Conſtantinopoli collectum, Spiritum ſanctum procedentem à Patre, quod eum & à Filio procedere non negauit, &c.* Quinimo Græci ita excuſantur in Concilio Florentino, οἱ μὲν Γραικοὶ διϊσχυρίζονται, ὅτι ἐν τῷ λέγειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, οὐ ποιοῦσι τῇ διανοίᾳ ... ὅτι αὐτὸν τὸν υἱὸν ἀποκλείουσι &c. *Græci quidem aſſeruerunt, quod id quod dicunt, Spiritum ſanctum ex Patre procedere, non hac mente proferunt, vt excludant Filium &c.* Et ita excuſandus Theophanes Cerameus, cum ait in homilia 56. τὴν ἐκπόρευσιν ἔχει

B ἐκ τοῦ πατρὸς, *Proceſſionem habet à Patre*, & Zacharias Scholaſticus in diſputat. de mundi opif. πνεῦμα θεῖον, προελθὸν ἀχρόνως ἐκ πατρός. *Diuinus Spiritus procedens intemporaliter ex Patre.* Græci tamen præfracte aſſerunt ex Patre tantum procedere, & à Latinis diſſentiunt, contenduntque perperam Concilio Conſtantinopolitano 1. addita verba illa, *filioque*, vt præter alios diſſerit Photius in epiſtola 11. contra Græcos abunde ſcripſit Græcus auctor Manuel Caleca, Ratramnus Corbeienſis Monachus contra Græcorum oppoſita, & alij.

II. *De ſacroſanctis Eccleſijs & de rebus & priuilegijs earum.*

C Eccleſias vocat ædes Deo conſecratas, ſiue Dominica, in quæ conueniunt Chriſtiani, myſteriorum, vel vt loquitur *l. 5.* cœleſtium ſecretorum, orationum, concionum gratia, Pythagoræ ὁμακοεῖα, & collegia clericorum, vel, vt Hieronymus & Ioannes Romanus Epiſcopus loquuntur, ſacerdotum ſenatus, qui in eis ſunt: & ab Eccleſijs martyria ſeparat *l. 13. 16. 17.* quaſi Eccleſiæ ſcilicet cultui dedicatæ ſint Dei omnipotentis, martyria honori, memoriæ & ſedi Martyrum, & Confeſſorum, *l. vlt. C. Th. de ſep. viol.* quæ & memoriæ D. Auguſtino. Et de Eccleſiacum & martyriorum bonis hoc titulo potiſſimum agitur & de ſalarijs ſiue annonis quæ debentur Eccleſijs,

D etiam annua quæ eis relicta ſunt vt integra & perpetua conſeruentur. Et de Eccleſiarum officijs quibuſdam, veluti decanis ſeu collegiatis ad obſequia Eccleſiæ Conſtantinopoleos, maxime ad iuſta funebria. Cedrenus ῥαβδούχους interpretatur, deputatis, & de œconomis, id eſt, adminiſtratoribus rerum Eccleſiæ & diſpenſatoribus pauperum, & de Arcarijs, quibus œconomi rationem reddunt, & reliqua, quæ in arcam communem conferant, & de Chartularijs, qui Eccleſiæ rationes actúſque conficiunt. Adduntur etiam priuilegia Eccleſiarum, perſonarum, & rerum eccleſiaſticarum generalia, vt immunes ſint à ſordidis, extraordinarijs vel ſuperindictitijs muneribus, & nominatim Decani à muneribus argentariorum vel num-

E mulariorum, quæ in ciuitatibus etiam inuitis nonnunquam iniunguntur, *l. 9.* & à lucratiuorum deſcriptione ſi curialibus forte ex cauſa lucratiua ſucceſſerint, vt donationes in eas collatæ valeant etiam factæ μονομερῶς & ſine inſinuatione, ſeu intimatione, i. ſine confectione actorum, ſi modo non excedant D. aureos, vt Eccleſiaſticæ actiones non tollantur niſi præſcriptione C. annorum, quæ duo poſtrema priuilegia etiam ciuitatibus dantur, & illud de D. aureis ebiit in ius commune. Id vero quod eſt de C. annis mutatum eſt in 40. Et hæc quidem ſunt generalia priuilegia. Sunt & ſpecialia in titulo quædam, veluti Eccleſiæ Theſſalonicæ *l. 8.* vt releuetur onere propriæ capitationis,

tionis, non etiam agrorum cenſu: Et Conſtantinopolitanæ *l. 14. 17.* vt prædia eius coloni, ſerui, ruſtici, aononæ, vaſa ſacra ſiu: anathemata nullo modo alienentur, aut pignereotur, ac ne dentur quidem iure πραιῶν, quod vulgo dicitur libellaria: ſed & locari vel in emphyteuſim aut precariam dari, vt non poſſint niſi certa lege, modóque, quod & hodie datum eſt omnibus eccleſiis, abrogata etiam conſtitutione Anaſtaſij ſub hoc titulo, quæ aliarum eccleſiarum res alienari, & pignerari permittebat, adhibito decreto & actorum monumentis confectis apud magiſtratus aut defenſores ciuitatum. Item vt eadem ſit prærogatiua in Epiſcoporum creatione Archiepiſcopi Conſtantinopolitani, quæ Romani, & in adſidendo vel procedendo vt is vni tantum cedat Romano, vt *l. 6. hoc tit. & l. vlt. tit. 1. & Nou. 131* quod priuilegium Patriarchicom dicitur *l. 16.* & ſeparatur à priuilegio Metropolitano rectè. Inferiores enim ſunt metropolitani Patriarchis, ſiue Archiepiſcopis, & ſuperiores Epiſcopis.

II. Enarratio.

ECcleſias vocat ædes D. conſ.] Sic in 1. Pauli ad Corinthios cap. 11. 18. *συνερχομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ: Conuenientibus nobis in Eccleſia.* adde verſ. 22. huic interpretationi firmandæ. Zoſimus libro 5. *ἐκκλησία τῶν χριστιανῶν: Eccleſia Chriſtianorum.* Germanus Archiep. C P. in hiſtoria Eccleſiaſtica: *ἐκκλησία ἐστὶ ναὸς Θεοῦ, τέμενος ἅγιον, οἶκος προσευχῆς: Eccleſia eſt ædes Dei, templum ſanctum, domus orationis.* Matthæi capite 21. 12. & 13 *ἱερὸν τοῦ Θεοῦ, οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται. Templum Dei, domus mea, domus orationis vocabitur.* Sanctus Baſilius in libro Regular. fuſius diſputat. cap. 40. *ὡς τὸ ἐμπορείας τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς μεταποιοῦσαν εἰς σπήλαιον λῃστῶν: quaſi nundinatio illa domum orationis in ſpeluncam latronum conuerteret.* & epiſtola 371. *οἶκον ἀξιόλογον μεγαλοπρεπῶς κατασκευασμένον ἀναστῆσαι τῷ Θεῷ ἡμῶν. Orationis domum magnificam extrueri Deo noſtro.* D. Auguſtinus in Epiſtola 64. *Saltem de locis ſacramentorum, de domibus orationum tantum dedecus arceatur.* Zeno Veronenſis in ſermone de Pſalmo 126. aut potius Hilarius Pictauienſis in Pſ. 126. *Conueniunt quidem Eccleſiarum ſiue templi, quos ad ſecretam ſacramentorum religionem ædificiorum ſepta concludunt, conſuetudo noſtra vel domum Dei ſolita eſt nuncupare.*

Siue Dominica] S. Hilarius in libro ad Conſtantium A. *E Dominico ad Palatium tranſeunt.* Idatius Epiſcopus in faſtis Conſolar. *His conſulibus dedicatum eſt Conſtantinopoli Dominicum.* Græcis κυριακά. Euſebius de laudibus Conſtantini, *ἐκ τοῦ δεσπότου, τῆς προσηγορίας ἠξίωνται τὰ καθιερωμένα οὐκ ἐξ ἀνθρώπων τυχόντα τῆς ἐπικλήσεως, ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ τῶν ὅλων κυρίου πρὸς καὶ κυριακῶν ἠξίωνται τῆς ἐπωνυμίας: Appellatione à Domino tracta loca conſecrata honorantur, non ab hominibus nuncupationem ſortita, ſed ab ipſo omnium Domino; Ea re Dominicorum denominatione honorantur.* In Canone 13. Synodi Neocæſ. cum legatur, *ἐν τῷ κυριακῷ τῆς πόλεως*, Dionyſius Exiguus vertit *in templo*, pro, *in Dominico*. Matthæus Blaſtaret: *ἅπας τόπος τῷ Θεῷ καθιερωμένος κυριακὸς λέγεται. Omnis locus Deo conſecratus Dominicum dicitur.* Vide quæ olim diximus ad *l. 3. C. Th. de paganis.*

Pythagor. ὁμακοεῖον] Clemens Alexandrinus in Strom. 1. *καὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν νῦν οὕτω καλουμένην τὸ παρ' αὐτῷ ὁμακοεῖον αἰνίσσεται: Eam quæ nunc vocatur Eccleſiam, ſignificat id quod apud ipſum* (Pythag.) *eſt ὁμακοεῖον.* Hierocles in aurea Pythagoræ: *ὅλου δὲ τοῦ ἱεροῦ συλλόγου, ὡς αὐτοὶ εἴποιεν, τοῦ ὁμακοείου: Totius ſacri conuentus, & vt ipſi dixerint, ὁμακοείου.* Olympiodorus in Alcibiadem Platonis: *ἐξέβαλον ἐκ τοῦ ὁμακοείου.* Malchus

A ſiue Porphyrius de vita Pythagoræ: *ὁμακοεῖον δὲ περιμαχήτοις ἱδρύσαντες.*

Collegia clericorum] Generaliter Sanctus Iſidorus Pelus. 11. epiſt. 246. ſcribit Eccleſiam eſſe, *τὸ ἄθροισμα τῶν ἁγίων τὸ ἐξ ὀρθῆς πίστεως καὶ πολιτείας ἀρίστης συγκεκροτημένον ἐκκλησία ἐστί. Sanctorum conuentus ex recta fide, atque optima viuendi ratione collectus, Eccleſia eſt.*

Vt Hieronymus] In commentario ad caput 111. Eſaiæ. *Et nos habemus in Eccleſia Senatum noſtrum, cœtum Presbyterorum.* Et refertur in can. Eccleſia 16. q. 1. Pius PP. in epiſtola ad Iuſtum Viennenſem Epiſcopum: *Salutat te Senatus pauper Chriſti apud Romam conſtitutus.*

Martyria ſepatat] Rufinus libro 11. hiſt. Eccleſiaſticæ capite 27. *In Serapis ſepulchro profanis ædibus*
B *complanatis, ex vno latere martyrium, ex altero conſurgit Eccleſia.*

Martyria honori] D. Chryſoſtom. in hom. 39 in Acta Apoſt. *τότε ἐγώ σε μαρτύριον ἀπαιτῶν ἐκλεξάμενος.* S. Amphilochius (ſi modo is verus auctor eſt) in vita S. Baſilij: *ἀπέρχονται ἐν τῷ μαρτυρείῳ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Μερκουρίου. Venit ad S. martyris Mercurij martyrium.* Euſebius de vita Conſtantini libro 11. capite 40. *μαρτύριον τόπος τοῖς σώμασι τῶν μαρτύρων τετιμημένος, καὶ τῆς ἀναχωρήσεως τῆς ἐνδόξου ὑπόμνημα: Locus Martyrum corporibus honoratus, & glorioſi exceſſus monumentum.* Vvalafridus Strabo de rebus Eccleſ. cap. 6. *Martyria vocabantur Eccleſiæ, quæ in honorem aliquorum Martyrum fiebant.* Sanctus Baſilius in lib. Regular. fuſiùs diſput. cap.
C 40. *οὐδὲ γὰρ αἱ ἐν τοῖς μαρτυρίοις γινόμεναι πανηγύρεις* &c. *Nundinationes illæ quæ in Martyriis fieri ſolent.* Theophanes: *πάντων τῶν ἐπισκόπων συναχθέντων ἐν τῷ μαρτυρείῳ τῆς ἁγίας Εὐφημίας:* Anaſtaſius bibliothecarius ſic expreſſit: *Omnibus Epiſcopis in Martyrio S. Euphemiæ conuenientibus.* *μαρτύριον τῆς ἁγίας Θέκλας;* Nouel. 159. *Martyrium S. Theclæ.* *τεμένη καὶ ναοὶ μαρτύρων: fana & templa Martyrum*, Andræas Cretenſis in S. Nicolaum.

Sedi Martyrum] Vt in *l. 2. h. tit.* Martyres dicuntur, *ὅτι καθεζόμενοι ἐξωμολογήσαντο, πάντα ὑπομείναντες ἵνα τὴν ἀλήθειαν εἴπωσι.* D. Chryſoſtomus in Acta Apoſtolorum homilia 48.

De Martyribus, vide Eunapium in Ædeſio in fine. Ammian. Marcellinum libro 22. & 27.

D Et confeſſorum] Tertullianus de Corona capite 1. *Omnes ita obſeruant, a Catechumenis ad Confeſſores & Martyres, vel negatores.* D. Cyprianus epiſt. 8. Videtur tamen nonnihil intereſſe, vt Confeſſores ſint Chriſti aſſertores, Prudentio, Martyres qui poſt confeſſionem ſupplicijs non ceſſerunt. Et confeſſores igitur non continuo Martyres. Martyres autem vtique & Confeſſores.

Quæ & memoriæ D. Aug.] D. Auguſtinus de Ciuitate Dei libro 8. capite 26. *Sed hoc videtur dolere, quod memoriæ Martyrum noſtrorum templis eorum delubriſque ſuccederent.* Et capite 27. *Honoramus ſane memorias eorum* (Martyrum) *tanquam ſanctorum hominum Dei.* & libro 22. capite 10. *Nos Martyribus*
E *non templa ſicut Dijs, ſed memorias fabricamus.* Adde eiuſdem epiſtolam 157. & ſerm. 31. de diuerſ. in exemplo libelli dati à Paulo S. Auguſtino.

De ſalariis ſiue annonis.] l. priuilegia 12. Gloſſæ σιτηρέσια, *ſalarium.*

Etiam annua] *l. 46. §. εἰ δὲ ἔτη 9. & l. 57. inf. de Epiſcop. & cler.*

Integra] *δίχα τῆς οἱασοῦν ἐλαττώσεως: ſine omni deminutione d. l. 57.*

Perpetua] *οὐδεμιᾶς χρόνου παραγραφῆς ἀντιτιθεμένης: nulla præſcriptione temporis opponenda. d. §. 9*

Decanis ſeu collegiatis] *l. 4. & l. 9.* Quæ notaui in Gloſſario ad Cedrenum magis pertinent ad tit.

Cod. de decan. Qui & κοπιάται dicuntur, *Nou.* LIX. *capite* II. Gloſſæ: *Diſpenſiones*, κοπιάται. Vide Epiphanium in fine Panarij, & ſancti Ignatij epiſtolam ad Antiochenos, & lecticarij, *d. N.* [illegible] quia mortuorum corpora in lectis Eccleſiæ efferebant. Theodoretus epiſtola 110. ἀλλ' ἀπῆλθον κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ λεκτικάριος ἐδέξατο γράμματα: *luſtro au*[illegible] *quo ipſo die* [illegible], *quo lecticarius aduenit*, &c. De Eccleſiæ lectis præter d. Nouel. Cedrenus: διὰ τὸ, inquit, μὴ ἀρκεῖν τοὺς κραββάτους τῆς ἐκκλησίας, καὶ τῶν ἱερῶν οἴκων πρὸς τὸ ἐκφέρειν τοὺς τεθνεῶτας: *quod non ſufficerent lecti Eccleſiarum, & aedium ſacrarum ad efferenda corpora mortuorum.* Denique foſſarij dicti. D. Hieronymus in epiſtola 13. ad Ruſticum: *Primus in clericis foſſariorum O*[illegible] *id eſt, qui ſepeliunt mortuos admonentur* Item: *Ipſe* (Epiſcopus) *ordinat ſacerdotes, ipſe Leuitas, ipſe Subdiaconos, ipſe Lectores, ipſe Oſtiarios, ipſe foſſarios* Meminere eorum Acta proconſularia de Epiſcopis tradit. apud Baronium ad ann. 303. Gloſſæ Iſidori: *V*[illegible]*ores, foſſarij, qui mortuos ſepeliunt.* De his vide Cuiacium ad tit. *de colleg. lib.* 11. *Cod.* & ad *N*[illegible] 43.

Ad iuſta funebria] Iuſta ſunt ſupremæ exequiæ, inferiæ. Iulius Cæſar 6. de B. C. *Iuſtis funerum con*[illegible] Liuius I. *Iuſta omnque funebria* &c. Dixere & iuſta ſimpliciter. Salluſtius in Iugurth. *Ei more regio iuſta magnifice fecerunt.* Tertullianus de anima cap. 56. *Creditum eſt, inſepultos* [illegible] *ante ad inferos redigi, quam iuſta perceperint* & mox: *Vt anima corporis iuſta* [illegible] Hinc iuſta facere, ferre, dare. Græci ὅσια dicunt, vt Latini ſolemnia mortis. Soſipater Chariſius inſtit. gramm. libro [illegible] iuſta, ὅσια.

De œconomis] *L. iubemus* 14. Concilium Toletanum capite 43. *Eos quos œconomos Græci appellant, hoc eſt, qui vice Epiſcoporum res Eccleſiaſticas tractant* &c. Vide Cuiacium ad Nouel. 123. in fin. de magno œconomo, Codinum de offic. cap 1.

Et diſpenſatoribus pauperum] *L. iubemus* 33 §. 4. *inf. de Epiſc. & cler.* Iſidorus Peluſiotes epiſtolarum libro 1. 269. ad Maronem Presbyt. [illegible Greek] οἰκονόμος ἐκ τοῦ οἰκονομεῖν τοῖς πένησι [illegible] τὰ ἐκκλησιαστικά. *Oeconomus enim ex eo dictus eſt, quod pauperibus quæ eorum ſunt diſtribuat. Propria autem eorum ſunt bona Eccleſiæ.* D. Chryſoſtomus homilia 49. in Matth. Καὶ γὰρ καὶ σὺ οἰκονόμος εἶ τῶν σῶν χρημάτων [illegible Greek] οἰκονόμος, ὥσπερ [illegible] ἐξουσίαν τὰ διδόμενα παρ' ἡμῶν εἰς πένητας [illegible], ἐπειδὴ εἰς πενήτων ἐδόθη διατροφὴν, [illegible] *Etenim & tu diſpenſator es bonorum tuorum, perinde ac is qui res eccleſiaſticas adminiſtrat. Sicut igitur ea quæ à nobis donantur vt erogentur pauperibus, ſimpliciter & quacunque ex cauſa, diſſipando profundere is non poteſt, quoniam in alimenta pauperum donata ſunt, ita neque* [illegible] *tua ſunt.* S. Baſilius apud Nicetam in Catena in Matth. cap. 5. verſ. 42. [illegible Greek] τῶν πτωχῶν [illegible]: & paulo poſt: τοῖς τὴν τῶν πτωχῶν οἰκονομίαν πεπιστευμένοις: *Quibus pauperum cura credita erat. Cui pauperum cura demandata eſt.* Hinc οἰκονομεῖον; Auctor incertus in vita Baſilij Imp. locus in quo reponebantur res pauperibus erogandæ.

Et de arcariis] Theodorus Balſamo Nomocanonis tit. 9. cap. 1. [illegible Greek] ex [illegible] §. *vlt.* quibus adſimiles φροντισταί. de quibus in Synodica conſtitutione Alexij Patriarchæ libro 11. Sententiar. Synodal. in iure Orient.

De Chartulariis] De quibus in *d. l.* 25. & *Nou.* 120 *cap.* 5.

A ſordidis &c.] *L.* 5.

Superindictitiis] Superindictum eſt augmentum indictionis. Vide Cuiac. ad tit. *C. de ſuperind. libro* 10.

Et à lucratiuor. deſcript.] *L. ſancimus* 22 *h. tit.* vide Cuiac. ad [illegible] *de impon. lucrat. deſcrip.*

Factæ μεταμεμῶν] Vt hoc caſu donationes valeant etiam ſine acceptione, *l.* 15 *h. t.*

Intimatione] Intimare eſt apud magiſtratum publicare, & actis ſeu geſtis allegare; ſic enim legendum eſt in *l.* 31. *inf. de donat.* vide ad tit. de donation. Inſtitut.

Si modo non excedant D. aur.] *l. illud.* 19. *hoc titulo*

Vt Eccleſiaſt. act. &c.] *L. vt inter* 23. *h. tit* de hac præſcriptione Innocentius III. in epiſtola ad Nicolaum Tuſculanenſem Epiſc. *Non enim videmus quo iure ſe valeant tueri, cum nec conceſſionem poſſint oſtendere à ſede Apoſtolica ſibi factam, nec centenariam contra Romanam Eccleſiam præſcriptionem probare.*

Etiam ciuitatibus dantur] *dd. ll.* 19. & 23.

In ius commune] *L. pen.* §. *vlt inf. de donation.*

Mutatum eſt in 40.] *Nou.* 111. *cap.* 1. & *Nouel.* 131. *cap.* 6 Hincmarus Remenſis Opuſculo 44. cap. 31. *Anni XXX. ſecundum leges publicas, & iuxta conſtitutionem Eccleſiaſticam, vt demonſtrat Gelaſius PP. humanas adimunt quæſtiones, & Iuſtiniana lege ac decreto B. Gregorij ex eadem lege promulgato, negotia inter venerabiles Eccleſias, ac monaſteria, loca que religioſa anni 40 determinant*

Propriæ capitationis] Theodorus Balſamo: τῆς ἰδίας κεφαλητιόνος. *Nouel.* [illegible] & *tit* Eccleſiæ igitur Theſſalonicenſi remittitur capitatio, [illegible] 12. [illegible] *de annon. & trib.* Capitatio eſt cenſus capitis, ὁ φόρος τοῦ σώματος, φόρος κεφαλικός. Gloſſæ: [illegible] *capitale*, ἐπικεφάλαιον. Tertullianus Apolog. cap. 13. *Hominum capita ſtipendio cenſa*, & ad Nationes lib. 1. v. Senecam de Benefic. 7. 8. Hero [illegible Greek] ἐπικεφάλαια, [illegible Greek] Sic legebatur in manuſcripto codice Peireſciano. Sic legend. [illegible] Anaſtaſius bibliothecarius in hiſtoria Eccleſiaſtica: *Inscribunt capita Imperatoris.* Theophanes: κεφαλικὸν αὐτῷ τοῦ βασιλέως. Interdum capitatio dicitur de prædio. v. Cuiac. ad *l.* 6. *D. de action. empt.* & *ad leg.* [illegible] *de ann.*

Non etiam agrorum cenſu] Sanctus Ambroſius contra Auxentium: *Agri Eccleſia ſoluant tributum.*

Tributa poſſeſſionibus indicuntur] *L. ſint heredo* 32 §. *Lucius. D. de admin. tut* Demoſthenes aduerſus Androtionem: [illegible Greek] *Si quis enim roget, tributa corpora ne debeant, an prædia? prædia reſpondebit, ſi verum fateri volet: de his enim tributa pendimus.*

Vaſa ſacra] κειμήλια. Theoph. in §. 8. *de rer. diuiſ.*

Siue anathemata] Gloſſæ: *donum* ἀνάθημα. vide quæ diximus ad tit. de rer. diuiſ. Inſtitut.

Alienentur aut pign.] *L.* 23. *h. t.* Cyrillus Alexandrinus in epiſtola ad Domnum: κειμήλια, καὶ κτήσεις ἀκινήτους ἀναπαλλοτριώτους ταῖς ἐκκλησίαις φυλάττεσθαι χρή. *Vaſa ſacra, & poſſeſſiones immobiles non alienatas ſeruari Eccleſiis oportet.*

Iure περσονικῷ] *L.* 24. §. 0. *h t.*

Quod vulgo dicitur libell.] Libellarius contractus eſt venditio quæ fit ſcriptura interueniente certo pretio, & hoc amplius certa penſione conſtituta in annos ſingulos, & hac plerumque lege, vt ſtato condictoque tempore contractus renouetur, rurſus numerato pretio certo, vel arbitrario. Cuiacius *libro* 1. *de Feudis tit.* 11.

Precariam] Precaria fit cum qui prædia ſua Eccle-

Digitized by Google

ſiæ ceſſit, deinde rogat, vt ſibi quoad vixerit, vti eis & frui liceat. Vide Cuiacium Obſeruat. 4. 7. A

Niſi certa lege modoque] *d. l. 14. §. 5. & dicta l. 17. §. 1*

Quod & hodie dat. eſt] *Authent. hoc ius porrectum, h. t.*

Conſtit. Anaſtaſij] *d. l. 17. §. 2.*

Archiep. Conſtantinop.] Quem totius Orientis Patriarcham vocat Auitus Vieunenſis epiſtola 111. Idemque Romanum Antiſtitem, & Conſtantinopolitanum, velut geminos Apoſtolorum Principes appellat.

Vni tantum cedat Rom.] Idem Auitus in epiſtola 27. Symmachum Papam vrbis vniuerſalis Eccleſiæ B præſulem vocat. Theodoretus Cyrenſis epiſt. 116. de ſede Romana: ἔχει γὰρ ὁ παναγιος θρόνος ἐκεῖνος τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησιῶν τὴν ἡγεμονίαν διὰ πολλὰ &c. *Habet enim ſanctiſſima illa ſedes Eccleſiarum, quæ in toto orbe ſunt, principatum, & apicem primatus à Solis ortu vſque ad occaſum*, vt eſt in epiſtola Pelagij 1. ad Sapaudum. Adde *Nouellam 131. cap. 11.* Ratramnus Corbeienſis Monachus contra Græcorum oppoſita lib. 3. cap. 2. *Nec enim conuincere poteſtis maiorem Conſtantinopolitanæ ciuitatis auctoritatem, quam ciuitatis Romanæ, quæ caput eſt omnium Chriſti Eccleſiarum, quod maiorum tam veſtrorum, quam noſtrorum teſtimonio comprobatur.* Fulgentius Ruſpenſis in libro de Incarnat. & gratia Ieſu Chriſti cap. 11. Eccleſiam Romanam *Mundi cacumen* vocat. & quod dicitur in *l. 24. h. t.* Con- C ſtantinopolitanam Eccleſiam omnium aliarum eſſe caput, ſic accipiendum eſt, vt Patriarcha Conſtantinopolitanos totius Orientis ſit caput, vt ex Auito iam dictum eſt, *ſaluo tamen per omnia priuilegio ſanctæ & Apoſtolicæ primæ in toto orbe terrarum Romanæ ſedis* vt loquitur Hincmarus Remenſis de diuort. Loth. & Tetb. reſponſ. vltima. Sic in *cap. 2. ext. de ſumm. Trinit.* Romana Eccleſia dicitur mater & magiſtra omnium Eccleſiarum.

Inferiores enim ſunt Metrop.] Epiſcoporum grados hic eſt: Epiſcopi, Metropolitæ, Patriarchæ, ſiue Archiepiſcopi, *Nou. 6. cap. 3.*

III. *De Epiſcopis & Clericis, & orphanotrophiis, & brephotrophiis & ptochiis, & xenodochiis, & aſceteriis, & monachis, & priuilegiis eorum, & caſtrenſi peculio, & de redimendis captiuis, & de nuptiis clericorum vetitis ſeu permiſſis.* D

SAne magis probatim de Epiſcopis & clericis, & orphanotrophiis, & brephotrophiis, & ptochotrophiis, & xenodochis, & aſcetriis. Nam de orphanotrophiis & aliis omnibus venerabilibus locis ſimul ac de eccleſiis & martyriis dictum eſt tit. ſuperiore *l. 15. 17. 19. 21. 22. 23.* & de perſonis hic titulus eſt, ille de locis religioni & pietati dedicatis, quæ tamen duæ tractationes ita ſont adfines & coniunctæ, vt vix poſſit B de perſonis tractare qoi non tractet etiam de locis, & contra. De perſonis igitur potiſſimum hic titulus eſt, epiſcopis ſcilicet & clericis, & orphanotrophis &c. Epiſcopi ſunt antiſtites qui clero & populo præſunt, veluti paſtores, patres, & vicarij Chriſti, vel vt in *l. 6. tit. ſeq.* qui populum Chriſtianæ religionis doctrinæ inſinuatiooe moderantur, Optato Mileuitano, apices & principes omnium; vetuſtioribus, Primicerij presbyterorum, ſiue nomen habeant Epiſcopi, ſiue Archiepiſcopi, ſiue Metropolitani. Clerici ſunt, vt inuenio in hoc tit. miniſtri diuini muneris, Catholicę Eccleſię, Chriſtianæ legis, orthodoxæ fidei, qui di-

A uino cultui miniſteria religionis impendunt, *l. 2. C. Th. eod. tit.* Presbyteri ſcilicet, qui ſuperiorem inter Clericos locum obtinent, *l. 8.* Nam & Apoſtolorum vice ſunt, vt legimus ἐν διατάγαις eorundem, eiſque non minus, quam epiſcopis incumbit cura nuntiandi verbi Dei, σύμβουλοι τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τῆς ἐκκλησίας στέφανος, & D. Paulo, κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ. Epiſcopis proximi, *l. 5. C. Th. de hæret.* Et qui hos ſequuntur Diaconi vtriuſqoe ſexus, & hypodiaconi, miniſtri ſacræ menſæ & totius ornatus eccleſiaſtici, vt eſt in *l. vlt. tit. ſeq.* lectores, cantores, exorciſtæ, oſtiarij. Sacerdotum nomen ſolet propriè tribui epiſcopis, ſed communicatur etiam clericis, vt Græcè ἱερεῦσι, *l.* B *16. 19. 44. hoc tit. l. 8. ℑ. de hæret.* Imo Chriſtianis omnibus. Eucherius: *Sacerdos*, inquit, *ab eo nomen accepit, quòd ſacrum præbere ducatum minoribus debeat, quo nomine vtique cenſentur omnes, qui altitudine rectæ conuerſationis ac doctrinæ ſalutaris eminent. nec ſibimetipſis tantummodo, ſed pluribus proſunt.* Omnes ſumus membra ſummi ſacerdotis Domini Ieſu Chriſti. Tertullianus: *Chriſtus ſacerdotes nos Deo & Patri fecit*, quod idem & de clericorum nomine ſcribunt. Orphanotrophi ita definiuntur *l. 31.* qui parentibus atque ſubſtantiis deſtitutos minores ſuſtentant & educant velut affectione paterna, aut quaſi tutores pupillorum & curatores adoleſcentium, ac ſimiliter brephotrophi dicuntur alumni infantium, & ptochotrophi pauperum & mendicorum. Xenodochi autem qui C aduenas, ægrotos, inopes, debiles, inualidos, neceſſarium victum ſibi parare nequeuntes hoſpitio excipiunt, *l. 45. 48.* Aſceteræ vel aſcetriæ ſunt deuotæ virgines, aut qui ita vitam inſtituerunt vt toti ſacris ſint dediti meditationibus. quod inſtitutum philoſophiam vocat Maiorianus in *Nou. de ſanctim. & vid.* Gregorius Nazianzenus ſæpe, & in Hermiæ hiſtoria duobus aut tribus locis vulgo corruptè, μοναχικὴ πολιτεία pro μοναχικὴ φιλοσοφία, qui ſeparantur à monachis, vt aſceterium à monaſterio *l. 53.* monachi, inquam, i. qui quæve latebras captant & vaſtas ſolitudines, *l. quidam. ℑ. de decur.* quorum præfecti archimandritæ dicuntur, quaſi latebrarum præſules. Ac præter eas perſonas quæ in hac rubrica enumerantur, fit ſub ea men- D tio etiam νοσοκόμων & γηροκόμων, quibus curæ ſunt valetudinarij & ſenes, & parabolanorum medicorum, qui fuere in Alexandria, & eius qui dicitur ὁ ἐπὶ τῶν πτωχῶν, quaſi generalis mendicorum curator, diuerſus à ptochotropho, & œconomorum, de quibus etiam tit. ſuperiore, & defenſorum Eccleſiæ, & ἐφόρων, ſiue ἐξάρχων, qui ſunt chorepiſcopi, vt Zonaras ait, χωρεπίσκοποι οἱ τῶν χωρίων ἔξαρχοι ruris aut ſuburbij epiſcopi ſub diſpoſitione epiſcopi aut metropolitani: ijdé qui & archidiaconi, vel archipreſbyteri ferè, vt Leo ait, & vt eſt in ſynodo Neocæſariana, ὡς συλλειτουργοὶ ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα. Sigebertus, *archidiaconi qui dicuntur chorepiſcopi*, qualem in antiqois monumentis appellatum fuiſſe Lugdunenſi ſupercilio & monti ſacro, vt loquontur, duorum Irenæi & Iuſti præfectum legi, qui B hodie Abbas appellatur. Fit & mentio eorum qui περιοδευταὶ dicuntur ἐκ τῷ περιέρχεσθαι καὶ καταρτίζειν τοὺς πιστούς, vt Zonaras ait, viſitatores, *c. non debere 80. Diſt.* qui & in locum epiſcoporum ad tempus remotorum ſubſtitui ſolent. Ioannes in epiſt. ad epiſcopos Galliæ de Contumelioſo epiſcopo: Ne eius eccleſia deſtituta videatur, in eius locum viſitatorem dari decernimus, qui à ſe nouerit omnia exhibenda, vt nihil de ordinibus clericorum, nihil de eccleſiaſtica facultate præſumat, ſed ea quæ ad ſacroſancta myſteria pertinent, exequatur. Et ad clerum Eccleſiæ in qua fuit Contumelioſos epiſcopus, In eius Eccleſia viſitatorem dari noſtra decreuit auctoritas, vt Eccleſia pri-

uata præſule ſummi nequeat Pontificis ſolatiis indigere, cui vos in omnibus parere decernimus ad ea tantummodo quæ ſacris ſunt gerenda myſteriis. Fit quoque mentio aliorum qui paramonarij dicuntur è genere eorum qui res eccleſiaſticas adminiſtrant, id eſt villici ſiue actores poſſeſſionum, quamuis alias ſic videantur appellati ſatellites, adſeculæ, buccellarij: certè Nicetæ παραμονὴ eſt πλευροφόρος βάρβαρος. Additur in hoc tit. Et priuilegiis eorum, epiſcoporum ſcilicet & clericorum, & cæterarum perſonarum, veluti, vt inuitis epiſcopis teſtimonium non denuncietur, vt presbyteri citra iniuriam quæſtionis teſtimonium dicant, vt clerici, & monachi, & xenodochi, & ptochotrophi ſimileſque perſonæ excuſentur à ſordidis & extraordinariis muneribus, à parangariis, à metatis, à luſtrali auri collatione ſiue functione auraria, à tutelis & perſonalibus muneribus, vt iniuriatum ſit publicum crimen, ſi facta ſit iniuria epiſcopo vel Clerico, vt ſit popularis actio ex teſtamento, ſi quid relictum ſit venerabilibus locis, condictio ex lege quæ inficiatione creſcat in duplum, & ex cuius cauſa ſi indebitum ſolutum ſit, non competat condictio indebiti, vt §. *vlt. Inſti. de obl. quæ quaſ. ex con.* & *l. 46. hoc tit.* vt irrita fiat ſubſtitutio precaria facta ſub conditione ſi ſine liberis heres inſtitutus deceſſerit, herede tranſeunte in clerum, aut monaſterium, ac ſimiliter remittatur eidem conditio liberorum ſuſcipiendorum. Et de caſtrenſi peculio clericorum, quod etiam inter priuilegia connumerari poteſt, de quo eſt *l.* 34. & 50. Et de redimendis captiuis, deque relictis redemptioni captiuorum *l.* 28. 45. 49. Item denuptiis clericorum vetitis ſeu permiſſis, permiſſis ſcilicet cantoribus & lectoribus, vetitis ceteris, & permiſſis primis, vetitis ſecundis, ac rurſus permiſſis ceteris ſi coitæ ſint ante clericatū: vetitis poſt clericatū, & liberis poſt clericatum ſuſceptis numero ſpuriorum, nefariorum & inceſtorum adſcriptis non naturalium, *l.* 19. & 44.

III. Enarratio.

Orphanotrophis] Nec aliter legitur in antiquis Ægidij Menagij & Iuliani Brodæi.

Sunt antiſtites] Vt in *l. 7. h. t.* ſacræ legis antiſtites, Theodoro Balſamoni ibid. ἐπίσκοποι. Iuſtin. in §. 5. Inſtit. de Attil. tut. *religioſiſſimo antiſtite*: Theoph. ibi. θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ. vtitur Tertullian. in ea ſignificatione in libro de fuga, & alibi. Hinc antiſtitium pro Epiſcopatu. Vvibertus Archidiaconus in vita Leonis PP. *Qui poſtea ad antiſtitium Mediomatricæ vrbis vota cleri & plebis magis quam ſuo aſſumptus.*

Qui clero] Suidas & auctor Etymologici: κλῆρος, σύστημα τῶν διακόνων καὶ πρεσβυτέρων: clerus, *Collegium Diaconorum & Presbyterorum.* Oecumenius in I. epiſtolam catholicam D. Petri cap. 7. κλῆρον δὲ τὸ ἱερὸν σύστημα καλεῖ, ὥσπερ καὶ νῦν ἡμεῖς. *Clerum ſacrorum collegium vocat, ſicut & nos hoc tempore.* S. Baſilius in epiſtola 4. γράμματα πρὸς ἡμᾶς ἀφίκετο τοῦ κλήρου: *Cleri littera ad nos venerunt.*

Et populo præſunt] Clerum à populo diſtinguit idem Baſilius in epiſtola 192. ad Nicopolitanos presbyteros, in fine: πάντα τὸν κλῆρον, τούς τε κατὰ τὴν πόλιν, καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς παροικίας, μετὰ παντὸς τοῦ λαοῦ φοβουμένου τὸν κύριον, ἀσπαζόμεθα δι' ὑμῶν: *Clerum vniuerſum, cum qui in ciuitate, tum qui in paræcia eſt cum omni populo timente Dominum, per vos ſalutamus.*

Veluti Paſtores] Gloſſæ: *Paſtor*, ἐπίσκοπος.

Patres] Diuus Auguſtinus in Pſalm. XLIV. *Hodie enim Epiſcopi, qui ſunt per totum mundum, vnde nati ſunt? Ipſa Eccleſia patres illos appellat, ipſa illos genuit, & ipſa illos conſtituit in ſedibus patrum.* Petrus Antiochenus in epiſt. qua reſcribit Dominico Gradenſi: ἀκούουσιν οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἀρχιερεῖς, πατέρες ὁ μὲν οὐδὲ λόγου χάριν. Andreas Cretenſis in Apoſtolum Titum: ταῦτά σοι παρ' ἡμῶν, ὦ πάτερ, ὦ δέσποτα τῶν σῶν ἱκετῶν, καὶ διαδόχων μου, ἀναξίων δέ. ταῦτα ὁ μικρὸς ἐν ποιμέσιν ἐγώ &c. *Hæc à nobis, ô pater, ô Domine, tuis clientulis & ſupplicibus, atque ſucceſſoribus tuis, quanquam indignis. Hæc exiguus ego inter paſtores.* Vide ſancti Gregorij Nazianzeni homiliam, cum Epiſcopus Saſimoenſis ordinatus eſt, Diuum Chryſoſtomum in oratione cum Preſbyter eſt deſignatus.

Vicarij Chriſti] Sanctus Cyprianus in epiſtola LV. ad Cornelium: *Nec vnus in Eccleſia ad tempus ſacerdos, & ad tempus iudex vice Chriſti cogitetur.* Euſebius PP. in epiſtola ad Epiſcopos & diacones Thuſciæ & Campaniæ: *Caput enim Eccleſiæ Chriſtus eſt, Chriſti autem vicarij ſacerdotes ſunt.* Vicarij Dei. Theophylactus in epiſtolam ad Titum capite I. τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Θεοῦ: *vicem & locum Dei ſuſtinet.* S. Ignatius in epiſtola ad Magneſ. προκαθημένου τοῦ ἐπισκόπου εἰς τόπον Θεοῦ. [*Epiſcopo præſidente Dei loco* vt prophetæ dicti vicarij Dei. Tertull. aduerſ. Marcion. IV. 35.

Vicarij Chriſti] Innocentius III. hoc tribuit ſummo Pontifici in *cap. 2. ext. de tranſlat. epiſc. Auctoritate Romani Pontificis, quem conſtat eſſe Vicarium Ieſu Chriſti.* Alii dicunt, ſacerdotem B. Petri Apoſtoli vicarium eſſe, Ennod. in Apologetico.

Optato Mileuitano] Libro I. de ſchiſm. Donatiſtarum: Anaſtaſius bibliothecarius in epiſtola ad Martinum Narnienſis Eccleſiæ præſulem: *Quia cum Epiſcopatus apice &c.* Ennodius in orat. in Natal. Laurentii Epiſc. Mediolanenſ. *Ad Pontificalem apicem grauitas, pudor, pudicitia, venuſtas adduxit.*

Primicerii presbyterorum] Neſcio an huc referri poſſit quod ſcribit Auctor Quæſtionum in vtrumque teſtamentum, quæ D. Auguſtino tribuuntur, quæſtione CI. *Quid enim*, inquit, *eſt Epiſcopus, niſi primus preſbyter, hoc eſt, ſummus ſacerdos? Denique non aliter quam compreſbyteros hic vocat, & conſacerdotes ſuos. Nunquid & miniſtros condiaconos ſuos dicet Epiſcopus? Non vtique, quia multo inferiores ſunt. Et turpe eſt iudicem dicere primicerium.* Qua forma idem D. Stephanum *primicerium martyrum vocat* in ſermone XXI. (& poſt eum Iuo Carnot. in ſerm. 9. de reb. eccleſ.) & Baldricus D. Petrum *primicerium Apoſtolorum. Cuiac.* XI. C. I. 7.

Clerici ſunt] *Omnes qui in Eccleſiaſtici miniſterij gradibus ordinati ſunt, Clerici generaliter nominantur.* Crodegangus Metenſis Epiſcopus in regula Canonicorum cap. LXIII. in hoc autem titulo ſep.

Qui ſuperiorem inter clericos] Separantur ab Epiſcopis, vt apud ſanctum Baſilium in epiſtola LXXV. ad Neocæſarienſes: ἀλλ' εἰσὶν ἐπίσκοποι κληθῶσιν εἰς ἀκρόασιν. ἔστι κλῆρος κατὰ πᾶσαν τοῦ Θεοῦ παροικίαν, συναχθήτωσαν οἱ δοκιμώτατοι &c. *At qui ſunt Epiſcopi vocentur illi, vt audiant quæ obijciuntur. eſt clerus in vnaquaque Dei paræcia: congregentur probatiores.*

Miniſtri diuini muneris &c.] *L. ſi quis 10. l. quiſquis 27. & l. omnes 33. hoc tit.*

Ἐν διατυπώσεσι] Libro II. capite XXVI. & XXVIII.

Apoſtolorum vice] Ignatius in epiſtola ad Magneſianos: τῶν πρεσβυτέρων εἰς τόπον συνεδρίου τῶν ἀποστόλων: *Presbyterorum, loco conceſſus Apoſtolici.* Alii dicunt, Epiſcopos eſſe vice Apoſtolorum, Preſbyteros vice LXX. diſcipulorum. Carolus II. Imp. in epiſtola ad Ioannem VIII. Papam, apud Hincmarum Remenſem opuſculo XLVII. *Epiſcoporum, qui locum in Eccleſia tenent Apoſtolorum, & Preſbyterorum, qui ſubrogantur loco LXX. diſcipulorum* &c. Iuo Carnot. de reb. eccl. ſerm. 2. *Preſbyteri quippe ſucceſſores & vicarij ſunt LXX.*

diſcipulorum. Epiſcopi vero ſucceſſores ſunt Apoſtolorum. A

Eorumdem] An ſit liber γνήσιος quæri nemo neſcit: ſatis tamen antiquus eſt, & nonnulla eis intermixta.

Cura nuntiandi verbi Dei] Verbum Dei ſoli olim Epiſcopi in Eccleſia prædicabant. Procedente tempore, presbyteris id permiſſum. Vide Notas Iacobi Sirmondi ad ſermonem D. Auguſtini de verſu Pſ. 1. *Cor mundum crea in me Deus*, Supplementi Operum, D. Auguſt. Tomo. 1.

σύμβουλοι τῷ ἐπισκόπῳ &c.] d. cap. XXVIII. Sanctus Ignatius in epiſtola ad Trallianos: συμβουλοι καὶ συνεδρευταὶ ἐπισκόπου: Conſiliarii & adſeſſores Epiſcopi. σύμμυσται ὄντες τῶν ἐπισκόπων. Zonaras in canonem LVIII. Apoſtolorum, adiutores Epiſcoporum, ſuo Cathol. loco citato. B

Et D. Paulo] 1. ad Timoth. v. 17.

Epiſcopis proximi] D. Hieronymus IV. in Hieremiam cap. 22. *Intelligant Epiſcopi, ſociique eorum presbyteri atque diaconi, & omnis ordo eccleſiaſticus &c.* Epiſcopi ſunt ſacerdotes ſummi. D. Hieronymus aduerſus Luciferianos cap. IV. *Eccleſiæ ſalus in ſummi ſacerdotis dignitate pendet.* D. Auguſtinus in d. quæſtione CI. Tertullianus de baptiſmo capite XVII. *Summus ſacerdos, qui eſt Epiſcopus.* Primi ſacerdotes. S. Ambroſius, ſiue Hilarius in epiſtolam ad Epheſios capite VI. & in 1. ad Timoth. cap. 3. *Epiſcopus eſt qui inter presbyteros primus eſt.* Epiſcopi, inquam, ſunt primi ordinis ſacerdotes, presbyteri ſecundi. D. Hieronymus in Hieremiam libro 3. capite 13. *Sacerdotes quoque ipſi ſecundus in eccleſiaſtico honore gradus.* C ἱερεῖς γὰρ καὶ αὐτοὶ ἱερεῖς τέ εἰσι, καὶ διδασκαλίαν εἰσὶ πεπιστευμένοι: *nam et ipſi ſimiliter ſunt ſacerdotes, & docendi munus ſibi concreditum habent.* Oecumeni. in 1. ad Tim. c. 3. v. 8. Facundus Hermianenſis lib. XII. capite 3. *Quia ſacrificare præſumpſit, quod licitum eſt ſingulo cuique, etiam ſecundi ordinis ſacerdoti.* Leo 1. in ſerm. x. de laude Charitatis: *Non enim ſummos tantum antiſtites, aut ſecundi ordinis ſacerdotes, &c.* Hincmarus Remenſis Opuſc. XV. capite IV. *Hos LXXII. figuram presbyterorum, id eſt, ſecundi ordinis ſacerdotum geſſiſſe ſciendum eſt.* & Opuſculo XLVIII. cap. XX. *De presbyteris, videlicet ſecundi ordinis viris non diminuenda ſunt.* Secundi ſacerdotes, in conſtitutione Theodoſ. & Valentiniani, Appendicis Codicis Theodoſ. D num. XX.

Diacooi vtriuſque ſexus] De officio Diaconi Ioannes Cinnamus hiſtoriar. lib. 4. ἦν τις Βασίλειος, ὃς ἀρχόντων τῶν λευιτῶν, ὄνομα τούτῳ βασίλειος ἦν ἀναπτύσσειν τοῖς πολλοῖς τὰ θεῖα ἐν τοῖς ὁπουδήποτε πανταχοῦ τεταγμένος φωνάς. *Erat quidam leuitarum, quos nos Diaconos vocamus, nomine Baſilius. Hic ad explicandum in omnibus vbicumque cœtibus verbum diuinum conſtitutus, &c.* In diaconiſſa ætas LX. annorum exigitur, *l. 9 h. tit.* in qua legendum, *ſexaginta annis.* Theophanes: Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς νόμον ἔγραψε, γυναῖκα εἰς διακόνισσαν μὴ προβιβάζειν, εἰ μὴ ὑπερβῇ τὰ ξ΄. ἔτη κατὰ τὸν ἀπόστολον. id eſt, interprete Anaſtaſio bibliothecario in hiſtoria eccleſiaſtica: *Theodoſius legem ſcripſit, mulierem in diaconiſſam non promouendam, niſi ſexaginta tranſcenderit annos ſecundum Apoſtolum.* E Ex *Nou.* CXXIII. *cap.* 13. exigitur ætas annorum 40.

Miniſtri ſacræ menſæ] Diaconū miniſtrare Epiſcopo, & presbyteris, hoc eſt diaconatum exercere: aut ſi græca malis: διάκονον δὲ ὑπηρετεῖσθαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, τουτέστι διακονεῖν. Auctor conſtitutionū Apoſtol. lib. 3. cap. vltimo. S. Auguſtinus in ſermone 37. de diuerſis: *Diaconi gerebat officium, ibi ſacrum Chriſti ſanguinem miniſtrauit.* S. Cyprianus de lapſis: *vbi vero ſolemnibus adimpletis calicem Diaconus offerre præſentibus cœpit.*

Exorciſtæ] De exorciſtis Iulius Firmicus Matheſ. lib. 3. cap. 5. *Erunt omnibus dæmonibus terribiles, quorum aduentum praui dæmonum ſpiritus fugiant, & qui ſic laborantes homines non vi verborum, ſed ſola ſui oſtenſione liberent: & quamuis ſit violentus dæmon; qui corpus hominum, animumque quatiat, ſiue ille aëreus ſit, ſiue terrenus, aut infernus, iſtius hominis iuſſione fugiet, quia præceptis eius cum quadam veneratione tenebitur. Hi ſunt qui à vulgo exorciſtæ dicuntur*, & cap. 9. *Facient exorciſtas, & qui laborantes dæmonum incurſione homines aptis remediis liberent: vnde ex his artibus maxima illis ſubſtantia conferatur.* Hi ſunt, qui, vt ait Vlpianus, vulgari verbo impoſtorū, exorciſare dicontur, *l. 1. de extraordin. cognit.* Quid ſi Chriſtianos Vlpianus intelligat, qui exorciſmis dæmones fugant, depellunt, traducunt? Infenſiſſimum enim Chriſtianis Vlpianum fuiſſe conſtat ex Lactantio lib. 5. Inſtit. cap. XI. Exorciſtæ igitur in *l. 6. h. tit.* ſunt qui adiuratione dæmonas effugant, de quibus Paulinus Nolanus in Natali 4. Felicis.

—primis lector ſeruiuit in annis.
Inde gradum cœpit, cui munus voce fideli
Adiurare malos, & ſacris pellere verbis.

Origenes homilia 24. in Ioſ. *Si inimica virtus dæmonis obſideat alicuius corpus, adhibeantur autem multæ exorciſtarum inuocationes, &c.* Adde Cyrillum Hieroſolymitanum in præfatione Catecheſ. De his omnibus vide Cuiac. ad Nou. 3.

Sacerdotum nomen ſol. pr. tr. Epiſc.] In *l. 3. h. t. omnes ſacerdotes*: in collectione Theodori Balſamonis, ἐπίσκοποι. Venantius Fortunatus libro 9. epigramm. 9. *Iura ſacerdotum* (hoc eſt Epiſcoporum) *ſi ro moderamine ſeruans.* Sanctus Cyprianus in epiſtola 33. *Preces noſtras veſtris precibus adiunate, vt Domini miſericordia fauens nobis, cito plebi ſuæ, & ſacerdotem reddat incolumem, & martyrem cum ſacerdote lectorem.* D. Hieronymus 1. aduerſus Rufinum: *Neque ambimus ſacerdotium, qui latemus in cellulis.* Ennodius de vita Epiphanij Ticinenſis Epiſcopi: *Interea propoſitum ſibi callem vitæ curſu præpes ſacerdos venerabilis incendebat.* & apud Cyprianum epiſtola 65. ad Rogat. Sacerdotalis locus, & ſacerdotalis poteſtas, pro Epiſcopali.

Imo Chriſtianis omnibus] D. Auguſtinus quæſtionum Euangelicarum libro 2. Q. 40. *Sacerdotium Iudæorum nemo fere fidelium dubitat figuram fuiſſe futuri ſacerdotij regalis, quod eſt in Eccleſia, quo conſecrantur omnes pertinentes ad corpus Chriſti, ſummi & vere principis ſacerdotum: nam nunc & omnes vnguntur, quod tunc Regibus tantum, & ſacerdotibus fiebat.* S. Ambroſius in Lucam cap. 6. *omnes filij Eccleſiæ ſacerdotes ſunt: vnguntur enim in ſacerdotium ſanctum, offerentes noſmetipſos Deo hoſtias ſpiritales.* Agobardus de priuilegio & iure ſacerdotis. *Premittenaum ſane videtur breuiſſime, quod omnes fideles vere membra ſummi ſacerdotis, Dei videlicet, ac Domini noſtri Ieſu Chriſti mediatoris Dei, & hominum facti ſunt ab eo, Patris regnum & ſacerdotes, & ſunt ſub capite ſummo vnus ſacerdos.* Petrus Damiani epiſtolarum lib. 8. 1. *Conſtat ergo quemlibet Chriſtianum eſſe per gratiam Chriſti ſacerdotem* vide quæ diximus ad *tit. Decretal. de vita & hon. cler.*

Tertullianus] Vide de exhortationibus caſtitatis c. 7.

Quod idem & de cleric. nom.] Vt 1. Cath. D. Petri c. 7. vlt. ver. 3. vide Cuiac. ad *Nouel.* 3.

Orphanotrophi] Αἱ ὀρφανοτρόφοι ἐπίσης Andreas Cæſarienſis in magno Canone: διάκονος καὶ ὀρφανοτρόφος καθίσταται, *Diaconus & pupillorum curator conſtituitur* Codinus de Offic. Conſtant. cap. 5. 76. in edit. Reg.

ὀρφανοτρόφος ἦν μὲν φροντίζων καὶ ἐπιμελούμενος πάλαι τῶν ὀρφανῶν: orphanotrophus olim curam habebat pupillorum. Auctor anonymus in Romano Imp. μονάχιν αὐτὸν ἀπεκαίρησε ἅμα Θεοφάνη Τειχιώτη καὶ Παύλῳ ὀρφανοτρόφῳ ἀνθρώποις αὐτοῦ Hinc ὀρφανοτροφεῖον. Balſamon ad can. 7. Synodi Chalcedon.

Brephotrophi alumni infantium] Caper de verbis dubiis: *Alumnus dicitur ab alendo, & qui nutrit, & qui nutritur.*

Ptochotrophi.] Chronic. Alexandrinum, πτωχοτρόφος φρουξ λιμένος: *Ptochotrophus custos portus.* Anaſtaſius in hiſtoria Eccleſiaſtica. *Daphominus Presbyter & ptochotrophus Neapoleos*: πτωχοτρόφος Νεαπόλεως, Theophanes. Hinc πτωχοτροφεῖον, & πτωχεῖον. Theophanes: πολλὰ ἐχαρίσατο ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ πτωχείοις. Amphilochius in vita S. Baſilij: τοὺς θείους οἴκους. καὶ τὰ πτωχεῖα: *ædes ſacras & hoſpitia pauperum.* Idem πτωχοτρόφος, & πτωχοτροφεῖα, apud Conſtantinum Manaſſem.

Xenodochi] Nicephorus in Chronico. Μηνᾶς πρεσβύτερος καὶ ξενοδόχος τῶν Σαμψὼν: *Menas presbyter & Sampſonis præfectus hoſpitio.* D. Auguſtinus in Ioannem tract. 97. *Xenodochia & monaſteria poſtea ſunt appellata nouis nominibus, res tamen ipſa & ante nomina ſua erant, & religionis veritate firmantur.* Hinc ξενοδοχεῖα, id eſt, οἱ περὶ πολλὴν ὑποδοχὴν τῶν ξένων κατεσκευασμένοι οἶκοι. Ioannes Cantacuzenus hiſtoriæ libro 4. cap. 30. in fine. Theophanes in Chronographia: τοὺς μὲν θείους οἴκους περιεῖχε, τὰ τε ὀρφανοτροφεῖα, καὶ τῶν ξενώνων, καὶ γηροκομεῖον τι καὶ ἐκκλησιῶν, καὶ μοναστηρίων βασιλικῶν τὰ καπνικὰ ἀπαιτεῖσθαι ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς αὐτοῦ τυραννίδος: *Adeo deuotarum ædium, orphanorum dico, peregrinorum enim receptacula, eccleſiis & monaſteriis Imperatorum liberalitate poſitis fumaria tributa, à primo tyrannidis ſua coll gi* &c. De his Sanctus Baſilius in epiſtola 371. ad Heliam: τίνα δὲ ἀδικοῦμεν, καταγώγια τοῖς ξένοις οἰκοδομοῦντες τοῖς κατὰ πάροδον ἐπιφοιτῶσι; *Quid peccamus diuerſoria peregrinis extruentes, qui huc forte aduenerint?* Ea Iulianus extrui iubet, vt ibi inopes ſine diſcrimine excipiantur, in epiſtola 49. ad Arſacium. De quo Theophanes in Chronographia: τὰς δὲ χριστιανῶν ἀρετὰς ὁ ἄθεος καὶ παραβάτης μιμούμενος ξένοις τε καὶ πτωχοῖς τὰ πρὸς τὴν χρείαν χορηγεῖσθαι ἐκέλευσεν, ἀπὸ τῶν τοὺς ἀπὸ ... : *Chriſtianam & beneficentiam imitatus ille nefarius & præuaricator, peregrinis & egenis res neceſſarias edixit ſuppeditari.* Xenodochia ſunt domus Dei in *cap. dilectis 55 ext. de appellat.* l'Hoſtel-Dieu.

Qui aduenas, ægrotos, inop. debil.] Sanctus Epiphanius hæreſi 75. τοιαῦτα γάρ ἐστι κατασκευάζουσι κατὰ φιλοξενίαν, καὶ τοὺς λελωβημένους, καὶ ἀδυνάτους ἐκεῖσε ποιοῦντες καταμένειν, ἐπιχορηγοῦσι κατὰ δύναμιν οἱ τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶτες.

Debiles] Debiles ex morbo, quo leuati ſunt, vt in *l. debim uſque 19. §. 1 D. de rebus auct. iud poſſid.*

Aſcetæ vel aſcetriæ] Gloſſarium MS. ἀσκητὴς ὁ ἐν τῷ κατὰ διάνοιαν κόσμῳ εὐσεβεῖ καὶ δικαίως ἀναστρεφόμενος. Cyrillus Hieroſolymitanus Catech. 10. Ἄννα προφῆτις, ἐγκρατὴς, εὐλαβεστάτη καὶ ἀσκήτρια μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ. *Anna propheteſſa continens, religioſiſſima, & ſanctimonialis teſtatur de ipſo.* Theodoretus ſerm. 10. Græcar. affect. ὁρᾶτε τὰς κορυφὰς τῶν ὀρῶν τῆς μύσους ἀπηλλαγμένας, καὶ τοῖς ἀσκητῶν καταγωγίοις κοσμουμένας; *Nam videtis excelſos montium vertices dæmonum veſtrorum abominatione depulſa, monachorum cœnobiis exornatos?* Hinc ἀσκητήριον, aſceterium. Vide Gloſſ. ad Cedrenum.

Deuotæ virgines] Vide Ioſephum Scaligerum Auſonianarum lection. libro 1. capite 8. Virgines cultui diuino ſacratæ, vt Amm. Marcellin. libro 18. in fine.

Hermiæ hiſt.] Hiſtor. Eccleſ. v. 12.

Μοναχικὴ πολιτ.] Nihil mutandum puto. D. Gre-

A gorius Nyſſenus de peregrinatione Hieroſolymitana: ἐγὼ τοὺς ἅπαξ ἀναθεμένους ἑαυτοὺς τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ, καλῶς ἔχειν φημὶ πρὸς τὰ εὐαγγέλια διὰ παντὸς ἀποβλέποντας φωνὰς: *Equidem eos qui ſemel ſanctiori viuendi rationi ſe dediderunt, recte agere existimo, ſi perpetuo ad Euangelij voces reſpiciant.* Vide eiuſdem epiſtolam ad Euſtath. Ambroſ. & Baſil. Iſidorus Peluſiotes libro 1. epiſtolar. 101. καλῶς πρὸς ὑψηλὴν πολιτείαν ὥρμησε. Cedrenus: μετελθόντος τὴν μοναχικὴν πολιτείαν. Ioannes Scylitzes: τὴν μοναχικὴν πολιτείαν ἀσπασάμενος. Ioannes Cantacuzenus hiſt. libro 1. cap. 14. τῆς μοναδικῆς πολιτείας εἰς ἄκρον ἐληλακὼς: *Qui ad culmen virtutis aſcenderat, & omnes vitæ monaſticæ numeros indeptus erat.* πολιτεία

B quidem generaliter accipitur pro ſanctiore viuendi ratione, quæ πολιτεία ἱερὰ, Clementi Alexandrino Strom. III. Monachi tamen maxime videri poſſunt πολιτεύεσθαι. Quanquam monachi dicuntur etiam philoſophicam vitam agere, Nou. 5. cap. 3. Dionyſius apud Suidam in μοναχός: ἐκεῖνοι δὲ ἐφρόντισαν ... ἄνδρες φιλοσοφοῦντες τὸν βίον. μοναχοὶ δὲ οὗτοι κατωνομάζοντο. Sanctus Baſilius in conſtitutionibus monaſt. cap. 5. εἰ δεῖ τι δοῦναι διὰ τὴν ἀναγκαίαν χρείαν, καὶ ὑπηρετεῖν ἔργον ἐπιτελεῖν, οὐδὲ τοῦτο τῆς φιλοσοφίας χωρίς. Luitprandus hiſtoriæ 5. cap. 9. *Ad vicinam inſulam, in qua cœnobitarum multitudo philoſophabatur, tonſo ei, vt moris eſt, capite ad philoſophandum transmittunt.* & capite 10. *Ad vicinam*

C *inſulam, in quam patrem ſuum ablegarant, philoſophatum mittunt.* Guillelmus monachus in vita Sugerij Abbatis S. Dionyſij lib. 2. cap. vlt. *Abbas Cluniacenſis cum ad cellulam reſpexiſſet breuiſſimam, quam ſibi ad manendum vir ſummæ philoſophus extruxerat* &c. Adde D. Chryſoſt. de differ. Regis & mon. D. Gregor. Nazianz. in orat. 9 & 21. Vide quæ dixi ad tit. de iuſtit. & iu. Inſtit. lib. 1.

Archimandritæ dicuntur] Auitus Viennenſis in epiſtola 11. *Eutyches ergo perniciei, cuius mentio eſt, funeſtus incentor, Conſtantinopolitanæ Eccleſiæ miniſter, ſed copioſæ monachorum multitudinis præpoſitus fuit: enim officij perſonas Epiſcopi Orientales Archimandritas appellant.*

Νοσοκόμων] In *l.* 42. Adde Sancti Baſilij dict. epi-

D ſtolam 371. D. Hieronymus in Epitaphio Fabiolæ: *In pecuniam congregatam vſibus pauperum præparauit: & prima omnium νοσοκομεῖον inſtituit, in quo ægrotantes colligeret de plateis, & conſumpta languoribus atque inedia miſerorum membra foueret.* Hinc νοσοκομεῖον, Dorotheus doctrina 4. Nicetas Choniat. in Iſaacio, Angelo: μετέβαλε δὲ εἰς νοσοκομεῖον, καὶ τοὺς βασιλικοὺς δόμους. *Regias ædes in Noſocomium mutauit.* Ioannes Cynnamus hiſtoriar. libro 4. ἃ καὶ ἔξεστι τῷ γε βουλομένῳ ἐν τοῖς κατὰ αὐτὴν ἀναλέγεσθαι νοσοκομείοις, ἃ ξενῶνας καλεῖν ἔθος ἐστί. *& qui voluerit, ea legere poterit in Noſocomiis, quæ vulgo xenonas vocant.* De Xenone vide Gloſſarium ad Nicetam. Adde Theodoretum hiſtor. Eccleſ. lib. 5. cap. 18.

E Γεροντοκόμων] In *l.* 46. §. 1 Hinc γηροκομεῖον. Balſamon ad Canon. 8. Synodi Chalcedon. & γηροτροφεῖον Nicephorus Gregoras hiſtor. 2.

Parabolanorum] *L.* 18 Parabolani ſic dicti, quaſi temerarij, quod qui ægrotis adſunt, in periculis ſæpe non paruis verſentur, frequenti ægrotorum contactu. Eadem nimirum forma rationeque qua beſtiarij Iulio Firmico parabolarij ſunt, & Socrati παράβολοι. 7. hiſtor. Eccleſ. qui paraboli auctori hiſtoriæ Tripertitæ, lib. 11. cap. 15. Cuiac. ad *Non.* III. Euſtathius ad Od. primam: ὁ παράβολος ἄνθρωπος, ὁ κινδύνοις ἑαυτὸν παραβάλλων, ὃ ἐστι παρακινδυνευτής: *Parabolus, qui ſeipſum periculis exponit.* Concilium Chalcedonenſe actione 1. εἰσπεπηδήκασι γὰρ εἰς τὴν ἐκκλησίαν φανερῶς μετὰ ὅπλων καὶ εἰσελθόντες οἱ μονάζοντες μετὰ Βαρσουμᾶ, καὶ οἱ παραβολᾶνοι,

ἢ πλῆθος ἄλλο πολύ. Vetus interpres: *Irruebant enim in Eccleſiam milites cum armis: inſtabant monachi, qui cum Barſuma. & parabolani. & multitudo alia grandis.* Videamus an legendum ſit, παραβολάνοι, & *parabolani.* Sed fortaſſe ego heic, παράβολοι. Itaque nihil temere adfirmo. De parabolanis vide Ioſephi Scaligeri epiſtolam 60. ad Iſaacum Caſaubonum.

Οἱ ἐπὶ τῆς ψυχῆς] In *l. 42 §. 9. hoc tit.*

Et œconom.] Vide ſup. tit. prox.

Defenſorum Eccleſiæ] ἐκκλησιεκδίκων. d. §. 9. vel ſimpliciter, ἐκδίκων apud Theophanem & alios, de quibus in Gloſſario ad Cedr.

Ἀρχόντων ſiue ἐξ] *d. l. 40. §. 10.*

Qui ſunt χωρεπίσκοποι. vt Zonaras ait] In Can. x. Synodi Antioch. & Scholiaſtes Harmenopuli tit. 9. Epitomes Cann. Sed reprehenduntur à viris doctis. De Exarchi dignitate Ioannes Cameniata in narratione de excidio Theſſalonicenſi cap. 30. Ἐπίσκοπος μὲν, inquit, οὐκ ἔστιν οὗτος, κατ' ἴσον δὲ [illegible] βαθμὸν ἐκείνοις (ἐπισκόποις) κεκληρωται· ἄρχων γὰρ αὐτὸν ἴσμεν τῆς Ἑλλάδος ἁπάσης, [illegible]: *Epiſcopus quidem hic non eſt, haud tamen diſparem gradum ſortitus eſt: Scimus enim eum totius Elladis exarchum eſſe, dignitate Epiſcopis nihilo inferiorem.* Vide Codin. de Offic. Conſtantinop. cap. 1. & Notas num. 53.

Ruris aut ſuburbij] Dionyſius Exiguus in interpretatione d. can. x. Synod. Antioch. *Qui in vices vel poſſeſſionibus Chorepiſcopi nominantur.* & in interpretatione can. 3. Synod. Ancyranæ: *Presbyteri ruris offerre non poſſunt in templo ciuitatis præſente Epiſcopo, vel presbyteris vrbis.* Epiſcopi Villani, in epiſtola Damaſi PP. quam ſubdititiam eſſe merito quidam exiſtimant, Capitul. Caroli M. lib. 7. capite 187. aut Vicani. Hincmarus Remenſis Opuſculo 33. cap. 16. in fine: *Vicanus fieri [illegible] Epiſcopus, qui Græce vocatur Chorepiſcopus.* Et Opuſculo 35. *Pene Vicanum Epiſcopum quem Græci Chorepiſcopum vocant.* Hunc locum profert Flodoardus libro 3. hiſtor. Remenſis. Et Chorepiſcopi igitur Vicarij Epiſcoporum. Fulgentius Ferrandus in Breuiatione Can. cap. 79. *Chorepiſcopi*, id eſt, *Vicarij Epiſcoporum* Idem legitur in Capitulari Aquiſgranenſi capite 9.

Archipreſbyteri fere, vt Leo ait] Vide Leonis 1. epiſtolam 88.

In Synodo Neocæſar.] Canone 13.

Οἱ ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα] Qui ad exemplum & formam ſeptuaginta diſcipulorum eſſe noſcuntur. Leo 1. epiſtola 88. Vide epiſt. 127. D. Hieronymi ad Fabiolam de 42. manſionibus 6.

Sigebertus] In Chronicis. Sigebertum exſcripſit Robertus Monachus cœnobij ſancti Mariani apud Altiſſiodorum Ordinis Præmonſtratenſis auctor Chronici Altiſſiodorenſis: *Damaſus*, inquit, *Papa decreuit ne quid contra Epiſcopos præſumant Archidiaconi, qui dicuntur etiam Chorepiſcopi, id eſt, regionum vel villarum Epiſcopi* Sigebertum tamen deceptum tradunt eruditiſſimi viri, quod Archidiaconos, id eſt, πρωτεύοντας τῶν διακόνων, cum Chorepiſcopis confundat.

Qui περιοδευταὶ dicuntur] Nicephorus Calliſtus libro 9. cap. 45. καί τινα περιοδευτὴν πολλῶν φόνον [illegible] τῆς ἐκκλησίας ὁ [illegible]. *quod Periodeutam quendam qui multis necis cauſam præſtiterat, Eccleſia non eiecisset:* Theodorus Balſamon ad Canon. 57. Synodi Laodicenæ: περιοδευταὶ δέ εἰσιν οἱ σήμερον προβαλλόμενοι παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἔξαρχοι· οὗτοι γὰρ περιοδεύουσι καὶ ἐπιτηροῦσι τὰ ψυχικὰ σφάλματα, καὶ καταρτίζουσι τοὺς πιστούς: *Periodeuta ſunt, qui hodie ab Epiſcopis promouentur exarchi: hi enim circumeuntes, & delicta animæ obſeruant, & fideles inſtruunt* Codinus de offic. au. Conſtant. c. 1. edit. Reg. ὁ περιοδευτὴς, ὁ περιπατῶν καὶ περιοδεύων τοὺς θέλοντας

A βαπτισθῆναι τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει. *Circitor, qui circumambulat, & in orthodoxa fide baptizari cupientes inſtruit.* Claudius Salmaſius falſus eſt cum de primatu Papæ capite 1. ſcribit, Iuſt. in *l. 42 §. 9.* Chorepiſcopũ interpretari periodeutem vel viſitatorẽ. Imo manifeſte diſtinguit: μήτε ἐπίσκοπον, inquit, μήτε χωρεπίσκοπον, μήτε περιοδευτήν: *neque Epiſcopũ, neque Chorepiſcopum, neque periodeutem*, & in fine *d. §.* ὁ χωρεπίσκοπος, ἢ περιοδευτής: *aut Chorepiſcopus, aut periodeutes.* Sic etiam Gennadius in Encyclio (eum profert Meurſius in Gloſſario Græcobarbaro) ὁ χωρεπίσκοπος ἢ περιοδευτὴς, ἢ πρεσβύτερος &c. Videamus etiam an falſus ſit in eiuſdem libri cap. 11. cùm ait periodeutas non ſic appellari, quod de loco in locum tranſirent, & omnem regionem perambularent; ſed vnius vici præpoſitos, cui

B & erant affixi, haud minus quam Epiſcopus vrbi cui præſidebat, ita appellatos eſſe. Cuiacius vero exiſtimat, Chorepiſcopum datum certo vico, vel pago ab Epiſcopo vrbis, ſub qua vicus eſt. περιοδευτὴν autem certo loco deputatum non eſſe, ſed hac illac circumire, & vbique implere abſentis Epiſcopi vicem. Zonaras ad d. can. 57. Synodi Laodicenæ: περιοδευταὶ δὲ λέγονται, διὰ τὸ περιέρχεσθαι καὶ καταρτίζειν τοὺς πιστοὺς, μὴ ἔχοντες καθέδραν οἰκείαν: *Periodeuta dicuntur, quia circumeunt, & perambulant, inſtruuntque fideles, non habentes propriam cathedram.* Et ita vetus auctor in libro de hæreſibus num. aa. *Hos* inquit, *Origenes ita perfecte ſuperauit, vt eorum cauſa periodeutes fieret, ac*

C *per ſingulas quaſque vrbes per Orientem eundo prædicaret.* Certe ſi quis dixerit, periodeutas videri vico alicui adfixos fuiſſe: Theodoretus religioſæ hiſtoriæ capite 26. [illegible] Βάσσος. [illegible] πολλὰς περιόδευον κώμας τῆς [illegible] ἱερέων ἐπιστατῶν &c. & paulo poſt: [illegible] τούτου ὁ μέγας ἐκεῖνος Βάσσος, [illegible] οἰκείαν ἀγέλην ἐπανῆλθε, τὸ μέγα τοῦτο διηγούμενος θαῦμα· [illegible] γὰρ ἡ [illegible] ἑταίρους ὑπὲρ διακοσίους εἶχεν &c. *Suades itaque admirando Baſſo, qui tunc multos vicos circumibat vicanis præpoſitus ſacerdotibus* &c. *Obſtupefactus magnus Baſſus ad gregem ſuum rediit, magnum hoc narrans miraculum: Thraſeas enim ſuos ſodales habebat ſupra ducentos.* Si quis, inquam, ex hoc Theodoreti loco dicat, periodeutas videri alicui vico adfixos fuiſ-

D ſe, dicam ego ex eod. loco, non ita vico, pagove addictos fuiſſe, quin cæteras vicanas Eccleſias viſitarent.

Vt Zonaras] d. can. 56

Viſitatores] Sic Dionyſius Exiguus περιοδευτὰς interpretatur in d. can. 56. Alij circitores, luſtratores: Gloſſæ: περιοδευτὴς, *circitor. luſtrator.*

Ad tempus remot.] Vel defunctorum. vide *can. obitum 16. cap. caſſinenſis 17. & cap. vlt. diſt. 61.* & Gregorij 1. epiſt. 79. lib. 1. & 29. lib. 2.

Qui paramonarij dicuntur] In *l. 46. §. 3. h. t.* Anaſtaſius biblioth. in hiſt. Eccleſ. *Manſionarium ſancti Ioannis.* Theophanes dixerat, παραμονάριον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. Sic etiam vertit Dionyſius Exiguus, in *can. 2. Concilij Chalced.* Sed & manſionarius dicebatur is, cuius erat poſtremo in templo permanere, oleumque

E lampadibus inſundere, ac lampades extinguere, vt ait Voſſius lib. 3. de vitiis ſermonis, idque probat auctoritate Gregorij lib. 1. Dialog. cap. 5. Auctor Anonymus in vita Damaſi PP. *Quidam vir Manſionarius ipſius Eccleſiæ &c.*

Adſeculæ, buccellarij] Gloſſæ Iſidori: *aſſecla, buccellarius.* Item: *ſcurra, paraſitus, buccellarius.*

Nicetæ] In codice Græcobarbaro. vide ibid. Gloſſarium noſtrum.

Vt inuitis Epiſcopis] *l. 7. h. t.* Theodorus Balſamõ Collectionis tit. 111. totam legem ſic in compendium retulit: Ἐπίσκοπος οὐ μαρτυρεῖ: *Epiſcopus teſtimonium non perhibet.* Harmenopulus lib. 1. tit. 6. §. 16. *Epiſcopo*

nec volentes, nec inuiti ad teſtimonium dicendum in ius vocari poſſunt, ſed ad eos domum mittitur. ex Nouella 123. cap. 6 Pſellus ad titulum 16. Synopſeos Attaliotæ: [illegible]. Antiſtex neque volens, neque inuitus teſtimonium perhibet. Hincmarus Remenſis Opuſc. 48. cap. 13. Et ſacri Africæ prouinciæ canones, & lex Iuſtiniana decernunt: Clerici de iudicij ſue cognitione non cogantur in publico dicere teſtimonium, non autem in Eccleſiaſtico iudicio teſtimonium dicere prohibentur. Sicut etiam de Epiſcopis in Chalcedonenſi Concilio legimus. vnde in Synodo Romana ab Eugenio & Leone IV. celebrata decretum eſt: Quamquam ſacerdotum teſtimonium credibile habeatur, tamen ipſi in ſæcularibus negotiis pro teſtimonio, aut conficiendis inſtrumentis non rogentur, quia eos in talibus rebus eſſe non conuenit. Si autem euenit aliquo cauſæ interfuerint, & aliquid viderint aut audierint, vbi nulla ad illud idonea ſæcularium inueniantur perſona, ne veritas occultetur, & malus vt bonus exiſtimetur, in prouidentia proprij ſit Epiſcopi, vt aut coram ſe & competentibus iudicibus, aut alter veritatem honorifice teſtificentur. Et huic ſententiæ Iuſtiniana lex conſonat.

Vt Presbyteri citra iniuriam quæſt.] . 8. χωρὶς βασάνων, non torquentur.

Vt clerici & monachi] Sanctus Baſilius in epiſtola 279. & 304. poſtulat à cenſitore, vt Monachi ſecundum conſtitutionem in eorum gratiam editam tributorum ſolutione liberentur.

A ſordidis] vt puta ne fiant capſarij, vel piſtores. quo exemplo vtuntur Græci lib. 54. in hunc locum l. 1. C. de excuſat. mun & l. 9. Et tractantes de immun. Eccleſiarum, lib. 5. [illegible] mac. ad d. l. 1. De capſariis, vide Cuiac. Obſeru. v. 8. & adde Baſilica ad l. 51. collatianem 13 D. de manum. vind. & hunc locum D. Auguſtini in Pſalm. 56. Librarij denique noſtri facti ſunt, quomodo ſolent ſerui poſt dominos codices ferre.

A parangariis] Et angariis, l. 39 §. 1. De angariis & parangariis vide Cuiac. ad tit. Cod. de cur. publ. libro 12.

A metatis] Hoſpites non ſuſcipiunt, l. 1. Baſilica: [illegible] Balſamon in [illegible] vide tit. C. de metat. & epid mu lib. 12.

A luſtralis auri collatione] Luſtrale aurum quarto quoque anno pendi ſolitum, id eſt, ſingulo luſtro, & χρυσάργυρον dicebatur, de quo dixi ad hiſtoriam Eccleſiaſticam Anaſtaſij. Appellatur etiam functio auraria in l. ſinguli, C. de luſtr. ad collat. vide Cuiac. ad l. e. C. eod. & lib. 4. 1. 63.

A tutelis] l. generaliter 52. h. tit.

Et perſonalibus muner.) l. 6. h. t.

Vt iniuriarum ſit publ. cr.) l. ſi quis 10. quæ extat in Regiſtro Gregorij libro 11. & Capitul. Caroli M. 6. 113. Ioannes Sareſberienſis lib. 5. cap. 5. & in Appendice C. Th. num. 14. ſi quis conferre velit.

Vt ſit popularis actio ex teſt.) L. [illegible] 46 § 6. & 7. h. tit.

Vt irrita fiat ſubſtit.) L. [illegible] 53. § 2. h. t. v. Cuiac. ad Nou. 123. in fin.

Et de caſtr. pecul. cleric.) Clericis peculium quaſi caſtrenſe habere permiſſum eſt, [illegible], l. 10. h. t. nam clerici omnes militant in Palatio Chriſti, vt eſt in conſtit. 20. in Appendice Cod. Theod. D. Ambroſ. in ſerm. 66. Etiamſi non militare videamur ſæculo, tamen Deo & Domino militamus, ſicut ait Apoſtolus: Nemo militans Deo, obligat ſe negotiis ſæcularibus, & mox: Milites igitur Chriſti ſumus, & ſtipendium ab ipſo [illegible] percipimus.

Et de redimend. captiu.) Etiam res ſacræ vendi poſſunt, vt ex pretio captiui redimantur, [illegible] Poſſidius in vita B. Auguſtini cap. 24. vide dicta nobis ad Theodori Balſamonis collectionem conſtitut. Eccleſ. & ad Iuſtiniani Inſtit. tit. de rerum diuiſ.

Cantorib. & lectorib.) L. [illegible], h. t. Nou. 5. cap. 8. Nou. 22. cap. 42. can. 25. Apoſtol. can. 6. Synodi in Trullo coactæ.

Vetitis ceteris) Cuiacius ad Nou. 12. Nono loco oſtenditur, ſecundas nuptias officere iis qui aſpirant ad clerum, primas non officere: nam qui iuſtam vxorem duxit & habet, diaconus, hypodiaconus, presbyter fieri poteſt, id eſt, ante clericatum matrimonium legitimum contrahere poteſt primum, non ſecundum, ducta etiam ea quę nunquam experta ſit virum, non vidua. Poſt clericatum non poteſt matrimonium contrahere, vt Leonis Nou. 3. ne ex permiſſu quidem Epiſcopi, Nou. 123. quę hac in re derogat Ancyranę Synodi cap. 10. Nec quęri debet poſſint clerici. Cur enim antequam offerrent ſe clero, ſibi non adiunxerunt vxorem, vel eius diei pridie quo clerici facti ſunt? Quod ſi poſt clericatum matrimonium contraxerint, pœna hęc eſt, vt clero amoueantur, Nou. 6. & 123. vel ex Leonis Nou. 79. ordine clericali eo quem tenebant ante nuptias, veluti diaconatu, aut presbyteratu, & liberi ſunt ſpurij ex l. 44. C. de Epiſcop. & cleric.

IV. De epiſcopali audientia & de diuerſis capitulis quæ ad ius curamque & reuerentiam pontificalem pertinent.

EPiſcopi iuriſdictionem non habent, quia nec forum legibus habent, vt ait Valentinianus in Nou. de epiſc. iud. nec apparitionem, nec executionem, ſed eorum, vt iudicum delegatorum, qui etiam notionem non iuriſdictionem habent, ſententias magiſtratus exequuntur, l. 8. Sozomenus 1. [illegible] Et videtur Nouella 120. [illegible] accipere pro notione. Itaque non de epiſcopali iuriſdictione, ſed de epiſcopali audientia merito titulus inſcriptus eſt. Et vt Haloander diœceſim, ita audientiam male [illegible] curſius iuriſdictionem. & ita l. 25. ſub tit. prox. Cum clericis in iudicium vocatis pateat epiſcopalis audientia, Et in ſupradicta Nou. Valentiniani: Clericus ſequatur forum rei, ſi aduerſarius ad epiſcopi vel presbyteri audientiam non pręſtat adſenſum. ex qua etiam apparet, presbyteros qui ſecundum locum ab epiſcopis obtinent, non eandem, vt Æriani dicebant, habuiſſe cognitionem, iudicium, audientiam. Et hanc quidem habuere tantum epiſcopi vel presbyteri in clericos & monachos in cauſa religionis, vel negotio eccleſiaſtico, non in alios, vel in aliis cauſis, niſi inter conſentientes, vt hoc tit. demonſtratur: qui & alia continet diuerſa capitula pertinentia ad ius curamque & reuerentiam epiſcopalem. Ad ius, veluti vt his in conſilium adhibitis defenſores ciuitatum, & ſitonę, & tutores, vel curatores minorũ, aut furioſorum inſtituantur, vt querela non numeratę pecunię, vel dotis abſente magiſtratu, & quęlibet alia pręſcriptionum interruptio, vel conteſtatio apud eos inſtituatur, l. 21 31. 32. Ad curam, veluti diſciplina Eccleſię, diſciplina clericorum & monachorum. & illud inter cętera, ne aleę & ſpectacolis dediti ſint, & ne per vim vel vſurpationem aliquam eripiant iudicatos addictóſque ſupplicio: quod fortè vſurpabant exemplo pontificum Paganorum, quorum occurſus ſępe ſeruabat ductos ad ſupplicium. Pertinent etiam ad curam eorumdem pauperes, captiui, infantes expoſiti, cuſtodię, meritorię puellę lenonum iniuria captę & oppreſſę, & inſpectio operum publicorum rationúmque ciuium, & pleraque alia officia pia & ſancta:

ſancta, ne alij quàm Chriſtiani aduocati recipiantur, *l.* 15. ne alii milites *l.* 20. quæ reducit quod ante Honorius conſtituerat, &, vt Zoſimus refert, mox mutauerat propter Generichum copiarum Dalmaticarum ducem, ne defenſores plebis, *l.* 19. ne in Alexandria archigerontes & diœcetæ, qui & ipſi defenſores fuerunt Alexandrinæ plebis, . . & de quibus niſi vetus error inſideret, & Theodoſiano & Iuſtiniano Codici, legeremus, vt ex Chriſtianorum numero deligantur. Et generaliter his additur *l.* 2. & 18. *eit. ſeq.* ne alii quàm Chriſtiani orthodoxi ad Reipub. curam vel adminiſtrationem, vel iuuenum inſtitutionem admittatur, datis, vt Cedrenus addit, hæreticis & paganis inducus trium menſium, ad reſipiſcendum. nec alia ratione Gelimeri negauit Iuſtinianus Patriciatus dignitatem quam quod Arrianus eſſet, auctore Procopio. Ad reuerentiam autem epiſcoporum hoc maximè pertinet, ne ab eorum ſententia poſſit appellari, *l.* 8. ſi qui forte eos vltro iudices optauerint, eum tamen alias à iudice dato ex conſenſu vtriuſque partis ſine vinculo compromiſſi liceat appellare, *l. ex conſenſu, D. de appell.*

IV. Enarratio.

EPiſc. iuriſd. non hab.] Imperatores ius diſtringendorum negotiorũ Epiſcopis iuxta diuerſa conſtituta permiſerunt, vt eſt in epiſtol. Epiſcoporum Leonis, Victurii, & Euſtochii ad Epiſcopos Prouinciæ tertiæ, to 1. Concil. Galliæ.

Nec apparitionem) D. Ambroſ. ep. 34 *Præfectus Latus efficitur, & miſſa apparitione.*

Vt iudicum delegatorum) *L. à Diuo Pio 15. D. de re iudic.*

Sozomen, 1.) Capite 9. hiſt. Eccl.

Στρατιώτας) Præſides & apparitores eorum res iudicatas ab Epiſcopis ad effectum perducere.

De Epiſcop. aud. Sulpitius Seuerus ſacræ hiſtoriæ libro II. *Aut ſententiam in refragantem ferre debuerant, aut ſi ipſi ſuſpecti habebantur, aliis Epiſcopis audientiam reſeruare* Theodoſius & Valentin. in l. 47. C. Th. de epiſcop. & refertur in Append. Cod. Th. *Epiſcopali audientiæ reſeruamus,*

Male Accurſius] Et Raphaël Fulgoſius. Audientia pro foro Eccleſiaſtico accipi videtur in epiſtola 49. Auiti Viennenſis: *Ad Romana forſitan Eccleſiæ audientiam vocet.* & in epiſt. 41. *Non ſolum ad clericorum, verum etiam ad laicorum audientiam deſtinarem.*

Nou. Valentiniani] Hincmarus Remenſis Opuſculo 35. *Sicut tibi non licet de accuſatione, ſiue criminalis cauſa, ſiue ciuilis, relicto Eccleſiaſtico, publico purgari iudicio, ita etiam non licet tibi poſtpoſito, vel contempto Eccleſiaſtico iudicio, ad ſæcularia iudicia conuolare, vel quemcumque, nec etiam laicam perſonam pertrahere, neque ad forum ſuum ſequi, ſi ipſa laica perſona conſenſerit, Eccleſiaſticum ſubire iudicium, ſicut lex Valentiniani, quam probat Eccleſia, demonſtrat.*

Qui ſecundum locum] Poſſid. de vita Auguſtini c. 4. *Quia locus presbyterij, licet ipſe maiore dignus eſſet, appropinquaret tamen Epiſcopatui.* Ipſe Auguſtinus epiſtola 19. ad Hieronymum: *Quanquam ſecundum honorum vocabula, quæ iam Eccleſiæ vſus obtinuit, Epiſcopatus Presbyterio maior ſit, tamen in multis rebus Auguſtinus Hieronymo minor eſt.* Auguſtinus Epiſcopus Hieronymo presbytero, Vide ad tit. 3. ſup.

Vt Æriani] Vetus auctor in libro de Hæreſibus, numero 53. vbi de Ærianis: *Presbyterum ab Epiſcopo nulla differentia debere diſcerni.* v. Epiphanij hær. 75. aduerſus Ærianos.

A Habuere tantum Ep.] Sulpitius Seuerus hiſt. ſacræ libro II. *Nouum eſſe & inauditum nefas, vt cauſam Eccleſiæ iudex ſeculi iudicaret* Goffridus Vindocinenſis epiſt. 24. libri II. *Omnino enim iniuſtum eſt, & ſacris canonibus, ſicut ipſi melius noſtis, penitus obuiare videtur, vt Eccleſiaſtica cauſa ſæculari, & peregrino iudicio terminetur.* id eſt, ciuili, & publico. Sanctus Hilarius ad Conſtantium A. *Prouideat & decernat clementia tua, vt omnes vbique iudices, quibus prouinciarum adminiſtrationes creditæ ſunt, ad quos ſola cura & ſolicitudo publicorum negotiorum pertinere debet, à religioſa ſe obſeruatione abſtineant, neque poſthac præſumant, atque vſurpent, & putent ſe cauſas cognoſcere clericorum.*

B Negotio eccleſ.] *l.* 7. 8. 13. & 19. §. *pen. h. t.*

Niſi inter conſent.] *L.* 7. & 13 *h. tit.*

Defenſores ciuitatum] *L. iubemus* 19. *h. t.*

Sitonæ] *L.* 17. *h. t. l.* 3. *C. vt nem. in coempt. ſpecier.* & ibi Cuiac.

Et tutor. vel curat.] *L.* 30. *h. t.* & §. *nec autem, Inſtit. de Excuſ. tut.*

Vt quercla non num. pec.] *L.* 21. *h. t.*

Præſcript. inter] *L.* 31.

Vel conteſtatio] *L.* 12.

Ne aleæ & ſpectac. *L.* 34. *h. tit.*

Eripiant iudicatos] *L.* 6.

Quorum occurſus] Id forte vſurpabant clerici exemplo Flaminis Dialis, de quo Gellius x. 15. & Veſtalium, de quibus Plutarchus in Numa.

C Paup. cap.] *L.* 2. & 11.

Infantes expoſiti] *L. nemini* 24. *h. t.*

Cuſtodiæ] Qui cuſtodiuntur, *l.* 9. & 22.

Meritoriæ puellæ] *L. ſi lenones* 12. & *l.* 14. Suetonius Claudii cap. 15. *Cum ſcorta meritoria citari,* &c. Tertullianus ad Nation. cap. x. *Scortum hoc meritorium fuit.* Arnobius v. aduerſ. Gent. *Diuendere meritorij corporis formam.* Hinc meritorium pro lupanari, Iulius Firmicus Matheſ. 6. 25.

Inſpectio publicorum operum] *L.* 25.

Aduocati recipiantur] *L.* 64. *C. Th. de hæret.* quam profert Rabanus Maurus in lib. contra Iudæos c. 47.

Ne alii milites] Lege Conſtantini & cautum, χριστιανοὺς μόνους στρατεύεσθαι, vt ſcrib. Theophanes & Cedrenus. Iulius Pollux in Chronico: χριστιανοὺς μόνους ὀρθοδόξους στρατεύεσθαι, vt in *l.* 20. Pagani igitur arcentur à

D militia, Chriſtiani non orthodoxi, & Iudæi. Diuus Hieronymus in Eſaiam cap. 3. *Nec mirum ſi apud Iudæos perierit dignitas bellatorum, cum militandi ſub gladio, & arma portandi non habeant poteſtatem.*

Quod ante Honorii conſtitutionem] *l.* 21. *C. Th. de pagan.* Zoſimus v. *νόμος ἐδόχθη τοῖς μὴ οὖσι χριστιανοῖς ζώνην ἐν τοῖς βασιλείοις ἔχειν ἀπαγορεύων.*

Vt Zoſimus refert] d. libro 5.

Vt ex Chriſtianorum numero delig. Cuiac. tamen Obſeru. lib. 32. cap. 3. Ergaſiotanos interpretatur artifices & operarios ciuitatis Alexandrinæ. Theodorus Balſamon ἐργασιώτας vertit:

Ad Reip. curã vel adminiſtr.] μὴ πολιτεύεσθαι Cedre-

E nus pag. 369. edit. Regiæ Theophanes: ἐθέσπισεν ὁ βασιλεὺς αὐτὸς μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς ἑλληνίζοντας μήτε τοὺς αἱρετικούς, εἰ μὴ μόνους τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς, δοὺς αὐτοῖς καὶ προθεσμίαν ἐπὶ μηνῶν τριῶν πρὸς ἐπιστροφήν. quę Anaſt. bibliothecarii ita reddit: *Iuſtinianus Imper. promulgauit legem ne militarent pagani, nec hæretici, niſi ſoli orthodoxi Chriſtiani, dans illis & induciasvſque ad menſes tres, ad conuerſionem:* quaſi legerit, στρατεύεσθαι, pro πολιτεύεσθαι, Conſtantinus Chriſtianos tantum prouinciis præfecit, Theodoretus hiſt. eccl. lib. 1. c. 1.

Vel iuuenum inſtitutionem] Sic Iulianus edicto præceperat, ne quis Chriſtianus docendorum liberæ

lium ſtudiorum profeſſor eſſet, vt ſcribit Oroſius libro 7. vide quæ annotaui ad *l. 7. Cod. Theodoſ. de pagan.* ex Diuo Auguſtino & aliis. Adde Ambroſium v. epiſtol. 30. A

Auctore Procopio] Libro 11. Vandal. de eod. Theophanes in Chronographia p. 170. edit. Reg.

Ne ab eorum ſent. poſſit appel.] Ad reuerentiam pertinet lex Conſtantini in Appendice Cod. Theod. num. 1. qua cauetur vt omnes cauſæ Epiſcoporum ſententiis terminatæ, perpetuo ſtabilitatis iure firmentur, ne liceat vlterius retractare negotium, quod Epiſcoporum ſententia deciderit.

Si qui forte eos] Teſtatur D. Auguſtinus cauſas ſæculares à fidelibus ſæpe ad ſe delatas in pſalm. 118. conc. 24. & Nicephorus Gregoras ad ciuilia iudicia exercenda vnum ex Epiſcopis electum. B

Liceat appellare] Vide ad tit. 55. libri 11. & Conſultat. 12.

V. *De hæreticis & Manichæis & Samaritis.*

NE quis exiſtimaret priuilegia ſuperioribus titulis data Eccleſiis & Epiſcopis, & clericis vel monachis ad alios quàm Chriſtianos Catholicos pertinere, ſtatim initio huius tit. conſtituitur, vt alieni ab huiuſmodi priuilegiis ſint hæretici. Nam & eorum epiſcopos aut clericos hæc ſibi nomina falſo vindicare, & eorum conuentus & conciliabula non eſſe Eccleſias, ſed quaſi Eccleſias, *l. 5.* non συνάξεις, ſed C παρασυνάξεις, non baptiſmata, ſed parabaptiſmata, *l. 8. l. 14. Nov. 132.* exiſtimari eſſe, ſed non eſſe. Et hæreticis, *l. 1. C. Th. eodem tit.* adiungit ſchiſmaticos, rectè: Nam etſi hæretici continuo non ſint qui diuertunt à communionis vnitate, nec ſchiſma, qui & ἀπόσχισμα dicitur, hæreſis ſit, plerumque tamen deſinit in hæreſim, vt de ſchiſmate Donatiſtarum ait *l. 4. Cod. Theod. ne ſac. bapt. iter. Quæ ne hæreſis vocaretur, appellationem ſchiſmatis præferebat.* Sic legendum. Et paulò poſt. *Ex geminatione baptiſmi contigiſſe vt hæreſis ex ſchiſmate naſceretur.* Et de iiſdem D. Auguſtinus: *In hæreſim ſchiſma verterunt.* Definiuntur autem hæretici in *l. 2. huius tit.* qui vel leui argumento deerrant à iudicio & tramite Catholicæ religionis, & nomen habent à pertinaci ſpiritu & opi- D nione ſingulari, duræ frontis obſtinato piaculo, vt Theodoſius loquitur *Nov. de Iud. Sam. & hær.* Frons enim hæreticorum, frons non eſt. Additur ſpecialiter in hoc tit. *de Manichæis*, quaſi inſignioribus hæreticis, quos ad imam vſque ſcelerum nequitiam perueniſſe ait *l. 5.* & inceſta peruerſitate religionis nomina lupanaribus quoq; ignota vel pudenda committere, *Nov. Valentiniani de Manichæis*, quæ ex D. Aug. libris licet agnoſcere, & Agathiæ hiſt. lib. 2. & Cyrilli Hieroſolymitani Cathec. 6. Et Diocletianus & Maximianus in Cod. Gregor. velut noua inopinataque prodigia in hunc mundum de Perſica gente prodiiſſe Manichæos. Additur, & *de Samaritis* pro- E pter ſpeciales quaſdam conſtitutiones Græcas, quæ de eis ſunt in hoc tit. ſicut inter Nov. ſunt duæ de Samaritis. Horum ſecta miſta eſt ex Iudaiſmo & Paganiſmo. Manichæi ſunt ex Chriſtianiſmo ſecundum diuiſionem Epiphanij. Verùm licet variis hi omnes pœnis adficiantur, tamen eis ſolemnia ſepulturæ non negantur, *l. 9.* Et ſubiecti tantum Romano Imperio his pœnis ſubijciuntur, non fœderati, velut Gotthi nominatim excepti, *l. 12.* quorum plerique Arriani erant. nec enim leges Ciuiles exteros tenent.

V. Enarratio.

VT alieni] *L. 1.*

Nam & eorum Epiſcopos] *L. 2.*

Aut clericos] Cæteros præter Epiſcopos. vide 3. *tit. 3.*

Et eorum conuentus] *L. 8. §. 3.* conuenticula, *l. 6.* Donatiſtarum conuenticula in ſententia Marcellini poſt collationem Carthag. cum Donat: D. Cyprian. de vnit. Eccleſ. *Et enim hæreſes & ſchiſmata poſtmodum nata ſunt, dum conuenticula ſibi diuerſa conſtituunt* &c. S. Ambroſ. de dignit. Sacerd. cap. 4. *Hæreticis & ſchiſmaticis, qui extra ſanctam Eccleſiam Catholicam conuenticula ſibi profana præficiunt.* D. Auguſtinus in epiſtola 56. *Circuli atque conuenticula Donatiſtarum, vel Maximianenſium.* Circuli vt in *l. 8. §. 5. h. t.* τὰ ἀνδήματα τῶν αἱρετικῶν. μιαρὰ ἀνδήματα, Cyrillus Hieroſolym. Catech. 8. Epiphanius Panarij libro 11. τὰς αὐτῶν ἐκκλησίας, ἤτοι φιλοὺς, ἢ ἀντλαμ. ὅπω γὰρ εἴπομι τὰς τῶν αἱρετικῶν συνήθεις. Theophanes de Theodoſio. Εὐνόμιον μὲν ἔξωσεν παρασυναγωγὰς ποιοῦντα ἢ καὶ ἐπιτιμῶντα.

Conciliabula] Vetus Onomaſtic. *conciliabulum*, συνέδριον. συνέδρια τῶν παρανόμων αἱρετικῶν, Cyrillus Hieroſol. Cat. 4.

Non eſſe Eccleſias] Sanctus Cyprianus in epiſtola 70. *Sanctificare autem non potuit olei creaturam. qui nec altare habuit, nec Eccleſiam.* Sanctus Auguſtinus libro 5. de baptiſmo contra Donatiſtas cap. 23. *Eccleſiam ſicut habent Catholici, non habent hæretici.* Tertull. de præſcript. Hæreticorum cap. 42. *Plerique nec Eccleſias habent, ſine matre, ſine ſede, orbi fide, extorres, ſine lare vagantur.*

Παρασυνάξεις] *l. 5. §. 3. & l. 14. h. t.* παρασυναγωγαί. Theophanes loco ſupra citato, vt παραδιδάσκειν, hæreticos falſa docere ait ſanctus Irenæus in præfatione libri 1. & vt παραδιατριβαί dicuntur Arriano diſſertation. Epict. 11. capite 9.

Exiſtimari eſſe, ſed non eſſe] Optatus Mileuitanus libro 1. *Interea dixiſti, apud hæreticos non Eccleſias eſſe non poſſe, & recte dixiſti: Scimus enim hæreticorum Eccleſias ſingulorum proſtitutas, nullis legalibus ſacramentis, & ſine iure honeſti matrimonij eſſe, quas non neceſſarias recuſat Chriſtus, qui eſt ſponſus vnius Eccleſiæ, ſicut in Canticis Canticorum ipſe teſtatur. qui cùm vnam laudat, cæteras damnat: quia præter vnam, quæ eſt vera Catholica, cæteræ apud hæreticos putantur eſſe: ſed non ſunt.*

Nam etſi hæretici continuo non ſint] Quid inter hæreſim & ſchiſma ſit, docet S. Baſilius in epiſt. Can. ad Amphilochium Can. 1. Optatus Mileuitanus l. 1. Creſconius Grammaticus apud D. Auguſtinum contra Creſcon. lib. 11. cap. 111. *Inter nos*, inquit, *quibus idem Chriſtus natus, mortuus & reſurgens, vna religio, eadem ſacramenta, nihil in Chriſtiana obſeruatione diuerſum ſchiſma factum, non hæreſis dicitur: ſiquidem hæreſis eſt diuerſa ſequentium ſecta: ſchiſma vero eadem ſequentium ſeparatio.* V. ibid. cap. 7. Idem tamen Auguſtinus in libro de fide & ſymbolo cap. 10. ſcribit, nec hæreticum, nec ſchiſmaticum ad Eccleſiam pertinere. *Nam & hæretici*, inquit, *& ſchiſmatici congregationes ſuas Eccleſias vocant, ſed hæretici de Deo falſa ſentiendo ipſam fidem violant. Schiſmatici autem diſſenſionibus iniquis à fraterna charitate diſſiliunt, quamuis ea credunt quæ credimus.*

Deſinit in hæreſim] Hincmarus Remenſis Opuſculo 14. *Sacra monſtrat auctoritas, cognata ſunt ſchiſma & hæreſis.* Rabanus Moguntinus in epiſtola 1. ad Hincmarum Remenſem: *Nullum ſchiſma non ſibi*

aliquam confingit hæreſim, vt rectè ab Eccleſia receſſiſſe videatur. A

Sic legeodum] Sic etiam edi curauit Iacobus Sirmondus in Appendice C. Theodoſiani.

Diuus Auguſtinus] In libro de hæreſibus ad *Quod-vult-Deum 69.*

Definiuntur autem hæretici] *αἱρετικὸς δὲ πᾶς ὁ μὴ ὀρθόδοξος, l. 12. h. t.* Sanctus Auguſtinus in libro de vtilitate credendi, in princip. *Hæreticus eſt qui alicuius temporalis commodi, & maxime gloriæ principatuſque gratia, falſas ac nouas opiniones vel gignit, vel ſequitur.*

Deerrant à iudicio] *Rebelles ſacræ fidei.* Vigilius Epiſcopus Tridentinus in diſput. inter Sabell. Fotin. Arr. & Athanaſ. *Perfidi.* Lactantius v. 9. *Si qui aut dolore, vel mortis metu, vel ſuapte perfidia, cæleſte ſacramentum deſeruerint &c.* Hioc perfidia pro hæreſi. Idem Vigilius: *Optimo Athanaſius errorem perfidiæ in adſectus, & nuper inuentis rerum nouitatibus conſiſtere profitetur.* Phæbiadus contra Arrianos: *Incipientes igitur ab ipſo capite perfidiæ &c.* Facundus Hermianenſis libro 11. *Nullus ignotus proceſſit hæreticus, nulla noſtris eſt temporibus nata perfidia &c. v. l. 1.* B

Et nomen habent] Tertullianus de præſcriptione hæreticorum: *Hæreſes dictæ Græca voce ex interpretatione electionis, qua quis ſiue ad inſtituendas, ſiue ad ſuſcipiendas eas vtitur.* D. Hieronymus in epiſtolam ad Tit. cap. 3. *Hæreſis Græcè ab electione dicitur, quod ſcilicet vnuſquiſque id ſibi eligat quod melius ei eſſe videatur.* C

A pertinaci ſpiritu] Facundus Hermianenſis lib. 10. *Verum neque illud modeſtius quiſquam, ſicut arbitror, definire præſumit, quod hæretici habendi non ſint omnes, qui non pertinaces, ſed vt imperfecti, & ad diſcendum parati minus aliquid in Chriſtiana fide cognouerint. Hæreticum facit pertinax offenſionis defenſio,* idem libro eodem. *Obſtinatio,* lib. 11. in fi. *obſtinata defenſio falſitatis,* lib. 12. Idem contra Mocianum: *Hæreticum non humanæ infirmitatis ignorantia, ſed pertinacia facit:* animos obſtinatior, *l. 2. ſup. de ſum. Trinit.* Anaſtaſius bibliothecarius in epiſtola ad Ioannem diaconem: *Cùm hæreticus non ex erroris tantum deceptione, quantum ex electione non recta & contentioſa pertinacia generetur.* Flaccus Alcuinus Confeſſionis fidei parte 4. cap. 9. *Nemo eſt hæreticus niſi contentione fiat hæreticus. At qui reprehendi non erubeſcit, neque corrigi dedignatur, nequaquam dici poteſt hæreticus.* D

Quaſi inſignioribus hæret.] Sanctus Baſilius homil. 11. in Hexame. *βδελυκτὴ τῶν Μανιχαίων αἵρεσις.* Georgio Syncello, *τὸ ὀλέθριον ἀπώλεια: exitialis perditio*, Anaſtaſio biblioth. in hiſt. Eccleſ. Leo 1. ſerm. 6. de ieiunio decimi menſis. *Arcem ſibi in Manichæorum ſtruxit inſania, & latiſſimam in eis aulam, in qua ſe exultantius iactaret, inuenit: vbi non vnius prauitatis ſpeciem, ſed omnium ſimul errorum impietatumque mixturam generaliter poſſideret. Quod enim in paganis prophanum, quod in Iudæis carnalibus cæcum, quod in ſecretis magicæ artis illicitum, quod denique in omnibus hæreſibus ſacrilegum, atque blaſphemum eſt, hoc in iſtos, quaſi in ſentinam quandam cum omnium ſordium concretione confluxit, &c.* E

Nomina lupanaribus quoque ignota] Sanctus Auguſtinus libro 1. contra Iulianum Pelagianum: *Manichæum lupanar necdum reliquiſti.* Leo dicto ſerm. 6. & ſerm. 11. de Pentecoſt. *Manichæus ergo magiſter falſitatis diabolicæ, & conditor ſuperſtitionis obſcœnæ, eo tempore damnandus innotuit.* Itaque Petrus Siculus Manichæorom hæreſim *αἰσχροτάτην ſpurciſſimam* vocat in hiſtoria hæreſ. Manichæorum cap. 15.

De Perſica gente] Vide Agathiam d. lib. 11.

A Propter ſpeciales quaſdam] *l. 12. 17. & 18.*

Paganiſmo] Epiphanius Samaritas inter Gentiles recenſet.

Pœnis adficiantur] De quibus lex 4. 5. & aliæ. Vide Auguſtinum aduerſus epiſtolam Parmeniani libro 1. cap. 12. & libro 3. contra Creſconium cap. 47. epiſtolam 50. & Poſſidium in vita Auguſtini cap. 12. Leonis Epiſt. 11. Manichæi extra Romanum ſolum pulſi Conſtitutione Valentiniani & Marciani, quæ extat in Concilij Chalced. parte 3. De his vide Theophan. pag. 146. & 413. Nuſquam in Romanum locum conueniendi habent facultatem, *d. l. 5.* Menologium de hæreticis, 23. Nou. *τότε συνιεὶς ὁ βασιλεὺς νόμους ἔγραψε τοὺς τῶν αἱρετικῶν συλλόγους κωλύοντας: Tunc Imperator* (Theodoſius) *rem intelligens ſcripſit, quibus hæreticorum conuentus vetaret.* Hæreticorum bona fiſci viribus addicta. V. eund. Theoph. pag. 153. Cedrenum pag. 106. & 107.

Non fœderati velut Gotthi] De Gotthis fœderatis Malchus in Excerptis de legationibus: *ἐπειδὴ ἦλθον ἐκ Θρᾴκης τῶν ὑποσπόνδων Γότθων, οὓς δὴ καὶ φοιδεράτους οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι.* Iornandes de rebus Geticis cap. 28. *& ipſi dicti ſunt fœderati.*

Quorum pleriique Arr. erant] Procopius libro 1. Vand. *τῆς γὰρ Ἀρείου δόξης εἰσὶν ἅπαντες.* Theophanes de Gotthis, Hypogotthis, Gipedibus, & Vandalis: *πάντες δὲ τῆς Ἀρείου ὑπάρχουσι αἱρέσεως.* Vide Diui Auguſt. epiſtolam quinquageſimam in pr. vbi de Gotthis. Iornandes libro citato cap. 25. *Sic quoque Veſegothæ à Valente Imp. Arriani potius, quam Chriſtiani effecti.* Paulus Oroſ. lib. 7. 33. in fine.

Nec enim leges ciuiles exteros tenent] *L. 5. hoc tit.* D. Chryſoſtom. in Pſalm. 44. *τὰ μὲν γὰρ τῶν βασιλέων νόμιμα τῶν οἰκείων ὅρων ἐντὸς ἰσχύει. ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς οὐκ ἂν δύναιτο νομοθετεῖν Πέρσαις, οὐδ' ὁ Περσῶν Ῥωμαίοις: Intra fines ſuos Regum iura vim habent. Nec enim Princeps Romanus Perſis leges ponet, aut Perſarum Rex Romanis.*

VI. *Ne ſanctum baptiſma iteretur.*

D HIc titulus pars quædam eſt tituli ſuperioris: nam iteratio ipſa baptiſmi ſiue Anabaptiſmus per ſe hæreſis eſt, & hæreticorum quorundam hi mores erant, veluti Donatiſtarum, Nouatianorum, Eunomianorum, vt à Catholicis baptizatos rebaptizarent id auferentes quod geminabant, vt eleganter ait *l. 5. C. Th. de hær.* cum tamen Catholici hæreticos ad ſe conuerſos, qui modo ab hæreticis baptizati eſſent in Trinitate, non rebaptizarent. Quod enim in conſtitutionibus & canonibus Apoſtolorum longè aliter cautum videtur, id de his acceperunt qui non eſſent baptizati in Trinitate. Nec probarunt Tertulliani, Cypriani & Africanorum quorundam opinionem de rebaptizandis his quos hæretici baptizaſſent. Diuus Auguſtinus de hæreſibus: *Eccleſia Catholica placuit, nec in ipſis hæreticis baptiſma commune reſcindere.* Optatus de Donatiſtis: *A Donatiſtis baptizatos ſimpliciter excipimus: abſit enim vt eam lotum reuocemus ad fontem; abſit vt iteremus quod ſemel eſt, aut duplicemus quod vnum eſt.* Et Impp. Honorius & Theod. *l. 58. C. Th. de hær. In modum ſimel nati hominis baptiſma ſemel à Deo concedi.* Denique hic tit. eſt de Anabaptiſtis genere hæreticorum vel ob hoc ſolum quod iterent baptiſma, initiationem, tinctionem, quæ fit columbo ſacro. E

VI. Enarratio.

ANabaptiſmus per ſe hæreſ. eſt.] Species hæreſis eſt, Odofredus heic.

Veluti Donatiſt.] D. Auguſtinus lib. de hæreſibus ad Quod-vult-Deum, 69.

Nouatianorum] S. Ambroſius in 1. ad Corinth. cap. 1. *Sic enim errant ſicut nunc Nouatiani & Donatiani qui baptiſmum ſibi vindicant, & noſtris baptiZatos reprobantes.* S. Hieronymus in libello de hæreſibus. *Nouatianus Nouatianorum dogma inſtituit, nolens Apoſtatas ſuſcipere, & baptiZans baptiZatos.* Vide D. Auguſtinum de baptiſmo contra Donatiſtas libro III. cap. 10. Eunomianorum] Epiphanius hæreſi 76. Εὐνόμιος ἀναβαπτίζει τοὺς ἤδη βαπτισθέντας, οὐ μόνον τοὺς ἀπὸ ὀρθοδόξων πρὸς αὐτὸν ἐρχομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπ' αὐτῶν Ἀρειανῶν. Anaſtaſius biblioth. in hiſtoria eccleſiaſtica. *Impius Eunomius præſumpſit in vna merſione baptiſma celebrare, non in Trinitate, ſed in morte Chriſti oportere baptiZare dicens, & eos qui in Trinitate baptiZati erant, rebaptiZabat.* Adde, & Marcionitarum, idem Epiphanius aduerſus Marcionitas, hæreſi 42. & Arrianorum. D. Auguſtinus de hæreſ. ad Quod-vult-Deum 49. Hi omnes *baptiſma confrequentabant*, vt loquitur Auitus Viennenſis.

In Trinitate] D. Ambroſius de fide lib. 1. cap. 2. *Vnum baptiſma in nomine Trinitatis* &c. Et libro de initiandis cap. 4. *Tu autem in gratia baptiZatus es in nomine Trinitatis.* Adde eundem de Spiritu Sancto lib. 1. cap. 3. & can. *à quodam 24. de conſec. diſt. 4.* S. Hilarius Pictau. in Matth. cap. 33. in fine: *Vt qui crediderint, qui in Trinitate fuerint baptiZati, omnia faciant quæ præcepta ſunt.* Optatus Mileuitanus lib. 5. *Nemo tinctus fuerat in Trinitate*, id eſt, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. Ὁ βαπτιζόμενος εἰς τριάδα, βαπτίζεται εἰς πατέρα, καὶ υἱὸν, καὶ ἅγιον πνεῦμα: *Qui baptiZatur in Trinitatem, baptiZatur in Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum*, vt ait ſanctus Baſilius homilia 17. in ſanctum baptiſma. & de Fide: ἡμεῖς βαπτίζομεν εἰς τριάδα ὁμοούσιον κατὰ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰπόντος· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος: *Sic baptiZamus in Trinitatem conſubſtantialem, idque ex præcepto Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui dixit: Euntes docete omnes gentes, baptiZantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti.* Sic Gregorius Nazianzenus illud Chriſti: *baptiZantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti*, ſic expreſſit: βαπτίζοντες εἰς τοὔνομα τῆς ἁγίας τριάδος: *baptizantes in nomen Sanctæ Trinitatis.* Omnino tamen præſtat, vt tres perſonæ exprimantur: à qua formula tanquam recepta recedere non licet: Nam vt ait D. Auguſtinus 6. de baptiſm. cap. 25. *Quis neſciat non eſſe baptiſmum Chriſti; ſi verba Euangelica, quibus ſymbolum conſtat, illic defuerint?* Sunt enim certa, vſitata & legitima illa Euangelica verba *ſine quibus non poteſt baptiſmus conſecrari*, vt ibid. ait vir ſanctus. Illud tractatur, an baptizari quis poſſit in nomine Chriſti, non facta mentione Patris, aut Spiritus ſancti: deque eo itum eſt in varias ſententias. Qua de re vide canonem *à quodam 24. de Conſecr. diſt. 4. & can. in Synodo 83. diſt. 4.* & alios qui citantur ab his qui de baptiſmo ſcripſerunt: quibus adde Excerpta ex libro 10. Sancti Fulgentij contra Fabianum, pag. 266. & ſeq. nuper edita, & tractatum Anonymi ſcriptoris cuius hic eſt titulus: *Non debere denuo baptizari qui ſemel in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti ſint tincti*, quem edidit Rigaltius in Obſeruationibus ad Cyprianum.

Et canonibus Apoſtolorum] Can. 45. Epiſcopus aut Preſbyter qui hæreticorum baptiſma recipit regradatur.

Qui non eſſent bapt. in Trinitate] Vvalafridus Strabo de diuinis officiis cap. 26. *Celebratur ipſum baptiſma: verum non niſi in nomine ſummæ Trinitatis, quod & Dominus ipſe oſtendit, & canones Apoſtolorum docent. Vnde quicunque vel ab hæreticis in Trinitate baptizantibus, vel ab alio quolibet homine, ſub appellatione legitima eiuſdem ſanctæ Trinitatis, fuerit baptizatus, rebaptizari non debet.* Itaque baptiſmus hæreticorum abſolute non improbatur, nec qui ab hæreticis baptizati ſunt, continuò rebaptizari debent, ſed ij tantum, qui baptizati non ſunt in Trinitate: hic enim baptiſmus canone Apoſtolico 48. probatur. Theodorus Studita in epiſtola 4. ad Naucrationem: *illud cogita quod Apoſtolicus canon illos dicit hæreticos, qui in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti baptizati non ſunt, nec baptizant.* Hi merito rebaptizantur: Qui enim baptizati non ſunt in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, ne baptizati quidem eſſe videntur, vt ſcribit Zonaras in epiſt. canon. S. Baſilij. Et minus recte, vt videtur, Conſtantinus Harmenopulus in Epitome Canonum in compendium retulit Canon. Apoſtolicum 46. (al. 47.) ait enim generaliter, eum qui rebaptizat baptizatum, deponendum eſſe, cum dictus canon loquatur de Epiſcopo vel Preſbytero, qui rebaptizat. ὁ κατ' ἀλήθειαν ἔχοντα βάπτισμα, *qui verum baptiſma habet.* Cuiuſmodi non eſt qui in Trinitate baptizatus non eſt. De baptizatis ab hæreticis Concilium Tridentinum ita decreuit *Seſſ. 7. de bapt. cap. 4. Si quis dixerit, baptiſmum, qui etiam datur ab hæreticis in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, cum intentione faciendi quod facit Eccleſia, non eſſe verum baptiſmum, anathema ſit.*

In Trinitate] Qui baptiſmus Trinitatis dicitur D. Auguſt. ſerm. in die Pentecoſtes 11.

Tertulliani] Libro de baptiſmo cap. 15.

Cypriani] Epiſtolâ 70. 71. & ſeqq.

Facundus lib. 11. *Cum B. Cyprianus omnes hæreticos crederet baptizandos.* Vide eundem contra Marcianum Scholaſticum ad finem. Vide tamen D. Auguſtini epiſtolam 48. contra Donat. & Rogat.

Et Africanorum quorumd.] Epiſcoporum 87. de quibus in Concilio Carthag. apud Cyprianum. Concilium Romanum in epiſtola ad Gratianum & Valentinianum Impp. *Per Africam rurſum ſacrilegos rebaptizatores vnius Dei præcepiſtis expelli.*

De hæreſibus] Ad Quoduultdeum 69.

Optatus Mileuitanus] lib. 5. *Inde eſt, quo ſimpliciterà vobis venientes excipimus* &c.

Quod iterent baptiſma] Tertullianus de pudicitia, cap. 16. *Denuo ablui non licet.* Et de bapt. cap. 15. *Semel lauacrum inimus, ſemel delicta diluuntur, quia ea iterari non oportet.*

Semel à Deo concedi] Adde. Diuus Auguſtinus epiſtola 203. *Rebaptizare hæreticum hominem, qui hæc ſanctitatis ſigna perceperit, quæ Chriſtiana tradidit diſciplina, omnino peccatum eſt: rebaptizare autem Catholicum, immaniſſimum ſcelus eſt.* Auitus Viennenſis in fragment. ex libris contra Arrianos: *Vnum baptiſma non iteramus. Cui honorem ſuum etiam in Bonoſiacorum, aliorumque receptione ſeruantes, ſi ſe in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti baptizatos eſſe reſpondeant, quod bene confeſſi ſunt, ſeruando recipimus: quod perperam crediderant, benedicendo ſanamus.* Ferrandus diaconus in Parænetico ad Reginum: *Patienter ferens propter ſcandalum quod pati formidat, etiam reos lauacro ſecundi baptiſmatis pollui.* Hincmarus Remenſis Opuſculo 12. *Sicut ſiue hæreticus, ſiue ſchiſmaticus, ſiue facinoroſus quiſque in confeſſione S.*

Trinitatis baptizet, non valet ille qui ita baptizatus eſt, à bonis Catholicis rebaptizari, ne confeſſio & inuocatio tanti nominis videatur annullari; quia ipſe eſt, vt ſcriptum eſt qui baptizat, qui diſcipulis ſuis iuſſit, dicens: Ite, docete, omnes gentes bapt. Hugo à S. Victore 2. de Sacramentis partis 15. cap. 13. *Vt qui ſemel ſacramentum baptiſmi percepiſſe cognoſcuntur, nulla ratione illud iterato accipiat, ſiue in eccleſia, ſiue extra eccleſiam, hoc eſt, ſiue ab hæretico, fuerit baptizatus.* Vetus auctor libro primo de hæreſibus num. 44. *Omnibus notum eſt, nos hæreticos venientes non rebaptizare, ſed manum reconciliationis accedere, & ita diuino populo tradere. De Paulianis autem ſancta Synodus Nicæna hoc conſtituit, vt prorſus baptizentur, & ita demum Catholico populo ſocientur.* Vide ibid. cap. 61. Auctor incertus in Breuiario fidei aduerſos Arrianos: *Dicere enim ſolent de baptiſmo, quod in eo melius ſit illorum baptiſmum quam noſtrum, quia qui de illis ad nos conuertuntur, non eos rebaptizamus, ſed per manus impoſitionem reconciliamus. Illi vero ſi quos de noſtris ſeducere poſſunt, inconſideranter rebaptizant.* Hincmarus Remenſis de diuortio Loth. & Tetb. interrogatione & reſponſ. 9. *Non ſanat baptiſmus perfidorum; non mundat, ſed polluit. Vnde & ſecundum decreta canonum, & ſancti Innocentij, atque aliorum Pontificum Rom. in nomine S. Trinitatis ab hæreticis baptizatis per manus impoſitionem gratiam Spiritus ſancti accipiunt: non autem in ſancta Trinitatis nomine baptizati baptizari iubentur.* Vide Leonis M. epiſtolam 77. in fine, & epiſt. 90. & can. 44. de conſecrat. diſtinct. 4. Qui igitur apud hæreſim in Trinitatis nomine baptizantur, cum ad ſanctam Eccleſiam redeunt, aut vnctione chriſmatis, aut impoſitione manus, aut ſola profeſſione fidei ad ſinum matris Eccleſiæ reuocantur, vt eſt in *d. can. 44.* idem ſcribit Iuſtinus in reſponſionibus ad orthodoxos. Zonaras in epiſtolam canonicam S. Baſilij εἰ καὶ τὸ τοῦτο μέρος δοκεῖ τοῦ θείου βαπτίσματος: *Licet hoc quoque ſacri baptiſmatis pars eſſe videatur*, vt ait Scholiaſtes Harmenopuli Epitom. Can. tit. 3. ad can. 47. Apoſt.

Initiationem] Conſtitutiones Apoſtolicæ libro III. 16. & 18. τελείωσιν. Vide D. Gregor. Nazianzenum orat. εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα. Chriſto enim initiamur. Hinc οἱ τελούμενοι apud Theodoretum in Cantica Cantic. capite 1. verſ. 11.

Tinctionem] Tinctio, intinctio Tertulliano, tinctio Cypriano, pro baptiſmo, & tingui apud Tertullianum, pro baptizari. Iſidorus Originum 6. 19. *Baptiſmum Græce, Latine tinctio interpretatur, quæ idcirco tinctio dicitur, quia ibi homo ſpiritu gratia in melius immutatur, & longe aliud quam erat efficitur: prius enim deformitate peccatorum fœdi eramus: in ipſa tinctione reddimur pulchri dealbatione virtutum.* Optatus Mileuitanus libro 3. *Eum qui à nobis vel à vobis non nomine noſtro vel veſtro, ſed in nomine Chriſti tinctus eſt, paganum vocas?* Adde Gregor. Turonenſ. Miracul. lib. 1. cap. 19. & cap. 24.

Columbo ſacro] Colymbo, Ælius Lampridius in Antonino Heliogab. *Marina aqua colymbos exhibuit.* κόλυμβος eſt piſcina, quæ & κολυμβήθρα in nouo fœdere, & aliis auctoribus, ἀπὸ τοῦ κολυμβᾶν. Hinc κολυμβήθρα apud Dionem Chryſoſtomum, αὐτὸ βαπτίσιον. hom. 7. in cap. 2. ep. ad Coloſ. & Socrat. lib. 7. Hiſtor. cap. 17. & alios. Gloſſæ Iſidori: *colymbus, locus vbi veſtes mundantur.* Sacer igitur colymbus ſacrum baptiſterium, in quo mundantur initiati. Columbus autem ῳ, o in u mutato, vt Latini ſolent, auctore Theodoro Gaza in libello de origine Turcarum.

VII. *De Apoſtatis.*

VT ex ſchiſmate hæreſim naſci dixi tit. 5. ita poſſum dicere ex hæreſi plerumque naſci apoſtaſim, vt Tertullianus, hæreſes Apoſtatas facere. Hi ſunt quos poſteriores dixere Magaritas, qui penitus deſciſcunt à religione Chriſtiana, ex Chriſtianis facti Iudæi vel Pagani, vel Samaritani, vel Sarraceni. conſtitutiones ad peregrinitatem redigunt, & iubent exemplo reorum maieſtatis & Manichæorum & Donatiſtarum, *l. 4. ſup. de hær.* damnari etiam poſt mortem intra quinquennium inſtituta accuſatione, *l. 2.* in viuos perpetua & publica accuſatio eſt, *l. 4.* Et hoc quoque in Apoſtatis proprium eſt vt eorum crimen pœnitentia non aboleatur, *l. 3.* cum tamen hæreticorum aboleri ſæpius conſtitutum ſit, *d. l. 4. l. 41. C. Th. eod. tit.* & eleganter *d. l. 3.* lapſis & errantibus ſubueniri, hi ſunt hæretici; non perditis, hi ſunt apoſtatæ. & animaduertendum eidem legi hæc verba eſſe perperam inſerta, quæ confundunt hæreticos cum Apoſtatis, hæretica ſuperſtitione. Cuius rei ſatis res ipſa & Codex Th. & inferiora legis verba fidem faciunt. Item animaduertendum eſt, *l. vlt. huius tit.* eſſe fugitiuariam, de hæreticis nimirum, non de apoſtatis & partem, *l. 8. ſup. de hær.* vt conſtat ex actis Chalcedonenſis ſynodi.

VII. Enarratio.

VT Tertullianus] De præſcriptione hæreticorum cap. 4.

Magaritas] μαγαρίζειν dicitur, qui à fide Chriſtiana deſciuit. Leo Grammaticus καὶ μαγαρίσας διὰ δόλου τοῦ χαρίσματος τούτου αὐτοῦ γέγονεν, ἀναθεματίσας ἐμαγάρισαν αὐτὸς τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. Vide Gloſſarium noſtrum ad Cedrenum, & Notas ad hiſtor. Eccleſ. Anaſtaſij, & ibidem Indicem Gloſſarum.

Deſciſcunt à religione] Exheredes fidei, Cypriano in epiſtola 31. à fide deuij. *refugæ legis ſuæ*, Rabanus Maurus contra Iud. cap. 10. *Refugæ fidei*, Anaſtaſio in hiſtoria Eccleſiaſtica: ἀποστάτης τοῦ ... , Theophani: *Chriſti deſuga*, Prudentio ... .

Ad peregrinitatem redig.] *L. vlt. hoc tit.*

Damnari etiam poſt mortem.] Facundus Hermianenſis libro 10. *Dicunt probare ſe poſſe neſcio quos hæreticos poſt mortem fuiſſe damnatos.* Rigordus de geſtis Philippi Auguſti: *Etiam poſt mortem fuit excommunicatus & damnatus* (Amalricus) *& à cœmeterio ſacro deiectus, & oſſa & cinis eius per ſterquilinia ſunt diſperſa.* Adde auctorem Chronici Altiſſiodorenſis pag. 105. verſ. Barlaamum & Acyndinum monachos poſt mortem excommunicatos ſcribit Ioannes Cantacuzenus hiſt. libro 4. cap. 23.

Pœnitentia non aboleatur] Africani patres in Codice Canonum Eccleſiæ Afric. can. 93.

Sed hæc poſterior pars legis *3. h. t.* non eſt in Baſilicis, vt obſeruat Balſamon ad Photij Nomocan. tit. 9. cap. 25. inhumanum enim viſum eſt, hoc etiam crimen pœnitentia non aboleri. Samaritis pœnitentibus venia datur, *Nou. 129. c. 3. Sicut & cæteris hæreticis, l. 4. §. ſed nec filios, h. t.* In *d. l. 3.* hæc verba notanda ſunt: quos etiam præcepiſſemus procul abijci, ac longius amandari, niſi pœnæ viſum fuiſſet eſſe maioris, verſari inter homines, & hominum carere ſuffragiis. D. Auguſt. libro 11. contra litteras Petiliani Donat. cap. 87. de Donatiſtis: *Nulla tamen lex regia vos iuſſit occidi: fortaſſe propterea, vt quicunque veſtrum in pertinaci ſacrilegi furoris aura perſiſtunt, cum parricidæ ſupplicio, & vita carnifice crucientur.*

VIII. *Nemini licere ſignum Saluatoris Chriſti humi vel in ſilice, vel marmore ſculpere, aut pingere.*

VT hæretici & Apoſtatæ, ita qui in pauimento ſculpunt vel pingunt ſignum Saluatoris Chriſti, erga religionem Chriſtianam contumelioſi eſſe videntur. & rectè Tiberius Conſtantinos apud Paulum Diac. *Crucem Domini, qua frontem noſtram & pectora muniro debemus, eam ſub pedibus conculcamus.* Idcirco inhibetur hæc res cum hoc tit. tum ſynodi habitæ Conſtantinopoli in Trullo cap. 73. Et ſignum Saluatoris Chriſti vocat, vt veteres Theologi crucem, quæ veris Chriſtianis ſemper fuit ſancta & venerabilis, *l. decernimus, ſup. de epiſc. & cler. l. 11. tit. ſeq.* προσκυνητὸν καὶ τίμιον dixit *Nou. 5.* non qoidem propter ſe, ſed propter Chriſti memoriam, qui pro nobis cruci ſuffixus eſt, vt Sibylla dixit, ὦ ξύλον μακάριστον ἐν ᾧ Θεὸς ἐξετανύσθη. & Cyrillus 6. contra Iulianum, aliter quàm Manichæi, qui id reiiciebant ὡς κατηραμένον ὄργανον. Adeo verò fuit ſignum Chriſti ſanctum, vt in inſtrumentis pro fide & ſubſcriptione cederet, *l. vlt. ʃ. de in. delib.* & Leonis *Nou. 72.* & collocatione eius profana loca expiari & Deo conſecrari ſolerent, *l. vlt. Cod. Th. de pag. ſac. Nou 5. & 67.* & præferri quoque in Litaniis publicis, *Nou. 123.* Et Chriſtiani etiam omnes, vt Tertullianus, Hieronymus, Auguſtinus, Chryſoſtomus ſcribunt ad omnem actum & omnem inceſſum eo ſigno frontem terere & ſe præmunire. Et ſignum dici idem Chryſoſtomus pia interpretatione, ὅτι πάντες τὸ Θεὸ τὰς συγκαταθέσεις, ὅσας ἂν λαβωμεν, τοῦτο χαράττει ἐπὶ σημαίνομεν βασιλικῷ καὶ στρατιωτικῷ σφραγιζόμεθα.

VIII. Enarratio.

IN pauimento] Humi vel in ſilice, Balſamon in Collectione conſtitutionum eccleſiaſticarum: ἐν ἐδάφει, ἢ λίθῳ χαμαὶ κειμένῳ. *in ſolo, vel in lapide humi ſito.*

Apud Paul. Diaconum] De geſtis Langob. lib. 3. cap. 12. Gregorius Turonenſis hiſtoriæ libro 5. cap. 19. de Tiberio Imp. *Deambulans per palatium vidit in pauimento domus tabulam marmoream, in qua crux dominica erat ſculpta, & ait: Cruce tua Domine frontem noſtram munimus & pectora, & ecce crucem ſub pedibus conculcamus, & dicto citius iuſſit eam auferri* &c. Aimoinus de geſtis Francorum libro 3. cap. 9. In Keneti regis Scotorum legibus religioſis hæc legitur: *Sepulchrum omne ſacrum habeto, idque crucis ſigno adornato, quod ne pede aliquando conculces caueto*

In Trullo can. 73.] ὡς ἂν μὴ καταπατοῖτο ὑπὸ τῶν βαδιζόντων τὸ τῆς ἡμῶν σωτηρίας σημεῖον ὅπλον, vt ait ibidem Balſamo. Alexius Ariſtænus ad eundem canonem: πᾶσαν σπουδὴν χρὴ ἔχειν ἡμᾶς, τὴν ἀξίαν ἀποδιδόναι τιμὴν τῷ ζωοποιῷ σταυρῷ, δι᾽ οὗ τῆς παλαιᾶς σεσώσμεθα πτώσεως.

Et ſignum Saluatoris, &c.] In *l. vn. h. t.* Baſilica: τὸν ἅγιον σταυρὸν, *ſanctum crucem*, vt in *l. 18. C. Th. de Iudæis, & l. 11. C. Iuſt. eod.* Diuus Auguſtinus in Ioan. tract. 118. *Quid eſt quod omnes nouerunt, ſignum Chriſti, niſi Crux Chriſti.* Cyrillus Hieroſol. catech. 15. σημεῖον δὲ ἀληθὲς ἰδικὸν τοῦ Χριστοῦ ἐστὶν ὁ σταυρός. *Signum autem verum & proprium Chriſti, eſt Crux.* Amphilochius in oratione in Domini occurſum, referens illud Lucæ 11. v. 29. & Matth. cap. 12. v. 40. *Signum quærit, & ſignum non dabitur ei:* ὁρᾷς πῶς τὸ σταυρικὸν πάθος, σημεῖον προσηγορεύθη. *Vides vt Crucis ſupplicium dictum fuerit ſignum?* Sanctus Ambroſius in ſerm. poſt Domin. 1.

A Quadrag. fer. 2. *Tunc apparebit ſignum filij hominis in cœlo, quod erit crux Chriſti Domini noſtri.* Diuus Chryſoſtomus ὁ σταυρὸς, φησὶ, τὸ σημεῖον: *ſignum, id eſt, Crux,* in cap. 24. Matth. v. 30. Item: τότε ὁ σταυρὸς τοῦ ἡλίου φαιδρότερος φανεῖται: *Tunc crux apparebit ſole ſplendidior.* Alcimus Auitus l. 5. Poemat. *Sic nos Chriſte tuum ſalues ſuper omnia ſignum frontibus impoſitum Signum Dominicum,* Maximus Taurinenſis homil. 11. de cruce & ſep. D. Andreas Cretenſis in oratione 1. in exaltationem S. Crucis: οὗτος ἐστὶν ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς, τὸ δεσποτικὸν σημεῖον: *Hæc Chriſti crux eſt, Domini cum ſignum.*

Καὶ τίμιον] Sanctus Hippolytus in libro de Antichriſto: καὶ δείξει αὐτοῖς τὸν τίμιον σταυρόν: *Oſtendes ipſis* (Iudæis) *venerabilem crucem.*

B Quæ veris Chriſtianis] Chriſtianis Catholicis, vt in *l. 1. ſup. de ſumma Trin.* Qui *crucis religioſi* dicti Tertulliano Apologetico cap. 16. & *crucicola*, Anſelmo de Virginitate.

Non quidem propter ſe &c.] Sanctus Ambroſius in oratione funebri de obitu Theodoſij Imperatoris: *Habet Helena quæ legat: vnde crucem Domini recognoſcat. Inuenit ergo titulum,* Regem adoravit, non lignum vtique, *quia hic gentilis eſt error, & vanitas impiorum: ſed* Adoravit illum qui pependit in Ligno. Diuus Auguſtinus in ſerm. de Sancto Laurentio: *Non ſignum ligni eo delectat, ſed ſignum pendentis.* Photius Patriarcha CP. epiſtola 1. ſectione 20. πάντων τοιγαροῦν ἕκαστον, τὴν τοῦ Χριστοῦ εἰκόνα φημὶ,

C καὶ αὐτὸν τὸν σταυρὸν, καὶ δὴ καὶ τὸ σταυροῦ τὸν τύπον, ὁμοτίμως τῇ σεβασμίῳ καὶ προσκυνήσει ἀξιοῦντες, οὐκ ἐν αὐτοῖς περιγράφομεν καὶ περατίζομεν τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας, ἀλλ᾽ εἰς τὸν δι᾽ ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα πλούτῳ φιλανθρωπίας ἀφάτῳ, καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἐπονείδιστον θάνατον ἑκουσίως ὑπομείναντα, ταύτην ἀναφέρομεν καὶ ἀνατιθέμεθα. *Singula igitur iſta, hoc eſt, Chriſti imaginem, & ipſammet Crucem, & figuram Crucis, pari modo, reuerentia & adoratione conſecrantes, non tamen ita cultum circumſcribimus, & ad eadem terminamus; ſed ad illum referimus, & in illo ſacratè ſtatuimus, qui per & propter humani generis amorem abundantiſſimum & inexplicabilem incarnatus fuit, & ſponte ſua & voluntate maledictam illam mortem noſtra cauſa ſubijt.* Carolus Magn. de non ador. imagin. cap. 3. *Nos per crucem Chriſtum adoramus.* Vide

D Ioannem Damaſcenum libro quarto orthodox. fidei cap. 12.

Ὦ ξύλον μακάριστον] Citat Hermias hiſtoriæ Eccleſiaſt. libro 11. cap. 1. Auctor Tripartitæ lib. 2. cap. 18. *O ter beatum lignum in quo Deus extenſus eſt.*

Vt inſtrum. pro fide] Iſaac Catholicus inuect. I. in Armen. ἐν τοῖς ἀσφαλέσι τῶν χαρτῶν πρὸς πίστιν τῶν γεγραμμένων ἐκτυποῦντες τὸν σταυρὸν διὰ μέλανος, τοὺς ταῦτα παραβαίνοντας καὶ ἀρνουμένους, ὡς ἀρνητὰς τοῦ Χριστοῦ κατακρίνομεν. *In chartarum ac inſtrumentorum ſigillis, ad certam ſcriptorum fidem, atramento crucem exprimentes, eos qui ea tranſgrediuntur, ac negant, tanquam qui Chriſtum negent, condemnamus.* In Synodo apud Colichyth. ſub Vulfrido Archiepiſcopo Cantuariæ cauetur, vt quæ ſignantur vexillo crucis, firma ſint. Epiſcopus

E chartam ſignat com cruce, & incauſto apud Matthæum Pariſ. in Henrico tertio. Et apud eundem in Auctario Additamentorum: *Hæc ſunt nomina teſtium, qui hanc donationem meam conſentientes, ſigno Crucis Chriſti confirmarunt.* Inſtrumentum eſt donationis. Auctor incertus qui cum Theophane editus: ὅπερ ἐπιψευσθεὶς διέλαθε, ματαίως ἐξανύσας, καὶ ἐπιλαθόμενος τὸ ἰδιόχειρον, καὶ ὅπιπερ καὶ τὸν σταυρὸν, ὃν ἐπήξεν μετὰ τῶν συνόντων: *In quo miſellus mentitus eſt, hoc ſcelere fruſtra admiſſo, vt ſyngrapham propriam cui Crucem cum comitibus affixit, deſpiceres & proculcares.* Alludit ad hunc morem

exarandæ Crucis in inſtrumentis.

Vt Tertullianus] De corona cap. 111. *Ad omnem adituum & exitum, ad veſtitum, ad calciatum, ad lauacra, ad menſas, ad lumina, ad cubilia, ad ſedilia, quacúmque nos conuerſatio exercet, frontem crucis ſignaculo terimus.* Cyrillus Hieroſolym. catech. 4. τοῦ ποτοῦ ἐσθίων ἰσθίων κὴ πίνων, καθήμενος, κατακείμενος, ἐξανιστάμενος, λαλῶν, περιπατῶν, ἁπλῶς ἐν παντὶ πράγματι. *Signo iſto viere tum edens ac bibens, tum ſedens ac cubans, de lecto ſurgens, loquens, ambulans: & vt ſemel dicam, in omni re, omnique negotio:* vide eiuſdem catech. 15.

Hieronymus] In Ezechielem cap. 9. *Antiquis Hebræorum, quibus vſque hodie vtuntur Samaritani, extrema Thau littera crucis habet ſimilitudinem, quæ in Chriſtianorum frontibus pingitur, & frequenti manus inſcriptione ſignatur.*

Auguſtinus] Serm. 131. de temp. *Crucem illam in qua ille crucifixus eſt in corpore, nos geſtamus in fronte.* Idem ſermone 20. ex his qui editi ſunt in Supplemento operum: *Propterea & nos ſignum ipſius crucis in fronte portamus.* Et in ſermone 18. in Matth. *Quia ipſe honoraturus erat fideles ſuos in fine ſæculi, prius honorauit Crucem in hoc ſæculo, vt terrarum principes credentes in eum prohiberent aliquem nocentium crucifigi: & quod enim magna inſultatione perſecutores Iudæi domino procurarunt, magna fiducia ſerui eius, etiam Reges in fronte nunc portant.* Vide Auctorem Anonymum in tractatu de rectitudine Catholicæ conuerſat. inter opera D. Auguſt. tomo 9.

Chryſoſtomus] Homilia 21. ad populum Antiochenum, & alibi paſſim. Andreas Cretenſis oratione 2. in exaltationem S. Crucis: οὕτω τὸν πιστὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ ὑμᾶς τὸν σταυρὸν, καὶ σέβεσθαι δι' ὅλου προτρέπομεν &c. *Sic populum fidelium perpetuo adhortamur colere & venerari crucem* &c.

Idem Chryſoſtomus] In homilia de adoratione pretioſæ crucis, tomo 6. operum edit. Pariſ. S. Ambroſ. in Lucam cap. 20. *Quod Crucis in fronte præſerat indicium.*

IX. *De Iudæis & cœlicolis.*

POſteaquam dixit de Apoſtatis, qui ſcilicet proditâ religione Chriſtiana defecerunt ad Iudæos vel Paganos, inde dicere inſtituit de Iudæis, poſtea de Paganis. Et Iudæis iungit cœlicolas. Iudæorum ſectam non prohibet. Nam & circumciſio eis permittitur, *l. circumcidere, D. ad l. Corn. de ſicar.* & mortem Decurionum allegi poſſunt, *l. 3. §. vlt. D. de Decur.* non etiam iudicandi poteſtate fungi, *leg. vlt. hoc tit.* Sed & neceſſitates, vt ait, *d. l. 3.* id eſt, munera ciuilia obire coguntur, *l. 15. De exc. tut. l. 2. l. inſ. hoc tit.* Cœlicolarum ſecta prohibetur, *l. 12.* quorum nomen inauditum eſſe ait, & nouum ſuperſtitionis crimen, & neſcio cuius dogmatis noui habuiſſe conuentus, *l. 43. Cod. Th. de hær.* Iudæorum ſectam eſſe verum eſt, qui vt Iuuenalis ait, *Nil præter nubes & cœli numen adorant.* & in Catalectis Petronius: *Iudæus licet & porcinum numen adoret, Et cœli ſummas aduocet auriculas.* Et Sophonias propheta inter eos quoſdam adorare militiam cœli. ſed miſcuiſſe ſe quoque eam Chriſtianiſmo ad aliquid, quandoquidem hanc ſectã hæreticis & dogmaticis adnumerat, & vt ad Chriſtianam religionem reuertantur, quodammodo cohortatur *d. l. 12.* & inuenio in epiſtola Auguſtini 163. Maiorem Cœlicolarum noui apud Donatiſtas baptiſmi auctorem inſtituiſſe: & multos illo ſacrilegio seduxiſſe. qui locus etiam probat exemplo Iudæorum non malè vulgo in *l. 3. huius tit.* Cœlicolis dari

A Maiores, licet vox Cœlicolis abſit à Cod. Th. & quibuſdam manuſcriptis.

IX. Enarratio.

PRodita relig.] Apoſtatæ dicuntur prodere ſanctam fidem, & ſanctum baptiſma profanare. *l. 3. ſup. tit. 7.*

Dicere inſt. de Iudæis] vel, ſupra dixit de hæreticis *qui fratres ſunt Iudæorum*, vt ait ſanctus Ambroſius in Luc. c.16. Rabanus Maurus contra Iudæos: Legat lib. B. Auguſtini contra quinque hæreſes prætitulatũ, i. Paganorum, Iudæorum, Manichæorum, Sabellia-
B norum, Arrianorum, merito ſubiicitur tit. de Iud.

Iudæorum ſectam non proh.] Iudæorum collegia ab Auguſto permiſſa, Philo. v. Cuiac. Obſeru. 7.30. C. Cæſarem Auguſtum, & Claudium in gentem Iudæam clementem fuiſſe ſcribit Hieronymus in Zachariam lib. 11. cap. vlt. Idem lib. 3. in epiſt. ad Galat. cap. 6. Caius Cæſar, & Octauianus Auguſtus, & Tiberius ſucceſſor Auguſti leges promulgauerant, vt Iudæi qui erant in toto Romani Imperij orbe diſperſi proprio ritu viuerent, & patriis ceremoniis deſeruirent. Vide Ioſephum Antiq. libro 16. cap. 10. Seuerum & Antoninum Iudæos plurimum dilexiſſe idem Hieronymus ſcribit in Danielem libro 11. cap. 11. Alexandrum Seuerum Iudæis priuilegia reſeruaſ-
C ſe, Lampridius. Denique legibus ſuis viuere paſſi ſunt. Diuus Auguſtinus in Pſalm. 58. *Per omnes gentes manent certe, & Iudæi ſunt, & deſierunt eſſe quod erant: id eſt, gens iſta non ita ceſſit in iura Romanorum, vt amiſerint formam Iudæorum, ſed ita ſubdita Romanis eſt, vt etiam leges ſuas teneat, quæ leges ſunt Dei.* Iulianus refuga fidei in odium Chriſti templum Hieroſolymis eis reparare permiſit, Rabanus Maurus in lib. contra Iud. cap. 19.

Nam & circumciſio] Iudæis circumcidere, περιτέμνειν, vt loquitur Spartianus in Adriano, *mutilare genitalia* permiſſum eſt. vnde οἱ ἐκ περιτομῆς pro Iudæis circumſectis. de quorum circumciſione Michaël Epheſius in libro 11. de partibus animalium: ἐστὶ δὲ ἀκροποσθία
D τὸ περιέχον δέρμα τὴν βάλανον τοῦ αἰδοίου, ὃ καὶ περιτέμνουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ λέγουσι τὴν τοιαύτην τομὴν, περιτομὴν· ἡ ἀκροποσθίαν dicit, quæ in veteri & nouo fœdere ἀκροβυστίαν dicitur. Gloſſæ. ἀκροβυστία, *præputium.* Iuuenalis Satyr. 14. *mox & præputia ponunt.* Petron. *Circumcide nos vt Iudæi videamur.* Et in Catalectis:

Ni tamen & ferro ſucciderit inguinis oram.

Tacitus Hiſtor. 5. cap. 5. *Circumcidere genitalia inſtituere, vt diuerſitate noſcantur.* eandemque rationem circumciſionis adfert Maimonides More Neuochim parte 3. cap. 49. Vide Tertullianum aduerſ. Iud. cap. 3. Theodoret. Quæſt. in Geneſ. qu. 68.

Non etiam iudicandi pot.] Auctor dialogi de altercatione Eccleſiæ & Synagogæ inter opera D. Au-
E guſtini: *Tributum mihi ſoluis, ad imperium non acceſsis, habere non potes præfecturam. Iudæum eſſe comitem non licet, Senatum tibi introire prohibetur. præfecturam neſcis. ad militiam non admitteris.* vide ſub tit. 4. vbi de Iudæis.

Cœlicolarum ſecta] Cælicolæ erant Iudæi Semichriſtiani, ad quos non pertinent verſus Iuuenalis, nec qui in Catalectis, ſed ad Iudæos veteres. Cœlicolarum autem ſecta Nouella dicta videtur, quod cœlum ipſum colerent, id eſt, adorarent. Gloſſæ Græcolat. ὁ σέβων τὸν οὐρανὸν, *cælicola.* Aliter quam Iudæi antiquiores, qui cœli nomine Deum intelligebant, vt Machabæorum libro priore capite 3. verſ. 19. ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἰσχύς: *è cælo fortitudo.* & cap. 4. v. 10. βοήσωμεν εἰς τὸν οὐρανόν: *Clamamus ad cælum*, ſiue Deum

Digitized by Google

cœli, vt d. cap. 7. 18. ἐναντίον τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ: *coram Deo cœli*: ſic enim habent 70. Et Iob cap. 1. πῦρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ: vbi Chryſoſtomus, ait. *ignis decidit, de cœlo. Aquila autem & Theodotion, ignis Dei dixerunt*: Ἀκύλας δὲ καὶ Θεοδοτίων, πῦρ, εἶπον. Θεοῦ. & alibi ſæpe, etiam in nouo fœdere. V. Ioſ. Scal. in Elencho Trih. cap. 31.

Vt Iuuenalis ait] Sat. 14. v. 97.

Et cœli numen ad.] Auratus, Ioſephus Scaliger, Canterus, Douza, Voſſius, & Salmaſius, legunt *nimea*, id eſt, cœlum οὐρανόν.

Et cœli ſumm. adu. aut.] Franc. Pithoëus legebat: *& cilli ſummas*. κίλλος, ὄνος Somniarunt, inquit, nationes caput aſininum Deum fuiſſe Iudæorum, quod refutant Ioſephus & Tertullianus. ille 11. contra Appionem Grammaticum, hic Apolog. cap. 16. vide Petrum Cunæum de Republica Hebræorum, libro 11. 24. & l. 3. 6. Danielem Heinſium in laude aſini.

Epiſt. A. 63] Ad finem.

Et à quibuſdam manuſcript.] Non eſt in vett. Ægidij Menagij, & Iuliani Biod.

X. *Ne Chriſtianum mancipium hæreticus vel Iudæus, vel Paganus habeat, vel poſſideat, vel circumcidat.*

PArs origine ſua tit. hic fuit tituli ſuperioris, id eſt de Iudæis tantum: ſed ex Græca conſtitutione Iuſtiniani & *l. Deo nobis ſup. de epiſc. & cleric.* idem Paganis interdicitur & hæreticis, ne Chriſtiana mancipia habeant iure Dominij, vel poſſideant quo alio iure veluti fideicommiſſi, aut bonorum poſſeſſionis: nefas eſſe religioſiſſima mancipia impiiſſimorum inquinari dominio, *l. vlt. C. Th. eod. tit.* & ſimiliter Euſebius 4. de vita Conſtantini, ἐνομοθέτει μηδένα Χριστιανὸν Ἰουδαίοις δουλεύειν, τοὺς ἀπὸ τοῦ σωτῆρος ἐλευθερωμένους ζυγῷ δουλείας ὑπάγειν. Sed additur generaliter ne etiam alterius quàm ſuæ ſectæ vel nationis hominem poſſideant. Et capitale eſſe ſi eum hominem circumciderint, ſi non circumciderint, multæ ſubijci 30 librarum auri, *l. 2.* Seruum autem, ſi rem detulerit, liberum fieri, alioqoin fiſco vindicari, vt *l. 2. Cod. Th. eod.* & Cedrinus & Sozomenus probant. Nec ad Chriſtianos tantum homines eæ leges pertinent, qui ſcilicet baptizati ſunt in Trinitate, ſed etiam ad Cathecumenos, id eſt auditores baptiſmo deſignatos, ne impune circumcidantur, vt *l. 2. & Nou. 37.*

X. Enarratio.

DE Iudæis tantum] *l. 1. h. t.*

Sed ex Græc. conſtit.] *l. a. h. tit.*

Paganis interdicitur] Synodus Pariſienſis apud Flodoardum libro 11. cap. 5. *Vt Chriſtiani Iudæis, vel Gentilibus non vendantur: & ſi quis Chriſtianorum neceſſitate cogente, mancipia ſua Chriſtiana elegerit venundanda, non aliis niſi tantum Chriſtianis expendat: Nam ſi Paganis aut Iudæis vendiderit, communione priuetur, & emptio careat firmitate. Iudæi vero ſi Chriſtiana mancipia ad Iudaiſmum vocare præſumpſerint, aut grauibus tormentis afflixerint, ipſa mancipia fiſci ditionibus reuocentur.* Robertus Monachus in Chronologia: *Commune Concilium Romæ ſub Alexandro Papa anno præterito celebratum ſtatuerat, nullum deinceps Chriſtianum, mancipium fieri Iudæorum.* Vide quæ diximus ad collectionem Theodori Balſam.

Habeat iure dom.] Quæ ſit differentia inter habere & poſſidere docet *lex, ſtipulatio iſta 38. D. de verb. obligat.*

Vel poſſideant] Rabanus Maurus contra Iudęos cap. 41. *Et cum eis ſeruos Chriſtianos habere non liceat* &c. & cap. 50. ex S. Gregorij lib. 7. Reg. epiſt. 115. *Mirati ſumus quod in regno veſtro Iudæos Chriſtiana mancipia poſſidere permittitis: Quid enim ſunt Chriſtiani omnes niſi membra Chriſti?* vide eundem cap. 57.

Quarto de vita C.] Capite 27.

Sed additur gener.] in *d. l. 5.*

Et Cedrenus] Cuius hæc verba ſunt: Κωνστάντιος δὲ καὶ Κώνστας ἐνομοθέτησαν, Ἰουδαῖον μὴ ὠνεῖσθαι δοῦλον· ἐπὶ ἀφαιρεῖσθαι αὐτὸν εἰς τὸ δημόσιον λόγῳ· εἰ δὲ καὶ περιτέμοι τὸν δοῦλον, ξίφει περιτέμνεσθαι καὶ τὴν τούτου δημεύεσθαι οὐσίαν. *Conſtantius & Conſtans legem tulerunt, ne quis Iudæus ſeruum emeret, emptum publicari iuſſerunt. Si quis circumcidere ſeruum auſus eſſet, gladio feriri, & bona eius publicari*: Id eiſdē omnino verbis ſcribit Theophanes.

Sozomenus] lib. 3. 17.

Auditores bapt. deſign.] Catechumeni auditores & audientes dicti. Tertullianus de pœnitentia cap. 6. *Qua inter auditorum tirocinia deputatur.* & mox: *Prima audientis intinctio eſt.* Cyprianus epiſt. xii. ad presbyteros & diac. &c. *Audientibus etiam ſi qui fuerint periculo prementi &c.* vide Theophylactum in Ioan. cap. 1. Sunt enim *candidati Dei*, vt loquitur Tertullianus 11. ad vxor. *candidati fidei*, vt Hieronymus in epiſtola ad Ruſticum, candidati baptiſmi.

Nou. *3. 7.*] §. 1.

XI. *De paganis, ſacrificiis, & templis.*

SEquitur tit. de tollendis ſacrificiis Paganorum, & de claudendis fanis, delubris, templis eorum, non etiam diruendis. Nam & ſi velint Impp. aras & ſenſu carentia ſimulacra auelli; nolunt tamen etiam ædificia templorum & publicorum operum ornamenta deſtrui, *l. 3.* & recte ornamenta. Nam templa quę in agris & locis abditis conſtituta nulla ornamenta habent, Patres in concilio Africano deſtrui poſtulant. Eſt & de tollendis annonis templorum *l. vlt* quas transfert ad milites *l. 19. C. Th. eod. tit.* Longe igitur eſt deterior Paganorum condicio, quam Iudæorum; quorum ſecta legibus prohibita non eſt: longe deterior quam hæreticorum, quibus omnibus non eſt propoſitum capitale ſupplicium, ſicut Paganis qui exercent ſacra ſacrilega, *l. 5. a. 7. & vlt.* & Auguſtini epiſt. 48. vbi addit quod etiam ad hunc tit. proprie pertinet, tam Catholicos quam hæreticos, omnes laudare leges ab Imperatoribus datas aduerſus ſacrificia Paganorum. Et ſunt Pagani cultores ſimulacrorū & Dęmonum, qui & gentiles, *l. 21. Cod. Theod. eod. l. 46. Cod. Theod. de hær. & Theod. Nou. de Iud.* Gentiles à Iudæis, quibus non Iudæi geores ſunt & barbari. Pagani autem vulgari ſermone, vt Oroſius ait, quaſi ex agreſtium locorum compitis & pagis alieni ciuitate Dei.

XI. Enarratio.

DE tollend. ſacrif.] Execrandis Dęmonum ſacrificijs, *l. 13. C. Th. eod.* nefandis ſacrificijs. D. Auguſt. de Ciuit. D. 11. 2.

De claudendis fanis] Principes Chriſtiani Paganorum templa claudi iuſſerunt, vel dirui. De Theodoſio & Honorio vide Proſperum de promiſſ. & pręd. Dei, parte 3. prom. 38. & quæ diximus ad *l. 3. C. Th. de pagan.* vel in ſacros vſus commutarunt. Claudius Salmaſius in epiſtola ad v. cl. Ægid. Menagium ſcripſerat, *primi antiquitatis Chriſtianos templa idolorum pleraque à Gentibus conſecrata conuertiſſe in templa veri Dei.* Hoc oſtendit S. vt ipſe ſcribit in epiſtola ad

la ad Salmaſium: Primum enim Gregorium M. de conſecrandis Gentilium templis decretum condidiſſe. Imo ante Gregorium Conſtantinum M. templa Gentilium Chriſto addixiſſe ſcribit Cedrenus his verbis: *καὶ τὰ τῶν ἐθνῶν ἱερὰ, τοὺς δὲ εἰδώλων ναοὺς ἀποδίδωσι τοῖς τῷ Χριστῷ ἀνατεθειμένοις ναοῖς.* Idē ſcribit Theophanes, ex quo Anaſtaſius in hiſtoria eccleſiaſtica. *Iſte*, inquit, *omnium legem ſcripſit idolorum templa his tradi qui Chriſto ſunt deuotata.* Hæreticorum etiam quaſi eccleſias, vel in vſus ſacros verterunt, vel non receperunt. Auitus Viennenſis epiſt. 6. Iuſtinianum etiam eas Chriſtianis addixiſſe ſcribunt Theophanes & Cedr.

Fanis, delubr. templis] Hæc tria coniunguntur in *l. vlt. C. Theod. eod.* vide quæ diximus in præfat. eiuſdem tituli.

Senſu carentia] *l. nullus 12. C. Th. eod.* Lactantius de Orig. error. cap. 11. *Omni enim ſenſu carent &c.* & lib. 6. 13. *ſi Deorum cultores ſimulacra inſenſibilia excolunt.* Dixi ad *l. 1. 12.*

Ornamenta] Vide dicta à nobis ad *l. 15. C. eod.*

In Concilio Africano] Can. 58. Cod. Eccleſ. Africanæ.

Sacra ſacrilega] Optatus 6. *Quis vidit ſacra ſacrilega?* D. Auguſtinus de Ciu. Dei 1. cap. vlt. *Eos à ſacris ſacrilegis prohiberes.* Hinc ſacrilegium pro idololatria apud Sulpitium Seuerum 1. vt ibi obſeruat Druſius. Optatus II. *In Eccleſia nulla fuerant ſchiſmata, nec Paganis licebat exercere ſacrilegia.*

Cultores ſimul] Pagani colere ſimulachra dicuntur in *l. 6. Cod. Th. eod.* Diuus Auguſtinus Retract. libro 13. cap. 43. *Deorum falſorum multorumque cultores, quos vſitato nomine paganos vocamus.*

Et dæmonum] *Colunt dæmonum ſimulachra*, Sulpitius 11.

Qui & Gentiles] *L. 46. Cod. Theod. de hæretic.* Tertullianus in libro de Patientia cap. 7. *Gentilium eſt, omnibus detrimentis impatientiam adhibere.* vel Gentes & nationes. Idem Tertullianus Apologeticum ſcripſit aduerſus Gentes & aduerſus Nationes. Idem in d. lib. de patient. cap. 3. Minutius in Octauio: *Nos Gentes Nationeſque diſtinguimus.* D. Hieronymus in epiſt. ad Galat. cap. 3. *Quidam è Gentibus*, de Virgilio.

ἔθνη] Matthæi 10. 5. Hinc ἐθνικῶς πολιτεύεσθαι, *Gentiliter viuere.* Clem. Alexandr. Strom. 7.

Græci] ἕλληνες. S. Proclus in oratione 15. καὶ ἔστι μεγάλη ἡ τοῦ εὐαγγελιστοῦ κατὰ ἑλλήνων βροντή: *Et ingens eſt aduerſus Græcos Euangeliſtæ tonitru.* S. Iſidorus Peluſiot. libro 11. Epiſtolar. 146. ad Caſium Scholaſticum: ἐπειδὴ οὖν ἕλληνα ὄντα, καὶ τὰ ἑλλήνων πρεσβεύοντα, *Quoniam igitur te, vt Græcum ſeu Gentilem, ac Gentilium dogmata profitentē &c.* Gloſſæ ἑλλὴν τῆς θρησκείας, *Paganus.* ἐθνικοί. Matth. 18. 17. ἐθνικοί, Gentes, Nationes, ἔθνη, Græci, res ead. Hinc Gentilitas apud Sulpitium Seuerum de vita ſancti Martini ſect. 4. & 16. Cœlius Lactantius de Origine erroris cap. 13. *Priorem eſſe gentilitatem, quam Dei religionem.* Iidem & Pagani. Anna Comnena Alexiados libro 13. εἴτε τῶν Χριστιανῶν ὢν [illegible], εἴτε καὶ ἀλλόπιστος [illegible] αὐτοῖς, οὓς παγάνους [illegible] ὀνομάζουσιν. Hinc paganitas in *l. vlt. C. Theod. de ſpectac.* & Græcitas apud interpretem Irenæi libro 11. cap. 40.

Vt Oroſius ait] Libro 1. hiſtoriæ.

A XII. *De his qui ad Eccleſiam confugiunt vel ibi exclamant.*

POſteaquam dixit ſatis de iis qui alieni ſunt ab Eccleſiarum Catholicarum priuilegiis, hæreticis puta & Apoſtatis & Iudæis & Paganis, quanquam Iudæis maneant adhuc ſua priuilegia quædam, redit ad eaſdem Eccleſiarum priuilegia, & exponit vnum hoc tit. de Confugis (ſic appellantur & in *l. ſi quæ per calumniam. §. de epiſc. & cleric.*) vt præſidium & ſecuritatem Eccleſiæ tribuant his qui ad eas confugerint vexationis euitandæ cauſa, ſiue ob reatum, ſiue
B ob debita publica vel priuata, ita vt inde temerè abduci nequeant, ſed loci reuerentia & interceſſione defendantur, vt *cap. eos qui, 87 diſt.* Et quod adiicit aliud pertinet etiam ad Eccleſiarum venerationem, de his qui ibi exclamant ex *l. 5. & vlt.* vt nullus in eis tumultus moueatur, nulla ſeditio, nulli clamores conciteutur ſuæ vel alienæ rei cauſa.

XXII. Enarratio.

PRiuilegia quædam] De quibus ad tit. de Iudæis ſupra.

De confugis] Confugæ vt confugium. Auctor incertus in vita Ludouici Pij: *Ad Imperatorem Ludouicum confugium fecit.* Glaber Rodulphus in vita ſancti Guillelmi cap. 1. *In quoddam caſtrum feciſſe confugium*, & in libro 1. domni Karoli & Hludouici Auguſtorum: *Si quis ad Eccleſiam confugium fecerit.* Profert Hincmarus Remenſis de diuortio Loth. & Teth. reſponſ. ad interrog. 12.

Vt præſidium & ſecurit.] Zoſimus 4. τὸ [illegible] χριστιανῶν ἐξαιρούμενον οἰκοδόμημα, ἄσυλον νομίζεται.

Qui ad eas conf.] Vt ad Eccleſiam magnam, ſiue templum S. Sophiæ, quod tutiſſimum aſylum. Ioannes Cantacuzenus hiſt. lib. 3. cap. 2. ἐμοὶ δοκεῖ, ἔφη [illegible] εἰς τὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναὸν καταφυγεῖν. [illegible] αὐτὸ τετιμημένον ὑπὸ πάντων ὅσοι ῥωμαίων ἐβασίλευσαν, ἐξεῖναι καὶ ἡμῖν [illegible] ἀπολογίαν πρὸς τὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου [illegible] πρεσβευτήν, ὡς οὐκ ἐξὸν ἀποσπάσαντας τὸν ἱκέτην τοῦ Θεοῦ [illegible] πρὸς σφαγήν, μάλιστα πάντων τοῦτο γε ἀσεβέστατον καὶ [illegible] καὶ [illegible] ῥωμαίων νομιζόμενον: *Mea opinione, inquit, Siſinnæ in ædem Sophiæ transfugiendum eſt: quam cum ab omnibus Imperatoribus aſyli iure honoratam conſtet, licebit & nobis honeſtum Alexandri legatis reſponſum reddere: nefas fuiſſe nobis Dei ſupplicem abſtrahere, & aliis interficiendum tradere, quando id in ſcelere omnium impuriſſimo à Romanis ſemper numeratum ſit.* Sic Pagani ad templa confugiebant, *vt ab omni nexu liberi eſſent*, vt loquitur Auguſtinus lib. 1. de Ciu. Dei 34. Vt pagani ad templa confugiebant. Ouidius 11. de Ponto 2.

Confugit interdum templi violator ad aram,
Nec petere offenſi numinis horret opem.

E Achilles Tatius Clitoph. & Leucipp. 8. καὶ τοῖς μὲν πονηροῖς αἱ τῶν ἱερῶν ἀσφάλειαι δέδονται καταφυγαί. *Et Deorum quidem ædes ſontibus qui ad eas confugiunt, præſidio ſunt.* Et ibidem de Dianæ templo: αὕτη μόνη τοὺς ἐπ' αὐτὴν καταφεύγοντας ἔξεστι σώζειν καὶ πάντα [illegible] γείτονα. [illegible], οὐδὲ [illegible] τῶν ἐληλυθότων τῇ ἐμπορίᾳ, ἀλλ' [illegible] αὐτῶν, οὐ τῶν [illegible] δὲ οἱ βωμοί. *En enim ſola eſt ad quam confugientes ad ſe, illos ſcilicet quorum cauſa nondum à iudicibus cognita eſt, ſeruare pertinet. Ac quamuis neminem illa vnquam in cuſtodiam datum ſoluerit, neminem vnquam morti addictum, è lictorum manibus eripuerit: infelicibus enim, non impiis Deorum aræ præſidio ſunt.*

D

Polyænus 8. κατέφυγεν ἱκέτης εἰς τὸ ἱερὸν Ἀθηνᾶς τῆς χαλκιοίκου, ὅθεν ἀπαγαγεῖν ἱκέτην οὐ θέμις. *Supplex confugit ad fanum Mineruæ Chalcidicæ, vnde fas non eſt ſupplicem extrahere.* De eodem Mineruæ Chalcidicæ fano Polybius.

Vexationis euitandæ cau.] Ne forte vexetur à potentiore. Iſidorus Peluſiotes libro 1. epiſtol. 174. ad Cyrenium Ducem : *Qui ne à potente aduerſario opprimatur, quod iudicem non habeat, qui ſuas iniurias vleiſcatur, ad inexplicabile templum confugit :* ὅς ἵνα μὴ ἔργον δυνατοῦ γένηται, ἀπορῶν δικαστοῦ τοῦ ἀμύνοντος, ἐπὶ τὸ ἀχείρωτον ἱερὸν ἥκει.

Siue ob reatum, ſiue ob deb. publ. vel priu.] *L. 1. & l. preſenti 6 §. 3. h. t.* Auctor homiliæ de dedicatione Eccleſiæ cum Euſebio Gallicano edita : *Si ergo reuerentiam tanti parentis agnoſcimus, ſciendum eſt, nullo modo cuiuſlibet criminis reum à ſacris liminibus abſtrahendum : quamdiu enim religionis iniuria ac diuinitatis offenſa eſt, qualemcumque Eccleſiæ filium confugientem ad domum Domini. velut de ſinu & complexu matris auellere, & arcem communis expugnare confugij, ac ſacram humano generi indulgentiæ legem abſque vlla ſui conſideratione calcari : qui enim homini Eccleſiæ ianuam clauſit, crudelem in ſemetipſum ſententiam dedit: Quis in huius mundi & fluctibus conſtitutus portu miſericordiæ non indigeat? vitæ quis dum remedia alienis neceſſitatibus abnegat, præiudicium ſui faciat inter gentes? Nemo contingit ad profanam arborem, vel ad delubrum abominabile confugientem, & in loco perditionis locus eſt impunitatis. Hæc res quæ mortem generat, dat ſalutem. Sed forte aliquis dicat. Locus ſanctus eſt, crimino ſo patere non debet. Non ita eſt. Hæc animi intractabilis argumenta non recipit ille, qui pro impiis mortuus eſt, confugienti reo claudi aditum miſericordiæ non permittit, qui latroni ſub hora ſententiæ confitenti paradiſi clauſtra patefecit.*

XIII. *De his qui in Eccleſiis manumittuntur.*

ET ſequitur aliud priuilegium Eccleſiarum & Clericorum, cum eſſet difficile ad Ciuitatem Romanam peruenire, nec manumiſſione quacuncunque eam ſerui adipiſci poſſent, vt Hermias ait, 1. cap. 9. πολλοῖς ὑπάρχουσι τοῦ τὴν κτῆσιν τῆς ἀμαλθείου ἐλευθερίας ἐν πατρίᾳ ζημιουν κακῶν : vt qualiſcumque manumiſſio ſufficiat ſeruis cuiuſcumque ætatis ſint, vt *lege 2. infra comm. de manum. ff.* ad obtinendam plenam & iuſtam libertatem, quæ modo fiat in Eccleſia, teſte populo & ſignatore Epiſcopo. Imo & clericorum ſeruos manomiſſos quibuſcumque verbis, quacumque ſcriptura, quocumque loco etiam abſente Epiſcopo ad Ciuitatem Romanam perduci placet.

XIII. Enarratio.

IN Eccleſia] Diuus Auguſtinus ſermone 5. ex editis à Sirmondo : *Seruum tuum manumittendum manu ducis ad Eccleſiam. Fit ſilentium. Libellus tuus recitatur, aut deſiderij tui perſecutio.*

Ad ciuitatem Rom.] *L. 1. & 2.* Quod ſcribit Caius de manumiſſis in Eccleſia, *Inſtit. lib. 1. tit. 1. §. 1.* ſubdititium eſt.

XIV. *De legibus & conſtitutionibus Principum & edictis.*

SAtis dictum eſt ſupra de iure ſacro parte iuris publici. Conſequens eſt dicere de reliquo iure publico, quod, ſcilicet conſiſtit in populi, Senatus, Principis, Magiſtratuum Imperio, ex quo proficiſcuntur leges, & conſtitutiones, & aliæ partes iuris ciuilis. Ac primum quidem in hoc titulo agitur de legibus publicis & generalibus, quæ antiqua ſunt iuſſa populi vel plebis : quales nullæ feruntur hodie populi poteſtate tranſlata in principem, & conſequenter nullæ leges poſitæ ſunt de ambitu, quia ad curam principum pertinet magiſtratuum creatio, non ad populi fauorem, *l. 1. D. ad l. Iul. de amb. leg. quoties, de re iud. leg. 2. de alb. ſcrib.* Quamobrem Conſtitutiones principum hodie leges conſtat eſſe, reſcripta dico, ſubſcriptiones, adnotationes, pragmaticas decreta, mandata, interlocutiones, orationes, edicta. Et decreta quidem, reſcriptáque & interlocutiones leges ſunt, ſi vt Leo ait *Nouella 92.* animus principi fuerit, τὸ κρατεῖν ταῦτα νομοθετήματα, Si, vt ait *l. 3.* princeps cenſuerit ea, quæ in certis negotiis ſtatuit, ſimilium quoque cauſarum fata componere : alioqui vt Iudicum, ita Principum res iudicata aliis non noceret, vel prodeſſet. Item ſi de his Princeps orationem ad Senatum miſerit, vt quod ſibi placeret SC. firmaretur, & firmatum ſit, cuius generis orationes multæ referuntur in libris noſtris, & ſecundum *l. 1.* huius tituli ſi obſeruaretur, leges omnes generales principum Orationes appellari poſſent : Vel ſi legem edicti nomine nuncupauerit princeps, cuius omnis vis hæc eſt, vt per omnes populos programmate iudicum in celeberrimis locis veluti in foro, vel in theopropia, vt in ſcriptoribus ſacris legimus, in ſuggeſtu illo ſcilicet & ambone vnde Chriſtianis recitatur verbum Dei, diuulgetur, *d. l. 3.* quod eſt anteferri, *l. reſcriptum, Cod. Th. de heref.* Hæ leges principum generales ſunt, & omnes populos tenent, paganos & milites, *l. 3. §. Diuus D. ex qu. viol. l. vlt. D. de accuſ.* & homines domus Auguſtæ, *l. 10. hoc tit.* & Auguſtum ipſum atque Auguſtam, *l. 4.* vt olim populus quoque ſuis legibus tenebatur. Omnes autem quæ in corpus iuris referuntur, fere generales ſunt, paucæ ſpeciales, ſiue perſonales, quæ pertineant ad perſonas, vel corpora, aut collegia certa, ſcrinia, officia, ciuitates, curias, prouincias, ſcholas, quæ etſi non relatæ in corpus iuris, nihilominus vim ſuam & robur obtinent, vt eſt in Conſtit. Iuſtiniani *de Iuſt. Cod. conf.* tamen omnes non tenent, . a *hoc tit.* & hæc differentia legum vt obſeruaretur, ideo ſæpe monent nos auctores iuris quæ ſint edictales leges, generales leges, genera ia reſcripta, *l. 1. §. vlt. D. de leg. tut. l. quoties § ſed ſi non in corpore, de hered. inſtit. l. Diui §. vlt. ad l. Falc.*

XIV. Enarratio.

PArte iuris pub.] *l. 1. §. 1. D. de inſt. & in.*

Iuſſa populi vel pl.] Ateius Capito apud A. Gellium lib. 10. 20. *Lex*, inquit, *& generale iuſſum populi aut plebis, rogante magiſtratu.*

Nullæ feruntur hodie] Soli Principi leges condere conceſſum eſt, *l. vlt. §. 1. h. tit.*

Reſcripta dico] Princeps adeuntium precibus reſcribebat. v. tit. 19. & tit. 24. J. quæ etiam reſponſa dicuntur.

Subſcriptiones] Id eſt annotationes, *l. 1. §. 1. D. de conſt. Princip. & l. 1. J. de prec. Imper. offer* quæ fiunt ad libellos vel manu diuina, ſiue principis, vel Quæſtoris, *leg. 2. de bon. per. ſubl.* illæ maioris ponderis ſunt.

Pragmaticas] Vide J. tit. 23.

Decreta] Decreta ſunt ſententiæ in cognitionibus à principibus prolatæ.

Mandata] Mandata ſunt præcepta, quibus adminiſtrandi modus præſcribitur. v. tit. ſeq.

Interlocutiones] Interlocutiones interponebantur, cum de plano Principes iudicarent.

Orationes] Orationes vel ipſi Principes, aut Quæſtores recitabant in Senatu, vel ad Senatum, mittebant, *l. cum hi 8. D. de tranſact. l. cum hic ſtatus 32. D. de donat. int. vir. & vxor.*

Edicta] Edicta ſunt quæ Princeps ſpontaneo motu emittit. Theoph. ad §. 6 *de iu. nat.*

Animus princ. fuerit] Ipſe Cuiacius ad §. *ſed & quod principi, Inſtit. de iure natur. Nec quod cognoſcens decreuit, aliter trahitur ad exemplum, quam ſi animus ei fuerit* τὸ κρίνειν &c.

Fata comp. V. Cui. Obſeru. 16. 9.

Senatuſconſ. firmaretur] Marcus Imp. apud Iuſtinum Apolog. 11. ταῦτα δὲ καὶ τῆς συγκλήτου δόγματι γενέσθαι βουλόμεθα, καὶ κελεύω τοῦτό μου τὸ διάταγμα ἐν τῷ φόρῳ τοῦ Τραιανοῦ προτεθῆναι πρὸς τὸ δύνασθαι ἀναγινώσκεσθαι. Sic ante tranſlatam populi poteſtatem in Principem prius iubebat populus: poſtea confirmabat Senatus, vt ſcribit Seruius in 9. Æneid. verſ. 192.

Et Auguſtum ipſum] D. Ambroſius in epiſtola 13. ad Valentinian. Imp. *Quod cum præſcripſiſti aliis, præſcripſiſti & tibi. Leges enim Imperator fert, quas primus ipſe cuſtodiat.* Vide Cuiac. Obſeru. 15. 30.

Suis legib. tenebatur] Legibus teneri, eſt νόμοις κρατύνεσθαι: Legibus adſtringi, Æſchylo.

Veluti in foro] Vt in loco Marci Imp. ſupra citato.

Vel in theopropia] Diuus Auguſtinus in epiſtola 158. ad Marcellinum: *Quod autem ſcripſit eximietas tua, dubitare te, vtrum in theopropia debeas eadem geſta iubere proponi, fiat, ſi poteſt illuc frequens confluere multitudo.*

Et ambone] His quæ dixi in Gloſſario ad Cedrenum, adde. Ducas hiſtoriæ Byzantinæ capite 40. αὐτὸς δὲ κληθεὶς ἐπὶ ἄμβωνος, καὶ ἐκτελέσας τὰς μιαρὰς αὐτοῦ προσευχάς: *Vocatus ambonem aſcendit, & diras preces ſuas recitauit.* Ioannes Cantacuzenus hiſtoriæ libro 4. cap. 3. ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος ἀνελθών, ἵνα μᾶλλον ὑπὸ πάντων διακούηται φωνῆς: *in ambonem aſcendens, quo clarius ab omnibus exaudiretur.* Gloſſarium ineditum: ὀκρίβας, ὁ ἄμβων: *Pulpitum, ambo.* Synodus in Trullo habita can. 33. τὰ θεῖα λόγια ἐν ἄμβωνι μὴ ἀναγινωσκέτω: *Oracula diuina in ambone non legat.*

Diuulgetur] *Differentiam ſenſus inter diuulgata & promulgata ſiue promalgata enucleatores verborum hanc voluerunt eſſe, vt diuulgata ſimpliciter tantum dicantur ad notitiam omnium propalata* &c. Hincmarus Remenſis Opuſculo 33. cap. 10.

Scrinia] De ſcriniis vide Cuiacium ad *tit. C. de palat. ſacr. largit.*

Omnes non tenent] Perſonales ſunt & ſpeciales.

XV. *De mandatis Principum.*

EX Conſtitutionibus ſpecialibus principum ſunt priuilegia, & decreta interpoſita in negotio aliquo, ita vt in exemplum non trahantur, *l. 2. ſ. tit. prox.* ſunt & mandata. i. præcepta ſiue monita, quæ certis perſonis dantur à principe, veluti præſidibus aut procuratoribus, quæ Dio 53. intellexit his verbis: ἐντολάς τινας καὶ τοῖς ἐπιτρόποις, καὶ τοῖς ἀνθυπάτοις, τοῖς τε αὐτοστρατήγοις δίδωσιν, ὅπως ἐπὶ ῥητοῖς ἐξίωσι, aut iuſſiones quæ dantur Comitibus Conſiſtorianis vel tribunis, & notariis executoribus imperialium iuſſionum, vel referendariis palatij perferendæ ad præſides prouinciarum, quæ niſi conſtent ex ſcripto, nullius momenti ſunt, *l. 1.* præterquam vno caſu qui proponitur in *l. 2.* quam reſtitui & expoſui Obſeru. 12. cap. 31. & ſtultus eſt, qui pro ea repoſuit in hoc titulo Iuſtiniani *Nou. 17* quæ fuit emiſſa poſt editionem Codicis, Beliſario Conſule.

XV. Enarratio.

SVnt priuilegia] Priuilegia ſunt, quæ de vna tantum perſona concipiuntur in omnia tempora. Duodecim autem tabulæ leges priuatis, ſiue ſingulis hominibus irrogari vetant, ſiue, vt ait Vlpianus, in *l. 8. de legib.* iura non in ſingulas perſonas, ſed generaliter conſtituuntur, Cuiacius Obſeruat. 15. 8. Demoſthenes aduerſus Ariſtocrat. μηδὲ νόμον ἐπ' ἀνδρὶ ἐξεῖναι θεῖναι, ἐὰν μὴ τὸν αὐτὸν ἐπὶ πᾶσιν Ἀθηναίοις: *Neque fas eſt Legem de vno ferre, niſi eadem ad omnes Athenienſes perueniat.* Adde eundem in orat. aduerſ. Stephanum, & Æneam Gazæum in Theophraſto. Heraclitus in epiſtola ad Hermodorum: οὐδεὶς γὰρ νόμος ἐφ' ἑνός, ἀλλὰ κρίσις: Proclus in Parmenidem Platonis: οὐ γὰρ ἑνός, ἀλλὰ πολλῶν ὁ νομοθέτης ἡγεῖται. & recte Diuus Hieronymus in Ionam cap. 1. Priuilegia ſingulorum communem legem facere non poſſe.

Præcepta ſiue mon.] Ea Græci vocant προστάγματα, & ἐντολάς, Nou. 26. cap. 2. Nou. 31. cap. 2. Cuiacius ad Nouell. 17. vide Iulianum Anteceſſorem conſtit. 21. Tertullianus Apolog. cap. 2. *Negat (Traianus Imp.) inquirendos vt innocentes, & mandat puniendos vt nocentes.* Et ad Scapulam cap. 4. *Quid enim amplius tibi mandatur, quam nocentes confeſſos damnare?* Et mox: *Sine accuſatore negans ſe auditurum hominem, ſecundum mandatum.*

In hoc titulo] In editione Ludouici Charondæ.

XVI. *De Senatuſconſultis.*

SEquitur alia pars iuris ciuilis, Senatuſconſulta, id eſt iura quæ Senatus facit, ſiue decreta ampliſſimi ordinis, quæ tamen in poſterum fieri vetat Leonis *Nou. 78.* tum forte Senatus etiam poteſtate tranſlata in principem. Antiqua tamen Senatuſconſulta manent, ſicut antiquæ leges, &, vt hîc oſtenditur, contra ea elicita reſcripta, veluti contra S C. Tertyllianum, aut contra SC. Velleianum, nullius momenti ſunt. Imo ſi obſeruaretur *l. 8. ſ. de legibus*, nulla lex principis generalis valeret ſine SC. quod & Probum conſtituiſſe Vopiſcus refert.

XVI. Enarratio.

TVm forte Senatus etiam] Scribit Procopius in Arcana, Senatus auctoritatem Iuſtiniani æuo pene obliteratam: ἡ μὲν γὰρ βουλὴ ὥσπερ ἐν εἰκόνι ἐκάθητο, οὐδὲ τῆς ψήφου, οὐδὲ τοῦ καλοῦ κυρία οὖσα &c.

Nulla lex Principis gener. &c.] Ex Symmachi ep. 21. lib. 10. conſtat Senatuſconſulta conſtitutione Principis confirmari. *Supereſt*, inquit, *vt ea quæ ſerenitas veſtra deliberanda legauit, cognito Senatuſconſulto lex Auguſta confirmet*, &c.

Vopiſcus refert] in Probo.

XVII. *De veteri iure enucleando, & de auctoritate Iuriſprudentum, qui in Digeſtis referuntur.*

SEquitur alia pars iuris ciuilis, reſponſa & interpretationes Iuriſconſultorum veterum, qui ab Imperatoribus condendi iuris, reſpondendi, ſcribendi, cauendi, interpretandi poteſtatem acceperunt: alios

rum enim qui eandem poteſtatem non acceperunt, A nulla auctoritas eſt, nec eorum ſcriptis iudices alligantur, cùm tamen à ſupradictorum ſcriptis recedere non poſſint, quæ ſunt pro parte iuris ciuilis: & eleganter Iuſtinianus dum ſibi vindicat Iuriſconſultis auctoritatem parem in *l. vlt. ꝟ. de legibus* nihil tamen ſe eis derogare ait, quibus hanc facultatem olim dederit maieſtas imperialis. Iubet autem priori Conſtitutione tituli huius in Digeſtorum 50. libros Tribonianum, & anteceſſores & togatos ampliſſimæ præfecturæ, quos ille ſibi in eo opere conficiendo adiutores delegerit, neceſſaria & vſu recepta quæque conferre ex veterum Iuriſconſultorum ſcriptis; atque ita ius vetus, vt ipſe loquitur, purgare, & certum, finitum conſtruere, atque incontrouerſum, quod enucleare B dicit, vt Modeſtinus enucleatos caſus, definitos iam & certos. Ius ergo vetus antiquam Prudentiam Iuriſconſultorum vocat. De Inſtitutionibus etiam componendis aliquid aſpergit. Poſterior Conſtitutio vtraque lingua conſcripta enarrat quid quaque parte Digeſtorum contineatur, & vtrique operi parem atque Codici Conſtitutionum vim tribuit. nec enim iam dicimus reſponſa Prudentum, aut SC. vim legis obtinere, perlaræ ſcilicet ad populum, ſed Imperatore ſuſtinente vicem populi, & ſibi ſoli vindicante auctoritatem condendi & interpretandi iuris, *l. 19. penult. & vlt. ꝟ de legibus*; dicimus reſponſa Prudentum & SC. Conſtitutionum vigorem obtinere. Et quod in hoc titulo additur de auctoritate Iuriſprudentum, qui in Digeſtis referuntur, eo pertinet, quòd C præcipuè priori Conſtitutione definitur, vt omnium Iuriſprudentum ſit eadem auctoritas, nec alter altero potior habeatur, ne Papiniano, puta, Vlpianus, vel Paulus, vel Martianus cedat abrogata *l. 1. Cod. Theodoſ. de reſp. prud.*

XVII. Enarratio.

QVi ab Imperator.] Iuſtin. in conſtit. de concept. Digeſt. §. 4. *Quibus auctoritatem conſcribendarum interpretandarumque legum ſacratiſſimi principes præbuerunt.*

Condendi iuris] Vnde iuris conditores appellantur, *l. nulla 23. C. de procurat. l. ſi furioſi. 25. C. de nupt. l. 1. C. de comm. ſer. manum. §. reſponſa, Inſt.* D *de iur. nat. gent. & ciu. & in conſt. de conc. D. §. 20.*

Iudices allig.] Iudices pedanei.

Recedere non poſſ.] *d. §. reſponſa.*

Quæ ſunt pro parte iur. ciu.] *L. ius autem 7. D. de iuſt. & iu. §. 3. Inſtit. de iu. nat.*

Purgare] Nonius Marcellus: *Enucleate dicitur purgate, exquiſite.* Vetus Gloſſarium MS. *Elimare, purgare, erudorare, enucleare.*

Vt Modeſtinus] Modeſt. ſcripſerat de enucleatis caſibus. In Indice.

Ius ergo vetus] Vt ius antiquum in *tit. de diui. reg. iur. ant.*

Et interpretandi iuris] In conſtit. *de confirm. D. ſub fin. Cui ſoli conceſſum eſt leges & condere & interpretari.* Goffridus Vindocinenſis epiſtola 30. libri a. E *Legumlatores iure debent eſſe legum expoſitores.* Solus etiam princeps legum duritiam temperare, & acrimoniam Seueri iuris inflectere. Symmachus epiſt. 10. 47. in fin. & 63. poteſt, τὸ ἀπηνὲς αὐτῶν καὶ ἀμείλικτον Themiſtius oratione 5.

Vig. obt.] Conſtitutionum vicem habere, *d. conſt. §. 8. in fin.*

XVIII. *De iuris & facti ignorantia.*

ENarratis partibus iuris ciuilis, ſubijcit generalem titulum de Iuris & facti ignorantia. Iuris enim nomen & leges complectitur & Conſtitutiones & SC. & edicta prætorum, vel ædilium, & reſponſa prudentum, adeo vt & in *Cod. Th. l. pen. huius tit.* ponatur ſub titulo *de Conſtitutionib. prin. & edictis.* ac forſitan in hoc poſſit etiam ius accipi ſpecialiter ex *d. l. pen.* pro Conſtitutionibus, vel ſi quid Conſtitutionum vim & fidem obtinet. Et iuris quidem ignorantia non excuſat, vt ſi neſcieris liberis petendam eſſe bon. poſſeſſionē intra annum, ſi neſcieris ex coteſtamento legata non deberi quod capitis deminutio teſtatoris irritum fecit, niſi forte militem, aut minorem xxv. aut ruſticum iuxta illud Homeri, ἄγριον, οὔτε δίκας εὖ εἰδότα, οὔτε θέμιστας, aut mulierem in damnis amittendæ rei ſuæ. & rect: *l. pen. ꝟ. de in integr. reſt. min.* minoribus addideris mulieres ex *Cod. Th. & l. vlt. huius tit.* & eſt etiam vtriſque communis hæc vox iuris & legum, Deceptis, non decipientibus ſubueniri, *l. 2. § tea. D. ad Vell. l. 1. C. Greg. Si maior fuerit prob.* Facti, id eſt, rei geſtæ error excuſat. Iura certa ſunt, facta incerta.

XVII. Enarratio.

ET iuris quidem ignor. non exc.] Huic errato nulla venia. Hincmarus Remenſis Opuſculo 14. cap. 8. *Legibus ſacris decretum eſt, vt leges neſcire nulli liceat, aut quæ ſunt ſtatuta contemnere. Cum enim dicitur, nulli liceat leges neſcire, vel quæ ſunt ſtatuta contemnere, nulla perſona in quocumque ordine mundano excipitur, quæ hac ſententia non conſtringatur.* Vide & Opuſc. 47. capite 14. vbi verba legis adfert, & Aniani interpretationem, vti tunc moris erat. Quid ergo peritiam iuris habere omnes debent? Hoc agunt prudentes quique homines vt iuſti & iniuſti imperiti non ſint. Ionas Aurelianenſis Epiſcopus libro 1. de inſtitutione laicali cap. 20. *Si mundanarum legum iura ob imperium forenſium negotia dirimenda, à mortalibus edita, homines auidiſſime diſcere & intelligere acutiſſime ſatagunt, vt his bene notis quid verum, quid falſum, quid iuſtum, quidve iniuſtum ſit in hac terra morientium liquido diſcernere queant* &c. Itaque ſi quis ius ignoret, quod per ſe potuit non ignorare, vel adhibito Iuriſconſulto ſcire, iuris ignorantia non proderit, *l. vlt. §. ſed iuris, D. eod.* Non excuſatur qui vitio ſuo quid ignorat.

Intra annum] *L. 3 h. t.* Hodie vero bonorum poſſeſſio aſcendentium & deſcendentium extenditur vſque ad tricennium, vt ſcribit Græcus interpres ad *l. 1. D. de bonor. poſſeſſ.* Confundit ius prætorium cum iure ciuili. vide tit. 30. libri 6.

Quod cap. deminut.] Inteſtatus enim decedit is, cuius teſtamentum irritum factum eſt, *Inſtit. de heredit. quæ ab int. defer. in princ.*

Niſi fortè militem] *L. 1. h. t. & l. regula 9 §. 1. D. eod.* cui per conſtitutiones principales ius ignorare permiſſum eſt, *l. vlt. D eod.* Milites & ruſtici rerum forenſium expertes ſunt, *l. cum indebite 25. §. 1. D. de probat.* Nou. 74. cap. 4. ad fin. de agricolis Virg. 2. Georg. verſ. 501. --- *Nec ferrea iura,*

Inſanumque forum, aut populi tabularia vidit.

Aut minorem] *L. 11.* vide ad titulum 32. libro 11.

Aut Ruſticum] Ruſticus paraſitus apud Quintilianum declamatione 298. *Non ignoro, iudices, quanquam non à forenſi contentione ſolum, ſed ab vni-*

uerſa conuerſatione longe remotus. Minotius Felix in Octauio: *Agreſtibus non eſt datum intelligere ciuilia.* Ruſticanum igitur iuris ignorantia excuſat.

Iuxta illud Hom.] Odyſſ. 9.

In damnis] *l. 11. & l. vlt. h. tit. l. 8. D. eod.* Vide *Cuiac. lib. 5. obſ. c. 39. & lib. 14. cap. 38.*

Facti id eſt, rei geſtæ] Cunſt. Harmenup. Epitom. lib 1. tit. 1. §. 51.

Error] l. error 7. h. t. ſed & iuris ignorantia error dicitur, *l. 1. 2. & d. l. eod.*

Iura certa ſunt] Et finita, *l. 2. D. eod. tit.* & in otatione ad Anteceſſores §. 5 *verſ. quibus* Æſchines in orat. cont. Cteſiph. *οὐ γὰρ ἄπειρόν ἐστι τὸ δίκαιον, ἀλλ' ὡρισμένον τοῖς νόμοις τοῖς ὑμετέροις: Non enim res infinitum, ſed finitum legibus noſtris* Plutarchus in lib. de Fato: *οὔτε γὰρ νόμος, οὔτε λόγος, οὔτε τὸ θεῖον ἄπειρον ἂν εἴη: Nam neque lex, neque oratio, neque diuinum quidquam infinitum eſſe poteſt.*

Facta incerta] Et prudentiſſimos etiam fallunt, *d. l. 2.*

XIX. *De precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus ſupplicare liceat.*

PErſequitur eam partem iuris ciuilis, qua præcipue hic liber cunſtat, quæ conficitur ex Conſtitutionibu Principum, quarum ſpecies ſunt edicta, reſcripta, mandata, *l. 3. ſup. de legib* nam de edictis quidem & mandatis habuimus proprios titulos ſupra, ſed non de reſcriptis, de quibus ab hoc titulo tractare incipit: nam preces ſunt deſideria ſupplicantium comprehenſa libello Principi dato, & reſcripta ſunt reponſa Principis ad preces. Preces ergo præcedunt, ſequuntur reſcripta, ſubſcriptiones, adnotationes, & ideo de precibus primum agit. Sed quidquid conſtituitur de precibus, idem obtinet etiam in reſcriptis: nam quod precibus oblatis poſtulari non debet, nec impetrari reſcripto, aut certe impetratum non valet. Idem è contrario ſi quid poſtulari poſſit. Vt ecce, non poteſt creditor poſtulare, ne debitor vtatur exceptione peremptoria, *l. 2.* & condemnatus aliquis non poteſt iterum ſupplicare aduerſus ſententiam præfecti prætorio, *l. 3.* Semel ſupplicari poteſt, ſemel ex reſcripto principis iterari & retractari iudicium, *l. 1. inf. de ſent. præf. præt. l. 1. C. Th. de off. præf. præt.* & iudicium ſane criminale iterari frequens erat, vt hiſtoria ſacra Seueri docet, & *l. 2 inf. de cuſt. reor.* Item non poſſunt poſtulari, quæ ſunt damnoſa fiſco, aut iuri contraria in damnum alterius, *l. 3* ergo & reſcripta hæc impetrata non valent. At contra poſtulare & impetrare licet, ne debitor vtatur exceptione dilatoria, *d. l. 2. l. 5. ſi is pro quo. D. quod quiſque iur.* & oblata ſatiſdatione vt prorogetur tẽpus ſoluendæ pecuniæ, *l. 4.* & reſcripta igitur huiuſmodi valent. Etiam illud hoc titulo oſtenditur, offerri preces recte per ſeruum alieno nomine, vel etiam ſuo nomine ex iuſta cauſa, *l. 1. & 6.* & non tam eſſe neceſſarium precibus inſeri exempla inſtrumentorum, de quibus agitur, vt *l. vt reſponſum, inf. de tranſ.* quam vim & mentem, & verba ipſa proprie de quibus ambigitur, *l. vlt. hoc tit. l. verbum inf. de cauſis ex quibus inf. am.*

XIX. Enarratio.

L. 2.] In qua legendum, *remittitur*, ex vett. & Baſilic. *μόνον τῆς τιμωρίας ἀφιεμένης* &c. & veteres interpretes hanc lectionem ſequuntur, Odofredus, Fulgoſius, & alii.

L. 5] In qua legendum, *denuo*, vt in veteri Menagii, & in Baſilicis, *πάλιν*.

A Retractari iudic.] Vide ad titulum 42. libri 7.

Vt hiſtoria ſacra Seu.] Libro 11.

In damnum alterius] Valent ſi alterum non lædant, & alteri proſint, *l. 7.*

Alieno nomine] *l. 6.* quam recte Baſilica ſic acceperunt vt cuique liceat per ſeruum preces offerre.

Suo nomine] *δι' ἑαυτοῦ. per ſe.* in Baſilicis.

De quibus ambigitur] *ἢ ἑρμηνείας βασιλικῆς δέονται:* quæque indigent principis interpretatione, vt eſt in Baſilicis.

XX. *Quando libellus principi datus litis conteſtationem facit.*

B HIc etiam titulus eſt de precibus ad quas reſcripſit princeps, ergo & de reſcriptis. & hoc vult: libellum precum principi datum pro litis conteſtatione haberi, ſi modo ad eum reſcripſerit princeps: inanis enim eſt libellus ſine reſcripto. Reſcripto concedi ius conteſtariunis, *l. illam, inf. de donat.* Non habetur pro vocatione in ius in edicto de in ius vocando, nec pro accuſatione in SC. Turpilliano, & tamen in cauſa præſcriptionum habetur pro litis conteſtatione, in hoc ſcilicet vt datione libelli, & reſcriptione, perinde atque litis conteſtatione actiones tempore petituræ in tutum redigantur, vt loquitur *l. ordinata, D. de lib. cau.* & perpetuentur, atque adeo dentur heredi, & in heredem; quod nun ita obtinet libello dato præf. prætorio, *l. 1. inf. de off. præf. præt. Or.* & multo minus C libello porrecto aliis magiſtratibus, vel iudicibus. ac rurſus de dato principi quod diximus, id Iuſtinianus vult tantum pertinere ad actiones prætorias annales, non ad eas, quæ longiori tempore perimuntur, *l. 2. hoc titulo. l. 3. inf. de præſcript. 30. ann.* Quando igitur libellus principi datus litis conteſtationem faciat, ſi quæras, dicam quando actio eſt prætoria annalis, non quando eſt ciuilis. nec offendat *l. 2. inf. de an. except.* quæ non de libello precum loquitur oblatio principi, ſed de libello tantum querelæ & proteſtationis, qui tunc offertur præſidi, cum nemo eſt qui conueniri & interpellari poſſit, & pro litis conteſtatione cedit, *l. 2. D. de nau. fœn. l. 2. inf. de an. except.*

D XX. Enarratio.

IN edicto de in ius voc.] Si libertus non impetrata venia libellum precum principi obtulerit contra patronum ſuum, non incidit in pœnam edicti de in ius vocando: patronum enim in ius non videtur vocare, *l. Libertus 15. D. de in ius voc.*

Nec pro accuſatione] Accuſator qui libellum principi dedit, ſi ab accuſatione deſtiterit, ex SC. Turpilliano teneri non videtur: nam ſine fraude ſua deſiſtit, *l. quæſitum eſt, D. ad SC. Turpill.*

Habetur pro lit. conteſtat.] *l. 1. h. tit.*

Et reſcriptione] *l. 1. h. tit.* in qua non recte Baſilica prætermiſerunt quod de prætoriis actionibus E annalibus ibi dicitur: nam quædam ex his perpetuo dantur, vt eſt in *Inſt. de perpet. & temp. action. in princ.* Niſi dixeris eos omiſiſſe vocem *annales*, quia prætoriæ actiones plerumque ſunt annales: nam & ipſius prætoris annuum erat imperium, vt ait ibidem Iuſtin.

Et reſcriptione] L. 2. in qua non recte Baſilica prætermiſerunt, quod de reſcriptione principis ibi dicitur.

XXI. *Vt lite pendente, vel poſt prouocationem, aut definitiuam ſententiam nulli liceat Imperatori ſupplicare.*

SAtis fuiſſet dicere, vt lite pendente, vel poſt definitiuam ſententiam nulli liceat Imperatori ſupplicare: nam poſt interpoſitam prouocationem ſatis prohibetur, qui lite pendente ſupplicare prohibetur, ac ſimiliter poſt omiſſam prouocationem, qui poſt definitiuam ſententiam: vt breuior ſumma hæc ſit, ne lite pendente de re, qua de agitur quidquam ſupplicare liceat, vt *Nou. 82 & 113.* ſed expectetur ſententia iudicis, apud quem litigatur: & vt definitiua ſen- B tentia, quæ non eſt appellatione reſciſſa, reſcripto non reſcindatur, aut retractetur, etiamſi preces oblatæ principi fuerint ante definitiuam ſententiam: nam etſi quando appellare non poſſum, ſupplicare poſſim, veluti contra ſententiam præf. præt. non tamen vbi appellare poſſum, nec appello intra tempora conſtituta, poſtea licet mihi ſupplicare, aut quod ſupplicaui ante, de eo reſcriptum impetrare: quia ſententię ſemel adquieui. Docuit tit. 19. quę non liceat ſupplicare, hoc vero docet, quo tempore non liceat.

XXI. Enarratio

C SVpplicare proh.] Supplicare non licet, *l. 2. h. t.* Nou. 82.) *cap. pen.*

Et 113.) *cap. 1.*

Et vt de fin. ſent.) *l. 1. h. t.* nam ſententia lis terminata eſt, *l. 1. D. de reiudic.*

Appellatione reſciſſa) Appellatione ſententia extinguitur, *l. §. vlt. D. ad SC. Turpill.*

Veluti contra ſent. p.) vide *lib. 7. tit. 41.*

Nec appello intra temp. conſt.) vide *lib. 7. tit. 63.*

Licet mihi ſupplicare) *L. 2.* in qua libri vet. habent, *per ſup. tenere auxilium.* quam lectionem ſequuntur veteres interpretes.

Aut quod ſupplicaui ante) *d. l. 2* ibi *terminatã reſcripto, vel cõſultatione quæſtionẽ exquiſito ſuffragio refricare conabitur.* quę Baſilica ſic interpretãtur: D *τὴν ἀπὸ ἀντιγραφῆς ἢ ἀναφορᾶς ἀρχόντων τερματισθεῖσαν δίκην δι' ἑτέρας ἀντιγραφῆς ἀνατρέπειν*, litem reſcripto terminatam, vel conſultatione magiſtratuum alio reſcripto euertere. De conſultatione v. ad tit. de appell. Et ita Fulgoſius heic, ſuffragio ſcilicet reſcripti alterius. Notandum præterea eſt, in *d. l.* vocem, *communium*, abeſſe à libris vet. quam nec Græci agnoſcunt, qui & pronuntiationem interpretantur *διαλαλιάν*, *interlocutionem*.

XXII *Si contra ius, vel vtilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid poſtulatum, vel impetratum.*

REpetitur in hoc tit. *l. vlt.* quod ſatis, vt arbitror, fuerat expoſitum *tit. 19.* non valere preces, aut reſcripta contraria iuri, vel vtilitati publicę, quia haud dubie ſubreptionem arguunt impetrantis, vt *l. 10 ſup. de ſacr. Eccleſ. l. 1. ſup. de SC. l. 47. C. Th. de her. & Nou. Valentiniani.* In damnum publicum non valere reſcripta. Sed adiicitur, ne etiam preces mendaces, aut per eas elicita reſcripta recipiantur. quod quidem mendacii crimen eſt falſo proximum, *l. ſi quis obrepſerit, D. ad l. Corn. de falſ.* & recte Auguſtinus in Ioannem: *Iuris eſſe forenſis, vt qui in precibus mentitus fuerit, non illi proſit quod impetrauit.* Iudex tamen E reſcripto datus, iudex manet, etiamſi preces ad quas reſcribens Imperator iudicem dedit, ſubreptitiæ & mendaces ſint. Iudicis datio valet, impetratio non va- A let. non eſt ergo reſcriptum omni ex parte inutile atque vitioſum. Sed de hac re aliter diſtinguitur in *C. ſuper literis, de reſcr.*

XXII. Enarratio.

REſcripta contraria iuri] *l. 3. & l. pen. tit. 19.* Facundus Hermianenſis lib. 11. cap. 1. *Nam ſi legibus veſtris bene atque vtiliter conſtitutis, vt quæ vnque veſtra reſcripta contra ipſas, quas promulgaſtis leges in quibus vobis deſeruitur, & quas vobis infringere licet, per ſubreptionem fuerint elicita, vacuentur, nec dicantur à vobis data, quia generalibus conſtitutionibus ve-* B *ſtris inueniuntur aduerſa &c.* Fulbertus Carnotenſis epiſtola LXI. *De violentia huiuſmodi Conſtantinus A. talem contra ſe, & contra alios principes ſententiam dedit. Quæcunque,* inquit, *contra leges fuerint à Principibus obtenta, non valeant.* Vide Fulberti epiſtolam CXXXI. Cod. LL. Wiſigot. ti. 18.

Vel vtilit. pub.] *l. vlt. hoc tit.*

Ne etiam prec. mend.] *l. pen. h. t.* Pelagius PP. apud Iuonem Carnotenſem Decreti parte quarta c. 191. *Ea quæ ſubreptione, vel falſis precibus forſitan impetrantur, nullum ſupplicantibus ferre remedium.* & vt eſt in *cap. 3. de cleric. coniug.* in quinta collectione: *mendax precator carere debet impetratis.*

In Ioannem] Tractatu 7.

C Iudex manet] *L. 1.* Placentinus exiſtimabat datum iudicem cognoſcere de veritate precum, non de cauſa principali. Ioannes & Azo contra, vt refert Ioannes Faber heic. Fulgoſius etiam Placentini ſententiam non probat, & iudicem de negotio principali ſententiam laturum arbitratur.

XXIII. *De diuerſis reſcriptis & pragmaticis ſanctionibus.*

DE precibus ſupplicantium egit principaliter ſuperioribus titulis quatuor: nunc agit de reſcriptis principum, veluti de his quæ duobus ſupplicantibus in cauſa communi diriguntur ad vnum tantum, D vt proſint vtrique *l. 1.* de his quæ ad ius pertinent, vt ſint perpetua, nec anno finiantur *l. 2. & l. vlt. C. Th. eod.* Iure vteri annalia fuiſſe videntur, quod nos ſequimur ex *c. plerumque, de reſc.* Item de ipſis authenticis reſcriptis iudicibus inſinuandis, non exemplis, *l. 3.* & de his quæ ſunt ſine die & Conſule *l. 4.* vt non valeant, ſi ſint beneficia perſonalia, idemque de ordinationibus Epiſcoporum cautum eſt in Concilio Mileuitano. Nam generalia reſcripta, quæ modo relata ſunt in corpus iuris, valent, etiamſi diem vel Conſulem adſcriptum non habeant, vt conſtat ex Conſtitutionibus Iuſtiniani *de nouo Cod. fac. & de Iuſtin. Cod. conf.* Diuus Auguſtinus in collatione tertij diei cum Donatiſtis: *Euidentiſſimis legibus definitum eſſe,* E *Imperialia conſtituta, etiamſi Coſſ. non legerentur, in dubium non vocari.* Item de hiſdem beneficiis principum, *l. 5.* precibus extortis, veluti tribunato militari, centurionatu, præpoſitura, præfectura, primatu numeri: quæ & Cicero & Suetonius & Lampridius beneficia vocant ad ærarium delata, & vt Hygenus ait, adſcripta in librum beneficiorum, vt hæc ſcilicet beneficia & promotiones à iudicibus non reiiciantur, aut contemnãtur. Item *l. 6.* de reſcriptis quæ non ſunt ſubſcripta encauto ſacro & manu principis, vt non valeant. Encauto ſcribo, non encauſto, quia ſic omnibus locis ſcriptum inueni, atque etiam in gloſſis encautum, *ἐγκαυτώδιον.* Et ait, Diuerſis: nam ex his alia ius faciunt, alia non faciunt. alia ſunt perſonalia. alia generalia; alia perpetua, alia temporalia, alia valent,

alia non valent. alia adnotationes & ſubſcriptiones ad libellum breues, *l. 1. ℥. de prec. Impp. off.* alia epiſt. *l. 12. C. Th. de Ep. & cler* alia pragmaticæ iuſſiones, ſiue ſanctiones, quibus ſcilicet tractatu & conſilio adhibito princeps diligentius diffuſiuſque reſpondet ad preces, relationem vel ſuggeſtionem iudicum, vel aliorum. & aliis quidem reſcriptis preces inſeruntur, non pragmaticis. Auguſtinus in collatione ſupradicta: *in pragmatico reſcripto preces inſeri non ſolere.* De omnibus autem reſcriptis etiam illud generaliter conſtituitur in *l. vlt* vt non aliter valeant: quod tamen ius pontificium non probat, quàm ſi hæc ſit eis inſecta clauſula, ſi qui reſcriptum impetrauit, docuerit eſſe vera omnia ea quæ contulit in preces. quæ & aliis verbis varie ſolet inſeri: Si ita res habet, vt à præſentibus ſupplicatur: Si preces veritate nitantur: Si deſideria petitorum veritate ſubſiſtunt. Si veram cognoſcis eſſe querimoniam ſupplicantis Si vera eſt fides ſuggerentis. Denique vt iudici cui reſcriptum inſinuatur, prima hæc ſit cura de veritate & fide precum. Et ſpecialiter de pragmaticis iuſſionibus, ne fiant ad preces ſingulorum in priuatis cauſis: ſed in publicis ad preces ciuitatum, vel prouinciarum, vel ſcriniorum, vel officiorum, vel cuiuſconque corporis, aut vniuerſitatis. Fiunt tamen ſæpe ad relationem vel ſuggeſtionem iudicum.

XXIII. Enarratio.

DE ipſis authent.] Vt Græcum authenticum apud Tertull. de Monog. cap. 11. Paul. v. Sentent. tit. de iu. fiſci, §. quicunque: *Non ex indice vel exemplo alicuius ſcripturæ, ſed authentico conuenendus eſt. l. 2. D. de fide inſtrum.* Originale.

Non exempl.] Vt d. loco P. & d. *l. 2.* αἰσχάφοις,

Lex 3. ita legitur in vett. codd. *& ex noſtra manu ſubſcript.* quam lectionem ſequuntur Baſilica. In codice autem qui Cuiacij fuiſſe dicitur, annotatum erat, in vel. cod. legi, *vel ex noſtra*: vt eadem auctoritate cenſeantur reſcripta, quæ manu Principis ſubſcripta ſunt, quæ *vna tincta ſubſcriptionis*, vt loquitur Lucifer Caralitanus in libello moriendum eſſe pro Dei Filio, id eſt, vna ſubſcriptione munita ſunt, qua authentica. Atqui authentica ipſa non valent, niſi ſint ſubſcripta manu principis, *l. 6.* Itaque nihil temere mutandum in *d. l. 3.*

Si ſint ben. perſ.] Quia non valent niſi intra annum, *l. 2. & vlt. C. Th. eod.*

In Concilio Mileuit.] Canone 56.

Quæ & Cicero] Libro 5. epiſt. ad famil. 20. ad Meſſin. Rufum, & in ea pro Archia.

Suetonius] Tiberij capite 12.

Lampridius] In Alexandro Seuero.

Hygenus] de limitibus conſtituendis.

Aut contemnantur] *Sacrilegij inſtar eſt, diuinis ſup. quibus ad. vel deg. prom. obu. b.* Sic legitur in vet. Menagij & Brodæi. Vegetius in Prologo libri 11. *Tanti Imperatoris non obedire mandatis, plenum ſacrilegij videbatur atque periculi.*

Encauto ſacro] Excerpta ex. vett. gloſſis quæ habeo, *ſepia, incauſtum.* Perſius: *vaneſcat ſepia lympha.* In libro etiam Notatum *incauſtum* legitur, & apud Stephanum Tornac. ep. 85.

Et manu princ.] *L. 4. b. tit.* manu diuina.

Encauto ſcribo] In libro Ægidij Menagij & Iuliani Brodæi, encauſto legitur. In Baſilicis calamo exaratis ſcriptum potius videtur, ἐγκαυστῷ quam ἐγκαυστῷ. *quod eſt le cal bre de cire.* Cuiac. in recit.

Pragmat. Iuſſ.] Iuo Carnot. in epiſt. 193. ad Gaufridum Beluacenſ. Epiſc. *Regia quoque maieſtas prag-*

A *matica ſanctione firmauit.*

Ius Pontificium] In *capit. 11. ext. de reſcript.*

XXIV. *De ſtatuis & imaginibus.*

INter beneficia principalia, quæ reſcriptis Principum ad poſtulationem ciuitatum vel aliorum corporum certis perſonis dantur de rep. vel de ſuo corpore ſiue collegio bene meritis, ſunt ſtatuæ & imagines, *ἀνδριάντων ἀναστηλώσεις*, *l. 1 & vlt. huius tit.* Sed & de ipſorum principum ſtatuis & imaginibus in ciuitate ſtatuendis in ornamentum ciuitatis neceſſe erat à principibus concedi beneficium, *l. 26. ℥. de epiſc. aud.* quod proprium eſſe Romanorum vt adfectarent Na-
B zianz. ſcribit στηλ. ἁ. [illegible] Sed ab his rectiſſime *l. 2.* aufert omne faſtigium adorationis, quod ſolerent olim, vt Ambroſius ait 6. Hex. *Sola ære fuſa principum capita & ductis vultus de ære vel marmore adorari.* Et recte Tiberius, auctore Suetonio, qui eas inter ornamenta domorum, non inter ſimulachra Deorum poni voluit.

XXIV. Enarratio.

STatuæ & imagines] Imagines ſeparantur à ſtatuis. Suetonius Tiberij cap. 26. *Etiam ſtatuas atque imagines, niſi permittente ſe poni.* Minutius Felix in Octauio: *Sub ſtatuis & imaginibus conſecratis deleteſcunt.* Statuæ æreæ vel marmoreæ, imagines cereæ.
C Salluſtius in Iugurthino, Plinius libro 35. cap. 15. Vide *ad leg. 1 ℥. publ. lat. vel conſ.* &c.

In ornament. ciuit.] *L. 2. D. de loco pub. fr.* [illegible] πόλις, *Siquidem his quoque ciuitas ornatur.* vt ait Athenagoras, in legat.

Omne faſtigium adorationis] Cyrillus Hieroſolymit. catecheſ. 12. [illegible] *imago lignea terreni regis honoratur:* Adorari enim ſolebant. Ioannes Philoponus de mundi creatione libro 6. cap. 9. [illegible] &c. *Quemadmodum enim*, inquit, *ſiquis Rex ciuitatẽ magnã ædificans, imaginem ſuã erectã in media ciuitate collocet, vt hic à ciuibus pro Rege honoretur, vel*
D *potius adoretur*, &c. Et qui ei maledixerit, condemnatur, quaſi in ipſum Principem impie egerit, [illegible], vt ait S. Methodius apud Damaſcenum in orat. 3. de imag. vt de imaginibus ſacris S. Baſilius de Spiritu ſancto, capite 18. ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει: *Imaginis honor ad exemplar primum tranſit*, Lex igitur aufert omne faſtigium adorationis: [illegible], vt ait Chryſoſtomus, homilia 11. in epiſtolam Diui Pauli ad Rom. *Romani enim Imperatores ſuos diis pares opinabantur, quos etiam eo nomine vocabant, ideoque templis & aris, & ſacrificiis eos colebant.* Æneas Gazæus in Theophreſto: [illegible]
E *Itali enim Reges omnes inter Deos connumerabant*

Auctore Suetonio] d. 26.

XXV. *De his qui ad ſtatuas confugiunt.*

HIc etiam titulus eſt de ſtatuis principum quæ perinde atque Eccleſiæ ſuam confugis ſecuritatem præbent, *l capitalium, §. ad ſtatuas. D. de pœn. l. quis ſit. § apud. D. de adil. ed.* & eleganter Theodoſius & Valentinianus Impp. [illegible]

Digitized by Google

A ἡμετέρως ἀφιδρύμασιν ἡ ἀρχαιότης αὐτῶν. de Eccleſiis dixere βωμὸν ἐλέου, l. vlt. C. de his qui ad eccl. conf. & Latine (fuit enim vtraque lingua conſcripta) aram ſalutis, quia nihil intereſt aram ſalutis dixeris, an aram miſericordiæ. Eæ igitur ſunt nobis duæ aræ miſericordiæ ſiue ſalutis. de ea quæ fuit Athenis Theophilus in §. ius ciuile, De iu. nat. & alij pleriqueauctores.

XXV. Enarratio

Confugis ſecuritatem præbent] Dio Chryſoſtomus orat. 31. ὅπου μηδὲ τὸν κακὸν δράσαντας, ἐὰν ἐφ' ὑποφύγωσιν, οὐδὲ ἔξεστιν ἀδικεῖν: *vbi ne eos qui ſcelus aliquod admiſerint, ſi eo confugiant, lædere meris eſt.* Sanctus B Chryſoſtomus ſerm. 46. οὐχ ὁρᾷς πόσοι τῶν ἐπηρεαζομένων εἰς ἀνδριάντων καταφυγόντες πόδας: *Nonne vides quam multi eorum qui iniuriis affecti ſunt, ad ſtatuarum pedes confugiant?* Procopius Gazæus in Exodum: *Quemadmodum Imperatoria ſtatuæ, quamuis ſint inanimata, eos qui ad ipſas confugiunt, ſeruare ſolent.*

Quæ fuit Athenis] Sextus Empyricus aduerſus Mathemat. παρ' Ἀθηναίοις γοῦν ἐλέου βωμοί εἰσιν. Eumenius in orat. pro reſtaur. ſcholis: *Inde eſt, quod Atheniensis humanitas aram Miſericordiæ inſtituerit.* τὸ βωμὸν τὸν Θεοῦ, ſimpliciter appellat Heraclides Ponticus. Vide ad Theophilum.

XXVI. *De officio præfectorum prætorio Orientis & Illyrici.*

V. tit. 11. lib. ff.

C Cum ex partibus iuris ciuilis reſiderent adhuc magiſtratuum edicta, formæ diſpoſitiones, quæ non minorem obtinent iuris auctoritatem quàm leges, SC. reſponſa prudentum, Conſtitutiones, edicta, mandata, reſcripta principum, ideo & huius partis explicandæ cauſa de magiſtratibus dicere inſtituit. Ex his ſunt præfecti prætorio, qui ſummam obtinent & omnem iudiciorum poteſtatem, omnium honorum apicem, vt Amm. Marcellinus ait, eum & patres di- D cerentur imperij, & patres prouinciarum, auctore Caſſiodoro 6. & 7. & 11. & pleniſſimum imperium etiam in Senatores, licet ipſi ante Alexandri Conſtitutionem non fuerint ſenatores. ſed equites Romani, vt Lampridius ſcribit in Alexandro & in Commodo, & Capitolinus in Pertinace, & Suetonius in Tito, ipſo ſolo Tito excepto, quem pater præfect. prætorio fecit, vnde huic honori decus primum. Primę igitur & ſummę poteſtati, quę & ἀρχὴ δευτέρα μετὰ τὸ σκῆπτρον à Zoſimo dicitur, merito datur titulus primus. Fuere autem ſub imperio Iuſtiniani duo in vrbe præfecti prętorio Orientis, l. raptores, C. de epiſc. & cl. & ſub eorum cura diœceſes quinque, Oriens, Ægy- E ptus, Aſiana, Pontica, Thracia, & cuiuſque diœceſeos prouincię varię. Sub diſpoſitione præſidum ſingulorum erant prouincię ſingulę. Sub diſpoſitione præf. præt. diœceſes, id eſt vniuerſitas quædam prouinciarum. Fuit & aliud præf. prætorio Illyrici, & ſub eius diſpoſitione diœceſes duæ, Macedonia & Dacia. Ioannes, ad quem mittuntur reſponſa non tantum ad Orientalem, ſed etiam ad Illyricianam aduocationem, videtur Orientis & Illyrici præf. prætorio fuiſſe. & ad hos quidem præfectos reſpiciunt Conſtitutiones huius tituli, vt formæ & edicta eorum generalia vim legis obtineant, *l. 2. hoc tit. l. 27. C. de fideiuſſ.* & vt ſub cura & iuriſdictione eorum ſint pręſides prouinciarum, vt *l. ne quis C. de decur.* adeo vt promouere eos poſſint, *l. 9. C. de adu. diu. iud. l. vlt. C. ad leg. Iul. rep.* & remouere atque in locum eorum alios ſubſtituere, & de criminibus eorum cognoſcere, *l. 3. hoc tit.* Caſſiodorus de præf. prætorio: *Delicta prouinciarum iudicum punit.* Et vero ſi diœceſes ſub cura ſunt præfectorum prætorio, & prouinciæ diœceſum ſingulæ igitur, ſicut ſub cura præſidis prouinciæ ſunt ſingulæ ciuitates eius prouinciæ, *l. penult. D. ad munic. l. cum vnus §. pen. D. de reb. auct. iud. poſſ. l. 7. D. de interd. & rel.* Mamertinus in Panegyrico Iuliani: *Cum me prætorio præfecisti, prouincias de te egregie meritas meo fidei tutelaque mandasti.* Alia præf. præt. priuilegia ſunt in *l. 1. C. de ſent. præf. præt. & l. 2. C. de ſent. ex per. recit.*

XXVI. Enarratio.

Formæ] Formæ, eparchica præfectorum prætorio: vide Cuiacium Obſeruat. 6. 10.

Præfecti prætorio] τῶν αὐλῶν ὕπαρχοι, Procopius. ὕπαρχοι τῶν βασιλικῶν αὐλῶν Eunapius in Ædeſio, Maximo, Proæreſio, & Libanio.

Qui ſummam obtinent] Symmachus in epiſtola ad Auſonium PP. *Potiris merito ſumma iudicij.* Imperator Conſtantinus Ablauio PP. *Qui iudiciorum ſummam teneris.* Conſtitutio exſtat in Appendice Codice 15. Theod. numero 1. v. Cuiacium ad l. 40. Cod. de decur.

Vt Ammian. Marcell.] Libro 21.

Auctor. Caſſ.] Lib. 6. tertio, libro 8. 20. libro 11. 8.

Equites Rom.] Dio libro 52. Plin. in præfat. Hiſtoriæ: *Et quod his nobilius fecisti, dum illud patri pariter & equestri ordini præstas præfectus prætorio eius.*

In Tito] Capite 6.

Ipſo ſolo Tito] Ante Titum Arretinus Clemens, quanquam Senatorij ordinis, Prætorianis præpoſitus, vt ſcribit Tacitus Hiſt. 4. cap. 68.

Vnde huic honori] Aurelius Victor in Tito: *Victorem præfectura prætorio extulerat; vnde etiam honoris, ingens à principio, tumidior, atque alter ab Augusto Imperio fuit.*

Primæ igitur & ſummæ poteſt.] Quæ κορυφαία ἀρχὴ, Euagrio lib. 3. cap. 42.

A Zoſimo] Libro 3. Socrates hiſt. 2. δευτέρῳ δὲ τῆς βασιλείας χρηματίζοντι. Alter à principe. Liban. περὶ ἀνάγκας: ὕπαρχος ὤν, ὃ μόνῳ τῷ τὸ σκῆπτρον ἔχοντι: *Præfectus ab eo tantum qui ſceptrum tenet, ſecundus.* Eunapius in Proæreſio: ... ὁ δὲ ἀρχὴ βασιλείας ... *Ad præfecti prætorio munus tandem prouectus eſt. Eſt autem regnũ ſine purpura: ſiquidem Illyrici præfectura illi fuit commiſſa.* Prudentius in procem. Cathem. *Tandem militia gradu euectum pietas Principis extulit, Aſſumptum propius ſtare iubens ordine proximo.*

Præfecti prætorio Orientis] Theodoretus in religioſa hiſt. cap. 2. Καί τις ἀνὴρ, μεγίστην ἀρχὴν ἐγκεχειρισμένος, ... ἕω ... κατεῖχε ... *Vir quidam ſummo preditus magiſtratu, qui præfecturam gerebat Orientis.*

Sub diſpoſitione præf. præt.] Huic conuenit, quod idem Theodoretus ſcribit: ... ἄρχοντας καταλαβὼν ... D. Hieronymus in epiſtolam ad Epheſ. c. 5. *Quod præfectus (prætorio) in parte ciuili, iudices, prouincias, & ordinem ſuum habeat.*

Diœceſes] Theodorus Balſamo διοίκησιν interpretatur, ... ἐπαρχίας ἔχουσαν ἐν ἑαυτῇ, *l. 1. C. vt omnes iudic. l. 3. C. Th. de equor. collat. & vlt. prox. C.*

Præfectus pręt. Illyrici] Leo 1. in epiſt. 84. c. 1. ad Anaſtaſ. Theſſalonicenſem Epiſc. *Illyrici præfecturam*

ram & ſublimiſſimam inter mundanos apices poteſtatem. Vide Eunapij locum ſ.

Illyrici] ἰλλυρικὸν ἔθνος ... ἐστὶ ... Occumenius in epiſt. P. ad Rom.

Caſſiodorus] 6. 3.

XXVII. *De officio præfecti prætorio Africæ & omni eiuſdem diœceſeos ſtatu.*

FVit etiam ætate Iuſtiniani alius præfecto prætorio Africæ, quem ipſa conſtituit poſt multos annos Africa Vandalis liberata & reſtituta Romano imperio. Et ſub eius diſpoſitione prouinciæ ſeptem Zeugitana, Tripolis, Numidia, Mauritania, & quæ propriè dicitur Africa ſiue Proconſularis prouincia Carthago, Sardinia inſula, & Byzacium, quæ corruptè Sex. Rufo Hieratium, putant plerique & corrupte appellari Byzantium, quos refellit Euſtathius in Dionyſium. Septem prouincias facit Iuſtinianus, alij ſex tantum confuſa Zeugitana, & Carthaginenſi. Singulis autem prouinciis ſeptem idem Iuſtinianus ſuos conſtituit rectores, i. conſulares vel præſides, Conſulares Zeugitanæ, Carthagini, Tripoli, Byzacio, & ad Conſularem Byzacij ſcripta eſt, *l. 1 J. de offic. Con. rer. pr.* Præſides autē ceteris. Conſtituit & duces militares prouinciis quinque Tripoli, Byzacio, Numidiæ, Mauritaniæ, Sardiniæ, ſimul ac definit quid hi omnes pro codicillis dignitatis ſuæ inferre debeant ſcriniis ſacri laterculi ſiue palatij, aut pro inſinuatione codicillorum ſcriniis & officiis præfecti præt. præſides prouinciarum, vel ſcriniis magiſtri militum duces militares, & quæ commoda vel ſtipendia de publico ferant ipſi vel præf. prætorio, vel homines eorum, ſcriniarij, cohortales. Sed & hominum numerum ſtatuit, & ſuam præfecto prętorio, ac cuique duci ſedem, & alia pleraque de conſtituendis militibus limitaneis, & de diſciplina militari. denique de omni ſtatu eius diœceſeos diuiſę, ſicut dixi, in prouincias ſeptem. Fuit & ſęculo Iuſtiniani quodam tempore pręfectus pretorio Italię, de quo *Nou. 69. & 70.*

XXVII. Enarratio.

QVem ipſe conſtituit] *l. 1 § 1. hoc tit.*

Proconſularis prou. Carth.] Rutilius Itiner. 1.

Rex erat ante puer populos proconſule Pœnos.

Saluianus 7. de Gubern. D. de Carthagine: *Illic honor proconſularis illic quotidianus iudex & rector quantum ad nomen quidem proconſul, ſed quantum ad potentiam i conſul.*

Conſt. & Duces] *L. 2*

XXVIII. *De officio præfecti vrbi.*

V. tit. 12. lib. 1. ff.

SEquuntur tituli de officio præf. vrbi, & de officio magiſtri militum, quia poteſtates ſunt præf. prætorianæ pares, *l. 1 J. de præf. prat. ſiue vet.* germanæ poteſtates, *l. aduocatos J. de aduoc. d. iu. ind.* licet in Senatus conſeſſu præf. vrbi cæteris omnibus præferatur, quaſi prætorio cedente vrbi, vt amplius quoque & ſpecioſius vrbis eſt nomen, *l. 3. hoc tit. Nou. 62.* Sicut princeps Senatus olim fuit in Senatu dignitate, non poteſtate maior. Hic eſt ad quem cuſtodia & cura vrbis regiæ totius ſpectat, & quidquid intra centeſimum lapidem admittitur, vltra centeſimum præf. prætorio cognitio eſt. Hic ad quem ſpectat cura, annonæ, cura excubiarum, cura corporatorum, ve-

A luti piſtorum, ſuariorum, boariorum, pecuariorum, qui in certum corpus coacti, & ei corpori quaſi ſeruitute quadam obſtricti ſunt in perpetuum, & cura thermarum, cura venalium rerum, cura ſpectaculorum ac popularium ſiue factionum, Venetæ, Praſinæ Albatæ, Ruſſatæ. qua de cauſa Capitolinus in Pertinace dixit, præf. vrbi eum omnibus participaſſe ſermonem. Idem quoque præf. vrbi dicitur vice ſacra iudicare, ſicut præf. prætorio, *l. 11 16. 18 61 C. Th. de appell. l. 2. C. Th. de pæ.* Et hunc magiſtratum inſtituiſſe Auguſtum Suetonius auctor eſt, & Victor Aurelius.

XXVIII. Enarratio.

B DE Officio præf. vrbi] Vetus lapis: SECVNDO VRBI PRÆFECTO. Cledonius tamen in Arte, *Præfectus vrbis*, inquit, *rationabilius dicitur, quam præfectus vrbi, quia nomen eſt dignitatis, non participium: hic enim eſt præfectus, quem Græci ὕπαρχον dicunt, vt videatur præeſſe omnes: non ex eo quod præfectus ſit ciuitatis.* Soſipater Chariſ. 1. Inſtitut. Gramm. *Præfecti als & aurum dicuntur, vrbis & vrbium.* Vide J. tit. 43.

Præfectus vrbi] ὁ τὴν πόλιν ἐπιτετραμμένος. Lucianus de morte Peregrini. Nicetæ ἔπαρχος τῆς βασιλίδος πόλεως: ἔπαρχος τῆς πόλεως, Nicephoro Calliſto ix. 9. Gab r. ... ἔπαρχος τῆς ῥωμαίων πόλεως ...
C ..., quem Theophanes ὕπαρχον vocat, & alij. vnde conſtat, quanti faciendum ſit diſcrimen inter ἔπαρχον & ὕπαρχον, quod adfert Matthæus Blaſtares: ὕπαρχοι λέγονται ... ἔπαρχος ... Κωνσταντινουπόλεως. de quo etiam alibi dixi. Vrbs per eminentiam Roma vel Conſtantinopolis. Gloſſæ: vrbs, πόλις, μόνη ῥώμη.

Cæteris omnibus præf.] Symmachus 10. 36. *Quis dubitaret eam ... quæ Roma ſuperior eſt cæteris*, &c. Iulianus in epit. *Nouella 62. vrbicaria præfectura omnibus ... præſidens dignitatibus*, i. *anteſedeat.* Conſidet igitur ante omnes. Vide Cuiacium ad *leg. 1 J. de agnoſc.* & Sirmondum ad Sidonium lib. 1. epiſt. 9.

Hic eſt ad quem cuſtodia & cura vrbis] Cuius fidei
D vrbs commiſſa eſt, *l. 1. §. initio, D. eod.* Seneca in ep. 83. *L. Piſo vrbis cuſtos.* & mox: *officium tamen ſuum quo tutela vrbis continebatur, diligentiſſime adminiſtrauit.* Iuuenalis Sat. 13. *Qua caſtos Gallicus vrbis* &c. vetus Scholiaſtes: *Nomen præfecti Vigilum.* Imo præfectus vrbis, vt puto. Statius Papinius Soteriis pro Rutilio Gallico lib. 1. Syluar.

Quem penes intrepidæ mitis cuſtodia Romæ.

Et quicquid intra centeſ. lap. admitt.] *L. 1. §. 1. D. eod.* Dio lib. 52. μέχρι πεντήκοντα καὶ ἑπτακοσίων σταδίων. Caſſiodorus 6. 4. *Dicioni tuæ non ſolum Roma commiſſa eſt (quamuis in illa contineantur vniuerſa) verum etiam intra centeſimum milliarium poteſtatem te protendere antiqua iura voluerunt.* Vide Cypriani epiſt. 82.
E Symmachi epiſt. 123. libro 9. Sed & idem ſcribit ad pręfecturam vrbanam ciuilium rerum ſummam pertinere, epiſt 30. libri 9.

Hic ad quem ſpectat cura annonę] *L. 1. hoc t.* ſub diſpoſitione pręf. vrbi erat pręfectus annonę, vt eſt in Notitia dignitatum. Vide Zonar. in Theoph.

Cura excubiarum] Vrbanę cohortes, quibus vrbis cuſtodia commiſſa erat, excubias agebant. eis pręerat pręfectus vrbi, ſub cuius diſpoſitione erat pręfectus vigilum, in d. Notitia. Vrbanicianos milites Gręci ἀστικοὺς appellant. Baſilius Seleucię 1. de vita S. Theclę: στρατιώτης δὲ οὗτος ἦν ἀστικός.

Cura corporatorum] *L. per. hoc tit.* De corporatis, vide Cuiacium ad *tit. de nauicul. l. 6. & ad titul.*

de priuileg. corporat. vrb. Rom. lib. 11.

Veluti piſtorum] De his vide Ꞇ. tit. 16. lib. 11.

Suariorum] Suarij ſunt χοιρεμποροι in Baſilic.

Porcinarij in *l. 1* Ꞇ. *tit.*] Forum ſuarium, *l. 1.* *§. 5.* ſub diſpoſitione præfecti vrbi tribunos fori ſuarij, in Notitia.

Boariorum, Negotiatores boarij, in veteri inſcriptione.

Pecuariorum] Qui pecuariam negotiationem exercebant. Iunius Columella 8 de re R. cap. 1.

Thermarum] Caſſiodorus 6. 4. in form. præfecturę vrb. *Habes copioſe vnde tibi gratiam ciuica civitatis acquiras : ſi merces diuerſa ſub nulla venalitate vendantur : ſi exhibitio ſalubriter accenſa thermarum, rapinarum ardoribus non ſeueſcat.*

B Cura venalium rerum] Cura carnis omnis, vt iuſto pretio prębeatur, *d. §. 5.* Cenſores à Cęſare creatos qui ſtatuerent pretia rerum venalium ſcribit Appianus. Iulianus in Miſopog. ſcribit ſe tritici modium pretium ſtatuiſſe.

Cura ſpectacul. & pop.] *l. 1. §. quies* quoque Cuiacius populares ibi accipit pro factionibus agitatorum, vt & in *l. 2. & 4. h. t.* Vide Obſeru. libro 8. 19. & ad hos populares pertinere videtur Tertulliani locus in libro de Spectaculis capite 3. *Nam apud ſpectacula & in via ſtatur. Vias enim vocant, & cardines balteorum per ambitum, & diſcrimina popularium per procliuum.* vide Caſſiodorum lib. 1. 32. Caſaubonus autem apud Capitolinum in Marco Antonino & in *d. §. 6* populares accipit pro turba populi. Anquiramus amplius. C Vlpianus ait: *Quies quoque popularium* &c. De ſtationariis Tacitus Ann. 13. 24. Milites ſcilicet ſtationarij ludis aſſidebant, vt theatralem licentiam & inconditam populi turbam cohiberent. Neſcio an & ipſi milites dicti populares. In Gloſſario Latinogræco populares exponuntur ϛαλίωται. Vetus Iuuenalis Scholiaſtes ad verſ. 11. Sat. 7. *Popularibus, armatis militibus.*

Dicitur vice ſacra iudic.] Vetus inſcriptio:

CASTALIVS INNO
CENTIVS AVDAX V. C.
PRÆFECTVS VRBIS
VICE SACRA IVDICANS, &c.

Alia: CAECINA DECIVS ALBINVS. V. C. PRÆFECTVS VRBI. VICE SACRA IVDICANS. Vide Cuiac. D ad *l. in cauſa* 16. *D. de minor.*

Sicut pręf. pręt.] Caſſiodorus 6. 3. *Poteſtate igitur nulla deſignata eſt æqualis: vice ſacra vbique iudicat.* Vide Cuiacium Obſeru. lib. 16. 2.

Suetonius auctor eſt] Auguſti cap. 37.

Et Victor Aurelius] Ineditus, opinor, qui penes Cuiacium fuit, cuiuſque auctoritate interdum ipſe vtitur.

XXIX. *De officio magiſtri militum.*

QVæ poteſtas eſt præf. præt. in priuatos & in præſides prouinciarum, eadem eſt magiſtri militiæ in militum ſiue equitū, ſiue peditū, ſiue vtriuſque milites, & in duces vel comites militares ſingularum prouinciarum, & inter priuatum actorem & reum mili- E tarem, *l. vlt.* Ꞇ. *de iuriſd.* *l. vlt.* Ꞇ. *de iuriſd.* vt è contrario præf. prætorio vel alterius ciuilis magiſtratus inter militarem actorem & priuatum reum, vt olim prætoris vrbani inter peregrinum actorem & ciuem reum, prætoris peregrini inter ciuem actorem & peregrinum reum, quia actor ſequitur forum rei. Et auctore Zoſimo, primus Conſtantinus magiſtros militum fecit à præf. prætorio in eos tranſlata diſciplina militari, quæ ſcilicet olim ad præf. prętorio pertinebat: perinde atque annonarum erogatio. Sic præf. prætorio aucto- A ritatem etiam imminuit aucto eorum numero, & factis patriciis, qui ante nulli fuerant, qui præf. prætorio antecederent.

XXIX. ENARRATIO.

EAdem eſt magiſtri militum.]. Qui ϛρατηλάτης à Græcis dicitur. S. Baſil. Ep. 370. Metaphraſtes Sept. in Euſtathio: ἀρχὴν τῶν ϛρατιωτικῶν ἐγχειρίζεται ταγμάτων. & mox: ϛρατηλάτην τοῦτον ὁ βασιλεὺς εἶδε χρόνον τινά. Andræas Cretenſis in S. Georgium: ὡς Ἀνατόλιον καὶ Πρωτολέοντα τοὺς ϛρατηλάτας. vt Anatolium & Protoleonem magiſtros militum. Ioannes Thetzes Chil. 3. hiſt. 88. οὗτος Βελισάριος ὁ ϛρατηγὸς ὁ μέγας Ἰουϛινιανείου ὢν ἐν χρόνοις ϛρατηλάτης. *Hic Beliſarius dux magnus Iuſtiniani temporibus magiſter militum.* B Gloſſæ Græcol. ϛρατηλάτης, *magiſter militum.* v. Gloſſ. ad Cedrenum.

Siue peditum, ſiue equitum] Zoſimus libro 11. ϛρατηλάτας καταϛήσας τὸν μὲν τῆς ἵππου, τὸν δὲ τῶν πεζῶν. Pæanius Eutropij metaphr. μάγιϛρον τῶν ἱππέων. Excerpta ex vett. Lex *magiſter equitum* ἵππαρχος.

Siue vtriuſque militiæ] Vetus inſcriptio.

MAGISTRO VTRIVSQVE MILITIÆ. ἑκατέρας δυνάμεως ϛρατηγὸς Zoſimus 5. Sidon. Carm. 2. *vtrique magiſtro militiæ.* Penes magiſtros militum totius militiæ magiſterium erat.

In milit.] *L. 1 h. t.*

In Duc. vel Cõm.] v. infra tit. 45.

Vt olim prætoris vrb.] Vide Theophilum noſtrum libro 1. tit. 2. §. 7.

C Et auctore Zoſimo] Libro 11.

A præf. præt.] Quem & exercitus duxiſſe ſignificat Iulius Capitolinus in M. Antonino, vbi de Furio Victorino præf. prætorio.

Perinde atque annonarum.] D. Hieronymus in cap. 23. Ezech. *Qui principes equitum, peditumque erant, & tributorum, quos nos magiſtros vtriuſque militiæ, & præfectos annonarij tituli nominamus.* Caſſiod. 6. 3. in form. PP. *Palatium ſua prouiſione ſuſtentat: ſeruientibus nobis procurat annonas.*

Qui præf. præt. anteced.] Zoſ. d. libro 11.

XXX. *De officio quæſtoris.*

V. tit. 13. lib. 1. ff.

D MAgiſteriæ poteſtatis partem ſibi quæſtura vindicat. nam quæ beneficia olim permittebant arbitrio magiſtri militum, veluti tribunatus, præfecturæ, præpoſituræ numerorum aut caſtrorum, ea modo ſub cura ſunt & ſollicitudine quæſtoris & ſcrinio memoriæ, atque etiam reliquæ omnes dignitates, officia, conditiones, curæ minoris laterculi ciuiles aut militares adiuncta ſubſcriptione principis. Laterculum minus eſt liber ſiue abacus & notitia dignitatum adminiſtrationúmque minorum, ducto nomine à quadrata figura, quaſi πλινθίς, Gallico interpreti, *le petit roul.* Laterculum maius eſt notitia maiorum, quod fuit ſub cura & diſpoſitione viri ſpectabilis primicerij notariorum, idque depictum videmus ſub primicerio E notariorum in ea notitia laterculoq, veteri dignitatũ, quam Andræas Alciatus, & plenioꝛem B. Rhenanus luci reſtituerunt. Per quæſtorẽ igitur princeps largitur honores minoris laterculi, per primicerium tribunorũ & notariorũ honores maioris: & in formulis Caſſiodori idem fit Comes ſacrarum largitionum ſimul & primicerius notariorum, vt per eundem princeps largiatur & pecunias ſuas & honores. Verum non illud præcipuum tamen quæſtoris munus fuit, ſed leges dictare, precibus reſpondere, conſilia dare principi, qua ex re à Symmacho dicitur precum arbiter, legum

Digitized by Google

conditor, & à Caſſiodoro quæſtura dignitas literarum, quod ea ſcilicet, literatis tantum deferatur iuriſque peritis lib. 1. Var. & alibi, quæſtor ſiue os principis, imago principis, vox legum, cuſtos legum, & in *Nou. 1 ... de bon. ca. fac.* iuſtitiæ & legum cuſtos, theſaurus famæ publicæ, armarium legum. Idem poſtea *μέγας λογοθέτης* appellatus eſt, & nouiſſimè Cancellarius, vt Nicetas ſcribit 7. Annal. Cur vero huic dignitati aut quomodo quæſtoris nomen inditum ſit, quod ad eos propriè pertinet qui ærario præſunt, ſi quæras, dicam aſſumptos primum ex plebe vt præfectos prætorio, ita homines literatos fuiſſe qui orationes, epiſtolas, libellos principis in Senatu recitarent, initio Candidatos Cæſaris dictos *l. 1. D. eod.* ſed cum non eſſet eis ingreſſus in Senatum, vtpote plebeiis, licet pecuniam publicam non curarent, donati ſunt honore & titulo Quæſtorum, vt hoc honore freti ingrederentur in Senatum: erat enim quæſtura, vt Aſconius ait, primus gradus in Senatum: ac poſt creſcente eorum auctoritate, iamque non recitantibus tantum, ſed & componentibus eis Orationes, reſcripta, leges vice principis, idem Quæſtorum nomen retinuerunt.

XXX. Enarratio.

EA modo ſub cura] *L. 1. 2. & 3. h. t.*

Minoris laterculi] Huius meminit Notitia Imperij.

Liber ſiue Abacus] D. Hieronymus in Ezech. c. 4. *Pro latere qui Græcè dicitur genere fœmineo ἡ πλίνθος, Symmachus manifeſtius interpretatus eſt πλινθίον, quem nos laterculum & abacum appellare poſſumus.*

Laterculum] Aldhelmus de laudibus virginitatis: *Nec laterculo dinumerari, nec calculo computari vllatenus valet.* Vide Cuiacium ad *l. 13. C. de proxim. ſacr. ſcrin.* & ad *Nouell. 8.* Dixi ad Cedrenum.

Caſſiodori] Libro 6. 7.

Leges dictare, precibus reſp.] *Sub Quæſtoris diſpoſitione leges dictanda pro es.* Notitia Imperij ſectione 41. Zoſimus 5. καλεῖται ὁ τὰ βασιλεῖ δοκοῦντα τεταγμένος ἀπαγγέλλειν, ὃν Κοιαίστωρα καλοῦσιν οἱ ἀπὸ Κωνσταντίνου διαδεξάμενοι. Quem Sozomenus hiſtor. Eccleſiaſt lib. 7. 13. τὸν ἐπὶ τοῖς χαρίσμασιν τῆς βασιλικῆς τεταγμένον. vocat, enim Caſſiodorus *Quæſtorem* interpretatur hiſt. Trip. libro 9. An Quæſtorem intelligit Eunapius in Chryſanthio his verbis: ὅς γε ταμιευθῆναι ... δυνάμενος ... τὰ βασιλεύοντος ἐπιτεταγμένος. Claudianus de conſul. Manl. Theodori paneg.

---terris edicta daturus.
Supplicibus reſponſa venis oracula Regis
Eloquio crevere tuo, nec dignius vnquam
Maieſtas meminit ſeſe Romana locutam.

Corippus 1. in laudem Iuſtini.

---leges & iura gubernans,
Iuſtitia vindex. &:

Quæſtor Anaſtaſius ſancti pars magna Senatus,
Compoſitor morum, iuris legumque ſacerdos:

Procopius in arcana: ἔστι γὰρ αὐτὸς βούλοιτο ὁ τῆς τῶν κοιαιστώρων ἔχων τιμὴν ... ἐπιβάλλειν οὐδαμῶς, ἀλλὰ &c. V. Iulianum Ant. N. 47.

Conſilia dare Principi] Caſſiodorus v. Var. 4. Græci ad *l. 30. D. de excuſat. tut.* Verba hæc, *Iuriſperitus in conſilium Principis adſumpti* ſic interpretatur: οἱ νόμων ἔμπειροι οἱ γενόμενοι σύμβουλοι βασιλέως, τουτέστι κοιαίστωρες. *Iuriſperiti ſi fiant conſiliarij Principis, id eſt, Quæſtores.* Quæſtor adſidebat Principi. Caſſ. 1. 13. *Quæſtor lateri Cæſaris adhærens.*

A Symm.] Libro 1. 17. Idem lib. 4. 50. *Quid quod is magis Quæſtura honos & condendarum ſanctio-*

A *num vſus excoluit?*

Et à Caſſiod. dign. liter.] Libro 1. 12. & lib. v. 4.

Iuriſq. perit.] Caſſiod. 9. 24.

Os principis *στόμα βασιλέως* in epigr. Poetæ incerti Anthol. 4. 19. Rutilius Itin. 1.

Primaevus meruit Principis ore loqui.

Caſſiod. 6. 5. *Quæſturam toto corde recipimus, quam noſtræ linguæ vocem eſſe cenſemus.*

Sidonius Apollinaris] In Panegyrico Maioriani: *Cuius dignatus ab ore Cæſar in orbe loqui, licet & Quæſtore diſerto Polleat.* & libro 8. epiſtolar. 3. *Sepone pauxillulum conclamatiſſimas declamationes, quas oris regij vice conficis.*

Imago Principis] Idem Caſſiodorus d. form. 5. *Talem denique oportet eſſe Quæſtorem, qualem portare*

B *re Principis decet imaginem.*

Vox legum] Idem Caſſiodorus lib 8. 13. *Vox legum diceris, dum nos iura condimus.* Ita legit Fornerius. vetus epigramma in collectione Pithoeana:

Cui ... in orbe fuit vox legum.

Sic legit Iuretus. vide Theophylacti Simocattæ hiſt. libro 1. cap. 1.

Cuſtos legum] Caſſ. 8. 14.

Armarium legum] Caſſiodorus 6. 5.

Μέγας λογοθέτ.] Vide Cuiacium ad *l. 2. C. de petit. bon. ſub.* & *l. vlt. C. de defenſor.* Ioannes Cinnamus hiſtor. libro 4. Κρατοῦσί τι ἄλλοις. καὶ δὴ καὶ τοῦ Γουλιέλμου καγκελλαρίου συγγενής, ὃν λογοθέτην ἂν ἐς τὰ ἑλληνίζων

C *εἴποι. &c. Tum & alios ſe comitibus coniungens, & Guilielmi Cancellario, quem Logothetam Græcè dixeris.*

Et nouiſſime Cancellarius] Fulgentius ſerm. 53. *Gabriel illuſtris palatij cœleſtis Cancellarius adſtipulatur.* Cuius hodie in Gallia ſuprema dignitas eſt, & fuit olim in Anglia. Petrus Cellenſis lib. 1. epiſt. vlt. ad Thomam Cancellarium: *Secundum poſt Regem in quatuor regnis quis te ignorat?* Vt apud Græcos *πρωτοστράτωρ*. D. Hieronymus in Ezechielem cap. 23. *Triſtata nomen eſt apud Græcos ſecundi gradus poſt regiam dignitatem.* vide Cedrenum p. 104. edit. Regiæ.

Qui ærario præſunt] Dicti ab eo quod inquirendæ & conſeruandæ pecuniæ cauſa creati erant, *l. 2. §. deinde, D. de orig. iur.* ſiue à genere quærendi, vt eſt

D in *l. vn. D. h. t.* Aſcon. Ped. in Ver. de præt. vrb. *Quæſtores vrbani ærarium curabant, eiuſque pecunias expenſas & acceptas in tabulas publicas referre conſueuerant.* Gloſſæ: *Quæſtor*, ταμίας.

Candidatos dictos] Ælius Lampridius in Alexandro. vide Ludou. Carrionem emend. lib. 2. cap. 6.

Vt Aſconius ait] In diuinat.

Primus gradus in Senatum] Iulius Capitolinus in Vero: *In Senatu ante Quæſturam non ſedit.*

Orat.] Sueton. Tacit. Spartianus.

Quæſt. nomen retin.] Quæſtores ſacri palatij dicuntur in *Nouel. 50* & in prooemio Inſt. ex quæſtore ſacri palatij, quæſtura functus.

E

XXXI. *De officio magiſtri officiorum.*

ET hic quoque videtur ex militari magiſterio partem adeptus non inferior quæſtore: Nam & vterque illuſtris, & ex quæſtore plerumque magiſter officiorum fit, vt Caſſiodori formolæ docent, vel etiam vnus idemque ſimul vtroque honore fungitur: & officium magiſtri officiorum honor eſt iuriſconſulti, ſicut quæſtoris officium, & philoſophi. Nam & quæſtori aderat, vt idem Caſſiodorus ait, & diſciplina morum ad eum in palatio pertinebat, quaſi iudicem & magiſtrum officiorum aulicorum, quales ſunt cubicularij, *l. 3. C. de præp. ſac. cub.* caſtrenſians & mi-

niſteriani, *l. 3. & 4. ℑ. de caſt. & min.* ſilentiarij, *lege 4. ℑ. de ſilent. decani, l. 2. ℑ. de decan.* qui omnes obſequio & miniſterio principis dedicati erant. denique magiſter officiorum, eſt magiſter τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων (ſic lego in Theodoſio Sudæ) vel vt Theodoritus ait, ἡγούμενος τῶν βασιλείων. Sed & Senatores in conſiſtorium inducit, glorioſus, vt idem Caſſiodorus ait, donator aulici conſiſtorij, quaſi alter Lucifer. Nam ſicut ille venturum diem promittit, ſic iſte deſiderantibus vultus regiæ ſerenitatis attribuit. Et curam gerit curſus publici, *l. 9. ℑ. de cur. pub.* Curioſos curſus publici curagendarióſque conſtituit ex ſchola agentium in rebus, ex qua etiam ſibi officiales aſſumit. qua de cauſa magiſterianos vbi legis, agentes in rebus ſemper interpretere licet, ſiue officiales magiſtri officiorum. Hoc autem ex militari iuriſdictione habet quod ſub cura & iuriſdictione eius ſint fabricæ armorum & fabricenſes, & limites ac limitanei milites, & ſcholares omnes, qui milites ſupernumerarij ſunt taxati in XI. ſcholis, vt ait *l. vlt. ℑ. de loc.* videlicet ſi his adnumeres fabricenſes, & agentes in rebus.

XXXI. Enarratio.

NOn inferior Quæſt.] Eius adeo creuit auctoritas, vt ipſi quoque Imperatorum filij hoc titulo ornarentur. Conſtantinus Porphyrog. de vita & geſtis Baſilij Macedonis Imp. cap. 16. υἱοποιεῖται τοῦτον ὁ βασιλεύς. ἐπιχαρισάμενος γὰρ οἰκείας γονῆς ἄμοιρος ἦν, καὶ τοῖς τῶν μαγίστρων ἐναπλάμπειν τιμῆς ἀξιοῖ. *Eundem Imperator pro filio, quod nullos ipſe liberos haberet, adoptat, & Magiſtrorum præfulgente dignitate condecorat.*

Vterque illoſtris] Quæſtor eſt illuſtris, *l. 2. h. t.* & magiſter officiorum. Notitia Imperij: *Officium viri illuſtris magiſtri officiorum.*

Vt Caſſiodori form. doc.] Lib. vi. 6.

Vel etiam vnus idemque ſimul] Corippus in Panegyrico Anaſtaſij Quæſtoris & magiſtri:

Quæſtor Anaſtaſi, quem Chriſti munere fidum
Cognouit Princeps, geminoque ornauit honore.

Idem Caſſiod. ait] d. libro vi. 6.

Eſt magiſter τῶν ἐν τῇ αὐλῇ.] Zoſimus libro 2. & 3. Zonaras in Conſtantio. Priſcus de Legationibus: καὶ τοῦ τῆς βασιλέως βουλῆς ὁ μάγιστρος κοινωνεῖ, ὑφ' ὃν δὴ τῶν τε ἀγγελιαφόρων καὶ ἑρμηνέων καὶ στρατιωτῶν ἀμφὶ τὴν βασίλειαν φυλακὴν ἐπ' αὐτῇ τεταγμένων. *Omnium Imperatoris conſiliorum magiſter eſt particeps. Sub cuius cura ſunt tabellarij, interpretes, & qui Palatij cuſtodiæ deputati ſunt.*

Vel vt Theodor.] Libro 5. capite 19. Procopius libro 1. τῶν ἐν παλατίῳ ταγμάτων ἀρχηγὸς Κέλερ. μάγιστρον Ῥωμαῖοι τὴν ἀρχὴν καλεῖν νενομίκασιν. & κατ' ἐξοχὴν igitur μάγιστρος, vt Baſilij ep. 416. Vide quæ diximus in Gloſſ. ad Cedrenum. & Conſtant. Manaſſ. & in Inſtitut. in princ. Vide Gloſſar. in Cedrenum in v. μάγιστρος, & Gloſſar. in Theophylact. Simocat. in v. μαγιστερία ἀρχή. Raro autem magiſteria ſimpliciter, vt in *l. iubemus 16. C. de erogat. milit. ann.*

Notitia, d. ſectione 9. cui adde *leg. 2. Cod. de fabricenſ.*

Fabricenſes] Vide Gloſſ. in Cedren. in v: φαβρικήσιοι.

Limitanei milites] Magiſter militum quotannis ſignificare debet Principi quemadmodum caſtrorum & cluſurarum cura procedat, *l. 4. h. tit.* Sic ibi legendum. Cluſuræ ſunt anguſtiores aditus in finibus Imperij, quibus arcentur hoſtes. Theophan. in Heraclio, Anna Comn. Alexiad. lib. 5. & lib. 10. Ducas hiſt. Byzant. cap. 18. Cluſuris præfectus, ὁ κλεισουράρχης. Continuator Theophan. in Romano Conſtant. F. V. Gloſſ. ad Cedr. Nicetam, & in vet. inſcriptione.

Africam] Notitia ſect. 34. & 44.

Sortito mittuntur] Proconſules prouincias ſortiebantur antiquo more qui in Republ. obtinebat, Sueton. Auguſti cap. 47. Tacitus Ann. 15. cap. 19. Symmach. 1. epiſt. vlt. Strabo lib. 4.

Quas ipſe ſibi recepit] Quas ipſe regendas ſuſcepit.

Vt idem Caſſiod. ait] dicta epiſtola 6.

Curioſos curſus] Notitia Imperij R. ſect. 9. *l. 1. h. t.* vide Cuiacium ad tit. de curioſ. S. Athanaſius in Apologia 2. ἐπιδεδώκαμεν τῷ Παλλαδίῳ, τῷ κουριώσῳ τοῦ Αὐγούστου male editur, κουριόσῳ. & ibid. extat epiſtolæ inſcriptio eiuſmodi: Φλαβίῳ Φιλαγρίῳ καὶ Φλαβίῳ Παλλαδίῳ δουκηναρίῳ παλατίνῳ κουριόσῳ. vide Suidam & Firmicum pag. 76. Curioſus Imperatoris tomo 1. Concil p. 579. & Not. ad tom. 4. Chryſoſt. p. 58.

Curagendarióſque.] Vide Cuiacium ad *tit. de princip. ag. in reb. l. 5. & ad d. tit. de curioſ. l. 1.* Curioſi dicuntur etiam curagendarij, *l. 1. C. Theod. de Curioſ.* Curagendarios videtur intelligere S. Athanaſ. in epiſt. ad Luciferum Caralitanum: *Quid enim non faciunt Arriani? itinera obſeruant, curas agunt de proficiſcentibus & exeuntibus de ciuitate.*

Agentes in reb.] Gloſſæ *agens in rebus*, μαγιστριανός. In *l. 1. tit. 25. lib. 3.* qui dicuntur agentes in rebus, μαγιστριανοὶ ſunt in Baſ. libro 7. tit. 5. cap. 93. Adde Michaelem Glycam pag. 274. edit. Regiæ, & quæ diximus in Gloſſ. ad Cedrenum.

Siue off. mag. off.] Hos intelligit Sanctus Hilarius in fragm. ex opere hiſtorico: *Palatium feruet, Epiſcopi circumcurſant, officiales magiſtri volitant.*

Fabricæ armorum] vide Cuiacium ad Nouellam 85. de armis.

XXXII. *De officio comitis ſacrarum largitionum.*

SEquuntur alij magiſtratus ſiue dignitates illuſtres. Comes ſacrarum largitionum eſt is cui gubernandi committuntur theſauri maieſtatis Imperatoriæ, quos largitiones dicimus & remunerationes plauſibili vocabulo, & dignitatem ipſam Comitis muneratiam dignitatem Caſſiodorus, quaſi muneribus potiſſimum & liberalitatibus exercendis theſauri imperij deſtinati ſint, quamuis & in alias pleraſque res inſumantur. & omnino talis eſt Comes ſacrarum largitionum, qualis præfectus ærario olim, vel etiam diſpenſator, qui à Papinio demonſtratur his verbis: *Iam creditur vni ſanctarum digeſtus opum, partaque per omnes diuitia populos* &c. & à Numatiano illo loco: *Opum curam, quamuis ſit magna, ſacrarum.* Præfecti nomen mutatum eſt in Comitis nomen, quod & omnibus magiſtratibus datum eſt, qui ſacrum comitatum obſeruarent, vel qui ex eo prodirent, & inde nomen poſtea porrectum eſt ad omnes, qui cui negotio præpoſiti eſſent, veluti ad nauarchum apud Euſtathium in Homerum, & Sudæ quoque generaliter definitur Comes, ὁ λαοῦ ἄρχων: *populi iudex* quilibet. Porrò in theſauris ſiue opibus imperij numeramus etiam veſtiarium & ornamenta imperialia; qua de cauſa non tantum ſpeciales quidam Comites largitionum diffuſi per diœceſes, & comites metallorum, & rationales ſummarum, præpoſiti theſaurorum, procuratores monetarum, quandoquidem & Comiti ſacrarum largitionum curæ eſt, vt idem Papinius ait, *quæ diuum in vultus igne formanda liqueſcat Maſſa, quid Auſonia ſcriptum crepet igne moneta:*

non, inquam, hi tantum erant ſub diſpoſitione viri A illuſtris Comitis ſacrarum largitionum, ſed etiam procuratores gynecæorum. i. textrinorum ſacrorum, & procuratores baphiorum. i. tincturarum pretioſi muricis, & procuratores linificiorum, & præpoſiti barbaricariorum. i. phrygionum, & præpoſiti baſtagarum, qui ſcilicet curant ſacris largitionibus, ſiue ærario ſacro perferri canones collationeſque ſolemnes.

XXXII. Enarratio.

Dignitates Illuſtres] Notitia Imperij R. ſect. 10. *Sub diſpoſitione viri illuſtris Comitis ſacrarum largitionum*. Ennodius 3. epiſt. 21. *Ab illuſtri viro ſa-* B *crarum comite.*

Comes ſacr. larg.] Zoſimus 5. Πατρίκιος ὁ τῶν θησαυρῶν ἄρχων. Iulianus Imp. in Miſopogone: οἱ ἐπιτροπεύοντες τοὺς θησαυροὺς ἡμῶν. κόμης τῶν θησαυρῶν: *comes theſaurorum* S. Baſilius in ep. 84. ad Sophronium. & ſimpliciter *Comes ſacrarum & magiſter*, auctor incertus in Excerptis de Conſtantino M. *Comes ſacrarum*, auctor vitæ ſancti Clementis Epiſcopi. Ennodius ſup. Notitia ſect. 34. κόμης σακρῶν. in ſacra Imp. ad Synod. Extat autem in actis conciliabuli quod inſeritur Concilio Epheſino.

Theſauri maieſt. Imp.] Iulius Firmicus Matt. 3. cap. 8. *Facit etiam magnis rationibus præpoſitos, taleſque qui facultates regias prompta diſpoſitione ſuſten-* C *tent, & qui omnes redditus regios, theſauroſque ſua habeant fidei diſpoſitionique commiſſos.*

Quos largitiones dic.] Vide J. tit. 33.

Et remunerationes] *L. Palatinos 10. C. de Palatin. ſacr. larg. libro 12. Cod. l. C. c. de commeatu, lib. eod.* vet. inſcript.

Munerariam dignit. Caſſiod.] Libro VI. 7.

Qualis præf. ær.] Qui olim præfectus ærario, poſteriorum Impp. æuo comes ſacrarum largitionum vocatus.

Vel etiam diſpenſator] De diſpenſatore rationis priuatæ vetus inſcriptio apud Gruter.

A Papinio] Libro 3. Sylu. in lachr. Etruſci.

Et à Numat.] Rutilio Num. Itin. libro 1. & à D Claudiano in Paneg. de Manlij Theodori conſ.

Hinc ſacræ mandantur opes orbiſque tributa.

Poſſeſſi. Vide Cuiacium ad *l. 9. de in. fiſc.* & dicta à nobis tit. ſeq.

Qui ſacrum comit.] Fortunatus 3. de vita S. Martini: *Tum pia cauſa ſacrum ad comitatum compulit ire.* Comitatum Principis.

Apud Euſtathium in Hom.] Il. κ. ταύαρχον τὸν τοιοῦτον φασίν. τὶν δ' αὖ τοιοῦτος, ὁ καὶ κόμης περὶ τοῖς ὕστερον.

Populi iudex quilibet.] Manuel Moſchop. περὶ σχεδ. κόμης. ἀξίωμα. Heſychius: κόμης, ἄρχων, ἡγεμών.

Veſtiarium] Vide Cuiacium ad *l. vlt. C. de diſcuſſ.* Hinc Comes veſtiarij. Notitia Imp. ſect. 42. Notaui alibi veſtes à Græcis recentioribus βέστα dici, ex E Moſchopulo ἐν τῇ τῶν ἀττικῶν ὀνομάτων συλλογῇ. & βεστιάριον accipi pro loco in quo reponuntur veſtes. hic autem veſtiarium accipit pro ipſis veſtibus, vt in *l. 4. D. de alimen. legat.*

Diffuſi per dioceſ.] Notitia Imp. R. ſect. 10. *Sub diſpoſitione Com. ſacr. larg. Comites largitionum per omnes diœceſes.*

Comites metallorum] Notitia in d. ſect. 10. Hinc Comites largitionum Italicarum. Notitia ſect. 42. *ſub diſp. Com. ſacr. larg. Præfecti theſaurorum. Comes metallor. per Illyricum. Comes & Rationalis ſummarum Ægypti, procuratores gynecæorum, procuratores baphiorum, procuratores monetarum, præpoſiti baſtagarum, procuratores linificiorum.*

Vide ſup. in Comites met.

Sub diſpoſit.] V. Not. ſect. 10. & 42.

Vt idem Papinius ait,] Loco ſupra cit.

Textrinorum ſacrorum] Firmicus Matheſeos 3. c. 7. *Regiis textrinis facit præpoſitos eſſe, vel præfectos.*

Procuratores baph.] De procuratoribus gynecæorum & baphiorum Cuiac. ad titulum *de murileg. & gynec. l. 2.* v. Hermiam v. 14.

Pretioſi muricis] Purpuræ Imperatorum propriæ. ἐπιδοθεῖσι καὶ περὶ ἁλουργοῦ βαφῆς. Citat. Cuiac. ad *d. l. 2.* procuratores textrini Tyrij.

Procuratores linificiorum] τῶν λινουφείων, linyphiorum. v. in Comites metall.

Præpoſiti barbaricariorum] Vide Cuiacium ad titulum de excuſat. artific. Locus Donati quem citat, hodie legitur hoc modo: *Barbaricarij dicuntur, qui auro & variis filis hominum, & aliarum rerum figuras exprimunt acu pingentes.*

Id eſt phrygionum] Seruius in illud 11. Æneidos, *Pictus acu tunicas, &c. Pictus tunicas, pictus crurum barbara tegmina, id eſt, habebat veſtem Phrygionis arte perfectam.* Vide Salmaſium in Vopiſci Carum, Car. &c.

Præpoſiti baſtagarum] Baſtagarij ſeruiunt vecturæ rerum ad ſacrum ærarium pertinentium. Cuiacius ad *l. 4. dicto titulo de murileg.* & βαστάγια ſunt χρηματοφόρα Euſtathio ad Il. λ. p. 828. edit Rom. ſect. 43.

XXXIII. *De officio comitis rerum priuatarum.*

Vterque Comes ab Imperatore ſignificatur his verbis in *l. 3. J. vbi Sen. vel cl.* Cui noſtra ſerenitas ſacros noſtri numinis theſauros, aut res priuatas noſtræ pietatis gubernandas injunxit. Ille qui theſauros gubernat opeſque fiſcales, Comes eſt ſacrarum largitionum, qui à Græcis Comes θησαυρῶν, ἤτοι ταμιῶν. Ille qui propriam ſubſtantiam ſiue patrimonium principis, ſiue dominicam & diuinam domum, Comes rerum priuatarum, quæ honeſtantur etiam largitionum nomine, *l. properandum, §. ſin autem vtraque. J. de iud. l. vlt. J. de adſeſ.* Paulinus in Euchariſtico: *Nomine priuatæ Comitiuam largitionis dant mihi, quam ſcirem nullo ſubſiſtere cenſu.* Bona igitur principis, aut fiſcalia ſunt, aut patrimonialia, & vtraq; propria aut quaſi propria & priuata principis. Nam ita eſt ſcriptū in *l. 1. D. ne qu. in lo. pub.* res fiſcales, quaſi proprias & priuatas principis eſſe. & quod vulgo dicitur, omnia eſſe principis, id interpretatur rectè *l. 3. J. de quadr. praeſc.* vt omnia. i. tam fiſcalia quàm patrimonialia principis eſſe intelligantur. Quæ priuati poſſident, ſunt in Imperio principis. Propria bona, quæ princeps poſſidet, in patrimonio & dominio principis. Fiſcalia quaſi in patrimonio, propriè in patrimonio principis non ſunt. hæc enim in heredem principis non tranſeunt, patrimonialia tranſeunt in heredem, vel in bon. poſſeſſorem, etiamſi non ſucceſſerit in Imperio, *l. 36. D. de leg. 2.* fiſcalium rerum eſt commercium, *l. pacta §. vlt. D. de contr. empt.* Patrimonialium non item, *l. 39. §. vlt. D. de leg. 1.* Denique ex hac bonorum diuerſitate facti ſunt duo Comites, vnus qui præeſſet fiſcali ſubſtantiæ, alter qui propriæ. hic Comes rerum priuatarum dicitur frequentius, ille Comes ſacrarum largitionum. facti etiam inde ſunt alij palatini largitionales, alii priuatiani, qui huic vel illi Comiti obſequuntur. Tres tantum ſunt ſub hoc titulo Conſtitutiones Latinæ, nulla Græca deſideratur, & quæ à me adnotata eſt *l. 7. J. de delat.* ſecundum locum occupat *J. tit. de off. diu. iud.*

XXXIII. Enarratio. A

OPeſque fiſcales] Iulius Firmicus Matheſ. libro 3. cap. 6. *Fiſci præpoſitos, aut fiſci patronos.*

Comes eſt ſacrarum largit. κόμης τῶν θείων λαργιτιόνων. Cyrillus in epiſtola ad Theopemptum, quæ extat in Concilio Epheſino.

Comes ἀφ᾽ ., ὑποσπ.] Vide Scholiaſt. Baſil. quem adducimus tit. ſeq. Menander Protector in Excerptis de legationibus libro 11. πλουταῦτα τῶν βασιλικῶν αἰσιφόρων προσεσηναι θησαυρῶν. οἱ γὰρ ὑπὸ τῆς βασιλείας τῆς Ῥωμαίων προσαγορευόμενοι φωνῇ λαργῶς. (lege λαργιῶν) γὰρ οἱ λατῖνοι τὸ βασιλεὺς ὀνομάζουσιν.

Patrimonium princ.] Vetus epigramma in collectione Petri Pithoei :

Aulica quippe Comes rexit patrimonia clarus. B

Comes rerum priuat.] Corippus de Laudib. Iuſtini min. *Nos quæ iura tuas priuata vocamus.* & Comitem igitur priuatorum. Zoſimus libro 4. τῷ τῶν βασιλικῶν ἰδικῶν ταμιείων φροντιστῇ & libro 5. ὁ τῶν ἰδίων τῷ βασιλεῖ ἀνηκόντων ταμιείων προβεβλημένος. Procopius in Arcana: ἐπίτροπος τῆς βασιλέως οὐσίας ἰδίας : *Procurator priuatæ principis ſubſtantiæ.* Vt in Veteri inſcriptione, ἐπιτρόπῳ πριβάτης. ſcilicet οὐσίας. *Procuratori rei priuatæ*, κόμης τῶν θείων πριβάτων, in actione 1. Concilij Chalcedonenſis, κόμητ πριβατῶν, Sanctus Baſilius in epiſt. 415. & 423. Adde locum Theodoreti, quem adfert Cuiacius ad *l. 9. ff. de iur. fiſ.* Qui poſteriorum Imperatorum æuo λογοθέτης οἰκειακῶν. Gloſſæ Nomicæ : κόμης τῶν πριβάτων, ὁ νῦν λογοθέτης τῶν οἰκειακῶν. C Georgius Pachimerius in hiſt. τῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ τῶν οἰκειακῶν. Codinus de offic. cap. 11.

Quæ honeſtatur etiam largit. nom.] Gloſſæ Nomicæ : λαργιτιόνες εἰσὶ δύο, τὰ σάκρα, καὶ τὰ πρίβατα.

Id eſt, tam fiſcalia] Vide Obſeru. 15, 30. Vide quæ diximus ad Theophilum, & adde hoc Agapeti: κύριος μὲν πάντων ἐστὶν ὁ βασιλεύς : *Imperator omnium quidem dominus eſt.* Quod quemadmodum intelligendum ſit, docent Notæ noſtræ in Theophilum.

Palatini largitionales &c.] Apparitores Comitum, de quibus Cuiac. ad tit. *Cod. de palat. ſacr. largit.* & ad *tit. de priuileg. eor. qui in ſacr. pal. milit. lib. 12.*

Obſequuntur] Vt in *l. 7. C. Th. eod priuatis largitionibus obſecundant.* D

XXXIV. *De officio comitis ſacri patrimonij.*

AT rurſus duplex eſt patrimonium, priuatum de quo ſuperior, & ſacrum, de quo hic titulus. atque ita ſeparatum legitur vnum ab altero in edicto Iuſtiniani *4. & 8.* & in formulis Caſſiodori. Quod attente obſeruandum eſt : alioquin prima ſpecie idem videretur eſſe Comes rerum priuatarum & Comes ſacri patrimonii. Sed duo plane ſunt diuerſi Comites. Et Comes rerum priuatarum, vt dixi, gubernat priuatam principis ſubſtantiam, per rationales, ſcilicet præpoſitos, procuratores, atque etiam Comites E quoſdam ſpeciales. Comes patrimonii ſacri eſt veluti procurator penus, qui regias, vt Caſſiodorus ait VI. epulas ſollicita ordinatione diſponit, iudex aulici apparatus & epularum, cui vt idem ſignificat lib. 12. commiſſæ ſunt apothecæ vel enthecæ aulicæ, & putem cellario principis dicatorum prædiorum in Cappadocia prouentus quoque ad eum rediiſſe. Tres igitur erant principis πρόσοδοι, quod & Græci interpretes notant, largitiones, priuatæ, patrimoniales. Et hic quidem titulus nullam habuit Latinam, Græcam habuit Conſtitutionem quæ deſideratur.

XXXIV. Enarratio.

IN formulis Caſſiodor.] Lib. 6. 7. 8. & 9.

Per rationalea] Notitia Imp. R. *ſub diſpoſitione Comitis rerum priuatarum, Rationales rerum priuatarum.* Lampridius in Alexandro Seuero : *Vbi aliquos voluiſſet, vel rectores prouinciis dare, vel præpoſitos facere, vel procuratores, id eſt, rationales, ordinare.* Hi ſuberant Comiti rei priuatæ, & rem priuatam principis in ſingulis prouinciis procurabant.

Comes patrimonii ſacri.] Comes patrimonii in Concilio Hiſpan. tit. de fiſco Barcinonenſi. Inſcriptio vetus : Moderanti inlvstrem sacri patrimonii comitivam.

Vt Caſſiodorus ait] d. epiſtola 8,

B Vt idem ſign. lib. 12.] Epiſtola 9.

Apothecæ vel enth. aulicæ.] *Sacræ annonæ præpoſitum* appellare videtur Firmicus Matheſ. 6. 3. De apotheca & entheca vide Iſidorum Originum 15. 5.

Græci interp. not.] τρεῖς εἰσιν τὸ παλαιὸν αἱ τοῦ βασιλέως πρόσοδοι· λαργιτιόνες, πρίβατα, καὶ πατριμονιάλια, ad titulum 1. libri 7. Baſilic.

XXXV. *De officio proconſulis & legati.*

V. tit. 16. lib. 1. ff.

POſt illuſtres dantur ſpectabiles, ex quibus primi ſunt proconſules, qui in prouincias certas, veluti Aſiam, Achaiam, Africam ſortitò mittuntur cum C imperio conſulari, vt tam bella quàm ciuilia regant ex ordinatione Auguſti, vt Suetonius & Strabo ſcribunt, ſeparatas ab his quas ipſe ſibi recepit, adiuncto etiam legato vno ſi qui mittitur prætorius vir ſit, vel legatis tribus, ſi Conſularis, vt Dio ſcribit 53. datis à Senatu, vt in Gordianis Capitolini, & Probo Vopiſci, vel probatis à principe, quibus ſuam iuriſdictionem mandent, atque etiam criminum cognitionem extra ordinem, *l. ſolet, D. eod.* De proconſule eleganter Saluianus 7. *Quotidianus iudex & rector, quantum ad nomen quidem proconſul, ſed quantum ad potentiam conſul.* Male autem inter primam & ſecundam legem huius tituli quidam poſuere titulum D nouum de officio Comitis ſacri palatii.

XXXV. Enarratio.

EX quibus ſunt Proconſules] *l. vn. ſup. vt omnes iudic. l. præcipimus 31. ff. de apochis publ. Nou. 7. in fi. Nou. 30. cap. 2.* Notitia ſect. 44. Collat. Carthag. cum Donatiſt. ipſo princ. D. Auguſtinus in epiſt. 159. *Ad virum clariſſimum atque ſpectabilem Proconſulem.*

Qui in prouincias] Qui in prouincias populi Rom. mittebantur, hi Proconſules dicti. Qui in Prouincias Cæſaris, Præſides aut procuratores. Plutarchus in Reip. gerendæ præceptis ; ἀρχόμενος ἀρχὴν ὑποτεταγμένης πόλεως ἀνθυπάτοις, ἢ ἐπιτρόποις Καίσαρος : *Imperas ſub-*E *ditus vrbi præfectus, quæ Proconſulibus, aut procuratoribus Cæſaris eſt ſubiecta.* Strabo libro 17. in fine : καὶ τὰς μὲν τῆς Καίσαρος ἡγεμονίας καὶ διοικητὰς Καῖσαρ πέμπει. Quid ſi legamus ἡγεμόνας, vt Caſaubono ſuboluit, id eſt, *præſides & procuratores.*

Veluti Aſiam] Vetus inſcriptio.

Achaiam] Proconſul Achaiæ.

Quibus ſuam iuriſdictionem] Theodorus Hermopolites : πλὴν ἐπὶ μὲν τῶν χρηματικῶν ἐπιτρέπει αὐτοῖς, καὶ ἀποφάσεις ἐκφέρειν. ἐπὶ δὲ τῶν ἐγκληματικῶν, τὰ μὲν ἄλλα πάντα ἐξετάζειν, ἀπόφασιν δὲ μὴ διδόναι, ἀλλὰ ἀναφέρειν τὰ πεπραγμένα τῷ ἀνθυπάτῳ : *In ciuilibus quidem cauſis permittit eis*

etiam ſententiam ferre. In criminalibus autem, cætera quidem examinare eis permittitur, ſententiam autem ferre non poſſunt, ſed rem ad Proconſulem remittere debent.

XXXVI. *De officio comitis Orientis.*

SEquitur Comes Orientis, qui etiam eſt ſpectabilium numero, & latiſſimam iuriſdictionem habet. namque Oriens ei totus regendus committitur, qui conficitur ex xv. prouinciis, Palæſtinis tribus, Syriis duabus (Optatus tamen Mileuitanus facit Syrias tres Ciliciis duabus, Phœniciis duabus, Cypro, Euphrateuſi, Oſroena, Meſopotamia, Iſauria, Arabia.

XXXVI. Enarratio.

QVi etiam eſt ſpectab. num.] *l. vnic. hoc tit. l. vn. §. vt omn. iud. Nou. 7. in fin.* Notitia imp. R. ſect. 13. *Sub diſpoſitione viri ſpectabilis.*

Comitis Orientis] De cuius officio Zoſimus lib. 5. ὁ δὲ χομητα τῆς ἑω̃ας ... αὐτὸς δὲ ὁ ἀρχὴν ... ἰθύνας ... τὸ ... ἐπαρχίας ...

Et xv. prouinciis] Notitia Imp. Sect. 13.

Optatus tamen Mileuit.] Libro 5.

XXXVII. *De officio præfecti Auguſtalis.*

Vide tit. 17. lib. 1. ff.

PRæfectus Auguſtalis eſt etiam ſpectabilis ſic dictus quod Ægypto in prouinciam redacta ei regendæ primum ſit ab Auguſto conſtitutus ex equitibus, non ex Senatoribus, vt Tacitus ſcribit 12. & Dio 52. & Arrianus 2. de exped. Alex. ne ſub potentiori præfecto, vt ſunt leues & mobiles Ægyptij, facile ad res nouas impellerentur, quos & eadem ratione in alienam ciuitatem ciues allegi noluerunt Romani Impp. vt Ioſephus ſcribit 2. contra Appionem. Idem vero dicitur etiam præfectus Ægypti, *l. 35. D. ex quib. cau. mai. l. 1. §. ie poſtul.* Et præfectus, non proconſul, aut conſularis, quod vetuſtius eſſe videtur conſtitutione Auguſti, cum ex oratione Ciceronis in Gabinium Trebellius Pollio referat faſces conſulares Alexandriam ingredi non licere, quæ fuit ſedes præfecti Auguſtalis. Sub cura autem eius prouinciæ vi. Libyæ duæ, Thebais, Ægyptus, Arcadia, Auguſtamnica, & præſides earum, *l. 2. hoc tit.* Et non ex Conſulibus tantum Romanis, ſed etiam ex ſuo Auguſtali Alexandrinos annum numeraſſe Chronica Alexandrina quæ habet Cl. Puteanus V. C. & eruditiſſimus manifeſto comprobant. Inuenio eodem tit. præfecti Auguſtalis etiam præſidem Daciæ, quo plus auctoritatis haberet, Hadrianum Imp. ornaſſe apud Spartianum.

XXXVII. Enarratio.

Præf. Auguſt.] *L. 1. D. eod.* eius mentio in vet. inſcriptione. vide Cuiac. ad *lig. 3. C. de can. largit. tit.*

Eſt etiam ſpectab.] *L. quinque 17. D. de Decurionibus, l. raptores 54. ſup. de Epiſcop. & cler. l. vn. §. vt omnes iudic. &c. Nou. 7. in fine.*

In Prouinciam redacta] Dio lib. 51. Suetonius Aug. cap. 18. Priſcianus lib. 18. *Auguſto Imperante Alexandria prouincia facta eſt.*

Facile ad res nouas impell.] Q. Curtius 14. *Ægy-*

A *pti vana gens, & nouandis quam gerendis aptior rebus.* Flauius Vopiſcus in Saturnino: *Sunt enim Ægyptij nouarum rerum cupientes.*

Adrianus Imp. in epiſtola ad Seruianum Coſ. apud Vopiſcum: *Ægyptum totum didici leuem, pendulam.* & mox: *Genus hominum ſeditioſiſſimum.* & Alexandrini maxime in ſeditionem procliues, Philo in Flaccum, S. Albinus in laudat. in S. Steph. Euagrius hiſt. eccl. lib. 2. cap. 8. Socrates lib. 7. cap. 13. Dio etiam lib. 52. notat in eis τὸ κοῦφον τῶν τρόπων.

Præfectus Ægypti] Traianus in epiſtola ad Plinium libro 10. vetus inſcriptio Gruteri pag. 414. 8. ἔπαρχος τῆς Αἰγύπτου. Phlegon Trallianus de rebus mirab. cap. penult. S. Athanaſius in epiſtola ad Orthodo-
B xos. τῆς Αἰγύπτου ἀρχήν, Dionis Epitome in Auguſto: Αἰγυπτίων ἄρχων, Syneſio in epiſtola 94. vt præfectura Ægypti, Αἰγυπτίων ἀρχή, in epiſt. C. Αἰγύπτου ἀρχή, Athenæo 3. ὕπαρχος Ἀλεξανδρείας, Philo in Flaccum, ἐπιτρόπῳ Αἰγύπτου, Georgius Syncellus in Chronographia, vt in veteri inſcriptione, præſes prouinciæ Ægypti.

Prouinciæ vi.] Notitia ſect. 14.

L. 35. D. ex quibus cauſis mai.] Græci ibidem. ὁ Αὐγουστάλιος Ἀλεξανδρείας. Socrates hiſtoriæ Eccleſ. 7. 12. meminit ὑπάρχου Ἀλεξανδρείας. vita S. Eugeniæ: *Commodus Imperator direxit illuſtriſſimum virum Philippum ad Ægyptum, vt præfecturam ageret Alexandriæ, & omnes poteſtates, quæ per totam Ægyptum adminiſtrabantur, eius arbitrio deferrentur.*

Apud Spartianum] In Adriano.

C

XXXVIII. *De officio vicarij.*

VIcarius quoque ſpectabilis eſt, quæ media eſt dignitas inter illuſtres & clariſſimos, vt ait Iuſtinianus *Nou. 7. in fine.* Nam inferiores his quidem ſunt equeſtres, perfectiſſimæ, egregiæ dignitates non Senatoriæ. Senatoriarum tripertita dumtaxat diuiſio eſt, & qui ſuperilluſtres eſſe dicuntur, hi illuſtres ſunt & Patricij; & illuſtres igitur, & adiectione tantum patricij ſuperilluſtres. Nec tamen omnes Senatores illuſtres ſunt, aut ſpectabiles, aut clariſſimi: quidam ſunt expertes harum dignitatum omnium, *l. 52. 54. C. Th. de hæret.* Vicarius autem pro præfecto prætorio mittitur in tractū, vel diœceſim aliquam aliquot in ſe prouincias continentem, veluti Thraciatū
D quæ prouincias continet 6. vel Ponticam, quæ 11. vel 12. ſi ex conſtitutione Valentis, cuius meminit interpres Nazianzeni, feceris Cappadocias tres, primam cuius Metropolis Cæſarea, ſecundam cuius Metropolis Tyana, tertiam cuius metropolis Muſyciſſus; vel Aſianam, quæ xi. vt Theodoritus ſcribit lib. 5. Sed octo tantum ponit ſub diſpoſitione vicarij notitia vetus dignitatum Orientis. Fuit etiam in Illyrico vicarius Macedoniæ, *l. vlt. §. de diu. off. & app.* & aliquando in Occidente vicarius vrbis Romæ, & iuriſdictio eius intra 40. lapidem. Vicarius Italiæ, & ſub eo prouinciæ x. Vicarius Africæ, & ſub eo prouinciæ quinque, ſicut ſub vicario Britanniarum. Vi-
E carius vii. prouinciarum in Gallia, Germaniæ, Belgicæ, Aquitaniæ, Narbonenſis, Lugdunenſis, Maximæ Sequanorum, Nouempopuloniæ: è quibus Narbonenſis, & Germania, & Belgica, & Aquitanica rurſum diuiduntur in primam & ſecundam, Lugdunenſis in primam, ſecundam, tertiam, Senoniam, Alpes in maritimas, Pœninas & Graias, & in Narbonenſi ſecunda facile comprehenderim Viennenſem, vt ſint ſummatim prouinciæ ſeptem, quarum etiam mentio fit in conſtitutione Conſtantini ad Agricolam præfectum Galliarum relata à Nicolao Cuſano 3. de con. cath. Fuit & vicarius Hiſpaniarum, &

Digitized by Google

ſub eo prouinciæ VII. quæ olim regebantur à proconſule, vt ſcribens de Vicario Hiſpaniarum recte ſubiiciat Sulpitius Seuerus in hiſtoria ſacra; nam iam proconſulem habere deſierant. Hi ſunt vicarij præfecturæ prætorianæ pari poteſtate præditi, & in legibus ſæpe dicuntur vices agere præfectorum prætorio, aut agere vicariam præfecturam, & in *l. 1. D. de leg. 3.* vice præfecti ex mandatis principis cognoſcere, & in *l. 6 §. de mo. mil* ſcripta ad præfectum prætorio, his verbis demonſtrantur, qui vice veſtra (ſic legendum) adminiſtrationis gubernacula ſuſceperint. Verum non vt alij qui funguntur vice prætorum aut præſidum nihil proprium habent, ita poſſim idem ſtatuere de vicariis præfecto prætorio. Nam etſi dicuntur vicarij, propriam iuriſdictionem habent datam à principe, & vt ait Caſſiodorus, cum præfectis portionem aliquam, quod ſumpſiſſe videtur ex *l. 1 huius tit.* quæ vicarios præfecturæ prætorianæ trahere portionem ait, móxque ſubijcit, eoſdem diſceptationis principalis repræſentare reuerentiam, quod Caſſiodoro eſt vice ſacra iudicare tanquam præf. prætorio, & habitu militari.

XXXVIII. Enarratio.

Vicarius quoque ſpectabilis eſt] *L. vn. §. vt omn. in lic.* Collatio Carthag. cum Donatiſtis, ipſo princ. *Spectabilis Vicarius.*

Perfectiſſimæ, egregiæ dign. v. Lactantius v. 14. in. fin. vet. inſcriptio. Perfectiſſimos Græci διασημοτάτους vocant. vetus inſcriptio: *Valerius Honoratus vir perfectiſſimus.* Gloſſæ Gr. Lat. διασημότατος, *perfectiſſimus.*

Qui ſuper illuſtres] Vide Cuiacium ad tit. 1. libri 12.

Vicarius autem pro præfecto prætorio] Vicarij ſunt præfecti prætorio, vicarij viri ſpectabiles, qui ex mandato Principis in diœceſem aliquam ſiue tractum mittuntur multas habentem prouincias. Cuiac. ad *leg. omnes 4. C. de annon. & tribut.*

Tripertita duntaxat diuiſio] Vel enim ſunt illuſtres, vel ſpectabiles, vel clariſſimi. Iſidorus Origin. libro 9. 4. Cledonius in arte: *Vicarius dicitur is, qui ordine collectiuorum vices agit ampliſſimæ præfecturæ.* Auctor vitæ ſancti Apollinaris martyris: *Seriosi a l v carium præf. a. r.* Iulius Firmicus Matheſ. libro 3. cap. 5. *Facit ... riparum, duces, vicarios, præfectos prætorio.* Legendum opinor, *vicarios præfectorum prætorio.*

In tractum vel diœceſim] Tractus eſt diœceſis, *l. vnic. §. vt omnes iudices ... quam mox.*

Veluti Thraciarum] Sanctus Baſilius in epiſt. 264. ... Mentio eius in veteri inſcriptione.

Quæ prouinc. cont. 6.] De quib. Notitia ſect. 17. Theodoret. in hiſt. eccleſ.

Vel Ponticam] Quæ 11. Notitia ſect. 16. vicarius diœceſeos Ponticæ, Ποντικῆς διοικήσεως ὕπαρχον, Gregorius Naz. de Laud. Baſilij. Meminit vetus inſcriptio. De vicario Ponticæ vide edictum Iuſtiniani 8.

Valentis, cuius meminit Gr. Nazianz.] In orat. patris funebr. ..., inquit, ... Βασίλειον ... ὁ βασιλεὺς Οὐάλης.

Vel Aſianam] *Vicarius Aſiæ vel Aſianæ diœceſeos,* vet. inſcriptiones. De Vicario Aſiæ Eunapios Sardian. in Maximo ſub finem, vbi de Clearcho.

Vt Theodoritus ſcribit libro 5.] Capite 28.

Notitia vetus] d. ſectione 16.

Vicarius Macedoniæ] Notitia ſect. 1. vetus inſcript.

Vicarius vrbis R.] Not. ſect. 45. S. Ambroſius in epiſtola 34. *Alypius vrbis Romæ Vicarius*, de quo Caſſiod. 4. 41. & 6. 15. & Ammian. Marcell. 28.

Iuriſdictio eius intra 40. lapid.] d. form. 15.

Vicarius Africæ] D. Auguſtinus de C. D. libro 21. 8. *Apud Carthaginem quis nouit, præter admodum pauciſſimos, ſalutem quæ facta eſt Innocentio exaduocato vicariæ præfecturæ:* Et homilia 49. de verbis Apoſtoli, cum eſſemus in carne. *Interpella contra illos Eccleſiam, non dico iudices publicos, non Proconſulem* (Africæ) *non Vicarium, non Comitem, non Imperatorem, ſed Deum Patrem, & Chriſtum, & Spiritum ſanctum.*

Et ſub eo prouinciæ quinque] De quinque prouinciis, vide Philaſtrium in libro de hæreſibus.

Sub Vicario Britann.] Mentio in inſcriptione legis *Sicut 15. C. Theod. de pagan.* Socrates hiſt. eccleſ. lib. 7. c. 12. βικάριος τῶν βρεττανικῶν νήσων: *Vicarius Britannicarum inſularum.* Ammian. *Ex vicario Britanniarum.* Et lib. 23. *Negotiumque maturandum Alypio dederat Antiochenſi, qui olim Britannias curauerat pro præfectis:* id eſt, Vicarius fuerat Britanniarum. Et libro 27. *Ciuilem nomine rectorum Britannias pro præfectis.* Et lib. 14. *Martinus regens illas.* Hinc rectoe prouinciæ, tit. ſeq. In Regio tamen codice & in retro editionibus legitur, *agens illas prouincias.*

Vicarius 7. prou. in Gal.] De quo Caſſiod. 3. 16. & 17. vetus inſcriptio.

In conſtitut. Conſt.] Honorij A. Iacobus Sirmondus in Apollin. Sidonium, quem vide.

Fuit & Vicarius Hiſpaniarum] Vetus inſcr. VICARIVS PRÆFECTVRÆ PER HISPANIAS. Ammianus 13. *Vennito Vicariam commiſit Hiſpaniæ.*

Vicarij præfecturæ pr.] βικάριοι τῶν ἐπάρχων. Euſeb. hiſt. eccleſ. lib. 10. cap. 6.

Sulp. Seuer. in hiſt. ſac.] Libro 11.

Vices agere præf. pręt. &c.] Cledonius ſup. Hinc Vicaria pręfectura, in geſtis purgationis Cęciliani & Felicis.

Qui vice veſtra] Sic legitur in veteri Iuliani Brodæi.

Et vt ait Caſſiod.] Libro 6. 15.

Quod Caſſ. eſt.] d. form. 16. *vice ſacra ſententiam dicis.*

XXXIX. *De officio prætoris.*

V. tit. 14. lib. 1. ff.

ADiungitur ſpectabilibus prętor quibuſdam locis, ſed plerumque clariſſimis, quare fecerim libentius ab hoc titulo clariſſimorum. i. tertij ordinis initium. Quæ ante magna olim fuit vis imperij iuriſdictionisque prętoriæ, ea cœpit onus eſſe Senatorum in edendis populo ſcenicis & circenſibus voluptatibus, quod ſuſtinuere etiam prætores olim, *l. ſi vt certo §. interdum, D. Comm.* & in fabricis operibuſque publicis, *l. 13. Cod. Theod. de præt. & quæſt.* idque oneris ferè tantum prætura retinuit, adeo vt vocarentur ad eam inuiti, vt Zoſimus expoſuit lib. 11. atque etiam præſentibus deficientibus abſentes Senatores qui in prouinciis, non in vrbe domicilium haberent, & minores 25. annis, *l. 1. & 2. C. Theod.* vbi ſicut prætores & conſules, ita quæſtores accipere oportet pro mani nomine, & onere populo edendi muneris, vt illo Lampridij loco in Seuero, (Quæſtores candidatos ex ſua pecunia iuſſit munera populo dare) non pro ampliſſima illa dignitate, de qua actum eſt tit. 30. cui etiam non ſufficeret minor ætas, nec ad alios honores, *l. ad Remp.*

Digitized by Google

A *Remp. D. de mun. & hon.* qui etiam non patent ſeminis, & hanc tamen præturam onerariam ſubeunt quodammodo in ſpecie *l. 17. Cod. Theod. eod. titu.* pauciſſima autem retinuit prætura ex iuriſdictione & Imperio priſco, & ferè ea tantum quæ referuntur in *l. 1. hmiuſ tit. l. vlt. ʒ. de præd. min.* & tandem functione eius etiam liberati ſunt Senatores abſentes *Nou. Valentiniani & Martiani*, & generaliter omnes qui prætores deſignati eſſent ſumptibus & erogationibus faciendis in vrbis fabricas, aut populi voluptatibus, *l. 2. hoc tit. l. 1. ʒ. de prætor.* niſi quid vellent expendere ſua ſponte. Etiam illud additur eadem Nou. vt hi tantum deſignentur S. C. legitimo legitimè celebrato. B Fuere primis temporibus 18. in antiqua Roma, poſt in noua modo tres, modo quatuor, modo quinque, modo octo, & tandem ex ea Nou. tres, & deſignati, vt dixi SC. vt *l. 12. 13. 15. Cod. Theod. eod. tit.* vbi additur legitimo vel legitimè celebrato. i. loco & numero competenti, & locus quidem definitur *Nou. 62.* numerus quinquaginta ſcilicet Senatorum. *l. 9. Cod. Theod. eod.* Hoc enim numero præſcribi SC. ſolet. Lampridius in Seuero: *Nullam Conſtitutionem ſacrauit ſine 20. iuriſperitis & doctiſſimis ac ſapientibus viris, iiſdemque diſertiſſimis non minus 50. vt non minus in conſilio eſſent ſententia quam cum SC. fieret.* Et SC. vero dum prætores deſignati conſtituitur, nominatio & deſignatio cenſualibus quæ fuit aliquando C conceſſa, abrogatur *l. 13. 26. 27. Cod. Theod. eod.* Quidam codices habent, *De officio prætorum*, vt in Digeſtis, ſed vt Proconſulis & Vicarij, ita prætoris appellatione omnes continentur.

XXXIX. Enarratio.

SPectabilis prætor] Iulianus Anteceſſor in Nou. 24. 25. 26. & 104.

Clariſſimis] *L. 4. Cod. Th. de Prætorib.*

Onus eſſe Senatorum] Cui. ad *l. 1. Cod. de prætor. lib. 12.* Prætura onus fuit Senatorium &c.

D Circenſibus voluptatibus] Vopiſcus in Aureliano: Sequentibus diebus datæ ſunt populo voluptates ludorum ſcenicorum, ludorum Circenſium, venationum, gladiatorum, naumachiæ. v. *l. 1. Cod. de ſpectacul. lib. 11. l. 3. Cod. Theod. de pagan.*

Prætores olim] Symmachus ep. lib. 7. 105. & lib. 9. 18. *leg. 29. & 32. Cod. Theod. de prætor.*

Fuere prim. temp. 18.] *l. 2. §. deinde, D. de orig. iur.*

Poſt in noua] *Leg. 3. 13. 20. & 25. Cod. Theod. de Prætor.*

Quam cum SC. fier.] Hodie legitur: *Quã Senatuſconſultum conficerent.* Caſ. legit: *vt non minus in conſilio eſſent, quam quot ſc. conf.* Salmaſius. *Vt non minus in coeſſet ſententiarum quam Senatuſconſultum cum fieret.* Probabilior eſt emendatio Cuiacij, vel Caſauboni.

E Vt Proconſulis] vt Proconſulis Aſiæ, Achaiæ, Africæ tit. 35. ʒ.

Et Vicarij] Nam Vicarius eſt vrbis Romæ, Vicarius Africæ, &c. *ʒ. tit. 38.*

Ita Prætoris] Sunt enim plures. Hinc tit. de offic. prętorum, in quibuſdam libris.

XL. *De officio rectoris Prouinciæ.*

V. tit. 28. lib. 1. ff.

PRoconſul, Comes Orientis, præfectus Auguſtalis, de quibus actum eſt ſupra, ſunt rectores prouinciarum, ſed ſpectabiles. Hi de quibus hoc tit. agitur, clariſſimi, veluti præſides, correctores, conſulares, & vnius tantum prouinciæ. illi ferè plurium: & hi quoque ſub cura illorum, & hi rurſus, qui in his libris ſæpiſſime ordinarij iudices appellantur, Græcè *ὀρδιναρίους* interpretatur *Nouella 20. & 112.* qui B non tantum exactionibus tributorum, ciuilibúſque negotiis, ſed etiam militaribus occupabantur, *l. 1. §. in bonorum, D. quis or. in bon. poſſ.* Et publici iudices, *l. 7. ʒ. de pag. ſacr.* atque ideo *l. 2. §. vlt. D. de iud.* his eſſe ius multæ dicendæ quibus publicè iudicium eſt. i. qui publici & ordinarij iudices ſunt. Hi fratres à principe appellabantur in Conſtitutionum ad eos directarum ſubſcriptionibus, vt Caſſiodorus ait, vt nobilitate pretioſi nominis affecti, vilitate criminum abſtinerent, & ſimili modo magiſter officiorum frater chariſſimus Auguſtorum in *Nou. Th. de princip. b. ag. in reb.* & Nou. *de lampad.* & Nou. *de meta.* Et Comes rerum priuatarum in eiſdem Nouellis, *l. 1. De tyronib. & Nou. Maioriani de bo. cad.* & Comes ſa- C crarum largitionum in eiſdem Nouellis Theodoſij, *l. 3. de palat.* Addit idem Caſſiodorus, rectorem prouinciæ in præfecti prætorio minem, cum ipſius tamen conſcientia iudicare, quod confirmat *l. 4. huius tit.*

XL. Enarratio.

DE off. rect. prou.] Vet. inſcriptio.

Clariſſimi] In *l. raptoris ſup. de Epiſc. & cler.* *Clariſſimi rectores prouinciarum.*

Veluti præſides] Præſides ſunt clariſſimi. Cuiacius ad *l. 4. de annon. & tribut. lib. 10. C.* Præſides, inquit, ſunt clariſſimi, & ſub eorum cura vna tantum D prouincia eſt: & propriè ij ſunt qui ordinarij & *ὀρδιναρίοι* dicuntur, *l. vlt. ʒ. de modo mult. l. omnes ʒ. de Epiſc. & cler. l. 2. ʒ. de proxim. ſacr. ſcrin.* Nou. 20. 31. 112. quaſi infimi ordinis, vt ordinarij milites, hoc eſt, gregales & manipulares. Et ad *l. 7. Cod. de cohortalib. lib. 12. Cod.* Ordinarij iudices in libris noſtris ſunt præſides viri clariſſimi, non viri ſpectabiles, vel illuſtres &c.

Ordinarij iud. appellantur] *d. l. omnes, & d. l. 2.* ordinariam gerunt dignitatem, ſiue minorem poteſtatem, id eſt, clariſſimatum, *l. qui ordinariam 7. h. tit.* Ordinario iure prouinciam moderantur, *l. vlt. ʒ. de modo mult.*

Ὀρδιναρίους] Syneſios Latinam vocem vſurpat in epiſt. 143. Ioannes Epiſcopus Theſſalonicenſis de E Chriſti reſurrectione, *οὐ γὰρ ἀπεκρίθησαν Πιλάτῳ οἱ Ἰουδαῖοι εἰπόντες, ὅτι ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα, δῆλον οὖν ὅτι πρὸς τὴν Ῥωμαίων τάξιν ἀπεκρίθησαν, μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ἀποκτεῖναι· οὐδὲ γὰρ εἶχον ξίφους ἐξουσίαν μὴ ὄντες ὀρδινάριοι*: *non enim habebant gladij poteſtatem, cum non eſſent ordinarij magiſtratus.*

Non tantum exactionibus tributorum] Cuiacius *l. 11. Cod. de ann. & tribut.* Præſides, quorum munus eſt tributorum exactioni incumbere, *l. in fiſc. int. de exactorib. trib. Nou. 116.* Caſſiodorus in formula rect. prou. *Tibi fiſcalium tributorum credita monſtratur exactio. L. 10.* ad quam Theodorus Hermopolites ſcribit, Palatinos inſtare debere præſidibus, vt tributa exigant: imo vero, & ipſis præſidum officialibus

F

in tributis exigendis opem ferre: ἐγκαλεῖν καὶ κατεπείγειν τοὺς ἄρχοντας εἰς εἴσπραξιν τῶν δημοσίων· μᾶλλον δὲ καὶ συμπράττειν τι ε τούτων πρὸς ... εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν τελῶν.

Vt Caſſiodorus ait] 6. Var. 21.

Addit idem Caſſiod.] Loco citato.

XLI. *Vt nulli patriæ ſuæ adminiſtratio ſine ſpeciali permiſſu principis permittatur.*

PArs hic titulus eſt ſuperioris, nimirum de rectore prouinciæ, vt nemo eius prouinciæ fiat rector, aut præſes, ex qua originem ducit, vel in qua domicilium habet. Anaſtaſij Conſtitutio Græca, cui ſimilis *l. vlt.* ℐ. *de cr. ſacr.* & vetuſtior Antonini apud Xiphilinum, *μηδένα ἐν τῷ ἔθνει ὅθεν τὸ ἀρχαῖον εἴη ἄρχειν*, niſi ſcilicet hic honos ab ipſo principe vltro ei concedatur, vt Caſſiodorum legimus patriæ ſuæ Lucaniæ, & Brutiorum correcturem fuiſſe libro 1 Var. ac ſimiliter nemo poteſt in patria ſua officium fiſcale adminiſtrare, vel præſidi adſidere vltra menſes quatuor, *l. 10.* ℐ. *de adſeſſ. l. 1. Cod. Theod. eod.* niſi cui id princeps ſpeciali beneficio permiſerit, *l 38. D. ex quibus cau. mai. l. 3. D. de off. adſeſſ.* Et rationem reddit Paulus 5. Sentent. *ne aut gratioſus, aut calumnioſus apud ſuos eſſe videatur*, & attigit Caſſiodorus ſupradicto loco ſcribens, glorioſum eſſe in patria ſua præſidatu fungi præclare, vbi neceſſe eſt, vt aut gratiam parentela prouocet, aut odium longæ contentiones exaſperent. At contra prætores in vrbe non fiunt, niſi qui in ea domicilium habent, *l. 2 ſup. tit. 39.* quia prætorum tum erat iuriſdictio parua, & prætura onus potius quam honos, adeo vt plerique eam detrectarent, eademque ratio magiſtratuum municipalium vel generaliter in vrbe, vbi eſt ſedes imperij & magiſtratuum ingens copia & obſeruatores actus cuiuſque multi, ciuibus & incolis magiſtratum capeſſere licet, in prouinciis præſidatu fungi non licet, quoniam longe maius eſt præſidis imperium, quam cuiuſque magiſtratus in vrbe, *l. 7. §. vlt. & l. 8. de off. proc.*

XLI. Enarratio.

VT nemo eius prouinciæ] Syneſius epiſtola 73. ad Troilum : *ἢ σὺ κατεπηρμόδησας τὸν νόμον γέγονας αἴτιος ἐπὶ τοῖς πάλαι προσφάτου, ὃς ἀπαγορεύει πολλὰ καὶ χαλεπὰ τοῖς μηνύουσι τὴν ἐν τῇ γενομένῃ ἀρχήν*: *Num tu noua ſupra veterem mittendæ legis ultor extitiſti, qua lex multa & acerba minitatur iis, qui patria ſua imperium ambiant?* Vide epiſtolam integram, & epiſt. præcedentem in fine.

Apud Xiphilinũ] In M. Antonino, & ex eo Zonar.

Libro 1. variar.] Epiſtola 3.

Paulus 5. Sentent.] *Tit. 12. §. in ea prouincia.*

Aut gratioſus] Ne quid per gratiam & fauentiam videatur egiſſe. *Fit enim ſæpe vt iudicis ſeueritatem frangat affectio*, vt ait Symmachus in epiſt. 78. ad Heſperium lib. 1.

Calumnioſus] συκοφαντικός.

XLII. *De officio præfecti Annonæ.*

CLariſſimis adnumeratur præfectus annonæ, & ſequenti tit. præf. vigilum. Senatoriæ igitur dignitatis ſunt. Et ſub Alexandro Vlpianum legimus præfectum præt. & præf. annonæ fuiſſe, *l. 4.* ℐ. *loc. l. 4.* ℐ. *de con. r. ſtip.* Porro ſuperiores legitimi magiſtratus ſunt, hi duo præf. annonæ & præf. vigilum extraordinarij pro tempore & neceſſitate exigente conſtituti, *l. 2. §. capta, D. de orig. iur.* & hi ſunt qui extra ordinem ius

A dicere dicuntur, *l. ſi in aliquam, in fi. D. de off. proc.* & tamen excuſantur à tutelis & curationibus, *l. adminiſtrantes §. 1 D. de excuſ.* perinde atque hi qui ordinariam poteſtatem gerunt, *§ et qui poteſtatem. Inſt. eod.* Cæterum præfectus annonæ cognoſcit etiam criminaliter de his quæ ad vtilitatem annonæ publicæ pertinent, & ad accuſandum admittit etiam mulieres, ſi qui dicantur annonam flagellaſſe, *l. vlt. §. vlt. D. ad l. Iul. de ann. l. mulierem, D. de accuſ.* & canonem frumentarium vrbis per officia ſua exigit, *l. 2.* ℐ. *de appar. præf. an. l. 1.* ℐ. *de can. frum. vrb. Rom.* per centuriones & milites ſuos, *l. vlt. D. de pign. act.* & dat ex contractu magiſtri & negotiatione conuehendæ annonæ exercitori actionem extra ordinem in eos qui cum magiſtro contraxerunt, *l. 1 §. eſt autem, D.*

B *de exerc. act.* nam & nauicularios, qui annonæ vrbis ſeruiunt, conſtat fuiſſe ſub eius cura, qui etiam petentes veniam ætatis apud eum de ſuis moribus probationes implent, *l. 1. C. Th. de his qui ven. æt. imp.* & negotiatores, vt opinor, qui annonã vrbis adiuuant, & in priuilegiis nauiculariis iunguntur, *l. ſemper §. negotiatores. D. de iu. imm.* nam & de pecunia debita ex negotiatione annonæ cognoſcit, *l. vlt. D. quo trum eo, &c.* Fuerunt etiam ſub cura eiuſdem menſores frumentarij, *l. menſores. D. de excuſ.* & piſtores, & fundi dotales piſtorum emolumentis adſcripti, *l. 12. & 17. Cod. Th. de piſtor.* &, vt Caſſiodorus ait, *per officinas piſtorum præf. annonæ diſcurrit, penſumque & munditiam panis exigit. Sollicitius auro penſar. panem quo Quirites alantur.*

C Et quamuis iuriſdictio præf. annonæ videatur eſſe pars iuriſdictionis præf. vrbi, & ille ſit ſub diſpoſitione præfecti vrbi, tamen præf. vrbi nihil poteſt diſponere de annonariis neceſſitatibus ſine præf. annonæ, *l. 1. ſup. de off. præf. vrb. l. 1. C. Th. de cond. in pub. hor.* & ab eo appellatur princeps non præfectus vrbi, *l. vlt. D. quod cum eo, &c.* Loco autem huius tituli alij ponunt male titulum de quadrimenſtruis breuibus, vel, vt in quibuſdam libris ſcriptum legi, de quadrimenſtruis tam ciuilibus quam militaribus. eſt enim de his *l. vlt.* ℐ. *31. & l. 1.* ℐ. *32.* non ſpecialis vllus tit.

XLII. Enarratio.

D PRæfectus annonæ] Mentio eius in veterum inſcriptionum corpore p. 32. 6. 313. 6. 326. 5. 1086. 6. Epictetus Arriani libro 1. cap. 6. ἐπὶ τοῦ σίτου ὤν. Quæ præfectura tandem euiluit. Boetius de conſolat. lib. 3. proſa 4. *Si quis quondam populi curaſſet annonam, magnus habebatur. Nunc ea præfectura quid abiectius?*

Flagellaſſe] Vide Obſeru. x. 19.

Caſſiodorus] Libro 8. 18.

Mundit. pan.] Mundus panis opponitur ſordido, & furfuraceo. Vide Caſaub. ad hiſtoriæ Aug. ſcript.

Sine præf. annonæ] Vide Sirmond. ad Sidon. 1. ep. 10.

XLIII. *De officio præfecti Vigilum.*
V. tit. 15. lib. 1. ff.

E PRæfectus vigilum ſpectabilis appellatur in *l. 3. D. eod.* Sed qui in hoc libro inſtituitur ordo, eum ponit inter clariſſimos. neque eſt nouum vt idem modò ſpectabilis cenſeatur, modò clariſſimus. exemplo ſunt prætores, ſilentiarij, tribuni, notarij, & alij plerique. Porro cuſtos hic eſt nocturnus vrbis, iudex obſcurus, arbiter ſilentioſus, incendiariorum & furum indagator; & eleganter Caſſiodorus præf. vigilum, furta in furibus facis, dum illos noctu circumuenis. Conſtantinopoli prætor plebis appellatus *Nou. 13.* Vigiles milites ſunt qui eis obſequuntur: nam & iure militari teſtari poſſunt, *l. vn. D. de bon. poſſ. ex teſt. mil.* & habentur pro abſentibus reip. cauſa, licet præſentes ſint,

l. ſi maritus §. legis. D. ad l. Iul. de adulter. vt ſi quid damni pertulerint, dum eam militiam exercent, merito ex edicto reſtitui poſſint in integrum, meritóque dixerit Caſſiodorus, eis tempora momenti eſſe prolata. Erant ex libertinis, vt Strabo & Suetonius & Dio ſcribunt, & Latini, ſi ſex annis militaſſent, lege Viſellia perducebantur ad ciuitatem Romanã, auctore *Vlp. tit. de Latinis.* Cæterum de criminibus, quæ grauiorem animaduerſionem deſiderant, præf. vigilum cognoſcit quidem, ſed non pronunciat, reos, ſi liberi homines fuerint, remittit ad præf. vrbi *l. 3 § 1. l. vlt. D. eod. l. 1. hoc tit.* Caſſiodorus in formula præf. vigilum. *Si tibi leges fures punire minime præcipiunt, tamen eos indagandi licentiam contulerunt.* Et ita legatus proconſulis reos puniendos remittit ad proconſulem, *l. 1. ſ. de off. proc.* Et ſimiliter præfectus annonæ cognoſcit quidem de crimine fraudatæ annonæ publicæ, ſed non etiam pronunciat, verum remittit reos, vt opinor, ad præf. vrbi, vti eos vel condemnet, vel abſoluat, niſi ſpecialiter præf. annonæ datum ſit ius gladij, eſt enim vterq; præf. ſub diſpoſitione præf. vrbi. Equites Romani petentes veniam ætatis, mores ſuos probant præfecto vigilum, *l. 1. C. Th. de his qui ven. ætat.* quia & ipſe præf. vigilum creabatur ex equeſtri ordine, auctore Dione, ex Senatorio ordine ſecundum *Nou. 13.* vt non male Tribonianus hoc tit. eum adiunxerit ſenatoriis dignitatibus, poſtremum tamen & prælato præf. annonæ.

XLIII. Enarratio.

PRæfectus vigilum] Vetus inſcriptio. Cledonius in arte, *Præfectus vigilibus bene dicitur, quia hic participium eſt præfectus, non nomen: præponitur enim diſciplinæ nocturnæ.* Diuus Auguſtinus in libro de Grammatica: *Sane ſunt nomina ſub duplici enunciatione, vt tribunus militum, præfectus vrbis, præfectus fundis, præfectus annonæ, præfectus vigilibus.*

Porro cuſtos hic eſt noct.] Caſſiodor. var. 7. *Cuſtos Romanæ ciuitatis diceris.* Et mox: *Eris ſecuritas ſoporantium, munitio domorum, tutela clauſtrorum, diſcuſſor obſcurus, arbiter ſilentioſus.* Apuleius Metam. 3. *Sum namque nocturnæ cuſtodiæ præfectus.*

Incendiar. & fur. indag.] *L. 3 §. 1. D. eod.*

Et eleganter Caſſiod.] In d. formula 7.

Prætor. plebis] *πραίτωρ τῶν δήμων* Theophylactus Simocatta hiſt. M. lib. 6. 10. Meminit Ioannes Cantacuz. lib. 4.

Vigiles milites ſunt] *ὁ στρατὸς τῶν νυκτοφυλάκων*, Appian. 5. de bell. ciu.

Meritóque dix. Caſſ.] Libro 7. 8.

Vt Strabo] Lib. 5.

Et Suetonius] Auguſti cap. 25.

Et Dio] Libro 55.

Caſſiodor. in form. pr. vig.] d. form. 7.

Niſi ſpec. præf. ann. dat. ſit ius glad.] Vetus inſcr. PRÆFECTVS ANNONÆ VRBIS SACRÆ CVM IVRE GLADII.

Auctore Dione] d. libro 55.

XLIV. *De officio ciuilium Iudicum.*

POſt ſpeciales titulos ſingulorum magiſtratuum dantur generales, & quia magiſtratuum, ſiue Iudicum vna diuiſio hæc eſt, alios eſſe ciuiles, alios militares, quid ſit proprium ciuilium hoc titulo declaratur, quid proprium militarium titulo ſequenti, quid commune omnium tit. 48. Ciuiles ſunt, quibus inter priuatos, vel inter militem actorem & priuatum reum iuriſdictio eſt, veluti præf. vrbi, prætor & cæteri, de quibus hoc tantum in hoc titulo conſtitutum inuenitur, vt benigne audiant allegationes eorum, qui ſe aſſerunt eſſe immunes a publicis functionibus, allegationem immunitatis ſuſpendere exactionem tributorum, *l. 2.* Vt honorati, principales nimirum ciuitatum, qui perfuncti ſunt omnibus muneribus ciuilibus, & cæteri omnes, qui honorariam adepti ſunt dignitatem ciuilem, vel militarem, *l. 1. J. de hon. vet.* vel qui conſulatum, aut aliam dignitatem adminiſtrauerunt, vt in Nou. Valentiniani *de hono. & qui in gr. præf.* quibus ius eſt conſidendi in ſecretariis iudicum, *l. vlt. J. diu. iud.* cum iudice non ſedent interim dum eorum lis agitur, conteſtatur, & diſceptatur, *l. 1. hoc titulo.*

XLIV. Enarratio.

QVi perfuncti ſunt omnibus hon.] Paſſim legimus in veteribus inſcript. Honores omnes adeptus, omnibus honoribus in Republica ſua functus, omnibus perfunctus honoribus. Illi dicuntur honorati, vel qui honorem gerunt. Vide Sirmondum ad Sidon. & Salmaſ. ad hiſt. Aug. ſcriptores.

Cum iudice non ſedent] Theodorus Hermopolites: *τοῦτο δὲ πρὸς τιμὴν τῶν ἀρχόντων ἐπινόηται, καὶ πρὸς τὸ ἔχειν φόβον τοὺς δικαζομένους, καὶ μὴ καταφρονεῖν τῶν ἀρχόντων δικαστῶν: Hoc autem ad honorem magiſtratuum inuentum eſt, vt hi quorum lis agitur, timeant, & magiſtratus qui iudicaturi ſunt, non contemnant.*

L. 1. h. t.] In qua libri quidam habent, *vel fata pandantur.* Alij, *facta pandantur*, vt liber Iuliani Brodæi.

XLV. *De officio militarium Iudicum.*

MIlitares iudices ſunt, quibus non inter priuatos, aut inter militem & priuatum reum, *l. 2. hoc titulo*, ſed inter milites, aut inter priuatum actorem & militem reum iuriſdictio eſt, veluti Comites, & magiſtri equitum & peditum viri illuſtres, *l. pen. J. de iuriſd. omn. iud.* & viri ſpectabiles, duces, aut comites rei militaris. Ciuiles iudices habent etiam ſuos milites, ſuam militarem manum. i. lictores & apparitores, ſed horum officio in cauſis priuatorum milites iudicum militarium fungi non poſſunt, nec ſe eorum actibus immiſcere.

XLV. Enarratio.

VEloti Comites] Hi ſunt Comites maiores & ſuperiores.

Viri ſpectabiles Duces] *l. 3. tit. ſeq.*

Duces] Theodorus Hermopolites lib. 9. tit. 1. *τὸ παλαιὸν εἰς ἕκαστον θέμα ἀπεστέλλοντο δύο ἄρχοντες, ὁ στρατηλάτης ἤτοι ὁ δούξ· καὶ ἕτερος κριτής· καὶ ὁ μὲν δοὺξ ὢν ἄρχων τῶν στρατιωτῶν καὶ κρίνων αὐτοὺς περὶ στρατιωτικῶν πραγμάτων, ὁ τῶν ἰδιωτικῶν ἐπεσκόπει.*

Comites rei militaris] Comites militares: non enim differunt. Notitia Imp. Rom. Sect. 18. & 19. Syneſius in epiſtola 143. *περὶ τοῦ Κόμητος ἐπέσκηψας δι' Οὐρσικίνου. λέγω δὲ τοῦ νῦν ἄρχοντος ἀρχὴν τῶν ἐν τῇ πατρίδι στρατιωτῶν. De Comite per Vrſicinum ſcripſeras: eum autem intelligo, qui militum in patria præfecturam eſt ſortitus.* Hi ſunt comites maiores & ſuperiores.

Ciuiles iudices] Hi opponuntur militaribus.

Suam militarem manum] *L. 68. D. de rei vindic. διὰ στρατιωτῶν*, Græci ibid.

Lictores appar.] Executores, viatores, *ὀφφικιαλίους.*

A

XLVI. *De officio tribuni & comitis rei militaris.*

EX militaribus iudicibus inferioribus, & minoris laterculi ſunt Tribuni & Comites rei militaris viri clariſſimi, *l. 1. ℥. de off. quæſt.* tribuni ſcilicet minores cohortium, ſeu numerorum, & præfecti & præpoſiti caſtrorum honorati comitiua dignitate, de quorum officio deſideratur Græca Conſtitutio in hoc titulo. Superiores, magiſtri ſcilicet & duces ſunt illuſtres vel ſpectabiles, & emittuntur ex maiori laterculo.

Tribuni] Tribuni militares. Tribuni cohortium dicebantur minores: Tribuni legionum, maiores. B Vide Vegetium lib. 7. cap. 7.

Et Comites] Menologium in Maio, v. 24. *ὧν οἱ μὲν ἦσαν κόμητες, οἱ δὲ τριβοῦνοι, οἱ δὲ πριμικήριοι.*

Cohortium] Iuuenalis Sat. 1.

---curam ſperare cohortis.

Vetus Scholiaſtes: *Militum tribunatum.*

Præfecti] Præfectus caſtr. caſtris præerat, Vegetius lib. 2. cap. 10.

Præpoſiti caſtr.] *L. Duces, hoc tit.*

Honor. comit. dign.] Comitiua dignitas accedebat omnibus fere dignitatibus honoris cauſa.

Magiſtri ſcilicet] Magiſtri ſunt illuſtres, Duces ſpectabiles, *leg. 3. h. tit.* vt dictum ſupra titulo proximo.

XLVI. Enarratio.

EX maiori laterc.] De maiori & minori laterculo vide ℥. tit. 30.

XLVII. *Ne comitibus rei militaris, vel tribunis lauacra præſtentur.*

ETiam illud additur de tribunis & Comitibus rei militaris inferioribus. i. clariſſimis (legendum enim eſt in *l. 1. huius tituli*, aliorumve minorum comitum, in *l. 2. Cod. Theod. eodem* inferiorum) ne à prouincialibus, qui eos hoſpitio excipiunt, exigant etiam priuata balnea. hoc enim licere illuſtribus ſolis comitibus & magiſtris vtriuſque militiæ, *l. 6 ℥. de* D *metatis.*

XLVII. Enarratio.

ALiorumve minorum com.] In vet. Cod. Iuliani Brodæi, legitur vt vulgo.

Priuata balnea] Tollitur infauſta hoſpitalitatis præbitio, vt ſi ab hoſpitibus petantur ſcorta, vel vt Gręci interpretantur, ſi id petatur, vt hoſpites ſtrigillent equos, vel portent *σάβανα*. Cuiac. ad *l. 6. C. de metatis.* Adde. Ierocles artis veterinariæ libro 2. cap. 98. *λοῦε τὸν ἵππον, καὶ ἀπόμασσε σαβάνοις.* Theomneſtus ibidem: *τῇ δὲ ἐπιούσῃ λοῦε τὸν ἵππον καὶ ἀπόμασσε σαβάνοις. abſterge ſabanis.* Vegetius artis Veterin. libro 3. cap. 47. Poſt ſabanis validioribus abſtergetur. E

Priuata balnea] Tollitur & balnei petitio. In C. Theodoſ. ita erat ſcriptum: *Nec priuatum quiſquam à Domino adituum poſtulet.* Priuatum Tribonianus interpretatus eſt balneum. quę vox non dubito quin aliis in auctoribus eodem ſenſu reperiri poſſit. Cuiac. ad *d. l. 6.* Adde. Prochorus de rebus geſtis S. Ioannis Euangeliſtę: *ἐν δὲ τῷ πριβάτῳ ἑνὸς μετὰ τὸ ἰδεῖν ἡμᾶς ἐκ τῆς ὁδοῦ εἰσελθεῖν ἐν τῷ πριβάτῳ λουσάμενοι.* Profert hunc locum Ioannes Meurſius in Gloſſario Gręcobarbaro.

XLVIII. *De officio diuerſorum Iudicum.*

HIc titulus eſt communis omnium iudicum ciuilium & militarium, ne ob publica tributa vllius iudicis auctoritate matresfamil. domo extrahantur in forum, & quod de viduis additur in *l. 2. Cod. Theod. eod.* ne è patria ſua trahantur in ſacrum comitatum relatum à Triboniano proprio titulo, *Quan. imp. int. vid. &c. & l. 3 Theod. eod. tit.* vt prouinciales prętorium iudicibus non componant, ornent, inſtruant: Sed vt ipſi ſibi iudices id componant ſi velint, & vt contenti ſint annonis & cellariis, quę accipiunt ex horreis publicis, nec quidquam pręterea exigant à B prouincialibus, vt *l. 32. Cod. Theod. de erog. mil. ann.* Communia hęc ſunt pręcepta omnium iudicum, necnon etiam quod habet *l. 2. huius tituli.* Conſtitutio Græca, quæ ſpecialiter de Comite rei priuatæ loquitur, & generaliter de omnibus iudicibus vrbanis & prouincialibus, à me reſtituta in *l. 2. de delat.* Et quod *l. 3* ne iudices confundant inuicem dignitatum gradus, puta ne minor iudex maiorem in relationum ſuarum ſubſcriptionibus quaſi parem, fratrem audeat nominare, & *l. vlt.* vt honoratis non negetur conſeſſus in ſecretariis iudicum.

XLVIII. Enarratio.

C PRætorium iud.] Prætorium ſiue auditorium iudicum. D. Chryſoſtomus in Ioannem Homilia 83. in illud cap. 18. 28. *καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν: Et ipſi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur. καίτοι ποῖος μολυσμός, ἐπὶ μὲν θάνατον δικαστήριον εἰσελθεῖν, ἔνθα δίκην οἱ ἀδικοῦντες διδόασιν; Et quænam quæſo contaminatio, ingredi auditorium iudicum, vbi iniqui pœnas darent?* Iiſdem verbis vtitur Ammonius in d. cap. 18. apud Auctorem Catenæ in S. Ioannem.

Et cellariis] Gloſſæ: *κελλάριον, penum in l. 15. D. de vſu & habitat.* verba illa, *ex penu*, Baſilica ſic vertunt, *ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀγρῷ γινομένων κελλαρικῶν. ex rebus penuariis ſiue cellariis.*

„ Lex 2. huius tituli] Quia cauetur ne quemquam
„ admittant deferentem alium quendam theſaurum
D „ inueniſſe: vt tamen eum admittant, qui rem vel he-
„ reditatem ad fiſcum pertinentem ab alio detineri
„ nuntiet, dato fideiuſſore ad ſummam quinque li-
„ brarum auri, quo caueat ſe rem executurum, &
„ probaturum, Cuiacius ad *l. 7. ℥. de delator.* quæ ſumpta ſunt ex his Theodori Hermopolitæ: *ὁ δὲ παλαιὸς νόμος [illegible]*

Subſcriptionibus] Sic legitur in Codice Brodæi.

Fratrem audeat nominare] Baſilica. *καὶ μηδὲ ἐν ταῖς ἀναφορὰς τολμάτωσαν ἀδελφοὺς αὐτοὺς ἀποκαλεῖν: nec in ſuis ad eos relationibus fratres eos audeant nominare.*

E A Secretariis iudicum] Vide ℥. tit. 51.

XLIX. *Vt omnes iudices tam ciuiles, quàm militares poſt adminiſtrationem depoſitam 50. dies in ciuitatibus, vel certis locis permaneant.*

ESt etiam hoc commune omnium iudicum prouincialium ex Conſtitutione Zenonis, vt perfuncti adminiſtratione, poſtquam ſucceſſorem accepe-

runt, clariſſimi in Metropoli prouinciæ quam adminiſtrauerunt, ſpectabiles in maioribus, potioribuſque ciuitatibus adminiſtratæ diœceſeos (de illuſtribus nihil exprimitur, quia aulicæ ſunt poteſtates) dies 50. permaneant, & in publico faciant ſui copiam, vt volent cuilibet ſit cum eis ciuiliter aut criminaliter experiundi poteſtas de furtis aut criminibus. de furtis lege Iulia repetundarum. de aliis criminibus veluti peculiaribus aut manubiis, id eſt, deprædationibus & concuſſionibus aliis legibus, vel SC. vt *l. vlt. ¶. de mo. mu.* quam rem Zeno vult definiri intra 20. dies: & interim iuratoriæ cautioni committi, qua adfirmet ſe in iudicio permanſurum vſque ad terminum litis. Confirmatur hæc præſcriptio 50. dierum Iuſtiniani *Nou. 8. 95. 128. 161.* & ex *Nou. quidem 8.* intelligitur in hac Conſtitutione Zenonis proculdubio eſſe legendum, nec vllam ante præfinitum tempus de prouincia diſcedendi excuſationem ei tribuat, vel diuina reuocatoria, vel codicilli &c. Quod autem quidam, ſcribunt idem fuiſſe cautum lege Iulia repetundarum prolata Ciceronis auctoritate falſum eſt. Nam quod Cicero ſcribit 2. & 5. epiſt. lege Iulia cautum, ne rectores prouinciarum ex prouincia decederent, antequam rationes pecuniæ publicæ in prouincia confectas & conſolidatas depoſuiſſent, non eſt de excipiendis actionibus omnium, qui eos de furto, vel aliis criminibus compellare voluerint, & magis pertinet ad l. Iuliam reſiduorum, vt *l. ſacrilegi §. vlt. D. ad l. Iul. pecul.* quàm ad l. Iuliam repetundarum. Porro Conſtitutio Zenonis locum habet, non tantum in iudicibus, ſed etiam in adſeſſoribus, domeſticis & cancellariis iudicum, *l. 3. l. 8. ¶. de adſeſſ.* & vel in manipulariis, qui infimus eſt militiæ gradus militarium iudicum & miniſtris, *l. 1. ¶. ad Iul. rep.* Ex *Nou. Theodoſii & Valentiniani de trib. fiſc.* erant præſcripti tres menſes, quos ante non liceret iudicibus prouincia decedere, & forſitan in *l. vlt. C. Theod. de adſeſſ.* legendum eſt, per continuos tres menſes, non per continuum triennium, & in eadem *Nou.* eleganter hæc quoque harum Conſtitutionum redditur cauſa, vt coram poſiti bene actæ rei fruantur laudibus, aut certe ſi direptionis alicuius conſcij docebuntur, diſceſſus celeritate ſe non ſubtrahant.

XLIX. Enarratio.

VT volenti cuilibet] Ex militaribus ſunt Comites. ergo huic conſtitutioni conuenienter Caſſiodorus in formula Comitiuæ prouinciæ, quæ. 1. eſt lib. 7. *Nec quicquam præſumas facere, niſi quod priuatis poſſis legibus vindicare &c.* Pet. Faber.

Id eſt, deprædationibus] Vide A. Gellium 13. 13. ad finem.

Proculdubio eſſe leg.] In vetuſto Brodæi legitur vt vulgo.

L. *De officio eius qui vicem alicuius iudicis obtinet.*

ET hic quoque titulus de quocumque iudice accipiendus eſt, ſiue de eo, cuiuſcumque iudicis vicem obtinet: Is vero non eſt vicarius, non legatus, non is cui præſes mandat iuriſdictionem ſuam, ſed is qui, vt eſt ſcriptum *l. 1. D. de tut. & cur. dat.* moderamen prouinciæ temporis cauſa obtinet, præſide ſcilicet defuncto, vel quia ei prouincia ad tempus regenda commiſſa eſt. atque ita nonnunquam procurator Cæſaris vice præſidis fungebatur, *l. 1. inf. de ped. iud. l. 2. inf. de pœn. l. 3. inf. vbi cau. fiſc.* vt Pontius Pilatus procurator Cæſaris erat in Syria vice præſi-

A dis, vel etiam quæſtor ille olim qui cum proconſule, aut proprætore in prouinciam mittebatur pecuniæ publicæ cauſa. Porro ei qui vicem alicuius iudicis obtinet permiſſa ſunt eadem quæ iudici, cuius locum tuetur, quod ei leges ſpecialiter dederunt, & eſt apud eum legis actio, perinde atque eſſet apud iudicem ipſum *l. 2. hoc tit.* quæ tamen omnia legatum proconſulis, vel eum cui præſes mandauit iuriſdictionem, conſtat non habere.

L. Enarratio.

IS vero non eſt vicarius] Vide ad tit. 38. ſup.

Non legatus, non is cui præſes, &c.] Hi vicariam

B operam præſtant.

Vt Pontius Pilatus procur. Cæſ.] Cornelius Tacit. Annal. 15. *Auctor nominis eius Chriſtus, qui Tiberio imperante per procuratorem Pontium Pilatum ſupplicio affectus erat.* Sanctus Cyprianus de idolorum vanit. *Pontio Pilato, qui tunc ex parte Romana Syriam procurabat.* Iuſtinus in dialogo ad Tryphonem: Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τοῦ γενομένου ἐπιτρόπου τῆς Ἰουδαίας ὑπηρετήσαντος. Gallicus interpres non recte vertit, *Procureur pour lors & Preſident en Iudée.* Ioſephus belli Iud. 2. 14. πεμφθεὶς δὲ εἰς Ἰουδαίαν ἐπίτροπος ὑπὸ Τιβερίου Πιλάτος. Ruffinus vertit: *Miſſus à Tiberio in Iudæam Pilatus, cum curandam accepiſſet regionem.* vt apud Tacitum, *Achaiam curabat.* Annali v. & Ann.

C vi. *Aſiam curauerat.* Neſcio an Rufinus ſcripſerit, *procurandam*: ἐπίτροπος enim eſt procurator. Gloſſæ: ἐπίτροπος, *procurator.* Nihil temere mutandum. vide ſup. ad tit. 38. Atqui Diuus Hieronymus comment. in Matthæum capite 27. Pilatum præſidem vocat. Iuuencus presbyter hiſt. Euangel. libro 4. *Conſuluit Præſes populum.* Sanctus etiam Hilarius Præſidem vocat, enarrat. in Pſalm. 2. & Leo 1. in ſerm. 3. de paſſ. D. & ſerm. vi. & alibi. Maximus Taurinenſis homilia 1. de accuſato & iud. D. apud Pilatum præſidem, quia Lucæ 3. legitur, ἡγεμονεύοντος.

Vbi tamen vetus interpres vertit: *procuratore*] Hinc ἡγεμονία Ποντίου Πιλάτου. S. Ignatius in epiſtola ad Magneſ. *præſidatus Pontij Pilati*: Sic enim rectius verteris, quam cum veteri interprete, Ducatus P. P. &

D Pilatus ipſe τῆς Ἰουδαίας ἡγεμών dicitur à Georgio Syncello in Chronographia, *præſes Iudææ* Anaſtaſio bibliothec. & Theophani & Theophylacto in Matth. cap. Reſpondet Cuiacius Obſeruat. 19. 13. & in Notis Mercatoris 1. 27. Præſidis nomen generale eſſe, quo continentur omnes prouincias regentes. Ergo & procuratores Cæſaris, qui vice præſidis funguntur.

Quæſtor ille olim] Aſconius Pedianus in diuinationem: *Hæc erat prima Senatoris adminiſtratio, Quæſtorem fieri, & in Prouincia curam gerere pecuniæ publicæ in vſus diuerſos erogandæ.*

Proprætore] Salluſtius in Catilinario: Piſo in citeriorem Hiſpaniam, Quæſtor proprætore miſſus eſt.

E Fuluius Vrſinus ibi adfert veterem hanc inſcriptionem: CN. CALPVRNIVS CN. F. PISO QVÆSTOR. PROPR. EX. S. C. PROVINCIAM HISPANIAM CITERIOREM OBTINVIT.

Leges ſpecialiter ded.] Vide Cuiacium ad Nouel. 8 ad finem.

Conſtat non hab.] Hoc ita niſi cum legato mandata eſt iuriſdictio, vt ſcripſi pluribus ad ipſum Cuiacium cap. 19. lib. 15. Obſeruat. P. Faber.

LI. *De adſeſſoribus domeſticis, & Cancellariis iudicum.*

V. tit. 20. lib. 1. ff.

Est hic quoque titulus eſt de adſeſſoribus quotumcumque iudicum. Adſeſſores ſunt Iuriſprudentes, qui conſilia iuuant iudicum, vel qui conſiliis ſuis iudices adiuuant, *l. 7. hoc tit. l. 1. C. tit. de Com. qui ill. ag. a ſ.* Macarius Homilia 15. τοῖς ἔχουσι τὴν ἀρχήν, λαμβάνουσιν ὁ συνόντων συνέδρων. non ſunt iudices: nam nec libellis ſubſcribere poſſunt, *l. 1. hoc titulo*, nec cauſas audire, & iudicare, abſente magiſtratu, *l. 15. & l. pen. hoc tit.* quarum vna eſt Zenonis, altera Iuſtiniani, vtraque eiuſdem ſententiæ, & his paucisſimis verbis perſtricta in Baſilicis: Μηδέποτε χωρὶς τῶν ἀρχόντων οἱ σύμπονοι δικαζέτωσαν, τὰ ἐκείνων πληροῦντες ὀνόματα. Habentur in iudicum partem, vt Caſſiodorus ait XI. & Impp. *l. omnes, Cod. Theod. de his quæ adm. trad. ſunt. quidem vniuſcuiuſque iudicis portio videtur adſeſſor.* Et chartis iudicum ſigna ſua imponunt, *l. vlt. hoc titulo*, qua ex re & Comites dicuntur, & participes, Comites ſcilicet ſedendi, vt Cicero loquitur, & participes conſiliorum, aut participes conſiliarij, & quaſi pars Iudicum, vel ſimpliciter conſiliarij & conſiliatores, vt βουληφόρον ἄνδρα. Fulgentius interpretatur, conſiliatorem virum, & inde adſeſſum pro conſilio, illo verſu Propertij, *Turpior adſeſſu non erit illa meo*: & adſeſſorium in Pandectis liber, quo quæ ad ea conſilia, iudiciáque pertinent, explicantur. Dici Iuriſprudentes, *vt l. 1. hoc titulo, l. 1. D. eod.* nam ab eis Iuriſprudentia exigitur, quæ non exigitur in magiſtratu, cui adſident. Cicero pro Plancio: *P. Rom. magiſtratuum virtute & innocentia contentus eſt: quotus enim quiſque diſertus, quotus quiſque iuris peritus eſt?* Denique imprudentia imputatur adſeſſori non magiſtratui, *l. 2. D. quod quis ſaue tur.* Cancellarij autem ſunt, qui iudicibus ſunt à ſecretis, milites electi ad ſecreta iudicum periculo, primatum officij ex eodem officio, *l. 6. hoc titulo*, vt in Baſil. ἀπὸ τῆς τάξεως ὄντων [illegible] ne quis ea verba, ex eodem officio, temere, et amſi non habeantur in C. Th. tollenda putet, ſic dicti, quod ſcribendis & expediendis epiſtolis, iuſſionibus, edictis, relationibus, reſponſis, ſententiis iudicum operam darent loco quodam proximo conſiſtorio vel ſecretario iudicum, clauſo reticulis ſiue cancellis, vt fit hodie etiam in curiis. quod ex Caſſiodoro compertiſſimum eſt. & per hos etiam ad iudices admiſſionem fieri Agathias ſcribit 1. hiſtor. hoc addito de eorum appellatione, τούτους οὕτω ῥωμαϊστὶ ἐκ τῶν κιγκλίδων ὀνομάζειν καὶ τὴν ταύτης ἐπωνυμίας. Qui ſunt à ſecretis principum, tribuni & notarij dicuntur. Qui à ſecretis iudicum, Cancellarij. Domeſticos iudicum, de quibus & *l. 1. inf. ad leg. Iul. rep.* quoniam lego arceri à publicis actibus neceſſitatibuſque, *l. 4. h. tit.* puto nomen commune habere cum domeſticis protectoribus principum, eandemque ſuſtinere militiam, & creari ex officio iudicum periculo primatum, *l. 1. 8.* & annonas de publico ferre, vt Caſſiodorus docet 9. Var. ſicut adſeſſores & Cancellarios, vt tit. ſequenti.

LI. Enarratio.

De adſeſſoribus quor. iud.] Tertullianus ad Scapulam: *Ante profeſſus inter aduocatos & adſeſſores.*

Adſeſſores ſunt Iuriſpr.] Diuus Auguſtinus Confeſſ. 8. 6. *Alipius otioſus ab opere Iuriſperitorum poſt adſeſſionem tertiam &c.* Adſeſſores ea quæ iuris ſunt, τὰ ἐκ τῶν νόμων, magiſtratibus explicabant, *Nouel. 82. in princ.*

Qui conſ. iuuant iud.] δικάζουσιν σύμμαχοι. Libanius de vita ſua. Gregorius Thaumaturgus in orat. Panegyr. in Origenem ὁ τότε ἄρχων τῶν [illegible] [illegible] ἀκόντα μόνον [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ἀρχόντων [illegible] νομικὸς [illegible], καὶ ἔστιν ἴσως [illegible]. Iidem dicti σύμπονοι. Gloſſæ: *aſſeſſor*, σύνεδρος, σύμπονος & σύνεδροι τε καὶ σύμβουλοι, Heliodorus Æthiop. x. quæ duo ſæpiſſime coniunguntur, vt apud Zoſimum v. & quem Sybilla σύμβουλον vocat, Lactantius *conſiliatorem*
B interpretatur, libro IV. cap. VI. & XI. πάρεδροι Dio libro 53. Nou. 60. cap. 11. Gloſſæ: πάρεδρος, *adſeſſor.* Vlpianus in Midianam: παρέδρους γὰρ ἐδίδοντο τοῖς νεωτέροις, οἱ νῦν καλούμενοι συγκάθεδροι. l. ὁ μόνος, D. de excuſat. vide Harmenop. IV. tit. 11. §. 11. Gloſſæ: συγκάθεδρος, *adſeſſor*, conſeſſor Anaſtaſio in hiſt. Eccleſiaſt. vide quæ ibi diximus. & Cuiacium ad Nouell. 119.

Nec cauſas audire] Nec iudices ſine adſeſſoribus. Achilles Tatius Clitoph. & Leuc. 8. σὺ μὲν γὰρ συμβούλους ἔχεις, καὶ οὐδὲν αὐτῷ τούτων ἔξεστί σοι. *Tu adſeſſores habes, ſine quibus nihil tibi decernere licet.*

Vt Caſſiodorus ait] Libro XI. 4.

Comes] vide Cui. obſ. 7. 21. & 12. 2[illegible].

C Comites ſedendi] Vt apud Homerum Il. IV. οἱ δὲ θεοὶ πὰρ Ζηνὶ καθήμενοι ἠγορόωντο: *Dij autem apud Iouem conſedentes conſultabant.* Sic Latinus interpres Irenæi de hæreſibus lib. II. c. 11. Libanius in Lucianum: ἕδρας μετέχοντες τούτῳ· *eiuſdem ſedis participes.*

Vt Cicero loquitur] Epiſt. ad Attic. v. 11. edit. Aldi anni 1544. videſis editionem Sebaſtiani Corradi, quæ prodiit ann. 1549. & Sim. Boſium, Sigon. & Victorium.

Participes conſiliorum] *l. hoc tit.* σύνεδροι καὶ κοινωνοὶ τῆς ἐν δικαστηρίῳ γνώμης, Philoſtratus in Apollonio v. 13. *Conſiliorum ſocij*, Pacuuius apud Ciceronem in Orat.

Aut participes conſiliarii] *l. vn. inf. ſi rect. prou.* v. S. Gregorii Nazianz. epiſt. 48. ad Aſterium, &
D 175. ad Olympium.

Vel ſimpliciter conſiliarij] *L. 3. 10. 11. pen. & vlt. h. t. l. penult. D. de offic. adſeſſ.* Ammianus 25. *Phoſphorio amiſſo conſiliario.*

Conſiliatores] Plin. 4. ep. 17. *Conſiliator & rector.* Apuleius I. Metam. *Bonus conſiliator Ariſtomenes.* Facundus Hermian. libro 4. *Conſiliatoribus igitur vobis in his quæ incurrunt vtor.* Vtitur Auſon. in Conſul. Gloſſæ: γνωμοδότης, *conſiliarius, conſiliator, ſuaſor.* Lactantius lib. II. 8. *Eo conſiliatore vſus eſt.*

Fulgent.] Mythologiæ 3. cap. 1.

Propertij] Elegia 12. libri 4.

Adſeſſorium] *L. 12. D. de pact. l. 5. §. hac lege, D. de minor.*

E Quæ non exigitur in magiſt.] Vide lib. 13. Obſ. cap. vlt. Ioſephus 2. contra Apion. οὐ τοὺς μεγίστας καὶ πρεσβυτάτας ἀρχὰς διοικοῦντες ὁμολογοῦσι τὴν ἄγνοιαν· ἐπιστάτας γὰρ παρακαθίστανται τῶν πραγμάτων οἰκονομίας, τοὺς ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν νόμων ἐπαγγελλομένους. *Sed etiam viri in maximis dignitatibus conſtituti profitentur inſcitiam ſuam: iis enim qui ſe legum peritiam habere pollicentur adſeſſoribus vtuntur in rebus gerendis.*

Vt in Baſilic.] Euſebius hiſt. eccl. 7. 30. ἄπερ ὅσοι οἱ τῷ κόσμῳ ἄρχοντες ἔχουσί τι καὶ ὀνομάζειν. Libro 6. tit. 1. cap. 17.

Secretario iudicum] σεκρέτῳ τῶν δικαστηρίων in Cod. Can. Eccleſiæ Africanæ cap. 97. D. Auguſtinus Soliloq. cap. 26. *In libro tuo ſcripta de me in ſecreto conſiſtorij tui.* Vide Gloſſarium noſtrum ad Cedr.

Siue cancellis] M. Tullius pro Sextio : *Tantus in foro cancellis plauſus excitatus.* Græci κιγκλίδας vocabant. Sanctus Baſilius Seleuciæ de vita S. Teclæ lib. 1. τέως ᾗ ἄν διηστηκὼς κιγκλίδος παρελθεῖν, ἢ ἐπὶ βῆμα τῆ βήματος, τοιοῦ δὲ ἀπορρήξατο λόγον. Etymologicum : δρύφακτοι, αἱ τῶν δικαστηρίων θύραι, ἤγουν τὰ κάγκελλα.

Quod ex Caſſiodoro] Libro xι. 6.

ιx variar.] 13.

Tribuni & notarii] Hi acta in Conſiſtorio Principis excipiebant. Sidonius in Carmine 23. *Et iam te aula tulit, priuſque Princeps inter conſpicuos ſtatim locauit, Conſiſtoria quos habent, Tribunos.* Vide obſeruata ad Ammianum.

Domeſticos iudicum] De his vide ad Ammianum Notata.

LII. *De annonis & capitu adminiſtrantium, vel adſeſſorum, aliorumve publicas ſolicitudines gerentium, vel eorum qui aliquam conſecuti ſunt dignitatem.*

HIs omnibus iudicibus de quibus actum eſt titulis ſuperioribus, & adſeſſoribus domeſticis, Cancellariis eorum, & aliis omnibus quibus curatio, officium cui miniſteriúmve publicum aliquod iniungitur, vt Comiti Commerciorum, curæ eſt, ne Commercia illicita exerceantur, cuique ſoli à barbaris comparandi ſerici in vſum principis ius poteſtaſque eſt, & ſine quo barbaris vitra fines conſtitutis negotiari non licet, & magiſtro liueæ veſtis, magiſtro æris, Comiti auri & rationali vtriuſque ærarij, ac ſimilibus omnibus de publico præbentur ſalaria, i. annonæ & capita, & adſeſſoribus ea Alexandrũ inſtituiſſe, Lampridius ſcribit, & confirmat *l. 4. D. de off. adſeſſ.* Annonæ ſunt veluti panis, vinum, oleum, liquamen, laridum, &c. quibus vitam toleramus. Capita ſunt pabula equorum, mulorum, camelorum, quibus vehimus nos, aut ſarcinas impedimentaque noſtra. Ammianus Marcellinus 22. *pabula iumentorum, quæ vulgo dictitant capita.* Heſychius. κάπιτον, τροφὴ ἀλόγων. Igitur in *l. 2. inf. de cur. pub. & l. 9. inf. de su. fiſc.* alimenta pecorum, vel pabula ſunt capita, ſumptus familiæ, annonæ. Dicitur ſingulari numero capitum, vt *l. 2 ℑ. de off. præf. præt. Afr. & Nou. Theod. de tribus fiſc* & Caſſiodori 7. *ad equos capitum definitum*, & patrio caſu, capitu, inflexione Græca. Porro ſolebant hæc præberi in ſpeciebus ipſis. Verum hac Conſtitutione rediguntur ad pretia definita in delegationibus, quæ eo nomine ſingulis officiis dantur. Delegationes quæ & delegatoriæ, ſunt notitiæ quæ ſingulis adminiſtratoribus & officiis delegantur, quibus annonæ eis debitæ taxantur, & capita, aut pretia eorum quæ ſumant ex tributis illius, vel illius prouinciæ, vel ex publicis horreis.

LII. Enarratio.

COmiti commerciorum] Notitia ſect. 10.

Cuique ſoli à barb.] *L. 4. & l. vlt. ℑ. de commerc. & mercat.*

Comiti auri] Notitia ſectione 42.

Rationali vtr. ær.] Sacrarum largitionum, & rerum priuatarum.

Lampridius ſcribit] In Alexandro.

Liquamen] Vide tit. 41. lib. 4.

Impedimentaque noſtra] Neceſſaria iter agentibus, ſarcinæ. Gloſſæ : *Sarcinæ*, σκεύη ὁδοιπορικά.

Ἀλόγων] Item, κάπιτα ἀλόγων τροφή.

Ἀλόγων] Magnum Etymologic. σημαίνει ᾗ τὸ χόρτον τῶν ἀλόγων τὸ ἀλευρόμενον, τὸ καπίστριον. vide Gloſſar. ad Cedr.

Delegationes] *Delegatio* apud Suidam exponitur, annonæ tranſuectio, & in veteri Gloſſario MS. δηλεγάτον, κατὰ Ῥωμαίους ὁ ἐκτεθεὶς τῷ στρατιώτῃ, ἢ ὁ σιτώνου μεταπομπή. Sed hæ Gloſſæ magis pertinent ad annonam militarem, & delegatores, qui expeditionis tempore prouident copiis militaribus : & ideo ceſſante bello, nullæ erant delegatorum partes. Iulius Pollux in Chronico : ἀλλὰ κατὰ πόλεμον κινούμενον δηλεγάτωρ ἐκπέμπεται ἐν τῇ πόλει. ἢ ὅτε παύσηται ὁ πόλεμος, ἀναφέρεται ἢ ὁ δηλεγάτωρ. Vide *Nouellam* 130. *capite.* 1.

Quæ & delegatoriæ] *L. miſſi 7 ℑ. de exaction. tributorum.*

LIII. *De contractibus iudicum, vel eorum qui ſunt circa eos, & inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne adminiſtrationis tempore proprias ædes ædificent ſine ſanctione pragmatica.*

VT ſuperior, ita hic titulus communis eſt iudicum omnium, & adſeſſorum, vel domeſticorum, quo Iuſtiniani Conſtitutione iudicea vrbani ſeparantur à prouincialibus, ita vt vrbani ex pragmatico principis emere, & proprias ædes ędificare poſſint, non etiam donationem accipere; quæ tamen ſi facta fuerit, poſt depoſitam adminiſtrationem confirmari poteſt, vel ratihabitione donatoris, vel ſilentio quinquennij. Prouinciales autem ne ex reſcripto quidem principis emere per ſe, vel per aliam perſonam quidquam poſſunt, pręter ea, quę victus cottidiani ſunt, nec domum ędificare, aut nauẽ, vt *l. auſertur §. quod à præſide, D. de iu. fiſ.* nec ducere vxorem, vt *l. qui in prouincia. l. præf. D. de rit. nupt.* ac multo minus donatum ſuſcipere: quo verbo etiã hereditatem ſignificari teſtamento extranei relictam conueniens eſt his, quæ de hac conſtitutione ex Theophane retulit Anaſtaſius bibliothecarius: & quę in eos forte collata fuerit donatio inter viuos, aut venditio, nec ratihabitione, nec ſilentio quinquennij confirmatur, nimirum abrogata *l. 5. & 6. Cod. Theod. de his quæ adm. vel off. pub. ger.* quę admittit pręſcriptionem quinquennij, & abrogata etiam *Nou. Valent. de conf. his quæ adm. vel pub. off. ger. diſt vel don* qua nos tamen in Gallia vtimur magis. Et ratio differentię inter vrbanos & prouinciales, quia maior eſt in prouinciis pręſidibus graſſandi copia, ſi ſua poteſtate abuti velint; idcirco durioribus legum vinculis coercentur, ac ſimiliter, vt diximus tit. 14. mittuntur in prouincias exteri & incogniti prouincialibus, in vrbe fere ciues aut incolæ magiſtratus capeſſunt. Qui ſunt circa eos, dixit, vt *l. 33. D. de rebus cred.* pro adſeſſoribus, vel domeſticis, & aliis officiis. & rurſus ſecundum hanc conſtitutionem Iuſtiniani quod excipitur in *l. non licet D. de contr. empt.* niſi ſpecialiter quibuſdam hoc conceſſum ſit, habet locum in vrbe tantum. & addenda alia exceptio ex *l. qui officij, D. eod.* niſi paterna à fiſco detrahantur. vt *l. miliſes, D. de re mil. & l. princeps. Cod. Theod. de his quæ adminiſtr. vel offic. publ. ger.* Videnda hac de re *Nou. Leonis* 84.

LIII. Enarratio.

COnſtit.] *l. vn. h. t.*

Ne ex reſcr.] Licet ſacri apices aliquid eorum permiſerint, *d. l. vn. l. excellentia 9. ℑ. de erogat. militar. ann.* Gloſſæ : σάκραι, apices.

Anaſtaſius bibliothecarius] In hiſtoria Eccleſiaſtica. *Faciens*, inquit, *ſingularem codicem, & vocans eum*

XXXIII. Enarratio. A

OPeſque fiſcales] Iulius Firmicus Matheſ. libro 3. cap. 6. *Fiſci præpoſitos, aut fiſci patronos.*

Comes eſt ſacrarum largit. κόμης τῶν θείων λαργιτιόνων. Cyrillus in epiſtola ad Theopemptum, quæ exſtat in Concilio Epheſino.

Comes δαψιλ. ὅπισ πρ.] Vide Scholiaſt. Baſil. quem adducimus tit. ſeq. Menander Protector in Excerptis de legationibus libro 11. πλησιάσαντα τῷ βασιλεῖ αἰτιωμένον προσοίσειν τεττάρων, οἳ γε ὑπὸ τῆς δαψιλείας τῇ Ῥωμαίων προσαγορεύονται φωνῇ λαργιτ. (lege λαργιτιῶνι) γὰρ οἱ Λατῖνοι τὸ δαψιλὲς ὀνομάζουσι.

Patrimonium princ.] Vetus epigramma in collectione Petri Pithoei :

Aulica quippe Comes rexit patrimonia clarus. B

Comes rerum priuat.] Corippus de Laudib. Iuſtini min. *Nec quæ ius ſunt* .. *n vocamus.* & Comitem igitur priuatorum. Zoſimus libro 4. τῷ τῶν βασιλικῶν ἐφεστῶτι ταμιείων φροντίδι & libro 5. ὁ τῶν ἰδίων τῷ βασιλεῖ ἀνηκόντων ταμιείων προβεβλημένος. Procopius in Arcana: ἐπιτροπος τῆς βασιλέως οὐσίας ἰδίας : *Procurator priuatæ principis ſubſtantiæ.* Vt in Veteri inſcriptione, ἐπιτρόπου πριβάτης. ſcilicet οὐσίας. *Procuratoris rei priuatæ.* κόμης τῶν θείων πριβάτων, in actione 1. Concilij Chalcedonenſis, κόμης πριβάτων, Sanctus Baſilius in epiſt. 415. & 423. Adde locum Theodoreti, quem adfert Cuiacius ad *l. 9.* ℐ. *de iu. fiſ.* Qui poſteriorum Imperatorum æuo λογοθέτης οἰκειακῶν. Gloſſæ Nomicæ: κόμης τῶν πριβάτων, ὁ νῦν λογοθέτης τῶν οἰκειακῶν. Georgius Pachimerius in hiſt. τῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ τῶν οἰκειακῶν. Codinus de offic. cap. 11. C

Quæ honeſtatur etiam largit. nom.] Gloſſæ Nomicæ: λαργιτιῶνες εἰσὶ δύο, τὰ ϕίσκα, καὶ τὰ πριβάτα.

Id eſt, tam fiſcalia] Vide Obſeru. 15, 30. Vide quæ diximus ad Theophilum, & adde hoc Agapeti: κοινὸς μὲν πάντων ἐστὶν ὁ βασιλεύς : *Imperator omnium quidem dominus eſt.* Quod quemadmodum intelligendum ſit, docent Notæ noſtræ in Theophilum.

Palatini largitionales &c.] Apparitores Comitum, de quibus Cuiac. ad tit. *Cod. de palat. ſacr. largit.* & ad *tit. de priuileg. eor. qui in ſacr. pal. milit. lib.* 12.

Obſequuntur] Vt in *l. 7. C. Th. eod priuatis largitionibus obſecundant.* D

XXXIV. *De officio comitis ſacri patrimonij.*

AT rurſus duplex eſt patrimonium, priuatum de quo ſuperior, & ſacrum, de quo hic titulus. atque ita ſeparatum legitur vnum ab altero in edicto Iuſtiniani *4. & 8.* & in formulis Caſſiodori. Quod attente obſeruandum eſt : alioquin prima ſpecie idem videretur eſſe Comes rerum priuatarum & Comes ſacri patrimonii. Sed duo plane ſunt diuerſi Comites. Et Comes rerum priuatarum, vt dixi, gubernat priuatam principis ſubſtantiam, per rationales, ſcilicet præpoſitos, procuratores, atque etiam Comites quoſdam ſpeciales. Comes patrimonii ſacri eſt veluti procurator penus, qui regias, vt Caſſiodorus ait VI. epulas ſollicita ordinatione diſponit, index aulici apparatus & epularum, cui vt idem ſignificat lib. 12. commiſſæ ſunt apothecæ vel entheccæ aulicæ, & putem cellario principis dicatorum prædiorum in Cappadocia prouentus quoque ad eum rediiſſe. Tres igitur erant principis οὐσίαι, quod & Græci interpretes notant, largitiones, priuatæ, patrimoniales. Et hic quidem titulus nullam habuit Latinam, Græcam habuit Conſtitutionem quæ deſideratur. E

XXXIV. Enarratio.

IN formulis Caſſiodor.] Lib. 6. 7. 8. & 9.

Per rationales] Notitia Imp. R. *ſub diſpoſitione Comitis rerum priuatarum, Rationales rerum priuatarum.* Lampridius in Alexandro Seuero : *Vbi aliquos voluiſſet, vel rectores prouinciis dare, vel præpoſitos facere, vel procuratores, id eſt, rationales, ordinare.* Hi ſuberant Comiti rei priuatæ, & rem priuatam principis in ſingulis prouinciis procurabant.

Comes patrimonii ſacri.] Comes patrimonii in Concilio Hiſpan. tit. de fiſco Barcinonenſi. Inſcriptio vetus : MODERANTI INLVSTREM SACRI PATRIMONII COMITIVAM.

Vt Caſſiodorus ait] d. epiſtola 8,

Vt idem ſign. lib. 12.] Epiſtola 9.

Apothecæ vel enth. aulicæ.] *Sacra annona præpoſitum* appellare videtur Firmicus Matheſ. 6. 3. De apotheca & entheca vide Iſidorum Originum 15. 5.

Græci interp. not.] τρεῖς ἦσαν τὸ παλαιὸν αἱ τοῦ βασιλέως οὐσίαι· λαργιτιῶνες, πριβάτα, καὶ πατριμωνιάλια, ad titulum 1. libri 7. Baſilic.

XXXV. *De officio proconſulis & legati.* *V. tit. 16. lib. 1. ff.*

POſt illuſtres dantur ſpectabiles, ex quibus primi ſunt proconſules, qui in prouincias certas, veluti Aſiam, Achaiam, Africam ſortitò mittuntur cum imperio conſulari, vt tam bella quàm ciuilia regant ex ordinatione Auguſti, vt Suetonius & Strabo ſcribunt, ſeparatas ab his quas ipſe ſibi recepit, adiuncto etiam legato vno ſi qui mittitur prætorios vir ſit, vel legatis tribus, ſi Conſularis, vt Dio ſcribit 53. datis à Senatu, vt in Gordianis Capitolini, & Probo Vopiſci, vel probatis à principe, quibus ſuam iuriſdictionem mandent, atque etiam criminum cognitionem extra ordinem, *l. ſolet, D. eod.* De proconſule eleganter Saluianus 7. *Quotidianus iudex & rector, quantum ad nomen quidem proconſul, ſed quantum ad potentiam conſul.* Male autem inter primam & ſecundam legem huius tituli quidam poſuere titulum nouum de officio Comitis ſacri palatii.

XXXV. Enarratio.

EX quibus ſunt Proconſules] *l. vn. ſup. vt omnes iudic. l. præcipimus 32.* ℐ. *de apochis publ. Nou. 7. in fi. Nou. 30. cap. 2.* Notitia ſect. 44. Collat. Carthag. cum Donatiſt. ipſo princ. D. Auguſtinus in epiſt. 159. *Ad virum clariſſimum atque ſpectabilem Proconſulem.*

Qui in prouincias] Qui in prouincias populi Rom. mittebantur, hi Proconſules dicti. Qui in Prouincias Cæſaris, Præſides aut procuratores. Plutarchus in Reip. gerendæ præceptis : ἀρχόμενος ἄρχεις ὑποτεταγμένης πόλεως ἀνθυπάτοις, ἐπιτρόποις Καίσαρος : *Imperas ſubditus vrbis præfectus, quæ Proconſulibus, aut procuratoribus Cæſaris eſt ſubiecta.* Strabo libro 17. in fine: Καὶ ταῖς μὲν τὰς Καίσαρος ἡγεμονίας καὶ διοικητὰς Καῖσαρ πέμπει. Quid ſi legamus ἡγεμόνας, vt Caſaubono ſuboluit, id eſt, *præſides & procuratores.*

Veluti Aſiam] Vetus inſcriptio.

Achaiam] Proconſul Achaiæ.

Quibus ſuam iuriſdictionem] Theodorus Hermopolites : πλὴν ἐπὶ μὲν τῶν χρηματικῶν ἐπιτρέπει αὐτοῖς, καὶ ἀποφάσεις ἐκφέρειν. ἐπὶ δὲ τῶν ἐγκληματικῶν, τὰ μὲν ἄλλα πάντα ἐξετάζειν, ἀπόφασιν δὲ μὴ διδόναι, ἀλλ᾽ ἀναφέρειν τὰ πεπραγμένα τῷ ἀνθυπάτῳ : *In ciuilibus quidem cauſis permittit eis*

Digitized by Google

etiam ſententiam ferre. In criminalibus autem, cætera quidem examinare eis permittitur, ſententiam autem ferre non poſſunt, ſed rem ad Proconſulem remittere debent.

XXXVI. *De officio comitis Orientis.*

SEquitur Comes Orientis, qui etiam eſt ſpectabilium numero, & latiſſimam iuriſdictionem habet. namque Oriens ei totus regendus committitur, qui conficitur ex xv. prouinciis, Palæſtinis tribus, Syriis duabus (Optatus tamen Mileuitanus facit Syrias tres Ciliciis duabus, Phœnicus duabus, Cypro, Euphratenſi, Oſroana, Meſopotamia, Iſauria, Arabia.

XXXVI. Enarratio.

QVi etiam eſt ſpectab. num.] *l. vnic. hoc tit. l. vn. ꝟ. vt omn. ind. Nou. 7. in fin.* Notitia imp. R. ſect. 13. *Sub diſpoſitione viri ſpectabilis.*

Comitis Orientis] De cuius officio Zoſimus lib. 5. *ὁ δὲ κόμης τῆς ἑῴας [illegible] αὐτὸς δὲ ἡ ἀρχὴ [illegible] [illegible] ἐπὶ πᾶσι [illegible]*

Et xv prouinciis] Notitia Imp. Sect. 13.

Optatus tamen Mileuit.] Libro 5.

XXXVII. *De officio præfecti Auguſtalis.*

V. tit. 17. lib. 1. ff.

PRæfectus Auguſtalis eſt etiam ſpectabilis ſic dictus quod Ægypto in prouinciam redacta ei regendæ primum ſit ab Auguſto conſtitutus ex equitibus, non ex Senatoribus, vt Tacitus ſcribit 12. & Dio 52. & Arrianus 2. de exped. Alex. ne ſub potentiori præfecto, vt ſunt leues & mobiles Ægyptij, facile ad res nouas impellerentur, quos & eadem ratione in alienam ciuitatem ciues allegi noluerunt Romani Impp. vt Ioſephus ſcribit 2. contra Appionem. Idem vero dicitur etiam præfectus Ægypti, *l. 35. D. ex quib. cau. mai. l. 1. ꝟ. te poſtul.* Et præfectus, non proconſul, aut conſularis, quod vetuſtius eſſe videtur conſtitutione Auguſti, cum ex oratione Ciceronis in Gabinium Trebellius Pollio referat faſces conſulares Alexandriam ingredi non licere, quæ fuit ſedes præfecti Auguſtalis. Sub cura autem eius prouinciæ vi. Libyæ duæ, Thebais, Ægyptus, Arcadia, Auguſtamnica, & præſides earum, *l. 2. hoc tit.* Et non ex Conſulibus tantum Romanis, ſed etiam ex ſuo Auguſtali Alexandrinos annum numeraſſe Chronica Alexandrina quæ habet Cl. Puteanus V. C. & eruditiſſimus manifeſto comprobant. Inuenio eodem tit. præfecti Auguſtalis etiam præſidem Daciæ, quo plus auctoritatis haberet, Hadrianum Imp. ornaſſe apud Spartianum.

XXXVII. Enarratio.

Præf. Auguſt.] *L. 1. D. eod.* eius mentio in vet. inſcriptione. vide Cuiac. ad *leg. 3. C. de can. largit. tit.*

Eſt etiam ſpectab.] *L. quinque 17. D. de Decurionibus, l. raptores 54. ſup. de Epiſcop. & cler. l. 2 u. ꝟ. vt omnes iudic.* &c. *Nou. 7. in fine.*

In Prouinciam redacta] Dio lib. 51. Suetonius Aug. cap. 18. Priſcianus lib. 18. *Auguſto Imperante Alexandria prouincia facta eſt.*

Facile ad res nouas impell.] Q. Curtius 14. *Ægy-* A *ptij vana gens, & nouandis quam gerendis aptior rebus.* Flauius Vopiſcus in Saturnino: *Sunt enim Ægyptij nouarum rerum cupientes.*

Adrianus Imp. in epiſtola ad Seruianum Coſ. apud Vopiſcum: *Ægyptum totam didici leuem, pendulam.* & mox: *Genus hominum ſeditioſiſſimum.* & Alexandrini maxime in ſeditionem procliues, Philo in Flaccum, S. Albinus in laudat. in S. Steph. Euagrius hiſt. eccl. lib. 2. cap. 8. Socrates lib. 7. cap. 13. Dio etiam lib. 52. notat in eis τὸ κοῦφον [illegible].

Præfectus Ægypti] Traianus in epiſtola ad Plinium libro 10. vetus inſcriptio Gruteri pag. 414. 8. ἔπαρχος τῆς Αἰγύπτου. Phlegon Trallianos de rebus mirab. cap. penult. S. Athanaſius in epiſtola ad Orthodoxos. B τὸν Αἰγύπτου ἄρχοντα, Dionis Epitome in Auguſto τὸν Αἰγυπτίων ἄρχοντα, Syneſio in epiſtola 94. vt præfectura Ægypti, Αἰγυπτίων ἀρχὴ, in epiſt. C. Αἰγύπτου ἀρχὴ, Athenæo 3. [illegible] Ἀλεξανδρείας, Philo in Flaccum, ἡγεμὼν Αἰγύπτου, Georgius Syncellus in Chronographia, vt in veteri inſcriptione, præſes prouinciæ Ægypti.

Prouinciæ vi.] Notitia ſect. 14.

L. 35. D. ex quibus cauſis mai.] Græci ibidem. ὁ Αὐγουστάλιος Ἀλεξανδρείας. Socrates hiſtoriæ Eccleſ. 7. 12. meminit ὑπάρχου Ἀλεξανδρείας. vita S. Eugeniæ: *Commodus Imperator direxit illuſtriſſimum virum Philippum ad Ægyptum, vt præfecturam gereret Alexandriæ, & omnes poteſtates, quæ per totam Ægyptum adminiſtrabantur, eius arbitrio deſeruirent.*

Apud Spartianum] In Adriano.

C

XXXVIII. *De officio vicarij.*

VIcarios quoque ſpectabilis eſt, quæ media eſt dignitas inter illuſtres & clariſſimos, vt ait Iuſtinianus *Nou. 7. in fine.* Nam inferiores his quidem ſunt equeſtres, perfectiſſimæ, egregiæ dignitates non Senatoriæ. Senatoriarum tripertita dumtaxat diuiſio eſt, & qui ſuperilluſtres eſſe dicuntur, hi illuſtres ſunt & Patricij; & illuſtres igitur, & adiectione tantum patricij ſuperilluſtres. Nec tamen omnes Senatores illuſtres ſunt, aut ſpectabiles, aut clariſſimi: quidam ſunt expertes harum dignitatum omnium, *l. 52. 54. C. Th. de hæret.* Vicarius autem pro præfecto prætorio mittitur in tractū, vel diœceſin aliquam aliquot in ſe prouincias continentem, veluti Thraciarū D quæ prouincias continet 6. vel Ponticam, quæ 11. vel 12. ſi ex conſtitutione Valentis, cuius meminit interpres Nazianzeni, fecerit Cappadocias tres, primam cuius Metropolis Cæſarea, ſecundam cuius Metropolis Tyana, tertiam cuius metropolis Moſycitſus; vel Aſianam, quæ xi. vt Theodoritus ſcribit lib. 5. Sed octo tantum ponit ſub diſpoſitione vicarij notitia vetus dignitatum Orientis. Fuit etiam in Illyrico vicarius Macedoniæ, *l. vlt. ꝟ. de diu. off. & app.* & aliquando in Occidente vicarius vrbis Romæ, & iuriſdictio eius intra 40. lapidem. Vicarius Italiæ, & ſub eo prouinciæ x. Vicarius Africæ, & ſub eo prouinciæ quinque, ſicut ſub vicario Britanniarum. Vi- E carius vii. prouinciarum in Gallia, Germaniæ, Belgicæ, Aquitaniæ, Narbonenſis, Lugdunenſis, Maximæ Sequanorum, Nouempopuloniæ: è quibus Narbonenſis, & Germania, & Belgica, & Aquitanica rurſum diuiduntur in primam & ſecundam, Lugdunenſis in primam, ſecundam, tertiam, Senoniam, Alpes in maritimas, Pœninas & Graias, & in Narbonenſi ſecunda facile comprehenderim Viennenſem, vt ſint ſummatim prouinciæ ſeptem, quarum etiam mentio fit in conſtitutione Conſtantini ad Agricolam præfectum Galliarum relata à Nicolao Cuſano 3. de con. cath. Fuit & vicarius Hiſpaniarum, &

ſub eo prouinciæ VII. quæ olim regebantur à proconſule, vt ſcribens de Vicario Hiſpaniarum recte ſubiiciat Sulpitius Seuerus in hiſtoria ſacra; nam iam proconſulem habere deſierant. Hi ſunt vicarij præfecturæ prætorianæ pari poteſtate præditi, & in legibus ſæpe dicuntur vices agere præfectorum prætorio, aut agere vicariam præfecturam, & in *l. 1. D. de leg.* 3. vice præfecti ex mandatis principis cognoſcere, & in *l. 6 §. le mo. mal* ſcripta ad præfectum prætorio, his verbis demonſtrantur, qui vice veſtra (ſic legendum) adminiſtrationis gubernacula ſuſceperint. Verum non vt alij qui funguntur vice prætorum aut præſidum nihil proprium habent, ita poſſim idem ſtatuere de vicariis præfecto prætorio. Nam etſi dicuntur vicarij, propriam iuriſdictionem habent datam à principe, & vt ait Caſſiodorus, cum præfectis portionem aliquam, quod ſumpſiſſe videtur ex *l. 1. haius tit.* quæ vicarios præfecturæ prætorianæ trahere portionem ait, móxque ſubijcit, eoſdem diſceptationis principalis repræſentare reuerentiam, quod Caſſiodoro eſt vice ſacra iudicare tanquam præf. prætorio, & habitu militari.

XXXVIII. Enarratio.

Vicarius quoque ſpectabilis eſt] *L. vn. §. vt omn. iu. lic.* Collatio Carthag. cum Donatiſtis, ipſo prine. *Spectabilis Vi a y.*

Perfectiſſimæ, egregiæ dign. v. Lactantius v. 14. in. fin. vet. inſcriptio. Perfectiſſimos Græci [illegible] vocant. vetus inſcriptio: *Valerius Honoratus vir perfectiſſimus.* Gloſſæ Gr. Lat. [illegible], *perfectiſſimus.*

Qui ſuper illuſtres] Vide Cuiacium ad tit. 1. libri 12.

Vicarios autem pro præfecto prætorio] Vicarij ſunt præfecti prætorio, vicarij viri ſpectabiles, qui ex mandato Principis in diœceſem aliquam ſiue tractum mittuntur multas habentem prouincias. Cuiac. ad *leg. omnes 4. C. de annon. & tribu.*

Tripertita duntaxat diuiſio] Vel enim ſunt illuſtres, vel ſpectabiles, vel clariſſimi. Iſidorus Origin. libro 9. 4. Cledonius in arte; *Vicarius dicitur is, qui ... vices agit ampliſſimæ præfecturæ.* Auctor vitæ ſancti Apollinaris martyris: *Scriſit ad vicarium præfecto* ... Iulius Firmicus Matheſ. libro 3. cap. 5. *Facit ... vicarios, præfectos prætorio.* Legendum opinor, *vicarios præfectorum prætorio.*

In tractum vel diœceeſim] Tractus eſt diœceſis, *l. vn. C. §.* [illegible]

Veluti Thraciarum] Sanctus Baſilius in epiſt. 264. [illegible] Mentio eius in veteri inſcriptione.

Quæ prouinc. cont. 6.] De quib. Notitia ſect. 17. Theodoret. in hiſt. eccleſ.

Vel Ponticam] Quæ 11. Notitia ſect. 16. vicarios diœceſeos Ponticæ, [illegible]. Gregorius Naz. de Laud. Baſilij. Meminit vetus inſcriptio. De vicario Ponticæ vide edictum Iuſtiniani 8.

Valentis, cuius meminit int. Nazianz.] In orat. patris funebr. [illegible]

Vel Aſianam] *Vicarius Aſiæ. vel Aſianæ diœceſeos*, vett. inſcriptiones. De Vicario Aſiæ Eunapius Sardian. in Maximo ſub finem, vbi de Clearcho.

Vt Theodoritus ſcribit libro 5.] Capite 28.

Notitia vetus] d. ſectione 16.

Vicarius Macedoniæ] Notitia ſect. 1. vetus inſcript.

Vicarius vrbis R.] Not. ſect. 45. S. Ambroſius in epiſtola 34. *Alpaſius vrbis Romæ Vicarius*, de quo Caſſiod. 4. 41. & 6. 15. & Ammian. Marcell. 28.

Iuriſdictio eius intra 40. lapid.] d. form. 15.

Vicarius Africæ] D. Auguſtinus de C. D. libro 22. 8. *Apud Carthaginem quis nouit, præter admodum pauciſſimos, ſalutem quæ facta eſt Innocentio exadvocato vicariæ præfecturæ?* Et homilia 49. de verbis Apoſtoli, cum eſſemus in carne. *Interpella contra illos Eccleſiam, non dico iudices publicos, non Proconſulem (Africæ) non Vicarium, non Comitem, non Imperatorem, ſed Deum Patrem, & Chriſtum, & Spiritum ſanctum.*

Et ſub eo prouinciæ quinque] De quinque prouinciis, vide Philaſtrium in libro de hæreſibus.

Sub Vicario Britann.] Mentio in inſcriptione legis *Sicut 15. C. Theod. de pagan.* Socrates hiſt. eccleſ. lib. 7. c. 12. [illegible]: *Vicarius Britannicarum inſularum.* Amman. *Ex vicario Britanniarum.* Et lib. 23. *Negotiumque maturandum Alypio dederat Antiochenſi, qui olim Britannias curauerat pro præfectis*: id eſt, Vicarius fuerat Britanniarum. Et libro 27. *Ciuilem nomine rectorum Britannias pro præfectis.* Et lib. 14. *Martinus regens illas.* Hinc rector prouinciæ, tit ſeq. In Regio tamen codice & in retro-editionibus legitur, *agens illas prouincias.*

Vicarius 7. prou. in Gal.] De quo Caſſiod. 3. 16. & 17. vetus inſcriptio.

In conſtitut. Conſt.] Honorij A. Iacobus Sirmondus in Apollin. Sidonium, quem vide.

Fuit & Vicarius Hiſpaniarum] Vetus inſcr. VICARIVS PRÆFECTVRÆ PER HISPANIAS. Ammianus 13. *Venuſto Vicariam commiſſi Hiſpaniæ.*

Vicarij præfecturæ pr.] [illegible]. Euſeb. hiſt. eccleſ. lib. 10. cap. 6.

Sulp. Seuer. in hiſt. ſac.] Libro 11.

Vices agere præf. pręt. &c.] Cledonius ſup. Hinc Vicaria prefectura, in geſtis purgationis Cęciliani & Felicis.

Qui vice veſtra] Sic legitur in veteri Iuliani Brodæi.

Et vt ait Caſſiod.] Libro 6. 15.

Quod Caſſ. eſt.] d. form. 16. *vice ſacra ſententiam dicit.*

XXXIX. *De officio prætoris.*

V. tit. 14. lib. 1. ff.

ADiungitur ſpectabilibus pretor quibuſdam locis, ſed plerumque clariſſimis, quare fecerim libentius ab hoc titulo clariſſimorum 1. tertij ordinis initiũ. Quæ autẽ magna olim fuit vis imperij iuriſdictioniſque pretoriæ, ea cœpit onus eſſe Senatorum in edendis populo ſcenicis & circenſibus voluptatibus, quod ſuſtinuere etiam prætores olim, *l. ſi vt certo §. interdum, D. Comm.* & in fabricis operibúſque publicis, *l. 13. Cod. Theod. de præt. & quæſt.* idque oneris ferè tantum prætura retinuit, adeo vt vocarentur ad eam inuiti, vt Zoſimus expoſuit lib. 11. atque etiam præſentibus deficientibus abſentes Senatores qui in prouinciis, non in vrbe domicilium haberent, & minores 25. annis, *l. 1. & 2. C. Theod.* vbi ſicut prætores & conſules, ita quæſtores accipere oportet pro inani nomine, & onere populo edendi muneris, vt illo Lampridij loco in Seuero, (Quæſtores candidatos ex ſua pecunia iuſſit munera populo dare) non pro ampliſſima illa dignitate, de qua actum eſt tit. 30. cui etiam non ſufficeret minor ætas, nec ad alios honores, *l. ad Remp.*

Digitized by Google

Remp D. de mun. & hor. qui etiam non patent ſeminis, & hanc tamen præturam onerariam ſubeunt quodammodo in ſpecie *l. 17. Cod. Theod. eod. titu.* pauciſſima autem retinuit prætura ex iuriſdictione & Imperio priſco, & ferè ea tantum quæ referuntur in *l. 1. huius tit. l. vlt.* ℨ. *de præd. min.* & tandem functione eius etiam liberati ſunt Senatores abſentes *Non. Valentiniani & Martiani.* & generaliter omnes qui prætores deſignati eſſent ſumptibus & erogationibus faciendis in vrbis fabricas, aut populi voluptatibus, *l. 2. hoc tit. l. 1* ℨ. *de prætor.* niſi quid vellent expendere ſua ſponte. Etiam illud additur eadem Nou. vt hi tantum deſignentur S. C. legitimo legitimè celebrato. Fuere primis temporibus 18. in antiqua Roma, poſt in noua modo tres, modo quatuor, modo quinque, modo octo, & tandem ex ea Nou. tres, & deſignati, vt dixi SC. vt *l. 12. 13. 15. Cod. Theod. eod. tit.* vbi additur legitimo vel legitimè celebrato. i. loco & numero competenti, & locus quidem definitur *Nou. 62.* numerus quinquaginta ſcilicet Senatorum. *l. 9. Cod. Theod. eod.* Hoc enim numero præſcribi SC. ſolet. Lampridius in Seuero: *Nullam Conſtitutionem ſacrauit ſine 20. iuriſperitis & doctiſſimis ac ſapientibus viris, iiſdemque diſertiſſimis non minus 50. vt non minus in conſilio eſſent ſententiæ quam cum SC. fieret.* Et SC. vero dum prætores deſignati conſtituitur, nominatio & deſignatio cenſualibus quæ fuit aliquando conceſſa, abrogatur *l. 13. 26. 27. Cod. Theod. eod.* Quidam codices habent, *De officio prætorum*, vt in Digeſtis, ſed vt Proconſulis & Vicarij, ita prætoris appellatione omnes continentur.

XXXIX. Enarratio.

SPectabilis prætor] Iulianus Anteceſſor in Nou. 24. 25. 26. & 104.

Clariſſimis] *L. 4. Cod. Th. de Prætorib.*

Onus eſſe Senatorum] Cui. ad *l. 1. Cod. de prætor. lib. 12.* Prætura onus fuit Senatorium &c.

Circenſibus voluptatibus] Vopiſcus in Aureliano: Sequentibus diebus datæ ſunt populo voluptates ludorum ſcenicorum, ludorum Circenſium, venationum, gladiatorum, naumachiæ. v. *l. 1. Cod. de ſpectacul. lib. 11. l. 3. Cod. Theod. de pagan.*

Prætores olim] Symmachus ep. lib. 7. 105. & lib. 9. 18. *leg. 29. & 32. Cod. Theod. de prætor.*

Fuere prim. temp. 18.] *l. 2. §. deinde, D. de orig. iur.*

Poſt in noua] *Leg. 3. 13. 20. & 25. Cod. Theod. de Prætor.*

Quam cum SC. fier.] Hodie legitur: *Quā Senatuſconſultum conficerent.* Caſ. legit: *vt non minus in conſilio eſſent, quam quot ſc. conſ.* Salmaſius. *Vt non minus in eo eſſet ſententiarum quam Senatuſconſultum cum fieret.* Probabilior eſt emendatio Cuiacij, vel Caſauboni.

Vt Proconſulis] vt Proconſulis Aſiæ, Achaiæ, Africæ tit. 35. ℨ.

Et Vicarij] Nam Vicarius eſt vrbis Romæ, Vicarius Africæ, &c. ℨ. *tit. 38.*

Ita Prætoris] Sunt enim plures. Hinc tit. de offic. prætorum, in quibuſdam libris.

XL. *De officio rectoris Prouinciæ.*

V. tit. 28. lib. 1. ff.

PRoconſul, Comes Orientis, præfectus Auguſtalis, de quibus actum eſt ſupra, ſunt rectores prouinciarum, ſed ſpectabiles. Hi de quibus hoc tit. agitur, clariſſimi, veluti præſides, correctores, conſulares, & vnius tantum prouinciæ. illi ferè plurium: & hi quoque ſub cura illorum, & hi rurſus, qui in his libris ſæpiſſime ordinarij iudices appellantur, Græcè ἐμβάθμους interpretatur *Nouella 20. & 112.* qui non tantum exactionibus tributorum, ciuilibúſque negotiis, ſed etiam militaribus occupabantur, *l. 1. §. in bonorum, D. quis or. in bon. poſſ.* Et publici iudices, *l. 7.* ℨ. *de pag. ſacr.* atque ideo *l. 2. §. vlt. D. de iud.* his eſſe ius multæ dicendæ quibus publicè iudicium eſt. i. qui publici & ordinarij iudices ſunt. Hi fratres à principe appellabantur in Conſtitutionum ad eos directarum ſubſcriptionibus, vt Caſſiodorus ait, vt nobilitate pretioſi nominis affecti, vilitate criminum abſtinerent, & ſimili modo magiſter officiorum frater chariſſimus Auguſtorum in *Nou. Th. de principib. ag. in reb.* & Nou. *de lampad.* & Nou. *de meta.* Et Comes rerum priuatarum in eiſdem Nouellis, *l. 3. De tyronib. & Non. Maioriani de bo. cad.* & Comes ſacrarum largitionum in eiſdem Nouellis Theodoſij, *l. 3. de pat.* Addit idem Caſſiodorus, rectorem prouinciæ in præfecti prætorio militem, cum ipſius tamen conſcientia iudicare, quod confirmat *l. 4. huius tit.*

XL. Enarratio.

DE off. rect. prou.] Vet. inſcriptio.

Clariſſimi] In *l. raptores ſup. de Epiſc. & cler.* *Clariſſimi rectores prouinciarum.*

Veluti præſides] Præſides ſunt clariſſimi. Cuiacius ad *l. 4. de annon. & tribut. lib. 10. C.* Præſides, inquit, ſunt clariſſimi, & ſub eorum cura vna tantum prouincia eſt: & proprie ij ſunt qui ordinarij & ἐμβάθμοι dicuntur, *l. vlt.* ℨ. *de modo mult. l. omnes* ℨ. *de Epiſc. & cler. l. 2.* ℨ. *de proxim. ſacr. ſcrin.* Nou. 20. 31. 112. quaſi infimi ordinis, vt ordinarij milites, hoc eſt, gregales & manipulares. Et ad *l. 7. Cod. de cohortaliv. lib. 12. Cod.* Ordinarij iudices in libris noſtris ſunt præſides viri clariſſimi, non viri ſpectabiles, vel illuſtres &c.

Ordinarij iud. appellantur] *d. l. omnes, & d. l. 2.* ordinariam gerunt dignitatem, ſiue minorem poteſtatem, id eſt, clariſſimatum, *l. qui ordinariam 7. h. tit.* Ordinario iure prouinciam moderantur, *l. vlt.* ℨ. *de modo mult.*

Ἐμβάθμους] Syneſius Latinam vocem vſurpat in epiſt. 143. Ioannes Epiſcopus Theſſalonicenſis de Chriſti reſurrectione, οὐ γὰρ ἐπιτρέψουσι Πιλάτῳ οἱ Ἰουδαῖοι, εἶπον, ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα. δῆλον οὖν ὅτι καὶ πρὸ τῆς Ῥωμαίων νόμοι ἀπεκρίθησαν, μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ἀποκτεῖναι· οὐδὲ γὰρ εἶχον ξίφους ἐξουσίαν, μὴ ὄντες ἄρχοντες ἐμβάθμιοι: *non enim habebant gladij poteſtatem, cum non eſſent ordinarij magiſtratus.*

Non tantum exactionibus tributorum] Cuiacius *l. 11. Cod. de ann. & tribut.* Præſides, quorum munus eſt tributorum exactioni incumbere, *l. in fiſc. int. de exactorib. trib. Nou. 116.* Caſſiodorus in formula rect. prou. *Tibi fiſcalium tributorum creditur monſtrata exactio. L. 10.* ad quam Theodorus Hermopolites ſcribit, Palatinos inſtare debere præſidibus, vt tributa exigant: imo vero, & ipſis præſidum officialibus

in tributis exigendis opem ferre: ἀρχαίῳ καὶ κατατιμᾶν τοὺς ἄρχοντας εἰς ἀπαίτησιν τῶν δημοσίων· μᾶλλον δὲ καὶ συμπονεῖν τοῖς τούτων ταξεώταις εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν τελῶν. A

Vt Caſſiodorus ait] 6. Var. 21.

Addit idem Caſſiod.] Loco citato.

X L I. *Vt nulli patriæ ſuæ adminiſtratio ſine ſpeciali permiſſu principis permittatur.*

PArs hic titulus eſt ſuperioris, nimirum de rectore prouinciæ, vt nemo eius prouinciæ fiat rector, aut præſes, ex qua originem ducit, vel in qua domicilium habet. Anaſtaſij Conſtitutio Græca, cui ſimilis *l. vlt. C. de cr. ſacr.* & vetuſtior Antonini apud Xiphilinum, μηδένα ἐν τῷ ἔθνει ὅθεν τὸ ἀρχαῖον εἴη ἄρχειν, B niſi ſcilicet hic honos ab ipſo principe vltro ei concedatur, vt Caſſiodorum legimus patriæ ſuæ Lucaniæ, & Brutiorum correctorem fuiſſe libro 1 Var. ac ſimiliter nemo poreſt in patria ſua officium fiſcale adminiſtrare, vel præſidi adſidere vltra menſes quatuor, *l. 10. C. de adſeſſ. l. 1. Cod. Theod. eod.* niſi cui id princeps ſpeciali beneficio permiſerit, *l 38. D. ex quibus ca. mai. l. 3. D. de off. adſeſſ.* Et rationem reddit Paulus 5. Sentent. *ne aut gratioſus, aut calumnioſus apud ſuos eſſe videatur*, & attigit Caſſiodotus ſupradicto loco ſcribens, glorioſum eſſe in patria ſua præſidatu fungi præclare, vbi neceſſe eſt, vt aut gratiam parentela prouocet, aut odium longæ contentiones exaſperent. At contra prętores in vrbe non fiunt, niſi qui in ea domicilium habent, C *l. 2 ſup. tit. 39.* quia prætorum tum erat iuriſdictio parua, & prætura onus potius quam honos, adeo vt plerique eam detrectarent, eademque ratio magiſtratuum municipalium vel generaliter in vrbe, vbi eſt ſedes imperij & magiſtratuum ingens copia & obſeruatores actus cuiuſque multi, ciuibus & incolis magiſtratum capeſſere licet, in prouinciis præſidatu fungi non licet, quoniam longe maius eſt præſidis imperium, quam cuiuſque magiſtratus in vrbe, *l. 7. §. vlt. & l. 8. de off. proc.*

XLI. Enarratio.

VT nemo eius prouinciæ] Synesius epiſtola 73. D ad Troilum : ἢ σὺ κατεπηγμένῳ τὸν νόμον γέγονας αἴτιος ἐπὶ τοῖς πάλαι νεώτερον, ὃς ἀνατείνεται πολλὰ καὶ χαλεπὰ τοῖς μνωμένοις τὴν ἐν τῇ ἐγχωρίᾳ ἀρχήν: *Num tu noua ſupra veterem mittenda legis auctor extitiſti, quæ lex multa & acerba minitatur iis, qui patria ſua imperium ambiant ?* Vide epiſtolam integram, & epiſt. præcedentem in fine.

Apud Xiphilinũ] In M. Antonino, & ex eo Zonar.

Libro 1. variar.] Epiſtola 3.

Paulus 5. Sentent.] *Tit. 12. §. in ea prouincia.*

Aut gratioſus] Ne quid per gratiam & fauentiam videatur egiſſe. *Fit enim ſæpe vt iudicis ſeueritatem frangat affectio*, vt ait Symmachus in epiſt. 78. ad Heſperium lib. 1. E

Calumnioſus] συκοφαντικός.

XLII. *De officio præfecti Annonæ.*

CLariſſimis adnumeratur præfectus annonæ, & ſequenti tit. præf. vigilum. Senatoriæ igitur dignitatis ſunt. Et ſub Alexandro Vlpianum legimus præfectum præt. & præf. annonæ fuiſſe, *l. 4. C. loc. l. 4. C. de con. v. ſtip.* Porro ſuperiores legitimi magiſtratus ſunt, hi duo præf. annonæ & præf. vigilum extraordinarij pro tempore & neceſſitate exigente conſtituti, *l. 2. §. capta, D. de orig. iur.* & hi ſunt qui extra ordinem ius dicere dicuntur, *l. ſi in aliquam. in fi. D de off. proc.* & tamen excuſantur à tutelis & curationibus, *l. adminiſtrantes §. 1 D. de excuſ.* perinde atque hi qui ordinariam poteſtatem gerunt, *§ et qui poteſtatem. Inſt. eod.* Cæterum præfectus annonæ cognoſcit etiam criminaliter de his quæ ad vtilitatem annonæ publicæ pertinent, & ad accuſandum admittit etiam mulieres, ſi qui dicantur annonam flagellaſſe, *l. vlt. §. vlt. D. ad l. Iul. de ann. l. mulierem. D. de accuſ.* & canonem frumentarium vrbis per officia ſua exigit, *l. 2. C. de appar. præf. an. l. 1. C. de can. frum. vrb. Rom.* per centuriones & milites ſuos, *l. vlt. D. de pign. act.* & dat ex contractu magiſtri & negotiatione conuehendæ annonæ exercitori actionem extra ordinem in eos qui cum magiſtro contraxerunt, *l. 1 §. eſt autem, D. de exerc. act.* nam & nauicularios, qui annonæ vrbis ſeruiunt, conſtat fuiſſe ſub eius cura, qui etiam petentes veniam ætatis apud eum de ſuis moribus probationes implent, *l. 1. C. Th. de his qui ven. ae. imp.* & negotiatores, vt opinor, qui annonã vrbis adiuuant, & in priuilegiis nauiculariis iunguntur, *l. ſemper §. negotiatores, D. de iu. imm.* nam & de pecunia debita ex negotiatione annonæ cognoſcit, *l. vlt. D. quod cum eo*, &c. Fuerunt etiam ſub cura eiuſdem menſores frumentarij, *l. menſores. D. de excuſ.* & piſtores, & fundi dotales piſtorum emolumentis adſcripti, *l. 12. & 17. Cod. Th. de piſtor.* &, vt Caſſiodorus ait, *per officinas piſtorum præf. annonæ diſcurrit, penſumque & munditiam panis exigit. Solicitius auro penſat. panem quo Quirites aluntur.* Et quamuis iuriſdictio pręf. annonæ videatur eſſe pars iuriſdictionis præf. vrbi, & ille ſit ſub diſpoſitione præfecti vrbi, tamen præf. vrbi nihil poteſt diſponere de annonariis neceſſitatibus ſine præf. annonæ, *l. 1. ſup. de off. præf. vrb. l. 1. C. Th. de cond. in pub. hor.* & ab eo appellatur princeps non præfectus vrbi, *l. vlt. D. quod cum eo.* &c. Loco autem huius tituli alij ponunt male titulum de quadrimenſtruis breuibus, vel, vt in quibuſdam libris ſcriptum legi, de quadrimenſtruis tam ciuilibus quam militaribus. eſt enim de his *l. vlt. C. 31. & l. 1. C. 32.* non ſpecialis vllus tit.

XLII. Enarratio.

PRæfectus annonæ] Mentio eius in veterum inſcriptionum corpore p. 35. 6. 313. 6. 326. 5. 1086. 6. Epictetus Arriani libro 1. cap. 6. ἐπὶ τῷ σίτῳ ὤν. Quæ præfectura tandem euiluit. Boetius de conſolat. lib. 3. proſa 4. *Si quis quondam populi curaſſet annonam, magnus habebatur. Nunc ea præfectura quid abiectius?*

Flagellaſſe] Vide Obſeru. x. 19.

Caſſiodorus] Libro 8. 18.

Mundit. pan.] Mundus panis opponitur ſordido, & furfuraceo. Vide Caſaub. ad hiſtoriæ Aug. ſcript.

Sine præf. annonæ] Vide Sirmond. ad Sidon. 1. ep. 10.

XLIII. *De officio præfecti Vigilum. V. tit. 15. lib. 1. ff.*

PRæfectus vigilum ſpectabilis appellatur in *l. 3. D. eod.* Sed qui in hoc libro inſtituitur ordo, eum ponit inter clariſſimos. neque eſt nouum vt idem modò ſpectabilis cenſeatur, modò clariſſimus. exemplo ſunt prætores, ſilentiarij, tribuni, notarij, & alij pleri que. Porro cuſtos hic eſt nocturnus vrbis, iudex obſcurus, arbiter ſilentioſus, incendiariorum & furum indagator; & eleganter Caſſiodorus præf. vigilum, furta in furibus facis, dum illos noctu circumuenis. Conſtantinopoli prętor plebis appellatus *Nou. 13.* Vigiles milites ſunt qui eis obſequuntur: nam & iure militari teſtari poſſunt, *l. vn. D. de bon. poſſ. ex teſt. mil.* & habentur pro abſentibus reip. cauſa, licet præſentes ſint,

l. ſi maritus §. legis, D. ad l. Iul. de adulter. vt ſi quid damni pertulerint, dum eam militiam exercent, merito ex edicto reſtitui poſſint in integrum, meritóque dixerit Caſſiodorus, eis tempora momenti eſſe prolata. Erant ex libertinis, vt Strabo & Suetonius & Dio ſcribunt, & Latini, ſi ſex annis militaſſent, lege Viſellia perducebantur ad ciuitatem Romanã, auctore *Vlp. tit. de Latinis*. Cæterum de criminibus, quæ grauiorem animaduerſionem deſiderant, præf. vigilum cognoſcit quidem, ſed non pronunciat, reos, ſi liberi homines fuerint, remittit ad præf. vrbi *l. 3 § 1. l. vlt. D. eod. l. 1. hoc tit.* Caſſiodorus in formula præf. vigilum, *Si tibi leges fures punire minime præcipiunt, tamen eos indagandi licentiam contulerunt.* Et ita legatus proconſulis reos puniendos remittit ad proconſulem, *l. 1. ℌ. de off. proc.* Et ſimiliter præfectus annonæ cognoſcit quidem de crimine fraudatæ annonæ publicæ, ſed non etiam pronunciat, verum remittit reos, vt opinor, ad præf. vrbi, vti eos vel condemnet, vel abſoluat, niſi ſpecialiter præf. annonæ datum ſit iusgladij, eſt enim vterq; pręf. ſub diſpoſitione præf. vrbi. Equites Romani petentes veniam ætatis, mores ſuos probant præfecto vigilum, *l. 1. C. Th. de his qui ven. ætat.* quia & ipſe præf. vigilum creabatur ex equeſtri ordine, auctore Dione, ex Senatorio ordine ſecundum *Nov. 13.* vt non male Tribonianus hoc tit. eum adiunxerit ſenatoriis dignitatibus, poſtremum tamen & prælato præf. annonæ.

XLIII. Enarratio.

PRæfectus vigilum] Vetus inſcriptio. Cledonius in arte, *Præfectus vigilibus bene dicitur, quia hic participium eſt præfectus, non nomen: præponitur enim diſciplinæ nocturnæ.* Diuus Auguſtinus in libro de Grammatica: *Sane ſunt nomina ſub duplici enunciatione, vt tribunus militum, præfectus vrbis, præfectus fundis, præfectus annonæ, præfectus vigilibus.*

Porro cuſtos hic eſt noct.] Caſſiodor. vir. 7. *Cuſtos Romanæ ciuitatis diceris.* Et mox: *Eris ſecuritas ſoporantium, munimen domorum, tutela clauſtrorum, diſcuſſor obſcurus, arbiter ſilentioſus.* Apuleius Metam. 3. *Sum namque nocturnæ cuſtodiæ præfectus.*

Incendiar. & fur. indag.] *L. 3 §. 1. D. eod.*

Et eleganter Caſſiod.] In d. formula 7.

Prætor. plebis] *πραίτωρ τῶν δήμων* Theophylactus Simocatta hiſt. M. lib. 6. 10. Meminit Ioannes Cantacuz. lib. 4.

Vigiles milites ſunt] *ὁ στρατὸς τῶν νυκτοφυλάκων*, Appian. 5. de bell. ciu.

Meritóque dix. Caſſ.] Libro 7. 8.

Vt Strabo] Lib. 5.

Et Suetonius] Auguſti cap. 25.

Et Dio] Libro 55.

Caſſiodor. in form. pr. vig.] d. form. 7.

Niſi ſpec. præf. ann. dat. ſit ius glad.] Vetus inſcr. PRÆFECTVS ANNONÆ VRBIS SACRÆ CVM IVRE GLADII.

Auctore Dione] d. libro 55.

XLIV. *De officio ciuilium Iudicum.*

POſt ſpeciales titulos ſingulorum magiſtratuum dantur generales, & quia magiſtratuum, ſiue Iudicum vna diuiſio hæc eſt, alios eſſe ciuiles, alios militares, quid ſit proprium ciuilium hoc titulo declaratur, quid proprium militarium titulo ſequenti, quid commune omnium tit. 48. Ciuiles ſunt, quibus inter priuatos, vel inter militem actorem & priuatum reum iuriſdictio eſt, veluti præf. vrbi, prætor & cæteri, de quibus hoc tantum in hoc titulo conſtitutum inuenitur, vt benigne audiant allegationes eorum, qui ſe adſerunt eſſe immunes à publicis functionibus, allegationem immunitatis ſuſpendere exactionem tributorum, *l. 2.* Vt honorati, principales nimirum ciuitatum, qui perfuncti ſunt omnibus muneribus ciuilibus, & cæteri omnes, qui honorariam adepti ſunt dignitatem ciuilem, vel militarem, *l. 1. ℌ. de hon. vet.* vel qui conſulatum, aut aliam dignitatem adminiſtrauerunt, vt in Nou. Valentiniani *de hono. & qui in gr. præf.* quibus ius eſt conſidendi in ſecretariis iudicum, *l. vlt. ℌ. diu. iud.* cum iudice non ſedent interim dum eorum lis agitur, conteſtatur, & diſceptatur, *l. 1. hoc titulo.*

XLIV. Enarratio.

QVi perfuncti ſunt omnibus hon.] Paſſim legimus in veteribus inſcript. Honores omnes adeptus, omnibus honoribus in Republica ſua functus, omnibus perfunctus honoribus. Illi dicuntur honorati, vel qui honorem gerunt. Vide Sirmondum ad Sidon. & Salmaſ. ad hiſt. Aug. ſcriptores.

Cum iudice non ſedent] Theodorus Hermopolites: *τοῦτο δὲ πρὸς τιμὴν τῶν ἀρχόντων ἐπινόηται, καὶ πρὸς τὸ ἔχειν φόβον τοὺς δικαζομένους, καὶ μὴ καταφρονεῖν τῶν ἀρχόντων δικαστῶν: Hoc autem ad honorem magiſtratuum inuentum eſt, vt hi quorum lis agitur, timeant, & magiſtratus qui iudicaturi ſunt, non contemnant.*

L. 1. h. t.] In qua libri quidam habent, *vel facta pandantur.* Alij, *facta pandamur*, vt liber Iuliani Brodæi.

XLV. *De officio militarium Iudicum.*

MIlitares iudices ſunt, quibus non inter priuatos, aut inter militem & priuatum reum, *l. 2. hoc titulo*, ſed inter milites, aut inter priuatum actorem & militem reum iuriſdictio eſt, veluti Comites, & magiſtri equitum & peditum viri illuſtres, *l. pen. ℌ. de iuriſd. omn. iud.* & viri ſpectabiles duces, aut comites rei militaris. Ciuiles iudices habent etiam ſuos milites, ſuam militarem manum. i. lictores & apparitores, ſed horum officio in cauſis priuatorum milites iudicum militarium fungi non poſſunt, nec ſe eorum actibus immiſcere.

XLV. Enarratio.

VEluti Comites] Hi ſunt Comites maiores & ſuperiores.

Viri ſpectabiles Duces] *l. 3. tit. ſeq.*

Duces] Theodorus Hermopolites lib. 9. tit. 1. *τὸ παλαιὸν εἰς ἕκαστον θέμα ἀπεστέλλοντο δύο ἄρχοντες, οἱ στρατιῶται ὅτι ὁ δοὺξ καὶ ὕπερος κριτής· καὶ ὁ μὲν δοὺξ ἦν ἄρχων τῶν στρατιωτῶν καὶ ἔκρινεν αὐτοὺς περὶ στρατιωτικῶν πραγμάτων, ὁ δὲ τῶν ἰδιωτικῶν ἐπεστάτει.*

Comites rei militatis] Comites militares: non enim differunt. Notitia Imp. Rom. Sect. 18. & 19. Synesius in epiſtola 143. *περὶ τοῦ Κόμητος ἐπεσταλκας διὰ Οὐρσικίνου. λέγω δὲ τὸν ἄρχοντα ἀρχῆς τῆς ἐν τῇ πατρίδι στρατιωτῶν. De Comite per Vrſicinum ſcripſeras: eum autem intelligo, qui militum in patria præfecturam eſt ſortitus.* Hi ſunt comites maiores & ſuperiores.

Ciuiles iudices] Hi opponuntur militaribus.

Suam militarem manum] *L. 61. D. de rei vindic. ὑπὸ στρατιωτῶν*, Græci ibid.

Lictores apparit.] Executores, viatores, *ἐκβιβασταί.*

A

XLVI. *De officio tribuni & comitis rei militaris.*

EX militaribus iudicibus inferioribus, & minoris laterculi ſunt Tribuni & Comites rei militaris viri claſſiſſimi, *l. 1. ℑ. de off. quæſt.* tribuni ſcilicet minores cohortium, ſeu numerorum, & præfecti & præpoſiti caſtrorum honorati comitiua dignitate, de quorum officio deſideratur Græca Conſtitutio in hoc titulo. Superiores, magiſtri ſcilicet & duces ſunt illuſtres vel ſpectabiles, & emittuntur ex maiori laterculo.

Tribuni] Tribuni militares. Tribuni cohortium dicebantur minores: Tribuni legionum, maiores. B Vide Vegetium lib. 7. cap. 7.

Et Comites] Menologium in Maio, v. 24. *ὧν οἱ μὲν ἦσαν κόμητες, οἱ δὲ τριβοῦνοι, οἱ δὲ πρίγκιπες.*

Cohortium] Iuuenalis Sat. *1.*

---curam ſperare cohortis.

Vetus Scholiaſtes: *Militum tribunatum.*

Præfecti] Præfectus caſtr. caſtris præerat, Vegetius lib. 2. cap. 10.

Præpoſiti caſtr.] *L. Duces. hoc tit.*

Honor. comit. dign.] Comitiua dignitas accedebat omnibus fere dignitatibus honoris cauſa.

Magiſtri ſcilicet] Magiſtri ſunt illuſtres, Duces ſpectabiles, *leg. 3. h. tit.* vt dictum ſupra titulo proximo.

C

XLVI. Enarratio.

EX maiori laterc.] De maiori & minori laterculo vide ℑ. tit. 30.

XLVII. *Ne comitibus rei militaris, vel tribunis lauacra præſtentur.*

ETiam illud additur de tribunis & Comitibus rei militaris inferioribus. i. clariſſimis (legendum enim eſt in *l. 1. huius tituli*, aliorumve minorum comitum, in *l. 2. Cod. Theod. eodem* inferiorum) ne à prouincialibus, qui eos hoſpitio excipiunt, exigant etiam priuata balnea. hoc enim licere illuſtribus ſolis comitibus & magiſtris vtriuſque militiæ, *l. 6. ℑ. de metatis.* D

XLVII. Enarratio.

ALiorumve minorum com.] In vet. Cod. Iuliani Brodæi, legitur vt vulgo.

Priuata balnea] Tollitur infauſta hoſpitalitatis præbitio, vt ſi ab hoſpitibus petantur ſcorta, vel vt Græci interpretantur, ſi id petatur, vt hoſpites ſtrigillent equos, vel portent *σάβανα.* Cuiac. ad *l. 6. C. de metatis.* Adde. Ierocles artis veterinariæ libro 2. cap. 98. *λῦσον τὸν ἵππον, καὶ ἀπόμαξον σαβάνοις.* Theomneſtus ibidem: *τῷ δὲ ἐπιτηδείῳ ἐναγαγὼν τὸ σῶμα ἀπόμαξον σαβάνοις. abſterge ſabanis.* Vegetius artis Veterin. libro 3. cap. 47. Poſt ſabanis validioribus abſtergetur. E

Priuata balnea] Tollitur & balnei petitio. In C. Theodoſ. ita erat ſcriptum: *Nec priuatum quiſquam à Domino adium poſtulet.* Priuatum Tribonianus interpretatus eſt balneum. quę vox non dubito quin aliis in auctoribus eodem ſenſu reperiri poſſit. Cuiac. ad *d. l. 6.* Adde. Prochorus de rebus geſtis S. Ioannis Euangeliſtę: *ἐν δὲ τῷ πριβάτῳ ...* Profert hunc locum Ioannes Meurſius in Gloſſario Gręcobarbaro.

A

XLVIII. *De officio diuerſorum Iudicum.*

HIc titulus eſt communis omnium iudicum ciuilium & militarium, ne ob publica tributa vllius iudicis auctoritate matresfamil. domo extrahantur in forum, & quod de viduis additur in *l. 2. Cod. Theod. eod.* ne è patria ſua trahantur in ſacrum comitatum relatum à Triboniano proprio titulo, *Quan. imp. int. vid. &c.* & *l. 3. Theod. eod. tit.* vt prouinciales prętorium iudicibus non componant, ornent, inſtruant: Sed vt ipſi ſibi iudices id componant ſi velint, & vt contenti ſint annonis & cellariis, quę accipiunt ex horreis publicis, nec quidquam prętorea exigant à prouincialibus, vt *l. 32. Cod. Theod. de erog. mil. ann.* B Communia hęc ſunt pręcepta omnium iudicum, necnon etiam quod habet *l. 2. huius tituli.* Conſtitutio Græca, quæ ſpecialiter de Comite rei priuatæ loquitur, & generaliter de omnibus iudicibus vrbanis & prouincialibus, à me reſtituta in *l. 2. de delat.* Et quod *l. 3.* ne iudices confundant inuicem dignitatum gradus, putans minor iudex maiorem in relationum ſuarum ſubſcriptionibus quaſi parem, fratrem audeat nominare, & *l. vlt.* vt honoratis non negetur conſeſſus in ſecretariis iudicum.

XLVIII. Enarratio.

C PRætoriom iud.] Prætorium ſiue auditorium iudicum. D. Chryſoſtomus in Ioannem Homilia 83. in illud cap. 18. 28. *καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν: Et ipſi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur. ποῖος ... μολυσμὸς, ... δικαστήριον, ἔνθα δίκας οἱ ἀδικοῦντες ἐδίδοσαν; Et quænam quæſo contaminatio, ingredi auditorium iudicum, vbi iniqui pœnas darent?* Iiſdem verbis vtitur Ammonius in d. cap. 18. apud Auctorem Catenæ in S. Ioannem.

Et cellariis] Gloſſæ: *κελλάριον, penum* in *l. 15. D. de vſu & habitat.* verba illa, *ex penu,* Baſilica ſic vertunt, *ἐκ τῶν ἐν τῷ οἴκῳ γεωργικῶν κελλαρικῶν. ex rebus penuariis ſiue cellariis.*

„ Lex 2. huius tituli] Qua cauetur ne quemquam
„ admittant deferentem alium quendam theſaurum
„ inueniſſe: vt tamen eum admittant, qui rem vel he- D
„ reditatem ad fiſcum pertinentem ab alio detineri
„ nuntiet, dato fideiuſſore ad ſummam quinque li-
„ brarum auri, quo caueat ſe rem executurum, &
„ probaturum, Cuiacius ad *l. 7. ℑ. de delator.* quæ ſumpta ſunt ex his Theodori Hermopolitæ: *εἰ δὲ ...*

Subſcriptionibus] Sic legitur in Codice Brodæi.

Fratrem audeat nominare] Baſilica. *καὶ μηδὲ ... τολμάτωσαν ἀδελφοὺς αὐτοὺς ἀποκαλεῖν. nec in ſuis ad eos relationibus fratres eos audeant nominare.*

A Secretariis iudicum] Vide ℑ. tit. 51. E

XLIX. *Vt omnes iudices tam ciuiles, quàm militares poſt adminiſtrationem depoſitam 50. dies in ciuitatibus, vel certis locis permaneant.*

ESt etiam hoc commune omnium iudicum prouincialium ex Conſtitutione Zenonis, vt perfuncti adminiſtratione, poſtquam ſucceſſorem accepe-

runt, clariſſimi in Metropoli prouinciæ quam adminiſtrauerunt, ſpectabiles in maioribus, potioribuſque ciuitatibus adminiſtratæ diœceſeos (de illuſtribus nihil exprimitur, quia aulicæ ſunt poteſtates) dies 50. permaneant, & in publico faciant ſui copiam, vt volent cuilibet ſit cum eis ciuiliter aut criminaliter experiundi poteſtas de furtis aut criminibus. de furtis lege Iulia repetundarum. de aliis criminibus veluti peculiaribus aut manubiis, id eſt, deprædationibus & concuſſionibus aliis legibus, vel SC. vt *l. vlt. Ꞁ. de mo. mu*. quam rem Zeno vult definiri intra 20. dies: & interim reum iuratoriæ cautioni committi, qua adfirmet ſe in iudicio permanſurum vſque ad terminum litis. Confirmatur hæc præſcriptio 50. dierum Iuſtiniani *Nou. 8. 95. 128. 161* & ex *Nou. quidem* 8. intelligitur in hac Conſtitutione Zenonis proculdubio eſſe legendum, nec vllam ante præfinitum tempus de prouincia diſcedendi excuſationem ei tribuat, vel diuina reuocatoria, vel codicilli &c. Quod autem quidam, ſcribunt idem fuiſſe cautum lege Iulia repetundarum prolata Ciceronis auctoritate falſum eſt. Nam quod Cicero ſcribit 2. & 5. epiſt. lege Iulia cautum, ne rectores prouinciarum ex prouincia decederent, antequam rationes pecuniæ publicæ in prouincia confectas & conſolidatas depoſuiſſent, non eſt de excipiendis actionibus omnium, qui eos de furto, vel aliis criminibus compellare voluerint, & magis pertinet ad l. Iuliam reſiduorum, vt *l. ſacrilegi §. vlt. D. ad l. Iul. pecul.* quàm ad l. Iuliam repetundarum. Porro Conſtitutio Zenonis locum habet, non tantum in iudicibus, ſed etiam in adſeſſoribus, domeſticis & cancellariis iudicum, *l. 3. l. 8. Ꞁ. de adſeſſ.* & vel in manipulariis, qui infimus eſt militiæ gradus militarium iudicum & miniſtris, *l. 1. Ꞁ. ad Iul. rep.* Ex *Nou. Theodoſii & Valentiniani de trib. fiſc.* erant præſcripti tres menſes, quos ante non liceret iudicibus prouincia decedere, & forſitan in *l. vlt. C. Theod. de adſeſſ.* legendum eſt, per continuos tres menſes, non per continuum triennium, & in eadem *Nou.* eleganter hæc quoque harum Conſtitutionum redditur cauſa, vt coram poſiti bene actæ rei fruantur laudibus, aut certe ſi direptionis alicuius conſcij docebuntur, diſceſſus celeritate ſe non ſubtrahant.

XLIX. Enarratio.

Vt volenti cuilibet] Ex militaribus ſunt Comites. ergo huic conſtitutioni conuenienter Caſſiodorus in formula Comitiuæ prouinciæ, quæ. 1. eſt lib. 7. *Nec quicquam præſumas facere. niſi quod priuatis poſſis legibus vindicare &c.* Pet. Faber.

Id eſt, deprædationibus] Vide A. Gellium 13. 13. ad finem.

Proculdubio eſſe leg.] In vetuſto Brodæi legitur vt vulgo.

L. *De officio eius qui vicem alicuius iudicis obtinet.*

Et hic quoque titulus de quocumque iudice accipiendus eſt, ſiue de eo, cuiuſcumque iudicis vicem obtinet: Is vero non eſt vicarius, non legatus, non is cui præſes mandat iuriſdictionem ſuam, ſed is qui, vt eſt ſcriptum *l. 1. D. de tut. & cur. dat.* moderamen prouinciæ temporis cauſa obtinet, præſide ſcilicet defuncto, vel quia ei prouincia ad tempus regenda commiſſa eſt. atque ita nonnunquam procurator Cæſaris vice præſidis fungebatur, *l. 1. inf. de ped. iud. l. 2. inf. de pœn. l. 3. inf. vbi cau. fiſc.* vt Pontius Pilatus procurator Cæſaris erat in Syria vice præſi-

A dis, vel etiam quæſtor ille olim qui cum proconſule, aut proprætore in prouinciam mittebatur pecuniæ publicæ cauſa. Porro ei qui vicem alicuius iudicis obtinet permiſſa ſunt eadem quæ iudici, cuius locum tuetur, quod ei leges ſpecialiter dederunt, & eſt apud eum legis actio, perinde atque eſſet apud iudicem ipſum *l. 2. hoc tit.* quæ tamen omnia legatum proconſulis, vel eum cui præſes mandauit iuriſdictionem, conſtat non habere.

L. Enarratio.

Is vero non eſt vicarius] Vide ad tit. 38. ſup.

Non legatus, non is cui præſes, &c.] Hi vicariam
B operam præſtant.

Vt Pontius Pilatus procur. Cæſ.] Cornelius Tacit. Annal. 15. *Auctor nominis eius Chriſtus, qui Tiberio imperante per procuratorem Pontium Pilatum ſupplicio affectus erat.* Sanctus Cyprianus de idolorum vanit. *Pontio Pilato, qui tunc ex parte Romana Syriam procurabat.* Iuſtinus in dialogo ad Tryphonem: Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τοῦ γενομένου ἐπιτρόπου τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύσαντος. Gallicus interpres non recte vertit, *Procureur pour lors & Preſident en Iudée.* Ioſephus belli Iud. 11. 14. πεμφθεὶς δὲ εἰς Ἰουδαίαν ἐπίτροπος ὑπὸ Τιβερίου Πιλάτος. Ruffinus vertit *Miſſus à Tiberio in Iudæam Pilatus, cum curandam accepiſſet regionem.* vt apud Tacitum, *Achaiam curabat*, Annali v. & Ann.
C vi. *Aſiam curauerat.* Neſcio an Rufinus ſcripſerit, *procurandam*: ἐπίτροπος enim eſt procurator. Gloſſæ: ἐπίτροπος, *procurator.* Nihil temere mutandum. vide ſup. ad tit. 38. Atqui Diuus Hieronymus comment. in Matthæum capite 27. Pilatum præſidem vocat. Iuuencus presbyter hiſt. Euangel. libro 4. *Conſuluit Præſes populum.* Sanctus etiam Hilarius Præſidem vocat, enarrat. in Pſalm. 11. & Leo 1. in ſerm. 11. de paſſ. D. & ſerm. vi. & alibi. Maximus Taurinenſis homilia 1. de accuſato & iud. D. apud Pilatum præſidem, quia Lucæ 3. legitur, ἡγεμονεύοντος.

Vbi tamen vetus interpres vertit: *procuratore*] Hinc ἡγεμονία Ποντίου Πιλάτου. S Ignatius in epiſtola ad Magneſ. *præſidatus Pontij Pilati*: Sic enim rectius vertetis, quam cum veteri interprete, Ducatus P. P. &
D Pilatus ipſe τῆς Ἰουδαίας ἡγεμών dicitur à Georgio Syncello in Chronographia, *præſes Iudææ.* Anaſtaſio bibliothec. & Theophani & Theophylacto in Matth. cap. Reſpondet Cuiacius Obſeruat. 19. 13. & in Notis Mercatoris 1. 27. Præſidis nomen generale eſſe, quo continentur omnes prouincias regentes. Ergo & procuratores Cæſaris, qui vice præſidis funguntur.

Quæſtor ille olim] Aſconius Pedianus in diuinationem: *Hæc erat prima Senatoris adminiſtratio, Quæſtorem fieri, & in Prouincia curam gerere pecuniæ publicæ in vſus diuerſos erogandæ.*

Proprætore] Salluſtius in Catilinario: Piſo in citeriorem Hiſpaniam, Quæſtor proprætore miſſus eſt.
E Fuluius Vrſinus ibi affert veterem hanc inſcriptionem: CN. CALPVRNIVS CN. F. PISO QVÆSTOR. PROPR. IX. S C. PROVINCIAM HISPANIAM CITERIOREM OBTINVIT.

Leges ſpecialiter ded.] Vide Cuiacium ad Nouel. 8 ad finem.

Conſtat non hab.] Hoc ita niſi cum legato mandata eſt iuriſdictio, vt ſcripſi pluribus ad ipſum Cuiacium cap. 19. lib. 15. Obſeruat. P. Faber.

LI. *De adſeſſoribus domeſticis, & Cancellariis iudicum.*

V. tit. 20. lib 1. ff.

ET hic quoque titulus eſt de adſeſſoribus quorumcumque iudicum. Adſeſſores ſunt Iuriſprudentes, qui conſilia iuuant iudicum, vel qui conſiliis ſuis iudices adiuuant, *l. 7 hoc tit. l. 1 C. tit. de Com. qui ill. ag. a ſ.* Macarius Homilia 15. [illegible], non ſunt iudices: nam nec libellis ſubſcribere poſſunt, *l. 2. hoc titulo*, nec cauſas audire & iudicare, abſente magiſtratu, *l. 15. & l. pen hoc tit.* quarum vna eſt Zenonis, altera Iuſtiniani, vtraque eiuſdem ſententiæ, & his pauciſſimis verbis perſtricta in Baſilicis: [illegible]. Habentur in iudicum partem, vt Caſſiodorus ait 11. & Impp. *l. omnes. Cod. Theod. de his quæ adm. trud. ſunt. quidam vniuſcuiuſque iudicis portio videtur adſeſſor.* Et chartis iudicum ſigna ſua imponunt, *l. vlt. hoc titulo*, qua ex re & Comites dicuntur, & participes, Comites ſcilicet ſedendi, vt Cicero loquitur, & participes conſiliorum, aut participes conſiliarij, & quaſi pars Iudicum, vel ſimpliciter conſiliarij & conſiliatores, vt [illegible]. Fulgentius interpretatur, conſiliatorem virum, & inde adſeſſum pro conſilio, illo verſu Propertij, *Turpior adſeſſu non erit illa meo* & adſeſſorium in Pandectis libet, quo quæ ad ea conſilia, iudiciáque pertinent, explicantur. Dixi Iuriſprudentes, *vlt. l. hoc titulo, l. 1. D. eod.* nam ab eis Iuriſprudentia exigitur, quæ non exigitur in magiſtratu, cui adſident. Cicero pro Plancio: *P. Rom. magiſtratuum virtute & innocentia contentus eſt: quotus enim quiſque diſertus, quotus quiſque iuris peritus eſt?* Denique imprudentia imputatur adſeſſori non magiſtratui, *l. 2. D. quod quiſque iur.* Cancellarij autem ſunt, qui iudicibus ſunt à ſecretis, milites electi ad ſecreta iudicum periculo, primatum officij ex eodem officio, *l. 6. hoc titulo*, vt in Baſil. [illegible] ne quis ea verba, ex eodem officio, temere, et amſi non habeantur in C. Th. tollenda putet, ſic dicti, quod ſcribendis & expediendis epiſtolis, iuſſionibus, edictis, relationibus, reſponſis, ſententiis iudicum operam darent loco quodam proximo conſiſtorio vel ſecretario iudicum, clauſo reticulis ſiue cancellis, vt fit hodie etiam in curiis. quod ex Caſſiodoro comperttiſſimum eſt. & per hos etiam ad iudices admiſſionem fieri Agathias ſcribit 1. hiſtor. hoc addito de eorum appellatione, [illegible]. Qui ſunt à ſecretis principum, tribuni & notarij dicuntur. Qui à ſecretis iudicum, Cancellarij. Domeſticos iudicum, de quibus & *l. 6. inf. ad leg. Iul. rep.* qoniam lego arceri à publicis actibus neceſſitatibuſque, *l. 4. h. tit.* puto nomen commune habere cum domeſticis protectoribus principum, eaſdemque ſuſtinere militiam, & creari ex officio iudicum periculo primatum, *d. l. 8* & annonas de publico ferre, vt Caſſiodorus docet 9. Var. ſicut adſeſſores & Cancellarios, vt tit. ſequenti.

LI. Enarratio.

DE adſeſſoribus quor. iud.] Tertullianus ad Scapulam: *Ante profeſſus inter aduocatos & adſeſſores.*

Adſeſſores ſunt Iuriſpr.] Diuus Auguſtinus Confeſſ. 8. 6. *Alipius otioſus ab opere Iuriſperitorum poſt*

A *adſeſſionem tertiam &c.* Adſeſſores ea quæ iuris ſunt. [illegible], magiſtratibus explicabant, *Nouel. 82. in princ.*

Qui conſ. iuuant iud.] [illegible], Libanius de vita ſua. Gregorius Thaumaturgus in orat. Panegyr. in Origenem [illegible]. Iidem dicti [illegible]. Gloſſæ: *aſſeſſor*, [illegible]. Heliodorus Æthiop. x. quæ duo ſæpiſſime coniunguntur, vt apud Zoſimum v. & quem Sybilla σύμβουλον vocat, Lactantius *conſiliatorem*

B interpretatur, libro iv. cap. vi. & xi. πάρεδροι Dio libro 53. Nou. 60. cap. 11. Gloſſæ: πάρεδρος, *adſeſſor.* Vlpianus in Midianam: [illegible], l. [illegible], D. de excuſat. vide Harmenop. iv. tit. 1. §. 11. Gloſſæ: [illegible], *adſeſſor*, conſeſſor Anaſtaſio in hiſt. Eccleſiaſt. vide quæ ibi diximus. & Cuiacium ad Nouell. 119.

Nec caoſas audire] Nec iudices ſine adſeſſoribus. Achilles Tatius Clitoph. & Leuc. 8. [illegible]. *Tu adſeſſores habes, ſine quibus nihil tibi decernere licet.*

Vt Caſſiodoros ait] Libro 11. 4.

Comes] vide Cui. obſ. 7. 21. & 12. 2.

C Comites ſedendi] Vt apud Homerum Il. iv. [illegible]: *Dij autem apud Iouem conſedentes tractabant* Sic Latinus interpres Irenæi de hæreſibus lib. 11. c. 11. Libanius in Lucianum: [illegible] *ejuſdem ſcilicet participes.*

Vt Cicero loquitur] Epiſt. ad Attic. v. 1. edit. Aldi anni 1544. videſis editionem Sebaſtiani Corradi, quæ prodiit ann. 1549. & Sim. Boſium, Sigon. & Victorium.

Participes conſiliorum] *l. hoc tit.* [illegible], Philoſtratus in Apollonio v. 13. *Conſiliorum ſocij*, Pacuuius apud Ciceronem in Orat.

Aut participes conſiliarii] *l. vn. inf. ſi rect. prou.* v. S. Gregorii Nazianz. epiſt. 48. ad Aſterium, &

D 175. ad Olympium.

Vel ſimpliciter conſiliarij] *L. 5. 10. 11. pen. & vlt. h. t. l. penult. D. de offic. adſeſſ.* Ammianus 25. *Phoſphorio amiſſo conſiliario.*

Conſiliatores] Plin. 4. ep. 17. *Conſiliator & rector.* Apuleius I. Metam. *Binus conſiliator Ariſtomenes.* Facundus Hermian. libro 4. *Conſiliatoribus igitur vobis in his quæ occurrunt vtor.* Vtitur Auſon. in Conſul. Gloſſæ: [illegible], *conſiliarius, conſiliator, ſuaſor.* Lactantius lib. 11. 8. *Eo conſiliatore vſus eſt.*

Fulgent.] Mythologiæ 3. cap. 1.

Propertij] Elegia 12. libri 4.

Adſeſſorium] *L. 12. D. de pact. l. 5. §. hac lege, D. de iniur.*

E Quæ non exigitur in magiſt.] Vide lib. 13. Obſ. cap. vit. Ioſephus 2. contra Apion. [illegible]. *Sed etiam viri in maximis dignitatibus conſtituti profitentur inſcitiam ſuam: iis enim quiſque legum peritiam habere pollicentur adſeſſoribus vtuntur in rebus gerendis.*

Vt in Baſilic.] Euſebius hiſt. eccl. 7. 30. [illegible]. Libro 6. tit. 1. cap. 17.

Secretario iodicum] [illegible], in Cod. Can. Eccleſiæ Africanæ cap. 97. D. Auguſtinus Soliloq. cap. 26. *In libro tuo ſcripta de me in ſecreto conſiſtorij tui.* Vide Gloſſarium noſtrum ad Cedr.

Siue cancellis] M. Tullius pro Sextio: *Tantus in foro cancellis plauſus excitatus.* Græci κιγκλίδας vocabant. Sanctus Baſilius Seluciæ de vita S. Teclæ lib. 1. εἴσω δὲ τῶν δικαστικῶν κιγκλίδων παρελθὼν, καὶ στὰς ἐπὶ τοῦ βήματος, τοιόνδε ἀπεφθέγξατο λόγον. Etymologicum: δρύφακτοι, αἱ τῶν δικαστηρίων θύραι, ἤγουν τὰ κάγκελλα.

Quod ex Caſſiodoro] Libro xs. 6.

ıx variar.] 13.

Tribuni & notarii] Hi acta in Conſiſtorio Principis excipiebant. Sidonius in Carmine 23. *Et iam te aula tulit, priuſque Princeps inter conſpicuos ſtatim locauit, Conſiſtoria quos habent. Tribunos.* Vide obſeruata ad Ammianum.

Domeſticos iudicum] De his vide ad Ammianum Notata.

LII. *De annonis & capitu adminiſtrantium, vel adſeſſorum, aliorumve publicas ſolicitudines gerentium, vel eorum qui aliquam conſecuti ſunt dignitatem.*

His omnibus iudicibus de quibus actum eſt titulis ſuperioribus, & adſeſſoribus domeſticis, Cancellariis eorum, & aliis omnibus quibus curatio, officium cui miniſteriúmve publicum aliquod iniungitur, vt Comiti Commerciorum, curæ eſt, ne Commercia illicita exerceantur, cuique ſoli à barbaris comparandi ſerici in vſum principis ius poteſtaſque eſt, & ſine quo barbaris vltra fines conſtitutis negotiari non licet, & magiſtro lineæ veſtis, magiſtro æris, C Comiti auri & rationali vtriuſque ærarij, ac ſimilibus omnibus de publico præbentur ſalaria, i. annonæ & capita, & adſeſſoribus ea Alexandrū inſtituiſſe, Lampridius ſcribit, & confirmat *l. 4. D. de off. adſeſſ.* Annonæ ſunt veluti panis, vinum, oleum, liquamen, laridum, &c. quibus vitam toleramus. Capita ſunt pabula equorum, mulorum, camelorum, quibus vehimus nos, aut ſarcinas impedimentaque noſtra. Ammianus Marcellinus 22. *pabula iumentorum, quæ vulgo dictitant capita.* Heſychius. κάμπτιν, ὑποζύγια ἀλόγων. Igitur in *l. 2. inf. de cur. pub. & l. 9. inf. de in. fiſc.* alimenta pecorum. vel pabula ſunt capita, ſumptus familiæ, annonæ. Dicitur ſingulari numero capitum, vt *l. 2 ꝟ. de off. praf. prat. Afr. & Nou.* D *Theod. de tribus fiſc* & Caſſiodori 7. *Aequos capitum definitum*, & patrio caſu, capitu, inflexione Græca. Porro ſolebant hæc præberi in ſpeciebus ipſis. Verum hac Conſtitutione rediguntur ad pretia definita in delegationibus, quæ eo nomine ſingulis officiis dantur. Delegationes quæ & delegatoriæ, ſunt notitiæ quæ ſingulis adminiſtratoribus & officiis deleganrur, quibus annonæ eis debitæ taxantur, & capita, aut pretia eorum quæ ſumant ex tributis illius, vel illius prouinciæ, vel ex publicis horreis.

LII. Enarratio.

Comiti commerciorum] Notitia ſect. 10.

Cuiqoe ſoli à barb.] *L. 4. & l. vlt. ꝟ. de commerc. & mercat.* B

Comiti auri] Notitia ſectione 42.

Rationali vtr. ær.] Sacrarum largitionum, & rerum priuatarum.

Lampridius ſcribit] In Alexandro.

Liquamen] Vide tit. 41. lib. 4.

Impedimentaque noſtra] Neceſſaria iter agentibus, ſarcinæ. Gloſſæ: *Sarcina*, σκεῦος ὁδοιπορικόν.

ἀλόγων] Item, κτηνῶν κτήνη θεοῦ.

ἀλόγων] Magnum Etymologic. κτῆνος δὲ τὸ ζῶον τὸ

A ἤγουν τὸ κλειόμενον, τὸ καγκέλλιον. vide Gloſſar. ad Cedr.

Delegationes] *Delegatio* apud Suidam exponitur, annonæ tranſuectio, & in veteri Gloſſario MS. δηλεγάτωρ, κατὰ Ῥωμαίους ὁ ἐπόπτης τῆς σιτοπομπίας, καὶ ὁ σίτου μετακομιδῆ. Sed hæ Gloſſæ magis pertinent ad annonam militarem, & delegatores. qui expeditionis tempore prouident copiis militaribus; & ideo ceſſante bello, nullæ erant delegatorum partes. Iulius Pollux in Chronico: ἀλλὰ κατὰ πόλεμον εἰσόδου δηλεγάτωρ ἐκαλεῖτο ἐν τῇ πόλει. καὶ ὅτε ἐπαύετο ὁ πόλεμος, ἀπεψίζετο καὶ ὁ δηλεγάτωρ. Vide *Nouellam* 130. *capite.* 1.

Quæ & delegatoriæ] *L. miſſi 7 ꝟ. de exaction. tributorum.*

B LIII. *De contractibus iudicum, vel eorum qui ſunt circa eos, & inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne adminiſtrationis tempore proprias ædes ædificent ſine ſanctione pragmatica.*

Vt ſuperior, ita hic titulus communis eſt iudicum omnium, & adſeſſorum, vel domeſticorum, quo Iuſtiniani Conſtitutione iudices vrbani ſeparantur à prouincialibus, ita vt vrbani ex pragmatico principis emere, & proprias ædes ędificare poſſint, non etiam donationem accipere; quæ tamen ſi facta fuerit, poſt depoſitam adminiſtrationem confirmari poteſt, vel ratihabitione donatoris, vel ſilentio quinquennij. Prouinciales autem ne ex reſcripto C quidem principis emere per ſe, vel per aliam perſonam quidquam poſſunt, pręter ea, quę victus cottidiani ſunt, nec domum ędificare, aut nauē, vt *l. auſertur §. quod à praſide, D. de iu. fiſ.* nec ducere vxorem, vt *l. qui in prouincia, l. praf. D de rit. nupt.* ac multo minus donatum ſuſcipere: quo verbo etiā hereditatem ſignificari teſtamento extranei relictam conueniens eſt his, quæ de hac conſtitutione ex Theophane retulit Anaſtaſius bibliothecarius: & quę in eos forte collata fuerit donatio inter viuos, aut venditio, nec ratihabitione, nec ſilentio quinquennij confirmatur, nimirum abrogata *l. 5. & 6. Cod. Theod. de his qua adm. vel off. pub. ger.* quę admittit pręſcriptionem quinquennij, & abrogata etiam *Nou. Valent. de conf. his qua adm. vel* D *pub off. ger. diſt vel don* qua nos tamen in Gallia vtimur magis. Et ratio differentię inter vrbanos & prouinciales, quia maior eſt in prouinciis pręſidibus graſſandi copia, ſi ſua poteſtate abuti velint; idcirco durioribus legum vinculis coercentur, ac ſimiliter, vt diximus tit. 14. mittuntur in prouincias exteri & incogniti prouincialibus, in vrbe fere ciues aut incolæ magiſtratus capeſſunt. Qui ſunt circa eos, dixit, vt *l. 33. D. de rebus cred.* pro adſeſſoribus, vel domeſticis, & aliis officiis. & rurſus ſecundum hanc conſtitutionem Iuſtiniani quod excipitur in *l. non licet D. de contr. empt.* niſi ſpecialiter quibuſdam hoc conceſſum ſit, habet locum in vrbe tantum. & addenda alia exceptio ex *l. qui officij, D. eod.* niſi paterna à fiſco detrahantur, vt *l. milites, D. de re mil. & l. princeps. Cod. Theod. de his qua* B *adminiſtr. vel offic. publ. ger.* Videnda hac de re *Nou. Leonis 84.*

LIII. Enarratio.

Conſtit.] *l. vn. h. t.*

Ne ex reſcr.] Licet ſacri apices aliquid eorum permiſerint, *d. l. vn. l. excellentia 9. ꝟ. de erogat. militar. ann.* Gloſſæ: κεραῖαι, *apices.*

Anaſtaſius bibliothecarius] In hiſtoria Eccleſiaſtica. *Faciens*, inquit, *ſingularem codicem, & vocans eum*

Nouellas conſtitutiones, in quibus non permittit Principem in locis quibus praeſt, emere poſſeſſionem, aut ædificare domum, aut hereditare extraneam perſonam, niſi quis ſibi cognatus exiſtat. v. Theophanem edit. Reg. p. 151. a. A

LIV. *De modo multarum quæ à iudicibus infliguntur.*

PErtinet etiam hic titulos ad iudices omnes, de quibus actum eſt ſupra. Omnes enim qui iudicationem habent, id eſt qui publice iudicium exercent, multæ dictionem & pignoris capionem habent, qua ſuam tueantur iuriſdictionem & coërceant inobedientes, *l. 2. §. vlt. D. de re iud. l. aliud § vlt. D. de ver. ſign.* & excepti tantum inueniuntur procurator Cæſaris, & curator Reip. *l. 2. & 3. hoc tit.* & defenſor plebis, *l. 5 tit. ſeq.* Sed nec ad infinitum cuilibet iudici multam dicere licet, *l. 3. C. quan. prou. non eſt nec.* Modus quem ſequi vnuſquiſque debet in multa dicenda h. tit. definitur. Præf prætorio ſupremæ multæ irrogandæ ius eſt, *l. 4. hoc tit.* Caſſiodorus: *Magna*, inquit, *quantitate multat errantes.* & plerumque omnis multa accedit fiſco, niſi ſpecialiter deputetur publicis operibus, vel curſui publico, vel aliis neceſſariis cauſis, *l. 5. hoc tit.* vel pauperibus, *l. 2. C. de epiſc. aud.* quod fit in omnibus cauſis eccleſiaſticis, *l. 20. Cod. Theod. quor. ap. non rec.* & Caſſiodorus 8. Var. Multa autem eſt pecuniaria coërcitio. non eſt ſatis: nam & pœna quædam eſt pecuniaria. coërcitio pecuniaria igitur coërcitio, quæ arbitrio iudicis irrogatur. Nam & ſi certum modum iudex non poſſit excedere, intra eum modum tamen ſui arbitrii res eſt; quin etiam poſteaquam multam irrogauit, ea cauſa moderari eam & remittere, verbi gratia, propter inopiam rei, i. neceſſitatem ſolutionis, *l. vlt. in fine, hoc tit. l. 6. §. pen. & vlt. D de off. præſ.* reprehenſa, vt ait exactorum auaritia. Bene reprehenſa, & comprehenſa, *l. 16. C. de don. int. vir.* non punita. Minus enim eſt reprehendere, *l. 7. §. ad tempus, D. de interd. & rel.* Cicero pro Flacco: *non modo reprehendendum, ſed etiam condemnandum putas.* Et omnino abrogati contrario iudicio, moderari vel remitti multæ dictio, ſicut nec quælibet alia ſententia ab eodem iudice poteſt, à ſuperiore poteſt. Plinius 4. epiſt. *Prætor Senatori multam dixit, ego ille in Senatu cauſam ſuam ſicut deprecaretur. remiſſa eſt multa.* B C D

LIV. Enarratio.

PRocurator Cæſaris] Id eſt, Rationalis. In vetuſto Menagii ſic legitur: id eſt rationales. Sic etiam Brodæi membranæ. Excerpta ex vett. lexic. titulo de magiſtratibus: *Rationalis*, λογιστὴς.

Et curator Reip.] Qui græco vocabulo logiſta nuncupatur, *d. l. 3. h. t.* eadem Excerpta: *Curator*, λογιστής. E

Caſſiodorus Libro 6. 3.

Et Caſſiod. 8. Var.) 24.

Multa eſt pecun. coerc.) *l. aliud 131. §. 1. & l. propen. in fi. D. de verb ſig. mulctari*, ζημιωθῆναι τῷ βίῳ.

Certum modum) Definitum modum. vltra certum modum condemnare non licet.

Remitti) *Nec putent factum facile eſſe, vt aut præcipiti perſuaſione condemnent, quem culpa non ingrauat, aut erubeſcenda varietate iudicij pro arbitrio proprio immutandum eſſe, quod lex tulerit, l. vlt. in fi.* Sic legitur ille locus in veteri Brodæi.

Plinius 4. epiſtolarum epiſtola 29.

LV. *De defenſoribus ciuitatum.*

MAgiſtratus, de quibus actum eſt ſupra, vel in vrbe Roma veteri, aut noua Rempublicam adminiſtrant, vel in aula principis, vel in prouinciis, & ex his aliis diœceſes regendæ commiſſæ ſunt, aliis prouinciæ ſingulæ. Hi quibus ſunt hi poſtremi tres tituli non vrbis, non prouinciæ, non diœceſeos, non aulæ, ſed ciuitatum ſingularum poteſtates ſunt. Et defenſores ciuitatum in primis, ſimiles tribunis plebis, qui olim in vrbe fuerunt. Nam & defenſores plebis dicuntur, defenſores locorum, patroni, parentes ruſticorum & ſuburbanorum, *l. 3. & 4 hoc titulo l. 1. tit. vlt. huius libri, l. vlt. C. de prin. ag. in rebus.* & prehenſionem habent ſicut Tribuni plebis, *l. 22 ſup. de ep. aud. Nou. 15.* in qua plenius ſcripſimus de officio & iuriſdictione eorum. Sed inuenio etiam ad eorum curam pertinere perſecutionem ſeruorum fugitiuorum Reip. ex *l. mancipia, C. de ſer. fugit.*

LV. Enarratio.

CIuitatum ſingul. poteſtat. ſunt] Oecumenius in Acta Apoſtolorum capite 28. defenſores ciuitatum comparat *ἀγοραίοις*, qui minores erant iudices in Aſia: *εἰδέναι δεῖ ὅτι ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐκαλοῦντο οἱ ἀγοραῖοι, οἳ νῦν ἐκδίκοι τῶν πόλεων. καὶ ἀγοραίους ἐκάλουν· διὸ καὶ ἀγοραῖοι ἄγονται, ὥσπερ εἰσὶν ἔκδικοι τῶν πόλεων. οὗτοι ... τὰς ἐγκαλουμένας δίκας ἐκρίνον.* quæ totidem verbis extant apud Theophylactum in Acta cap. 19.

Ad eorum curam pert.] Commerciorum diſpoſitionem ad hos pertinuiſſe colligas è Caſſiodori lib. 7. variar. form. 12. de defenſoribus cui. ciuitat. P. Faber.

LVI. *De magiſtratibus municipalibus.*

IN quibuſdam ciuitatibus erant defenſores tantum, *l. in hac C. de decur.* in quibuſdam defenſores plebis, atque etiam magiſtratus municipales, plurimum Duumuiri, ſimiles duobus Conſulibus populi Romani. Et ſumebantur quidem Duumuiri ex ordine decurionum, defenſores ex plebe, *l. 1. ſup. tit. prox.* vtrique decreto clericorum, honoratorum, poſſeſſorum, decurionum, *l. 8. ead. l. 1 D. ad l. Iul. de amb. Nou. Leonis 46 & 47.* ex quibus tamen hodie etiam creatio eorum pertinet ad principem. Vtrique habent ius conficiendorum actorum, *l. pen. C. tit. prox. l. 2. hoc titulo*, præſentibus ſcilicet tribus curialibus & exceptore publico, vt *l. 151. C. Th. de decur. & Nou. Theod. de tribus ſiſ.* Vtrique habent ius dandi tutoris, *l. 3. D. de tut.* Cæterum quam inuenio legis actionem aliquando eſſe apud magiſtratus municipales, *l. vlt. C. de man. vind. l. 4. D. de adopt. & Pauli 11. Sent. tit. 25.* nuſquam inuenio eſſe apud defenſores plebis: & rurſus quam inuenio multę dictionẽ non eſſe apud defenſores, *l. 5. ſup. tit. prox.* ſuſpicor fuiſſe apud magiſtratus municipales, licet pœnali iudicio iuriſdictionem ſuam tueri non potuerint, eo ſcilicet de quo agitur in *l. 1. D. Si quis ius dic. non obt.* nam & pignoris capionem habent, *l. quemadmodum §. Magiſtratus, D. ad l. Aquil. l. 4. §. 1. de dam. C. l. 3. §. 1. de D. de reb. cor.* &c. & modicam coërcitionem in ſeruos, *l. 12. D. de iuriſd. l. ſi priuatus, D. de iniur. Maior igitur eſt Magiſtratuum quam defenſorum poteſtas.*

LVI. Enarratio.

MAgiſtratus municipales] Hos Græci *ϛρατηγοὺς* vocant. Gloſſæ: *ϛρατηγὸς*, *magiſtratus*, *duumuir*, & : *magiſtratus*, *ϛρατηγός*.

Inſtit. de Attil. tut.] Et *l. 30. §. de epiſc. aud.*

LVII. *De officio Iuridici Alexandriæ.*

V. tit. 20. lib. 1. ff.

COnſtitutio huius tituli docet etiam Iuridico Alexandriæ ius eſſe actorum conficiendorum. Fuit & ius dandi tutoris, & legis actio, *l. 1. & 2. D. eod. §. nos autem*, *Inſt. de Att. tut.* & iuriſdictio in Alexandrina ciuitate, & inde Iuridici nomen proprium, quod poterat eſſe commune. *δικαιοδότης* Straboni, æquidicus antiquis inſcriptionibus, ſub præf. Auguſtali & ipſe Auguſtalis. Ordo autem ſiue curia Alexandriæ initio nulla fuit, ſed neque vllus Alexandrinus in Senatum vrbis cóoptari potuit ex lege Aug. poſt Seuerus Alexandrinis ius curiæ dedit, Antoninus ius in Senatum coeundi, auctore Dione lib. 51.

LVII. Enarratio.

ACtorum conficiendorum] Et donationes igitur in Alexandrina ciuitate apud Iuridicum actis interuenientibus inſinuari debent, *l. vn. h. t.* Item Iuridicus ſatiſdationes exigere ſolet tutorum vel curatorum. Scholiaſtes Theophili ad *§. vlt. de ſatiſd. tutor.*

Legis actio] Et ideò apud eum fiunt emancipationes & manumiſſiones, Thalelæus ad *leg. 2. §. comm. de manumiſſ.*

Quod poterat eſſe commune] Vt in *l. Thais 41. §. Lucia*, *D. de fideicommiſſ. libertat.* Græci Iuridicum ibi *δικαιοδότην* interpretantur. Iulius Capitolinus in Marco Antonino: *Datis*, inquit, *Iuridicis Italiæ*. Apuleius Metam. libro 1. *Liberis ſuis tutores Iuridici prouincialis decreto dati.*

Δικαιοδότης] Gloſſæ: *Iuridicus*, *δικαιοδότης*. Excerpta ex vett. Gloſſis, tit. de Magiſtratibus: *Iuridicus*, *ν[illegible]μας*. vox corrupta: forte legend. *δικαιοδότης*. Iuridicus Ægypti, vetus inſcriptio Gruteri p. 373. 1.

Straboni] Libro 17.

Æquidicus] Vetus inſcriptio pag. 904. 9.

Sub præf. Aug] Strabo d. lib. 17.

Alexandrinis ius curiæ ded.] Spartianus in Seuero. *Alexandrinis*, inquit, *imbulentarum dedit*, *qui ſine publico conſilio*, *ita vt ſub Regibus*, *ante viuebant vno iudice* (Iuridico) *contenti quem Cæſar dediſſet.* Vide Cuiacium ad l. 56. *Cod. de decurionibus.*

Digitized by Google

CODICIS IVSTINIANI LIBER SECVNDVS.

TITVLVS PRIMVS.

DE EDENDO.

V. tit. 13. lib. 2. ff.

EXPOSITIS officiis diuerſorum iudicum, ordinem tractandum ſuſcipit quo de iure ſuo quiſque apud iudices experitur, & initium facit ab editione actionis, vt Vlpianus quoque & Paulus libris ad edictum, vt inde fiat veriſimile, etiam ab editione cœpiſſe edictum perpetuum, cuius ordo vtique magis obſeruatur in Codice, quam in Pandectis. Et vero Pandectæ initium faciunt à vocatione in ius, non ab editione actionis, & defendi poſſunt hac ratione, quod eodem ferè tempore & reus vocaretur in ius, & ei ederetur actio; quæ res efficit vt omnium actionum inſtituendarum principium dicatur proficiſci à titulo de in ius vocando in §. *vl. Inſt. de pœ. tem. lit.* vt æquè contra poſſim dicere, omnium actionum inſtituendarum principium proficiſci à titulo de edendo: Nam facile conſtitui non poteſt, editio vocatione, an vocatio editione tempore prior fuerit, coniunctæ potius & adfines videntur, atque contiguæ. Eſt autem edere, actionem demonſtrare ſpecialiter genus futuræ litis, *l. 3. hoc tit.* vel exprimere ſpeciem & nomen actionis, *l. vlt. ſ. de interd.* Editio, præparatio, & initium litis. Conteſtatio, initium litis atque iudicij, & de editione actionis eſt tantum in hoc titulo *l. 3.* Aliæ leges pertinent ad quæſtiones adfines, an reus edat actori rationes ſuas, an actor reo, an acta publica edantur cuilibet poſtulanti, propriè ad edicta de edendo non pertinent, quæ ſunt tantum de edendis actionibus, & inſtrumentis litis, & de edendis rationibus argentariorum. Inuenio, & teis accuſatores edere crimina 5. Sentent. Pauli.

TIT. I. ENARRATIO.

Libris ad edictum] *L. 1. 2. 7. & 9. D. eod.*

Edictum perpetuum] Quod Adrianum vocat Pæanius Eutropij metaphraſtes 8. quoniam auctoritate Adriani Imperatoris à Saluio Iuliano IC. compoſitum eſt, & Senatuſconſulto confirmatum.

Vocaretur in ius] Placet quibuſdam, actionem editam ante vocationem in ius, & vtuntur auctore Terentio in Adelph. act. 2. Sc. 1. Æſchinus enim Sannionem lenonem in ius vocaturus actionem ei edit his verbis:

—nam ego liberali illam adſero causa manu.
Nunc vide: vtrum vis argentum accipere, an cauſam meditari tuam.
Delibera hoc, dum ego redeo, leno.

Et in ea ſententia eſt Cuiacius Obſeru. libro 10. cap. 10. Per contrarium vocationem in ius præceſſiſſe argumento eſt Plaut. in Aulularia act. 4. Sc. 10.

Iam quidem ad prætorem, hercle, te rapiam, & ibi ſcribam dicam.

Specialiter genus] Vt edere actionis genus in Nouella Valentiniani de Epiſcop. iud. ſpecialiter genus litis edere, *l. 2. C. Hermogen. de calumniat.* Ammianus Marcellinus libro 30. *Vt nondum ſe patroni poſt ſpeciem litis triennium editam cauſentur inſtructos.*

Conteſtatio initium litis atque iud.] *L. 1. ſ. de lit. conteſt. & l. 3. hoc titulo.* ex quarum legum coniunctione conſtat, quæ ſit differentia inter editionem actionis & litis conteſtationem. Editio eſt litis præparatio: per hanc enim reus actionis ſpeciem cognoſcit, *d. l. 1.* quæ omnino inſtituenda eſt, vt iudicium procedat. Collatio Carthaginenſis cum Donatiſtis 3. *Cum iſte cardo ſit cauſæ, vt is qui alterum in iudicium vocat, inſtituere actionem debeat, & prouocare ad reſponſionem, aduertat prudentia tua, eos proſequi debere, vtrum nobis, vel quam inſtituant actionem, vt reſpondere poſſimus.* Litis vero conteſtatio eſt initium iudicij, *l. amplius 15. D. rat. rem haberi.* In *l. 3. ſ. de litis conteſtat.* verba illa, *ante inchoatam litem*, ſic interpretantur Baſilica: πρὸ τῆς προκατάρξεως, *ante litem conteſtatam* & mox, verba illa, *ſin autem & lis prœbuit exordium*, ſic etiam auctores Baſilicωn exponunt, [illegible] *ſed etſi litem conteſtatus ſit.*

Edat actori] Edere & exhibere rationes promiſcue dicimus, *l. 1. & 2. h. t.* vt edere nomina creditorum, Seneca de benefic. 2. cap. 7. A

Rationes ſuas] Codicem rationum, *l. argentarius 10 §. 1. D eod*

Rationes ſuas] *L. 1. hoc tit.*

Actor rer.] *l. 3. hoc tit.*

Acta publica] *L. 2.*

Rationibus argentar.] *L. 1 §. 2. & 3. l. 4. D. eod.*

V. Sentent. Pauli] *tit. 16. §. vlt.*

II. *De in ius vocando.*

V. tit. 4. lib. 2. ff. B

IN ius vocare non eſt libellum dare iudici, *l. 5. D. eod. §. quæſitum, l. ad Turpill.* non interpellare iudicem defenſionis ſuæ audiendæ gratia, *l. 14. D. eod.* ſed ducere vel trahere inuitum ad iudicem agendi gratia, quo genere hi quibus reuerentiam debemus honeſte non vocantur, niſi præmiſſa venia. Venia conſeruat reuerentiam illæſam.

II. Enarratio.

IN ius vocare eſt ad Prætorem, vel alios, qui iuriſdictioni præſunt, vocare iuris experiundi cauſa, *l. 1. D. de in ius voc. l. 2. D. ſi quis in ius vocatus non ier. εἰς δικαστήριον καλεῖν.* Theophilus *§. 3. Inſt. de pœna temp. litig.* id eſt, in ius, vel in iudicium vocare, vt in *l. 2. §. prætor, D. qui ſatiſd. cog.* vocationis formulæ erant hæ: In ius te voco, in ius eamus, in ius veni, in ius ambula, quæ notiſſimæ ſunt ex Plauto, Terentio & aliis. Vnde conſtat vocationem in ius fieri ſolitam ſine iuſſu magiſtratus. Poterat quiſque per ſe aduerſarium in ius vocare. Is autem qui in ius vocatus eſt, protinus ſequi debet. Auctor ad Herennium libro 2. *Lege ius eſt, id quod populi iuſſu ſanctum eſt, quod genus, in ius vt eas cum voceris.* aut manu, ſeu vi duci, rapi, & trahi poteſt, niſi ſatiſdet iudicio ſiſti, *l. ſi vero 5. §. vlt. eod. l. ſed et ſi 21. D. de in ius voc.* Auctores noſtri videntur vti verbo duci tanquam leniore, quaſi vim omnem abeſſe vellent, argumento inſcriptionis *l. 48 D. de verb ſign.* qui neque ſequantur, neque ducantur. Titus Liuius lib. 11. *Cum in ius duci debitorem vidiſſent.* Alij vero rapi dicunt. Plautus in Rud. act. 3. Scen. 6. *Rapite obtorto collo manu*, & mox: *In ius rapiam exulem.* Horatius 1. Sa. 9. aut trahi. Plautus in Pœn. act. 3. Sc. 5. *obtorto collo ad Prætorem trahor.* Valerius M. libro 5. cap. 3. *Patriam ſuam in ius ad aliam ciuitatem pertraherent* Rufinus Inuectiua 1. in D. Hieronymum: *Poſt centum & quinquaginta annos mortis ſuæ in ius eum trahis.* D. Hieronymus in Apologia 1. aduerſus Rufinum: *vt adſtipulatorem in ius Eccleſiæ traheret.* Si in ius vocatus non ſequatur, rapitur, trahitur. Rapitur trahiturue quis inuitus, etiam ſine præcepto iudicis. Plautus in Milite Actu 5. *Ducite iſtum. Si non ſequitur, rapite.* Seneca ex Cleanthe: *Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.* In epiſtola Iacobi cap. 2. *καὶ αὐτοὶ ἕλκουσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια.* Lucianus *δικαστηρίοις*: *ἕλκει μετὰ πρὸς τὸ δικαστήριον.* [illegible]

Ad iudicem] Ad Prætorem, *l. 1 §. 1. D. de fer.* Nam & Prætor ipſe iudex olim appellabatur, auctore Liuio 3. Cuiac. Obſeru. x. 10. & ita accipitur in *l. 41. D. de minor.* Cuiac. ibid. vel alios qui iuriſdictioni præſunt, *l. 2. §. ſi quis in ius vocat.* non ad pedaneum iudicem, *l. 3 §. 1. D. ne quis eum qui in ius voc.*

Agendi gratia] Apud Prætorem prius quam iudex detur ſpecialis, quodammodo agendi poteſtas datur, vt M. Tullius ait 2. de inuentione, Cuiac. d. cap. 10.

Reuerentiam] *L. parentes 6. l. patronum 10 §. 2. l. generaliter 3 eod. l. 1. 2. & 3. h. tit.* honorem, *d. l. 10. §. 3. l. 2. h. t.* Hodie quia non ducuntur, qui in ius vocantur, conſequenter vt eiuſmodi perſonas in ius vocem, nihil indigemus petitione veniæ, Cuiac. d. c. x.

Honeſte] *l. 4 §. 2 D eod.*

Præmiſſa venia] Permiſſu Prætoris, iuſſu, præcepto, venia edicti petita, *d. l. 4. l. 6. l. 10 §. 3. eod. l. 13.* *συγγνώμη*, Theoph. *§. 3. Inſt. de pœna temp. litig.* Gratiam facit Prætor edicti, quo vetabat eiuſmodi perſonas in ius vocari, dum permittit vocari, *l. 2. h. tit.* In eum qui ſine permiſſu Prætoris in ius vocat, pœna quinquaginta aureorum conſtituta eſt, *l. pen. D. eod.*

III. *De pactis.*

V. tit. 14. lib. 2. ff.

FRuſtra aduerſarium in ius vocaſti & ab eodem fruſtra ſtipulatus es iudicio ſiſti, ſi tecum poſtea de re tranſegerit ante vel poſt diem in quem ſiſti promiſit. Nam & ſi contemnat promiſſionem iudicio ſiſtendi cauſa factam, vel ſtipulatio non committitur, vel eliditur exceptione pacti aut tranſactionis: ideóque in hoc iudiciorum inſtituendorum exordio quo plerumque litium tranſactiones fiunt inter partes, quę pactorum ſpecies ſunt, titulos dedit de pactis & de tranſactionibus. Pactum eſt conuentio, cuius nullum neque nomen proprium ſubeſt, neque cauſa. Vel, res de qua conuenit, quæ nomen non habet aliud quam pacti, quæque nondum vlla ex parte paciſcentium ſumpſit effectum. Denique pactum nudum, ſolum, ſimplex, quod *κατ' ἐξαίρετον* nudum dicatur, non *ὡς ἀσύνδετον*. Græci ita definiunt, ſi neque datione aut facto vllo præcedente conuenerit tantummodo de dando vel faciendo, quæ definitio etiam in ſtipulationem cadit. Sed hæc proprium & ſpeciale nomen habet quod lex dedit, vt appareret non inanem, non inefficacem conuentionem eſſe: non inane nomen. Sed & ſi definieris, conuentionem eſſe quæ placiti fine ſtetit, vt *l. ſi tibi ff. de loc. l. ſi dimiſſionem, ff. fam. erc.* vt Quintiliani declamatione quadam, *intra verba, prius vnque promiſſum ſtetit*: idem conueniet emptioni venditioni, quæ tamen contractus eſt, non pactum, quia ei iure gentium proprium nomen inditum eſt.

III. Enarratio.

SI de te tranſegerit] Qui in ius vocatus eſt, dimittitur, ſi de te tranſactum fuerit, *l. neque 22. D. de in ius voc.*

Eliditur exceptione pacti aut tranſ.] *L. 2. D. ſi quis cantion. iud. ſiſt. cau. fact.*

Quo plerumque litium tranſact.] Conſultius vtique eſt rem tranſactione dirimere, quam in ambiguam litem deſcendere, vt ſunt iudiciorum incerta, vt ait Calp. Flaccus in declamat. 22. vere D. Chryſoſtomus in hom. 16 in epiſtolam Diui Pauli ad Corin. *καὶ γὰρ αὐτοὶ οἱ τῶν ἔξωθεν δικαστηρίων συνήγοροι, μετρίως ταῦτα λέγουσιν. ὅτι βέλτιον ἔξωθεν διαλῦσαι*: *nam ipſi quoque patroni iudiciorum exteriorum multis hæc dicunt, melius eſſe rem extra iudicium tranſactione dirimere.*

Quæ pactorum ſpecies ſunt] Pactum eſt genus, tranſactio ſpecies, *l 2. D. de tranſact.*

Neque nomen proprium] *L. 7. D. eod.*

Neque cauſa] Cauſa eſt datio vel factum. Nam ſi cauſa ſubſit contractus eſt incertus, ſiue innominatus,

vt loquuntur, ex quo naſcitur actio præſcriptis verbis. Vide Cuiac. ad *d. l. 7.*

Sumpſit effectum] De dando tantum, vel faciendo conuenit: veluti, dabo tibi Stichum, tu mihi Pamphilum; vel dabo tibi Stichum, tu mihi domum ædificabis.

Pactum nudum, ſolum] Vt ſola proprietas, id eſt, nuda in *l. qui vſumfructum 36. §. 1. D. de vſufr.* vt apud Græcos *γυμνὸν* eſt *μόνον*, vt obſeruat. Clar. vir Daniel. Heinſius in librum 1. Silij Italici.

Non *περὶ ἐξαιρέσεως*.] Non quod aliud ſit veſtitum cohærentia contractus, vt loquuntur interpretes: nam & hæc nuda ſunt, *l. iuriſgentium 7. § quin imo. D. eod.* in qua ſententia eſt Græcus interpres in Dictato de pactis. Et ſi pactum adijciatur bonæ fidei contractui in continenti, *ἐν ἀρχῇ*, *in initio*, in exordio contractus, vt ait Harmenopulus Epitomarum lib. 1. tit. 9. §. 11. id eſt, *ὅτε τὸ πάκτον ἰσόχρονον ἐστὶ τῷ συναλλάγματι*: *Cum pactum idem habet initium temporis cum ipſo contractu*, vt ait Græcus interpres in eodem Dictato: ineſt tam ex parte actoris, quam ex parte rei, id eſt, prodeſt tam ad agendum quam ad excipiendum, formatque ipſam actionem, ex contractu ſcilicet deſcendentem, *μεταποιεῖ*, *transformat*, *μεταποιοῦσι τὰς ἀγωγὰς τὰς ἐξ ἐκείνων τῶν συναλλαγμάτων ἀποτικτομένας, καὶ μετασκευάζουσι*: *reformant actiones quæ ex illis contractibus naſcuntur, eaſque formant aliter* Si vero pactum adiectum ſit ex interuallo, non ineſt, *d. §. quin imo*. Sed adhibenda eſt diſtinctio legis *pacta conuenta 72. D. de contrah. empt.* id eſt, ſi pactum fiat de adminiculis contractus, ſiue de his quæ ſunt extra naturam contractus, puta vt cautio duplæ præſtetur in eum caſum quo res euincatur: non ineſt, neque ex parte actoris, neque ex parte rei. Prodeſt tamen ad excipiendum. Si vero pactum detrahat aliquid ex his quæ ſubſtantia attingunt contractus, puta ſi auctum vel deminutum ſit pretium, pactum inerit ex vtraque parte, id eſt, proderit etiam ad agendum: nouus enim contractus videtur, *d. l. 72.* Quod ſi pactum ſtrictis iudiciis adijciatur, verius eſt ineſſe contractui ex parte rei, non ex parte actoris, id eſt, prodeſſe ad excipiendum, non ad agendum, *l. lecta 40. D. de reb. credit.* Quare vtiliter ſubijcitur ſtipulatio.

Græci ita definiunt] Harmenop. lib. 9. 2. *ψιλὸν σύμφωνόν ἐστι ὅτε μὴ προηγήσηται δόσις, ἀλλὰ μόνον συμφωνία ἐπὶ δόσει.* *Cum non præceſſit datio, ſed de dando tantum conuenit.* Ergo ſi nomen & cauſam habeat, eſt certus contractus ex quo naſcitur ciuilis obligatio, quæ actionem parit. Cæterum pactum regulariter actionem non parit, excepto conſtituto, *l. 1. D. de conſt. pec* pignore *l. ſi ibi 17. § 1. D. eod.* ex pacto donationis, *l. ſi quis 35. C. de donat.* & dotis pollicitatione, toto tit. *Cod. de dot. promiſſ. & nuda pollicitat.*

Declamatione quadam] Declamat. 267.

Quia ei iure gentium] Contractuum nomina propria iure ciuili prodita ſunt, *l. 3. D. de præſcript. verb.*

IV. *De tranſactionibus.*

V. tit. 15. lib. 2. ff.

TRanſactio eſt pactio, qua lis vel controuerſia, & res aliqua dubia perinde ac iudicato dirimitur. Nec enim minus ex tranſacto quam ex iudicato euentus litis pendet, *l. vlt. D. mand.* Vel deciſio litis aut controuerſiæ facta conſenſu partium. Controuerſia eſt litis cauſa. Lis eſt controuerſia, quæ iam conteſtata eſt tabellis obſignatis, vel res in iudicium deducta. Pacti nomen latius patet quã tranſactionis. Nam pactum fit etiam de re certa & indubitata donationis

A cauſa, veluti pactum de non petendo debito. Tranſactio eſt pactum, quod fit tantum de lite incerta, neque iudicata, aut de re dubia, *l. 1. D. eod.* veluti de conditionis incerto, *l. 1. ff. de pact.* atque ita nunquam fit gratuito, nunquam donationis cauſa, ſed aliquo dato, vel retento, vel promiſſo, *l. 38. hoc tit.* & à donatione ſeparatur, *l. ex conducto §. Papin. D. loc. l. quidam, D. de donat. l. tutores. §. ult. 10, D. de adm. tut.* Denique tranſactio refertur ad litem vel negotium aliquod ambiguum: & vt quidam ait, eſt *εἰρηνικὴ συναγωγή*.

IV. Enarratio.

Tranſactio eſt pactio] Pactum pro tranſactione in *l. 3. inf. de in lit. iur.* vt Patricius annotauit.

B Perinde ac iudicato] *l. 20. h. t.*

Ex tranſacto] Tranſactum pro tranſactione, vt in *l. vlt. inf. ſi aduerſ. tranſact.*

Deciſio litis] Gloſſæ: *διάλυσις, tranſactio, deciſio, l. tranſactionum 7. h. t.*

Conſenſu partium] Libero arbitrio & voluntate, *l. 43. hoc tit.*

Controuerſia eſt litis cauſa] Varro 6. de LL. *Quibus res erat in controuerſia, ea vocatur lis.*

Quæ iam conteſtata eſt] Nec enim proprie lis eſt antequam conteſtetur, ſed controuerſia. Cuiacius Obſeru. ix. 21.

Tabellis obſignatis] Litis conteſtatio fiebat teſtibus præſentibus, vt notiſſimum eſt ex Feſti loco in *v.*

C *conteſtari.* eaque tabulis perſcribebatur, quas teſtes obſignabant. Macrobius 3. Sat. cap. 16. hæc profert ex oratione C. Titij qua legem Fanniam ſuaſit: *Iubent dicere. Quorum negotium eſt, narrant; Iudex teſtes poſcit. Ipſus it mictum. Vbi redit, ait, ſe omnia audiviſſe. Tabulas poſcit. Literas inſpicit.* Locum Macrobij Cuiacius adfert ad tit. de lit. conteſtat. 2. Decretal. ſed pleniorẽ interpretationẽ deſiderabat. v. ff. t. 9. l. 3.

Vel res in iudicium deducta] *L. 1. ff. de litis. conteſtat.*

Donationis cauſa] *L. 1. D. eod.*

Pactum de non pet.] Ex quo pacto naſcitur exceptio pacti conuenienti, *§. præterea, Inſt. de except.*

D Tranſactio eſt pactum] Hinc pactum tranſactionis, l. 31. h. t. tranſactionis placitum, l. 17. eod.

De lite incerta] Tranſactio fit de lite dubia, incerta, neque finita, terminatave, *l. præſes 12. hoc tit.*

De conditionis incerto] vt *opinionis incertum* apud Claudianum Mamertum de ſtatu animæ lib 3. cap. 2.

Vel promiſſo] Promittitur ſtipulanti. Itaque ſi pacto non ſtetur, datur actio ex ſtipulatu. Si ſtipulatio interpoſita non ſit, actio præſcriptis verbis: eſt enim contractus incertus, *l. ſi fundo 33. h. t.* aut ſi pœna ſtipulationi adiecta ſit, peti poterit, *l. 37. h. t.*

L. 38. h. t.] Et *l. 21. eod.* alioquin ſi neque aliquid detur vel retineatur, vel promittatur, ex ſolo pacto tranſactionis actio non datur, ſed exceptio tantum, *l. ſiue apud 28. h. t.*

E *Εἰρηνικὴ συναγ.*] Vt Chryſoſtomus de polit. mor. *φιλικαὶ διαλύσεις*, quia finitur *τὸ τῆς δίκης ἄδηλον τέλος.* In Nou. 117. in fine, *φιλικὴ σύμβασις.*

V. *De errore calculi.*

POſt titulum de tranſactionibus datur hic titulus, quaſi pars illius, vt intelligatur corrigi tranſactionem, ſi erratum ſit in computatione, niſi ſpecialiter etiam de errore computationis tranſactum, vel iudicatum ſit. quod idem & de dolo & de falſo ſuperiore titulo proditum eſt. Valde autem pertinet ad conſtitutionem huius tituli hæc ſententia Pauli. Ratio cal-

Digitized by Google

euli ſæpius ſe patitur ſupputari, atque ideo poteſt quocunque tempore retractari, ſi non longo tempore euaneſcat. A

V. Enarratio.

NIſi ſpecialiter etiam de err. comp. tranſ. Siue, vt aiunt Græci, ἐς πλεῖον ψηφίσας ψηφισμὸς ἀναζητεῖται, εἰ μὴ ψῆφος, ὁ δήποτε γέγονε περὶ αὐτοῦ. *Computatio per errorem facta retractatur: niſi de errore computationis tranſactum, aut iudicatum ſit.*

De dolo] L. actione 4.

De falſo] L. ſi ex falſis 42.

Hæc ſententia Pauli] Libro v. Sent. tit. v. in editione, quæ ex Cuiacij receoſione auctior prodiit.

VI. *De poſtulando.*

V. tit. 1. lib. 3. ff.

REcte ſequitur pacta & tranſactiones titulus de poſtulando. Nam ſi rem pacto noo decidant inter ſe partes, quid aliud ſupereſt, quam vt deſideria ſua exponant apud iudicem per ſe vel per aduocatum? & fuit eodem quoque ordine in 12. tab. ita perſcriptum: *Rem ita ni pagunt, in comitio aut in foro ante meridiem cauſam conijcito*, agito. Poſtulat qui cauſam agit & tuetur ſuam vel alienam, quod fit non litis conteſtatione tantum partibus præſentibus, ſed & qualitercunque, etiam aduerſario abſente, aut nullo aduerſario exiſtente. C Poſtulationis enim nomen latiſſime patet. Fuit autem ſub hoc tit. propoſitum edictum prohibitorium de his qui apud iudices poſtulare non poſſunt, quibus cōſtitutiones addunt etiam alios, puta oon Chriſtianos, *l. vlt.* & eos qui depecti ſunt partem litis quam tuendam ſuſceperunt, *l. 5.* & qui ſunt ex numero iudicum, quos tamen olim non fuiſſe prohibitos conſtat ex 3. Epiſt. Plinij, & qui dati à iudice non inuenienti patrouum, pro eo poſtulare detrectant ſine cauſa, *l. pen.*

VI. Enarratio.

EXponant apud iudicem] Id enim eſt poſtulare, *l. 1. § 1. D. eod.* D

Rem ita ni pagunt] Sic legitur apud Quintilianum libro 1. cap. 6. & Priſcianum x. Alij malunt, *pacunt*, Terentius Scaurus de orthogr. *Item 12. tabulæ, vbi eſt: ni pagunt, per hanc formam, quod male quidam per c. enuntiant: eſt enim præpoſitum eius, pepigi à page.* Vide Cuiacium ad *l. 6. D. de pact.* & A. Gellium 17. 2.

Partibus præſentibus] Vide ſ. ad titulum 4.

Qui apud iud. poſtulare non poſſ.] Ne ſine delectu paſſim apud Prætorem poſtularetur, vt eſt in *l. 1. D. eod.* Lactantius de diu pr. cap. 7. *Incurſanique paſſim ſine delectu omnia.*

Non Chriſtianos] Imperatores Theodoſius & Valentinianus apud Rabanum Maurum in libro contra Iudæos cap. 47. *Iudæis quoque, vel Paganis, cauſas agendi, vel militandi licentiam denegamus.* E

Qui depecti ſunt] Depectores litium, Apuleio.

Quam tuend. ſuſcep. *l. 5.*] In qua legendum videtur, *ſcantiæ*. Iſidorus in Gloſſis, *ſcantiæ, iniquitas.* Neſcio an D. Ambroſius ſimili emendatione egeat in cap. 20. in Euangel. Lucæ ibi: *Ariane proxima ſeantiam*, vbi legitur *ſantiam.*

Ex numero iudicum] L. 6.

Ex 3. epiſt. Plinij] Epiſtola ix. ad Minutianum.

Non inuenienti patronum] *Ei qui deſtituebatur patrono*, vt loquitur Valerius Max. lib. 8. cap. 3. ſect. 2.

VII. *De aduocatis diuerſorum iudiciorum.*

SEquitur titulus de his quibus poſtulare pro aliis licet, quique poſtulant in foro diuerſorum iudicum, præf. prҫt. puta, aut præf. vrbi, aut præſidum. Horum variæ ſunt appellationes: Nam & patroni dicuntur, & aduocati, & cauſidici: quod cur quæque facta ſint expediant, vt Apuleius ait 1. Apol. & oratores, rhetores, ſcholaſtici, togati. Fuit quidē olim differentia inter patronos & aduocatos. Illi agebant cauſas, hi aduocabantur in conſilium. Cicero pro Cluentio: *Quis enim vnquam non modo in patroni, ſed in laudatoris, aut aduocati loco viderat.* & Aſconius Pedianus: *Qui defendit alterum in iudicio, aut patronus*
B *dicitur, ſi orator eſt, aut aduocatus, ſi aut ius ſuggerit, aut præſentiam ſuam commodat amico.* Sed hodie his nominibus abutimur, & aduocamus patronum, vt agat litem noſtram, inuocamus iudicem, vocamus aduerſarium, euocamus teſtem, ita ſcilicet hæc in iure verba diſtinguenda ſunt. Porro certus fuit in vnoquoque foro aduocatorum numerus ingenuorum vel libertinorum, certa matricula, *ex l. ſ. ... adſeſſ.* certū corpus, conſortiū collegiū ſub primiceriis, qui priores & primates dicuntur hoc tit. & qui intra hunc numerum, ſtatuti dicebantur, qui vltra, ſupernumerarij. Statuti, priuilegiarij: Nam & fori priuilegium habent & immunitatem, & ſi filijfam. ſint, quod ex ea profeſſione adquirunt, id omne ſibi habent & poſſident tanquam caſtrenſe peculium, & filij eorum quotiens in locum Statutorum demortuorum ſupernumerarij ſufficiendi ſunt, præferuntur ceteris ſupernumerariis etiam in aduocationis officio exercendo antiquioribus, nihilque impendunt pro introitu. Habent & pleraque alia conſtit. conceſſa priuilegia reuerentia ſtudiorū, vt ait *l. 5.* reuerentia literarū contēplatione literatҫ militiҫ, vt *Nou. Valent. de poſtul.* ſupernumerarij non ſunt priuilegiarij, ac propterea ſtatuti ſuo foro nunquā excedunt. ſupernumerarij oberrāt circū fora omnia, & publica quoque ſolatia ſiue annonas & præbendas illi habent, hi non item. & hac diſtinctione habita apud Photium diaconus quidam contendit, clericis quidem non licere aduocatis eſſe ſtatutis, ſed ſupernumerariis eſſe licere, aut certe talibus, quales ſunt hodie omnes nulli addicti certo foro, nulli ordini vel matriculæ, vel ſalario publico.

VII. Enarratio.

NAm & patr. dic. & aduoc. & cauſidici] Cornelius Tacitus, aut vt quibuſdam placet, Fabius Quintilianus in lib. de orat. in princ. *Horum*, inquit, *temporum diſerti, cauſidici & aduocati, & patroni, & quiduis potius quam oratores vocantur.* Gloſſæ: *δικολόγε, cauſidicus, patronus, aduocatus.* Plinius epiſt. 4. lib. 3. *Legati prouinciæ Bæticæ queſturi de proconſulatu Cæcilij Claſſici, aduocatum me à Senatu petierunt. Factum eſt Senatuſconſultum perquam honorificum, vt darer prouincialibus patronus.* &c. Denique promiſcue hodie patronus vel aduocatus dicitur, qui cauſis agendis operatur, *l. 1. §. 4. D. de extraord. cognit.* Gl. *patronus cauſæ, συνήγορος.* Hinc aduocatio apud Suetonium de illuſtribus Grammaticis 22. *In aduocatione quadam: nam interdum & cauſas agebat* &c.

Oratores] *L. omnes 33. § 1. ſ. de Epiſc. & cleric.* Gloſſæ: *ῥήτωρ, orator.* Tacitus Ann. 1. *Orator publicæ cauſæ.* In veteri inſcriptione, *Orator cauſarum.* Seruius in xi. Æneid. *Actores cauſarum, oratores appellamus.* Petronius Arbiter: *Qui cauſas orare ſolent.*

Rhetores] Demoſthenes rhetor, apud Gellium 1. 8.

Scholaſtici] Marcellini & Fauſtini libellus precum: *Perorans hoc ipſum per gentiles ſcholaſticos, fauentibus ſibi iudicibus* D. Auguſtinus tract. 7. in Ioannem: *qui habent cauſam, & volunt ſupplicare Imperatori, quærunt aliquem ſcholaſticum iuriſperitum, a quo ſibi preces componantur* Scholaſticus de foro, *can. Oſius, Diſtinct. 61.* Quod ait Auguſtinus de precibus componendis, confirmat Petrus Chryſologus ſerm. 70. *Ad amoris indicium Rex ipſe officio functus eſt aduocati, vt preces, quibus reſponſurus erat, ipſe dictaret.*

Togati] *L. 3. & 1. l. 5. C. de Metat.* D. Ambroſius in epiſtola 49. ad Marcellum: *Monebat hoc vtriuſque partis togatos.* in epiſtola 13. libri 52. *Marcellinus togatus.* Gloſſæ: *συνήγορος, aduocatus, togatus, patronus. ἰδ. togatus.*

Fuit quidem olim differentia] Colloquium ſcholaſticum: *Demus cauſidico honoratium, & aduocatis, & iuriſperitis, vt ſtudioſius defendant nos: δῶμεν δικολόγῳ τίμιον, καὶ τοῖς συνηγόροις, καὶ τοῖς νομικοῖς, ἵνα σπουδαιότερον ἐκδικήσωσιν ἡμᾶς.* Ouidius artis amat. lib. 3. *Facundus cauſam ſæpe cliente agat.*

Agebant cauſas] Lucretius 4. *Cauſidici cauſas agere, & componere leges.* Varro 5. de L. L. *Orator dicitur agere cauſam.*

Aduocabantur in conſilium] Aduocatum & patronum intelligit Ouidius Amorum libro 5. eleg. 13.

Nec tu conſulto, nec tu iucunda diſerto.

Aſconius Pedianus] In diuinationem.

Aduocamus patronum] Agroëtius de orthographia: *Aduocatur, daturus patrocinium.* In *l. ſi procurator 18. D. rat. rem hab. ibi: quod aduocas,* Baſilica vertunt: *συνηγορῆσαι, patronum aduocaui.*

Inuocamus iudicem] Vt ius publicum, *l. vlt. D. de eo quod met. cau.*

Vocamus aduerſarium] In ius, vel in iudicium.

Euocamus teſtem] *l. 3. §. teſtes, D. de teſtib.* Plinius libro VI. epiſtol. 5. *Scripſeram tenuiſſe Varenum vt ſibi euocare teſtes liceret.*

Aduocatorum numerus] *l. cum aduocatio 8. h. t.*

Vel libertinorum] *l. 2. C. de poſtul.*

Certa matricula] *l. petitionem 13 l. ſuggeſtionem 20. h. t. l. vlt. C. de off. præf. vrbi ματρίκιον, κατάλογος,* catalogus, index, regeſtum, in quo aduocatorum nomina inſcripta. Gloſſæ: *matrix, κατάλογος ὀνομάτων.*

Certum corpus] *l. 3. hoc. tit.* Antea non erat certum, & quemlibet aduocare patronum licebat, *l. per hanc legem, 26. h. t.*

Conſortium] *d. l. cum aduocatio, l. nemini 5. & l. ſancimus 51. & l. iubemus 22. h. t. l. vlt. C. de poſtul.*

Collegium] *d. l. per hanc legem.*

Sub Primiceriis] Primicerius, primus cuiuſque corporis. Macarius in homilia 15. *ὅταν γένηται σχολαστικὸς, ὅλων τῶν δικολόγων ἀρχὴ ἐστὶν καὶ ἔσχατος ἐκεῖ. πάλιν ὅταν ἐκεῖ γένηται πρῶτος, τότε γίνεται ἡγεμών: Scholaſticus effectus, omnium cauſidicorum nouitius & extremus eſt. Ceterum cum ibi fueris primus* (primicerius) *Magiſtratus euadit.* Vide Gloſſarium ad Cedren.

Qui priores & primates] *l. 10. 22. & l. 26. h. t.* vt *πρῶτοι τοῦ ἀριθμοῦ,* priores numeri, *Nou. 157. c. 51.*

Statuti dicebatur] *d. l. nemini, & d. l. petitionem.* V. Photium Nomocan. tit. 8. c. 53.

Supernumerarii] *d. l. nemini §. 1.*

Et immunitatem] *d. l. 3. l. ſancimus 6. & l. ſeq. l. aduocatos 21. h. tit.*

Tanquam caſtr. pecul.] *Nouel. Theod. de poſtul. l. 4. & 8. hoc tit.*

Litteratæ militiæ] Cui opponitur caſtrenſis militia.

Obſerant] *d. l. nemini §. vlt.*

A Solatia] Vt *l. 15. & paſſim h. t.*

Apud Photium] Nomocan. tit. 8.

VIII. *De aduocatis fiſci.*

REcte iungitur hic tit. ſuperiori non quaſi ille ſit de his qui priuatorum, hic de his qui fiſci cauſas agunt, ſed etiam quia ex corpore illorum deliguntur aduocati fiſci ſecundum ordinem quo recepti ſunt in numerum aduocatorum, id eſt, ex formula forenſi, vt Spartianus loquitur in Antonino Geta, qui cauſis fiſcalibus interueniant, & delatorum intenti nes exequantur, vt *l. 5. §. aduocatum, D. de his, quæ vt ind. l. 1. C. de delat.* & quos deficiente alio accuſatore vt fit hodie, & feciſſe Maximum Imperatorem Galliarum

B Sulpitius refert in hiſt. ſac. princeps opponat accuſatores reis. Hi quoque multa habent priuilegia, atque etiam liberi eorum, & hi potiſſimum qui in foro præfectorum prætorio fiſci cauſas agunt, communia in eodem foro cum aduocatis 64. prioribus, & in foro præfecti vrbi cum 15. *l. 15. & 16. C. h. t. prox.* & inde *Nou. Theod. de poſtul.* Curiales, inquit, qui poſt 64. priores aduocatos in ampliſſimo foro poſtulant, per ſubſtitutum munia ſuæ ciuitatis agnoſcere. & hæc priuilegia omnia, præponuntur titulo ſuperiore. Hic titulus eſt de officio aduocatorum fiſci, veluti ne abſentibus his, procuratores Cæſaris diſceptet cauſas rei priuatæ, vel ærarii ſacri, *l. vlt.* ne alij cuiquam adſint contra fiſcum, quandiu ſunt aduocati fiſci, etiamſi de publico nondum ſalarium acceperint, *l. 1.* ac ne de-

C poſito quidem officio in ea cauſa, quam cum eſſent aduocati fiſci, egerunt pro fiſco, *l. 2.* niſi forte ſuo, aut liberorum, aut parentum, aut pupillorum ſuorum nomine, *l. pen. & vlt. D. de poſtul.* Nam & aduerſus quem aduocatus quis fuit, eius filij pupilli tutor ſelectus, in eadem cauſa pupillo adeſſe poteſt, vt ex Maſſurio Sabino Gellius refert V. c. 13. & principis reſcripto confirmatur, *d. l. vlt.* Ac præterea ne aduocati fiſci ſupprimant iura fiſcalia, ne ſub nomine fiſci falſas accuſationes inſtituant, *l. 3.* & eleganter Philoſtratus in Cyrino, aduocationem ſiue patronatum fiſci, patronatum ærarij, *l. pen. C. tit. prox.* vocat *τὰς τοῦ ταμιείου γλώττας,* & Baſilius in epiſt. *συνήγορον τοῦ ταμιείου,* qui interueniat pro fiſco in aula apud Comitem theſaurorum,

D i. ſacrarum largitionum. In prouinciis ſcilicet apud procuratorem Cæſaris, in vrbe apud præfectum ærarij.

VIII. Enarratio.

ADuocati fiſci] Quos Græci *φισκοσυνηγόρους* vocant. Gloſſæ: *φίσκος ὁ συνήγορος. fiſci aduocatus.* puto legendum, *φισκοσυνήγορος.* Heſychius: *φισκοσυνήγορος, ὁ ταμιείου συνήγορος.* Zoſimus in inſcriptione lib. *Ζωσίμου ἀπὸ φισκοσυνηγόρου.* Aduocatus fiſci, ſumma fiſci patrocinia tractabat, ceu loquitur Eumenius in Panegyrico Conſtantino dicto.

In hiſtoria ſacra] Libro 2. ad finem.

Philoſtratus in Cyrino] Libro II. de vit. Sophiſt.

Baſilius in epiſtolis] Epiſtola LXXXIV. ad Sophro-

B nium magiſtrum.

IX. *De errore aduocatorum, vel libellos ſeu preces concipientium.*

DE aduocatis hoc quoque proprio tit. adnotandum cenſuit, errorem aduocatorum non nocere litigatoribus abſentibus, nocere præſentibus nec contradicentibus intra triduum, & addit errorem quoque libellionum nihil nocere litigatoribus. *l. 2.* ſeparantur libelliones ab aduocatis. Hi agunt, illi ſcribunt, &

ita *l. moris. D. de pœn.* alias interdicitur aduocatione, alias libellorum conceptione. libelli, qui & epigrammata Ariſtoteli in Rhetoricis, ſunt preces vel inſcriptiones in crimen, vel conuentiones, vel acta, vel literæ dimiſſoriæ: latius igitur libellorum, quam precum nomen. A

IX. Enarratio.

ERrorem aduocatorum] Error aduocatorum corrigi poteſt vſque ad ſententiam. Græci & Odofredus ad *l. vlt. h. tit.* [illegible]: *& hoc in iudiciis receptum eſt, & obſeruatur*, vt heic ait Hermopolites. B

Intra triduum] In *d. l. vlt. in continenti, id eſt, triduo proximo.* Sic in *l. quoties 29. D. ſol. matrim.* incontinenti Græci interpretantur, [illegible], *intra dies tres continuos*, vt illico in *l. vlt. C. de iudic.*

Ariſtoteli in Rhetoricis] Libro 1. cap. 13.

Vel acta] Græcis, [illegible]

X. *Vt quæ deſunt aduocatis partium iudex ſuppleat.*

HOc quoque dignum erat de aduocatis proprio titulo indicari, poſſe iudicem ſupplere ea quæ deſunt partibus, vel aduocatis, dicere puta, & quærere ea quæ dicto quæſitoque opus ſunt, etiamſi is cuius res eſt, ea neque dicat, neque poſtulet: qua de re dubitabatur, propterea quod, vt eſt apud Gellium 14. c. 11. patrocinari hoc videtur eſſe, non iudicare. Sed vt negotio poſſit iudex congruam imponere ſententiam & certam, ſane nonnunquam cogitur vicem ſupplere aduocatorum, aut partium. & ſimiliter recte *l. vlt. C. de appell.* iudicem abſentis litigatoris partes adimplere, atque ea re hunc titulum malim ita concipere, vt quæ deſunt aduocatis, vel partibus iudex ſuppleat. C

X. Enarratio.

POſſe iudicem ſupplere] [illegible], vt ait Libanius in declamatione 38. ſiue in Abdicati Apologia. D

Ea quæ dicto quæſitoque] Græci ad leg. vlt. D. de petit. hereditat. [illegible] *Notu iudicem defenſiones litigatorum ſupplere, licet factum reſpiciant: nam tit. 10 lib. 2. Cod. dicitur, iudicem iuſ quod litigator aut aduocatus omiſerit, ſupplere poſſe.* Quo ex loco etiam conſtat, recte in veteribus heic legi, *vel partibus*. Græci igitur conſtitutionem huius tituli ſic acceperunt, vt iudex ea ſupplere poſſit, quæ partes omiſerunt: nempe ſi ea, quæ iuris ſunt, omiſerint, non etiam ea quæ in facto conſiſtunt. Sic etiam Hermopolites: [illegible], inquit, [illegible]: *leges enim ſcire, non facta iudex cogitur.* vt idem ait. & ita quoque Odofredus heic. Vide Baſilic. lib. 8. t. in fi. & Conſtantinum Harmenopulum t. 4. 18. E

Vt quæ deſ. aduocat. vel part.] Sic legitur in vet. Iuliani Brodæi, & Iulij Pacij.

XI. *De cauſis ex quibus infamia alicui non irrogatur.*

V. tit. 2. lib. 3 ff.

QVia infames aduocati eſſe non poſſunt, niſi pro exceptis perſonis quibuſdam, *l. 1. §. ait prætor, D. de poſtul.* nec ſi hoc facile velint, & ferant aduerſarii, vt Paulus ait *1. Sent. 11. 12, & l. 4. 01, D. eod.* quia ea res pertinet ad dignitatem iudicis, ne apud eum temere infames audiantur, ideo hoc titulo, vt perſeueret dicere de his, qui pro aliis poſtulare poſſunt, exponit cauſas, de quibus tamen ambigi poterat, ex quibus infamia non irrogatur, ne quis temere aduocato obiiciat infamiam, quæ etiam procuratori obiici poteſt tam ex ſua, quam ex mandatoris perſona, quia honor eſt per procuratorem litigare poſſe, quo indignus eſt infamis, quanquam in procuratore hæc hodie exceptio ſubtilius non ſpectetur, relicto principali negotio, *§. vlt. Inſt. de except.* Aduocatorum maior eſt dignitas, qui tacentibus procuratoribus verba faciunt apud iudicem, aut certe aduocatorum corpus ſeminarium dignitatum, vt Valentinianus ait in *Nou. de poſtul.* ex quo ſcilicet ſumuntur & patroni fiſci, &, quæ ampliſſima dignitas eſt, quæſtores ſacri palatij, vt in formulis Caſſiodori. Et ſane indecorum eſſet, ſi infamis famæ forſitan alterius tuendæ adſiſteret, qui ſuam neſcierit conſeruare. Sic autem vt propoſui, concipiendus eſt titulus: Nam cauſæ in eo illæ potius recenſentur, quibus infamia non irrogatur, & præter vet. lib. etiam in Baſilicis ita concipitur: [illegible]. Illæ non recenſentur quibus infamia irrogatur, ſed intelliguntur per conſequentiam, vt cum dicitur eum qui abſtinet bonis paternis, vel qui ſuis bonis ceſſit, non eſſe infamem, hoc dicitur ad differentiam eius, cuius bona ex edicto poſſeſſa & diſtracta ſunt: & quod dicitur non notari infamia eum qui nomine Reipublicæ ſuæ cauſam aliquam egit, nec obtinuit, hoc dicitur ad differentiam delatorum. eſt autem infamia læſæ dignitatis ſtatus, vel macula exiſtimationis, vel damnum famæ, quæ & diffamia dicitur. Auguſtinus in quæſt. vet. teſt. *Sennonibus fœnus diffamia eſt.* qua de re Lampridius in Alexandro, & *l 2. & 3. Cod. Theod. de vſur.* Infamis, qui honeſtioris nobiliſque perſonæ decore & iure priuatur, *l. 2 C. de ſec. nupt.*

XI. Enarratio.

EX quibus inf. non irrog.] Exempli cauſa, inter infames non habetur, *qui cum plus debiti nomine tributorum exegiſſet*, in duplum condemnatus eſt, *l 2 hoc tit.* Sic legitur in vett. Ægidij Menagij, & Iuliani Brodæi, quæ lectio confirmatur auctoritate Baſilic. lib. 21. tit. 3. Sed & ita legerunt veteres interpretes. Ait, *plus debiti*, vt Papinianus in *l. in ratione 11. §. quod vulgo dicitur, ad leg. Falcid. plus quarta*, & Sceuolæ, *amplius ſui debiti*, in *l. tutores 61. de condict. indeb.* Claudius Salmaſius contra veterum librorum fidem ſic legendum putabat: *qui cum plus debito nomine debitorem exegiſſet*, vt lex de tributis non loquatur, ſed de priuatis debitis. de Trapezit. fœn. libro 21. in fine. Res eſt, vt dixi.

Vt in formulis Caſſiod.] 8. 19.

Etiam in Baſilicis] d. tit. 3.

Illæ non recenſentur quibus inf. irrog.] Sed recenſentur etiam quibus irrogatur, vt damnati iniuriarum, *l. 5. & 10.* Quintilianus declam. 250. *Iniuriarum damnatum ignominioſum eſſe volunt.*

Qui abſtinet bonis paternis] *L. 7. & 51.* ad quam v. Baſ. d. t. 3. cap. 10.

Vel bonis ceſſit ſuis] *L. debitores 11. h. t.* Qui tamen bonis ceſſit, apud viros integræ frontis, integræ exiſtimationis nonnulla *infamia adſpergitur*, ceu loquitur Tertullianus. Nam & turpe &c. creditoribus ſuis decoquere: ſiue vt eſt in concione quinta earum, quæ Simeo magiſter & logotheta colligit ex operibus ſancti Baſilij: *αἰσχρὸν τὸ ἀναφθαρμένον ἀποσπᾶν*. de Bœotiis vide Collectanea Antonii & Maximi 144.

Cuius bona ex edicto] Quod erat ignominioſum. Vide Cuiacium *Inſtit. qui & quibus ex cauſ. man. non poſſ. §. 1.*

Reipublicæ ſuæ] L. 9. Nam ei tantum irrogatur infamia, qui calumniæ cauſa bona ad populum pertinere nuntiauit, Baſil. d. tit. 111. cap. 8. vide ibid. ſchol.

Eſt autem infamia, læſæ, &c.] Infamis eſt læſæ dignitatis ſtatus legibus ac moribus improbatus, & in aliquo deminutus, Odofredus & Fulgoſus ex *l. cognitionum 5. § 1. D. de var. & ext. cog.*

Vel macula exiſtimat] *l. verbum 17 hoc tit.*

Vel damnum famæ] *L. 41. C. Theod. de Epiſc. & cleric. l. ſi fuerit 8. hoc tit.* vt damnum delibatæ honeſtatis Gellius Commentariorum lib. 3. & Macrob. damnum verecundiæ. quæ duo obſeruauit Cuiac. lib. 27. cap. 5. *l. 2. C. vt int. cert. temp.* Ouidius Amorum 11. 2.

—famæ damna puella tulit.

Detrimentum exiſtimationis, *l. 3 C. de calumniat.* *detrimentum pudoris*, Ammianus Marcell. labes pudoris, *l. decreto 15. hoc tit.*

In quæſtion. vet. teſt.] Quæſtione est.

XII. *De procuratoribus,*

V. tit. 3. lib. 3. ff.

NOn ſolum aduocati, ſed etiam procuratores aliũ defendunt in iudicio, patrocinantur, adſunt, adſiſtunt, ſuperſunt, poſtulant pro alio. idcirco aduocatis proxime procuratores recte coniunguntur. Aduocati ſunt oratores, vel iuriſperiti, qui cauſis alienis agendis adſunt. Procuratores, qui vice, mandato, nomine alieno litem perſequendam ſuſcipiunt, & vel in rem ſuam ac proprium lucrum, ſi verbi gratia, donandi animo mandata eis ſit actio, vel in rem alienam, ſi mandata ſit non donandi animo; ſed hac mente, vt ex cauſa iudicati emolumentum ad mandatorem rediret, quales iure antiquo conſtitui non poterant, exceptis quibuſdam cauſis, vt Inſt. tit. de his per quos ag. poſſ. Aduocati perſonam ſuſcipiunt, Procuratores negotium. & inde aduocato meo ſum ſuſceptus, vel cliens: procuratori, mandator, vel dominus. nec enim cum aduocato contraho mandatum, ſed applico me in fidem eius & clientelam qua ſi patroni.

XII. Enarratio.

PRocuratores alium def. in iudicio] Procurator poſtulat pro actore defenſor pro reo. Cui. in P. t. D. procurator tamen & ad defendendum dari dicitur, *l. ſiliusfamilias 8. D. eod.*

Patrocinantur] Patrocinium præſtant, tit. ſeq.

Adſunt] *l. puto 6. inſi. & l. vlt. D. de poſtul.* Ouid. 3. artis amat. *Munera det lisi: cui qui proſitebitur, adſit.* Seneca 5. de Benef. c. 8. *Quomodo nemo, quamuis pro ſe dixerit*, (nam pro ſe quis poſtulare poteſt, *l. 1. §. 1. D. de poſt.*) *affuiſſe ſibi dicitur.* Tacitus Ann. 3. *Patronos petenti M. Lepidus & L. Piſo, & Livineius Regulus adfuere.* In *l. hoc iure 19. § 1. D. de donat.* *Si tibi adfuero.* Baſilica: *συνηγορήσω σοι.* adde Suet. Claud. 38.

Adſiſtunt] *l. inter 54. D. de rei vindic.* In l. vn. *C. tit. 10. Negotiis adſiſtunt*: Baſilica: *τῷ συνηγόρῳ.* Plinius 10. Epiſtol. 85. *Eumolpus adſiſtens Flauio Archippo, dixit.* S. Ambroſius in Pſal. 28. *Ipſe quidem* (Chriſtus) *nobis apud patrem aduocatus adſiſtit.*

Superſunt) Sueton. Auguſti cap. 56. *Ne ſi ſuperesſet eriperet legibus reum.* V. Gellium 1. 22. Io *l. 9. D. eod ſuis negotijs ſupereſſe.* Baſilica: *τοῖς οἰκείοις διαφέρειν πράγμασιν.*

Vice, mandato) *l. 1. D. eod.* Collatio Carthag. 3. *Puto importunum eſſe alienam cauſam velle defendere, & in id medium negotium mittere, quod præter ruborem non poteſt vnuſquiſque ſine mandato in iudicio ventilari.*

Litem perſequendam) Procurator vel ad lites, vel ad negotia datur, Paul. *Sentent. libro 1. tit. 3. l. qui proprio 46. §. procurator, D. eod.*

Vel in rem ſuam] Veluti ſi cui nomen vel actio vendita donata in ſolutumve data ſit. & ſi quidem ceſſa ſit actio in debitorem, vt ſcilicet ſibi habeat emptor quod iudicio fuerit conſecutus, directa ei actio eo nomine competit. Si vero actio mandata ceſſave ei non ſit, vtilis, *l. 1. C. de oblig. & action. l. 1. §. & ſi forte. D. de tut. & ration. diſtrah.*

Vel in rem alienam] Id eſt, in rem mandatoris: & hic procurator ſi moriatur ante litem conteſtatam, non tranſmittit actionem ad heredem ſuum: poſt litem cont. tranſmittit, *l. nulla 23. h. tit.* quia procurator litis conteſtatione dominus efficitur.

Procuratores negotium] Aſconius Pedianus in Diuinationem: *Procurator dicitur ſi negotium ſuſcipit.*

Aduocato meo ſum ſuſceptus] Quintilianus 2. 12. *cum periculo ſuſcepti litigatoris.* Symmachus v. Epiſt. 39. *Vir Clariſſimus Epictetus cauſidicorum more prolapſus, dum vult impenſius placere ſuſcepto &c.* Diuus Auguſtinus quæſt. etc. in mixtis: *Nunquid ſi male vita ſit aduocatus, contra ſuſceptum eius pronuntiabitur? Hoc eſt officium aduocati, vt ſecundum iuris ordinem ſuſcepti ſui cauſam peroret &c.* & ſerm. 4. de diuerſ. *vt non ſim ſuſcepti noſtri, ſed aduocati.* Adde eiuſdem epiſtolam 59. & lib. de cura pro mortuis capite 4.

Vel cliens] M. Tullius 1. de Officiis: *Patrocinio ſe vſos, aut clientes appellari, mortis inſtar putant.*

Procuratori, mandator] Hinc mandati actio vltro citroque naſcitur, *l. licet §. ea obligatio, D. eod.*

Vel dominus] *d. §. ea oblig. l. 1. & paſſim eod.*

Applico me in fidem eius] M. Tullius 4. in Verrem: *Sicilia ſe ad amicitiam fidemque pop. Rom. applicuit.* Plinius epiſtola 4. libri 3. *Legati rurſus inducti, iterum me iam præſentem aduocatum poſtulauerunt, implorantes fidem meam, quam eſſent contra Maſſam Bæbium experti, allegantes patrocinij fœdus.* Denique aduocatos fidem ſuſcipere dicitur in *l. 1. §. 4. D. de extraord. cogn.* litigatorem in propriam fidem recipere, *l. quiſquis 6. §. 2. C. de poſtul.*

Et clientelam] Cicero 4. in Verrem: *Quam in te tantam virtutem eſſe, aut dignitatem arbitratus es, vt conarere clientelam tam illuſtrem, tam ſplendidam prouinciæ traducere ad te? auferre à certiſſimis, antiquiſſimiſque patronis?*

Quaſi patroni] Clientes per initia dicti tenuiores qui ſe in potentiorum fidem, patrociniumque dedebant, vt ſcribit Dionyſius Halicarn. lib. 2. & Plutarchus in Romulo. Patroni autem, qui eos in fidem

ſuam

ſuam clientelamque recipiebant aduerſus potentiores. Ciuitates quoque & prouinciæ patronos ſibi cooptabant. ærea tabula quam vir Clar. Nicolaus Fabricius Pereſchius Senator Aquiſextienſis olim exhibuit mihi. A

FELICITER.

DD. NN. CRISPO ET CONSTANTINO NOBB. CÆS. ET COSS. X. KAL. MAI.

QVOD Q. ARADIVM VAL. PROCVLVM V. C. PRÆSIDEM PROV. VALBYZAC. FAVSTIANENSES PATRONVM COOPTARINT, CVM LIBERIS POSTERISQVE EIVS SIBI LIBERIS, POSTERISQVE SVIS TESSERAM HOSPITALEM CVM EO FECERVNT, VTI SE IN FIDEM ATQVE CLIENTELAM, VEL SVAM, VEL POSTERORVM SVORVM RECIPERET. ATQVE ITA IN HAC RE SPLENDIDISSIMVS ORDO EIVSDEM CIVITATIS FAVSTIANENSIS LEGATIONEM PROSECVTVS EST. Verum cum eiuſmodi Patronorum cooptandorum, & clientium recipiendorum mos exoleuiſſet, hoc tamen cum ipſo nomine remanſit, vt patroni dicantur, qui cauſas alienas agunt, & pro quolibet orant, vt ſtante Republica patroni clientium cauſas defendendas ſuſcipiebant. B

XIII. *Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præſtare, vel actiones in ſe transferre.*

PArs eſt tituli ſuperioris: nam vetat potentiores, id eſt, eos qui gratia & opibus pollent, ad agendum procuratores fieri. Puto potentiores cauſam orare pro quolibet & aduerſus quemlibet poſſe, *l. quiſquis §. pen. ff. de poſtul.* Sed non poſſunt etiam agere procuratorio nomine aduerſus mediocres, qui, vt ait Gaius in *l. 3. D. de al. iud. mut. ca. fa.* potentioribus pares eſſe non poſſunt. quod dictum prouerbij ſpeciem habet: nam & Pindarus: χαλεπὸν δ' ἐστι πρὸς κρεσσόνων ὁμιλεῖν κρατίστων. & Heſiodos: ἄφρων δ' ὅς κ' ἐθέλοι πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν. Et patrocinij nomine in hoc titulo ſignificatur procuratio, non aduocatio: nec enim minus, imo magis patrocinium litiganti præſtat procurator, qui quaſi rem ſuam agit, vrget, inſtat, imminet rei ſemper, quam aduocatus. Et quod adijcitur, vel actiones in ſe transferre, eo pertinet vt intelligatur, neque potentiori recte mandari actionem, vt eam intendat procuratorio nomine, ſicut diximus, neq; vt eam intendat ſuo nomine omni iure & emolumento litis in ſe tranſlato, quã operam à potentioribꝰ eliciunt facile creditores, vel prece, vel pretio, aut pactione certa, & longe alia eſt cauſa Cõſtitutionis Anaſt. in *l. pen. ff. mand.* ea enim eſt de redemptoribus actionũ alienarum. Conſtitutio autem Claudij, de qua agitur in hoc titulo, eſt de his qui actionum ſuarum alios redimunt exactores, deque redemptis actionibus. & rurſus hoc diſtat hic titulus à titulo, ſiue edicto de alienatione iudicij mutandi cauſa facta, quod hic titulus eſt de lite, ſiue actione, edictum de re tranſlata in potentiorem ab eo qui eius rei nomine verebatur ipſe iudicium accipere. Punitur autem hoc titulo, tam potentior qui ſuſcepit, quam creditor, qui ei ceſſit actionem: hic enim ius crediti amittit, ille verò extra ordinem prout præſidi prouinciæ viſum fuerit: Nam ex Conſtitutione Claudij huius rei coercitio pertinet ad præſidem, etiamſi Senator aut clariſſimus ſit is, qui alienam actionem ſuſceperit exequendam, cum tamen alias de Senatorum delictis iure veteri cognitio ſit principis, vel præf. prætorio, vel præf. vrbi, non præſidis prouinciæ, vt dicemus *lib. 3. tit. 24.* Potentiores ſunt qui opibus & gratia valent, & conuentu ſunt difficiles. C D E

XIII. ENARRATIO.

A NAm vetat potentiores] Lex VViſigothor. *lib. 2. tit. 3. cap. 9. Nulli liceat potentiori, quàm ipſe eſt qui committit, cauſam ſuam vlla ratione committere, vt non æqualis ſibi eius poſſit potentia opprimi vel terreri.* τῷ δυνατωτέρῳ τοὺς ἀσθενεστέρους καταπίνειν: *cum potentiores infirmiores deuorent.* vt ait S. Chryſ. in hom. 23. in epiſt. D. Pauli ad Rom. cap. 13.

Pares eſſe non poſſunt] Phædrus libri 2. fab. 6.

Contra potentes nemo eſt munitus ſatis.

B Dio Chryſoſtomus oratione 36. αἰδῶ ἂν δ' ἂν πρὸς προτέρους ἐρίζειν ἐν σοφίᾳ, οὔτε Πλάτωνι, οὔτε Ὁμήρῳ· οὐ γάρ τοι οὐδὲ τῷ Εὐρύτῳ φησὶ συνενεγκεῖν ὁ ποιητὴς, ὅτι ἤριζε πρὸς τοὺς κρείττονας. *Cum primis virtute viris contendere nolim: neque cum Platone, neque cum Homero: neque enim Euryto bene ceſſiſſe Poeta ait, quod contenderit cum fortioribus.* S. Ignatius in epiſtola ad Magneſios interpolata: οὐδεὶς ἔμεινεν ἀτιμώρητος ἐπαρθεὶς κατὰ τῶν κρειττόνων: *Nemo impunitus remanſit, qui ſe contra potiores extulit.* Valerianus Cemelienſis Homilia 14. *Difficile autem ſine periculo vita ſua tranſigit, cui aduerſus ſublimiorem poteſtatem cauſa dimicationis incumbit.*

Nam & Pindarus] Nemeor. Od. 10.

Heſiodus] ἔργ. α.

Significatur procuratio] Et ita Azo in Summa: *Occaſione licita procurationis etiam de illicita tractat.*

C Vrget, inſtat] D. Auguſtinus in Pſalm. 80. *Premunt Ægyptij, vrgent, inſtant.*

Omni iure & emol.] Potentiori mandat actionem qui dubiæ litis euentum improſperum timet. Symmachus in epiſtola 45. lib. 10. *Difficile eſt vt bona cauſa ſit, cuius actio in ius alterius deſperatione transfertur.*

Vel prece, vel pretio] Prece emaci, vt Perſius loquitur.

Alios redimunt exactores] Ioannes Hieroſolymitanus Homilia 32. in Matth. *Sicut ſolent homines facere malam cauſam habentes, confugiunt ad potentes viros, vt ſi per iuſtitiam non poſſunt, vincant per perſonam.*

Hic enim ius crediti amittit] l. 2. in qua vulgo legitur, *actiones.* nec aliter in veteri Menagij. Alij habent *cautiones*, vt in C. Theod. & in libris Baſilic. εἰς ὄνομα δυνατοῦ προσώπου ἀσφαλίζει ὁ ποιῶν τὸ χειρόγραφον: *Potentioris perſona nomen inſeri cautioni curat.* D

A titulo ſiue ed.] V. Obſeruat. 8. 31

Etiamſi Senator] Idem ſcribit hoc loco Theodorus Hermopolites.

XIV. *De his qui potentiorum nomine titulos prædiis adfigunt, vel eorum nomina in lite prætendunt.*

ADditur de potentioribus, ne hi qui conueniuntur ſuo nomine contradictoriis libellis falſa nomina Senatorum vel aliorum potentum inſerant, ne E falſos titulos prædiis quorum nomine conueniuntur, imponant, qui prædia ſcilicet adſerant potentioribus, quod plerumque faciunt poſſeſſores vel diffidentia cauſæ ſuæ, vel aduerſarij perterrefaciendi aut ſubmouendi gratia, dum ita ſcilicet quodammodo negant ſuum eſſe prædium, & adſerunt eius eſſe quem tit. cõmendat. qua de re D. Aug. in hunc fere modum Pſalm. 21. Ne domum ipſius petas aliquis, ponit ibi titulos potentis, titulos mendaces, ipſe vult eſſe poſſeſſor, & frontem domus ſuæ de alieno titulo muniri, vt cum titulus lectus fuerit, conterritus quis potentia nominis abſtineat à petitione. Porro non licet etiam ſine tit. in litibus potentioris nomen ementiri & prætendere, quod eſt, ὑποφημίζειν. Et potens qui hæc fieri ſcit &

patitur, ipſo iure notatur infamia quaſi redemptor calumniæ, & αὐτομάτως, vt Græci notant ex his verbis legis, adficiendi ſunt publicæ ſententiæ nota, etiamſi nulla condemnatio interuenerit. Is autem qui potentum nomine abutitur, cauſa cadit, vel ſi iniuſtam cauſam habuerit, plumbatis cæſus demnatur in metallum.

A

XIV. Enarratio.

ABſtineat à poſſeſſione] Idem tract. 7. in epiſtolam 1. Ioannis: *In poſſeſſionibus veſtris, vbi dominari vultis, titulos potentis auſi eſtis infigere. Cognoſcit ille titulos ſuos, vindicat ſibi poſſeſſionem ſuam. Non delet titulos, ſed intrat & poſſidet.* Vide Cuiacium ad *leg. 3. C. de bon. vacant. libro* 10.

B

Ἐπιφημίζειν] Baſilica: potentiorum nomina obiicientes actores perterrent, & potentiorum illorum nomine titulos prædiis, quorum cauſa conueniuntur, adfigunt, vel prætendunt, ſeu famam ſpargunt, rem ad hunc, vel illum potentem pertinere. ἐπιφημίζουσι.

Cauſa cadit] Si iuſta ſit lis. Theodorus Hermopolites: ὁ λέγει ἵνα ἀπόφασις ἐκφέρηται κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ἵνα ὡς ἀπὸ κοινοῦ, καὶ δημοσίας ἀποφάσεως ἀτιμῶνται· αὐτομάτως γὰρ βούλεται τοῖς τοιούτοις [illegible] ἐμπίπτειν. Item: ὁ μετὰ τὸ ἀδίκως ἐπιδεῖν, ἐπειδὴ ὁ δὲν ζημιοῦται, ἐὰν μόνον ἀπορρίψῃ αὐτὸν τὴν δίκην [illegible], τοῦτο χώρα κατ' αὐτοῦ τῇ [illegible] εἰς τὸ μέταλλον [illegible]. ἐὰν δὲ καὶ δικαίαν ἀγωνιζόμενος τοῦτο [illegible]. [illegible] εἰς τὸ μέταλλον καταδίκην, ζημιοῦται δὲ ὁ τοῦτο ποιήσας τῇ [illegible] τῆς δίκης. Lex VVisigothorum *lib. 2. tit. 2. num. 8. Quicumque habens cauſam ad maiorem perſonam ſe propterea retulerit, vt in iudicio per illius patrocinium aduerſarium ſuum poſſit opprimere: ipſam cauſam de qua agitur, etſi iuſta fuerit, quaſi victus perdat.*

C

Plumbatis cæſus] Baſilica d. tit. 10. μολίβδῳ κατατυχέτω [illegible], [illegible] τουτέστι, ὁ πλυμβατιζόμενος (pro πλυμβατιζόμενος) &c. De plumbatis vide Anaſtaſium in Cornelio, & Cuiac. ad tit. 19. libri 10.

XV. *Vt nemo priuatus titulos prædiis ſuis vel alienis imponat, vel vela regia ſuſpendat.*

D

DE titulis etiam hic agitur non iam potentiorum, vt titulo ſuperiore, ſed principis nomine, aut ſacrarum neceſſitudinum principis, vt additur in *Nouel. Theod. de trib. fiſc.* ne quis eos ſine auctoritate iudicis imponat prædiis ſuis vel alienis, etiamſi ſit iniuſtus poſſeſſor aut prædo is qui ea tenet, vel etiamſi in ea cauſa ſint prædia, vt fiſco vindicari debeant. Eum qui ſuo prædio impoſuerit titulum principis, prædium amittere, & titulo non depoſito, prædium vindicari fiſco, & vt ait Auguſtinus in ſerm. principem titulum non deponere, & poſſidere prædium, quia inuenit ibi titulum ſuum: Eum vero qui alieno prædio titulum principis impoſuerit, ſi plebeius ſit, quaſi ex cauſa criminis extremi, adficei extremo ſupplicio, ſi honeſtior, plecti maxima capitis deminutione. Tabulas titulóſve impune diſiici & frangi à quolibet, quantumuis lic.t nomine principis inſcriptos. Prædium non publicari cui inſcio domino vel poſſeſſore, alius titulos regios impoſuerit. Denique iudicum eſſe titulos adfigere prædiis nomine principum redactis aut redigendis in fiſcum, vt *l. 3. ॼ. de bon. vac. l. 2. ॼ. de caduc. l. vlt. D. de req. necabſ. damn. l. 11 & 20. C. Th. de bo. proſ.* non priuatorum, non procuratorum, actorum conductorúmve prædiorum principalium, vt eſt in *Nou. Tiberij de diuin. domib.* Idémque conſtituitur de velis purpureis principis ſeu de imaginibus & characteribus, vt eſt in Nou. Tiberij, ne quis

E

ſcilicet vela regia ſuſpendat ædibus ſuis vel alienis. Solebant foribus ædium prætendi vela, vt recte Æſchylus χοηφόροις dixerit, ξύλον ὅρμαιον πυλῶν (eſt enim vox veli Græca) & Stephanus: βῆλον τὸ ἐπὶ τῆς θύρας. & inde leuato velo, id eſt aperta fore, *l. pen. ॼ. de nauf.* patente velo, Lampridius in Alexandr. Seuero.

XV. Enarratio.

IMpoſuerit titulum Principis] τὰς ἐπιγραφὰς βασιλικάς, Græci. Theodorus Hermopolites: οἷον ὅτι τυχὸν ἐπέθηκεν τῷ [illegible] ἀγροῦ [illegible], ὁ [illegible], ὁ ἀλλότριος τοιοῦτον, καὶ χαράξας ἐν [illegible], ἵνα ὁ πρὸ ἀγροῦ τῷ βασιλεῖ προσήκειν, τῷ μεγάλῳ δομεστικῷ· ἢ κρεμᾶν βῆλον βασιλικὸν ἐν τῷ ἀγρῷ, ὅτι νομίζεται αὐτοῦ εἶναι βασιλικόν. In alio codice legitur [illegible]. Titulus prædium adſerit Principi. Huc alludere videtur Cæſarius, vel Euſebius Emiſſenus in homil. 3. de Paſcha: *Hæc eſt illa crux, quam in poſtibus regiis ſignatam in fronte geſtamus, quam iuſtiſſimo in poſſeſſione recepta dominus Cardinalis, & Imperator legitimus impreſſit, vt nos vere dici domus diuina poſſimus.*

Et, vt ait Auguſtinus] Sermone 62. in Euang. ſecundum Ioan. *Plane in ipſis deprædationibus ſuis titulum illius poſuerunt, vt prædæ ipſorum quaſi defenderentur per titulum potentis. Quid facit Chriſtus quando tales conuertuntur, qui foris ab Eccleſia titulum eius baptiſmatis acceperunt? Eiicit prædatorem, titulum non deponit & poſſidet domum; quia inuenit ibi titulum ſuum.*

D. Nou. Tiberij de diu. dom.] cap. 1. εἰκόνας ἢ χαρακτῆρας βασιλικούς.

Ne quis vela regia ſuſpendat] *l. 2. h. t.* vela purpurea, [illegible], Agathias libro 5. Huc reſpicit Fulgentius ſerm. 42. *Intrat cœleſtis Imperator, mortis extinctor, humani generis liberator, non per vela purpurea, non cortinis tranſitur auratis, ſed ipſe præcedentibus in Spiritu Angelicis legionibus, ingreditur perpetuus Imperator. Nullus leuat velum, nemo aperit oſtium.* Cortinas regias vocat Ambroſ. in epiſt. 14.

Solebant foribus æd. præt. vela] Sueton. Claudij cap. 10. *Interque prætenta foribus vela ſe abdidit.* Martialis 11. 46. S. Athanaſius in Apologia ad Conſtantium: αὐτὸς γὰρ εἱστήκει πρὸς τὸ βῆλον: *Hic enim* (magiſter officiorum) *ante velum ſtabat.* Corippus de laudibus Iuſtini libro 3. *vela tegunt poſtes.* & paulo poſt:

Vt contracto patuerunt intima velo.

Conuentus non et foribus. veloque ſeraque.

Diuus Auguſtinus ſermone 63. *Honora in eo quod nondum intelligis, & tanto magis honora, quanto plura vela cernis. Quanto enim quiſque honoratior eſt, tanto plura vela pendent in domo eius. Vela faciunt honorem ſecreti: ſed honorantibus leuantur vela: irridentes autem vela, & à velorum vicinitate pelluntur,* & à foribus ſcholarum. Diuus Auguſtinus ſermone 19. de verbis Apoſtoli, cum eſſemus in carne: *Tam pauper vt proſcholus eſſet Grammatice, ſed plane Chriſtianus, quamuis ille eſſet paganus Grammaticus: melior ad velum, quam ad cathedram: debebat ſcilicet potius in proſcholio ſtare, quam docere.* Vide eundum Confeſſion. lib. 1. cap. 13. Cuiacium ad *l. 5. C. de naufrag. lib. 11.*

Eſt enim vox veli Græca] Auctor [illegible]: βῆλον, ἤγουν παραπέτασμα, ſiue vt Plutarchus ait in Alexandro, τὸ πρὸ τῆς θύρας παρακάλυμμα.

Leuato velo] Auctor Conſtitutionum Apoſtolicarum lib. 11. c. 52. [illegible] τὰς δίκας μετὰ ςυμβουλίου πολλοῦ καὶ παραπετάσματος [illegible]: *Per plures dies quæſtiones exercent cum multo conſilio, & velo oppanſo.* Io *l. 1. C. Th. de offic. rect. prou. Non ſit venale iudicis velum, non ingreſſus redempti.* Acta Euplij diaconi: *Caluiſianus intra velum interius ingrediens ſententiam dictauit: & foras egreſſus tabellam legit,* &c.

XVI. *Vt nemini liceat ſine iudicis auctoritate ſigna imponere rebus quas alius tenet.*

TIt. 14. fuit de titulis potentiorum, 15. de titulis regiis, hic vero 16. eſt de titulis propriis, ne quis rei mobili vel immobili quam alius detinet, ipſe ſuam forte aut ſibi debitam vel obligatam eſſe contendit, ante ſententiam ſigillum ſuum imprimat vel titulos ſui nominis adfigat, niſi velit ſuis omnibus rebus quaſi publicatis titulos fiſcales apponi, quæ eſt pœna *Nou. 17.* imo & extremum ſupplicium *Nou. 164.* Poſt ſententiam ſi vicerit, licet cuique rei ſuæ ſuum titulum vel ſignum imponere. Titulus præfert nomen domini. Signum, characterem, ſiue apoſphragiſma anuli ſignatorij.

XVI. ENARRATIO.

TItulus præfert nomen] Siculus Flaccus de limitibus agrorum : *Vnicuique poſſeſſori per ſingulos agros certa ſpatia, quæ ſuis impenſis tuentur, itaam titulos finitis ſpatiis poſitos habent, qui indicant, cuius agri quod ſpatium, quis dominus tueatur.* Petrus Rauennas ſermone 154. in ſanctum Stephanum : *Sicut dominum prædiorum limitibus adfixi tituli proloquuntur: ita nomina ipſa ſæpe ſanctorum merita indicant, teſtantur inſignia.*

Signom] Theodorus Hermopolites : [illegible Greek]

Siue apoſphragiſma] Plinius 10. epiſt. 16.

XVII. *Ne fiſcus vel reſp. procurationem alicui patrocinij cauſa in lite præſtet.*

QVod de potentioribus tit. 13. idem iſto cauetur de fiſco & Rep. ne procurationem litis alienæ in perniciem priuatorum ſuſcipiat, nec hoc prætextu, quod is cuius lis eſt, debitor ſit fiſci vel Reip. nec quod partem litis donauerit fiſco vel Reip. quæ donatio non recipitur, *l. 2. hoc tit. l. rei §. lites, D. de iu. fiſc.* & illud quoque mandatum nullum, ſi debitor fiſci mandet fiſco actionem aduerſus debitorem ſuum, *l. 3.*

XVII. ENARRATIO.

DEbitor ſit fiſci vel Reipublicæ] Idemque alterius creditor, vel debitor.

Quæ donatio non recipitur] *Paul. Sentent. libro 5. tit. 12. §. item, l. quicunque 3. ʒ. de litigioſ.* hoc enim inuidioſum eſt, *l. 2. & 3. h. tit.* inuidiam fiſco facit. Quintilianus declamat. 179. *Non vociferationi ſaltem inuidiam facere apud populum conatus eſt.* Tertullianus de fuga in perſecut. *Malo inuidiam ei facere,* &c. Zeno Veronenſis in ſerm. de Iob: *Non vt Deo inuidiam faceret.* quod eſt *inuidioſis vocibus Deo concinnari inuidiam.* eidem Zenoni in ſermone de reſurrectione, & quaſi odium, vt apud Tertullianum aduerſus Hermog. cap. 13. *inuidia malorum.*

XVIII. *De negotiis geſtis.*

V. tit. 5. lib. 3. ff.

SEquitur titulus de procuratoribus voluntariis, qui ſine mandato dominorum ſua ſponte litibus ſe vel negotiis alienis immiſcent. Hi ſunt qui geſtores appellantur. Procuratores qui ex mandato conſtituuntur, de quibus actum eſt ſupra, neceſſarij ſunt, non voluntarij: nam etſi beneficij & nudę voluntatis ſit man-
A datum ſuſcipere, neceſſitatis tamen eſt conſummare id quod ſuſceperis ſemel, *l. in commodati §. ſicut, D. comm. §. mandatum, Inſtit. de mand.* etiamſi nondum quidquam gerere cœperis, *l. ſi remunerandi §. 1. D. mand.* Qui autem ſine mandato accedit ad negotium alienum, non ante obligatur, quam id gerere cœperit. verum vbi cœperit, deſerere quod inchoauit non poteſt, *d. §. ſicut.* At aliis quoque eiuſdem amici negotiis gerendis non obſtringitur: propria enim voluntas finem ei adminiſtrationis facit, vt ait *l. tutor, hoc titulo.* i. vt Græci interpretantur, ὅτι βούλεται, ἀφίσταται, quia ſatis, abundeque ſufficit, ſi cui vel in vno negotio amici labore conſulatur. quæ verba l. tutori, ſumpta ſunt ex Papiniano in *l. tutores §. qui ſe, D. de adm. tut.* Ergo negotiorum geſtorum actio da-
B tur tantum voluntario procuratori, actio contraria ſcilicet, niſi donandi animo ſumptus fecerit, puta affectione paterna, maritali, domeſtica vel obſequio libertino, *l. 1. 5. 11. ta. 13. 15. hoc titulo,* & niſi poſt denunciationem & prohibitionem domini, *l. vlt. hoc titulo.* Directa datur domino negotiorum in geſtorem doli vel culpæ nomine. Et rurſus contraria directo tantum datur geſtori voluntario, vtiliter datur etiam ei, qui vel ex neceſſitate officij quod inuitus ſuſcepit, vel quaſi ex neceſſitate ſeruili errans in ſtatu conditionis ſuæ negotia aliena geſſit, veluti curatori adoleſcentis, aut furioſi, vel ei qui falſo ſeruum ſe opinabatur eius eſſe cuius negotia geſſit, cùm liber eſſet, & viciſſim in eundem adoleſcenti, aut furioſo, eive ad
C quem res pertinet, *l. ob negotium, hoc titulo* [illegible] *§. pen. l. 6 §. ſi quis quaſi ſeruus, D. eod.* nam vt ex mandato eſt mutua actio directa & contraria, ita ex negotiis geſtis directa in geſtorem, contraria in dominum etiam inuitum & ignorantem, *l. 2. l. ſolutudo, D. eod.* licet actio mandati non detur in inuitum, vel ignorantem, *l. qui fide, D. mand.* Oriuntur quidem ex geſtione negotiorum alienorum etiam mandati, & tutelæ, & protutelæ, & funeraria, & de in rem verſo, & actio in factum ex edicto de rebus auctoritate iudicis poſſidendis, ſed quæ hoc titulo proponitur negotiorum geſtorum ſola ſibi vindicauit nomen, vel negotiorum ſimpliciter, vt *l. 6. Cod. Theod. de denunc. reſcr.* Dicuntur & aliæ omnes actiones, quæ ſunt ex
D contractu vel quaſi ex contractu, eſſe ex negotio geſto. nam contractus omnis, negotij contractus eſt, & contractus dicitur per defectionem : nam plena oratio eſt, negotij contractus. Sed non ſunt ex alieno negotio geſti; illa tantum una actionum eſt ex alieno negotio geſto.

XVIII. ENARRATIO.

QVi ſine mandato] *l. mandaſti 46. D. eod.* puta abſentibus & ignorantibus dominis.

Sua ſponte] *l. tutor. 20. h. t.* & quod dicitur in *l. 16. Negotium ſororis ſuæ gerens,* Græci ſic interpretantur, ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, quod eſt, *ſponte.*

Immiſcent] Immiſcere ſe dicitur qui non præce-
E dente mandato, negotium alienum gerit.

Etiamſi nondum quidquam] Mandatum neceſſario implendum eſt, etiamſi nondum quidquam geſſeris.

Vt Græci interpretantur] Libro 16. Baſilic. tit. 11. cap. 20.

Voluntario procuratori] Sic Cicero negotiorum geſtorem vocat in Bruto.

Actio contraria] Si vtiliter geſſit, *l. 2. D. eod.*

Doli vel colpæ nomine] Negotiorum geſtor dolum, & omnem culpam præſtat, *Paul. Sentent. libro 1. tit 4. d. l. 20 § 1. Inſt de oblig. quæ ex cont.* Interdum dolum tantum præſtat, *l. 3. §. 3. D. eod.* Inter-

dum etiam caſum, *l. ſi negotia. 2. eod.*

Poſt denunciationem] Eorum nomine quæ vtiliter geſſit ante denunciationem actio eſt, *d. l. vlt.*

Domino negotiorum] Vt in §. 1 *Inſtit. de obligat. quaſi ex contr.* dominum habet obligatum negotiorum geſtorum.

Vt ex mandato eſt mut. a.] Ita & mutua negotiorum geſtorum, *l. ſi pupilli 6 §. idem ait. D. eod.*

Etiam inuitum & ignor.] Naturali & ciuili ratione ſuadente, vt etiam inuiti & ignorantis conditionem meliorem quis facere poſſit, *d. l. ſoluendo.*

L. ſoluendo] Et *l. pen.*

Et funeraria] Funeraria imitator actionem negotiorum geſtorum, ſi quis aliquem ſuis ſumptibus funerauerit: niſi quaſi heredis negotium gerens hoc egerit, quo caſu eſt actio negotiorum geſtorum. Alias ſimilis tantum negotiorum geſtorum actioni funeraria, quia negotium quod quis pro defuncto geſſit, funerando eum ſuis ſumptibus, eius non fuit, cum is moreretur. Cuiacius in Par. *D. de relig. & ſumpt. fun.*

Actio in factum ex edicto] Actio negotiorum eſt de geſtis negotiis alienis, non propriis, aut communibus. At creditor miſſus in poſſeſſionem bonorum debitoris abſentis & indefenſi non alienum negotium geſſit, ſed commune ſibi cum aliis creditoribus vt ſuum negotium: quandoquidem ſibi & cæteris creditoribus poſſideat, *l. 5. §. ſi plures, D. vt in poſſ. leg. l. 9. §. generaliter. & §. præſtat. D. de reb. auctor. iudic. poſſid.* Agi igitur cum creditore non poteſt actione negotiorum geſtorum, ſed agitur actione in factum de geſto communiter. Cuiacius ad *leg. 14. D. de rebus auctor. iud. poſſid.*

Eſſe ex negotio geſto] Contractus nihil aliud eſt quam negotium. dicimus contractum & contrahere per defectionem: nam plena ſententia eſt, contrahere negotium. Cuiac. ad *leg. 2. C. de pact.*

Negotij contractus] In *l. 2. & l. ſi in area 33. D. de condict. indeb. l. in omnibus 57. D. de oblig. l. in negotiis 3. D. de reg. iur.*

Sed non ſunt ex alieno neg. g.] Vt actio negotiorum geſtorum, in *l. 3. §. hac autem, D. eod.* ex negotio geſto oriri dicitur.

Illa tantum πλὴν actionum] Mandat, tutelæ, &c. de quibus ſupra.

XIX. *De his quæ vi metuſve cauſa geſta ſunt.*

V. tit. 2. lib. 4. ff.

NEgotia geſta videntur traxiſſe iuris conditores ad geſta vi metúſve cauſa: illa prætor tuetur datis vltro citróque actionibus negotiorum geſtorum, hæc vero reſcindit. Ex negotiis geſtis in rem actio non eſt, ſed in perſonam, *l. pen. ſ. tit. prox.* atque ideo perpetua, *l. 8. eod.* Per vim aut metum re aliqua geſta non tantum eſt actio quod metus cauſa in rem ſcripta, vi ipſa in perſonam, quæ vim aut metum intulit, ſed etiam in rem actio, cum eo tamen vt vna electa, altera conſumatur, *l. 3. hoc tit. l. 9. §. volenti, §. licet, D. eod.* Et actio quidem quod metus cauſa, quæ in hoc tit. proponitur, intra annum vtilem datur in quadruplum, ſi arbitrio iudicis res non reſtituatur, poſt annum in ſimplum cauſa cognita. i. ſi alia actio non ſit, *l. 4. hoc tit. l. item ſi cum §. poſt annum, D. eod.* eſt enim actio extraordinaria, nec datur habenti ordinariam. ac præterea ſuperior titulus eſt de his qui rem alij gerunt honeſta ratione; hic de his qui rem gerunt ſibi mala ratione moréque malo illata vi, illato terrore aliquo maiore, extorquendo inuitis forte alienationem, vel obligationem, vel tranſactionem, quas

A LXX. Interpretes vocant Eſaiæ 58. στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων.

XIX. Enarratio.

DAtis vltro citroque actionibus] Directa domino, contraria geſtori.

Sed in perſonam] Eſt enim quaſi ex contractu.

Atque ideo perpetua] Vt cæteræ actiones in perſonam.

In rem ſcripta, vi ipſa in perſonam] *l. metum 9. §. vlt. D. quod met. cau.* Actionum aliæ in rem, aliæ in perſonam, aliæ mixtæ ſunt. Actionum in perſonam aliæ ſunt omnimodo, id eſt, vi ipſa & ſcriptura in perſonam, aliæ vi ipſa in perſonam, ſcriptura in rem. Et ex hoc genere eſt actio quod metus cauſa: vi namque ipſa eſt in perſonam: ſcribitur tamen generaliter & in rem, exemplo edicti, eius quo cum agitur, vel qui metum intulit, perſona nō notata: nam & vix poteſt is qui metum paſſus eſt, certam perſonam exprimere, *l. item ſi cum §. in hac, D. eod.* neque tamen ſi poſſit, & velit in perſonam actionem ſcribere, denegabitur, vt apud M. Tull. in 5. Verr. *Quod Apronius per vim aut metum abſtuliſſet.* Sed non eſt neceſſe, vt ait lex, ſed & ex dolo *§. vlt. J. tit. proximo.* Denique in eum qui metum intulit omnimodo in perſonam agere poteſt; in eum qui metum non intulit, ex aliena tamen malitia, verbis potius in rem conceptis agendum eſt. Cui. ad *l. 9. §. cum autem, D. eod.*

C Sed etiam in rem] Et qui metu coactus rem tradidit, vel priſtina in rem actio reſtituitur reſciſſa traditione, vel datur actio quod metus cauſa. Et quoque qui metu coactus debitorem ſuum liberauit, vel priſtina in perſonam actio reſtituitur, reſciſſa liberatione, vel datur actio quod metus cauſa. Cæterum vna electa, altera conſumitur. Cuiac. ad *d. l. 9. §. volenti.*

Intra annum vtilem] Gloſſa ad *l. item ſi 14. §. poſt annum, D. eod.* Raphael Folgoſius ad *l. ſi per vim 4. h. tit.* Antonius Goueanus Variar. *1. c. 10.*

In quadruplum] Cui ſimplum ineſt, *d. l. item ſi §. ſi quis per vim & §. ſeq.*

Res non reſtituatur] In actione quod met. cauſa res omnimodo continetur, id eſt, quod abeſt, *l. ſi mulier 21. §. 2. D. eod.* vel æſtimatio eius. Pœna vero

D ita demum ſi res non reſtituatur arbitrio iudicis, ſi non pareatur monitioni iudicis, contumaciæ pœnam patitur, qui iudicis præcepto non paret. Eſt igitur actio arbitraria. *§. præterea. de actionibus.*

Eſt enim actio extraordinaria] *L. in cauſa 16. D. de minor.*

Moreque malo] Vt in *l. iſti quidem 8. D. eod.*

Illato terrore aliquo maiore] Timor patiendi vltima, ceu loquitur Seneca de benefic. lib. 2. cap. 18. pro iuſto eſt. Leuis, vani & ignaui metus non habetur ratio: nec auditur cui obijci poteſt Græcorum verbum: ἀδεὲς δέος δέδοικας: *timorem timoris expertem timuiſti*: quod vulgo dicitur ἀεὶ μάτην δέδοικας, *de his qui fruſtra timent*, vt ait Michael Apoſtolius Prouerbiorum Centuria I. 39.

E Alienationem &c.] *L. 7. & vlt. hoc tit.*

Eſaiæ 58.] Verſ. 6. *violentiorum contractuum obuoxaes*, Tertullianus aduerſus Marcion. 4. 37. Itaque reſcinditur extortum metu mortis, vel cruciatus corporis, vel capitalis accuſationis, *l. 4. & 7. h. t.* Baſilic. lib. 10. tit. 2. cap. 30.

XX. *De dolo malo.*

V. tit. 3. lib. 4. ff.

SEquuntur geſta dolo malo, quo verbo & geſta vi aut metu comprehenduntur, *l. nem ſi cam 9. cum qui, D. quod met. cau.* Sed & innumera alia quæ etiam prætor reſcindit, data in perſonam actione famoſa quanti ea res eſt de dolo malo cauſa cognita, nec enim paſſim indulgetur, non certe ſi alia actio ſit, *l. 2. h. t.* non aduerſus parentes vel patronos, ſed in factum, quæ detracta infamia, eandem vim habet quam actio de dolo malo, *l. ſi ſuperſtes, hoc tit.* Et rurſus hæc actio quæ olim dabatur intra annum vtilem, hodie ex eo tempore quo dolus admiſſus eſt, datur ex Conſtitutione Conſtantini intra biennium continuum, & ex die quo impetrata vel conteſtata eſt, finiri debet intra biennium continuum, *l. vlt. hoc tit.* Actio famoſa breuiori tempore conſtringitur. Diuturnior eſt actio, Quod metus cauſa, quæ non eſt famoſa, & in quadruplum durat quadriennio continuo, atque etiam poſt quadriennium in ſimplum. Vt autem quæ dicebatur olim de eo Quod vi metuſve cauſa, hodie dicitur de eo Quod metus cauſa, quia metui ineſt vis: ita hęc quę dicebatur de dolo malo & fraude, *l. 1. D. de his qui not. inf.* hodie dicitur ſimpliciter de dolo malo, quia dolo malo ineſt fraus. De vi & fraude loquimur, quæ eſt contra bonos mores. nam vis quæ moribus fit, & fraus quæ fide bona, in has actiones non cadit.

XX. Enarratio.

DOlo malo] δόλῳ κακῷ, Homerus Il. IV. τοὶ μὲν δόλῳ. Sophocles. Dolus malus definitur à Seruio in *l. 1 §. 2. D. eod. Machinatio quædam, alterius decipiendi cauſa, cum aliud ſimulatur, & aliud agitur.* Machinatio, vt apud Euripidem in Danaë ſub initium: ὡς μηχανὴν παιδὶ ἔχοιεν ὡς ἄπορος χρυσὸς γενῆς, ποθεινὸν αὐτῆς ὄντα κτῆμα τοῖς βροτοῖς, ἀλλ' εἰ σιγῶς ῥέοιτο ἐν χερσὶν κόρης. οὐδ' ἂν μὴ γνῷ τὸν κεκρυμμένον δόλον. &c. *Ad machinationem talem venit, vt in aurum igne non purgatum conuerſus, quod hanc poſſeſſionem mortalibus optabilem eſſe ſciret, per tectum flueret in manus puellæ. Illa vero non cognito occulto dolo &c.* Eaque definitio non videtur veteribus improbata. S. Auguſtinus ſermone 44. de diuerſis: *Dolus ergo quid eſt? quando aliud agitur, & aliud ſimulatur. quando itaque aliud eſt in intentione, aliud in factis, dolus dicitur.* Sanctus Baſilius homilia in pſalm. 33. Τί δέ ἐστι δόλος, κακοποιία λανθάνουσα ἐν προσποιήσει τοῦ ἀγαθοῦ τῷ πλησίον προσφερομένη: *Dolus eſt maleficium latens ad fallendum vicinum adhibitum ſub ſimulatione rei melioris,* vel vt idem ſcribit in regulis breuioribus Interrog. 76. δόλος τοίνυν ἐστὶ ἐπιβουλευτικοῦ ... ἀγαθοῦ ... ἐργάζεται: *Dolus eſt ea, quæ ad inſidiandum alteri adhibetur accurata ſolertia, cum quis ſcilicet per ſimulationem alicuius boni, ex alicuius velut illecebra quadam propoſito, quæ ad inſidias pertineat, exequitur.* Et ideo qui alium circunſcripſit, duplex dicitur, vt Vlyſſea Horatio lib. 1. Carmin. ode 5. id eſt, *callidus*, ſchol. Gloſſæ Iſidori: *Arsiplicem, duplicem, doloſam.* Iuriſconſultis tamen magis probata Labeonis definitio, vt ſit *omnis calliditas, fallacia, machinatio ad circumueniendum, fallendum decipiendum alterum adhibita,* in *d. l. 1.*

Famoſa] *l. 1 §. ait Prætor, l. non debet 11. D. eod.*

Aduerſus parentes & patr.] *d. l. 11. & l. ſeq.*

Ex conſtit. Conſtantini] *l. vlt. hoc tit.*

Intra biennium continuum] Actio de dolo intra bien-

A nium continuum inchoanda & finienda eſt.

Durat quadriennio continuo] Actio metus cauſa intra annum datur in quadruplum, poſt annum in ſimplum, *l. nem ſi 14. §. 1. D. quod met. cau.* annus vtilis mutatus eſt in quadriennium continuum.

Et fraus quæ fide bona] Homerus Il. 4. κακοῖσι δόλοισι κεκασμένε. Euſtathius: πρὸς διαφορὰν καὶ τῶν δόλων τῶν ἀγαθῶν, οἷς ἐπαινετῶς ἄν τις χρῷτο: *ad differentiam aliorum dolorum bonorum, quibus quis cum laude vteretur.* καλὸν γὰρ ἐπαινετὸν πανουργεῖν, Sophocli.

XXI. *De in integrum reſtitutione minorum.*

SEquuntur geſta cum minore quā 25. annorum natu, quę perinde ac geſta metus cauſa, vel dolo malo
B in conſilio cauſa cognita reſcindit prætor intra annum vtilem iure veteri, intra quadriennium continuum iure nouo, poſtquam is 25. annum impleuit, videlicet ſi minor læſus & deceptus probetur in re, etiamſi dolus abſit aduerſarij, *l. minoribus, h. tit.* & poſtulauerit ſe in integrum reſtitui, hoc eſt in eum locum & in eam cauſam reponi, vnde excidit. In integrum reſtitutio, eſt redintegratio amiſſæ cauſæ, *l. 2. J. tit. 40.* & dicitur propriè de circumſcriptis adoleſcentibus ingenuis aut libertinis, quia auxilium huius ætatis proprio nomine non cenſetur. nec enim actionis beneficio tribuitur, ſed cognitione prætoria. Quæ ex metus cauſa aut doli aut abſentiæ aut capitis minutionis, vel ex aliis cauſis reſtitutiones dantur, actionis reſtitutoriæ vel reſciſſoriæ nomen habent. Et duxit quidem ordinem
C à negotiis geſtis pro alio ad geſta metus cauſa, vel dolo malo, vel cum adoleſcente, ſed confirmatur etiam hic ordo ex eo quod edicto ſuperiore de poſtulando hæc inerant verba: Qui ex omnibus his in integrum reſtitutus non erit, *l. 1. §. deinde, D. de poſtul.* quæ de in integrū reſtitutionibus tractatum efflagitabant. Item quod ſub titulo ſuperiore de procuratoribus hæc quoque incidebat quæſtio, an cauſa in integrum reſtitutionis, agi per procuratorem poſſet, vt *J. tit. 48.* Item quod de potentioribus cum eſſet actum *ſ. tit. 13. & 14.* ad quos re vel lite tranſlata conſtabat ei ad quem ea res pertinet, dari reſtitutionem in integrum ex edicto de alienatione iudicij mutandi cauſa facta, inde probabilis ſumeretur occaſio tra-
D ctandi de omnibus cauſis reſtitutionum, & ad extremum de ea quam præbet alienatio facta iudicij mutandi cauſa *J. tit. 54.*

XXI. Enarratio.

GEſta cum minore &c.] In edicto Prætoris: Quod cum minore quam cum viginti quinque annis natu, *l. 1. § 1. D. de minor.*

In conſilio cauſa cognita] Integri reſtitutio cauſa cognita decernitur, *Paul. Sent. lib. 1. tit. 7. l. 3. h. t.* vt Prætor ſcilicet iuſtitiam reſtitutionis examinet. *l. 3. D. eod.* non enim paſſim minori ſuccurritur, non incolorate, ſed cauſa cognita, *l. verum 11. §. ſciendum eſt, eod.* Denique ea quæ cum minore geſta ſunt, non
B ſtatim reſcinduntur, ſed ad bonum & æquum redigenda ſunt, *l. quod ſi 24. §. eod.* & tribunal igitur, & aduerſarii præſentiam exigit, *l. vn. inf. ſi adu. dot.* vbi enim cauſæ cognitio vertitur, ibi Prætor deſideratur, *l. vbicunque 105. D. de diuerſ. regul. iur. ant.*

Edictum autem quo Prætor in integrum reſtitutionem pollicetur, naturali æquitate nititur, *d. l. 1.* id eſt, minorem læſum & deceptum, *reſtitui in integrum æquum eſt & bonum*, vt verbis vtar Terentii in Phormione.

Iure nouo] *l. vlt. J. de temp. in integr. reſtit. & l.*

vlt. ʒ. de repud. heredit. A

XXV. Annum] Hæc ætas ſtatus appellatur & ἀκμὴ, Cuiac. ad *l. 1. D. de min.* Philo tamen ἀκμὴν à pleriſque appellari ait in eo qui 21. impleuit. *Τεσσάρων ἑπταετιῶν περὶ τὴν αὔξησιν· ἀχρὶ γὰρ εἰκοσιενὸς ἐτῶν ἐπιδίδωσιν εἰς μέγεθος ἄνθρωπος, ἢ καλοῦσι παρὰ πολλοῖς ὁ χρόνος ἐστὶν ἀκμή. Tertium deinde ſeptennium incrementi finis eſt. nam vſque primum ſupra vigeſimum annum augetur proceritas hominis: quod tempus à multis vocatur ætatis maturitas.*

Impleuit] In hoc tractatu tempus à momento in momentum ſupputatur, *l. 3. § minorem, D. de mino.* id eſt, ab hora in horam, vt ibi Græci. ita vt minor poſſit hodie intra 29. annum reſtitutionem in B integrum poſtulare.

Læſus & deceptus] Vel ab aliis circumuentus, vel ſua facilitate deceptus, *l. non omnia 44. eod.* denique captus propter ætatis infirmitatem, *Paul. d. t. 7. l. minor 18. D. eod.*

Probatur] Minor probat imperfectam ætatem, & ſe circumuentum, *l. aut Prætor 7 §. non ſolum, & l. intra 32. eod. l. 9 ʒ. de probat. l. 4. h. t.*

Etiamſi dolus abſit] *d. l. 7. §. etſi.* poteſt eſſe captio ſine dolo, vt fraus, *l. iuriſgentium 7 §. ſed ſi fraudandi, D. de pact.*

Et poſtulauerit] Reſtitutio minori poſtulanti præſtatur, vel procuratori eius, cui ſpecialiter id mandatum ſit, *l. illud 30. §. 1. D. de min.* C

Redintegratio] Manuſcripti omnes ibi legunt, *integratio*. Gloſſæ Lat. Gr. *integratio, ἀνανέωσις*. Terent. in And. Act. 3. Sc. 5.

Amantium iræ, amoris integratio eſt.

Cognitione prætoria] *l. quod ſi minor 24. §. vlt. D. de minoribus.*

Quæ ex metus cauſa] Succurrit Prætor iis qui metu, vel dolo, vel ætate, vel abſentia, vel ſtatus permutatione, vel iuſto errore inciderunt in captionem, *Paul. d. tit. 7. l. 1 & 2 D. eod. tit.* De his qui metu aut dolo capti ſunt, dictum eſt tit. 19. & 20.

Aut abſentiæ] *Paul. d. t. 7.* vide ad *tit. 38 ʒ. hoc libro.*

Aut capitis minut.] Per cauſam ſolius capitis mi- D nutionis, non is, qui capite minutus eſt, reſtituitur: ſed creditori in debitorem capite deminutum actio reſtituitur, videlicet ſi minima fuerit capitis minutio, *l. 2. D. eod.* nec enim in eos qui maximam, aut mediam capitis deminutionem paſſi ſunt, actiones reſtitui poſſunt. Cuiac. ad *d. tit. 7.*

Vel ea aliis cauſis] Ex iuſto errore, *Paul. d. t. 7.* ob iuſtum errorem datæ reſtitutionis exemplum exſtat in §. *ſi quis agens, Inſtit. de action.*

Actionis reſtitutoriæ] Omnis actio reſtitutoria, & reſciſſoria, & vtilis dicitur. reſtitutoria, quia per eam res in priſtinum ſtatum reſtituitur, reſciſſoria in *l. nullo 23 C. de rei vind.* quia id quod geſtum eſt, reſcinditur. vtilis dicitur in *l. quamuis 8. §. ſi conuenerit, D. ad Senat. Vell.* E

XXII. *De filiof. minore.*

POſt generalem titulum de reſtitutione adoleſcentium, ſequuntur ſpeciales, quibus quæſtiones multæ ad eum tractatum pertinentes explicantur. ac prima quidem hæc, an etiam filiof. minori 25. detur reſtitutio in integrum, ſi pater eius ſit maior: nam ſi filiumf. minorem reſtituis in integrum, per conſequentias videris reſtituere patrem, qui maior eſt; quod eſt alienum à propoſito prætoris. Sed hæc dubitatio remouetur, quia reſtitutio filij, ſoli filio prodeſt, non patri ea eadẽ cauſa ſuo nomine obligato, *l. 3. §. ſed vtrum, D. de min. l. vlt. ʒ. tit. 42.* Suo, inquam, nomine. Secus ſi filij nomine, ſi peculiari nomine, *l. patri, in pr. D. eod.* Itaque filiusf. minor 25. an in integrum reſtitui poteſt, ſi ſit obligatus ſuo nomine, vt in caſu *l. 1.* (quæ in Baſilicis eſt ſecunda) ſi fideiuſſerit pro extraneo, vel pro patre, ipſo ignorante: nam ſi non ſit obligatus ſuo nomine, vt ſi ei pro quo fideiuſſit heres extiterit, quo genere perimitur obligatio fideiuſſoria, *d. l.* vel ſi pecuniam mutuam acceperit contra SC. Macedonianum, non eſt neceſſaria reſtitutio, *l. 2. hoc tit.* Imo etſi obligatus ſit, vno caſu in integrum reſtitutio filiofam. denegatur, *d. l. 2. & d. §. ſed vtrum,* puta ſi iuſſu patris mutuam pecuniam acceperit. Iuſſus efficit quo minus ea exiſtimetur contra SC. mutuam pecuniam accepiſſe, & vt conuentus filiusf. non reſtituatur in integrum.

XXII. Enarratio.

ALienum à propoſito P.] Cui curæ eſt ætati improuidæ ſubuenire.

Si peculiari nomine] Quia patris periculum agitur qui de peculio tenetur. Vide Cuiac. ad *l. 3. §. ſed vtrum 4. D. de minor.*

Vt ſi ei pro quo fidei. heres extit.] *l. 5. D. de fideiuſſ. l. 95. §. quod vulgo, D. de ſolution.*

Contra Senat. Macedon.] Ea Senatuſconſulto actio non datur. ergo nec reſtitutio neceſſaria.

Puta ſi iuſſu patris] Nam carerus ſaltem viſum eſt ſubleuandos eſſe creditores, qui alias Senatuſconſulto Macedoniano ſatis opprimebantur, Cuiac. ad *d. § 4.*

XXIII. *De fideiuſſoribus minorum.*

VT patri, ita fideiuſſori reſtitutio in integrum rei principalis lubrico iuuentæ lapſi non prodeſt, *l. Stichum §. quod vulgo, D. de ſolut.* niſi ſalua ſit aduerſario tranſlatio iudicij in alium, *l. minor, D. de proc. l. ſi pupillus ſe hereditati D. de adq. hered.* vel niſi fideiuſſor ignorauerit minorẽ eum eſſe pro quo interceſſit, *argumento l. ſi Titius D. de fideiuſſ.* Reſtitutio autem minoris circumſcripti dolo aduerſarij, etiam fideiuſſori prodeſt, *l. 7. in fi. D. de except. l. 1. & 2. hoc titulo.*

XXIII. Enarratio.

VT patri] Sicut reſtitutio filij patri non prodeſt, vt dictum eſt *ſ. tit. prox.* ita nec reſtitutio minoris ætatis lubrico lapſi prodeſt fideiuſſori eius, *l. Stichum 95. §. quod vulgo, D. de ſolution.* in qua fideiuſſor minoris non tenetur, vt fideiuſſor, ſed vt heres eius, vt heres rei principalis: & ideo quaſi principalis auxilium reſtitutionis intra tempus legitimum impetrare poterit.

Lubrico iuuentæ lapſi] Tacitus Annal. 6. *Donec minor filius lubricum iuuentæ exiret.* in *l. vlt. ʒ. tit. 35.* ætatis lubrico, & *l. verum 11. §. ſi locupleti, D. de minoribus, l. 4. ʒ. de inceſt. nupt.* τῷ ὀλισθῷ τῆς ἡλικίας, Baſ. ætatis fragilitate. Quintilianus declam. 336. *Circumſcripſiſti fratrem, nec difficile fuit, minorem.*

Niſi ſalua ſit aduerſario] Minore lapſo reſtituto, fideiuſſoribus eius ſubuenitur, cum alium habet aduerſarius in quem transferre iudicium poſſit: Cuiacius ad *leg. in cauſa 11. D. de minorib.* In *l. minor 51. de procur.* ſubuenitur tam minori quam fideiuſſori eius, quia integra eſt aduerſario tranſlatio iudicij in alium, id eſt, in eum cuius defenſionem minor eo nomine dato fideiuſſore ſuſceperat. In *l. ſi pupillus 89. de adquir. hered.* ideo ſuccurritur & fideiuſſoribus à mino-

Digitized by Google

re datis, qoia creditoribos hereditariis nihil deperit, quibus etiam ſalua maneat actio aduerſus eum qui hereditatem aditurus eſt. Creditores tranſlatione iudicij nihil ami ront: vt recte ibi Diopyſius Gothofredus ex Cuiacij ſententia.

Vel niſi fideiuſſor ignor.] Reſtitutio rei principalis fideiuſſorem non liberat, videlicet, ſi ſciens reum minorem eſſe, hoc conſilio fideiuſſerit, vt quandoque reſtituto reo, & ipſe liberaretur, *l. in cauſa 1. D. de minorib. l. 7 §. vlt. D de exception.* Aliud dicendom eſt, ſi ignorans eum minorem eſſe fideiuſſerit, *arg. l. ſi Titius & Seia, D. de fideiuſſ.* Cuiac. ad Paul. lib. *1. Sent. tit. 9 §. qui ſcient.*

Circumſcripti dolo aduerſarij] Reſtitutio quæ circumſcripto datur, fideiuſſori prodeſt, quæ lapſo, non item. Cuiac. ad *l. 3. §. ſed virum*, & ad *d. leg. in cauſa.* Verum igitur eſt qood notat auctor Enantiophanis ad *d. l. minor*, non omnibus minorum fideiuſſoribus ſuboeniri, vt *lib. 4. tit. 4. dig. 13. & lib. 10. tit. 6. cap. 1. lib. 8. Baſilic. tit. 2.*

XXIV. *Si tutor vel curator interuenerit.*

NOo prodeſt reſtitutio patri eius qui beneficio ætatis reſtiturus eſt, vt tit. 22. non prodeſt fideiuſſori, vt tit. 23. Hic vero tit. 24. oſtendit eam quoque non prodeſſe totori vel curatori, nec ideo minus reſcindi geſta cum minore 25. ann. ſi captus probetur quod geſta ſint auctore tutore vel curatore, vel nomine eius per tutorem ipſum vel curatorem, qui vtiqoe ſemper eſt maior 25. ann. ſcilicet quod poſſit adoleſcens ſuom ſeruare à tutore vel curatore: nam non vt ex prima & ſecunda edicti cauſa reſtitutio ceſſat, ſi alia actio ſit, aliave ratio ſeruandæ rei iuriſque ſui, ita ex ætatis cauſa, *l. in cauſa 1. §. Pomp. D. de minor.* quin imo fauore ætatis & ordinarium minori & extraordinarium auxilium ſuppetit, & electo vno non coofumitur aliud, veloti electa actione tutelæ, vel neg. geſtorum non conſumitur ius petendæ reſtitutionis in integrum, *l. vlt. hoc tit.* Ceſſat quidem reſtitutio ſi minor ipſo iure monitus ſit, ſi cootractus ipſo iure non valeat, *d. l. in cauſa, l. ſiue generalit. D. de iu. dot. l. 4. J. tit. 26. l. pen. J. tit. 30.* ſed non ſi ei alia actio competat, qua ad ius ſuum peruenire poſſit.

XXIV. Enarratio.

AVctore tut. vel cur.] *l. etiamſi 29. D. de minor. l. cum & minores 4. J. ſi aduerſ. rem indic.* Qood ſi præſens eſſet tutot vel curator, ſed tamen plene non norat quæ agerentur, minoribus in integrum reſtitutio neceſſaria non eſt, vt heic notat Hermopolites. Inconſultæ ætati omnimodo ſuccurreodum eſt.

Per tutorem ipſum] *l. 3. h. t.*

Qui vtique ſemper eſt mai] *l. vlt. J. de legit. tut.*

Scilicet quod poſſ. ad.] *d. l. 3.*

Nam non vt ex prima & ſecunda ed. for.] Ex prima & ſecunda ſpecie reſtitutionis, id eſt, ſi metu, vel dolo quis inciderit in captionem.

Si alia actio ſit] *l. item 14. §. in hac actione, D. quod met. cau. l. 1. §. ait Prætor, D. de do. ma. l. 2. J. eodem.*

¶ Fauore ætatis & ordinar.] Vulgo iactatur, ceſſare auxiliom extraordinariom, vbi ordinarium ſoppetit, vt in *l. in cauſa 16. D. de minor.* ſed ætas imperfecta effecit vt vtrumque competeret, & vt electo vno, alterum oon denegaretur.

¶ Veloti electa actione tutelæ] Si curatores elegerint, & ſolidom quod eis abeſt conſecuti nõ fuerint, poſtulare poterunt, vt rebus propriis reſtituantur. Per con-

A trarium, ſi reſtitutionem elegerint, nec per eam ſatis eis conſultum ſit, aduerſus curatores redire poſſunt, nec vllum ex electione damnum paſſuri ſunt. Baſil. lib. 10. t. 7. c. vlt.

Vel negot. gaſt.] Aduerſus coratorem.

XXV. *Si in communi eadémque cauſa in integrum reſtitutio poſtuletur.*

NOn prodeſt etiam reſtitutio minoris fratri conſorti, & quamuis communis res ſit inter fratres, non eſt dommune auxilium reſtitutionis in integrum *l. 2. J. Si vnus ex plur. appellan.*

B

XXV. Enarratio.

FRatti conſorti] Fratres conſortes dicuntur, qui pro indiuiſo commune patrimonium habent. D. Auguſt. in ſerm. L. de diuerſ. *Expectabatur in illo etiam legitima ætatis acceſſio, vt quod faceret, firmiſſime faceret. Nondum autem fecit, quia ipſos agellos habet cum ſuo fratre communes, & ſub indiuiſo eos poſſident.* Reſtitutio autem minoris non prodeſt fratri maiori 25. annis. Edicti beneficium maiori non communicatur: Prætor enim minoribus auxilium pollicetur, non per eos maioribus, *l. 3 §. ſed virum, D. de minor.* Theodorus Hermopolites ad illa verba legis vn. *vobis non mandantibus, nec ratam tranſactionem habentibus,* annotat, tranſactionem mandatu meo factam, & eam,

C quam poſtea ratam habui, eiuſdem poteſtatis eſſe.

XXVI. *Si aduerſus rem iudicatam.*

AB hoc titulo incipit enumerare cauſas ex qoibus ſolet minoribus dari reſtitutio io integrum. Prima hæc eſt, ſi contra eos litigantes tutorum vel curatorum auctoritate, vel contra tutores aut curatores, aut procuratores litigantes eorum nomine iudicatum ſit: nam ſi læſos eſſe ſe doceant, litem inſtaurari placet, quod eſt reſtitui rem aduerſos ſenteotiam, vel adoerſus rem iudicatam. quod hodie non fit, niſi allegetur error iuris, aut facti. Excipitur res iudicata pro libertate, *l. vlt J. tit. 30.* præponderat enim præualétque libertatis fauor.

D

XXVI. Enarratio.

TVtorum vel curatorum auctor &c.] In *d. l. pen.* verba illa, *in rem pupill.* recte Fulgoſius interpretatur, in re ipſorum minorum, ſiue in cauſa pupilli, vel adulti. Sed ſi abſque tutorum vel curatorum auctoritate condemnati ſint, ſententia non valet, ſiue, vt aiunt Græci ad *d. l. pen.* οὐδὲ ἐῤῥῶται ἡ ἀπόφασις, οὐδὲ ἀποκαταστάσεως χρείαν ἔχετε: *neque valet ſententia, neque vobis in integrum reſtitutio neceſſaria eſt,* ſatis enim ipſo iure munitus eſt, nec tunc Prætor debet ſe interponere, *l. in cauſa 16. §. & generaliter, D. de minor.*

E

XXVII. *Si aduerſus venditionem.*

SEcunda hæc eſt, ſi quid rei ſuæ minores vendiderint, vel ſi quid tutores aut curatores eorum veodiderint figmento tituloque venditionis potios quàm venditione vera, ita vt ex ea lædi contingat minores iniuratos, aut iuratos ex ſcripto tantum: nam obiurati corporaliter, puta tactis ſacroſanctis Euang. vel manu ſublata, vt apud Orpheum ὅρκια δημιουργοῦ, ἀνασχόμενος χεῖρας, vix reſcindunt venditionem à ſe factam, quamuis læſi & reipſa decepti ſiot: & obſeruanda eſt

differentia inter duo genera dandi iuriſiurandi ex *l.* 1. A
nam etſi inſtrumento iurauerit minor ſe eſſe maiorem, reſtitui poteſt, ſi inſtrumentis probauerit ſe minorem fuiſſe. Si corporaliter, nullo modo, *l.* 3 ℐ. *ſi min. ſe maι. dix.* Et epiſcopi vel clerici corporaliter iurare vetantur, non ex ſcripto, ſi vera eſt diſtinctio Balſamonis tit. 19. Nomocanonis tit. 17. qua in concordiam adducit *l. cum cler.* ℐ. *de Epiſc. & cler. cum l.* 3. *&* 6. ℐ. *de his qui ad Eccl. conf.* Titulus autem licet ſit de venditione tantum, porrigitur etiam ad emptionē, ſi plus quam oportet emerint, *l. patri,* § *prædium, D. de min.*

XXVII. Enarratio.

MInores vendid.] *l. ait Prætor* 7. §. 1. *D. de minor.*
Figmento, tituloque] *l.* 2. *hoc tit.* B

Nam obiurati] Feſtus: *Obiurare, iureiurando obſtringere, vt eſt in Pantaſilea: formidabam obiurare.*

Obiurati corporaliter] Arnulphus Lexouienſis in epiſtola ad Alexandrum PP. *Iuramento corporaliter interueniente*, & in epiſtola 94. *Tactis ſacroſanctis Euangelÿs. iuramentum corporaliter præſtitimus.*

Puta tactis ſacroſanctis Euangeliis] Theophanes Tauromenitanus homilia 12. ὅταν σε ὁ ἀντίδικος σε ὁρκῶσαι σε βιάζηται, καὶ σοι τίθησιν ἔμπροσθεν τὴν σεβασμίαν τῶν Εὐαγγελίων πυκτίδα: *Cum aduerſarius tuus obiurare te compellit, & ponit ante te venerandum Euangeliorum librum, &c.* Ioannes Cantacuzenus hiſtoriæ libro 1. capite 15 εἰ μὴ γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς τὸν ὅρκον διαγένοιο, καὶ ταῖς σεβασμίαις εἰκόσι κελεύεις πιστὸν ποιεῖν, &c. *Si me per ſacra Euangelia, & venerandas ſanctorum imagines fideliter iurare iubes, &c.* C

Vel manu ſublata] Danielis 12. 7. ὕψωσε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ὤμοσεν ἐν τῷ ζῶντι εἰς τὸν αἰῶνα: *Suſtulit dexteram ſuam, & ſiniſtram ſuam in cælum, & iurauit per viuentem in ſæcula.* Adde Deuteron. xxxii. 40.

Vt apud Orpheum] In Argonauticis ver. 352.

Si corporaliter, nullo modo] Theodorus Hermopolites putat dici poſſe, minoribus etiam obiuratis corporaliter ſubueniendum, idque ex verbis legis 1. quaſi diceret Imperator: *Reſtitui quidem potes, quamuis corporaliter iuraueris, ſed nolo te hortari, vt reſtitui poſtules, ne videar auctor eſſe periurÿ.* Verba eius hæc D
ſunt: σὺ δὲ γίνωσκε ὅτι καὶ σωματικῶς ὀμόσας ὁ ἀφῆλιξ, καὶ τὴν ἰδίαν πρᾶξιν βεβαιῶν, ἀποκατασταθῆναι δύναται, καὶ ἀνατρέψαι αὐτήν. ὁ γὰρ βασιλεὺς οἶδε διὰ τοῦτο πρὸς τὸ ἀφήλικα λέγει δύνασθαι, ὅτι σὺ μὲν κατὰ τῆς ὁμολογίας σου καὶ κατὰ τοῦ ὅρκου ἀποκατασταθῆναι δύνασαι· ἐγὼ δὲ προτρέπομαί σε εἰς τοῦτο οὐ βούλομαι, ἵνα μὴ δόξωμαι ἐπιορκίας καὶ ἀπιστίας σοι πρόξενος. Sed verba d. l. 1. *aliud ſuadent,* Hoc igitur vult conſtitutio, deſiderio minoris obſtare iuſiurandum quod corporaliter dedit. Cæterum Baſilica ponunt, minorem ſimpliciter iuraſſe, non corporaliter, quaſi quoquo modo iurati vix reſcindant venditionem à ſe factam, ſecundum nouam Friderici conſtitutionem, quam Irnerius inſerit huic tit. ex conſtit. eiuſdem Friderici de pace componenda, lib. v. de Feudis. E

L. Patri §. pr.] *l. ait Prætor* 7. §. 1. *D. eod.*

XXVIII. *Si aduerſus venditionem pignorum.*

TErtia cauſa hæc eſt, ſi creditores pignora ſibi obligata ex contractu minorum, vel capta ex cauſa iudicati, vt *l.* 1. *hoc tit. l.* 1. ℐ. *de præd. min.* non item ex contracto hereditario, vt *l.* 2. *hoc tit.* iure ſuo diſtraxerint, & ex ea re minores magno detrimento adficiantur.

XXVIII. Enarratio.

NOn item ex contr. hereditario] Minor non reſtituitur aduerſus diſtractionem pignoris à defuncto conſtituti, in qua ſententia fuit Azo, heic in ſumma ad finem. Niſi creditor non vti oportet, diſtraxerit, Paulus libro 1. Sententiarum *tit.* 9. §. *vlt.* id eſt, non obſeruatis quæ in pignoribus diſtrahendis obſeruari ſolent. Cuiac. ibidem.

Iure ſuo diſtraxerint] Creditor iure ſuo pignus diſtrahit, *l. pen. D. de diſtr. pign.*

Magno detrimento adficiantur] Puta ſi minores fraudati ſint ſupra dimidiam iuſti pretii. Fingendum autem pignus ſolenniter & legitime diſtractum, vel ex pacto conuento, cæterum venditio nulla eſt, & B
rei dominium apud minorem remanſit, vt heic ſcribit Theodorus Hermopolites: μεγάλην δὲ νόμισον ζημίαν, ὅταν εἰς ἔλαττον τοῦ τιμήματος διαπωληθῇ, ἢ ὅτι μέχρι τοῦ ἡμίσεος τοῦ δικαίου τιμήματος αὐτοῦ ἐξαρκεῖ. ὑποτίθου δὲ ὅτι κατὰ νόμον γίνεται ἡ διαπρᾶσις τῶν ἐνεχύρων δείκνυται, καὶ τὸ τῆς διαπράσεως ἐνέχυρον, ἢ ὅτι συμπεφωνημένον εἶχε τοῦτο διαπεπρᾶχθαι ὁ δανειστής. ἐὰν γὰρ μὴ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον αὐτὸ διαπωλήσει, ἄκυρος ἡ πρᾶσις ἔσται, καὶ ἡ δεσποτεία παρὰ τῷ νέῳ μένει.

XXIX. *Si aduerſus donationem.*

EST & hæc cauſa probabilis dandæ reſtitutionis in integrum, improbabilis donationis enormitas, vt ait *l.* 4 ℐ. *de inoff. don.* Si minor 25. an. immodicam & ſtultam rerum mobilium donationem fecerit, auctore curatore, non etiam ſi ſeruato modo patrimonii ſui eam ſponſę fecerit ante nuptias, quando, vt ait *l.* 1. *Cod. Greg. ſi aduer. don. ſp. fac.* huiuſcemodi cauſam communis voti complendi ratio prouocat. Dixi: rerum mobilium: Nam prædiorum donatio ipſo iure non valet vlla ex cauſa *l. prædia.* ℐ. *de præd. min.* quæ coniungenda eſt cum *l.* 1. *huius tit.* Item datur ei reſtitutio aduerſus donationem, ſi patri donanti alteri res mobiles iampridem ſibi emancipato donatas, inconſulta ætatis facilitate conſenſum accommodauerit, *l.* 2. *hoc tit.* C

XXIX. Enarratio. D

REr um mobilium donationem] Cuiuſmodi ſunt, ζῶα περιττά, καὶ ἐσθῆτες παλαιωθεῖσαι, καὶ τούτοις παρόμοια: *Animalia ſuperflua, veſtis attrita, fructus, & his ſimilia.* Theodorus Hermopolites. *Sed etſi,* inquit, *ponas res eſſe immobiles, addes etiam cum decreto factam donationem.* Alioquin, inquit, reſtitutio neceſſaria non eſt, quia ipſo iure ſatis munitus eſt. εἰ δὲ καὶ ἀκίνητα ὑποθῇς ταῦτα εἶναι, προσθήσεις καὶ μετὰ διαγνώσεως γεγενῆσθαι τὴν δωρεάν.

Fecit ante nuptias] Etiam curatore præſente, *l.* 1. Curator præſens debet auctor fieri, vt de tutore dicitur in §. 2. *Inſtit. de auctor. tutor.* E

Iampridem ſibi emancipato] Nam filio in poteſtate conſtituto pater fruſtra donat.

XXX. *Si aduerſus libertatem.*

ET alia, ſi ſeruum manumiſerit. Nam etſi à prætore non poſſit aduerſus libertatem reſtitui in integrum, à principe poteſt magna ex cauſa, vt ſi temere actorem bonorum ſuorum & columellam manumiſerit, cuius damnum ad totius domus euerſionem pertineat, *l.* 10. *D. de min.*

XXX

XXX. Enarratio.

NAm eſi à Prætore &c.] *l. ſi ex cauſa 9. §. vlt. & l. ſeq. D. de minor.*

Actorem bonor. ſuor. &c.] Iſidorus lib. 2. de officiis eccleſiaſticis : *Actor prudens & bonus ſcit quis ſit domini ſui cenſus, & omnis ſubſtantiæ modus, & vndique apud ſe totius poſſeſſionis inſtrumenta originalia.* Hoc igitur caſu reſtituitur ſi ſeroom manumiſerit cui rerum adminiſtratio totiuſque patrimonij dominici cura demandata erat, ſeruum in primis ei vtilem, quemque non ſine damno rei ſuæ minor manumiſit, ſiue, vt ait Theodorus Hermop. τυχὸν γὰρ τὸν ἐλευθερωθέντα δοῦλον προικῷον, καὶ διοικητὴν εἶχε τῶν πραγμάτων αὐτοῦ καὶ πᾶσαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ὑπὸ χεῖρας ἔχοντα, καὶ πραγματικὸν ὄντα καὶ ὠφελοῦντα πάνυ κατὰ πολύ. Et merito igitur tutor ſeruum pupillæ ſuæ manumittere volens prohibetur à matre pupillæ : εἶναι γὰρ αὐτὸν πραγματευτὴν αὐτῆς, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πράγματα τῆς ὀρφανῆς διοικεῖσθαι : *eſſe enim eum actorem eius, & per eum res omnes pupillæ adminiſtrari* · in Adriani Sententiis apud Doſitheum 3. Grammaticæ.

Et coluoſellam] Donatus in Phorm. act. 11. Sc. 1. *Columella apud veteres dicti ſerui maiores domus*, & ibi adfert Lucillij verſum. Vide & Martial. lib. 11. ep. 91.

L. 10. D. de minor.] Vide Cuiacij Obſeruat. lib. 19. 1.

XXXI. *Si aduerſus tranſactionem vel diuiſionem minor reſtitui velit.* C

PLacet etiam reſtitui minorem in integrum, caoſa cognita, ſi forte cum adoerſario ſuo inconſulto tranſegerit tutore vel curatore auctore, vel ſi cum coherede aut ſocio diuiſionem fecerit, *l. pen. ʒ. com. diuid.* Tranſactioni diuiſio ſubijcitur, quaſi ſpecies generi, quia diuiſio plerumque fit tranſigendi cauſa, & tranſactionem Græci hoc loco ἀπαρτισμὸν vocant, quaſi finem & conſummationem negotij.

XXXI. Enarratio.

MInor ſi læſus ſit reſtituitur aduerſus tranſactum, vt eſt in *l. 2 h. t.* tranſactus pro tranſactione vt obligatus pro obligatione, diſſolotus pro diſſolutione, & alia quæ notaui ad tit. *de verbor. oblig. Inſtit.* D

Cauſa cognita] *l. 3. D. de in integr. reſtit.*

Inconſulto] Damnoſe.

Tutore auctore] μετ' αὐθεντίας τοῦ ἐπιτρόπου, *cum auctoritate tutoris*. Baſilica.

Diuiſionem fecerit] Vide locum Auguſtini in enarrat. tituli 25.

Ἀπαρτισμὸν vocant] Baſilic. 10. tit. 14.

Quaſi finem] Gloſſæ. *tranſactio*, τελεσμὸς, πέρας, περαίωσις.

Et conſummationem] Eſt enim ἀπαρτίζω, perficio, conſummo, & ἀπαρτισμὸς, conſummatio.

XXXII. *Si aduerſus ſolutionem à debitore vel à ſe factam.* E

REſtituitur etiam minor ſi per errorem iuris ſoluerit indebitum legatum, vt *l. 2. hoc tit.* puta exiſtimans iure factum teſtamentum quod ipſo iure nullum erat, vt *l. 11 ʒ. de teſt. man.* quæ coniungenda eſt cum *d. l. 2* Et recte *l. pen. ʒ. tit. 21.* minoribus conſuli in his quæ ignorauerunt: i. ignorantibus ius, vt *l. 3. D. de l. Cor. de fal. l. 6 ʒ. de his qui vt ind.*

A Reſtitutus autem minor aduerſus ſolutionem à ſe factam condicit id quod ſoluit. Item reſtituitur ſi ei pecunia à debitore recte ſoluta ſit, & hanc perdiderit, vt *l. 1* & reſtitutus agit cũ debitore priſtina actione, perinde ac ſi debitor non ſoluiſſet, neceſſaria eſt reſtitutio, quia debitor liberatur, etiã ſi curator non interuenerit: & ſi interuenerit, vix minor reſtituitur, *l. an prætor, D. de min* maxime ſi per iudicẽ facta ſit, vt *l. 25 ʒ. de adm. tut.* Igitur de ſolutione à minore facta eſt *l 2* de ſolutione à debitore facta minori vel curatori eius *l. 1.* nec in vet. lib. aut in Baſilicis ita conceptus eſt titulus, vt vulgo. *Si aduerſus ſolutionem à minore*, ſed generalius, *Si aduerſus ſolutionem à debitore vel à ſe factam.* ἐὰν κατὰ τῶν ἐξελθόντων τὴν παρὰ τοῦ χρεώστου, ἢ παρ' ἑαυτοῦ γενομένην καταβολήν.

B & obſeruandum in eadem *l. 1* minorem reſtitui aduerſus ſolutionem curatori factam poſſe aliquem ſtatuere facillime, niſi cohibeatur *l. l. a prato*, ſimulque animaduertat, non præciſe legem reſtitutionem polliceri, ſed an ſit tribuenda per cauſæ cognitionem æſtimari poſſe, hoc tantum edicere.

XXXII. Enarratio.

COndicit id quod ſoluit] *L. illud 25. D. de minor.*

Si aduerſus ſolutionem à debitore &c.] Sic in veteribus Ægidij Menagij, & Iuliani Brodæi.

In eadem l. 1.] In qua recte libri veteres, *promiſſum beneficium*, vt in Baſilicis, ἐπαγγελθεῖσα βοήθεια, promiſſum auxilium reſtitutionis ſcilicet. Vide hac

C de re tota quæ diximus ad Cuiac. Not. Inſtit. 2. tit. 8.

XXXIII. *Si aduerſus dotem.*

ITem datur minori reſtitutio aduerſus dotem, vt puta, ſi vltra vires bonorum ſuorum dotem dederit, *l. ſi ex cauſa §. in dotu, D. de min.* vel ſi omnia bona, quod fit quidem iure, *l. 4 ʒ. de iur. dot.* (quæ cum *l. vnica* huius tit. coniungenda eſt) quoad ratio patitur, vt ait *l. quæro, D. eod.* & modus, ſcilicet legis Papiæ, aut *Nov. 22.* librarum auri C. Sed lædi ex ea re quandoque mulier heréſque eius poteſt dolo fallaciiſq; mariti effundens in dotem omnia bona ſua, vel minoris æſtimans res dotales : qua ex cauſa etiam maiori ſubuenitur, *l. inter §. vlt. l. ſi res §. 1. D. eodem.*

D Sed maiori iudicio dotis concepto in bonum & æquũ, minori etiam per reſtitutionem in integrum. Reſtituitur etiam aduerſus dotem, ſi duriorem aliquam pactionem dotis fecerit quam nunquam faceret maior, *l. minor ſe §. vlt. D. de minor.* vel ſi ex interuallo patri ſtipulanti ſoluto matrimonio dotem ſibi reddi conſenſum adhibuerit, *l. 3. §. ſed virum, in fi. D. eod.*

XXXIII. Enarratio.

ET modus, ſcilicet legis Papiæ] Qua modus dotibus erat impoſitus, *l. 2. Cod. Th. de inoffic. dot.*

Hereſque eius] Heres ex perſona defuncti reſtitutionem petit, *l. 1. h. tit.*

Dolo, fallaciiſque] κατ' ἀπάτην καὶ ἀπάτην ἰδίαν, vt in

E Baſilieis.

Iudicio dotis conc. in bon. & æqu.] Maiori non ſuccurritur per reſtitutionem, vt opinor, ſed iudicio dotis vt puta, cum in æſtimatione dotis alteruter circumuentus eſt, *l. ſi res §. 1. de min.* quod illa verba indicant, & quod bono & æquo oon conueniat : reſpiciunt enim ad actionem dotis, quæ in bonum & æquom concipitur, *l. 1. ʒ. tit. prox.* boc modo; *quanto æquius melius*. Cuiac. ad *l 9. §. vlt. D. de iure dot.*

Vel ſi ex interuallo] Quoticos pro filia pater do-

tem dat, ſi in ſe transferre vult actionem de dote, ſti- A
puletur ex continenti: nam ex interuallo ſi ſtipuletur ſine filiæ voluntate, filię non auferet de dote actionem. Quod ſi filiafam. minor conſenſerit patri ex interuallo dotem ſtipulanti, aduerſus eum in integrum reſtituetur: quia ipſius intereſt habere actionem de dote, vel propriam, ſi emancipata reſtitui velit, vel communem cum patre, ſi in poteſtate remanſit. Cuiac. ad *l. 3. §. ſed vtrum, in fine, D. de minor.*

XXXIV. *Si aduerſus delictum ſuum.*

DElicta alia contrahuntur opera conſulta, alia per ignorantiam. in his minori ſubuenitur per B
reſtitutionem in integrum, vt pœna liberetur quam commiſit: vt ſi mater minor 25. an. per errorem iuris liberis impuberibus tutorem non petierit, *l. 2. hoc tit.* vel ſi eodem errore matrimonio contracto inceſtum iure ciuili commiſerit, *ſi adulterium §. incertum, D. ad l. Iul. de adult.* In illis, veluti furto, adulterio, homicidio, non item, quæ contra leges admittuntur dolo malo, & quæ legibus antiquis etiam nominatim in impuberibus vindicantur. Et ratio differentiæ, quod illa veniant ex animo, hæc ex contractu, id eſt, ex re ipſa tantum: ſic enim legendum eſt in *l. 1.* Sed cũ delictum non ex animo, ſed ex contractu venit, vt in Baſil. *ἀλλ' ὅτι τὸ ἁμάρτημα μὴ ἀπὸ ψυχῆς προηγῆς, ἀλλ' ἀπὸ συναλλάγματος ἤρχετο* Et contractum igitur accipio pro C
facto ipſo, ſiue delicto, vt *l. ſi rerum. D. de re iudic.* vel, vt loquitur Ariſtoteles, pro inuoluntario contractu.

XXXIV. Enarratio.

MAtrimonio contr.] Quod ſi minor intra annum luctus ſecundo nupſerit marito, an excuſabitur ab infamia cæteriſque pœnis, *l. 1. & 2. C. de ſec. nupt.* Sic videtur, *arg. l. minor. C. de iis quib. vt indig.* quamuis miles non excuſetur, *l. decreto, C. de cauſ. ex quib. infam.* P. Faber.

Homicidium] Furtum, adulterium & homicidium natura turpia ſunt, *l. 1. D. de furt. l. probrum 42. D. de verb. ſignif.* Oecumenius in epiſtolam P. D
ad Galat. cap. 3. *τὰ ἀναγκαῖα τοῦ νόμου, ἃ ἡ φύσις ἐδίδαξε, τουτέστι τὸ, οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις: Quæ leg. bus cauſa ſunt, ea etiam natura edocuit, veluti non adulterium facies, non occides, non furtum facies.* Homicidium natura turpe: nam cum inter nos cognationem quandam natura conſtituerit, conſequens eſt hominem homini (cognato ſcilicet) inſidiari nefas eſſe, vt eſt in *l. 3. D. de iuſt. & iu.* Cœlius Lactantius libro 6. cap. 10. *Nam ſi ab vno homine, quem Deus finxit, omnes orimur, certe conſanguinei ſumus: & ideo maximum ſcelus putandum eſt odiſſe hominem vel nocentem.*

Vt in Baſil.] V. Cuiac. ad Paul. Sent. lib. 1. tit. 9.

Quæ contra leg. adm.] Quæ & naturali iure pro- E
bra exiſtimantur, *l. probrum, D. de verb. ſignif.* P. Fab.

Quæ legibus antiquis] Plinius 18. 3. *Impubem Prætoris arbitratu verberari.* A. Gellius lib. 11. cap. 18.

Sic enim legendum eſt in l. 1.] In veteri Brodæi ſic legitur: *Si cum delictum non ex animo ſed ex contractu videlicet culpa in contra. ſed extra venit, noxia non committitur.* vitioſam ſcripturam propoſui, vt ſi qui meliores codices nacti fuerint, partim ex antiquo Brod. partim ex ſuis emendent.

Vt in Baſilicis] Libro 10. tit. 17.

Vt loquitur Ariſtoteles] Libro 5. Ethicorum Nicomach. cap. 11

Pro inuoluntario contr.] Nam delictum & crimen contrahi dicitur, *l. 5. D. de leg. 1. l. 2. §. 2. D. de condict. ob turp. cauſ.* vide quæ dixi ad tit. 1. lib. 4. Inſtitut.

XXXV. *Si aduerſus vſucapionem.*

SEd ſi quis rem minoris vſuceperit, ei ſubuenitur, reſciſſa vſucapione. Vſucapio eſt adquiſitio dominij per poſſeſſionem iuſtam iuſti temporis. Si aduerſus præſcriptionem non datur titulus propter *l. vlt. C. in quib. cau. in int. reſt.* &c.

XXXV. Enarratio.

ADquiſitio dominij] *l. vn. h. t.* adquiſitio dominij per vſum, *l. denique 19. & l. aut prætor 23. §. 1. D. ex quib. cauſ. mai.* id eſt, per poſſeſſionem; vſus enim eſt poſſeſſio. Gloſſæ Philoxeni: *vſus, χρῆσις, καὶ χρησιμεύω. vſus fructus, νομή, χρῆσις καρπῶν. leg.: χ. καὶ χ. νομή. vſusfructus, χρῆσις καρπῶν.* ſine qua vſucapio non procedit, *l. ſine 25. D. de vſurpat. & vſucapion.* Iuſtam, vt in *§. pen. Inſtit. per qu. perſ. nob. adq.* Iuſti temporis temporis lege definiti, *l. 3. eod.* id eſt, anni vel biennij, Vlp. *tit. 19 §. vſucapione*: aut ſecundum noui iuris definitionem, decennij aut vicennij, prout res ſunt mobiles aut immobiles. Iſidorus Originum libro 5. cap. 25. *Vſucapio eſt adeptio dominij per continuationem iuſtæ poſſeſſionis* Ait per continuationem, vt Vlp. in *d. §. vſucapione*, & Modeſt. in *d. l. 3.* nam poſſeſſio debet eſſe continua, *l. nunquam 31. eod. & l. 2. C. de præſcr. longi temp.*

Non datur titulus propter leg. vlt.] vide ibid.

XXXVI. *Si aduerſus fiſcum.*

HOc titulo oſtenditur, non tantum aduerſus priuatum, ſed etiam aduerſus fiſcum minores deceptos reſtitui venditionis à ſe vel à fiſco factæ, vel alterius contractus reſcindendi cauſa: & aduerſus priuatum notionem eſſe præſidis, aduerſus fiſcum procuratoris Cæſaris adiuncto præſide, & præſente aduocato fiſci.

XXXVI. Enarratio.

MInores deceptos] Vt in *l. 1.* circumuentus à Rufino. & in *l. vlt.* per colluſionem ſiue fraudem.

A ſe] Vt in *l. 1.* minor cum poſſet pluris diſtrahere, rem viliori pretio proiecit, ceu loquitur Vlp. in *l. ſi pignora 50. D. de euict.*

Vel à fiſco factæ] Vt in *l. vlt.*

Aduerſus priuatum &c.] *l. 2.*

Præſente aduocato fiſci] *l. 2. παρόντος τοῦ καθολικοῦ: præſente Catholico*, in Baſilicis.

XXXVII. *Si aduerſus creditorem.*

CReditor proprie is eſt qui pecuniam credit. i. mutuam dedit, & debitor qui accepit. Hic ſi minor ſit 25. an. paterfam. aduerſus creditorem bonæ fidei reſtituitur reſciſſa cautione creditæ pecuniæ, ſi ea pecunia in rem eius verſa non ſit. Dico paterfam. Nam filiusfam. qui mutuam pecuniam accepit, non eſt debitor. Dico creditorem bonæ fidei ex *l. Stichum §. quod vulgo D. de ſolut.* Nam is qui ſciens perdituro credidit, creditor non eſt, *l. ſi vero non remunerandi, §. ſi adoleſcens, D. mand. l. quod ſi minor §. pen. D. de minor.* Similis eſt tit. lib. 7. Sed qui ad præſcriptionem longi temporis pertinet, non reſtitutionem minorum.

XXXVII. Enarratio.

CReditor proptie is eſt] Vide tit. 21. libti iv.

In rem eius verſa noo ſit] *L.* 2. vel ex ea locupletior factus non ſit, *l.* 1. imo pecuniam diſperdit, *l. patri* 27. §. 1. *D. de minor.* Nam ſi locupletior factus ſit non teſtituitur: ſicut & pupillus locupletior factus tenetur ex teſcripto D. Pii.

Non eſt debitor] Debitor enim intelligitur is à qoo inuito exigi pecunia poteſt, l. debitor 108. D. de verb. ſigoiſic. filius autem familias tutus eſt exceptione Sc. Maced.

Perdituro] Male comſumpturo, diſſipaturo.

Libro vii.] Titulo 36.

XXXVIII. *Si vt ſe hereditate abſtineat.*

REſtituitur etiam minor abſtinendi cauſa qui temere damnoſæ hereditati permiſcuit ſe, vel qui adiuit, aut pro herede geſſit, aut bon. poſſeſſionem agnouit, quod etiam eſt pro herede geſſit, *l.* 12. *J. de iu. delib.* qua in re ſeruanda eſt forma prodita Nou. Ioſtin. 119. §. *περὶ τούτοις l. etiam*, §. *vlt. D. de min.* Et abſtinendi verbo addamus, vel repudiandi, vt *l.* 7. §. *pen. D. eod l.* 2. *hoc tit.* quæ communis eſt huic titulo & ſequenti.

XXXVIII. Enarratio.

ABſtinendi cauſa] Titulus ita legitur in veteribus, *Si vt ſe hereditate abſtineat.*

Temere damnoſæ hered.] Vt in §. *extraneis, Inſtit. de hered. qual. & diff.*

Permiſcuit ſe &c. Minori ſuccurritur vt ſe abſtineat hereditate ſiue ſe miſcuerit, ſioe adierit, ſiue pro herede geſſerit, aut bonorum poſſeſſionem agnouerit, *l.* 1. *&* 2. *h. t. l. aic prætor* 7. §. *ſed etſi hereditatem, D. de minor.* etiamſi curator interuenerit, *l.* 1. *J. ſi tut. vel cur. interu.* Denique minoribus aditam hereditatem derelinquere permittitur, ſicut in cæteris omnibus cauſis Prætor eis ſuccurrit ætatis beneficio, *d.* §. *extraneis.*

Nouella Iuſtin.] cxix.

XXXIX. *Si vt omiſſam hereditatem vel bonorum poſſeſſionem, vel quid aliud adquirat.*

ET ex diuerſo idem quoque reſtituitur adquirendi cauſa, ſi intra tempora conſtituta hereditatem non adierit, vel bon. poſſeſſionem non agnouerit: id enim eſt proptie omittere hereditatem, vel bon. poſſeſſionem. ſed & ſi alio genere hereditatem vel bonorum poſſeſſionem ſibi delatam amiſerit. Adiicit, vel quid aliud, quamquam de eo oihil in conſtitutionibus ſub tit. poſitis ſit expreſſum, ſed quod in eis de hereditate & hon. poſſeſſione, facile trahitur ad legatum & fideicommiſſum, vel quid aliud.

XXXIX. Enarratio.

REſtituitiur adquirendi cauſa] Quod minori fauorabiliter præſtatur. D. Auguſtinus in epiſtola ccxvi. *Vt etiam rebus, quibus renunciaſti, te poſt renunciationem inſeruerις, quod nec apud humanas ipſas leges vllo modo defendi poteſt.*

Hereditatem noo adierit.] *l.* 1.

Vel bon. poſſeſſ.] *l.* 2.

Id enim eſt proptie] *l. quod ſi minor* 24. §. *Sceuo*A *la, D. de minor. l.* 1. §. *vlt. D. vt in poſſ. legat.* Heic autem videndum erit, an rebus diſtractis teſtitui deſideret, vel non diſtractis. Qua de re vide ipſum Cuſ. ad §. 5. *Inſtit. de hered. quat. & differ. & ad l.* 7. §. *reſtitutio, D. de min.*

Ad legatum] *L. aic Prætor* 7. §. *& ſi ſine dolo, D. de minor.*

XL. *In quibus cauſis in integrum reſtitutio neceſſaria non eſt.*

VAriæ quidem iam ante variis locis ſunt demonſtratæ cauſæ io quibus minori non eſt neceſſaria B teſtitutio in integrum quaſi ipſo iure munito ſatis, vt ſi rem mobilem vendiderit ſine curatoris auctoritate, *l.* 3. *tit.* 21. vel immobilem ſine decreto *l.* 2. *tit.* 29. vel ſi creditor curatoris fidem ſecutus cum eo principaliter contraxerit igoorans curatorem eum eſſe & rem agere alterius, *l. pen. tit.* 24. vel ſi res iudicata ſit contra minorem indefenſom, *l. pen. tit.* 26. vel ſi minor 20. an. ſeruum manumiſerit contra legem Æliam Sentiam, *l. pen. tit.* 30. Sed quia reſtant aliæ qoædam, de his viſum eſt proponi debere titulum ſpecialem, in quo quæ præter eas continentur, ea ſunt, ſi cum non defenderetur vltus, non ſit necem defuncti: nec enim ei ob eam rem hereditas eripitur quaſi indigno, quæ maiori eriperetur, *l.* 1. *hoc tit.* Item ſi C non iotetpellauerit perſonam debitoris ex contractu bonæ fidei, vel ex legati aut fideicommiſſi cauſa, vt ex mora fructus & vſuræ cederent. Nam & ſine interpellatione minori debentur ipſo iure ex ſolo tempore tardæ ſolutionis, conſtitutiooe Seueti vſque ad legitimam ætatem, *l. cum vero* §. *appares, D. de fideicom. lib. l. Titia* §. 1. *D. de leg.* 2. *l.* 3. *hoc tit. coniuncta. l.* 5. *J. de act. emp.* Item ſi tutore datiuo litigaote pupilli nomine qui noo ſatiſdedit rem pupilli ſaluam fore, res contra eum iudicata ſit, *l. pen. hoc. titulo coniuncta l.* 3. *J: de tut. vel cur. qui ſat. non ded.* Item ſi in inſtituenda qoerela inofficioſi teſtamenti minori obiiciatur præſcriptio quioquennij, *l.* 2. *hoc titulo*, vel in petenda hon. poſſeſſione. & generaliter ex *l. vlt.* ſi qua alia D obiiciatur præſcriptio temporis, aduerſus quam potuerit reſtitui in integrum, præter præſcriptionem 30. aut 40. ann. quia aliæ præſcriptiones ipſo iure non currunt aduerſus minores 25. ann. & ob id opinor in hoc libro poni quidem tit. *Si aduerſus vſucapionem*, ſed non etiam, ſi aduerſus præſcriptionem longi temporis, quæ tamen minori non reſtituto obiici poterat, vt *l.* 3. *inf. quibus non ob. lon. temp. præſ.* minori ſcilicet, qui pupillus non eſſet.

XL. Enarratio.

CVm non defenderetur] Per tutores vel curatores, *l.* 1. *hoc tit.*

Quæ maiori eriperetur] Inconſultæ ætati parcitur, E *d. l.* 1. *&* 5. *l. minoribus* 6. *J. de his quibus vt indign.* maiori qui necem defuncti iudicio perſequi neglexit, hereditas tanqoam ingrato & indigno à fiſco eripitur, *l. Gaius* 22. *D. de Senatuſc. Silan. & l. ſororem* 10. *J. de his quib. vt indign.* Aimoinus de geſtis Francorum lib. iv. cap. 28. *Idcirco in publico Francorum conuentu à quibuſdam proceribus ſecundum leges Romanas quæ ſanciunt à paterna eos decidere hereditate, qui noluerint interfectionem vindicare, omnibus paternis exſpoliati ſunt.*

Item ſi non interpellauerit] Regulariter enim interpellatio debitorem in mora conſtituit, *l. mora* 32. *D. de vſur.*

Ex contractu bonæ fidei] In bonæ fidei iudiciis

vſuræ ex mora veniunt, *l. 2. inf. de vſur.*

Fructus & vſuræ] Actio legatorum vſuras recipit ex mora, *l. vſura 34. de vſur.* vide inf. de vſur. legat.

Item ſi tutore datiuo] Cui. Græcos ſecutus ſpeciem legis ponit in tutore datiuo: nam teſtamentarius non ſatiſdat, nec datus ex inquiſitione.

Si in inſtituenda querela inoff.] Nam ipſo iure querela inofficioſi integra ei ſeruatur: & ob id in integrum reſtitutio neceſſaria ei non eſt. Baſilica.

Vel in petenda bon. poſſ.] Intra dies centum bonorum poſſeſſio agnoſcenda eſt: intra annum ſi deferatur liberis, aut parentibus, §. 4. *Inſtit. de bonor. poſſ.*

Præter. præſcript. 30. &c.] Præſcriptio longi temporis aduerſus minores annis 25. non currit, *l. 3. C. quibus non obiic. lon. temp. praſ.* & generali deciſione Iuſtin. in *l. vlt. hoc tit.* nulla præſcriptio currit aduerſus eos, & ideo fruſtra ex ea cauſa reſtitui deſiderant. Sola 30. aut 40. an. currit aduerſus minores 25. an. Aliæ ipſo iure non currunt: *melius eſt intacta eorum iura ſeruari, quam poſt cauſam vulneratam remedium quærere*, vt eſt in *d. l. vlt. hoc tit.* Ariſtoteles Politic. libro v. cap. 1. [illegible]. Suidas [illegible]. In epiſt. Ceretij, Salonij & Veranij Epiſc. ad Leonem PP. *Scientes pene ſera eſſe remedia quæ vbi acta cum vulneribus apponuntur.* Ait autem poſt cauſam vulneratam, vt Symmachus epiſtolarum libro 11. 30. negotium vulneratum. *Quo animo*, inquit, *acceperim Sicilienſe negotium vulneratum, facile coniectas.*

Qui pupillus non eſſet] *l. 3. C. de praſc. trig. vel quad. an.*

XLI. *Qui & aduerſus quos in integrum reſtitui non poſſunt.*

HActenus dixit de cauſis in quibus minoribus neceſſaria eſt reſtitutio in integrum, vel non. Nunc tractare incipit qui minores, & aduerſus quos in integrum reſtitui non poſſunt. ac primum, non temere in integrum reſtitui minores quos conſtat eſſe attentos & diligentes patresf. quoſque veriſimile non eſt ætatis infirmitate lapſos: nec quemlibet minorem vtique ſemper in conſilio prætoris, aut præſidis haberi pro minore, ac ne lapſos quidem, vel circumſcriptos, re cum parentibus aut patronis vtriuſque ſexus geſta, reſtitui aduerſus eos, niſi aduerſus matres, quæ ſecundas nuptias contraxerunt ex *Nou.* CLV. quod quacunque ex cauſa reſtitutio poſtuletur, videatur quodammodo ſuggillari pudor & grauari opinio eius aduerſus quem reſtitutio poſtulatur: & olim forſitan famoſa fuit actio de circumſcriptione adoleſcentium ex lege Lætoria, *vtinæ propter te ſi lenove tuam captus fraudatusve ſiem*: quodque honeſtius & melius ſit adoleſcentem æqui boni conſulere damnum quod fecit, quam retractare quod cum his perſonis geſſit, in quas etiam fraudis ſuſpicio non cadit. Et in ſequentibus titulis plerique alij demonſtrantur eſſe minores, qui in integrum reſtitui non poſſunt.

XLI. Enarratio.

ATtentos] Terentius in Adelph. Act. v. Scen. iii. *Attentiores ſumus ad rem omnes.* Et Sc. 8. *Nimium ad rem in ſenecta attenti ſumus.* Prætor igitur non ſuccurrit iis qui ſobrie rem ſuam adminiſtrant, *l. verum 11. §. item, D. de minor.* id eſt, τοῖς καλῶς διοικοῦσι, vt in Baſilic. *bene rem ſuam gerentibus.*

Et diligentes] *l. 1. hoc tit.*

A Cum parentibus] *l. 2. h. t.*

Ex Nou. CLV.] Aduerſus matres, quæ nuptias iterarunt, reſtitutio peti poteſt.

Ex lege Lætoria] Circumſcripto dolo aduerſarii ſubuenitur lege Lætoria data præſcriptione. Cicero de Offic. lib. 3. Quanti verba illa: VTINE PROPTER TE &c. vt heic. vide Cuiac. libro 19. obſeru. 33.

Æqui boni conſulere] Æquo animo ferre.

Fraudis ſuſpicio] *l. pen. C. de adoption.*

XLII. *Si minor ſe maiorem dixerit, vel probatus fuerit.*

ET hoc titulo quidem non poſſe in integrum reſtitui minores qui iurarunt, vel forte vt ſibi pecunia B crederetur, dolo malo ſe maiores eſſe dixerunt & perſuaſerunt, vel etiam dolo ſcientes ſe eſſe minores prætori aut præſidi impoſuerunt, & falſo probauerunt ſe eſſe maiores, quia in his malitia ſupplet ætatem, vt ait *l. 3.* Ideo non reſtituuntur aduerſus eos quos deceperunt. & idem dicitur de minoribus, quod de mulieribus *l. 2. §. pen. D. ad Vell.* deceptis non decipientibus ſubueniri, *l. 1. Cod. Greg. ſi ma. fu. prob. l. 2. hoc titulo*; nam ſi minorum dolus abſit, vt ſi per errorem, aut per fraudem aduerſarij maiores probati fuerint, non immerito poſtulant auxilium, *l. 1. 3. 4. hoc titulo.* Probare autem maiorem & perfectam ætatem Græcis hoc loco eſt [illegible]. C & probationem ſequi ſolet decretum prætoris vel præſidis permittentis adminiſtrationem rerum ſuarum his qui maiores probati fuerint. Et probatur ætas teſtibus vel inſtrumentis, *l. 2. tit. 44.* veluti tabulis profeſſionum, *l. 2. D. de excuſ. l. 1. hoc titulo*, quæ ibi à Græcis vocantur, ἀπογραφαὶ τῶν παίδων, quod plerunque conficiantur à patre natis filiis. Apuleius 2. *Apol. Pater natam ſibi filiam more cæterorum profeſſus eſt*, tabulæ partim tabulario publico, partim domo adſeruantur. Sed fidem faciunt etiam confectæ à matre vel auo, *l. etiam, D. de prob.* Probatur etiam ex aſpectu *d. l. 3. & l. 1. Cod. Greg. l. minor 25. D. de minor.* & ex aſpectu, vt opinor neceſſariæ partis, maxime ſi quæratur de pubertate marium. Ariſtoph. [illegible]. Plato legum XI. D [illegible] Quintilianus *decl.* 279. Poſtea nudari filium, atque in conſpectu iudicum conſtitui cogit. Idem in Inſtit. quæſtionem hanc centumuiralem eſſe ait, Pubertas annis an habitu corporis æſtimetur: quam definiuit tandem Conſtitutio Iuſtiniani, ſedata controuerſia, quæ hac in re erat inter Caſſianos & Proculianos, à qua nec abhorret *l. 4. C. qui teſt. fac. poſſ.* & ſecundum eam impubes eſt, qui nondum peruenit ad annum XIV. etiamſi facies, vel alia pars corporis pubertatis computet ætatem, & contra pubes qui peruenit ad annum 14. etiamſi ex habitudine E eius ætatis non videatur eſſe.

XLII. Enarratio.

MInores qui iurarunt] Reſtituuntur iurati ex ſcripto, non ſi corporaliter iurauerint, tit. 27. ſ. ex *l. 3. hoc tit.*

Se eſſe minores prætor. aut præſ. impoſ.] Theodorus Hermopolites: [illegible]: *ex ſolo corporis aſpectu iudici perſuaſit ſe eſſe minorem.* quæ quidem probatio ſatis lubrica & periculoſa eſt. Æſchines contra Timocratem: [illegible]

φαίνονται. ἕτεροι δὲ πολλοὶ ἀριθμὸν χρόνων γεγονότες, *νεώτεροι δοκοῦντες εἰσί. Hae inter homines natura diſcrimina ſunt, vt ex aſpectu ſatis non poſſit ætas dignoſci, quidam enim iuuenes ætate prouecti eſſe videntur. Alij ſeniores cum ſint, omnino iuuenes apparent.*

Malitia ſopplet ætatem] ἡ κακία ἀναπληροῦσα τὸ ὑστέρημα τῆς ἡλικίας: *malitia ſupplens quod ætati deeſt*, vt ait Hermopolites in *l. 2. ℑ. de repatat. quæ fi.* ſiue vt eſt in Baſilicis, ἡ κακία ἀντὶ ἀναπληροῖ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελές: *Malitia eius ſupplet quod ætati imperfectæ deeſt.*

Græcis hoc locu eſt] Libro 10. Baſilic. tit. 25. cap. 1.

Natis filiis] Iuuenalis ſat. 9. *& libris actorum ſpargere gaudes Argumenta viri.* Vetus Scholiaſtes: *Apud ærar am patres nomina deferebant natorum filiorum.*

Neceſſatiæ partis] Iulius Firmicus libro 4. Matheſ. cap. 12. *vitia fa it circa naturalia & neceſſaria.* & eiuſdem libri cap. 18. *At ex neceſſarijs & muliebribus locis.* Æſchylus in Sept. Theb. ἐν ἰσοδαίτῳ τε, ἐν ἐκ φύσιν συλλογῇ τειχώματος.

De pubert. marium] Cum quærebatur de pubertate feminarum, non indagabantur verecundiores partes corporis, ceu loquitur Tertullianus.

Idem in Inſtitut.] Lib. 4. cap. 11.

Conſtitutio Iuſtiniani] *L. vlt. ℑ. quando tut. vel curat. eſſe deſin.*

XLIII. *Si ſæpius in integrum reſtitutio poſtuletur.*

HOc autem titulo oſtenditur, non poſſe in integrum reſtitui minores in ea cauſa, in qua iam ante petita reſtitutione in integrum, repulſam paſſi ſunt, niſi nouas proferant defenſiones, ne res ſemel rite iudicata temerè retractetur. & hoc eſt quod Paulus ait 1. *Sent.* integri reſtitutionem pluſquam ſemel non eſſe decernendam.

XLIII. Enarratio.

OStenditur, non poſſe in integ. reſt.] Appellare poſſunt. appellandi autem ius eis reſtituitur ſi appellationem omiſerint, *l. 1. h. t.* Eandem interpretationem adfert ad *l. ait prætor 7. §. reſtituitur, D. de minorib.*

Niſi nouas proferant defenſiones] *L. 2. & 3. hoc tit.* in *l. 2.* vox *indicem* non eſt in libris vett. nec in Baſilicis. in *l. 3. iterum* legitur in Cod. Brodæi. Auctores Baſilicon legerunt, *iteratum*: vertunt enim ἐκ δευτέρου: vt in *l. 1 ℑ. ſi aduerſus rem iudic.* iterato eandem actionem inferre.

1. Sententiarum] Tit. 7. §. integri.

XLIV. *De his qui veniam ætatis impetrauerunt.*

ET præterea hoc titulo non poſſe in integrum reſtitui minores, qui à principe extra ordinem, vt ait *l. 3. D. de minor.* vel ex Nouel. Leonis 28. à magiſtratu veniam ætatis impetrauerunt, in his ſcilicet quæ geſſerunt poſt impetratam veniam, *l. 3. ℑ. tit. 58.* ne qui cum eis contrahunt, principis auctoritate circumſcripti videantur, *l. 1. h. t.* Neque vero impetrant veniam ætatis, i. ius legitimæ ætatis, & rerum ſuarum adminiſtrationẽ, niſi impleuerint mares an. 20. & fœminæ 18. Celerior eſt curſus prudentiæ muliebris, quæ ætas proprio nomine à Conſtantino firmata appellatur, *l. 1. Cod. Theod. eod.* nec enim perfecta, iuſta, legitima dici poteſt, *l. vlt. hoc tit.* ſed exigitur, vt & huius ætatis ſe eſſe mares per ſe probent inſinuata venia

A quam à principe impetrauerunt, *l. vlt. ℑ. de ſponſ.* ſi Senatores ſint apud præf. vrbi; ſi plebei, apud prætorem, & omnes in prouinciis apud præſidem ſimul, ac teſtibus ſe eis moribus eſſe præditos. vt mereantur veniam ætatis. De maribus loquor. Nam fœminæ propter pudorem & verecundiam non coguntur prodire in publicum, vt *l. 1. ℑ. de off. diu. iud. l. 2. §. ſin autem, ℑ. de iur. prop. cal.* & ſatis eſt ab eis firmatam ætatem probari per procuratorem, *l. 2. hoc titulo.* Vis autem huius beneficij principalis hæc eſt, vt minor 25. an. curatione liberetur, & rerum ſuarum adminiſtrationem recipiat, & in omnibus pro maiore habeatur, *l. 10. ℑ. de appel. l. vlt. ℑ. ſi ma. fac. al. fa. ſine dec.* prætetquam ſi prædia velit alienare, aut obligare ſine decreto, *l. pen. hoc titulo*, quod & in formu-
B la veniæ ætatis ſic Caſſiodorus excepit, ita vt alienandis ruſticis, vel vrbanis prædiis conſtitutionum ſeruetur auctoritas, ne cum opinioni præſtare volumus, vtilitatem publicam lædere videamur. Olim venditio ei permiſſa erat, & pigneratio etiam ſine decreto; donatio nullo modo, *l. vlt. ℑ. ſi maior fact. alien. rat. l. tutores §. ab eo, D. de admin. tut.*

XLIV. Enarratio.

VEniam ætatis impetrauerint) Etiamſi minus idonee adminiſtrare videantur, *l. 1.* id eſt, ἐπισφαλῶς, in Baſilicis.

Mares annum 20.) Nam, vt ait Procopius Gazæus in Leuiticum, *annus viceſimus initium eſt ætatis*
C *ad res gerendas habilis, & ſexageſimus finis.*

Nec enim perfecta) Perfecta ætas annorum 25. *§. vlt. Inſtitut. de fiduc. tut. l. tutela 16. D. de tutel. & l. vlt. hoc tit.*

Iuſta) *L. 2. D. de vac. mun.*

Legitimo) *L. vlt. hoc. tit. l. ſi actor. 10. Cod. de appellat.*

Per ſe probent) *d. l. 2.* tametſi hæc abſint à Codice Theod. περὶ ἡλικίας feminarum, quæ per procuratorem probant.

Inſinuata venia) Thalelæus ad *leg. 5 ℑ. de ſponſal.* ibi, *in competenti iudicio comprobatam: didiciſti*, inquit, *libro 11. Codicis tit. 44. conſtit. 11. poſt petitam veniam principale reſcriptum inſinuari etiam debere*: ὅτι δεῖ μετὰ
D τὴν αἴτησιν καὶ ἐμφανίσαι τὴν ἀντιγραφήν, libro 18. Baſil. tit. 11.

Apud præf. vrbi) *L. 2. hoc tit.* Nam ex vett. libris eius inſcriptio ita emendanda eſt, ad Verinum P. V.

Apud præſidem) *d. l. 2.*

Caſſiodorus) Variarum 7. 41.

Olim venditio) Ipſe Cuiac. Obſeru. 21. 35. olim permiſſa etiam fuit venditio prædiorum & pigneratio abſque decreto. Poſt à Conſtantino vetita venditio, *l. 2. hoc tit.* & à Iuſtiniano pigneratio, *l. 3. h. t.*

XLV. *Si maior factus ratum habuerit.*

VLtimus caſus quo non reſtituuntur in integrum
B minores, hic eſt, ſi quæ in minori ætate geſſerunt, maiores facti rata fecerint, quia per ratihabitionem in integrum reſtitutioni renunciare videntur, & nihil intereſt facto, an ſilentio ratum habuerint, vt Paulus ait 1. Sent. ſilentio anni vtilis iure veteri, quadriennij continui iure nouo.

XLV. Enarratio.

RAta fecerint) Tunc autem maxime ratum habet, cum in adoleſcentia perfectum negotium maior factus facto comprobat, vt Paulus ſcribit *libro 1. Sententi. l. 1 & 2. C. ſi maior. fact. rat. hab.* vel ſilentio quadriennij aut ſi contractus ipſo iure nullus, quinquennij re alienata, obligatave ſine decreto, aut decennij aut vicennij re donata, *l. vlt. C. eod.* Cuiac. ad *l. 3. D. de min.*

Facto) Ratihabitione ſpeciali, *l. 3. §. 1. D de minor.* Baſilica: *δειχθῇ ἀποδέξω, ἢ ἐϐεϐαίωσε. αὐτά: rata habuerit vel confirmauerit*, quaſi à maiore nunc primum geſta ſint.

Vt Paulus ait 1. Sentent.) *Tit. 9. §. ſi maior.*

Quadriennij continui) *l. vlt. J. tit. 52. 1. v. tit. pen. libri 5.*

XLVI. *Vbi & apud quem cognitio reſtitutionis agitanda ſit.*

SEquitur alia inſpectio, vbi, id eſt, in quo foro, & apud quem cognitio in integrum reſtitutionis agitetur. Et placet agitari ſiue minor eam petat, ſiue maior in foro eius aduerſus quem petitur reſtitutio, ſecundum regulam, quæ dictat, actorem ſequi forum rei, & non tantum pro tribunali apud magiſtratum vrbanum, vel prouincialem, ſed etiam apud iudicem datum à principe, vel à magiſtratu ordinario ſpecialiter in hanc ipſam rem, vel in aliam in qua incidat quæſtio reſtitutionis, ex qua apparet eam in modum contradictionis obiici poſſe, vel apud eum cui à magiſtratu mandata ſit iuriſdictio omnis, vel hæc ſpecies: eſt enim cognitio huiuſmodi iuriſdictionis & miſti imperii: ideoque mandari cuilibet poteſt, mandatoque generali comprehenditur. Sed & quibuſdam caſibus non in foro rei hæc cauſa agitur, ſed in conſiſtorio principis, veluti aduerſus libertatem, *l. 10. D. de min.* vel aduerſus rem iudicatam à procuratore Cæſaris, vel ab eo qui vice ſacra iudicat, veluti vicario, aut præf. vrbi, vel à iudice dato à principe, *l. 1. hoc titulo, l. 3. J. ſi aduerſus rem iudic. l. minor. autem §. pen. D. de minor.* Verum enimvero apud magiſtratum municipalem hæc cognitio non agitatur: nec enim ei ſuo iure competit ſine mandatu præſidis, *l. ea quæ. D. ad municip.* neque iudici compromiſſario, neque arbitro electo communi, nudoque conſenſu partium, neque arbitro dato à iudice pedaneo, habente ſcilicet notionem tantum, non iuriſdictionem, *l. vlt.* veluti arbitro rationibus excutiendis, aut bonis æſtimandis, aut fideiuſſoribus probandis.

XLVI. Enarratio.

SIue maior] *l. 3. h. t.* quibus caſibus ſcilicet maiores in integrum reſtituuntur, vt J. tit. 53.

In foro eius aduerſus quem] Actor ſequitur forum rei, *l. ſi in poſſeſſione 3. J. vbi cau. ſtat.* id eſt, reus ibi conueniri debet vbi domicilium habet, *l. 2. J. de iuriſd. tit. omn. iud. & l. 2. h. t.*

Datum à principe] Hæc & quæ ſequuntur, fere definiuntur in *l. vlt.*

Vel à magiſtratu ordinario] Apud iudicem datum ſiue pedaneum. Reſtitutio in integrum poteſt pedaneis iudicibus mandari, vt & ipſe Cui. ſcribit ad *l. 3. J. de in integ. reſt. t.* Qua in re diſſentiunt quidam, ſed ipſa conſtitutione refelluntur.

In modum contradictionis) Vide inf. tit. 53.

Cognitio huiuſm. iuriſdictionis) Integri reſtitutio

A iuriſdictionis prætoriæ eſt, *l. 1. §. de qua, verſ. an autem D. de poſtul.*

Et miſti imperij) Nam quod iuriſdictionis eſt, & miſti imperij eſt, quia iuriſdictioni cohæret, & competit tantum iuriſdictionem habenti.

A procurat. Cæſaris) *ἀπὸ τοῦ καθολικοῦ, à Catholico.* Baſilica.

Veluti vicario) *l. 1. J. de offic. vic.*

Aut præf. vrbi] *l. 11 C. Th. de appellat.*

L. vlt.) In qua monet Cui. legend. *audeat eſſe trahendum.* quod confirmatur lib. vett. & auctoritate Baſilic. *ἑλκύσαι τολμήσει*

Veluti arbitro) *l. ſi quis dicat 5. §. 1. D. de manumiſſ.*

Aut bonis æſtim.) *l. 2. J. de vſur. legat.*

B Aut fideiuſſoribus probandis) *l. arbitro 9. D. qui ſatiſd. cog.*

XLVII. *De reputationibus, quæ fiunt in iudicio in integrum reſtitutionis.*

SEquitur alia inſpectio de reputationibus. i. de his quæ adoleſcenti petenti reſtitutionem in integrum imputantur, vt ea vel reddat, vel compenſet. exempli gratia, ſi reſtitutus aduerſus venditionem & traditionem fundi deſideret etiam fructus ſibi reſtitui quos emptor percepit, cum fructibus compenſare debet vſuras, vel pretium reddere cum vſuris, & ſumptus meliorati fundi. Et ſimiliter reſtitutus aduerſus emC ptionem, recipit pretium cum vſuris, & fundum reſtituit cum fructibus. Et reſtitutus aduerſus tranſactionem, reddit quod accepit ex cauſa tranſactionis, & viciſſim ei redditur, quod dedit cum acceſſionibus & omni cauſa. Item reſtitutus abſtinendi gratia, reddit id omne quod ex hereditate percepit, aut dolo malo fecit, quo minus percipere poſſet. Et eadem ratione, vt fit in mulierum expromiſſionibus ex Senatuſconſulto Velleiano, reſtituto minore aduerſus expromiſſionem, puta cum nouandæ obligationis gratia interceſſit pro alio, creditori reſtituitur vetus actio in veterem debitorem. Omnis reſtitutio in integrum eſt reciproca, aut iniquiſſima, ſi ex vno tantum latere reſtituat rem. Semper excipio caſum *l. pen. J. tit. 19.*

D XLVII. Enarratio

ADuerſus venditionem) *d. l. vn. h. t. l. quod ſi minor 24. §. pen. D. de minor.*

Vel pretium reddere cum vſuris] *d. § pen.*

Et ſumptus meliorati fundi) *l. ſi prædium 16. in fi. J. de prædi. minor. ſine decr. non alien.*

Aduerſus emptionem) *d. l. vn. l. patri 27. §. 1. verſ. prædium quoque, D. de minor.*

Aduerſus tranſactionem) *l. 1. & 2. ſub. tit. 31.*

Quo minus percipere poſſet) *d. l. vnic. h. t.*

Ex Senatuſconſulto Velleiano) *l. 8. §. Marcellus, D. ad Velleianum.*

Cum nouandæ obligationis) *d. l. vn.* Si minor inE teruenerit, & expromiſſione facta petat actionem reſtitui in veterem debitorem per expromiſſionem & debiti tranſlationem liberatum, actio creditori reſtitui debet aduerſus quem minor deſiderat. Baſilica libro 10. tit. 30.

XLVII. *Etiam per procuratorem cauſam in integrum reſtitutionis agi poſſe.*

ETiam hoc inſpici in hoc tractatu quærique dignum erat, an per procuratorem agi poſſet cauſa reſtitutionis in integrum, propterea quod in hoc iudicio ætatem probari conuenit, quæ plerunque pro-

Digitized by Google

batur ea aſpectu, & quod mares per ſe inſinuant veniam ætatis, ætatemque firmatam, ac morum probitatem probant. Sed vtilitatis cauſa receptum eſt, vt etiam per procuratorem agatur recte cauſa reſtitutionis in integrum, cui ſcilicet id ipſum nominatim mandatum ſit; putem & per cognatum, vel adfinem. cui id mandatum non ſit, ſicut alia actio quælibet, ſi nec ab ipſo minore petere & agere prohibitus ſit, *l. Paſ. §. illud, l. patri, D. de minor.* A

XLVIII. Enarratio.

PRobari conuenit) ſup. tit. 42.
Inſinuant veniam ætatis) Sup. tit. 44.
Ætatem firmatam) Vt Virgilij ecloga 4.
Hic vbi iam firmata virum te fecerit ætas.
Per procuratorẽ) *l. vn. h. t. l. 1. §. ſi tut. vel cur interu.* B
Nominatim mandatum ſit) *l. 25. §. 1. D. de minoribus.* Quod ſi de ſpeciali mandato non conſtet, cauebit dominum ratam rem habiturum, *l. ſeq. ibid.* Minor igitur auctore curatore procuratori nominatim mandare poteſt, vt cauſam in integrum reſtitutionis agat. Sed & curator generalis minoris nomine eandem cauſam agere poteſt, vt heic ſcribit Hermopolites : ὁ τῶ νέυ γενικὸς κουράτωρ ὀνόματι αὐτῶ τὴν ζητησιν ἀποκαταστάσεως κινήσαι Eſt autem curator generalis, inquit, qui minori datus eſt, vt eius negotia tueatur vſque ad annum 25.

XLIX. *In integrum reſtitutione poſtulata, ne quid noui fiat.* C

QVod appellatio maioribus præſtat, hoc minores conſequuntur aduerſus ſententias beneficio reſtitutionis, ſi nolint appellare, *l. præſes, D. de minor.* & aduerſus geſta alia quæcunque ad quæ maioribus nullum patet auxilium. At ſiue appellauerint maiores aut minores, ſiue petierint minores reſtitutionem, medio tempore nihil deintegratur; ſed omnia manent in integro, quoad de appellationis vel reſtitutionis cauſa pronunciatum ſit. & hoc loco definit tractatus de minoribus qui cœpit à tit. 21 Sequuntur cauſæ ex quibus nonnunquam reſtituuntur etiam maiores 25. ann. D

XLIX. Enarratio.

QVod appellatio) Itaque Baſilicôn auctores heic appellationem & minorum reſtitutionem coniungunt.
Nihil deintegratur) *L. vn. D. nihil innou. appella. interp. l. vn. hoc titulo.*

L. *De reſtitutionibus militum & eorum qui reip. cauſa abſunt.*

MAiores 25. an. & heredes ea perſona eorum reſtituuntur in integrum, ſi eum eſſent in militia occupati, in caſtris, vel præſidiis, vel ſtatiuis, vel qua alia ratione abeſſent Reip. cauſa ſine dolo malo, interim res eorum vſucaptæ ſint, aut venditæ à creditoribus, aut tempore amiſſæ actiones quæ eis competebant, vel etiam tempore amiſſa bonorum poſſeſſio hereditaſve : & reſtituuntor poſtquam deſierunt abeſſe intra annum vtilem, & hodie intra quadriennium continuum, reſciſſa vſucapione, venditione bonorum, diſtractione pignorum, præſcriptione temporis, reſtituroque domino rerum, reſtituta bon. poſſeſſione, reſtitutis actionibus. E

L. Enarratio.

MAiores 25. ann.) Non ſolum minores in integrum reſtituuntur, ſed & maiores ea iuſta cauſa, puta ſi milites ſint, vel aliàs Reip. cauſa abſint. Milites Reip. cauſa abeſſe dicuntur, *l. ſi qua 40. & l. pen. D. ex quib. cauſ. maior. l. 3. h. t.*
Et heredes ea perſona eorum) *l. 1. h. t.*
In militia occupati) In expeditionibus occupati, *l. ſi intra. 3 ℂ. de tempörib. in integr. reſtit. & de milit. teſt. in prin. Inſtit.*
In caſtris) Quatenus militant, & in caſtris degunt; *§. 3. eod.*
Vel præſidiis) Varro 4. de Ling. lat. Præſidium eſt dictum quia extra caſtra præſidebant in loco aliquo, quo tutior regio eſſet. Cornelius Fronto : Præſidium ad cuſtodiam collocatur. Gloſſæ : præſidia, φυλακαὶ φρουρὰ.
Vel ſtatiuis) ἐν τοῖς σταθμοῖς, *l. 18 ℂ. de epiſc. audient.* in ſedibus, non ſi eſſent in ſuis ædibus : nam in *l. vlt.* libri veteres habent, *ædibus* & Baſilica, οἴκοις. Vide conſultationem 49. & notas ad Inſtit. tit. de milit. teſtam.
Reipublicæ cauſa ſine dolo malo) *L. 1. §. 1. l. 4. D. ex quib. cauſ. mai. l. 4. hoc tit.* Sed & milites qui Romæ militant, Reipublicæ cauſa abeſſe intelliguntur, *l. milites 7. & l. qui mittuntur 35 §. vrbaniciani D. ex quibus cauſis mai.* Theodorus Hermopolites: χάριν τυχὸν τῆς τῶ βασιλέως φυλακῆς, οὐ σίμορον, ὡς οἱ μὲν κελλίων παραμονὴν. Stephanus in Ariſtotelis Rhetoricam : παραστάτου ἢ τέλος φυλακῆ, ἤγουν λεγόμεναι παραμοναὶ. Codinus de officiis cap. 5. num. 46. edit. Reg. ἐν τῇ αὐλῇ τῶ παλατίου φυλάττου ὀνομαζόμενοι ὑπὸ παραμοναί. *In aula palatij milites dicti ſtationarij.* Onomaſtic. *ſtationarij milites*, φυλακοὶ.
Vſucaptæ ſint) *L. 1. 2. 3. & 4. h. t.* Si quid de bonis eorum, qui reip. cau. abſunt, deminutum ſit, reſtitutionis auxilio iuuantur. deminutum, id eſt, vſucaptum, *l. deperditum 21. D. de petit. heredit.* idemque ſignificat poſſeſſum in *l. quod tempora 3. hoc tit.* vt & Martinus interpretatur : & ad eam recte Græci annotant : *Neque vſucapione, neque longi temporis præſcriptione lædi ius militis, aut eius qui reip. cauſa abſuit, ſi intra annum vtilem, poſtquam abeſſe deſierit, agere cœperit.* v. Cuiac. Obſ. 24. 14. & 40.
Quid ſi vſucapio aut præſcriptio ante abſentiam inchoata poſt reditum domini completa ſit? Reſtitutionis auxilium non denegabitur, ſi modo per temporis anguſtias poſſeſſorem conuenire non potuerit, *l. 15. & l. ſeq. ex quib. cauſ. maior.*
Aut venditæ à creditoribus) *l. ignorare 4. & l. ſi eum militaribus 6. hoc tit.*
Amiſſæ actiones) *d. l. 2.*
Amiſſa bonorum poſſeſſio) *L. 1. h. t.*
Hereditaſve) *L. Iulian. 13. D. ex quib. cauſ. maior.*
Intra annum vtilem) *d. l. 2. & 3.*
Intra quadrienn. contin.) *L. vlt. ℂ. tit. 52.*
Reſciſſa vſucap.) *L. ſed etſi 16. §. ſi ſeruus, D. ex quib. cauſ. mai. §. rurſus. Inſtit. de action.*
Venditione bonorum) Etiamſi à fiſco vendita ſint, quibus non oberit quadriennij præſcriptio, qua obeſſe ſolebat domino, de qua in *§. vlt. Inſtit. de vſucapion. & lo. temp. poſ.* Reſtituuntur & aduerſus venditionem bonorum, quæ cum abſentes reip. cauſa non defenderentur, poſſideri tantum à creditoribus poterant : non interdicta poſſeſſio, ſed venditio, quamdiu abſunt, *d. l. 4. h. t.*
Diſtractione pignorum) *d. l. 6.*
Præſcriptione temporis) *d. l. 3. Baſilica* : Reſciſſa

A vſucapione, ſi poſſeſſor rem militis vſucepetit: vel amota longi temporis præſcriptione eam vindicare poterit.

Reſtitutoque dominio) *d. l. 2. Baſilica*: Reſtitutio ei competit, per quam rerum dominio, & actionibus quibus excidit, reſtituitur.

Reſtituta bon. poſſeſſ.) *d. l. 2.*

Reſtitutis actionib.) *d. l. 2.*

LI. *De vxoribus militum & eorum qui reip. cauſa abſunt.*

SEd & vxores militum & aliorum qui Reipub.
B cauſa abſunt in integrum reſtituuntur, ſi ſequutæ viros interim per abſentiam aliquid damni fecerint, vel aliquid lucri non fecerint, vt quibus officium publicum non debet eſſe damno, non ſit etiam vxoribus eorum.

LI. Enarratio.

SEd & vxores militum) Militibus vxores habere non licebat. Tertullianus de exhortatione caſtitatis cap. 12. *Scilicet ſolis maritorum domibus bene eſt. Perierunt cælibum familiæ, res ſpadonum, fortuna militum, aut peregrinantium ſine vxoribus. Non enim nos & milites ſumus? eo quidem maioris diſciplinæ, quanto tanti imperatoris.* Et ideo in numeros relati & ma-
C triculis inſerti vxores retinere non poterant, & matrimonium bona gratia diſſoluebatur, *l. vel ſenectutem 61. & l. ſeq. D. de donation. int. vir. & vxor.* Seuerus imperator militibus vxores habere permiſit, Herodiano teſte libro 3.

Secutæ viros) Quæ cum maritis peregrinatæ ſunt, vt eſt in *l. 1. h. t.* Mulieres reipublica cauſa abeſſe non intelliguntur, ſed virorum priuilegio adiuuantur.

Aliquid damni fecerint) Vt ſi quis actione mulieri competente liberatus ſit, *l. 1.* vel ſi quid de bonis earum deminutum ſit, id eſt, ſi res earum interim vſucapiæ ſint, *l. 2.* vide ad tit. 50.

D Vel aliquid lucri non fec.) Sicut minoribus etiam in lucro ſuccurritur, id eſt, in iis quæ non adquiſierunt, *l. vit prætor 7. §. hodie, & l. non omnia 44. D. de minor. l. cum quidam 17. §. ſi pupillo, D. de vſur.* ita & militibus & aliis, qui reip. cauſa abfuerunt, ſubuenitur. Io *l. 2.* Baſilica ponunt, mulierem dolo aliquid feciſſe. Cur enim tanto tempore interiecto non miſit qui domum ſuam repeteret. Itaque, inquit, licet mulier domum abſente ea venditam ad ſe pertinere monſtrauerit, non aliter eam recipiet quam refuſo pretio, quod reuera ſolutum eſt, non quod in inſtrumento venditionis continetur. Pone igitur fundum venditum, abſente vxore militis, refuſo pretio, quod reuera adnumeratum eſt, non quod inſtrum.
E vend. continetur, vxor eum recipiet, *l. 2. h. t.* Solent enim quidam plerumque ſubdole & contra veri fidem inſtrumentis adſcribere ſe impenſo pretio emiſſe quod minimo emerint: ſiue, vt ait Hermopolites: *ἢ μὴν τὸ ἐν περγαμηνῷ χεῖρον ἀσφαλιζόμενοι. πολλάκις γὰρ ὀλίγα διδόντες εἰς ἀγορασίαν διὰ τὸ τὴν τιμὴν ἀποφαίνειν πλείονα ἐγγράφουσι τοῖς ὠνητικοῖς.* Verba autem illa legis 2. *ſed quia huiuſmodi dicuntur abſentiu commenta callide adhibita atque compoſita obeſſe omnino non debent,* ſi eidem Theodorus interpretatur: non debent obeſſe emptori. Finge, inquit, abeſſe mulierem ſperantem poſt reditum quod diſtractum erit, reſtitui ei non redduo pretio.

Non debet eſſe damno) *l. vid. l cet 29. D. ex quib. cauſ. maior.*

LII. *De temporibus in integrum reſtitutionis tam minorum & aliarum perſonarum quæ reſtitui poſſunt, quam heredum eorum.*

COmmunis hic titulus eſt minoribus & maioribus pertinentibus ad cauſam reſtitutionis in integrum. & erat olim quidem, vt de temporibus primum dicamus, omnibus iure prætorio conſtitutus annus vtilis ad petendam reſtitutionem in integrum; deinde lege Conſtantini fuit reſtitutionibus quæ minoribus dantur conteſtandis finiendiſque in vrbe & intra centeſimum miliarium vrbis præſtitutum quinquennium poſt legitimam ætatem, in Italia quadriennium, in prouinciis triennium continuum, vt non male in *Cod. Th. l. 5. huius tit.* habeat, iuge tempus, pro quo vulgo, iure, & Baſil. *νομίμως*, forte quia ſibi vindicat continui temporis definitionem Iuſtinianus abrogata lege Conſtantini, conſtituens vt non obſeruata differentia locorum vel ætatum intra quadriennium continuum agatur & peragatur cauſa reſtitutionis in integrum, *l. vlt. hoc tit. l. vlt. C. de rep. hered.* quod quidem minoribus numeratur ex die primo anni 26. in diem extremum 29. vel ex die quo inſinuauerunt veniam ætatis, *l. 5. hoc tit.* militibus ex die miſſionis. *l. 1 hoc tit.* & aliis abſentibus Reip. cauſa ex die reditus. Altera quæſtio in hoc tit. eſt de heredibus earum perſonarum quatenus in integrum reſtitui poſſint, in qua ita diſtingui ſolet. Aut minor minori heres exititit, aut minor maiori, aut maior minori, aut maior maiori. Si minor minori, heredi ex edicto datur poſt ſuam legitimam ætatem ex defuncti perſona, non ſpectata tamen aut computata ætate defuncti, totum quadriennium ad in integrum reſtitutionem, *l. interdum, D. de minor. & Paulus 1. Sen. tit. eod. & l. 5. §. 1. hoc tit.* Si minor maiori nondum completo quadriennio, heredi poſt legitimam ætatem non datur totum quadriennium, ſed ex perſona defuncti id dumtaxat tempus quod defuncto ſupererat, *d. l. interdum §. 2. d. l. 5. §. quod ſi maioris, l. vlt. in fi. C. ſi ma. fac. al. fuc. ſine decr.* puta annus, ſi defunctus vixerit annis 28. Si maior minori, heredi ſtatim ab adita hereditate quadriennium datur ex perſona defuncti, *l. 40. l. 5. §. vlt. hoc tit. l. minor autem §. vlt. D. de min. l. 4. D. de in integ. reſt.* Si maior maiori, recte Accurſius, heredi ſtatim ab adita hereditate id tempus dari quod defunctus habuit. Et ſecundum hanc diſtinctionem in ſpecie *l. 2. huius tituli* ſi minor minori heres extitiſti, & militiæ nomen dediſti, maiorque rediiſti, ex die reditus ad reſtitutionem in integrum habes quadriennium: itamque ſi minor rediiſti, poſt legitimam ætatem completam. Quod ſi maiori nondum exacto quadriennio, ipſe minor, vel intra quadriennium conſtitutus heres extitiſti, & militiæ nomen dediſti, reuerſo tibi cedet tempus quod defuncto ſupererat, ſtatim, ſi maior, vel poſt completam ætatem legitimam, ſi minor rediiſti. Etiam illud valde notandum eſt ex *l. 1. hoc titulo*, minori circumſcripto, qui in militia exegit annum 19. aut 30. tempora reſtitutionis in integrum non computari, niſi ex die miſſionis, vt *l. ſemper §. ſi quis reip. ver. nam etſi, D. quod vi aut clam.* quia ipſo iure continuatur beneficium reſtitutionis, *l. 3. i. ſυναπτῶς καὶ ἀδιακόπως φυλάττεται*. vt Baſilica interpretantur. Et tamen ſi maior qui temporalem aliquam actionem habuit, militiæ nomen dederit, actionis tempus ei cedit: ſed reuerſo cauſa cognita per reſtitutionem remittitur præſcriptio

tem-

temporis, *l. 2. C. de reſtit. mil.* & ita accipienda eſt prima pars *d. §. ſi quis Reipublicæ*, exemplo ſcilicet & argumento eius §. qui præcedit. Plus tribuitur minori danti militiæ nomen quam maiori.

L'I. Enarratio.

IVre prætorio conſtit. annos] *l. 1. §. 1. D. ex quib. cauſ. mai.*

Lege Conſtantini] *l. 2. Cod. Theod. de in integr. reſtitut.*

Præſtitutum quinquennium. Ex conſtitutionibus in vrbe quidem quinquennium dabatur, in Italia quadriennium, in prouinciis triennium. Baſilica libro x. tit. 34. cap. 7.

Quod quidem minoribus] *l. vlt. hoc tit. l. vlt. C. de repud. vel abſtin. heredit.*

Ex die reditus] *d. l. vlt. §. 1.*

Recte Accurſius) Ad leg. 5.

Vt Baſilica interpretantur) *d. tit. 34. cap. 3.*

LIII. *Quibus ex cauſis maiores in integrum reſtituuntur.*

V. tit. 6. lib. 4. ff.

HOc titulo demonſtratur, non tantum maioribus qui ſine dolo malo abfuerunt Reipublicæ cauſa ſubueniri per reſtitutionem in integrum, ſed etiam legatis ciuitatum ad principem miſſis, *l. 1.* & his qui ſub cuſtodia militari, vel in vinculis, vel in hoſtium poteſtate fuerunt, *l. 1. & vlt.* & generaliter ſi qua alia iuſta cauſa iudici videbitur maxime addicto actioni bonæ fidei, *l. 3. hoc titulo, l. 3. C. com. vtr. iud. l. iure §. vlt. D. de iur. dot.* nam in ſtricta, ſtricta & anguſta eſt poteſtas iudicis. In bonæ fidei, etiam iudex delegatus cognoſcit de cauſa reſtitutionis, quæ incidit in eam rem, cui principaliter iudex addictus eſt, veniique in contradictionis modum, *l. vlt. C. vbi & apud quem reſtit.* etiam illud additur hoc titulo, ciuitatibus lapſis aut circonſcriptis ſubueniri exemplo minorum, *l. pen. hoc titulo, l. pen. C. de iur. Reip. l. 1. C. de off. eius qui vi. al. ind. l. ergo in fi. D. ex quib. cauſis mai. l. 9. D. de appell. l. 6. C. Ne de ſta. def.* Ciuitates minorum locum obtinere. Illud notandum eſt, & maioribus ex his cauſis, & minoribus hodie ſubueniri extra ordinem, non ex edicto cognitione prætoris, ſed à principe vel à Senatu, vt *l. 1. D. eod. tit.* & apud Caſſiodorum in epiſt. ad actores Albini lib. iv.

LIII. Enarratio.

QVi ſine dolo malo, *l. 4. C. tit. 1.*

Sed etiam legatis ciuitatum) L. legatis 8. D. eod. ſi legatio bona fide facta ſit, *l. 1. h. t.* Theodorus Hermopolites heic ſcribit, legatum Principis differre à legato ciuitatis: ille enim ſi procuratorem reliquerit, reuerſus non reſtituetur, quum potuerit is, cui rerum ſuarum curam mandauerat, ei proſpicere, ne quid damni pateretur. Legatus autem ciuitatis licet procuratorem reliquerit, reſtitui poteſt: nam cum ex omnium ciuium electione, legatione functus ſit, & pro communi vtilitate, ſi quidem præſens aduerſus eum egerit, & eum condemnauerit, merito ei ſubuenitur: quum is etiam qui egit & obtinuit, miſiſſe eum intelligatur, quod in Principe locum habere non poteſt. Licet enim pro vtilitate Romani Imperii miſſus ſit, tamen eum ſolus Princeps miſit, non ſinguli ciues.

A Iuſta cauſa) *l. 1. §. verſ. item. D. eod.*

Iudici videbitur) In bonæ fidei contractibus maiori 25. non per reſtitutionem, ſed officio iudicis ſubuenitur. Baſilica libro x. tit. 36. capite 3. Hermopolites: *οὐ διὰ ἀποκαταστάσεως, ἀλλὰ διὰ τὸ τῆς φιλανθρωπίας καὶ δικαίου: non per reſtitutionem, ſed humanitatis & æquitatis ratione.*

Nam in ſtricta) In bonæ fidei iudicijs libera poteſtas permittitur iudici ex bono & æquo æſtimare quantum actori præſtari oporteat, §. in bonæ fidei, Inſtit. de actiun. In ſtrictis iudex addictus formula concluditur.

Ciuitatibus lapſis) *L. pen. h. t.* Sub nomine Reipublicæ nomine ciuitatem intellig, & ita Græci Rempu- B blicam *πόλιν* ſolent reddere.

Libro] 4. var. 35.

LIV. *De alienatione iudicij mutandi cauſa facta.*

V. tit. 7 lib. 4 ff.

DAtur etiam maioribus in integrum reſtitutio ex hac cauſa, ſi poſſeſſor eum quo maior 25. an. acturus erat in rem actione, dolo malo eam rem alienauerit obiiciendi durioris, difficilioris, moleſtioris aduerſarij gratia, & ex hoc edicto reſtituitur intra annum vtilem data in eum qui rem alienauit actione in factum quanti intereſt rem non amiſiſſe, C ſi petere eam non poſſit ab eo cui alienata eſt, vt *l. 4. in pr. D. eod.* vel ſi petere poſſit, quanti intereſt alium aduerſarium non habere eum quo par certatio non ſit, niſi reus vltro paratus ſit ſuſcipere vtile iudicium in rem quaſi poſſeſſor, *l. 3. §. vlt. D. eod.* quod alioquin in inuitum locum non habet, niſi cum ita rem dolo malo deſiit poſſidere vt nuſquam ſit, aut vbinam ſit penitus ignoretur nam ſi certus ſit poſſeſſor, in rem actio ſolum poſſeſſorem tenet, *l. 1. inf. vbi in rem act. exer.* vel, vt eſt in Conſtitutione huius tit. poſſeſſio in rem actionem parit aduerſario, vt *l. 17. D. de pign.* Pignoris poſſeſſio (ſic videtur legendum) in rem actionem parit creditori, qua de cauſa in rem actio ex poſſeſſione eſſe dicitur, *l. non D alias §. 1. D. de iud.* Mutato igitur poſſeſſore, mutatur iudicium, i. lis futura transfertur in alium aduerſarium Denique vt ait lex tit. huius, vel in poſſeſſorem eſt in rem actio, vel in eum qui alienauit actio reſtitutoria ex hoc edicto & electio exactioque poſſeſſoris liberat eum qui alienauit, non contra, *l. Stichum §. dolo, D de ſolut.* Alienatio eſt dominij, vel poſſeſſionis vel iuris in alium translatio.

LIV. Enarratio.

DOlo malo eam rem] *l. 4. §. 3 D. eod.* data opera, in necem, in fraudem aduerſarij vt ſcilicet rem alienatam iterum recipiat, *l. vlt. eod.*

E Obiiciendi durioris] vt obiiceret *ἄνθρωπον κακὸν, καὶ φιλόνεικον, καὶ περὶ δικαστήρια ἐμπειρότατον, καὶ δυνάμενόν με συνωθεῖν ἐπὶ πολύ: prauum hominem, contentioſum, & in iudicijs exercitatiſſimum, quique me vexare poſſit. l. 2. D. eod.* Hermopolites.

Moleſtioris] *l. 4. §. 1. eod.*

Et ex hoc edicto reſtituitur] Valet alienatio, ſed reſtitutoria actio in eum datur, qui alienauit, in quantum intereſt duriorem aduerſarium non habuiſſe. eius hæc formula: quod feceris ne tecum ageretur vindicatione, vel alia actione in rem ſcripta, aut mista. lex 24. §. *vlt. D. commu. diuid.* ad actiones in perſonam non pertinet, quia nec debitor

poteſt inuito creditore alium vice ſua debitorem ſubſtituere, *l. 1. C. de nouation.* Cuiac. Obſeru. lib. 10. cap. 11.

Reſtituitur] Reſtitutio fit arbitrio iudicis, & arbitraria igitur actio eſt, *d. l. 4. §. vlt. & l. ex hoc edicto 8. eod.*

Intra annum] *l. 6. eod.* vtilem, Cuiac. ad *l. item ſi cum 14. D. quod met. cau.*

Actio in factum] *l. 1. eod.*

Cum quo per certiorio non ſit] Si potentiorem aduerſarium ſuo loco ſubſtituerit, cui par eſſe non poſſit, *l. 3. eod.*

Poſſeſſio in rem actionem parit aduerſario] Baſilico: [illegible] *In rem actio aduerſarium noſtrum agnoſcit eum qui poſſidet.* In veteri codice Iuliani Brodæi ſic legitur: *Cum in rem actioni poſſeſſio pariat aduerſarium.* In antiquo Menagij: *Cum in rem actionem poſſeſſio pariat aduerſario.*

Pignoris poſſeſſio) Baſilica: [illegible] *Actio quæ de pignore creditori competit, ipſius rei vindicatio eſt.* Petrus Faber Semeſtrium libro 11. c. vlt. legebat, *pignoris obligatio*, vel *conuentio*.

Lis futura) Alienatio fit futuri iudicij mutandi cauſa, non eius quod iam fit, *d. l. 8.* id eſt, edictum locum habet in futuris litibus, non in his quæ iam conteſtatæ ſunt, vt aiunt Græci Baſilic. libro 10. tit. 37. denique ad eum pertinet qui alienat, ne ſecum agatur, *l. vn. hoc tit.* vt res magis quam lis in alium tranſlata intelligatur.

Alienatio eſt dominij &c.] Hoc edictum ad dominij vel poſſeſſionis tranſlationem pertinet, & ad iura prædiorum, *d. l. 4. §. 2. & 3.* non etiam ad inſtitutiones, vel legata, *d. l. 8 §. 1.*

LV. *De receptis arbitris.*

V. tit. 8. lib. 4. ff.

SI repetimus paulo altius quæ diximus, huc vſque nos perduxit vt alius ex alio nectitur ſermo, inſtitutus ille qui initio eſt poſt enarratas partes iuris ciuilis de magiſtratibus & iudicibus ordinariis, & de ordine quo apud eos agi ſolet. Nunc de iudicibus alius inſtituitur qui ordinarij non ſunt, ac primum de Compromiſſoriis: nam recepti arbitri iudices ſunt compromiſſorij, quos conſtat non eſſe ordinarios, *l. pen. hoc tit. l. non diſtinguimus §. item ſi quis, D. eod.* Hi enim ſunt recepti arbitri ſeu compromiſſarij iudices, qui ex partium compromiſſo ſiue conſtipulatione pœnali iure perfecto, ſiue pacto nudo, vt *l. litigatores §. interdum, D. eod.* adeuntur, compromiſſo addita hac clauſula, dolum malum abeſſe abfuturumque eſſe, vt *l. 3. hoc tit.* Receptum autem eſt compromiſſum, *l. rem non nouam §. 1. ℑ. de iud.* & ex eo naſcitur pœnæ petitio, vel exceptio pacti, *l. vlt. ℑ. l. 2. D. eod.* Alii ſunt arbitri qui adeuntur ex iureiurando ſine compromiſſo, ex quorum ſententia competit actio in rem vtilis, vel actio in factum, vel condictio ex *l. 4. hoc tit.* quos tamen poſtea ſuſtulit Iuſtinianus *Nou.* 82. Alii adeuntur ex communi nudoq; conſenſu partium ſine iureiurando, ſine compromiſſo, *l. pen. hoc tit. l. vlt. C. tit. 46.* à quibus licet appellare, *l. ex conſenſu, D. de appell.* cum tamen ab aliis non liceat propter pœnæ aut periurii metum, *l. 1. hoc tit.* Licet eorum ſententiæ non adquieſcere, ſed ſi ei partes ſemel adquieuerint, ex ſententia eſt quaſi tacit pacti exceptio, & actio in factum, vel condictio ex lege Iuſtiniani. Et hi quoque videntur improbati, quandoquidem à Baſil. abeſt tam *lex pen.* quam *l. 4. huius tit.* Alii arbitri dantur à iudicibus, veluti excutiendis rationibus, aut fideiuſſoribus probandis, qui dantur etiam à iudicibus pedaneis, licet iudicis dandi licentiam non habeant, *d. l. vlt.* & ſignificantur *d. l. rem non nouam* his verbis, *vel qui arbitrium peragunt ex auctoritate ſententiarum*, ſic legendum. & electi nudo conſenſu partium in ſequenti. *Et partium conſenſu electi, & generaliter &c.*

LV. Enarratio.

B NAm recepti arbitri] Hos Græci [illegible] vocant, Demoſthenes aduerſus Bœotum, Dio Chryſoſtom. orat. 21. Gl.: [illegible] *diſceptator, arbiter, interuentor,* [illegible] *interuentio, diſcepto*: & eorum ſententiā, [illegible] Gloſſ. [illegible] *arbitratum.* Arbiter autem interuentor dicitur, quia eſt [illegible] & mediator. Gloſſæ: [illegible] *interuenio,* [illegible] *arbitrator, mediator.* Auctores Baſilicon arbitros, [illegible] vocant.

Quos conſtat non eſſe ordinarios) Compromiſſum iudicio ordinario proximum eſt, *leg. 1. D. eodem*, coniuncto Baſilicō interpretatione & Scholiis. iudicium imitatur, *l. rem non nouam, ℑ. de iudic.* & quæ ſententia dicitur, non per omnia ſententia eſt,
C *l. quid ergo 23. § ex compromiſſo. D. de iis qui notant. infam.* & ideo nec à ſententia arbitri appellari poteſt, cum nec ex ea iudicati actio ſit, *l. 1. hoc tit.* nec iudicati exceptio, *l. 2. D. eod.* Paul. Sentent. *l. 5. t. 5. in princ.* quam differentiam notare videtur Græcus interpres, qui in *d. l. 1.* ait, notandam eſſe differentiam inter arbitrum & iudicem ordinarium: vt ſcilicet ex ſententia naſcatur exceptio iudicati, ex arbitrio non item.

Hi enim ſunt recepti arb.) Recepiſſe arbitrium dicitur qui iudicis partes ſuſcepit, finemque ſe ſua ſententia controuerſiis impoſiturum pollicetur, *l. Pomponius 13. §. 2. D. eod.* Receptus autem arbiter officio quod ſemel ſuſcepit perfungi debet, *l. 3. §. 1. eod.* niſi ſi qua iuſta cauſa poſtea interceſſerit, *l. ſed ſi 9. §. ſunt & alij, & l. licet 15. & ſeq.*
D Ex partium compromiſſo) *l. ſocietatem 76. D. pro ſoc.* compromiſſum in Gloſſis Philoxeni exponitur [illegible]

Siue conſtipulatione pœnali) Nam ſi alter tantum promittat, arbiter ſententiam dicere non cogitur, *l. litigatores 11. § item Iulianus, D. eod.* inuicem igitur pœna promittitur, *l. 1. h. tit.* Promittunt autem ſententiæ ſtari, *l. diem proferre 27. §. vlt. D. eod.* Apollonius Rhodius Argon. libro 3. [illegible] Scholiaſtes: [illegible] *vtrique controuerſiam dirimendam puellæ commiſerunt promittentes eius ſententiæ ſtari.* quo ar-
E gumento defendi poteſt, in feminam compromitti potuiſſe. vide Cuiac. obſ. 13. 23.

Iure perfecta) *l. 1. hoc tit.*

Siue pacto nudo) Græci: [illegible] *ſi neque datio neque ſtipulatio interpoſita ſit.* vt puta ſi duo debitores pacti ſint, ne petat quod ſibi debetur, qui ſententiæ arbitri non paruerit, *d. l. 11. §. interdum.*

Pœnæ petitio) Arbitri ſententiæ obtemperandum eſt, niſi is qui non paret, malit pœnam exſoluere. cæterum actio eſt ex ſtipulatu.

Qui adeuntur ex iureiurando) vt apud Plutarchum in Laconicis, [illegible]

Σὺν αὐτοῖς. Arbiter à duobus ſumptus; adductos in Chalcinca Mineruæ fanum, ſacramento deuinxit, ſtaturos eos eiquam tuliſſet ipſo ſententiæ.

Soſtulit Iuſtinianus Nou. 82.] Capite 11. vbi ait, plerumque ex iureiurando adiri arbitros, *ὧν οὐδ' ἄν τις οὐδ' ὁτιοῦν πιστεύσειε*: quibus aliquis ne minimam quidem rem crediderit. Similiter Phædrus de his qui imperito medico vtuntur: *Quanta putatis eſſe vos dementia qui capita veſtra non dubitatis credere, Cui calceandos nemo commiſerit pedes?*

L. 1. hoc tit.] *l. 3. D. eod.* vide Conſult. 12.

Veluti excutiendis rationibus] *l. ſi quis dicat 5. §. 5. D. de manumiſſ.*

Aut fideiuſſoribus probandis] *l. arbitrio 9. D. qui ſatiſd. cog.*

Sic legendum] Libri veteres Ægidij Menagij & Iuliani Brodæi nihil motant.

LVI. *De ſatiſdando.*

POſt receptos arbitros dicturus de iudicibus, quibus à magiſtratibus cauſarum cognitio delegatur, quæ antequam apud eos iudicia inchoarentur, fieri neceſſe erat, nec hodie admodum neceſſe eſt, ea exequitur tribus titulis ſequentibus. ac primum ſatiſdationes moris erat interponi de rato, & de iudicato ſoluendo, & de re defendenda, ſine quibus nec actor, nec reus, quive eorum nomine rem agebat, vel defendebat, idoneus eſſe exiſtimabatur. Hodie neque actor ſatiſdat, neque reus. Sed neque procurator ſatiſdat de rato, ſi mandatum aut voluntas domini apud acta inſinuata fuerit, vel per libellum, *l. nec ſatiſdatio, D. rem ratam hab.* vel per literas ad aduerſarium ſcriptas, *l. ſi procuratorem, D. de procur.* vel vt in caſu *l. vlt. ☩. de pac. con. ſuper do.* Sed ſi is quo cum procurator egit, & agat inuicem ipſe, in cauſa mutuæ petitionis, procurator ſatiſdat de re defendenda & iudicato ſoluendo, licet apud acta vel alijs modis factus ſit procurator, *ſicut ſi* defenſor tantum eſſet rei. nec enim eſt idoneus defenſor qui non ſatiſdat, ſecundum veterem regulam iuris. & hoc eſt quod ait Conſtitutio huius tituli litem procuratori mandatam ſine ſatiſdatione de re defendenda vlterius non poſſe procedere. Data enim accipio pro mandata, vt in Baſil. *ἐντολέισαν*, & actin data *l. cum pupillus, D. de tut. & ration. diſtrah.* Litem mandat actor, litem dat iudex. Satiſdare autem eſt fideiuſſorem dare qui participet obligationem quæ cœpit à nobis, quáque nos adhuc principaliter obligamur, quod & dare ſimpliciter in *l. 43. § ut qui curatorem. D. de procur. l. 6. D. vt leg. no. cau.* & fideiuſſoribus ſatiſdare, *l. necnon, D. ex quibus cauſis maior.*

LVI. Enarratio.

MOtis erat interponi] Satiſdationes ex vſu proceſſere tam veteres quam nouæ, *Inſtit. de ſatiſdat. in princ. & §. ſed hodie.*

De rato) Qui agit procuratorio nomine, cauet de rato habendo, id eſt, ratam rem dominum habiturum.

Et de iudicato ſolu.] Procurator qui aliquem defendit, ſatiſdat de re iudicata; ſiue de eo quod fuerit iudicatum.

Et de re defendenda) Procurator qui alicuius nomine experitur, eiuſdem defenſionem ſuſcipere cogitur, ſi inuicem conueniatur, *l. ſi ſecundum 33. §. ait prætor & §. ſeq. D. de procur.*

Apud acta inſinuata fuerit) Baſilica libro 7. tit. 14. cap. 17. *Sin autem huic procuratori apud acta conſtituto agenti ab aduerſario oppoſita fuerit in ipſo litis exordio defenſionis allegatio, tunc licet apud acta factus ſit procurator, videri ipſum quaſi abſentis procuratorem eſſe, & compelli ſatiſdare de re defendenda, id eſt, de lite reconuentionis ſuſcipienda. Si vero non ſatiſdederit de re defendenda, lis, quæ ei mandata eſt, vlterius non procedat.*

Nec enim eſt idoneus defenſor) §. 1. *Inſtit. de ſatiſdat. l. 46 §. qui alienam, D. de procur.*

Secundum veterem reg. iuris) §. 5. *Inſtit. de ſatiſdat.*

Pro mandata) Libri veteres Menagij & Brodæi habent *mandata.* & ita legerunt Græci.

Litem dat iudex) Lucanus 8.

Secundum in manibus lis tanta datur?

Fideiuſſorem dare) *l. 1. D. qui ſatiſd. cog.*

Principaliter obligantur) Vide ☩. de fideiuſſorib.

Dare ſimpliciter) *δίδωσι τὴν ἱκανοδοσίαν, ſatiſdat, fideiuſſorem dat.* Baſilica ibid.

LVII. *De formulis & impetrationibus actionum ſublatis.*

SEd & impetrari actionem, priuſquam iudex adiretur, neceſſe erat. hodie nihil eſt neceſſe, niſi forte ſit decretalis, *l. 1. Cod. Theod. de dolo.* nam & bon. poſſeſſionem decretalem impetrari neceſſe eſt. Ex legibus igitur & edictis nobis ipſo iure actiones competunt, etiamſi non poſtulentur. Et quæ impetrabantur olim, earum erat certa ſolemniſque formula, qua qui deerrabat vel ſyllaba, lite cadebat: qua de cauſa horum errorum obſeruatores Iuriſconſulti à M. Tullio aucupes ſyllabarum vocantur, ac ſimiliter *l. 1. huius tituli* formulas aucupatione ſyllabarum inſidiari. Religio iuris forſitan captioſa nimis, & ſcrupuloſa, ſed meo iudicio tolerabilior quàm actionum confuſio, agendi temeritas & nullus ordo, omnibus actionibus conceptis in factum, nec conſcriptis formula legéque certa. Cœperunt quidem ante Conſtitutiones huius tituli iudicia extraordinaria frequentari vbi conceptio formularum non obſeruatur. i. non callide aduertitur, *l. actio, D. de neg. geſt.* ſed licebat adhuc ſolemniter & ordine, formalibuſque verbis experiri, ſi quis mallet. His Conſtitutionibus videtur hic ordo tolli, videntur tolli formulæ iuris in negotijs omnibus, tolli legis actiones. & ab hiſdem Impp. quorum eſt *l. 2.* eadem lege fuere ſublatæ formulæ in contrahenda obligatione dotis, *l. 1. ☩. de dot. prom.*

LVII. Enarratio.

NIſi forte ſit decr.] Vt actio de dolo, quæ cauſa cognita datur, *l. ſi quis 9. §. vlt. D. de dolo.*

Poſſeſſionem decretalem] Bonorum poſſeſſio edictalis edicto defertur: decretalis non defertur, ſed petenti datur, *§. vlt. Inſtitut. de bonor. poſſeſſ.*

Etiamſi non poſtulentur] Hodie non opus eſt expreſſa poſtulatione & impetratione actionis, *l. 2. hoc titulo.*

Certa ſolemniſque formula] Pompon. in *l. 2. §. 2. D. de orig. iur. Quas actiones ne populus, prout vellet, inſtitueret, certas ſolemneſque eſſe voluerunt.* Cuiac. ibid. certas ad numerum refert, ſolemnes ad formulam & verba. an certas & nominatas, vt in *l. 1. & 2. D. de præſcript. verb.* vt certi contractus & incerti, qui proprium nomen habent, aut non habent; *l. certi condictio 9. D. de rebus credit. l. 1. §. debitum, D. de conſtit. pecun. l. & vno 18. D. de acceptilat.* Imo certas, quod ad certam & ſolemnem formolam redactæ eſſent, ne quis prout vellet, eas inſtitueret conciperetque, vt heic Cuiacius adſignificat.

Digitized by Google

Formulas aucup. Syll.] Ioannes Sareſberienſis de nugiscurialium libro quinto cap. 16. *Sed & leges ipſe & conſuetudines, quibus nunc viuitur, inſidiæ ſunt, & laquei calumniantium. Verborum tendicula proponuntur, & aucupationes ſyllaburum.*

LVIII. *De iureiurando propter calumniam dando.*

ITem neceſſaria erat ex parte actoris cautio decimæ partis litis calumniæ nomine, §. *hac autem, Inſtit. de pœna tem. litig. l. 2 §. vnicuique, hoc titulo*, pro qua Iuſtinianus *d. l. 2* introducit iuſiurandum calumniæ, quo adigatur vtraque pars initio litis, & adſcribit etiam Paulo, *l. inter § qui familiæ, D. fam. erciſc.* non ſe calumniandi animo litem intendere, vel ad inficias ire, ſed iuris ſui opinione & fiducia fretum, quod veteres Græci vocant *ἀντωμοσίαν*, vt Harpocratio & Moſchopulus ſcribunt. Plato in Theæteto: *καὶ ἀπογραφὴν παραγεγονότα μέλλω, ἣν ἀντωμοσίαν καλοῦσιν.* At idem Iuſtinianus *Nou.* CIX. reducit cautionem decimæ litis, non abolito iureiurando calumniæ. Et quod in *l. 1.* de iureiurando præſtando ab eo, qui fidem inſtrumentorum in dubium reuocat non ſe id facere morandi aut fruſtrandi cauſa, id quoque ita mutat *Nou. 49.* ne id totiens præſtetur; quotiens quis ab aduerſario probationes exegerit, ſed ſatis ſit hac de re iurari ſemel initio litis, Non ſe tota lite trahendi negotij & vexandi aduerſarij gratia fruſtra probationes vllas ab aduerſario petiturum. Non eſt etiam in vſu vetus SC. quod refert Plinius Iunior in epiſt. ad Ruffum lib. 5. quo qui quid negotij habent, priuſquam agant, iurare iubentur, nihil ſe ob aduocationem cuiquam dediſſe, promiſiſſe, cauiſſe.

LVIII. Enarratio.

§. Hæc autem] Vide ibid. Theophilum.

Introducit iuſiurandum calumniæ] Hoc etiam Athenienſes ſeruaſſe docet Cuiac. Obſeru. 27. 21.

Initio litis] In primordio litis, *l 2. h. t.* in limine inchoandi iudicij.

Non ſe calumniandi animo] *οὐκ ἐν συκοφαντικῇ ψυχῇ ἐνάγουσαν, ὅτι συκοφαντικῇ ψυχῇ ἀρνεῖται*, in Gloſſis Græcis ad *d. §. qui familiæ.* Se non calumniandi animo litem intendere, neque calumniandi animo infitiari.

Vt Harpocratio] In *ἀντωμοσία*, v. Iul. Pollucem. libro 8 cap. 6.

Moſchopulus] *περὶ σχεδῶν.* Adde Euſtathium in Odyſſ. το. pag. 1660. edit. Rom. Anaſtaſius Bibliothecarius in hiſtoria Eccleſiaſtica *ἀντωμοσίαν* apud Theophanem, reddit, *reciprocum iuramentum.*

In epiſt. ad Ruf. lib. 5.] Epiſtola vlt.

CODICIS IVSTINIANI LIBER TERTIVS.

TITVLVS PRIMVS.

DE IVDICIIS.

V. tit. 1. lib. 5. ff.

EXPOSITIS his quæ antequam iudicium inchoetur, vel tonc cum inchoatur, fieri neceſſe erat, aut neceſſe eſt etiam hodie, dat titulum de iudiciis, & de officio iudicum, quod verſatur non extra cognitionem cauſarum, de quo lib. 1. tit. 48. ſed in ſola diſceptatione litium. Iudicia diſceptationes ſunt, quæ fiunt ex parte actoris, & rei apud iudices litium finiendarum gratia. etenim iudiciorum finis, vt M. Tullius ait in Topicis, eſt ius, ex quo etiam nomen. Iudex eſt diſceptator iuris, *l. rem, hoc titulo*, quibus verbis comprehendo, non tantum iudicem datum, ſed etiam receptum arbitrum, vt *l. 3. §. 1. D. de recept.* & magiſtratum, vt in legibus M. Tullij, *Iuris diſceptator qui priuata iudicet iudicareve iubeat.* Et vero licet titulus ſit de indiciis & cognitionibus iudicum datorum à magiſtratu vel à principe, tamen pleraque continet communia cum magiſtratibus, vt *l. 12. & 13. & 15.* atque etiam cum receptis arbitris, vt *l. 14. de iureiurando*, & religione, qua obſtringuntur omnes iudices, necnon aduocati, vt plane dicere liceat, ſuperiori titulo agi de iureiurando calumniæ, quod dat vtraque pars in ipſo limine inchoandi iudicij, ſiue apud iudices agatur ordinarios, ſiue compromiſſarios, *l. 2. §. ſed quia veremur, eodem titulo.* Hoc autem titulo agi de iureiurando iudicum omnium, etiam eorum qui ex compromiſſo cognoſcunt, & de iureiurando aduocatorum. Iudices iorant in leges, veteri inſtituto. & inde religionis iudicantium frequens mentio in iure. Aduocati de cauſa perferenda fide, caſtu, & integritate omni.

TIT. I. ENARRATIO.

LItium finiendarum gratia] Aſconius Pedianus in Diuinationem : *Iudicium dicitur res, quæ cauſam litemque determinat.*

Iudex eſt diſceptator] Lactantius de ira Dei cap.

A 59. *Deus eſt legis ſuæ diſceptator & index.* S. Ambroſius in oratione funebri de obitu fratris: *Conſtans æqui iuris diſceptator. l. 3. & 5. ℑ. de pedan. iudic.*

Receptum arbitrum] Gloſſæ: *διαιτητὴς, diſceptator, arbiter.*

Vt in legibus M. Tullij] Libro tertio de legib.

Datorum à mag. vel à principe] *l. à iudice 5. hoc titulo.*

Necnon aduocati] *l. rem non nouam 14. §. patroni hoc tit.*

Quod dat vtraque pars in ipſo lim.] *l. 2. ℑ. de iureiur. propt. calum.*

Siue compromiſſarios) Iudices compromiſſarij non ſunt ordinarij. v. libri ſuperioris tit. 55.

B Qui ex compromiſſo) *d. l. rem non nouam.*

Iudices iurant in leges) Vide quæ diximus de officio iudicis, Inſtitutione IV.

Aduocati de cauſa perferenda) Plinius iunior lib. 5. epiſt. 14. *Melius Nominatum fuiſſe facturum, ſi cauſam Vicentinorum eodem animo quo ſuſceperat, pertuliſſet.* Quintilianus declamat. 248. *Qualem cauſam pertulerim.* Apuleius Metam. libro 7. *Sic ille latronum fiſci aduocatus noſtram cauſam pertulerat. l. dominus 57. D. de vſufr. l. pater 6. D. de dot. collat. l. 2. ℑ. de iur. propt. calumn. dan.*

Caſtu) τῇ ἁγνείᾳ.

C II. *De ſportulis & ſumptibus in diuerſis iudiciis faciendis, & de executoribus litium.*

SPortularum nominis origo prima ex prandio vel cœna eſt, quæ in panariolos vel ſportellas coniecta dabatur clientibus vice cœnæ rectæ: modo enim dabatur cœna recta, modo in ſportula, & ad extremum C. quadrantes, quæ ſumma etiam ſportula dicta eſt. ac deinde latius porrecta ſportularum appellatio eſt ad ſalaria, congiaria, diaria, honoraria omnia, quæ vel ſacerdotibus dantur, vt in epiſtolis Cypriani, vel

à Coſſ. ſparguntur in vulgus, vt cuilibet ſit accipiendi poteſtas in *Non.* 105. vt non male Sudas ſportulas definierit, *διανομὴ τῶν ποσῶν διδόμενα παῤῥησία*. Nec male etiam Heſychius ſportulam vſuram interpretatur: Nam & ſub nomine ſportularum nonnunquam exigebantur vſuræ, *l. eod.* ǁ. *d. vſur.* Conſtat etiam ea quæ noui decuriones dant ordini pro introitu in iure, ſportulas appellari. Et *ὑπουργία* quæ iudicibus pedaneis dantur *Non* 82. Hic tit. eſt de his, quas conuentus reus dat executoribus litium i. viatoribus, conuentionis nomine. Horum enim proprium munus eſt reos conuenire & commonere, & reorum quoq; onus hoc proprium, ſportulas eis ſoluere, vt *Non.* 53. Sed & de alijs, ſiue ſportulis, ſiue ſumptibus, quos in diuerſis iudicijs vtraq; pars facit, & erogat in apparitores, notarios, exceptores, arbitros, aduocatos, ſcriniarios, vel inducendarum & exercendarum cognitionum cauſa, vel pro exceptione & editione actorum, relationis, ſententiæ pro litis conteſtatione, pro recitatione ſententiæ, vel inſtrumentorum, pro libello vnde excutoribus datur conueniendi poteſtas, pro inſinuando reſcripto vel edicto principis. & ex multis alijs cauſis. & his quidem ſportulis Iuſtinianus certum modum impoſuit in hoc titulo Conſtitutione Græca, cum qua videtur congruere Conſtitutio Athalarici regis apud Caſſiodorum lib. 9. ab onere earum præſtandarum interim liberato fiſco, quod & hodie obſeruatur, & refertur ex ea Conſtitutione à Iuliani antiquo interprete in *Non* 17. *&* 21. Fiſcum ſemper litigare gratis. Idemque datur Epiſcopis §. *ſportularum. Nouell.* 123 & tenuioribus perſonis, *Nouell. de mand. pr.* & his qui cum eis litigant, *l. vlt.* ǁ. *de fr. & lit. expen.* Et eſt quidem ille tit. de ſumptibus litium quos facit vtraque pars in perſecutione iuris ſui, & præbitione ſportularum.

II. Enarratio.

IN ſportellas conlecta) Vetus inſcriptio. OB DEDICATIONEM STATVÆ DECVRIONIBVS ET SEVIRIS, ET IVVENTVTI SPORTVLAS, ET POPVLO EPVLVM ET OLEVM EADEM OIE DEDIT. Gloſſæ Baſilic. *ſportula: τὰ ἐν σπυρίδι διδόμενα ξένια.* v. Cedrenum in *σπυρίς*.

Vice rectæ cœnæ] De cœna recta vide Notas ad Suetonium Domitiani cap. 7. de centum quadrantibus Martialem Epigr. lib. 3.7.

Ad ſalaria] Gloſſæ, *Salarium, ὀψώνιον, σιτηρέσιον, συνήθεια.*

Congiaria] Gloſſæ, *congiarium, ἐπίδοσις ἐπὶ τῷ δήμῳ, δωρεά.*

Diaria] Gloſſæ Iſidori: *Diaria quotidiana ſalaria.* Item: *Diaria, cibus vnius diei.*

Honoraria] Gloſſæ: *τιμή, τὸ ἐπὶ συνηγορίᾳ διδόμενον, honorarium. l.* 1. §. 4. *D. de extraordinar. cognition.*

Vt in epiſtolis Cypriani] Epiſtola 24. ad fin. *Hinc ſportulantes fratres* epiſt. 64.

Vel à Coſſ. ſpargunt.] Symmachus libro 9. epiſt. vlt. *Sportulam Conſulatus mei & amicitia noſtra, & honori tuo debeo. Hanc in ſolido vno ad te miſi, orans vt benigno animo ſolemnia officij mei libamenta ſuſcipias.*

Sudas] *Σοῦδας* apud Euſtathium ad Odyſſ. α. p. 1406. In codice Memmiano *Σοῦδας* dicitur.

Heſychius] Heſychius: *σπορτοῦλες, τόκοι.*

Pro introitu] Vetus hic mos eſt vt pro ingreſſu aliquid præſtetur priorib. militiæ, ſcholæ officij collegij, curiæ, corporis, *l. pen.* §. *pen. & vlt. D. de legat.* 3. Cuiac. ad *l. eg.* 7. *C. de prox. ſacror. ſcrin.*

Quæ iud. cib. pedan.] Sportulæ dicuntur in *Non.* 82. *c.* 7. & *Non.* 11. *c.* 2. vbi Baſilica *ὑπουργίας* interpretantur, *conſuetudines.* vide locum Gloſſarij in v. ſalarium. Denique ſportulæ dictæ quæ Græcis *συνήθεια* id eſt, quæ deponebant actor & reus iudicio diſceptaturi, de quibus Scholiaſtes Ariſtophanis in Nub. & in Veſp. & Iſaacus Caſaubonus in Athenæum.

Quas conuentus reus] Exigebantur interdum ab actoribus. vide quæ diximus ad tit. de actionib. §. 24.

Executoribus litium] Vt in §. *tripli. Inſtitut. de action.* viatores, id eſt, executores litium.

Reos conuenire & commonere] *l.* 4. *h. tit.* de qua vide Cuiac. obſ. 12. 22.

Conſtitutione Græca] Vide lib. 12. Obſeruat. cap. XXXII.

Caſſiodorum lib. 9.) Epiſtola 14.

III. *De pedaneis iudicibus.*

DE ſportulis pedaneorum iudicum fuit ſub hoc tit. Conſtitutio Zenonis Græca, cuius fit mentio in *Non.* 82. Pedanei iudices ſunt ſpeciales iudices, quibus ſingulæ cauſæ cognoſcendæ à magiſtratib. delegantur: Namque cognitionem tantum habent, non iuriſdictionem, *l. vlt.* ǁ. *vbi & apud quem cog. reſt.* & cognitionem maxime cauſarum humiliorum, *l. vlt. h. t. l. vlt.* ǁ. *quan. prou. non eſt nec.* quare à Ioſeph. 2. de bell. Iud. dicuntur, *δικασταὶ τῶν ἀπεικότων ἀμφισβητήσεων.* ſic dicti quaſi agipedes, aut planipedes, quod non pro tribunali iudicent, ſed de plano ſtantes aut ſedentes, imo, collatitio aut fortuito ſcamno, fortuito ceſpite, vt *Non* 71. *&* 81. At vero ne quis obiiciat non fuiſſe cur de his daretur hic titulus quaſi ſufficiente primo, fuit titulus primus de iudiciis potius, quam de iudicibus, ſiue de officio iudicum omnium, id eſt, eo quod in iure diſceptando ſequi & obſeruare debent: Eſt autem hic titulus ſpecialiter de pedaneis iudicibus, ne dentur à procuratore Cæſaris inter priuatos, *l.* 1. & in quo *l.* 2. extraordinaria fere omnia iudicia facit, ne dentur à præſid. in cauſis, quæ eorum cognitioni legibus nominatim reſeruantur, ne in cauſis ingenuitatis, nec in vllis aliis cauſis, niſi vel multitudine cognitionum obruantur, vel negotiis publicis deſtringantur, vel ea ſit cauſæ vilitas, vt non admodum requirat notionem præſidum, vt ſecundum *d. l.* 2. plane iam poſſis ſtatuere pedaneos iudices humiliorum litium eſſe iudices. Et additur *l.* 4. vt in demortui pedanei iudicis locum, præſes aut prætor ſubſortiatur alium. Nec ad officium pedaneorum ſpectat lex vlla tituli huius, niſi forte *l.* 3. quæ etiam inuitum pedaneum iudicem ad iudicandum operam dare compellit, adempta facultate remittendæ litis ad præſidem qui eum dedit.

III. Enarratio.

COgnitionem tantum habent) *ἀκρόασιν, audientiam*, Baſilica in interpretatione legis 4. vide ad tit. ſequ.

Cauſarum humiliorum) Et ideo minores iudices dicuntur. Guntherus Ligur. — *minor atque pedaneus.* ei opponitur *maior iudex*, ibid.

Quaſi agipedes) Lucilius apud Feſtum in v. pedarium: *Agipes vocem mittere cœpit.*

Aut planipedes) Diomedes libro 9. Grammatices: *Ideo Latine planipedes, quod olim non in ſuggeſtu, ſed in plano orcheſtræ, poſitis inſtrumentis mimicis actitabant, &c.*

De plano ſtantes) Et ideo *χαμαιδικασταὶ* dicti in Baſilicis & Gloſſis veteribus, qui & planarii & pedarii. Non iudicant, ſed *ex aequo loco*, vt loquitur Ci-

cero in epiſtola 8. lib. 3. ad familiares. vide tit. 28].

Deſtingantur] Sic ſcribitur in *l. 2. D. de exorci.* aſt Gloſſæ: *ἐξετάζεσθαι, ἐρευνᾶσθαι.*

Niſi vel multitudine] Sic Moyſen legimus conſilio ſoceri vſum, ne cognitionum multitudine premeretur, ſucceſſores elegiſſe qui minora negotia tractarent, cum ipſe maiora curaret: *ἄριστα συνεβούλευσεν αὐτῷ διαδόχους, ἵνα τὰ μὲν τὰ βραχύτερα κρίνωσι, αὐτὸς δὲ τὰ μείζονα τηρῇ εἰς ἀνάπαυσαν αὐτοῦ δόντε: Optime conſului vt vicarios eligeret, qui minora tractent negotia, ipſe vero maiora curet interquieſcens nonnihil.* vt ſcribit Philo de creatione principis.

Subſortiatur alium] Plinius in Paneg. *Sors & vrna iudicem adſignent.*

Operam dare compellit] Iudices dicuntur operam dare, *l. longe 18. D. de iudic. & l. pen. D. de vacat. mun.* Cicero 4. in Ver. *M. Petilium equitem R. quem habet in conſilio, iubet operam dare, quod rei priuatæ iudex eſſet.*

IV. *Qui pro ſua iuriſdictione iudices dare dareve poſſunt.*

DE iudibus pedaneis id additur hoc titulo, vt is tantum iudicem pedaneum dare poſſit cuius de ea re qua de agitur, & inter eas perſonas ad quas ea res pertinet iuriſdictio eſt. Iudicem igitur pedaneum rite datum, alium iudicem dare non poſſe, quia eius rei in quam datus eſt, notionem non iuriſdictionem habet, niſi ſit datus à principe. Hic enim alium iudicem dare in eadem cauſa poteſt, *l. a iudice, ſup. de iud.* & ab eo quem dederit, appellatur ipſe, non princeps. ex quo efficitur, iudicem delegatum à principe habere iuriſdictionem. Iudicis enim ſimili licentia pars eſt iuriſdictionis vrbanæ, vt in hoc titulo ſignificatur his verbis, *pro ſua iuriſdictione*, id eſt, pro modo iuriſdictionis ſuæ. ergo & executionem ſententiæ habet cum & adſeſſores habeat, vt Nou. 60. & apparitionem propriam, *l. pen.]. l. fruct. & lit. exs.* Quod adiicitur iurit. *Dareve* in id dicam ex conſtitutione huius tituli iudicem non iure dari eum quem dat is, qui iuriſdictionem non habet, & ex tit. ſeq. non iure dari in re propria.

IV. Enarratio.

IVriſd. eſt] *l. vn. hoc tit.*

Iudicem igitur pedaneum rite datum] Datum à magiſtratu, *παρὰ τῶν ἀρχόντων*, Baſilica in interpretatione *leg. a iudice*: iudex delegatus ſubdelegare non poteſt.

Non iuriſdictionem habet] *l. vlt.]. ubi & apud quem cog. in poſſ.* Siue vt eſt in *l. a iudice, quia ipſe iudiciario munere fungitur.* in qua Deſiderius Heraldus legebat *fiduciario* quia index delegatus, non ſuo iure munus iudicandi habet, ſed maodatu alterius iudicat. eamque emendationem ſequuntur Hugo Grotius in Sparſione Florum, & Claudius Salmaſius in Obſeruationibus ad ius Atticum cap. 18. Sed merito Deſiderius ſententiam mutauit in Animaduerſionibus ad ius Atticum libro 5. cap. 14. num. 28. Iudex igitur delegatus indiciario tantum munere fungitur, nec vllam iuriſdictionem habet ac per hoc iudicem dare non poteſt: hoc enim ad ius dicentis officium pertinet, *l. 1. D. de iuriſd.*

Niſi ſit datus à princ.] Iudex delegatus à principe ſubdelegare poteſt, *l. a iudice. & l. vn. hoc titulo*, in qua libri veteres Menagij & Brodæi legunt, *patientiam*. & in gloſſa interlineari exponitur, obedientiam, Baſilica: *ὅτι ἐκεῖνος ὁ περιεπόμενος ἀναλογεῖ ἔχειν τῷ ἄρχοντι τὴν ὑπακοήν. patientiam accommodare, eſt iudici iubenti parere, obtemperare.*

Appellatur ipſe, non princ.] *l. vn. hoc tit.*

A Habere iuriſdictionẽ] Nã pro magiſtratu habetur.

Ergo & executionem] Accurſius ad *l. a D. Pio 15. D. de re iud.*

Pars eſt iuriſdictionis vrbanæ] *l. 1. D. de iuriſdict.*

V. *Ne quis in ſua cauſa iudicet, vel ius dicat.*

ERgo iudex dari nemo in re ſua poteſt, imo nec fieri, *l. 17. D. de iud.* ac multo minus ius dicere ſibi, *l. 1. D. quod l. &c. l. exiui. D. de eo quod met. cau. l. qui iuriſdictioni, D. de iuriſd.* Indicat iudex vel arbiter datus, receptúſve, ius dicit magiſtratus, omnes in re aliena. Teſtimonium quoque dicit quiſque in re
B aliena non in re propria, quod etiam in conſtitutionibus huius tituli fuiſſe additum conſtabit, ſi adhibeatur 9]. de teſt. Hodie receptum eſt, vt & in ſua quis cauſa iudicet, cum de ſportulis iudiciariis agitur, vtque ſit in ea re idem aduerſarius & iudex, itemque ſi de iuriſdictione eius agatur, *l. 5. D. de iud.*

V. Enarratio.

IVdex dari nemo in re ſua poteſt] nec enim quiſquam ſeipſum condemnabit. Artemidorus Daldianos *ὀνειρ.* libro 11. cap. 24. *οὐ γὰρ ὁ δικαστὴς τὰ ἑαυτοῦ κρίνει ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων. Fuere tamen quidam rerum ſuarum iudices, & in libris obſeruationum à Septimio editis, affuiſſe Ciceronem tali cauſa iuterio: & ego pro regina Berenice apud eam ipſam dixi.* Quintilian. 4. 1.
C

Iudicat iudex] Aliud eſt iudicare, aliud ius dicere. Ius dicit magiſtratus *l. 1. D. de iuriſdict.* iudicant iudices dati.

Iudex vel arbiter] Iudices vel arbitri dantur à magiſtratibus, *l. a D. Pio 15. D. de re iudic.* Illi adduntur actionibus ſtrictis, hi actionibus bonę fidei. De receptis arbitris dictum tit. 55. lib. ſuper.

Teſtimonium quoque] *l. nullus 10. D. de teſtib.* Philo libro 2. legis allegor. *ἕτερον γὰρ δεῖ εἶναι τὸν μαρτυροῦντα, καὶ τὸν ὑπὲρ οὗ μαρτυρεῖται: Alium enim oportet eſſe qui teſtis eſt, alium cui perhibetur teſtimonium.*

D VI. *Qui legitimam perſonam in iudiciis habent, vel non.*

QVemadmodum non valet ſententis quam dixit is qui non iure datus eſt iudex, ita nec quæ in pupillum vel adoleſcentem dicta eſt, abſente tutore vel curatore, *l. 1. & 2. hoc titulo l. 3.]. ſi adu. rem iud. l. 11.]. qui dare tut. l. alt. § vlt. D. de re iud.* quod hodie obtinet etiam in cauſis criminalibus, *l. 4.]. de auct. præſt.* Nam vt legitimum iudicem, ita legitimum litigatorem eſſe oportet. Vt legitimus litigator non eſt minor indefenſus, *l. 1. Cod. Theod. de den. vel ed. re* propter quam in *l. 4. eod* additur, inter iuſtas legitimaſquẽ perſonas. idemque dicitur de
E Republica indefenſa, *l. 1.]. de iure Reipublicæ* & generaliter legitimus litigator non eſt, qui non poteſt rem in iudicium deducere, & conſequenter nec filiusfam. ſine voluntate patris, *l. vlt. §. neceſſitate,]. de bon. quæ lib.* nec ſeruus eſt ad litigandum idonea perſona, quia nec perſonam habere intelligitur, *l. 4.]. de obſeq. par. præſt. l. ſeruus, & ſeq]. de iud. & Nou. Valentiniani de compet.* & hoc eſt quod dicitur, cum ſeruo non eſſe actionem. Inuenio nec precis offerendæ capacem eum eſſe, *l. 1.]. de prec. Imp. off.* & tamen admitti in criminali iudicio, ſicut olim minor in eo admittebatur etiam ſine tutore aut curatore. Excipitur etiam cauſa momenti, id eſt, repetendæ poſſeſſionis, *l. 1.]. ſi per vim vel al. mo. l. 4. Cod. Theod. vnde vi, l. vlt. hoc tit.* in qua etiam admitterem pu-

pillum ſine tutore, & adoleſcentem ſine curatore, reſeruata tamen proprietatis actione ſecunda, quæ petitionis verbo ſignificatur *l. 1. vl.* iuſtis legitimiſque perſonis, legitimiſve procuratoribus. A

VI. Enarratio.

NEe quæ in pupill.) Pupillus ſine tutore ſuo ageré ant conueniri non poteſt, *l. 2. hoc tit.* pupillus non poteſt *αὐτοπρόσωπος*, id eſt, *δι' ἑαυτοῦ δικάζεσθαι*. Pupillus tutore auctore iudicium ſuſcipit, vel tutor ipſe. Adoleſcens vel conuenitur, vel curator ipſe iudicium ſuſcipit, *l. 1. §. 1. & 2. l. de administra. tutor.*

Cum ſeruo non eſſe actionem) *l. cum ſeruo 107. D. de reg. iur.*

Quia nec perſona) *ἀπρόσωπος ἐστι*. Dixi ad Theophilum, tit. de ſtipulat. ſeru. B

Nec ſerui eſt ad litigandum idonea perſona) *Quomodo enim clerici extra Eccleſiam libertatem aſſequi poſſunt, qui à lege mundana extranei ſunt, & quibus interdicitur, ne ad ſeculare iudicium procedant, quomodo à ſeculari iudicio à iugo ſeruitutis abſoluentur?* vt eſt in *capite 1. de ſeru. non ordinand.* in antiqua decretali.

Nec precis offerendæ) Niſi ex iuſta cauſa, puta ſi cædem domini vindicare velit, *d. l. 1.* in qua Cui. Obſeru. 18 22. legebat, *indicanda*, pro vindicanda. Auctores tamen Baſilic. legerunt, *vindicanda*: *ἐκδικοῦσα τὸν φόνον τοῦ δεσπότου*. *vindicare necem domini.*

Sicut olim minor) Vide Cuiac. *J. de auctoritate praeſt.* C

Cauſa momenti) vt in *cap. 1. extra de cauſa poſſeſſ. & propr.* In actione ſeu iudicio momenti ſeruus qui domini abſentis nomine poſſidebat, expulſus legitimus litigator eſt.

Admitterem pupillum ſine tut.) Azo in Summa, Odofredus, Fulgoſius, & Ioannes Faber admittunt etiam pupillum & adoleſcentem.

Proprietatis actione ſecunda) Vt in *l. 2. J. quor. bonor.*

Quæ petitionis verbo) Sic etiam Odofredus & Fulgoſius.

Iuſtis legitimiſque perſonis) *l. 1. J. ſi per vim, vel alio modo abſentis poſſ. perturb. ſit.* D

VII. *Vt nemo inuitus agere, vel accuſare cogatur.*

AButitur hac regula actor in *Nou. 112.* qui poſt litem conteſtatam contendit, non debere ſe compelli ad litem perſequendam. Abuteris eadem ſi dixeris: non poſſe actorem cogere eum cum quo agit, vt is agat cum alio ſua actione. Hoc enim pugnat cum *l. Iulianus §. pen. D. de act. emp. l. cum in plures §. meſſem, D. de loc. l. ſi tibi, in fi. D. de opt. leg. l. ſi ſic legatum §. vlt. D. de leg. 1. l. 2. ad l. Rhod.* Sententia enim regulæ hæc eſt, non poſſe me inuitum compellere eum cui in me, vel in alium ſuo nomine actio eſt, vt ea actione experiatur, ſi mea non intereſt cum alio agi, nec vlla mihi eo nomine actio ſit, *l. 4. J. de vſur. pup. l. 20. J. de pign.* Cum inuito quidem agi, ſed inuitum non agere, aut non legitime agere. Nullos quoque, vt olim Athenis, publice conſtitui accuſatores, niſi voluntarios in criminalibus cauſis. E

VII. Enarratio.

VT nemo inuitus) Nemo ciuilem actionem vel accuſationem aduerſus aliquem inſtituere compellitur. Baſil.

In Nou. 112) Hanc regulam ſic expreſſit Iuſtinianus in d. Nou. 112. cap. 3. *μηδένα τοὺς οἰκείας ἀγωγὰς ἀναγκάζεσθαι ἄκοντα ἐγγυμνάζειν*: *Neminem inuitum actiones ſuas exercere compelli.*

Poſt litem conteſtatam) Theodorus Hermopolites: [illegible] *καὶ ἀναγκάζεσθαι* [illegible]. Cœptum igitur negotium actor peragere debet.

Vt is agat cum alio) Puta ago in Mæuium, vt Mæuius agat cum Titio ſua actione.

Cum inuito quidem) Iudicium in inuitum redditur, *l. inter ſtipulantem 83. §. 1. D. de verb. obligat.*

VIII. *De ordine iudiciorum.*

QVotiens in vno iudicio plures oriuntur quæſtiones, ita plerumque ordinatur iudicium, vt diſceptetur vna prius quàm altera, veluti criminalis priuſquam ciuilis, momenti prius quam proprietatis. Item ſtatus prius quam hereditatis, *l. 1. & 2. hoc titulo. l. 3. J. de ind. l. liber J. de pet. hered.* Sed in arbitrio iudicis eſt, vel hunc ordinem ſequi, vel vtramque commiſcere & cumulare quæſtionem, veluti ciuilem & criminalem, *l. pen. hoc titulo*, & vt ex Symmachi epiſtolis didicimus, poſſeſſionis & proprietatis cauſam, & in quibuſdam cauſis etiam iubetur ciuilem anteponere criminali, *l. quoniam inf. ad l. Iul. de adul. l. 8. inf. ad l. Fab. l. 2. Cod. Th. ad l. Cor. de falſ.* C

VIII. Enarratio.

HIc titulus docet quem ordinem Iudex ſeruare debeat in iudicando, quodue iudicium prius diſcuti & dirimi debeat, ſi alterum incidat, vel concurrat.

Veluti criminalis) *l. vlt. h. t.* in qua verba illa, *criminalis quæſtio ceſſauerit*, Baſilica ſic interpretantur, *ἀπαρτισθῇ*, *finita fuerit.*

Cumulare) Iure Pontificio cumulari poteſt iudicium petitorium & poſſeſſorium litium minuendarum cauſa, *cap. 3. 4. 5. & 6. extra de cauſa poſſeſſ. & propriet.* id eſt, coniunctim agi de poſſeſſione & proprietate poteſt. D

Momenti prius) Vide Obſeru. libro 11. cap. 25.

Ex Symmachi epiſtolis) Epiſtola 41. libri 10.

IX. *De litis conteſtatione.*

IVdicia intelleximus tit. 1. fieri per tres perſonas, iudicem, actorem, reum, & ea nos vocari per executores, de his ſportulis tit. 2. poſt hæc conſequens erat dicere de ipſo iudiciorum initio, quæ litis conteſtatio eſt. Sed quia ante litem conteſtatam legitime conſtitui oportet perſonam actoris & rei & iudicis, quam ob rem vulgo dici ſolet, ante litem conteſtatam opponi debere exceptionem procuratoriam, exceptionem fori, vel quam aliam exceptionem dilatoriam, quæ modo ad perſonarum qualitatem reſpiciat, quibus iudicia conſtant, & recuſari quoque iudicem quaſi ſuſpectum non poſſe, niſi ante litem conteſtatam, ideo antequam daret hunc titulum de litis conteſtatione, expoſuit, qui ſint legitimi iudices, qui litigatores legitimi tit. 3. 4. 5. 6. 7. & quotiens concurrunt in rem vnam quæſtiones plures à qua inchoandum ſit tit. 8. Litis conteſtatio eſt eius E

rei

parte facta narratio in foro, vel teſtibus præſentibus. quæ fit apud iudicem narratio actoris & contradictio ſiue reſponſio rei, *l. rem §. patroni, ff. de iud. l. 2. §. 1. & §. ſin autem reus, ff. de interrog. proc. cal.* Dixi ex vtraque parte, quod alibi cognitionaliter partibus comminus conſtitutis. Nam ſimplex poſtulatio quæ fit μονομερῶς, & μονομερὴς αἴτησις dicitur à Græcis ad *l. 3. C. de praſ. 30. an.* litis conteſtatio non eſt. Simplicem poſtulationem dicit conſtitutio huius tituli, & *l. vlt. C. de caſtr. & min.* eique merito coniungit appellationem. Nam & hæc introducitur μονομερῶς, *l. vlt. D. de cond. & dem.* Litis conteſtatio non fit μονομερῶς. Separatur etiam rectiſſimè editio actionis à litis conteſtatione in conſtitutione huius tit. vnde patet horum titulorum differentia de edendo, de poſtulando, de litis conteſtatione.

IX. Enarratio.

QVæ litis conteſtatio eſt] Litis conteſtatio eſt initium litis, *l. amplius 15. D. rat. rem hab. ibi, iudicium tamen cœptum non fuerit.* quæ verba ſic interpretantur Baſilica: μὴ ὑφ' ἧς ἡ δίκη προκατήρχθη: *lis tamen conteſtata non fuerit.*

Exceptionem dilatoriam] *L. exceptionem 9. C. de probat. l. pen. C. de exception. l. nemo 4. C. de iuriſdict. l. ita demum 13. ff. de procurat. l. etſi 52. D. de iudic.*

Et recuſati quoque] *l. minis, l. apertiſſimi ff. de iudic. l. vlt. C. de ſentent. & interlocut.*

Litis conteſtatio eſt] Græcus interpres ad cap. 3. tit. 1. libri 7. Baſilic. προκατάρξις ἐστιν ἡ ὑπόθεσις, ἡ ἔκθεσις τοῦ ἀγῶνος, οὐδὲ ὑπόμνησις, οὐδὲ ἡ μονομερὴς ἔντευξις: *Litis conteſtatio eſt narratio negotij: non editio actionis, neque admonitio, ſeu conuentio, neque ex vna parte interpellatio.*

Vel teſtibus præſent.] Vide ad tit. 4. libri 11. & Cuiac. lib. 9. Obſ. cap. 21

Narratio & contradictio] Gloſſæ Philoxeni: *litis conteſtata:* [illegible]

Cognitionaliter &c.] [illegible] vide Cuiac. Obſeru. lib. 4. cap. 32. & lib. 20. cap. 9. *l. vlt. §. illud etiam C. de tempor. & reparat. appellat. l. 3. C. de fructib. & lit. expenſ.*

Nam ſimplex poſtulatio] *l. vn. hoc tit.*

Litis conteſtatio non fit μονομερῶς] Eſt enim ex vtraque parte facta narratio.

Editio actionis] Vide Obſeru. lib. 9. d. cap. 12.

X. *De plus petitionibus.*

NArratio actoris in litis conteſtatione, petitio eſt. eam vero omni ex parte veram eſſe oportet: alioquin plus petitio aut minus petitio eſt, de cuius periculo ſunt in hoc titulo duæ conſtitutiones Græcæ à nobis proditæ & explicatæ alibi. Et tertia Latina, vt ius vetus, quo receptũ erat cauſa cadere eum, qui plus debito peteret, etiam hodie valeat vno caſu, ſi quis à debitore ſuo dolo malo cautionem exegerit maioris quantitatis quam eſſet in debito, & ex ea cautione egerit, litemque conteſtatus fuerit. Nam & ſi poſt litem conteſtatam paratus ſit minuere petitionem, & agnoſcere bonam fidem, ius crediti amittit. Pœnitenti ante litem conteſtatam venia datur. itemq. ei cui iterata cautione vltro debitor ſe in eandem ſummam obſtrinxerit. Vis hæc eſt iteratæ cautionis, vt in Senatuſconſulto Velleiano, ne ſubueniatur mulieri iteranti interceſſionem poſt biennium, & in præſcriptionibus temporum ne proſint iteranti cautionem.

X. Enarratio.

PLus petitio, aut minus petitio eſt] Interpretes græci ad leg. 9. D. de in lit. iur. notant Iuriſconſultum illis verbis, *e pluribuſve*, reſpicere ad veterem formulam ita concipi ſolitam: *ſi paret rem ducentorum ſolidorum eſſe, vel etiam paulo minoris: actor enim minus vera quantitate dicebat propter periculum plus petitionis.* De plus petitione aut minus petitione vide *§. ſi quis agens 35. & ſeq. Inſtit. de action. & l. 2. hoc titulo.*

A nobis proditæ] Obſeruat. lib. 15. cap. 21.

Vis hæc eſt iteratæ cautionis] Quæ ſecunda confeſſio in *l. 3. hoc tit.* [illegible], in Baſilicis.

In Senatuſconſulto Velleiano] *l. ſi mulier 22 C. ad Senat. Velleian.* Si mulier quæ pro alio interceſſit, poſt biennium denuo ſe obligauerit, vel interceſſorem præſtiterit, beneficio Sc. Velleiani non iuuatur. de iterato mulieris conſenſu. vide Nou. 61. cap. 1.

In præſcription tempor] *cum notiſſimi 7. § imo, verſ. Sed & ſi quis C. de præſcript. trig. annor* Interrumpitur præſcriptio, ſi debitor medio tempore debitum agnouerit, emiſſa noua cautione.

XI. *De dilationibus.*

POſt litem conteſtatam, aut etiam in lite ipſa conteſtãda ſæpenumero petuntur à iudice dilationes inſtrumentorum, aut perſonarum exhibendarum gratia inſtruendi iudicis, inſtruendæ intentionis ſuæ gratia, vt ex prouincia codices afferantur, *l. argentarium, D. de ind.* & decernuntur cauſa cognita pro tribunali, quod iudicis ſedile legitimum eſt, *l. 4. hoc titulo*, & ſecundum modum præſcriptum oratione D. Marci, ſi petantur ex prouincia vbi lis agitur, breuiores quam ſi ex continentibus prouinciis, & continentibus prouinciis, breuiores quam vltra-marinis, *l. 1. & vlt. hoc tit. l. 13. Cod. Theod. de iur. fiſ. l. 27. Cod. Theod. de app.* Notandum in conſiſtorio principis dilationes non dari, *l. 5. hoc titulo*, quia ſcilicet imparati ad cognitionem principis, necdum inſtructi bene non admittuntur, *l. 1. C. de delat.* & ita apud Iulianum Imperatorem, vt Suidas refert, [illegible] εἰς τὸν χρόνον [illegible]. Sed & actori eadem ratione dilatio danda non eſt ex *l. 2. hoc tit.* trahenti rem ad incongruum iudicem ex reſcripto principis. Dilatio eſt prolatio diei.

XI. Enarratio.

DIlationes inſtrumentorum aut perſ.] *l. 5. hoc titulo.*

L. 4. hoc titulo] In qua legendum: *non interpellatione planaria*, vt in vett. [illegible]: *Cauſæ cognitio pro tribunali ſuſcipitur*, Baſilica libro 7. tit. 17. cap. 10.

Quia ſcilicet imparati] Michaël Attaliotes in Regio codice: [illegible] *Cum enim princeps de cauſa cognoſcit, dilationem petere non licet, quia parati ad cognitionem principis venire debent. ex d. lib. 7. Baſ. titulo 17. c. 15.*

Ad incongruum iudicem] In *l. 2.* ad extraordinarium iudicem, alienum iudicem, εἰς ἄλλον φόρον, in alind forum.

L

XII. *De feriis.*

V. tit. 12. lib. 2 ff.

VT intra tempora datæ dilationis ceſſant partes iudicis, *l. 2 ꝭ. tit. prox.* ita intra tempora feriarum. Nam & feriæ nihil aliud ſunt quam dilationes iudiciorum & litium omnium. Vel, dies quieti à litibus, induciæ, pax, vt Papinius de feriis ait. Et pacem piger annus habet. Vel, tempus mutum à iudiciis, quod & in feriis imperandis, vt Cicero ſcribit 1. de diuin. nominatim adiiciebatur, ſcilicet vt ciues litibus & iurgiis abſtinerent. Ex his aliæ ſunt ſolemnes, vt dies cultui diuino dedicati, vt meſſes & vindemiæ, quibus deputantur menſes duo *l. 7. hoc tit.* æſtiuis, vt ait, feruoribus mitigandis, & autumni fœtibus decerpendis. Sic legendum, vt illo verſu Aſclepiadis: Mox autumnali redolet vindemia fœtu. Aliæ ſunt repentinæ, veluti ob res proſpere geſtas, quæ à ſolo Imperatore indicuntur, & ob id appellantur imperiales, *l. 3. hoc tit.* mutato nomine veteri imperatiuarum, quæ à Coſſ. aut prætoribus imperabantur, *l. ſed & ſi, §. ſi feria, D. ex qui. cau. mai.* Videntur & quæ Senatui dantur vt fit hodie, eſſe imperiales. Sic enim Theodoſius ſcribit ad Senatum *Nou. ne decur. ad ſen. dig. aſp.* Otio frui vos quodam tempore patimur, ne labore videamini fatigari continuo. Dixi ferias dilationes eſſe, vt *d. l. 7.* feriis intra differri. Veteres res proferri dicebant. Lucanus ad Piſonem: *Si quando iudice feſſo Turpida prolatis tacuerunt iurgia rebus.* Porphirio in Horatium: *Solent principes ciuitatis negotiorum diiudicatis iuribus, vel prolatis rebus otioſa mente, vrbem relinquere.* Horatius ipſe dixit, *rebus omiſſis.* Ceterum feriæ dilationes ſunt omnium litium. Dilationes ſuperioris tituli, vnius rei litiſve. & vicinitatis igitur feriarum & dilationum euidens ratio, cum & in Digeſtis vnus ſit titulus de feriis & dilationibus, eo etiam adhibito quod habetur, *l. 3. ꝭ. tit. prox.* ferias computari conceſſarum dilationum temporibus, vt appellationum temporibus in *l. 1. hoc tit.*

XII. Enarratio.

DIes quieti à litibus] M. Tullius 2. de LL. *Feriarum, feſtorumque dierum ratio quietem habet litium & iurgiorum.* D. Ambroſius in 1. Pauli ad Corint. c. 6. *Aut iudicem publicum, cui dici ſolet: hodie dies ſacrorum eſt, ius dici non poteſt. Quies feriata.* D. Cyprianus epiſtola 1. Scholiaſtes Horat. ad od. 14. lib. 3. *Pro feſtiuitate dierum feria indicebatur, & abſtinebant à litibus: ἀδίκως ὁμίχεν, καὶ ἐν ἑορτῇ* [illegible], Euſtathius ad Odyſſ. 4.

Induciæ, pax] Sic Varro antiq. re human. libro 19. *Induciæ ſunt pax caſtrenſis, induciæ belli feriæ.*

Vt Papinius] Libro 4. Syl. ad Marcell.

Solemnes] *l. 3. ꝭ. tit. prox.*

Vt dies cultui diuino dedic.] Vt dies Dominicos, dies Paſchales, & alij qui recenſentur in *l. 6. & vlt. h. tit.* de quibus ad collectionem Balſamonis. vide Glycam p. 367. edit. reg.

Vt meſſes & vindemiæ] Suetonius Iulij cap. 12. Minutius Felix in Octauio: *Ad vindemiam feriæ iudiciariam curam relaxauerant.* S. Cyprianus in epiſt. 1. ad Donatum: *Dum indulgentè vindemia ſolutus animus in quietem ſolemnes ac ſtatas anni fatigantis inducias ſortitur.* Fulbertus epiſt. 18. *Meſſiua feria &c.* & epiſt. 59. *Ipſi vero reſponderunt, ſe meſſiuo tempore occupatos, lites ad præſens agitare non poſſe.* vide cod. LL.

A Wiſig. lib. 2. cap. 11. Sed & diebus vindemialibus feriæ erant à ſtudiis. Diuus Auguſtinus Confeſſion. libro 10. cap. 11.

Æſtiuis, vt ait, feruoribus] In codice Brodæi: *Æſtiuis feruoribus mitigandis, & autumno fœtibus decerpendis.* Sic etiam Menagij codex, & Steuechij, vt ipſe teſtatur in Electis ad librum 1. Arnobij.

Ne labore videamini fatigari continuo] Seneca de tranquillit. animi cap. vlt. ad finem: *Legum conditores feſtos inſtituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publice cogerentur, tanquam neceſſarium laboribus interponentes temperamentum.*

Dixi ferias dilationes eſſe] Cum lites feriis nimium B differrentur, Manuel Comnenus Imperator, edixerat, vt dies quidam toti faſti eſſent, quidam vero in meridiem vſque, & interciſi & peracto ſacro, iudices iuri dicundo operam darent, vt ſcribit Ioannes Cinnamus hiſtoriarum libro 4. quod deſumptum eſt ex Nou. eiuſd. Comneni de dieb. totius anni, &c.

Veteres res proferri dicebant] Plautus in Captiu. Act. 1. Sc. 1. *Prolatis rebus paraſiti venatici ſumus, quando res redierunt, moloſſici.* Vide Cuiacium libro 7. Obſeruat. cap. 16.

Lucanus ad Piſonem] In Panegyrico.

Horat. ipſe reb. omiſſis] Epiſt. 7. lib. 1. vide Suetonium Auguſti cap. 32. Per cooirarium res agi dicuntur, ceſſante iuſtitio.

C XIII. *De iuriſdictione omnium iudicum & de foro competenti.*

V. tit. 1. lib. 2. ff. & lib. 5. tit. 1.

QVia ante litem conteſtatam vel tempore litis conteſtatæ opponenda eſt præſcriptio fori, *l. 4. hoc tit. l. vlt. ꝭ. de excep.* ideo titulo de litis conteſtatione non longe adiicit titulum de iuriſdictione & de foro competenti. De iuriſdictione eadem fini qua de foro competenti, vt ſciatur cuius ſit iuriſdictio, id eſt quis ſit iudex competens, quod forum iudiciumve competens, & longe alia fini quam in Di- D geſtis, in quibus titulo de iuriſdictione hæc præcipue tractantur, quæ ſint iuriſdictionis, quæque adeo poſſint mandata aut conceſſa iuriſdictione, ad alium tranſire, & quemadmodum contempta iuriſdictio magiſtratus vindicetur, & quod habuimus tit. v. ne quis ſibi ius dicat & de modo iuriſdictionis, & aliquid de officio iudicis *l. 1.* quod ſane latius patet quam iuriſdictio. Nam ea etiam complectitur in quibus nulla iuriſdictio conſiſtit, & quæ legis potius quam iuriſdictionis ſunt. De foro autem competenti eſt in Digeſtis ſecunda pars tituli de iudiciis. Porro iuriſdictio & forum eſt ſolius magiſtratus: iudices enim dati nec forum, nec iuriſdictionem habent. Iuriſdictio igitur eſt notio, quæ iure magiſtratus competit. Definitio eſt iuriſdictionis ordinariæ: E Nam extraordinariam etiam ij qui non ſunt magiſtratus, habent, veluti præf. annonæ, & præf. vigilum, *l. 2. §. ſane præfectus, D. de orig. iur. l. 7. D. de off. proc.* Vel ſi vis omnem complecti, iuriſdictio eſt notio, quæ iure magiſtratus, vel ex mandato magiſtratus, vel extra ordinem competit. Forum autem eſt locus publicus in quo magiſtratus ius dicit, vel iudicat. & ex conſtitutione *l. 2. ſup. de ped. iud.* iudicat magiſtratus, & forum agit de omnibus cauſis, nec niſi perraro iudices dat. neque vero improbes, vt quidam quod Iſidorus dixit Forus, non forum. Nam & Lucillius, & Pomponius Atellanarius, & Marius Victorinus ſic loquuntur. Competens autem forum, i. proprium & congruum, vbi reus ab actore conueniri debet, quacunque de re agatur, puta vbi

domicilium reus habet, vel vbi tempore contractus habuit, *l. 2. hoc tit.* Cuius contrarium forum alienum, incompetens, incongruum. & iudex ſimiliter aut competens aut incompetens & incongruus, *l. 1. hoc tit. & Nou. Martiani nem. exh. de pro. ad com.* Et notandum incompetentem litis conteſtatione competentem fieri, *l. 4. hoc tit. l. 1. tit. 15.* vel ſi partes ſe eius iuriſdictioni ſubiiciant & conſentiant, *l. 1. hoc titulo, l. 14. D. eod. l. 1. D. de iud. l. ille, à quo §. pen. D. ad Trebel. l. inter, D. ad munic.* Dico iuriſdictioni: Nam non habenti iuriſdictionem priuato homini qui ſe ſubiiciunt, nihil agunt, *l. 3. hoc tit.* Item ſi quis incompetens extra ordinem reſcripto principis iudicare iubeatur inter aliquos, *l. 1. C. de dilat.* Nam, vt Paulus ait v. Sent. *res iudicatæ videntur etiam ab his quæ ab Imperatore extra ordinem petuntur.* Dixi ex reſcripto: Nam ſine reſcripto actor qui reum inuitum trahit ad iudicem incompetentem, forſitan fretus executione militari, cauſa cadit, reus pro damnato habetur, *l. 5. hoc tit.*

XIII. Enarratio.

NAm ea etiam complectitur] Officium iudicis ea complectitur quæ iuriſdictionis non ſunt, ſed legis veluti tutorem pupillis non habentibus conſtituere, *l. muto 6. §. pen. D. de tutel.* dum ait, tutoris dationem neque imperii eſſe, neque iuriſdictionis, ſed ei ſoli competere, cui nominatim hoc dedit vel lex, vel SC. vel Princeps.

Porro iuriſdictio & forum eſt ſol. magiſtr.] Princeps magiſtratus non eſt, ſed celſior & auguſtior eſt magiſtratu. Tiberius apud Tacit. annal. 3. *Non ædilis aut prætoris, aut conſulis partes ſuſtineo, maius aliquid & excelſius à principe poſtulatur.* Nicephorus Blemmidas in procemio Epitomes logicæ: ἡ βασιλεία τῶν ἀξιῶν ἀξία, καὶ ὑπεροχὴ τῶν ὑπεροχῶν: & ideo iuriſdictionem non habet, ſed cognitionem extraordinariam. Qui iuriſdictionem habent, & miſtum imperium habent: nam iuriſdictioni cohæret, *l. 3. D. eod.* Qui merum imperium habet, non continuo iuriſdictionem habet: nam & priuato competit, ſi lex aut Senatuſconſultum ei nominatim conceſſerit. Imperium merum, eſt habere gladii poteſtatem, *d. l. 3.* ἐξουσίαν θανάτου vocat Ioannes Archiepiſcopus Theſſalonicenſis de Chriſti reſurrectione. *Gladius*, inquit ſanctus Hilarius in Commentario in Matthæum cap. 10. *telorum omnium acutiſſimum eſt, in quo ſit ius poteſtatis, & iudicij ſeueritas, & animaduerſio peccatorum.*

Nec forum, nec iuriſdictionem] *l. vlt. C. vbi & apud qu. cogn. teſtit.*

Iuriſdictio igitur eſt notio] Heſy. γνῶσις interpretatur κρίσις. Notionis autem nomen generale eſt, *l. ait prætor D. de re iudic. l. notionem 99. D. de verbor. ſignif.* quod cõplectitur tam iuriſdictionem quam magiſt. habent quam cognitionẽ litis certæ, quam habent iudices pedanei. Cætera ſeparant iuriſdictionem ab iis quæ non iure magiſtratus competunt, ſed iure legis, *l. 5. D. de offic. eius cui mand. eſt iuriſdictio.* & à notione quæ competit iis qui non ſunt magiſtratus, veluti iudicibus pedaneis.

Vel ex mandato magiſtratus] Et is cui mandata iuriſdictio eſt, fungitur vice eius qui mandauit, non ſua, vt eſt in *l. ſolet 16. D. de iuriſdict.* id eſt alienam iuriſdictionem exequitur, *l. 3. D. de offic. ei. cui mand. eſt iuriſd.* & ideo ab eo cui mandata eſt iuriſdictio, prouocandus non erit is qui mandauit, ſed qui prouocaretur ab eo qui mandauit: à iudice autem delegato prouocatur ipſe qui dedit, *l. 1. §. vlt. & l. vlt. D. quis & à quo appellat.*

A Forum eſt locus publicus &c.] Nonius Marcellus: Fora neutro genere loca ſunt quibus ius dicitur. Feſtus Pompeius in v. forum: *Forum in quo iudicia fieri, cum populo agi, conciones haberi ſolent.* Scholiaſt. Horat. ad Epod. 2. *Forum propriè hic dicitur publicus conuentus vbi lites aguntur & diiudicantur.*

Quod Iſidorus dixit] Libro 18. Origin. vt concilii Sueſſionenſis can. 6. Gloſſæ: ἀγορά, ὁ φόρος, hic forum.

Nam & Lucillius] Apud Soſipatrum Chariſium Grammaticæ libro 1. & Nonium in *v. forum.*

Pomponius Atellanarius] A. Gellius 12. 10. Macrobius 1. Saturn. 1 cap. 10

Marius Victorinus] Artis Grammat. lib. 1.

Et forum agit] Feſtus in ead. voce: Forum, cum is qui prouinciæ præeſt, forum agere dicitur, cum ciuitates vocat. & de controuerſiis eorum cognoſcit. M. Tullius lib. 3. Epiſtolarum ad familiares 6. *Quò te forum Tarſi agere dicerent.* & lib. 5. ad Atticum 26. *In vltimam prouinciam ſe coniecit Tarſum vſque: ibi forum agit* v. Caſaubonem ad Theophraſti charact. cap. περὶ λαλιᾶς.

For. agit de omn. c.] Cognoſcit.

Nec niſi perraro iud. dat] *l. 2. C. de pedan. iudicib.*

Vbi reus ab actore] *l. 2. hoc t. l. 3. C. vbi cauſa ſtat.*

Cuius contrarium forum alienum] Aſconius Pedianus in Diuinat. *Alij alienum non nomen proprium putant eſſe, ſed alienum, & alterius iudicij. & nouo ex auditorio Prætoris.* & paulò poſt: *Hinc apparet, etiam ſupra, alienum, alieni iudicij hominem ſignificari, l. 2. C. de dilation.*

Competentem fieri] Nam vbi ſemel iudicium cœptum eſt, ibi finem accipere debet, *l. vbi 30. D. de iudic.* Cæterum extra territorium ius dicenti impune non paretur, *l. vlt. D. de iuriſdict.*

Iudicare iubeatur inter aliq.] Et hic iudex fiet competens.

Nam vt Paulus ait v. Sentent.] Titulo v.

Nam ſine reſcripto] Sine cœleſti oraculo, *d. l. §.* δίχα θείας ἀντιγραφῆς: *ſine reſcripto*, Baſilica.

XIV. *Quando imperator inter pupillos vel viduas vel miſerabiles perſonas cognoſcat, & ne exhibeantur.*

IMmo nec reſcripto principis extra ordinem pupilli, viduæ, infirmi & qui perpetuo morbo laborant è foro competenti ad Cõitatum principis exhiberi poſſunt, vt cauetur conſtitutione 1. huius & adiiciunt Græci rationem, ἐπειδὴ τῶν ἀπόρων εἰσὶ τὰ τοιαῦτα πρόσωπα συνήθως τὸ εἶδος. Contra tamen his perſonis licet aduerſarios ſuos impetrato reſcripto euocare in aulam ſiue comitatum principis. & huius rei exemplum eſt in epiſtolis Theodorici Regis apud Caſſiodorum 4. Var. Ipſæ igitur reſcripto euocare, non euocari poſſunt. Ex ſuperiori *Nou. Martiani.* nemo de ſuo foro exhibetur ad comitatum, quod obſeruari ſane æquiſſimum, & non obſeruari iniquiſſimum eſt, ſi quæ ætas ferat ordinarios iudices probos & religioſos iuris. Ex hac conſtitutione certæ tantum perſonæ huic obſeruationi cauſam præbent, aliis ex reſcripto euocandi iudicii ius poteſtáſque eſt. Miſerabiles perſonas dicit non pupillos aut viduas, ſed debiles & valetudinarios, qui ope aliena indigent, & miſerabiles non miſeras. Miſer enim à Græco μυσαρός, & μυσαρὸς ſemper dicitur in malo. Hieronymus aduerſus Iouinianum: Miſeræ potius quam miſerabiles.

XIV. Enarratio.

PVpill] Pupillus eſt, qui deſiit in patria poteſtate eſſe morte aut emancipatione, *l. pupillus 239. D. de verbor. ſign.* Baſilica : pupillus eſt impubes ſui iuris. Itaque heic pupillum interpretantur *ἄνηβον, impuberem*.

Vidua] Viduas dicimus non ſolum quæ aliquando nuptæ fuerunt, ſed & mulieres eas quæ virum non habuerunt, *l. viduam 242 §. viduam. D. de verb. ſign.* & ita viduas Azo heic accipit.

Pupillus apud Græcos modo ſignificat eum qui vtrumque parentem amiſit. Heſychius, *ὀρφανὸς, ὁ γονέων ἐστερημένος*. Magnum Etymologicum : *ὀρφανὸς, ὁ μὴ γονεῖς ἔχων* modo eum qui patrem duntaxat, vt in epitaphio Demoſthenis, modo eum qui matrem tantum. Euripides Theſeum ita loquentem inducit : *ἔρημος οἶκος, καὶ τέκν' ὀρφανεύεται*: *Domus eſt deſerta, & liberi ſunt orphani*. nam vxor eius mortem ſibi conſciuerat.

Ego puto pupillum heic eſſe eum qui patrem amiſit, & viduam eam quæ virum, vt Eſaiæ cap. 1. verſ. 17. *κρίνατε ὀρφανῷ καὶ δικαιώσατε χήραν : iudicate pupillo, & iuſtificate viduam.* ad quem locum eleganter S. Baſilius: *διὰ τὸ ἀκαταφρόνητον τῆς ἡλικίας, ὅτι εἰς κρίσιν ἀγαγεῖν τοῖς ὀρφανοῖς τοὺς ἀδικοῦντας ῥᾴδιον. κρίνατε οὖν τοῖς ὀρφανοῖς τοῖς ἐρημωθεῖσι τῶν συνηγόρων, τῷ λεῖψαι αὐτοῖς τὸ ἐκ τῆς ἡλικίας προσὸν ἀναπληροῦντες*. *Non mirum quod tenera hæc ætas facile contemptui pateat, nec admodum procliue ſit orphanis ad iudicium prouocare iuſte iniurios. Iudicium igitur pronunciate ſecundum pupillos, qui tuendæ cauſæ patronis deſtituti ſunt, quod ipſis deſit per ætatem vos ipſi ſupplete.* & paulo poſt de viduis: *καὶ τοῦτο δὲ εἰδέναι ἐν πολλοῖς τῶν κατὰ τὸν βίον ἐλαττουμένη ἡ χήρα, ὑπὸ τοῦ ἀσθενοῦς τῆς φύσεως ... ἀνάγκη τοὺς ἀντιλαμβανομένους τὸ ἐνδέον ... αὐτῇ, καὶ μάλιστα ἐάν τινος ἡ χήρα ἡ μεμονωμένη ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπικουρίας*: *Hæc etiam anima perſona in multis eorum quæ ad vitam hanc exiguntur propter ſexus infirmitatem detrimenta accipit: Patet enim & expoſita eſt cuiuis illa volenti inceſſere iniuriis: Quare opus omnino eſt, vt ſint qui exporrecta auxiliari manu ſubeant et reſtituant ius debitum, idque maxime ſi prorſus vidua fuerit deſtituta omni humano patrocinio.* Quæ verba fere exſcripſit Olympiodorus, vt refert Nicetas in Catena in Iobum, capite 16. Hoc igitur fauorabiliter præſtatur pupillis & viduis, vt reſcripto principis in aulam euocari non poſſint, ipſi autem poſſint euocare.

Ad comitatum principis] Gloſſæ Nomicæ: *κομιτάτον, ὁ τόπος ἔνθα ὁ βασιλεὺς διάγει.* ex Gloſſis Baſilic. lib. 7. tit. 3. Synodus Carthagin. can. 109. *οἱ ἐπὶ τὸ κομιτάτον πορευόμενοι: qui in comitatum proficiſcuntur* Balſamon: *εἰς τὸ κομιτάτον, ἤγουν ἔνθα ἐστὶν ὁ κόμης ἤτοι ὁ βασιλεύς: in comitatum, id eſt, vbi comes eſt, ſiue princeps.* S. Epiphanius contra Ebion. *ἐπὶ τὸ κομιτάτον*.

Et adiiciunt Græci rationem] Baſilic. libro 7. tit. 3. cap. 37.

Τῶν ἰδίων] Quoniam iniquiſſimum eſt, perſonas eiuſmodi itineribus vexari.

Apud Caſſiodorum 4. var.] Epiſt. 9.

Eſt ſuper. Nou. Martiani] *Neminem exhib. de pro. ad comit.*

Non pupillos aut viduas] Miſerabilium perſonarum nomine pupillos etiam aut viduas contineri quidam putant decepti titulo ita concepto contra fidem veterum codicum, vt Brodei & aliorum: *& alias miſerabiles perſonas.* quem errorem ſecuti ſunt alii. Guillemus Epiſcopus Pariſienſis Statutorum Synodalium capite 4. *Prohibetur ſacerdotibus ne officium aduocationis exercere præſumant, niſi forte in cauſa Eccleſiæ ſuæ, vel pro miſerabilibus perſonis pupillis & viduis parochianis, quibus honeſte deeſſe non poſſunt.*

Iua poteſtatique eſt] Maxime cum alicuius (prouincialis) potentiam reformidant, vt eſt in *l. vn. hoc titulo.*

Debiles] Baſilica, *ἤγουν νόσῳ κατεχόμενον ἢ ἄλλως ἀκρωτηριασμένον τὸ σῶμα : morbo laborantem, aut alias corpore mutilum*, vt Matthæi cap. 18. 8. *χωλὸν, ἢ κυλλόν*: vetus interpres : *debilem vel claudum.*

Miſerabiles non miſeras] Quidam ſunt miſeri & miſerabiles : vetus interpres Apocalypſ. c. 3. v. 17. *Quia tu es miſer & miſerabilis.* Lactantius de vero cultu c. 10. *Miſeros atque miſerabiles, qui ſtultitiam ſuam literis memoriæque mandauerunt.* Didymus de Spiritu ſancto libro 3. ad finem ex interpretatione D. Hieronymi: *Miſeri atque miſerabiles, &c.* Quidam miſeri non miſerabiles. Sidonius 1. 7. *Miſer nec miſerabilis erat.* Ioannes Sareſberienſis de nugis Curialium lib. 1. cap. 5. *In miſeram etſi non miſerabilem incidunt egeſtatem.*

Aduerſus Iouinianum] lib. 1. cap. vlt. & in Matthæum cap. 16. *Miſer Iudas, & tamen non miſerabilis.* Quidam non miſeri ſed miſerabiles, vt heic. *μιαρὸς* eſt ſceleſtus, ſceleratus.

XV. *Vbi de criminibus agi oportet.*

SVnt etiam ſequentes tituli vſque ad 27. omnes de foro competenti : Nam per ſingulas cauſas explicatur quod cuiuſque ſit forum iudiciúmque competens, ac primum hoc tit. ſi cauſa criminalis ſit oſtenditur, eius loci forum eſſe competens, vbi reus crimen admiſit, vt nominatim etiam de militibus cautum eſt, *l. 2. tit. 23. l. 3. D. de re mil.* & de claſſicis, *l. 1. tit. 24.* & de hominibus diuinæ domus, & Cæſarianis, *l. 8. 9. 10. tit. 26.* vel vbi lis conteſtata eſt, quod ſignificatur verbo, inchoatæ, in *l. 1.* Nam poſt litem conteſtatam non eſt ius reuocandi forum. Vel vbi reus domicilium habuerit, aut deprehenſus fuerit, vt *l. 1. tit. 23.*

XV. Enarratio.

VBi reus crimen admiſit] *L. 1. hoc tit. l. vlt. D. de noxal. act. l. 7. §. pen. & l. vlt. D. de accuſ. Nou. 69. c. 1.* Libanius declamatione 17. *καὶ τιμωρίας δεῖ παρ' ἡμῖν, οὓς ἠδικήκασιν*: *Pœnas exigi oportet apud nos quos læſerunt.* Symmachus lib. 9. 113. *Facinus vbi admiſſum eſt, debet expiari.* Sanctus Cyprianus in epiſtola 2 v. *Nam cum ſtatutum ſit omnibus nobis, & æquum ſit pariter ac iuſtum, vt vniuſcuiuſque cauſa illic audiatur, vbi eſt crimen admiſſum.* Vtuntur in hanc rem Aniani verbis ad tit. Cod. Theod. de acc. Sixtus 3. epiſtola 3. & Carolus 11. Imp. apud Hincmarum Remenſem Epiſcopum opuſculo 47. num. 17. & Damaſus PP. in epiſtola 8. niſi ſubdititia eſt: quod magis puto. Verba auctoris hypobolimæi hæc ſunt: *Antiqua docet hoc patrum regula, in qua & Imperialia pariter ſtatuta concinunt. Criminum, inquiunt, diſcuſſio vbi agenda eſt, vbi crimen admiſſum eſt: nam alibi criminum reus prohibetur audiri &c.*

Verbo inchoatæ] vt in *l. vlt. ſ. tit. 10.* ante inchoatam litem, id eſt, *πρὸ τῆς προκατάρξεως*, ante litem conteſtatam, Baſilica. & ita etiam Azo heic in Summa: Baſilica: *ὅπου ἤρχθη ἡ περὶ αὐτῶν δίκη : vbi iudicium de his inceptum eſt.* vt iudicio cœpto in *l. 1 ſ. de iudic.* coniuncta Baſilicôn interpretatione, & in *l. apertiſſimi 16. cod. antequam lis inchoetur, id eſt, ante litem conteſtatam.*

Ius reuocandi forum] *l. neme 4.* ꝫ. *de iuriſd. om. iud. l. vlt.* ꝫ. *de exception. ſeu præſcription.* nam qui litem conteſtatus eſt, forum approbauit.

Vel vbi reus domicilium hab.] *l. 5.* vide ad tit. 3. lib. 9.

Aut deprehenſus ſit] ἔνθα συνελήφθησαν οἱ ταῦτα ἁμαρτήσαντες, Baſilica: *vbi deprehenſi ſunt qui hæc admiſerunt.* Vbi repetiuntur, *l. 1.* licet ibi domicilium non habeant, ex ſententia veterum interpretum. & vbicunque igitur reperiuntur. Nec vera eſt Gloſſæ & Odofredi interpretatio, reos ibi conueniendos vbi repetiuntur, ſi ibi domicilium habeant.

XVI. *Vbi de poſſeſſione agi oportet.*

CONſtitutio huius tit. & de cauſa criminali eſt, & de cauſa poſſeſſionis ſiue momenti. Nam ſi per vim deiectus quis ſit poſſeſſione prædii, & de vi quæritur criminaliter lege Iulia vbi vis facta eſt, & de poſſeſſione momentaria ſimiliter per interdictum vnde vi.

XVI. Enarratio.

LEge Iulia] *l. 1. §. 2. D. de vi & vi arm. l. 4. infra, vnde vi, §. recuperandæ, Inſtit. de interd.*

Vbi vis facta eſt] Vbi igitur res ſita eſt.

Et de poſſeſſione] In ea prouincia agitur, vbi res ſita eſt, aut vbi domicilium habet, qui de poſſeſſione conuenitur, ſic ut eſt in Baſilic. ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐπαρχίᾳ κινεῖται ἐφ' ἧς τὸ πρᾶγμα διάκειται, ἢ ἔνθα τὴν οἴκησιν ὁ περὶ τῆς νομῆς ἐναγόμενος. Puto legendum, ἢ ὅ. *aut vbi dom. h.* & fortaſſe mendum typographicum eſt. Sed tam de vi quam interdicto vnde vi ibi agi vbi vis facta eſt, Cuiacius cenſet.

Momentaria] *v.* ꝫ. *tit. 6.*

XVII. *Vbi fideicommiſſum peti oportet.*

CAuſa autem fideicommiſſi, ſiue res petatur, ſiue cautio, diſceptatur vbi hereditas, aut maior pars hereditatis eſt, vel vbi heres, aut fideicommiſſarius Trebellianus domicilium habet, etiamſi res ibi non ſit cuius fieri reſtitutio, vt oſtenditur *l. 10. & ſeqq. D. de rei vind.* vel vbi res eſt per fideicommiſſum relicta, quod idem & de legato dici poteſt. & de credito hereditario: Nam heres ſequitur forum defuncti.

XVII. Enarratio.

SIue cautio] Legatorum vel fideicommiſſorum cauſa, *l. 5. § penult. D. vt legator.*

Vbi hereditas] *l. vn. hoc tit.* id eſt, vbi res hereditariæ exiſtunt.

Aut maior pars hereditatis] *l. ſi fideicommiſſum 50. & l. ſed etſi 52. §. penult. D. de iudic.*

Aut ſi fideicommiſſarius Trebell.] Cui reſtituta eſt hereditas ex Sc. Treb.

Domicilium hab.] *d. l. 50. §. 1.*

Vel vbi res eſt per fideic. relicta] *l. quod legatur 38. D. de iudic.*

Quod idem & de legato dici poteſt] Vt heres legati nomine conueniatur vbi hereditas eſt, vel maior pars hereditatis, vel vbi heres domicilium habet. Sed poſtquam legata exæquata ſunt fideicommiſſis, vtique ſine dubio idem obtinet in legatis quod in fideicommiſſis. & ideo lex vnica huius tit. ſic Græce expreſſa eſt in Baſilicis: τὰ λεγάτα ἐκεῖ ἀπαιτοῦνται, ἔνθα ἡ κληρονομία διάκειται: *legatum ibi petitur vbi hereditas eſt.*

A Nam heres ſeq. for. def.] *l. heres 19. D. de iudic.*

XVIII. *Vbi conueniatur qui certo loco dare promiſit.*

QVod certo loco dari oportet, non eo tantum loco petitur recte, ſed etiam alio citra periculum plus petitionis, dummodo mentio fiat eius loci quo dari debuit, quæ actio dicitur arbitraria, & à Græcis ἀρμοστική, quod in ea iudicis arbitrio æſtimetur quanti actoris interſit ſuo loco pecuniam ſolui, id eſt loco condicto, conuentoque, ſi per reum mora fuerit, quo minus ſuo loco ſolueret, *l. centum, l. vlt. D. de eo quod*
B *cer. lo.* vel quanti interſit rei ſi per reum mora non fuerit, vel ſi per actorem mora fuerit quo minus loco conuento oblatam pecuniam acciperet, *l. 2. in pr. & §. vlt. D. eod.*

XVIII. Enarratio.

SEd etiam alio] Quid enim ſi ad eum locum in quem datum ſe promiſiſſet nunquam accederet dolo malo, vel alio loco neceſſario deſtringeretur? *l. 1. D. de eo quod cer. loco.*

Citra periculum plus petit.] Nam plus loco petitur: qui autem plus petit cauſa cadit, *§. plus autem, Inſtit. de action.*

C Dummodo mentio fiat] Loci commemoratio actionem ex ſtipulatu, quæ ſtricta eſt, arbitrariam facit. Licet igitur qui certo loco dari promiſit ſubtili iure conueniri non poſſit, ſi alio loco inueniatur, tamen arbitraria actione vtiliter conuenitur, Baſilica *lib. 7. tit. 5. c. 81.* Græca verba ita conuerte. *Qui certam pecuniæ quantitatem Epheſi ſe ſoluturum promiſit, licet ſubtili iure actione ex ſtipulatu conueniri non poſſit, tamen actione arbitraria tenetur.*

Quid ergo an quocunque loco promiſſor conueniri poterit? Sic videtur Placentino, Sed magis placuit congruo loco conueniendum eſſe, puta, vbi reus domicilium habet. in qua ſententia eſt Azo in Summa, Ioannes Faber & alij.

D Porro actio arbitraria in actionibus bonæ fidei locum non habet, *l. 7. D. de eo qu. cer. lo.* quaſi hoc inſit bonæ fidei actioni, vt alio loco peti poſſit quod debetur.

Quæ actio dicitur arbitr.] In *l. vn. h. t. l. 2. & l. centum 8. D. de eo qu. cer. lo. §. præterea, Inſtit. de action.*

Et à Græcis ἀρμοστική] Baſilic. lib. VII. tit. V. c. LXXXI.

• Iudicis arbitrio] Et hoc eſt, quod aiunt Græci, ἐν τῇ ἀρβιτραρίᾳ σκοπεῖ τὸ διαφέρον: *in actione arbitraria ſpectari id quod intereſt.*

Quanti actoris] Hæc actio tam actoris quam rei vtilitatem continet, *d. l. 2.* id eſt, iudex æſtimat quantum actoris interſit, vel rei alio loco ſolui.

E

XIX. *Vbi in rem actio exerceri debeat.*

REi vindicatione agitur aduerſus poſſeſſorem vbi domicilium habet, vel vbi res ſita eſt, *l. 10. D. de rei vind. l. vlt.* ꝫ. *de præſ. lon. tem.* idemque forum ſequitur auctor & dominus poſſeſſionis, *l. venditor, D. de iudic. Nouell. 69.*

XIX. Enarratio.

ADuerſus poſſeſſorem] *l. 1. & vlt. hoc tit.*

Vbi res ſita eſt] *l. vlt. verſ. Sed & in locis, hoc tit. l. quod legatur 38. §. vlt. D. de iudic.*

Sequitur auctor] Auctor ſiue venditor ſequitur forum emptoris, cui rei emptæ controuerſia fit, quique venditori denuntiauit vt liti adeſſet. Gloſſæ: *πρᾶτης, auctor, venditor.*

Dominus poſſeſſionis] Poſſeſſor, cui ex cauſa venditionis res tradita eſt.

Nouel. LXIX.] Capite I.

XX. *Vbi de hereditate agitur, & vbi heredes ſcripti in poſſeſſionem mitti poſtulare debeant.*

ET ſimili modo petitione hereditatis agitur aduerſus eum qui eam, vel quidem ea poſſidet pro herede vel pro poſſeſſore vbi is domicilium habet, *l. ſi ſuſpecta §. vlt. D. de inoff. teſtam.* vel vbi ſunt res hereditariæ, de quibus agitur, ſi ibi reperiatur poſſeſſor, vt indicat Conſtitutio huius tit. Semper cum dicitur, ibi forum eſſe competens vbi res eſt, ſic exaudiri debet, ſi & ibi reus inueniatur, alioquin iniquiſſimum eſſet ex domicilij loco extrahi eum ad locum quo ſita res, quia non ſine magno detrimento à rebus noſtris reuocamur. Heres autem ſcriptus cui ſit controuerſia hereditatis, ibi poſtulat ſe mitti in poſſeſſionem rerum hereditariarum ex edicto D. Adriani, vel hodie ex edicto Iuſtiniani, vbi ſunt res hereditariæ interim ſalua petitione hereditatis: nam & ſi de poſſeſſione agatur ex interdicto vti poſſidetis, eius præſidis notio eſt qui eam prouinciam regit in qua ſunt res hereditariæ. & coniungenda eſt cum Conſtitutione huius tit. *l. 2 ȷ. de interd.*

XX. Enarratio.

VEl quid ex ea poſſidet] Qui vel rem hereditariam poſſidet, *l. regulariter 9. D. de petit. heredit.* vide ȷ. t. 31.

Si & ibi reus inueniatur] Aliter Gloſſa, diſſentiente Fulgoſio, qui putat legem vltimam ȷ. tit. prox. ex hac tanquam poſteriore interpretandam eſſe, id eſt, non continuo conueniendus eſt reus vbi res ſita eſt, niſi & inueniatur. Auctores Baſilic. non videntur percepiſſe hanc legem, cum ita vertunt: *ἐπὶ τῆς κληρονομίας ἀπαιτεῖν ἀρμόζει ὅπου ὁ ἐναγόμενος ἢ ὅπου ἡ κληρονομία ἔγκειται, ἐνάγεται.* *Si vero hereditatem petere velit, aut vbi reus domicilium habet, aut vbi hereditas eſt, agatur.* quaſi de hereditate agatur vbi poſſeſſor domicilium habet vel vbi res hereditariæ ſitæ ſunt, nec neceſſe ſit eum ibi reperiri. videntur igitur hic legiſſe in *l. 1. hoc tit.* vbi domicilium habet qui conuenitur, vel vbi res hereditariæ ſitæ ſunt.

Non ſine magno incommodo,] *l. 7. D. quemad. teſtam. aper.*

Ex edicto D. Adriani] de quo lib. *6. 36.*

XXI. *Vbi de ratiociniis tam publicis quam priuatis agi oportet.*

ACtione tutelæ, negotiorum geſtorum, mandati, pro ſocio plerumq; agitur vt reddatur ratio adminiſtrationis, de calculis, de ratiociniis. Vbi igitur de ratiocinijs agi oportet, i. vbi tutelæ, vel negotiorum geſtorum, vel mandati, vel pro ſocio, vel in factum ex edicto de edendo agi oportet. Fabius 7. Tutelæ, inquit, in quo iudicio ſolet quæri, an alia de re quam de calculis cognoſci oporteat. Et recte definitur, ibi reddendas eſſe rationes, vbi negotia geſta ſunt, quod ſcilicet ibi ſuppetat totius rei inſtructio amplior; idemque eſſe ſi rationes militares ab eo exigantur qui fuerit tribunus numeri, vel ab alio

A depoſitæ militiæ. Et recte Theodoſius in *Nou. 2. de amo. mil. ſo. praeſ.* veteres leges ſpecialiter foti præſcriptionibus & contractus, & negotia geſta, & delicta ſubtrahere.

XXI. Enarratio.

TVtelæ &c.] *l. 1. hoc tit. l. heres 19. §. 1. D. de iudic.*

Vel in factum] In argentarium actio in factum propoſita eſt de edendis & reddendis rationibus, *l. quadam 9. D. de eden.*

Fabius 7.] Capite V.

B Inſtructio amplior] *l. 2.* ibi rei veritas facilius probatur. Baſilica.

Si rationes militares] Apud magiſtrum militum rationes reddet. Baſilica.

Depoſita militia] Poſt depoſitum cingulum, *l. 2. ζώνης ἀποθέσεως, ἀποθέμενος τὴν στρατείαν: poſt depoſitam militiam armatam.* Baſilica.

Et contractus] Forum ſortimur ratione contractus, *l. heres abſens §. 1. & ſeq. D. de iudic. l. 2. ȷ. de iuriſdict.*

Negotia geſta] *l. §. 1. & l. 1. hoc tit.*

Et delicta] *l. 1. ȷ. vbi ſenat.* vide ȷ. tit. XV.

XXII. *Vbi cauſa ſtatus agi debeat.*

C STatus hominis eſt conditio libertatis aut ſeruitutis, & conditio libertatis, quæ & ſtatus capitis dicitur, vel libertinitatis, vel ingenuitatis. Cauſæ autem ſtatus actiones præiudiciales ſunt, quas ſecundum regulam generalem actor intendit in foro rei. i. vbi reus domicilium habet, vel vbi conſiſtit. Et reus eſt in cauſis ſtatus, qui ex libertate in ſeruitutem, vel in libertinitatem petitur, vel etiam aduerſus quem ex ſeruitute in libertatem, vel ex libertinitate in ingenuitatem proclamatio fit. Neque verò alius eſt locus quo agi poſſit ſtatus cauſa, neque notio eſt aliorum quam præſidum in prouincijs, vel procuratorum Cæſaris, ſi agatur inter fiſcum & priuatos cauſa libertatis & ſeruitutis (ſic legendum l. pen.) non, ſi ingenuitatis, *l. 2. ſup. de ped. ind. l. pen. infra ne de ſta. def.* vel in vrbe Conſulum, *l. Diui, D. de liber.*

D *cau. l. 4. ſi ing. eſſe dic.* vel prætorum liberalium, quibus priuilegium fori nullum obijci poteſt, *l. neque §. vlt. D. de fid. lib. l. 4. D. ſi ing. eſſe dic.* Exigit cauſa ſtatus maximos iudices, *l. vlt. hoc tit.* maiores iudices, *l. non diſtinguemus §. de liberali, D. de recep.* adeo vt nec pedaneis delegari poſſit, nec committi compromiſſarijs: quin & præſidum olim de ſtatu cognitio non fuit, *l. 1. ſupra de ord. ind.* quod confirmat Plinij iunioris epiſtola ad Traianum de adſertione ingenuorum, niſi forte miſſi eſſent in prouincias cum iure prætorio, vel iure proconſulari: nam proconſulum notio fuit de cauſis ſtatus, qui vtique maiores ſunt quam præſides, nempe ſpectabiles, & præſides

E clariſſimi.

XXII. Enarratio.

EST conditio libert. aut ſeru.] Homines enim aut liberi ſunt, aut ſerui.

Vel libertinitatis vel ing.] Liberi enim homines vel ſunt ingenui, vel libertini.

Præiudiciales ſunt] Omnis cauſa ſtatus præiudicium appellatur. Vide librum VII.16.

Id eſt, vbi reus domicilium habet] *l. 2. ſup. de iuriſdict.*

Vel vbi conſiſtit] *διάγει, degit, l. 3. hoc tit.*

Et reus eſt in cauſ. ſtat.] *l. 3. & 4. hoc tit.*

Præſidum in prouinciis] *l. cum ſtatus, inf. de ordine cognition.*

Cauſa libertatis & ſeruitutis] In Codice Menagij & Brodæi, *libertinitatis.*

Prætorum liberalium] Quorum de liberali cauſa iuriſdictio eſt, *l. 1. inf. ſi mancip. ita venier. ne proſtit.*

Vt nec pedaneis] *d. l. 2.*

Nec committi compromiſſariis] *d. §. de liber li.*

Epiſtola ad Traianum] *Lib. 10 epiſt. 77.*

Nempe ſpectabiles] *Vide ſup. de offic. proconſ.*

Et præſides clariſſ.] *l. 1. ſup. de offic. iurid. Alex.*

XXIII. *Vbi quis curiali, vel cohortali, aliave conditione conueniatur.*

SVnt etiam quaſi præiudiciales & quaſi de ſtatu actiones, quibus quæritur decurio quis ſit necne, an curiæ muneribus obligatus, an agricola cenſitus, an ex cohorte præſidis, an ex corpore nauiculariorum, piſtorum vel aliorum conditionalium, quæ ad notionem præſidis eius prouinciæ pertinent, in qua is qui curiæ aut cohorti, vel alij conditioni vindicatur, deprehenſus fuerit, *l. 1. hoc tit. l. 2. ſup. tit. 15.* niſi malit actor eum remitti in eum locum, vnde quaſi fugitiuus receſſit, *l. 1. ſupra tit. prox.* Neque vero ſub ſpecie alterius militiæ quàm armatæ, conditionario vel debitori publico ad alium iudicem licet reuocare litem, non ſub ſpecie apparitionis magiſtri militum ſupra numerum, non ſub ſpecie apparitionis magiſtri officiorum. Dixi, ex cohorte præſidis, ſignificans cohortalem conditionem: Sunt enim cohortales officia & apparitores præſidis, qui vtique in prouinciis erant perpetui, l. *præſidis, D. de rebus cred.* huic vbi obnoxij miniſterio, nec optati à præſide, nec in prouinciam perducti.

XXIII. Enarratio.

SVnt enim cohortales] *ταξεῶται* in Nouell. 151. Macarius homilia 15. *οἱ ὑπηρέται τῷ ἄρχοντος, καὶ οἱ ταξεῶται.* Vide Cujacium ad d. Nouellam.

XXIV. *Vbi Senatores vel clariſſimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur.*

CLariſſimorum appellatio latiſſima eſt: nam & vxores & liberos Senatorum cuiuſcunque ætatis vel ſexus complectitur, & Senatores celſiores clariſſimis, puta illuſtres vel ſpectabiles. Alij quidem ſunt Senatores omnis dignitatis expertes, *l. 52. & 54. Cod. Theod. de hær.* & in hoc titulo igitur Senatores. i. Senatores ſine dignitate, & clariſſimi. i. Senatores cum dignitate, vt *l. 1. infra de tut. & cur. il. vel cla. per. & Nou. 71.* Conueniuntur autem Senatores & clariſſimi ciuiliter in vrbe apud præf. prætorio, vel præf. vrbi, vel magiſtrum officiorum adſentiente principe ex *l. 2.* & aliis Theodoſij Conſtitutionibus, vt Symmachus refert in epiſtolis, quæ Senatorum controuerſias transferri à foro præfecturæ vrbanæ ad peregrina vetant. In prouinciis conueniuntur iure communi apud præſidem eius prouinciæ, in qua domicilium habent, *l. 3. & vlt tit. 22.* Caſſiodorus in formula rectoris prouinciæ. Tu etiam Senatorem ibidem reſidentem iuberis audire. Criminaliter autem clariſſimi apud præſidem eius prouinciæ in qua deliquerunt, qui tamen olim erant remittendi ad præf. prætorio, vel præf. vrbi, *l. 3. C. Theod. de accuſ.* excepto caſu *l. 1. Ꝭ. ne lic. pot.* Illuſtres qui recen-

A ſentur *l. 3. huius tit.* in conſiſtorio principis, quod & aliis Senatoribus detuliſſe Imperatores quoſdam Dio & Spartianus ſcribunt.

XXIV. Enarratio.

CLariſſimorum appellatio] Clariſſimorum appellatione Senatores intelligimus, *l. deferri 18. §. 1. D. de iur. fiſc.* Sed latiſſime patet ea appellatio.

Nam & vxores] *l. femina 8. D. de ſenator. l. curator 5. D. de curat. fur.*

Vel ſexus] *d. l. femina & l. ſpecioſas 100. D. de verb. ſignificat.*

B Puta illuſtres] Iuſtinianus in Nou. LXXI. Clariſſimorum appellatione ſignificare videtur Senatores omnes, etiam illuſtres & ſpectabiles, vt ſcribit Cuiacius ad d. Nouellam.

Vt Symmachus] Libro 11. epiſt. 75. & libro 2. 72.

Caſſiodorus] Libro VI. 21.

Apud præſidem eius Prou.] *l. 1. hoc tit.*

Vel præfectum vrbi] De Senatore cognoſcebat præfectus vrbi. Dio.

Et Spartianus] In Adriano: Equites, inquit, Romanos, nec ſine ſe de Senatoribus, nec ſecum iudicare permiſit.

C
XXV. *In quibus cauſis militantes fori præſcriptione vti non poſſunt.*

MIlitantes in hoc tit. dicuntur non armati milites & tribuni numerorum, qui priuilegio ſui fori ſemper vti poſſunt, & ab alio iudice litem reuocare ad magiſtrum militum, *l. 2. Ꝭ. tit. 23.* ſed ſcholares, qui ſunt ſub magiſtro officiorum, veluti agentes in rebus, qui & magiſteriani dicuntur, aut domeſtici protectores, qui ſui fori priuilegio non vtuntur, caſibus ſequentibus: Si conueniantur ex cauſa debitorum aut munerum publicorum apud præſidem prouinciæ, vel quod curiæ, aut cohorti, aut alij corpori obnoxij eſſe vel per ſuperexactionem aut concuſſionem aliquid abſtuliſſe dicantur, *l. 1. & 2. ſup. tit. 23.* quæ & ſub hoc tit. poni potuiſſent, vt *l. 2. in Nou.* Theodoſij ponitur ſub titulo huic ſimili, de

D amota militantibus fori præſcriptione. Item ſi prædia aliena conduxerint & aliqua ex cauſa conueniantur. Soli enim armati conductores eſſe prohibentur, *l. 1. inf. de re mil.* Item ſi negotiantur in prouinciis; etiamſi à principe negotiandi licentiam acceperint: regulariter enim mercatores ſimul & milites eſſe non poſſunt, *l. 1 Ꝭ. de re mil.* Item ſi in prouincia res ſuas componant, & ſuis commodis ſtudeant ſine beneficio commeatus. His caſibus ſcholares fori ſui præſcriptionem non habent. In contextu malo, & qui per prouincias negotiantur. nam tres caſus

E notantur, ſi priuatis actionibus atque compendiis occupantur, ſi negotiantur, ſi conductorum vocabulo defenduntur. & ita in Baſil. *εἰς ἰδιωτικὰς φροντίδας ἀσχολούμενοι, ἢ ἐμπορευόμενοι, ἢ μισθούμενοι.*

XXV. Enarratio.

SCholares qui ſunt ſub magiſtro] Cohortes militum ad cuſtodiam palatij deputati. S. Nili epiſtolæ 109. inſcriptio eſt *Νείλῳ σχολαρίῳ*: *Nilo ſcholari.* Concilium Chalcedonenſe act. 3. *κωλύονται ὑπὸ τῶν καθωσιωμένων μαγιστριανῶν καὶ σχολαρίων*; *prohibetur à deuotiſſimis magiſtrianis & ſcholaribus.* Auctor anonymus vitæ S. Nicolai Studitæ, *νέος ὑπάρχων, ἐν τῷ τῶν σχολαρίων στρατιωτικῷ καταλεγόμενος ὑπῆρχεν*: *cum adhuc iuuenis*

eſſem, Scholariorum militia adſcriptus eram. à Scholis militaribus ita dicti. Procopius 8. οἱ δὴ τῆς παλατίου φυλακῆς λόχοι, οὓς περ σχολὰς ὀνομάζουσι: *Turmæ militum ad palatij cuſtodiam prapoſiti, quas ſcholas appellant.* vide Gloſſarium ad Cedrenum.

Sub magiſtro off.] De quo 𝔍. *lib.* 1. *tit.* 31.

Veluti agentes in reb.] *L. vn. hoc tit.* de his accurate Henricus Valeſius v. cl. in Amm. Marcellin.

Qui & magiſtriani dicuntur] Gloſſæ Philoxeni: *agens in rebus*, μαγιστριανός: Anaſtaſius bibliothec. in hiſtoria eccleſiaſtica: *Iulianum magiſtrianum cum ſacra*: Ἰουλιανὸν μαγιστριανὸν μετὰ σάκρας, Theophanes. S. Nili epiſt. 48 inſcripta eſt Σαβίνῳ μαγιστριανῷ: *Sabino magiſtriano.* Rapiamus occaſionem corrigendi eiuſdem epiſtolam 264. οὓς εἰς ἀρχὰς ὀνομάζουσι. Sic legitur in Ms. lege, σκήνας.

Aut domeſtici protectores] Domeſtici in *d. l. vn.* ſunt domeſtici protectores: Hi latus principis protegunt. v. Gloſſarium ad Cedrenum, & Cuiac. lib. 12. Cod. tit. 17.

Sine beneficio commeatus] Commeatus eſt abeundi licentia. Vide lib. xii. 42.

Et ita in Baſilicis] Libro 7. tit. 5. cap. 93.

Εἰς ἰδιωτικὰς, &c. *Priuatis actionibus occupantur, aut negotiantur, aut aliena prædia conducunt.*

XXVI. *Vbi cauſæ fiſcales vel diuinæ domus hominumque eius agantur.*

CAuſæ fiſcales ſunt in quibus agitur de bonis fiſco delatis, vel de pœna pecuniaria inferenda fiſco, vel de eo quod fiſco debetur ex contractu. Videtur etiam quodammodo eſſe cauſa fiſcalis in ſpecie *l.* 4 qua is qui emit à fiſco mandatu Titij, cum Titio agit de pretio & de vſuris quæ fiſco ſoluendæ ſunt. Hæ cauſæ diſceptantur apud procuratorem Cæſaris, non cauſæ criminales, niſi fungatur vice præſidis, *l.* 3. *hoc tit. l. vlt. D. de off. proc. Caſ. l. ex conſenſu* §. 1. *D. de appel. l.* 1. *ſup. de ped. iud. l.* 2. 𝔍. *de pœn. l.* 4. 𝔍. *ad l. Fab.* Sed de crimine & pœna agitur apud præſidem prouinciæ, quia merum imperium habet, de bonis fiſco vindicatis ciuiliter apud procuratorem Cæſaris. denique Rationalis eſt exactio pœnæ irrogatæ à præſide, non irrogatio. A fiſco ſeparatur diuina domus, quæ ratio Cæſaris dicitur, *l.* 6. §. *vlt. D. de iur. fiſc.* Cauſæ diuinæ domus ſunt quæ pertinent ad prædia Tamiaca, quæ erant in Cappadocia ſub diſpoſitione & cura præpoſiti ſacri cubiculi & Comitis domorum, vt recte legi & aliis locis pleriſque quondam, & nuper in vetere Notitia ſub diſpoſitione V. I. præpoſiti ſacri cubiculi, domus diuina per Cappadociam. & hæ quidem cauſæ vel hominum Tamiacorum aguntur omnes apud præpoſitum ſacri cubiculi, & Comitem domorum, *l. vlt. hoc tit.* Hominum autem fiſcalium cauſæ veluti actorum, procuratorum, conductorum, colonorum, inquilinorum, ſeruorum rei priuatæ ciuiles aguntur apud Comitem rei priuatæ, vel apud rationalem, criminales apud vicarium vrbis, vel præſidem eius prouinciæ in qua deliquerunt, adhibito rationali. & ſimiliter officiales rationalis conueniuntur ciuiliter apud rationalem ipſum, criminaliter apud præſidem.

XXVI. Enarratio.

DE bonis fiſco delat.] De caducis. puta ſi bona fiſco delata ſint, quod heres priuſquam necem defuncti vlciſceretur, hereditatem adierit, *l.* 1. *hoc tit.* vel ſi quis mortem ſibi conſciuerit, pœnæ metu. nam bona eius confiſcantur, *l.* 2.

Vel de pœna pecuniaria] Ex SC. Turpilliano pœna deſertæ accuſationis erit auri librarum quinque, *l.* 3. §. *vlt. D. de præuaricat.*

Apud procurat. Cæſar.] Siue rationalem, *l.* 5. *hoc tit.* qui & catholicus. Gloſſæ καθολικός, *rationalis.* & ita ſæpiſſime appellatur in Baſilicis, & à Græcis interpretibus, vt in *l. vlt. D. de interrogat. in iu. fac. l.* 3. §. *ſi aduerſ. fiſc. & l.* 2 7. 8. 9. *&* 10. *hoc tit.* Theodorus Hermopolites *lib.* 9. *tit.* 1. vide Cuiac. ad *tit. de iure fiſc. l.* 5. Idemque procurator ſummæ rei in inſcriptione *legis* 7. *hoc tit.* vide Cuiac. Obſeru. 8. 22.

Non cauſæ criminales] Vide Obſ. lib. 19. cap. 13.

Quia merum imperium habet] *l. illicitas* 5. §. *qui vniuerſas, D. de offic. præſid.* Dio lib. LIII.

Rationalis eſt exactio] Exactio pœnæ irrogatæ à præſide pertinet ad Rationalem, ſiue procuratorem Cæſaris, *d. l.* 3. in qua Brodei codex non agnoſcit negationem ibi, *deſerta accuſationis non poteſt.*

Prædia Tamiaca] Vide librum xi. de præd. Tamiac. titul. de præpoſit. ſac. cubic. & ad Nouell. 30.

Apud præpoſitum ſacri cubiculi &c. *lex vlt.* inſcripta eſt præpoſito ſacri cubiculi, quod & Baſilicorum auctores obſeruauere.

Apud Comitem rei priu.] *l. Si quis* 6. *hoc tit.*

Vel apud rationalem] *l. dominicæ* 7. *hoc tit.*

Apud Vicarium vrbis] Sic legit Cuiac. in inſcriptione *legis* 9. *hoc tit.*

Vel præſidem] *l.* 8. *hoc tit.*

Officiales rat.] *l. pen.*

XXVII. *Quando liceat vnicuique ſine iudice vindicare ſe vel publicam deuotionem.*

QVod dixit tit. 5. neminem ſibi ius dicere, & titulis ſuperioribus, adeundum eſſe iudicem competentem, id aliquando non ſeruari hic tit. oſtendit: nam & ſeipſum vlciſci licet non adito iudice, ſibique ius dicere aduerſus obſeſſorem viarum, & aduerſus furem nocturnum in agris, ſiue paganum ſiue militem & eum occidere quoquo modo, quod ex 12. tab. obtinuit etiam in vrbe, hodie ex *l.* 1. *huius tit.* in agris duntaxat locum habet. licet etiam cuilibet aduerſus deſertorem militiæ. vindici eſſe læſæ maieſtatis deuotioniſque publicæ deſertore obſeſſo & prehenſo, & ſi ſe telo defendat etiam occiſo. Tertullianus Apol. *In reos maieſtatis & publicos hoſtes, omnis homo miles eſt.* milites deuotiſſimi appellari ſolent. igitur qui ab ea deuotione deſciſcunt, deſerta militia deuotionem publicam lædunt.

XXVII. Enarratio.

ID aliquando non ſeru.] Regulariter ſeipſum vlciſci non licet. Quintilianus in declamatione 13. *Nos ideo magiſtratus legeſque à maioribus accepimus, vt ſui quiſque doloris vindex ſit.*

Aduerſus obſeſſorem viarum] Et latrones publicos, *l.* 1. *&* 2. *hoc tit.* vide quæ diximus ad titulum *de lege Aquil.* §. 2. *Inſtit.* Diuus Auguſtinus 1. de libero arbitrio cap. 5. *Non ergo lex iuſta eſt, quæ dat poteſtatem, vel viatori vt latronem, ne ab eo ipſe occidatur, occidat. Melius enim eſt occurrere in tempore, quam poſt exitum vindicare*, vt eſt in d. l. 1. Terentius in Eunucho Act. 4. Sc. 6. *Malo ego nos proſpicere, quam hunc vlciſci, accepta iniuria.* Vide tamen Gellium vii 3. ibi: *hominum autem vita non tam iniqua, neque tam indomitis neceſſitatibus circumſcripta eſt, vt*

idcirco

ideirco prior iniuriam facere non debeas, quam niſi feceris, pati poſſis.

Aduerſus furem nocturnum] Seneca in Exceptis Controuerſ. libro 10. vlt. A. Gellius libro 11. cap. vlt. Vlpianus in collatione iuris Moſ. & Romani titulo 7.

Quoquo modo] Siue ſe telo defenderet, ſiue non.

Et prehenſo] *Opprimere* in *l.* 2. eſt prehendere manu iniecta. de deſertoribus vide ad titulum 45. libri 12.

Etiam occiſo] Itaque *non continuo occiſus homo ad crimen, & ad damnationem pertinet, cum hoc interim legibus facere liceat*, vt ait Quintilianus declamat. 248.

Tertull. Apolog.] Capite 11.

Milites deuotiſſimi] *καθωσιωμένοι*, & deuotio *καθοσίωσις*, in Gloſſis Græco latinis.

XXVIII. *De inofficioſo teſtamento.*

V. tit. 2. lib. 5. ff.

DIxit ſupra de iure ſacro, de partibus iuris ciuilis, de magiſtratibus, de ordine quo agit quiſque apud eos, de aduocatis & procuratoribus litium alienarum, de reſtitutionibus litium, de pedaneis iudicibus, & de foro competenti. Nunc ab hoc tit. de inofficioſo teſtamento, quæ ſequuntur omnia ſunt de diuerſis actionibus, qui tractatus ius omne fere complectitur. nec mirum igitur ſi in ea re & Codex & Digeſta potiſſimum conſumantur. Summa autem actionum diuiſio hæc eſt: alias eſſe in rem, alias in perſonam, vel quod idem eſt, alias vindicationes ſiue petitiones, alias condictiones, has de obligatione, illas de proprietate vel poſſeſſione. Et rurſus vindicationum ſiue petitionum alias eſſe de vniuerſitate, alias de rebus ſingulis. Et ordiri ab his quæ ſunt de vniuerſitate, & ab ea præcipue quæ dicitur petitio hereditatis de inofficioſo teſtamento, vel querela inofficioſi teſtamenti ex lege Glicia. nec enim querelam ſeparo à petitione hereditatis, ne imiter interpretes qui aliud faciunt iudicium reſcindens, aliud reſciſſorium: vno enim eodemque iudicio, vna actione & reſcinditur teſtamentum quaſi inofficioſum, & petitur hereditas ab inteſtato. cuius tamen iudicii ordinandi & præparandi gratia, præter ſuos heredes neceſſe eſt prius alios qui queruntur & agunt de inofficioſo teſtamento, velut ab inteſtato delatam ſibi hereditatem adire, vel bon. poſſeſſionem agnoſcere Vnde liberi, vel Vnde legitimi, vel Vnde cognati, quia ſcilicet illi qui non ſunt ſui, & ſui ipſo iure freti atque muniti perueniant ad petitionem hereditatis de inofficioſo teſtamento, qua rurſus niſi vicerint, & aditio & bon. poſſeſſio illa, & ius quoque illud ſui heredis ſine re conſtituitur: & eſt quoque interim ſine re, & color potius fictaque narratio, aut titulus quidam, ſiue prætextus petendæ hereditatis, *l.* 2. *hoc tit.* Inofficioſum teſtamentum eſt in quo liberi vel parentes vel fratres germani immerito exheredati ſunt, vel præteriti, vel inſtituti, ita vt pro exheredatis habeantur. Et eſt in hoc iudicio hæc plerunque dicendæ ſententiæ formula, Iuſtas cauſas offenſæ, vt *l.* 20. 22. 23. *hoc t.* vel vt in epiſtolis Plinii, iuſtas iraſcendi cauſas patrem habuiſſe videri, aut non videri. Eedatur non tantum ingenuorum, ſed etiam libertinorum liberis ex *l.* 4. *inf. de bon. lib.*

XXVIII. Enarratio.

DE pedaneis iudicibus] Vide ſupra tit. 5. & Gellium 3. 18.

Alias eſſe in rem &c.] §. 1. *Inſtit. de action.*

Alias vindicationes] Actio in rem dicitur vindicatio, §. *appellamus, Inſtit. de action. l. actionum* 25. *D. de oblig. & action.*

Siue petitiones] Petitio eſt actio in rem, *l. actio in perſonam* 28. *eod.*

Alias condictiones] Actiones in perſonam condictiones appellantur, *d.* § *appellamus*, & *d. l.* 25.

De proprietate] Siue dominio: nam qui in rem agit, ſuam rem eſſe petit, §. *ſic itaque diſcretis, Inſtit. de action.*

Vel poſſeſſione] Si quis poſſeſſionem ſuam eſſe contendat, *l.* 3. §. *Pomponius, D. ad exhibend.* quod fit interdicto vti poſſidetis, ſi res ſit immobilis, vel vtrubi ſi ſit mobilis, §. 4. *Inſtit. de interdict.*

Alias eſſe de vniuerſitate] *l.* 1. *D. de rei vindicat.*

Alias de rebus ſingulis] Rerum ſingularum petitiones, *d. l.* 1. & hæc actio dicitur ſpecialis in *l. in ſpeciali* 73. *eod.*

Petitio hereditatis de inoff.] *l. qui de inofficioſo* 20. *D. eod. l. ſi quis filium* 34. *h. t. l. pen.* §. *ſed quemadmodum, D. de bonor. poſſ. cont. tab.* Quidam putant querelam cauſam eſſe, petitionem hereditatis eius cauſæ effectum. Græcus interpres libro 39. Baſilic. tit. 1. in princip. ſcribit, querelam dici non actionem: nec enim actionem eſſe, ſed cauſam actionis, vel hereditatis petitionis.

Vel querela inoffic. teſt.] Querelam inſtituit is cui iniuria facta eſt, *l. Papinianus* 8. *D. eod.* quique indignatur ſe inique exheredatum, aut inique præteritum, *l. filius* 22. *eod.*

Ex lege Glicia] Idem ſentit P. Faber in libr. Semeſtr. vide dicta nobis ad titulum Inſtit. de inoff. teſtam. & Cui. Obſ. 5. cap. 21.

Nec enim querelam ſeparo à petit. heredit.] Nam hæc fuit veterum quorundam ſententia, vt refert Gloſſa heic, & Azo in Summa num. 18. Vide Cuiacium ad *leg.* 6. §. *vlt. D. eod.* & Græcos interpretes Baſilic. libro 39. tit. 1. vbi plenius explicant, quæ heic ſtrictim Cuiacius.

Iudicium reſcindens] Id eſt, querelam inofficioſi teſtamenti.

Aliud reſciſſorium] Id eſt, petitionem hereditatis.

Reſcinditur teſtamentum] *d. l. Papin,* §. *pen.* nam recte factum dicitur teſtamentum, *Inſtit. eod. in princ. l.* 2. *D. hoc tit.* iure perfectum, *l. contra* 16. *hoc tit.* *τῇ ἀκριβείᾳ τῶν νόμων*, *iure ſubtili valet*, vt aiunt Græci.

Et petitur hereditas ab int.] *d. l. quemadmodum* 7. *D. hoc tit.*

Ordinandi &. præpar. gr.] *ἵνα ἔχοι τι τάξιν ἡ δίκη* [illegible] *ſcilicet vt lis ordinem aliquem accipiat*: quoniam enim teſtamentum recte factum eſt, non poteſt qui queritur continuo venire ab inteſtato. debet igitur petere bonorum, poſſeſſ. vel etiam adire, aut pro herede gerere [illegible] *ficticie*, vt aiunt Græci. [illegible] : *vt quodammodo videantur ſpeciem ſucceſſoris obtinere.*

Præter ſuos heredes] *d. l. quemadmodum.*

Sui ipſo iure freti] Habent enim [illegible], vt aiunt Græci, id eſt, ipſo iure heredes exiſtunt.

Sine re conſtituitur] [illegible] : *non eſt cum re*: [illegible] : *quoniam bonorum poſſeſſio illa effectum non habet.*

In quo liberi vel pat.] §. 1. *Inſtit. eod. l. nam etſi* 15. *D. eod.*

A Fratres German!] ἀμφιθαλεῖς ἢ αὐτάδελφοι, ex eo-dem patre eademque matre nati: & conſanguinei, qu. & germani, non vterini, *l. 27.*

In merito exheredati ſunt] Nam qui meruit exheredari, caret hoc iuris remedio, *l. quidam 32. D. de verb. oblig.*

Vel præteriti] Qui pro exheredatis habentur, *§. vlt. Inſtit. de exheredat. liberor. & tit. de inoff. teſt. in pr.*

Vel inſtituti] Filio inſtituto ex minore parte, quam leg. debetur, non datur querela, maxime ſi ei adiecti ſint fratres coheredes: ſed ita actio datur, vt ſibi portio debita à fratribus ſuppleatur. adiectis extraneis ſecus eſſe argumentum præbet *lex. 3, hoc tit.* Hodie ex conſtitutione Iuſtiniani filio inſtituto ex mi-B nore parte, vel exheredato, cui minus debito relictum eſt, omnimodo actio datur ſupplendæ portionis gratia, non querela, *l. omnimodo, l. ſcimus, hoc titulo*, Cuiacius ad Paulum Sentent. *libro 4. tit. de inoff. quer.* Item hodie ex *Nou. 115. cap. 3. & 4.* Sola inſtitutio querelam excludit. in qua ſententia ſunt etiam Græci interp.

Iuſtas cauſ. off.] Plerumque enim pater offenſior liberos exheredat.

Denique hanc querelam non eſſe ſublatam verius eſt. Vide quæ diximus in Inſtitut. eod.

In epiſtolis Plin.] Epiſtola 1. libri v.

XXIX. *De inofficioſis donationibus.*

C Exemplo querelæ inofficioſi teſtamenti comparata eſt querela inofficioſæ donationis factæ à parentibus inter viuos, in fraudem liberorum, reſcripto Alexandri ad Cl. Iulianum præf. vrbi, *l. Titia §. Imp. D. de leg. 2.* & data liberis, qui erant tempore donationis, ſiue in vnum ex eis, ſiue in extraneum collata donatio fuerit. Sed hoc intereſt, quod querela inofficioſi teſtamenti, totum teſtamentum reſcindit, ſiue extranei, ſiue alij liberi inſtituti ſint: querela inofficioſæ donationis id tantum reſcindit & reuocat, quo minuitur portio debita liberis. i. quadrans, vel hac die triens, aut ſemis legitimæ portionis, vt *Nou 92.* quia quo liberaliores ſunt morientes quàm viuentes, eo ſunt etiam minus horum quam illorum iudicia & D liberalitates coërcendæ. argumentum huius rei eſt lex Cinnia. Igitur inofficioſa donatio eſt, quæ liberis portionem debitam aufert, aut minuit, vt donatio omnium bonorum, vel donatio dextantis, aut deuncis: nam donato dextante vel deunce, quod reſidet, non ſufficit debitæ portioni, quo genere eluditur quidem querela inofficioſi teſtamenti, ſed ſuppetit querela inofficioſæ donationis, quam adnotandum eſt etiam parentibus dari, ſi liberi immodicam donationem fecerint rerum ſuarum, *l. 4. hoc tit.* & ab inteſtato, *l. 3.* atque etiam forte ſi interuertendæ inofficioſi teſtamenti querelæ donatori animus non fuerit, *l. 5.* nam conſilium quidem abſque euentu non ſufficit, *l. pen.* euentus abſque conſilio ſufficit, quod tamen non videtur Patricius probaſſe, qui dicit *l. 5.* κατ᾽ E ἐξαιρετικὴν νομοθεσίαν, hoc eſt ſtrictius accipiendam eſſe quaſi nouam, vt ſuo tantum caſu procedat, ſi liberi nati poſt donationem omnium bonorum factam aliis liberis eam reuocent pro modo portionis ſibi debitæ. Etiam illud adnotandum, non dari hanc actionem poſt quinquennium, *l. vlt.* non dari his qui parentis iudicium agnouerunt, *l. 6. h. t. l. 4.* ℐ. *de cont. emp.* non dari his, quibus alio remedio conſultum eſt. *l. 2. & 4.* quæ obtinent etiam in querela inofficioſi teſtamenti, nec ſimiliter dari querelam inofficioſæ venditionis.

XXIX. Enarratio.

Querela inofficioſæ donationis comparata eſt ad inſtar, ad exemplum, ad ſimilitudinem inofficioſi teſtamenti, *l. 4. 5. & vlt. hoc tit.*

Querela inoff. donationis] Querela dicitur in *l. pen. & vlt. hoc tit.*

Inter viuos] *l. 1. & 3. hoc tit.*

In fraudem liberorum.] Ad eludendam, excludendam & ſubmouendam inofficioſi teſtamenti querelam *l. 5. 6. & 7. hoc tit.* interuertendæ quæſtionis inofficioſi cauſa, *l. Titia 87 §. Imperator. D. de legat. 2.* Quo facto portio liberorum legitima minuitur vel exhauritur.

Reſcripto Alexandri] Accuſatio inofficioſi teſtamenti ex lege Glicia deſcendit, vt Cuiacio placet. Dicet cum iis qui contra ſentiunt, non opus fuiſſe legis conditori colorem dementię adſciſcere, vt teſtamentum reſcinderetur. Sed teſtamentum iure factum temere conuelli & infirmari non potuit. Nec vis & poteſtas legis infringitur colore & prætextu arceſſito, quaſi minus pie & inclementer teſtamentum fecerit qui liberos ſuos inique exheredauit, cum nulla iuris conſtitutio ſua ratione careat vera aut fictitia. Hac ergo querela vitium teſtatoris arguitur, non teſtamenti, cuius iniquitati beneficio legis propoſita querela obuiam itur. Hac fortaſſe ratione Cuiacij ſententia defendi poteſt. Quemadmodum ergo legis auctoritate teſtamentum inofficioſum arguitur & infirmatur, ita reſcripto Alexandri donatio immodica & inofficioſa reuocatur.

Ad Cl. Iulianum] Vide Cuiac. ad Nou. 92. & Obſeruat. lib. v. 14.

Qui erant tempore donationis] Qui ſuperſtites erant tempore donationis: nam poſt donationem in extraneum collatam ſuſcepti liberi eam reuocant in ſolidum. Collatam autem in liberos, liberi poſtea ſuſcepti non reuocant in aſſem, ſed pro modo Falcidiæ tantum, *l. 5. hoc tit.*

Siue in vnum ex eis &c.] *l. 1. hoc tit.*

Totum teſtamentum reſcind.] *l. Papinianus 8. §. pen. D. de inoffic. teſtam.*

Id tantum reſcindit] Symmachus libro 10. epiſtolarum 32. *Tunc è diuerſo veniens ex Placidiani V. C. nomine, qui pater adulta fuit, immodicarum donationum cauſa manaſſe reſpondit: ſupplementum vnciarum ab herede Placidia, cui ſoror Martiana ſucceſſit, aſſerens poſtulari.* Hæc enormis donatio efficit vt integra non ſit portio legitima. Itaque tantum detrahitur ex rebus donatis quantum implendæ eius portioni ſatis ſit.

Et reuocat] Hoc falſum puto, error tranſlatitius, cuius Auctor Acurſius in Authent. nouiſſima, tit. ſuper. P. Fab.

Et liberalitatis coërcendæ] Vide quæ diximus ad caput 7. Inſtitutionis primæ,

Omnium bonorum] vt in *l. ſi totas 5. h. tit.* Græci colligunt, licere omnia bona ſua ſimul donare. qua de re dicetur ℐ. *de donat.* & in *d. l. 5.* ſic legendum eſt: *vacuefeciſti.* vt in 1. Catilinaria, *domum vacuefeciſſes.* Vtuntur Valerius 4. cap. 8. & alibi: Cornelius nepos in Cimone, & alij.

Et ab inteſtato] Quamuis enim querela hæc comparata ſit aduerſus eum qui teſtamento facto deceſſerit, tamen producta eſt ad cauſam inteſtati. ſiue vt aiunt auctores Baſilic. ἢ εἰς τοὺς ἀδιαθέτως τελευτῶντας ὁ αὐτὸς τῆς διαιρουμένης λόγος ἐκτείνεται.

Euentus abſque conſilio ſufficit] Donatio in fraudem liberorum facta eſt re non conſilio, vt

heic Odofredus & Fulgoſius: nec enim filius aut nepos in rebus humanis erat.

Quæ obtinent etiam in quer. inoff. teſt] *l. ſi quis filium 34. in fine, l. parentibus 8. tit. prox.* ℑ. §. *iam autem, Inſtit. de inoffic. teſtam.* Poſt quinquennium tamen ex magna & iuſta cauſa licet agere, vt notat Euſthatius de temp. interu. cap. de quinquennio in prin. Vide lib 59. Baſilic. tit. 1. pag. 264. in Scholio Theodori. Nam ſatis clementer cum exheredatis actum eſt, vt intra quinquennium ſanæ mentis hominis voluntatem velut inſani accuſare poſſint, cum actio iniuriarum annua ſit.

Querelam inoff. venditionis] Vide Ioannem Fabrum ad *l. 1. nu. 3.* & Raphaëlem Fulgoſium *nu. 8.*

XXX. *De inofficioſis dotibus.*

INter donationes etiam dotes connumerantur, *l. cum multa, ℑ. de don. an. nupt.* & ideo quod de donationibus inofficioſis dictum eſt, merito trahitur ad dotes inofficioſas à matre marito primo vel ſecundo datas, quæ dodrantem excedunt, aut conſumunt omnia bona materna, ita vt liberis ſalua Falcidia non ſit, id eſt debita portio. Cæterum nolim hodie legem huius tituli accipi de muliere, quæ iterum nubit habens liberos ex prioribus nuptiis, quia hoſce liberos conſtat ipſo iure munitos eſſe. nec iure plus eam ſecundo marito erogare poſſe dotis nomine, vel alio nomine quam vni ex liberis prioris matrimonii, *l. hac edictali, ℑ. de ſec. nupt.* Sed accipi poteſt de ea, quæ nunc primum nupſit cum haberet liberos naturales, vel quæ iterum nupſit nullos habens liberos ex priore matrimonio, ſed naturales tantum quibus certum eſt bonorum maternorum deberi Falcidiam non minus quam iuſtis, *l. ſi ſuſpecta §. 1. D. de inoff. teſt.* Erat quidem lex tituli huius etiam de liberis prioris matrimonii, ſed in his vt dixi hodie ſuperuacua eſt.

XXX. Enarratio.

ID eſt, debita portio] *l. Papinianus 8. §. unde, D. de inoff. teſtam.*

Sed naturales tantum] Hoc accepit à Græcis Baſilic. libro 41. tit. 4. cap. vlt. *Hæc vero*, inquiunt, *hodie non procedit poſt conſtitutionem 6. tit. 9. lib. 5. Cod. de parentib. qui ad ſecundas nuptias migrant, qua mater compellitur liberis ſeruare quantum in dotem dedit. Sed finge liberos non eſſe ex iuſtis nuptiis procreatos: tunc enim mulier qua nubit cum filios naturales haberet, ex illa conſtitutione non cogitur quidquam eis relinquere: nec enim hoc eſt ſecundo nubere: nam prior coniunctio nuptiarum appellatione non cenſebatur.* quod tamen & Bartolo venit in mentem ex *l. ſi ſuſpec. ita*, vt heic etiam refert Fulgoſius. Addunt Græci huic conſtitutioni non eſſe locum, ſi mater pro filia dotem dederit. Vide Gloſſam & Ioannem Fabrum heic.

XXXI *De petitione hereditatis*

V. tit. 3. lib. 5. ff.

NOn caret ratione quod priuſquam proponeret generalem petitionem hereditatis, propoſuit ſpecialem de inofficioſo teſtamento: nec enim idem ius eſt vtriuſque. generalis datur aduerſus poſſeſſorẽ iuris, vel rei hereditariæ. nec heredem iuſtum, ſiue ſciat non eſſe heredem, ſiue falſo exiſtimet ſe heredem eſſe. De inofficioſo teſtamento datur aduerſus heredem verum & legitimum, qui ex teſtamento iu-

A ſto hereditatem adiit, & aduerſus filium præteritum, qui accepit cum re bonorum poſſeſſionem contra tabulas, *l. filium, D. de bon. poſſ. con. tab.* & contra fideicommiſſarium Trebellianum, *l. 1.* ℑ. *de inoff. teſt.* Et vbi ex alia cauſa petitione hereditatis teneri dicitur heres ſcriptus, aut fideicommiſſarius Trebellianus, vt *l. etiam §. idem erit dicendum & ſeqq. l. item veniunt §. licet, D. eod.* id tunc dumtaxat fit cum habet eum fideicommiſſum, aut hereditas eis relicta eſt iniuſto, aut inutili teſtamento. Et rurſus quod dicitur, emptorem hereditatis teneri vtili petitione hereditatis, *d. l. etiam* §. 1. qui ſcilicet emit ab eo, qui hereditatem pro herede poſſidebat, hoc non habet locum, niſi deficiente venditore cum quo agi poſſit, B & eo deficiente in emptorem quaſi in heredem vtilis datur in ſubſidium petitio hereditatis, vt *l. Neratius, l. etiam, in pr. & §. heredem, D. eod.* Sunt & aliæ differentiæ inter petitionem hereditatis generalem, & illam ſpecialem. Petitio hereditatis de inofficioſo teſtamento non tam rem perſequitur, quam etiam vindictam iniuriæ ſiue notæ exheredationis & agit cauſam doloris. quod nomen querelæ etiam demonſtrat. Generalis eſt patrimonii, ſiue rei vindicatio. quapropter de inofficioſo teſtamento filii nomine non agit pater, inuito filio, cuius iniuria & indignatio eſt, *l. Pap. in pr. D. de inoff. teſt.* qui ex alia cauſa ageret, & peteret hereditatem etiam inuito filio. Et præterea querela inofficioſi teſtamenti tacita diſſimulatione aboletur, ſicut actio iniuriarum, *l. 1.* ℑ. *de* C *in int. reſt. min.* & ſilentio quinquennii, *l. ſi quis filium in fi.* ℑ. *de inoff. teſt. l. 2. C. Theod. de apoſtat.* non etiam alia petitio hereditatis, *l. 7. hoc titulo. l. pen. ℑ. in quibus cau. ceſſ. lon. tem. præſcrip.* quæ in hereditatem actio dicitur, *l. pater in fi. D. de capt. & poſtl. reu.* vt ſequens in rem actio. De his quæ veniunt in petitionem hereditatis eſt SC. diligenter explicatum in Digeſtis, quod Græci vocant Adrianum SC in *l. quod ſi poſſeſſor, & l. ſed & ſi lege §. pen. D. eod.* quia factum fuit ex auctoritate Adriani Imp. *l. 1. hoc tit.*

XXXI. Enarratio.

GEneralis datur] Petitio hereditatis datur vel heredi ex aſſe, vel ex parte, & dicitur partia-D ria hereditatis petitio à Thalelæo, vel bonorum poſſeſſori, vel fideicommiſſario, de quibus *tit. 4. 5. & 6. libri 5. Digeſt.*

Aduerſus poſſeſſorem iuris] *l. regulariter 9. l. nec vllam 13. §. vlt. l. item videndum 18. §. vlt. D. eod. l. vlt. in fi. D. ſi pars hered. pet.* veluti aduerſus debitorem hereditarium, qui ius noſtrum quaſi poſſidet, *d. l. 13. § vlt.*

Vel rei hereditariæ] *l. 4. 9. & 10. D. eod.* ſi eam poſſideat pro herede vel pro poſſeſſore. Dices: is qui agit petitione hereditatis, hereditatem vindicat hoc modo: ſi paret hereditatem meam eſſe. Quemadmodum igitur agetur aduerſus eum qui rem vnam tantum hereditariam poſſidet? reſpondent Græci, in petitione hereditatis intentionem formari ex per-E ſona ſiue iure petitoris, quæ eſt de vniuerſitate. condemnationem vero ex perſona poſſeſſoris, ſiue habita ratione rerum quæ apud eum ſunt. vel quas dolo deſiit poſſidere. officio autem iudicis incumbit, vt non ſecundum intentionem actoris reum condemnet, ſed prout poſſidet.

Nec heredem iuſtum] Vt in *l. item 20. §. licet. D. hoc t.* aduerſus eum qui pro herede vel pro poſſeſſore poſſidet, *l. 7. hoc tit.*

Siue ſciat ſe non eſſe heredem] *l. pro herede 11. D. eod.* Qui ſcit ſe heredem non eſſe, & ſe tamen quaſi

Digitized by Google

A heredem poſſidere profitetur mendaciter. Qui igitur ſcit ſe heredem non eſſe, abutitur tamen nomine heredis, meo iudicio vt malæ fidei poſſeſſor condemnabitur, Cuiac. ad *d. l. 11.* in qua ſententia Græci etiam ſunt ad *d. l. 11.* Qui ſcit ſe heredem non eſſe, imponit tamen ſibi nomen heredis, quantum quidem attinet ad petitionem hereditatis qua conuenitur, pro herede poſſidere videtur. inſpecta autem veritate, vt quilibet malæ fidei poſſeſſor condemnatur, libro 42. Baſilic. tit. 1.

Siue falſo exiſtimet ſe heredem eſſe] Qui falſo exiſtimat ſe heredem eſſe, vel alias iuſtum ſucceſſorem, vel ſibi reſtitutam hereditatem, *d. l. 11. & l. nemo venuunt 20. §. licet autem, eod.* bonæ fidei poſſeſſor eſt. B Qui pro herede poſſidet, tit. qualem qualem poſſeſſionis ſuæ præfert. Qui pro poſſeſſore, nullum. & prædonio igitur mente poſſidet, *d. l. 11. & duabus ſeqq. §. pro poſſeſſore, Inſt. de interdict.*

Poſſeſſor autem cogitur dicere verum pro herede an pro poſſeſſore poſſideat, *l. cogi 11. hoc t.* quoniam enim ſi nec pro herede vel pro poſſeſſore poſſideat, petitio hereditatis non inſtituitur, ſed ſpecialis in rem actio, ideo cogitur dicere ex qua cauſa poſſideat, vt ſciamus quænam actio intendenda ſit, vt ibi Græci interpretes.

Aduerſus heredem verum] Verus heres eſt qui ex teſtamento heres eſt, non qui putat ſe heredem eſſe.

C Hereditatem adiit] Nam ante aditam hereditatem querela non naſcitur, *l. Papinianus 8. §. ſi conditioni, D. de inoffic. teſt.* [Greek] perſonam eſſe oportet, contra quam agatur, vt aiunt Græci ad *d. §.* Non datur contra lignum vt bonorum poſſeſſio. *l. quod vulgo 19. D. de bonor. poſſ. contra tab.*

Qui accepit cum re] [Greek]

Et contra fideicommiſſ.] Is cui hereditas reſtituta eſt, quaſi heres eſt, *§. 7. Inſtit. de fideicomm. heredit.*

Id tunc duntaxat locum habet] Id accepit à Græcis Baſil. *lib. 42. tit. 1. cap. 13. §. 1*

D Quaſi in heredem eius datur] [Greek]: *quia ſcilicet vniuerſitatem poſſides.*

Agit cauſam doloris] Vt ait Nouella Valentiniani de *libert. & ſucceſſ. eor.*

Sicut actio iniuriarum] *l. non ſolum 11. §. 1. D. de iniur.* Vide librum 17. Obſeruat. cap. 17.

Ex auctoritate Adriani] Vt apud Vlpianum *tit 3.* ex Senatuſconſulto, quod auctore D. Adriano factum eſt, & in *l. libertas 5. C. de excuſat. l. pen. C. de magiſtratib. conuen.* Vetus inſcriptio: EX SENATVSCONSVLTO ET EX AVCTORITATE CÆSARIS DD.

XXXII. *De rei vindicatione.*

V. tit. 1. lib. 6. ff.

E RES non eſt in hoc titulo hereditas, ſed ſpecies certa. Titulus ergo de petitione ſpeciali, qua quia ſpeciem, corpuſve certum ſuum eſſe adſerit hoc fere modo, Fundus Tuſculanus, qui eſt in agro qui Sabinus vocatur, meus eſt. nam fundi nomen & quo loci ſit, dicere oportet, *l. ſi in rem, in fi. D. eod.* vel hoc modo: Hanc ego rem ex iure Quiritium meam eſſe aio. Lis eſt de dominio certæ rei, ſiue lis dominii, petitio dominii. Superior eſt de ea qua quis ſe vniuerſi iuris defuncti ſucceſſorem eſſe contẽdit. Eſt autem hoc ſolemne vindicationibus, vt vindicias dicat iudex ab eo qui rem poſſidet, præſtita ſatiſdatione, vel etiam non præſtita, ſi petitor ſatiſdare noluerit, vt patet ex libro 1. *Sen. Pauli tit* 11. vel ex cauſa res ſequeſtro deponatur, *l. 7 §. vlt. D. qui ſatiſd. cog.* Vindicias poſſeſſionem appello, vt T. Liuius modo

A vindicias, modo poſſeſſionem: & in antiquis legibus: Decemuiro, vt ei poſſeſſionem ſecundo eum heredemve eius det, cui iuſſu is ager datus adſignatuſve fuerit. Et videtur nomen deductum a vi quadam ciuili, vt Gellius explicat 20. quæ verbo dicebatur correpta manu inuicem vindicantur, & contra vindicantis, ex quo ita legendũ videtur apud Feſtum: Vindiciæ appellantur res eæ de quibus controuerſia eſt, quod potius dicitur vis, quæ fit inter eos qui contendunt, & apud Gellium quoque ita legendum manum conſerere eſt, de qua re diſceptabatur in re præſenti, ſiue ager, ſiue quid aliud eſt, cum aduerſarium manu prenderit, in ea re ciuilibus verbis vindi- B care. Vindicia, i. correptio manus in re, atque in loco præſenti apud prætorem ex 12. tab. fiebat. Ergo vt ad rem redeam, iure in litis poſſeſſio ſtatim non transfertur in petitorem, exceptis duobus caſibus, ſi poſſeſſor nolit ſatiſdare, & petitor ſatiſdare paratus ſit: ſi reus à petitore eam rem, qua de agitur, vi poſſederit, quæ fuit olim etiam Zeleuci lex, vt Polybios ſcripſit 12. [Greek]. At in liberalib. cauſis ex 12. tab. ſemper vindiciæ dantur ſecundum libertatem, ſiue is homo de quo agitur, in libertate, ſiue in ſeruitute fuerit ſine dolo malo, *l. ite, C. de lib. cau. l. ſi cui §. licet, l. ordinata, D. eod. l. 2. §. initium, de orig. iur. l. ſeruum §. 1. D. de procur. l. ſi autem, D. ex* C *quibus. cau. mai. l. 1. C. qui da. tut.* & pendente liberali iudicio pro libero habetur.

XXXII. ENARRATIO.

SEd ſpecies certa] *l. in rem 6. D. eod.*

De petitione ſpeciali] Specialis in rem actio dicitur, *l. 1. & l. ſin autem 27. & l. in ſpeciali 73. eod.*

Corpuſve certum] Vt in *l. plane 34. §. ſed hoc ita, D. de legat. 1.*

Suum eſſe adſerit] Vt in *l. etſi forte 6 §. etiam, D. ſi ſeruit. vindic. ſeruitutem ſibi adſerere,* [Greek]. rem ſuam eſſe intendit, *l à poſſidentibus 21. hoc tit.* ſiue iu- D re gentium, ſiue iure ciuili dominium adquiſierit, *l. in rem 23. D. eod.* & ideo probat rem ſuam eſſe, *l. officium 9. eod.* probat autem inſtrumentis, vel indiciis certis quæ iure non improbantur, *l. cum ſuper 10. & l. indicia 19. hoc tit.*

Ex iure Quiritium] Sic liberi qui ſunt in poteſtate vindicantur, id eſt, adiecta cauſa ex iure Quiritium, *l. 1 §. 2. D. eod.* recte agitur, [Greek], *propter adiectionem,* vt aiunt Græci: nam liberi mei quaſi mei ſunt ex iure Quiritium, non ex iure gentium, ſicut ſerui.

Lis eſt de dominio] Nam qui agit dominium vindicat, & poſſeſſionem auocat.

Lis dominii] *l. cum eius 18. D. de vſur.* actio proprie- E tatis, *l. & an eadem 14. §. vlt. D. de except. rei iudic.* actio de dominio, *l. vt tantum 14. §. vlt. D. de ſeruo corr.*

Petitio dominii] Actio in rem proprie petitio eſt, *l. actio 28. D. obligat. & action.*

Qua quis ſe vniuerſi iuris] Petitur hereditas quæ eſt ſucceſſio in vniuerſum ius, *l. hereditas 62. D. de regul. iur §. 1. Inſtitut. de action.*

Ab eo qui rem poſſidet] Poſſeſſor rei conuenitur, *d. l officium,* vel qui dolo deſiit poſſidere, *l. petitoris 36. D. eod.* aut qui ſe obtulit litis defenſioni, *l. is qui ſe obtul. 25. & l. ſin autem 27. D. eod.* Idemque poſſeſſor ſatiſdat de re conſeruanda & reſtituenda petitori, ſi ſecundum eum iudicatum erit: aut poſſeſſore non ſatiſdante, in petitorem ſatiſdantem transferenda eſt poſſeſſio. Neutro ſatiſdante, penes poſſeſſo-

Digitized by Google

rem poſſeſſio remanet: in pari enim cauſa melior eſt conditio poſſeſſoris. Cuiacius ad Paulum.

Pro libero habetur) Lite ſiue cauſa liberali ordinata, is qui a de ſuo ſtatu litigat, in poſſeſſione libertatis conſtituitur, & interim liberi loco eſt, nec poſſidetur ab eo, qui ſe dominum dicit *l. 14. C. de lib. cau. l. ordinata, l. ſi cum §. licet, D. eod. l. 1. §. quis dare tutor.* vide Cuiac. Obſeru. libro 18. 23.

Vindicias poſſeſſionem appellat) Vide librum 7. titulo 1.

Et in antiquis legibus) In lege Agraria.

Vt Gellius explicat) Capite 10.

Apud Feſtum) In vindiciæ.

Vindiciæ appellantur] Gloſſæ: *Vindiciæ. τὰ ἐν ἀμφισβητήσει πράγματα.*

Et apud Gellium] d. cap. 10. Vide editionem Gronouianam.

Si poſſeſſor nolit ſatiſdare] d. loco Pauli.

XXXIII. *De vſufructu, & habitatione, & miniſterio ſeruorum.*

Vide tit. 4. lib. 2. Inſtit. tit. 1. & ſeqq. libro 7. D. titulo 1.

POſt vindicationem rerum corporalium, datur vindicatio incorporalium, veluti ſeruitutum. ex his aliæ perſonarum ſunt, aliæ prædiorum, *l. 1. D. de ſeruit.* vel, vt loquitur *l. Cum D. de ann. leg.* aliæ in perſonam, aliæ in rem. De ſeruitutibus prædiorum eſt titulus qui ſequitur. Hic vero eſt de ſeruitutibus perſonarum. Nam per vſumfructum, & habitationem prædia, vel mancipia, vel aliæ res perſonis ſeruiunt, *l. dominus, D. ead.* non rebus: itemque per miniſterium, quo nomine ſignificantur operæ ſeruorum alienorum. Et nihil quidem videntur habitatio, & miniſterium ab vſufructu diſtare, non aliud habitatio eſſe quam vſusfructus ædium, non aliud miniſterium quam vſusfructus ſerui, *l. 9. hoc titulo l. 3. & 4. D. de oper. ſer.* Sed propria tamen quædam vis ineſt in habitationis & miniſterii verbo, quæ efficit, ne facile quis hæc iura ſi quæſierit, amittat, quæ ſi quæſiiſſet nomine vſusfructus, amitteret. Vſusf. amittitur fructuarii morte, & capitis minutione & ἀχρησίᾳ, i. non vtendo tanto tempore quanto vſucapio completur rei mobilis, aut immobilis. Miniſterium autem ſerui quandiu is ſeruus viuit, his modis non extinguitur. Habitatio quoque quandiu ædes ſaluæ permanent, & is cui habitatio relicta, aut conceſſa eſt viuit, non amittitur capitis deminutione, vel non vtendo, quia & ſi aliquatenus videatur is, cui habitatio aut miniſterium ſerui conceſſum eſt vſumfructum habere, fructuarius tamen non eſt, *l. 2. D. de vſufr. leg.* & mora quidem eius habitationem extinguit: quia iam habitari non poteſt ab eo, in cuius facto habitatio conſiſtebat. capitis deminutio, vel habitandi incuria non extinguit, quia habitationis nomen non tam reſpicit ad perſonam quæ habitat, quam ad rem ipſam, quæ inhabitatur. adeo vt habitatio ſæpe accipiatur pro domo ipſa, *l. cum antiquitas, hoc tit.* & ſatis ſit vt conſiſtat integrum habitandi ius ei cui datum eſt, ſi domus habitari ab eo poſſit, licet non inhabitetur. Miniſterium autem ſerui non extinguit negligentia, vel capitis deminutio, imo nec mors eius cui miniſterium debetur, quia in facto conſiſtit, factum ve miniſterii nomen ſignificat eius ſerui, qui hanc operam exhibet, & quandiu ſeruus viuit, tamdiu operæ debentur ei cui conceſſæ ſunt heredive eius. Vſusfructus in facto fructuarii conſiſtit, *l. 1. D. quand. dies vſusf.* & factum

A ſignificat eius perſonæ, cui ius vtendi fruendi competit. Ideoque perſona ea non vtente tempore legitimo, vel etiam mortua, aut non manente in ſuo ſtatu vſusfructus interit. Ergo omni capitis minutione, quod iure veteri obtinuit. Ex *l. pen. huius tit.* non interit minima capitis deminutione, merito, quia ſublatæ ſunt legitimæ mancipationes.

XXXIII. Enarratio.

VIndicatio incorporalium] De qua in *tit. D. ſi ſeruit. vindic.* & in eam rem comparata eſt actio confeſſoria, *§ æque, Inſtit. de action.*

B Veluti ſeruitutum] Seruitutes non ſunt corporales, ſed in iure conſiſtunt, *§. 2. & vlt. Inſtit. de reb. corpor. & incorp.*

Per miniſterium &c.] Theophilus in §. 3. de vſu & hab. interpretatur ὑπηρεσίαν, & Baſilica in *l. 9.* hoc titulo Gloſſæ: *ὑπηρεσία, miniſterium, officium, obſequium.* Operas & miniſterium coniungit Iuſtinianus in *d. §. 3.* heic de ciuili miniſterio agitur. vide lib. 6. de obſeq. patr. præſt.

Fructuarii morte] Quia perſonæ cohæret, *l. ſi vſusfructus 4. D. de nouat.*

Et capitis minutione] Olim omni capitis minutione, hodie maxima & minore tantum, *l. pen. §. 2. hoc tit.* quia morti comparantur, *l. verum 63 §. vlt. D.*
C *pro ſoc.*

Non vtendo tempore] Vſusfructus rei mobilis triennio amittitur: rei immobilis decennio inter præſentes, & vicennio inter abſentes, *l. pen* & non vtendo per modum, qui in conſtituendo vſufructu dictus eſt, *§. 3. Inſt. de vſufr.* coniuncta Theophili interpretat. vt cæteræ ſeruitutes. veluti ſi conuenerit vt aqua duceretur interdiu, & noctu ducatur, *l. ſi communem 10 §. 1 & l. ſi quis alia 18. D. quemadmod. ſeruit. amitt.* tunc non vti quis dicetur. Itaque quod dicitur in *d. § 3.* non vtendo per modum & tempus vſumfructum interire, ſic accipi poterit, quaſi duo modi ſint, quibus vſusfructus amittitur, modus alius quam de quo conuenerit, & tempus ad amittendum
D vſumfructum legibus ſtatutum. Itaque Iuſtinianus auget conſtitutionem ſuam, id eſt, *legem vlt. J. de vſufr.* his verbis, *per modum.*

Quandiu is ſeruus viuit] Vide J.

Quandiu ædes ſaluæ permanent] Vſusfructus enim interit, ſi rei quæ vſumfructum debet, ſubſtantia ſalua eſſe deſinat.

Cui habitatio relicta] Teſtamento, puta ſi legata ſit.

Aut conceſſa] Gratuito conceſſa.

Et mora quidem eius habitation. ext.] *l. habitatio 11. hoc titulo.*

Capitis deminutio] *l. legatum 10. D. de cap. min. l. ſi habitatio 10. D. de vſu & habit.*

E Non extinguit negligentia] Inuſus non extinguit, *l. 2. D. de oper. ſeru. & l. 2. D. de vſu & vſufr. leg.*

Imo nec mors eius cui miniſt. deb.] Is cui operæ legatæ ſunt, moriens legatum ad heredem ſuum tranſmittit, *d. l. 2. D. de vſu & vſuf. leg.*

Quia in facto conſiſtit] In actu, *l. 1. D. de oper. ſeru.* ἐν πράξει, Baſilica, *in facto.*

Non vtente tempore legitimo] Tempore legibus definito.

Aut non manente in ſuo ſtatu] Nam capitis minutio eſt mutatio ſtatus.

Legitimæ mancipat.] De quibus libro 8. tit. 48.

XXXIV. *De ſeruitutibus & de aqua.*

V. tit. 3. lib. 2. Inſt. tit. 1. & ſeqq. li. 8. D. tit. 3. lib. 39. tit. 20. lib. 35.

VSusfructus, habitatio, miniſterium iura ſunt hominum, per quæ res liberis hominibus ſeruiunt. Seruitutes iura prædiorum, per quæ prædia prædiis ſeruiunt. Illa cohærent perſonis, hæc prædiis vrbanis vel ruſticis. Vel ex attributo & ſubiecto ſecundum Celſum, ſunt prædia qualiter ſe habentia, *l. quid aliud. D. de verb. ſign. l. qui fundum, D. quemad. ſeruit. amit.* vt Stoicis virtus eſt animus quodammodo ſe habens, animus ſpiritus quodammodo ſe habens. Virtus habitus animi, qui ſignificatur illo articulo, quodammodo, vel qualiter. Seruitus habitus prædii. Quod ſubiicit, *& de aqua*, non de aqua eſt ſimpliciter, vt in t. Digeſtorum de aqua, de qua competit ex 12. tab. actio in perſonam aquæ pluuiæ arcendæ, ſed de ſeruitute aquæductus, vel aquæ hauſtus, de qua eſt actio in rem confeſſoria & negatoria, ſicut de ceteris ſeruitutibus perſonarum, aut prædiorum, *l. 2. D. ſi ſerv. vind.* Eſt autem in hoc tit. ἓν διὰ δυοῖν: Namque ſic meo iudicio intelligi debet, de aqua & de aliis ſeruitutibus, vt *l. 3.* aquæductus vel aliæ ſeruitutes, & nos titulum Digeſtorum de rebus creditis, ſi certum petatur, alias docuimus ſic eſſe accipiendum, ſi certum petetur de rebus creditis. Ideo autem de aqua veluti per eminentiam, quia nulla eſt ſeruitus alia, de qua tot ſint Conſtitutiones in hoc tit. vt de impuberum & aliis ſubſtitutionibus, quod magna pars tituli ſit de ſubſtitutione pupillari, & quod nulla ex omnibus rebus tantas habeat ad vſum neceſſitates quantas aqua.

XXXIV. Enarratio.

IVra ſunt hominum] *l. quotiens 15. D. de ſeruitut.*

Per quæ res liberis homin. ſeru.] *l. dominus 57. D. de vſufr.*

Seruitutes iura pr.] Ex Cuiacii ſententia, cum ſeruitutes ſimpliciter dicimus, iura prædiorum intelligimus, vt in hoc titulo & in *Inſt. de reb. corpor. & in corp.*

Illa cohærent perſonis] *l. 3. in fi. D. quibus modis vſusfr. amit. & l. ſi vſusfructus 4. D. de annu.*

Hæc prædiis vrb. vel ruſt.] Quibus debentur, *§. 1. Inſtit. de ſeruitut.*

Virtus eſt animus] Seneca in epiſtola 113. *Virtus nihil aliud eſt quam animus quodam modo ſe habens.*

Animus ſpiritus] Seneca in epiſtola 2. *Quid enim aliud eſt animus, quam quodammodo ſe habens ſpiritus?*

Seruitus habitus prædii] Qualitas inhærens quaſi habitus, ſeruitus inſita prædio.

Ex 12. tabulis] *l. 21. D. de ſtatulib. l. 5. D. nequid in lo. publ.*

Aquæ pluuiæ arcendæ] Quæ manufacto opere nocitura ſit, *l. 1. §. hæc autem, §. idem aiunt, §. hinc et am. & §. in ſumma. D. de aqua & aq. pl. arc.*

Sed de ſeruit. aq.] De aqua igitur, id eſt, de aquæ ſeruitute, vt in *l. liberto 31. §. vlt. D. de negot. geſt.*

De ſeruit. aquæductus] De qua in *l. 2. 3. 4.* & *12. hoc tit.*

Aquæ hauſtus] De qua in *l. 6. & 10.*

In rem conſ. ſſ. & negat.] Confeſſoria datur ei qui ſeruitutem, puta aquæ ducendæ ſibi deberi contendit: negatoria ei qui ſeruitutem ſe debere negat.

Et de aliis ſeruitutibus] Vel, primo ponitur genus, deinde ſpecies, de ſeruitute aquæ, vt hîc Oduſredus.

Alias docuimus] In Paratitl. D. tit. de reb. credit.

Quantas aqua] Plutarchus in comparatione aquæ & ignis: χωρὶς δὲ ὕδατος οὔτε καλὸν οὔτε ἀσφαλὲς ζῆν, οὔτε δυνατόν: *abſque aqua autem neque commodum, neque omnino tolerabilem quiſquam putauit vitam.*

XXXV. *De lege Aquilia.*

V. tit. 3. lib. 4. Inſtit. tit. 2. lib. 9. ff.

POtuit actio legis Aquiliæ lib. 9. iungi cum actione iniuriarum, & de bonis raptis, ſed hoc loco poſita eſt, quod competeret olim actio legis Aquiliæ ex ſecundo capite, ſi quis non impoſita ſeruitute ædibus vicini, & neglecta forma antiquorum ædificiorum, luminibus vicini officeret. quamobrem novo & extraordinario iudicio quaſi ex lege Aquilia damnatur apud Zonaram à Theophilo Imperatore Petronas, ita vt virgis cæſo ademptæ ædes addicantur mulieri, quæ agebat de damno iniuria dato. Item quod competeret ſi contra ſeruitutem iure conſtitutam extructo ædificio, aliquis vicino damnum iniuria daret, vel ſi iniuria deriuaret aquam alienam, vel ſi ædificio poſito, inutilem vicini faceret aream: quos caſus propoſuit titulo ſuperiore, *l. 1. 4. 5. 6. 14.* & illum de deriuatione aquæ repetit *l. 2. hoc t.* & adiicit alium in *l. vlt.* ſi non impoſita ſeruitute pecoris paſcendi immiſerit pecus in agrum alienum: nec enim defecit his caſibus actio legis Aquiliæ. & communes igitur fuerunt tam actioni in rem de ſeruitutibus quam actioni legis Aquiliæ. Nec abs re igitur ſuperiori titulo ſubiectus eſt titulus de lege Aquilia. i. de actione damni iniuria, quæ ex lege Aquilia competit, quam puto in pleriſque congruere cum actione damni iniuria ex 12. tab. de qua *l. quæcunque, D. de obl. & act. l. 1. D. ad l. Aquil.* & verbum rupſit, quod Feſtus interpretatur damnum dederit, & verbum ſarcito, quod Feſtus interpretatur damnum præſtato, ſoluito, *l. 2. & 3. hoc tit.* Sed vt quodam loco Macrobius ait, *quarum ſuper nona legis auctoritas, exoleſcente mente legis antiquioris, vt de ipſis, inquit, 12. tab. factum eſt, quarum vbi contemni auctoritas cœpit, eadem illa, quæ illis legibus cauebantur, in aliarum latorum nomina tranſierunt.*

XXXV. Enarratio.

EX ſecundo capite] Quod exoleuit, *§. caput, Inſtit. eod. l. ſi ſeruus 27. §. huius, D. eod.* Vide Cuiacium *Paratitl. D. eod.*

Apud Zonaram] Et Leonem Grammaticum: Conſtantinus Manaſſes ait, Theophilum iuſſiſſe vt ædes quæ mulieris luminibus officiebant, funditus diruerentur.

Vel ſi iniuria deriuaret] Deriuare aquam, eſt alio auertere, [illegible]. Gloſſæ: *deriuantibus*, [illegible].

Nec enim defecit] Quia ſuo corpore damnum non dat, vtilis Aquilia datur.

De actione damni iniuria] Vide Cuiacium ad *tit. de lege Aq. Inſtit.*

Quod Feſtus interpretatur] In v. rupſit. Cuiacius heic ſequitur emendationem Ioſephi Scaligeri. In libro autem 27. Obſeru. cap. 25. vulgatam ſequitur, & rupitias interpretatur, damnum dederis. Macrobius ait, *eadem illa &c.* quod eſt, *ſeniofeſſas, mutaſque repetere leges*, vt ait Guntherus Ligurini libro 3. & vt idem ait, *ſenium paſſas leges renocare.*

Quod Feſtus interpret.] In v. rupſit.

Quod Feſtus interpret. pr.] In v. ſarcito.
Macrobius] Saturnal. 1 1.15.

XXXVI. *Familiæ erciſcundæ.*

V. tit. 2. lib. 10. ff.

VIndicatio rerum ſingularum corporalium vel incorporalium eſt in rem, non in perſonam, i. meta realis. Petitio hereditatis miſta in rem & in perſonam, *l. 7. C. de pet. her. l. ſed & ſi lege §. propemodum. D. eod.* Sunt & tria iudicia diuiſionis ex 12. tab. quæ ſequuntur, in rem & in perſonam, Familiæ erciſcundæ, Communi diuidundo, Finium regundorum. Familiæ erciſcundæ actio redditur inter coheredes, ſumpto à magiſtratibus arbitro de rebus hereditatis diuidundis. B Familia enim res hereditarias ſignificat, *l. pronunciatio §. 1. D. de ver. ſig.* non nomina, non hereditatem. Nam & nomina ipſo iure diuiſa ſunt inter coheredes ex 12. tab. *l. 6. hoc tit.* & hereditas diuidi non poteſt, *l. 8. D. de rei vindic. l. 4. D. Com. diuid.* niſi hereditas accipiatur pro rebus corporalibus quæ in hereditate continentur, vt *l. 3 hoc titulo, & §. quædam, Inſtit. de act. familiæ erciſcundæ actionem eſſe de hereditate diuidenda. & can. nunquid 58 q. 1. fratres habere erciſcundæ hereditatis conſortium.* In gloſſis veterum: *Erciſcunda familia, διαίρεσις οὐσίας.* Ercitus. διαίρεσις ἀδιαίρετον, à quo inercta, indiuiſa apud Feſtum lego. Verum non de rebus tantum hereditatis diuidendis hæc actio eſt, ſed C etiam de præſtanda inuicem indemnitate, quæ ſunt actiones perſonales, vt ſi vnus ex coheredibus ſumptus fecerit bona fide in rem hereditariam, vel ſi rem hereditariam abſumpſerit, deteriorem fecerit, vel ſi ſolus ex ea fructus perceperit, ſi eam ſuſtulerit, *l. 8. & 19. hoc tit. l. item Labeo §. familiæ, D. eod.* Illæ de rebus hereditatis diuidundis, actiones reales ſunt, quia vterque ſe heredem eſſe adſerit, vterque hereditatem petit, alio tamen genere quam quo agitur petitione hereditatis: qui enim agit petitione hereditatis, ſe heredem eſſe ait, aduerſarium heredem eſſe negat. in iudicio familiæ erciſcundæ aduerſarium fatemur eſſe heredem, *l. 1. §. & ſi poſſeſſor, D. ſi pars her. pet. l. fundus qui dotis §. ſi ego, D. eod. tit.* ſicut in communi diuidundo aduerſarium eſſe ſocium, in finium regundorum aduerſarium eſſe adfinem.

XXXVI. Enarratio.

SVnt & tria iudicia] *l. 1. D. eod.*

Inter coheredes] Apuleius 9. Metam. *Nec erciſcundæ familiæ, ſed communi diuidundo formula dimicabo.* Iudicia autem familiæ erciſcundæ, & communi diuidundo ideo inſtituta ſcribit Theophilus *de action. §. 20.* quia communio diſcordias ſolet excitare. Petrus Rauennas ſermone CLXII. *Hereditas mundana ante poſteris infert iurgia, quam conferat cenſum, antequam diuidat facultates, ſcindit heredes, antequam debitas tradat ſingulis portiones, ſucceſſores ipſos diſſecat, & mittit in partes.*

Sumpto à magiſtratibus arbitro] In actione etiam finium regundorum tres arbitri ſumuntur ex 12. tab. vide Cuiacium Obſeruat. libro 5. cap. 21. & C. tit. 39. Coheredes igitur, vel ex conuentione res hereditarias diuidunt: & tunc fratres conſortes pietatis officio fungi dicuntur in *l. vlt. D. eod.* S. Ambroſius in Lucæ cap 12. *Cum inter fratres patrimonium non iudex medius, ſed pietas debeat ſequeſtra diuidere.* Qua in re notandum eſt, quod ſcribit Diuus Auguſtinus in ſermone de communi vita Clericorum: A *Ad ipſum ſane, inquit, quia maior eſt, pertinet diuiſio, & ad fratrem eius electio.* Qua de re vide Cuiacium ad *l. 2 C. quando & quibus quarta pars debetur ex bon. decur.* vel arbitrum à magiſtratibus ſumunt. Huc reſpicit auctor Querolí: *Quoniam inſtituimus es heres, da quod poſſit diuidi.* & paulo poſt: *Exprome theſaurum, diuiſio celebretur, quoniam præſto eſt arbiter.*

Nomina ipſo iure] *l. fundus qui dotis § vlt.* Quintilianus declamatione 336. *Patri tuo credidi, cuius ex parte dimidia heres es. An non poſſum à te petere ſemiſſem? petere vtique poſſum.* Sic legendum videtur, niſi malis ita legere: *aſſem non poſſum*, vt paulo ante: *nunquid petere à te ſummam poteſt? minime, vt opinor.*

Hereditas diuidi non poteſt] Siue, vt aiunt Græci, ἡ κληρονομία, ἤγουν τὸ δίκαιον αὐτῆς οὐ διαιρεῖται: *hereditas, id eſt, ius eius non diuiditur.* B

Pro rebus corporalibus] D. Hieronymus in epiſtola 3. *Hic heres vxoris, & hereditatis alij poſſeſſores.*

Vt l. 3. hoc titulo] Et *l. 2. l. 51. §. 1. D. eod*

Ercitus] Ioſeph Scaliger legit, *erctus citus*, quem vide.

Apud Feſtum] Feſtus: *Inercta, indiuiſa.* Legit igitur, *inercta, indiuiſa.*

Se heredem eſſe ait] Vt in *l. ſi heres 7. D. eod.* dixerit ſe heredem eſſe, id eſt, ſolum heredem eſſe, μόνον εἶναι ... τὸν κληρονόμον, vt eſt in Baſilicis. intendit hereditatem ſuam eſſe totam, *l. heres 10. §. 1. D. de petit. heredit.* nam qui intendit hereditatem ſuam eſſe totam, aduerſarium ſibi coheredem eſſe negat.

Aduerſarium fatemur eſſe heredem] *l. qui familiæ* C *37. D. eod.* ſi Baſilica ſequamur. vide tamen Cuiac. Obſeru. 9.36.

Aduerſarium eſſe ſocium] *l. 3. & l. 4. §. ſicut, D. comm. diuid.* qui prouocat ad diuiſionem, vtique rei ſocium agnoſcit: hoc enim agitur, vt à communione diſcedamus, *l. non poſſumus 7. D. ſi pars hereditatis petat.*

Aduerſarium eſſe adfinem] Vt in *l. pen. D. fin. regund.* Feſtus: *Adfines, in agris vicini.* Gloſſæ Philoxeni: *Adfinis, ἀγχίθυρος.*

XXXVII. *Communi diuidundo.*

V. tit. 3. lib. 10. ff.

COmmuni diuidundo actio redditur inter alios ſocios. Imo & inter coheredes, *l. inter, D. fam.* D *erc. l. quibus, D. pro ſoc.* Sed plenior eſt actio fam. erciſcundæ, quia in eam veniunt non tantum quæ erant in bonis, ſed etiam quæ erant ex bonis, mortis tempore, veluti res commodatæ, aut depoſitæ, & non eſt de vna re, nec iterari poteſt, niſi ex magna cauſa. communi diuidundo de vna re agi poteſt, & ſubinde modo de hac, modo de illa, *l. ſi filia §. familiæ, l. fundus mihi, D. fam. erc. l. 4. §. hoc iudicium, D. eod. tit.* Habet autem vtraque miſtam cauſam: Nam & actioni Communi diuidundo ineſt actio pro ſocio, & qualibet præſtatio perſonalis, *d. l. 4. §. ſicut.* E

XXXVII. Enarratio.

INter alios ſocios] Inter alios quam coheredes: inter omnes cum quibus ſocietate, vel citra ſocietatem res communis eſt, *l. 1. D. eod.*

Imo & inter coheredes] Si extra cauſam hereditatis res cõmunes habeant, vt aiunt Græci ad *d. l. inter.* Sed & inter eos quibus iure hereditario res communis eſt, communi diuidundo agi poteſt, *d. l. quibus.*

Ex bonis mort. t.] Ex bonis ſunt res pignori datæ defuncto, vel commodatæ, vel depoſitæ, Theoph. §. 2. *Inſtit. de bon. vi rapt. l. 2. §. in hac actione, D. vi bonor. rap.* A

Aut depo[illegible]] Nam hæ res veniunt in petitionem hereditatis [illegible] *non tantum 19. D. de petit. heredit.* & quæ veniunt in petitionem hereditatis, veniunt & in iudicium famil. erciſc. *l. ſed etſi 25. eod. l. fundus 51. in fi. D. famil. erciſc.*

Et non eſt de vna re &c.] Actio familiæ erciſcundæ eſt de vniuerſitate, *l. ſi filia 20. §. familia, eod.* Pantua Sentent. libro 1. tit. 18

Habet autem vtraque miſt. cauſ.] §. *quædam 20. Inſtit. de action.* id eſt, vtraque eſt in rem & in perſonam. *l. item Labeo 21 §. familiæ erciſcundæ, D. fam. erciſc. l. per hoc 4. § fine, D. comm. diu.* veniunt ſcilicet in vtramque ea quæ inuicem ſocij facere & præſtare debent. Fac ſocium in res cõmunes aliquid impendiſſe, vel ſolum fructus ex rebus communibus percepiſſe, vel dolo aut culpa aliquid in eis admiſiſſe *l. prox. hoc tit.* B

Ineſt actio pro ſocio] Quæ in perſonam actio eſt. Quid inter actionem pro ſocio & communi diuidundo interſit, docet *lex 1 D. com. diuid. & l. vt ſit 31 & l. ſi actum ſit 43. D. pro ſoc.*

XXXVII. *Communis vtriuſque iudicij tam familiæ erciſcundæ quam communi diuidundo.*

ITem hoc habet vtraque commune, vt bonæ fidei ſit, *l. 3. hoc tit.* ſicut petitio hereditatis. Vt per arbitrum aut ex conuentu diuiſione facta teneatur alter alteri euictionis nomine præſcriptis verbis quaſi ex empto vendito, aut permutatione, quia diuiſio inſtar emptionis & permutationis obtinet, *l. 1. hoc tit.* etiamſi de euictione pactum vel ſtipulatio non interuenerit, *l. 14. ſup. fam. erc.* vno caſu excepto, quo pactum vel ſtipulatio neceſſaria eſt, ſi ſciens coheres, vel ſocius rem in ea cauſa eſſe vt euinci poſſit, adiudicatam ſibi eam rem acceperit & poſſederis, *l. 7 hoc tit.* Item illud commune eſt vtriuſque iudicii, vt à non iure dato arbitro facta diuiſio, ratihabitione, aut conſenſu ſociorum confirmetur, *l. 2. hoc tit.* Vt res, quam coheres vel ſocius emerit ſibi ex communi pecuniæ, non fiat communis, *l. 4.* Vt inſtrumenta communia apud eum deponantur, quem præſes prouinciæ elegerit. *l. 5.* velim addi, vel arbiter ipſe diuiſionis, *l. 5. D. fam. erc.* ſecundum generalem definitionem *l. 1. C. de prd. iud.* Nam & diuiſio bonorum hodie vel per arbitrum fit datum ſpecialiter, vel per præſidem extra ordinem. Vt corpora quæ deſierunt eſſe communia, fortè conuentione ſociorum, aut deſtinatione defuncti, neutro in iudicio veniant. *l. 9.* quanquam quæ nunquam fuerunt communia venire conſtet in iudicium familiæ erciſcundæ, vt diximus ſupra, veluti res depoſitæ, aut commodatæ defuncto. Sunt & communia vtrique iudicio alia pleraque quæ non recenſentur in hoc titulo: Vtramque eſſe duplicem, vtramque perpetuam, legitimam, quaſi ex contractu, & alia quædam.

XXXVIII. Enarratio.

SIcut petitio hereditatis] *l. vlt. in fi. C. de petit. heredit.*

Vt per arbitrum] Datum ab eo qui ius dandi habet, *l. 2. hoc tit.*

Ex conuentu] Ex conuentione, & conſenſu mutuo, vt inf. *lib. 4. tit. 54. de conuentu [illegible].*

Euictionis nomine] *l. ſi fratres 7. hoc tit.*

Diuiſio inſtar emptionis] Diuiſio, *διαίρεσις*, vim emptionis obtinet. Baſ.

Et permutationis] Et eſt actio præſcriptis verbis: videntur enim partes hereditatis inter ſe commutare, Græci ad *leg. 14. C. famil. erciſc.*

Etiamſi de euictione pactum] Iudex iubere debet, vt de euictione ſibi inuicem caueant. Si vero id omiſerit, ipſi inter ſe ſuper euictione conuenire poſſunt. Græci ad *d. l. 14.* Sed etſi nihil conuenerit, alter alteri euictionis nomine tenebitur.

A non iure dato] Veluti à Catholico ſiue procuratore Cæſaris priuatis dato. Baſil. hęc ex *l. 1. C. de pedan. iudicib.*

Sibi ex communi pet.] Sibi negotium gerens, *l. 4. hoc tit.*

Vt dixi ſupra] Titulo 37.

Vtramque eſſe duplicem] Vnuſquiſque & rei & actoris partes ſuſtinet. actor autem eſſe videtur, qui ad iudicium prouocat, *l. 10. D. fin. regund. l. 2. §. in familiæ, l. 44. §. qui familiæ, D. famil. erciſc. l. 2. §. 1. D. comm. diuid. l. 1. §. ad hæc, C. de ann. except.* Sed & alia ratione vtraque duplex eſt, quia ex duobus conſtat. id eſt, rebus & præſtationibus, *l. 22. §. pen. D. famil. erciſc. l. 4 §. ſicut, D. comm. diu.*

Vtramque perpetuam] *l. 5. C. de ann. except.*

Quaſi ex contractu] *§. 3. & 4. Inſtit. de obligat. quæ ex contr.*

XXXIX. *Finium regundorum.*

V. tit. 1. lib. 10. ff.

INter iudicia diuiſionis pono etiam actionem de finibus, qui forte confuſi, vel obſcurati, vel occupati ſunt dirigendis, dirimendis, distermioendis inter adfines, quem veteres Galli interpretantur (*plait de bonnes*) actionem arbitrariam, vt ſet vindicationem, non bonæ fidei, & dicere poſſim de finibus erciſcundis, vt Apuleius in Metamorphoſi, *via erciſcunda.* Nec ambigitur quin ſit miſta actio in rem & in perſonam. Eſt igitur quadriga miſtarum actionum hæc; Petitio hereditatis, Familiæ erciſcundæ, Communi diuidundo, Finium regundorum, quas tamen omnes exiſtimandum eſt plerunque magis eſſe in rem quam in perſonam, *l. ſi quis cum, D. Comm. diuid. l furioſus, D. de obl. & act. 1.* principaliter eſſe in rem: nec enim ſunt ex contractu, & hereditatem potiſſimum vindicant, vel id quod cuique competit in hereditate, aut re communi, vel etiam fines, vt *Nou. 69.* Sed & rationem admittit actio finium regundorum eius quod ad finem adfini dare facere oportet, *§. ſi finium, Inſt. de off. iud. l. 4. §. 1. D. fin. reg* quæ actio perſonalis eſt. & quia perſonales etiam eæ actiones ſunt, ideo neque vſucapio eis obſtat, neque præſcriptio longi temporis. i. 10. aut 12. annorum: quæ tamen alio reſpectu, qua reales magis ſunt, videretur obiicienda, ſed placuit exigi 30. annorum ſpatium: Quia igitur actio finium regundorum datur ſi lis conſiſtat intra pedes quinque (hic enim eſt finis finium) actio in rem ſi amplioris terræ controuerſia ſit: hæc perimitur præſcriptione longi temporis, illa non item. & quod ait *l. pen. huius tituli*, quinque pedum præſcriptionem eſſe ſummotam, hoc eſt de quinque pedum controuerſia arbitros tres ex 12. (ſicut in vindicationibus ex lege, ſi vindiciam falſam tulit) vel arbitros ſingulos ex lege Mamilie iudicare. non obſeruata præſcriptione longi temporis, *l. vlt. Cod. Theod. eod.* & vt additur in eod. Cod. hac ſola præſcriptione actorem repelli: *Si veteribus finem*

fioem cum ſignis limes incluſus congruũ erudita arte A
præſtiterit, in Concilio Spalenſi 11. *Si veteribus ſignis limes præfixus monſtrauerit reo ius eſſe retentionis.* Et ſignis, vt poëta ait, ſignare campum: & Arcadius Auguſtus apud Gromaticos: Cum ſignis & ſigillis terminos conſtituimus. Ex lege 12. & lege Mamilia non erat vſucapio intra quinque pedes, quoniam hanc latitudinem iter ad culturas accedentium occupat, vel circumactus aratri, vt Aggenus Vrbicus ait, & iter quidem ad eundem ambulandum, i. ſeruitus itineris cum prædio vſucapi poteſt, iter ad culturas, vel vt loquitur Varro, iter limitare vſucapi non poteſt, ſed neque longo tempore adquiri, *l. pen. & vlt.*

XXXIX. Enarratio. B

INter iudicia diuiſionis] *τὰ ὁροθέσια διαχωρίζουσι τοὺς ἀγροὺς ἀπὸ τῶν πλησιοχώρων, ἤτοι ἀγχιτέρμονας: Termini ſeparant agros inter ſe confines*, vt aiunt interpretes Hermogenis.

Obſeruati] *l. 2. §. 1. D. eod.*

Dirigendis] Tit. Liuius libro 39. 27. in fine. *De iure etiam finium pauca adiecerunt: Q. Fabium Labeonem, quum in regione ea fuiſſet, direxiſſe finem Philippo veterem viam regiam.* &c.

Diſterminandis] vt in *l. 4. §. vlt. D. eod.*

Inter adfines] Hæc actio pertinet tantum ad prædia ruſtica, *l. 2. eod.* nam in vrbanis vicini dicuntur non adfines, aut confines, *d. l. 4. §. vlt.* Quidam enim fines vicinorum peruadunt, ac ſenſim poſſeſſionibus ſuis eos exturbant, & fines ſuos vſque & vſque protermminant, vt loquitur Apuleius Metamorph. 9. vel æſtuans alluuio fines confundit, *l. ſi irruptione 8. D. eod.* Ad arbitrum qui aditur ex nudo partium conſenſu pertinet hic Terentii locus in Heautontimor. act. 3. ſc. 1. *Vicini noſtri hic ambigunt de finibus: Me cepere arbitrum. Plait de bonnes* Glaber Rodolphus hiſt. libro 2. cap. 10. *Multi ibi limites, quos alij bennas nominant, ſuorum recognouerunt agrorum.* Hinc *bonner.* Vetus Inſtitutionum interpres Gallicus Iuſtiniani verba illa: *ſi finium regundorum actum ſit, §. 6. de offic. iudic.* ſic interpretatur, *ſi l'en plaide, pour bonner terres.*

Principaliter eſſe in rem] *l. 1. D. eod.*

Trig. annor. ſpatium] *l. 1. C. de ann. except.*

Inter adfines] Homerus Iliade M.

Ἀλλ' ὥς τ' ἀμφ' οὔροισι δύ' ἀνέρε δηριάασθον
Μέτρ' ἐν χερσὶν ἔχοντες ἐπιξύνῳ ἐν ἀρούρῃ.
Sed ſicut de finibus duo contendunt
Menſuras in manibus tenentes communi in arua.

Vt rei vindicationem] *l. qui reſtituere 68. D. de rei vind.*

Quin ſit miſta] *l. 1. D. fin. reg. §. qua actiones, de Action.*

Petitio hereditatis] *l. ſed etſi 25. §. petitio, D. de petit. hered.*

Si lis conſiſtat intra pedes q.] Theodorus Hermopolites heic ſcribit, *finium regundorum actionem dari, ἐντὸς πέντε ποδῶν ὄντος τοῦ ζητουμένου· εἰ δὲ πλεῖον γῆς, τὴν* in rem. *Si lis conſiſtat intra quinque pedes, ſi de amplio re terra controuerſia ſit, actione in rem. v. leg. ſi ſinalis, C. Theod. eod. tit.*

Hæc perim. præſcr. l. 1.] Decem aut viginti annorum.

Illa non item] Sed præſcr. 30. ann.

Tres ex 12. &c.] M. Tullius in 1. de LL. *Quoniam vſucapionem 12. tabulæ intra quinque pedes eſſe noluerunt, depaſci veterem poſſeſſionem Academiæ ab hoc acuto homine non ſinemus, nec Mamilia lege ſinguli, ſed ex his tres arbitri fines regemus.* Vide Obſ. lib. 5. cap. 33.

Si vindiciam falſam tulit] Feſtus in v. *vindiciæ:* Et in 12. *Si vindiciam falſam tulit, ... Si velit is, arbitros, arbitrei trei dato.*

In Concilio Spalenſi 11.] C. 11.

Vt Poëta ait] Virgilius Georg. 1.

Apud Gromaticos] Varios auctores de limitibus.

Aggenus Vrbicus] d. libro de limitibus.

Vſucapi poteſt] *l. ſi aliena in. §. 1. D. de vſurpat. & vſucap.*

Vel vt loquitur Varro] Libro 4. de LL.

Longo tempore] Vide Cuiacium ad *leg. 4. in fine, D. de vſurpat. & vſucap.*

XL. *De Conſortibus eiuſdem litis.*

IN Baſilicis, *περὶ κοινωνίας τῆς αὐτῆς δίκης*] Quia vt rei, ita litis eiuſdem eſt ſocietas quædam, quotiens eiuſdem rei nomine plures agunt, aut conueniuntur, & conſortes eiuſdem litis, quorum communis eſt res in iudicium deducta, qui Æſchylo *συνδίκοι*, cuius interpres: *σύνδικοι λέγονται οἱ ἴσον μετέχοντες ἐν τῇ δίκῃ τῆς αἰτίας.* alias Pindaro *σύνδικοι* ſunt teſtes illo loco, *σύνδικοι δ' αὐτῷ ἰσλὰς ...* Nobis Syndici actores ſunt, vel defenſores ciuitatum, aliorumve corporum, *l. placet. C. de Epiſc. & cler.* qui procuratorum partibus funguntur, *l. 6. §. pen. D. quod cuiuſq. vniu.* Vel conſortes eiuſdem litis ſunt ſocij inter quos communis eſt ea res, de qua litem ſimul omnes conteſtantur, vel vnus eorum tantum. Sed ſi vnus tantum litem conteſtetur C
ſuo nomine & pro parte ſua, ex lege Conſtantini ſi agat repelli poteſt præſcriptione huiuſmodi, quod agat, non adiuncta perſona conſortium, vel ſi conueniatur, tueri ſe poteſt hac exceptione: Quod habeat conſortes, *l. 1. Cod. Theod. de dom. rei poſſ.* & inde Sidonius Apollinaris 4. Epiſt. *Non eſt cur dicere incipias, habeo conſortes, necdum celebrata diuiſio eſt. quod creditoribus malis dicitur bene.* Sed hoc ante Conſtantinum non obtinuit: Nam & cum quo conſortium ei collibuiſſet actor prætetitis aliis, vel ſi haberet actor conſortes, ſine voluntate eorum pro parte ſua experiri potuit. Et poteſt etiam hodie ex *l. 1. huius tituli*, reſtituto iure antiquo, & ſublata lege Conſtantini pro ſua quiſque parte & perſona agere & reſpondere indiſtinctè, ſiue vnius fori ſint conſortes omnes, D
ſiue diuerſi, & ſiue litem iam omnes ſimul conteſtati ſint, vel defunctus, cui heredes extiterunt, vt *l. ſi petitor, & l. non idcirco, D. de iud. l. tutores §. pen. D. de admin. tut.* ſiue nunc primum iudicium dictet, vel accipiat vnus eorum pro parte, abſentibus aliis, & male Accurſius *l. 2.* addit hæc verba, *poſt litem conteſtatam ab aliis.* Poteſt etiam communi nomine vnus in ſolidum agere ſine mandato conſortium oblata ſatiſdatione de rato, vel deffendere oblata ſatiſdat. iudicatum ſolui, *l. 2. hoc tit.* ſiue cæteri, qui modo abſunt, litem conteſtati ſint; ſiue ſolus ipſe litem conteſtari velit: Nam hæc verba *l. 2. Poſt litem legitime ordinatam,* non ſignificant litis conteſtationem: aliud enim eſt litẽ ordinare, aliud conteſtari. Ordinare eſt præparare & conſtituere perſonam actoris, & rei, & iudicis, E
ac ſe præmonire, *l. Pap. §. 1. & 2. D. de inoff. teſt.* & quod ordinabatur in *l. 20. D. de prob.* id eſt, præparabatur in *l. liberis § vlt. D. de lib. cau.* & Feſtus, ordinato iudicio, partes litem conteſtari. Igitur ſententia *l. 2.* hæc eſt, conſortem cauere de rato, vel de iudicato poſt litis ordinationem, & ante litis conteſtationem, vt *l. Pomponius §. pen. D. de procur.* Non inficior, & poſt litis conteſtationem cauere eum, ſi forte poſt litem ab omnibus, vel aduerſus omnes conteſtatam, alij abeſſe cœperint, & vnus communi nomine rem perſequi velit, *l. nihil ſup. de procurat.*

N

Ergo perſonis, quibus ſine mandato agere licet, *l. ſed & ex perſona, D. eodem*, conſors adiungi poteſt ex *d. l.* 2.

XL. Enarratio.

AEſchylo] In Supplicibus: ἐγὼ δ᾽ ἀφύκτως ξυνδίκους θ᾽ ἕξω λαβών.

Pindaro] Olympiade 9.

In Baſilicis] Libro 12. tit. 11.

4. Epiſtolarum] Epiſtola 24.

Aliud enim eſt litem ordin. al. cont.] Vide Cuiacium Obſeruat. libro 18. cap. 23. & recitat. ad *l.* 19. *de probat.* libro 43. Digeſt. Saluii Iuliani.

Et Feſtus] In v. conteſtari.

XLI. *De noxalibus actionibus.*

Vide titulum quartum lib. 9 ff. & tit. 8. lib. 4. Inſtit.

NOxales actiones ſunt in perſonam, non in rem, ex priuatis delictis ſeruorum, quæ commiſerunt, inſcio, aut ſciente & vetante domino, aut nequeunte vetare. Quibus non hoc agitur, vt dominus noxæ dedat ſeruum, ſed vt damnetur damnum ſarcire quod fecit ſeruus, pœnamque præſtare, *l.* 3. *h. t.* Nam pœnales, & pecuniariæ actiones ſunt, *l.* 10. *§. quoties 2. D. de comp.* & eleganter *l.* 6. *§.* 1. *D. de re iud.* Iulius noxæ deditionis nullum iudicium eſſe, ſed pecuniariam condemnationem præcedere, noxæ deditionem ſequi. Denique vt ex edicto de his qui effuderint vel deiecerint, patet, alterius iudicij adiectionem eſſe. Quod etiam exemplum ſententiæ monſtrat in titulo *de off. iud. 4. Inſt.* P. Mæuium L. Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere. Denique in condemnatione eſt litis æſtimatio, in ſolutione dedirio ex duodecim tab. videlicet antequam actum ſit iudicati, *l. nam veniunt §. idem recte, D. de pet.* Nec tamen noxæ dedirio etiamſi dominum liberet condemnatione, eo liberat quod ex delicto ſerui ad eum peruenit, *l. pen. hoc titulo.* Recte dixi, ex priuatis delictis. Nam legibus iudiciorum publicorum fere omnibus ſerui rei fieri poſſunt, *l. hos accuſare §. omnibus, D. de accuſ.* non legibus priuatorum, quia cum ſeruo nulla actio eſt. recte, inſcio, aut vetante domino. Nam ſi ſciente nec vetante quod vetare potuit, vel iubente, vel opem & conſilium dante domino, noxæ dedendæ facultatem non habet, & ſuo nomine tenetur in ſolidum, *l. vlt.* Recte autem vindicationibus iunguntur noxales actiones, quia actio ad exhibendum, quæ ſequenti titulo proponitur, tam noxali iudicio acturo datur, quam vindicaturo, *l.* 3. *§. ſi quis noxali, D. ad exhib.*

XLI. Enarratio.

EX priuat. delict.] Noxales actiones naſcuntur ex noxa ſeu maleficio ſeruorum, non ex contractu *l.* 1 *D. eod.*

Inſcio, aut ſciente, &c.] *l.* 2. 3. *&* 4. D. *eod. l.* 2. 3. *&* 4. *hoc tit. l.* 1. *§.* 1. *D. ſi famil. furt. fec. dic.*

Aut nequeunte vetare] Nam culpa caret qui ſcit, ſed prohibere non poteſt, *l.* 50. *D. de reg. iur.* Guntherus Ligurini libro 7.

Qui ſpoliare ſacras aliquem conſpexerit ædes
Si prohibere poteſt facinus, prohibere laboret.
Si prohibere nequit, maneat ſecurus.

Ex 12. tabulis] *l. miles §.* 1. *D. de re iudic. & §. ſunt autem. Inſt. de noxalib. act. or.*

Noxæ deditionem ſequi] Vide Cuiac. Notas, In-

A ſtit. eodem.

Aut noxam dedere] Vt in § 1. *Inſtit. de offic. iud.* id eſt, ipſum corpus quod deliquit. & noxa igitur pro reo, vt Græcis βλάβη, βλαβερὸν ἄξιον, Ammonius. Vide Cuiac. ad §. 1. *Inſt. tod.*

Fere omnibus] Excepta lege Iulia de vi priuata, *d. l. hos accuſare.*

Nam ſi ſciens nec vetante] Dominus quaſi auctor delicti tenetur in ſolidum. Saluianus de prouident. D. libro 7. *In cuius enim manu eſt vt prohibeat, agit, ſi non prohibet admitti.* Tertullianus aduerſus Marcionem libro 1. *Nam in cuius manu eſt quid ne fiat, eius iam deputatur cum iam fit.* Thodoretus Quæſt.

B in 2. Reg. interrogatione 45. δίδωσι πάντως, ὡς τὰς συγχώρησιν ἐκάλεσεν ἀποστολήν· ἐπειδὴ κωλῦσαι δυνάμενος οὐκ ἐκώλυσεν: *eſt ergo perſpicuum quod permiſſionem vocarit mandatum.*

XLII. *Ad exhibendum.*

V. tit. 4. lib. 10. ff.

ACtio igitur ad exhibendum, quæ & exhibitoria dicitur, datur tam propter noxales actiones, quam propter vindicationes, & eſt veluti præparatoria vindicationis, aut noxalis actionis, vt interdictum de liberis exhibendis eſt præparatorium in-

C terdicti de liberis deducendis, *l.* 3. *§.* 1. *D. de lib. exh.* ſi res mobilis ſit, *l. quod legatur, D. de iud. l. aduerſus, J. de cri. exp. her.* Exhibitionem enim ſequitur vindicatio, quæ directa & principalis actio eſt, *l.* 3. *§. ibidem, l. ſi quis hominem, D. eodem*, niſi arbitrio iudicis rem aduerſarius reſtituerit. Nam exhibendi verbum etiam reſtituendi ſignificationem recipit, *l. Iulianus §. quanium, D. eod. & in l. pacto, 2. de pac.* exhibendis, i. reſtituendis. Vel exhibitionem ſequitur noxalis actio, & noxæ deditio vindicationem parit, quaſi domino ei cui ſeruus noxæ deditus eſt, noxæ enim deditio mutatio dominij eſt. Dicitur autem actio ad exhibendum incerti actio, *l. pen. D.*

D *depoſ.* quia magis in id quod intereſt, quam in rem datur: & ſane qui iudici iubenti exhiberi non paret quod iuſſum arbitrium dicitur paſſim, & præceptum, *l.* 7. *hoc titulo*, condemnatur in id quod intereſt, *l. Iul. §. vlt. D. eod.* Vindicatio certi actio eſt. Vtraque arbitraria, atque etiam noxalis actio. Sic autem exhibitoria actio dicitur ad exhibendum, vt redhibitoria, ad redhibendum, *l.* 28. *D. de ædil. ed.*

XLII. Enarratio.

PRopter noxales actiones] *l.* 3. *§. ſi quis, D. eod.* vt acturus noxium ſeruum agnoſcat.

E Propter vindicationes] *l.* 5. *eod. & d. l.* 3. *§. eſt autem.*

Si res mobilis ſit] Nam res immobiles ſatis ſe exhibent: & iden Græci res immobiles vocant, οὐσίαν φανερὰν, *ſubſtantiam manifeſtam*; res autem mobiles, ἀφανῆ οὐσίαν, *ſubſtantiam obſcuram, & nec manifeſtam*, Lyſias contra Diogitonem.

Exhibitionem enim ſequitur vind.] Res exhibita vindicatur, *l.* 1. *l.* 3. *§. eſt autem, D. eod. l. ad rem mobilem, D. de Procurat.*

Et principalis actio eſt] Nam principalis eadem quæ directa, *l. in commodato* 17. *§.* 1. *D. commod.*

Rem aduerſarius reſtituerit] Rem exhibuerit, *§. præterea, Inſtit. de actionib.* aut reſtituerit.

Nam exhibendi verbum etiam reſtit. &c.] Itaque auctores Baſilic. actionem ad exhibendum, reſtitu-

toriam vocant, ἀποκαταστατικὴν ἀγωγὴν, ad *l. vlt. hoc tit.* Gloſſæ Philoxeni: *exhibet*, ἀποκαθιστᾷν, quod eſt reſtituit.

Noxæ enim deditio mutatio dom. eſt] Per noxæ deditionem ſerui dominium à vetere domino in perpetuum recedit, § 3. *Inſtit. de noxal. act.*

Quia magis in id quod intereſt] Cuius incerta quantitas eſt.

Vtraque arbitraria] Rei vindicatio arbitraria eſt, *l. qui reſtituere 68. D. de rei vindic.* & exhibitoria, *l. 3. §. ibid. D. ad exhibend.*

Atque etiam noxalis actio] *d. §. præterea.*

XLIII *De aleæ luſu & aleatoribus.*

V. tit. 11. lib. 11. ff.

SEquitur titulus, de aleæ luſu & aleatoribus, ſecundum ordinem edicti perpetui, cuius rationem expoſuimus in Digeſtis. Cæterum is quidem titulorum ordo hic obſeruatur, ſed non etiam rerum continuata ſeries. nec enim res vlla præcedit cum qua conferri hic titulus poſſit. Aleæ nomen omnem fortunæ luſum complectitur, necdum talorum aut teſſerarum iactarum è pyxide, i. fritillo vel phimo, quam pyxidem appellari opinor illo verſu Iuuenalis, Partos gladio vel pyxide nummos. neque tamen omnis generis alea legibus prohibetur. excipit Iuſtinianus prima Conſtitutione tituli huius, ludos quinque, quod virtutis cauſa ſuſcipiantur, vt *l. 2. D. eodem, l. qua actione §. ſi in colluctatione, D. ad l. Aquil.* μονόβολον, id eſt, ſingularis ſaltus, κοντομονόβολον, ſaltus conto ſuffultus, κοντακὸν, κόντακ χωρὶς τῆς πόρπης, iaculatio haſtæ, pili vel conti ſine cuſpide, quæ Quintani iaculatio dicitur ab inuentore, hodieque Quintana vulgo. πάλη, colluctatio, ἱππικὸν, Troia, ſiue Pyrricha, curriculum equorum, cui ſimiles ſunt κιτζοῦβιον & τορνα, ludi explicati à Nicephoro Gregora libro decimo. Cæteri interdicti ſunt, non tantum ſi pecunia poſita ludatur, ſed etſi quod maxime notandum eſt, poſitis lupinis, argento Comico, in vicem pecuniæ veræ poſtea perſoluendæ victori, *l. 1. huius tituli, l. 25. & l. vlt. ſup. de epiſc. aud.* & eſt non leue crimen, ſi quis vetita luſerit alea, cuius odio multa ſingulariter recepta ſunt: vt condictio quaſi indebiti competat ei, qui victus alea ſciens vltro ſoluit, id quod in alea amiſit, vel eo ceſſante, in vrbe præf. vrbi, in municipiis patri, aut defenſori ciuitatis, aut præſidi prouinciæ, vt erogetur in opera publica. Fuit olim eius rei in vrbe cura ædilium. Martialis: *Ædilem rogat vdus aleator.* & alio loco: *Nec timet ædilem moto ſpectare fritillo.* & Seneca: *loca ædilem metuentia*, popinas, vbi plerunque luditur alea, & proſtibula. & fuit olim pœnalis actio in quadruplum, hodie in ſimplum, famoſa, vt opinor: nam & aleatorum nomen infame, quamobrem teſſerarios ſe appellari malebant, vt latrones, μεσίτας. Item receptum eſt, vt ſuſceptori aleatorum, qui aleatoribus ipſis longe nequior eſt, impune fiat furtum, & iniuria, damnumque detur impune, & vt qui cogit ad ludum graui multa coërceatur, vel ducatur in latomias, aut vincula publica, *l. 1. & 2. D. eodem.* Et vt condictioni eius, quod alea luſum eſt, nulla præſcriptio obſtet, niſi annorum 2. quod & *l. 1.* huius tituli fuiſſe cautum Euſtathius auctor eſt lib. de temporibus. Et vt arcanæ popinæ in quibus alea luditur, publicentur, *l. 2. hoc tit.* quæ etiam nominatim interdicit equorum ligneorum luſu, quaſi ſcilicet magis in aleæ ſpeciem, quam virtutis cadat. Et vt victori nulla ſit petitio eius quod alea vicit, vt *l. periculi, D. de*

A *nau. fœn.* & ſine ſi retentionem non habet, & petitionem multo minus.

XLIII. ENARRATIO.

ET aleatoribus] Qui & aleones Iulio Firmico Aſtro. viii. 25. Gloſſæ: κυβευτὴς, *aleator, aleo.*

E Pyxide, i. fritillo, vel phimo] Vetus Iuuenalis Scholiaſtes ad verſum quintum, Sat. 14. *Fritillus, pyxis cornea, quæ fimus dicitur Græce.* Magnum Etymologicum: φιμοὶ κυβευτικὰ ὄργανα. φιμὸς ἐστιν ὁ καλούμενος κημὸς, εἰς ὃν ἐνέβαλλον τὰ.

Illo verſu Iuuenalis] Sat. 13. rectius tamen, vt
B videtur, idem Scholiaſtes: *Veneno*, inquit, vel gladio. Idem Iuuenalis Sat. 6.

At nunc res agitur tenui pulmone rubetæ,
Sed tamen & ferro.

Lactantius 3. 15. *Quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.*

Κοντομονόβολον] Aliud eſt κοντομηχανὴ, cuius meminit Balſamo ad canon. 2 Synodi 6. in Trullo, contiludium, contiludicrum, de quo Iulianus Imperator in ænigmate, εἰς κοντομηχανήν: quod quia nondum editum eſt, non grauabor hic adſcribere.

Ἰουλιανοῦ βασιλέως αἴνιγμα εἰς τὴν κοντομηχανήν.
Ἔστι τι δένδρον τῶν ἀκάρπων μόνον.
Οὗ ῥίζα χαλκῇ καὶ κάλλει καρποῦ ἅμα.
C *Ὥρᾳ δὲ μιᾷ καὶ φυτεύεται ξένως*
Καὶ καρπὸν αὔξει, καὶ τρυγᾶται ῥιζόθεν.

Eius interpretationem eruditis relinquo. Hinc κοντομηχανικὴ, cuius meminit Nicephorus Blemmidas in Epitome Logices capite tertio.

Κόντακ χωρὶς τῆς πόρπης] Photius in Nomocanone cap. 29.

Ab inuentore] ἀπὸ Κοΐντου τινὸς οὕτω κληθὲν. Balſamon in Scholiis.

Troia ſiue Pyrricha &c.] Videtur Troiam & Pyrricham pro vno eodemque ludo accipere, auctore Seruio qui ita ſcribit in V. Æneidos: *Vt ait Suetonius Tranquillus, luſus ipſe, quem vulgo Pyrricham appellant, Troia vocatur.* Atqui differunt Plu-
D tarchus in Catone minore: τὴν παιδικὴν καὶ ἱερὰν ἱπποδρομίαν, ἣν καλοῦσι Τροίαν. *Certamen factum equeſtre puerorum, quod Troiam appellant.* Troia igitur curriculum equorum: Pyrricha autem Saltatio armata & pedeſtris, quam ſaltabant *concinentibus fiſtulis, ſonantibus modulis*, ceu loquitur Ammianus libro 16. & 18. Ariſtides Quintilianus in lib. 2. de Muſica: τὴν δὲ κατὰ πυρρίχην τῶν τακτικῶν μελέτην ἐν τοῖς μουσικοῖς ποιοῦσα, τί δεῖ λέγειν; *Qua ratione Tacticorum curam in Pyrriche ſuſcipiat Muſica, quid dicere attinet?*

Pyrricha] Scholiaſtes Hephæſtionis: ἡ ἐνόπλιος πυρρίχη, ἔνοπλος ὄρχησις ἐστί. Athenæus libro decimo quarto: πολεμικὴ δὲ ἐστι ἡ πυρρίχη· ἐν ὅπλοις γὰρ αὐτὴν παῖδες ὀρχοῦνται. Euſtathius ad Iliad. v. ἔστι δὲ πολεμικὴ ὄρχη-
E σις καὶ ἡ πυρρίχη. Idem Heſychius. Vide Suetonium Iulij c. 39. & Octau. c. 43. Cuiac. Obſ. 15. 10. Græce dicitur φύλαξ, Callimachus in hymno in Iouem.

Κιτζοῦβιον] Cuiacius deprauatam lectionem ſecutus eſt, & interpres Ioannis Cantacuzeni. Ioannes Meurſius in Gloſſario Græcobarbaro legit, καὶ τζυκάνιον. Cantacuzenus hiſtoriæ libro primo capite quadrageſimo ſecundo, καὶ τὴν λεγομένην τζύκανιν καὶ τὰ τορνεμέντα. forte legendum, τζυκάνιον.

Et τόρνα] τορνεμέντα, Cantacuzenus loco citato. Alibi τορνεύματα, Auctor Græcobarbarus ineditus· καὶ ἐπαίζον εἰς τὰ πράγματα τῶν εἰς τὰ τορνεύματα torneamenta. Matthæus Pariſ. in HENRICO III. *Milites vt exercitio militari peritiam ſuam & ſtrenuitatem ſuam experirentur, conſtituerunt vnanimiter non vt in haſtiludio*

dio illo quod communiter & vulgariter termamentum dicitur &c.

Poſitis lupinis] Lupinos non eſſe genus nommi etiam vilioris magis placet. poſitis igitur lupinis vice pecuniæ, *δηγμον*, *l.* 1. *hoc tit.*

Argento comico] Aurum comicum, Plautus Pœn. Act 3. S. 1.

Vetita luſerit alea] Horatius Carminum libro tertio, Ode vigeſima quarta. *ſeu malis vetita legibus alea.*

Vt condictio quaſi indebiti.] Si ſeruus vel filiusfamilias victus ſit, domino vel patri condictio competit. Si filiusfamilias vicerit aut ſeruus, pater aut dominus tenetur de peculio, non noxali, quia ex negotio geſto agitur, vt eſt in *l. vlt. §.* 1. *D. eod.* id eſt, dominus tenatur noxali ex delictis ſerui: heic autem inter eum & alium quaſi contractus habitus eſt: *συναλλαγμα ἰσοιωθὲ γέγονε μεταξὺ αὐτοῦ ἢ ἑτέρου*, vt ibi Græci interpretes.

Quod ſi victus ſui iuris ſit, an condicet? negabat Placentinus, quia turpitudo dantis repetitionem impedit. Azo contra putat in Summa num. 27. neque heic regulæ locum eſſe ſecundum quam id quod datur ex turpi cauſa non repetitur. heic autem quaſi contractum eſſe. Græci etiam interpretes luſoribus etiam ſui iuris exiſtentibus repetitionem dari putant, & ceſſare regulam qua dicitur, in pari cauſa eumqui accepit eſſe potiorem. Sic etiam Ioannes Faber repetitionē admittit, nec mouetur regula ſecundum quam melior eſt condicio poſſeſſoris. & hæc ſententia comprobatur *l.* 1. quæ generaliter victori actionem denegat, victo autem repetitionem dat.

Sciens vltro ſoluit] Regulariter qui ſciens indebitum vltro ſoluit, non repetit, *l. indebitum* 9. *ʃ. de condict. indeb.* Hæc ergo ſingulariter receptum eſt, vt vltro ſoluenti repetitio detur.

Martialis] Lib. 1. epigr. vlt.

Et alio loco] Lib. 14. 1.

Seneca] De vita beata cap. 7.

In quadruplum] Aſconius Pedianus in diuinationem: *Quadruplatores* (ex quorumdam ſententia) *eorum reorum accuſatores, qui conuicti quadrupli damnari ſoleant, vt aleæ.*

Aleatorum nomen infame] Apud Græcos. Theophraſtus περὶ ἀπονοίας: *μηδ' ὁμίαν αἰσχρὰν ἐργασίαν ἀποδοκιμάσαι, ἀλλὰ κηρύττειν, μαγειρεύειν, κυβεύειν*, &c. ait, hominem perditum à nullo turpi artificio ſe abſtinere, præconem eſſe, coquum eſſe, aleatorem eſſe. Inter artes quæ à Romanis etiam improbantur Cicero ponit ludum talarium, libro primo de Officiis.

Quamobrem teſſerarios] Ammianus Marcellinus libro vigeſimo octauo. *Quidam ex iis, licet rari, aleatorum vocabulum declinantes, ideoque ſe cupientes, appellari teſſerarios.*

Vt latrones πεσσοὺς] Ariſtoteles Rhetoricorum libro 3. cap. 117. *καὶ οἱ μὲν λῃσταὶ αὐτοὺς πεσσοὺς καλοῦσι νῦν.*

Vt ſuſceptori aleatorum] Suſceptor dicitur à Græcis *ταβλοδόχος*, ad *l.* 1. *D. eod.* nam Græci recentiores dicunt *τάβλαν* pro tabula in Anthologia Græcor. epigramm. lib. 1. cap. 61. & *ταβλίζειν, tabula ludere*, Tertuliano. *Tabulas alearias* vocat Ratherius Veronenſis Epiſcopus de contemptu canonum parte 1. Scribit Azo in Summa num. 28. non idem iuris eſſe, ſi forte non apud *ταβλοδόχον*, ſed apud alium quemlibet, non in *κυβευτηρίοις*. vt vocat Euſtathius in Odyſſ. *α* alea luſerint, non impune igitur furtum fit.

Fiat furtum] Si furtum fecerint inter ſe colluſores, furti actio eſt, *l.* 1. § 1. *D. eod.*

Qui cogit ad ludum] Sunt enim quidam qui alios cogunt alea ludere, vel ſtatim ab initio ludi, vel volentes, quod dicitur, interrumpere & ſurgere, manere cogunt, quod maxime victi faciunt, vt aiunt interpretes Græci in libro 60. tit. 8 cap. 1. De aleonibus S. Ambroſius in libro de Tobia c. 11. *Notatur, ſi credi poteſt, infamia qui putauerit retinendum, & infamium ſententia grauius quam cenſura iudicialis inurit opprobrium: quoniam qui apud iudicem damnantur, apud illos glorioſi ſunt: qui apud illos damnantur, apud iudicem crimino ſi ſunt.*

Latomias] Ipſe Cuiac. Obſeru. libro 4. 7. probat Pandectas Florentinas, in quibus legitur, *lautumias.* Probat & P. Faber Semeſtr. libro 2. cap. 7. Baſilica vetterunt: *εἰς λιθοτομίας*. Scholiaſtes autem *ἐν λατομίᾳ βάλλῃ*. Et idem igitur *λιθοτομεῖον*, & *λατομεῖον*. Gloſſæ *λατομεῖον, lapidicina.* Item: *λιθοτομεῖον, lapidicina.* Heic autem Cuiacius Latomias mauult dicere quam lautumias. Helladius Bizaotin. in Excerptis Photianis: *τὰς λατομίας μᾶλλον ἠρέσκο φιλόξενον*. Gloſſæ: *λατομίαι, latomia.*

Niſi annorum 1.] V. Cui. in libro de temporibus cap. 32.

Magis in aleæ ſpeciem] Nam ea quæ virtutis cauſa fiunt, permittuntur, *l.* 2. §. 1. *& l. ſeq.* vide Photium Nomocan. cap. 13.

Nulla ſit petitio eius] *l.* 1. *hoc tit.*

Et petitionem multo minus] Nam fruſtra petitur quod ſi habeas retinere non poſſis.

XLIV. *De religioſis & ſumptibus funerum.*

V. tit. 7. lib. 11. ff.

POſſit hic titulus referri ad vindicationes, de quibus agitur in hoc libro, vt in eas intelligamus non cadere res religioſas. Pro certo conſtabat ſacras, aut ſanctas vindicari non poſſe quaſi noſtras. Non poſſunt etiam iure dominii, quaſi noſtræ vindicari res, aut loca religioſa, veluti monumenta aut ſepulchra, in quæ mortuus illatus eſt. *l.* 4. *hoc titulo*, aut ambitus horum, vel qui his lapides adhærent, non vſucapi, non permutari, non pignerari, non vendi ſpecialiter, nec niſi modica ſint loca venditioni prædii accedunt, *l.* 5. *D. de ſep. viol. l. in modicis*, *D. de cont. emp.* nec enim Mauſolea accedunt. De ſumptibus funerum, qui eos fecit, ſi alis ei actio non ſit, etſi ad eum non rediit res defuncti, datur ei actio funeraria ſimilis actioni negotiorum geſtorum, aduerſus heredem, aut bonorum poſſeſſorem, aut patrem ad quem præmortuæ filiæ dos rediit. & datur ante priuilegia, *l. pen. D. eodem.* & agitur etiam extra ordinem eorum nomine, quæ quis pio functus officio conſumpſit in morbum defuncti, *l.* 3 *hoc tit.*

XLIV. Enarratio.

SAcras aut ſanctas] *l. in rem actio* 23. §. 1. *D. de rei vindic.*

Res aut loca religioſa] *d.* § 1. noſtra enim eſſe deſierunt, *l. quanquam* 4. *D. de aq. & aq. plu. arc.*

Aut ambitus horum] Sepulchra certo ambitu concludebantur, vt notum eſt. Vide Cuiac. ad *l. ede ſacra* 73 *D. de contrah. empt.* libro 3. Reſponſ. Papin. & librum Obſeruat. XIII. 36.

Vel qui his lapidibus adhærent] *l. quæ religioſis* 43. *D. de rei vindic.*

Non vſucapi] Res ſanctę & religioſæ vſucapi non poſſunt. *l. vſucapionem* 9. *D. de vſurpat. & vſucap. l.* 4. *D. de mort. infer.* §. 1. *Inſtit. de vſucap. & lo. temp. poſſeſſ.* Nam ſingulorum dominium effugiunt.

Non permutari] Permutatio enim vicina & pro-

xima eſt emptioni, *l. vlt. D. de rer. permut.*

Non piguetart] *l. 2. hoc tit.*

Non vendi ſpecialiter] *l. in modicis 24. D. de contrah.* Obſtat *l. ſi per imprudentiam 51. § ſi quis locum. D. de euict.* ſi Claudij Salm. interpretationem ſequamur: nam locum ibi accipit pro monumento ad inſcriptionem Herodis Attici. Omnino male: monumenta enim vendi non poſſunt. Species *d. §.* hæc eſt: Titius locum purum vendidit. Heres autem venditoris voluntate emptoris in eo ſepultus eſt. actio de euictione intercidit, hoc enim caſu emptor proprietatem amiſit: quia religioſæ res in nullius dominio ſunt. Nec eſt, cur queratur emptor, cum voluntate eius venditor ibi ſepultus ſit.

Nec enim Mauſolea acced.] Iſidorus Originum decimoquarto cap. xi. *Mauſolea ſunt ſepulchra, ſeu monumenta Regum à Mauſoleo Rege Ægypti.* Georgius Syncellus: Κλεοπάτρα ἐν τῷ μαυσωλείῳ .... ἑαυτὴν διεχρήσατο, &c. Frontinus mœſilea appellat. Et modica igitur loca religioſa accedunt venditioni prædij, non Mauſolæa magnifica & ſumptuoſa: nec enim Mauſolæum meo quidem iudicio ſequeretur emptorem, Cuiac. ad *l. ſi mercedem 53. § 1. D. de action. emp.*

De ſumptibus funerum] De ſumptibus factis εἰς ταφὴν, vt in Baſilicis, & in Demoſthenis oratione aduerſus Ariſtogitonem.

Si ei alia actio non ſit] *l. & ſi quis 14. §. Labeo ait, D. eod.*

Similis actioni negot. geſtor.] Nam qui ſumptus facit, negotium gerit vel defuncti, vel heredis eius, *d. l. 14. §. ſed interdum, §. fortaſſis negotium, § ſi quis, §. item Labeo, & §. pen.*

A ſuccſſ. hered. aut bon. poſſ.] *d. l. 14 § vlt.*

Aut patrem] *l. in patrem 21. l. ſi filius fam. 31. D. hoc tit. Paulus Sent. libro 1. tit. vlt. §. vlt.* vel maritum, ſi dotem lucretur, *d. l. 14. § vlt. l. in eum 16. l. Neratius 20. § pen. & l. Celſus 22. D. eod. titulo.* Apud Hebræos hæc inter appendicea recenſentur, vt medicorum cura vxori à marito præſtetur, ſi ægrotauerit: vt ab eo redimatur, ſi capta ſit ab hoſtibus: vt ſepeliatur ab eo, ſi fuerit mortua, vt ex Maimonide refert Seldenus in libro de ſucceſſionibus ad LL. Hebræorum.

L. pen. D. eod.] Paulus *d. tit. vlt. § pen.*

Quæ quis pio functus officio] Sumptus in cadauer communi humanitatis iure & pietatis gratia facti, non repetuntur: quia tamen ſine pietatis intentione nemo alienum cadauer funerat, Onoſander Strategici capite trigeſimo ſexto, ἵνα μὴ ὃ ἐχθρὸς τοὺς ἀποχομένους θάπτοιτο iudex diſpiciet, an quis in hoc fuerit pius, vt mortuum ſepeliret, ne inſepultus iaceret, non etiam vt ſuo ſumptu id faceret. Certe ſi teſtatus ſit, quo animo faceret, nullam quæſtionem patietur, *l. etſi quis 12. § ſed interdum, D. eod. tit.*

FINIS.

Digitized by Google

CODICIS IVSTINIANI LIBER QVARTVS.

TITVLVS PRIMVS.

DE REBVS CREDITIS, ET DE IVREIVRANDO.

V. tit. 2. lib. 12. ff.

PRIOR pars huius tituli eſt de actione, Si certum petetur de rebus creditis: poſterior de actione, Si certum petetur de iureiurando. Poſterior, inquam, ſi ordinem ſcripturæ ſpectas: nam religionis honore & ſanctitate & proximitate tit. de religioſis, in quo deſinit lib. 3. certe eſt prior: eſt enim iuſiurandum adfirmatio religioſa, qua ſcilicet pleraque firmantur inter homines, Deo immortali interpoſito tum iudice, tum teſte. & ſic dicitur quaſi ius ſacratum, quod ſit iurandum Deo teſte & iudice, vt apud Næuium,

Ius ſacratum Iouis iurandum ſagmine.

Et Virgil.

Fas mihi Graiorum ſacrata reſoluere iura.

Et verò de iureiurando quaſi iure ſacrato tractatur etiam prius, reiecta parte de rebus creditis, tametſi prior ſit in ipſa tituli inſcriptione, in titulum ſequentem. Non eſt autem actio ex iureiurando, ſicut nec ex pacto iure ciuili, niſi lege Iulia & Papia libertus patrono præſenti ſe donum, munus, operas daturum iureiurauerit, *l. 7. D. de op. lib. l. ſeruum, D. de man. teſt. l. 13. in pr. D. de accept. l. 6. §. ſi quis abſente. D. de confeſ. l. vlt. D. de lib. cauſa*; ſed ſicut pacto conuento formatur & procuditur actio ex ipſo contractu, ita iureiurando, vt ſi quis iurauerit ſe pecuniam crediddiſſe, erit actio ſi certum petetur de iureiurando, ſi emiſſe, ex empto, ſi ſocietatem feciſſe, pro ſocio. *l. ſi duo §. ſi quis iurauerit, & §. Marcellus, D. eod.* vel ſi iuſiurandum ſubſequatur ſententia iudicis, erit vtilis actio iudicati, quaſi nouatione facta, *l. 8 hoc tit.* Frequens eſt comparatio pacti cum iureiurando *l. 2. l. tutor §. 1. l. ſed & ſi ſeruus, D. eod.* vtroque modo tollitur actio iniuriarum, *l. non ſolum §. 1. D. de iniuriis*; & naturalis obligatio, *l. Stichum §. nat. D. de ſol.* Ergo & naſcitur eadem ex vtroque, & fideiuſſor datus tenetur: nam in caſu *l. ſi quis pro*

A *eo, D. de fideiuſſ.* non obligatur naturaliter ſeruus qui per errorem quaſi libertus iurat de operis. Item qua de re non ſeruatur pactum, nec ſeruatur iuſiurandum, *l. iuriſgentium §. generaliter, D. de pact. l. non dubium, ſup. de leg.* Et obſeruandum eſt relatis & traditis lib. ſuperiore actionibus in rem & mixtis, quæ tamen magis ſunt in rem quàm in perſonam, atque etiam exhibitoria, quæ in rem actionis præparatio eſt, ab hoc li. 4. initium dari actionibus in perſonam.

I. ENARRATIO.

DE iureiurando hic agitur, quod in ſocietate ciB uili frequens eſt, & in ipſis rerum documentis ac vſu quotidiano fori verſatur, *ἐν ταῖς κατὰ τὸν βίον ἀναστροφαῖς*, vt ait Hierocles ad aurea Pythagoræ, quodque idem paulò poſt, *ἀνθρώπινον*, ſiue humanum appellat, & eſt triplex, voluntarium, neceſſarium, & iudiciale. In eis exponendis variauit Cuiacius: ea verior ſententia videtur, quam adfert ad *l. iuſiurandum 17. D. de iureiur.* in lib. 18. Pauli ad edict. vt iuſiurandum voluntarium ſit, quod ex conuentione partium extra iudicium citra iuſſum Prætoris, aut iudicis datur, ſiue defertur. Dare eſt iuſiurandum deferre, vt in *l. 3. hoc tit.* rectiùs enim ibi legitur, *dederit*, C quàm *detulerit*, vt in Baſilicis: *ὅρκον τῷ ἐπιτρόπῳ δίδωσιν*. & in membraneis Codd. Ægidij Menagij & Iuliani Brodæi. vetus verſio Gallica: *ſe aucun orphelin done ſerement à ſon tuteor ſor l'action qu'il auoit contre luy.* Sic etiam loquuntur Græci. Demoſthen. aduerſus Bœotum: *ἐπὶ τούτοις δίδωσι τὸν ὅρκον*. Alias iuſiurandum dare, eſt præſtare. *l. 5. §. 2. D. eod.* Plautus Moſtell. act. 5. ſc. 1. *Quin iuſiurandum pollicitus eſt dare, ſi vellem, mihi: Neque ſe haſce ædes vendidiſſe, neque ſibi eſſe argentum datum.* Adde Cornel. Nepot. in Annib. Sulpitius Seuerus ſacræ hiſt. lib. 1. *contacto domini femine ſacramentum dedit.* in eaque ſen-

Digitized by Google

A tentia eſt Theodorus Balſamon ad Nomocanon. Photij. Neceſſarium autem quod à parte parti in iudicio defertur, vel refertur. ſunt enim perquam timidi quidam, qui metu diuini numinis vſque ad ſuperſtitionem iurare nolunt: οἱ εὐσεβεῖς, καὶ δεισιδαίμονες, καὶ μὴ τοὺς ὅρκους ἐθέλοντες ὡς λέγεται. vt ait Stephanus in commentario ad Rhetoricam Ariſtotelis. Iudiciale, quod inopia probationum à iudice defertur. Nolo huc Græcorum interpretationes transferre, quoniam alibi eas legere in facili eſt, adſeram tantum eiuſdem Stephani locum è ſupradicti commentarii lib. 1. quia nondum typis editus eſt. [illegible Greek] B [illegible Greek] Ei mox: [illegible Greek] C [illegible Greek] Ait, D iuſiurandum neceſſarium eſſe, cum actor deficientibus probationibus, reo iuſiurandum defert, quo lis deciditur, ac finitur. actorem autem de calumnia reo iurare: Et hoc poſtremum non eſſe propriè iuſiurandum, ſed tantum complecti exiſtimationem actoris: necetiam litem finire. Plerumque autem reum neque iurare, nec actorem de calumnia, ſed iuſiurandum à reo referri; quod & ipſum neceſſarium eſt, & cauſam finit. iudiciale, quod à iudice in dubiis cauſis defertur. cum nulla alia veritatis eruendæ ratio ſupereſt: ὅτι οὐδεμία ἄλλη τεκμηρία [illegible] μόνος ἐν τῷ ὅρκῳ ἀλήθεια. quo vno caſu iurandum cenſet Hierocles ad Aurea P. Deniq; iuſiurandum volun- E tariũ eſſe, quod ex vtriuſq; partis conſenſu præſtatur: Verbis autem conceptis iurandũ innuit idem Stephanus, i. ex præſcriptione verborum, ſiue vt delatum eſt iuſiurandum. l. 3. §. vlt. D. de iureiur. Euripides in Medea: [illegible] θεούς. Medea ὄμνυ πέδον γῆς, πατέρα θ' ἥλιον [illegible] &c. & paulo poſt: [illegible] Liuius 7. *Niſi qua ipſe concepiſſet verba iuraret.* Et mox: *Paus [illegible] tribunus adiurat in qua adactus eſt verba.* vide Plinij Paneg. cap. 64. Quod ius vetuſtiſſimum eſt: ſic enim iuriſiurandi formula præſcribitur in Smyrnæorum & Magnetum fœdere: Magnetes enim iurant in certa verba: ὀμνύω Δία, Γῆν, Ἥλιον, Ἄρη, Ἀθηνᾶν Ἀρείαν, καὶ τὴν Ταυροπόλον, καὶ τὴν μητέρα τὴν Σιπυληνήν, καὶ Ἀπόλλω τὸν ἐν Πανδοις, καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς πάντας

A καὶ πάσας, καὶ τὴν τοῦ βασιλέως Σελεύκου τύχην. ἐμμενῶ ἐν ταῖς συνθήκαις αἷς συντέθειμαι πρὸς Σμυρναίους εἰς ἅπαντα τὸν χρόνον. Smyrnæi quoque ibidem ea formula iurant, diſtaque iuram ſacramenta Deis. vide Plautum Rud. A. 1. Sc. 11. v. 48. *Præi verba*, &c. ſic Curtius 7. c. 1. *Tu ... præire iuramus.* Adde Plin. epiſt. 2. 60.

Adfirmatio religioſa] M. Tullius 3. de offic. *Eſt enim iuſiurandum adfirmatio religioſa.*

Firmamen] Plautus in Milite glor. act. 11. Sc. v. *Niſi das firmatum fidem.* Iureiurando ſcilicet. Philo in lib. 2 leg. allegor. ὁ ὅρκος πίστεως ἕνεκα παραλαμβάνεται. *Iuſiurandum ad confirmandam fidem aſſumitur* Paulus, vel Lucas, vt aliis placet (Amphilochius Paulo B tribuit in Epiſtola ad Seleucum) ad Hebr. cap. 6. v. 16. πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος. *omnis controverſiæ earum finis, ad confirmationem eſt iuramentum.* Theophylactus ibid. [illegible Greek] ex D. Chryſoſtomo. Oecumenius ibid. c. 8. [illegible Greek] Euſebius Pamphili in Cantica cantic. [illegible Greek] quæ verbis eiſdem exſtant in Gregorii Nyſſeni Homilia 4. in Cantic. cantic. S. Athanaſius de paſſione & cruce Domini: ὁ ὅρκος ἀληθείας ἐστὶ μάρτυς. Heracleotes in Comment. in Pſal. C 118. ὅρκῳ γὰρ βεβαιοῦται τὰ πράγματα. adde Origenem ad eundem Pſalm. in Catena Patrum. vide ad tit. 21. in prin.

Iudice tam teſte.] Qui iurat, Deus teſtatur. θεὸς ἐπιμάρτυς in iureiurando Hippocratis. Philo de Vita Moſ. μαρτυρία γὰρ ἐστι θεοῦ περὶ πράγματος ἀμφισβητουμένου, ὅρκος. Idem d. lib. 2 φασὶ γὰρ μὴν ὅρκον εἶναι μαρτυρίαν θεοῦ περὶ πράγματος ἀμφισβητουμένου: *aiunt ſane iuſiurandum teſtimonium eſſe Dei de re de qua ambigitur.* Adde eund. de ſpecial. LL. Gregorium Nazianz. in Dafnis. Cicer. loco cit. Ouid. epiſt. ad Acontium. Simplicius in Epictetum cap. 44. ὁ γὰρ ὅρκος μάρτυρα τὸν θεὸν καλεῖ καὶ μεσίτην αὐτὸν, καὶ ἐγγυητήν, ἐφ' οἷς λέγει περιίσταται. Proclus nondum edito in Parmenidem Platonis commentario: ὅρκοι τὴν μαρτυρίαν ἐπαγόμενοι τῶν θεῶν. Ouid. D Met. 6. fab. 7.

——— *Iurare volenti,*
Teſtarique Deos.

Et alibi:

Quid tibi nunc prodeſt iuranti formula iuris;
Linguaque præſentem teſtificata Deum?

Caſſiodorus in Pſalm. 14. *Iurare eſt ſub teſtatione diuina aliquid polliceri.* quæ profert Hincmarus Remenſis de diuort. Lotarij & Tetb. reſponſione 6. B. Auguſtinus in Pſalm. 109. *Quando iuras quid facis? Deum teſtem adhibes* Itaque periurium dicitur abnegatio Dei: ἄρνησις θεοῦ, vt ait Ioannes Cantacuzenus hiſt. lib. 3. cap. 74. Non ſolum autem Deus E teſtis aduocatur, ſed & diræ adduntur. D. Paulus in 2. Epiſt. ad Corinth. cap. 1. 23. ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχήν. *Ego autem teſtem Deum inuoco in animam meam.* Plutarchus Q. Roman. 44. *Omne iuſiurandum*, inquit, *in execrationem periurij deſinit*: πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιορκίας. Exempla paſſim exſtant apud Homerum, Euripidem, Demoſthenem, Apollonii Scholiaſt. lib. 2. vide Marmora Arundeliana p. 28.

Apud Næuium] Feſtus in v. Sagmino. Iorandum, pro iuſiurandum, vt apud Terentium legi ex veteribus membranis quidam teſtantur.

Virgil.] lib. 2 Æn.

Non eſt autem act. ex iur.] vt docet Cuiac. Obs

ſer. xxtt. 7. Solo enim æquitatis vinculo ſuſtinetur, *l. non ſolum 11. §. 1. D. de minr. l. Stichum 95 § naturalis, D de verb. oblig.*

Nec ea pacto.] Ex nudo pacto, id eſt, ſolo: id enim nudum ſignificat: vt, cum pignus dicitur nuda conuentione contrahi, in *l. 1. D de pign. act.* id eſt ſola, *l. inſt. 44 §. non mutat, D. de vſurp. & vſuc.* idem interdum apud Græcos γυμνὸν ſignificat. Ex nudo inquam pacto iure ciuili actio non eſt, Paul. *Sent. 2. tit. 14. §. 1. l. 7 §. quin imo, ff. de pact.*

Iure ciuili] Hypothecæ enim & conſtitutum, quæ pacto contrahuntur, iuris prætorii obligationes ſunt: & ex conſtitutionibus ex nuda pollicitatione dona naſcitur obligatio. v. lib. 5. tit. 11.

Niſi leg. Iulia] Hoc iuſiurandum eſt legitimum, & libertus qui iurauit, iuriſiurandi ſola religione tenetur. ad hoc iuſiur. reſpicit Cic. 7. ad Att. 2.

Patrono præſenti] Nam libertus qui abſente patrono iurat de operis, non obligatur, *l. certum 6. §. ſi quis abſente, D. de confeſſ.*

Donum, munus] Quid inter hæc interſit. v. ad *l. 194. ff. de verb. ſign.* Cornel. Fronto: *Munus quod amicus vel cliens, vel libertus officij cauſa mittunt, &c.*

L. vlt. ff. de liber. cau.] adde. Gaius *l. 2. c. 9. §. 4.*

Formatur] Pactum actionem ποιεῖ, Græci.

Procuditur.] hoc verbo vtitur Varro, & Lucret.

Ex ipſo contractu] Pactum quod ex continenti adiicitur, id eſt, in ingreſſu contractus, vt dicitur in *d. § quin imo. at initio, §. 1 Inſt. quib. alien lic. l. 24. ff. depoſ. l. 23. ff. de reg. iur. l. 5. C. de pact. int. empt. & v. comp.* συγχρόνως τῷ καιρῷ τοῦ συναλλάγματος, *eodem tempore, quo contractus celebratur*, vt interpretatur Scholiaſt. Harmenop. lib. 6 de diuerſ. reg. iur. §. 55. pactum, inquam, quod adiicitur ſtatim atque negotium contrahitur, contractum, & contractuum actionem format, actionem, quæ ex contractu datur, format.

Ita iureiurando] Si deferente reo extra iudicium, ſiue apud prætorem, cum poſtulatur actio, iuratum ſit, datur actio ex eo contractu ex quo iuratum eſt. Si vero in iudicio iuratum ſit deferente parte vel iudice, erit vtilis actio in factum ad ſimilitudinem iudicati, *l. actori 8. hoc tit.*

Tollitur actio iniuriar.] Actio iniuriarum pacto tollitur ex *l. 12. tab. Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio eſto.* Feſtus in v. talionis, tollitur & iureiurando, id eſt, cum reus iurat, ſe lædendi mentem non habuiſſe. Sen. de Benef. 3. cap. 27. vel iniuriam ſe non feciſſe *& purgat pectora culpa, l. 5. §. hac lege, l. 11. §. 1. D. de iniur. Martial. lib. 12. epig. 78. al. 80.*

Nil in te ſcripſi Bithynice. credere non vis,
Et iurare iubes. malo ſatisfacere.

Satisfacere eſt tantum facere, quantum ſit irato ad vindictam. Aſcon. Ped. in 3. Verr. Tacitus Ann. 13. *Iurgia, preces, exprobratio, ſatisfactio.* Cum ſcilicet actio iniuriarum pecuniariter mouetur, non ſi extra ordinem agatur, Græci ad *d. l. 5. lib. 60.* Baſilic. tit. 22. lis enim criminalis iureiurando non deciditur.

Naturalis obligatio. Ipſo iure, id eſt, æquitatis poteſtate citra exceptionem, naturalis obligatio iuſto pacto tollitur, quod etiam probatur *l. 40. §. vlt. cont. l. 26 §. libertus, ff. de cond. ind. & l. vlt. ff. de iureI.*

Eadem ex vtroque] Ex pacto naſcitur obligatio naturalis, *l. 1. §. 2. ff. de ſolut.* Ioannes Sareſberienſ. Policrat. lib. 3. cap. 11. *Licet enim nuda promiſſio apud iuris, vt dicitur, peritos, non pariat actionem, promiſſor omnis apud veritatem, vt dici ſolet pollicem fixit, & iure ciuili ceſſante, fides naturaliter obligatur.* Et ideo vſuræ ex nudo pacto ſolutæ non condicuntur, *l. 3. C. de vſur.* nam quod vel natura debetur non repetitur.

Fideiuſſor datus tenetur] Fideiuſſor etiam naturali obligationi accedere poteſt, *l. 18. ff. ad SC. Maced. l. 6. §. vlt. & l. ſeq ff. de fideiuſſ. & Inſtit. de fid. in pr.* qualis qualis obligatio ſufficit, vt ei fideiuſſor accedat.

Nam in caſu] Quaſi diceret: ei quod ſupra dictum eſt, ex iureiur. naſci obligationem naturalem, non aduerſatur *l. 56. ff. de fideiuſſ.* ibi enim qui iurat, ſe operas præſtaturum, & eo nomine ſatiſdat, naturaliter non obligatur, ac per hoc fideiuſſor non tenetur, quia ſeruus per errorem quaſi libertus iurat de operis: ſolus autem libertus ex iureiurando obligatur, vt docet Cui. hoc tit.

Et generaliter] v. Cuiac. 1. Obſ. 24.

Et miſtis] Egit ſ. libro de vindicatione rerum corporalium, & incorporalium, deque actionib. miſtis, id eſt, Familiæ erciſc. communi diuid. & finium regund. quæ tamen magis ſunt in rem, quam in perſonam, vt docet Cui. ſ. fin. regund.

Exhibitoria] Actio enim ad exhibendum propter vindicationes inducta eſt, viam parat vindicationi, *l. 1. & l. 3. §. eſt autem, ff. ad exhibend.*

II. *Si certum petetur.*

V. tit. 1. lib. 12. ff.

Actio ſi certum petetur de rebus creditis propriè datur ex mutuo, vel ex ſtipulatione quæ mutuationem præcedit aut ſequitur: & h. titulus igitur de mutuo. Mutuum eſt alienatio pecuniæ quæ fit ſub lege reddendæ quantitatis eiuſdem: conſiſtit enim in his rebus quæ quantitate valent, non corpore. Fateor creditum dici κοινῶς obligationem omnem, & ἰδίως obligationem ex contractu, ſed ἰδιαίτατα, obligationem ex mutuo: & creditorem eum qui mutuam pecuniam dedit, ceteros haberi creditorum loco, *l. 10. & 11. de verb. ſign.* ac ſimiliter, debitorem qui mutuam pecuniam accepit, *l. 11. hoc tit. l. 4. §. is quoque. ff. de obl. & act.* & ita actio in perſonam quæ ei qui mutuam pecuniam dedit, in debitorem competit, propriè dicitur certi condictio, vel actio ſi certum petetur de rebus creditis: & tamen ſicut creditoris & crediti nomen accommodatur ad omnes cauſas ex quibus certum petitur, & ei aduerſa condictio incerti, etiam generalis actio eſt. Sic autem illa verba edicti ſiue tituli huius accipienda ſunt: Si certum petetur dari. Contra in titulis: Si vſusfructus petetur, Si ager vectigalis petetur, hoc modo, Si petetur reſtitui quaſi ſuus, vel Si ſuus eſſe petetur, quia quæ in hoc tit. proponitur actio, condictio eſt, quæ in illis, vindicationes. Neque vero noſtri, ſed etiam alieni auctores plerunque rem creditam referunt ad ſolam mutui cauſam, vt cum Fabius rem certam creditam ſeparat à locato & conducto lib. 4. & Seneca 3. de benef. *Pars optima beneficij perit, ſi actio ſicut certa pecunia, aut ex conducto & locato datur.* & alio loco: *Dies beneficio reddendo non dicitur. ſicut credita pecunia.* & apud Feſtum lex de pecunia credita feneb ris.

II. Enarratio.

Si certum petetur] Pecunia enim certa petitur. Certa dicitur, cuius quantitas certa eſt. Pomponius apud Nonium in v. dicere: *Nummos certos dicas, dico quinquaginta millia.* V. Quintiliani locum

ex

ex lib. 12. c. 10. in fine huius Tit. Per contrarium, *Incertum nec tempus, nec numerum recipit*, vt ait Cornelius Fronto.

Vel ex ſtipulatione] Verbis etiam credimus, *l. 2. §. vlt. ff. de reb. cred.* creditor enim ſtipulatur hoc modo: quantam pecuniam iotra illum diem tibi credidero, tantam dari ſpondes? Quintilian. *l. 4. c. 2. Certam creditam pecuniam peto ex ſtipulatione.* Cornel. Nepos in vita Attici cap. 13. *Pecuniamque ſine fœnore, ſine ſtipulatione credidit.* Itaque condictio ex ſtipulatione datur, ſiue numerationem præcedat, ſiue ſequatur, *l. 3. §. vlt. & l. contra 6. ff. de SC. Maced. l. ſi ita 6. 1. & l. ſeq. ff. de nouat.*

Mutuationem præcedit] M. Tullius in orat. pro Flac. *Cum multis minutis mutuationibus fraudauiſſet.*

Quod ad mutui etymologiam, quam adfert Paulus in *l. 2.* non eſt cur ſollicitius quæramus an vera ſit. Nam Iuriſconſulti noſtri imbuti ſunt ab Stoïcis, qui licentiores fuere in ducendis nominum originib. vt dudum obſeruauit eximius interpres: quemadmodum Dialecticos & Dialecticorum præcipuum haud ſatis felices fuiſſe circa nominum compoſitionem ſcribit auctor incertus in fragmento quodam inedito, quod mihi vtendum dedit P. Nublæus rogatus Pariſiēſis vir pereruditus. Verba eius hæc ſunt: *οἱ φιλοσοφίαν ἐπαγγελλόμενοι, καὶ μὴ διαλεκτικοὶ ὑπάρχοντες τινες, ὅπως εἰσὶν ἄλλοι περὶ τὰς συνθέσεις τῶν ὀνομάτων, ὅτι αἰσχύνει καὶ λέγει· ... τεκμήριον χρήσασθαι τῷ λόγῳ χρυσίππου ... τούτου γὰρ ... ὑπὸ μόνα χάριν συνταχθέντας ἀλόγους λόγους.* Dialecticorum appellatione Stoicos intelligit: Certe non male Cuiacius à mutando mutuum dictum putat, quoniam vltro citroque datio interuenit. Hinc mutuum dicitur quodcumque ἀμοιβαῖον & reciprocum eſt. Catullus Carm. 46.

Mutuis animis amant & amantur.

Tibullus lib. 3. eleg. 1.

——— *Si noſtri mutua cura eſt.*

mutua gaudia, Lucretio, & alia huiuſmodi apud eundem, mutua ignorantia Tacito hiſt. 1. mutua conuiuia Virgilio Georg. 1. mutua dominia, A. Gellio lib. 1. 14. Sic enim in ſex ſcriptis codd. legitur, & talio mutua libro 20. 1. vt omittam mutuas actiones vel petitiones tam apud iuris auctores, quam apud Fabium, & alis bene multa quæ occurrunt in libris istis.

Verum Paulus hoc agit tantum vt probet, ex mutuo alienationem ſequi & de meo tuum fieri probat autem ex eo quia mutui datio inde appellata eſt, quod de meo tuum fiat: Et ideo, inquit, ſi non fiat tuum, non naſcitur obligatio.

Hac de re dudum ſcripſeram ſatis, vt videtur, diligenter, & ei finem quæſtioni rebar impoſitum. At ecce Salmaſianæ ſententiæ nouus adſertor exoritur, qui eos qui contra ſentiunt non ſapere ſcribit, nulla interim ratione vel lege ſubnixus, ſed tantum vt impenſius Salmaſio ſuo placeat. Cui ſi vita non exceſſiſſet: nam iis parcendum eſt qui inter homines viuere deſierunt, reponerem, non eum quidem deſipere, ſed valide ſtultum eſſe, id eſt, iuris imperitiſſimum. Denique non ſanum ſapiunt, qui veterem prudentiam iuſque receptum auſu improbo & inefficaci conturbare tentant. Vide replicationem noſtram de mutuo aduerſus Claudium Salmaſium.

Alienatio] Mutuum eſt alienatio, *l. 3. ff. ad SC. Maced. §. 2. Inſtit. quib. alien. lic.* Dominus enim pecuniam facit accipientis, *l. 2. §. 2. ff. de reb. cred.* Baſilica: *τὸ δὲ χρέος φησὶν ... τὸ δὲ δάνειον μεταποιεῖται δεσποτείαν.* Cyrillus: *τὸ δάνειον ... μὴ ἀπαιτηθῇ τὸ ... l. nam etſi 13. eod. l. qui negotia 34. D. mand. Inſt. quib. mod. re contr. oblig.* Boetius, qui fuit Iuriſconſ. ſummus in Top. Cicer. lib. 2. *Quod mutuum datur, ex meo fit accipientis: atque ideo non cogitur eandem ipſam pecuniam debitor reſtituere creditori, ſed aliam tantam.* Quod & ipſum condictionis nomen oſtendit: nemo enim rem ſuam condicit, *§. ſic itaque, Inſt. de act.* ſed vindicat.

Pecuniæ] Pecuniæ appellatione hic intelliguntur ea, quæ pondere, numero, & menſura conſtant, vt in *l. 2. § 1. ff. eod. l. talis ſcriptura 30. ff. de leg. 1. & l. creditorum 11. ff. de verb. ſign. & tit.* de conſtituta pecunia, in quibus mutuum conſiſtit.

B Sub lege reddendæ] Mutuum damus recepturi tantumdem ex eodem genere, *l. 2. D. eod.* qua die & ea quæ adiecta contractui. Quid ſi ſine die creditum ſit? Accurſius ait, pecuniam ſtatim repeti poſſe: quod refutaui in Replic. de Mutuo. S. Ambroſius in lib. de Tobia cap. 12. *Quid enim iterius eo qui hodie fœnerat, & cras exigit? eſt odibilis, inquam, homo huiuſmodi. Oblatio quidem blanda, ſed immanis exactio:* Mutuum igitur fit ſub lege redd. quantitatis eiuſdem: alioquin mera donatio eſſet.

Quantitatis ei] Non ſpeciei: mutuum n. conſiſtit in rebus quibus abutimur; *ἐν τοῖς ἐν χρήσει ἀναλισκομένοις.* Alioquin inutile mutuũ eſſet accipienti: ſiue, vt aiunt Græci: *δανειζομένοις ἀχρηστον ... αὐτὰ τὰ*

C *δανεισθέντα κατασχεῖν τῷ δεδωκότι.* adde Theop. ad tit. Quib. mod. re contr. oblig. in princ.

Non corpore] Mutui datio conſiſtit in his reb. quæ pondere, numero & menſura conſtant. Heſiod. 1. ἔργ. καὶ ἡμερ.

Εὖ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εὖ δ' ἀποδοῦναι αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον αἴ κε δύνηαι.

Quem plerique omnes Græci de mutuo capiunt, quod conſiſtit in iis, quæ menſura continentur, quodque inter ſe, *ὡς εἰκός*, agricolæ contrahunt. M. Cato de re R. cap. 5. *Satui ſemen, cibaria, far, vinum, oleum mutuum dederit nemini.* Poterit tamen & de his accipi, quæ pondere conſtant, puta auro, argento non ſignato, & aliis eiuſmodi. Vetus Homeri Scholiaſtes in *ν. μηδέπω ... ἀναγκάζοντος ... ἰδιάζοντες οἱ ἀρχαῖοι χρυσίον, καὶ ἀργύριον. καὶ τὰ ...*

D *μένα.* Ea inquam, quæ pondere, numero & menſura conſtant, quantitate valent potius, quam corpore, *l. 1. §. non ſolum, D. ad legem Falcid. l. ſi is cui nummos 94. §. 1. D. de ſolut.* Sunt quidem illæ corpore præditæ, ſed nos eis ita fungimur, vt non tam corpus earum ſpectemus, quam quantitatem, (Cuiac. Obſeru. libro 11. cap. 37.) In his mutuum conſiſtit, quæ in genere ſuo functionem recipiunt per ſolutionem, quam ſpecie, *d. l. 2.* ſubintellige *τὸ* magis, quod additur in retroeditionibus, ſolemni tam Græcis, quam Latinis auctoribus loquendi adſuetudine. Geneſ. 49. 2 *λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα: & dentes eius lacte candidiores.* Mat-

E thæi cap. 17. 8. *καλόν σοί ἐστιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χωλὸν ἢ κυλλόν, ἢ; bonum tibi eſt ad vitam ingredi debilem vel claudum* (potius) *quam, &c.* S. Ignatius in epiſtola ad Romanos, *καλόν μοι ἀποθανεῖν ἢ βασιλεύειν.* Verus verſio: *bonum mihi mori quam regnare.* Plutarchus in Alexandro: *ἐγὼ δὲ βουλοίμην ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις, ἢ ταῖς δυνάμεσι διαφέρειν.* Tit. Liuius III. *C. Claudij qui patruus Appij Decemuiri erat, oratio fuit precibus quam iurgio ſimilis.* Apuleius in apologia: *Suſceptum officij gratia, quam lucri cauſa.* Tertullianus de oratione cap. 7. *Quia vult eam quam mortem peccatoris.* Paulus 4. Sentent. titulo 5. *Meritis enim liberos quam pactionibus aſtrin-*

gi placuit. Sic etiam in *l. 35. §. illud, C. de inoff. teſtam.* ubi veteres non agnoſcunt verbum magis. In *l. 8 Cod. Theod. Aeris pretio quam diminutione momenta.* In ſumma, res quæ pondere, numero, & menſura conſtant, magis in genere ſuo functionem recipiunt per ſolutionem quam ſpecie, id eſt, cum res eiuſdem generis ſoluitur, ſolutum rei creditæ vice facile fungitur, & aliud pro alio ſolui non videtur. Auctor Querolí: *Quid tam ſimile quam ſolidus ſolido eſt?* Neque enim paritas ſpecierum, ſed identitas videtur, vt ita dixerim, à quibus longe differunt corpora, vt puta animalia, quæ permutationem promiſcuam non recipiunt: conſtant enim quæque proprietatibus ſuis, quas omnes facile in aliis eiuſdem generis reperire non poſſis, non magis fere, quam in alterius generis animalibus, quorum natura varia eſt & qualitatibus diſpar. [illegible] vt ait Ammonius ad Porphyrij Inſtitutionem c. 2. in fine, adeo vt vix duo aut animalia, aut plantæ, aliudve compoſitum quodvis eiuſdem eſſe naturæ, aut qualitate conſentiat: [illegible] vt ait Actuarius Methodi med. lib. 1. cap. 2. Hunc autem locum è Regio codice exſcripſi. In cæteris igitur rebus ideo mutuum non conſiſtit, quia functionem non recipiunt, mutua vice non funguntur, ſed vtique neceſſe erat aliud pro alio ſolui: [illegible], vt Proclus alicubi loquitur, *quæ inter ſe adeo differunt, non poſſunt videri eadem.* [illegible], ait Porphyr. *Omnis differentia quæ rei alicui accedit, diverſam ab alia conſtituit.* certum autem eſt, aliud pro alio inuito creditori ſolui non poſſe, *d. l. 2. §. 1.*

Obligationem omnem] Etiam naturalem, vt puta, quæ ex nudo pacto quæritur obligatio, *l. 5. §. 2. D. de ſolut.* Sed hæc per abuſionem dicitur obligatio, cum eius vinculum neceſſitate non adſtringat, & cui natura tantum debetur, minus proprie creditor dicatur, & creditum igitur *minde* dicitur obligatio omnis. Proprie autem dicitur obligatio, quæ ex contractu eſt, *l. 1. D. de reb. cred. l. 10. 11. & 12. D. de verb. ſign.* ſed maxime obligatio ex mutuo, *l. 2. §. 2. D. de reb. cred.* quod & auctores Baſilic. perceperunt: ſic enim verterunt illa Pauli: in cæteris ideo in creditum ire non poſſumus, &c. [illegible], *l. 3. §. 2. & 3. D. de SC. Macedon. l. ſi ventri 24. §. 1. D. de bon. auctor. iudic. poſſ. l. tutor 19. §. vlt. D. ad SC. Vell. d. l. 11. l. omnem 20. D. de iudic. Nou. 4. cap. vlt. in fi.* Seneca 1. de Benef. cap. 2. *Alioquin in foenum creditis tranſeunt.* Cornel. Fronto: *Committimus conſilia, credimus pecuniam.*

Et creditorem eum] vt tit. *C. ſi advers. credit.* & apud Græcos *δάνειον*, & *δανειστήν*. Gloſſæ Græco-La. *δάνειον, mutuum, δανείζω, mutuo, δανείζομαι, mutuor.* Conſtantin. Harmenop. Epitom. lib. III. titulo 5. §. 62.

Actio in perſonam] Condictio dicitur omnis actio in perſonam, qua intendimus adverſarium nobis dare, aut facere oportere, *§ appellamus, Inſt. de act.* ſed tamen actio mutui proprie dicitur certi condictio; *Inſt. quibus mod. re contr. obl. in pr. & §. item is, de oblig. quæ ex contr.* & in iuris gloſſario definitur, [illegible], *Ratio,*

A *qua ſpeciale creditum ſive mutuum repetitur.* Verum accommodatur ad omnes cauſas ex quibus certum petitur, *l. certi 9 D. de reb. cred.* ſicut creditor dicitur, cui debetur ex omni cauſa, *d. l. 11.* Item iuris gloſſarium: [illegible] *Certi condictio, id eſt, certæ & manifeſte definitæ rei petitio.*

Mutuam pecuniam ded.] Falluntur Latini, qui putant in hanc actionem pecuniam tantum numeratam venire: per eam enim res qualibet certa petitur. decepti ſunt *l. 1. D. de cond. tritic.* ſicut & Græci, qui ad *tit. D. hac adnotant*: [illegible] *Certum*

B *dicitur propter numeratam pecuniam: ea enim demum certa eſt, ac per certi condictionem petitur.*

Vel actio ſi cert. pet.] Non ſtatuit hic, & Nouat. 2. c. 4. differentiam inter certi condictionem, & actionem ſi certum petetur, quæ datur ex mutuo, tametſi primo alia ei ſententia ſederit.

Condictio incerti] Condictio incerti generalis eſt, & competit ex omni cauſa, ex qua incertum petitur. Eiuſmodi ſunt *ſervitutes, l. ſi tibi 8. D. de action. emp. l. ſi binarum 35. D. de ſerv. vrb. obligationes, l. 3. ſup. de poſtul. l. 3. J. de cond. ind. l. ſi quaſi 7. J. de non num. pec. liberationes, l. 3. D. de condict. ſi. ca. l. ſi heres, D. de act. emp. poſſeſſiones, l. & ideo 12. §. vlt. D. de cond. furt. l. indebiti 15. § 1. l. qui*

C *exceptionem 40. §. pen. D. de cond. ind. l. heres 21. D. ad SC. Trebell. l. 2. D. de cond. trit.* denique *facta*, quia non ſunt, niſi cum fiunt, vel poſtea quam facta ſunt. v. Cui. ad *l. 74. D. de verb. obl.*

Etiam generalis actio eſt] Hoc ait. Actio quæ creditori competit adverſus eum qui mutuam pecuniam accepit, proprie quidem dicitur certi condictio: & hæc eſt ſpecialis certi condictio: & tamen ſicut creditoris appellatio generalis eſt, & certi condictioni adverſa, condictio incerti etiam generalis eſt. Denique condictio quæ ex cauſa mutui competit, ſpecialis eſt. certi autem condictio, quæ ex omni cauſa competit, ex qua certum petitur, generalis. Condictio igitur tam certi quam incerti accommodatur ad omnes cauſas ex quibus certum pe-

D titur. v. Not. Mercat. lib. 2. cap. 1.

Verba edicti, ſive tit.] Edicta Prætorum titulis diſtinguebantur, *l. 1. D. de in integr. reſt.* quo alludere videtur Tertullianus, de Pudicitia. *In primis titulis cæleſtis edicti.*

Si certum pet. dati] Eſt enim actio in perſonam, qua intendimus debitorem nobis dare oportere. quod eſt dominium transferre.

Si vſusf. pet.] lib. 7. D. t. 6.

Si ager vectig.] lib. 6. D. t. 3.

Quaſi ſuus] Emphyteuſis enim quaſi dominium tribuit, *l. 1. § 1. D. ſi ag. vectig.*

Condictio eſt] actio in perſonam.

Vindicationes] Petitiones: in his enim petere,

E eſt vindicare, vt in *l. nonſolum 33. § ſi mihi, D. de vſurpat. & vſuc. & petitio, actio in rem, l. actio 28. D. de oblig. & act. l. 1. D. ad SC. Maced. l. 1. D. ad SC. Vell. l. pecuniæ 178. §. 2. D. de verb. ſig.* vt petitio hereditatis, eſt vindicatio, *l. 3. D. de petit. hered.* Petitur igitur vſusfructus, id eſt, vindicatur, vt *titulo D. ſi ſervit. vindic.* actione confeſſoria: & fundus actione vectigali vindicatur à quouis poſſeſſore.

Lib. 4.] cap. 2. Eius verba hæc ſunt: *Nam quid in pleriſque iudicijs privatis de re certa credita, locato & conducto.* adde: Idem lib. 7. c. 2. *Nam depoſiti, furti, creditæ pecuniæ.* Et lib. 12. c. 10. *De interdictis, ac ſpon-*

ſionibus, & de certa re credita dicet. Quintilianus declam. CCLXXIII. *Decem millia à me petis. quo iure, qua cauſa? credidiſti an depoſuiſti?*

Sen. 3. de Ben.] c. 7.

Alio loco] c. 10. adde eundem lib. de Benef. c. 4. Marcus Cato de re R. c. 5. *Iniuſſu domini credat nemini. Quod dominus crediderit, exigat.*

Feſtum] In v. fœnus. adde Iulius Cæſar de B. C. 3 *His reb. confectis, quum fides tota Italia eſſet anguſtior, neque credita pecunia ſoluerentur.* Martialis lib. 8. epigr. 37. coni. epig. pen. lib. 9.

III. *De ſuffragio.*

EST & alia ſi certum petetur de chirographis in *C. Th. de qua l. vlt. tit. ſuperioris, & l. 89. D. de ſol.* & alia ſi certum petetur de ſuffragiis in eod. Cod. & quæ hoc tit. proponitur. Et tenetur quidem ea, qui honorem, vel quid aliud quod deſiderabat impetrauit à principe, ſuffragante & intercedente aliquo. vt rem pecuniamve certam quam ei pro iſto officio, pro ſuffragio, fauentia, interceſſione, fide promiſit, præſtet. nec enim eſt illicita ſtipulatio: imo ſuffragium in aula vtcunque eblandiri & pecunia elicere, & ſuffragium, modo non ſit fumoſum, vendere licet. quod tamen poſt Tiberius vetuit *Nou.* 161. & videtur non obtinuiſſe ante Conſtitutionem huius tit. nam & ſoluti ſuffragii olim repetitio fuit, ſicut aleæ ſolutæ. conſtitutione Iuliani, nec fuit ſoluti repetitio, nec petitio non ſoluti.

III. ENARRATIO.

SI cert. pet. de chirogr.] Actio ſi certum petetur de chirographis, naſcitur ex chirographo, ſiue ſyngrapha, in qua debitor profitetur, ſe mutuam pecuniam accepiſſe.

Si cert. pet. de ſuffrag.] Actione ſi certum petetur de ſuffragio tenetur, qui honorem, qui à principe defertur, vel quid aliud ſuffragante aliquo, qui apud principem gratia valet, impetrauit (puta, officialium atque apparitorum gratiam fauoremq; mercatos, vt apud Saluian. III. cont. auarit.) vt quod ſuffragii nomine promiſit, præſtet. Suffragium accipitur pro interceſſione apud Principem.

Dicitur etiam quod ſuffragii nomine datur, aut promittitur, *l. vlt.* ¶. *de ſilent.* Gloſſæ iuris: συνηγορεῖν, βοηθεῖν, ὅταν ἢ τὰ παρ' χάρισμα ... τῷ βασιλέως ... συνηγορία καλεῖται lege, *συνηγοράτωρ Suffragator, adiutor, vnde qua præſtantur alicui vt fauorem, & opem præbeat, ſuffragia dicuntur* Gloſſ. lat. gr. *ſuffragium*, ... Agrætius: *ſuffragia, qua donantur.*

Impetrauit] Nec enim ſuffragatori datur actio antequam id quod deſideramus, obtinuerimus.

Suffragante] Cuius gratia Princeps aliquid indulget, cuique magis date creditur, quam ei pro quo quis intercedit. Ioannes Hieroſolymitanus in Matthæum capite 4. Homilia 4. *Si ab Imperatore quærat homo aliquod beneficium dignitatis, & ipſe non habet tantam fiduciam petendi, neque amicitiam impetrandi. vadit ad fratrem Imperatoris, aut ad amicum chariſſimum, vt intercedat ad illum: ſic dicit illi Imper. Ecce ego hoc beneficium non illi do, ſed tibi: id eſt, propter te illi donam non illi donatur, cui datur, ſed illi propter quem datur.*

Vt rem] mobilem, vel immobilem.

Pecuniamve certam] quantitatem certam: certum enim petitur.

Fauentia] Accius Oenomao: *Anguſtam adhibeant fauentiam.*

Illicita ſtipulatio] Videtur inhoneſte, prodige,

A &, nefarie promitti, quod honoris adipiſcendi cauſa promittitur, *l. 1. C. Theod. eod.* honores enim iudicio principis conſequi glorioſum: pecunia redimere fœdiſſima nundinatio eſt. Sed aliud eſt intercesſori aliquid rependere, aliud honores, & magiſtratus coëmere, ac malis artibus parare.

Hoc tantum prohibitum, ne quis alio ſuffragante præter merita dignitatem conſequatur, Am. Marcellinus lib. 20. *Statuo vt neque ciuilis quiſquam iudex, nec militiæ Rector, alio quodam præter merita ſuffragante ad potiorem veniat gradum, non ſine detrimento pudoris eo, qui pro quolibet petere tentauerit, diſceſſuro.*

Fumoſum] Suffragium fumoſum dicitur, cum quis ſuffragium promittit, & interceſſionem apud prin-

B cipem pollicetur, cum reuera non ſuffragetur, & fumi venditor dicitur, qualis ille Vetronius Turinus, de quo Lamprid. in Alexand. Seu. D. Auguſtinus ſerm. 26. de verbis Apoſtoli, cum eſſet in carne: *Non vobis fumos vendant qui dicunt, ſancti ſumus.*

Non obtinuiſſe] Videtur obtinuiſſe tempore Veſpaſiani. Sueton. Veſpaſ. cap. 23. *Exactaque pecunia, quantam is cum ſuffragatore ſuo pepigerat.* ſed poſtea vetitæ pactiones eiuſmodi, vt arguit *ff. l. t.* his verbis: *Quia leges Romanæ eiuſmodi contractus penitus ignorant.*

Repetitio fuit] Id colligitur ex *d. l. 1.*

Sicut aliis ſol] Vt dictum eſt ſup. de aleæ luſu.

Conſt. t. Iulian.] *d. l.* s. cuius meminit Ammianus Marcellinus lib. 22. *Lex eſt promulgata, quæ

C cauetur nullum interpellari ſuffragatorem ſuper his quæ eum recte conſtiterit accepiſſe.*

Nec petitio non ſoluti] Hodie non modo ſoluti repetitio non eſt, ſed promiſſi etiam petitio eſt, *l. 2. C Theod. eod.* quod etiam probauit Iuſtinianus ea conſtitutione in codicem ſuum relata. Idem tamen quidquam ſuffragii nomine dari poſtea prohibuit *Nou.* 8. id eſt, nullo dato vel promiſſo iudices honores adipiſcuntur, vt in *l. 22. C. de aduocat. diuerſ. iudic.* ſine quadam ſuffragii ſolutione, Baſilica vno verbo, ἀμισθί, *gratis & ſine vllo ſumptu.* vide Cuiac. ibid.

IV. *De prohibita ſequeſtratione pecuniæ.*

ACtione ſi certum petetur de rebus creditis, pecunia, id eſt quantitas, petitur certa, & quarum-

D uis aliarum rerum quæ in iudicium deducuntur ſequeſtratio fieri poſſit ea cauſa, etiam liberarum perſonarum; pecuniæ tamen quæ petitur, ſequeſtratio hac lege prohibita eſt; quia res quæ certum corpus habent, facile interuerti poſſunt, quantitatis nullum ſubeſt corpus. & videtur abrogari *l. 1. Cod. Theod. ſi cert. pet. de chir.* quæ vno caſu admittit ſequeſtrationem ſi de falſo chirographo exoriatur quæſtio inter debitorem & creditorem, quia generalis eſt prohibitio huius legis. Sequeſtratio eſt tranſlatio poſſeſſionis rei litigioſæ in tertiam perſonam facta conſenſu partium, vel auctoritate iudicis, ea conditio-

E ne, vt qui vicerit, ei ea res reddatur, reſtituatur. Et alio ſignificatu, in certamine aliquo, in quo liceat ſponſionem facere, vt *l 3. D. de aleator.* ſequeſtratio eſt apud iudicem ſponſionis facta depoſitio pignoris vtraque ex parte, qui iudex ſponſionis etiam Sequeſter dicitur, & veteribus Sculna, vt illo Macrobii loco 3 cap. 17. *Sponſione contendit, digno Sculna Numatio Planco, qui tam honeſti certaminis arbiter electus eſt.* & in hunc quidem ſequeſtrem eſt actio præſcriptis verbis, quaſi ex nouo negotio, *l. 18. § vlt. D. de præſcr. verb.* in illum actio depoſiti, *l. et apud*

Ergo perſonis, quibus ſine mandato agere licet, *l. ſed & ea perſona, D. eodem*, conſors adiungi poteſt ex *d. l. 2.*

XL. Enarratio.

AEſchylo] In Supplicibus: *ἐγὼ δ' ἀφωνεῖ ξυνδίκοις δ' ἔξω λαβών.*

Pindaro] Olympiade 9.

In Baſilicis] Libro 12. tit. 1. &

4. Epiſtolarum] Epiſtola 24.

Aliud enim eſt litem ordin. al. cont.] Vide Cuiacium Obſeruat. libro 18. cap. 23. & recitat. ad *l. 29. de probat.* libro 43. Digeſt. Saluii Iuliani.

Et Feſtus] In v. conteſtari.

XLI. *De noxalibus actionibus.*

Vide titulum quartum lib. 9 ff. & tit. 8. lib. 4. Inſtit.

NOxales actiones ſunt in perſonam, non in rem, ex priuatis delictis ſeruorum, quæ commiſerunt, inſcio, aut ſciente & vetante domino, aut nequeunte vetare. Quibus non hoc agitur, vt dominus noxæ dedat ſeruum, ſed vt damnetur damnum ſarcire quod fecit ſeruus, pœnamque præſtare, *l. 3. h. t.* Nam pœnales, & pecuniariæ actiones ſunt, *l. 10. §. quoties D. de comp.* & eleganter *l. 6. §. 1. D. de re iud.* ſolius noxæ deditionis nullum iudicium eſſe, ſed pecuniariam condemnationem præcedere, noxæ deditionem ſequi. Denique vt ex edicto de his qui effuderint vel deiecerint, patet, alterius iudicij adiectionem eſſe. Quod etiam exemplum ſententiæ monſtrat in titulo *de off. iud. 4. Inſt.* P. Mæuium L. Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere. Denique in condemnatione eſt litis æſtimatio, in ſolutione deditio ex duodecim tab. videlicet antequam actum ſit iudicati, *l. item veniunt §. idem recte, D. de pet.* Nec tamen noxæ deditio etiamſi dominum liberet condemnatione, eo liberat quod ex delicto ſerui ad eum peruenit, *l. pen. hoc titulo.* Recte dixi, ex priuatis delictis. Nam legibus iudiciorum publicorum fere omnibus ſerui rei fieri poſſunt, *l. hos accuſare §. omnibus, D. de accuſ.* non legibus priuatorum, quia cum ſeruo nulla actio eſt. recte, inſcio, aut vetante domino. Nam ſi ſciente nec vetante quod vetare potuit, vel iubente, vel opem & conſilium dante domino, noxæ dedendæ facultatem non habet, & ſuo nomine tenetur in ſolidum, *l. vlt.* Recte autem vindicationibus iunguntur noxales actiones, quia actio ad exhibendum, quæ ſequenti titulo proponitur, tam noxali iudicio acturo datur, quam vindicaturo, *l. 3. §. ſi quis noxali, D. ad exhib.*

XLI. Enarratio.

EX priuat. delict.] Noxales actiones naſcuntur ex noxa ſeu maleficio ſeruorum, non ex contractu *l. 1 D. eod.*

Inſcio, aut ſciente, &c.] *l. 2. 3. & 4. D. eod. l. 2. 3. & 4. hoc tit. l. 1. §. 1. D. ſi famil. furt. fec. dic.*

Aut nequeunte vetare] Nam culpa caret qui ſcit, ſed prohibere non poteſt, *l. 50. D. de reg. iur.* Guntherus Ligurini libro 7.

Qui ſpoliare ſacras aliquem conſpexerit ædes
Si prohibere poteſt facinus, prohibere laboret.
Si prohibere nequit, maneat ſecurus.

Ex 12. tabulis] *l. miles §. 1. D. de re iudic. & §. ſunt autem. Inſt. de noxalib. act. or.*

Noxæ deditionem ſequi] Vide Cuiac. Notat, In-

A ſtit. eodem.

Aut noxam dedere] Vt in § *1. Inſtit. de offic. iud.* id eſt, ipſum corpus quod deliquit. & noxa igitur pro reo, vt Græcis *βλάβη*, *βλάβης ἄξιος*, Ammonius. Vide Cuiac. ad §. 1. *Inſt. eod.*

Fere omnibus] Excepta lege Iulia de vi priuata, *d. l. hos accuſare.*

Nam ſi ſciente nec vetante] Dominus quaſi auctor delicti tenetur in ſolidum. Saluianus de prouident. D. libro 7. *In cuius enim manu eſt vt prohibeat, agit, ſi non prohibet admitti.* Tertullianus aduerſus Marcionem libro 1. *Nam in cuius manu eſt quid ne fiat, eius iam deputatur cum iam fit.* Thodoretus Quæſt.

B in 2. Reg. interrogatione 45. *δίδωσι τοίνυν, ὡς τὸ συγχωρῆσαι ἐκάλεσεν ἐντολήν· ἐπειδὴ κωλῦσαι δυνάμενος οὐκ ἐκώλυσεν: eſt ergo perſpicuum quod permiſſionem vocarit mandatum.*

XLII. *Ad exhibendum.*

V. tit. 4. lib. 10. ff.

ACtio igitur ad exhibendum, quæ & exhibitoria dicitur, datur tam propter noxales actiones, quam propter vindicationes, & eſt veluti præparatoria vindicationis, aut noxalis actionis, vt interdictum de liberis exhibendis eſt præparatorium in-

C terdicti de liberis ducendis, *l. 3. §. 1. D. de lib. exh.* ſi res mobilis ſit, *l. quod legatur, D. de iud. l. aduerſus, §. de cri. exp. her.* Exhibitionem enim ſequitur vindicatio, quæ directa & principalis actio eſt, *l. 3. §. ibidem, l. ſi quis hominem, D. eodem*, niſi arbitrio iudicis rem aduerſarius reſtituerit. Nam exhibendi verbum etiam reſtituendi ſignificationem recipit, *l. Iulianus §. quantum, D. eod. & in l. pacto, §. de pac.* exhibendis, i. reſtituendis. Vel exhibitionem ſequitur noxalis actio, & noxæ deditio vindicationem parit, quaſi domino ei cui ſeruus noxæ deditus eſt, noxæ enim deditio mutatio dominij eſt. Dicitur autem actio ad exhibendum incerti actio, *l. pen. D.*

D *depoſ.* quia magis in id quod intereſt, quam in rem datur: & ſane qui iudici iubenti exhiberi non paret quod iuſſum arbitrium dicitur paſſim, & præceptum, *l. 7. hoc titulo*, condemnatur in id quod intereſt, *l. Iul. §. vlt. D. eod.* Vindicatio certi actio eſt. Vtraque arbitraria, atque etiam noxalis actio. Sic autem exhibitoria actio dicitur ad exhibendum, vt redhibitoria, ad redhibendum, *l. 28 D. de ædil. ed.*

XLII. Enarratio.

PRopter noxales actiones] *l. 3. §. ſi quis, D. eod.* vt acturus noxium ſeruum agnoſcat.

E Propter vindicationes] *l. 1. eod. & d. l. 3. §. eſt autem.*

Si res mobilis ſit] Nam res immobiles ſatis ſe exhibent: & ideo Græci res immobiles vocant, *οὐσίαν φανεράν, ſubſtantiam manifeſtam*; res autem mobiles, *ἀφανῆ οὐσίαν, ſubſtantiam obſcuram, & nec manifeſtam*, Lyſias contra Diogitonem.

Exhibitionem enim ſequitur vind.] Res exhibita vindicatur, *l. 1. l. 3. §. eſt autem, D. eod. l. ad rem mobilem, D. de Procurat.*

Et principalis actio eſt] Nam principalis eadem quæ directa, *l. in commodato 17. §. 1. D. commod.*

Rem aduerſarius reſtituerit] Rem exhibuerit, §. *præterea, Inſtit. de actionib.* aut reſtituerit.

Nam exhibendi verbum etiam reſtit. &c.] Itaque auctores Baſilic. actionem ad exhibendum, reſtitu-

toriam vocant, ἀποκαταστατικὴν ἀγωγὴν, ad *l. vlt. hoc tit.* Gloſſæ Philoxeni: *exhibet*, ἀποκαθιστᾶν. quod eſt reſtituit.

Noxæ enim deditio mutatio dom. eſt] Per noxæ deditionem ſerui dominium à veteri domino in perpetuum recedit, § *3. Inſtit. de noxal. act.*

Quia magis in id quod intereſt] Cuius incerta quantitas eſt.

Vtraque arbitraria] Rei vindicatio arbitraria eſt, *l. qui reſtituere 68. D. de rei vindic.* & exhibitoria, *l. 3. §. ibid. D. ad exhibend.*

Atque etiam noxalis actio] *d. §. preterea.*

XLIII *De aleæ luſu & aleatoribus.*

V. tit. 11. lib. 1. ff.

SEquitur titulus, de aleæ luſu & aleatoribus, ſecundum ordinem edicti perpetui, cuius rationem expoſuimus in Digeſtis. Cæterum is quidem titulorum ordo hic obſeruatur, ſed non etiam rerum continuata ſeries. nec enim res vlla præcedit cum qua conferri hic titulus poſſit. Aleæ nomen omnem fortunæ luſum complectitur, nedum talorum aut teſſerarum tactarum è pyxide. i. fritillo vel phimo, quam pyxidem appellari opinor illo verſu Iuuenalis, Patris gladio vel pyxide nummos. neque tamen omnia genera alea legibus prohibetur. excipit Iuſtinianus prima Conſtitutione tituli huius, ludos quinque, quod virtutis cauſa ſuſcipiantur, vt *l. 2. D. eodem, l. qua actione §. ſi in colluctatione, D. ad l. Aquil.* μονόβολον, id eſt, ſingularis ſaltus, κοντομονόβολον, ſaltus conto ſuffultus, κοντακὶν, κόντακ χωρὶς τῆς πόρπης, iaculatio haſtæ, pili vel conti ſine cuſpide, quæ Quintani iaculatio dicitur ab inuentore, hodieque Quintana vulgo. ἀγχιστὶ, colluctatio. ἱππικὴ, Troia, ſiue Pyrricha, curriculum equorum, cui ſimiles ſunt τζυκάνιον & τόρνα, ludi explicati à Nicephoro Gregora libro decimo. Cæteri interdicti ſunt, non tantum ſi pecunia poſita ludatur, ſed etſi quod maxime notandum eſt, poſitis lupinis, argento Comico, in vicem pecuniæ veræ poſtea perſoluendæ victori, *l. 1. huius tituli, l. 25. & l. vlt. ſup. de epiſ. aud.* & eſt non leue crimen, ſi quis vetita luſerit alea, cuius odio multa ſingulariter recepta ſunt: vt condictio quaſi indebiti competat ei, qui victus alea ſciens vltro ſoluit, id quod in alea amiſit, vel eo ceſſante, in vrbe præf. vrbi, in municipiis patri, aut defenſori ciuitatis, aut præſidi prouinciæ, vt erogetur in opera publica. Fuit olim eius rei in vrbe cura ædilium. Martialis: *Ædilem rogat vdus aleator.* & alio loco: *Nec timet ædilem moto ſpectare fritillo.* & Seneca: *loca ædilem metuentia*, popinas, vbi plerunque luditur alea, & proſtibula. & fuit olim pœnalis actio in quadruplum, hodie in ſimplum, famoſa, vt opinor: nam & aleatorum nomen infame, quamobrem teſſerarios ſe appellari malebant, vt latrones, μεταίτι. Item receptum eſt, vt ſuſceptori aleatorum, qui aleatoribus ipſis longe nequior eſt, impune fiat furtum, & iniuria, damnumque detur impune, & vt qui cogit ad ludum graui mulcta coërceatur, vel ducatur in latomias, aut vincula publica, *l. 1. & 2. D. eodem.* Et vt condictioni eius, quod alea luſum eſt, nulla præſcriptio obſtet, niſi annorum L. quod & *l. 1.* huius tituli fuiſſe cautum Euſtathius auctor eſt lib. de temporibus. Et vt arcanæ popinæ in quibus alea luditur, publicentur, *l. 2. hoc tit.* quæ etiam nominatim interdicit equorum ligneorum luſu, quaſi ſcilicet magis in aleæ ſpeciem, quam virtutis cadat. Et vt victori nulla ſit petitio eius quod alea vicit, vt *l. perſecuti, D. de* *nau. fœn.* & ſane ſi retentionem non habet, & pertinuerit multo minus.

XLIII. ENARRATIO.

ET aleatoribus] Qui & aleones Iulio Firmico Aſtro. VIII. 25. Gloſſæ: κυβιστὴς, *aleator*, *aleo*.

E Pyxide, i. fritillo, vel phimo] Vetus Iuuenalis Scholiaſtes ad verſum quintum, Sat. 14. *Fritillus, pyxis cornea, quæ fimus dicitur Græce.* Magnum Etymologicum: φιμοὶ κυβευτικὰ ὄργανα. φιμός ἐστιν ὁ χαλώμενος κημὸς, εἰς ὃν ἐμβάλλοντι.

Illo verſu Iuuenalis] Sat. 13. rectius tamen, vt videtur, idem Scholiaſtes: *Veneno*, inquit, vel gladio. Idem Iuuenalis Sat. 6.

At nunc res agitur tenui pulmone rubetæ,
Sed tamen & ferro.

Lactantius 3. 15. *Quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent. pyxides venena.*

Κοντομονόβολον] Aliud eſt κοντομάχος, cuius meminit Balſamo ad canon. a Synodi 6. in Trullo, conticludium, contiludicrum. de quo Iulianus Imperator in ænigmate, ἐς κοντομάχον: quod quia nondum editum eſt, non grauabor hîc adſcribere.

Ἰουλιανοῦ βασιλέως αἴνιγμα εἰς τὸν κοντομάχον.
Ἔστι τι δένδρον τῶν ἀναπτερων μόνον.
Οὗ ῥίζα καὶ ζῇ καὶ καλεῖ καρποὺς ἅμα.
Ὥρα δὲ μιᾷ καὶ φυτεύεται ξένοις
Καὶ καρπὸν αὔξει, καὶ πάλιν ῥιζοῦται.

Eius interpretationem eruditis relinquo. Hinc κοντομαχικόν, cuius meminit Nicephorus Blemmidas in Epitome Logices capite tertio.

Κόνταξ χωρὶς τῆς πόρπης] Photius in Nomocanone cap. 29.

Ab inuentore] ἀπὸ Κοΐντου τινὸς οὕτω κληθέν. Balſamon in Scholiis.

Troia ſiue Pyrricha &c.] Videtur Troiam & Pyrricham pro vno eodemque ludo accipere, auctore Seruio qui ita ſcribit in V. Æneidos: *Vt ait Suetonius Tranquillus, luſus ipſe, quem vulgo Pyrricham appellant, Troia vocatur.* Atqui differunt Plutarchus in Catone minore: τὴν παιδικὴν καὶ ἱερὰν ἱπποδρομίαν, ἣν καλοῦσι Τροίαν. *Certamen ſacrum equeſtre puerorum, quod Troiam appellant.* Troia igitur curriculum equorum: Pyrricha autem Saltatio armata & pedeſtris, quam ſaltabant *concinentibus fiſtulis, ſonantibus modulis*, ceu loquitur Ammianus libro 16. & 18. Ariſtides Quintilianus in lib. 2. de Muſica: τὴν δὲ τῆς πυρρίχης τῶν τακτικῶν μελέτην εἰς τὴν μουσικὴν ποιεῖται, τί δεῖ λέγειν; *Qua ratione Tacticorum curam in Pyrricha ſuſcipiat Muſica, quid dicere attinet?*

Pyrricha] Scholiaſtes Hephæſtionis: ἡ καλουμένη πυρρίχη, ἔνοπλος ὄρχησις ἐστι. Athenæus libro decimo quarto: πολεμικὴ δ' ἐστὶν ἡ πυρρίχη· ἐν ὅπλοις γὰρ αὐτὴν παῖδες ὀρχοῦνται. Euſtathius ad Iliad. v. ἦν δὲ πολεμικὴ ὄρχησις καὶ ἡ πυρρίχη. Idem Heſychius. Vide Suetonium Iulij c. 39. & Octau. c. 43. Cuiac. Obſ. 15. 10. Græce dicitur φοῦλον, Callimachus in hymno in Iouem.

Κιντζέβια] Cuiacius deprauatam lectionem ſecutus eſt, & interpres Ioannis Cantacuzeni. Ioannes Meurſius in Gloſſario Græcobarbaro legit, καὶ τζουκάνια. Cantacuzenus hiſtoriæ libro primo capite quadrageſimo ſecundo, καὶ τὴν λεγομένην τζύκανιν καὶ τὰ τορνεμέντα, forte legendum, τζύκανιν.

Et τόρνα] τορνεμέντα, Cantacuzenus loco citato. Aliis τορνεύματα. Auctor Græcobarbarus ineditus· καὶ ἀπήεισαν εἰς τὰ τράχηλα τῶν εἰς τὰ τορνεύματα tornamenta. Matthæus Pariſ. in HENRICO III. *Milites vt exercitio militari peritiam ſuam & ſtrenuitatem ſuam experirentur, conſtituerunt vnanimiter non vt in haſtilu-*

dio illo quod communiter & vulgariter torneamentum dicitur &c.

Poſitis lupinis] Lupinos non eſſe genus nummi etiam vilioris magis placet. poſitis igitur lupinis vice pecuniæ, *δεσμοῖς*, *l.* 1. *hoc tit.*

A genio comico] Aurum comicum, Plautus Pœn. Act 3. S. 1.

Vetita luſerit alea] Horatius Carminum libro tertio, Ode vigeſima quarta. *ſeu malis vetita legibus alea.*

Vt condictio quaſi indebiti.] Si ſeruus vel filiusfamilias victus ſit, domino vel patri condictio competit. Si filiusfamilias vicerit aut ſeruus, pater aut dominus tenetur de peculio, non noxali, quia ex negotio geſto agitur, vt eſt in *l. vlt.* §. 1. *D. eod.* id eſt, dominus tenetur noxali ex delictis ſerui: heic autem inter eum & alium quaſi contractus habitus eſt: *συνάλλαγμα κοινὸν γέγονε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου*, vt ibi Græci interpretes.

Quod ſi victus ſui iuris ſit, an condicet? negabat Placentinus, quia turpitudo dantis repetitionem impedit. Azo contra putat in Summa num. 27. neque heic regulæ locum eſſe ſecundum quam id quod datur ex turpi cauſa non repetitur. heic autem quaſi contractum eſſe. Græci etiam interpretes luſoribus etiam ſui iuris exiſtentibus repetitionem dari putant, & ceſſare regulam qua dicitur, in pari cauſa eum qui accepit eſſe potiorem. Sic etiam Ioannes Faber repetitionẽ admittit, nec mouetur regula ſecundum quam melior eſt condicio poſſeſſoris. & hæc ſententia comprobatur *l.* 1. quæ generaliter victori actionem denegat, victo autem repetitionem dat.

Sciens vltro ſoluit] Regulariter qui ſciens indebitum vltro ſoluit, non repetit, *l. indebitum* 9. *ʃ. de condict. indeb.* Hic ergo ſingulariter receptum eſt, vt vltro ſoluenti repetitio detur.

Martialis] Lib. 1. epigr. vlt.

Et alio loco] Lib. 14. 1.

Seneca] De vita beata cap. 7.

In quadruplum] Aſconius Pedianus in diuinationem: *Quadruplatores* (ex quorumdam ſententia) *eorum reorum accuſatores, qui conuicti quadrupli damnari ſoleant, vt aleæ.*

Aleatorum nomen infame] Apud Græcos. Theophraſtus *περὶ ἀπονοίας*: *μηδεμίαν αἰσχρὰν ἐργασίαν ἀποδοκιμάσαι, ἀλλὰ κηρύττειν, μαγειρεύειν, κυβεύειν*, &c. ait, hominem perditum à nullo turpi artificio ſe abſtinere, præconem eſſe, coquum eſſe, aleatorem eſſe. Inter artes quæ à Romanis etiam improbantur Cicero ponit ludum talarium, libro primo de Officiis.

Quamobrem teſſerarios] Ammianus Marcellinus libro vigeſimo octauo. *Quidam ex iis, licet rari, aleatorum vocabulum declinantes, ideoque ſe cupientes, appellari teſſerarios.*

Vt latrones *πειστάς*] Ariſtoteles Rhetoricorum libro 3. cap. 117. *καὶ οἱ μὲν λῃσταὶ αὑτοὺς πειστὰς καλοῦσι νῦν.*

Vt ſuſceptori aleatorum] Suſceptor dicitur à Græcis *τεβλοδόχος*, ad *l.* 1. *D. eod.* nam Græci recentiores dicunt *τέβλαν* pro tabula in Anthologia Græcor. epigramm. lib. 1. cap. 61. & *τεβλίζειν*, *tabula ludere*, Tertuliano. *Tabulas aleatrias* vocat Ratherius Veronenſis Epiſcopus de contemptu canonum parte 1. Scribit Azo in Summa num. 28. non idem iuris eſſe, ſi forte non apud *τεβλοδόχον*, ſed apud alium quemlibet, non in *κυβευτηρίοις*. vt vocat Euſtathius in Odyſſ. « alea luſerint, non impune igitur furtum fit.

Fiat furtum] Si furtum fecerint inter ſe colluſores, furti actio eſt, *l.* 1 § 1. *D. eod.*

Qui cogit ad ludum] Sunt enim quidam qui alios cogunt alea ludere, vel ſtatim ab initio ludi, vel volentes, quod dicitur, interrumpere & fugere, manere cogunt, quod maxime victi faciunt, vt aiunt interpretes Græci in libro 60. tit. 8 cap. 1. De aleonibus S. Ambroſius in libro de Tobia c. 11. *Notatur, ſi credi poteſt, infamia quiſpiam eorum retinendum, & infamium ſententia grauius quam cenſura iudicialis inuri opprobrium: quoniam qui apud iudicem damnantur, apud illos glorioſi ſunt: qui apud illos damnantur, apud iudicem crimmoſi ſunt.*

Latomias] Ipſe Cuiac. Obſeru. libro 4. 7. probat Pandectas Florentinas, in quibus legitur, *lautumias*. Probat & P. Faber Semeſtr. libro 2. cap. 7. Baſilica verterunt: *εἰς λιθοτομίας*. Scholiaſtes autem *ἐν λατομίῳ βάλῃ*. Et idem igitur *λιθοτομεῖον*, & *λατομεῖον*. Gloſſæ *λατομεῖον*, *lapidicina*. Item: *λιθοτομεῖον*, *lapidicina*. Heic autem Cuiacius Latomias mauult dicere quam lautumias. Helladius Bizaotin. in Excerptis Photianis: *τὰς λατομίας μᾶλλον ἐρῶ τὸ φιλόξενον*. Gloſſæ: *λατομίας*, *latomia*.

Niſi honorem 1.] V. Cui. in libro de temporibus cap. 32.

Magis in aleæ ſpeciem] Nam ea quæ virtutis cauſa fiunt, permittuntur, *l.* 2. §. 1. *& l. ſeq.* vide Photium Nomocan. cap. 13.

Nulla ſit petitio eius] *l.* 1. *hoc tit.*

Et petitionem multo minus] Nam fruſtra petitur quod ſi habeas retinere non poſſis.

XLIV. *De religioſis & ſumptibus funerum.*

V. tit. 7. lib. 11. ff.

POſſit hic titulus referri ad vindicationes, de quibus agitur in hoc libro, vt in eas intelligamus non cadere res religioſas. Pro certo conſtabat ſacras, aut ſanctas vindicari non poſſe quaſi noſtras. Non poſſunt etiam iure dominii, quaſi noſtræ vindicari res, aut loca religioſa, veluti monumenta aut ſepulchra, in quæ mortuus illatus eſt, *l.* 4. *hoc titulo*, aut ambitus horum, vel qui his lapides adhærent, non vſucapi, non permutari, non pignerari, non vendi ſpecialiter, nec niſi modica ſint loca venditioni prædii accedunt, *l.* 5. *D. de ſep. viol. l. in modicis*, *D. de cont. emp.* nec enim Mauſolea accedunt. De ſumptibus funerum, qui eos fecit, ſi alia ei actio non ſit, etſi ad eum non rediit res defuncti, datur ei actio funeraria ſimilis actioni negotiorum geſtorum, aduerſus heredem, aut bonorum poſſeſſorem, aut patrem ad quem præmortuæ filiæ dos rediit. & datur ante priuilegia, *l. pen. D. eodem.* & agitur etiam extra ordinem eorum nomine, quæ quis pio functus officio conſumpſit in morbum defuncti, *l.* 3 *hoc tit.*

XLIV. Enarratio.

SAcras aut ſanctas] *l. in rem actio* 23. §. 1. *D. de rei vindic.*

Res aut loca religioſa] *d.* § 1. noſtra enim eſſe deſierunt, *l. quanquam* 4. *D. de aq. & aq. plu. arc.*

Aut ambitus horum] Sepulchra certo ambitu concludebantur, vt notum eſt. Vide Cuiac. ad *l. ede ſacra* 73 *D. de contrah. empt.* libro 3. Reſponſ. Papin. & librum Obſeruat. XIII. 36.

Vel qui his lapidibus adhærent] *l. quæ religioſis* 43. *D. de rei vindic.*

Non vſucapi] Res ſanctę & religioſæ vſucapi non poſſunt. *l. vſucapionem* 9. *D. de vſurpat. & vſucap. l.* 4. *D. de mort. infer.* §. 1. *Inſtit. de vſucap. & lo. temp. poſſeſſ.* Nam ſingulorum dominium effugiunt.

Non permutari] Permutatio enim vicina & pro-

xima eſt emptioni, *l. vlt. D. de rer. permut.*

Non pignerari] *l. 2. hoc tit.*

Non vendi ſpecialiter] *l. in modicis 24. D. de contrah.* Obſtat *l. ſi per imprudentiam 51. § ſi quis locum. D. de euict.* ſi Claudij Salm. interpretationem ſequamur: nam locum ibi accipit pro monumento ad inſcriptionem Herodis Attici. Omnino male: monumenta enim vendi non poſſunt. Species *d. §.* hæc eſt: Titius locum purum vendidit. Heres autem venditoris voluntate emptoris in eo ſepultus eſt. actio de euictione intercidit, hoc enim caſu emptor proprietatem amiſit: quia religioſæ res in nullius dominio ſunt. Nec eſt, cur queratur emptor, eum voluntate eius venditor ibi ſepultus ſit.

Nec enim Mauſolea aceed.] Iſidorus Originum decimoquarto cap. xi. *Mauſolea ſunt ſepulchra, ſeu monumenta Regum à Mauſoleo Rege Ægypti.* Georgius Syncellus: κλεοπάτρα ἐν τῷ μαυσωλείῳ ..., ἑαυτὴν ἀνεχρήσατο, &c. Frontinus mœſilea appellat. Et modica igitur loca religioſa accedunt venditioni prædij, non Mauſolæa magnifica & ſumptuoſa: nec enim Mauſolæum meo quidem iudicio ſequeretur emptorem, Cuiac. ad *l. ſi mercedem 53. § 1. D. de action. emp.*

De ſumptibus funerum] De ſumptibus factis εἰς ταφὴν, vt in Baſilicis, & in Demoſthenis oratione aduerſos Ariſtogitonem.

Si ei alia actio non ſit] *l. & ſi quis 14. §. Labeo ait, D. eod.*

Succedit actioni negot. geſtor.] Nam qui ſumptus facit, negotium gerit vel defuncti, vel heredis eius, *d. l. 14. §. ſed interdum, §. fortaſſis negotium, § ſi quis, §. item Labeo, & §. pen.*

A ſuerius hered. aut bon. poſſ.] *d. l. 14. § vlt.*

Aut patrem] *l. in patrem 21. l. ſi filius fam. 31. D. hoc tit. Paulus Sentent. libro 1. tit. vlt. §. vlt.* vel maritum, ſi dotem lucretur. *d. l. 14. § vlt. l. in eum 16. l. Neratius 20. § pen. & l. Celſus 22. D. eod. titulo.* Apud Hebræos hæc inter appendices recenſentur, vt medicorum cura vxori à marito præſtetur, ſi ægrotauerit: vt ab eo redimatur, ſi capta ſit ab hoſtibus: vt ſepeliatur ab eo, ſi fuerit mortua, vt ex Maimonide refert Seldenus in libro de ſucceſſionibus ad LL. Hebræorum.

L. pen. D. eod.] Paulus *d. tit. vlt. § pen.*

Quæ quis pio functus officio] Sumptus in cadauer communi humanitatis iure & pietatis gratia facti, non repetuntur: quia tamen ſine pietatis intentione nemo alienum cadauer funerat, Onoſander Strategici capite trigeſimo ſexto, ὅσια μὲν γὰρ ἐστι περὶ τοὺς ἀποιχομένους δοῦναι iudex diſpiciet, an quis in hoc fuerit prius, vt mortuum ſepeliret, ne inſepultus iaceret, non etiam vt ſuo ſumptu id faceret. Certe ſi teſtatus ſit, quo animo faceret, nullam quæſtionem patietur, *l. etſi quis 12. § ſed interdum, D. eod. tit.*

FINIS.

Digitized by Google

CODICIS IVSTINIANI LIBER QVARTVS.

TITVLVS PRIMVS.

DE REBVS CREDITIS, ET DE IVREIVRANDO.

V. tit. 2. lib. 12. ff.

PRIOR parahnius tituli eſt de actione, Si certum petetur de rebus creditis: poſterior de actione, Si certum petetur de iureiurando. Poſterior, inquam, ſi ordinem ſcripturæ ſpectas: nam religionis honore & ſanctitate & proximitate tit. de religioſis, in quo deſinit lib. 3. certe eſt prior: eſt enim iuſiurandum adfirmatio religioſa, qua ſcilicet pleraque firmantur inter homines, Deo immortali interpoſito tum iudice, tum teſte. & ſic dicitur quaſi ius ſacratum, quod ſit iurandum Deo teſte & iudice, vt apud Næuium,

Ius ſacratum Iouis iurandum ſagmine.

Et Virgil.

Fas mihi Graiorum ſacrata reſoluere iura.

Et verò de iureiurando quaſi iure ſacrato tractatur etiam prius, reiecta parte de rebus creditis, tametſi prior ſit in ipſa tituli inſcriptione, in titulum ſequentem. Non eſt autem actio ex iureiurando, ſicut nec ex pacto iure ciuili, niſi lege Iulia & Papia libertus patrono præſenti ſe donum, munus, operas daturum iureiurauerit, *l. 7. D. de op. lib. l. ſeruum, D. de man. teſt. l. 13. in pr. D. de accept. l. 6. §. ſi quis abſente. D. de confeſ. l. vlt. D. de lib. cauſa*; ſed ſicut pacto conuento formatur & procuditur actio ex ipſo contractu, ita iureiurando, vt ſi quis iurauerit ſe pecuniam credidiſſe, erit actio ſi certum petetur de iureiurando, ſi emiſſe, ex empto, ſi ſocietatem feciſſe, pro ſocio. *l. ſi duo §. ſi quis iurauerit, & §. Marcellus, D. eod.* vel ſi iuſiurandum ſubſequatur ſententia iudicis, erit vtilis actio iudicati, quaſi nouatione facta, *l. 8 hoc tit.* Frequens eſt comparatio pacti cum iureiurando *l. 2. l. tutor §. 1. l. ſed & ſi ſeruus, D. eod.* vtroque modo tollitur actio iniuriarum, *l. non ſolum §. 1. D. de iniuriis*; & naturalis obligatio, *l. Stichum §. nat. D. de ſol.* Ergo & naſcitur eadem ex vtroque, & fideiuſſor datus tenetur: nam in caſu *l. ſi quis pro*

A *eo, D. de fideiuſſ.* non obligatur naturaliter ſeruus qui per errorem quaſi libertus iurat de operis. Item qua de re non ſeruatur pactum, nec ſeruatur iuſiurandum, *l. iuriſgentium §. generaliter, D. de pact. l. non dubium, ſup. de leg.* Et obſeruandum eſt relatis & traditis lib. ſuperiore actionibus in rem & mistis, quæ tamen magis ſunt in rem quàm in perſonam, atque etiam exhibitoria, quæ in rem actionis præparatio eſt, ab hoc li. 4. initium dari actionibus in perſonam.

I. ENARRATIO.

B DE iureiurando hic agitur, quod in ſocietate ciuili frequens eſt, & in ipſis rerum documentis ac vſu quotidiano fori verſatur, *ἐν πάσαις κατὰ τὸν βίον ἀναστροφαῖς*, vt ait Hierocles ad aurea Pythagoræ, quodque idem paulò poſt, *ἀνθρώπινον*, ſiue humanum appellat, & eſt triplex, voluntarium, neceſſarium, & iudiciale. In eis exponendis variauit Cuiacius: ea verior ſententia videtur, quam adfert ad *l. iuſiurandum 17. D. de iureiur.* in lib. 18. Pauli ad edict. vt iuſiurandum voluntarium ſit, quod ex conuentione partium extra iudicium citra iuſſum Prætoris, aut iudicis datur, ſiue defertur. Dare eſt iuſiurandum deferre, vt in *l. 3. hoc tit.* rectiùs enim ibi legitur, *dederit*, C quàm *detulerit*, vt in Baſilicis: *ὅρκον τῷ ἐπιτρόπῳ δίδωσιν*. & in membraneis Codd. Ægidij Menagij & Iuliani Brodæi. vetus verſio Gallica: *ſe aucun orphelin done ſerement à ſon tuteor ſor l'action qu'il auoit contre luy.* Sic etiam loquuntur Græci. Demoſthen. aduerſus Bœotum *ὅτι τούτοις δίδωσι τὸν ὅρκον*. Alias iuſiurandum dare, eſt præſtare, *l. 5. §. 2. D. eod.* Plautus Moſtell. act. 5. ſc. 1. *Quin iuſiurandum pollicitus eſt dare, ſi vellem, mihi: Neque ſe haſce ædes vendidiſſe, neque ſibi eſſe argentum datum.* Adde Cornel. Nepot. in Annib. Sulpitius Seuerus ſacræ hiſt. lib. 1. *Contacto domini femine ſacramentum dedit.* in eaque ſen-

tentia eſt Theodorus Balſamon ad Nomocan. tit. Photij. Neceſſarium autem quod à parte parti in iudicio defertur, vel refertur. ſunt enim per quem timidi quidam, qui metu diuini numinis vſque ad ſuperſtitionem iurare nolunt: οἱ δεισιδαίμονες, καὶ μὴ τοῖς ὅρκοις ἐθέλοντες [illegible], vt ait Stephanus in commentario ad Rhetoricam Ariſtotelis. Iudiciale, quod inopia probationum à iudice defertur. Nolo huc Græcorum interpretationes transferre, quoniam alibi eas legere in facili eſt; adferam tantum eiuſdem Stephani locum è ſupradicti commentarij lib. 1. quia nondum typis editus eſt. [illegible] Et moxe [illegible] Ecce hoc [illegible] An, iuſiurandum neceſſarium eſſe, cum actor deficientibus probationibus reo iuſiurandum defert, quo lis deciditur, ac finitur. actorem autem de calumnia reo iurare: Et hoc poſtremum non eſſe propriè iuſiurandum, ſed tantum complecti exiſtimationem actoris: nec etiam litem finire. Plerumque autem reum neque iurare, nec actorem de calumnia, ſed iuſiurandum à reo referri: quod & ipſum neceſſarium eſt, & cauſam finit, iudiciale, quod à iudice in dubiis cauſis defertur. cum nulla alia veritatis eruendæ ratio ſupereſt: ὅτι οὐδὲ μία ἄλλο [illegible], quo vno caſu iurandum cenſet Hierocles ad Aurea P. Deniq; iuſiurandum voluntarium eſſe, quod ex vtriuſq; partis conſenſu præſtatur: Verbis autem conceptis iurandū innuit idem Stephanus, i. ex pactione verborum, ſiue vt delatum eſt iuſiurandum. *l. 3. §. vlt. D. de iureiur.* Euripides in Medea: [illegible] Medea [illegible] &c. & paulo poſt: [illegible] Liuius 7. *Niſi quæ ipſe concepiſſet verba iuraret.* Et mox: *Paucis [illegible] adiurat in quæ adactus eſt verba.* vide Plinij Paneg. cap. 64. Quod ius vetuſtiſſimum eſt: ſic enim iuriſiurandi formula præſcribitur in Smyrnæorum & Magnetum fœdere: Magnetes enim iurant in certa verba: [illegible] καὶ [illegible] καὶ τὴν βασιλέως Σελεύκου τύχην. [illegible] Smyrnæi quoque ibidem ex formula iurant, dictaque iurant *ſacramenta Deo.* vide Plautum Rud. A. 1. Sc. 11. v. 48. *Pr[illegible] verbis,* &c. ſic Curtius 7. c. 1. *Tu[illegible] omnes te præeunte iurauimus.* Adde Plin. epiſt. x. 60.

Adfirmatio religioſa] M. Tullius 3. de offic. *Eſt enim iuſiurandum adfirmatio religioſa.*

Firmatam] Plautus in Milite glor. act. 11. Sc. v. *Niſi das firmatam fidem.* Iureiurando ſcilicet. Philo in lib. 2. leg. allegor. ὁ ὅρκος πίστεως [illegible] *Iuſiurandum ad confirmandam fidem aſſumitur* Paulus, vel Lucas, vt aliis placet (Amphilochius Paulo tribuit in Epiſtola ad Seleucum) ad Hebr. cap. 6. v. 16. [illegible] ὁ ὅρκος. *omnis controuerſiæ eorum finis, ad confirmationem eſt iuramentum.* Theophylactus ibid. [illegible] ex D. Chryſoſtomo. Oecumenius ibid. c. 8. [illegible] ὁ ὅρκος. Euſebius Pamphili in Cantico cantic. [illegible] quæ verbis eiſdem exſtant in Gregorij Nyſſeni Homilia 4. in Cantic. cantic. S. Athanaſius de paſſione & cruce Domini: [illegible] Heracleotes in Comment. in Pſal. 118. [illegible] adde Origenem ad eundem Pſalm. in Catena Patrum. vide ad tit. 21. in prin.

Iudice tum teſte.] Qui iurat, Deos teſtatur. [illegible] in iureiurando Hippocratis. Philo de Vita Moſ. [illegible] ὅρκος. Idem d. lib. 2 [illegible]: *aiunt ſane iuſiurandum teſtimonium eſſe Dei de re de qua ambigitur.* Adde eund. de ſpecial. LL. Gregorium Nazianz. in Definit. Cicer. loco cit. Ouid. epiſt. ad Acontium. Simplicius in Epictetum cap. 44. ὁ γὰρ ὅρκος [illegible] Proclus nōdum edito in Parmenidem Platonis commentario: [illegible] Ouid. Met. 6. fab. 7.

—— Iurare valenti,
Teſtatique Deos.

Et alibi:

Quid tibi nunc prodeſt iuranti formula iuris,
Linguaque præſentem teſtificata Deum?

Caſſiodorus in Pſalm. 14. *Iurare eſt ſub teſtatione diuina aliquid polliceri.* quæ profert Hincmarus Remenſis de diuort. Lotarij & Teib. reſponſione 6. B. Auguſtinus in Pſalm. 109. *Quando iuras quid facis? Deum teſtem adhibes* Itaque periurium dicitur abnegatio Dei: [illegible], vt ait Ioannes Cantacuzenus hiſt. lib. 3. cap. 74. Non ſolum autem Deus teſtis aduocatur, ſed & diræ adduntur. D. Paulus in 2. Epiſt. ad Corinth. cap. 1. 23. ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχήν. *Ego autem teſtem Deum inuoco in animam meam.* Plutarchus Q. Roman. 44. *Omne iuſiurandum, inquit, in execrationem periurij deſinit:* [illegible] Exempla paſſim exſtant apud Homerum, Euripidem, Demoſthenem, Apollonii Scholiaſt. lib. 2. vide Marmora Arundeliana p. 28.

Apud Næuium] Feſtus in v. Sagmina. Iurandum, pro iuſiurandum, vt apud Terentium legi ex veterib. membranis quidam teſtantur.

Virgil.] lib. 2 Æn.

Non eſt autem act. ex iur.] vt docet Cuiac. Obs

ſer. XXII. 7. Solo enim æquitatis vinculo ſuſtinetur, *l. non ſolum* 11. §. 1. *D. de iniur. l. Stichum* 93 § *naturalis, D. de verb. oblig.* A

Nec ea pacto.] Ex nudo pacto, id eſt, ſolo: id enim nudum ſignificat: vt, cum pignus dicitur nuda conuentione contrahi, in *l. 1. D. de pign. act.* id eſt ſola, *l. iuſto* 44 §. *non mutat, D. de vſurp. & vſuc.* idem interdum apud Græcos γυμνὸν ſignificat. Ex nudo inquam pacto iure ciuili actio non eſt, Paul. *Sent. 2. tit.* 14. §. 1. *l. 7* §. *quin imo, ff. de pact.*

Iure ciuili] Hypotheca enim & conſtitutum, quæ pacto contrahuntur, iuris prætorii obligationes ſunt: & ex conſtitutionibus ex nuda pollicitatione dotis naſcitur obligatio. v. lib. 5. tit. 11.

Niſi leg. Iulia] Hoc iuſiurandum eſt legitimum, & libertus qui iurauit, iuriſiurandi ſola religione tenetur. ad hoc iuſiur. reſpicit Cic. 7. ad Att. 2. B

Patrono præſenti] Nam libertus qui abſente patrono iurat de operis, non obligatur, *l. certum* 6. §. *ſi quis abſente, D. de confeſſ.*

Donum, munus] Quid inter hæc interſit, v. ad *l. 194. ff. de verb. ſign.* Cornel. Fronto: *Munus: quod amicus vel cliens, vel libertus officij cauſa mittunt, &c.*

L. vlt. ff. de liber. cau.] adde. Gaius *l. 2. 1 9. §. 4.*

Formatur] Pactum actionem ποιεῖ, Græci.

Proceditur] hoc verbo vtitur Varro, & Lucret.

Ex ipſo contractu] Pactum quod ex continenti adiicitur, id eſt, in ingreſſu contractus, vt dicitur in *d. § quin imo. ab initio. §. 1 Inſt. quib. alien. lic. l. 24. ff. depoſ. l. 23. ff. de reg. iur. l. 5. C. de pact. int. empt. & v. comp.* C *συγχρόνως τῇ συστάσει τοῦ συναλλάγματος, eodem tempore, quo contractus celebratur*, vt interpretatur Scholiaſt. Harmenop. lib. 6 de diuerſ. reg. iur. §. 55. pactum, inquam, quod adiicitur ſtatim atque negotium contrahitur, contractum, & contractum actiones format, actionem, quæ ex contractu datur, format.

Ita iureiurando] Si deferente reo extra iudicium, ſiue apud prætorem, cum poſtulatur actio, iuratum ſit, datur actio ex eo contractu ex quo iuratum eſt. Si vero in iudicio iuratum ſit deferente parte vel iudice, erit vtilis actio in factum ad ſimilitudinem iudicati, *l. actore 8. hoc tit.*

Tollitur actio iniuriar.] Actio iniuriarum pacto tollitur ex *l. 12.* tab. *Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio eſto.* Feſtus in v. talionis, tollitur & iureiurando, id eſt, cum reus iurat, ſe lædendi mentem non habuiſſe. Sen. de Benef. 3. cap. 27. vel iniuriam ſe non feciſſe *& purgat pectora culpa, l. 5. §. hac lege, l. 11. §. 1. D. de iniur. Martial. lib. 12. epig. 78. al. 80.* D

Nil in te ſcripſi Bithinice. credere non vis,
Et iurare iubet. malo ſatisfacere.

Satisfacere eſt tantum facere, quantum ſit irato ad vindictam. Aſcon. Ped. in 3. Verr. Tacitus Ann. 13. *Iurgia, preces, exprobratio, ſatisfactio.* Cum ſcilicet actio iniuriarum pecuniariter mouetur, non ſi extra ordinem agatur, Græci ad *d. l. 5. lib. 60.* Baſilic. tit. 22. lis enim criminalis iureiurando non deciditur. E

Naturalis obligatio. Ipſo iure, id eſt, æquitatis poteſtate citra exceptionem, naturalis obligatio iuſto pacto tollitur, quod etiam probatur *l. 40. §. vlt. cum. l. 26 §. libertus, ff. de cond. ind. & l. vlt. ff. de iurei.*

Eadem ex vtroque] Ex pacto naſcitur obligatio naturalis, *l. 1. §. 2. ff. de ſolut.* Ioannes Sareſberienſ. Policrat. lib. 3. cap. 11. *Licet enim nuda promiſſio apud iuris, vt dicitur, peritos, non pariat actionem, promiſſor omnis apud veritatem, vt dici ſolet, pollicem fixit, & iure ciuili ceſſante, fides naturaliter obligatur.* Et ideo vſuræ ex nudo pacto ſolutæ non condicuntur, *l. 3. C. de vſur.* nam quod vel natura debetur non repetitur.

Fideiuſſor datus tenetur] Fideiuſſor etiam naturali obligationi accedere poteſt, *l. 18. ff. ad SC. Maced. l. 6. §. vlt. & l. ſeq. ff. de fideiuſſ. & Inſtit. de fid. in pr.* qualis qualis obligatio ſufficit, vt ei fideiuſſor accedat.

Nam in caſu] Quaſi diceret: ei quod ſupra dictum eſt, ex iureiur. naſci obligationem naturalem, non aduerſatur *l. 56. ff. de fideiuſſ.* ibi enim qui iurat, ſe operas præſtaturum, & eo nomine ſatiſdat, naturaliter non obligatur, ac per hoc fideiuſſor non tenetur, quia ſeruus per errorem quaſi libertus iurat de operis: ſolus autem libertus ex iureiurando obligatur, vt docet Cui. hoc tit.

Et generaliter] v. Cuiac. 1. Obſ. 24.

Et miſtis] Egit 2. libro de vindicatione rerum corporalium, & incorporalium, deque actionib. miſtis, id eſt, Familiæ erciſc. commun. diuid. & finium regund. quæ tamen magis ſunt in rem, quam in perſonam, vt docet Cui. 3. fin. regund.

Exhibitoria] Actio enim ad exhibendum propter vindicationes inducta eſt, viam parat vindicationi, *l. 1. & l. 3. §. eſt autem, ff. ad exhibend.*

II. *Si certum petetur.*

V. tit. 1. lib. 12. ff.

ACtio ſi certum petetur de rebus creditis propriè datur ex mutuo, vel ex ſtipulatione quæ mutuationem præcedit aut ſequitur: & h. titulus igitur de mutuo. Mutuum eſt alienatio pecuniæ quæ fit ſub lege reddendæ quantitatis eiuſdem: conſiſtit enim in his rebus quæ quantitate valent, non corpore. Fateor creditum dici κοινῶς obligationem omnem, & ἰδίως obligationem ex contractu, ſed ἰδιαίτατα, obligationem ex mutuo: & creditorem eum qui mutuam pecuniam dedit, ceteros haberi creditorum loco, *l. 10. & 11. de verb. ſign.* ac ſimiliter, debitorem qui mutuam pecuniam accepit, *l. 11. hoc tit. l. 4. §. is quoque, ff. de obl. & act.* & ita actio in perſonam quæ ei qui mutuam pecuniam dedit, in debitorem competit, propter dicitur certi condictio, vel actio ſi certum petetur de rebus creditis: & tamen ſicut creditoris & crediti nomen accommodatur ad omnes cauſas ex quibus certum petitur, & ei aduerſa condictio incerti, etiam generalis actio eſt. Sic autem illa verba edicti ſiue tituli huius accipienda ſunt: Si certum petetur dari. Contra in titulis: Si vſusfructus petetur, Si ager vectigalis petetur, hoc modo, Si petetur reſtitui quaſi ſuus, vel Si ſuus eſſe petetur, quia quæ in hoc tit. proponitur actio, condictio eſt, quæ in illis, vindicationes. Neque verò noſtri, ſed etiam alieni auctores plerunque rem creditam referunt ad ſolam mutui cauſam, vt eum Fabius rem certam creditam ſeparat à locato & conducto lib. 4. & Seneca 3. de benef. *Pars optima beneficij perit, ſi actio ſicut certa pecunia, aut ex conducto & locato datur.* & alio loco: *Dies beneficio reddendo non dicitur, ſicut credita pecunia.* & apud Feſtum lex de pecunia credita fenebris.

II. Enarratio.

SI certum petetur] Pecunia enim certa petitur. Certa dicitur, cuius quantitas certa eſt. Pomponius apud Nonium in v. dicere: *Nummos certos dicas, dico quinquaginta millia.* V. Quintiliani locum

ex

ex lib. 12. c. 10. in fine huius Tit. Per contrarium, A *Incertum nec tempus, nec numerum recipit*, vt ait Cornelius Fronto.

Vel ex ſtipulatione] Verbis etiam credimus, *l. 2. §. vlt. ff. de reb. cred.* creditor enim ſtipulatur hoc modo: quantam pecuniam intra illum diem tibi credidero, tantam dari ſpondes? Quintilian. *l. 4. c. 2. Certam creditam pecuniam peto ex ſtipulatione.* Cornel. Nepos in vita Attici cap. 13. *Pecuniamque ſine fœnore, ſine ſtipulatione credidit.* Itaque condictio ex ſtipulatione datur, ſiue numerationem præcedat, ſiue ſequatur, *l. 3. §. vlt. & l. contra 6. ff. de SC. Maced. l. ſi ita 6. 1. & l. ſeq. ff. de nouat.*

Mutuationem præcedit] M. Tullius in orat. pro B Flac. *Cum multis minutis mutuationibus fraudaviſſet.*

Quod ad mutui etymologiam, quam adfert Paulus in *l. 2.* non eſt cur ſollicitius quæramus an vera ſit. Nam Iuriſconſulti noſtri imbuti ſunt ab Stoïcis, qui licentiores fuere in ducendis nominum originib. vt dudum obſeruauit eximius interpres: quemadmodum Dialecticos & Dialecticorum præcipuum haud ſatis felices fuiſſe circa nominum compoſitionem ſcribit auctor incertus in fragmento quodam inedito, quod mihi vtendum dedit P. Nublæus rogatus Pariſienſis vir pereruditus. Verba eius hæc ſunt: οἱ φιλοσοφίαν ἐπαγγελλόμενοι, καὶ μὴ διαλεκτικῶς ἀκριβέστερον ... ὅτι ... C ... Dialecticorum appellatione Stoicos intelligit: Certe non male Cuiacius à mutando motuum dictum putat, quoniam vltro citroque datio interuenit. Hinc mutuum dicitur quodcumque ἀμοιβαῖον & reciprocum eſt. Catullus Carm. 46.

Mutuis animis amant & amantur.

Tibullus lib. 3. eleg. 1.

——— *Si noſtri mutua cura eſt.*

mutua gaudia, Lucretio, & alia huiuſmodi apud eundem, mutua ignorantia Tacito hiſt. 1. mutua connubia Virgilio Georg. 1. mutua dominia, A. Gellio lib. 2. 24. Sic enim in ſex ſcriptis codd. legitur, & talio D mutua libro 20. 1. vt omittam mutuas actiones vel petitiones tam apud iuris auctores, quam apud Fabium, & alia bene multa quæ occurrunt in libris iuris.

Verum Paulus hoc agit tantum vt probet, ex mutuo alienationem ſequi & de meo tuum fieri probat autem ex eo quia mutui datio inde appellata eſt, quod de meo tuum fiat: Et ideo, inquit, ſi non fiat tuum, non naſcitur obligatio.

Hæc de re dudum ſcripſeram ſatis, vt videtur, diligenter, & ei finem quæſtioni rebar impoſitum. At ecce Salmaſianæ ſententiæ nouus adſertor exoritur, qui eos qui contra ſentiunt non ſapere ſcribit, nulla E interim ratione vel lege ſubnixus, ſed tantum vt impenſius Salmaſio ſuo placeat. Cui ſi vita non exceſſiſſet: nam iis parcendum eſt qui inter homines viuere deſierunt, reponerem, non eum quidem deſipere, ſed valide ſtultum eſſe, id eſt, iuris imperitiſſimum. Denique non ſanum ſapiunt, qui veterem prudentiam iuſque receptum auſu improbo & inefficaci conturbare tentant. Vide replicationem noſtram de mutuo aduerſus Claudium Salmaſium.

Alienatio] Mutuum eſt alienatio, *l. 3. ff. ad SC. Maced. §. 2. Inſtit. quib. alien. lic.* Dominus enim pecuniam facit accipientis, *l. 2. §. 2. ff. de reb. cred.* Baſilica: τὸ δὲ χρέος ... τὸ δὲ δάνειον μεταπίπτει ... A *omnium.* Cyrillus: τὸ δάνειον ... *l. nam etſi 13. eod. l. qui negotia 34. D. mand. Inſt. quib. mod. re contr. oblig.* Boëtius, qui fuit Iuriſconſ. ſummus in Top. Cicer. lib. 2. *Quod mutuum datur, ex meo fit accipientis: atque ideo non cogitur tandem ipſam pecuniam debitor reſtituere creditori, ſed aliam tantam.* Quod & ipſum condictionis nomen oſtendit: nemo enim rem ſuam condicit, *§. ſic itaque, Inſt. de act.* ſed vindicat.

Pecuniæ] Pecuniæ appellatione hic intelliguntur ea, quæ pondere, numero, & menſura conſtant, vt in *l. 2. § 3 ff. eod. l. talis ſcriptura 30. ff. de leg. 1. & l. creditorum 11. ff. de verb. ſign. & tit.* de conſtituta pecunia, in quibus mutuum conſiſtit.

B Sub lege reddendæ] Mutuum damus recepturi tantumdem ex eodem genere, *l. 2. D. eod.* qua die ex quæ adiecta contractui. Quid ſi ſine die creditum ſit? Accurſius ait, pecuniam ſtatim repeti poſſe: quod refutaui in Replic. de Mutuo. S. Ambroſius in lib. de Tobia cap. 12. *Quid enim tetrius eo qui hodie fœnerat, & cras exigit? eſt odibilis, inquam, homo huiuſmodi. Oblatio quidem blanda, ſed immanis exactio:* Mutuum igitur fit ſub lege redd. quantitatis eiuſdem: alioquin mera donatio eſſet.

Quantitatis ei] Non ſpeciei: mutuum n. conſiſtit in rebus quibus abutimur; ἐν τοῖς ἐν χρήσει ἀναλισκομένοις. Alioquin inutile mutuo eſſet accipientibus, vt aiunt Græci: ... C τὰ δανεισθέντα ... anne Theop. ad tit. Quib. mod. re contr. oblig. in princ.

Non corpore] Mutui datio conſiſtit in his reb. quæ pondere, numero & menſura conſtant. Heſiod. 1. ἔργ. καὶ ἡμερ.

Εὖ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εὖ δ' ἀποδοῦναι αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον αἴ κε δύνηαι.

Quem pleique omnes Græci de mutuo capiunt, quod conſiſtit in iis, quæ menſura continentur, quodque inter ſe, ὡς εἰκὸς, agricolæ contrahunt. M. Cato de re R. cap. 5. *Satui ſemen, cibaria, far, vinum, oleum mutuum dederit nemini.* Poterit tamen & de his accipi, quæ pondere conſtant, puta auro, argento non ſignato, & aliis eiuſmodi. Vetus Homeri Scholiaſtes ἰλ. ... D ... Ea inquam, quæ pondere, numero & menſura conſtant, quantitate valent potius, quam corpore, *l. 1. §. non ſolum, D. ad legem Falcid. l. ſi is cui nummos 94. §. 1. D. de ſolut.* Sunt quidem illæ corpore præditæ, ſed nos eis ita fungimur, vt non tam corpus earum ſpectemus, quam quantitatem. (Cuiac. Obſeru. libro 11. cap. 37.) In his mutuum conſiſtit, quæ in genere ſuo functionem recipiunt per ſolutionem, quam ſpecie, *d. l. 2.* ſubintellige τὸ magis, quod additur in retroeditionibus, ſolemne tam Græcis, quam Latinis auctoribus loquendi adſuetudine. Geneſ. 49. 12 λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα: *& dentes eius lacte candidiores.* Mat- E thæi cap. 17. 8. καλόν σοί ἐστιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χωλὸν, ἢ κυλλόν, ἢ: *bonum tibi eſt ad vitam ingredi debilem vel claudum* (potius) *quam*, &c. S. Ignatius in epiſtola ad Romanos, καλόν ἐμοὶ ἀποθανεῖν ἢ βασιλεύειν. Vetus verſio: *bonum mihi mori quam regnare.* Plutarchus in Alexandro: ἐγὼ δ' ἐβουλόμην ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις, ἢ ταῖς δυνάμεσι διαφέρειν. Tit. Liuius III. *C. Claudij qui patruus Appij Decemuiri erat, oratio fuit precibus quam iurgio ſimilis.* Apuleius in apologia: *Suſcepimus officij gratia, quam lucri cauſa.* Tertullianus de oratione cap. 7. *Quia vult eam quam mortem peccatoris.* Paulus 4. Sentent. titulo 5. *Meritis enim liberos quam pactionibus aſtrin-*

Digitized by Google

ſionibus, & de certa re credita dicet. Quintilianus declam. ccxxxiix. *Decem millia à me petis. quo iure, qua cauſa? credidiſti an depoſuiſti?*

Sen. 3. de Ben.] c. 7.

Alio loco] c. 10. adde eundem lib. de Benef. c. 4. Marcus Cato de re R. c. 5. *Iniuſſu domini credat nemini. Quod dominus crediderit, exigat.*

Feſtum] In v. fœnus. addet Iulius Cæſar de B. C. 3 *His reb. confectis, quum fides tota Italia eſſet anguſtior, neque credita pecunia ſoluerentur.* Martialis lib. 8. epigr. 37. con. epig. pen. lib. 9.

III. *De ſuffragio.*

EST & alia ſi certum petetur de chirographis in *C. Th. de qua l. vlt. tit. ſuperioris, & l. 89. D. de ſol.* & alia ſi certum petetur de ſuffragiis in eod. Cod. & quæ hoc tit. proponitur. Et tenetur quidem ea, qui honorem, vel quid aliud quod deſiderabat impetrauit à principe, ſuffragante & intercedente aliquo, vt rem pecuniamve certam quam ei pro iſto officio, pro ſuffragio, fauentia, intercesſione, fidepromiſit, præſtet. nec enim eſt illicita ſtipulatio: imo ſuffragium in aula vnicuique eblandiri & pecunia elicere, & ſuffragium, modo non ſit fumoſum, vendere licet. quod tamen poſt Tiberius vetuit *Nov.* 161. & videtur non obtinuiſſe ante Conſtitutionem huius tit. nam & ſoluti ſuffragii olim repetitio fuit, ſicut aleæ ſolutæ. conſtitutione Iuliani, nec fuit ſoluti repetitio, nec petitio non ſoluti.

III. Enarratio.

SI cert. pet. de chirogr.] Actio ſi certum petetur de chirographis, naſcitur ex chirographo, ſiue ſyngrapha, in qua debitor profitetur, ſe mutuam pecuniam accepiſſe.

Si cert. pet. de ſuffrag.] Actione ſi certum petatur de ſuffragio tenetur, qui honorem, qui à principe defertur, vel quid aliud ſuffragante aliquo, qui apud principem gratia valet, impetrauit (puta, officialium atque apparitorum gratiam fauoremq; mercatus, vt apud Saluian. III. con. auarit.) vt quod ſuffragii nomine promiſit, præſtet. Suffragium accipitur pro intercesſione apud Principem.

Dicitur etiam quod ſuffragii nomine datur, aut promittitur. *l. vlt. ∫. de ſilent.* Gloſſæ iuris: *σουφράγιον, βοήθεια, ὅθεν καὶ τὰ ὑπὲρ χρήματα ... σουφράγια καλοῦνται* lege, *σουφραγάτωρ. Suffragator, adiutor, vnde qua praſtantur alicui vt fauorem, & opem prabeat. ſuffragia dicuntur* Gloſſ. lat. gr. *ſuffragium, δῶρα.* Agrætius: *ſuffragia, qua donantur.*

Impetrauit] Nec enim ſuffragatori datur actio antequam id quod deſideramus, obtinuerimus.

Suffragante] Cuius gratia Princeps aliquid indulget, cuique magis dare creditur, quam ei pro quo quia intercedit. Ioannes Hieroſolymitanus in Matthæum capite 4. Homilia 4. *Si ab Imperatore quaras homo aliquod beneficium dignitatis, & ipſe non habet tantam fiduciam petendi, neque amicitiam impetrandi, vadit ad fratrem Imperatoris, aut ad amicum chariſſimum, vt intercedat ad illum: ſic dicit illi Imper. Ecce ego hoc beneficium non illi de, ſed tibi: id eſt, propter te illi donam non illi donatur, cui datur, ſed illi propter quem datur.*

Vt rem] mobilem, vel immobilem.

Pecuniamve certam] quantitatem certam: certum enim petitur.

Fauentia] Accius Oenomao: *Auguſtam adhibeant fauentiam.*

Illicita ſtipulatio] Videtur inhoneſte, prodige,

A &; nefarie promitti, quod honoris adipiſcendi cauſa promittitur, *l. 1. C. Theod. eod.* honores enim iudicio principis conſequi glorioſum: pecunia redimere fœdiſſima nundinatio eſt. Sed aliud eſt intercesſori aliquid rependere, aliud honores, & magiſtratus coëmere, ac malis artibus parare.

Hoc tantum prohibitum, ne quis alio ſuffragante præter merita dignitatem conſequatur. Am. Marcellinus lib. 20. *Statuo vt neque ciuilis quiſquam iudex, nec militia Rector, alio quodam prater merita ſuffragante ad potiorem veniat gradum, non ſine detrimento pudoris eo, qui pro quolibet petere tentauerit, diſceſſuro.*

Fumoſum] Suffragium fumoſum dicitur, cum quis ſuffragium promittit, & intercesſionem apud prin-

B cipem pollicetur, cum reuera non ſuffragetur, & fumi venditor dicitur, qualis ille Vetronius Turinus, de quo Lamprid. in Alexand. Seu. D. Auguſtinus ſerm. 22. de verbis Apoſtoli, eum eſſe innuit in eatue: *Non vobis fumos vendant qui dicunt, ſancti ſumus.*

Non obtinuiſſe] Videtur obtinuiſſe tempore Veſpaſiani. Sueton. Veſpaſ. cap. 23. *Exactaque pecunia, quantam is cum ſuffragatore ſuo pepigerat.* ſed poſtea vetitæ pactiones eiuſmodi, vt arguit *ff. l. t.* his verbis: *Quia leges Romana eiuſmodi contractus penitus ignorant.*

Repetitio fuit] Id colligitur ex *d. l. 1.*

Sicut alias ſol] Vt dictum eſt ſup. de aleæ luſu.

Conſt. t. Iulian.] *d. l. 1.* cuius meminit Ammianus Marcellinus lib. 22. *Lex eſt promulgata, qua ca-*

C *uetur nullum interpellari ſuffragatorem ſuper his qua eum recte conſtiterit accepiſſe.*

Nec petitio non ſoluti] Hodie non modo ſoluti repetitio non eſt, ſed promiſſi etiam petitio eſt, *l. 2. C. Theod. eod.* quod etiam probauit Iuſtinianus ea conſtitutione in codicem ſuum relata. Idem tamen quidquam ſuffragii nomine dari poſtea prohibuit *Nov.* 8. id eſt, nullo dato vel promiſſo iudices honores adipiſcuntur, vt in *l. 22. C. de aduocat. diuerſ. iudic.* ſine quadam ſuffragii ſolutione, Baſilica vno verbo, *ἀμισθί, gratis & ſine vllo ſumptu.* vide Cuiac. ibid.

IV. *De prohibita ſequeſtratione pecuniæ.*

ACtione ſi certum petetur de rebus creditis, pecunia, id eſt quantitas, petitur certa, & quam-

D uis aliarum rerum quæ in iudicium deducuntur ſequeſtratio fieri poſſit ex cauſa, etiam liberarum perſonarum; pecuniæ tamen quæ petitur, ſequeſtratio hac lege prohibita eſt; quia res quæ certum corpus habent, facile interuerti poſſunt, quantitatis nullum ſubeſt corpus, & videtur abrogari *l. 1. Cod. Theod. ſi cert. pet. de chir.* quæ vno caſu admittit ſequeſtrationem ſi de falſo chirographo exoriatur quæſtio inter debitorem & creditorem, quia generalis eſt prohibitio huius legis. Sequeſtratio eſt tranſlatio poſſeſſionis rei litigioſæ in tertiam perſonam facta conſenſu partium, vel auctoritate iudicis, ea conditio-

E ne, vt qui vicerit, ei ea res reddatur, reſtituatur. Et alio ſignificatu, in certamine aliquo, in quo liceat ſponſionem facere, vt *l. 3. D. de aleator.* ſequeſtratio eſt apud iudicem ſponſionis facta depoſitio pignoris vtraque ex parte, qui iudex ſponſionis etiam Sequeſter dicitur, & veteribus Sculna, vt illo Macrobii loco 3 cap. 17. *Sponſione contendit, digno Sculna Numatio Planco, qui tum honeſti certaminis arbiter electus eſt.* & in hunc quidem ſequeſtrem eſt actio præſcriptis verbis, quaſi ex nouo negotio, *l. 18. § vlt. D. de praſcr. verb.* in illum actio depoſiti, *l. et apud*

§. 1 *l. ſi in Aſia* §. *cum ſequeſtre, D. dep.* & aliquo caſu p æ ceptis verbis, *l. ſi quis adſirmauit* §. *Labeo, de dolo:* nam erſi auctore iudice ſequeſtratio facta ſit, ſicut publica perſona alteri ſtipulatur recte, vtilem-que eam actionem parat, ita iudex in deponends ea re de qua agitur præſcendo vel legem dicendo ei ſequeſtro, quem litem dederit, cauere poteſt & præſtare actionem depoſiti ſequeſtrariam.

IV. Enarratio.

Aliarum rerum] mobilium, ſi fides eius ſuſpecta ſit penes quem res eſt, *l. ſi fideiuſſor, 7.* §. *vlt. D. quo ſa..cog.*

Liberæ perſon.] *l. 3.* §. *vlt. D. de lib. exhib.*

Pecuniæ] Summæ, quantitatis.

Interuerti poſſunt] Res igitur immobiles non ſequeſtrantur; nec enim interuerti poſſunt; fructus tamen agri pendente lite recte ſequeſtrantur, *l. ab executione 5. C. quor. appellat. non recip. l. Imperatores 21.* §. *vlt. D. de appel.*

Auctoritate iudicis] *l. poſtquam 5.* §. *1. D. vt legat. nom. cau. d. l. 7.*

Macrobij] & A. Gell. lib. 20. cap. vlt. Gloſſæ Latino-Græcæ, *ſculna*, συνθηκοφύλαξ.

Nouo negotio] Quod proprium nomen non habet: nec enim propriè eſt depoſitum.

Parat] §. *Cum autem, Inſtit. de act. l. 2. C. eod.*

Sequeſtrariam] ſic appellatur in *l. ſi in Aſia* §. *cum ſequeſtre. D. depoſ. & l. ſi quis adſirmauit,* §. *Labeo, D. de dol.*

Litem dederit] Vide ſup. de ſatiſd.

V. *De condictione indebiti.*

V. tit. 6. lib. 12. ff.

EAdem actio datur ex mutuo & ex promutuo, nempe condictio, *l. 5.* §. *is quoque, D. de oblig. & act.* Indebiti ſolutio promutuum eſt, maxime ſi ea ſoluantur, quæ pondere, numero, vel menſura conſtant, quia id in ſoluendo actum videtur, vt ſi forte appareret indebita pecunia quæ ſoluta eſt, eam habeat is qui accepit quaſi mutuam, quæ tacita obligatio dicitur, *l. 13. in fi. D. commod.* Sed & aliarum rerum non debitarum ſolutionem indebiti condictio reuocat quaſi ex tacita obligatione, vel quaſi ex contractu, puta rei datæ ſolutæve ſub lege recipiendi. Condictio certi vel incerti, nec enim corporis tantum aut quantitatis indebitæ condictio eſt, ſed etiam cuiuſlibet rei incertæ, veluti poſſeſſionis, aut cautionis, aut iuris cuiuſcunque, quæ numerantur inter λόγῳ θεωρητά, & quę aliter dicuntur κατὰ τὴν νόησιν μόνον λεπτά. Atenim ei tantum hæc actio datur qui indebitum, i. quod nec natura debuit, ſoluit per errorē facti, non per errorem iuris, vel qui dubitans factiq; incertus ſoluit. Nam qui ſciēs ſoluit; etiāſi dixerit, Soluo non Dono, donat verius quam ſoluit. Et ei qui rem ſoluit non pœnam: nam pœnæ ſolutæ condictio non eſt, etiamſi ad cauſam indebiti reciderit. Ergo nec ei condictio datur qui ex ea cauſa ſoluit quæ inficiatione creſcit, *l. 4. hoc tit.* Proinde ſi ex cauſa iudicati ſoluerit ignorans ſe non rite & ordine iudicatum, vel falſo credens ſe condemnatum eſſe, condictio ceſſat, *l. 1. hoc tit.* non quia ciuiliter obligatus fuerit, ſed quia ex ea cauſa ſoluit quæ inficiatione creſcit: conſtat enim actionem iudicati ex inficiatione creuiſſe in duplum ex Paulo in Sentent. & eum qui ex his cauſis ſoluit, ſcientem videri indebitum ſoluiſſe propter metum periculi quod inficiatori imminet, non

A implenti intentionem ſuam, *arg. l. ſi non ſortem* §. *ſi non falſo. D. eod.* qua de cauſa recte in *l. eleganter* §. *vlt. eod.* Ab initio, quia ſecus eſt ſi ex inficiatione.

V. Enarratio.

DE oblig. & act.] §. *is quoque, Inſtit. quib. mod. re cont. oblig.* & §. *item is cui, Inſtit. de oblig. qu. ex contr.*

Promotuum] Quaſi motuum, mutuum tacitum. Promutuum in *l. ex conducto 15.* §. *item cum quidam, D. loc. & l. Sticho 4.* §. *ſeruus. D. de ſtatulib.* accipitur pro eo, quod prorogatur, & in anteceſſum datur. προχρέαν Græci vertunt, vt Harmenop. Epitom. lib.

B 2. tit. 15. §. 21. Baſilica lib. 48. tit. 5 καὶ πρὸς τούτοις, καὶ προχρέαν αὐτοῖς δέδωκεν. Scæuola dixerat, *Et inſuper etiam promutuum ei dederit, d.* §. *ſeruus.* Eadem autem forma dictum videtur promutuum, qua procommodatum. Gloſſæ Græcolat. προχρῶμαι, *procommodare.* V. Obſeru. 8. pen.

Quæ pondere] Si ea ſoluantur, quorum datione in creditum itur, tantumdem igitur condicitur quaſi ex cauſa mutui.

Sed & aliarum rerum] Quibus in creditum non itur, quæ in mutui cauſam non veniunt. puta ſi corpora ſoluantur, vt ſupellex, non quantitates, ſiue ea, quæ pondere, numero & menſura conſtant; indebiti condictio eſt: Nam qui accipit, non obliga-

C tur ex promutuo.

Quaſi ex contr.] Quaſi id actum ſit inter dantem & accipientem, vt ſi poſtea appareret indebitè ſolutum, condiceretur.

Certi vel inc.] Condictio duplex eſt, certi, & incerti: vel enim corpora condicimus, aut quantitates, & condictio certi eſt: vel rem incertam, veluti poſſeſſionem, cautionem, ſeruitutem, & incerti condictio eſt.

Λόγῳ θεωρητά] Cælius Aurelianus acut. morb. l. 2. c. 16. *Accepta per viam mente ſenſus, quas Logotheoretos appellat.*

Quod nec natura] Nam ſi natura debuit, condictio non datur, *l. ſed ſi 9.* §. *vlt. & l. ſeq. D. de SC. Maced.* Atqui in ſpecie legis *Naturaliter 13. D. h. t.*

D pupillus locupletior factus, naturaliter & quaſi ciuiliter obligatur ex conſtitutione D. Pii, & tamen ſi ſine tutoris auctoritate, τὸ χρέος νόμῳ καὶ φύσει γεννώμενον; *Quod iure ac natura debitur,* nondum pubes factus ſoluerit, nummos repetit, ſi extent, quod rationem habet: pupillus enim id quod ſoluit, non facit accipientis, quia ſine tutoris auctoritate nullam rem alienare poteſt, vt docet Theop. *tit. 8. Inſtitutionis 2.* Naturalis autem obligatio condictionem impedit, ſi pubes factus ſoluerit, quia eo tempore ſoluit, quo lex ei alienandi facultatem concedit: κωλύεται ἐν καιρῷ καθ' ὃν, *alienatione* δίδωσιν αὐτῷ ὁ νόμος, vt aiunt Græci.

Per errorem facti] Veniam fere habet ignorantia facti: οὐδὲ γὰρ ἀγνοίας [illegible] δίκην: *Nulli ignorantia dica*

E *ſcribitur.* Syrianus in Hermog. Qui igitur falsò ſe debere credens ſoluit, repetit, *l. ſi per ignorantiam 6. & l. ſeq. h. t.* errans igitur in cauſa traditionis rei ſuæ dominium amittit. Theoph. ad §. 1. *Inſtit. quib. mod. re contr. oblig.* alioquin non condiceret, ſed vindicaret. Actio in rem competit cum dominium non transfertur: certi condictio cum res facta eſt accipientis, *l. interdum 29. & l. ſi in area 1. D. eod.*

Per errorem facti] Διὰ εὔλογον ἄγνοιαν, ἢ πλάνην, qui iuſtus & probabilis error eſt: οὐ μὴν δὲ ἐσχάτην καὶ ματαίαν ἄγνοιαν, quæ ſupina & diſſoluta ignorantia eſt, Theodor. Hermopol. ad *l. 53. D. de reg. iur.*

Non per error. iur.] *l. error 9.* §. *ad leg. Falc. l. cum*

quis 10. ſup. de iur. & fact. ignor. nulli enim eorum qui in orbe Romano ſunt, ius ignorare conceditur. Minori tamen, mulieri, militi, & ruſtico iuris ignorantia non nocet. *V. ſup. de iur. & facti ignor.*

Qui dubitans] Anxius animi, atque incertus. Dubitatio media eſt inter ignorātiam & ſcientiam. Ariſtoteles ait, eos qui dubitant, & vacillant vinctis ſimiles eſſe: ᾗ γὰρ ἀπορεῖ, ταύτῃ πέπονθε παραπλήσιον τοῖς δεδεμένοις. ἀδύνατον γὰρ ἀμφοτέρως προελθεῖν εἰς τὸ ἔμπροσθεν. *Quatenus dubitat, eatenus ſimile quiddam vinctis patitur: vtroque namque modo impoſſibile eſt ad vlteriora procedere.* Metaphyſ. lib. 3. c. 1. Placet tamen Iuſtiniano, incertos animi, ſiue eos, qui mente titubante ſoluunt, vt ipſe loquitur, magis ad ignorantes accedere, *l. vlt. h. t.* nam qui dubitat, neſcire videtur, *l. vlt. §. ſin autem, C. de furt. l. 3. D. quis ordo in bonor. poſſ. ſeru. l. 1. D. de leg. 3. in l. 1. D. de interrogat. in iur. fac.* *Qui dubitans*, Baſilica vertunt, ἀγνοῶν, *ignorans*, qui dubitat, errat. Gloſſæ Latinogr. *Turbat*, σφάλλεται, σκάζει, ideoque ſolutum repetit, qui dubitans ſoluit.

Nam qui ſciens] Qui ſciens ſoluit, non repetit, *l. 1. §. 1. & l. ſi non ſortem 26. §. 2. D. eod. l. indebitum 9. h. t. l. eum qui 22. §. 1. D. de inoff. teſt.* etiamſi dixerit ſoluo non dono, *l. quod quis ſciens 50. D. eod.* magis enim donat, quàm ſoluit, *l. cuius 53. D. de reg. iur.* Græci ad *l. 1. D. h. t.* τοῦτο νόησον, εἰ μὴ ἐπὶ τῶν φ. ν. ὅσον τὸ καταβληθέν. ὁ γὰρ ἐν εἰδήσει μὴ χρεωστούμενον καταβαλὼν, δοκεῖ δωρεῖσθαι. ἐπὶ δὲ τῶν φ. ν. δόσις δίχα πράξεως ὑπομνημάτων οὐκ ἔρρωται. Volunt solutionem, quæ inſtar donationis eſt, intra aureos quingentos cohibendam: maiores enim actis interuenientibus inſinuari debere. Ei tamen qui victus alea ſciens vltro ſoluit, condictio quaſi indebiti competit odio aleæ, *l. 2. ſup. de aleator.*

Pœnæ ſolutæ] Quod pœnæ nomine ſolutum eſt, non recipitur, *l. pœna 42. D. eod. l. quod à quoque 46. D. de reg. iur.*

Ergo nec ei] Cuiacij collectio eſt. Qui ſciens ſoluit, non repetit. Ergo nec condicitur, quod ex ea cauſa ſolutum eſt, quæ infitiatione duplatur: videtur enim ſolui à ſciente, propter metum pœnæ dupli, vt ipſe ait J. *h. t.*

L. 4. h. t.] & *§. vlt. Iuſtit. de obligat. qu. ex contr.* veluti ex cauſa iudicati, depoſiti, ex cauſa tumultus, ruinæ & naufragij, & aliis de quib. *Paul. lib. 1. Sent. tit. 19.*

Ab initio] Vlp. ibi ait: ſi quos lex ab initio dupli ſtatuat actionem, ſolutum ex falſa eius cauſa repeti poſſe: nam ſi ex ea cauſa, quæ infitiatione creſcit, ſolutum ſit, non repetitur.

VI. *De condictione ob cauſam datorum.*

V. tit. 4 D. eod. lib.

Recte Stephanus, condictionem indebiti eſſe generalem, eaque poſſe condici data ob cauſam honeſtam cauſa non ſecuta, vel data ob cauſam inhoneſtam, ſed & ſpeciales eorũ nomine proponi actiones hoc tit. & ſeq. Huius igitur condictionis qua repetimus data ob cauſam honeſtam, veluti ob matrimonium matrimoniu non ſecuto, generale nomen eſt condictio indebiti, ſpeciale condictio ob cauſam dati cauſa nõ ſecuta, & ſpeciali potius vtimur quàm generali, quia ſpecialiter edicimus, qua ex cauſa dedimus, generali autem vbi dati nulla cauſa eſt quæ ſequi debeat, vt ſi indebitum ſoluerimus quod eſſe debitum arbitrabamur, qua de cauſa idem putat in Digeſtis, *tit. de cond. indeb. recte anteponi ſpeciales de cond. cau. da. cau. non ſec. & de cond. ob turp. vel iniuſ. cau.* quemadmodum dicitur non eſſe nouum, vt lex ſpecialiter quibuſdam enumeratis generale ſubiiciat verbum, quo ſpecialis complectatur, *l. ſi ſeruus. §. cum eo, D. ad l. Aq.* Cauſam autem non pro principio agente accipimus, ſed pro fine, quæ res dicitur propria, non pro cauſa præterita, ſed pro futura; hæc ſi falletur, id eſt ſi finita vel non ſecuta fuerit, condictio competit. Ob cauſam præteritam dati condictio non competit, *l. damus, l. in ſumma. §. id quodque, D. de cond. ind.* quod tamen ita accipiendum eſt, vt ſi dedi ob falſam debiti cauſam, quo me pridem iure ciuili obſtrictum eſſe credebam, condictio indebiti mihi competat, non ſi dedi liberaliter remunerandi animo, vel alias naturalis obligationis ſoluendæ gratia: hoc enim caſu condictio mihi non datur, quamuis errauerim: quia donare volui. Donat enim quis quod nullo iure cogente, id eſt nulla exactos ſoluendi neceſſitate ſoluit: idemque & ſolutio eſt ſimul & donatio, *l. 10. §. ſi dominus, D. de in rem ver.* Ergo ſiue vera ſiue falſa ſit cauſa naturalis propter quam debitum ſoluitur, indebiti condictio ceſſat, *d. l. damus, & l. in ſumma,* ac proinde ſoluti condictio mihi non competit ſi ſcienter gratiam, & ſoluo ei à quo beneficium accepi. quia natura debui referre gratiam, & quia donaui, ſi ei à quo falſo credebam me beneficium accepiſſe, quid donaui.

VI. Enarratio.

Recte Stephanus] Cuius hæc ſunt verba libro vigeſimo quarto Baſilic. tit. primo in princ. Ἀπὸ κοινοῦ μὲν ἐπ' αὐτὸν τὸν παρόντα γενικὸν κονδικτίκιον καὶ τὴν ὡς ἐν καθολικῷ τὸν ὅρον ἀφορίζομεν, τὴν περὶ τοῦ ἰνδεβίτου διαλαμβάνουσαν. ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἰνδέβιτος κονδικτίκιος ἐπὶ τὴν ἰδικωτέραν αἰτίαν ποιούντων κονδικτικίων ἐστὶ σημαντικὸς, ἤγουν τοῦ cauſa data, cauſa non ſecuta, καὶ τοῦ ob turpem cauſam. πάντων γὰρ ἕκαστον τῶν κονδικτικίων εἰ μὲν τῷ γενικῷ τῆς ὀνόματι καλεῖν ἐθέλοις, ὡσανεὶ ἂν ἰνδέβιτον εἶναι κονδικτίκιον. εἰ δὲ ἰδικῶς, τὸν cauſa data, cauſa non ſecuta, ἢ ob turpem cauſam λέγειν ὤφειλεν. γενικὸς γὰρ εἶπεν ἂν ὁ ἰνδέβιτος κονδικτίκιος, ἵνα δὲ μὴ ἰδικωτέραν εἶχε τῶν διδομένων αἰτίαν, τότε μεθίστησιν εἰς εἶδος ἑαυτὸν καὶ ἰδικωτέραν ἑαυτῷ ἀναλαμβάνει προσηγορίαν, ὅτι δίδωσί τις ἐπὶ αἰτίᾳ σημειωθέντι. [illegible] μὴ ἀκολουθήσῃ ἰνδεβίτως ἔχει τὸ ἀπαιτεῖν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπὶ αἰτίᾳ ἐδόθη. τοιγαροῦν ὁ γενικὸς ἰνδέβιτος κονδικτίκιος τὴν αὐτὴν δέχεται εἰς εἶδος μεθιστάμενον ἑαυτὸν, καὶ γίνεται cauſa data, cauſa non ſecuta κονδικτίκιος τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ ob turpem cauſam, κονδικτίκιον φασί. ἵνα δὲ ὡς μὴ χρεωστῶν πλανηθεὶς δὲ καὶ νομίσας χρεωστεῖν καταβάλῃ, ἐπειδὴ μὴ δυνατὸν ἐστὶν ἰδικωτέραν αἰτίαν τῶν διδομένων εἰπεῖν, εἰκότως ἐπὶ τοῦ γενικοῦ μένει ἰνδεβίτου κονδικτικίου προσηγορίαν μὴ δεχόμενος ἰδικωτέραν. ἐπειδὴ τοίνυν ὁ γενικὸς ἰνδέβιτος κονδικτίκιος πολλῶν ἐστι κονδικτικίων ὑπομνηματικὸς, εἰκότως ὁ νομοθέτης πρῶτον περὶ τοῦ κατ' εἶδος ἰνδεβίτου κονδικτικίου διαλαμβάνει, εἶτα δὲ ἐπὶ αὐτὸν ἀνάξει τὸν ἰνδέβιτον κονδικτίκιον.

Poſſe condici data ob cauſ. hon.] Si verus debitor ei ſoluat, qui ſimulat ſe eſſe procuratorem creditoris, & creditor ratum non habeat, debitor aduerſus falſum procuratorem habet ſpecialem condictionem ob rem dati, *l. ſi procuratori 14. D. eod* habet & generalem condictionem indebiti, *l. creditoris 8. ſup. de condict. indeb.*

Qua repet. data ob cauſ. hon.] *l. 1. D. eod.*

Matrimon. non ſec.] *l. 1. hoc tit.*

L. ſi ſeruus] Vide Cui. lib. 17. Obſeru. c. 25.

Res dicitur propria] *l. 1. D. de cond. ob turp. cauſ. l. damus 52. D. de cond. ind.*

Si finita] Si fine ſuo non potiatur, qui dedit.

Ob cauſam præteritam] Quod datur ob rem, ſiue

cauſam futuram, condicitur, ſi res & cauſa ſecuta non ſit. Quod autem datur ob cauſam præteritam non condicitur, etiamſi falſa cauſa ſit. Sed hoc perpetuum non eſt: nam quod dedi animo remunerandi, vel alias naturalis obligationis ſoluendæ gratia, non repeto, quia donare volui. id vero quod dedi ob falſam debiti cauſam, quo me iure ciuili obſtrictum putabam, repetere poſſum.

Referre gratiam] *l. ſed etſi* 25. §. *conſuluit*, *D. de petit. hered.* Xenophon 4. ἀπομν. ἡ δὲ τοὺς εὖ ποιοῦντας ἀντευεργετεῖν ὁ παντοχοῦ νόμιμον ἐστι; νόμιμον ἐστι. Heliodorus Pruſæus ad quartum Ethicorum Nicomachiorum c. 14. φυσικὸς νόμος ἐστὶ τοὺς εὐεργέτας ἀντευποιεῖν. *Lex natura hæc eſt, vt beneficio beneficium rependamus.*

VII. *De condictione ob turpem cauſam.*

V. tit. 5. eod. lib.

EX ſuperiore tit. didicimus, data ob cauſam honeſtam condici cauſa non ſecuta. ex hoc intelligimus, data ob cauſam turpem, id eſt bonis moribus aduerſam, non condici, ſi vel dantis ſolius turpis cauſa fuerit, vt ſi ſcorto mercedulam dederit, vel dantis & accipientis, vt ſi mercedula iudicem corrumperet, *l.* 2. aut condici etiam cauſa ſecuta, ſi turpis cauſa ſolius accipientis fuerit, vt ſi dederit vt rem depoſitam reciperet, vel rem furtiuam, *l.* 4. *& pen. hoc tit.*

VII. Enarratio.

BOnis, moribus] *l. mercalem* 5. *h. t.*

Mercedulam dedi] Videtur quidem vtriuſque turpitudo verſari ex veterum prudentium ſententia. *Hic pecuniam dedit vt corruptionem emeret: illa pudorem perdidit, vt pecuniam compararet.* Valerian. hom. 20. Sed Labeoni & Marcello magis placuit, ſolius dantis eſſe turpitudinem, *l.* 4. §. 3. *D. eod.* Cyrillus ibid. ὁ διδοὺς τῇ πόρνῃ οὐ ῥυπαίνεται. τῷ γὰρ διδόντι μόνῳ ἐστὶν αἰσχρὰ ἡ αἰτία. Meretrix enim καπηλεύουσα τὸ κάλλος καὶ προκείμενον ἐστι τοῖς βουλομένοις ὤνιον, vt loquitur Baſilius Seleuciæ l. de vita S. Theclæ & Amphilochius in Oratione 6. καὶ φύσιν καπηλεύουσα, turpiter quidem facit, Sopater in Diuiſione Quæſtionum: αὕτη βιοῦσα αἰσχρῶς, καὶ παρὰ τοὺς νόμους ὁ μὲν ὡς ἑταίρα, ὁ δὲ ὡς μοιχός: ſed non turpiter accipit, cum ſit meretrix, *d. l.* 3. vulgaris enim mulier proſtat quæſtus cauſa, quæſtui viuit. Theophylactus in epiſtol. 1. ad Timoth. cap. v. ἡ γὰρ πόρνη ἀργυρίου ἕνεκεν ἑαυτὴν προΐεται. Tertullianus de Patientia: *Pretio in feminis cognitur venditio illa pudicitiæ.* Hinc quæſtuaria vel quæſtuoſa pro meretrice, *l.* 43. §. 7. *D. de rit. N.* Gloſſæ vet. *quæſtuaria*, ἐργαστική, πορνική. Interpretes Irenæi aduerſus hær. 1. c. 20. Tertull. de cult. fem. Plaut. Mil. Glor. act. 3. ſc. 1. Non condicitur ergo quod datum eſt, αἰσχραῖς καὶ μισθαρνούσαις γυναιξί, καὶ διὰ τῶν σωμάτων ἀργυρίου ἐργαζομέναις: *iis*, *quæ corpore quæſtum exercent.* vt verbis vtar Cyrilli è ſexto contra Iulianum. quæ ſe omnibus peruulgant. Quid ſi perductori lucellum quoque datum ſit, an condici poterit? non videtur: nam lenonum quoque ratio πορνικὴ, omniaque lucri cauſa faciunt. Syrianus in Hermogenem: οἱ πορνοβοσκοὶ πρὸς ἀργύριον πάντα πράττουσι. & turpiter igitur facit leno, μαστροπὸς καὶ προαγωγός, inſtitor libidinis, ſed non turpiter accipit cum ſit leno.

Mercedulam, μισθωμάτιον. Alciphron in epiſtolis, aſſem, Petronius, pretium ſtupri. μίσθωμα, LXX. Interpretes, merces meretricis. Suidas: μίσθωμα ὁ μισθὸς ὁ ἑταιρικός, captura. Vide Philon. περὶ τοῦ μίσθωμα πόρνης.

A Quid ſi ſtipulatio, cautiove interpoſita ſit, an quod mulieri quæſtuariæ promiſſum, vel cautum eſt, peti poteſt? quidam ex veteribus mercedulæ promiſſæ meretrici actionem eſſe putabat. Sed verior eſt gloſſæ ſententia ad *d.* §. 3. exiſtimantis id quod tantum promiſſum eſt, peti non poſſe, & confirmari poteſt conſtitutione Iuliani in *l.* 1. *C. Theod. ſi cert. pet. de ſuffrag.* quæ ſoluti quidem ſuffragii repetitionem non concedebat, ſed non ſoluti petitionem denegabat. ſed & audiri non debet, quæ improbe ac inuerecunde pretium ſtupri petit, quia deſiderium eius καὶ τὴν κατὰ τὸν Χριστὸν πολιτείαν, & bonis moribus aduerſum eſt.

B Iudicem corruperit] Auctores noſtri ſic diſtinguere videntur: vel enim dedi iudici, vt ſecundum me in bona cauſa pronuntiaret, & condictioni locus eſt: ſolius enim accipientis turpitudo verſatur. Ille eſt ἡμίκακος, *ſemimalus*, ſiue vt loquitur Philo, ἐφ' ἡμίσειαν πονηρευόμενος. Si autem pecunia detur, vt male iudicetur, repetitio ceſſat: vtriuſque enim turpitudo verſatur. καὶ τοῦ χρήματα διδόντος, καὶ λαβόντος ἐπὶ διαφθορᾷ τοῦ δικαίου, *l.* 2. §. 2. *& l. ſeq. D. eod.* quod eſt πανπονήρων ἀνθρώπων ἔργον, idem Philoni, *nequiſſimorum hominum factum.* In hanc ſententiam auctores Baſilicωn dd. ll. ita in græcum conuertunt: εἰ δὲ καλλὴν δίκην ἔχων παρέσχον τῷ δικαστῇ ἐπὶ τῷ ὑπὲρ ἐμοῦ ψηφίσασθαι, εἰ καὶ ἀναλαμβάνω, ὅμως ἔγκλημα ποιμαίνει, τὸν δικαστὴν ὑποφθείρας, καὶ ἀπαιτῶ τὸ δοθέν. εἰ δὲ αἰσχρὸν ἐστὶ τοῦ διδόντος καὶ τοῦ λαμβάνοντος, ἀργεῖ ἡ ἀνάληψις. οἷον ἐὰν δικαστὴς λάβῃ ἐπὶ τῷ κακῶς ψηφίσασθαι. Scholiaſtes: σημείωσαι ὅτι κἂν καλλὴν ἔχῃ ὑπόθεσιν, χρήματα δὲ παρέσχε τῷ δικαστῇ, ἵνα φυλάξῃ αὐτῷ τὸ δίκαιον, ἔχει τὰ δοθέντα ἀπαιτεῖν διὰ τῆς ob turpem cauſam κονδικτικίου. Aiunt primo caſu condictionem dari, quia iudex turpiter accepit. Secundo caſu non dari, quia turpiter accepit, & is turpiter dedit. Hanc quoque interpretationem ſequitur Martinus Coſſiss, vt refert gloſſa ad *d. l.* 2.

Cauſa ſecuta] *l.* 1 §. *vlt. D. eod.*

Depoſit. recipit] *l.* 2. §. 1. *eod.* vel ſi quis dederit tyrocinii euitandi cauſa, *l.* 3. quam Græci ſic interpretantur: ὁ μέλλων στρατεύεσθαι, καὶ χρήματα διδοὺς ἐπὶ τῷ

D μὴ στρατεύεσθαι, ὅπερ δίδωσιν ἀναλαμβάνει: *Qui militare debet, ſi pecuniam dederit, ne militet, eam repetit.* An rectè, dubito, ſed hoc alias excutiemus: hic enim Cuiacium tantum κατὰ πόδας interpretamur.

VIII. *De condictione furtiua.*

V. tit. 1. lib. 13. ff.

LEx vltima ſuperioris tituli. quæ eſt tam de condictione furtiua, quam de condictione ob turpem cauſam, forte præbuit anſam ſubiiciendi ſtatim ſpecialis tituli de condictione furtiua, quæ tamen longiſſime diſtat à ſuperioribus condictionibus.

E Nam illis rem alienam condicimus, condictione furtiua rem noſtram contra regulas iuris, & illæ ad rei recuperationem pertinent, hæc videtur etiam pertinere ad pœnam, quia odio furum comparata eſt, §. *ſic itaque, Inſt. de act.* Si odio furum, & pœnæ cauſa igitur, *l. qui exceptionem, D. de cond. ind. coniuncta l. ſed & ſi pater* §. *vlt. D. ad Maced.* & vt dicitur de actione in factum ex edicto de *alien. iud. mu. cau. fac. l. quia pertinet*, ita condictio furtiua licet ad rei perſecutionem pertineat, videtur ex delicto dari, *l.* 10. §. *quotiens, D. de comp. l. ſi cum mulier* §. *hac actio, D. rer. amot.* atque ideo videtur ei etiam ineſſe vindicta, imo & infamia quædam, vt condictioni rerum amotarum, *l.* 2. *ſ. rer. amot.* quamobrem nec in heredem datur, *l.* 3. *t. eod. l.* 9 §. *vlt. & l.* 10. *D. de tut. & rat. diſt.*

nec in patrem vel dominum de peculio, ſi nihil ad eum ex furto peruenerit, vel ſi ex eo locupletius peculium factum non fuerit, *l. 4. D. eod. l. 3. §. vlt. de rer. am. l. ſeruus, D. de act. emp. l. 5. de pecul.* Et pignore ſubrepto à debitore ſi egerit creditor furti vel condictione furtiua, vt depenſam pœnam debito non imputat, neque reſtituit debitori, ita nec quod ex cauſa condictionis furtiuæ ab eo conſecutus fuerit, & integra debiti petitio eſt, *l. ſi pignore, D. de pig. act.* Et præterea ſuperioribus condictionibus vtitur is qui dedit, tradidit, vel promiſit: condictione autem ex cauſa furtiua, is quo neque dante, neque volente res ablata eſt. nec continatur vt ſuperiores ſub condictione indebiti. Domino autem, vt dixi, cui furtum factum eſt, datur ex hac cauſa condictio certi, & ex ferè ſunt actiones in perſonam, quæ ſolis dominis dantur, Condictio furtiua, Damni iniuria, Aquæ pluuiæ arcendæ. Arborum furtim cæſarum. Ex cauſa furtiua incerti condictio etiam non domino datur. *d. l. ſi pignore, & l. ideo § vlt. D. eod. tit. l. 25. D. de furt. l. 2. D. de cond. trit.*

VIII. Enarratio.

Rem alienam] Dominium enim pecuniæ perperam ſolutæ vel datæ ob cauſam honeſtam vel inhoneſtam, tranſit ad accipientem: alioquin vindicatio eius eſſet, non condictio, *l. 29. D. de cond. ind.*

Contra reg. iur.] Theoph. ad §. *ſic itaque, de action.* Nec enim recte intendo, rem meam mihi dari oportere, præterquam aduerſus furem, *l. 1. D. eod. d. §. ſic itaque, l. vlt. D. vſufruct. quemadm. cau. l. 1. § 1. & l. 2. de condict. tritic.* dominium enim rei à me non abſceſſit, ſed huius actionis inſtituendæ gratia furem rei noſtræ dominium adeptum fuiſſe comminiſcimur.

Pertinere ad pœnam] vide 7. Obſeru. 37.

L. qui exceptionem] In *l. qui exceptionem 40.* exceptio Macedoniani dicitur dari in odium fœneratorum, in *l. ſed ſi paterfam. 9. §. vlt.* ob pœnam.

L. quia pertinet] Actio in factum de qua ſup. tit. 54. lib. 2. licet rei perſecutionem contineat, videtur tamen ex delicto dari: ita condictio furtiua.

Infamia quædam] Stephanus ad *l. 5. D. eod.* negat eſſe famoſam actionem.

Rerum amotar.] Et actionem rerum amot. Interpres innominatus ad *l. 25. & 26. D. de act. rer. amot.* v. ad tit. 20. libri 5.

Nec in heredem datur] id eſt, heres condictione furtiua non tenetur, niſi in id quod ad eum peruenit, vt Cuiacius interpretatur d. lib. 7. cap. 37. nec obloquitur *l. 9. D. eod.* ex qua ſecundum plurium ſententiam condictio furtiua in heredem in ſolidum datur. Cuiac. ait, ſe ad tempus ſubſiſtere, d. c. 37. Sed lib. 13. c. 37. & J. tit. 17. ait, condictionem rerum furtiuarum in ſolidum dari, ſi lis conteſtata fuerit cum defuncto, vt *d. l. 9. adhibita l. 2. in fi. D. de pretor. ſtipulat. & l. ſi hominem 7. §. 1. D. depoſ.* quo caſu pœnales actiones contra heredes tranſeunt, *§. vlt. Inſt. de perpet. & tempor. act.* Accurſius tamen ad *l. 10. D. de ius. & rat. diſt.* ſcribit, condictionem morte non interire, quia rei perſecutoria eſt, ſed tantum actionem furti, & damni iniuriæ. Secundo, heres in ſolidum tenetur, ſi rem ipſe contrectet, *l. ſi pro fure 7. §. vlt. D. eod.*

L. ſi pignore] Vlp. ibi ait, creditorem debito imputare quod conſecutus fuerit actione furti, vel condictione furtiua. Si verò non extraneus, ſed ipſe debitor pignus ſubripuerit, pœnam furi non imputari: ποινὴ γὰρ καταβληθεῖσα οὐκ ἀναλαμβάνεται. *Pœna depenſa non*

A *repetitur*, vt notant Græci. Quid ſi creditor egerit condictione furtiua aduerſus ipſum debitorem? nec imputari debere ſcribit Cuiac. poſt Azonem: id eſt, creditor pœnam lucrifaciet, & rem, ſiue eius æſtimationem. Irnerius verò contra putat, vt refert Gloſſa ad *d. l. ſi pign.*

Vel promiſit] *L. is qui 30. D. de cond. ind. l. 1. ſup. de cond. ob turp. cauſ.*

Nec continetur] *Nam quod ignoranti ſoluitur, repetitur quidem, ſed non condictione furtiua: ἀνακρίνεται μὲν, οὐ μὴν διὰ τοῦ φουρτίβου κονδικτικίου,* Græci ad *l. 18. D. eod.*

Cui furtum factum eſt] *L. ſi pro fure 7. §. 1. l. ſed*
B *nec ei. D. eod.*

Certi] *L. certi 9. §. 1. D. de reb. cred.* condicuntur autem ipſa corpora, *l. in re 9. D. eod.*

Damni] *L. item Mela 11. §. legis, D. ad leg. Aquil.*

Aquæ pluuiæ arc.] *l. ſi tertius 6. §. ſi quis, D. de aq. & aq. pluu. arc.*

Arborum] *L. 5. §. 2. & vlt. D. arbor. furt. cæſar.*

Incerti condictio] Creditor pignus quod ei debitor tradidit, naturaliter poſſidet, cum debitor poſſeſſionem in eum tranſtulerit, *l. cum & ſortis 35. §. vlt. D. de pignerat. act. l. per ſeruum 37. D. de adquir. rer. domin.* Itaque ſi pignus creditori ſubreptum ſit, erit incerti condictio, quia poſſeſſio inter res incertas numeratur: eſt enim res incorporalis. Cuiac.
C Obſeru. lib. 9. cap. 31. & cap. 33.

Incerti cond.] Hoc etiam obſeruant Græci ad *l. 12. D. de cond. furt.* ad illa, *Soli domino competit.* ὅρωμεν, ὁ φούρτιβος κονδικτίκιος ὁ φανερός. ὁ γὰρ ἀφανὴς καὶ τῷ δανειστῇ, καὶ μὴ ὄντι δεσπότῃ ἁρμόζει. Et ad l. 12. cod. lib. 60. Baſil. *Certi condictio domino competit: incerti enim, creditori & non domino competit.*

IX. *De condictione ex lege, & ſine cauſa, vel iniuſta cauſa.*

V. tit. 7. lib. 12. & tit. 2. lib. 13. D.

Actiones in perſonam aut ciuiles ſunt, aut prætoriæ, aut ex legibus vel Conſtitutionibus, *l. 2.*
D *J. de quad. præſ.* Ciuiles ex XII. tab. certæ & ſolemnes. Prætoriæ vel honorariæ ex edictis magiſtratuum. Ex legibus nouis veluti damni iniuria ex lege Aquilia, quæ nomen vſurpauit ciuilis actionis proditæ eadem de re XII. tab. Aliæ ſunt ex legibus nouis, quæ nomen ex antiquo iure tranſlatitium nullum habent, quæ condictiones ex lege, veluti condictio ex lege Iulia, & condictio ex lege Cincia, & ex legibus talariis condictio eius quod in aleam luſum eſſet. Ex Conſtitutionibus ſunt innumeræ, vt ex Conſtitutione prima huius tit. condicimus debitori noſtro ante diem, ſi non ſuppetat aliud vnde fiſco ſatisfaciamus, cui ſumus obnoxij ex cauſa militaris annonæ, nec locus eſt exceptioni, Cuius pecuniæ dies fuiſſet. Aliæ condictiones de quibus actum eſt ſupra,
E & quæ ſequuntur ſine cauſa, & Ex iniuſta cauſa, inductæ ſunt iure gentium ex bono & æquo, exemplo tamen ciuilis condictionis quæ ex mutui datione naſcitur. Condictio autem furtiua in odium furum iure recepto ſingulari contra regulas iuris. Sine cauſa eſt chirographum meum apud te, ſi nihil mihi credideris, vel ſi quod credidiſti, omne perſoluero tibi, *l. 2. & 4.* Sine cauſa ad malæ fidei poſſeſſorem perueniunt fructus rei alienæ, *l. 1.* & his caſibus propriè locus eſt condictioni ſine cauſa, & in caſu *l. 2. D. eod. & l. ſeruus § ſecundum, D. de act. emp.* Sed concurrit etiam cum ſuperioribus condictionibus: nam ſine cauſa id etiam apud te eſt quod indebitum,

X. *De obligationibus & actionibus.*

V. tit. 14. lib. 3. tit. 6. lib. 4. apud Iuſtinian. tit. 7. lib. 44. D.

POſt condictiones tranſitum facit ad alias actiones io perſonam, quæ naſcuntur ea contractibus & obligationibus ciuilibus, Ea carum nometo primam poſuit iam initio coodictiooum ex motuo: actioni enim ex mutuo proprie cobærer condictionis nomen, & ab illa perductus eſt ad alias condictiones quæ deſcendunt ea booo & æquo, & quaſi ex tacitis obligationibus, vel qoæ deſcendunt ca obligatiouibua noua lege introdoctis non expreſſo nomine actionis, quæve domiois io fures dantur quaſi pœnæ caoſa conſtituto iure. Nuoc alias omnes caecuturus actiones io perſonam, quæ ex negotiis & obligationibus ciuilibua dantur, & ſuum habent legitimum nomen; longe alio ordine quam in D. vi Ʒ. præpoſuit generalem condictionem iodebiti ſpeciebus condictionom, Ob rem dati re noo ſecuta, Ob turpem caoſam, Ob iniuſtam, ſine cauſa: ita priuſquam veniat ad ſpecies carom actionum, quæ ca contractu & obligatione ciuili naſcuntur, dat titulum genaralem de obligatioolbus & actionibus. Ex contractu eſt obligatio, ex obligatione actio in perſonam. Obligatio eſt ioris neceſſitas. Actio executio obligationis, vel, intentio eius qui alium ad iudicium quo actor conſiſtit aduerſus reom. Contractus eſt coouentio, quæ proprium & legitimom nomeco babet, vel quæ nomine vacat, datione tamen aut facto aliquo ſumpſit effectum.

X. Enarratio.

POſt condictiones] Anacephalæoſis, & ſumma eorum, de quibus ſuperiore tit. actum eſt: nec poteſt quiſquam hîc hærere, ſi quæ Cuiac. ſcribit, & Notas ad eum noſtras perlegerit.

Ioris neceſſitas] Ea ciuili obligatione neceſſario obligamur, *l. obligamur 52. §. 2. D. de obligat.* & nulla obligatio eſt, quæ non adſtringit neceſſitate, *l. in vendentis 13. Ʒ. de contr. empt.* Hæc eſt ciuilis obligationis definitio: oaturalis enim obligatio non eſt iuris, ſed æqoitatis vinculum, *l. 95. §. naturalis, D. de ſolut. Æquitas eſt quod naturalis ratio perſuaſit*, Boet. in Top. ex natorali obligatione nec debiti petitio eſt, nec ſoluti repetitio. Græci: *ἐνοχὴ φυσικὴ [illegible] ἀγωγὴν μὴ ἔχει [illegible], τὸ δὲ καταβληθὲν οὐκ ἀναλαμβάνεται*: *Naturalis obligatio eſt, ex qua actio non competit, ſolutum autem non repetitur. v. l. 10. D. de oblig.*

XI. *Vt actiones ab heredibus & contra heredes incipiant.*

E

SEqoeotea tituli vſque ad XXI. partes ſunt ſuperioris, & omnibus id agitur vt generales definitiones ponantor de obligatioolbus & actionibus, & has quidem iam babuimus titolo ſuperiore: Ea alterius contractu neminem obligari, Non naſci efficacem obligationē ex negotio contracto dolo malo, voluntatis eſſe contrahere, neceſſitatis implere contractum, Procuratori in rem ſoam adagendum conſtituto, mandatis actionibus nomine domini directam actionem dari, etiam mortuo domino relictis heredibus, & ſuo nomine ſemper vtilem, Non mandatis actionibus, neque debitore delegato, mortuo domino procuratori in rem ſuam conſtituto ad accipien-

A dam pecuniam à debitore domini, aduerſus eum debitorem nullam ſupereſſe actionem, Cui mandata eſt actio principalis, & Seruiaoam mandatam videri. In arbitrio eſſe creditoris vtra prius experiri malit, principali an Seruiana, nec alia aliam conſumi: Legibus & iudiciis compellendos eſſe debitores, non armis, non ſeruitio corporis. His additur alia hoc proprio & ſingulari titulo, quod ſit noua regola, vt obligatio quæ non cœpit à deffuncto vel contra defonctom, à perſona heredis vel contra heredem incipere poſſit. quæ contraria eſt veteri regulæ, de qoa *l. dubiam, C. Th. de din. reſ.* & Theophilus in §. *poſt mortem, de leg.* tollitque veterem differentiam

B verborum, Cum moriar, Cum mortuus fuero, Poſt mortem meam dari, vel pridie quam moriar, vt *l. 11. Ʒ. de cont. ſtip.* quam triennio poſt hæc conſtitutio ſuſtulit, & regulam, quæ non erat ſublata nominatim per illam, ſed per conſequentias tantum, quæ nihil valent io nouo iure conſtituendo.

XI. Enarratio.

EX alterius contr.] *l. 3. & l. eum qui 13. Ʒ. tit. pr. l. pen. Ʒ. de vx. pro mar. Theoph. in §. 3 de aquiſit. per adrog.*

Dolo malo] *l. 4. Ʒ. tit. prox.* cuius ea ſententia eſt: malam fidem & dolum malum ab omoibos con-

C tractibus abeſſe debere. Videamus autem quatenus dolus obſit. Hoc igitur ita diſtinguendum eſt: ſi dolus cauſam dederit contractui bonæ fidei, vitiatur contractus ipſo iure, *l. 7. D. de dol. mal.* Non idem iuris eſt in contractu ſtricti iuris: doli enim exceptio neceſſaria eſt, *l. pen. C. de inutil. ſtipulat.* Thalelæos quoque ad *d. l. 4.* ſcribit, generalem regulam ibi proponi: hoc eſt, pertinere eam tam ad contractus bonæ fidei quam ſtrictos: & io his ſi forte dolus interuenerit, remedio exceptionis ei ſubueniri, qui dolum paſſus eſt: *σημείωσαι τὸν κανόνα [illegible] ὄντα, τοῦτο γὰρ [illegible] bona fide [illegible], ἀλλ' [illegible] ἀναιρεῖσθαι [illegible] συνάλλαγμα.*

D Voluntatis eſſe contr.] *l. ſicut Ʒ. tit. prox.* Contractus voluntarii dicuntur. *διὰ ἡ ἀρχὴ τῶν συναλλαγμάτων ἑκούσιος*, Ariſtotel Ethicor. Nicomach. lib. 5. c. 5. *Quoniam inceptio eorum voluntaria eſt.*

Implere contractum] Complere, conſummare, *l. 5.* niſi vtriuſque conſenſu diſcedatur à contractu, quo caſu vterque ipſo iure liberatur, ſi bonæ fidei contractus ſit, vel ſi ſtricti iuris ſit, agenti pacti exceptio obſtat, quod Græci his verbis exponunt ad *d. l. 5.* [illegible] *bona fide* [illegible] *τὸ συνάλλαγμα.*

E Procuratori in rem ſuam] Procuratorem in rem ſuam conſtituere, cedere, vel mandare actiones alicui idem ſignificant. Valeria igitur cui reſcribit Imp. in *l. 1. eod.* creditori pro debitore pecuniam numerauerat quaſi pretii loco, & creditor actionem ei ſuam mandauerat. Plane creditor re integra, i. lite non conteſtata deceſſerat. Quæritur ergo an mandatum morte domini finitum ſit: & placet finitum non eſſe, ſi heredes reliquerit, quia fidem venditionis ab herede impleri oportet, debetque heres in eo mandato perſeuerare. Si vero heredem non reliquerit, finitur mandatum: & ideo Valeriæ vtilis actio proprio nomine competit, quæ viuo etiam domino, & non mandatis actionibus competeret: nam vbi mandatis actionibus actio directa competit, vtilis actio datur ſine ceſſione, *l. 1. §. & ſi forte, ff. de tut. &*

Digitized by Google

rat. diſt. & hoc eſt, quod hic ait Cui. procuratori ſuo nomine ſemper vtilem dari, & in ea ponenda *d. l.* 1. Græcos fere ſequitur, quorum verba hæc ſunt: ὁ δὲ ἀγοραστὴς ἐγχειρισθεὶς τὴν κατὰ ἐντὸς ἀγωγὴν κἂν μὴ προκατάρξηται τελευτῆς τοῦ ἐγχειρίσαντος, ὁ κατ' αὐτὸν μετὰ ταῦτα κινεῖν ὠφελίμως ἀγωγήν. *Cui ex cauſa emptionis aduerſus aliquem mandata eſt actio, licet ante mortem mandatoris litem conteſtatus non ſit, tamen vtilem actionem intendere non prohibetur.* A

Non mandatis] *l.* 8. *eod.* in cuius ſpecie dominus non ceſſit actiones ſuas cuiquam, ſed mandauit tantum debitori ſuo, vt ſolueret Titio, quem negat habere actionem aduerſus debitorem, quia ceſſa ei fuiſſe non ponitur Cui. in recitat. ad *tit. de donat.* J. B

Neque deb. del.] *d. l.* 8. *verſ. quod ſi.*

Et Seruianam] *l.* 6. & 7. *ʒ. tit. prox.*

Vita prius] *l.* 10. *eod.* quod tamen abrogauit Nou. Iuſtiniani 4.

Non armis] *l.* 9. Caſſiodor. Var. lib. 4. 10. *Hinc eſt quod legum reperta eſt ſacra reuerentia, vt nihil manu, nihil proprio ageretur impulſu: quid enim à bellica confuſione pax tranquilla diſtabit, ſi per litigia tementur?*

Non ſeruit corp.] *l.* 12. cuius ſententia hæc eſt, liberæ conditionis homines debitis obnoxios creditoribus ſeruire non cogi. atque ita Græci verterunt: μὴ ἀναγκάζεσθαι οἱ ἄποροι χρεῶσται δουλεύειν τοῖς ἰδίοις δανεισταῖς. *Debitores qui ſoluendo non ſunt, creditoribus ſuis ſeruire non compelluntur.* libro 24 B ſilic. tit. 3. Gregorius M. Epiſt. 43. lib. 3. *Lex habet, vt homo liber pro debito nullatenus teneatur, ſi res defuerint quæ poſſint debito addici.* Sed neque liberi debitorum ob æs alienum patris à creditoribus retineri poſſunt, aut ſeruire coguntur, Nou. 134. c. 7. Cum enim anteriores principes legem illam aboleſcere forte paſſi eſſent, Iuſtinianus coercendæ creditorũ duritiæ reduxit, aut certe confirmauit: vt ſæpe accidit leges priores poſterioribus ſtabiliri. Idem Gregorius d. epiſt. *Quia filium eius, quem tenere dicuntur, ſecundum leges tenere non poſſunt.* Adde epiſt. 56. *l.* 2. Iure etiam vetuſtiſſimo liberi quoque eorum qui nexi dicebantur, in ſeruitutem abducebantur. Dionyſ. Halicarn. 6. [illegible] *Vnde cum æs alienum exſoluere non poſſem, ductus ſum à creditore in ſeruitium, vna cum duobus filiis.* Denique lege Longobardica, qui pœnam pecuniariam Eccleſiæ ſoluere non poterat, tradebat ſe in ſeruitium Eccleſiæ vſque dum totum debitum perſolueret, legis Longobard. lib. 2. *tit.* 40. §. *pen.* apud Sinenſes, etiam vt ferunt debitor qui creditorem ſuum implere non poteſt, ſeruire ei compellitur, vel eadem conditione liberos ſuos ei tradere. C D

Cum moriar] Poſt mortem ſuam dari ſibi nemo recte ſtipulabatur, neque poſt mortem promiſſoris. Sed & inutilis erat ſtipulatio hoc modo concepta: pridie quam moriar, vel cum morieris. Vtiliter autem concipiebatur ſtipulatio, cum moriar, vel cum morieris, §. *poſt mortem. & ſeq. Inſt. de inut. ſtip.* Legatum quoque inutiliter relinquebatur poſt mortem heredis, aut legatarii. Item pridie, quam heres, aut legatarius morietur, § *poſt mortem, Inſt. de legat.* Recte autem legatur, cum morietur heres, Vlp. *tit. de leg.* §. *poſt mortem.* Sed vetus hæc verborum differentia ſublata eſt: & conſequenter videbatur quoque ſublata vetus definitio. Sed quia noua iura ſtrictius interpretamur, placuit eam nominatim conſtitutione poſtea edita abrogare. E

XII. *Ne vxor pro marito, vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur.*

TAntum abeſt vt alius pro alio conueniri poſſit, vt nec pro colono dominus, vel contra, *l.* 3. & 11. *ʒ. tit.* 10. nec pro debitore is ad quem pecunia peruenit, *l. pen eod.* nec coniux pro coniuge, nec pater pro filio, nec quiſquam pro neceſſariis ſibi perſonis, vt hoc tit. & ſeq. vt vix ſit vllus excipiendus ab illa certiſſima regula, ex alterius contractu neminem obligari, *l. per. hoc tit.* id eſt ex ſuo quemque contractu obligari, non ex alieno. Nam & pater pro filiof. & dominus pro ſeruo ciuiliter non obligatur, nec iure prætorio in ſolidum, ſed in peculium duntaxat, & quia in peculium tamen, ideo matri in hoc tit. non iunxit etiam patrem, nec tit. ſeq. filio emancipato filium familiæ.

XII. Enarratio.

NEc coniux] Tam in cauſa pecuniaria, quam criminali, *l.* 1. 2. & 3. *hoc tit.* Caſſiodorus Variar. 4. 10 *Vxor maritalibus debitis, niſi per ſucceſſionis vincula, non tenetur.* Dotem teneri ob ciuile munus vel honorem mariti, non etiam parapherna putat Cui. ex *l.* 3. *hoc tit.* Græco interpreti aliud iudicium eſt: [illegible] ait, ex eo quod parapherna non teneantur, continuo dicendum non eſſe argumento à contrario ducto dotem teneri, quæ ſententia benignior eſt. Certe ſi debitor ex cauſa primipili ſoluendo non ſit, dos vxoris fiſco vindicatur, *l.* 4. *C. in quib. cauſ. pign. vel hypoth.*

Nec mater pro filio] Tametſi mater partem pro filio ſponte ſoluerit: nam ſi pro filio interceſſerit, vel errans ſoluerit, condicere poteſt, *d. l.* 3. & *l. vlt.* Soluit igitur donandi animo, ὡς δωρεάν, Græci.

Ciuiliter non oblig] *L.* 8. §. *Filiuſfam. D. de acceptilat. Theoph. ad* §. *actiones autem, de action.*

Nec iure præt.] Actione de peculio, quæ prætoria eſt, pater & dominus tenentur peculii fini, *d.* §. *filiuſfa.* & *d.* §. *actiones, l.* 1. *J. tit. prox.* & *l. pen. inf. quod cum eo.*

XIII. *Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono conueniantur.*

AD ſuperiorem regulam additur, nec filium pro patre, vel patrem pro filio emancipato obligari aut conueniri poſſe, nec libertum pro patrono, nec ſeruum pro domino, quod in ſeruo notiſſimum eſt, cum nec ex ſuo contractu vllo iure conueniri poſſit, *l. tutelas,* §. 1. *D. de cap. min. l. vlt. ʒ. de nox. act.* & quamuis hoc obiter legatur ſcriptum *l. vlt. huius tit.* tamen in tit. ipſo prænotatum non legitur in Baſil. nec in vet. libris

XII. Enarratio.

NEc filium pro patre] *l.* 2. & 4. *hoc. tit.* Sent. 5. de Benefic. c. 19. *Dico me tibi obligatum pro filio, non quia ſum, ſed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium.* Caſſiodor. Var. lib. 4. 10. *Filius obligationib. paternis, ſi non ſit heres, exuitur.* Sextus Empiricus Pyrrhon. hypot. lib. 1. c. 14 [illegible]

ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ἀπαιτεῖται, ἐν ὑπεξουσίῳ τοῦ πατρὸς χρέει. Apud A *Romanos filius, qui nihil ex bonis paternis poſſidet, debita eius non exſoluit.* Excepta cauſa primipili, etiamſi patri heres non extiterit, *l. ſi tutores 21. ꝟ. de compenſat. l. vlt. de primip. lib. 12.* quod etiam Græci hic notant: *ὑπέχεται γὰρ ὑπὲρ τῆς πριμιπιλατοῦ τοῦ ἰδίου πατρός, κἂν μὴ κληρονομήσῃ αὐτόν. Filius ex cauſa primipili patris nomine tenetur, licet patri heres non extiterit.*

Vel patrem pro fil.] *l. 1. & 3.*

Nec libertum] *l. 5.*

Vllo iure] Ciuili, aut prætorio.

Nec in vet. lib.] Cui. auctorib. libris Baſilic. lib. 24. tit. 4. & manuſcriptis codd. delet illa verba tit. *vel ſeruus pro domino*, quæ leguntur in libris editis. Certe deſunt in v. c. Iuliani Brodæi, & Ægidij Menagii. B Quamuis lectio vulgata defendi poſſit *l. vlt. hoc tit.*

XIV. *An ſeruus ex ſuo facto poſt manumiſſionem teneatur.*

AC nec idem ipſe quidem tenetur pro ſeipſo, ſi renaſcatur & nouus homo fiat, quod manumiſſione contingit. Nam de eo quod quis contraxit vel geſſit in ſeruitute, poſt libertatem nulla ei vel in eum actio eſt, niſi connexum id ſit cum eo quod poſt libertatem geſſit. Hoc enim ceſu prius tempus trahitur ad poſterius, *l. tutorem, D. de adm. tut. l. 17. D. de neg. geſt.* alioquin nulla ex antegeſto in manumiſſum actio eſt, quia nec vlla fuit ab initio. Nam C obligatio naturalis quam ſeruus ſuſcipere videtur, nullam actionem parit. Quamobrem in tractatu de ſolutionibus, quo docemur id quod debitor ex pluribus cauſis indiſtincte ſoluit, in antiquiorem contractum cedere, recte dicitur, in manumiſſo non eſſe antiquiorem contractum eo quem ſtatim poſt libertatem ſolet habere cum patrono de operis, *l. in liberto, D. de ſolut.* quia ſcilicet contractus habiti in ſeruitute pro nullis habentur. & factum interpretor contractum, vel quaſi contractum: quia actionum ex delicto venientium obligationes cum capite ambulant, *l. tutelas §. inuitarum, D. de cap. min. l. 4. hoc tit.*

XIV. Enarratio.

NOuus homo] *L. 27. §. 1. D. de adim. leg. l. 98. §. arcam, D. de ſolut.* Tertullianus de Pœnitentia c. 6. *Quis ſeruus poſteaquam libertate mutatus eſt* &c.

Nulla ex antegeſto] *l. 2. h. t. Paul. 2. Sent. tit. 13. § vlt.* Quid ſi peculium ſerui legatum ſit? Græcus interpres nihilomagis teneri ſcribit: *ἐναγόμενος*, inquit, *ἐκ τῆς ὑπερεμερίας τοῦ μάλιστα, ὅτι κἂν ἐληγατεύθη αὐτῷ τὸ πεκούλιον. οὐ κατέχεται τοῖς συναλλάγμασι δουλείας* lege, *πεκουλιακοῖς*. Si tamen res apud ſeruum depoſita ſit, & manumiſſus rem teneat, cum eo depoſiti agi poterit. ex cæteris cauſis in manumiſſum actio non datur, *l. ſi apud 21. D. depoſ.* id eſt, *ἐκ τῶν λοιπῶν συναλλαγμάτων*. Græci ibidem, *ex ceteris contractibus*. v. Cuiac. ad *l. frater à fratre, D. de cond. ind.*

Ab initio] Cum ſeruo enim nulla actio eſt, *l. 107. D. de regul. iur.* id eſt, nec ciuilis, nec prætoria, *l. tutelas §. pen. D. de cap. min.*

Suſcipere videtur] Papin. in *l. eo tempore 50. 2. de pecul. Naturalis obligatio, quam ſeruus ſuſcipere videtur.* Thaleleus ad *l. 1. C. de nox. al. act. ἐν ὑπέχεται νόμῳ, φύσει δὲ ἐνέχεται. Seruus manumiſſus iure non tenetur: natura autem obligatus manet* Sed naturalis obligatio nullam actionem parit, *l. ſi pupillus 127. D. de ver. obligat.* actiones enim iure aut legib. proditæ ſunt.

A In antiq. contr. ced.] *l. in his 5. D. de ſolut.*

Factum interpret.] *ἀντιλογίαν* Græci interpretantur.

Cum cap. amb. Noxa caput ſequitur: id eſt, noxalis actio. Thaleleus ad *l. 4. h. t. τὸ νόμιμον δὲ ἐξ ἀντιπάξεως φανερὸν καὶ χρεωστεῖ, καὶ μένει ἐν τῇ νοξαλίᾳ.*

XV. *Quando fiſcus vel priuatus debitoris ſui debitores exigere poteſt.*

ET hoc titulo oſtenditur: creditorem quoque debitorem debitoris ſui conuenire non poſſe ſine mandato debitoris ſui actione in perſonam. Conuenire tamē eum & exigere poſſ: actione Seruiana, iure taciti vel manifeſtarij pignoris. qua in re diſtat hoc B tantum fiſcus à priuato; quod fiſcus qui omnium bonorum, etiam nominum ſemper habet tacitam hypothecam, prius excutere debet principalem debitorem quam nomen debitoris ſui, *l. pen. hoc titulo*: priuatus liberum habet arbitrium conueniendi quem voluerit, principalem debitorem aut principalis debitoris debitorem, ſi expreſſim nomina debitoris pignori obligata ſint. Diſtat etiam pignus conuentionale ab eo quod capitur iudicati exequendi gratia, quoniam iure conuentionis nomen pignori obligatum perſequitur priuatus, etiamſi debitor ſoluendo ſit, nec tamen capit nomen pignori ex cauſa iudicati, ſi alia ſint bona quæ pignori capi poſſint.

C XV. Enarratio.

ACtione in perſonam] *l. vlt. h. t. l. 3. ꝟ. tit. prox. l. pen. ꝟ. de nouat.*

Iure tac. vel man.] *l. 4. ꝟ. qua res pign. obl. l. ſi conuenerit 18. D. de pign. act. l. poſtquam 7. C. de hered. vel act. vend.*

Seruiane] Quaſi Seruiana ſiue hypothecaria, quæ hic *ἁπλῶς* Seruiana dicitur, vt in *l. 3. D. de pignor.* & alibi.

Vel manifeſtarii] Manifeſtarium pignus dicit eum Paulo in *l. pen. D. in quibus cauſ. pig. vel hypoth.* Sic Plautus *Furem manifeſtarium*, Aulul. act. 3. ſc. 4.

Semper habet tacitam] Ex priuilegio fiſci *l. 2. C. de ſeru. pign. dat. l. 2. C. de quib. cauſ. pign. vel hypoth.* D *l. 2. & 3. C. de priuil. fiſc. l. auferetur 46. §. 3. D. de iur. fiſc.*

Prius excutere deb.] Fiſcus qui ſemper tacitam habet hypothecam, debitorem debitoris ſui conuenire poteſt, *l. 3. hoc tit.* Similiter vxor, quæ dotis nomine tacitam habet hypothecam, *l. aſſiduis 5. C. qui potior. in pign. hab.* aget tam aduerſus heredem mariti, quam debitores eius iure tacitæ hypothecæ, *l. 3. cont.* Gloſſa *ꝟ. 1. prox.* Et fiſcus quidem non vtitur iure ſingulari in eo quod agit aduerſus debitorem debitoris ſui: nam priuatus quoque agere poteſt iure hypothecæ. In hoc igitur tantum fiſcus à priuato diſtat, quod fiſcus neceſſario prius debitorem principalem excutit, quam nomen debitoris ſui: fiſcus non agit ſtatim cum debitore debitoris ſui, ſed in ſubſidium, E & ſi in rem ſuam aliter ſeruare non poſſit, *l. pen. h. t.* priuatus debitorem ſuum non excutit, ſed quem voluerit conuenit, ſi ſpecialiter ei nomina debitoris pignori obligata ſint, *l. vlt. ꝟ. de obligat.* nam poſt multas varietates eo peruentum eſt, vt nomina debitorum pignori dentur, *d. l. poſtquam*.

Perſequitur priuatus] Priuatus iure conuentionis pignus perſequitur: fiſcus iure tacitæ hypothecæ in eo quoque fiſcus à priuato differt.

Etiam ſi debitor ſoluendo ſit] Actione enim quaſi Seruiana creditor pignora vel hypothecas tutius

perſequitur, quam perſonam. §. *item Seruiana, Inſt. de action. l. plus cautionis 25. D. de reg. iur.* nam & creditor, qui rem alienam pignori accepit, poteſt contraria pigneratitia agere, licet debitor ſoluendo ſit, *l. cum debitor 32. D. de pignerat. act.* pignoris retentione ſecurior fit creditor.

Capi poſſint] *l. 15. §. in venditione, & §. ſic quoque. D. de re iud. l. 2. hoc tit.* Baſilica: *ἐὰν ὁ καταδικασθεὶς μηδὲν ἔχῃ σωματικὸν ἐν οὐσίᾳ, ὀφείλει ἀμάχως ἐκδιδόναι, &c. Si condemnatus nihil in corporibus habeat, quod citra controuerſiam pignoris loco capi poſſit, &c.* à reb. enim corporalibus ad iura ſiue actiones peruenitur. Sed ab hoc iure hodie receſſum eſt: nam ex cauſa iudicati nomina iure pignoris ſtatim capi poſſunt.

XVI. *De actionibus hereditariis.*

QVod hactenus varie demonſtratum eſt, non teneri alium pro alio, ſane in herede locum non habet, qui cum ſit ſucceſſor iuris vniuerſi, neceſſe eſt vt pro defuncto teneatur actionibus hereditariis, & ea ſuſtineat onera atque incommoda quæ defunctus ſuſtinuiſſet, commodis quoque fruatur iiſdem. Actiones hereditariæ ſunt quæ cœperunt ex perſona vel in perſonam defuncti, & transferunt in heredem: Nam quæ cœperunt ab herede vel in heredem vt actiones legatorum, heredis ſunt, non hereditariæ, vel hereditariarum loco, non hereditariæ, *l. hereditariarum, D. de obl. & act.* & præterea ſolas actiones in perſonam hereditarias dicimus, non actiones in rem. Et ſolos heredes debitores & creditores hereditarios ex XII. tab. ſi plures ſint diuiſis actionibus pro hereditariis portionibus, non legatarios, non fideicommiſſarios, non debitores hereditarios, id eſt, quorum nomina in hereditate fuerunt. Debitor vel creditor hereditarius, modo heres eſt debitoris vel creditoris, modo debitor vel creditor defuncti, & poſt aditam hereditatem heredis.

XVI. Enarratio.

SVcceſſor iuris vn.] *L. 9. §. heres, D. de here. l. Inſt. l. 11. D. de diuerſ. temp. præſc.* & ideo ea quæ in omnibus ſunt, ad heredem transeunt, *l. 37. D. de adquir. hered.* & ſuſtinet quoque onus æris alieni, *l. 8. eod. l. 3. §. vlt. D. quib. ex cauſ. in poſſ. eat.* Denique commodum & incommodum heredem ſequitur.

Quæ cœperunt ex perſona] Græci ad *l. vn. C. tit. 11. αἱ γὰρ ἱρεδιτάριαι ἀγωγαὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ τελευτήσαντος τίκτονται. Actiones hereditariæ ex perſona teſtatoris accipiuntur.*

Non actiones in rem] Actiones in rem & hypothecariæ non ſunt hereditariæ: & ideo rei poſſeſſor, non heres conuenitur, *l. 2. hoc tit. l. 55. D. de rei vin.* poſſeſſio enim parit in rem actionem, *l. vn. C. de alienat. iud. mut. cau. fac.*

Et ſolos heredes] Soli heredes conueniuntur actionibus hereditariis, non legatarii, fideicommiſſarii, non debitores hereditarii: ſoli etiam heredes agunt: Nullus enim ad defuncti perſonam propius accedit, quam heres.

Ex XII. tab.] Actiones hereditariæ iure ciuili inter coheredes pro portionibus hereditariis diuiduntur, *l. 10. C. de iur. delib.* id eſt, lege XII. tab. *l. vlt. hoc t. l. 26. C. de pact. l. 6. C. famil. erciſc. l. 25. §. idem iuris eſt D. eod.* quæ dicitur lex antiqua in *l. 1. C. de exe.* M. Tullius pro Roſcio com. *Heres pro ſua parte petit, qua hereditatem adit, & pro ſua parte diſſoluit.* Quintilian. declamat. 316. *Cum eſſemus heredes patris noſtri, debuimus ambo. Id ſic colligo. Finge eſſe aliquem ex creditoribus petiturum. numquid petere à te totam ſummam poteſt? minime, vt opinor. Duos enim pater noſter filios reliquit: & neceſſe eſt ſicut bona, ita onera quoque eſſe communia. Partem ergo tu debuiſti, partem ego: quo efficiebatur vt partem ſolueres.* Quamuis vnus ex pluribus heredibus totius debiti ſolutionem aliquo accepto in ſe receperit, *l. 25. C. de pact.* Quintilianus in dicta declam. *Agrum fratri dedi, cum fratre meo conuenit mihi, vt ille ſolueret. Num dubium eſt, quin dicturus fuit creditor. Partem tu debes mihi, patri tuo credidi, cuius ex parte dimidia heres es.* Niſi obligatio ſit indiuidua: vt puta ſi teſtator opus Reip. fieri iuſſerit, *l. in executione 85. D. de verb. oblig.* idemque iuris eſt in ſeruitutibus, excepto vſufructu, *l. ſtipulationes 72. eod. πῶς γὰρ ἂν μερίσαις τὸ ἀμερὲς, ᾗ τοῦτο,* vt ait Proclus Inſtitutionis Theologicæ cap. 175. *Nam quod indiuiduum vnumque eſt, quomodo diuidero?*

Non legatarios] *d. l. vlt.* ſunt. n. rei ſucceſſores, non iuris.

Non fideicommiſſarios] Quibus ſingulæ res per fideicommiſſum relictæ ſunt, qui legatariis abſimiles non ſunt.

Non debit. hereditarios] *l. 3.* Non enim perſonali actione conuenitur, niſi qui defuncti perſonam ſuſtinet. Nec donatarios ter certæ, *l. 15. C. de donat.*

Modo heres eſt] Debitor hereditarius heres eſt, qui defuncto obſtrictus erat, vt in ſpecie legis 4. *hoc tit.* quod & agnoſcunt Baſilica his verbis: *ἐὰν ἀνήβος κληρονομήσῃ. Si impubes heres ſit.* Heres autem creditor hereditarius dicitur, vel quod ei à defuncto ante teſtamentum aliquid deberetur, vel quod ei ab extraneo debeatur.

Modo debitor, vel creditor] Debitor hereditarius dicitur, cuius nomen in hereditate fuit. Creditor autem hereditarius, cui defunctus erat obnoxius, aditam hereditatem debitor, vel creditor defuncti dicitur. Poſt aditam hereditatem, heredis: nec enim ante aditionem heres defuncti perſonam ſubit, ab aditione heres ſuccedit in ius defuncti, & actiones, quas habuit defunctus, exercet. Ex diuerſo heres ſubit, & ſuſcipit æs alienum defuncti. Heres enim præterquam pro defuncto tenetur actionibus hereditariis: namque hereditas obligat eum æri alieno, *l. mort 8. D. de adq. her.* tenetur quaſi ex contractu ſuo: adeundo enim contraxiſſe videtur, *l. 3. in fi. & l. ſeq. D. quib. ex cauſ. in poſſ. eat. l. pen. h. t.*

Nunc de confuſione ſtrictim dicamus. Si debitor hereditarius creditori ſuo heres extiterit, confuſione liberatur, pro ea parte ſcilicet, qua heres extitit: nam pro parte coheredis remanet obligatio. ſi verò ex aſſe heres ſit, confuſio hereditariam actionem perimit, *l. 1. §. ſi debitor, D. ad leg. Falcid. l. ſicut 75. D. de ſolut.* Quod ſi creditor debitori heres extiterit, confunditur obligatio pro ea parte, qua heres extitit, ſi coheres ei adiectus ſit: reſidui autem integra ei petitio eſt: hoc eſt, heres à coheredibus ſuis pecuniam debitam pro parte competente petere poteſt. Finge heredem ſcriptum ex ſemiſſe: aduerſus coheredem ſemiſſarium pro ſemiſſe agere poteſt. recte Baſilica: *δύναται τὸν συγκληρονόμον ἀπαιτεῖν πρὸς τὰ κληρονομικὰ μέρη τὸ χρέος.* Gloſſæ interlinearis: *εἰς τὸ μὴ συγχεόμενον εἰς τὸ μέρος, εἰς ὃ ἐχάρη: Pecuniam debitam pro portionibus hereditariis à coherede petere poteſt, quia pro qua parte heres eſt, confuſionem patitur.* Sic Græci interpretantur *leg. 1. hoc tit.* vel ſi ex aſſe heres ſit, confuſione perimitur obligatio, *l. 5. & 6. h. t. l. ſi ab eo 7. C. de negot. geſt.*

XVII *Ex delictis defunctorum in quantum heredes conueniantur.*

ET ruſus hereditariæ actiones ſunt quæ ex contractibus vel quaſi ex contractibus defuncti naſcuntur. Nam ex delictis in heredes actiones non transmittuntur, niſi lis fuerit conteſtata, vel res iudicata aduerſus defunctum, quo caſu heres ex aſſe tenetur in ſolidum, heres pro parte, pro ea tantum parte pro qua heres eſt, *l. 9. D. de cond. furt. l. 2. in fi. D. de prat. ſtip.* Quod ſi neque condemnatus fuerit defunctus, neque lis conteſtata cum eo, non tenetur ex maleficiis defuncti heres, niſi quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas peruenit, dolove malo eius factum eſt quo minus perueniret, & in id tenetur calculi potius quam delicti actione, ne ex alieno damno, alienoque ſcelere locupletior fiat, *l. in heredem, l. Sabinus, D. de dolo.* Delictorum appellatione non publica crimina intelligimus, quæ, exceptis quibuſdam, in heredem non tranſeunt; etiamſi ex eis cum defuncto lis conteſtata ſit, modo ſecuta etiam condemnatio non fuerit, *l. ex iudiciorum, D. de accuſ.* ſed priuata delicta ex quibus forenſes ſeu ciuiles actiones dantur, veluti furti, iniuriarum, vi bonorum raptorum, damni iniuria, de dolo malo, quod metus cauſa, ad quam proprie pertinet conſtitutio huius tituli, condictio furtiua, in factum ex edicto de calumniatorib. vel ex edicto de alienatione iudicii mutandi cauſa facta, vel de edendo, ſerui corrupti, arborum furtim cæſarum, & de incendio, ruina, naufragio, & de eo qui ſciens pro libero venit, & alia quædam. Item quæ quaſi ex delictis dantur, *l. Iulianus, D. de iud. l. vlt. §. hac iudicia, D. nau. caup. l. 5. § hac autem, D. de his qui deiec. vel eff.* & aliquando quæ ex contractibus cum in eis delictum quoque verſatur, *§. aliquando, Inſt. de perp. & temp. act.*

XVII. Enarratio.

EX delictis def in q. h. c.] Hoc eo non pertinet, vt pœna in heredes tranſmittatur: nam defuncto reo, & pœna extinguitur, *l. 6. D. de public. iud.* quod autem dicitur, publice intereſſe admiſſa vindicari, vt deterreantur alii ab iiſdem facinoribus, *l. capitalium 28. §. pen. D. de pœn.* Salluſtius de Diis & mundo cap. 12. νόμοι τε καὶ πολιτεῖαι, δίκαι τε καὶ κολάσεις διὰ τὸ κωλύειν ψυχὰς ἁμαρτανούσας εὑρέθησαν: *Leges & Reſpublica inſtituta ſunt, iudicia & ſupplicia conſtituta ad cohibendos animos ne delinquant:* Id ad reos criminum pertinet priuſquam fato functi ſint. Cæterum per quam durè καὶ ἀπανθρώπως conſtitueretur, vt alium, quam nocentem pœna ſequatur. Euripides Iphigenia in Aulide: ἐγὼ δίκην δώσω κακῶν, ὁ μὴ σφαγεύς: *Ego inſons crimen alienum luam!* Olympiodorus apud auctorem Catenæ in Iob. cap. 6. ἕτερος ὑπὲρ ἑτέρου οὐκ ἂν κολάζοιτο: *Alius pro alio plectendus non eſt.* Heredes igitur ciuilibus actionibus tenentur, ſi lis conteſtata ſit, vt ∫. dicetur.

Nam ex delictis] Contractus & συνάλλαγμα verbum generale eſt, & delicta quoque continet. Hinc illa apud Ariſtotelem 5. Ethic. Nicomachior. c. 2. contractuum diuiſio in voluntarios & inuoluntarios. Voluntarii conſenſu perficiuntur, quales ſunt contractus iuris gentium, inuoluntarios vocat, quorum cauſa & origo eſt delictum. Et inuoluntarios, quia citra conſenſum noſtrum damnum quis nobis infert. Hic autem delicta ſeparantur à contractibus, vt in fœdere Smyrnæorum & Magnetum: χρῆσθαι

A δὲ οἱ πολιτογραφηθέντες καὶ ἐν Μαγνησίᾳ, τῶν συναλλαγμάτων καὶ ἐγκλημάτων τῶν πρὸς Σμυρναίους. *Vtuntur autem poſtquam ciuium numero adſcripti fuerint. etiam in Magneſia, in contractibus & delictis, quæ ad Smyrnæos ſpectant legibus Smyrnæorum.*

Non tranſmittuntur] Pœnales actiones, quæ pœnæ nomine concipiuntur, *l. 9. §. vlt. ff. de reb. auctor. iudic. poſſid.* ἀκραιφνῶς ποινάλιαι, καθαρῶς ποιναλίαι, τουτέστι ποινὴν μόνην ἀπαιτοῦσαι, *mere pœnales*, vt aiunt Græci, in heredem ei non competunt, niſi lis conteſtata fuerit cum defuncto, *l. 1. D. de priuat. del. & l. ſciendum 58. D. de oblig. & act. l. nemo 87. & l. pœnalia 164. D. de regul. iur. §. non omnes, & §. pœnales, Inſt. de perpet. & B tempor. act.* ἀεὶ γὰρ ἡ προκατάρξις ἀμείβει τὴν φύσιν τῶν ἀγωγῶν: *Semper enim litis conteſtatio actionum naturam mutat.*

Heres ex aſſe tenetur] Quaſi ex contractu defuncti: in iudicio enim quaſi contrahitur, *l. 3. §. idem ſcribit, D. de pecul.* & actiones ex contractu tranſeunt in heredes, *l. ex conſtitutionibus 46. D. de oblig. & act.*

In ſolidum] ὁλόκληρον δίδωσι.

L. 9. D. de cond. fur.] Fingit igitur in *d. l. 9.* litem conteſtatam fuiſſe. v. ∫. *ad tit. de condict. furt.*

Locupletior ad eum hered. peru.] Si ſint actiones mixtæ, vel rei perſecutoriæ ποιοῦσι εἰς τὸ ἀποδοῦναι τὸ πρᾶγμα ἢ ὅλον, ἢ μέρος αὐτοῦ ὅσον ἐπῆλθεν: *Hoc eſt, rem reſtituere debet, vel totam, vel partem eius, prout ad eum peruenit, l. ſicut 38. l. toties 44. D. de reg. iur. l. C 4. D. de vi & vi arm. l. inde Neratius 23. §. hanc actionem. D. ad leg. Aquil.*

Dolove malo] *L. 1. D. de priuat. del. l. dolove 27. ff. de dol. l. 2. ff. de vi & vi ar.*

Calculi potius] *L. Sabinus*, quam Cuiacius adfert, vt ſcilicet ſubducatur ratio eius, quod turpiter, vel ſcelere quæſiuit.

Ne ex alieno] *L. vn. h. t. l. vn. C. Hermog. eod.*

Exceptis quibuſdam] Excepto peculatus, de reſiduis, repetundarum, & maieſtatis iudicio, quæ etiam mortuis reis, lite quoque non conteſtata exerceri poſſunt, vt bona eorum fiſco vindicentur, *l. ex iudiciorum* au. *D. de accuſ. l. vlt ff. ad leg. maieſt.* Idem iuris eſſe in Manichæis & Donatiſtis notant Græ. lib. 60. Baſil. t. 34. in fi. ex *l. 4. C. de hær. & l. 4. C. de Apoſt.*

D Forenſes] Sic appellantur ciuiles actiones in *l. 1. § 1. D. de incend. ruin. & nauf.*

Veluti furti] Actio furti non datur in heredem, *l. 1. D. de priuat. del.* nec iniuriarum, *l. iniuriarum 13. D. de iniur.* nec vi bonorum raptorum, *l. 2. § vlt. D. vi bonor. rapt.* nec damni iniuria, *l. inde Neratius 23. §. hanc actionem, D. ad leg. Aq.* nec de dolo malo, nec denique actio quod metus cauſa, *l. quod diximus 16 §. hac cautio, D. quod met. cauſ.*

Conſtitutio huius tit.] Vis in *l. vn. h. t.* ex Cuiacii ſententia hic, & ad *d. l. 16.* eſt exactio, vt *tit. de his quæ vi met. cauſ.* Sic etiam Gloſſa interlin. ad *d. l. vn. h. t.* in Baſilic. vim interpretatur, *βίαν*, & concuſſio-

E nem, διασεισμὸν non ereptio, ſeu rapina, vt gloſſa ſecipit. concuſſio vero eſt metus, terror, qui definitur à Cic. lib. 4. Tuſculan. Q. *metus concutiens:* vel calumnioſa vexatio. *l. 1. §. 2 D. de calumn.* ſic accipitur in *l. illicitas, §. illicita. D. de offic. præſ. & tit. 13. lib. 47 D.* S. Athanaſ. in Epiſt. ad Luciferum Caralitanum: *Domos perturbant, concutiunt fratres, ſingulis negotiis concinnant.* Videamus an legendum ſit, *negotia concinnant.* id eſt, hoc agunt vt aliis negotium faciant. Tertullian. de Fuga c. 12. *Miles me vel delator, vel inimicus concutit. & concuſſura*, ibid. c. 13. pro concuſſione. Arnob. 4. aduerſ. G. *Cuius vox nomen effari non ſine metu decuit, & totius corporis concuſſione.*

Condictio furt.] Condictio, vt Cui. placet, non

P iij

Digitized by Google

A datur in heredem. *V. 5. de condict. furt.*

In factum ex edicto] *l. in heredem 5. D. de calumn.* actione in factum de calumniatoribus intra annum in quadruplum tenetur, qui vt per calumniam alteri negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepit.

Ex edicto de alien.] *l. 4. § hæc actio, D. de alienat. iudic. mut. cauſ. f.* actione in factum tenetur in id quod intereſt, qui iudicij futuri mutandi cauſa rem alienauit, vt duriorem aduerſarium nobis obiiceret.

De edendo] *l. vlt. D. eod.* aduerſus argentarium, qui rationes menſæ argentariæ non ediderit, datur actio in factum in id, quod intereſt agentis rationes ſibi editas eſſe.

B Serui corrupti] *l. hæc actio 13. D. de ſer. corr.*

Arbor furt. cæſ.] *l. 7. §. hæc actio, D. arb. fur. caſ.*

De incend. ruin.] *l. Pædius 4. §. vlt. D. de incend. ruin.*

De eo qui ſciens] *l. vſque 21. D. de liber. cauſ.*

Et aliquando] Non ſolum actiones ex delictis, vel quaſi delictis, contra heredes non competunt, ſed etiam interdum ex contractibus, *§. aliquando, Inſt. de perpet. & temper. act.* v. Cuiac. ibid. & ad *l. 121. D. de v. ob.* lib. 13. Obſ. cap. pen. & lib. 21 c. 2. & tit. C. de in lit. iur.

XVIII. *De constituta pecunia.*

V. tit. 5. lib. 13. ff.

A Titulo x. animus conditori Codicis huius fuit generalia præcepta tradere de obligationib. & actionibus, & poſteaquam egit ſpecialiter de hereditariis actionibus, quibus includitur omne genus actionum in perſonam, voluit de conſtituta pecunia ſpecialem titulum ponere, tum quod eo continetur etiam omne genus debitarum pecuniarum, tum etiam quod dubitabatur an actio conſtitutæ pecuniæ quaſi pœnalis ſecũdum ſuperiorem titulum non eſſet danda in heredem, niſi poſt litem conteſtatam, quod definitur *l. 1. & 2. huius tit.* & *l. 18. §. 1 et, D. eod.* Eſt autem conſtituta pecunia, pecunia debita à ſe vel ab D alio, quam certo die vt ſoluatur, curatorum ſe quis recipit citra ſtipulationem, idque genus conuentionis olim receptum dicebatur apud menſarios, & actio quæ ex ea re competebat actio recepititia, quoties ad menſam argentarij, contrahentibus, vt adfieri plerumque ſolebat, argentarius recipiebat ſoluturum ſe quod hic vel ille cauiſſet, & erat negotium ciuile & actio ciuilis. Hodie conſtitutum appellant, & eſt iuris prætorij obligatio. quæ contrahitur etiam per epiſtolam, vt in *l. quidam, D. eod.* hoc modo: Quæ L. Titius mutua accepit à te, ea penes me habeo: vel, vt in epiſtola D. Pauli ad Philemonem: Quia reliquiſti te, Philemo, aut quod is tibi debet, mihi imputato, ego Paulus manu mea ſcripſi, E ego reddam. Denique fit nudo conſenſu, & ſecundum ius vetus earum tantum rerum nomine quæ in mutui cauſam veniunt, & actio erat annalis, qua de cauſa dari ægre videbatur à Prætore, & magis coërcendæ improbitatis eius, qui ad diem condictum fefelliſſet quaſi ex delicto eius (omni enim conſtituto dies adiicitur vel ineſſe intelligitur) quam quod nudus conſenſus videretur ſufficere obligationi: ac proinde quaſi pœnalis ex parte rei actio videbatur non eſſe danda in heredem rei, quod non obtinuit: & merito igitur proximis ſuperioribus titulis xvi. & xvii. de hereditariis actionibus adiunctus hic eſt, vt & hanc actionem ſciremus hereditariam eſſe.

XVIII. Enarratio.

Omne genus actionum in perſonam] Actiones enim in rem non ſunt hereditariæ. *V. 5. tit. 16.*

Omne genus debitarum pecun.] Conſtitutum fit de pecunia debita ex quacumque cauſa, vel contractu, vel maleficio, licet natura tantum debeatur, vel iure prætorio, non ciuili, *l. 1. §. debitum, & duob. ſeqq. l. 19 ff. eod.* Denique qualecumque debitum in conſtitutum deducitur.

Quaſi pœnalis] Prætor enim videbatur edicto ſuo pœnam comminari, *Si appareat eum, qui conſtituit, neque ſoluiſſe, neque feciſſe, l. ſi duo 16. §. ait* B *Prætor, eod.* his inquam, verbis videbatur pœnam proponere aduerſus eum, qui fidem rei conſtitutæ fregiſſet, & pacta ac conſtituta die non ſoluiſſet, quod quidem graue eſt, *l. 1. & l. illud 25. eod.* ac per hoc non videbatur in heredem conſtituentis danda: pœnales enim actiones in heredem rei non competunt, *§. 1. Inſt. de perpet. & temp. act.* ſed magis placuit, rei perſecutionem eſſe, *l. 18. §. 1 et, D. eod.* Baſilica: αὕτη ἡ ἀγωγὴ οὐκ ἔστι ποινάλια, *Hæc actio pœnalis non eſt.* Et merito igitur in heredem datur: actiones enim quæ rei perſecutionem habent, aduerſus heredes dantur, *l. 3. §. 1. D. de vi & vi arm.*

Poſt litem conteſt.] Ex delictis enim actiones poſt litem conteſtatam in heredes tranſmittuntur, vt do- C cet tit. ſuperior.

Pecunia debita] Id enim tantum conſtituitur quod debitum eſt, *l 5. §. 2. d. l. 18. § 1. l. 2. h. t.* & ideo conſtitui non poteſt id cuius petitio exceptione excludi poteſt, *l. 3. §. 1. D. eod.* ἐγγυᾶται ἢ τὸ ἀδιάβεβον: *Eius nominis quod indebitum eſt, fideiuſſor dari poteſt.* vt eſt in gloſſis Nomicis. hoc igitur conſtitutum à fideiuſſione diſtat.

A ſe vel ab alio] *§. de conſtituta, Inſtit. de action. d. l. 5. §. 2. d. l. 2. Nou. 115. c. vlt.* & hæc eſt prima inter eum qui conſtituit & fideiuſſorem differentia, quam Græci adferunt: nemo enim pro ſe fideiubet, *l. heres 21. §. ſeruo, D. de fideiuſſ.* at quod quiſque debet ſoluturum ſe recte conſtituit.

Quam certo die] Non modo rem ipſam quæ de- D bet qui ſoluturum ſe conſtituit, ſed & aliud pro debito conſtitui poteſt, *d. l. 1 §. 5.* ἕτερον δ᾽ αὐτὸ ἐγγυᾶται: *In aliam rem quàm quæ in obligatione eſt. fideiuſſor non interponitur.* vt aiunt Græci, ſecundam inter conſtitutum & fideiuſſionem differentiam adferentes: ſiue vt ait Ic. *In aliam rem, quàm quæ credita eſt, fideiuſſor obligari non poteſt, l. ſi eis 42. D. de fideiuſſ.*

Certo die] Conſtituto dies certus adiicitur, *l. 19. ff. eod.* Nam hæc huius negotij natura eſt, vt conferatur in diem. hæc eſt vis & poteſtas verbi, *conſtituere.* Quid ſi conſtitutum fiat nulla præſtituta die, id eſt, ἀπροθέσμως, non præfinito ſolutionis die, vt vertunt Baſilica, valetne conſtitutum? Audiamus Paulum E Iuriſconſ. in *l. 21. eod. Si ſine die conſtituas*, inquit, *poteſt quidem dici, te non teneri*: quaſi diceret: videtur quidem non valere conſtitutum quaſi imperfectum ſit: *alioquin & confeſtim agi tecum poterit, ſi ſtatim, vt conſtituiſti non ſoluas*, quod à natura huiuſce negotij alienum eſt, quoniam in diem certum conſtitui ſolet. *Sed modicum tempus*, inquit, *ſtatuendum eſt, non minus decem dierum, vt exactio celebretur.* Et valet igitur conſtitutum, etiamſi dies nominatim adpoſitus non ſit. Sed quamuis ſine die conſtitutum ſit, non tamen confeſtim agi poterit, ſicut ex pura ſtipulatione ſtatim agitur, ſed ei conſtituto ex prudentium interpretatione decem dierum inerit. Hæc eſt Pauli ſententia.

nec elia mente ſcripſi, videri non valere conſtitotom, ſi ſine die conſtituas, quam vt dubitandi rationem, qua Paulus mouetur tangerem. Idem tamen eum Paulo ſentio: abſit enim vt vel Paulus cogitarit, vel etiam Paulum ego ſic accipiendum putarim, quaſi diem ſaltem integrum adiici conſtituto neceſſe ſit vt valeat. quamquam vix eſt, vt auctores noſtri, qui in diem conſtitoi ſcribunt, in tempus anguſtius conſtitoi poſſe crediderint, quam vt laxamentum vnius diei habeat, qoi datutom, facturumve conſtituit. alioquin nec vtilitatem haberet conſtitutum, nec à præſentaria ſolutione prope differret. Itaqoe & cum pure mutue pecunia datur, non adiecto die ſolotionis, confeſtim agi non poteſt; ſed poſt tridoum, ex Græcorum ſententia ad *l. 19. D. de reb. credit.* quorum verba hæc ſunt: *εἰ γὰρ ἁπλῶς δανείσω τινί, δίδοτ' ὅτι μετὰ τρεῖς ἡμέρας δυνάμαι ἀπαιτεῖν τὸ δάνειον. Si cui ſimpliciter credidero, ſtatim, id eſt, poſt tres dies creditum petere poſſum.* Vide locum Plauti è Moſtellaria quem obſeruauit ſummus iuris interpres in recitatione ad *l. 4. D. eod.* Et falſus eſt Accurſius, qui ad *l. ſi pœnam 68. D. de verb. obligat.* ſignificat, pecuniam ſtatim peti poſſe. Sed & idem ad *d. l. 21.* eiſdem fere verbis ſcripſit, quod ego ad Theophilum. vt deinde animaduerti. In ſumma qoum quæritur, an conſtitutum ſine die factum, *ἀντιφώνησιν ἀπροθέσμον* vocet Euſtathius *περὶ χρον. διας.* Cap. de decem diebus, iure valeat, hoc quæritur, an conſtitutum ſine certo die factum, *καὶ ἀπροθέσμως* valeat: ſiue an propter omiſſionem diei conſtitutom infirmetur: non autem quæritur, an longius, vel breuius & anguſtius tempus adiici conſtituto poſſit, vt vel in horam, aut ſemihorium vtiliter conſtituatur. Hæc mea, hæc Pauli ſententia eſt. Neque Salmaſius hoc debuit notare in lib. de modo vſurar. cap. 16. Hodie vero conſtitutum & pure fieri poteſt, *l. pen. h. t.*

Quod aotem ad Petroniom attinet, videemos en *venire ad conſtitutum*, ſit, ad diem condictum venire, vel potius locom, vt de loco Salmaſius Petronium capiendum putat. (Sic etiam loqoitur Suetonius Oth. 6. *Præterque de poſtica parte palatij ad conſtitutum.*) Quid ſi de die conſtituto intelligamus? Sic Petronius ſuadere videtur his verbis, quæ præcedunt. *Flagitabant vti apud ſe vtraque deponeretur, ac poſtero die iudex querelam inſpiceret.* Et paulo poſt: *ſanaſcerat pallium. exhibiturumque craſtina die adfirmabat.* Certe non minus de die, qoam de loco conſtitutum intelligi poteſt Cicero pro Cecinna: *Homines inermes, qui ad conſtitutum experiundi iuris gratia veniſſent.* Idem epiſt. 4. lib. 7. ad famil. *Quare ſi quid conſtitutum cum podagra habes, fac in aliam diem differas.* Terent. in Hec. act. 1. ſc. 2. *Conſtitui cum quodam hoſpite.* Velleius Paterculus lib. 2. *Ex conſtituto arma corripuit:* id eſt, *de compacto*, vt Plautus loquitur, vel *ex compacto*, vt Suetonius. Colloquium Scholaſticum: *Iudices enim diem nobis dederunt hodiernum. Sententia dicta, quare volo te præſente de cauſa cum aduocatis tractare. Adhibuiſti? adhibui. quoſnam? tuos amicos. bene feciſti. conſtituiſti? circa quam horam? in quo loco? in foro, in portica, iuxta porticum Victoriæ. Paulo poſt illac venio.* & mox: *Accipe ab eo nummos, & ſequere, ſicut conſtituimus.* Cornel. Tacitus de moribus Germanorum: *Nec dierum numerum, vt nos, ſed noctium computant, ſic conſtituunt, ſic condicunt.* Interdum plenius dies conſtitui dicitor. Cicero pro Cecinna: *Placuit Cecinnæ, de amicorum ſententia diem conſtituere.* Paul. Oroſ. lib. 6. c. 2. *Nam iuuencuti ad conſtitutum diem feſtinarent, ἐς ἃ ὑπέσχοντο.* Appian. in Lyb. Salmaſius profert locum Varronis è 2. de R.R. *Quodtam ſero veniſſet ad conſtitutum*, ac contendit Varronem de loco intellexiſſe. Idem tamen in Erratis, *an de tempore?* inquit. Quo vno verbo tota fere huius controuerſiæ moles corruit. Denique ſiue ſolum, ſiue diem intelligas, vtrique conſtituendi verbum tractum, & intercapedinem temporis continet. *καὶ ταῦτα περὶ μὲν τούτων ἅλις.*

Certo die. Ea die obligatus vtiliter conſtituit, ſe eadem die ſoluturum, vel citeriore, & proximiore, vel alio loco, *l. 3. §. vlt. & l. ſeq. & l. 5. eod.* Sed & quod in diem, *ὑπὸ ἡμέραν ὡρισμένην*, in diem certum, vel ſub conditione debetur, pure conſtitui poteſt, *l. id quod 19. D. eod. l. 2. hoc tit.* Reus igitur conſtitutæ pecuniæ in duriorem cauſam conſtitui poteſt: fideiuſſor autem in duriorem cauſam adhiberi non poteſt, *l. Græco §. illud, D. de fideiuſſ.* & hanc tertiam differentiam inter conſtitutum, & fideiuſſoriam obligationem, notant Græci his verbis: *τρίτη αὕτη ἀντιφωνητοῦ καὶ ἐπὶ σκληροτέραν αἰτίαν, οὐ δύναται ἐρεσθαι οὔτε τὸ χρέος ἀντιφωνεῖ ...* Sic ſuppleri debent Gloſſæ Nomicæ in v. *pecunia conſtituta*, ex manuſcripto codice, quem olim mihi commodauit magni nominis & doctrinæ vir Iacobus Sirmondus. Salmaſius lacunatu vſus eſt codice in his differentiis explicandis: & ideo Gloſſarii Nomici mentem aſſequi non potuit.

Caraturum ſe. Sed & plures conſtituere poſſunt, *l. 16. eod.* ſed habent beneficium diuiſionis, ſi omnes litis conteſtatæ tempore ſoluendo ſint, *l. vlt. hoc tit.*

Se. Si vero quis conſtituerit alium ſoluturum, non ſe pro alio; non tenebitur, *d. l. 5. §. 4.*

Recipit] Receptitia in conſtitutoriam transfuſa. conſtitutor etiam recipere dicitor, *ἀναδέχεσθαι*.

Citra ſtipulationem] Conſtitutum fit nudo conſenſu ſiue ſtipulatione, *l. 1. in pr. & §. eum qui, eod. d. §. de conſtituta.* Theophilos ad §. 8. *de action.* & ideo & præſentes & abſentes conſtituimus, & quibuſcumque verbis, *l. 14. §. vlt. eod.* ſtipulatio enim fiebat verbis ſolemnibus ante Leoninam conſtitutionem, §. 1. *verſ. ſed hæc, Inſt. de inutil. ſtipul.* & hæc eſt quarta inter conſtitotum, & fideiuſſionem differentia: fideiuſſor enim ſtipulanti adpromittit, vt obſeruant Græci loco ā. cit.

Vt adfieri plerumque ſolebat] Romani enim & Græci per menſarios, *διὰ τοὺς χειρώνας τῆς τραπεζιτικῆς ἐργασίας*, vt eſt in epiſtola 15. earum, quæ Themiſtoclis nomine circumferuntur, omnia negotia exercebant. Per eos plerique pecunias credebant, & fœnori occupabant. Colloq. Schol. *Eamus nos ad nummularium, capiamus ab eo denarios centum.*

Argentat. recip.] Ex recepto ſoli argentarii obligabantur: ex conſtituto vero omnes: quamqoam & receptum argentariorum etiam conſtitutum dicitur, & vtraque actio ex conſtituto naſci, *l. 6. §. 3. D. de eden.* Theophil. ad *d. §. 8.*

Soluturum ſe] Nouatione non facta: nec enim recepto, aut conſtituto nouatur obligatio, *l. 28. D. eod.* non magis, quam fideiuſſione: errauit enim auctor gloſſarii, qui ſcripſit conſtitutorem eſſe, qui ſe pro alio ſoluturum promittit, & alterius in ſe transfert obligationem. Et qui hac actione egit, ſortis obligationem non conſumit, id eſt, non litis conteſtatione. ſed ſolutione vtraque obligatio ſoluitur, *d. l. 18. §. vlt.*

Actio ciuilis] Verbis enim ciuilibus componebatur, *d. l. 2.*

Conſtitutum appellatur] Gloſſæ iuris: *κωνστιτοῦτον λέγεται ὁ σύμφωνος, ὅτε αὐθαιρέτως διὰ γὰρ τῆς ἀντιφωνήσεως ... ἀπό τινος ἀναδεχόμενον ...* Conſtitutum Græci *αὐθαίρετον* vocant, Baſilic. lib. 26. tit. 7. Gloſſæ Græco-Lat. *αὐθαίρετος*, conſti-

τῳ. item, αὐϑημέρινε, *pecunia conſtituta*. & conſtitutor; αὐϑημερινὴς, *Nou. 4. c. 2. Reſponſor. vn. reſpondam*. Cuiac. vt recitat. ad hunc tit. ſcribit, ἀντιφωνήσεως verbo nunquam ſignificari fideiuſſionem, quod facile concedam, ſi de vetuſtioribus Græcis intellexit: Heſychius enim ἐγγυάζειν, αὐϑημερεῖν, interpretatur.

Iuris prætorii] Conſtitutum eſt nomen honorarium, *d. §. 8. & l. 1. & vlt. eod.*

Penes me habes] Formula conſtituti, *l. quidam 26. eod.*

Mihi imputato] πρὸς ἐμὲ ἔχε τὴν ὀφειλήν, ἐγὼ ἀποτίσω. B. Chryſoſtom. in eandem Pauli epiſtol. hom. 3. ἐμοὶ εἰς χεῖρα τοῦτο λόγισαι, ἐμὲ ἔχε ὀφειλέτην, Theophylactus ibid.

Scripſi] πρὸς ἀγγέλους ταῦτα, οὐκ ἀποδώσω τὸ χρέος, καὶ τῇ ἰδίᾳ χειρί μου τὰ γράμματα, Theophylactus ibid. & Oecumenius iisdem fere verbis, cap. vlt. Theodoret. αὐτοχειρὶ καὶ γράψας τὴν ἐπιστολὴν. πάντα αὐτὴν ἐγὼ γέγραφα. D. Hieronymus ibid. *Quod Oneſimus furto rapuit, ego me ſpondeo redditurum, cuius ſponſionis epiſtola hæc & manus teſtis eſt propria, quam non ſolito more dictaui, ſed mea manu ipſe conſcripſi.*

Ego reddam] Idem Theod. ἐγὼ καὶ ὀφείλειν καὶ ἀποδώσειν ὑπισχνοῦμαι τὸ χρέος: *Ego & debere, & debitum redditurum promitto.*

Nudo conſenſu] *d. l. 1.*

Quæ in mutui cauſ. veni.] Quæ pondere, numero, & menſura conſtant: hodie vero rerum quoque immobilium nomine, vt olim receptum, Theophil. ad *d. §. 8. d. l. 2.*

Actio erat annalis] Certis caſibus, hodie perpetua eſt, vt cæteræ in perſonam actiones *d. l. 2.*

Qua de cauſa] Non tam ea nudo conſenſu naſcitur obligatio, quam ex perfidia, *d. l. 5. & d. l. illud.*

Prætor enim hanc actionem propoſuit vt improbitatem eius coerceret, qui pactum atque conſtitutum perfide rupiſſet, quique fidem fefelliſſet, ſupremum rerum humanarum vinculum, Quintilian. declamat. 344. πίστιν ἐπὶ συναλλαγαῖς τὸ κράτιστον τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν καὶ πίστεως φυλακὴν ἐν ὁμονοίᾳ τῆς πόλεως, vt ſcribit Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 6. ἱερὸν χρῆμα, vt idem ait lib. eod. Cicero pro Roſc. Com. *Æque perfidioſum, & nefarium eſt, fidem frangere, quæ continet vitam*, qua nixatur vita vt Lucretii verbo vtar. Simplicius in Epictetum: ὁμολογίας παραβαίνειν ἄτοπον, καὶ δεινὸς εἶναι, ὡς τῆς ἀξιοπιστίας καὶ τῆς πίστεως δι' ἣν τὰ πάντα ἵσταται, καὶ πάντα ὅσον ἐν ὑμῖν ἀνθρώπινον. Et quaſi ea delicto igitur hæc actio datur, & coercendæ perfidiæ. Eſt autem grauius fidem fallere in pecunia debita, quam in pecunia non debita: conſtitutum enim non fit niſi in pecunia debita, vt iam ſupra dictum eſt. Cuiacius alibi ſcribit, conſtitutum non eſſe pactum nudum, ſed contractum, quia receptum imitatur, quod erat contractus, Parat. D. eod. & ad Nou. 4.

Hereditariam eſſe] Actio conſtitutæ pecuniæ datur heredibus, & in heredes, *l. 2. hoc tit.*

XIX. *De probationibus.*

V. tit. 3. lib. 22. ff.

ET hic quoque titulus pertinet ad generalia præcepta & communia omnium actionum. Nam inanes ſunt actiones, niſi, vt dicitur, indubitata probationis fide apud iudicem competentem liqueat vera eſſe quæ in iudicium adducuntur. Hoc vero quia præſtare debeat, actor, an reus in ſingulis actionibus quæri & diſceptari ſolet, & per ſingulas quoque actiones hoc titulo itur: huius rei explorandæ gratia,

A non per omnes quidem, eſſet enim res operoſa & moleſta nimis, ſed certas quaſdam in perſonam & in rem. Probatio autem eſt intentionis ſuæ legitima fides quam facit iudici actor, vel reus, vel vterque. Et duæ præcipuæ ſunt maximæque probationum ſpecies, Inſtrumenta & Perſonæ, vt Heliodori X. Æthiop. & *l. 11. C. de fid. inſt. l. 1. C. de dilat.* Addi poſſunt argumenta, ſigna, indicia, *l. 21. hoc tit. l. 10. C. arb. tut.* & indicia certa quæ iure non reſpuantur, *l. indicia. C. de rei vind. l. 15. C. de iu. dot.* indicia indubitata & omni luce clariora, *l. vlt. hoc tit.* & plerunque probationes quæ dicuntur, hoc adiuncto liquidis vel manifeſtiſſimis, vel aperiiſſimis, hæc indicia rationeſque dicuntur, vt *l. pen. C. de contr. ſtip.*

B *l. 2. C. de in lit. iur. l. 3. §. præterea, D. de ſuſp. tut. l. libertas, §. vlt. D. de man. teſt. l. plane, §. 1. de lega. 1.* & hæc genera legitimarum probationum. Illegitimæ ſunt teſtationes, adnotationes, expenſilationes priuatæ. Nam & formas agrorum priuatas non obligare Siculus Flaccus ait, & alio iure ſunt antiqua monumenta finium ære vel ſaxis inſculpta, nempe quaſi inſtrumenta publica, ſicut cenſus publicæ tabellæ alio iure de quarum fide non ambigitur, & alio profeſſiones cenſuales, vel etiam natales ementitæ, vel aſſirmationes, aut nominationes nudæ. Etiam iuſiurandum per ſe ſolum nego eſſe legitimæ probationis genus; alioquin iureiurando actoris fieret reus inficiator non minus quam inſtrumentis, vel teſti-

C bus, *l. eum qui, D. de iureiur.* non nego eſſe adminiculum infirmæ & illegitimæ probationis, vt edicto Iuſtiniani VII. nec ei alios effectus ſuos detractos volo. Id in cæco teſtimonio Rhetores ponunt, ſicut tabellas, & perſonas abſentes, & multitudinem, aut ciuitatem.

XIX. Enarratio.

INanes ſunt actiones] Inefficaces, inutiles, ſine re.

Indubitata prob. fi.] Indubiis probationibus, *l. 51. C. de fi. inſtr.*

In perſonam] Vt certi condictionem, *l. 5.* cuius formula hæc eſt, ſi paret dare oportere.

D In rem. Rei vindicationem, *l. 2. 4. & 21.* cuius formula hæc eſt: Si paret rem, qua de agitur, Mæuij eſſe, Theoph. ad *§. 2. de action.* nec enim aliter condemnat iudex, quam ſi ei appareat verum eſſe, quod in iudicium deducitur. ἀνθρώποι γὰρ τῶν φανερῶν μόνων εἰσὶν κριταί: *Rerum certarum iudices ſedent.* Theophylactus in epiſtolam Pauli ad Romanos c. 2. Præiudiciales actiones in rem eſſe videntur, *§. præiudiciales, Inſt. de Action. de quib. iul.* 10. 13. 14. 15. 17. 20 & 22. Petitio hereditatis de qua in *l. ſi ſcriptum 11.* eſt mixta, *l. ſed etſi 25. §. petitio, D. de petit. hered.* reſtitutio in integrum, de qua in *l. cum te 9.* vel in rem datur, vel in perſonam, Paul. *recept. Sent. lib. 1. tit. 6. §. integri.* Vide Cuiac. ibid. & ad *l. 3. in fi.*

E *D. de minor.*

Legitima fides] Quæ fit per legitimas probationes, vt vocantur in *l. 25 D. eod.*

Fides] Vt Græce πίστις Quintilian. v. cap. x. *Hæc omnia generaliter πίστεις appellant: quod etſi propria interpretatione dicere fidem poſſumus, aptius tamen probationem interpretabimur.* Syrianus, & Sopater in Hermogen. αἱ γὰρ τῶν νομικῶν πίστεις, ὅτι ἀποδείξεις. *Iuriſperitorum fides, ſiue probationes.*

Quam facit] *L. quingenta 12. in fi. D. eod.*

Actor.] Actor implere debet intentionem ſuam, eſt generalis regula, ἀρχὴ καλῶν, Græcis. Auctor probat ſe pecuniam numeraſſe, *l. 6. hoc tit.* quæ ſic legenda

legenda eſt ex fide vett. codd. Ægidii Menagii & Iul. Brodæi: vt creditor qui pecuniam petit, numeratam implere cogitur &c. quam ſcripturā confirmant Baſil. his verb. ὥσπερ ὁ δανειστὴς ὁ τὰ χρήματα ἀπαιτῶν [illegible] οὐ πειθόμενον. Interpres: ὁ δανειστὴς ἀπαιτῶν [illegible] πειθόμενον. Claudius Salmaſius corruptos codices ſequitur, & ſententiam legis non aſſequitur, de modo vſurarum, cap. xi. *l. 4. ff. de eden* §. 2. *Inſt. de legat.* ſi reus inficietur, *d. l. 1.* vel qui agit rei vindicatione, dominium probat, *d. l. 1. & 4.* in actionibus præiudicialibus actoris partes ſuſtinet, qui habet intentionem ſecundum id quod intendit, *l. generaliter 12. D. de exception.* cuius explicationem vide apud Cui. Obſ. lib. 5. 37. Qui agit petitione hereditatis, probare debet vitia teſtamenti, *d. l. 11.* Qui petit reſtitutioné in integrum, ætatem probare debet, *d. l. 9.*

Reus] Reus etiam probare debet velut intentionem ſuam, *l. 19. D. de probat.* Sic in *l. 1. ff. de non num. pec. & l. 1. ff. ſi pignor. convent. numer. ſoc.* intentio accipitur pro exceptione, vt obſeruat Cuiac. & Gloſſa. Verbi cauſa, qui adfirmat ſe ſoluiſſe, ſolutionem probare debet, *l. 1. hoc tit. d. l. quinta, l. adſeneratio 10 ff. de non numer. pec. l. vlt. ff. de ſolut.* Item ſi tutor conueniatur ex perſona contutorum, vtetur exceptione, ſi non omnes ſoluendo ſint tempore finitæ tutelæ, probabit igitur omnes eo tempore ſoluendo fuiſſe, *l. 3 hoc tit.* reus enim in exceptione actor eſt, *l. 1. D. de exception.* actoris partibus fungitur, *d. l. in exceptionibus*, ex generali regula, *l. cum de indebito 25. § 2. eod.* Denique ſiue dilatoria ſit exceptio, ſiue peremptoria, probanda eſt poſtquam actor probauit intentionem ſuam, *l. ſiquidem 9 ff. de exception. l. emptor 9. ff. de præſcript. long. temp. l. exceptionem 19. hoc tit.* Certe ſi actor profiteatur ſe probare non poſſe quod intendit, reus contrarium probandi neceſſitate non aſtringitur, cum per rerum naturam factum negantis probatio nulla ſit, vt eſt in *l. 23. h. t.*

Vel vterque] Titius fundum vindicat, & profert inſtrumenta auctoritatis, puta, emptionis tabulas: qui vero fundum poſſidet, allegat eum ſibi à Titio donatum. Si poſſeſſor probet prolatis donationis tabellis, vincet: niſi contra Titius eas falſas docere ſit paratus, *l. cum precibus 18 hoc titulo.* Item probatio exigitur ab eo qui profert inſtrumentum, vt doceat verum eſſe, & ab eo qui id arguit eſſe falſum. Probatio igitur ab vtraque parte exigitur, *l. pen. hoc tit.* in qua monet Cuiacius ex libris antiquis legendum eſſe, *promerint*, pro, *prompſerint*, & confirmatur veteri Iuliani Brodæi, *l. vlt. ff. ad leg. Cornel. de falſ. l. 2. C. Theod. de teſtam. l. quoties 4. C. Theod. de fid. teſt. & inſtrum. l. vlt. in fi. ff. de abolition.* Fabius v. 7. *Aliquando vtrinque ſunt teſtes.* Denique ſi ſit quæſtio de genere ſeu gente, probatio ex vtraque parte admittitur, *Nov. 36.* Simplicius Demoſthenes probationem definit his verbis: ἔλεγχος δ' ὅπως οἷς ἂν εἴπῃ, καὶ τἀληθὲς ἐπιδείξῃ, aduerſus Androtionem.

Duæ præcipuæ] μέγισται ἀποδείξεις, Heliodor. 10. probationes ſolemnes. Gell. lib. 14. 2.

Inſtrumenta & perſonæ] *L. emancipationem 11. & l. in exercendis 15. ff. tit. prox.* vide Cuiac. ad Paul. v. *Sentent. tit. 5.* tabulæ & teſtes, *d. cap. 2.* Iſidorus Hiſpalenſis Origin. 18. 15. *Probatio teſtibus & fide tabularum conſtat.*

Argumenta] Iſocrates aduerſus Euthynum: [illegible] *Quare nec quæſtionibus, neque teſtibus res probare poteſt: ſed neceſſe eſt, & nos argumentis docere, & vos eadem hac ratione iudicare vtri vera dicant.* Ariſtoteles libro 1. Rhetor. c. **A** vlt. μάρτυρας [illegible] [illegible] ἐκ τῶν εἰκότων δεῖ κρίνειν· [illegible] Demoſthen. loco iam citato: [illegible] Euripides Phœnice. [illegible] Æſchylus Diris: [illegible] Et interdum certior eſt fides iudiciorum & argumentorum, quam teſtium. Quintilianus v. cap. 7. *Hinc teſtem gratia, metu, pecunia, ira, odio, amicitia, ambitu fieri: argumenta ex natura duci. In his iudicem ſibi, in illis alij credere.* Maxime in teſtamentis. [illegible] Regulariter enim **B** teſtium fides atque auctoritas potior eſt. Sopater in Hermogenem: κρείττων ὁ μάρτυς ἢ καὶ τεκμήριον, καὶ τῶν εἰκότων.

Argumenta] Auctor ad Herenn. *Argumentum eſt, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma ſuſpicione.* Quintil. lib. 5. 10. *Argumentum eſt ratio probationem præbens, qua colligitur aliquid per aliud, & quæ quod eſt dubium, per id quod dubium non eſt, confirmat.* Cœlius Lactantius libro 4. cap. 22. *Et quanquam apud bonos iudices ſatis habeant firmitatis vel teſtimonia ſine argumentis, vel argumenta ſine teſtibus.* Iſidorus d. cap. 15. *Argumentum numquam teſtibus, numquam tabulis dat probationem, ſed ſola inueſtigatione inuenit veritatem.*

C Signa] Plautus in Amphitr. Act. v. S. 1. *De ea re ſigna atque argumenta paucis verbis eloquar.* σημεῖα καὶ εἰκότα; Themiſt. in orat. 14. [illegible] Quintilianus dicto libro 4. cap. 9. *Signum vocant σημεῖον. quamquam id quidam indicium, quidam veſtigium nominauerint, per quod res intelligitur.* S. Cyprianus in epiſtola 41. ad Cornelium: *Ad inſtruendos nos manifeſta indicia ac teſtimonia protulerunt.*

Indicia] *l. 21. hoc tit.* ἐλέγχοι in Baſilicis. Gloſſæ: ἔλεγχος, *indicium, probatio.* quæ non minorem probationis fidem continent, quam inſtrumenta, *l. 19. ff. de rei vind.*

Luce clariora] Cicero pro Cœlio: *Argumentis agemus: ſignis omni luce clarioribus crimina refellemus.* **D** Luce liquidiora.

Hæc indicia] Quæ dicuntur probationes liquidæ, [illegible] ἀποδείξεις, Æſchyn. in Timarchum, manifeſtiſſimæ, apertiſſimæ, & euidentiſſimæ, alias argumenta liquida, apertiſſima, vel manifeſtiſſimæ rationes dicuntur, *l. 5. ff. de pignerat.* [illegible] τεκμήρια, καὶ πίστεις ἱκαναί, Demoſthen in Onetor. priore, [illegible] τεκμήρια idem in Timoth. Sopater in Hermogenem: [illegible] ἀποδείξεις [illegible] Tunc interim dicitur probari manifeſtis rebus. Ælius Lampridius in Alexandro Seuero: *Vt ſi quis quid haberet criminis, probaret manifeſtis rebus.*

Illegitimæ ſunt teſtationes] Sola teſtatio priuata fidem non facit, *l. 5. hoc tit. l. 4. ff. de teſtib.* **E** & priuata eſt, quæ fit ſine iudice. Cuiac. conſultat. 49.

Poſtrema quoque defuncti teſtatio fidem non facit, puta ſi ſcripſerit ſibi deberi, *l. 6.*

Adnotationes] [illegible], Baſ. Quibus quis debitorem ſibi conſtituit, *d. l. 5 & l. 6.* quod turpe eſt, Cicer. pro Roſc. Comœdo: *Quemadmodum turpe eſt ſcribere, quod non debeatur: ſic improbum eſt, non referre quod debeas.* & exemplo pernicioſum, *l. 7. h. t.*

Expenſilationes] Expenſilatio olim fuit probatio legitima, Cic. de Orat. Aul. Gell. lib. 14. cap. 2. hodie expenſi codex fidem non facit, *d. l. 5. & 7.* accepti autem fidem facit, *l. non eſt nouum 5 ff. de eden.*

A Siculus Flaccus] Verba eius hæc ſunt de conditionibus agrorum: *Quidam vero poſſeſſionum ſuarum priuatim formas fecerunt, quæ nec ipſos vicinos, nec ſibi vicinos obligant, quoniam res eſt voluntaria.*

Ære] Idem Siculus: *Quidam formas, quarum mentio habita eſt, in ære ſcalpſerunt*, id eſt, *in æreis tabulis ſcripſerunt.*

Cenſus publicæ tab.] Publicæ tabulæ territorij cuiuſque ciuitatis, & agrorum cuiuſque, *l. 4. §. 1. D. de cenſ.* hæ probant, *l. cenſus 10. D. eod.*

Profeſſ. cenſ. ementi.] Profeſſio cenſualis ἀπογραφὴ οὐσίας, ementita, id eſt, ſi quis in cenſum rem alienam velut ſuam retulerit, domino nocere non ſolet, *l. cenſualis 7. C. de donation. l. quæ quiſque 64.* B *D. de acquir. rer. dom.* vide Cuiac. ad *l. 11. C. de agricol.*

Natales] Natalis quoque profeſſio, ἀπογραφὴ γενέσεως, Bal. ἔγγραφον γεννήσεως, Theodoro Hermopolitæ, natalis inquam profeſſio ementita, id eſt, ſi quis in profeſſionibus natalium ſe filium alicuius profeſſus ſit: *Profiteri enim poterat ſemetipſum quiuis*, vt ait Tertullianus lib. v. aduerſ. Marcion. hæc inquam adfirmatio filium non faciet, nec ſi qui fratrem ſuum Mæuium appellauerit, nominatione frater fiet, *Fratrem facit qui non erat*, vt loquitur idem Tertullianus aduerſos Marcion. 4. 19. id eſt, fratrem appellauit qui non erat, *l. non epiſtolis 13. & l. ſeq. hoc t. l. neque profeſſio, C. de teſtament.* C

Etiam iuſiurandum] Iuſiurandum non eſſe omnino vice probationis ſcribit Azo in Summa Cod. tit. de iureiur.

Fietet reus inficiator] Idem ſcribit Azo loco citato ex *l. eum qui, D. de iureiur.* & actor iurando dupli perſecutionem ſibi adquireret, vt in actionibus quæ inficiando creſcunt. Denique iuſiurandum non eſſe liquidam probationem putant interpretes, arg. *legis ſi quando, C. vnde vi*, & ibi tradit Salicetus. Huc pertinet hic Rufini locus ex Inuectiua priore in D. Hieronymum: *Nunquid non hoc tibi tale videtur, quale ſi quis furti alium incuſans, id ipſum vnde alium arguit, in ſuo ſinu contegat furtum: & poſteaquam lute perorauerit, & magnifice fuerit inuectus in furem, poſteaquam teſtes produxerit, iuris quoque iurandi dederit ſacramenta, poſt hæc omnia, furtum ipſum, pro* D *quo alium iam ſe conuiciſſe putauerat, de ſinu eius extrahatur?*

In cæco teſtimonio] Donatus in illud Terentii Andr. act. 5. ſc. 4. *Multi alij in Andro tum audiuere. Hic* inquit, *teſtimonium cæcum dicitur: teſtimoniorum enim modus duplex eſt, manifeſtus, qui certos teſtes, & præſentes habet: cæcus in quo multitudinem, aut ciuitatem dicimus ſcire, vt Cicero: teſtis eſt tota Sicilia, quod tamen audientem concernat. Eſt etiam in cæco iuſiurandum, tabula, abſenteſque perſona.*

XX. *De teſtibus.*

E A Generali titulo de probationibus tranſitum facit ad probationum ſpecies ſummas, ac primum agit de fide teſtium, deinde tit. ſeq. de fide inſtrumentorum: illa fides ex pluribus teſtibus conſtat, vt lex cauerit, vel ſi nihil cauerit, vt lex 12. de vindiciis ſumendis, & de furto concepto, ſaltem ex duobus. hæc vero etiam ex inſtrumento vno.

XX. Enarratio.

Species ſummas] Perſonæ & inſtrumenta præcipuæ ſunt, maximæque ſpecies probationum. Cui. ſup. tit. 19.

De fide teſtium] Vt in Cod. Theodoſ. de fide teſtium, & inſtrumentorum, βεβαιώσεις μαρτύρων vocat Heliodorus. Ex inopia probationum aliarum ad teſtes decurritur. Philo III. de vita Moſ. ὅταν σαφῆ ἀπόδειξιν ὁ διὰ λόγων ὁ χειρῶν ..., ἐπὶ μάρτυρας καταφεύγουσιν ... ἀμφισβητήσεις ἔχοντες, ὧν ... διαιτᾶν περὶ ὧν μέλλουσιν ἀποφαίνεσθαι. S. Baſilius de Spiritu ſancto cap. 29. εἰ δὲ ἐν δικαστηρίοις τῆς διὰ τῶν ἐγγράφων ἀποδείξεως ἀπορῶντες, μαρτύρων ὑμῖν πλῆθος παρεστησάμεθα, ... ἂν τῆς ἀφέσεως παρ' ὑμῶν τυχεῖν· ἐγὼ μὲν οὕτως οἶμαι.

Pluribus teſtibus] Qui ſint idonei, ἀνύποπτοι, integræ opinionis, ἀνεξέλεγκτοι, vt eos vocat Pſellus in Canticum canticor. teſtes omni exceptione maiores. Demoſthenes κρείττους τῆς ἀνεξελέγκτου μαρτυρίας. Ioannes Cananus in Narratione de bello Conſtantinopolitano: τὰ μαρτύρια ἔχομεν παρὰ μαρτύρων ἀνεξελέγκτων κατὰ τοὺς φιλοσοφίας νόμους: *teſtimonia habemus teſtium omni exceptione maiorum ſecundum leges.* Quam vocem vſurpauit Oecumenius in Apocal. cap. 18. Inter ἀνυπόπτους non cenſetur inimici, *l. 3. D. eod. l. ſi quis 17. hoc tit.* Auctor vitæ S. Athanaſij: μάρτυρες δὲ οἱ περὶ Βασίλειον, οὓς ... Ἀθανάσιος ὡς ἐχθροὺς παρῃτήσατο, καὶ νομίμως ... τοὺς ἐκ τῶν νόμων ... τῆς κατ' αὐτοῦ μαρτυρίας: Ioannes Hieroſol. in Matth. c. 22. Homil. 41. *Inimicorum teſtimonium in iudicio, etſi verum fuerit, quaſi ſuſpectum reprobatur.* D. tamen Chryſoſtomus in Pſalm. 44. ſcribit teſtimonium quod ab inimicia fertur, ſuſpicione carere, ſi non inimicitiæ cauſa fiat. Nicetas Epiſcopus Serrarum in Catena in Matth. cap. 2. v. 8 αἱ γὰρ τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαι ἀξιοπιστότεραί εἰσιν: *Inimicorum teſtimonia fide digniora ſunt*

Pluribus teſtibus] In idem conſentientibus. Euſebius Demonſtrat. Euangelicæ lib. 3. εἰ γὰρ ἐπὶ ... ἀμφισβητουμένων πραγμάτων, ὅτι τοῖς κατὰ νόμους δικαστηρίοις, καὶ ἐν τῷ κοινῷ ... ἀμφισβητουμένων τῶν μαρτύρων συμφωνία κυροῦν τὸ ἀμφισβητούμενον &c. vide tamen *legem 3. §. 2. ibi, & qui ſimpliciter, D. eod.* Æmarus Ranconetus legebat, *& qui ſimpliciter*, id eſt, diſpiciet iudex virum qui ſimiliter viſi ſunt dicere, vnum eundemque meditatum ſermonem attulerint: tunc enim eiuſmodi teſtimonia reum non lædent, κἂν οἱ συνωμόται πολλοὶ μαρτυρεῖν, vt ait Syneſius epiſt. L. *Licet plures conſpirantes concordantesq; teſtimonium dicant.* & ſiſſus igitur aberit, non improbatur eorum teſtimonium, qui vnum idemque dixerunt. Baſilica tamen nihil mutant, in quibus ſimpliciter exponitur, ἁπλῶς καὶ μὴ ἀπὸ συμβολῆς: *non callide, nec è compacto.* Addamus, primæ notæ teſtes eſſe eos qui ſe vidiſſe dicunt, oculatos: ſecundæ qui audiiſſe, auritos. Seneca 4. Natur. Q. *l. ſi arbiter 18. D. eod.* Ioannes Cantacuzenus hiſt. lib. 1. cap. 34. καὶ ἀπόδειξιν ἐναργῆ παρείχετο τὰ ὄψιν: *oculos adhibebat, qua nulla certior probatio eſt. Quæ videmus ſine dubio vera ſunt*, vt ait Seruius in 6. Æneidos. Vlpianus Demoſthenis interpres in ea contra Leptin. ἐπειδὴ ἔφη ἀκοῦσαι, ἡ δ' ἀκοὴ ... , ... τοὺς θεασαμένους, καὶ ἀπαγγείλαντας: *quoniam dixit ſe audiſſe, auditionis autem incertior fides eſt, adiecit eos qui vidiſſent, & retuliſſent.* Philo περὶ δικαστοῦ, ἃ μὲν εἶδε ... ὡς ... κρίνειν· ἃ δ' ἤκουσε, μὴ πάντως βέβαια: *Quæ quis vidit, certa iudicanda ſint: quæ vero audiuit, non perinde firma fidei.*

Vt lex cauerit] Vt puta lex Iulia in diuortiis ſeptem teſtes exigit, *l. nullum 9. D. de diuor.*

De vindiciis ſumendis] Feſt. Pom. *Superſtites teſtes, præſentes ſignificat. cuius rei teſtimonium eſt, quod ſuperſtitibus præſentibus iis inter quos controuerſia eſt, vindicias ſumere iubentur.* v. Cui. Obſerv. 5. 21.

De furto concepto] §. *conceptum, Inſtit. de obligat. quæ ex del. naſ.*

Ex duob.] Vlpian. in *l.* 12. *de teſtibus: Vbi numerus non adiicitur, etiam duo ſufficient: pluralis enim elocutio duorum numero contenta eſt*: Siue vt aiunt Græci ad *l. libertas* 17. *D. de manum. teſt.* τὸ γὰρ πληθυντικὸν ἐν δυσὶ ῥήμασιν, ἀπὸ τῶν δύο ἄρχεται. *Quod non vnum eſt, numerus eſt*, vt ait Tertull. de exhort. caſtit. cap. 7.

Ex duobus] Peſſimi enim exempli eſſet, vnico teſtimonio fidem haberi: *vni teſti nec Catoni credendum eſt*. D. Hieronym. lib. 2. Apol. aduerſ. Rufin. c. 7. ex Plutarcho in Cat. Arnulph. Lexouienſis in epiſtola ad Adrianum Pontificem: *Probationis priuilegium ſolitaria teſtimonia non merentur.* Vide Hincmari Remenſis Opuſculum 48. num. 5. & *can. admonere* 33. *q.* 2. *etiamſi teſtis præclara curiæ honore præfulgeat*, *l.* 9. *h. tit.* id eſt, *licet Senator ſit*, κἂν συγκλητικὸς εἴη, vt vertunt Baſilica. Cedrenus: μηδὲ εἰς παραδεχθῶν μάρτυρα κατά τινος, κἂν λίαν ᾖ ἀξιόπιστος: *neque vnius etiam idonei teſtimonium aduerſus aliquem recipiatur*. Ad reuerentiam Epiſcoporum pertinet, quod cautum eſt Conſtantini conſtitutione, de conſi. mando etiam inter minores ætates iudicio Epiſcoporum, in Appendice Cod. Theod. *Teſtimonium*, inquit, *ab vno licet Epiſcopo perhibitum, omnes iudices indubitanter accipiant: nec alius audiatur, cum teſtimonium Epiſcopi à qualibet parte fuerit repromiſſum. Illud eſt enim veritatis auctoritate firmatum, illud incorruptum, quod à Sacro-ſancto homine conſcientia mentis illibatæ protulerit.* Et hoc Iulius Pollucii in præfat. libri tit. ἐν ταῖς δίκαις εἷς ἀξιόχρεως πολλῶν ἀρκεῖ: *In iudiciis vnus idoneus pro multis teſtibus ſufficit*: ſic accipiendum eſt, vt teſtis vnus honeſtior, ſpectatæ, & optimæ opinionis & exiſtimationis vir, apud iudicem bonum potior ſit, quam plures humiliore loco poſiti, aut dubiæ fidei homines: πολύτροποι γὰρ οἱ γνωσιμάχοι, vt ait ſanctus Baſilius in Eſaiam λόγῳ ϛ. Idemque ius Hebræorum, iure tamen ſingulari Rex vno teſte reum damnare poterat, vt ſcribit Maimonides. vide Schickardum de iure Regio Hebræorum cap. 4. Theoremate 14. Denique eodem iure vtuntur Galli, vt conſtat ex forenſi eorum verbo: *à faire hardie vne preuue ne vaut.*

XXI. *De fide inſtrumentorum & amiſſione eorum, & de antapochis faciendis, & de his quæ ſine ſcriptura fieri poſſunt.*

V. tit. 4. lib. 22. ff.

IN exercendis litibus eandem vim habent tam fides inſtrumentorum quam interceſſiones teſtium, *l. 1. hoc tit.* & fidem inſtrumentorum dico quæ eis data ſit vel impoſita per teſtes, vel per comparationem litterarum, *l. iudices*, *l. cum quidam, hoc tit.* & inſtrumentorum vel publicorum vel priuatorum. Et priuata quæ fidem faciunt inſtrumenta dico chirographa, ſyngraphas, acceptilationes, apochas, antapochas, & teſtimonia ſuffulta teſtium voce. Publica autem forenſia, quæ conficiunt alii tabelliones vel menſarii, & cenſus monumenta & acta iudiciaria, quorum tamen amiſſionem vel corruptionem multis locis in hoc tit. oſtenditur nihil nocere dominis, vel

A poſſeſſoribus, vel creditoribus habentibus alias probationes. Nam & ſine his omnia negotia recte contrahuntur & perficiuntur, niſi aliud conuenerit. *l. contractus, hoc tit.* Eſt in hoc tit. vna Conſtitutio de antapochis faciendis, quo nomine ſignificatur profeſſio debitoris facta creditori vel domino, qua ſingulis annis fatetur de vſuris quas ſoluit creditori, vel de penſionibus, aut redditibus quos domino ſoluit. Et apochæ vero & antapochæ ſunt profeſſiones ſolutæ pecuniæ; ſed apocha debitori datur à creditore, antapocha creditori à debitore, vt ſcilicet quandoque ea fretus creditor, cum erit commodum, oſtendere poſſit ſolutione vſurarum vel redituum interruptam

B fuiſſe præſcriptionem XXX. annorum, ſi forte eam debitor opponat creditori cludendæ actionis cauſa. Nam ſolutio vſurarum vel penſionum quam vtique creditor probaturus eſt per antapocham interrumpit præſcriptionem XXX. annorum, *l. pen. §. vlt. ꝗ. de præſ. 30. an.* & recte Græci ad *l. plures, hoc titulo*, ἀντιαποχὴ τὴν παρακωλύουσαν τὴν ἐκ τοῦ χρόνου καταβολήν. Eſt etiam pro antapocha exemplum apochæ ſubſcriptum à debitore & creditori datum. Antapochæ formula hæc eſt: L. Titius fateor me C. Seio anno illo, die illa tot ſoluiſſe annui reditus nomine quem ei debeo ob fundum vel poſſeſſionem illam, vel tot vſurarum nomine, ob creditam mihi pecuniam.

XXI. Enarratio.

C FIdem inſtrumentorum] ἐγγράφους πίστεις, vocat Herodotus 10. Cyrillus Alexandrinus Apologet. ad Theodoſi. Imp. ἐγγράφους ἐπὶ πίστεως καταμηνύσεις. vt fides iuriſiurandi, Phædrus Æſop. fab. 3. 10. S. Athanaſius in Pſal. 118. ver. 106. ὅρκος πίστις ἐστὶ. Firmicus Matheſ. lib. 2. cap. vlt. *Iuriſiurandi fidem nec promittas, nec exigas.* vide ꝗ. ad tit. 1. B. Gregorius Nyſſenus homil. 4. in Cantic. Cantic. ὅρκος ἐστὶ λόγος πιστούμενος δι' ἑαυτοῦ τὴν ἀλήθειαν, τουτέστι πίστις. Dionyſius Halicarnaſſ. libro 6. Eſt igitur fides inſtrumentorum, auctoritas ſcripturæ teſtibus, aut comparatione litterarum obfirmata. Vt inſtrumenti fides certiſſima ſit, adhibenda ſunt ea quæ recenſet Ambroſius in Lucam cap. 2. *Præſide*, inquit, *Cyrino facta eſt hæc prima profeſſio. Ut quaſi Conſulem quendam ſigni gratia*

D *huic libro Euangeliſta adſcripſiſſe videatur: Nam ſi Conſules adſcribuntur tabulis emptionis, quanto magis redemptioni omnium debuit tempus adſcribi? Habet ergo omnia quæ in contractibus eſſe conſueuerunt. Vocabulum ſummam illic poteſtatem gerentis, diem, locum, cauſam. Teſtes enim adhiberi ſolent* &c.

Interceſſiones] Depoſitiones. Certior eſt fides teſtium, quam teſtimoniorum, ſiue depoſitionum: teſtes enim præſentes interrogantur: teſtimonia vero abſentium recitantur. *l. 3. §. 2. & 3. D. de teſtib.* Demoſthenes de falſa legat. & ibi Scholiaſtes. Eadem differentia eſt inter μαρτυρίαν & ἐκμαρτυρίαν· ὅτι ἡ μὲν μαρτυρία τῶν παρόντων ἐστὶν· ἡ δὲ ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων. Har-

E pocrat. Suid.

Per teſtes] Fides inſtrumentorum probatur teſtibus, aut comparatione litterarum, *l. 16. & pen. hoc tit.* fides dari dicitur inſtrumentis, *l. iudices 18.* fides imponi, *d. l. pen.* quibus eandem interpretationem adhibet Placentinus in Summa: *Inſtrumentis*, inquit, *fides imponitur & per teſtes, & per litterarum comparationem.*

Per teſtes] Teſtes autem, ſi fides inſtrumentorum in dubium non vocetur, aduerſus ea non admittuntur, vt ſcribit Paulus v. *Sentent. tit. de teſtib. l. 1. hoc tit.* & ita accipiendum quod ſcribit Chryſoſtomus, Homilia 36. contra Iudæos. aduerſus inſtrumentum

quod quis profert, aduerſarium teſtes producere ſolere, non eum qui inſtrumentum profert.

Comparationem] Collationem, *l. vbi falſi 22 ʒ. ad legem Cornel. de falſ.* σύγκρισιν, *d. l. 16.* ἀντιβολὴν, *Nou. 73. c. 3.*

Et inſtrumentorum] Inſtrumenta alia publica ſunt, alia priuata; publica dicuntur, quæ publice confecta ſunt, γράμματα δημόσια, *l. comparationes 20. hoc tit.* priuata, quæ non publice confecta ſunt. Hæc dicuntur ἰδιόχειρα, *l. pen. ʒ. qui potior. in pign. de quib.* Harmenop. 1. 8. 10. alia, Forenſia, ſeu ἀγοραῖα, *Nou. 116. c. 1.* & alibi.

Inſtrumenta dico chirogr.] Gloſſæ Græco-Lat. χειρογραφον, *Chirographum, cautio, inſtrumentum.* Excerpta ex gloſſis: *inſtrumentum*: γραμματεῖον. Colloquium vetus ſcholaſtic. *Hic habemus inſtrumenta.* ἐνταῦθα ἔχομεν τὰ ἀσφαλίσματα Gloſſæ Latino-Græcæ: *Inſtrumenta*, γραμματεῖα, ἀσφαλίσματα, id eſt, cautiones, ſecuritates, chirographarium inſtrumentum in *l. vlt. ʒ. ſi cert. pet.* Inſtrumenta igitur proprie dicuntur conuentiones ſcriptæ, vel aliæ ſcripturæ, *inſtrumenta litteraturæ*, Tertulliano in Apologetico. Sed eo quoque nomine ſignificantur perſonæ, & teſtes. Denique omnia, quibus cauſa inſtrui poteſt, *l. 1 D. eod.* Etiam argumenta, & ſigna Quintilianus lib. 5. cap. 9. *Cruenta veſtis, & clamor, & liuor, & talia ſunt inſtrumenta, qualia, tabulæ, rumores, teſtes.*

Chirographa] Chirographum eſt priuata ſcriptura ſeu cautio manu eius, qui conſcripſit, vel alterius pro eo ſubnotata & ſubſcripta. Heſychius: χειρόγραφον, ἀσφάλειαν. γραμματεῖον. Facundus Hermianenſis libro 4 *Quod chirographum ſuum reciperet.* & mox: *ſi propriam manum Romano Epiſcopo non probante reciperet.*

Syngraphas] Aſconius Pedianus in tertiam contra Verrem, *Inter ſyngraphas, & cætera chirographa hoc intereſt, quod in cæteris tantum, quæ geſta ſunt, ſcribi ſolent: In ſyngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit, & non numerata quoque pecunia, aut non integre numerata, pro temporaria hominum voluntate ſcribi ſolent, more inſtitutoque Græcorum, & cætera tabulæ ab vna parte ſeruari ſolent. ſyngrapha ſignata vtriuſque manu vtrique parti ſeruanda traduntur.* Verum abutimur his nominibus, & promiſcue ſyngrapham pro chirographo dicimus. Heſychius: συγγραφή, ἀσφάλεια, γραμματεῖον. Plautus autem modo ſyngraphum dicit, vt Aſinar. act. 4. ſc. 1. *Iſtum oſtendo quem conſcripſiſti ſyngraphum.* alias, ſyngrapham: Marc. Tullius ſyngrapham ſemper, vt quinto ad Atticum epiſt. vlt. & libro 6. epiſt. 2. & alibi Seneca de Clement. lib. 7. cap. 10. Sueton. Iulii cap. 23. imo in quibuſdam codicibus ſyngraphum ibi legitur teſte Læuino Torrentio. Gloſſæ Gr. Lat. συγγραφή, *ſyngraphum.*

Acceptilationes] Græci non ſolum profeſſionem ſolutæ pecuniæ, ſed etiam acceptilationem apocham vocant. Gloſſæ iuris: *acceptilatio*, ἀποχή. Iuriſconſulti tamen inter apocham, & acceptilationem differentiam ſtatuunt, in *l. 19. §. 1. D. de acceptilat.*

Apochas] Gloſſæ Græco Lat. ἀποχὴ, *apocha*, eſt autem apocha profeſſio ſolutæ pecuniæ, *l. pecuniæ 14. C. de ſolut.*

Antapochas] Conſtitutiones Neapolitanæ lib. 1. titulo 78. *Ex inſtrumentis in chartis papyri, vel alio modo, quam vt dictum eſt, ſcriptis, niſi ſint apocha vel antapocha, in iudiciis, vel extra iudicia nulla omnino probatio aſſumatur.*

Teſtium voce] Teſtibus enim, id eſt viuæ voci magis, quam teſtimoniis credimus. *d. l. 3. §. idem Diuus. D. de teſtib.*

Forenſia] *d. l. 20. h. t.* v. ſup. hic.

A Tabelliones] Tabelliones ſunt publici contractuum ſcriptores, *l. contractus 17. hoc tit.* Procopius in arcana: τὴν δ' ἀγορὰν κατέλαβον, ἵνα ἐπιλέγειν τοὺς τῶν συναλλαγμάτων γραμματεῖς, ἐκάστου διαλυόμενοι ... αὐτοῖς γράμματα, οὓς δὴ ταβελλίωνας καλοῦσι Ῥωμαῖοι. Procopium exſcripſit Suidas & auctor Gloſſ. Nomici. vide Cuiac. ad *l. vniuerſos 15. C. de decurionib. & ad Nouel. 44.*

Menſarii] Per menſarios plerique omnia negotia exercebant, vt dictum eſt ſupra de conſtit. pecun. denique his omnibus rationes conficiebant, *l. prætor ait 4. D. de edend.*

Cenſus monumenta] *L. 4. §. 1. D. de cenſib.*

Acta iudic.] *L. 4. §. 2. D. de fideiuſſ. tut.*

Amiſſionem] *L. 1. 4. 6. 7. 8 10. 11. 13.*

B Corruptionem] Puta, ſi vi ignis abſumpta ſint, *l. 5. hoc tit.*

Nam & ſine his] *L. 9. 10. 12.*

Vna conſtitutio] *L. plures 18.*

Vel domino] Si coloni vindicent ſe in libertatem, & dicant ſe eſſe bonorum propriorum poſſeſſores, præſcriptione longi temporis repellentur, ſi dominus probauerit reditus & penſiones eos diu quaſi colonos exoluiſſe, quod probabit antapochis. Vide Cuiac. ad *l. liberos 20. C. de agricol. & cenſit.*

Et apochæ vero] Apochæ formula hæc eſt: L. Titius. profiteor P. Mæuium mihi ſoluiſſe decem, quæ debuit ex teſtamento G. Seii. Lutetiæ Pariſiorum anno & die illo. Cuiac. Obſ. lib. 18. cap. 2.

C Profeſſiones ſolutæ pec.] v. ʒ. hic.

Et recte Græci] Baſil. lib. 22. tit. 1.

Exemplum apochæ] *d. l.* plures.

XXII. *Plus valere quod agitur, quam quod ſimulate concipitur.*

PArs eſt tituli ſuperioris, vt plus valeat veritas rei geſtæ quam inſtrumenta conficta & ſimulata, qua magis atque magis comprobatur id quod ſuperior titulus iam ſatis comprobauerat, non minus valere rem geſtam quamcunque, quod inſtrumenta ea de re confecta nulla ſint, & inſtrumenta non fieri vt res valeat, ſed vt facilius probari poſſint, ſitque eis fides & memoria diuturnior: denique propter res D eſſe literas, non propter literas res, & inſtrumenta nihil aliud eſſe quam teſtimonia factorum, *l. 22. ʒ. de pignor.*

XXII. Enarratio.

PLus valeat veritas] Quod effectu, & re ipſa geſtum eſt. non quod ſimulate ſcriptum eſt, inſpicitur; veritas ſimulationi præualet, *l. 1. hoc tit.* verbi gratia, ſi meo nomine rem comparauero tabulis emptionis alterius nomine inſcripto, res mihi empta erit; vel ſi emptio ſimulata pignoris facta ſit, pignus contractum intelligitur, non emptio, *l. 2. & 3.* vel donatio ſub ſpecie venditionis, *l. 4. C. de apoſt.* con- E iuncta Baſil. int. lib. 60. tit. 54. cap. 25. Interdum tamen nihil agitur: verbi gratia, ſi mandauero tibi vt rem meam Titio locares, tu autem ei vendideris, egoque non relecto inſtrumento emptionis ſubſcripſerim, quaſi reuera locatio contracta eſſet: nec enim emptioni conſenſi, nec Titius conductioni, *l. vlt.* in priorib. veritas præualet, quia licet inſtrumentum confictum ſit; tamen conſenſus efficit, vt id quod geſtum eſt valeat, non quod ſcriptum eſt.

Non minus valere] Nam eius quod ſimulate concipitur, inſtrumentum quidem eſt, ſed rei geſtæ nullum inſtrumentum eſſe intelligitur, & tamen non minus valet: nec enim negotiis celebrandis ad-

bibentur inſtrumenta, ſed probandis.

Sitque eis fides &c.] *l. 4. & 5. de fide inſtrum.*

XXIII. *De Commodato.*

V. tit. 6. lib. 13. ff.

EXpoſitis generalibus præceptis de obligationibus & actionibus, incipit modo de his tractare per ſpecies ſingulas: ac primum de actione commodati, quaſi proxima actioni creditæ pecuniæ quam propoſuit initio huius libri. Nam & ſub titulo de reb. cred. legimus prætorem edixiſſe de commodato & de pignore, *l. 1. D. de reb. cred.* & mox de pignore etiam agitur tit. ſeq. Commodatum eſt mutuum ad vſum. Mutuum eſt commodatum ad abuſum. Vel commodatum eſt contractus, quo quis rem ſuam dat gratuito vtendam alteri ad tempus, vel vſus temporalis rei gratuito conceſſus. Dico, gratuito: Nam originẽ commodatum trahit ab amicitia, & omnis charitas atq; amicitia gratuita eſt. Expleto autem vſu in quem res commodata eſt alteri, ex ea conuentione domino competit actio commodati directa, vt ſi tradidero tibi ſeruum meum pignori obligandum creditori tuo, ſoluta pecunia creditori, quia pignoris obligatio extincta eſt, finituſque vſus rei in quem eum hominem tibi commodauerã, ſtatim mihi competit de eo homine recipiendo actio commodati directa, & viciſſim tibi contraria de recipiendis impenſis maioribus in eum factis, forte ob morbum vel fugam eius.

XXIII. Enarratio.

COmmodatum eſt mutuum] Nam promiſcua & communia hæc nomina ſunt, commodatum & mutuum: & vt Græcis χρῆσαι vtrumque contractum demonſtrat: ita & latinis commodare, *l. 1. C. Theod. qu. inſt.* quod tamen Tribonianus maluit mutare in proprium, mutuum dare, vel, quo vulgus vtitur, præſtare. Cuiac. parat. D. eod. quæ ideo retulimus, vt exemplis confirmaremus. Ait, vt Græcis χρῆσαι, Macarius referente Niceta in Matthæum cap. 5. vet. 19 *καὶ δίχα ὁ πένης, ὃς βούλεται ἐπαιτεῖν, πάντα μὲ χρήσει ἢ σκεύη ἢ ἱμάτια, ἢ μεθ' τὸ δειπνῆσαι τοὺς καλέσαντας, ἕκαστον ἀεὶ ἀπέδωκεν ὅθεν ἐχρήσατο σκεῦος ἀργυροῦν ἢ ἱμάτιον ἢ ἕτερον εἶδος: Si quis vero pauper ſit, aliosque voluerit conuiuio excipere, omnia commodato accipit, tam vaſa, quam veſtes: & cum rogati cœnarunt, vnicuique poſt modum reddit, vnde vaſa argentea, aut veſtimenta commodato acceperat, aut aliam quamlibet rem.* Plaut. Perſ. act. 2. ſc. 5. *Credetur: commodabo. Sequere hac ſis! argentum hic eſt, quod me dudum rogaſti.* & in Aſinaria act. 3. ſc. 3. *Viginti argenti commodas minas.* Rud. Ac. 11. ſc 4. *Curin aquam grauare, amabo, quam hoſtis hoſti commodat.* Tertullianus de Pœnitentia: *Quis enim tibi aſperginem vnam cuiuſlibet aquæ commodabit?* M. Tullius epiſt. *l.* 2. ad familiares: *De drachmis millies centenis, nihil eſt quod in iſto genere cuiquam poſſim commodare.* Aſcon. in Ver. de præt. vrb. *Quibus pecunia commodata ſunt.* Vetus colloquium Scholaſtic. *χρῆσόν μοι πέντε δηνάρια: commoda mihi quinque denarios.* Gloſſæ verborum iuris: *Commodatum, δανειακόν, Commodator, δανειστής.* Cornel. Fronto: *Commodat mutuam pecuniam.* Valerianus homil. 4. *Quicumque autem commodatam pecuniam vltro reddiderit, ſibi reponit.* Zeno Veronenſis in ſermon. 1. de Auar. *vt ſummam quærat, non quam commodato dedit,* &c. Apollinaris Sidon. epiſtola 24. lib. 4 *Commodata ſumma.* Interpres Paul. 2. Sent. 50. *Pecu-*

A *niam commodauerit.* Sic legend. libro 7. Capitular. Car. M. c. 225. Paul. dixerat: *Pecuniam mutuam crediderit.* Denique patres etiam Africani, *commodare pecuniam* dicunt in can. 16. Eccleſ. Afric. Sic Græcorum *δανείζειν* veteres exponunt, *commodare*: vt Pſal. 36. *ὅλην ἡμέραν ἐλεεῖ, καὶ δανείζει ὁ δίκαιος*: vetus tranſlatio: *tota die miſeretur & commodat.* Hieronymus, *tota die donat & commodat.* vt Aquila, *δωρεῖται καὶ δανείζει.* quibus verbis duples beneficii genus notari videtur, donatio, & mutuum gratuitum, quod & quaſi quodammodo donatio eſt propter vſum gratuitum. Symmachus Pſalm. 111. *χαριστικὸς καὶ κιχρῶν* quo ſenſu apud Heſychium legitur, *δανείζει, μεταδίδωσι, τὴν ὅλην κιχρᾷ* 111, *tota die*, id eſt, ſemper. Apollinar. *αἰεὶ* exponunt, & *mutuare*, Matth. v. 42. *volenti mutua-*
B *re. δανείσασθαι* Gl. Gr. Lat. *δανείζω, fœnero, mutuo.* Fœnerare hic non eſt, pecunias fœnore occupare, ſed abſque vſuris credere. eodemque ſenſu S. Ambroſius in d. Pſalm. 36 *δανείζει*, vertit, *fœnerat*. D. Auguſtinus in Pſal. 38. *Tota die miſeretur & fœnerat. Planius autem dicitur, ſi dicamus fœnerat.* Deuter. 15 6. *Fœnerabis gentibus multis*, id eſt, mutuo dabis. Auguſtinus: *Fœnerationem ſcriptura dicit, mutuo datam pecuniam, etiamſi vſura non accipiantur.* Et eædem Gloſſæ *fœnus*, ſeu fœnebrem pecuniam *δάνειον ἔντοκον* vertunt, à ſimplici fœnore, ſeu mutuo ſeparantes. Quanquam fœnus *χρέος* eſt creditum vſurarium *l. ſi vero 12. § ſi mihi 5. D. mand.* Gloſſæ Gr. Lat. *τοκίζω, fœnero*; & fœneratores, *τοκισταί* vt apud Florum lib. 1 cap. 23. *Prima diſcordia* (Lucius Ampelius, *prima ſeceſſio*) *propter*
C *impotentiam fœneratorum.* Vtuntur & Græci verbo *κιχρᾶν.* Gloſſæ Græco-Lat. *κιχρῶ, commodo.* Pſal. 111. *οἰκτείρων,* Quod vulgatus interpretes vertit, *miſeretur & commodat.* vertas licet: *& mutuat.* Gloſſæ: *mutuatur: κιχρᾶται, δανείζεται, mutuat, κιχρᾷ, δανείζει.* Idem eſt *χρᾶν*. Gloſſ. Gr. Lat. *χρῆσον, commoda.* Apollinarius Pſ. 111. *μείλιχος δὲ κίχρησιν ἀνὴρ ἵλαος ἐλεήμων.*

Cæterum, non ſolum commodare accipitur pro mutuum dare, vt Cuiacius obſeruat, ſed & mutuare, pro commodare. B. Hieron. in epiſt. ad Deſiderium: *Si exemplaria libueris mutuari.* & aduerſus Iouinian. libro 1. cap. 29. *Ollam mutuum poſtulet.*

Poſtremo præſtare verbum commune eſt, vt Gallis, *preſter*. B. Hilarius epiſt. ad Abram filiam: *Si eam dignaretur præſtare.* Optatus III. de ſchiſmate Donatiſtarum: *Et qui pro præſtitis ſuis rogari meruerant.* Gloſſæ Doſithæi magiſtri: *Commodat, præſtat.* Hinc-
D marus Opuſculo 33. cap. 10. *Reuoluo libros veterum, & illum nihilominus codicem quendam meum, à ſobrino tuo receptum, & tibi à me præſtitum.* vide ad Iuſtit. libro 111.

Commodatum eſt mutuum ad vſum] *l. item legato 49. § proinde, D. de legat. 1.* Non ad abuſum. Itaque non poteſt commodari id quod vſu conſumitur: niſi forte ad pompam vel oſtentationem quis accipiat, puta nummos. *l. 3. § vlt. & l. ſeq. D. commod.* Græci ibidem: *ὅτι γὰρ καὶ νομίσματα ἔστιν ὅτε πρὸς πομπὴν χρηστέον ...* *Quod facere ſolebant encauſti*
E *D. Thomæ libripendes. ſeu ponderibus præfecti.*

Rem ſuam] Mobilem, vel immobilem. *l. 1. D. eod.* Sic Iuuenal. *commodare ædes*, ſat. 7. auctor libelli de Orat. *domum mutuatur.*

Suam] Sed & alienam rẽ quaqua fide quis poſſideat, commodare poteſt, & actio commodati ei competit, *l. 15. & ſeq. D. eod. l. non ab iudice 64. D. de iudic.* quia eius intereſt, eo quod tenetur, *l. 1. § ſi prædo, D. depoſ.* Atqui eius non intereſt ex honeſta cauſa. Certe ſi prædo ſua intereſſe dicat, quod actione furti teneatur, vel condictione furtiua, tum actio

commodati ei non dabitur. ſed ſi dicat ſua intereſſe, A quod teneatur actione in rem, vel ad exhibendum, honeſta cauſa eſt, quoniam his actionibus tenetur vt quilibet poſſeſſor, non vt prædo, *l.12. C. de furt.* Cuiac. ad *l.15.* lib 29. Pauli ad edict.

Gratuito] § *item is cui, Inſtit. quib. mod. re contr. oblig.* §. *præterea, Inſtit. de loc.* commodatum enim beneficium eſt, *l. in commodato 17.* §. 3. *D. eod.* Plautus in Aſin. act. 2. ſc. 4. *Scyphos quos vtendos dedi Philodamo.*

Vtendam] *d.* § *item is, l. qui rem ſuam 15. D. depoſ.* M. Cato de re R. cap. 5. *Duas aut tres familias habeat vnde vtenda roget, & quibus det.* Ouidius 3. artis amatoriæ: *Multa rogans vtenda dari.* & pecunia vel quæ alia res mutuatitia, vtenda datur, *l. 2. D. de calumniator.* Plaut. Perſ. act. 1. ſc. 3. *Vt nummos ſexcentos mihi dares vtendos mutuos.* Seneca ad Polybium cap. 29. *Si quis pecuniam creditam ſoluiſſe ſe moleſte ferat, eam præſertim cuius vſum gratuitum accepit.* Cic. de Offic. 1. *Si ea quæ vtenda acceperis, maiore menſura, modo poſſis, iubet reddere Heſiodus.* Et quæ locatur, *l. ſi merces 25.* §. 1. *D. loc.* & quod precario conceditur, *l. 1. D. de precar.* Sed multum inter hæc intereſt. Creditor gratuito pecuniam vtendam dat rem eiuſdem naturæ & qualitatis recepturus, locator mercede rem vtendam certo tempore dat. Qui B precibus gratis rem vtendam concedit, ſic dat, vt eam recipiat, cum ſibi libuerit, *d. l. 1.* Commodator gratis quoque rem vtendam dat, vt temporalis & intempeſtiua repetitio non concedatur.

C Ad tempus] *L. 2. h. t.* Agrætius: *Commodamus amico pro tempore equum, ſeruum, veſtem, hanc ipſam rem quam dedimus recepturi.* Iſidorus Origin. v. c. 25. *Commodatum eſt, cum id quod noſtri iuris eſt, ad alios temporaliter tranſlatum eſt* Id eſt ad tempus, vt in hia Tertulliani *Lex temporaliter obſeruata,* aduerſus Iud. cap. 2. Donatus in Andr. act. 5. ſc. 5. *Perpetua, ſempiterna quæ non ſunt accommodata ad tempus, ac mutuo, ſeu: commodata.* quanquam & apud Plautum, ædes accommodare legere eſt, *ἀντὶ τοῦ* commodare.

Trahit ab amicitia] Verba Pauli I. C. in *l. 1.* §. *vlt. mand.*

Omnis charitas] Cic. 1. de Nat. Deor. *Hominum charitas & amicitia gratuita eſt.* Idem 2. de Inuent. *Impudens eſt, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem poſtulat.* Seneca 4. de Benef. c. 25. *Pudeat vllum venale eſſe beneficium: gratuitos habemus Deos.* D

Soluta pec. cred.] *L. 3. h. t.*

Pignoris obl. ext. eſt.] Soluta pecunia creditori pignoris Ius euaneſcit, perit, extinguitur, *l. 4. C. de remiſſ. pign. l. lex 31. D. de pign. l. ſicut 8. D. quib. mod. pign. vel hypoth. ſolu. l. cum ex cauſa 9. C. de remiſſ. pign.*

Finituſque vſus] Vſus enim commodatæ rei intemporaliter (Cælii Aureliani verbum eſt) ſiue intempeſtiuè, præmaturiùs, importunè auferri non poteſt, *l. in commodato 17.* §. 3. *D. eod.*

Directa] Rectum iudicium, *l. in rebus 18.* §. *vlt. D. eod.* id eſt, actio directa, quæ principalis dicitur, *d. l. 17* §. 1. datur & certi condictio. ſi dolum malum E admiſerit, & commodatum inficietur: tenetur enim condictione quaſi fur, *l. ſi quis 13. D. depoſ.* Idemque dicendum eſt de pignore, id eſt, ſi creditor pignus inficietur, erit condictio, ex cauſa furtiua ſcilicet, *d. l. 13* §. *vlt. l. 4* §. 1. *D. de reb. cred.* Vide ſi lubet Replicationem aduerſus Claudium Salmaſium p. 116. & ſeq.

Et viciſſim tibi cont.] Contraria, *ἀντιῤῥοπή*, id eſt, quæ principalis non eſt, ſed ex contrario in eum datur, cui principalis actio *ἀπευθύ* competit: geritur A enim negotium inuicem, & ideo inuicem propoſitæ ſunt actiones. Denique vltro citroque naſci dicitur obligatio propter mutuas præſtationes, *d. l. 17.* §. 3. Sic Paul. *2. Sent. tit. 1.* actorem ait reo iuſiurandum deferre; contrarium autem de calumnia iuſiurandum reo competere, id eſt, ex contrario.

Impenſis maioribus] Commodatarius maiores impenſas recipit: veluti quas propter inualetudinem, vel fugam ſerui commodati fecerit: modicæ autem pertinent ad commodatarium, ſicut & cibariorum impenſæ, *d. l. in rebus* §. 2. & *l. ſi ſeruus 22. eod.* Modeſtin. apud Licin. Rufin. *tit.* 10.

Actiones commodati ciuiles ſunt, *d. l. 17.* § 3.

B

XXIV. *De pigneratitia actione.*

V. tit. 7. lib. 13. ff.

SEquitur alius contractus quod pignus vel pignori acceptum dicitur, *l. contractus, D. de reg. iur l. 1.* §. *vlt. D. de pact.* id ſcilicet quod traditione conſtituitur. Nam hypotheca quæ nudo pacto conſiſtit, non eſt contractus, & tamen iure prætorio non minus de ea eſt, quam de pignore, non tantum actio hypothecaria, quæ in rem actio eſt, verum etiam in perſonam actio, ſicut ex pignore, quæ pigneratitia dicitur, ſoluta omni pecunia, ſi forte hypotheca ad creditorem peruenerit. Competit enim debitori qui pecuniam omnem ſoluit actio pigneratitia directa C de pignore vel hypotheca recipienda, vel eius pretio, aut quanti intereſt, *l. fideiuſſor, D. de neg. geſt. l. pen. D. eod.* pigneratitia iudicium, *l. Lucius 9. rogatus, D. ad Treb.* Creditori autem datur contraria, ſi quid in rem pigneratam impenderit, vel ſi res aliena ei pignerata ſit. Nam etſi rei alienæ pignus non valeat, tamen ex ea cauſa pigneratitiæ actiones non ſunt inutiles. Pignus autem eſt alterius contractus fides & acceſſio & ſoluendæ rei vinculum, *l. legata,* §. *vlt. D. de ſupel. leg.* Vel conuentio quæ rem debitoris creditori obligat in crediti vicem. Vel, eſt contractus quo debitor rem ſuam deponit nectitque creditori, quo magis ei in tuto ſit creditum ſuum.

XXIV. Enarratio.

D PIgnori acceptum] *ἐνέχυρον*, Scholiaſt. Herm. ad *d. l. 23 lib. 6. tit. 2.* §. 55. & Hermopolites: pignus enim ad creditorem tranſit: *ἐν τῇ χειρὶ δίδοται τοῦ δανειστοῦ.* & ideo Græci magiſtri *ἐνέχυρον* dictum putant *ἀπὸ τοῦ ἔχειν, τὸ κρατεῖν*, quod eſt tenere, poſſidere.

Traditione conſtit.] Pignus enim vel traditione conſtituitur, vel nuda conuentione, *ψιλῇ συμφωνίᾳ*, nudo pacto, *l. 1. D. eod. l. non ſolum 32.* §. *qui pignori, D. de vſurpat. & vſucap.*

Non eſt contractus] Hypotheca eſt pactum pignoris, & alterius obligationis acceſſio, *l. 4. D. de pignor. l. in omnibus 43. D. de ſolut.*

Iure prætorio] Ex nudo pacto iure ciuili non naſcitur actio, *Paul. 2. Sent. tit. 14.* §. 1. *l. ſi tibi 27. C. de* E *loc. l. legem 10. C. de pact.* ſed iure prætorio de pignore naſcitur pacti actio, *ὑποθηκαρία ἀγωγή*. *l. ſi tibi 17.* §. *de pignore, D. de pact.* hoc pactum iuriſdictio tuetur, & confirmat, *l. maior 23. C. de pignor.* id eſt, ex auctoritate prætoris pactum hoc efficax eſt ad agendum. Actio igitur hypothecaria prætoria eſt, §. *item Seruiana, Inſt. de action.*

In rem actio eſt] Licet propriè actio in rem, quæ rei vindicatio dicitur, ad dominium vindicandum comparata ſit, prætor tamen in hunc caſum eam induxit, vt creditori, qui ius habet in re, non dominii

Digitized by Google

vindicatio, ſed pignoris vindicatio competat, *l. ſi fundus 16. §. in vindicatione, de pign.* Eſt igitur actio in rem, *l. pignoris 17. eod.* quam recte Græci ſic efferunt: ἡ περὶ τὸ ἐνέχυρον ἀρμόζουσα τῷ δανειστῇ ἀγωγὴ, αὐτὴ τὸ πρᾶγμα ἐκδικοῦσα ἐστί. Bal. lib. 25. t. 2. *Quæ de pignore creditori actio competit, ipſius rei vindicatio eſt, l. pignoris 18. ℑ. de pignorib. & hypot.* ſed qualiſcumque actio in rem, *l. 3. §. 1. D. ad exhibend.* & quaſi vindicatio, quæ auocat poſſeſſionem pignoris, *l. ſi eum venditor 66. D. de euiction.* Vindicationem proprietatis Græci directam appellant: cæteræ ſunt vtiles, & quaſi vindicationes. Vide Cuiac. conſult. 23. A

Sicut ex pignore] Ex pignore quod re contrahitur in perſonam actio eſt: eſt enim contractus.

Pigneraticia dicitur] Pigneraticia duplex eſt, ciuilis & prætoria: prætor enim ius ciuile ſequitur, & actionem debitori accommodat. atque ita ex nudo pacto iure prætorio naſcuntur actiones, hypothecaria, vel pigneraticia in rem, & pigneraticia in perſonam, eo caſu de quo mox agetur. pignus autem quod re contrahitur, ciuile negotium eſt, *l. 1. § vlt. D. de pact.* & ciuilis igitur actio pigneraticia, quæ ex eo deſcendit, & in perſonam actio, quia ex contractu eſt. B

Si forte hypoth ad credit. peru.] Qua ratione hypotheca ad creditorem peruenit? Actione quaſi Seruiana; qua creditor rei obligatæ poſſeſſionem auocauit. Hoc ergo caſu pigneraticia in perſonam prætoria datur debitori ſoluta omni pecunia, vt pignus vel hypothecam reciperet, quam nullo iure creditor retinet. C

Pecuniam omnem] Nec enim antea naſcitur actio pigneraticia, quam omnis pecunia exſoluta ſit, *l. ſi rem 9. §. omnis, D. de pigner. act.* & hoc eſt, quod Papin. ait, in *l. rem hereditar. 64. de euict.* Indiuiſam eſſe pignoris cauſam, ſolutio quidem per partes fieri poteſt: ſed pignus antea non liberatur quam impleatur creditor.

Pigneraticia iudicium.] Niſi ibi legendum ſit, pigneraticio iudicio, vt in *l. 24. §. 2. & l. 36. D. de pigner. act.*

Datur contraris] Sunt qui putant, actiones contrarias dici vtiles: qui error vetuſtiſſimus eſt. Petrus Cellenſis epiſt. 4. lib. 2. *Principalis profecto debitor & ſuus creditor ad inuicem habent actiones, alius directam, alius vtilem.* Vide Cuiac. recitationem ad hunc tit. D

Si quid in rem pignor. imp.] Si neceſſarias impenſas fecerit, *l. 8. eod. l. 7. h. t.*

Vel ſi res alienat] *L. ſi rem 9. D. eod.*

Rei alienæ pignus non val.] *L. 30. in fi. D. de act. empt. l. 25. §. ſi tamen, D. de pet. hered. l. 6. ℑ. ſi alien. res pign. da. ſit, l. 6. C. quæ res pign. oblig.*

Pigneraticiæ actiones non ſunt inut.] Rei alienæ qualis eſt obligatio, *l. reſcriptum 12. §. 1. D. de diſt. pignor.* quæ hactenus prodeſt, vt dentur pigneraticiæ actiones. Nam creditori ignoranti rem alienam eſſe, datur hypothecaria aduerſus debitorem, vel poſteriorem creditorem, vel quemlibet poſſeſſorem, non dominum, *l. ſi ad eo 18. D. de pignor. l. ſi non dominus 14. D. qui potior. in pign. hab.* Sed & creditori ignoranti datur contraria pigneraticia, ſiue ſciens, ſiue ignorans debitor rem alienam pignori dederit, *l. ſi rem 16. §. 1. D. de pignor. act.* debitori autem ſoluta omni pecunia datur pigneraticia directa, *d. l. ſi rem, §. pen. l. ſi pignore 22. § ſi prædo, eod.* E

Et acceſſio] *d. l. in omnibus.*

Nectitque creditori] Nectere eſt pignori obligare, *l. 3. & l. 10. h. t.* hinc pignoris nexus in *l. ſi paterf. 35. D. fam. erciſc.* Gloſſæ Lat. Gr. *nexum*, ὑποκείμενον.

A In tuto ſit creditum] Ex §. 4. *Inſtit. quib. mod. re contr.* Sen. 7. de benef. *Rebus meis in ſecuritatem creditoris oppoſitis*, Etymologicum M. ἐνέχυρον τὸ εἰς ἀσφάλειαν ἀντάλλαγμα.

XXV. *De inſtitoria & exercitoria actione.*

V. tit. 1. & 3. lib. 14. D.

POſt actionem commodati & pigneraticiam, quæ ex noſtris contractibus nobis vel in nos dantur, proponuntur actiones quæ ex iiſdem vel aliis contractibus aliorum hominum, veluti inſtitorum quos mercaturæ faciendæ, vel magiſtrorum quos naui occupandæ præpoſuimus, etiamſi iuris ſui ſint, ſimiliter nobis, & in nos dantur, duæ ſcilicet, exercitoria ex contractibus magiſtrorum, & inſtitoria ex contractibus inſtitorum. Nec enim vnius negotii ſunt actiones, ſed negotiorum & contractuum omnium, vt quæ tit. ſeqq. De peculio, De in rem verſo, Quod iuſſu, etiam pertinent ad contractus omnes. Inſtitor eſt qui alieno nomine inſtat mercaturam, qui & officinator in gloſſis, & ἐργαστηριάρχης, vel actor rerum eius qui eum præpoſuit, & recte *l. 1. D. eod.* ex actu inſtitoria eum qui præpoſuit teneri in ſolidum actione inſtitoria, tum quod eius præcipue fidem ſequatur qui cum inſtitore contrahit, tum etiam quod ad eum negotiationis quæſtus omnis redeat, & ſi aliter rem ſuam ſeruare non poſſit, vel ſi inſtitor qui eſt ſui iuris, non ſit ſoluendo, quod in ſubſidium ei detur actio vtilis in eos qui cum inſtitore contraxerunt, *l. 1. & 2. D. eod. l. 5. de præſcr. ſtip.* contra regulam iuris, quæ vult per liberam perſonam nobis non adquiri actiones. quod & in exercitore locum habet *l. 1. §. ſed è contrario, D. de exerc. act.* Exercitor autem eſt dominus vel poſſeſſor nauis, qui eam per magiſtrum naui præpoſitum exercet & percipit omnes reditus & obuentiones eius. Magiſter inſtitor eſt naui præpoſitus; & ſimiliter actio exercitoria, & inſtitoria, cum & ad ſimilitudinem inſtitoriæ comparata dicatur, *l. 4. hoc tit.* & retro inſtitoria exercitoria: nam & is qui inſtitorem præpoſuit, tabernam, officinam, menſam, negotiationem exercere dicitur, *l. habebat, §. ſi duo, l. vlt. D. eod. l. 8. C. Th. de luſt. col.* nec tamen in iure vſquam confunduntur commutanturve hæc actionum nomina, vel magiſtri & inſtitoris, etiam ab Horatio quæ ſeparata legimus iſto loco:

——Seu vocat inſtitor,
Seu nauis Hiſpanæ magiſter.

Et ſeparationis ratio in iure conſiſtit, quod non iiſdem regulis vtraque actio conſiſtat: nec enim eſt actio inſtitoria ex contractu ſubinſtitoris, & eſt tamen exercitoria ex contractu ſubmagiſtri, etiamſi exercitor qui magiſtrum naui præpoſuit, prohibuerit alium naui præponi, hoc extorſit vtilitas & neceſſitas nauigantium. eadémque ratio facit, vt pater teneatur in ſolidum, cuius voluntate filiusf. exercuit nauem peculiarem, ex contractu filii vel magiſtri à filio naui impoſiti, qui, ſi merces peculiares filius exercuit, volente, aut ſciente ſe, non tenetur in ſolidum, ſed in tributum venit vnà cum ceteris creditoribus peculiaribus. Inſtitoria actio nomen habet ab eo qui præpoſitus eſt negotiationi, Exercitoria ab eo qui præpoſuit, quia à præpoſito non potuit formari nomen elegans. magiſterianæ enim actionis nomen inelegans eſt.

Digitized by Google

XXV. Enarratio.

NObis vel in nos] Directæ nobis: contrariæ in nos dantur.

Inſtitorum] Gl. gr. lat. ἐργαστηριάρχης, tabernarius, inſtitor. vet. Onomaſt. inſtitor ἔμπορος, inſtitorius, ἐμπορικός.

Mercaturæ faciendæ] Ouidius Artis amatoriæ libro 3. Inſtitor ad dominam veniet diſcinctus emacem, Expediet merces teque ſedente ſuas. Mercaturam facere ex l.5. §. Labeo, D. de Inſtit. act. Alii dicunt, merces vel mercaturam exercere.

Magiſtrorum] Magiſter alias dicitur qui nauem regit: Silius Italicus:

Confiſus pelago celſa de puppe magiſter.
——— fertur vaga gurgite puppis
Ipſius in ſcopulos dextras impellente magiſtri.

Etiamſi ſui iuris] Si quis liberum hominem præpoſuerit, §. eadem, verſ. iſtas, Inſtit. quod cum eo, & l. 7. §.1 eod. Paul. Sent 2. tit. 8. §.2.

Nec enim vnius negotii ſunt act.] Hæ actiones referuntur ad omnes contractus: nam eſt inſtitoria ex empto, vendito, mutuo, negotiis geſtis. Denique omnibus contractibus accommodatur, d. l. 5. §. proinde, & ſeq. l. 1 §. quid ſi mutuam, D. de exercitor. vnde in l. nouiſſime 13 D. de inſtit. vbi de inſtitoria, & in l. 4. §. vlt. D. de exercit. vbi de exercitoria Vlpianus ait, has actiones perpetuo dari. Inſtitoriam itaque vocat actiones, vt & exercitoriam, quia pertinent ad contractus omnes, & actiones omnes complectuntur. Cuiac. in recitat. ad hunc tit. in qua ſententia eſt Azo ad l. pen. h. t. Et Ioannes, vt refert Gloſſa in §. vlt. Inſtit, quod cum eo.

De peculio] Nulla eſt etiam actio de peculio ſimpliciter, ſed cum adiuncto, verbi gratia, actio mandati de peculio, l. 3 § cui congruit, D. de pecul. actio depoſiti de peculio, l. depoſiti 38. eod. actio negotiorum geſtorum de peculio, l. 14. D. de negot. geſt. actio de peculio ædilitia, l. 23. §. ſi ſeruus, D. de ædil. ed. Itaque Iuſtin. in § actiones autem, de action. actiones de peculio vocat.

De in rem verſo] L. & in eo 7. §. idem ait, D. de in rem verſ.

Inſtat mercaturam] Nouius apud Non. Inſtant mercaturam.

Officinator.] Excerpta ex vet. Gloſſ. Officinatores, ἐργαστηριάρχαι.

Ex actu] D. Auguſt. in Pſalm. 70. Negotiatio & in Græca lingua ab actu dicitur, & in Latina negotiatio ſine actus, ſiue negotium diſcutiatur quid ſit.

Fidem ſequatur] Qui inſtitorem præpoſuit tenetur in ſolidum, tam quòd fidem eius ſequatur qui cum inſtitore contrahit, tum quod æquum ſit, eum qui commodum ſentit ex actu inſtitoris, ἐκ τῆς πραγματείας ἐργαστηριάρχου incommodum quoque ſentire, §. 2. Inſtit. quod cum eo. Paul. Sent 2. tit. 8. id eſt, ex contractibus eius conueniri. Denique, quod ſi is, qui præpoſuit, rem amiſſurus ſit, vel ſi inſtitor qui liber eſt, ſoluendo non ſit, ei detur vtilis actio in eos, qui cum inſtitore contraxerunt. Regulariter aliud ius eſt in exercitore, l. 1. §. 8. D. de exercit. act. exercentis nauem. ait Vlp. aduerſus eos qui cum magiſtro contraxerunt, actio non pollicetur. id eſt, non promittitur, vt apud Metellum Numidicum, ſtatuæ polliceantur, id eſt, ἐπαγγέλλονται. Priſcianus VIII.

Per lib. perſ.] §. ex his, Inſtit. per qu. perſ. nob. adqu. l. & licet 15. D. de pec. conſt.

In exercitorem] Exercitori enim datur vtilis actio in eos qui cum magiſtro contraxerunt, ſi rem amiſ-

A ſurus ſit, ſi rem aliter ſeruare non poſſit, forte propter inopiam magiſtri.

Exercitor autem eſt] L. 1. §. exercitorem, D. de exercit. act. nautium exercitor in l. 1. §. 3. D. nau. cauſ. & in veteri inſcriptione.

Magiſter inſtitor eſt] Magiſter enim inſtat naui locandæ ad merces, vel vectoribus conducendis, vel mercib. emendis, aut vendendis, l. 1. §. magiſtri, eod. Græce dicitur ναύκληρος. Scholiaſtes Synopſ. ius. ναύκληρος ἐστὶν ὁ πᾶσαν ἐγκεχειρισμένος τὴν τοῦ πλοίου ἐπιμέλειαν. Cui totius nauis cura mandata eſt. πρωτοναύκληρος, Græci ad l. 14. D. de pact.

Ad ſimilitudinem inſtit.] Et tertio mulier inſtitoria tenetur exemplo exercitoriæ, l. ſed etſi 7. §. 2. D. de inſtit.

B Inſtitoria exercitoria] Schol. Horat. Inſtitores proprie ſunt, qui exercent ipſam mercaturam.

Tabernam] Sueton. Aug. cap. 4. Vnguentariam tabernam exercuiſſe. Gl. Gr. Lat. ἐργαστήριον, Taberna, officina. & ἐργαστηριάρχης, tabernarius, inſtitor.

Officinam] L. 1. hoc tit. in qua officium, pro officina ponitur. Suet. de illuſtr. gram. c. 23. Officinas promercalium mercium exerceret.

Negotiationem] d. l. 1. l. 11. §. preſcribere, D. de inſtit. vt apud Aurelium Victorem. cap. 72. Carbonarium negotium exercuit.

Ab Horatio] Ode 6. lib. III. Carm, & epiſtola ad Canidiam.: Amata nautis multum & inſtitoribus.

Ex contr. ſubmagiſtri] Idque ex vtilitate publica

C receptum eſt, l. 1. §. magiſtrum autem, D. de exerc.

Cuius voluntate] l. 1. §. ſi is qui nauem, D. hoc tit.

Nauem peculiarem] Si filiusfam. voluntate patris nauem exerceat, ſiue cum filio, ſiue cum eo, quem filius præpoſuit, contractum erit, pater in ſolidum tenetur. Aliud iuris eſt, ſi filius voluntate patris merces peculiares exerceat: pater enim ex contractu filii, vel eius quem filius præpoſuit, non tenetur in ſolidum, ſed in tributum vocatur, vna cum cæteris creditoribus peculiaribus, d. l. 1. §. ſi is qui nauem, quod propter vtilitatem nauigantium receptum eſt.

Volente aut ſci.] Velle non debet dominus, ſed non nolle, l. 1. §. 3 D. de tributor.

In tributum venit] Cum pater vel dominus hac

D actione conuenitur, deductionis priuilegium non habet, ſed velut extraneus creditor in diſtributionem mercium peculiarium pro rata debiti ſui vocatur, d. l. 1. & l. 5. §. in tributum, eod.

XXVI. *Quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur, vel de peculio, ſiue quod iuſſu, aut de in rem verſo.*

V. tit. 7. lib. 4. apud Inſtin. tit. 3. lib. 14. tit. 1. & ſeqq. lib. 15. ff.

E PRopoſitis actionibus exercitoria & inſtitoria, quæ ex contractibus eorum qui ſunt in noſtra poteſtate, vel etiam ſui iuris, in nos dantur in ſolidum, tranſit ad alias actiones quæ ex contractibus eorum qui ſunt in noſtra poteſtate, non etiam ſui iuris, in nos mitiores ſunt, nec dantur in ſolidum: vna quæ in peculium datur filiif. aut ſerui noſtri, id eſt, pecuniam vel rem cuius adminiſtrationem ei conceſſimus, retenta proprietate, vel etiam ei quodammodo conceſſa. Altera quæ in id quod verſum eſt in rem & patrimonium noſtrum, & altera in id duntaxat quod iuſſimus, neutra in ſolidum, niſi ſolidum

quod

A quod debetur in peculio ſit, vel totum verſum ſit in rem, vel id omne quod creditum eſt filio vel ſeruo numerari iuſſerit pater dominuſve. Verum, pars eſt peculii, quia quod in rem verſum eſt patris, id pater filio debet: actioni igitur de peculio ineſt actio de in rem verſo. Recte dixit, has actiones dari ex contractibus eorum qui ſunt in noſtra poteſtate: nam & his duntaxat peculium habere concedimus quaſi proprium patrimonium, & quod extraneo gerente negotia noſtra verſum eſt in rem noſtram, conſtat nos creditoribus non obligare, *l. cum qui, C. ſi cer. pet. l. pen. C. de obl. & act.* quod item credidit quis extraneo iuſſu noſtro, de eo in nos eſſe ciuilem actionem, Si certum petetur, non Quod iuſſu prætoriam, *l. vlt. D. pro ſoc. l. 2. §. vlt. D. quod iuſ-*

B *ſu*, ac ne ex contractu quidem noſtro eſſe actionem quod iuſſu, Si iuſſu noſtro filio aut ſeruo pecunia quam mutuam rogauimus, pernumerata ſit, *l. vlt. D. eod. l. ſi filiof. D. de don. cau. mor.* Eſt & alia actio ſub *hoc tit.* quæ in ipſum filium datur ex ante geſto poſtquam ſui iuris effectus eſt, non in ſolidum, ne inops fieri periclitetur nouus paterf. qui nondum adquiſiuit idoneas facultates, ſed in id duntaxat quod facere poteſt, excepta mutui cauſa, *l. 1. & 9. hoc tit.* quæ talis nulla eſt ex antegeſto in ſeruum manumiſſum, quia nec vlla fuit ab initio. in filiumf. ſtatim atque contraxit, actio cœpit eſſe.

XXVI. Enarratio.

C Etiam ſui iuris] Etiamſi magiſter liber homo ſit, vel tutor.

Ex cont. eor.] Vel quaſi: puta ſi filiusf. tutelam geſſerit, *l. 1. hoc tit.*

Sunt in noſt. pot.] Vt ſunt filiif. aut ſerui. ſed & quod iuſſu tenemur ſi pecunia iuſſu noſtro credita ſit condictione, *l. vlt. hoc tit.*

In pecul. datur] Hæc actio licet in patrem dirigatur, tamen in peculium actio dicitur, *§. ſunt præterea, Inſtit. de action. l. in perſonam 30. §. 1. D. de pact. l. pen. D. de condict. furt.*

Filiiſ. nullaue] Filiæve famil. *l. 1. §. 3. l. ancillarum 27. D. de pecul.*

Aut ſeru] Vel ancillæ, *d. l. 27.*

Ie eſt pecuniam] Peculiam pecuniam, *l. 5. D. de pecul.*

D Adminiſtrationem] *L. qui pecul. 46. & l. libera 48. §. 1. eod.*

Retenta proprietate] Et ideo ſeruus non dicitur peculium ciuiliter poſſidere, ſed tenere, ſeu naturaliter poſſidere, *l. quod. ſeruus 24. l. poſſeſſio 49. D. de adquir. poſſ.* ciuilis enim poſſeſſio iure & animo domini conſtat. Vid. C. *de aquir. & retin. poſſ.*

Proprietate] Dominio peculium enim ſerui noſtri peculium noſtrum, *l. ſi ita 16. §. vlt. D. de vſ. & habitat.* & peculium ſerui in bonis domini numeratur apud Iuſtinian. quibus non eſt *permiſſ. fac. teſt. verſic. ex hoc intell.*

E Quodammodo conceſſo] Peculium enim quaſi patrimonium ſerui eſt *§. actiones autem, Inſtit. de action. l. hinc quæritur 19. §. 1. & l. ſi ex duob. 22. D. de pecul.* Gloſſ. Lat. Gr. *peculium, κτῆσις τῶν ἐν ὑπεξουσίᾳ ὄντων ἣν ὁ πατὴρ συγχωρεῖ.* Iſidorus Orig. v. 25. *Peculium eſt, quod pater, vel dominus filium ſuum, vel ſeruum pro ſuo tractare patitur.* Tertullianus de fuga: *De peculio eius exigetur detrimenti dominici reſtitutio.*

Et patrimonium noſtrum] *L. 2. D. quod cum eo, quia al. pat. ἰδίαν* Theophil. §. 4. *Inſtit. eod.* Quod & latiore appellatione peculium dicitur, vt Eccleſiaſtæ cap. 2. ver. 8. in Symmachi verſione: nam quæ 70. ſeniores περιουσιασμούς, Aquila οὐσίας, Symmachus πεκούλια vocat.

In id duntaxat quod iuſſimus] Finge dominum iuſſiſſe ſeruo pecuniam vſuris ſemiſſibus credi: hactenus tenetur, quatenus iuſſit, id eſt, vltra modum vſurarum ſemiſſium non tenetur, *l. 1. D. quod iuſſ.*

Neutra in ſolidum] Actio de peculio non datur in ſolidum, *l. 1. D. de pecul.* ſed pater in peculium obligatur, *l. 1. §. licet, D. de exercit.* id eſt, intra modum peculii, ad finem peculii, *l. pater 17. in princ. & §. 1. D. de caſtr. pec.* Item actio de in rem verſo eatenus datur, quatenus in rem verſum eſt, *l. 1. D. quod cum eo.* Denique actio quod iuſſu datur, quatenus pater, dominuſve iuſſit.

Niſi ſolidum quod debetur] Si non minus in peculio ſit, in ſolidum dominus paterve condemnatur. ſi vero minus, quatenus in peculio eſt, *d. §. ſunt præterea.*

Vel in omne] Actio quod iuſſu datur in ſolidum, *l. 1. D. quod iuſſ.* ſi id omne creditum ſit filio quod pater ei numerari iuſſit.

Verſum pars eſt pec.] In peculium conuerſum eſt, quod in rem patris, dominive verſum eſt, *l. 1. §. 2. D. de in rem verſ.* Nam quod in rem patris verſum eſt, id pater filio debet, *l. ſi pro patre 10. §. 1. l. ſi in rem 13. eod. l. quam Tuberonis 7. §. ſed & id, D. de pecul.* Actioni igitur de peculio ineſt actio de in rem verſo, *l. filiusfam. 19. D. de in rem verſ.*

His duntaxat pecul. habere] *L. paterfam. 182. D. de verb. ſignif.* & ideo ſi filius ſui iuris efficiatur, peculium perimitur, *l. vlt. §. vlt. D. de inoff. teſtam.*

Quaſi propr. patrimon.] Vid. C. ad illa, quodammodo conceſſa.

Quod extraneo gerente] Docet nos teneri ex contractibus eorum qui ſunt in poteſtate noſtra, non etiam ex contractibus extraneorum: Nam ſi extraneus mutuam pecuniam acceperit, licet in rem meam verſa ſit, non obligor; ſed is qui accepit, condictione tenetur, cuius contemplatione pecunia numerata eſt: ſi vero negotii mei contemplatione numeratur, actione negotiorum geſtorum creditori teneor, procuratori vero nulla, *l. ſi pupilli 6. §. 1. l. liberto 31. D. de negot. geſt.*

Quod item credidit] Pergit docere quod ſupra inſtituerat. Nam ſicut actio de in rem verſo non datur in ſuperiore caſu, licet verſum ſit: ita actio quod iuſſu non datur, etſi quis iuſſu noſtro pecuniam extraneo crediderit; ſed ipſemet, qui iuſſit, tenetur actione directa. quaſi ipſe contraxiſſe videatur, quoniam actio quod iuſſu, datur tantum ex contractu eorum qui ſunt in poteſtate noſtra.

Prætoriam] Certi condictio eſt ciuilis: actio vero quod iuſſu eſt prætoria, *l. vlt. hoc tit. l. 25. D. ad SC. Vellei.* Pater tamen aut dominus tenetur etiam ciuili condictione, *§. vlt. Inſtit. quod cum eo.*

Ac ne ex contractu] Proponit vitium regulæ ſuperioris, quæ vult nos teneri actione quod iuſſu, ſi cum eis qui ſunt in poteſtate noſtra, contrahi iuſſerimus: Ceſſat enim actio quod iuſſu, ſi dominus paterve pecuniam mutuam accepturus iuſſerit eam ſeruo, aut filio numerari, quia filius non contraxit; & patri igitur condici poteſt. Filius autem ſuo nomine non obligatur, *l. 4. hoc tit.*

Ex antegeſto] Cum eſſet in poteſtate patris.

Nouus paterf. milias] Filiusfamilias obligatur ex omnibus contractibus tam naturaliter, quam ciuiliter, tanquam paterfamilias, & ob id agi cum eo velut cum patrefamil. in ſolidum poteſt, *l. tam ex contractibus 57. D. de iudic. l. filiusfamilias 39. D. de obligat. l. vlt. §. pupillus, D. de verb. oblig. l. ſi quis 44.*

R

A *D. de pecul.* ſi tamen è poteſtate patris exierit, aut à patre exheredatus ſit, aut certe ex minima parte ſit inſtitutus, vel denique bonis paternis abſtinuerit, & ex continenti conuenitur in ſolidum cauſa cognita, non condemnabitur in ſolidum, ſed in id tantum quod facere poteſt, ne nouus paterfamilias rebus omnibus ſuis exuatur, & ſtatim atque liberam adminiſtrationem recepit, opprimatur. ſi vero nouus paterfamilias non ſit, & poſt multos annos conueniatur, in ſolidum condemnabitur: nec enim in necem creditorum debitori ſuccurri debet, qui tanto tempore rem ſuam non auxit, ac nihil quæſiuit, vnde creditores ſuos poſſet abſoluere, *l. 2. 4. 5. & 7. D. quod cum eo, l. 2. & 9. hoc tit. l. tutorem 37. D. de adminiſtr. tutor.*

B Excepta mutui cauſa] Nam ex mutui cauſa paterfamilias effectus, morte, vel alio modo ne quidem conuenitur quatenus facere poteſt, *Paul. lib. 2. Sentent. tit. 10. § vlt. Inſtit. quod cum eo. l. 1. D. de Senat. Macedon. Suet. Veſp. c. 11.*

Quia nec vlla fuit] Nulla ex antegeſto in manumiſſum ex contractu actio eſt, quia nec vlla fuit ab initio. Vide ȷ̅. ad tit. 14.

Cœpit eſſe] Tanquam cum patrefamilias, vt ȷ̅. dictum eſt.

XXVII. *Per quas perſonas nobis adquiratur.*

V. tit. 9. lib. 2. tit. 18 & 29. lib. 3. apud Iuſtin.

C QVemadmodum ex contractibus eorum qui ſunt in noſtra poteſtate tit. 25. & 26. intelleximus prætorem in nos varias actiones dare, ita par erat nos intelligere quod hic titulus præſtat, & ex contractibus eorundem nobis obligationes adquiri & actiones. Vis hæc eſt poteſtatis, vt quidquid acquirit filius vel ſeruus, id ſiue dominium ſit, ſiue poſſeſſio, ſiue obligatio, confeſtim adquirat patri vel domino, & obligationem non tantum ciuilem, ſed etiam naturalem, *l. frater, D. de cond. indeb.* Ceterum qui in noſtra poteſtate non ſunt, per eos veluti per procuratorem, aut geſtorem, aut tutorem nulla nobis adquiritur actio, præterquam ex cauſa creditæ pecuniæ, in qua & pleraque alia ſingularia

D præcepta ſunt, ſi quidem ea credita ſit noſtro nomine, & aliquando ea aliis cauſis vtilis in ſubſidium, vt dixi tit. 25. & per tutorem ceteris ex cauſis, *l. 2. 4. 5. ȷ̅. quan. ex fac. tut.* At poſſeſſionem receptum eſt per procuratorem ſuadente vtilitatis ratione, quæ eſt etiam cauſa per eum adquirendæ actionis creditæ pecuniæ & pigneratitiæ, adquiri nobis poſſe viuentibus aut ratum habentibus, ac deinde per poſſeſſionem dominium, ſi res procuratori à domino noſtro nomine tradita ſit. Citra poſſeſſionem autem per eum dominium non adquiri, id eſt proprietatem.

XXVII. Enarratio.

E SIne dominium ſit] Dominium, poſſeſſio iuſta, & obligatio per eos, quos habemus in poteſtate nobis adquiritur, *§. non ſolum, Inſtit. per quas perſon. nob. adquir. l. adquiritur 10. §. non ſolum, D. de adquir. rer. domin. l. quod ſeruus 24. D. de adquir. poſſ. l. 1. hoc tit. Iuſtin. Inſtit. per quas perſon. nob. oblig. adq.*

Confeſtim] Et in atomo, *l. placet 79. D. de adquir. hered.* Cuiac. ad *l. frater. D. de cond. ind. tract. 9. ad Afric.* ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, Epiſt. 1. ad Corint. Oecumen. ἐν ἀτόμῳ [illegible] Tertullianus de reſurrect. carn. *In atomo, in momentaneo oculi ictu D. Hieronymus in epiſtola ad Mineruium & Alexandr.* *Atomus punctum temporis eſt, quod ſecari & diuidi non poteſt. Vnde & Epicurus ex ſuis atomis mundum ſtruit, & vniuerſa conformat, ictuſque oculi ſine motus, qui Græce dicitur ῥιπή, tanta velocitate tranſcurrit, vt pene ſenſum videntis effugiat.* In ictu puncti. B. Gregor. homil. 50. de diuerſ. lection. Euangel.

Sed etiam naturalem] Qualiſcumque obligatio adquiritur, v. Cui. ad *d. l. frater.*

Nulla nobis adquiritur actio] Per liberam perſonam nec dominium, nec obligatio nobis adquiritur, *d. l. 1. l. ſolutum 11. §. per liberam, D. de pigneras. act. l. & licet 15. D. de conſtit. pecun. l. vlt. ȷ̅. quando ex fac. tut.*

Ex cauſa creditæ pecuniæ] Per liberam perſonam actionem creditæ pecuniæ adquirimus, *l. certi 9 §. ſi nummos, D. de reb. credit.* in qua pleraque alia ſingularia, [illegible] præcepta ſunt, *l. ſingularia 15. eod.* Stephanus ad *d. §. ſi nummos:* [illegible] *Nota,* inquit, *quando per liberam perſonam adquiratur actio. Illud autem accipe tantum de obligatione quæ re contrahitur ex cauſa mutui, in qua magis ex naturali ratione numeratio fit.* Quod ſi is cuius nomine aliena pecunia credita eſt, nomen improbet, ei, qui numerauit vel cedet condictionem, vel citra ceſſionem ei debitor vtilis condictio ex numeratione: & ita contingit, vt qui per ſe actionem non habet, cuique ab eo qui habet, ceſſa non eſt, vtiliter agat. quod Græci notant his verbis: [illegible]

Singularia præcepta ſunt] Nota obiter Cuiacium hic videri magis probare vulgatam lectionem, *ſingularia præcepta,* quam Florentinam, contra quam fecerit ad *l. 34. D. Mand.* à Florentina tamen ſtant Baſilica lib. 23. tit. 1.

Creditæ pecuniæ] Vel quaſi: Nam benigne etiam receptum eſt, vt per alium nobis adquiratur ex promutuo, veluti ſi quis per imprudentiam non debitum ſoluerit noſtro nomine, *l. ſi per ignorantiam 6. ȷ̅. de cond. indeb.* idque vtilitatis cauſa receptum eſt propter crebrum & neceſſarium mutuæ, vel promutuæ pecuniæ vſum.

Noſtro nomine] *d. § ſi nummos.*

Vtilis in ſubſidium] Nam ſi is qui præpoſuit, rem ſeruare non poſſit, vel inſtitor ſoluendo non ſit, in ſubſidium vtilis actio ei dabitur aduerſus eos, qui cum inſtitore contraxerunt. quod & in exercitore locum habet, vide ad tit. 25.

Et per tutorem] Vtilis etiam ex his cauſis pupillo per tutorem adquiritur. Vide Cuiac. ȷ̅. *quando ex fac. tut.*

At poſſeſſionem] Excepta poſſeſſionis cauſa per liberam perſonam nihil nobis adquiritur, *l. 1. hoc tit.* id eſt, excepta poſſeſſione, vt quidam è veteribus interpretatur, auctore Azone ad *d. l. 1.* & Cuiacius.

Poſſeſſionem igitur per procuratorem nobis adquiri tam ratione vtilitatis, quam iuriſprudentia, id eſt, auctoritate iuris conſtituentium receptum eſt, & per hanc poſſeſſionem etiam dominium, ſi dominus ſit, qui noſtro nomine ei tradidit: vel vſucapionis conditionem, ſi dominus non ſit, *l. 1. hoc tit. l. 1. & per procuratorem 8 ȷ̅. de adq. poſſ. Paul. v. Sent. 1. 2. §. 2.*

Receptum eſt] Et conſtitutum ab Alexandro Seuero. *§. ex his itaque, Inſtit. eod. d. l. ſolutum § per liberam,* de quo tamen ne initio non conueniebat inter prudentes, vt ſignificat Neratius in *l. ſi rem ſubreptam 41. D. de vſurp. & vſucap.* & hoc eſt quod ait

Digitized by Google

Vlpianus in *l. traditio 20. §. vlt. de adquir. rer. dom.* A
placere per liberam perſonam omnium rerum poſ-
ſeſſionem quæri poſſe: id eſt, tam conuenire, iam
cunctare inter prudentes, placere inter omnes, &
indubitati iuris eſſe, *l. 1 hoc titulo*, niſi referre malis ad
conſtitutionem D. Seueri: Nam eodem verbo pru-
dentes vti ſolent, cum principali conſtitutione ius
inductum eſt. vtuntur quoque eodem verbo, placet
Dioclet. & Maxim. in *d. l. 8.*

Per procuratorem] Tutorem, curatoremve, *l. 1. §. per procuratorem, D. de aquir. vel amitt. poſſ.*

Suadente vtilitatis ratione] Vtilitatis cauſa *d. l. per procuratorem, & Paul. d. §. 2.* ratione vtilitatis, *l. 1 hoc tit.*

Et pigneratitiæ] Per procuratorem adquiritur B
crediti condictio, & ex eadem cauſa pignoris obli-
gatio citra ceſſionem procuratoris, quam veteres au-
ctores exigebant, *l. 2. hoc tit.*

Viuentibus] Puto legendum, ſcientibus, aut vo-
lentibus: poſſeſſio enim ſcientibus & volentibus ad-
quiritur, *l. ea quæ 53. D. de aquir. poſſeſſ.* id eſt, ſi man-
datum interuenerit, licet ignorantibus nobis res tra-
dita ſit, *l. ſi procurator 13 D. de adquir. rer. dom.* citra
mandatum poſſeſſio, aut dominium prius non ad-
quiritur, quam dominus ratum habuerit, *l. commu-
nis 42. D. de adquir. poſſeſſ.*

Per poſſeſſionem dominium] Si proprietas ab hac
ſeparari non poſſit, *d. l. per procuratorem.*

Noſtro nomine tradita ſit] *d. l. ſi procurator.* C

Citra poſſeſſionem] Dominium non niſi per con-
ſequentias poſſeſſionis adquiritur. citra poſſeſſio-
nem nec dominium, nec obligatio nobis adquiritur,
d. l. 1. hoc tit.

Id eſt, proprietatem] Proprietas dominium ſigni-
ficat *d. l. ſi procurator.* [illegible] vertit Theophilus
in *d. §. non ſolum.* Gloſſæ Græco Latinæ: [illegible],
Dominatus, dominatio, erundo, proprietas.

XXVIII. *Ad SC. Macedonianum.*

V. tit. 6. lib. 14. ff.

INtelleximus ex *l. vlt. tit. 26.* creditori nullam eſ-
ſe actionem creditæ pecuniæ, ſi eam crediderit ſer-
uo alieno, vel conditionario ſine ſpeciali iuſſu do- D
mini, quæ Conſtitutio eſt valde noua: nam hoc olim
obtinuit tantum in filiofam. ex SC. Macedoniano,
de quo eſt hic titulus, cuique nomen non à Conſu-
le, vt ceteris SC. ſed vt legi Scatiniæ, & SC. Papy-
riano ab eo in cuius odium lex facta eſt, vel qui legi
cauſam dedit. Factum id fuiſſe auctore Veſpaſiano
Suetonius ſcribit, Tacitus auctore D. Claudio.

XXVIII. Enarratio.

CReditori nullam eſſe actionem] Domini nulla-
tenus obligantur, niſi ſi iuſſiſſe probentur, *l. vlt.
§. quod cum eo.* E

Obtinuit tantum] Vt Senatuſconſultum Mace-
donianum porrigeretur ad ſeruos periculi etiam ra-
tio fecit, ne ſerui aliquid ſequius in dominos mo-
lirentur. Vt parentibus igitur, ita & dominis con-
ſultum eſt.

Ex SC. Macedon.] Si filiofamilias pecunia cre-
dita (quod de pecunia numerata accipiendum eſt, *l.
item ſi 7. §. mutuum, & l. ſed ſi 9 § hoc Senatuſcon-
ſultum, D. eod.*) creditori actio (in perſonam ſcili-
cet) petitioque (actio in rem) non datur, etiam poſt
mortem parentis, vt eſt in ipſo SC. *l. 1 eod. Paul. Sen-
tent. libro 2, tit. 10.* id eſt, neque viuo patre, neque
mortuo, actio datur: adeo vt exſtantis quoque pe-
cuniæ actio denegetur, *d. §. hoc Senatuſconſultum.*

Verum ſi actio non datur, ſi actio denegetur
creditori, quid opus fuit exceptione, qua data, actio
ſummoueri ſolet? Conſtat igitur, ex hoc contractu
naturalem & ciuilem obligationem naſci, *l. credito-
rem 18. eod.* adeo vt filiusfamilias condemnari poſſit.
l. tamen 11. eod. quod vtique non fieret, ſi iam actio
denegata eſſet, ſi data non eſſet: creditor enim non
niſi impetrata actione agere potuit.

Dicendum igitur eſt, ipſo quidem iure actionem
competere, ſed exceptione poſita elidi. nec enim ipſo
iure tollitur, impediturque actio, ſed tantum per
exceptionem, vt ait Bartolus. vide Cuiac. inf. tit. 30.
Datur igitur, ſed ſine re & effectu. quod perinde eſt
ac ſi non daretur, aut denegaretur actio. Eadem ra-
tione mulier non teneri dicitur ex interceſſione, quia
Senatuſconſulto inefficax obligatio redditur, *l. 6 &
9. j. ad SC. Vellei.* id eſt, oppoſita exceptione Sena-
tuſconſ. Vellei.

In filiofamilias] Verbis quidem Senatuſcon-
ſulti filiifamilias continentur: ſed ius ſemel conſtitu-
tum paulatim ad alios ſerpit. & Senatuſconſultum
igitur productum eſt ad filias, nepotes, & pronepo-
tes, *l. 9. §. 2. l. 14. D. eod. l. ſi filium 6. hoc tit.* ſumma
enim ratione conſultum eſt iis, quibus idem pericu-
lum imminere poteſt.

Vt cæteris SC.] Vt SC. Trebellianum, quod Tre-
bellio conſule factum eſt, & Pegaſianum, quod Pe-
gaſo conſule.

Legi Scatiniæ] De C. Scatinio Valer. lib. 6. cap.
1. Tertullianus de Monogamia.

SC. Papiriano] Quo Senatus cenſuit, vti poſt-
hac pueri cum patribus in curiam non introirent,
præter vnum Papirium. Rem narrat Macrobius Sa-
turnalium lib. 1. cap. 6.

In cuius odium] SC. Macedonianum in odium
fœneratorum, *l. fallum eſt, 40. D. de cond. ind.*
Theophilus ſcribit, ei Senatuſconſulto nomen de-
diſſe Macedonem filium familias bene prodigum, &
profuſum, *§. vlt. Inſtit. quod cum eo.* Sed verius eſt,
anſam ei conſulto dediſſe Macedonem fœneratorem,
cui mos erat filiisfamilias, qui vitam luxu trahebant,
credere, *tacito fœnore*, ceu loquitur Horatius epi-
ſtola 1. libri 1. cum neſcirent filiifamilias quibus vſu-
ris pecunia eis crederetur. quanquam idem iuris eſt,
licet mutua pecunia ſine vſuris data ſit, *l. nam ſi § item
ſi duos D eod.* nam licet mutuum ſit [illegible], tamen æris
alieni ratio ſubeſt, cui ſoluendo filiusfamilias impar
eſt, quia nihil ſuum habet.

Vel qui legi cauſam dedit] Lex Scatinia in odium
Scatinii facta eſt, cui & ipſe nomen dedit: ſicut SC.
Macedonianum in odium Macedonis cui & ipſe
nomen dedit. Senatuſconſulto Papiriano Papirius
cauſam & nomen dedit.

Sueton. ſcribit] Veſpaſiani cap. xi.

Tacitus] Annali xi. cap. 13.

XXIX. *Ad SC. Velleianum.*

V. tit. 1. lib. 16. ff.

PRoximum eſt Macedoniano Velleianum: nam
vtroque SC. tollitur exactio creditæ pecuniæ,
SC. Macedoniano ſi credita ſit filiof. quod Impp.
produxere etiam ad ſeruum & conditionalem homi-
nem. SC Velleiano ſi credita ſit mulieri, non in rem
ſuam conſumpturæ pecuniam, ſed mox daturæ alii
pro quo ipſa etiam pecuniam mutuam rogauit. & ge-
neraliter interceſſiones mulierum omnes infirmant,

Google

tur SC. Velleiano. Interceſſiones quæ obligant, non conſilia, non auctoritates, licet interceſſiones dicantur. Et rurſus interceſſiones ſua ſponte ſuſceptæ, non decreto prætoris, *l. 2. C. ſi mat. ind. prom.*

XXIX. Enarratio.

Exactio cred. pec.] Ipſa quidem iure actio eſt in filiumfamilias, ſed poſita exceptione eliditur, *l. tamen. 11. C. de SC. Macedon.* inanis obligatio eſt, *l 8. §. Marcellus, D. eod.* & actio inefficax, *l. pen. C. ad Maced.* Pecunia igitur filiofamilias credita debetur quidem, ſed creditori eius exigendi ius non eſt.

Quod Impp.] Honorius & Theodoſ. in *l. vlt. C. qu. cum eo.*

Mox daturæ] Huius loci interpretem non alium quæremus, quam ipſum Cuiac. ad *l 19 D. eod.* tract. 4. ad Afric. Nouam obligationem mulier recipit, vt ſi cum alius mutuam pecuniam accepturus eſſet, interpoſita ſit mulier, quæ acciperet, & ſe ab initio ream conſtitueret, quo genere non recipit quidem obligationem, quæ conſtiterit in alio, ſed recipit alienam obligationem, id eſt, quam alius erat ſubiturus, niſi ipſa interueniſſet, *l. 8. § ſi cum eſſem, D. eod.* quod genus interceſſionis notatur his verbis Senatuſc. *& mutui dationes.* Vid. ibid. Cuiac. ad *l. vir vxori, in fine.* Nota obiter non eſſe admittendam eorum emendationem qui malunt mutuationes, quam mutui dationes. Hoc igitur caſu mulieri ſubuenitur, quia fuit interpoſita, vel ſubmiſſa ab alio, vt vice locove eius mutuam pecuniam acciperet, cum creditor non ignoraret quid ageretur, quidve moliretur mulier, vt ſcribit idem Cuiac. ad *l. bona fide 27. D. ad SC. Velle.* lib. 3. Reſponſ. Papin. Certe ſi mulier pecuniam ſibi ſumpſerit, non iuuatur Velleiano, licet alii donatura, *l. 4. D. eod.* in qua verba illa, *accepit à me mutuam pecuniam.* videntur reſpicere ad verba Senatuſconſulti, *mutui dationes*, vt ſcilicet hoc caſu non iuuetur mulier, ſicut iuuatur cum recipit alienam obligationem. Sed neque mulier iuuatur Senatuſconſulto, licet pecunia in vſum mariti ceſſerit, *l. 13. hoc tit.* Salmaſius de modo vſur. cap. 16 putabat delenda eſſe verba illa Senatuſconſulti, *pro aliis:* aut certe tranſponenda, vt legatur, *in quibus pro aliis intercedunt feminæ.* Sed nihil motandum: nam Senatuſconſulto non aliter iuuatur mulier quam ſi mutuam pecuniam acceperit. quam alius accepturus eſſet, ſi ipſa non interueniſſet.

Interceſſiones omnes] Intercedere eſt ſe, vel ſua pro alio obligare, puta ſi mulier pro alio fideiubeat, *l. 3.* expromittat, *l. 4.* mandet, *l. 15. hoc tit.* conſtituat, *l. 1. § 1. D. de pecun. conſtit.* quæ quidem ſic accipienda eſt, vt mulier pro ſe conſtituat vtiliter, non etiam pro alio: hoc enim eſt intercedere, illud non item. Baſilica: *γυναῖκες ἀντιφωνοῦσαι ἐνέχονται ἐν ᾧ μὴ ἀντιφωνοῦσιν.* *Mulieres conſtituentes tenentur, ſi non interceſſerint.* Gloſſa interlinearis: *Si enim pro ſe conſtituant, non intercedunt, quoniam alienum debitum non eſt; ἐὰν γὰρ ἀντιφωνήσῃ ὑπὲρ ἰδίου χρέους οὐκ ἀντιφωνοῦσιν, ἐπεὶ μὴ ἀλλότριον τὸ χρέος ἐστίν.* Intercedit quoque mulier, ſi res ſuas obliget, vel alii obliganti conſentiat, ſciente creditore, *l. 5. & 7. hoc tit. l. quamuis 8. D. eod.* Interceſſionis igitur verbum generale eſt, & qualemcumque interceſſionem continet, & ob id Senatuſconſultum de interceſſionibus dicitur in *l. qui exceptionem 40. D. de cond. ind. l. 2. & 9. hoc tit.* vt apud Græcos *ἀντιφωνήσεως* verbum, quo vtuntur auctores Baſilicῶn *d. l. 40.*

Infirmantur] Mulieribus ſuccurritur propter ſexus infirmitatem, *l. 2. §. 2. & 3. D. eod. l. ſi ſine 5. h. t.* *ἐπειδὴ καὶ ἄφρων πάντως καὶ ὁ ὀλίγα πολλάκις ἔχει τὸ ἀσθενές*, Theophylactus in priorem ad Timotheum. Oecumenius in eandem epiſtolam cap. 6. *εὐαπάτητον γὰρ τὸ τῶν γυναικῶν φῦλον*: *Facile decipitur mulierum genus.* Quintilianus declamat. 338. *Per ſe imbecilla res eſt femina:* & facile decipiuntur. Sed ita demum eis ſubuenitur, ſi non callide ſint verſatæ: Nam deceptis, non decipientibus Senatuſconſultum opitulatur, *d. §. 3.* Imo decipientes ius coërcet, non deceptor: ſiue, vt aiunt interpretes Hermogenis: *οἱ νόμοι οὐ τοὺς φενακισθέντας, ἀλλὰ τοὺς φενακίσαντας κολάζει.* Interceſſio igitur mulieris infirmatur, irrita fit, *l. 7. D. eod.* poſita exceptione Senatuſconſulti: & vt ait *lex 8. hoc tit.* mulier virili obligationi eximitur. In veterem autem debitorem actio directa efficax eſt, non in mulierem: vel ſi nouata fuerit, quod mulier expromiſerit, reſciſſa interceſſione, reſtituitur vtilis actio in veterem debitorem, quæ & reſtitutoria dicitur & reſciſſoria, *l. 8. & 16. hoc tit.* vtilis actio dicitur *l. quamuis 8. §. ſi conuenerit, D. eod.* vel noua vtilis actio inſtituitur in eum cui bono fuit mulieris interceſſio. Vtilis dicitur, quia directa aduerſus mulierem competit, *d. §. ſi cum eſſem.*

Non conſilia] *L. 5 §. Papinianus, D. de adminiſt. tut.*

Interceſſiones ſua ſponte] Senatuſconſulto mulieribus ſuccurritur, quæ ſe, ſuave pro aliis vltro obligant, non ſi decreto prætoris: Senatuſconſultis enim non infirmantur decreta Prætorum.

XXX. *De non numerata pecunia.*

V. tit. 22. lib. 3. Inſt.

Diximus ius crediti infirmari SC. Velleiano, & SC. Macedoniano: hoc vero fit non ipſo iure, ſed oppoſita exceptione SC. huius vel alius, quæ ſi forte omittatur, crediti exactio erit, *l. tamen, D. ad Maced. l. Pap. D. de Publ. in rem act. l. 18. D. de evict.* In hoc tit. proponitur tertium genus exceptionis qua etiam ius crediti perimitur, id eſt ſi ſperans mihi pecuniam mutuam datum iri, chirographo cauero me eam pecuniam accepiſſe, vel ſi mox eam quæ deberetur, mihi ſolutum iri ſperans, apocha cauero mihi eam pecuniam ſolutam fuiſſe, re vero ipſa pecuniam non accepero falſos animi, chirographum vtrumque infirmabo, poſita, vel conteſtata exceptione non numeratæ pecuniæ, quæ non eſt perpetua, vt ſuperiores; ſed temporaria, nempe biennalis contra chirographum ſolutionis. Sic enim apocha appellatur in *l. creditor, D. de act. emp.* Et producitur exemplum huius exceptionis etiam ad alia negotia, vt ex eis ſi agatur, poſſit opponi exceptio non numeratæ, non ſolutæ, non debitæ rei pecuniæve.

XXX. Enarratio.

Oppoſita exceptione] Deſiderantibus Senatus opitulatur: id eſt, in filiosfamilias actio eſt, ſed oppoſita exceptione SC. Macedon. intercidit, vt dictum eſt C. tit. 28 Item in mulierem actio eſt, quæ poſita exceptione SC. Velleiani excluditur. Sed ſi omittatur exceptio, filiusfamilias debitor, aut mulier intercedens condemnabitur. Mulier tamen aduerſus actionem iudicati vtitur exceptione Velleiani, & filiusfamilias exceptione Macedoniani: quod ex fauorabilitate præſtatur: exceptiones enim peremptoriæ poſt ſententiam opponi non ſolent, *l. 8. C. de except. l. 2 C. ſent. reſc. non poſſe.*

A Vel illius] Exceptio interceſſionis dicitur in *l. exceptiones 7. §. D. de except.*

Si ſperans] *Συμφώνως τῇ πίστει τοῦ δανειστοῦ*, Fidem creditoris ſecutus accepiſſe eam, qui tamen ſpem meam deluſit, nec poſtea numerauit, inanis cautio eſt.

Conteſtata] Agenti ſi certum petetur de chirographis opponitur exceptio non numeratæ pecuniæ. Sed etſi pecunia quaſi credita non petetur, qui cautionem emiſit, intra bienn. ex ſcripto, vel apud iudicem, aut epiſcopum conqueri poteſt de non numerata pecunia, *l. in contractibus 14. §. pen. hoc tit. l. vlt. C. de condict. ex leg.* exceptio vero conteſtata perpetuatur, *l. ſi mera 8.* tricenaria eſt.

B Condictio quoque chirographi vltro, id eſt, etiam non agente creditore, ei qui cauit, competit, *l. ſi quaſi 7. hoc tit.* condictio inquam ſine cauſa, *l. vlt. ff. de condict. ex l.* vel indebiti, *l. 3 ff. de cond. ind.* quibus id agitur, vt reddatur chirographum, quod apud te ſine cauſa eſt, ſi nihil credideris. vel certe condicitur liberatio, *l. ſi indebitum 15. ff. de fideiuſſ.* quæ eſt incerti Græci ad *d. l. 7.* *δανειστὴς καὶ μὴ ὢν χρεώστης τὸ ἰνδέβιτον κονδικτίκιον ἐπὶ τῷ δανείῳ ἐπὶ τῷ λαβεῖν κατ' αὐτοῦ ἀσχολεῖ*, *Tametſi debitor non conuenietur, condictione conſequetur, vt obligatione liberetur.* Gloſſa interlinearis ibidem *ἰνκέρτον κονδικτίκιον ἔχει*. *Condictionem incerti habet.*

Hanc quoque condictionem biennalem eſſe tradunt è veteribus Placentinus in Summa, Caſtrenſis, & Raphaël Fulgoſius ad *d. l. 7.* ita vt exceptio, & querela non numeratæ pecuniæ, & condictio biennio continuo concludantur. Cuiacius contra ſentit

C in recitatione ad hunc titulum. Ego in Cuiacio interpretando ab eo diſcedere non ſoleo: prior tamen ſententia rationem habere videtur: cui enim vltra intra quinquennium tantum licet conqueri de non numerata pecunia, eidem quoque vltra quinquennij metas condictio iure denegabitur. Ipſa condictio querelæ inſtar eſt. Sed & quia fidem cautionis non agnoſcit, ſed idem qui ſcripſit, eam conuellit, iam diſſoluta negligentia in eo ferenda non eſt, qui tandiu ſiluit, ac iugi ſilentio obligationem comprobaſſe videtur. imo querelæ non numeratæ pecuniæ quinquennium præfinitum diſplicuit, & intra biennij ſpatium quaſi inuidiæ plenam proponendam ſanxit

D Iuſtinianus.

Cum exceptione autem non numeratæ pecuniæ concurrit exceptio in factum, *l. 9.* & exceptio doli, *l. 3.* ad quam Thalelæus notat ſatis notum eſſe, vt quamuis doli exceptio à reo opponatur, probatio tamen actori incumbat: in exceptionib. is enim reum partib. actoris fungi, *l. 19. D. de probat.* recte autem in conſtitutione addi, doli exceptionem opponi poſſe, quoniam is qui aliam quamlibet exceptionem habet, doli quoque exceptionem habet: dolo enim facere eum qui id quod quaqua exceptione elidi poteſt, petit, *l. 2. §. 5. D. de dol. except.* quod & Accurſius adnotauit, ad *d. l. 3.*

Hæc igitur in hac exceptione ſingularia ſunt, quod reus non expectata actione queri poſſit; & quod poſita exceptione non numeratæ pecuniæ, in actorem

E onus probandi transferatur, *l. 3. hoc tit. l. 1 ff. de probat.* in qua ſi diſtinctionem ante verbum, *numeratam*, reponas, citra aliam mutationem ſententia eius conſtabit. Baſilica: *ὥσπερ ὁ δανειστὴς ὁ τὰ χρήματα ἀπαιτῶν, ἀποδείκνυσιν ὅτι ἠρίθμησεν*, &c. id eſt: *Vt creditor qui pecuniam petit, probat ſe numeraſſe.*

Vt ſuperiores] Exceptio SC. Macedoniani perpetua eſt, *l. 9. § pen. D. de SC. Maced.* & exceptio SC. Velleiani, *l. 3. D. de except.*

Biennalis] Exceptio non numeratæ pecuniæ biennio extinguetur, *d. l. 14.* Olim quinquennio, *l. vn.*

A *C. Hermogen. de cau. & non numer. pec.* Contra apocham vero intra dies triginta exceptio pecuniæ non ſolutæ proponi debet, *d. l. 14. §. ſuper.* liberationi ſauetur.

Ad alia negotia] Quidam ex Latinis, ex Græcis autem Theodorus, putabant exceptionem non numeratæ pecuniæ in mutuo tantum locum habere ex *l. 5. h. t.* qui notatur à Thalelæo, qui *& in dote, & debiti ſolutione, & alijs pleriſque locum ei eſſe*, ſcribit: *οὐ μόνον*, inquit, *ἐπὶ δανείῳ ἀλλὰ καὶ ἐπὶ προικὶ καὶ ἐπὶ χρέους καταβολῇ, καὶ ἄλλοις πολλοῖς δύναται ἁρμόζειν ἡ ἀναργυρία*. Quod verum eſt. Theodorum errore liberabimus, ſi dicemus, hanc exceptionem cœpiſſe à credita pecunia, & deinde ad alia negotia productam: quæ vi-

B detur eſſe Cuiacij ſententia. Denique exceptio non numeratæ pecuniæ locum habet in omnibus contractibus qui re contrahuntur, exceptis apochis, quibus depoſitarius profitetur ſe quid accepiſſe in cauſam depoſiti, *d. l. 14.* Et ita ſentiunt Azo in Summa, Ioannes Faber & Fulgoſius ad *d. l. 14.*

XXXI. *De compenſationibus.*

V. tit. 2. lib. 16. D.

Eſt & quartum genus exceptionis, quo ius crediti perimitur, nempe ſi penſata pecunia dicatur, *l. in exceptionibus, D de prob.* Compenſatio enim olim

C in ſtrictis iudicijs non fiebat ipſo iure, ſed per exceptionem doli mali, *§. in bonæ fidei, Inſt. de action.* Compenſatio eſt computatio vice mutua debitæ quantitatis, Vel, abſumptio aut delibatio eius quæ petitur: quam tandem placuit, ſi modo liqueat de debito, fieri ipſo iure; & generaliter Iuſtiniano deductionem, reputationem, retentionemque quamlibet eam in actionibus in rem, quam in actionibus in perſonam, *l. vlt hoc tit.* quam ea in re ſola agnoſco facere nouum ius.

XXXI. Enarratio.

Ius crediti perimitur.] In bonæ fidei iudicijs compenſatio ipſo iure fit, id eſt, obligatio ipſo iure

D conſumitur, *l. 4. & l. 10. D. eod.* citra exceptionem doli mali, *leg. 24 § qui ſeruum. D. de leg. 1. l. 21. D. ſol. matr.* Hoc enim efficit vt minus petatur, & qui totum petit, male petat. In ſtrictis vero iudicijs, nec ipſo iure fiebat compenſatio, nec oppoſita doli mali exceptione ante conſtitutionem D. Marci, *§. in bonæ fidei, de action.* Inſtitutionum quarta, *l. qui non militabat 78. D. de hered. inſtit. l. Nezennius 22. D. ad leg. Falcid. l. ſi opera 6. D. de dol. except.*

Penſata pecunia] Id eſt, compenſata, vt in *l. 7 §. 1. & l. 15. D. eod.* Gloſſæ Latino Græcæ: *penſat, ἀντιλογεῖ*: & penſatio in *l. 18. §. vlt. D. commod.* eſt *ἀντίλογος*, compenſatio.

Vice mutua] Compenſatio inducitur eorum quæ vice mutua debentur, *l. in rem ſuam 18. eod. d. l 78.*

E Vice mutua debitæ quant.] Mutuo debitæ quantitatis, *l. 8. h. t.*

Abſumptio] Si tantumdem debeatur, abſumitur quod petitur. ſi minus, delibatur, *μειοῦται*, *d. §. in bonæ fidei, & § pen. eod.*

Tandem placuit] Compenſationem fieri ipſo iure etiam in ſtrictis iudicijs placuit prudentibus, *l. poſteaquam 21. D. eod.* & Alexandro Seuero *l. 4. & l. cum alter 11. eod.* & Iuſtiniano *l. vlt. hoc tit.* Ipſo quidem iure minuitur actio, ſed exceptionem opponi neceſſe eſt, ne condemnatio in ſolidum ſequatur, *l. tamen 11. D. de Senat. Macedon.* quæ fuit ſententia

Gloſſæ, Ioannis & Doctorum, vt refert Ioan. Faber ad *l. ſi conſtat 4. hoc tit.*

Ea de re ſoli] Nec enim Iuſtinianus induxit, vt non fieret compenſatio niſi debiti liquidi, confeſſi, & præſentis: & vt non admitteretur in actione depoſiti, & commodati, *l. vl. C. commod.* Græci enim quibus accedo, in eam quoque ſententiam iuerunt, vt commodato compenſatio opponi poſſit: *οὐ μόνον γὰρ ἡ περὶ παρακαταθήκης ἀγωγὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ τῶν ἐν χρήσει διδομένων ἀντιλλάκτως τῷ λόγῳ τῆς ἀντιλλογῆς. Non modo enim actio depoſiti, ſed & actio commodati compenſationem non recipit.* Et alibi: *ἡ περὶ παρακαταθήκης ἀγωγὴ, καὶ ἡ περὶ τῶν ἐν χρήσει διδομένων ἀντιλλογίᾳ οὐχ ὑπόκειται. Actio depoſiti & commodati compenſationi non ſubiiciuntur.* Qua de re primo quidem Cuiacius addubitauit, ſed tandem in Not. poſt. §. *in bonæ fidei 39. Inſt. de act.* tam in commendato, quàm in commodato compenſationem non eſſe admittendam cenſuit, & à priore ſua ſententia diſceſſit, quia putabat Tribonianum in mendoſos codices incidiſſe, & *commodati pro commendati*, in *d. l. vlt.* irrepſiſſe. Adde, & actioni ad exhibendum compenſationem non opponi, Græci lib. 60. Baſilic. tit. 29. ad *l. 1. C. de crimi. expilat. hereditat. ἡ ad exhibendum οὐκ ἐπιδέχεται κομπενσατίονα: Actio ad exhibendum compenſationem non recipit.* Item non induxit Iuſtinianus, vt non deret compenſatio, vel deductio malæ fidei poſſeſſori: hæc enim omnia iam antea recepta fuerant, *l. ſi debeas 12. D. eod. Paul. 2. recept. Sent. tit. 12 §. vlt* Vide Cuiac. Obſeruat. lib. 8. cap. 16. & lib. 15. cap. 12.

Hoc igitur tantum Iuſtinianus conſtituit, vt actioni in rem obſtet compenſatio, ſicut actioni in perſonam, quod olim non obtinebat, *l. Stichum 95. §. ſi creditor, D. de ſolut.* Item ex eiuſdem Iuſtiniani conſtitutione inter deductionem & compenſationem nihil intereſt. Compenſatio fiebat ipſo iure, deductio ope exceptionis. Cuiac. d. cap. 12.

XXXII. *De vſuris.*

V. tit. 1. lib. 22. D.

HIc liber quartus qui eſt de contractibus, & de actionibus in perſonam, cœpit à contractu mutui, quaſi omnium maxime neceſſario in hac ſocietate ciuili, prælata religione iuriſiurandi, honoris gratia, ex qua ſæpe quaſi de credita certa pecunia datur actio, ſi quis delato iureiurando, iuteiurauerit ſe credidiſſe. & quia actio creditæ pecuniæ commune omnium actionum in perſonã, quod eſt condictionis nomen, fecit ſuum, hic idem libri ve conditor mutuo, quaſi capiti ciuilium negotiorum adiunxit alia negotia ex quibus æque datur actio, non alius nominis quam communis, id eſt condictio quaſi ex mutuo vel ex promutuo, vt condictio indebiti, condictio ob rem dati. & ſimiles, & propoſitis generalibus præceptis pertinentib. ad actionem creditæ pecuniæ, & ad exemplum eius productis ad alias actiones, etiam huic negotio creditæ, ſiue mutuaritiæ pecuniæ inmiſta actione commodati & pigneraticia, ſicut ſub *tit. de reb. cred.* etiam prætor edixerat de commodato & pignore, quod commodato mutuum adeo proximum ſit, vt & nomina ſæpe permutent, & commodatum dicatur mutuum, retroque mutuum commodatum, & quod pignus acceſſio ſit crediti, aut obligatio in vicẽ crediti, ex poſitiſq; actionibus quib. patres; vel domini iure honorario quaſi acceſſionea tenentur ex creditis, vel alia contractibus filiorum, aut ſeruorum, *l. ſi ſeruum. § an filiusfam. D. de verb. obl.* & cauſis etiam redditis, quibus ius crediti peri-

A mitur, tandem extrema clauſula eſt de vſuris, quæ nihil etiam ſunt aliud quam acceſſiones creditæ pecuniæ. poſthac, id eſt poſt hunc tractatum de vſuria ſuo ordine progredientur ceteri contractus omnes, nec vlla iam amplius ordinis interruptio erit, qualia poſſet videri fuiſſe ſuperioribus titulis, re quam præmonſtraui non animaduerſa. Vſura eſt reditus pecuniæ creditæ qui debetur à tempore contractus, vel à tempore moræ in diem, quo ea pecunia ſoluatur, vel quo is reditus pecuniam æquauerit. Reditus, vt in *l. Titius, D. de praſc. ver. l. alumna D. de adim. leg.* Et à tempore contractus, quod fœnus proprie dicitur. Vel à tempore moræ in bonæ fidei iudiciis om-

B nibus & ſtrictis quibuſdam, etiamſi reuera nihil interſit actoris. Et in diem quo ea pecunia ſoluatur, vt *l. lecta, D. de reb. cred.* vel is reditus ſortem æquauerit, nam vſura vbi æquauit ſortem quod poſtea vſuræ pernumeratur, deducitur de ſorte, *l. ſi non ſortem § 1. D. de cond. ind.*

XXXII. Enarratio.

IVreiurauerit ſe credidiſſe] Tit. Liuius: *Prætores ambo in eadem verba iureiurauerunt.*

Commune omnium actionum in perſonam] §. *appellamus, Inſtit. de action.* Gloſſæ græcolat. *προσφώνησις, Denunciatio, condictio. Condicere eſt denuntiare priſce.*

C *Nunc vero condictionem omnem in perſonam actionem dicimus.*

Condictionis nomen fecit ſuum] *Inſtit. quib. mod. re cont. oblig. in pr. & §. Item is, de oblig. qu. ex contr.*

Condictio quaſi ex mutuo] Vide ſup. tit. 12. ad finem.

Mutuaticiæ pecuniæ] Vetus Onomaſticum: *mutuaticius, δανειστικός.* A. Gellius 20. cap. 1. *Maximeque in pecunia mutuaticia vſu atque commercio.* Sic editiones quædam; libri autem manu exarati quinque, *mutuatica.*

Prætor edixerat] *L. 1. D. de reb. cred.*

Commodatum dicatur mutuum] Vide ſ. tit. 23.

Acceſſiones creditæ pecuniæ.] Acceſſionum nomine continentur etiam vſuræ, *tit. Digeſtorum de vſur.*

D *fr. & cau. & omni acceſſ.* Vſura igitur eſt acceſſio, *l. 12.* nam ſic etiam legitur in vet. Menagii & Brodæi. Nec igitur audiendus Ludouicus Ruſſardus, qui legendum putabat, *auctio*, quod in ſuis inueniſſet, *actio*, quæ quidem lectio orta eſt ex compendio ſcripturæ, *accio*, temone ſuperpoſito. Nec erat cur eam lectionem probaret Salmaſius de modo vſurarum cap. vlt. acceſſio enim ibi exponitur *τόκος*, *Vſura*, Baſilic. lib. 23. tit. 3. c. 58. Harmenop. Epitomar. lib. 3. tit. 7. §. 24. vide Varr. IV. de LL. in fine.

Acceſſiones] Incrementum ſortis, *l. 24. D. depoſ. l. vlt. hoc tit.* incrementum fœnoris. Iſidorus Originum V. c. 25. *τὸ δανείου ἐπίτοκον.* pecuniæ augmentum, Iulius Firmicus II. Matheſ. cap. vlt. Homer. Odyſſ. ζ. *χρεῖός μοι ὀφέλλεται.* Euſtathius: *ἐστὶ δὲ τόκος καὶ αὐτὸ τὸ αὔξεσθαι, ὅθεν ὁ τόκος ἀφορμή· οὕτως γὰρ τὸ χρέος ὀφελλόμενον ἐγκειμένου ὅπερ τὸν ἐπίτοκον τόκον.*

E Vſura eſt reditus] *L. Titius 14. D. de praſcript. verb.* Baſilica: *ἵνα ἐκ τῶν τόκων.* &c. *l. alumna 30. D. de adim. leg. l. qui quadringenta* 88. §. *vlt. D. ad leg. Falc.* Baſilica ibidem: *ἐκ τῶν προσόδων, ἤτοι τόκων. Ex reditibus, ſiue vſuris.* Vetus lapis: *ex reditu eiusſumma.* Polizonus I. in Them. *τῶν ἐκ τῶν ἀργυρίων προσόδων.*

Reditus] Pecunia locari & collocari dicitur, ſiue fœnore collocari. Plautus Moſtellaria. SC. *Scelestiorem: Locare argenti nemini nummum queo.* Horat. Sat. 2. lib. 1.

Omnia conductis coëmens obſonia nummis.

Marcianus in *l. Diui 89. ad leg. Falcid. Vt idoneis nominibus collocatur pecunia.* Baſilica: *ἀξιόχρεοις ἐπὶ τόκοις δανείζονται: Idoneis & locupletibus ſub vſuris credunt.* A Vlpian. in *l. 33. de vſur. Si bene credita ſint p.p.* & in *l. qui mandatum 43. Mand.* pecunias in diem collocaret. Baſil. *ὁ ἐντειλάμενος δανεῖσαι.* At in *l. ſi Urbana 55. D. de condict. ind.* rectius legitur, *non locatus*, vt in Baſil. *δοῦλος μὴ μισθωθεὶς*, *Seruus non locatus*, quam *collocatus*, vt legendum putabat Salmaſius de vſur. cap. 7. & in Diſquiſitione de Mutuo. Nec quod in Gloſſis vet. *colloco* exponitor *ἐκμισθῶ*, & *ἐκδίδωμι ἐπὶ μισθῷ*, *conloco, loco*, ideo mutanda eſt ſincera lectio in *d.l.55.* Papinianus enim ibi loquitur de ſeruo cuius operas malæ fidei poſſeſſor non locauit, ſed ſeruus ipſe operas ſuas locaſſe dicitur: nec conductor igitur pecuniam faciet accipientis: non enim culpa caret qui B mercedes alii, quam domino ſoluit. Fœnus, inquam, videtur eſſe locatio: nummi enim vtendi dantur certa mercede: & ideo merces pro vſura ponitur. Horat. d. ſat. 2.

Quinas hic capiti mercedes exigit.

Et ſat. 3.

Mercedem aut nummos vnde vnde extricat.

Sed & vt prædii reditus proprie dicitur qui ex locatione: ita reditus pecuniæ, qui ex fœnore, quaſi ex locatione redigitur, Cuiac. Obſeru. lib. 9. c. 15. Cornel. nepos in vita Attici cap. 21. *Omniſque eius pecuniæ reditus conſtabat in Epiroticis & urbanis poſſeſſionibus.* Vel, vſura eſt vſusfructus nominum, *l. 3. D. de vſufr. ear. rer. quæ vſ. conſum.* id eſt, quaſi vſusfru- C ctus, Cuiac. ad *d. l. 24.* ſic fructus pro vſura in *d. l. 88.* vt *Fructus fœnoris.* Tertullianus quarto aduerſ. Marcionem.

A tempore contractus] Ex ſtipulatione maxime in pecunia credita, Græci: *τόκοι ἀνευ ἐπερωτήσεως οὐκ ἀπαιτοῦνται. Vſuræ citra ſtipulationem non petuntur.* Colloquium Scholaſticum. *Si habes, commoda mihi quinque denarios. Etſi non habuiſſem, vndecumque expleuiſſem. Pignus vis? abſit. Caue mihi te accepiſſe. quibus vſuris? quibus vis. etc.* Vſuræ namque ex nudo pacto non debentur, *Paul. lib. 2. Sent. tit. 14. §. 1. l. 1. hoc tit.* pactum enim in continenti factum in ſtricti iudicii contractibus ineſt quidem ex parte rei, ſed non ex parte actoris, hoc enim tantum receptum eſt in bonæ fidei contractibus, Cuiacius ad *d. l. Titius:* D in qua ſententia etiam eſt Stephanus ad *l. rogaſti, §. 1. D. de reb. cred.* *ἐπιλύων, ὅτι ἐπὶ τῶν στρικτων τὰ ex continenti pacta, τῷ μὲν reo συμβάλλονται· τῷ δὲ ἄκτορι οὐ ποιοῦσι, οὐδὲ ἐκ μέρους αὐτοῦ ἀγωγὴν. Pacta ſtrictis contractibus adiecta reo quidem proſunt, non etiam actori, neque ex parte actoris actionem pariunt.* Vſuræ tamen ex nudo pacto ſolutæ non repetuntur, *l. 3. h. t.* propter naturalem æquitatem, qua pacta ſubnixa ſunt: ſcitum eſt enim ea quæ natura debentur ab eo qui ſoluit, repeti non poſſe.

Interdum tamen vſuræ ex pacto peti poſſunt, vt puta ſi adiectum ſit ex continenti bonæ fidei contractui, *l. initio 5. J. de pact. int. emptor. & venditor. compoſit.* Item vſuræ ſpecierum, ſeu fructuum, *αἱ δὲ ἐπὶ καρπῶν δανειζομένων*, Græcis, debentur ex pacto, & quidem grauiores propter incertum fructuum euentum, *l. frumenti, & l. oleo, h. t. διὰ τὸ ἄδηλον τῶν καρπῶν.* Recte Græci in *d. l. 23.* Additamenta vſurarum, *προσθήκας τῶν τόκων*, interpretantur, *πλείονα τόκον*, maiores vſuras, vſuras ſupra legitimum modum, *d. lib. 23. Harmen. d. 1. 7. § 24.*

Specierum ſeu frugum vſuram Laodiceni & Niceni Patres, *ἡμιολίαν* appellant. Quæ ſint autem vſuræ hemioliæ non ſatis conſtat. Græci canonum interpretes Zonaras & Balſamo ſeniſſes interpretantur. Matthæus Blaſtares nondum typis editus: *ἡμιόλιοι δὲ εἰσιν οἱ ἥμισυ τοῦ ὅλου τόκου τῶν ιϛ΄, ἐξομοιοῦνται, ἤτοι τὰ ἕξ.*

Cuiuſmodi interpretatio merito diſplicuit Iacobo Gothofredo ad Cod. Theod. *tit. de vſur.* & *τόκον ἡμιόλιον*, vſuram ſeſcuplicem interpretatur. Gloſſæ Græco-Latinæ, *ἡμιόλιον*, *ſeſcuplum*. & profert hunc B. Hieronymi locum in cap. 18. Ezechielis: *Solent in agris frumenti & milii, vini & olei cæterarumque ſpecierum vſuras exigi, ſiue, vt appellat ſermo diuinus, abundantiæ. Verbi gratia, vt hiemis tempore demus decem modios, & in meſſe recipiamus quindecim, hoc eſt, amplius partem mediam,* quæ quidem erat vſura maxima: ſorti enim dimidium eius accedebat. Eandemque interpretationem adfert Salmaſius de Modo vſurar. cap. 8. & eundem Hieronymi locum citat. Sed & *ἡμιολίας*, ſeſqualteras, vel ſeſqualteras reddi poſſe ſcribunt. Gloſſæ Lat. Gr. *Seſqualtera, ἡμιολία.* Vetus Onomaſt. *Seſqualtera, ἡμιόλιος.*

Sed quæri non immerito poteſt, cur patres Concilii ſexti in Trullo, quæ *ἡμιολίαι* dicuntur in canone Laodiceno & Nicæno, quibus clericis interdicitur, *Quodlibet ſuperabundantiæ genus,* vt Ezechielis cap. 22. *Vſuram & ſuperabundantiam non accipietis.* Tertullianus in lib. 4. aduerſ. Marcion. cap. 17. *Fœnoris redundantiam, quod eſt vſura. πλεονασμὸν,* LXX. ibid. verſ. 12. & Leuit. cap. 25. 37. ſiue omnis omnino vſura, etiam frugumentis, inquam, patres in Trullo coacti, *ἑκατοστὰς* dicere maluerint. Et hic viris etiam doctiſſimis aqua hæret: an quia *τόκοι ἡμιόλιοι*, vſuræ ſeſcuplices, quæ olim in frugibus receptæ erant, noua Iuſtiniani conſtitutione, *l. eos qui, verſic. in traiectitiis, hoc tit.* in centeſimas mutatæ ſunt, ſic videtur. Prohibebantur vſuræ hemioliæ veterum Patrum definitionibus, prohibentur & centeſimæ, quæ in earum locum ſubrogatæ ſunt. Vide hac de re Salmaſium de modo vſurarum d. cap. 8. p. 331. an ſatis intellexerit canonem Trullanum, tuum eſto, lector, iudicium.

Porro illud obſeruandum eſt quod dicitur in *d. l. 23.* additamenta vſurarum eiuſdem materiæ admitti, puta olei amplitionem, *καὶ τὸ ἐμπλῆσθαι*. Nam ſi oleo, vel quocumque fructu mutuo dato pecuniam reddi conuenerit, ſeruabitur legitimus vſurarum modus, *οὐ δύναται τὸ νόμιμον μέτρον ὑπερβαίνειν τῆς ἡμιεκατοστῆς*, vt aiunt Græci: *Non poſſunt legitimum modum vſuræ ſemiſſis ſupergredi.*

Denique ciuitatibus vſuræ ex ſolo pacto debentur, *l. etiam 30. D. eod.* *τὸ σύμφωνον ἀπὸ νόμου κυροῦται κἂν ψιλὸν ᾖ*, vt aiunt Græci interpretes: *Hoc pactum confirmatur à lege, legitimum eſt, tametſi nudum ſit:* & vſuræ petuntur condictione ex lege, *διὰ τοῦ ex lege κονδικτικίου*, vt iidem ſcribunt ad *d. l. 30.* & ad *l. 5. de pact.* libro 11. Baſil. tit. 1. Debentur & argentariis, *Nou. 136. cap. 4. & 5.* & pecuniæ naut. *l. 5. & 7. D. de naut. fœn.*

Fœnus dicitur] Vſuræ quæ debentur ex die contractus proprie fœnus vocantur, *l. pecuniæ 9 § 1. D. eod.* & fœnus accipit pro vſura ſimplici. Fœnus enim interdum accipitur pro pecunia vſuraria, Nonius E Marcellus: *Mutuum ſine vſuris, fœnus cum vſuris ſumitur.* Ex quibus conſtat, quid inter fœnus, & mutuum interſit: mutuum enim proprie gratuitum eſt, fœnus autem creditum vſurarium, vt in *l. 5. J. de priuil. fiſ. non fœnus contractum.* Baſil. *οὐ γὰρ δάνειον ἐπεδάνεισεν: non enim fœnus contraxit,* id eſt, ſub vſuris pecuniam dedit, vel vſura ſimplex. Sic mutua pecunia à fœnore diſtinguitur in *l. principalibus 33. D. ſi cert. pet.* vbi tria interdicuntur Præſidibus prouinciarum, negotiari, mutuam pecuniam dare, & fœnus exercere. Baſilica: *πραγματεύεσθαι, δανείζειν, τοκίζειν,* reddunt, lib. 15. tit. 1. Cyrillus quidem ita videtur

accepiſſe, vt rectores prouinciarum negotiari & fœnus exercere prohibeantur, non etiam mutuam pecuniam gratis dare *ἄρχοντα μὴ ἐμπορεύεσθαι, μηδὲ τόκοις δανείζειν, μήτε οἱ περὶ αὐτούς· οἱ δὲ πραξεῦται οὐ κωλύονται τοῦτο ποιεῖν. Præſidi prouinciæ negotiari non liceat, neue fœnus exercere, neque iis, qui circa eos ſunt: officiales autem non prohibentur ea facere.* Eique interpretationi fauere videtur, *l. 3. ſi cert. pet.* vbi fœnus tantum agitare prohibetur, *δανείζειν*, quod hîc eſt, ſub vſuris mutuam dare pecuniam, vt in *l. 7. §. item ſi. D. de Senat. Macedon.* pro quo Vlp. dixit, pecuniam agitare in *l. 4. §. 2. de fideiuſſ.* Sed Thalelæi interpretatio ad *d. l. 3.* verior eſt: ſcribit enim præſidem prohiberi quoque gratuitam pecuniam dare. Intelligite inquit, *Pecuniam omnem, mutuam, & ſ. nebrem, καὶ ἐπὶ σώματι, καὶ ἔντοκον, καὶ ἄτοκον.* Eademque Gloſſæ ſententia eſt ad *d. l. 3.* Præſides autem mutuam pecuniam dare prohibebantur, ne tacitum fœnus magis, quam mutuum contraheretur, neve hoc obtentu à prouincialibus tacite quid emungerent, ac extorquerent. Græci ad *l. quiſquis 16. ff. de reb. cred. l. διὰ τοῦτο τὸν ἄρχοντα δανείζειν ἐκώλυσεν, ἵνα μὴ τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἀρχομένοις ἔχῃ τὸ ἀφορμὴν τοῦ δανείσματος: adeo lex vetat ne præſes mutuam pecuniam det, fœnuſve exerceat, ne occaſione creditæ pecuniæ eos, qui ei ſubſunt, vexet.* Officiales vero pecuniam ſub vſuris credere non prohibentur, remiſſa ſtricta ratione: quod mutuum omnium maxime neceſſarium ſit in hac ſocietate ciuili: nam alterius generis obligationes contrahere eis non licet. Quod Græci tradunt his verbis: *ἐπὶ τοῦ δανείου ὡς ἀναγκαίου ὄντος περὶ τὴν ἀνθρωπίνην συμβίωσιν συγχωροῦσι τοῖς πραξεῦταις δανείζειν· ἐπὶ γὰρ τῶν ἄλλων συναλλαγμάτων οὐδὲ τοῖς πραξεῦταις δέδοται ἄδεια.* Hoc autem in Præſidibus admiſſum non eſt, cum ratio potentatus vtrumque mutuum prohibuerit. Hæc aliter interpretatur Salmaſius, ſed contra mentem Iuriſconſultorum, de vſur. cap. 5. At quæritur, an præſes mutuam pecuniam poſſit ſumere, & poſſe ait *lex præſidis 34. §. 1. D. de reb. credit.* At ei obiiciunt *d. lex 16.* Caracius ad *d. l. 3.* reſpondet, duos tantum caſus proponi in *d. l. 16.* vnus eſt, ſi pecunia credita præſidi, in prouincia verſetur is qui credidit quaſi mercator legum & prouinciæ, id eſt, *πραξευτής*, & quaſi à præſide quiduis obtinere poſſit, quem obæratum habet. Si ita verſetur in prouincia quaſi quiduis poſſit in præſidem, ipſe relegatur, non iudex qui pecuniam ſumpſit vt ſuæ inopiæ conſuleret. At coercetur etiam iudex, ſi collectarius (qui & nummularius) honorem ambienti pecuniam crediderit, qua honorem emeret. quo caſu vterque relegatur, & qui ſumſit & qui dedit. Igitur ea *l. quiſquis* coercetur emptor honorum & poteſtatum, & qui pretium honorum mutuum dat. Huc pertinet quod ſcribit Syneſius in epiſtol. 72. in fine, & ep. ſeq. contra leges mutuas pecunias accipi ad coëmendos honores & poteſtates, *ἐπ' ἀρχῇ δανείζεσθαι χρήματα παρὰ νόμους.*

In bonæ fidei iudiciis] Fœnus citra moram, quæ per interpellationem fit, debetur, *l. pecuniæ 9. §. 1. D. eod.* dies enim ſatis debitorem interpellat, *l. tranſactis 23. D. de verb. obl.* In bonæ fidei contractibus vſuræ ex mora debentur *l. mora 32. §. 2. eod. l. in bonæ fid. 13. hoc tit. l. 2. C. depoſ.* officio iudiciis, *l. quæro 54. D. loc.* nec enim ſunt in obligatione, *l. qui per colluſionem 49. D. de action. emp.* Sed propter moram debitoris non ſoluentis infliguntur, *l. cum quidam 17. §. ſi ſtipulo, D. de vſur.* ne fruſtratio ſit impunita, *l. 4. §. vlt. eod.*

Mora autem duobus modis fit, ex perſona, aut ex re. Ex perſona, cum debitor interpellatus opportuno loco non ſoluit, *d. l. mora*, quæ mora vulgo re-

A gularis dicitur. Quæ autem eſt in re, ſiue quæ re ipſa fit, irregularis: id eſt, quando alteruter contractum impleuit: puta ſi venditor emptori rem tradiderit: vſuræ enim æquitatis ratione venditori debentur, quia emptor fructus rei venditæ percepit. Item in minorum perſona mora ex ipſa fit, *l. curabit 5. C. de action. empt. & l. 3. ff. in quibus cauſ. in integr. reſt. nec. non eſt.*

In ſtrictis autem iudiciis vſuræ debentur poſt litem conteſtatam ex æquitate, ſecundum Sabinianorum ſententiam, quæ obtinuit. Cui. ad *l. quæſitum 37. D. de vſufr. tract. 7. ad Afric.* Græci: *ὥσπερ ἐπὶ τῶν καλῇ πίστει ἀγωγῶν ὀφφικίῳ τοῦ δικαστοῦ, καὶ ἐπὶ τῶν στρικτῶν μετὰ προκαταρξιν. Sicut in bonæ fidei iudiciis officio iudicis,*
B *ita in ſtrictis poſt litem conteſtatam vſuræ debentur.* In bonæ fidei iudiciis laxior eſt poteſtas iudicis, & tantundem poteſt officium iudicis, quantum ſtipulatio, vt notat Thalel. ad *d. l. 13.* & verum eſt, *l. Lucius 24. D. depoſ. l. 7. D. de negot. geſt.* In ſtrictis iudex formula eorum circumſcribitur.

Strictis quibuſdam] Vt in actione ex teſtamento, *l. 39. nunquam, D. eod. l. vlt. §. 2. C. de iur. dot.* quæ eſt actio ſtricti iudicii, *l. alias 6. D. de in lit. iur.* quo nomine comparatur actioni bonæ fidei *l. vſuras 34. D. eod.* Item pollicitatio facta Reipubl. licet ſtricta ſit, recipit vſuras ex mora, *l. 1. D. de pollicit.* & actio iudicati, vt dicetur tit. 34. lib. 7.

Etiamſi reu. nihil interſit actoris] Vide C. *de Sen-*
C *tent. quæ pro eo qu. inter. praſ.*

In diem] Vſuræ enim poſteri & ſequentis temporis ob ſortem ſua die non ſolutam ex conuentione peti poſſunt, *l. iſta 40. D. de reb. credit.* Huiuſmodi vſura pœna eſt, *d. l. 40.* vt cum placuit vti niſi ſtata die vſuræ leuiores exoluantur, in maiores vſuras debitor, qui ſolutioni moram facit, teneatur, *l. Gaius 11. & l. ſeq. D. eod.*

Atqui Papin in *l. 9. §. 1. eod.* ait, eſſe fœnus vberius, non pœnam. Cuias ait in *d. §. 1.* pœnam accipiendam eſſe pro vſuris vſurarum: conuentionem autem illicitam eſſe, ſi placuerit, vt vſuræ vſurarum præſtentur: cui ſimilis eſt conuentio apud Theophraſtum *περὶ μικρολογίας*· ſiue de ſordida parſimonia. In ſpecie autem *d. §.* debitorem non videri promiſiſſe vſuras
D vſurarum ſed ſortis duntaxat maiorem & legitimam vſuram, ſub conditione, ſi leuiores vſuræ præſtituta die non pendantur: & in eam rem Græcos interpretes citat, quorum verba hæc ſunt in Baſilicis: *οὐ γὰρ τόκους τόκων ὑπισχνεῖσθαι, ἀλλ' ὑπὸ αἵρεσιν μείζονα καὶ νόμιμον τόκον. Non enim videtur promiſiſſe vſurarum vſuras; ſed ſub condit. ſortis maiorem & legitimam vſuram.*

Quod poſtea vſuræ pernumeratur] *Nam ſi quid amplius creditori datum fuerit, de capite ſubtrahitur,* vt loquitur vetus interpres Pauli ad *d. tit. 14.* Sic Liuii 6. *De capite deducite, quod vſuris pernumeratum eſt.* De capite id eſt, de ſorte, *l. vn. C. Theod. de vſur. rei. iud.* Gloſſæ: *ſortes, αἱ κεφαλαὶ δανεισμάτων.* Item *κεφάλαιον, ſors, ſumma* D. Chryſoſtomus in Pſalm. cx.
E *τὸ μὲν γὰρ κεφάλαιον, χρήματα, ὁ δὲ τόκος, ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία. Nam caput, pecunia: vſura vero, Regnum Cælorum* Horat. ſat. 2. lib. 1. *Quinas hic capiti mercedes exſecat.* D. Ambroſ. in libro de Tobia cap. 4. *Capitis ſolutione eſtis contenti.* Sic ex Nouella Baſilii Imp. qua tolluntur vſuræ, ſi quis vel tantillum ceperit, id ex ſorte decedit, ſeu ſorti imputatur. quæ quidem Nou. extat apud Harmenop. lib. 3. tit. 7. §. 28. & Matth. Blaſtar. apud quem in ſcripto cod. ſic legitur: *ἵνα μὴ τὸν νόμον φυλάττειν οἰόμενοι, τὸν τοῦ θεοῦ παραβαινώμεθα. Ne cum legem ſeruare credimus, legem Dei violemus.* Vſuræ igitur ſupra duplum exigi non poſſunt, non Romanorum modo, ſed Ægyptiorum quoque lege, vt obſeruat

ſeruat Cuiac. Obſeru. 5. 38 ex Diodori Siculi lib. 1. & Sirmondus ad Sidonium 4. epiſt. 24. quem vide. Vſuræ tamen per partes ſolutæ non coaceruantur ac computantur in duplum, & ſortem excedere poſſunt, niſi tempore ſolutionis vſuræ nondum ſolutæ ſortem excedant, *l. vſura* 10. quæ tamen abrogata eſt *Nou.* 121. & *Nou.* 138. ex quibus, vſuræ etiam per partes ſolutæ in duplum computantur. Baſilicos d. lib. 23. οἱ κατὰ μικρὸν, καὶ κατὰ χρόνον καταβαλλόμενοι τόκοι τῷ διπλῷ συμψηφίζονται: *Vſura per partes & diuerſis temporibus ſoluta duplo computantur.* Quæ aliis verbis extulit Michael Pſellus Synopſ. LL. verſu 1236.

Οἱ κατὰ μέρος τόκοι διδόμενοι τῷ χρόνῳ
Καλῶς οὐχ ὑπερβαίνουσι τὸ διπλοῦν ἀθροιζόμενοι.

Vſuræ ſortis per partes ſoluta duplum ſupergredi non poſſunt. Falluntur qui putant deeſſe *hoc tit.* duas conſtitutiones, 29. & 30 vt & obſeruat Cuiac. lib. 10. 37. Sed deinde conſultius retulerunt ad Iuſtiniani Nouellas Notator. lib. tt. Vellem Irnerius ius nouum adſcripſiſſet poſt *d. l.* 30.

Excipiuntur tamen quæ annui reditus magis, quam vſuræ ſpeciem habent, Cuiac ad *d. Nou.* 121.

Illud omittendum non eſt, nouiſſima conſtitutione *hoc tit.* cautum vt vſuræ vſurarum non exigantur: vſuræ enim in ſortem redigebantur nouatione facta, & eius ſortis vſuras in ſtipulationem deducebant, & ita vſura vſuram pariebat. Græci anatociſmum vocant, de quo D. Hieronymus in Amos cap. 8 *Qui exſpectatis Calendas vt negotiemini, & vſuras augeatis de vſuris.* Hoc eſt Doſitheo in Sententiis Adriani. τὰ αὐτὰ χρήματα πάλιν δανείζειν, *eandem pecuniam rurſus fænerare.* Solebant enim ſtipulari in Calendas ſingulas. de quo vide Cuiac. ad *l. pen. de reb. cred. lib.* 8. ad Africanum.

XXXIII. *De nautico fœnore.*

V. tit. 2. lib. 22. ff.

NAuticum ſiue maritimum fœnus ſeparatur à terreno: quia nautico modus finiſve præſcriptus nullus fuit olim, & hodie grauius eſt quam terrenum, nempe ad finem centeſimæ quæ in pecunia terrena raro locum habet, nec tamen, vt opinor, ſupra finem dupli, nam vſuræ quæ taxationem habent, & duplo finiuntur; quæ non habent, vt olim nauticæ, nec duplo finiuntur, ac præterea in nautico fœnore pactum ſine ſtipulatione ſufficit, non in terreno. Ratio autem differentiæ conſiſtit in cauſa periculi, quod nauticæ pecuniæ creditor ſuſcipit; cum tamen alii generis pecuniæ periculum reſpiciat debitorem: vel ſi forte conuenerit vt non reſpiceret creditorem, tum ſane idem ius erit maritimi & terreni fœnoris, *l. periculi, D. eod.*

XXXIII. Enarratio.

FOenus interdum accipitur pro mutuo gratuito, Deuteron. 15. 6. *Fænerabis gentibus multis*, id eſt, mutuum dabis. Plin. 11. 6. *Hic* (Sol) *ſuum lumen ceteris quoque ſideribus fænerat.* & cap. 9. *Si quidem in toto mutuata ab eo luce fulgere*, &c. fœnus tamen accipi pro pecuniæ reditu ſine vſura & in libris τῶν ἔξωθεν, & noſtris pluſquam manifeſtum eſt. Plaut. in Moſtellaria, Act. 111. ſc. 1.

Qui mihi neque fænus, neque ſortem argenti dabunt.

Et Act. 4. ſc. 11.

Is tibi & fænus, & ſortem dabit.

L. 4. D. de naut. fæn. l. pecunia 9. §. 1. D. de vſur. l. vxoris 14. *D. de vſu & vſufr. leg. l. deducta* 58. §. 2. *D. ad SC. Trebell.* & fœnerare eſt, mutuam pecuniam ſub vſuris dare in *l. quamuis §. 1. D. de pignerat. act.* Pomponius ait: *Si creditor pluris fundum pigneratum vendiderit, ſi id fæneret.* Baſilica: τοκίσει. Interpretantur τοκίσει τὸ περιττὸν τοῦ τιμήματος. Vnde lectio eorum codicum ſequenda videtur, in quibus habetur: *Si id, quod plus eſt, fæneret.* & in *l. Granius* 71 §. *vlt. D. de fideiuſſ.* vt Franciſco Hotomanno, & Iac. Cuiac. placebat. quod tamen aliis diſplicet, cenſentque *dicti* §. hanc eſſe ſententiam, vt mandati quoque teneatur, qui Titio mandat, vt ei credat, cui etiam citra mandatum crediturus erat. quod & antea Dion. Gothofredo in mentem venerat in Gloſſis ad *d. l.* Auctores quoque Baſil. in eam ſententiam ſic Græce vertunt. εἰ καὶ μέλλοντι μοι δανείζειν ἐντείλῃ εἰς δανεισμὸν, ἐνέχεται· *Mandati tenetur, qui mihi alias credituro mandas, vt credas.* Quæ quidem interpretatio mihi ſatis placet.

Fœnus quoque accipitur pro pecunia fœnebri, vt dictum eſt *ſ. tit. prox.* Horat. epod. 11. *Solutus omni fænore.* Excerpta ex veterib. Gloſſis: *fænus*, δάνειον, χρέος. aliæ: *fænus*, δάνειον Gloſſæ Græco-Lat. δάνειον ἔντοκον, *fænus*, vet. Onomaſtic. *fænus*, δάνειον.

Quanquam autem exempla non deſint huic interpretationi firmandæ & ita quoque fœnus nauticum accipiendum conſtet in *l.* 3 *hoc tit.* vt apud Græcos ναυτικὸν δάνειον Iul. Pollux lib. 8. cap. 12. Non tamen videntur auctores iuris eo ſignificatu fœnus nauticum dixiſſe: & longe probabilius eſt, fœnus eos accepiſſe pro vſura pecuniæ traiectitiæ, quod & Cuiacius ſequitur, vt ſit, ἀεὶ τόκου ναυτικοῦ, ἀεὶ τοῦ ἐγγυητοῦ δανείου in Theophraſti charact.

Nauticum igitur fœnus eſt vſura pecuniæ nauticæ, ſiue traiectitiæ, id eſt, quæ trans mare vehitur, *l.* 1. *D. eod.* διαπόντια χρήματα, vertunt Baſilica; tranſmarinas pecunias.

Siue maritimum] Vt Paulo iuriſconſulto, vſuræ maritimæ, *l. fænerator 6. eod.* fœnus traiectitium.

Præſcriptus nullus fuit olim] *Paul. 11. Sent. tit. 14.* traiectitia pecun. infinitas vſuras recipere poteſt. Sic etiam terreno fœnori nullus præſcriptus modus lege Solonia, cuius meminit Lyſias in Orat. 1. aduerſus Theomneſt. Iure autem Romano terreſtris pecuniæ vſura centeſima, *l. 2. C. Theod. de vſur. l. ſi pro mutua 8. ſ. ſi cert. pet. l. nihil. 4. §. 1. D. eod.* Eſt autem vſura centeſima, quam Græci ἑκατοστὴν vocant. D. Chryſoſt. homilia 61. in nouum Teſtam. Galenus ἑκατοστὸν τόκον, vt ad Theop. primus obſeruauit, cum centeni nummi duodenos quotannis pariunt. Plin. epiſt. lib. 10. 62 *Duodenis aſſibus, quanti à priuatis mutuantur.* Matthæus Blaſtares: ἑκατοστιαῖος δὲ λέγεται τόκος, τὰ διδόμενα δώδεκα νομίσματα ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν καθ' ἕκαστον χρόνον. ὁ δὲ παρ' ἡμῖν νομιζόμενος λίτρα κατὰ ἀναλογίαν, νομίσματα ἔχουσα ὀκτὼ διμοιρ. *Vſura centeſima eſt, cum centum quotannis duodecim reddunt.*

Et hodie grauius eſt] Pecuniæ maritimæ ſemper vſura grauior, quam terrenæ. Petronius: *Qui pelago credit, magno ſe fænore tollit.* Maximus Tyrius diſſert. 21. ὥσπερ γὰρ οἱ ἐπὶ χρηματισμῷ παραβαλλόμενοι ἐν θαλάττῃ, οἱ τόκοι μεγάλοι τῶν ἀναπειρῶν. *Nam vt illi qui lucri cauſa maris periculo ſe committunt, magno fænore ſe obſtringunt.* eſt enim periculi pretium, *l. 5. D. eod.* Vetus Scholiaſtes Perſii in Satiram quintam: *Cur nauigas? An vt pecuniam, quæ tibi quincunces verecundo præſtitit, cum periculo deunces præſtet?* Nam *multi caſus opprimunt nauigantes*, vt ait Hieronymus 13. in Eſaiam. καὶ σχεδίαν καὶ θαλάσσης τῷ κύματι: *& fluctus proſperitates auteuertunt*, vt ait Libanius in declam. 37. Eſt etiam in mari periculum ab his qui pira-

ticam exercent: nam plures fere piratarum vi facultatibus cauuntur, quam mare inſanum haurit & abſumit, & periculum eiuſmodi creditorem reſpicit. Sed & præter incertum maris, *Nam mari fides infamis*, Tertullianus de pallio cap. 2. Nihil tam capax fortuitorum, quam mare, v. Tacit. Annal. 14. lucrum ingens eorum qui mare traiiciunt, quos ἐμπεριημους vocat Callimachus hymno in Iouem, id eſt, ἐμπόρους, *mercatores*, vt ibidem interpretatur Scholiaſtes: quæſtus inquam longe longeque maior (Nam vt ſe maris periculis obiiciant ingens pecuniarum cupiditas efficit, ſiue vt loquitur S. Proclus in oratione ſexta, ἀγωγὸς πάντας τῶν χρημάτων, quam terreſtris) ſuaſit vt de grauioribus vſuris præſtandis conuenire liceret. Periculi quidem ratio præcipua eſt: Tertullian. de patientia cap 7. *Cum lucri cupiditatibus quæſtuoſa pericula mercimoniorum in mari exercent.* Sed & quæſtus ſi periculo creditoris pecunia accepta ſit, vberiori fœnori cauſam dedit. Et non iniuria igitur traiectitiæ pecuniæ vſuræ maiores nunc & olim: eſt enim pecuniæ maritimæ centeſima, terrenæ vero leuiores, id eſt, ſemis, *l. eos qui 26. verſ. in traiectitiis. ſup. tit. prox.*

Ad finem] Sic loquitur Papinian. in *d. l. 4. §. 1.* Baſil. μέχρι τῆς ἑκατοστῆς, *Vſque ad centeſimam.* Quæ eſt vſura maxima, *l. qui ſine 38. D. de negot. geſt.*

Rato locum habet] Fructuum vſura olim quadruplex centeſima *l. 1. Cod. Theod. de vſur.* hodie vero centeſima eſt, *d. l. 26.* Fructuum quoque nomine ab agricolis centeſima exigi poteſt Nou. 38.

Supra finem dupli] In traiectitia pecunia ſicut vſuræ duplum excedere poſſunt: ita id quod intereſt, *l. 2. §. vlt. D. de eo qu. cer. lo.* vſuræ modus eſt duplex centeſima & duplum. neuter ſeruatur in traiectitia pecunia, Cuiac. ad *l. ſeruus 30. §. ſi ſciens, D. de action. empt. tract. 8. ad Afric.* Hodie vero vſura maritima ſupra duplum exigi non poteſt. Cui. vtitur hac ratione. Nam vſuræ quæ taxationem habent, etiam duplo finiuntur: Atqui vſura nautica hodie taxationem habet: eſt enim centeſima. & duplo igitur finitur.

Vt olim nauticæ] Vſuræ nauticæ taxationem antea non habebant. licebat enim infinitas vſuras accipere: & duplum igitur excedere poterant.

Pactum ſine ſtipulatione] *L. 5. §. 1. & l. 7. D. eod.*

Non in terreno] *L. 1. & 3. C. de vſur. l. 24. D. de præſcript. verb.*

In cauſa periculi] Pecuniæ nauticæ periculum reſpicit creditorem. Hoc eſt ναυτικῶς δανείζειν, ſiue ἐμπορικῶς, ἤτοι ἐπικινδύνως. Vide Cuiac. ad *l. traiectitia, D. de obligat. tract. 7. ad Afric.* niſi pecunia culpa debitoris perierit, vel quia locum nauigii non ſeruauit, vel quia merces illicitas comparauit, eaſque fiſcus occupauit, Paul. *d. tit. 14. l. 1. & pen. hoc tit. l. 4. D. eod.* Hoc ita ſi conuenerit: alioquin periculum pertinet ad debitorem, *l. vlt. verſ. fine.* & communes igitur vſuras præſtat. Nauticæ autem pecuniæ periculum creditor ſuſcipit, vel in omne nauigationis tempus, vt in *l. qui Romæ 122. §. Callimachus. D. de verb. oblig. vel incertum portum.* Inde Græcis duo pecuniarum nauticar. genera, ἑτερόπλοα, & ἀμφοτερόπλοα Cuiac ad *d. §. Callim.* ἑτερόπλοα dicuntur, cum creditor commeatus tantum periculum ſuſcepit: ἀμφοτερόπλοα, cum commeatus, & remeatus. Vide Harpocrat. & Suid. in v. ἀμφοτερόπλουν, Pollux. d. c. 12.

Alii gen.] Varro de re R. 1. cap. 2. *Ad alij Dei aram.* Cic. de N. D. *vt alij generis beſtiis veſcerentur.* Sic veteres editiones, & ita legi teſtantur in Palatino cod. quod malo, quam, *alius*, vt repoſuerunt in edit. Grutetiana. Sic in *l. 156. D. de regul. iur. Cum quis in alij locum ſucceſſerit*, rectius in Pandect. Florent. legitur, quam alius, vt vulgo. Sic etiam loquitur Vitruuius lib. 11. cap. 9. & lib. 8. cap. 3.

Periculum reſpicit debitorem] *L. incendium 11. C. ſi cert. pet. §. 1. Inſtit. quibus mod. re contr. oblig. Debitorem enim quantitatis, ſiue generis omne periculum reſpicit*, ſiue vt ait Thalelæus ad *d. l. 11.* πάσι τοῖς κινδύνοις τοῖς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ πάντως ὁ δανεισάμενος ὑπόκειται. Quia genus perire non poteſt. Ideoque in lege Rhodia pecuniæ terrenæ dicuntur ἀκίνδυνα χρήματα. *Extra omnem periculi aleam poſita.*

Vel ſi forte conu.] Si conuenerit vt periculum non pertineret ad creditorem, communes vſuræ præſtantur.

XXXIV. *Depoſiti, vel contra.*

V. tit. 3. lib. 16. ff.

POſtquam egit de contractu creditæ pecuniæ, & de acceſſionibus eius, & de his quæ ia contractus cum aliis communia habet, ſingulis aliis contractibus incipit dare titulum vel tractatum ſpecialem, & depoſito in primis. Depoſitum eſt conuentio qua id agitur vt rem meam vel alienam cuſtodias, & mihi poſſideas, non tibi, eandemque mihi quandoque repoſcenti reſtituas. Vel conuentio qua res noſtri vel alieni iuris penitus fidei eius ſeruanda committitur, qui eam officii cauſa cuſtodiendam recipit. Dico, officii cauſa, qui vt mutuum, commodatum, mandatum, precarium, & depoſitum ex officio & amicitia originem ducit. Hi igitur contractus mercedem non recipiunt, honorem recipiunt & remunerationem. & mutuum quoque modicum fœnus, quod non ſuperet beneficium à creditore profectum, ſed exſuperetur, quia beneficio adiuuari nos oportet, non opprimi, *l. in commodato §. ſicut D. Comm.* dederim enim & in fœnore libenter de aeniis prouerbio locum, ἅπαν πίνοντα, ἢ ἄπιθι πίνων. Quod autem dixi penitus rem depoſitam committi fidei depoſitarii, eo fit vt magis obligetur fides eius. *Fides habita*, inquit Liuius, *ipſam magis obligat fidem*: nam & plerunque depoſita ſunt remotis arbitris, vt non male in definitionibus Plato dixerit, depoſitum eſſe, δόμα μετὰ πίστεως, & alii auctores depoſitum ſacrum. quo fit, vt depoſitum repoſcenti non poſſit obiici compenſatio, vel exceptio non numeratæ vel nō datæ rei, pecuniæve, ſi depoſiti ex ſcripto agatur, *l. vlt. C. tit. 31. l. pen. C. tit. 30.* vel denuntiatio ab altero facta depoſitario, vt *Nou. 88.* Vt depoſiti condemnatus infamis fiat, vt ex 12. tab. actio depoſiti fit in duplum, quod didicimus ex reliquiis Sent. Pauli. Hodie iure prætorio eſt in ſimplum, & vno tantum caſu in duplum. Et vt quod depoſui videatur eſſe domi meæ, non etiam id quod commodaui. *l. pen. §. 1. D. de aur. & arg. leg.* Et velim etiam excipi à Coſtitutione CAROLI IX. quæ ſupra C. lib. contractus qui habentur ſiue ſcripturæ, conſiſtere non vult, quæ efficit vt hodie nulli contractus nudo conſenſu perficiantur contra ius gentium, velim, inquam, ſaltem excipi ſacri, arcanique depoſiti cauſam. Duplex autem eſt actio depoſiti, vna quæ directo competit depoſitori de depoſito recipiendo, & viciſſim altera quæ depoſitario datur de recipiendis impenſis.

XXXIV. Enarratio.

Rem meam, vel alienam] Adeo vt etſi fur vel prædo depoſuerit, depoſitum ei reſtituendum ſit, l. 1. §. ſi prædo, D. eod. l. non abs iudice 64. D. de iud. Triphoninus tamen in l. 31. D. hoc tit. ſcribit, in hac quæſtione, ſi rem dominus petet, vtique ei reſtitui debere: ſi vero non petet, ei qui depoſuit. Baſilica paucis rem totam ita complectuntur: εἰ μὲν αἰτεῖ ὁ δεσπότης, αὐτῷ ὀφείλεις ἀποκαταστῆσαι. εἰ δὲ μὴ αἰτεῖ, δεῖ σε τῷ παραθεμένῳ ἀποδοῦναι. Si quidem rem dominus petat, ipſi eam debes reſtituere: ſi vero non petat, eam depoſitori debes reſtituere.

Cuſtodias] Aliud eſt cuſtodire, aliud poſſidere, l. 1. §. quæſitum, D. quod legator. depoſitarius rei depoſitæ cuſtos eſt, l. 1. & l. propter 6. D. eod. l. deſiderium 7. hoc tit. & in poſſeſſione eſt, non poſſidet, ſed depoſitor per depoſitarium, §. poſſidere, Inſt. de interdict. l. licet 17. §. 1. D. eod. Neque mutat lex communi 7. §. neque, D. commun. divid. vbi depoſitarius naturaliter poſſidere dicitur: impropria enim & confuſa locutio eſt, cum ſit in poſſeſſione naturali potius, quam poſſideat. Cuiac. Obſeru. lib. 9. 33. Si autem depoſitarius ſibi poſſidere, neque reddere conſtituerit, confeſtim amittit poſſeſſionem, l. ſi rem 47. D. de adqu. vel am. poſſ.

Eandemque] Depoſitarius reſtituit eandem rem, id eſt, idem corpus, l. 1. §. is quoque, D. de obligat. §. præterea, Inſtit. de obligat. quæ re contrah. l. 2. D. de reb. cred. niſi nominatim conuenerit, vt tantundem redderetur, l. Lucius 24. eod. Sed hæc res egreditur notiſſimos depoſiti terminos: naturam & modum depoſiti excedit. Id enim inter depoſitorem & depoſitarium agi ſolet, vt eadem res quandoque reſtituatur, non quantitas eadem. eſſe tamen depoſiti actionem Papinianus ſubobſcure ſignificat, vt & Cuiacio videtur ad l. 24. D. de præſcr. verb. quam quidem auctores Baſilicωn percepiſſe non videntur, qui negant, depoſiti actionem eſſe. εἰ δὲ μὴ τὸ αὐτὸ, ἀλλὰ τὸ ... Si conuenerit vt non eandem rem, ſed tantumdem redderem, depoſiti actione non teneor. Idem iuris eſt, ſi ita actum ſit, vt tantumdem redderetur: puta ſi pecunia non obſignata depoſita ſit, l. 26. §. 1. eod. l. 31. D. loc.

Mihi] Niſi dominus rem vindicet: eſt enim potior cauſa domini, quam depoſitoris, qui rem alienam cuſtodiendam tradidit, vt ſupra dictum eſt.

Mihi] Vel heredi meo, l. 1. §. hæc actio, l. ſi plures 14. D. eod. l. vlt. §. 1. D. vt legat. nom. cau. l. pen. C. ad exhib. nam mihi reddi videtur. D. Auguſtinus libro III. de libero arbitrio cap. 15. Quod creditorum iuſtis ſucceſſoribus redditur, iſtis vtique redditur, quibus iſti iure ſuccedunt.

Mihi] Vel ei, cui ex lege depoſitionis reſtitui debet, l. Publia 26. D. eod. d. l. pen.

Quandoque] Depoſitum quandocumque repeti poteſt, ὅταν θέλω, λαμβάνει αὐτὸν ἀπ' ἐμοῦ, quando volet, à me repetet. Macarius hom. 15. etiam ex continenti, d. §. præterea. & d. §. is quoq. d. l. Lucius, l. 1. §. eſt autẽ, eod. Quint. decl. 245. Deponitur aliquid, quod quandocumque repetitur, reddendum eſt. Et ſine cunctatione, ſi modo depoſitarius rei reſtituendæ facultatem habeat, vel conditio depoſiti extet, d. §. eſt autem.

Repoſcenti] Depoſitor rem depoſitam repoſcere dicitur in d. §. eſt autem, vt commodator commodatum in l. ſi quis rem 30. D. de adquir. poſſ.

Noſtri vel alieni iuris] Paulus Licinii Rufini tit. 10. Deponere poſſumus apud alium id quod noſtri iuris

A eſt, vel alieni.

Penitus.) Depoſitum dicitur ex eo quòd ponitur: præpoſitio enim de auget depoſitum, ſiue vt loquitur Aulus Gellius Noct. Attic. 6. 15. de præpoſitio ad augendum & cumulandum valet. vt oſtendat totum eius fidei commiſſum, quod ad cuſtodiam rei pertinet, d. l. 1. Donatus Adelph. act. 6. ſc. 6. de valde ſignificat. Idem in Hecyram act. v. ſc. II. Deerrat, ſi producte, valde curat. Vide Feſtum in deculiarum, dedita, defrut, deperire, & deſpretus. Gloſſæ Lat. Gr. de magis, σφόδρα. Hincmarus Remenſis apud Flodoar. hiſt. Rem. lib. 3. c. 2. Detractem, quod valde tractem non abs re accipi poteſt. ſic apud Guntherum dequeſti crudelia facta tyranni. alias τὸ de minuendi vim habet, vt in depretiare. & delibare.

B Penitus fidei] Pleraque hominum negotia fide conſtant, ſiue vt ait Cyrillus Hieroſolymitanus catech. v. ... Sed in primis depoſitum, quod penitus fidei depoſitarii committitur. Itaque depoſitor fidem eligere dicitur, l. 1. §. 4. D. eodem. Auctor problematum quæ vulgo Ariſtoteli tribuuntur, ſect. 29. ... Nemo apud alium deponit, niſi qui fidem eius ſequitur. Depoſitarius autem fidem ſuſcipere dicitur, l. ſi is 18. hoc tit. & niſi depoſitum repoſcenti continuo reddat: fidem frangere, d. §. 4. Vetus Scholiaſtes ad illud Iuuenalis ſat. 13.

Depoſitum reddere

C *Non reddere, inquit, fideicommiſſum.*

Recipit] Dominus vel poſſeſſor rem cuſtodiendam tradit, depoſitarius recipit, d. l. 1. §. ſi te rogauero, & ſeq.

Mutuum] Mutui enim vſuræ non debentur, l. Titius 24. D. de præſcript. verb.

Commodatum] Commodatum gratuitum eſt, §. item is, de oblig. quæ re contr. ideoque in commodato ſolius accipientis commodum verſari dicitur, l. ſi ſeruus 61. §. circa, D. de furt. & commodator beneficium tribuere dicitur, l. in commodato 17. §. 3. D. commod.

Mandatum] L. 1. §. vlt. l. ita vt 36. §. 1. D. mand. & § vlt. Inſt. eod.

Precarium] Precarium eſt genus liberalitatis, l.

D 1. D. de prec. & ſimile donato, l. eum qui emit 14. §. is qui precario, D. de furt.

Depoſitum] Depoſitarius beneficium dare dicitur, d. l. Lucius. D. Chryſoſtomus homil. 11. ad Populum Antiochenum: ... ἀλλότριον.

Honorem recipiunt] Commodatum mercenarium non eſt, ſed gratuitum. Honorem tamen & ſalarium recipere poteſt, l. 6. 7. & 10. §. item Labeo. D. mand. honor dicitur, vt Græcis τιμή. Gloſſæ Græco-Lat. τιμὴ, τὸ ἐπὶ συνηγορίᾳ διδόμενον, Honorarium. B. Hieronymus ad Geront. Honor vel pro eleemoſyna, vel pro munere accipitur. v. Comment. noſtrum in Inſtit. §. vlt.

E cap. de mand.

Depoſitum quoque pretium depoſitionis recipere poteſt, l. 1. §. generaliter, D. vi bonor. raptor. quod ſalarium per abuſionem merces dicitur in l. ſi vt certo 5. §. 2. D. commod.

De xeniis] Quod extat in l. ſolent 6. D. de offic. proc.

Lauins] Lib. 21.

Remotis arbitris] Quintilian. in d. declam. 245. Depoſitum hoc eo magis vindicandum, quod fere ſecreta ſunt citra probationem. & decl. 312. Depoſui apud te, ſcis ipſe. quid aliud videtur aduocare, quam Deos teſtes? Dio Chryſoſtomus Orat. 73. οἱ δὲ παρακαταθ...

κας διδόασιν αὐτῷ μάρτυρας, ὁ διδόντι μὴ ἀποστερήσωσι: Quidam viro nullis teſt. bus aſſ.mi res ſuas cuſtodiendas tradunt non tenerii, ne depoſitum abnegem y, quorum fidei commiſerunt. Vide Iſocratem contra Euthinum. Denique fides ſyngraphum non requirit. Vtamur verbis A nobilis etiam in hac re. *Maior*, inquit, *eſt contractus fidei, quam pecuniæ*, in Lucam cap. 20. ad fin. Itaque depoſitum *πιστὴ χρῆμα* dicitur: depoſitor enim *πιστεύει ὅσπερ ὑπὲρ αὐτὸν τὴν παρακαταθήκην τῷ τὸ ἐν ἀπ-ἐγκαλοῦντι*, vt ait Michael Epheſius ad quintum Ethicor. Nicomach cap. 2. *Qui depoſuit, vice rei, quam cuſtodiendam dedit, viri probitatem recepit.*

Depoſitum factum] Iuuenal. ſat. 13.

——factum tibi quod non reddat amicus.

Depoſitum. Philo, Quis rer. diuin. hæres ſit: *πολλοὶ γὰρ ἐν παρακαταθήκαις ἱερὰς πονηρῶς ἐχρήσαντο, τοῖς ἀλλοτρίοις ὡς ἰδίοις ἐπ' ἀμέτρῳ τῆς πλεονεξίας καταχρώμενοι. Multi enim in factis depoſitis improbe verſati ſunt, reb. alienis tanquam ſuis per ſummam auaritiam male vſi.* Huc pertinet Platonis illud 11. de Legib. pupillum tutorum fidei permitti quaſi depoſitum factum, *παρακαταθήκην μεγίστην ἐπιτρέποντες*.

Declam.] 1. declam. 245.

De Beneficiis] Cap. 10.

Compenſatio] Res depoſita illico, quam celerrime, quam ocyſſime reſtituenda eſt, nec ei compenſatio opponitur, *Paul. Sent. lib. 11. tit. 13. §. in bonæ fidei. Inſt. de action. l. vlt. C. de compenſat. l. pen. hoc tit.*

C Exceptio non numeratæ] Non poteſt obiici exceptio non accepit depoſiti aduerſus ſcriptam confeſſionem depoſitarii, *l. in contractibus 14. §. 2. C. de non numer. pec.*

Vel denunciatio] Teſtatione, denunciatione alterius reſtitutioni depoſiti mora adferri non poteſt: vt ſi creditor meus nunciet depoſitario, ne rem quam apud eum depoſui, mihi reſtituat, antequam ſibi ſatisfactum ſit, quæ denuntiatio efficax eſt, *l. vlt. D. de leg. commiſſor.* & ſane ſi ita denunciatum ſit depoſitario, rem quidem nihilominus ſtatim repoſcenti depoſitori reſtituere cogitur: ſed non ſine cautione: cauere enim dominus ſatisdato debebit depoſitarium defenſum iri aduerſus denuntiationem creditoris. ex Cuiac. ad Nouel. 88.

D Denuntiatio] *l. pen. §. 1. hoc tit.*

Infamis fiat] Qui abiurat depoſitum, ſeu loquitur Ambroſius in de obitu ſiat. ſui Sat. qui abnegat depoſitum, vt Seneca in libro 4. de Beneſ. c. 26. infamis efficitur. D. Ambroſius in lib. de Tobia, cap. 20. *Detrimento honeſtatis afficitur qui depoſitum violarit alienum. Si commendatum hominis nulla debemus fraude violare, quanto magis diuinum & ſpiritale depoſitum bona fide ſeruare nos congruit, ne exiſtimationis grauia damna ſubeamus? L. 1. & l. 6. §. 6. D. de his qui not. infam. l. 10. hoc tit. Modeſtin. Licin. dicto titulo* 10. quia non damnatur niſi ex doli cauſa: & perinde eſt, ac ſi damnaretur actione de dolo, quæ famoſa eſt, *l. 1. D. his qui not. infam.* actio enim de dolo ineſt bonæ fidei iudiciis. Cuiac. ad tit. de dolo, E in princ.

Vt ex 12. tabulis] *Paulus apud Licinium dicto tit.* 10. Ex cauſa depoſiti lege 12. tabularum in duplum actio datur, edicto Prætoris in ſimplum. Inter ſingularia recepta numeratur, quod actio daretur in duplum, tametſi non inficiaretur depoſitum, vt Cuiacius ſentire videtur. niſi forte quod hic deeſt, ſupplendum ſit ex nota poſteriore ad §. *ſed furti quidem, Inſt. de action.* Sicut, inquit, nec ex *l. 12.* in duplum depoſiti agebatur, quacunque ex cauſa depoſitum eſſet, niſi in infitiatorem.

Vno tantum caſu] Si depoſiti agatur, eo nomine

A quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii cauſa depoſitum ſit, in illa trepidatione, vt eſt in *l. 4. D. de incend. rui. naufr.* Quintilianus declam. 259. *In illa omnium trepidatione, in qua pro ſua quiſque ſalute ſollicitus, nihil de proximo cogitabat. Modeſtin. Licinij Rufini dicto tit. 10.* creſcit enim perfidiæ crimen: & publica vtilitas coercenda eſt vindicandæ Reipubl. cauſa: eſt enim inutile in cauſis eiuſmodi fidem frangere, vt ait Vlp. in *l. 1. §. 3. D. eod.* quem plures emendare conati ſunt. Cuiac. ad *l. 2. C. de fide & iure haſtæ fiſc.* & Notatorum libro 11. cap. 26. & alii.

Proponam Græcorum notam ea qua de auctoris ſententia conſtare videtur. *καὶ διὰ τὸ δημόσιον χρήσιμον χρὴ κολασθῆναι τὸν ἄπιστον, καὶ διὰ τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας ἐκδικεῖσθαι* B *ταῦτα· ἔστι γὰρ ἀσύμφορον ἐν ταῖς τοιούτοις αἰτίαις τὴν πίστιν παραβαίνεσθαι: & propter publicam vtilitatem coercendus eſt perfidus, & quia Reip. intereſt, hæc vindicanda ſunt.* Inutile apud Vlpianum videtur accipiendum pro damnoſo, vt in *l. cura plures 11. § 1. D. de admin. tut.* Cornelius Celſus libro 1. cap. 11. *Nunquam vtilis eſt nimia ſatietas: ſæpe quoque inutilis nimia abſtinentia.* Ampelius in libro Memor. *Regulus qui tormenta Carthaginenſium maluit pati, quam vt inutilis pax cum eis fieret.* Vel pro iniquo, vt Prouerbiorum 22. 8. *ὁ σπείρων φαῦλα*: pro quo Theodotio. *ὁ σπείρων ἀδικίας*, Symmachus, *ἀνομίαν*, Aquila, *ἀνωφελές*. *Qui ſeminat iniuſtitiam, iniquitatem, inutilitatem.* & Oſee 4. 15. Symmachus: *οἶκον ἀδικίας*, Aquila & Theodotio *οἶκον* C *ἀνωφελοῦς*: domum iniquitatis, domum inutilem, recenſente Theodoreto & Hieronymo ad d. verſic. 15.

Nulli contractus] Si excedant centum libras.

Nudo conſenſu.] In contractibus enim ſcriptura non deſideratur, niſi aliter conuenerit. *l. contractus 17. ſup. de fi. inſtrument.*

Excipi ſacri] Ergo ſecundum Cuiacii ſententiam depoſitum ſcripturam non deſiderat, tametſi libras centum exſuperet.

Quæ directo competit.] Actio directa competit depoſitori, quia depoſitarius de ea re quam recepit, reſtituenda tenetur. & dolum, & latam tantum culpam præſtat, *l. 1. §. ſi veſtimenta, D. eod.* Nam quia nulla vtilitas depoſitarii verſatur, imo quia non ſine D onere res cuſtodienda ſuſcipitur: *ἐκεῖνος γὰρ τοῦδε ἀφελεῖται, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον βαρύνεται φροντίδος ἀναδεξάμενος βάρος, τὴν φυλακὴν δηλαδὴ τοῦ ἀλλοτρίου πράγματος*, vt ait Theodorus Hermopolites ad *l. 23. D. de reg. i. Nulla enim vtilitas eius vertitur, quin imo rei alienæ cuſtodia, quam recepit, ei oneri eſt.* Quoniam, inquit, depoſitarii nulla vtilitas eſt, merito dolus ſolus præſtatur, *l. ſi vt certo 5. §. nunc videndum, D. commod.* & lata culpa, quæ dolo comparatur, *l. 1. §. 1. D. ſi menſ. falſ. mod. dix.* dolo proxima eſt, *l. vbi 8. D. de eden.* Sic loquitur Arnobius lib. 7. aduerſ. G. *Atqui ego contumelia proximum, quin imo eſſe plenam contumeliam iudico.* Imo dolus eſt, *l. magna 226. D. de verb. ſign.* puta ſi minorem diligentiam rebus alienis cuſtodiendis, quam ſuis adhibuerit: ille dolo facit, *δόλον ποιεῖ*, E Baſilica ad *l. quod Nerua 32. D. eod.* ſi non aliud nominatim conuenerit, *l. 1. h. tit. Pactum enim eiuſmodi auget naturam contractus αὔξει τὴν φύσιν τοῦ συναλλάγματος*, vt ait Hermopolites ad *d. l. 23.*

Et viceſſim.] Actio directa dicitur, quia directe & principaliter competit, *l. vlt. D. dol. 3.* Contraria vero dicitur, quia ex diuerſo, & ex contrario datur, *l. vlt. D. de negot. geſt. ἐκ τοῦ ἐναντίου* vt aiunt Græci. Puta ſi quid impenderit in re cuſtodienda, *l. actione 23. D. eod.* & famoſa non eſt, ſicut directa: in contraria enim non de perfidia agitur, ſed de calculo, *d. l. furti §. vlt.* id eſt, vt depoſitarius indemnis præſtetur.

XXXV. *Mandati, vel contra.*

V. tit. 1. lib. 17. ff.

DEpoſitum re contrahitur, ſicut mutuum, commodatum, pignus. Mandatum autem contrahitur nudo conſenſu, vno rogante & altero recipiente, ſe id quod rogatur daturum facturúmve. Mandatum igitur, eſt conuentio, qua is qui quid rogatur procuratoris animo, id ſe recipit, gratuito daturum facturúmve. Hæc duo verba Rogo & Recipio, extra ſtipulationem perficiunt mandatum, *l. 1. D. eod. l. quidam. D. de her. inſt. l. 1. §. except. D. quar. rer. act. non dat. l. ſi negotium, l. ſi ſerui mei, D. de neg. geſt.* & recte Virgilius:

Idem orans mandata dabat.

nam & mando verbum eſt precarium. Mandamus libero homini, Imperamus villico aut ſeruo. Cic. 1. de Orat. *Si mandandum aliquid procuratori de agricultura, vel imperandum villico ſit.* Addidi, procuratoris animo propter *l. idem que §. ſi quis, D. eod. l. 2. D. de proxen.* Titulus autem ſatis indicat, & ex hoc negotio eſſe actionem vltro citroque: quam inuenio duobus caſibus etiam finito mandato morte, vel capitis minutione mandatoris re nondum ſecuta competere, ſi procurator ignorans mortem domini mandatum expleuerit, *l. inter §. 1. D. eod.* ſi heredi ex parte mandauerim vt fundum hereditarium emeret, & emerit ſciens poſt mortem meam, *l. qui negotia, §. cum heres, D. eod.* vt non abs re dubitaretur olim an actio mandati daretur in heredem, quæ non cœpiſſet in defunctum: legimus enim Ciceronis 11. ad Herennium, M. Druſum prætorem reddidiſſe iudicium, Quod cum herede mandati ageretur, Sex. Iulium non reddidiſſe.

XXXV. Enarratio.

QVadriga obligationum, quæ re contrahuntur, depoſitum, mutuum, commodatum, pignus. Obligatio autem re contrahi dicitur, cum res ipſa interuenit, *l. obligamur 52. D. de obligat. & act.* ſiue rei traditio, Theoph. ad *tit. quibus mod. re contrahi obligat.*

Depoſitum re contrahitur] *L. 1. §. is quoque, eod.*

Sicut mutuum] Mutuum nuda pactione non contrahitur, *l. qui negotia 34. D. hoc tit.* ſed re, *l. 3. I. de contrah. & commit. ſtipulat.* id eſt, ex numeratione, *l. 9. § 3. D. de reb. credit. l. 7. D. de nenat. l. 6. D. de SC. Maced.* & ideo mutuum eſſe non creditur niſi proficiſcatur pecunia, *l. 2. §. 3. D. de reb. cred.* ſiue vt loquuntur auctores Baſil. [illegible] *Mutuum dationem continet*

Nudo conſenſu] Vnde inter abſentes quoque hoc negotium contrahitur, veluti per epiſtolam, vel per nuntium, *l. 1. in princ. & §. 1. D. eod. l. 7. hoc tit.*

Vno rogante] Mandatore rogante, & mandatario ſuſcipiente, *l. rogatus 33. eod. d. l. 1. §. 1.*

Gratuito] Mandatum gratuitum eſt. vide ſup. ad tit. prox.

Rogo] Qui mandat, vtitur his verbis, rogo. Græci ad *l. 16. C. de negot. geſt. Nota ex his verbis: rogo te vt id facias, naſci mandati actionem aduerſus eum qui rogauit. nam libro 7. tit. 4. Dig. 1. pro mando tibi, poſuit, rogo te.* vel volo, mando, vel alio quocumque; [illegible], vt aiunt Græci: *Mandatum non deſiderat ſcripturam aut verborum proprietatem.* Si modo verbum precarium ſit, *d. l. 1. §. 2.* quale eſt, peto, *l. pen. D. de fideiuſſ. tut.*

A Virgil.] Æneid. 6.

Mando] Et ideo eo vtimur in ſubſtitutione precaria, ſeu fideico miſſo, *§. vlt. Inſtit. de ſing. reb. per fideicomm. rel.*

Vltro citroque] [illegible], ex vtroque latere, id eſt, directa & contraria. illa mandatori competit, hæc mandatario. de directa præter alias eſt *lex 13. h. tit.* in qua dicitur, à procuratore dolum & omnem culpam præſtari. Baſilica videntur innuere, actionem hanc culpam leuiſſimam non vindicare: [illegible] *Procurator dolum & negligentiam præſtat.* Sed & gloſſatores antiqui Ioannes, Bulgarus & Azo, mandatarium leuiſſimam quoque culpam præſtare tradunt: è Græcis Theodorus

B Hermopolites ad *l. 53. D. de reg. iur.* & illa dictæ leg. *in his quidem.* [illegible] *Quinam vero hi contractus ſunt in quibus præſtatur dolus & culpa, quæ ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt?* Et ſubiicit, à mandatario, commodatario, & tutore diligentiam præſtari, id eſt, omnem culpam. Et hoc verius eſt: nam ſuam quidem prout quiſque vult, rem tractat. Andocides in orat. 5. [illegible] *Æquum eſt enim, vt vos quæ veſtra ſunt, ſi volueritis, & bene & male adminiſtretis:* aliena autem negotia exacto officio geruntur, *l. 51. hoc tit.* ad quam

C recte Thaleleus notat, in actionem mandati venire dolum, culpam & diligentiam generalis procuratoris: [illegible] Raphael Fulgoſius contra putat ad *d. l. 13.* cum tamen, inquit, communis ſententia eſt, vt procurator etiam de leuiſſima teneatur in iudiciis, ſequenda eſt.

De contraria eſt *l. 1. & 2.* in qua auctoribus Græcis legendum eſt: in eam obligationem deducta: [illegible] Et ponendum eſt, fideiuſſorem à reo principali pignora accepiſſe, quod & Baſilica fingunt: [illegible] Fideiuſſor igitur qui pro alio ſoluit, duplicem habet actionem, contrariam mandati, vel hypothecariam, & hæc quoque eſt quarta Accurſii

D interpretatio, quam Fulgoſius ſequitur.

Morte.] Mandatum ſoluitur morte mandatoris, *l. mandatum 15. h. t. l. inter cauſas 26. D. eod.* vel mandatarii: & ob id heres eius licet expleuerit mandatum, mandati actionem non habet, *l. ſi quis alicui 27. §. 3. eod.* ſed negotiorum geſtorum, Gloſſa ibidem, & Gloſſa interlinearis Græcorum, ibid. Hoc in mandato venditarum aut in ſolutum datarum actionum non obtinet: niſi ſi dominus ſine herede deceſſerit. V. ſup. ad tit. vt act. ab hered.

Vel capitis minutione] Mandatum reſoluitur morte naturali, vel ciuili, *l. cum quis 18. D. de ſolut. l. poſt litem 17. D. de procur.* maxima enim & media capitis deminutio morti comparantur. *l. verum 63. §. vlt. D. pro ſoc.*

E Re nondum ſecuta] Regulariter mandatum finitur morte dum res integra eſt, integro adhuc mandato, *§. recte, & §. ſeq. Inſtit. eod.* integra adhuc cauſa, Paul. *Sent.* 11. tit. 15. [illegible], vt eſt in Gloſſis Nomicis, & in Scholiis ad Theophil. id eſt, antequam mandatarius cœpiſſet mandatum exequi, *l. & quia 6. D. de iuriſdict.* verbi cauſſa, ſi mandauero pecuniam exigendam, & nondum exacta voluntatē mutauero. vel ſi mandauero vt quis fundum emeret, & poſtea ſcripſerim ne emat, *l. ſi vero 12. §. ſi mandauero, & l. ſi mandatum 15. eod.* vel ſi nondum lis conteſtata ſit, vt in ſpecie *leg. 3. h. t.* ſic enim ibi gr. interpretantur.

Ignorans mortem] Idque vtilitatis cauſa receptum eſt, *d. l. 26.* id eſt, benigne, *διὰ τὸ φιλάνθρωπον*, vt ait Theoph. ad § *item ſi, Inſtit. eod.* nam iure ſubtili heres qui mandatum expleuit, non habet mandati actionem, *d. §. morte.*

Et emerit ſciens] Licet enim mandatarius poſt mortem mandatoris ſciens mandatum expleuerit, tamen durat actio mandati, quia habetur pro actione empti, id eſt, hæc actio mandati induit naturam actionis ex empto, vt tractat Cui. ad. *d. §. cum heres,* 8. ad Afric. *Vide leg. nullo ſup. de procurat.* obſeruat. lib. 2. cap 31. vbi locus Symmachi eſt ex libro 2. 32. ponea libro 1.

Quæ non cœpiſſ. in def.] Quia mandatum morte alterutrius reſoluitur.

XXXVI. *Si ſeruus extero ſe emi mandauerit.*

IN tit. ſuperiore mandati genus exponitur quo malo more, vt ait *l. 1. §. ſi cui cautum, D. de extra. cog.* actionem qui ſuſcipit alienam ſub lege participandi emolumenti quodcunque euentus litis attulerit. In hoc tit. adiicitur aliud, quo etiam malo more malaque ratione, vt ait *l. cum ſeruus, D. Mand.* ſerui ſe dominis ſuis ignorantibus auferunt, dum extraneo ſe emi mandant & manumitti. & ſane ſi nondum extraneus eum ſeruum emerit, vt faciat quod recepit, neque ex perſona ſerui, neque ex perſona domini vlla actio eſt. Si eum emerit, erit ei in dominum empti actio vt ſeruum tradat quem vendidit, & domino in emptorem venditi empti, vt pretium numret de ſuis nummis, non de peculiaribus nummis ſerui qui venditoris ſunt, non emptoris. erit etiam eidem domino actio mandati, quæ non fuit ante redemptionem ſerui, quaſi quæſita ſibi per ſeruum, vt manumittatur ab emptore ſi eius interſit ſeruum manumitti, vel ratione affectus cognationiſque naturalis, aut vt eum ſeruum ſibi reddat emptor. & erit vtraque actio pretii ex vendito, & mandati de ſeruo manumittendo; ſed non erit etiam ex vendito ſi mandati malit agere de ſeruo reſtituendo, quia contrariæ actiones ſunt, ſeruum inemptum fieri, & ſerui pretium ſolui. & hoc caſu eueniet vt claudeat actio mandati. nec enim contraria dabitur emptori de peculio ex eo contractu quo ſeruus ſe malo more domino ſubduxit; nec de pretio recipiendo quod forte prænumerauerit, *vt l. eo tempore §. vltimo, D. de pecul.* Et eſt Conſtitutio huius tituli veluti interpretatio. *d. l. cum ſeruus.*

XXXVI. Enarratio.

IN tit. 5.] *L. ſi contra 20.*

Malo more.] Contra bonos mores lis redimitur, *l. ſalarium 7. D. Mand. l. litem 15. ſup. de procurat.*

Sub lege participandi.] Id eſt. vt ſi vicerit, certam partem emolumenti ferat, *l. 5. 5. de poſtul.* eſt interdicta conuentio, *d. l. 20.* conſceleraia depectio, *l. 1. C. Theod. de poſtul.* deprædatio, *d. l. 5.* egreditur enim ſalarii, aut honorarii terminos.

Quodcumque euentus] Qui alienam actionem ea lege ſuſcipit, euentum litis redimere dicitur, *d. l. 7.* litis incertum, *d. l. 20.* *ἐξωνεῖσθαι τὴν ἀμφίβολον δίκην*, Baſilic. De redemptorib. lit. vide Cuiac. Obſeru. lib. 8. c. 31.

Vlla actio eſt] Ex perſona ſerui actio non eſt: nam nec liber homo hoc mandare poteſt. liber homo non poteſt ſe vendere, ſed pati poteſt ſe vænire ad pretium partiendum, *ἐπὶ τῷ μερίσασθαι τὸ τίμημα*. Sed neque

A ex perſona domini actio eſt, quia qui mandat, vt à ſe res comparetur, fruſtra mandat, *l. vn. hoc tit.*

Venditi empti] Quæ *κατ' ἔλλειψιν* dicitur actio empti, in *d. l vn.* id eſt, venditi empti, Cui. inſ. de action. empt.

Vel ratione affectus] *L. cum ſeruus 54. D. mand.*

Claudeat] Symmach. ep. 27 lib. 1. *Ne forte in nos parentis claudeat affectio.* Sic v. c. videtur legendum, *claudeat*, pro claudicet vt vulgo legitur. Gloſſæ. Gr. Lat. *χωλεύω, claudico, claudio. ie claudeo.* vet. Onomaſtic. *claudeo, χωλεύω.* vtitur eodem verbo Cuiac. ad tit. *de fiduc. tut. in Not. poſter. num. 2.* Claudicat autem, quia contraria mandati de peculio non datur emptori ex eo contractu quo ſeruus ſe mala ratione

B domino abſtulit, *d l. cum ſeruus.*

XXXVII. *Pro ſocio.*

V. tit. 7. lib. 2. ff.

POſt contractum mandati datur ſocietatis, qui & ſolo conſenſu perficitur, & quæ eo competit actio pro ſocio, quæ ex vtraque parte directa eſt, non ex vna directa, ex altera contraria, vt commodati, pigneratitia, depoſiti, mandati, tutelæ, negotiorum geſtorum, quia ſociorum omnium par condicio eſt, nec alius alii antiſtat. In illis autem iudiciis potior eſt condicio domini. Societas eſt conuentio, qua in-

C ter duos pluresve, re aut verbis aut nudo conſenſu conſtituitur legitima communio omnium rerum, vel vnius rei ad tempus, quoad vixerint contrahentes aut voluerint in ea communione permanere. Societatem non dico eſſe communionem, ſed per ſocietatem induci communicationem iuſtam lucri & damni, *l. 1. §. plane, D. de tut. & rat. diſt.* & ius quoddam fraternitatis, *l. verum, D. pro ſoc.* quo nomine etiam communitas ſignificatur, vt in Panegyrico Flauienſium: *Fratrum nomine & communitas apparet, & æqualitas dignitatis.* Quintil. decl. 330. *Sacra res eſt vnitas & quædam fraternitas animorum.* Etiam dixi ſocietatem contrahi nudo conſenſu, nec enim res neceſſaria eſt, neque traditio, nec mancipatio; ſed quaſi ea interuenerit, dominia rerum ſtatim communicantur nu-

D do conſenſu, *l. 2. D. eod.* & longe alia ratio eſt mancipationis expreſſæ, quæ non fit ſub condicione. Societas fit ſub condicione, *l. pen. hoc tit.* qua de re tamen dubitabatur, propterea quod ſocietati mancipatio ineſt, & in emptione ſimiliter: quia emptio imaginaria, id eſt, mancipatio, non recipit condicionem; ſed etiam in emptione hodie imaginaria venditio ſublata eſt, *l. contractus, D. de obl. & act.* & conſequenter placet etiam ſub condicione contrahi venditionem poſſe, *l. ſicut, D. loc. §. emptio, Inſt. de emp. & vend.* Non deſiderat etiam ſocietas ſcripturæ aut verborum proprietatem, id eſt, propriam ſolemnemque formulam, *l. 2. D. de oblig. & act.* quan-

E quam & rem verbaque interuenire nihil vetat, *l. 4. D. eod. tit.*

XXXVII. Enarratio.

SOlo conſenſu] Societas conſenſu contrahitur, nuda conſentientium voluntate, *l. 2. D. de oblig. & act. l. qui admittuntur 19. D. eod.*

Actio pro ſocio] Hæc actio dicitur pro ſocio, quia eſt de eo, quod pro ſocio, communiterve geſtum eſt, *l. actione 65. §. ſi poſt, D. eod. directa. § 2 Inſt. de pœn. tem. lit.*

Omnium par condicio eſt] Ipſum ſocietatis nomen æqualitatem præ ſe fert.

Alij antiſtat.] A. Gellius 7. 1. *Virtute cæteris anti-* A *ſtabat.* Sic legitur in ſcriptis codicibus.

Penſior eſt conditio] Plaut. Stich. act. 1. ſc. 2. *Utra ſit conditio penſior, virginemne, an viduam habere.*

Aut verbis] Verbis, id eſt, verbis expreſſo conſenſu ſine ſtipulatione, & verbis nudis, & quibuſcunque, οἱοιςδήποτε ῥήμασι, non propriis, & ſolemnibus, vt in concipienda ſtipulatione verbis certis vtimur.

Aut nudo conſenſu] Nudo à verbis conſenſu, id eſt, tacito conſenſu, etiamſi verbis expreſſum non ſit, quod exprimi potuit, *l. obligamur 52. §. vlt. D. de obligat.*

Legitima communio] Societas enim flagitioſæ B rei, vel Leonina nulla eſt, *l. ſi non fuerint 29. §. 2. & l. nec prætermittendum 57. D. eod.*

Omnium rerum] Omnium bonorum, quæ continuò communicantur citra traditionem: traditio enim tacita creditur interuenire, *l. 2. D. hoc tit.* ea vero quæ in nominibus ſunt, nomina, τὰ χρέα, citra ceſſionem non communicantur, *l. 3. eod.*

Vel vnius rei] *L. verum 63. D. eod.* his verbis intelligit ſocietatem negotiationis alicuius, κοινωνίαν τῆς ἐμπορίας, vocat Harpocratio: veluti mancipiorum emendorum, vendendorumque, quæ vænalitiaria negotiatio dicitur, *l. ſuos autem 73. §. pen. D. de leg. 3.*

Quoad vixerint contrahentes] Societas iniri poteſt in perpetuum, id eſt, quandiu viuunt ſocii, *l. 1.* C *D. eod.* nulla enim ſocietatis in æternum coïtio eſt, *l. nulla 70. eod.* Sic etiam accipitur perpetuum in *l. 4. D. de procur.* Gloſſæ iuris: *perpetuum καλεῖ καὶ τὸν τριακονταετίας χρόνον, καὶ τὸν ἄχρι τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου χρόνον. Perpetuum vocat tricennij tempus, & quamdiu vexerit quis.* Idem notat Euſtath. περὶ χρον. διαστημ. c. vlt. §. 11.

Aut voluerint] Societas coïri poteſt ad tempus, vel ex tempore, *d. l. 1.*

Lucri & damni] Socius lucri & damni comparticeps eſt. Vitur eo verbo noui Teſtamenti vetus interpres in epiſtola ad Epheſ. cap. 5. D. Hieronym. ibid. *Non memini*, inquit, *alibi me legiſſe, excepto præſenti loco, comparticipem.* Communicatur ergo compendium & diſpendium. Nam ſi placuerit, vt alter D lucrum tantum, alter damnum ſentiret, nihil agitur: & ſocietatem Leoninam appellabat Caſſius in *l. ſi non fuerint 29. D. eod.* τοιαύτην ἀπεκάλουν, ἀπὸ τοῦ λέοντος φύσιν· πλεονέκτης γὰρ ὁ λέων τῶν συγκυνηγούντων αὐτῷ θρεμμάτων ἕτερον μὴ ἀναγκάζων θηρίων μεταχεῖν, vt aiunt Græci: *Eſt enim rapaciſſimus leo, nec in partem prædæ alia admittit animalia, ſed vel ampliorem portionem, vel etiam totam ſibi prædam vindicat.* Vide Phædri fabulam v. lib. 1. fabul. Æſopiarum.

Ius quoddam fraternitatis] οἱ γὰρ κοινωνοὶ τρόπον τινὰ ἀδελφοί εἰσι. Græci: *Sunt quodam genere fratres ſunt.* Τάξιν ἐπέχουσιν ἀδελφῶν, Theodorus Hermopolites ad *leg. 173. D. de reg. iur.* quæ ratio efficit vt ſocius damnetur tantum in id quod facere poteſt, *l. ſunt qui 16. §. 1. D. de re iudic.* & conſequenter dicam, fratrem E fratri in id tantum damnari quod facere poteſt.

Fratres ſunt] Homero non ſatis eſt ſororem dicere, ſed & ſociam addit, *Il. 4.* Ἄρεος ἀνδροφόνοιο κασιγνήτη, ἑτάρη τε. Euſtathius: ὅπως γοῦν ἀδελφικῶς κοινωνίας, καὶ ὁμονοίας τὸ τοῦ ποῦ.

Communitas] Vtitur ipſe eodem verbo in Parat. *D. eod.* M. Tullius epiſt. lib. 9. 24. *Nec id ad voluptatem refero, ſed ad communitatem vitæ atque victus.* Lactant. lib. 6. 10. *Retentio ſocietatis eſt communitas.*

Æqualitas dignitatis] Lactantius lib. 5. 15. *Nec* A *alia cauſa eſt cur nobis inuicem fratrum nomen impertiamus, niſi quia pares eſſe nos credimus.*

Quæ non fit ſub conditione] Mancipatio propriè eſt ſpecies alienationis rerum mancipi, quæ fit per æs & libram ſolemniter & purè, cum ſit actus legitimus, qui non recipit conditionem, *Vlpian. Regul. tit. 19. l. actus 77. D. de reg. iur.* Itaque cum ſocietati mancipatio inſit, dubitari poterat, an ſocietas ſub conditione fieri poſſet. Sed alia cauſa eſt mancipationis expreſſæ, alia eius, quæ tacitè ineſt. illa purè fit: hæc conditionem tacitè recipit; expreſſa enim nocent, non expreſſa non nocent, *l. expreſſa 195. eod.*

Et in emptione ſimiliter] Dubitabatur etiam an B emptio ſub conditione fieri poſſet, quia emptio imaginaria, id eſt, emancipatio non recipit conditionem, qua ſublata, nihil eſt, cur venditio ſub conditione fieri non poſſit.

Emptio imaginaria] Gaius apud Boëtium in Topicis: *Eſt autem mancipatio imaginaria quædam venditio.*

XXXVIII. *De contrahenda emptione & venditione.*

V. tit. 1. lib. 18. D.

EMptio quoque & venditio nudo conſenſu perficitur, ſicut ſocietas, & ex vtroque latere parit di- C rectam actionem; quia nec potior eſt cauſa emptoris quàm venditoris vel contra. Eſt autem emptio contractus, quo id agitur vt dato certo pretio ſumat quis ab alio corpus vel ius quod vindicet ſibi. Vel conuentio habendæ rei iuriſve certo pretio. Vel, mutatio pretij cum merce. Vſus ſum ſumendi verbo: nam & veteres emere dicebant pro ſumere, vt Feſtus adnotauit, & contra ſumere pro emere. M. Tullius: *Quanti ego non æſtimo, tanti ſumpſiſſe.* & Horatius:

Quæ parua ſumit nequitum opſonia captas.

Vſus vindicandi verbo, quia venditio non eſt, ſi hoc agatur ne emptor rem venditam & traditam vindicet ſibi quaſi ſuam. Magnus eſt hic locus atque adeo diſpertitus in titulos plures, ſicut ille initio qui fuit de mutuo: nam & hæc duo negotia mutuum & D emptio frequentiſsima in hac ſocietate ciuili. & hoc quidem titulo proponuntur regulæ quibus præcipue conſiſtit emptio venditio, puta emptionem venditionem perfici nudo conſenſu, id eſt, ſtatim vt conuenit de re certa & pretio certo. Pretium certum vt ſit requiri. Eſt incertum in ſpecie *l. 1. J. de rer. permutat.* ſed & actio ex eo negotio vtilis ex empto venditio, non directa. Imaginariam venditionem aut ſimulatam non valere, vt venditionem ſcilicet, valere vt donationem ſi ea aut legibus quæſita non ſit, vel vt tranſactionem, ſi hoc agebatur, *l. 3. hoc tit. l. cum ea, ſup. de tranſ.* Rei ſuæ emptionem non valere. At poſſeſſionis rei ſuæ valere, *l. 34. §. rei, D. eod.* Sicut rei ſuæ dicimus condictionem non eſſe, poſſeſſionis rei ſuæ condictionem eſſe. Inuitum neque emere ne- E que vendere, et emptionem eſſe non emptionem, cum venditor vendit inuitus, niſi forte vendat pignoris cauſa, vt *l. 2. & 5. D. de diſt. pig.* & in caſu, *l. ita vt §. vlt. D. mand. l. 15. D. de fid. libert.* Et eæ quidem regulæ communes etiam ſunt aliis contractibus: & fere quæ ponuntur de vno contractu, quia ſumma ſunt principia & naturalia, pertinent etiam ad alios.

XXXVIII. Enarratio.

NVdo conſenſu perficitur] Emptio nudo, id eſt, ſolo conſenſu fit, perficitur, peragitur, conſtituitur, *l. 1. § 1. D. eod. l. 2. D. de obligat. l. 1. §. 2. D. de rer. permut.* Sic Ariſtoteles in recenſendis iis quæ conſenſu fiunt, ὠνὴν καὶ πρᾶσιν, *emptionem & venditionem* refert, Ethicor. Nicomach. lib. 6. cap. 5. Itaque furioſus nec emere, nec vendere poteſt: nec enim furioſi vllus eſt conſenſus, *l. 2.* nam conſentire non videtur, quia nec ſentit, *l. 8. § 3. D. de opt. leg.* vtique autem furioſus ſenſu caret. ἐστερημένος τῆς διανοίας καὶ τοῦ λογισμοῦ: Mente caret, *§. 1. Inſt. quib. mod. non eſt perm. fac. teſtam.* Nam male affecto corpore deintegratur quodammodo mens, aut certe præſtandis operationibus ſuis minus apta eſt, tametſi ipſa nihil in ſe damni ac detrimenti acceperit, ſiue vt ait Zonaras in epiſtola 13. τῶν ἐχόντων τι ὄργανον ... καὶ ὁ τοῖς ὀργάνοις ... ἀπολαύει, καὶ ὁ τοῖς ... ἐν ἰδέαις, εἰ καὶ καθ' ἑαυτὸν αὐτὸς μηδὲν περιπέπονθε. Eadem ratione velle non creditur, aut nolle: velle enim aut nolle dicitur, qui ratione vtitur. Theophylactus in epiſtolam Pauli ad Galat. cap. 5. τὸ γὰρ θέλειν, καὶ μὴ θέλειν, τῆς ψυχῆς ἐστι τῆς λογιζομένης.

Emptio, inquam, nuda conſentientium voluntate perficitur: impletur autem pretii numeratione, & rei traditione, *l. ſi quis alienam 46. D. de action. emp. l. 4. C. eod.* perfici in *l. 8. D. de reſc. vend.* eſt impleri, conſummari.

Parit directam actionem] Ciuilem: eſt enim quædam ex empto actio prætoria, actio ex empto de peculio ex contractu ſerui, *l. 8. D. de reſcind. vendit.*

Vel ius] Vide tit. ſeq.

Conuentio habendæ rei] Venditor enim hactenus tenetur, vt rem emptori habere liceat, non etiam vt eius faciat, *l. 30. §. 1. D. de act. empt.* Itaque venditor emptori cauet interpoſita ſtipulatione habere licere, *l. 11 § venditorem, eod.*

Vel mutatio pretii] Plures definitiones adferre ſolet eiuſdem rei verborum conceptione non ſubſtantia diſtantes, vt & plures fieri poſſe ipſe probat epiſtola ad Lomellinum, & Obſ. lib. XVIII. 38. Anaſtaſius Sinaïta ὁδηγοῦ cap. 2. πολλοὶ μὲν οὖν εἰσί, καὶ ἀναρίθμητοι ὅροι περὶ πάντας πράγματος. Quod quidam improbe negant.

Mutatio pretii] Plinius 9. 55. *Nam permutare quidem pretio nolunt, aliave merce.* & libro XIX. 1. *Quaternis denariis ſcriptura eius permutata.* Columella de re R. 7. cap. 9 *Porcus ære mutandus eſt.* Sic etiam loquitur lib. 8. 5. & lib. 12. 26. Apuleius in Apologia: *Panem pretio mutans.* Ammianus Marcellinus libro 25. *Vt ſi vſquam modius vnus farinæ fuiſſet repertus, aureis decem mutaretur.* Græci promiſcue dicunt, ἀλλάττειν, ἀντὶ τοῦ ἀμείβειν, ἢ πωλεῖν, Timon apud Gellium 3. 17.

Πολλῶν δ' ἀργυρίων ὀλίγην ἠλλάξατο βίβλον.

B. Chryſoſtomus illa Pſal. 43. ἐν ταῖς ἀλλάγμασι, ſic interpretatur: ἐν τῷ αὐτῷ εἶπεν· διὸ καὶ ἕτερος φησί, ἐν τῷ τιμῆς ..., τουτέστιν, ἐν τῷ ... · οὐ γὰρ λαμβάνομεν, ἀλλὰ δίδομεν· διδόαμεν γὰρ οἰκέτας πολλούς, καὶ λαμβάνομεν ἀργύριον καὶ χρυσόν. D. Hieronymus in Amos cap. 5. *ἄλλαγμα iuxta idioma ſcripturarum pretium dicitur: quod in Euangelio quoque legimus: aut quam dabit homo commutationem pro anima ſua? ἀντάλλαγμα.* Sic etiam Symmachus, ἀντάλλαγμα τιμῆς, ſeu pretium interpretatur apud Theodoretum ad Pſalm. 65. 14. ἀπέδου τὸν λαόν σου ἐν ... καὶ οὐ πολλὴν ἐποίησας τὴν τιμὴν αὐτοῦ. Vel etiam diſtinctionis gratia, ἀλλάξασθαι πρὸς ἀργύριον, Iulius

A Pollux lib. 3. cap. 25. vt Plaut. Perſ. act. 4. ſc. 5. *Cum argento permutet domum.*

Cum merci] *Leg. 1. D. eod. l. 1. D. de rer. permut.* Hinc merciamutator pro mercatore apud Lucanum 8. ad finem.

M. Tullius] Epiſt. lib. 7. 13.

Horatius] Sat. lib. II. 7.

Si hoc agatur] Regulariter ex cauſa venditionis transfertur dominium, *l. nunquam 31. D. de adquir. rer. dom.* Martialis: *Quod quis emit, poſſit dicere iure ſuum*, idque habere non poſſumus cuius pretium nobis perſolutum eſt, & ſi id agatur ne dominium tranſeat in accipientem, emptio venditio non intelligitur, *l. pen. §. vlt. D. eod.*

B Statim vt.] M. Tullius epiſt. lib. 1. 9. *Statim vt ille Prætor eſt factus.*

Statim vt conuenit] *Inſtit. eod. in prin.*

De re certa] Nec emptio nec venditio ſine re quæ væneat, poteſt intelligi, *l. nec emptio 8. D. eod. l. cum hereditatem 7. D. de hered. vel act. vend.* & emptio perfecta eſt ſi appareat, quid, quale, quantumve ſit, quod vænit, *l. neceſſario 8 ff. de peric. & comm. rei vend.* id enim demum certum eſſe dicitur, *l. certum 6. D. de reb. cred.*

Pretium certum] Emptio venditio ſine quantitate nulla eſt, id eſt, ſine pretio, *l. 2. §. 1. D. eod. l. 6 hoc tit.* emptionis enim ſubſtantia conſiſtit ex pretio, *l. pacta 72 D. de contrah. empt.* pretium indicium emptionis

C venditionis, σύμβολον ὠνῆς καὶ πράσεως, Galenus II. de different. puls. & certum pretium eſſe debet, *§. 1. Inſt. eod.* Certum autem eſt, cuius taxata quantitas eſt, *l. 1. ff. de rer. permut. & l. 1. de ſentent. quæ pro eo quod interr. profer.* vt puta ſi res empta ſit decem. Sed & certum pretiũ intelligitur, ſi emptio ita contracta ſit: quanti tu emiſti: quantum pretii in arca habeo: vel quanti à teſtatore res empta eſt, *l. 7. §. 1. & l. 37. ff. eod.* Scholiaſtes Græcus Theophili ad *dict.* §. 1. nec probanda eſt Gloſ. ſententia exiſtimantis non eſſe certũ pretium, ſi ita conuentum ſit, pro pretio quod in arca habeo. quamquam vix etiam ſupinus homo rem ſuam ita vẽdiderit, vt pro pretio rei ſuæ habeat quod ignorat; ſiue ita venditio compoſita ſit, quantum pretii in arca habeo, ſiue ita, pro pretio, &c.

D Eſt incertum] Emptor enim pretii nomine non taxata quantitate ſeu pretio, alium fundum dederat.

Vtilis ex empto] Datur enim ad exemplum ex empto actionis, vt eſt in *l. 1 ff. de rer. permut.* quibus verbis vtilis actio demonſtratur.

Non directa] Quæ competit ex contractu emptionis & venditionis.

Imaginariam venditionem] De qua in *l. 3. 6. & 7 h. t.* Imaginaria venditio eſt, cum quid pretii nomine numeratur, cum reuera aliud agatur, quam quod ſimulate concipitur. Gloſſarium Nomicum: ἐικονικὴ πρᾶσίς ἐστιν ἡ ἐσχηματισμένη, καὶ μὴ ἀληθῶς γενομένη. *Venditio figurata, nec re ipſa contracta.* Verum opponitur ei,

E quod imaginarium eſt. Tertullianus de Corona: *Omnia ſunt imaginaria in hoc ſæculo, nihil veri.* Sed & imaginaria venditio dicitur, cum pretium non interuenit, *l. imaginaria 16. D. de reg. iur.*

Si fraus legibus] Vt puta ſi ſub ſpecie venditionis donationem iure ciuili prohibitam maritus in vxorem contulerit, *l. 15. & l. 20. inf. de donat. int. vir. & vxor.*

Rei ſuæ] *l. 4. & 10. hoc tit.* Petronius: *Mihi plane placet emere, quamuis noſtrum ſit quod agnoſcimus.* Guntherus Ligurini l. 3.

——commercia certe
Non ſatis æqua mihi faciunt dum vendere nobis
Noſtra volunt.

ſiue

ſiue ſciens, ſiue ignorans quis emerit, *l. ſuæ rei 16. D. eod.* quoniam hoc agitur vt dominium in emptorem tranſeat, *l. pen. §. vlt. eod.* Quod autem proprium eſt alicuius, amplius eius fieri non poteſt, § *ſed ſi rem, Inſtit. de leg.*

At poſſeſſionis] Quam habuit, & forte venditor in iudicio poſſeſſionis potior eſſet: nam hoc caſu vtilis emptio eſt, *l. ſi aliquam 28. D. de adquir. poſſeſſ.*

Condictionem non eſſe] Dominus rem ſuam non condicit niſi furi, *l. 1. D. de condict. furt. l. vlt. D. vſufructuar. quemadm. cau.* propter condictionis formulam: ſi paret eum dare oportere, *§. ſic itaque. Inſtit. de action.* Nec enim domino dari poteſt, poſſeſſionem tamen rei ſuæ condicet, *l. indebiti 15. §. 1.* B *D. de condict. indeb.*

Inuitum] *L. inuitum 11.* Terent. Adelp. act. 2. ſc. 1. *quid ſi ego tibi illam nolo vendere, coget me?* B. Chryſoſtomus homilia 87. in Matthæum: ... *Nec enim vim paſſum emere oportet, ſed volentem.* V. Nouellam 122. c. 9. §. 1. lib. 5. Baſilic. t. 11. cap. 19. M. Tull. 1. contra Rullum: *Ab inuito emere iniurioſum eſt.*

Ereptionem eſſe] Idem 6. in Verrem: *Putabant ereptionem eſſe, non emptionem, cum venditori ſuo arbitrio vendere non licebat.*

XXXIX. *De hereditate, vel actione vendita.*

V. D. lib. 18. tit. 4.

QVod dixi ante, non tantum corporis emptionem eſſe, ſed iuris, id patefacit hic titulus. Hereditatis enim & actionis nomina iuris ſunt, hereditas ius ſucceſſionis vniuerſæ defuncti. Actio ius petendi in iudicio quod ſuum eſt, & emptori quidem iuris etiam ante ceſſionem datur vtilis actio in rem, ſi hereditas vel in rem actio vendita ſit, *l. vlt. hoc tit.* emptori vero corporis ante traditionem nulla in rem actio eſt. Item venditor corporis ſe obligat ob euictionem, non venditor hereditatis vel actionis. Satis enim eſt ſi præſtet hereditatem eſſe, vel actionem eſſe qualem qualem.

XXXIX. Enarratio.

NOmina iuris ſunt] Hereditas iuris nomen eſt, *l. hereditatis 119. l. pecunia 178 §. 1. D. de verb. ſign.* id eſt, quo ſignificatur ius non pecunia, cuius nomine corpora hereditaria intelligimus, Cuiac. 4. ad Afric. in ſi & 11. Obſer. 30.

Hereditas ius ſucc. vn.] *L. bonorum 228. D. de V. S. & l. hereditas 62. D. de regul. iur.*

Actio ius petendi] Petere eſt vindicare, *l. non ſolum 33 § ſi mihi, D. de vſurpat. & vſuc.* ſed & deberi, & & peti paria ſunt, *l. ita ſtipulatus 115. D. de verb. oblig.* hoc igitur verbo omnis actio comprehenditur, id eſt, tam actio in rem, quam in perſonam.

In iudicio] Id eſt, apud iudices datur. in iure actione non vtimur: perſecutiones enim in iure, id eſt, apud Prætorem, vel Præſidem inſtituuntur, *Vlp. Regul. tit. 25. §. fideicommiſſa.*

Quod ſuum eſt] Hæc duo ſuum eſſe, & in actione habere diſtinguit Pomponius in *l. ſcribit 34. de aur. arg. leg.* ſed & ſuum recepiſſe dicitur, qui quod ſibi debetur, recepit, *l. quod autem 6. §. apud Labeo. D. quæ in fraud. creditor.* hoc igitur verbo tam quod noſtrum eſt continetur, quam quod nobis debetur.

Et emptori quidem] Qui vendidit hereditatem heres permanet, *l. an Prætor 7. §. ſed quod Papinianus, D. de minor. §. reſtituta, Inſtit. de fideicomm. hered.*

A Itaque venditor debitores hereditarios conuenire poterit, & creditoribus hereditariis, aut quaſi creditoribus hereditariis, ſiue legatariis & fideicommiſſariis etiam inuitus reſpondebit; niſi fiſcus hereditatem vendiderit: fiſcus enim non conuenitur, ſed emptor hereditatis. Si quid tamen venditor ſoluerit, id ab emptore recipiet, *l. 1. & 2. hoc tit. l. 2. J. de legat.* actione ſcilicet ex vendito, vel ex ſtipulatu, *l. ſi ex pluribus 18. D. eod.* Nam heres ſtipulabatur quantam pecuniam hereditario nomine dediſſet, ſoluiſſet, præſtitiſſet, tantam ſibi reſtitutum iri, *d. l. ſi ex plurib.* Emptor vero, quanta pecunia ad venditorem ex hereditate, perueniſſet, tantam præſtari, *l. in illa 50. §. 1. D. de verb. obligat.* hoc enim agitur, vt emolu-
B mentum, & damnum emptorem reſpiciat, *l. 2. § ſi-cuti. D. eod.* Vide Cuiac. d. c. 30.

Emptor autem vicem heredis obtinet, *d. l. 2. §. cum quis, & l. ſi ei 9. D. comm. præd.* nec tamen creditorib. hereditariis reſpondebit niſi volens, *l. 2. hoc tit.* & citra ceſſionem etiam aduerſus debitores hereditarios vtiles actiones habet, tam in perſonam, quam in rem, *l. 5. & pen. hoc tit.* ex conſtitutione D. Pij, *l. ſi cum emptore 16. D. de pact.* quibus emptor ſi experiri velit, venditori, cui directæ competunt, præfertur, *l. procuratore 55. D. de procur.* Cuiac. ad *d. l. 16.* & directæ igitur penes heredem ſunt veluti ſine re. Ius illud ex conſtitutione principis deſcendere nomina-
C tim dicitur *l. 8. h. tit.* & innuitur verbo, *placet* in *d. l. 5.* ex mandato autem directæ emptori dantur, *d. l. 5.* Sed viceuerſa creditores vtiles actiones in emptorem non habent, quia deficit conſtitutio, Cuiac. ad *d. l. 16. in §. vtiles.*

Vel in rem actio] Conſtitutio D. Pij producitur ad ſimiles caſus, vt ſi cui nomen venditum, donatum, legatum, in ſolutum datum ſit, *l. 1. §. nunc tractemus, D. de tut. & ration. diſtrah. l. ex legato 17 J. de legat.* Cui. loco cit. porrectum, inquam, eſt ad actionem venditam ex interpretatione prudentium, vt colligitur ea verbo, *reſponſum eſt* in *d. l. 7.* Sicut igitur emptor hereditatis vtiles actiones habet etiam ante ceſſionem, & directas ex mandato: ita emptor actiones vtiles habet ſine ceſſione, & directas ex ceſſio-
D ne, *d. l. 7 & 8. hoc tit.*

Emptori vero corporis] Hoc intereſt inter emptorem iuris & emptorem corporis, primo, quod emptor iuris vtilem in rem actionem habet, etiam ante ceſſionem; de quo tamen dubitari poterat: quoniam actio in rem ex dominio naſcitur, quod penes venditorem ante mancipationem, traditionem, vel ceſſionem, quæ vice traditionis eſt, remanet: in tantum vt res hereditarias vendere poſſit, & earum dominium transferre, vel aliter alienare, *l. ſi ancillam 12. J. de act. empt. l. 6. hoc tit.* ſed dubitationem ſuſtulit lex vlt. hoc tit. Emptori vero corporis ante traditionem nulla in rem actio eſt, id eſt ne quidem vtilis: res enim nondum tradita in bonis venditoris remanet, *l. ſicut 8. §. ſi debitor, D. quib. mod. pign. vel hyp. ſolu. §. vtique, Inſt. de empt. vend.* Secundo, venditor
E corporis ſe obligat ob euictionem, *l. ex empto 11. §. 2. D. de act. empt.* venditor autem hereditatis, vel actionis, euictionis nomine non tenetur, ſi quid ex corporibus hereditariis euincatur, quia ius vendidit, niſi aliter conuenerit, *l. 2. D. eod. l. 1. J. de euict.* Satis igitur eſt ſi præſtet hereditatem eſſe: nam qui hereditatem vendiderit eius qui viuit, aut nullus eſt, nihil agit, *l. 1. D. eod.* quanta autem hereditas ſit, nihil intereſt, *l. qui filiuſfam. 14. §. 1. eod.* Similiter venditor hominis debitorem eſſe præſtat, non etiam locupletem debitorem, niſi aliud conuenerit, *l. 4. eod.* bonum nomen, idoneum nomen non præſtat, vtique

A autem meminiſſe oportebit, ſi actio in iudicium deducta venierit, emptorem repelli poſſe exceptione litigioſi, *l.* 1. §. 1. *D. de litigioſ.* & nominis venditionem ignorante ac inuito debitore contrahi poſſe, *l.* 3. Delegationem autem voluntariam eſſe, quia fit per ſtipulationem, vt docet titulus 41. lib. 8.

XL. *Quæ res venire non poſſunt, & quæ vendere vel emere vetantur.*

DVæ ſunt partes huius tituli: prima, quæ res venire non poſſunt, id eſt, quæ emi poſſunt, non vendi, cuius generis purpura eſt, quam priuati vendere non poſſunt, *l.* 1. emere poſſunt de publico. Secunda, quæ vendere vel emere vetantur, in quibus B verbis aiunt colus, vel, pro ſubdiſiunctione accipiendos eſt, vt ſit, quæ res vendi & emi prohibitæ ſint, in quibus vtique ſunt annona militaris & frumentum publici canonis, *l.* 3. & 4. his etiam ſericum adnumero. Nam vt lex communis ponitur Romanis & Barbaris, id eſt, Perſis, ne vltra fines lege definitos inter ſe negotientur ſine Comite commerciorum, *l.* 4. & *l. vlt.* ⁊ *de com. & mer.* ita commune hoc eſſe opinor, vt ſicut Romani ſericum à Barbaris emere non poſſunt ſine Comite commerciorum, nec intra eos fines, vt conſtituit *l.* 2. cum nondum ratio conficiendi ſerici ad Romanos perueniſſet, & ſericum auro contra venderetur, vt Vopiſcus in Aureliano ait libram auri libram ſerici fuiſſe. & lex Rhodia, ἀλλαγῆς ὁμοίως τῷ χρυσίῳ, & *l. emptori* §. 1. *D. de* C *euict.* veſtem ſericam pretioſam eſſe rem, quod de his tantum dicitur pro quibus aurum dependitur ad ſacoma: ita vero nec Barbari poſſunt vendere aliis quam Comiti commerciorum. Perperam antea legebatur: Qui vendere: de rebus enim titulus eſt, non de perſonis certis. Perperam, mercari pro emere. Mercari enim emere & vendere eſt.

XL. Enarratio.

HOc titulo quodammodo diſceditur à iure gentium, ex quo ius vendendi emendique cuilibet conceſſum eſt. Priuati igitur fucandæ & diſtrahendæ D purpuræ facultatem non habent venditoribus pœna publicationis bonorum & capitis imminente. *l.* 1. *h. t.*

Fucandæ, ait *lex* 1. id eſt, tingendæ, vt recte Accorſius, cuius Gloſſa in quibuſdam editionibus in textum irrepſit, *l.* 3. ⁊. *de veſtib. holou.* Ioſephus ἀρχαιολογ. libro 3. capite 4. ἐσθὰ τε τοῖς ἀρχιερωμένοις αὐτὴν μεμηχανημένα: Rufini Aquileienſis verſio: *Lanasque pro dictis fucatas coloribus.* Ouidius Triſt. 12.

Compoſita eſt aliis fucandi cura coloris.

Gloſſæ: *fucatur*, βάπτεται & βάπτω, *fuco*. Hinc fucus. Horatius Carmin. 3. od. 5. *neque amiſſos colores Lana refert medicata fuco.* Plinius 22. cap. 1. *Inficit veſtes ſcimus admirabili fuco.* & fucatio. Euſebius Pamphili de incorporali & inuiſibili Deo: *Non tamen fu-* E *catio erat veſtimentorum naturalis.*

Ait *d. lex, vel in ſerico.* Baſilica ἢ ἐν μετάξῃ. Anaſtaſius bibliothecarius in hiſtoria eccleſiaſtica, *Sericum copioſum* Theophanes dixerat, μέταξαν πολλήν. Metaxa rude eſt ſericum, & ἀνύφαντον, nondum neque tinctum, neque in fila diductum: & ideo ſeparatur à nemate ſerico in *l. vlt. D. de publ. can.* Cuiac. ad *l.* 10. *C. de muril. eg.* Alii metaxam eſſe nema ſeu filum ſericum exiſtiment. Zonaras in Iuſtiniano: τὰ τῆς σηρὸς νήματα ἢ μετάξα. Michael Glycas annal. parte 4. τὰ τῆς σηρὸς νήματα, ἅπερ ἐστὶν ἡ μετάξα. Hinc μεταξωτὸν, ſericum. Auctor Græcobarbarus: πολλὰ φορεῖ μεταξωτὰ βελοῦδα τζαμελῶτα.

A *Vel in ſerico. l. 4. ⁊. de veſtib. holou.* Ennodius in panegyrico Theodorico dicto: *Exhibent Seres indumenta pretioſo murice fucata & non vno aheno bibentia nobilitatem tegminis prorogant.* Boetius de conſolat. philoſop. Met. 5. *Nec lucida vellera Serum Tyrio miſcere veneno.* adde Caſſiodorum 1. variar. 2.

Blatta. d. l. 1. Alcimus Auitus poëmat. lib. 3.

Sericabis collis mutabat tegmina blattis. Lamprid. in Heliogab. *Parangras funes blatta & ſerico & cocco intortos.* Anaſtaſius bibliothecarius in Anaſtaſio: *Vela ſerica alba ornata blatta.* Hinc blatteæ tunicæ. Vopiſcus in Aureliano. Flodoardus hiſtoriæ Remenſis 1. capite 15. *Et codicillos ab Anaſtaſio Imperatore pro conſulatu ſibi miſſos cum corona aurea, tunicaque blat-* B *tea ſumpſit.*

Oxyblatta in *d. l.* eſt purpura exquiſitioris & ſplendidioris luminis.

Eſt denique purpura, quæ dicitur *hyacinthina.* ſic legitur in *d. l.* 1. S. Chryſoſtomus in Eſaiam cap. 3. καὶ τὰ βύσσινα, καὶ τὰ ὑακίνθινα, καὶ τὰ κόκκινα, καὶ τὰ βύσσινα σὺν χρυσῷ καὶ ὑακίνθῳ συγκαθυφασμένα. Hinc pelles hyacinthinæ, anſula hyacinthina, vitta & tunica hyacinthina, Exodi capite 25. & 28. Quanquam in Sixtinis bibliis emendatum hianthina. Et hanc lectionum varietatem inuexere ſacrorum codicum interpretes varii. vt ecce Exechielis cap. 16. ver. 10. Sic habent Septuaginta, ὑποδήματα ὑακίνθινα: id eſt, ὑακινθίνην ἐσθῆτα, vt ibi Theodoretus. vt Hieremiæ cap. 10. ὑακίνθινον καὶ πορφύραν ἐνδύσουσιν αὐτά. Aquila autem C & Symmachus ἰάνθινα, referente Hieronymo ibidem. Et ὑακινθινοβαφής Xenophonti 4. παιδ. Arriano de expedit. Alexandri 6. Itaque nihil mutandum in *d. l.* 1. auctoribus libris veteribus, nec apud Perſium ſat. 1. vbi legitur, *hyacinthina lana eſt.* Alia igitur eſt purpura hyacinthina, quæ colorem hyacinthi refert. Ieſus Sirach filius Sapientiæ capite 60. verſ. 5. ἀπὸ φορούντος ὑάκινθον. Philo περὶ ἱερουργιῶν: τὰ τε γὰρ νήματα ἐκ τῆς ὑακίνθου καὶ πορφύρας, καὶ κοκκίνου, καὶ βύσσου, καὶ τῶν ἄλλων χρωμάτων ποικίλλουσιν. Athenæus 12. εἰσὶ δ' αἱ μὲν πορφυραῖ πᾶσαι, αἱ δὲ ἰοβαφεῖς, αἱ δὲ ὑακίνθιναι. Alia ianthina, *l. ſi cui lana* §. *vlt. D. de legat.* 3. Martialis 11. 39.

Coccina famoſo donas, & ianthina mœchæ. Plinius libro 21. cap. 6. *Viola purpura Græco nomine Ia & ex* D *hoc ianthina veſtis*: id eſt, purpura violacei coloris. ὅτι τοῦ ἴου καὶ ἄνθος: eſt enim ἄνθος color. Heſychius: ἄνθη, χρώματα. Vide eundem Plinium dicti libri cap. 8. Liber Notarum: *Ianthinum, Iantinum.* Item: *iacintinum, & iacinum.* Hæc paulo fuſius expoſui, quia pleriq; in *d. l.* 1. malunt *ianthina*, quam hyacintina. Certe in libro Ægidii Menagii legitur ianthina: in Iuliani Brodæi, hyacinthina.

His etiam ſericum adnumero] Scholiaſtes Baſilic. libro 23. tit. 3. cap. 73. ἐὰν γὰρ ἀθέμιτον ἐμπορείαν μεταχειρίσηται, τυχὸν πορφύραν, ἢ μετάξαν, ἢ ὅπλα πωλῶν &c. Corrige igitur Synopſim Baſilic. cap. eod. & pro μετάξης, lege μετάξαν.

Articulus vel] Vide ad tit. 38. libri ſexti.

E Sericum auro] Sericum ἰσόχρυσον erat ante Iuſtinianum. Libra enim ſerici libra auri emebatur.

Sericum à Barbaris] Romani à Barbaris ſericum didicere. Dio lib. 43. ἵνα γὰρ μηδὲν τῆς πολυτελείας ὅλως λείπῃ, ὑφάσματα ὑπὲρ αὐτῶν σηρικά, ἅ γε δὴ Σῆρες φασιν, ὑπεπέτασεν. τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ὕφασμα χλιδῆς καθ' ὑπερβολὴν ἔργον, καὶ παρ' ἐκείνων καὶ πρὸς ἡμᾶς εἰς τρυφὴν τῶν πάνυ γυναικῶν ἀφικνεῖται.

Ad Rom. perueniſſet] Ætate Iuſtiniani ſerici conficiendi artificium in Europam inuectum eſt, Procopius γοτθ. δ. Theophanes Byzantius apud Photium, Cod. 64. & Theophylact. Simocatta hiſt. Maurit. lib. 7. in Photii Synopſi, Nicephor. Calliſt. lib. 17. 32.

Auro contra] Plaut. Curcul. act. 1. ſc. 3. *Auro contra cedo moleſtum amatorem. à me aurum accipe.* Pa. *Cedo mihi contra aurichalcho.* & Epid. act. 3. ſc. 5. *Non carum eſt auro contra.* ἰσόχρυσον τὸ πρὸς χρυσόν dicebant & contra aurum. Varro 1. de re R. Plin. 13.15. *Quas femina viris contra margaritas regerunt.*

Lex Rhodia] Cap. 60.

Ὁλοσηρικὴ] Holoſerica veſtis opponitur ſubſericæ. Holoſerica eſt tota ſerica. Macarius homil. 17. καὶ ἔχει τὸ ὁλοσηρικὸ. Doroth. doct. 2 ὥσπερ γὰρ ἐνδιδύσκονται ὁλοσηρικὸν, &c. Subſerici ſtamen lineum, trama autem ſerica. Holoſerica differt ab holouera: eſt enim holouera ſacro murice tincta, & principali colore, quem holouerum vocabant. Procop. ... ὁλόβηρον ... eſtq; præſtantiſſima S Baſilius homilia 7. in Hexaem. πόθεν αἱ κόχλοι ταῖς βασιλεῦσι τὰς ἁλουργίδας χορηγοῦσι; αἳ ... ἀνθῶν λειμώνων τῇ διχρόα ... *vnde cochleæ veſtes regibus purpureas afferunt? quæ quidem & pratorum flores vinaciate coloris longo interuallo ſuperant.*

Ad ſacoma] Vitruuius lib. 9. 3. *Aurum ad ſacoma appendis redemptori.* Gloſſæ, *ſacoma*, ... Sacoma eſt æquipondium. *pretium auro rependere* dixit Valerius 12. cap. 6.

Quæ vendere] Agitur tamen de vendentibus & & ementib. *Vt ſi ius emendi auferretur damnatio*, vt in Dec. Quintil. 250. cæterum ταυτολογία eſt.

XLI. *Quæ exportari non debeant.*

EST etiam hoc commune inter Romanos & Barbaros hoſtes Pop. Rom. veluti Perſas, Indos, Æthiopas, Gothos, Vandalos, ne legationis forte aut induciarum tempore illi vendant, hi emant ferrum factum vel infectum, & exportent, quod vti eſt in *l. 2. huius tit.* capitale eſſe etiam Procopius refert 1. de bel. Perſ. his verbis ... Item ne vinum, ne oleum, ne garum quod exportent, ac ne deguſtationis quidem cauſa hos liquores ad Barbaros poſſe transferri, ne proinde illecti eorum dulcedine promptius inuadant fines Romanorum; hoc enim modo Longobardos legimus à Narſete in Italiam fuiſſe pellectos. Exportare eſt transferre extra fines Romani Imperij, vt in orat. pro Flacco: *Exportari aurum non oportere Senatus iudicauit*, quod confirmat *l. 2. C. de com. & mer.* Quæ autem exportari prohibentur, & emi vendique ſatis prohibentur, aut mercis pretiive loco cedere.

XLI. ENARRATIO.

VInum, oleum, liquamen ad Barbaricum transferre non licet, *l. 1. hoc tit.* Barbaricum pro ſolo Barbarorum, vt in c. 51. *Cod. Can.* Eccleſiæ Afric. βαρβαρικὸν vertit interpres Græcus Baſilicωn. Eutropius lib. 9. *Vterque in Barbarico interfecti ſunt.* Pæanius in paraphraſi, ἐν μέσοις τοῖς βαρβάροις ἀναιρεθέντες.

Ferrum factum] Arma transferre prohibitum. Libanius in declamat. 27. ... *Si quis ad Philippum arma transferre conuincatur, aut vaſa quæ ad triremes pertinent, morte plectatur.* puta loricas, ſcuta, arcus, ſagittas, ſpathas, gladios. *l. 2.* quos ... vocat *Nouell.* 85. *cap.* 4 Theophanes: ... *apprehenſa eius ceruice, ſica quæ*

A *erat accinctus, caput eius amputauit.* de quibus vide Gloſſarium Cujacij. Adde Iuſtinian. nou. cap 4. ζάβας, ἤτοι ... & ζιβύνας ἤτοι μονόκοντα zabas ſiue loricas, contos, monocontia, ſibinnos, ſiue miſſilia. De zabis Gloſſarium ineditum: ζάβα πολεμικὸν. ζαβαρεῖον, ... exſtat in Chronico Alexandrino. Heſychius: ... de Sibinnis vide Gloſſarium Cujacij. Idemque cautum lege Francica. Capitular. Car. M. addit. 4. cap. 92 *De brunias*, (i. loricis) *vt nullus foras noſtro regno vendere præſumat.* Græci ad *l. 1. D. de his quæ vt indign.* ibi: *Illicitas merces*: ... Atqui picem exportare non licuit, quod iuri Attico conuenit. Ariſtophanis Scholiaſtes in Equit. ...
B ...

Garum] Liquamen, *d. l. 1.* Victor Vticenſis perſec. Afric. lib 1. *Plerisque aquam marinam, aliis acetum, amurcam, liquamenque, &c. porrigebant.* Regula S. Pachomii cap. 23. *Si aliquis eorum, qui peregre mittuntur, habuerit deſiderium comedendi liquamen de piſcibus.* Græci in Baſilicis liquamen interpretantur γάρον. recte Cl. ... 1. Garum, muria, liquamen. Vetus colloq. Scholaſt. *liquamen primum & ſecundum.* Lege igitur in Græcis: γάρον πρῶτον καὶ δεύτερον. & in alio: ... γάρον. *Cima cum liquamine.* Eſt autem garum condimentum ex ſanie &
C inteſtinis piſcium. Artemidor ... primo: ... quæ verba Suidas exſcripſit in v. γάρος. Cælius Aurelianus tard. paſſ. 11. c. 1. *Garum quod appellamus liquamen ex piſce Siluro confectum.* Vide Plinium 31. 7. & Iſidor Origin. 20. cap. 3.

Longobardos legimus] Paulus Warnefridus de geſt. Longobard. lib. 11. cap. 5. *Legatos ad Longobardorum gentem dirigit* (*Narſes*) *mandans vt pauperrima Pannoniæ rura deſererent, & ad Italiam cunctis refertam diuitiis poſſidendam venirent: ſimulque multimoda pomorum genera, aliarumque rerum ſpecies, quarum Italia ferax eſt, mittit, quatenus eorum ad veniendum animos poſſet illicere.* Eademque ratione Galli in Italiam tranſcenderunt. Liuius 5. *Eam gentem traditur fama dulcedine frugum, maximeque vini noua*
D *tum voluptate captam Alpes tranſiſſe: agroſque ab Hetruſcis ante cultos poſſediſſe, & inuexiſſe in Galliam vinum illiciendæ gentis cauſa Aruntem Cluſinum.* Plutarch. in Camillo. Paul. Warnefrid. d. lib. 11 cap. 22. *Cauſſa autem cur Galli in Italiam venerint, hæc fuiſſe deſcribitur. dum enim vinum degustaſſent ab Italia delatum, auiditate vini illecti, ad Italiam tranſierunt.*

Vt in orat. pro Flacco] Et ibid. *Cæſus eſt virgis Cymæus ille Athenagoras. qui in fame frumentum exportare erat auſus.*

Aut mercis pretiive] Res enim pro pretio dari & accipi poteſt. Vide Cuiac. infra de rer. perm.

Quemadmodum autem quædam res euehi, &
E exportari non debent: ita nec importari, verbi cauſſa vinum exoticum Meſſinenſes non recipiunt. Vide Strabonem lib. 16 de Arabibus Nabatæis.

XLII. *De Eunuchis.*

ETiam hoc oſtenditur, Romanos eunuchos factos neque emi neque vendi poſſe, eadem pœna ſtringi ita emptorem & venditorem, *l. 2.* vt eſt pleruumque commune crimen emptoris & venditoris, ſi quid veneat contra leges, *l. 5. D. ad l. Fab. l. 1. C. de expreſ. l. 10. C. de cur. pub.* cadrio tabellioni, eadem octa-

uatio ſiue publicano. Barbatorum eunuchorum eſſe commercium, & eunochorum qui facti ſunt in Barbarico orbe, in Romano eunuchum facere capitale eſſe.

XLII. Enarratio.

OCtauario] Qui vectigal octauæ exigebat. vide Cuiac. J. 111. 61.

Capitale eſt] Seruus autem ex domini conniuentia caſtratus fiſco addicitur, l. 1. hoc tit. ex Nou. 142. liber fit. Zonar. ad can. Apoſtol. 24. Phot. Nomoc. tit. 1. cap. 14. vetus hæc eſt conſtitutio: Ne eunuchi fiant. Adde his quæ Cuiac. ad d. Nou. 142. & viri docti ad Ammian. Marcellin. lib. XIIX. obſeruant, Conſtantinum Manaſſem in Nerua, Cedrenum, Euſeb. Chronicor. libro poſteriore. Phocylides iam antea monuerat:

Μὴδ' αὖ παιδογόνον τινὰ πώποτ' ἄρσενα κείρειν.

Ne caſtres vnquam puerum marem prolificum.

Eunuchum facere] *Virilitatem excindere.* Quintilian. 5. 12. Martialis: *Virilitatis damno mæret erepta.* Eunuchi igitur hoc loco ſunt præciſi, caſtrati.

XLIII. *De patribus qui filios ſuos diſtrahunt.*

ADditor in hoc titulo, à patribus liberos non poſſe vendi in ſeruitutem, vel donari, vel pignori obligari, nec ſub prætextu ignorantiæ accipientis, cuius tamen prætextu emptori euictionis nomine pater obligatur, l. minor §. pater, D. de euict. & vendi tamen, alienarique poſſe ſanguinolentum, altellum, *ἐξ ὠδίνων ἔτι μητρῴων*, vt Ælianus ait hiſtoriæ 11. cap. 7. victus pueri cauſa, ſi nec eum tueri pater poſſit, nec velit alius quiſquam, imo nec ex ea cauſa venditionem præiudicare libertati, cum vnicuique quaſi in libertatis publica cauſa liceat eum puerum vel adultum iam factum adſerere in libertatem, vel patri ipſi, vt l. 1. J. de lib. cau. vel etiam idem ipſe poſſit ſe adſerere, oblato mancipio vicario, aut pretio non quanti emptus eſt, ſed quanti adſertionis tempore æſtimabitur, ſine adiectione quintæ, de qua Nou. Valentiniani eod tit.

LXIII. Enarratio.

NOn poſſe vendi] Firmicus Matheſeos libro 7. cap. III. *Seruos efficiet, & qui à parentibus ſuis alienentur.*

Sanguinolentum] Vt in tit. 51. lib. 8. *à matre ſanguinolentum.* Donatus in Adrian. Terent. Act. 5. ſc. 2. *à matre rubentem*, Iuuenal. ſat. 7. Guillelmus Brito Armoric. Philipid. 7.

Contigit vt pareret ibi quædam fœmina, cuius
Fœtus adhuc à matre rubens, calidoque cruore.

Id eſt, recens vtero matris editum. *διὰ τὸ ἀφ' αἵματος τὸ βρέφος ἀποβάλλεσθαι*, vt loquitur Artemidorus, quoniam adhuc ſanguine perfunditur. Eleganter Plutarchus de partu recens edito, in libello de amore prolis: *ᾧ μήτε γελᾶν ἔδωκε μήτε χαρῆναι δυνατὸν εἰς φῶς ἐλθὸν ἡ φύσις, ἀλλ' αἵματι πεφυρμένον, καὶ λύθρου ἀνάπλεων, καὶ φονευομένῳ μᾶλλον ἢ γεννωμένῳ ἐοικότα.* *Cui ſoli fere ne exitum quidem in lucem mundum natura conceſſit, ſed ſanguine inquinatum, tabeque oppletum, & occiſo magis quam naſo ſimilis.*

Et ideo cruenta infantium corpora, ſtatim vt emittuntur ex vtero lauari ſolita colligit Hieronymus ex Ezechelis capite 16. & Dardanenſes Illyricos lauari conſueuiſſe *ἐξ ὠδίνων*, poſt partum, ſcribit Ælianus *ποικ.* 4. 1.

Altellum] Vide Feſtum & ibi Ioſephum Scaligerum.

Si nec eum tueri] Alere & exhibere, vt in *l. pen. & vlt. D. de in rem ver.* &c. Quaſi pater illæſa pietate filium diſtrahat, quem alere non poteſt, & tutius ſit vendi filium quam fam. abſumi. Videndus Iornandes in hiſtoria Gotthica cap. 26.

Nec velit alius quiſquam] Nam ſi ſit qui pietatis reſpectu eum velit alere, puer vendi non poteſt, Baſilicωn lib. 19. tit. 1. cap. 26.

XLIV. *De reſcindenda venditione.*

V. tit. 5. lib. 18. ff.

ET hactenus quidem de rebus quæ vendere vel emere vetantur. Nunc oſtendunt diſtrahendæ, reſoluendæ, reuocandæ venditionis quæ cauſæ ſint probabiles vel improbabiles. & ſunt improbabiles quidem multæ quæ in *hoc tit.* enumerantur, probabiles paucæ: difficilis enim reſciſſio eſt contractus habiti bona fide, vt ait *l. 6. J. de act. emp.* non facile venditi actio detur ad reſcindendam venditionem. Nec male titulo ſuperiore propoſita cauſa vna reſcindendæ venditionis, adſerendæ libertatis quam prodiderit egeſtas, ſubiicitur hic titulus quo eliæ exponuntur probabiles cauſæ, ſi curialis furtim viteos munera ciuilia, bona ſua vendiderit & patriam reliquerit, *l. pen. hoc tit.* ſi Palatini æque furtim aliquid emerint ex rebus priuatis principis quarum ſunt ſub Comite adminiſtratores, *l. vlt. hoc tit.* Item ſi in pretio venditor rei immobilis, vel etiam mobilis forte ſi admodum pretioſa ſit, fraudatus ſit ſupra dimidiam iuſti pretii, *l. 2. & 8.* nec tamen omnino reſcindi videtur venditio ex hac cauſa, cum optio detur emptori vel redhibendæ rei, vel ſupplendi iuſti pretii, vt *l. 1. §. ſi quis infraud. D. ſi quid infr. pat.* & eſſe eo nomine actionem ex vendito finitam quadriennio, vt & omnes reſtitutorias actiones, declarat *Nou. Romani de reſc. vend.* ſed obſeruandum eſt reſciſſionem ex hac cauſa dari venditori non emptori. Reſcindendi verbum eſt duplex. Nam vel ipſo iure reſcindi dicitur, vt *l. hoc modo. D. de cond. & dem. l. 5. D. qui & à quib. man. & intit. Quaſ. ſeni. ſine app. reſc.* vt reſc. vt rumpi, *l. inter cætera, D. de lib. & poſthum. & reuocari, l. ſi libertus, D. de iur. patr. l. 1. J. qui man. non poſſ.* vel beneficio actionis ex empto vendito, iudicisque ſententia.

XLIV. Enarratio.

DIſtrahendæ] Emptio diſtrahi dicitur, *l. 11. §. is qui vina, D. de action. empt. reſolui, l. 5. hoc tit. l. 1. J. tit. prox. l. 1. J. t. 46.* & reſcindi paſſim, & reuocari. vide Cui. in fi. tit.

Improbabiles] Verbi gratia, venditio non reſcinditur, licet venditor duplum pretii offeret emptori, *l. 6. hoc titulo.*

Probabiles] Probabilis cauſa in *l. 5. h. t.*

Difficilis] Non facile permittitur venditionem reſcindere: id enim bona fides, quæ emptionis venditionis contractum tuetur, non patitur, *l. 3. 7. & 8.* Symmach. 11. ep. 87. *Vox iuris ac legum eſt, bona fidei contractum reſcindi non poſſe.*

Si curialis] Gloſſæ, *curialis, βουλευτής, βουλευτικός.* Item: *βουλευτής, decurio, curialis.* Curiales, ſiue decuriones obligabantur muneribus ciuilib. vt puta ſuſceptores publicorum tributorum ea decurionibus creabantur, *l. 5. J. de exact. tribut. l. 8. J. de ſuſceptor. prapoſ. & arcar.* Itaque ſi curialis alicuius municipii vt ſe muneribus ciuilibus ſubtraheret, furtim, id eſt, ſiue decreto, ſiue auctione publica *l. 1. J. de præd. cur.*

nona ſua vendiderit, & patriam reliquerit, venditio reuocatur, pretium autem non redditur emptori fugæ non ignaro, ſed cedit fiſco. Idem tradit Azo in Summa num. 7. Sed ſi intra annum euocatus redierit, bona ei redduntur: poſt annum, addicuntur eunx, *l. quamuis 51. J. de decur.*

Si palatini] Comes priuatarum iudex erat, & gubernator priuatæ ſubſtantiæ principis, de quo J. *tit. 33. lib. 1.* eius apparitores Palatini dicebantur. Gloſſæ iuris. *Palatini καὶ ὀνόματι πάντες ἐκαλοῦντο οἱ ἐν τοῖς τῶν πάλαι παλατίοις στρατευόμενοι τάξεσι.* Si quid igitur palatini fiſcum emerint ex rebus priuatis principis, quarum ſunt ſub Comite rerum priuatarum adminiſtratores, venditio reſoluitur, *l. vlt. hoc tit.* ex auctione fiſcali licet emere, *l. vlt. J. de fid. & iur. haſt. fiſc.*

Vel etiam mobilis] Rei immobilis meminit *lex 2. & 8.* ideoque pertinere eam ad res ſoli, non ad res mobiles putabat Cuiac. Obſeru. lib. 16.18. in fine. hic autem ſententiam mutat, ſi res admodum pretioſa ſit: ſi margarita forte, *munera rubri Ponti*, (Silius Ital. 14.) Plinius lib. 9. cap. 35. *Principium ergo culmenque omnium rerum pretij, margaritæ tenent.* aut lapides Indici, qui pretioſiores ſunt. Cyrillus epiſt. ad Euoptium pro 12. capitibus aduerſus Theodoretum: αἱ πολυτελέσταται τῶν λίθων, αἳ καὶ Ἰνδικαί εἰσιν φασι. vide Plinium lib. 32. 2. Aut ornamenta pretioſa, veſtis pretioſa, vt in Philippica 2. *pretioſa veſtis multa, & lauta ſupellex.* vel veſtis ſerica venierit, *arg. leg. 37. § 1. D. de euict. & l. 22. inf. de adminiſt. tut. l. ſancimus 21. ſupra de ſacroſ. Eccleſ.* Cuiac. Notat. ad lib. Anim. Ioan. Rob. lib. 11. cap. 12.

Supra dimidiam] Puta ſi rem dignam ſolidis decem, 4. aut trib. vendiderit, Sic in *l. 2. D. depoſ.* ſi heres rem apud defunctum depoſitam, ignorans depoſitam, minoris quam debuit, vendiderit, depoſitori actiones ſuas mandare debet, minoris dimidio ſcilicet, vt Græci interpretantur, & Cuiac. ad *d. l. 2.* atque ita temperandum eſt quod ſcribit alicubi S. Chryſoſtomus, furto proximum eſſe, cum id agimus vt minus iuſto pretio vendamus, ἔλαττον τῆς ἀξίας. vt nimirum hodie fraus abſit ſi venditor vltra dimidium iuſti pretii læſus non ſit. Item quod dicitur, naturaliter licere contrahentibus ſe circumuenire, *l. in cauſa 16. §. pen. D. de minorib.* ſiue vt eſt in *l. item ſi 22. §. vlt. D. loc.* in emendo & vendendo naturaliter conceſſum eſſe, quod pluris ſit, minoris emere: quod minoris ſit, pluris vendere, & ita inuicem ſe circumſcribere. Plautus in Perſa act. 4. ſc. 4. *vin' bene emere? Do. vin' tu pulchre vendere? Ego ſcio vtrumque velle.* Hunc modum habet, vt fraudatus ſupra dimidiam iuſti pretii venditionem reſcindi iure deſideret. Intra fines veri & iuſti pretii læſus de ſe queri debeat, quod malæ venditioni ipſe ſtultitia ſua cauſam dederit. Si tamen emptionis tempore conuenerit vt etiam ſupra dimidiam liceret ſe circumſcribere, rata erit conuentio, argumento legis *paciſci 31. D. de pact.* vt ibidem tradunt Græci.

Iuſti pretii] Iuſtum pretium dicitur in *d. l. 2. & 8.* verum *d. l. 2.* quod idem eſt. Sic Baſilica verum pretium in *l. 20. §. quod ſi poſt, D. de pet. hered.* δίκαιον τίμημα vertunt, iuſtum pretium lib. 42. Baſil. tit. 1.

Actionem ex vendito] Quæ gloſſæ ſententia eſt, vulgo à DD. comprobata: non condictio ex lege, vt ſentit Pinellus cap. 3. n. 9. vide Cuiac. recitat. ad hunc tit. & Obſeru. xxiii. 14.

Vel redhibendæ rei] Rei venditori reddendæ. Quam rem Græci quod ad fructus & vſuras attinet, ſic definiunt. Si emptor à prædio diſcedere velit, partis prædii quaſi non diſtractæ propter iniquum

A pretium, fructus venditori reſtitui debere. Quod ſi emptor id quod deeſt iuſto pretio ſupplere malit, eius quoque vſuras venditori præſtandas. Hæc ita Magiſtro & aliis iudicibus placuiſſe ſcribit Harmenopulus Epitomarum libro 3. tit. 3. §. 82.

Quid ſi fundus perierit ante quadriennium, an venditori ſupplendum erit quod deeſt iuſto pretio: ſic quibuſdam videtur. verum hoc rationem non habet, ne rei periculum præſtet quæ ſine culpa eius perit.

Finitum quadriennio] Recte ſentiunt Græci, venditionem reſcindi officio Præſidis ſecundum *l. 2. hoc tit.* ſi ſupra dimidiam veri pretii fraus interuenerit, B intra quadriennium duntaxat: atque ita in foro ſeruari referunt. Imo & decreto Romani Laeſpeni, ἀπὸ τῆς τετραετίας, ita definitum eſt. Cuiac. de diuerſ. temp. præſc. c. 23.

Quadriennio] Harmenop. Epitom. l. 3 tit. 3. §. 80. & 83. Euſtathius de diuerſ. temp. præſc. c. de quadrien. § 6. Idem tradit Azo in Summa num. 1. adde Gloſſam ad *d. l. 1.*

Venditori] Maioris annis 25. *l. 15. hoc tit.* Harmenop. d. t. 3. §. 82. Nam ſi minor rem ſuam *non ſuo pretio* vendiderit, vt loquitur Plautus in d. ſc. 4. ſed viliore pretio vendiderit, ſuccurritur ei, licet ea fraus non ſuperet dimidiam iuſti pretii, *l. 11. inf. de præd. minor. ſin. decr. non alien.* Cuiac. ad *l. in cauſa* C *16. §. idem Pomponius D. de min. & d. c. 18.*

Non emptori] An beneficium legis 2. ad emptorem porrigendum ſit, valde quæritur. Finge emptorem rem dignam decem, viginti vno emiſſe. Cuiac. negat hic & *d. c. 18.* & Notator. ad lib. animaduerſ. Ioann. Rob. lib. 2. cap. 13. & 14. quoniam enim venditor vltro non procedit ad venditionem, ſed forte cum in ſumma difficultate eſſet nummaria, & neceſſitate rei familiaris coactus vel alia cauſa, vt *l. ita vt 36. D. Mand.* Philo de Septenario: ἐπειδὴ καιροὶ πολλάκις ἀβούλητοι, δι' οὓς ἀναγκάζονταί τινες πωλεῖν τὰ ἴδια. *Quia ſæpe tempora præter animi expectationem concidunt, per quæ nonnulli res ſuas vendere compelluntur:* legis meretur auxilium, ne re ſua careat cum nimio damno. *emptor* vero *bruno*, vt loquitur D Horatius, captat fere venditoris momentarias neceſſitates, *l. 2. J. ſine cenſ.* vltro & nulla neceſſitate coactus emit: emptio voluntaria eſt, *l. ſi pig. 29. D. fam. erciſc.* quam enim neceſſitatem prætendet, qui rem ſuam augere vult acceſſione rei emptæ: Denique *naturale eſt in poſſeſſionum emptione lætari, in venditione lugere*, vt ait D. Hieronymus in Ezechielem cap. 7. ſicut ex forma præfecti prætorio lex locum habet in locatore, non in conductore, Harmenop. *lib. 3. tit. 8.* § 44. Cuiac. d. c. 18. in Regiis codd. notatur eſſe ἐμπορικόν. v. Capitul. Caroli M. lib. 5. cap. 210.

Ipſo iure] Vide Parat. Cuiac. *D. ead. & tit. ſeq. verſ. & ita ſi in re tit.*

Iudiciſque ſententiis] *L. 1. 2. & 5. h. t.*

E XLV. *Quando liceat ab emptione diſcedere.*

EST & alia probabilis & legitima cauſa reſcindendæ venditionis, quæ in hoc tit. proponitur, pactum & mutuus conſenſus contrahentium, ſecundum regulam, vt prout quiſque contractus eſt, ita reſoluatur, & hoc ſi res ſit integra, id eſt, ſi nondum res tradita aut pretium numeratum ſit, licet venditori arra data ſit, vel emptori datus fideiuſſor, vt ſolebat, de re tradenda, vt *l. 3. D. de reſc. vend. l. Stichum, §. vlt. D. de ſolut. l. 12. J. de contr. empt.* hodie ſufficit nuda cautio, *l. emptor, J. de act. empt.* Datio arræ vel datio fideiuſſoris non deintegrat rem, ſed

traditio rei vel numeratio pretii totius vel partis, *l. 2. hoc tit.* Ex ita ſi re integra priuſquam aliquid ex alterutra parte ſolueretur, conuenerit vt diſcedatur ab emptione, ſtatim ipſo iure vterque liberatur, & arra repetitur ex empto iudicio, *l. ex empto §. is qui vina, D. de act. empt. l. 3.*] *ead. d. l. 2.* atque ita euenit, vt pactum ipſo iure perimat obligationem, etiamſi fiat ex interuallo, & formet actionem ex empto ad diſtrahendam penitus emptionem, & diſſoluenda argumenta emptionis, qualia præbet datio arrarum, *l. quod ſæpe, D. de contr. empt.* Sed ſi res non ſit integra, pacto nec reſcinditur venditio, nec mutatur dominium, nec formatur actio vlla ex eo, niſi reſcindantur cetera venditionis quæ ſecuta ſunt. & ſic quod dicitur ipſo iure nullam eſſe venditionem, cui dolus dedit initium, originem & cauſam, re integra veriſſimum eſt, ſi intra verba primumque placitum ſteterit. Nam ſi res ſecuta ſit, non aliter reſcinditur venditio, quam ſi & cetera venditionis reſcindantur quæ ſecuta ſunt, *l. 1. §. 10.* ſup. tit. prox. *l. 9. inf. de præd. min.* Cetera venditionis dicimus traditionem, numerationem, cautiones, quibus venditio quam nudus conſenſus perfecit, adimpletur. vt *l. magis §. ſi pupillus, D. de reb. eor. qui ſub tut. l. ſi duo §. ſi quis iurauerit, D. de iur.* reliqua quæ per conſequentias emptionis propria ſunt in *l. 5. D. de act. empt.*

XLV. Enarratio.

PActum & mutuus conſ.] *Inter homines ſolet bonæ fidei contractus nulla ratione diſſolui,* vt ait Innocentius in Decretis c. 20. niſi nouo pacto à contractu diſcedatur. Itaque emptio venditio pacto & conſenſu reſolui poteſt, *l. 58. D. de pact. l. 3. D. de reſc. vend. l. 2. h. t.*

Mutuus conſenſus] Alterutro enim inuito à venditione non diſceditur, *l. 3. ſup. de reſc. vend. l. 1. h. t.*

Prout quidque cont. eſt] *L. 8. D. de ſolut. l. 35. de reg. iur.*

Si res ſit int.] Re nondum ſecuta, *l. 5. §. 1. D. de reſc. vend. l. 7. §. adeo autem, D. de pact. §. vlt. Inſt. quib. mod. ob. toll.* dum res integra eſt, *l. 2. D. de reſc. vend. l. 1. & 2. h. t.* integris omnibus, *d. l. 58.* ſi nondum impleta ſunt, quæ vtrimque præſtari debuerunt, *l. 6. §. vlt. D. de contr. empt.* id eſt, ſi nondum pretium numeratum ſit, neque res tradita, *d. §. vlt.*

Si nondum res tradita ſit] Nam ſi res tradita ſit, alterutro inuito ab emptione non diſceditur. Iſidorus Peluſiotes epiſtola 26. lib. 4. εἰ δὲ πραθεὶς καὶ τῷ πριαμένῳ ἀφιερώθη, οὐ δύναται τὸ ἀναλαβεῖν: *Si emptori res tradita ſit, iure ei auferri non poteſt.*

Aut pretium numeratum ſit] Hebræorum tamen iure in foro recepto licet pretium numeratum ſit, ante traditionem etiam alterutro inuito, ab emptione diſcedi poteſt, vt vir doctus obſeruat in Prolegomenis tractat. de ſucceſſionum iure apud Hebræos.

Deintegrat rem] Arræ datio non efficit, quin res integra ſit, *l. 2. h. t.* Cæcilius apud Non. Marcellum: *Namen virginus*, aut vt viro docto placebat, *nanem virgines deintegrauit.*

Solueretur] Pretium eiuſve pars ſolueretur, aut res traderetur.

Ipſo iure vterque] Pacto poſtea interpoſito diſceditur in totum ab emptione, *d. l. 58.* vt ipſo iure tollatur actio empti & venditi, *l. 3. D. de reſcind. vend.*

Ex empto iudicio] Vel condictione ſine cauſa, non vindicatur, *l. 3. inf. de action. emp.*

Vt pactum ipſo iure] Pactum & conſenſus emp-

A tionem, & obligationem, etiamſi fiat ex interuallo: pacta enim quæ ex interuallo fiunt nonnunquam inſunt, & actionem formant: vt ſi poſt emptionem de eo conueniat aliquid, quod attingat ſubſtantiam contractus. Siue igitur in parte abeatur emptione, ſiue tota emptione, ex parte agentis pactio locum habet, vt & ad actionem proficiat, *d. §. adeo autem,* & ibi Cuiac.

Ad diſtrahendam penitus emptionem] Licet ipſo iure pacto perempta ſit obligatio, tamen actio ex empto quæ pacto formatur, prodeſt ad reuocandam penitus emptionem, *l. ex empto 11. §. is qui vina, D. de action. emp.*

Argumenta emptionis] Arra eſt argumentum emptionis & venditionis contractæ, apud Iuſtinian. de

B empt. & vend. ἔλεγχός ἐστι καὶ ἀπόδειξις πράσεως καὶ ἀγορασίας οὔσης: *Argumentum eſt, & probatio emptionis venditionis contractæ*, Theoph. *l. quod ſæpe 35. D. de contrah. emp.* B. Hieronymus in epiſtolam Pauli ad Epheſios cap. 1. *Arrabo futuræ emptionis quaſi quoddam teſtimonium & obligamentum datur*: Totum enim negotium confirmat: ὁ ἀρραβὼν πιστοῦται τὸ ὅλον. Oecumenius in epiſtolam ad Epheſ. cap. 1. quæ & pignus Plauto in Moſtellar. Act. 4. ſc. 2. *Is ædes emit hic proximas. quadraginta etiam dedit huic quæ eſſent pignori.* Heſychius: ἀρραβών, ἐνέχυρον, arra, pignus. Et vice verſa arrabo pro pignore, Terentio in Heautontimor. Act. 3. ſc. 3. *Ea relicta huic arrabo eſt pro*

C *illo argento.* Coniungit Oecumenius arram cum pignore, ἀρραβὼν, inquit, ἢ ἐνέχυρον, in primam epiſtolam Petri cap. 7. Tertullianus de reſurrect. carn. cap. 51. *Arrabo ſumma totius, & pignus totius ſummæ.* Quid tamen inter vtrumque interſit docet D. Auguſtinus in ſerm. 120. de diuerſ. cap. 9. *Si charitatem modo Deus tanquam pignus dedit per ſpiritum ſanctum ſuum, cum eam rem ipſam reddiderit, quia pro ipſa pignus dedit, auferendum eſt nobis pignus? abſit. Sed quod dedit, hoc implebit. Ideo melius arra, quam pignus. Aliquando enim pretium. verbi gratia, propterea dare procare, quam tenes bona fidei contracta: de ipſo pretio das aliquid, & erit arra, non pignus, quod ſit complendum non quod auferendum*: & ſermone 12. eorum qui nuper editi ſunt in ſupplemento operum

D D. Auguſtini parte altera: *Melius enim dicitur arra quam pignus. Hæc enim duo ſimilia videntur inter ſe, ſed tamen habent aliquam differentiam non negligendam. Et pignus quando datur, & arra quando datur, ideo fit vt quod promittitur, impleatur. Sed quando datur pignus, reddit homo quod accepit re completa propter quam pignus accepit. Arra autem quando datur, non recipitur, ſed ſuperadditur vt impleatur.* D. Hieronymus in d. epiſtolam ad Epheſ. c. 1. ad illa: *Quod eſt pignus. &c. pignus latinus interpres pro arrabone poſuit. Nam ipſum autem arrabo quod pignus ſonat. Arrabo enim futuræ emptionis quaſi quoddam teſtimonium & obligamentum datur. Pignus vero, hoc eſt ἐνέχυρον, pro mutua pecunia opponitur: vt cum illa reddita fuerit,*

E *reddenti debitum pignus à creditore reddatur.*

Sed ſi res non ſit integra] Venditionem implet traditio & numeratio, reſque his ſecutis deſinit eſſe integra.

Pacto nec reſcinditur venditio] Quod nudo conſenſu contrahitur, nudo etiam conſenſu facile diſtrahitur: ſed emptionis implementum efficit, ne nudus conſenſus ſit.

Nec mutatur dominium] Nudis pactis, vel nudo conſenſu, nudave conuentione dominium non mutatur: nam etſi conſenſu perfecta ſit emptio, dominium tamen non mutatur niſi traditione & pretii ſolutione. Cuiac. ad *l. 1. D. de vſurpat. & vſucap.*

Sic etiam pacto non mutatur dominium, quod in emptorem traditione tranſlatum eſt: dominium enim nodo pacto non transfertur, *l. traditionibus 20. ſup. de pact.*

Nec formatur actio] Nudum pactum non prodeſt ad rei repetitionem.

Niſi reſcindantur] Niſi res venditori contra reddatur, contra præſtetur, & omnia reſtituantur in priſtinum ſtatum.

Cetera venditionis] Vt in *l. ex empto* 11. §. *vlt. ff. de action. empt.* Petr. Faber.

Nullam eſſe venditionem] Quia nihil eſt tam contrarium bonæ fidei, quam dolus, *l. & eleganter 7. D. de dol. l. ſi dolo 5. ℑ. de reſc. vend. l. 3. § vlt. D. pro ſoc.*

Stricta verba] Si conuentio placiti fine ſtetit, vt *l. 17. de loc.* v. locum Quintil, ℑ. de Pact.

Cautiones] Caueror de euictione & de dolo.

XLVI. *Si propter publicas penſitationes venditio fuerit celebrata.*

ET alia in hoc tit. ſi propter tributa publice ſub haſta venierint bona debitoris per ambitionem & gratiam minus iuſto pretio in debitoris fraudem, venditio nequidquam coït, & reſcinditur fiſco oblata penſione debita: qui caſus fuit etiam expreſſus ℑ. titulo generali *l. 16. & ℑ. de iur. fiſc. l. 3.*

XLVI. Enarratio.

PRopter trib. pub.] Ob ceſſationem tributorum, collationum, vel ob reliqua tributorum, ob ſolemnes præſtationes, *l. 1. & 2. hoc tit.*

Sub haſta] Solemniter, *d. l.* 2. ſub haſta, *l. vlt.* Feſtus: *Haſta ſubijciebantur ea, quæ publice venundabant, quia ſignum præcipuum eſt haſta.* Coi. ℑ. *de fi. & iu. fiſc.*

Per ambitionem & gratiam] Emptoris, *l. 3 ℑ. de iur. fiſc.* hinc grarioſa auctio, *l. 16 ℑ. de reſcind. vend.*

Minus iuſto pr.] Nam ſi res iuſto pretio, & ſincera fide, vt eſt in *d. l.* 2. diſtracta ſit, venditio non reſcinditur, *l. 1. d. l. 2. verſ. ſin autem, & l. 3. ſincera fide*, id eſt, bona fide. Velleius 11. c. 23. *Quidquid ſincera fide gereretur.*

Fiſco ob. penſion. deb.] Debitor fiſco infert debitam quantitatem, *d. l.* 3. non pretium emptori. fiſcus venditionem reſoluit, & emptori pretium reſtituit, Cui. ibid.

Tit. gener.] Tit. 44.

XLVII. *Sine cenſu vel reliquis fundum comparari non poſſe.*

HOc titulo notatur etiam alia cauſa reſcindendæ venditionis, ſi quis fundum debentem cenſum vel reliqua cenſus quædam fiſco aut Reip. emat aut vendat ea lege ne onus cenſus, vel reliquorum ſequatur emptorem. Nam venditione reſciſſa emptor pretium & venditor fundum amittit, vtroque redacto in ærarium, vt *l. 2. C. Theod. de cont. emp.* Cenſum vocat tributa, vectigalia, publicas penſitationes, quod onus eſt agrorum, non perſonarum, *l. Impp. D. de publican. l. 3. ℑ. de ann. & trib. & Nou. Theodoſii. Neque do. dim. neque eccl.* Caſſiodorus 4. Var. Inde & varia tributa, quia non eſt agrorum vna fœcunditas: ibi poteſt cenſus addi, vbi cultura profecerit, vt *l. 2. ℑ. de alluu.* Et onus omnium agrorum qui ſunt cenſui cenſendo, id eſt, qui iure ciuili emi & vendi poſſunt. & notatur hæc eadem cauſa reſcindendæ venditionis in *l. vlt. ℑ. de fun. rei pri.* quæ vt

A magis appareat ad hanc rem pertinere, ſumpta eſt ex *Nou. Theodoſii de reſc. vend. rei dom.* Et de reſcindenda venditione hactenus.

XLVII. Enarratio.

REliqua cenſus] Reliqua, vt in *l. Moſchis 47. D. de iur. fiſc.* λοιπά. Gloſſæ Græco-Lat. λοιπά, *reliqua, reliquarium*: item: λοιπάδαςιον, *reliquarium.*

Onus cenſus] Collationis ſarcinam, *l. vlt. hoc tit.* capitationis onus ac ſarcinam, *l. 11. C. de Epiſcop. & cler.* Hinc agri tributo onuſti Tertulliano Apologetici cap. 13. & ad Nationes libro 1.

Sequatur emptorem] Poſſeſſor rei cenſum agnoſcit, & reliqua, illicita pactione reſciſſa, *l. 1. 2. & 3.*

B *hoc tit.* Non enim iuſtum pactum & conuentum eſt, vt alius poſſideat rem cenſui obnoxiam, & alius tributa ſoluat. Græci ad *l. 11. ℑ. de pact.* quia ſcilicet rei inhærent. Caſſiodorus 4. 14. *Is ſoluat tributum, qui poſſeſſionis noſcitur habere compendium.*

Cenſum vocat] Matth. Euang. cap. 17. 25. οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλη, ἢ κῆνσον. D. Chryſoſtomus apud auctorem Catenæ in Matth. κῆνσος δὲ καὶ τέλος εἰ καὶ τοῖς λέξεσι διαφέρουσι, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ σημαίνουσι ... τέλος, ... κῆνσον: *Cenſus & tributum differunt, notione conſonant. Quæ enim vox Græcis tributum ſonat, apud Romanos cenſus eſt*, Heſych. Suid.

Non perſonarum] Interdum census pro capitatione accipitur, ſiue cenſu capitis. Heſychius κῆνσος, ἐπικεφάλαιον.

C Caſſiodorus 4. var.] Epiſt. 38.

Cenſui cenſendo] M. Tullius pro Flac. *Illud quæro, ſintne iſta prædia cenſui cenſendo, habeant ius ciuile, ſint, necne ſint mancipi: ſubſignari apud ærarium, apud cenſorem, poſſint.* Feſtus Pomp. *Cenſui cenſendo agri proprie appellantur, qui & emi, & vendi iure ciuili poſſunt.*

XLVIII. *De periculo & commodo rei venditæ.*

V. tit. 6. lib. 18. D.

SEquitur noua inſpectio, Cuius ſit periculum & commodum rei venditæ, emptoris an venditoris.

D Periculi nomine ſignificatur omne incommodum quod rei venditæ contingit, homini mors, fuga, vulnus, deprauatio, agro chaſma, alluuio, vino acor aut mucor. Id vero ſi non ex præterito tempore originem ducat ignorante emptore, ſed ex præſenti, poſt perfectam venditionem & traditionem, procul dubio pertinet ad emptorem, adeo vt pretium quod ſoluit, amittat, & quod non ſoluit, exigi poſſit. Idem videtur ſi ante traditionem. Sed aliam ſententiam eſſe ſequendam memini me docere in *l. ſi fundus, D. loc.* idemque dici poteſt de periculo euictionis quod re illæſa contingit, licet *l. 1. huius tit.* alia pericula adſcribat emptori, periculum euictionis ductæ ex præterito tempore, nec contingens iniuria iudicis, aut emptoris culpa, laudato denunciatoque venditori.

E

XLVIII. Enarratio.

OMne incommodum] Iuſtin. in *§. cum autem, de empt. & vend.* commodum, inquit, eius eſſe debet, cuius periculum eſt, id eſt, incommodum.

Mors, fuga, vulnus] *d. §. cum autem, l. vlt. hoc titulo.*

Agrochaſma] *L. 10. §. 1. D. eod. l. cum res 47 §. vlt. D. de leg. 1.* id eſt, hiatus. Gloſſæ Lat. Gr. *Terræ hiatus*, χάσμα. & Græco-Lat. χάσμα, *hiatus, vorago*

terra frager. Sen. Natur. quæſt. lib. 6. cap. 9. *Tunc chaſmata, tunc hiatus vaſti aperiuntur.* Labes, *l. vlt. D. loc.* vt *labes agri Priuernatis.* Cic. 1. de Diuinat.

Alluuio] *L. 7. D. ead.* περίκλυσιν ποταμῶν.

Vino aceo, aut mucor] *L. 1. 4. & 6. ead.* hæc ſunt propriè vini vitia. Plin. lib. 4. cap. 10. *Proprium autem inter reliquos humores vini, muceſcere, aut in acetum verti* Cato de re R. c. 148. *Vini in culleos ſingulos, quadragena. & ſingula vrna dabuntur, quod neque aceat, neque muceat.* Arnob. 1. *In acoris perfidiam vinum repente mutari.* Mucor eſt lanugo, quæ ea diuturno ſitu contrahitur. Columella de re R. lib. 12. cap. 4. *Ne ſitu penara mucorem contrahant.*

Si non ea præterito tempore] *L. 1. & vlt. hoc tit.* Vt puta ſi ſeruus apud emptorem ex veteri vitio fugerit, venditor quaſi euictionis nomine tenetur, *l.* B *Iulianus 13. §. 1, D. de action. emp.* & non tantum pretium ſerui, ſed etiam rerum ablatarum æſtimationem reſtituet, *Paul. Sent. lib. 11. tit. 17. §. ſeruus, l. quæro 58. D. de ædilit. ed.* idque emptor probare debet, *l. 4. D. de prob.* Si vero ex recenti vitio, periculum fugæ ad emptorem pertinet, *l. actioni 54. D. de ædil. ed. l. 3. J. eod.*

Ignor. emptor] Sic ædilitium edictum ad eum, qui ſciebat, non pertinet. v. J. tit. 58.

Poſt perfectam venditionem] Poſt perfectam venditionem & traditionem periculum ad emptorem reſpicit, *l. lectos 12. D. ead.* res enim perit domino ſuo, *l. 9. C. de pignerat. act.*

Idem videtur ſi ante traditionem] *d. §. cum autem.* Sed Cuiac. in alia ſententia eſt tract. 8. ad Afric. C ad *l. ſi fundus, loc* & ad *d. §. cum autem.* Ait enim id quod ibi dicitur, periculum rei venditæ ſtatim ad emptorem pertinere, tametſi adhuc ea res emptori tradita non ſit, ex iure ſummo eſſe, non ex æquitate: quia ſane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe dominus eſt. §. 4. *Inſtit. de empt.* & conuenienter ei perire debet.

Hanc viri magni ſententiam notabat olim quidam è triuio Iuriſconſultus, καὶ ὁμοῦ ἐν πᾶσι ἀσχημονῶν ἐλέγχειν ἐπιχειρῶν καὶ διασυρμῶν, quod de Salluſtio Philoſopho ſcribit auctor incertus apud Suidam. Eius linguam futilem, καὶ ἀθυρογλωσσίας alii iam caſtigarunt. Notant & alii meliores notæ Iuriſconſulti, quos equidem æquo animo ferrem ſi ſtilo atrociore abſtinerent hic, & ſi vſquam vir ſine exemplo maximus humanitus errauerit. (πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες) καὶ τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Cyrillus Alexandrinus in Apo- D logetico ad Theodoſium Imp. incluſa ſumpta ſunt ea epiſtola Iacobi Apoſt. cap. 3. Sane Cuiacij ſententia dubio non caret: ſed nos Cuiacium hic interpretamur, non maligne. vt plerique hodie ſolent, detrahendi libidine non ferenda, inclementer inceſſimus, aut vellicamus.

Idemque dici poteſt] Supra dictum eſt, periculum quod rei venditæ contingit poſt perfectam venditionem & traditionem, ſpectare ad emptorem: idemque dicendum videri, ſi ante traditionem: aliam tamen ſententiam eſſe ſequendam: id eſt periculum quoque ante rei traditionem ad emptorem pertinere, E quibus ſubiicit idem dici poſſe de periculo euictionis. quod re illæſa contingit: puta ſi fundus publicatus ſit: periculum enim de quo ſupra dictum eſt, non contingi ſine rei læſione: publicatus autem fundus citra rei damnum & læſionem. Ait igitur, idem & hic dici poſſe: id eſt, ſiue res publicata ſit poſt traditionem, ſiue ante traditionem, periculum ad emptorem reſpicere.

Licet lex 1.] Quaſi diceret, ſe non moueri *d. l.* 1. in qua dicitur, alia quidem pericula emptorem re- A ſpicere, periculum autem euictionis venditorem: rem enim aliter procedere, cum periculum euictionis re illæſa contingit.

Nec contingens iniuria iudicis] Emptor aduerſus venditorem regreſſum non habet, ſi per iniuriam iudicis victus & condemnatus ſit, *l. emptor 8. J. de euiction.* emptor enim de ſe queri debet, quod non appellauerit: appellationis enim remedio ſubuenitur eis qui de ſententiæ iniquitate queruntur. Sicut neque venditor euictionis nomine tenetur, ſi culpa emptoris res euicta ſit, vt puta ſi emptor abſens per contumaciam ea eremodicio condemnatus ſit: magis enim propter abſentiam victus videtur, quam quod malam cauſam habuerit, *l. 1. hoc tit. l. ſi idea, D. de euiction.* Vide Cui. ad *l. 34. D. de ædilit. ed. tract. 6. ad* B *Afric.*

Laudato, denuntiatoque] Emptor venditori denuntiare debet, vt liti ſubſiſtat, *d. l. 1.* cæterum periculum euictionis non ſuſtinet, *l. 7. & 8. J. de euict.* non enim culpa caret qui paſſus eſt iure iudicioque rem ſibi euinci, non laudato venditore, penes quem ſunt inſtrumenta auctoritatis, quique iuris ſui optimus adſertor eſt.

XLIX. *De actionibus & empti & venditi.*

V. tit. 1, lib. 19. ff.

EX contractu emptionis & venditionis contrahentes inuicem obligantur de eo quod alterum C alteri ex æquo & bono præſtare oportet. emptor tenetur actione venditi, quæ actio pretii dicitur, *l. 8. & 9. ſup. de cont. empt. l. 7. hoc tit.* venditor actione empti de re tradenda. Vtraque nomen habet ab eo cui competit, & præciſe dicitur actio empti, vel actio venditi, vel ex empto vendito, vt *l. eſt vna, D. ead.* & venditi empti, vel ex vendito empto. & illa quidem præciſio non tantum fit à poſteriori, ſed etiam à priori, vt *l. 1. C. ſi ſer. ext. ſe emi mand.* actio empti, id eſt, venditi empti, & *l. ſed hoc nomine, l. ſi cum vendatur §. ſi ſecundus, D. de euict.* actio ex vendito, id eſt, ex empto vendito.

XLIX. Enarratio.

DE eo quod alterum] *L. 2. §. vlt. D. de obligat. & act.*

D De re tradenda] *L. 1. § 2. D. eod.* venditor autem cogi poteſt, vt tradat, *Paul. Sent. 1. tit. 13. §. perficiuntur, Inſtit. de donat.* ſi modo rei tradendæ facultatem habeat. hoc ita, ſi emptor rem ipſam præciſe malit. Cæterum agetur in quod intereſt emptionem compleri, *l. 1. D. eod. l. 4. hoc tit.*

De re tradenda] Traditione autem rei venditæ dominium in emptorem transfertur, ſi venditor dominus fuit, *§. per traditionem, Inſtit. de rer. diuiſ.* Si non fuit dominus, euictionis tantum nomine tenetur, *l. ex empto 11. D. eod.*

E Dicitur actio empti] Vel actio ea empto. & quæ venditori competit, actio ea vendito, *§. pretium. Inſt. de empt. l. 11. & l. 12. §. ex vendito, D. eod.* Cicero 3. de Nat. Deor. *Reliqua, quæ ex empto, aut vendito, conducta, aut locata contra fidem fiunt.*

Empti venditi] *L. Imperator 16. D. de in diem addict.*

Vel ea empto vend. *L. mutuum 19. D. de her. vel act. vend.* Varro 2. de re R. c. 2. *Nec non emptor poteſt ex empto vendito illum damnare.* Vt ex conducto locato, *l. vlt §. 1. D. ad leg. Rhod.*

Id eſt, venditi empti] Et in *l. Iulianus 13. §. ſi procurator,*

A cutator, D. eod. Græci autem aiunt, auctores ioris promiſcue vti emptionis & venditionis vocabulis, in Gloſſis Nomicis, v. ex empto.

Actio ex vendito] Sic in *l. 11. C. de pact.* actio ex vendito, id eſt, empto. Baſil. c. 11. ἡ ἐκ τῶν ἀγορασμῶν ἀγωγὴ, ex empto actio.

L. *Si quis alteri, vel ſibi ſub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit.*

PErtinet etiam hic tit. ad actiones empti & venditi, vt indicat aperte *l. 6. & l. pen.* & ſunt eius partes tres: Si quis alteri emerit, Si ſibi emerit ſub alterius nomine, ſi ſibi emerit pecunia aliena. Primo caſu qui alteri emit nihil agit, cum nec ſibi adquirat actionem empti, quia noluit, nec alteri, B quia non potuit, alteri enim emimus inutiliter, qua de cauſa procurator cum mandatu noſtro emit, non nobis, ſed ſibi emit, ſibique adquirit empti actionem l. 7. hoc tit. & alia eſt ratio procuratoris, alia nuntij; Quod procurator mandatu meo emit, ſibi emit non mihi; Quod nuntius, ego emo non nuntius. Fungitur enim nuntius epiſtolæ vice, vt recte Acc. ait in *l. & licet D. de conſ. pec. & l. cum mancipium, D. de ædil. edict.* & non male idem in *l. 1. ff. de proc.* nuntium interpretatur nuntiationem, quia ſcilicet eo nomine res magis quam perſona ſignificatur, & ita fit vt per nuntium emamus recte, per procuratorem non item ementem nobis. Sed ſi ea ſit mens procuratoris ementis ſibi & venditoris, vt res C ei tradita mandatori adquiratur, adquiretur; imo & ſola voluntas ſufficiet venditoris, *l. vlt. hoc tit. l. qui mihi, D. de don.* cui conſtat voluntatem congruere mandatoris, cum mandatu eius empta res ſit. Secundo caſu ſi emerit quis ſibi ſua pecunia ſub nomine alterius tabulis inſcriptio, tam actionem empti adquirit ſibi quam dominium proprietatis vel poſſeſſionis, non ei in cuius nomen emit, *l. 4. 5. 6. hoc tit. l. 1. & 2. Cod. Greg. ſi ſub alt. nom. res emp. erit.* Tertio caſu ſi emerit quis ſibi pecunia aliena, i. pecuniam pro eo adnumerante altero, idem erit.

L. Enarratio.

D NIhil agit] ἀνυπόστατος ἐστὶν ἡ πρᾶξις. Inanis & inefficax eſt venditio, *l. quacunque 81. ff de oblig.*

Quia noluit] *L. 6. in fine h. t.*

Quia non potuit] Quia per liberam perſonam nobis nihil adquiritur, *§ ex his, Inſt. per qu. perſ. l. ſi vnus 27. §. 1. D. de pact.* Niſi quia ei emat, quem habet in poteſtate. quo caſu ſi pater filio ſui iuris conſtituto tradiderit, ei adquiretur, *l. 2. h. t.* alioquin morte patris donatio confirmabitur, ſi in eadem voluntate perſeverauerit, *l. donationes 45. infra de donat. int. vir. & vx.* vel ea diuerſo ſi quis emerit ei in cuius poteſtate eſt, *l. 7. h. t.*

Alteri enim emimus inut.] *l. 64. D. de contrah. emp.*

E Ego emo, non nuntius] Emptio venditio nudo conſenſu perficitur: & ideo & inter abſentes contrahi poteſt, veluti per nuntium, aut per epiſtolam, *l. 1. §. vlt. eod. l. vlt. h. t.* nuncius enim non contrahit, ſed nuncius eſt negotii contrahendi. nuncius eſt vox mittentis, vt ait Placentinus in Summa, & ex eo Gloſſa ad *d. l. 6.*

Similiter alteri paciſcimur inutiliter, *l. quintuſ-la 73. §. vlt. D. de reg. iur. Iad. §. 1.* legis 27. tous principalia, qui paciſcitur, ne à fideiuſſore petatur, de ſe ipſo non paciſcitur περὶ ἑαυτοῦ μὴ συμφωνεῖ, vt eſt in Baſilic. Sed tamen fideiuſſori pacti exceptio prodeſt, quoniam eiuſmodi pacto magis ei qui pactus

A eſt conſulitur, quam fideiuſſori per liberam perſonam adquiritur. Et pactum igitur ſuſtinetur, quia debitoris intereſt fideiuſſorem liberari. Vtilitas debitoris efficit, vt pactum valeat. nuncius tamen pacti conuenti eſſe pro alio qui non prohibetur, *l. 2. D. de pact.* nuncius miniſter eſt, miniſterium exhibet abſenti, operam ſuam accommodat.

Vel poſſeſſionis] De dominio poſſeſſionis vide Notata Mercatoris ad libros Animadu. Ioann. Roberti lib. 111. cap. ix. & Parat. D. de bonor. poſſ.

Idem erit] Ei qui ſibi aliena pecunia emit, id eſt, altero pecuniam numerante, actio ex empto, & dominium traditione adquiritur, *l. 1. 3. 6. & vlt. h. t. Paul. Sent. 11. t. xvii. l. fundus.*

B LI. *De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione vel hypotheca.*

ALiud eſt vendere, aliud alienare. Vendere eſt conſentire vti mera cum pecunia commutetur. Alienare eſt dominium transferre, quod fit traditione rei ſuæ, non traditione rei alienæ; & vendi tamen res aliena poteſt, & vendita ſi ſit, vtrinque obligatio contrahitur, ſed ſatis illicita venditio eſt, vt ait *l. 1. tit. ſeq.* nec fit iure, *l. 3. ſup. de rei vind.* iure firmo. Nam & emptori res à domino per vindicationem, antequam vſuceperit etiam pretio non oblato, & poſtquam vſuceperit venditori pretium auferri poteſt, *l. 1. hoc tit. l. 2. ꝫ. de inlit. dan. tut. l. 6. ꝫ. de* C *fur.* nec abnuerim, quin ita hic titulus accipi poſſit de rebus alienis non vendendis vel alienandis ſecundum conſtitutiones ſub eo poſitas, vel in ſolutum dandis *l. 4. hoc tit.* Nam & datio in ſolutum pro venditione eſt, *l. 4. ꝫ. de euict.* vt in *l. 1. ꝫ. de iur. emphyt.* alienationis verbo ſignificatur venditio; denique prohiberi hoc tit. venditionem rei alienæ, quod ſecunda parte huius tit. producitur etiam ad manumiſſionem, emphyteuſim, ſeruitutum impoſitionem, vſusfructus dationem, pignus, hypothecam, *l. vlt.*

LI. Enarratio.

D MErx cum pec. comm.] Eſt enim emptio mutatio pretii cum merce. Plin. libro 9. cap. 60. *Nam permutare quidem pretio nolunt, alienave merce.* v. ꝫ. *de cont. emp.*

Alienare eſt domin. transf.] *L. 1. ꝫ. de fund. dot.* Boëtius ad Top. Cicer. *Omnes vero res, quæ abalienari poſſunt, id eſt, quæ à noſtro ad alterius tranſire dominium poſſunt.*

Traditione rei ſuæ] *§ per traditionem, Inſt. de rer. diuiſ.*

Non tradit. rei al.] *L. traditio 20. D. de adq. rer. dom.*

Vendi tamen res al. pot.] Rei alienæ emptio venditio valet: quia contenta eſt traditione vacuæ poſſeſſionis, *l. rem alienam 28. D. de contrah. emp. l. 1. D. de rer. permut. l. 2. § 1. D. de action. emp.* euictionis E tantum nomine venditorem obligat, *l. ex empto 11. §. 2. eod.* Non omnis igitur venditio alienatio eſt, ſed rei noſtræ duntaxat, & minus quam perfecta eſt definitio allata à Seneca v. de Benefic. c. 10. *Venditio alienatio eſt, & rei ſuæ, iuriſque ſui in alium translatio.* Niſi dixeris Senecam reſpexiſſe id quod plerumque accidit. Quod & auctoribus noſtris ſolenne eſt.

A domino] Cui nocere non potuit, qui diſtraxit, *l. 6. hoc tit.*

Pretio non oblato] *L. 3. ꝫ. de rei vindicat.*

Seruitutum] Sequitur ſcripturam Pandect. Florent. in *l. 32. §. vlt. D. de ſeruit. vrban. præd. & l. 1. D. de ſeru. præd. ruſt.*

Digitized by Google

A

LII. *De communium rerum alienatione.*

HAnc autem tertiam partem facio tituli ſuperioris, vt quæ de tota re aliena non vendenda vel alienanda dicta ſunt, eadem & de parte intelligantur ſi vnius rei pars ſit mea, pars aliena, quæ in fiſco locum non habent. Namque ſecurus ſtatim eſt is qui rem alienam emit à fiſco, perinde atque ſi vſucepiſſet, & domino eſt regreſſus aduerſus fiſcum intra quadriennium duntaxat. & idem igitur erit, ſi fiſcus vendat rem quam habet cum priuato communem, *l. 2. hoc tit. l. 1. ꝗ. de vend. rer. fiſc. cum pr. com.*

LII. Enarratio.

B

EAdem & de parte] Id eſt ſi quis rei, quam cum alio communem habet, ſoliditatem vendiderit, vt eſt in *l. 2. hoc tit.* emptori res à domino per vindicationem priuſquam vſuceperit: poſt vſucapionem autem venditori pretium auferri poteſt, *l. 1. h. t.* quæ eleganter vſucapionem vocat receptum ius. Receptum autem, licet ex iniquo aliquid habere videatur, quod rem ſuam inuito domino per eam auferri contingat. Sed vtilitas publica legum conditoribus ante omnia propoſita eſt, quæ in eo verſatur, vt legitimo tempore ſecuri fiant rerum poſſeſſores, id eſt, certa cuique rerum ſuarum poſſeſſio ſit.

Securus ſtatim eſt] *Iuſtin. de vſucap. in fine: Vt ipſi quidem ſecuri ſtatim fiant.* Qui rem alienam emit a fiſco, ἀσφαλῶς ἔχει τὸ ἀγόρασμα, Græci apud Harmenopulum manu caaratum. τὸ ἀμέριμνον, Theoph. ſiue agat, ſiue pulſetur emptor, quo plures alliciantur emptores rerum à fiſco diſtrahendarum. Nec ob id tamen rem ſuam domino fiſcus eripere creditur, cum intra quadriennium ei aduerſus fiſcum regreſſus ſit, & rei ſuæ recepto pretio nihil abeſſe videatur. Putauit nimirum Princeps, domino ſufficere ad inquirendas res ſuas præfatum quadriennium.

C

Securus ſtatim eſt] Nec igitur opus eſt ea ſecuritate, quam parit vſucapio, vel longi temporis poſſeſſio, *l. 7. de longi temporis præſcrip.*

E ſatis igitur nouum eſt, vt qui dominus non eſt, dominium in alium citra iuris beneficium transferat. Sed fiſci ius præcipuum eſt.

Intra quadriennium] *L. 2. ꝗ. de quadr. præſcrip.*

D

LIII. *Rem alienam gerentibus non interdici rerum ſuarum alienationem.*

COnſtitutio huius tituli docet rei ſuæ venditionem eſſe etiam adminiſtranti rem alienam, veluti tutori & curatori, in cuius bonis pupillus vel adoleſcens habet tacitam hypothecam, ſiue ex cauſa adminiſtrationis condemnatus ſit, ſiue non: videlicet cum ſua cauſa, id eſt, iure hypothecæ. Et quæ res venditionem recipit, eam etiam recipere pignerationem, vt *l. 9. l. 11. §. vſufr. D. de pign.* nec intereſt cui pignori detur, fiſco an priuato. Nam fiſcus cui ſpecialiter res vna obligatur, non habet tacitam hypothecam in ceteris bonis debitoris, *l. vlt. inf. de pac. conu.* Et ſimiliter donatione tutori non interdicitur, aut teſtamenti factione, *l. 17. inf. de adm. tut.*

E

LIII. Enarratio.

HAbet tacitam hypoth.] *L. vn. §. 1. infra de rei vx. act. l. pro officio 20. inf. de admin. tut.*

Cum ſua cauſa] Cum ſuo onere, *l. vn. h. t.*

Iure hypothecæ] *L. ſi debitor 12. inf. de diſtract. pign.*

A

Et quæ res venditionem] Argumentum ducitur à venditione ad pignerationem, *d. l. vn.* ibi: *Poteſt ergo*, &c.

Fiſco an priuato] Itaque fiſcus, qui tacitam ſemper habet hypothecam, *l. aufertur 46. §. 3. D. de iur. fiſc. l. 2. ꝗ. in quib. cauſ. pign. vel hyp. tac. contr.* non præfertur prioribus tacitam hypothecam habentibus, & longe minus expreſſam, *l. ſi pignus 8. D. qui potior. l. res quæ 21. §. 1. D. de iur. fiſc. l. 2. ꝗ. de priuil. fiſc.* nam fiſcus cui ſpecialiter res vna obligatur, non habet tacitam hypothecam in cæteris bonis debitoris.

L. vlt. inf. de pact. conu.] Nam vbi cauta eſt hypotheca, tacita non concurrit. Vnde vulgo iactatur, prouiſionem hominis tollere prouiſionem legis. Cuiacius igitur argumentum ducit ex *d. l. vlt.* & quod

B

ibi dicitur de muliere, trahit ad fiſcum.

LIV. *De pactis inter emptorem & venditorem compoſitis.*

HIc tit. eſt de pactis quæ adiiciuntur emptioni venditioni ex continenti, i. tempore contractus, *l. pen. hoc tit.* initio contractus, *l. 5.* vel tempore traditionis, *l. in traditionibus, D. de pact.* Omnis traditio quæ fit ex cauſa, contractus eſt, emptio venditio contractus principalis, cui tamen alii contractus accedunt, veluti arræ datio, & traditio rei venditæ, ex quibus non alia actio datur quam quæ naſcitur ex principali contractu, empti ſcilicet & venditi,

C

nec alia ex pactis quæ eis adiiciuntur, veluti ex pacto arrali, vel ex traditionis lege. Hæc vero pacta vt ſunt varia, ita varias efficiunt eiuſdem contractus formas. Nec ſi quæras quæ ſit venditionis vel locationis, vel alterius forma, poſſim dare certam atque perpetuam, quod ea pendeat omnis ex varietate & qualitate pactionum: contractum enim formant & actionem ipſam ex contractu. Denique contractus legem dant, atque ideo etiam leges dicuntur & conditiones paſſim in iure, leges emptionis & venditionis, imo emptiones & venditiones, vt *l. 4. hoc tit.* Commiſſoria venditio, id eſt, venditio facta lege commiſſoria, vt ſi intra diem pretium vel pretii pars reliqua non ſoluatur, ſi ita venditor velit, res fiet inempta & venditori committatur arris non redditis, quæ tamen Imp. Antonino diſplicebat, & Cicero 12. ad Att. ait ſibi iniquam videri. Præter hanc & hæc

D

in hoc tit. proponitur, vt emptor præſtet vſuras pretii ex tempore contractus. idem ſi vt venditor præſtet: puta qui vendiderit vinum, oleum, frumentum, *l. 15. ꝗ. de act. emp* & vt in partem pretii cedat ſi quid fiat vel non fiat ab emptore. Et vt venditori quandoq; intra certum tempus redimere liceat rem venditam, quibus ex cauſis omnibus eſt actio empti, aut venditi in id quod intereſt, vel vt venditio reſcindatur, nec neceſſaria eſt præſcriptis verbis.

LIV. Enarratio.

E

EX continenti] Vt in *l. 7. §. quin imo, D. de pact. l. 6 D. de Nouat.* incontinenti, *l. 3. ꝗ. de adil. ed.* Excerpta ex veri. leſic. *in continenti*, παραχρῆμα. id eſt, continuo, confeſtim.

Arræ datio] Arræ datio contractus eſt, *l. 17. ꝗ. de fid. inſtr.* ἀῤῥαβωνικὸν συνάλλαγμα, *arrabonicus contractus.* Græcis.

Ex pacto arrali] *L. 3. ꝗ. de action. empt.*

Nec ſi quæras] Contractuum certa forma non eſt, vt emptionis non eſt certa forma: variatur namque & mutatur pactionibus, quarum hæc eſt vis, vt

Digitized by Google

contractum forment, reforment, transforment, & quaſi deforment, *l. nec ex pretorio 27. D. de reg. iur.* Cuiac. ad *l. 52. D. de verb. oblig.* quem vide ad *l. 7. §. quin imo, D. de pact.*

Contractum enim formant] Pacta quæ adiiciuntur ex continenti non pariunt actionem, ſed formant contractum, *l. cum dotem 10. ℑ. de iur. dot.* id eſt, formam, & legem dant contractui, formant ipſam actionem, *d. §. quin imo,* id eſt, actionem ex ipſo contractu. Cuiac. Obſeru. 11. c. 15.

Actionem ipſam ex contr.] Id eſt, datur actio qualis pacto informata eſt, non qualis citra pactum daretur ex natura contractus.

Contractus leg. dant] *L. contractus 23. D. de reg. iur.*

Leges dicuntur] Vitruuius lib. 1. cap. 1. *Vt legibus ſcribendis prudentia caueri poſſit & conductori. Namque ſi lex perite fuerit ſcripta, erit vt ſine captione vterque ab vtroque liberetur, l. veteribus 39. D. de pact. l. 1. §. vlt. D. de aq. & aq. pluu. & in l. 2. ℑ. tit. 56.* pactum dicitur, & poſtea lex. & lex commiſſoria, quæ conuentio eſt, *l. vlt. in fi. D. de leg. commiſſ.* pactum legis commiſſoriæ dicitur *lib. 4. de feud. tit. 66.* Ariſtot. Rhetoric. 1. cap. vlt. ὁ μὲν νόμος, ... ἴδιος, ... Interpres anonym. Aphthonii. ... κοινοί, ... ἴδιοι ... συμβολαίων.

Et conditiones] *L. ſed Celſus 6. §. vlt. D. de cont. empt. l. 2. hoc titulo l. vlt. ℑ. ſi mancip. ita fuer. alien.* Pompon. Mela cap. 7. *Ad dirimendum conditione bellum:* & mox: *Pacti de integro.* Donat in illud Andr. act. 1. ſc. 1. *Accepit conditionem: Conditio eſt pactio certam legem in ſe continens.*

Leges empt. & vendit.] *L. hanc legem 22. & leg. pacta 72. §. 1. D. de contrah. empt.*

Vt ſi intra diem] Ad diem, *l. 2. D. de leg. commiſſ. l. vlt. D. de reſcind. vend.* intra certum diem, *l. 4. D. de leg. comm.* intra certum tempus, *l. 1. & 3. hoc tit.* in diem ſtatutum, *d. l. 6. §. 1.* præſtitutum legi commiſſoriæ, *l. 7. D. de leg. comm. ex die, d. l. vlt §. 1.*

Si ita venditor velit] Nec enim venditor inuitus legem commiſſoriam exerceet, *l. 2. & 3. D. de l. commiſſ. Nam de commodo proprio licet vnicuique detrahere*, vt ait Aſcon. Pedian. 3. in Verr. & eis renuntiare quæ pro ſe introducta ſunt, *l. pen. ℑ. de pact.*

Res fiat inempta] Inempta, *l. 1. 4. 5. & vlt.* inuendita, *d. l. vlt. §. 1.* ἀναγόρευσις. Baſ.

Venditori committatur] Vt in *l. 2. ſeq. tit.* homo fiſco commiſſus, qui fiſco vindicatur. Lex ſiue pactio commiſſoria, quæ etiam fiducia dicitur, in venditione ita fit, vt ſi ad diem emptor pretium non ſoluerit, venditio reſoluatur, & ipſo iure rei venditæ dominium ad venditorem recurrat. ex Cui. ad tit. 29. lib. 1. de Feud.

Arris non redditis] *L. 6. & vlt. D. de leg. commiſſ.* imo nec pretii parte, quam numerauit, *l. 4. §. 1. eod.*

Imperatori Antonino diſp.] Non improbabat quidem, vt apparet ex *d. l. 4.* ſed diſplicebat, ideoque aduerſus eam facile integri reſtitutionem dabat, *l. Æmilius 38. D. de minor.* & ibi Cuiac.

Cicero 12. ad Attic.] Verba eius hæc ſunt: Si *Cuſtricius pro mancipiis pecuniam accipere volet. eumque ei ſolui, vt nunc ſolutur. certe nihil eſt commodius: ſin autem ita actum eſt, vt ipſa mancipia abduceret, non mihi videtur eſſe æquum*, Epiſt. 28. in edit. G. ut. al. 27.

Ex tempore contractus] *L. 5.*

Item ſi vt venditor] Id eſt, ſi conueniat, vt tardius traditi vini, olei, frumenti venditor vſuras præſtet ex tempore contractus, *l. vltra modum 15. ℑ. de action. empt.*

A Et vt in partem pretii] Si rem vendiderit minorato pretio, vt loquitur Scæuola in *l. vlt. D. de ſeru. export.* certæ rei contemplatione, id eſt, ſi quid fiat, puta vt emptor quid ſoluat venditoris nomine, id videtur cedere in partem pretii; vel ſi ea lex venditioni dicta ſit, ne quid fiat, id eſt, ne fundus inuito venditore, alienetur ab emptore, *l. 6 & vlt h. t.*

Et vt venditori quandoque] Vt rem venditori reuendat, *l. 2.*

Quandoque] Pro quandocumque. vt ſupra ὡς ἂν ποτε χρεία.

Vel intra certum tempus] *d. l. 2. & l. 7. hoc tit.* Et hoc eſt alterum genus legis commiſſoriæ. vtrumque extat in *l. ſtatuliber. 38 §. 2. D. ad leg. Falcid* Græci

B ibidem: ... *Seruus in diem certam addictus ſiue ex lege venditus, aſſi, quis ſupra adiecerit. Item ſub lege commiſſoria diſtractus, ſiue ea lege vt reſoluatur venditio ſi venditori placuerit*, &c.

Redimere liceat] D. Hieronymus in epiſtolam ad Galatas cap. 3. *Qui emit, alienam emit: qui autem redimit, id emit proprie quod ſuum fuit, & ſuum eſſe deſierit.*

Quibus ex omnibus cauſis] Si ad diem pecunia ſoluta non ſit, emptor committit in legem venditionis. itaque venditor rem vindicabit, ſi precariam poſſeſſionem conceſſerit, *l. vlt. D. de leg. comm. l. 3. & 4. h. tit.* vel aget ex vendito, vt reſcindatur venditio:

C eſt quidem finita emptio: nam legis commiſſoriæ poteſtate reſoluitur; ſed omnem dubitandi materiam ſuſtulere reſcripta Antonini, & Seueri, ex quibus actio ex vendito competit, *l. 4. D. de leg. commiſſ.* Sed etſi conuenerit vt venditori rem venditam redimere liceret, actio ex vendito dabitur, nec erit neceſſaria actio præſcriptis verbis, *d. l. 2.* Eliget igitur actor quam volet. Item vſuræ à tempore contractus petentur actione ex vendito, *d. l. 5.* vel actione ex empto, *d. l. 15.*

In id quod intereſt] Si non fiat id de quo conuenit, agetur ex vendito, vt venditio reſcindatur, *d. l. 6.* vel vt venditor conſequatur id quod ſua intereſt, *l. ea conditione 14 ℑ. de reſcind. vendit.* Item ſi venditor eam legem dixerit, ne vicinus cui fundum

D vendidit, eum ſe inuito alienet, & emptor rupta fide alienet, erit actio ex vendito, *l. vlt hoc tit. l. pen. D. de pact.* Cuiac. ad *l. 122. §. coheredes, D. de verb. oblig.*

Nec neceſſaria eſt præſcriptis verbis] Agi poteſt ex vendito, *d. l. 4. l. ſi ſterilis 21. § ſi fundum, D. de action. emp.* Sed & præſcriptis verbis agi poterit, *l. Labeo 50. D. de contrah. empt. l. ſi conuenerit 6. D. de reſcind. vendit.*

LV. *Si ſeruus exportandus veneat.*

V. tit. 7. lib. 18. ff.

E SEquuntur pactiones quæ proprie in mancipiorum venditionibus addi ſolent, vna in hoc titulo, altera in ſequenti, & duæ in 57. In hoc tit. vt ſeruus qui venit, exportetur, quod eſt, vt aliquo ex ea vrbe vel prouincia amoueatur vbi venit; qua de re venditores cauere ſolent, vel quod ipſi eadem lege ſeruos emerint, & ſtipulanti promiſerint pœnam ni exportaretur, *l. 7. D. de ſer. exp.* vel odio ſeruorum quorum conſpectum ferre non poſſunt, vt citra venditionem etiam legimus à dominis pœnæ cauſa ex vrbe in villam ſeruos ablegari, *l. ex facto, D. de her. inſt.* Ea autem lege vendere Græcis eſt ἐπ' ἐξαγωγῇ. Demoſth. in Timocratem: ἐπ' ἐξαγωγῇ ...

Digitized by Google

ναι, πέπρακται τὸ ἔργον. vbi Vlpianus: τὸ ἐπ' ἐξαγωγῇ τὸ πραθῆναι ἔξω τῆς πόλεως. Æmilianus in Epiſtolis: καὶ τύχῃ ἀποδώσονται ἐπ' ἐξαγωγῇ. Dio 54. καὶ τῆς ὀλίγης τὸ πλεῖον ἐπ' ἐξαγωγῇ ἀπέδοτο. Et lex ex dicitur non tam emptori quam ipſi ſeruo, ſicut illa ne manumittatur tit. 57. dicitur apta & colligata eſſe perſonæ ſerui, *l. pen.* vel vt manumittatur, vel vt non proſtituatur. Igitur neque ibi morari ſeruus ille poteſt, neque manumitti: vnde exportari iubetur, *l. 4. §. in illis, D. de manumiſſ.* aut ſi ibi manumittatur, ſeruus fiet fiſci, alibi poteſt manumitti: nec enim hac lege manumitti vetatur; ſed rurſus poſt manumiſſionem ſi redeat, vnde exportatus eſt, quia nec in emptorem iam vlla eſt actio, nec in manumiſſum manus iniectio, conſtitutum eſt vt veniat in perpetuam ſeruitutem fiſci

B

ſub eadem lege, ne ibi moretur vbi venit, aut vt priori domino manus iniectio ſit, ſi ibi lege venditionis manus iniectionem exceperit. aliquando pœnam tantum ſtipulatur, & hoc caſu ſi non pareatur legi venditionis, pœna committitur venditori, & ſeruus fiſco.

LV. Enarratio.

L. Ex facto] *§. 3.*

In epiſt.] Ep. pen.

Dio] Adde: Ioſephus ἀρχαιολ. lib. 15. cap. 1. τοὺς τοιχωρύχους ἀποδίδοσθαι ἐπ' ἐξαγωγῇ τῆς βασιλείας. Quem locum non percepit Ruffinus interpres Ioſephi: ἐπ' ἐξαγωγῇ τῆς βασιλείας vendi, eſt peregre venum ire, & ſub ea lege, ne in patria moretur, exportandum venire. Dio Chryſoſtomus in Rhodiaca: ἤδη ἐπ' ἐξαγωγῇ πραθέντα οἶμαι τὸ σὸν ἄρα πονηρὸν ἀνδράποδον. Liban declamat. 17. ἐπ' ἐξαγωγῇ πωλεῖσθαι. Zoſimus lib. 1. διὰ τῶν στρατοπέδων περιάγεσθαι ἐπ' ἐξαγωγῇ. & lib. 4. οἷα δραπέτας οἰκέτας ἐπ' ἐξαγωγῇ δημοσίᾳ πωλῆσαι. Baſilica libro 42. t. 3. ἐὰν ὁ ἐλεύθερος ὑπὸ δοῦλον ἐπ' ἐξαγωγῇ πραθῆναι. Vlp. dixerat, *Vt exportandus veneat*, in *l. 8. § 2. famil. erciſc.* Quod alia verbis extulerunt in *l. 5. C. eod.* ὁ ἐξάγεσθαι ἔξω τῆς πόλεως πραθείς. Imp. Alexand. ibid. *Alter exportandus venundaretur.*

Seruus fiet fiſci] *L. 3. hoc tit.*

Conſtitutum eſt] *L. 1.*

Aliquando pœnam] *l. 2.*

LVI. *Si mancipium ita venierit ne proſtituatur.*

IN h. t. ne ancilla quæ venit, habeatur in turpi quæſtu, vt bene & pudice educetur, & proſtituta vt confeſtim libera fiat, vel vt venditori in eam ſit manus iniectio, quam tamen ſi forte remittat, ipſo iure libera ſit ſine patrono, quæ venditorem patronum haberet, ſi non excepta manus iniectione hoc tantum cauiſſet, vt libera fieret, quæ pactio valet, etiamſi fiat ex interuallo, vt indicat *l. 2. huius tit.* & perducit ancillam in libertatem, quod pudicitiæ & libertatis fauori extorſit. huic contraria pactio vt proſtituatur, eſt contra bonos mores, & ideo nec ſequenda eſt.

LVI. Enarratio.

TVrpi quæſtu] Quæſtus meretricius turpis dicitur in *l. 1. h. t.* & meretricia turpiter facere, quod ſit meretrix, *l. 4 §. 3. D. de condict. ob turp. cauſ.*

Vt bene & pudice educ.] Plaut. Curc. act. 4. ſc. 2. *Eduxit hanc bene & pudice.*

Et proſtituta] Proſtituta meretricio more vt in *l. ſi ea 22. inf. ad leg. Iul. de adulteriis.* Gloſſæ Gr. L. προΐσταμαι, ἐπὶ πόρνης. proſto.

Manus iniectio] Manus iniectio dicitur, quotiens

A

nulla iudicis auctoritate expectata, rem nobis debitam vindicamus, vt ſcribit Seruius in 10. Æneid. Manum autem inicere hic eſt, ancillam abducere, & manum ei porrigere, ne proſtituatur, vel ne proſtituta in turpi lucro maneat, auxilii ferendi cauſa, vt in *l. cauſam 12. § 1. D. de manumiſſ.* διὰ τὸ βοηθῆσαι τῷ σωφροσύνῃ ἀνδραπόδῳ πραχθέντι, vt ibi Græci lib. 48. Baſil. tit. 1. & hoc eſt quod dicitur in *l. Titius 9. D. de ſeru. export.* Manus iniectionem ancillam eximere abiunctam.

Si remittat] Id eſt, ſi venditor patiatur vt ancilla corpore quæſtum faciat, vt loquitur, *l. vlt. hoc tit.* & Valer. M. lib. 6. cap. 1. §. 6. & poſſit ancilla proſtitui.

B

Remittat] Sic legem remittere dicitur, qui ea lege vendiderat, ne aliquo loci moraretur, ſi patiatur ibi morari in *l. 1. D. ne ſeru. export.*

Ipſo iure.] αὐτομάτως.

Libera ſit.] *L. 1. h. t.* Licet antea venditor omnia bona obligauerit, quæ habet, habiturusue eſſet, *l. ſi quis 6. D. qui et a quib. manumiſſ.* οὐ γὰρ καὶ ὑπόκειται δυνατῇ, ἀλλὰ ἐλευθεροῦται ἡ αὐτή, vt ibi Græci 48. Baſil. tit. 6.

Sine patrono.] Nec enim æquum eſt venditori honorem haberi, & patronum eius eſſe, quam proſtitui paſſus eſt, *l. ſed ſi hac lege 10. §. 1. D. de in ius voc.*

Quæ venditor. patron. haberet] *d. §. 1.*

Si non excepta,] Vt *l. 2 hoc tit.* id eſt, ſi dominus ſibi non excepiſſet manus iniectionem, & contra legem venditionis ancilla proſtituta eſſet, libera fieret, & venditorem patronum haberet. Sed excepta manus iniectione χειρὸς ἐπιβολὴν Græci vocant, dominus manum inicit in ancillam ſuam, & eam vindicat.

C

Vt indicat l. 2.] In illis verbis: *Et niſi tabulis venditionis inſerta ſit*, &c.

Perducit ancillam ad libertatem.] Perducere ad libertatem eſt liberam efficere, vt in *l. Titius 43. D. de actionib. emp. & l. ea quidem 5. inf. tit. prox.*

Fauor extorſit] Vt ſcilicet pactum ex interuallo proſit ad libertatem: pacta quæ fiunt ex interuallo nec pariunt, nec formant actionem, *l. 7. §. quinimo, D. de pact.* ſed fauor libertatis præualuit. Fauor libertatis & alias benigniores ſententias exprimit, *l. 32. in fi. D. ad leg. Falcid.*

D

LVII. *Si mancipium fuerit alienatum vt manumittatur, vel contra.*

IN hoc titulo duæ: vt non manumittatur, quæ ſeruum perpetuæ addicit ſeruituti, adde vel vt manumittatur intra certum tempus, vt apud Suetonium in Aug. & Dionem 53. vel vt manumittatur, cuius poteſtate ceſſante emptore ipſo iure liber fit; & vtrique pactioni ſuperuacuum eſt addere ſtipulationem pœnalem: quia neque ille vnquam peruenire, neque hic non peruenire ad libertatem poteſt. & recte in tit. alienatum: nam pactionis vtriuſque poteſtas hodie tenet, non tantum venditum, ſed etiam donatum vel alienatum alio quocunque genere.

E

LVII. Enarratio.

IN hoc titulo duæ] Hoc tit. duæ proponuntur pactiones, 1. vt ſeruus non manumittatur, 2. vt manumittatur, *l. 2. & 5. h. t.*

Intra certum tempus] *L. 1. 3. & 4.*

In Auguſto] Cap. 21. *Neque*, inquit, *aut crebrius, aut perfidioſius rebellantes grauiore vnquam multauit eſt pœna, quam vt captiuos ſub lege venundaret: ne in vicina regione ſeruirent, neue intra trigeſimum annum liberarentur.*

Et Dionem 53.] Verba Dionis hæc ſunt: συνέλαβε τοὺς ἐν τῇ πωλήσει, καὶ ἀπέδοτο, ἐφ' ᾧ μηδὲ πρὸς αὐτοὺς ἐλευθερωθῶσι.

Cuius poteſtate] Vt legis commiſſoriæ poteſtas in *l. ſi fundus* 4. §. *vlt. D. de leg. commiſſ.*

Ipſo iure liber fit] *d. l.* 2. *l.* 3. & 4. *hoc tit. l.* 3. §. 2. *D. de legit. tut.* Saluo tamen iura patronatus emptori, licet eum non manumiſerit, *l.* 10. *D. de in ius voc.*

Addere ſtipulationem pœn.] *d. l.* 5. & *l.* 6.

Nunquam peruenire] Nec enim conditio quæ perſonæ mancipij cohæſit, immutari facto emptoris poſſet, *d. l.* 5.

Neque hic non peruenire] Conditionis enim poteſtate factum manumittentis repræſentatur *l. vlt. hoc tit.* niſi venditor ante diem libertati ſtatutum voluntatem mutauerit, *l.* 1. & *d. l. vlt.* Nec mutat *l.* 1. *D. qui ſine manum. ad libert. peru.* id enim intelligendum eſt ſecundum *d. l.* initium, ſi poſt pœnitentiam emptor & venditor deceſſerint ſine herede. libertas ipſo iure competit, quia nullius intereſt, vt ait Cuiac. in recit. ad hunc tit. quæ Græcorum interpretum ſententia lib. 48. Baſilic. tit. 6. τοῦτο δὲ ἐπὶ μόνου τοῦ πωλήσαντος ἀκληρονομήτου τελευτ.

Non tantum vend.] Conſtitutio D. Marci & Commodi pertinebat ad ſeruos venditos, non ad donatos, ſed poſtea porrecta fuit ad donatos. *l. pen. D. qui ſi. manum. l.* 1. *hoc tit.* vide Cuiac. ad *l.* 122. §. *Flauius, D. de verb. ob.* & ad *l.* 7. *D. de pact.*

LVIII. *De ædilitiis actionibus.*

V. tit. 1. *lib.* 21. *ff.*

ACtiones empti & venditi, aut ciuiles ſunt, de quibus ante dictum eſt, aut ædilitiæ, de quibus hic tit. nam & eæ ex contractu emptionis. *l.* 23. §. *ſi ſeruus, D. eod.* & proximæ ſunt empti actioni. & ſunt duæ, redhibitoria, & æſtimatoria. Redhibitoria agit emptor ad reſoluendam venditionem in integrum reſtitutis omnibus ob morbum vitiumve latens rei venditæ quod neſciebat, vel ob dictum promiſſumve venditoris. quod ſi agat, offerre quidem, exhibere, & reſtituere rem debet, *l. vlt. h. t.* ſed officio iudicis continetur, exempli gratia, ſi ſine culpa emptoris ſeruus quem emit ſit in fuga, vt caueat de eo perſequendo, requirendo, reducendo, reſtituendo vel vt actionibus ſuis venditori cedat, *l. redhibere* §. *vlt. ff. eod.* Alia eſt actio redhibitoria ciuilis, de qua initio *l. pen.* hæc eſt perpetua, ædilitia temporalis, hæc rem perſequitur, ædilitia videtur eſſe pœnalis, *l.* 23. §. *ſi ſeruus, l.* 45. *D. eod.* quo reſpiciens Horatius pœnæ ſecurum ait eſſe eum qui in vendendo ſeruo excipit fugam:

Des nummos, excepta nihil te ſi fuga lædat
Ille ferat pretium pœnæ ſecurus opinor
Prudens emiſti vitioſum, dicta tibi eſt lex.

Æſtimatoria autem emptor agit in hoc vt quanto pluris emiſſet ignorans rei qualitatem, aut quantitatem, id venditor qui etiam ignorauit, damnetur ſibi reddere, quæ actio etiam temporalis eſt, *l.* 2. *hoc tit.* & pertinet ad eam *l.* 9. *de act. emp.*

LVIII. Enarratio.

AVt ciuiles ſunt] Actiones empti & vend. ciuiles ſunt, *l.* 8. *D. de reſc. vend. l. proinde* 53. *D. ædil. ed.*

Aut ædilit.] Quæ deſcendunt ex edicto ædilitio, & honorariæ ſunt actiones: ius enim ædilitium iuris honorarii portio eſt, § *prætorum, Inſtit. de iur. nat.*

A quæ ciuilib. & legitimis opponuntur in *l.* 28. *de legib.* & *l.* 32. *D. ad leg. Fal.* vt edictum iuri ciuili, *l.* 44 *D. eod.*

Ex cont. emp.] Actiones quoque ædilitiæ ex contractu emptionis veniunt, & ſimiles ſunt empti actioni. quædam tamen inter has differentiæ ſunt, quas exequitur Cui. in Par. *D. eod tit.*

Ad reſolu. vend.] Venditio reſoluitur, *l.* 23. §. 1. *eod.* & res inempta fit, *l.* 58. *eod.* Hoc enim agitur vt venditor rurſus habeat, quod habuerit: vnde redhibitio quaſi redditio, *l.* 21. *eod.* ἀποκατάστασις Gloſſæ La. Gr. *redhibitio, ἀποκατάστασις*, Gloſſæ Græco Lat. ἀποκατάστασις, *reſtitutio, redhibitio*. Irenæus aduerſ. hær. 5. cap. 14. *Quoniam carne Dominus noſter redemptus es, & ſanguine eius redhibitus.* Valerianus homilia 4. *Redhibitionis increpare moram*, & ibidem: *Non tentanda redhibitio.* Feſtus in redhibitum. & redhibere eſt reddere. Plaut. Moſtell. act. 3. ſc. 2. v. 113. *Nobis iſtas redhibere haud liceret.* S. Hilarius comment. in Matt.
B can. 23. *Quibus ait: Cæſari redhibenda eſſe quæ Cæſaris ſunt, Deo autem reddenda eſſe quæ Dei ſunt.* Et mox *Cum Cæſari quæ eius eſſent redhibenda decerneret.* P. Rauennas Sermone 5. *Qui vicem neſcit redhibere generantis.* Ennodius epiſt. 10. lib. 3. Gloſſæ Græco Lat. ἀποδίδωμι, *reddo, redhibeo*.

In integr. reſt.] Venditor rem venditam recipit, *l.* 31. *eod.* cum acceſſionib. *d. l.* 31. §. 2. & *pen.* emptor vero pretium & acceſſiones, *l.* 45. *D. eod.* vterque
C enim quodammodo reſtituitur, *d. l.* 23 § *Iulianus*.

Omnibus] Omnia in integrum reſtituuntur perinde ac ſi neque emptio, neque venditio intercesſiſſet, *l.* 1. §. 1. & *l.* 90. *eod.*

Ob morb. vit. lat.] Edictum ædilium curulium præcipue quidem pertinet ad mancipia, & animalia, *d.* §. 1. & *l.* 38. *in pr.* & §. *iumentorum*, & *ſeq. eod.* Heſychius: ἀγορανόμοι, οἱ τῶν ὠνίων ἐπιμελούμενοι ἄρχοντες ἀγορᾶς. Sed pertinet quoque ad venditiones rerum mobilium & immobilium, *l.* 49. *eod. l.* 4. *verſ. idem hoc tit.*

Morbum, vitiumve] An morbus & vitium diſtent in edicto ædilitio, vide *d. l.* 1 §. *ſed ſciendum eſt*, Aul. Gell. lib. 4. c. 11.

Latent] Non facile quiſquam vendit niſi eum, qui
D ſibi diſpliceat, & quem vſui ſuo inhabilem putet, vt ait S. Ambroſius in Pſal. 43. venditor tamen emptorem certiorem facere debet, quid morbi vitiive cuique ſit, idque edicto propoſitum eſt, *d. l.* 1. §. 1. Gell. d. cap. 2. Vetus Scholiaſtes Horatii ad ſat. 3. lib. 2. *Sumptum eſt hoc argumentum à dominis mancipia vendentibus, quorum omnia vitia ſibi cognita tam animi, quam corporis debebant aperire emptori, niſi poſtea litigare vellent propter celatum vitium.* Marcus Tullius 3. de offic. In mancipiorum venditione fraus omnis excluditur: qui enim ſcire debuit, de ſanitate, de fuga, de furtis præſtat edicto ædilium. Generaliter ſcribit Valerius Maximus lib 8. cap. 1. §. 1. Bona fide ven-
E ditorem nec commodorum ſpem augere, nec incommodorum cognitionem obſcurare oportere. Adde Ambroſium de Offic. 3. cap. 10. & Lactantium Inſtit. diuinarum libro 5. cap. 16. Ergo qui mancipia vendunt, certiores facere debent emptores quid morbi, vitiive cuique ſit, quis fugitiuus, errove ſit, *d. l.* 1. Erro paulo minus eſt quam fugitiuus; qui ad modicum tempus fugit, minus quam erro. Sic D. Paulus in epiſt. ad Philemonem Oneſimi fugam lenitate verbi mitigat: *Forſitan enim*, inquit, *ideo diſceſſit ad horam à te.* Theophylactus ad d. epiſtolam: ἀπέδρα μὲν γὰρ καὶ τὴν φυγὴν χωρισμὸν καλεῖ. Sic in *l. igitur* 12. § 1. *D. de liber. cauſ. receſſit*, id eſt, fugit, in Baſilicis. Per contrarium notant Seruius & Donatus in 4.

Æn. fugam dictam pro diſceſſu & profectione. Niſi forte intelligatur vitium, morbuſve mancipii, vt plerumque ſignis quibuſdam ſolent demonſtrare vitia: hoc enim tantum intuendum eſt, ne emptor decipiatur, *d. l. 1. § ſi intelligatur.*

Quod neſciebat] Si emptor morbum vitiumve ignorabat: edictum enim ad eum qui ſciebat non pertinet, *l. 48. § in ædilitiis, eod. l. 1. & 4. hoc tit.* Ei igitur qui ſcit, exceptio opponi poteſt: ſi non ſciuiſſet. Horat. ep. 2. lib. 2. *Prudens emiſti vitioſum: dicta tibi eſt lex.* Venditor tamen tenetur, licet ignorauerit ea quæ ædiles curules præſtari iubent, quod rationem habet: venditor enim ea nota habere potuit, nec intereſt emptoris quemadmodum fallatur, ignorantia venditoris, an calliditate, *d. l. 1. § 2.* Sed hoc intereſt inter ſcientem & ignorantem, quod qui dolo malo ſeruum fugitiuum vendidit, non modo pretium emptori reſtituere iubetur, ſed & ea quæ ſeruus per fugam abſtulit, *Paul. Sent. 11. tit. 17. §. ſeruus, l. 1. hoc tit.* niſi ſi pro his ſeruum noxæ nomine velit relinquere, *l. 58. D. eod.* ignorans vero tenetur quidem actione redhibitoria, *d. §.* 2. Sed pretium duntaxat reſtituet: quæ diſtinctio ſeruatur in actione empti, *l. Iulianus 13. D. de act. em. emp.*

Vel ob dictum, promiſſumve] Actio redhibitoria datur etiam ad dictum, promiſſumve: vt ſi dixerit abeſſe aliquid, quod non abeſt, vel adeſſe quod non adeſt, vt puta ſi dixerit furem non eſſe, & fur ſit, vel artificem eſſe, & non ſit: quia ea cauſa dicitur eſſe actio aduerſus dictum, promiſſumve, *l. quod venditor 37. D. de dol. l. 47. & l. pen. §. 1. D. eod.* hic enim quia quod aſſeuerauit non præſtat, aduerſus dictum, promiſſumve facere videtur, *l. 17. § vlt. eod.* quemadmodum autem dictum diſcernatur à promiſſo, docet IC. in *l. 19. § 2. eod.*

Exhibere & cetera] Cuiacius Græcos interpretes ſequitur, qui τὸ exhibere in *l. vlt. hoc t.* vertunt [Greek illegible] lib. 19 Baſil. tit. 10. c. 56. quod eſt, *exhibere & reſtituere*, non probare, vt vult Gloſſa. Qui igitur agit redhibitoria, rem debet venditori reſtituere: aut ſi non poſſit, officio iudicis continetur, vt venditor caueat de ſeruo perſequendo, vt in *l. 21. §. vlt. D. de leg. 1.* requirendo, vt in *l. 39. eod.* reducendo, vt in *l. 8. de leg. 2.* reſtituendo, *d. § vlt.* vel vt actionibus ſuis venditori cedat, *l. 21. D. de rei vindic.*

L. penult.] Si conuenerit, vt ſi fundus diſplicuerit, inemptus ſit, & diſplicuerit, agatur redhibitoria, *d. l. pen.* frequens eſt eiuſmodi conuentio, *l. 6. D. de reſ. in d. vendit. l. 31. § ſi quid ita, D. eod.* Plautus in Merc. act. 2. ſc. 3.

CH. *Quid ſi igitur reddatur illi vnde empta eſt?*

DE. *Minime gentium.*

CH. *Dixit ſe redhibere ſi non placeat.*

Hæc eſt perpetua] Vt & actiones ciuiles ex empto vendito perpetuæ ſunt, *l. ſi dictum 56. D. de euict. l. emptor 21. C. eod.*

Ædilitia temporalis] Semeſtris, *l. 19. §. vlt. l. 38. l. 48. §. 2. D. de æd. ed. l. 2. hoc tit.* Excipiuntur caſus expoſiti à Cuiac. de *diuerſ. temp. præſcr. cap. 13.* quibus eſt bimeſtris.

Ædilitia videtur eſſe pœn.] Quippe cum in duplum condemnatio fiat, niſi arbitrio iudicis pareatur, *l. 45. D. eod.* Cuiac. Parat. D. eod. ſed neque venditoris reticentia delicto caret, *d. leg. 1. §. ſed ſciendum.*

Horat.] Epiſt. 11. lib. 11.

Æſtimatoria] Sicut redhibitoria duplex eſt, ædilitia, & ciuilis: ita etiam duplex eſt æſtimatoria: ciuilis & ædilitia. illa de æſtimato proponitur in *l. 1. D. de æſtimat.* & *§. actionum autem, Inſtit. de action.* id eſt de re, quæ æſtimata vendenda data eſt. ædilitia vero hoc agitur, vt æſtimetur quanto minoris empturus eſſet, ſi ſciſſet, puta mancipii morbum, vitiumve: & ideo dicitur quanti minoris, *l. 47. D. de ædilit. ed.* vel quanto minoris, *l. 18. & l. 43. §. aliquando, eod. l. Iulianus 13. D. de act. emp.* & conuenienter emptor petit ſibi reddi quanto pluris emit, ignorans rei qualitatem vel quantitatem, *d. l. 13. § ſi venditor.* puta mancipium morboſum eſſe, vel minùs peculiatum. In eo igitur redhibitoria differt ab æſtimatoria, quia actio redhibitoria venditionem reſcindit in totum reddita re vendita, & pretio recepto, cæteriſque omnibus reſtitutis in integrum. B. Chryſoſtomus ſerm. 28 tomo 5. [Greek illegible]. Æſtimatoria vero reſcindit in partem, ex pretio ſcilicet emptori reddito eo quo minoris res eſt. Cuiac. Parat. *D. eod.* ait, quo minoris res eſt, ex *l. 28. eod.*

Qui etiam ignorauit] Nam qui ſciens reticuit, quanti intereſt idoneè veniſſe præſtat, *d. l. 13.*

Temporalis eſt] Actio æſtimatoria quanto minoris, in *l. 18. & l. 43. §. annalis eſt, l. 2. hoc tit.* Excepto vno caſu, quo ea hac cauſa ſex menſib. vtilibus concluditur, quod ædilitiæ cautiones non præſtentur, *l. 28.* Veluti fugitiuum non eſſe, recte ſanum eſſe, hodie eſſe, bibere recte poſſe, habere licere duplæ ſtipulatione, *l. 28. eod.* Cuiac. Par. *D. eod. l. ex empto 11. §. 3. D. de act. emp.* Varro de re R. 2. c. 2. 3. 4. & 10.

LIX. *De monopoliis & conuentu negotiatorum illicito, vel artificum ergolaborumque, necnon balneatorum prohibitis illicitiſque pactionibus.*

SIc emendandus eſt titulus, & ſunt eius tres partes. Prima de monopoliis. Vtitur verbo Græco, deficiente Latino; vt Suetonius ſcribit Tiberium in Senatu abſtinuiſſe ſermone Græco, adeo vt monopolium nominaturus prius veniam poſtularet quod ſibi verbo peregrino vtendum eſſet. Et eſt monopolium vendendæ certæ mercis ius quod vnus certive homines ſibi vindicant permiſſu principis ſub onere vectigalis, vt Strabo 17. de Ægypti mercibus ſcribit, [Greek illegible] ἰχθ. Id vero omnimodo impediebat Conſtitutio huius tituli, vt nec ſi permiſſus principis interueniat, cuiquam cuiuſque mercis monopolium exercere permittat, propoſita in eum qui exercuerit pœna deportationis: & inter merces numerantur, quarum plerumque monopolium exerceri ſolebat, veſtes & piſces, & pectines, quibus ſcilicet comuntur, diducunturque capilli, & herinacei, quorum cute expoliuntur veſtes, & in quibus fraus & monopolium, vt nominatim Plinius ſcribit lib. 8. magnum lucrum inuenit. Secunda pars eſt de conuentu negotiatorum illicito, id eſt de conuentione illicita qua inter ſe quaſi conſpiratione facta negotiatores paciſcuntur in populi perniciem, ne minoris vlli vendant merces ſuas eo, quod ſtatuerint conuenerintque inuicem. Tertia eſt de aliis artificum, fabrorum, officinatorum, & ergolaborum, id eſt, redemptorum, qui opus conducunt faciendum & balneatorum illicitis pactionibus, puta vt ne quis opus quod alter inchoauerat, abſoluat, de quibus etiam eſt *l. 12. § vlt. C. de ædif. pr.* cuius fortaſſe ea pars quæ ad hunc tit. pertinet huic titulo ſuppoſita fuit, nam in veteribus libris adnotatum lego hoc tit. deeſſe Conſtitutionem Græcam.

LIX. Enarratio.

SVeton.] Tiberij cap. 71.

Quod vnus certive homines] Diodoros Sic. lib. 5. οὐδαμοῦ γὰρ τῆς οἰκουμένης τῆς συνηθείας γινομένης, καὶ πολλὴν χρείαν περιεχούσης. εἰκότως μονοπώλιον ἔχοντες, καὶ τὰς τιμὰς ἐπαύξοντες, πλῆθος χρημάτων λαμβάνουσιν ἄπειρον. Procop. in anecdotis. ποτὲ γὰρ ὁ θεὸς τὰ τῆς Ἀλεξανδρείας ... μονοπώλιον κατεστήσατο, ... Alemannus legit, ... Ioannes Scylitzes in hiſtoriæ compendio: ... ἐν τῇ Ραιδεστῷ, καὶ μονοπώλιον συνεστήσατο, κωλύσας ... τοὺς πωλοῦντας ἅπαντας, τὸ βασιλικὸν ... ἐμπορεύονται. *Officinam in Rhadeſto & monopolium inſtituit, prohibens & coercens omnes vendentes, ſolumque Imperatoris forum venale machinatus eſt.* Quæ verba optime quid ſit monopolium explicant. v. Ariſtot. Polit. 1. cap. 11.

Sub opere vectigalis] Quod monopolium, vt videtur appellatum. Caſſiod. *l.* 11. var. 4. *Siliquatici. vel monopolij titulos exercentem.* Et Epiſt. 30. *Nec monopoly, nec ſiliquatici, nec Auraria aliquid penſionis impendat*, Cui. ad *tit. C. de luſtral. auri collat.* & lib. 16. Obſeru. cap. 25.

Improbat conſtitutio] Et veteribus quoque Senatuſconſultis monopolia vetita, Plinius lib. 8. cap. 37. Sueton. Tibet. cap. 30. Merces enim, quarum monopolium exercent, vaſtant, & in populi perniciem non iuſto pretio vendunt. Procop. ἀνεκδ. τὰ λεγόμενα ... μονοπώλια, ... Iuſtinianus non ſine ſcelere monopolia mercium exercere permittebat, αὐτὸς ... τοῦ ἔργου τούτου ..., vt ait Procopius libro eodem.

Veſtes] Puta ſericæ, Procopius ibid.

Pectines] Cuiacius Græca ſequitur, qui vertunt, ... vel pectinis. Liceat hic tantillum à Cuiacio diſcedere: videtur enim legendum in *l. vn. vel piſcis, pectinum forte, aut echini*, vt duo piſcium genera exempli loco ponat, de quibus Horatius ſat. 4. lib. 11.

—— *Miſeno oriuntur echini.*

Pectinibus patulis iactat ſe molle Tarentum.

Emendationem confirmat dictio, *forte.*

Herinacei] Echini, *l. vn. hoc tit.* Gloſſæ: ἐχῖνος, *Erinaceus, echinus.* Caſſiodorus 3.

Lib. 8.] C. 37. Vide Cuiacium, *d. tit. de luſtr. au. collat.*

De conuentu negotiatorum] Vt apud Ciceronem epiſtola 3. lib. 6. ad Attic. *Ex pacto & conuentu.*

Negotiatorum] Baſilica: πραγματευτῶν, atque ita Græce verbum negotiatorem extulit Gloſſa interlinearis ad *l. pen.* §. *de obligat.* Gloſſæ Græco-Latinæ: πραγματεία, *negotiatio, nundinatio.* Et: πραγματευτής, *negotiator.* Sunt autem hic negotiatores, ſecundi, vt ita dicam, ordinis mercatores, quique mercantur à mercatoribus, quod ſtatim vendant carius. Quanquam & omnes, qui mercimonium exercent, hoc eſt, tam magnarii negotiatores, quam tenuiores, ſi conuentiones illicitas inierint, hac conſtitutione comprehendi non immerito poſſunt.

Quaſi conſpiratione facta] Compacto facto. Gloſſæ Latino-Græcæ. *compactum facit*, συνθήκας.

Artificum] Artifices differunt à negotiatoribus. Ioannes Hieroſolymytanus in Matth. cap. 21. hom. 36. *Ego oſtendam qui non eſt negotiator, vt qui ſecundum regulam iſtam non fuerint, intelligas omnes negotiatores eſſe: id eſt, quicumque rem comparat, non vt ipſam rem integram, & immutatam vendat, ſed vt opus faciat ex ea, ille non eſt negotiator: quia qui materiam*

A *operandi ſibi comparat vnde faciat opus, ille non rem ipſam, ſed magis artificium ſuum: id eſt, qui rem vendit, cuius eſtimatio non eſt in ea ipſa re, ſed in artificio operis, illa non eſt mercatio, vt puta faber comparat ferrum, & facit ferramentum, ſed ferramentum illud non tantum ferri, quantum valet, ſed ſecundum opus ferramenti appretiatur. Qui autem comparat rem, vt illam ipſam integram & immutatam dando lucretur, ille eſt mercator.*

Fabrorum] §. *certe, Inſtit. de rer. diuiſ.* ædificiorum artificum, *l. vn. hoc tit.* Plaut. Moſtell. act. 1. ſc. 2. *Specimen cernitur, quo eueniat ædificatio. Nam ego ad illud frugi vſque & probus fui, in fabrorum poteſtate dum fui.*

Officinatorum] ἐργαστηριάρχας. Vitruuius lib. 6. c. 11. *Officinatoris probabitur exactio.*

B Ergolaborum] ἐργολάβων, Baſil. Ergolabi ſunt cuiuſcumque operis faciendi conductores. Gloſſæ Gr. Lat. ἐργολάβος, *redemptor.* Latino-Græcæ: *redemptor*, ἐργολάβος, ἐκλήπτωρ. Vitruuius lib. 9. cap. 13. *Immani pretio* (auream coronam) *locauit faciendam, & aurum ad ſacoma appendit redemptori.* & ibidem: *Manifeſtum furtum redemptoris.* Iulius Frontin. de Aquæd. *Tutelam autem ſingularum aquarum locari ſolitam inuenio, poſitamque redemptoribus neceſſitatem certum numerum circa ductus extra vrbem, & certum in vrbe ſeruorum opificum habendi.*

Cuius fortaſſe ea pars] Circa fin. ibi: ...

LX. *De nundinis & mercatibus.*

C *V. tit. 11. lib. 50. D.*

SIc Conſtitutio tituli vt legam facit, non mercationibus. Nundinæ ſunt πανηγύρεις, & celebriores mercatus, qui habentur certis ſtatiſq; temporibus maximo conuentu mercatorū in his locis quibus ius eos habendi datum eſt longa conſuetudine, aut beneficio Principis, vel Senatus vel Conſulum, vel vt eſt in Nou. Valent. & Mart. de ſiliquatum exactionibus, decreto ordinum, honoratorum & ciuium, præſente moderatore prouinciæ. Quod autem ſcribit Feſtus, nundinarum diem olim fuiſſe feriatum, nec eo licuiſſe agere cum populo, ne interpellarentur nundinatores, id intermiſſum cum eſſet, & abrogatum lege Hortenſia, vt Macrobius refert, Conſtitutio huius

D tituli renouat, definiens ne qui ibi conueniunt, interpellentur priuati debiti cauſa, vt *l. 3. §. vlt. D. de fer.* & ne quid etiam ex mercibus, aut venalibus ſeruis negotiatorum, & ex quæſtu temporali locorum in quibus exponunt merces exigatur, intra nundinarum dies, quos fuiſſe plures indicat *l. cum qui, D. de verb. obl.* quam immunitatem ſolis veteranis dederat Conſtantinus *l. 1. §. de veter.* & ex ſupradicta *Nou. Valentin. & Mart.* nundinis etiam præbentur fiſco ſiliquatica quædam. Mercatus non ita ſunt celebres vt nundinæ. Mercatus ſunt paruæ nundinæ, in idiotiſmo, *aſſemblées.* Mercatus vnius ciuitatis aut vici. Nundinæ vnius prouinciæ vel imperij.

LX. Enarratio.

E

NVndinæ ſunt πανηγύρεις] Gloſſæ Lat. Gr. *nundinæ*, ἀγοραὶ, ἀπόλειαι, πανηγύρεις. Item: *nundinarum*, πανηγύρεων. Cic. 1. epiſt. ad Atticum 14. *Erat in ipſo loco illo die nundinarum πανήγυρις.*

Et celebriores mercatus] Gloſſæ gr. *nundinæ*, ἀγοραί Latino Gr. *commercium*, πανήγυρις.

Certis ſtatiſque diebus] Olim nono quoque die, Dionyſ. Halicarn. lib. 2. & 7. Dio in Claudio, Plutarchus in Coriolano. Nunc vero quo die ius illud à Principe conceditur.

Maximo conuentu mercatorum] Hinc conuentus pro nundinis. Gloſſ. Lat. Gr. *conuentus*, ἀγορά, ἡ τῶν ὠνίων *nundina*. Euſebius in Cantica Canticor. ὁ τῶν ἐμπορίων πανήγυρις, ἣν ἀγορὰν ὀνομάζει. Pſellus ibid. εἶπεν ἀγορὰν τὴν ἄνω πανήγυριν. D. Chryſoſtomus in homilia 31. de B. Philogonio: πανήγυρις ἐστὶν οὐδὲν ἕτερον παρὰ τοῦτο, ἀλλ' ὁ πλῆθος τῶν συνειλεγμένων, καὶ ἡ διάθεσις τῶν ὠνίων.

Beneficio Principis] *L. 1. D. eod. & l. vn. hoc tit.*

Vel Senatus] Plinius epiſt. 4. lib. 5.

Vel Conſulum] Sueton. Claudii c. 12. *Ius nundinarum in priuata prædia à Conſulibus petiit.*

Feſtus] In v. Nundinas. *Nundinas feriarum diem eſſe voluerunt antiqui, vt ruſtici conuenirent mercandi vendendique cauſa, eumque nefaſtum, ne ſi liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores.* Seruius in primum Georgic. *Varro dicit, antiquos nundinas feriatis diebus agere inſtituiſſe, quo facilius commercij cauſa ad vrbem ruſtici commearent.* Gloſſæ Lat. Gr. *nundinarum*, ἱερῶν, πανηγύρεων. In ſacris etiam litteris ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις pariter occurrunt, vt Amos cap. 5. verſ. 29 & Ezechielis cap. 46. verſ. 11.

Vt Macrobius refert] Lib. 1. Saturn. 16. his verbis: *Lege Horſenſia effectum vt faſtæ eſſent: vti ruſtici, qui nundinandi cauſa in vrbem veniebant, lites componerent: nefaſto enim die Prætori fari non licebat.*

Conſtitutio huius tit. reuocat] Et nundinarum ergo dies feriati, quatenus priuati debiti cauſa nundinatores interpellare non licet. Nundinas Græci vertunt, ἀτελείας, immunitates. Gloſſæ Lat. Gr. *nundinæ*, ἀτέλεια. Excerpta ex vett. Gloſſ. t. de dieb. feſtis, *nundina*, ἱερά, ἑορτή, ἀτέλεια.

Aut venalibus ſer.] Obſerua in *l. vn. hoc tit.* ſeparari *merces à venalibus*. Sic enim ibi habent libri vet. Plaut. Trinummo Act. 11. ſc. 11. *Mercaturam, an venales habuit?* Quidam libri habent, *venalitijs*, vt in *l. 5. §. 1. D. de iure deliber.* hinc venalitii, qui venalitia emunt, vt carius vendant, *l. mandatum 57. D. mand.* vide ad *tit. ſeq.*

Siliquatica quædam] Siliquaticum in nundinis exigitur ob venditionem proponendam, quod Græci κερατισμὸν appellant, Cuiac. ad *tit. 1. lib. 11. C.* & Obſ. 15. 23. à Siliqua. Gloſſæ: *Siliqua*, κεράτιον. Iſidorus Originum 16. 24. *Siliqua, viceſima quarta pars ſolidi eſt*,

Paruæ nundinæ] Gloſſæ: πανήγυρις, *mercatum, mercatus*. Promiſcue tamen mercatum pro nundinis auctores dicunt. Gloſſæ: ἐμπορεία, *mercatus, nundina*. Velleius lib. 1. *Is eos ludos, mercatumque inſtituit.* id eſt. πανήγυριν, Strabo 8. Gloſſæ: *Mercatus*, ἀτέλεια, πανήγυρις. Iſidorus Originum 5. cap. 25. *Mercatus dicitur cœtus multorum hominum, qui res vendere & emere ſolent.* Sic Cic. mercatum vocat cœtum & conuentum mercatorum, Tuſcul. 5. Non pertinet ad conuentus iuridicos prouinciarum quod ſcribit Sueton. Neron. cap. 28. *Hunc Sporum Auguſtarum ornamentis excultum, lecticaque vectum, & circa conuentus mercatuſque Græciæ comitatus eſt:* intelligit enim mercatorum conuentus.

LXI. *De vectigalibus & commiſſis.*

Etiam hic titulus pertinet ad negotium emptionis & venditionis, de quo orſi ſumus dicere à tit. 38. nam vectigalia ſunt portoria quæ debentur fiſco vel Reip. ex mercibus aut venalitiis quæ huic oneri ſubiiciuntur. Onus eſt mercium, non mercatorum: nam & qui mercatores non ſunt, quæ ſunt in merce ſi vehant, vectigal pro his quæ vehunt, debent, etiam in tranſitu pontis, *l. cum in plures §. pen. D. loc.* Seneca 2. de tranq. vitæ *Cogitans & in pontibus quibuſdam pro tranſitu dari.* In itinere, *l. ſi quis pro vxore, ff. de don. int. vir. & vxor.* Et rurſus, onus eſt peregrinarum mercium, quæ importantur, vt *l. vlt. §. ſpecies, D. de publ.* quod Suetonius Iulium inſtituiſſe ſcribit. vel etiam quæ exportantur ad peregrinos. Et octaua, *l. 2. C. de eunuch. l. 7. C. de loc. l. 7. & 8. hoc tit.* quæ, vt *l. 5.* indicat, exigitur per ſtationarios & vrbanos milites, qui ſcilicet portitoribus vel octauariis adſident, feruntque ſuppetias, vt Dio declarat 54. de quibus eſt accipienda ſecunda pars *l. miles, D. ex quib. cau. mai.* Commiſſum autem eſt mercium caſus in fiſcum quæ ad publicanum profeſſæ non ſunt. Vel, pœna omiſſæ profeſſionis, publicatio ſcilicet mercium aut venalium improfeſſorum. & nomen ex eo habet quod in legem cenſoriam, quæ locatione vectigalium portitoribus indicitur, committat is qui profeſſionem omittit. Varro de re ruſt. Ad publicanum profitentur ne in legem cenſoriam committant.

LXI. Enarratio.

Portoria quæ] *L. 3. hoc tit.*

Fiſco] *L. 6. hoc tit. l. 17. D. de verb. ſign.*

Vel Reip.] *L. fundus 9. D. de reſcind. vend. l. 13. §. 1. D. de publican. l. vlt. hoc tit.* In Gloſſis Philoxeni *vectigalia*, exponuntur, πόροι δημόσιοι.

Ex mercibus] Hæc vectigalia Græci ἐπώνιον vocant. Iulius Pollux libro 7. cap. 2.

Venalitiis] Pro ſeruis venalib. vt in *l. 5. §. 1. ff. de iur. delib. & l. vn. C. tit. prox.* hinc venalitij qui venalitia emunt vt carius vendant, *l. mercis 207. D. de verbor. ſignif.* Suetonius de illuſtr. gramm. *Venalitij cuiuſdam Brunduſii gregem venalium è naui educentis* &c. vide *C. tit. prox.* niſi magis placet vt ibi legatur, *in venalibus*, quæ veterum codicum lectio eſt, vtrumque rectum eſt. Horat. ſat. 1. lib. 1. *venales inter.*

Quæ ſunt in merce] Pro rebus promercalibus vectigal debetur, non etiam pro his, quæ quis vſus ſui cauſa vehit, *d. l. 5.* Cogimur tamen ea quoque quæ vectigal non pendunt, profiteri. Vide Cuiac. lib. 16. c. 4. Quintilianum declamat. 359.

In tranſitu pontis] Capitularia Caroli M. lib. 11. c. 12. *Placet nobis, vt antiqua & iuſta telonea à negotiatoribus exigantur, tam de pontibus, quamque de nauigiis.* Pontaticum dicitur. Aimoinus lib. 5. c. 1.

Seneca 2. de tranquillit. vitæ] Cap. 14. Hodie inſcribitur, de conſtantia ſapientis, ſiue, quod in ſapientem non cadit iniuria.

In itinere] Scribit Herodianus lib. 2. Pertinacem remiſiſſe vectigalia, quæ exigebantur in portubus, ripis fluminum, & itinere. τέλη τε πάντα ἀφῆκε, τὰ ὑπὸ τῆς τυραννίδος εἰς ἀπληστίαν χρημάτων ἐπινοηθέντα, ἐπί τε ὄχθαις ποταμῶν καὶ λιμένων πόλεων ἔν τε ὁδῶν πορείαις καταλύσας εἰς τὸ ἀρχαῖον, καὶ ἐλεύθερον ἀφῆκε.

Suetonius] Iulii cap. 43. Ioſephus Antiquit. lib. 14. cap. 18. ἐξαγωγὴν κατ' ἐνιαυτὸν χιδρῶν.

Vel etiam quæ exportantur] Ariſtoteli Oeconom. 2. ἐξαγώγιμα. vide Marmor Arundellianum apud Ioannem Peiræum Notis in Apologiam Apuleij.

Per ſtationarios] Vet Onomaſt. *Stationarij milites*, φυλακαί. v. lib 60. Baſilic. tit. 7.

Qui ſcilicet portitoribus] Portorium eſt vectigal portus, τέλος ἐν λιμένι. Gloſſis Græco-Lat. Lucilius: *Quis inſcriptum ex portu portans clanculum, ne portorium dem.* inſcriptum hoc eſt ἄγραφον, improfeſſum. Cæſar de bello Gallico lib. 1. *Portoria, reliquaque omnia Æduorum*, & eius conductores, portitores. de his vide Cic. in Piſoniana, & Epiſt. 1. lib. 1. ad Q. fratrem. Sueton. de ill. gramm. cap. 1. Donatum ad Terent. Phorm. act. 1. ſc. 2. in fi. Aſconium in

In Diuinat. Non. Marcell. in portitores, & portorium. Imò latiùs hæc appellatio ſerpit, & ad omnium vectigalium redemptores ſeu conductores producitur. Et portitorum igitur nomen interdum generale eſt, vt publicanorum. Gloſſæ Latino-Gr. *portorium, τελωνεῖον, portitor, τελώνης.* Velleius 11. cap. 6. *Noua conſtituebat portoria.* Symmachus epiſt. 63. lib. 4. *Quadrageſimæ portorium, ſiue vectigal. & portorium ferarum*, epiſt. 60. ibid.

Publicani à publico nomen habent *l. 1. D. de publican.* Horatius epiſt. 1. libri 1. *Pars hominum geſtit conducere publica.* Seneca in epiſtola 101. Iulianus Anteceſſor Nou. 14. *Publicum debent, velut tributa: δημοσίους φόρους.* Iuſtinianus Nou. 46. Cenſorinus de die nat. cap. 20. *Aut publici redemptor ex anni magnitudine in lucro damnove eſſet.* Fragmentum legis Thoriæ: *ei quicumque id publicum, fruendum, redemptum, conductumve habebit.* Gregorius Turonenſis Miraculorum libro 144. *Recognoſcit ſe amiſiſſe publicum quod ferebat.* Publicum Græci exponunt τέλος, Baſil. lib. 56. tit. 1. Alias publicum vectigal appellatur in *d. l. 1. §. 5. l. 9. §. vlt. l. 12. §. vlt. eod. l. 9. §. 2. D. de pœn.* Gloſſæ *τέλος δημόσιον, vectigal, tributum.* Tit. Liuius 43. *Ne quis eorum qui Q. Fuluio, A. Poſtumio Cenſoribus publica vectigalia, aut vltro tributa conduxiſſent.* Vitruu. 4. *Ad vectigalia publica recte erunt diſpoſita.* ἀπὸ τοῦ δημοσίου, δημοσιώνας, ἀπὸ τοῦ τέλους, τελώνας, Græci nuncupant. Gloſſæ Latino-Gr. *publicanus, δημοσιώνης, τελώνης.* Zonaras ad can. 20. Apoſt. τελῶναι δ' εἰσὶν, οἱ τὰ ἀγοραῖα ... τῶν δημοσίων συντελεσμάτων. Theophylactus ad cap. 5. Lucæ: οἱ τελῶναι, οἱ τὰ δημόσια τέλη ὠνούμενοι. Id eſt, Qui vectigalia conducunt, Vlpianus in Timocrateam. Et Latini, telonatum fecerunt. Gloſſæ Græco-Lat. *τελωνεῖον, telonatum*, & teloneum. Gloſſæ Doſithei magiſtri: *Teloneum, quaſi omnium littorum fiſcalis conductio.* Sic legitur in ſcripto codice. Gloſſæ Iſidori pro, *litterum, littorum*, habent, an legendum, *omnium titulorum fiſcalium cond.* Et telonarius: Gualterus in vita S. Caroli Comitis Flandriæ cap. 30. *In domo Riningerij telonearij aliquandiu manſit.* Hincmarus Rem. op. 35. Helmingarium teloneartum. Quanquam non diſplicet emendatio Franciſci Pithœi qui in *d. l. 1. publicarij nomine*, legit: nam minus abeſt à vulgata, *publicani nomine*, Gloſſæ Græco-Lat. *δημόσιον τελώνιον, publicarium.* Inuenio & publicatorem pro publicano. Vetus Onomaſticum: *publicator, τελώνης.*

Octauariis] Qui octauam partem mercium exigebant. Ioannes Cantacuzenus hiſt. libro 4. 12. meminit legis veteris, qua cautum erat vt mercatores ſinguli ærario decumas ſoluerent. vide Demoſthenem aduerſus Leptin. Qui eas colligebant. δεκατευταὶ & δεκατηλόγοι dicti, decumani.

Commiſſum] Cicero in Verrem: *Qui illam hereditatem Veneris Erycinæ commiſſam eſſe dicerent:* Pœna omiſſæ profeſſionis apud alias gentes mors. Strabo lib. 15. θάνατος ἡ τῷ κλέψαντι τὸ τέλος.

Mercium caſus] In commiſſum cadere, *l. vlt. D. de publican.* in commiſſum venire, Quintilian declamat. 349. Hinc commiſſi pœna, *l. 7. §. 1. eod.* κλεψιτελώνημα Græci vocant, Baſilic. lib. 56.

Omiſſæ profeſſionis] *d. l. 3.* pœna inſcriptarum mercium: τῶν κλεψιτελωνημάτων, Tzetzes Chiliad. 13. tit. ccccxcii.

Publicatio] *l. 2. & 3. hoc tit. l. 14. D. de publican.* Quintilianus declamat. 34. *Quamuis pœna ſit, quamuis in commiſſum veniant ea, quæ quis profeſſus non eſt.* Gloſſæ Lat. Gr. *commiſſum, πρόστιμον:* eripiuntur enim merces ei, qui profeſſionem omiſit, & fiſci iuribus vindicantur. Cuiacius tamen legebat,

A ἀφανισμός, id eſt interuerſio & defraudatio vectigalis, ad *leg. 1. D. de iu. fiſc.* Quid ſi legas, κλέμμα τοῦ τέλους. Hic commiſſi pœna, in *l. 7. §. 1. D. de publican.* κλεψιτελώνημα Græci vocant, Baſilic. 56.

Venalium improfeſſorum] Id eſt, ſeruorum venalium, *l. ſi negotia 11. D. de negot. geſt.* Seneca 4. de Benefic. *Mercator vrbibus prodeſt, medicus ægrotis, mango venalibus.* Apul. in apol. *Morbum venalium experiatur.*

Improfeſſorum] Seruus improfeſſus. Quintil. d. declam. 341. & *d. l. vlt. §. 1.* venales improfeſſi, id eſt, quos venalitius, ſiue mango & ἀνδραποδοκάπηλος, ad publicanum profeſſus non eſt.

Quod in legem cenſoriam] Cenſores leges ſeu
B conditiones dicebant in locandis vectigalibus, quæ leges Cenſoriæ dicebantur, Cic. d. epiſt. 1. & tertio de Nat. D. Plinius lib. 33. cap. 4. *l. 203. D. de verb. ſign.*

Varro de re R.] Lib. 2. cap. 1.

LXII. *Vectigalia noua inſtitui non poſſe.*

PArs eſt tituli ſuperioris & relata quoque in Digeſtis ſub eodem titulo, *l. vectigalia, De pub.* vt vectigalia noua ſine præcepto principis non inſtituantur. Noua ſunt quæ abhorrent à priſca conſuetudine, *l. vlt. hoc tit. l. 4. §. vlt. l. locatio §. earum, D. eod.* Et ex SC. qui aliter noua vectigalia inſti-
C tuit, tenetur lege Iulia de ambitu, qui exigit, lege Iulia de vi publica.

LXII. Enarratio.

SIne præcepto Principis] Vt eſt in *l. vectigalia, D. de public.* inconſulto Principe, *l. 2. hoc tit.* ſine auctoritate & conſenſu Regum, & Principum *cap. 10. ext. de cenſib.*

Inſtituantur] Sic etiam loquitur Modeſtinus in *l. vn. §. 3. D. ad leg. Iul. de amb.* & Curius Fortunatianus Iuriſconſultus lib. 1. artis Rhet. Vectigalia inſtitui & conſtitui promiſcue dicuntur. Velleius 11. *Non conſtituebat portoria.* Vt heredes quoque, & tutores inſtitui, & conſtitui dicuntur.

D Et ex SC.] *d. §. 3.*

Lege Iulia] *L. vlt. D. ad leg. Iul. de vi pub.*

LXIII. *De commerciis & mercatoribus.*

COmmercium eſt emendi vendendique inuicem ius, quod & promercium dicitur. Sed & commercium apud Cedrinum duobus locis eſt onus quod mercatores ſuſtinent pro facultate exercendi commercij, auraria ſcilicet functio ſiue luſtrale aurum argentum, de quo *l. 1.* Onus mercatorum non mercium. Portorium onus mercium non mercatorum. Et mercatores ſunt nobiliores & potentiores quos mercatorum facere non indecorum, cum ſit contra-
E ctus iuris gentium; ſed illicitum eſt, quod plebi ſit cum eis difficile commercium, *l. 3.* Sed alij perquam vtiles Reip. qui tabernam aut negotiationem exercent, plerumque per inſtitores amplam & copioſam, non emtores aut vendentes per cotulas, vel lagenas, vel amphoras, ſed quaſi auerſione mercium magnam copiam, quod puto eſſe auertere illo Horatij verſu: *Nec ſatis eſt cara piſces auertere menſa:* nam & veteres Gloſſæ ibi interpretantur auertere, & emere. & ita *l. 3. §. item ſi quis ſolitus, D. di pen. leg.* Mercatores ſeparantur ab his qui cellam vini, aut olei vendunt, ſcilicet minutatim.

X

LXIII. Enarratio.

Commercium eſt] Ex *Vlp. Regul. titulo* 19. *§. commercium*, *& l. 3. hoc tit.* hinc *commercium*, exponitur. κοινωνία, & *commerciatius*. κοινωνός, in Cyrilli gloſſario. qui κομμερκιάριος Græcia ſequioris æui. Quo verbo vtitur auctor Chronici Alexandrini, & Ioannes Moſchus Limonarij cap. 186.

Promercium dicitur] *Paul. receptar. Sent. v. tit.* 23. *§.* 33. *qui hominem ...* Extat ea in libris auctorum noſtrorum, καὶ τῶν ἀλλων. vetus Onomaſticum: *promercalia*, ὤνια. Hinc promercale Suetonius Iulij cap. 54. & de illuſtrib. gramm. cap. pen. cum & officinas promercalium veſtium exerceret. vide lib 8. tit. 10. hæc in promercio haberi dicuntur in *l.* 4. *§. item ſi quis, D. de pena leg.*

Apud Cedrinum] τὸ κομμέρκιον ἐκύρωσε. & : πλοῦτος καὶ τὸ σιωπῆσαι κομμέρκια. Theophanes in Conſtantino: τὸ κουμέρκιον (ſic mss), τοῦ πωλεῖν ... λίβαν χρυσῶν ἐκύρωσεν. Anna Com. Alexiad. lib. 6 ... ἐμπορεύεσθαι, καὶ κατὰ τὸ αὐτοῖς βέλτιον, μήτε μὴν ὑπὲρ κουμερκίου, ... ἀπαιτεῖσθαι ... vtitur Ducas hiſtoriæ Byzantinæ capite 27. & 34.

Auraria penſio] Caſſiodor. lib. 11. epiſt. 30. *Nec aurariæ penſionis aliquid impendat.*

Luſtrale aurum] Luſtrale aurum χρυσάργυρον dicebatur: cuius oneris Zoſimus lib. 11. Magnum Conſtantinum auctorem facit. id Euagrius lib. 11. c. 39. & Zonaras in Anaſtaſio (adde: Nicepho. Calliſt. lib. 16 40. Conſtantin. Manaſſ. in Annal.) deſcribunt eleganter, & quarto quoque anno pendi ſolitum narrant, id eſt, ſingulo luſtro. Cui. ad *l.* 11 *C. de luſtral. aur. collat.*

Aurum argentum] χρυσάργυρον. hoc aboleuit Anaſtaſius, Theophanes pag. 123. edit. Regiæ.

Onus mercatorum] Et ob id aurum negotiatorium dicitur à Lampridio, in Alexandro. Cuiac. loco cit. S. Baſilius in epiſtola 343. ... χρυσίου, ... *Quam difficulter atque ægre aurum negotiatorium tranſmittere ſoleat & comportare, tuam dignitatem minime omnium latet.* Theodoretos in epiſt. ad Rom. φόρον interpretatur ... εἰς φόρον, τέλος δὲ ... ἐμπορίας ... *tributum, quod pro agris penditur: vectigal, quod pro negotiatione.* vt τέλος ad hoc onus pertinere videatur.

Portorium] *L. 5. C. tit. prox.* vide ib.

Nobiliores & potentiores] Negotiatores magnarii, Apul. Metamorp. 1.

Non indecorum] M. Tullius de Officiis primo: *Sordidi etiam putandi, qui mercantur à mercatoribus, quod ſtatim vendant.* & mox: *Mercatura autem, ſi tenuis eſt, ſordida putanda eſt: ſin magna & copioſa, multa vndique apportans, multiſque ſine vanitate impartiens, non eſt admodum vituperanda.*

Contra iur. gent] *L. 1. §. 1. D. de contrah. empt.*

Vendentes per cotulas] Hos Græci ἀγοραίους appellant. Gloſſæ Gr. Lat. ἀγοραῖος, *nundinator forenſis.* Clemens Alexandr. Pædagogi lib. 3. cap. 11. ἀγοραῖοι, καὶ οἱ κάπηλοι. à foro ita dicti, & nundinæ. Gloſſæ: ἀγορὰ, ἡ τῶν ὠνίων, *nundina.* Tenuiores mercatores, qui in foro ſedent emptores operientes.

Per cotulas] Cotula eſt cyathus. Gloſſæ Græco-Lat. κοτύλη. μέτρον. *cotula, cyathus.* ... ἐμβάπτων. Scholiaſt. Ariſtophanis in Pluto: ... πωλοῦντες οἶνον, ἢ ἔλαιον, κοτυλίζειν λέγονται. vt eſt in excerptis ex Epiphanio de Ponderibus Iulian. Miſopog.

A Sed & per abuſionem vendere per cotulas eſt res quaſlibet per partes, & minutatim vendere, quod eſt κοτυλίζειν Ariſtophani. Vide Pollucem lib. 7. 33.

Vel lagenas] Lagena vas vinarium. Scæuola in *l.* 17. *§. 2. de leg. 3. Dari volo lagynos vini.* λαγυνίους. Gloſſæ Græco-Lat. λάγυνος, *lagena.*

Horatij verſu] Satyra 4. lib. 11. Idem vertere Aſconius Pedianus in Verrem de præt. vrb. *Vertumnus Deus vertendarum rerum eſt, id eſt, mercaturæ.*

LXIV. *De rerum permutatione & præſcriptis verbis actione.*

B *V. tit. 4. & 5. lib. 19. ff.*

ABſoluto tractatu de emptione venditione, dantur contractus qui emptioni venditioni proximi & ſimiles ſunt, Permutatio, Locatio, Emphytheuſis, & Permutatio in primis quæ ipſa originem dedit emptioni venditioni, atque ideo dicitur vicem emptionis obtinere *l.* 2. & vicina emptioni, *l.* 2. *D. eod.* & inſtar emptionis in *Nou. Valentin. de conf. his quæ adm.* Et ſane multa habet communia cum emptione, ſed & differentias quaſdam, quas perſequitur Paulus in *l.* 1. *D. eod.* Permutatio fit rebus, Emptio non fit rebus, *l. pen. hoc tit.* ſed re ex vna parte, & pretio interueniente ex altera. Permutatio eſt mutatio dominij, *l. ſcribit, D. de auro & arg. leg.* emptio non ſemper rei dominium mutat. Emptio eſt mutatio rei cum pretio. Permutatio eſt negotium, do vt des, datio rei pro re, vel etiam pecuniæ pro re, vt *l. vlt. D. de cond. cau. da.* nec enim omnis pecunia pro pretio accipitur, vt cum domino pecunia datur vt ſeruum manumittat, alias datur pro pretio, & locus eſt Conſtitutioni D. Marci, *l. Paulus §. 1. D. de lib. cau.* Alias quaſi res quælibet, & ceſſat Conſtitutio *l. 5. §. at cum do. li. 7. D. de præſ. ver.* Et contra emptio quoque poteſt eſſe mutatio rei cum re: nec enim omnis res pro re accipitur, quia poſſit pro pretio res dari & accipi, *l. pretij, C. de reſc. vend. l.* 1. *hoc tit.* Additur in hoc titulo. Et præſcriptis verbis actione. Hæc actio non tantum datur ex permutatione ſimilis & finitima actioni empti venditi, ſed etiam ex omnibus aliis negotiis quæ proxima ſunt contractibus ciuilibus, habentibuſque ſuum proprium nomen, veluti locationi, depoſito, mandato, commodato. Sed in hoc titulo agitur tantum de ea quæ datur ex permutatione, quæ incerta dicitur in *l.* 6. quia datur in id quod intereſt permutationem impleri ex altera parte quam iam actor impleuit pro ſua, cuius æſtimatio incerta & arbitraria eſt. Et ciuilis quia datur ex negotio quod ciuile refert, i. quod emptionem imitatur. Et præſcriptis verbis, quia datur ex conuentione vti præſcripta eſt, nec habet aliud nomen proprium. nam ſi negotij non eſt proprium nomen, nec poſſit eſſe actionis, quæ ex eo naſcitur, nec aliter ea demonſtrari quam dicendo, agi ſecundum verba conuentione præſcripta. Et permutationis nomen conſtat non eſſe proprium, ſed commune, vt commercij, quod in hoc tit. Accurſius eleganter expoſuit: idem enim eſt permutatio quod commercium & συνάλλαγμα, quæ communia & generalia ſunt nomina: nam & locatio & emptio, & ſocietas, & dos permutatio eſt.

Digitized by Google

LXIV. Enarratio.

QVæ ipſa originem dedit] *L. 1. D. de contrah. empt.* Permutatio eſt contractus vetuſtior. Virgilius ecl. IV. *Nec nautica pinus Mutabit merces.* Servius: *Quia antiqui res rebus mutabant.* Horat. ſat. 4. lib. 1. *Hic mutat merces.* Perſius ſat. 5. *Mercibus hic Italis mutat ſub ſole recenti Rugoſum piper, & pallentis grana cumini.* & ſat. ead. *Tolle recens primus piper è ſitiente camelo, verte aliquid.* Tacitus de moribus Germanorum: Interiores ſimplicius & antiquius permutatione mercium vtuntur. Iuſtinus lib. III. 2. *Emi ſingula non pecunia, ſed compenſatione mercium iuſſit.* de Lycurgo. Exemplum permutationis antiquiſſimæ quidam petunt ex Geneſeos cap. 33. verſ. 19. *Emitque partem agri centum agnis.* LXX. [illegible]. Et agnos accipiunt pro pecoribus. Alii vero rectius agnos accipiunt pro nummis agno ſignatis; eaque interpretatio Hebraico textui convenit, & paraphraſi Chaldaicæ Onkeli. Sed & emptionem contractam docet Lucas Act. Apoſtol. cap. 7. verſ. 16. Nam de re eadem ſic ait: *Quod emit pretio argenti* nec alio ſenſu abit Syriaca verſio. Cum igitur nummus non eſſet, permutationibus tantum vtebantur. Sed procedente tempore, vſu exigente ex humanis neceſſitatibus, id eſt, quo rerum mutua permutatio expeditius procederet, nummus percuſſus ac ſignatus eſt. Emptio enim quæ propriè dicitur, antea non cœpit, quàm nummus inuentus eſt & vbi nummus non eſt, nulla venditio eſt. Nilus Narratione tertia: [illegible].

Hanc pecuniæ numeratæ inducendæ rationem affert etiã vetus Philoſophus in Monitione ad Theodoſium Auguſtum. *Vt vero,* inquit, *emendi & vendendi vtilitas, & vt facultas Regia largitati ſuppeteret, in æris vſum excultam politius terram; & igne ſolidatam, certis quoque expreſſionibus figuratam, auro argentoque repoſito vſui habuerunt. Sed poſteriores faſtidientes priſcæ vtilitatis inuentum, formatos è coriis orbes auro modico ſignauerunt, quibus Regum munificentia, & commutationum neceſſitas metallis collatoribus vtebatur.* Et Oreſmius recentior auctor: *Cœperunt ergo homines mercari ſine moneta; & dabat vnus alteri ouem pro frumento, & alius de labore ſuo panem vel lanam; & ſic de aliis rebus: quod adhuc longo tempore poſtea fuit inſtitutum, vt narrat Iuſtinus. Sed tamen in eiuſmodi permutatione & tranſportatione rerum multæ difficultates acciderunt. Subtiliſati homines vſum monetæ inuenere, quæ eſſet inſtrumentum permutandi ad inuicem naturales diuitias, quibus de per ſe ſubuenitur naturaliter humanæ neceſſitati.*

Vicina emptioni] Id eſt, ſimilis, *l. vlt. D. quibus ex cauſ. in poſſeſſ. eat.* Cælius Aurelianus acut. morb. lib. 1. cap. 3. *Similes ſunt atque vicina phrenetica paſſioni ex ipſa alienatione furor, quam vulgo inſaniam vocant, melancholia.* Origenes homilia 2. in Cantica cantic. ex interpretatione D. Hieronymi: *In præſenti quoque libro pariter nominantur ceruus & caprea: quodammodo enim cognata ſibi ſunt & vicina iſta animalia.*

Multa habet communia] Permutatio eſt iuris gentium, ſicut emptio, cui permutatio cauſam dedit, *l. 5. D. de iuſt. & iur. d. l. 1. §. vlt.* & ſicut in emptione periculum rei, id eſt, caſus fortuitus ad eum pertinet, qui pecuniam dedit, vt rem acciperet: ita in permutatione periculum eſt eius qui rem tradidit vltro, vt rem acciperet, Cuiac. ad *l. 7. D. de pact.* adde *l. naturalis 5. §. 1. D. de præſc. verb.* Beneficio legis 2.

A *§. de reſc. vend.* & in permutatione locus eſt, quatenus vterque venditori ſimilis eſt, non quatenus vterque venditorem imitatur. Cuiac. obſeru. libro XVI. cap. 18. & Notatorum lib. 11. cap. 14. Cætera vide apud Cuiac. in recit. ad hunc tit. in fi. & Gloſſam ad l. 2.

Permutatio fit rebus] *L. 1. D. de contrah. empt.* & tamen cum res pro re datur, alii quam auctores noſtri, emptionem appellant. Iuſtinus lib. 3. *Emi ſingula non pecunia, ſed compenſatione mercium iuſſit.* Et ideo defendi poteſt, etiam ante nummum emptionem venditionem non fuiſſe incognitam: Sed tamen nummo inuento, diſcretam emptionem à permutatione.

B Illam propriè dici, quæ re & pretio interueniente fit: hanc quæ rebus. Quanquam fortaſſe verius dicetur, Iuſtinum abuſiuè dixiſſe, *emi.* [illegible] patri, vel quo alio verbo mutuam permutationem deſignante.

Sed re ex vna parte] Merce & pretio, *d. §. 1.*

Emptio non ſemper] Nam vendi quoque res aliena poteſt. vide ſup. tit. 51.

Emptio eſt mutatio rei] V. ſup. tit. 38.

Permutatio eſt negotium, do vt des] *d. §. 1.* Græci ibidem: [illegible]. *Cum rem do vt rem accipiam, permutatio eſt.* Nam multi ſunt qui faciunt differentiam inter permutationem, & do vt des. Cuiac. in recitatione ad *d. l. 5.* lib. 5. Quæſt. Pauli.

C Dato rei pro re] Dato, quia permutatio eſt mutatio dominii, vt antea dixit: dare enim eſt dominium transferre, *l. vbi autem 75. §. vlt. D. de verb. obligat.* Theoph. ad §. *ſicitaque, de action.* & gloſſa Nomicæ.

Vt *l. vlt D. de condict.* cauſa data] Auctores Baſilicõn ſequitur, qui negotium ita geſtum: do tibi pecuniam, vt mihi Stichum des, putant eſſe permutationem, non emptionem venditionem: [illegible]. *Si tibi dem pecuniam vt mihi des Petrum, non eſt venditio ſed permutatio.* Græcus tamen interpres ibidem, nullam aliam obligationem

D eſſe putat, quam ob rem dati, re non ſecuta: & inter contractum hunc, & emptionem venditionem hoc intereſſe, quod ad eum qui dedit, non perinde vt ad emptorem rei periculum pertineat. In fine autem legis, id eſt, cum Stichus eius eſt, qui pecuniam accepit, permutationem contrahi, vt & in *l. 5. §. 1. D. de præſcr. verb.* hac de re tamen Cuiacius addubitanter ad *l. 7. D. de pact.*

Conſtitutioni D. Marci] Id eſt, niſi manumittat, Stichus ſtatim ipſo iure liber fiet.

Ceſſat.] Et niſi ſecuta manumiſſione agetur præſcriptis verbis: pecuniam enim dedi, quaſi permutationis vice.

Datur ex permutatione] L. 4. 6. *& vlt. hoc tit.*

Veluti locationi] Actio præſcriptis verb. datur

E ex contractu, do vt des: id eſt, ex permutatione, quæ comparatur emptioni: & ex contractu do vt facias, qui ſimilis eſt locationi. & ex contractu facio vt facias, qui ſimilis eſt mandato, *d. l. 5. §. 1. 2. & 4.*

Depoſito] Finge: Rem tibi dedi pretii explorandi cauſa. Baſilica: [illegible]: Si quidem mea cauſa tantum, dolum ſolum præſtat, quia prope depoſitum hoc accedit: [illegible].

Commodato] Precarium ad aliquid commodato ſimile eſt: ex precario igitur datur actio præſcriptis verbis ſimilis commodati, *l. duo 19. §. vlt. D. de precar.* Denique ſubnotatum eſt inopiæ verborum, data

LII. *De communium rerum alienatione.*

HAnc autem tertiam partem facio tituli ſuperioris, vt quæ de tota re aliena non vendenda vel alienanda dicta ſunt, eadem & de parte intelligantur ſi vnius rei pars ſit mea, pars aliena, quæ in fiſco locum non habent. Namque ſecurus ſtatim eſt is qui rem alienam emit à fiſco, perinde atque ſi vſucepiſſet, & domino eſt regreſſus aduerſus fiſcum intra quadriennium duntaxat. & idem igitur erit, ſi fiſcus vendat rem quam habet cum priuato communem, *l. 2. hoc tit. l. 1. C. de vend. rer. fiſc. cum pr. com.*

LII. Enarratio.

B EAdem & de parte] Id eſt ſi quis rei, quam cum alio communem habet, ſoliditatem vendiderit, vt eſt in *l. 2. hoc tit.* emptori res à domino per vindicationem, priuſquam vſuceperit: poſt vſucapionem autem venditori pretium auferri poteſt, *l. 1. h. t.* quæ eleganter vſucapionem vocat receptum ius. Receptum autem, licet ex iniquo aliquid habere videatur, quod rem ſuam inuito domino per eam auferri contingat. Sed vtilitas publica legum conditoribus ante omnia propoſita eſt, quæ in eo verſatur, vt legitimo tempore ſecuri fiant rerum poſſeſſores, id eſt, certa cuique rerum ſuarum poſſeſſio ſit.

Securus ſtatim eſt] *Iuſtin. de vſucap. in fine: Vt ipſi quidem ſecuri ſtatim fiant.* Qui rem alienam emit a fiſco, ἀδεῶς ἔχει τὸ ἀγορασθέν, Græci apud Harmenopulum manu ca aratum, τὸ ἀμέτρητον, Theoph. ſiue agat, ſiue pulſetur emptor. quo plures alliciantur emptores rerum à fiſco diſtrahendarum. Nec ob id tamen rem ſuam domino fiſcus eripere creditur, cum intra quadriennium ei aduerſus fiſcum regreſſus ſit, & rei ſuæ recepto pretio nihil abeſſe videatur. Putauit nimirum Princeps, domino ſufficere ad inquirendas res ſuas præfatum quadriennium.

Securus ſtatim eſt] Nec igitur opus eſt ea ſecuritate, quam parit vſucapio, vel longi temporis poſſeſſio, *l. 7. de longi temporis præſcrip.*

Et ſatis igitur nouum eſt, vt qui dominus non eſt, dominium in alium citra iuris beneficium transferat. Sed fiſci ius præcipuum eſt.

Intra quadriennium] *L. 2. C. de quadr. præſcrip.*

D
LIII. *Rem alienam gerentibus non interdici rerum ſuarum alienationem.*

COnſtitutio huius tituli docet rei ſuæ venditionem eſſe etiam adminiſtranti rem alienam, veluti tutori & curatori, in cuius bonis pupillus vel adoleſcens habet tacitam hypothecam, ſiue ex cauſa adminiſtrationis condemnatus ſit, ſiue non: videlicet cum ſua cauſa, id eſt, iure hypothecæ. Et quæ res venditionem recipit, eam etiam recipere pignerationem, vt *l. 9. l. 11. §. vſusfr. D. de pign.* nec intereſt cui pignori detur, fiſco an priuato. Nam fiſcus

E cui ſpecialiter res vna obligatur, non habet tacitam hypothecam in cæteris bonis debitoris, *l. vlt. inf. de pac. conu.* Et ſimiliter donatione tutori non interdicitur, aut teſtamenti factione, *l. 17. inf. de adm. tut.*

LIII. Enarratio.

HAbet tacitam hypoth.] *L. vn. §. 1. infra de rei vx. act. l. pro officio 10. inf. de admin. tut.*

Cum ſua cauſa] Cum ſuo onere, *l. vn. h. t.*

Iure hypothecæ] *L. ſi debitor 12. inf. de diſtract. pign.*

A Et quæ res venditionem] Argumentum ducitur à venditione ad pignerationem, *d. l. vn.* ibi: *Poteſt ergo, &c.*

Fiſco an priuato] Itaque fiſcus, qui tacitam ſemper habet hypothecam, *l. aufertur 46. §. 3. D. de iur. fiſc. l. 2. C. in quib. cauſ. pign. vel hyp. tac. contr.* non præfertur prioribus tacitam hypothecam habentibus, & longe minus expreſſam, *l. ſi pignus 8. D. qui potior. l. res quæ 22. § 1. D. de iur. fiſc. l. 2. C. de priuil. fiſc.* nam fiſcus cui ſpecialiter res vna obligatur, non habet tacitam hypothecam in cæteris bonis debitoris.

L. vlt. inf. de pact. conu.] Nam vbi cauta eſt hypotheca, tacita non concurrit. Vnde vulgo iactatur, prouiſionem hominis tollere prouiſionem legis. Cu-

B iacius igitur argumentum ducit ex *d. l. vlt.* & quod ibi dicitur de muliere, trahit ad fiſcum.

LIV. *De pactis inter emptorem & venditorem compoſitis.*

HIc tit. eſt de pactis quæ adiiciuntur emptioni venditioni ex continenti, i. tempore contractus, *l. pen. hoc tit.* initio contractus, *l. 5.* vel tempore traditionis, *l. in traditionibus, D. de pact.* Omnis traditio quæ fit ex cauſa, contractus eſt, emptio venditio contractus principalis, cui tamen alii contractus accedunt, veluti arræ datio, & traditio rei venditæ, ex quibus non alia actio datur quam quæ naſcitur ex principali contractu, empti ſcilicet & venditi,

C nec alia ex pactis quæ eis adiiciuntur, veluti ex pacto arrali, vel ex traditionis lege. Hæc vero pacta vt ſunt varia, ita varias efficiunt eiuſdem contractus formas. Nec ſi quæras quæ ſit venditionis vel locationis, vel alterius forma, poſſim dare certam atque perpetuam, quod ea pendeat omnis ex varietate & qualitate pactionum: contractum enim formant & actionem ipſam ex contractu. Denique contractus legem dant, atque ideo etiam leges dicuntur & conditiones paſſim in iure, leges emptionis & venditionis, imo emptiones & venditiones, vt *l. 4. hoc tit.* Commiſſoria venditio, id eſt, venditio facta lege commiſſoria, vt ſi intra diem pretium vel pretii pars reliqua non ſoluatur, ſi ita venditor velit, res fiet inempta & venditori committatur arra non redditis, quæ tamen Imp. Antonino diſplicebat, & Cicero ra. ad Att. ait ſibi iniquam videri. Præter hanc & hæc

D in hoc tit. proponitur, vt emptor præſtet vſuras pretii ex tempore contractus. idem ſi vt venditor præſtet: puta qui vendiderit vinum, oleum, frumentum, *l. 15. C. de act. emp* & vt in partem pretii cedat ſi quid fiat vel non fiat ab emptore. Et vt venditori quandoq; intra certum tempus redimere liceat rem venditam, quibus ex cauſis omnibus eſt actio empti, aut venditi in id quod intereſt, vel vt venditio reſcindatur, nec neceſſaria eſt præſcriptis verbis.

LIV. Enarratio.

E EX continenti] Vt in *l. 7. §. quinimo, D. de pact. l. 6 D. de Nouat.* incontinenti, *l. 3. C. de ædil. ed.* Excerpta ex vett. lexic. *in continenti, παραχρῆμα.* id eſt, continuo, confeſtim.

Arræ datio] Arræ datio contractus eſt, *l. 17. C. de fid. inſtr.* ἀρραβωνικὸν συνάλλαγμα, *arrabonicus contractus.* Græcis.

Ex pacto arrali] *L. 3. C. de action. empt.*

Nec ſi quæras] Contractuum certa forma non eſt, vt emptionis non eſt certa forma: variatur namque & mutatur pactionibus, quarum hæc eſt vis, vt

contractum forment, reforment, transforment, & quaſi deforment, *l. nec ex prætorio* 27. *D. de reg. iur.* Cuiac. ad *l.* 51. *D. de verb. oblig.* quem vide ad *l.* 7. §. *quin imo, D. de pact.*

Contractum enim formant] Pacta quæ adiiciuntur ex continenti non pariunt actionem, ſed formant contractum, *l. cum dotem* 10. ꝟ. *de iur. dot.* id eſt, formam, & legem dant contractui, formant ipſam actionem, *d.* §. *quin imo*, id eſt. actionem ex ipſo contractu. Cuiac. Obſeru. 11, c. 15.

Actionem ipſam ex contr.] Id eſt, datur actio qualis pacto informata eſt, non qualis citra pactum daretur ex natura contractus.

Contractus leg. dant] *L. contractus* 23. *D. de reg. iur.*

Leges dicuntur] Vitruuius lib. 1. cap. 1. *Vt legibus ſcribendis prudentia cauere poſſit & conductori. Namque ſi lex perite fuerit ſcripta, erit vt ſine captione vterque ab vtroque liberetur*, *l. veteribus* 39. *D. de pact. l.* 1. §. *vlt. D. de aq. & aq. pluu.* & *in l.* 2. ꝟ. *tit.* 56. pactum dicitur, & poſtea lex. & lex commiſſoria, quæ conuentio eſt, *l. vlt. in fi. D. de leg. commiſſ.* pactum legis commiſſoriæ dicitur *lib.* 4. *de feud. tit.* 66. Ariſtot. Rhetoric. 1. cap. vlt. ὁ γὰρ συνθήκη, νόμος ἐστὶν ἴδιος, καὶ κατὰ μέρος. Interpres anonym. Aphthonii: [illegible] ἀγορανόμοι καὶ οἱ τελῶναι περὶ τῶν τῆς πόλεως· οἱ δὲ ἰδιῶται περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους συμβολαίων.

Et conditiones] *L. ſed Celſus* 6. §. *vlt. D. de cont. empt. l.* 2. *hoc titulo l. vlt.* ꝟ. *ſi mancip. ita fuer. alien.* Pompon. Mela cap. 7. *Ad dirimendum conditione bellum*: & mox: *Pacti de integro.* Donat in illud Andr. act. 1. ſc. 1. *Accepit conditionem: Conditio eſt pactio certam legem in ſe continens.*

Leges empt. & vendit.] *L. hanc legem* 2x. & *leg. pacta* 72. §. 1. *D. de contrah. empt.*

Vt ſi intra diem] Ad diem, *l.* 2. *D. de leg. commiſſ. l. vlt. D. de reſcind. vend.* intra certum diem, *l.* 4. *D. de leg. comm.* intra certum tempus, *l.* 1. & 3. *hoc tit.* in diem ſtatutum, *d. l.* 6. §. 1. præſtitutum legi commiſſoriæ, *l.* 7. *D. de leg. comm. ex die*, *d. l. vlt* § 1.

Si ita venditor velit] Nec enim venditor inuitus legem commiſſoriam exercet, *l.* 1. & 3. *D. de l. commiſſ. Nam de commodo proprio licet vnicuique detrahere*, vt ait Aſcon. Pedian. 3. in Verr. & eis renuntiare quæ pro ſe introducta ſunt, *l. pen.* ꝟ. *de pact.*

Res fiat inempt] Inempta, *l.* 1. 4. 5. & *vlt.* inuendita, *d. l. vlt.* §. 1. ἀνώγεστος. Baſ.

Venditori committatur] Vt in *l.* 2. *ſeq tit.* homo fiſco commiſſus, qui fiſco vindicatur. Lex ſiue pactio commiſſoria, quæ etiam fiducia dicitur, in venditione ita fit, vt ſi ad diem emptor pretium non ſoluerit, venditio reſoluatur, & ipſo iure rei venditæ dominium ad venditorem recurrat. ex Cui. ad tit. 29. lib. 1. de Feud.

Arris non redditis] *L.* 6. & *vlt. D. de leg. commiſſ.* imo nec pretii parte, quam numerauit, *l.* 4. §. 1. *eod.*

Imperatori Antonino diſp.] Non improbabat quidem, vt apparet ex *d. l.* 4. ſed diſplicebat, ideoque aduerſus eam facile integri reſtitutionem dabat, *l. Æmilius* 38. *D. de minor.* & ibi Cuiac.

Cicero 12. ad Attic.] Verba eius hæc ſunt: Si *Caſtricius pro mancipiis pecuniam accipere volet. eamque ei ſolui, vt nunc ſoluitur. certe nihil eſt commodius: ſin autem ita actum eſt, vt ipſa mancipia abduceret, non mihi videtur eſſe æquum.* Epiſt. 28. in edit. G. ut. al. 27.

Ex tempore contractus] *L.* 5.

Item ſi vt venditor] Id eſt, ſi conueniat, vt tardius traditi vini, olei, frumenti venditor vſuras præſtet ex tempore contractus, *l. vltra modum* 15. ꝟ. *de action. empt.*

Et vt in partem pretii] Si rem vendiderit minore pretio, vt loquitur Scæuola in *l vlt. D. de ſtra. export.* certæ rei contemplatione, id eſt, ſi quid fiat, puta vt emptor quid ſoluat venditoris nomine, id videtur cedere in partem pretii; vel ſi ea lex venditioni dicta ſit, ne quid fiat, id eſt, ne fundus inuito venditore, alienetur ab emptore, *l.* 6 & *vlt. h. t.*

Et vt venditori quandoque] Vt rem venditori reuendat, *l.* 1.

Quandoqu.] Pro quandocumque. vt ſupra τῷ ἐπὶ ἀντὶ χρόνῳ.

Vel intra certum tempus] *d l.* 2. & *l.* 7. *hoc tit.* Et hoc eſt alterum genus legis commiſſoriæ. vtrumque extat in *l. ſtatuliber.* 38 §. 2. *D. ad leg. Falcid* Græci ibidem: [illegible] *Seruus in diem certum addictus ſiue ex lege venditus, niſi quis ſupra adiecerit. Item ſub lege commiſſoria diſtractus, ſiue ea lege vt reſoluatur venditio ſi venditori placuerit*, &c.

Redimere liceat] D. Hieronymus in epiſtolam ad Galatas cap. 3. *Qui emit, alienum emit: qui autem redimit, id emit propria quod ſuum fuit, & ſuum eſſe deſierit.*

Quibus ex omnibus cauſis] Si ad diem pecunia ſoluta non ſit, emptor committit in legem venditionis. itaque venditor rem vindicabit, ſi precariam poſſeſſionem conceſſerit, *l. vlt. D. de leg. comm. l.* 3. & 4. *h. tit.* vel aget ex vendito, vt reſcindatur venditio: eſt quidem finita emptio: nam legis commiſſoriæ poteſtate reſoluitur: ſed omnem dubitandi materiam ſuſtolere reſcripta Antonini, & Seueri, ex quibus actio ex vendito competit, *l.* 4. *D. de leg. commiſſ.* Sed etſi conuenerit vt venditori rem venditam redimere liceret, actio ex vendito dabitur, nec erit neceſſaria actio præſcriptis verbis, *d. l.* 2. Eliget igitur actor quam volet. Item vſuræ à tempore contractus petentur actione ex vendito, *d. l.* 5. vel actione ex empto, *d. l.* 15.

In id quod intereſt] Si non fiat id de quo conuenit, agetur ex vendito, vt venditio reſcindatur, *d. l.* 6. vel vt venditor conſequatur id quod ſua intereſt, *l. ea conditione* 24 ꝟ. *de reſcind. vendit.* Item ſi venditor eam legem dixerit, ne vicinus cui fundum vendidit, eum ſe inuito alienet, & emptor rupta fide alienet, erit actio ex vendito, *l. vlt hoc tit. l. pen. D. de pact.* Cuiac. ad *l.* 122. §. *coheredes*, *D. de verb. oblig.*

Nec neceſſaria eſt præſcriptis verbis] Agi poteſt ex vendito, *d l.* 4. *l. ſi ſterilis* 21. § *ſi fundum*, *D. de action. emp.* Sed & præſcriptis verbis agi poterit, *l. Labeo* 50. *D. de contrah. empt. l. ſi conuenerit* 6. *D. de reſcind. vendit.*

LV. *Si ſeruus exportandus veneat.*

V. tit. 7. *lib.* 18. *ff.*

SEquuntur pactiones quæ proprie in mancipiorum venditionibus addi ſolent, vna in hoc titulo, altera in ſequenti, & duæ in 57. In hoc tit. vt ſeruus qui venit, exportetur, quod eſt, vt aliquo ex ea vrbe vel prouincia amoueatur vbi venit; qua de re venditores cauere ſolent, vel quod ipſi eadem lege ſeruos emerint, & ſtipulanti promiſerint pœnam ni exportaretur, *l.* 7. *D. de ſer. exp.* vel odio ſeruorum quorum conſpectum ferre non poſſunt, vt citra venditionem etiam legimus à dominis pœnæ cauſa ex vrbe in villam ſeruos ablegari, *l. ex facto*, *D. de her. inſt.* Ea autem lege vendere Græcis eſt ἐπ' ἐξαγωγῇ. Demoſth. in Timocratem: ἐπ' ἐξαγωγῇ ὠνεῖσθαι ἀποδόσθαι.

V ij

8

ται, πέπρακε δὲ τῷ ἔργῳ, vbi Vlpianus: τὸ ἐπ᾽ ἐξαγωγῇ πεπρᾶσθαι ἔξω τῆς πόλεως. Arrianus in Epiſtolis: τὸν ... ἀποδόσθαι ἐπ᾽ ἐξαγωγῇ. Dio 54. ... ἐπ᾽ ἐξαγωγῇ ἀπέδοτο. Et lex ea dicitur non tam emptori quam ipſi ſeruo, ſicut illa ne manumittatur tit. 57. dicitur apta & colligata eſſe perſonæ ſerui, *l. pen.* vel vt manumittatur, vel vt non proſtituatur. Igitur neque ibi morari ſeruus ille poteſt, neque manumitti: vnde eportari iubetur, *l. 4. §. in illis, D. de manumiſſ.* aut ſi ibi manumittatur, ſeruus fiet fiſci; alibi poteſt manumitti: nec enim hac lege manumitti vetatur; ſed rurſus poſt manumiſſionem ſi redeat, vnde exportatus eſt, quia nec in emptorem iam vlla eſt actio, nec in manumiſſum manus iniectio, conſtitutum eſt vt veniat in perpetuam ſeruitutem fiſci ſub eadem lege, ne ibi moretur vbi venit, aut vt priori domino manus iniectio ſit, ſi ibi lege venditionis manus iniectionem exceperit, aliquando pœnam tantum ſtipulatur, & hoc caſu ſi non pareatur legi venditionis, pœna committitur venditori, & ſeruus fiſco.

LV. Enarratio.

L. Ex facto] §. 3.

In epiſt.] Ep. pen.

Dio] Adde: Ioſephus ἀρχαιολ. lib. 15. cap. 1. τοὺς τοιχωρύχους ἀποδίδοσθαι ἐπ᾽ ἐξαγωγῇ τῆς βασιλείας. Quem locum non percepit Ruffinus interpres Ioſephi: ἐπ᾽ ἐξαγωγῇ τῆς βασιλείας vendi, eſt peregre venum ire, & ſub ea lege, ne in patria muretur, exportandum venire. Dio Chryſoſtomus in Rhodiaca: ... ἐπ᾽ ἐξαγωγῇ ... Liban declamat. 17. ἐπ᾽ ἐξαγωγῇ πωλούμενοι. Zoſimus lib. 1. ... ἐπ᾽ ἐξαγωγῇ. & lib. 4. ... ἐπ᾽ ἐξαγωγῇ δημοσίᾳ πωλεῖσθαι. Baſilica libro 42. t. 3. ἐὰν ὁ ... ἐπ᾽ ἐξαγωγῇ πραθῆναι. Vlp. dicit ait, *Vt exportandus veniat*, in *l. 8. § 2. famil. erciſc.* Quod aliis verbis extulerunt in *l. 5. C. eod.* ... ἔξω τῆς πόλεως πραθῆ. Imp. Alexand. ibid. *Alter exportandus venundaretur.*

Seruus fiſci fieret] *L. 3. hoc tit.*

Conſtitutum eſt] *L. 1.*

Aliquando pœnam] *L. 2.*

LVI. Si *mancipium ita venierit ne proſtituatur.*

IN h. t. ne ancilla quæ venit, habeatur in turpi quæſtu, vt bene & pudice educetur, & proſtituta vt confeſtim libera fiat, vel vt venditori in eam ſit manus iniectio, quam tamen ſi forte remittat, ipſo iure libera fit ſine patrono, quæ venditorem patronum haberet, ſi non excepta manus iniectione hoc tantum cauiſſet, vt libera fieret, quæ pactio valet, etiamſi fiat ex interuallo, vt indicat *l. 2. huius tit.* & perducit ancillam in libertatem, quod pudicitiæ & libertatis fauor extorſit. huic contraria pactio vt proſtituatur, eſt contra bonos mores, & ideo nec ſequenda eſt.

LVI. Enarratio.

TVrpi quæſtu) Quæſtus meretricius turpis dicitur in *l. 1. h. t.* & meretrix turpiter facere, quod ſit meretrix, *l. 4 § 3. D. de condict. ob turp. cauſ.*

Vt bene & pudice educ.] Plaut. Curc. act. 4. ſc. 2. *Eduxit hanc bene & pudice.*

Et proſtitut.] Proſtituta meretricio more vt in *l. ſi ea 21. inf. ad leg. Iul. de adulteriis.* Gloſſæ Gr. L. προΐσταμαι. ... proſto.

Manus iniectio] Manus iniectio dicitur, quoties nulla iudicis auctoritate expectata, rem nobis debitam vindicamus, vt ſcribit Seruius in 10. Æneid. Manum autem inijcere hic eſt, ancillam abducere, & manum ei porrigere, ne proſtituatur, vel ne proſtituta in turpi lucro maneat, auxilii ferendi cauſa, vt in *l. cauſam 10. § 1. D. de manumiſſ.* διὰ τὸ ἐκδίδοσθαι ... vt ibi Græci lib. 48. Baſil. tit. 1. & hoc eſt quod dicitur in *l. Titius 9. D. de ſeru. export.* Manus iniectionem ancillam eximere a iniuria.

Si remittat] Id eſt, ſi venditor patiatur vt ancilla corpore quæſtum faciat, vt loquitur, *l. vlt. hoc tit.* & Valer. M. lib. 6. cap. 1. §. 6. & poſſit ancilla proſtitui.

Remittat] Sic legem remittere dicitur, qui ea lege vendiderat, ne aliquo loci moraretur, ſi patiatur ibi morari in *l. 1. D. de ſeru. export.*

Ipſo iure.] αὐτομάτως.

Libera fit.] *L. 1. h.* Licet autem venditor omnia bona obligauerit, quæ habet, habiturusne eſſet, *l. ſi quis 6. D. ſi quis manumiſſ.* ... vt ibi Græci 48. Baſil. tit. 6.

Sine patrono.] Nec enim æquum eſt venditori honorem haberi, & patronum eius eſſe, quam proſtitui paſſus eſt, *l. ſed ſi hac lege 10. §. 1. D. de in ius voc.*

Quæ venditor. patron. haberet] *d. §. 1.*

Si non excepta,] Vt *l. 2 hoc tit.* id eſt, ſi dominus ſibi non excepiſſet manus iniectionem, & contra legem venditionis ancilla proſtituta eſſet, libera fieret, & venditorem patronum haberet. Sed excepta manus iniectione χειρὸς ἐπιβολὴν Græci vocant, dominus manum inijcit in ancillam ſuam, & eam vindicat.

Vt indicat l. 2.] In illis verbis: *Et niſi tabulis venditionis inſerta ſit*, &c.

Perducit ancillam ad libertatem.] Perducere ad libertatem eſt liberam efficere. vt in *l. Titius 43. D. de actionib. emp. & l. ea quidem 5. inf. tit. prox.*

Fauor extorſit] Vt ſcilicet pactum ex interuallo proſit ad libertatem: pacta quæ fiunt ex interuallo nec pariunt, nec formant actionem, *l. 7. §. quinimo, D. de pact.* ſed fauor libertatis præualuit. Fauor libertatis & alias benigniores ſententias exprimit, *l. 32. in fi. D. ad leg. Falcid.*

LVII. *Si mancipium fuerit alienatum vt manumittatur, vel contra.*

IN hoc titulo duæ: vt non manumittatur, quæ ſeruum perpetuæ addicit ſeruituti, adde vel vt manumittatur intra certum tempus, vt apud Suetonium in Aug. & Dionem 53. vel vt manumittatur, cuius poteſtate ceſſante emptore ipſo iure liber fit; & vtrique pactioni ſuperuacuum eſt addere ſtipulationem pœnalem: quia neque ille vnquam peruenire, neque hic non peruenire ad libertatem poteſt. & recte in tit. alienatum: nam pactionis vtriuſque poteſtas hodie tenet, non tantum venditum, ſed etiam donatum vel alienatum alio quocunque genere.

LVII. Enarratio.

IN hoc titulo duæ] Hoc tit. duæ proponuntur pactiones, 1. vt ſeruus non manumittatur. 2. vt manumittatur, *l. 2. & 5. h. t.*

Intra certum tempus] *L. 1. 3. & 4.*

In Auguſto] Cap. 21. *Neque*, inquit, *aut crebrius, aut perfidioſius rebellantes graniore vnquam multatus eſt pœna, quam vt captiuos ſub lege venundaret: ne in vicina regione ſeruirent, neue intra triceſimum annum liberarentur.*

A Et Dionem 53.] Verba Dionis hæc ſunt : [illegible Greek] ἐλεύθερος.

Cuius poteſtate] Vt legis commiſſoriæ poteſtas in *l. ſi fundus 4. §. vlt. D. de leg. commiſſ.*

Ipſo iure liber fit] *d. l. 2. l. 3. & 4. hoc tit. l. 3. §. 2. D. de legit. tut.* Saluo tamen iure patronatus emptori, licet eum non manumiſerit, *l. 10. D. de in ius voc.*

Adderet ſtipulationem pœn.] *d. l. 5. & l. 6.*

Vnquam peruenire] Nec enim conditio quæ perſonæ mancipij cohæſit, immutari facto emptoris poteſt, *d. l. 5.*

Neque hic non peruenire] Conditionis enim poteſtate factum manumittentis repræſentatur *l. vlt. hoc* B *tit.* niſi venditor ante diem libertati ſtatutum voluntatem mutauerit, *l. 1. & d. l. vlt.* Nec mutat *l. 1. D. qui ſine manum. ad libert. peru.* id enim intelligendum eſt ſecundum *d. l.* initium, ſi poſt pœnitentiam emptor & venditor deceſſerint ſine herede. libertas ipſo iure competit, quia nullius intereſt, vt ait Cuiac. in recit. ad hunc tit. quæ Græcorum interpretum ſententia lib. 48. Baſilic. tit. 6. [illegible Greek]

Non tantum vend.] Conſtitutio D. Marci & Commodi pertinebat ad ſeruos venditos, non ad donatos, ſed poſtea porrecta fuit ad donatos, *l. pen. D. qui ſi. manum. l. 1. hoc tit.* vide Cuiac. ad *l. 122. §. Flauius, D. de verb. ob.* & ad *l. 7. D. de pact.*

LVIII. *De ædilitiis actionibus.*

V. tit. 1. lib. 21. ff.

C

Actiones empti & venditi, aut ciuiles ſunt, de quibus ante dictum eſt, aut ædilitiæ, de quibus hic tit. nam & ex ex contractu emptionis. *l. 23. §. ſi ſeruus, D. eod.* & proximæ ſunt empti actioni. & ſunt duæ, redhibitoria, & æſtimatoria. Redhibitoria agit emptor ad reſoluendam venditionem in integrum reſtitutis omnibus ob morbum vitiumve latens rei venditæ quod neſciebat, vel ob dictum promiſſumve venditoris. quod ſi agat. offerre quidem, exhibere, & reſtituere rem debet, *l. vlt. h. t.* ſed officio D iudicis continetur, exempli gratia, ſi ſine culpa emptoris ſeruus quem emit ſit in fuga, vt caueat de eo perſequendo, requirendo, reducendo, reſtituendo vel vt actionibus ſuis venditori cedat. *l. redhibere §. vlt. ff. eod.* Alia eſt actio redhibitoria ciuilis, de qua initio *l. pen.* hæc eſt perpetua, ædilitia temporalis. hæc rem perſequitur, ædilitia videtur eſſe pœnalis, *l. 23. §. ſi ſeruus, l. 45. D. eod.* quo reſpiciens Horatius pœnæ ſecurum ait eſſe eum qui in vendendo ſeruo excipit fugam:

Des nummos, excepta nihil te ſi fuga lædat
Ille ferat pretium pœnæ ſecurus opinor
Prudens emiſti vitioſum, dicta tibi eſt lex.

E Æſtimatoria autem emptor agit in hoc vt quanto pluris emiſſet ignorans rei qualitatem, aut quantitatem, id venditor qui etiam ignorauit, damnetur ſibi reddere, quæ actio etiam temporalis eſt, *l. 2. hoc tit.* & pertinet ad eam *l. 9. de act. emp.*

LVIII. Enarratio.

Aut ciuiles ſunt] Actiones empti & vend. ciuiles ſunt, *l. 8. D. de reſc. vend. §. proinde 53. D. ædil. ed.*

Aut ædilit.] Quæ deſcendunt ex edicto ædilitio, & honorariæ ſunt actiones: ius enim ædilitium iuris honorarii portio eſt, *§ prætorum, Inſtit. de iur. nat.* quæ ciuilib. & legitimis opponuntur in *l. 23. de leg. 1. & l. 32. D. ad leg. Fal.* vt edictum iuri ciuili, *l. 44. D. eod.*

Ex cont. emp.] Actiones quoque ædilitiæ ex contractu emptionis veniunt, & ſimiles ſunt empti actioni. quædam tamen inter has differentiæ ſunt, quas exequitur Cui. in Par. *D. eod. tit.*

Ad reſolu. vend.] Venditio reſoluitur, *l. 23. §. 1. eod.* & res inempta fit, *l. 38. eod.* Hoc enim agitur vt venditor rurſus habeat, quod habuerit: vnde redhibitio quaſi redditio, *l. 21. eod.* [illegible Greek] Gloſſæ La. Gr. *redhibitio,* [illegible Greek] Gloſſæ Græco Lat. [illegible Greek] *reſtitutio, redhibitio.* Irenæus aduerſ. hær. 5. cap. 14. *Quoniam carne Domini noſtri redempti eſt, &* B *ſanguine eius redhibitus.* Valerianus homilia 4. *Redhibitionis increpare moram,* & ibidem: *Non remanda redhibitio.* Feſtus in redhibitum, & redhibere eſt reddere. Plaut. Moſtell. act. 3. ſc. 2. 5. 113. *Nobis iſtas redhibere haud liceret.* S. Hilarius comment. in Matt. can. 23. *Quibus ait: Cæſari redhibenda eſſe quæ Cæſaris ſunt, Deo autem reddenda eſſe quæ Dei ſunt.* Et mox: *Cum Cæſari quæ eius eſſent redhibenda decernit.* P. Rauennas Sermone 1. *Qui vicem neſcit redhibere generanti.* Ennodius epiſt. 10. lib. 5. Gloſſæ Græco Lat. [illegible Greek] *reddo, redhibeo.*

In integr. reſt.] Venditor rem venditam recipit, *l. 31. eod.* cum acceſſionib. *d. l. 31. §. 2. & pen.* emptor vero pretium & acceſſionem, *l. 45. D. eod.* vterque C enim quodammodo reſtituitur, *d. l. 23. § Iulianus.*

Omnibus] Omnia in integrum reſtituuntur perinde ac ſi neque emptio, neque venditio interceſſiſſet, *l. 1. §. 1. & l. 90. eod.*

Ob morb. vit. lat.] Edictum ædilium curulium præcipue quidem pertinet ad mancipia, & animalia, *d. §. 1. & l. 38. in pr. & §. immentorum, & ſeq. eod.* Heſychius: [illegible Greek] Sed pertinet quoque ad venditiones rerum mobilium & immobilium, *l. 49. eod. l. 4. verſ. idem hoc tit.*

Morbum, vitiumve] An morbus & vitium diſtent in edicto ædilitio, vide *d. l. 1 §. ſed ſciendum eſt,* Aul. Gell. lib. 4. c. 11.

Latens] Non facile quiſquam vendit niſi eum, qui D ſibi diſpliceat, & quem vſui ſuo inhabilem putet, vt ait S. Ambroſius in Pſal. 43. venditor tamen emptorem certiorem facere debet, quid morbi vitiive cuique ſit, idque edicto propoſitum eſt, *d. l. 1. §. 1.* Gell. d. cap. 2. Vetus Scholiaſtes Horatii ad ſat. 3. lib. 2. *Sumptum eſt hoc argumentum à dominis mancipia vendentibus, quorum omnia vitia ſibi cognita tam animi, quam corporis debebant aperire emptori, niſi poſtea litigare vellent propter celatum vitium.* Marcus Tullius 3. de offic. In mancipiorum venditione fraus omnis excluditur: qui enim ſcire debuit, de ſanitate, de fuga, de furtis præſtat edicto ædilium. Generaliter ſcribit Valerius Maximus lib 8. cap. 1. §. 1. Bona fide ven- E ditorem nec commodorum ſpem augere, nec incommodorum cognitionem obſcurare oportere. Adde Ambroſium de Offic. 11. cap. 10. & Lactantium Inſtit. diuinarum libro 5. cap. 16. Ergo qui mancipia vendunt, certiores facere debent emptores quid morbi, vitiive cuique ſit, quis fugitiuus, erroue ſit, *d. l. 1.* Erro paulo minus eſt quam fugitiuus; qui ad modicum tempus fugit, minus quam erro. Sic D. Paulus in epiſt. ad Philemonem Oneſimi fugam lenitate verbi mitigat: *Forſitan enim,* inquit, *ideo diſceſſit ad horam à te.* Theophylactus ad d. epiſtolam: [illegible Greek] Sic in *l. ignur 12. §. 1. D. de liber cauſ. receſſit,* id eſt, fugit, in Baſilicis. Per contrarium notant Seruius & Donatus in 4.

Æn. fugam dictam pro diſceſſu & profectione. Niſi fuerit intelligatur vitium, morbuſve mancipij, vt plerumque ſignis quibuſdam ſolent demonſtrare vitia: hoc enim tantum intuendum eſt, ne emptor decipiatur, *d. l. 1. § ſi intelligatur.*

• Quod neſciebat] Si emptor morbum vitiumve ignorabat: edictum enim ad eum qui ſciebat non pertinet, *l. 48. § in ædilitiis, eod. l. 1. & 4. hoc tit.* Ei igitur qui ſcit, exceptio opponi poteſt: ſi non ſciuiſti. Horat. ep. 2. lib. 2. *Prudens emiſti vitioſum: dicta tibi eſt lex.* Venditor tamen tenetur, licet ignorauerit ea quæ ædiles curules præſtari iubent, quod rationem habet: venditor enim ea nota habere potuit. nec intereſt emptoris quemadmodum fallatur, ignorantia venditoris, an calliditate, *d. l. 1 § 2.* Sed hoc intereſt inter ſcientem & ignorantem, quod qui dolo malo ſeruum fugitiuum vendidit, non modo pretium emptori reſtituere iubetur, ſed & ea quæ ſeruus per fugam abſtulit, *Paul. Sent. 2. tit. 17. § ſeruus, l. 6. hoc tit.* niſi ſi pro his ſeruum noxæ nomine velit relinquere, *l. 58. D. eod.* ignorans vero tenetur quidem actione redhibitoria, *d. §. 2* Sed pretium duntaxat reſtituet: quæ diſtinctio ſeruatur in actione empti, *l. Iulianus 13. D. de action. emp.*

Vel ob dictum, promiſſumve] Actio redhibitoria datur etiam ex dicto, promiſſove: vt ſi dixerit abeſſe aliquid, quod non abeſt, vel adeſſe quod non adeſt, vt puta ſi dixerit furem non eſſe, & fur ſit, vel artificem eſſe, & non ſit: quia ex ea cauſa dicitur eſſe actio aduerſus dictum, promiſſumve, *l. quod venditor 37. D. de dol. l. 47. & l. pen. §. 1. D. eod.* hic enim quia quod aſſeuerauit non præſtat, aduerſus dictum, promiſſumve facere videtur, *l. 17 § vlt. eod.* quemadmodum autem dictum diſcernatur à promiſſo, docet IC. in *l. 19. §. 2. eod.*

Exhibere & reſtit.] Cuiacius Græcos interpretes ſequitur, qui τὸ exhibere in *l. vlt. hoc t.* vertunt [Greek] lib. 19 Baſil tit. 10. c. 56. quod eſt, *exhibere & reſtituere,* non probare, vt vult Gloſſa. Qui igitur agit redhibitoria, rem debet venditori reſtituere: aut ſi non poſſit, officio iudicis continetur, vt venditor caueat de ſeruo perſequendo, vt in *l. 21. §. vlt. D. de leg. 1.* requirendo, vt in *l. 39. eod.* reducendo, vt in *l. 8. de leg. 2.* reſtituendo, *d. § vlt.* vel vt actionibus ſuis venditori cedat, *l. 21. D. de rei vindic.*

L. penult.] Si conuenerit, vt ſi fundus diſplicuerit, inemptus ſit, & diſplicuerit, agatur redhibitoria, *d. l. pen.* frequens eſt eiuſmodi conuentio, *l. 6. D. de reſcind. vendit. l. 31. § ſi quid ita, D. eod.* Plautus in Merc. act. 2. ſc. 3.

CH. *Quid ſi igitur reddatur illi vnde empta eſt?*

DE. *Minime gentium.*

CH. *Dixit ſe redhibere ſi non placeat.*

Hæc eſt perpetua] Vt & actiones ciuiles ex empto vendito perpetuæ ſunt, *l. ſi dictum 56. D. de euict. l. empti 21. C. eod.*

Ædilitia temporalis] Semeſtris, *l. 19. §. vlt. l. 38. l. 48. §. 2. D. de ædil. ed. l. 2. hoc tit.* Excipiuntur caſus expoſiti à Cuiac. de *diuerſ. temp. præſcr. cap. 13.* quibus eſt bimeſtris.

Ædilitia videtur eſſe pœn.] Quippe cum in duplum condemnatio fiat, niſi arbitrio iudicis pareatur, *l. 45 D. eod.* Cuiac. Parat. D. eod. ſed neque venditoris reticentia delicto caret, *d. leg. 1 §. ſed ſciendum.*

Horat.] Epiſt. 11. lib. 11.

Æſtimatoria] Sicut redhibitoria duplex eſt, ædilitia, & ciuilis: ita etiam duplex eſt æſtimatoria: ciuilis & ædilitia. illa de æſtimato proponitur in *l. 1. D. de æſtimat.* & *§. actionum autem, Inſtit. de action.* id eſt de re, quæ æſtimata vendenda data eſt. ædilitia vero hoc agitur, vt æſtimetur quanto minoris emptinus eſſet, ſi ſciſſet, puta mancipij morbum, vitiumve: & ideo dicitur quanti minoris, *l. 47. D. de ædilit. ed.* vel quanto minoris, *l. 18. & l. 43. §. aliquando, eod. l. Iulianus 13. D. de act. emp.* & conuenienter emptor petit ſibi reddi quanto pluris emit, ignorans rei qualitatem vel quantitatem, *d. l. 13. §. ſi venditor.* puta mancipium morboſum eſſe, vel minus peculiatum. In eo igitur redhibitoria differt ab æſtimatoria, quia actio redhibitoria venditionem reſcindit in totum reddita re vendita, & pretio recepto, cæteriſque omnibus reſtitutis in integrum. B. Chryſoſtomus ſerm. 28 tom 5. [Greek]. Æſtimatoria vero reſcindit in partem, ex pretio ſcilicet emptori reddito eo quo minoris res eſt. Cuiac. Parat. *D. eod.* ait, quo minoris res eſt, ex *l 18. eod.*

Qui etiam ignorauit] Nam qui ſciens reticuit, quanti intereſt idoneè veniſſe præſtat, *d. l. 13.*

Temporalis eſt] Actio æſtimatoria quanto minoris, in *l. 18. & l. 43. §. annalis eſt, l. 2. hoc tit.* Excepto vno caſu, quo ex hac cauſa ſex menſib. veſtibus concluditur, quod ædilitiæ cautiones non præſtentur, *l. 28.* Veluti fugitiuum non eſſe, recte ſanum eſſe, hodie eſſe, bibere recte poſſe, habere licere duplæ ſtipulatione, *l. 28. eod.* Cuiac. Par. *D. eod. l. ex empto 11. §. 3. D. de act. emp.* Varro de re R. 2. c. 2 3. 4. & 10.

LIX. *De monopoliis & conuentu negotiatorum illicito, vel artificum ergolaborumque, necnon balneatorum prohibitis illicitiſque pactionibus.*

Sic emendandus eſt titulus, & ſunt eius tres partes. Prima de monopoliis. Vtitur verbo Græco, deficiente Latino; vt Suetonius ſcribit Tiberium in Senatu abſtinuiſſe ſermone Græco, adeo vt monopolium nominaturus prius veniam poſtularet quod ſibi verbo peregrino vtendum eſſet. Eſt autem monopolium vendendæ certæ mercis ius quod vnus certiue homines ſibi vindicant permiſſu principis ſubeuntes vectigalia, vt Strabo 17. de Ægypti mercibus ſcribit, [Greek] μονοπωλίας ἔχει. Id vero omnimodo improbat Conſtitutio huius tituli, vt nec ſi permiſſus principis interuenerit, cuiquam cuiuſque mercis monopolium exercere permittat, propoſita in eum qui exercuerit pœna deportationis: & inter merces numerantur, quarum plerumque monopolium exerceri ſolebat, veſtes & piſces, & pectines, quibus ſcilicet comuntur, diducunturque capilli, & herinacei, quorum cute expoliuntur veſtes. & in quibus fraus & monopolium, vt nominatim Plinius ſcribit lib. 8. magnum lucrum inuenit. Secunda pars eſt de conuentu negotiatorum illicito, id eſt de conuentione illicita qua inter ſe quaſi conſpiratione facta negotiantes paciſcuntur in populi perniciem, ne minoris vlli vendant merces ſuas eo, quod ſtatuerint conuenerintque inuicem. Tertia eſt de aliis artificum, fabrorum, officinatorum, & ergolaborum, id eſt, redemptorum, qui opus conducunt faciendum & balneatorum illicitis pactionibus, puta vt ne quis opus quod alter iam habuerat, abſoluat. de quibus etiam eſt *l. 12. § vlt. C. de ædif. pr.* cuius fortaſſe ea pars quæ ad hunc tit. pertinet huic titulo ſuppoſita fuit, nam in veteribus libris adnotatum lego huc tit. deeſſe Conſtitutionem Græcam.

LIX. Enarratio.

SVeton.] Tiberij cap. 71.

Quod vnus certive homines] Diodorus Sic. lib. 5. οὐδαμοῦ γὰρ τῆς οἰκουμένης τῆς συμπάσης γινομένης, καὶ πολλοῦ χρόνου περιχωρίας εἰκότως μονοπώλιον ἔχοντες, καὶ τὰς τιμὰς αὐξάνοντες, πλῆθος χρημάτων λαμβάνουσιν ἥττον. Procop. in ἀνεκδότοις. τοῦτο γὰρ δὴ τὰ τῆς Ἀλεξανδρείας καινοτομίαις τὸ καλούμενον μονοπώλιον κατεσκευάσμενος, οὐκέτι οὐδ᾽ ἐμπόροις ἐξῆν ... ἐργασίαν ἐργάζεσθαι ὥσπερ. Alemannus legit, ὡσαύτως. Ioannes Scylizes in hiſtoriæ compendio: ... ἐν τῷ Ραιδεστῷ, καὶ μονοπωλεῖον συνεστήσατο, κωλύσας ... τοὺς πωλοῦντας ἅπαντας, τὸ βασιλικὸν ἢ μόνον ... ἐμπορεύεσθαι. *Officinam in Rhadeſto & monopolium inſtituit, prohibens & coercens omnes vendentes, ſolumque Imperatoris forum venale machinatus eſt.* Quæ verba optime quid ſit monopolium explicant, v. Ariſtot. Polit. 1. cap. 11.

Sub onere vectigalis] Quod monopolium, vt videtur appellatum. Caſſiod. *l.* 11. var. 4. *Siliquatici. vel monopolij titulos exercentem.* Et Epiſt. 30. *Nec monopolij, nec ſiliquatici, nec Auraria aliquid penſitanis impendat,* Cui. ad tit. *C. de luſtral. auri collat.* & lib. 16. Obſeru. cap. 23.

A

Improbat conſtitutio] Et veteribus quoque Senatuſconſultis monopolia vetita, Plinius lib. 8. cap. 37. Sueton. Tiber. cap. 30. Merces enim, quarum monopolium exercent, vaſtant, & in populi perniciem non iuſto pretio vendunt. Procop. ἀνεκδ. τὰ λεγόμενα κατασκευασάμενος μονοπώλια, πωλεῖν ἢ πολλαπλάσια χρήματα πωλεῖσθαι τοῖς ... ἐπέταξεν. Iuſtinianus non ſine ſcelere monopolia mercium exercere permittebat, αὐτὸς μὲν ἡμέρα τῷ ἔργῳ τούτῳ ἀδεῶς ... , vt ait Procopius libro eodem.

Veſtes] Puta ſericæ, Procopius ibid.

Pectines] Cuiacius Græcos ſequitur, qui vertunt, ἢ κτενὸς, *vel pectinis.* Liceat hic tantillum à Cuiacio diſcedere: videtur enim legendum in *l. vn. vel piſcis, pectinum forte, aut echini,* vt duo piſcium genera exempli loco ponat, de quibus Horatius ſat. 4. lib. 11.

——— *Miſenoque oriuntur echini.*

Pectinibus patulis iactat ſe molle Tarentum.

Emendationem confirmat dictio, *forte.*

Herinacei] Echini, *l. vn. hac tit.* Gloſſæ: ἐχῖνος, *Erinaceus, echinus.* Caſſiodorus 3.

Lib. 8.] C. 37. Vide Cuiscium, *d. tit. de luſtr. au. collat.*

De conuentu negotiatorum] Vt apud Ciceronem epiſtola 3. lib. 6. ad Attic. *Ex pacto & conuentu.*

Negotiatorum] Baſilica: πραγματευτῶν, atque ita Græce verbum negotiatorem extulit Gloſſa interlinearis ad *l. pen. ſ. de abligat.* Gloſſæ Græco-Latinæ: πραγματεία, *negotiatio, nundinatio.* Et: πραγματευτὴς, *negotiator.* Sunt autem hic negotiatore, ſecundi, vt ita dicam, ordinis mercatores, quique mercantur à mercatoribus, quod ſtatim vendant carius. Quanquam & omnes, qui mercimonium exercent, hoc eſt, tam magnarij negotiatores, quam tenuiores, ſi conuentiones illicitas inierint, hac conſtitutione comprehendi non immerito poſſunt.

Quaſi conſpiratione facta] Compacto facto. Gloſſæ Latino-Græcæ. *compactum facit, συνδυάζει.*

Artificum] Artifices differunt à negotiatoribus. Ioannes Hieroſolymytanus in Matth. cap. 21. hom. 36. *Ego oſtendam qui non eſt negotiator, vt qui ſecundum regulam iſtam non fuerint, intelligas omnes negotiatores eſſe: id eſt, quicumque rem comparat, non vt ipſam rem integram, & immutatam vendat, ſed vt opus faciat ex ea, ille non eſt negotiator: quia qui materiam* A *operandi ſibi comparat vnde faciat opus, ille non rem ipſam, ſed magis artificium ſuum: id eſt, qui rem vendit, cuius æſtimatio non eſt in ea ipſa re, ſed in artificio operis, illa non eſt mercatio, vt puta faber comparat ferrum, & facit ferramentum, ſed ferramentum illud non tantum ferri, quantum valet, ſed ſecundum opus ferramenti appretiatur. Qui autem comparat rem, vt illam ipſam integram & immutatam dando lucretur, ille eſt mercator.*

Fabrorum] §. *certe, Inſtit. de rer. diuiſ.* ædificiorum artificum, *l. vn. hoc tit.* Plaut. Moſtell. act. 3. ſc. 2. *Specimen cernitur quo eueniat ædificatio. Nam ego ad illud frugi vſque & probus fui, in fabrorum poteſtate dum fui.*

Officinatorum] ἐργαστηρίων κύριοι, Vitruuius lib. 6. c. 11. *Officinatoris probabitur exactio.*

B

Ergolaborum] ἐργολάβων, Baſil. Ergolabi ſunt cuiuſcumque operis faciendi conductores. Gloſſæ Gr. Lat. ἐργολάβος, *redemptor.* Latino-Græcæ: *redemptor.* ἐργολάβος, ἐκλήπτωρ. Vitruuius lib. 9. cap. 13. *Immani pretio* (auream coronam) *locauit faciendam, & aurum ad ſacoma appendit redemptori.* & ibidem: *Manifeſtum furtum redemptoris.* Iulius Frontin. de Aquæd. *Tutelam autem ſingularum aquarum locari ſolitam inuenio, poſitamque redemptoribus neceſſitatem certum numerum circa ductus extra vrbem, & certum in vrbe ſeruorum opificum habendi.*

Cuius fortaſſe ea pars] Cires fin. ibi: μοιρῶν.

LX. *De nundinis & mercatibus.*

C

V. tit. 11. lib. 50. D.

SIc Conſtitutio tituli vt legam facit, non mercationibus. Nundinæ ſunt πανηγύρεις, & celebriores mercatus, qui habentur certis ſtatiſq; temporibus maximo conuentu mercatorũ in his locis quibus ius eos habendi datum eſt longa conſuetudine, aut beneficio Principis, vel Senatus vel Conſulum, vel vt eſt in Nou. Valent. & Mart. de ſiliquarum exactionibus, decreto ordinum, honoratorum & ciuium, præſente moderatore prouinciæ. Quod autem ſcribit Feſtus, nundinarum diem olim fuiſſe feriatum, nec eo licuiſſe agere cum populo, ne interpellarentur nundinatores, id intermiſſum cum eſſet, & abrogatum lege Hortenſia, vt Macrobius refert, Conſtitutio huius tituli reuocat, definiens ne qui ibi conueniunt, interpellentur priuati debiti cauſa, vt *l. 3. §. vlt. D. de fer.* & ne quid etiam ex mercibus, aut venalibus ſeruis negotiatorum, & ex quæſtu temporali locorum in quibus exponunt merces exigatur, intra nundinarum dies, quos fuiſſe plures indicat *l. cum qui. D. de verb. obl.* quam immunitatem ſolis veteranis dederat Conſtantinus *l. 1. J. de veter.* & ex ſupradicta *Nou. Valentin. & Mart.* nundinis etiam præbentur fiſco ſiliquatica quædam. Mercatus non ita ſunt celebres vt nundinæ. Mercatus ſunt paruæ nundinæ, in idiotiſmo, *aſſemblées.* Mercatus vnius ciuitatis aut vici. Nundinæ vnius prouinciæ vel imperij.

D

LX. Enarratio.

E

NVndinæ ſunt πανηγύρεις] Gloſſæ Lat. Gr. *nundinæ, ἀγοραί, πάνδημοι, πανηγύρεις.* Item: *nundinarum, πανηγύρεων.* Cic. 1. epiſt. ad Atticum 14. *Erat in ipſa loco illo die nundinarum πανήγυρις.*

Et celebriores mercatus] Gloſſæ gr. *nundinæ, ἀγοραί* Latino Gr. *commercium. πανήγυρις.*

Certis ſtatiſque diebus] Olim nono quoque die, Dionyſ. Halicarn. lib. 2. & 7. Dio in Claudio, Plutarchus in Coriolano, Nunc vero quo die ius illud à Principe conceditur.

Maximo conuentu mercatorum] Hinc conuentos pro nundinis. Gloſſ. Lat. Gr. *conuentus, ἀγορά, ἡ τῶν ὠνίων nundinæ.* Euſebius in Cantica Canticor. *ἡ τῶν ἐμπορικῶν πανήγυρις, ἣν ἀγορὰν ὀνομάζει.* Pſellus ibid. *αὐτὴν ἀγορὰν καὶ αὖθις πανήγυριν.* D. Chryſoſtomus in homilia 31. de B. Philogonio: *πανήγυρις οὐδὲν ἕτερον ποιεῖ τοιαύτην, ἀλλ᾽ ἡ πλῆθος τῶν συνειλεγμένων, καὶ ἡ ἀφθονία τῶν ὠνίων.*

Beneficio Principis] *L. 1. D. eod. & l. vn. hoc tit.*

Vel Senatus] Plinius epiſt. 4. lib. 5.

Vel Conſulum] Sueton. Claud. c. 19. *Ius nundinarum in priuata prædia à Conſulibus petiit.*

Feſtus] In v. Nundinas. *Nundinas feriarum diem eſſe voluerunt antiqui, vt ruſtici conuenirent mercandi vendendique cauſa, eumque nefaſtum, ne ſi liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores.* Seruius in primum Georgic. *Varro dicit, antiquos nundinas feriatis diebus agere inſtituiſſe, quo facilius commercij cauſa ad vrbem ruſtici commearent.* Gloſſæ Lat. Gr. *nundinarum, ἑορτή, πανήγυρις.* In ſacris etiam litteris *ἑορτὴ καὶ πανήγυρις* pariter occurrunt, vt Amos cap. 5. verſ. 19 & Ezechielis cap. 46. verſ. 11.

Vt Macrobius refert] Lib. 1. Saturn. 16. his verbis: *Lege Hortenſia effectum vt faſtæ eſſent: vti ruſtici, qui nundinandi cauſa in vrbem veniebant, lites componerent: nefaſto enim die Prætori fari non licebat.*

Cont tutiu huius tit. reuocat] Et nundinarum ergo dies feriati, quatenus priuati debiti cauſa nundinatores interpellare non licet. Nundinas Græci vertunt, *ἀτελείας*, immunitates. Gloſſæ Lat. Gr. *nundinæ, ἀτέλειαι.* Excerpta ex vett. Gloſſ. t. de dieb. feſtis, *nundinæ, ἄνεσις, ἑορτ, ἀτέλειαι.*

Aut venalibus ſer.] Obſerua in *l. vn. hoc tit.* ſeparari *merces à venalibus.* Sic enim ibi habent libri vet. Plaut. Trinummo Act. 11. ſc. 11. *Mercaturam, an venales habuit?* Quidam libri habent, *venalitijs*, vt in *l. 5. §. 1. D. de iure delib.* hinc venalitij, qui venalitia emunt, vt carius vendant, *l. mandatum 57. D. mand.* vide ad *tit. ſeq.*

Siliquatica quædam] Siliquaticum in nundinis exigitur ob venditionem proponendam, quod Græci *κερατισμὸν* appellant, Cuiac. *ad tit. 1. lib. 11. C.* & Obſ. 15. 23. à Siliqua. Gloſſæ: *Siliqua, κεράτιον.* Iſidorus Originum 16. 24. *Siliqua, viceſima quarta pars ſolidi eſt,*

Paruæ nundinæ] Gloſſæ: *πανήγυρις, mercatum, mercatus.* Promiſcue tamen mercatum pro nundinis auctores dicunt. Gloſſæ: *ἐμπόριον, mercatus, nundinæ.* Velleius lib. 1. *Is eos ludos, mercatumque inſtituit.* id eſt, *πανήγυριν*, Strabo 8. Gloſſæ: *Mercatus, ἀγορά, πανήγυρις*, Iſidorus Originum 5. cap. 25. *Mercatus dicitur cœtus multorum hominum, qui res vendere & emere ſolent.* Sic Cic. mercatum vocat cœtum & conuentum mercatorum, Tuſcul. 5. Non pertinet ad conuentus iuridicos prouinciarum quod ſcribit Sueton. Neron. cap. 28. *Hunc Sporum Auguſtarum ornamentis excultum, lecticaque vectum, & circa conuentus mercatusque Græciæ comitatus eſt:* intelligit enim mercatorum conuentus.

LXI. *De vectigalibus & commiſſis.*

ETiam hic titulus pertinet ad negotium emptionis & venditionis, de quo nisi ſumus dicere à tit. 38. nam vectigalia ſunt portoria quæ debentur fiſco vel Reip. ex mercibus aut venalitiis quæ huic oneri ſubijciuntur. Onus eſt mercium, non mercatorum: nam & qui mercatores non ſunt, quæ ſunt in merce ſi vehant, vectigal pro his quæ vehunt, debent, etiam in tranſitu pontis, *l. cum in plures §. pen. D. loc.* Seneca 2. de tranq. vitæ *(cogitans & in pontibus quibuſdam pro tranſitu dari.* In itinere, *l. ſi quis pro vxore. ff. de don. inter vir. & vxor.* Et rurſus, onus eſt peregrinarum mercium, quæ importantur, vt *l. vlt. §. ſpecies, D. de public.* quod Suetonius Iulium inſtituiſſe ſcribit. vel etiam quæ exportantur ad peregrinos. Et octauus, *l. 2. C. de eunuch. l. 7. C. de loc. l. 7. & 8. hoc tit.* quæ, vt *l. 5.* indicat, exigitur per ſtationarios & vrbanos milites, qui ſcilicet portitoribus vel octauariis adſident, feruntque ſuppetias. vt Dio declarat 54. de quibus eſt accipienda ſecunda pars *l. miles, D. ex quib. cau. mai.* Commiſſum autem eſt mercium caſus in fiſcum quæ ad publicanum profeſſæ non ſunt. Vel, pœna omiſſæ profeſſionis, publicatio ſcilicet mercium aut venalium improfeſſorum, & nomen ex eo habet quod in legem cenſoriam, quæ locatione vectigalium portitoribus indicitur, committat is qui profeſſionem omittit. Varro de re ruſt. Ad publicanum profitentur ne in legem cenſoriam committant.

LXI. Enarratio.

POrtoria quæ] *L. 3. hoc tit.*

Fiſco] *L. 6. hoc tit. l. 17. D. de verb. ſign.*

Vel Reip.] *L. fundus 9. D. de reſcind. vend. l. 13. §. 1. D. de publican. l. vlt. hoc tit.* In Gloſſis Philoxeni *vectigalia*, exponuntur, *πρόσοδοι δημόσιαι.*

Ex mercibus] Hæc vectigalia Græci *ἐξαγώγια* vocant. Iulius Pollux libro 7. cap. 2.

Venalitiis] Pro ſeruis venalib. vt in *l. 5. §. 1. ff. de iur. delib. & l. vn. C. 1. prox.* hinc venalitij qui venalitia emunt vt carius vendant, *l. mercis 207. D. de verbor. ſignif.* Suetonius de illuſtr. gramm. *Venalitij quum Brundiſii gregem venalium è naui educerent* &c. vide *C. tit. prox.* niſi magis placet vt ibi legatur, *in venalibus*, quæ veterum codicum lectio eſt, vtrumque rectum eſt. Horat. ſat. 1. lib. 1. *venales inter.*

Quæ ſunt in merce] Pro rebus promercalibus vectigal debetur, non etiam pro his, quæ quis vſus ſui cauſa vehit, *d. l. 5.* Cogimur tamen ea quoque quæ vectigal non pendunt, profiteri. Vide Cuiac. lib. 16. c. 4. Quintilianum declamat. 359.

In tranſitu pontis] Capitularia Caroli M. lib. 11. c. 12. *Placet nobis, vt antiqua & iuſta telonea à negotiatoribus exigantur, tam de pontibus, quamque de nauigiis.* Ponticum dicitur. Aimoinus lib. 5. c. 1.

Seneca 2. de tranquillit. vitæ] Cap. 14. Hodie inſcribitur, de conſtantia ſapientis, ſiue, quod in ſapientem non cadit iniuria.

In itinere] Scribit Herodianus lib. 2. Pertinacem remiſiſſe vectigalia, quæ exigebantur in portubus, ripis fluminum, & in itinere. *τέλη τε πάντα ὅσα πρότερον ἐπὶ τυραννίδος εἰς ἄμετρον χρημάτων ἐπενοήθη, ἐπί τε ὄχθαις ποταμῶν καὶ λιμέσι πόλεων ἔν τε ὁδῶν πορείαις καταλύσας εἰς τὸ ἀρχαῖον, καὶ ἐλεύθερον ἀφῆκεν.*

Suetonius] Iulij cap. 43. Ioſephus Antiquit. lib. 14. cap. 18. *ἐξαγώγιον κατ᾽ ἐνιαυτὸν Σιδῶνι.*

Vel etiam quæ exportantur] Ariſtoteli Oeconom. 2. *ἐξαγώγιμα.* vide Marmor Arundellianum apud Ioannem Pricæum Notis in Apologiam Apuleij.

Per ſtationarios] Vet Onomaſt. *Stationarij milites, φυλακαί.* v. lib 60. Baſilic. tit. 7.

Qui ſcilicet portitoribus] Portorium eſt vectigal portus, *τέλος ἐν λιμένι*, Gloſſis Græco-Lat. Lucilius: *Qui inſcriptum ex portu portant clanculum, ne portorium dent.* inſcriptum heic eſt *ἄγραφον*, improfeſſum. Cæſar de bello Gallico lib. 1. *Portoria, reliquaque omnia Æduorum*, & eius conductores, portitores, de his vide Cic. in Piſoniana, & Epiſt. 1. lib. 1. ad Q. fratrem. Sueton. de ill. gramm. cap. 1. Donatum ad Terent. Phorm. act. 4. ſc. 2. in fi. Aſconium

in

in Diuinat. Non. Marcell. in portitores, & portoriorum. Imò latiùs hæc appellatio ſerpit, & ad omnium vectigalium redemptores ſeu conductores producitur. Et portitorum igitur nomen interdum generale eſt, vt publicanorum. Gloſſæ Latino-Gr. *portorium*, τελωνεῖον. *portitor*, τελώνης. Velleius II. cap. 6. *Noua conſtituebat portoria*. Symmachus epiſt. 63. lib. 4. *Quadrageſima portorium, ſiue vectigal. & portorium ferarum*, epiſt. 60. ibid.

Publicani à publico nomen habent *l. 1. D. de publican.* Horatius epiſt. 1. libri 1. *Pars hominum geſtit conducere publica.* Seneca in epiſtola 101. Iulianus Antecessor Nou. 14. *Publicum debent, velut tributa:* δημόσιος φόρος, Iuſtinianus Nou. 46. Cenſorinus de die nat. cap. 20. *Aut publici redemptor ex anni magnitudine in lucro damnove eſſet.* Fragmentum legis Thoriæ: *ei quicumque id publicum, fruendum, redemptum, conductumve habebit.* Gregorius Turonenſis Miraculorum libro 144. *Recognoſcit ſe amiſiſſe publicum quod ferebat.* Publicum Græci exponunt τέλος, Baſil. lib. 56. tit. 1. Alias publicum vectigal appellatur in *d. l. 1. §. 5. l. 9. §. vlt. l. 12. §. vlt. eod. l. 9. §. 2. D. de pœn.* Gloſſæ. τέλος δημόσιον, *vectigal, tributum.* Tit. Liuius 43. *Ne quis eorum qui Q. Fuluio, A. Poſtumio Cenſoribus publica vectigalia, aut vltro tributa conduxiſſent.* Vitruu. 4. *Ad vectigalia publica recte erant diſpoſita.* ἀπὸ τοῦ δημοσίου, δημοσιώνας, ἀπὸ τοῦ τέλους, τελώνας, Græci nuncupant. Gloſſæ Latino-Gr. *publicanus*, δημοσιώνης, τελώνης. Zonaras ad can. 20. Apoſt. τελῶναι δ' εἰσίν, οἱ τὰς ἀγορανομίας ὠνούμενοι τῶν δημοσίων συντελειῶν. Theophylactus ad cap. 5. Lucæ: οἱ τελῶναι, οἱ τὰ δημόσια τέλη ὠνούμενοι. Id eſt, Qui vectigalia conducunt, Vlpianus in Timocrateam. Et Latini, telonarium fecerunt. Gloſſæ Græco-Lat. τελώνιον, *telonatum*, & teloneum. Gloſſæ Doſithei magiſtri: *Teloneum, quaſi omnium litterum fiſcalis conductio.* Sic legitur in ſcripto codice. Gloſſæ Iſidori pro, *literum, titulorum*, habent, an legendum, *omnium titulorum fiſcalium cond.* Et telonarium: Gualterus in vita S. Caroli Comitis Flandriæ cap. 30. *In domo Reingerij telonearij aliquandiu manſit.* Hincmarus Rem. op. 35. Helmingarium telonearium. Quanquam non diſplicet emendatio Franciſci Pithœi qui in *d. l. 1. publicarij nomine*, legit: nam minus abeſt à vulgata, *publicani nomine*, Gloſſæ Græco-Lat. δημόσιον τελώνιον, *publicarium.* Inuenio & publicatorem pro publicano. Vetus Onomaſticum: *publicator*, τελώνης.

Octauaria] Qui octauam partem mercium exigebant. Ioannes Cantacuzenus hiſt. libro 4. 12. meminit legis veteris, qua cautum erat vt mercatores ſinguli ærario decumas ſoluerent. vide Demoſthenem aduerſus Leptin. Qui eas colligebant. δεκατευταὶ & δεκατηλόγοι dicti, decumani.

Commiſſum] Cicero in Verrem: *Qui illam hereditatem Veneri Erycinæ commiſſam eſſe dicerent*: Pœna omiſſæ profeſſionis apud alios gentes mors. Strabo lib. 15. θάνατος ἡ τῆς κλοπῆς τὸ τέλος.

Mercium caſus] In commiſſum cedere, *l. vlt. D. de publican.* in commiſſum venire, Quintilian declamat. 349. Hinc commiſſi pœna, *l. 7. §. 1. eod.* κλεπτοτελώνημα Græci vocant, Baſilic. lib. 56.

Omiſſæ profeſſionis] *d. l. 3.* pœna inſcriptarum mercium: τῶν κλεπτοτελωνουμένων, Tzetzes Chiliad. 13. tit. cccclxii.

Publicatio] *l. 2. & 3. hoc tit. l. 14. D. de publican.* Quintilianus declamat. 34. *Quamuis pœna ſit, quamuis in commiſſum veniant ea, quæ quis profeſſus non eſt.* Gloſſæ Lat. Gr. *commiſſum*, στερέσιμον: eripiuntur enim merces ei, qui profeſſionem omiſit, & fiſci iuribus vindicantur. Cuiacius tamen legebat, στερητικόν, id eſt interuerſio & defraudatio vectigalis, ad *leg. 1. D. de iu. fiſc.* Quid ſi legas, κέρδος τοῦ τέλους. Hic commiſſi pœna, in *l. 7. §. 1. D. de publican.* κλεπτοτελώνημα Græci vocant, Baſilic. 56.

Venalium improfeſſorum] Id eſt, ſeruorum venalium, *l. ſi negotia 11. D. de negot. geſt.* Seneca 4. de Benefic. *Mercator vrbibus prodeſt, medicus ægrotis, mango venalibus.* Apul. in apol. *Morbum venalium experiatur.*

Improfeſſorum] Seruus improfeſſus. Quintil. d. declam. 341. & *d. l. vlt. §. 1.* venales improfeſſi, id eſt, quos venalitius, ſiue mango & ἀνδραποδοκάπηλος, ad publicanum profeſſus non eſt.

Quod in legem cenſoriam] Cenſores leges ſeu conditiones dicebant in locandis vectigalibus, quæ leges Cenſoriæ dicebantur, Cic. d. epiſt. 1. & tertio de Nat. D. Plinius lib. 33. cap. 4. *l. 203. D. de verb. ſign.*

Varro de re R.] Lib. 2. cap. 1.

LXII. *Vectigalia noua inſtitui non poſſe.*

PArs eſt tituli ſuperioris & relata quoque in Digeſtis ſub eodem titulo, *l. vectigalia. De pub.* vt vectigalia noua ſine præcepto principis non inſtituantur. Noua ſunt quæ abhorrent à priſca conſuetudine, *l. vlt. hoc tit. l. 4. §. vlt. l. locatio §. earum, D. eod.* Et ex SC. qui aliter noua vectigalia inſtituit, tenetur lege Iulia de ambitu, qui exigit, lege Iulia de vi publica.

LXII. Enarratio.

SIne præcepto Principis] Vt eſt in *l. vectigalia, D. de public.* inconſulto Principe, *l. 2. hoc tit.* ſine auctoritate & conſenſu Regum, & Principum *cap. 10. ext. de cenſib.*

Inſtituantur] Sic etiam loquitur Modeſtinus in *l. vn. §. 3. D. ad leg. Iul. de amb.* & Curius Fortunatianus Iuriſconſultus lib. 1. artis Rhet. Vectigalia inſtitui & conſtitui promiſcue dicuntur. Velleius II. *Non conſtituebat portoria.* Vt heredes quoque, & tutores inſtitui, & conſtitui dicuntur.

Et ex. ſc.] *d. §. 3.*

Lege Iulia] *L. vlt. D. ad leg. Iul. de vi pub.*

LXIII. *De commerciis & mercatoribus.*

COmmercium eſt emendi vendendique inuicem ius, quod & promercium dicitur. Sed & commercium apud Cedrenum duobus locis eſt onus quod mercatores ſuſtinent pro facultate exercendi commercij, auraria ſcilicet functio ſiue luſtrale aurum argentum, de quo *l. 1.* Onus mercatorum non mercium. Portorium onus mercium non mercatorum. Et mercatores ſunt nobiliores & potentiores quos mercaturam facere non indecorum, cum ſit contractus iuris gentium; ſed illicitum eſt, quod plebi ſit cum eis difficile commercium; *l. 3. Sed alij* perquam vtiles Reip. qui tabernam aut negotiationem exercent, plerunque per inſtitores amplam & copioſam, non ementes aut vendentes per cotulas, vel lagenas, vel amphoras, ſed quaſi auerſione mercium magnam copiam. quod puto eſſe auertere illo Horatij verſu: *Nec ſatis eſt cara piſces auertere menſa:* nam & veteres Gloſſæ ibi interpretantur auertere, & emere. Sic ita *l. 3. §. item ſi quis ſolutus, D. de pen. leg.* Mercatores ſeparantur ab his qui cellam vini, aut olei vendunt, ſcilicet minutatim.

terra fragor. Sen. Natur. quæſt. lib. 6. cap. 9. *Tunc chaſmata, tunc hiatus vaſti aperiuntur.* Labes, *l. vlt. D. loc.* vt *labes agri Priuernatis.* Cic. 1. de Diuinat. A

Alluuio] *L. 7. D. eod.* ἀπόσπασμα ποταμοῦ.

Vinoaco, aut mucor] *L. 1. 4. & 6. eod.* hæc ſunt propter vini vitia. Plin. lib. 4. cap. 20. *Propriam autem inter reliquos humores vini, muceſcere, aut in acetum verti.* Cato de re R. c. 148. *Vina in culleos ſingulos, quadragena, & ſingula vrnæ dabuntur, quod neque aceat, neque muceat.* Arnob. 1. *In acoris perfidiam vinum repente mutari.* Mucor eſt lanugo, quæ ex diuturno ſitu contrahitur. Columella de re R. lib. 12. cap. 4. *Ne ſitu penora mucorem contrahant.*

Si non ex præterito tempore] *L. 1. & vlt. hoc tit.* Vt puta ſi ſeruus apud emptorem ex veteri vitio fugerit, venditor quaſi euictionis nomine tenetur, *l.* B *Iulianus 13. §. 1. D. de action. emp.* & non tantum pretium ſerui, ſed etiam rerum ablatarum æſtimationem reſtituet, *Paul. Sent. lib. 11. tit. 17. §. ſeruus, l. quero 58. D. de adilit. ed.* idque emptor probare debet, *l. 4. D. de prob.* Si vero ex recenti vitio, periculum fugæ ad emptorem pertinet, *l. aliter 54. D. de adil. ed. l. 3. C. eod.*

Ignor. emptor] Sic ædilitium edictum ad eum, qui ſciebat, non pertinet. *v. C. eo. 58.*

Poſt perfectam venditionem] Poſt perfectam venditionem & traditionem periculum ad emptorem reſpicit, *l. lector 12. D. eod.* res enim perit domino ſuo, *l. 9. C. de pignerat. act.*

Idem videtur ſi ante traditionem] *l. §. cum autem.* Sed Cuiac. io alia ſententia eſt tract. 8. ad Afric. C ad *l. ſi fundus, loc* & ad *d. §. cum autem.* Ait enim id quod ibi dicitur, periculum rei venditæ ſtatim ad emptorem pertinere, tametſi adhuc ea res emptori tradita non ſit, ex iure ſummo eſſe, non ex æquitate: quia ſane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe dominus eſt §. 4. *Inſtit. de empt.* & conuenienter ei perire debet.

Hanc viri magni ſententiam notabat olim quidam è triuio Iuriſconſultus, καὶ ὁμοῦ ἐκ τῶν ... ἰατρῶν ..., quod de Salluſtio Philoſopho ſcribit auctor incertus apud Suidam. Eius linguam futilem, καὶ ... λόγους alii iam caſtigarunt. Notant & alii meliores notæ Iuriſconſulti, quos equidem æquo animo ferrem ſi ſtilo atrociure abſtinerent hic, & ſi vſquam vir ſine exemplo maximus hominius errauerit. (πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες) καὶ ... ἀνθρώπου φύσις. Cyrillus Alexandrinus in Apologetico ad Theodoſium Imp. inclusa ſumpta ſunt D ex epiſtola Iacobi Apoſt. cap. 3. Sane Cuiacij ſententia dubio non caret: ſed nos Cuiacium hic interpretamur, non maligne, vt pleríque hodie ſolent, detrahendi libidine non ferenda, inclementer inceſſimus, aut vellicamus.

Idemque dici poteſt] Supra dictum eſt, periculum quod rei venditæ contingit poſt perfectam venditionem & traditionem, ſpectare ad emptorem: idemque dicendum videri, ſi ante traditionem: aliam tamen ſententiam eſſe ſequendam: id eſt periculum quoque ante rei traditionem ad emptorem pertinere, E quibus ſubiicit idem dici poſſe de periculo euictionis, quod re illæſa contingit: puta ſi fundus publicatus ſit: periculum enim de quo ſupra dictum eſt, non contingi ſine rei læſione: publicatur autem fundus citra rei damnum & læſionem. Ait igitur, idem & hic dici poſſe: id eſt, ſiue res publicata ſit poſt traditionem, ſiue ante traditionem, periculum ad emptorem reſpicere.

Licet lex 1.] Quaſi diceret, ſe non moueri *d. l. 1.* in qua dicitur, alia quidem pericula emptorem reſpicere, periculum autem euictionis venditorem: rem enim aliter procedere, cum periculum euictionis re illæſa contingit.

Nec contingens iniuria iudicis] Emptor aduerſus venditorem regreſſum non habet, ſi per iniuriam iudicis victus & condemnatus ſit, *l. emptor 8. C. de euiction.* emptor enim de ſe queri debet, quod non appellauerit; appellationis enim remedio ſubuenitur eis qui de ſententiæ iniquitate queruntur. Sicut neque venditor euictionis nomine tenetur, ſi culpa emptoris res euicta ſit, vt puta ſi emptor abſens per contumaciam ex eremodicio condemnatus ſit: magis enim propter abſentiam victus videtur, quam quod malam cauſam habuerit. *l. 1. hoc tit. l. ſi ideo, D. de euiction.* Vide Cui. ad *l. 34. D. de adilit. ed. tract. 6. ad Afric.*

Laudato, denuntiatoque] Emptor venditori denuntiare debet, vt liti ſubſiſtat, *d. l. 1.* cæterum periculum euictionis non ſuſtinet, *l. 7. & 8. C. de euict.* non enim culpa caret qui paſſus eſt iure iudicioque rem ſibi euinci, non laudato venditore, penes quem ſunt inſtrumenta auctoritatis, quique iuris ſui optimus adſertor eſt.

XLIX. *De actionibus & empti & venditi.*

V. tit. 1. lib. 19. ff.

EX contractu emptionis & venditionis contrahentes inuicem obligantur de eo quod alterum alteri ex æquo & bono præſtare oportet. emptor tenetur actione venditi, quæ actio pretii dicitur, *l. 8. & 9. ſup. de cont. empt. l. 7. hoc tit.* venditor actione empti de re tradenda. Vtraque nomen habet ab eo cui competit, & præciſe dicitur actio empti, vel actio venditi, vel ex empto vendito, vt *l. eſſi vno, D. eod.* & venditi empti, vel ex vendito empto. & illa quidem præciſio non tantum fit à poſteriori, ſed etiam à priori, vt *l. 1. C. ſi ſer. ext. ſe emi mand.* actio empti, id eſt, venditi empti, & *l. ſed hoc nomine, l. ſi cum venditor §. ſi ſecundus, D. de euict.* actio ex vendito, id eſt, ex empto vendito.

XLIX. Enarratio.

DE eo quod alterum] *L. 2. §. vlt. D. de obligat. & act.*

De re tradenda] *L. 1. § 2. D. eod.* venditor autem cogi poteſt, vt tradat, *Paul. Sent. 1. tit. 13. §. perficiuntur, Inſtit. de donat.* ſi modo rei tradendæ facultatem habeat. hoc ita, ſi emptor rem ipſam præciſe malit. Cæterum agetur in quod intereſt emptionem compleri, *l. 1. D. eod. l. 4. hoc tit.*

De re tradenda] Traditione autem rei venditæ dominium in emptorem transfertur, ſi venditor dominus fuit, *§. per traditionem, Inſtit. de rer. diuiſ.* Si non fuit dominus, euictionis tantum nomine tenetur, *l. ex empto 11. D. eod.*

Dicitur actio empti] Vel actio ex empto. & quæ venditori competit, actio ex vendito, *§. pretium. Inſt. de empt. l. 10. & l. 15. §. ex vendito, D. eod.* Cicero 3. de Nat. Deor. *Reliqua, quæ ex empto, aut vendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt.*

Empti venditi] *L. Imperator 16. D. de in diem addict.*

Vel ex empto vend. *L. mutaum 19. D. de her. vel act. vend.* Varro 11. de re R. c. 11. *Nec non emptor poteſt ex empto venditori illam dan nare.* Vt ex conducto locato, *l. vlt §. 1. D. ad leg. Rhod.*

Id eſt, venditi empti] Et in *l. Iulianus 13. §. ſi procurator,*

curator, D. eod. Græci autem aiunt, auctores iuris promiſcue vti emptionis & venditionis vocabulis, in Gloſſis Nomicis, v. ex empto.

Actio ex vendito] Sic in *l. 11. C. de pact.* actio ex vendito, id eſt, empto. Baſil. c. 11. *ἡ ὑπὲρ τοῦ ἀγορασ-τοῦ ἀγωγὴ*, ex empto actio.

L. *Si quis alteri, vel ſibi ſub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit.*

PErtinet etiam hic tit. ad actiones empti & venditi, vt indicat aperte *l. 6. & l. pen.* & ſunt eius partes tres: Si quis alteri emerit, Si ſibi emerit ſub alterius nomine, ſi ſibi emerit pecunia aliena. Primo caſu qui alteri emit nihil agit, cum nec ſibi adquirat actionem empti, quia noluit, nec alteri, quia non potuit, alteri enim emimus inutiliter, qua de cauſa procurator cum mandatu noſtro emit, non nobis, ſed ſibi emit, ſibique adquirit empti actionem l. 7. hoc tit. & alia eſt ratio procuratoris, alia nuntij; Quod procurator mandatu meo emit, ſibi emit non mihi; Quod nuntius, ego emo non nuntius. Fungitur enim nuntius epiſtolæ vice, vt recte Acc. ait in *l. & licet D. de conſ. pec. & l. cum mancipium, D. de ædil. edict.* & non male idem in *l. 1. ff. de proc.* nuntium interpretatur nuntiationem, quia ſcilicet eo nomine res magis quam perſona ſignificatur, & ita fit vt per nuntium emamus recte, per procuratorem non item ementem nobis. Sed ſi ea ſit mens procuratoris ementis ſibi & venditoris, vt res ei tradita mandatori adquiratur, adquiretur; imo & ſola voluntas ſufficiet venditoris, *l. vlt. hoc tit. l. qui mihi, D. de don.* cui conſtat voluntatem congruere mandatoris, cum mandatu eius empta res ſit. Secundo caſu ſi emerit quis ſibi ſua pecunia ſub nomine alterius tabulis ſcriptis, tam actionem empti adquirit ſibi quam dominium proprietatis vel poſſeſſionis, non ei in cuius nomen emit, *l. 4. 5. 6. hoc tit. l. 1. & 2. Cod. Greg. ſi ſub alt. nom. res emp. erit.* Tertio caſu ſi emerit quis ſibi pecunia aliena. i. pecuniam pro eo adnumerante altero, idem erit.

L. Enarratio.

NIhil agit] *ἀνενέργητος ἐστὶν ἡ πρᾶξις.* Inanis & inefficax eſt venditio, *l. quæcunque 11. ff. de oblig.*

Quia noluit] *L. 6. in fine h. t.*

Quia non potuit] Quia per liberam perſonam nobis nihil adquiritur, *§ ex his, Inſt. per qu. perſ. l. ſi vnus 27. §. 1. D. de pact.* Niſi quis ei emat, quem habet in poteſtate. quo caſu ſi pater filio ſui iuris conſtituto tradiderit, ei adquiretur, *l. 2. h. t.* alioquin morte patris donatio confirmabitur, ſi in eadem voluntate perſeuerauerit, *l. donationes 45. infra de donat. int. vir. & vx.* vel ex diuerſo ſi quis emerit ei in cuius poteſtate eſt, *l. 7. h. t.*

Alteri enim emimus inut.] *l. 64. D. de contrah. emp.*

Ego emo, non nuntius] Emptio venditio nudo conſenſu perficitur: & ideo & inter abſentes contrahi poteſt, veluti per nuncium, aut per epiſtolam, *l. 2. §. vlt. eod. l. vlt. h. t.* nuncius enim non contrahit, ſed nuncius eſt negotii contrahendi. nuncius eſt vox mittentis, vt ait Placentinus in Summa, & ex eo Gloſſa ad *d. l. 6.*

Similiter alteri paciſcimur inutiliter, *l. quoties la 73. §. vlt. D. de reg. iur. Ind. §. 1.* legis 27. reus principalis, qui paciſcitur, ne à fideiuſſore petatur, de ſe ipſo non paciſcitur *περὶ ἑαυτοῦ μὴ συμφωνεῖ*, vt eſt in Baſilic. Sed tamen fideiuſſori pacti exceptio prodeſt, quoniam eiuſmodi pacto magis ei qui pactus

A eſt conſulitur, quam fideiuſſori per liberam perſonam adquiritur. Et pactum igitur ſuſtinetur, quia debitoris intereſt fideiuſſorem liberari. Vtilitas debitoris efficit, vt pactum valeat. nuncius tamen pacti conuenti eſſe pro alio qui non prohibetur, *l. 2. D. de pact.* nuncius miniſter eſt, miniſterium exhibet abſenti, operam ſuam accommodat.

Vel poſſeſſionis] De dominio poſſeſſionis vide Notata Mercatoris ad libros Animadu. Ioann. Roberti lib. 111. cap. 1x. & Parat. D. de bonor. poſſ.

Idem erit] Et qui ſibi aliena pecunia emit, id eſt, altero pecuniam numerante, actio ex empto, & dominium traditione adquiritur, *l. 1. 3. 6. & vlt. h. t. Paul. Sent. 11. t. xv11. l. fundus.*

B LI. *De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione vel hypotheca.*

ALiud eſt vendere, aliud alienare. Vendere eſt conſentire vti merx cum pecunia commutetur. Alienare eſt dominium transferre, quod fit traditione rei ſuæ, non traditione rei alienæ; & vendi tamen res aliena poteſt, & vendita ſi ſit, vtrinque obligatio contrahitur, ſed ſatis illicita venditio eſt, vt ait *l. 1. tit. ſeq.* nec fit iure, *l. 3. ſup. de rei vind.* iure firmo. Nam & emptori res à domino per vindicationem, antequam vſuceperit etiam pretio non oblato, & poſtquam vſuceperit venditori pretium auferri poteſt, *l. 1. hoc tit. l. 2. ĩ. de in lit. dan. tut. l. 6. ĩ. de*
C *fur.* nec abnuerim, quin ita hic titulus accipi poſſit de rebus alienis non vendendis vel alienandis ſecundum conſtitutiones ſub eo poſitas, vel in ſolutum dandis *l. 4. hoc tit.* Nam & datio in ſolutum pro venditione eſt, *l. 4. ĩ. de euict.* vt in *l. 1. ĩ. de iur. emphyt.* alienationis verbo ſignificatur venditio; denique prohiberi hoc tit. venditionem rei alienæ, quod ſecunda parte huius tit. producitur etiam ad manumiſſionem, emphyteuſim, ſeruitutum impoſitionem, vſusfructus dationem, pignus, hypothecam, *l. vlt.*

LI. Enarratio.

D MErx cum pec. comm.] Eſt enim emptio mutatio pretii cum merce. Plin. libro 9. cap. 60. *Nam permutare quidem pretio nolunt, aliena ve merce.* v. ĩ. *de cont. emp.*

Alienare eſt domin. transf.] *L. 1. ĩ. de fund. dot.* Boëtius ad Top. Cicer. *Omnes vero res, quæ abalienari poſſunt, id eſt, quæ à noſtro ad alterius tranſire dominium poſſunt.*

Traditione rei ſuæ] *§ per traditionem, Inſt. de rer. diuiſ.*

Non tradit. rei al.] *L. traditio 20. D. de adq. rer. dom.*

Vendi tamen res al. pot.] Rei alienæ emptio venditio valet; quia contenta eſt traditione vacuæ poſſeſſionis, *l. rem alienam 28. D. de contrah. emp. l. 1. D. de rer. permut. l. 2. § 1. D. de action. emp.* euictionis
E tantum nomine venditorem obligat, *l. ex empto 11. §. 2. eod.* Non omnis igitur venditio alienatio eſt, ſed rei noſtræ duntaxat, & minus quam perfecta eſt definitio allata à Seneca v. de Benefic. c. 10. *Venditio alienatio eſt, & rei ſuæ, iuriſque ſui in alium translatio.* Niſi dixeris Senecam reſpexiſſe id quod plerumque accidit. Quod & auctoribus noſtris ſolenne eſt.

A domino] Cui nocere non potuit, qui diſtraxit, *l. 6. hoc tit.*

Pretio non oblato] *L. 3. ĩ. de rei vind. cit.*

Secuturum] Sequitur ſcripturam Pandect. Florent. in *l. 32. §. vlt. D. de ſeruit. vrban. præd. & l. 1. D. de ſeru. præd. ruſt.*

LII. *De communium rerum alienatione.*

HAnc autem tertiam partem facio tituli ſuperioris, vt quæ de tota re aliena non vendenda vel alienanda dicta ſunt, eadem & de parte intelligantur ſi vnius rei pars ſit mea, pars aliena, quæ in fiſco locum non habent. Namque ſecutus ſtatim eſt is qui rem alienam emit à fiſco, perinde atque ſi vſucepiſſet, & domino eſt regreſſus aduerſus fiſcum intra quadriennium duntaxat. & idem igitur erit, ſi fiſcus vendat rem quam habet cum priuato communem, *l. 1. hoc tit. l. 1. Ꝺ. de vend. rer. fiſc. cum pr. com.*

LII. Enarratio.

EAdem & de parte] Id eſt ſi quis rei, quam cum alio communem habet, ſoliditatem vendiderit, vt eſt in *l. 2. hoc tit.* emptori res à domino per vindicationem, priuſquam vſuceperit: poſt vſucapionem autem venditori pretium auferri poteſt, *l. 1. h. t.* quæ eleganter vſucapionem vocat receptum ius. Receptum autem, licet ex iniquo aliquid habere videatur, quod rem ſuam inuito domino per eam auferri contingat. Sed vtilitas publica legum conditoribus ante omnia propoſita eſt, quæ in eo verſatur, vt legitimo tempore ſecuri fiant rerum poſſeſſores, id eſt, certa cuique rerum ſuarum poſſeſſio ſit.

Secutus ſtatim eſt] *Iuſtin. de vſucap. in fine: Vt ipſi quidem ſecuri ſtatim fiant.* Qui rem alienam emit a fiſco *ἀδεὲς ἔχει τὸ ἀγοραζόμενον*, Græci apud Harmenopulum manu exaratum, *τὸ ἀμέριμνον*, Theoph. ſiue agat, ſiue pulſetur emptor, quo plures alliciantur emptores rerum à fiſco diſtrahendarum. Nec ob id tamen rem ſuam domino fiſcus eripere creditur, cum intra quadriennium ei aduerſus fiſcum regreſſus ſit, & rei ſuæ recepto pretio nihil abeſſe videatur. Putauit nimirum Princeps, domino ſufficere ad inquirendas res ſuas præfatum quadriennium.

Securus ſtatim eſt] Nec igitur opus eſt ea ſecuritate, quam parit vſucapio, vel longi temporis poſſeſſio, *l. 7. de longi temporis præſcrip.*

E ſatis igitur nouum eſt, vt qui dominus non eſt, dominium in alium citra iuris beneficium transferat. Sed fiſci ius præcipuum eſt.

Intra quadriennium] *L. 2. Ꝺ. de quadr. præſcrip.*

LIII. *Rem alienam gerentibus non interdici rerum ſuarum alienationem.*

COnſtitutio huius tituli docet rei ſuæ venditionem eſſe etiam adminiſtranti rem alienam, veluti tutori & curatori, in cuius bonis pupillus vel adoleſcens habet tacitam hypothecam, ſiue ex cauſa adminiſtrationis condemnatus ſit, ſiue non: videlicet cum ſua cauſa, id eſt, iure hypothecæ. Et quæ res venditionem recipit, eam etiam recipere pignerationem, vt *l. 9. l. 11. §. vſuſfr. D. de pign.* nec intereſt cui pignori detur, fiſco an priuato. Nam fiſcus cui ſpecialiter res vna obligatur, non habet tacitam hypothecam in ceteris bonis debitoris, *l. vlt. inf. de pac. conu.* Et ſimiliter donatione tutori non interdicitur, aut teſtamenti factione, *l. 17. inf. de adm. tut.*

LIII. Enarratio.

HAbet tacitam hypoth.] *L. vn. §. 1. infra de rei vx. act. l. pro officio 20. inf. de admin. tut.*

Cum ſua cauſa] Cum ſuo onere, *l. vn. h. t.*

Iure hypothecæ] *L. ſi debitoria. inf. de diſtract. pign.*

A Et quæ res venditionem] Argumentum ducitur à venditione ad pignerationem, *d. l. vn.* ibi: *Potius ergo, &c.*

Fiſco an priuato] Itaque fiſcus, qui tacitam ſemper habet hypothecam, *l. aufertur 46. §. 3. D. de iur. fiſc. l. 2. Ꝺ. in quib. cauſ. pign. vel hyp. tac. contr.* non præfertur prioribus tacitam hypothecam habentibus, & longe minus expreſſam, *l. ſi pignus 8. D. qui potior. l. res quæ 21. §. 1. D. de iur. fiſc. l. 2. Ꝺ. de priuil. fiſc.* nam fiſcus cui ſpecialiter res vna obligatur, non habet tacitam hypothecam in cæteris bonis debitoris.

L. vlt. inf. de pact. conu.] Nam vbi cauta eſt hypotheca, tacita non concurrit. Vnde vulgo iactatur, prouiſionem hominis tollere prouiſionem legis. Cu-

B iacius igitur argumentum ducit ex *d. l. vlt.* & quod ibi dicitur de muliere, trahit ad fiſcum.

LIV. *De pactis inter emptorem & venditorem compoſitis.*

HIc tit. eſt de pactis quæ adiiciuntur emptioni venditioni ex continenti, i. tempore contractus, *l. pen. hoc tit.* initio contractus, *l. 5.* vel tempore traditionis, *l. in traditionibus, D. de pact.* Omnis traditio quæ fit ex cauſa, contractus eſt, emptio venditio contractus principalis, cui tamen alii contractus accedunt, veluti arræ datio, & traditio rei venditæ, ex quibus non alia actio datur quam quæ naſcitur ex principali contractu, empti ſcilicet & venditi,

C nec alia ex pactis quæ eis adiiciuntur, veluti ex pacto arrali, vel ex traditionis lege. Hæc vero pacta vt ſunt varia, ita varias efficiunt eiuſdem contractus formas. Nec ſi quæras quæ ſit venditionis vel locationis, vel alterius forma, poſſim dare certam atque perpetuam, quod ea pendeat omnis ex varietate & qualitate pactionum: contractum enim formant & actionem ipſam ex contractu. Denique contractus legem dant, atque ideo etiam leges dicuntur & conditiones paſſim in iure, leges emptionis & venditionis, imo emptiones & venditiones, vt *l. 4. hoc tit.* Commiſſoria venditio, id eſt, venditio facta lege commiſſoria, vt ſi intra diem pretium vel pretii pars reliqua non ſoluatur, ſi ita venditor velit, res fiet inempta & venditori committatur arris non redditis, quæ tamen Imp. Antonino diſplicebat, & Cicero 12.

D ad Att. ait ſibi iniquam videri. Præter hanc & hæc in hoc tit. proponitur, vt emptor præſtet vſuras pretii ex tempore contractus. idem ſi vt venditor præſtet: puta qui vendiderit vinum, oleum, frumentum, *l. 15. Ꝺ. de act. emp* & vt in partem pretii cedat ſi quid fiat vel non fiat ab emptore. Et vt venditori quandoq; intra certum tempus redimere liceat rem venditam, quibus ex cauſis omnibus eſt actio empti, aut venditi in id quod intereſt, vel vt venditio reſcindatur, nec neceſſaria eſt præſcriptis verbis.

LIV. Enarratio.

E EX continenti] Vt in *l. 7. §. quin imo, D. de pact. l. 6 D. de Nouat.* incontinenti, *l. 3. Ꝺ. de adil. ed.* Excerpta ex vett. lexic. *in continenti, παραχρῆμα.* id eſt, continuo, confeſtim.

Arræ datio] Arræ datio contractus eſt, *l. 17. Ꝺ. de fid. inſtr. ἀῤῥαβωνικὸν συνάλλαγμα, arrabonicus contractus.* Græcis.

Ex pacto arrali] *L. 3. Ꝺ. de action. empt.*

Nec ſi quæras] Contractuum certa forma non eſt, vt emptionis non eſt certa forma: variatur namque & mutatur pactionibus, quarum hæc eſt vis, vt

contractum forment, reformenr, transformenr, & quaſi deforment, *l. nec ex prætorio 27. D. de reg. iur.* Cuiac. ad *l. 52. D. de verb. oblig.* quem vide ad *l. 7. §. quin imo, D. de pact.*

Contractum enim formant] Pacta quæ adiiciuntur ex continenti non pariunt actionem, ſed formant contractum, *l. cum dotem 10. C. de iur. dot.* id eſt, formam, & legem dant contractui, formant ipſam actionem, *d. §. quin imo,* id eſt, actionem ex ipſo contractu. Cuiac. Obſeru. 11. c. 15.

Actionem ipſam ex contr.] Id eſt, datur actio qualis pacto informata eſt, non qualis citra pactum daretur ex natura contractus.

Contractus leg. dant] *L. contractus 23. D. de reg. iur.*

Leges dicuntur] Vitruuius lib. 1. cap. 1. *Vt legibus ſcribendis prudentia caueri poſſit & conductori. Namque ſi lex perite fuerit ſcripta, erit vt ſine captione vterque ab vtroque liberetur, l. veteribus 39. D. de pact. l. 1. §. vlt. D. de aq. & aq. pluu. & in l. 2. C. tit. 56.* pactum dicitur, & poſtea lex. & lex commiſſoria, quæ conuentio eſt, *l. vlt. inſi. D. de leg. commiſſ.* pactum legis commiſſoriæ dicitur *lib. 4. de feud. tit. 66.* Ariſtot. Rhetoric. 1. cap. vlt. [Greek text] Interpres anonym. Aphthonii. [Greek text]

Et conditiones] *L. ſed Celſus 6. §. vlt. D. de cont. empt. l. 2. hoc titulo. l. vlt. C. ſi mancip. ita fuer. alien.* Pompon. Mela cap. 7. *Ad dirimendum conditione bellum:* & mox: *Pacti de integro.* Donat in illud Andr. act. 1. ſc. 1. *Accepit conditionem: Conditio eſt pactio certam legem in ſe continens.*

Leges empt. & vendit.] *L. hanc legem 22. & leg. pacta 72. §. 1. D. de contrah. empt.*

Vt ſi intra diem] Ad diem, *l. 2. D. de leg. commiſſ. l. vlt. D. de reſcind. vend.* intra certum diem, *l. 4. D. de leg. comm.* intra certum tempus, *l. 1. & 3. hoc tit.* in diem ſtatutum, *d. l. 6. §. 1.* præſtitutum legi commiſſoriæ, *l. 7. D. de leg. comm.* ex die, *d. l. vlt. § 1.*

Si ita venditor velit] Nec enim venditor inuitus legem commiſſoriam exercet, *l. 2. & 3. D. de l. commiſſ. Nam de commodo proprio licet vnicuique detrahere,* vt ait Aſcon. Pedian. 3. in Verr. & eis renuntiare quæ pro ſe introducta ſunt, *l. per. C. de pact.*

Res fiat inempt] Inempta, *l. 1. 4. 5. & vlt.* inuendita, *d. l. vlt. §. 1.* [Greek text] Baſ.

Venditori committatur] Vt in *l. 2. ſeq. tit.* homo fiſco commiſſus, qui fiſco vindicatur. Lex ſiue pactio commiſſoria, quæ etiam fiducia dicitur, in venditione ita fit, vt ſi ad diem emptor pretium non ſoluerit, venditio reſoluatur, & ipſo iure rei venditæ dominium ad venditorem recurrat. ex Cui. ad tit. 29. lib. 1. de Feod.

Arris non redditis] *L. 6. & vlt. D. de leg. commiſſ.* imo nec pretii parte, quam numerauit, *l. 4. §. 1. eod.*

Imperatori Antonino diſp.] Non improbabat quidem, vt apparet ex *d. l. 4.* ſed diſplicebat, ideoque aduerſus eam facile integri reſtitutionem dabat, *l. Æmilius 38. D. de minor.* & ibi Cuiac.

Cicero 12. ad Attic.] Verba eius hæc ſunt: *Si Cuſtienus pro mancipiis pecuniam accipere volet. eumque ei ſolui, vt nunc ſoluitur. certe nihil eſt commodius: ſin autem ita actum eſt, vt ipſa mancipia abduceret, non mihi videtur eſſe æquum,* Epiſt. 28. in edit. Grui. al. 27.

Ea tempore contractus] *L. 5.*

Idem ſi vt venditor] Id eſt, ſi conueniat, vt tardius traditi vini, olei, frumenti venditor vſuras præſtet ea tempore contractus, *l. vltra modum 15. C. de action. empt.*

A Et vt in partem pretii] Si rem vendiderit minorato pretio, vt loquitur Scæuola in *l. vlt. D. de ſeru. export.* certæ rei contemplatione, id eſt, ſi quid fiat, puta vt emptor quid ſoluat venditoris nomine, id videtur cedere in partem pretii; vel ſi ea lex venditioni dicta ſit, ne quid fiat, id eſt, ne fundus inuito venditore, alienetur ab emptore, *l. 6 & vlt. h. t.*

Et vt venditori quandoque] Vt rem venditori reuendat, *l. 1.*

Quandoque] Pro quandocumque. vt ſupra [Greek text]

Vel intra certum tempus] *d. l. 2. & l. 7. hoc tit.* Et hoc eſt alterum genus legis commiſſoriæ. vtrumque extat in *l. ſtatuliber. 38 §. 2. D. ad leg. Falcid* Græci

B ibidem: [Greek text] Seruus in diem certum addictus ſine ex lege venditus, niſi quis ſupra adiecerit. hic ſub lege cõmiſſoria diſtractus, ſiue ea lege vt reſoluatur venditio ſi venditori placuerit, &c.

Redimere liceat] D. Hieronymus in epiſtolam ad Galatas cap. 3. *Qui emit, alienum emit: qui autem redimit, id emit proprie quod ſuum fuit, & ſuum eſſe deſierit.*

Quibus ex omnibus cauſis] Si ad diem pecunia ſoluta non ſit, emptor committit in legem venditionis, itaque venditor rem vindicabit, ſi precariam poſſeſſionem conceſſerit, *l. vlt. D. de leg. comm. l. 3. & 4. h. tit.* vel aget ex vendito, vt reſcindatur venditio:

C eſt quidem finita emptio: nam legis commiſſoriæ poteſtate reſoluitur: ſed omnem dubitandi materiam ſuſtulere reſcripta Antonini, & Seueri, ex quibus actio ex vendito competit, *l. 4. D. de leg. commiſſ.* Sed etſi conuenerit vt venditori rem venditam redimere liceret, actio ex vendito dabitur, nec erit neceſſaria actio præſcriptis verbis, *d. l. 2.* Eliget igitur actor quam volet. Item vſuræ à tempore contractus petentur actione ex vendito, *d. l. 5.* vel actione ex empto, *d. l. 15.*

In id quod intereſt] Si non fiat id de quo conuenit, agetur ex vendito, vt venditio reſcindatur, *d. l. 6.* vel vt venditor conſequatur id quod ſua intereſt, *l. ea conditione 14 C. de reſcind. vendit.* Item ſi venditor eam legem dixerit, ne vicinus cui fundum ven-

D didit, eum ſe inuito alienet, & emptor rupta fide alienet, erit actio ex vendito, *l. vlt. hoc tit. l. pen. D. de pact.* Cuiac. ad *l. 122. §. coheredes, D. de verb. oblig.*

Nec neceſſaria eſt præſcriptis verbis] Agi poteſt ex vendito, *d. l. 4. l. ſi ſterilis 21. § ſi fundum, D. de action. emp.* Sed & præſcriptis verbis agi poterit, *l. Labeo 50. D. de contrah. empt. l. ſi conuenerit 6. D. de reſcind. vendit.*

LV. *Si ſeruus exportandus veneat.*

V. tit. 7. lib. 18. ff.

E SEquuntur pactiones quæ proprie in mancipiorum venditionibus addi ſolent, vna in hoc titulo, altera in ſequenti. & duæ in 57. In hoc tit. vt ſeruus qui venit, exportetur, quod eſt, vt aliquo ex ea vrbe vel prouincia amoueatur vbi venit; qua de re venditores cauere ſolent, vel quod ipſi eadem lege ſeruos emerint, & ſtipulanti promiſerint pœnam ni exportaretur, *l. 7. D. de ſer. exp.* vel odio ſeruorum quorum conſpectum ferre non poſſunt, vt citra venditionem etiam legimus à dominis pœnæ cauſa ex vrbe in villam ſeruos ablegari, *l. ex facto, D. de her. inſt.* Ea autem lege vendere Græcis eſt [Greek text] Demoſth. in Timocratem: [Greek text]

ναι, πιπράσκεσθαι τῷ ἔργῳ. vbi Vlpianus : τὸ ἐπ' ἐξαγωγῇ το πεπρᾶσθαι ἔξω τῆς πόλεως. Arrianus in Epiſtolis : [illegible] ἐπ' ἐξαγωγῇ. Dio 54. καὶ τῆς [illegible] ἐπ' ἐξαγωγῇ ἀπέδοτο. Ac lex ea dicitur non tam emptori quam ipſi ſeruo, ſicut illa ne manumittatur tit. 57. dicitur apta & colligata eſſe perſonæ ſerui, *l. pen.* vel vt manumittatur, vel vt non proſtituatur. Igitur neque ibi morari ſeruus ille poteſt, neque manumitti: vnde exportari iubetur, *l. 4. §. in illis. D. de manumiſſ.* aut ſi ibi manumittatur, ſeruus fiet fiſci; alibi poteſt manumitti: nec enim hac lege manumitti vetatur; ſed rurſus poſt manumiſſionem ſi redeat, vnde exportatus eſt, quia nec in emptorem iam vlla eſt actio, nec in manumiſſum manus iniectio, conſtitutum eſt vt veniat in perpetuam ſeruitutem fiſci ſub eadem lege, ne ibi moretur vbi veniit, aut vt priori domino manus iniectio ſit, ſi ibi lege venditionis manus iniectionem exceperit. aliquando pœnam tantum ſtipulatur, & hoc caſu ſi non pareatur legi venditionis, pœna committitur venditori, & ſeruus fiſco.

LV. Enarratio.

L. Ex facto] *§. 3.*

In epiſt.] Ep. pen.

Dio] Adde Ioſephus ἀρχαιολ. lib. 15. cap. 1. τοὺς [illegible] ἀποδιδόμενος ἐπ' ἐξαγωγῇ τῆς βασιλείας. Quem locum non percepit Ruffinus interpres Ioſephi: ἐπ' ἐξαγωγῇ τῆς βασιλείας vendi, eſt peregre venum ire, & ſub ea lege, ne in patria moretur, exportandum venire. Dio Chryſoſtomus in Rhodiaca: [illegible] ἐπ' ἐξαγωγῇ [illegible] Liban declamat. 17. ἐπ' ἐξαγωγῇ [illegible] Zoſimus lib. 1. [illegible] ἐπ' ἐξαγωγῇ. & lib. 4. [illegible] ἐπ' ἐξαγωγῇ [illegible]. Baſilica liber 42. t. 3. ἐὰν ὁ [illegible] ἐπ' ἐξαγωγῇ [illegible]. Vlp. dixerat, *Vt exportandus veneat*, in *l. 8. § 2. famil. erciſc.* Quod alijs verbis extulerunt in *l. 5. C. eod.* ὅ [illegible] ἔξω τῆς πόλεως [illegible]. Imp. Alexand. ibid. *Alter exportandus venundaretur.*

Seruus fiet fiſci] *L. 3. hoc tit.*

Conſtitutum eſt] *l. 1.*

Aliquando pœnam] *l. 2.*

LVI. *Si mancipium ita venierit ne proſtituatur.*

IN h. t. ne ancilla quæ venit, habeatur in turpi quæſtu, vt bene & pudice educetur, & proſtituta vt conſeſtim libera fiat, vel vt venditori in eam ſit manus iniectio, quam tamen ſi forte remittat, ipſo iure libera fit ſine patrono, quæ venditorem patronum haberet, ſi non excepta manus iniectione hoc tantum caviſſet, vt libera fieret, quæ pactio valet, etiamſi fiat ex interuallo, vt indicat *l. 2. huius tit.* & perducit ancillam in libertatem, quod pudicitiæ & libertatis fauor extorſit. huic contraria pactio vt proſtituatur, eſt contra bonos mores, & ideo nec ſequenda eſt.

LVI. Enarratio.

TVrpi quæſtu) Quæſtus meretricius corpis dicitur in *l. e. h. t.* & meretrix turpiter facere, quod ſit meretrix, *l. 4 § 3. D. de condict. ob turp. cauſ.*

Vt bene & pudice educ.] Plaut. Curc. act. 4. ſc. 2. *Eduxi hanc bene & pudice.*

Et proſtitut.] Proſtituta meretricio more vt in *l. ſi ea 22. inf. ad leg. Iul. de adulteriis.* Gloſſæ Gr. L. [illegible]. proſto.

Manus iniectio] Manus iniectio dicitur, quotiens nulla iudicis auctoritate expectata, rem nobis debitam vindicamus, vt ſcribit Seruius in 10. Æneid. Manum autem inijcere hic eſt, ancillam abducere, & manum ei porrigere, ne proſtituatur, vel ne proſtituta in turpi loco maneat, auxilij ferendi cauſa, vt in *l. cauſam 20. § 1. D. de manumiſſ.* [illegible], vt ibi Græci lib. 48. Baſil. tit. 1 & hoc eſt quod dicitur in *l. Titius 9. D. de ſeru. export.* Manus iniectionem ancillam eximere à ſeruitute.

Si remittat] Id eſt, ſi venditor patiatur vt ancilla corpore quæſtum faciat, vt loquitur, *l. vlt. hoc tit.* & Valer. M. lib. 6. cap. 1. §. 6. & poſſit ancilla proſtitui.

Remittat] Sic legem remittere dicitur, qui ea lege vendiderat, ne aliquo loci moraretur, ſi patiatur ibi morari in *l. 1. D. de ſeru. export.*

Ipſo iure.] αὐτομάτως.

Libera fit.] *L. 1. h.* Licet antea venditor omnia bona obligauerit, quæ habet, habiturúſue eſſet, *l. ſi quis 6. D. ſi quis manumiſſ.* [illegible], vt ibi Græci 48. Baſil. tit. 6.

Sine patrono.] Nec enim æquum eſt venditori honorem haberi, & patronum eius eſſe, quam proſtitui paſſus eſt. *l. ſed ſi hac lege 10. §. 1. D. de in ius voc.*

Quæ venditor. patron. haberet] *d. §. 1.*

Si non excepta.] Vt *l. 2 hoc tit.* id eſt, ſi dominus ſibi non excepiſſet manus iniectionem, & contra legem venditionis ancilla proſtituta eſſet, libera fieret, & venditorem patronum haberet. Sed excepta manus iniectione [illegible] Græci vocant, dominus manum inijcit in ancillam ſuam, & eam vindicat.

Vt indicat l. 2.] In illis verbis: *Et niſi tabulis venditionis inſerta ſit*, &c.

Perducit ancillam ad libertatem.] Perducere ad libertatem eſt liberam efficere. vt in *l. Titius 43. D. de actionib. emp. & l. ea quidem 5. inf. tit. prox.*

Fauor extorſit] Videlicet pactum ex interuallo proſit ad libertatem: pacta quæ fiunt ex interuallo nec pariunt, nec formant actionem, *l. 7. §. quin imo, D. de pact.* ſed fauor libertatis præualuit. Fauor libertatis & alias benigniores ſententias exprimit, *l. 32. in fi. D. ad leg. Falcid.*

LVII. *Si mancipium fuerit alienatum vt manumittatur, vel contra.*

IN hoc titulo duæ: vt non manumittatur, quæ ſeruum perpetuæ addicit ſeruituti, adde vel vt manumittatur intra certum tempus, vt apud Suetonium in Aug. & Dionem 53. vel vt manumittatur, cuius poteſtate ceſſante emptore ipſo iure liber fit; & vtrique pactioni ſupervacuum eſt addere ſtipulationem pœnalem: quia neque ille vnquam peruenire, neque hic non peruenire ad libertatem poteſt. & recte in tit. alienatum: nam pactionis vtriuſque poteſtas hodie tenet, non tantum venditum, ſed etiam donatum vel alienatum alio quocunque genere.

LVII. Enarratio.

IN hoc titulo duæ] Hoc tit. duæ proponuntur pactiones. 1. vt ſeruus non manumittatur. 2. vt manumittatur, *l. 2. & 5. h. t.*

Intra certum tempus] *L. 1. 3. & 4.*

In Auguſto] Cap. 21. *Neque*, inquit, *aut crebrius, aut perfidioſius rebellantes grauiore vnquam multauit pœna, quam vt captiuos ſub lege venundaret: ne in vicina regione ſeruirent, neue intra trigeſimum annum liberarentur.*

Et Dionem 53.] Verba Dionis hæc ſunt: [illegible]

Cuius poteſtate] Vt legis commiſſoriæ poteſtas in *l. ſi fundus 4. §. vlt D. de leg. commiſſ.*

Ipſo iure liber fit] *d.l. 2. l. 3. & 4. hoc tit. l. 3. §. 2. D. de legit. tut.* Saluo tamen iure patronatus emptori, licet eum non manumiſerit, *l. 10. D. de in ius voc.*

Addere ſtipulationem pœn.] *d.l. 5. & l. 6.*

Vnquam peruenire] Nec enim conditio quæ perſonæ mancipij cohæſit, immutari facto emptoris poteſt, *d. l. 5.*

Neque hic non peruenire] Conditionis enim poteſtate factum manumittentis repræſentatur *l. vlt. hoc tit.* niſi venditor ante diem libertati ſtatutum voluntatem mutauerit, *l. 1. & d. l. vlt.* Nec mutat *l. 1. D. qui ſine manum. ad libert. peru.* id enim intelligendum eſt ſecundum *d. l.* initium, ſi poſt pœnitentiam emptor & venditor deceſſerint ſine herede. libertas ipſo iure competit, quia nullius intereſt, vt ait Cuiac. in recit. ad hunc tit. quæ Græcorum interpretum ſententia lib. 48. Baſilic. tit. 6. [Greek text, illegible].

Non tantum vend.] Conſtitutio D. Marci & Commodi pertinebat ad ſeruos venditos, non ad donatos, ſed poſtea porrecta fuit ad donatos. *l. pen. D. qui ſi. manum. l. 1. hoc tit.* vide Cuiac. ad *l. 122. §. Flauius, D. de verb. ob.* & ad *l. 7. D. de pact.*

LVIII. *De ædilitiis actionibus.*

V. tit. 1. lib. 21. ff.

ACtiones empti & venditi, aut ciuiles ſunt, de quibus ante dictum eſt, aut ædilitiæ, de quibus hic tit. nam & eæ ex contractu emptionis. *l. 23. §. ſi ſeruus, D. eod.* & proximæ ſunt empti actioni. & ſunt duæ, redhibitoria, & æſtimatoria. Redhibitoria agit emptor ad reſoluendam venditionem in integrum reſtitutis omnibus ob morbum vitiumve latentes rei venditæ quod neſciebat, vel ob dictum promiſſumve venditoris, quod ſi agat, offerre quidem, exhibere, & reſtituere rem debet, *l. vlt. h. t.* ſed officio iudicis continetur, exempli gratia, ſi ſine culpa emptoris ſeruus quem emit ſit in fuga, vt caueat de eo perſequendo, requirendo, reducendo, reſtituendo vel vt actionibus ſuis venditori cedat. *l. redhibere §. vlt ff. eod.* Alia eſt actio redhibitoria ciuilis, de qua initio *l. pen.* hæc eſt perpetua, ædilitia temporalia, hæc rem perſequitur, ædilitia videtur eſſe pœnalis, *l. 23. §. ſi ſeruus, l. 43. D. eod.* quo reſpiciens Horatius pœnæ ſecurum ait eſſe eum qui in vendendo ſeruo excipit fugam:

Des nummos, excepta nihil te ſi fuga lædat
Ille ferat pretium pœnæ ſecurus opinor
Prudens emiſti vitioſum, dicta tibi eſt lex.

Æſtimatoria autem emptor agit in hoc vt quanto pluris emiſſet ignorans rei qualitatem, aut quantitatem, id venditor qui etiam ignorauit, damnetur ſibi reddere, quæ actio etiam temporalis eſt, *l. 2. hoc tit.* & pertinet ad eam *l. 9. de act. emp.*

LVIII. Enarratio.

AVt ciuiles ſunt] Actiones empti & vend. ciuiles ſunt, *l. 8. D. de reſc. vend. l. proinde 13. D. ædil. ed.*

Aut ædilit.] Quæ deſcendunt ex edicto ædilitio, & honorariæ ſunt actiones: ius enim ædilitium iuris honorarii portio eſt, *§ prætorum, Inſtit. de iur. nat.*

A quæ ciuilib. & legitimis opponuntur in *l. 28. de leg. 1. & l. 32. D. ad leg. Fal.* vt edictum iuri ciuili, *l. 44 D. eod.*

Ex cont. emp.] Actiones quoque ædilitiæ ex contractu emptionis veniunt, & ſimiles ſunt empti actioni. quædam tamen inter has differentiæ ſunt, quas exequitur Cui. in Par. *D. eod tit.*

Ad reſolu. vend.] Venditio reſoluitur, *l. 23. §. 1. eod.* & res inempta fit, *l. 38. eod.* Hoc enim agitur vt venditor rurſus habeat, quod habuerit: vnde redhibitio quaſi redditio, *l 21. eod.* [Greek] Gloſſæ La. Gr. *redhibitio,* [Greek]. Gloſſæ Græco Lat. [Greek], *reſtitutio, redhibitio.* Irenæus aduerſ. hær. 5. cap. 14. *Quoniam carne Domini noſtri redempti es, &*

B *ſanguine eius redhibitus.* Valerianus homilia 4. *Redhibitionis increpate moram,* & ibidem: *Non temanda redhibitio.* Feſtus in redhibitum, & redhibere eſt reddere. Plaut. Moſtell. act. 3. ſc. 2. 5. 113. *Nobis iſtas redhibere haud liceret.* S. Hilarius comment. in Matt. can. 23. *Quibus ait: Cæſari redhibenda eſſe quæ Cæſaris ſunt, Deo autem reddenda eſſe quæ Dei ſunt.* Et mox: *Cum Cæſari quæ eius eſſent redhibenda decernit.* P. Rauennas Sermone 1. *Qui vicem neſcit redhibere generantis.* Ennodius epiſt. 10. lib. 3. Gloſſæ Græco Lat. [Greek], *reddo, redhibeo.*

In integr. reſt.] Venditor rem venditam recipit, *l. 31. eod.* cum acceſſionib. *d l. 31. §. 2. & pen.* emptor vero pretium & acceſſionem, *l. 43. D. eod.* vterque

C enim quodammodo reſtituitur, *d. l. 23 § Iulianus.*

Omnibus] Omnia in integrum reſtituuntur perinde ac ſi neque emptio, neque venditio interceſſiſſet, *l. 1. §. 1. & l. 90 eod.*

Ob morb. vit. lat.] Edictum ædilium curulium præcipue quidem pertinet ad mancipia, & animalia, *d. §. 1. & l. 38. in pr. & §. iumentorum, & ſeq. eod.* Heſychius: [Greek text, illegible]. Sed pertinet quoque ad venditiones rerum mobilium & immobilium, *l. 49. eod. l. 4. verſ. idem hoc tit.*

Morbum, vitiumve] An morbus & vitium diſtent in edicto ædilitio, vide *d. l. 1 §. ſed ſciendum eſt,* Aul. Gell. lib. 4. c. 11.

Latens] Non facile quiſquam vendit niſi eum, qui

D ſibi diſpliceat, & quem vſui ſuo inhabilem putet, vt ait S. Ambroſius in Pſal. 43. venditor tamen emptorem certiorem facere debet, quid morbi vitiive cuique ſit, idque edicto propoſitum eſt, *d. l. 1. §. 1.* Gell. d. cap. 2. Vetus Scholiaſtes Horatii ad ſat. 3. lib. 2. *Sumptum eſt hoc argumentum à dominis mancipia vendentibus, quorum omnia vitia ſibi cognita tam animi, quam corporis debebant aperire emptori, niſi poſtea litigare vellent propter celatum vitium.* Marcus Tullius 3. de offic. In mancipiorum venditione fraus omnis excluditur; qui enim ſcire debuit, de ſanitate, de fuga, de furtis præſtat edicto ædilium. Generaliter ſcribit Valerius Maximus lib 8. cap. 1. §. 1. Bona fide ven-

E ditorem nec commodorum ſpem augere, nec incommodorum cognitionem obſcurare oportere. Adde Ambroſium de Offic. 3. cap. 10. & Lactantium Inſtit. diuinarum libro 5. cap. 16. Ergo qui mancipia vendunt, certiores facere debent emptores quid morbi, vitiive cuique ſit, quis fugitiuus, erroue ſit, *d. l. 1.* Erro paulo minus eſt quam fugitiuus; qui ad modicum tempus fugit, minus quam erro. Sic D. Paulus in epiſt. ad Philemonem Oneſimi fugam lenitate verbi mitigat: *Forſitan enim*, inquit, *ideo diſceſſit ad horam à te.* Theophylactus ad d. epiſtolam: [Greek text, illegible]. Sic in *l. ignur 12. §. 1. D. de liber cauſ. receſſit,* id eſt, fugit, in Baſilicis. Per contrarium notant Seruius & Donatus in 4.

Æn. fugam dictam pro diſceſſu & profectione. Niſi forte intelligatur vitium, morbuſve mancipii, vt plerumque ſignis quibuſdam ſolent demonſtrare vitia: hoc enim tantum intuendum eſt, ne emptor decipiatur, *d. l. 1 § ſi intelligatur.*

Quod neſciebat] Si emptor morbum vitiumve ignorabat: edictum enim ad eum qui ſciebat non pertinet, *l. 48. §. in adilitiis, eod. l. 1. & 4. hoc tit.* Ei igitur qui ſcit, exceptio opponi poteſt: ſi non ſciuiſſe. Horat. ep. 2. lib. 2. *Prudens emiſti vitioſum: dicta tibi eſt lex.* Venditor tamen tenetur, licet ignorauerit ea quæ ædiles curules præſtari iubent, quod rationem habet: venditor enim ea nota habere potuit, nec intereſt emptoris quemadmodum fallatur, ignorantia venditoris, an calliditate, *d. l. 1 §. 2.* Sed hoc intereſt inter ſcientem & ignorantem, quod qui dolo malo ſeruum fugitiuum vendidit, non modo pretium emptori reſtituere iubetur, ſed & ea quæ ſeruus per fugam abſtulit, *Paul. Sent. 2. tit. 17. §. ſeruum, l. 2. hoc tit.* niſi ſi pro his ſeruum noxæ nomine velit relinquere, *l. 58. D. eod.* ignorans vero tenetur quidem actione redhibitoria, *d. §. 2* Sed pretium dumtaxat reſtituet: quæ diſtinctio ſeruatur in actione empti, *l. Iulianus 13. D. de action. emp.*

Vel ob dictum, promiſſumve] Actio redhibitoria datur etiam ea dicto, promiſſove: vt ſi dixerit abeſſe aliquid, quod non abeſt, vel adeſſe quod non adeſt, vt puta ſi dixerit furem non eſſe, & fur ſit, vel artificem eſſe, & non ſit: qua ex cauſa dicitur eſſe actio aduerſus dictum, promiſſumve, *l. quod venditor 37. D. de dol. l. 47. & l. pen. §. 1. D. eod.* hic enim quia quod aſſeuerauit non præſtat, aduerſus dictum, promiſſumve facere videtur, *l. 17 § vlt. eod.* quemadmodum autem dictum differat à promiſſo, docet IC. in *l. 19. §. 2. eod.*

Exhibere & reſtit.] Cuiacius Græcos interpretes ſequitur, qui τὸ exhibere in *l. vlt. hoc t.* vertunt παρα-ϲχεῖν lib. 19 Baſil. tit. 10. c. 56. quod eſt, *exhibere & reſtituere,* non probare, vt vult Gloſſa. Qui igitur agit redhibitoria, rem debet venditori reſtituere: aut ſi non poſſit, officio iudicis continetur, vt venditor caueat de ſeruo perſequendo, vt in *l. 21. §. vlt. D. de leg. 1.* requirendo, vt in *l. 39. eod.* reducendo, vt in *l. 8. de leg. 2.* reſtituendo, *d § vlt.* vel vt actionibus ſuis venditori cedat, *l. 21. D. de rei vindic.*

L. penult.] Si conuenerit, vt ſi fundus diſplicuerit, inemptus ſit, & diſplicuerit, agatur redhibitoria, *d. l. pen.* frequens eſt eiuſmodi conuentio, *l. 6. D. de reſ. in l. vendit. l. 31. § ſi quid ita, D. eod.* Plautus in Merc. act. 2. ſc. 3.

CH. *Quid ſi igitur reddatur illi vnde empta eſt?*
DE. *Minime geſtium.*
CH. *Dixit ſe redhibere ſi non placeat.*

Hæc eſt perpetua] Vt & actiones ciuiles ex empto vendito perpetuæ ſunt, *l. ſi dictum 56. D. de euict. l. empti 21. ℑ. eod.*

Ædilitia temporalis] Semeſtris, *l. 19. §. vlt. l. 38. l. 48. §. 2 D. de æd. ed. l. 2. hoc tit.* Excipiuntur caſus expoſiti à Cuiac. de *diuerſ. temp. præſcr. cap. 13.* quibus eſt bimeſtris.

Ædilitia videtur eſſe pœn.] Quippe cum in duplum condemnatio fiat, niſi arbitrio iudicis pareatur, *l. 45 D. eod.* Cuiac. Parat. D. eod. ſed neque venditoris reticentia delicto caret, *d. leg. 1 §. ſed ſciendum.*

Horat.] Epiſt. 11. lib. 11.

Æſtimatoria] Sicut redhibitoria duplex eſt, ædilitia, & ciuilis: ita etiam duplex eſt æſtimatoria: ciuilis & ædilitia. illa de æſtimato proponitur in *l. 1. D. de æſtimat.* & *§ actionum autem, Inſtit. de action.* id eſt de re, quæ æſtimata vendenda data eſt. ædilitia vero hoc agitur, vt æſtimetur quanto minoris emptorus eſſet, ſi ſciſſet, puta mancipii morbum, vitiumve: & ideo dicitur quanto minoris, *l. 47. D. de ædilit. ed.* vel quanto minoris, *l. 18. & l. 43. §. aliquando, eod. l. Iulianus 13. D. de act. emp.* & conuenienter emptor petit ſibi reddi quanto pluris emit, ignorans rei qualitatem vel quantitatem, *d. l. 13. §. ſi venditor.* puta mancipium morboſum eſſe, vel minus peculiatum. In eo igitur redhibitoria differt ab æſtimatoria, quia actio redhibitoria venditionem reſcindit in totum reddita re vendita, & pretio recepto, cæteriſque omnibus reſtitutis in integrum. B. Chryſoſtomus ſerm. 28. tomo 5. [Greek illegible] Æſtimatoria vero reſcindit in partem, ex pretio ſcilicet emptori reddito eo quo minoris res eſt. Cuiac. Parat. *D. eod.* ait, quo minoris res eſt, ex *l. 28. eod.*

Qui etiam ignorauit] Nam qui ſciens reticuit, quanti intereſt idonee veniſſe præſtat, *d. l. 13.*

Temporalis eſt] Actio æſtimatoria quanto minoris, in *l. 18. & l. 43. §. annalis eſt, l. 2. hoc tit.* Excepto vno caſu, quo ea hac cauſa ſex menſib. vtilibus concluditur, quod ædilitiæ cautiones non præſtentur, *l. 28.* Veluti fugitiuum non eſſe, recte ſanum eſſe, hodie eſſe, bibere recte poſſe, habere licere duplæ ſtipulatione, *l. 28. eod.* Cuiac. Par. *D. eod. l. ex empto 11. §. 3. D. de act. emp.* Varro de re R. 2. c. 2. 3. 4. & 10.

LIX. *De monopoliis & conuentu negotiatorum illicito, vel artificum ergolaborumque, necnon balneatorum prohibitis illicitiſque pactionibus.*

SIc emendandus eſt titulus, & ſunt eius tres partes. Prima de monopoliis. Vtitur verbo Græco, deficiente Latino; vt Suetonius ſcribit Tiberium in Senatu abſtinuiſſe ſermone Græco, adeo vt monopolium nominaturus prius veniam poſtularet quod ſibi verbo peregrino vtendum eſſet. Et eſt monopolium vendendæ certæ mercis ius quod vnus certive homines ſibi vindicant permiſſu principis ſub onere vectigalis, vt Strabo 17. de Ægypti mercibus ſcribit, [Greek illegible] μονοπωλίας ἔχει. Id vero omnimodo improbat Conſtitutio huius tituli, vt nec ſi permiſſus principis interueniat, cuiquam cuiuſque mercis monopolium exercere permittat, propoſita in eum qui exercuerit pœna deportationis: & inter merces numerantur, quarum plerumque monopolium exerceri ſolebat, veſtes & piſces, & pectines, quibus ſcilicet comuntur, diducunturque capilli, & herinacei, quorum cute expoliuntur veſtes, & in quibus ſrsus & monopolium, vt nominatim Plinius ſcribit lib. 8. magnum lucrum inuenit. Secunda pars eſt de conuentu negotiatorum illicito, id eſt de conuentione illicita qua inter ſe quaſi conſpiratione facta negotiantes paciſcuntur in populi perniciem, ne minoris vlli vendant merces ſuas eo, quod ſtatuerint conuenerintque inuicem. Tertia eſt de aliis artificum, fabrorum, officinatorum, & ergolaborum, id eſt, redemptorum, qui opus conducunt faciendum & balneatorum illicitis pactionibus, puta vt ne quis opus quod alter inchoauerat, abſoluat. de quibus etiam eſt *l. 12. § vlt. ℑ. de ædif. pr.* cuius fortaſſe ea pars quæ ad hunc tit. pertinet huic titulo ſuppoſita fuit, nam in veteribus libris adnotatum lego huc tit. retuliſſe Conſtitutionem Græcam.

LIX. Enarratio.

SVeton.] Tiberij cap. 71.

Quod vnus certive homines] Diodoros Sic. lib. 5. οὐδαμοῦ γὰρ τῆς οἰκουμένης τῆς συμπλοίας γινομένης, καὶ πολλῶν χρείαν παρεχομένης. εἰκότως μονοπώλιον ἔχοντες, καὶ τὰς τιμὰς ἀναβιβάζοντες, πλῆθος χρημάτων λαμβάνουσιν ἄπιστον. Procop. 10 ἀνεκδότων. πρῶτα γὰρ εὐθὺς τὸ τῆς Ἀλεξανδρείας πολιτείας τὸ καλούμενον μονοπώλιον κατασκευασάμενος, ἄλλῳ μὲν ἐμπόρων οὐδενὶ δέδωκε τὴν ἐργασίαν ἐργάζεσθαι εἶναι. Alemannus legit, ὠνεῖσθαι. Ioannes Scylitzes in hiſtoriæ compendio: φιλοδωρίᾳ ἐν τῷ Ραιδεστῷ, καὶ μονοπώλιον συνιστᾶτο, κωλύουσα καὶ ἀπείρξας τοὺς πωλοῦντας ἅπαντας, τὸ βασιλικὸν ἢ μόνον πρατήριον ἐμηχανήσατο. *Officinam in Rhædeſto & monopolium inſtituit, prohibens & coercens omnes vendentes, ſolumque Imperatoris forum venale machinatus eſt.* Quæ verba optime quid ſit monopolium explicant. v. Ariſtot. Polit. 1. cap. 11.

Sub onere vectigalis] Quod monopolium, vt videtur appellatum. Caſſiod. *l. 11. var. 4. Siliquaticis, vel monopolij titulos exercentem.* Et Epiſt. 30. *Nec monopolij, nec ſiliquatici, nec Auraria aliquid penſionis impendat*, Cui. ad *tit. C. de luſtral. auri collat.* & lib. 16. Obſeru. cap. 23.

Improbat conſtitutio] Et veteribus quoque Senatuſconſultis monopolia vetita, Photius lib. 8. cap. 37. Sueton. Tiber. cap. 30. Merces enim, quarum monopolium exercent, vaſtant, & in populi perniciem non iuſto pretio vendunt. Procop. αὐτόθ. τὰ λεγόμενα κατασκευασάμενος μονοπώλια, πλέον ἢ τετραπλάσια χρήματα πωλεῖν αὐτὰ τοῖς ἐδεῖτο. Iuſtinianus non ſine ſcelere monopolia mercium exercere permittebat, αὐτὸς μὲν τὸ χρῆμα τοῦ ἔργου τούτου ἀποφερόμενος, vt ait Procopius libro eodem.

Veſtes] Puta ſericæ, Procopius ibid.

Pectines] Cuiacius Græcos ſequitur, qui vertunt, κτενίς, *vel pectinis*. Liceat hic tantillum à Cuiacio diſcedere: videtur enim legendum in *l. vn. vel piſcis, pectinum forte, aut echini*, vt duo piſcium genera exempli loco ponat, de quibus Horatius ſat. 4. lib. II.

——— *Miſeno oriuntur echini.*

Pectinibus patulis iactat ſe molle Tarentum.

Emendationem confirmat dictio, *forte*.

Herinacei] Echini, *l. vn. hoc tit.* Gloſſæ: ἐχῖνος, *Erinaceus, echinus*. Caſſiodorus 5.

Lib. 8.] C. 37. Vide Cuiacium, *d. tit. de luſtr. au. collat.*

De conuentu negotiatorum] Vt apud Ciceronem epiſtola 3. lib. 6. ad Attic. *Ex pacto & conuentu.*

Negotiatorum] Baſilica: πραγματευτῶν, atque ita Græce verbum negotiatores exſtat Gloſſa interlinearis ad *l. pen. C. de oblig.* Gloſſæ Græco-Latinæ: πραγματεία, *negotiatio, nundinatio.* Et: πραγματευτής, *negotiator.* Sunt autem hic negotiatores, ſecundi, vt ita dicam, ordinis mercatores, quique mercantur à mercatoribus, quod ſtatim vendant carius. Quanquam & omnes, qui mercimonium exercent, hoc eſt, tam magnarii negotiatores, quam tenuiores, ſi conuentiones illicitas inierint, hac conſtitutione comprehendi non immerito poſſunt.

Quaſi conſpiratione facta] Compacto facto. Gloſſæ Latino-Græcæ. *compactum facit*, συνδυάζω.

Artificum] Artifices differunt à negotiatoribus. Ioannes Hieroſolymitanus in Matth. cap. 21. hom. 36. *Ego oſtendam qui non eſt negotiator, vt qui ſecundum regulam iſtam non fuerint, intelligat omnes negotiatores eſſe: id eſt, quicunque rem comparat, non vt ipſam rem integram, & immutatam vendat, ſed vt opus faciat ex ea, ille non eſt negotiator: quia qui materiam* A *operandi ſibi comparat vnde faciat opus, ille non rem ipſam, ſed magis artificium ſuum: id eſt, qui rem vendit, cuius æſtimatio non eſt in ea ipſa re, ſed in artificio operis, ille non eſt mercatio, vt puta faber comparat ferrum, & facit ferramentum, ſed ferramentum illud non tantum ferri, quantum valet, ſed ſecundum opus ferramenti appretiatur. Qui autem comparat rem, vt illam ipſam integram & immutatam dando lucretur, ille eſt mercator.*

Fabrorum] §. certe, *Inſtit. de rer. diuiſ.* ædificiorum artificum, *l. vn. hoc tit.* Plaut. Moſtell. act. 1. ſc. 2. *Specimen cernitur quo eueniat ædificatio. Nam ego ad illud frugi vſque & probus fui, in fabrorum poteſtate dum fui.*

Officinatorum] ἐμψύχων ἔργων. Vitruuius lib. 6. c. 11. *Officinatoris probabitur exactio.*

B Ergolaborum] ἐργολάβων, Baſil. Ergolabi ſunt cuiuſcumque operis faciendi conductores. Gloſſæ Gr. Lat. ἐργολάβος, *redemptor.* Latino-Græcæ: *redemptor*, ἐργολάβος, ἐκλήπτωρ. Vitruuius lib. 9. cap. 13. *Immanis pretio* (auream coronam) *locauit faciendam, & aurum ad ſacoma appendit redemptori.* & ibidem: *Manifeſtum furtum redemptoris.* Iulius Frontin. de Aquæd. *Tutelam autem ſingularum aquarum locari ſolitam inuenio, poſitamque redemptoribus neceſſitatem certum numerum circa ductus extra vrbem, & certum in vrbe ſeruorum opificum habendi.*

Cuius fortaſſe ea pars] Circa fin. ibi: πρόσωπα.

LX. *De nundinis & mercatibus.*

C *V. tit. 11. lib. 50. D.*

SIc Conſtitutio tituli vt legam facit, non mercationibus. Nundinæ ſunt πανηγύρεις, & celebriores mercatus, qui habentur certis ſtatiſq; temporibus maximo conuentu mercatorũ in his locis quibus ius eos habendi datum eſt longa conſuetudine, aut beneficio Principis, vel Senatus vel Conſulum, vel vt eſt in Nou. Valent. & Mart. de ſiliquarum exactionibus, decreto ordinum, honoratorum & ciuium, præſente moderatore prouinciæ. Quod autem ſcribit Feſtus, nundinatum diem olim fuiſſe feriatum, nec eo licuiſſe agere cum populo, ne interpellarentur nundinatores, id intermiſſum cum eſſet, & abrogatum lege Hortenſia, vt Macrobius refert, Conſtitutio huius
D tituli renouat, definiens ne qui ibi conueniunt, interpellentur priuati debiti cauſa, vt *l. 3. §. vlt. D. de fer.* & ne quid etiam ex mercibus, aut venalibus ſeruis negotiatorum, & ex quæſtu temporali locorum in quibus exponunt merces exigatur, intra nundinarum dies, quos fuiſſe plures indicat *l. cum qui. D. de verb. obl.* quam immunitatem ſolis veteranis dederat Conſtantinus *l. 1. C. de veter.* & ex ſupradicta *Nou. Valentin. & Mart.* nundinis etiam præbentur fiſco ſiliquatica quædam. Mercatus non ita ſunt celebres vt nundinæ. Mercatus ſunt paruæ nundinæ, in idiotiſmo, *aſſemblées*. Mercatus vnius ciuitatis aut vici, Nundinæ vnius prouinciæ vel imperij.

LX. Enarratio.

E NVndinæ ſunt πανηγύρεις] Gloſſæ Lat. Gr. *nundinæ*, ἀγορὰ, ἀτέλεια, πανηγύρεις. Item: *nundinarum*, πανηγύρεων. Cic. 1. epiſt. ad Atticum 14. *Erat in ipſo loco illo die nundinarum πανήγυρις.*

Et celebriores mercatus] Gloſſæ gr. *nundinæ*, ἀγοραὶ Latino Gr. *commercium*, πανήγυρις.

Certis ſtatiſque diebus] Olim nono quoque die, Dionyſ. Halicarn. lib. 2. & 7. Dio in Claudio, Plutarchus in Coriolano. Nunc vero quo die ius illud à Principe conceditur.

in Diuinat. Non. Marcell. in portitores, & portorium. Imò latiùs hæc appellatio ſcripſit, & ad omnium vectigalium redemptores ſeu conductores producitur. Et portitorum igitur nomen interdum generale eſt, vt publicanorum. Gloſſæ Latino-Gr. *portorium*, τελωνεῖον. *portitor*, τελώνης. Velleius II. cap. 6. *Noua conſtituebat portoria.* Symmachus epiſt. 63. lib. 4. *Quadrageſimæ portorium, ſiue vectigal. & portorium ferarum*, epiſt. 60. ibid.

Publicani à publico nomen habent *l. 1. D. de publican.* Horatius epiſt. 1. libri 1. *Pars hominum geſtit conducere publica.* Seneca in epiſtola 101. Iulianus Antecesſor Nou. 14. *Publicum debent, veluti tributa:* δημόσιος φόρος, Iuſtinianus Nou. 46. Cenſorinus de die nat. cap. 20. *An publici redemptor ex anni magnitudine in lucro damnove eſſet.* Fragmentum legis Thoriæ: *ei quicumque id publicum, fruendum, redemptum, conductumve habebit.* Gregorius Turonenſis Miraculorum libro 144. *Recognoſcit ſe amiſiſſe publicum quod ferebat.* Publicum Græci exponunt τέλος. Baſil. lib. 56. tit. 1. Alias publicum vectigal appellatur in *d. l. 1. §. 5. l. 9. §. vlt. l. 12. §. vlt. eod. l. 9. §. 2. D. de pœn.* Gloſſæ τέλος δημόσιον, *vectigal, tributum.* Tit. Liuius 43. *Ne quis eorum qui Q. Fuluio, A. Poſtumio Cenſoribus publica vectigalia, aut vltro tributa conduxiſſent.* Vitruu. 4. *Ad vectigalia publica vectorum diſpoſita.* ἀπὸ τοῦ δημοσίου, δημοσιῶναι, ἀπὸ τοῦ τέλους. τελῶναι, Græci nuncupant. Gloſſæ Latino-Gr. *publicanus*, δημοσιώνης, τελώνης. Zonaras ad can. 20. Apoſt. τελῶναι δ' εἰσὶν, οἱ τὰς ἀπαιτήσεις ὠνούμενοι τῶν δημοσίων συντελειῶν. Theophylactus ad cap. 5. Lucæ: οἱ τελῶναι, οἱ τὰ δημόσια τέλη ὠνούμενοι. Id eſt, Qui vectigalia conducunt, Vlpianus in Timocrateam, Et Latini, telonarium fecerunt. Gloſſæ Græco-Lat. τελώνιον, *telonarium*, & teloneum. Gloſſæ Doſithei magiſtri: *Teloneum, quaſi omnium litorum fiſcalis conductio.* Sic legitur in ſcripto codice. Gloſſæ Iſidori pro, *litorum*, *titulorum*, habent, an legendum, *omnium titulorum fiſcalium cond.* Et telonarius: Gualterus in vita S. Caroli Comitis Flandriæ cap. 30. *In domo Reingerij telonearij aliquandiu manſit.* Hincmarus Rem. op. 35. Helmingarium telonearium. Quanquam non diſplicet emendatio Franciſci Pithœi qui in *d. l. 1. publicarij nomine*, legit: nam minus abeſt à vulgata, *publicani nomine*, Gloſſæ Græco-Lat. δημόσιον τελώνιον, *publicarium.* Inuenio & publicatorem pro publicano. Vetus Onomaſticum: *publicator*, τελώνης.

Octauariis] Qui octauam partem mercium exigebant. Ioannes Cantacuzenus hiſt. libro 4. 12. meminit legis veteris, qua cautum erat vt mercatores ſinguli ærario decumas ſoluerent. vide Demoſthenem aduerſus Leptin. Qui eas colligebant. δεκατευταὶ & δεκατηλόγοι dicti, decumani.

Commiſſum] Cicero in Verrem: *Qui illam hereditatem Veneri Erycinæ commiſſam eſſe diceret:* Pœna omiſſæ profeſſionis apud alias gentes mors. Strabo lib. 15. θάνατος ἢ τῷ κλέψαντι τὸ τέλος.

Mercium caſus] In commiſſum cadere, *l. vlt. D. de publican.* in commiſſum venire, Quintilian declamat. 349. Hinc commiſſi pœna, *l. 7. §. 1. eod.* κλεψιτελώνημα Græci vocant, Baſilic. lib. 56.

Omiſſæ profeſſionis] *d. l. 3.* pœna inſcriptarum mercium: τῶν κλεψιτελωνουμένων, Tzetzes Chiliad. 13. tit. cccexcii.

Publicatio] *l. 2. & 3. hoc tit. l. 14. D. de publican.* Quintilianus declamat. 34. *Quamuis pœna ſit, quamuis in commiſſum veniant ea, quæ quis profeſſus non eſt.* Gloſſæ Lat. Gr. *commiſſum*, πρόστιμον: eripiuntur enim merces ei, qui profeſſionem omiſit, & fiſci iuribus vindicantur, Cuiacius tamen legebat,

A ὑφαίρεσις, id eſt interuerſio & defraudatio vectigalis, ad *leg. 1. D. de iu. fiſc.* Quid ſi legas, κλέψιμον τοῦ τέλους. Hic commiſſi pœna, in *l. 7. §. 1. D. de publican.* κλεψιτελώνημα Græci vocant, Baſilic. 56.

Venalium improfeſſorum] Id eſt, ſeruorum venalium, *l. ſi negotia 11. D. de negot. geſt.* Seneca 4. de Benefic. *Mercator vrbibus prodeſt, medicus ægrotis, mango venalibus.* Apul. in apol. *Morbum venalium experiatur.*

Improfeſſorum] Seruus improfeſſus. Quintil. d. declam. 341. & *d. l. vlt. §. 1.* venales improfeſſi, id eſt, quos venalitius, ſiue mango & σωματέμπορος, ad publicanum profeſſus non eſt.

Quod in legem cenſoriam] Cenſores leges ſeu
B conditiones dicebant in locandis vectigalibus, quæ leges Cenſoriæ dicebantur, Cic. d. epiſt. 1. & tertio de Nat. D. Plinius lib. 33. cap. 4. *l. 203. D. de verb. ſign.*

Varro de re R.] Lib. 2. cap. 1.

LXII. *Vectigalia noua inſtitui non poſſe.*

PArs eſt tituli ſuperioris & relata quoque in Digeſtis ſub eodem titulo, *l. vectigalia, De pub.* vt vectigalia noua ſine præcepto principis non inſtituantur. Noua ſunt quæ abhorrent à priſca conſuetudine, *l. vlt. hoc tit. l. 4. §. vlt. l. locatio §. earum, D. eod.* Et ex SC. qui aliter noua vectigalia inſti-
C tuit, tenetur lege Iulia de ambitu, qui exigit, lege Iulia de vi publica.

LXII. Enarratio.

SIne præcepto Principis] Vt eſt in *l. vectigalia, D. de public.* inconſulto Principe, *l. 2. hoc tit.* ſine auctoritate & conſenſu Regum, & Principum *cap. 10. ext. de cenſib.*

Inſtituantur] Sic etiam loquitur Modeſtinus in *l. vn. §. 3. D. ad leg. Iul. de amb.* & Curius Fortunatianus Iuriſconſultus lib. 1. artis Rhet. Vectigalia inſtitui & conſtitui promiſcue dicuntur. Velleius II. *Non conſtituebat portoria.* Vt heredes quoque, & tutores inſtitui, & conſtitui dicuntur.

D Et ex. ſc.] *d. §. 3.*

Lege Iulia] *L. vlt. D. ad leg. Iul. de vi pub.*

LXIII. *De commerciis & mercatoribus.*

COmmercium eſt emendi vendendique inuicem ius, quod & promercium dicitur. Sed & commercium apud Cedrinum duob; locis eſt onus quod mercatores ſuſtinent pro facultate exercendi commercij, auraria ſcilicet functio ſiue luſtrale aurum argentum, de quo *l. 1.* Onus mercatorum non mercium. Portorium onus mercium non mercatorum. Et mercatores ſunt nobiliores & potentiores quos mercaturam facere non indecorum. cum ſit contra-
E ctus iuris gentium; ſed illicitum eſt, quod plebi ſit cum eis difficile commercium, *l. 3.* Sed alij perquam vtiles Reip. qui tabernam aut negotiationem exercent, plerunque per inſtitores amplam & copioſam, non emtores aut vendentes per cotulas, vel lagenas, vel amphoras, ſed quaſi auerſione mercium magnam copiam, quod puto eſſe auertere illo Horatij verſu: *Nec ſatis eſt cara piſces auertere menſa:* nam & veteres Gloſſæ ibi interpretantur auertere, & emere. & ita *l. 3. §. item ſi quis ſultus, D. de pen. leg.* Mercatores ſeparantur ab his qui cellam vini, aut olei vendunt, ſcilicet minutatim.

Google

LXIII. Enarratio.

COmmercium eſt] Ex *Vlp. Regul. titulo 19. §. commercium. & l. 3. hoc tit.* hinc *commercium*, exponitur, *κωνωνία*, & *commerciarius*. *κωνωνὸς*, in Cyrilli gloſſario. qui *κομμερκιάριος* Græcis ſequioris æui. Quo verbo vtitur auctor Chronici Alexandrini, & Ioannes Moſchus Limonarij cap. 186.

Promercium dicitur] *Paul. receptar. Sent. v. tit. 23. §. 33. qui hominem innitum*. Extat ea in libris auctorum noſtrorum, *καὶ τῶν ἔξωθεν*. vetus Onomaſticum: *promercalia, ὤνια*. Hinc promercale Suetonius Iulij cap. 54. & de illuſtrib. gramm. cap. pen. cum & officioas promercalium veſtium exerceret. vide lib. 8. tit. 10. hæc in promercio haberi dicuntur in *l. 4. §. item ſi quis, D. de penu leg.*

Apud Cedrinum] *τὸ κομμέρκιον ὀνόφιον*. & : *πωλοῦντες καὶ τὸ ὠνοῦνται κομμέρκια*. Theophanes in Conſtantino : *τὸ κουμέρκιον* (ſic ms), *τῶ πανηγύρεως ρ. λίβρας χρυσῶν ὀνόφιον*. Anna Com. Alexiad. lib. 6 *οὗτοι αὐτῶν ἐμπορευέσθωσαν, καὶ κατὰ τὸ αὐτοῖς βουλητὸν, μάτην μιὰ ὑπὲρ κουμερκίου, ὃ ἐπιφέρεσθαι ἐκὼς εἰσπράξειεν τῷ δημοσίῳ εἰσκομιζομένων περιέχειν ἄχρι καὶ ἰσοδῶ ἰνός*. vtitur Ducas hiſtoriæ Byzantinæ capite 27. & 34.

Auraria penſio] Caſſiodor. lib. 11. epiſt. 30. *Nec aurariæ penſionis aliquid imprudas*.

Luſtrale aurum] Luſtrale aurum *χρυσάργυρον* dicebatur : cuius onera Zoſimus lib. 15. Magnum Conſtantinum auctorem facit. id Euagrius lib. 11. c. 39. & Zonaras in Anaſtaſio (adde: Nicepho. Calliſt. lib. 16 40. Conſtantin. Manaſſ. in Annal.) deſcribunt eleganter, & quarto quoque anno pendi ſolitum narrant, id eſt, ſingulo luſtro. Cui. ad *l. vr ἢ. de luſtral. aur. collat.*

Aurum argentum] *χρυσάργυρον*. hoc aboleuit Anaſtaſius, Theophanes pag. 123. edit. Regiæ.

Onus mercatorum] Et ob id aurum negotiatorium dicitur à Lampridio, in Alexandro. Cuiac. loco cit. S. Baſilius in epiſtola 243. *τὴν δυσκολίαν τῆς συγκομιδῆς τοῦ πραγματευτικοῦ χρυσίου, πάντων μάλιστα ἡ σὴ τιμιότης κατέμαθε*. *Quam difficulter atque ægre aurum negotiatorium tranſmitti ſoleat & comportari, tuam dignitatem minime omnium latet.* Theodoretus in epiſt. ad Rum. *φόρον* interpretatur *τὸν ὑπὲρ τῆς γῆς εἰς φορὰν, τέλος δὲ τὸν ὑπὲρ ἐμπορίας συντέλειαν*. *tributum, quod pro agris penditur: vectigal, quod pro negotiatione.* vt *τέλος* ad hoc onus pertinere videatur.

Portorium] *L. 5. ἢ. tit. prox.* vide ib.

Nobiliores & potentiores] Negotiatores magnarii. Apul. Metamorp. 1.

Non indecorum] M. Tullius de Officiis primo : *Sordidi etiam putandi, qui mercantur à mercatoribus, quod ſtatim vendant.* & mox : *Mercatura autem, ſi tennis eſt, ſordida putanda eſt : ſin magna & copioſa, multa undique apportans, multiſque ſine vanitate impartiens, non eſt admodum vituperanda.*

Contra iur. gent.] *L. 1. §. 1. D. de contrah. empt.*

Vendentes per cotulas] Hos Græci *ἀγοραίους* appellant. Gloſſæ Gr. Lat. *ἀγοραῖος, nundinator forenſis.* Clemens Alexandr. Pædagogi lib. 3. cap. 11. *ἀγοραῖοι, καὶ οἱ κάπηλοι*. à foro ita dicti, & nundina. Gloſſæ : *ἀγορὰ, ἡ τῶν ὠνίων, nundina*. Tenuiores mercatores, qui in foro ſedent emptores operientes.

Per cotulas] Cotula eſt cyathus. Gloſſæ Græco-Lat. *κοτύλη. μέτρ. cotula, cyathus. ὃ νῦν καλοῦσιν ἀμφίστον*. Scholiaſt. Ariſtophanis in Pluto : *κεχώνεσθαι οἱ πωλοῦντες οἶνον, ἢ ἔλαιον, κοτυλισμοὶ λέγοντες*, vt eſt in excerptis ex Epiphanio de Ponderibus Iulian. Miſopog.

A Sed & per abuſionem vendere per cotulas eſt res quaſlibet per partes, & minutatim vendere, quod eſt *κοτυλίζειν* Ariſtophani. Vide Pollucem lib. 7. 33.

Vel lagenas] Lagena vas vinarium. Scæuola in *l. 17. §. 2. de leg. 3. Dari volo lagynas vini. λαγυνους*. Gloſſæ Græco-Lat. *λάγυνος, lagena*.

Horatij verſu] Satyra 4. lib. 11. Idem vertere Aſconius Pedianus in Verrem de præt. vrb. *Vertumnus Deus vertendarum rerum eſt, id eſt, mercaturæ.*

LXIV. *De rerum permutatione & præſcriptis verbis actione.*

B *V. tit. 4. & 5. lib. 19. ff.*

ABſoluto tractatu de emptione venditione, dantur contractus qui emptioni venditioni proximi & ſimiles ſunt, Permutatio, Locatio, Emphyteuſis, & Permutatio in primis quæ ipſa originem dedit emptioni venditioni, atque ideo dicitur vicem emptionis obtinere *l. 2.* & vicina emptioni, *l. 2. D. eod.* & inſtar emptionis in *Nou. Valentin. de conf. bis qua adm.* Et ſane multa habet communia cum emptione, ſed & differentia quædam, quæ perſequitur Paulus in *l. 1. D. eod.* Permutatio fit rebus, Emptio non fit rebus, *l. pen. hoc tit.* ſed re ex vna parte, & pretio interueniente ex altera. Permutatio eſt mutatio C dominij, *l. ſcribit, D. de auro & arg. leg.* emptio non ſemper rei dominium mutat. Emptio eſt mutatio rei cum pretio. Permutatio eſt negotium, do vt des, datio rei pro re, vel etiam pecuniæ pro re, vt *l. vlt. D. de cond. cau. da.* nec enim omnis pecunia pro pretio accipitur, vt cum domino pecunia datur vt ſeruum manumittat, alias datur pro pretio, & locus eſt Conſtitutioni D. Marci, *l. Paulus §. 1. D. de lib. cau.* Alias quaſi res quælibet, & ceſſat Conſtitutio *l. 3. §. at cum do. l. 7. D. de praſ. ver.* Et contra emptio quoque poteſt eſſe mutatio rei cum re : nec enim omnis res pro re accipitur, quia poſſit pro pretio res dari & accipi, *l. pretij, ἢ. de reſc. vend. l. 1. hoc tit.* Additur in hoc titulo. Et præſcriptis verbis actione. Hęc actio non tantum datur ex permutatione D ſimilis & finitima actioni empti venditi, ſed etiam ex omnibus aliis negotiis quę proxima ſunt contractibus ciuilibus, habentibuſque ſuum proprium nomen, veluti locationi, depoſito, mandato, commodato. Sed in hoc titulo agitur tantum de ea quę datur ex permutatione, quę incerta dicitur in *l. 6.* quia datur in id quod intereſt permutationem impleri ex altera parte quam iam actor impleuit pro ſua, cuius ęſtimatio incerta & arbitraria eſt. Et ciuilis quia datur ex negotio quod ciuile refert, i. quod emptionem imitatur. Et præſcriptis verbis, quia datur ex conuentione vti præſcripta eſt, nec habet aliud nomen proprium. nam ſi negotij non eſt proprium nomen, nec poſſit eſſe actionis, quæ ex eo naſcitur, nec aliter ea demonſtrari quam E dicendo, agi ſecundum verba conuentione præſcripta. Et permutationis nomen conſtat non eſſe proprium, ſed commune, vt commercij, quod in hunc tit. Accurſius eleganter expoſuit: idem enim eſt permutatio quod commercium & *συνάλλαγμα*, quæ communia & generalia ſunt nomina : nam & locatio & emptio, & ſocietas, & dos permutatio eſt.

LXIV. Enarratio.

QVæ ipſa originem dedit] *L. 1. D. de contrah. empt.* Permutatio eſt contractus vetuſtior. Virgilius ecl. IV. *Nec nautica pinus Mutabit merces.* Seruius: *Quia antiqui res rebus mutabant.* Horat. ſat. 4. lib. 1. *Hic mutat merces.* Perſius ſat. 5. *Mercibus hic Italis mutat ſub ſole recenti Rugoſum piper, & pallentis grana cumini.* & ſat. ead. *Tolle recens primus piper è ſitiente camelo, verte aliquid.* Tacitus de moribus Germanorum: Interiores ſimpliciùs & antiquiùs permutatione mercium vtuntur. Iuſtinus lib. III. 2. *Emi ſingula non pecunia, ſed compenſatione mercium iuſſit.* de Lycurgo. Exemplum permutationis antiquiſſimæ quidam petunt ex Geneſeos cap. 33. verſ. 19. *Emitque partem agri centum agnis.* LXX. ἑκατὸν ἀμνῶν τὸν μερίδα κτλ. Et agnos accipiunt pro pecoribus. Alii vero rectiùs agnos accipiunt pro nummis agno ſignatis; eaque interpretatio Hebraïco textui conuenit, & paraphraſi Chaldaïcæ Onckeli. Sed & emptionem contractam docet Lucas Act. Apoſtol. cap. 7. verſ. 16. Nam de re eadem ſic ait: *Quod emit pretio argenti* nec ab eo ſenſu abit Syriaca verſio. Cum igitur nummus non eſſet, permutationibus totum vtebantur. Sed procedente tempore, vſo exigente ac humanis neceſſitatibus, id eſt, quò rerum mutua permutatio expeditius procederet, nummus percuſſus & ſignatus eſt. Emptio enim quæ propriè dicitur, antea non cœpit, quàm nummus inuentus eſt & vbi nummus non eſt, nulla venditio eſt. Nilus Narratione tertia: οὐ γὰρ πωλοῦντες παρ' αὐτοῖς Καίσαρος νομίσματι ἐπὶ μηδὲ πρᾶγμα ἴσασιν, ἢ ἀγορασίαν.

Hanc pecuniæ numeratæ inducendæ rationem adfert etiã vetus Philoſophus in Monitione ad Theodoſium Auguſtum. *Vt vero,* inquit, *emendi & vendendi vtilitas, & vt facultas Regia largitati ſuppeteret, in æris vſum excultam politius terram; & igne ſolidatam, certis quoque expreſſionibus figuratam, auro argentoque repoſito vſui habuerunt. Sed poſteriores faſtidientes priſca vtilitatis inuentum, formates è coriis orbes auro medico ſignauerunt, quibus Regum munificentia, & commutationum neceſſitas intactis collatoribus vtebatur.* Et Oreſmius recentior auctor: *Cœperunt ergo homines mercari ſine moneta; & dabat vnus alteri ouem pro frumento, & alius de labore ſuo panem vel lanam; & ſic de aliis rebus: quod adhuc longo tempore poſtea fuit inſtitutum, vt narrat Iuſtinus. Sed tamen in huiuſmodi permutatione & tranſportatione rerum multæ difficultates acciderunt. Subtiliſati homines vſum monetæ inuenire, qua eſſet inſtrumentum permutandi ad inuicem naturales diuitias, quibus de per ſe ſubuenitur naturaliter humanæ neceſſitati.*

Vicina emptioni] Id eſt, ſimilis, *l. vlt. D. quibus ex cauſ. in poſſeſſ. eat.* Cælius Aurelianus acut. morb. lib. 1. cap. 5. *Similes ſunt atque vicinæ phrenetica paſſioni ex ipſa alienatione furor, quam vulgo inſaniam vocant, melancholia.* Origenes homilia 2. in Cantica canticorum interpretatione D. Hieronymi: *In præſenti quoque libro pariter nominantur ceruus & caprea: quodammodo enim cognata ſibi ſunt & vicina iſta animalia.*

Multa habet communia] Permutatio eſt iuris gentium, ſicut emptio, cui permutatio cauſam dedit, *l. 5. D. de iuſt. & iu. d. l. 1. §. vlt.* & ſicut in emptione periculum rei, id eſt, caſus fortuitos ad eum pertinet, qui pecuniam dedit, vt rem acciperet: ita in permutatione periculum eſt eius qui rem tradidit vltro, vt rem acciperet, Cuiac. ad *l. 7. D. de pact.* adde *l. naturalis 5. §. 1. D. de præſc. verb.* Beneficio legis 1.

A *3. de reſc. vend.* & in permutatione locus eſt, quatenus vtraque venditori ſimilis eſt, non quatenus vtraque venditorem imitatur. Cuiac. obſeru. libro XVI. cap. 18. & Notatorum lib. II. cap. 14. Cætera vide apud Cuiac. in recit. ad hunc tit. in 6. & Gloſſam ad l. 2.

Permutatio fit rebus] *L. 1. D. de contrah. empt.* & tamen eum res pro re datur, alii quam auctores noſtri, emptionem appellant. Iuſtinus lib. 3. *Emi ſingula non pecunia, ſed compenſatione mercium iuſſit.* Et ideo defendi poteſt, etiam ante nummum emptionem venditionem non fuiſſe incognitam: Sed tamen nummo inuento, diſcretam emptionem à permutatione.

B Illam propriè dici, quæ re & pretio interueniente fit: hanc quæ rebus. Quanquam fortaſſe verius dicetur, Iuſtinum abuſiuè dixiſſe, *emi,* ἀντὶ τοῦ parari, vel quo alio verbo mutuam permutationem deſignante.

Sed re ex vna parte] Merce & pretio, *d. §. 1.*

Emptio non ſemper] Nam vendi quoque res aliena poteſt. vide ſup. tit. 51.

Emptio eſt mutatio rei] V. ſup. tit. 38.

Permutatio eſt negotium, do vt des] *d. §. 1.* Græci ibidem: ὅταν δίδωμι πρᾶγμα διὰ τὸ λαβεῖν πρᾶγμα, ἀντάλλαγή ἐστι. *Cum rem do vt rem accipiam, permutatio eſt.* Nam ſtulti ſunt qui faciunt differentiam inter permutationem, & do vt des. Cuiac. in recitatione ad *d. l. 5.* lib. 5. Quæſt. Pauli.

C Datio rei pro re] Datio, quia permutatio eſt mutatio dominii, vt antea dixit: dare enim eſt dominium transferre, *l. vbi autem 75. §. vlt. D. de verb. obligat.* Theoph. ad §. *ſic itaque, de action.* & gloſſ. Nomicæ.

Vt *l. vlt. D. de condict.* cauſa data] Auctores Baſilicõn ſequitor, qui negotium ita geſtum: do tibi pecuniam, vt mihi Stichum des, putant eſſe permutationem, non emptionem venditionem: ἐὰν δώσω σοι νομίσματα ἐπὶ τῷ δοῦναί μοι Πέτρον, οὐκ ἔστι πρᾶσις, ἀλλ' ἀνταλλαγή. *Si tibi dem pecuniam vt mihi des Petrum, non eſt venditio ſed permutatio.* Græcus tamen interpres ibidem, nullam aliam obligationem

D eſſe putat, quam ob rem dati, re non ſecuta: & inter contractum hunc, & emptionem venditionem hoc intereſſe, quod ad eum qui dedit, non perinde vt ad emptorem rei periculum pertineat. In fine autem legis, id eſt, cum Stichus eius eſt, qui pecuniam accepit, permutationem contrahi, vt & in *l. 5. §. 1. D. de præſcr. verb.* hac de re tamen Cuiacius addubitauerat ad *l. 7. D. de pact.*

Conſtitutioni D. Marci] Id eſt; niſi manumittas, Stichus ſtatim ipſo iure liber fiet.

Ceſſat.] Et niſi ſeruus manumittetur agetur præſcriptis verbis: pecuniam enim dedi, quaſi permutationis vice.

Datur ex permutatione] L. 4. 6. *& vlt. hoc tit.*

Veluti locationi] Actio præſcriptis verb. datur

E ex contractu, do vt des: id eſt, ex permutatione, quæ comparatur emptioni: & ex contractu do vt facias, qui ſimilis eſt locationi. & ex contractu facio vt facias, qui ſimilis eſt mandato, *d. l. 5. §. 1. 2. & 4.*

Depoſito] Finge: Rem tibi dedi pretii explorandi cauſa. Baſilica: ἐὰν δώσω σοι πρᾶγμα δοκιμάσαι. Si quidem mea cauſa tantum, dolum ſolum præſtat, quia prope depoſitum hoc accedit: ἐγγὺς γὰρ παραθήκης ἐστίν.

Commodato] Precarium ad aliquid commodato ſimile eſt: ex precario igitur datur actio præſcriptis verbis ſimilis commodati, *l. duo 19. §. vlt. D. de precar.* Denique ſubuentum eſt inopiæ verborum, data

LII. *De communium rerum alienatione.*

HAnc autem tertiam partem facto tituli ſuperioris, vt quæ de tota re aliena non vendenda vel alienanda dicta ſunt, eadem & de parte intelligantur ſi vnius rei pars ſit mea, pars aliena, quæ in fiſco locum non habent. Namque ſecurus ſtatim eſt is qui rem alienam emit à fiſco, perinde atque ſi vſucepiſſet, & domino eſt regreſſus aduerſus fiſcum intra quadriennium duntaxat. & idem igitur erit, ſi fiſcus vendat rem quam habet cum priuato communem, *l. 2. hoc tit. l. 1.* ℑ. *de vend. rer. fiſc. cum pr. tom.*

LII. Enarratio.

EAdem & de parte] Id eſt ſi quis rei, quam cum alio communem habet, ſoliditatem vendiderit, vt eſt in *l. 2. hoc tit.* emptori res à domino per vindicationem, priuſquam vſuceperit: poſt vſucapionem autem venditori pretium auferri poteſt, *l. 1. h. t.* quæ eleganter vſucapionem vocat receptum ius. Receptum autem, licet ex iniquo aliquid habere videatur, quod rem ſuam inuito domino per eam auferri contingat. Sed vtilitas publica legum conditoribus ante omnia propoſita eſt, quæ in eo verſatur, vt legitimo tempore ſecuri fiant rerum poſſeſſores, id eſt, certa cuique rerum ſuarum poſſeſſio ſit.

Securus ſtatim eſt] *Iuſtin. de vſucap. in fine: Vt ipſi quidem ſecuri ſtatim fiant.* Qui rem alienam emit à fiſco, δι᾽ αὐτῆς τῆς ἀφορίσεως, Græci apud Harmenopulum inanite aratum, τὸ ἀμίεισμον, Theoph. ſiue agat, ſiue pulſetur emptor, quo plures alliciantur emptores rerum à fiſco diſtrahendarum. Nec ob id tamen rem ſuam domino fiſcus eripere creditur, cum intra quadriennium ei aduerſus fiſcum regreſſus ſit, & rei ſuæ recepto pretio nihil abeſſe videatur. Putauit nimirum Princeps, domino ſufficere ad inquirendas res ſuas præfatum quadriennium.

Securus ſtatim eſt] Nec igitur opus eſt ea ſecuritate, quam parit vſucapio, vel longi temporis poſſeſſio, *l. 7. de longi temporis præſcrip.*

E ſatis igitur nouum eſt, vt qui dominus non eſt, dominium in alium citra iuris beneficium transferat. Sed fiſci ius præcipuum eſt.

Intra quadriennium] *L. 2.* ℑ. *de quadr. præſcrip.*

LIII. *Rem alienam gerentibus non interdici rerum ſuarum alienationem.*

COnſtitutio huius tituli docet rei ſuæ venditionem eſſe etiam adminiſtranti rem alienam, veluti tutori & curatori, in cuius bonis pupillus vel adoleſcens habet tacitam hypothecam, ſiue ex cauſa adminiſtrationis condemnatus ſit, ſiue non: videlicet cum ſua cauſa, id eſt, iure hypothecæ.* Et quas res venditionem recipit, eam etiam recipere pignerationem, vt *l. 9. l. 11. §. vſufr. D. de pign.* nec intereſt cui pignori detur, fiſco an priuato. Nam fiſcus cui ſpecialiter res vna obligatur, non habet tacitam hypothecam in ceteris bonis debitoris, *l. vlt. inf. de pac. conu.* Et ſimiliter donatione tutori non interdicitur, aut teſtamenti factione, *l. 17. inf. de adm. tut.*

LIII. Enarratio.

HAbet tacitam hypoth.] *L. vn. §. 1. infra de rei vx. act. l. pro officio 20. inf. de admin. tut.*

Cum ſua cauſa] Cum ſuo onere, *l. vn. h. t.*

Iure hypothecæ] *L. ſi debitor 12. inf. de diſtract. pign.*

A Et quæ res venditionem] Argumentum ducitur à venditione ad pignerationem, *d. l. vn.* ibi: *Poteſt ergo, &c.*

Fiſco an priuato] Itaque fiſcus, qui tacitam ſemper habet hypothecam, *l. aufertur 46. §. 3. D. de iur. fiſc. l. 2.* ℑ. *in quib. cauſ. pign. vel hyp. tac. contr.* non præfertur prioribus tacitam hypothecam habentibus, & longe minus expreſſam, *l. ſi pignus 8. D. qui potior. l. res quæ 28. §. 1. D. de iur. fiſc. l. 2.* ℑ. *de priuil. fiſc.* nam fiſcus cui ſpecialiter res vna obligatur, non habet tacitam hypothecam in cæteris bonis debitoris.

L. vlt. inf. de pact. conu.] Nam vbi cauta eſt hypotheca, tacita non concurrit. Vnde vulgo iactatur, prouiſionem hominis tollere prouiſionem legis. Cuiacius igitur argumentum ducit ex *d. l. vlt.* & quod B ibi dicitur de muliere, trahit ad fiſcum.

LIV. *De pactis inter emptorem & venditorem compoſitis.*

HIc tit. eſt de pactis quæ adiiciuntur emptioni venditioni ex continenti, i. tempore contractus, *l. pen. hoc tit.* initio contractus, *l. 5.* vel tempore traditionis, *l. in traditionibus, D. de pact.* Omnia traditio quæ fit ex cauſa, contractus eſt, emptio venditio contractus principalis, cui tamen alii contractus accedunt, veluti arræ datio, & traditio rei venditæ, ex quibus non alia actio datur quam quæ naſcitur ex principali contractu, empti ſcilicet & venditi, C nec alia ex pactis quæ eis adiiciuntur, veluti ex pacto arrali, vel ex traditionis lege. Hæc vero pacta vt ſunt varia, ita varias efficiunt eiuſdem contractus formas. Nec ſi quæras quæ ſit venditionis vel locationis, vel alterius forma, poſſim dare certam atque perpetuam, quod ea pendeat omnis ex varietate & qualitate pactionum: contractum enim formant & actionem ipſam ex contractu. Denique contractus legem dant, atque ideo etiam leges dicuntur & conditiones paſſim in iure, leges emptionis & venditionis, imo emptiones & venditiones, vt *l. 4. hoc tit.* Commiſſoria venditio, id eſt, venditio facta lege commiſſoria, vt ſi intra diem pretium vel pretii pars reliqua non ſoluatur, ſi ita venditor velit, res fiet inempta & venditori committatur arris non redditis, quæ tamen Imp. Antonino diſplicebat, & Cicero ia. ad Att. ait ſibi iniquam videri. Præter hanc & hæc D in hoc tit. proponitur, vt emptor præſtet vſuras pretii ex tempore contractus. idem ſi vt venditor præſtet: puta qui vendiderit vinum, oleum, frumentum, *l. 15.* ℑ. *de act. emp* & vt in partem pretii cedat ſi quid fiat vel non fiat ab emptore. Et vt venditori quandoq; intra certum tempus redimere liceat rem venditam, quibus ex cauſis omnibus eſt actio empti, aut venditi in id quod intereſt, vel vt venditio reſcindatur, nec neceſſaria eſt præſcriptis verbis.

LIV. Enarratio.

E EX continenti] Vt in *l. 7. §. quin imo, D. de pact. l. 6 D. de Nouat.* incontinenti, *l. 3.* ℑ. *de adil. ed.* Excerpta ex vett. lexic. *in continenti, παραχρῆμα,* id eſt, continuo, confeſtim.

Arræ datio] Arræ datio contractus eſt, *l. 17.* ℑ. *de fid. inſtr. ἀῤῥαβωνικὸν συμβόλαιον, arrabonicus contractus,* Græcis.

Ex pacto arrali] *L. 3.* ℑ. *de action. empt.*

Nec ſi quæras] Contractuum certa forma non eſt, vt emptionis non eſt certa forma: variatur namque & mutatur pactionibus, quarum hæc eſt vis, vt

A contractum forment, reforment, transforment, & quaſi deforment, *l. nec ex prætorio 27. D. de reg. iur.* Cuiac. ad *l. 51. D. de verb. oblig.* quem vide ad *l. 7. §. quin imo, D. de pact.*

Contractum enim formant] Pacta quæ adiiciuntur ex continenti non pariunt actionem, ſed formant contractum, *l. cum dotem 11. ꝑ. de iur. dot.* id eſt, formam, & legem dant contractui, formant ipſam actionem, *d. §. quin imo,* id eſt, actionem ex ipſo contractu. Cuiac. Obſeru. 11. c. 15.

Actionem ipſam ex contr.] Id eſt, detur actio qualis pacto informata eſt, non qualis citra pactum daretur ex natura contractus.

Contractus leg. dant] *L. contractus 23. D. de reg. iur.*

B Leges dicuntur] Vitruuius lib. 1. cap. 1. *Vt legibus ſcribendis prudentia cauere poſſit & conductori. Namque ſi lex perite fuerit ſcripta, erit vt ſine captione vterque ab vtroque liberetur. l. veteribus 39. D. de pact. l. 1. §. vlt. D. de aq. & aq. pluu. & in l. 2. ꝑ. tit. 56.* pactum dicitur, & poſtea lex. & lex commiſſoria, quæ conuentio eſt, *l. vlt. in fi. D. de leg. commiſſ.* pactum legis commiſſoriæ dicitur *lib. 4. de feud. tit. 66.* Ariſtot. Rhetoric. 1. cap. vlt. ὁ γὰρ συνθήκη, νόμος ἐστὶν ἴδιος, καὶ κατὰ μέρος. Interpres anonym. Aphthonii. διαφέρει τί τὸ νόμος τὸ κοινὸν, ὡς τί καθόλου περὶ τῶν τῆς πόλεως· οἱ δ' ἴδιοι οἱ περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους συμβολαίων.

Et conditione] *L. ſed Celſus 6. §. vlt. D. de cont. empt. l. 2. hoc titulo l. vlt. ꝑ. ſi mancip. ita fuer. alien.*

C Pompon. Mela cap. 7. *Ad dirimendum condicione bellum:* & mox: *Pacti de integro.* Donat in illud Andr. act. 1. ſc. 1. *Accepit condicionem: Condicio eſt pactio certam legem in ſe continens.*

Leges empt. & vendit.] *L. hanc legem 12. & leg. pacta 72. §. 1. D. de contrah. empt.*

Vt ſi intra diem] Ad diem, *l. 2. D. de leg. commiſſ. l. vlt. D. de reſcind. vend.* intra certum diem, *l. 4. D. de leg. comm.* intra certum tempus, *l. 1. & 3. hoc tit.* in diem ſtatutum, *d. l. 6. §. 1.* præſtitutum legi commiſſoriæ, *l. 7. D. de leg. comm.* ex die, *d. l. vlt. § 1.*

Si ita venditor velit] Nec enim venditor inuitus legem commiſſoriam exercet, *l. 1. & 3. D. de l. commiſſ. Nam de commodo proprio licet vnicuique detrahere,* vt ait Aſcon. Pedian. 3. in Verr. & eis renuntiare quæ pro ſe introducta ſunt, *l. per. ꝑ. de pact.*

D Res fiat inempt] Inempta, *l. 1. 4. 5. & vlt.* iouendita, *d. l. vlt. §. 1.* ἀναγόραστος. Baſ.

Venditori commiſſatur] Vt in *l. 2. ſeq. tit.* homo fiſco commiſſus, qui fiſco vindicatur. L. a ſine pactio commiſſoria, quæ etiam fiducia dicitur, in venditione ita fit, vt ſi ad diem emptor pretium non ſolucrit, venditio reſoluatur, & ipſo iure rei venditæ dominium ad venditorem recurrat. ex Cui. ad tit. 29. lib. 1. de Feud.

Aut is non reddit] *L. 6. & vlt. D. de leg. commiſſ.* imo nec pretii parte, quam numerauit, *l. 4. §. 1. eod.*

E Imperatori Antonino diſp.] Non improbabat quidem, vt apparet ex *d. l. 4.* ſed diſplicebat, ideoque aduerſus eam facile integri reſtitutionem dabat, *l. Æmilius 38. D. de minor.* & ibi Cuiac.

Cicero 12. ad Attic.] Verba eius hæc ſunt: *Si Caſtricius pro mancipiis pecuniam accipere volet, eamque ei ſolui, vt nunc ſoluitur, certe nihil eſt commodius: ſin autem ita actum eſt, vt ipſa mancipia abduceret, non mihi videtur eſſe æquum,* Epiſt. 28. in edit. Grut. al. 27.

Ex tempore contractus] *L. 5.*

Idem ſi vt venditor] Id eſt, ſi conueniat, vt tardius traditi vini, olei, frumenti venditor vſuras præſtet ex tempore contractus, *l. vltra modum 15. ꝑ. de action. empt.*

A Et vt in partem pretii] Si rem vendiderit minorato pretio, vt loquitur Scæuola in *l. vlt. D. de ſeru. export.* certæ rei contemplatione, id eſt, ſi quid fiat, puta vt emptor quid ſoluat venditoris nomine, id videtur cedere in partem pretii; vel ſi ea lex venditioni dicta ſit, ne quid fiat, id eſt, ne fundus inuito venditore, alienetur ab emptore, *l. 6 & vlt h. t.*

Et vt venditori quandoque] Vt rem venditori reuendat, *l. 1.*

Quandoqu.] Pro quandocumque. vt ſupra τῷ ἕκοντι χρόνῳ.

Vel intra certum tempus] *d. l. 2. & l. 7. hoc tit.* Et hoc eſt alterum genus legis commiſſoriæ. vtrumque extat in *l. ſtatuliber. 38 §. 2. D. ad leg. Falcid.* Græci

B ibidem: ὁ ὑπὸ ἀντιπρόθεσμον ἐμπραθεὶς, ἢ ὑπὸ διαλυόμενον πρᾶξιν, ἢ ὑπὸ ὅρον τὸ ἀνελυθῆναι τὴν πρᾶξιν, εἰ θελήσει ὁ πράτης. *Seruus in diem certum addictus ſiue ex lege venditus, niſi, quis ſupra adiecerit. Item ſub lege cōmiſſoria diſtractus, ſiue ea lege vt reſoluatur venditio ſi venditori placuerit,* &c.

Redimere liceat] D. Hieronymus in epiſtolam ad Galatas cap. 3. *Qui emit, alienum emit: qui autem redimit, id emit proprie quod ſuum fuit, & ſuum eſſe deſierit.*

Quibus ex omnibus cauſis] Si ad diem pecunia ſoluta non ſit, emptor committit in legem venditionis. itaque venditor rem vindicabit, ſi precariam poſſeſſionem conceſſerit, *l. vlt. D. de leg. comm. l. 3. & 4. h. tit.* vel aget ex vendito, vt reſcindatur venditio:

C eſt quidem finita emptio: nam legis commiſſoriæ poteſtate reſoluitur; ſed omnem dubitandi materiam ſuſtulere reſcripta Antonini, & Seueri, ex quibus actio ex vendito competit, *l. 4. D. de leg. commiſſ.* Sed etſi conuenerit vt venditori rem venditam redimere liceret, actio ex vendito dabitur, nec erit neceſſaria actio præſcriptis verbis, *d. l. 2.* Eliget igitur actor quam volet. Item vſuræ à tempore contractus petentur actione ex vendito, *d. l. 5.* vel actione ex empto, *d. l. 15.*

In id quod intereſt] Si non fiat id de quo conuenit, agetur ex vendito, vt venditio reſcindatur, *d. l. 6.* vel vt venditor conſequatur id quod ſua intereſt, *l. ea conditione 14 ꝑ. de reſcind. vendit.* Item ſi venditor eam legem dixerit, ne vicinus cui fundum ven-

D didit, cum ſe inuito alienet, & emptor rupta fide alienet, erit actio ex vendito, *l. vlt hoc tit. l. pen. D. de pact.* Cuiac. ad *l. 122. §. coheredes, D. de verb. oblig.*

Nec neceſſaria eſt præſcriptis verbis] Agi poteſt ex vendito, *d. l. 4. l. ſi ſterilis 21. § ſi fundum, D. de action. emp.* Sed & præſcriptis verbis agi poterit, *l. Labeo 50. D. de contrah. empt. l. ſi conuenerit 6. D. de reſcind. vendit.*

LV. *Si ſeruus exportandus veneat.*

V. tit. 7. lib. 18. ff.

E SEquuntur pactiones quæ proprie in mancipiorum venditionibus addi ſolent, vna in hoc titulo, altera in ſequenti, & duæ in 57. In hoc tit. vt ſeruus qui venit, exportetur, quod eſt, vt aliquo ex ea vrbe vel prouincia amoueatur vbi venit; qua de re venditores cauere ſolent, vel quod ipſi eadem lege ſeruos emerint, & ſtipulanti promiſerint pœnam ni exportaretur, *l. 7. D. de ſer. exp.* vel odio ſeruorum quorum conſpectum ferre non poſſunt, vt citra venditionem etiam legimus à dominis pœnæ cauſa ex vrbe in villam ſeruos ablegari, *l. ex facto, D. de her. inſt.* Ea autem lege vendere Græcis eſt ἐπ' ἐξαγωγῇ. Demoſth. in Timocratem: ἐπ' ἐξαγωγῇ ἀπέδοσθαι.

ſει, πάνεμεν ἢ τῷ ἔργῳ. vbi Vlpianus : τὸ ἐπ' ἐξαγωγῇ τὸ πεπρακέναι ἔξω τῆς πόλεως. Ælianus in Epiſtolis : καὶ τοῦτον πωλήσομεν ἐπ' ἐξαγωγῇ. Dio 54. ἢ τῆς ἡλικίας τὸ μὲν ἐπ' ἐξαγωγῇ ἀπέδοτο. Et lex ea dicitur non tam emptori quam ipſi ſeruo, ſicut illa ne manumittatur tit. 57. dicitur apta & colligata eſſe perſonæ ſerui, *l. pen.* vel vt manumittatur, vel vt non proſtituatur. Igitur neque ibi morari ſeruus ille poteſt, neque manumitti: vnde exportari iubetur, *l. 4. §. in illis, D. de manumiſſ.* aut ſi ibi manumittator, ſeruus fiet fiſci; alibi poteſt manumitti: nec enim hac lege manumitti vetatur; ſed rurſus poſt manumiſſionem ſi redeat, vnde exportatus eſt, quia nec in emptorem iam vlla eſt actio, nec in manumiſſum manus iniectio, conſtitutum eſt vt veniat in perpetuam ſeruitutem fiſci ſub eadem lege, ne ibi moretur vbi venit, aut vt priori domino manus iniectio ſit, ſi ibi lege venditionis manus iniectionem exceperit, aliquando pœnam tantum ſtipulatur, & hoc caſu ſi non pareatur legi venditionis, pœna committitur venditori, & ſeruus fiſco.

LV. Enarratio.

L. Ex facto] §. 3.

In ep. ſt.] Ep. pen.

Dio] Adde Ioſephus ἀρχαιολ. lib. 15. cap. 1. τοὺς τοιχωρύχους ἀποδίδοσθαι ἐπ' ἐξαγωγῇ τῆς βασιλείας. Quem locum non percepit Rufinus interpres Ioſephi : ἐπ' ἐξαγωγῇ τῆς βασιλείας vendi, eſt peregre venum ire, & ſub ea lege, ne in patria moretur, exportandum venire. Dio Chryſoſtomus in Rhodiaca : ἢ ὡς ἐπ' ἐξαγωγῇ κατέχειν οἴεται τὸ σῶμα πονηρὰ ἀνδραπόδα. Liban declamat. 17. ἐπ' ἐξαγωγῇ πωλεῖν. Zoſimus lib. 2. διὰ τῶν στρατιωτῶν παραγαγεῖν ἐπ' ἐξαγωγῇ. & lib. 4 οἷα δραπέτας οἰκέτας ἐπ' ἐξαγωγῇ δημοσίᾳ πωλοῦσι. Baſilica libro 48. t. 3. ἐὰν ὁ ἀνδράποδον εἶναι δέδωκεν ἐπ' ἐξαγωγῇ πεπρακὼς. Vlp. dixerat, *Vt exportandus veniret*, in *l. 8. § 2. famil. erciſc.* Quod aliis verbis extulerunt in *l. 5. C. eod.* ὁ ἢ ἄγων ἔξω τῆς πόλεως πραθῆ. Imp. Alexand. ibid. *Alter exportandus venundaretur.*

Seruus fieri fiſci] *L. 3. hoc tit.*

Conſtitutum eſt] *L. 1.*

Aliquando pœnam] *L. 2.*

LVI. *Si mancipium ita venierit ne proſtituatur.*

IN h. t. ne ancilla quæ venit, habeatur in turpi quæſtu, vt bene & pudice educetur, & proſtituta vt confeſtim libera fiat, vel vt venditori in eam ſit manus iniectio, quam tamen ſi forte remittat, ipſo iure libera fit ſine patrono, quæ venditorem patronum haberet, ſi non excepta manus iniectione hoc tantum cauiſſet, vt libera fieret, quæ pactio valet, etiamſi fiat ex interuallo, vt indicat *l. 2. huius tit.* & perducit ancillam in libertatem, quod pudicitiæ & libertatis fauor extorſit. huic contraria pactio vt proſtituatur, eſt contra bonos mores, & ideo nec ſequenda eſt.

LVI. Enarratio.

TVrpi quæſtu] Quæſtus meretricius turpis dicitur in *l. 1. h. t.* & meretrix turpiter facere, quod ſit meretrix, *l. 4 § 3. D. de condict. ob turp. cauſ.*

Vt bene & pudice educ.] Plaut. Curc. act. 4. ſc. 2. *Eduxit hanc bene & pudice.*

Et proſtituta] Proſtituta meretricio more vt in *l. ſi ea 22. inf. ad leg. Iul. de adulteriis.* Gloſſæ Gr. L. προΐσταμαι. ἐπὶ πόρνης. proſto.

Manus iniectio] Manus iniectio dicitur, quotiens nulla iudicis auctoritate expectata, rem nobis debitam vindicamus, vt ſcribit Seruius in 10. Æneid. Manum autem inicere hic eſt, ancillam abducere, & manum ei porrigere, ne proſtituatur, vel ne proſtituta in turpi lucro maneat, auxilii ferendi cauſa, vt in *l. cauſam 16. § 1. D. de manumiſſ.* διὰ τὸ βοηθῆσαι ἢ προσελθεῖν αὐτῇ ἀπὸ τῆς συμφορᾶς, vt ibi Græci lib. 48. Baſilic. tit. 1 & hoc eſt quod dicitur in *l. Titius 9. D. de ſeru. export.* Manus iniectionem ancillam eximere ab iniuria.

Si remittat] Id eſt, ſi venditor patiatur vt ancilla corpore quæſtum faciat, vt loquitur, *l. vlt. hoc tit.* & Valer. M. lib. 6. cap. 1. §. 6. & poſſit ancilla proſtitui.

Remittat] Sic legem remittere dicitur, qui ea lege vendiderat, ne aliquo loci moraretur, ſi patiatur ibi morari in *l. 1 D. de ſeru. export.*

Ipſo iure.] αὐτοματως.

Libera fit.] *L. 1. h.* . Licet anteà venditor omnia bona obligauerit, quæ habet, habiturusue eſſet, *l. ſi quis 6. D. qui & a quib. manumiſſ.* εἰ γὰρ ἢ ὑπόκειται δανειστῇ, ὅμως ἐλευθεροῦται ἢ αὐτή, vt ibi Græci 48. Baſil. tit. 6.

Sine patrono.] Nec enim æquum eſt venditori honorem haberi, & patronum eius eſſe, quam proſtitui paſſus eſt, *l. ſed ſi hac lege 10. §. 1. D. de in ius voc.*

Quæ venditor. patron. haberet] *d. §. 1.*

Si non excepta,] Vt *l. 2 hoc tit.* id eſt, ſi dominus ſibi non excepiſſet manus iniectionem, & contra legem venditionis ancilla proſtituta eſſet, libera fieret, & venditorem patronum haberet. Sed excepta manus iniectione χειρὸς ἐπιβολὴν Græci vocant, dominus manum inicit in ancillam ſuam, & eam vindicat.

Vt indicat l. 2.] In illis verbis : *Et niſi tabulis venditionis inſerta ſit*, &c.

Perducit ancillam ad libertatem.] Perducere ad libertatem eſt liberam efficere. vt in *l. Titius 43. D. de actio. emp. & l. ea quidem 5. inf. tit. prox.*

Fauor extorſit] Vt ſcilicet pactum ex interuallo proſit ad libertatem : pacta quæ fiunt ex interuallo nec pariunt, nec formant actionem, *l. 7. §. quin imo, D. de pact.* ſed fauor libertatis præualuit. Fauor libertatis & alias benigniorem ſententiam exprimit, *l. 32. in fi. D. ad leg. Falcid.*

LVII. *Si mancipium fuerit alienatum vt manumittatur, vel contra.*

IN hoc titulo duæ : vt non manumittatur, quæ ſeruum perpetuæ addicit ſeruituti, adde vel vt manumittatur intra certum tempus, vt apud Suetonium in Aug. & Dionem 53. vel vt manumittatur, cuius poteſtate ceſſante emptore ipſo iure liber fit; & vtrique pactioni ſuperuacuum eſt addere ſtipulationem pœnalem : quia neque ille vnquam peruenire, neque hic non peruenire ad libertatem poteſt. & recte in tit. alienatum : nam pactionis vtriuſque poteſtas hodie tenet, non tantum venditum, ſed etiam donatum vel alienatum alio quocunque genere.

LVII. Enarratio.

IN hoc titulo duæ] Hoc tit. duæ proponuntur pactiones, 1. vt ſeruus non manumittatur, 2. vt manumittatur, *l. 2. & 5. h. t.*

Intra certum tempus] *L. 1. 3. & 4.*

In Auguſto] Cap. 21. *Neque*, inquit, *aut crebrius, aut perfidioſius rebellantes grauiore vnquam multauit pœna, quam vt captiuos ſub lege venundaret : ne in vicina regione ſeruirent, neue intra trigeſimum annum liberarentur.*

Et Dionem 53.] Verba Dionis hæc ſunt: ἐκώλυσε ἵνα τις ἐν τῇ δουλείᾳ, ἢ ἀπέδοτο, ἐφ' ᾧ μηδεὶς σφᾶς αὐτοὺς ἀπελευθερώσῃ.

Cuius poteſtate] Vt legis commiſſoriæ poteſtas in l. ſi fundus 4. §. vlt D. de leg. commiſſ.

Ipſo iure liber fit] d. l. 2. l. 3. & 4. hoc tit. l. 3. §. 2. D. de legit. tut. Saluo tamen iure patronatus emptori, licet eum non manumiſerit, l. 10. D. de in ius voc.

Addere ſtipulationem pœn.] d. l. 5. & l. 6.

Vnquam peruenire] Nec enim conditio quæ perſonæ mancipij cohæſit, immutari facto emptoris poteſt, d. l. 5.

Neque hic non peruenire] Conditionis enim poteſtate factum manumittentis repræſentatur l. vlt. hoc tit. niſi venditor ante diem libertati ſtatutum voluntatem mutauerit, l. 1. & d. l. vlt. Nec mutat l. 1. D. qui ſine manum. ad libert. perv. id enim intelligendum eſt ſecundum d. l. initium, ſi poſt pœnitentiam emptor & venditor deceſſerint ſine herede. libertas ipſo iure competit, quia nullius intereſt, vt ait Cuiac. in recit. ad hunc tit. quæ Græcorum interpretum ſententia lib. 48. Baſilic. tit. 6. τοῦτο δὲ ἐπὶ μόνου τοῦ πωλήσαντος ἀκολουθεῖ τοῦτο νόμου.

Non tantum vend.] Conſtitutio D. Marci & Commodi pertinebat ad ſeruos venditos, non ad donatos, ſed poſtea porrecta fuit ad donatos. l. pen. D. qui ſi. manum. l. 1. hoc tit. vide Cuiac. ad l. 121. §. Flaminus, D. de verb. ob. & ad l. 7. D. de pub.

LVIII. *De ædilitiis actionibus.*

V. tit. 1. lib. 21. ff.

Actiones empti & venditi, aut ciuiles ſunt, de quibus ante dictum eſt, aut ædilitiæ, de quibus hic tit. nam & ex ea contractu emptionis. l. 23. §. ſi ſeruus, D. eod. & proximæ ſunt empti actioni. & ſunt duæ, redhibitoria, & æſtimatoria. Redhibitoria agit emptor ad reſoluendam venditionem in integrum reſtitutis omnibus ob morbum vitiumve latens rei venditæ quod neſciebat, vel ob dictum promiſſumve venditoris. quod ſi agat, offerre quidem, exhibere, & reſtituere rem debet, l. vlt. h. t. ſed officio iudicis continetur, exempli gratia, ſi ſine colpa emptoris ſeruus quem emit ſit in fuga, vt caueat de eo perſequendo, requirendo, reducendo, reſtituendo vel vt actionibus ſuis venditori cedat. l. redhibere §. vlt ff. eod. Alia eſt actio redhibitoria ciuilis, de qua initio l. pen. hæc eſt perpetua, ædilitia temporalis. hæc rem perſequitur, ædilitia videtur eſſe pœnalis, l. 23. §. ſi ſeruus, l. 45. D. eod. quo reſpiciens Horatius pœnæ ſecutum ait eſſe eum qui in vendendo ſeruo excipit fugam:

Des nummos, excepta nihil te ſi fuga lædat
Ille feret pretium pœna ſecurus opinor
Prudens emiſti vitioſum, dicta tibi eſt lex.

Æſtimatoria autem emptor agit in hoc vt quanto pluris emiſſet ignorans rei qualitatem, aut quantitatem, id venditor qui etiam ignorauit, damnetur ſibi reddere, quæ actio etiam temporalis eſt, l. 2. hoc tit. & pertinet ad eam l. 9. de act. emp.

LVIII. Enarratio.

Aut ciuiles ſunt] Actiones empti & vend. ciuiles ſunt, l. 8. D. de reſc. vend. l. proinde 53. D. ædil. ed.

Aut ædilit.] Quæ deſcendunt ex edicto ædilitio, & honorariæ ſunt actiones: ius enim ædilitium iuris honorarii portio eſt, § prætorum, Inſtit. de iur. nat.

A quæ ciuilib. & legitimis opponuntur in l. 28. de leg. 1. & l. 32. D. ad leg. Fal. vt edictum iuri ciuili, l. 44. D. eod.

Ex cont. emp.] Actiones quoque ædilitiæ ex contractu emptionis veniunt. & ſimiles ſunt empti actioni. quædam tamen inter has differentiæ ſunt, quas exequitur Cui. in Par. D. eod tit.

Ad reſolu. vend.] Venditio reſoluitur, l. 23. §. 1. eod. & res inempta fit, l. 58. eod. Hoc enim agitur vt venditor rurſus habeat, quod habuerit: vnde redhibitio quaſi redditio, l. 21. eod. ἀνταπόδοσις Gloſſæ La. Gr. redhibitio, ἀνταπόδοσις. Gloſſæ Græco Lat. ἀποκατάστασις, reſtitutio, redhibitio. Irenæus aduerſ. hær. 5.
B cap. 14. *Quoniam carne Domini noſtri redempti ſumus, & ſanguine eius redhibiti.* Valerianus homilia 4. *Redhibitionis increpare moram*, & ibidem: *Non tentanda redhibitio.* Feſtus in redhibitum, & redhibere eſt reddere. Plaut. Moſtell. act. 3. ſc. 2. 5. 113. *Nobis iſtas redhibere haud liceret.* S. Hilarius comment. in Matt. can. 23. *Quibus ait: Cæſari redhibenda eſſe quæ Cæſaris ſunt, Deo autem reddenda eſſe quæ Dei ſunt.* Et mox: *Cum Cæſari quæ eius eſſent redhibenda decernit.* P. Rauennas Sermone 1. *Qui vicem neſcit redhibere generantis.* Ennodius epiſt. 10. lib. 3. Gloſſæ Græco Lat. ἀποδίδωμι, reddo, redhibeo.

In integr. reſt.] Venditor rem venditam recipit, l. 31. eod. cum acceſſionib. d. l. 31. §. 1. & pen. emptor vero pretium & acceſſionem, l. 45. D. eod. vterque
C enim quodammodo reſtituitur, d. l. 23 § Iulianus.

Omnibus] Omnis in integrum reſtituuntur perinde ac ſi neque emptio, neque venditio interceſſiſſet, l. 1. §. 1. & l. 90 eod.

Ob morb. vit. lat.] Edictum ædilium curulium præcipue quidem pertinet ad mancipia, & animalia, d. §. 1. & l. 38. in pr. & §. iumentorum, & ſeq. eod. Heſychius: ἀγορανομία, ἡ τῶν ἀγοραζόντων ἀνδραπόδων ἀπόδοσις ἐχόντων αἰτίας τινά. Sed pertinet quoque ad venditiones rerum mobilium & immobilium, l. 49. eod. l. 4. verſ. idem hoc tit.

Morbum, vitiumve] An morbus & vitium diſtent in edicto ædilitio, vide d. l. 1 §. ſed ſciendum eſt, Aul. Gell. lib. 4. c. 2.

Latens] Non facile quiſquam vendit niſi eum, qui
D ſibi diſpliceat, & quem vſui ſuo inhabilem putet, vt ait S. Ambroſius in Pſal. 43. venditor tamen emptorem certiorem facere debet, quid morbi vitiive cuique ſit, idque edicto propoſitum eſt, d. l. 1. §. 1. Gell. d. cap. 2. Vetus Scholiaſtes Horatii ad ſat. 3. lib. 2. *Sumptum eſt hoc argumentum à dominis mancipia vendentibus, quorum omnia vitia ſibi cognita tam animi, quam corporis debebant aperire emptori, niſi poſtea litigare vellent propter celatum vitium.* Marcus Tullius 3. de offic. In mancipiorum venditione fraus omnis excluditur: qui enim ſcire debuit, de ſanitate, de fuga, de furtis præſtat edicto ædilium. Generaliter ſcribit Valerius Maximus lib 8. cap. 1. §. 1. Bona fide ven-
E ditorem nec commodorum ſpem augere, nec incommodorum cognitionem obſcurare oportere. Adde Ambroſium de Offic. 3. cap. 10. & Lactantium Inſtit. diuinarum libro 5. cap. 16. Ergo qui mancipia vendunt, certiores facere debent emptores quid morbi, vitiive cuique ſit, quis fugitiuus, erroue ſit, d. l. 1. Erro paulo minus eſt quam fugitiuus; qui ad modicum tempus fugit, minus quam erro. Sic D. Paulus in epiſt. ad Philemonem Oneſimi fugam leniore verbi mitigat: *Forſitan enim*, inquit, *ideo diſceſſit ad horam à te.* Theophylactus ad d. epiſtolam: ἀφῆκεν δὲ καὶ τὴν φυγὴν χαριέστερον καλεῖ. Sic in l. ignor 12. §. 1. D. de liber cauſ. receſſit, id eſt, fugit, in Baſilicis. Per contrarium notant Seruius & Donatus in 4.

Æn. fugam dictam pro diſceſſu & profectione. Niſi forte intelligatur vitium, morbuſve mancipii, vt plerumque ſignis quibuſdam ſolent demonſtrare vitia: hoc enim tantum intuendum eſt, ne emptor decipiatur, *d. l. 1. § ſi intelligatur.*

• Quod ſciebat] Si emptor morbum vitiumve ignorabat: edictum enim ad eum qui ſciebat non pertinet, *l. 48. § 4. in ædilitiis, eod. l. 1. & 4. hoc tit.* Ei igitur qui ſcit, exceptio opponi poteſt: ſi non ſciuiſti. Horat. ep. 2. lib. 2. *Prudens emiſti vitioſum: dicta tibi eſt lex.* Venditor tamen tenetur, licet ignorauerit ea quæ ædiles curules præſtari iubent, quod rationem habet: venditor enim ea nota habere potuit. nec intereſt emptoris quemadmodum fallatur, ignorantia venditoris, an calliditate, *d. l. 1 §. 2.* Sed hoc intereſt inter ſcientem & ignorantem, quod qui dolo malo ſeruum fugitiuum vendidit, non modo pretium emptori reſtituere iubetur, ſed & ea quæ ſeruus per fugam abſtulit, *Paul. Sent. 11. tit. 17. §. ſeruus, l. 1. hoc tit.* niſi ſi pro his ſeruum noxæ nomine velit relinquere, *l. 58. D. eod.* ignorans vero tenetur quidem actione redhibitoria, *d. §. 2.* Sed pretium dumtaxat reſtituet: quæ diſtinctio ſeruatur in actione empti, *l. Iulianus 13. D. de act. emp.*

Vel ob dictum promiſſumve] Actio redhibitoria datur etiam ex dicto, promiſſove: vt ſi dixerit abeſſe aliquid, quod non abeſt, vel adeſſe quod non adeſt, vt puta ſi dixerit furem non eſſe, & fur ſit, vel artificem eſſe, & non ſit: qua ex cauſa dicitur eſſe actio aduerſus dictum, promiſſumve, *l. quod venditor 37. D. de dol. l. 47. & l. pen. §. 1. D. eod.* hic enim quia quod aſſeuerauit non præſtat, aduerſus dictum, promiſſumve facere videtur, *l. 17 § vlt. eod.* quemadmodum autem dictum diſcernatur à promiſſo, docet IC. in *l. 19. §. 2. eod.*

Exhibere & reſtit] Cuiacius Græcos interpretes ſequitur, qui τὸ exhibere in *l. vlt. hoc t.* vertunt ... lib. 19 Baſil. tit. 10. c 56. quod eſt, *exhibere & reſtituere*, non probare, vt vult Gloſſa. Qui igitur agit redhibitoria, rem debet venditori reſtituere: aut ſi non poſſit, officio iudicis continetur, vt venditor caueat de ſeruo perſequendo, vt in *l. 21. §. vlt. D. de leg. 1.* requirendo, vt in *l. 39. eod.* reducendo, vt in *l. 8. de leg. 2.* reſtituendo, *d. § vlt.* vel vt actionibus ſuis venditori cedat, *l. 21. D. de rei vindic.*

L. penult.] Si conuenerit, vt ſi fundus diſplicuerit, inemptus ſit, & diſplicuerit, agatur redhibitoria, *d. l. pen.* frequens eſt eiuſmodi conuentio, *l. 6. D. de reſ. ind. vendit. l. 31. § ſi quid ita, D. eod.* Plautus in Merc. act. 2. ſc. 3.

CH. *Quid ſi igitur reddatur illi vnde empta eſt?*
DE. *Minime gentium.*
CH. *Dixit ſe redhibere ſi non placeat.*

Hæc eſt perpetua] Vt & actiones ciuiles ex empto vendito perpetuæ ſunt, *l. ſi dictum 56. D. de euict. l. emptor 21. ℑ. eod.*

Ædilitia temporalis] Semeſtris, *l. 19. §. vlt. l. 38. l. 48. §. 2. D. de æd. ed. l. 2. hoc tit.* Excipiuntur caſus expoſiti à Cuiac. de *diuerſ. temp. preſcr. cap. 13.* quibus eſt bimeſtris.

Ædilitia videtur eſſe pœn.] Quippe cum in duplum condemnatio fiat, niſi arbitrio iudicis pareatur, *l 45 D. eod.* Cuiac. Parat. D. eod. ſed neque venditoris reticentia delicto caret, *d. leg. 1 §. ſed ſciendum.*

Horat.] Epiſt. 11. lib. 11.

Æſtimatoria] Sicut redhibitoria duplex eſt, ædilitia, & ciuilis: ita etiam duplex eſt æſtimatoria: ciuilis & ædilitia. illa de æſtimato proponitur in *l. 1. D. de æſtimat.* & *§. actionum autem, Inſtit. de action.* id eſt de re, quæ æſtimata vendenda data eſt. ædilitia vero hoc agitur, vt æſtimetur quanto minoris emptutus eſſet, ſi ſciſſet, puta mancipij morbum, vitiumve: & ideo dicitur quanti minoris, *l. 47. D. de ædilit. ed.* vel quanto minoris, *l. 18. & l. 43. §. aliquando, eod. l. Iulianus 13. D. de act. emp.* & conuenienter emptor petit ſibi reddi quanto pluris emit, ignorans rei qualitatem vel quantitatem, *d. l. 13. §. ſi venditor.* puta mancipium morboſum eſſe, vel minus peculiatum. In eo igitur redhibitoria differt ab æſtimatoria, quia actio redhibitoria venditionem reſcindit in totum reddita re vendita, & pretio recepto, cæteriſque omnibus reſtitutis in integrum. B. Chryſoſtomus ſerm. 28 tomo 5. ... Æſtimatoria vero reſcindit in partem, ex pretio ſcilicet emptori reddito eo quo minoris res eſt. Cuiac. Parat. *D. eod.* ait, quo minoris res eſt, ex *l 18. eod.*

Qui etiam ignorauit] Nam qui ſciens reticuit, quanti intereſt idonee veniſſe præſtat, *d. l. 13.*

Temporalis eſt] Actio æſtimatoria quanto minoris, in *l. 18. & l. 43. § annalis eſt, l. 2. hoc tit.* Excepto vno caſu, quo ex hac cauſa lex menſib. vtilibus concluditur, quod ædilitiæ cautiones non præſtentur, *l. 28.* Veluti fugitiuum non eſſe, item ſanum eſſe, hodie eſſe, bibere recte poſſe, habere licere duplæ ſtipulatione, *l. 28. eod.* Cuiac. Par. *D. eod. l. ex empto 11. §. 3. D. de act. emp.* Varro de re R. 2. c. 2 3. 4. & 10.

LIX. *De monopoliis & conuentu negotiatorum illicito, vel artificum ergolaborumque, necnon balneatorum prohibitis illicitiſque pactionibus.*

Sic emendandus eſt titulus, & ſunt eius tres partes. Prima de monopoliis. Vtitur verbo Græco, deficiente Latino; vt Suetonius ſcribit Tiberium in Senatu abſtinuiſſe ſermone Græco, adeo vt monopolium nominaturus prius veniam poſtularet quod ſibi verbo peregrino vtendum eſſet. Et eſt monopolium vendendæ certæ mercis ius quod vnus certive homines ſibi vindicant permiſſu principis ſub onere vectigalis, vt Strabo 17. de Ægypti mercibus ſcribit, ... Id vero omnimodo improbat Conſtitutio huius tituli, vt nec ſi permiſſus principis interuenerit, cuiquam cuiuſque mercis monopolium exercere permittat, propoſita in eum qui exercuerit pœna deportationis: & inter merces numerantur, quarum plerumque monopolium exerceri ſolebat, veſtes & piſces, & pectines, quibus ſcilicet comuntur, deducunturque capilli, & herinacei, quorum cute expoliuntur veſtes, & in quibus ſtans & monopolium, vt nominatim Plinius ſcribit lib. 8. magnum lucrum inuenit. Secunda pars eſt de conuentu negotiatorum illicito, id eſt de conuentione illicita qua inter ſe quaſi conſpiratione facta negotiatores paciſcuntur in populi perniciem, ne minoris vlli vendant merces ſuas eo, quod ſtatuerint conueneruntque inuicem. Tertia eſt de aliis artificum, fabrorum, officinatorum, & ergolaborum, id eſt, redemptorum, qui opus conducunt faciendum & balneatorum illicitis pactionibus, puta vt ne quis opus quod alter inchoauerit, abſoluat, de quibus etiam eſt *l. 12. § vlt. ℑ. de ædif. pr.* cuius fortaſſe ea pars quæ ad hunc tit. pertinet huic titulo ſuppoſita fuit, nam in veteribus libris adnotatum lego huic tit. acceſſiſſe Conſtitutionem Græcam.

LIX. Enarratio.

SVeton.] Tiberij cap. 71.

Quod vnus certiue homines] Diodorus Sic. lib. 5. οὐδεὶς γὰρ τῶν οἰκουμένων τῆς ςυνηθείας γενόμενοι, καὶ πολλῶν χρόνων παρελθόντων, εἰκότως μονοπώλιον ἔχοντες, καὶ τὰς τιμὰς ἀναβιβάζοντες, πλῆθος χρημάτων λαμβάνουσιν αὐτῶν. Procop. in ἀνεκδότοις. πάντα γὰρ ἐν δυοῖν τοῖν τῆς Ἀλεξανδρείας πολιτεύεσθαι τὸ καλλίδρομον μονοπώλιον καταστησάμενος. δίχα γὰρ ἐμπόρων οὐ δύναται ἐν τῇ ἐργασίᾳ ἐργάζεσθαι οὐδέν. Alemannus legit, ἐμπ. Ioannes Scylitzes in hiſtoriæ compendio: φιλάργυρος τῷ Βασιλεῖ, καὶ μονοπώλιον συνεστήσατο, κωλύσας καὶ ἀπείρξας τοὺς πωλοῦντας ἅπαντας, τὸ βασιλικὸν δ᾽ μόνον πωλεῖν ἐμπορεύεσθαι. *Officinam in Rhedeſto & monopolium inſtituit, prohibens & coercens omnes vendentes, ſolumque Imperatoris forum venale machinatus eſt.* Quæ verba optime quid ſit monopolium explicant, v. Ariſtot. Polit. 1. cap. 11.

Subonere vectigalis] Quod monopolium, vt videtur appellatum. Caſſiod. *l.* 11. var. 4. *Siliquatici, vel monopolij titulos exercentem.* Et Epiſt. 30. *Nec monopolij, nec ſiliquatici, nec Auraria aliquid penſionis impendat*, Cui. ad tit. *C. de luſtral. auri collat.* & lib. 16. Obſeru. cap. 23.

Improbat conſtitutio] Et veteribus quoque Senatuſconſultis monopolia vetita, Plinius lib. 8. cap. 37. Sueton. Tiber. cap. 30. Merces enim, quarum monopolium exercent, vaſtant, & in populi perniciem non iuſto pretio vendunt. Procop. αὐτίκα τὰ λεγόμενα ὠνια μονοπώλια, πλεῖν ἢ τριπλάσια ἐμπολήματα πιπράσκεσθαι. Iuſtinianus non ſine ſcelere monopolia mercium exercere permittebat, αὐτὸς τὸ μέρος τοῦ ἔργου τούτου ἀποφερόμενος, vt ait Procopius libro eodem.

Veſtes] Puta ſericæ, Procopius ibid.

Pectines] Cuiacius Græcos ſequitur, qui vertunt, κτενία, *vel pectines*. Liceat hic tantillum à Cuiacio diſcedere: videtur enim legendum in *l. vn. vel piſcis, pectinum forte, aut echini*, vt duo piſcium genera exempli loco ponat, de quibus Horatius ſat. 4. lib. 11.

——— *Miſcaon marinatur echini.*

Pectinibus patulis iactat ſe molle Tarentum.

Emendationem confirmat dictio, *forte*.

Herinacei] Echini, *l. vn. hoc tit.* Gloſſæ: ἐχῖνος, *Erinaceus, echinus.* Caſſiodorus 3.

Lib. 8.] C. 37. Vide Cuiacium, *d. tit. de luſtr. au. collat.*

De conuentu negotiatorum] Vt apud Ciceronem epiſtola 3. lib. 6. ad Attic. *Ex pacto & conuentu.*

Negotiatorum] Baſilica: πραγματευτῶν, atque ita Græce verbum negotiatores exſtat Gloſſa interlinearis ad *l. pen. ff. de obligat.* Gloſſæ Græco-Latinæ: πραγματεία, *negotiatio, nundinatio.* Et: πραγματευτής, *negotiator.* Sunt autem hic negotiatores, ſecundi, vt ita dicam, ordinis mercatores, quique mercantur à mercatoribus, quod ſtatim vendant carius. Quanquam & omnes, qui mercimonium exercent, hoc eſt, tam magnarii negotiatores, quam tenuiores, ſi conuentiones illicitas inierint, hac conſtitutione comprehendi non immerito poſſunt.

Quaſi conſpiratione facta] Compacto facto. Gloſſæ Latino-Græcæ. *compactum facit*, συνδυάζει.

Artificum] Artifices differunt à negotiatoribus. Ioannes Hieroſolymitanus in Matth. cap. 21. hom. 36. *Ego oſtendam qui non eſt negotiator, vt qui ſecundum regulam iſtam non fuerint, intelligas omnes negotiatores eſſe: id eſt, quicumque rem comparat, non vt ipſam rem integram, & immutatam vendat, ſed vt opus faciat ex ea, ille non eſt negotiator: quia qui materiam*

A *operandi ſibi comparat vnde faciat opus, ille non rem ipſam, ſed magis artificium ſuum: id eſt, qui rem vendit, cuius æſtimatio non eſt in ea ipſa re, ſed in artificio operis, illa non eſt mercatio, vt puta faber comparat ferrum, & facit ferramentum, ſed ferramentum illud non tantum ferri, quantum valet, ſed ſecundum opus ferramenti appretiatur. Qui autem comparat rem, vt illam ipſam integram & immutatam dando lucretur, ille eſt mercator.*

Fabrorum] §. certe. *Inſtit. de rer. diuiſ.* ædificiorum artificum, *l. vn. hoc tit.* Plaut. Moſtell. act. 1. ſc. 2. *Specimen cernitur, quo euenit ædificatio. Nam ego ad illud frugi vſque & probus fui, in fabrorum poteſtate dum fui.*

Officinatorum] ἐργαστηριάρχας. Vitruuius lib. 6. c. 11. *Officinatoris probabitur exactio.*

B Ergolaborum] ἐργολάβων. Baſil. Ergolabi ſunt cuiuſcumque operis faciendi conductores. Gloſſæ Gr. Lat. ἐργολάβος, *redemptor.* Latino-Græcæ: *redemptor*, ἐργολάβος, ἐκλήπτωρ. Vitruuius lib. 9. cap. 13. *Immani pretio* (auream coronam) *locauit faciendam, & aurum ad ſacoma appendit redemptori.* & ibidem: *Manifeſtum furtum redemptoris.* Iulius Frontin. de Aquæd. *Tutelam autem ſingularum aquarum locari ſolitam inuenio, poſitamque redemptoribus neceſſitatem certum numerum circa ductus extra vrbem, & certum in vrbe ſeruorum opificum habendi.*

Cuius fortaſſe ea pars] Circa fin. ibi: πρόσταξιν.

LX. *De nundinis & mercatibus.*

C *V. tit. 11. lib. 50. D.*

SIc Conſtitutio tituli vt legam facit, non mercationibus. Nundinæ ſunt πανηγύρεις, & celebriores mercatus, qui habentur certis ſtatiſq; temporibus maximo conuentu mercatorũ in his locis quibus ius eos habendi datum eſt longa conſuetudine, aut beneficio Principis, vel Senatus vel Conſulum, vel vt eſt in Nou. Valent. & Mart. de ſiliquatum exactionibus, decreto ordinum, honoratorum & ciuium, præſente moderatore prouinciæ. Quod autem ſcribit Feſtus, nundinarum diem olim fuiſſe feriatum, nec tum licuiſſe agere cum populo, ne interpellarentur nundinatores, id intermiſſum cum eſſet, & abrogatum lege Hortenſia, vt Macrobius refert, Conſtitutio huius

D tituli renouat, definiens ne qui ibi conueniunt, interpellentur priuati debiti cauſa, vt *l. 3. §. vlt. D. de fer.* & ne quid etiam ex mercibus, aut venalibus ſeruis negotiatorum, & ex quæſtu temporali locorum in quibus exponunt merces exigatur, intra nundinarum dies, quos fuiſſe plures indicat *l. cum qui. D. de verb. obl.* quam immunitatem ſolis veteranis dederat Conſtantinus *l. 1. C. de veter.* & ex ſupradicta *Nou. Valent. & Mart.* nundinis etiam præbentur fiſco ſiliquatica quædam. Mercatus non ita ſunt celebres vt nundinæ. Mercatus ſunt paruæ nundinæ, in idiotiſmo, *aſſemblées*. Mercatus vnius ciuitatis aut vici. Nundinæ vnius prouinciæ vel imperij.

LX. Enarratio.

E NVndinæ ſunt πανηγύρεις] Gloſſæ Lat. Gr. *nundinæ*, ἀγοραί, ἀνῆλαι, πανηγύρεις. Item: *nundinarum*, πανηγύρεων. Cic. 1. epiſt. ad Atticum 14. *Erat in ipſo loco illo die nundinarum* πανηγύρεις.

Et celebriores mercatus] Gloſſæ gr. *nundina*, ἀγοραί. Latino Gr. *commercium*, πανήγυρις.

Certis ſtatiſque diebus] Olim nono quoque die, Dionyſ. Halicarn. lib. 2. & 7. Dio in Claudio, Plutarchus in Coriolano. Nunc vero quo die ius illud à Principe conceditur.

In Diuinat. Non. Marcell. in portitores, & portorium. Imò latiùs hæc appellatio cœpit, & ad omnium vectigalium redemptores ſeu conductores produci-tur. Et portitorum igitur nomen interdum generale eſt, vt publicanorum. Gloſſæ Latino-Gr. *portorium*, τελωνεῖον. *portitor*, τελώνης. Velleius 11. cap. 6. *Nova conſtituebat portoria.* Symmachus epiſt. 63. lib. 4. *Quadrageſimæ portorium, ſiue vectigal.* & *portorium foraneum*, epiſt. 60. ibid.

Publicani à publico nomen habent *l. 1. D. de publican.* Horatius epiſt. 1. libri 1. *Pars hominum geſtit conducere publica.* Seneca in epiſtola 101. Iulianus Antecessor Nou. 14. *Publicum debent, veluti tributa:* δημόσιες φόρες, Iuſtinianus Nou. 46. Cenſorinus de die nat. cap. 20. *Aut publici redemptor ex anni magnitudine in lucro damnove eſſet.* Fragmentum legis Thoriæ: *ei quicumque id publicum, fruendum, redemptum, conductumve habebit.* Gregorius Turonenſis Miraculorum libro 144. *Recognoſcit ſe amiſiſſe publicum quod ferebat.* Publicum Græci exponunt τέλος, Baſil. lib. 56. tit. 1. Alias publicum vectigal appellatur in *d. l. 1. §. 1. l. 9. §. vlt. l. 12. §. vlt. eod. l. 9. §. 2. D. de pœn.* Gloſſæ τέλος δημόσιον, *vectigal, tributum.* Tit. Liuius 43. *Ne quis eorum qui Q. Fuluio, A. Poſtumio Cenſoribus publica vectigalia, aut vltro tributa conduxiſſent.* Vitruu. 4. *Ad vectigalia publica recte erunt diſpoſita.* ἀπὸ τῶ δημοσία, δημοσιώνας, ἀπὸ τῶ τέλος, τελώνας, Græci nuncupant. Gloſſæ Latino-Gr. *publicanus*, δημοσιώνης, τελώνης. Zonaras ad can. 20. Apoſt. τελῶναι δ' εἰσὶν, οἱ τὰ δημόσια ὠνούμενοι τῶν δημοσίων συντελεσμάτων. Theophylactus ad cap. 5. Lucæ: οἱ τελῶναι, οἱ τὰ δημόσια τέλη ὠνούμενοι. Id eſt, Qui vectigalia conducunt, Vlpianus in Timocrateam. Et Latini, telonaeum fecerunt. Gloſſæ Græco-Lat. τελώνιον, *telonatum*, & teloneum. Gloſſæ Doſithei magiſtri: *Teloneum, quaſi amnium litterum fiſcalis conducta.* Sic legitur in ſcripto codice. Gloſſæ Iſidori pro, *literum*, *titiarum*, habent, an legendum, *omnium titulorum fiſcalium cond.* Et teloonarius: Gualterus in vita S. Caroli Comitis Flandriæ cap. 30. *In domo Reingerij telonearij aliquandiu manſit.* Hincmarus Rem. op. 35. Helmingarium telonearium. Quanquam non diſplicet emendatio Franciſci Pithœi qui in *d. l. 1. publicarij nomine*, legit: nam minus abeſt à volgata, *publicani nomine*, Gloſſæ Græco-Lat. δημόσιον τελώνιον, *publicarium.* Inuenio & publicatorem pro publicano. Vetus Onomaſticum: *publicator*, τελώνης.

Octauarius] Qui octauam partem mercium exigebant. Ioannes Cantacuzenus hiſt. libro 4. 12. meminit legis veteris, qua cautum erat vt mercatores ſinguli ærario decumas ſoluerent. vide Demoſthenem aduerſus Leptin. Qui eas colligebant. δεκατῶται & δεκατηλόγοι dicti, decumani.

Commiſſum] Cicero in Verrem: *Qui illam hereditatem Veneri Erycinæ commiſſam eſſe dicerent*: Pœna omiſſæ profeſſionis apud alias gentes mora. Strabo lib. 15. ζημία δ' ἦν αὐτὴ τὸ πλοῖον.

Mercium caſus] In commiſſum cadere, *l. vlt. D. de publican.* in commiſſum venire, Quintilian declamat. 349 Hinc commiſſi pœna, *l. 7. §. 1. eod.* κλοπιστελώνημα Græci vocant, Baſilic. lib. 56.

Omiſſæ profeſſionis] *d. l. 3.* pœna inſcriptarum mercium: τῶν παρατελωνουμένων, Tzetzes Chiliad. 13. tit. ccccxcii.

Publicatio] *l. 2. & 3. hoc tit. l. 14. D. de publican.* Quintilianus declamat. 34. *Quamuis pœna ſit, quamuis in commiſſum veniant ea, quæ quis profeſſus non eſt.* Gloſſæ Lat. Gr. *commiſſum*, πράσιμον: eripiuntur enim merces ei, qui profeſſionem omiſit, & fiſci iuribus vindicantur. Cuiacius tamen legebat, ἐπιτελώνημα, id eſt interuerſio & defraudatio vectigalis, ad *leg. 1. D. de iu. fiſc.* Quid ſi legas, πάρεσις τοῦ τέλους. Hic commiſſi pœna, in *l. 7. §. 1. D. de publican.* κλοπιστελώνημα Græci vocant, Baſilic. 56.

Venalium improfeſſorum] Id eſt, ſeruorum venalium, *l. ſi negotia 11. D. de negot. geſt.* Seneca 4. de Benefic. *Mercator vrbibus prodeſt, medicus ægrotis, mango venalibus.* Apul. in apol. *Morbum venalium experiatur.*

Improfeſſorum] Seruus improfeſſus. Quintil. d. declam. 341. & *d. l. vlt. § 1.* venales improfeſſi, id eſt, quos venalitius. ſiue mango & ἀνδραποδοκάπηλος, ad publicanum profeſſus non eſt.

Quod in legem cenſoriam] Cenſores leges ſeu conditiones dicebant in locandis vectigalibus, quæ leges Cenſoriæ dicebantur, Cic. d. epiſt. 1. & tertio de Nat. D. Plinius lib. 33. cap. 4. *l. 203. D. de verb. ſign.*

Varro de re R.] Lib. 2. cap. 1.

LXII. *Vectigalia noua inſtitui non poſſe.*

PArs eſt tituli ſuperioris & relata quoque in Digeſtis ſub eodem titulo. *l. vectigalia, De pub.* vt vectigalia noua ſine præcepto principis non inſtituantur. Noua ſunt quæ abhorrent à priſca conſuetudine, *l. vlt. hoc tit. l. 4. §. vlt. l. locatio §. earum, D. eod.* Et ex SC. qui aliter noua vectigalia inſtituit, tenetur lege Iulia de ambitu, qui exigit, lege Iulia de vi publica.

LXII. Enarratio.

SIne præcepto Principis] Vt eſt in *l. vectigalia, D. de public.* inconſulto Principe, *l. 2. hoc tit.* ſine auctoritate & conſenſu Regum, & Principum *cap. 10. ext. de cenſib.*

Inſtituantur] Sic etiam loquitur Modeſtinus in *l. vn. §. 3. D. ad leg. Iul. de amb.* & Corius Fortunatianus Iuriſconſultus lib. 1. artis Rhet. Vectigalia inſtitui & conſtitui promiſcue dicuntur. Velleius 11. *Non conſtituebat portoria.* Vt heredes quoque, & tutores inſtitui, & conſtitui dicuntur.

Et ex. ſc.] *d. §. 3.*

Lege Iulia] *L. vlt. D. ad leg. Iul. de vi pub.*

LXIII. *De commerciis & mercatoribus.*

COmmercium eſt emendi vendendique inuicem ius, quod & promercium dicitur. Sed & commercium apud Cedrinum duob; locis eſt onus quod mercatores ſuſtinent pro facultate exercendi commercij, auraria ſcilicet functio ſiue luſtrale aurum argentum, de quo l. 1. Onus mercatorum non mercium. Portorium onus mercium non mercatorum. Et mercatores ſunt nobiliores & potentiores quos mercaturam facere non indecorum, cum ſit contractus iuris gentium; ſed illicitum eſt, quod plebi ſit cum eis difficile commercium; *l. 3.* Sed alij perquam vtiles Reip. qui tabernam aut negotiationem exercent, plerunque per inſtitores amplam & copioſam, non ementes aut vendentes per cotulas, vel lagenas, vel amphoras, ſed quaſi auerſione mercium magnam copiam, quod puto eſſe auertere illo Horatij verſu: *Nec ſatis eſt cara piſces auertere menſa:* nam & veteres Gloſſæ ibi interpretantur auertere, & emere. & ita *l. 3. §. item ſi quis ſolitus, D. de pen. leg.* Mercatores ſeparantur ab his qui cellam vini, aut olei vendunt, ſcilicet minutatim.

X

LXIV. Enarratio.

QVæ ipſa originem dedit] *L. 1. D. de contrah. empt.* Permutatio eſt contractus vetuſtior. Virgilius ecl. IV. *Nec nautica pinus Mutabit merces.* Seruius: *Quia antiqui res rebus mutabant.* Horat. ſat. 4. lib. 1. *Hic mutat merces.* Perſius ſat. 5. *Mercibus hic Italis mutat ſub ſole recenti Rugoſum piper, & pallentis grana cumini.* & ſat. ead. *Tolle recens primus piper è ſitiente camelo, verte aliquid.* Tacitus de moribus Germanorum: Interiores ſimpliciùs & antiquiùs permutatione mercium vtuntur. Iuſtinus lib. III. a. *Emi ſingula non pecunia, ſed compenſatione mercium iuſſit.* de Lycurgo. Exemplum permutationis antiquiſſimæ quidam petunt ex Geneſeos cap. 33. verſ. 19. *Emitque partem agri centum agnis.* LXX. ἑκατὸν ἀμνῶν. Et agnos accipiunt pro pecoribus. Alii verò rectiùs agnos accipiunt pro nummis agno ſignatis; eaque interpretatio Hebraïco textui conuenit, & paraphraſi Chaldaïcæ Oncheli. Sed & emptionem contractam docet Lucas Act. Apoſtol. cap. 7. verſ. 16. Nam de re eadem ſic ait: *Quod emit pretio argenti* nec ab eo ſenſu abit Syriaca verſio. Cum igitur nummus non eſſet, permutationibus tantum vtebantur. Sed procedente tempore, vſu exigente ac humanis neceſſitatibus, id eſt, quò rerum mutua permutatio expeditius procederet, nummus percuſſus ac ſignatus eſt. Emptio enim quæ propriè dicitur, antea non cœpit, quàm nummus inuentus eſt & vbi nummus non eſt, nulla venditio eſt. Nilus Narratione tertia: οὐ γὰρ πολιτεύεται παρ' αὐτοῖς Χάραγμα νομίσματος οὐδὲ ἄλλο ἀγοραίον, ἢ ἀργύριον.

Hanc pecuniæ numeratæ inducendæ rationem adfert etiā vetus Philoſophus in Monitione ad Theodoſium Auguſtum. *Vt vero*, inquit, *emendi & vendendi vtilitas, & vt facultas Regia largitati ſuppeteret, in æris vſum excultam politius terram; & igni ſolidatam, certis quoque expreſſionibus figuratam, auro argentoque repoſito vſui habuerunt. Sed poſteriores faſtidientes priſca vtilitatis inuentum, formatos è coriis orbes auro modico ſignauerunt, quibus Regum munificentia, & commutationum neceſſitas intactis collatoribus vtebatur.* Et Oreſmius recentior auctor: *Cœperunt ergo homines mercari ſine moneta; & dabat vnus alteri ouem pro frumento, & alius de labore ſuo panem vel lanam; & ſic de aliis rebus: quod adhuc longo tempore poſtea fuit inſtitutum, vt narrat Iuſtinus. Sed tamen in eiuſmodi permutatione & tranſportatione rerum multa difficultates acciderunt. Subtilizati homines vſum monetæ inuenire, quæ eſſet inſtrumentum permutandi ad inuicem naturales diuitias, quibus de per ſe ſubuenitur naturaliter humanæ neceſſitati.*

Vicina emptioni] Id eſt, ſimilis, *l. vlt. D. quibus ex cauſ. in poſſeſſ. eat.* Cælius Aurelianus acut. morb. lib. 1. cap. 3. *Similes ſunt atque vicina phrenetica paſſioni ex ipſa alienatione furor, quam vulgo inſaniam vocant, melancholia.* Origenes homilia 2. in Cantica cantic. ex interpretatione D. Hieronymi: *In præſenti quoque libro pariter nominantur ceruus & caprea: quodammodo enim cognata ſibi ſunt & vicina iſta animalia.*

Multa habet communia] Permutatio eſt iuris gentium, ſicut emptio, cui permutatio cauſam dedit, *l. 5. D. de iuſt. & iu. d. l. 1. §. vlt.* & ſicut in emptione periculum rei, id eſt, caſus fortuitus ad eum pertinet, qui pecuniam dedit, vt rem acciperet: ita in permutatione periculum eſt eius qui rem tradidit vltro, vt rem acciperet, Cuiac. ad *l. 7. D. de pact.* adde *l. naturalis 5. §. 1. D. de præſc. verb.* Beneficio legis a.

A *5. de reſc. vend.* & in permutatione locus eſt, quatenus vterque venditori ſimilis eſt, non quatenus vterque venditorem imitatur. Cuiac. obſeru. libro XVI. cap. 18. & Notatorum lib. II. cap. 14. Cætera vide apud Cuiac. in recit. ad hunc tit. in fi. & Gloſſam ad l. 2.

Permutatio fit rebus] *L. 1. D. de contrah. empt.* & tamen cum res pro re datur, alii quam auctores noſtri, emptionem appellant. Iuſtinus lib. 3. *Emi ſingula non pecunia, ſed compenſatione mercium iuſſit.* Et ideo defendi poteſt, etiam ante nummum emptionem venditionem non fuiſſe incognitam: Sed tamen nummo inuento, diſcretam emptionem à permutatione.

B Illam propriè dici, quæ re & pretio interueniente fit: hanc quæ rebus. Quanquam fortaſſe verius diceretur, Iuſtinum abuſiuè dixiſſe, *emi.* ἀντὶ τοῦ parari, vel quo alio verbo mutuam permutationem deſignante.

Sed re ex vna parte] Merce & pretio, *d. §. 1.*

Emptio non ſemper] Nam vendi quoque res aliena poteſt. vide ſup. tit. 52.

Emptio eſt mutatio rei] V. ſup. tit. 38.

Permutatio eſt negotium, do vt des] *d. §. 1.* Græci ibidem: συναλλαγμα· ὅταν γὰρ δίδωμι πρᾶγμα ἐπὶ τὸ λαβεῖν πρᾶγμα, ἀντάλλαγμά ἐστι. *Cum rem do vt rem accipiam, permutatio eſt.* Nam ſtulti ſunt qui faciunt differentiam inter permutationem, & do vt des. Cuiac. in

C recitatione ad *d. l. 5.* lib. 5. Quæſt. Pauli.

Datio rei pro re] Datio, quia permutatio eſt mutatio dominii, vt antea dixit: dare enim eſt dominium transferre, *l. vbi autem 75. §. vlt. D. de verb. obligat.* Theoph. ad §. *ſic itaque, de action.* & gloſſæ Nomicæ.

Vt *l. vlt. D. de condict.* cauſa data] Auctores Baſilicōn ſequitur, qui negotium ita geſtum: do tibi pecuniam, vt mihi Stichum des, putant eſſe permutationem, non emptionem venditionem: ἐὰν δῶσω σοι νομίσματα ἐπὶ τῷ δοῦναί μοι Πέτρον, οὐκ ἔστι πρᾶσις, ἀλλ' ἀντάλλαγμα. *Si tibi dem pecuniam vt mihi des Petrum, non eſt venditio ſed permutatio.* Græcus tamen interpres ibidem, nullam aliam obligationem

D eſſe putat, quam ob rem dati, re non ſecuta: & inter contractum hunc, & emptionem venditionem hoc intereſſe, quod ad eum qui dedit, non perinde vt ad emptorem rei periculum pertineat. In fine autem legis, id eſt, cum Stichus eius eſt, qui pecuniam accepit, permutationem contrahi, vt & in *l. 5. §. 1. D. de præſcr. verb.* hoc de re tamen Cuiacius addubitauerat ad *l. 7. D. de pact.*

Conſtitutioni D. Marci] Id eſt; niſi manumittat, Stichus ſtatim ipſo iure liber fiet.

Ceſſat.] Et niſi ſeruus manumittetur agetur præſcriptis verbis: pecuniam enim dedi, quaſi permutationis vice.

Datur ex permutatione] L. 4. 6. *& vlt. hoc tit.*

Veluti locationi] Actio præſcriptis verb. datur

E ex contractu, do vt des: id eſt, ex permutatione, quæ comparatur emptioni: & ex contractu do vt facias, qui ſimilis eſt locationi. & ex contractu facio vt facias, qui ſimilis eſt mandato, *d. l. 5. §. 1. 2. & 4.*

Depoſito] Finge: Rem tibi dedi pretii explorandi cauſa. Baſilica: ἐὰν δέδωκά σοι πρᾶγμα διαδοκιμάσαι; Si quidem mea cauſa tantum, dolum ſolum præſtat, quia prope depoſitum hoc accedit: ἐγγὺς γὰρ παραθήκης ἐστίν.

Commodato] Precarium ad aliquid commodato ſimile eſt: ex precario igitur datur actio præſcriptis verbis ſimilis commodati, *l. duo 19. §. vlt. D. de precar.* Denique ſubuentum eſt inopiæ verborum, data

ctione præſcriptis verbis: natura enim rerum comparatum eſt, vt plura ſint negotia, quam vocabula *l. 4. D. de præſcr. verb.* Eleganter Baſilica: πλείονα τὰ πράγματα ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, lib. 20. tit. 5. Nomina enim finita ſunt, res autem infinitæ. Ariſtoteles περὶ σοφιστ. ἐλέγχων cap. 1. τὰ μὲν γὰρ ὀνόματα πεπέρανται καὶ τὸ τῶν λόγων πλῆθος· τὰ δὲ πράγματα τὸν ἀριθμὸν ἄπειρά ἐστιν. Ea re ad metaphoras decurritur, vt idem ait quarto Meteor.

Quæ incerta dicitur] Et incerti actio, *l. 7. §. 2. D. de pact.*

Quod intereſt permutationem impleri] *d. l. 5. §. 1. l. 1. §. vlt. D. de rer. permut.*

Impleuerit pro ſua] Si autem non impleuerit, ex placito permutationis, ἀπὸ συμφώνου μόνου ἀμειβομένου, *ex nudo pacto permutationis*, actio non naſcitur, *l. 3. h. t.*

Incerta & arbitraria eſt] Arbitrio iudicis relinquitur, vt æſtimet quantum interſit: nec enim incertæ & infinitæ rei alia potuit, quam infinita regula conſtitui, vt ait Cui. inſ. lib. 7. tit. 27.

Et ciuilis] Hæc actio dicitur ciuilis in *d. l. 5. §. 1. & l. 6. h. t.* non quod lege nominatim prodita ſit, ſed quia ad exemplum ciuilium actionum comparata eſt. Cuiac. ad *d. l. 7.*

Vt præſcripta eſt] Siue quod legibus proſcriptum habuerint, ſiue quid verbis conuenerit, *l. 1. §. in conducto, D. depoſ.* vide Cuiac. Not. priores ad tit. de loc. Inſtit.

Accurſius] In connexione huius tituli cum ſuper.

Quod commercium] Permutatio eſt commercium, *l. 5. D. de inſt. & iu.* Cuiac. ad Vlp. tit. 19.

Et συνάλλαγμα] *d. l. 7. §. 2.* Gloſſæ græcolat. συνάλλαγμα, *commercium*.

Locatio] Locatio eſt permutatio penſionis cum habitatione, vel mercedis cum operis. emptio, mutatio rei cum pretio. Dos permutatio quædam cum oneribus matrimonii. Societas mutatio pecuniæ cum opera.

LXV. *De locato & conducto.*

V. tit. 2. lib. 19. D.

Locationis & conductionis contractus eſt etiam ſimilis emptioni & venditioni, vt permutatio, quod varia exempla demonſtrari poteſt, quæ quia nota ſunt, relinquo. Locatio eſt mutatio vſus vel fructus, vel operæ cum pretio. Vſus in domo, fructus in fundo, operæ in homine. Et rurſus inter hæc duo genera locationis differentia eſt: nam qui dat aliquid vtendum vel fruendum, pretium accipit: qui dat aliquid faciendum, pretium dat; & vterque tamen dicitur locator, qui dat vtendum, fruendum, vel faciendum; conductor vero qui accipit. Et qui faciendum, plerumque etiam arram accipit, qui vtendum vel fruendum, arram neque accipit, neque dat, ſed pretium aliquando pro mutuo.

LXV. Enarratio.

Similis emptioni venditioni] *L. 2. D. eod.* vtraque iuris gentium eſt, *l. 1. eod.* vtraque conſenſu fit, Ariſtotel. Moral. Nicom. vi. cap. v. id eſt emptio perficitur ſtatim vt conuenerit de pretio: locatio ſimulatque conuenerit de mercede, quæ etiam pretium dicitur. M. Tullius II. de Inuent. *Zeuxim magno pretio conductum adhibuerint.* Vitruuius lib. II. cap. VIII. *Cum ex tabulis inuenirent eorum locationis pretia.* Proprie tamen pretium dicitur ex cauſa venditionis. Varro IV. de L. L. *Pretium, quod æſtimatio-nis, emptioniſue cauſa conſtituitur.* Gloſſæ lat. gr. *pretium*, τίμημα, ἐπὶ τοῖς ὠνίοις καταβαλλόμενον. Nonius Marcellus in v. pretium. Pretium dicitur quod pro re empta datur. Item pretium debet eſſe certum, *l. 1. ſup. de rer. permutat.* merces quoque certa eſſe debet. Iſidorus Origin. v. cap. xxv. Quod de pretio in alterius arbitrium collato conſtitutum eſt, & in locatione locum habere placuit, vt tradit Iuſtin. Inſt. eod. Vicinam quoque emptioni locationem eſſe Græci putant, quod merces in pecunia numerata conſiſtere debeat, *Theoph. Inſtit. eod.* Interpres Baſilic. ad *l. 1. D. eod.* δεῖ δὲ ἐν ἀργυρίοις ἐστάναι τὸν μισθόν. Sed falſi ſunt tam Græci, quam Latini, qui in ea ſententia ſunt, *l. 21. hoc tit.* in qua certum pondus olei pro penſione inſertur.

Nam qui dat aliquid vtendum] Locator eſt, qui dat aliquid vtendum, faciendumue: Conductor vero, qui ſuſcipit. vt ecce, qui dat ſuam domum vtendam, aut domum faciendam, locator eſt; vſum enim vel operas locat. qui vero vtendum, vel faciendum recipit, conductor eſt, qui dat aliquid vtendum, pretium accipit; qui faciendum, dat. Et viceuerſa conductor mercedem dat, cum rem vtendam ſuſcipit: vel ei merces datur, cum faciendum ſuſcipit. Itaque in locatione & conductione, modo conductor pretium dat, modo locator. In ſumma locare nihil aliud eſt, quam vtendum, vel faciendum aliquid dare: conducere autem accipere. Vitruuius lib. VII. cap. IX. *Itaque primo locauit inducendos alios colores.* & lib. X. cap. VI. *Locauerunt ex iiſdem lapidicinis baſim excidendum. Conduxit Paconius.* Velleius Paterculus lib. I. *Statuas in Italiam portandas locaret, iuberet prædici conducentibus.* Locatio incipit à verbo do. Non idem homo ſemper init locationem & conductionem, ſed ſemper idem verbum, do ſcilicet. Cuiac. ad *l. 7. D. de pact.* In ſumma, qui vltro ſe vtendum dat, locator eſt: qui ſuſcipit, conductor. Marcellus Empiricus: *Soranus medicus quondam ducentis hominibus hoc morbo laborantibus curandis in Aquitania ſe locauit.* Obſeruo tamen nunc & olim locatorem dictum eum, qui quid vtendum faciendumue dat. Locatarium autem eum qui ſuſcipit. Vetus Onomaſticum: *locatarius* μισθωτής.

Item qui faciendum accipit, plerumque arram accipit, qui vero vtendum, fruendum, nec accipit, neque dat: arra enim non interuenit in locatione, ſed pretium aliquando dat pro mutuo, & in anteceſſum, *l. ex conducto 15. §. item cum quidam D. eod.* ἐν προχρείᾳ, Conſtantin. Harmenopul. lib. 2. cap. 12. §. vlt. lege, προχρείᾳ, ex Regiis codicibus. Sic Baſilica: ἐν προχρείᾳ δέδωκε, prorogaui, *l. 19. §. ſi quis, D. hoc tit.*

Sed pretium aliquando] Pretium dicitur in *l. ſi quis ante 10. §. vlt. D. de adquir. poſſeſſ. l. vlt. §. vlt. D. de lege Rhod. l. 28. §. 2. D. eod.* quæ quidem lex hactenus inemendata permanſit, ſic autem legendam ſuadent Baſilica. *Quod ſi domus habitatione conductor æque vſus fuiſſet, præſtaturum eum eius domus mercedem, qua vtitur feciſſet. putat §. 1. Idem iuris eſſe, ſi poteſtatem conducendi habebat. vt pretium conductionis præſtaret.* Baſilicôn verba ſunt: εἰ δὲ ὁ μὴ κατοικῶν, δίδωσι καὶ τὸ ἐνοίκιον τὸ μισθωθέν. τὸ αὐτὸ ἐστὶ καὶ ἄλλην ἔχει μισθώσασθαι. Vtroque caſu conductor mercedem, ſiue pretium conductionis præſtat, ſi vitioſis ædibus æque vſus ſit: & ſi locator conductori poteſtatem fecerit conducendæ domus, & eadem tamen vſus ſit, omiſſa conducendæ alterius domus facultate. Pretium igitur dicitur quod alias merces, penſio, reditus ac redactus. Vide Cuiac. Not. priore

Digitized by Google

ad Inſt. eod. tit. & lib. 11. Obſeru. 28. lib. 111. cap. 1. lib. IV. cap. 26 & Notae. ad lib. Animaduerſ. Ioann. Roberti lib. 1. cap. x. lib. IX. Obſ. cap. 15. in qua Cuiac. notat, veteres emendi & vendendi verbo promiſcue vſos in locatione & conductione. Suetonius, Veſpaſiani cap. XVIII. *Præſtantes Poetas, necnon & artifices coemit*, id eſt, mercede conduxit. A

LXVI. *De iure emphytheutico.*

V. tit. 25. lib. 3. apud Iuſtin.

EMphytheuſis quoque licet proprium hunc contractum Zeno fecerit, id eſt ſeparatum ab emptione & à conductione, tamen ſimilis eſt vel emptioni, vel conductioni, §. *adeo*, *Inſtit. de loc.* nudoque conſenſu perficitur, & hac ratione adſcribi emphytheuſis iuri gentium poteſt, non minus quam emptio & locatio. Græcum eſt nomen tritum pro latino nobis, vt hypotheca, arra, proxenetæ, parapherna & alia quædam, quo ſignificatur inſitio ſurculi in arbore, non plantatio; hoc enim eſt Ariſtoteli vel φυτεύειν, vel φυτεία illud, ἐμφύτευσις, & inſitionis tamen nomine latino hic contractus ſignificatur *Nou. Valentin.*, *de præd. piſt* Et eſt contractus quo dominus fundi ſui deſerti forte & ſqualidi vſum & fructum pleniſſimum & quaſi dominium alteri concedit, ea lege vt inſerendo, plantando, arando, poliendo, colendo, meliorem eum & fructuoſiorem faciat, proque eo pendat pretium ſeu vectigal annuum. B C

LXVI. ENARRATIO.

SEparatum ab emptione] Zeno quidem non effecit, vt contractus eſſet, nec eius auctor eſt, ſed ſeparauit ab emptione, & conductione, *l. 1. h. t.* §. *ἰδιάζειν αὐτὸν ἐποίησεν*, vt ait Theoph. & vt id contractus genus pro portione emptionis & venditionis, vel locationis & conductionis non eſſet: *μήτε μισθώσεως, μήτε ἐκποιήσεως εἶδος, ἀλλ' ἰδικὸν νόμον ἔχειν*, Baſilica.

Tamen ſimilis eſt] Emphyteuſis emptioni ſimilis eſt, ſiue, vt loquitur Iuſtinianus in *Nou. 7. cap. 1.* *οὐ πόρρω κειμένη ἐκποιήσεως*, propter pleniſſimum vſumfructum emphytheuticarii. vel conductioni vicina eſt propter annuum canonem, vt quodammodo duplex negotium ſit, quod in alia ſpecie Caſſius admittebat, §. *item quæritur*, *Inſtit. de loc.* aut vt ait Harmenop. Epitomat. lib. III. tit. IV. §. 1. *ἐστὶν ὥσπερ μίσθωσις ἅμα καὶ ἐκποίησις.* D

Nudo conſenſu perficitur] Nec igitur ſcripturam deſiderat, neque amiſſio inſtrumenti emphyteutici nocet, *l vlt. hoc tit.* ergo nec omiſſio. vbi enim amiſſio inſtrumentorum, vel actorum nihil nocet, nec omiſſio eorum nocet, vt docet Cuiac. ſup. de fide inſtrum. in poſtumis. & in eo emphyteuſis differt à libellario contractu, qui ſit ſcriptura interueniente, vt tradit idem Cuiac. lib. 1. de Feod. tit. 11. E

Nec mutat quod paſſim h. t. ſcripturæ mentio fit: contractus enim ſcripto vel ſine ſcripto conficiuntur, *argum. leg. 1 D. de contr. emp.* & ſcripturam vix deſiderem, niſi forte aliquid inter dominum & emphyteutam conuenerit, quod naturam huius contractus reformet, quamquam & has quoque pactiones citra ſcripturam fieri poſſe, nec vllo modo ſcripturam neceſſariam eſſe ſatis probant Græci, qui verba hæc legis primæ, *Scriptura interueniente* in Baſilicis omiſerunt: *εἰ μὴ ἰδίως ἐγένετο περὶ τῆς ἐμφυτεύσεως ἔγγραφον ἄδειαν.* & in l. 2. hæc omiſerunt: *in emphytheuticis inſtrumentis.* & in l. 3. verba illa: *ſi quidem emphytheuticum inſtrumentum*, &c. ſimpliciter vertunt: *εἰ μὴ συμφωνία περὶ τούτου ἐκποιήσεως, ἐμφυτεύτης τὸ λῆμμα.*

Et hac ratione] Imo non hac ratione, ſed ipſa etiam origine non minus quam emptio & venditio, quamquam emptio prius eſſe videtur ex cap. XXVII. Geneſ. Petrus Faber.

Iuri gentium poteſt] Quatenus emphyteuſis nudo conſenſu perficitur, iuris gentium eſt: nam ea, quæ ſunt iuris gentium nudo contrahentium conſenſu perficiuntur, vt emptio & locatio, *l. 1. §. 1. D. de contr. empt. & l. 1. D. loc.* Sed & quod primum eſt iuri gentium, & ipſum ius gentium eſt, vt ait alicubi Cuiacius.

Inſitio ſurculi] ἐμφυτεύειν, vel ἐγκεντρίζειν eſt inſerere. Gloſſæ latino-græcæ: *inſitium*, *ἐγκεντριστόν*, *ἐμφυτευτόν*. Gloſſæ græco-lat. *ἐγκεντρίζω δένδρον*, *inſero*. Cicero de Senectute: *Nec conſitiones modo delectant, ſed etiam inſitiones, quibus nihil inuenit agricultura ſolertius.* Horat. epode 11. *Inutileſque falce ramos amputans, Feliciores inſerit.* & : *Vt gaudet inſitiua decerpens pyra.* Adde Virgilium Georg. II. vers. XXX. & ſeqq.

Inſitio] *Inſere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites.* P. Faber. ex Virgilii ecl. 1.

Ἀπορία] περὶ μακροβιώσεως, ἢ βραχυβ. cap. vlt.

Squalidi vſum] Ammianus lib. 11. *Reſidua omnes palantes per ſolitudines vaſtas, nec ſtiuam aliquando, nec ſementem expertas, ſed ſqualentes & pruinoſas.* vt *ſqualentes campi*, Silio Italico libro 11. Auctor de limitibus: *Squalidus ager, quaſi excolidus, quod iam à cultura exierit, ſicut exconſul quod a conſulatu diſceſſerit.* Quæ Iſidorus excripſit Origin. xv. 13.

Vſum & fructum] Nam qui agrum vtendum fruendum dat, dominium retinet, *l. 1. §. 1. D. ſi ager vectigal. & §. adeo autem, Inſtit. de loc. l. 3. h. t.*

Pleniſſimum] Qui proprietatis imaginem refert. Itaq; meliorationes ſuas emphyteuta, & ius ſuum in alium pretio transferre poteſt, ſi principali domino id teſtato denuntiauerit. Dominus autem ius habet προτιμήσεως, ſeu prælationis, refuſo eodem pretio. Quod ſi dominus emere nolit, id per ſe inuito quoque domino, tametſi domini interſit, nouum emphyteutam ſuſcipere, iure diſtrahet: his tamen perſonis, quæ non ſolent in emphyteuticis contractibus vetari ad eiuſmodi venire emptionem, vt eſt in *l. 3. h. t.* quæ quidem auctores Baſilicωn ſic interpretantur, *ἐκείνοις αὐτὸ τοῖς προσώποις τοῖς ἐμφυτευταῖς δυναμένοις, οἵτινες μὴ ἰδίως ἐν τῷ ἐμφυτευτικῷ χάρτῃ ἐκωλύθησαν ἀγοράσαι τὸ ἐμφύτευμα*: vt nimirum emphyteuta diſtrahere non poſſit, quibus in inſtrumento emphyteuſeos nominatim receptum eſt, ne liceret diſtrahere: pactum hoc iuſtum eſt. Vtique tamen emphyteuta fundum ſine conſenſu domini, ſaluo canone emphyteutico, donare poteſt, *l. 1, §. de fur. patrimon.* & ibi Cuiac. Nec eſt cur donatio denontietur domino, cum plusquam ridiculum ſit, ſi dicat dominus ſibi donatum malle, quam alteri. Sed nec erit audiendus, ſi rei donatæ pretium velit rependere: hoc enim non eſt velut in emptoris locum ſuccedere, quod in venditione contingit; ſed donatario non quodam emptionis genere rem ſuam eripere. Denique liberalitas cuiuſque impeditur, ſi res ipſa ad donatarium non perueniet. cuius ſolius cauſa res donatur. Poterit & permutare, inconſulto domino, ſi modo fraus abſit; quia non poteſt dominus eandem rem offerre. pro qua emphyteuta ius ſuum transfert. Poteſt autem dominus cum res diſtrahitur, id

pretium offerre ſi velit: & ideo ius ſuum emphytheuta, inconſulto domino vendere non poteſt, ne iure ſuo dominus defraudetur.

In ſumma, ius προτιμήσεως ad venditiones pertinet, non ad ceteras alienationis ſpecies.

Poteſt etiam emphytheuticarius rem obligare, *l. tutor 16. §. vlt. D. de pignerat. act.* & ſeruitutem, ac vſumfructum imponere, *l. 1. §. 1. D. quib. mod. vſusfr. amitt.*

Et quaſi dominium] Qui fundum vtendum conduxit, quaſi dominus eſt: qui dat, principalis dominus eſt, qui δεσπότης à Græcis dicitur. Conſtantin. Harmenop. lib. III. tit. III. §. 27. Michael Attaliota tit. 13. Itaque emphyteuticario, qui proprietarium imitatur Prætor accommodat in rem actionem; nam prætoria actio eſt ex Cuiacii ſententia in Paratitl. D. quæ actio vectigalis dicitur, *l. ſi finita 15. §. ſi de vectigalibus, D. de dam. inf.* quia de prædio vectigali, id eſt emphytheuticario propoſita eſt, *l. ſi cum venditor 66. D. de euiction.* quæ actio vtilis eſt, *l. ei qui 16. D. de ſeruit. d. l. tutor §. vlt.* vnde confecta eſt dominii diuiſio in directum, & vtile, iuris auctoribus incognita.

Poliendo] Vlp. in *l. cum duob. 52. §. 2. D. pro ſoc. Agrum polirei damus.* M. Cato de re ruſtica cap. v. *Politorem diutius eundem ne habeas.* Non. Marcell. *Politiones, agrorum cultus diligentes, vt polita omnia dicimus exculta, & ad nitorem deducta.*

Meliorum] Emphyteuſi enim additur lex meliorationum. ἐμπονήματα Græci vocant, quæ vox reſtituenda eſt *d. legi 3. in fi.* ibi: *ad alios ſuum ius, vel ἐμπονήματα,* ſic enim in Baſilicis: τὸν καὶ ἄλλῳ γνώμῃ αὐτοῦ χωρὶς μεταφορᾶς τὸν ἐμφυτευτικὸν, καὶ τὰ ἐμπονήματα ποιεῖν, nec aliter in MS. cod. Iul. Brodæi, & caſtigatioribus editionibus.

Pretium] Quatenus emphyteuſis proxima eſt emptioni pretium dicitur. Merces Iuliano Antecesſori, *Nou. 111. c. 4.* μισθωτικὸν κανόν, Iuſtiniano Nou.

A 120. cap. 8. quatenus locationi.

Vectigal] Vectigal in *l. cum ſeruus 39. §. heres, D. de leg. 1.* eſt emphyteuma in Baſilicis, *& l. 32. C. de Episcop. aud.* ὁ τῆς ἐμφυτεύσεως κανών, in metaphraſi eiuſdem legis in Baſilico, canon emphyteuticus, *l. 3.* κανὼν ἐμφυτευτικὸς ...... Harmenopol. d. tit. 4. §. 3. Merces, Iulianus Anteceſſor d. cap. 4. pactio emphyteutica, *d. Nou. cap. 9.* τὸ πάκτον, *d. Nou. Iuſtin. 120. cap. 11.* pactum enim vel pactio id quoque ſignificat, quod ex pacto debetur. Eademque ratione tributa, quæ ex pacto penduntur à deuictis hoſtibus pacta quoque dicuntur, vt apud Glycam IV. ...... Theophanes: ...... Menologium Augusti die 17. ...

B ......, Conſtantinus de adminiſtrando Imp. περιέχον καὶ ...... & mox: ......

Pretium ſeu vectigal annuum] Imo & penſionem, vt puta fructuum certam partem, puta quintam, vt Geneſeos XLVII. cap. vide & Ariſtotelem de arzantiis lib. II. Oeconomic. vt ſcripſi ad rubricam Cod. hoc noſtro tit. Petrus Faber.

Quod ſi emphyteuticarius paganicus triennio, Eccleſiaſticus autem biennio ceſſauerit in ſoluendo vectigali, cadit iure emphyteuſeos, eumque dominus à prædiis emphyteuticariis repellere, ἐκβάλλεσθαι

C poterit. An autem dominus ſua auctoritate poſſit eum expellere, non conuenit inter omnes. Cuiacius ad *l. 2.* notat, iudicis auctoritatem expectandam eſſe, quod vtique conſultius eſt. Cur enim dominum, reluctante emphyteuticario, ius ſibi dicere patiemur, ſpreto iudice, qui interceſſione ſua poterit eos componere. videntur quidem verba legis id concedere: ſed vſus forenſis, qui plerumque legum optimus interpres eſt, præualuit, & vim omnem tanquam iuri contrariam prohibuit. vide Cuiac. ad leg. 5. tit. 40. lib. XII. Cod.

CODICIS IVSTINIANI LIBER QVINTVS.

TITVLVS PRIMVS.

DE SPONSALIBVS ET ARRIS SPONSALITIIS ET PROXENETICIS.

V. tit. 1. lib. 23. & tit. 14. lib. 50. ff.

SCOPVS hic eſt hoc libro conditori Codicis, vt quos omiſit contractus libro ſuperiore, perſequatur, & actiones proditas ex eis, ac præcipue matrimonij contractum, qui etiam nudo conſenſu perficitur, vt ſuperiores aliquot, à quo tamen ipſius negotii natura facit ne exordiatur: nec enim ad matrimonium peruenitur ſtatim vt placuit primus ſermo de matrimonio. Sunt multi contractus qui vel eum præcedunt, vel vbi completus eſt, eum ſequuntur, vel modo præcedunt, modo ſequuntur, vel qui penitus dirimunt eam conuentionem, veluti diuortium. Sed qui ad eum conſtituendum & confirmandum ſpectant, ij ſunt, Dotis datio, vel promiſſio. quæ præcedere & ſequi matrimonium poteſt; & ſi ſola præcedat, nondum nuptiæ, aut ſponſalia, imo nec dos proprie. Donatio ante nuptias quæ olim præcedebar, hodie etiam ſequi poteſt, & ob id mutato nomine dicitur donatio propter nuptias: Sponſalia quæ præcedunt, Arrarum quoque datio quæ præcedit Sponſalia, de quibus eſt prima pars huius tituli, hodie contrahuntur nudo conſenſu, ſicut nuptiæ, per ſe, vel per epiſtolam, vel per interpoſitam perſonam, internuntium, procuratorem, pararium, quæ non fierent per alium, ſi per ſtipulationem, vt olim, fierent, & ſecundum ius nouum accipio quod eſt in *l. 1. D. eod.* Sponſalia eſſe mentionem & repromiſſionem futurarum nuptiarum. Non ſatis erat mentionem dixiſſe, quia mentio primus ſermo eſt & tractatus de nuptiis contrahendis, non contractus vllus. ideo additur, & repromiſſionem, quo nomine ſignificatur pleſumque nuda cautio ſiue promiſſio ſtipulanti facta, non datis fideiuſſoribus, ſed illo loco meo iudicio, nudus conſenſus patet enim latiſſime promittendi aut repromittendi verbum, minuſque eſt promittere, quam ſpondere. Promittunt qui quamlibet conuentionem ineunt. etiamſi ex ea non naſcatur obligatio. Spondent qui promittunt ſtipulanti, quod eſt firmiſſimum iuris vinculum, & remedium quod promiſſionibus infirmis adhibetur. Secunda pars eſt de arris ſponſalitiis. & arrarum datio contractus, *l. contractus, §. de fid. inſt.* qui adhibetur emptioni, vel locationi, vel ſponſalibus, præit emptionem, vel locationem impletam, & matrimonium. dantur autem ab emptore venditori, & à conductore locatori, vel à locatore conductori, vel ab ſponſo ſponſæ. vnde & quaſi arrilatores coctiones dicti ſunt. & in omnibus idem ius eſt, vt impleta emptione, vel locatione reddantur, maxime ſi corpus certum datum ſit arræ nomine; vel imputentur in pretium, ſi in nummis conſiſtant: & eodem exemplo ſecutis nuptiis vt arræ ſponſalitiæ reddantur, vel imputentur in donationem propter nuptias. Et vt ſi culpa emptoris, vel locatoris, aut conductoris vel ſponſi non impleatur emptio vel locatio, vel matrimonium, arras amittat, quod & pactis inſeri ſolebat; *l. vlt. ff. de l. com.* Si culpa venditoris, vel locatoris, aut conductoris, qui arras accepit, vel ſponſæ culpa, in duplum teneatur. excipiuntur caſus certi in *l. pen. huius tit. & alias tit. ſeq.* Tertia pars tituli eſt de proxeneticis, quo nomine ſignificantur præmia, quæ debentur interceſſoribus ſiue conciliatoribus ſponſalium aut nuptiarum. His modum impoſuit *l. vlt.* quam expoſui Obſeru. 21. pro quantitate dotis & donationis propter nuptias, & hoc amplius cauit, ne citra ſtipulationem ex hac cauſa proxeneticum peti poſſet, quod & philantropum dicitur *l. 2. D. de proxen.* in qua philantropi non dixit per ſynæreſim, cum & Diodori 4. legamus ἔπαθλον φιλάνθρωπον, & 2. Macab. c. 4. φιλάνθρωπα βασιλικά.

I. Enarratio.

QVæ præcedere & ſequi] *Paulus Sentent. libro 2. tit. 21. de dotibus, l. ſi pater 44. §. 1. in fi. D. de iu. dot. l. vlt. ſ. tit. 3.*

Nudo conſenſu] *l. 4. & 11. D. eod.*

Internuntium] *l. vlt. D. eod.* Plautus in Milite glor. act. IV. 1.

Vah egone vt ad te ab Libertina eſſe auderem internuntius?

Aſconius Pedianus de iuriſdict. & præt. Sicil. *Conciliatores atque internuntij.* Apuleius Metam. 9. *Anus quædam ſtupri ſequeſtra, & adulterorum internuntia.*

Baratiom] Seneca de benefic. libro II. cap. 23. *Quidam nolunt nomina ſecum fieri, nec interponi pararios.* & libro 3. cap. 15. *Ille per tabulas plurium nomina interpoſitis pararius facit.*

Si per ſtipulationem vt olim] *L. 2. & 3. D. eod.* Hinc ſperatæ, pactæ, & ſponſæ in loco Arnobij ex IV. aduerſus Gent. quem citat in Par. D. Iuuencus in hiſtoria Euangelica:

Accipit coniugium nullo cum crimine pacta,
Spiritus impleuit ſanctus cui viſcera fœtu.

Primus ſermo eſt] Feſtus Pompeius: *Conuenta condicio dicebatur, cum primus ſermo de nuptiis, & earum conditione habebatur.*

Nuda cautio ſiue prom.] Vt *§. 2. Inſtitut. de ſatiſdat.*

Spondent qui prom. ſtip.] *L. ſponſio, D. de verb. ſign.* Gloſſæ: *Sponſores*, ἐπιγγελλόμενοι, *ſponſalia*, ἐπαγγελίαι.

Reddantur] Repetantur actione ex empto, vel condictione ſine cauſa. Cuiac. Obſeru. XI. 17.

In duplum teneatur] Condictione ex lege, Cuiac. d. cap. 17.

Quod eſt firmiſſimum] *Paulus Sentent. lib. 5. tit. 7.*

Vel ſponſalibus] Apuleius Metam. 5. *Arra atque nuptiis coniugabo.* Petrus Rauennas ſerm. 140. *Ad virginem Deus aligerum portitorem mittit: nam dat arram. dotem ſuſcipit, qui fert gratiam. fidem refert, & tradit munera virtutis, qui mox virginei conſenſus reſoluit ſponſionem.* Licet autem ſtipulatio interpoſita ſit, ſi tamen arræ datæ non ſint, à ſponſalibus impune diſceditur, Græci ad *l. 1. D. eod.*

Arrilatores] Gloſſæ: μεταβολος, *dardanarius, cociator, arrilator.* Iſidorus in Gloſſis: *Arrilator. cocio*, ὁ μεταβολεύς.

Cociones] A. Gellius lib. 16. cap. 7. *Cocionem peruulgate dicit* (Laberius) *quem veteres arrilatorem dixerunt.* ſic ibi legiſſe videtur Cui. ex veteri codice quem citat in Notis prioribus ad *tit. de teſtam. Inſtitut.*

Interceſſoribus] Gloſſæ Philoxeni: *intercedit*, μεσιάζει.

Conciliatoribus ſponſalium] Quorum interuentu ſponſalia aut nuptiæ contractæ ſunt. Feſtus: *Conciliatrix dicitur, quæ viris conciliat vxores, & vxoribus viros.* Cornelius Nepos in Attico: *Harum nuptiarum conciliator fuit.* Seruius ad illud 4. Æneid. *Tuque harum interpres curarum & conſcia Iuno: Curarum*, inquit, *coniugalium interpres, hoc eſt, media & conciliatrix.* Interpres, vt in *l. 1. C. Theod. de nupt.* Gl. gr. lat. προξενητὴς, *conciliator, proxeneta.* vetus Onomaſt. *conciliatrix.* προξενήτρια, qui & πρόξενοι, vt in epiſtola 3a. S. Baſilii: τῆς γὰρ σωματικῆς φιλίας ὀφθαλμοὶ πρόξενοι γίνονται: *Oculi ſunt proxenetæ amicitiæ corporalis.* & μνᾶται. D. Chryſoſtomus in epiſtolam D. Pauli ad Hebræos cap. 9. homilia 16. μνᾶται γάμον γίνεται, οὐχ ὁ γαμβρὸς, ἀλλ' ὁ τοῦ μέλλοντα ἀγαθῶς συμπεραίνειν.

A Obſeruatione XI.] Capite 18.

Philantropi non dixit per ſynæt.] Pro philantropii. vide d. cap. 18.

Non dixit per ſynæt.] Dixit igitur per ἔλλ, 1, ſi ſubſtantiuum ſubintelligitur. Sed malo equidem per ſyn. Petr. Faber.

II. *Si Rector prouinciæ, vel ad eum pertinentes ſponſalia dederint.*

SPonſalia in hoc titulo ſunt arræ ſponſalitiæ, vt Græce μνῆστρα, & pignora, vt *l. 6. C. Th. de ſponſ. l. vlt. inf. de ing. man. l. 1. inf. ſi nupt. ex reſcr. pet.* Hie-
B ronymus in virginitatis laude: *Humanorum ſponſaliorum pignoribus ſubarratur.* Et ſciendum eſt, rector prouinciæ, vel alius qui officium in prouincia adminiſtrat, ſi in ea puellam deſponderit, & ſubarrauerit, vt potuit, quia nuptiæ ei interdictæ ſunt, non ſponſalia, & poſt depoſitum officium ipſa ei nubere nolit, liberari eam reddendo arras in ſimplum, quia præſumitur non ſponte ſponſalia feciſſe cum eo, ſed coacta & territa officii poteſtate, *l. ſi quis officium. D. de rit. nupt.* quæ ſecundum Conſtitutionem huius tit. ita accipienda videtur (niſi mauis Cyrillum ſequi, cuius ſententiam adſerere aliquando conatus ſum) vt non aliter eas reddat quam ſua ſponte, vltro ſi eas reddere velit, vt plerumque ex rebus eius, quem repudiant puellæ nihil retinere volunt: & vero ho-
C neſtius eſſet eas reſtituere, ſed neceſſitatem reſtituendi hæc Conſtitutio remittit. Pertinentes in hoc tit. & tit. 7. vt Græce προσήκοντες. ſunt liberi, cognati, adfines, domeſtici, adſeſſores, ad quos etiam pertinet hæc conſtitutio, ſi eis ea in re operam dederit is qui officium publicum in prouincia gerit.

II. Enarratio.

ARræ ſponſalitiæ] Moſalon in Sancitis: ὡς τὸ ἔθος μόνῳ τῷ γαμικῷ συναλλάγματι ἀῤῥαβῶνας νενόμισται δίδοσθαι.

Vt Græce μνῆστρα] Heſychius. μνηστεύεσθαι, ἀῤῥαβωνίζεσθαι μνήστωρ. ὁ δοὺς τὸ γάμου ἀῤῥαβῶνα. μνῆστρον, ὁ τοῦ γάμου
D ἀῤῥαβών. Soſipater Chariſius I. Gramm. & Gloſſæ: *Sponſalia*, μνῆστρα. vide locum Chryſoſtomi tit. 11. inf.

Et pignora] Vt in *l. vn. hoc tit.* coniuncta Baſilicorum interpretationem libro 28. tit. 1. in fine. Tertullianus Apologetici capite 6. *Cum aurum nulla norat præter vnico digito quem ſponſus oppignoraſſet pronubo annulo.*

Hieronym. in virgin. l.] In epiſtola ad Mauritii filiam.

Subarrauerit] Subarrati eſt ἀῤῥαβωνίζεσθαι. S. Ambroſius in epiſtola 34. *Diſcede à me, quia iam ab alio amatore præuenta ſum, qui mihi ſatis meliora te obtulit ornamenta, & annulo fidei ſuæ ſubarrauit me.*
E Vtuntur ſæpe hoc verbo ſummi Pontifices. Oppigneratur autem & ſubarratur puella annulo pronubo, Tertull. loco cit. & in Lege Longobardorum libro 2. tit. 37. *Annulo eam ſubarrat.* Heliodorus Æthiop. libro 4. δακτύλιόν τινα ἐπιζητεῖν. καὶ σαυτῇ ἀξιοῦντιν, ὃν πατήρ ὁ σὸς ἐμοὶ πρὸς τὴν μνηστείαν ἐδωρήσατο: *Annulum quendam inquiras, & tibi vindices, quem pater tuus mihi, cum illi deſponſarer, donauit.* Hic annulus dicitur ἁρμοστὸς παρθενικῶν συμβιώσεως. in Excerptis Photii ex Iſidori Philoſophi vita.

Quia nuptiæ ei interdictæ ſunt] Rector prouinciæ nuptiis prouincialibus abſtinere debet, *l. ſi quis officium 38. D. de rit. nupt.*

Non

Non ſponſalſe) Imo hodie ſponſalia quoque ex Nouel[l] [con]ſ. Leonis. P. Faber.

Territa officij poteſtate) Itaque ſi præſes quidem ſit, ſed qui ratione potentatus parentes puellæ terrere non valeat, ſponſalia non prohibentur, vt notet Thalelæus ad conſtitutionem huius tituli.

Niſi mauis Cyrillum ſequi) Scribit Cyrillus conſtitutionem loqui de præſide prouinciæ, Paulum autem accipiendum eſſe de his qui officium in prouincia adminiſtrant, id eſt, de officialibus, qui vt Præſidibus longe inferiores ſunt: ita eorum quoque facta leuiora iudicantur: eamque ſententiam adſerere conatur Obſeru. 4. cap. 21. Heic autem aliam interpretationem adfert, vt ſponſa arras non aliter reddat B quem ſua ſponte. Raphael Fulgoſius heic: *Quod dicit ibi in d. l. ſi quis, reddat arras, intellige, ſi pars mulieris velit.*

Adſeſſores) Participes, id eſt, conſiliarios in *l. vn. hoc t.* Sic habent veteres Menagij & Brodæi. Ego ſuſpicabar eſſe vetus gloſſema, quod abſit à Codice Theodoſ. niſi participes conſiliarios dixerit cum Plauto in Milite Act. 4. ſcen. 2. Certe particeps eſt conſiliarius. Cornelius Tacitus Annal. 6. cap. 10. *Marino participe.* Baſilica *συγκαθέδρους* interpretantur.

III. *De donationibus ante nuptias, vel propter nuptias, & ſponſalitiis.*

C PRiores conſtitutiones huius tituli ſunt de ſponſalitiis. i. muneribus ſponſalitiis, quæ dat ſponſus, aut ſocer vel ſocrus ſponſę vel ſocero, vel contra ſponſo ſponſe, quæ & ſponſalia dicuntur, *l. 3.* & multum diſtant ab arris: Nam eæ ſponſæ ſoli dantur, & ſecutis nuptiis redduntur; vt dixi, munera ſponſalitia remanent apud eum. qui accepit, niſi aliud conuenerit, & rurſus non ſecutis nuptiis culpa ſponſæ, regulariter arræ redduntur in duplum, & ex conuentione in quadruplum, munera redduntur in ſimplum, ſi per eum qui accepit, factum ſit quo minus nuptiæ contraherentur, ſi per eum qui dedit, non redduntur, *l. 15. hoc tit.* Item mortua ſponſa vel ſponſo ante nuptias contractas, arræ redduntur, *l. 3. tit. 1.* mortuo autem D ſponſo munera non redduntur, ſi ea liberalitatis cauſa contulerit in ſponſam. i. vt nullo caſu ad ſe heredéſve ſuos reuerterentur, *l. ſi tibi, hoc tit. l. 1. D. de don.* vel ſi contemplatione futuri matrimonij & titulo ſponſalium prætermiſſa heredum differentia, quam ſtatuit *l. 2. Cod. Theod. eod.* hodie dicimus non interueniente oſculo, ea donatori reddi, imo & interueniente oſculo, ſi ſponſa donauerit, non etiam ſi ſponſus: nec enim integra ea heredibus ſponſi reddi oportet, ſed ſemiſſem tantum ex *l. 16* quaſi ius oſculi auxerit ius ſponſalium, & qui oſculum accepit quaſi maritus ſit, aut certe plusquam ſponſus, nec tamen ſatis eſt, vt Fabius ait decl. 279. maritum tantum oſculo putari. E Poſteriores autem quatuor conſtitutiones huius tit. ſunt de donatione ante nuptias quæ dicebatur olim, hodie quæ dicitur donatio propter nuptias: quia hoc ſingulare habet, vt & conſtante matrimonio fieri & augeri poſſit, ſicut dos, *l. pen. & vlt.* Martianus Capelle 9. *Arcanum priſci iuris adſertor conſulitur, reſpondetque, regulariter etiam matrimonio copulate, dotem dicere fœminam viro nullis legibus prohiberi.* Nec enim vt ait *l. vlt* ſimplex ea & mera donatio eſt, ſed contractus, qui fit propter dotem & propter nuptias, vt *Nou. 38. & 119.* & quaſi *ἀντίφερνα* ſiue *ἀντιπροίκιον* dotis. denique donatio propter nuptias eſt contractus, quo quid dotem contra vir vxori offert, vel amuſſis, examen, leuamentum, ſacoma dotis, quæ & ſponſa-

A litia largitas dicitur, *l. 4. infra de ſec. nupt.* & ſponſalia, *l. 2. eod. l. prædia inf. de præd. min. & Nou. Valent. de epiſc. iud.* & in conſtitutionibus Græcis *ἕδνα*. Igitur ſponſalium nomen commune eſt repromiſſioni futuri matrimonij, quam Alexius vocat *προτέλειον τῆς συναλλάγματος συναφείας*, & donationi propter nuptias ſeu ſponſalitiæ largitati, id eſt, muneribus ſponſalitiis, & arris.

III. Enarratio.

B MVneribus ſponſalitiis) Quæ nuptialia munera Liuio 30. Origenes in homilia 1. in Cantica Canticorum, interprete D. Hieronymo: *Introducitur per hiſtoria ſpeciē ſponſa quædam quæ ſuſcepit quoſdam ſponſaliorum & dotis titulo digniſſima munera à ſponſo nobiliſſimo.* & paulo poſt: *Omnia habeo, repleta ſum muneribus, quæ ſponſaliorum vel dotis titulo ante nuptias ſumpſi.* Tertullianus l. ad vxorem cap. 4. *Orationes ſuas velut dotes domino adſignant, ab eodem dignationem velut munera dotalia quotieſcunque deſiderant, conſequuntur.*

Nam eæ ſponſæ ſoli dantur) Sponſus arras dat non ſponſa. Gregorius Turonenſis de vitis Patrum cap. 20. *Cum ad legitimam perueniſſet ætatem, cogentibus iuxta conſuetudinem humanam parentibus, vt arram puellæ quaſi vxorem accepturus daret, impellitur.* Vide C Cuiac. Obſeru. 4. 26.

Arræ redduntur in dupl.) Vide ſupra ad titul. primum.

Interueniente oſculo) S. Ambroſius in Pſal. 118. *Vt oſculum quaſi ſponſa acceperit.*

Quaſi ius oſculi auxerit ius ſponſ.) S. Ambroſius in epiſtole 18. *Sola Eccleſia habet oſcula quaſi ſponſa: oſculum enim quaſi pignus eſt nuptiarum, & prærogatiua coniugij.* Gregorius Turonenſis in dicto cap. 20. *Dato ſponſæ annulo, porrigit oſculum, præbet calciamentum, celebrat ſponſalium diem feſtum.*

Aut certè plus quam ſponſus) Achilles Tatius de Clitoph. & Leucipp. amoribus 4. *μέχρι μόνου τοῦ φιλήματος ἡ δὲ μοι γυνή.* *Oſculo tantum vxor mea eſt.*

D Vt & conſtante matrimonio.) Itaque rectius appellatur propter n[uptias] . . . nomina enim rebus conſequentia eſſe debent.

Quo quid dotem contra) Heroicis temporibus in Græcia maritus quaſi dotem vxori dabat, & munera ſponſalitia: & tam dos, quam munera *ἕδνων* nomine continebantur, vt ex Homero & eius obſeruaui libro 2. Inſtitutionum tit. 7. §. 3. Quem morem Poetæ Latini tangunt. Vetus epigramma libro 4. collectionis Pithœanæ.

Dotalemque petens Romam Cleopatra Canopo.

Auctor hiſtoriæ Apollonij. *Non apto, ait, tempore me interpellatis: ſiua mea ſtudiis vacat, & ob amorem ſtudiorum imbecillis iacet. Sed ne videar vos ſæpius differre; ſcribite in codicillis nomina veſtra, &* E *dotis quantitatem, quam tranſmittam filiæ.*

Amuſſis) Vetus Onomaſticon: *amuſſis* *στάθμη*. Varro apud Nonium: *Amuſſis, eſt æquamentum, leuamentum.*

Examen) Feſtus Pompeius: *examen, æquamentum.* Gloſſæ Philoxeni, *examen.* *ἀγκύλα.*

Leuamentum) Vide locum Varronis ſupra.

Sacoma dotis) Onomaſt. *æquipondium,* *σήκωμα.* vtitur Vitruuius 9. 3 & vlt.

Sponſalitia largitas) Ennodius Ticinenſis in vita Epiphanij: *Sit ſuis ſuis ſponſalitia largitas, abſolutio captiuorum. Offerat paſſe ſua munus annui & Chriſtus accipiat.* Nec debuit Accurſius diſtinguere. Vide Cuiac. ad *Nou. 22. cap. de ſecund. nupt.*

Et ſponſalia) Saxo grammaticus hiſtoriæ Daniæ A libro 14. *Igitur a Canuto totius patrimonii ſui parte tertia ſponſaliorum loco promiſſa puellam deſpondit.*

In conſtitutionibus Gr. ἕδνα) Et aliis auctoribus. Gloſſæ. ſponſalia, ἕδνα. S. Epiphanius in oratione de fide Catholica: ἢ φερνὴν ἢ ἕδνα. Andreas Cretenſis in Apoſtolum Titum: οὐ νυμφαγωγὸς τῆς ἐκκλησίας ἕδνα νυμφικὰ ἢ φερνὴν αὐτῇ προςκομισάμενος, τὰ Κρήτης θρέμματα. *Tu Eccleſiæ pronubus, munera ſponſalitia dotemque, Cretæ attuliſti proles.* S. Gregorius Nyſſ. de Virginitate: οὐδὲ ἢ τὰ ἕδνα τοῦ γάμου. Non abſimile eſt quod poſteriores dixere ὑπόβολον id eſt, incrementum dotis, vel quod mortuo viro vxori ſuperſtiti redditur ſupra dotem. De quo D. Chryſoſtomus, in Pſalm. B 41. λαβὲ ἀῤῥαβῶνα, ἵνα μοὶ πιστεύσῃς περὶ τῶν μελλόντων, λαβὲ ὑπόβολον. λαβὲ ἢ φερνήν. *Accipe arras, vt mihi fidem habeas, accipe hypobolum, accipe & ſponſalia.* Meminit Euſtathius ad Odyſſ. α. vide Cuiacium Obſeruat. 5. 4.

Quam Alexius vocat) Alexius Comnenus in Nou. de ſponſalibus, *primam contrahentium conuentionem.*

IV. *De Nuptiis.*

V. tit. 10. lib. 1. Inſt. & tit. 2. l. 23. D.

EXpoſitis contractibus his qui ante nuptias fieri ſolent, conſequens eſt vt tractet de nuptiis ſiue C matrimonio ipſo. Matrimonium nudo conſenſu perficitur: Nam neque verba, neque ſcripturæ proprietatem deſiderat, neque dotem, neque concubitum, neque pompam aut deductionem in domum mariti, *l. pen. D. de don. inter vir. & vxor. l. 13. hoc tit.* quæ ſunt quidem per conſequentias matrimonij propria, non principalia, quæ rem negotiúmque conficiant. Nuptiæ igitur ſiue matrimonium eſt conuentio, quæ fit inter ciues, marem & fœminam, ad ſobolem quandoque iuſtam procreandam ſpectans, eo animo votóque, vt in vna domo totam vitam viuant ſocialiter. Hæc eſt nuptiarum definitio vera. In idiotiſmo eo nomine ſignificatur commiſtio corporum, vt apud Petronium. Illa nocte qua nuptias fecerunt. & in D Æſopo Latino de vita Alexandri: Ille ſceptro depoſito, conſcenſóque lecto nuptias agit. Vel feſtiuitas & celebritas nuptiarum, & ita nuptias in conditionibus accipi vult *l. 2. 4. hoc autem tit.* permittuntur nuptiæ quædam quæ olim fuere prohibitæ, veluti cum quinquagenaria, cum alumna, cum conſobrina. ſed & prohibentur variis ex cauſis. Si filius aut filiaf. nuptias faciat ſine auctoritate patris qui modo auctor eſſe poſſit. Si puella ſui iuris ſine tutoris auctoritate, quia ad nuptias contrahendas, ſicut ad hereditatem adeundam puellæ curatoris auctoritas non ſufficit. Si libertus patronam, aut patroni vxorem, filiam, neptem ducat. Si quis ex ea prouincia in qua officium admi- E niſtrat. Si ſuſceptam ex baptiſmo, quam filiolam vocamus.

IV. Enarratio.

DE nuptiis ſiue matr.) Nuptiæ pro matrimonio. Tertullianus de exhortatione caſtitatis cap. 2. *Si nuptias ſublatas reſtauremus.*

Nupt. ſiue matr.) Vt in *Inſtit. de patr. pot. §. 1.*

Nudo conſenſu perf.) Solo & nodo conſenſu, *l. pen. de donat. inter vir & vxor.* ſicut & ſponſalia, *l. 4. & l. 11. D. de ſponſal.*

Nam neque verba, neq. ſcr. propr.) Vt de obligationibus quæ conſenſu fiunt ſcribit Caius in *l. 2. §. 1. D. de obligat. & action.* ſicut neque ſcriptura deſideratur in ſponſalibus, *l. in ſponſalibus 7. D. de ſponſal.* & ideo vir abſens vxorem ducere poteſt, *Paul. Sent. lib. 2. tit. 19. §. vlt.* ſicut abſenti abſens deſponderi, *d. l. 4. §. 1.*

Neque dotem) *L. vlt. ſup. tit. prox. l. pen. §. tit. 17.* quamquam mulier indotata nudum nomen vxoris adferre videatur. Dicam ad *l. 30. D. de regul. iur.* vide Cuiac. ad *cap. 1. ext. de ſponſalibus.*

Neque concubitum) *d. l. 30. l. cum fuerit 15. D. de cond. & demonſtrat.* D. Auguſtinus de conſenſu Euangeliſtarum libro 2. capite 1. *Virgo peperit Chriſtum: Hoc exemplo magnifice inſinuatur fidelibus coniugatis, etiam ſeruata pari conſenſu continentia, poſſe permanere vocarique coniugium, non permiſto corporis ſexu, ſed cuſtodito mentis affectu.*

In domum mar.) Imo in domum, non in cubiculum, *l. cum fuerit 15. D. de condit. & demonſtrat.* Sed ius illud antiquum hodie ſublatum iure iſto. P. Faber.

In domum mariti) Vxor domum vel in domum mariti duci vel deduci dicitur. Plautus in milite act. 3. ſc. 1. *Egone eam ducam domum?* Terentius in Hecyra act. 1. ſc. 2. *Sequ. e ante, quam eam vxorem duxiſſem domum, ſperaſſe.* Lapis antiquus: PVEL. CLAVD. QVÆS. Æ. ANTONINAM. VOLVMNIAM. VIRGINEM. VOLENT. AVSPI. E PARENT. SVIS. COEMIT. ET IV. FAC. (quatuor facibus) IN DD. DVXIT. deducta autem in ſponſale cubiculum, vt loquitur interpres Irenæi quaſi nupta intelligitur. D. Ambroſius in dict. Pſal. 118. *Vt oſculum quaſi ſponſa acceperit: in cubiculum autem Chriſti ſit introducta Eccleſia, non iam quaſi tantummodo deſponſata, ſed etiam quaſi nupta: nec ſolum quaſi thalamum ſit ingreſſa, ſed etiam legitima clauis copula conſecuta ſit.* Hebræorum iure nuptiæ perfectæ non erant ante deductionem in cubiculum mariti. qua de re vide Seldenum vxoris Ebraicæ libro 2. cap. 13.

Ad ſobolem quandoque iuſtam procr.) Seruius in 4. Æneidos. *Quis enim ignorat matrimonia liberorum ſuſcipiendorum gratia iniri?* Euſtathius in illud Homeri Iliad. α. οὐ παῖδες οὐδὲ γυναῖκας ἐκεῖνον ἕνεκα... οὐδὲ γυναῖκας, δῆλον ὅτι παῖδας ἐν ἴσῳ λόγῳ... ἀλλ' ὅτι... & Iliad. ξ. οἱ ἀγαθοὶ... *Amorum illi optimi ſunt qui liberorum procreandorum propoſitum habent.* D. Auguſtinus in ſermone 34. de diuerſis: *Conuincunt te tabulæ quæ ſcribuntur in matrimonio. Pactus es quemadmodum duceres: ſonat tibi ſcriptura* pactionis *liberorum procreandorum cauſa.* Quintilianus in declamat. 338. *Fuit aliquando cupidus liberorum, & propter hoc duxit vxorem.* vide Ocellum Lucanum de vniuerſi natura, Ioſephum 2. contra Apionem, S. Baſilium de vera virginitate.

Iuſtam) Hinc iuſti liberi, qui ex iuſtis nuptiis quæſiti ſunt. Sic etiam Pomponius ſcribit, dotatas eſſe fœminas ad ſobolem procreandam, replendamque liberis ciuitatem maxime eſſe neceſſarium, *l. 1. D. ſol. matr.*

Totam vitam) Apuleius Metam. 6. *Nec vnquam digredietur a tuo nexu Cupido, ſed iſtæ vobis erunt perpetuæ nuptiæ.* Hinc matrimonium, conſortium omnis vitæ dicitur in *l. 1. D. de rit. nupt.* Quintilianus in declamat. 376. *Vxor ſocia tori, vitæ conſors, in omne ſæculum mihi eligenda eſt.* Vxor ſocia. Ouid. Metam. lib. 1. fab. 10. *Sed leue ſi muneris ſociæ, generiſque, torique Vacca negaretur. Prima ſocietas in ipſo coniugio eſt.* Cic. 1. de offic. *Prima eſt humani generis in iſta mortalitate ſocietas.* D. Auguſtinus de bono coniug. cap. 6.

Socialiter) Hinc κοινωνία γάμου, ſocietas matrimonij. S. Baſilius in homil. 7. in Hexam. coniugale

conſortium. Arnobius 2. aduerſus gentes: *Coniugalia copulatis conſortia.* Itaque ſponſalia mutuo conſenſu dirimi exemplo ſocietatis ſcribit ſummus Pont. in cap. 2. *ext. de ſponſalibus.* A

Vt apud Petron.) Item: *Plaudentibus ergo vniuerſis, & poſtulantibus nuptias fecerunt.* vt apud Græcos *γάμος* commiſtionem etiam corporum ſignificat. Euſtathius in Odyſſ. *α. ὁ δὲ γάμος, δῆλον ὅτι ἡ μίξις ἐστὶ κοινωνίας.*

Commiſtio corporum) Apuleius Metam. 7. *Innitat ad nuptias*, id eſt, concubitum. D. Hieronymus aduerſus Luciferianos: *Die noctuque nuptias faciens, obſcœnas, & auditu quoque erubeſcendos coitus ſomniauit.*

Celebritas nuptiarum) Quintilianus declam. 306. *Vis ſcire quid ſint nuptiæ? Aſpice illam virginem, quam pater tradidit, eunteni die celebri, comitante populo.* B Solemne, vel ſolemnia nuptiarum, Sueton. Neron. cap. 28. Cornel. Tacit. Annal. 11. & 12. ſponſalium & nuptialium ſolemnitas, Tertullianus de idololat. c. 16. vide Sidon. Apollin. epiſt. lib. 1. 5. in fine. Libanij declamat. 35. pag. 770.

Cum quinquagenaria) Cum quinquagenaria olim nuptiæ prohibitæ. *An quia fœcunditas omnium* (mulierum) *conquieſcit?* Solinus capite 4. Adde Plinium 7. 14. Dionyſ. Halicarn. 4. *Vt eſſe videretur quædam eis in nubendi impudicitia*, vt ait Fabius d. declamat. 306. Hodie permiſſæ ſunt, *l. ſancimus 27. hoc tit.*

Cum alumna) Quam libertate donauit, *l. ſi quis 27. hoc tit.* C Manumiſſor enim libertam ſuam vxorem ducere non prohibetur, *l. vxorem 15. eod.* Vetus epigramma:

Liberta & coniux Petronia cara patrono.

Cum conſobrina) *L. celebrandis 19. h. t.*

Nuptias faciat) Plinius in epiſtola 117. libri 10. *Qui virilem togam ſumunt, vel nuptias faciunt &c.*

Sine auctoritate patris) *Paul. Sentent. libro 2. tit. 19. §. 1. l. 2. D. de ri. nupt. l. ſi vt proponis 7. & l. nec filium 12. hoc tit.* Filius emancipatus non expectat conſenſum parentis, cuiuſcunque ætatis ſit. Græci tamen interpretes in ea ſententia ſunt, vt filius emancipatus, ſi perfectæ ſit ætatis, ſine conſenſo patris vxorem poſſit ducere. Harmenopulus Epitom. libro 4. D tit. 4. §. 13. Filia emancipata ſi minor erit annis 25. conſenſum parentis habere debet. Poſt plenam ætatem, ſiue poſt 25. annum, etiam citra conſenſum patris poteſt nubere, *Nou. 115. cap. 3. §. 2.* Sic videtur accipiendum quod ſcribit Photius Patriarcha CP. epiſtola 5. in Auctario his admodum verbis: *εἰ δὲ ἀεὶ μακρῷ χρόνῳ, τὸν γάμον τινὲς τῶν παίδων ὑπερθῶνται, …* *Si parentes poſtquam liberi ad ætatem legibus definitam peruenerint, longo tempore morati ſint in quærenda eis conditione, & neceſſitatem ipſi liberis præbuerint, etiam inuitis parentibus vxoris ducendæ, vel nubendi, tunc leges huiuſmodi nuptias non faciunt irritas, & ſacerdos, qui interfuit, & eis benedixit, nulli* E *criminis reus eſt.*

Qui auctor eſſe poſſit) *L. ſi furioſi 25. h. t.*

Si puella ſui iuris, &c. Patre orbata, *l. 1. & l. 8. h. t. l. 20. D. de ri. nupt. l. cum in vna 17. §. 1. D. de appellat. Vlp. titulo 11. §. item ex Senatuſconſulto.*

Siquis ex ea prouincia) *L. vn. ℥. tit. 2. l. 38. D. de ri. nupt.* concubinam tamen ex ea prouincia habere poteſt, *l. 5. D. de concub.*

Si ſuſceptam) *L. 26. §. 1. h. t.*

Quam filiolam vocamus) Nithardus hiſtoriæ libro 2. *Sicut erga filiolum ex baptiſmate oportebat beniuolum eſſe.* Imo nec cum matre eius aut filia iuſtæ nuptiæ ſunt, Conſtantin. Harmenop. libro 4. tit. 6. §. 18. Vide Cedrenum in Nicephoro Phoca p. 649. edit. R. quod tamen non admittit S. Bonifacius Archiepiſcopus Moguntinus epiſtola 11. *Affirmant*, inquit, *ſacerdotes per totam Franciam & Gallias. necnon & Romam, maximi criminis reum eſſe hominem, qui in matrimonium acciperet illam viduam, cuius ante filium in baptiſmo adoptiuum ſuſcipiebat. Quod peccati genus, ſi verum eſt, hactenus ignorabam: & nec in antiquis canonibus, nec in decretis Pontificum Patres, nec in calculo peccatorum Apoſtolos vſquam enumeraſſe cognoui.* Vide ibidem Notas, & epiſtolam 15.

V. *De inceſtis & inutilibus Nuptiis.*

ADduntur in hoc titulo & aliæ cauſæ prohibendarum nuptiarum, & prænotatæ etiam quædam quæ fuere tit. ſuperiore in hoc tit. propriè explicantur, maxime de inceſtis nuptiis *l. 17. l. 23. §. penult.* quæ contrahuntur inter cognatos vel inter adfines. & vel ſunt nefariæ, vt quæ ſunt inceſtæ iure gentium inter parentes & liberos in infinitum, & ex adfinibus inter vitricum & priuignam, aut priuignæ filiam, inter priuignum & nouercam, inter ſocerum & nurum, inter generum & ſocrum. Nam & ſocrus aut nouerca non alio nomine dicenda eſt quàm mater: nec alio priuigna aut nurus quàm filia. Et adeo quidem nefariæ ſunt eæ coniunctiones, vt nec concubinam, vel ſponſam patris, aut filij, aut ſoceri ducere liceat, vel ſponſæ, aut concubinæ filiam. Non ſolent nefariæ dici quæ inceſtæ ſunt iure ciuili, veluti cum ſorore, ſororis filia, vel nepte, cum amita, vel matertera, cum amita magna vel matertera magna, hodie & cum fratris filia vel nepte, & ex adfinibus cum vxore fratris & cum ſorore vxoris: quanquam & has violare contra fas ſit, *l. 5. D. de quæſt.* Namque olim iuſtæ fuerunt nuptiæ cum fratris filia vel nepte, & cum adfinibus omnibus præter priuignam, nouercam, nurum, ſocrum, *l. 4. §. hos itaque, D. de gr. & adf.* Præterea quod ex titulo ſuperiore colligi poteſt etiam ſub hoc titulo repetitur, non eſſe ſenatori connubium cum libertina, aut ſcenica, aut famoſa muliere, iniuſtas, & impares nuptias eſſe. ſic dico vt legi *l. 1. Cod. Theod. de colleg.* iuſto coniugio opponi. Itemque ſi liberta inuita patrono alij tranſnubat, ſi quis vxorem habet, alteram ducat, ſi inter ſeruos coëant, vel cum ſeruis, vt Plauti Caſina. *Quid iſtuc eſt ſeruiles nuptiæ* &c. Item ſi inter Latinos, quia nec nuptiæ iuſtæ, nec dos eſt, niſi inter ciues Romanos, *§. ſed & ſi quis, ℐ. de lat. lib. tol.*

V. Enarratio.

INceſtæ iure gentium) *L. vlt. D. de rit. nupt.*

Inter vitricum & priu.) *L. nemini 17. ℥. tit. 4. § 6. & 7. Inſtit. de nupt.*

Et nouercam) D. Ambroſius in 1. ad Cor. cap. 5. *Omnes enim crimen eius* (Iudæ) *ſciebant, & non arguebant: publice enim nouercam ſuam loco vxoris habebat.*

Nam & ſocrus &c.) Libanius epiſtola 315. *ἡ πενθερά σοι τίμιον, ὥσπερ ἡ μήτηρ ἔστω: Socrus cara tibi ſit ſicut mater.*

Aut nouerca) Sic apud Lycophronem, *δευτέραν τεκοῦσαν, ſecundam matrem*, Iſaacus Tzetzes *μητρυιὰν, nouercam* interpretatur. vide Commentarium noſtrũ ad Inſtitutiones, *d. §. 6. & 7.*

Vt nec concubinam) *L. 4. ℥. tit. 4.*

Inceſtæ ſunt iure ciuili) Equidem dubito, cum di-

iuſno iure, imo etiam gentium, exceptis Perſis & Atticis prohibitæ ſint ſororis fratriſque nuptiæ, verum eas non inceſtas modo, ſed etiam nefarias dici oporteat. Sane has tute inceſtas eſſe dicis iure gentium in comment. ad Nou. 12. hac ratione, quoniam nullo iure ciuili permiſſæ ſint. P. Faber.

Veluti cum ſorore &c. *) d. l. 17.* Iuo Carnot. in epiſtola 99. in fine. Ionas Aurelian. Epiſcopus de inſtitutione laicali lib. 2. cap. 8. *Beatus quoque Papa Gregorius in Decretalibus ſuis inter cætera eos qui de propria cognatione vxores duxerunt, Apoſtolico anathemate perculit dicens: Si quis fratris vxorem duxerit in coniugio, anathema ſit. Et reſponderunt omnes ter, anathema ſit.* Cum vxore fratris. Poſt exceſſum fratris *l. pen.* Nec diſſoluto priore coniugio, *l. 5. h. t.* μετὰ τὴν πρὸς τὴν πρώτην γαμετὴν συνοικεσίαν. Ioan. Scholaſticus ad collectionem canonum Theodoreti. vide canonem 51. Concilij Eliberini. quia conſtante matrimonio eadem duobus nupta eſſe non poteſt. De iure Hebræorum, vide Seldenum in vxore Hebraica lib. 1. cap. 4.

Et cum ſorore vxoris) *d. l. 5.* S. Baſilius epiſtola 197. ad Diodorum: ἐάν τις ποτὲ ἀκαθαρσίας πάθει κρατηθεὶς εἰς ἀθέμιτον κοινωνίαν ἐμπέσῃ δυοῖν ἀδελφοῖν, μήτε γάμον ἡγεῖσθαι τοῦτο, μήθ' ὅλως εἰς ἐκκλησιαστικὸν πλήρωμα προσδεχθῆναι, πρότερον ἢ διαλῦσαι ἀπ' ἀλλήλων: *Si quis affectu obſcœnitatis ita teneatur, vt in illicitum duarum ſororum conſortium inciderit, id neque coniugium eſſe exiſtimandum eſt, neque talis ad eccleſiaſticum cœtum admittetur, priuſquam ab inuicem ſeparetur.* vide eund. ad Amphilochium can. 78.

Noptiæ cum fratris filia) Ita vero; non tamen cum ſororis filia vel nepte, vt ſcripſi ad *l. ſororis D. de ritu nupt.* P. Faber.

Non eſſe Senatori conn.) *L. humilem 7. hoc tit.*

Iniuſtas & impares *)* Apuleius Metam. 6. *Iam faxo nuptias non impares.* Nuptiæ inter inæquales probroſæ & ſolutæ apud Danos. Saxo grammaticus in hiſtoria Danica.

Si liberta, inuito patr.) *L. 3. h. t.*

Si qui vxorem habet) *L. 2. h. t.* Sextus philoſophus Pyrrhon. hyp. 3. 24. νόμος δὲ παρ' ἡμῖν κωλύει μιᾷ συνοικεῖν ἔχοντα: *Lege apud nos cautum eſt, vt quis non amplius quàm vnam vxorem habeat.* Sic nec apud Græcos plures vxores ducere licuiſſe docet Commentarius noſter in Inſtitutiones. Quod autem ibi de Socrate refertur, confirmatur hoc Porphyrij loco qui apud Cyrillum 6. in Iulianum: δύο δὲ σχεῖν γυναῖκας ἅμα, Ξανθίππην μὲν πολῖτιν καὶ κοινοτέραν πως, Μυρτὼ δὲ Ἀριστείδου θυγατριδῆν τοῦ Λυσιμάχου. de quo vide Plutarchum in Ariſtide in fine, & Athenæum 13.

Si inter ſeruos) *L. 3. Paulus Sentent. lib. 11. tit. 19. §. inter ſeruos.*

Plauti Caſina) In prologo Caſinæ.

Item ſi inter Latinos) *Vlp. tit. 5. § 3.*

VI. *De interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem, ſeu curatorem, liberoſque eorum.*

IN hoc titulo proponitur alia ſpecies inutilium prohibitarúmque nuptiarum ex oratione Marci & Commodi, & SC. quo cauetur ne tutor vel curator, neve tutoris curatoriſve filius ducat impune eam, quæ pupilla ſua fuit, vel patris ſui, antequam rationes redditæ fuerint, & præterierint tempora reſtitutionis in integrum, intra quæ etiamſi redditæ eſſent rationes, retractari poſſent. Nam cauſa quæ Senatum mouit, fuit ſuſpicio fraudis. Plerumque enim tutores vel

A curatores huiuſmodi nuptias appetunt, vt puella ducta in familiam ſuam fraudem adminiſtrationis ſuæ tegant, vt rationes interuertant, vel cohibeant prorſus illas, à verecundia dum tardat rationes à marito exigere vel ſocero, quæ ratio etiam efficit ne tutori permittatur adoptio pupilli vel pupillæ aut mariti pupillæ. Hæc autem prohibitio conſiſtit in tutoribus & curatoribus, & liberis eorum: nec enim porrigitur ad eos qui pro tutore vel pro curatore negotia gerunt, non ad procuratorem, non ad geſtorem, *l. vlt. hoc tit.* alioquin paulatim & omnis qui rationibus reddendis obnoxius eſſet, prohiberetur ſibi vel filio ſuo coniungere eam cui obligatus eſſet, *l. pen. §. pen. D. de rit.*
B *nupt.* & obſeruandum prohibitioni cauſam dediſſe non tantum rationes ne cohiberentur, ſed & vim & poteſtatem, quam tutor habet vel curator, qua freto eſt facile huiuſmodi conciliare nuptias, venerationem & memoriam priſtinæ aut præſentis poteſtatis, rationem potentatus, *l. præfectus, D. eod.* quæ nulla eſt in protutore, procuratore, geſtore voluntario.

VI. Enarratio.

ET Commod.) *L. 20. & l. 60. D. de ri. nupt. l. 1. hoc tit.*

Ne tutor vel curator) *L. 1. & 6. hoc tit.* Cyrus
C ἐν ἐπιτροπικῇ συνόψει: νόμος τὴν ὀρφανὴν μήτε τὸν ἐπίτροπον γαμεῖν, μήτε τὸν ἐπιτρόπου παῖδα: *Lex eſt ne tutor pupillam quondam ſuam ducat, neve tutoris filius.* Syrianus in Hermogenem: νόμος τὴν ἐπιτροπευθεῖσαν γαμεῖσθαι, μήτε τῷ ἐπιτρόπῳ μήτε τῷ παιδὶ αὐτοῦ.

Et præterierint tempora) Quadriennium continuum, *l. vlt. C. de tempor. in integr. reſtit. l. vlt. C. de repud. hered.*

Adminiſtrationis ſuæ tegant *) L. 7. hoc tit.*

Ne tutori permittatur adoptio) *L. 17. D. de adopt. l. pen. §. ſed etſi, D. de ritu nupt.*

Et liberis eorum) Non dixit filiis: nepos enim etiam prohibetur, *l. Senatuſconſulto 59. D. de ritu nuptiar.* & ideo recte libri veteres habent, *liberoſque eorum*, non vt vulgo, *filioſque.*

D Qui pro tutore) οὐ δοκεῖ τῷ ὄντι κουράτωρ ἢ ἐπίτροπος γεγονέναι, vt aiunt Græci: *Non videtur reuera curator, aut tutor fuiſſe.*

Vim & pot.) Et quia ratio poteſtatis eiuſmodi nuptias impedit, curator adulto ſuo filiam ſuam nuptum collocare non prohibetur, *l. 5. h. t.* quia, vt ait Thalelæus, οὐχ οὕτως αἰδεῖται ὁ ἀνὴρ τὸν πενθερὸν ὡς ἡ νύμφη. *Vir non ita ſolet vereri ſocerum, ſicut nurus.*

Geſtore voluntario *)* Procuratores neceſſarij ſunt, negotiorum geſtores, voluntarij procuratores.

VII. *Si quacunque præditus poteſtate vel ad eum pertinentes, ad ſuppoſitarum iuriſdictioni ſuæ aſpirare tentauerint nuptias.*

E IN ſpecie huius tituli eadem ratio, quæ in ſuperiori prohibet nuptias, ratio potentatus, *d. l. præf.* & punitur etiam conatus, ſi is qui in prouincia officium adminiſtrat, nuptias appetierit mulieris, aut virginis, inuita ea, vel parentibus eius, & ipſa, vel parentes, quos minis aut promiſſis tentauerit, ſtatim habita conteſtatione liberantur iuriſdictione eius, qua abutitur ad nuptias eliciendas. & hoc differt hic tit. à titulo 2. quod ille eſt de ſponſalibus, hic de nuptiis, & à *l. 6. C. de nupt.* quod illa ſit de interdicto matrimonio, hic titulus de pœna tentantis interdictum matrimonium. Tentaſſe crimen eſt.

VII. Enarratio.

ET Ipſa, vel parentes] Cum ſua ſuorumque domo, vt eſt in *l. vn. hoc tit.* Thalelæus ait, non ſolum cognatos, ſed etiam omnes ad eam pertinentes ad iuriſdictionem magiſtratus deſinere pertinere.

VIII. *Si nuptiæ ex reſcripto petantur.*

ET vltimo loco hic oſtenditur, eas etiam nuptias inutiles & illicitas eſſe, quæ ex reſcripto, quod vtique ſubrepticium præſumitur, petuntur abſque conſenſu puellæ, ſi nuptiæ fratris aut ſororis filiæ, vel etiam hodie conſobrinæ. Olim conſobrinæ permiſſæ ſunt ex reſcripto, *l. 1. Cod. Th. eod.* & B impari honeſtate fœminæ, *l. 23. ℥. de nupt.* & vtriuſque reſcripti formula extat apud Caſſiodorum 7. Var. & pupillæ ſuæ, vel patris, *l. pen. ℥. tit. 6.* & procul dubio ex reſcripto petitur etiam deſponſa recte, vel arrarum duplum, *l. 1.*

VIII. Enarratio.

NVptias inutiles] Thalelæus ad illa legis 1. *tale ſponſalium genus:* Punitur, inquit, cum non ſolum nuptias, ſed etiam ſponſalia ex reſcripto quis petierit.

Quæ ex reſcripto] Concilium Pariſienſe 3. can. 6. *Neque viduam, neque filiam alterius extra voluntatem parentum aut rapere præſumas, aut Regis beneficio æſtimes poſtulandam.*

Imparia honeſtate] S. Ambroſius in lib. 1. de Abrah. cap. 2. *Qui ſuauitatem quærit coniugij, non tam ſuperiorem cenſu ambiat, quam neceſſitates non terreant maritales: non monilibus ornatam, ſed moribus. Offendit plerumque virum ſi vxor nobiliorem nouerit. Hæc proxima ſuperbiæ ſunt. Sara non facultatibus ditior, non genere ſplendidior erat: ideo virum imparem non putabat* &c.

Quæ ex reſcripto] Principis ſcilicet, cuius hoc ius fuit apud Spartanos, ex quorum moribus ciuile ius pop. Rom. conflatum fuiſſe conſtat, vt de virgine conſtitueret ad quam tota hereditas peruenisset, quis illam in vxorem ducere deberet, ſi pater eam non deſpondiſſet. Teſtis Herodotus Erato: *δικάζειν δὲ μούνους τοὺς βασιλῆας*, &c. P. Faber.

Si nuptiæ fratris aut ſororis filiæ] *L. 2. hoc tit.* Hodie non magis fratris quam ſororis filiam licet ducere, §. *fratris vero, Inſtit. de nupt.*

Vel etiam hodie conſobrinæ] Inter conſobrinos licitæ quidem nuptiæ ſunt, *l. 10. ℥. tit.* 4. ſed ſi ex reſcripto petantur, illicitæ hodie ſunt & inutiles. Olim vtiliter petebantur.

VII. Variarum] XLVI.

Et pupillæ ſuæ vel patris] Eiuſmodi nuptiæ ex reſcripto peti poterant, *l. pen. ℥. tit. 6.* hodie ſi petantur, inutiles ſunt.

Pœna peccatoris publicatio bonorum & deportatio, *l. 1. hoc tit.* Hincmarus Remenſis Opuſculo 16. cap. 18. *Adijciunt iſtiuſmodi homines malis ſuis etiam illam nimis audacem & puniendam præſumptionem, vt adulterinis & execrandis non coniugiis, ſed pollutionibus ſuis, poſtulando ac ſupplicando auctoritatem vel mediationem religioſorum Principum adquirant. quod abſit à fidelibus & miniſtris regni Chriſti principibus vt cuiuſquam improbitas eorum interdictis vel interuentionibus adiuuetur: cum leges Romanæ, & Chriſtianiſſimi illorum temporum Imperatores manifeſtiſſime & iuſtiſſime cenſuerint, eos qui iniuſtis & fraudulentis petitionibus, & maxime in tali cauſa, principales aures inquietauerint, & indulta beneficia carere, & inſuper exilio deportari, & filios qui ex huiuſmodi ignominioſis & adulterinis coniunctionibus fuerint procreati nequaquam legitimos deputandos, nec hereditatis ſucceſſione honeſtandos.* Vide leg. vn. C. Th. eod.

Deſponſa recte] Quam deſpondit pater, & reſcripto petitur, vt nuptiæ impleantur, vel arrarum duplum præſtetur.

IX. *De ſecundis nuptiis.*

NOn ſine cauſa ſecundæ nuptiæ illicitarum viciniatem ſequuntur, quippe cum pœnia obnoxiæ ſunt, licet ne quartæ quidem aut quintæ illicitæ ſint, *l. 4. ℥. de bon. quæ lib. ad.* quia quaſi quodammodo illicitæ eſſe videntur. Et ex his quidem aliæ immaturitatis reprehenſionem habent, vt quas fœmina facit intra annum luctus, *l. 1. & 2.* & aliæ intemperantiæ, vt quas facit poſt annum luctus exiſtentibus liberis ex nuptiis ſuperioribus, *l. 3.* & ceteris legibus tit. huius. Nam etſi quaſi legitima ſit ea immaturitas, intemperantiave, tamen legibus coërcetur: & immaturitas quidem in fœmina tantum, intemperantia in fœmina & in mare, vt prioris matrimonii liberis conſulatur, à quibus plerunque, vt eleganter Ambroſius ait 6. Hexame. *mutato concubitu parentes deprauantur, prælatis filiis poſterioris copulæ, neglectis autem his qui ex priore progeniti ſunt:* & eleganter *l. 22. § lex ℥. de adm. tut.* nouis maritis mulieres C non ſolum res filiorum, ſed etiam vitam addicere. & Homerus Odyſſeæ 15.

Οἶσθα γὰρ οἷος θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι γυναικός,
Κείνου βούλεται οἶκον ὀφέλλειν ὅς κεν ὀπυίοι,
Παίδων δὲ προτέρων καὶ κουριδίοιο φίλοιο
Οὐκέτι μέμνηται τεθνηκότος, οὐδὲ μεταλλᾷ.

Et inde conſtitutiones in hoc titulo, de coërcenda liberalitate parentum erga ſecundum ſecundamve coniugem, ne plus ei dent, donent, relinquant, quam cui ex liberis prioris matrimonii minimum dederint, donauerint, reliquerint ex bonis quæ aliunde quæſierunt quam à priore coniuge. Nam eorum quæ habuerunt à priore coniuge proprietatem ſeruant liberis prioris matrimonii, eorumque ſeruandorum cauſa cetera parentum bona liberis tacite obligata ſunt. In parte propriom hoc eſt, vt ſit eorum D bonorum legitimus adminiſtrator. Itemque vt non adſtrigatur neceſſitate dandæ fideiuſſionis. Cetera ſunt communia in parentibus vtriuſque ſexus.

IX. Enarratio.

LIcet ne quartæ quidem &c.] Auguſtinus in *can. aperiant & can. vlt. 31. qu.* 1. Pet. Faber.

Multinubentia, vt Tertulliani verbo vtar, illicita non eſt. Secundas quidem nuptias contrahere prohibitum non eſt, & non eſt caſtrata licentia ſæpius metendi, vt loquitur Tertullianus, de exhortat. caſtitat. non tamen carent probro. D. Chryſo- E ſtomus in epiſtolam D. Pauli ad Titum: *ἴστε γὰρ ἅπαντες, ὅτι οὐδὲ εἰ καὶ μὴ κεκώλυται παρὰ τῶν νόμων τὸ δευτέροις ὁμιλεῖν γάμοις, ἀλλ' ὅμως πολλὰς ἔχει τὸ πρᾶγμα κατηγορίας: Scitis enim omnes, ſecus etſi ſecundæ nuptiæ legibus vetitæ non ſint, rem tamen multis criminationibus obnoxiam eſſe.* Theophylactus in eandem epiſtolam cap. 1. *ὁ δίγαμος οὐκ ἀνέγκλητος εἰ καὶ τοῖς ἔξω νόμοις ἄλλως δοκεῖ: Digamus culpa non caret, tametſi legibus ciuilibus aliter videatur.* Idem Chryſoſtom. in homil. 7. in Poſteriorem eiuſdem Pauli ad Timotheum: *αἱ δευτέροις ὁμιλοῦσαι γάμοις: καὶ τὴν δέουσαν διατηροῦσαι τῷ τετελευτηκότι:*

Quæ ad ſecundas nuptias tranſeunt, ac viri qui exceſſit, torum maculant &c. Adeo autem quidam veterum ſecundas nuptias damnarunt, vt Athenagoras in apologia εὐπρεπῆ μοιχείαν, honeſtum adulterium vocarit. S. Baſilius in epiſtola 1. ad Amphilochium can. 4. ſcribit, trigamiam à quibuſdam coniugium non appellari, ſed polygamiam, vel potius fornicationem coërcendam. & in epiſtola 3. can. 80. *τὴν δὲ πολυγαμίαν οἱ πατέρες ἀπεσιώπησαν ὡς κτηνώδη, καὶ παντελῶς ἀλλοτρίαν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. Patres polygamiam ſilentio prætermiſere, vt penitus ab hominum genere alienam.* Eccleſia tamen probauit, aut certe permiſit. S. Ambroſius in epiſtolam I. ad Corinth. cap. 7. in fine: *Cum dixerit ſuperius, nubat, lege locutus eſt naturali: quamquam à Deo primæ nuptiæ ſint, ſecundæ vero permiſſæ ſunt. Denique primæ nuptiæ ſub benedictione Dei celebrantur ſublimiter: ſecundæ autem etiam in præſenti carent gloria. Conceſſæ ſunt autem propter incontinentiam.* D. Hieronymus in epiſtola 54. ad Marcellam: *Nos ſecundas nuptias non tam appetimus, quam concedimus.* Hæc autem inter ſe longe differunt. Idem in epiſtola XI. ad Ageruchiam: *Aliud eſt quod vult Apoſtolus, aliud quod cogitur velle. vt concedat ſecunda matrimonia, meæ eſt incontinentiæ, non illius voluntatis.* Idem lib. 4. in Hieremiam cap. 16. *vnde ſuperflua noui hæretici reprehenſio, quia dicimus digamiam & trigam. non ex lege deſcendere, ſed ex indulgentia. Aliud eſt enim facere quod per ſe bonum ſit, aliud ideo concedi ne priora faciamus.* Ioannes Hieroſolymit. in Math. c. 19. *Aliud eſt permittere, aliud eſt præcipere: quod enim præcipimus, ſemper placet: quod autem permittimus, nolentes permittimus, quia malam voluntatem hominum ad plenum prohibere non poſſumus.* D. Auguſtinus in libro de agone Chriſtiano cap. 3. *Iſti ſunt qui viduas, ſi nupſerint, tanquam adulteras damnant, & ſuper doctrinam Apoſtolicam ſe prædicant eſſe mundiores.* & ibidem: *Non enim prudentiores habendi ſunt, quam Paulus Apoſtolus, qui ait, malo eas nubere quam vri.* Vide Tertullian. in d. lib. de exhortat. caſtit. cap. 8. & 9. Secundum igitur matrimonium fornicationis remedium cenſendum eſt, non impudicitiæ adminiculum, ſiue vt ait S. Baſilius in epiſt. CXCVII. *πορνείας φάρμακον ὁ δεύτερος γάμος, οὐχὶ ἐφόδιον εἰς ἀσέλγειαν.* In ſumma permittuntur quidem ſecundæ nuptiæ; ſed qui eas contrahit, non implet vitæ eius, quæ ſecundum Euangelium eſt, ſummam perfectionem: *οὐ κωλύεται πρὸς τοῦ νόμου, οὐ πληροῖ δὲ τὸ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατ᾽ ἐπίτασιν τελειότητα,* vt ait Clemens Alexandrinus Stromate tertio. Certe apud Paganos etiam laudatæ feminæ vniuiræ. Propertius 4. Eleg. vlt.

Iungor Paule tuo ſic diſceſſura cubili,
In lapide hoc vni nupta fuiſſe legar.

Et paulo poſt hoc filiæ mandat.

Filia tu ſpeciem cenſura nacta paterna
Fac teneas vnum nos imitata virum.

Quaſi quodammodo] *Inter quodammodo & verum ſatis intereſt*, vt ait Tertullianus in libro de veland. virgin.

Immaturitatis reprehenſ.] Immaturum matrimonium, ἄωρον in Nou. 22. cap. 22. & 40. Plinius in epiſt. 2. libri 4. *Audies breui nuptias lugentis, nuptias ſunt: quarum alterum, immaturum: alterum ſerum eſt.*

Intra annum luctus] D. Chryſoſtomus in epiſtolam D. Pauli ad Coloſſenſes: *εἰ γὰρ ταῦτα πενθεῖς, ἔχρῆν διηνεκῶς πενθεῖν τὸν ἀπελθόντα. εἰ δὲ ἐνιαυτὸν παρελθόντα ἐπιλέλησαι, ὡς οὐδὲ γενομένου τινὸς, οὐ τὸν ἀπελθόντα πενθεῖς: Si enim hæc luges, oporteret eum qui exceſſit è viuis, lugere perpetuo. Si autem cum annus præteriit, oblitus fueris perinde, ac ſi nihil accidiſſet, non eum qui exceſſit, luges,* &c. Apuleius 8. Metam. *Boni ergo & optimi conſules, ſi luctui legitimo miſerrimæ feminæ neceſſarium conceſſeris tempus, quoad reſiduis menſibus ſpatium reliquum compleatur anni.*

Aliæ intemperantiæ] Quaſi feminæ *nubendi abſtinentiam memoriæ maritorum parentare debeant*, vt loquitur Tertullianus libro 1. ad vxor. c. 6. *Eſt quædam etiam nubendi impudicitia*, vt ait Quintilianus in declamat. 306.

Nam etſi quaſi legitima ſit ea immat.] Valerius M. libro II. cap. 1. 3. *Multorum matrimoniorum experientiam quaſi illegitimæ cuiuſdam intemperantiæ ſignum eſſe credentes.* Scripti codices ibi habent, *quaſi legitimæ.*

Et immaturitas quidem in fœm.] Quæ feſtinato nupſit, infamis efficitur: niſi ei à Principe remiſſa ſit ignominia, *l. 4. C. ad SC. Tertull.* Principis enim eſt ignominioſi notas demere, Suetonius Vitellij cap. 8. Iure canonum infamia remittitur.

Vxor enim virum lugere debet, non ſolum propter turbationem ſanguinis, ſed & propter honorem mariti debitum: alioqui ſi vxor peperiſſet intra annum, impune poſſet nubere: vel etiam intra tempus, quo certum eſſe cœpit, vxorem non eſſe prægnantem: puta poſt trimeſtre tempus à mariti morte, vt Hebræorum iure, de quo Seldenus libro II. cap. XI. vxoris Ebraïcæ.

Libera conſulatur] Apuleius 8. Metam. *Ad hæc vxoris dilectæ nimium mentitis lamentationibus, ad extremum ſabellis impellebatur odium.* Marcellinus in Hermogenem: *φιλεῖ πολλάκις ἀεὶ τοῖς μητρυιαῖς πρὸς τοὺς προγόνους.* &: *διὰ τὴν φυσικὴν πρὸς τὸν πρόγονον δυσμένειαν.* Vide quæ diximus ad tit. de inoffic. teſt. Inſtitut. *In his nihil matris præter titulum eſt*, vt loquitur Quintil. decl. vlt. ad finem.

Liber. conſ.] Stobæus ſerm. *πάντων ἡ μητρυιὰ πολεμιώτατον γυναικὶ τοῖς προγόνοις ἐν ζυγῷ δευτέρῳ ποσί.* P. Faber.

Non ſolum rea filiorum] Tertullianus de corona cap. 7. *Nouercam inſultantem de exuuijs priuigni.*

De coërcenda] *L. hac edictali in princ. & §. omnib.*

Legitimus adminiſtr.] *L. vlt. §. ſin autem ea, in fine de bon. quæ liber.*

Dandæ fideiuſſionis] Vide C. de bon. quæ lib. ad finem.

X. *Si ſecundo nupſerit mulier cui maritus vſumfructum reliquerit.*

HIc titulus eſt etiam de ſecundis nuptiis & veluti codicillus ad titulum ſuperiorem, quo ſuppletur quod illo deeſt. Nam hoc quidem conſtat ex illo, mulierem cui primus maritus rerum quarundam ſuarum plenam proprietatem dedit, vel donauit, vel reliquit, ſi poſt mortem eius alij nuptum ire cœperit, ſtatuit amittere earum rerum proprietatem nudam, & vſumfructum ſolum retinere: ſed ex illo etiam non conſtat quid ſit dicendum, ſi prior maritus vxori quæ ſecundo nupſit, dederit vel reliquerit vſumfructum rerum ſuarum, quem conſtitutio huiuſmodi. confeſtim reſtitui vult liberis prioris matrimonij. Hoc idem probauerunt Arcadius & Honorius, & alij porrexerunt ad maritum, cui vxor legaſſet vſumfructum rerum ſuarum; ſed abrogatur à Iuſtiniano Nou. 22.

X. Enarratio.

VEluti codicillus] Codicillus enim eſt ſuplementum teſtamenti.

Si poſt mortem eius] *L. 3. C. tit. prox.*

Arcadius & Honorius] In *l. 1. C. Th. eod.*

Nouella 22.] *Capite 32.* ex qua vſusfructus quem prior coniux legauit, non aliter aufertur coniugi, etiamſi nuptias repetierit, quam ſi ſpecialiter id defunctus cauerit, *d. cap. 32.*

XI. *De dotis promiſſione, vel nuda pollicitatione.*

MAtrimonium dixere Græci χρημάτων συνάλλαγμα, & nos ante maluimus etiam id contractum, quam pactionem dicere. Hunc ſequitur contractus alius, qui & antecedere poteſt, nempe dotis datio, *l. contractus, D. de reg. iur.* vel ſtipulatio promiſſioque dotis, vel pollicitatio, quæ pro contractu habetur: quia & ex pacto, & ex pollicitatione, & obligatione nuda dotis naſcitur obligatio, *l. 4. & pen. de col. dot.* ſublata dictione dotis, quæ olim fiebat ſolemnibus verbis, veluti: Mille doti tibi erunt, aut, Quod mihi debes, doti tibi erit. Dos eſt conuentio, qua res aut pecunia certa propter iuſtam vxorem propterve onera matrimonij peruenit ad virum. Vel, qua penſantur onera matrimonij data marito res aut pecunia certa. Varroni, vt vulgo, pecunia nuptiarum cauſa data. vel, quod nomine rei vxoriæ in conuentionem venit. vt marito traderetur. Alias dotis nomine ſignificatur ius repetendæ dotis, ſoluto matrimonio, *l. 1. §. Celſus. D. de do prel.*

XI. Enarratio.

COntractum] *§. tit. 1. in princ.*

Qui & antecedere poteſt] *Paulus libro 11. Sent. tit. 21. de dotib.*

L. contractus] Et *l. exigere 65. D. de iudic.*

Ex pollicitatione] Scilicet ſi dos definita ſit: nam ſi indefinite promiſſa ſit, nihil agitur, *l. 1. hoc tit.* & idem Thalelæus notat, cuſtodite in *l. pen.* dici, pollicitationem rerum dotalium interueniſſe, vt ſignificaret, in rebus certis promiſſionem factam. Sicut enim ſtipulatio quæ ad rem viliſſimam deduci poteſt, non valet: ita, nec dos, vt idem ſcribit. Notat etiam idem Thalelæus, conſtitutionem non meminiſſe mulieris. Siue ergo mulier, ſiue quis alius dotem pro ea polliceatur, vtilis, inquit, pollicitatio eſt.

Aut quod mihi debes] *L. ſi pater 44 §. 1. D. de iure dot.*

Propter iuſtam vxorem] Vxor proprie eſt quæ iuſta eſt; & ſi iuſta non eſt, nec dos eſt. *§. 12. de nupt.*

Sublata dictione dotis] *L. ad exactionem 6. hoc t.* collata cum *l. 3. C. Th. de dotib.*

Propterve onera matrimonij] *L. dotis 7. D. de iu. dot. l. pro oneribus 20. titulo ſequent. l. dotem 16. D. de caſt. pec.*

Varroni] Libro 4. de Lingua Lat. ad finem, Scholiaſtes Horatii in od. 24. lib. 3. *Dos eſt donum puellarum nubentium.*

XII. *De iure dotium.*

V. tit. 1. lib. 23. D.

DOcuit quibus modis contraheretur dotis obligatio. Nunc tractare incipit de iure dotium. i. de cauſa, conditione, natura dotium, vel de dotibus. Et recte in Digeſtis ſtatim initio eiuſdem tituli ſcribitur, Dotis cauſam eſſe perpetuam. quod voto eius qui dat, ita contrahitur, vt ſemper apud maritum ſit. quibus verbis ſignificatur, ex dotis cauſa dominium adquiri marito: Nec enim cauſæ contractuum temporariæ, veluti locationis, commodati, pignoris,

A dominium mutant, ſed cauſæ perpetuæ veluti emptionis, donationis, dotis. Et quod ſequitur in *l. 2. D. eod.* Reip. intereſſe, mulieres dotes ſuas ſaluas habere, propter quas nubere poſſint, & vt ſignificat, *l. intereſt, D. de reb. auct. iud. poſſ.* quæ ex eodem libro ſumpta eſt, non maiores tantum 12. annis; ſed etiam minores, vt ætate permittente nubere poſſint. & videtur in ea pro Solidum, Paulus ſcripſiſſe, ſuam dotem; errorem vero illum eſſe creatum ex his notis SDM. quæ vtrumque ſignificant: id vero eo pertinet vt intelligatur dotis cauſam eſſe priuilegiariam, fauorabilem atque præcipuam, fauorem certe addidit ei omnium maximum Imp. Iuſtinianus, fauore

B quod olim habuit inter creditores chirographarios, eodem quoque dato inter hypothecarios, primum in rebus ipſis dotalibus, deinde in ceteris etiam mariti rebus.

XII. Enarratio.

VEl de duobus] Vt in codice Theod. *Vlp. Reg. tit. 6. Pauli 2. Sent. tit. 21.*

Ex dotis cauſa dominium adq. m.] Maritus non eſt dominus ſimpliciter; ſed dominus dotis cauſa, ſicut fundo æſtimato non emptor ſimpliciter, ſed dotis cauſa, *l. quotiens, D. de iure dot.* Cui. in *not. poſterior. Inſtit. lib. 11. tit. 8.* vide Obſ. 10. 32.

Veluti loc. comm. pign. *L. non ſolet 39. D. loc. l.*

C *8. & 9. D. comm. leg. cum & ſortes 35. §. 1. D. de pigner. act.*

Veluti empt. don. dot.] *§. per traditionem in fi. & §. ſeq. Inſtit. de rer. diu.*

Sed etiam minores] Quæ maturius in domum mariti, quaſi vxores deductæ ſunt, quæque poſt ætatem nubilem ſponſum repudiarunt: nam eis quoque datur priuilegium in quaſi dote repetenda.

Pro ſolidum] Auctores Baſilic. legerunt, *ſolidum:* vertunt et im ὁλοκλήρου.

Inter hypothecarios] Sicut inter creditores chirographarios mulier præferebatur creditoribus anterioribus: ita & inter creditores hypothecarios etiam antiquiores mulier anteferatur primum in ipſis

D rebus dotalibus, deinde in cæteris etiam mariti rebus, *l. vbi 29. hoc tit. & l. vlt. §. qui potior. in pig. hab.* Martinus diſtinguendum non putabat, ſiue creditores tacitam haberent hypothecam, ſiue ſpecialem & certam. Vide dicta nobis ad *§. fuerat antea, de action.* & ibid. Cuiacii Notas. Sententiam Martini vulgo Doctores ſequuntur. Bulgarus contra putat, & Odofredus ad *d. l. vlt.*

XIII. *De rei vxoriæ in ex ſtipulatu actionem transfuſa, & de natura dotibus præſtita.*

HIc titulus eſt etiam de iure dotium, aut verius de repetitione dotis ſingularis liber. quo auctore Iuſtiniano enim dotis recuperandæ vxori, vel

E ſocero ſoli, aut adiuncta filia competerent duæ actiones olim, actio rei vxoriæ & ex ſtipulatu, ſi ſtipulatio interueniſſet, extraneo ex ſtipulatu tantum; omnes ii abolita actione rei vxoriæ dotem repetunt actione ex ſtipulatu: ſed ſocer & vxor ex ſtipulatione tacita, extraneus tantum ex ſtipulatione, vel pactione expreſſa facta initio dandæ vel promittendæ dotis: & ſocer ipſe ex ſtipulatione expreſſa ſtatim, non pactione ſi dotem ſibi reddi voluerit non adiuncta perſona filiæ. & dotē non eſſe filiæ pro patrimonio. Eam retinuit actionem Iuſtinianus quæ meliore iure erat. Nam & ex ea multo plura retinet quam ex actione rei vxoriæ. Nec bonæ fidei eam facit quod

vtilior ſit actori actio bonæ fidei quam ſtricta, ſed ne haberet ex iudicio bonæ fidei quidquam quæ non ſit etiam bonæ fidei. Atque ita eam bonæ fidei fecit, vt ne tamen iuris ſtricti pro dotibus amitteret meliorem, quæ in iudicio ſtricto cauſa erat. Denique miſtam fecit actionem bonæ fidei & ſtricti iuris, actionem ex ſtipulatu de dote repetendæ, quæ confuſio ſimilis ab eodem inducta eſt S C. Trebelliani & SC. Pegaſiani. Quæ vero ſeruat ex propria natura actionis ex ſtipulatu hæc fere ſunt: vt non ſit locus edicto de alterotro: vt poſt diuortium mortua muliere ante moram nec aduentitia dos cedat lucro mariti: vt retentionibus dotis ex quinque cauſis nullus ſit locus: vt mortua muliere in matrimonio, ſi pater ſit, dos profectitia non cedat lucro mariti. Ex natura actionis rei vxoriæ hæc, vt dotem à patre datam virilis ſexus & per virilem ſexum cognatione iuncti liberi retineant titulo præcipui, ſiue ex parte ſcripti, ſiue emancipati, aut exheredati ſint, coheredibus præſtita cautione ſtricta de indemnitate: & vt de dote profectitia vel aduentitia diuortio facto, aut mortuo marito agat pater adiuncta filiæ, vel ſi pater non ſit, aut deſierit eſſe morte naturali vel ciuili ante vel poſt litem conteſtatam, ſola filia morte ciuili, vt *l. 2. ℨ. ſol. mat.* Et vt maritus hactenus damnetur quatenus facultates patiuntur, non in ſolidum. Et ex his ſurſus quæ communia erant vtriuſque actionis hæc ſeruat, vt prædia dotalia reddantur ſtatim: vt dotis inæſtimatæ fructus ne reddantur, niſi pro rata temporis quo nouiſſimo anno mulier nupta non fuit. Et hoc addit noui, vt dotes quæ conſiſtunt in rebus mobilibus, tam animalibus quam his quæ anima carent, & in rebus incorporalibus reddat maritus heréſve eius intra annum, explicandæ pecuniæ gratia, quia plerunque harum rerum pretia redduntur ſi conſtante matrimonio alienatæ, vel manumiſſæ fuerint. Et his ſubiicitur de fundo dotali non alienando vel obligando, ne conſentiente quidem muliere aut remittente hypothecam, quam habet in rebus dotalibus, ſublata differentia Italiæ & prouinciarum: conſtitutio noua.

XIII. Enarratio.

ACtio rei vx.] Salmaſius ait, reuxoriam actionem appellari in *l. vn. §. e. h. t.* ibi; re vxoria, aut vt ipſe legit, reuxoria in poſterum ceſſante, qui ſi ſcriptos codices conſuluiſſet, non reuxoria, ſed rei vxoriæ exaratum inueniſſet. Certe ita legitur in V. Cl. Menagii libro optimo, & Iuliani Brodæi libro perantiquo. Non infitior quidem in *d. l. vn.* legi, *rei vxoria ius.* & poſtea, in quibuſdam codicibus, *re vxoria in poſterum ceſſante.* & ibidem: natura rei vxoriæ. Denique in §. *fuerat Inſtit. de action. omne ius quod res vxoria ante habebat.* & apud Theoph. [illegible] *res vxoria.* & forraſſe non male pro, de rei vxoriæ in ex ſtipul. alias legitur, *de re vxoria in ex ſtip.* nolim tamen *reuxoriam* admittere. Nec mouere debemur Gloſſis Nomicis, in quibus legitur, [illegible]: nam Latini ſermonis imperitia huic errori cauſam dedit. Nec maioris auctoritatis apud me eſt Suidas, qui verbum hoc corrupte, vt & alia pleraque extulit. Actio igitur rei vxoriæ, id eſt, quæ dotis recuperandæ cauſa comparata eſt. Boetius in Topica Ciceronis libro 6. *Dos licet matrimonio conſtante in bonis viri ſit, eſt tamen in vxoris iure: & poſt diuortium velut res vxoria peti poteſt.*

Sed ſocer & vxor] Socer præſumitur ſtipulatus & vxor tacito intellectu. Extraneus recipit ſibi dotem ſtipulando vel paciſcendo initio dotis dandæ, *l. cum*

A *dos 7. D. de pact. dotal.* vel initio promittendæ, *l. ex morte 7. ℨ. in prox.* Pater dotem ſibi recipit ſtipulatione non pactione facta initio dotis dandæ, *l. ante 6. ℨ. de in. dot.*

Vt non ſit locus edicto de alt.] Hodie igitur mulier vtrumque conſequitur: niſi maritus nominatim aliud cauerit: [illegible], vt aiunt Græci interpretes. Si maritus teſtamento cauerit, ſe pro dote ea reliquiſſe, vtrumque non conſequetur. Ergo ex contrario ſi nihil cauerit, vtrumque conſequetur.

Vt poſt diuortium mortua m.] Si mulier poſt diuortium mortua eſſet, actio rei vxoriæ heredi eius non aliter dabatur, quam ſi maritus in dote mulieri red-
B denda moram feciſſet, vt ſcribit *Vlp. tit. de dotib.* Sed ſi profectitia eſſet, ad patrem redibat: ſi aduentitia, remanebat penes virum. Actio vero ex ſtipulatu ad heredem tranſmittebatur, etiamſi maritus viua vxore moram non feciſſet. Hodie manet actio ex ſtipulato, & tranſmittitur ad heredes mulieris, etiamſi maritus nullam moram fecerit.

Ex quinque cauſis] Propter liberos, propter mores, propter impenſas, propter res donatas, & propter res amotas, de quib. *Vlp. tit. de dotib.*

Si pater ſit] Si pater non ſit, ſed deceſſerit conſtante matrimonio, deinde filia, dos profectitia apud maritum remanet, *Vlp. d. tit. de dot.* Si dos ſit aduentitia, & reſpicias ad ius ex ſtipulatu, dos apud virum non
C remanet poſt mortem vxoris; ſed ad heredes mulieris tranſmittitur, niſi aliud actum ſit, *§. illo procul dubio.*

Liberi retineant] Filia vel neptis, ſiue heres ex parte ſcripta ſit, ſiue emancipata, ſiue exheredata, dotem pro ea datā à parente, qui eam heredem ſcripſit, vel exheredauit, vel emancipauit, retinet præcipuam, ſolaque actione ex ſtipulatu dotis repetitionem habet.

Aut exheredati ſint] *§. videamus.*

Coheredibus præſtita caut.] Cauendum eſt de indemnitate & defenſione ſecundum naturam propriam actionis ex ſtipulatu, *§. cautione.*

Agat pater adiuncta filia] Non heres patris, *§. &*
D *hoc ex tit.*

Quatenus facultates] Si non in fraudem vxoris bona ſua deminuerit dolo malo. *§. cum autem.* Thalelæus notat: Non ergo non imputatur ſi dolo non adquiſierit, ſed ſi dolo poſſidere deſierit, vt in ſociis, *l. verum 63. D. pro ſoc.*

Pro rata temporis] Vide Thalelæum heic *§. cumque ex ſtipul.*

In rebus incorporalibus] In actionibus ſeu nominibus debitorum.

XIV. *De pactis conuentis tam ſuper dote, quam ſuper donatione ante nuptias & paraphernis.*

E VT contractui emptionis venditionis libro quarto & actionibus quæ ex ea naſcuntur, ſubiicitur titulus de pactis, quod hæc ſoleant legem dare emptioni venditioni, ita propoſito contractu dotis hoc libro & actionibus quæ de repetenda dote competunt, datur titulus de pactis dotalibus, ex quibus eſt actio præſcriptis verbis, *l. 6. ℨ. de in. dot.* & tit. prox. § *accedit*, videlicet negotio ita geſto ab extraneo dante dotem pro muliere, Do vt reddas. Nec enim ei ſuppetit actio rei vxoriæ, cum mulier pro qua dedit dotem, contraxiſſe intelligatur, non ipſe, *l. 9. in fi. hoc tit.* nec actio ex ſtipulatu, cum tacita eā data ſtipulatio non ſit; ſed quaſi ex nouo negotio vtilis præſcriptis verbis ad exemplum vxoriæ, vel effi-

cax

cax condictio certi. Et ex his quidem pactis alia vtilia ſunt, alia inutilia, quæ Conſtitutiones ſatis apertè diſcernunt. De pactis conuentis ſuper donatione ante nuptias eſt *l. 9. & pen.* Retinet titulus veterem appellationem, quia nondum eam mutauerat Iuſtinianus in propter nuptias. Recentior enim eſt *l. vlt.* ℥. *de don. ant. nupt.* Conſtitutionibus tituli huius. De conuentis ſuper paraphernis eſt *l. 5. 8. & vlt.* Et *l. 5.* inutile eſſe pactum inſtrumento dotali interpoſitum vice teſtamenti, vt mortua muliere in matrimonio paraphernа pertineant ad maritum. Vtile eſt pactum, ſi idem de dote conuenerit, non ſi de paraphernis, quia pactum neque teſtamenti, neque codicillorum vim vllam habet, & improbum etiam eſt pactis conſtringere libertatem teſtandi. Nihil etiam iuris marito datur in paraphernis, niſi hactenus quatenus patitur mulier, *l. 8.* vt ſi data ea marito non donandi animo maritus conſumpſerit, mulieri teneatur, etiamſi ex eis locupletior factus non ſit, *l. de his* ℥. *de don. int. vir.* & in ſolidum, etiamſi facultates non habeat, modo ſi ea amouerit, *l. ſi rerum, D. de re iud.* Et ad hæc notandum etiam pro paraphernis mulieri dari tacitam hypothecam, *l. vlt.* vt pro dote tit. ſuperiore. Nam quam olim paciſci ſolebant tam pro dote quàm pro paraphernis, vt *l. vlt.* ℥ *de iur. dot.* æque conſequens eſt, vt pro dote, hodie pactam haberi etiam pro paraphernis. poſſis addere, & pro donatione propter nuptias eadem ratione, ſolo priuilegio vni doti reſeruato. Placet etiam vt in rebus dotalibus, ita in paraphernis maritum cuius poteſtati ea commiſit mulier, præſtare dolum & culpam. Et paraphernа ſunt cetera bona mulieris quæ doti non dedit, Gallico vocabulo vſurpato à Latinis, vt rhedæ, petoriti, couinni, peculium mulieris, *l. ſi ego §. dotis, D. de iur. dot. l. donationis § ſpecies, de donat.*

XIV. Enarratio.

VEl efficax condictio certi) In *l. 1. vtilis eſt condictio.* Baſilica χρήσιμος ἐστιν ὁ κονδικτίκιος. Cuiacius vtilem interpretatur, efficacem. Thalelæus autem vtilis, inquit, condictio, quia poteſt agere præſcriptis verbis, cum ob cauſam datum ſit. Vtilis condictio in *l. 1. ff. qui ex fac. int. & l. 2.* ℥. *eo l.* non eſt ἐνδυνάμως, ἰσχυρὸς, vt Græci interpretantur, ſed opponitur directæ.

L. 9. & penult.) Ex *l. 9. & pen.* quod attinet ad partem lucri æqualis eſt caſus dotis: & caſus donationis propter nuptias. Ex *Nov. 97* æqualis eſſe debet quantitas dotis & donationis propter nuptias.

Si idem de dote conuenerit) *l. ſi conuenit 6. hoc tit.*

Etiam pro paraphern.) *L. vlt. §. 1. h. t.*

Solo priuilegio vni doti reſeru.) *L. vlt. §. 2.* ℥. *qui potior in pign. hab.*

Præſtare dolum & culpam) *L. vlt. §. 2. h. t.* [Greek illegible] *: hac enim diligentiam præſtat circa res dotales*, vt aiunt Græci: & verum eſt, *l. etiam 18. §. 1. & l. in his rebus 66. D. ſol. matr.*

Gallico vocabulo) Salmaſius de modo vſurarum c. 4. Doctiſſimi Iuriſconſulti, inquit, notant, Gallorum eam vocem eſſe antiquam, vt couinni, petoriti, alauda. Sed falluntur egregie. Pura puta vox Latina, quam Galli eo ſenſu vſurparunt de rebus mulieris peculiaribus, quæ extra dotem eſſe, atque ad vſum ſuum in domo mariti propria ſe habere vellent. Ego potius accedo Ægidio Menagio [Greek illegible], Gallos Ciſalpinos, qui Latine loquebantur, ea, quæ extra dotem ſunt, peculium appellare.

Vt rhedæ) Fabius libro 1. cap. 5. Fortunatus:

> *Curriculi genus eſt, memorat quod Gallia rhedam.*

Petoriti) Quod Græci τέτωρ, Galli Tranſalpini petoritum appellant; auctore Gellio 15. 30. Quintil. d. c. 5. Feſtus in petoritum, vetus Horatij Schol. ad ſat. 6. lib. 1.

Couinni) Pomponius Mela lib. 3. 6. *Dimicant non equitatu modo aut pedite, verum & bigis & curribus Gallice armatis, couinnos vocant.* D. Hieronymus in Eſaiam libro 18. *Reducantur Sarraco Gallico couinniſque bellicis.*

XV. *De dote cauta & non numerata.*

CAutionem nudam ſiue tenorem inanium dotalium inſtrumentorum, vt ait *l. 9.* ℥. *de bon. proſ.* dotem non facere, vt *l. 1.* ℥. *de don. an. nupt.* non factam donandi animo rem deſiderare donationem naturalem. Factam donandi animo, & legitime, & ex SC. confirmatam morte mariti, ſi fuerit facta forte manente matrimonio, pro dote haberi, *l. 2.* Cautioni falſæ obijci præſcriptionem anni numerandi à ſoluto matrimonio, l. 3. quam Nou. 100. valde immutauit.

XV. Enarratio.

NOn factam donandi animo) Cautio nuda, id eſt, dotis non acceptæ, quæ non donandi animo facta eſt, pro dote non habetur.

Rem deſid. datron. natur.) Vt dos de re ipſa data ſit, l. 2. ἐν αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ, Baſilica. ἐν ἔργῳ, Scholiaſtes.

Factam donandi animo) Puta, vt quod vxori donauit, in dotem accipiat, vt in *l. ſi quis vxori 59. D. de don. int. vir. & vxor.*

Et legitime) *d. l. 2.* Pone donationem D. ſolidos excedere, & legitime inſinuatam, vel intra modum legitimum factam. Thalelæus ad *d. l.* 2 Baſil. libro 29. tit. 5. cap. vlt. Donatio eiuſmodi ex Senatuſconſulto morte mariti confirmatur, ſi in eadem voluntate manſerit, *l. cum hic ſtatus 32. D. de donat. int. vir. & vxor.*

Nouella 100.) Exceptio non numeratæ dotis poſt ſolutum matrimonium anno finitur, ſi matrimonium biennio tantum durauerit: nam ſi diutius durauerit, non tamen amplius decennio, poſt ſolutum matrimonium tribus menſibus finitur. Si amplius decennio durauerit, mulieri dotem repetenti ex inſtrumento dotali, nulla opponi non numeratæ dotis exceptio poteſt. Cuiac. ad d. Nouellam 100.

XVI. *De donationibus inter virum & vxorem & à parentibus in liberos factis, & de ratihabitione.*

QVæſtio de re vxoria multis partibus conſtat, inter quas vna eſt de donationibus inter virum & vxorem, propter quas erat retentio dotis. & hanc partem hic tit. exequitur, iámque ſuperioris tituli l. 2. prædicere occupauit, cautionem dotis non acceptæ factam vxori donandi animo, confirmari morte mariti. quod eſt ex SC. ſiue oratione Seueri & Antonini, quæ & Conſtitutio dicitur generali nomine, *l. 5. h. t.* quæ ſi interueniat Falcidia, ita accipienda eſt, vt confirmetur donatio pro dodrante tantum, *d. l. 2. & l. 14. h. t.* Donatio enim inter maritos comparatur donationi cauſa mortis poſt SC. excepto vno caſu, ſi donator in ſeruitutem redigatur, quo donatio inter maritos confirmatur, donatio cauſa mortis inter alios infirmatur. Ab initio autem donationes inter virum & vxorem ipſo iure non valent, ne mutuæ quidem, *l. cum*

hic ſtatus §. ſi ambo, D. eod. & reuocantur pœnitentia tacita vel manifeſta per vindicationem, aut condictionem. non in ſolidum, ſed in quantum locupletior ex ea re factus, facta ve eſt, qui quæve donatum accepit, *l. pen. C. Theod. de rev. don.* & hac etiam ratione quæ locupletiorem non faciunt donatarium, permiſſæ ſunt. Exemplum autem SC. ſiue Orationis Seueri & Antonini fecit, vt idem Iuſtinianus ſtatueret in donationibus à parentibus collatis in filios f. vt ſilentio, vt morte confirmarentur. & naturali igitur & ciuili morte exemplo donationis inter maritos, & donatore mortuo apud hoſtes, non iam ex SC. vel exemplo SC. ſed ea lege Cornelia teſtamentaria, vel poſt mortem donatoris, donatario poſtliminio reuerſo, à Iuſtiniano noue producta vtraque fictione ad donationes inter virum & vxorem, *l. vlt. h. t.* Id vero de confirmatione donationis inter patrem & filiumf. quod idem Iuſtinianus ſtatuit, ante non tenuerat, vetante regula, quæ ex poſt facto non vult conualeſcere, quod ab initio non valuit. & hoc ſecus ſi quando fit, etiam fit ex lege certa vel incerta. i. incognita nobis, vel vtiliter, non directo. Inde vero cum dubitatio naſceretur, verum donator ſi legaret quod donaſſet, id iure confirmationis caperetur, an iure legati, & conſtaret capi iure confirmationis poſt SC. *l. 14. hoc tit.* nec verbum igitur Lego ſemper facere legatum, vti nec verbum Dono donationem, *l. ex conducto § Papinian.* Idem Iuſtinianus ab hac definitione vnum caſum excepit: Si donatio inſinuata non eſſet, & differentiam patefecit inter ius confirmationis & legati. Ius legati non retrotrahi. Ius confirmationis retrotrahi: & generaliter idem definit, omnem confirmationem vel ratihabitionem retrotrahi, ſublata differentia veterum inter ea quæ ſunt iuris & ea quæ ſunt facti. nam ea quæ ſunt iuris retro trahebantur, non ea quæ ſunt facti, *arg. l. 7. D. de iure cod.* Et hoc tantum eſt quod de ratihabitione hic tit. habet, & de donatione parentum erga liberos ſuos vna lege noua Iuſtiniani comprehenſum *l. 25.*

XVI. Enarratio.

QVod eſt ea SC. ſiue orat. Seu. & Ant. *) L. cum hic ſtatus 32. D. de donat. int. vir. & uxor.*

Comparatur donationi cauſa mort.) Habetur pro donatione cauſa mortis, vel pro fideicõmiſſo, *l. in donation. h. 3. ad l. Falc.* fideicõmiſſi partibus fungitur.

Inter alios infirmatur *) L. res vxoris 24. hoc tit. l. ſi quis 7. D. de mort. cau. donat.*

Reuocantur pœnit. tac.) Veluti ſi donator res donatas alij vendiderit, pignori e dederit, *d. l. 32. § ſi maritus. & l. 12. h. t.*

Vel manifeſta) *l. 18. hoc tit.*

Condictionem) Sine cauſa, vel ex iniuſta cauſa, quæ dicuntur vtiles actiones in *l. 7.* vt Gl. interpretatur.

Quæ locupletiorem non faciunt *)* Veluti ſi ſeruus donatus ſit manumiſſionis cauſa, *. 22.*

De confirmatione donationis) Vt patris donatio in filiamf. collata confirmatur morte *l. donationem 1. h. t.* ita æquum eſt, donationem filiæfamilias in patrem collatam confirmari morte filiæ. Cuiac. in Conſultat. 44.

Vetante regula quæ ex poſt facto) *l. 29. D. de div. reg. iur.* & poſt facto, *ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα συμβαινόντων*, Theod. Balſamon ad can. 38. Greg. Thaumaturgi. *ex his quæ poſtea accidunt.*

Conualeſcere) *βεβαιοῦσθαι*, confirmari.

Et hoc ſecus ſi quando fit Plautus Capt. act. 3. ſc. 4. v. 92. *Hoc ſi ſecus reperies.* & v. 106. *nunquam hoc inuenies ſecus.* Secus, eſt aliter hoc aliter ſi quando fit, lege confirmatur, val Senatuſconſulto, vt donationes

A inter virum & vxorem.

XVII. *De repudiis & iudicio de moribus ſublato.*

PArs alia quæſtionis de re vxoria fuit de moribus coniugum, qui diuortio cauſam dediſſent, quoniam propter mores erat retentio ex dote, atque etiam actio de moribus. Sed actio tollitur à Iuſtiniano *l. vlt.* quoniam ſufficiunt pœnæ iniuſti repudij comprehenſæ *l. conſenſu*, & retentionem; quoque poſtea ſuſtulit ſurſum *tit. 13. §. taceat.* Sed quia non niſi facto diuortio retentioni locus erat, vel actioni de moribus, etiamſi vtraque ſublata ſit, reſidet tamen adhuc
B inſpectio de diuortiis, de quibus eſt hic tit. nam repudiorum nomen generale eſt, quo & diuortia ſignificantur, & repudia inter ſponſos. & de his eſt *l. 2.* Ceteræ de diuortiis. Diuortium eſt repudium & ſeparatio maritorum. Repudium eſt diuortium vel renunciatio ſponſalium. Placet valde formula repudiandæ vxoris impudicæ, quæ eſt in ſatyrico Petronij: Quia fidem ſcelere violaſti, & communem amicitiam, res tuas ocyus tolle, & alium locum quem polluas quære. Licita autem fuere repudia ante *Nou. 117.* ex *l. 9. hoc tit.* facta communi conſenſu, non inuito altero, impune ſine iuſta & legitima cauſa. Solius Flaminis matrimonium non niſi morte dirimi non poterat, auctoribus Feſto & Gellio. Imo nec vllius
C olim iure veteri, & primum Domitianum repudia permiſiſſe Plutarchus ſcribit in *ῥωμαικοῖς*.

XVII. Enarratio.

DE moribus) Ioſephus de vita ſua, *καὶ ἀπεπεμψάμην αὐτὴν τῶν ἠθῶν αὐτῆς μὴ ἀρεσκόμενος* de vxore ſua quam repudiauit ob mores.

Erat retentio ea dote) Vlpianus *tit. de dotibus. l. 1. C. Theod. vlt. ne vlt. criminal. ag. non poſ. & l. 1. eod. Cod. tit. de dot.* ſi culpa mulieris factum eſſet diuortium. Seneca Medeæ act. 3.

Hac dote nupſi: redde fugienti ſua.

Ioſephus Scaliger: lege Romana: quod culpa Iaſo-
D nis diuortium interuenerat, non Medeæ.

Pœnæ iniuſti repudij) Lex iniuſti repudij maxime neceſſaria ad continenda matrimonia, vt eſt in Fabij declamatione 262.

Quo & diuortia ſignif. & rep.) Pro diuortio accipitur in Iuſtini Apologia 1. pro Chriſtianis: *τὸ λεγόμενον*, inquit, *παρ᾽ ὑμῖν ῥεπούδιον δοῦσα ἐχωρίσθη.* Gloſſæ: *ἀπόλυσις γαμετῆς ἢ μνηστῆς. repudium.* Item *ἐξέλευσις γάμου. repudium.* Theodoretus in Eſaiam cap. 50. *βιβλίον δὲ ἀποστασίου ὃ νῦν ἀποκαλοῦσιν οἱ πολλοὶ ῥεπούδιον, ὀνομάζει: Libellum diuortij vocat quod vulgo repudium dicitur.* Suetonius Tiberij cap. 2. *Repudiumque et ſuo nomine remiſſum.* Tertullianus Apolog. cap. 6. *Nulla repudium domus ſcripſit.* & mox: *Repudium iam & votum eſt,*
E *quaſi matrimonij fructus.* Adde de monog. cap. 9. ad finem.

Placet valde formula) Hæc extat apud Plautum in Amphitr. Act. 3 Sc. 2. *Valeas tibi habeas res tuas reddas meas.* Quintilianus d. declamat. 262. *Tunc repudiatam in credis vxorem. cum res ſuas ſibi habere iuſſa eſt. cum egredi de domo.* Martialis 10. 41.

——— Proculeia maritum

Deſeris. atque iubes res ſibi habere ſuas.

Apuleius Metam. 5. *Confeſtim toro meo diuorte. tibique res tuas habeto.* adde leg. 2. *D. de diuort.* V. Cuiac. Obſeru. 1. 39. & ad Nou. 22. vbi locum Ciceronis è Philippica 2. profert, vt Victorius emendauit; *claues ademit, exegit*, & Muretus in variis probauit, 2. Var. cap. 2.

Licita autem fuere repudia] Vt quaſi per ludibrium matrimonia contraherentur & dirimerentur. Suetonius in Iulio cap. 43. *Diremit nuptias praetorij viri, qui digreſſam a marito poſt biduum ſtatim duxerat.* Eleganter D. Hieronymus libro 1. aduerſus Iouinianum: *Quia, inquit, repudiatas*, inquit, *altero nuptiarum die ſtatim nupſiſſe legimus: vterque reprehendendus maritus, & cui eam cito diſplicuit, & cui tam cito placuit.*

Ante Nouel. 17.] Quam Iuſtinus reuocauit *Nou. 160.* inter Nouellas Iuſtiniani.

Communi conſ.] *Amica ſeparatione*, vt loquitur Tertull. de Monog. cap. 17. *συναινοῦντες ἐχωρίσθησαν*, *Nou. 22. cap. 4* vel ex cauſa, puta, ſterilitatis, ob quam primus Spurius Caruilius diuortium feciſſe dicitur. Fragmentum Varronis: *Quod parere non poterat, mulierem foras betere iuſſit:* de quo videndus Plutarch. in Sylla, A. Gellius, Dionyſius Halicarn. Sed hoc non obtinuit in Republica Chriſtiana. D. Auguſtinus in libro de nuptiis & concupiſc. cap. 10. *Vt cum filiorum procreandorum cauſa vel nubunt feminae, vel ducantur vxores, nec ſterilem coniugem fas ſit relinquere, vt alia foecunda ducatur. Quod ſi quiſquam fecerit, non lege huius ſaeculi, vbi interueniente repudio ſine crimine conceditur cum aliis alia copulare connubia, ſed lege Euangelij reus eſt adulterij.* Nec igitur ob ſterilitatem dirimitur matrimonium, ſicut nec bona gratia ob imbecillitatem ſoluitur, id eſt, ſi quis res mariti agere non poſſit, *Nouel. 22. cap. 6.* ob ſeruitutem. Ionas Aurelian. Epiſc. in lib. 2. de inſtitutione Laicali cap. 12. *Sunt nonnulli, qui dum liberae conditionis ſortitos ſe putant eſſe vxores, ſi aliqua occaſione poſtea ſeruituti ſubactae fuerint, illico eas à iure coniugij ſecernunt: Et hoc lege mundi faciunt, non lege Chriſti.* De his cauſis & monachiſmo & captiuitate, vide Cuiac. ad d. Nou. 22.

Feſto] In flammeo.

Et Gellio] Libro 10. 15.

Plutarchus] Seldenus de Flaminicae diuortio Plutarchum accipit, vxoris Ebraicae lib. 3. cap. 27.

XVIII. *Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.*

HIc titulus eſt de ipſa repetitione & ſolutione dotis, ſiue de iudicio recuperandae dotis, quod ſoluto matrimonio competit aliquando directo, aliquando vtiliter, vt *l. 3.* & non in ſolidum aduerſus maritum; ſed quatenus facere poteſt, aduerſus heredem eius in ſolidum, *lege 8. & 9.* ac rurſus in patrem ſi marito filiof. dos data ſit, non in ſolidum; ſed in peculium, ſi ipſi patri in ſolidum, *l. pen.* & aliquando non res ipſas dotales peti, ſed pretium, aliquando etiam partus ancillarum venire, ſi non mariti, ſed mulieris periculum fuerit; non etiam fructus, nec ſolum patrem dotem ſine filia, quae ſuperſtes ſit, repetere, nec in eius arbitrio dotem eſſe filiae vt peculium, *l. 2. & 7.* & ad hunc ferè modum finémque dotem repeti hic tit. docet. At eadem de re fuit tit. 13. An hic igitur ſuperfluus? minime vero; alioquin erit etiã ſuperfluus tit. 23. de fundo dotali, quoniã eodem tit. omne fere ius de fundo dotali expoſitũ eſt. Verum obſeruandũ eſt in eo tit. 13. ea tantũ exponi de repetitione dotis quae noua Iuſtinianus fecit, partim probato, partim improbato iure actionis rei vxoriae, & ipſa etiam actione ſublata, & retenta ſola ex ſtipulatu, & mulieri, ſoceróque data tacita ſtipulatione, & mulieri etiam tacita hypotheca, & ſimiliter ea tantum exponi de fundo dotali quae ipſe fecit noua, ſublata differentia locorum, quam induxerat lex Iulia, & differentia alienationis & hypothecae. Caeteraque de repetitione dotis vel fundo dotali Conſtitutionibus prodita ſunt, confirmari nominatim in *d. tit. 13. §. penult.* & cetera de fundo dotali ſunt in tit. 23. cetera de repetitione dotis in hoc titulo. Imperfectus eſſet hic liber ſiue tractatus de dotibus, ſi contineret ea tantum quae de iure dotium Iuſtinianus fecit noua, non etiam vetera, quae non mutauit.

XVIII. Enarratio.

ALiquando vtiliter, vt l. 3.] Dominus ibi vtili actione de dote tenetur, quia neque matrimonium fuit, neque dos, & conuenitur non in ſolidum, ſed de peculio. Emendanda eſt Gloſſa Theodori ibi: de peculio [illegible]. Legendum, inquam, *ἐν ἀγωγῇ*: Actione de peculio dos in ſolidum non petitur, vt oſtendit eo. conſtitutio huius tituli.

Non in ſolidum] *L. maritum 12. D. eod.*

Sed pretium] *L. 6. in fine.*

Sed mulieris periculum] Fac conueniſſe vt ipſae res aeſtimatae ſoluto matrimonio redderentur, ſi extent. partus ancillarum dotalium ad mulierem pertinent: Cum enim mulieris periculum ſit, eiuſdem commodum eſſe debet, *l. 1. h. t.*

Quae ſuperſtes ſit] Nam ſi ſuperſtes non ſit, pater dotem repetit, ſiue filiafamilias eſſet, vt in ſpecie *legis 4* ſiue emancipata, vt ibi ait Theodorus.

Vt peculium l. 2. & 7.] In *d. l. 7.* Cuiacius legit, peculium, & Thalelaeus ibid. *ἀφαιρεῖσθαι τὸ πεκούλιον*: *peculium adimere*: veteres tamen codices nihil mutant.

XIX. *Si dos conſtante matrimonio ſoluta fuerit.*

COmmodiſſime iunxit hunc titulum ſuperiori: nam *l. vlt. ſuperioris tituli*, & lex iſtius tituli partes duae ſunt vnius eiuſdémque Conſtitutionis, vt conſtat ex *Cod. Theod. l. ſi conſtante, De dot.* Lex vltima ſuperioris tituli eſt de marito mortuo, haec vero de vxore mortua, & vt marito mortuo dos redit ad mulierem, nihilque ex ea heredes mariti ſibi vindicare poſſunt ex *d. l. vlt.* ita ex hac lege vxore mortua contra generalem definitionem ſuperioris tituli, vt dos ſoluto tantum matrimonio petatur, vel ſoluatur, exceptis certis cauſis: quia repraeſentationem dotis perſpicuum eſt inſtar donationis obtinere quae inter maritos prohibita eſt, ſi maritus, conſtante matrimonio dotem mulieri ſoluerit abſque legitima cauſa, quia ea ſolutio praematura pro donatione eſt, nihil ex ea dote heredes mulieris ſibi vindicare poſſunt, ſed marito aduerſus eos eſt repetitio dotis cum fructibus omnibus quaqua fide percepti ſunt à die ſolutionis. Iure enim veteri mortua vxore dos aduentitia, vel profectitia ſi non ſit pater, lucro mariti cedit, liberis communibus ſeruata proprietate quaſi bonorum maternorum; adeo vt nec à liberis ea abalienare poſſit, maxime ſi eis nouercam ſuperduxerit. Iure nouo, quo mortua vxore dos non cedit lucro mariti, & redditur heredibus mulieris, *§ illo procul dubio tit. 13.* non poteſt eſſe locus Conſtitutioni huius tituli, niſi ponas conueniſſe inſtrumento dotali vt dos mortua vxore lucro mariti cederet: & ita hanc Conſtitutionẽ accipit Iuſtinianus in *Nou. 22.* ea nimirum inflexa & accõmodata ad ius quod ipſe nouũ fecit de dotibus; quo argumento contendere fortiter poſſis

quæcunqoe his vel Paodectarum libtis cauta ſoot, A exeipi debere ſecundum nous iurs quæ Iuſtinianus inttoduxit. Sed id efficere tamen vbique, vineereque ſsne haud quaquam poſſis. Illud non omittam in ſpeeie huius legis, non eoſdem fuiſſe liberos & heredes mulietis, estraneos ſcilieet heredes fecerat mulier, liberis ſatisfecerat, relicta portione legitimæ pottionis.

XIX. Enarratio.

EXceptis eertis cauſis] De quibus in *l. mutus* 73. *§. 1. D. de iu. dot. & l. quamuis 20. D. ſol. matrim.*

Quaqua fide] Aeeurſius vtitur diſtinctione bonæ fidei, & malæ fidei.

B Niſi ponas conuen. inſtrum. dot.] Cum Azone heic in Summa & Odofredo. Baſilica: Si maritus dotem, quam mortua muliere ſuctari debet, &c. Liberis tamen ſeruatur proprietas, & ſolus vſusfructus patris eſt, *in Conſtit. huius tit. in fi.* in qua pro, *competens*, alii codd. habent, *ſeruetur.* & alii neutrum hoc modo: *ita vt proprietas eiuſdem liberis ex eadem ſuſceptis alienari*, &c. Sic vetus Ægidij Menagij v. cl. & τὸ κατ᾽ πόδας.

Legitimæ portionis] Vt in §. *ſed hac, Inſtitut. de inoffic.* & ibi Cuiacius.

XX. *Ne fideiuſſores vel mandatores dotium dentur.*

C PErtinet etiam hic titulus ad repetitionem & ſolutionem dotis, vt maritus, vel ſocer, vel proſocer, qui dotem ſceepit, dotis ſeruandæ & ſoluendæ ſoluto matrimonio mulieri non cogatur fideiuſſorem date, vel mandatorem, cuius ſcilicet mandatu vxor dotem det viro, quo ſit aduerſus fideiuſſorem vel mandatorem mulieri regreſſus ſoluto matrimonio dotis teeiperandæ gratia. & ſi vltro maritus dederit fideiuſſorem vel mandatorem, vt non obligetur, quia hanc obligationem Conſtitutiones improbant, *l. 1. Cod. Th. de fid. dot.* & ratio Conſtitutionum hæc eſt, quia cum mulier credat marito ſuum animum, & omnem vitam, vel ſocero cuius filio ſ. nupſit, & pleruoque etiam parapherna, abſurdum eſſet fidei D eius ea etiam ſi non committeret dotem, quæ & in bonis mariti eſt, vel ei iam commiſſa & concredita ea, ſi deſideraret fidem alienam, ſi fidem haberet fidei alienæ magis quàm amicitiæ, fideique communi. Ante noptias fateor poſſe dari fideiuſſorem dotis, vel poſt nuptias, non manente matrimonio. Hac de re memini me ſcribere ad Africanum lib. 4.

XX. Enarratio.

VT non obligetur] Placentious & Franciſcus Duarenus exiſtimabant, dandi quidem fideiuſſoris neceſſitatem remitti, ſed datum obligari. E Verius tamen eſt, non obligari, quæ fuit Azonis ſententia heic in Summa, Odofredi, & Græcorum. Stephanus ad *l. 52. D. de iu. dot.* ἀλλ᾽ οὐδὲ δοθεὶς ἐνέχεται: *Sed neque ſi datus fuerit, tenetur.*

Ante nuptias fateor] Ante nuptias datus fideiuſſor tenetur. Conſtantinus Harmenop. Epitom. libro 4. tit. 8. §. 9. Azo contra putat, loco eitato. Poſt ſolutum matrimonium fideiuſſor dotis reddendæ accipi poteſt, *l. ſi conſtante* 24. §. 2. *D. ſol. matr. & l. exceptiones 7. D. de exception.*

Ad Africanum libro IV.] Ad leg. *vir vxori* 17. §. 1. *ad Senatuſc. Vellei.*

XXI. *Rerum amotarum.*

PArs alia quæſtionis rei vxoriæ, eſt de rebus amotis, propter quas erat olim compenſatio ſiue retentio ex dote, & quæ etiam hodie manet actio rerum amotarum. De vtraque eſt hic tit. De Compenſatione ſiue retentione *l. 1.* vt à Græcis accepta eſt. De actione *l. 2. & 3.* Et eſt actio rerum amotarum, condictio, quæ ex edicto prætoris poſt diuortium datur ſtatim, & in ſolidum in vxorem vel maritum, qui coniugi res abſtulit diuortij cauſa. Oriri dicitur ex diuortio *l. vlt. § pen. D. de diuort.* quia poſt diuortium datur, non manente matrimonio. Et oriri ex furto, *l. 21. §. vlt. D. eod. l. ſi rerum, D. de re iud.* atque adeo quaſi pœnalis eſſe, & quaſi famoſa, nec in heredem dari vltra id quod ad eum peruenit, *l. 3.* Et vt contractus appellatione continetur quaſi contractus: ſic in *l. 2.* famoſæ vel pœnalis actionis, quaſi famoſa vel quaſi pœnalis; qualis hæc actio eſt, quod in ea furti fiat mentio tacita. Nam & ſi res amotas dicas, populus intelligit te res furtiuas dicere, apud quem conſtat ratio noſtræ famæ. Verbum amouendi elegit prætor in hoc edicto, vt pareeret pudori eius qui maritus, vel quæ vxor fuit ex furto in matrimonio commiſſo, longe alia ratione, quam in edicto, vt ſuus heres beneficium abſtinendi non habeat qui quid ex hereditate amouit, & in edicto, Si quid teſtamento manumiſſus ex hereditate ſubripuit: in quibus quia hereditati furtum non fit, non potuit furti meminiſſe. In hoc verò furtum, quæ res eſt natura turpis, verbis extenuat in honorem prioris matrimonii; nec Latine loquitur. i. furtum non appellat furtum; ſed vt qui pulſauit ſe attigiſſe; qui vulnerauit, ſe læſiſſe dicit.

XXI. Enarratio.

ERat olim compenſatio, ſiue retentio] *L. mulier 75. & l. vn. §. taceat, ſup. de rei vx. act.*

Vt à Græcis accepta eſt] Theodorus. Actione de dote conuentus, compenſationem obiiett etiam rerum ab vxore ſubtractarum.

Condictio] *L. rerum 26. D. eod.* ex iniuſta cauſa, *l. rerum 25. in fi. eod.* & certi, *l. ſi concubina 17. §. pen. eod.* quæ ex omni cauſa competit, *l. certi 9. D. de reb. credit.*

Ex edicto Prætoris] Edicto Prætoris promittitur, *l. 2. h. t.* ſic enim legit Cuiac. Obſeru. XVII. 6.

Poſt diuortium] Actio rerum amotarum datur aduerſus eam quæ vxor fuit, *l. 1. D. eod.* μετὰ διάζευξιν, vt ibi Græci. Conſtante matrimonio condictio competit, *d. l. 25.*

Datur ſtatim] Paolus ait, rerum amotarum actionem damnum repræſentare, id eſt, vt Græci recte interpretantur. *ἡ rerum amotarum παραχρῆμα τὴν ζημίαν ἀναπληροῖ ἀπολαβόντι τὰ ἀφαιρεθέντα, ἀλλ᾽ οὐ μετὰ ταῦτα μέλλει ὁρμᾶσθαι ἡ τῶν φρονίμων ἀπαίτησις: rerum amotarum actio inſtituitur, vt qui damnum paſſus eſt, ſtatim indemnis fiat.*

Et in ſolidum] Quoniam ex malo contractu, & delicto oritur, vt eſt in *l. ſi rerum 52. D. de re iudic.* ſiue vt eſt in *l. ſi mulier 21 §. vlt. D. h. t.* rerum amotarum actio pendet ex furto.

Vel maritum] Etiam in maritum rerum amotarum actio eſt. Vlpian. *tit. 7. §. 1. l. contra 6 §. ſi poſt diuortium, & l. ſeq. D. eod l. 2. hoc tit.*

Diuortii cauſa] Niſi enim ſpe repudii mulier ea ſubtraxerit, rerum amotarum actio non eſt, ſed in rem & ad exhibendum, Thalelæus.

Quaſi pœnalis eſſe] Auctor ἀνωνύμ. ad *leg. 16. D. eod.* colligit ex d. l. actionem rerum amotarum

non eſſe pœnalem. Notat tamen quoſdam interpretes exponentes legem *2. hoc tit.* ſcribere, eam non competere conſtante matrimonio; quod ſit pœnalis, libro 2. tit. 11.

Quaſi famoſa] Vide ad *t.1. de condict. furt.* ✝ *lib. 4.* Non eſt proprie pœnalis, aut famoſa, ſed quaſi pœnalis, & quaſi famoſa.

Qui quid ex hered. amouit] *L. ſi ſeruum 71. §. 3. D. de adquir. hered.*

Et in edicto, ſi quis teſtam.] *L. pen. & vlt. D. ſi is qui teſtam. lib. eſſe iuſſ. erit.* ibi amouere, eſt ὑπεξαίρειν ſubripere.

Hereditati furtum non fit] *L. in eo quod 33. §. 1. D. de adquir. rer. dom.* quia rei hereditariæ nondum poſſeſſæ furtum non fit, *d. l. 6. §. vlt.*

Quæ res eſt natura turpis] *L. Probrum 42. D. de verbor. ſignif.* vide quæ dixi tit. 1. Inſtitutionis 4.

Verbis extenuat] Lenitate verbi triſtitiam rei mitigat, Cuiac. in Paratitulo D. Diuus Auguſtinus lib. 2. de Ordine cap. 4. *Solæciſmos & barbariſmos quos vocant, Poetæ adamauerunt, quæ ſchemata & metaplaſmos mutatis appellare nominibus, quam manifeſta vitia appellare maluerunt.* Eiuſmodi ὑποκορισμοῖς vtuntur alij auctores, vt dixi in Replicatione de Mutuo aduerſus Claudium Salmaſium p. 114. Mariandynos, quos Heracleotæ in ſeruitutem redegerant, ὀνόμαζον δωροφόρους. ἀφαιροῦντες τὸ πικρὸν τῆς ἀπὸ τῆς οἰκετῶν προσηγορίας vt ſcribit Athenæus libro 6.

In honorem prioris matrim.) *L. 2. D. eod.* propter reuerentiam perſonarum, *l. 3. §. 2. eod.*

Nec Latine loquitur.] Martial. 11. 21.

XXII. *Ne pro dote, mulieri bona mariti addicantur.*

LOnge alia eſt ratio huius tituli ac fuit ſuperioris. nam viui mariti pudori parcit mulier ex tit. ſuperiore, ſi de rebus agat diuortij cauſa à marito ſubreptis. quin & viuo marito parcit, ſi agat de dote dum eum non condemnat in ſolidum, ſed quatenus facere poteſt. Mortuo autem marito, iudicio dotis heredem eius condemnat in ſolidum, *l. maritum, D. ſol. matr.* & ex hoc tit. non parcit pudori mortui. quinimo ſi nullus marito heres exiſtat, ex illa parte edicti, Cui heres non extabit, mittitur in poſſeſſionem bonorum omnium mariti, dotis ſeruandæ cauſa, quo genere non transfertur poſſeſſio, ſed ius prætorij pignoris conſtituitur: deinde tranſactis aliquot diebus, intra quos ſi res exigat, curator bonis cõſtitui potuit, bona proſcribuntur, & ex conſenſu creditorum creato magiſtro bonis vendundis publice veneunt ſub haſta lege dicta venditioni ſoluendæ ab emptore dotis integræ, aut partis, & bona addicuntur emptori, qui licitatione vicerit, iſque emptor bonorum ſimilis eſt bonorum poſſeſſori, & ſatisfacere cogitur mulieri pro rata dotis, & ceteris creditoribus. nam hic ordo omnibus creditoribus proficit, *l. cum vnus, D. de reb. auct. iud. poſſ.* Hic eſt ordo edicti perpetui, quo vtitur creditor quilibet, *l. 6. ✝. eod.* & ſuggillat nomen mariti; vel alterius debitoris. nec enim hoc ordine neglecto, iure poſtulat quiſquam ſibi pro dote vel alio debito addici bona debitoris. Demque hoc ordine ſeruato; quem noſter Theophilus ✝ rectiſſime expoſuit in tit. *de ſucc. ſub. quæ fiet. per bon. vend.* mulier indemnis damno ſeruatur ſecundum ius quod obtinuit, antequam dediſſet Iuſtinianus tacitam hypothecam. Quatenus, inquit, ſucceſſionis modus patitur, in *l. 4. ✝. qui bon. ced. poſſ.* quatenus ſubſtantia patitur. & eſt

A rum poſſeſſor, poſteriore ſucceſſio, bonorum emptio, vt in ſupraſcripto *tit. de ſuc. ſub.* & ſucceſſor, bonorum emptor, qui ſimilis eſt bonorum poſſeſſori. & bona igitur in hoc propoſito dicimus non deducto ære alieno, vt in lege Falcidia, ſed cum ſua cauſa, vt in edicto de bonorum poſſeſſionibus ex teſtamento vel ab inteſtato. Addicere bona eſt ea collocare penes mulierem, vel alium creditorem, vel alium quemlibet ex alia cauſa, eumque eorum bonorum poſſeſſorem facere, quem vtique prætor tuetur quaſi dominum. eſt enim addicere prætorium.

XXII. Enarratio.

B NOn condemnat in ſolidum] *l. ſi filiofam. 53. D. ſol. matrim.*

Heredem eius] Quia tale beneficium perſonæ cohæret, *l. 13. D. ſol. matrim.*

Cui heres non extabit] Vide quæ diximus ad Theoph. *tit. de ſucceſſ. ſubl. lib. 3.*

Quatenus, inquit, ſucceſſ. mod.] πρὸς τὸ μέτρον τῆς οὐσίας. pro modo facultatum, Græci.

Vt in lege Falcidia] Quum ratio legis Falcidiæ ponitur, deducitur æs alienum, *§. vlt. Inſtit. de lege Falcid. l. 6. C. eod.*

Cum ſua cauſa] Cum ſuis commodis & incommodis, cum ſuis oneribus, *l. 1. & 3. D. de bonor. poſſeſſ.*

C Quaſi dominum] Prætor enim dominum facere non poteſt, *l. 3. in fine, D. ſi vſusfr. pet.*

Addicere prætorium] Tria verba Prætoris, do, dico, addico.

XXIII. *De fundo dotali.*

LEx Iulia ſcripta eſt de fundo dotali, ſed pertinet etiam ad ædes, vt lex XII. tab. quæ vſucapionem fundi iubet eſſe biennium: vt contra interdictum Vti poſſidetis ſcriptum eſt de ædibus; ſed pertinet etiam ad fundum; *l. 1. §. pen. D. Vti poſſ.* non ad ſuperficiem ſolam, *l. 3. §. ſed ſi ✝. D. eod.* & idcirco de ſu-
D perficie proprium interdictum proponitur quaſi vti poſſidetis in tit. *de ſuperf.* & ita lex Iulia non pertinet ad ſuperficiem, *l. ſi ex lapidicinis, D. de iur. dot.* quæ vult maritum rei dotalis quæ ſolo continetur, ſi ea res inæſtimata ſit, vel etiam æſtimata electione mulieri ſeruata repetendæ rei, vel æſtimationis, non habere alienationem. quo nomine ſignificatur omnis tranſlatio dominij, *l. 1.* ergo & diuiſio, & actio communi diuidundo per quam ad diuiſionem peruenitur, *l. 2. hoc tit. l. ex caſtrenſi § 1. D. de caſtr. pec.* & videndum hac in re quid noui iuris Iuſtinianus introduxerit ſuperſam tit. 13.

E XXIII. Enarratio.

VT lex 12. tabul.] Cicero in Topicis: *Quoniam vſus auctoritas fundi biennium eſt, ſit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur.*

Lex Iulia non pert. ad ſuperficiem] Superficium res ſoli non eſt: τὸ συμφύτευσιν, ἀκίνητον μὲν τὸ ἐπίφορον ἀκίνητον ἐστὶν, ἀλλ' οὐκ ἐδαφικόν: *Superficies immobilis res eſt, ſed res ſoli non eſt.* vt ait auctor Βασιλικῶν. ad *d. leg. ſi ex lapid.* libro 29. tit. 1.

Si ea res inæſtimata ſit] Fundus inæſtimatus proprie dotalis dicitur, *l. vn. § & cum lex, ✝. de rei vxor. act.* & ideo Græci fundum dotalem interpretari ſolent, ἀγρὸν ἀδιατίμητον. *fundum inæſtimatum.*

Vel etiam æſtimata] *L. 1. hoc tit.* Rerum æſtimatarum maritus quaſi emptor eſt, & velut pretij de-

bitor, *d. l. vn. §. cumque ex ſtipulatu, l. quotiens* 5. *ſ. de iure dot.* Dixi plenius in Replicatione de Mutuo adueſſus Salmaſium pag. 72.

Ergo & diuiſio] Maritus ad diuiſionem fundi communis prouocare non poteſt: nam qui prouocat, alienare videtur, τὸ κοινὸν διαιρούμενον *ἐν ἀλλοτριώσει ἔχει ἐν ἑαυτῷ. Communi diuidundo iudicium alienationem in ſe habet.* Græci ad *l. cum in fundo* 78. §. *per. D. de iu. dot.* prouocari autem poteſt, *l. 2. h. t.*

Titulo 13.] *L. vn. §. Et cum lex Iulia.*

XXIV. *Diuortio facto apud quem liberi morari, vel educari debeant.*

PArs alia huius tractatus fuit de liberis, quoniam propter liberos ſextarum vel quintarum retentio erat ex dote, alendorum communium liberorum cauſa, vt tit. 13. §. *ſed cum.* & inde quærebatur diuortio facto apud quem morari & educari debeant. & Conſtitutio huius tituli hoc ponit in arbitrio iudicis; vt *l. 3. eo. ſeq.* nec probat vt per ſexum liberorum diuiſio fiat inter parentes. Vel, ſubdiſiunctio eſt.

XXIV. Enarratio.

NEc probat vt per ſexum] Vt mares apud maritum, fœminæ apud vxorem morentur & educentur, vt quibuſdam placuiſſe ſignificat *lex vn. h. t.* ſed iudex competens æſtimabit apud quem educari debeant. Ex Nouella 117. cap. 7. Liberi impuberes morte ſoluto matrimonio educantur apud matrem, ſi iterum non nupſerit. diuortio autem facto, apud eum qui diuortio cauſam non dedit.

Vel ſubdiſiunctio eſt] Diſiunctio pro coniunctione, id eſt, apud quem liberi morari & educari debeant.

XXV. *De alendis liberis ac parentibus.*

Vide lib. 25. Dig. tit. 3.

INde etiam quærebatur, à patre, an à matre, an communiter alendi eſſent, & definitur, depulſos à mamma ſeu exuberes eſſe alendos à patre pro modo facultatum, etiam emancipatos, vt *l. 5. D. de agn. lib.* & vice verſa, vt eadem lex ait, quod eſt ἀντιπελαργεῖν, parentes vtriuſque ſexus eſſe alendos à liberis, quia patri & matri pietas æqualis debetur, *l. 4. D. de cur. fur.*

XXV. Enarratio.

DEpulſos à mamma] Varro 2. de re ruſt. *Cum porci depulſi ſunt a mamma.* Depulſos à lacte, Virgilius Ecl. 7. Gloſſæ: ἀπογαλακτίζω, *lacte depello.*

Exuberes] Ablactatos, Sububeres, ὑπομάστιοι infantes, qui adhuc ſunt ſub vbere, νήπια βυζάνοντα in Codice Græcobarbaro Nicetæ, ἔτι ἐν γάλακτι ὄντα, Alexij Comneni libro 2. Iſidoeus in Gloſſis, vide Obſeru. lib. 19. cap. vlt. E

Alendos à patre] Ariſtoteles Politic. 1. capite 7. φύσει γὰρ ἔοικεν ἔργον εἶναι τῷ γεννήσαντι τροφὴν παρέχειν. D. Chryſoſtomus in homil. de Natiuit. 7. Machab. οὐ γὰρ τὸ ποιεῖν μόνον, τοῦτο γὰρ τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὸ θρέψαι μόνον. τοῦτο γὰρ προαιρέσεως

Etiam emancipatos] Nam gradum liberorum retinent, §. *m n ⁿ era, Inſtit. de hered. quæ ab int. def.*

Vt eadem lex ait] *l. 5 § 2.*

Ἀντιπελαργεῖν] Gloſſæ Iſidori: *antipelargoſin dicunt, Græci talionem.* ἀντιπελαργοῦντες Ariſtophanes in Auibus:

A ἀλλ' ἔστιν ἡμῖν τοῖσιν ὄρνισιν νόμος παλαιὸς ἐν ταῖς τῶν πελαργῶν κύρβεσιν. Eleganter S. Ambroſius Hexaem. libro 5. cap. 16. quem vide.

Eſſe alendos] Parentes alere non vltimus pietatis gradus eſt. idque ciuilis & naturalis ratio ſuadet. Ennodius declamatione 14. *Exhibere victum Patribus ius decernit.* Libanius in declamatione 18. δέξασθαι μετὰ τοῦ νόμου πιθόμενον καὶ τοὺς πόλεως καὶ τῆς φύσεως νομοθέτου ᾗ αὐτὰ ταῦτα καὶ τοῖς ζῴοις καὶ ὁρῶμεν ὅτι τοῦ θεοῦ καὶ ἐν ἑκάστοις τοῖς θηρίοις ταῦ ἰσχύν. *Admittite igitur me obtemperantem legi ciuitatis & naturæ, hac vero eadem ipſa etiam belluis ſancit, ac numinis vim in aliis quoque animantibus videmus.* Demoſthenes in oratione 1. in Ariſtogit. legem eſſe naturæ, vt parentes alamus, quæ beſtiis & hominibus poſita ſit. Iſæus in oratione contra B Agoratum: ὅστις ἂν τὸν πατέρα τύπτῃ ἢ αὐτὸν μὴ τρέφῃ, καὶ οὐδὲν παρέχῃ τῶν ἐπιτηδείων διὰ τὸ τῆς κακώσεως νόμον ἄξιον τοῦ θανάτου ζημιοῦσθαι: *Quiſquis enim patrem naturalem percuſſit, aut neceſſaria ei non præſtitit, propter legem malæ tractationis, morte dignus eſt.* Adde ſententiam D. Adriani libro tertio Doſithei magiſtri num 3. de lege Solonia videndus Diogenes Laërtius in Solone, & Libanius in dicta declamat. 18.

XXVI. *De concubinis.*

EXplicito tractatu de dotibus, datur titulus de concubinis. nam etſi nec dotis in concubina C quæſtio locum habeat, nec diuortij, nec rerum amotarum, *l. ſi concubina, D. rerum amotarum,* nec earum donatarum, *l. donationes, D. de don.* ne ex quibus cauſis connubium interdicitur, ex his vtique omnibus etiam concubinatus interdicatur, *l. 1. & 3. §. vlt D. eodem* tamen concubina vxorem imitatur, vt Iulianus ait *Nou. 16.* & eſt concubinatus concubináque ἡμιγαμος, vt Zonaras loquitur, & coniugium, ſed inæquale, *l. 3. eo. ſeq.* nec per concubinatum ſtuprum cœlebs committit, *l. 3. D. eod. l. ſtuprum, D. ad legem Iulian. de adult.* & vt lege Iulia de adult. tenetur vxor, ita concubina, *l. ſi vxor, D. eodem,* & vt ſecunda vxor patris, ita concubina filio quaſi nouerca eſt, vt eam vxorem ducere non poſſit, *l. 4. ſ. de nupt.* & D vt vxori vxorem ſuperducere non licet, *l. 2. ſ. de inc. nupt.* ita nec concubinam ſuperduci bonis moribus, conueniens eſt, *l. ex ea § 1. de verb obl. l. 3. ſ. comm. de man.* Denique concubinatus legitima coniunctio eſt, & ſemi-matrimonium, *l. ſi qua, ſ. ad SC. Orf.* Conſtitutionibus tamen tituli ſequentis permiſſa magis quàm probata, quæ naturales liberos ſolidi incapaces faciunt: capaces quidem erant olim, concubinatu per omnia habito pro legitima coniunctione: ex Conſtitutionibus illis veluti legitima intemperantia eſt, vt ſecundæ nuptiæ, & veluti legitimum vitium, ac tandem damnata Leonis *Nouel. 91* in deſuetudinem abiit.

XXVI. Enarratio.

VXorem imitatur] Et ideo quaſi coniugem vocat Saluianus 4. de Proud. D.

Vt Zonaras loquitur] In Michaele Paphlagone, & Conſtantino Monom. poſt Philoſtratum in Scopeliano.

Coniug. ſed inæquale] *l. 1 l. Theod. de collegiat.* Sane enim niſi dignitate nihil intereſt, *l. item legato 49 §. 4. D. de legat. 3.* & affectu coniugij D. Auguſtinus Serm. 51. de diuerſ. cap. 16. *Vbi vincit vxor niſi affectu coniugij, affectu interioris caſtioriſque charitatis.* Vxoris & concubinæ diſcrimen adfert Epiphanius in oratione de fide Catholica & Apoſt. Eccleſia.

Et vt vxori vxor. ſuperd.] D. Auguſtinus de bono coniugij cap. 7. *Non licet & noſtris iam temporibus, more Romano nec ſuperducere, vt amplius habeat quam vnam viuam.* & libro 21. contra Faoſtum: *Homines aliter ſe habentibus iam moribus & legibus, non poſſunt delectari vxorum multitudine.* De Iudæis dico in Inſtitutione prima tit. 10. D. Hieronymus in epiſtolam ad Titum cap. 6. *Iudaica, inquiunt, conſuetudinis fuit, vel binas vxores habere, vel plures.*

Ita nec concubinam] In Canonibus datis ſub Edgiro Anglorum R. num. 19. *Si quis vxorem habeat & concubinam, nihil ei Chriſtianorum iurium præbeat ſacerdos aliquis, niſi pœnitens redeat ad emendationem.* D. Auguſtinus in epiſtola 70. *Ipſam quoque vxorem non ibi ſuffeciſſe, ſed concubinarum neſcio quarum commixtione pollutum loquuntur homines.* Sed neque duas concubinas habere licet, *Nou. 18. cap. 5.* D. Auguſtinus Conf. libro 4. cap. 2. *In illis annis vnam habebam, non eo, quod legitimum vocatur, coniugio cognitam; ſed quam indagauerat vagus ardor inops prudentia, ſed vnam tamen, ei quoque ſeruans tori fidem.* Vide epiſt. 70.

Legitima coniunctio eſt] Ex hac lege licitam coniunctionem eſſe defendi poteſt, non legitimam. Græci ibidem: νομίμη, μὴ δὲ ἀθεμιτογαμίας: non ex illicita coniunctione.

Permiſſa magis qu. prob.] Cœlibi concubinam habere licet, *can. is qui, can. Chriſtiano, c. audiui 34. diſtinct.* Non probat D. Ambroſius, *c. nemo 31. qu. 4.* D. Auguſtinus in excerptionibus Egberti Archiepiſc. Eboracenſis: *Concubinas habere nunquam licuit, nunquam licebit.* ex ſerm. 243. de Tempore. Permiſſa autem, ſicut & apud Græcos νενόμιστο παλλακὰς ἔχειν. οὐδὲ ὁ παλλακὴν ἐφυβρισμὸν ὄνομα, vt ſcribit Euſtathius ad Iliad. θ. *Concubinas habere legibus permiſſum erat, & concubina nomen probroſum non erat.*

Legitima intemperantia eſt] *V. 5. tit. 9.*

Vt ſecundæ nuptiæ] Vide dicta nobis 5. tit. 9.

XXVII. *De naturalibus liberis, & matribus eorum, & ex quibus cauſis iuſti efficiantur.*

MAtres ſequuntur liberi: nam in hoc titulo naturales liberi dicuntur qui ex concubinis naſcuntur. & recte liberi: nam & de nepotibus naturalibus eſt in hoc tit. *lex vlt.* & rurſus recte. Et de matribus eorum; quia liberi naturales & matres eorum in cauſa capiendi ex bonis patris naturalis ſimul in vnā portionem admittuntur tam inter viuos, quàm mortis cauſa, & tam ab vltima voluntate quàm ab inteſtato, *l. 1. & 8. hoc tit. & Nouella 18. & 89.* Alias naturales comparati adoptiuis, iuſti & ciuiles liberi ſunt; alias comparati iuſtis, ex concubinatu progeniti. Qui autem ex ſtupro naſcuntur, vel ex contubernio, vel ex illicito matrimonio, neque legitimi, neque naturales ſunt, vt *l. 1. hoc tit. l. 44. §. de ep. & cler.* & patrem certum non habent; naturales patrem habent, nec tamen proprie patrem. i. non patrem ciuilem & inde *l. 1. §. qui manum non poſſ.* Quem patrem tuum appellas, quia talem ſcilicet leges patrem non appellant. nam pater proprie eſt quem iuſtæ nuptiæ demonſtrant, *l. 5. D. de in ius voc.* & obſeruandum eſt, *l. 7. huius tit.* non ſimpliciter dicere patri naturali denegari nomen patris; ſed ius & nomen, id eſt nomen patris: nam & filio naturali non ſuccedit, *l. 9. § ... hu, hoc titulo* ac præterea ſpurij nihil capere poſſunt ex bonis eius quem patrem dicunt. Naturales certæ portionis capacitatem habent: Et ſpurij nullo modo

A iuſti efficiuntur. Naturales certis modis, veluti decurionatu, & concubina ducta in matrimonium, & reſcripto principis.

XXVII. Enarratio.

MAtres ſeq. liberi] Partus ſequitur matrem, *Vlpianus tit. 5.* M. Tullius libro 3. de nat. D. *Vt enim iure ciuili qui eſt de matre libera, liber eſt: item iure naturæ qui de Dea matre eſt, Deus ſit neceſſe eſt.*

In vnam portionem] Vide Cuiacium ad Nouel. 18. in ſecunda parte.

Alias naturales comp. adopt.] Vt in *l. 1. D. de adopt.*

B Sueton. Tiberij cap. 52. *Filiorum neque naturalem Druſum, neque adoptiuum Germanicum cum patria charitate dilexit.*

Neque naturales ſunt] Improprie naturales dicuntur. D. Auguſtinus in ſermone 66. de diuerſis: *Nam & de feminis quæ vxores non ſunt generant homines filios, & dicuntur filij naturales, & præponuntur eis filij coniugales.* Vide quæ diximus in Commentario ad Inſtitutiones tit. de Nuptiis.

Et patrem certum non hab.] Philo de Decalogo: οἷς οὐ πατὴρ εἷς ὡρισμένος ὑπάρχει, ... ἑνὸς ἀγνοίᾳ τοῦ φύντος.

Decurionatu] Vide ad Inſtitut. de Nupt.

C Et concubina ducta in matr.] Tunc qui duo erant εἰς σάρκα μίαν, duo eſſe incipiunt εἰς σάρκα μίαν, vt loquitur Chryſoſt. in hom. de politia morali.

Et reſcr. Princ.] Vide ad Inſtitut.

XXVIII. *De teſtamentaria tutela.*

EXplicato contractu matrimonij & dotis, & ceteris, qui id genus conuentionis præcedunt, vel ſequuntur, incipit tractare de alio genere contractus, nempe tutela, quæ contractibus adnumeratur *l. contractus, D. de reg. iur. l. ex contractib. D. de ob. & act.* quia etſi pupillus tractatu habito cum tutore non contrahat, *l. vlt. D. rem pup. ſal. fo.* tamen tutor ex adminiſtratione ſua tenetur quaſi ex contractu, & per cauſam

D adminiſtrationis inter eum & pupillum naſcitur actio vltro citróque, directa & contraria, *§. tutores, Inſtit. de obl. quæ quaſi ex contr.* Tutelæ autem nomine cum dico tutelam eſſe contractum, tutelæ geſtionem & adminiſtrationem intelligo, vt cum iuris auctores dicunt, tutelam reſtituere. i. adminiſtrationis tutelæ rationem reddere: nam tutela ſimpliciter non eſt contractus, ſed vis & poteſtas &c. notiſſima definitio. Eſt autem alia tutela legitima, alia datiua. Et datiua alia teſtamentaria, alia Attiliana: nam & dati teſtamento datiui dicuntur, vt Vlpianus ſcribit *lib. Reg. tit. de tut.* & dati à prætore, qui Attiliani appellantur in tit. de Attil. tut. *l. datiua, D. rem. pup. ſal. fo. l. vlt. §. de leg. tut.* Ideo autem primus tit. eſt de teſtamentaria tutela, quia hæc præualet, & vt in

E hereditatibus, ſic in tutelis prior eſt cauſa teſtamenti, *l. ſi quis ſub conditione, D. eod.*

XXVIII. Enarratio.

EXpl. contr. matr. & dot.] Vide 5. tit. 15. & ad Nouel. 38.

Tutelam reſtituere] Et curationem in *l. minor 32. D. de minor.*

Vis & poteſtas] *L. 1. D. de tutel.*

Qui Attil. appell.] *Vlp. tit. 11. § lex Attilia.*

Vt in hereditatibus] *L. quamdiu 89. D. de regul. iur.*

XXIX. *De confirmando tutore.*

HIc titulus eſt etiam de totore teſtamento dato, ſed non iure dato, veluti à patre filio emancipato, aut matre, vel extraneo, quia eos tantum tutores confirmat lex 12. tab. quos parens nominatim dedit his quos in ſuis heredibus habuit: hos, inquam, ſolos lege obuenire dicens non improprie, vt heredes teſtamentarios, quandoquidem confirmare tutelam teſtamentariam, vt *l. 20. D. de teſt. tutor.* eſt facere tutorem Et ſola lex igitur tutorem aut Senatus, aut princeps, vt heredem, facit, non teſtator, non prætor. Verum qui non iure dati ſunt à patre filio emancipato, confirmantur decreto prætoris ſine inquiſitione, etiamſi exheredato dati ſint; dati autem à matre vel extraneo non aliter confirmantor quam ex inquiſitione, & ita demum ſi heredi inſtituto dati ſint: nec enim mater, aut extraneus præſumitur dilexiſſe eum quem heredem non inſtituit, *l. 4. D. eod.* ac proinde nec præſumitur ei bene pro ſua tutela cauiſſe. Cõtra pater præſumitur ſemper bene cauiſſe, cuius affectio certior, certus ſi ſit de ſobole ſua, non addobius; vt Menander dixit, ἐστὶ δὲ μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρός· ἡ μὲν γὰρ αὑτῆς οἶδεν ὄνθ᾽, ὁ δ᾽ οἴεται, etiam filio exheredato, quem poſſit exheredaſſe bona meote. Confirmatur etiam tutor à patre datus filiof. imperfecto teſtamento, vel per epiſtolam, aut fideicommiſſi verbis, *l. 2 hoc tit. l. 1. D. eod.* & curator teſtamento datus à patre, quod etiam non fit iure: quia lex 12. tabul. de tutela loquitur, non de cura; ſed confirmari ſolet, *l. 2* Confirmati, Attiliani potius ſunt: quàm teſtamentarij. Vel teſtamento deſtinati, aut nomioati potius, quàm dati.

XXIX. Enarratio.

VEluti à patre filij emancip. &c.] *L. Nec Zenonius 32. D. de excuſat. tutor.*

Coofirmat lex 12. tab.] *Vlp. tit. 11. §. teſtamento, l. tutor 20. D. de teſtam. tut.*

Solos lege obuenire] *L. lege obuenire 130. D. de verbor. ſignific.*

Quandoquidem confirmare] V. Coiac. par. D. de conf. tut.

Et ſola lex igitor totorem) *§. quos autem, Inſtitut. de bonor. poſſeſſ. lege initio 6. §. tutorio, Digeſtis de tutel.*

Qui non iure d. ſ. à p. f. em.) Tutela iure patriæ poteſtatis mandatur, *l. impuberi 40. D. de adminiſt. tut.* Tutor igitur non legitime datur filio emancipato, ſed confirmatur à Prætore ſiue inquiſitione, *§. vlt. Inſtit. de tutel. l. naturalis 7. de confirm. tut.*

Etiamſi exheredato dati) *L. iure noſtro 26. §. vlt. & l. ſi pater 31. D. de teſtam. tut.*

Dati autem à matre vel extr. &c.) *L. 4 hoc titulo.* in qua liber antiquus Brodæi, & Græci negationem nonagnoſeunt, *l. ſi patronus 4 D. de confirm. tutor.* Horum datio inſtitotionis ratione confirmatur.

Præſumitur ſemper bene cauiſſe) *L. 3. § 1. D. de adminiſtr. tut.*

Quem poſſit exher. bona mente) Non notæ cauſa, *l. multis 18. D. de liber. & poſtum. & l. Paulus 47. D. de bon. libert.*

Quia lex 12. tabul.) Lex 12. de totore teſtamento dando loquitur, non de curatore, argum. *l. ventri, D. de tut. & cur. dat.* verba legis refert. Vlp. tit. 11. §. *teſtamento.*

Attiliani potius) Vide Commentarium noſtrum ad titul. de tutel. Inſtit.

Vel teſtamento deſtinatj) Vt in *l. l. 3. §. 1.*

Aot nominati pot.) *L. 1. §. de part. poteſt.*

XXX. *De legitima tutela.*

V. tit. 15. 17. 18. 19. lib. 1. Inſtit. & tit. 4. lib. 26. Digeſtis.

TEſtamentariæ tutelæ ſuccedit legitima. Hæc non datur, *l. 5. D. eod.* ſed lege defertur ipſo iore, & deficientibus tutoribus teſtamentariis, pupillo quaſi exiſtunt ſtatim, vel fiunt ipſo iure tutores non cognati (cognatos enim lex non nouit) ſed conſanguinei fratres vel alij agnati, qui proximi ſunt ad hereditatem pupilli ab inteſtato. i. ſi pupillo parens non fecerit ſubſtitutionem pupillarem. Teſtameotaria eſt datioa, legitima non eſt datiua. Legitima proprie eſt legitima. Teſtamentaria non improprie, vt hereditas, *l. lege, D. de verb. ſignif.* quæ duo ſunt longe diuerſa, proprie ſcilicet & non improprie, *l. t. D. de ſuis & leg. her.* legitima eſt abſolute legitima. Teſtamentaria quodammodo, itémque Attiliana. Nam ſola lex tutorem facit, vel Senatus, aut Princeps, aut populi mos, non prætor, ſed prætor tutorem dat iubente lege, vel Senatu, vel principe, vel more permittente. Nec vllum extat prætoris edictum quo fiat tutor. Non eſt igitur edictum prætoris legi ſimile, SC. eſt legi ſimile, Conſtitutio principis eſt legi ſimilis, *§. quos autem, Inſt. de bon. poſſ.* Idem oon dicimus de edicto prætoris; ſed hoc tantum, non modicam obtinere iuris auctoritatem, partem iuris eſſe, non legis. Nec mirum ſi curator ventri detur ex edicto, non tutor, *l. ventri, D. de tut. & cur. dat.* Nam & de tutore conſtituendo edicere non potuit prætor. Verum vt qui heredem facere non poteſt, bonorum tamen poſſeſſorem facit, quem in omnibus tuetur heredis vice; ita qoi tutorem facere non poteſt, curatorem tamen facit, quem habet tutoris loco. Et in ſumma, tutorum origo eſt ex lege vel alio iure, quod vigorem legis obtineat. Curatorum, qui puberibus dantur, & aliqoando impuberibus, vel bonis, aut ventri, origo eſt ex iure prætorio, exceptis curatoribus furioſorum & prodigorum, qui ſoli legitimi ſunt, non datiui. Et vt de legitima tantom tutela modo dicam; alia ex lege directo deſcendit, vt quæ agnatis defertur, alia per conſequentias hereditatum, vt quæ patrono defertur, vel parenti manumiſſori, *l. 3. D. eo l. l. 5. §. de dot* & quæ extraneo manumiſſori. i. patri fiduciario, cui pater naturalis filium mancipauit vt liberaretur, quæ proprie tutela fiduciaria dicitur, quia hac lege fiduciaque cauta filium pater naturalis mancipat emptori, qui pater fiduciarius dicitur, vt eum manumittat: & ſic fiduciaria quoque tutela dicebatur, eum pater naturalis in emancipatione manumiſſor extiterat, puta contracta fiducia, vt emptor filium mancipatum ſibi remanciparet patri naturali manumittendum. Sed hodie fiduciarij tutoris nomen conſiſtit non in patre manumiſſore, quia receptum eſt vt potius legitimos appelletur exemplo patroni, ſublato iam patre fiduciario, ſed io liberis eius fratribus pupilli manumiſſi, *l. 4. D. eod.* Et rurſus legitima tutela alia eſt principalis, alia ceſſicia. i. quam legitimus tutor fœminæ puberis alteri cedit in iure, quæ extinguitur morte & capitis deminutione ceſſici tutoris, vel eius qui ceſſit, vt mandatum quodlibet, *lege mandat[illegible] §. mand. l. cum quis in pr. D. de ſol. l. poſt l. tem,* [illegible] *proc.* itémque ceſſicio tutore alij cedente tute[illegible], quia ceſſioni primæ renunciaſſe videtur, & ſecunda ceſſio non valet. Ceſſicius enim alium ceſſicum facere, vt procurator alium procuratorē facere non poteſt. Potuit autē tantū in iore cedi tutela legitima,

ma, non teſtamentaria, & totela non maſculorum, ſed fœmınarom pubeıum, quæ erant olim ın perpetua tutela quoad marito ın manum conuenıſſent. Nam conuentione ın manum mulıer fit ın poteſtate viri: & generalıter neque maſculus neque fœmina, qui quæve in manu, poraſt te, mancipio alıerıus eſt, & ın tutorıs poteſt eſſe poteſtate: & ın defınıtione Seruıı caput lıberum eſt homo ſui ıurıs, vt lıber homo *in l. tıtle. D. ex quib. cau. maıor.* Sed quia lex Claudıa ſuſtulit tutelas legitimas fœminarum puberum, ne ſcılicet eſſent in perpetua tutela, & hodie quoque ceſſat ceſſitia tutela, & impuberibus tantom fœminıs vt marıbus legıtımı tutores ſunt conſanguinei, vel alıı agnati, *l. 3. hoc tit. l. 2. Cod. Theod. de tut. & cur. cr.* Dico agnati: Nam cognatis neqoe hereditas, neque cura vel tutela legitima defertur. Sed excipio fratrem emancipatum, qui vt ad legitimam hereditatem vocatur ex Conſtitutıone Anaſtaſıı, ita æquum eſt vt vocetur ad curam & tutelam legitimam, *l. 4. hoc tit. l. 5. ʒ. de cur. fur. §. 1. Inſt. de ſucc. cogn.* Secundum regulam, Quo hereditas, eo & tutela redit, & contra, quæ tamen vitiatur, ſi femina heres intercedat, vel minor 25. an. Nam & ſi ad fœminam vel matrem minorem 25. an. legitima pupilli hereditas redeat, non tamen redit etiam tutela. Nam hi tantom ſunt idonei totores, vel curatores datiui, vel legitimi, qui maiores ſunt 25. an. ex *l. vlt. huius tit.* ante quam erant ipſo iure legitimi tutores & per alios adminıſtrata tutela omne periculum adminiſtrationis ſuſtinebant, nec tamen eorum bona immobilia tacito iure erant obligata pupillo, vel adoleſcenti, quia obſtabat S. C. cum regolariter pupillus, vel adoleſcens habeat tacitam bypothecam in bonis rectoris ſui.

XXX. Enarratio.

Lege defertur] *L. 1. & l. inteſtato 6. D. de legit. tutor.*

Deficientihus tutor. teſtam.] Semper enim tutela legitima teſtamentariæ cedit, *l. ſi tutor 9. §. 1. D. de tut. & ration. diſtrah.*

Sed conſanguinei fratr.] *L. 1. D. de legit. tutor.*

Qui proximi ſunt ad hereditatem] Proximus adgnatus tutelam nanciſcitur, *l. ſi plures 9. eodem.* D

Proximi ſunt ad heredit.] Gaius 1. Inſtit. tit. 7. *Qui proximus fuerit ad tutelam, proximus eſt ad hereditatem.*

Teſtamentaria eſt datiua] Teſtamento tutores dati datiui appellantur; Vlp. *tit. xı. §. teſtamento.*

Legitima non eſt datiua] Legitimos enim tutores nemo dat, ſed lex facit, *l. 5. eod.*

Teſtamentaria quodammodo] Quia lex 12. tab. permittit tutores teſtamento dare, *l. 1. D. de teſtament. tut.* Attiliana etiam quaſi legitima, & Iuliotitiana, quia ex lege Attilia & ex lege Iulia, & Titia datur.

Iubente lege &c.] *L. mnio 6. §. tutoris, D. de tutel.*

Vel more perm.] Vlp. *d. tit. xı. §. moribus.*

Bonorum tamen poſſeſſ.] *§. quos autem, Inſtit. de bonor. poſſ.* E

Tuetur heredis vice] Vice heredis habet, *l. 2. D. de bonor. poſſeſſ.*

Curatorem tamen facit] Vt com ventri ex edicto curator dator.

Et aliquando impuberibus] *§. interdum, Inſtit. de cur.*

Vel bonis] De qoo tit. de curat. bon. dan.

Aut ventri] De quo in tit. de ventre in poſſ. mitt.

Exceptis curatorib. furioſ. & prod.] Furioſi enim & prodigi ex lege xıı. tab. in curatione ſunt adgnatorum, Vlp. *tit. 12.*

A Alia ex lege dir. deſcendit] Tutela legitima adgnatis defertur propalam, id eſt, ſpecialiter & nominatim, patronis per conſequentias hereditatum, quia lex 12. tab. liberti hereditatem patrono defert, Vlp. *tit. vlt. in princ. Multa ergo inueniuntur frequenter, quæ legum verbis non teneantur, ſed ipſa vi & poteſtate teneantur,* vt ait Fabius declam. 331.

Et quæ extraneo man.] Vlp. *tit. xı. §. qui liberum caput.* Gaius *libro 1. tit. 6. §. item per emancipationem.*

Alia Ceſſitia &c.] Vlp. *d. t. xı. §. Is cui tutela, §. quantum ad agnatos, & §. ſi caput.*

Conuenit in manum] De qua vide P. Pithoëum ad Licinii Ruffini collationem iuris Moſ. & Rom. & Cuiacium Obſeru. libro 7. cap. xı.

B Mancipio alterius eſt] *L. pen. §. 1. D. qu. fal. tut. auct.*

In definit. Seruii] In *l. 1. D. de tutel.*

Sed quia lex Claudia ſuſtulit] Sic legit Cui. in *d. §. quantum ad agnatos.*

Nam cognatis neque hereditas] In lege xıı. tabul. *adgnatus proximus familiam habeto.* Vlp. *tit. 26.*

Neque cura vel tut. leg. def.] Adgnati ſunt tutores legitimi, Vlp. *tit. xı. § 2. l. 1. D. de legit. tutor.* Item furioſus & prodigus ſunt in curatione adgnatorum, ex lege xıı. tab. Vlp. *tit. xıı. §. 1.*

Quo hereditas eo & tutela red.] Hereditas redire dicitur in *l. poſt 69. D. de leg. 1.* & tutela, *l. ſi quis 11. D. de teſtam. tut.*

C Et contra] *L. quo tutela 73. D. de reg. iur.*

Si fœmina heres intercedat] Nam hereditas quidem ad adgnatam pertinet, tutela autem ad agnatum, *l. 1. § 1. D. de legit. tutor.*

Vel minor 25. annis] Cui enim ferendum eſt, eundem eſſe tutorem & ſub tutela conſtitui. l. vlt. hoc tit. id eſt, *τὸν δέοντα φυλαχϑῆναι, μὴ ἄλλων φυλάκτορα εἶναι.*

Quia obſtabat Senatuſconſultum] De rebus minorum non alienandis, de quo tit. 9. libri 27.

Habeat tacitam hypothec.] *L. pro officio 20. C. de adminiſtrat. tutor.*

XXXI. *Qui petant tutores vel curatores.*

V. tit. 6. D. eod. libro.

Poſt tutores teſtamentarios & legitimos, dicturus de tutoribus vel curatoribus qui dantur à prætore vrbis ex lege Attilia, vel ex SC. vel moribus, aut à præſidibus prouinciarum ex lege Iulia & Titia, qui petuntur & dantur, non quaſi exiſtunt ipſo iure vt legitimi, nec dantur vt teſtamentarii, nemine petente, in primis docet qui tutores vel curatores petere poſſint aut debeant. Et debent quamprimum tutores petere liberti liberis patroni, & mater, auus, auia liberis ſuis quibuſcunque, non curatores puberibus. Et ſi ceſſant tutores aut curatores impuberibus petere, puniuntur liberti ob deſertum obſequium, parentes ob deſertam pietatem. Poſſunt petere vel amici, imo & aduerſarii, in litem, *l. vlt. §. me autem ʒ. de adm. tut. l. 1. 4. 7. hoc tit.* Et petunt omnes editis nominibus plurium, qui *προχειριστέντες* & *προχείριστοι* appellari poſſunt, & ex eis vnum elicit magiſtratus, vt fit in Epiſcopo creando *Nou.* 123. & apud Cornel. Tacitum, patricios tres nominari, & ex eis vnum eligi flaminem Dialem.

XXXI. Enarratio.

EX lege Attilia] *Inſtit. lib. 1. t. 20.*

Vel ex Senat.] *L. mutо 6. §. tutoris, D. de tut.*

Vel morbos] *Vlp. tit. 11 §. morbus.*

Ex lege Iulia & Tit.] *Inſtit. d. t. 20.*

Exiſtunt ipſo iure] Vide *C. tit. 30.*

Et debent quamprimum] Confeſtim, id eſt, vbi primum potuerunt, *l. 2 §. ſi mater, & §. confeſtim, D. ad SC. Tertull.* intra annum, ex *l. ſciant 10. C. de legitim. hered.*

Tutores petere liberti] *L. 2. h. t.*

Et mater] *L. 6. 8. & 9. h. t. d. § ſi mater.*

Auus auia] *L. 1. C. Theod. qui tut. pet.*

Liberis ſuis quibuſcumque] Etiam quæſitis ex concubinatu, *l. vlt. h. t.*

Non curatores puberibus] Pupillis tutor idoneus neceſſarios eſt. D. Auguſtinus de ciuit. Dei 1. cap. 30. Puberes ipſi ſibi curatores petunt, *l. 6. h. t.*

Aut curatores impuberibus] *d. l. 2 §. quod ſi curatores*, quo caſu impuberi curator petendus eſt, *l. 1. D. eod. tit.*

Puniuntur liberti ob deſ.] *L. 2. hoc t.* κολάζονται, *l. 2. §. 1. D. eod.* Baſilica: *σφοδρῶς κολάζονται, grauiter puniuntur*, in corpus ſcilicet, ſicut libertus ſi fraudulenter tutelam liberorum patroni geſſiſſe probetur, ad præfectum vrbi remittitur puniendus ὡς ὕποπτα, *§. 11. Inſt. de ſuſpect. tut* coniuncto Theophilo.

Parentes ob deſertam pietatem] *L. 9. hoc t.* Quod ſi petere neglexerint ab eorum impuberum morientium ſucceſſione repellentur, *§. pen. Inſtit. de Senat. Conſ. Tertull. l. 2. §. 1. D. h. t.*

Vel amici] *d. l. 2. in princ. & l. is qui 44. D. de negot. geſt.*

Apud Cornelium Tacitum] Annal. 4. cap. 16.

XXXII. *Vbi petantur tutores vel curatores.*

V. D. eod. tit. & lib.

QVi vero petunt tutores aut curatores, eos petunt à magiſtratibus in patria pupilli, vel iuuenis ex qua per patrem (nam à patre patria dicitur) originem ducit, vel vbi patrimonium habet, quod nomen etiam à patre deducitur. Et loquitur Conſtitutio huius tit. de magiſtratibus municipalibus: Nam & hi tutorum vel curatorum dationem habuerunt, *§. D. de tut. & cur. dat.*

XXXII. Enarratio.

DAtionem habuer.] Vide Cuiac. ad *§. ſed hoc iure, Inſt. de Attil. tut.*

XXXIII. *De tutoribus & curatoribus illuſtrium, vel clariſſimarum perſonarum.*

NVnc incipit tractare qui dare, & qui dari tutores, aut curatores poſſint, & ſpecialiter in hoc tit. qui dare, & qui dari illuſtribus vel clariſſimis, & in t. ſeq. generaliter qui ceteris. De illuſtribus eſt *l. 2.* vt ij tantum qui curiæ ciuitatis ſuæ obſtricti non ſunt, tutores dentur illuſtribus Senatoribus. 1. illuſtrium Senatorum liberis impuberibus ſui iuris. De clariſſimis eſt, *l. 1.* Nam initio eius non eſt legendum, illuſtribus, ſed illuſtris Præf. vrbi, vt nonnulli Codices habent, vt Codex Th. vt *l. 2. C. qu. mul. tut. off.* Ceterum fateor in ea lege clariſſimorum nomen accipi latiſſime. vt *Nou. 71. & C. tit. vbi Sen. vel clar.* vt ſcilicet comprehendat tres gradus dignitatis Senatoriæ, illuſtres, ſpectabiles & clariſſimos, & vxores liberoſque eorum, non etiam Senatores ſine dignitate. Eſt enim clariſſimorum nomen generale & ſpeciale. Et eſt ſententia *l. 1* elegantiſſima, quæ olim pertinebat etiam ad plebeios, ſed additis multis Iuſtinianus eam coanguſtauit tantum ad clariſſimos, hoc eſt nobiles, *l. vlt. §. ſed ſi quidem nobilis, C. de cur. fur.* Vt ſcilicet clariſſimis puberibus vel impuberibus, ſi deficiant teſtamentarii, vel legitimi tutores, aut curatores, vel excuſati ſint, in vrbe tutores, aut curatores, conſtituantur ex quocunque ordine Senatorio vel equeſtri, ab illuſtri Præf. vrbi, qui eſt Princes Senatus, adhibitis in conſilium x. Senatoribus & prætore tutelari, hoc ordine vt prius nominentur plures, deinde vnus idoneus pronuntietur ſententia præfecti vrbi & ille poſtea ſolemniter detur, decernatur, prodatur, inaoguretur, confirmetur auctore prætore tutelari. Sententia præcedit decretum, vt *l. vlt. C. de mag. con. l. tutores ff. de contr. tut.* In prouinciis autem vt clariſſimis tutores vel procuratores dentur, aut nominentur, dandi à præſidibus decreto decurionum, periculo eorum qui præſentes adfuerint, cum tamen in vrbe, vt conſtat ex t. *de mag. con.* magiſtratus vel adſeſſores earum tutelæ adminiſtrationis periculum non agnoſcant.

XXXIII. Enarratio.

VT nonnulli codices habent] Sic vetus Ægidii Menagii.

Senatores ſine dignitate] Vide *C. lib. 3. tit. vbi Senatores vel clar.*

Ab illuſtri præf. vrbi] Præfectus vrbi illuſtrium & clariſſimorum filiis tutores conſtituit, Prætor ceteris, Cuiac. ad *§. 4. Inſtit. de Attil. tut.* vide Scholiaſt. Theophili.

Qui eſt princeps Senatus] Vide *C. de off. præf. vrbi.*

XXXIV. *Qui dare tutores vel curatores, & qui dari non poſſunt.*

V. lib. 1. Inſt. tit. 10. & tit. 5. lib. 26 ff.

DOcuit tit. ſuperiore ſpecialiter qui dare & qui dari tutores vel curatores poſſint illuſtribus vel clariſſimis perſonis. In hoc tit. docet generaliter qui dare & qui dari ceteris poſſint vel non poſſint, quæ duæ quæſtiones & illam nectunt, Cui dari poſſint. Nec enim potis eſt quiſquam dare, niſi ſit cui dare poſſit. ac primum quidem tutorem habenti tutor dari non poteſt, *l. 9. & 10.* qua de re proprio t. 36. Nec homini non ſubiecto iuriſdictioni ſuæ: Nam & ſi tutoris datio non ſit iuriſdictionis, tamen quia ius dicentis officium conſiſtit etiam in dando tutore, *l. 1. D. de iuriſdict.* & in tutore dando magiſtratum municipalem, aut prouincialem ſeruare oportet fines territorii & iuriſdictionis ſuæ, *l. 5 hoc titulo leg. 1 C. qui pet. tut.* Et ad hanc quæſtionem, Cui dari poſſint, etiam pertinent *l. 6. 11. 12.* Nam & ſi titulus hic ſit, Qui dare & qui dari, tamen vbi hoc quæritur, conſequens eſt etiam id quæri cui dari poſſint, *leg. naturalis §. vlt. D. de conf. tut.* Sunt eæ tres quæſtiones iugatæ inter ſe atque conneæ Et illa, qui dari poſſint vel non poſſint, facillima eſt.

XXXIV. Enarratio.

Lege 10] Cuiacius legit, *tutorem*, in *d. l.* 10. duo tamen antiqui Codices Menagii & Brodæi habent, *curatorem*.

Non ſit iuriſdictionis] *L. muto 6. §. tutoris, D. de tutel.*

L. 1. 11. & 12. Tutela eſt vis & poteſtas in capite libero, id eſt, in patrefamil. aut matrefam. non in eo qui quæve eſt in poteſtate, vel manu, vel mancipio. Cuiac. ad tit. *de tutel.* §. 1. *Inſtit.* Si tamen impuberi, aut iuueni fiat controuerſia ſtatus, recte tutor aut curator ei dabitur, quia interim pro libero habetur, *l.* 1. *h. t.* vt ita demum teneat datio, ſi liber pronuntiatus ſit, *l. ei qui* 17. *D. de tut. & curat. dat.* In *l.* 11. *&* 12. datur ſpecialis curator ad litem, deficiente generali: quia minor indefenſus, legitimus litigator non eſt. Vide ſup. qui legit. perſ. in iudic hab.

Qui dari poſſ. vel non] Maritus vxori curator dari non poteſt, *l.* 2. *h. t.* ne ratio tutelæ reddendæ cohibeatur, *l. non ſolum 67. §. ſed videamus, D. de ri. nupt.* Vtroque lumine captus curator eſſe non poteſt. *l.* 3. in qua Ioſias Mercerus ad Nonium Marcellum legi maoult, *habere*, eo ſenſu, vt luminibus capto curator dari non debeat. Scripti codices variant. In libro Ægidii Menagii ſic legi videtur, *curatorem habere.* In libro Iuliani Brodæi ſcriptum quidem eſt, *habere.* ſed τὸ e mutatum in i. & hæc vera lectio eſt. Vide ꝟ tit. 67. Item miles curator eſſe non poteſt, *l.* 4. quia Reipublicæ operatur, cuius cauſa præcipua eſt. Vt nec volens admittatur, *§. idem & in milite, Inſt. t. de excuſ. tut.* Nec ſeruus, *l. in ſeruili* 7. nec enim ſeruo committi debuit liberum caput. Denique Principis colonus, *l. vlt.* Creditor autem debitori ſuo tutor dari poteſt, *l. creditorem 8. h. t.* quæ abrogata eſt *Nou.* 77 *cap.* 1 & ideo d. lex non eſt in Baſilicis.

Iugatæ] M. Tull. Tuſcul. 3. *hoc quidem eſt commune virtutum; omnes enim inter ſe iugatæ ſunt.* Profert Nonius in v. iugatum.

XXXV. *Quando mulier tutelæ officio fungi poteſt.*

Et notiſſimum quoque fœminam tutorem aut curatorem dari non poſſe, quæ olim perpetua tutela, aut poteſtate viri continebatur. Sed lege 2. & 3. matrem dare liberis vnde vnde quæſitis poſſe introductum eſt certis conditionibus, quarum & facilis cognitio eſt, ſimul ac iuris noui & nouiſſimi, quo huic tit. abrogatum vel derogatum eſt. Et quod in matre, idem in auia. Et hi vero qui tutores aut curatores dari non poſſunt, huius conditionis ſint, vt neceſſe non habeant ſe excuſare, & periculum ceſſationis ad eos non pertineat, & ne volentes quidem admittantur.

XXXV. Enarratio.

Fœminam tutor.] Tutela enim munus virile eſt, *l.* 1. *h. t.*

Quæ olim perp. tutela] Ante legem Claudiam, quæ tutelas legitimas fœminarum puberum ſuſtulit, Vlp. *tit.* 11. *§. quantum ad gnatos*, & ibi Cuiac.

Aut poteſtate viri contin.] Si in manum viri conueniſſet. v. ꝟ. tit. 30.

Vnde vnde quæſitis] Siue naturales ſint, ſiue ex iuſtis nuptiis quæſiti.

Iuris noui & nouiſſ.] *Vide authent. matri & auiæ h. t.*

Vt neceſſe non hab. ſe excuſ.] *L.* 1 ꝟ. *de confirm. tut. l.* 1. *§. vlt. D. de excuſat. tut. §. item maior, Inſtit. de excuſ. tut.*

A XXXVI. *In quibus cauſis tutorem habenti tutor vel curator dari poteſt.*

V. tit. 5. lib. 26. D.

Intelleximus iam ꝟ. ex *l. 9. tit. 34. & l. 9. tit. 31.* tutorem habenti tutorem dari non poſſe, quæ regula iuris dicitur, *l. veteri, D. de tut. & cur. dat.* & ea vtuntur ſæpe auctores, & Paulus in admodum ſingulari ſpecie *lib 4. Sent. tit. de fid. lib. & d. l. veteri*, quæ coniuncta *l.* 1. *D. qui pet. tut.* ex lib. 7. differentiarum Modeſtini, tres exponunt differentias inter tutorem & curatorem, & eam regulam aperte docent non pertinere ad curatorem, ſed ad tu-
B torem tantum. An vero quia actus legitimus ſemel tantum ſit, qualis eſt datio tutoris ex inquiſitione atque decreto? An quia pupillus eſt in tutoris poteſtate, & nemo poteſt eſſe in duorum poteſtate, ita vt ſit eiuſque poteſtas in ſolidum, niſi pro vno habeantur. vt cum ſunt coniunctim dati duo pluresve tutores, *l. ſimul, D. de tut. & cur. dat.* Curatoris autem nulla eſt poteſtas in perſonam. Sed huius regulæ exceptiones pleræque inductæ ſunt ex S. C. Nam in locum abſentis Reip. cauſa, licet tutor eſſe non deſinat, alius tutor dari poteſt. *l.* 1. *hoc tit. l.* 3. *§. ſi quis abfuturus, D. de ſuſp. tutor. l. ſi tutor Reip. de tut. & rat. diſt. l. quæſitum, de tut.* & multo magis curator, *l. in omnem, D. de tut. & cur. dat.* Et in locum remoti,
C licet alii pupillo tutores ſint, vel præſto ſit legitimus, & in locum defuncti, licet alios tutores habeat ſuperſtites, *l. tutorem* ꝟ. *tit. 34. l. 4. hoc tit. l. 2* ꝟ. *de tut. vel cur. qui ſatis non dedit.* Et in locum excuſati ſimiliter vel deportati, *l. 2. hoc tit. l. ſi quis ſub conditione, D. de teſt. tut.* vel relegati, *l. 4. hoc tit. l. 3.* ꝟ. *qui pet. tut.* vel furioſi, muti, ſurdi, *l. pen. D. de tut.* nec tamen ideo ſequitur quin eorum loco curator dari poſſit, vt proponitur *d. l* 2. licet ex SC. potuerit & debuerit alius tutor dari, ſed curator ille inſtar eſt tutoris. Nec enim durat vltra pubertatem, & tutelæ ſine prototelæ eum teneri quidam exiſtimabant *l.* 3 ꝟ. *arb. tut.* Ergo exemplo abſentis Reip. cauſa, & excuſati, in cuius tutoris locum dari alius tutor poteſt, & cura-
D tor quoque, vt in locum relegati etiam curator, *l. tutor § vlt. D. de excus. tut. l. 14. § quid ergo, D. de ſol.* vel actor, *l. ſine herede §. vlt. De adm. tut.* & in locum furioſi, *l. 12. D. de excuſat.* & in litem quoque tutor vel curator, vt diximus tit 44. Et ex quidem ſunt cauſæ in quibus tutorem habenti tutor datur, de quibus *l.* 1. 2 4. In aliis, id eſt 3. & 5. ſunt cauſæ in quibus curator adiungitur tutorem habenti, quibus fere placet etiam tutorem adiungi poſſe in alia bona, *l. propter litem, in fi. D. de excuſ.* Et in ſumma, quibus tutor, & curator, & è contrario. & recte emendaui in Rubrica, In quibus cauſis, vt *l. 4. hoc tit.* & in *l. tutorem tit* 34. & tutorem habenti, non tutorem vel curatorem, alioquin regulam ſuperiorem rubrica ſupponeret etiam in curatore.

E

XXXVI. Enarratio.

Quæ regula iuris] Et à Theophilo §. 5. Inſtitut. de curationib.

Actus legit. ſemel tant. f.] *L. actus 77. de reg. iur.*

Nulla eſt poteſtas in perſonam] Tutela eſt perſonarum, *l. quia perſonæ 14. D. de teſtam. tut.* cura bonorum, *l. in copulandis 8* ꝟ. *de nupt.*

Inductæ ſunt ex SC.] Vlpian. *tit. 11. §. 1. & §. ex lege*, & tribus ſequentibus.

Et multo magis curator] Et ideo auctores Baſilic. in interpretatione d. legis 5. ſic ſcribunt: *didomi ou*

ὡς τὸν ὅλον ἕτερος ἐπίτροπος, ἢ κουράτωρ: *datur itaque in locum eius tutor alius, vel curator.*

Et in locum remoti) *L. 4. h. t.*

Vel relegati) In perpetuum, *l. 3 ff. qui pet. tutor.* ex qua *l. seg. 4.* interpretationem adhibendam eſſe cenſent Græci. vide tamen Cuiacium ad *l. 8. D. de excuſat. tut.*

Vel furioſi, muti, ſurdi) Vlp. *d. tit. 11. §. præterea.*

Licet ex SC.) *d. l. pen.*

Inſtar eſt tutoris &c.) Quia non vt minori, ſed vt pupillo datus eſt. Græci: *ἐπειδὴ γὰρ οὐχ ὡς ἀφήλικι ἐδόθη, ἀλλ' ὡς πυπίλλῳ, ὁ βοηθὸς ἐκεῖνος, ἐπιτρόπου τάξιν ἐπέχει.* *l. 2. h. t. & l. curatorem 25. D. de tutor. & cur. dat.*

In quibus cauſis) Sic legitur in veteri codice Menagij & Brodæi.

Vel. 4. h. t.) In qua tamen Baſilica cauſas interpretantur *δίκας*, *caſus.*

XXXVII. *De adminiſtratione tutorum & curatorum, & de pecunia pupillari fœneranda vel deponenda.*

V. tit. 7. eod. lib.

DIxit veluti præmiſſionis loco de variis tutorum generibus, de teſtamentariis, de legitimis, de his qui petuntur & dantur, cui & qui dari poſſint, & à quibus dari vel peti, & vbi. Sequitur iam vt dicat de contractu ipſo. i. adminiſtratione tutelæ vel curæ, ex qua proculdubio eſt vltro citroque actionem naſci, directam & contrariam tutelæ inter tutorem & pupillum, vtilem negotiorum geſtorum inter adoleſcentem & curatorem, eoque nomine bona tutorum & curatorum eſſe tacite obligata pupillo & adoleſcenti, *l. 20. hoc tit. §. & vt plenius. ff. de rei vx. act. l. 1 ff. rem al. ger. l. vlt. ff. de leg. tut. l. vlt §. & inuentario. J. de cur. fur.* non tantum ſi id fecerint quod facere non debent, ſed & ſi id non fecerint quod facere debent, *l. 1. in pr. D. de tut. & rat. diſtr.* Nam & qui non facit quod facere debet, videtur aduerſa facere, & contumacia eius vel negligentia, dolus vel culpa, pro facto, pro contractu, pro geſtione vel adminiſtratione eſt, ſicut dicitur, dolum eius qui non poſſidet pro poſſeſſione eſſe, & qui facit quod facere non debet, non facere videtur. i. mala adminiſtratio pro ceſſatione eſt, *l. qui non facit. D. de reg. iur.* Et breuiter, officium tutoris vel curatoris eſt neque prætermittere vtilia, neque admittere inutilia, *l. 27. ff. de ep. aud.* Pars autem prima officij & adminiſtrationis eſt inuentarij confectio, ſecunda depoſitio pecuniæ ad prædiorum ruſticorum comparationem, aut ſi bona conditio non ſuppetat prædij comparandi, pecuniæ fœneratio. Ceterarum rerum omnium diligens cuſtodia ex edicto Conſtantini abrogata auctionandi neceſſitate. Summa vero atque præcipua defenſio pupillorum in iudiciis, adoleſcentum, furioſorum & ceterorum, quibus curatores dati ſolent, *L. vlt. hoc tit. l. 30. D. eod.*

XXXVII. Enarratio.

DOlum eius qui non poſſ.) *L. qui dolo 131. l. parem 150. & l. ad ea 157. §. 1. D. de reg. iur.*

Inuentarij confectio) *L. tutor. 7. D. eod. l. 24. hoc tit.*

Depoſitio pecuniæ) *L. 4. 5. & d. l. 24. h. t.* quod explicandum ſecundum *Nou. 72. cap. 6. 7. & 8.*

Ex edicto Conſtantini) *L. 22. h. t.*

Abrogata auctionandi neceſſ.) Auctionari eſt vendere in foro ſub haſta. M. Tullius pro Deiotaro: *Deiotarus auctionatus eſt, ſeſeque expoliare maluit, quam tibi pecuniam non ſubminiſtrare.* Cornel. Tacit. Annal. 1. *Vbique haſta, & ſector, & inquieta vrbs auctionibus.* Gloſſæ: *auctio, διάπρασις.*

XXXVIII. *De periculo tutorum & curatorum.*

V. eund. tit. & lib. D.

ADminiſtrationi coniunctum eſt periculum: Nam ſi quid per cauſam adminiſtrationis neglectæ, vel geſtæ perperam amiſerit minor, aut non adquiſierit, tutor vel curator eo nomine minorem indemnem damno præſtat, hoc eſt, damni periculum agnoſcit ſecundum regulam *l. 10. ff. tit. prox.* vt reſarciat damnum qui dedit, quod & aliæ leges multæ in eo tit. demonſtrant, *l. 8. 11. 18. 21. 25.* Nec ſpecialiter datur poſt illum hic titulus de periculo, vt idem repetatur, ſed vt intelligatur periculum adminiſtrationis non ſemper ad tutores vel curatores redundare, non certe adminiſtrationis collegæ, qui in alia prouincia tutelam pupilli adminiſtrauit, *l. 2.* non ſi caſu fortuito damnum contigerit negotiis pupillaribus ſine dolo aut culpa tutoris vel curatoris, *l. 3. & 4.* veluti ſubito accurſu latronum; non periculum temporis, quo neſcivit ſe tutorem datum, *l. 5.* non periculum futuri temporis, *l. vlt. hoc tit. l. tutores §. 1. D. eod.* ſicut nec præteriti temporis, *l. 1. ff. tit. prox.* Et vt intelligatur non tantum tutores & curatores eos periculo adminiſtrationis obſtringi, qui dati ſunt adminiſtrandi cauſa, ſed etiam eos qui dati ſunt notitiæ cauſa vt tutores alios vel curatores inſtruant de fortunis pupilli, quales dantur plerumque liberti qui actores fuere rerum domini, & nouere totius familiæ rationes, negotia, bona, ſupellectilem, *l. 1. hoc tit.*

XXXVIII. Enarratio.

AVt culpa tutoris) Damnum enim quod tutoris culpa contigit, tutorem reſpicit, puta ſi res pupilli in tutoris hoſpitio (*ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ*, Baſil. l. 37. tit. 7.) vi ignis abſumptæ ſint, quas in horreo conditas habere debuerat, *d. l. 3.*

Futuri temporis) Poſt finitam tutelam vel curam.

XXXIX. *Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri poſſunt.*

V. tit. 9. eod. lib. D.

HIc titulus etiam eſt de adminiſtratione tutoris vel curatoris. Nam ex lite quam intendit tutor minoris nomine, ſi condemnetur, docet minorem conueniri vtili actione iudicati, *l. 1. hoc tit.* & ex mutuo vtili actione creditæ pecuniæ, ſi tutor pupilli nomine mutuam pecuniam acceperit, eámque conuerterit in rem pupilli, *l. 3. hoc tit. l. 2. J. de cur. fur.* Et ex diuerſo docet minores agere actione ex ſtipulatu de pecunia ſua credita à tutore vel curatore, *l. 2.* & locati ex locatione prædiorum ſuorum à tutore vel curatore facta, *l. 4.* quæ omnia adminiſtrationis nomine continentur. Regulariter pupillo per tutorem non adquiritur actio, *l. vlt. hoc tit. l. ſolutum §. per liberam, D. de pign. act.* Sed ex his cauſis adquiritur vtilis, vt *l. 2. hoc tit. l. 2. D. eo*, quia pecunia, aut prædia eius fuerunt, non directa: quia ſuo nomine tutor

Digitized by Google

credidit, vel locauit, elioquin fruſtra locaſſet nomine pupilli. Credidiſſet eutem nomine pupilli & quilibet alius non inutiliter, *l. 2. §. per quas per nob. adq.* tam pupillarem, quam pecuniam ſuam iure ſingulari. At quibus ex cauſis pupillus conuenitur ex facto tutoris, vtili iudicio conuenitur, quia tutor litigauit, vel mutuam pecuniam ſumpſit nomine pupilli, *l. 1. §. de cur. fur.* non directo, quia non ipſe contraxit.

XXXIX. Enarratio.

ET locati] Et vtili vindicatione ſi tutor emerit, aut curator, *l. 2. D. h. t.* *ὠφέλιμον ἀγωγὴν ἐκδικήσεως ἔχουσιν οἱ νέοι. vtilem vindicationem habent iuuenes.* Baſilica libro 37. tit. 9.

XL. *Si ex pluribus tutoribus, vel curatoribus omnes, vel vnus agere pro minore, vel conueniri poſſunt.*

V. tit. 7. lib. 26. D.

SCire nos conuenit, cum inter tutores vel curatores non eſt diuiſa adminiſtratio, ratum haberi debere quod per vnum geſtum eſt, *l. 3. in pr. D. de adm. tu. or.* ergo & rata eſt cauſæ pupillaris defenſio, quam ceſſantibus aliis vnus executus eſt, *l. 1. hoc tit.* maxime ſi teſtamento aut ex inquiſitione dati fuerint, *l. vlt. §. de an. t. praſt* denunciari tamen iis omnibus debet, *l. 1. C. Theod. de den. vel edit. reſcr.* Sin autem diuiſa ſit adminiſtratio per prouincias à teſtatore, vel à iudice, vel à tutoribus ipſis, nihil refert, videtur in ſua quiſque prouincia cautum pupillarem agere debere, non in aliena: nec enim vtiliter agit tutor rerum huius prouinciæ, ex contractu pertinente ad aliam prouinciam, *l. vel in partes. D. eod.* & tamen ſi agat ex contractu huius prouinciæ, poterit ei obijci compenſatio ex contractu alterius prouinciæ, *l. inter. D. eod.* & eadem ratione cum tutore rerum huius prouinciæ creditor alterius prouinciæ recte aget, recteque eidem ſoluet tutor huius prouinciæ, *l. Titium §. vlt. D eod.* quia diuiſio facta inter tutores non poteſt officere creditoribus ſuum perſequentibus, *d. l. inter* quod pugnare videtur cum *l. 2. huius tit* Sed loquitur tantum de denunciatione litis ſolemni, vt docui Obſ. 17. cap. 8.

XL. Enarratio.

DEnunciari tamen iis omnibus] Quidam codices *l. 2.* pro omnibus, habent, *hominibus*. vt non omnibus tutoribus denunciandum ſit, ſed ſatis ſit iis denunciari, qui in ea prouincia tutelæ officium ſuſtinent.

XLI. *Ne tutor vel curator vectigalia conducat.*

QVo expeditior ſit tutelæ adminiſtratio, nec oneretur ex alia cauſa longe grauiore, cauetur in hoc tit. ne tutores vel curatores fiſci vectigal conducant, antequam paria cum ſuis minoribus fecerint, quod iuris *l. 1 §. ex illa, D. ad l. Cor. de fal. & lege* *[illegible]*, *D. loc.* docent eſſe ex Conſtitutione Seueri & Antonini: & non tantum inhibere conductionem vectigalium, ſed etiam prædiorum Cæſaris. Huius prohibitionis duæ rationes ſunt: Vna reſpicit pupillum, ne tutelæ adminiſtratio & obligatio oneretur ex cauſa fiſcali, vt *l. locatio §. debitores D. de publ.* Altera reſpicit fiſcum, ne priuilegio temporis in hypothecis prælato pupillo, nihil fiſco, qui etiam habet tacitam hypothecam in bonis omnibus debitoris, ſuperſit ex bonis publicani, quo ſuum ſibi ſeruare poſſit. Denique ea Conſtitutio excluſit fraudem, ne qua fiſco fieret hac in re. & dolo malo verſatum tutorem in celanda hypotheca priore quæ ex tutelæ cauſa deſcendit, dum accedit ad conductionem vectigalium, vel alium contractum habet cum fiſco, producta in hunc caſum lege Cornelia: cenſet teneri falſi, quia obrepſit & impoſuit fiſco. Sed vt cauetur in alia Conſtitutione Antonini poſita ſub hoc tit. qui incidit tutor vel curator in crimen falſi ex hac cauſa, ſi tam fiſco quàm pupillo ſatisfaciat, facile veniam impetrabit à principe. Tutius eſt petere veniam, vt *l. Diuus §. plane, D. ad leg. Corn. de falſ.* quia ſatisfactio ſola non ſoluit pœnam ſemel commiſſam, *l. penult. D. de vi bon. rapt. l. qui ea mente. D. de furt.* & hoc ſi tutela vetuſtior fuerit conductione vectigalis: nam ſi vetuſtior fuerit conductio, poteſt tutor ſe excuſare periculo falſi, & vt Baſilica interpretantur vltima verba huius legis *ἀπαλλάττεται τοῦ τῆς παραγραφῆς ἐγκλήματος.* & additur ratio in *d. § ex illa*: quia Conſtitutio Seueri & Antonini voluit excludere & amouere fraudem fiſci; quæ nulla eſt, cum fiſcus prior eſt in hypothecis, nec admiſit excuſationes tutelæ, nempe qui contraxiſſet cum fiſco vt excuſaretur à tutela. loquitur enim generaliter de eo qui contrahit cum fiſco, non vt hæc Antonini ſpecialiter de publicano. Et excuſatur quidem à tutela vel cura procurator Cæſaris, & publicanus, & conductor etiam prædiorum fiſci, vel Cæſaris, niſi abſque vllo damno eius videatur tutelam obire poſſe. Sed non etiam quicunque contraxit cum fiſco & obligatus eſt. Et quod in hac quæſtione crimini falſi obijciunt crimen ſtellionatus ac ſi tutore vel curatore redimente vectigalia fiſci ſtellionatus ſit, non falſum, quantum poteſt longe ſummoueo. neque enim eſt ſtellionatus, niſi cum quis diſſimulata priori obligatione, rem eandem alij obligauit ſpecialiter; quia deficit Conſtitutio, quæ ad hunc caſum porrexerit legem Corneliam. & in propoſito caſu cum quis celauit fiſcum generalem hypothecam tacito iure pupillo vel adoleſcenti partam in ſuis bonis, eſt Conſtitutio Seueri & Antonini, quæ ad eum porrigit legem Corneliam. Parcitur tamen ſtellioni vt falſario, ſi ſatisfaciat omnibus, *l. 1 §. de crim. ſtell.*

XLI. Enarratio.

FIſci vectigal] Recte, vt conſtat ex his Conſtitutionis verbis: *Cum autem fiſc.* Baſilica: *μισθώσασθαι δημόσιον τέλος*: *conducere vectigal fiſci.* Tutor autem non prohibetur conducere vectigalia ciuitatis, vide Cuiac. ad *l. 15. D. de excuſat. tut.*

Paria fecerint] Sic loquitur *lex pen §. conductores, in fi. D. de iur. immunit.* id eſt, ante redditas rationes tutelæ, & reliqua præſtita.

ἀπαλλάττεται τοῦ &c.] *Abſoluitur crimine falſi.*

Parcitur tamen ſtellioni] Vide librum 9. tit. 34.

XLII. *De tutore vel curatore qui ſatis non dedit.*

EX hoc tit. intelligimus non habere poteſtatem adminiſtrandi tutorem vel curatorem legitimum. aut petitum & datum ſimpliciter ſine inquiſitione, niſi ſatiſdederit rem pupilli vel adoleſcentis ſaluam fore, & quidquid geſſit non præſtita ſatiſdatione, vel litigando, vel alienando, vel bon. poſſeſſionem agnoſcendo nomine pupilli, vel alio quocunque modo,

ipſo iure nullum eſſe, *l. 3. & 5* non eadem eſt conditio tutoris iure teſtamento dati, vel non iure dati, ſed confirmati decreto prætoris vel præſidis: hic enim non ſatiſdat, etiamſi confirmatus ſit ſine inquiſitione, *l. 4.* vt puta cum à patre datus eſſet filio emancipato: quia approbatio patris pro ſatiſdatione vel inquiſitione eſt: eadem quoque conditio eſt petiti tutoris & dati, vel confirmati ex inquiſitione, quia idoneus pronunciatus eſt, *l. 5. D. de conf. tut.* & generaliter quicunque ex inquiſitione eligitur, non ſatiſdat, *l. vlt. §. item reſcripſerunt, D. de adm. rer. ad ciu. pert.* Sed ſi plures tutores vel curatores dati ſint teſtamento vel ex inquiſitione, ex edicto prætoris qui ex eis obtulerit ſatiſdationem, cauſa cognita, ſolus adminiſtrationem ſuſcipit, *l. 4.* vel ſi plures ſatis offerant, idonecior præfertur, *l. 18. D. de teſt. tut.*

B

XLII. Enarratio.

IPſo iure nullum] Quia legitima perſona non fuit, vt notant Græci: *[illegible]*.

Pro ſatiſdatione] Paternum teſtamentum pro ſatiſdatione ſufficit, *l. cum furioſus 7 §. 3. J. de curat. fur.*

Idoneus pronunciatus eſt] Idoneus electus & pronuntiatus eſt, *Inſtit. de ſatiſdat. tut. in princ. l. vlt. §. item reſcripſerunt à cur. D. de adminiſtr. rer. ad ciuit. pertinent.*

C

XLIII. *De ſuſpectis tutoribus vel curatoribus.*

V. tit. 28. lib. 1. Inſt. & tit. 10. lib. 26. D.

REcte ſuperiori hic tit. applicitus eſt: nam quis cum ſatiſdare debet, non ſatiſdat, vel compellitur ad ſatiſdationem, *§. per. Inſt. de ſatiſd. tut.* vel remouetur quaſi ſuſpectus, ſine infamia, ſi inopiæ gratià hoc facit, cum infamia ſi dolo malo, *l. 1. & 2. J. tit. prox.* ſicut is qui ceſſat, vel compellitur ad adminiſtrationem, vel ſi in eadem contumacia perſeuerat, remouetur tanquam ſuſpectus, *l. 2. & 3. h. t.* videlicet cum adminiſtrare ſimpliciter per ſe non eſt vitium, *l. 4. §. vlt. D. eadem.* quid enim ſi honorarius ſit tutor? quid ſi notitiæ cauſa datus? quid ſi datio ipſo iure nulla? Coniuncta etiam vicinitate tituli ſuperioris, apparet ſatiſdationem non exigi à tutore dato teſtamento patris, & tamen poſſe eum ſuſpectum poſtulari, ſi res pupilli fraudulenter adminiſtrare coarguatur, *l. 4. h. t.* & electionem igitur patris exonerare ſatiſdatione, non etiam crimine ſuſpecti. Hæc vero ſuſpecti vel ſuſpicionis actio, vt *l. 2. J. de diu. iur.* nulla alia in re locum habet, quam in cauſa minorum, vel aliorum quibus curatores dari ſolent ex 12 tab. fauore earum perſonarum comparata & prodita omnibus etiam extraneis, & nonnunquam mulieribus: quin & eodem fauore nemine agente, vltro prætori ſuſpectum quem habet tutorem remouere licet, & ſtatim tutor qui ſuſpecti poſtulatus eſt, abſtinere debet adminiſtratione, curatore interim dato ad adminiſtrandum, *l. 7.* non tutore, quia damnatione non poſtulatione deſinit eſſe tutor. & huic actioni locus eſt, manente, non finita tutela, aliter quàm tutelæ actioni, cui locus eſt finita, non manente tutela, *l. 1. & l. pen.*

D

E

XLIII. Enarratio.

QVid enim ſi honoratius ſit tutor?] Tutores honorarij non adminiſtrant, *l. 3. §. 2. D. de adminiſtr. tutor.*

Quid ſi notitiæ cauſa?] De quo in *l. quæro 31. §. 1.*

A

D. de teſtam. tut. l. 1. J. tit. 38. Notitiæ cauſa dari dicitur, qui ad inſtruendos contutores datur, quod pupilli facultates notas habeat, *l. quod ſi forte 14. §. ei qui notitiæ, D. de ſolut. & liberat.*

Quid ſi datio ipſo iure nulla?] *L. 1. J. tit. 38.*

Satiſdationem non exigi] *l. teſtamento 17. D. de teſtam. tut.*

Non etiam crimine ſuſpecti] Accuſatione ſuſpecti.

In cauſa minorum] Minorum nomen commune eſt pupillorum & adoleſcentium, *§. nunc admonendi, Inſtitut. quibus alien. lic. vel non.*

Vel aliorum quib. curat. d. ſ.] Dantur adoleſcentibus, & furioſis & prodigis, dantur mente captis, ſurdis & mutis, & iis qui propter inualetudinem rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt.

B

Ex 12. tab.] *L. 1. & 2. D. eod.*

Omnibus] Suſpicionis actio quaſi publica eſt, *d. l. 1. § conſequens.*

Etiam extraneis] *L. pietatis 6. §. 1. h. t.*

Et nonnunquam mulieribus] *d. l. 1. § quinimo.*

Nemine agente] *L. 3. §. præterea, D. eod.*

Et ſtatim tutor] Interim enim adminiſtratio interdicta ei videtur, *L. quod ſi forte 14. §. 1. D. de ſolution. § ſi quis autem, Inſtitut. de ſuſp.*

Locus eſt manente non fin. tut.] Suſpecti agimus, pendente adminiſtratione tutelæ: id enim agitur vt tutor remoueatur. Tutelæ actioni, finita tantum tutela, locus eſt, *l. 1 in fi. & l. 4. D. de tut. & ration. diſtr.* abſurdum enim erat, à tutore rationem adminiſtrationis negotiorum pupilli repoſci, in qua adhuc perſeueraret, vt eſt in *l. ſi tutor 9. §. & generaliter eod.* Cum eo tamen qui pro tutore negotia geſſit, etiam ante pubertatem agi poſſe certi iuris eſt, quia tutor non eſt, *l. 1. §. cum eo, D. de eo qui pro tut.*

C

XLIV. *De in litem dando tutore, vel curatore.*

IN hoc tit. agitur de tutore vel curatore, ad quem non omnium rerum pupillarium adminiſtratio pertinet, ſed vnius rei tantum, id eſt, vnius litis defenſio, nempe eius quem pupillus intendit tutori ex cauſa tutelæ vetuſtiore, vel tutor pupillo ſuo. nec enim ipſe in rem, litémve ſuam pupillo litem inferenti vel excipienti auctor eſſe poteſt, *l. 1. D. de auct. tut.* Ergo moribus receptum eſt, vt Vlp. ſcribit lib. Reg. vt tutorem iuſtum habenti in eam litem ſpecialis tutor detur, quo auctore, pupillus experiatur, qui prætorius tutor dicitur, quia hoc ſolo caſu à prætore tutor datur ſine lege: hodie in iudiciis extraordinariis non tutor, ſed curator datur, *§ vlt. Inſt. de auct. tut. l. 3. 4. 5. D. de tut.* iure igitur ordinario tutor, iure extraordinario curator. & vtrumq; ius notat l. 3. dum ait, tutor ſiue curator. & ſane liberum eſt vel tutorem dare iure ordinario, vel curatorem extra ordinem, ſicut in aliis cauſis, quibus tutorem habenti tutor datur, & curator dari dicitur, vt docui tit. 36. Et *l. 4.* ad litem tutorem dat abſciſſe, reſpiciens ad ius ordinarium. eadémque mens eſt *l. 7. J. de excuſ.* Et *l. vlt.* concedit quidem ex ſolemnitate iuris ad litem dandum eſſe tutorem iuxta *l. curatorem, D. de auct. tut.* & *l. cum in vna, D. de appell.* ſiquidem agatur ſolemni, legitimo, & ordinario iure; hodie vero quia plerumque agitur extra ordinem, omiſſis ſolemnibus formulis, ſufficere curatorem.

D

E

A

XLIV. Enarratio.

VLpianus] *T.c. 11. §. moribus.*

Tutorem iuſtum habenti] Tutorem generalem habenti. Si tamen plures tutores ſint, curatorem litis cauſa dari neceſſe non erit, quoniam altero auctore cum altero agi poteſt, *l. 1. h. t.*

XLV. *De eo qui pro tutore negotia geſſit.*

V. tit. 5. lib. 27. D.

IN hoc tit. oſtenditur, non tantum iuſtum tutorem vel curatorem teneri ex admiſtratione, ſed etiam eum qui quaſi tutor, vel curator aliquid geſſit, cum non eſſet tutor, aut eſſe non poſſet, vt miles, aut mulier, aut datus à muliere. & quaſi tutor pro tutelæ actione, quaſi geſtor negotiorum geſtorum, *l. 5. & 4. ſ. de teſt. tut. l. 4. ſ. qui dar. tut.* Quaſi curator, vtili negotiorum geſtorum, qua verus curator tenetur, & in falſum curatorem deflexa. B

XLV. Enarratio.

NOn tantum iuſtum tutorem] Qui iure datus eſt. C

Qui quaſi tutor] C[illegible]tum ſi qoaſi tutor aget nomine pupilli, poterit ei opponi exceptio, *ſi non tutor es*, vt legendum videtur in *l. 2. h. t.* formula eſt exceptionis. Scripti tamen codices nihil mutant: & ideo non facile recedeodum à vulgata.

Vt miles] *L. 4. ſ. qui dari tutor.*

Aut mulier] *L. 1. h. t.*

Aut datus à muliere] *L. 4. in fi. ſup. de teſtament. tut.*

Et quaſi tutor pro tutelæ] Siue putet ſe tutorem, ſiue ſe eſſe fingat, *l. 1. §. 1. D. de eo qui pro tut.* quia munere tutoris functus eſt, & eo affectu negotia geſſit.

Quaſi geſtor negot. geſt.] Is qui pro tutore negotia geſſit, etiam negotiorum geſtorum actione tenetur. Vide Cuiac. ad Paulum *Sent. lib. 1. titulo 4. §. vlt* D

Quo vetus curator] *L. curatoris 17. C. de negot. geſt. l. quicquid 7. ſ. arbit. tut.* vide libr. 27. D. tit. 3.

XLVI. *Si mater indemnitatem promiſerit.*

HIc titulus eſt de periculo adminiſtrationis, quod interdum ſuſcipit mater, promittendo ſecuritatem pupillo, vel tutori eius. & quidem ſi pupillo pro tutore, vel tutori pro pupillo ſua ſponte ſecuritatem promiſerit, interceſſio eſt, quæ infirmatur SC. Velleiano, *l. 1.* niſi ſpecialiter decreto comprehenſum ſit, periculo matris, quæ tutorem petiit, tutorem dari, *l. 3.* Sed ſi tutori pro tutore ipſo indemnitatem promiſerit, forte dum cupit, tutorem ſibi permittere adminiſtrationem rerum filij ſui totam, aut in partem, interceſſio non eſt: quia alij ſe pro alio non obligat, & idcirco ex ea re nihil iuuatur SC. Velleiano, *l. 2. hoc tit. l. ſi mater ſ. ad Vell. l. tutor, l. quamuis § 1. D. eod.* ac ſi pupillus finita tutela elegerit tutorem, indemnem tutorem damno præſtabit mater. Dico, elegerit: nam & cum matre ei eſt non quidem ex ſtipulatu tutoris, *l. tutoren ſ. arb. tut.* ſed negotiorum geſtorum actio, *l. ſi mater ſ. de vſur.* & hæc electio in *l. 2.* ſignificatur verbo, malunt. Ex hac . a interpretanda eſt hæc ſententia Pauli, Mulier quæ pro tutoribus, *lib. 1. tit. ad SC. Vel.* E

XLVI. Enarratio.

INterceſſio non eſt] Mater conuenitur propter malam adminiſtrationem. *ἐξ αἰτίας. ἐκ ἔστι γὰρ ἐντυχουσιν* & *merito: non enim interceſſio eſt.* Græci.

Finita tutela] Cum pupilli legitimæ ætatis effecti fuerint, vt eſt in *l. 2.* ad quam Thalelæus notandum monet, legitimam ætatem dici pro pubertate, frequentius enim dici pro ætate *15.* annorum.

Non quidem ex ſtipulatu] Mater popillo non tenetur ex ſtipulatu, quia ei non promiſit, ſed tutori tenetur, cui ſecuritatem promiſit.

XLVII. *Si contra matris voluntatem tutor datus ſit.*

HIc titulus reſpicit ad 43. à quo propius abeſt, & vult vt tutela etiam remoueatur, qui datus eſt contra matris vltimam voluntatem, id eſt quem filio impuberi heredi inſtituto moriens mater tutorem dari vetuit. & hoc ignorans forte prætor, ſi quem dederit, vt re cognita repellat. & quemadmodum matris voluotarem ſeruat in tutore confirmando, quem mater dedit filio heredi inſtituto, habita inquiſitione tamen, *l. 4. ſ. de teſt. tut* ita & in reprobando eo, quem mater reprobauit, matris ſequitur voluntatem; ſed, vt ſentio, ex inquiſitione tamen, & ſine infamia reprobati atque remoti. Addidit Tribonianus exceptionem, niſi & is iam fraudem in tutela admiſiſſe conuictus fuerit: tunc enim remouetur cum infamia, vt *l. vlt. ſ. tit. 43. & l. 2. tit. 42.* Voluntas in hoc titulo, eſt vltima voluntas.

XLVII. Enarratio.

COntra mat. vlt. volunt.] Aotonius Loiſellus V. C. & doctiſſimus delebat vocem, *vltimam*, quæ nec eſt in tit. eſt tamen in veteri Menagij. Theodorus interpres Baſil. vel legit vt vulgo, vel certe interpretatur quaſi ita legerit.

Eſt vltima voluntas] Sic accipitur voluotas in *l. cum poſt 69. §. nuptus, D. de iu. dot.* quæ voluntas ſuprema Tacito hiſt. 1. cap. 48.

XLVIII. *Vt cauſæ poſt pubertatem adſit tutor.*

TVrela finitur pubertate. periculum autem adminiſtrationis non ante finitur quam tutor rationes reddiderit, & tutelam omnem curatori reſtituerit, *l. v. ſ. de per. tut.* & ſententia quoque prætoris, aut præſidis, ſi qua opus ſit, liberatus fuerit, *l. 1. ſ. de adm. tut.* Et non tranſtulit omnem qui detinet inſtrumenta litis ſuo conſilio cœptæ. Ergo periculum eius litis ad eum pertinet, noo ad curatorem.

XLVIII. Enarratio.

SVo conſilio cœptæ] Tutor quoad rationes reddiderit, pupillum debet defendere in lite conteſtata aote pubertatem. Theodorus.

XLIX. *Vbi pupilli educari debeant.*

PArs adminiſtrationis præcipua, ſi negotia pupillaria ſpectas, eſt defenſio cauſæ pupillaris: Si perſonam, educatio, quo nomine non tantum victus ſignificatur & veſtitum & habitatio, *l. v. le. D. de alim. l.* ſed etiam inſtitutio morum & liberalium artium

Digitized by Google

l. 2. tit. seq. educatio ingenij, vt in Comœdia, *Bene & pudice doctum atque eductum ingenium.* Et educantur vero plerumque apud matrem viduam, vel ſi ea de re non bene conueniat inter tutores, matrem, & cognatos, apud eum quem educatorem decreuerit prætor aut præſes, *l. 1.* qui vtique non decernet temere educatorem eum qui pupilli ſucceſſionem ſperat, *l. 2.* licet eadem ratione ad eum rediret tutela legitima. Hoc autem diſtat hic tit. à 24. quod hic eſt de liberis orbatis patre, ille de habentibus patrem.

XLIX. Enarratio.

V. lib. 27. tit. 2.

Eſt defenſio cauſæ] *L. vlt.* 3. *tit. 37.*

B Non tantum victus &c.] Hierocles in aurea Pythagoræ: *ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον ἐν τροφαῖς καὶ γυμνασίοις ἐστὶν ἡ τοῦ σώματος θεραπεία, ἀλλὰ καὶ ἄλλων πολλῶν προσδεῖται, οἷον ἱματίων, ὑποδημάτων, ἐπίπλων ποικίλων, καὶ τῆς ταῦτα ὑποδεχομένης οἰκίας: Quoniam autem non in alimentis tantum, atque exercitationibus, verſatur corporis cultus, ſed multis etiam rebus indiget, cuius generis veſtimenta ſunt, & calceamenta, & ſupellex varia, atque domus, quæ continentur iſta omnia*, &c.

Vt in Comœdia] Terentius in Andria Act. 1. Sc. 5.

Apud matrem viduam] Quod igitur hoc loco dicitur, locum habet, morte ſoluto matrimonio. Nam ſi repudio ſoluatur, liberi manent apud eum parentem qui diuortio cauſam non dedit, ſecundum *Nou. 117.* Theodorus.

C Eum qui pupilli ſucceſſor. ſperat] Græci: *ὕποπτοί εἰσιν οἱ ἐπὶ τῇ κληρονομίᾳ ἐγγύτεροι: ſuſpecti ſunt qui proximiores ſucceſſores ſunt.*

Licet ead. ratione] *L. 1. D. de legit. tut.*

L. *De alimentis pupillo præſtandis.*

V. D. lib. 27. tit. 2.

Conſequens erat docere alimenta conſtitui pupillo vel adulto, & præſtari ſine mora arbitrio tutoris, vel arbitrio prætoris aut præſidis pro modo facultatum, etiamſi de ſtatu eius bonisque paternis quæ poſſidet ex edicto Carboniano, vel ſuo iure controuerſia fiat, *l. 1.* & aliquando tutius eſſe ſine decreto magiſtratus ea conſtitui tutoris vel curatoris arbitrio:

D nec enim poſſe minores probe recuſare ſumptus quibus educti ſunt liberaliter bona fide factos, *l. 1.* 3. *de adm. tut.* niſi eos alium quàm tutorem feciſſe probent, *l. 2.*

L. Enarratio.

Sine mora] *L. 2. D. de re iudic.* coniuncta Baſilic. interpretatione, lib. 9. tit. 7.

Pro modo facultatum] Vt in Adriani Sentent. apud Doſitheum: *πρὸς δύναμιν τῶν ὑπαρχόντων τροφὰς αὐτοῖς παρέχε: Pro modo facultatis alimenta ei præſta.*

E Probe recuſare ſumptus] Improbe ſumptus recuſat, quaſi vento vixerit, vt eſt in *l. 2.* Cuiacius in Codice ſuo Plauti locum aliter quam vulgo conceptum notauerat Truculenti Act. 5. *Non enim poſſunt militares viri à vento viuere.* aut non plura comederit quam cicadæ, vt apud Libanium in Declamat. 37. Huc facit illud Demoſthenis in oratione de Cherſoneſo: *πόθεν γὰρ οἴεσθε ἄλλοθεν τὸν μήτε λαβόντα παρ᾽ ὑμῶν μηδὲν μήτ᾽ αὐτὸν ἔχοντα ὁπόθεν μισθοδοτήσει στρατιώτας τρέφειν; ἐκ τοῦ οὐρανοῦ; οὐκ ἔστι ταῦτα: Nam vnde alias eum qui nec à vobis quicquam accepit, nec ipſe habet vnde ſtipendia ſoluat, milites alere putatis? num de aëre? minime id quidem.* vi

A *ure de l'air.* v. Ioannem Druſium in Oſeam cap. 12.

Quibus educti ſunt lib.] Plautus in Menæchm. Act. 5. Sc. 5. *Meo cibo & ſumptu educatus eſt.* Quidam codd. *eductus.*

LI. *Arbitrium tutelæ.*

V. tit. 3. lib. 27. D.

Satis iam de contractu ipſo dixit. l. officio & adminiſtratione tutelæ. Nunc venit ad actionem, quæ ex eo contractu naſcitur, quam vocat arbitrium tutelæ, quod huius iudicij poteſtas omnia ſit in arbitrio iudicantis, qui excuſſis tutelæ rationibus ex bona fide ſtatuat quid tutorem pupillo præſtare aut reputa-

B re & penſare oporteat. Et eſt huic iudicio ſiue arbitrio locus in tutorem. Videtur etiam dari in curatorem pupilli, *l. 3. hoc tit.* & eſt ratio cur & in eum detur, quia tutoris inſtar obtinet, ſaltem protutelæ: nam & ſicut tutor, ita curator pupilli eo pubere facto, deponit officium, *l. 1.* 5. *tit. 60. l. 2.* 5. *16. l. curatorem. D. de tut. & cur. dat.* & in ea ſententia videntur fuiſſe Iuriſconſulti quidam, vt Thalelæus ait in hanc l. 3. *καὶ ἔγγραμμα τινῶν νομικῶν, ὅτι ὁ κουράτωρ τοῦ πουπίλλου κατέχεται, ὅπερ νῦν οὐ κρατεῖ*, quibus accedat *d. l. 3.* Sed verius eſſe ait Vlp. *l. 1. §. ſi curator, D. de eo qui pro tut.* ceſſare tutelæ vel protutelæ actionem. Ceterum in hoc tit. etiam agitur de vtili negotiorum geſtorum, qua curator tenetur, *l. 7. & vlt.* Et in vtram-

C que venit id quod intereſt, *l. 4. h. t.* Vt reddant rationes adminiſtrationis & quidquid reliquorum nomine debent qui negotia geſſerunt, *l. 9.* quidquid dolo, aut culpa eorum lata vel leui minores amiſerunt, vel non adquiſierunt, *l. 7.* excepto caſu *l. 2.* nimirum in nominibus paternis exigendis, qua in re remiſſior tantum negligentia & nimia ceſſatio. i. lata culpa arguitur, vt & in caſu *l. tutor §. compens. D. de adm. tut.* Et vtraque eſt bonæ fidei, & priuilegiaria, & perpetua, & in vtramque vſuræ veniunt. vtrique data eſt tacita hypotheca, vtraque datur heredi & in heredem, in vtraque ordo ſeruatur, *l. 6.* In vtraque venit quod poſt finitum officium geſtum eſt, cum eſſet adminiſtrationi connexum, & in vtraque iouentarij publicam fidem ſequimur.

LI. Enarratio.

D Quia tutoris inſtar obtinet] Vide 5. tit. 36.

Καὶ ἔγγραμμα &c.] *Erant quidam Iuriſconſulti qui exiſtimabant curatorem pupilli tutela teneri, quod nunc non obtinet.*

Ceſſare tutelæ vel prot. act.] Datur igitur vtilis negotiorum geſtorum.

Vel non adquiſierunt] Nouum non eſt, teneri eos ſi quid minores non adquiſierint: nam & minores in integrum reſtituuntur, ſiue quid amiſerint, ſiue non adquiſierint. Græci.

Excepto caſu l. 2.] Ad quam Thalelæus notat, Imperatorem cuſtodire dicere, latam culpam. & ad

E *l. 7. eod.* regulariter quidem tutorem leuem etiam culpam præſtare, ſed in paternis rebus latam dumtaxat culpam.

Vtraque eſt bonæ fidei] *§. actionum autem, Inſtit. de action.*

Et priuilegiaria] *L. dabimuſque 19. §. 1. D. de reb. auctor. iudic. poſſi. l.*

Et perpetua] *L. tutores 8. h. t.* vtraque tricenaria eſt.

Vſuræ veniunt] *L. 3. §. vſuras. D. de contr. tut. & l. 6. h. t.*

Tacita

Tacita hypotheca] *L. pro officio 20. ꝟ. de adminiſtr. tutor.*

Datur heredi] *L. tutelæ 12. h. t.*

In vtraque ordo ſeruatur] Prius conoenitur qui adminiſtrauit, *l. 6. h. t.*

Adminiſtrationi connexum] *l. tutor 11. h. t.* At ſi breui tempore intermiſſo, abſtinuerit adminiſtratione, & turſus ſe ei miſcuerit, totelæ non tenebitur: nec enim connexa eſt huiuſmodi adminiſtratio: tenebitur igitur vtili negotiorum geſtorum, *l. ſi poſt pubertatem 14. D. de tut. & rat. diſtrah.*

Publicam fidem ſequimur] *L. vlt. verſ. ſin autem, hoc tit.*

LII. *De diuidenda tutela & pro qua parte quiſque tutorum conueniatur.*

HIc tit. eſt de diuiſione adminiſtrationis & actionis tutelæ, & pro qua parte actio diuidatur inter tutores. Et diuidere trahit etiam ſecum non diuidere, ſicut facere non facere. 1. vbi de vno tractatur, neceſſe eſt etiã tractari de altero. Igitur quæſtio omnis hæc eo pertinet, vt ſciamus cũ plures tutores ſunt aut curatores (nam & tutores ad ſe pertrahunt curatores) pro qua parte in ſingulos agi poſſit, aut quando in vnum ex pluribus in ſolidum. Diuidere eſt agere pro parte in ſingulos. Non diuidere eſt agere in ſolidum in vnum è multis. Sic autem diſtinguendum. Aut diuiſa eſt adminiſtratio in parte, vel in regiones, ſiue prouincias, aut indiuiſa. Si diuiſa à teſtatore, vel à iudice, actio etiam tutelæ diuiditur, vt pro ea tantum parte quiſque conueniatur, quæ ei attributa eſt, non pro parte collegarum, niſi dolus eius aut colpa arguatur, quod collegam ſuſpectum non fecerit, aut tardius euerſis iam facultatibus, aut luſoriè fecerit, *l. 2. §. 1. hoc tit. l. ſi duo, D. de adm. tut.* Iulianus Anteceſſor in collectione quam fecit ſtudioſis & operæpretio quæſtionis huius: Niſi autem oportebat contutorem remouere vt ſuſpectum omnino non remouit, aut tardius remouit. Sin autem diuiſa ſit tutorum conuentione ſine iudice, ſinguli teneotur in ſolidum eum hac conditione, vt quem pupillus elegerit, ei cedat actionibus ſuis aduerſus alios, *l. 2. in pr. hoc tit.* quia conuentio tutorum non poteſt in fraudem pupilli diuidere officium tutelæ, periculũque commune, *l. 3. hoc tit.* Denique perinde omnia ſeruantur diuiſione facta ex tutorum conuentione, atque ſi pro indiuiſo omnes tutelam adminiſtraſſent: quæ nunc diligentius explicabo Si diuiſa ſit adminiſtratio tutorum conuentione vel omnino indiuiſa, aut communiter omnes tutelam geſſerunt pro diuiſo ex conuentione, vel pro indiuiſo, aut nulli, aut quidam geſſerunt, quidam ceſſauerunt. Si omnes pariter pro indiuiſo ſine conuentione, vel pro diuiſo ex conoentione, vel nulli, eligere pupillus poteſt cum quo experiatur in ſolidum ceſſis actionibus aduerſus alios, *l. 2. in pr. hoc tit. l. 6 ꝟ. tit. prox.* niſi omnes ſoluendo fuerint litis conteſtatæ tempore; hoc enim caſu is quem eligit pupillus, poſita exceptione, deſiderare poteſt actionem diuidi inter omnes exemplo epiſtolæ Adriani pro virilibus portionibus, aut pro rata eius quod quiſque geſſerit, *l. 1. §. nunc tractemus, D. de tut. & rat. diſtr.* Vel ſi nemine electo, pupillus agat eum omnibus, & condemnet omnes, æque periculum ſententiæ diuiditur inter eos pro portionibus virilibus, *l. 2. ꝟ. Si pl. vr. ſent.* Sed ſi tempore litis conteſtatæ omnes ſoluendo non fuerint, ſi vnus fuerit ſoluendo, ceteri non ſoluendo, ille ſolus conuenitur in ſolidum, vt *l. 2. D. de quibus cauſ. ad eund. iud. eat.* ceſſis actionibus aduerſus collegas, *l. ex plurib.* A *D. de adm. tut.* vel ſine ceſſione datis vtilibus, *l. §. nunc tractemus, l. 2. ꝟ. tit. 58.* & hoc vbi vnus conuenitur ex culpa cõmuni: nã ſi ex propria culpa, *l. 1. ꝟ. de con. iud.* vel ſi ex dolo communi, ex contumacia cõmuni, id eſt ceſſatione omnium improba. quia doli nulla eſt ſocietas, ei neque ceduntur directæ, neque dantur vtiles, *l. 1. §. plane. D. de tut. & rat. diſt. l. ſi plures, D. de adm. tut.* Ad hæc ſciendũ non ſtatim onerari idoneum propter non idoneum: prius enim excutiendus eſt qui dicitur non eſſe idoneus, & fideiuſſor, & magiſtratus municipalis, qui eum dedit, non exacta ſatiſdatione, *l. 1. neminem §. pen. D. eod.* & ſi ab his rem pupillus ſeruare non poſſit, tum demum it ad contutorem B idoneum, & vnus tantum caſus eſt quo idoneus ſtatim in ſolidum conuenitur, inexcuſſo magiſtratu, ſi ob id conuenitur, quod contutorem ſuſpectum facere aut ſatis exigere ſuperſedit, *l. 2. & 5. D. de mag. con. l. 1. §. vſque adeo. D. de tut. & rat. diſt.* in quo (ſi non ſint ſoluendo contutores) perſpicue rectius vulgo Græci Latiniique, quam in Flor. & in illa Iuliani collectione, detracta negatiua, male in eodem exemplari Flor. traiecta in ſubditis illo loco, vt & ipſe Iulianus legit, & Græci, Si contutor ob hoc conueniatur &c. Quid autem ſi quidam tantum geſſerunt, alij ceſſauerint? Prius conoeniontur qui geſſerunt, ſi ſoluendo ſunt tempore finitæ tutelæ, *l. 6 ꝟ. tit. prox. l. 3 hoc tit. l. 2 ꝟ. de hered. tut. l. 1. ꝟ. ſi tut. C Reip. cau. ab.* Satis eſt fuiſſe ſoluendo eo tempore: nam ſi poſtea fiant non ſoluendo, hoc minoris aut curatorum, non contutorum qui ceſſauerunt periculo cedit, *l. 1. hoc tit.* Si vero ſoluendo eo tempore non ſint, neque fideiuſſores eorum, neque magiſtratus, tum conueniuntur vtili actione tutelæ qui non geſſerunt, quia ſuo periculo ceſſauerunt, *l. 4. §. 1. D. rem pup. ſal. fo. l. tres tutores, D. de adm. tut.* Verum hic ordo non ſeruatur in eo quod dolo communi perijt, *l. 2. ꝟ. ſi tut. non geſſ. l. tutores §. in eum, D. de adminiſtr. tut.*

LII. Enarratio.

D AVt colpa arguator] Si igitur culpa careat, vt ſi tempus ad remouendum non habuerit, illo repente facultatibus lapſo, vel ſi mala eius adminiſtratio eum latuerit, hoc ei non imputatur. Græcus interpres.

Aut luſorie fecerit] prodita cauſa, & ideo ſuperior non euaſerit.

Si tutorum conuentione] Et abſqoe ioſſu teſtatoris.

Epiſtolæ Adriani] Ex qua deſcendit beneficium diuiſionis.

Græci Latiniqne] Baſilic. lib. 38. tit. 12. *εἰ πάντες ἄποροι: omnes ſoluendo non ſunt.*

LIII. *De in litem iurando.*

E *V. lib. 12. tit. 3.*

HIc titulus eſt de ioreiurando in litem in arbitrio tutelæ à iudice delato adoleſcenti, vel curatori eius, quod nihil aliud eſt quam æſtimatio religioſa eius rei de qua agit adoleſcens vel pupilli adoleſcentiſve tutor aut curator aduerſus tutorem aut curatorem. Vel, pretium quod ponit rei ſuæ iurans quanti eam rem faciat is, qui tutelæ agit, vel vtili negotiorum geſtorũ ex curationis cauſa. Rem enim & litem, & id quod intereſt promiſcue dicimus. Hæc vero aut à iudice æſtimatur iuſto pretio ſi dolus abſit & lata culpa eius quo cum agitur, *l. 2. in fi. h. t.* vel ab actore iura-

to, ſi dolo, aut lata culpa aduerſarij res, de qua agitur, non reſtituatur, vel non exhibeatur, & vtroque genere fit vera venditio rei ſiue litis; priore, iuſto pretio; poſteriore, etiam iniuſto & immenſo coercendi aduerſarij cauſa ob dolum eius, vel latam culpam. Nec enim iudex id defert ob leuem culpam, *l. videamus in fi. D. eod. & l. 4. huius tit.* nondum percepta mens hæc eſt, in tutorem iurari in litem, ſi inuentarium cæteráque inſtrumenta pupillaria exhibere nolit, quia non poteſt hoc non dolo malo facere, vt *l. 7. §. 1. D. de adm. tut. l. ſi tutor, D. eod.* Ergo ex dolo tutoris, vel lata culpa, quæ vulgo præſumitur eſſe dolus, actori in tutorem iuſiurandum in litem deferri, in heredem autem tutoris conuentum actione tutelæ ex dolo tutoris non deferri iuſiurandum in litem, niſi lis fuerit conteſtata cum defuncto, ſed ex dolo proprio tantum, vel ex lata culpa, *l. 1. 2. 5. hoc tit. l. 4. §. 1. D. de fid. tut.* & hæc eſt ſententia *l. 4. huius tit.* Dico in heredem ex dolo defuncti non iurari in litem. Non dico, heredem tutelæ non teneri ex dolo defuncti, tenetur enim in ſolidum, etiamſi nihil ad eum peruenerit, *l. ex depoſiti, D. de obl. & act.* maxime ex eo dolo quo res minoris deminutæ & dilapidatæ ſunt, non temere ex alio quolibet, niſi lis fuerit conteſtata cum defuncto, quæ eſt ſententia, *l. 1. tit. ſeq.* à me latius explicata & correcta fideliter ex Baſil. Obſeruat. 13. contra negationem, quam in eam ſimul atque in *l. 2. §. de magiſt. conu.* inuexerat communis quæ dicitur imperitorum opinio, ex leui culpa defuncti heredem tutelæ non teneri, qui tenetur ex delicto. quod perinde eſt ac ſi diceres, ex contracto defuncti heredem non teneri, niſi ob delictum defuncti, ac proinde delicti ſucceſſorem eum tantum eſſe, non obligationis atque contractus, & ex *d. l. 1.* adhibenda eſt interpretatio ad *§ aliquando, Inſt. de perp. & temp. act.* non dato exemplo ex §. *plane, Inſt. de act.* quia ea ſpecialis actio depoſiti cum ſit pœnalis, magis ex delicto videtur eſſe non ex *l. quæſitum in fi. D. de prec.* Nam quod ibi de interdicto de precario, idem *l. 4. tit. ſeq.* de actione tutelæ dicitur, qua tamen & in id quod ad eum non peruenit heredem teneri conſtat, vbi dolus defuncti damnum pupilli rebus attulit, & argumentum à contrario ſenſu non valet.

LIII. Enarratio.

IN arbitrio tutelæ] Vide ſ. tit. 51.

A iudice delato] Hoc iuſiurandum à ſolo iudice defertur, *l. 4. §. 2. h. eod.*

Adoleſcenti] Adoleſcens ſi velit iurare poteſt, *d. l. 5. §. 1. in fi.* pupillus iurare non poteſt, *d. l. 4. in princ.*

Vel curatori eius] Volenti, non inuito, *l. 2. h. t.*

Vel curat.] Vel tutori, *d. l. 4. §. 1.*

Æſtimatio religioſa] Æſtimatio iurata, *d. § 1. & l. tutor 8. D. eod.*

Aduerſus tutorem] Poſt pubertatem. Stephanus tamen notat ex Theophilo & Dorotheo quibuſdam caſibus iurari in litem, pupillo adhuc impubere: veluti ſi vnus ex pluribus tutoribus remotus ſit, vel quis ad tempus tutor datus: nam tranſacto tempore tutor eſſe deſinit, & aduerſus eum tutelæ agi poteſt, & in litem iurari.

Rem enim & litem] Vt res inofficioſi, *l. Papinianus 8. §. 1. D. de inoff. teſtam.* Varro 6. de L. L. *Quibus res erat in controuerſia, ea vocabatur lis: ideo in actionibus videmus dici, quam rem ſiue litem.*

Aut à iudice æſtimator] Iureiurando in litem non delato, vel ſi is cui delatum eſt, iurare nolit.

Æſtimatur iuſto pretio] Iudex de veritate cogno-

A ſcet, vt eſt in *l. 2. hoc tit.* id eſt, iudex æſtimabit quanti re vera interſit, *πόσον ἐστὶ τὸ τῇ ἀληθείᾳ διαφέρον*, vt eſt in Baſilicis.

Iuſto pretio] Suo pretio, vero & iuſto pretio.

Non reſtituatur] *L. 1. & l. in actionibus 8. D. eod.*

Vel non exhibeatur] Vt puta ſi non exhibeantur inſtrumenta pupillaria, *l. 4. hoc tit.*

Vera venditio] Sic Vlpianus ait, veram venditionem eſſe ſi res dotales æſtimatæ ſint, *l. plerumque 10. §. 4. D. de iu. do.*

Coercendi aduerſ. cauſa] Propter contumaciam non reſtituentis, *d. l. 1. & d. l. 8.*

Ob dolum eius vel latam culpam] In *l. 2.* Cuiacius legit, *dolo circumueniendi pupilli gratia.* & ita in veteri Menagij, nec aliter *τὸ κατὰ τὸν παῖδα ἐπὶ δόλον...*

B *...*

Quia non poteſt hoc non dolo m. fac.] Baſilica in interpretatione *d. l. 4.* Nam hoc ipſo videtur dolo facere quod reperta in bonis inſtrumenta ſupprimit. *...*

Vel lata culpa, quæ vulgo pr. eſſ. dolus] *L. quod Nerua 32. D. depoſ.*

Niſi lis conteſtata fuerit cum def.] Licet heres ipſe nihil dolo fecerit. nam poſt litem conteſtatam heredes principalium perſonarum iura habere videntur. Græci.

Obſeruation. 13.] Capite penult. vide quæ ſcripſimus ad tit. 14. §. 2. Inſtit. 1.

C Contra negationem] Negatio eſt in veteri Menagij & Brodæi.

Ea §. plane] Sententiam mutat. Vide ad *leg. 121. in fine. D. de verbor. obligat.*

Argumentum à cont. ſenſu] Non recte colliges: heres tenetur in id quod ad eum peruenit: ergo non tenetur in id quod non peruenit. Thalæleus: Non dicit, ſi lucrum ad heredes peruenerit, vel non peruenerit; ſed hoc tantum, ſi tutor lucrum fecerit. adde: vel lucrum peruenerit ad alium gratia eius & beneficio. alius interpres Græcus ad *l. 4. de heredib. tut. legem 1. eodem*, indiſtincte loqui de lucro, ſiue heredes tutoris lucrum fecerint, ſiue tutor. Non videtur tamen *d. lex 1.* loqui de lucro heredum tutoris, ſed de

D eo tantum quod tutor ſibi captauerit, vel gratia alteri præſtiterit.

LIV. *De heredibus tutorum vel curatorum.*

QVod dixi ſupra titulo generali Arb. tut. tutelæ actionem dari heredi & in heredem *l. penult.* id ſpecialiter exequitur in hoc tit. quod actio tutelæ, quæ heredi vel in heredem datur, alio iure ſit, quàm quæ datur tutori, vel in tutorem: Nam vt iam occupauit dicere titulo ſuperiore proximo *l. pen.* ex dolo in tutorem iuratur in litem, ſed non in heredem tutoris ex eodem tutoris dolo. Et actio tutelæ quæ pupilli heredi competit, non eſt priuilegiaria, *l. ex pluribus, D. de adm. tut. l. dabimus, D. de reb. auct. iud. poſſ. l. 1. §.*

E *quidem principes, D. ad l. Corn. de falſ.* & in heredem tutoris non eſt famoſa, *l. furti §. ſi quis alieno. & §. pen. D. de his qui not. inf.* Heredum nomine intelliguntur etiam heredes heredum, *l. 2. ſ. tit. prox.*

LIV. Enarratio.

EX dolo in tutorem] Ex dolo proprio, & ex lata culpa iuratur in litem.

Non eſt priuilegiaria] Id enim perſonæ pupilli fauorabiliter præſtatur, *d. l. ex plurib.*

Non eſt famoſa] Quia heres in tutelam non ſuccedit, *d. §. penult. l. 1. D. de fideiuſſ. tutor.*

LV. *Si tutor non geſſerit.*

DAt hunc titulum, vt reſumat quod dixit titulo generali *l. 6.* etiam eum qui nihil geſſit arbitrio tutelæ teneri, vtili ſcilicet, non directo, & excuſſo prius eo qui geſſit, *l. 2. h. t.* in prima parte, *§. 3. de adm. tut. l. 2. 3. tit. prox.* Si nemo geſſit, quia non apparet quis prior, quis poſterior ſit, quia eſt omnium contumacia par vel culpa lata, perinde omnes tenentur ac ſi communiter tutelam indiuiſam geſſiſſent, *l. 2.* in ſecunda parte. Vbi autem alij geſſerunt, alij non geſſerunt, poſt eos qui geſſerunt, ſi ſoluendo aut minus ſoluendo inuenti fuerint, conueniuntur qui non geſſerunt vel culpæ nomine quod ſuſpectos contutores non fecerint, *l. 2. tit. 5.* Vel ſi forte ceterorum tutorum patronus fuerit qui ſolus tutelam geſſit, quod non ei poſtulauerint curatorem adiungi, aliave qua ratione proſpexerint rebus pupilli, *l. 1.*

LV. Enarratio.

QVia non apparet] Græci dicerent : ὅτε γὰρ τὰ πράγματα τὰ παρὰ μηδενὸς διοικηθέντα ἐν ἴσῳ εἰσὶν, οὐ μὴ πρότερον, οὐ δὲ δεύτερον ἐστί. πάντες γὰρ ὁμοίως ῥαθυμήσαντες ἐξ ἴσης τάξει ἐνέχονται: *Nam in ijs quæ à nemine geſta ſunt, non poſſumus dicere hunc priorem eſſe, illum poſteriorem: quandoquidem cum ſit omnium par culpa, omnes ex æquo tenentur.*

Aliave qua ratione] Potuerunt enim detracta remotionis petitione, poſtulare vt res pupilli tuto loco reponerentur. Græci heic.

LVI. *De vſuris pupillaribus.*

ETiam hoc titulo ſpecialiter reſumit quod attigit generali, *l. 3.* in tutelæ arbitrium venire vſuras centeſimas, vel ex Conſtitutione Iuſtiniani ſemiſſes, ſi pecuniam pupillarem tutor in ſuos vſus conuerterit, *l. 1.* & ex cauſis relatis in *l. 7. §. quæ autem. D. de adm. tut.* Ex ceteris venire ſecundum morem regionis à die quo in officio peccauerunt in diem condemnationis, aut redditæ tutelæ, ipſo iure ex conſtitutione Seueri. Et eæ ſunt vſuræ pupillares, quas tutor debet non tantum ſi ex ſua perſona conueniatur, ſed & ſi ex perſona contutoris quod ſuſpectum eum non fecerit, *d. l. 7. §. pen. l. 2. hoc tit.* Verum otioſæ pecuniæ. i. quam tutor non habuit cui fœneraret, vel ex qua non habuit prædia quæ compararet, in actionem tutelæ vſuræ non veniunt, *l. 3. hoc tit. l. cum plures §. vlt. D. de adm. tut.* Illud notandum, vſurarum pupillarium curſum impediri duobus modis : Oblatione pecuniæ & obſignatione & depoſitione, *l. 1. in fi. D. de vſur. l. 28. §. 1. D. de adm. tut.* & oblatione per denunciationem facta ſæpius, & ad extremum apud acta ius dicentis à tutore proteſtatione facta ſe paratum eſſe parem rationem cum pupillo facere, ſine denunciatione & depoſitione, *l. 4. h. t.*

LVI. Enarratio.

VSuras centeſimas] Et ita vſuras legitimas interpretatur Thalelæus in *d. l. 3.* Baſilica autem in *l. 1. h. t.* legitimas vſuras interpretantur ἡμιεκατοσταίους, *ſemiſſes*, ex conſtit. Iuſtiniani in *l. eos qui 26. 3. de vſur.*

In ſuos vſus conuerterit] Pecunias pupillares ex fide verſans.

Secundum morem regionis] *d. §. quæ autem.*

In diem condemnat. aut redd. tutelæ] *L. 1 § 1. D.*

A *de vſur. d. l. vlt. §. vlt.*

Otioſæ pecuniæ] Plinius epiſtolarum libro 10. 62. *Quæ vereor ne otioſa iaceant.*

Ipſo iure] *L. cum vero 26. §. appuret. D. de fideicom. libert.* ipſo iure, id eſt, ſine interpellatione.

Cui fœneraret) Si non potuit idoneis hominibus pecuniam credere, vt eſt in *l. 3.* Sic legitur in veteri Menagij & Brodæi: & ita etiam auctores Baſilic. vertunt enim ἀπόροις χρήσαντες.

Proteſtatione facta) Græci obſeruant, nouum ius heic proponi, quo non exigitur à tutore vt obſignet, & deponat; ſed hoc tantum, vt apud acta ſuam voluntatem declaret.

B LVII. *De fideiuſſoribus tutorum vel curatorum.*

HIc titulus oſtendit de tutela vel cura non tantum agi cum tutore arbitrio tutelæ, vel vtili negotiorum geſtorum cum curatore, ſed etiam cum fideiuſſoribus eorum actione ex ſtipulatu, qui & ipſi vſurarum pupillarium nomine tenentur, *l. 10. R. em. pu. ſal. fo.* Et electionem adoleſcenti eſſe cum ipſo tutore agere velit, an cum fideiuſſore eius, vel diuiſis actionibus partim cum tutore, partim cum fideiuſſore, non in ſolidum cum vtroque, ne bis idem conſequatur, *l. 1. hoc tit. l. 3. §. 1. D. de duob. reis l. grege §.*
C *etiam, D. de pign.* quam electionem omnibus creditoribus adimit Iuſtiniani *Nou. 4* qua de cauſa in Baſil. non extant Conſtitutiones huius tituli quæ ſunt de electione. & notanda diſtinctio *l. 2.* in quæſtione illa, an electo tutore fideiuſſor liberetur : Multum enim intereſt, ſimpliciter acceptus ſit, an in omnem cauſam.

LVII. Enarratio.

ACtione ex ſtipulatu) Fideiuſſores enim ſtipulanti promiſerunt rem pupilli vel adoleſcentis ſaluam fore.

Qui & ipſi vſur. pupillar.) Alij fideiuſſores vſuras non præſtant, niſi ſi in omnem cauſam interceſſerint, *l. quæro 54. D. loc. l. fideiuſſores 68. §. D. de fideiuſſ.*
D Græci : ἴσον οὖν τοῦτο ἐπὶ τῶν πουπίλλων ἰδικὸν, καὶ δίκαιον· οὐ γὰρ ῥητὸν πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸ ἀζήμιον τῷ πουπίλλῳ ὁμολογεῖ: *Eſt igitur hoc in pupillis ſingulare: & merito: nec enim res certa, ſed indemnitas pupillo promittitur*, ad *leg. 3. D. de fideiuſſ. tutor.*

LVIII. *De contrario iudicio.*

V. tit. 4. lib. 27. D.

CVm de iudicio tutelæ directo dictum ſit, quod pupillo competit, ad contrarium veniendum eſt, quod tutori in pupillum datur, finita tutela. In eo venit quod tutor impendit de ſuo in rem pupilli, *l. 3. h. tit.*
E vel etiam quod pupillus ei debuit ex cauſa tutelæ vetuſtiore, *l. 2. 3. de in lit. iur. tut.* & quodcunque eo iudicio tutor conſequi poteſt, id etiam conuentus directo, conſequitur iure compenſationis, *d. l. 3. & 2.* Illud notandum eſt ex *l. 1. & 2.* in contrarium iudicium non venire vt tutori qui ſoluit pro contutore condemnato in ſolidum, pupillus cedat actiones ſuas aduerſus condemnatum, quia poſt ſolutionem, cum extincta ſit tutelæ obligatio, nulla pupillo supereſt actio quam cedat, ſed ei qui ſoluit in condemnatum eſt actio negotiorum geſtorum. Ante ſolutionem recte ceditur actio tutori, qui omne quod ex cauſa tutelæ debetur, ſoluere paratus eſt pro ſe & pro collegis,

vel in ſolutione ipſa, ſi conoenerit vt ſoloenti tutori cederentur actiones aduerſus collegas, *l. 1. hoc in. l. Modeſtinus, D. de ſolut. l. cum is qui, D. de fideiuſſ.* vel ſine ceſſione ei dantur vtiles quaſi ex ceſſione præſumpta, *l. 1. ℥ de obl. & act* ſicut tutore condemnato ex communi culpa cedendæ ei ſunt actiones in collegas, quod condemnatus conſequitur in actione iudicati per exceptionem doli mali, vel ſine ceſſione dantur vtiles, vt dixi tit. ca. quod vtique verum eſt; etiamſi abſens & indefenſus tutor poſt litem cõteſtatam condemnatus ſit, quæ ſententia valet, *l. vlt. ℥. quom. & quar. iud.* & is ſententiæ adquieuerit ex fide bona. i. non appellauerit, *l. 2. h. t.* Recte, ex communi culpa. Nam ſi ex propria, nulla ei poteſt eſſe actio in collegas, neque item ex communi dolo, neque ſi ſuo nomine ſoluerit.

LVIII. Enarratio.

IN condemnatum eſt actio negotiorum geſt.] Totori qui ſoluit pro contutore condemnato vtilis actio datur, *l. 1. h. t. l. 1. §. & ſi forte, D. de tut. & ration. diſtrah.* Græci ibid. *ὠφέλιμον ἡ νεγοτιόρουμ γέστορουμ: vtilem negotiorum geſtorum.*

Quaſi ex ceſſiooe præſ.] Græci ad l. 2. *ὡς δοξάσης γεγενῆσθαι τῆς ἐκχωρήσεως, κἂν μὴ γέγονεν: quaſi videatur facta ceſſio, licet facta non ſit.*

Sicut tutore condemn.] *L. 1. §. nunc tractemus, D. de tut. & rat. diſtr.*

Quæ ſententia valet] Lata ſcilicet in abſentem & indefenſum, qui litem conteſtatus fuerat. Duo conſtitutio exigit, vt abſens, & indefenſus condẽnatus ſit.

Et is ſententiæ adq.] Si ex iuſta cauſa abfuerit, appellare poteſt.

Nam ſi ex propria] *d. l. 2.* Nam ſi ſolus ex ſuo delicto damnatus eſt, qualem ceſſionem deſiderare poteſt, vt aiunt Græci interpretes.

Ex communi dolo) *L. 1. §. plane, D. de tut. & rat. diſtr.*

Si ſuo nomioe ſolo.) *L. vt fideiuſſor. 39. D. de fideiuſſ. l. cum alter 11. ℥. eod.*

LIX. *De auctoritate præſtanda.*

V. tit. 21. lib. 1. Inſt. & tit. 8. lib. 26. D.

EXplicatis actionibus quæ ex adminiſtratione negotiorum naſcuntur, dat titulum de auctoritate tutorum, quoniam ab adminiſtratione veteres ſeparabant auctoritatem, vt *Vlp. lib. Regularum* dum ait, pupillorum pupillarúmque tutores & negotia gerere, & auctoritatem interponere; mulierum autem tutores, ante ſcilicet quam earum tutelam lex Claudia ſuſtuliſſet, auctoritatem dumtaxat: & tamen de auctoritate non minus quam de adminiſtratione rationem reddit tutor conuentus tutelæ iudicio, *l. ſi tutor, D. eod.* & receptum etiam eſt vt ſine tutoris auctoritate popillus tutori obligetur contrario iudicio, *l. 1. D. de contr. tut. act.* qui alij non obligatur ſine tutoris auctoritate, niſi in quantum locupletior factus eſt ex Conſtitutione D. Pij, cum tamen alium ſibi ſolus obliget recte. Duæ aotem ſunt in hoc titulo Iuſtiniani Cooſtitutiones nouæ. Vna; vt & in criminalibus cauſis neceſſaria ſit auctoritas tutoris vel curatoris, *l. 4.* Iure enim veteri, vt cum ſeruis eſt criminale iudicium, ita & cum minoribus ſine tutoris vel curatoris auctoritate, & ipſis accuſantibus ſufficit conſilium & præſentia tutoris vel curatoris, *l. 2. D. de accuſ. l. 8 ℥. ad l. Iul. de adult. & Paulus 5. Sent. tit. 12.* nec interuenire etiam eius auctoritas debet. Al-

A tera eſt, vt ſi plures ſint tutores, in omni re vnius auctoritas ſufficiat indiſtincte, præterquam ſi pupillus in adoptionem detur, quod iure fit ex conſtitutione Antonini, adhibita auctoritate omnium tutorum, ne ſit in vnius poteſtate finire tutelam, *l. 5. h. t.* Iure enim veteri non eadem omnium tutorum conditio eſt. Ex teſtamentariis, vel datis per inquiſitionem vnius auctoritas ſufficit, licet in litibus litem denunciari omnibus opus ſit, tam indiuiſa tutela quàm diuiſa his omnibus quibus coniunctim pars vna attributa eſt, *l. 1. C. Theod. de den. vel ed. reſ. l. 2. ℥. ſi ex plur. tut.* &c. Legitimorum autem omoium vel datorum ex inquiſitione auctoritas neceſſaria eſt, vt idem Vlp. eodem lib. docet. Sed *l. 5. huius tit.* in hoc caſu vult omnium
B tutorum parem eſſe conditionem, vt ſcilicet, excepta arrogationis cauſa, in nulla alia omnes auctoritatem ſuam accommodare debeant. In hoc inqoam caſu, eo qood in aliis differentia eſt, vt in ſatiſdationis onere quod ſubeunt tantum legitimi, & dati ſine inquiſitione, & in ſpe actionis ſubſidiariæ, quæ ex Oratione D. Traiani pupillis competit in magiſtratus municipales, & locum habet in legitimis dumtaxat tutoribus, & in his qui dati ſunt ſine inquiſitione. Auctoritas eſt approbatio tutoris expreſſa, quæ interponitur perfecto eo quod pupillus eo præſente geſſit. Nec enim præſentia & taciturnitas tutoris auctoritatem imitatur.

LIX. Enarratio.

C

VT Vlp. libro Regul.) *Tit. 11. §. pupillorum.*

Auctoritatem interponere) Pupillo negotium gerente: *Auctor enim nemo eſſe dicitur ſibi: ſed alteri vnde non ad ſeipſum, ſed ad alterum auctor veraciter nuncupatur*, vt ait Fulgentius libro 9. contra Fabianum Fragmento 35.

Vt ſine tutoris auctoritate pup. tut. oblig.) Nam receptum eſt vt pupillus tutori ſuo ſine eiuſdem tutoris auctoritate vtiliter obligetur: quamuis pupillus ſine tutoris auctoritate alij non obligetur, nec in rem ſuam tutor pupillum ſuum obligare poſſit, *d. l. 1.* ſiue vt eſt in *l. 1. D. de adminiſtrat. tut.* tutor in rem ſuam auctor fieri non poſſit.

D Ex conſtitut. D. Pij) *L. 1. & l. pupillus 5. in pr. & §. 1. D. eod.*

Sibi ſolus obliget recte) *Inſtit. eod. in princ. l. 1. h. t.* pupillus enim quantum ad adquirendum non indiget tutoris auctoritate, *l. pupillus 11. D. de adquir. rer. dom.*

Vt & in criminalibus) Non modo in ciuilibus, ſed & in criminalibus.

Vt cum ſeru. eſt crimin. iud.) *L. hos accuſare 12. §. ſi ſeruus. & §. ſeq. D. de accuſat.*

Sentent. tit. 12.) *§. ætatis eius.*

Sufficiat indiſtincte) Cuiuſcunque generis ſint tutores.

E Ex conſtitutione Antonini) *Vlp. Regul. tit. 8. §. per prætorem.*

Ne ſit in vnius poteſtate) Qua ratione vtitur Vlp. in *l. nec ei 17. §. 1. D. de adopt.*

Quam diuiſa his omnib. qu. comm.) Si vnius regionis plures ſint tutores, ſufficit auctoritas vnius ex illis, quibus ea regio attributa eſt.

Quod ſubeunt tantum legitimi & d. ſ. inq.) *L. legitimos 5 § 1. D. de legit. tutor. l. pen. ℥. de tut. vel cur. qui ſat. non ded.*

Ex oratione D. Traiani) *L. 1. D. de magiſtrat. conu. l. pen. ℥. eod.*

Expreſſa) Tutor enim auctor fit, cum dicit ſe probare id quod agitur, *l. 3. D. eod.* & ideo mutus tutor eſſe non poteſt, quoniam auctoritatem præbere non poteſt, *l. 1. D. de tutel.*

Quæ interponitur perfecto] In ipſo negotio, *l. obligari 9. §. tutor, D. eod.* vel perfecto negotio, *argum. leg. 1. & 2. D. de ſolut. l. ſi quis mihi 25. §. iuſſum, D. de adquir. vel omit. her.*

Taciturnitas tutoris] Impuberibus tamen tacentibus auctoritas vtiliter accommodatur, *l. muto 6. D. de tut. l. impuberes 13. D. de auctor. tut.* In quibuſdam aliis cauſis taciturnitas conſenſum imitatur.

LX. *Quando tutores vel curatores eſſe deſinant.*

V. lib. 1. Inſt. tit. 22.

LEx vltima ſuperioris tituli cum docuiſſet arrogatione pupilli finiri tutelam vel curam, additur hoc t. & pubertate eam finiri, vel ætate legitima, cuius definitio ex annis ſumitur, non voluntate pupilli ſola, quia inuitus tutela continetur.

LX. Enarratio.

PVbertate eam finiri] Cura etiam pubertate finitur, nempe ſi curatores tutoribus adiuncti ſint, *l. 1. hoc tit.* cuius hæc videtur eſſe ſententia: tutela & curatio hæc pubertate finitur: hi enim curatores dantur quaſi pupillis, Græci ibid. Itaque ſi tutor ante pupilli pubertatem deceſſerit, tutor alius datur, vel alius curator adiungitur. Auctores Baſilic. ſic acceperunt vt poſt pubertatem alii curatores dentur. Videtur tamen loqui de curatoribus impuberi dandis, vt verba hæc dictæ legis, *propter ætatis infirmitatem*, adſignificant.

Vel ætate legitima] Ætas legitima dicitur annorum 12. vel 14. aut 15. *l. 2. ſ. tit. 46. l. 1. ſ. tit. 70. & l. 1. C. Theod. de donat.* D. Hieronymus in epiſtolam Pauli ad Galat. cap. 4. *Legitimum tempus, ſicut Romanis legibus 25. annorum ſpatio terminatur.*

Ex annis] Inſpectione neceſſariæ partis ceſſante, *l. 3.*

Non volunt. pup.] *L. 2.*

Inuitos tut. contin.] Cui etiam inuito tutor datur, *l. 6. D. de tutor. & cur. dat.*

LXI. *De actore à tutore ſeu curatore dando.*

ET non finiri abſentia tutoris ſola, vt tutor vel curator alius dari ob eam ſolam cauſam poſſit, vt *l. 10. ſ. qui dat. tut. l. tutores, D. de tut. & cur. dat.* Sed dari actorem à tutore vel curatore. Dari dicitur à tut. vel curatore, quoniam decreto prætoris aut præſidis poſtulante tutore & eius periculo, datur plerunque litium cauſa, vnde actoris nomen, cum aliquo tutor profecturus & aliquandiu abfuturus eſt, *l. quæ negotia 9. pen. D. de neg. geſt. l. tutor, D. quan. ex fac. tut. l. 10. ſ. de app. l. 1. hoc tit.* nec enim propter abſentiam ſolam, vt dixi, dari tutor alius vel curator poteſt, quia ne Reip. quidem cauſa abſens deſinit eſſe tutor, & procuratorem etiam relinquere non poteſt ex ſua perſona, cum litis dominus non ſit, *l. neque, ſ. de proc.* nec ex perſona pupilli ſi forte abſit vel neſciat fari, *§. vlt. Inſt. de cur. l. decreto, D. de adm. tut.* Igitur neceſſe eſt actorem conſtitui ad lites, adiutorem ad cetera negotia, *l. ſolet. D. de tut.*

LXI. Enarratio.

VNde actoris nomen] Theophilus putat actorem dictum ex eo, *quia per acta conſtituitur, tit. de curat. an in ſi* vide tamen Cuia. ibid.

Abſens deſinit eſſe tutor] Et ideo curator loco

A eius datur, *§. 2. Inſtit. de excuſ. tut.* vide quæ ibi dixi.

LXII. *De excuſationibus & temporibus earum.*

V. lib. 1. Inſt. tit. 25. & lib. 27. D. tit. 1.

FIniri tamen tutelam plerunque excuſatione, de qua etiam cum iam ſæpe dictum ſit in titulis ſuperioribus, tutorem puta iure datum, ex quo ſciuit ſe datum ſuo periculo ceſſare, ſi ſe non excuſauerit, *l. 6. ſ. de teſt. tut. l. 1. D. de l. tut. l. 9. Qui dat. tut. l. 19. de adm. tut.* & non iure datum non indigere excuſatione, *l. 1. de conf. tut.* tempus eſt randem vt dicat & de temporibus earum, quæ duæ ſunt partes t. huius. Excu-
B ſatio eſt allegatio vacationis, ſeu immunitas à tutela vel curatione, quam habet aliquis ex priuilegio, vel ex iuſta cauſa: Quam allegari oportet re integra, *l. 2. & ſeq.* & vel in partem, veluti ab adminiſtratione rerum quæ in alia prouincia ſunt, *l. 2. & 11.* vel in totum, vt ex cauſis iuſtis relatis in *hoc tit.* & iniuſtis interea reiectis. Altera pars eſt de temporibus excuſationum, vt tutor teſtamentarius vel datiuus ex decreto prætoris aut præſidis, ſtatim vt datus eſt, neceſſe non habeat appellare, ſed ex ordine conſtituto à D. Marco intra L. dies ſe excuſet, & excuſatione non recepta, tum demum appellet, & ſic inuenio veteranis quoque vocatis ad munera perſonalia remitti appellandi ne-
C ceſſitatem, *l. 9. ſ. quan. prou. non eſt nec.* Quæ tamen ceteris & ad alia munera vocatis non remittitur. Legitimi tutoris excuſatio quæ eum prorſus liberet onere tutelæ, iure ipſo nulla eſt. Nam nec ætas olim eum liberabat.

LXII. Enarratio.

EX priuilegio] Quidam in perpetuum excuſantur, vt Ilienſes, *l. non tamen 17. D. eod.* quidam priuilegio, quod perſonam eorum non egreditur, *l. pater 69. §. pater, D. de leg. 2.* vide quæ dixi ad Inſtitut. eod. titulo.

Neceſſe non habent] *L. 13. D. eod. l. 18. hoc t.* niſi excuſatio reiecta ſit, *l. 15. h. t.*

D Oportet re integra] Nam audiri quis non ſolet, poſtquam ſemel tutelæ ſe immiſcuit, Theoph. *§. 2. Inſtit. eod.* Maritus tamen poteſt ſe excuſare, licet tutelam attigerit, *§. pen. Inſt. eod. t.*

Et iniuſtis interea reiectis] Quæ proponuntur in *l. 17. 8. 9. & 21.*

Quæ tamen ceteris & ad alia mu. voc.] *L. 1. §. alia cau. eſt, C. qu. appell. ſit.*

Legitimi tut. excuſatio] Ex Cuiacii ſententia tutores legitimi excuſare ſe non poſſunt. ait prorſus, quoniam ex cauſa ſuperueniente ad tempus poſſunt ſe excuſare, *l. 10. D. eod.* vide ipſum ad *l. 13. eod.*

Nam nec ætas eum liber.] *L. vlt. ſ. t. 30.*

E
LXIII. *Si falſis allegationibus excuſatus ſit.*

EXcuſatio recepta liberat periculo ceſſationis, *l. 22. ſup. t. prox.* niſi, vt hoc t. oſtenditur, falſis allegationibus circumuenta religione iudicantis recepta ſit, veluti allegando non attigiſſe tutelam, quam iam attigerit, *l. 2. hoc t.* Decreta enim aut ſententiæ elicitæ ex falſis inſtrumentis, teſtationibus, allegationibus facile reſcinduntur, *l. 5. ſ. præd. min. & lib. 8. t. ſi ex falſ. inſtr. l. qui teſtamento, D. de excuſ.*

LXIII. Enarratio.

FAlſis allegationibus] διαφαγίαις ἐφευρέσεις, Theophil. Gloſſæ: διαφαλογία, *allegatio.*
Non attigiſſe tutelam] Tutelæ & adminiſtrationi ſe non miſcuiſſe, cum ſe iam immiſcuerit.

LXIV. *Si tutor vel curator Reip. cauſa aberit.*

QVod dixit t. ſuperiore *l.* 2. non niſi re integra excuſationibus locum eſſe, ab eo excipit cauſam nouam, quæ contigerit poſt tutelam inchoatam, vt ſi tutorem Reip. cauſa abeſſe oporteat, quæ ex cauſa ab ea tutela excuſatur, donec redeat, & à noua tutela pro præmio impenſæ in Remp. operæ aum excuſationem habet.

LXIV. Enarratio.

DOnec redeat;] Excuſantur quatenus Reip. cauſa abſunt, vt eſt in §. 2. *Inſtitut. de excuſ.* id eſt, quandiu R. c. abſ. Gloſſæ: ἕως οὗ, *quoadusque, quatenus.* &: μέχρι ὅ, *donec. quatenus.*
Et à noua tut.] *d.* §. 2. *& l.* 2. *hoc t. l.* οὐ μόνον *o.* §. 2. *T. de excuſ. tut.*

LXV. *De excuſationibus veteranorum.*

PRo præmio nauatæ in Remp. operæ, & pro præmio igitur impletæ militiæ. Nam & milites Reip. cauſa abſunt: & maiorem quoque immunitatem habent ſtipendiis confectis, quam ceteri qui abfuerunt ex alia cauſa, qui poſt regreſſum anni tantum vacationem habent. Qui vero vicena ſtipendia in militia meruerunt, nec ſunt dimiſſi cum infamia, in perpetuum excuſantur à tutelis & curationibus, & ceteris muneribus ciuilibus, præterquam ab vna tutela vel cura filiorum conueteranı, aut vna cura militis, à qua tamen etiam anni vacationem habent, vt *l.* 8. *D. eod.* Hi ſunt veterani, quibus & alia priuilegia conceſſa ſunt in pœnis, & in teſtamentis, & in ſucceſſionibus.

LXV. Enarratio.

MIlites Reipub. cauſa abſ.] *L. milites* 34. *D. ex quib. cauſ. mai.*
Anni tantum vacat. hab.] *l.* 2. *ſ.* 1. *pr.*
Vice ſtipendia] Militiæ iuſtum tempus 10. anni. antea 25. Ierocles ἱστοριῶν libro 1. Dixi t. de milit. teſtament. Inſt.
Nec ſunt dim. cum infamia] ἀφέσεως ἀτίμου τυχόντες, ceu loquitur Iulianus Orat. 1. *dimiſſi cum honore*, Tacitus hiſt. 4. quibus opponuntur ἀτίμως ἀποσταλθέντες, *cum infamia dimiſſi.*
Conueterani] συμβιστρατεύσαντες, qua voce præter Modeſtinum IC. vtitur Theodorus in *l.* 2. *hoc.* Melius Baſilica, συνστρατευθέντες.
Quibus & alia priuilegia] *L.* 1. *C. de veter.*
In pœnis] Milites ad beſtias non damnantur, nec in metallum, nec fuſtibus cæduntur, *l.* 1. *&* 2. *D. de veter.*
In teſtamentis] Filiifam. de caſtrenſi peculio teſtari poſſunt, & in ceteris voluntas militis pro iure ſeruatur.
Et in ſucceſſ.] Vide *t. D. de veter. ſucceſſ.*

A
LXVI. *Qui numero liberorum ſe excuſant.*

V. tit. 25. *lib.* 1. *Inſt.*

SEquitur alia ſpecialis excuſationis cauſa, ſi Romanus tres liberos habeat incolumes, vel Italus 4. vel prouincialis 5. Nam & hic numerus excuſat à ceteris muneribus ciuilibus, & liberorum nomine continentur etiam nepotes ex filio iam ante defuncto, non ex filia, non ex filio ſuperſtite, *l.* 2. *hoc t. l.* 3. *ſ. de his qui num. lib.*

LXVI. Enarratio.

B TRes liberos] Symmachus epiſt. lib. 1. 77. *Huic per impreſſionem nequaquam patior fratris ſui liberorum tutelæ munus impone: duobus enim priuilegijs amolitur iniuriam, maturitate æui, & numero filiorum.*
Tres liberos] De quorum ſtatu non ambigitur, *l.* 1. εἰ γὰρ ἀμφιβάλληται, εἰ αὐτοῦ παῖδες; *nam ſi ambigatur, non ſunt liberi eius*, vt aiunt Græci interpretes.
Incolumes] *l.* 1. *hoc t.* defuncti non proſunt: non enim oneri ſunt. niſi in acie ſeu prælio & conflictu amiſſi ſint: hi enim pro rep. ceciderunt, *l. bello* 18. *D. de excuſat. tutor.* eſt autem immortalitas pro repub. mori. Alexander Aphrodiſæus in tertium Topicorum Ariſtotel. τοῖς μὲν γὰρ ἐν πολέμῳ ἀποθανοῦσιν ἔστι τι ἀγαθὸν μετὰ θάνατον. Iſidorus Peluſiotes Epiſtolarum libro 4. 104. εἰ δὲ καὶ τελευτῆσαι ἐν τῇ μάχῃ, τὴν μνήμην ἀθάνατον ἕξει.
C *Quod ſi etiam contigerit vt in prælio occumbat, memoria perpetuo viuit.*
A ceteris muneribus ciuilibus] *L. vlt. inf. de iis qui num. lib.*
Nepotes filiorum] Et vnius locum ſuſtinent, *l.* 2. §. 1. *D. de excuſ. tutor.*
Non ex filia) Quia non ſuccedunt in locum matris, Cuiac. *Inſt. de excuſ. tut.* nepotes ex filio ſuccedunt in locum patris.
Filio ſuperſtite) quia patri ſuo proſunt, *l.* 2. *h. t.*

LXVII. *Qui morbo.*

ET alia ob morbum, ſi tutor poſt ſuſceptam tutelam
D captus oculis fuerit, vel mente, vel lingua, vel auribus, aut inualetudine perpetua. Nam ab initio qui his morbis affecti ſunt, tantum abeſt vt tutores vel curatores dari poſſint, vt his ipſis ſit curatoribus opus. Ergo morbi nomine ſignificatur etiam cæcitas & ſurditas, vt in t. de ædil. ed. vt recte Galenus definierit, morbum eſſe cauſam, qua impediuntur actiones totius corporis, vel actio certæ partis, veluti oculorum, linguæ, aurium.

LXVII. Enarratio.

POſt ſuſceptam tutelam) Græci legem vnicam hoc t. interpretantur ex *l.* 40. *D. de excuſat.* vt qui poſt
E ſuſceptam tutelam captus luminibus fuerit, poſſit ſe excuſare. Dorotheus vero dictam leg. vnicam ſic accipit, vt vtroque oculo captus tutelam non cogatur ſuſcipere. vtrumque verum eſt, ſed prior interpretatio huic conſtitutioni magis conuenit.
Captus oculis) *L.* 3. *ſup. qui dare tutor.* in qua recte liber antiquus Meuagii: *Luminibus captum curatorem haberi falſo tibi perſuaſum eſt.* id eſt, luminibus captus curator eſſe non poteſt: nam ille titulus docet, qui dari non poſſint, non qui habere.
Vel mente) Hunc excuſat valetudo mentis.
Sit curatoribus opus) §. 4. *Inſt. de curationib.* Cæco tamen curator dari non poteſt, quia ipſe ſibi pro-

curatorem conſtituere poteſt, Paul. Sentent. *lib. 4. tit. 12. §. vlt.* A

Vt in tit. de ædil. ed.] De cæcitate in *l. 1. §. ſed ſecundum, D. de ædil. ed.*

Galenus] De ſympt. diff. cap. 1. ἡ νόσος διάθεσίς ἐστι παρὰ φύσιν, ὑφ' ἧς ἐνέργεια βλάπτεται.

Vel actio certæ partis] Gellius 4. 2.

LXVIII. *Qui ætate.*

ET alia ob ætatem longæuam, quæ ſcilicet excedit annos 70. vt & legendum eſſe docuimus in *l. vlt. §. qui ætat. ſe exc.* & placet quod ait Ariſtoteles, τὴν μὲν νόσον εἶναι γῆρας ἐπίκτητον, τὸ δὲ γῆρας νόσον φυσικήν, quod ea ratione nihil referat, vt in Baſil. & libris quibuſdam, ætati ſubiungas morbum, an contra, i. huic titulo ſuperiorem, aut hunc ſuperiori. B

LXVIII. Enarratio.

OB ætatem longæuam] Ob ætatis ſenectam. Perſenex neque ſuis, nec alienis negotiis ſupereſſe poteſt. Vide locum Symmachi ad tit. 66. ſupra.

Ariſtoteles] Libro 5. de generat. anim. cap. 4. Morbum eſſe ſenectutem adſcitam, ſenectutem autem *morbum naturalem.* Morbos & ſenectutem iungit Virgilius Georg. 3. *Subeunt morbi, triſtiſque ſenectus.* & lege 12. tab. *Si morbus æuitaſve vitium eſcit,* apud Gellium 20. 1. Deniq. ſenectus ipſa morbus eſt, Galenus lib. 1. ὑγιεινῶν. Vide tamen eundem περὶ μαρασμοῦ. C

LXIX. *Qui numero tutelarum.*

SEquitur ſpecies alia excuſationis, vt à quarta tutela vel cura, non etiam ab alio munere ciuili, *l. 3. §. de exc. mun.* excuſemur, non dico quandiu tutelas ſed quandiu trium tutelarum onera ſuſtinemus. Nec enim quælibet tutela onus eſt: Et ad extremum expoſitis variis excuſationum cauſis, abſolutóque iam iſto tractatu, notatur in Conſtitutione huius tit. imperfectas diuerſas excuſationum ſpecies nihil proficere, vt *l. 1. §. vlt. D. de vac. mun.*

LXIX. Enarratio.

TRium tutelar. onera] Tria onera tutelarum excuſant, *§. 5. Inſtit. d. excuſ. tut. l. 3. & 5. D. eod.* nam defunctoriè & perfuſoriè ſuſceptæ, cuiuſmodi ſunt viliſſimæ, non excuſant, *l. 15. §. vlt. D. de excuſat. Theop. d. §. 5.* D

Imperfectas] Fac te duos liberos habere, & 60. annorum eſſe, vnamque tutelam habere: hæ tres cauſæ imperfectæ pro vna non habentur. Quæ per ſe ſingulæ non præbent excuſationem, nec iunctæ proſunt, nec iuuatur qui proponit τῇ πάντων ὁμοῦ συνδρομῇ, vt aiunt Græci, *concurſu omnium.*

LXX. *De curatore furioſi vel prodigi.*

HIc titulus oſtendit, etiam finita tutela & cura minorum, curatores dari poſſe maioribus 25. an. ſi mente lapſi aut furioſi ſint, vel ſi eis quaſi prodigis prætor bonis interdixerit, & ſui iuris ſint. Nam homini alieni iuris nunquam tutor vel curator datur. His vero perſonis agnati & gentiles legitimi curatores ſunt ex 12. tab. & cognati fratres ex Conſtitutione Anaſtaſij *l. 5.* ſed hodie poſſunt etiam à prætore dari extranei, *l. 10. l. ſæpe. D. eod. l. vlt. §. ſin autem teſtamentum hoc in.* & dati ab eodem ſemper ſunt adoleſcentibus & maioribus 25. an. qui negotiis ſuis ſupereſſe non poterant, veluti ſurdis, mutis, cæcis, fatuis, debilibus, aut perpetuo captis morbo, non etiam furioſis & prodigis, niſi vt eleganter docet *Vlp. lib. Reg. tit. de curatoribus,* prodigis aut furioſis ingenuis teſtamento patris heredibus ſcriptis; quia lex tantum ab inteſtato faciebat curatores legitimos, & prodigis libertinis ſiue ex teſtamento, ſiue ab inteſtato patri naturali heredes extitiſſent, quia & his lex 12. non dabat curatores, quia nec vllo iure patri heredes fieri poterant, qui nec patrem aut matrem ciuilem habere videbantur, quatenus cognatio in ſeruitute contracta iure ciuili nulla eſt. E

LXX. Enarratio.

ETiam finita tutela, vel cura] Impuberi furioſo tutor, datur vt pupillo, vel curator, vt adoleſcenti, non vt dementi, *l. 3. §. 1. D. de tutel.* Maioribus 25. annis ſi furioſi ſint, vel ſi eis quaſi prodigis bonis interdictum ſit, curatores dari poſſunt.

Si mente lapſi] Vt in Auguſto Suetonij cap. 48. & Senecæ controu. 21. lib. 2.

Nam homini alieni iuris] Theophilus de tutelis in princ.

Adgnati & gentiles] Lex 12. *Si furioſus exiſtit, aut prodigus, adgnatorum gentiliumque in eo, pecuniaque eius poteſtas eſto.*

Dari extranei] Sunt ergo honorarij curatores, non legitimi.

Veluti ſurdis, mutis &c.] *L. 20. D. de reb. auct. iud. poſſid.*

Cæcis] Vide ſupra tit. 67.

Fatuis) *L. 2. D. de poſtul. l. 21. D. de reb. auctor. iud. poſſid.*

Debilibus) *L. dabimus, qui 19. eod.* his propter infirmitatem Prætor curatorem dare ſolet, *l. item 4. D. poſt.* quod eis recenti morbo leuatis nondum conſtans valetudo ſit.

Aut perpetuo captis morbo) *L. & qui 5. D. de poſtul.* Nec enim æquum eſt vt aliena adminiſtret qui propter inualentiam rebus ſuis ſupereſſe non poteſt.

Prodigis aut fur. ing.) Vide notas poſteriores ad titulum de curation. §. 3. Inſt.

LXXI. *De prædiis & aliis rebus minorum ſine decreto non alienandis vel obligandis.*

V. tit. 9. lib. 27. D.

IN hoc titulo proponitur Oratio Seueri & Antonini & SC. de non alienandis vel pignerandis prædiis mancipiiſve ruſticis aut ſuburbanis pupillorum, vel adoleſcentium ſine decreto prætoris vel præſidis, quod is in tit. ſuperiore l. 2. docuit porrigi etiam ad ceteros, quibus curatores dari ſolent, vt *l. 8. §. 1. l. 11. D. eod.* & id quoque ſupra didicimus *l. 22. de adminiſt. tut.* edicto Conſtantini eſſe porrectum ad prædia mancipiáque vrbana & mobilia quæque pretioſa earum perſonarum, non tantum ſi æs alienum vrgeat, ſed & ſi dos minori aut donatio propter nuptias conſtituenda ſit. Præceſſit SConſulti productio & interpretatio latior SC. ipſum, cui hic tit. proprie dicatus eſt, & vt in Digeſtis ex edicto Conſtantini titulorum conditor maluit reponere rebus pro, prædiis, ita & in hoc titulo addidit, Et aliis rebus, licet omnes Conſtitutiones ſint de prædiis tantum ruſticis, & ſuburbanis, & de cauſa æris alieni tantum, non de aliis ſecundum Orationis verba, & de ſeruis, ſerua

legem cum quaſi §. ſi plures, D. de fid. lib. vt non alienentur vel obligentur ob æs alienum, quod falſo non fuerit allegatum, temere neque examinata neque facta rei cognitione, cauſaque probata apud acta, & pro tribunali decreto ſolemniter interpoſito. Verbo alienationis continetur venditio, permutatio, tranſactio, datio in ſolutum, cautio reddendæ rei donatæ, diuiſio, & vſucapio, aut longa poſſeſſio, & multo magis donatio, vt ait *l. 4.* quod accipio de donatione propter nuptias, & munere ſponſalitio, & dote, vt non valeat ſine decreto, *d. l. 22.* & de donatione ſimplici, vt ne ex decreto quidem, *l. vlt. C. ſi ma. fac. al.* Excipitur venditio quæ fit iure pignoris contracti à patre vel auctoritate magiſtratus, vt *l. 1. §. ſi communem, l. 3. D. eod. l. 1. & 2. hoc t.* quæ decretum non exigit. Aliæ alienationes quæ fiunt ſine decreto. i. ſine cauſæ cognitione & ſententia prætoris pro tribunali, ipſo iure nullæ ſunt, manetque rei venditæ vindicatio pupillo cum fructibus, ſi ſciens eam emerit emptor, *l. 2. C. ſi quis ig. rem min.* reddito emptori pretio ſi probauerit pecuniam minoris lucro ceſſiſſe cum vſuris, quibus pecunia emptoris minor ſolutus eſt, & meliorationibus, *l. 2. 4. 10. 14. 16.*

LXXI. Enarratio.

QVod non fuerit allegatum] *L. 1. h. t.* Si falſo allegatum fuerit, decretum ipſo iure nullum erit: nam & excuſatio ex falſis allegationibus admitti non poteſt, vt dictum t. 63.

Cauſaque probata] *L. 6. & vlt. h. t.*

Continetur venditio, permut. tranſ.] *L. 4.*

Datio in ſolutum] *L. ſi minor. 15.*

Cautio reddendæ rei donatæ] *L. 7* Baſilica: *ἐπειδὴ ἐκποίησίς ἐστιν: quia alienatio eſt.*

Diuiſio] Duo minores communem fundum habentes non poſſunt inuicem agere communi diuidundo iudicio: nam & diuiſio ſpecies alienationis eſt. Sed ſi vnus ſociorum maior ſit, poteſt alterum maiorem prouocare ad diuiſionem, *l. 1. §. 1. D. de reb. eor. qui ſub. tut.*

Et vſucapio] *L. 3 §. pen. D. de reb. eor. qui ſub. tut.*

Et multo magis donatio] Græci: *Recte multo magis: multi enim poſſunt vendere, qui donare non poſſunt, vt qui habent liberam peculii adminiſtrationem.*

Iure pignoris contracti à patre] Et ita Baſilica ſpeciem ponunt *l. 1. h. t. lib. 38. t. 9 cap. 12*

Minor ſolutus eſt] Quas minor præſtiturus eſſet.

LXXII. *Quando decreto opus non ſit.*

PRopoſito SC. de non alienandis vel obligandis prædiis minorum ſine decreto vel auctoritate magiſtratus, ſubjicit certos caſus, quibus ſine decreto earum rerum alienatio vel obligatio valet. Si vt alienaretur, parens à quo profectæ ſunt, cauerit teſtamento aut codicillis, quod & Oratione Seueri fuit nominatim exceptum. idemque eſt ſi ex conuentione parentis fundus reuendi debeat venditori, *l. 1. hoc t.* Item ſi alienationem permiſerit princeps nominatim: nec enim ſola ætatis venia alienationem permittit. Item ex edicto Conſtantini conſtat recte vendi ſine decreto res quæ tractu temporis deteriores fieri poſſunt & iumenta aut pecora ſuperuacua & ex eodem edicto poterat mulier minor 25. an. res ſuas vendere ſine decreto, adhibito conſenſu mariti & ſubſcriptione, quæ pars abrogata eſt *l. 3 Cod. Theod. de cont. emp.* Et ex conſtitutione Iuſtiniani, poteſt etiam tutor vel curator obligare res minoris pro cautione Iudicatum ſolui, quam minor exigitur: nam in *l. vlt. §. defenſionem, ſup. de adm. tut.* cautio litis eſt cautio iudicatum ſolui, non iudicio ſiſti, quæ perſonæ cautio eſt, non litis.

LXXII. Enarratio.

SI vt alienaretur parens &c.] *L. 1. D. de reb. eorum qui ſub tut.*

Parens, à quo &c.] Vel alius, qui pupillum heredem inſtituit, *l. 3 hoc t.* ſi venditio è re pupilli ſit: alioquin licet patris vel alius vltimam voluntatem contemnere, vt *l. 5. §. pen. D. de adminiſtr. & peric. tut.* Græci ad *d. l. 3.*

Si alienationem permiſit princ.] *L. 2. hoc t. ἀρκεῖ γὰρ ἀντὶ ψηφίσματος ἄρχοντος ἡ βασιλικὴ κέλευσις: quia iuſſio Principis pro decreto Præſidis ſufficit:* Baſilica lib. 38. t. 9. cap. 61.

Nec enim ſola ætatis venia] *L. pen. ſup. de his qui ven. ætatis imp.*

Item ex edicto Conſtant.] In *l. lex quæ 22. ſup. tit. 37.*

Et iumenta aut pecora ſuperuacua] Animalia ſuperuacua in *d. l. 22. §. vlt. & l. vlt. hoc t.* Græci notant, animalium appellatione ſeruos non contineri: ſerui enim alienari prohibentur, *d. l. 22. § ante omnia.* Lex autem Aquilia ſeruis exæquat quadrupedes, *l. 2. § 2. D. ad leg. Aquil.*

Ex conſtitutione Iuſtin.] *L. pen. ſup. de his qui ven. ætat. impetran.*

Quam minor exigitur] Pro, quæ à pupillo vel adulto exigitur, vt apud Cæcilium, *exigor portorium,* apud Non. in exigor. & in *l. 5. C. 1. prox. duo vicaria mancipia exigatur.*

Cautio litis eſt cautio iud. ſol. non iud. ſup.] Auctores Baſil. de cautione iudicio ſiſti accipiunt, lib. 38. t. 9. cap. 41. Græci ibidem: *περὶ τῆς* iudicatum ſolui *ἱκανοδοσίας λέγει, ὅτι οὐ παρέχουσιν αὐτὴν οἱ ἐπίτροποι: de ſatiſdatione iudicatum ſolui dicit, non præſtari eam à tutoribus.*

LXXIII. *Si quis ignorans rem minoris eſſe, ſine decreto comparauerit.*

SI his caſibus exceptis contra SC. ſine decreto facta ſit venditio rerum minoris, ab emptore bonæ fidei ſeparandus eſt emptor malæ fidei, id eſt qui ſciuit prædium minoris eſſe, ab eo qui hoc ignorauerit. & duæ in hoc tit. differentiæ proponuntur. Vna, vt bonæ fidei emptor tueri ſe poſſit præſcriptione ſtatuti temporis, ſi poſt perfectam ætatem domini ſine controuerſia eam rem ſtatuto tempore poſſederit, quam tamen præſcriptionem non habet emptor malæ fidei, *l. 1. & 4. hoc t. l. 2. & 3 t. ſeq* Et ſtatutum tempus, *l. 1. & 3 hoc t & l. 2 t. ſeq.* quinquennium intelligere oportet ex Conſtitutione Iuſtiniani, id eſt, *l 3. t. ſeq.* ſi res pupilli vel adulti obligata, aut vendita ſit. Breuiore tempore confirmatur venditio quæ iure antiquo valuit. Sin autem donata ſit, quia nec ex decreto valet donatio ſimplex, ſtatutum tempus eſt longum tempus, id eſt decem annorum præſente domino, 20. abſente. ea enim eſt in iure perpetua longi & diuturni temporis definitio. Et inde *l. 4.* huius t. quæ de longo tempore loquitur, etiam de re donatà loquitur, non de re vendita. Altera differentia pertinet ad fructus rei venditæ quos emptor bonæ fidei lucratur, etiamſi non impleuerit tempus præſcriptionis, non emptor malæ fidei *l. 2. hoc t. l. bonæ fidei, D. de adq. rer. dom.*

LXXIII. Enarratio.

QVinquenniom intellig. oportet] Continuum Breuiore tempore] Id eſt, ſilentio quadriennij *l. vlt.* ℥. *de tempor. in integ. reſtit.*

Longi & diuturni temp. defin.] Paulus *Sentent. lib.* 5. *t.* 11. §. *longi.* & *t.* 5. §. *rei olim.*

Etiam de re donata loq.] Ea perſona donatarii tem definit, non ex perſona emptoris, cui donatarius vendidit.

LXXIV. *Si maior factus alienationem factam ſine decreto ratam habuerit.*

SIlentio domini maioris effecti ſecundum definitionem & diſtinctionem *l.* 3. *huius t.* confirmatur alienatio facta contra SC. & multo magis ſpeciali ratihabitione, vt *l.* 6. ℥. *arb. tut.* Ratihabitio eſt ſilentium expreſſum ſiue promiſſum expræſſum. Silentium, ratihabitio tacita. Silentium, inquam, quinquennij in rebus minorum ſine decreto alienatis vel obligatis, & ſilentium longi temporis in rebus donatis, quod numeratur à die, quo dominus rerum maior effectus eſt, & heredi quoque eius, ſi minor ſit, tempus ſilentij, quod reliquum eſt, tantum cedit ab eo die, quo & ipſe maior effectos eſt. quæ eſt ſententia *l.* 3. *inf.* comprobata *l. interdum*, *D. de min* & *l.* 5. ℥. *de temp. in int. reſ.* Hoc autem diſtat hic tit. à t. 45. lib. 2. quod hic eſt de cauſis quæ ipſo iure nullæ ſunt, ille de cauſis quæ ipſo iure valent, ſed niſi rata habeantur, reſcindi poſſunt per reſtitutionem in integrum.

LXXIV. Enarratio.

SI ſilentio domini] Ceſſat reſtitutio ſi maior effectos id quod minor geſſit, facto vel ſilentio comprobarit. Paulus *Sentent. lib.* 1. *tit.* 9. §. *ſi maior.*

Silentium longi temporis] Decennij inter præſentes, vicennii inter abſentes.

Maior effectus eſt] Probat igitur Cuiac. vulgatam, quæ tam veteri Menagii codice quam Brodæi confirmatur: *quod poſt eiuſdem heredis minoris ætatem ſilentio tranſactum ſit.* Ipſe tamen ad Paulum *d. tit.* 9. §. *ſi minor*, ex veteribus libris, vt ait, legebat, *poſt eiuſdem ætatem, heredis minoris ſilentio tranſactum ſit.* Certe ita legebatur in codice qui alias apud me fuit. Prior lectio placet. De herede igitur minore, eodemque herede etiam minoris accipienda eſt *d. l.* 3. Nec recte aliter interpretantur Græci, quorum verba refert Cuiacius ad *d.* §. *ſi minor. ex lib.* 10. Baſilic. tit. 4. cap. vlt.

LXXV. *De Magiſtratibus conueniendis.*

V. tit. 8. *lib.* 27. *D.*

MErito hic titulus vltimum locum occupat: nam vltimum auxilium, quo minoribus ſuccurritur, quia alia ratione ſeruari indemnes non poſſunt, eſt actio vtilis, vel in factum ex SC. ſiue Oratione Traiani, quæ in hoc t. proponitur in magiſtratus municipales ſiue Duumuiros, qui tutores vel curatores dederunt, aut nominauerunt, nec ab eis ſatiſdationem exegerunt, Rem minoris ſaluam fore, aut

A minus idoneam exegerunt. Itaque ad tutores tantum vel curatores hæc actio pertinet, qui ſatiſdare debent, quales ſunt legitimi & dati ſine inquiſitione, non ad teſtamentarios, vel datos ex inquiſitione, *l. vlt.* ℥. *de auct. præſt.* Et ſubſidiaria actio dicitur, quia priuſquam eatur ad Duumuiros, excuti oportet bona tutoris vel curatoris, & reuocari actione Pauliana, ſi quæ alienauerit in fraudem minoris: excuti etiam bona fideiuſſoris eius, & collegas qui ſuſpectum eum non fecerunt, *l.* 1. 4. 5. & ſi ab his indemnitati minoris non ſatisfiat, tum itur ad Duumuiros, diuiſa actione ſi ambo ſoluendo ſint, *l.* 3. vel ad heredes eorum, ſi non ex dolo vel lata culpa eorum conueniantur, præterquam ſi lucrum captauerint ſibi vel alii

B ex damno minoris, vt expoſui in tit. 53. Et ſi forte magiſtratus ipſi in dando tutore ſuæ indemnitati ſatiſdatione proſpexerint, nec ſit ſoluendo tutor aut fideioſ. qui de indemnitate pupilli cauit, liberantur cedendo actiones ſuas aduerſus fideiuſſores, qui eis de indemnitate ſua cauerunt, vel etiam minori ſine ceſſione dantur vtiles, *l.* 1. quia dum indemnitati ſuæ cauit magiſtratus, per conſequentias & indemnitati pupilli cauit. Et hæc in prouinciis: nam in vrbe ſi prætor tutorem dederit, non quidem in prætorem, ſicut nec in prouinciis in præſidem, ſed in ſcribam V. C. qui ſatis exegerit, actioni ſubſidiariæ locus eſt.

LXXV. Enarratio.

C ACtio vtilis vel in factum] Tutelæ vtilis, vel in factum, Ioannes Faber ad *leg. pen. hoc tit.* vel tutelæ vtilis ſecundum Azonem, aut in factum ſecundum Hugolinum, ex Gloſſa ad *d. l. pen.* & Theophilum in §. 2. *de ſatiſdat. tut. Inſt.*

Ex SC. ſiue Orat. Traiani] *L. pen. hoc tit.*

In magiſtratus municipales] Quos Græci στρατηγοὺς vocãt, in Baſilicis. Gloſſæ: *στρατηγός, magiſtratus, duumuir.* Gloſſæ Philoxeni: *magiſtratus, στρατηγός.* Nilus in oratione 4. *τὴν γὰρ διαιτίαν τὴν ἐμὴν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ πολιτείας πλείονα τὸ λείπομα, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀπερχομένους κατασκοπεῖν, μετὰ τοῦ στρατηγοῦ κτλ.* id eſt, *cum Duumuiro*, vt videtur.

D Aut nominauerunt] *τοῖς ὀνόμασι αὐτῶν τῷ ἄρχοντι πεμφθεῖσι: tutorum nominibus ad Præſidem miſſis.* Baſilica.

Et reuocari actione Pauliana] *L.* 2. *hoc. t.* ex qua Thalelæus interpretatur verba illa legis 3. *nec alias ſeruari pupillo indemnitas poteſt*: δι' ἀνατροπῆς, inquit, τῶν ἐπὶ ἀπάτῃ γενομένων: *per reſciſſionem puta eorum quæ in fraudem geſta ſunt.*

Si ambo ſoluendo ſint] Nam ſi vnus ſoluendo non ſit agitur cum altero.

Si non ex dolo vel lata culpa eorum] Niſi conueniantur ex dolo & lata culpa eorum. Cuiacius exiſtimat abundare negationem in *l.* 2. *hoc tit.* quæ tamen extat in libris veteribus Menagii & Brodæi. Vide

E quæ diximus ad tit. 24. Inſtitutionis primæ

Suæ indemnitati ſatiſd. proſpex.] Si magiſtratus à tutoribus datis ſatiſdationem acceperint, rem pupilli ſaluam fore, & ſeparatim ipſi ſtipulati ſint ſe eius tutelæ nomine indemnes damno futuros & in hanc rem alios fideiuſſores acceperint, *d. l.* 1.

In ſcribam V. Cl.] Vt in *Nouella* xciv. τῷ λαμπροτάτῳ σκρίβᾳ: Clariſſimi ſcribæ. Vide quę dixi Inſtitut. de ſatiſdat. tutor.

CODICIS IVSTINIANI LIBER SEXTVS.

TITVLVS PRIMVS.

DE SERVIS FVGITIVIS ET LIBERTIS MANCIPIISQVE *ciuitatum artificibus & ad diuerſa opera deputatis, & ad rem priuatam vel dominicam pertinentibus.*

LIBRO ſuperiore contractu dotis expoſito, & his omnibus quę circa eum contractū vertuntur, ac deinde expoſita obligatione tutelæ vel curæ, quæ quaſi ex contractu deſcendit, hoc libro proponitur alia obligatio, quę etiam ex contractu deſcendere videtur, nempe ſucceſſio & adquiſitio hereditatis bonorumve defuncti. nam & is qui adit hereditatem, vel immiſcet ſe bonis defuncti, contrahere videtur, quatenus æs alienum defuncti contrahit, & creditoribus hereditariis, legatariis, fideicommiſſariis obligatur, perinde atque ſi cum eis negotium aliquod gereret, *l. 3. §. vlt. l. 4. D. Quib. ex cau. in poſſ.* ac ſimiliter qui hereditatem recipit ex SC. Trebelliano, *l. non enim, D. ad Treb.* & qui bonorum poſſeſſionem agnoſcit, *l. pen. in fi. D. de ſepar.* Alia autem eſt hereditas ſiue ſucceſſio libertinorum, alia ingenuorum. & in hoc libro primum agitur de ſucceſſione libertinorum, in qua certum eſt leges & edicta patronis multa & varia iura detuliſſe. hæc enim vna eſt pars iuris patronatus, vt in libertorum bonis ſuccedant patroni, ſicut in bonis clientum iure applicationis. Sunt & alię partes iuris patronatus, quas conditor huius lib. omnes explanare & exequi parat, vt ius patronatus quam ſit amplum aperiat ſtudioſis, & in eo potiſſimum conſiſtat quod eſt de ſucceſſione libertorum. ac primum quidem oſtendit vim iuris patronatus conſiſtere in operis, quas liberti patronis debent, quo erga patronos officio cum decedant fugitiui, inde apparet primum titulum huius libri, qui eſt non tantum de ſeruis, ſed præcipuę de libertis fugitiuis, reſpicere ad tertium de operis libertorum, in quo & l. vlt. eſt de libertis fugitiuis. In hoc autem t. de eiſdem eſt l. 5. ſed illa de libertis priuatorum, hæc de libertis ciuitatum, quorum artificio & operis

A Reſp. vtebatur. & grauior pœna ſollicitantis ſeruum aut libertum ciuitatis, quam priuati hominis. De ſeruis publicis pop. Romani eſt *l. vl. De his qui ad rem dominicam rei priuatæ*, id eſt, ad dominium principis, ſiue fiſcalem pertinent *l. pen.* Ceteræ de priuatorum ſeruis, qui ſunt in fuga, & ſuſceptoribus vel occultatoribus eorum.

I. Enarratio.

SIcut in bonis clientum iure applicationis] De quo vide Turnebum Aduerſariorum libro 24. cap 32.

B Grauior pœna ſoll. ſeru. aut lib. ciu.] Qui ſeruum priuati hominis fugitiuum ſuſcipit, eum reddit cum alio pari, vel 20. ſolidos. Quod ſi ſoluendo non ſit, caſtigatur, *l. 4.* ad quam Thalelæus notandum monet, eum qui in delictis pœnam legibus definitam, ſiue multam pendere non poteſt, caſtigari, id eſt, corporaliter puniri, vt ait Theodorus ad *d. leg. 4.* Qui vero ſeruum Reip. ſollicitat ad fugam & recipit, damnatur in duplum, & hoc amplius 12. ſolidos Reip. infert. *l. 1.*

Eſt lex vlt.] Ex qua ſerui publici, qui ſe contubernis alienarum ancillarum miſcuerint, ſtatim redduntur cum contubernali ſua, & liberis ex contu-
C bernio natis. & ad eam Græci notant, natos ex duobus ſeruis patrem ſequi: nam regulariter cedunt matri.

L. penult.] Ex qua qui ſeruos fiſcales occultauerint, extra rem ærario 12. argenti libras inferunt. Thalelæus adnotauerat, *in heredes ſuſceptoris pœnam non competere.* quæ Græci inſeruere libris Baſilic. vt ibi monent interpretes.

II. *De furtis & ſeruo corrupto.*

V. lib. 4. Inſt. t. 1. lib. 11. D. t. 3. lib. 13. tit. 1. lib. 47. tit. 2. & ſeqq.

TItulus eſt generalis, qui non ſine cauſa ſequitur vicinitatem tituli de ſeru. fug. nam & fuga ſeruorum ſpecies furti eſſe intelligitur, *l. 1. §. eod. l. ancilla, D. de furtis; l. 6. §. de his qui ad eccl. conf.* quantum ad vſucapionem vel longi temporis præſcriptioonem attinet, cui etiam in reb. mobilibus aliquando locus eſt, *l. reſcriptis, D. de diu. temp. præſ. l. ſi liberam, §. quod cum eo. l. 1 j. Si adu. cred. præſ.* Et qui fugitiuum celat, fur eſt, *l. 1. D. de fug. l. qui ſeruo §. vlt. D. de fur.* Imo, vt Sabinus ſcripſit, & qui collectu togæ ne fugitiuos à domino videretur obſtat. forte & qui ſciens fugitiuo viam monſtrat. Item vix vnquam fugit ſeruus quin ſecum furto auferat rem aliquam pecuniamve domini, *d. l. qui ſeruo §. vlt. l. vlt. D. de fug. l. 12 j. ad leg. Fab.* Itaque vitia hæc duo coniuncta & proxima ſunt, & propria ſeruorum probra, fuga & furtum Martialis: *A pedibus didicere manus peccare proteruæ, Non miror furem qui fugitiuus erat.* & inde in venditionibus ſeruorum cautiones illæ, Fugitiuum non eſſe, Furem non eſſe. & eleganter D. Hieronymus in epiſtolam ad Titum, com audiente viro apprime graui laudaretur iudex quidam, quod fur non eſſet, refert illum dixiſſe. Laudas optimum ſeruum, ſi nec fugitiuus eſt. quod ſcilicet liberum hominem florere oporteat laudibus longe maioribus quam quibus ſerui collaudantur, & longiſſime abeſſe vitiis ſeruilibus. & videtorid Hieronymus ſumpſiſſe ex Apollonio Philoſtrati, apud quem Iarchas Rex Indorum, dari per quam inepte laodem magiſtratibus eandem quam vænalitiarij dant vænalibus ſuis, quod fures non ſint. Et quod attinet ad ſecundam partem huius tit. qoantam communionem habeat cum titulo primo eiuſdem t. *l. 5.* demonſtrat, quę de ſollicitatore loquitur ſerui fugitiui. is eſt corruptor, in quo eſt actio miſta ex edicto de ſeruo corrupto, vel, vt noui dicare cœperoot, ne quis ſeruum duntaxat aut ſeruam deiotegratam intelligeret, de ſeruo deteriore facto, quaoti res erit in duplum, quæ Græcis *δουλαπατίας δίκη.* & ex *d. l. 5* grauior actio ſollicitato ſeruo Reipubl. deputato publicis operibus Et ſunt in hoc titulo duæ taotum Conſtitotiones ea de re. *lex 4. & lex 20.* Ceteræ ſunt de furtis, & actione furti nec manifeſti, quæ priuatis datur ex XII. tab. in duplum, fiſco in quadruplum, *l. 19. D. rer. amot. l. auferatur § vlt D. de iur. fiſc.* Et manifeſti quæ priuatis datur ex prætoris edicto. Proponitur etiam in *l. 18.* ſpecialis actio furti ex edicto prætoris in eum qui ex miſerrima naufragorum fortuna, vel ex incendio quo forte conflagrabant ædes alienę, aliquid cepit, amouit, abſtulit, corrupit, qua tenetur etiam nec manifeſtus iotra annum in quadruplum, poſt annum in ſimplum, non ei tantum cuius intereſt, ſed etiam fiſco, in tantum ſcilicet fiſco, in quantum ei cuios intereſt, *l. 3. §. vlt. D. de inc. & nauf.* præter criminalem executionem & pœnam corporalem in eum ſtatutam XII. tab. *l. 1. §. 1. l. quis ædes, D. eod.* Criminalis executio ſi legitima & ordinaria ſit, non excludit ciuilem in duplum vel quadruplum. Extraordinaria excludit. Et quod hodie non ſunt in vſu actiones furti in duplum vel quadruplum, id ex eo manat, quod ſint hodie omnia iudicia extraordinaria, & nunc plerunque, vt ait *l. vlt. D de fur.* furti agatur criminaliter & extraordinem, quam viam qui eligit vlciſcendi furis, renontiaſſe videtur ciuili & ordinarię actioni in duplum, vel quadruplum, & ſimplo ei ſatisfit, *l. interdum §. qui furem, D de fur.* nec tamen ſi malit agere in duplum vel quadroplum, iure prohibetur *d. l. vlt* quia iudicia ordinaria ceſſant potius quam extincta ſunt.

II. ENARRATIO.

QVantum ad vſucapionem] In ſeruo fugitiuo quaſi in furtiuo, nec vſucapio, nec longi temporis præſcriptio locum habet, *l. 1. §. 1. prox.* nam & in rebus mobilibus præſcriptioni aliquando locus eſt, vt etiam docent Græci ad *d. l. 1.*

Vt Sabinus ſcripſit] apud A. Gellium lib. XI. c. vlt.

Seruorum probra] Cornelius Tacitus Hiſt. I. cap. 48. *Seruilis deinceps probro reſperſus eſt tanquam ſcyphum aureum in conuiuio Claudij furatus.*

Fuga & furtum] Tertullianos de pœnitentia cap. 6. *Quis enim ſeruus, poſtea quam libertate mutatus eſt, furta ſua & fugas ſibi imputat?* S. Ambroſius de officiis libro 3. capite 3. *Nunquid dignum eſt vt alter alteri detrahat? Seruile hoc vitium, familiare vltimæ conditioni, adeo contra naturam, vt inopia magis hoc extorquere videatur, quam natura ſundere. Seruorum tamen occulta furta diuitum rapina publica.* Saluianus 4. de prouidentia Dei, *Ex ſeruis enim fures ac fugitiui ſunt: ex ſeruis enim gula ac iugiter ventri ſeruientes. Verum eſt, eſſe hæc vitia ſeruorum* &c. Seruius in illud Eclogæ III. *Quid domini facient, audent cum talia fures? Pro ſeruo,* inquit. *furem poſuit: Furta enim ſpecialiter ſeruorum ſunt,* &c. Horatius Sat. 1. lib. 1. —*ſeruos, Ne te compilent fugientes.* & 1. epiſtol. 16. *Nec furtum feci, nec fugi, ſi mihi dicat Seruus.* Epictetus Arriani libro 3. cap. 26. περὶ τῶν δουλαρίων φρόντιζε, μὴ κλέψῃ, μὴ φύγῃ, μὴ ἀποθάνῃ. *De ſeruulis ſolicitus eſto, ne furentur, ne fugiant, ne moriantur.*

Fugitiuum non eſſe] Mancipium enim empturi hoc in primis ſpectant an vſquam aufugerit: ſiue vt ait Dio Chryſoſtom. Orat. 31. ἀνδράποδον ἀεί τι ὑπεύθυνον, ὅπως ἀποδρᾶσθαι.

Martial.] XV. 55.

Fugitiuum non eſſe] Seneca libro III. Controu. 21. in fine: *Triarius dixit: fugitiuum, erronem, non eſſe. Blandus dixit: Relegamus auctoritates tabellas? Furtis noxaque ſolutus. Sparſus dixit? Prior dominus promiſit, fugitiuum non eſſe.*

In epiſtolam ad Titum] Capite 1.

Philoſtrati] Libro III. cap. 7.

Is eſt corruptor] Gloſſæ: ὑποσπευστής, *ſeductor, ſollicitator.* ὑποσπεύδω, *ſolicito, ſeduco, inlicio.*

Deintegratum] Nonius 1 *deintegrare, diminuere. Cæcilius: Nomen virginis, niſi mirum eſt, deintegrauit.*

De ſeruo detær. facto] Seneca controuerſia 21. *Serui quoque nomine tecum queri poſſum, quem, qui fugitiuus fueras, nequam feciſti.*

Ex XII. tabul. in duplum] S. Ambroſius loco ſupra citato: *Nec ipſæ leges nos docent, quæ ea quæ detracta ſunt alicui cum iniuria perſonæ, aut rei ipſius cumulo reſtitui iubent.*

Quæ priuatis datur ex Præt. ed.] Actio furti manifeſti in quadruplum eſt è iure prætorio, Cuiac. ad §. 4. *Inſt de noxalib. act.*

Ex miſerrima nauf. fort.] Dio Chryſoſtomus oratione 7. μὴ γὰρ εἴη ποτέ, ὦ Ζεῦ, λαβεῖν μηδὲ κερδᾶναι κέρδος τοιοῦτον ἀπὸ ἀνθρώπων δυστυχίας. Vide Nicetam Chon. in Andronico Comneno libro II. pag. 209. edit. Regiæ.

Ex miſerrima &c.] Ex *l. 3. §. vlt. D. de incend. ru. & nonfr.* A

In tantum ſcilicet] Tantum infert fiſco quantum ei cuius intereſt, præter pœnam olim ſtatutam, vt eſt in *d. l. 18.* quæ verba Græci omnes interpretantur, præter pœnam edicti, id eſt, vt det tantumdem fiſco, ex *d. l. 3. §. vlt.*

III. *De operis libertorum.*

V. tit. 1. lib. 38. D.

IAm à primo titulo primum de operis libertorum dicere propoſuit, priuſquam alia exponeret quæ in libertos habemus iure patronatus, quia & initio quo- B que edicti prætor operarum iudicium dedit *l. 2. D. eod.* Operæ ſunt diurnum officium quod libertus præſenti patrono iurat vel promittit libertatis cauſa. i. ſine quo libertas data non eſſet, *l. in liberto. D. eo ſot.* Iurat autem vel promittit manomiſſus ſtatim in ipſo tempore manomiſſionis, vel poſt tempus. Non debentur iure ciuili niſi promiſſæ vel iuratæ ciuili actione de operis, *l. 1. ʒ. ad leg. Viſ.* naturali iure debentur, *l. ſi non ſeruem §. libertus. D. de cond. ind.* Et iuratæ debentur ex iureiurando ſpeciali iure: namque alias vt ex pacto vel pollicitatione, ita ex iureiurando iure ciuili non naſcitur obligatio. Cum vero dicimus, operas eſſe diurnum officium, vt *l. 1. & 3. D. eod.* operarum editionem eſſe officij præſtationem, *l. cum patronus. D. eod* hoc dicimus, operas quas patronus C à liberto poſtulat & libertus patrono iurat vel promittit, officiales eſſe operas. Iurat enim vel promittit quas operas ſibi indixerit patronus daturum ſe officicij cauſa. non ſemper adjicit: quas indixerit patronus, ſed intelligitur, quia ex commodo patroni edendæ ſunt. nec debentur igitur antequam petantur. neque vero promiſſio officii vel iuſiurandum alii quam patrono factum, vllam obligationem parit. Porro indicit patronus liberto operas fabriles, ſi ſit faber, pictorias ſi pictor, medicas ſi medicus, mimicas ſi mimus, aut petit vt ſibi ſcribat quoſdam libros ſi antiquarius ſit, vel inſularium facit vt cuſtodiat ædes, vel poſtulat vt ſe ſequatur, vt ſecum moretur aliquandiu, ſecum peregre proficiſcatur, vel negotium D ſuum exerceat. hæ ſunt officiales operæ, quæ poſtulanti patrono debentur libertatis cauſa: quarum longe alia condicio quam fabrilium, vel aliarum cuiuſcunque artificij, quas quis extraneo, vel patrono vt extraneo non libertatis cauſa ſtipulanti promittit, quę non in officij, ſed quaſi in pecuniæ præſtatione conſiſtunt. Intercidunt vero officiales variis ex cauſis, quæ in hoc t. proponuntur.

III. Enarratio.

EX iureiurando ſpeciali iure] Ex lege Iulia & Papia. Vide Cui. ʒ. *lib. 4. tit. 1.*

Ex commodo patroni edendæ ſunt] *L. quoties 24. D. eod.* E

Alij quam patrono] *L. ſeruus 10. & duabus ſequentibus.*

Antiquarius ſit] καλλιγράφος, βιβλιογράφος.

Inſularium] ἐνοικολόγοι.

Quam fabrilium] Officiales ſoli patrono debentur: fabriles extraneo, vel patrono vt extraneo.

Quaſi in pecuniæ præſt.] *L. fabriles 6. D. eod.*

IV. *De bonis libertorum & iure patronatus.*

V. tit. 2. lib. 37. & t. 2. l. 38. D.

IVri iudicioq; operarum officialium, quas patronis liberti debent, addit in hoc titulo ius ſuccedendi in bonis libertorum, quod per eminentiam ius patronatus vocat, vt *l. 11. ʒ. 1. prox. l. 14. D. de tut. & cur. dat.* Id vero quam varium fuerit atque multiplex, Inſtitutiones docent *t. de ſucc. lib. & t. de bonor. poſſeſſ. & Vlp. lib. Reg. t. 29.* nempe aliud fuit ex 12. tab. aliud ex edicto prætoris, aliud ex lege Iulia & Papia, & hodie longe aliud ex Conſtitutione Græca Iuſtiniani *l.* B *4. huius t.* cuius fit mentio in Inſtitutionibus multis locis. & extat integra 49. βασιλικῶν t. 1. Id vero ea potiſſimum agit, vt quantum poteſt recidat & imminuat ius patronatus: & quemadmodum t. ſuperiore, vt oſtendat quibus modis tollatur operarum obligatio, ita hoc titulo quibus modis ius patronatus intereat, aut ceſſet, vt ſi quis ſeruum emerit eiuſdem ſerui nummis, & manumiſerit, *l. 5.* ſi patrono conniuente libertus iunxerit ſe ancillis vel colonis fiſcalibus, *l. 2.* Si patronus ius ſuum remiſerit, & liberto dederit liberam teſtamenti factionem ex *l. 3.* eiuſdem Iuſtiniani. quod olim ſolius legis erat, aut principis, & aliis pleriſque modis quæ idem *l. 4.* ſtudioſè collegit cupiens abolere ſeruorum & libertinorum condicio- C nem, quod aſſequi non potuit niſi gradatim: nam vt paulatim ius ciuile creſcit, ita non niſi paulatim decreſcere poteſt. Et acciſo primum in hoc tit. quantum potuit iure patronatus, acciſa portione debita verecundiæ patronali & ex ſemiſſe redacta in trientem, & iure ſuccedendi libertinis dato liberis & cognatis patronorum finito ad quintum gradum, & cetera pene in ſucceſſionibus exæquatis libertinis & ingenuis, quod integra Conſtitutio Græca declarat, deinde libertinos omnes Ciues Romanos facit ſublata Latinorum & Dediticiorum condicione, vt iam in ſucceſſione libertinorum non ſint ſeparandi Ciues Romani à Latinis, quorum nulla erat ſucceſſio, *l. inteſtato, D. de ſuis & leg. her. l. 1. Cod. Theod. de pet. her. §. vlt.* D *Inſt. de ſucc. libert.* Et tandem *Nou. 78.* nullos in Rep. voluit eſſe libertinos, eos qui manumitterentur omnes ingenuos eſſe pronuntians saluo iure patronatus, cui non poterat ſine iniuria derogare.

IV. Enarratio.

ET extat integra] Vide Cuiac. lib. 10. Obſeru. cap. 34.

Quod olim ſolius legis erat] *L. 3. D. qui teſtam. fac. poſſ.*

Aut principis] Mutus aut ſurdus liberam teſtamenti factionem impetrat à Principe, *l. ſi mutus 7. D. qui teſtam. fac. milites, l. 1. D. de milit. teſtam. l. ſi* E *quando 5. ſup. de inoffic. teſt. l. libertus, l. 3. D. de bon libert.* Hodie patronus liberto dat liberam teſtam. factionem.

V. *Si in fraudem patroni à libertis alienatio facta eſt.*

V. tit. 5. libro. 38. D.

ADditur de bonis libertorum in hoc t. vt ſi quid ex eis bonis dolo malo libertus ad fraudem patroni alienauerit, id poſt mortem liberti pro parte ſibi debita patronus reciſſa alienatione reuocare poſſit.

niſi eam fecerit ratam, per formulam Fabianam vel A Caluiſianam. hæc inteſtato liberto competit, illa teſtato. & hanc ſolam inter has actiones Græci differentiam agnoſcunt in *l. quod ſi in diem §. idem ſcribit, D. de pet. her. & l. 2. D. S. à par. quis man. fu.* adiiciunt, vtramque eſſe in factum. Et de alienatione titulus loquitur, non de manumiſſione: nam manumiſſio ex lege Ælia Sentia ipſo iure nulla eſt.

V. Enarratio.

GRæci differentiam agnoſcunt] Libro 40. Baſilic. tit. 6. cap. 2. & libro 41. tit. 1. cap. 16. §. 4.

Ex lege Ælia Sentia nulla eſt] *L. in fraudem 27. D.* B *qui & à quib. man. lib. non ſi.*

VI. *De obſequiis patronis præſtandis.*

V. tit. 15. lib. 37. D.

NOn eſt ſemper eadem ratio parentum & patronorum: nam quæ datur patronis actio Fabiana vel Caluiſiana tit. ſuperiore, non datur etiam parentibus manumiſſoribus, *l. 2. D. Si à par. quis man. fu.* & quæ patronis debentur officia. i. operæ officiales, non debentur etiam parentibus, *l. pen. D. de obſ. par. & pat. pr.* At obſequia de quibus in hoc tit. agitur, iu- C re naturali æque debentur patronis & parentibus. Officia ſiue operæ ſeparantur ab obſequiis, & quod de officio eſt in l. 2. ne id præſtet patrono liberta, quæ voluntate patroni iure alij nupſit, licet de operis ſit, non de obſequiis, tamen argumentum titulus præbet vt exiſtimem eam eſſe trahendam ad obſequia, & quod tam in obſequio quam in officio ſolius mariti conueniat eſſe mulierem. Aliquando officia appellantur obſequia, vt *l. 6. C. tit. 3.* Imo vere dici poteſt officia eſſe obſequia operarum, obſequia autem officia pietatis, honoris, reuerentiæ, officis grati animi & obnixi, quæ liberi parentibus, liberti patronis debent etiam tacitis nec petentibus, cum tamen officia non debeantur niſi petentibus & indicentibus. ac præ- D terea operarum actio eſt, non obſequiorum; ſed ob violata obſequia ingrati eſt actio de qua tit. ſeq. Item operæ non debentur patroni heredibus extraneis, *l. liberti C. tit. 3.* obſequia debentur, atque etiam priuignis, *l. pen. hoc tit. l. pen. tit. ſeq. Nou. 78.* qua in re debentur obſe patribus diſtant: nam patribus ſolis etiam patroni à quia, non cæteris liberis, aut heredibus patrum.

VI. Enarratio.

NOn datur etiam parentibus] Eſt enim iniquum filiis liberam rerum ſuarum alienationem adimi, vt eſt in *l. x.* citata à Cuiac.

Non debentur etiam parentibus] Nam pietatem liberi parentibus, non operas debent, *d. l. pen.*

Iure alij nupſit] Cuiacius Græcos ſequitur, qui vt E ipſe adnotauerat in Codice ſuo, non habent, *alij.* eſt tamen in libris vett.

Ac præterea operar. actio eſt] *L. 2. D. de oper. libert.*

VII. *De libertis & eorum liberis.*

IN hoc titulo proponitur actio ingrati, actio impietatis in libertos, qui contra obſequia debita patronis vel minimum deliquerunt, per quam probatis cauſis ingratitudinis reſciſſa manumiſſione retrahuntur ad ſeruitutem, quæ obtinuit etiam in Athenienſium & Maſſilienſium Rep. eademque actio datur

A patribus contra liberos emancipatos, reſciſſa emancipatione, & contra donatarios, reſciſſa donatione, ſed contra hos vel illos non niſi ex magnis certiſque cauſis, *l. 1. C. de ingr. lib. l. vlt. C. de rev. don.* In libertinos etiam ex leui offenſa, *l. 2. hoc tit.* ob violata, non ob deſerta obſequia. Coërcentur magis libertini qui plerumque redeunt ad nequitiam ſeruilis ingenij, *l. pen. hoc tit.* Plautus in Perſa.

Ita pars libertinorum eſt: niſi patrono qui aduerſatus eſt

Nec ſatis liber ſibi videtur, nec ſatis frugi, nec ſatis honeſtus,

Ni id effecit, ni ei maledixit, ni grato ingratus repertus eſt.

B Actio eſt extraordinaria, *l. 1. hoc tit.* quia legibus non eſt prodita actio ingrati, aut ſi qua prodita eſt, veluti lege Ælia Sentia, in deſuetudinem abiit. De libertorum liberis, quæ eſt altera pars huius tit. hoc habemus in *l. 2.* vt libertina redacta in ſeruitutem ex ea poſtea nati liberti ſerui naſcantur, & in *l. vlt.* vt filij libertinorum ea cauſa ingratitudinis, tametſi ingenui ſint, in ſeruitutem redigi poſſint, quia patrono paterno ingenuitatem acceptam ferre debent, vt *Nou. 22. & l. 2. C. de in ius voc.* & ita eis quoque morientibus ſine legitimis heredibus, ab inteſtato patronus paternus ſuccedit ex *l. 4. C. tit. 4.*

C

VII. Enarratio.

IN Athenienſium & Maſſil.] Valerius Maximus lib. 2. cap. 6. & 7.

Plautus in Perſa] Actus 5. Sc. 2.

Veluti lege Ælia Sentia] Vide Cuiacium ad Nou. 78.

VIII. *De iure aureorum anulorum & de natalibus reſtituendis.*

V. tit. 10. & 11. lib. 40. D.

D REcte dici poteſt hunc titulum eſſe ſubiectum 6. & 7. quod libertini natalibus reſtituti obſequiis ſoluti ſint, & iudicio ingrati, quia per omnia & in omnibus ingenui ſunt, *l. 6. C. de ſuis & leg. her.* non etiam qui ius aureorum anulorum impetrauerint, quod plerumque dabatur libertinis ditioribus, vt Arnobius ait lib. 4. pecuniam donare anulos aureos, & loca priora in ſpectaculis. Habentibus igitur in bonis millia quadringenta, qui cenſus erat equeſtris. Suetonius in Iulio: *Ius anulorum cum millibus quadringenis.*

VIII. Enarratio.

IVdicio ingrati] *L. pen. C. tit. 14.*

Quia per omnia & in omn.] Omne ius patrona- E tus tollitur, denique ingenuitas mera libertis competit, *d. l. pen.*

Qui ius aureorum an. impetr.] Anulus quidem libertatis inſigne eſt, Cyrillus apud auctorem catenæ in Lucam cap. 15. Petrus Chryſologus ſermone 5. *Annulum honoris, titulum libertatis.* Liberti autem anulis donati aureis, equeſtri dignitate ornabantur. Plutarchus in Galba: ὅτε μὲν ἄν τις πάλιν ἴδῃ Ἰκέλῳ... τῷ ἀπελευθέρῳ δακτυλίους τε χρυσοῦς ἔδωκε. Dio lib. 48. δακτυλίους τε χρυσοῦς ἐκόσμησεν, καὶ τὸ τῶν ἱππέων τέλος ἐσέγραψεν. & his iura ingenuitatis habent, ſaluo iure patronatus, *l. vlt. D. de iu. aur. anul.* Denique beneficium Principis his quibus ius aureorum anulorum datum eſt, donec adiuuat, imaginem tantum, non ſtatum

ingenuitatis præſtat, *l. 2. h. t.* in qua Cuiacius legendum putat, *libertinus*, pro *libertinitatis* repugnantibus libris veteribus.

Sueton. in Iulio] cap. 33.

IX. *Qui admitti ad bonorum poſſeſſionem poſſunt, & intra quod tempus.*

V. lib. 3. Inſt. tit. 10. de bon. poſſ. & tit. 1. lib. 37. D.

HActenus dixit de ſucceſſionibus libertinorum & ceteris partibus iuris patronatus, & nunc dicturus de ſucceſſionibus ingenuorum, quod eæ vel iure prætorio obueniant, vel iure ciuili, incipit à iure prætorio. i. à bonorum poſſeſſionibus. Prætor bon. poſſeſſionem dat, lex hereditatem. Vtroque nomine ſignificatur ſucceſſio in vniuerſum ius defuncti. Et bonorum poſſeſſio proprie ius perſequendi pecuniam ſiue rem, quæ cuiuſque cum is moritur fuerit. *i.* formula, auctoritas, titulus quo nanciſcimur actiones hereditarias, vt ait *l. facta §. ſi in danda, & §. ſeq. D. ad Treb.* & petitionem hereditatis & interdictum Quorum bonorum, & tanquam heredes omnia iura quæ heredibus competunt. & additur in definitione bonorum poſſeſſionis, ius retinendi. Nam & petitori & poſſeſſori bonorum poſſeſſio datur, *l. §. 9. parui &* §. 7. *D. de Carb. ed.* Et additur, patrimonij ſiue rei, vt in lege Falcidia *ſam pecuniam, ſaſqueres,* quoniam latior eſt rei quam pecuniæ vel patrimonij appellatio. Duæ autem ſunt partes huius tit. Vna, qui admitti ad bon. poſſeſſionem poſſunt. & ex teſtamento, admittuntur ſcripti vel præteriti. ab inteſtato, proximiores, & filiusfam. ad delatam ſibi bon. poſſeſſionem, etiam ignorante patre, quæ admiſſo iure veteri inutilis eſt, ratum non habente patre, iure nouo proficit filio. Pupillus quoque ad bon. poſſeſſionem ſibi delatam admittitur cum tutoris auctoritate, vel iudicis, qui ignarus ætatis eius non ſit: Et tutor nomine pupilli, qui tamen nomine pupilli adire hereditatem non poteſt, quæ vna eſt differentia inter ius ciuile & ius prætorium, & alia quæ antea ſubnotata eſt, vt ratihabitio patris ſufficiat in bonor. poſſeſſione, in hereditate iuſſum exigatur. Infantis quoque nomine tutor, & pater, & quilibet admitti ad bon. poſſeſſionem poteſt, & poſt eam agnitam, infante mortuo, tranſmiſſioni locus eſt. Altera pars tit. eſt de temporibus petendæ bonorum poſſeſſionis, vel admittendæ, quæ notum eſt largiora dari liberis & parentibus, quam ceteris, & vtilia eſſe, & ideo ignoranti factum non cedere. Continua enim ignoranti cedunt, *l. genere, § 1. D. de his qui not. Ĩ.* & hac in re etiam ius ciuile diſtat à prætorio: Nam ius adeundæ hereditatis perpetuum eſt: niſi teſtator aditioni præſtituerit diem, vt in cretionibus, vel iudex vrgentibus creditoribus, vel filiis exheredatis.

IX. Enarratio.

LEx hereditatem] *§. 2. Inſtit. de bon. poſſ.*

Et bonor. poſſeſſio] *L. 3. §. 2. D. de bonor. poſſeſſ.*

Et petitionem hereditatis] De qua in tit. de poſſeſſor. heredit. poſſ.

Et interdictum quorum bonor.] De quo in tit. quorum bonor.

Et tanquam heredes omnia iura] In omnibus enim bonorum poſſeſſores vice heredum habentur, *l. 2. D. de bonor. poſſ.*

Sam pecuniam ſaſque res] Vt apud Lucretium 3.

Lumina ſis oculis etiam bonus Ancus reliquit.

A Feſtus in *ſos.* Pſeudocornutus in 1. Perſij.

Latior eſt rei quam pecun. vel patr.] *L. rei 5. & l. res 23. D. de verbor. ſignific.*

Scripti vel præteriti] §. 3. *Inſtit. de bonor. poſſeſſ.*

Ab inteſtato proximiores] *L. 1. h. tit.* omnis ſucceſſio proximiori defertur, Paul. *Sent. tit. 8. §. in hereditate.*

Et filiusfamil. ad delatam] *L. 1. h. t.*

Inutilis eſt rat. non hab. pat.] *L. vlt. §. 1. D. quis ordo in bonor. poſſ. ſerv.*

Iure nouo proficit filio) Pleno iure, *l. vlt. §. 1. Ĩ. de bon. quæ lib.*

Pupillus quoque) Maior infante: nam lex 7. non loquitur de infante, ſed de pupillo, *id* eſt, qui exceſ-

B ſit infantiam, vt notant Græci.

Vel iudicis) Sine tutoris auctoritate.

Qui ignarus æt. ei. non ſ.) Quique ſciat pupillum ſine tutore bonorum poſſeſſionem petere.

Et tutor nomine pup.) *L. ſi infanti 18. Ĩ. de iu. deliber.*

Qui tamen nomine pup. ad hered.) *L. 5. eod.*

Quæ vna eſt differ.) De qua vide Cuiac. Obſeru. lib. 1. 34.

In hereditate iuſſum) *L. ſi quis mihi 25. §. iuſſum, D. de adq. vel omit. heredit.*

Tutor & pater) *L. ſeruus 7. §. 1. D. de bon. poſſ. l. 1. D. de bon. poſſ. fur. Ĩ. l. 2. §. ſed ſi infanti 9. D. ad Sena. Tertull. d. l. ſi infante, & l. 2. Ĩ. tit. 12.*

C Tranſmiſſioni locus eſt) Lex 3. ait, bonorum poſſeſſionem competere, id eſt, bonorum poſſeſſionem tanquam ſibi competentem ad heredes ſuos tranſmittit, vt eſt in Baſilicis.

Largiora dari lib. & par.) Datur eis annus vtilis, *l. 1. §. largius 6. D. de ſucceſſ. ed. l. filij 6. D. ad SC. Tertull. l. 2. & 4. h. tit. §. liberis 9. Inſtit. de bonor. poſſ.*

Vtilia eſſe) *L. 2. D. quis ordo in bon. poſſ.*

Ignoranti factum non cedere) *L. 5. h. t.* nam ſi ius ignorauit, tempus ei cedit: adeo vt iuris ignorantia heic mulieri non proſit, *l. 6. h. t.*

Ius adeundæ heredit. perpet. eſt) Vt Græcis placet ad *l. 4. hoc tit. 5.* ad tit. 30. Ĩ.

Vt in cretionibus) Vt in cretione adiici ſolebat, cernitoque in dieb. centum proximis, Vlp. tit. 22. *ſ. cretio.*

D Vel iudex vrg. cred.) Vide quæ dixi ad §. 10. *Inſt. de bonor. poſſ.*

X. *Quando non petentium partes petentibus adcreſcunt.*

EX pluribus eiuſdem iuris & gradus, quibus eiuſdem generis bon. poſſeſſio defertur, ſi qui intra id tempus, quod dedit tit. ſuperiore, non petant, vel admittant bon. poſſeſſionem, in hoc tit. docet portionem eorum adcreſcere his ſolis, qui bon. poſſeſſionem petierunt vel admiſerunt, vt ſi defuncto inteſtato, plures ſint liberi non habentes ius legitimum, ve-

E luti emancipati, vno ex eis non petente bon. poſſeſſionem. Vnde liberi, ceteris qui petierunt tacito iure adcreſcit illius portio, exemplo iuris ciuilis. Et omittere in Conſtitutione huius tit. eſt non petere intra id tempus.

X. Enarratio.

NOn habentes ius legitimum vel emanc.) Ceſſante legitima ſucceſſ. *L. vn. hoc tit.* Raphael Fulgoſius: Exemplum, inquit, poni poteſt in filiis emancipatis, qui legitimi ſucceſſores non ſunt, *§. emancipati, Inſtit. de hered. quæ ab inteſtato defer.*

Idem Azo in Summa, & Odofredus.

Exemplo iuris ciuilis] Paulus *lib. 4. Sent. tit. 8. §. vlt. l. ſi ex pluribus 9. D. de ſu. & legit. hered. §. vlt. Inſt. de SC. Orphit.*

XI. *De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.*

V. tit. 11. lib. 37. D.

DOcuit qui admitti poſſent ad bon. poſſeſſionem, & intra quæ tempora, & non petentium partes quibus accederent, quo præmiſſo, bon. poſſeſſioois ſpecies aggreditur. Et cum alia ex teſtamento competat, alia ab inteſtato, ab ea quæ ex teſtamento competit, initium facit. ea vero aut eſt contra voluntatem teſtatoris, aut ſecundom voluntatem, *l. 6. §. 1. D. de bon. poſſ.* & prius quidem in edicto prætoris proponitur ea quæ eſt contra voluntatem. i. bon. poſſeſſio contra tabulas, *l. 2. in pr. D. de bon. poſſ. ſec. tab.* quare dicitur etiam in libris noſtris primom edictum de bon. poſſeſſione, vel prima pars edicti, & hic ordo ſeruatus in titulis Digeſtorum, in titulis huius libri interturbatur. Prior enim eſt titulus de *bon. poſſ. ſec. tab.* Hæc datur heredibus ſcriptis tabulis teſtamenti ſupremis & obſignatis non minus quam 7. teſtium ſignis, & quæ factæ irritæ ſemel per capitis deminutionem, non perſeuerauerint irritæ eſſe vſque ad mortem teſtatoris, quem etiam teſtamenti tempore habuiſſe teſtamenti factionem omnimodo exigit prætor. & hæc ſi coocurrant non admodum ſpectat an iniuſtum ſit teſtamentum, vel nullum, vel ruptum iure ciuili, vel irritum, vel falſum: ſed ſi poſtea tale id fuiſſe appareat, & aliom potiorem heredem eſſe, bonor. poſſeſſio ſec. tab. quam dedit, ſine re conſtituitur. Nam vt coi data eſt actio non ſemper rem obtinet, ita nec is cui data eſt boo. poſſeſſio. Vtrumque eſt ius perſeqoendi. & bon. poſſeſſio nonnuoquam actio appellatur. Iure aotem directo bonorum poſſeſſio non datur ſecundum voluntatem defuncti, niſi extent tabulæ. Secundum noncopatiooem non datur: & teſtamenta non ſcripta ſolum ius ciuile tuetur, *l. 2. hoc tit. §. vlt. Inſt. de teſt. ord.* At placet etiam vt detur vtilis bon. poſſeſſio ſecundum nuncupationem, vel contra, vt *d. l. 2. §. vlt. C. de eod. l. 2. tit. 13. l. ſi ita ſcriptum §. vlt. D. eod.*

XI. Enarratio.

PRimom edictum] *l. ideo 4. & l. ſcriptus heres 12. D. de Carbon. ed.*

Tabulis teſtam. ſopremis] Poſt quas nullæ factæ ſunt, *l. 1. §. 1. D. de bonor. poſſeſſione ſecund. tab.*

Obſignatis non minus quam ſeptem teſtium ſignis] *L. cum tabula 7. eod.* & *l. 2. h. t.* teſtamentum obſignatum dicitur quod teſtium ſigois ſignatum eſt. Tacitus Ann. 16. *Vt teſtamentum Antiſ nemo obſignaret.* Hinc obſignatores pro teſtamentariis teſtibus apud M. Tullium.

Non perſeuerauerint irritæ eſſe &c.] *§. non tamen 6. Inſtit. quib. mod. teſt. infirm. l. 1. §. exigit Prætor, D. de bon. poſſ. ſec. tab.*

An iniuſtum ſit teſtam.] In qoo iuris ſolemnia defuerunt.

Vel nullum] In quo filius ſuus præteritus eſt.

Ruptum vel irritum] *L. poſtumus 12. D. de inr. rup.* Vlp. *tit. 23. §. ſi ſeptem.*

Vel falſum] *L. 1. h. t.* ſalua eorum diſceptatiooe.

Sioe re conſtituitur] Id eſt, ſine effectu, *l. quod vulgo 19. D. de bon. poſſ. cont. tab.*

Nonnunquam actio appellatur] Bonorom poſſeſſio contra tabulas dicitur actio præteriti in *Nou. Valentiniani de Teſtam.* & in Baſilicis bonorum poſſeſſio vnde vir & vxor dicitur ἀγωγὴ, *actio*, libro 45. tit. 5.

Niſi extent tabulæ] *L. 1. §. 1. D. de bonor. poſſeſſ. ſecund. tab.*

XII. *De bonorum poſſeſſione contra tabulas quam prætor liberis pollicetur.*

V. tit. 4. lib. 37.

BOnorum poſſeſſio contra tabulas parentis virilis ſexus & per virilem ſexum cognatione iuncti datur præteritis liberis naturalibus ſuis & emancipatis, nec in adoptionem datis, & poſtumis natis, qui ſui futuri erant, & adoptiuis non emancipatis. reſcindendarum earum tabularum cauſa, *l. 1. D. de leg. præſt. l. vt liberis, C. de collat.* Et liberi præteriti dicuntur qui ſilentio prætermiſſi ſunt à patre atque neglecti in teſtamento, id eſt neque heredes inſtituti, neque vt oportet exheredati, vt apud Feſtum præteriti Senatores qui ſunt neglecti à cenſoribus, quod erat igoominiotum. & ipſa quoque præteritio patris ignominioſa eſt, *l. quidam C. de fideicom.* non minus quam exheredatio, quam emendat querela inofficioſi teſtamenti, hanc bon. poſſeſſio contra tabulas, quæ liberis emancipatis, quia non habent ius legitimum neceſſaria eſt, ſuis non neceſſaria eſt, & noo inutilis tamen: Quia enim ſi ſignatum ſit teſtamentum, in quo filius ſuus præteritus eſt, non minus quàm 7. teſtium ciuium Romanorum ſignis, prætor petenti heredi ſcripto dare poteſt bon. poſſeſſionem ſecuodum tabulas, ideo vt ei occurrat filius ſuus præteritus, non erit inutile eum admittere bon. poſſeſſionem contra tabulas. Hanc enim agnoſcendo heredem ſcriptum præueoiet, & impediet ne admittatur ad bon. poſſeſſionem ſecundum tabulas, *l. 2. hoc tit. l. quod vulgo, D. eod.* Eſt & alia differentia inter ſuos & emancipatos, qood petita bonorum poſſeſſiooe contra tab. ſui nullis præſtent legata, *l. si qui, D. de leg. præſ. l. per. §. legata, D. eod. tit.* emancipati præſtent exceptis edicto perſonis, & reſcindant primas, ooo ſecundas tabulas, ſui vtraſque.

XII. Enarratio.

PArentis virilis ſexos] Præteriti à matre, vel auo materno pro exheredatis habentur: & ideo datur eis querela inofficioſi teſtamenti, *§. vlt. Inſtit. de exhered. & tit. de inoff. in princ.* non bonorum poſſeſſio contra tabolas, *l. illud 4. §. ad teſtamenta 2. D. de bonor. poſſ. cont. tab.*

Naturalibus ſuis & emancip.] *L. 1. in pr. & §. & ſui iuris 4. D. eod. §. eadem 12. Inſt. de heredit. quæ ab int. def. §. 3. Inſtit. de exheredat. liber.*

Nec in adoptionem datis] Quia in alienam familiam tranſieruot.

Et poſtumis natis] *d. l. 1. § 2.*

Non emancipatis] Quia ex liberis non ſunt, *d. §. 4. & d. § 12. §. 4. Inſt. de exhered. liber.*

Neque heredes inſtituti &c.] *d. §. eadem.*

Neque vt oportet exhered.] Id eſt, nominatim, *l. 2. h. t.*

Vt apod Feſtum] In v. præteriti.

Non mious quam exhered.] Exheredatio notat, *l. non putauit 8. D. de bonor. poſſeſſ. cont. tab*

Quam emendat quer. inoff. teſt.] Liberi ſui queruntur inique ſe exheredatos, *Inſtitut. de inoff. teſt. in princ.*

Non habeot ius legitimum] Liberi enim emanci-

A pati iure ciuili nihil iuris habent : & ideo neceſſaria eis eſt bonorum poſſeſſio contra tabulas, qua reſcindatur teſtamentum, *l. 2. l. 1 bero 17. ʒ. de condition.*

Suis non neceſſaria] Paulus apud Rufinum tit. 16. Quia teſtamentum ipſo iure nullum eſt, *l. 1. D. de ini. rup. l. vlt. ʒ. de liber. pr. t.* vide inf. tit 14.

Emancipati præſtent] *L. x. .* accipienda eſt de liber. emancip. vt & vulgo accipi ſolet.

Exceptis edicto perſ.] Liberis & parentibus, *l. filium 20. §. legata 3. D. eod. l. ſi filius 20. D. de legat. præſt.* & vxori, vel nurui dotis nomine, *l. vtilis 8. §. 2. D. eod.*

Non ſecundas tabulas] *L. ex duobus 34. §. 2. D. de vulg. & pupill. ſubſt.*

Sui vtraſque] Nam teſtamentum eiuſmodi mero
B iure nullum eſt, & ſuus præteritus inteſtati hereditatem obtinet, *l. ſi quis 15* citata à Cuiac.

XIII. *De bonorum poſſeſſione contra tabulas liberti quæ patronis, vel liberis eorum datur.*

V. lib. 3. Inſt. tit. 8. de ſucc. lib. & tit. 2. lib. 38. D.

SVbijcit titulum de bon. poſſeſſione contra tabulas liberti, non tam vt tractet de ſucceſſione libertinorum, de qua ſatis primore loco dixit, & maxime tit.
C 4. in Conſtitutione Græca, quam vt vel ea diuerſitate titulorum tacitus oſtendat differentiam inter bon. poſſeſſionem contra tab. patris, & bon. poſſeſſionem contra tab. liberti hæc datur contra heredem ſcriptum, ſicut querela inofficioſi teſtamenti, & ea his tantum duabus cauſis in heredem ſcriptum eſt petitio hereditatis, *l. et lenum, D. de pet. h.* illa datur contra lignum, contra teſtamentum. Hæc in partem legibus datam verecundiæ patronali, partiendæ hereditatis liberti cum extraneo herede teſtamentario: aut eo omittente, in aſſem, *l. ſed cum patrono, D. de bon. poſſ. l. ſi t bertus vraserito, D. de bon. lib.* illa in aſſem. Conſtitutiones huius tit. docent hanc dari etiam ei qui ex fideicommiſſo debitam libertatem ſoluit,
D vt *l. 4. § 1. l. de iur. & lig. her. l. qui ex cauſa, D. de bon. l. r.* & non dari ei qui ſemel poſt mortem liberti eligit donum, munus, operas impoſitas defuncto, vt *. ſi pro, D. de iure patr. l. vlt. C. Theo l. de eod. c. l. 2. h.* quam ea *l. l. vlt. & l vlt ʒ. de eod.* hodie conſtat eſſe Theodoſii non Anaſtaſij. Ait, vel liberis, quoniam & liberi patronorum patroni ſunt, *l. cum patronum, D. de iure patr.*

XIII. Enarratio.

HÆc datur contra heredem ſcriptum] Id eſt, o-
E portet hereditatem aditam eſſe ; aut bonorum poſſeſſionem petitam, *l. etiam 4. §. vi patronus. D. de bo. l. vl.* bonorum vero poſſeſſio contra tabulas, datur contra teſtamentum, *l. illud 4.* contra lignum, *l. quoad vigo 9. D. de . poſſ. cont. tab.*

Sicut querela inoffic. teſtam.] *L. Papinianus 8. §. ſi conditioni, D. de inoffic. teſtam. l. penult § vlt. Cod. eodem.*

Hæc in partem] Iure veteri, in ſemiſſem, iure nouo, in trientem, § 1. & §. *ſed noſtra 3. Inſtit. de ſucceſſ. lib. rr.*

Conſtat eſſe Theodoſij] In libro veteri tam Brodæi, quam Menagij tribuitur Theodoſio.

XIV. *Vnde liberi.*

V. tit. 6. lib. 38. D.

TItulus ſic explanandus eſt : Pars edicti vnde liberi ab inteſtato vocantur ad ſucceſſionem parentum. Nam expoſitis bonorum poſſeſſionibus, quæ ex cauſa teſtamenti competunt, ab hoc tit. incipit proponere eas, quæ competunt ab inteſtato ; & quemadmodum ex teſtamento primo capite edicti liberis præteritis ſuis, vel emancipatis prætor pollicetur bonorum poſſeſſionem contra tab. ita ab inteſtato eiſdem primo capite pollicetur bonorum poſſeſſionem, Vnde liberi, *l. 1. § recte, D. ſi tab. teſt. nul. ext.* & quod ait *l. 2.* ex teſtamento, vel ab inteſtato exiſtente filio, vel nepote ſuo herede neminem alium ab inteſtato heredem eſſe poſſe. i. priorem potioremque cauſam ſui heredis eſſe, ſecundum ius ciuile eſt : Nam iure prætorio idem eſt exiſtente filio vel nepote non ſuo. & ſimiliter quod ait, *l. 2 ʒ. de vſuc. pro hered.* exiſtentibus ſuis heredibus, etiamſi abſtinuerint ſe nihil alium ex defuncti bonis pro herede vſucapere poſſe, quod ſcilicet qui abſtinuerunt ſe nomen & ius ſuorum heredũ retineant, nec poſſint iure legitimo venire agnati, illis exiſtentibus, licet iure prætorio venire poſſint, quoniam eos qui abſtinuerunt ſe, prætor pro heredibus non habet, id quoque eſt ſecundum ius ciuile. Nam iure prætorio etiam ſuis heredibus exiſtentibus, pro poſſeſſore vſucapio procedit. Eſt autem emancipatis liberis maxime neceſſaria bonorum poſſeſſio Vnde liberi, ſuis non eſt neceſſaria, *l. 7. D. de inoff. teſt.* quia ipſo iure heredes exiſtunt.

XIV. Enarratio.

NAm iure prætorio idem eſt] *L. ſi quis 5. D ſi tab. teſtam. nul. extab.*

Prætor pro heredib. non habet] Etiam qui abſtinuit ſe, heres eſt, *l. cum quaſi 30. § ſed etſi quis, D. de fideicommiſſ. libertat.* Sed prætor abſtinentes ſe pro heredibus non habet.

Pro poſſeſſore vſuc. proc.] Pro bonorum poſſeſſore.

Suis non eſt neceſſaria] Vt de bonorum poſſeſſione contra tabulas dictum eſt ʒ. tit. 12. ex abundanti igitur petitur.

Exiſtunt] [illegible], apparent.

XV. *Vnde legitimi & vnde cognati.*

V. tit. 7. & 8. eod. lib.

SEcunda pars edicti vocat legitimos. i. agnatos, vel cognatos, qui legibus, SC. aut Conſtitutionibus ad hereditatem vocantur, legum tuendarum cauſa, non admodum neceſſaria. Tertia vocat cognatos, & neceſſaria eſt, *l. 2. & vlt. hoc tit.* De ſecunda eſt *l. 4. huius tit.* Ceteræ de tertia.

XV. Enarratio.

LEgum tuendarum cauſa] *L. ſed cum patrono 6. §. 1. in fi. D. de bon. poſſ.*

Non admodum neceſſaria] *L. 3. inf. ad SC. Orphitian.*

A

XLI. *De ſucceſſorio edicto.*

V. tit. 9. eod. libro.

QVarta pars edicti, quod ſucceſſotium edictum dicitur, dat ſucceſſionem inter liberos & inter cognatos. i. in iure liberorum & in iure cognatorum, vt ſcilicet liberi vel cognati, qui primum gradum obtinent, ſi omittant vel repudient ſucceſſionem, eam tranſmittant ad inſequentem gradum. Succeſſio eſt tranſmiſſio ad inſequentem gradum, Græce *[illegible]*. In iure autem ſuorum, vel in iure legitimorum, non eſt ſucceſſio, non eſt locus huic edicto, niſi in iure legitimorum ex *l. 4. Ĩ. de bon. lib* & eſt cur in re ſeparentur ſui à legitimis. B Nam ſui heredes exiſtunt, nec deſinunt eſſe abſtentione: non poſſunt igitur non obſtare ſequentibus gradibus: Legitimi non exiſtunt, ſed fiunt aditione. Si igitur non adierint, non male dicitur eos non obſtare ſeqoentibus, licet ſubtili iure obſtent, eo quod proximiores fuerint delatæ hereditatis tempore. & hoc quidem genere ſucceſſionis, de quo eſt hic titulus, gradus cognationis gradui ſuccedit eodem iure, puta ſecundus gradus liberorum, vel cognatorum, & hodie etiam adgnatorum primo. Aliud eſt genus ſucceſſionis quo gradus inteſtati ſucceſſionis gradui ſuccedit diuerſo iure, vt ſecundus gradus Vnde legitimi primo Vnde liberi, & tertius Vnde cognati, ſecundo. Quod fit non tantum in diuerſis perſonis, C puta non petentibus liberis, ſuccedunt legitimi, non petentibus legitimis cognati, vt iure ciuili ſuis repudiantibus vocantur conſanguinei, *l. 6. Ĩ. de leg hered.* ſed etiam in vna eademque perſona, puta omiſſa ab aliquo vel repudiata bon. poſſeſſione Vnde liberi, idem poſtea occupare poteſt bonorum poſſeſſionem vnde legitimi, vel hac omiſſa, Vnde cognati, *l. 2. in pr. D. vnde leg. l. 1. §. ſed videndum, D. de ſuc. ed.* Denique hoc genere idem ſibi ipſi ſuccedere poteſt, illo non item, *l. vlt. D eod.* & de hoc genere ſucceſſionis non eſt hic tit. ſed in Digeſtis tit. Quis ordo in bon. poſſeſſ. ſeru. Gradus igitur bifariam accipiuntur, pro gradibus cognationis, & pro gradibus inteſtati ſucceſſionis, vt *l. 1. D. eod. l. 1. D. ſi tab. teſt. nul. ext.* qui & partes edicti, D & capita, & ordines dicuntur.

XVI. Enarratio.

GRæce *[illegible]*] Baſilica in *l. 1 § 2 D. de iur. & fac. ignor.* ſiue *[illegible]*.

In iure autem ſuorum] *L. 1. §. ſciendum eſt, D. de ſu. & legit. hered.*

Niſi in iure legitimorum] Vlp. *tit. 26. §. ſi plures,* Caius apud Licin. titul. 16. Paulus *Sentent. lib. 4. tit. 8. §. in hereditate.* Ex noua Conſtitutione Iuſtiniani ſucceſſioni locus eſt, *§. placebat autem 7. Inſtit. de legit. adgnat. ſucceſſ.*

Et eſt cur. hac in re ſepar. ſui] Idem ſentit Ioannes Faber hic, & ad *d. § placebat*, diſſentiente Gloſſa & Fulgoſio. E

Nec deſinunt eſſe abſtentione] *L. cum quaſi 30. §. ſed & ſi quis 5. verſ. ſed & ſi ſuus, D. de fideicomm. libert.*

Et hodie etiam adgnatorum] Ex conſtitut. Iuſtin. *d. §. placebat.*

Qui & partes edicti] *l. 4. C. de Carbon. ed. l. 1. §. ſed videndum, D. de ſucceſſ. ed. l. 2. h. t. l. 1. § pen. D. de iur. & fac. ign. & tit. Digeſt. quis ordo in poſſeſſ. ſeru.*

XVII. *De Carboniano edicto.*

V. tit. 10. lib. 37. D.

POſt edictom ſucceſſorium, proponit aliud quod Carbonianum dicitur, quod tamen in ordinatione edicti perpetui non ſequebatur edictum ſucceſſorium; ſed edictum de bonor. poſſeſſione contra tabulas promiſſa liberis præteritis, *l. 4. C. eod.* Nam & Carbonianum edictum potiſſimum reſpicit ad bonor. poſſeſſionem contra tab. & liberos ætate paruos præteritos teſtamento patris, quibus fit controuerſia bonorum paternorum, alio hereditatem ſuam vocante, B ſimul atque ſtatus. i. qui negantur eſſe ex liberis defuncti, & ex eo edicto caoſa cognita interim eis vſque ad pubertatem bon. poſſeſſio contra tabulas datur, fauore puerilis ætatis dilata plerumque controuerſia ſtatus & bonorum in tempus pubertatis, ne de ſtatu ſimul ac de bonis periclitentur, antequam ſuæ tutelæ facti ſint, vt quaſi iuſta præſumptione præſumpta pro eis poſſideant bona, & alantur ex eis ſine metu repetitionis, & exerceant actiones hereditarias, & eis conferatur, ſi forte frater emancipatus concurrat. Decretalis eſt & extraordinaria bon. poſſeſſio, non edictalis & ordinaria: Nam ex edicto ipſo Carboniano non defertur, ſed edicto id tantum comprehenſum eſt vt impuberi ex decreto bon. poſſeſſio detur, interquieſcente omni aduerſus eum lite ſtatus & hereditatis C paternæ, donec in ſuam tutelam venerit. Videtur Cn. Carbo auctor edicti fuiſſe, quem legimus apud Valerium V. & VI. Pompeij pueritiæ & bonorum patris eius, de quibus controuerſiam patiebatur, acerrimum defenſorem & protectorem fuiſſe, interpoſito, vt opinor, decreto, cum præturam gereret, quo lis omnis differretur in tempus pubertatis. & inde cum decretum Carbonianom dicatur, *l. 2. D. de inſp. ven. & cuſt. par.* puto id quod in ea cauſa fuit interpoſitum, valde probatum & tranſlatum in edictum, & in ius commune fuiſſe. Edictum pertinet, vt dixi ad bon. poſſeſſionem contra tabulas, vel potius ſubſequitor eique ſubſeruit; ſed porrigitur etiam ad Vnde liberi, & nonnunquam ad ſecundum tabulas, & vt actio de peculio, & hæc bon. poſſeſſio comparata ad exemplum Carbon. D decreti hodie eſt *[illegible]*, non propria quædam bon. poſſeſſio, niſi quatenos pupillaris pubertate finita, nec perpetuum ius tribuens. Edictum quoque loquitur tantum de controuerſia, an puer ſit inter liberos defuncti, quæ quæſtio eſt de ſtatu familiæ; ſed porrigitur facillime etiam ad ſtatum capitis, vt *l. 1. hoc tit. l. 1. §. ſed & ſi quis, D. eod.* Nam vt ait, magis conſulendum eſt his quibus maios periculum intenditur, & maius periculum eſt capitis quam familiæ: & ita Herodes *[illegible]*. Derogari huic edicto per edictum de cuſtodiendo partu, ſi qoa eo migraſſit, oſtendit *l. 2. huius tit. & l. 2. D. de inſp. ven.* E

XVII. Enarratio.

VT quaſi iuſta præſumpt.] *L. 3. §. vlt. D. eod. & l. 3. §. vlt D. ne vis fiat ei qui in poſſeſſ. miſſ.*

Exerceant actiones heredit.] *L. pen. D. eod.*

Et extraordinaria] *L. 3. § vlt* D. *eod.*

Apud Valerium 5.] cap. 3. 5.

Et 6. Pompeij] Cap. 2. 8.

Ad bonor. poſſ. cont. tab.] *L. 1. §. Pomponius, & l. 3. D. eod.*

Et vt actio de pecolio) Vide ad lib. 4. tit 55.

Quatenus pupill. pubert. fin.) *L. 3. § . 5.* D. *eod.*

Nec perpetuum) Sed in tempus pobertatis.

Per edictum de coſtod. partu) Finge quem deceſſiſſe relicta vxore prægnante, nec eam denuntiaſſe proximioribus cognari defuncti ſe eſſe prægnanrem, & vt mitterent, ſi vellent legirimas perſonas, quæ ventrem inſpicerent, & cuſtodirent: edito partu, ſi fiet controuerſia ſtatus, & bonorum paternorum, edicto Carboniano locus non erit.

XVIII. *Vnde vir & vxor.*

V. tit. 11. lib. 38. D.

POſt edictum ſucceſſorium, quo datur ſucceſſio intereos qui ex parte Vnde liberi, vel Vnde cognati, vel etiam ſecundum Iuſtinianum ex parte Vnde legirimi vocantur, & poſt edictum Carbonianum, quod etiam his omnibus edicti partibus aptari conſtat, meritò ſubijcitur ea pars edicti qua poſt cognatos prætor virum & vxorem vocat ad coniugis inteſtati hereditatem, quia ad hanc partem neque Succeſſorium, neque Carbonianum edictum aptari poteſt: Nam & plures in eo ordine perſonæ non ſunt, quàm vir & vxor, & ex eis nemo pupillus eſt. Et huic parti igitur locus eſt, ſi deficiant omnes ſuperiores, & ſi iuſtum ſit matrimonium, & ſi vxor in manu viri non fuerit: Nam quæ eſt in manu viri cum filiis communibus marito ab inteſtato ſuccedit ex lege 12. tab. tanquam filia & ſuus heres patri, vel ex prima parte Vnde liberis bon. poſſeſſio defertur. Et rectè Theod. & Valent. *l. vlt. C. Th. de leg. her.* fiſco noſtro iura matrimonij præponimus.

XXVIII. Enarratio.

NEque Carbon. edict. aptari poteſt] Vt qui omittat ſucceſſionem vel repudiet, eam tranſmittat ad inſequentem gradum.

Si iuſtum ſit matrimonium] *Vxor γὰρ κυρίως ἡ κατὰ νόμους γαμετὴ καλεῖται: Vxor enim proprie vocatur coniux legima.* Thalelæus heic.

Et ſi vxor in manu viri] Vide Vlpian. tit. 9. 22. 26. & Obſeru. 6. 40.

XIX. *De repudianda bonorum poſſeſſione.*

HIc titulus reſpicit ad edictum Succeſſorium quo repudiandæ vel petendæ bonor. poſſeſſioni præſtituta ſunt certa tempora, videlicet vt primis intra ea tempora repudiantibus, vel non petentibus ſequentes ex edicto ſuccedant: Nam qui ſemel repudiat in iure ſolemniter, omne ius ſuum perdit, ita vt recipere id nullo modo poſſit, *l. 1. §. qui ſemel, D. de ſucc. ed. l. 1. §. plane ſi tempora, D. ſi tab. teſ. nul. ext. l. 1. hoc tit.* & ſequentes ſtatim vocantur. & notandum quod ait *l. 2.* filiof. delatam bon. poſſeſſionem, cuius emolumentum patri pleno iure adquiri poteſt, ſi filius eam agnouerit iuſſu aut voluntare patris, patrem repudiare non poſſe in fraudem filij ſine conſenſu eius, ne ſcilicet ei fiat præiudicium & iniuria, & mox fortè patrif. facto non ſit integra & incolumis adquiſitio bon. poſſeſſionis; quod obtinet etiam in hereditate, legato, fideicommiſſo delato filiof. *l. renitente, ff. de iur. delib. l. ex repudiatione, ff. de fideic.* & longe alia ratio liberi hominis & ſerui: Nam ſeruo delata dominus repudiare poteſt etiam inuito ſeruo, *l. legatum, D. de leg. 1. l. 1. §. per ſeruum. D. de ſucc. ed.* quia ſeruus pro nullo habetur, *l. 1. D. de iur. del.* & ita eſt accipienda l. 2. *huius tit.* & vero ſemper in interpretatione legum ille caſus aſſumendus eſt, qui eſt difficilior, quique plus dubitationis habet, *L. q[illegible] D. de Carb. ed.*

A

XIX. Enarratio.

PAtrem repudiare non poſſe] Forte enim bonorum maternorum, aut aliorum cognatorum poſſeſſio competebat filio, vt eſt in Baſilicis. Græci etiam hanc conſtitutionem accipiunt de bonis quæ adquiſitionẽ effugiunt. Sed verius eſt, conſtitutionem procedere & in his quę patri pleno iure adquiri poſſunt, vt heic ſcribit Cuiacius. Quod igitur paterfamilias factus eam poſſeſſionem agnoſcere poſſit, merito pater filiofamilias delatam poſſeſſionem repudiare non poteſt in fraudem filij. Eademque ratione vtitur heic Fulgoſius.

B Et ita eſt accipienda] Nam ſi legem illam accipias de filio emancipato, ſiue de filiofamilias & bonis caſtrenſibus, quę ei deferuntur, nec poſſunt adquiri patri, nullus eſt labor, vt ait Cuiacius in recitatione.

XX. *De collationibus.*

V. tit. 6. & 7. lib. 37. ff.

HIc titulus terminat & claudit tractatum de bon. poſſeſſionibus, & propriè reſpicit ad bonorum poſſeſſionem contra tab. quæ datur potiſſimum liberis emancipatis præteritis etiam exiſtentibus ſuis heredibus, ſi modo vt edicto prætoris comprehenſum

C eſt, emancipati parati ſint ſuis heredibus. i. fratribus. qui in poteſtate manſerunt heredibus inſtitutis, vel etiam præteritis, bona propria, quæ moriente communi patre habuerunt in medium conferre re ipſa. i. diuiſione, vel cautione collationis, vt *l. 1. §. iubet, D. eod.* vel cautione defenſionis, vt *l. 2. hoc tit.* vel remiſſione, & vt Græci loquuntur, *τῷ ποιεῖν λόγον*, vt *l. 5. hoc tit. l. cum poſt §. pen. D. de adm. tut.* nam vt eleganter Vlp. ait lib. Reg. æquiſſimum putauit prætor, neque emancipatos bonis paternis carere per hoc quia non ſunt in poteſtare, neque præcipua bona propria habere cum partem ſint ablaturi ſuis heredibus. Ratio igitur vna iniungendæ collationis hæc eſt, quia ſuos

D emancipati iniuria quodammodo & incommodo adficiunt, dum eis bonorum paternorum partem detrahunt beneficio prætoris, qui in omnia bona vocabantur ſoli iure ciuili, & altera, penè eadem, quia emancipati qui in bona patris concurrere volunt cum fratribus qui in poteſtate manſerunt, ius ſuorum heredum habere volunt cum fratribus qui in poteſtate manſerunt, ius ſuorum heredum habere volunt. Suorum autem heredum quæ ſunt, patris ſunt. itaque ea quæ ſua ſunt, tanquam ſui heredes in commune redigere debent, vt qui ſe adæquant cum ſuis, nihil etiam vt ſui ſibi proprium aut præcipuum eſſe ducant, excepto peculio caſtrenſi, aut quaſi caſtrenſi, quia &

E id in poteſtate manentes præcipuum haberent, *l. cum duobus §. idem Papin. D. pro ſoc.* Et aptatur etiam hic tit. ad bon. poſſeſſionem Vnde liberi, & ad querelam inofficioſi teſtamenti, *l. 4. & 9.* vt liberis hoc tit. & aliquatenus etiam ad cauſam publicatorum bonorum, *l. 8. ff. de bon. poſſ.* & generaliter collatio fit inter ſuos & emancipatos ab inteſtato. & eſt commiſtio igitur ſiue confuſio bonorum propriorum cum paternis, quæ fit inter fratres ab inteſtato, vt ea omnia inter ſe partiantur exæquo. Ex teſtamento vero emancipati, qui ſuccesſionem obtinent iure inſtitutionis, vel legati, aut fideicommiſſi collatione non funguntur, *l. 1. hoc tit. l. 23. D. ſi quis om. cau. teſt. l. vlt. §. com. vtr. ind.* niſi hoc ipſum teſtator iuſſerit, quia ex teſtamento liberi non veniunt vt liberi, ſed vt extranei, *l. 1. §. Pomponius, D. de Carb. ed. l. 10. hoc tit.* & æqualitas illa

atque communio quam collatio conſtituit eis tantum apta & conueniens eſt, qui ſuccedunt in bona demortui iure liberorum, quique ſimul veniunt iure fraternitatis, quod ipſum per ſe nomen nihil aliud eſt quam æqualitas & communio. Verum ex *Nou.* 18 etiam ex teſtamento locus eſt collationi, quod præſumatur per obliuionem patrem omiſiſſe collationis præceptum, & omiſſa per obliuionem plerumque haberi in iure ſoleant pro expreſſis, *l. vlt. D. de lib. leg. l. Seia, D. de inſtr. leg. l. quinqueua, D. de prob. §. ſed fæminini, Inſt. de exh. lib.* Conferunt autem emancipati ſuis iure veteri tam aduentitia quam profectitia, quæ quæſiuerunt ante mortem patris, & habuerunt tempore mortis eius, deducto ære alieno, vt *l. 6. hoc tit. l. 1. §. qui ab hoſtibus, & §. ſi emancipato, D. eod.* B quoquo modo emancipati ſint. Iure nouo profectitia tantum. Sui quoque qui proprium aliquid habent, veluti dotem profectitiam, aut aduentitiam iure veteri, vel donationem propter nuptias, vel quæ alia bona aduentitia, non etiam iure nouo, *l. 2. C. de bon. mat.* quia & hæc & illa dos filio filiæve familias proprium patrimonium eſt, non quaſi patrimonium. Emancipatis autem ſui non conferunt dotem aduentitiam, *l. 4. hoc tit.* ne duplici incommodo adficiantur, concurſu emancipati & collatione dotis aduentitiæ. dotem profectitiam cõſeruat, quia hanc æquius eſt ſuæ origini reſtitui & confundi cum bonis paternis, cum & morte filiæ ſoluto matrimonio redeat in bona paterna, aduentitia autem apud maritum remaneat. Cur vero ſui ſuis conferant, emancipati emancipatis non conferant *l. 9 hoc tit. l. 1. §. vlt. l. 2. §. ſi tres, l. 3. §. quotiens, D. eod.* ſi quæras, reſpondebo, ſuos eos tantum fungi collatione qui propriom aliquid habent, & in eo quod propriũ habent pro emancipatis, ſiue patribusf. haberi, & quaſi emancipatos id inter ſe conferre. Cætera autem bona emancipati inuicem non conferunt, quia alteri oneri vel incommodo non eſt, cum iura eorum ſint omnimodo paria, excepta dote & donatione propter nuptias profecta à parente eo in cuius bona veniunt, ne meliore conditione ſint quam ſui, qui & ea inter ſe conferunt. Eſt & eorum collatio inter eos liberos, qui parenti defuncto, veluti matri aut auo, vel proauo materno, nec inter ſuos ſunt, nec inter emancipatos, *l. 17.* & inter cognatos tranſuerſi ordinis, ſed patruos tãtum, amitas, auunculos, materteras, & filios, fratrum, ſororumq; pariter ſuccedentes defuncto parenti, ita vt patrui & cæteri in medium conferant dotem vel donationem propter nuptias pro ſe datam vel promiſſam, filij autem fratrum vel ſororum dotem pro ſuo patre vel matre datam, vel donationem propter nuptias patruis & cæteris, *l. 19.* & dotem pro ſeipſis datam non patruis, ſed inuicem, vt *l. 1. §. ſi ſit nepos, D. de coll. dot. l. 1. §. vlt. De com. cum em. lib.*

XX. Enarratio.

SI modo vt edicto præt.] Vlp. tit. 28. *§. emancipatis.*

Et vt Græci loquuntur] Ad *leg. 5. hoc tit.*

Vlp. ait libro Regul.] Apud Licinium Rufinum tit. 16.

Iniuria quodammodo] Vt in *l. 3. D. de dot. collat.*

Æqualitas & communio] Vt in Eumenij gratiarum actione Flau. nomine. v. S. libro 4. tit. pro ſocio.

Iure nouo profectitia tantum] *L. vlt. hoc tit.* & vſumfructum aduentitiorum: hæc enim ſi in poteſtate remanſiſſent, parentibus quæſiuiſſent, vt addunt Baſilica.

Sui quoque qui proprium al. hab.] Suis ſui conferunt dotem profectitiam, vel donationem propter A nuptias, quæ alia quædam dos eſt, *ἀντίφερνα.*

Proprium patrimonium eſt] *L. filium 4. D. de collat. bonor.*

Suos eos tantum fungi collat.] Nam ſimul veniunt ad bona inteſtati patris.

Siue patribusfamil.] Vt in caſtrenſi peculio, *l. 2. D. ad Senat. Macedon. l. pater 15. §. 1. D. de caſtr. pec.*

Eſt & eorum collatio] Dotis vel donationis propter nuptias, quæ profectæ ſunt à matre vel auia, quibus ſimul ſucceditur. vide Cuiac. libro 3. Obſeru. capite 30.

XXI. *De teſtamento militis.*

V. tit. 1. lib. 29. D. & tit. 11. lib. 2. Inſtit.

POſteaquam egit de bonorum poſſeſſionibus, quarum beneficio iure prætorio velut heredes in bona demortuorum ſuccedimus, tranſit ad hereditates, quæ iure ciuili deferuntur, & ſeruat ordinem legis 12. tab. quæ prius de iudiciis teſtantium, & ſic deinde de ſucceſſione ab inteſtato loquitur. quem ordinem etiam in ſuis edictis ſequuntur prætores & proconſules. Cùm autem teſtantium alij teſtentur iure ſingulari vt milites, alij iure communi ciuium Romanorum, ante omnia vult ſe expedire iure ſingulari dato titulo de C teſtamento militis. Et nuda quælibet voluntas militis de diuiſione bonorum ſuorum, vel rei familiaris decretum à milite quoquo modo factum contemplatione mortis, iuſtum & legitimum teſtamentum eſt ex Conſtitutionibus principum, quæ veniam dant imperitiæ & ſimplicitati eorum, *l. impuberi, D. de adm. tut.* ſi quid forte in teſtamento faciendo minus perite minúſve legitime fecerint, & aliis in bonis, alióve tempore eos patiuntur eſſe teſtatos, aliis bonis, alióque tempore inteſtatos, & ſilentio permittunt vt poſſint exheredare filios ſuos. & vt legata quæ reliquere in teſtamento ſuo, ſolida præſtentur ſine deminutione Falcidiæ. & vt directo in ſecundum caſum extraneo heredi ſcripto vel filio puberi ſubſtituant D non inutiliter & pleraque alia quæ pagani non habent. Milites ſunt qui in numeros relati ſtipendia merent, & in expeditione occupati ſunt.

XXI. Enarratio.

SEruat ordinem legis 12. tab.] Vt vel ipſa lex 12. oſtendit his verbis concepta: *Paterfamilias vti legaſſit* cui ſubijcitur, *Aſt ſi inteſtatus moritur, &c.*

In ſuis edictis ſeq. Prætores.] Nam primore loco proponuntur bonorum poſſeſſiones ex teſtamento, *ſi tabulæ teſtamenti extabunt*, tum bonor. poſſ. ab inteſtato, *ſi tabulæ teſtamenti nullæ extabunt.*

Minus perite] Ex *l. pen. §. vlt. D. de leg. 2.*

Aliis in bonis] Veluti in paganis tantum, vel in caſtrenſibus, *l. 1 & 2. h. t.* eo colore quaſi duorum ho- E minum duæ ſint hereditates, *l. ſi ceterum 25. D. famil. erciſc.*

Alioque temp. inteſt.] miles poteſt heredem ad tempus inſtituere, *l. certi 8. h. t.*

Et ſilentio permittunt] Si ſciat ſe filium habere, alioquin teſtamentum nullum eſt, *l. 9. & 10.*

Solida præſtentur] Lex Falcidia in militis teſtamento ceſſat, *l. 12. h. t.*

Et vt directo] *L. 6. h. t.* Paganus precario tantum, *§. vlt Inſtit. de pupill. ſubſtit.*

In ſecundum caſum] In caſum adquiſitæ hereditatis & mortis.

In numeros) *L. 4. l. quod dicitur 38. l. ex eo 42. D. de teſtam. mil.*

In expeditione occop.] *L. pen. h. t. in expeditione*, in caſtris, *Inſtu. eod. in princ. & §. ſed hactenus.*

XXII. *Qui teſtamenta facere poſſunt vel non.*

V. tit. 12. lib. 2. Inſt. 1.

EXplicatio iure ſingulari, quod in teſtamentis militum locum habet, mox tranſit ad ordinem iuſque commune. i. ad regulas iuris ſecundum quas pagani teſtantur. & quia prior eſt quæſtio ſemper de perſonis quàm de ſolemnitate iuris, *l. quidam, D. de iur. cod. l. 4. D. qui teſt. fac. poſſ.* ideo hoc tit. in primis declarat, qui teſtamenti factionē habeant. Pendet verò hæc res ex 12. tab. in quibus ita ſcriptum eſt, *Paterfamilias vti legaſſit ſuper pecunia tutelave ſua, ita ius eſto.* Non dat teſtamenti factionem filiof. non de pecunia aliena, ſed de ſua, quo nomine continetur etiam communis, vt ſuper ea quiſque pro parte ſua teſtari poſſit, *l. 1. t. 1.* Et de tutela quod additur, hoc eſt, vt liberis tantum ſuis impuberibus teſtamento, non alienis tutorem inſtituere paterf. poſſit. De Spadonibus quod eſt in *l. 5.* vel ad Eunomianos hæreticos reſpicit, *L. 17. C. Theod. de hær.* vel ad cubicolarios principis, *l. 2. 𝔍. de præ. ſac. cub. l. 2. 𝔍. de priuil. eor. qui in pal. mir.* Cætera in hoc titulo facillima ſunt.

XXII. Enarratio.

PAterfamilias] Auctor ad Herennium 1. Vlpian. *tit. 11. leg. 120. Dig. de verb. ſignif.* vide Inſtit. de lege Falc.

Sed de ſua] *L. teſtandi 13. 𝔍. tit. prox. l. conficiuntur 8. §. ſi poſt factum, D. de iure codicil.* Iſæus in Oratione 9. ſub initium: [illegible] *Puto neceſſe eſſe teſtamentum ratum eſſe, quod quiſque de bonis ſuis fecerit. De alienis vero teſtamenta non eſſe valida, vt illa quæ quiſque de bonis ſuis condiderit.* vide eiuſdem orationem 5. ſub initium.

Teſtamento] Vel codicillis teſtamento confirmatis, *l. 3. D. de teſtam. tut.*

Non alienis] Tutela iure patrio mandatur, *l. impuberi 40. D. de admin. tut.* emancipatis igitur pater non iure tutorem dat, datus tamen ſine inquiſitione confirmatur, ſicut confirmandus eſt, quem extraneus impuberi heredi inſtituto dedit, *l. 1. & 4. D. de confirm. tut.*

Tutorem inſtituere] Sic loquitur Cicero pro Sextio, & alibi.

Ad Eunomianos hæreticos] Vide librum 17. Obſ. cap. 24. & Samuelem Petitum Obſeru. lib. 2. cap. 7. & Iacobum Gothofredum in Philoſtorgij hiſtoriam Eccleſiaſticam lib. 9. cap. 5. Petito Cuiacij ſententia non probatur, Gothofredus Theodoſij Conſtitutionem emendare conatur.

XXIII. *De teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinantur.*

V. tit. 10. lib. 2. Inſtit. & tit. 1. lib. 28. ff.

DE teſtamentis, id eſt, de variis generibus teſtamentorum, deque eis aperiendis, & apud acta publicandis ab ipſo teſtatore, vt, ſi quando intercidant, ſit vnde fides eorum peti poſſit. Et quemadmodum teſtamenta ordinantur. i. de ſolemnitatibus & regulis iuris, quas in teſtamentis ſeruari opus eſt. quæ
A duæ inſpectiones ita inuicem coniunctæ ſunt atque connexæ, vt ſimul explicari poſſint & debeant. Et eſt quidem aliud genus teſtamenti, quod myſticum dicitur, cuius ſolemnia explicat, *l. 21.* Aliud quod fit per nuncupationem *d. l. 21. § per nuncupationem.* quorum in vtroque ſeptem Claſſici teſtes exiguntur. Eſt & aliud quod fit precibus principi oblatis ex *l. 19.* & Nou. Valentiniani de teſtam. Alia genera teſtamentorum antiqua obſoleuerunt, & nominatim id quoque, quod per æs & libram fiebat, aboletur *l. 15.*

XXIII. Enarratio.

B QVod myſticum dicitur] Conſtantinus Harmenop. libro 5. tit. 1. §. 31.

Claſſici teſtes] Feſtus: *Claſſici teſtes dicebantur, qui ſignandis teſtamentis adhibebantur.*

XXIV. *De heredibus inſtituendis, & quæ perſonæ heredes inſtitui non poſſunt.*

V. lib. 2. Inſt. tit. 14. & lib. 28. ff. tit. 1.

QVia heredis inſtitutio caput & fundamentum eſt totius teſtamenti, ideo prælato generali titulo de teſtamentis, de partibus eorum dicturus ab heredis inſtitutione initium facit, à qua etiam plerumque teſtatores ipſi incipere ſolent. Certe ex heredis inſtitu-
C tione vel ſubſtitutione teſtamentum cognoſcimus, non codicillos defunctum facere voluiſſe, *l. 14. 𝔍. tit. prox. l. ſiue d §. 1. D. de iur. cod.* nec enim alio genere, quàm teſtamento heres inſtitui vel ſubſtitui poteſt. Idcirco ait, De heredibus inſtituendis, quia omnino heredes inſtituendi ſunt, ſi quis teſtamentum facere velit, & vel ſola heredum inſtitutio teſtamentum eſt. Sequitur, Et quæ perſonæ heredes inſtitui non poſſunt, puta incertas perſonas inſtitui non poſſe, vel incerta corpora, veluti collegia, niſi id eis ſpecialiter conceſſum ſit, *l. 8.* Collegio Iudæorum non eſt conceſſum, *l. 1. 𝔍. de Iudæ.* Collegio Chriſtianorum eſt conceſſum, *l. 1. 𝔍. de ſac. eccl.* ſed & ciuitatibus omni-
D bus ex *l. 12.* Olim non vtique omnibus, quia ciuitates incerta ſunt corpora, non populis omnibus, non populo Romano ſine auctoritate Senatus hereditatem delatam alieno teſtamento adire fuit permiſſum. Peregrini quoque & aduenæ heredes inſtitui non poſſunt: nam & teſtatorem, & teſtes, & heredes ciues Romanos eſſe oportet, *l. Diuus, D. de iur. fiſc. l. 1. hoc tit. l. 36. Cod. Theod. de heret.* nec ſerui alieni, vel communes ſi cum domino eorum teſtamenti factio non ſit, *l. 10.* nec proprij ſine libertate iuſta. i. quæ Ciuem Rom. faciat, nec inſtituti vt filij, vel vt fratres, vel vt liberti ab eo qui non aliter inſtituturus eos erat quam ſi filios aut fratres, aut liberos ſuos eſſe crediдiſſet, ad hereditatem venire poſſunt, *l. 5. 𝔍. tit. prox. l. 3.*
E *& 4. & 7 hoc tit. l. 1. §. vlt. D. de Carb. ed. l. auferetur in pr. D. de iu. fiſ.* & ſeruanda differentia *l. 4. & 7.* vt portionem adoptatitij fratris tanquam indigni non auferat fiſcus, ſuppoſititij auferat. & in hoc eſſe indignitatem, non in illo.

XXIV. Enarratio.

CAput & fundam. eſt] *§. ante heredis, Inſt. de legat.*

A qua etiam plerumque] *L. 1. D. de hered. inſt.* S. Ambroſius libro 1. de Abraham cap. vlt. *Itaque ſicut teſtamenta hominum primo heredem ſcribunt, poſtea legatum exprimunt, melioribus hereditatem, inferioribus legatum.*

Quam teſtam.] *§. codicillis, Inſt. de codicil.*

Quia omnino heredes inſtit.] Inter cætera, quę ad ordinanda teſtamenta neceſſario deſiderantur, principale ius eſt de heredibus inſtituendis: nam vis & poteſtas teſtamenti ab heredis inſtitutione incipit, Vlpianus *tit. 24. §. ante heredis.*

Et vel ſola heredum] *d. l. 1. § 3.*

Quæ perſ. hered. inſt. non poſſ.] Qui inſtitui poſſint intelligemus, ſi ſcierimus qui non poſſint. Vlpianus vero promiſcue docet, qui heredes inſtitui poſſint, vel non, tit. 22.

Puta incertas perſonas] Quia certum conſilium debet eſſe teſtantis, Vlp. *d. t. 22. §. incerta.*

Quia ciuitates incerta ſunt corp.] Vlp. *d. t. §. nec municipia.*

Adoptatitij fratris] Quem quis adoptauit in locum fratris. eiuſmodi adoptio nulla eſt: adoptio enim naturam imitari debet: nemo autem ſibi fratrem gignit, vt ait Interpres Græcus ad *leg. 7. hoc tit.* Sed ſi quis aliquem vt filium inſtituat, qui eſt ſuppoſititius, quem non inſtituiſſet, ſi noſſet ſuppoſititium, inſtitutio non valet, & ei ſuppoſititio fiſcus hereditatem eripit tanquam indigno. In ſuppoſititio eſt indignitas quædam.

Suppoſititij] Qui ſubdititius in *l. 4* Sic enim legitur in cod. Menagij & Brodæi. Gloſſæ: *ὑποβολιμαῖος, ſubdititius*, quanquam non male in aliis legatur, ſubditus. Gloſſæ Philoxeni: *ſubditus, ὑποβολιμαῖος.* Terentius Heaut. Actu v. Sc. iii.

XXV. *De institutionibus & ſubſtitutionibus, ſeu reſtitutionibus ſub conditione factis.*

V. tit. 7. lib. 26. D.

Hic titulus eſt de conditionibus, quę iniiciuntur inſtit. & ſubſtit. precariis, quæ reſtitutiones dicuntur, quia Græci *ἀποκαταστάσεις* etiam ſubſtitutiones precarias vocant. De directis ſubſtitutionibus eſt *l. vl.* ſed non de conditionibus eis appoſitis, quia etſi ſubſtitutio omnis directa videatur eſſe conditionalis, quod concipiatur in caſum, tamen vi ipſa non eſt conditionalis, niſi alia quam ſoris ex ipſo teſtamento ei ſit inſerta conditio, veluti ſi nauis ex Aſia venerit, *l. qui liberis, D. de vulg. ſubſt.* & facile tamen fero poni vltimo loco huius tit. eam legem propter vicinitatem tituli ſeq. qui eſt de ſubſtitutionibus directis. Nulla vero in hoc tit. proponitur ſubſtitutio directa conditionalis, & vt in *l. 6.* illo loco, ſubſtitutioni vel reſtitutioni, & *l 7.* illo, *ἀποκατάστασιν ἢ ὑποκατάστασιν*. & in *l. vlt. Ɉ. Com. de leg.* Subſtitutione vel reſtitutione, item: Quæ reſtitui aliis diſpoſita ſunt, vel ſubſtitutione poſita, ita in hac rubrica articulum, Seu, non ampliandi, ſed explicandi cauſa additum opinor. Inſtitutio eſt ſcriptura prima teſtamenti, quæ primo heredi hereditatem defert, vel ſtatim à morte teſtatoris ſi ſit pura, vel ex conditionis caſu. Reſtitutio vel ſubſtitutio precaria eſt hereditas per fideicommiſſum ab herede relicta. Conditio eſt futuri euentus caſus incertus, vel huic titulo accommodatius, lex adiecta inſtitutioni aut fideicommiſſo, quæ effectum eius differt in futurum & incertum euentum. Vel, lex certa qua teſtator probabili conſilio ductus alium ad teſtamentum ſuum inuitat. Et alia poteſtatiua, quæ eſt in poteſtate & arbitrio heredis inſtituti, alia in caſu & euentu futuro fortuitoque, quæ caſualis dicitur, alia mixta, cuius euentus pendet partim ex voluntate heredis inſtituti, partim ex caſu, *l. vnica §. ſin autem aliquid Ɉ. de cad. tol. l vlt. Ɉ. de nec. her.* inter quæ genera conditionum differentia quædam notatur in *l. 4.* & aliis legibus de pleriſque

A aliis horum generum conditionibus tractatur, quæ vel remittuntur, vt conditio diuortij, vel non remittuntur, & de earum interpretatione, & de tempore quo implendæ ſunt.

XXV. Enarratio.

Qvia Græci *ἀποκαταστάσεις*] *Nouell. 39. 108. 123. cap. 37.*

Scriptura prima teſtamenti] Quia vis & poteſtas teſtamenti ab heredis inſtitutione incipit, Vlp. *t. 24.* inſtitutio eſt veluti caput & fundamentum totius teſtamenti, *§. ante heredis Inſtit. de legat.* & ab ea teſtatores initium facere debent, *l. 1. D. de hered. in-*

B *ſtitut.*

Quæ primo heredi] Heredes inſtituti dicuntur, qui primo gradu ſcripti ſunt, Vlp. *tit. 22. §. heredes.*

Differentia quædam notatur in l. 4. Filius in poteſtate ſub conditione poteſtatiua recte inſtituitur, *l. 4. D. de hered. inſt.* nec in eius defectum neceſſaria eſt exheredatio, ſub caſuali non poteſt: niſi in defectum eius exheredatus ſit, *l. 4. hoc tit.* ſed neque ſub mixta. Filia autem vel nepos ſuus ſub omni conditione inſtitui poſſunt, *l. 1 §. ſciendum eſt, D. de ſu. & legitim. hered.* non ſubdita exheredatione. Ita Cuiac. & è veteribus Fulgoſius ad *d. l. 4* Odofredus putat, idem eſſe in nepotibus quod in filio.

Vt conditio diuortij] *l 5.* vel conditio liberorum

C in conſtitutione Græca, quæ in hoc titulo deſideratur.

Vel non remittuntur] *L. 2.*

Et de earum interpretatione] In *l generaliter 6.*

Et de tempore] In *l. ſi quis heredem 7.*

XXVI. *De impuberum, & aliis ſubſtitutionibus.*

V. lib. 2. Inſt. tit. 15. & 16. & 28. D. tit. 6.

Dixit titulo ſuperiore de ſubſtitutionibus precariis & conditionibus earum, hoc titulo dicturus eſt de directis, quæ poſt inſtitutiones ſequentem partem locumve in teſtamentis occupant, de quibus

D etiam anteuertit dicere, *l. vlt. t. ſuperioris*, vt hoc veluti nodo hunc ei connecteret, cui ſimilem adnotabo tit. 59. Et vt primum conſtituamus quid ſint directæ, ſunt inſtitutiones heredum, quos vel nobis ipſis facimus in priorum locum, vel quibuſdam liberis noſtris non habentibus teſtamenti factionem. His verbis notamus duos tantum ſubſtitutionum caſus, vt *l. precibus, hoc tit.* qui & euentus dicuntur, *l. iam hoc iure, D. eod.* & cauſæ, *l. cum ex filio §, filio. D. eod.* Primo caſu, ſi primo gradu inſtitutus heres eſſe nolit, aut non poſſit, alium in locum partemve eius nobis heredem ſubſtituimus. & hæc eſt ſubſtitutio vulgaris, quæ communi iure fieri ab omnibus & omnibus poteſt. Secundo caſu ſi liberi noſtri mo-

E riantur, antequam habeant teſtamenti factionem, puta impuberes aut mente capti, heredem eis damus, quem ſubſtitutum vocamus; quod poſt heredem, quem nobis inſtituimus prima parte teſtamenti, eum ſubjiciamus & ſubſtituamus liberis, quos in poteſtate habemus, ita vt duo teſtamenta ſint, vnum quod facimus nobis, alterum quod facimus liberis noſtris impuberibus, quod dicitur pupillare teſtamentum, pupillaris ſubſtitutio, pupillares tabulæ, ſecundæ tabulæ. appellatio enim ſecundarum tabularum pupillari tantum ſubſtitutioni conuenit & ſecundi heredis quam ſecundarum tabularum latior appellatio eſt: nam & ſubſtitutus vulgariter, & coheres adiectus

primo loco heredi inſtituto, ſecundus heres eſt. Vulgaris ſubſtitutio primarum & principalium tabularum locum obtinet, & coheredis adiectio multo magis. Porro ad exemplum pupillaris etiam liberis mente captis, quos in poteſtate habemus in ſimilem caſum, Si mente capti deceſſerint, ſubſtituere poſſumus ex Conſtitutionibus Iuſtiniani. namque olim moribus hoc tantum datum erat parentibus, vt liberis impuberibus teſtamentum facerent in hunc caſum, Si impuberes decederent, non mente lapſis in illum, niſi ex ſpeciali beneficio principis, *l. ex facto, D. eod.* Hodie idem poſſunt etiam ſine venia principis ex *l. humanitatis, hoc tit.* liberis autem mutis, aut ſurdis, nec hodie ſine venia principis. Si igitur caſus ſubſtitutionum ſpectes, duæ tantum ſunt ſpecies ſubſtitutionum. & vero caſus potiſſimum ſpectari oportet, quia cauſæ hi ſunt ſubſtitutionum. Si perſonas quibus fiunt, aliæ fiunt liberis impuberibus, aliæ mente captis ipſo iure, aliæ mutis aut ſurdis beneficio principali, ſiue inſtituti ſint, ſiue exheredati in ſecundum caſum, aliæ extraneis, vel liberis quibuſcunque heredibus inſtitutis in primum caſum. Et rurſus, vel fiunt expreſſo alterutro caſu, quæ ſimplices ſubſtitutiones dicuntur, vel vtroque expreſſo, quæ duplices & vulgari pupillares, vel nullo generaliter & compendio orationis, veluti, Heredes meos inuicem ſubſtituo, vel, Illum illi ſubſtituo, vt *l. precibus,* vel Sempronius Plotij heres eſto, cum eſt Plotius primo gradu à teſtatore heres inſtitutus, *l. vlt. ℑ. de her. inſt.* vel cum eſt Plotius teſtatoris filius impubes cuius teſtator poteſtatem habuit.

XXVI. Enarratio.

Poſt inſtitutiones ſeq. partem] Subſtituti ſecundo gradu, vel ſequentibus ſcribuntur, Vlp. *tit. 22. §. heredes.*

In priorum locum] Si nobis heredes non extiterint.

Vel quibuſdam liberis noſtris &c.] Liberis noſtris impuberibus, quos in poteſtate habemus, quique per ætatem ſibi teſtamentum facere non poſſunt.

Aut non poſſit] Vt in *l. ℑ. ℑ. tit. 24. & §. quum autem, Inſt. de hereditat. quæ ab inteſt. defer.*

Quæ communi iure fieri] Vt ius commune dicitur, quo vtuntur pagani & milites in *l. 15. D. de vulg. & pupill.*

Ab omnibus & omnibus] Fit liberis etiam puberibus à parte vel à matre. Imo & extraneus extraneo quoque vtiliter ita ſubſtituit. Pupillaris liberis impuberibus à patre, non etiam à matre vel extraneo.

Aut mente capti] De his ℑ. dicetur.

Prima parte teſtam.] Horatius ſerm. *ii.*

v. —— *Quid prima ſecundo*
Cera velit verſu: ſolus multiſue coheres.

Eum ſubiiciamus] Subſtituere eſt in locum deficientis heredis alterum ſubrogare & ſufficere.

Quos in poteſtate habemus] Emancipatia igitur eo modo ſubſtitui non potaſt, *l. 2. D. de vulg.* Miles tamen iure proprio emancipato filio ſuſtituere poteſt, *l. miles 41. § 3 D. de teſtam. mil.*

Ita vt duo teſtamenta ſint] Duo quodammodo teſtamenta, aut certe vnum teſtamentum duarum hereditatum, *§. 2. Inſt. de pupill. ſubſt. l. 2. § 4. D. de vulg. l. ſi is qui teſtamentum 25. D. qui teſt fac. poſſ.* vnus enim teſtator eſt.

Nam & ſubſt. vulg.] Subſtitutus vulgari modo ſecundus heres eſt, *l. ex facto 43. §. 2. D. de vulg.* Sueton. Iulij c. 83. Auguſti cap vlt.

Coheres adiectus] Subſtitutus ab herede adiecto differt, *l. qui non militabat 78. §. vlt. D. de heredib. inſtit.* nam hic coheres eſt, *l. verbis 7. D. de vulg. l. ſi heres 7 famil. erciſc. §. vl. Inſt. de legat.* Subſtitutus non item. imo & ſecundus heres eſt, *l. ſi is qui teſtamentum 21. D. de hered. Inſt.*

Primo loco her. inſt.] Heres inſtitutus primo loco ſcriptus dicitur, Paul. *Sent. iii. tit. 5. § ſi inter.*

Principalium tabularum] Principale teſtamentum, principales tabulæ, pro teſtamento paterno, *l. poſt legatum, 5. §. qui principale, D. de his, quæ vt indig. l. 2. §. 1. D. vulg. l. ſicut 11. D. teſtam. quemadm. aper.* pupillare teſtamentum, ſecundæ tabulæ, *d §. qui princ. & d. l. 11.* & paſſim. & pupillo ſubſtitutus, heres ſecundus Horat. ſerm. *ii. 5.*

—— *& ſcribare ſecundus*
Heres, & ſi quis caſus puerum egerit orco,
In vacuum venias.

Porro ad exemplum pupill.] *§. 1. Inſt. de pup. & l. 9. h. t.* vnde exemplaris vulgo dicta.

Quos in poteſtate hab.] Mater igitur hoc modo non ſubſtituit. Cuiac. non ſibi conſtat. vide quæ dixi ad notam poſteriorem Cuiacij *§. 1. Inſt. de pupill.*

Liberis mente captis] Quid ſi mente capti ſint impuberes? Pleriq; non putant diſtinguendum. Ioannes Faber ad *d. §. 1. num. 9. & 10* & Odofredus heic. Fulgoſius putat, impuberi quaſi pupillariter non ſubſtitui, ad *l. humanitatis num. 5.* argumento legis *3. D. de iniuſt.*

Namque olim moribus] Vulgaris ſubſtitutio deſcendit ex lege 12 tab. *l verbis 120 D. de verb. ſignific.* pupillaris moribus introducta eſt, i. iure ciuili, *l. ex facto 43 D. de vulg.*

Nec hodie ſine venia princ.] Ius nouum ſtricte accipitur, etiamſi eadem ſit ratio, vt notat Gloſſa, & DD. *in authent. quas actiones ℭ. de ſacroſ. eccleſ* Fulgoſius ad *leg. 7. ℑ. de his quæ ante apert. tab.* Doctores ex ſententia conſtitutionis idem admittunt in mutis aut ſurdis.

Aliæ mente capt. ipſo iure] Citra beneficium principis.

Siue exheredati] Pupillis exheredatis pupillariter ſubſtitui poteſt, *§. non ſolum 4. Inſt de pupill. ſubſt.* quia ſubſtitutio pupillaris iure poteſtatis fit. Sed & mente captis exheredatis ſubſtitui poteſt. vide Cuiac. ad *d. l. ex facto.*

Vel liberis quibuſcumque] Impuberibus vel puberibus, ſiue in poteſtate ſint, ſiue ſui iuris: nam eis vt extraneis ſubſtituitur.

Heredibus inſtitutis] Nam in perſona exheredati inepta eſt ſubſtitutio vulgaris.

Quæ ſimplices ſubſtit &c.] *L. 1. §. 5. & l. 4. §. 2. D. de vulg.*

Et vulgari pupillares] Theophil. Inſtitut de pupillar.

Heredes meos inuic. ſubſt.] vt in *d. l. 4. §. 1.* & ſubſtitutio mutua dicitur in *l. cum proponebatur 64. ff. de legat. 2.*

Illum illi ſubſtituo] Si filius meus intra annum 25. deceſſerit: vel, quandocunque filius meus deceſſerit: Mæuium illi ſubſtituo.

Plotii heres eſto] Hæc eſt vulgaris: ineſt enim conditio, ſi Plotius heres non erit.

Filius impubes] Subſtitutio pupillaris non expreſſa conditione, ſi impubes deceſſerit.

XXVII. *De neceſſariis heredibus inſtituendis vel ſubſtituendis.*

V. lib. 1. Inſt. t. 6. in pr. & lib. 2. t. 19. in princ.

CVm ante dixiſſet de heredibus inſtituendis vel ſubſtituendis, nunc heredum qui inſtituuntur vel ſubſtituuntur diuiſionem & qualitatem exequi parat. nec enim omnium heredum eadem eſt qualitas, non idem omnium iuſti omoe ius mortui. Alii ſunt neceſſarii, alij voluntarij, & rurſus neceſſarij alij ſunt ſui, alij neceſſarij tantum, non ſui. De neceſſariis tantum hic eſt t. De ſuis 28. & 29. De voluntariis 30. Et neceſſarii quidem ſic dicuntur, quod dominis à quibus heredes inſtituti, aut ſubſtituti ſunt, vel liberis dominorum impuberibus, ignorantes & inuiti heredes exiſtunt, adeo vt & pœna coërceantur ſi eam hereditatem ſpernant, *l. 4. hoc t. l. pen. ℑ. de in. te.* & beneficium abſtinendi non habeant, quod tamen prætor dat ſuis, qui tametſi neceſſarij ſint, non tamen adeo neceſſarij ſunt, vt à prætore illa neceſſitate abſolui non poſſint, data abſtinendi licentia: illi omnino neceſſarij ſunt, vt nec abſtinendi beneficium habere poſſint, *l. neceſſariis, D. de adq. her.* Cauſa autem inſtituendi neceſſarii heredis eſt pudor & exiſtimatio defuncti, quia ab eo plurimum qui ſoluendo non eſt, neceſſarius heres inſtituitur, vt heredis potius nomine quam ſuo bona diſtrahantur à creditoribus, quod erat infame, adeo vt nec ſit honeſtum heredem dicere, hereditatem non eſſe ſoluendo, *l. ſed & ſi nolit, D. ad Treb.* & recte dicat *l. ſeruus, C. Th. de inoff. teſt.* neceſſarium heredem infamiam magis, quam patrimonium conſequi: & hæc ratio efficit vt valeat libertas data vnico ſeruo in fraudem creditorum, creditoribus non obligato ſpecialiter, *l. 1. hoc tit.* ſed & alia pleraque ſingularia admittit, *l. etſi ſine, §. ſed quod Pap. D. de minor. l. fratres, ℑ. de inoff. teſt. l. qui potuerunt, D. de man. teſt.* Alia autem eſt heredum neceſſariorum iuris veteris, alia iuris noui definitio. Vetus definitio hæc eſt: Neceſſarii heredes ſunt ſerui proprij, qui in eadem cauſa permanſerunt eodem gradu & teſtamento cum libertate heredes inſtituti, vel ſubſtituti in primum, aut ſecundum caſum. Demas illa verba, Eodem gradu, & teſtamento cum libertate, & erit definitio iuris noui.

XXVII. Enarratio.

NEceſſarii ſunt ſiui] Vlp. *t. 12. §. inter neceſſarios.* Huc referri poſſe videtur illud Apuleii Metam. libro 10. *Habebat filium paruulum de marito, quem nuper necauerat. Hunc infantula quod lege neceſſarium patris ſucceſſionem deferrent, ſuſtinebat ægerrime.*

Quod dominis &c.] *l. 2. §. prim. autem, l. ſed ſi plures 10. t. D. de vulg. & pup.*

Et beneficium abſtin. &c.] Vlp. *d. §. inter neceſſarios. l. nam nec emancipatum 89. D. de leg. 1.*

Pudor & exiſtimatio def.] defuncti pudori parcitur, vt potius ſerui quam defuncti nomine bona veneant. Vide Cuiacij notas ad *§. 1. Inſt. qui & quib. ex cauſ. manum. non liſ.*

Sunt ſerui proprii] Nam ſeruus alienus neceſſarius non eſt. *l. 3. hoc t.*

Qui in eadem cauſa permanſ.] Nam ſeruus à domino inſtitutus, & poſt teſtamentum ab eo manumiſſus extraneorum numero eſt, *§ cæteri, Inſt. de hered. qual. & differ.* & voluntarius igitur, non neceſſarius heres.

Dem. illa v. eodem gradu] Nam ex l. 4. nihil refert quo gradu ſeruo libertas adſcribatur.

Et teſtamento cum libert.] Nam ex *l. pen §. 1.* licet libertas codicillis relicta ſit, tamen teſtamento data præſumitur propter hereditatem quę teſtamento data. Sed & libertas ex ipſa ſcriptura inſtitutionis ei data intelligitur.

XXVIII. *De liberis præteritis vel exheredatis.*

V. lib. 2. Inſt. cap. 13. & lib. 28. ff. t. 2.

HIc titulus eſt de liberis: ergo de ſuis heredibus; hi ſunt liberi, qui in poteſtate morientis & gradu proximiores ſunt delatæ hereditatis tempore, vel de his quos prætor inter ſuos heredes vocat: hi ſunt liberi emancipati, quos prætor adæquat ſuis. denique hic tit. eſt tam de liberis qui ſunt in poteſtate quam de emancipatis Sui & neceſſarii heredes ſunt iure ciuili. Emancipati voluntarii heredes ſunt, quia alieni & extranei heredes cum in familia morientis non ſint, nec illi ſui dicuntur, niſi ad diſcretionem alienorum, quales ſunt emancipati & omnes heredes voluntarii, atque etiam neceſſarij tantum: nec enim ſui ſunt. Et præteriti dicuntur qui neque inſtituti, neque rite exheredati ſunt, etiamſi legata eis, aut fideicômiſſa relicta ſint. vel, qui in inſtitutionis aut ſubſtitutionis gradu, aut in omnibus gradibus ſilentio omiſſi ſunt. Vel, quorum teſtator in inſtituendis, aut ſubſtituendis heredibus mentionem nullam fecit. Exheredati autem ſunt, quos parentes à ſucceſſione ſuá certo iudicio ſummouerunt, quod fit varie. alii enim inter ceteros exheredantur, ſi reſpicias ad ius vetus, alij nominatim, alii præteritione atque ſilentio ſolo, alii ab vno gradu, alii ab omnibus, & in omnem caſum.

XXVIII. Enarratio.

DElatæ heredit. temp.] Vide Cuiac. ad §. *7. Inſt. de hered. quæ ab inteſt. defer.*

Quos Prætor inter ſuos her. voc.] *Inſtit. de legit. adgnat. ſucc. in princ. & de ſucceſſ. cogn. in princ.*

Quia alieni & extr. her.] *L. ex facto 17. §. vlt. D. ad Senat. Trebell. §. extraneis autem, Inſt. de hered. qual. & differ.*

Et præteriti dicuntur] *§. eadem m. Inſt. de hered. quæ ab inteſt. defer. l. non putauit 8. §. 2. D. de bonor. poſſ. cont. tabul. l. pen ℑ. de fideicomm.*

Etiamſi legata] *L. 3. in fi. D. de bonor. poſſ. cont. tab*

Aut in omnibus gradibus] *l. t. h. t.*

Alii enim inter cæteros] Filius nominatim exheredandus eſt. Filia, nepos, neptis, & cæteri liberi, vel nominatim, vel inter cæteros, Vlp. *tit. 22. §. filius, & §. nepotes.*

Si reſpicias ad ius vetus] Quod ſublatum eſt, *l. 4. hoc tit. § 5. Inſt. de exheredat. liberor.*

Alii præteritione] Vt præteriti à matre, vel auo, aut proauo materno, à liberis, fratribus, aut ſororibus, à milite. vide Cuiac. ad § *vlt. eod. t.*

Alii ab vno gradu] Puta ab inſtituto tantum, vel ſubſtituto.

Alii ab omnibus] Vt puta ſi ante omnes gradus, vel inſtitutionem & inter ſubſtitutionem, vel deniq; ſi poſt omnes gradus exheredentur, & teſtator id ſenſerit, *d. l. 1.*

XXIX. *De poſtumis heredibus inſtituendis vel exheredandis.* A

V. titulos ſuperiores.

HIc quoque titulus eſt de ſuis heredibus: nam eſt de poſtumis. i. de his qui ſunt in vtero, quique nati nobis ſui heredes futuri ſunt, heredibus inſtituendis vel exheredandis. i. non prætermittendis. Superior tit. eſt de iam natis, hic de naſcituris, de quibus etiam cum fuerit finis ſuperioris tituli, ex eo quam bene hic titulus mox illi coaptatus ſit intelligi poteſt. Separati autem dantur tituli de liberis & de poſtumis, quia ſunt & inter liberos ſuperſtites & poſtumos ſeparationes, ſiue differentiæ plures. B Extant hodie quatuor, quintam ſuſtulit finis ſuperioris tit.

XXIX. Enarratio.

QVique nati nobis] *§. poſtumo 26. Inſtitut. de legat.*

Inſtituendis] Dubitari poterat, an poſtumus inſtitui poſſet, quod incerta perſona ſit, *διὰ τὴν ἀδηλίαν, μή ποτε τὸ κατεσχηκὸς ὁ θρόμβος τις αἵματος ὑπάρχῃ, ἢ τὸ ἔμβρυον, τὸ ἄζωον, ὃ καλοῦσι ἰατροὶ μύλην*: propter incertitudinem, num forte id quod eiectum vel gruma ſanguinis ſit, vel caruncula, quam medici *μύλην* vocant, Ioannes Philoponus de mundi concordia libro 6. c. 25. C vel quod omnino non ſit: nam id quod in vtero eſt, non eſſe animal Stoïci contendunt & Iuriſconſulti à Stoïcis imbuti. Qua de re non côueniebat inter Philoſophos. Michael Pſellus in libro quo continentur, *ἀποκρίσεις καὶ λύσεις συνοπτικαὶ καὶ διάφοροι πρὸς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ τοῦ Δούκα. περὶ τούτου ζητήματος (εἰ τὸ ἔμβρυον ζῶον) Ἱπποκράτης, Πορφύριος καὶ Γαληνὸς· ὁ μὲν Ἱπποκράτης καὶ Γαληνὸς, ζῶον αὐτό φασιν εἶναι ἐν τῇ γαστρί. ὁ δὲ γε Πορφύριος πολλοῖς λογισμοῖς καὶ ἀποδείξεσι διατείνεται, μὴ εἶναι τὸ ἔμβρυον ζῶον.* Sed tamen magis placuit, poſtumos non inutiliter heredes inſtitui, vt præter auctores noſtros probat Galenus in libro *εἰ ζῶον τὸ κατὰ γαστρός*, p. 46. editionis Græcæ. & quamuis animal non ſit ex Iuriſconſultorum ſententia, D quaſi animal tamen inſtitui fingitur. Verum hac de re plenius in Commentatio ad Inſtitutiones.

Prætermittendis] Prætermittere eſt neque heredem inſtituere, neque exheredare.

Vel exheredandis] Hodie poſtumi exheredatio nulla eſt: nec enim elogium illi adſcribi poteſt, qui in rebus non eſt, & ſine cauſa legitima exheredatio non procedit.

Extant hodie quatuor] Prima hæc eſt. in liberis ſeruabatur differentia ſexus. In poſtumis non item: præteriti enim cuiuſcunque ſexus ſint, agnaſcendo rumpunt teſtamentum: licet poſtumus illico poſtquam in terram cecidit, vel in manibus obſtetricis deceſſerit, vt eſt in *l. 3.* Statius v. Syluarum:

——— *tellure cadentem* E

Excepi. Claudianus in Rufinum:

Rufinum quem prima mox de matre cadentem
Suſcepi gremio.

2. Si filius præteritus viuo patre moriatur, non conualeſcit teſtamentum, Inſtit. de exheredat. liber. in princ. Si vero poſtumus viuo patre naſcatur, & illico deceſſerit, teſtamentum conualeſcet, *l. poſtumus 12. D. de inr. rup.* 3 Filij iam nati præteritione teſtamentum ſtatim nullum eſt: poſtumi autem natiuitate rumpitur, quod ab initio conſiſtit, *l. 3 §. 1. eod.* 4. differentia extat in *l. 5 eod.* Quinta in *l. vlt. ſub fin.* C. *ſ. 1.* quam ibidem ſuſtulit Iuſtinianus.

XXX. *De iure deliberandi, & de adeunda vel adquirenda hereditate.*

V. tit. 8. lib. 28. & t. 2. lib. 29. D.

HIc titulus eſt de voluntariis heredibus: nec enim iure ciuili aliis quam voluntariis heredibus competit ius deliberandi, id eſt, poteſtas & arbitrium conſultandi, vtrum expediat adire hereditatem necne, quia inuiti non adeunt ſuo periculo, cum ſint voluntarii. Iure prætorio competit etiam ſuis, quia ſe abſtinere poſſunt. Neceſſariis neque ciuili, neque prætorio iure competit. Et ad deliberandum quidem, vel à teſtatore datur dies, hoc eſt cretio, vel à iudice, hoc eſt proprie deliberatio, cui dandæ ne omnino eſſet in arbitrio principis vel iudicis præſcripta eſt præſcriptio certa in *l. vlt. §. ſed quia, eod tit.* At ſi neque à teſtatore, neque à principe, aut iudice datum ſit tempus ad deliberandum, forte nullis poſtulantibus creditoribus, aut liberis exheredatis, ius, vt opinor adeundæ hereditatis eſt perpetuum, *l. 1. C. de ſuis & leg. lib.* & ita Græci notant ad *l. 4. C. qui adm.* *τὸ παλαιὸν δίκαιον χρόνῳ οὐκ ἀποκλείεται*, quibus crediderim magis quam argumentis Latinorum male ductis, vel ex *l. 8. huius t.* vel aliis locis. Quod autem ſequitur in hoc t. Et de adeunda, etiam oſtendit hunc titulum eſſe de voluntariis heredibus, quibus ſolis aditio neceſſaria eſt, ſuis aditio aut bon. poſſeſſio non eſt neceſſaria, *l. 7. D. de inoff. teſt. l. 13. hoc tit.* Et aditio quidem alias accipitur pro cretione, quæ dicitur intra tempus à teſtatore conſtitutum, i. pro aditione ſolemni, alias pro aditione ſimplici, ſiue nuda conteſtatione amplectendæ hereditatis, qua hodie vtimur, detractis cretionis ſolemnibus, detracta inanitate ſuperſtitum, detractis formulis, detracta corporis hereditarii apprehenſione, detracta percuſſione digitorum. Effectus tamen cretionis manet, & effectu ſolo inſpecto, dicitur aditionem hereditatis eſſe actum legitimum. Nam & pure fit, & ſemel, & per heredem ipſum, non per procuratorem niſi Cæſaris, non per tutorem, niſi pupillus infans ſit; ſed patrem recte volente filiof. vel etiam eo non volente ſi infans ſit. Quod additur in hoc t. Vel adquirenda, cauſam aliam præbet, ne ſuos heredes ab hoc titulo omnino ſummoueamus: Nam adquirendi verbum generale eſt, quod complectitur, & cretionem, & aditionem & immiſtionē, & pro herede geſtionem, & exiſtentiam, & animi deſtinationem ſolam. His enim omnibus modis hereditas adquiritur, & ſuis heredibus aut neceſſariis exiſtentia, quæ à Græcis *αὐτόματος* dicitur, & immiſtione proprie. Recte igitur dixeris, quod ſit hic t. de omni genere adquirendæ hæreditatis, & quod prætor etiam ſuis heredibus det tempus ad deliberandum, hunc titulum potiſſimum eſſe de voluntariis heredibus, ſed nonnihil etiam ad ſuos pertinet de quibus eſt *l. 3. & 13.* & initium 19. quorum præcipuum in ſuis tranſmiſſione delatæ hereditatis, aliquatenus communicatum tamen voluntariis heredibus Conſtitutionibus tribus *l. 18. & 19. hoc t. & l. 1. C. de his qui ant. ap. tab.* Imo adquirendi verbum proprie reſpicere ad ſuos recte dixeris, vt titulus qui ſequitur, de repudianda vel abſtinenda, conuenienter opponatur huic, de adeunda vel adquirenda. Et ſerua hereditatem adiri, vel adquiri triplici via, recta ſi adeas incunctanter; tardiore ſi habita deliberatione hoc facias, vtraque lubrica, & tutiore tertia, quam aperit Iuſtinianus in *l. vlt.* ſi facto inuentario bonorum defuncti ex fide bona.

XXX.

XXX. Enarratio.

NEceſſariis neque ciuili] Vide ꝫ. *tit.* 27.

Eſt perpetuum] Quæ fuit ſententia Gloſſæ Azonis, & aliorum, vt refert Ioannes Faber jad *l.* 19. *hoc tit.* Vide Fulgoſium ad *l.* 8. & quæ dixi libro 1. tit. 18.

Pro adit. ſolemni] De qua vide Cuiac. Obſeru. libro 7. cap. 18.

Pro aditione ſolemni] Aditio non erat antiquitus ſine cretione. Itaque actus legitimus erat. hodie ſublata cretione, nihilominus manet actus legitimos, vt alibi lib. 11. Sem. fuſius doceo, cum to antea ſemper cretionem ab aditione ſeparaſſes P. Faber.

Detracta infinitate ſuperſtitum] Infinitas, vt in *l.* 2. §. *omnibus* 13. ꝫ. *de vet. iu. enucl.* & apud Tullium de Offic. 1. vide librum 9 Obſeruat. cap. 29.

Superſtitum] Feſtus Pompeius: *Superſtites, præſentes teſtes ſignificat.*

Detractis formulis] De his ſolemnibus dico ad *§. vlt. Inſt. de hered. qualit. & diff.* ad cretionem hereditatis reſpicit Symmachoa epiſt. lib. 4. 35. *Creuiſti etiam pro parte legitima paternæ in me familiaritatis ſucceſſionem.*

Et pure fit & ſemel] *l. eum qui* 51. *§. vlt. D. de adq. here. l. ſi filius* 80. *§. vlt. eod.*

Non per procuratorem] *l. per procuratorem* 90. *eod.* niſi ſit procorator Cæſaris, *l.* 1. *§. vlt. D. de offic. procur. Cæſar.* non per tutorem niſi pupillus infans ſit. *l. potuit* 5. *l. ſi infans* 18. *§.* 1. *hoc tit. l. ſeruo inuito* 65. *§. ſi pupillo, D. ad Senat. Trebell.* ſed per patrem recte volente filiofamilias, *l filiofam.* 4 *& l. retinente,* 11 *hoc tit.* vel etiam ſine voluntate filii, ſi infans ſit, *d. l. ſi infans.*

Et ſuis heredibus aut neceſſ.] Vide *recitat. ad titul. de neceſſ. hered. inſt.* ꝫ.

In tranſmiſſ. delatæ hered.] Adde legem *apud hoſtes* 8 ꝫ. *de ſu. & legit. liber.*

XXXI. *De repudianda vel abſtinenda hereditate.*

V. lib. 29. *D. tit.* 2.

HIc titolus oppooitor ſuperioti de adeunda vel adquirenda hereditate, ita vt verbo adeunda ex aduerſu reſpondeat verbum repudianda, & verbo adquirenda verbum abſtinenda, quæ collatio oſteodit in ſuperiore titulo verbum adquirenda proprie pertinere ad ſuos heredes, qui per immiſtionem hereditatem adquirunt, ſicut in hoc tit. verbum abſtinenda conſtat proprie ad ſuos pertinere, & ſic *l. vlt.* ꝫ. *tit. prox.* Si reſpuendam, inquit, vel abſtinendam hereditatem eſſe crediderit. Duæ autem in hoc tit. regulæ potiſſimum conſtituuntur: Eum qui adquiſiuit hereditatem, etiamſi damnoſa ſit, repudiare eam non poſſe ſuo iure, beneficio reſtitutionis poſſe ſi minor ſit 25. an. Et eum qui repudiauit, rurſus ad ea bona quæ repudiauit, redire ſuo iure per ſuam perſonam nullo modo poſſe, propter alium poſſe, & iure quoque reſtitutionis in integrum propter ætatem, ſi res ſit integra. Maiorem ætate neque ſuo iure, neque per reſtitutionem quod repudiauit adquirere poſſe, ſi ſit extraneus heres: Namque ſuos heres etiam maior 25. an. ſi abſtinnerit ſe poſtea ipſo iure non petita reſtitutione bonis quib. ſe abſtinuit, ſe permiſcere poteſt, ſi rea ſit integra, *l. ſi quis ſuus, D. de in. del.* quod Iuſtinianus limitat in *l. vlt. hoc tit.* & eſt hac quoque inte differentia inter ſuum & extraneum heredem.

A

XXXI. Enarratio.

SI minor ſit 25.] *§. extraneis, Inſtitut. de hered. qualit.*

In l. vlt. huius tit.] Hunc tit. ſatis esplicat Cuiacius ipſe in recitatione. Hoc taotum moneamus in *d. l. vlt.* vulgo non male legi, *et remiſſum.* pro, *permiſſum*, & in vett. Ægidii Menagii & Iuliani Brodæi. Doſitheus in Adriani ſententia, quæ incipit ab his verbis, *ὁ ποιήσω ἐπιζήσον ἐν μοι, remitte ergo me.* Male igitur, ibi corrigunt, *permitte.*

B

XXXII. *Quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciantur & deſcribantur.*

V. lib. 29. *D. tit.* 3.

AVt tabulæ teſtamenti aperiuntur & publice inſinuantur apud acta, viuo teſtatore, vt maior eis fides accedat, *l.* 2. 18. 23. ꝫ. *de teſtam.* aut poſt mortem teſtatoris, vt innoteſcant heredibua, & legatariis, & fideicommiſſariis, & ſeruis manumiſſis, & fiſco cui hereditatum viceſima dabatur, & aliis quorum intereſt. Et ex lege Iulia & Papia non erat extraneis heredibus ius adeundæ hereditatis ante apertas tabulas, ante inſinuationem teſtamenti, vt *l. cum antiquioribus l. vlt. §. ſin autem dubius & §. in computatione ſup. de iu. delib.* niſi forte quis heres eſſet ſcriptus ex aſſe,
C *l. mulium, D. de cond. & dem. l.* 1. *§. vlt. D. de iur. & fac. ign.* & dies quoque legatorum vel fideicommiſſorum non cedebat ante apertas tabulas; hodie ex Conſtitutione Iuſtiniani, quæ reducit ius antiquum, quod obtinuit ante legem Iuliam & Papiam, heres ſiue ſcriptus ſit ex aſſe, ſiue ex parte, ſtatim à morte teſtatoris hereditatem adire poteſt, etiam cluſis tabulis teſtamenti, & dies quoque legatorum cedunt à morte teſtatoris aote apertas tabulas, *l. vnica § cum igitur, & §. in nouiſſimo* ꝫ. *de cad. tol.* Neceſſariis heredes tantum, vel ſui & neceſſarii ſemper heredes extiterunt & exiſtunt à morte teſtatoris, etiam cluſis tabulis teſtamenti, *l.* 3. *ſup. de iur. delib. l. ex*
D *parte, D. de adq. her.* quod & liberis non ſuis, licet extranei heredes ſint, Theodoſius dedit vt à morte parentis heredes extitiſſe intelligantur, in hoc vt hereditatem tranſmittant ad liberos etiam cluſis tabulis teſtamenti, & ante aditam hereditatem, *l. vnica* ꝫ. *de his qui ant. ap. tab.* Hinc titulus ait, teſtamenta; ſed pertinet etiam ad omne id quod ad cauſam teſtamenti pertinet, vt puta, & ad codicillos, & ad ſubſtitutionem pupillarem, & ad libellum qui pertineat ad vltimam voluntatem defuncti, & ad epiſtolam fideicommiſſariam, & ad omnem omnino ſcripturam teſtamenti etiam imperfectam. Et recte *l.* 3. *huius tit.* Eius quod ad cauſam nouiſſimi iudicij pertinet, quæ fueruot verba prætoria tam in
E interdicto de tabulis eshibendis, quo tenetur qui negat penes ſe eſſe id qood ad cauſam teſtamenti pertinet, quam in extraordinarij auxilij pollicitatione, quæ aduerſus eum ſpectat qui non negat penes ſe eſſe id quod ad cauſam teſtamenti pertinet, ille vt damnetur in id quod intereſt, hic vt omnimodo exhibere compellatur, *l.* 2. *§ vlt. ff eod. l.* 1. *§.* 1. *D. de tab. exh.* Aperire autem hoc loco, non tantum eſt tabolas teſtamenti patefacere naturaliter, vt in SC. Silaniano, ſed etiam ciuiliter, i. ſecundum leges & mores ciuitatis in qua fit apertura teſtamenti, *l* 2 *hoc tit.* ſolemni quodam ordine, qui plerumque explicatur præſente magiſtratu in foro · Baſilica, differto foro, & ſeruatis his quæ licet aduncæ... ex *l.* 4. 6 7. *D.*

A *eod.* & Paulo 4. *Sent. tit. de viceſima.* Semper excipitur ea pars teſtamenti quam teſtator vetauit aperiri, vel quam vetaſſe intelligitur, vt ſubſtitutio pupillaris, *l. 3. hoc tit. l. pupillares. D. eod. §. ſin autem, Inſt. de pup. ſubſt.* & pars quæ ad alterius ignominiam pertinet, veluti exheredatio, aut præteritio, & deſcriptio quoque diei, aut conſulis, ne quis præferat, aut poſtferat diem, *d. l. 3.* in qua & illud notandum, vt iuratus purget ſe de calumnia qui quod ad cauſam teſtamenti pertinet, deſiderat inſpicere & deſcribere.

XXXII. Enarratio.

B HEredit. viceſima] De qua vide Cuiac. in librum 4. Sentent. Pauli, tit. 6 & Obſeruat. lib. 5. cap. 16. & libro 9. cap. 24.

Vt in Senatuſc. Silan.] *L. 3. §. aperire 12. D. de Sc. Silan.*

Solemni quodam ordine] Signatores conueniunt, & ſigilla ſua recognoſcunt. Collatio Carthagin. 11. cum Donatiſtis: *Quoniam ab vtraq; parte impreſſionem ſignorum agnitam conſtat, ea quæ præcepi, à notariis relegantur. Petilianus Epiſcopus dixit: Sic ſolent teſtamenta non geſta reſerari.*

In foro] Gregorius Turonenſis in libro de vitis Patrum cap. 8. *Poſt dies autem quos lex Romana ſancitum, vt defuncti cuiuſpiam voluntatem publicè relegatur,* C *huius Aneſtitii teſtamentum in foro delatum turbis circumſtantibus à radice reſeratum, recitatumque eſt.*

Ad alterius ignominiam] κατ᾽ ὕβριν ἑτέρων γεγρ. vt aiunt Græci, *ad aliquorum iniuriam dicuntur.*

Aut poſtferat diem] Poſtferre, *poſtdator* Poëta vetus: *Poſtlatus eſt dies tuus ſyngraphi.*

XXXIII. *De edicto Diui Adriani tollendo, & quemadmodum ſcriptus heres in poſſeſſionem mittatur.*

POſt apertutam & recitationem teſtamenti rite perfectam, ſolet heres ſcriptus mitti in poſſeſſio- D nem rerum hereditariarum, quas mortis tempore teſtator poſſedit: Nam in poſſeſſionem earum quas alius iuſta ex cauſa poſſedit, non ante mittitur, quam egerit petitione hereditatis, aut rei vindicatione, *l. 3 hoc tit. & 3 Sent. Pauli tit. 5. in fine.* & fit ea miſſio ex beneficio edicti D. Adriani, *l. 26. C. Th. quor. ap. non rec.* quo qui vti vult, neceſſe non habet petere bonorum poſſeſſionẽ ſecundum tabulas, vel hanc ſi malit petere, beneficium edicti non habet, *l. vlt. C. Th. de teſtam.* & Valentiniani *Nou 1. eod. tit.* etiamſi falſum, vel irritum, ruptum, inofficioſum, nullum teſtamentum dicatur, locus huic beneficio eſt, ſalua eorum diſcrepatione, *l. 2. hoc tit.* nec ab eo prouocatio eſt, *l. quiſquis ⁊. quor. ap. non rec. l. vlt. D. de app. rec.* E & ibi poſtulatur vbi ſunt res hereditariæ; *l. 1. ⁊. vbi de her. ag.* Pluribus autem poſtulantibus ſe mitti in poſſeſſionem inter quos controuerſia eſt, is præfertur qui potiora iura habere videtur, *l. 3.* qua de re ſummatim cognoſcit iudex, quia hæc res celeritatem deſiderat. Certe inſtitutus ſubſtituto præfertur, *l. e.* ſiue ſubſtitutus ſit directo, ſiue per fideicommiſſum ante reſtitutam hereditatem, *l. filiam, D. ad Treb.* Hodie non fit miſſio ex edicto D. Adriani, ſed ex Conſtitutione Iuſtiniani: Nam & quæ erat ex edicto annua, hodie eſt perpetua, nec ante perimitur, quam ſit perempta quæſtio principalis de hereditate, quam conſtat non perimi, niſi vſucapione vel præſcriptione 30. an. & quod erat in edicto de aperiendis tabulis teſtamenti ſtatim poſt mortem teſtatoris, *l. vlt. D. de app. rec.* ne qua fieret mora viceſimæ hereditatum, vt Paulus ait in Sen. tit. de viceſima, hodie viceſima ſublata locum non habet. Neceſſe tamen eſt priuſquam miſſio fiat, teſtamentum aperiri & proferri iure perfectum. Nec diſtinguimus heres ſcriptus ſit ex parte, an ex aſſe *l. 3. & d. l. filiam.* Nam & ſi ſcriptus ex aſſe poſſit adire ante apertas tab. non tamen poteſt mitti in poſſeſſionem.

XXXIII. Enarratio.

ETiamſi falſum &c] Paulus *libro 111. Sent. tit. 5. §. ſiue falſum* vide Cuiac. ibid. & tit. 11. ⁊.

Certe inſtitutus] Paulus d. *t. 5. §. ſi inter heredem.* νῦν ὁ ἰνστιτοῦτος ὀφείλει εἶναι ἐν τῇ νομῇ: *interim inſtitutus in poſſeſſione eſſe debet*, vt eſt in Baſilicis.

Annua] Paulus *d. tit. 5. §. ſcriptus heres, & l. vlt. h. 1.* ibi: *ſine enim poſt annale.*

Niſi vſucapione vel præſcript.] *d. l. vlt.* ibi: *quod poſſit vel poſſeſſore, &c.*

Poſſit adire ante apertas tab. vide ⁊. tit. 51.

XXXIV. *Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coëgerit.*

V. lib. 29. D. tit. 6.

FIſci aut viceſimæ hereditatum fiſco debitæ ab extraneis heredibus mentio habita ſuperiore titulo, nos vocat ad alias ſpecies quibus fiſco aditus patet ad hereditates & bona defunctorum: & vt illius tituli origo proficiſcitur ex conſtitutione, ſiue edicto D. Adriani, ſic & iſtius ex alia conſtitutione eiuſdem Principis, *l. 1. D. eod.* quæ vult vt qui, dum captat hereditatem legitimam, prohibuit volentem facere teſtamentum ne faceret, vel qui cum eſſet priore teſtamento ſcriptus heres, prohibuit volentem mutare teſtamentum ne mutaret, dum id agit forte ne teſtamentarius introducatur, vel ne teſtes conueniant, qui vel coëgit aliquem facere teſtamentum, & ſe heredem ſcribere, ei velut indigno fiſcus hereditatẽ auferat, itemque alii, ſi alium coëgerit ſcribi; quia etſi noxius criminis alius non ſit, defuncti voluntatem non habet, arg. *l. eam quidam, D. de his quæ vt ind. auf.* nec enim intelligitur voluiſſe qui coactus voluit. Nam teſtamentum plenam & liberam voluntatem, liberum ſtilum exigit. Et nota dolum malum, aut vim prohiberi, non blanditias, *l. vlt. hoc t. l vlt. D. eod.* & huius criminis non aliam eſſe pœnam quam confiſcationem hereditatis, & competere etiam eo nomine de dolo actionem his quorum intereſt, *l. 4. hoc tit. l. Lucius § Sempronia, D. de leg. 2. No. 115.* adiuncta Iuliani interpretatione, quod & ad *l. vnicam ⁊. de ſent. quæ pro eo quod int.* probat Theodori interpretatio. & ita ciuilis diſcrepatio poſſit accipi in *l. 1 huius tit.* vt dicat, eum qui teſtari coegit, tam ciuiliter teneri de dolo, vel in factum quorum intereſt, quam criminaliter accuſari poſſe, cauſa ad fiſcum delata.

XXXIV. Enarratio.

AB extraneis heredibus] Nam huic præſtationi viceſimæ erant tantum obnoxii extranei heredes non ſui. Plinius in Paneg. Trai.

Qui dum captat hered. leg.] *l. e. & 2 D. eod.*

Ne teſtamentarius] Scriptor teſtamenti.

Itemque alii] *L. e. hoc t.* in qua conſtat Cuiacium

legiſſe: *vel quoſlibet alios.* quam lectionem confirmant Baſilica, & libri vett. Menagii & Brodei. Fulgoſius ad *l. a b.* 1. Facit, inquit, lex proxime præcedens, quæ illos duos caſus indicat à pari, ſiue coëgerit vt ſe heredem inſtitueret, ſiue coegerit, vt alium heredem inſtitueret. Idem ſcribit ad leg. 1. Gallicus interpres Codicis longe aliter legiſſe videtur: ſic enim reddidit: *ou il ſit hoirs par aucune autre maniere cils que il ne vouloit pas que le fuſſent.* quaſi ita legerit: vel quolibet alio modo. Eum mihi vtendum dedit Cl. vir Ægidius Menagius.

Liberum ſtilum] vt in *l. 1. C. de ſacroſ. eccleſ.*

Lege 4. hoc tit.] Quæ exſtat Baſilic. libro 35. t. 4. in qua additur: eum qui teſtari prohibuit *ἐξορίζεσθαι. relegari.* quod cum iure proditum non ſit, videtur additum ex poſterioris alicuius principis conſtitutione, aut quia crimen contrahitur, videntur Græci pœnam relegationis de ſuo addidiſſe. Idem exſtat apud Michaelem Attaliotem.

Tam ciuiliter] Baſilica: *ὑπάγεται χρηματικῶς καὶ ἐγκληματικῶς: ciuiliter & criminaliter conuenitur.*

XXXV. *De his quibus vt indignis hereditas aufertur, & ad SC. Silanianum.*

V. lib. 34. D. tit. 9. & lib. 29. t. 5.

IN titulo ſuperiore propoſita eſt cauſa vna ex qua heredi vt indigno fiſcus hereditatem aufert; ea eſt crimen prohibiti, aut extorti teſtamenti. In hoc tit. proponuntur plures aliæ, ac primum in *l. 1. 7. 10.* crimen inultæ mortis defuncti, quod & crimen ingrati heredis poſſis dicere ex *l. Gaius inſ. D. de SC. Silan.* & crimen aliud heredis, qui per calumniam falſum teſtamentum dixit, in quo ex parte heres ſcriptus, *l. 2. & 8* & aliud heredis facientis contra non ineptam voluntatem defuncti, qui notatur *l.* 5. Sed & *l. 4.* oſtenditur ei quoque heredi, vt indigno hereditatem auferri, quem teſtator in codicillis declarauit ſuam non mereri voluntatem. Item SC. Silaniano, eum paterf. à familia per vim necatos eſſe dicitur, heres prohibetur adire vel aperire tabulas, antequam de ſeruis qui ſub eod. tecto locove erant quæſtio habita, & de noxiis vltimũ ſupplicium ſumptum ſit. vt *l. 11. §. ſi ſeruus, D. ad L. Falc.* alioquin ei vt indigno aufertur hereditas, & ad id pertinet *l. 3. 6. 9. pen. & vlt.* Indignus eſt qui capere poteſt, & vero etiam capit; ſed quod cepit, retinere non poteſt, vel quod teſtator eum, aut lex indignum hereditate iudicauerit eſſe, vel quod non illicitum quidem. ſed quodammodo pudendum ſit apud eum remanere quod cepit Indignus eſt capax iure, incapax effectu. Incapax vero eſt incapax iure & effectu. Ad incapacem. qui ſe defert, pertinet beneficium edicti D. Traiani, non ad indignum.

XXXV. Enarratio.

PRoponuntur plures aliæ] Ex quib. fiſco quæritur, quod indigno auferri debet. Idque generaliter verum eſt, niſi duobus caſibus qui enumerantur in *l. pen. C. de legat. & 3 in l. 1. C. de ſecund. nupt.* & quarto in *l. ſi quis inceſt. C. de inceſt. nupt.* P. Faber.

Crimen inultæ mortis] vide ad tit. 40. libri 11. & quidem ſiue heres necem teſtatoris ſciuit, ſiue ignorauerit, *l. heredem 17. D. de iis quib. vt indig.* Sic ergo punitur negligentia heredis, qui non inquiſiuit in genus mortis teſtatoris, vt ad eandem legem ſcribit Cuiacius, & Græci interpretes ibidem: *ῥᾳθυμίας παρακολουθεῖ, εἰ ὁ κληρ. τῇ ἐκδικήσει τοῦ κληρονομίας*: Culpa ſecuta eſt, qua ex re in caſum venit hereditas.

Non ineptam voluntatem def.] vt in *l. ſeruo alieno 113. §. vlt. D. de legat. 1.*

Qui notatur l. 5.] In qua recte monet Cuiacius legendum, *ſupremis defunctorum obtemperatum.* Nec aliter habetur in vett. Menagii & Brodæi.

Ei vt indigno auf. hered. Vide ad titulum 40. libri 11.

Retinere non poteſt] Vt in l. cum fratrem 9 ſucceſſionem retinere non poſſunt. Sic enim habent libri veteres, & interpres Gallicus, *retenir l'heritage.*

Edicti D. Traiani] *l. edicto 13. in prin. & §. pen. D. de iure fiſ.*

XXXVI. *De Codicillis.*

V. lib. 29. D. tit. 7. & Inſt. lib. 2. tit. vlt.

POſtquam dixit ſatis de teſtamentis, & de heredibus inſtituendis & ſubſtituendis, qui potiſſimum teſtamenta ſuſtinent neruant, ſi hereditatem adquirere & amplecti velint, tranſit ad codicillos, qui & ipſi ad cauſam teſtamenti pertinent, ſi teſtamentum ſequantur, vt aliquid ſuppleant aut emendent, vel etiam ſi præcedant, nec teſtamento infirmentur, *l. 2. §. ad cauſam, D. quemad. teſt. aper. l. 1. §. hoc interdictum, D. de tab. exh. l. 3. §. ſi quis codicil. D. de SC. Sillan.* & pro parte teſtamenti habentur, *l. pen. D. quemad. teſt. ap. l. quidam, D. de iu. codicil.* & ex eo vires capiunt ſiue confirmati ſint, ſiue non confirmati ſint, *l. 3 §. vlt. D. eod. l. 1. hoc tit.* & ſi forte ab inteſtato conficiantur, vicem teſtamenti exhibent, *l. ab inteſtato, D. eod.* Nam & ab inteſtato nullo facto teſtamento recte conficiuntur; imo & facto teſtamento, vt *l. 6. D. ſi quis omiſ. cau. teſt.* vt ſi codicillos plene definire velis, ita definire debeas. Codicilli ſunt inteſtatorum vel teſtatorum voluntates quædam nudæ nullis ſubnixæ ſolemnibus iuris. Ad codicillos pertinentes ad teſtamentum, qui & teſtamentum ſequuntur reſpiciunt qui eos definiunt eſſe emendationem aut ſupplementum teſtamenti: Nam qui poſt factum teſtamentum aliquid ei detrahere vel addere aut emendare volunt, non alia ratione poſſunt quam per codicillos: teſtamentum enim teſtamento emendari aut ſuppleri non poteſt, mutari poteſt. Codicillus codicillo non tantum mutari, vt *l. 3. hoc t.* ſed etiam ſuppleri & emendari poteſt. Eſt & hæc ſumma differentia inter teſtamentum & codicillos, quod non vt teſtamento, ita codicillis verbis directis hereditas dari, vel confirmari, vel adimi poteſt: cuius verior ratio hæc ne ius codicillorum & teſtamentorum confundatur: Nam ſi codicillis, qui nullam iuris ſolemnitatem exigunt, idem liceret quod teſtamento, periret vſus & ius omne teſtamentorum tantis vigiliis excogitatum & inuentum. Quæ proponitur in *l. 7.* non eſt neceſſaria, vt *l. heres, D. de vſurp. & vſuc.* nec quæ in *l. quod per manus, D. de iu. codicil.* Nam duo inſtrumenta nihil vetat robur aliud ex alio capere.

XXXVI. Enarratio.

NVllo facto teſtam.] *l. conficiuntur 8. D. de iu. codicill.*

Nullis ſubnixæ ſolem. iur.] Nullam ſolemnitatem ordinationis deſiderant, *§ vlt. Inſt. de codicill.*

Emendationem aut ſuppl.] Moſcopulus & Theophilus, vbi dixi.

Ita codicillis verbis dir.] In codicillis teſtamento confirmatis directo heres ſcribi non poteſt, *l. 10. D.*

eod. l. inſtitutio 10. D. de condit. inſtit. l. pen. C. de neceſſ. hered. inſtit. Papinisnus in *d. l. 10. D. eod.* ait, per manus traditum eſſe, hereditatem codicillis dari non poſſe. Quintilianus in declamat. 348. traditam à maioribus per manus libertatem.

A

Confirmari] *d. l. pen. §. ſed cum.*

Vel adimi] § *2. Inſtit. eo t.*

Verior ratio] Qua vtitur Iuſtin. in *d. §. 5.*

Quæ proponitur in l. 7.] His admodum verbis: *Si idem codicilli, quod teſtamenta poſſent, cur diuerſum his inſtrumentis vocabulum mandaretur:* Nam vt ait Iſidorus Peluſiotes in epiſtola 54. libri 1. *εἰ τὰ πράγματα ὅμοια, ἀνάγκη καὶ τὰ ὀνόματα μεταλαχεῖν ὅμοια: ſi res inter ſe ſimiles ſunt, ſimilia quoque nomina ſuſcipere neceſſe eſt.*

B

XXXVII. *De legatis.*

V. lib. 30. D. tit. 1. & Inſt. lib. 2. tit. 20.

POſt teſtamenta & codicillos dat legata, quod hæc & teſtamento relinquantur, & codicillis teſtamento confirmatis. Et eſt legatum quod verbis directis ab herede inſtituto teſtator coheredi, vel alij relinquit. Verbis, inquam, directis, i. imperatiuis, vnde legati nomen deducere Vlpianus videtur, quod legis modo, i. imperatiue relinquatur (fideicommiſſum verbis precariis & quibuſcunque relinquitur) Et erant olim verba directa Latina & certa ſolemniaque: hodie etiam Græca recipiuntur & vernacula, & quæcunque verba Latina etiam illegitima, inuſitata, mixobarbara, quibus fere & omnia teſtamenta hodie videmus aſſa conſcripta, vnde litium ſeges. Et, vt idem Vlp. ſcribit, legato dominium adquiritur ex l. . tab. *l. quotiens §. vlt. D. de pecul. l. 7. l. 23. hoc t. l. 5. D. quan. dies leg. ced. l. 1. in f. D. de pub. in rem act. l. 3. §. ſi rem de leg. 3* fideicommiſſo poſſeſſio, non dominium, *l. qui vſumfructum, D ſi vſuf. pet.* Sunt autem in hoc tit. multa quæ in Digeſtis in varios titulos diſpertita ſunt. Nam & hic agitur de annuis legatis *l. 22.* & de alimentis legatis *l. 2.* & de adimendis legatis *l. 3. tt. 17.* quæ non adimuntur codicillis non confirmatis, nec nuda voluntate ipſo iure. qua in re etiam diſtant à fideicommiſſis. Et de legatis quæ vt indignis auferuntur *l. 5. 8. pen.* nec tamen fiſcantur, tres caſus. Hic etiam pleraque communia proponuntur inter legata & fideicommiſſa, atque etiam hereditates in duabus quæſtionibus tractis in l. 23. aliter definitis, quam fuerunt definitæ à veteribus Iuriſconſultis. Nam Primo ex 12. vnciis, Secundo ex 6. vnciis heredibus inſtitutis: Primo dabant beſſem, Secundo trientem, ſeruata iuſta proportione, quam ne ſeruet Iuſtinianus mouetur coniectura voluntatis defuncti, & ita illi Primo ex 12. Secundo ex 4. vnciis heredibus inſtitutis, Primo dabant dodrantem, Secundo quadrantem, Iuſtinianus duos ſemiſſes facit, & conſequenter Primo ex 12 Secundo, ex 6. Tertio ex 11. vnciis heredibus, Primo illi darent altero tanto plus quam Secundo & Secundo duplo plus quam Tertio, ea mente Iuſtiniani Primus & Secundus haberent quincunces, & Tertio conferrent vncias. Primo autem herede inſtituto ex 6. deinde Secundo ex 12. vnciis, quia nulla occurrit præſumptio vllius diminutæ portionis, qua ſola mouetur Iuſtinianus, ſequimur ius vetus & proportionem iuſtam, vt Primus habeat trientem, Secundus beſſem. Et in ſecunda quæſtione *l. d.* 3 Titio herede inſtituto, deinde Titio & Sempronio coniunctim, veteres Titio dabant dodrantem, Sempronio quadrantem, Iuſtinianus duos ſemiſſes facit. Quod idem & in legatis locum obtinet.

C

D

E

XXXVII. Enarratio.

ET codicillis teſtam. confirm.] *l. quidam 14. D. de iure codicill.*

Teſtator coheredi] Et prælegatum vel præcipuum dicitur.

Ab herede] v. Parat. Dig.

Vlpianus videtur] Tit. 14.

Codicillis non confirmatis] Vlp. *d. tit. 24. §. legatum quod datum eſt.*

Diſtant à fideicommiſ.] Vlp. *l. 25. §. fideicommiſſum & ante.*

Nec tamen fiſcantur] pro confiſcantur.

In l. 3. aliter defin.] In qua Menagii & Brodæi codices habent, *animos veteres.*

XXXVIII. *De verborum & rerum ſignificatione.*

V. tit. 16. lib. 50. D.

HIc titulus etiam proprie pertinet ad legata & fideicommiſſa, & in eo *l. 4.* ad hereditates quoque & libertates, & tutelas, & aliquatenus ad contractus; & vt videas quam aperte connectatur ſuperiori, ſerua initio *l. 23. de verborum ſignificatione*, vt ait, quæſtionem proponi, quam in hoc tit. ſequuntur aliæ, de inſtructi ſignificatione, ſi quis Fundum inſtructum, aut domum inſtructam legauerit *l. 1. & 2.* de cautionis *l. 3* ſi forte teſtator heredem aut legatarium cautione onerauerit, vt *l. Baliſta. D. ad Treb. l. huiuſmodi. in pr. D. de leg. 1.* & quid hic incertus ſermo ſignificet, Primo aut Secundo fundum Cornelianum do lego, vel dari volo, *l. 4* quid familiæ verbum, ſi quis familiæ legauerit, vel ſi fundum legatum extra familiã alienari vetuerit, quomodo etiam familiæ fundum legare videtur in hunc caſum, Si eum extero legatarius alienauerit, *l. vlt.* Et vt ſcias etiam quam bene in hoc tit. addatur, Et rerum, memineris Platonem dicere, *τοὺς λόγους ὧνπέρ εἰσιν ἐξηγηταὶ τούτων αὐτοῖς καὶ συγγενεῖς εἶναι*, & alio loco: *ὅταν εἰδῇ τὰ ὀνόματα, εἴσεται καὶ τὰ πράγματα.*

XXXVIII. Enarratio.

DE cautionis] In veteri Menagij codice ſic legitur in *d. l. 3.* cautione vel cautela, alii habent, cautela vel *ἀσφαλεία.*

Primo aut Secundo] Aut, pro & accipitur. Priſcianus libro 18. *Coniunctionem illi & pro ἢ & pro καὶ ponunt, quomodo & nos ac. & vel, & aut pro &.* Sic etiam Thucididis Scholiaſtes libro 12. notat quodam loco, *ἢ ἀντὶ τοῦ καὶ* poni, & contra, *τὸ καὶ ἀντὶ τοῦ ἢ διαζευκτικοῦ*, apud Demoſthenem, vt notat Vlpianus.

XXXIX. *Si omiſſa ſit cauſa teſtamenti.*

V. tit. 4. lib. 29.

IN hoc titulo proponitur edictum prætoris quod pertinet ad tuenda legata & fideicommiſſa, herede in eorum necem omittente teſtamentum & ab inteſtato poſſidente hereditatem & ad tuendas quoque libertates tam directas, quam fideicommiſſarias, & perfecta edicti ſententia hæc eſt, ſi teſtamento iure perfecto, heres inſtitutus ſit is qui & ab inteſtato defuncto lege heres eſſe poteſt, & omittat cauſam teſtamenti in fraudẽ legatariorum & fideicommiſſariorum & manumiſſorum, vt intercidant legata & fideicom-

miſſa, & libertates; quæ non aliter iure debentur aut competunt, quam ſi adita vel alias adquiſita ſit hereditas ex teſtamento, aut petita bon. poſſeſſio, & malit ab inteſtato hereditatem pro herede poſſidere, vel etiam ſi cum non eſſet ex his qui ab inteſtato defuncto ſuccedere poſſunt, ſi omiſſo teſtamento hereditatem malit poſſidere pro poſſeſſore quaſi prædo, vt *l. 1. § non quærimus, D. eod.* Denique ſi heres ipſe qui inſtitutus eſt, teſtatorem inteſtatum faciat dolo malo, deſtituto teſtamento, vt veluti ab inteſtato pro herede aut bonorũ poſſeſſore, vel pro poſſeſſore hereditatem poſſideat ſine onere legatorum & fideicõmiſſorum & libertatũ, ex hoc edicto cauſa cognita in eo dãtur vtiles actiones legatorum nomine, aut fideicõmiſſorum, aut libertatum, quæ per fideicõmiſſum relictæ ſunt, & directę cõpetunt, perinde atque ſi ex teſtamento heres extitiſſet, ſalua Falcidia ex legatis & fideicõmiſſis, quæ in libertatibus nulla eſt. Omittere cauſam teſtamenti, i. teſtamentum, eſt repudiare hereditatem teſtamento delatam, vel abſtinere ſe, & proprie tempus adquirendæ hereditatis præterlabi ſinere, ceſſare, inſuperhabere iudicium defuncti *l. 2.* Dixi cauſa cognita: nam bona fide & iuſta ex cauſa ſi quis omiſerit hereditatem, in eum prætor daturus non eſt vtiles actiones. Et ex verbis quidem edicti is tantum legatorum fideive commiſſorum petitione tenetur qui quam omiſit ex teſtamento, poſſidet ab inteſtato. Cæterum ex ſententia & exemplo edicti Conſtitutiones etiam teneri eum volunt qui omiſit, licet non poſſideat, ſi id egit dolo malo cum ſubſtituto, vel legitimo herede, vt in eum hereditas transiret, *l. 1. hoc tit. l. 1. §. de fid. lib.* & ſubſtitutus vel legitimus heres, licet non omiſerit ipſe teſtamentum, ſecundum ordinem præſcriptum, *l. 2. 4. 10. D. eod.* Producitur etiam ſententia edicti ad alias pleraſque ſpecies.

XXXIX. Enarratio.

INſuper habere] Pro vſurpabitur in *l. 2.* Cuiacius legit, inſuperhabitum, obſeruat. lib. 3. 21. vtitur eo verbo Apuleius Metamorph. 1. *Meis amoribus inſuperhabitis.* veteres tamen Menagij & Brodæi codices vulgatam retinent.

XL. *De indicta viduitate, & de lege Iulia Miſcella tollenda.*

DAtur titulus ſpecialis de legato aut fideicommiſſo relicto viro: aut mulieri ſub conditione viduitatis aut cœlibatus propter ius nouum quod ea de re Iuſtinianus ſanxit atque conſtituit. Conditio viduitatis eſt honeſta. Viduitas enim genus pudicitiæ eſt. At reip. inutilis, quam maxime intereſt augeri ciuium numero, *l. cum ita legatum. l. hoc modo, D. de cond. & dem.* ideoque remittenda eſſe videtur tanquam vtilitati publicæ contraria, *l. 2. §. tractari, D. ad SC. Tertyl.* vt etiam ea non impleta, capiendi legati ius ſit. & viro remittitur etiam lege Iulia & Papia, ſi modo is eáve cui legatum relictum eſt, intra annum nubat, vel vxorem ducat & iuret ſe liberorum procreandorum cauſa nubere, vel ducere vxorem. Appellatur vero ea lex Miſcella in hoc tit. & *Nou. 2.* & à Græcis 48. *βαλικιῶν*, ad *l. vlt. D. de ſtatulib.* quia pertinet tam ad mares quam ad feminas, quibus viduitas iniungitur, *l. 3. hoc tit. l. heres § vlt. D. de cond. & dem.* & quia certo eodémque capite pleraque alia continet miſcellanea viro & vxori communia, de quibus Vlp. lib. Reg. Si extraneo legauero ſub conditione, ſi vxor mea vidua permanſerit, conditio non remittitur, quia nec vlli viduitatem iniungit, *l. 1. hoc tit. l. mulieri, D.*

A *de cond. & dem.* Si vxori ipſi vel alij mulieri, ſi vidua permanſerit, remittitur, vt *l. 2. §. de inſt. & ſubſt.* ex lege Iulia Miſcella & SC. circa eam factis (ſic legendum pluratiuo numero in *l. 3.*) veluti Perniciano & Caluiciano, quæ memorat Vlp. eodem libro, ſi modo intra annum nubat, vt dixi, & iuret ſe liberorum quærendorum cauſa nubere. Poſt annum ſi nubat, ex eadem lege quaſi conditione defecta, non admittitur ad legatum, nec ſi nondum nupſerit, aliter quàm ſi præſtiterit cautionem Mutianam. At noua Conſtitutio Iuſtiniani in hoc tit. ſiue mari, ſiue fœminæ impoſita ſit conditio viduitatis, ſublata lege Iulia, penitus remittit conditionem viduitatis, vt
B legato ſtatim præſtito, nec ſit neceſſe præſtare cautionem Mutianam, etiam ſi tardius nubat; vel vxorem ducat, nec iurare ſe maritum aut vxorem habiturum liberûm quærendorum cauſa. quod tamen *Nou. 22.* ita recantat, vt omnino nolit remitti conditionem viduitatis; ſed intra annum mulierem aut virum omnino vacare, niſi Deo ſe deuoueat; quo genere ſpes nuptiarum & liberorum tollitur, vt *l. 53. §. de ep. & cl.* & *Nou. 23.* nec aliter quam ſpe nuptiarum ſublata legatum capere, nec poſt annum quoque aliter quam præſtita cautione Mutiana, quod legati nomine ceperit, conditione viduitatis non impleta heredi cum ſua cauſa reſtituiri. Et hæc quidem *Nou.* Iuſtiniani ad ſecundas tantum nuptias coërcendas ſpectat. nam
C ſi puellæ nondum nuptias expertæ, legatum relictum ſit ſub conditione, ſi non nupſerit, proculdubio conditio remittitur. & ita Ioannes recte.

XL. Enarratio.

VIduitas enim genus pudicitiæ eſt] Quintilianus declamat. 306. *Sic complexa eſt viduitatem tanquam genus pudicitiæ.*

Alia continet miſcellanea] Vt apud Gellium 20. cap. vlt. *Variam & miſcellam & quaſi confuſaneam doctrinam.* & apud Iuuenalem Sat. 11. —— *veniunt ad Miſcellanea ludi.*

Sed legendum pluratiuo numero in l. 3.] Sic legi-
D tur in antiquo Menagij & Brodæi, nec aliter legit Gallicus interpres Codicis.

Quæ memorat Vlp. eod. libro] *Tit. 16. §. penult. & vlt.*

Liberûm quærend. cauſâ] Quo animo etiam & voto vxores ducebantur, *l. liberorum 220. §. vlt. D. de verb. ſignif.* vide Cuiac. ad *Nouel. 22.* ſub finem.

Mulierem aut virum omnino vac.] Vt vacans mulier in *l. 5. D. de vi publ. μὴ γεγαμημένη*, in Baſilicis. Tacitus Annal. 13. *Sed vbi mulier vacua fuit, &c.*

Reſtituiri] Sic ſcribitur in Pandectis Florentinis, pro, reſtitutum iri.

E Ad ſecundas tantum nupt.] Ad renubentes.

Conditio remittitur] Vidua renubens ad legatum non admittitur. Puellæ ſecundum plurium ſententiam conditio remittitur. Sententia Ioannis celebrior & communior eſt, vt heic ſcribit Fulgoſius. Odofredus eam ſequitur ad *authenticam cui relictum, hoc tit.* Vide Cuiacij conſultationem 39.

XLI. *De iis quæ pœnæ nomine in teſtamento vel codicillis relinquuntur.*

V. tit. 6. lib. 34. D.

COnſtitutio quoque huius tituli noua eſt de legatis, fideicommiſſis, libertatibus, hereditatibus

datis, ademptis vel tranſlatis pœnæ cauſa. Et pœnæ cauſa legatum relinquitur, quod non gratia legatarij, ſed in odium & pœnam heredis relinquitur, vt puta hoc modo, Heres ne Gaio filiam tuam deſpondeas, Si deſponderis x. millia Sempronio dato. Et adimitur & transfertur hoc modo, Gaio fundum do lego, Gaius ne filiam tuam Sempronio deſpondeas, Quod Gaio legaui, Si Gaius filiam ſuam Sempronio deſponderit, id Mæuio do lego. Et ad eundem modum fideicommiſſum quoqoe & hereditas & libertas datur, vel adimitur, vel transfertur. & iure veteri neque datio, neque ademptio vel tranſlatio valet, *l. 12. D. de cond. & dem.* quia eſt contra natoram legati, fideicommiſſi, hereditatis, libertatis, quæ non alterius coërcendi, ſed honoris ergo vt amicis relinquerentur, inuenta ſunt: vt ab inuentione ſimiliter negamus poſſe nos ſtipolari alteri, *l. 38. §. alteri, D. de verb. obl.* & pactionem quoque contra natoram contractus non valere, *l. cum precario. D. de prec. §. 1. Inſtit. de ſociet.* Ea Conſtitutione huius tit. valent ea omnia quæ teſtamento vel codicillis pœnæ cauſa relinquuntur, vt ſuprema voluntas teſtatoris potior ſit ratione iuris, niſi ſi quid teſtator fieri iuſſerit impoſſibile, aot quod pro impoſſibili habeatur, velut illicitum aut inhoneſtum, & non facientem onerauerit legato aut fideicommiſſo, aut manumiſſione ſerui, aut adrectione coheredis: nam & impoſſibilis, inhoneſta, vel illicita conditio ſiue iuſſio, & quod, ſi ea non impletur, datur alij vel transfertur, pro non ſcripto eſt, idque omne perinde remanet apud eum à quo datum vel tranſlatum eſt, ac ſi datum, ademptum, vel tranſlatum non eſſet. Theophilus dabit exempla.

XLI. Enarratio.

SEd honoris ergo] Honorari hereditate & legato quis dicitur, *l. Iulianus 26. D. ſi quis om. cau. teſtam.* Legata amore legatarij, & ex beneuolentia dari oportet, non odio heredis, Theophilus in §. 36. *de legat.*

Et ea Conſtitutione huins tit.] In conſtitutione huius tit. Cuiacius delet verbum *pecuniae*, alij, *pecuniariam*, quæ tamen eaſtant in doobus vett. Menagij & Brodæi. Gallicus interpres ita vertit. *ou que deniers ſoient donnez, ou que autre peine de chatel ſoit payée*, alia pœna pecuniaria. Idem interpres tit. de peculio eius qui libertatem meruit, ita reddit, *del chatel à celuy qui eſt franchy.*

Theophilus dabit exempla] *§. vlt. de legat.*

XLII. *De fideicommiſſis.*

V. lib. 2. Inſtit. 23. & 24. & lib. 30. & ſeqq. D.

HIc titulus vicinus & proximus eſt titulo de legatis, adeo vt & in hoc, & in illo, & his quoque titulis qui hunc & illum ſequuntur, pleraque ſint nominatim perſcripta communiter de legatis & fideicommiſſis, vt in hoc *l.* 6. 8. 13. 24. Et ſeparati tamen ſunt tituli, quia & multæ inter ea ſeparationes. fideicommiſſa relinquuntur etiam codicillis teſtamento non confirmatis, & epiſtola, & libello fideicommiſſario, & notu, *l.* 22. non legata & tacitum fideicommiſſum legas paſſim, noſquam tacitum legatum. Ec etiamſi nullo teſte adhibito, relictum ſit fideicommiſſum, ſi id confiteatur heres relictum eſſe, vel ſi delata conditione iuriſiurandi non vtatur, præſtandum eſt, *l. vlt. hoc tit.* Item legata à ſolis heredibus inſtitutis relinquuntur, fideicommiſſa & à legatario, & fideicommiſſario, & donatario mortis cauſa, & à patre, vel tutore heredis vel legatarij, & à legitimo herede, nòn à filio præterito vel exheredato, licet per bon. poſſeſſionem contra tabulas, vel qoerelam inofficioſi teſtamenti ad hereditatem patris peruenıat, quia ſuo iure peruenit ad eam non ex iudicio patris, *l. pen. h. t. l. cum quidam. 3. de leg.* quod & in legatis locum obtinet. Sed in fideicommiſſis maior erat dubitatio, quia promiores ſumus in admittendis fideicommiſſis, quæ & humaniora dicuntur in *l. 2. tit. ſeq.* quam legatis. Illa differentia eſt ſumme notanda quæ colligitur ex *l. 16.* vt in fideicommiſſis, etiam ſi verba perſpicua ſint, quæſtio voluntatis admittatur. & inde *l. quiſquis, D. de leg. 3.* verborum & voluntatis argu-B menta coniunguntur. In legatis ſi verba perſpicua ſint, non admittitur voluntatis quæſtio, *l. ille aut ille §. 1. D. eod. l. ſi alij, D. de vſufr. leg.* nec licet nodum in ſcirpo quærere. deniqoe in legatis rigor & ſubcilitas iuris obſeruatur, in fideicommiſſis latitudo volontatis & poſterior volontas, *l. 19. hoc tit. l. 4. 3. de verb. ſignif. l. per fideicommiſſum. D. de cond. & dem.* & tamen non quæuis poſterior voluntas temere directam ſcripturam infirmat. Eſt autem hic titulus non tantum de fideicommiſſis ſpecialibus, ſed etiam de vniuerſalibus, vt *l.* 3. 5. 12. 14. 15. 16. 30. *& l. vlt.* nam & quod de vniuerſalibus facile trahitur ad ſpecialia, vt quod eſt in *l.* 30. de fideicommiſſo hereditatis, & ad C fideicommiſſum ſpeciale vel legatum pertinere conſtat ex *l. generaliter §. vlt. 3. de inſt. & ſubſt.*

XLII. Enarratio.

COdicillis teſtamento non confirm.] Vlp. *tit.* 25. *§. fideicomm. & ante.*

Ex libello] Lea 22. ita legitur in vett. *vel breui libello.* Gallicus interpres: *& en petit libelle.*

Non legata] *d. §. fideic.*

Tacitum fideicommiſſum] Quoties heres in fraudem legis tacitam fidem accommodat vt incapaci reſtituat.

Nullo teſte adhibito] Difficile eſt natora probare tacitum fideicommiſſum, vt ait Fabius declamat. 325. Sed etſi nullos adhibitus fuerit teſtis, ſi tamen heres à ſe relictum fateatur, vel infitietor quidem, ſed recuſet iurare, pro confeſſo habetur, *l. 1. h. t.*

Fideicommiſſa & à legatario] Legata ſolom heredem onerant: fideicommiſſa & à leg. & fid. relinquuntur, *l. 1. J. tit. prox.* ibi: *fideicommiſſum cuidam relinquatur.*

Et donatario mort. c.] *L. 9. & vlt. h. t.*

Et à patre] *L. quamuis 15.*

Vel tutore heredis] *L. etiam 10.*

Et à legitimo herede] *§. præterea 10. Inſt. de fideicomm. heredit.*

Non à filio præt. vel exhered.] *d. l. 9. & l. coheredi 41. §. 1. in fi. D. de vulg. & pup.*

Quod & in legatis loc. obt.] *d. l. cum quidam.*

E

XLIII. *Communia de legatis & fideicommiſſis, & de in rem miſſione tollenda.*

IN ſuperioribus titulis multa expoſita ſunt quæ ſemper fuerunt, & ſunt etiam hodie communia legatis & fideicommiſſis. In hoc titulo proponuntor quæ cum ante communia non fuiſſent, Iuſtinianus communia fecit, ſcilicet communes actiones tres legatorum omnium & fideicommiſſorum, actionem ex teſtamento vel codicillis, qoæ eſt in perſonam heredis, vel eius à quo fideicommiſſum aut legatum relictum eſt, actionem in rem ad vindicandam rem, quæ

relicta eſt, ſi modo teſtatoris fuerit, & actionem hypothecariam in cæteras res hereditarias pro quantitate legati aut fideicommiſſi, non etiam in res heredis, vel eius à quo legatum aut fideicommiſſum relictum eſt, veluti ex tacita hypotheca, ſublata ſolemni in rem miſſione, quæ herede non exiſtente ſoluendo fideicommiſſorum nomine fiebat aduerſus extraneos poſſeſſores rerum hereditariarum, vt *Nov. 39.* quia ſufficiunt tres illæ actiones. Communia quoque fecit verba legatorum & fideicommiſſorum, vt non iam verba directa legatum & precaria fideicommiſſum faciant; ſed ſola voluntas defuncti, & ſit legatum quod defunctus voluit eſſe legatum, licet verbis precarijs relictum ſit & fideicommiſſum, quod defunctus voluit eſſe fideicommiſſum; licet relictum ſit verbis directis. Imo & communia fecit iura legatorum & fideicommiſſorum, ita vt iura fideicommiſſorum, quæ erant humaniora, communicentur legatis, puta vt non teſtamento tantum, aut codicillis teſtamento confirmatis; ſed etiam ab inteſtato legata relinquantur, & ab herede heredis vel legatarij, & à legatario, & à fideicommiſſario, & à donatario cauſa mortis, & à debitore defuncti, & à patre vel domino heredis inſtituti, & ab eo cui ſtatuliber dare iuſſus eſt, vt fideicommiſſa, & vt nutu relinqui poſſint, & epiſtola vel libello, nec iam in eis rigor iuris ciuilis; ſed ſola voluntas defuncti dominetur, & vt dies eorum non cedat ex apertis tabulis, vt & poſt legem Papiam fideicommiſſorum dies non cedebat ex apertis tabulis, ſed à morte teſtatoris. Contra quoque quod amplius iuris fuit in legatis vt communicetur fideicommiſſis, puta vt iiſdem actionibus petantur quibus legata, & vt iuris ordinarij ſint, dominiúmque transferant in accipientem vt legata. & hæc quidem continentur prima & ſecunda Conſtitutione huius tituli. Tertia quoque noua eſt de optione legata, & de rebus defuncto relictis non alienandis, aut pignerandis, aut ſeruis manumittendis.

XLIII. Enarratio.

Sed etiam ab inteſtato legata relinquantur] Iuſtinianus in §. *præterea 10. Inſtit. de fideicommiſſ. heredit.* ait, legata niſi ex teſtamento non valere. quod & hodie obtinere quidam ſentiunt.

Et ab herede heredis] Sicut fideicommiſſa, *l. ſed etſi 6. D. de legat. 3.*

Et vt nutu relinqui poſſint] Vt fideicommiſſa. vide tit. prox. §. S. Ambroſius libro 1. in Euangelium Lucæ cap. 1. *Quid eſt nutus niſi quidam ſine verbo corporalis actus, indicare moliens, nec exprimens voluntatem: quidam ſuprema morte voce ſuppreſſa, mutus ſermo morientium.* Quintilianus declamat. 247. *Voluntas hominum non tantum voce ſignata eſt. An vero ſi manu promiſiſſet, an vultu annuiſſet, &c.* Sic Tertullianus dicit, *Digito deſtinare*, &, *nutu tradere*, de Pallio cap. 4.

Non cedat ex apertis tab. &c.] Ex lege Papia legatorum dies cedebat ex apertis tabulis, Vlpianus *tit. 24. §. pen.* Fideicommiſſorum autem dies etiam poſt legem Papiam cedebat à morte teſtatoris, quia lex Papia de legatis tantum loquitur, quæ odioſa eſt lex: & odioſæ leges non ſunt adiuuandæ interpretatione, vt in *l. cum quidam, ff. de liber. & poſtum.* Cuiacius ad *leg. vn. §. igitur. ꝟ. de caduc. toll.* Hodie legatorum etiam dies quæ pure relicta ſunt, cedit à morte teſtatoris, *d. §. cum igitur. & §. in nouiſſimo.*

De optione legata] Vide quæ diximus ad §. *23. Inſtit. de legat.*

A XLIV. *De falſa cauſa adiecta legato vel fideicommiſſo.*

Legatis vel fideicommiſſis quæ relinquuntur, aut cauſa inſeritur, aut modus, aut conditio. De cauſa eſt hic titulus, & in eo cauſa bifariam accipitur, pro ratione legandi collata in præteritum, & pro demonſtratione, i. nota & deſignatione certæ quantitatis legatæ, certiue corporis, & neque hanc, neque illam ſi falſa ſit, oſtendit perimere legatum aut fideicommiſſum. De falſa demonſtratione eſt, *l. 2. 3. 5.* *lex 2.* de hac, decem quæ Titio debeo, *l. 3.* de hac: Decem quæ in dotem accepi, *l. 5.* de hac: Quæ inſtrumento illo dotali conſcripta ſunt, vt x. debeantur etiamſi B neque x. Titio debita fuerint, neque in dotem data; vel etiamſi inſtrumentum illud non fuerit dotale, in quo doti x. data comprehenſum eſt. De falſa ratione legandi *l. 1. & 4.* A Titio exigi veto, quia mihi quod debuit omne perſoluit. Et demonſtratio rei vel quantitati ſatis demonſtratæ adiecta, & ratio legandi, ſuperuacua eſt. igitur nihil hæc, vel illa nocet.

XLIV. Enarratio.

Decem quæ Titio] Et hæc eſt ſententia legis 2. vt Cuiac. in recitat. & ita etiam ſpeciem eius ponunt auctores Baſilicon, Azo in Summa, Odofredus C & Fulgoſius.

Quantitati ſatis demonſtratæ] *L. 1. §. ſi quis vxori 2. D. de dote præleg. l. cum tale 72. §. falſam 4. D. de condit. & demonſtrat.*

XLV. *De his quæ ſub modo legata vel fideicommiſſa relinquuntur.*

De modo eſt hic titulus, quem varie in libris veteribus inuenio conſcribi, De legatis ſeu fideicommiſſis quæ ſub modo relinquuntur, De his quibus ſub modo legata vel fideicommiſſa relinquuntur, De his quæ ſub modo legati vel fideicommiſſi relinquuntur, & vt propoſui magiſque probaui. Modus D eſt finis propter quem legatur, vel cauſa legandi collata in futurum: quæ etiamſi falſa ſit, i. impoſſibilis, nihil nocet: ſin autem poſſibilis ſit, etiam protinus agentem de legato admittit, cautione oblata, *l. eas cauſas, D. de cond. & dem. l. 19. D. de leg. 3. l. cum in teſtamento, D. de fid. lib.* nec igitur per omnia pro conditione obſeruatur, ſi ita concipiatur: Illi tot aureos do lego, vt monumentum faciat: ſed ſi ita, Illi tot aureos do lego, ſi monumentum faciat, per omnia pro conditione obſeruatur *d. l. eas, & l. 1. hoc tit.* Et ex hac ſcriptura fideicommiſſi petitio non eſt, videlicet cum ita legauit, ſi dederit Gaio decem, ſiue modum, E ſiue conditionem facere voluerit, ex illa fideicommiſſi petitio eſt, ſiue modum, ſiue conditionem facere voluerit ex *l. 2.*

XLV. Enarratio.

Et vt propoſui magiſque probaui] Et ita legitur in vett. Menagij & Brodæi.

Nec igitur per omnia pro conditione obſeruatur] Modus accipitur pro conditione quoad effectum, vt ait Fulgoſius, ſiue vt aiunt Græci, modus habet *τὰ τῆς αἱρέσεως ἀποτελέσματα*, Baſilic. libro 44. tit. 18. *conditionis effectus*. quia vel modus implendus eſt; vel cautio interponi debet de eo implendo. quod ſi non impleatur, relictum reddi debet. Nec igitur per omnia modus pro conditione obſeruatur, nam ſi cui ſub

Digitized by Google

modo relictum ſit, ſtatim illud petere non prohibetur, A
præſtita cautione de modo implendo, *l. ſi tibi legatum 19. D. de legat.* 3. Si vero ſub conditione legatum relictum ſit, nonniſi poſt impletam conditionem peti poterit, *l. 1. h. t.*

Et l. 1. hoc tit.] In qua Cuiac. in recitat. monet, non eſſe mutandum verbum *obtineas* in *retineas*. In vert. tamen Menagij & Brodæi legitur, *retineas.* Sic etiam legit Gallicus interpres Codicis, apud eundem Menagium: *Ce ne te nuit pas que tu ne retiennes ce qui te fut laiſſé*. Baſilica: ἵν ἀναγκάζηται τὸ λεγᾶτον ἀποδοῦναι: legatum reddere non compellitur, d. titulo 28.

Et ex illa fideic.] Si legauerim ſub modo vt det Caio decem, Caio fideicommiſſi petitio eſt. B

XLVI. *De conditionibus inſertis tam legatis quam fideicommiſſis, & libertatibus.*

V. tit. 1. lib. 35. D.

DE conditione eſt hic titulus, & in eo additur, Et libertatibus, propter *l. vlt.* quæ eſt de ſtatu libertate, & fauorabiliter conſtituit vt ſi caſus fortuitus impedimento fuerit ne conditio libertatis impleretur, puta ſi heredi dederit x. aut rem, aut ſeruum peculiarem, ſtatim competat libertas, & conditio poſt libertatem impleatur. quod non ita procedit in legatis & fideicommiſſis. Conditio eſt caſus collatus in futurum qui euenire vel non euenire, vel aliter euenire poteſt. vel, cauſa appoſita legato, qua exiſtente debetur legatum, deficiente perimitur, ſuſpenſa ſuſpenditur. Et vt falſa cauſa vel falſus modus, ita falſa conditio, i. impoſſibilis non perimit legatum, *l. cum tale, §. falſam conditionem, D. de cond. & dem.* Poſſibilis quoque etiam ſi non exiſtat aliquando, non perimit legatum, ſi ſit ex his quæ remittuntur, i. pro nullis aut pro impoſſibilibus habentur, vt conditio turpis, conditio iuriſiurandi, viduitatis, diuortij. alioquin deficiente conditione, perimitur legatum, ſi per legatarium fiat quominus impleatur: nam ſi per eum in cuius perſona implenda eſt conditio, vel modus, pro impleto habetur, & pœnitentiæ locus non eſt, *l. vlt. hoc tit. l. 5. D. Quand. dies leg. ced. l. 3. §. Stichus, D. de ſtatul. l. pater §. vlt. ad Treb.* quia conditio quæ ſemel extitit, vel extitiſſe intelligitur, non reſumitur, *l. quidam. D. de fid. lib.* Pro impleta etiam habetur ſi is in cuius perſona implenda fuit, viuo teſtatore deceſſerit, quod eſt adnotandum ad ſpeciem *l. 3. & 4. huius tit.* Valde autem nouam eſſe Conſtitutionem *l. pen. oſtendunt l. 13. D. de man. teſt. & l. pen. in pr. D. de cond. & dem.* C D

XLVI. Enarratio.

VT ſi caſus fortuitus] Puta latronum vel hoſtium incurſus. E

Conditio turpis, conditio iuriſiurandi] *L. non dubitamus 20. D. de condic. & dem. l. quæ ſub conditione 8. D. de condic. Iuſtit.*

Viduitatis] De qua tit. 40.

Diuortij] *L. 2 h. t.* in qua videamus an *ordinem* legendum ſit, etiam inuitis libris antiquis.

XLVII. *De vſuris & fructibus legatorum vel fideicommiſſorum.*

HIc titulus oſtendit legata & fideicommiſſa his quibus relicta ſunt ſine mora & fruſtratione eſſe præſtanda: alioquin ex mora debere pecuniarum relictarum vſuras, ceterarum rerum fructus, & periculum earum pertinere ad eum à quo relictæ ſunt, ſiue perierint, ſiue deteriores factæ ſint, *l. 3. hoc tit. l. 39. §. fructus de leg. 1.* Et moram fieri ex die litis conteſtatæ, *l. 1. 2. 4. hoc tit. l. quæſitum §. vlt. D. de leg. 1.* neque enim quælibet interpellatio in mora conſtituit debitorem, ſed repetendi debiti inſtantia ſiue repetitio, quæ fit per iudicem, lite conteſtata: nam & ſi vix adeatur iudex, mora non præcedente, *l. 3. D. de vſur.* tamen certius ducitur & coarguitur ratio moræ ex tempore litis conteſtatæ. nec tamen infiejor quin & ſi ratio moræ coargui poſſit ex mota controuerſia inſtanti atque continua, antequam ad iudicem eatur, & lis apud eum conteſtetur, ex eo tempore ſit habenda ratio vſurarum & fructuum: nam vt in SC. Adriano, quod eſt ſcriptum de lite conteſtata, facile trahitur ad motam controuerſiam, *l. ſed etſi lege. §. ſi ante litem, D. de pet. her.* ita Conſtitutiones huius tit. quæ loquuntur de lite conteſtata, trahi concedo ad controuerſiam motam: & ita conſtituo, ex lite conteſtata, vel controuerſia mota legatariis aut fideicommiſſariis moram fieri cum hac exceptione, niſi controuertendi aut litigandi iuſtam cauſam habuerint, *l. ſi quis ſolutioni, D. de vſur.* vt puta ſi iuſte dubitabatur lex Falcidia locum eſſet habitura necne, & an ſolidum legatum quod peteretur, præſtari deberet, *l. 3. D. de vſur. l. qui ſolidum in pr. D. de leg. 2.* quo caſu damnatus heres ſi paruerit ſententiæ, id eſt ſi legatum exſoluerit, immunis eſt à dependendis fructibus & vſuris, *d. l. 3.* vel ſi poſt ſententiam & tempora iudicati moram fecerit, à die litis conteſtatæ in diem ſententiæ vſuras & fructus præſtat, *d. l. 3.* At ſi morandæ ſolutionis cauſa obtendat Falcidiam, prætor fideicommiſſarius ſequetur ordinem *l. 2.* & ſatiſdanti fideicommiſſario iubebit præſtari ſolidum legatum, aut eo nequeunte ſatiſdare, dabit arbitrum ad ineundam rationem legis Falcidiæ, & diem intra quem ineatur partibus præſentibus, & ſecundum eam de fideicommiſſo pronuntiabit, vel herede non veniente ad diem, damnabit eum vt ſolidum legatum præſtet cum onere vſurarum & fructuum à die litis conteſtatæ in diem quo præſtiterit, *d. l. 3.* Quod ad vſuras attinet, actio legatorum vel in perſonam, quæ ſtricta eſt, vel in rem, quæ arbitraria, ſimilis eſt actioni bonæ fidei, quoniam vſuras recipit ex mora, *l. 34. D. de vſur.* vel ex reipſa ſi actor fuerit minor 25. an. *l. 3. 7. in quib. in int. reſt.* Quod ad fructus diſſimilis, quia bonæ fidei etiam ante moram recipit fructus, *l. videamus §. pen. D. de vſur.*

XLVII. Enarratio.

REpetendi debiti inſtantia] Vt loquitur *lex mora 32. D. de vſur.*

Vel controuerſia mota] Quid enim ſi heres ſæpe interpellatus fruſtratus ſit? nec conſtitutionibus huius tituli mouetur Azo, Ioannes Faber, & alij, quo minus putent, non ſolum ex die litis conteſtatæ, ſed etiam ex interpellatione legatariis & fideicommiſſariis moram fieri.

Prætor fideicõmiſſarios] Qui iudex dicitur in *l. 2. h. t.*

Dabit arbitrum] Qui arbiter Falcidiæ dicitur in *l. ſi debitor 12. D. ad leg. Falcid. & l. 1. §. 2. D. ſi cui plus quam per leg. Falcid.*

Quæ

Quæ arbitraria] Actio in rem arbitraria eſt, *l. qui reſtituere 68 D. de rei vind.*

Similis eſt] Vide Cuiac. ad *leg. 1. & 2. D. de vſur.*

Vel ex re ipſa] Ex re, & in *d. l. mora,* quæ propriè non eſt mora.

XLVIII. *De incertis perſonis.*

Titolos eſt de incertis perſonis, id eſt de legatis, fideicommiſſis, hereditatibus, libertatibus, tutelis datis incertis perſonis. & incertas perſonas vocar, quas teſtator ignoraoit, id eſt neſciuit, quæ & quales futuræ eſſent, vt ſi heredem inſtituit eum qui primum ad funus ſuom veniret, vel qui prior Conſul deſignaretur, eive legaoit. Incertis perſonis adnumerat etiam poſtumum: quia incertum eſt qualis futurus ſit, & an futurus ſit. & his adiungit iocerta corpora, veluti ciuitates, & collegia. Sed periit Conſtitutio huios tituli, quæ multum continebat literarum. Iure veteri incertis perſonis vel corporibus relicta non valebant, niſi relinquerentor ſub demonſtratione certa, veluti, Ex cognatis meis qui nunc ſunt, vt eſt in Inſtitutionibus Iuſtiniani, & Regulis Vlpiani, & recte, Qui nunc ſunt: nam poſtumo alieno legari non potuit. Verum enim quod conditionis implendæ cauſa datur, & incertis perſonis dari oportet, *l. 4. D. de reb. dub.* quia neque legati, neque fideicommiſſi iure capitur, *l. 8. D. ſi quis om. cau. teſt. l. mortis cauſa, D. de don. cau. mor.* Et quamuis non ſint in petitione quæ incertis perſonis relinqoontor, ſunt tamen in retentione, *§. incertis autem, Inſtitut. de leg.* Ex Conſtitutione huius tit. ſunt etiam in petitione, & poſtumo ſuo, vel alieno legatum aut fideicommiſſum, aut hereditas dari & obtineri poteſt iore ciuili ſine aoxilio prætoris, & quibuſcunque collegiis corporibúſque licitis. Res procedit gradatim: nam & cum poſtumo ſuo olim fuit teſtamenti factio iure ciuili, & alieno quoque fideicommiſſum relinqui potuit, *l. 5. §. vlt. D. de reb. dub. l. 2. in pr. D. de iur. cod.* non legatum, & hereditas etiam dari iure prætorio. Et libertas ex *l. 14. ℐ. de fid. lib.* item ex SC. & Conſtitutionibos incertis corporibus pleriſque. Solam tutelam excipit Conſtitutio huius tituli, qua de cauſa remanſit in Dig. *l. tutor incertus, D. de teſt. tut.* nec debuiſſet remanere quod de incerto herede in *l. 9. §. heres, D. de her. inſt. & l. ſciendum, D. de verb. ſign.* nam & incertæ perſonæ cuilibet, & incerto corpori, modo licitum ſit, ex hac Conſtitutione Iuſtiniani hereditas dari poteſt.

XLVIII. Enarratio.

Qvas teſtator] Theophilus ad §. incertis, 25. de legat.

Ad funus ſuom veniret] *d. l. §. incertis,* Vlp. *tit. 24. §. incerta.*

Adnumerat etiam poſtumom, Theophilos in §. 26. *de legat.*

Veluti ciuitates] Vlpianus titulo 22. §. *nec municipia.*

In Inſtitut. & regol. Vlpianus] *d. §. incertis, & d. §. incerta.*

Quod conditionis implendæ cauſa] Vt pota ſi quis ita dixerit: heres eſto, ſi ei qui prior Conſul deſignatos fuerit, dederit.

Sunt tamen in retentione] Soluta non repetuntur.

Nam & com poſtumo ſuo] Vlpiaoos tit. 22. §. *ros qui.*

Non legatum] §. *poſtumo 26 Inſtit. de legat.*

Iure prætorio] *Inſtit. de bon. poſſeſ. in princ.*

Ex Se.] *L. cum ſenatus 20. D. de reb. dub. l. 3. tit. ſeq.*

Modo licitum ſit] Collegio Chriſtianorum vtiliter relinquitur, *l. 1. ℐ. de ſacroſ. Eccleſ.*

XLIX. *Ad SC. Trebellianum.*

V. lib. 2. Inſtit. tit. 23. & tit. 2. lib. 35. D.

Hic titulus proprie pertinet ad fideicommiſſarias hereditates, de qoibus actum eſt tit. 43. De his facta ſunt doo S. C. Prius fuit Trebellianum, quo nondum in fideicommiſſis fuit admiſſa Falcidia. Poſterius Pegaſianom, quo fuit admiſſa. Et Trebellianum fuit tantum de transferendis actionibus omnibus in fideicommiſſariom, quas habet heres, vel quibus obſtrictus eſt. Sed aoctoritate Iuſtiniani Pegaſiano hodie transfuſo in Trebellianum, & de Falcidia deducenda ex fideicommiſſo hereditatis eſt SC. Trebellianum ſi ſponte adierit heres, & onera creditorum diuiduntur inter heredem & fideicommiſſarium pro quadrante & dodrante, *l. 1.* vel ſi quadrantem non retineat heres, omnia transferuntur in fideicommiſſarium. Onera autem legatorum ſemper ad fideicommiſſarium pertinent, quia ex qoadrante legata non delibantur; ſed quadrans delibatur ex legatis, *l. 1. §. vl., D. eod.* & hoc ſi dodrans vel as reſtituatur ex fideicommiſſo: nam ſi minor pars hereditatis puta ſemis, etiam legatorum onera inter heredem ex aſſe & fideicommiſſarium ſemiſſarium pro rata diuiduntur, *l. 2. hoc tit. l. 1. §. pen. D. eod. l. 1. §. qui minorem, l. etiam § 1. D. vt leg. no. cau.* Eſt etiam hoc ex Pegaſiano tranſlatum in Trebellianum, vt heres coactus adire hereditatem, amittat Falcidiam. *l. 4.* nec omittendom etiam ab inteſtato Trebelliano SC. & legi Falcidiæ locum eſſe, *l. 3. & 5. hoc tit. l. vlt. ℐ. quand. dies leg. ced. l. filiusf. D. ad l. Falcid.* nec quod in l. 6. de beneficio ſingulari dato filiis, vt in Falcidiam non imputent fructus medio tempore perceptos, & vt filiis ſuis non præſtent caotionem fideicommiſſi nomine, niſi duobus caſibos, quibus & non ſatiſdatio fideiuſſorum, ſed nuda ſatiſdatio præſtatur. Nec omittendæ etiam quæ duæ qoæſtiones definiuntur in *l. pen.* & in ſecunda adnotandom, tertio caſu non transferri ipſo iure actiones in fideicommiſſariom ſecundum ſine reſtitutione primi, vt *l. 1. §. de illo & ſeq. D. eod.* primo & ſecundo caſu transferri ſine reſtitutione. Et in *l. vlt.* cernas licet parturientem Iuſtinianum de non detrahenda Falcidia, vetante teſtatore, quod biennio poſt edidit Conſtitutione emiſſa ad eundem præfectum prætorio.

XLIX. Enarratio.

Qvas habet heres, &c.] Ex *l. ſi mulier 59. §. 1. D. de iu. dot.*

Onera autem legatorum] V. ad §. *ſed quia 7. nu. 26. Inſtit. de fideicom. heredit.*

Fructus medio temp. perceptos] Si iuſſi ſint hereditatem reſtituere in diem vel ſub conditione: vel etiam ſi iuſſi ſint fideicommiſſum ſingulare præſtare: Nam iudicio defuncti manent apud heredem.

Niſi duobus caſibus] I. Si pater iuſſus ſit caotere filio ſuo de fideicommiſſo quandoque reſtitoendo, idque propter paternam reuerentiam. Nec enim filius illæſa pietate alium quæret qui pro patre fidem dicat. II. Si filius rogatus ſit hereditatem reſtituere filio ex priore matrimonio ſuſcepto, & ſoluto eo matrimonio ad ſecundas nuptias tranſierit: nam plerumque ſecundæ nuptiæ ad prioris ſobolis impellunt odium.

Ff

His tamen caſibus nuda cautio eſt & nuda repromiſſio, non ſatiſdatio, ſeu fideiuſſorum datio.

Quæ duæ quæſt. defin. in l. pen.] In prima parte legis definitur, fideicommiſſariam hereditatem ſoli tutori reſtitui poſſe ſine opere fideiuſſoris, pupillum ſcilicet ratam rem habiturum, vbi pupillus fari non poteſt, vel abſens eſt. Sin autem pupillus præſens ſit & fari poſſit, hereditas ipſi pupillo tutore auctore, reſtitueretur. Idemque iuris eſt, ſi fideicommiſſaria hereditas furioſo reſtituenda ſit: nam furioſi nomine ſoli curatori reſtituetur. In ſecunda parte legis definitur in 1. & 2. id eſt, ſi primus qui reſtituere iuſſus eſt, latitet, vel in fata conceſſerit, antequam reſtitueret nullo herede relicto, ipſo iure actiones vtiles transferri ſine vlla reſtitutione. In tertio caſu, id eſt, ſi primus fideicommiſſarius, cui heres hereditatem reſtituere iuſſus eſt, rogatus ſit eandem hereditatem alteri reſtituere, omnino deſideratur primi reſtitutio vt in ſecundum ipſo iure transferantur actiones.

L. *Ad legem Falcidiam.*

POſt SC. Trebellianum datur lex Falcidia, quæ tamen in Digeſtis præponitur SC. Trebelliano, ſanè rectius, quia vetuſtior eſt lex Falcidia SC. Trebelliano, atque etiam Pegaſiano. Lata enim eſt Auguſti temporibus, imo & Auguſtum eam ſanxiſſe Suidas ſcribit, vt Papiam Poppæam Cor. Tacit. Trebellianum autem factum eſt Neronis, Pegaſianum Veſpaſiani temporibus. Duo autem legis Falcidiæ capita proponit Paulus *l. 1. D. eod.* & in propoſitione primi *ῥηθὲν ὄνομα*, verba illa, *vſque ad dodrantem*, quia finis dodrantis finitur ſecundo, non primo capite, & eo fine primi illa quoque *ῥηθὲν ὄνομα*, *vt hac lege ſequenti licebit*: itaque eadem primo capite legendum *ὀφειλόντως*, *is ſam pecuniam, ſaſque res.* Nam quæcunque lex teſtatori permittit, de ſua pecunia nominatim permittit, vt 12. tab. *l. teſtandi §. de teſtam. l. cum pater §. mando, D. de leg. 2.* Et quibuſque, i. quibuſcunque ſiue maribus ſiue fœminis. Et in ſecundo quod præcipuum eſt caput legis, ſcribendum, detur, legetur, non detur legatum, & infra, datum legatum erit, non legatúmve. Et in eo quod ait iure publico, i. quoad eius per leges licebit, vt *l. quotiens eod. tit.* Aliud caput legis Falcidiæ proponitur in *l. ſed vſumfructum, D. eod.* Et aliud in *l. ſucceſſores hoc tit.* Aliud verò quod fingunt quidam, Si quis aliter &c. non admitto, hoc eſt ſecundi capitis iterationem non admitto.

L. Enarratio.

LAta eſt Auguſti tempor.] Vide Dionem 48. & quæ dixi Inſtit. eod.

Cornelius Tacitus] Annali 3.

Trebellianum Ner. Peg. Veſp. temp.] §. 4. & 5. *Inſtit. de fideic. heredit.*

Is ſam pecun. ſaſq. res] Ennius: *Pœni ſunt ſoliti ſos ſacrificare puellos.* Vide ſup. tit. 9.

Datum legatum] Vt apud Vlpianum tit. 2. §. vt teſtamento, *quod datum legatum eſt.*

LI. *De caducis tollendis.*

VT lex Falcidia de modo legatorum lata eſt Auguſti temporibus, ita lex Papia Poppæa de caducis hereditatibus & legatis. Et lex Falcidia à Iuſtiniano non quidem ſublata, ſed valde receiſa eſt, *Nou. de hered. & Fal.* Lex autem Papia ab eodem Oratione miſſa ad Senatum quam poſuit ſub hoc tit. valde etiam receiſa eſt. Caduca ea Vlpiani *lib. Reg. tit. eod.* ita definio, quæ iure relicta capaci aliqua ex cauſa

A poſt mortem teſtatoris ab eo cadunt in fiſcum. Dico, capaci; Nam quæ incapaci relinquuntur, non ſunt caduca, ſed pro non ſcriptis habentur. Dico poſt mortem teſtatoris, quia hæc ſunt quæ directo nomine caduca dicuntur, alia quæ deficiunt viuo teſtatore, vt ſi viuo teſtatore legatarius moriatur, aut conditio legati deficiat, ea lege Papia ſunt in cauſa caduci, *l.* eodem iure quo caduca, fiſco ſcilicet obnoxia. Dico aliqua ex cauſa, cauſam pro caſu accipiens. Sunt autem caducorum caſus quinque. Primus, ſi poſt mortem teſtatoris ex parte heres ſcriptus, aut legatarius ante apertas tabulas vita deceſſerit. Quod eſt antequam ceſſerit dies legati, aut dies venerit adeundæ hereditatis: Namq; is dies ex lege Papia Poppæa incipit ab apertis tabulis, *l. 44. §. 1. D. de bon. lib.* & rectè ait Vlp. ex parte heres ſcriptus. Nam ex aſſe ſcriptus etiam clauſis tabulis teſtamenti adire hereditatē poteſt, quatenus lex Papia ius suorum adcreſcendi aufert coheredibus, vel legatariis. Secundus, ſi poſt mortem teſtatoris ex parte heres ſcriptus, vel legatarius ante apertas tabulas peregrinus factus aut ſeruus fiſci vel alterius, legatum non deficit, ſed poſt apertas tabulas per eum domino adquiritur. Tertius, ſi legatum vel hereditas relicta fuerit cœlibi, & is intra diem C. i. intra diem cretionis à morte teſtatoris leg. Papiæ non paruerit, i. nuptias non fecerit. Quartus, ſi Latino legatum, aut hereditas is relicta fuerit, & is dies intra C. i. intra diem cretionis à morte teſtatoris ius Quiritium conſecutus non fuerit. qui duo C poſteriores caſus & ab eodem Vlpiano repetuntur tit. 21. Quintus, ſi poſt mortem teſtatoris conditio legati deficiat exemplo eorum quæ ſunt in cauſa caduci, vel ſi pendente conditione legatarius moriatur, aut ſeruus fiat pœnæ, non etiam ſi peregrinus fiat per deportationē, vt *l. intercidit, D. de condit. & dem.* Sextum non admitto, ſi repudiauerit legatum, quia eſtātum fiunt caduca quæ quis cœpit capere non poſſe. At quod repudiauit ſane capere potuiſſet ſi voluiſſet. Idem ſi tempore excluſus ſit, vel mortuus poſt apertas tabulas, ante agnitionem legati, *l. 4. D. de bon. poſ.* Ex his cauſis hereditates & legata caduca fiunt, quarum delatoribus, quos Suetonius vocat delatores Papiæ legis, idem ſcribit Neronem quartas tantum pro præmio dediſſe bonorum denunciatorum. Quod D dixi caduca ab eo cui relicta ſunt, cadere in fiſcum, rationem nominis declarat ſimul & cauſam caducorum introducendorum. Introducta enim ſunt Auguſti tempore ærarij augendi & replendi gratia, quod bella ciuilia ſuſcepta inter Pompeium & Cæſarem, & inter Pompeium, Lepidum & Brutos exhauſerant. Et hanc legis Papiæ caducariæ cauſam Iuſtinianus ipſe proponit initio Orationis ſuæ, & *l. 1. §. de vet. iur. enucl.* & Cor. Tacitus 3. Annalium: Relatum, inquit, de moderanda Papia Poppæa, quam ſenior Auguſtus poſt Iulias rogationes incitandis in cœlibum pœnis, & augendi ærarij ſanxerat, & eadē ratione augendi inopis ærarij propter onera imperij repertam viceſimam hereditatum Plinius auctor eſt in Panegyrico. At eodem loco vel libro & aliam legis E Papiæ rationem Cor. Tacitus adducit, quæ propriè pertinet ad tertium caſum, vt bellis ciuilibus amiſſo incredibili ciuium numero, qui ſupererant liberis procreandis & ampliando ciuibus imperio operam darent, lege Papia propoſitas eſſe pœnas his qui cœlibes eſſent, ne hereditates aut legata caperent, niſi intra dies C. à morte teſtatoris veras facerent nuptias, non ſimulatas vt *l. 30. D. de ritu nupt.* & niſi delatæ hereditates eſſent ſoluendo impares, quia lex commoda cœlibum minuere voluit, non incommoda, *l. 72. D. de her. inſt.*

aut hereditates propinquorum, vt Hermias ſcribit r. cap. 9. quo loco Epiphanius interpres perperam negationem omiſit: propoſitas item orbis, ne plus dimidia caperent, eodem Hermia auctore, & D. Ambroſio. Nec omittendum quod Dio notat 56. tempore latæ legis Papiæ tantam fuiſſe penuriam ciuium vt Conſules ipſi Papius & Poppæus cœlibes & orbi eſſent, non inuentis maritis aut patribus idoneis qui eis anteponerentur. Nam in honoribus adipiſcendis, vt idem ait 53. patres orbis, mariti cœlibibus anteponebantur. Ad eundem tertium caſum atque etiam ad quartum pertinet quod idem Vlp. ſcribit *tit. de Latinis*, Latinos naue fabricata ius Quiritium adipiſci ex edicto D. Claudij. quo ex loco ita legendum eſt apud Suetonium in Claudio: Naues mercaturæ cauſa fabricantibus magna commoda conſtituit pro conditione cuiuſque, ciuibus vacationem legis Papiæ Poppeæ, i. vt cœlibatus vel orbitatis pœnas non timerent, Latinis ius Quiritium, vt hereditates & legata caperent, & fœminis ius quatuor liberorum. Vt vero viceſima hereditarum liberis aut parentibus remittitur heredibus inſtitutis, auctore eodem Plinio, & *l. vlt.* ℑ. *de cod.*, iiſdem electo iure teſtamenti remittitur tranſire ad ius codicillorum, ita quæ legata aut portiones hereditatis poſt teſtamentum aut mortem teſtatoris deficiunt, lex Papia noluit recidere in fiſcum; ſed remanere apud liberos vel parentes heredes inſtitutos vſque ad tertium gradum antiquo iure, vt in §. 1. huius Orationis, & apud Vlp tit. 1. 17. 18. *& l. 29 §. vlt. D. de leg. 2. l. 5. D. de vulg. ſubſt.* At Iuſtinianus quod lex Papia ſolis liberis & parentibus dedit, dat omnibus heredibus inſtitutis, reſtituto iure antiquo, & derogata hac in parte lege Papia: cui cum dediſſent cauſam bella ciuilia, conſequens erat firmiſſima pace Reip. reddita, eaque reſtaurata in amplitudinem dignitatémque priſtinam, vt ea tandem lex quoque recideretur, ceſſarént que commoda fiſcalia, vt viceſimæ, ita caducorum ex ſupradictis cauſis quæ fiſci tenuitas rerúmque neceſſitas extorſerat. & ita eleganter L. Valerius apud Liuium 34. *Quas tempora aliqua deſiderarunt leges, mortales, & temporibus ipſis mutabiles eſſe video. quæ in pace latæ ſunt plerumque bellum abrogat, quæ in bello, pax.* Denique Iuſtinianus conſummauit, quod alij retro principes inchoauerant. Nam & alij ante Iuſtinianum multa emendarant capita legis Papiæ. Seuerus caput quo præſcripta erat ætas habendis liberis, vt Tertullianus ſcribit in Apologetico, legibus Iulijs & Papijs patres. cogentibus liberos ſuſcipere & matrimonium contrahere. vt ait, non etiam filiumſ. *l. 21. D. de rit. nupt.* & ætas quæ fuerit Vlp. explicat tit. 16. & Hermias ſupradicto loco. Conſtantinus verò prorſus ſuſtulit pœnas cœlibatus & orbitatis, *l. 1.* ℑ. *de inf. pœn. cel.* motus rationibus relatis ab Euſebio 4. de vita Conſtantini. Et ad Septimium Seuerum igitur & Conſtantinum optimum maximúmque refero quod Iuſtinianus ait, anteriores principes multa capita legis Papiæ emendaſſe, non ad leges quas adducit Accurſius, quę ipſius Iuſtiniani ſunt, non anteriorum principum. Idem addit & pleraque capita legis Papiæ per inſuetudinem interijſſe, & Iuriſconſultis diſplicuiſſe caducorum ius, adeo vt interpretationibus ſuis, quoad eius fieri poteſt, ſemper caduca coërceant, & contra fiſcum reſpondeant, ſi vel minima ſubſit dubitandi materia, quod fieri non ineleganter ſignificat *l. non puto, D. de iur. fiſc.* & ita in cauſis odioſis plerúmque verſari ſolent, itáqua fuiſſe verſatos in cauſa caducorum indicant, *l. intercidit. D. de cond. & dem. l. quæret, de verb. ſignif. l. vlt. de his quæ vt ind. l. Dini §. vlt. de iure codicil. l. 2. de aur. & arg. leg.* Ipſos quoque

A teſtatores ait, ſuadentibus ſcilicet Iuriſperitis, ne fierent caduca, ſubſtitutiones introduxiſſe maxime reciprocas (quia certè ſubſtitutiones antiquiores ſunt caducis) vt *l. 5. D. de vulg. ſubſt. l. 1. tit. ſeq.* à bonis ſuis fiſci remouendi cauſa, nec abs re in *l. miles § vlt. de leg. 2.* ait, ad coheredes ſubſtitutos, quod hi aduerſus fiſcum duplici iure nitantur: iure adcreſcendi antiquo, & iure ſubſtitutionis. Lex enim Papia ius adcreſcendi tollebat, non ius ſubſtitutionis, ideóque remedio ſubſtitutionis introducebatur ius adcreſcendi, & excludebantur caduca. Denique quod egerunt aliqua ex parte priores principes vt caduca minuerent, quod & Iuriſconſulti, & teſtatores imbuti à Iuriſcon- B ſultis, etiam ſollicitius egerunt ne fierent caduca, vt paulatim ſolent iura ſeneſcere: id tandem Iuſtinianus confecit hac parte legis Papiæ caducariæ penitus abrogata, & retento tantum illo capite legis Papiæ, quo vt Vlp. ait *tit. de dominis*, ereptoria, i. quæ vt indignis auferuntur, plerumque in fiſcum cadunt, & retenta lege Iulia caducaria quæ vltimum locum fiſco dedit vel populo quaſi parenti omnium in bona vacantia, §. *cum autem, &* §. *pen.* ℑ. & ita Iuſtinianus, vt de Marco ſcribit Capitolinus, vt de Antonino *l. Paulo, §. 1. de leg. 3.* vt de quolibet bono principe Plinius, in cauſis compendij fiſco ſuo non pepercit, aut fauit. Bonus princeps poſt omnes eſt, vt eleganter C ait Caſſiodorus in formula Comitiuæ Priuatar. Suſtulit autem primum Iuſtinianus materiam caducorum, conſtituens vt quilibet heres ſtatim à tempore mortis teſtatoris adire hereditatem poſſit, & vt dies quoque legatorum ab eo tempore cedat, nec exſpectetur apertura tabularum aut aditio hereditatis, nec deſideretur ſcientia legatarij, *l. vlt.* ℑ. *quand. dies leg. ced.* lex Papia exigebat aperturam tabularum, & hoc SC. circa eam facta concedebant, nec tamen exigebat aditionem hereditatis, vt Paulus ſignificat 3. Sent. *tit. de legat.* puto nec ſcientiam. Legatorum, inquam, quæ purè vel in diem certum relicta ſunt, exceptis quibuſdam, de quibus in §. *libertatibus*. Eorum enim quæ ſub conditione vel in diem incertum relicta D ſunt, ita ſemper obtinuit, vt dies cederet cum conditio exiſteret, vel dies incertus, qui conditionem ideo faciat, quod poſſit non cedere. Nec enim omnis dies incertus conditionem facit, ſed & quædam legata ſub incerto die relicta pro puris habentur. Et ita ſublata materia, cauſa & fundamento caducorum in §. *cum igitur*, ne deinceps caderent in fiſcum quæ relicta teſtamento vel codicillis aliqua ex cauſa expirarent & deficerent in §. *& cum triplici*, ea quæ deficiunt ex temporibus, quibus deficiunt trifariam diſpertitur: vel enim deficiunt ſtatim initio faciendi teſtamenti, vel poſt teſtamentum factum, viuo teſtatore, vel poſt mortem teſtatoris Ea quoque nominibus ita diſtinguit ſecutus veteres leges, vt quæ deficiunt ab initio, pro non ſcriptis eſſe dicat, quæ poſt teſtamentum viuo teſtatore, in cauſſa eſſe caduci, quæ E poſt mortem teſtatoris directo & proprio nomine eſſe caduca. Etiam eadem diſtinguit & ſeparat ex iure quod proprie in quoque genere ſeruatur. Idem vero ius eſt hodie quod fuit ante, quod fuit ſemper, vt quæ pro non ſcriptis habentur, non recidant in fiſcum. Nec enim ad ea pertinent leges Papiæ caducariæ, & eleganter Plinius 2. Epiſt. In codicillis qui pro non ſcriptis habentur delatori locum non eſſe, ſed pertinent ad ſubſtitutum, § *in primo l. 1. D. eod.* vel ad coniunctum, i. coheredem vel collegatarium, vel ſi nullus ſit ſubſtitutus aut coniunctus, apud heredem ſcriptum remanent, vel heredem legitimum, vt *l. 55. § vlt. D. de leg. 2.* vel à legatario retinentur, à quo relicta ſunt, vt *l. pen. §. Scæuola, D. eod.* & quidem ſine

onere, quia cum principale relictum pro non ſcripto ſit, conſequens eſt & onus ei iniunctum pro non ſcripto eſſe tanquam nemini iniunctum. & duo tantum ſunt caſus quibus apud eos reſident cum onere quæ pro non ſcriptis habentur, quos notat Accurſius. vnus eſt ex SC. Liboniano, alter receptus eſt fauore libertatis. Ne adiungas tertium ex *l. cum autem §. 1. de leg. 1.* quia non Seij portionem dicit eſſe pro non ſcripta, ſed Seium qui repudiauit pro non ſcripto habendum, i. Titium ſolum ſcriptum videri ex aſſe. Sed de his ſatis. Quæ ſunt in cauſa caduci, i. quæ poſt factum teſtamentum viuo teſtatore deficiunt morte naturali heredis, aut legatarij, vel defectu conditionis, ea hodie in ea cauſa non ſunt; ea pertinent ad ſubſtitutum, vel coniuncto adcreſcunt, vel remanent apud heredem, vel legatarium, vel alium à quo relicta ſunt. Non dico ea tranſmitti ad heredem cui relicta ſunt, quia viuo teſtatore neque dies legatorum cedere, neque tranſmiſſioni locus eſſe poteſt, & hoc tantum diſtant quæ ſunt pro non ſcriptis ab his quæ ſunt in cauſa caduci, quod illa apud eos à quibus relicta ſunt reſideant ſine onere, hæc cum ſuis oneribus. Nam & ex lege Papia in fiſcum redigebantur cum ſuis oneribus, & onera dicimus onus præſtandi legati, aut fideicommiſſi, onus præſtandæ libertatis, onus modi, onus conditionis dãdi vel faciendi, ſi modo factum per alium impleri poſſit, *§. pro ſecundo. §. ne autem* Nam conditio caſualis, vt rectè ait Accurſius, non eſt onus. De his quæ proprio nomine dicuntur eſſe caduca, iam ſupra dixi: hodie nulla talia ex lege Papia eſſe caduca, quia nihil eorum quæ relinquuntur his modis, quos lex Papia introduxit deficere poteſt, cum aperturæ tabularum nulla habeatur ratio. Nam & ex parte heres ſcriptus ante apertas tabulas adire hereditatem poteſt, & legatorum quæ pure vel in diem certum relicta ſunt, dies cedit ante apertas tabulas. Sed obſeruanda eſt differentia quæ eſt hac in re inter hereditates & legata. Nam legatorum quæ pura ſunt, diem dicimus cedere ſtatim à morte teſtatoris & ideo poſt mortẽ teſtatoris moriente legatario nec agnito nec repudiato legato, legati petitionem in heredem eius tranſmitti, repudiatum legatum ad ſubſtitutum pertinere, vel coniuncto adcreſcere, vel remanere penes eum à quo relictum eſt. Hereditatis autem diem non dicimus cedere à morte teſtatoris; ſed adiri hereditatem poſſe ſtatim à morte nondum apertis tabulis, & aditam tranſmitti in heredem, non aditam vel non agnitam, non tranſmitti, ſed ad ſubſtitutum pertinere, vel coniunctum, vel ad legitimum aut honorarium heredem, vel fiſcum: Vetus regula eſt, hereditatem non aditam non tranſmitti, à qua tamen excipiendus eſt caſus *l. ſi infanti, & l. cum antiquioribus, C. de iu. delib.* & caſus tit. ſeq. & caſus *l. ventre, D. de adquir. her. & l. ſi quis in graui § penult. de SC. Silan.* Et hæc de priori parte huius conſtitutionis dicta ſufficiant. Poſterior eſt de coniunctis & diſiunctis heredibus vel legatariis, quæ non ſine causa prioris vicinitatem ſequitur. Nam ceſſante iure caduci & fiſco excluſo, conſequens eſt coniunctum vel diſiunctum coheredem, vel collegatarium admitti iure adcreſcendi in portionem ſocij, non tantum quæ repudiatur, ſed & quæ poſt teſtamentum, vel poſt mortem teſtatoris deficit aliqua ex cauſa. Quamobrem & Paulus ipſe ſcribens ad legem Papiam de coniunctis tractat *l. re coniuncti, de leg. 3. & l. triorum, de ver. ſign.* Lex Papia tollebat ius antiquum, i. ius adcreſcendi, ius coniunctionis ſimplex, exceptis certis caſibus fiſco prælato. Coniuncti autem dicuntur hoc loco re & verbis coniuncti: Diſiuncti, re tantum coniuncti: illi enim omnimodo ſunt coniuncti,

A hi quoque ſunt coniuncti, ſed oppoſiti illis frequentius diſiuncti & ſeparati dicuntur, quia, vt ait, ab ipſo teſtatoris ſermone apertiſſime diſcreti ſunt. De verbis non etiam re coniunctis hoc loco non agitur, quia & hæc coniunctio nullius momenti eſt, niſi quando pro duplici accipitur ex mente defuncti. Qui enim verbis per ſe coniuncti ſunt, ſemper habent partes, *d. l. re coniuncti*, i. omni iure & antiquo nouo, & omni genere legatorum ſiue per vindicationem, ſiue per damnationem legatum ſit, & omni tempore, i. non concurſu tantum; ſed etiam ſtatim ab initio. Illi qui re & verbis, aut re tantum coniuncti ſunt, non ſemper habent partes ab initio, ſed concurſu tantum, aut ne concurſu quidem: Namque inter eos qui re & verbis coniuncti ſunt, & eos qui re tantum, hæc B eſt differentia, quod ſi re tantum coniunctis legatum ſit per vindicationem, concurſu partes faciunt. idémque ſi per præceptionem, *l. 1. ſ. de leg.* Si per damnationem, ſingulis ſolidum debetur, nec concurſu partes faciunt. Idémque ſi ſinendi modo, vel ſi per fideicommiſſum. Quod tamen hæc conſtitutio abrogat, dum ita conſtituit, vt quoquo genere eadem res diſiunctim duobus aut pluribus relicta ſit, ſingulis partes debeantur, niſi perſpicuè appareat teſtatorem ſingulis ſolidum dari voluiſſe, quæ exceptio ex hac Cõſtitutione à Triboniano inſerta eſt *l. ſi plurib. l. ſi pluref. §. vlt. de leg. 1. l. 13. § vlt. de leg. 3. l. 20. de leg. 3. l. duos, de vſufr. leg.* Quod ſi legatarij re & verbis coniuncti ſint per vindicationem, iure antiquo quo C vtimur, non niſi concurſu partes faciunt *l. coniunctim, de leg. 3* ſi per damnationem, ab initio partes habent, *l. plane §. ſi coniunctim. de leg. 1.* ſicut hi qui verbis tantum coniuncti ſunt, & pars non concurrentis apud heredem remanet. Ac præterea vera eſt *l. coniunctim*, ſecundum ius antiquum. æquè vera, *l. plane §. ſi coniunctim*, ſecundum legem Papiam, ex qua pars non concurrentis coniuncti caduca fit, ſiue per vindicationem, ſiue per damnationem legatum ſit. & tamẽ ex eadem lege diſiuncti per vindicationem pars ſi deficiat, caduca non fit, ſed adcreſcit ſocio. Et ratio differentiæ hæc, quia ſingulis qui diſiuncti ſunt, ſolidum ab initio palam legatur, & ius adcreſcendi nihil aliud eſt quam retentio ſolidi non concurrente ſocio. Coniunctis autem ſingulis tacitè non palam ſo- D lidum legatur. Ideóque non concurrente collegatario ſolidi quod palam eis relictum non eſt, retentionem non habebant, id eſt ius adcreſcendi non habebãt, ſed portio non concurrentis caduca fiebat. & hæc ratio etiam efficit hodie reſtituto iure antiquo, vt coniuncto legatario non adcreſcat inuito, i. vt inuitus retineat totum quod ei palam relictum eſt, nec ſcindat legatum. Et hic notandæ ſunt tres differentiæ quæ ſunt inter heredes & legatarios. Pars coheredis quæ repudiatur, vel quæ deficit ex ea cauſa ex qua lege Papia fiebat caduca, vel in cauſa caduci, iure ciuili, i. ex 12. tab. iure antiquo & ipſo iure, tacito iure coheredi vel coheredibus qui portiones ſuas agnouerunt pro portionibus hereditariis adcreſcit, vel heredibus eorum ſiue coniuncti coheredes fuerint, ſiue E diſiuncti. Pars quoque collegatarij collegatario adcreſcit, ſi diſiuncti fuerint ex hac conſtitutione, ſublata hac in re veteri differẽtia legatorum per damnationem & per vindicationem. itémque ſi coniuncti fuerint per vindicationem, *l. ſi duobus §. vlt. l. legatum §. 1. l. plane § ſi duobus, de leg. 1. l. ſi ſeruo ſub. de ſtatulib.* at non etiam ſi coniuncti fuerint per damnationem, *l. 7. de leg. 2. l. ſi duobus in pr. l. huiuſmodi §. ſi Titio, l. plane §. ſi coniunctim, d. leg. 1.* quam differentiam legatorum non inuenio eſſe ſublatam. Item coheredi coniuncto, vel diſiuncto adcreſcit inuito

ig norantí. Coniunƈto collegatario non adcreſcit inuito, disjunƈto adcreſcit inuito. Item coheredi coniunƈto vel disjunƈto, adcreſcit cum ſuo onere, & coniunƈto collegatario ſimiliter. at disjunƈto, ſine onere. Vt autem coheredibus adcreſcit pro portione hereditaria, *l. liber* §. *cum quis*, *l. ſi ita quis heredes D. de her. inſt.* ita collegatariis pro portione legati, *l. Maeuio de leg.* 2. & ita in hac Conſtitutione pro virili exaudire oportet, pro virili proque ratione legati cuiuſque. Et ſi quidam heredes ſint coniunƈti, quidam disiunƈti, vt in hac ſpecie: Primus heres eſto, Secundus heres eſto, Tertius & Quartus heres ſunto, deficiente Primo vel Secundo adcreſcit omnibus, deficiente Tertio ſoli Quarto, deficiente Quarto ſoli Tertio, videlicet vt poſuimus, cum omnes ſine partibus inſtituti vel ſubſtituti ſunt, *l. heredes D. de her. inſt.* Nam ſi quidam ex partibus disjunƈtim, quidam ſine partibus coniunƈtim, hoc modo: Primus ex quadrante heres eſto, Secundus ex triente heres eſto, Tertius & Quartus heres ſunto, Tertio deficiente omnibus adcreſcit, quia Tertio Quartus coniunƈtus eſt nudis verbis, quæ coniunƈtio nullius momenti eſt, non in re parteve certa, *l. item quod* §. *1. D. eod.* Coniunƈti quod adcreſcit quaſi ſuum occupant; & merito igitur ab eo cæteros repellunt. Disjunƈti, quaſi alienum. igitur quod eſt alienum ſoli ſibi vindicare non poſſunt, § his ita, & quod dicitur, disjunƈtos ſolidum quaſi ſuum ſoo iure retinere in §. ſin autem ad deficientis, ita verum eſt, ſi ſolus ſuperſit nullo concurrente ſocio, non ſi alios habent ſocios in totum vel in partem, & idem puto eſſe conſtituendum ſi quidam collegatarii permiſti ſint, alii disjunƈti, alii coniunƈti per vindicationem. ἐν τῷ αἰ διαταξει περὶ λέξιν ... ... τῶν ἄλλων ...

L I. Enarratio.

VLp. libro Reg.] *Tit.* 17.

Cadunt in fiſcum] Ammian. Marcell. libro 3. *vt ſunt in palatij nonnulli alienarum rerum auidi, ſi quid caducum, vel aliud periſſet ex vſu.* Hinc caducarius. Gloſſæ Iſidori: Caducarius, ad quem pertinent quæ cadunt defunƈto aliquo, cui non eſt qui ſuccedat.

Pro non ſcriptis habentur] *Leg. 1. ſup. de hered. Inſtit.*

Nam ex parte ſcriptus, etiam cluſis] *Lig. nam ex aſſe ſcr. l. 1. § vlt. D. de iur. & fac. ignor. l. 3 §. de iu. deliber.* Vide librum 6. Obſeru. cap. 38. & cluſis pro clauſis ſæpe occurrit in Pand. Florent. Tertull. Apologet. cap. 11. *Cælum ſemel cluſit.* Lucifer Caralitanus II. pro S. Athanaſio: *Et cluſerit oſtium* Gloſſæ: *κλείω, cludo, obſero.*

Quatenus lex P.] Quatenus, pro quia.

Peregrinus factus fuerit] Pereger, Vlp. *d. tit.* 17. quam lectionem probat Ioſephus Scaliger Auſonian. lection. libro 11. cap. 14.

Quos Suetonius vocat] Neronis cap. 10.

Ærarij aug.] Attrito bellis ciuilibus ærario. Tertullian. de fuga cap. 12. *Tam quotidie ærario augendo proſpiciuntur remedia cenſuum, veƈtigalium. &c.*

Et augendi ærarii ſanx.] Id eſt, augendi ærarii cauſa, vt ait Cuiac. in recitat. vulgo tamen legitur, *inceſtandis cælibum pœnis & augendo ærario.*

Viceſimam hereditatum] V. ad Pauli Sent. lib. 4. tit. 6. Gloſſæ: *εἰκοστώνης, ὁ τὴν εἰκοστὴν αἰτῶν, viceſimarius.*

His qui cœlibes eſſent] Iuuenalis ſat. 9.
Iura parentis habes, propter me ſcriberis heres.

A *Legatum omne capis, nec non & dulce caducum.* Vetus Scholiaſtes: *Meo labore habes filios, & ſcriberis heres, & non pateris pœnas orbitatis.* Plutarchus de amore prolis ſub initium: *Ῥωμαίων πολλοὶ γαμοῦσι καὶ γεννῶσιν οὐχ ἵνα κληρονόμους ἔχωσιν, ἀλλ' ἵνα κληρονομεῖν δύνωνται: Romanorum multi vxores ducunt, & liberis operam dant, non vt heredes habeant, ſed vt ius adeundæ hereditatis*

Quo loco Epiphanius interp. perperam oeg. om.] Sic enim vertit: *nihil de teſtamento incurarentur, licet generis proximitate conſiſterent.* Sic etiam nouus interpres Sozomeni: *etiamſi genere proximi eſſent.* pro, *niſi ſi genere prox. es.*

Eodem Hermia auƈtore] Libro 7. cap. 47.

B Et D. Ambroſio] In Lucam capite 111. *Erat deformis liberos non habere: quod etiam Legum ciuilium ſuit auƈtoritate multatum.* & libro de viduis: *Vnde & illi qui Deorum ſuorum adulteria & probra venerantur, cælibatus & viduitatis ſtatuere pœnas, vt æmuli criminum multarent ſtudia virtutum.*

Remittitur tranſire ad ius codicill.] Id eſt, permittitur. Cuiac. in recitat. Dixi §. t. 31.

Rerumque neceſſitas extorſerat] Libanius declamatione 33 *οὐ καθ' ἑκάστην, ὡς εἰπεῖν, ἡμέραν ὁρᾶς, τοὺς μὲν λυομένους, τοὺς δὲ χειροτονουμένους, τῶν πραγμάτων αὐτῶν τοῦτο ἀναγκαζόντων, ὅτι βέλτιον τοῦτ' ἐκείνου κρατεῖν: nonne per ſingulos, vt ita dicam, menſes vides leges abrogatas, alias latas, hoc rebus ipſis exigentibus, quia me-*
C *lius eſt hoc quam illud obtinere.* Aul. Gellius 20. 11. *Non ignoras legum opportunitates & medelas pro temporum moribus & pro rerum publicarum generibus, ac pro vtilitatum præſentium rationibus, proque vitiorum quibus medendum eſt, feruoribus mutari atque flecti, neque vno ſtatu conſiſtere.* Ioannes 8. PP. in epiſtola 92 ad Clerum Bituricenſem: *Porro ſciatis quia ſic iſta non modica interueniente neceſſitate, barbaro modo concedimus, vt tali neceſſitate remota, reuocatur etiam id quod neceſſitas imperat.*

In Apologetico] Cap. 4. vide ibid. Rig.

Ætas quæ fu. Vlp. expl.] Id eſt ſi minor ann. 25. aut vxor minor annis 20.

Ab Euſebio 4. de vita Conſtantini] Cap. 16.

D Per inſuetudinem interiiſſe] Iuſtinianus ait per deſuetudinem abolita, in *l. vn. tit.* Interire dicuntur leges & occidere inuſu. Arnobius 7. aduerſ. Gentes *Ab legum interitu. & ab legum occaſu.*

Solent iura ſeneſcere] Ammianus Marcellinus lib. 16. *Seneſcentes* (leges ſumptuarias) *paulatim reparauit Sylla dictator.*

Ereptoria] Vide Cui. ad *tit. D. de his quibus vt indign.*

De quolibet bono principe Plinius] In Panegyrico.

Vt eleganter ait Caſſiodorus] Libro 6. 8.

Et hoc SC. circa eam facta concedebant] Io hac conſtitutione pro, *cenſuerunt*, Cuiacius legit, *conceſſerunt*, vt etiam habetur in codice Iuliani Brodæi.

E Nec enim omnis dies incertus] Vide Cuiac. Obſeruat. libro 18. cap. 1. & 5. ſio autem aliquid hoc tit.

Vel poſt teſtamentum factum viuo teſt.] Vide Cuiac. ad *leg. vlt. D. ſi pars heredit. pet.* libro 6. quæſt. Papin.

Plinius II. epiſtol.] Epiſtola 16.

Reſideant ſine onere] Quod & onus ipſum pro non ſcripto ſit, tanquam à nemine datum ſiue relictum. Cuiac. ad §. in primo, & § pro ſecundo.

Nam ex & parte heres ſcriptus ante apertas ta.] Non ſolum heres ſcriptus ex aſſe etiam clauſis tabulis teſtamenti adire hereditatem poteſt, vt olim obtinuit, ſed & ex parte ſcriptus ex Iuſtiniani conſtit. nam olim

non obtinnit, vt dictum ſup. in princ. A

Diſiuncti & ſeparati dicuntur] Vide §. *ſi eadem res 8. Inſt. de legat.* & ibi Cui.

Tacito iure coheredi] Tacite *l. qui ex duabus 53. §. 1.* tacito iure, *l. ſi ranſcemmunis 67. D. de adquir. heredit.*

LII. *De iis qui ante apertas tabulas hereditatem tranſmittunt.*

NVnc non aliam ob cauſam hunc titulum dat Iuſtinianus, quam quod conſtitutionis in ea poſitæ mentionem fecerit titolo ſuperiore §. in nooiſſimo, qoi alioquin eum forte non dediſſet, propterea quod de apertis tabulis loquitur, quas aperiri hodie non eſt B neceſſe vt adiri poſſit hereditas, vel vt dies legatorum cedat, & derogatio eſt legis Papiæ, quam Iuſtinianns penitus abrogauit io his quæ deficinnt ante mortem teſtatoris, vel ante apertas tabolas: nec tamen inurilis Conſtitutio eſt, cum ex ea quæ ita concipitur definitio, liberos à parentibus ſibi teſtamento relictam hereditatem ante apertas tabulas tranſmittere ad liberos ſnos, hodie ita concipiatnr, liberos à parentibus ſibi teſtamenro relictam hereditatem etiam ſi eam non adierint, vel adquiſierint, tranſmittere in liberos ſoos. quod procedit indiſtincte, ſiue liberi quos parentes heredes ſcribunt, ſui parentibus, ſioe extranei heredes ſint, & vt Conſtitutio ait ſiue ſciuerint ſibi delatam hereditatem, ſiue ignorauerint, C & ſiue ex parte ſcripti fuerint, ſiue ex aſſe; cum tamen ex lege Papia extranei ex parte ſcripti non tranſmittant hereditatem ante aperturam tabnlarum, atque etiam, vt ait, ſi inuicem ſubſtituti non ſint, vt perinde excludatur lex Papia atque ſi inuicem ſubſtituti fuiſſent, vt §. 1. *ſup. tit. prox.* Et præterea Conſtitutio ait idem obtinere in legatis quæ liberis parentes relinqunnt, quæ tamen lege Papia caduca fierent mortuis legatariis ante apertas tabulas. Beneficium igitur conceſſum ſuis vt ex parta ſcripti tranſmittant non aditam hereditatem, *l. 3. ſup. de iur. delib* hæc Conſtitutio porrigitur ad liberos non ſuos. Et notandum hnic Conſtitutioni non eſſe locum in liberis heredibus extraneis ab inteſtato venientibus, *l. 2. T. de SC. Orph.* ſed ex teſtamento duntaxat. D

LII. Enarratio.

IN liber hered. ext ab int. ven.] Aliter Gloſſa, & Odofredus heic in fin. quem refert Ioanoes Faber heic. vide T. t. 67. in fine.

LIII. *Quando dies legati vel fideicommiſſi cedat.*

V. tit. 2. lib. 3. 6. ff.

HVnc etiam titulum non aliam ob cauſam dat quam vt ex veteribus Conſtitutionib. confirmet E quod dixit *t. 51. l. 1. §. in nouiſſimo & ſeqq.* de ceſſione diei legatorum & fideicommiſſorum, & de annuis legatis relictis priuato homini, quod ait *l. 1.* initio cuiuſque anni ea peti poſſe, intelligo & ab heredibus legatarii peti poſſe, quia poſt mortem teſtatoris initio cuiuſque anni eorum legatorum dies cedit, & cœpti cuiuſque anni legatum, ſi initio eius vixerit legatarius, tranſmittitur in heredem. & hoc eſt qood ait *l. 4. D. de ann. leg.* annno legato relicto, vel, quod idem eſt, in annos ſingulos plura eſſe legata, primi anni purum, ſequentium annorum condicionalia. idem *l. 5. & l. in ſingulos. eod. t. l. 1. §. ſi in annos. ad leg. Falcid. l. ea. 11. 12. quand. dies leg. ced. l. 45. T. de epiſ. & cl.* nec obſtat *l. ſi in annos, D. de cond. & dem.* in cuius ſpecie non dixit teſtator, in annos ſingu. ſed ſummam certam legauit in annos x. completos ſcilicet, ſecus ſi vſumfr. vel operas legaſſet, vt *l. quæſitum, D. de vſufr.* Ex aliis legibus huius t. intelligimus, legati aut fideicommiſſi petitionem in heredem ita demum tranſmitti, ſi dies eius ceſſerit, qui vtique cedit à morte teſtatoris ſi purum, aut in diem relictum ſit, à die impletæ conditionis, ſi conditionale fuerit, vel in diem incertum, qui & aliquo caſu non cedere poſſit, nec exigi ſcientiam, nec agnitionem legatarij, nec traditionem rei legatæ, nec aditionem hereditatis. Et condicionale non eſſe legatum ita relictum, cum ad legitimum ſtatum peruenerit: mora enim ſoſpendi, non condicione, & longa eſt differentia inter conditionem & moram, *l. 1. de leg. 2. l. heres, de cond. & dem. l. pen. hoc t. l. quod pure D. eod.* & ſtatim vocat quod Græci *ἀκμὴν* i. inſtam ætatem, vt *l. cum pater §. curatoris de leg. 2.* qui & virilis vigor dicitur *l. 1. de minor.* ad differentiam vigoris pubentis *l. 4. T. qui teſt. fac. poſ.* Igitur poſt mortem teſtatoris mortuo legatario ante annum 25. legati petitio in heredem tranſmittitur. Nec obſtant *l. ſi Titio. D. eod.* & pleræque aliæ ſimiles, in quibus, vt Io. docuit, recte, ab initio legato iniicitur conditio h. modo, Titio cum erit annorum tot do lego. In hac vero initio pure legauit, hoc modo, Illi to. do lego, deinde ſolutioni diem adiecit hoc modo, Quod legatum accipere debebit cum ad legitimum ſtatum peruenerit.

LIII. Enarratio.

SEcus ſi vſumfructum vel op. leg.] *L. 2. D. eod. in fin.*

A die impletæ conditionis] Si legatarius pendente conditione deceſſerit, legatum non tranſmittitur, *l. 1. §. ſi quis 7. D. vt legat. ſeru. cau.*

Com ad legitimum ſtat. peru.] ὅτι ἥβησαι μέλλοι αἱ ἀναπνεῦσαι.

LIV. *Vt in poſſeſſionem legatorum vel fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa mittatur, & quod ſatisdari debeat.*

V. tit. 3. & 4. eod. lib.

NIhil alind reſtat ex tractatu de legatis & fideicommiſſis, niſi porro vt dicamus de ſatisdatione legatorum ant fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa, quam heres legatariis aot fid. poſtulantibus qui legatum aut fid. ſperant, præſtare debet. Poſtulant eam legatarii à prætore vel præſide ſedente pro tribunali tanquam actionem, vt ſcilicet heredem iubeat cauere de legato aut fid. datis fideiuſſoribus Formula cautionis hæc eſt: Quod mihi ex teſtamento vel codicillis L. Titij dari fieri oportet, id quibus diebus L. Titius dari fieri voluit, iiſdem dari fierive: aut quanti ea res eſt tantam pecuniam recte præſtari, dolumq; malum huic rei promiſſionique abeſſe abfuturumq; eſſe, hæc ſpondeſne? Stipulatur legatarius, promittit heres à quo legatum relictum eſt adpromittit fideiuſſor quem dat heres. Herede autem nonobtemperante iuſſo prætoris, legatarius mittitur in poſſeſſionem omnium rerum quæ in cauſa hereditaria ſunt, dolove malo heredis eſſe deſierunt, aut in poſſeſſionem certæ rei hereditariæ, vt *l. 2. T. qui pot. in pign.* quo genere pignus prætorium conſtituitur, vt eas res legatarius teneat pignoris iure, *l. 3. & 5.* non

proprietatis, nec tam poſſeſſionis, quam cuſtodiæ perpetuæ cauſa. Fit etiam miſſio vno caſu ex Conſtitutione Antonini in res heredis proprias, ſi poſt ſex menſes quam adiuit prætorem legatarius, is neque ſatiſdedit, neque legatario ſatisfecit, l. 6. Et in id quod eſt in Rubrica, Quando ſatiſdari debeat, notandum eſt, poſt mortem teſtatoris & aditam hereditatem poſtulanti legatario ſatiſdari debere, etiamſi nondum dies legati ceſſerit, modo conſtet legatum eſſe relictum, licet de iure eius non conſtet, qua de re prætor cognoſcit ſummatim, non ſubtiliter, *l. 1. hoc t.* quam puto ſignificari *l. 3. §. 1. D. eod. l. hac ſtipulatio §. vlt. D. vt leg. no. cau.* atque etiam ſi modo non ſit remiſſa à teſtatore, quoniam Conſtitutio Marci & Commodi, i. *l. 2.* cuius ſit ſæpe mentio in Pandectis, eam quocumque indicio voluntatis remitti permiſit, alioquin valeret regula *l. nemo D. de leg 1.* quæ & hodie valet in cautione, quæ etiam ex edicto prætoris, vel ex SC. de vſufructu interponitur, *l. pen. hoc t. l. 1. C. de vſufr. l. 8. D. de vſufr. ear. rer. &c* quia deficit Conſtitutio, quæ hoc teſtatori permiſerit. Et hic eſt finis huius tractatus de ſucceſſione quæ iure ciuili competit ex teſtamento, deque his quæ teſtamento vel codicillis relinquuntur.

LIV. Enarratio.

LEgatarius mittitur in poſſ.] Vt in *l. 1. §. 1. D. eod. & l. 6. hoc t.*

Cuſtodiæ perpetuæ cauſa] Non poſſidemus, ſed Prætor magis cuſtodiam rerum permittit, *l. cum legatorum 12 D. de quib. ex cauſ. in poſſeſſ. eat. & d. l. 6.*

Et aditam hereditatem] *l. ſi àte 10. D. vt legator. ſeruand. cau.*

Id eſt, l. 2.] *Et l. 7.* in qua verba illa, *& D. commodum.* à libris vett. abeſſe quidam teſtantur. Sunt tamen in Brodæi codice perantiquo. Seuerum enim in diuos Commodum retuliſſe ſcribit Ælius Spartianus in Seuero. & in nummo D. Commodus appellatur apud Hubertum Goltzium in theſauro rei antiq.

Quocumque indicio] Sic leg in *d. l. 2.* vt in *l. ania 77. §. pater. D. de cond. & demonſtr.* In veteri tamen Brodæi legitur, iudicio.

LV. *De ſuis & legitimis liberis & ex filia nepotibus ab inteſtato venientibus.*

V. tit. 1. lib. 3. Inſt. & t. 16 lib. 38. ff.

AB hoc titulo incipit tractatus de hereditate inteſtatorum, quæ iure ciuili defertur, & primo quidem loco ſuis & legitimis liberis ſiue naturales ſint, ſiue adoptiui, *l. 1.* ſiue nati tempore morientis, ſiue poſtumi, *l. 4.* ſiue ex parente ingenuo, ſiue ex libertino, *l. 7.* Et hi quidem ſui liberi ipſo iure heredes exiſtunt etiam ignorantes & inuiti, *l. 3. §. pen. D. de ſuis & leg. lib.* & præferuntur matri defuncti, *d. l. pen.* imo & filii qui nec ſui, nec legitimi ſunt, ſed tanquam legitimi ex SC. Orfitiano ad hereditatem matris vocantur, ex *d. l. pen.* præferuntur auiæ. i. matri defunctæ matris: quia liberis quam parentibus debetur hereditas. Item ſui liberi etiam ſi ignorantes ſe heredes extitiſſe, naturæ conceſſerint, hereditatem parentum tranſmittunt ad heredes quoſcunque, *l. 8. hoc t. l. 3. l. cum antiquioribus C. de iure delib.* Recte autem in hoc t. de ſuis & legitimis liberis: nam & ſi quicunque legitimi ſunt, non ſint ſui, omnes tamen qui ſunt ſui & legitimi ſunt, *l. de bonis § 1. D. de Carb. edic. l. 2. D. vnde leg. l. 1. §. ſed videamus. D. de ſucc. edic. l. 1. C. §. 1. ff. de grad. & adf. l. filius, D. de ſuis & leg. lib. l. vlt. C. de codicill.* & contra qui non ſunt ſui liberi, nec legitimi ſunt, *l. ſcripto, D. vnde lib.* veluti filii emancipati, vel naturales tantum, vel ſpurii. Notandum inter ſuos iure ciuili, i. ex 12. vocari ad inteſtati ſucceſſionem nepotes ex filio, vel filiis iam mortuis pariter cum filiis defuncti ſuperſtitibus, licet legitimi tantum ſint non ſui, in ſtirpes, i. in portionem patris ſui, non in capita, eadem ſucceſſionis ratione ſeruata, ſi non exiſtentibus filiis plures ſint nepotes ex diuerſis filiis varij numeri, *l. 2. & 3.* quam & prætor ſequitur, *l. ſi in adoptionem. §. vlt. D. de bon poſſ. cont. tab. l. ſi nepotes, D. de coll. bon.* Imo & ex Conſtitutione Valentiniani & Theodoſij nepotes ex filia inter ſuos in locum & portionem matris cum diminutione trientis, & inter legitimos cum diminutione quadrantis, *l. 4. C. Theod. de leg. her.* & Iuſtiniani *l. vlt. & Nov. 18. & 118.* ſine diminutione, licet neque ſui ſint, neque legitimi. Illud etiam notandum eſt, *l. 1. huius* quæ non eſt de liberis, ſed de agnatis, ex tranſuerſo, ideo ſtatim poſitam fuiſſe initio huius tractatus, vt intelligeremus, in ſucceſſionibus inteſtatorum quid iuri ciuili & iuri prætorio intereſſet, quod collata & coniuncta *l. 2. C.* qui admitti, apparebit ſtatim. Ius prætorium per ſe ſolum eſſe temporarium, Ius ciuile perpetuum.

LV. Enarratio.

QVia liberis quam parentibus] Pro magis quam parentibus, *l. nam etſi 15. D. de inoff. teſtam. l. ſcripto 7. D. vnde lib.*

Naturæ conceſſerint] Sic loquitur *lex 1. C. 1. prox.* Salluſtius in Iugurth. *Pater naturæ conceſſit.*

Ad heredes quoſcumque] Siue liberi, ſiue parentes, ſiue extranei ſint.

Vel naturales tantum] Quæſiti ex concubinatu.

Non in capita] *in C. inu.*

Cum deminutione trientis] Qui adcreſcit ſuis.

Cum deminutione quadrantis] Qui adcreſcit adgnatis.

Qui iuri ciuili & præt. intereſſet] An ſicut Tertullianus Apologet. cap. 33. *intereſt homini Deo cedere.*

Ius ciuile perpetuum] Vide ad t. 30.

LVI. *Ad SC. Tertyllianum.*

V. lib. 3. Inſt. t. 3. & lib. 38. ff. t. 17.

POſt liberos mater vocatur ad hereditatem defuncti inteſtati tanquam legitima heres non ex 12. tab. quia cognata non agnata eſt, niſi in manum viri conuenerit; ſed ex SC. Tertylliano: & retro ad hereditatem matris inteſtatæ filij vocantur tanquam legitimi heredes, non ex lege 12. ſed ex SC. Orphitiano. Antiquius eſt Tertyllianum Orphitiano. & ideo de SC. Tertylliano titulus præcedit. & ex hoc quidem mater cuiuſcunque ætatis filio ſuccedit, cum tamen ipſe matri ex SC. Orphitiano ſi in infans ſit, per ſe non ſuccedat, ſed per tutorem, vel patrem, *l 1. hoc t. l. ſi infanti. C. de iur. delib. l. ſeruo inuito §. ſi pupillo D. ad Treb.* Item ex SC. Orphitiano filius excludit parentes & fratres conſanguineos matris *l pen. C. 1. prox. l. 1. & 4. 1. ſeq.* Ex SC. Tertylliano pater excludit matrem aut iure ciuili, ſi in emancipatione manumiſſor fuerit, aut iure præt. ſi non fuerit manumiſſor, *l. 2. hoc t. l. 10. D. de ſuis & leg. her* Item fratres conſanguinei, ſiue ſoli ſint, ſiue permiſti ſororibus conſanguineis, excludunt matrem, non vterini, aut naturales, *l. Lucius. D. de vulg. ſubſt.* Sorores autem conſanguineæ, ſi ſolæ ſint, pariter admittuntur cum matre, ita vt ferant partem dimidiam, & mater al-

Digitized by Google

teram dimidiam. At ex *l. vlt. huius t.* cum qua coniungenda eſt *l. vlt* C. *de iur. del.* non eſt differentia inter fratres conſanguineos & vterinos, & cum fratribus quoque mater vocatur in virilem, & ex ea in *l. mater hoc t.* Tribonianus ſcripſit, ſororibus & fratribus cum in Cod. Theod. tantum eſſet ſcriptum, Sororibus, vt Anianus legit, & lex ipſa indicat, vel fratribus tantum, pro ſororibus, quia ante hanc *l. vl.* fratres omnino matrem excludebant. Sed poſtea Iuſtiniano placuit, vt & cum ſororibus mater veniret tantum in virilem, *Nou. 22.* & nouiſſime concurrentibus fratribus & ſororibus & patre & matre, longe aliter quam deſiniat, *d. l. vl. ad Tert'. & l. vlt. inſ. Com. de ſucceſ.* vt omnes ſuccederent pro virilibus portionibus, & viriles retinerent plenas ſine deductione vſusfructus, *Nou.* 84. & 118. & hoc ſi vidua permanſiſſet mater. In ea que iterum nupſit poſt annum luctus ſublata *l. mater hoc t. & l. 5. §. vl.* C. *de ſec. nup.* vt variauerit Iuſtinianus docui *Nou. 2.* De ea quæ iterum nupſit intra annum, eſt duntaxat in *hoc t. l. 4.* Duo ſunt caſus quibus ceſſat SC. Tertyllianum, vnus *l. 3.* alter *l. pen.*

LVI. Enarratio.

Niſi in manum viri conuenerit] Materfamilias, quæ in manum viri conuenit, ſuorum numero eſt. Vide Cuiac. Obſeru. libro 6. cap. vlt. & C. t. 18.

Si infans ſit] Si vero fari poſſit, per ſe, id eſt, per aditionem ſuam tutore auctore. Sic hanc legem intelligunt, Ioannes Faber Odofredus, & Fulgoſius. aliter Pet. Fab. Semeſtrium lib. 11. cap. 12.

Pater excludit matrem] *l. 2. § obyciatur, D. eod.*

Aut naturales] In ſeruitute aut cõcubinatu quęſiti.

Vt omnes ſuccederunt] Etiamſi filij ſunt in poteſtate patris.

In ea quæ iterum nupſit] In bonis profectis à patre mater quæ iterum nubit, vſumfructum tantum habet, in cæteris plenam proprietatem.

In hoc tit. lex 4.] In qua notanda verba illa, *forte fatali obiern*, vt in *l. t.* C. *1. vl.* Excerpta vett. Gloſſis: *forte fatali*, ἰδίῳ θανάτῳ. ſua morte.

LVII. *Ad SC. Orphitianum.*

V. lib. 3. Inſt. t. 4. in & l. t. 17.

POſt SC. Tertyllianum ſequitur Orphitianum, ex quo filij pari iure vocantur ad hereditatem matris inteſtatæ, excluſis omnibus agnatis matris, vt mater ad hereditatem filiorum inteſtatorum ex SC. Tertylliano. Et notandum quod ait *l. pen* C. *de ſuis & leg. lib.* filios matri ipſo iure ſuccedere: quod non eſt citra aditionem vel geſtionem pro herede, vt cum dicimus ſuos ipſo iure heredes exiſtere, *l. in ſuis, de ſuis & leg. her. l pen. §. pen. de bon. lib.* ſed citra cretionis ſolemnitatem, quæ hodie ſublata eſt, & citra bon. poſſeſſionem l. 3. hoc t. quia non prætoris, ſed SC. Orphitiani beneficio admittuntur ad hereditatem matris, *l t. Cod. Th. de leg. her. l. t. Cod. Theod. de cret. vel bon. poſ.* quod etiam de ſuis heredibus dicitur, & de legitimis omnibus heredibus, & de teſtamentariis dici poteſt, *l. 13* C. *de iure delib. l. 7. D. de inoff. teſt l. 4 t. ſeq l. omnium.* C. *de teſtam.* Eam vero non aliter adquirunt quam ſi adierint, vel ſe pro herede geſſerint. Paulus IIII. *Sent. eod.* 1. Filius maternam hereditatem eandemque legitimam niſi adeundo quærere non poteſt. Et quam ita non adquiſierint, ſane in heredem non tranſmittunt, ſed deficientium portio adcreſcit reliquis, qui adierunt, vt in ſpecie *l. 2. hu-*

A *ius 1. l. ſi ex pluribus. D. de ſuis & leg. her.* vel hereditas redit ad agnatos defunctæ matris. Nec obſtat *l. 1.* C. *t. 52.* quia de teſtamentariis heredibus eſt, non de legitimis, nec cum ſit noua, auſim eam producere ad legitimos; fateor tamen eos ſi moriantur intra annum ſcientes ſibi eſſe ab inteſtato delatam hereditatem matris, ius deliberandi tranſmittere ad heredes, *l. cum antiquioribus.* C. *de iure delib.* vt hic recte notat Accurſius.

LVII. Enarratio.

B Citra bonorum poſſeſſionem] Græci ad *leg. 3. hoc t. Quoniam enim Senatuſconſultum Orphitianum eſt iuris ciuilis, merito nec bonorum poſſeſſione indigent, qui ex eo vocantur ad hereditatem: ſed poſſunt tanquam iure ciuili heredes pro herede gerere.*

Non de legitimis] Idem ſcribit Fulgoſius ad *leg. 1. num. 3.*

LVIII. *De legitimis heredibus.*

V. lib. 3. Inſt. tit. 2. & lib. 38. D. t. 16.

POſt ſuos heredes iure ciuili ad hereditatem ingenuorum vocantur legitimi, i. agnati ex lege 12. tab. vel ex lege Concilia. ac primum quidem conſan-
C guinei, i. fratres & ſorores qui quæve in eiuſdem patris, cum is moreretur, poteſtate fuerunt, *l. 4.* C. *de ſuis & leg. lib. l. 1 3 6. hoc tit.* excluſo patre & matre, vt olim obtinuit, vt hodie obtinet, ſimul admiſſis omnibus pleno iure pro virilibus portionibus ex *Nou.* 118. Et hi quidem fratres vel ſorores præferuntur filijs fratrum vel ſororum iuxta *l. 3. & l. pen. §. vlt. hoc t.* quod fuit ius vetus. Iuxta *Nou. Iuſtiniani*, filii fratrum & ſororum repręſentant vicem patrum ſuorum, vt pro ſtirpibus concurrant cum fratribus & ſororibus defuncti vel defunctæ, itemque vt excludant defuncti fratres ex eodem patre tantum, vel ex eadem matre tantum, ſi pater eorum fuerit defuncto frater ex eodem patre & ex eadem matre, itemque vt excludant patruos, auunculos, amitas, materteras defun-
D cti inteſtati. Et his tribus caſibus exceptis in linea collaterali non eſt repræſentationi locus, & aliter quam in linea directa, ſemper proximior inferiorem excludit, & hereditas diſtribuitur in capita non in ſtirpes. Notandum eſt quod ait *d. l. 5.* conſanguinitatis iure etiam fœminas ad legitimam hereditatem admitti. quod ex l. 12. tab. obtinuit etiam in omni iure agnationis, perinde atque in iure liberorum. At lex Voconia vltra conſanguineas non admiſit fœminas ad legitimam hereditatem, i. vt neque agnatis maribus, neque ſibi inuicem agnatæ ſuccederent. ideoque iuris auctores conſanguineos ſeparauerunt ab agnatis in hoc iure hereditatis inteſtatorum, & agnatos definierunt eſſe virilis ſexus perſonas, *l. 2. §. 1. D. de ſuis &*
E *leg. her.* quia poſt conſanguineas muliebris ſexus perſonæ licet agnatæ ſint, non admittuntur lege Voconia. quæ obtinuit vſque ad ætatem Iuſtiniani, qui *l. pen. hoc tit.* reſtituit ius antiquum, vt quemadmodum liberi, ita agnati iure legitimo ſuccedant ſine vlla diſcretione ſexus, & ſit ius æquabile, vt quemadmodum fœminis agnatis agnati ſuccedunt, ita maribus & fœminis agnatis agnatæ ab inteſtato in infinitum ſuccedant, ne paternum vitium, ex quo, vt ait ſecundum Stoïcorum ſententiam, fœminea proles proceſſit, ipſi proli noceat. Vt autem nulla habita diſcretione ſexus, Iuſtinianus agnatos admittit cuiuſcunque gradus, reſtituta lege 12. tab. & abolita Voconia, ita paulatim etiam cognatos admiſit, nulla habita diſ-

cretione

cretione agnationis & cognationis: ac primum quidem fratres ex eodem patre tantum, qui agnati ſunt, & fratres vterinos, qui ſunt cognati, ſimul admittit ad hereditatem defuncti fratris inteſtati ſine liberis, *l. vlt. hoc t. l. vlt.* ꝟ. *ad SC. Tertul.* quod ex Nouellis, & ex *l. vlt. t. ſeq.* ita accipiendum eſt, ſi defuncto non ſint fratres vtroque parente cognati, vel horum fratrum filij. Hi enim præcellunt, & illos excludunt. Item ex Conſtitutione Anaſtaſij à Iuſtiniano approbata & adaucta, fratres emancipati ex reſcripto principis, reſeruato iure legitimarum hereditatum, quod genus emancipationis Anaſtaſius introduxit, vel etiam, vt Iuſtinianus adiicit in *l. 13.* emancipati alio legitimo modo, puta ex 12 tab. vel ex Conſtitutione Iuſtiniani; fratres, inquam, emancipati, licet agnati non ſint, & fratres in familia retenti, ſimul admittuntur ad legitimam hereditatem, & tutelam, & curationem fratris in familia retenti vel emancipati, *l. 11. h. t. l. 4.* ꝟ. *de leg. tut. l. 5.* ꝟ. *de cur. fur.* & cum fratribus in familia retentis ex Anaſtaſij quidem Conſtitutione cum deminutione trientis, vt Theophilus explicat in *§. 1 de ſucc. cog.* hodie ſine vlla deminutione ex *l. vlt. huius t.* Et excludunt agnatos & patrem defuncti: ita tamen, vt ſi retentus in familia vita deceſſerit, pater in bonis eius aduentitiis retineat vſumfructum totum quem habuit eo viuo, vt *l. vlt.* §. ꝟ. *ad Tertul.* vel ſi emancipatus ſit, in bonis quæ ab eo peruenerunt ad fratres ſuperſtites qui in patris poteſtate ſunt, æque pater habet vſumfructum totum *l. 13. huc tit.* vel ſi fratres ſuperſtites ſui iuris fuerint, vſusfructus beſſem non quaſi adquiſitum ſibi per eos, ſed quaſi lege conceſſum, *l. l. vlt. §. pen.* quod omne vt *Nouel. 118* immutauerit, iam ſatis adnotauit ſupra. Quod autem placet Anaſtaſio, vt bona emancipati fratris ab inteſtato omnibus fratribus deferantur ab eo, *l. 13.* excipit bona à matre profecta, quæ ad eos tantum fratres pertinent, qui ex eadem matre ſunt. vnde docitur quod vulgo iactatur, Materna maternis cedere, paterna paternis. Quod item Anaſtaſius dedit fratribus emancipatis, id etiam Iuſtinianus dedit *l. vlt* filiis fratrum emancipatorum, vt ſimul veniant cum filiis fratrum retentorum in familia, hoc quoque caſu non habita diſcretione agnationis & cognationis; & ſimiliter, *l. pen. §. vlt.* pari iure eſſe vult filios fratrum, & filios ſororum, quamuis hi cognati, illi agnati ſint. & ita paulatim eo ventum eſt, vt *Nou. 118.* penitus tolleretur differentia agnationis & cognationis, quæ & ciuili & prætorio iure recepta erat abrogata *l. 5. 7. 9 huius tit.* Iura noua paulatim ampliantur & creſcunt, *l. 11. §. ſi rem in ſi. de leg. 3.* & vetera atque ſic diluuntur melius quam diſcinduntur. Videnda ad hæc ſunt, quæ de *l. 1. & 11.* ſcripſi Obſeru. 18. cap. 18.

LVIII. Enarratio.

VEl ex lege Cornelia] Si apud hoſtes deceſſerint, *l. 8 hoc t.*

Iuxta Nou. Iuſtin. filij fratrum] Quod ſi ſoli ſint fratrum filii, non parentes, non fratres, ſuccedunt in capita, vt ſcribit Cuiac. ad d. Nou. 118. & Feudor. libro 11. cap. 11. quæ fuit Azonis ſententia heic in Summa num. 7. Odofredi, vt refert Fulgoſius in autheot. ceſſante, hoc t. & aliorum veterum interpretum, diſſentiente Accurſio Azonis ſtudioſo, & Dyno, quem refert Ioannes Faber ad *d. authent. ceſſante.* vide diſputationem forenſem Antonij Fabri de patrui hereditate inter ſolos fratrum filios.

Aliter quam in linea directa In linea directa proximior vlteriorem non excludit: vt puta nepos ex alio

A filio iam mortuo non excluditur à filio, propter ius repræſentationis.

At lex Voconia vltra conſanguin.] §. *cæterum 3. Inſt. de legit. adgnat. ſucceſſ.* Paulus *Sentent. libro 4. t. 8. §. feminæ.*

Sine vlla diſcretione ſexus] Sic loquitur Paulus *4. Sententiar. t. 8. §. feminæ.*

Secundum Stoicorum ſententiam] Vide Cenſorinum de die nat. c. 5. S. Chryſoſtomum in D. Pauli epiſt. ad Epheſ. c. 5.

Quod ex Nouel.] *Nouella 118.*

In familia retenti vel emanc. l. 11. h. t.] In qua verba illa, *collationibus tamen* &c. ſubdititia eſſe Cuiacius obſeruat lib. 18. cap. 23. Certe abſunt à veteri

B Iuliani Brodæi, nec etiam Gallicus interpres Codicis ea adgnouit.

LIX. *Communia de ſucceſſoribus.*

QVid his verbis ſignificatur? an proponi ſub hoc titulo communia quæ ſunt ſucceſſionibus ex teſtamento & ab inteſtato? minime. nec enim in eo vlla lex pertinet ad ſucceſſionem teſtamentariam. an igitur, quia initio huius libri dixit de ſucceſſionibus inteſtatorum, quæ iure prætorio deferuntur, i. de bonorum poſſeſſionibus, quæ dabantur olim per ſeptem gradus, hodie per quatuor; poſtea vero dixit de hereditatibus inteſtatorum, quæ iure ciuili deferuntur agnatis ſolis, gentilitio iure deſuetudine abolito. at

C primum quidem ſuis, deinde conſanguineis, tum reliquis agnatis, nunc proponit communia quæ ſunt vtriuſque ſucceſſionis ciuilis & prætoriæ, vtriuſque iuris ciuilis & prætorij. quod & ita nominatim eſt expreſſum, *l. 2. 3. 5. 10* & in *l. 7* nulla ſucceſſio, i. neq; ciuilis, neque honoraria, quomodo etiam explicanda eſt *l. 4* coniuncta, *l. liber.* ꝟ. *de pet. her. & l. Arrianus,* ꝟ. *de lib. cau.* quia & apud prætorem ſeruus pro nullo habetur, *l. 1. D. de in. del. l. nullo, D. ad legem Corneliam de fal. 5.* Nemo etiam dubitat quin regula *l. 8.* pertineat ad vtramque ſucceſſionem ab inteſtato, itemque definitio *l. 9.* quæ SC. Claudianum oſtendit, non perinde locum habere in libero homine, atque in libera muliere. Nec minus communis eſt *l. 6.*

D nam quod in ea eſt de auunculo, idem dici de patruo poteſt. itemque quod *l. 1* de bonorum poſſeſſione, idem de legitima hereditate ex Anaſtaſij Conſtitutione. Sola eſt *l. vlt.* quæ magis quaſi nodo quodam nectit hunc titulum cum ſequenti, quam commune quidquam tradit vtrique ſucceſſioni & iuri, vt & ꝟ. *tit. 25 l. vlt.* magis docuimus poni ad eliciendum vinciendumque titulum ſequentem, quam quod ad illum t. proprie pertineat.

LIX. Enarratio.

GEntilitio iure deſuet. abolito] Vide Cuiacium ſup.

E Et in l. 7.] In qua liber vetus Iuliani Brodæi recte, *promouetur*, vt in Baſil. ἀπροβιβάζεται.

LX. *De bonis maternis, & materni generis.*

QVæ hactenus dicta ſunt de hereditatibus inteſtatorum ad patresf. pertinent, non ad filiosf. nam lex 12. tab. quæ ſucceſſionum ab inteſtato ordinē fecit, de patref. loquitur non de filiof. vt M. T. retulit, *Si paterf. inteſtato moritur,* reſumpto patrisf. verbo ex anteriori capite. *Paterf. vti legaſſit, &c.* & ideo quæ filiusf. relinquit poſt mortem ſuam, bona potius aut peculia, quam hereditates dicuntur. Poteſt enim quæ

dam habere propria aut tanquam propria. Ea vero A aus caſtrenſia ſunt, ſiue militaria, aut pagana: & caſtreoſia, aut quaſi caſtrenſia. & pagana rurſus, aut profectitia, aut aduentitia. Caſtrenſia quæ adquirit occaſione armatæ militiæ. Quaſi caſtrenſia quæ occaſione rogatæ, vrbanæ, forenſis, literatæ militiæ. Profectitia quæ ex re patris in cuius poteſtate eſt, qood proprie patrimonium dicitur, vt bona materna matrimonium Senecæ, Suetonio, Valerio, D. Auguſtino, & & bona fraterna Fratrimonium in libro notarum Senecæ. Aduentitia quæ alius quilibet ei dedit vel reliquit, vt bona materna & materni generis, de quibus eſt hic titulus. Materna ſunt quæ mater ei dedit vel reliquit. Materni generis, quæ auus aut proauus maternus, auia aut proauia materna. Et caſtrenſia qui- B dem, ac quaſi caſtrenſia propria ſunt filiuſ. pleno iure, vt nec vſusf. ad patrem pertineat, nec præmium emancipationis, *l. 6. §. 1. & §. cum autem tit. ſeq* & mortuo patre, præcipua ab eo retinentur, nec conferuntur fratribus, & in his quandiu viuit iure patrisf. fungitur, & teſtamentarium heredem habere poteſt: ſed ſi moriatur inteſtatus, vel capite damnetur ſuperſtite patre, legitimum heredem habere non poteſt; qoia pater ea booa tanquam rem ſuam, non tanquam rem, hereditatemve filii ſuo iure occupat, atque ita quantum ad ea bona attinet, filiuſf. viuit, vt paterf. moritur, vt filiuſf. ſi teſtatus non ſit. Sic virgo veſtalis teſtamentarium heredem habere potuit, & tamen, vt Labeo ſcribit in cõmentariis ad leges 12. tab. ei ab in- C teſtato nemo heres eſſe potuit, ſed bona io publicum redigebaotur. Sic ſpado cubicularius principis teſtamentarium heredẽ habere potuit, non legitimum, vt docui Obſ. 17. c. 54. Profectitia autem bona proculdubio patris ſunt pleno iure, non per vſumfructum tantum, & in eis filiuſf. neque teſtamentarium, neque legitimum heredem habere poteſt. Idem olim obtinuit in bonis aduentitiis quibuſcunque: Nam & bona materna filiiſ. patri pleno iure adquirebantur, vt Thalelæus & Accurſius notant recte in *l. 1. huius tit.* & probat *l. 6. in pr. & l. filiusf. D. de adq. vel omit. her. l. 1. §. qui operas ad Tertyl. l. 3. §. verbum de don. int. vir. & vx. l. 1. C. de lib. exh.* At ex edicto Conſtantini, id eſt, *l. 1. huius tit.* vſusfructus tantum bonorum D maternorum pertinet ad patrem, quod *l. 5.* trahit etiam ad bona materni generis, vt & ſicut caſtrenſia filiuſf. mortuo patre ea præcipua habeat, nec conferat fratribus, vt *l. 4. tit. ſeq. l. vl. C. de collat.* & nihil mutat, ſi pater ſecundis nuptiis occupauerit domum, *l. vlt. hoc tit. l. de emancipatis. C. de leg. her. Nou. 22.* abrogata, *l. 3. Cod. Th. eod. tit.* Addit edictum Conſtantini debere patrem vti frui boni viri arbitratu, nec tamen ab eo exigit ſatiſdationem fructuariam, vt *l. vlt. §. ſin autem non habeat, tit. ſeq.* eondemqoe actiones ex cauſa eorum bonorum deſcendentes exercere, quia filiuſ. perſona in iudicio legitima non eſt ſine voluntate patris, per ſe, vel per procuratorem, cum & ſuo nomine agat pater; perinde, vt ait, ac ſi pleno iure dominus eſſet, & ſuis ſumptibus. Nec tamen ius a- E lienandi vel pignerandi habet. Hanc abſurditatem quam vocat *l. aut prætor, D. de in. delib.* hoc caſu admitti. Si quæras quid ſit dicendum ſi poſtea quam ea bona obuenerunt filiofam. is à patre emancipatus ſit, dicam emancipatione vſumfructum, quem in eis bonis iure poteſtatis habuit pater, extingui: Sed pro præmio emancipationis placuiſſe olim, vt patre, ſi vellet, eorum bonorum trientem retineret pleno iure, *l. 12. pen. C. Theod. eod.* hodie ſemiſſem tantum vſusfr. retinere poſſe, *l. 6. §. cum autem, tit. ſeq. l. vl. C. de emanc. lib.* ad remunerandum beneficium emancipationis, quod eſt beneficium bonorum quærendorum, vt ait *l. 1. D. ſi à pat. man. fuer.* Et rurſus ſi quæras quid ſit dicendum, ſi ea bona obueniant filio iam emancipato, hoc expediet *l. 3.* quæ patri concedit virilem portionem vſusfructus, non tanquam adquiſitam (nec enim per liberam perſonam qoidquam adquiri poteſt) ſed tanquam muneris lege oblatum reuerentiæ patris manumiſſoris.

LX. Enarratio.

VT M. Tul retulit] 11. de Inuent. & auctor ad Herenn. libro 2.

Vt bona materna matrimon.] Vide notas priores ad t. 1. Inſtitutionum 11 in princ. & Nicolaum Fabrum ad controuerſias Senecæ.

B Et mortuo patre, præcipua] *l. cum duobus 52. § idem Papinianus, D pro ſoc.*

Vel capite damnetur] *l. 3. C. de bon. proſcriptor.*

Vt Labeo ſcribit] A. Gellius refert libro 1. capite 12.

Vt Thalelæus] Lib. 45. Baſ. t. 4.

Et Accurſius] Et Raphaël Fulgoſius ibid. numer. 1.

Quod lex 2. trahit etiam] Vetus Iuliaoi Brodæi habet, *quæ ex patre.*

Quia filiiſam. perſ. in iudicio] *L. filiusfamilias 9. D. de obligat. & action.*

Vel per procuratorem] Thalelæus obſeruat in C hoc caſo eum qui alieno nomine agit, procuratorem dare poſſe: regulariter enim qui alieno nomine agit, ſiue procurator, ante litem cõteſtatam procuratorem dare non poteſt, *l. neque 11. C. de procur.* Cuiacius autem ait patrem ſuo nomine agere.

Nec tamen ius alienandi, vel pigner.] *L. 2. h. t.*

Hanc abſurditatem] Eſt enim abſurdum ei cui alienatio interdicitur, permittere actiones exercere, vt eſt in *d. l. aut Prætor, §. 2.*

Quæ patri concedit vir. port. vſusfructus] Siue vnus, ſiue plures ſint filii emancipati, pater vſumfructum virilis portionis retinet beneficio conſtitutionis: cum enim in poteſtate eſſe deſierit, pater vſumfructum retinere antea noo poterat, vt ait Thalelæus.

D Reuerentiæ patris manumiſſ.] Ad exemplum patroni, qui non quidem viui, ſed tamen mortui liberti bonorum pro dimidia parte heres eſt. P. Faber.

LXI. *De bonis quæ liberis in poteſtate conſtitutis ex matrimonio, vel aliter adquiruntur, & eorum adminiſtratione.*

BOnis maternis & materni generis in hoc titulo adiongitur *l. 1. 3. 4.* quæ filiuſf. vel filiaf. ex cauſa matrimonij adquirit, puta ex caſu dotis quem maritus, vel ex caſu donationis propter nuptias, quem vxor lucratur, ſoluto matrimonio, vel ex hereditate, legato, fideicommiſſo mariti vel vxoris, vt eodem E iore ſint, quo dictum eſt t. ſuperiore, eſſe materna & materni generis. Ab his vero, quæ ex matrimonio adquirunt, recte *l. 2.* ſeparat dotem, quam filiæ nomine, aut donationem propter nuptias, quam filii nomine pater dedit, quoniam ea ſine vlla deminutione ad plenum redit ad patrem, ſoluto matrimonio, vel ipſo iure, vel ex conuentione, vt ait *l. vlt. C. de com. vtr. iud.* quia profectitia eſt, non aduentitia. Mortuo autem patre inteſtato, filiis ſuperſtitibus, ea dos vel donatio propter nuptias in commune redigitur. Ex teſtamento, ſi collatio bonorum fuerit à patre prohibita nominatim, vt exigit *N. 18* adſcriptis heredib. extraneis, filij filiæ pro dotes ſuas præcipuas habent, quæ

ad patrem redierant. Teſtamento autem facto inter ſolos liberos, non habent eas præcipuas, niſi eatenus quatenus ex bonis ſuis pater aliis filiis dedit ex eadem cauſa, vel militiæ adipiſcendæ gratia, *d. l. vlt.* Porro in *l. 5. huius t.* bonis, quæ ex matrimonio filiif. adquirunt, adiunguntur etiam quæ ex ſponſalibus adquirunt, puta munera ſponſalitia, quæ & ſponſalia dicuntur, & ad extremum Iuſtinianus generaliter conſtituit l. 6. vt nullorum bonorum aduentitiorum dominium adquiratur patri per filiumf. aut filiamf. ſed vt eorum vſufructu contentus ſit. Et ſeruandum quibus gradibus res lente proceſſerit, ne repentino quo iure populus vtebatur, eius, quod etiam factu difficile eſt, populo mandaretur obliuio. Quæſtionis eſt, mortuo filiof. ad quem hodie pertineant bona eius aduentitia, & an heredem in eis habere poſſit. Et conſtat teſtamentarium heredem eum habere non poſſe, quia filiusf. teſtamenti factionem non habet, niſi de caſtrenſibus, aut quaſi caſtrenſibus bonis ex priuilegio militiæ, non item de aduentitiis, quæ nec alienare aut obligare poteſt ſine voluntate patris, *l. 2.* ℑ. *de caſt. pec. mil.* teſtamentum facere, nec voluntate patris, qui eorum bonorum vſumfr. habet, *l. vl. §. ſibi. hoc tit.* imo nec ſi eorum quorumdam bonorum vſumfructum non habet, *l. Imperator, D. ad Treb. l. pen.* ℑ. *qui teſt. fac. poſ.* quia lex 12. tab. quæ ius teſtamenti faciundi dedit, de patref. loquitur, non de filiof. eademque ratione legitimum heredem non habet, ſed omnia eius bona pater, qui ſuperuixit, occupat iure peculii, etiam caſtrenſia & quaſi caſtrenſia. At ex nouiſſimis Conſtitutionibus, ſi liberos filiusf. reliquerit, ad eos bona eius tranſeunt iure hereditatis potius quam ad patrem iure peculii, *l. 3. hoc t.* non quidem profectitia, quæ omnino redeunt ad patrem, à quo profecta ſunt, ſed aduentitia, reſeruato vſufructu auo paterno, exceptis caſibus quibus parenti nec vſusfructus aduentitiorum adquiritur, & vt quidam arbitrantur, etiam in caſtrenſibus & quaſi caſtrenſibus pleno iure liberos ſuos heredes habet, ſi teſtatus non ſit, ex *No.* 118. Poſt liberos vocātur fratres ex vtroque parente coniuncti vna cum matre ſi ſuperſit, reſeruato vſufructu patri: poſt hos, fratres ex vno parente, æque reſeruato vſufructu patri, *l. 4. l. 6. §. ſub hac & §. pen. hoc tit. l. vl.* ℑ. *com. de ſucc. l. vlt. §. vlt. ſup. ad Tertull. l. de emancipatis ſup. de leg. her.* Et poſt hos omnes pater, non etiam auus paternus, licet defunctus in eius poteſtate fuerit, ſolo vſufructu reſeruato auo paterno, *l.* 3 Poſt patrem, auus in cuius poteſtate eſt. At ſupradicta *Nou.* huncordinem ſuſtulit, defuncto filiof. ſine liberis, patrem & matrem, & fratres iure hereditario admittens in bona eius aduentitia pro virilibus portionibus pleno iure, nullo reſeruato vſufructu. Atque ita euenit, vt & ſi fratres ſuperſtites ſint in poteſtate patris, virilis portionis eorum vſusfructus non pertineat ad patrem, qui eſt vnus caſus quo bonorum aduentitiorum, puta fraternorum, vſusfructus non adquiritur patri. Sic vero etiam fit vt filiusf. legitimum heredem in eis bonis habeat, qui non poteſt habere teſtamentarium, vt è contrario in caſtrenſibus teſtamentarium, non legitimum. Quod ad partem illam tituli: Et eorum adminiſtratione, Bonorum aduentitiorum quæ liberis adquiruntur, adminiſtratio pertinet ad parentem in cuius poteſtate ſunt. Et adminiſtrationis partes ea, exercere actiones conſentiente filio, niſi abſit vel fari non poſſit, *l. vlt. §. vbi autem in vnum*, exemplo tutorum, *l. 1. §. ſufficit, D. de adm. tut.* vtque moris eſt abſentibus iungi infantes, *l. 22. §. 1. D. de fid. lib.* impendere laborem & ſumptum in lites ex fructibus, mancipia alere & veſtire, exigere debitores, ſol-

A uere creditores, nomine filii vendere vel obligare res mobiles aut immobiles legatorum à filio relictorum, vel æris alieni maxime vſurarii exſoluendi gratia. Nomine, inquam, filii, vt *l. vlt. §. ſin autem as. & §. ſin autem non habeat, & §. ſed pater quidem*, non ſuo nomine, *l. 6. §. non autem.* Item res quæ oneri mag à quam fructui, & pretium ex earum rerum venditione redactum inſumere in rem filii, & vſuras ex fructibus, vel de ſuo fœneratoribus ſoluere, quæ eis debentur ob pecuniam ab eo tardius ſolutam. Denique tueri res ſumma diligentia, *l. 1.* ℑ. *t. prox.* Nam vt in procuratore, tutore, curatore, ita in quolibet adminiſtratore exigitur aſperitas & diligentia magna. Martialis. *Sane certus & aſper homo, Procuratorem vult is*

B *qui præferat ipſo.* Sed non quæ ab aliis adminiſtratoribus exiguntur, & à patre deſiderari verecundum eſt, non vt ſatiſdet res ſaluas fore, non vt bona eius pro officio adminiſtrationis tacito iure obligata ſint, niſi ſecundis nuptiis occupauerit domum, quo caſu non omnium quidem bonorum aduentitiorum, ſed eorum tantum nomine, quæ à matre vel à materno genere ad eum, vel ad filiomf. peruenerunt, bona eius filio tacito iure oppignerata ſunt, vt *l. 6. §. vlt. h. t. l. ſi quis prioris §. vlt.* ℑ. *de ſec. nup.*

LXI. Enarratio.

C MAriti vel vxoris] Quid vero ſoceri, aut ſocrus? idem profecto ſentiendum arbitror. P. Fab.

In commune redigitur] vt cætera bona.

Quæ & ſponſalia dicuntur] Vide titulum tt. lib. 5. in fine.

Nec voluntate patris] *L. tam is. 25. §. 1. D. de donat. cau. mort.*

De patrefamilias loq.] Paterfamilias vti legaſſit, &c. vide ℑ. t. 22.

Imo non eſt hæc ratio, ſed ea quam attuli libro 11. Semeſtr. cap. 23. teſtamentum eſſe actum legitimum, qui per alium fieri nequit, *l. nemo alieno, D. de reg. iur.* nec niſi vera & certa ſilentia, *l. in totum omnia, cod. t.* Adde, teſtamentum eſſe voluntatis noſtræ, non alienæ ſententiam, *l. 1. D. de teſtam.* velle

D autem non creditur alienæ ſubditus poteſtati, *l. velle, D. de regul. iur.* P. Faber.

Et vt quidam arbitrantur] Cuiacius ad *Nou. 118.* In peculium quoque caſtrenſe, vel quaſi caſtrenſe filius lege ſuccedit pleno iure. Alii in caſtrenſibus, & quaſi caſtrenſ. bonis, de quibus teſtamentum non fecit, negant habere legitimos heredes liberos ſuos. Vide Fulgoſium heic num. 1.

Teſtamentar. non legitimum] Supra ibi, *eademque ratione.*

Soluere creditores] Vt creditorem abſoluere in *l. & in contraria. 7. D. de vſur.*

Martialis] Libro 5 62. in Marianum.

Verecondum eſt] Sed quæ ab aliis adminiſtratoribus

E exiguntur, & à patre deſiderari inuerecundum eſt, puta vt ſatiſdet res ſaluas fore, & rationes adminiſtrationis reddat, vt bona eius, &c.

LXII. *De hereditatibus Decurionum, Nauiculariorum, Cohortalium, Militum & Fabricenſium.*

REdit ad hereditates patromf. inteſtatorum, vt doceat deficientibus legitimis & honorariis ſucceſſoribus, in hereditatem patrisf. inteſtati non continuo admitti fiſcum ex lege Iulia caducaria; ſed preferri fiſco quandoque ex Conſtitutionibus perſonas certas, corpora certa: vt moriente decurione inteſtato ſine liberis, parentibus, agnatis, cognatis, vxore,

CODICIS IVSTINIANI

LIBER SEPTIMVS.

TITVLVS PRIMVS.

DE VINDICTA ET APVD CONSILIVM MANVMISSIONE.

V. lib. 1. Inſtit. tit. 5. & 6. & lib. 40. D. tit. 1. & 2.

VT cohæreat hic liber cum ſuperiore & tractatus qui initio eius inſtituitur de libertatibus, facile intelligemus, ſi repetamus lectione memoriáve ea quæ ante nobis tradita ſunt. Cœpit Codex à iure ſacro, ac deinde de iure publico nobis expoſuit partes iuris ciuilis variáq; officia magiſtratuum, & quo ordine apud eos ageretur & quorum interuentu patrociniove, tum à tit. 28. libro 3. de actionibus tractatum inchoauit, qui quidem ius omne complectitur, & propoſitis variis actionibus tam in rem quam etiam in perſonam, quæ ex contractu, vel ex quaſi contractu naſcuntur, veluti tutelæ adminiſtratione, aut aditione hereditatis teſtamentariæ aut legitimæ, modo parat initio huius libri tractare de præiudicialibus actionibus in quibus quæſtio vertitur de ſtatu hominum, puta liber quis ſit, an ſeruus, ingenuus, an libertinus. Idcirco de manumiſſionibus dicere inſtituit, quibus ex ſeruis homines liberi & ciues Romani fiunt, & liberi libertini, non liberi ingenui. hi naſcuntur. illi fiunt, *l. 8. tit. 14.* Et quia manumiſſio vel fit inter viuos, vel cauſa mortis, ab ea incipit hoc titulo, quæ fit inter viuos. Ea vero fit vindicta apud magiſtratum qui tribunali præeſt, *l. 5. §. vlt. l. 2. j. tit. 15.* veluti Prætorem aut Conſulem in vrbe, & in prouinciis apud Præſidem aut Proconſulem, *l. 2. D. de off. proc. l. 1. de off. conſ. l. laudabilem §. pen. C. de adu. diu. iud. l. ſi rogatus, D. de man. vind.* vel in conſilio principis, *l. vlt. hoc tit. l. 2. C. de libert. & eor. lib.* & in antiqua inſcriptione: PRISCVS MANVMISSVS AD CONSILIVM PROCVRATORIO NOMINE APVD DOMITIANVM IMP. vel apud magiſtratus municipales, quibus vt ait l. vlt. huiuſmodi ius competit, i. qui legis actionem habent, licet tribunal non habeant, cum & de plano expediri manumiſſio poſſit. Paulus 2. *Sent. tit.* 15. Apud magiſtratus municipales ſi habeant legis actionem, emancipa-

A ri & manumitti poteſt. Vnde apparet manumiſſionem vindicta legis actionem fuiſſe, vt *l. vlt. C. de his qui à non dom. man. ſunt*, idcirco nec iteratur, *l. 2. hoc tit.* nec fit per procuratorem, *l. 3.* niſi remedio mancipationis aut traditionis ante procuratori factæ, vt in legibus adductis ab Accurſio in *d. l. 3.* At cauſa manumiſſionis probari poteſt per procuratorem, *l. etiam §. abſens, D. eod.* Et per filium quoque familias pater manumittere ſuos ſeruos poteſt, maxime ſi mutus puta, vel ſurdus, ſolemnia manumiſſionis vindicta exequi non poſſit, quia ipſemet pater manumittere videtur, *l. ſi quis hac lege §. 1. D. qui à quib. man. l. matrimonij, C. de rei. nupt.* Poteſtas patris vel domi-
B ni vnius perſonæ intellectum inducit in patre & filiof. in domino & ſeruo, *l. ſi Pamphilo, D. de opt. leg.* & contra manumiſſio diuidit perſonas, vt eleganter Theophilus ait in § *an ſeruo Inſt. de legat.* Nec tamen eadem ratione per ſeruum dominus vindicta manumittere poteſt: quia ſerui illegitima aut nulla perſona eſt apud prætorem vel præſidem, etiam adhibita domini voluntate: filiif. & legitima cum iuſſu aut voluntate patris. & ita donatio à filiof. facta iuſſu aut voluntate patris ab ipſo patre facta intelligitur, *l. 9. §. pen. D. de donat.* Non eſt autem neceſſe prætorem apud quem fit manumiſſio, cogere conſilium. Nam & ſine conſilio de plano facta manumiſſio valet, modo is qui manumittit, ſit maior 20. an. & qui manu-
C mittitur maior 30. vt Vlp. declarat libro Regularum, alioquin conſilio opus eſt & probatione cauſæ, quæ tamen ſemel probata, & libertate iam competente, fruſtra dicitur falſa, *l. 1. hoc tit. l. 9. D. eod.* In conſilium in prouinciis adhibentur 20. recuperatores, in vrbe quinque Senatores, & quinque equites Romani, Prætore reſidente in medio, qui locus ſemper fuit & in conuiuio, & in inceſſu, & in conſeſſu, in honore præcipuo. Sexto igitur loco. Cicero pro Cluentio. *Quid eſt Q. Naſo cur tu in hoc ſexto loco ſedeas?* Vin-

dictæ nomen deduci à Vindice Vitelliorum ſeruo, qui prior cum libertate & ciuitatem Romanam accepit, fateor, & tribui virgolæ, qoam dominus aut lictor vice domini impunir capiti ſerui maoumittendi, & inde Claudianus: *Deductum Vindice morem lex celebrat*, i. lege agitur in manumittendis ſeruis vindicta. Ab eodem quoque vindiciæ nomen (ſic legi in vet. T. Liuio) tractum eſt, quo ſignificatur addictio & apprehenſio poſſeſſioois. At cum impoſitio vindictæ in vſu eſſe deſierit, & adhibitio lictoris, & verba ſolemnia domini, *l. ego. l. manumiſſio, D. eod.* & circumductiones ſerui, & ſalapittæ, *l. vlt. J. de em. lib.* & potuerit etiam manumiſſioni vindicta lex adiici, vt manomiſſus fieret Latinus, *l. vnica §. illo procul du bio, J. tit. 6.* recte dicam merito in *l. actus, D. de reg. iur.* ioter actus legitimos non numerari manumiſſiouem.

I. Enarratio.

VEluti Prætore] De Prætore Varro 5. de L.L. *Neceſſe eſt aliquo eorum (do. dico. addico) vti verbo cum lege quid peragitur. Quod ſi tum imprudens id verbum emiſit, aut quem manumiſit, ille nihilominus eſt liber, ſed vitio.*

Huiuſmodi ius competit] Quibus legis actio data eſt, quibus id cooceſſum eſt, vt etiam ait Fulgoſius: puta lege, vel Senatuſcooſulto, vel à principe, vt in *l. muto 6. §. 2. D. de tutel.*

Cum & de plano] *L. non eſt 7. D. de manumiſſ. vind.*

Ideiteo nec iteratur] Atqui manumiſſio, quæ actus eſt legitimus, iterator tamen. vnde ſi quis manumiſſus, etiam vindicta, intra ann. tamen 30. libertatem Latinam accepetit, quia non potuit Romanam, iteratiooe fiet ciuis Romanoa, teſte Vlp. in *Fragm.* Inſtitut. tit. 2. Notaui nonnihil ad leg. Nemo alieno, & *l. actus legit. de reg. iur.* P. Faber.

Nec fit per procuratorem] Quia nemo alieno nomioe lege agere poteſt, *l. nemo 123. D. de reg. iur.*

Maxime ſi mutus] *L. ſurdi 10. D. eod.*

Vt Vlp. declarat. libro Regul.] *Tit. 1 §. eadem lege, & §. ſeq.*

Fruſtra dicatur falſa l. r. hoc tit.] Noo ſolet ſtatus in dubium vocari, ſi dicantor falſa demonſtratione liberati, vt eſt in *d. l.* 1. id eſt, διὰ ψευδῆ αἰτίας, vt vertunt Baſilica: nec anim cauſa manumittendi cohæret manumiſſioni, ſicot nec cauſa legandi legato, *l. cum tale 72. §. falſam cauſam, D. de condit. & demonſtrat.* Fulgoſius heic, qoem vide.

XX. Recuperatores] Vide Theophilum *Inſtitutionis 1. tit. 6. §. 4.*

Prætore reſid. in medio, qui locus ſemper fuit &c.] Dico ad *tit. de Aſſel. iut* Gelazius Cyzicenos in Act. Concilij Nicæni cap. 8. καὶ ἐνστάσης τῆς συνηγορίας ἐν μέσῳ καθίσας ὁ βασιλεὺς, &c. *cumque dies ſtatutus veniſſet, in medio conſedit Imperator.*

Vindiciæ nomen] V. quæ dixi in comment. ad Iuſtit. tit. 5. libri 1.

Claudianus] 4. de conſulatu Honorij.

In veteri T. Liuio] Libro 2. capite 5. vbi tamen editio caſtigatiſſima 5. c. & doctiſſimi Ioannis Frederici Gronooij, *vindicta* retinet.

At cum impoſitio &c.] Hoc non obſtare quo minus ſit actus legitimus manomiſſio docui cap. 24. lib. 2. Sem. P. Faber.

Circumductionea] Seneca in epiſtola 8. *Philoſophiæ ſeruias oportet vt tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, qui ſe illi ſubiecit, & tradidit ſtatim circumagitur.* Appianus 4. ciuil. τῇ δὲ πιστοτάτῳ τῶν δεξιᾶς

A λαβόμενος, καὶ περιστρέψας αὐτὸν ὡς ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίοις ἐλευθεροῦν: *Fideliſſimum ſeruum dextera prehenſum circumegit, vt mos eſt Romanis in ſeruis ſuis liberandis.*

Salapittæ] Gloſſæ Philoxeni: *Salapitta, ῥάπισμα.*

Non numerari manomiſſ.] Atqui uon omnes ibi actus legitimi enumerantur: nos enim alios complures iudicabimus cap. 23. & 24. lib. 2. Semeſtr. & vide quæ ſcripſi ad *l. actus l. 77.* vbi his argumentis reſpondeo. P. Faber.

II. *De teſtamentaria manumiſſione.*

V. tit. 4. D. eodem lib.

B CAoſa mortis fit manumiſſio quæ fit teſtamento: hæc relinquitur, illa imponitor, *l. 1. §. pen. J. de com. ſer. man.* & hæc, aut fit iure directo, aut iure fideicommiſſi. directa, de qua eſt hic titulos, ex 12. tab. proficiſcitur, fideicommiſſariam tuetur prætor. & rurſus directa non poteſt relinqoi codicillis non confirmatis, fideicommiſſaria poteſt, *l. libertates. D. eod.* Item directa libertas teſtamento relicta à minore xx. an. non valet; fideicommiſſaria valet, ſi iuſtam maoumittendi cauſam habuerit, quam & ſi inter viuos ſeruum manumiſiſſet, approbaturus conſilio erat, *l. 5. tit. 4. l. 4. noua de teſt. mil. l. 4. §. item ſi minor. de fid. lib.* Et directa ſeruis tantum proprijs relinquitur, *l. 9.* C fideicommiſſaria etiam alienis, *l. 6. tit. 4.* & purè directis verbis manumiſſus, nullo iure impediente, libertus eſt Orcinus. *l. 10.* per fideicommiſſum manumiſſus libertus eſt eius à quo manumiſſus eſt, *l. 7. t. 4.* Et ſub condicione, vel in diem directo manumiſſus. eſt ſtatuliber, per ſpeciem fideicommiſſi qoaſi ſtatuliber. Et in directa libertate fraus creditorum æſtimator ex euento & conſilio; & fideicommiſſaria ex euentu ſolo, quia illa datot proprie, hæc petitor, & etiamſi conſilium fraudandi abſit, præſtari non debet, niſi deducto ære alieno, vt *J. tit. 11. & l. 4. §. ſi quis autem, D. de fid. lib.* Quæ autem directa libertas ſemel competit adita hereditate ab extraneo, D vel ſuo herede exiſtente ſtatim à morte teſtatoris, non reuocatur, etiamſi poſtea herea per in integrum reſtitutiooem abſtinuerit hereditate, *l. 3. hoc titulo l. ſciendum, D. eod. l. 4. §. quid ergo. D. de fid. lib.* etiā ſi poſtea ei qui prior petiit bona ſibi addici libertatum conſeruandarum cauſa, & hereditatem adiuit, bona abſtrahantur ab alio, qui creditoribus & manomiſſis meliorem conditionem offerat, *l. vlt. in fine h. t.* etiamſi heredi qoi ſemel ex teſtamento adiuit, poſtea legitimus heres euincat hereditatem perluſorio iudicio, qood *l. 12.* ait eſſe ex Conſtitutione D. Pij, cuios etiam fit mentio in *l. à ſententia. & l. ſi perluſorio, D. de appell.* Nihil eſt quod difficilius reuocetor quam E libertas. Quamobrem nec olim teſtamento data adimi potuit. At ſi ideo non adeatur hereditas, neque ex teſtamento, neque ab inteſtato, quod nimis ex ære alieno laboret, libertatom relictarom conſeruandarum gratia ſimul atqoe famæ defuncti, quæ laboraret ſi nomine eius bona diſtraherentur, licet ſeruo teſtamento manumiſſo ſatiſdationem offerre creditoribus pecuniæ debitæ, vel partis, prout ioter eum & illos conuenerit, & polliceri manumiſſis libertates, atque ita hereditatem & libertatea obtinere, fiſco excluſo, ex Conſtitutione D. Marci, de qua in *l. 6. & vlt. hoc tit.* in qua & Oratio dicitur, vt plane videatur, & SC. fuiſſe confirmata. Idem licet offerre cuilibet extraneo libero homini, & ſic eam hereditatem adire: Imo & ſeruo non manumiſſo, cui ſi bona addicantur, protinus herea aut tanquam heres

& liber erit. Nec enim poteſt heres eſſe domini, aut bonorum poſſeſſor ſine libertate, & hi omnes admittuntur intra annum, etiam ſi res non ſit integra ex ſententia Vlpiani comprobata à Iuſtiniano, & contra Conſtitutionem D. Seueri, quæ non caret exemplis *l. vlt. C. de rep. her. l. quod ſi minor §. Scæuola, D. de minor.* In his vero quæ ex *l. vlt.* reſultant noua & inopinata, hæc ſunt, vt adire velut ex teſtamento poſſit qui ſcriptus teſtamento non eſt, vt competat velut ex teſtamento libertas ei cui teſtamento libertas relicta non eſt, & vt manumiſſi teſtamento, quibus non placet ſibi libertatem conſeruari remedio Conſtitutionis D. Marci, inuiti liberi non fiant, & Ciues Romani. alias enim ciuitas Romana datur inuito, ne ſpernatur dignitas tantæ ciuitatis, quam alii magno redimunt, & impetrant ægre. Nec ineleganter Leo *Nou.* 102 duplex beneficium accipere eum, qui cogitur beneficium accipere.

II. Enarratio.

Ex 12. tabul. profic.] Vlpian. *tit.* 1. §. *vt teſtamento.*

Fideicommiſſ. tuetur Prætor] De quo Cuiacius §. 2. *Inſt. de ſi deicommiſſ. heredit,* & ad Vlpian. *t.* 25 §. *fideicommiſſa.*

A min 20. non valet] Hodie valet, Nou. 119. c. 11.

Libertus eſt Orcinus] Vide Cuiacium ad §. 2. *Inſt. de ſingul. reb. per fideic. rel.*

Quaſi ſtatuliber] Nec enim ſunt ſtatuliberi, qui per fideicommiſſum manumittuntur, vel in diem. Vide Cuiacij Parat. *D. de ſtat. lib.* & Obſeru. 15. 5.

Bona abſtrahantur ab alio] Cuiacius in *d. l. vlt* §. *legitur abſtrahantur,* vt habent quidam codices. In veteri tamen Menagii legitur, *diſtrahantur.*

Nec olim teſtam. adimi pot.] *l. ſi peculium* 10. §. *vlt. D. de manum. teſtam.*

Cui ſi bona addicantur] Vide Cuiac. ad *§. de eo cui libert. cau. Inſt.*

Vt adire velut ex teſtamento] Vt quilibet extraneus liber homo, & ſeruus non manumiſſus.

Vt competat velut ex teſtam.] Seruo non manumiſſo, cui ſi bona addicantur, protinus heres, aut tanquam heres & liber erit.

Liberi non fiant] *d. l. vlt. §. ſin vero quidam.*

III. *De lege Fuſia Caninia tollenda.*

V. tit. 7. libri 1. Inſtit.

Hic titulus pertinet etiam ad relictas teſtamento libertates iure directo, quibus lex Fuſia Caninia certum modum impoſuit Auguſti temporibus, quem & manumittendi modum terminaſſe Suetonius ſcribit, puta vt ne quis vniuerſam familiam ſuam manumitteret, qui tamen vindicta vniuerſam manumittere potuit; quia quo liberaliores ſunt qui moriuntur, quam qui viuunt, eo magis veluti freno quodam coercendi ſunt, ne rem ſuam omnem perdant, & ſuis heredibus parum, aut nihil relinquant. Ceteras manumiſſiones ſatis coercet naturalis hominum parſimonia & egeſtatis metus. Ad fideicommiſſarias autem libertates lex Caninia poteſt videri non pertinere, quia heredibus eæ non auferunt totum ſeruum, quatenus iura patronatus heredum ſunt. Verum legis Caniniæ modum in danda fideicommiſſaria libertate teſtatorem ſeruare video in *l.* 24 §. 1. *D. de fid. lib.* & quæ inſcripta eſt ad legem Caniniam, *l. ſi quis. D. de cond. & dem.* de libertate fideicommiſſaria loqui, vt vere dici poſſit quod communis eſſet lex Caninia ſuperio-

A ri & ſequenti titulo, poſitam eam fuiſſe in confinio vtriuſque. Hanc intellexit Plautus in Querulo, dum ait Ad legem Portiam, Caniniam, Furiam, Fuſiam. & *l. pen. Cod. Th. de Iudæis*, cum loquitur de legitimo numero manumittendorum. Quod ſi quis ſupra eum numerum ſeruos manumittat, vt fit ex lege Ælia Sentia qui primi nominati ſunt vſque ad legitimum numerum, ſoli perueniunt ad libertatem; vel ſi omnes in orbe tereti ſcribantur, & in eius area, liberi ſunto, nulli competit libertas, auctore Gaio, quia non apparet quis primus ſit, aut imus; propterea quod, vt Plato ait in Timæo: quodcunque eſt, *σφαιροειδὲς τοῦτο ἀρχὴν οὐκ ἔχει.* Hoc vero caput legis Caniniæ tollit Iuſtinianus in hoc titulo, non totam legem Caniniam: nam ex ea illud remanet, vt libertates ſeruis B teſtamento nominatim dentur.

III. Enarratio.

Certum modum impoſuit] Vt eſt in *tit. de lege Fuſ. tubl. Inſt.*

Suetonius ſcribit] Auguſti capite 40.

Plauti Querulo] Hæc comœdia falſo Plauti nomen præfert.

Auctore Gaio] Inſtit lib. 1. t. 11.

Quia non apparet quis primus] Ocellus Lucanus de natura vniuerſi: ἄνω δ' (κύκλον) σχῆμα ἔχει ἴσον καὶ ὅμοιον, διὸ καὶ ἄναρχον καὶ ἀτελεύτητον. Arnobius 4. aduerſ. Gent. C *Quidquid enim teres eſt, atque ex omni parte rotunditatis connexione concluſum, nullum habet initium, nullum finem.*

Nominatim dentur] Nam lex Caninia cauet, vt libertates ſeruis teſtamento nominatim dentur, Vlp. *t.* 1. §. *vlt. & §. incertis, Inſtit. de legat.*

IV *De fideicommiſſariis libertatibus.*

V. tit. 5. lib 40. D.

Non tantum directæ libertates teſtamento, vel codicillis relinqui poſſunt, ſed etiam fideicommiſſariæ, i. quæ verbis precariis relinquuntur, dum tamen, vt ait *l. 16. D. eod.* ea verba ſint volgaria, id D eſt, vulgo accepta pro precariis, & quibus voluntas teſtatoris exprimatur, qualia ſunt peto, rogo, volo, mando, fideicommitto, quale non eſt verbum commendo, *l. 11. hoc t.* quia non ſatis exprimit fideicommiſſum aut preces & arbitrium permittit potius quam preces adhibet, quæ in teſtamentis neceſſitati permiſtæ ſunt. & quod ait *l. 12. D. eod.* his verbis, Illos ſeruos tibi commendo ne cui alii ſeruiant, fideicommiſſam libertatem relictam videri, etiam detracto verbo commendo. idem eſſet, *l. 9. l. 10. l. roge. l. generaliter §. ſi præcium, D. eod.* Nihil igitur poteſt, nihil adiicit, nihil efficit in eam rem commendo verbum. Porro directæ libertates ſtatim ab adita hereditate, vel ſi neceſſarius heres ſit, à morte teſtatoris, E ipſo iure competunt, veluti teſtamento ſine vllo facto aut voluntate heredis, non tamen ſine herede: nam ab heredibus relinquuntur, & vt legare ab herede dicimus, ita manumittere. Quintil. Decl. 388. *Hanc etiam a filio manumiſit,* & poſt mortem heredis olim inutiliter relinquebantur. Fideicommiſſariæ autem libertates præſtantur ab herede, vel legatario, vel fideicommiſſario, qui rogatus eſt ſeruum defuncti, aut ſuum, aut alienum manumittere, nec ſine illius manumiſſione is ſeruus ex iudicio defuncti fieri liber poteſt, *l. 11. hoc tit.* niſi latitet, vt ait, vel abſit, non iuſta ex cauſa. quo caſu contra latitantem & abſentem interpoſito decreto, i. ſi cauſa cognita præ-

Google

tor, vel præſes pronuntiauerit libertatem deberi, continuo ſit liber, & libertus Orcinus, ſi ſeruus defuncti fuerit ex Senatuſconſulto Rubriano: Si heredis, qui rogatus eſt, libertus heredis ex Senatuſconſulto Iunciano. Quod dixi de latitante vel abſente, idem obtinet ex Conſtitutione Iuſtiniani in eo qui neque latitat, neque abeſt ſi moram faciat libertati, nimirum vt ex ſententia prætoris vel præſidis eripiatur in libertatem, & fiat libertus Orcinus *l. 15 hoc titulo.* Et moram facit qui petitam ſuo tempore libertatem non præſtat, l. 4. hoc titulo ſi ſit relicta maiori 25. an. nam minori mora fit ex die quo peti potuit, maiori ex die quo petita eſt, *l. cum vero §. apparet, D. eod.* nec dies interpellat pro homine, niſi in pœnalibus cauſis. Cætera quæ ſunt in hoc titulo, vel in Obſeruationibus expoſui, vel facilia perceptu ſunt: & hoc vnum modo addidiſſe ſatis erit, quod *l. 10.* obiicitur *l. 8 tit. ſeq* ita diſcriminari quod ſit in *l. 10.* expreſſa certa dies, in *l.* 8. non item; ſed caſus nuptiarum tantum. ſiue dies nuptiarum, qui cum ſit incertus, conditionem facit.

IV. Enarratio.

EA verba ſint vulgaria] Græci ad *l. l 16.* ὅτι τοῖς εἰωθόσι ῥήμασι, καὶ δι' ὧν φανερὰ ἡ βούλησις τοῦ διαθεμένου φανεροῦται καταλιμπάνεται ἡ φιδεικομμισσαρία ἐλευθερία: ita tamen vt verbis vſitatis, & quibus euidenter voluntas teſtatoris oſtendatur, libertates fideicommiſſæ relinquantur.

Et arbitrium permittit potius] *L. Thais 41 §. Lucius Titius 5. D. eod.*

Commendo verbum] Thalelæus ad *l. leg. 12. h. t.* εἰ μὴ δείκνυται, ὅτι ἐλεύθερον αὐτὸν γενέσθαι ἠθέλησε: *niſi probetur eam fuiſſe voluntatem defuncti, vt liber fieret.*

Statim ab adita hereditate] *l. teſtamento 23. & l. teſtamento 25. D. de manum. teſt l. nam cum libertas 8. D. qu. di. leg ced. & l. directis 10 Ꝣ. de teſtam.*

Et poſt mortem heredis] Vlpian. *tit.* 1. *§. poſt mortem.*

Ex Senatuſconſulto Rubriano &c.] *l. cum vero 16. §. ſubuenium, & l. ſi eum ſeruum 28 §. ſi quis ſeruum, D. eod. l. 4. hoc t.*

Niſi in pœnalibus cauſis] Vide Cuiacium ad *leg. traiectitia 23. D. de oblig. et & act.* tractatu 7. ad Africanum.

In Obſeruationibus] Libro 18. 5. & 20.

V. *De dedititia libertate tollenda.*

V. tit. 5 lib. 1. Inſt.

DE fideicommiſſaria libertate hoc etiam legimus in *l. 43. D. eod* fideicommiſſariam libertatem teſtamento, vel codicillis relictam, quæ vtique cenſetur eſſe relicta optimo iure, *l generaliter §. hoſtium, D. eod.* niſi additum ſit, vt Latinus fieret, §. illo proculdubio tit. ſeq. non deberi ei quem dominus poſtea in ergaſtulo vinxit pœnæ cauſa. nimirum quia ex lege Ælia Sentia ad ciuitatem Romanam peruenire non poteſt, qui à domino vinctus eſt pœnæ cauſa, vel qui compunctus eſt notis, qui ſtigmatias & ſubuerbuſtus dicitur, vel qui propter noxam tortus, nocenſque inuentus eſt, vel datus ad ferrum, aut beſtias, vel coniectus in publicam cuſtodiam, ſed quoquomodo manumiſſus ſit, neq; Ciuis ſit, neque Latinus; ſed dedititiorum numero habetur, auctore Vlp. *tit. 1* & Theophilo *tit. 5 lib. 1.* ideoque ad legem Æliam Sentiam ſcribens Vlpianus definit, quis dicatur vinctus, *l. ve-*

A *rum, D. de ver. ſig.* quæ niſi coanguſtetur ad caput illud legis Æliæ Sentiæ, pugnabit cum *l. ſuccurritur, D. ex quibus cauſis maio.* Lata fuit ea lex auctore Auguſto, ſicut lex Fuſia Caninia, vt Suetonius aperte demonſtrat. Et illi dedititiorum numero, quod eodem iure & condicione eſſent qua peregrini, qui ſe & ſua victi dedidiſſent in deditionem Populi Romani, qui parum aberant à ſeruis, & infami nomine Dedititij vocabantur. Certe deteriore conditiona Dedititij ex lege Ælia Sentia ſunt, quam Latini ex l. Iunia Norbana, quia nec commercium habent, nec cum eis teſtamenti factio eſt, nec vllam ſpem habent adipiſcendæ ciuitatis Romanæ: Latini eam poterant adipiſci variis
B modis, quos refert Vlpianus *lib. Reg.* & inter cæteros vno relato in *l. 1. Cod. Theod. de rap. virg.* At caput illud legis Æliæ Sentiæ abrogat hic titulus, quod etiam in vſu eſſe deſierat.

V. Enarratio.

QVi ſtigmatias] *στιγματίας*, ſeruus compunctus notis: eſt enim *στίγμα* nota.

Et ſubuerbuſtus] Tertullianus de pallio capite 4. *Paſſiuitas offert libertinos in equeſtribus, ſubuerbuſtos in liberalibus, dedititios in ingenuis.*

Vt Suetonius] Auguſti capite 40.

Dedititij vocabantur] Gloſſæ: *dedititij, οἱ μετὰ τὸ ἁλῶναι, τῷ δὲ*
C *νικώμενοι πολέμῳ ἐξουσίᾳ ἑαυτοὺς ἐπιτρέψαντες.* Gloſſæ Iſidori. *Si barbarus dedat ſe Romanis, dedititius dicitur.* v. eundem Originum libro 9. cap. 4. Tertullian. 11. ad nation. cap. 17. *Et dedititios Admetos &c.* Neſcio an Cuiacius ſcripſerit dedititij, vt ſolet verbis inuſitatis & deſitis vti. cuiuſmodi eſt exhereditare, quo vtitur tit. ſeq. an operarum mendum ſit, pro dedititij.

VI. *De Latina libertate tollenda, & per certos modos in Ciuitatem Romanam tranſfuſa.*

V. dicta tit. 5. Inſtit.

HIc autem titulus abrogat legem Iuniam Nor-
D banam, quæ etiam Auguſto auctore lata fuit, & manumiſſos inter amicos, per epiſtolam, aut honorem menſæ liberos fecit, qui ante liberi non erant, vt eodem iure eſſent, quo erant olim Latini colonarii, qui tamen tempore latæ legis Iuniæ Norbanæ ciuitate Romana donati erant, & conditio Latinorum Iunianorum hæc, vt viuerent quaſi liberi morerentur quaſi ſerui, *§. vl. Inſt. de ſuc. lib. l. 8. Cod. Theod. de lib. can. l. 1 Cod. Theod. de pet. her.* quod & ex Saluiani Epiſcopi ſcriptis comprobaui Obſ. 4. vt ſimuli forma dicitur, Latinum inuito, aut ignorante domino à Principe donatum ciuitate Romana ex edicto Traiani viuere vt Ciuem, mori vt Latinum, *d. §. vlt.* quod beneficium Principis non debeat ad alienam iniuriam
E pertinere, & libertinum donatum à Principe iure aureorum anulorum, viuere vt ingenuum, mori vt libertinum, *l. 3. D. de bon. lib.* Latini igitur ex lege Iunia moriuntur vt ſerui, quia bona eorũ manumiſſores aut liberi eorum, non capite minuti, *l. 1. C. Th. de pet. her.* & non exheredati à parente, iure peculij occupant, & ex SC. Largiano, ſi liberi à patre inſtituti ſint, adiectis coheredibus extraneis, in bonis Latinorum libertorũ patris præferuntur coheredib. extraneis, *d. §. vlt.* Verum vt Latinos colonarios receptos in ciuitatem lex Iulia ſuſtulit, ita & hæc Conſtitutio Iuſtiniani Latinos Iunianos: qua ratione Latinitati nomen quod in Cod. Theod. erat, Tribonianus mutauit in libertatis, *l. pen Ꝣ. tit. 15* Ait autem certos modos, quia non

Google

non omnes modò Latinitatis transfuſi ſunt in ciuitatem Romanam, non qui per menſam, non qui fraudandorum creditorum cauſa, de quo Vlp. in *reliquis Regularum*. Per menſam notandum maxime quod Papianus exigit tit. 44. Conteſtationem, Cauſa Latinitatis ſeruum adhiberi conuiuio.

VI. Enarratio.

OBſeruat. 4.] Capite 5.

Ad alienam iniuriam pert.] *L. 2. §. merito, D. ne quid in loco pub.*

Exheredıtati à parente] Saluianus libro 3. contra auaritiam: *Seipſos exheredant viuentes.*

Conſtitutio Iuſtiniani] Qui quocunque modo legitime manumittuntur, ciues Romani intelliguntur. Sic conſtitutionem breuiter perſtringunt Baſilica. In princ. eiuſdem conſtitutionis recte legitur in veteri Menagij: *quapropter*. &c. *incubat.*

In Reliquis Regularum] Poſt collationem Licinij Rufini.

Papianus] Qui editus vna cum codice Theod.

VII. *De communi ſeruo manumiſſo.*

V. lib. 2. Inſtit. tit. 7. §. vlt.

HOc etiam titulo Iuſtinianus abrogat ius vetus, quod obtinuit ſeruo communi manumiſſo ab vno ex dominis. Et ſeruus quidem communis apud vnumquemque dominum partim proprius; partim alienus eſt, *l. 2. h. t.* adeo vt ei legatum & hereditas poſſit relinqui, cum libertate vt proprio, & ſine libertate vt alieno, *l. 3. in pr. l. 6. § pen. D. de her. inſt.* & Vlp. *lib. Reg. tit. 22.* & poſſit etiam idem alij legari per damnationem aut vindicationem. Sed an etiam ab vno ex dominis manumitti poſſit vindicta, aut teſtamento, dubitabatur, quia vt alienus non poteſt ab eo directo manumitti. Et placebat olim vnum ex dominis, manumittendo ſeruum communem, partem ſuam amittere, eámque ſocio adcreſcere, auctore Vlp. *tit. 1. Reg.* & Paulo 4. *Sent.* vt proprietarium proprietatem manumittendo ſeruum inuito fructuario. Ab vno igitur ex dominis manumiſſus non fiebat liber. Poſt vero paulatim res eo proceſſit, vt tandem ſublato illo iure adcreſcendi, Iuſtinianus fauore libertatis ſtatueret ſeruū protinus liberum fieri, quem vnus ex dominis directo manumiſiſſet; ſed præſtari debere partis ſuæ pretium alteri domino non manumiſſori, ita vt is cogatur vendere partem ſuam manumiſſo, vel manumiſſori, vel heredi manumiſſoris. Nam & ex Conſtitutione Seueri, vt in *l. 1.* Marcianum retuliſſe ſcribit in Inſtitutionibus (ſic legendum, non, in Conſtitutionibus) milite teſtamento manumittente ſeruum communem, heres eius cogitur redimere partem ſocij, vt effectum habeat manumiſſio mitioris domini. Imo & pagano manumittente, cogitur non manumiſſor manumiſſori vendere partem ſuam, pretio conſtituto arbitrio prætoris ex alia Conſtitutione Seueri & Antonini. Idéq; Sex. Ælium antiquū interpretē 12. tab. refert ſcripſiſſe ex Vlp. 6. & Pauli 3. fideicōmiſſorū, & notis Marcelli ad Digeſta Iuliani, & eius notæ partem, vt ſcio miſceri Iuliani ſcriptis Marcelli notas, Marcelli nomine ſuppreſſo, opinor eſſe in *l. ſi ſeruus, D. de vulg. ſubſt.* illo loco, *Quod ſi neq; à patre &c.* Eſt & hæc Marcelli ſententia in *l. domino, D. de SC. Sillan.* Verum ad extremum Iuſtinianus id conſtituit quod dixi ſupra, quod videtur Tribonianus etiam traduxiſſe ad ſpeciem *lege duobus. D. de lib. cau.* vt quod libertas diuidi non poſſit, *l. alieno §. 1. D. de fid. lib.* magis ad ſe integram li-
A bertatem trahat quàm retineat hominem in ſeruitute. Hodie igitur ſi vnus ex ſociis cum libertate ſeruo communi hereditatem aut legatum relinquat, hereditas & legatum pertinet ad ſeruum vt liberum, olim ſocio qui non manumiſit, adquirebatur, auctore Paulo 3. *Sent.*

VII. Enarratio.

ALij legari per damnat.] Vt alienus: nam res alienæ per damnationem relinqui poterant: Vlp. *tit. 24. §. per damnationem.*

Aut vindicationem] Vt proprius: nam per vindicationem res teſtatoris tantum legari poterant, Vlp. *d. tit. 24. §. per vindicationem, & §. ſeq.*

B IV. Sententiarum] Titulo 12.

Non in conſtitutionibus] In veteri Menagij legitur, *conſtitutionibus.*

Idemque Sextum Ællum] In eodem Menagij codice legitur, Cæcilius. quam lectionem probat Cuiacius Obſeruationum 8. 25. & Antonius Muretus ad tit. de Orig. iur. heic autem vulgatam ſequitur Cuiacius.

Auctore Paul. 3. Sent.] *Tit. 6. § communi.*

VIII. *De ſeruo pignori dato manumiſſo.*

IAm à titulo ſuperiore cœpit tractare de his qui manumittendo ſeruum ſuum, liberum eum non
C faciunt. nam ante Iuſtinianum vnus ex dominis ſeruum communem manumittendo vindicta aut teſtamento eum non perducebat ad libertatē. Cui additur hoc titulo debitor qui ſeruum ſpecialiter pignori datum, vel obligatum manumittit: nam etſi ſoluendo ſit, manumiſſio non valet facta inuito creditore, *l. 3. D. de manum. l. 1. h. t.* quæ coniungenda eſt cum *l. 1. C. de remiſ. pig.* & valet tamen manumiſſio ſerui dotalis, aut comparati ex pecunia dotali, *l. vlt. h. t.* ſi fiat à marito locuplete etiam inuita vxore: quia lex Iulia prohibuit alienationem fundi dotalis, non manumiſſionem ſerui: ſi à non locuplete, libertati obſtat lex Ælia Sentia, *l. ſeruum dotalem, D. de manum.* Quod vero dixi
D de debitore, vt nec ſi locuples & ſoluendo ſit, ſeruum pigneratum manumittere poſſit & ciuem Romanum facere, pugnat cum *l. 1. C. de inc. hir. & l. generaliter D. qui & à quib. man.* & cum eo quod Vlp. in reliquis Regularum ſcribit his verbis: *Seruum pignori datum Ciuem Romanum facere debitor poteſt* (ſic legendum) *niſi ſi ſoluendo non ſit.* Obſtat enim libertati lex Ælia Sentia, quæ vetat fraudandorum creditorum cauſa manumiſſum Ciuem Romanum fieri. & placet ratio *l. generaliter*, quia pleno iure debitoris eſt, vt *l. 11. C. de act. empt.* i. ex iure Quiritium. At hoc ſic excipi volo, Si creditori ſatisfiat, vel ſatis offeratur. aliuquin nec manumiſſo à domino locuplete libertas competit, *l. 1.*
E *h. t. & d. l. 3* & ita inuenio recte Græcos ad *l. generaliter §. ſi quis ſeruo, D. de fid. lib.* ſupplere hæc verba, ſoluto tamen debito.

VIII. Enarratio.

VNus ex dominis] Vide *ſ. vlt. Inſtit. de donation.*

Qui ſeruum ſpecialiter pign. dat.] Generalis hypotheca manumiſſionem non impedit, *l. 3. h. t.*

Inuito creditore] Nam conſentiente creditore, recte manumittitur, *l. 4.*

In reliquis Regularum] In Fragmento poſt Licinij Rufini collat. LL. Roman.

Seruum pignori datum] Generaliter ſcilicet, non ſpecialiter, vt in *l. generaliter, D. qui & à quibus manum.* P. Faber.

Cioem Romanom fieri] Imo non modo cioem effici, ſed vel ad aliquam libertatem petueoire. alioqui non occurreretur fraudi, nec ſubueniretur creditoribus, & facit *d. lex general. §. vlt.* in verbo, *nullam*. Idem.

Id eſt, ex iure Quiritium] Minime vero heic ad iua Quiritium reſpexit (quamquam hoc quoque habere debuit in ſeruo, qui eum vellet ad ciuitatem Romanam perdocere, vt eſt apud Vlpianum in Fragmentis) Sed eo potius quod eum ſub certa lege noſtrum ſit, vt Seneca loquitur de Beneficiis, oon plene, non perfecte ſit tamen: etenim id non videtur perfecte noſtrum eſſe, quod ex caſu auferri poteſt, vt regula iuris continetur. vnde nec perfecte quis habet (licet pleoum ius quandoque habeat, vt in *d. l. gener §. vlt.*) niſi eam rem quæ permanſura eſt, nec auferri poteſt. B Illa vero auferri poteſt, quæ ſpecialiter obligata eſt pignori: non ſoluta enim pecunia ius ſuum creditor perſequi poteſt. Ergo ſeruus ſpecialiter oppigneratus pleno iure debitoris non eſt: tantum abeſt vt eius perfecte ſit: & quamvis alieoari poſſit cum ſua cauſa, manumitti tamen interea non poteſt, vt ſcilicet libertas ſtatim competat: fieret enim creditori iniuria, eum ſo homine libero pignus conſiſtere non poſſit, in alienato à debitore poſſit. Quod alij non tradunt, ego attigi ad finem cap. 21. libri 2. Semeſtrium, & ad *l. omnes § non videtur, D. de reg. iur.* & ad *d. l. 11. de actum. emp.* P. Faber.

Soloto tameo debito] ἀπολυθέντος τοῦ χρέους, 48. Baſilic. tit. 4.

IX. *De ſeruis reip. manumittendis.* C

SEruos Reip. vocat ſeruos pop. Romani vel alterius ciuitatis qui ante *l. pen. ℨ. de tabul.* deputati erant vt ſeruirent tabulario ciuitatis & rationibus, tabulis chartiſqoe publicis, vt recte *l. 3. h. t.* ſignificat tabulariam admioiſtrationem eſſe actum ſeruilem, quem tamen & liber homo volens gerere poſſit ſalua libertate, & confirmat Liuius 43. his verbis: *Cenſores ſignatis tabellis publicis, clauſo tabulario & dimiſſis ſeruis publicis, negarunt ſe quidquam publici negotij geſturos.* Sed & actis Senatus interueniſſe eos Capitolinus indicat in Gordianis, dum in tacito SC. faciendo nec ſcribas ait, nec ſeruos publicos interueniſſe. Vtebantor etiam ſeruis publicis ſinguli ciues, licet ſingulorum ſerui non eſſent, vt qui per ſe ſtipulari non poterant propter ætatem, nec per liberum hominem, vetante D regula iuris, nec per ſeruum proprium quem non habebant, ſtipolarentur per publicum quod in rem ſuam eſſet, *l. non aliter, D. de adopt. l. 2. D. Rem pup. ſal. fore, l. 3. ℨ. de poſtl. & redemp.* Legi etiam apud Vlpianum in 1. Olynthiacam Demoſthenis, Athenis fuiſſe ſeruos publicos, literarum peritos, qui proficiſcentes in bellum Imperatores & quæſtores ſequerentur ad conficiendas rationes impenſarum, vt bello finito in reddendis rationibus quæſtio haberi ex eis poſſet; quia non poterant ciues torqueri, & forte comperta fraode tum vt ageretur in Imperatores & quæſtores proinde atque in ſeruos. Seruus publicus pop. E Romani habuit proprium ius teſtamenti faciendi pro parte dimidia peculij, vt Vlpianus ſcribit *lib. Reg. tit.* 20. At, vt de ſeruorum publicorum manumiſſionibus dicamus, hos olim Reſp. maoumittere poterat, vt vel Varro indicat libro 7. de ling. Lat. Sed non faciebat ciues Romanos. Poſt ex lege Vettij ciues Romanos. Sic legendum in *l. 3.* Fuit Vettiorum familia Romæ, vt Vettium Rufinum legimus *l. 1. ℨ. de bon. mat.* & Vettium Atticum, & Vettium Valentem, & Vettium Priſcum, & Vettium Chilonem, euius nomen Taciti hiſtoriarum primo in Betuichilonem deerrarat, & alium

A in Orat. pro M. Cœlio, & L. Vettium, qui detexit coniurationem Catilinæ apud Dionem. Cum vero ea lex pertineret tantum ad vrbem & municipia Italiæ, deinde porrecta eſt etiam ad municipia prouinciarum, vt ait *l. 3.* ex Senatuſconſulto facto Iuuentio Celſo ıı. & Neratio Marcello Iuriſconſultis Coſſ. cuius Conſulatus fit etiam mentio in *l. 2. in fi. D. de orig. iu.* vbi Neratius Priſcus dicitur, & in *l. 3.* Neratius Marcellus, recte, quia familia eius Marcellorum fuit, & Marcellum æque Iuriſconſultum habuit fratrem, *l. 12. §. idem reſpon. ιιι domo, D. de inſtr. & inſtr. leg.* Sic vero lex Attilia de tutoribus dandis, quod in vrbe tantum locum haberet, l. Iulia & Titia porrecta eſt ad prouincias, vt in *Inſtit. tit. de Attil. tut.* & lex Iulia de ceſſione bonorum, quæ in vrbe tantum locum habuit, B Conſtitutionibus porrecta eſt ad prouincias, *l. 4. ℨ. qui bon. ced. poſſ.* & auctore Macrobio, lex Fannia, qua ſola vrbs tenebatur, lege Didia porrecta eſt in totam Italiam. Forma autem manumittendi ſeruos publicos in prouinciis cauta fuit legibus municipalibus, & Conſtitutionibus Principum, plerumque vt manumitterentur decreto ordinis, & conſentiente præſide prouinciæ, & in locum maoumiſſi ſubdito vicario, *l. 5 & 2. hoc titulo l. ℨ. ne quis lib. inuit. act. ger. cog. l. 3. D. de mun. qua ſer. ad vniuerſ. pert.* qua ſeruata, perueniebant ad ciuitatem Romanam, nec in ſeruitutem publicam reduci poterant, ob id ſolum, quod ſua ſponte tabulario ciuitatis poſtea ſeruiſſent, vel alium actum pro ciuitate geſſiſſent, nullo alio iuſto titulo præcedente, *l. 6. ℨ. de ing. man. l. 3. hoc titulo.* quæ coniungenda eſt C cum *l. 1. ℨ. de iu. aur. anul.*

IX. Enarratio.

TItulo 20.] §. *vlt.*

Apud Dionem] Et Suetonium Iulij cap. 17. Item T. Vettiom Aquilinum legimus apud Gruterum 1082. 17. Vettium Agorium 310. 1.

Auctore Macrobio] Saturn. lib. 2. cap. 17.

X. *De his qui à non dominis manumittuntur.*

IN hoc titulo oſtenditur ſeruo alieoo libertatem directo dari inutiliter, inuito domino, vt *l. 9. ℨ. de teſt. man.* Serui alieni venditio obligationem conſtituit inter emptorem & veoditorem, manumiſſio nullam; ideóque non valet manumiſſio, licet poſtea manumiſſor domino heres extiterit, *l. ſi ſeruo, D. qui & à* D *quibus man.* venditio valet, *l. ſi quis alienum, D. de act. emp.* Conſeruatur tamen libertas quæ data eſt ſeruo alieno, ſi dominus contentus ſit pretio ſerui, *l. 1. h. t.* Sed & ſi pater conſentiente filio manumiſerit ſeruum caſtrenſem filij minoris 20. an nulla maoumiſſio eſt, non quod ſit alienus tamen, ſed quod ſit manumiſſus contra legem Æliam Sentiam, *l. pen.* nam in maiore aliud dicerem, quia filius ipſe videtur manumittere, vt contra pater filio iuſſu patris manumittente ſeruum patris. At ſi proprietario, aut debitori manumittenti conſentiat minor. 20 an. qui in ſeruo ius vtendi fruendi, vel ius pignoris habet, valet manumiſſio, quia ſer- E uus minoris non manumittitur, *l. 2. l. ſi pu er § vlt. D. de man. vind.* Addam dominum in hoc titolo accipi pro pleno domino: quia nec fructuarius ſolus ſeruum vtiliter manumittit, nec proprietarius, *l. 9 ℨ. de vſufr. & hab. l. 4. h. t.* Sed manumiſſus à nudo proprietario ſeruus erat ſine domino, vt ſeruus habitus pro derelicto, *l. quem ad modum §. 1. D. de nox. act.* At ex *l. 1. ℨ. tit.* 15. manumiſſus à proprietario fit liber, & libertus proprietarij, & eſt in ſeruitute fructuarij: manumiſſus à fructuario, ſeruus eſt proprietarij, & in libertate poteſtatéque ſua quandiu durat vſusfructus.

X. Enarratio.

Lege 1. hoc titulo] In qua dele τὸ. *vel* auctore Baſilico, & veteri Menagij.

Seruum Caſtrenſem filij min.] Filijfamilias igitur. & non recte igitur Baſilica ſpeciem ponunt in filiis emancipatis, quaſi filiusfamilias omnimodo ſeruum proprium habere non poſſit.

Nam in maiore] Idem ſcribunt Ioannes Faber heic, Odoſredus & Fulgoſius.

Seruus erat ſine domino] Vlp. *tit.* 1 §. *ſeruus, l.* 1. J. *tit.* 15. vide ibidem.

Et eſt in ſeruitute fructuarij] Quaſi ſeruus eſt fructuarij.

XI. *Qui manumittere non poſſunt, & ne in fraudem creditorum manumittantur.*

Iam à titulo 7. cœpit tractare de his, qui ſeruos ſuos alienoſve, vel olim manumittere non potuerunt, vel hodie non poſſunt. Et in hoc titulo nunc addit, etiam ſeruos principis non poſſe manumittere vicarios, ſiue peculiares ſeruos ſuos, *l.* 2. quamuis eorum ſint quodammodo domini, *l. ſi ſeruus meus*, *D. de pecul.* quod in ſeruis priuatorum multo magis obtinet, etiamſi liberam habeant peculij adminiſtrationem: nam ſeruis principum videbatur hoc poſſe dari præcipuum, vt & de peculio ſuo eis Leonis *Nou.* 38. dedit teſtamenti factionem. At inter viuos, nec per ſe, nec per interpoſitam perſonam, veluti imaginarium emptorem, ſeruos peculij ſui manumittere poſſunt, ſicut minor 20. an. qui per ſe non poteſt ſeruum manumittere ex lege Ælia Sentia, nec per interpoſitam perſonam id quoque poteſt ex Senatuſconſulto, *l.* 4. & præualet hoc caſu lex Ælia Conſtitutioni Marci & Commodi ad Aufidium Victorinum. Longe enim abeſt à mente legum, vt aliæ aliis fraudem faciant. Aliud eſt caput legis Æliæ Sentiæ, de quo etiam in hoc titulo agitur, vt libertates datæ in fraudem creditorum, vel patronorum ipſo iure nullæ ſint, etiamſi debitori vel liberto homo diues heres extiterit, *l.* 5. 3. *tit.* 2. *l.* 5. & 18. *D. qui & à quib. man.* Reuocari dicuntur in *l.* 1. *huius tituli*, hoc eſt reuocari ipſo iure. Alienationes reuocantur beneficio actionis, quo vix poſſent reuocari libertates, ſi valerent ab initio. At ſi is qui ſeruum emit à debitore, qui erat ſoluendo, eum manumiſerit, lex Ælia Sentia locum non habet, quia debitori nihil abeſt. & hæc eſt ſententia *l.* 5. *huius tituli*, in qua pro emptori legendum venditori, vt in Baſil. *τοῖς ἐφεξῆς*. Eadem quoque lex non habet locum in fideicommiſſariis libertatibus, ſed in directis tantum, *l.* 1. & *vlt.* quia fideicommiſſariis ſatis obſtat regula iuris, quæ vult fideicommiſſa omnia præſtari poſt deductionem æris alieni. Illud etiam hic titulus oſtendit, libertates dari fruſtra à domino ſeruo ſuo, vel à principe ſeruo alieno, ex acclamatione populi cui forte placuerit actor fabulæ quidam, *l.* 3. quam legem etiam Athenis fuiſſe Æſchines teſtis eſt contra Cteſiphontem, *μὴ τὸ αἰκέτας ἀπολύεσθαι ἐν τῷ θεάτρῳ*. Fruſtra etiam dari à tutore ſeruo pupilli ſui, licet debeatur *l. pen.* in qua rectè Thalelæus articulum, Nec, eſſe conſtruendum cum verbo, Debitam, non cum verbo, Fideicommiſſariam, ne hoc videatur dicere, Nec directam, nec fideicommiſſariam libertatem tutorem poſſe præſtare, quod ineptum dictum eſt, propterea quod directa libertas non præſtatur.

XI. Enarratio.

Etiam ſeruos principis] Thalelæus ad *leg.* 2. *hoc titulo* notat Imperatorem ſeruos eos vocare, qui ſeruilis conditionis ſunt, non eos qui ſubiecti ſunt imperio: *τοὺς γὰρ τῇ δουλικῇ ὄντας τύχῃ ὁ βασιλεὺς, οὐχὶ τοὺς τῇ βασιλείᾳ ὑποκειμένους*. nam & populi ſubiecti ſerui dicuntur. Vide Hugonem Grotium de Iure Belli, & Pac. libro 1. cap. 3. num. 11. & Annotata.

Ex Senatuſconſulto, l. 4.] In qua Ræuardus pro Senatuſconſulto legebat, ſine conſilio, contra veterum librorum auctoritatem. & Baſilica, imo & *τὰ κατὰ πόδας*, veterem lectionem retinent.

Beneficio actionis] Paulianæ.

Vt in Baſilicis] Libro 48. titulo 7. capite 36. in Gloſſis.

Quia fideicommiſſariis ſatis obſtat r. i.] At eadem & directis obſtat, vt omnibus legatis, quæ non aliter præſtantur, quam ſi bona ferant, quæ non intelliguntur, niſi deducto ære alieno. Niſi quis exiſtimet adeo magnum fuiſſe fauorem libertatis, vt ea licet in fraudem creditorum data, olim competeret ante legem Æliam Sentiam, quæ hoc vetuit. P. Faber.

In qua recte Thalelæus] *d. tit.* 7. *cap. vlt.*

XII. *Qui non poſſunt ad libertatem peruenire.*

Dixit de his qui manumittere non poſſunt, nunc vero dicit de his qui manumitti non poſſunt, i. qui apud dominos perpetuam ſeruitutem colunt. Quales ſunt damnati in vincula perpetua ob maleficium aliquod. Nam damnati in temporaria vincula, finito tempore pœnæ, perduci ad libertatem poſſunt. Et hæc eſt ſententia *l.* 1. quæ Diuis fratribus tribuitur à Papiniano in *l. fratres D. de pœnis*, vnde in inſcriptione, *l.* 1. ita videtur eſſe legendum, Imperatores Antoninus & Verus AA. vel vt in quibuſdam libris Imp. Antoninus A. ſuppreſſo nomine fratris, vt fit alias ſæpe, & in ſubſcriptione, Dat. 16. Kal. Iul. ipſis Antonino & Vero AA. Coſſ. Vnde quem patrem ſuum Imperator dicit *l.* 1. is eſt Antoninus Pius, non quem perperam ſubiecerunt, Claudius. Et hoc quoque notandum eſt ex *l.* 1. ſeruum in perpetua vel temporaria vincula damnatum non fieri ſeruum pœnæ, ſed in dominio & poteſtate eius remanere, cuius fuit antequam damnaretur, vt *l. aut damnum in fi. D. de pœnis*. Huic vero in *l.* 2. adiungitur ſeruus teſtatoris, vel heredis, quem teſtator in teſtamento ſuo pœnæ cauſa manumitti vetuit. Nam & hic in ſeruitute perpetua moratur, vt nec ſi ſubiiciatur emptor aliquis fiduciarius, qui eum redimat ipſius ſerui nummis interpoſita manumittendi fide, ab eo manumitti poſſit, *l.* 4. § *in illis*, *D. de manumiſſ.* Et his quoque addamus eum qui in perpetuam ſeruitutem vænit, & qui à præfecto vrbi, vel preſide prouinciæ in perpetuam ſeruitutē damnatus eſt, & eum qui exportandus vænit.

XII. Enarratio.

Et hæc eſt ſententia leg. 1.] Et ita etiam explicant Baſilica libro 48. tit. 17.

Claudius] In veteri Menagij ſic legitur: *Cum Diuus pater meus.* & ita τὰ κατὰ πόδας: *Cum pater meus conſtit.*

Vt nec ſi ſubiiciatur emptor] Thalelæus heic notat, ſi non ſit emptor ſuppoſitus, poſſe eum ſeruum emere, & manumittere.

Qui exportandus vænit] Vide ad titulum 55. lib. 4.

XIII. *Pro quibus cauſis ſerui pro præmio accipiunt libertatem.* A

HIc titulus ſuperiori addit exceptionem, vt qui in ſeruitutem perpetuam addicti ſunt, quandoque publice manumittantur pro præmio indicij, vt ex Senatuſconſulto Sillaniano, ſi necem domini indicauerint, *l. 3 §. ſi ex ſt. ulatu & §. ſi quoque, D. ad Sill.* ſi raptum virginis, cuius vltionem forte parentes remiſerant, *l. 3. hoc tit.* qua ex re deportatione plectuntur ex lege Conſtantini & Iuſtiniani, nec crimen extinguitur, vt non pateat aliis accuſatio criminis, licet inter raptorem & parentes tranſactio vel pactio rata ſit, *l. 5 §. vlt. D. ad leg. Iul. de vi publ.* & hæc vna eſt differentia raptus ab adulterio. Nam de adulterio pactio B & inter conuenientes irrita eſt. itemque hoc lege Iulia de adulteriis vindicatur, & quinquennio finitur, illud lege Iulia de vi publica, & eſt perpetuum. Item ſi indicauerit deſertorem militię, *l. 4.* quæ coniungenda eſt, cum *l. 1. C. de deſert.* ſi reum falſæ monetæ *l. 2. hoc titulo*, quæ coniungenda eſt cum *l. 1. C. de fal. mon.* & his tribus poſtremis caſibus pretium ſerui domino reddi ex ærario oportet, & quarto, *l. 1. C. ie mul. quæ ſe pro. ſer. iunx.* vt Liuij 24. ſeruorum manumiſſorum à Ti. Sempronio, quorum opera proſpere pugnauerat contra Pœnos ad Beneuentum, pretia tribuni menſarij dominis reddunt. & 32. duobus ſeruis ex Senatoſconſulto manumiſſis ob detectam con- C iurationem ſeruorum de ſoluendis Carthaginienſibus obſidibus, pretia eorum dominis ex ærario redduntur. & Plato quoque 11. de legibus hanc legem condit. *δοῦλος δ' ἂν ᾖ ὁ μηνύσας, ἐλεύθερος ἀφείσθω ὑπὸ τῆς πόλεως ὀρθῶς γενόμενος ἀποδιδόντων τῷ δεσπότῃ τὴν τιμήν*: & alio loco: *καὶ ἐὰν δοῦλος μηνύσῃ, ἐλεύθερος ἔστω, τὸ δημόσιον ὑπὲρ αὐτοῦ τιμὴν τῷ κεκτημένῳ καταβαλλέτω.* Non idem fiet in caſu *l. 1.* nec in caſu *l. vnica C. ne Chriſt. man. & Nou. de his qui Eunuchos faciunt.*

XIII. ENARRATIO.

VT qui in ſeruitutem perp. addicti ſunt] Ex ſententia præſidis: *ἐκ τῆς ἀποφάσεως τοῦ ἄρχοντος*, Græci.

Pro præmio iudicij] Et ita legendum cenſet Cu- D iac. in *l. 1. hoc titulo*, vt in Baſilicis: *ὁ δοῦλος καταμηνύσας τὴν σφαγὴν τοῦ δεσπότου*: *ſeruus qui domini cædem indicauerit.* Thalelæus tamen ibi vtitur verbo *ἐκδικεῖν*, quod eſt *vindicare.* Sed & in veteri codice Menagij legitur, *vindicant.*

Si raptum virginis] Si ergo rapta fuerit alia mulier, non eſt locus conſtitutioni. Thalelæus: *ἐὰν εἰς ἄλλην γυναῖκα ᾖ ἁρπαγή, οὐ χώρα τῷ θεματι.*

Parentes remiſerant] In *l. 3.* legitur, *aut pactione tranſmiſſum*: Baſilica: *ἁρπαγὴν συγχωρηθεῖσαν*, *raptum remiſſum.*

Ex lege Conſtantini & Iuſtiniani] *l. 1. Cod. eod. de rapt. virgin. & l. vn C. eod. tit.*

Et hæc vna eſt differ. rapt. ab ad.] De raptu inter E conuenientes pactio irrita non eſt, quia crimen ſanguinarium eſt. De adulterio pactio rata non eſt.

Quinquennio finitur] Quinquennio continuo perimitur, *l. 1. §. accuſationem, D. ad Senat. Turp. l. miles 11. §. 4. D. ad leg. Iul. de adult.*

Et eſt perpetuum] *d. l. 5. §. vlt.*

Si reum falſæ monetæ] Extraneum: nam ſi dominum detulerint, pretium totum recipere non poteſt. Thalelæus.

XIV. ENARRATIO.

IN hoc titulo agitur de ingenuis hominibus qui manumittuntur, vt ſerui ab iis qui exiſtimant, vel fingunt ſe eſſe dominos, quæ res libertinos non facit, nec officit quidquam ingenuitati eorum, vt filiusf. ſoluendæ patriæ poteſtatis cauſa ex imaginaria ſeruitute à patre manumittatur, vel debitor obæratus ex nexu, vel alius homo ingenuus ex non iuſta ſeruitute. Iuſta eſt ſeruitus vernæ, & captiui, & maioris 20. annis; qui ſe ignoranti vænundari paſſus eſt, pretij participandi cauſa, vel damnari in metallum, vel retracti in ſeruitutem ex cauſa ingratitudinis. Non iuſta capti bello ciuili, *l. qui §. vlt. D. de cap. & poſtl. l. 4. hoc titulo.* Non iuſta infantis expoſiti, quem educator retinet, vt ſeruum, ob ſumptus educationis, *l. 2. hoc titulo l. 3. C. de inf. exp.* Non iuſta, aut non iuſtum ſeruitutis argumentum, ſi ingenuus exhibeat officia, vel miniſteria ſeruilia, etiamſi diutiſſimè ſciens, vel ignarus ſtatus ſui ſcienti, vel ignoranti ita ſeruierit, quia liberos homines vſucapio, vel diutiſſima poſſeſſio ſeruos non facit l. 2. & 6. ac neque mutatio nominis, l. 10 ac neque profeſſio vel conuentio, *l. 6. 10. 13. 22. 24. 30. 36 39. C. de lib. cau. l. conuentio, D. eod.* neque venditio, aut in dotem datio, vel in ſponſalia, *l. 12 l. vlt. h. t. l. 12. & 16 C. de lib. cau. l. 2. C. vbi de cri. ag. opor.* neq; proclamatio in ingenuitatē in qua libertinus ſuperatus ſit, quia non videtur renunciaſſe libertinitati, in qua eſt, qui de ingenuitate agit, *l. pen. hoc titulo.* nun conductitiæ aut mercenariæ operæ, *l. 11.* Qui ex iuſta ſeruitute manumittuntur, libertini ſunt. Qui ex non iuſta vel imaginaria, vel ex nexu, ingenui manent, & ingenui ſunt, qui ex ingenuis vel libertinis naſcuntur, vt *l. 9. hoc titulo l. 11. C. de op. lib.* vel qui conſiſtente aduerſus eos iuſto & vero contradictore, qui ſtrenuo niſu ſe aſſereret patronum aut dominum, ingenui pronuntiati ſunt, *l. 1. & 3. hoc tit.* vel qui natalibus à principe reſtituti ſunt, & hodie ex *Nou. 78.* manumiſſi omnes ſaluo iure patronatus. Nam abſurdum non eſt ingenuum habere patronum, cum & clientes ingenui patronos habeant. atque ita ſublata eſt conditio libertinorum, vt non mirum ſit & paulatim pene ſublata conditio ſeruitutis fuerit, maxime tot legibus, & Conſtitutionibus, & Philoſophia ipſa fauori libertatis ſemper, & vbique ſtudentibus.

XIV. ENARRATIO.

EX imag. ſeru.] Vide Cuiacium ad tit. 5. libro 1. Inſtit.

Obæratos ex nexu] Nexi & addicti ſeruiebant creditoribus, donec ſoluiſſent, ſed ſerui non erant: nam recepta libertate non erant libertini, ſed ingenui. Item ſeruus inuito domino libertatem non conſequitur: addictus ſoluendo citra voluntatem domini conſequitur. Quintilianus libro 7. cap. 3. Quintilianus alter declamat. 311. *Aut interuenit ea conditio, vt ſeruire debeat, donec ſoluerit. Hoc ipſum ſerui non eſt, habere in ſua poteſtate, quando deſinat ſeruire: Fingite enim, iudices, aut oblatam eſſe ab illo pecuniam &c.*

Ex non iuſta ſeruit.] Vide Cuiacium ad §. 1. *de ingen. Inſtitut.*

Vernæ] Verna *οἰκογενής*, dominatus.

Scienti vel ignoranti ita ſeruierit] Conſtitutio loquitur de ſciente, quia preces oblatæ principi de eo qui conditionem ſciebat, loquebantur. ſed idem obtinet in neſciente, Thalelæus.

Aut mercenariæ] Vide quæ dixi ad §. 2. *Inſtit. de vſu & habit.*

Qui ſtrenuo niſu] Vt in *l. 1. ℑ. tit. prox.* id eſt, non luſorie, non perfuſorie.

Tot legibus & conſtit.] *L. 1. in fi. ℑ. tit prox.*

XV. *Communia de manumiſſionibus.*

IN Baſil. [illegible]. Poſſim dicere [illegible], quia omnes quæ hoc in titulo proponuntur, ſunt Iuſtiniani Conſtitutiones nouæ, quæ ius vetus abrogant; ſed & communes ſunt omnes omni generi manumiſſionum, ſiue fiant vindicta, ſiue in Eccleſia, de quibus l. 1. tit. 13. & in Concilio Africano 1. ſiue teſtamento, vel codicillis, directo, aut per fideicommiſſum, ſiue alio legitimo modo, quales multi relati ſunt tit. 6. ac primum valde nouum eſt quod proponitur initio *l. 1.* vt ſeruus manumiſſus à proprietario, ſit liber, & tamen fructuario ſeruiat, ſicut mercenarius, & obæratus eſt liber, & ſeruit tamen: & contra, vt manumiſſus à fructuario ſit ſeruus, nec tamen prætor eum ſeruire permittebat. Quod plane indicat quantum referat ſeruire aliquem, an ſeruum eſſe dicamus. Iure veteri manumiſſus à proprietario non veniebat ad libertatem, ſed ſeruus remanebat ſine domino, manumiſſio facta à fructuario nullius momenti erat, vt dixit tit. 10. Eſt etiam illud valde nouum in §. *vlt.* vt pater & mater per filium aut filiam, ſiue in poteſtate ſit, ſiue emancipatus, vel emancipata ſeruos ſuos manumittere poſſit, itemque auus vel auia per nepotem, aut neptem ex filio vel filia, & ſic deinceps, vt ſicut in ſucceſſionibus ab inteſtato vel ex teſtamento, nulla etiam in manumiſſionibus ſit inter liberos differentia poteſtatis, ſexus aut gradus. Iure veteri pater per filiumf. potuit manumittere ſeruum ſuum, *l. ſi quis hac lege §. 1. D. qui & à quibus man. l. matrimonij, de rit. nupt. l. ſi conſentiente, l. nepos, de manum. l. ſi pater, l. pater, l. ſurdi, de man. vind. l. filiusf. de in. patron.* quia vinculum poteſtatis facit vt vna intelligatur eſſe perſona patris & filijfam. non per filium emancipatum, vt & hoc loco Thalelæus notat, & ſimiliter auus per nepotem ex filio, *d. l. nepos*, non per nepotem ex filia, qui familiam eius non ſequitur, eademque ratione, nec mater per filium. vt Paulus ſcribit 1. *Sent. tit. de iudicato.* Forte nec filiaf iuſſu patris, quia ſuperiores leges de filio tantum loquuntur, non de filia. Eſt & aliud nouum ius in *l. 2.* vt ſeruus minor 30. annorum ad ciuitatem Romanam peruenire poſſit. Iure veteri, i. ex lege Ælia Sentia Latinus fieri poterat, quibus modis Latinitas contingebat. Ciuis Romanus, puta vindicta manumiſſus, non item, niſi apud conſilium cauſa probata fuiſſet; & ideo ſecundum Ius vetus ita accipienda eſt, *l. pen. D. de manumiſſ.* vt infantibus competat libertas, cauſa probata, vel Latina, non legitima. Sine conſilio vindicta manumiſſus, ſeruus manebat. Teſtamento autem manumiſſus Latinus fiebat, & vno tantum caſu Ciuis Romanus, ſi ſolus à domino, qui ſoluendo non erat liber, & heres eſſe iuſſus eſſet, auctore Vlpiano *libro Reg. tit.* 1. & hinc cauſa libertati teſtamento datæ minori 30. an. apponendæ conditionis; Cum ad 30. an. peruenerit, *l. vlt. D. de rebus dub. l. Ariſto, de manum. teſt. l. ſi quis ita §. vlt. de ſtatulib. l. ex parte §. Sticho, fam. erc.* In eo qui cenſu manumittebatur, quod genus manumiſſionis, quia deſierat eſſe in vſu, vt tit. 1. Reg. Vlp. articulus, Olim, indicat, ideo nihil de eo Iuſtinianus ſcriptum reliquit in corpora iuris; in eo, inquam, etiam requirebatur ætas 30. ann. vt in reliquis Reg. Vlpiani legi his verbis: Et qui cenſu manumittitur, ſi 30. an. habeat, ciuitate Roma-

A na potitur, quod & Theophilus confirmat in *§. vlt. Inſt. de libertin.* Illud etiam eſt nouum, quod ait *l. 3.* ancillam quam quis ſolam in concubinatu habuit, & liberos ex ea procreatos, ipſo iure liberos fieri morte & ſilentio viri & patris naturalis, eiuſdemque domini; quod & ante retulit *l. 4. de bon. lib.* iure veteri remanebant ſerui, & heredem defuncti ſequebantur.

XV. Enarratio.

SIcut mercenar. & obæratis] De quibus tit. prox. ſupra.

Inter amicos] Vlpianus in Fragmento Regularum poſt Licinium Rufinum.

B Vel à peregrino] Plinius libro 10. epiſt. 22.

Nec tamen Prætor. eum ſeru. permitt.] Græcus interpres d. Fragmenti: [illegible], inquit, [illegible]: *interueniebant prætores, nec permittebant manumiſſum ſeruire.*

Seruire aliq. an ſeruum eſſe] Vide notas Cuiacii ad *§. 1. Inſtitut. de ingen.* & quæ ibi diximus.

Non veniebat ad libertatem] Iuſtinianus ait, *libertatem cadere.* Sic habent libri veteres, & [illegible]. Thal. [illegible], *interire.*

Vt & hoc loco Thalelæus notat] Cuius verba hæc ſunt: [illegible]: *Veteres dicebant, per*
C *filium quidem in poteſtate conſtitutum patrem manumittere, non etiam per emancipatum*, Baſilic. libro 48. tit. 19.

Latinus fieri poterat] Vlp. *tit. 1. §. eadem lege.*

Vt in reliquis Regul. Vlp.] In *d. Fragm.*

Quam quis ſolam] *Omnibus etenim vxores habentibus, concubinas vel liberas, vel ancillas habere, nec antiqua iura, nec noſtra concedunt.* Sic legendum in *l. vlt. in fine h. t.* tam ex libris antiquis, quàm ex Baſilicis. Gallicus interpres codicis, *ne franches, ne ſerues.*

XVI. *De liberali cauſa.*

ADhuc quæ dicta ſunt veluti præludia quædam
D ſunt, aut præparationes ad hunc titulum, & ſequentes aliquot, in quibus agitur de præiudicialibus actionibus, quibus quis vel ex ſeruitute in libertatem petitur ingenuam aut libertinam, vel ex libertate in ſeruitutem, vel ex ingenuitate in libertinitatem, quæ liberales cauſæ dicuntur, & cognitiones, quia principem, aut illuſtres, vel ſpectabiles iudices requirunt; & præiudicia, vt rectè Thalelæus notat in hac verba *l. 21. hoc titulo*, ſimile habere præiudicium, Omnem cauſam ſtatus præiudicium appellari. Et præiudicia ideo, quod iudiciis liberalibus grauiora nulla eſſe poſſint, vt meritò obſtent cæteris litibus futuris, vel de alimentis, vel de operis, vel de obſequiis, vel de rei vindicatione, vel de hereditate, vel de crimine, vt ℑ.
E tit. 19. eiſque præiudicium faciant, non etiam ipſæ patiantur per eas, ſi forte præceſſerunt, *l. 2. hoc titulo.* Præcipuæ leges huius tituli ſunt *l. 14. & 21.* de quibus ſcripſi Obſeru. 15. 2.

XVI. Enarratio.

ET cognitiones] Cognoſcunt Prætor liberalis, Conſules, aut Proconſules.

Omnem cauſam ſtatus] [illegible], *præiudicium* [illegible].

Vel de crimine] Vide Cuiacium ad §. *præiudiciales 13. Inſtit. de Action.*

Obſeruat. 18.] Cap. 23.

XVII. *De adſertione tollenda.*

MAnu adſertio, vt manumiſſio, dicitur defenſio eius, qui controuerſiam patitur, quæ olim in cauſa liberali neceſſaria fuit, ſiue ex ſeruitute quis in libertatem, ſiue ex libertate in ſeruitutem peteretur, *l. 1. Cod. Theod. de lib. cau.* quia non potuit cuius ſtatus vocabatur in dubium, ea de re per ſe agere, nec niſi per adſertorem, ne forte, vt Thalelæus notat in l. 1. huius tituli, & Theophilus in titulo de iis, per quos ag. poſ. ſeruus ageret in dominum, quod vix vnquam licet ordinario iure, qua de cauſa, & interim liberi loco erat in omnibus aliis actionibus inſtituendis aduerſus eum qui ſe dominum dicebat, *l. ordinaria D. de rei. vin.* Et licet petitio in ſeruitutem iterari non poſſit, *l. 4. & 27. C. t. prox.* adſertio tamen in libertatem iterabatur bis terque, vt eſt ſcriptum in *l. 1.* aut ter quaterque, quod tamen fiebat perfuſiue & dicis cauſa, & inde proclamationi in libertatem nomen. Namque ſæpius idem iterare & frequentare, proclamare, eſt reclamare, *l. vlt. tit. 19. & l. 1. §. ſi ſeruus, D. de adq. poſſ.* inde etiam *ἀναφώνησις* nomen *Nou. 142.* & antiquam hanc de adſertionibus legem etiam firmaſſe D. Marcum Capitolinus auctor eſt. Hodie ex *l. 1. huius tituli* in cauſa liberali non eſt neceſſarius adſertor qui pro eo agat, qui ſeruus dicitur, cuius etiam perquiſitio olim diu trahebat liberale iudicium; ſed ipſe per ſe cauſam agit, cui fit controuerſia ſtatus, aut per procuratorem ſi ex libertate in ſeruitutem petatur, non etiam ſi ex ſeruitute in libertatem, quia ſeruus præſumitur eſſe, qui in poſſeſſione ſeruitutis, & ſeruus ad litem habere procuratorem non poteſt. Hoc autem diſtat procurator ab adſertore, quod adſertor ſuo periculo cauſam agit, & ſatis præſtat iudicio ſiſti, & res ſaluas fore, quas tenet is qui ſeruus dicitur. *l. 1. & 2. Cod. Theod. de lib. cau.* & ſi deſeruerit cauſam, quam vtique etiam mortuo homine, quo de agitur, nec deſerere debet propter euictionis cauſam, *l. ſi ribi C. de euict. l. 2. hoc tit.* tenetur pœnali actione: Quod prodendæ libertatis cauſa factum eſt, auctore Paulo *V. Sent. tit. 1.* Procurator litigat periculo domini, i. mandatoris, & non cauet iudicio ſiſti, vel rem ſaluam fore, & ſi litem deſerat, non tenetur pœnali actione, ſed mandati tantum in id quod intereſt. Et olim nullo caſu potuit quis cauſam ſtatus ſui agere per procuratorem, quia nec per ſe. At is qui ſe dominum dicit, etiam per procuratorem litigare potuit qui modo cauiſſet de rato, ſiue ex poſſeſſione ſeruitutis ageretur, ſiue libertatis; quia, vt edicto cautum eſt, quod ad cautionem de rato attinet, vtroque caſu, quaſi procurator actoris habetur, *l. non ſolum §. ſi ſtatus, D. de proc.* Etiam Iuſtinianus non vult hodie liberale iudicium iterari, ſublatis adſertionibus perfuſoriis, quibus etiam recuperatores, qui olim de liberali cauſa cognoſcebant iuſſu magiſtratuum, Domitianus Imperator, vt Suetonius ſcribit, ideotidem admonuit, ne ſe accommodarent, id eſt, ne eas admitterent vel audirent, quæ dicis cauſa inſtituerentur, non ſtrenua opera: Nam retractatio liberalis cauſæ ſublata non eſt, veluti ex Oratione Marci, *l. 1. D. ne de ſta. def.* Ac deinde non vult etiam peculium bonave eius qui de ſuo ſtatu litigat, ſequeſtro deponi, ſi ex libertate petatur in ſeruitutem; ſed ſi ex ſeruitute proclamet in libertatem. quod eſt intelligendum ſecundum *l. 3. tit. eiuſmi ſeq. & l. vlt. tit. de ind. ſeq.* Et quod de contumacia ait eius, qui ſeruus dicitur, obſeruandum eſt ſimul, & de periurio eiuſdem eſſe, vt & Alciatus notauit; nec mirum ſi ſeruus pronuncietur, cui nihil curæ fides habita & religio fuit,

A etiamſi forte ſeruus non ſit, cum tamen in omnibus cauſis etiam contumax, ſi bonam cauſam habuerit, vincat: & ſingularis igitur hac in re eſt *l. 1.* ob cauſam periurii, vt l. ſi quis maior, C. de tranſact.

XVII. Enarratio.

SIue ex ſeruitute] Suetonius de illuſtrib. grammaticis cap. 1. *Petitur puer in libertatem.* Priſcianus libro 18. *Aſſertio tam à ſeruitute in libertatem, quam à libertate in ſeruitium trahi ſignificat.*

Seruus ageret in dominum] *ἵνα μὴ δίχηται δοῦλος ἀγωνιζόμενος πρὸς τὸν ἴδιον δεσπότην.*

Aut ter quaterque] In Heruerti codice, *ἢ δὶς ἢ τρίτον*, *bis terque*. Adſertionis ſecundæ meminit

B Quintilianus 5. 2.

Et apud Martialem cocum] Lib. 1. 53. Lampridius in Alexandro Seuero: *vt Martialis coci epigramma declarat.* quanquam veteres membranæ non agnoſcunt vocem *coci*; & ita tamen citatur à Ioanne Sareſberienſi in Policratico, & Blondo Flauio in Vmbria illuſtrata, & ipſo Cuiac. Obſ. 27. 1.

Sublatis adſertionibus perfuſor.] Quæ dicis tantum cauſa inſtituerentur.

Vt Suetonius ſcribit] Domitiani cap. 28.

Non ſtrenua opera] Non ſtrenuo niſu, vt dictum titulo 14.

Sequeſtro deponi] In tuto collocari, *l. vn. §. ſuper peculio, hoc tit.* *ἐν ἀσφαλεῖ ἀποθέσθαι*, apud ſeque-

C ſtrum deponi, *ἀποθέσθαι παρὰ μέσῳ τινί*, Baſilica ut *l. 3. tit. ſeq.*

XVIII. *Quibus ad libertatem proclamare non licet, & de rebus eorum qui ad libertatem proclamare non prohibentur.*

AD primam partem tituli pertinet *l. 1. & 2.* vt proclamatio in libertatem, & ingenuitatem denegetur ei qui maior cum eſſet 20. an. cum pacto participationis pretii ſe vænalem præbuit bonæ fidei emptori, quod eſt ex SC. *l. 3. D. eod.* & fortè Claudiano, vt innuit inſcriptio *l. vlt. eod.* & adeo verum eſt, vt & manumiſſus non recipiat priſtinam ingenuita-

D tem, *l. homo, D. de ſta. hom.* & miles quoque ob iſtam ignauiam capite puniatur, *l. quædam, D. de pœnis.* & indignus etiam auxilio prætoris fideicommiſſarii ſit, qui in ipſo articulo obtinendæ debitæ libertatis fideicommiſſariæ vænum iit, vt participaret pretium, *l. 4. in fin. D. eod.* Sola participatio pretii impedit proclamationem ad libertatem. Nam ſi pretium non participauerit, etiamſi ſciens prudenſque ſimulata ſeruitute ſe vænundari paſſus ſit, fit quidem ſeruus; ſed non eſt indignus libertate, ſi ad eam proclamare velit, *l. 5. C. de lib. cauſ.* verum ex cauſa doli emptori quem decepit, tenetur actione prætoria in duplum intra annum, & venditor quoque eidem emptori tenetur in duplũ ex ſtipulatione, *l. 18. 20. 21. 22. D. eod.* Quod ſi non denegatur in libertatem proclama-

E tio ſcienti vendito, vt ſeruo ſine pacto participationis pretii, & multo minus donato, vel pignerato, vel in dotem dato, vbi nullum interuenit pretium, vt alias docui eſſe legendum in *l. ſi vſum fr. §. 1. D. eod.* Nam quod *l. 16 C. eod.* ait, te neſciente, id ex facto propoſito eſt, non quod neſcientia eius qui ſe in dotem dari patitur, neceſſaria ſit, vt in *l. 6. C. de ing. man.* quod ait, ſcientis etiam, Thalelæus ex facto eſſe ait. Item vt proclamatio in libertatem denegetur his qui ex latronum familia, hoc eſt ſecta & factione profecti, forte capti ſunt, & pro præmio dati captori, vt ſerui eius

ſint; largitione principis: Nam & præmio ſeruum fieri, *l. pen. Cod. Theod. de liber. cau. vel ad Senatuſconſultum Claud.* probat. Vel ijdem ſi forte facti ſint ſerui fiſci auctoritate fiſcali, reclamare ad libertatem non poſſunt. Alias vero vt captus à latrone non fit ſeruus, ita nec latro ipſe ſi capiatur, ſine auctoritate fiſci vel principis. Ad ſecundam partem tituli pertinet *l. 3.* de qua ſatis diximus tit. ſuperiore.

XVIII. Enarratio.

IN ipſo articulo] Claudianus Mamertus de ſtatu animæ lib. 1. cap. 1. *Si eandem in articulo repoſcas*, id eſt, Statim. Sic in l. 3. ꝟ. *de offic. comit. rer. priuat. & in Nou. Maioriani de bon. cad.*

Non quod neſcientia] Claudianus Mamertus de ſtatu animæ lib. 1. cap. 11. *Pro vna quam polliceris ſcientia, multorum neſcientias attuliſſe.* Vtitur & libro 3. cap. 2. & 11. Cicero inſcientiam dixit 1. de offic. & alibi. & Arnobius 1. aduerſus Gentes.

Debitæ libertatis fideicommiſſariæ] *d. l. 1* Thalelæus notat eum cui fideicommiſſa libertas debetur, quaſi ex mora liberum factum videri, & ex venditione in ſeruitutem redigi.

Etiam Thalelæus] Notaui ibidem.

XIX. *De ordine cognitionum.*

TItulus 8. libri 3. de ordine iudiciorum, eſt de omnibus iudiciis. Hic vero eſt de iudiciis tantum liberalibus, quorum hæc iure ordinario prærogatiua eſt, vt ſolemnibus ordinatis, prius decidantur quam vlla alia iudicia criminalia vel ciuilia, *l. 1. & 3. hoc tit. l. ſi ſtatus ꝟ. de exhib. l. auoniam ꝟ ad l. Iul. de adult.* vnde & præiudicialium actionum nomen. Impediunt igitur, differuntque quod quis intendit ei qui ſtatus controuerſiam patitur, quódve intendit ipſe ei qui controuerſiam ſtatus facit. *l. 1. 3. 4.* & petitionem hereditatis ſi de hereditate ſimul & libertate controuerſia ſit, vel ſi de hereditate principaliter agatur, & in modum contradictionis ſiue exceptionis inducatur ſtatus quæſtio, etiam prius ordinanda eſt cauſa liberalis & excutienda, quam de hereditate ſententia feratur, de qua cum ſit actum principaliter, & ſententia quoque ferenda eſt, non de libertate nominatim; ſed ſufficit libertati ſententia de hereditate dicta ſecundum eum qui hereditatem petiit eſſe ſuam, vt *l. 2. hoc tit. l. 1. ꝟ de ord. iud. l. 8. ꝟ de pet. hered.* Impediunt etiam repetitionem debitæ pecuniæ, & actionem furti, aut bon. raptorum, & legis Aquiliæ, *l. 5. 6. 7.*

XIX. Enarratio.

PRius decidantur] Quid ita? nempe ſeuerius ex eodem delicto in ſeruos quam in liberos animaduertitur. P. Faber.

Differuntque crimen] Vide ꝟ. tit. 16.

Et legis Aquiliæ] Cuiacius in *l. 6.* legit, *ſi res tuas ruptas*, quod eſt verbum legis Aquiliæ, quia de damno dato loquitur. In veteri Menagij, *raptas*, vt Gallicus interpres Codicis, *rauies.* & τὸ κατ' πόδας: *ἐὰν τὰ πράγματά σου ἁρπαγῶσι*: *ſi res tuas raptas.* & ibidem Thalelæus, res amotas interpretatur ereptas: res enim amotæ proprie dicuntur, cum coniux coniugis res contrectat.

XX. *De colluſione detegenda.*

TItuli 16. partes ſunt, qui cum tituli ſequuntur de adſertionibus, de his qui iudicio liberali agere ex poſſeſſione ſeruitutis non poſſunt, de prærogatiua & excellentia iudicij liberalis; & hic de cauſa liberali acta inter ſeruum & dominum per colludium & compactum, vt ſeruus liber pronunciaretur. Et vt titulo 18. habuimus vnum caſum quo quis præmij loco datur in ſeruitutem alterius, puta graſſator in ſeruitutem eius qui illum vicit & cepit largitione principis, ita hoc titulo datur alius caſus, quo is qui liber pronunciatus eſt domino luſorie cum eo agente de ſtatu, pro præmio ſeruus fit eius, qui colluſionem detexit poſt ſententiam intra quinquennium, & ſimiliter qui ingenuus pronuntiatus eſt, patrono cum eo luſorie agente de ſtatu, libertus fit eius qui colluſionem detexit. Quod eſt ex Senatuſconſulto Ninniano (ſic legendum in *l. 2.* ex Baſilic. vbi *τὸ τῷ Νιννίου δόγματι ἐνεχθὲν ὁρισθέντα*, & ex Vet. lib.) quod factum fuit Domitiani temporibus, *l. 1. D. eod.* ac fortaſſe qui in faſtis ſub Domitiano Nonnius Aſprenas, eſt Ninnius, non Nonnius, celebre nomen Romanæ familiæ: vel ex L. Ninnio Trib. pleb. qui iniquis rogationibus Clodij interceſſit, auctore Dione 38. & quo referente, Senatum decreuiſſe de reditu Ciceronis idem Cicero ſcribit, & Ninio Haſta de quo in *l. 5. D. ad l. Corn. de ſicar.* Generaliter autem verum eſt, ſi perluſorio iudicio actum ſit, rem iudicatam pro veritate non haberi, *l. 27 ꝟ. de lib. cau. l. ſi ſeruus §. 2. D. de leg. 1. l. ſi perluſorio, D. de app.* Diui Pij reſcripto, cuius fit mentio *l. 1.* ſimilis eſt *l. 9. ſupra de ingen. man.*

XX. Enarratio.

PEr colludium & compactum] Gloſſæ: *colludium, συνδιαγμός.* Item: *coniuſio, compactum, συνδιαγμός.* & in *l. 6. ꝟ. vnde vi.*

Luſorie cum eo agente] Vt in *l. ſi ſeruus 50. §. 1. D. de leg. 1.* in eſt, colluſorie, ſiue per colluſionem.

Qui colluſionem detexit] Præmium vocat *lex 2.* quod is qui detexit, habeat ius patroni. Pœnam autem, quod patronus excidat iure patroni: ſiue, vt ait Thalelæus: *ἔπαθλον καλεῖ τὸ τὸν ἐλέγξαντα ἔχειν τὰ πατρωνικὰ δίκαια. τιμωρίαν καλεῖ τὸ ἐκπίπτειν αὐτὸν τῶν πατρωνικῶν δικαίων*, libro 48. Baſilic. tit. 23.

Ex Baſilicis] Libro 48. tit. 23. & Michaële Pſello in Synopſi legum.

Et ex vet. libris] Sic legitur in veteri Menagij. Gallicus interpres Codicis, *Ninnian.*

Nonnius Aſprenas] L. Nonius Aſprenas in Faſtis Capitolinis.

Idem Cicero ſcribit] Libro 3. epiſtol. ad Atticum ep. 23.

XXI. *Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur.*

VT colluſioni detegendæ ingenuitatis & libertatis, qua de re actum eſt titulo ſuperiore ex Senatuſconſulto Ninniano poſt ſententiam quinquennium præſcriptum eſt, ita hoc titulo ex alio Senatuſconſulto, vt *l. 4. pen. & vlt.* quinquennium præſcribitur quærentibus de ſtatu defuncti, qui in diem mortis, vt l. 1, 2, 6. ſine interpellatione vixit, vt liber palam, non clanculum, & furtim fugitans dominum, vt *l. vlt.* nam in eo tantum Senatuſconſultum locum

habet, qui in omnium oculis vixit pro libero in diem A
mortis, vt à morte poſt quinquennium de ſtatu eius quæri non poſſit. Dico quæri, non agi. Nam de ſtatu defuncti certiſſimum eſt principaliter liberali iudicio agi non poſſe, *l. 13. ℥. de lib. cau.* ſed in aliam litem principalem, vel de bonis, vel de ſtatu viuentis, ſi incidat quæſtio de ſtatu mortui, Senatuſconſulto cautum eſt, ne poſt quinquennium admittatur, & vt propter hanc illa quoque ceſſet principalis quæſtio. Puto Senatuſconſultum factum eſſe D. Marci temporibus ex Oratione cuius fit mentio *l. 1. D. eod.* cum & de eo ita Capitolinus ſcribat: De ſtatu defunctorum intra quinquennium quæri iuſſit. Quod ſi poſt cœptam liberalem cauſam moriatur is cui ſit contro-
uerſia ſtatus, etiam certum cauſam perdurare, non B
propter defunctum, ſed propter cauſam euictionis *l. 2. in. 17.* aut bonorum, *l. 3. hoc titulo.* Statum in hoc titulo in deteriorem partem accipimus, vt ſi is qui vixit vt liber in diem mortis, dicatur fuiſſe ſeruus: Si qui vt ingenuus, fuiſſe libertinus. nam & poſt quinquennium quæri poteſt vtrum quis filiusf. an paterf. fuerit, *l. 5. hoc titulo*, quæ minima eſt ſtatus quæſtio.

XXI. Enarratio.

QVinquennium præſcriptum eſt] *L. 2. D. de coll. ſuſ. deteg.*

Vt l. 4. penult.] In *l. pen.* Cuiacius Obſeru. lib. 1. cap. 24. legit, *apud procuratorem reipriuatæ.* Auctor C
τῶν κατὰ πόδας legiſſe videtur, *curatorem Reipublicæ.* ſic enim ibi habetur: παρὰ τῷ κουράτωρι τῆς πόλεως: *apud curatorem Reipublicæ*: vt legebatur in codice Menagij, licet ſuperſcriptum ſit, *pro* fruſtra: nam idem eſt curator & procurator Reipublicæ. Vide tamen Cuiacium ad *leg. procuratores 30. ℥. de decurion.*

Quæ minima eſt ſtat. quæſt.] Iudicio autem libertatis nullum grauius eſt.

XXII. *De longi temporis præſcriptione, quæ pro libertate, & non aduerſus libertatem opponitur.*

POſt præſcriptionem quinquennij inductam Senatuſconſulto Ninniano, quæ tuetur ſtatum eorum qui liberi pronunciati ſunt, & poſt aliam præſcriptionem quinquennij inductam alio SC. quæ ſtatum defunctorum tuetur, nunc datur præſcriptio longi temporis, i. continui decennij inter præſentes, & vicennij inter abſentes, quæ aduerſus libertatem nec ipſa, nec longioris temporis præſcriptio ſola quidquam poteſt, *l. 3.* Pro libertate plurimum facit, ſi quis longo tempore ſine interpellatione in poſſeſſione libertatis fuerit bona fide, & ex iuſto initio poſſeſſionis, *l. 2. hoc titulo, l. vlt. ℥. de his, qui à non domino, l. ſi cum §. Ariſto, D. qui & à quibus man.* Iuſtum initium poſſeſſionis, i. titulum requiro, veluti manu-
miſſionem, aut redemptionem à ſeruitute, aut vica- E
rii ſerui traditionem, aut peculii remiſſionem plenam, *l. 3. C. Theod. de lib. cauſ.* nec requiro ſemper vicennium, ſed contentus ſum decennio inter præſentes, vt *d. §. Ariſto.* Quod ſi mala fide fuerit quis in poſſeſſione libertatis, vt ſeruus fugitiuus, qui ſe occulta pro libero geſſit, placet longi temporis præſcriptionem ei nihil opitulari, *l. 1. hoc titulo*, quæ congruenter vicinitatem ſequitur *l. vlt. tit. ſuperioris*, quæ etiam eſt de ſeruo fugitiuo, vt tametſi in fuga deceſſerit, quinquennii præſcriptio non opponatur agenti de ſtatu eius. Forte ſeruo fugitiuo ad tuendam libertatem dabitur præſcriptio 60. an. *l. 4. ℥. de præſcript.*

A 30. *ann.* quæ tamen non datur hodie adſcriptitio, *l. cum ſatis ℥. de agr. cenſ.*

XXII. Enarratio.

SEnatuſconſ. Ninniano &c.] De his Senat. ℥. tit. 20. & 21.

Præſcriptio longi temporis, id eſt, &c.] Longum tempus eſt 10. annorum inter præſentes, 20. inter abſentes. & ita in omnibus fere iuris articulis longum tempus accipitur, Paulus *Sentent. lib. 5. tit. 11. § longi temporis, & tit. 5. § res olim.*

Nec longioris temporis præſcriptio] Etiamſi quis diutiſſime in poſſeſſione ſeruitutis fuerit, ad liberta-
B tem proclamare poteſt, licet ſexaginta annis in quaſi ſeruitute fuerit, *l. vlt.* contra libertatem igitur, nec ſexaginta quidem annorum præſcriptio opponitur, vt notat Euſtathius in libro de præſcriptionibus cap. de annis 60. Sed ſi ſe vænire paſſus ſit ad pretium participandum, ſeruus factus eſt. Thalelæus.

Siquis longo tempore] Veteres interpretes vicennium requirunt. Auctores Baſilic. vicennium, aut longius tempus.

Placet longi temporis præſcriptione] Thalelæus ad leg. 1 notat, verbum *diu* ſignificare tempus vltra annos 20.

Præſcriptio 40. annorum] Azo in ſumma putat tricennium ſufficere, vt Gloſſa. Odofredus dari præſ-
C criptionem 30. vel 40. annorum, heic & ad *l. 1. ℥. de ſeru. fugit.*

Quæ tamen non datur hodie adſer.] Et hanc quoque differentiam notat Patricius Heros in Baſilicis.

XXIII. *De peculio eius qui libertatem meruit.*

IN hoc titulo proponitur differentia vna inter manumiſſionem ſerui quæ fit inter viuos & eam quæ fit teſtamento. Manumiſſio inter viuos tacite conceſſum peculium videtur, ſi non ſit ademptum, niſi manumittatur à pupillo, *l. pen. D. de man. vind.* Manumiſſo in teſtamento conceſſum non videtur, ſi non
D ſit relictum nominatim, vt *§. peculium Inſt. de leg. l. 3. D. de manumiſſ. quæ ſer. ad vn. per l. Sticho, D. de peculio, l. 1. ℥. de com. ſer. man. l. pen ℥. an ſer. ex ſuo fac.* idémque eſt in filio emancipato, *l. donationes. §. pater, D. de donat.* Et ratio differentiæ hæc, qui inter viuos peculium neque alii dat, neque ſibi retinet, teſtamento id cum vniuerſo iure heredi dediſſe videtur.

XXIII. Enarratio.

COnceſſum non videtur] οὐ συνεχωρήθη, καὶ τὸ πεκούλιον κατ᾽ ἀνάληψιν, vt heic ait Theodotus: *non præſumitur, & peculium manumiſiſſe.* εἰ μὴ ἄρα ἐκελεύσθη παρὰ τοῦ διαθεμένου διδόναι τὰ λοιπάδας, ἢ ῥητὸν ποσόν: *niſi ſi iuſſus ſit a teſtatore reliqua inferre, vel certam quanti-*
E *tatem*, vt ait Græcus interpres ad *l. 1. § 20. D. de poſ.* Vide Cuiacium ad *l. §. peculium*, & Theophilum.

XXIV. *De Senatuſconſulto Claudiano tollendo.*

SEnatuſconſulto Claudiano locus fuit, non ſi liber homo ſe iungeret alienæ ancillæ, *l. 9. ℥. com. de ſucc. l. 3. ℥. de lib. cau.* ſed ſi libera mulier contra domini denunciationem iungeret ſe alieno ſeruo, ex Senatuſconſulto eius fiebat ancilla, cuius ille ſeruus erat, vel ſi non denunciante domino, liberta, vt Cornel. Tacitus 12. Annal. ſcribit, qui huius iuris vt omnes

auctores

auctores noſtri rectius, D. Claudium auctorem facit, A
quam Suetonius Veſpaſianum. Trina denunciatione fuit opus, & ſententia Iudicis, vt Theophilus ſcribit in *§. vlt. Inſt. de ſucc. quæ fieb. per bon. vend. l. 9. & vlt. C. Theod. de lib. cau. l. 10. C. Theod. de muris l. 1. Lucius 2. D. deſ.* idemque ius legimus ſeruaſſe Longobardos & Francos. & exemplo Senatuſconſulti idem eſſe, ſi libera iungat ſe adſcriptitio. At ſublato Senatuſconſulto Claudiano verberibus caſtigato ſeruo, vel adſcriptitio, ea coniunctio diſſoluitur. alioquin filij ex ea nati liberi ſunt.

XXIV. Enarratio.

SEnatuſconſ. Claud.] Emendemus obiter conſtitutionem huius tituli, & pro, *ad libidinem*, legamus, *à libidine*, vt in veteri cod. Menagij, & in Baſilicis, *ἐκ τῆς ἀσελγ.* Item pro *peſſimum dedecus*, quod agnoſcit idem codex, quidam legunt *fœdiſſimum*. Sed nil mutandum. Baſilica: *αἴσχιστον ἀτοπίαν*. Gloſſæ: *αἴσχιστος*, *peſſimus*. Denique pro, *adferendum eſt*, legamus *verendum eſt*, vt in eodem codice Menagij, & in Baſilicis, *ἀπειλῶμεν*. Qui autem ibi malunt *feritate*, quam ferocitate, audiendi non ſunt contra fidem veterum librorum. Baſilica: *ἐκ τῆς τῶν πολεμίων ἀγριότητος: ab hoſtium ferocitate*. Gloſſæ: *ἀγριότης, feritas, ferocitas*. B

Vel ſi non denuntiante] Siue igitur ſcierit, ſiue ignorauerit, dum non prohibuerit. Imo ſi neſcierit, pro inuito eſt: nam de ignaro diſerte Tacitus ita explicatus à te Obſeru. lib. 21. cap. 16. P. Faber. C

Vt Cornelius Tacitus] Atqui Tacitus, ignaro domino ad id prolapſam in ſeruitute fuiſſe ex Senatuſconſulto ait, ſciente domino, ſerui libertam. Quid igitur? vt conueniat Tacito cum Iureconſultis, legendum eſſe monui cap. vlt. libri 1. Semeſtrium, *ingrato*, pro *ignaro*, vt ſit, inuito, quod diſſimulari non debuit. Plane ſcientem denuntiare debuiſſe, ne alioqui tacens non eſſe inuitus exiſtimaretur. Ignarum qui denuntiationum ſolemnitatem peragere non potuerat, nihilominus pro inuito habitum, ipſe tu oſtendis eo tuarum obſeruationum poſtremarũ loco. P. Faber.

Suetonius Veſpaſianum] Veſpaſ. cap. xi.

Longobardos] Vide leg. Longob. lib. 2. tit. 9. D

Et Francos.] Legis Sal. tit. 14.

Ea coniunctio diſſoluitur] Si dominus velit. Cæterum coniunctio non diſſoluetur, & nati ex libera & ſeruo liberi naſcentur.

XXV. *De nudo ex iure Quiritium tollendo.*

ALij ſeruos habuerunt in poteſtate ex iure Quiritium, puta quos vſucepiſſent, vel quibus in iure ceſſi aut mancipati fuiſſent, quibus modis iure ciuili dominia rerum adquiruntur. & hi teſtamento manumittendo ciues Romanos faciebant. Alij eos habuerunt in bonis, vt quibus traditi eſſent ex cauſa emptionis non mancipati vel ceſſi. hi erant in bonis emptoris, venditoris ex iure Quiritium, quod nudum E
erat ius & inane; quia emptori ſerui adquirebant ex omnibus cauſis auctore Vlpiano *lib. Regul. tit. 1. & 19.* & Theophilo *tit. de libertin.* Et hi quidem domini in bonis teſtamento manumittendo Latinum faciebant, non Ciuem Romanum. Sed ex hac Conſtitutione Iuſtiniani, quoquo iure ſerui quis dominus ſit ciuili vel naturali, manumittendo ciuem Romanum facit ſublato nomine, ex iure Quiritium, quod tamen in vindicatione filij, hunc hominem ex iure Quiritium meum eſſe aio, etiam hodie remanſit *l. 1. § per hanc, D. de rei vind.*

XXV. Enarratio.

LAtinum faciebant] Vlp. *d. tit. 1. § qui tantum.*

Dominus ſit ciuili] Vt dominus Quiritarius.

Vel naturali] Vt dominus Boninarius.

XXVI. *De vſucapione pro emptore, vel pro tranſactione.*

POſt præiudiciales actiones dicturus de interdictis, ſiue actionibus, quæ pro his competunt, quas conſtat eſſe de poſſeſſione, vel quaſi poſſeſſione, de poſſeſſionis ipſius iure & proprietate dicere primum inſtituit, puta de vſucapione, quæ ex poſſeſſione potiſſimum conſiſtit, perficiturque, adeo vt & poſſeſſionis nomine quandoque vſucapio ſignificetur, *l. denique. l. cum miles, D. ex quib. cau. ma.* & de præſcriptione longæ longiorisque poſſeſſionis, & de miſſione in poſſeſſionem iudicati ſeruandi cauſa, quæ eſt etiam ſpecies poſſeſſionis, in quibus omnibus conſumitur quidquid eſt reliquum in hoc libro 7. & plane ſpectant omnia ad initium lib. 8. Vſucapio eſt per vſum, id eſt, poſſeſſionem, dominij adquiſitio, per poſſeſſionem legitimo tempore continuatam, ex 12. tab. & inter ciues Romanos. Suffragium temporis dicitur *l. ſi inter extraneos, D. de don. int. vir. & vx.* id eſt ſuffragium poſſeſſionis legitimo tempore continuatæ. Et licet vſucapio ſit lucrum coniunctum cum damno alterius, *l. 18. & ſeq. D. ex quibus cauſ. ma.* recepta tamen eſt propter bonum publicum, ne rerum dominia diu ac fere ſemper in incerto eſſent, & vt eſſet poſſeſſoribus aliqua ſecuritas, & finis aliquis ſollicitudinis & periculi litium, *l. vlt, D. pro ſuo.* quia dominis ſufficere viſum eſt ad inquirendas res ſuas legitimi temporis ſpatium, vt plane eis imputari poſſit deſidia ſua, *l. vlt. in fi. J. de an. ex.* ſi intra id temporis res ſuas non perquiſierint, collegerint, vindicarint, *l. 1. D. de vſurp. & vſuc.* & quod eſt commune & publicum bonum, non videtur eſſe priuatũ damnum, ſi modo bona fides interueniat initio poſſeſſionis, vel potius non videor alteri inferre damnum, ſi vſucapio quod neſcio alterius eſſe, *l. ſi quis fundum, D. de adq. poſſ.* Damnum quidem facit, qui dominium amittit per vſum meum; ſed id ego ſane dediſſe non videor neſciens, neſciente animo meo. Poſſeſſionem & vſucapionem continuam requiro, id eſt non interpellatam, non controuerſam, & bonam fidem poſſeſſoris, & iuſtum titulum, id eſt, iuſtum initium, iuſtamque & veram poſſeſſionis cauſam. Poſſeſſionis, inquam, non proprietatis: nam ſi iuſtum verumque titulum proprietatis nactus fuero, vſucapioni locus non eſt, *l. ſequitur §. lana, D. de vſurp. & vſuc. l. in bello §. ſi quis ſeruum, D. de capt. & poſtl.* ſi nactus non fuero, modo poſſeſſionis iuſtum titulum habeam, & illum mihi tribuit vſus legitimi temporis, ſiue poſſeſſio & vſucapio. In hoc titulo proponitur titulus pro tranſactione, *l. pen.* ſi à non domino res bona fide accipienti tradita ſit ex cauſa tranſactionis, vt *l. cum ſolus, D. de vſurp. & vſuc.* vel etiam ex eadem cauſa conſentiente non domino retenta ſit ab eo qui ante litem motam eam nullo iuſto titulo poſſidebat, tuitione Prætoris, qui pacta tranſactionis ſeruat data exceptione: alioquin, vt ex pacto tranſactionis dominium non transfertur, ita nec poſſeſſionis cauſa firmatur, ſi ſubtilitatẽ iuris ſpectas, quam interpretes noſtri ſpectant in *d. l. pen.* Proponitur etiam titulus pro emptore, ſi à non domino res bona fide accipienti iure vendita & tradita ſit, quæ neque furtiua fuerit, neque vi poſſeſſa, neque pupilli propria, neque adoleſcentis he-

die ex Oratione Seueri de non alienandis rebus minorum, neque teſtamento vendi prohibita. Et obſeruanda eſt differentia inter rem mobilem & immobilem, vt in rei alienæ venditiooe ſi mobilis ſit, exigatur bona fides vtriuſque, id eſt, venditoris & emptoris: nam ſi emptor ſit bonæ fidei, venditor malæ fidei, res furtiua eſt, *l.* 1. 4. 6. 7. In venditione rei immobilis ad vſucapionem ſufficiat bona fides emptoris, niſi res à venditote vel auctore venditoris vi poſſeſſa ſit, *l.* 5. *hoc titulo.* Cæterum ſi non ſit vi poſſeſſa, propter malam fidem venditoris, quia rei immobilis furtum non fit, res nullo vitio laborat, & vſucapi poteſt ab emptore bonæ fidei ſecundum *Nou.* 119. *c.* 7. ſi ſciente domino vendita ſit: nam ſi neſciente eo, emptori neceſſaria eſt præſcriptio trigiuta annorum. De quæſtione *l.* 3. & 6. ſcripſi ſatis ad *l.* 4. *D. de vſurp. & vſuc.*

XXVI. Enarratio.

LEge deniqoe] Petrus Faber in *d. l. denique* legit, *interruttam vſucapionem*, pro, *interruptam poſſeſſionem*, Semeſtrium libro 11. cap. vlt. Baſilica vertunt: *τὴν διακοπεῖσαν δεσποτείαν*: interruptum dominiū, quod ſcilicet vſucapione adquiritur. Gloſſæ Nomicæ: *vſurpatio, ῥῆξις τῆς χρήσεως, ὅπερ τομὴ τῆς διακοπῆς.* vide inf. tit. 40.

Iudicati ſeruaodi cauſa] Vide titulum 71. & Parat. Digeſtorum.

Vſucapio eſt per vſum dom. adquiſ.] Gloſſæ Nomicæ: *οὐσουκαπιών, διὰ χρήσεως δεσπόζει: vſucapit, per vſum dominium adquirit*, vt in *d. l. denique.* Item: *vſucapio, κτῆσις διὰ χρόνου.*

Ex 12. tab.] Theoph. Inſt. de vſucap.

Propter booum publicum] *L.* 1. *D. de vſurp. & vſucap.*

Quia dominis ſuffic.] *Inſtit. de vſucap. in princ.*

Initio poſſeſſionis] *L. ſi aliena* 10. *D. de vſurp. & vſuc. l. vn.* ℭ. *de vſucap. transform.*

Continuam requiro] *L.* 3. *eod.*

Non interpellatam.] *L. ſeruitutes* 14. [*D. de ſeruit.*

Non controoerſam, *L.* 4. ℭ. *quibus non obijc. long. temp. præſcr.*

Et bonam fidem poſſeſſoris] *Inſtit. de vſucap. in princ.*

Iuſtom initium] Vt in *l.* 2. ſ. *tit.* 22.

Et veram poſſeſſ. cauſam] Vide dicta à nobis ad §. *error* 11. *Inſtit. de vſuc.* & *l.* 3. ℭ. *tit. prox.*

Res bona fide accipienti trad.] *καλῇ τῇ πίστει ἀλλότριον παραλαβών*: *rem alienam bona fide accipiens.*

Data exceptinoe] *L. inter* 44. §. 5. *D. famil. erciſc.*

Non transfertur] *L. traditionibus* 20. ſ. *de pact.*

Quæ neque furtiua] *L.* 5 6. & *vlt. h. t.* Sed ſi pupillus ex pretio factus ſit locupletior, & rem vindicet, doli mali exceptione ſummouebitur, vt recte dictam legem vlt. accipiunt Baſilica.

De non alienand. reb. minor.] Nam alienationis verbo vſucapio continetur, *l. alienationis* 28. *de verb. ſignific.*

Neque teſtamento vendi prohib.] *L.* 2. *hoc tit.*

XXVII. *De vſucapione pro donato.*

NOn tantum pro emptore, vel pro tranſactiooe, ſed & pro donato iuſtus vſucapionis titulus eſt, ſi res aliena à non domino donata ſit bona fide accipienti, *l.* 1. *hoc tit.* & ſi res mobilia ſit donata bona fide, *l.* 2. alioquin furtiua res eſſet. Res autem immobilis donata, vel ex alia iuſta cauſa à malæ fidei poſſeſſore, A qui eam ſine vi poſſederit, tradita bona fide accipienti, præſertim non ignorante domino, vſucapi poteſt. quia ſine vitio eſt. Semper requiro, vt verus titulus ſit: nam falſus ad vſucapiooem non proficit, *l.* 3.

XXVII. Enarratio.

PRæſertim non ignorante dom.] Vide ſ. tit. prox. in fine.

Non proficit, l. 3.] Quæ ita legitur in veteri codice Menagij: *vtque hoc verum eſt, ſic* &c.

XXVIII. *De vſucapione pro dote.*

B Titulus etiam pro dote iuſtiſſimus eſt, vt ait *l.* 1. *D. eod.* ſi res mobilis quæ aliena eſt & ſine vitio furti, vel quo alio, bona fide data ſit in dotem marito bona fide accipienti. De re mobili loquitur Conſtitutio huius tituli, quia fundus dotalis vſucapi non poteſt, *l. ſi fundum, D. de fun. dot.* quotiens mulieri actio de dote omnimodo competitura eſt, quo ſolo caſu lex Iulia locum habet, *l.* 3. *D. eod.*

XXVIII. Enarratio.

COnſtitutio huius tituli] Quæ ita legitur in veteri Menagij, *à bona fide accipiente.*

C

XXIX. *De vſucapione pro herede.*

IVſtus quoque vſucapionis titulus eſt pro herede, ſi rem alienam inuentā in hereditate, quam defunctus poſſedit ſine vitio, heres poſſideat vt hereditariam: ſed neceſſe eſt, vt etiam ſit verus, *l.* 3. & 4 *hoc titulo.* Eſt in hoc titulo ſatis obſcura *l.* 1. quam ſic excipio, vt ſuis heredibus exiſtentibus, nec extantibus tamen, puta abſtinentibus ſe, alij nihil vſucapere poſſint pro herede, quia ſui heredes manent, etiamſi abſtinoerint ſe, nec illis exiſtentibus, iure legitimo venire agnati poſſunt. Sed quia venire iure prætorio poſſunt, & pro poſſeſſore vſucapere poſſunt.

D

XXIX. Enarratio.

POſſedit ſine vitio] Nam ſi defunctos malæ fidei poſſeſſor fuerit, nec heres eius vſucapere poterit: nam defuncti vitia ad heredem tranſmittuntur. Sic *legem* 1. interpretantur Græci libro 50. Baſil. tit. 5. cap. 1.

Vt ſuis beredibus exiſtentibus] Fulgoſios ad *leg.* 1. *hoc tit.* poteſt, inquit, iſta lex intelligi, vt ſuis exiſtentibus heredibus nihil poſſit vſucapi, contra eos ab alijs qui putent ſe heredes.

XXX. *Communia de vſucapionibus.*

E INter cætera omnibus titulis vſucapionis communia hæc ſunt, vt ſine poſſeſſione ciuili, quam quis ſibi poſſideat, non alij, vſucapio contingere non poſſit, *l.* 1. vt res fiſci nullo tit. vſucapi poſſit, *l.* 2. vt mala fides defuncti teneat heredem, licet bona fide poſſideat, vt nec ex ſua, nec ex defuncti perſona vſucapere poſſit, quod nec defunctus potuit, ad cuius vicem propius accedit, quod & ſpecialiter de titulo pro herede propoſuit, *l.* 1. & 4. *tituli ſuperioris*, & de præſcriptiooe longi temporis *l.* 4. ℭ. *tit.* 33.

XXX. Enarratio.

VT ſine poſſeſſione ciuili] De qua titulo 32. inf. vide Cuiacium ad §. 4. *Inſtit. per quas perſonas nob. adquir.*

Vt res fiſci] §. 9. *Inſtit. de vſucapion.*

Vt mala fides def.] Vide §. *diutina* 12. *eod.*

Ad cuius vicem propius accedit] Marcus Tollius 2. de LL. *Heredum cauſa iuſtiſſima eſt: nulla eſt enim perſona, qui ad vicem eius, qui è vita emigrarit, propius accedat.*

XXXI. *De vſucapione transformanda, ſublata differentia rerum mancipi & nec mancipi.*

VT intelligamus iura vſucapionum quæ olim fuerunt, & quæ ſunt hodie, quod noſſe per quam vtile & neceſſarium eſt, primum ita conſtituo, omnes res aut eſſe mācipi aut nec mancipi, ſecundum veterē diſtinctionem rerum. Res mancipi ſunt prædia vrbana & ruſtica quæ ſunt in Italia, res Italici ſoli, & iura prædiorum ruſticorum, vt iter, via, actus, aquæductus, quæ & ipſa rea ſoli Italici intelliguntur, & eodem iure cenſentur quo res ſoli, *l. 2. ſ. de ſeruit. & aqua.* Item ſerui res mancipi ſunt, & quadrupedes quæ dorſo collóve domantur, vt boues, equi, muli, aſini, auctore Vlpiano *tit. Reg. tit.* 19. item vniones, i. grandes margaritæ, qui & peruli dicuntur à vetuſto interprete Horatij. Nam Plinius 9 cap. 25. vniones ait in mancipatum venisse vt prædium aliquod, idémque de omni re pretioſa dici poteſt, i. quæ væneat aurum contra, vel auro ſupra, de qua euictionis nomine duplam promitti oportet, *l. emptori* §. 1. *D. de euict.* Ceteræ res nec mancipi ſunt, veluti prædia prouincialia quæ dicuntur, & erant ſtipendiaria vel tributaria, & feræ beſtiæ, licet domitæ ſint, & oues, capræ, ſuea, & res auro infra. Rerum mancipi propria alienatio eſt mancipatio per æs & libram, quo generè ſi à domino fiat, dominium adquiritur ex iure Quiritium, ſi à non domino, vſucapionis cauſa præſtatur. Rerum nec mancipi alienatio propria eſt traditio, per quam non ex iure Quiritium, ſed in bonis iure naturali dominium adquiritur, nec alienari eæ per mancipationem vllo modo poſſunt, & inde his & illis nomina. At vſucapionem Vlpianus ait eſſe communem alienationem rerum mancipi & nec mancipi, quod verum eſt tantum in rebus mobilibus, vel ſe mouentibus, non in rebus ſoli: nam ea tantum prædia vſucapi poſſunt, quæ mancipi ſunt, id eſt, quæ ſolo Italico continentur, non prouincialia, vel iura eorum quæ nec mancipi ſunt, *l. cum ſponſio* §. *in vectigalibus, D. de Publ. in rem act.* quæ tamen res non impedit eorum vindicationem, qua in rei vindicatione in qualecunque dominium deduci poteſt, *l. ſi mater* §. *eandem, D. de except. rei iud.* & transferenda iſtuc ſunt quæ Obſ. 7. cap. 3. At res mobiles & ſe mouentes vſucapi poſſunt ſiue mancipi, ſiue nec mancipi ſint vbique locorum, in Italia, & in prouinciis, vt refert Conſtitutio huius tit. in qua ſuo loco repoſito verbo, *nexu*, quod inſederat incongruo, lego, *quæ fuerant alienatæ nexu, vel quocunque modo* bona fide tamen, detentæ, i. quæ fuerant mancipatæ vel traditæ. Nexus enim nomen quod eſſe generale Manilius & Gallus exiſtimarunt recte, hoc loco ſpecialiter accipitur pro mancipatione, vt in definitione abalienationis traditæ à Cicerone: *Abalienatio eſt eius rei quæ mancipi eſt traditio alteri nexu.* Ibi Boëtius, *Omnes res*, inquit *quæ*

A *abalienari poſſunt, mancipi dicta ſunt, aut nec mancipi.* Addo, aut nec mancipi, ex vetuſtis libris. & ſequitur: *Mācipi res veteres appellabant quæ ita abalienabantur, vt ea abalienatio per quandā nexus fieret ſolemnitatem:* quā deinde explicat prolatis Gaii verbis ex 1. *Inſt. tit. de nexu faciendo*, quæ omnia Gaii verba de mancipatione ſunt. Vnde apparet idem eſſe nexum & mancipium, vel mancipationem, aut eo tantum diſtare alterum ab altero quo genus à ſpecie, vt in 12. *Qui nexum faciet, mancipiúmque vti lingua nuncupaſſit, ita ius eſto.* apud Feſtum, cui legi addit hanc interpretationem, *id eſt* (ſic legendum, *non*, ita) *vti nominarit locutúſve erit, ita ius eſto. Nexum generaliter dicitur quæcunque fit datio, vel obligatio, vel liberatio per æs & libram.* Specialiter autem mancipatio *fuit datio rei quæ fit per æs & libram præſentibus non minus quam V. teſtibus ciuibus Romanis puberibus, & libripende, & interpoſitis certis ſolemnibúſque verbis*, quæ idem Boetius ex Gaio profert, cuius auctoritate etiam in hanc rem in hoc titulo Cynus vtitur ex ſcriptis, vt ipſe fatetur, Iac. Rauennatis. Prolatis autem verbis Gaii de ſolemnitate mancipationis ſiue nexus, ſubiicit Boetius: *Quæcunque igitur res lege 12. tab. aliter niſi per hanc ſolemnitatem abalienari non poterant. ſui iuris autem cetera res, nec mancipi vocabātur.* quæ verba deprauatiſſima ſtudioſis quamplurimis impoſuerunt. In vetuſtis libris, horum verborum loco, *ſui iuris autem cetera res nec mancipi vocabantur*, ita eſt ſcriptum, *ſui*
C *autem certe hac mancipi vocabantur*: vnde veriſſima coniectura emendo: *Quæcunque igitur res lege 12. tab. aliter niſi per hanc iuris ſolemnitatem abalienari non poterant (ſunt autem certæ) hæ res mancipi vocabantur.* Præterea ſciendum eſt ſecundū ius vetus, l. 12. tab. rei mobilis aut ſe mouentis vſucapionem eſſe annum, cuius iuris veſtigia ſunt in *l. nunquam* §. 1. *D. de vſurp. & vſucap. l. cum ſponſio* §. *pen. D. de Publ. in rem act.* rei immobilis biennium in Italico ſolo tantum, non in prouinciali. Et, vt ſummam dicam, totius iuris veteris, quantum intelligi ex ſupradictis poteſt, differentia fuit inter res mancipi & nec mancipi, inter ſolum Italicum & prouinciale, inter dominium ex iure Quiritium & dominium in bonis, quas Iuſtinianus ſuſtulit. ac primum quidem dominii differentiam tit. 25. vt
D omnes rerum ſuarum intelligerentur eſſe domini eodem pleno legitimóque iure, & hoc titulo differentiam locorum, vt vbique vſucapio procederet, ſicut præſcriptio longi longiorísve temporis, & differentiam rerum mancipi & nec mancipi, vt omnes res quoquo modo abalienari poſſent. Et tempus anni mutauit in triennium, biennii in decennium inter præſentes, & vicennium inter abſentes: quam longi temporis vſucapionem vt ampliaret magis, vt obtinuit in præſcriptione longi temporis, declarat & in vſucapione ſatis eſſe, ſi initio poſſeſſionis bona fides interuenerit, vt *l. bona fides, D. de adq. rer. dom.* quod tamen Concilium Lateranenſe non admittit *cap.* 41. Et vt emptori proſit tempus venditoris, donatario
E tempus donatoris, vt *l. pen. inf. de præſcript. long. tem. l. id tempus, D. de vſurp. & vſucap. l. 2.* §. *emptori, D. pro emptore*, & connumeretur, vt ait, in decennium, aut vicennium, aut triennium: Sic legendum ex vet. lib. non tricennium: nam in tricennio iuſtus titulus non exigitur, *l. 2. inf. de præſcr. 30. an.* qui mox tamen exigitur hoc loco. At neceſſe eſt vt vterque, i. anteceſſor & ſucceſſor bona fide poſſidere cœperit. alioquin nulla fit coniunctio, acceſſióve temporis. quod de ſucceſſore ſingulari accipiendum eſt: nam ſucceſſori vniuerſali bona fides defuncti ſufficit ad vſucapionem, licet ipſe mala fide poſſideat, & contra bona fides heredis non ſufficit, ſi defunctus

Digitized by Google

mala fide poſſederit, §. *diutina*, *Inſtit. de vſucap.* A

XXXI. Enarratio.

VNiones, id eſt, grandes margaritæ] Plinius 9. 35. in fine: *Cum Ælius Stilo Iugurthino bello vnionum nomen impoſitum maxime grandibus margaritis prodat.* Gloſſæ: *vniones, μαργαρῖται μεγάλαι.*

A vetuſto interp. Horat.] Ep. 8.

Auro contra] Quæ auro penſetur.

Et erant ſtipendiaria] De quibus Theoph. ad tit. de rer. diuiſ.

Rerum mancipi, &c.] Vlpianus *Reg. tit.* 19.

Vſucapionis cauſa præſtatur] Occaſio vel conditio, *l. 3. D. de mort. cauſ. donat. l. 1. §. de adquir. poſſ.* B

Sed in bonis] Vlp. *tit.* 1. §. *in bonis.*

Vlpianus ait] *d. tit.* 19. § *vſucapione.*

Lego quæ fuer. alien. nexu] In codice Menagij perantiquo legitur, vt volgo.

Manilius] apud Varronem 6. de l. l.

Et Gallus] Apud Feſtum in verbo *nexus.*

A Cicerone] In Topicis.

Addo, aut nec mancipi] Sic legitur in editione Veneta, quæ prodiit anno 1580.

Apud Feſtum] In v. *nuncupata*

Quæcunque fit datio] Apud Feſtum in *nexus.*

Niſi per hanc ſolemnitatem] Boëtius paulo poſt addit: *Nam pura traditione abalienatio rei mancipi non explicatur.* C

Secundum ius vetus, i. 12. tab.] Vlpianus in *d. §. vſucapione*, Cic. in Topic. Boëtius ibidem. *Plurimarum rerum vſucapio annua eſt, vt ſi quis eas anno continuo fuerit vſus, eas firma iuris auctoritate poſſideat, velut rem mobilem. Fundi vero vſucapio, biennij temporis ſpatio continetur.*

Hæ res manc. vocab.] Hic ego mi Cuiaci ex tuo itidem ſenſu addiderim vetuſtam lectionem ſecutus, *cætera, nec mancipi.* P. Faber.

Concilium Lateranenſe] *Capite vlt. ext. de præſcript.*

Aut triennium] ſic in vet. Menagij.

XXXII. *De adquirenda & retinenda poſſeſſione.* D

REcte inter vſucapionem & præſcriptionem hic titulus medius interponitur, quia neque hæc, neque illa ab initio ſine poſſeſſione conſiſtit. Et vt à definitione poſſeſſionis incipiam, nulla mihi videtur melior dari poſſe illa, quam ex Ælio Gallo retulit Feſtus: *Poſſeſſio eſt vſus quidam agri, vel ædificij.* Simplicius in *l. quæſtio, D. de verb. ſignif.* Poſſeſſio eſt vſus. Gallus aliquanto plenius. & recte, quidam, id eſt, proprij cuiuſdam generis vſus, vt in definitione legati, donatio quædam: nec enim eſt poſſeſſio, qui communiter dicitur vſus, id eſt, χρῆσις, vt ſeruitus vſus, vel vſusfructus, vel conductio, commodatum, precarium, ſed detentio, vel ſubſeſſio, aut incubatio, quæ tamen duo poſteriora plerumque accipiuntur in malo pro poſſeſſione malæ fidei. Vel quia dominium etiam de poſſeſſione dicitur, Poſſeſſio eſt dominium vſus, ſiue detentionis rei. Proprietas dominium rei. Poſſeſſio autem, vt Labeo ait, qui optime callebat origines rationéſque verborum, dicta eſt à ſedibus quaſi poſitio, i. ſitus, ſeſſio, vel ſtatio, qui & exemplo ſeſſionis & ſtationis docuit poſſeſſionem eiuſdem rei penes duos in ſolidum eſſe non poſſe, *l. 1. in pr. l. 3. §. ex contrario, D. eod.* qoia naturaliter, inquit, tenetur E

A ab eo qui ei inſiſtit, quam Græci κατοχὴν vocant. Poſſidere igitur eſt inſiſtere, incumbere, inſidere, reſidere, vt Plauto poſſidere ferias, & reſidere ferias. & ſequitur in *d. l.* 1. dominium rerum ex naturali poſſeſſione cœpiſſe, eiuſque rei veſtigium remanere in qoibuſdam rebus, non vtiq; in omnibus. Nam & rei legatæ, vel donatæ mortis cauſa, vel hereditatis dominium adqoiritur ipſo iure, ſine corporali apprehenſione, nec ex poſſeſſione ſemper ſequitur dominium. Species autem poſſeſſionis duæ proponuntur in *l.* 10. alia quæ iure conſiſtit, i. iure ciuili, vt *l. ſtipulatio §. hac quoque, D. de verb. obl. l. ſi eum qui, D. de don. int. vir. & vxor.* alia quæ corpore. Illa ciuilis dicitur, & ita definitur, detentio, quæ conſtat iure & B animo domini, puta detentore credente eſſe dominum, & detinente rem ex cauſa, qua dominium quæri ſolet. Vnde apparet poſſeſſionem ciuilem eſſe facti, quia detentio eſt, i. vſus rei, *l. denique, D. ex quibus cauſis mai.* & animi, quia affectionem, voluntatem, opinionem, cogitationem domini deſiderat, *l. 1. §. Scæuola, D. ſi quis teſt. lib.* &c. & iuris, quia iuſtum titulum adquirendi dominij, qui imbuat animum poſſeſſoris opinione domini. Quamobrem & hic animus dicitur eſſe iuris, non facti, *l. poſſeſſ. D. eod.* Eſt igitur poſſeſſio ciuilis iuris & facti, quia nec ſine iure domini conſiſtit, nec ſine corpore, quod poſſideat quodq; poſſideatur. & hoc diſtat à bonorum poſſeſſione prætoria, quæ & ſine corpore, vt hereditas, iuris intellectum habet. Quæ autem poſſeſſio corpore conſiſtit, C naturalis dicitur, & eſt detentio rei citra ius affectionemque domini, non tamen citra ius aliquod affectionemque: Nam vtraque legitima dicitur, *l.* 10. quoniam vtramque prætor tuetur interdictis poſſeſſoriis, & poſſeſſio fructuarij quæ naturalis eſt, etiam ex iure plurimum mutuari dicitur, *l. poſſeſſio quoque, D. eod.* Et hæc igitur iuris etiam & facti eſt. Sed facti magis quam iuris, quia iure domini deſtituitur, quod ius optimum maximum eſt. Ciuilis, iuris magis quam facti, quia iure domini conſtat. & hæc proprie poſſeſſio, vt in gloſſis, κατοχὴ, ἡ ἐπὶ τῶν . . . *poſſeſſio*, κατοχὴ. ἡ διὰ χειρὸς, *Detentio, retentio.* Præterea hoc etiam in hoc titulo proponitur, per liberam perſonam poſſeſſionem adquiri, i. corpore etiam liberi hominis, animo & voluntate noſtra, vt *l. ea quæ,* D *D. de adq. rer. dom.* Voluntatem ſufficere, nec requiri etiam ſcientiam traditæ alij poſſeſſionis acceptæque noſtro nomine, in vſucapione requiri ſcientiam, excepta cauſa peculiari. Nam & aliæ plurimæ ſunt differentiæ inter poſſeſſionem & vſucapionem, ex quibus illa deducitur. Denique poſſeſſionem ſiue naturalis ea ſit, ſiue ciuilis, adquiri corpore noſtro vel alieno, aut velut corpore, ſiue corporis quodam genere, vt lego in *l. quarundam, D. eod. tit.* & animo noſtro aut quaſi noſtro, vt per infantem tutore auctore, *l. 4.* non alieno. Retineri ſolo animo, *l.* 3. tam naturalem quam ciuilem. Vnde intelligitur non amitti eam corpore ſolo, vt *l. 8. D. eod. l. fere quibuſcunque, de reg.* E *iur.* quæ tamen amittitur animo ſolo, *l. 3. §. in amittenda, D. eod.* Nam & comparationem adquirendæ & amittendæ poſſeſſionis claudere indicat ille articulus, Fere. Et vero etiam duobus caſibus notatis à Papiniano ſolo corpore amittitur poſſeſſio, quos lectori quærendos & excutiendos relinquo. Item ex *l. 2. bonæ fidei*, intelligimus corpore quæſitam videri poſſeſſionem, non tantum ſi inſtrumento ſit comprehenſum emptorem inductum in vacuam poſſeſſionem fuiſſe, ſed & ſi emptor ſciente venditore diu in poſſeſſione fuerit, vt *l. non ideirco, C. de cont. empt. l. 2. §. ſi quis alt. vel ſibi &c.* Diu ponitur in poſſeſſione fuiſſe, quia agebatur de vſucapione vel præſcriptione

longi temporis; & loqoitur quoque eadem *l. 2.* de vacua poſſeſſione, vt *l. 3. & 7.* quia ſi non ſit vacua poſſeſſio quæ tibi traditur, quî poſſis habere animum opinionemque adquiſitæ eius quam cernis occupari ab alio? Illa qooque veterum regula in hoc titulo proponitur: Neminem ſibi ipſum mutare poſſe cauſam poſſeſſionis. Cauſa poſſeſſionis eſt titulus, quem mutat in ſpecie *l. 5.* qui fundum naturaliter poſſidet alieno oomine, vt colonus, ſi conſtitoat eum fundum ſuo oomine poſſidere, eumque vendat tãquam ſuũ. quæ iniqua & illicita venditio eſt, quia non potuit ſibi mutare cauſam poſſeſſionis, & ius dominij non mutat, nec poſſeſſionis etiam ſola illa deſtinatio animi, vt ſibi poſſideat quod poſſedit alij, ſed per venditionem tamen dominum poſſeſſione interuertit, vt Sabinus ait apud Gelliũ in lib. xi. & probat *l. 3. §. quod ſi ſeruus, D. eod.* illo loco. *At ſi alij tradiderias* (ſic legendum eſt) videlicet ſi poſt venditionem non perſeueret, domino præſtare mercedem, re eadem ab emptore conducta, vt *l. quamuis §. 1. D. eodem.* Contra vero, ſi quis quod ſuo nomine poſſidebat, conſtituat alieno poſſidere, vt colonus vel fructoarius, non motat ſibi cauſam poſſeſſionis, ſed deſinit poſſidere, nec vlli iniuriam facit. Cætera quæ proponuntur in hoc titulo, aliis locis expoſuimus, etiam qood *l. vlt.* quæ nihil intereſſe ſtatuit, colonus, aut ſeruus deceſſerit, an diſceſſerit ſecundum Proculi ſententiam, *l. cum quis, D. de dolo, l. 3. §. quod ſi ſeruus, D. de adq. poſſ.*

XXXII. Enarratio.

Plerumque accipiuntur in malo] Vt incubator imperij, tyrannus, Seruius in 5. Æneid. Aſconios Pedianus 3 in Verrem, *l. vlt. in fin. tit. 37. ∃. l. 2. tit. 51.* Vide Notas ad Symmachum. Victor in Chronico: *Timotheus Alexandrinæ Eccleſiæ incubator.*

Dominium etiam de poſſ. dicitur] Dominus pro poſſeſſore apud Paulum *Sententiarum libro 5. tit. 11. §. vlt. l. 1. tit. ſeq.* ibi, *ad noua dominia*, id eſt, nouos poſſeſſores, vt recte Ioannes Faber.

Proprietas dominium rei] *L. ſi procurator 13. D. de adquir. rer. domin.*

Vt Labeo ait] In *l. 1. D. de adquir. poſſ.*

Qui optime callebat orig.] Auctore Gellio lib. 13. cap. 10.

Penes duos in ſolidum] Vide Cuiaciom Obſeru. 9. 32. & ſeq.

Vt Plauto poſſidere ferias] In Epidico Act. 3. Sc. 4. *Tuas poſſidebis mulier faxo ferias.* Vide ibidem Salmaſium in edit. Boxhornij.

Reſidere ferias] In Captiu. Act. 3. Sc. 1. *Reſident eſuriales ferias.*

Ex naturali poſſeſſione coep.] Initio ſcilicet nondum neque naturali, neque ciuili iore deſcripto.

Nam & rei legatæ &c.] Vlp. *tit. 19. §. lege, l. 1. in fi. & l. 2. D. de Publ. in rem act. l. ſi ager 50. D. de rei vindic. l. ſi forori 14. ∃. de iu. delibe.*

Ipſo iure ſine corp. appreh.] D. Auguſtinos in ſermone de communi vita clericorom: *Quia exiguum eſt, quod videtur poſſidere, ſicut Iuriſperiti loquuntur, iure non corpore.*

Nec ex poſſeſſione ſemper ſeq.] Fideicommiſſarius enim eſt poſſeſſor rei per fideicommiſſum relictæ, non etiam dominus iure ciuili, *l. 3. D. ſi vſuſfr. petat.* Quod igitur ait Modeſtinus in *l. Herennius 42. D. de vſur.* ex cauſa fideicommiſſi dominiom adquiri, de dominio poſſeſſioois accipies.

Opinionem &c.] *L. ſi ſeruus 22. D. de noxalibus act. l. pen. ∃. de furt.*

Quæ & ſine corp. vt hered.] *L. 3. §. 1. D. de bonor.*

A *poſſeſſ. l. hereditas 50. D. de petit. heredit.*

Et poſſeſſio fructuarij] Fructuarius enim natoraliter videtur poſſidere, *l. naturaliter 12. d. de adquir. poſſeſſ.* vide Cuiacium ad §. 4. *Inſtit. per quas perſon. nob. adq.*

Vt in Gloſſis] Græcolatinis.

Excepta cauſa peculiari] Vide Cuiacium ad *d. §. 4.*

Per infantem tutore aoctore] Quæ fuit ſententia Ioaonis, cuius etiam meminit Ioannes Faber ad *l. 3. h. tit.* Ioannem ſequitur Odofredus.

Indicat ille articulus fere] Vide Cuiacii Notas priores ad §. 5. *Inſtit. de Interdict.*

Notatis à Papiniano] Vide Coiaciom ad *l. 44. §.*

B *quibus, D. eodem, lib. 23.* Quæſt. Papin.

De vacua poſſeſſiooe] Gloſſa putat, ex facto proponi poſſeſſionem vacuam fuiſſe: qoam Fulgoſius heic oon probat, quod vacua tantum, & libera, & minime ab alio occupata poſſeſſio adquiratur.

Neminem ſibi ipſum mut. poſſ. cauſ. poſſ.] *L. 5. h. t. l. qui bona fide 19. §. 1. D. eod.* & ibi Cuiacius.

Caoſa poſſeſſ. eſt titulus] Theophilus ad §. 2. *Inſtit. de interd.*

Quem mutat in ſpecie leg. 5.] Hodie, inquit Cuiacius in recitat. ad *d. leg. 5* colonus teneretur ex locato in id quod intereſt, & integra eſt domino vindicatio, ſi emptor rem non vſuceperit; quia non eſt dobium, quin eum fundum bonæ fidei emptor poſſit vſucape-

C re, licet eum emerit à malæ fidei venditore, maxime ex *Nouella 119.* ſi non ignorante domino emerit. qua in re diſſentiunt Irnerius & Ioannes. vide Gloſſam. Fulgoſios putat, opinionem Ioannis exiſtimantis emptorem vſucapere poſſe, iore nouiſſimo procedere ex *d. Nou. capite 7.* ſiue ex *authentica mala fidei ∃. tit. prox.*

Illicita venditio eſt] *L. 1. ∃. de comm. rer. alien.*

XXXIII. *De præſcriptione longi temporis.*

Quædam res ſuot, quæ etſi vſocapi oon poſſint, longi temporis poſſeſſione adqoiri poſſunt. Huiuſmodi fuere olim prædia prouincialia; ſed hodie

D vſucapi poſſunt ex titulo 21. huiuſmodi ſuut etiam hodie prædia ſuperficiaria, itemque emphyteoticaria, quæ ſi à non domino accepero, vt ios in eis ſoperficii haberem, vel ἐμφυτεύματος, quod in rem actionem tribueret, & quaſi dominium traderet domino, ius illud non vſucapio, ſed adquiro longo tempore, *l. tum ſponſus §. in vectigalibus, D. de Publ. in rem act.* Huiuſmodi etiam ſunt ſeruitutes, quia lex Scribonia obſtat vſucapioni earum, & adquiruotor tamen quaſi poſſeſſione longa, *l. ſi quis diuturno, D. de ſeru. vindic. l. vlt. in fi. hoc titulo.* Vſocapione adquiritur dominium, non præſcriptione loogi temporis. Vſucapio parit directam in rem actionem. Poſſeſſio longi temporis exceptionem tantum, quæ peremptoria excep-

E tio eſt, vt plane ſatis ſit eam teſtari ioitio litis, nec ſit neceſſe eam etiam ioitio excuti, cum poſſit excuti quandoque ante ſententiam, *l. 9.* & inde præſcriptioni nomen, quo nihil aliud quam exceptio ſignificatur, & in hoc titulo de præſcriptione loogi temporis, id eſt, de adquirenda exceptione longi temporis. Sed poſtea placuit etiam cui adquiſita hæc exceptio eſſet, vt daretur vtilis actio in rem, *l. pen. in pr. ∃. de præſcr. 30. an.* quam & veteres leges dediſſe ait, puta, *d. l. ſi quis diuturno*, vt plane dici poſſit, poſſeſſori non minus poſſeſſionem longam ſecuritatem præſtare, qoam vſucapionem, *l. 7. hoc tit. l. 1. ∃. de com. rer. al.* Vſucapio non interrumpitur litis conteſtatione, & omiſſa lite, vel abſoluto reo, vſucapio interim iure comple-

Google

ta intelligitur, *l. Iulianus in fi. l. ſeq. l. ſi à bona fidei, D. de rei vind. l. Iulianus §. quantum, D. ad exh. l. 1. D. pro don. l. 2. §. vlt. pro empt.* Præſcriptio ſiue poſſeſſio longi temporis litis conteſtatione interrumpitur, *l. 10. ℨ. tit. prox. l. 1. 2. 1.* to *hoc tit. l. morn ℨ. de rei vind.* Et ſpecies *l. 1.* hæc eſt. Poſt motam poſſeſſori litem de fundo quem poſſidebat, is fundum vendidit bonæ fidei emptori, qui eom per 20. an. poſſedit ſiue interpellatione: an tutus eſt præſcriptiona longi temporis? ſic ſane. quia ei auctoris ſui mala fides nocet, ſi acceſſione temporis, quo is poſſedit, non vtatut, *l. an vitium, D. de diu. temp. præſ. l. apud Celſum §. de auctoris, D. de doli exc.* & ita quoque ſcripſit Paulus *V. Sent. tit. 11.* iiſdem fere verbis, quibus hæc l. 1. perſcripta eſt. Et qood hæc eadem lex addit in fi. quod etiam in Republica ſeruari oportet, ex eodem titulo Paoli ita explicandum eſt, vt etiam aduerſus Rempublicam 20 an. præſcriptio proſit ei, qui iuſtum initium poſſeſſionis habuit, nec medio tempore interpellatus eſt. At ſi is cui mota lis eſt, poſt omiſſam eam per 20. an. fundum poſſederit, non habet præſcriptionem longi temporis, quia litis conteſtatione perpetuata actio eſt. Quæ pars *l. 1* videtur pugnare cum *l. vnica ℨ. tit. 31.* quæ in præſcriptione longi temporis ſatis eſſe ait, ſi ab initio bona fides interuenerit: ſed addendum, nec lite conteſtata interpellatus fuerit. Fuit etiam olim differentia in tempore, quia rerum immobilium, vel ſeruitutium quæ his adhærent, vſucapio fuit biennij præſcriptio longi temporis, i. decennii inter præſentes, vicennii inter abſentes. Hodie etiam vſucapio earum serum longi temporis vſucapio eſt. Communia igitur tempora habent & communa etiam hoc, vt bona fides tituluſque verus & iuſtus exigatur, & poſſeſſio ciuilis, & vt iure tantum ſucceſſionis nodæ longa poſſeſſio non proſit heredi, puta ſi rem alienam inuentam in hereditate bona fide poſſederit vt hereditariam, quam defunctus mala fide, aut ſine iuſto titulo poſſedit, quæ eſt ſententia *l. 4. h. t.* quia vitium defuncti heredi nocet, imo & donatario, vel legatario, *l. apud Celſum §. ſi quis autem, D. de do. exc.* quia rem habet ex cauſa lucratiua, non etiam emptori, qoi pretio rem ſuam fecit, quidquam nocet vitium auctoris ſui, vt dixi ſupra. Et forte fuit olim controuerſum ante *l. penult. huius tit.* & Conſtitutionem *l. 31.* an vt emptor vtitur acceſſione temporis, quo venditor poſſedit, etiam ea vteretur legatarius vel donatarius, licet & idem in his eſſe legamus in *l. Pomp. §. ſed & legatario, D. de adq. p. ff.* Præterea *l. vlt. huius tit.* definit, qui dicantur præſentes, qui abſentes: quia præſens adquirit præſcriptionem decennij adoerſus domioum præſentem, vel creditorem hypothecariom, abſens vicennii aduerſus abſentam eundem, & præſentiam æſtimat ex domicilio, quod collocarint in eadem prouincia: nec rei præſentiam, vel ſitom exigit in eadem illa prouincia, cum poſſit qoocunque loco vindicari, etiamſi quo vindicatur dominii, vel hypothecæ iure eodem non ſit, modo in eo poſſeſſoris fuerit competens forum, quia actio, cum ſit res incorporalis, vbique vim exercet ſuam in corpore quod perſequitur. Quid ergo ſi quis in diuerſis prouinciis domicilium habeat? recte reſpondent gloſſæ, domicilium in omnibus haberi pro præſentia. Quid ſi ſit ſina domicilio, *ἄοικος, ἄνεστος*, animo ſolo retinens poſſeſſionem rei alienæ, vel rei ſuæ poſſeſſionem negligens? Et hunc qooque recte ait Ioannes, vbiqne pro præſente haberi, quaſi totius mundi incolam, qui certam & ſtabilem ſedem non habet. Quid ſi quibuſdam annis ſit præſens, quibuſdam abſens? Hoc definit *N ov. 119. c. 8.* Quid ſi vnus ſit præſens qui rei inſiſtat, alter abſens? De hoc nemo ſanus quærit, quia quid aliud hoc eſt, quàm cauſam verti inter abſentes?

A Non omittam, quod ait *l. vlt.* non diſtingui vtrum ſcierit domious vel creditor hypothecarius rem ſoam ab alio poſſideri, an ignouerit, quæ tantum vno caſu inducta eſt *Nov. 119.* ſi à malæ fidei poſſeſſore quis rem bona fide acceperit: Nam ſi ſciente domino, locum habet præſcriptio longi temporis, ſi ignoranta, ceſſat.

XXXIII. Enarratio.

PRædia prouincialia] Quia prædia prooincialia erant populi Romani vel Principis, Theophilus ad §. *per traditionem, de rerum diu ſ.*

Itemque emphyteuticaria] *L. ſi finita 15. §. ſi de vectigalibus 13. D. de dam. inf.*

Quia lex Scribonia] Vide Cuiacium ad *l 4. in fi. D.*
B *de vſurpar. & vſucap.*

Vt plane ſatis ſit eam teſtari init.] Satis eſt reum proteſtari ſe quandoque vſorum exceptione; poſtquam igitur petitor ſuam intentionem probauerit, vt eſt in *l. emptor 9. h. t.* id eſt, *poſtquam dominium ſuum probauerit, μετὰ τὸ ἀποδεῖξαι τὴν ἰδίαν δεσποτείαν*, vt eſt in Baſilicis, præſcriptio longi temporis ante ſententiam opponi poteſt, quæ eſt etiam Gloſſæ ſententia, ex *l. 2. ℨ. tit. 50.*

Præſcriptio ſine poſſeſſ.] Et hanc differentiam inter vſucapionem & præſcriptionem notat heic Fulgoſius.

Vt etiam aduerſus Rempublicam] Cuiacius Paulum accipit de Republica domina, ibidem.

C Perpetua actio eſt] Et ſola igitur præſcriptio tricenaria ei prodetit.

Vel ſeruitutium] Quæ immobilium numero eſſe creduntur. Vide titulum 34. ℨ.

Vſucapio fuit biennii] *L. pen. ℨ. de ſeruit. & aq.*

Soccesſionis nudæ] In Cuiacii Codice hoc erat adſcriptum ſcholium ex Baſilicis: *οὐ δύναταί τις δικαίαν νομὴν ἑαυτῷ σχηματίζειν ἑαυτῷ λέγων, ὅτι ἀπὸ κληρονομίας ἔχω τὸ πρᾶγμα: non poteſt quis iuſtam poſſeſſionem ſibi adſingere, dicens ſe rem habuiſſe ex hereditate.*

Non etiam emptori] Imo nec donatario, nec legatario vitium auctoris ad vſucapiooem aut præſcriptionem nocet, ſicuti nec bona fides prodeſt, Vlpiano teſte in
D *l. an vitium in princip. D. de diuerſ. tempor. except.* quæ non aliter cum *l. apud Celſum §. ſi quis autem* conciliari poteſt, cum tamen eiuſdem Iuriſconſulti ſit, quam ſicuti expoſui in quæſtione publice tractata ſub Natal. anni 1590. Scripſi nonnihil ad *d. l. an vitium.* P. Faber.

D. de adquir. poſſeſſ.] Etiam qui ex cauſa lucratiua rem habet, vtitur acceſſione temporis quo poſſedit auctor ſuus.

Nec rei præſentiam] Rei quæ poſſidetur.

In eadem illa prouincia] Notandum quod ſcribit Ioannes Faber: *In regno Franciæ*, inquit, *vbi ſunt Seneſcalli & Balliui, videtur eadem prouincia quælibet Seneſcalia vel Balliuia.*

Recte reſpondent Gloſſæ] Ad *leg. vlt. h. t.*

E Quid ſi ſit ſine domicilio? Et quaſi ἄπολις. Sanctus Baſilius Seleuciæ t. de vita S. Theclæ: ἀμὴ ἐπ' γὰ ξένη ἢ ἄγρωστε, ἐν ἀπολις ἦ, ὅτι ἄοικος, ὅτι ἀδόξος.

Animo ſolo retinens poſſeſſ.] Solo namque animo retinetur poſſeſſio, vt dictum tit. 32.

Recte ait Ioannes] Quem refert Gloſſa ad *d. l. vlt.*

An ignouerit] A Gellius libro 1. cap. 3. *Profecto nemo ignouit.* Sic libri veteres. Lactantius de Iuſtitia cap. 3. *Quid legerint ignouerint.* Sic legitur in quibuſdam libris.

Inducta eſt Nou. 119.] Cap. 7.

Si ignorante, ceſſat.] Et neceſſaria eſt præſcriptio tricenaria.

XXXIV. *In quibus cauſis ceſſat longi temporis præſcriptio.* A

CEſſat etiam ea cauſis poſitis ſub hoc t ſi locator aduerſus colonum agat rei vindicatione, *l. 1. hoc tit. l. 1. ℥. Com. de vſucap. l. 2. ℔. de præſ.* 30 ſi ſocius pro parte ſua aduerſus ſocium, qui perperam rem totam poſſidet ſuo nomine, *l. 3. hoc titulo, l. ſeruum. ℥. fam. i. erc.* ſi vindicetur res mobilis, *l. 2.* niſi cohæreat fundo, vt mancipium ruſticum, quod pro parte ruris habetur, *l. 3. D. de diu. temp. præſ.* & in *l. 9. D. eod.* quæ pertinet ad res ſoli prouincialis, male Baſ. & Flor. mobilibus, vt & *l. 2. ℥. de ſer. & aq.* male eadem Baſilica, & Euſtathius ex iiſdem libro de temporibus, mobilium, quia immobilia eſſe verum eſt, quæcunque rebus immobilibus adhærent, *l. pen. ℥. eod. l. vlt. inſ. ℥. tit. prox.* B Ceſſat etiam in actionibus perſonalibus, aut miſtis, quia & ipſæ perſonales ſunt, & hac parte potiſſimum ſpectantur, ne fiat iniuria actori coarctata propter realem perſonali actione: ſed ab ea abſtineatur producta reali potius propter perſonalem, *leg. 3. & 4. hoc titulo, leg. hereditatis, ſupra de pet. her. l. 8. ℥. de iure delib. l. 5. i. ſeq. l. 1. §. ad hoc tit. 40* Et rurſus, ſi quæras, cur in rem actio longo tempore perimatur, non in perſonam, dicam, non longũ tempus actionem in rem perimere, ſed vſum longi temporis, vſum rei diuturnum. In actione perſonali nullum eſſe debitoris vſum, qui perimat actionem. Obligationis vſum nullum eſſe. C Ceſſat etiam longi temporis præſcriptio aduerſus dominum rem vindicantem, ſi quis eam non poſſederit animo domini, vt in ſpecie *l. vlt.*

XXXIV. Enarratio.

SI vindicetur res mobilis] *l. 2. hoc tit.* vel ſe mouens, vt ſeruus. Et quod de ſeruis ibi dicitur, Baſilica ad res omnes mobiles trahunt.

In actionibus perſonalibus] *l. 5 ℔. tit. prox.*

Propter perſonalem, l. 3.] Tricenaria duntaxat præſcriptione excluduntur, vt adduot Baſilica.

XXXV. *Quibus non obijciatur longi temporis præſcriptio.* D

DIxit quibus actionibus non obiiciatur, nunc quibus perſonis. & in ſumma non obiicitur eum effectu his qui reſciſſa præſcriptione, in integrum reſtitui poſſunt, veluti militibus, aut abſentibus Reipublicæ, vel qua alia iuſta, fortuita, neceſſaria cauſa, vel captis ab hoſtibus, vel minoribus 25. an. antequam à Iuſtiniano ipſo iure munirentur aduerſus præſcriptionem longi temporis, pro modo ſcilicet temporis quo in expeditione, abſentia, captiuitate, vel minore ætate fuerunt: reſidua enim tempora imputari eis certiſſimum eſt, niſi per modicum ſit tempus, vt *l. ab hoſtibus § vlt. D. ex quibus cauſis mai.* Etiam illud inculcatur hoc titulo l. 5. quod habuimus ſuperiore, præſcriptionem longi temporis non obiici agenti in perſonam. E

XXXV. Enarratio.

VEluti militibus] In expeditionibus occupatis, *l. vlt.*

Aut abſentibus, &c.] *l. 2. 3 4. & 6 h. t.*

Antequam à Iuſtiniano] Sola præſcriptio tricenaria & quadragenaria minori obiicitur, *l. vlt. ℥. in quib. cauſis in integr. reſtit. non eſt neceſſaria.* Vide ℔. t. 39.

XXXVI. *Si aduerſus creditorem.*

IN hoc tit. oſtenditur, præſcriptionem longi temporis excludere non tantum in rem, ſed etiam hypothecariam actionem, quod & ſupra oſtendit, *l. vlt. t. 33. & l. 7 & vlt. ℥. de oblig. & act. & l. 59. ℔. de euict. nec pugnat l. cum poſtulaſſem §. vlt. D. de dam. inf.* quæ de vſucapione loquitur, non de præſcriptione longi temporis, & de vſucapione legitima: Nam vſucapio Iuſtinianea, quia & ipſa longi temporis eſt, vtramque perimit actionem, ſi res ſit immobilis. Si mobilis, idem ſtatuo de vſucapione triennij. Actioni autem hypothecariæ rectè obiici præſcriptionem longi temporis ita verum eſt, ſi creditor agat in extraneum bonæ fidei poſſeſſorem. Nam in debitorem, vel heredem eius, vel in poſteriorem creditorem hodie neceſſaria eſt præſcriptio 40. an. *l. 1. & 2. hoc t. l. cum notiſſimi, ℔. t. 39.*

XXXVI. Enarratio.

SI aduerſus creditorem] Nihil præterea habet liber antiquus Ægidij Menagij: nec aliter legerunt veteres interpretes.

Vtramque perimit actionem] Tam actio in rem, quam hypothecaria præſcriptione longi temporis perimitur, ſi res ſit immobilis. Si vero res ſit mobilis, idem ſtatuit Cuiacius, i. triennio vſucapi. quæ etiam fuit Azonis ſententia heic in ſumma. Videm Ioannem Fabrum hoc titulo,

Nam in debitorem] Cum agitur aduerſus debitorem, vel eius heredem, vel poſteriorem creditorem, quadragenaria præſcriptio neceſſaria eſt.

XXXVII. *De quadriennij præſcriptione*

TItulos eſt de quadriennij præſcriptione quæ datur fiſco, vel aduerſus fiſcum. De ea quæ aduerſus fiſcum, eſt *l.* 1. vt aduerſus vindicationem bonorum vacantium, ſiue caducorum, quæ fiſco competit, non ſit neceſſaria præſcriptio longi temporis, ſed quadriennij ſufficiat, ſi poſt quadriennium fiſcus vindicet bona quaſi caduca & vacantia, quæ alius iuſta poſſeſſione tenere cœpit, vt *l. 1. §. Diuus, D. de iu. fiſ. l. mira, D. de diu. temp. præſ. l. quamuis, D. de vſur. & vſu. l. 6. §. certe ſi vacantia, D. ſi quis om. cau. teſt.* quib. locis oſtenditur quadriennium computari à die quo bona vacare cœperunt, i. quo omnes quibus deferebatur, repudiauerunt hereditatem defuncti, vel nullus extitit qui eam amplecteretur. Ne dicas cum Accurſio, à die nunciationis, quod nec poſſes probare. Additur in *l. 1.* eos qui bona vacantia ex beneficio Principis promeriti ſunt, ſtatim dominos fieri, & ſecuros eſſe aduerſus fiſcum. De fiſco ſuo Principem quantumcunque velet, largiri poſſe, quia & fiſcalia quaſi propria & priuata Principis ſunt. De ea quæ fiſco datur, eſt *l. 2 & 3.* vt poſt quadriennium quam fiſcus rem forte alienam, vel communem, vel alij pigneratam quaſi caducam alienauit, exceptione quadriennij repellat dominum, vel creditorem agentem in rem, vel hypothecaria actione. Is autem qui eam rem à fiſco accepit, vel ex largitione Principis, vt ſtatim ſecurus ſit aduerſus dominum, vel creditorem hypothecarium. Olim erat ei neceſſaria præſcriptio quinquennij ex edicto Marci, hodie ex Conſtitutione Zenonis, i. *l. 1. huius tit.* ſtatim ipſo iure ſecurus eſt, ſed in fiſcum integra eſt domino, vel creditori intra quadriennium actio in rem, vel hypothecaria, quaſi dolo deſierit poſſidere. Quamobrem

Tribonianus ius vetus inflectens ad ius nouum in *l. neque* ꝫ. *de teſt. mil.* pro, quinquennij, repoſuit, quadriennij, quod & Baſ. ſequuntur, & in *l. vlt.* ꝫ. *ſi adu. fiſ.* nihil mutauit tamen, quia ius vetus in ca refert. Securitas eadem fuerat olim data certis emptoribus quorundam patrimoniorum Conſtitutionibus Leonis, atque etiam Zenonis, vt *l. vlt.* ꝫ. *de præd. tam.* Hodie, auctore eodem Zenone, datur omnibus emendata *Nou. Leonis de bon. vac.* Nec dubitandum quin etiam ſit correcta *l. 13. §. item ſi quis à fiſco, D. de pet. her.* Nihil tamen obſtat *l. 1.* ꝫ. *de her. vend. aut l. 5. de lib. cau.* quia tunc ſolum emptoribus ſecuritatem præſtat Zeno, cum agitur de dominio vel hypotheca, vt ait *l. 3. huius tituli*, non cum de ære alieno, *vt d. l. 1. & l. eum qui, D. de iu. fiſ.* vel de ſtatu, vt *d. l. 5.* vbi & hoc ipſum rectiſſime Thalelæus notauit. Nihil etiam *l. 1. t. 30.* quæ non loqoitur de re à fiſco vendita tanquam caduca; ſed tanquam ſibi obligatas ex debiti publici cauſa. Quod autem de alienationibus factis à fiſco ne vllo modo reuocetur Zeno conſtituit, idem Iuſtinianus ſtatuit *l. 3.* de alienationibus factis ab Imperatore vel, Augusta ex domo ſua & priuata ſubſtantia ex dominicis rebus, non ex fiſcalibus, vt curatores vel procuratores, qui eas alienationes faciunt mandatu Principis, non ſit neceſſe cauere de euictione, quando emptores ſtatim ſecuri ſunt, & intra quadriennium his quorum intereſt, ſit integra actio in rem, vel hypothecaria, non aduerſus Principem (cum Principe enim nulla actio eſt) ſed aduerſus domos eius & procuratores earum.

XXXVII. Enarratio.

NE dicas cum Accurſio, à die nuntiationis] Azo putabat, quadriennium computari à die quo vacare cœperunt, & fiſco denuntiata ſunt. Communis ſententia eſt, Fulgoſio teſte, præſcriptionem incipere à tempore denuntiationis, non à die vacationis.

Quaſi propria] *l. 2. §. 2. D. ne quid in loco publico*, & quod ait *lex 3. omnia eſſe Principis*, Martinus ad res priuatas pertinere putabat. Rectius autem Bulgarus, ad res fiſcales refert, & patrimoniales, cuius ſententiam Cuiacius ſequitur, Obſeruat. 15. 28.

Intra quadriennium] *Continuum*: nam ita legitur in vetuſtis codicibus, & in Baſilicis: *τετραετίας συνεχοῦς*.

Repoſuit, quadriennij] In veteri Menagij codice legitur, *quadrienny*. In Baſilicis τῶν τετραετῶν χρόνων, *quadriennium*.

Nec dubium quin etiam ſit correcta] Græci reſpondent, eum qui à fiſco hereditatem quaſi vacantem emit, vtili hereditatis petitione teneri: nec igitur Zenonis Conſtitutioni locum eſſe, cum vniuerſitas venditur, aliter quam ſi res certa vendita ſit, & hæc quoque ſolutio Azoni placet. Rectius alij Græci tradunt, ante Zenonis Conſtitutionem eum qui à fiſco acceperat, conueniri potuiſſe intra quinquennium, ſecundum quam *d. §.* intelligendus eſt: poſtea autem Zenonis Conſtitutionem ſtatim ſecurum feciſſe eum qui aliquid à fiſco accepit, libro 42. Baſilic. tit. 1. cap. 13. §. 7. & correcta igitur *dicta lex 13.* vt, & Fulgoſius ſentit ad *leg. 1. in fine* ꝫ. *de heredit. vel act. vend.*

Thalelæus notauit] Libro Baſilic. 48. tit. 20. c. 5.

XXXVIII. *Ne rei Dominicæ: vel templorum vindicatio temporis exceptione ſummoueatur.*

ADfinitatem hic titulus habet aliquam cum *l. vlt.* tituli ſuperioris, propterea quod & illa eſt A de rebus dominicis, quibus hic titulus addit etiam res templorum, vt aduerſus vindicationem earum non obſtet præſcriptio longi temporis. Res fiſcales ſunt, quaſi propriæ Principis. Res dominicæ, propriæ. Templa dicit paganorum, quæ fuerant, non Chriſtianorum, vt *l. vlt.* ꝫ. *de fun. patr. l. 6* ꝫ. *de om. ag. deſ. &* ꝫ. *eit. de diu. præd. vrb. & reſt temp. l. 1. Cod. Theod. de fide Cathol.* (Vox, ſacrorum abeſt à vet.) poſt cœperunt eſſe publici iuris, aut rei priuatæ, vt *l. 8. Cod. Theod. de iu. fiſ. l. 5. Cod. Th. de loc. fund. in templ.*

XXXVIII. Enarratio.

RES fiſcales ſunt, quaſi propriæ princ.] *l. 2. §. 2. D. ne quid in lo. publ.*

B Res dominicæ propriæ] Idem eſt res dominica, res priuata, res domus dominicæ, aut diuinæ domus, diuina domus, principalis, Imperatoria. Phædrus libro 5. *Superbiens honore diuinæ domus, l. ſi interueniente 12. D. ad Senat. Turpill.*

XXXIX. *De præſcriptione 30. vel 40. annorum.*

QVemadmodum vſucapioni, quando locum non habet, ſuccedit præſcriptio longi temporis, vt ſupra dictum eſt, ita vbi præſcriptioni longi temporis locus non eſt, vt puta ſi agatur in rem, vel hypothecaria aduerſus malæ fidei poſſeſſorem, vel ſi agatur in C perſonam, ibi tum ſuccedit præſcriptio longiſſimi temporis, id eſt, 30. an. & rurſus ceſſante præſcriptione 30. an. vt ſi à debitore pignus vindicet creditor, ſuccedit præſcriptio 40. an. quod hic titulus oſtendit. Et de præſcriptione 30. an. legem tulit primus Theodoſius Senior, protulit Iunior, & ampliauit vna cum Valentiniano Imperij collega. & Iunioris Theodoſij ſane eſt *l. 3. huius tituli*, non ſenioris, vt oſtendi Obſ. 18. Hoc vero diſtat præſcriptio 30. an. à præſcriptione longi temporis, quod in illam fœminis, & militibus, & abſentibus iuſta ex cauſa imputetur tempus tricennij ſine ſpe reſtitutionis in integrum, vt tot annorum deſidis plectatur, & puberibus D minoribus 25. an. quibus tamen non imputatur præſcriptio longi temporis *l. vlt.* ꝫ. *in quibus cauſis in int. reſt. nec eſt nec.* aut ne obiiciatur cæteris, in integrum reſtitutioni locus eſt, vt ſupra titul. 35. Non tamen æquum eſt cuiquam imputari tricennium, vel longius tempus, quo hoſtes prædia eius poſſederunt, vel qui ab his cauſam habent, quia coactus eſt ea deſerere, nec vlla eius coargui deſidia poteſt. & ita Afris non imputatur tempus, quo Vandali eorum prædia hoſtiliter poſſederunt, *Nou. Valentin. de 30. an. præſ.* & Hiſpanis ab iiſdem hoſtiliter ſuis poſſeſſionibus expulſis Conſtitutione Honorij, de qua ita Procopius 1. de bel. Vand. aut hiſtoriæ ſuæ potius 3. lib. E *νόμον ἔγραψε ὅπως ὁ τῶν Βανδίλων χρόνος ὃν ἐν γῇ τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ διατρίψειεν, ἐς τὴν δὴ τῶν τριακοντούτων παραγραφὴν οὐδαμῶς φέροιτο*, quomodo etiam Romanis contra Gothos cauiſſe Iuſtinianum oſtendi Obſ 10. Item præſcriptio longiſſimi temporis non pertinet ad actiones, quæ longo tempore perimuntur, puta in rem, vel hypothecariam aduerſus bonæ fidei poſſeſſorem, nec ad alias, quæ breuiori tempore extinguuntur, veluti prætorias, annales, & de dolo, quæ biennio, de inofficioſo, quæ quinquennio perimitur, ſed ad eas tantum, quæ olim perpetuæ, ſempiternę, immortales erant, quas notaui ꝫ quare merito Valentinianus ait, Theodoſium humano generi profunda quiete proſpexiſſe in ſupradicta *Nou.* vnde & eam præſcriptionem Caſſiodorus humani generis patronam appellat, ne tot annorum cuiquam poſſeſſio moueretur. Præſcriptionis

autem

autem 40 on. auctor eſt Anaſtaſius, *l. 4. 5. 6* quæ locom habet iu his actiombus, quas quorumdam interpretatio, vel fortuita, vel excogitata interpretabatut eſſe perperuas. nec finiri trieennio. & fortoitam interpretationem dicit, *τὴν πχολίαν*, qualemcumque, etiam ineptam & illepidam, excogitatam, ſubtilem & verſutam, quam ad eas actiones, quæ ſpecialitet non eſſent enumeratæ Conſtitutione Theodoſij præcipue adhibere ſolebant tanquam omiſſas. Sed omiſſas Anaſtaſius vult perimi præſcriptiooe 40. annorum, etiamſi de iute publico agatut, vt *l. vlt.* ℭ. *de fun. rei priu. l. vlt.* ℭ. *de fun. patr.* (excepta tributorum cauſa *l. 6.*) vel de conditione perſonarum, vt ſi qois dicatur eſſe cohortalis, *leg. ſi cohortalis, infra de cohortal.* vel ſeruua, vel nauicularius, vel fabricenſis, metallarius, muriiegulus, gyneciarius, vel altetius cuiuſcunque conditionis, cui cum ſua ſobole teneatur adſtrictus, quaſi vincolo quodam ſeruitutis. Excipitur tantum conditio curialium, *l. 5.* & adſcriptitiorum, *l. pen.* ℭ. *de agr. cenſ.* propter publicam vtilitatem. Item quæ nominatim erat excepta actio Conſtitutione Theudoſij illo loco, non à ſuo debitore, vt eſſet perpetua, hodie ex Conſtitutione Anaſtaſij finitur qoadraginta annorum poſſeſſione continuata, & exemplo debitoris, etiam adnerſus heredem eius, & ſecundum creditorem, qui eius nomine pignus poſſidet, quive dum poſt mortem debitoris ſuo nomine poſſidet, ab herede defuncti nondum apprchenſa poſſeſſione, coniungit poſſeſſionem debitoris, vel quam ipſe nomine debitoris poſſedit, viuo debitore. Excepta etiam erat Conſtitutione Theodoſij actio finium regundorum. Sed hanc Iuſtinianus redegit ad triginta annos, *l. vlt.* ℭ. *fin. reg.* verbis ſcilicet illius legis, quæ perpetuam faciebant actionem finium regundorum, vt ex Iulio Frontino conſtat, immutatis & redactis ad finem tricennij, & exceptione quoque illa remota à *l. 3. huius tituli.* quæ extat in Cod. Theod. Vt autem pignus poſſidente ſecundo creditore, actio hypothecaria quæ primo creditori competit aduerſus ſecundum, viuo debitore finitur quadraginta an. mortuo 30. vel ſi ſecundus creditor ex perſona debitoris acceſſione temporis vti velit 40. ita pignus poſſidente primo creditore, ius offerendæ pecuniæ primo creditori debitæ, vel obſignandæ, & deponendæ, quod ſecundo creditori competit, tanto tempore finitur, quanto aduerſus eum ſi poſſideret, finiretur actio hypothecaria, *l. 7. §. eodem iure.* At ios luendi pignoris, qood debitori competit, Rogerius bene exiſtimat nullo tempore perimi: quia non tam ius eſt, quam facultas poſita in arbitrio debitoris, vt quandiu ea vtatur quandocunque nulla ratione impediri poſſit: atque ita licet creditor quocumque tempore non poſſit appellare fidem debitoris, ipſe tamen debitor vltro ſi velit quocunque tempore fidem liberare, & conſcientiam ſuam exonerare poteſt, vel ne creditor ex pignore, cuius pretiom plerunque excedit, debiti quantitatem ſi id reddere non cogitur, plus ferat quam ei debeatur. ac præterea creditor eum debitori non ſibi poſſidere cœperit, nec mutare ſibi ipſe poſſit cauſam poſſeſſionis: conſequens eſt nulla eum temporis præſcriptione debitorem repellere poſſe, quo minus oblata pecunia debita pignus ſuum recipiat, *leg. 2. & l. 7. § vltimo* Ad hæc notandum eſt, in his præſcriptionibus tempora computari ex die quo agi potuit, vt *d. l. 7. §. 1 & §. illud, & l. 1. § ad hæc &c. ſeq.* Et ſi forte ſint penſiones, quæ ex ſtipulatione, vel ex legato, vel ex alia cauſa debeantur in annos, menſes, vel dies ſingulos, quoad quis viuat, tempora computari non ab initio obligationis, ſed ab initio

A cuiuſque diei, quo penſio inferri debuit, vt qui ab eo die longiſſimo tempore ceſſauit eam penſionem petere, eius die penſionem amittat præſcriptionis iure, vt recte Martinus accepit *l. 7. §. vlt.* nulla facta differentia inter ſtipulationes & legata, qooniam ſiue ex ſtipulatione, ſiue ex legato debeantur, quot ſunt penſiones, tot ſunt actiones, quæ cum naſcantur ſimul vno eodemque tempore, & ſuum quoque ſingulæ habent proprium ad præſcriptionem tempus, ita vt primi anni penſio quam ſecundi, ſecundi quam tertij citius perimatur deſuetudine ſoluendi. Idem ergo & in penſionibus vſurarum dicendum eſt, quæ plerunque in Cal. vel in annos ſingulos debentur, vt

B in præſcriptione earum tempora non computentur ab initio contractæ obligationis, ſed à fine anni, quo vſuræ peti potuerunt, vt etiamſi ſequentibus annis petitæ & ſolutæ ſint, non tamen petantor præteriti anni vſuræ poſt triginta aut quadraginta an. *l. ſeq. §. vlt.* & recte *l. eos* ℭ. *de vſur.* ſingulis anois naſci actiooem vſurarum. Ideoque vt ſublata obligatione priocipali ſolutione ſortis, ſupereſt ſolutio vſurarum, *l. centum. D. de eo quod cer. lo. l. 2.* ℭ. *de ind.* ita ſpatio 30. an. ſublata actione principali, adhuc primi anni vſuræ peti poſſunt intra annum, & ſecondi anoi intra biennium, & ſic deinceps: & ita olim obtinuit, vt Patricius adnotauit ad *d. l. eos* Sed Iuſtinianus definit ſublata perſonali, vel hypothecaria actione ſpa-

C tio 30. aut 40. an. etiam finiri quæſtionem vſurarum & fructuum. At ſi forte duret actio principalis, quæ vtique durat, ſi interrupta fuerit præſcriptio ſolutione vſurarum, vt *l. plures, ſupra de fid. inſtr.* non tamen durat petitio vſurarum eius anni, quo petitæ & ſolutæ non ſunt, ſi ab eo die tranſierint 30. anni, quæ omnia ſumme notanda ſunt. Addam ex *l. penul.* eum qui mala fide poſſidet, & dominum, vel creditorem ſemel excluſit præſcriptione 30. vel 40. an. ſi poſtea poſſeſſio ad dominum, vel creditorem ſine violentia peruenerit, non habere aduerſus eos vtilem vindicationem. Dixi, ſine violentia: nam ſi per vim dominus vel creditor poſſeſſionem eripuit priori poſſeſſori, momenti beneficio protinus poſſeſſio redinte-

D granda eſt. nam & eo caſu nondum adquiſita præſcriptione longiſſimi temporis, ſi medio tempore dominus vel creditor rem ita poſſederit non intelliguntur interrupta tempora præſcriptionis *l. 7. §. imo & illud.* ſi abſque violentia, in cauſa poſſeſſionis potior eſt dominus, vel creditor qui rem tenet, quam prior poſſeſſor qui eam mala fide tenuit. Quin etiam ſi poſſeſſio peruenerit ad extraneum ſine iuſta cauſa, domino vel creditori hypothecario, tametſi à priori poſſeſſore excluſus ſemel fuerit præſcriptione 30. aut 40. an. vindicatio competit aduerſus extraneum, niſi extraneus à die indeptæ poſſeſſionis adquiſierit eandem præſcriptionem, vel niſi eam poſſeſſionem per vim apprehenderit ereptam priori poſſeſſori, cui momenti beneficio potius reſtituenda eſt, quam domino, vel creditori. Eſt & alius caſus, quo prior

E poſſeſſor dominum vel creditorem excludit, ſi à priori poſſeſſore, qood rem non defenderet, per ſententiam iudicis poſſeſſio tranſlata ſit in dominum vel creditorem, vt *l. priuſquam. D. de no. op. nunc. l. à quo D. de dam. infec.* Eſt enim priori poſſeſſori integrum intra annum oblata cautione de re defendenda recipere poſſeſſionem ſuam, *l. pen. §. pen.* cui ſi obiiciatur *l. properandum §. ſin autem abfuerit reus* ℭ. *de iud. l. 2.* ℭ. *vbi in rem act.* meminerit eius quod notaui in *d. l. ſi priuſquam lib. 9.* ad Africanum, ſeparandum eſſe eum qui rem non defendit ab eo qui latitat lite deſerta.

Digitized by Google

XXXIX. Enarratio.

VT ſupra dictum eſt] Tit. 33.

Primus Theodoſius ſenior] Aliis placet præſcriptionis triginta annorum auctorem eſſe Theodoſium iuniorem. Vide Iacobum Sirmondum ad Apollinarem Sidonium libro 8. epiſtolarum 6.

Vt oſtendi Obſeru. 18] Capite 26. In veteri Menagij inſcriptio d. legis 3 hæc eſt. *Honorius & Theodoſius AA. Aſ.l proton.*

Et pubertibus minoribus 25. ann.] Non etiam pupillis, cuius ætas tricennio ſubtrahitur.

Obſeruat. 10.] Capite 12.

Aduerſus bonæ fidei poſſ.] Hæc enim tollitur præſcriptione longi temporis, vt *s. tit. 36.*

Caſſiodorus] Libro 5.37.

Excepta tributorum cauſa] Vide Euſtathium de præſcription. cap. de quadraginta ann §. 2. & Cuiacium cap. 31. Scholiaſt. ad d. leg. 6. in Baſilic. Conſtantinum Harmenopulum Epitom. libro 1. tit. 3. §. 57. in *d. l. 6. profl-gari*, in Baſilicis exponitur, ἀπαιτῆσαι, *exigi.* & ita accipe in *l. vlt. §. de fund. patrimon.*

Vt ſi quis dicatur eſſe cohortalis] Præſcriptione quadraginta annorum repellitur, qui quem vindicat cohorti.

Excipitur tantum condicio curialium] Qui neque præſcriptione quadraginta annorum ſoluuntur oneribus curiæ.

C Conſtit. Theodoſij] *d. l. 3.* ante Anaſtaſium actio hypothecaria aduerſus debitorem erat perpetua.

Finitur quadraginta annorum] Et debitor igitur præſcriptione tricennij perſonali actione liberatur, hypothecaria vero non item. Cuiacius in recitat. ad hunc titulum ait, quantum ad pignus attinet, naturalem obligationem non videri ſublatam. Atqui cum principalis cauſa non conſiſtit, nec ea quæ ſequuntur locum habent, *l. cum principalis 178. de regul. iur.* nec igitur perempta actione principali, ſeu perſonali, conſiſtere poterit hypothecaria. Reſpondet Cuiacius in *d. l.* addi plerumque, non ſemper, & ita etiam Fulgoſius.

Qui eius nomine] Debitoris nomine.

D Quive dum poſt mortem] Poſteriori creditori, qui poſt mortem debitoris pignus ſuo nomine poſſidere incipit, ſufficit præſcriptio tricenaria: niſi tempus coniungere velit, quo debitor pignus poſſedit, vel ipſe nomine debitoris, cum tempore quo ipſe poſſedit ſuo nomine poſt mortem debitoris: tunc enim neceſſaria eſt præſcriptio quadraginta annorum. Vide Cuiacium in recitat. ad *l. 7. h. t. ſub initium.*

Redegit ad triginta annos] Vide ſup. ad titulum, fin. reg.

Vel obſignandæ & dep.] Si prior nolit accipere.

Quando aduerſus eum ſi poſſid.] Ius offerendi perimitur præſcriptione triginta annorum.

E Rogerius bene exiſtimat] In dialogo de præſcriptionibus, Conſtantinus Harmenopulus Epitom. libro III. tit. 5. §. 36. Creditor & heres eius non habet longi temporis præſcriptionem, vt pignus non reddat, exoluto omni debito, *neque præſcriptionem triginta an.* ὅτι οὐδὲ τεσσαρακονταετία. ſic legendum & vertendum. Vide Cuiacium ad *legem pignori, D. de vſurpat. & vſucap.*

Eius diei penſionem amittat] Non ſequentis temporis.

Vt recte Martinus accepit, l. 7. §. vltim.] Cuius ſententiam recentiores ſequuntur, teſte Ioanne Fabro.

A Nulla facta differentia inter ſtipul. & leg.] Aliter Ioannes, Azo in Summa num. 6. Accurſius, Odofredus, & auctores Baſilic. vt videtur, qui de legatis tantum loquuntur. *Iubet*, inquiunt, *& in annuis legatis computari tempus, non ex quo relicta fuerint, ſed ex quo nata ſit actio: naſcuntur autem in ſingulos annos.* Ioannes Faber nullam differentiam facit inter ſtipulationes & legata, *ſicut*, inquit, *nec textus facit.*

Vt Patricius adnotauit] Libro 23. Baſilic. tit. 111. in ſecunda parte cap. 74. vbi Græcus interpres notat nihil immutatum in legatis annuis, quia plures actiones ſunt, eæque principales.

Addam ex l. pen. eum qui malafide] Si bona fide poſſederit, amiſſa poſſeſſione vtilem vindicationem

B habet.

Quo prior poſſeſſor] Licet mala fide poſſederit.

XL. *De annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diuerſis temporibus & exceptionibus, vel præſcriptionibus & interruptionibus.*

LEgo, exceptionibus vel præſcriptionibus, vt *l. 1.* temporales exceptiones, vel præſcriptiones, legitimæ exceptiones, vel præſcriptiones. Duæ ſunt appellationes eiuſdem rei. Erant autem olim perſonales actiones perpetuæ in prouinciis, in Italia eis obſtabat exceptio anni vtilis. Hodie ex *l. 1. huius tituli*,

C vbique locorum ſaluæ permanent vſque ad trigeſimum annum completum, niſi legitimo more interrupta tempora fuerint: nam vt litis conteſtatio, ita quælibet interruptio legitima perpetuat actionem, *l. 3.* id eſt, protendit in annos quadraginta, quia pro litis conteſtatione cedit. In hypothecaria ſeruatur præſcriptio quadraginta an. aduerſus debitorem, & cæteros, de quibus *l. 7. s. titulo proximo*; & hoc eſt quod ait *l. 1. huius tituli*, ſola hypothecaria, &c. quo loco duplex error errari videtur: primum quod à perſonalibus actionibus excipiat hypothecariam, quæ non eſt perſonalis: ſed hoc ideo forte, quia perſonalis actionis acceſſio eſt, & non proprietatem, vt aliæ reales, ſed nudam poſſeſſionem auocat. Deinde quod

D ait, ſola, cum ſint & aliæ non comprehenſæ Conſtit. Theodoſij. Sed & aliis locis verbum idem nos fallet, ſi tam reſtricte accipiatur, vt *l. per. s. de op. lib. l. 1 s. de bon. poſſ. contra tab. §. in bonæ fidei, Inſtitut. de act.* Cæterum omnes perſonales, quæ minora tempora legibus definita non habent, finiuntur ſpatio triginta an. Vnde dubitatur, quid ſit ſtatuendum de miſtis actionibus familiæ erciſcundæ, communi diuidundo, Finium regundorum. Nam qua reales ſunt, perimi videntur longo tempore, qua perſonales tricennio, quod magis obtinuit. & idem dici poteſt de petitione hereditatis, quæ etiam miſta eſt actio. Et aliæ quæ nominatim recenſentur in *l. 1.* non alia ratione recenſentur, quam quod & de eis dubitaretur, de actione

E pro ſocio, quod & hæc miſta videri poſſet, vel ex verbis *l. 1. D. Com. diuid.* per comparationem acceptis, & de actione furti, aut vi bonorum raptorum, quæ & ipſa furti improbioris actio eſt, quod videatur ſæpius res contrectata, vt quidam dicebant, & ſæpius in furem naſci actio furti, atque ita nunquam compleri poſſe tricennium. & idcirco *l. ſi cum quis §. quandiu, D. de furt.* non perire actionem furti, quandiu fur viuit, quod quid aliud eſt quam eſſe perpetuam? Sed placet etiam viuo fure eam finiri tricennio, nec adſidua contrectatione ſæpius naſci actionem furti. Cætera in hoc titulo perfacilia ſunt, ne ſi. luſſ. imputentur tempora præſcriptionum, & de inter-

ruptionis nouo genere propoſito in lege ſecunda addito veteribus, litis conteſtationi, conuentioni executoris, nouæ cautioni, mediæ poſſeſſioni domini, vel creditoris, ſolutioni vſurarum, querelæ per libellum ad Principem perlatæ in annua præſcriptione. Nec aliud notandum reſtat, quam ex *l. 3.* eum cui quis debet eandem quantitatem ex diuerſis cauſis, puta 10. ex teſtamento, 10. ex ſtipulatione, 10. ex mutuo, omnes cauſas & actiones in iudicium deduxiſſe, & per hoc tempora præſcriptionum interrupiſſe videri, ſi vel 10. petierit non adiecta cauſa, vel generaliter quod ſibi debetur, vel ſi egerit perſonali aut hypothecaria, etiam eam actionem, qua nominatim non agit, quæ modo ex iiſdem cauſis competat, in iudicium deduxiſſe intelligitur. Diuerſum erit, ſi quis ex certa cauſa certam quantitatem petierit, vt Io. ſentit recte, vel ex certa cauſa tantum, non expreſſa quantitate, vel ſi diſſimiles quantitates debeantur, puta 10. 20. 30. ex variis cauſis, & petierit 10. nam quod in principio, & maxime ex ſimilibus cauſis, ſic accipitur, vt minime idem ſit ex diſſimilibus cauſis. Quod autem in fine, vnius quidem ſpecialiter, ita ex principio, vnius quidem cauſæ ſumma, cauſa tamen non expreſſa.

XL. Enarratio.

LEgu, exceptionibus vel præſcriptionibus] In veteri Menagij ſic legitur: *& de diuerſis temporibus, & exceptionibus, præſcriptionibus, & interruptionibus.* In ipſa lege: *Cum naque nobis aliæ temporales exceptiones, vel præſcriptiones.* Et paulo poſt: *aliæ omnes legitimæ exceptiones, vel præſcriptiones.*

Excipiat hypothecæ quæ non eſt perſ.] Eſt in rem. Vide conſultation. 30.

Si tam ſtricte accipiatur] Vide Cuiac. ad *d. l. 11. D. de ſponſal.* in recitat. ad lib. 16. Dig. Iuliani.

De petit. hered. quæ etiam miſta eſt ac.] Petitio hereditatis in rem actio eſt, *l. ſi autem 27. §. 2. D. de rei vindic. l. ſed etſi leg. 25. §. petitio 13. D. de petit. hered.* & in hereditatem actio dicitur, *l. pater 10. in fi. D. de captiu. & poſtlim. reu.* Sed ea actione continentur etiam quæ nunquam hereditaria fuerunt, vt pretia rerum venditarum, & pecuniæ exactæ à debitoribus. & ideo miſta eſt actio, Cuiac. in Parat. *D. de petit. hered.* ex *l. quod ſi in diem 16. §. 1. eod. & d. §. petitio*, & mixta dicitur in *l. hereditatis 7. D. de petit. hered.*

Per comparationem acceptis] Accurſius tamen magis ibi accipit poſitiue, non comparatiue. Sed fruſtra recenſeretur heic, niſi de ea dubitatum eſſet.

Furti improbioris actio eſt] Raptor fur improbus dicitur [illegible], *Inſtit. de bonis vi rapt.* fur improbior in *l. item ſi 14. §. ceterum 7. D. vi bonor. rap.*

Quod videatur ſæpius res contrect.] *l. quamuis 6. & l. 9. D. de fur.*

Et de interruptionis nouo genere] Interruptio eſt [illegible], Harmenopulus lib. 1. t. 3. §. 11. *ruptio temporis, ſiue ſectio & interciſio, quod non patiatur tempora continue computari, ſed cæptum tempus interpellet, & interrumpat*, vt idem ait.

Propoſito in l. 2.] Si nemo ſit qui conueniri poſſit, veluti ſi poſſeſſor abſit, vel infans ſit, aut furioſus, vel difficilis conuentu, interrumpitur præſcriptio conteſtatione ex ſcripto habita apud Præſidem, vel Epiſcopum, vel defenſorem ciuitatis. Sin autem illi adfuerint, [illegible] *publice libellum proponet*, vt eſt in Baſilicis, vbi poſſeſſor domicilium habet, tabulariorum manu ſubſcriptum: vel ſi ciuitas tabularios non habeat, trium teſtium ſubſcriptiones adhibebit.

A

Litis conteſtationi] De his Cuiac. ad *l. 7. ſ. tit. prox. ad fin.*

Ex certa cauſa certam quantitatem petierit] Puta centum ex ſtipulatione, tempora præſcriptionum interrupiſſe non videtur.

Vt minime idem ſit ex diſſimilibus cauſis] Quantitatibus, ex Gloſſæ ſententia, quæ Cyno & Fulgoſio non placet. & vtique verior eſt ſententia Ioannis.

XLI. *De alluuionibus, & paludibus, & paſcuis ad alium ſtatum tranſlatis.*

HVius tituli coaptandi cum ſuperioribus, qui de præſcriptionibus ſunt, triplex eſt ratio. Prima, quod alluuione & inundatione de quibus in hoc

B

titulo agitur, poſſeſſio, & conſequenter præſcriptionis tempus, interrumpatur, *l. 3. §. Labeo, D. de adquir. poſſ.* nec mirum, cum & his modis dominium amittatur, *l. ſi ager, D. quibus modis vſusfr. amm.* Altera quod præſcriptio temporis quælibet non tantum fundum complectatur, ſed etiam id quo fundus creuit per alluuionem, ſiue creuit ante, ſiue poſt adquiſitam præſcriptionem, quia ius & conditionem ſequitur fundi principalis, *l. ſi ego §. quod tamen, D. de Publ. in rem act. l. puto §. id quod amnis, D. fam. erciſcund. l. ſi fundus in pr. D. de pign. l. item ſi fundi §. huic vicinus, D. de vſufr.* Tertia, quod vt fine ſuperioris tituli ſcriptum eſt, præſcriptiones compoſitas eſſe aduerſus negligentes, ita etiam iura alluuionum ſint recepta aduerſus negligentes, qui ripam,

C

qua ſui agri terminantur, munire aut reficare contemnunt, auctor Caſſius apud Vrbicum & Boët. nam etſi mutare naturalem alueum fluminis nemo poſſit, tamen ripam ſuam munire ſine iniuria accolarum poteſt; & vero debet, ne quid ei abſtrahatur alluuionis iure *l. 1. hoc titulo*, quod tamen non ita abſtrahi poteſt, vt alluuione, & vi quoque maiore, ſicut nec ſi fundum amnis circumeat, & in inſulæ formam redigat, priore alueo derelicto, eius deſinit is fundus eſſe cuius fuit, vt *l. 1. §. item ſi amnis, D. de flum.* quod circumluuionem M. Tullius appellat, & Feſtus circumluuium, quod & ius prædiorum eſſe ait, quia vix circumluitur cuiuſquam ager, quin & paulatim alluendo augeatur, *l. ergo §. tribus, D. de adquir. rer. dom.* ex quo loco idem etiam colluuium appellari poteſt. Ergo & alluuio ius prædiorum eſt, & circumluuio, quæ vix vnquam exiſtit ſine alluuione. & al-

D

luuio igitur ius prædij, quo contrarij prædij portio ei adcreſcit, donante flumine publico: in Gloſſis, [illegible]. Non eſt ius fiſci, aut Principis, vt ab eo emi, vel dono peti poſſit, quaſi poſſeſſio vacans, cum nec ei tributum indici poſſit, quia incerta poſſeſſio eſt, vt rectiſſime docet integrior *Nou. Theod. de alluu.* ex qua ſumpta eſt *l. 3. huius tituli*, & certæ tantum poſſeſſioni tributum indicitur. Qui incertæ addiceret, veluti poſſeſſæ alluuionum beneficio videretur ignorare alluuionum vitia, id eſt, inconſtantiam, mutabilitatem, & crebram veluti tempeſtatum commutationem, & rem ini-

E

quam poſſeſſoribna indiceret. Eodem iure ſunt paludes & paſcua, quæ infertilia cum eſſent & ſqualida prædia, poſſeſſores ſuo ſumptu, & opera fertilia fecerunt, vt nec à fiſco vendi, nec à Principe donari, nec tributis onerari ſtatim poſſint. hanc immunitatem mereri eum qui agrum paluſtrem & inutilem exſiccauit, exarauit, excoluit.

XLI. Enarratio.

CVm & his modis domin. amittatur] Id Accurſius negat ad *d. §. Labeo.*

Præſcriptiones compoſitas eſſe] Sic ibi ex vett. legit Cuiacius ad tit. de exception. Inſt. In veteri tamen Menagij legitur, *oppoſitæ.*

Apud Vrbicum] De limitibus agrorum.

Et Boëtium] De Arithmetica

M. Tullius appellat] 1. De Oratore.

Et Feſtus] *Circuminuum*, inquit, *ius prædiorum.*

Quo contrarij prædij portio] Quod eſt è regione.

Donante flumine publ.] Lucanus

——— hic rura colonis.
Accedunt donante Pado.

Coiacius.

Alluuionum vitia] *d. l. 3.*

Rem inquam poſſeſſoribus indiceret] Pro *inducere.* Coiacius legit, *indicere.* Vetus tamen Menagij nihil mutat.

Paludes & paſcua] *d. l. 3. verſ. ſimiliter.*

Squalida prædia] Vide ad titulum vltimum libri quarti.

Exarauit] Cicero 5. in Verrem: *Aratorum liberos, quorum patres tantum labore ſuo frumenti exarabant, eo cibo eſſe vſos.*

XLII. *De ſententiis præfecti prætorio.*

SVperiori tractatui de poſſeſſione & eius effectis, vicinus eſt tractatus de miſſione in poſſeſſionem, quæ fit ſententia iudicis exequendæ gratia, & inter genera poſſeſſionum adnumeratur, *l. 3. §. vl. ff. de adq. poſſ.* & poſſeſſio in iure ſæpiſſime appellatur, & de ea quia dicturus eſt tit. 72. ideo de ſententiis iudicum prius dicere inſtituit, quarum exequendarum cauſa illa poſſeſſio comparata eſt. & incipit à ſummis iudicibus, hoc eſt à ſententiis præfectorum prætorio, vt doceat aduerſus ſententias præf. prætorio, quamuis appellari non poſſit, *διὰ τὸ ὄγκον ϗ τὸ ὕψος τῆς ἀρχῆς*, vt Theodorus Hermopolites ait, *l. 19. & 30. & 35. ⁊. de appell.* tamen per libellum ſupplicari Principem poſſe, vt cauſa retractetur, non quandiu in magiſtratu ſunt, ſed poſtquam ſucceſſorem acceperunt intra biennium. quod vtique verum eſt, etiamſi pro curia, vel vtilitate publica ſententiam tulerint, qui præcipuus finis fuit huius Conſtitut. nempe vt abrogaretur vetus Conſtitutio, quæ aduerſus ſententiam pro curia latam ſupplicari vetabat: nam aduerſus alias ſententias etiam ante hanc legem ſupplicare licebat, *l. 5. ā. de prec. Imp. off.*

XLII. Enarratio.

A Summis iudicibus] Vide titulum 26. libri 1.

Quamuis appellari non poſſit] Caſſiodoros 6. 3. *Pene eſt, vt leges poſſit condere, quando eius reuerentia poteſt negotia ſine appellatione finire.* Sicut à ſententia præfecti vt appellari non potuit Symmach. epiſtol. lib. 10. 55. poſtea potuit, *l. 1. 2. inf. de ædific. priuat.*

Διὰ τὸ ὄγκον] Propter culmen dignitatis.

Theodorus Hermopolites] Lib. 9. tit. 1.

Supplicari Principem poſſe] *ϗ παρακαλεῖν τὸν βασιλέα.* & de ſententia queri, vt eſt in Baſilicis.

Vt cauſa retractetur] Appellationis loco inuentum eſt remedium *ἀναψηλαφήσεως*, ſiue retractationis. Vide

A Cuiacium ad Nouell. 8. Hoc autem diſtat appellatio à retractatione, quod appellatione interpoſita ſuſpenditur executio ſententiæ: retractatio autem non ſuſpendit executionem; ſed nihilominus ſententia procedit, & executioni mandatur, vt heic obſeruat idem Theodorus.

Poſtquam ſucceſſorem acceperunt] Nec Accurſius, nec Ioannes Faber intellexerunt verba hæc conſtitutionis. *poſt ſucceſſionem.* Recte autem Fulgoſius heic: Poſtquam, inquit, præfectus ſucceſſorem acceperit. eandemque interpretationem adfert Cuiacius ad Nouell. 119. cap. 5.

B

XLIII. *Quomodo & quando iudex ſententiam proferre debeat, præſentibus partibus, vel vna abſente.*

REgulariter ferri ſententia nulla in cauſa debet, niſi vtraque parte præſente, *l. de vnoquoque, D. de re iud. l. 19. ⁊. ad legem Iul. de adult.* quod eſt ex illa lege duodecim tab. Præſente ambobus litem addicito. At duo in hoc titulo ponuntur, vel notantur caſus, quibus vna parte abſente & indefenſa lata ſententia valet. Si quis poſt litis conteſtationem abſit per contum. vel ſi abſit citra contumaciã. Sed h caſu dicta in eum ſententia appellatione reſcindi poteſt, *l. vlt. h. tit. l. 1. ⁊. de cond. ins.* niſi die feriato dicta ſit, vel C alio loco, quam quē partibus condixerit iudex, *l. 4. & 5.* Illo nec appellationi locus eſt, nec reſtaurationi litis, *l. properandum § cum autem. ſupra, de iud. l. & poſt §. vlt. D. eodem, l. 1. ⁊. quorum ap. non rec. l. ex conſenſu §. vlt. D. de appell. l. liberto §. penul. D. de neg. geſt. l. contumacia in pr. D. de re iud. Nouell. 82.* niſi ex iuſta & neceſſaria cauſa abfuerit, vt *l. pen. hoc titulo, l. aut prætor §. vlt. D. de minor. l. 1. ā. quibus ex cauſ. mai. l. 4. ⁊. de procur.* quo caſu æquum eſt reſtitui eremodicium: Et ſine reſtitutione, vel appellatione etiam ipſo iure munitus eſt abſens, & indefenſus minor 25. an. vtroque caſu *l. 6. hoc titulo, l. alia §. vlt. & l. contra, D. de re iud.* Item vtroq; caſu etiam in liberalibus cauſis, vna parte abſente, ſententia ferD ri poteſt, *l. 4. & l. iuxta ⁊. de lib. cau.* & in iudiciis publicis non capitalibus, *leg. abſentem. D. de pœnis.* Alias vero in abſentem, & ſine defenſione, qui litem non inchoauit, vel pro abſente dictã ſententia nihil valet, *l. certum §. ſi quis. D. de confeſſ.* item in eum qui litē inchoauit, non per contumaciam in abſentem dicta ſententia, quaſi in contumacem, ipſo iure non valet, & ſine appellatione reſcinditur, vt ſi damnatus ſit abſens ex edicto peremptorio, quod neque propoſitum eſt, neque in eius notitiam venit, *l. 1. §. item. D. quæ ſent. ſine app. reſc.* Satis eſt, ſi propoſitum publice fuerit, licet in eius notitiam non venerit: quia eius quod proſcribitur cauſam ignorantiam nemo poteſt. Satis ſi in eius notitiam venerit, licet palam propoſitum non fuerit: nam & litteræ & deE nuntiationes ſufficiunt, *l. 2. & 9. hoc titulo. l. 1. Cod. Theod. de fer. deſiſt.* Denique ſatis eſt, ſi quoquo modo conuentus fuerit, *l. de vnoquoq; in fi. D. de re iud.* Conuentio fit in perſonã. Alioquin non conuentus, i. ignarus edicti peremptorij, cui vel nihil denuntiatum eſt, ſi damnetur vt contumax, ſententia ipſo iure nulla eſt, quia non eſt contumax qui ignorat ſe euocari, vel qui ſine dolo malo abeſt, i. qui non fruſtrandi cauſa abeſt, *l. 3 4. 5* Eſt in *l. 4. & 5.* duplex vitiũ, quorum vel alterum ſufficeret vitiandæ ſententiæ, quod die feriato, vel alio loco pronunciarit iudex, & quod in abſentem vt contumacem, qui non erat contumax. Hoc ergo titulo oſtenditur, quomodo ſententia feratur

vna parte abſente, nempe ſeruata ſolemnitate iuris. vt ait *l.* 8. peracto ordine edictorum, vt *l. ſi prætor, D. de iud.* non vtique contra abſentem ſemper, niſi contumaciæ periutium miſtum ſit, vt *l.* 1. *§. de adſ. toll.* ſed & nonnunquam pro abſente, *l.* 1. *hoc titulo*, *l. & poſt*, *D. de iud.* vt tamen ſi in plenum ei ſententiæ non ſatisfaciat, pro parte litis damnum faciat, amiſſa facultate appellandi, & redintegrandæ litis, & victo refuſis ſumptibus, *l. properandum*, *Cod. eod.* Oſtenditur etiam quando, id eſt, quibus caſibus vna parte abſente, quod eſt *ἐρημοδίκιον*, ferri ſententia poſſe, & quibus non niſi vtraque parte. De definitione contumacis, quæ ſcripſi Obſeruat. 18. in hunc titulum transferri velim.

XLIII. Enarratio.

PRæſente ambobus] Vt abſente nobis, & præſente nobis. V. Nonium Marcellum, & Aulum Gellium libro 17. 2.

Sententia appellatione reſcindi poteſt, l. vlt. h. t.] Lex, ait, *litem inchoatam*, id eſt, conteſtatam. Non recte igitur Hermopolites fingit, *ἀκροάσεως μὴ γενομένης*: litem conteſtatam non fuiſſe. Fulgoſius autem heic ſcribit, nulla alia lege tituli nominatim comprehendi, quod de litis conteſtatione dicitur.

Niſi die feriato] Hoc caſu ſententia citra appellationem ipſo iure reſcinditur.

Niſi ex iuſta & neceſſ. cau. abſ. vt l. pen.] In qua poſt litem inchoatam citra contumaciam quis abfuit: veluti, loquit Hermenopolites, *ὑπεστάλη παρὰ βασιλέως εἰς πόλεμον, ἢ εἰς πρεσβείαν. in bellum miſſus eſt, vel munus legationis ei iniunctum eſt à principe.*

Æquum eſt reſtitui eremodicium] Eremodicium eſt deſertio litis inchoatæ, & tam ab actore quam à reo contrahitur. Heſychius: *ἐρήμη, μονομερὴς, δίκη, ὅταν μὴ ἀπαντήσας ὁ δικαζόμενος ἐπὶ τὴν κρίσιν ἡττηθῇ*. Scribe, *ὁ διώκων ἢ ὁ διωκόμενος*, & perfecta erit eremodicij definitio.

Qui litem non inchoauit] Litem conteſtatus non eſt.

Alioquin non conuentus] *μήπω ἀρξαμένου τοῦ δικάζεσθαι καὶ ἀπολειφθέντος*: ſi litigare nondum cœperit, & abſens fuerit.

Eſt in l. 4.] In l. 4. recte in veteri Mensgij legitur, *abſente & ignorante.*

Obſeruat. 18.] Capite 30.

XLIV. *De ſententiis ex periculo recitandis.*

IN ſuperiore titulo vnus præcipue caſus propoſitus eſt quo ſententia iudicis ipſo iure nulla eſt, puta ſi lata ſit in eum qui poſt litem conteſtatam abeſſe cœpit quaſi in contumacem ex edicto peremptorio, quod neque propoſitum eſt, neque in notitiam eius venit. In hoc titulo, proponitur alius, ſi lata ſententia ſit ſine ſcripto, ſi dicta, non lecta: nam iudex ſiue magiſtratus ſit, ſiue iudex, arbiter ve datus à magiſtratu, ſententiam ſuam literis perſcriptum, non notis, aut ſingulis, vt *l. vlt. tit.* 57. atque etiam manu ſua obſignatam, vt eſt in *Nouella Leonis* 45. per ſe ipſum ex libello publice partibus legere & recitare debet. alioquin ſententia ipſo iure nulla eſt. quod cum dicimus, hoc dicimus ex integro cauſã agi & iudicari poſſe. & ſententiam citra appellationẽ & reſtitutionẽ prætoris infirmari, nec ſententiæ nomine dignam eſſe, *l.* 1. *&* 3. nec ex ea iudicati actionem, vel exceptionem naſci, & iudicati ſoluti repetitionem eſſe, *l.* 3 *1* 46. *l* 1. *§ vlt. tit.* 58. Dixi publice propter *l.* 6. *tit. ſeq.* Dixi per ſeipſum, & ex libello. Sed excipio præfectos prætorio, & alios qui illuſtrem adminiſtrationem gerunt, velut quæſturam, aut præfecturam vrbi, aut magiſterium, & omnes viros illuſtres qui nullam in Republica adminiſtrationem gerunt; ſed forte ad ſpeciem aliquam à principe iudices delegati ſunt, qui per officialem ſuum aut præconem ſententias recitare poſſunt, *lege* 2. quin etiam quod non ponitur in *l.* 2. ſine ſcripto ſententiam ferre poſſunt. Caſſiod. de præf. præt. Verbo ſententiam dicit. quid eſt quod non habeat commiſſum cuius eſt vel ipſe ſermo iudicium? Verum additur in *l.* 2. recitatam ſemel ex ſcripto ſententiam iudicem neque corrigere, neque mutare poſſe. Quod correxerit vel mutauerit, ipſo iure nullum eſſe. Seneca in declam. & contr. *Iudex quam tulerit de reo tabellam, reuocare non poteſt.* Quæſitor non mutat pronunciationem. Apul. 1. Flor. *Tabella ſemel lecta nec augeri litera vna, nec minui poteſt*: & hoc quidem diſtat ſententia ab interlocutione, quæ & corrigi & mutari poteſt, *l. quod iuſſit*, *D. de re iud.* & conſiſtere ex non ſcripto, *l. omnem*, *Cod. Theod. de appell.* Quod autem ait *d. l. omnem & l.* 2. *huius tit. & l.* 4. *Cod. Theod. eodem.* ex libello quod *l.* 3. de ſcripti recitatione, quod alij auctores ex tabella, hoc eſt in rubrica vtriuſque Codicis, & in *l.* 2. *Cod. Theod.* ex periculo. Vnde luce clarius apparet, periculum ſignificare libellum, aut tabellam, aut pilam in qua ſententia perſcripta eſt, quod probaui Obſeru. 5. c. 20. Sane quod Æmilius Probus in Epaminonda periculum, Plutarchus & Ælianus *στήλην*, id eſt pilam, vt idem Probus loquitur in Alcibiade, vel titulum, vt Gloſſæ, indicem & ſcriptionem, in qua ſcribenda erat Epaminondæ condemnatio, vt in fœdere inter Allariotas & Parios lingua Dorica conſcripto, quod etiam hodie extat in Creta, iubetur fœdus conſcribi *ἐν στήλαν λιθίναν*, id eſt, *pilam lapideam*, & eadem ratione accuſatoris inſcriptio in crimen recte appellabitur periculum, vt *l.* 15. *§ qui acc. non poſſ.* quod ex ea periclitetur accuſator ne calumniæ reus fiat, ſicut ex ſententia iudex ne litem ſuam faciat, & ne teneatur edicto, Quod quiſque iuris, & is vtique qui condemnationem patitur, & omnes ſcripturæ noſtræ, maxime in iudiciis ſimiliter pericula dici poſſunt, non etiam verba & voces quæcunque volant.

XLIV. Enarratio.

QVod neque propoſitum eſt] *L.* 1. *§. item*, *D. quæ ſentent. ſine appell. reſcind.*

Si lata ſententia ſit ſine ſcripto] Agathias libro 4. *κρίσιν ἐπὶ τῷ αὐτῷ χάρτῃ, ἐν ᾗ ἐδέησε τὸν ὅπερ ἐδέδοκτο*.
Hincmarus Remenſis in Opuſculo 33. cap. 28. in fine: In libro ſexto tit. 19. inter alia præcipitur: *Vt ſententiæ, ſi ſine ſcripto dicta fuerit, ne nomen ſententiæ mereantur. Quod legale decretum & in Paſſione Domini, ſuper cuius caput poſuerunt cauſam ipſius ſcriptam: & in Martyrum paſſionibus quando iudicati ſunt, obſeruatum multoties legimus.*

Dixi publice] *τοῦτ᾽ ἔστιν εἰς ἐπήκοον πάντων ἐν τῷ δικαστηρίῳ*: ita vt qui in iudicio ſunt, exaudire poſſint: nam ſi *ἄλλῳ χρόνῳ, ἢ οὐχὶ δημοσίᾳ ἢ παρουσίᾳ τῶν οἰκείων τάξεων*, *occulte & abſentibus officialibus*, nulla eſt. Hermopolites.

Dixi per ſeipſum] *δι᾽ ἑαυτοῦ*, *l.* 1. *h. t.*

Sed excipio præfectos prætorio] Theodorus Hermopolites ad *l.* 1. *hoc tit.* *πλὴν δὲ τῶν ἐπὶ τῶν μειζόνων διοικ.*

τῶν· οἷον αὐτοπρακτὶ, ἤγουν, ἐξ ἀὐτῶν ὁμιλῶν· οἱ γὰρ μέγαλοι δικασταὶ, ὡς ὁ ἀρχιγραμματεὺς, ὁ ἐπὶ τῶν κρίσεων, ὁ ἀντιγραφεύς, per officiales ſuos recitant.

Caſſiodorus de præf. præt.] Lib. 6.3.

Seneca in declamat.] Controu. 8 lib. 3.

Quod alij auctores ex tabella] Aulus Gellius 5.11. 19. *Decretum ex tabula recitauit*. Apuleius in Floridis: *Ipſe Proconſul moderata voce rarenter, & ſedens loquitur, & plerumque de tabella legit: quippe præconis vox garrula miniſterium eſt: Proconſulis autem tabella, ſententia eſt*. Pontius Diaconus in Paſſ. S. Cypr. *Et his dictis decretum ex tabella recitauit*.

Hoc eſt in rubrica . vt.cod. *ex periculo*.] Et ita legitur in Codice Ægidij Menagij & Iuliani Brudæi. In ſcripto tamen Lugdunenſi, legitur *particulo*. & probat Sirmondus Antirrhetici ſecundi cap. xr. & alibi. Probat & Hugo Grotius in Sparſione Florum.

Æmilius Probus] Aut quod verius eſt, Cornelius Nepos.

In Epaminonda periculum] Quidam tamen apud Nepotem legunt, *particulum*. De quo vide Heraldum Obſeruat. cap. vlt. Salmaſium in Obſeruat. ad ius Atticum cap. 6. Heraldum aduerſus Salmaſium cap. 7. Eundem Salmaſium de modo vſurarum cap. 15. Cuiacium ſequitur Sauaro ad Nepotem.

Plutarchus] In Apopht.

Et Ælianus] *ποικίλων* 13. 48.

Vel titulum] D. Hieronymus libro 2. in Oſeam cap. 10. Pro ſimulachris LXX. verterunt *στήλας*, quas nos ſtatuas, vel titulos appellamus, qui propriè dæmonum ſunt, aut hominum mortuorum.

Vt Gloſſæ] Gloſſæ Græcolat. *στήλη, cyppus, titulus, ſcriptio*. Latinogrææ: *Index, ἔλεγχος*. Andocides orat. 1. *καὶ αὐτοὺς τε ἀπεζητοῦντες, καὶ τὰ χρήματα αὐτῶν δημευθέντα αὐτοῖς δὲ τοῖς τοῖς ἀναγραφεῖσιν ἐν στήλαις*. Scholiaſtes in *στηλ. α.* Sancti Gregorij Nazianzeni, *στήλη δὲ ἐστὶ λίθος, ἢ χαλκὸς ἐν δημοσίῳ τεθειμένον χαράγματα ἐν ᾧ ἐγγεγραμμένα τὰ στηλιτευόμενα ἔθεσι*. quæ etiam extant apud Suidam.

Vt in fœdere inter Allar.] Edidit Fuluius Vrſinus poſt librum Antonij Auguſtini de Legibus.

Sicut ex ſententia iudex] Iudici libellus, ex quo ſententiam recitat, periculum eſt famæ & exiſtimationis, 𝔍. tit. 1. lib. 9.

Et voces quæcunque volant] Virgilius XI. Æneid. ——*ſed non replenda eſt curia verbis. Quæ tuto tibi magna volant*.

XLV. *De ſententiis & interlocution.*

IN hoc titulo proponuntur alij caſus quibus ſententia iudicis ipſo iure nulla eſt, qui & cum illis, qui ante expoſiti ſunt, comprehenduntur generali definitione *l. 4.* vt contra ſolitum iudiciorum ordinem prolata ſententia nullam vim obtineat. Sententia igitur eſt decretum à iudice interpoſitum ſeruato ordine iudiciorum de ſumma aut capitulo quodam litis, quod abſolutionem rei continet, vel condemnationem certam actoris aut rei. Decreti nomen latius patet quam ſententiæ: Nec enim vt omnis ſententia eſt decretum, ita decretum omne ſententia. Abſolutionem vel condemnationem requiro ex *l. 3. & 11.* ſecundum quas & ſententiam definitiuam, quæ indicit iuſiurandum, accipi volo in *l. 3. 11. & 12 ꝯ. de reb. cred.* & abſolutionem vel condemnationem certam, vt ſecundum *l. 7. & 9.* ſententia certos habeat fines, certam deciſionem litis, certæ rei quantitatisve, certam & plenam cognitionem pronunciationémque. Et condemnationem actoris vel rei ex *l. 14* vt ex ſententia Papiniani, licet formula actionis ita ſit concepta in reũ. Condemnat eum iudex, tamen ſi in ea ipſa re ex qua

A agit actor reo debere deprehendatur, non reus actori, actor condemnari poſſit, etiamſi, quod Iuſtinianus addit, forum rei, quod actor ſequi cogitur, actori ſit forum incompetens. Et de capitulo ſiue membro litis ex *l. pen. hoc tit. & l. 12. ꝯ. de reb. cred.* Quod vero dixi, ſeruato ordine iudiciorum, multa complectitur, vt feratur ſententia publico loco, *l. 6.* & ex legibus non exemplis, nec ſi per obreptionem forte princeps, aut maior magiſtratus aliquando iudicauerit contra leges *l. 13.* Inconuenientia fere omnia exempla eſſe, vt Cyprianus ait de ſing. cler. quibus Iuriſperiti fallaces ad inludendos iudices inconuenientibus exemplis velut ſimiles coniecturas iuris obiiciunt. Ad ordinem iudiciorum etiam hoc pertinet, vt in eum fiat condemnatio in quem lis conteſta-

B ta eſt, in procuratorem, vel in dominum litis, *l. 1.* Nam etſi executio iudicati fiat in dominum litis, *l. 4. D. de re iud.* non tamen fit condemnatio in eum, ſi iudicium non acceperit, ſed in procuratorem, qui nomine eius iudicium accepit ciuile, non criminale, vt *l. vlt. 𝔍. de iniur.* Nam & cur malunt quidam litigare per procuratorem niſi vt ſua nomina condemnationi non inſerantur, aut ne ipſi præſentes condemnentur, atque ita ſi forte famoſa ſit actio conſeruent exiſtimationem ſuam? Et illud quoque vt ne quis iudex de eadem re ſuam vel anteceſſoris ſui ſententiam retractet, *l. 9 hoc t. l. 1. 𝔍 ſen. reſ. non poſ.* De eadem re, inquam: Nam qui ſententiam tulit de poſſeſſione, poſt-

C ea non prohibetur ſententiam ferre de proprietate, *d. l. 9. l 3. 𝔍. ſi à non comp. iud.* quia alia res eſt. Et rurſus ſententiam dico, quia interlocutio retractari poteſt, quæ vt ait *d. l. 9.* plerumque rem non perimit. & ait plerunque, quia interlocutio aliquando rem fere perimit, veluti admiſſa exceptione peremptoria, *l. 37 Cod. Theod. de appell.* vel adnotato reo abſente, & obſignatis bonis, *l. 2. 𝔍 ſi pen. ap. mors inter.* Interlocutio eſt præceptum iudicis in principio aut medio litis interpoſitum, quod ad finiendæ litis præparationem ſpectat. non etiam finit ſiue perimit litem, id & præiudicium dicitur, & iuſſum, & articulus, & impropriè ſententia, & ſuaſio in ſpecie *l. 7.* quæ inter propinquos iudicis ſuaſio, vt de re tranſigant, etiamſi honeſtiſſima, tamen vim tranſactionis, aut

D acceptilationis non habet, ſicut nec interlocutionem vim ſtipulationis habere placet, *l. 1 𝔍. com. epiſt.* At ſententia & ſtipulationis & acceptilationis vim habet, quia ciuilem obligationem parit & tollit. Cetera quæ ſunt in hoc titulo, aliis locis expoſuimus.

XLV. Enarratio.

QVod abſolutione rei cont. vel condemnat.] Et ideo ſi iudex ſuaſerit proximis perſonis, vt de re tranſigerent, & paciſcerentur, hæc ſuaſio litem non perimit: non enim ſententia eſt, quia condemnationem vel abſolutionem non continet, vt aiunt auctores Baſilic. ad *leg. 7. hoc titulo*.

E Requiro ex l. 3. & 11.] Raphaël etiam Fulgoſius legem 11. *ex d. l. 3.* interpretatur.

Accipi volo in *l. 3. 11. & 12.*] Et ita quoque interpretantur Græci ad *d. l. 11.* his verbis: *ὅτι μέντοι ἐπιγράψῃ ὁ ἰδικὸς ὀφείλει γίνεσθαι μὴ ὑποτιθεμένου τοῦ ὅρκου*; *vt tamen addat, quod fieri oporteat ſacramento præſtito, id eſt, vt ſubijciat iurantis abſolutionem, aut non iurantis condemnationem*.

Certam & plenam cognitionem prun.] *ἀπόφασις ἐστι λόγος ὑπόθεσιν τελείως*: Sententia eſt, quæ cauſam penitus dirimit. Hermopolites. Vigilius Epiſcopus Tridentinus in diſput. inter Sabell. Phot. Ar. & Athanaſ. *Probus iudex dixit: Semipleniam non oper-*

tere ſententiam inferri; veſtra etiam prudentia mecum pariter recognoſcet.

Tamen ſi in ea ipſa re] In ea ipſa lite. Prætet Albericum, quem adfert Cuiacius in recitat. & ad Nouell. 96. Chriſtophorus quidam putabat hac legem nihil dicere de reconuentione, referente Fulgoſio ad *leg. 14.* Idem ſentit Cuiacius ad *leg. 11. D. de iuriſdict.* In *d. l. 14.* lege *rei iudicare,* ex veteri Menagij, & Fradini editione.

Et de Capitulo, ſiue membro litis, vt Græci ad leg. 15. §. *de inreiur.* κεφάλαια, ὅ ἐστι δίκης μέρη: *Capita, ſeu litis partes.*

Vt feratur ſententia publico loco] Non λαθραίως, *non clam,* vt in Baſilicis.

Aut maior magiſtratus aliq. iod. cont. leg.] Solebant ſcilicet minores iudices, ſi maior magiſtratus, aut Senatus quid occupaſſet iudicare, in iudicando id ſequi, vt heic ſcribit Hermopolites.

Ad ordinem iudiciorum] Mos iudiciorum eſt, ait Hermopolites, vt primum ſententia ſcribatur; deinde publice legatur, & ſi minor iudex ſit, vt per ſe ipſum legat, & recitet.

Sed in procuratorem] Si per procuratorem lis conteſtata ſit, condemnatio fit in procuratorem, non in principalem, ſeu dominum litis, qui in iudicio non fuit, vt eſt in Baſilicis. Sin autem per dominum lis conteſtata ſit, in dominum condemnatio fit.

Ne quis iudex de ea re ſuam retractet.] Tertullianus de pudicitia capite 14. *Quid iudicem indigere conuenit, quod pronunciatione deciderit? an quod interlocutione ſuſpenderit? & vtique enim iudicem qui non ſolet ea quæ deſtruxit, readificare, ne tranſgreſſor habeatur.* Vide titulum 44. ſup. & Obſ. 20. 31.

Plerumque rem non perimit] Sed ſuſpendit, Tertullianus loco citato.

Non etiam finit, ſiue perimit litem] Litem non perimunt, αἱ ψιλαὶ διαλαλιαί, *nuda interlocutiones,* vt addunt Baſilica ad *leg. 9.*

Et articulus] In *l. ab executione* 5. *J. tit. 65.*

Et ſuaſio in ſpecie legis 7.] Auctores Baſilic. lib. 9. tit. 1. c. 72. in interpretatione *d. legis 7.* συμβουλευτικῶς *ſuaſit ei:* & mox: ὁ τοιαύτη κέλευσις: *einſmodi iuſſum.*

Quia eiuſdem obligationem parit] *L. Iulianus 60. D. de condict. indeb.*

XLVI. *De ſententia quæ ſine certa quantitate prolata eſt.*

QVod dictum eſt titulo ſuperiore *l. 7. & 9.* ſententiam certis finibus concludi, id ita ſpecialiter in hoc tit. declaratur, vt qua de re actum eſt, certam ſententiam eſſe oporteat, i. pecuniæ vel rei certæ. alioquin ſententia non eſt, i. iudicij & litium finis, & ſubintellige in hoc tit. vel certa re, ex § *curare, Inſt. de act.* Certa autem eſt pecuniæ quantitas, vel rei qualitas, non tantum ſi nominatim exprimatur, ſed & ſi intelligatur & repeti poſſit ex libello conuentionis, vel inſtrumento obligationis, vel parte aliqua actorum, *l. 3. hoc tit. l. 5. 9. vlt. l. 59. D. de re iud.* vel ex legibus ipſis & iure publico vt in ſpecie *l. 1.* ſi ita iudex pronunciauerit: L. Titio G. Seium ex cauſa venditionis C. debere videri, cuius pecuniæ quoad eam perſoluerit L. Titio, Seium vſuras dependere placet: Nam quæ non eſt expreſſa vſurarum quantitas, ſatis intelligitur ex ipſo iure, & tit. de vſuris rei iud. Et obſeruandum ex l. 1. diem legitimum indicati faciendi iudicem non tantum prorogare, vel coarctare poſſe, vt *l. 2. D. de re iud.* ſed & ne dare quidem, vt ſi iubeat vſuras præſteri ſtatim à die ſententiæ quoad ſors omnis, quæ in condemnationem deducta eſt,

A perſoluta ſit. Rata etiam ſententia eſt & iuſta, ſi procurator Cæſaris fiſco, vel ſi curator Reip. indemnitatem præſtari iubeat, *l. 2. hoc tit. l. 5. § tit. prox.* (Iubere eſt verbum commune ſententiæ & interlocutionis) quod tamen non ita erit, ſi quis alius iudex inter priuatos ſimilem ſententiam ferat: quia priuatorum domeſticæ rationes hodie non ſunt certæ, vt & Aſconius notauit, publicæ fiſci, vel Reip. rationes ſunt liquidæ & certæ, ex quibus indemnitatis, quod eſt in ſententia, nomen, facile explicari poteſt. Alias vero ſententia ſine certa quantitate prolata ipſo iure nulla eſt, *l. 3. & 4.*

XLVI. Enarratio.

B CEntum debere videri] Hoc verbo iudices in ſententiis vti ſolitos docet Cuiacius Obſeruationum 3. 16.

Vt in ſpecie legis 1.] *Legem* 1. intellexere Baſilic. auctores, & Fulgoſius, qui eam accipiunt de vſuris dependendis à die ſententiæ quoad ſors quæ in condemnationem deducta eſt, perſoluta ſit. Ceſſat igitur Gloſſæ interpretatio, Ioannis Fabri, & aliorum exiſtimantium, *d. l. 1.* accipiendam eſſe de vſuris in ſtipulationem deductis.

Iubere eſt verbum commune] Vide tit. ſuperiorem ad finem.

Aſconius notauit] 3. in Verrem.

C XLVII. *De ſententiis, quæ pro eo quod intereſt, proferuntur.*

QVod dixit titulo ſuperiore ſine certa quantitate prolatam ſententiam non valere, verum eſt, etiamſi incerta petitio actoris fuerit, vt *l. vlt. § de ex. excep.* vel ſi egerit de incerta quantitate, *§. curare, Inſt. de act.* vt ſi egerit in id quod intereſt, cuius incerta eſt quantitas, & per hoc actio in id quod intereſt incerta, vel incerti actio dicitur paſſim in iure, quæcunque ex cauſa agatur. Nam & cum incerti agitur in id quod intereſt ſi id iudex cenſeat eſſe præſtandum, eo nomine condemnationem facere debet in quantitatem certam, condemnationem certæ quantitatis, vt ait *l. 3. in fin. J. de mut. ſtip.* & certæ quantum poſſibile eſt, vt ait *d. §. curare,* vt in Conſtit.
D iſtius tit. etiam Iuſtinianus ait, ſe, prout poſſibile eſt, taxationem ponere condemnationi in id quod intereſt: Nec enim facilis eius poſitio eſt, quia non liquet vtique ſemper quantum cuiuſque interſit, propterea quod ea res pendet ex facto ſiue negotio propoſito, pro cuius varietate varie etiam inducitur ratio eius quod intereſt, modo maior, modo minor quam ſi res circa quam coincidit vtilitatis ratio, modo rei omnino compar, & vt in obſcuro eſt plerumque facti cauſa, & difficilis probatio eius, vt in *l. 3. D. de in ext. in 1. fac.* dicitur plerumque difficilem aditæ hereditatis, quæ res facti eſt, probationem eſſe, ita plerum-
E que difficilis eſt probatio eius quod intereſt, *l. vlt. D. de prat. ſtip.* quo fit vt in obſcuro eius quoque æſtimationem iudex ſæpe redigat ad exiguiorem ſummam, quaſi in exceſſu maius ſit delictum, quam in defectu, vt item ab initio vitandæ huiuſce obſcuritatis cauſa in ſtipulationibus, quæ in id quod intereſt, concipiuntur, plerumque contrahentes certam quantitatem exprimant, vt item Iuſtinianus in hoc titulo, quantum poteſt iudici, in cuius arbitrio poſita eſt taxatio eius quod intereſt, det legem quam ſequatur: Iudicialis enim quæſtio hæc eſt, quatenus cuiuſque interſit, quantumque ſit æquum eo nomine præſtari. Quod ſi quæſieris definitionem eius quod intereſt, dicam eſſe incommoditatem rei, vel actoris, quæ

culpa aduerſarij contingit. Aliter, pecuniariæ quantitatis rationem, quæ ad nos pertinet. A Aliter, quod per aduerſarium amiſimus, vel habere non potuimus. Aliter, id quo ius noſtrum aduerſarij culpa deterius factum eſt. Vel potius, vt Bartolus, quia vtilitatis nomine frequentius in iure id quod intereſt, ſignificatur: Vtilitatem iuſtam quæ nobis abeſt, vel vtilitatem, quam ex re ipſa, qua de agitur, haberemus, vel adſequi potuiſſemus, ſi damnum non dediſſet, lucrumve nobis aduerſarius non intercepiſſet. Separat autem Iuſtinianus caſus certos ab incertis. Caſus vocat Themata, vt eſt in Baſil. pro, in omnibus caſibus, *ἐν πᾶσι τοῖς θέμασι*, quas Iulianus noſter, *propoſitiones*. Et caſus certos, qui certam habent quantitatem, vel naturam, id eſt, quibus directo, & prin- B cipaliter proponitur agi de certa pecunia, vel de corpore certæ rei, certam naturam accipiens pro ſubſtantia certi corporis: & pro exemplo dat venditiones, quia certum pretium & taxatam quantitatem habent, *l. 1. ſupra, de rerum perm.* & rem certam, raro incertam, nec niſi cum alea & ſpes emitur. Et locationes, in quibus etiam certum eſt pretium, & certa res; ſed interdum etiam incerta, vt ſi quid faciendum locauero. Tum addit generaliter, & omnibus contractibus, quia ex omnibus contractibus certum condici poteſt, *l. certi. 1. de reb. cred.* Et his omnibus caſibus certis Iuſtinianus definit, id quod intereſt non poſſe dupli quantitatem excedere, i. re principali altero tanto amplius eſſe non poſſe: vt ſi per C venditorem mora fiat quo minus res tradatur, & agat emptor ex empto quanti ſua intereſt rem habere, pretium conſequetur quanti rem emit, ſi id prænumerauerit, & quanto pluris ea res hodie eſt, *l. 1. l. ſi ſterilis, §. cum per venditorem, D. de act. emp.* modo duplum non excedat: Nam ſi res empta ſit x. quæ hodie digna ſit xxv. emptor non conſequetur vltra xx. nẽpe x. pretij nomine, quæ numerauit, & alia x. i. *ἰσόμετρον*, vt Theod. Hermopolites in hanc legem nomine eius quod intereſt ſupra pretium quo res vænijt. Pono pretium prænumeraſſe, quod idem Theodorus *προχρεῖαν* vocat, Latini promutuum & anteceſſum, quia ſi non numerauit, aut eo nomine venditori ſatisfecit, venditor qui rem non tradit moram facere non D videtur, *l. Iulianus §. offerri, D. de act. empt.* & eius quod intereſt ratio non habetur niſi poſt moram. Pono etiam ſpeciem in actione ex empto; Nam ſi poſt traditionem rei, & moram emptoris, de pretio agatur ex vendito, in eam non dicimus venire id quod intereſt, quod proprie eſt acceſſio rei certæ, ſed vſuram, quæ proprie eſt acceſſio quantitatis, *d. l. Iulianus §. ex vendito.* Nec tamen venit quaſi vſura, i. fœnus, ſed quod interſit moram non adhibuiſſe emptorem, *l. ſocium, D. pro ſoc.* quia non propter lucrum actoris, ſed propter moram rei infligitur. Fœnus propter lucrum, etiamſi nihil actoris interſit, ſicut pœna in conuentionem deducta, *l. cum pœna, D. de rec. qui arb. rec. l. ſi ſtipulatio §. alteri. D. de verb. obl.* Vſura, E quæ propter moram non eſt fœnus, ſed pro eo quod intereſt, infligitur, vt non male idem Theodorus, cuius in hanc legem interpretationem apponam, in extremo huius ſynoptici, ita ſcribat, *τὸ διάφορον, ἤτοι τοὺς τόκους*, confundens cum vſuris id quod intereſt. Vtrumque ex mora debetur, & modus atque finis idem eſt vtriuſque, & vtrumque pœna. Nam pœna eſt quidquid vltra rem principalem exigitur. Sed alia infertur etiam ei, cuius nihil intereſt ex conuentione, alia ei tantum cuius intereſt, vt vſura, vel quanti intereſt, quod propter moram infligitur officio iudicis. Vſura illa pœna dicitur, *l. lecta. D. de rebus cred.* & id quoque quod intereſt, *l. vlt. D. de eo quod cer. lo.*

A & in hac conſtitutione dum Iuſtinianus rationem reddens à ſe coarctatæ rationis eius quod intereſt, ait: Cum ſciamus &c. quod intereſt vocat pœnam, & verbum, proferantur, verbum eſt iſtius tituli: & hic igitur ſenſus, congruum eſſe naturali æquitati vt ſententiæ, quæ pro eo quod intereſt, proferuntur, proferantur cum modo æquo & pari, ne forte maior pœna quam culpa ſit, quámve humanitas æquitaſque patitur, & æquius eſſe culpa pœnam citeriorem eſſe, quam pœna culpam, *τὸ ἶσον*, vt Theodorus ait *τὸ συμμετρεῖν ἀναγκάζων*. Omnem culpam, ſiue moram par odium paremve pœnam exigere, & minorem potius quam maiorem. Humanitatis hanc eſſe legem, ex qua ſit vt in obſcuris voluntatibus defunctorum, aut con- B trahentium, quod minimum, in paribus ſententiis iudicum, quod mitius eſt, ſequamur, in controuerſis, ſiue dubiis quæſtionibus iuris, in medium eamus potius, quàm in ſummum, vel imum; melius eſſe ad ſummum, vel imum quàm in ſummo, vel imo. Porro vſura quacumque ex cauſa infligatur, ius vetus eſt, vt duplum non excedat: Nam vbi ſortem æquauit, quod poſtea vſuræ pernumeratur, deducitur de ſorte: & ab vſura exemplum peruenit ad id quod intereſt, & eadem quoque ratio ſeruabitur in pœna, quæ pro vſuris, vel quæ pro eo quod intereſt, in ſtipulatum deducitur. In cauſa euictionis certum olim erat, venditorem vltra duplum non ſubire periculum euictionis, vt expoſui ad Africanum *l. 44. D. de act.* C *empt.* quia moris erat ex ea cauſa duplam tantum cauere. At Iuſtinianus in omnibus aliis cauſis idem vult obtinere, vt id quod intereſt ſupra duplum non præſtetur in caſibus certis. In caſibus autem incertis, qui certam & finitam quantitatem, vel rem non habent, Iuſtinianus ad finem dupli non taxauit id quod intereſt; ſed arbitrio iudicis reliquit, vt ipſe æſtimaret in rei veritate quantum intereſſet actoris vel rei. Nec enim incertæ & finitæ rei alia potuit quam infinita regula conſtitui, vt Ariſtoteles ait, *τοῦ ἀορίστου ἀόριστος καὶ ὁ κανών ἐστι*. Proinde in caſibus certis Conſtitutio taxat id quod intereſt, in caſibus incertis officium iudicis; vt ſi de fundi poſſeſſione agatur, quæ res eſt incerta, quia neque quantitate, neque corpore cer- D to conſtat, quanti interſit officio iudicis æſtimatur, *l. pen. §. vlt. Vti poſſ. l. 1. §. ex die, de vi & vi arm.* itémque ſi agatur de reſtitutione operis, quod vi aut clam factum eſt, quia reſtitutionis, vt pote facti, cauſa incerta eſt, quanti interſit reſtitutionem fieri, officio iudicis æſtimatur, *l. ſemper §. in hoc, Quod vi aut clam.* ex rei veritate. *l. 9. § vlt. D. de aqua & aqua pl. arc.* vt in hac lege Iuſtinianus ait, in caſibus incertis, quod reuera inducitur damnum hoc præſtari. Idémque ſeruatur in obligationibus faciendi *l. ſi quis ab alio, in ſi. D. de re iud.* vt quanti reuera interſit, ſpectetur vera quantitas, non quantacunque ex affectione vel vtilitate petitoris. *l. 2. §. vlt. Qui ſatiſd. cog.* & cum agitur de cautione præſtanda, quæ etiam res incerta, incorporalis, immanifeſta eſt *d. l. ſi quis* E *ab alio. in pr.* Nec enim iudex aliud ſpectat quam quod reuera actoris intereſt, nec animum attendit commentitus, vanis, aut longius arceſſitus & excogitatis cauſis, articulis, allegationibus partium, vt ſi alleget qui ſtipulatus eſt, caueri ſibi pro Titio debitore ſuo, etiamſi in præſenti nihil ſua interſit Titio locuplete, ſe vereri & timere tamen, ne Titij labaſcat fides, aut facultas, atque ideo ſua intereſſe vt ſibi caueatur, quod ille inops fieri poſſit, Iudex vani timoris & aduentitij caſus nullam rationem habet, quia & hi caſus, hi timores, hæ cogitationes, hæc commenta ſiue friuola nullam æſtimationem recipiunt, *d. l. ſi quis ab alio, l. 9. D. qui & à quibus man.* Et

hæc

hoc exemplo adhibito, poſſis luculenter explicare quod ait Iuſtinianus in hac lege, in caſibus incertis iudicem non debere metiri id quod intereſt ex quibuſdam machinationibus &c. Theodotus his exemplis vtitur. Ago in te quod L. Titium me heredem inſtituere volentem teſtamentum facere prohibueris actione in factum, in id quod intereſt, & inter cetera dico per te factum, ne ad me perueniret ex ea hereditate prædium, quod in ea erat belle ædificatum & amœniſſimum, quod principi impenſiſſimo pretio vendidiſſem, & ne in reliqua me bona mitteret prætor, quæ inſanis emptoribus magno vendidiſſem. Iudex non habebit rationem huius allegationis meæ, ſed dumtaxat communiter ea hereditas quanti ſit æſtimabit. Inſulam intra certum tempus fieri ſtipulatus ſum, & tranſiit tempus, quo debuiſti facere, ago ex ſtipulatu in quantum mea intereſt, & dico mihi fuiſſe in animo eam domum cui ædificandæ locum ſaluberrimum & amœniſſimum elegeram donare principi, à quo munera retuliſſem, & beneficia quamplurima, quæ tibi imputari deſidero in ponenda ratione quod intereſt, & te mihi eo nomine condemnari, quod per te factum ſit, ne ad me ea commoda peruenirent. Iudex hæc quæ dico, neque probabit, neque audiet propitiis auribus. Vtitur etiam exemplo interdicti Vnde vi, in quo venit fructus, & omnis vtilitas, non tamen compendium negotiationis, aut induſtriæ meæ, non extrarium & aduentitium lucrum, quod non ex re ipſa prodit, quæ principaliter in obligatione eſt, non caſus fatalis & improuiſus, idque ſiue ſit caſus certus, ſiue incertus, vtique ſemper obſeruandum eſſe oſtendi ad *l. ſi fundum, D. locat.* Verba autem Theodori in hanc legem hæc ſunt. [illegible]

[illegible]

XLVII. Enarratio.

Propterea quod ea res pendet ex facto] *L. quatenus 24. D. de reg. iur.*

Modo minor] *L. ſi quis ab alio 23. D. de re iudic. l. pen. D. ſi quis cantion. iud. ſiſt. cau. fact.* Vide Cuiacium tractato 3. ad Africanum, ad leg. centũ Capuæ.

In cuius arbitrio poſita eſt taxatio eius quod inter.] Iudicis officio incumbit, vt quod interfuit, æſtimet, *l. ſemper 15. §. ſed quod, D. quod vi aut clam.*

Dicam eſſe incommoditatem rei] Ex *l. quia 3. §. pen. D. de alienat. iud. mut. cau.*

Quia vtilitatis nomine] *L. Iulianus 9. §. vlt. D. ad exhibend. l. ſi ſterilis 21 §. cum per venditorem, D. de action. emp. l. 4. § 5. D de dam. inf.*

Quas Iulianus noſter propoſitiones] Vide Cuiacium ad *leg. 10. D. de hered. vend.* tract. 7. ad Africanũ.

Cum alea & ſpes emitur] *L. cum hereditatem 7. D. de heredit. vel act. vend. l. nec emptio 8. D. de contrah. empt. l. ſi iactum 12. D. de act. empt.*

Nempe 10. pretij nomine, quæ numerauit] Et pretium igitur conuentum duplatur, vt quidam ex veteribus interpretibus ait. & ita emptor pretium conſequetur, & alterum tantum.

Theodorus περ. vocat] Vide lib. tom 3. Obſ. c. 1.

Sed propter moram rei infligitur] *L. cum quidam 17. §. ſi pupillo, D. de vſur.*

Τὴν φύσιν, vt Theodorus ait] *Naturam moderationem amplecti.*

In obſcuris voluntatibus def. aut contrah.] *L. ſi ita 14. §. 1. in fi. D. de legat. 1. l. ſemper 9. & l. ſemper 34. in fine. D. de reg. iur.*

In paribus ſententiis iudicum] Paulus *Sentent. lib. 4. tit. 12. §. communem.*

In medium eamus potius] Vide Cuiacium ad §. *cum aliena 25. Inſtitut. de rer. diuiſ. in Not. poſter.*

Quod poſtea vſuræ pernumeratur] Titus Liuius 6. *De capite deducite quod vſuris pernumeratum eſt.* Caput eſt κεφάλαιον, ſors.

Vt Ariſtoteles ait] Eudemiorum libro 4. cap. 8. A

Ex affectione vel vtilitate petitoris] Nullum igitur eſt ſingulare intereſſe, vt loquuntur Doctores. & ex veteribus etiam Iacobus Rauennas illud non admittit, vt refert Cynus heic, nec Fulgoſius heic numero 22.

Ex quibuſdam machinationibus] Sic etiam interpretatur Folgoſius: Vult, inquit, dicere: ex veris & iuſtis allegationibus iudex id quod intereſt, æſtimabit, non autem ex friuolis, ſtultis & fatuis allegationibus.

XLVIII. *Si à non competenti iudice iudicatum eſſe dicatur.*

B

IN hoc titulo, ſuperioribus caſibus, quibus docuit ſententiam iudicis ipſo iure nullam eſſe, addit hunc caſum, Si ab incompetenti iudice dicta ſententia fuerit. Incompetens iudex eſt is cuius iuriſdictioni vel notioni reus ſubiectus non eſt, qui & incongruus dicitur iudex. Dico reus, quia actor etiam ſibi incompetentem iudicem ſequitur. Dico, vel notioni, quia alij ſunt iudices qui forum & iuriſdictionem habent, vt magiſtratus; alij qui notionem tantum, vt iudices delegati ad ſpeciem litis aliquam, qui vtique incōpetentes ſunt ſi ab incōpetentibus dati ſint; vel ſi dati à cōpetentibus alia de re iudicent quàm de qua iudicare iuſſi ſunt. & de his potiſſimū eſt hic tit. lib. 3. tit. 13. de magiſtratibus, & in eo potiſſimum definitur, qui ſint C competentes, vel incompetentes. in hoc definitur, ſententiam à iudice incompetenti datam ipſo iure nullam eſſe, vt *l. 6. §. quod ſi quis, D. de ini. rup. teſt* quod non immerito trahitur etiam ad confeſſionem factam coram incompetenti iudice, *cap. 4. de iudic.* Et ſecundum definitionem huius tit. iudex datus ad actionem locati, ſi iudicet de pecunia credita, ſententia nulla eſt, *l. 1.* vel ſi datus in cauſa proprietatis, iudicet de poſſeſſione, vel alia re, non de proprietate, cuius tamen cognitio ſalua manet, integráque præſidi, qui eum dedit non minus quam ſi de poſſeſſione datus de ea cognouiſſet; quia alia res eſt proprietas, longe alia poſſeſſio, *l. 3. hoc tit.* Item ſi iudex militaris de cauſa ciuili iudicet, *l. 2. hoc tit. l. 9. Cod. Theod. de iuriſd.* D Idémque eſt in procuratore Cæſaris, *l. 1. C. de ped. iud.* de quo Græci ad . 4. ponunt exemplum, vt à non ſuo iudice, puta dato à procuratore Cæſaris inter priuatos, dicta ſententia non pariat iudicati actionem. Incompetens etiam eſt quem magiſtratus non dedit, partes edideruut, *l. 3. C. de iuriſd. om. iud.* nam conſenſus partium eum tantum competentem iudicem facit, qui tribunali præeſt, quive ab eo datus eſt, qui tribunali præeſt, vel litis conteſtatio, quæ pro conſenſu habetur. & hoc eſt quod dicitur, nec recuſari iudicem, nec præſcriptionem fori opponi poſſe poſt litem conteſtatam. Nemo litem conteſtari cogitur. At vocatus venire cogitur, ne contemnat magiſtratum, vt hoc ipſum ſciatur an ſit competens, niſi vocetur illegitimo die, vel loco. Definitio huius tit. ſi E generaliter accipiatur, ſic accipienda eſt: Si citra conſenſum partium incompetens iudex ſententiam dixerit, forte litis conteſtatione apud eum facta per errorem, vel ſi ex conſenſu partium editus, non etiam datus à magiſtratu.

XLVIII. Enarratio.

QVi & incongruus dicitur iudex] *L. 1. C. de iuriſdict. omn. iudic.* Vide librum 3. tit. 13.

Quia actor etiam ſibi incomp. iud. ſeq.] *L. cum Papinianus 14. C. tit. 45.*

Vt iudices delegati] Iudices dati, recuperatores, iudices pedanei, iudices ſpeciales: tot enim appellationibus cenſentur.

Iudex datus ad actionem locati, &c.] Baſilica libro 9. tit. 1. capite 87. *πολλάκις γὰρ δοθεὶς ἐπὶ τὸ δικάσαι μόνον περὶ μισθώσεως, ἀπεφήνατο καὶ περὶ δανείου: plerumque enim iudex datus, vt de locatione tantum iudicaret, de pecunia etiam credita ſententiam dixit.*

Item ſi iudex militaris] Iudex militaris de cauſis ciuilibus inutiliter iudicat, Baſilica.

Puta dato à procuratore Cæſaris] Theodorus Hermopolites: non loquitur de iudice dato à procuratore Cæſaris; ſed de ipſo procuratore qui inter priuatos ius dicere non poteſt, *ἀναρμόδιος ἐστι δικαστὴς ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν δικῶν· μόνων γὰρ τῶν δημοσιακῶν φροντίζει πραγμάτων*: rerum fiſcalium tantum ei cura demandata eſt. Iudicem tamen dare poteſt.

Si citra conſenſum partium] Sententia dicta ab incompetenti iudice nulla eſt, ſi citra conſenſum partium dicta ſit: vel ſi dicta ſit à priuato homine, nec dato à magiſtratu ex conſenſu partium. Vide Cuiacij recitat. in fine.

Forte litis conteſtatione] Litis conteſtatione iudex approbatur.

XLIX. *De pœna iudicis qui male iudicauit, vel eius qui iudicem vel aduerſarium corrumpere curauit.*

QVæri poteſt, an etiam quod iudex competens male iudicauit, ipſo iure nullum ſit. Et videtur non eſſe nullum, quia lex ait, etiamſi male iudicatum ſit Reip. intereſſe non conuelli rerum iudicatarum auctoritatem, quia ſtatus Reip. maxime rebus iudicatis continetur, *l. iudex, D. de re iud. l. ſermo §. cum prætor, D. ad Treb. l. ſi patronus, §. ſi quis, D. de bon. lib.* & ſane ita eſt, ſi per errorem & imprudentiam male iudicauit, vt citra appellationem ſententia eius reſcindi non poſſit, ſed perinde atque ſi lis ſua eſſet, ei cuius intereſt in tantum tenetur, in quantum religioni iudicantis videbitur, *l. vlt. D. de extr. cognit.* ſalua tamen exiſtimatione, quia dolo caret. Quod ſi per ambitionem & gratiam male iudicauit, etiam ſententia valet; ſed ei cuius intereſt in ſolidam litis æſtimationem tenetur, & infamia notatur, *l. ſi filiusf. in fi. D. de iud. l. 2. hoc tit.* Quod ſi per turpitudinem & ſordes, i. pecunia corruptus male iudicauit, hoc caſu ſententia ipſo iure nulla eſt, *l. venales, C. quand. prou. non eſt nec.* & iudex infamia notatur. & ſolidam litis æſtimationem ei quem læſit præſtat, *l. 2.* & extra ordinem criminali iudicio coërcetur. Is autem qui data pecunia corrupit iudicem vt male iudicaret, vel aduerſarium vt colluderet & præuaricaretur, cauſa cadit ex Conſtit. Antonini ad Caſſium Sabinum, i. ex *l. 1. huius tituli*, cuius fit mentio in *l. 1. § pen. D. de calum.* Si actor corrupit, amittit actionem; ſi reus, defenſionem: nam in *l. 1.* actionis verbo continetur exceptio. & hoc, re nondum iudicata. Poſt rem iudicatam ſecundum corruptorem, etiam litem amittit, quia ſententia ipſo iure nulla eſt, & litis reſtitutio ei non datur, niſi ex *Nou.* Iuſtiniani ſeipſum detulerit & acceptæ pecuniæ arguerit aduerſarium vel iudicem. Ex Nou. Iuſtin. corruptori eſt medicina confeſſio.

XLIX. Enarratio.

SI per errorem & imprudentiam] *Inſtit. de obligat. quæ qu. ex del. naſc.* *ἐξ ἀπειρίας τοῦ δικάζειν*: vt ibi Theophilus: ex iuris ignorantia.

Perinde ac ſi lis ſua eſſet] Litis enim alienæ periculum quaſi ſuæ rei, iudex ſitum facit.

Vide quæ hac de re tota ſcripſi aliter ad *legem : res iudicata 207. D. de reg. iur.* P. Faber.

L. 2. hoc titulo] In qua pro *æſtimationis*, Cuiac. in recitat. legit, *exiſtimationis*. & ita Fulgoſius æſtimationem heic accipit.

Si actor corrupit] Igitur ſi actor corrupit, &c,

Continetur exceptio] Vt & Fulgoſius heic ſcribit.

Ex Nouella Iuſtin.] 14.cap.21.

Corruptor eſt medic. confeſſio] M. Tullius in ep. ad Octau. *Erranti medicina, confeſſio.* S. Ambroſius de inſtitutione virginis cap. 4. *Errori medicina, confeſſio eſt.*

B

L. *Sententiam reſcindi non poſſe.*

IN hoc titulo proponitur quod & in tit. generali prædixerat *l. 9. De ſent. & interl.* ipſo iure nullam eſſe ſententiam poſteriorem eiuſdem iudicis vel ſucceſſoris eius de eadem re inter eoſdem prolatam, quæ contraria eſt priori, à qua appellatum non eſt. Lex poſterior potior habetur priore; at ſententia prior potior eſt poſteriore. Denique nec prætextu omiſſæ peremptoriæ exceptionis ſententia retractari & reſcindi poteſt, niſi beneficio appellationis, aut reſtitutionis in integrum.

C

L. Enarratio.

IEx poſterior] *L. vlt. de conſtitut. princ.* antiquam abrogat noua.

Niſi beneficio appellationis] Si ſententia contra maiorem dicta ſit.

Aut reſtitutionis in integrum] Si ſententia contra minorem dicta ſit.

LI. *De fructibus & litium expenſis.*

DAtur hic titulus vt intelligamus, iudicem non tantum de re principali, ſed etiam de eius rei fructibus, & de ſumptibus litis ſententiam debere proferre. Et ſtatim initio proponitur fructus intelligi deductis iuſtis impenſis. proponitur regula iuris, à qua nullus caſus excipi dicitur in *l. fundus. D. fam. erc.* & tamen vnus excipi debet ex *l. vlt. §. de fun. rei pr.* Et iuſtæ impenſæ dicuntur, quæ ſunt neceſſariæ vel vtiles, *l. heres, D. de pet. her.* Factæ conſeruandæ, tuendæ, curandę rei, & fructuum quęrendorum aut redigendorũ. His impenſis prius ſatiaſit ex fructibus: deinde reliqui fructus reſtituuntur ſi in cauſa reſtitutionis, diuidũtur ſi in cauſa diuiſionis fuerint. Et rei vindicationem qua agitur aduerſus bonę fidei poſſeſſorem *l.* 2. docet, ſequi etiam fructus poſt litem conteſtatam perceptos, aut percipiendos. & hodie fructus ſimplos, non vt ex 12. tab. duplos. Nam aduerſus malæ fidei poſſeſſorem fructus retro computantur, maxime ſi agatur interdicto vnde vi, vel petitione hereditatis, vel ſi ſpeciali iudicio nominatim petantur. In expenſas quoque litis iudex condemnationem facere debet, & in damna, vt præſtet ea victori, qui vincitur *l. vlt. §. quand. prou. non eſt nec. §. hac autem, Inſt. de pœna tem. lit. & l. 4. hoc tit.* illo loco, pro pecuniaria cauſa, poſt diſpendia, poſt ſumptus. Sic enim ex Vet. & prima omnium editione Moguntina reſtituendus eſt, & ex Baſil. in quibus eſt, τοῖ δαπανήμασι καὶ τοῖ ζημιώμασι. Ex condemnatione igitur actori, vel reo, qui vicerit, redduntur præter rem & fructus, etiam expenſæ litis, & damna, itinerarij ſumptus. Eſt etiam in conuictum actorem actio calumniæ, quæ fuit in decimam partem litis, longe diuerſam à decima, de qua in *l. pen.* quæ eſt decima expenſarum, non litis, vt docui initio 12. Obſeruat. Debet autem de expenſis litis iudex pronunciare. i. vel ab eorum præſtatione abſoluere, vel in eorum præſtationem condemnare, & abſoluere ex cauſa, vt *d. l. pen. & Nou. 82.* Si nihil pronunciauerit, neque victori in victum expenſarum nomine vlla actio eſt, *l. 3. hoc tit.* aliter atque ſi forte de fructibus iudex nihil pronuntiauerit: nam integra eſt actio de fructibus. Non eſt etiam ius appellandi victori ob non habitam rationem expenſarum litis, *l. vlt. §. quan. pro. non eſt nec.* ſed iudex eo nomine victori tenetur, *l. properandum §. ſin autem alterutra, C. de iud.* Aliquando victor appellat, ſi ſententia ei non ſatisfiat ad plenum (vt D. Auguſtinus ait epiſt. 160. ſolere homines quando cum inimicis eorum conuictis lenius agitur, à mitiore ſententia prouocare) non etiam ſi expenſarum litis ratio habita non ſit, & victus appellauerit. imo nec ſi ſententia non ſatisfaciat ad plenum, cum forte abſens ex contumacia cauſam tenuit, quo caſu etiam victor victo refundit litis expenſas, *d. l. properandum §. ſin autem ex geſtis.* Valde notanda eſt Conſtitutio *l. vlt.* vt qui ex priuilegio victi non agnoſcunt expenſas litis, aut minores agnoſcunt, etiam victores à victo, licet idem priuilegium non habeat, nullas, aut minores repoſcant.

A

B

C

LI. Enarratio.

AVt percipiendos] Quos actor percipere potuiſſet. Cuiacius in recit. ad hunc titulum, & hanc interpretationem ſuadet verbum *potuiſſes* in *l. 2. hoc titulo*, vt vulgo teſtatur Fulgoſius, vt ſcilicet de petitore loquatur. In vetuſto tamen Menagij ſic legitur: *Sed eos percipere potuiſſe, non quos eum redegiſſe conſtabit, exſoluat ex eo tempore, ex quo &c.* id eſt, quos culpa ſua poſſeſſor non perceperit, vt *§. 2. Inſtitut. de offic. iud.*

Non vt ex duodecim tabulis duplos] De duplis & maioribus fructibus Cuiac. ad Paulum lib. 5. Sent. tit. 9. & Obſ. lib. 5. 21. & lib. 9. 19.

Maxime ſi agatur interd. vnde vi] *L. 1. §. annua, D. de vi & vi arm.*

D

Vel petitione hereditatis] Vide Cuiacij notam poſteriorem ad *§. 2. Inſtit. de offic. iud.*

Sic enim ex veteribus] Sic legitur in vetuſto Menagij.

Vt docui initio 12. Obſeru.] Cap. 1.

Nullas, aut minores repoſcant] Idque æquitas ſuadet: οὐδὲ γὰρ δίκαιον ἐστι. vt eſt in Baſilicis, τὸν ἵνα ἐπὶ ἐλάττονα ἐκβληθῆναι καταδικασθέντα, πλείονα λαμβάνειν ἐκ τοῦ ἀντιδίκου. *Non enim æquitati conſentaneum eſt, vt ei qui ſcit ſe in minores expenſas condemnandum, ab aduerſario refundantur.* Priuilegium victoria victo quodammodo communicatur, aut certe priuilegium victoris in eum retorquetur.

E

LII. *De re iudicata.*

V. tit. 1. lib. 42. ff.

REs iudicata eſt lis, ſiue negotium, de quo ſententia lata eſt. Vel cauſa quæ tranſiit ad condemnationem, aut abſolutionem. Sententia, condemnatio ipſa, vel abſolutio. Res iudicata vno verbo iudicatum. nec igitur idem eſt iudicatum & ſententia. Vt autem ſententiam à iudice reſcindi & retractari non poſſe docuit tit. 10. ita docet de re iudicata ex parte aliqua litigantium rurſus agi non poſſe, & obſtare agenti exceptionem rei iudicatæ, vt ſit aliquis litium

finis, *l. 2.* quæ nec prætextu computationis ait rem indicatam inſtaurari poſſe, prætextu *ἀναλογισμοῦ*, vt Græci interpretantur, puta ſi qui iudicio ſuperatus eſt, ideo ſe ſuperatum dicat, quod io exequenda lite rationes ſuas male ſupputaſſet & ſubduxiſſet, & deſideret rationibus ſuis tetractatis ex integro cauſam agi: hoc enim eſt analogariaſmus, cuius obtentu *l. 2.* ait, rem iudicatam inſtaurari non poſſe. Et recte Theodorus, litem finitam ſub obtentu compenſationis omiſſæ, in integrum reſtitui non poſſe, ſicut nec ſub obtentu omiſſæ exceptionis peremptoriæ, ſed actioni iudicati opponi compenſatio poteſt, poſita exceptione doli, *l. 2. ℸ. de compenſ.* ſicut in ſpecie *l. 1.* iudicio conditionis furtiuæ condemnato fure, ſi probauerit rẽ B furtiuam rediiſſe in poteſtatem actoris. & his caſibus igitur & aliis quibuſdam, etiã poſt rem iudicatã opponitur exceptio peremptoria, non ex noua tantum, ſed es præterita cauſa. Additor in *l. 4.* nec prætextu nouorum ioſtrumentorum poſtea repertorum, res iudicatas reſtaurari poſſe, qua de re ſeripſimus ſatis alio loco. Et generaliter *l. 5.* rerum iudicatarum auctoritatem non pati vt ea quæ ſemel finita ſunt, inſtaurentur. quæ eſt ſumma definitio huius tituli, quæ trahitur etiam ad publica monumenta, *l. vlt.* quam proprie pertinere ad geſta à Marcellino V. S. Tribuno & notario confecta contra Donatiſtas, conſtat ex *l. 55. C. Th. de hær.* & D. Auguſtini epiſt. 158. 159. 160.

LII. Enarratio.

C

DE quo ſent. l. eſt] *L. ingenuum 25. D. de ſtat. hom.*

Santentis cond.] *L. 1. D. eod.*

Vt Græci interpretantur] Libro 9. Baſilic. tit. 3. cap. 72.

Rem iudicatam inſtaurari non poſſe] Cuiac. in recitat. ad hunc titulum notat interpretes, qui legem ſecundam accipiunt de iudice, qui errans iu computatione rerum condemnauit in certam quantitatem: vt ſcilicet error ille non poſſit corrigi. quo in errore verſatur etiam Hermopolites: qui tamen mox ſubiicit aliam interpretationem, vt lis finita ſub obtentu compenſationis omiſſæ inſtaurari non poſſit.

D Vt ea quæ ſemel finita ſant inſtaur.] Adrianus Imperator in Sententiis apud Doſitheum 3. Grammat. *ἐὰν γὰρ ἀρξώμεθα ... μεταπολεῖν, οὐδὲν πεπληρωμένον ἔσται*: *Si enim cœperimus res male aut bene iudicatas reuocare, nihil conſummatum erit.*

LIII. *De executione rei iudicatæ.*

QVod dixit titulo ſuperiore rem ſemel iudicatam inſtaurari non poſſe, ex eo ſequitur quod in hoc tit. proponitur eam exequendam eſſe, quod fit re adducta ad effectum & emolumentum, & poſt rem iudicatam igitur, *l. 1.* nec tamen ſtatim, ſed poſt tempus quod humanitatis gratia actionibus perſonalibus de pecunia debita iex condemnatis & confeſſis E dedit, *l. vlt.* modicum tempus es 12. tab. nempe 30. dierum qui iuſti dicuntur, quod eis ius ſit differre executionem rei iudicatæ, vt in lege Ciceronis: Præter Ideæ matris famulos eóſque iuſtis diebus ne quis ſtipem cogito. Immodicum ex Conſtit. Iuſtiniani, idcirco nec in vſu ex iudicato dari menſes quatuor: idque veteribus diſplicuiſſe etiam diſtinctio Patricij apud Harmenopulum oſtendit, qui locupletioribus dabat quatuor menſes, vt ex venditione rerum ſuarum pecuniam in condemnationem deductam conficere poſſent, pauperiores cenſebat ſtatim exigendos eſſe. Ante Iuſtinianum ex alia lege conſtituti erant A duo menſes, *l. 9. §. vlt. tit. ſeq. l. 1. Cod. Theod. eod. tit.* Non datur autem ea dilatio niſi petenti, *l. pen. ℸ. tit. prox.* vt Theodorus ait in *l. 3. huius tituli*, *ζητοῦντος χρείας εἰς καταβολὴν τοῦ ... καταδίκης*. & in *l. 1. tit. ſeq.* *ἐξ οὗ ... καταδικασθεὶς ... καταδικαζομένης ...*. Poſt tempus iudicati faciendi ſi iudicatus ſoluere ſuperſederit, ex mora pecuniæ in condemnationem deductæ debet vſuras centeſimas, vt *tit. ſeq.* etſi nouata non fuerit cauſa iudicati, vt *l. 2.* & fit executio rei iudicatæ captis pignoribus per officium iudicis, nec tamen occupatis à creditore, licet ei dari dicantur, vt apud Theodorum, *τὰ ἐνέχυρα διδόναι τῷ ...*: & alio loco, *... τῷ ...*, & in *l. 3. hoc titulo* quidam Cod. habent, *datæ*; alij, B *captæ*. & in *l. 1. ℸ. ſi in cau. iud. pign. cap. ſit*, alij habent, *datas*, alij non habent, & in vtraque poſteriorem lectionem magis probo. & à capione diſtractis publice ſub haſta poſt duos menſes, *l. debitoribus, D. de re iudic.* vt idem Theodorus ait, *ἀπὸ ... δύο μηνῶν ... τῶν ἐνεχύρων ... ἢ ... τὰ ἐνέχυρα*. Emptore non inuento, forte ex compacto, vel ambitione iudicati, pignora ei addicuntur ſecundum quem iudicatum eſt, *l. 3. hoc titulo*, vbi ambitionem vocat gratiam, & amicorum copiam, non *...*, vt Theodorus interpretatur, compactum vero *κακουργίαν* & calliditatem, vt *l. 3. ℸ. ſi in cau. iud.* Notandum etiam nomina iudicati pignori capi poſſe, ſi de- C ficiant, aut non ſufficiant res corporales, vt *l. 5.* non etiam annonas, & ſtipendia militum, *l. 4.* quoniam Reipublicæ intereſt militibus non auferri ſtipendia ſua, ne deſerant militiam, & publica vtilitas, communiſve ſalus vtique ſemper præferenda eſt priuatæ. & eleganter Theodorus in *d. l. 4.* *... τὰ κοινῇ ... συμφέροντα ... τοῦ συμφέροντος ἑνὶ ... ἰδιώτῃ*. Nec obſtat *l. 40. D. de re iud.* quia non loquitur de ſtipendiis militum: ſed de præmiis athletarum: vnde nec velim *l. 4.* trahi ad annonas clericorum: Nam & Theodorus ſpeciem ponit in milite, qui ſub armis meret his verbis, *ἐὰν καταδικασθῇ ... ἰσθλος*. Fit autem executio per officium, ſiue apparitionem datam à magiſtratu rei iudicatæ ab eodem magiſtratu, vel à iudice ab eo dato, *l. 2. ℸ. ſi in cau. ind.* & fit extra ordinem. *l. ſi pignora, D. de* D *euict.* quia ordo duodecim tabul. in deſuetudinem abiit, & ſumma officij executoris hæc eſt, vt exigat, capiat, diſtrahat, addicat, non etiam iudicet, aut iudicatum retractet, vel interpretetur, *l. 6. & pen.* In actionibus realibus hæc exequendi ratio ceſſat, *§. 1. Inſt. de off. iud. l. qui reſtituere, D. de rei vind.* & in interdicto de libero homine exhibendo, *l. vlt. §. 1. D. de lib. ho. exh.* Puto & in actionibus perſonalibus, quibus rei noſtræ poſſeſſionem auocamus, veluti commodati & depoſiti, quia legitima tempora non obſeruantur; ſed poſt moram periculum pertinet ad iudicatum. & es die litis conteſtatæ veniunt fructus, vt *l. 7. h. t. l. 2. ℸ. de fruct. & lit. exp.* Vide quæ ad tit. E 71.

LIII. Enarratio.

QVi iuſti dicuntur] A. Gellius libro 20. cap. 1. & lib. 15 cap. 13. Vide Cuiac. Obſeru. libro 3. cap. 19.

Vt in lege Ciceronis] Libro 11. de LL.

Iudicaro dari menſes quatuor] Vt in *l. 2. & 3. tit. ſeq.*

Apud Harmenopulum] Libro 1. tit. 4. 86. & lib. 3. tit. 5. 94.

Licet ei dari dicantur] In Baſilicis *l. 1. & 4.*

Quidã codices habent, datæ] Vt liber vet. Menagij.

Alij non habent] Idem libet Men.

Et in vtramque] Vt in Baſilicis: λαβὼν σφράγισμα· τοῖς ἑτέροις.

Vt idem Theodorus ait, λ. ἐντὸς, &c.] *Si intra duos menſes poſt captionem pignorum iudicati non ſoluunt, quæ in condemnationem deducta ſunt, pignora diſtrahuntur.*

Vt Theodorus interpretatur] ἴσως δὲ, inquit, ἐπὶ περιτρέχει πάντας. καὶ παρασκευάζει μὴ ἐκπίπρασθαι τὰ ἐνέχυρα: *Fortaſſe circumcurſus omnes, & efficit ne diſtrahantur pignora.*

Annonas] vt in Baſilicis, τὰς ἀννώνας.

Theodorus in *d. l. 4.* οἱ νομοθέται, &c.] *Iuris conditores, quæ communiter omnibus ciuibus proſunt, præferre ſolent iis quæ vni vel duobus proſunt.*

B Qui ſub armis meret his verbis: ἐὰν, &c.] *Si condemnatus fuerit miles armatus:* [illegible] : *Ne ſi victori militis annona detur, ipſe militiam deſerat, quod non habeat vnde ſe tueatur, & exhibeat, & Reſpublica lædatur milite carens, qui eam protegebat.* Scribit Fulgoſius: probabiliter dici, nec honoraria Doctorum pignori capi poſſe.

Vt exigat] Vide ad *tit. de execut. rei iudic.*

Non etiam iudicet] Sententiam dicere, & rem iam iudicatam mutare non poteſt, vt eſt in Baſilicis.

Periculum pertinet ad iudicatum] Si corpora in condemnationem deducta poſt moram debitoris perierint, periculum ad fruſtratorem pertinet. Præſtat igitur eorum æſtimationem propter moram ſuam.

LIV. *De vſuris rei iudicatæ.*

QVi exequitur rem iudicatam poſt legitimum tempus quod condemnatis & fideiuſſoribus eorum mandatoribuſque Iuſtinianus præſtat, *l. 3. §. vlt.* olim ſoli reo principali, *l. 1. D. iud. ſol.* & connumeratur à die prolatæ; vel ſi appellatum ſit bona fide, nec poſtea factum per eum qui appellauit, vt tardius iudicaretur à die confirmatæ ſententiæ, etiam in exequenda re iudicata & exigenda ſorte ſiue pecunia principali in condemnationem deducta, rationem habere debet vſuræ centeſimæ, quæ ipſo iure capiti accedit,
D adiungiturque tam in fiſcalibus, quam priuatis cauſis abolita bina centeſima, quæ olim obtinuit, *l. 1. Cod. Theod. eod. tit.* aut ſemiſſe ex *l. eos § ceteros. ĩ. de vſur.* quæ prior eſt *l. 2. huius tituli*, quippe cum data ſit Iuſtino 11. Lex vero 2. Decio Cos. At vt definitur *leg. 3.* ſortis tantum vſuræ centeſimæ debantur poſt ſpatium legitimi temporis, non vſurarum, in condemnationem deductarum, abrogata *d. l. 1. Cod. Theod. eod. tit.* quia ſiue fiat ſtipulatione, ſiue iudicato, anatociſmus prohibitus eſt, *l. vlt. ĩ. de vſur.* qui olim permittebatur, & erat finis veterum vſurarum & initium nouarum. Quare in ſortem & in vſuras facta condemnatione debitas ex ſtipulatione, etiamſi in ſententia iudicis conſolidata ſit quantitas ſortis ac
E vſurarum, id eſt, in vnam ſummam redacta, eam conſummationem ita diuidimus, vt poſt tempus iudicati quantitati ſortis accedat vſura centeſima, non quantitati vſurarum, ne etiam minoribus vſuris quales ſunt plerunque debitæ ex contractu ſecundum *d. l. eos*, ſuccedant grauiores, quales ſunt vſuræ rei iudicatæ.

LIV. Enarratio.

RAtionem habere debet vſuræ centeſ.] Theodorus: ἑκατοστιαῖος τόκος λέγεται ὁ δυοκαίδεκα νομίσματα: *vſura centeſima dicitur, quæ in centenos aureos reddit*
A *duodenos.*

Tam in fiſcalibus] Legem 1. cum Græcis accipit de fiſco, & Theodorus ait, ne quis exiſtimaret, iure ſingulari fiſco præſtari centeſimam, ſtatim ſubiici legem ſecundam, quæ idem ſtatuit in priuatis cauſis.

LV. *Si plures vna ſententia condemnati ſint.*

PErtinet etiam hic tit. ad executionem rei iudicatæ, quis docet, pluribus condemnatis, executionem fieri pro virilibus portionibus, diuiſa ſententia in perſonas, nec ex pluribus vnum poſſe eligi & exigi in ſolidum, ſi ſimpliciter omnes in vnam ſummam condemnati ſint, hoc modo: Gaium & Seium & Sem-
B pronium L. Titio in C. condemno. Denique iudicato non fieri duos reos debendi, niſi hoc fuerit nominatim expreſſum, vt *l. bona §. 1. D. de in. fiſ.* qui tamen fiebant contractu, vel teſtamento, etiamſi nominatim expreſſum non fuiſſet: quia in contractibus & teſtamentis quod agitur pro expreſſo habetur. ſententiæ ſua formula conſtringuntur. Et hoc vtique verum eſt, etiamſi ex priore contractu conrei fuerint. quod plane demonſtrat iudicato prioris obligationis nouationem fieri: & proficere iudicatum ſingulis, qui ante conrei fuerunt, proficere, inquam, condemnationem, quatenus minoris, non quatenus tanti eſt.

LV. Enarratio.

C EXecutionem fieri pro viril. port.] κατὰ ἀναλογίαν, vt eſt in Baſilicis, ſententia diuiditur.

Proficere condemnationem] Fulgoſius ait, condemnationem non proficere iudicatis, ſed diuiſionem factam per iudicem.

LVI. *Quibus res iudicata non nocet.*

HIc titulus docet, nullam eſſe executionem rei iudicatę in eum qui per ſe, vel per procuratorem iudicio non interfuit, licet eius nomine lis acta ſit inter alios. nec igitur ei nocere actionem, nec exceptionem rei iudicatæ, & vt ait *l. Claudius in pr. D. qui pot. in pig.* ſine præiudicio prioris ſententiæ ei qui non litigauit, i. qui non per contumaciam iudicio abfuit,
D totum ius integrum relinqui, vt *l. ſi hoc.* eum qui non litigauit, agere ſine præiudicio rerum iudicatarum, i. ſine metu præſcriptionis rei iudicatæ. Præiudicium illud abſentibus non eſſe præiudicium. Et *l. ſi qui fundum, D. de vſufr. leg.* non poſſe arbitrium inter alios iudicando alterius ius mutare. Regulæ locus eſt etiam in cauſis criminalibus, *l. pen.* quæ coniungenda eſt cum *l. 9. ĩ. de accuſ.* & obtinet quidem hæc regula ſæpe, non ſemper, *l. ſæpe, D. de re iud. l. 1. §. vlt. D. de Carb. ed.*

LVI. Enarratio.

SIne præiudicio rer. indic.] Abſens non læditur, condemnato eo qui ſponte & citra mandatum e-
E git eius nomine, ſi nec quod actum eſt, ratum habuerit.

LVII. *Comminationes, epiſtolas, programmata, ſubſcriptiones auctoritatem rei iudicatæ non habere.*

HIc vero docet, effectum & executionem rei iudicatæ non habere, aut non eſſe ſententiam, comminationem nudam iudicis quam fecit citra for-

Digitized by Google

mam decreti & nullam patere obligationem *l. 1. &* A *4.* vel, vt Symmachus ait in epiſt. *Sententiam ſub comminatione depromptam effectu atque executione vacuari*; neque vero alia ratione programmata, id eſt, edictum iudicis fore contra latitantem propoſitum, vt *l. vlt. 𝔍. de req. reis l. in peremptorio, D. de iud.* vim rei iudicatæ non habet, quam quod comminatio potius quam ſententia ſit, *l. pen.* vt contra comminatio, quæ formam decreti habet & cauſa cognita interponitur, ſententia potius eſt, *l. tutor qui repertorium, §. ſi depons. D. de adm. tut.* Non eſt etiam ſententia quod iudex per nuntium iubet, aut per epiſtolam, non quod ſubſcribit ad libellum: denique non omnis vox, non omnis voluntas iudicis ſententia eſt; ſed ea tãtum quæ cauſa cognita ab ipſo iudice de libello claris præſcripto litteris recitatur, & abſolutione vel B condemnatione rem qua de agitur finit. Aliud eſt epiſtola, aliud libellus, *l. & in epiſtola, 𝔍. de fideic.*

LVII. Enarratio.

VT Symmachus ait] Epiſtola 58. libri 10.

Quod comminatio potius] Baſilica: *οὐκ ἔστι ἀπόφασις, ἀλλ' ἀπειλή. non eſt ſententia, ſed comminatio.*

Aut per epiſtolam] Si ſcripſerit ad aliquem vt ſoluat, vt eſt in Baſilicis.

De libello claris perſcripto litteris] De libello vide ſupra tit. 44. Claris litteris, vt in *l. ſed ſi pupillus 11. §. 3. D. de inſt. act. Proſcribere palam, ſic accipimus, claris litteris, vt de plano legi poſſit.*

Et abſolutione vel cond.] Vide ad titulum 45.

LVIII. *Si ex falſis inſtrumentis vel teſtimoniis iudicatum erit.*

SEquitur in hoc titulo, ſuſpendi executionem rei iudicatæ ex falſis inſtrumentis, vel teſtimoniis. Teſtimonia ſunt dicta teſtium relata in literas, at trahitur idem etiam ad falſos teſtes, *l. Diuus, D. de re iud.* & falſum iuſiurandum quod iudex ſecutus fuerit, *l. admonendi, D. de iureiur.* & falſas allegationes, *l. ſi prætor §. pen. D. de iud. & 𝔍. tit. ſi fal. all. exc. ſit.* Et hoc quidem iuris ita procedit, ſi quis probauerit falſa inſtrumenta eſſe, & eorum inſtrumentorum fidem ſecutum iudicem ita iudicaſſe, & hoc modo circumuentam iudicis religionem fuiſſe, *l. 3.* nam ſi variis in D iudicio prolatis inſtrumentis, quibuſdam veris, quibuſd. falſis, iudex ex veris iudicauerit, non ex falſis, rata ſentent. eſt. at ſi ex falſis, ipſo iure citra appellationẽ, vel prætoriam reſtitutionem reſcinditur, *l. 2.* quia habet, vt eleganter Theod. ait, *αὐτόθεν τὸ ἄκυρον.* & in *d. l. Diuus*, in integrum reſtitutio, eſt *παλινδικία*, vt *l. 3. §. Diuus. ff. de in. ſil.* non iuris amiſſi redintegratio, quia amiſſum non eſt re iudicata ex falſis inſtrumentis.

LVIII. Enarratio.

SVſpendi executionem] *l. 4. hoc tit.*

Nam ſi variis in iudicio prolatis inſtrum.] *εἰκὸς γὰρ* E *τὸν δικαζόμενον διάφορα προκομίσαι δικαιώματα, καὶ σὺν τούτοις καὶ πλαστόν, καὶ τὸν δικαστὴν τοῖς ἑτέροις δικαιώμασι προσχόντα καὶ μὴ τῷ πλαστῷ δοῦναι τὴν ἀπόφασιν· ἐκ ἀναγκαίου δὲ τοῦτο ἡ ἀπόφασις. διὸ καὶ πλαστὸν προκομισθέν. ἀλλ' ἐμβιβάσαι καὶ ἀνθυπερθέσθαι, εἰ μὴ ἐκ τοῦ πλαστοῦ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἑτέρων ἔσχε τὴν δύναμιν. Nam veriſimile eſt litigatorem varia protuliſſe inſtrumenta, & in iis vnum falſum, & iudicem cæterorum inſtrumentorum fidem ſecutum, non eius quod falſum erat, ſententiam dixiſſe: non ideo irrita erit ſententia, quod etiam falſum inſtrumentum prolatum ſit, ſed firma & rata erit, quod vires ſuas non ex falſo, ſed ex aliis muniatur.* Theodorus Hermopolites ad *leg. 3.*

Citra appellat. vel præt. reſt. reſc.] *ἄκυρος ἡ ἀπόφασις: ſententia rata non eſt, non valet.*

Non iuris amiſſi redintegratio] Non redintegratio amiſſæ cauſæ, vt *l. 2. tit. 40. libri ſecundi.*

LIX. *De confeſſis.*

V. tit. 1. lib. 42. D.

DAtur hic titulus, vt intelligamus eandem eſſe rationem exequendæ rei confeſſæ & rei iudicatæ. quod etiam attigerat 𝔍. *l. vlt. de exec. rei iud.* nam confeſſio eſt contra ſe iudicatio. vnde conſequens eſt & confeſſum pro iudicato haberi, quia ipſe quaſi de ſe ſententiam fert. Sed hoc exigimus vt in iure confiteatur, id eſt, *ἐν βήματι*, vel vbi magiſtratus eſt competens poſt conuentionem: nam confeſſio quæ fit extra ius, vel in iure incompetenti, pro iudicatione non habetur, niſi ex Nouel. de teſtib. rogati interfuerint teſtes quinque. nec alia ratione qui ante reatum ſibi mortem conſciuit, etiamſi hoc fecit metu futuri reatus, non habetur pro conuicto, quam quod hoc non fecit in iudicio, i. in reatu ipſo, *l. 3. D. de bon. eor. qui ante ſent.* Etiam illud exigitur, vt ſequatur ſententia iudicis, *l. 5. D. eod. l. 1. D. de cuſt. reor.* & vt qui confitetur, non erret in facto, non etiam vt non erret in iure, *l. 2. D. eod.* nam ſi neſciens heres quan- C tum eſſet in bonis vel ære alieno in iure confiteatur ſe debere legata integra, & *ἀφαλκίδευτα*, vt Theodorus loquitur, ex ſua confeſſione non tenetur, ſi peritus facti, ignarus vero legis Falcidiæ, ex ſua confeſſione tenetur.

LIX. Enarratio.

NAm confeſſio eſt contra ſe iudicatio.] Quintilianus declamatione 314. *Confeſſio, contra ſe pronuntiatio.*

Confeſſum pro iudicato haberi, quia ipſe qu. de ſe ſent. f.] *l. certum 6. D. eod.* Paulus in *l. 1. eod. confeſſus pro iudicato eſt, qui quodammodo ſua ſententia damnatur.* Quintilianus declamat. 299. *An damnatus ſit ſua ſententia*, & à confeſſione recedere non poteſt, *l. 1. hoc tit.* Libanius in declamatione 33. *οὐ γὰρ ἔτι ἂν ἔχοις ἃ ὡμολόγησας ἀρνεῖσθαι: nam quæ confeſſus es, inficiari amplius non potes.* In criminali iudicio confeſ- D ſus non continuo damnatur, ſed aliis probationibus opus eſt, *l. 1. § Diuus Seuerus & § ſi quis vltro, D. de quæſtion.* Præterea confeſſio voluntaria non ſufficit ad rei condemnationem, ſed accuſator neceſſarius eſt. Seneca in Excerptis Controuerſiar. lib. 8. 1. *Non eſt confeſſio niſi quam accuſator eruit, negat rea, tortor expreſſit.* Quod igitur ſcribit Appianus de bello Punico, neceſſe non eſſe reum confitentem accuſare: *οὐδὲ δεῖ κατηγορεῖν τῶν ὁμολογούντων*; verum non eſt. Iudicis quoque religioſi eſt poſt confeſſionem ſpontaneam ea quæ ad pleniorem facti cognitionem perti- E nent, perquam diligenter expendere. Tertullianus Apologet cap. 2. *Si de aliquo nocente cognoſcitis, non ſtatim confeſſo eo nomen homicidæ vel ſacrilegi, vel inceſti, vel publici hoſtis (vt de noſtris elogiis loquar) contenti ſitis ad pronuntiandum, niſi & conſequentia exigatis, qualitatem facti, locum, modum, tempus conſcios, ſocios.* vide 𝔍. ad tit. 65.

Vt in iure confiteatur] Vide Cuiacium ad Nouell. 90

ἐν βήματι] Baſilica in *l. 1 hoc tit.* Xiphilinus in Iulio: *βῆμα τὸ τοιοῦτον ὀνομάζεται ἐφ' οὗ ἂν ἐξεταζόμενος δικάζῃ.*

Actorum cap. 18. 16. *ἀπήλασεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος*, vetus interpres: *minauit eos à tribunali*. In iudicio, Paulus *Sent. l b. 5. §. 3.*

Nam ſi neſciens heres &c.] Hoc exemplo vtitur Theodorus Hermopolites.

L X. *Inter alios acta vel iudicata, aliis non nocere.*

QVod dicit de re iudicata tit. 56. in hoc tit. porrigit ad omnia alia acta ſiue geſta habita inter alios, veluti ſolutionem, tranſactionem diuiſionis cauſa, pactionem. adde iuriſiurandi delationem, ne noceant abſentibus. Symmachus in epiſt. *Quando abſentibus atque ignorantibus inter alios geſta nocuerunt?* Nihil proprie in *h. t.* agitur de re iudicata. & abundant igitur in rubrica hæc verba, Vel iudicata; ſed in eo, vt dixi, quod de re iudicata tit. 56. trahitur ad alia geſta, ſicut quod de re iudicata tit. 52. ad alia geſta, *l. vlt. eod.*

LX. Enarratio.

VEluti ſolutionē] *Ἑτέρων συγκληρονόμων διὰ γνωμονιῶν καὶ ἀνυπερθέτως καταβολή*: *caeterorum coheredum denotio. & citra moram ſolutio*, vt ait Theodorus ad leg. 1. cæteris non nocet.

Ne noceant abſentibus] Et ideo diuiſio inter coheredes facta abſenti heredi non nocet, ſed portionem ſuam arbitrio familiæ erciſcundæ petet cum fructibus & reditibus, quia res inter alios acta alij non nocet. Græci ad *l. 17. ff. famil. erciſc.*

Symmachus in epiſt.] Epiſtola 47. libri 10.

Quod de re iudic. tit. 56.] Quod propoſitum eſt tit. 56. trahitur ad alia geſta.

L X I. *De relationibus.*

V. tit. 1. lib. 49. ff.

REs à minore iudicio ad maius iudicium, vel ad principis cognitionem transfertur duobus modis, relatione, & appellatione. Relatio, quæ & ipſa conſultatio dicitur, fit ad principem, poſtquam partes allegationibus renuntiauerunt ante ſententiam iudice, qui ambigit quid ſtatuere debeat eade re, qua de apud ſe agitur, miſſa opinione ſua, vt *Nou. 115. cap. 1.* quod hodie tamen genus relationis ſublatum eſt *Nou. 125.* vel etiam poſt ſententiam appellatione interpoſita, nec recepta, vt princeps æſtimet an ſententia ſua ſequenda ſit, *l. pen C. Theod. eod. tit.* Appellatio fit à partibus. Ad relationem reſcribit princeps, vel patricij, qui ab eo electi ſunt vt relationi reſpondeant, iuxta *l. 34. tit. ſeq.* Ad appellationem conſultat, *l. 2. ff. vt lit. pend.* Optatus 1. *Relatio miſſa eſt, reſcriptum venit* & 2. *Cruentas operati ſunt cædes, & tam atroces vt de talibus factis ab illius temporis iudicibus relatio mitteretur.* Et Imp. *l. 2. ff de off. vic.* Relationes iudicum libenter audimus. At quod de his in hoc tit. conſtituitur, hoc eſt, vt ſit plena inſtructio, plena, integra relatio, plena opinio, i. vt omnem cauſam complectatur, vt *l. 1. & 3. hoc tit. l. 15. tit. ſeq. l. inter pœnas, D de iure d. & rel.* & cur in cognitione principis non datur dilatio, *l. 5. ff. de dilat.* niſi quia nonniſi ad plenum inſtructa cauſa remittitur ad principem. Item vt exemplum relationis & opinionis edatur partibus, vt *l. vlt. D. quan. app. ſit, l. pen. D. de app. rec.* Vt adiungantur acta & refutatoriæ preces, i. refutationes relationis, opinionis atque geſtorum, ſi partibus imperfecta aut falſa videantur, vt *l. tot §.*

A *ſuper his, l. quoniam 1. l. à procos, tit. ſeq.* compoſitæ breui ſermone, vt *l. vlt. §. in refutatoriis. tit. ſeq.* maxime re delata ad ſacrum auditorium. Symmachus in epiſt. ad Theodoſium: *Tunc oblatus prouocationis libellus ſuſpenſa ſententia cuius meritum perennitas veſtra lectis geſtis ac refutatoriis cohærentibus æſtimabit. Ego in referendo prolixus eſſe non debui.* Et vt poſt ſententiam iudex promiſſa relatione non terreat partes ne appellent. Sic recte legit Haloander *l. 1. vt l. ex eo tit. ſeq.* & idem Symmachus: *Promiſſa relatione diſcedo.*

LXI. Enarratio.

RElatio fit ad Principem] Auctor vitæ S. Clementis: *Et miſſa relatione ad Neruam pariter & Traianum, dixit, &c.* Imperatores Honorius & Theodoſius AA. (conſtitutio refertur in Collatione Carthag. 1. cum Donatiſtis)
B *Erit iam ſollicitudinis tua, ſi quid vlla cognoueris arte differre, miſſis relationibus indicare, vt negligentes puniat digna correctio.* Vide Plinium libro 10. epiſt. 97. & Notas ad Symmachum. Et interim nouari nihil poteſt. Diuus Auguſtinus epiſtola 136. *Cum in ipſis cauſis ſecularibus quando ad maiorem poteſtatem refertur arbitrium iudicandi, manentibus ſicut erant omnibus rebus, exſpectetur illa ſententia, vnde iam non liceat prouocari, ne ſuperiori cognitori fiat iniuria, ſi eius pendente iudicio, aliquid fuerit commutatum.* Et epiſtola 137. *Nomen autem preſ-*
C *byteri propterea non auſus ſum de numero collegarum eius, vel ſupprimere, vel delere, ne diuinæ poteſtati ſub cuius examine cauſa adhuc pendet, facere viderer iniuriam, ſi illius iudicium meo vellem præiudicio præuenire: quod nec in negotiis ſecularibus. & cauſis iudices faciunt, quando cauſæ dubitatio ad maiorem poteſtatem refertur, vt pendente relatione, aliquid audeant commutare.*

Symmachus in epiſtola ad Theodoſ.] Epiſt. 45. libri 10.

Idem Symmachus] Epiſtola 36. lib. 10.

L X I I. *De appellationibus & conſultationibus.*

D

V. tit. 1. lib. 49. D.

REs ad maius auditorium transfertur non relatione tantum, verum etiam appellatione. Sed relatione ante vel poſt ſententiam, appellatione nonniſi poſt ſententiam, *l. vlt. ff. de ſen. & interl. l. pen. ff. quorum app. non rec.* cuius effectus hic eſt, vt ſententiam extinguat, *l. 1. in fin. D. ad Senatuſconſ. Turp.* etiamſi non recipiatur ab eo qui iudicauit, *l. 3. hoc titulo*, & vt vim quoque ſuam exerceat aduerſus reſcri-
E pta principis, vt ſi poſt miſſam relationem ad principem & elicitum à principe reſcriptum, ad id iudex conformarit ſententiam ſuam, *l. 1. hoc titulo l. 1. §. 1. D. eod. l. Statius, D. de in. fil.* Et eſt appellatio à ſententia minoris iudicis ad maiorem prouocatio, plerumque perlata longius, vt non male Heſychio ſint, *ἔκκλητοι δίκαι αἱ ἐπὶ ξένων λεγόμεναι, καὶ ἐν ἄλλῃ πόλει.* Vel appellatio eſt, vt interpres Apollonij, *ἡ μετάβασις ἀπὸ δικαστηρίου εἰς δικαστήριον*. quæ aut illico fit viua voce inter acta, aut intra dies decem datis libellis appellatoriis, & intra dies triginta acceptis, redditiſque libellis dimiſſoriis. A ſententia: Nam ab interlocutione perraro ſolet appellari, *l. 2. D. de appell. recip.* itemque ab executione ſententiæ, *l. 1. ff quorum app. non rec.* & quæ à nominatione legitime facta interponitur appellatio, de qua *l. 4. 7. 11. 27. hoc titulo l. 1. tit. ſeq.*

l. 4 tit. 66. querela potius dicitur quam appellatio, *l. 12. Cod. Theod. eod.* quoniam appellationis verbum in maioribus rebus dici noportet, quamquam & ipſa appellatio querela ſit, quæ in maiori auditorio inſtituitur aduerſus iniquitatem prioris. Appellatio eſt ſpecies. Querela genus. Nam & cum ſententia dicitur ipſo iure nulla, hoc non appellatio, ſed querela appellatur *l. 3. §. quomodo & quando iud.* Conſultatio vero in hoc titolo longe aliter accipitur, quam in titulo ſuperiore *l. 1. & 3.* In illa conſultatio eſt relatio iudicis ad principem, in hoc deliberatio conoentus, conſilium ſiue ſententia, quam princeps ex appellatione cum conſilio conlocutus dixit, quæ συνέδρια in Baſ. vt Pſalmo 1. βουλῇ, quod dixere ſeptuaginta, teſte Euſebio, Symmachus interpretatur συνέδριον, vel quam dicunt ſecundum cauſæ quantitatem, & iudicum à quibus appellatum eſt dignitatem, vnus, vel duo ex Senatoribus, ſiue proceribus qui ſunt in comitatu principis, vel vniuerſus Senatus more & ritu conſultationis, i. more regio, qualis ſeruatur præſidente ipſo principe, vt *l. 32. 37. 38.*

LXII. Enarratio.

VT ſententiam esting.] Perinde ac ſi res iodicata non eſſet. Lucianus in Abdicato.

Ad maiorem prouocatio] Aſconius in Verrem de prætura vrbana: *Appellatio eſt inferioris ad ſuperiorem.* Vlpianus in Demoſthenem: ἔφεσίς ἐστιν ἔκκλητος, ἡ ἀπὸ μικροῦ εἰς μεῖζον μεταλαμβανομένη δίκη. Etymologicũ M. ἔφεσις, ἡ δικαστηρίου οἷον δὴ ποτε ἐφ' ἕτερον μεῖζον δικαστήριον μεταγωγή, καὶ εἰς ἄλλο δικαστήριον ἐφεσίμον δίκη ὑπὸ τοῦ κριθέντος πάλιν. Græci interpretes ad tit. de appellation. ἔκκλητός ἐστιν ἀπὸ δικαστηρίου οἷον δή ποτε ἐφ' ἕτερον δικαστήριον ἀγωγή.

Vt interpretes Apollonij] In ſecundum ἀγῶνα.

Intra dies 10.] Nouel. 23. cap. 1.

Libellis appellatoriis] λιβέλλοις ἐκκλήτοις in epiſt. Leonis PP. ad Flauianum Archiepiſcopum CP. Concilij Chalcedonenſ. parte prima.

Intra dies triginta] *L. iudicibus 24. hoc tit.*

Libellis dimiſſoriis] Qui & apoſtoli de quibus in Baſilicis lib 9. tit. 1. cap. 98. πρὸς τὸ ἀποστέλλεσθαι τὴν ὑποθέσιν πρὸς ἕτερον δικαστήν, vt ait Hermopolites. *quod ceteros in ſtatum ad alium iudicem mittatur.*

Et ipſa appellatio querela ſit] Appellatio iniquitatis ſententiæ querelam continet, *l. præſidis 17. D. de minor. l. 3. §. tit. 43.* Theodorus Hermopolites: ἔκκλητος δὲ ἐστιν αἰτίασις, καὶ μέμψις ἀποφάσεως.

Cum conſilio conlocutus] In paſſione ſancti Cypriani: *Galerius Maximus conlocutus cum conſilio dixit.*

Quæ συνέδρια in Baſilicis] *L. 5. §. de dilation. & l. vlt. §. quando prouoc. non eſt nec.*

Symmachus interp. συνέδριον] Theodoretus in Pſ. 1. v. 6. τὴν δὲ τῇ βουλῇ ὁ μὲν Ἀκύλας, καὶ ὁ Θεοδοτίων συναγωγὴν ἡρμήνευσαν, συνέδριον δὲ ὁ Σύμμαχος.

LXIII. *De temporibus & reparationibus appellationum, ſeu conſultationum.*

TItulus eſt de temporibus appellationum, non his intra quæ interponendæ appellationes ſunt, quæ iam definiunt titulo ſuperiore; ſed de his intra quę interpoſita appellatio introducenda & exercenda eſt. Neque vero l. 1. accipienda eſt de his intra quæ appellandum eſt, quaſi velit à nominatione intra duos menſes appellandum eſſe, quia non duo menſes huic rei ſunt conſtituti; ſed iidem dies, qui in ſententiis, *l. 1. D. quan. app. ſit & l. 5.* mens hæc eſt, ex eo die interponendæ appellationis à nominatione, i. interpoſitæ (vt litis conteſtandæ dicimus) perſequendæ gratia duûm menſium tempora computari ei qui nominatus eſt, ex quo cognouerit ſe nominatum eſſe, quod & *l. 19. Cod. Theod. de appell.* hæc verba confirmant, *negotia peroretur.* Itaque in ſententiis & nominationibus eadem tempora ſeruantur ad interponendam appellationem, non etiam ad inſtituendam & exequendam eam. Nam in nominationibus duo menſes obſeruantur, *l. 5.* in ſententiis ſex aut tres, qui etiã reparari & redintegrari poſſunt *l. 2.* Olim in ſententiis alia quam definiat *l. 2.* tempora finita erant, vt dixi Obſeruat. 12. cap. 4. & 16. cap. 7. quibus elapſis, poterat à iudice peti reparatio, id eſt, redintegratio, renouatio, inſtauratio lapſi, amiſſique temporis & litis, & impetrata reparatio denunciari debuit aduerſario, vt in *Cod. Theod. eodem titulo.* Quod ſi reparatum ſibi tempus appellator etiam præterlabi ſineret, non inducta cauſa appellationis, rurſus à principe poterat extra ordinem dari reparatio temporis etiam poſt ſecundum lapſum. Poſt tertium lapſum non dabatur reparatio vlla ex cauſa, & ſententia appellatione ſuſpenſa conualeſcebat, & ad finem perducebatur perinde ac ſi appellatum non eſſet. Hodie ex *l. 2.* & poſt quartum lapſum datur reparatio temporis, & omnino res ita procedit: Ex quo ſciuit quis ſe condemnatum eſſe, vt *l. 4. §. de lib. cau.* cauſam appellationis inducere debet intra ſex menſes ex prouincia longinqua, intra tres ex eadem, aut contigua ſecundum diſtinctionem *l. vlt.* videlicet ſi à iudice appellauerit, ſi ab arbitro delegato ab aliquo iudice, intra duos menſes, ſecundum diſtinctionem *l. 2.* Poſt lapſum ſex aut trium, aut duorum menſium, adhuc habet appellator menſem vnum, iure legitimo, ad inſtituendam & perſequendam, quam interpoſuit appellationem, & poſt hunc ſecundum lapſum, habet etiam alterum menſem, & poſt tertium lapſum, æque alterum menſem; poſt quartum vero lapſum ſi à iudice appellauerit, non ſi ab arbitro delegato, poteſt extra ordinem à principe, ex aula, vt ait *l. vlt.* impetrare reparationem trium menſium, quam aduerſario denuntiare, aut inſinuare in foro præf. prætorio neceſſe non habet, & numerentur tres menſes, non ex die petitæ reparationis: ſed ex ſummo die quarti lapſus, licet ante diem petita ſit reparatio. Et poſt quartum lapſum euaneſcit cauſa appellationis, & conualeſcit ſententia à qua appellatum eſt, & qui cauſam appellationis inducere volet, tanquam omnibus temporibus cauſa prolapſa primo loco, i. ſtatim initio litis, licet ſit peremptoria, præſcriptione repelletur oppoſita ab aduerſario vel à iudice, *l. 2. in fin.* Nam in cauſa appellationis iudex ſupplet partes abſentis, *l. vlt. §. tit. prox.* Menſes computantur ex num. dierum, non ex Calend. *l. 2. Cod. Theod. de decur.* & ſingulis adſcribuntur dies 30. ita tamen vt ſi dentur ſex, aut tres, aut duo, extremo menſi ſuperaddamus vnum diem, quo qui venerit audiatur, *l. vbi lex, D. de reg. iur.* ſi detur vnus tantum, ei etiam addamus vnum diem, qui temporalis dicitur & fatalis ad interitum cauſæ, quia eo die lite non acta, lis agit animam, *l. vlt. §. 1.* Et generaliter, vt legimus in Gloſſis vet. ἡμερῶν ὡρισμένων ἡμέρα i. quæcunque finita legibus & præſtituta dies eſt, fatalis dicitur, idemque eſt fatalis & finita dies: Quia omnis finitio diei ei cui condicta eſt, adfert periculum aliquod ſi fallat ad condictum. Non eſt omittendum huius tituli *l. vlt. §. in his,* abrogari quod de biennio, *l. in offerendis. §. tit. prox.* vt cauſa quæ more conſultationis diſceptanda eſt, ab vno vel duobus Senatoribus intra biennium introducatur, & eis inſinuetur. Nam pro biennio

ſubſtituit

ſabſtituit annum intra quem acta apud eum, contra cuius ſententiam appellatum eſt, & refutatorij libelli, & literæ iudicis ſiue apoſtoli tradantur ſcrinio competenti epiſtolarum vel libellorum, vt *l. 6. §. ſuper his. ti. 32. ſ. in. prox. l. 3. hoc tit.* & vt intra eum annum cauſa appellationis introducatur. Citius autem mittuntur acta & refutationes quam introducatur appellatio, *d. l. 3.* Nam appellationem introduci ſatis eſt ſub finem ſtatuti temporis, hoc eſt ſummo die fatali, vel quatuor antecedentibus, vel quinque ſequentibus, pro vno fatali die hodie inſtituta decem, *l. vlt. §. & cum antea.* Acta vero cum refutatoriis partium, literiſq; iudicis à quo appellatū eſt, aut mitti debent ſtatim poſt interpoſitam appellationem, aut circiter medium temporis, ipſo etiam medio die connumerato, *d. l. 3.* Etiam illud omittendum non eſt, eum contra quem appellatum eſt, ceſſante vel abſente appellatore, [illegible] poſſe præferre diem appellationis, & cauſam introducere, *d. l. vlt. §. nulli, l. vlt. tit. ſeq. l. in offerendis, ſ. tit. prox.* & inductam in ſacro auditorio perpetuari, i. quandoque otium fuerit principi, vel ampliſſimo ordini definiri poſſe. Alij auditorio non ſacro ad finiendas lites legibus præſcripta eſſe tempora. Et, vt dixi, introduci & finiri appellationem [illegible], quia iam ſemel lis conteſtata fuit priore iudicio; & vero priore etiam iudicio poſt litem conteſtatam cauſa peragi poteſt [illegible], *l. vlt. ſ. quom. & qu. ind.*

LXIII. Enarratio.

NEque vero lex prima recip. eſt &c.] Auctores Baſilic. ſic videntur accepiſſe legem 1. vt intra duos menſes à nominatione ad munus publicum appellatio interponenda ſit. Rectius autem Gloſſa, ex die interpoſitæ appellationis à nominatione duos menſes computari ad exequendam appellationem. Non igitur ad interponendam, ſed ad perſequendam. Recte etiam Fulgoſius ad *leg. cum anterioribus 5. §. eodem etiam num. 5.* notat, dictam *leg.* 1 loqui de tempore exercendæ appellationis interpoſitæ à nominatione ad honores, & ciuilia munera.

Et impetrata reparatio] Vide Cuiacium de præſcr. cap. 16.

Qui temporalis dicitur] Temporalis, & fatalis dies idem eſt. Vide Cuiac. Obſ. lib. 12. 4.

In Gloſſis veteribus] Gloſſæ: [illegible], *fatalis dies, finita dies.*

Idemque eſt fatalis, & finita dies] Vt in Gloſſis ſupra citatis. Hos dies vocant [illegible] ſcilicet dicitur quæcunque finita & condicta dies eſt: quia omnis condictio diei, ei cui dies condicta eſt, periculum aliquod adfert, ſi fallat ad condictum. Cuiacius ita recitat. Iulius Cæſar. 11. de bello Gallico: *Dies conſtituta cauſa dictionis.* Græcus interpres: [illegible]. Sanctus Baſilius in homilia in Iulittam martyrem: [illegible], &c.

Ei cui condicta eſt] Marcus Tullius libro 1. epiſtolarum ad familiares 9. *Nam cum mihi condixiſſem, cœnauit apud me.*

Poſſe præferre diem] *Anticiper.* Titus Liuius 39. 5. *Prætulit triumphi diem.*

LXIV. *Quando prouocare non eſt neceſſe.*

NOn repetuntur in hoc titulo cauſæ ex quibus ante obiter dixit, ad reſcindendam ſententiam appellatione opus non eſſe, *l. 1. & 3. de ſen. ex per. rec. l. 2. ſi à non comp. l. 2. ſup. ſi ex fal. inſtr. iud. ſit,*

A niſi vna in *l. 1.* de qua in *l. 1. ſen. reſc. non poſ.* ſed adduntur pleræque aliæ, quorum omnium ratio hæc, quod ſententia ipſo iure reſcindatur. Illa ſumme notanda, vt victor victo appellante neceſſe non habeat & ipſe appellare, quod nulla aut minor expenſarum litis & detrimentorum ratio habita ſit, quoniam hoc ſententia iudicis, ad quem victus appellauit, ſuppleri poteſt. Nec etiam quod victus tardior ſit in inducenda appellatione, quia & citra appellationem victor diem appellationis anteferre poteſt, aduerſario denuntiato.

LXIV. Enarratio.

B DE qua in l. 1.] Si ſententia priori ſententiæ contraria ſit, appellatione opus non eſt, [illegible], per ſe intercidit, ipſo iure reſcinditur, vt ait Hermopolites. [illegible], vt idem ait, [illegible]: *iudex enim qui ſemel ſententiam dixit, deſijt eſſe iudex.*

Diem anteferre] *Anticiper l'appel.*

LXV. *Quorum appellationes non recipiuntur.*

V. tit. 5. lib. 49. D.

IN ſuperiore titulo reprobatur ſuperſtitioſa, ſuperflua, ſuperuacua appellatio. Sic vocatur *l. 6. &*
C *l. vlt. eod. tit.* In hoc reprobatur moratoria, fruſtratoria, importuna, quæ ludificatio potius eſt, *l. 1. Cod. Th. eod.* & importuna dicitur, *l. 6. hoc tit. l. 7. C. Th. eod.* Appellationem ſuperſtitioſam recipere verecundiæ eſt, *l. 42. Cod. Theod. de appell.* Appellationem moratoriam recipere ignauiæ, *d. l. 6.* aut ignauæ verecundiæ: hæc pœnam, illi laudem meretur. Et moratoria eſt appellatio, ſi ex contumacia condemnatus appellauerit, quia non ignorat ſe merito litem amiſiſſe. item ſi confeſſus & conuictus de crimine, ſi debitor liquido conuictus, ſi apparitor ex delicti cauſa condemnatus à proprio iudice cui paret, ſi quis contra ordinem iuris non ferebat aperiri tabulas teſtamenti, aut heredem ſcriptum mitti in poſſeſſionem ex edicto D. Adriani. Idem ſi quis appellet ab executione,
D executore non excedente ſententiæ modum, *l. 18. C. Theod. eod.* vel ſi ab articulo, i. ab interlocutione, *l. 5. hoc tit.* Ab omni cauſa licet appellare, non ab articulo cauſæ, puta quod non detur dilatio inſtrumentorum cauſa, vel locus ad agendum, vel exceptio iuſta non admittatur, *l. 36. ſ. de appel.* quod etiam iudices vulgo interloqui ſolebant, *l. vlt. ſ. de ſent. & interl.* Ab executione ſero appellatur, ab articulo propere, quia poſt cognitionem totius cauſæ interpoſita appellatione & vitia interlocutionum corriguntur. At iure Canonico à quacunque interlocutione ex cauſa appellari poteſt, *c. non ita 2. q. 6.* quo iure vtimur, quia facile iudices amplectuntur ea omnia quibus litium modus excreſcit, aut litium vita producitur, quæ
E cauſa etiam efficit vt conuentionem quæ probatur, *l. vlt. §. vlt. ſ. de temp. ap.* aut quandoque factam reuocationem appellationis, vix aut ne vix quidem admittant, imo nec iuriſiurandi delationem.

LXV. Enarratio.

APpellationem moratoriam reciperem] Appellatio quælibet recipienda ex edicto Theoderici § 55. *Quando optima conſcientia conueniat etiam ſuperfluam appellationem ſine dubitatione ſuſcipere, dum de appellationis merito ſacer poſſit perpenſis legibus cognitor iudicare.*

Si ex contumacia condem. appell.] [illegible]

χρόνῳ τις ὑπὸ δικαστοῦ μετὰ προκατάρξιν, καὶ κηρύκων δὲ ἐπιφωνουμένων. καὶ μὴ πεισθέντες ἐλθεῖν εἰς τὸ δικαστήριον, vt ait Hermopolites: *Qui poſt litis conteſtationem per contumaciam abſunt, quique voce præconis citati & edictis euocati in iudicium venire noluerunt.* Vide ad titulum 43. ſupra; interdum tamen ex iuſta cauſa abſentibus condemnatis lis reſtituitur. Vide Cuiac. ad *l. D. nut 7. D. de in int. reſtit.*

Item ſi confeſſus & conu. de crim.] *Scelere conuicti,* vt loquitur Suetonius in Nerone, παρρησίας μετ' ἀδικήματα ὁμολογοῦντες, vt aiunt Græci, *ſtatim puniuntur.*

Si debitor liquido conuictus] Et confeſſus, addit Hermopolites, αὐτὸς γὰρ, inquit, ἑαυτοῦ κατεδίκασεν διὰ τῆς ἰδίας ὁμολογίας: *Ipſe enim propter confeſſionem de ſeipſo ſententiam tulit:* ſiue debitor fiſcalis, ſiue publicus, ſiue priuatus ſit. Non recte Fulgoſius de priuato ærario accipit. rectius Baſilica de priuato debitore.

Si apparitor ex delicti cauſa] In ciuili negotio appellatio recipitur.

Non ab articulo cauſæ] Baſilica: μετ' διαλαλιᾶς: *ab interlocut. etc.* & ita Fulgoſius.

Vt conuentionem] A ſententia iudicis appellare non licet, ſi conuenerit, ne liceret: *legum enim auctoritatem in hoc caſu volumus pactis litigantium mitigar.* Sic legitur in veteri Menagij.

Litium vita procuditur] Varro: *Legendo & ſcribendo vitam procudito.* Lites viuere & mori dicuntur.

LXVI. *Si pendente appellatione mors interuenerit.*

V. tit. 13. eod. libro.

PEndente appellatione, *l. per.* ait, pendente in numero cognitionum, i. nondum re iudicata ea appellatione, quomodo & rei ipſi pendere dicuntur qui nondum diſcrimine liberati ſunt. Et notandum quod ait *d. l. pen.* appellationem pendentem in numero cognitionum peragi ſuo ordine, i. ſeruato ordine introductionum. Quod & hodie obſeruatur. Mors autem in hoc tit. i. mors eius qui appellauit, vel eius contra quem appellatum eſt, vel mors hominis, de cuius proprietate lis eſt. ac primum *l. pen.* oſtenditur, mortuo homine, quo de agebatur, pendente appellatione, vel etiam pendente priore iudicio, litem durare propter peculium, vt propter fructus & partus, & ſtipulationem de euictione, *l. vtique, D. de rei vind.* Mortuo autem eo qui appellauit à nominatione, lis penitus extinguitur, *l. 4.* Mortuo eo qui appellauit à ſententia in negotio ciuili, lis transfertur in heredem, perinde ac ſi priore iudicio mors ei contigiſſet, *l. 1.* In negotio criminali, ita diſtinguimus: Aut priori ſententia contra quam appellauit, bona eius expreſſim publicata ſunt, aut tacite. Si ſpecialiter, morte quidem eius crimen, i. cauſa capitis extinguitur; ſed quæſtio bonorum ſpecialiter publicatorum non extinguitur. Si tacite, vt ſi deportatus ſit nullo alio adiecto, morte eius & crimen & quæſtio bonorum extinguitur, & bona tranſmittuntur ad heredes; atque ita in multis partibus iuris multum intereſt exprimatur aliquid, an tacite intelligatur. Nam vno ex his perempto quæ ſunt expreſſa, non perimitur etiam alterum. Perempto expreſſo, perimitur etiam quod ei tacite inſuit, & hæc diſtinctio proponitur *l. 3.* & confirmatur *l. 2. D. eod. l. vlt.* ℐ. *ſi reus vel acc. mor. fue.* Repetitio bonorum ſcelere quæſitorum nunquam perimitur, nec ſi priori ſententia abſolutus ſit reus, ſicut nec bonorum ſpecialiter publicatorum priori ſententia. In ſpecie *l. 2.* perimitur, quia obſignatio bonorum abſentis rei, non eſt publicatio, adnotatio inter reos non eſt condemnatio, licet ab ea

A appellari poſſit, & in ea lege ponimus abſentem vita deceſſiſſe intra annum. Lex vltima vt accipienda ſit oſtendi lib. de diuer. temp. c. 16.

LXVI. Enarratio.

LIs transfertur in heredem] Heres debet, ἢ πληρῶσαι τὰ ἔγγραφα τῆς ἐκκλήτου, vt eſt in Baſilicis: implere ſolemnia appellationis, aut iudicato ſatisfacere.

Lex vltima vt accip.] Ex *l. vlt.* ad perſequendam appellationem heredi dantur quatuor menſes. & ita Ioannes Faber. recte.

B
LXVII. *De his qui propter metum iudicis non appellauerunt.*

ETiam qui propter metum iudicis non appellat intra conſtituta tempora, iudicatum facere cogitur quia vanus eſt metus. Qui vero propter violentiam & terrorem, quem infert iudex, non appellat voce aut libello, ſatis habet intra conſtituta appellationi tempora id publice conteſtari, vt conteſtatio pro appellatione cedat, *l. cum quidam. D. de appel.*

LXVII. Enarratio.

C QVia vanus eſt metus] Serua quod dicitur in *l. 5. in ſacro comitatu noſtro.* ἐν τῷ θείῳ ἡμῶν κομιτάτῳ, vt eſt in Baſilicis: *temere nihil potuiſſe.*

LXVIII. *Si vnus ex pluribus appellauerit.*

SI plures vna ſententia condemnati ſint, ex titulo 55. intelleximus, periculum ſententiæ diuidi. Ex hoc intelligimus, victoriam eſſe communem ex appellatione, ſi ex condemnatis quidam appellauerint, quidam non appellauerint, ſi modo vna eademque omnium cauſa defenſionis fuerit. Proniorem eſſe victoriæ, quam condemnationis communicationem.

LXVIII. Enarratio.

D VNa eademque omnium cauſ. def.] Si vero contutores erant, & ex diuerſis factis condemnati ſint, vnuſque ſuæ tantum condemnationis nomine appellavit, cæteris non prodeſt, vt additur in Baſilicis. qua de re vide legem, *ſi qui ſeparatim* 10. §. *vlt. D. de appellation.*

LXIX. *Si de momentaria poſſeſſione fuerit appellatum.*

MOmentaria poſſeſſio eſt, quæ ea interdicto prætoris celeriter reformanda & reſtituenda eſt, non tantum ſi agatur interdicto vnde vi, ſed & ſi alio quolibet interdicto adipiſcendæ vel retinendæ

E poſſeſſionis *l. momentaria infra vnde vi.* Nam reformationem deſiderat, non tantum quæ vi erepta, ſed & quæ quolibet modo impedita, interturbata, inquietata eſt, vt docui *l. ſi coloni* ℐ. *de ag. cenſ.* & 1. Obſ. c. 20. & celerem reformationem & ob idipſum omne interdictum quod de poſſeſſione eſt, omniſque ratio reformandæ, repetendæ, vindicandæ, tuendæ poſſeſſionis momentum dicitur, & momenti actio: & à ſententia quæ cauſam poſſeſſionis diremerit, non licet appellare, ne quod beneficio celeritatis inuentum eſt, ſubdatur iniuriis tarditatis, *l. 22. Cod. Theod. quorum app. non rec.*

LXIX. Enarratio.

NOn licet appellare] Vide dicta cap. 20. & libri 2. cap 35. in fine. Auctores Baſilic. tradunt, ſi appelletur à ſententia iudicis, qui de poſſeſſione reformanda pronuntiauit, iudicem appellationis poſſeſſionem apud eum eſſe iubere debere, apud quem prior iudex interim eſſe iuſſit.

LXX. *Ne liceat in vna eademque cauſa tertio prouocare, vel poſt duas ſententias iudicum, quas definitio præfectorum prætorio roborauerit, eas retractare.*

OLim in vna eademque cauſa ſemel dumtaxat, non licebat iterum appellare, i. gemino iudicio ſuperatus non poterat appellare, vt ſi à Duumuiro appellaſſem ad Præſidem prouinciæ, non poteram à præſide appellare. *l. 1. Cod. Theod. de poſſ. ab eo, quibus prou. transf.* & in edicto Athalarici Regis apud Caſſiodorum 9. appellari à ſubiecto iudicibus ordinariis in vna cauſa ſecundo non patimur. Hodie ex Conſtitutione Iuſtiniani poſita ſub hoc titulo etiam ſecundo, non item tertio, licet appellare, i. bino, non item trino iudicio ſuperato, vt ſi à Duumuiro appellaui ad præſidem prouinciæ, à præſide poſſum appellare ad præf. vrbi, ſed non etiam à præfecto vrbi. At ſi forte præf. vrbi iudicem dederit, qui ex appellatione cognoſceret, licet ab eius ſententia non poſſit appellari; poteſt tamen recuſari ſi modo, vt *l. vlt. ꝟ. de ſentent. & int.* ante litem conteſtatam recuſetur inuocato præfecto qui eum dedit. Nam vt à ſententia iudicis dati appellatur qui dedit, *l. 1. D. quis à quo app.* ita recuſationem iudicis dati fieri oportet ad eum qui iudicem dedit. Cæterum recuſatio ipſa pro appellatione non computatur, quia fit ante litem conteſtatam. Et hæc eſt ſententia vltimæ partis huius legis. At retractatio à ſententia præf. prætorio pro appellatione cedit: & ideo ſi à Duumuiro appellaui ad præſidem prouinciæ, & à præſide ad præf. prætorio, iam non poſſum retractare quod præf. prætorio iudicauit, quia videor tertium appellare.

LXX. Enarratio.

APud Caſſiodorum 9.] Epiſtola 18.

Recuſatio ipſa pro app. non comput.] Tradunt etiam DD. recuſationem iudicis pro appellatione non computari.

LXXI. *Qui bonis cedere poſſunt.*

V. tit. 3. lib. 42. D.

PErtinet hic titulus ad executionem rerum iudicatarum ſiue proprio iudicio, ſiue ex appellatione iudicatæ ſint: Nam executio ea cauſa debitæ pecuniæ fit tribus modis. Ac primum quidem captis & diſtractis pignoribus, quod fit extra ordinem iuſſu magiſtratus, non lege, aut edicto certo, vt docui tit. 51. neque vero ita pignus prætorium conſtituitur, ſed pignus, quod vicem obtinet conuenti pignoris, *l. 1. ꝟ. ſi in cau. iud. pig.* & hoc ſi is qui iudicatus eſt, præſto ſit, vel ſi defendatur. At ſi latitet, vel non defendatur, alio modo fit executio, nempe ex edicto prætoris eo, qui vicit iudicati ſeruandi cauſa miſſo in poſſeſſionem omnium bonorum eius qui iudicatus eſt, *l. 2. & 3. ꝟ. qui pot. in pig.* quo genere pignus prætorium conſti-

A tuitur, eamque poſſeſſionem ſequitur proſcriptio & diſtractio bonorum ſub haſta, quæ irrogat infamiam ei cuius nomine fit quaſi decoctori. & hic ordo edicti proximus eſt ordini duodecim tabul. quamobrem & proſcriptio diſtractióque bonorum, quæ fit ex edicto vſurpato nomine duodecim tabul. ſectio appellatur, & morti comparatur, *l. actione § 1. D. pro ſoc.* Lex duodecim voluit decoctoris ſanguinem effundi, Prætor maluit ſuffundi publicè diſtractis bonis voce præconis. Quod ſi iudicatus parum, aut nihil habeat in bonis, alio modo executio fit, quæ etiam deſcendit ex duodecim tab. puta iudicato detruſo in carcerem. Sed vt & hanc iniuriam carceris, & illam quoque proſcriptionis & diſtractionis infamiã debitor cuitet, B lege Iulia ei conceditur omnibus bonis ſuis præſentibus & futuris creditoribus cedere, non vt ea ſibi habeant, quæ debitor cedit, non dat in ſolutum; ſed vt ea publice vendant, & pretium ex venditione redactum inter ſe partiantur pro rata crediti, *l. 4.* Et rationem hanc Theodorus reddit, *ἵνα μὴ τοιαύτην χρεῖτις ἄδηλον τὰ ὄχλα πολλοὶ τῶν συμπτωχίαν εἰς ὀλίγα δέχωνται.* neque obſtat *l. vlt. in fin.* quæ hoc dumtaxat vult, in cauſa quidem electionis, de qua in ea lege agitur, nullum eſſe diſcrimen inter hypothecarios & chirographarios creditores. Cæterum in partiendis rebus debitoris ius cuique ſuum eſſe ſeruandum, ita ſcilicet vt hypothecarij hypothecas ſuas ſaluas habeant, vt *l. 6. tit. ſeq.* cæterarum rerum pretium inter eos diuidatur, C electa ceſſione bonorum. Quæ autem ceſſionem bonorum ſequitur venditio, non irrogat debitori infamiam, quia non fit eius nomine, ſed creditorum, quibus ceſſa ſunt, *l. debitores. ſupra ex quibus cauſis infam. irrog.* Et hæc ſunt duo commoda ceſſionis bonorum, *l. vlt.* & quod ait *l. 1.* tantum liberationem excludit, non alia commoda. nam & tertium commodum ceſſionis, hoc eſt, vt poſt eam debitor conuentus habeat exceptionem, ſi non ceſſit bonis, *§ vlt. Inſtit. de replic.* niſi quid ei poſtea facultatis ad ſoluendum acceſſerit, quo prætor moueri poſſit, *l. 3. tit. ſeq.* Ceſſio inter ciues Romanos ex lege Iulia, vt opinor, fiebat in iure, ſolemnibus verbis, vt quælibet alia ceſſio, qua dominium adquiritur: hodie fit nuda D voluntate, etiam extra ius, *l. 6. hoc titulo, l. vlt. D. eod.* & reuocatur etiam nuda voluntate, re integra, *l. 2. hoc tit.* nec neceſſe eſt petere à principe, quod lex Iulia defert: nam quod ait *l. vlt. in princ.* ad iuſtitium quinquennij, quam Græci *ἀναχωρὴν* & *ἀναπομπὴν* vocant, potiſſimum reſpicit. Hanc à principe impetrari neceſſe eſt, non ceſſionem bonorum. Recte Accurſius electa dilatione quinquennij, ceſſionis auxilio renuntiari. Recte etiam ex *l. vlt. ꝟ. de cuſt. reor.* adnotabis, & in cauſa criminali ceſſioni bonorum locum eſſe.

LXXI. Enarratio.

E QVaſi decoctori] Quis dicatur decoctor exponunt Gloſſæ Iuris. Perſius Sat. 5. *hunc alea decoquit:* id eſt, efficit vt quis facultatibus exhauſtis, fidem creditoribus ſuis decoquat.

Voluit decoctoris ſanguinem eff. Præt. mal. ſuff.] Tertullianus Apologetici cap. 4. *Bonorum adhibita proſcriptio ſuffundere maluit hominis ſanguinem quam effundere.*

Iudicato detruſo in carcerem] Huc facit Diui Auguſtini epiſtola 215. *Cum frater*, inquit, *noſter Faſtius debito decem & ſeptem ſolidorum ab oppigneratoribus vrgeretur, vt redderet, quod ad præſens, vnde explicaret ſe non inueniebat, ne corporalem pateretur iniuriam ad auxilium ſanctæ Eccleſiæ conuolauit, &c.*

Theodorus reddit, ἵνα μὴ &c.] *Ne ſi hoc concedatur creditoribus, cum debitoris magni pretij per colluſionem modico pretio æſtimata inter ſe diuidant, & partiantur.* A

Niſi quid ei poſtea facultatis] ἄξιον λόγου: *cuius ratio haberi debeat*. Baſilica ad legem ſeptimam.

Et reuocatur etiam] Si poſtea ſoluat, diſtractionem bonorum non patietur, vt eſt in Baſilicis.

LXXII. *De bonis auctoritate iudicis poſſidendis ſeu venundandis & de ſeparationibus.*

V. tit. 5. & 6. eodem lib. B

POſſeſſio bonorum omnium pecuniæ iudicati, quæ ei qui pro partibus ſuis ſententiam conſecutus eſt, & alijs creditoribus datur, ſi intra tempora iudicati non faciat iudicatum, & quam auctor præſtinans iungere quæſtione de poſſeſſione præmiſit quæ ante ſcripta ſunt, de rebus iudicatis, vel datur ex ceſſione ipſius iudicati ſiue debitoris, de qua titulo ſuperiore proximo, vel ex edicto auctore prætore iudicati ſiue crediti ſeruandi cauſa, de qua in hoc tit. videlicet ſi debitor fraudationis cauſa latitet nec defendatur, *l. pen. & vlt. hoc tit. l. pen. tit. vlt.* vel ſi ei ſucceſſor nullus extet, *l. 5. & 6. hoc tit.* Vtramque ſequitur venditio bonorum poſtulata à prætore, tranſacto iuſto aliquo tempore. cuius ipſe prætor iuſtus arbiter eſt, *l. pen.* nam quod lege definitum non inuenitur, merito tribuitur arbitrio iudicis. & verum eſt quod Alciatus notauit à *l. vlt. §. ſin autem*, hæc verba, *à nobis*, abeſſe nec deeſſe. Et vero *d. l. vlt.* in longum tempus plerumque trahi venditionem ſatis oſtendit, dum ponit, re integra creditores qui non petierunt ſe mitti in poſſeſſionem intra quadriennium, admitti in communionem petitæ ab alijs bonorum poſſeſſionis, quia in rem datur, non in perſonam; & ægre igitur perueniri ad venditionem, quæ etiam quod fiat nomine debitoris tanquam decoctoris, ignominioſa eſt, atque adeo non acceleranda. Quæ ſequitur ceſſionem bonorum, quia nomine debitoris non fit iam exuti bonis, ignominioſa non eſt. Ceſſa vero aut data poſſeſſione omnium bonorum debitoris, vt ſit apud creditores iure ceſſæ poſſeſſionis, vel prætorij pignoris, dico venditionem tandem ad extremum cum prætori iuſta cauſa viſa fuerit, creditoribus permitti, non etiam eis iure dominij bonorum addictionem fieri poſſe, *l. 4. ꝟ. tit. prox. l. 6. & 8. hoc tit. l. 1. ꝟ. ne pro do. c. mul. bo. ad.* Vtroque genere debitor liberatur, *l. 3. hoc tit. l. vlt. tit. vlt.* ab his qui ante ceſſionem vel bonorum poſſeſſionem cum eo contraxerunt, non ab his quibuſcum poſtea contraxit, *d. l. 3.* & non ipſo iure, *l. 1. ꝟ. tit. prox.* ſed poſita exceptione: *Niſi bonis ceſſit*, vt vet. lib. habent in *§. vlt. Inſt. de repl.* & Baſil. *d. l. 3.* ἀλλ' εἰ μὴ ἐξέστη, & in Theophilo *d. §. vlt.* ſcribendum, ἐξέστη, non ἔξεστι. At ſatisfieri prius debet priuilegiarijs & hypothecarijs, quàm non priuilegiarijs & chirographarijs, cum ex reſidua pecunia reliquis pro rata debiti quantitate. Illud quoque certum eſt, eorum quibus ab herede legatum eſt quam eorum quibus ab herede heredis, cauſam eſſe potiorem, *l. 1.* Ad ſeparationes pertinet *l. 2. & 7.* bonorum ſcilicet & creditorum defuncti à bonis, creditoribuſque heredis, vt in defuncti bona eant creditores defuncti, in heredis creditores. Alia tria ſeparationum genera notantur in Dig. eod. tit. & quintum *l. 3. §. proinde, D. de minor.* Auctoritate iudicis, id eſt, ſententia prætoris. C D E

LXXII. ENARRATIO.

SI ei ſucceſſor nullus extet] Nec fiſcus, nec vxor defuncti, vt Theodorus hic.

Hæc verba, à nobis] Sunt tamen in vet. Menagij.

Intra quadriennium] Intra quadriennium tantum: *ne in perpetuum aliorum negligentia, illi qui pro ſuis debitis alacriores creditoribus alijs oſtenduntur fuiſſe, prægrauentur*, vt eſt in *d. l. vlt. alacriores*, id eſt, diligentiores Gloſſæ: πρόθυμοι, *alacer, ſedulus*.

Quibuſcum poſtea contraxit] Ex contrario ſcilicet. Baſilica: Qui vero poſt ceſſionem bonorum cum eo contraxerunt, recte eum conueniunt, nec eis exceptio opponitur. Idem tradunt Azo & Fulgoſius.

Et non ipſo iure] Sed poſita exceptione, Gloſſa in *l. 1. h. t.* in *l.* autem *vbicumque 60. D. de fideiuſſor.* ipſo iure, non recte.

Cauſam eſſe potiorem] Heres heredis debet vt æs alienum, ſiue, vt ait Theodorus: χρέος καὶ ληγάτα ἃ ἐχρεώστει δοῦναι: legata etiam quæ dare debebat, æris alieni nomine continebantur. Et merito igitur priorum legatorum cauſa potior eſt: nam legata præſtantur ex eo quod ſuperat deducto ære alieno.

Et 7.] In qua Cuiacius legit, *ſeparatio poſtulata*. & ita in vetuſto Menagij.

LXXIII. *De priuilegio fiſci.*

V. tit. 14. lib. 49. ff.

NOn alia de cauſa ſubijcitur hic titulus duobus ſuperioribus, quam quod ex ceſſione debitoris, vel ex edicto prætoris poſſeſſis & venditis omnibus bonis debitoris habenda ſit in primis ratio eorum creditorum, qui priuilegiarij ſunt, i. qui priuilegium exigendi habent, quod Plinius πρωτοπραξίαν vocat, quaſi πρώτην εἰσπραξίαν, qui cæteris creditoribus præferuntur in auferenda pecunia ſibi debita, dilata interim exactione ceterorum qui priuilegium nō habent. quæ cauſa etiam efficit vt in Digeſtis tit. *de ceſſ. bon. & tit. de reb. auct. iud. poſſ.* de priuilegiariis creditoribus agatur. Ex his eſt fiſcus, de quo eſt hic tit. Paulus V. Sent. *Priuilegium fiſci eſt, inter omnes creditores primum locum tenere.* quæ ſententia vt intelligatur, ſciendum eſt alios eſſe creditores hypothecarios, alios chirographarios, qui & perſonales dicuntur; & qui hypothecarij ſunt, etiam perſonales ſunt, quia hypothecaria actio ſine perſonali non conſiſtit, quæ directa & principalis actio eſt. At qui perſonales ſunt, non continuo etiam hypothecarij ſunt: nam perſonalis actio ſine hypotheca conſiſtere poteſt. Ex chirographariis autem alij ſpeciali quodam iure ſuo priuilegiarij ſunt, alij non. Ex hypothecatis, excepta cauſa dotis, nulli ſuo iure priuilegiarij ſunt. Fiſcus eſt ſemper hypothecarius creditor, nec tamen priuilegiarius in actione hypothecaria iure quodam ſuo proprio contra alios creditores hypothecarios, nec niſi priuilegio temporis, vt quilibet alius creditor hypothecarius, quia in hypothecis priuilegium æſtimatur ex tempore, non ex cauſa debiti, non ex perſona creditoris, & excepta dotis cauſa, & alijs quibuſdam, vtique qui prior eſt tempore & hypothecæ iure potior eſt. quod & de fiſco ita proditum eſt *l. 2. hoc tit. l. ſi pignus. l. vlt. D. qui pot. in pign.* At in actione perſonali fiſcus priuilegiarius eſt ſuo quodam iure, non ſpectata prærogatiua temporis. & hoc eſt quod ait Paulus, *Priuilegium fiſci eſt, inter omnes creditores* &c. inter omnes ſcilicet chirographarios, etiamſi forte quidam priuilegiarij ſint, quia priuilegia ſua exer-

cent aduerſus alios, non etiam aduerſus fiſcum, id eſt, A
non niſi poſt fiſcum ſunt priuilegiarij, quales ſunt qui
pecuniam crediderunt nauis fabricandæ vel inſtruen-
dæ cauſa, *l. qui in nauem, D. de reb. auct. iud. poſſ.* qui-
bus tamen fiſcus anteponitur, *l. quod quis, eod.* i. poſ-
ſeſſis bonis debitoris, prius ſatisfieri fiſco debet, quam
ei qui credidit nauis fabricandæ vel armandæ cauſa.
Alias vero priuilegiarius priuilegiario non præfertur,
ſed melior eſt conditio occupantis, i. eius qui prior
ſuum recepit. Quod ſi prior creditor non priuilegia-
rius occupauit, integrum eſt priuilegiario quod ei ſo-
lutum eſt, extraordinario iure auferre, *l. 5. hoc tit.*
Porro aliud eſt priuilegium fiſci in tacita hypotheca,
l. 2. C. de ser. pig. da. man. quam habet in iis rebus
quæ tempore contractus in bonis debitoris fuerunt, B
non etiam in his, quæ eius eſſe deſierunt, & per ven-
ditionē forte & traditionē in alterius dominium tran-
ſierunt *l. 4.* nā tacita hypotheca fiſci conſiſtit in bonis
tantū debitoris, nō in alienis bonis; etiāſi iam olim de-
bitoris fuerint; ac ne in bonis quidem vxoris eius, *l. 1.*
quia inter virum & vxorem nulla bonorum commu-
nio eſt, & res vxoris non minus viro alienæ ſunt, quam
res cuiuſlibet extranei. Et notandum quod ait *l. 1.*
bona eius, qui fiſco obligatus eſt ob reliqua adminiſ-
trationis primipili, à fiſco recte occupari iure hypo-
thecæ, non etiam res vxoris eius. quod intelligendum
eſt de rebus quæ ſunt extra dotem: nam dos vxoris,
cum ſit in bonis mariti, ex cauſa reliquorum primi-
pili, i. ex adminiſtratione militaris annonæ geſta à C
centurione primipili, occupari à fiſco poteſt, non vti-
que ſtatim, cum & dos vxoris ſit, ſed in ſubſidium &
extra ordinem, ſi fiſcus ex bonis ipſius debitoris, vel
fideiuſſoris eius reliqua primipili ſeruare non poſſit,
l. 4. C. in quibus cau. pign. tac. cont. quod etiam ob-
tinere in quolibet munere] publico ex contrario ar-
gumentum præſtat *l. 3. C. Ne vxor pro mar.* Dixi
actionem fiſci perſonalem præferri omnibus aliis
actionibus perſonalibus, non inſpecta ratione tempo-
ris, quia in actionibus perſonalibus priuilegia non
æſtimantur ex tempore ſicut in hypothecariis, ſed ex
cauſa debiti, *l. priuilegia, D. de reb. auc. iud. poſſ.* Fiſci
actionem hypothecariam non præferri antiquioribus
actionibus hypothecariis, ſed inferioribus tantum. D
Addo fiſci actionem hypothecariam præferri omni-
bus actionibus perſonalibus antiquioribus vel priui-
legiariis, *l. 3. hoc tit.* quod idem habet etiam quilibet
alius cui hypothecaria actio competit contra chiro-
grapharios creditores, *l. 6. C. tit. prox. l. eos, C. qui
po. in pig.* Et ideo ſi debitor fiſci idémque debitor pri-
uati creditoris chirographarij, prius ſoluerit creditori
chirographario, fiſcus iure tacitæ hypothecæ, vel
etiam perſecutione extraordinaria iure ſui priuilegij,
quod habet in actione perſonali, pecuniam ſolutam
creditori chirographario perſequi poteſt, non per ac-
tionem; ſed cognitione præſidis aut procuratoris ex
iuſta cauſa, puta ſi debitor ſoluendo non ſit, *l. 5. &*
ſine vſuris, d. l. 5. Ratio hæc redditur in *l. denique,* E
D. de iu. fiſ. quia res non perſona conuenitur, i. quia
fiſcus rem perſequitur non perſonam, & in perſecu-
tione in rem vſuræ non veniunt, *l. ſi nauis, D. de rei
vind.* & eadem pene eſt ratio *l. 5* quia creditor chiro-
grapharius, cui prius debitor pecuniam ſoluit, eam
pecuniam non ſumpſit fœnore, vt in ſortem & in vſu-
ras teneatur actione perſonali; ſed ſuum recepit, i. pe-
cuniam ſibi debitam, quæ auferri ei non poteſt, niſi
extraordinaria perſecutione, in quam vſuræ venire
non poſſunt.

LXXIII. Enarratio.

QVod Plinius] Libro 10. epiſt. 109.
Paulus 5. Sentent.] Tit. 12.
Et hoc eſt, quod ait Paulus] d. tit. 12.
Non etiam res vxoris eius] Vxor bonorum ſuorum
ſeparationem petare poteſt: *ἐκδικεῖται ἡ γυνὴ τὰ ἴδια πράγματα ἀπὸ χρεώστου*, vt eſt in Baſilicis: *προτιμᾶται γὰρ ὑποθήκαις ὁ δημόσιος κατὰ τῶν πραγμάτων μόνου τοῦ χρεωστοῦντος αὐτῷ ... οὐ μὴν δὲ πραγμάτων ἀλλοτρίων, οἷα εἰσὶ τὰ τῆς γυναικός*: *Fiſcus enim priuilegium hypotheca habet in bo-
nis ſolius debitoris, non in bonis alienis, qualia ſunt bo-
na vxoris.*
Non ſumpſit fœnore] *οὔτε γὰρ δάνειον συνήλλαξε πρὸς τὸν δημόσιον χρεώστην, ἀλλ' τὸ ἴδιον ἀπέλαβεν*: *Non enim fœ-
nus contraxit, ſed ſuum recepit*, vt eſt in Baſilicis. fœ-
nus, id eſt, *δάνειον ἔντοκον*, *mutuum fœnebre.*

LXXIV. *De priuilegio dotis.*

EST etiam creditoribus permiſſa poſſeſſione &
venditione bonorum debitoris in actionibus per-
ſonalibus priuilegiaria mulier quæ dotem ſuam repe-
tit ſoluto matrimonio, *l. ſi ſponſa, D. de iu. dot. l. 1.*
D. ſol. mat. Multa legibus fauore dotium introducta
ſunt, *l. ſi ego §. ſi res, D. de iu. dot. l. vlt. C. ad SC.*
Vell. & hoc maxime vt priuilegium habeat inter per-
ſonales actiones, quod tamen Conſtitutio huius tit.
ait non tranſire in heredem, alium ſcilicet quam fi-
lium, vt *Nou. 91.* eadémque interpretatio adhibetur
recte ad *l. maritum, D. ſol. matr.* At cur *l. vlt. C. qui
pot. in pig. hab.* ait, actionem dotis præferri omnibus
pene perſonalibus actionibus? Cur pene? an quia
non actioni publicæ antiquiori, *l. 9. C. de iu. dot.* non
impenſæ funeris, *l. pen. D. de relig.* non pecuniæ de-
poſitæ ad menſam, quæ extat, *l. ſi hominem §. quo-
tiens, D. Depoſ.* non impenſæ auctionis inuentariive fa-
ciendi, *l. quod priuileg. eod.* quibus tamen cauſis ho-
die dotis cauſa proculdubio præferenda erit iure taci-
tæ hypothecæ, ſecundum definitionem *l. 9. C. qui pot.
in pig.* nam Iuſtin. mulieri agenti de dote etiam orbæ
tacitam hypothecam dedit in rebus dotalibus, & re-
bus omnibus mariti. ac prætereà in hypothecariis ac-
tionibus priuilegium inter omnes creditores hypo-
thecarios etiam antiqoiores & tacitam, vel expreſ-
ſam hypothecam habentes, *l. vlt. C. qui pot. in pig.*
Nou. 97. non tamen aduerſus fiſcum, vt opinor,
niſi ex priuilegio temporis, *l. 3. C. de primipilo, l. 2. C.
tit. prox.* in qua quod de hypotheca cauta mulieri,
idem hodie dici velim de tacita. Non alij mulieri a-
genti de dote antiquiore, *d. l. vlt. Nou. 91.* Non
etiam ei qui pecuniam credidit ad comparandam rem
aliquam ſub pignore eiuſdem rei, ſi tempore prior fue-
rit, *Nou. 97.* Non item ei qui pecuniam credidit ad
comparandam militiam eo pacto, vt in ipſius militiæ
pignore potior eſſet, cui nec antiquior mulier præfer-
tur ex eadem *Nou. 97.* His exceptis, mulier etiam
antiquioribus creditoribus hypothecariis quibuſcun-
que præfertur: & plus habet quam fiſcus: qui in hy-
pothecis non habet priuilegium temporis, & vitium
adfert regulæ iuris, quæ ſtatuit, in hypothecis prio-
rem tempore eſſe potiorem iure. Denique ex hypo-
thecariis creditoribus ſola mulier, quæ de dote ſolli-
cita eſt, ſpeciali iure ſuo, quod Iuſtinianus indulſit,
priuilegiaria eſt.

LXXIV. Enarratio.

A INter perſonales actiones] Azo in Summa.

Alium ſcilicet quam filium] Ad heredem extraneum, Azo, Ioannes Faber. Theodorus Hermopolites: *τὸ προνόμιον αὐταῖς μόναις ζώσαις ταῖς γυναιξὶν ἁρμόζει· οὐ μὴν καὶ τοῖς κληρονόμοις αὐτῶν ἐξωτικοῖς οὖσι δηλαδή, καὶ ἀγνοοῦσιν· ὡς προσωπικὸν ὂν καὶ οὐ πραγματικόν. εἰ γὰρ παῖδες οἱ κληρονόμοι, ἔχουσι καὶ αὐτοὶ τὸ προνόμιον. Priuilegium ipſis tantum mulieribus ſuperſtitibus competit, non etiam heredibus earum, extraneis ſcilicet. quod perſonale ſit, non reale: Nam ſi heredes earum liberi ſint, ipſi quoque priuilegium habent.*

B Ad leg. maritum] In *l. etiam 18. eod.*

Hodie dotis cauſa] Vide recitat. ad *leg. vlt.* ℸ. *qui potior. in pign.*

Vel expreſſam hypothecam hab.] Quæ fuit ſententia Martini. Azo contra putat heic in Summa. Theodorus Hermopolites generaliter ſcribit, mulierem, *εἴτε τοὺς ἰδιώτας ὑποθηκαρίους δανειστάς, εἴτε προτέρους τούτων τυχοῦσα, εἴτε μεταγενεστέρους: potiorem eſſe priuatis creditoribus hypothecariis, ſiue antiquior ſit, ſiue poſterior.*

Non tamen aduerſus fiſcum] Videlicet ſi inter fiſcum & mulierem tantum agatur: Nam ſi res primum Titio obligata ſit, deinde fiſco, tum doti, Titius fiſco præfertur, quia prior eſt tempore, Titio mulier. C Atque ita eueniet, vt dos fiſco ſit potior, vt ex Græcis obſeruat Cuiacius ad §. *fuerat autem, Inſtit. de action.* id eſt, ex Harmenop. libro 111. tit. 5. §. 43.

Idem hodie dici velim de tacita] Quam mulier habet, *l. vn. § 1. ℸ. de rei vx. act.*

Non alij mulieri] Præfertur, ſubaudi, & non præfertur in iiſdem bonis. In aliis atque aliis bonis ſecus eſt, nempe vt ius ſuum quæque habeant P. Faber.

De dote antiquiore] Vide Quintil. declamat. 360.

Et plus habet quam fiſcus] Non igitur verum quod aiunt, fiſcum & mulierem pari paſſu ambulare. P. Faber.

D In hypothecis] *l. 2. 7. & 8* ℸ. *qui poi. in pign.*

LXXV. *De reuocandis iis, quæ in fraudem alienata ſunt.*

V. tit. 8. lib. 42. ff.

IN hoc titulo agitur de actione in factum, quæ Pauliana dicitur, & competit creditoribus poſt A poſſeſſionem & venditionem bonorum pecuniæ iudicati, tranſacto legitimo tempore iudicati faciendi, ſi lateret, nec ſatisfaciat, nec defendatur, & bona quæ væneunt, quæque ſola retinuit poſt iudicationem, non impleant creditores, ad reuocanda ea quæ in fraudem eorum alienauit ſui patrimonij deminuendi cauſa, vt ex eo minus creditores ferrent, reſciſſa alienatione, & competere eam poſt poſſeſſionem & excuſſionem, & venditionem bonorum iudicari, vel cuiuſcunque debitoris intra annum vtilem probat *l. 1. & pen. huius tit. & l. 6. §. vl. l. ait prætor §. 1. & §. annus, D eod. §. item ſi quis in fraudem, Inſt. de act.* vnde ſatis apparet, quam bene hic titulus cohæreat ſuperiori-B bus. Notanda eſt differentia inter cauſam lucratiuam & non lucratiuam, *l. pen.* Notanda *l. vlt.* de qua Obſ. 12. c. 5. Notanda *l. 4.* quæ ait actionem Paulianam non dari his, qui debitori heredes extiterunt, quia ſcilicet & confuſione creditores eſſe deſierunt:

LXXV. Enarratio.

SVi patrimonij demin. cauſa] Edictum pertinet ad deminuentes patrimonium ſuum, *l. quod autem 6. D. quæ in fraud. credit.*

Et excuſſionem] Excuſſio præcedere debet, vt recte Fulgoſius aduerſus Gloſſam, ex *l. 1. & pen.* Idemque recte ad verbum, ceſſit, in *d. l. 1.* ex cauſa, inquit, C venditionis, aut donationis. Accurſius non recte ponit, heredem dediſſe in ſolutum propriis creditoribus.

Inter cauſam lucratiuam] Quæ notatur his verbis: ſcientiæ mentione detracta, id eſt, ſi donauit ſcienti, vel ignoranti dolum: *εἰδότι ἢ ἀγνοοῦντι τὸν δόλον*, Paulianæ locus eſt: *ὅτι μὴ δίκαιον κερδαίνοντας ἄλλων ζημιουμένων: ſine lucrum capiens cum aliorum damno.* Hermopolites. Si ſcienti fraudem vendiderit, tenetur Pauliana, ſi ignoranti, non item.

Notanda lex vltima] Qui debitorem ſuum acceptilatione liberauit in fraudem creditorum, tenetur D creditoribus ſuis in quantum facere poteſt: nam & qui bonis ceſſit, tenetur tantum in id quod facere poteſt. quid enim refert, cedat quis bonis verbo, vel facto? ſiue vtrum ſpolietur auctoritate Prætoris, an vltro facta ceſſione bonorum? Hæc Fulgoſius, & Cuiacius d. cap. 5. & in recit. heic.

Et confuſione] *διὰ τὸ συγχέεσθαι τὰ ὀφλήματα διὰ τὴν ἐπιδοχὴν τῆς κληρονομίας.* Theodorus.

CODICIS IVSTINIANI LIBER OCTAVVS

TITVLVS PRIMVS.

DE INTERDICTIS.

V. lib. 4. Inſtit. tit. 15. & tit. 1. lib. 43. D.

COHÆRET hic titulus cum poſterioribus titulis libri ſuperioris manifeſta ratione: nam illi fuerunt de poſſeſſione, & eius effectis; hic autem & qui ſequitur aliquot ſunt de interdictis, quæ poſſeſſionis, aut quaſi poſſeſſionis cauſam continent. poſſeſſionis, puta fundi, vel ædium; quaſi poſſeſſionis, veluti vſuſfructus, aut iuris alterius, vt *l. ait prætor §. item et qui, D. ex quibus cauſis maior.* Et nihil ſunt aliud interdicta quam decreta, quæ prætor facit de poſſeſſione, vel quaſi poſſeſſione, cum ſtatuit apud quem poſſeſſionem rei controuerſæ inter duos eſſe oporteat, interim dum litigabitur de proprietate apud iudicem B pedaneum, quem & mox dat inter eos, vt de proprietate cognoſcat, id eſt, vter rei dominus ſit. Itaque interdicta non perpetuam poſſeſſionem addicunt, ſed temporariam: quoad de proprietate iudicatum ſit, *l. 1. §. vlt. D. de adq. vel. & eſt.* nam poſſeſſione cadit qui interdicto eam obtinuit, vel retinuit, ſi in cauſa proprietatis contra eum iudicatum ſit. Item interdicta cauſam proprietatis non finiunt, ſed præparant tantum, *d. l. 1. § vlt.* & ordinant, vt ſciatur in cauſa proprietatis quis rei, quis actoris partibus fungatur: & conſequenter cui incubat onus probandi: nec enim poſſeſſori incumbit, qui interdicto vicit, ſed petitori; *l. 3. hoc titulo.* Non inficior quædam eſſe interdi- C cta, quæ cauſam proprietatis finiunt; ſed ſunt admodum pauca, vt interdictum quod datur ei, cui princeps permiſit ducere in prædium ſuum certum modulum aquæ publicæ ex caſtello vel riuo, aut fiſtula publica. Hoc interdictum quo prætor vetat vim ei fieri, quo minus aquam ducat pro modulo quem ei princeps adſignauit, non tantum poſſeſſorem facit eum, cui ius aquæ princeps adſignauit, ſed etiam finit quæſtionem adſignationis, i. an. ius aquæ adſignatum ei ſit, & quaſi poſſeſſionem perpetuam eius iuris tri-

A buit, denique hoc interdicto finitur totum, *d. l. 1. §. vlt.* i. dato hoc interdicto, nihil amplius finiendum reſtat, nulla ſupereſt actio ſecunda. Nulla ſunt interdicta, quæ proprietatis duntaxat cauſam contineant, plura quæ poſſeſſionis duntaxat, nonnulla quæ poſſeſſionis & proprietatis, vt illud quod propoſui modo, itemque interdictum de itinere, actuque priuato reficiendo, quod & quæſtionem poſſeſſionis continet, id eſt, an vſus ſit ſeruitute, qui hoc interdicto vtitur, & proprietatis, id eſt, an habeat ſeruitutem, *l. 3 §. hoc autem D. de itin. actuque pr.* vnde manifeſtum eſt quod ait *l. 2. §. quædam, D. de interd.* hoc interdictum proprietatis non poſſeſſionis cauſam habere, ſic eſſe accipiendum, non ſolius poſſeſſionis temporariæ. Similia his ſunt quædam, quæ quaſi proprietatis cauſam continent, velut de religioſis locis, interdictum de mortuo inferendo in ſepulcrum, quod eſt in fundo meo: namque in eo non tantum quæritur, an ſim in poſſeſſione inferendi mortui in ſepulcrum, ſed etiam an ſim quaſi dominus ſepulchri. nec enim ſepulchri poſſum eſſe dominus, vt fundi propter religionem, ſed poſſum eius eſſe quaſi dominus, *l. §. quædam, l. ſunt perſonæ. D. de religioſ.* idem de ſacello dici poteſt, quod eſt in fundo meo, vt ſi quis me eo vti prohibeat, ſimile interdictum mihi detur, in quo & de poſſeſſione, & de iure dominii quæratur, an ſacellum ſit quaſi meum: & hoc eſt quod ait *d. §. quædam.* de locis ſacris, vel religioſis. Eiuſdem condicionis eſt interdictum de liberis, vel libertis exhibendis: quia in eo quæritur, non tantum an exhibendi ſint, quæ poſſeſſionis eſt quæſtio; ſed etiam an mei ſint liberi, vel liberti, i. quaſi mei. nec enim liber homo proprie in alterius dominio eſſe poteſt: & notandum, vt aliarum rerum eſt poſſeſſio, aliarum quaſi poſſeſſio, ita aliarum eſſe proprietatem aliarum quaſi proprietatem. His addit Accurſius interdictum de arboribus cædendis, male quia in eo non quæritur de iure do-

mimi, ſed de poſſeſſione tantum, an arbor, quæ imminet io prædium meum poſſeſſioni meæ noceat. A At alus quæ retuli ſ. exceptis quæ totam rem finiunt, verum eſt alia interdicta non finire, ſed præparare tantum proprietatis cauſam, non finire igitur rem totam; ſed poſtea ſupereſſe iudiciom petitorium. Illud etiam notandum eſt prætorem reddito interdicto non dare iudicem, qui de poſſeſſione cognoſcat, de qua ipſe iam interdicendo iudicauit, ſed qui de proprietate cognoſcat. Et hæc eſt mens Theophili grauiſſimi auctoris in Inſtit. non etiam interdicto addici iudicem, qui de poſſeſſione iudicet. Hoc enim vult prætorem interdicentem de poſſeſſione inſtruere, ſiue ῥυθμίζειν, quo verbo vtitur, iodicem datum de proprietate, quo eam cauſam ordioe exequi, & peragere debeat: denique interdictum eſſe ordinationem, ſiue rhythmum B futuri de proprietate iudicij, quo prætor conſtituit, quis in iudicio petitorio futurus ſit actor, quis reus. Rurſus notandum, prætorem inter eos qui de poſſeſſione contendunt, protinus ſuam operam interponere, datis interdictis, qui & ob id momenta dicuntur, & momentariæ poſſeſſiones; quod protinus interponantur ſine vlla cunctatione, quoniam, vt idem Theophilus ait, ea ſæpe controuerſia procedit ad cædes, & vulnera, & plagas, id eſt, verbera & percuſſiones ſine vulnere, vbi male Latinus interpres, plagas inferre, ad manus venire, cum & vulnera inferre, ſit ad manus venire, & id ſi voluiſſet Theophilus, dixiſſet, εἰς χεῖρας ἐλθεῖν, vel εἰς χεῖρας ἰέναι. C Prætoris autem eſt non pati, vt ad arma proſiliant, quos poteſt ſua iuriſdictione componere, *l. 13. §. ſed ſi inter duos, D. de vſufr.* Poſtremo loco adnotabo in reddenda ratione oominis interdicti variaſſe auctores, vt more Stoïcorum ſolent in ea re eſſe liberi, alii quod ſola prohibitoria proprie ſint interdicta, alii quod inter duos dicantur, alij quod interim, vt Iſidorus & Anianus, quæ ſi forte verior eſt, quia interim duntaxat valent, quoad de proprietate iudicatum ſit.

I. Enarratio.

AVt ioris alterius] Vt ſeruitutis, aut iuris alterius, ſui aut publici. D

Non perpetuam poſſeſſionem addicunt] Addicit primum poſſeſſionem interim dum iudex pronuntiet de iure dominij, *l. exitum 39. D. de adquir. poſſeſſ. l. inter litigantes 62. D. de iudic. l. ordinarij 13. ff. de rei vindicat. l. 3. ff. fin. regund.*

Nulla ſupereſt actio ſecunda] Actio proprietatis, vt io *l. vlt. ff. tit. prox.* quæ eſt actio principalis, *l. nulli 10. ff. de iudic. l. 1. C. Theod. vnde vi.*

Vnde manifeſtum eſt, quod ait] Vide Obſeruationum 5. 19.

Aliarum quaſi proprietatem] Vt locorum religioſorum.

Superaſſe iodicium petitorium] Cauſam proprietatis. E

In Inſtitutionibus] Titulo de interdictis.

Quæ ob id momenta dicuntur] Vide ſupra tit. 69. libri 7. & ad *leg. 14. ff. de agricol. lib. xi.* & Obſeru. lib. 1. cap. 20.

Procedit ad cædes] *Alioqui omnia mittuntur ad manus, omnia mittuntur ad ferrum*, vt in Quintiliani declamat. 313.

Εἰς χεῖρας ἐλθεῖν] Lucian. de morte Peregrini: εἰς χεῖρας αὐτῷ ἦλθον οἱ πολλοί.

Prohibitoria proprie ſint ioterd.] *Inſt. eod. §. 1. verſ. ſunt tamen.*

Alij quod inter duos] *d. verſ. tamen.*

Iſidorus] Libro 5. Originum capite 25.

A Anianus] Ad Paulum 5. *Sentent. tit. 6.*

Si forte] Pro forte, vt apud Tertullianum Apologetici cap. 16. & ad Nationes cap. 15.

II. *Quorum bonorum.*

V. tit. 2. eod. lib.

POſt generalem titulum de interdictis dantur ſpeciales hic & is qui ſequitur de interdictis apiſcendæ poſſeſſionis, tit. 4. & 5. de interdictis recuperandæ, t. 6. de interdictis retinendæ. Apiſcendæ ſunt, quæ competunt his qui ante nacti non ſunt poſſeſſionem, & ea hoc genere eſt interdictum, Quorum bonorum, quod competit ei, cui prætor dedit bono-
B rum poſſeſſionem ex teſtamento vel ab inteſtato. Hęc datur de plano cuilibet petenti nulla ab eo probatione exacta cuiuſquam rei, & ius rei tribuit tantum perſequendi patrimonij quod cuiuſque cum moritur fuit, non corporalem poſſeſſionem rerum. nec enim bonorum poſſeſſio ſic accipitur vt rerum poſſeſſio, hæc eſt facti & corporis, illa iuris, & ius ſucceſſionis, non detentio rerum. Ergo poſtquam agnoui bonor. poſſeſſionem, ſi velim rerum hereditariarum poſſeſſionem quam alius tenet, apiſci, vti debeo aduerſus illum interdicto, Quorum bonorum, vt in me confeſtim transferat poſſeſſionem, fruſtrationibus amputatis, vt ait, *l. 3.* id eſt, remota denunciatione ſolemni,
C & obſeruatione temporum. Sic enim ea verba accipienda ſunt vt hæc *l. 4. tit. ſuperioris*, ruptis veteribus ambagibus, quæ eſt eorumdem Impp. & ita accipienda eſſe perſpicue docet *l. 6. C. Theod. de denunt. vel edit. reſ.* At notandum agentem ioterdicto Quorũ bonorum, non aliter adepturum poſſeſſionem rerum quam ſi iudici probauerit ſe eſſe fratrem, ſi tanquam frater petierit bon. poſſeſſionem Vnde legitimi, vt *l. 3.* vel ſe eſſe filium, ſi tanquam filius præteritus petierit bonorum poſſeſſionem contra tab. vt *l. 1* quæ hoc etiam exigit vt probet ſe booorum poſſeſſionem agnouiſſe cum re, quod eſt in *l. 2.* integrum eſſe negotium, ideoque initio *d. l. 1.* hæc verba, hereditatem petiturus, ſic accipio de apiſcenda poſſeſſione
D rerum hereditariarum acturus, iudicibus allegat de fide intentionis, i. vt ſubiicit, proba te eſſe filium, proba te bon. poſſeſſionem agnouiſſe. Vnde apparet interdictum Quorum bonorum dari bonorum poſſeſſori, non heredi, qui iure ciuili heres extitit Nam prætor ſuos tantum ſucceſſores tuetur, & ideo illo loco *l. 1.* Hereditatem vel bonorum poſſeſſionem, illud, Vel, adiectum eſt ἐκ τοῦ περισσοῦ.

II. Enarratio.

QVi ante nacti non ſunt poſſeſſ.] *l. 2. §. 3. D. de interdict.*

Vel ab inteſtato] *l. 2. hoc t.*

E Ius tribuit tantum perſeq. patr.] *l. 3. §. 2. D. de bonor. poſſeſſ.*

Vt rerum poſſeſſio] *d. l. 3. t.*

Quam alius tenet apiſci] Qui pro herede, vel, pro poſſeſſore poſſidet, doloue fecit, quo minus poſſideret, *l. 2. h. t.*

Vt in me confeſtim transf. poſſeſſ.] Hoc interdictum eſt reſtitutorium.

Remota deountiatione] Vide Cuiac. Obſeru. 16. 7. & 17. 8.

Quam ſi iudici probauerit] Iudici probatur, *l. Lucius 83. D. de cond. & demon. l. 500. 12. ff. de probat.*

Quorum bonorum dari bon. poſſ. *§. 3. Inſtitut. de interdict.*

Heredita-

Hereditatem vel bon. poſſ] Quaſi diceret, hereditatem, id eſt, bon. poſſ. Connexio eſt vocum idem ſignificantium.

κα παραλληλα] *κα παραλλήλα τὸ αὐτὸ σημαῖνον*, vt loquuntur Grammatici.

III. *Quod legatorum.*

V. tit. 3. eodem lib.

IN hoc titulo proponitur aliud interdictum quod ipſum etiam eſt apiſcendæ poſſeſſionis, & vocatur Quod legatorum, quia edicti quo promittitur verba hæc ſunt: *Vt quod legatorum nomine quis ſine voluntate eius ad quem ea res pertinet, poſſidet vel dolo malo deſiit poſſidere, id illi reſtituat, ſi ſatiſdatum ei ſit, vel ſi per illum non ſtat, vt ſatiſdetur legatorum nomine.* Eius autem ad quem ea res pertinet, i. heredis aut bonorum poſſeſſoris cuius intereſt. Et heredis aut bon. poſſeſſoris intereſt non occupari legata ſine voluntate ſua, cum lex Falcidia locum habet, puta hereditate legatis onerata vel exhauſta, quia ante Iuſtinianum heres Falcidiç retentionem tantum habuit, non vindicationem: & ideo legatario occupante vacuam poſſeſſionem rei legatæ non ex voluntate heredis, heredi neceſſarium erat interdictum Quod legatorum, vt recepta re legata per eius retentionem ſibi ſeruaret Falcidiam, *l. 1. h. t.* quæ & de fideicommiſſario idem ſtatuit. Vnde quod ait Vlp. 67. ad edictum, quo libro tractauit de interdicto Quod legatorum, per omnia exæquata ſunt legata fideicommiſſis, id iamdiu dixi pertinere dumtaxat ad interdictum Quod legatorum & legem Falcidiam. Nec enim dicit per omnia & in omnibus. Ergo per omnia non in omnibus, ſed in lege Falcidia tantum, & interdicto Quod legatorum, quod Falcidiæ ex legatis aut fideicommiſſis ſeruandæ cauſa heredi aut bon. poſſeſſori competit. Cur non etiam in donationib. cauſa mortis? vt *l. 1. §. ſi quis ex mortis*, quia ex his Falcidia ipſo iure deducitur ex Conſtit. Seueri, propterea quod heredi non ſuppetit facultas retinendæ rei, quam donãdo iam defunctus corporaliter trãſtulit in donatarium, & ſuperuacuum ei eſt interdictum Quod legatorum, qui ipſo iure Falcidiam habe, & eadem ratione ſi rei legatæ poſſeſſionem non occupauerit legatarius poſt mortem teſtatoris, ſed mortis tempore apud eum fuerit, quia hoc etiam caſu heredi competit vindicatio Falcidiæ, propterea quod retinendæ rei legatæ facultatem non habuit, ceſſat. i. ſupernecuum eſt interdictum Quod legatorum, quamuis eo vti non prohibeatur, ſi malit retentione Falcidiæ quam vindicatione vti. Vnde conſequens eſt hodie ſuperuacuum eſſe interdictũ Quod legatorum, quia heredi generaliter à Iuſtiniano prouiſum eſt data vindicatione Falcidiæ, nec tamen ab eo repelli heredem qui voluerit vti oblata ſatiſdatione, legatorum nomine.

III. Enarratio.

APiſcendæ poſſeſſionis] *l. 1. D. eod.*

Vt quod legatorum nomine] *d. l. 1. in princ. & §. quod ait 7.*

Vel dolo malo] *d. l. 1 §. quod ait Prætor 4.*

Si ſatiſdatum ei ſit] *d. l. 1 §. quod ait 12.*

Vel ſi per illum non ſtat] *l. 2 §. 1. D. eod.*

Vel exhauſta] *l. vn. hoc titulo.*

Quia ante Iuſtinianum] *l. pen. C. ad leg. Falcid.* Notant Græci ad *leg. 1. hoc tit.* Vide Cuiac. lib. 8. Obſeruat. cap. 11.

Vnde quod ait Vlpianus] *L. 1. de legat. 1.*

A Iamdiu dixi] Libro VIII. Obſeruat. cap. 4.

Ex conſtitutione Seueri] *L. 5. C. ad leg. Falcid. l. 2. C. de donat. cau. mort.*

Corporaliter tranſtulit in donat.] *L. inter 38. D. de mort. cau. donat. ἡ θανάτου αἰτίᾳ δωρεὰ παραχρῆμα δίδοται*, libro 47. Baſilic. tit. 3. *donatio cauſa mortis ſtatim traditur.*

Quam vindicatione vti] *L. lineæ 26 ad leg. Falc.*

Qui voluerit vti] Sic heres deliberare poteſt de adeunda hereditate, quod vetus grauamen eſt, vel repertorium facere bonorum, quod nouum beneficium eſt, *§. ſed noſtra 6. Inſti. de hered. qual. & differ.*

B IV. *Vnde vi.*

Vide tit. 16. eod. libro.

IN hoc titulo proponitur interdictum quod reciperandæ poſſeſſionis cauſa competit ei qui per vim de poſſeſſione fundi, vel ædium deiectus eſt, aduerſus eum qui vim fecit, etiamſi ſine dolo malo aut culpa deſierit poſſidere, quod appellatur vnde vi, & generale interdictum reſtitutorium, quod generalis iuriſdictio dicitur *l. vlt.* quod non tantum pertinet ad poſſeſſionem vi vſurpatam armata aut non armata, vt ait *l. 8.* ſed etiam ad alio modo vſurpatam poſſeſſionem ſine vi, veluti errore aut incuria domini, *l. 5.* vel ſub ſpe-C cie reſcripti principis, vel præcepti iudicis, quo forte protinus iubeatur quis rem ſibi debitam exigere, eripere, accipere, vt *l. 6. & tit. ſeq. l. 2.* Nec enim eo reſcripto intelligitur eſſe remiſſus ordo iuris arg. *l. ſi quando in pr. C. de inoff. teſt.* ſicut nec conuentione debitoris, vt *l 3. C. de pig.* vt etiam non conuento poſſeſſore, nec inſinuato reſcripto rem debitam occupare poſſit impune. Pertinet etiam ad poſſeſſionem vacantem occupatam abſente domino ſine iudicis auctoritate, ab eo qui ſciebat rem neque ſuam eſſe, neque ſibi debitam ex *l. vlt.* & tam ad res mobiles quam immobiles vi occupatas, & tam ſuas quas alius poſſidebat quam alienas ex *l. 7.* quæ trahitur etiam ad eos qui poſſeſſionem quam alii poſſidebant non reſtituentes domino recte & ſuo tempore repetenti eius ſibi D ipſi cauſam mutare tentant *l. pen.* vt omnibus his caſibus actori in duplum ciuiliter teneantur momenti interdicto generali qui alienæ rei poſſeſſionem alienam aut vacantem abſente domino impulſi ſuo furore & audacia ſola occuparunt ſine iudice, qui rei ſuæ, vt eius rei dominio excidant redacto in fiſcum, extra cauſam criminis quo tenentur quicumque vim faciunt, legibus Iuliis, vel extra ordinem inſcribente actore. Qui ſine vi interturbant poſſeſſionem alienam, criminaliter non tenentur, nec hoc caſu momentariæ poſſeſſionis cauſa inſcriptionem exigit, ſicut nec ſubreptæ, vel direptæ, vel abactæ, vel celatæ, vel interuerſorum finium modicæ fidei.

E IV. Enarratio.

QVod reciperandæ poſſeſſ. cau. comp.] *L. 2. § reciperandæ D. de interdict. & l. 1. D. de vi & vi arm.* Græcis, *ἀπελαύνειν*, *ἐξελαύνειν χερσί*. Euſtathius ad Iliad. 13. *καὶ ἐξελαύνειν δίκαιον παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, προτεινομένου ἐφ' οὗς ἐκκαλοῦνται εἰς ὃν ἔχει.* Et quia poſſeſſio ſine omni mora ſpoliato reſtituenda eſt dilata proprietatis quæſtione, ideo momentariæ poſſeſſionis interdictum dicitur. Damaſus ſubdititius in epiſtola 8. *Ne ſæculi quoque leges hoc ſæcularibus fieri permittunt, ſed prius eiectos vel oppreſſos, vel exſpoliatos cum ſuis omnibus reſtitui iubent, & poſtea ſuo tempore, ſicut lex eorum continet, ad placita venire præcipiunt, &c.*

Quod generalis iuriſdictio dicitur] Baſilica libro A
50. vertunt, κρατεῖ ἢ καὶ εἰς βίαν ἀγωγῇ ἀδιαιρέτως, interdicto generali teneri.

Sine iudicis auctoritate] *Ante euentum iudicialis arbitrij: l. 7.* ſic legitur in veteri Menagij: δίχα δικαστικῆς κελεύσεως: *citra iuſſum iudicis*, Baſilica.

Rei dominio excid. redacto in fiſcum] Idem ſcribit ad §. 1. *Inſtitut. de interdict.*

Legibus Iuliis] De vi priuata vel publica.

Vel extra ordinem] Ex conſtitutionib. Principum, *l. 1. D. de vi & vi arm.* id eſt, extra ordinem, Cuiac. ad *l. 4. hoc titulo.*

Qui ſine vi interturbant] Vt puta, ſi per iniuriam domini, vel errorem eam obtinuerint citra vim, vt in *l. 5. hoc titulo.*

Momentaneæ poſſeſſionis cauſa] *L. momentaria 8.* B

Sicut nec ſubreptæ] Vide conſtitutionem Arcadij & Honorij apud Cuiacium Obſeru. l. 1. cap. 20.

V. *Si per vim vel alio modo abſenti poſſeſſio perturbata ſit.*

HIc tit. pars eſt ſuperioris, & propriè pertinet ad poſſeſſionem alienam, quam quis per vim vel alio modo abſtulit & interpolauit abſenti poſſeſſori, & quodammodo cohæret cum *l. vlt. tit. ſ.* hac ratione, quoniam & illa lex & Conſtitutiones huius tit. ſunt de poſſeſſione occupata, abſente domino; ſed illa de poſſeſſione vacante, eæ conſtitutiones de poſſeſſione quam abſens per alium retinebat, puta ſeruom, C aut colonum, aut libertum, aut propinquum, aut amicum, alius occupauit per vim, expulſis hominibus poſſeſſoris, vel alio modo, veluti ſub ſpecie reſcripti, aut iudicati, vt *l. 2.* Et interdictum reciperandæ poſſeſſionis, quod ex hac cauſa competit, pleraque ſingularia habet: Vt expulſis hominibus, qui abſentis nomine poſſidebant, ſtatim operam dante iudice, interdictum detur, etiamſi cauſæ dictio eis mandata non ſit. Regulariter, nemo agit alieno nomine ſine mandato: Sed ex cauſa momēti etiam ſine mandato de reintegranda poſſeſſione rectè agit qui nomine abſentis poſſidebat. Et vt *l. vlt. ſ. tit. prox.* ab actione furti, qua tenetur etiam qui rem alienam attrectat, quam dominus non poſſidebat, cum id ſe inuito domino facere exiſtimare debuit, argumentatur ad actionem momenti ſiue in- D terdictum, vt & hoc teneatur qui abſente & ignorante domino vacātem poſſeſſionem occupauit: ita quod ait hoc loco de actione momenti vt poſſit perturbata poſſeſſione qui alieno nomine poſſidebat abſente nec mandante domino eam intendere, confirmari poteſt exemplo actionis furti, qua ex lege Hoſtilia licebat ſine mandato cuilibet experiri nomine eius, qui erat apud hoſtes vel aberat Reip. cauſa, vel nomine eius qui in tutela erat hominis capti ab hoſtibus, vel abſentis Reip. cauſa, *§. 1. Inſt. de his per quos ag. poſ.* Item ſingulare hoc eſt, vt ſeruis qui expulſi ſunt poſtulantibus detur interdictum momentariæ poſſeſſionis vt *l. 1. & 4. C. Th. eod. l. vlt ſ. qui leg. per.* qui regulatiter in iudicium ciuile non admittuntur. & exemplo actionis E momenti, etiam tentari poteſt, re domini abſentis furto ſublata, ſeruum furti agentem à iudice admittendum eſſe. Id etiam ſingulare eſt vt interdictum reciperandæ poſſeſſionis, quæ abſenti interuerſa eſt, vel vt *l. vlt ſ. tit. prox.* quæ vacans abſente domino occupata eſt, perpetuo competat. Nec alia ratione opinor Caſſiodorum 7. Var. ſcribere vigilibus iura momenti eſſe dilatata, quam quod vice abſentium ſint, *l. ſi maritus 2. §. legis, D. ad l. Iul. de ad.* & hoc eſt quod ait *d. l. 4. C. Th. Vnde vi,* in militia conſtitutis vel abſentibus.

V. Enarratio.

CAuſæ dictio eis mand. non ſit] Sic habetur in quibuſdam codicibus, & in editione Haloandri. In Menagij vero codice, *decisio*, vt in aliis quibuſdam.

Qui regulariter in iudicium ciuile] Regulariter ſeruom cauſas orare fas non eſt. Sic leg. in *l. 1.* ex Menagij codice.

Perpetuo competat, *d. l. vlt. in fi.* quod alias datur intra annum vtilem, *l. 1. D. de vi & vi arm.*

Caſſiodorum 7. variarum] Epiſt. 8.

VI. *Vti poſſidetis.*

V. tit. 17. lib. 42. ff.

COnſtitutionis huius tit. duas facio partes. Secunda eſt de iudicio prætorio. Prima de poſſeſſorio, i. interdicto retinendæ poſſeſſionis, quod vulgo Vti poſſidetis appellatur à primis verbis, quæ & Conſtitutio ipſa proponit ſtatim ab initio. Pertinet autem hoc interdictum ad res immobiles. Aliud eſt de retinenda poſſeſſione rerum mobilium & appellatur etiā à primis verbis Vtrubi. Et inter ea olim hæc differētia fuit. Vti poſſidetis interdicto vincebat qui tempore redditi interdicti nec vi, nec clam, nec precario ab aduerſario poſſidebat, Vtrubi interdicto qui maiore parte anni retrorſū numerati, vt Paul. ait V. Sent. ἐν τῷ πλείονι ἀναμετρουμένῳ, vt Theoph. noſter, nec vi nec clam, C nec precario ab aduerſario poſſederat. Poſtea cœpit vtroque interdicto vincere non qui tempore redditi interdicti, non qui maiore parte anni, ſed qui tempore litis conteſtatæ poſſidebat, *§. hodie, Inſtit. de interd.* dum ſuper hoc ab aduerſario inquietabatur, vt ait *l. 1. D. Vtrubi*, quæ verba Triboniani ſunt, & ſignificant tempus litis conteſtatæ, ex quo apparet verum eſſe quod vulgo iactatur, eum cum quo actor litem conteſtatur ex cauſa interdicti ad retinendam poſſeſſionem, ſi rem defendat, actorem eundémq; poſſeſſorem inquietare. Hodie vero in Gallia hoc aut illo interdicto neque is vincit qui tempore redditi interdicti, neque is qui tempore litis conteſtatæ, ne is qui maiore parte anni; ſed qui toto ſuperiore anno ipſe auctórve eius nec vi, nec clam, nec precario ab aduerſario D poſſedit: & ne vis fiat, ſolet plerumque res ſequeſtro deponi, quod olim non fiebat niſi in iudicio petitorio: Neque eo qui interdicto viciſſet ſatiſdante de re conſeruanda & reſtituenda petitori ſi viciſſet, neque petitore oblata ſatiſdatione poſſeſſionem in ſe transferente, ſecundum ordinem edicti perpetui de ſatiſdando, quem & in aliis pleriſque cauſis obſeruari docui ad Paulum 1. *Sent. tit.* 11.

VI. Enarratio.

THeophilus] *§. 4. de interdict.*

Hodie vero in Gallia] *Il n'y a que deux ſortes d'interdits en France. La reintegrande, qui eſt au lieu de l'interdit*, vnde vi, de quo in *c. reintegranda 2. q. 1.* E *& le cas de ſaiſine & nouuelleté, qui eſt au lieu de l'interdit*, vti poſſidetis.

Satiſdante de re conſeruanda] Qui vicit interdicto vti poſſidetis, in iudicio petitorio ſatiſdat petitori de re conſeruāda, reſtituendaque, ſi vicerit. Sin autem non ſatiſdet, & petitor ſatis offerat, poſſeſſio in eum transfertur. Hæc eſt ſententia *l. 1.* ibi, *ac ſatiſdationis*, &c. quam aſſecuti ſunt auctores Baſilic. & ibi Iſidorus interpres: è Latinis Fulgoſius ad *d. l. num. 1.*

VII. *De tabulis exhibendis.*

V. tit. 5 eod. lib.

INterdicta, quæ ſunt propoſita ſoperius vel reſtitutoria ſunt, vt interdictum Quorum bonorum, Quod legatorum, Vnde vi, vel prohibitoria, vt Vti poſſidetis Sequuntur exhibitoria, quæ licet figura verborum exhibitoria ſint, vi tamen ipſa ſunt reſtitutoria. Nam vt in actione eshibitoria verbum exhibere reſtitoendi vim effectumque in ſe continet, ſic & in interdictis exhibitoriis, vt actori ſcilicet reſtituatur quod exhiberi deſiderat, *l. 1. §. in hoc interdicto, D. de lib exh.* & hic ſi quæras quid diſtet actio exhibitoria ab interdicto exhibitorio, dicam hoc tantum, quod actione petantur exhiberi res quæ noſtræ ſont, *l. 3. §. ſi ipſe teſtator. D. de tab. exh.* & quas mox noſtras eſſe dicturi, i. vindicaturi ſumus. Interdicto res quæ noſtræ non ſunt, vt tabulæ teſtamenti in quibus aliquid nobis relictum eſt, quæ non ſunt ſingolorum, ſed vniuerſorum quibus quid illic adſcriptum eſt, *l. 2. in princ. D. teſt. quemad. ar.* nec eas vindicaturi ſumos: & liberi homines qui nullius dominio ſubiecti ſunt nec vindicari poſſunt, *l. ſi liber. D. ad exh.* & liberi noſtri, id eſt filii vel nepotes quos in poteſtate habemus, qui æque noſtri, id eſt in dominio noſtro non ſunt (aliud enim eſt dominium, longe aliud poteſtas) nec vindicari poſſunt, *l. 1. §. 1. D. de rei vind.* Et ex his quidem interdictis exhibitoriis primum hoc proponitur interdictum de eshibendis ſiue proferendis tabulis teſtamenti, quod & momenti beneficium Anianus vocat in *l. 1. Cod. Theod. vic. ciuil. cr. ag.* & primis heredibus competit, vel ſecundis, exiſtente caſu ſubſtitutionis, vt in ſpecie legis poſitæ ſub hoc tit. vel legatariis aut fideicommiſſariis quorum intereſt, *l. 3. §. ſolent. D. eod.* aduerſus eum penes qoem ſunt, ſi negat eas exhibere ſe poſſe vel debere, *l. 1. §. 1. eod.* Aduerſus eum qui non negat, hoc interdictom non competit, ſed extra osdinem eas exhibere compellitur, *l. 2. § vlt. teſt. quem ap.* Dixi hoc interdictum heredibus dari, quibus tamen & vindicatio tabularum competit, & actio ad exhibendum, *l. 3. eod.* Sed vindicatio tanquam ſoarum, itemque actio ad exhibendum: Hoc interdictum tanquam de inſtrumento publico, non proprio ſuo, *l. 2. in princ. eod.* Ceteris extra heredes hoc tantum interdictum datur, non vindicatio, vel actio ad exhibendum, *l. 3. §. ſi quis extra, D. ad exh.* & hæc ita diſtingui volo.

VII. Enarratio.

VIndicaturi ſumus] Actio ad exhibendum ei competit, qui in rem acturus eſt, *l. 3. §. eſt autem, D. ad exhib.*

Et liberi homines] Non agitur ad exhibendum, qoia hæc actio ei competit, *cuius pecuniariter intereſt.* Sic legerunt aoctores Baſilic. in *d. l. ſi liber.* ὅτῳ χρηματικῶς διαφέρει.

Nec vindicari poſſunt] Vide ad tit. 32. libri 3.

De exhibendis, ſiue profer. tab.] His verbis intelligimus tabulas teſtamenti, vel codicillos, vel quid aliud ad teſtamentum pertinens, *l. 3. §. ſi quis extra heredem, D. ad exhib.*

Vindicatio tanquam ſuarum] Heres enim optimo iure tabularum dominus eſt.

VIII. *De liberis exhibendis, ſeu deducendis, & de libero homine exhibendo.*

Vide tit. 29. & 30. eodem libro.

SEquuntur in hoc titulo alia duo interdicta exhibitoria, & vnum prohibitorium. Primum eſt de liberis eshibendis quod competit parentibus qoi eos habent in poteſtate aduerſ. eum apud quem ſunt non ſua ſponte. Dico, qui liberos habent in poteſtate, quæ quaſi proprietatis quæſtio, & in hoc interdicto vertitur, vt docui t. t. Dico aduerſ eum apud quem ſunt, quoniam hæc ſunt prætoris verba, qui tamen de tabulis maloit dicere penes quem ſunt: quia liberi homines apud nos eſſe poſſunt, non penes nos, tabulæ etiam penes nos. Poſt hoc interdictum ſequitur interdictum de liberis ducendis, qood eſt prohibitoriũ, de quo accipio *l. 1. & l. ven. D. eod.* Secondum interdictum eshibitorium eſt de libero homine exhibendo, quod patri datur de exhibendo filio emancipato, matri de eshibendo filio vel filia, vt *l. 2.* quæ ſcripta eſt ad matrem, marito de exhibenda vxore ac ducenda, vt *l. 3.* quæ ſcripta eſt ad Euodiom maritum. & generaliter cuilibet ſtudioſo tuendæ libertatis: eſt enim quaſi publicum interdictum. Sed non creditori de exhibendo debitore latitante qoi apod alium eſt, *l. vlt. §. vlt. D. eod.* quia creditoris pecuniariter intereſt, & ſuppetont ei alia remedia ex edicto, puta, vt mittatur in poſſeſſionem bonorum debitoris. At interdictum de libero homine exhibendo non datur ei, cuius pecuniariter intereſt, *l. ſi liber, D. ad exhib.* non iuris ſui, aut rei familiaris tuendæ, ſed officij tantum cauſa, *l. 2. §. iuris, D. de interd. et.* non qiiod interſit pecuniariter, ſed quod interſit hominis hominem beneficio adfici.

VIII. Enarratio.

QVoniam hæc ſunt Prætoris verba] In *l. 1. D. de lib. exhibend.*

Penes quem ſunt] In *l. 1. D. de tab. exhib.*

Marito de exhibenda vxore] Nam *& vt virgo pertineat ad patrem, tamen nupta pertinet ad maritum*, vt eſt in Quintiliani declamatione 359. Euripides in Danae: γυνὴ γὰρ ἐξελθοῦσα πατρῴων δόμων, οὐ τῶν τεκόντων ἐστίν, ἀλλὰ τοῦ λέχους. *Mulier egreſſa vbi eſt paternis adibus, non amplius parentum eſt, ſed magis viri.*

Scripta eſt ad Euodium] Sic legitur in vet. Brodæi. Fulgoſius heic probat ſententiam Gloſſæ, vt ibi marito aduerſus patrem detur interdictum de exhibenda vxore & abducenda.

Cuius pecuniariter intereſt] Vide ad titulum ſuper.

IX. *De precario & Saluiano interdicto.*

V. tit. 26. & 23. eodem libro.

IN hoc tit. duo proponuntur interdicta reſtitutoria, Precarium, & Saluianum. Precarium eſt de re petenti precibus conceſſa reſtituenda ei qui conceſſit. & precarium ipſum licet ſit gratuitum ſicut donatio & cõmodatum, non tamen idem omnino quod donatio, quia donatio non reuocatur. Non eſt etiã idem quod cõmodatũ, imo longe aliud vſus precarius, vt *l. 4. § de hn qui a non dom. man.* aliud vſus cõmodatarius Nam cõmodatũ reuocari importune non poteſt, precarium quandocunque reuocari poteſt, etiam importune ni-

tempeſtiue, & ex continenti, atque etiam ſi conceſſum ſit ad tempus, ante illud tempus, quia totum hoc deſcendit ex liberalitate & bona volentia ſeu libidine eius qui precario conceſſit, ideoque ex pœnitentia etiam illico precarij repetitio eſt, ſicut donati mortis cauſa, vel donati ob rem. alioquin non eſt precarium, ſed commodatum à quo pœnitere non licet. Reuocatur autem precarium interdicto precario, quo etiam heres eius qui precarium rogauit, tenetur ex perſona defuncti, non ex perſona ſua, ſi in poſſeſſione permaneat, ſed interdicto potius de clandeſtina poſſeſſione. Precarium finitur morte alterutrius, commodatum non item. Ex commodato eſt vltro citroque ciuilis actio, ex precario nulla. Nam præſcriptis verbis quam Conſtitutiones introduxerunt hoc colore quod precarium ad aliquid eſſet commodato ſimile, non frequentari infrequens eius mentio in titulo de precario, & frequentiſſima, vel tota potius de interdicto precario ſatis indicat, & quod licet Conſtitutionibus ſacta eſſet bonæ fidei, non tamen adnumerata eſt inter actiones bonæ fidei in *§. actionum.* & merito, quia precarium magis eſt donationi ſimile, ex qua non eſt actio præſcriptis verbis, & donatio magis quam commodatum; ſed donatio reuocabilis, donatio imperſecta, *l. pen. D. com. præd* & ob id tutius eſt interdicto iure ordinario quam ex Conſtitutionibus agere de precario. Alioquin ſi exiſteret certa ex Conſtitutionibus, vel ex ſtipulatu, neceſſarium interdictum precarium non eſſet. Saluianum interdictum eſt de pignoribus, & datur locatori ad perſequendam poſſeſſionem rerum conductoris pro mercede pignori obligatarum tacite, vel ſpecialiter. Quaſi Saluianum creditori ad perſequendam poſſeſſionem rerum cuiuſcunque debitoris pignori obligatarum & directum aduerſus ipſum condoctorem, vel debitorem tantum, vtile in factum conceptum aduerſus poſſeſſorem quemlibet. Seruiana, & quaſi Seruiana directa de iure pignoris aduerſus quemlibet, quia eſt in rem; interdictum autem omne perſonale.

IX. Enarratio.

BOna volentia] Apoleios Metam. xi. *Mea volentia freto.*

Seu libidine] Qui precario conceſſit, cum ſibi libuerit precarium ſoluit, *l. 1. D. eod.*

Ex pœnitentia] Saluianus libro 5. contra auarit. *Commodatis enim a Deo facultatibus vtimur, & quaſi precarij poſſeſſores ſumus.* & mox: *Terminus quoad licuit: terminus quoad permiſit ille qui præſtitit.*

Tenetur ex perſona defuncti] Vide Cuiacium ad Paulum *lib. 5. Sent. tit. 6. §. heret.*

Ex precario nulla] Vide Cuiac. ad Paul. *d. tit. 6. §. redditur.*

Non frequentari] Idem ſcribit ad §. *actionum, de actionibus.*

Pro mercede] Pro penſione prædij. Merces proprie, quæ ex locatione prædij ruſtici percipitur. penſio quæ ex prædiis vrbanis, *l. 27. & 29. D. loc.*

Interd. autem om. perſonale] Vi ipſa, *τῷ ὄντι*, *l. 1. §. 2. de interdict.*

X. *De ædificiis priuatis.*

QVædam ſunt interdicta de ædificiis priuatis, vt puta, quod vi aut clam, quod eſt reſtitutorium, & de noui operis nunciatione tria, vnum reſtitutorium, duo prohibitoria; & in titulo de damno inf. interdictum de tollendis rudeTibus ædium collapſarum in alienas ædes, *l. 7. §. vlt.* & interdictum de tollendis his, quæ vi fluminis in aliena ædificia importata ſunt, *l. 9. §. de his*, propter quæ ſuperioribus interdictis ſubijcitur hic titulus, in quo potiſſimum agitur de forma, & modo priuatorum ædificiorum, & de refectione & demolitione eorum, de non diruendis promercij cauſa, & de reficiendis his quæ corruerunt, aut deflagrarunt, & de legitimis interuallis, quibus abeſſe debent ab aliis ædificiis priuatis vel publicis, *l. 9. 11. 12. 13. & in l. 14.* quæ eſt vltima, de lite orta inter nunciatorem noui operis, & eum cui nunciatum eſt nouum opus, dum ille adfirmat ſibi eſſe ius nunciandi, & offert præſentem cognitionem, hic vero negat, finienda intra menſes tres, intra quos denunciatus non poſſit, nec oblata ſatiſdatione ædificare, vel ſi finiri aliqua ex cauſa intra eum diem non potuerit, vt tum denunciatus ædificare poſſit oblata ſatiſdatione de opere reſtituendo.

X. Enarratio.

PRomercij cauſa] Vox frequens in libris noſtris. Vide Cuiacium ad Pauli *Sententiarum lib. 5. tit. 23. §. qui hominem.* Hinc *promercalia*, *ὤνια* in veteri Onomaſtico: & *res promercales* in *l. quod ſi heres 10. D. de impenſ. in res dotal. fa.* *πραγματεῖα*, in Baſilicis.

XI. *De operibus publicis.*

V. tit. 10. lib. 50. ff.

SVnt etiam de operibus & locis publicis interdicta quædam, *l. 1. § quæ ſunt. D. de interd. l. 1. §. nunciatio, D. de no. op. nunc.* & in tit. *de lo. pub. fr.* & nominatim *l. 3.* huius tituli. prætoria in quibus iudices habitant, vel ius dicunt, & domos publicæ, & *l. 19.* porticus & angiportus, i. vici vrbis, aut viæ publicæ iubentur à priuatis poſſeſſoribus iuri & poſſeſſioni, ſiue vſui publico vindicari, quod vtique fiet per generale interdictum reſtitutorium ſi non extra ordinem. Et ex *l. 5.* recte dicam dari poſſe interdictum de opere reſtituendo quod illicite ædificatum in foro vel palatio, vt *l. 16.* vel muris aut portis, vt *l. 2. D. ne quid in lo. fac.* vt ſi qua parapeſſia muris adiiciantur, quod nomen reſtituo in *l. 13.* Nam in Baſil. eſt *παραπέτασμα* per *ι*, ſed ſcribas per *η*, vt ſit parapeſſia, quod eſt adplicita, vel adficta muris, vel aliis operibus publicis. In Cod. Theod. parapetaſia, quaſi adtenſa. Leges autem Græcas quod adnotant quidam deeſſe ſub hoc titulo duas, eſt omnino falſum, & ex eis quam ponunt tertio loco in hoc titulo, ea eſt Latina conſtitutio *l. 26. ſupra de epiſcop. & cleric.*

XI. Enarratio.

PRætoria, in quibus iudices hab. &c.] Prætorium pro auditorio iudicum, vel ædibus Prætoris, aut Principum ſumi docet Gloſſarium noſtrum ad Cedrenum. cui adde hunc locum Theodoreti in epiſtolam ad Philippenſes cap. 1. verſ. 12. *τὰ βασίλεια, πραιτώριον προσηγόρευσεν. Regiam appellauit prætorium.*

Quod nomen reſtituo in l. 13.] Sic legitur in codice Menagij.

XII. *De ratiociniis operum publicorum; & de patribus ciuitatum.*

PArs eſt tituli ſuperioris, & hoc habet, ad præſidis prouinciæ officium non pertinere vt excutiat rationes operum publicorum, puta an impenſæ reſ-

pondeat ſtructura ; ſed ad curatorem Reipublicæ, ſiue partem ciuitatis, de quo *l. 3.] de his qui ſp. mun. fac.* & Obſ. 12. c. 50. Et vt qui vltro pollicitus eſt ſe Reipublicæ opus facturum ſuo ſumptu, eo perfecto ex ſua liberalitate (qua qualicumque contentam eſſe Rempublicam benignum eſt) non inquietetur, quod quantitati promiſſæ opus non ſuppetat, vel quod non operi conſtat virtus, qua permaneat ad vetuſtatem.

XII. Enarratio.

VLtro pollicitus eſt] Pollicitatio enim eſt offerentis ſolius promiſſum, *l. 3. D. de pollicitat.* Seruius in 1. Æneidos verſu 241. *Pollicemur ſponte, rogati promittimus.*

XIII. *De pignoribus & hypothecis.*

V. tit. 1. lib. 20. ff.

POſtquam à titulo vigeſimo octauo libri 3. conditor huius Codicis inſtituit pertractare dicere de actionibus, & dixit iam de multis in rem, quæ ſunt de proprietate rerum, & in perſonam, quæ de obligatione perſonarum, & de miſtis tam in rem, quàm in perſonam, & de præiudicialibus, quæ ſunt de ſtatu liberorum & ſeruorum, & in rem eſſe videntur, & de actionibus ex cauſa interdictorum, quæ ſunt de poſſeſſione rerum & in rem etiam eſſe videntur, ab hoc titulo incipit tractare, de qua ante non tractauerat, de actione hypothecaria, quæ eſt de obligatione rerum debitoris mobilium vel immobilium, corporalium vel incorporalium. Et in rem actio non qua dominus, aut quaſi dominus, rem eſſe ſuam vel quaſi ſuam petat, ſicut actionibus in rem ante propoſitis, ſed qua creditor rem debitoris ſui adſerat pro debito ſibi eſſe obligatam, & poſſeſſionem eius auocet iure pignoris. Et quia pignus aut re contrahitur, aut nudo pacto, & ad vtrumque genus pignoris hæc actio pertinet, quatenus pignus perſequitur nudo pacto contractum, prætoria eſt actio: quatenus pignus perſequitur re contractum, ciuilis ; quia & pignus re contractum ciuile negotium eſt. & hanc diſtinctionem adhiberi volo, ad id quod generaliter eſt ſcriptum in Inſtit. actionem hypothecariam ex ipſius prætoris iuriſdictione capere ſubſtantiam. Quamuis autem pignus & hypotheca nihil inter ſe diſtent præter ſyllabarum ſonum, quo etiam lingua Latina diſcernitur à Græca, tamen docendi cauſa ita placuit Iuriſconſultis diſtingui proprie, vt hypotheca acciperetur pro pignore nudo conſenſu contracto, pignus pro pignore re contracto, vel hypotheca, rei immobilis, pignus mobilis, qualem etiam Chryſoſtomus in Pſalm. 48. differentiam facit inter hypothecam, & ἐνέχυρον his verbis, ἀπαιτεῖ ὁ δανείζων ἢ ὑποθήκην ἢ ἐνέχυρον. πλὴν οὐχ ὑποθήκην ἔχει, ὁ κύριος τὸ ὕδωρ, ἀλλ' ἐνέχυρα φέρει, γενόμενος αὐτός. Et Iuriſconſulti ſepararunt hæc duo nomina eadem licentia, qua & apocham ab acceptilatione, & qua medici quidam anthraca à carbunculo, & Theologi Pentecoſten à quinquageſima, licet inter ſe nihil diſtent præter diuerſum ſonum, & diuerſam linguam, vt de pignore & hypotheca Martianus ſcribit in *l. res §. vlt. D. de pign.* & de aliis D. Auguſtinus lib. de magiſtro. Itaque à proprio vſu recedentes ſæpe generaliter & pignus, & hypothecam dicunt quamcumque conuentionem, ſiue re, ſiue conſenſu perfectam, quæ res quaſcunque, vel iura debitoris creditori obligat in crediti vicem. id lingua materna vocamus vuadium à vade proculdubio : nam fidei optimus vas eſt res pignori nexa, vt regula iuris

A ait, plus cautionis eſſe in re quam in perſona. Sunt tamen & in hoc titulo Conſtitutiones quædam de actione pigneratitia, quæ de pignore debitori reſtituendo datur, vt *l. 19. & 20.* quia & huic & hypothecariæ eſt idem adfectus circa eandem rem, & vt Iuſtin. ait, altera alteri eſt æmula.

XIII. Enarratio.

QVæ ſunt de ſtatu] Omnis cauſa ſtatus præiudicium appellatur, vide 7. lib. 7. tit. *de liber. cau.*

In rem eſſe videntur] §. *præiudiciales, de action.*

Et in rem etiam eſſe videntur] *L. 1. §. 1. D. de interdict.*

B Vel incorporalium] Vt nominum, ſiue cautionum debitorum, *l. 4. hoc tit. l. ſi conuenerit 18. D. de pign. action.*

Et in rem actio] *L. pignoris 18. D. h. tit. l. pignoris 17. D. eod. l. ſi venditor 66. D. de euiction.*

Rem eſſe ſuam] Creditor enim dominium non vindicat, *l. ſi fundus 16. §. creditor, D. de pignorib.*

Et poſſeſſionem eius] Creditor nudam poſſeſſionem pignoris auocat, *d. l. 66.*

Et quia pignus] *L. 1. D. de pignerat. act.*

Prætoria eſt actio] Idem ſcribit ad §. *item Seruiana. de actionib.*

Ciuile negotium eſt] *L. 1. §. vlt. D. de pact.*

Vt hypotheca acciperetur] *d. §. item Seruiana, &*

C *d. l. 18. hoc tit.*

Apocham ab accept.] V. Onom. *acceptilatio*, ἀποχή. inter apocham tamen & acceptilationem aliquid intereſſe ſcribit Vlpianus in *l. ſi accepto 19. D. de acceptil.*

D. Auguſt] In lib. de magiſtro c. 6.

Vadium] Vt in lege Alemann. *tit. 3. §. 1.* hinc vadiare & inuadiare in lege Langobardor. *lib. 3. tit. 1. l. 43. & lib. 1. tit. 14. l. 10.* in idiotiſmo, *gage, & engager.*

Nam fidei optimus vas] Pignus datur quo magis pecunia credatur, §. 4. *Inſt. quib. mod. oblig. re contrah.* & vt diligentius creditori cautum ſit. Plautus in Rud. Act. 2. Sc. vlt. *Tibi ego nunquam credam niſi ac-*

D *cepto pignore.* D. Ambroſius in libro de Tobia cap. 4. *Quid vobis iniquius, qui pecuniam datis, & vitam obligatis & patrimonium ? Accipitis aurum argentumque pro pignore, & adhuc illum debitorem dicitis, qui vobis plus reddit, quam accepit. Vos creditores aſſoritis, qui amplius debetis. Vos, inquam, dicitis creditores qui non homini, ſed pignori credidiſtis.*

Vt regula iuris] *L. 25. D. de regul. iur.*

XIV. *In quibus cauſis pignus tacite contrahatur.*

Vide tit. 2. eodem libro.

E

PIgnus non tantum expreſſe contrahitur, quod manifeſtarium pignus dicitur, ſed etiam tacite, & ex præſumptione iuris, *l. vlt. h. t.* nam & pacto contrahitur, quod non minus recte fit tacite quam expreſſe. & tacitum pignus tacitamve hypothecam lex inducit, aut præſumit, quaſi de ea tacite conuenerit, vt *l. 3. hoc titulo l. 3. & 4. D. eodem*, quaſi ſilentio conuenerit, vt loquitur, *l. ea lege, D. loc.* ac primum quidem fiſcus ſemper tacitam hypothecam habet ex cauſa contractuum ſuorum, non ex aliis cauſis : nam cauſa primipili, vel alterius publicæ functionis, quæ etiam dotem vxoris debitoris fiſcalis apprehendit, non ſufficientibus bonis debitoris, vel fideiuſſoris, aut

mandatoris, aut nominatoris eius, cauſa cõtractus eſt. A Sunt etiã tacite pignori nexi fructus fundi nominatim pignerati quos debitor vel heres eius percepit. Nam quos alius percepit, veluti emptor prædij, nõ iure pignoris veniunt in actionem Seruianam, ſed arbitrio iudicis, ſi exſtent, & prædium nõ ſufficiat, *l. ſi fundus §. in vindicatione, in fi. D. de pig.* quos autẽ ipſe creditor percepit, imputat in vſuras, & poſt in ſortem, *l. 9. §. int. prox. l. 2. §. de par. pign.* Item ex lege penultima bona ſecundi mariti, cui contra fidem iuriſiurandi denupſit mater, quæ filij impuberis tutelam ſuſceperat, non petito alio tutore, nec reſtituta tutela, pupillo pignoris iure tacito intellectu tenentur: quia ſi quid B forte filio intercepit mater, id omne præſumitur pertuliſſe ad maritum, dum cupit nouo marito ornatior & ditior apparere. Poſtremo locato fundo ob mercedem locatori fructus tacite pignori obligati ſunt, non inuecta & illata, niſi id conuenerit nominatim, locatis ædibus, quarum reditum conſtat in fructibus non conſiſtere, ſed in mercedibus tantum, quæ ipſæ pro ſeipſis pignora eſſe nequeunt, inuecta & illata ab inquilino tacite pignori obligata ſunt.

XIV. Enarratio.

QVod manifeſtarium pignus dicitur] Vt apud Plautum *manifeſtarius fur, manifeſtarius mœchus, & manifeſtaria res.*

C Tacite quam expreſſe] *L. 2. D. de pact.*

Ex cauſa tributorum] Vniuerſa bona eorum qui cenſentur, vice pignorum tributis obligata ſunt, *l. t. cenſentur*, ἀπογράφονται, ἀπολογοῦνται. Gloſſæ: ἀπογράφομαι, *cenſeor*, & : ἀπολογοῦμαι, *cenſeor.*

Et ex cauſa contract. ſuorum] *L. 2. hoc tit.* hoc priuilegium fiſci dicitur in *l. 2. §. de ſeruo pign. da. manum.* ius fiſcale in *l. Ælianus 10. D. de manumiſſ.*

Non ex aliis cauſis] Nam in quibuſdam caſibus fiſcus tacitam hypothecam non habet, *l. reſcriptum 10. D. de pact.*

Publ. funct.] Vide tit. 73. libro 7. vbi de primipilo.

Fructus fundi nominatim] *L. 3. h. t.*

D Denupſit mater] Suetonius Neronis capite 29. *Cui etiam ſicut ipſi Sporus, ita ipſe denupſit.* Dictys Cretenſis: *Quæ eo tempore Neſtori denupta erat.*

Ditior apparere] Vtuntur Plautus, Terentius, Lucretius, Cicero, Cornelius Nepos.

Tacite pignori obligati ſunt] *L. in prædiis 7. D. eod.* vide Cuiac. ad *leg. 61. D. de furt.*

Niſi id conuenerit nominatim] *§. interdictum, Inſtit. de interdict.*

Tacite pignori obligata ſunt, *L. 3. 4. 5. & 6. D. eodem.*

XV. *Si aliena res pignori data ſit.*

INcipit ab hoc titulo tractare de rebus quæ pignori obligari non poſſunt: namque eiuſmodi ſunt E res alienæ, vt ſpecialiter pignori datæ ſine mandato, aut voluntate domini non obligentur: quia vt rem alienam non poſſum facere tuam iure dominij, ſic nec pignoris iure tibi nectere quod nexum mihi non eſt. iure poſſeſſionis poſſum facere tuam, quia poſſeſſionem etiam non domini habere poſſunt. & hac ratione rei alienæ emptio venditio ab initio conſiſtit, propterea quod contenta eſt traditione vacuæ poſſeſſionis, non pignus, vel hypotheca. Seruitutes ruſticorum prædiorum, quæ pignori obligari poſſunt ab iis, quorum prædiis debentur, non ſunt aliena iura. Redemptus ab hoſtibus non eſt pignori, ſed quaſi pi- A gnori, & non ciuiliter, ſed naturaliter. Res mihi debita vel obligata non tam ipſa eſt pignori, quam obligatio.

XV. Enarratio.

NAmque eiuſmodi ſunt res alienæ] Res debet eſſe in bonis debitoris, *l. pen. D. quæ res pign. & l. quæ prædium 6. hoc tit.*

Aut voluntate domini] Non inuito aut inſcio domino, *l. vlt. hoc tit.*

Nectere quod mihi nexum non eſt] Nectere, eſt obligare in *l. vlt. hoc tit. Nexum, inquit, non facit præ-* B *diorum, niſi perſona quæ iure potuit obligare.* Baſilica: οὐδεὶς ὑποχρεοῖ πρᾶγμα, εἰ μὴ ὁ δυνάμενος: *Nemo rem obligat, niſi qui obligare poteſt.*

Traditione vacuæ poſſeſſionis] In pignore hoc agitur, vt conſtituatur ius, quod conſtituere non poteſt, qui nullum ius habet in re. At in venditione rem tradi ſufficit. Fulgoſius.

Quam obligatio] Ius quod in ea habeo. Vide recitat. ad tit. 23.

XVI. *Quæ res pignori obligari poſſunt, vel non, & qualiter pignus contrahitur.*

Vide titulum tertium lib. 20. ff.

C

REbus alienis, quas pignori obligari non poſſe ſuperior titul. oſtendit, hic titulus adiicit alias pleraſque, veluti monumentum, *l. 3.* & ſpem præmiorum ex ſacris certaminibus *l. 5.* aut ipſamet præmia ſacra, quæ conſiſtebant in annona, obſoniis, penſitationibus, quæ athletis nobilibus pro indepta victoria de publico tota vita præſtabantur ex die, quo in ſuam ciuitatem inuecti fuiſſent (qua ex re εἰσελαστικὰ dicuntur) non per portam ciuitatis, ſed diſiecta parte muri, vt Suetonius ſcribit in Nerone, & Plinius in epiſtolis, & ait *l. 5.* priuata pactione: nam iudicis auctoritate debitori condemnato, ſi alia bona non ſuppetant, his præmiorum commodis interdici poteſt, D *l. commodis. D. de re iud.* At ſi ea commoda priuata pactione obligari non poſſunt, hoc quidem eſt conſequens, vt nec generali obligatione non contineantur, non dicam ſpecialiter obligari non poſſe. Præterea liberi homines pignori obligari non poſſunt eadem ratione, qua loca religioſa, aut præmia ſacra, quia in bonis debitoris non ſunt. Sed neque ſerui, aut boues aratores, licet in bonis eius ſint, aut vomeres, vel aratra pignori capi priuata pactione, aut publica auctoritate poſſunt à creditoribus vel executoribus, aut exactoribus tributorum, propter vtilitatem agriculturæ, atque etiam fiſci, cui debita tributa minuuntur, ſi ablatis aratoribus agricultura ceſſet, ea maxime tributa, quæ pro fructuum anni modo exiguntur, *l. 7. & 8.* Obſeruandum autem eſt, hunc ti- E tulum non tantum eſſe de his quæ pignori obligari non poſſunt, ſed etiam de his quæ poſſunt, de quibus tamen dubitari poterat, vt de nominibus, *l. 4.* quæ hodie obligari poſſunt, inuitis debitoribus. olim non poterant, *l. 3 & l. poſtquam, §. de her. vend.* Additur in rubrica: Et qualiter pignus contrahitur, quo pertinet *l. 2. & vlt.*

XVI. Enarratio.

IN Nerone] Capite 15.

Et Plinius in epiſt.] Epiſtola 119 & ſeq. libro 10. ad quas vide Conradum Rittershuſium. Vide &

Petrum Fabrum Agoniſt. lib. 2. cap. 10. & cap. 16. & Cuiac. ad Nou. 53.

Si alia bona non ſuppetant] Sic etiam veteres interpretes acceperunt legem *commodis*, Azo, Ioannes Faber.

Aut boues aratores] Vide Obſeruationum lib. 4. cap. 20.

Vt de nominibus] Nomina ſeu γραμματεῖα, vt eſt in Baſilicis, cautiones debitorum pignori obligari poſſunt.

Quo pertinet lex ſeconda] In qua emptiones ſunt inſtrumenta emptionis, vt in Baſilic. τὰ ὠνητικὰ τῶ ἀγρῶ. His, quæ obligari non poſſunt, adde arma. Scholiaſtes Ariſtophanis in Plutum. φαίνεται ὅτι καὶ ἀπηγορευμένον ἦν ὅπλα ὡς ἐνέχυρα.

XVII. *Qui potiores in pignore habeantur.*

Vide tit. 4. eodem libro.

IN hoc titulo oſtenditur, ea duobus aut pluribus creditoribus, quibus diuerſis temporibus ſeparatim eadem res in ſolidum pignori obligata eſt, vel vniuerſa bona, quis præferatur in exequendo iure pignoris, hac potiſſimum regula conſtituta, Priorem tempore præferri poſteriori, in qua ne nos ambiguitas nominis ducat in errorem, admonendi ſumus priorem eſſe eum qui prior data pecunia mutua, vel promiſſa, ſolemni ſtipolatione pignus accepit, vel pepigit. Exigo vt pecuniam dederit, vel daturum ſe ſtipulanti promiſerit: nam ſi nequa numerauerit, neque promiſerit, quamlibet ſpe futuræ numerationis pignus acceperit, vel pepigerit, in eo non eſt potior illo, cui idem pignus poſtea obligatum eſt pro pecunia quam numerauit; quia hic in cauſa pignoris magis prior eſſe cenſetur: nec enim prior æſtimatur ex tempore dati pactive pignoris, ſed ex tempore habiti contractus, & negotij principalis, *l. 8. hoc titulo, l. 1. l. qui balneum, l. potior in princ. & §. 1. D. eod. l. pen. D. qua res pign. oblig.* At ſecondum illam regulam, quæ vt dixi, potiſſimum in hoc titulo proponitor, differentia eſt inter actiones perſonales & hypothecarias: nam in perſonalibus priuilegia æſtimantur ex cauſa debiti, non ex temp. *l. priuilegia, D. de reb. auc. iud.* in hypothecariis ex tempore. Itaque prioris creditoris hypotheca firmior eſt; tametſi nihil prior poſteriori offerat, *l. 5. hoc titulo.* poſterioris infirmior; quia in id tantom efficax eſt, quo ſumma pignoris excedit ſummam prioris ſortis, & poſteriori creditori non confirmatur in totum, niſi priori ſoluta omni pecunia debita, vel oblata, obſignata, depoſita à debitore ipſo, vel à poſteriori creditore. Et regulæ locus eſt, non tantum in pignore conuentionali, ſed etiam in prætorio, ſi modo ex cauſis titulisque diuerſis creditores veniant, vel ſi ex his qui ſunt tituli eiuſdem, vnus in actione perſonali priuilegiarius ſit: nam prætorium pignus ſequitur ius perſonalis actionis. Item regulæ ſuperiori locus eſt, non tantum duobus aut pluribus creditoribus habentibus idem pignus conuentionale, vel prætorium, ſed etiam vno habente generale pignus, altero ſpeciale, niſi ſit poſteriori ſpecialiter obligata res pecunia eius comparata: hoc enim caſu regula vitiatur, & aliis pleriſque, vt *l. 7. pen. & vlt.*

XVII. Enarratio.

Diuerſis temporibus] *L. 7. & 8. hoc tit. l. 14. D. eod.*

Vel vniuerſa bona] Qui generaliter bona debitoris pignori accepit, potior eſt eo cui poſtea ſpecialiter prædium ex iiſdem bonis pignori datum eſt. Prior creditor præfertur poſteriori, *l. 6. hoc tit. l. 2. D. eod.*

Priorem tempore] *L. 2. & 4. hoc tit.*

Quamlibet ſpe fut. numerat.] Quamlibet pro, quamuis. vtitur Plinius.

Magis prior eſſe cenſetur] Potior eſt, qui primus numerauit.

Vt in l. penult.] In actionibus hypothecariis, qui nititur publico inſtrumento (quod in Baſilico ἀγοραῖον dicitur, ſeu forenſe) licet poſterior ſit creditor, potior eſt eo qui nititur priuato inſtrumento, quod ἰδιόχειρον dicitur in *d. l. pen.* Anaſtaſius in Hiſtoria Eccleſiaſtica: Et fecerunt ſcripta propriæ manus Theophanes à quo Anaſtaſius, ἰδιόχειρα αὐτῶν. Idem Theophanes alibi: ἔλαβεν αὐτὸ τὸ ἰδιόχειρον.

Et vlt.] Vide *ſ. de priuil. dot.*

Et vlt.] De qua vide quæ ſcribit hic noſter ad *Nouel. Iuſtin. 91. & 96. 1.* P. Faber.

XVIII. *De his qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.*

HIc titulus portio eſt tituli ſuperioris, & quod in illo habuimus, poſteriores creditores hypothecarios in locum priorum ipſo iure ſuccedere, offerendo eis & ſoluendo pecuniam debitam & vſuras, *l. 1. 5. 8.* & 10. idem in hoc proponitur *l. 4.* & Conſtitutio cuius fit mentio in *l. 1. huius tit.* ea eſt *l. 1. tit. ſuperiorum.* Sed de eo quoque tractatur in hoc tit. an hi quorum pecunia, cum creditores non eſſent, priores creditores hypothecarij dimittuntur, in locum eorum ſuccedant: Et oſtenditur, non eodem prorſus modo, quo poſteriores creditores hypothecarios in locum priorum ſuccedere eos qui cum creditores non eſſent, pecuniam obtulerunt & ſoluerunt prioribus creditoribus hypothecariis pro alio, vel vt his ſolueretur, crediderunt debitori facienti verſuram, licet hoc ipſo quod ſoluunt pro alio, vel ei credunt pecuniam ſoluendi cauſa, incipiant eſſe creditores ex cauſa negotiorum geſtorum, vel ex cauſa mutui: nec enim ſuccedunt in ius pignoris quod illi habuerunt quos dimiſerunt, niſi in ſoluenda pecunia, auctoritate iudicis pignus in eos tranſlatum ſit, vel in credenda ea pacti ſint, vt in eorum ius & locum ſuccederent: quia tunc in priorum ius locumque ſuccedunt, non vt poſteriores quidem, qui offerendo, ipſo iure ſuccedunt, vt initio dixi, ſed ex auctoritate iudicis, vel ex conuentione, vt *l. 1. hoc tit.* quæ ait, non omnimodo, quia ſane ſuccedunt vt habeant actionem Paulianam quam illi habuerunt quos ſua pecunia dimiſerunt ex eorundem quorum eſt huius tituli & ſuperioris prima lex, Imperatorum Conſtitutione *l. 16. §. 1. l. niſi, D. quæ in fr. cred.* item vt habeant priuilegium in actionibus perſonalibus, quod illi habuerunt, *l. 2. D. de ceſſ. bon. l. ſi ventri §. eorum, D. de reb. auct. iud. poſſ.* non etiam vt habeant iura hypothecarum, & in eis priuilegia temporum quæ illi habuerunt, niſi in eos nominatim tranſcripta ſint auctoritate iudicis, vel conſenſu debitoris, vt docui Obſeruat. 18. cap. 40. vnde in *l. 2. huius tituli* Iure ſucceſſiſti, ſic interpretor, ceſſione & tranſlatione pignoris facta auctore iudice, vel conſenſu debitoris, qui vtique conſenſiſſe intelligitur non tantum ſi nominatim conuenerit vt cuius pecunia creditor dimitteretur, is ſubiret locum illius, verum etiam ſi debitor vendiderit rem pignori obligatam, vt ex pretio creditor dimitteretur *l. 3.* quo tamen caſu inferioribus creditoribus eſt ius offerendi emptori, *l. 3. D. de diſtr. pign.* quia nihil refert debitor rem priori obligatam alij obligauerit, an vendiderit, cum pecu-

nia peruenit ad priorem: nam vtroque caſu inferioribus creditoribus ius eſt offerendi emptori, vel creditori nouo, qui in prioris locum ſucceſſit.

XVIII. Enarratio.

POſteriores creditores] Qui ſecundo ſeu posteriore loco pignus acceperunt.

Ipſo iure ſuccedere] In locum prioris creditoris ſuccedere dicitur qui in ios pignoris ſuccedit, *l. 3. D. qu. … pign. vel hypoth.* & locum prioris creditoris ſubit, *l. creditor 11. § pen. D. qui potior. in pign.* in locum prioris ſubſtituitur, *l. Claudius 16. eodem.*

Cum creditores non eſſent] Lex prima accipienda eſt de extraneo, vt & Baſilicon auctores acceperont. B Quidam accipiunt de creditore chirographario. Non recte. Non eſt ſpernenda emendatio quam in Codice ſuo notauerat Antonius Loiſellus V. C. vt pro *iudicatum*, legatur, *indicatum*, ſcilicet per libellum.

Facienti verſuram] Debitor ex ſententia Cuiacij verſuram facere dicitur, qui pecuniam mutuam ſub vſuris ab alio accipit, vt antiquiorem creditorem dimittat; quo genere mutatur creditor, id eſt, prior abſoluitur, & qui pecuniam numerauit, nouus creditor eſſe incipit. Theophylactus epiſtola 16. *Poſtquam fenore ab aliis acceperis, aliis redde quod debes.* Vide Cuiacium ad legem primam in fin. D. de vſur. libro 2. Quæſtionum Papiniani, Salmaſium de vſuris C cap. 1. ad fin. & cap. 17. ad fin. & de modo vſurar. cap. 7. pag. 298. & ſeqq.

Creditori nouo] Si debitor, verſura facta, tertio creditori accepta pecunia idem pignus obligauerit primi creditoris dimittendi gratia, ius ſecundi non perimitor; ſed tertius creditor in locum primi ſuccedit, & ſecundo ius eſt offerendi tertio. Cuiac. ad *l. 3. D. de diſtract. pign.*

XIX. *Si antiquior creditor pignus vendiderit.*

HIc etiam tit. eſt portio 17. quo oſtenditur, multum intereſſe debitor diſtrahat pignus, an antiquior potiorque creditor: nam ſi antiqoior creditor D extraneo recte diſtrahat, id neque debitor, neque inferior creditor, oblata pecunia emptori euincere poteſt, *l. 1. & 2. hoc tit. l. 3. D. de diſtr. pign. l. 1. … ſi pig. pign. dat. ſit.* quia ſera oblatio & intempeſtiua eſt, & diſtractio rite facta à creditore potiori, extrema linea pignorum cauſæ. Dixi, extraneo: nam ſi ſecundo creditori pignus diſtrahat primus, tertio ſupereſt ius offendi ſecundo, *l. 5. §. vlt. & l. ſeq. D. de diſtr. pig.* At ſi debitor pignus vendat, vel quod idem eſt, in ſolutum det antiquiori creditori, vel ſi vendat extraneo, inferioribus creditoribus integrum eſt ius offerendæ pecuniæ emptori, *l. 1. hoc tit.* quod iam iamque dixi titulo ſuperiore.

XIX. Enarratio.

E

AT ſi debitor pignus vendat] Auctores Baſilic. legerunt in *l. 1. cum autem debitor ipſe priori &c.* … &c. quod etſi leuiuſculum ſit, non tamen ſpernendum eſt.

XX. Si *communis res pignori data ſit.*

VT rei alienæ inuito domino pignus non contrahi docuit tit. 15. ita rei communis pro parte collegæ non conſentientis nullum pignus contrahi docet hoc tit. quia ea pars aliena res eſt: & nemo ex ſociis

A plus parte ſua alienare, aut pignerare poteſt.

XX. Enarratio.

PLus parte ſua alienare] Si ſocius ſupra partem ſuam alienauerit, aut pignerauerit, ſatis illicita alienatio eſt, ſatiſque illicitum pignus. Recte heic notat, pignus in parte indiuiſa conſtitutum, etiam poſt diuiſionem factam in eodem ſtatu permanere. Vide recitat. Cuiacij.

XXI. *De prætorio pignore & vt in actionibus etiam debitorum miſſio prætorii pignoris procedat.*

REgula propoſita tit. 17. non tantum in eo pignore locum habet quod ex contractu, vel ex pacto formam & originem capit, ſed etiam in prætorio pignore, de quo eſt hic tit. maxime ſi non ſint eiuſdem tituli creditores, vt *l. 2. & 3. eod. tit.* Et actio hypothecaria pertinet etiam ad prætorium pignus ex *l. 2. huius tit.* quibus rationibus apparet ab hoc tractatu, qui eſt potiſſimum de actione hypothecaria, non eſſe alienam inſpectionem de prætorio pignore, licet iam de eo nonnihil actum ſit ſuperiore libro tit. 2. nam prætorium pignus eſt quod miſſio in poſſeſſionem rerum omnium, vel vnius rei debitoris (vt *d. l. 2. tit. 17.*) quæ fit ex edicto, conciliat atque conſtituit, prætore ſpecialiter decernente creditorem cui non ſoluitur, non reſpondetur, non cauetur mitti in poſſeſſionem bonorum, vt pignus habeat, quo ſibi ſeruet creditum. & hoc verbum miſſionis quod eſt in hac rubrica, & *l. 2.* demonſtrat ſatis, & *l. miſſo, D. pro emp.* Denique prætorium pignus eſt quod non à debitore, ſed à prætore ex edicto creditori datur, & decernitur, vt ei in tuto ſit creditum, miſſo creditore in poſſeſſionem bonorum, vel quaſi poſſeſſionem: nam & Iuſtin. in *l. 2.* conſtituit prætorium pignus conſiſtere in nominibus poſſe, prætore ſcilicet iubente vt & actiones debitoris creditor pro pignore habeat & perſequatur, quod ante Iuſtinianum non obtinuit: nec enim miſſus in poſſeſſionem omnium bonorum occupabat etiam nomina, nec niſi excuſſis rebus corporalibus, *l. ſi nulla, D. vt in poſſ. leg.* At ex Conſtitutione Iuſtiniana recte miſſio fit ſtatim ab initio etiam in vniuerſa nomina debitoris. Quod item conſtituit *l. 2.* vt ſi creditor amiſerit poſſeſſionem, in quam rei ſeruandæ cauſa iure prætorio miſſus erat, eam perſequi & recuperare poſſit vtili actione hypothecaria, hoc quoque videtur olim non obtinuiſſe: nam qui mittitur in poſſeſſionem, cuſtos apponitur rebus debitoris ſui commodi & ſecuritatis cauſa, & in eo cuſtode diligentia exigitur, quam ſi non præſtiterit, ſibi imputare debet qui non ſeruauit pignus prætorium quod impetrauerat.

XXI. Enarratio.

QVod miſſio in poſſeſſionem] Vide Obſeruat. lib. v. 10.

Qui non ſeruauit pignus prætorium] Sibi quidem imputare deberet; ſed humanius eſt vt poſſeſſionem amiſſam vtili actione hypothecaria recuperare poſſit, *l. vlt. h. t.* vt eſt in Baſil. … Licet enim diligentiam non præſtiterit, non debet inde damnum pati. ſua ei negligentia non nocet, noua humanitatis ratione.

XXII.

XXII. *Si in cauſæ iudicati pignus factum ſit.*

SEquitor in hoc titulo aliud genus pignoris, ad quod pertinet etiam regula tit. 17: *l. ſi & iure, D. eod. tit.* & actio quoque hypothecaria, vt opinor. Id vero eſt pignus quod in cauſam iudicati ex bonis condemnati capit executor rei iudicatę, iuſſu & auctoritate eius qui hoc præcipere poteſt, i. magiſtratus qui iudicem dedit, non iudicis dati qui rem iudicauit. Prætorium datur, hoc capitur; prætorium occupat creditor, hoc executor ſiue apparitor magiſtratus, *l. 2. hoc tit. l. ſi plus, D. de euict.* prætorium ex edictu iure ordinario conſtituitur, hoc extra ordinem, *l. ſi pignora, D. eod.* prætorium in rem conſtituitur, hoc in perſonam, i. reſpectu perſonæ eius ſecundum quem iudi-
B catum eſt, *d. l. ſi & iure.* prætorium datur etiam aduerſus debitorem non iudicatum, hoc vero capitur tantum ex bonis iudicati. Vtraque tamen via exequi licet iudicatum, vel eo qui vicit miſſo in poſſeſſionem bonorum iudicati ſeruandi cauſa, *l. 2. & 3. tit. 17.* vel extra ordinem ablatis & publice diſtractis pignoribus per apparitorem, non per creditorem, & cenſu mobili primum, deinde immobili, tum nominibus ex Conſtitutione Antonini, qui ordo non ſeruatur in prætorio pignore.

XXII. Enarratio.

C ACtio quoque hypothecaria] Si poſſeſſio eius fortuito caſu amiſſa ſit, vt tit. ſ. prox.

Hoc capitur] Et ideo in *l. 1.* recte à libris vet. Menagij & Brodæi abeſt verbum *datas*.

Et cenſu mobili] Locum profert in recitat. ex Plauti Menæchm. Act. 3. Sc. 1. *Cenſus capiam ilico*, id eſt, pignora, vt Adrianus Turnebus docere occupauerat.

XXIII. *Si pignus pignori datum ſit.*

CReditor pignus pignori obligare poteſt, quod Græce eſt *μετενεχυριάζειν*, & plerumque id agitur vt qui pecuniam crediturus eſt, pignus accipiat,
D quo alij dato pecuniam ſumat & credat ei qui dare pignus præuertit. pignoris autem ſecunda obligatio tamdiu durat, quamdiu prima. & ſecundus creditor, quamdiu ea durat, non tantum retentionem pignoris & actionem hypothecariam habet, ſed etiam ius diſtrahendi, ſicut primus; nec diſtractione perfecta, integrum debitori eſt eam reſcindere, oblata pecunia, *l. 1. hoc tit. l. 2. tit. 19. l. 8. ſ. de diſt. pign.*

XXIII. Enarratio.

QVod Græce eſt *μετενεχυριάζειν*] In Baſilicis hoc tit. ſcribit Salmaſius de modo vſurarum capite 14. ſub initium, *ἀντιβαδισμὸν* dici, qui rem iam alteri oppignoratam iterum alij pignori dat. Omnino male, vt dicam tit. 34. libri 9.

L. 1. hoc titulo] Cuiacius in recitat. in *d. l. 1.* legendum putat, *poſt ſoluta pecunia*, & ita legitur in veteri Menagij, & paulo ante: *& non ex ſoluta à domino pecunia cred. ſec.*

XXIV. *De partu pignoris & omni cauſa.*

AIt, omni cauſa, i. omni alia cauſa præter partum, veluti operis, aut mercedibus operarum, quia de ſeruis tantum pigneratis in hoc titulo agitur. Ceterarum rerum cauſæ ſunt fructus, fœtus primi & ſe-
A cundi, penſiones, quia vi ipſa rebus ineſſe videntur. Et de operis ſerui pignerati hoc eſt proditum *l. 1.* creditorem, ſi eas perceperit, aut percipere potuerit, quia ſunt in fructu ſerui, imputare in vſuras primum, deinde in ſortem, vt *l. 1. 2. 3. & vlt. ſ. de pig. act. l. 9. ſ. de pig. l. 1. ſ. de diſtr. pig.* Partum autem non imputat, quia non eſt in fructu; & tamen ſicut fructus fundi pignerati tacite pignori eſſe creduntur, qui à debitore vel eius herede percipiuntur, *l. 3. ſ. tit. 14.* ita & partus ancillæ qui editi ſunt apud debitorem vel heredem eius, *l. 1. hoc tit. l. fideiuſſor in pr. l. Paulus §. 1. D. de pig.* Nec obſtat quod Paulus ſcribit *II. Sent. tit. V.* quoniam intelligendum eſt de fœtu vel partu edito ante pignoris obligationem, vel etiam de partu edito poſt pignoris obligationem apud alium quam debito-
B rem vel heredem eius, vel creditorem, veluti apud emptorem ancillæ, cui eam debitor vendidit ſine conſenſu creditoris, *d. l. Paulus §. 1.* Cui rurſus ſi opponatur *l. ſi conuenerit §. ſi fundus, D. de pig. act. & l. 1. D. de Salu. interd.* dicam partum ancillæ pigneratæ editum apud emptorem ancillæ propriè non venire in pignoris obligationem iure taciti pignoris, quia nunquam fuit in bonis debitoris, licet apud eum conceptus ſit, ob id ipſum, quia non eſt antequam in lucem edatur; ſed tamen in actionem hypothecariam, qua creditor perſequitur rem pignori obligatam venire etiam fœtus eius rei, & fructus, & partus, vel iure expreſſi pignoris ſi extent, vt indicat *l. 1. §. cum prædium, D. de pig.* vel arbitrio iudicis tanquam tacite obliga-
C tos ſi etiam extent, & res principalis creditori adimplendo non ſufficiat, *l. ſi fundus § in vindicatione, in fin. D. eod.* hoc colore, quia licet in bonis debitoris nunquam fuerint, tamen res ex qua orti ſunt, in bonis debitoris fuit tempore contractæ obligationis: conſumptos autem non venire, *d. §. cum prædium*: quia conſumptio bonæ fidei emptor abſoluit, & conſummat adquiſitionem fructuum, vel quaſi fructuum, qui nunquam venditoris fuerunt, vt nec iure hypothecæ, vel arbitrio iudicis ab eo auocari poſſint. & ita ſupradictæ leges quæ opponuntur diſtinctioni *l. Paulus*, accipiendæ ſunt, vt etiam poſt venditionem ancillæ pigneratæ editus partus veniat in
D actionem Seruianam, vel interdictum Saluianum ſi extet & ancilla non ſufficiat, non directo iure pignoris, de quo nihil conuenit, ſed arbitrio iudicis. Omitto diſtinctionem Doctorum quis ſeuerit fructus, vel apud quem ancilla conceperit, quam iuris auctores omiſerunt.

XXIV. Enarratio.

FOetus primi & ſecundi] Fœtus ſecundi ſunt fœtus fœtuum, *ὁ γόνος τοῦ γόνου*, Græci ad *l. 8. D. de vſur.* *τὸ παρὸν* [illegible], *ἤγουν ἡ* cauſa *πάντα* [illegible] *τὸν καρπὸν, οἷον τόκον τὸν γόνον γόνου.* *Cauſa hic complectitur omnia, quæ in fructu non ſunt, vt partum, fœtus fœtuum.*

E Diſtinctionem Doctorum] De qua Azo in Summa, tit. de pignor. num. 14.

XXV. *De remiſſione pignoris.*

EX hoc titulo intelligimus, pacto nudo vel expreſſo vel tacito pignoris obligationem perimi, non quidem ipſo iure, ſed per exceptionem pacti, vel doli mali, vt *l. 2* ſecundum quam interpretanda etiam eſt *l. maior, ſ. de pign.* vt ergo nudo pacto pignus contrahitur, ita diſſoluitur. Et tacitum pactum interueniſſe videtur, ſi ſciente & tacente creditore, ſeruus pigneratus manumiſſus, & in libertate moratus ſit, *l. 5.*

vel ſi à fiſco ſub haſta res pignerata vænierit, ſciente & tacente priore conditore, *l. 8.* ſi ab alio, non ſufficit taciturnitas creditorum; ſed neceſſe eſt vt conſentiant & pignus remittant, *l. 2. & 4.* niſi libello publice propoſito admoniti fuerint faciendæ auctioni vt adeſſent, & adfuerint, nec contradixerint, *l. 6.* Semel autem remiſſum pignus non reſtituitur niſi nouo pacto, *l. 4.*

XXV. Enarratio.

ITa diſſoluitur] *d. l. 2.*

Si ſciente & tacente] *εἰδότος καὶ μὴ ἀντιλέγοντος: ſciente & non contradicente.* Baſilica. in *d. l. 1.* ſimpliciter, *ſciente.* Per contrarium in *l. 8. creditores ſilentio creditorum* id eſt, ſiluerunt & tacuerunt.

Neceſſe eſt, vt conſentiant] Nominatim.

Nec contradixerint] *οὐ διεκώλυσαν*, vt in Baſilicis. Diocletianus & Maximianus dixerant, *ius ſuum exequuti non ſunt.* Creditores programmate admoniti ſi præſentes fuerint nec contradixerint, tacite videntur ius ſuum pignoris remiſiſſe. In *d. l. 6.* legendum ex libris vett. remiſiſſe, vt eſt in *l. ſi hypothecas 8.* Auctores Baſilic. in vtraque lege interpretantur, amiſiſſe.

Niſi nouo pacto] Repetito conſenſu pignus renouatur.

XXVI. *Etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri.*

NOn tantum remiſſione pignus perimitur, vt docuit titulo ſuperiore, ſed etiam, vt hic docet, nouata debiti obligatione: vt ſi creditor quod ſibi Titius debet ſub pignore certo, animo nouandæ obligationis dari ſtipuletur à Gaio, non repetito eodem pignore. Repeti potuit conſentiente Titio, vel, vt ponit Conſtitutio huius tit. Gaio dominium eius adepto. Repetito autem eodem pignore, etiamſi creditor aduerſus Gaium, vel interceſſorem eius agat perſonali actione ex ſtipulatu, eúmque condemnet, pignus non perimitur, hoc eſt, nouatione neceſſaria non perimitur, ſed voluntaria; quia facta nouatione voluntaria debitor, qui pignus dedit, liberatur, facta neceſſaria idem debitor obligatus manet, & mutatur actio, non debitor. & hæc differentia inter nouationem neceſſariam & voluntariam proponitur initio huius Conſtitutionis, & pars eius quæ eſt de nouatione neceſſaria, repetitur in *l. 8. C. de pign.* & idem è contrario in *l. 8. & 25. C. de fideiuſſ.* vt ſi actum ſit hypothecaria, non ideo reus aut interceſſor liberetur. Tum id proponitur quod ſolum habet rubrica quaſi præcipuum caput Conſtitutionis, eum qui pignus accepit ex cauſa certæ pecuniæ creditæ, etiam id retinere poſſe, oppoſita exceptione doli ex cauſa alterius pecuniæ creditæ ſine pignore nudo chirographo, quæ chirographaria dicitur, licet eius nomine pignus acceptum non ſit. Denique ob hypothecariam pecuniam, creditori & retentionem competere, & perſecutionem pignoris, ob chirographariam retentionem, non perſecutionem: & ſoluta omni pecunia hypothecaria, debitorem agentem pigneratitia actione, repelli per exceptionem doli mali, niſi etiam ſoluat pecuniam chirographariam. Debitorem, inquam: nam ſecundus creditor non repellitur, ſi primo offerat hypothecariam, non etiam chirographariam. Satis enim eſt ſi ei offerat hypothecariam vt ſibi pignus confirmet, & in locum eius ſubeat, ac cum effectu ab eo pignus vindicet, & hæc eſt ſententia huius Conſtitutionis. Singulari Conſtitutioni dedit ſingularem titulum. Namque ſimilis alia Conſtitutio vel iuris auctoritas vix vlla reperitur. Et ratio eius hæc eſſe videtur, quod improbe faciat debitor qui id tantum æs alienum diſſoluit quod ſub pignore debet, quia hoc facere videtur non tam ſua ſponte & fide bona, quam coactus vinculo & nexu pignoris quo forſitan indiget, plane hoc ipſo demonſtrans ſe vix vnquam id exoluturum quod ſine pignore debet quæ improba mens merito coercetur retento pignore etiam ob æs alienum chirographarium, tametſi propter id obligatum non ſit. Et longe alia eſt ratio ſecundi creditoris, qui vltro primo creditori offert quod ei ipſe nõ debet, & extranei cuiuſlibet qui vltro offert creditori pro alio quod ipſe non debet, vt *l. mulier. D. qui pot. in pig.* & primi creditoris qui vltro offert ſecundo: Nam & primum ſecundo offert quod Accurſ. notauit in *l. 5. C. eod.* veriſſimum eſſe probat Paulus 2. *Sent. tit. 13.* Aliã quoque eſſe rationẽ fideiuſſoris qui ſoluit quod alius principaliter debet, recte, vt opinor, ſentit Accurſius *l. 2. C. de fideiuſſ.* De *l. ſolutum §. ſi in ſortem. D. de pign. act.* quæ pugnat cũ hac Conſt. ſcripſi Obſ. v. xv. xix.

XXVI. Enarratio.

ADuerſus Gaium] Qui nouam obligationem ſuſcepit, qui expromiſit, pignoris nomine obligatur, ſi eo conſentiente, pignus repetitum ſit. Baſilica: *τῇ μεταθέσει ἀπολύεται τὸ ἐνέχυρον, εἰ μὴ περιβάλλουσιν ἑαυτὸν ἐνοχῇ γένηται ἐπὶ τῷ ἐνεχύρῳ: Niſi is qui nouam obligationem ſuſcepit, pigneris nomine obligatus ſit*, & in eius perſona pignus repetitum ſit. Tertullianus de idololatria cap. 23. *Pecuniam mutuantes ſub pignoribus.*

Eamque condemnet] Per iudicem.

Quæ chirographaria dicitur] Græce, *ἀνυποθήκου χρέος: pecunia credita ſine pignore.*

Vt ſibi pignus confirmet] *L. 1 C. qui potior. in pign.*

Obſeruat. 5.] Capite 27.

xv.] Capite 22.

xix.] Capite 26.

XXVII. *De diſtractione pignorum.*

V. tit. 3. lib. 50. ff.

PIgnus non tantum remiſſione, aut nouatione voluntaria perimitur, ſed etiam diſtractione recte facta à creditore, cui pignus iure obligatum eſt, vel herede eius. Hæc enim ceſſante ſolutione eſt extrema linea & nouiſſima pignorum meta, adeo vt à creditore iure diſtractis pignoribus nullus ſuperſit, qui directa in rem actione, vel quaſi Seruiana, emptori eas res euincere, aut de ſuperfluo pretij cum eo agere poſſit. A creditore, inquam: nam à debitore facta venditio non perimit pignoris cauſam, niſi fiat creditore cõſentiente & remittente pignus. Et à creditore facta ideo perimit, quia pro ſolutione cedit, quatenus ex pretio creditori ſatisfit in totum, vel ex parte, ſalua debitori actione de ſuperfluo, & creditori de reſiduo, niſi aliud ſpecialiter conuenerit. & hoc diſtat ſolutio ſortis à diſtractione pignoris: Nam ſoluta parte ſortis, pignus nulla ex parte liberatur, quia non omnis ſors peruenit ad creditorem; redacta parte ſortis ex venditione pignoris, pignus in totum perimitur, quia omne pretium pignoris peruenit ad creditorem; ſed quia non omnis etiam ſors, creditori, vt dixi, ſalua eſt reſidui petitio. Ergo diſtractionis rei pigneratæ, quam fecit creditor effectus hic eſt vt pignus perimat, & ius offerendæ pecuniæ, & eius dominium optima lege transferat ad emptorem, ſecuta traditione: alioquin ius ſuum creditor vendit, i. perſecutionem pignoris, non rem, *l. pen. D. eod. l. emptori, D. de her. vel act. vend.* In vẽditione exigitur vt fiat ab eo cui pignus iure obligatũ, necdum finitum ſit ſolutione, aut veluti ſolutione, vel alio modo, & cui ſit ius diſtrahendi, puta à potiori credito-

re, & ex pacto, vel citra pactum ex trina denunciatione, & vt fiat auctore iudice publice, ſolemniter, ſub haſta, quæ ex re proprie diſtractio dicitur; quia ſi plures res oppigneratæ fuerint, vel ſi generalis fuerit hypotheca, plerumque, vt M. Tullius ait in Quintiana, *reliquiæ vitæ debitoris lacerantur & diſtrahuntur in perſonas varias.* Itaque neceſſe eſt antequam auctio fiat, eam in celeberrimis locis ciuitatis proſcribi atque proponi, vt cuique liberum ſit ad eum accedere, & ſiue ex pacto creditori diſtrahere non liceat, ante omnia ter denuntiari debitori vt pignus reluat, ſiue ex pacto, etiam ſemel abſenti: Nam præſens quod publice proſcriptum eſt, ignorare non poteſt, & quando copia eſt teſtium, teſtato, *l. 4. hoc titulo*, vbi dicere pro condicere, i. denuntiare. Et in omni hoc negotio bona fide verſari creditor debet. Sibi item vel negotium gerere in hoc titulo dupliciter accipitur. In *l. 4.* pro ſuum negotium gerere ſui crediti ſeruandi cauſa, vt *l. pen. ... de pign. act.* in l. 30. pro ſibi emere, quod neque per ſe, neque per mediam perſonam creditor poteſt, quia à ſe ipſo emeret, ab officiali poteſt, *l. 2. §. ſi in cauſa* & à debitore, & & ab emptore, i. ab eo, cui ipſe pignus bona fide diſtraxerit, non à ſe ipſo. Et ſi à ſeipſo, id debitor quandoque lucra poteſt, quia ea venditio pignus non perimit.

XXVII. Enarratio.

NIſi fiat creditore conſent.] *l. 2. §. ... 25.*

Et ex pacto] Vide recitat. in qua pro *ex facto*, legit *ex pacto* in *l. ... D. de pignerat. act.* & ad dictam *l. pen.* libro 5. Reſponſ. Papin.

Sub haſta] S. Ambroſius in libro de Tobia cap. 11. *Aguntur haſtae, feralem inſtituis ac ſingulorum exuuiis auctionem.*

Teſtato] *διαμαρτυρεῖσθαι αὐτόν: teſtato et denuntiare.* Baſil.

Condicere] Condicere, eſt denuntiare, §. *appellamus 15. Inſtit. de act. or.* Gloſſarium in *ἐπαγγελία*, *denuntiatio, condictio, &c.*

XXVIII. *Debitorem venditionem pignorum impedire non poſſe.*

EſT etiam hic titulus de diſtractione pignorum, & docet contra obnuntiationem, vel prohibitionem debitoris non ſoluentis omnem pecuniam, factam diſtractionem ratam eſſe, nec malæ fidei emptorem eſſe eum qui non ignarus obnuntiationis, vel prohibitionis à debitore factæ teſtamento, aut inter viuos, acceſſit ad eorum emptionem. Teſtamento, vt ſi cum prædia quædam oppigneraſſet, teſtamento cauerit, ne qua prædia ... i. extra nomen ſuum venderentur, adiecta pœna vt quæ venderentur, redigerentur in fiſcum, vt *... §. fundum, de leg. 3 & l. 1. hoc titulo.* Hæc enim prohibitio ius creditoris non lædit, *l. filiusf. §. Diui 2. de leg. 1.* nec rem litigioſam facit, *l. 1. §. de litig.* quia nuda prohibitio eſt nullam habens admiſtam controuerſiam proprietatis, vel obligationis, nec vllam fiſco aduerſus emptorem, aut venditorem actionem parat.

XXVIII. Enarratio.

COntra obnuntiationem] Obnuntiatio, eſt denuntiatio prohibitoria. Vide Donat. in Adelp. Terent. Act. 4. Sc. 2. Suetonius Iulij cap. 20. *Per edicta obnuntiarent.*

XXIX. *Si vendito pignore agatur.*

EſT etiam hic titulus de diſtractione pignorum, & pertinet ad id proprie quod in illo habuimus, *l. 4. 7. 9. 10* Creditorem in diſtrahendis pignoribus ſinceriter & bona fide debere verſari. Ac ſumma eius hæc eſt. Aut iure fit venditio pignoris, aut non. Iure fit, etiamſi fiat dolo malo, puta minore pretio in fraudem debitoris, non dolo dante cauſam contractui, modo ſolemnia iuris non obſeruentur; vel is vendat, cui ius vendendi non eſt, & hoc caſu in arbitrio eſt debitoris, vt vel rem vindicet ab emptore iure ordinario, vt dominus: & non reddito igitur pretio, quod nec in rem eius verſum videri poteſt, quod id mox emptor à venditore repetiturus ſit, *l. ſuper empt. §. de euict.* Vel vt agat oblato debito in creditorem pigneratitia actione in id quod intereſt, in quo continetur iuſtum pretium rei venditæ, *l. 2. hoc titulo.* Quod ſi iure facta venditio ſit, ſed dolo malo, puta re addicta minore pretio, creditor debitori offerenti debitum tenetur pigneratitia actione in id quod intereſt, non emptor, *l. 4. & 7. §. ... eo.* quamuis & ipſe emptor in eo negotio mala fide verſatus ſit, præterquam vno caſu, ſi creditor ſoluendo non ſit, quo in emptorem malæ fidei debitori reſtituitur actio in rem, reſciſſa venditione, & re euicta emptori cum fructibus, eidemque viciſſim reddito pretio cum vſuris, *l. 1. & 3.* Prima excutitur creditor, ne temere conuellatur fides haſtæ, auctionisque publicæ. Et emptori malæ fidei redditur pretium, non quod verſum ſit in rem debitoris, quia non videtur verſum in rem eius quod eum reddere oportet, ſed quia domino ex iuſta emptione rem debitor auellit per reſtitutionem in integrum, quæ debet eſſe reciproca.

XXIX. Enarratio.

MInore pretio] *L. 3. hoc titulo.*

Qui ius vendendi hab.] *L. 1.*

Non obſeruentur] *L. 4.*

Vt dominus] *L. 2.*

Et non reddito igitur pretio] Azo putabat debitorem doli mali exceptione ſummoueri poſſe, ſi pretium non reddat, *l. emptor 65. D. de rei vind.* vide recit. ad hunc tit.

Nec in rem eius] In rem debitoris.

Quod ſi iure facta vend. ſit] Nota hoc caſu venditionem pignoris iure fieri, licet creditor dolo fecerit. Iure factam venditionem, ſed, mala fide id eſt, viliore pretio ſentit Azo in Summa. Alij negant.

XXX. *De luitione pignoris.*

HIc etiam titulus pertinet ad diſtractiones pignorum: Nam ex eo intelligimus, non impediri diſtractionem pignorum, niſi debitor luat pignus in ſolidum, ſoluta omni pecunia, & idem in *l. 1.* proponitur, quod *l. 16 §. de diſtr. pign.* quæ ſpecies etiam aptanda eſt ad *l. 2.* vt iam olim memini me docere in Obſeruationibus. quamquam & aliis caſibus non inficier ſummota perſonali actione, durare hypothecariam. vt ſi creditor non merito cauſæ, ſed vitio & culpa ſua principalem litem amiſerit, forte quia male inſtitit, vel quia plus petiit, vel quia iudicio non adfuit, vt *l. ſi Stichum §. pen. D. de ſol. l. pen. D. ſi ſeru. vend. l. qui occidit §. 1. ad leg. Aqu. l. 1. ſeruum quem. D. de pign.* Nam in cauſa hypothecariæ nullum ſimile vitium arguitur. Itemque ſi creditor debitori, vel contra heres extiterit, quia confuſio tan-

tum ſit perſonarum, & pignora hærent in tebus, non in perſonis. Iteoique certis caſibus ſublata actione perſonali ſileotin tricennij, qoia naturalis obligatio manet. At hic titulus, quamvis, vt dixi, poſſit accommodati ad diſtractionem pignorum, tamen eſt potiſſimum de luitione eorum quæ ſit ante, non poſt diſtractionem, vel poſt addictionem beneficio principis creditori factam intra conſtitutum tempus, monetque eam eſſe indiuiduam, & luere, quod verbum aſt doodecim tab. pro quo etiam dixerunt reluere, & repignerare non ſolum eſſe ſoluere pecuniam, ſed etiam obſignare & deponere, vel pignus creditori dare in ſolutum, vel vendere eidem pretio compenſato cum debito & ſuperſtuo, reſiduóve reddito. Et luitionem parere debitori actionem pigneratitiam, quæ de pignore reciperando proponitur.

XXX. Enarratio.

IN Obſeruationibus] Libro qointo capite 31.

Silentio tricennij] Durare hypothecariam notat Azo in Summa.

Et loere] Gloſſæ: *ἀπολυτρῶ, perſoluo, luo.* Quintus Curtius 10. *Ni æs alienum luiſſem.* Seruius Honoratus ad xr. Æneid. *Luere enim dicitur qui pecuniam ſoluit.*

Dixerunt reluere] Feſtus Pompeius: *Reluere, repignerare.* Cæcilius: *Vt aurum & veſtem, quod meum fuit, Reluat quod viua ipſi oppoſuit pigneri.*

XXXI. *Si vnus ex pluribus heredibus creditoris vel debitoris partem ſuam debiti ſoluerit, vel acceperit.*

QVod haboimus titulo ſuperiore, *& l. 16. ff. de diſt. pign* id etiam hoc tit. propooitur *l. 2.* nec ſuperuacuo, ſed vt cum pluribus heredibus debitoris comparentur plures heredes creditoris, & quemadmodum vno ex heredibus credirotis ſoluente pro portione hereditaria, quod ad partem eius attinet actio perſonalis tollitur, noo etiam hypothecaria, ita oſtendatur vno ex heredibus creditoris accipiente pro portione ſua quod quis defuncto debuit, pro ea parte extingui actionem perſonalem, hypothecariam autem nulla ex parte intercidere. Obligatio perſonalis diuiditur ex duodecim tabul. hypothecaria eſt indiuidua.

XXXI. Enarratio.

NOn etiam hypothecaria] Quia pignus totum eſt obligatum pro toto debito, & totum pignus pro qualiber parte debiti, vt ſcribit Fulgoſ. hoc loco.

Diuiditur ex duodecim tabulis] *L. pacto 26. ff. de pact. l. ea quæ 6. C. famil. erciſc. l. vlt. C. de heredit. action. l. 1. hoc tit.*

Hypothecaria eſt indioidua] Indiuidua eſt pignoris cauſa. *l. rem hereditariam 65. D. de euictton.*

XXXII. *Si pignoris conuentionem numeratio ſecuta non ſit.*

VT cautioni creditæ pecuniæ, ita cautioni vel dationi pignoris intra biennium obſtare exceptionem, vel replicationem non numeratæ pecuniæ. Nam etſi ſolota obligatione perſonali, non ſemper ſoluatur hypothecaria, vt duo ſuperiores titoli proximi demonſtrarunt; vbi tamen non conſiſtit, ſed excluditur perſonalis exceptione illa, & eadem etiam hypothecaria excluditur, vel replicatione: vt ſi is qoi

A rem pignori dedit ſpe futuræ numerationis, quæ fruſtra fuerit, eam rem ſuam eſſe vindicet ab eo cui dedit, vt *l. 1.* vel aduerſus eum agat pigneratitia, vt *l. ſolutum §. 1. D. de pign. act.* & opponitur hæc exceptio, ſi non ea res mihi pignori data, nec dum pecunia ſoluta eſt. Hanc enim exceptionem excludet replicatio doli mali, vel non numeratæ pecuniæ, quæ in reum transferet nnus probandæ nomerationis, & in *l. 1.* intentio, i. exceptio. Quem locum ſic docte Baſilica interpretantur ſecundum veteres formulas exceptionum, *ἐν ἀντιλέγεται ὅτι ἠχυρώθη ἢ χρυσίον, ἀλλ' ἐὰν μὴ δεδωκε τὸ χρέος.*

XXXII. Enarratio.

B INtentio, id eſt, exceptio] Sic Baſilica in *l. 1. ff. de non num. pec. μὴ ἀντιτιθέσθω αὐτῷ ἡ παραγραφὴ τῆς ἐνεχυριάσεως: nec exceptio dati pignoris ei opponetur,* pro his verbis *d. legis 1. nam intentio dati pignoris, &c.*

Οὐκ ἀντιτίθεται] Non opponitur exceptio ita concepta: At ſi non dediſti pecuniam. Libro 25. Baſil. tit. 7. cap. 55.

XXXIII. *De iure dominij impetrando.*

CReditor qui pignus iure ſuo diſtrahit, de quo conuenit inter eum & debitorem, id ſibi addicere non poteſt, *l. 10. ff. de diſt. pign.* ſed decurſis proſcriptionum & haſtarum ſolemnibus, ſi non inueniat

C emptorem, id ei poſtulanti à principe addici poteſt, *l. elegantes in pr. D. de pign. act. l. ſi is qui in aliena, § vlt. D. de adq. rer. dom. l. debitor. D. ad Treb.* quod fit etiam in pignore capto ex cauſa iudicati, *l. vlt. ff. Si in cauſa iud.* & vt opinor, etiam in prætorio. Solus princeps hoc tribuere poteſt, ſi ſpecialis fuerit hypotheca, ex generali nunquam addicit omnia bona, ſed pro modo debiti, *l. 1.* Verum qui hoc impetrauit à principe, receſſiſſe ab eo videtur, ſi poſtea vſuras creditæ pecuniæ, vt ſolebat, pergat à debitoribus exigere, *l. 2.* nec rurſus variare poteſt, & ad beneficium principis reuerti, quia iam variauit ſemel, *l pen. D de leg. com.* Poſt addictum autem dominium, luendo pignori adhuc olim dabatur annus debitori, hodie datur biennium ex Conſtit. Iuſtiniani, & ex eadem

D non addicitor ante biennium poſt condemnationem, vel denuntiationem debitoris, videlicet ſi de diſtrahendo pignore nihil conuenerit. Nam quod conuenerit in primis tuendum eſt, ſiue quo tempore væniret pignus conuenerit, ſiue quo pretio, qua lege, quo loco, *l. 5. D. de pig. act. l. 3. hoc tit.*

XXXIII. Enarratio.

LEge eleganter in princ.] Vide Obſeru. 26. 22.

Si ſpecialis fuerit hypoth.] [illegible] exprimere debet *εἰ εἰδικὸν ἐστιν*, Baſilica [illegible] *ſpecialis pignus ſit, quod iure dominij poſſidere poſtulat.*

E XXXIV. *De pactis pignorum & de lege commiſſoria in pignoribus reſcindenda.*

IN hoc titulo agitur de pactis iuſtis vel iniuſtis aliquot, quæ in pignoribus contrahendis fieri ſolent. Iuſtum eſt, ſi debitor paciſcatur vt pecunia ad diem non ſoluta, pignus cedat creditori. Quo hoc actum *l. 1.* interpretatur, vt creditor ſuo iure diſtrahat, non etiam vt habeat emptionis iure, quod tamen inte agi poſſet, & hoc modo liberaretur debitor, *l. 3. ff. de luit. pign.* qui ceſſione pignoris non liberatur, *l. 1. ff. de pign.* Iuſtum etiam eſt ſi conuenerit, vt pignus quod dedi auctionis nomine emptori, cui quis faciebat contro-

uerſiam rei qoam ei vendideram, re iudicata ſecundū emptorem mihi teſtituatur, nec teneatur in omnem euictionis cauſam, *l. 2.* At iuſta non eſt lex cōmiſſoria, puta ſi conuenerit vt ad diem pecunia non ſoluta, creditor pignus ſibi habeat, quæ fiducia dicitur, quia huic ſæpe ineſt fraus intolerabilis maxime, vt ſit pro ære modico debitore opponente pretioſa monilia, *.3.* & tamen iuſta eſt conuentio, ſi conuenerit vt qnod ex venditione pignoris redigeret creditor, id omne ſibi habetet, *l. vlt. §. de diſt. pign.* propter incertum euentum venditionis, quam recte ſortem haſtariam vocat *l. pen. Cod. Th. de pred. nau.* ſicut è contrario, vt ſi minimum redegerit, eo ſit contentus in crediti vicem, *l. à Dine §. ſi pignora, D. de re iud.*

XXXIV. Enarratio.

VT id creditor ſuo iore diſtrahat] Auctores Baſilic. videntur legiſſe in *d. l. 1.* ceſſurum creditori hypothecam. *ἐὰν συμφωνήσῃ τις πρὸς τὸν δανειστὴν, ὅτι εἰ καταβάλῃ ἐν τῷ ῥητῷ χρόνῳ. τὰ ἐνέχυρα ὑπερβαίνει, οὐ δοκεῖ πιπράσκειν αὐτὰ, ἀλλὰ τὸ κατὰ νόμους δικαίως διδόναι αὐτῷ τουτέστι τὸ ἐξεῖναι πιπράσκειν αὐτά. Si quis cum creditore pactus ſit, vt pecunia ad diem certam non ſoluta, pignoribus cedat creditori, non videtur ipſi pignus vendere, ſed commune ius ipſi concedere, id eſt, facultatem diſtrahendi pignoris.* Sententia dictæ legis hæc eſt: eo pacto venditionem pignoris contractam non eſſe, ſed id tantum comprehendi, qood iure ſuo creditor pignore contracto habiturus eſſet: id eſt, vt ei pignus diſtrahere liceat, ſicut creditoribus licet non exſoluta pecunia. Hæc lex pacti interpretationem continet. In Menagij Codice ita legitur: ſe ceſſurum creditoribus, hypothecæ venditionem non contraxit. Quod licet eodem recidat, magis tamen placet, vt legatur, *hypothecæ*; maxime quod ea lectio Baſilicon auctoritate confirmetur. Pactum illud iuſtum eſt, vt debito non ſoluto intra certum tempus, debitor pignus creditori cedat: nam ad ius commone pertinet, non ad legem commiſſoriam, quæ improbata eſt, & ita Fulgoſius.

Quæ fiducia dicitur, Paul. *Sent. l. 11. ſ. 13.*

XXXV. *De exceptionibus ſiue præſcriptionibus.*

V. lib. 4 Inſt. tit. 13. & 14. & t. 1. & ſeq. l. 44. D.

PRopoſitis varijs negotijs & actionibus ciuilibus, priuſquam dicat de criminibus, quibus reſeruat librum ſequentem, dicere inſtituit de exceptionibus, quibus actiones ciuiles excludi ſolent, & de generali actione ex ſtipulatu, quæ omnibus alijs ſubſeruire ſolet, deque alijs actionibus ciuilibus, quas ſuperiores libri non habuerunt, vt, profligato abſolutoque omni tractatu rerum ciuilium, expeditior veniat ad criminales libro ſequenti. Exceptio eſt intentio rei oppoſita intentioni actoris. Vel, defenſio iuſta, quæ obiicitur actioni: Defenſio iuris, quæ eludit, elidit, excludit actionem: Actio eſt telum. Exceptio clipeum. Exceptio aries, quo actio infringitur. M. Tull. in Top. *Aries ille ſubijcitur in veſtris actionibus. ſi telum manu fugit:* Qua exceptione actio legis Aquiliæ ineſſicax conſtituitur. Et ſubnici dicitor actioni exceptio, quod vtraque ſimul atque coniunctim à prætore detur, quodque actioni vno tenore & contextu addatur exceptio, *l. vlt. §. quib. ex cau. ma.* hoc fere modo, L. Titius iudex eſto, Si paret G. Seium L. Titio ex cauſa crediti C dare oportere, niſi de non petenda ea pecunia inter ſe pepigerint, G. Seium L. Titio iudex condemna. qua de cauſa in *l.*

A *exceptio, D. de excep.* recte exceptio definitur eſſe conditio inſita, ſcilicet in actione, vt & replicatio in exceptione, *l. 6. hoc tit.* & recte Cornificius: *In priuata actione prætoriæ exceptiones ſunt.* & M. Tullius: *Is qui agit iudicium purum poſtulat. Ille quicum agitur exceptionem addi ait oportere.* Nulla autem eſt differentia inter exceptionem & præſcriptionem. Vtraque appellatio idem poteſt, & coniunctio. Siue, in hac rubrica connexio eſt vocum idem ſignificantium. Cetera quæ ſunt præcipua in Conſtitutionibus huius tit. alijs locis expoſuimus.

XXXV. Enarratio.

B DEfenſio iuris quæ eludit] Vt apud Græcos *προσχεθὲν ἀπὸ τοῦ ἀποκρούσασθαι ἢ ἐκκλεῖσαι τὸν ἀγῶνα,* vt ait Syrianus in Hermogenem.

Exceptio clypeum] Neutraliter. Vide Soſipatrum Chariſium libro 1. Grammaticæ.

Actio legis Aquiliæ] Vide quæ diximus ad §. 3. *Inſt. ad l. Aquil.*

Vno tenore & cont.] Vide ad tit. *de exception. Inſtitut.*

Et recte Cornificius] 1. Rhetoricorum ad Herennium.

Inter exceptionem & præſcript.] Vide ad *d. tit. de excep.*

Marcus Tullius] 1. de inuentione.

C

XXXVI. *De litigioſis.*

Vide tit. 6. eodem libro.

HIc titulus eſt de exceptione litigioſi. Et litigioſi appellatione non res tantum continerur mobilis vel immobilis de cuius proprietate is, qui eam in alium transfert, litem habet cum alio, vt definit *Nou. 112.* Sed etiam nomine debitoris, de quo lis eſt & actio in iudicium deducta, ſiue chirographum ambiguum, vt loquitur *l. 1.* Et licet ipſo iure teneat venditio, vel pigneratio, vel donatio, vel quæ alia alienatio rei, aut cautionis litigioſæ, *l. 17. & 18. D.*

D *de rei vind.* tamen ad irritum conſtituitur, & proinde ac ſi non interueniſſet, re eodem loco reſtituta quo fuit ante, per eoſdem lis peragitur per quos inchoata fuit, *l. 2. & vlt. hoc tit.* & emptor, vel donatarius, vel creditor, ſi rem perſequatur, repellitur exceptione litigioſi, *l. 1. §. . D. eo l. 1. §. vlt. D. quæ res pig. obl. l. bona §. 1. D. ad Vell.* & hoc indiſtincte, ſiue ſciuerit rem eſſe litigioſam, ſiue ignorauerit, quia debuit eſſe curioſus quæ res ſibi venderetur, nec temere emere ab improbo venditore, qui in hoc ſolum rem litigioſam diuendit vt deteriorem faciat conditionem aduerſarij ſui, oppoſito fiſco, vel alio potentiori aduerſario. Qua ratione etiamſi rem non litigioſam alienet proſpectu litis futuræ, aduerſario tene-

E tur in id quod intereſt ex edicto de alienatione iud. mut. cau. fac. itemque ſi rem litigioſam in ſacrum dedicauerit ex 12. tab. aduerſario tenetur in duplum, *l. vlt. D. eo t.* quia dedicatio vix reſcindi & reſecrari poteſt, cum religioni iudices & pontifices fauent, & eadem ratione ſi ſeruum litigioſum manumiſerit, vt *leg. 18. Dig. l. de rei vind.* dicerem eum aduerſario teneri in duplum, quia vix poterit manumiſſio reſcindi. libertatibus enim prætores fauent, *leg. 3. §. 5. D. de al. iud. mut. cau. fac.* Sed ſi alio genere rem litigioſam alienauerit, non tenetur aduerſario, quia ſatis aduerſario eſt quod alienatio irrita conſtituitur & emptor repellitur exceptione litigioſi. Re autem non litigioſa vendita, tametſi proſpectu futuri iudi-

rij, emptio non reſcinditur, nec emptor nulla exceptione repellitur. Exceptio autem litigioſi locum habet, non tantum, ſi quis ex cauſa emptionis rem litigioſam acceperit ab eo qui de ea re litigabat; ſed etſi ex cauſa donationis, vel permutationis, vel pignoris, vſusfructus, emphyteuſeos, non ſi cui teſtamento vel codicillis res litigioſa relicta ſit, quia huius alienationis occaſio eſt mors litigatoris, non cupiditas vexandi aduerſarij, *l. 3. & vlt. hoc t. Nou. 112.* Non ſi ex cauſa tranſactionis & diuiſionis rerum hereditariarum factæ inter coheredes res litigioſa in alium transferatur, quia vt ait *d. Nou.* inter coheredes facta diuiſio non videtur alienatio eſſe, cum ad eos res litigioſa iure hereditario perueniat. & in lege vltima hæc verba: Traditionis & diuiſionis, pro vno eodemque negotio accipio. Nihil etiam pertinet ad exceptionem litigioſi cauſa dotis, vel donationis propter nuptias, *l. vlt.* quia & occaſio huius alienationis eſt nuptiarum affectio, dum forte non ſuppetit alia res, quæ in dotem detur, non cupiditas vexandi aduerſarij. Ex aliis cauſis qui rem litigioſam accepit ſciens vel ignorans, repellitur exceptione ſi agat, & rem redhibere cogitur. At non tantum eſt exceptio litigioſi, ſed etiam pœna litigioſi quædam, *l. 2. D. eod.* quæ fiſco præſtatur, *l. 1. D. de en. fiſc.* & definitur *l. vlt. hoc t.* Exceptio nocet ſcienti & ignoranti. Pœna ſcienti tantum, ita vt qui ſciens rem litigioſam emit, vel ex donationis, aliave cauſa ſuperius non excepta accepit, pretium quanti emit præſtet fiſco, cui etiam tantumdẽ venditor præſtat duplum, exemplo domus venditæ demoliendi cauſa, *l. vlt. D. de dam. inf. l. Senatus, D. de contrah. emp.* Donator quoque & donatarius, qui ſciebant rem eſſe litigioſam, fiſco conferunt duplum veri pretij. Ignorans autem emptor, vel donatarius, vel quis alius, qui à litigatore rem accepit, tantum abeſt emptione reſciſſa, vt teneatur in pœnam, vt litigator, qui in eum rem tranſtulit in fraudem aduerſarij ſui, damnetur potius emptori reddere pretium conuentum, aut donatario pretium verum, & hoc amplius tertiam partem, fiſco autem duas partes, vt ita litigator plectatur in duplum propter improbitatem & reticentiam ſuam. & ita accipienda eſt *l. vlt.*

XXXVI. Enarratio.

NOu. 112.] Capite 1.

Et proinde ac ſi non interueniſſet] Vt apud Cornelium Nepotem in Alcibiade: *Proinde ac ſi ſolus aduerſet.* Sic habent libri meliores.

Sine ignotauerit] *l. vlt. in princ.*

Reſeciari poteſt] Reſolui religione. Feſtus.

Emptio non reſcinditur] Sed venditor tenetur in id quod intereſt.

Rem redhibere cogitur] Reddere. Baſilica, *ἀναδιδόναι.*

Venditor præſtat duplum] Emptor nihil.

Et donatarius] Petrus & Cynus putabant, donatarium nullam pœnam pati, quos reprehendit Fulgoſius heic.

Vt donatarius] Azo in Summa: Sin autem ille qui accepit, ignoret rem litigioſam, redhibitio quidem fit omnino, & pretium ei redditur, vel ipſe ab eo liberatur. Item tertiam partem pretij recipit à venditore, qui reticere non debuit rem eſſe litigioſam. Sed & venditor alias duas partes fiſco præſtare debet. & hæc pœna locum etiam habebit in donationibus, vt vera æſtimatione facta mulcetur.

Et hoc amplius] Præterea tertiam partem.

XXXVII. *De contrahenda & committenda ſtipulatione*

V. lib. 3. Inſt. tit. 16. & lib. 45. D. t. 1.

SEquuntur vincula & remedia iuris, quæ negotiis & obligationibus ciuilib; adminiculari ſolent. hæc iuris remedia ſtipulationes ſunt legitimæ, *l. licet ſup. fam. erc.* hæc vincula & catenæ, vt eſt in Satyra Horatij, ſtipulationes ſunt. Omnes obligationes ſunt vincula, ſed omnibus longe plurimum valent vinculorum vincula, quæ ſtipulationes ſunt inductæ à iuriſperitis, adſtringendarum & firmandarum aliarum obligationum gratia, tam ciuilium, veluti ex negotiis ciuilibus, quam naturalium, veluti ex pactis conuentis. vnde & nomen traxerunt. Stipulum enim veteres firmum appellauerunt, forte à ſtipite deſcendens, quod non de quolibet ſtipite accipi debet (nec enim firmi ſunt omnes) ſed de eo cui argilla vel creta, vel cera ſuperimpoſita figuli ſimulacra, aut vaſa quæ fingunt firmare ſolent: nam & hac in re verbo firmare Feſtus vtitur, & is ſtipes Polluci & Heſychio *χάραξ*, Tertulliano crux & patibulum in Apol. c. 12. & 16. Stipulationes igitur per ſe non conſiſtunt, ſed aliarum obligationum fulcimenta, & acceſſiones ſunt, vt id de quo prius inter aliquos conuenit, mox verbis quoque ſtipulationis concludant, *leg. ſi dominus, D. de præſ. verb.* & quæ ex priori conuentione, vel cauſa non competit actio, competat ex ſtipulatione, vel vt præter eam quæ ex priori cauſa competit, competat etiam ex ſtipulatu, vel vt prior cauſa nouetur. & ita ſtipulatio legati ſoluendi interponitur, vel quod ex teſtamento peti non poſſint, *l. ſi fideicommiſſum, D. de cond. ind.* vel vt etiam ex ſtipulatu peti poſſit, *l. Titius en ſi. D. ad Treb.* vel nouandi cauſa, *l. 8. §. 1. D. de nouat.* Et placet quod ait Gaius in Inſtit. *Verborum obligationem contrahi ex interrogatione dantis, & reſponſione accipientis*: nam verba illa, Dantis & Accipientis, demonſtrant ſtipulationem pendere ex alia cauſa, quæ præcedat ſtipulationem. vel etiam ſequatur, vt ſi crediturus pecuniam ſtipuletur ſibi reddi quam nondum adnumerauit. Denique ſtipulationes inuentæ ſunt, vt alias conuentiones adſtringant, & inde ſtrictæ dicuntur, vel etiam quod & ipſæ ſtrictam interpretationem recipiant, *l. quidquid, D. de verb. oblig. l. ſtipulatus eſt, D. de fideiuſſ.* Boëtius 6. Com. Top. Ciceronis, *In bonæ fidei iudiciis*, inquit, *iudices non ſtrictas inter litigantes ſtipulationes, ſed bonam fidem quærunt.* Contrahitur autem ſtipulatio verbis, vt olim directis, aut velut directis hodie quibuſcunque. Committitur cum ex ea agi poteſt, qua de re *l. 5. & 12.*

XXXVII. Enarratio.

IN Sat. Horatij] Sat. III. libri II.

Stipulationes ſunt inductæ] Iuſtinianus *tit. de inoffic. teſtam.* ait, inductum eſſe, vt de inofficioſo teſtamento agere poſſint liberi, id eſt, à iuriſperitis. Sic Paulus 5. *Sentent. tit. 7.* Stipulationes inductas eſſe obligationum firmandarum gratia.

Firmandarum] Diuus Hieronymus in Hieremiam cap. 32. *Emitur poſſeſſio, ſcribiturque in libro atque ſignatur, & adhibentur teſtes, argentumque diligenter appenditur, vt omnia venditionis & emptionis iura ſeruentur, & ſit certa poſſeſſio, ſtipulationibus, & ſponſionibus roborata.*

Feſtus vtitur] In voce *ſtipulatores.*

Polluci] Libro 7. cap. 33.

Competat ex ſtipulatione] Paulus *Sentent. lib. II. tit. 22. §. vlt.*

Directis] Solemnibus, legitimis, Latinis.

Aut velut directis] Fac quem Latine interrogare, reſponſum autem Græce, vel Punice. Vtilis eſt ſtipulatio, ſi modo vterque alterius linguam intelligat, & congruenter reſponſum ſit, *l. 1. §. vlt. D. de verb. oblig.* Hæc opinor velut directa verba appellat.

XXXVIII. *De inutilibus ſtipulat.*

V. tit. 20. lib. 3. Inſtit.

SVperior titulus fuit de ſtipulationibus, quæ pro vtilibus ſemper habitæ ſunt, vel quæ inutiles olim fuerunt, hodie ſunt vtiles, vt *l. 11 & l. vlt.* vel quæ etſi inutiles ſint, non tamen inutilem faciunt obligationem ex qua pendent, vt *l. 3.* Hic titulus proprie eſt de inutilibus, id eſt, quæ obligationem non pariunt, vel quæ infirmantur per exceptionem doli, aut metus, vt ſtipulatio dolo, aut metu expreſſa, *l. pen.* de qua etiam actum eſt titulo ſuperiore *l. 9.* ſed reſpectu alterius vtiles, vt & *l. 8.* de inutili agitur ex aduerſo vtilis ſtipulationis. Hæ autem ſunt inutiles ſtipulationes, quæ in hoc titulo proponuntur. Qua pupillus ſine tutoris auctoritate ſpopondit aliquid, *l. 1.* Qua libertas matrimoniorũ conſtringitur pœnæ vinculo *l. 2.* cuius propoſitio generalis eſt libera, i. nullius pœnæ metu conſtricta matrimonia eſſe debere, tam in contrahendo ſcilicet, vt *l. T. C. § 1. D. de cond. & dem.* quam in diſtrahendo. Species autẽ ſubiecta eſt de diſtrahendo matrimonio, vt ſi conuenerit, ne liceret viro, aut vxori matrimonium diſtrahere ſubiecta ſtipulatione pœnali, ſi quis eorum faceret diuortium, quæ conuentio & ſtipulatio inutilis eſt, ſi excedat quantitatem pœnæ legitimæ, quia legibus ſeueriores eſſe non poſſumus, ſed contenti eſſe debemus legum pœnis. quod non tantum in hac ſpecie prodidit *l. 19. D. de verb. ob.* ſed & generaliter, *l. 1. T. de ſent. qua pro eo quod int. prof.* vt plane ſtulti ſint qui à fure manifeſto quadruplum aut quintuplum nos ſtipulari concedunt. Item *l. 3.* docet inutilem eam eſſe quæ fit inter abſentes, & eadem ſimul ac *l. 4.* eam quæ fit alteri, extraneo ſcilicet, non ſit is qui eſt in noſtra poteſtate, vel quem in poteſtate habemus & ita demum ſi noſtra non interſit, non etiam ſi interſit noſtra alteri dari; nam hoc caſu ſtipulatio valet, non vt alter agat qui abfuit; ſed vt ſtipulator agere poſſit in id quod intereſt, ſiue ſubiecerit ſtipulationem quanti ea res eſt, vt *l. 3.* ſiue omiſerit, *l. ſtipulatio iſta §. ſi ſtipuler. & ſeqq. D. de verb. obl.* Dico, qui abfuit, vt proponitur in *l. 3. huius tituli, & l. 3. tituli ſuperioris.* vnde ex diuerſo dicendum videtur alteri præſenti non inutiliter nos ſtipulari. & verum eſt ex ea ſtipulatione alteri eſſe vtilem actionem, *l. ſi procuratori. D. de ver. obl. l. ſi dictum §. ſi præſente, D. de euict. & arg. l. donationes §. 1. D. de donat. l. 41. D. de mort. cauſ. donat.* quia ipſe præſumitur ſtipulatus, licet ſtipulatus non ſit, quæ præſumptio de abſente ſumi non poteſt, quia conuenire naturæ pręſumptionem iuris oportet. Pręſumptione ſola contra veritatem etiam ſuſtinetur ſtipulatio in ſpecie, *l. 1. & l. pen. T. . . vxor.* Lex quarta huius tituli eſt de pactione & ſtipulatione mutuæ ſucceſſionis, ſiue ἀλληλοκληρονομίας, quia conſtringitur libertas teſtamentorum, quæ eſt etiam inutilis.

XXXVIII. Enarratio.

PEndent, vt l. 3.] Quæ ſcripta eſt ad Iſidor. vt emendat Cui. in reci. & ita legitur in veteri Menagij.

Qua pupillus ſine tut. auct.] Et recte pupillus: nec A enim puberi maſculo curatoris auctoritate opus eſt, *l. 10. D. de verbor. obligat.* Cuiac. ad *§. pupillus 9. Inſt. eod.* Idem tamen ſtatuunt Interpretes in adulto qui curatorem habet. vide eundem ad *l. 101.*

Quam in diſtrahendo] Matrimonia non debent contrahi, aut contracta metu retineri. Cuiac.

Quæ conu. & ſtipul. inutilis eſt] Vtilis eſt, ſi ſit intra modum pœnæ legitimæ. Cuiac.

Quem in poteſtate habemus] Ipſe ſibi filius ſtipulari videtur, *l. quod dicitur 30. D. de verb. oblig.* & pater ſibi.

Videtur alteri præſenti] Et ita ipſe *§. alteri, Inſtit. de inut. ſtipulat.* interpretatur, in quo dicitur, alteri ſtipulari neminem poſſe: vt inquam abſenti nemo ſtipuletur recte.

B Quæ eſt etiam inutilis] Legem quartam de mutua ſucceſſione acceperunt auctores Baſilicῶn libro 45. tit. 6. cap. 4. ex quo Harmenopulus libro primo tit. 9. § 29. Inter commilitones tamen cum in procinctu ſunt eiuſmodi ſtipulationes valent, *l. 19. T. de pact.* Harmenopulus *d. tit. 9. 30. & tit. 16. 6.*

XXXIX. *De duobus reis ſtipulandi & promittendi.*

V. tit. 17. l. 3. Inſt. & tit. 2. lib. 45. D.

DVo vel plures rei ſtipulandi ſunt, qui ab vno vel à pluribus eandem rem vel pecuniam ex vno eo- C demque contractu ſuo nomine ſinguli in ſolidum, & in partem virilem ſtipulati ſunt. vel, apud quos commune ſtipulati ius eſt, vt *l. ſi rem §. . . . . . nouat.* Duo vel plures rei promittendi, qui eandem rem, vel pecuniam ex eadem cauſa ſinguli in ſolidum, & in partem virilem ſuo nomine vni, vel pluribus ſtipulantibus promiſerunt. In ſolidum & in partem virilem, vt *l. inter eos, D. de fideiuſſ.* quod olim neceſſe non erat exprimi, ſed agi ſatis erat, & creditorum ſingulorum perſonas in ſolidum intueri, *l. his verbis, D. de duob. reis, l. cum appareat. D. loc.* Hodie exprimi neceſſe eſt ex *Nou.* xcix. ex qua electio quæ datur creditori *l. 1 & 2. hoc tit. & l. 3 §. 1. D. eod. l. ſi diuiſa, T. de loc.* tollitur, ſi id non fuerit expreſſum: vel etiam eo expreſſo, ſi omnes ſoluendo & præſentes D fuerint, ad exemplum epiſtolæ D. Adriani. Et notandum numerationem vni factam omnibus factam videri, *l. 3. hoc titulo, l. 5. T. ſi cer. pet.* ſicut ex *l. vlt.* agnitio debiti ab vno facta ab omnibus facta videtur, & conuentio, ſiue interpellatio vnius, interpellatio omnium.

XXXIX. Enarratio.

L. 1.] Lex quæ incipit ab his verbis, *Si duo*, non eſt in antiq. Menagij & Brodæi. & omnino delenda eſt.

Ad exemplum epiſtolæ D. Adr.] Adrianus beneficium diuiſionis dederat confideiuſſoribus & man- E datoribus, Iuſtinianus conreis conſtitutæ pecuniæ. Dat & idem conreis principalibus. Cuiacius ad Nouell. 99. Sed hoc iure vtimur, vt duo rei beneficio diuiſionis renuntient.

Ab omnibus facta videtur] Quia vna & eadem res eſt: Baſilica: *ὡς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ χρήματος ὄντος.*

XL. *De fideiuſſoribus & mandatoribus.*

V. tit. 21. lib. 3. Inſtit. & tit. 1. lib. 46. ff.

SVperiores tituli fuerunt de his, qui quid ſuo nomina principalirer promittunt Hic titulus eſt da his, qui pro altero ſtipulante, val ſtipulantibus quid adpromittunt, ſalua manente obligatione rei principalis: hi ſunt fideiuſſores, quibus sdfines mandatores ſunt: nam & qui promiſit fidaiubera, ſatis promiſſo facit mandando eredi pecuniam, vel quid aliud dari fiativa, *l. vlt §. vlt. D. mand.* & vt eleganter ait *l. ſi heredıtatem, eodem titulo*, quicunqua contractus tales ſunt, vt quicunqua eotum nomina fideiuſſit obligari poſſit, & mandati obligatus conſiſtit. nec multum rafert præſans quis interrogatus fideiubeat, an abſens mandat. Sed ax eo loeo eriam intelligimus hanc aſſe differentiam inter fideiuſſoram & mandatorem, quod non præſens tantum, vt *l. 22. §. ſi curator, eodem titulo*. ſed etiam abſens mandet, quia mandatum ſolo conſenſu conttahitur: fideiubeat autam præſens duntaxat, quia hoe fit per ſtipulationem intertogato fideiuſſore, vt ait *d. leg. ſi heredıtatem, & leg. 3 §. vlt. D. de adm. rer. ad ciuit. pert. leg. 12 hoc titulo*, qua ex ra etiam olim dicebatur præs, quo nomine reſpondens interroganti fideiuſſor ſignificabat ſe præſentem, atque adeo auctoram credendi aſſe. Non quicunqua præſans fuit in contrahanda obligatione, pro fidaiuſſore hsbatur, vt *l. 6. hoc titulo, l. 15 ₹. de adm. tut.* Sed qui præſans intarrogatus eſt an præs eſſet, atque raſpondit præs, quo varbo fidam ſuam ſatis aſtringit. Porrò quam adfinis ſit fidaiuſſor mandatori, ax eo etiam apparet, quod plerumqua mandator eſt is, pro quo fidaiuſſor intercedit, & intat aum & fidaiuſſoram mandati obligatio conſtituitur, vt *l. 14. hoc titulo*. Et commune in toto hoc titulo ius fideiuſſoris & mandatoris.

XL. Enarratio.

SEd atiam abſens mandet] Per epiſtolam. Achillas Tatius de Clitophont. & Leucipp. amor lib. 5. *τὰς δ᾽ δισχιλίας αἷς ὁ Σωσθένης ὑπὲρ ἐμοῦ κατεβάλετο, πίστωσαι ἐμὴν, καὶ ἐγγύησαι πρὸς τὸν Μελίτην ὅτι πέμψομαι*: *Duo millia dracmarum, quæ pro me Soſthenes exſoluit, ſponde, & pro me apud Mel. fidem tuum obliga.*

Fidaiuſſor ſignificabat ſa præſentem] Feſtus Pompeius: *Præs eſt is, qui populo ſe obligat, interrogatuſque à magiſtratu ſi præs ſit, ille reſpondit, præs.* Si præs ſit, hoc eſt, ſi præſto eſt. Sic exponit Ioſaphus Scaliger in Varronem & Faſtum, & Auſonianarum lectionum libro 11. cap. 21. Vida tamen Salmaſium da modo vſurar. cap. 16.

XLI. *De nouationibus & delegationibus.*

V. tit. 2. eod. lib. ff.

HIc titulus eſt da ſtipulationibus interpoſitis nouandæ & tollandæ prioris obligationis cauſa. fideiuſſio ſtipulatio eſt, quæ accedit priori obligstioni, non etiam perimit eam. Nouatio & delegatio perimit priorem obligationam. quam differentiam quibus eæ obligationes diſtinguuntur etiam propriæ appellationas demonſtrant, cum fideiuſſio dicitur fieri per adſtipulationem & sdpromiſſionem, nouatio & delegatio per exſtipulationem & aapromiſſionam. Illo enim ſermone obligationis additamentum ſignificatur, in hoc exortus nouæ. Nouatio igitur, & da-

A lagatio per ſtipulationam fit, & voluntaria eſt, quia namo promittit inuitus. Alia eſt noustio & delegatio, quæ fit per litis conteſtationem, iudicio accepto, de qua proprie hic titulus non eſt. hæc nacaſſaria eſt, quia iudicium datur in inuitum; vt ſi is, cui noman L. Titij vandidi, mandatu meo litam conteſtatur cum L. Titio, vel ſi eraditor litem conteſtatur cum debitore ſuo, eumqua condemnet, *l. 1. hoc titulo, l. 11. & 29. D. eod. l. 2. ₹. de obl. & act.* Nouatio voluntaria, aſt ſtipulationis vateris, vel alterius obligationis veteris, in nouam ſtipulationam tranſlatio, atque confuſio: quo ganere, vt dixi, vatus obligatio, ipſo iure perimitur, *l. ſi vnus §. pactus D. de pac. l. 2. & 3 in fi. hoc titulo.* Dalegatio autem eſt mandatum in ſtipulationem nouandæ & trsnsferendæ prioris obligarionis, quod fit axempli gratia, craditora iubante debitorem ſuum, id quod ſibi debet, creditori ſuo promittera, val alij cui donatum velit, vnde intar deleg. & delegatorem naſcitur actio mandsti, *l. 12. D. eod.* Perficitur autem delegstio ſecuta nouatione, hoc aſt, nouandi cauſa dalegato promittanta ei, cui dalagatus aſt, ſiua debitor delegstus ſit, ſiua non debitor: nam & non debitor delegatus aa ſtipulatu conueniri & exigi poteſt, *l. 5.* & quod ait *l. 11. D. eod.* dalegationem per ſtipulationem fiari, hoe aſt parfiei atque compleri. nam origo & cauſa delegstionis eſt mandstum, executio & axitus ſtipulatio nouandi cauſa interpoſita: & hæc aſt delegatio dabitoris, da qua hic titulus. Alia eſt delegstio, ſiua mandatum & caſſio actionis, vt cum aliquem procuratorem facio in ram

C ſuam, val meam, vt agat cum alio meo nomina, *l. 11. in fin. ℑ. de donat.* Alia eſt mandatum, non vt agat quis, ſed vt alij promittat, delagatio debitoris. & inter hanc & illam dalagationam, id eſt, intat hæc duo mandatorum genara multum intereſt: nam, vt ſupra attigi, delagatio actionis fit inuito debitora, debitoris non itam, *l. 1. & 6.* Dalegationa actionis tollitur obligatio val sctio, quæ daleganti competit. Dalagatione debitoris tollitur *leg. 3.* Delagatio debitotis nouationa lagitima parfecta non poteſt reuocari à mandatore, atiamſi is cui dalagatus aſt debitor, aum uondum exegerit, aut nolit exigera. Delegatio, ſiua caſſio actionis poteſt reuocari ra integra, id eſt, ſi is, cui delagata aſt actio, litem contaſtatus non ſit, vel ſi nihil eaegerit, vel ſi non denuntianarit debitori, vt ſoluerat, *d. l. 3* Item is, cui quis

D ſpecialiter delegsuarit actionem in rem ſuam, non in ram delegati, inuito mandatora non potaſt nouare, vel alio modo ſoluere obligstionem, *l. 4.* Is cui dalagatus aſt debitor & promiſit, contra. Eſt & aliud genus delegationis, ſi non mando, vt quis sgat in iudicio, vel vt ſtipulanti promittat; ſed vt ſoluat alij, quod mihi debet. qui multum diſtat sb ao, qui delegatus eſt, vt promittat: nam hic ſi promittat, nouatur obligatio, ille vero ſi promittat, non nouatur, *l. 52. D. eod* Ad hæc ſciandum aſt nouationem voluntariam quatuor modis fieri, & primo quidem ſine delagationa, cætaris præcedente deleganona. Primo

E igitur mutata cauſa, vel ſtatu prioris obligationis non mutats perſona debitoris, vel creditoris, vt ſi deta ſtipuler nouandi cauſa quod mihi debes ex crediti, vel ea legati cauſa, vel ſi quod mihi dabes ex ſtipulatu, idem rurſus de te ſtipuler, quod quemadmodum rita fiat *l. vlt* exponit, & latius Obſ. 14. cap. 36 Secundo autem modo nouatio fit mutsta perſona creditoris, vt ſi quod tibi debao alij craditori tuo promittam. qood fit, ſi tu me delegaueris, vt id alij promitterem. Tertio modo fit mutata perſona dabitoris, vt ſi quod tibi debeo ſtipuleris ab alio non debitore meo vltro ſuſcipiente noman meum. quod etiam

fit,

fit, ſi ego alium non debitorem meum tibi delegauero qui tibi promitteret quod debeo. Et vltimo fit mutata perſona vtriuſque, quod etiam fit remedio delegationis, ſi debitorem meum tibi creditori meo delegauero, qui tibi promitteret quod debeo. nam & tu mutas debitorem, & ille mutat creditorem.

XLI. Enarratio.

PEr adſtipulationem & adprom.] Per adſtipulationem creditoris, & adpromiſſionem fideiuſſoris. Adpromiſſor eſt fideiuſſor, *l. in omnibus 43. D. de ſolution. l. ſi vero 64. D. ſol. matrim.* vbi recte Græci ἐγγυητὰς vertunt. Adpromiſſores dicti quaſi proximi à promiſſoribus. & ob id Græci ἐγγύας vocant, vt ait Cuiacius, ad *l. 5. D. de verb. obligat.* ἀπὸ τοῦ ἐγγὺς, quod eſt prope, proxime.

Per exſtipulationem] Exſtipulari dicor, ſi quod mihi debes ex ſtipulatu, idem ab alio ſtipuler: expromittere autem dicitur, qui in vicem eius qui ex ſtipulatu debebat, ſe ſubſtituit debitorem.

Eumque condemnet] Sic loquuntur auctores iuris & alij. Quintilianus declamat. 313. *Qui accuſauerit. nec damnauerit.* per iudicem ſcilicet, Cicero pro Roſcio Comœdo.

Creditore iubente debitorem ſuum id quod ſibi d.] Græci ad *legem quartam* §. 2 *D. de pact.* Delegare, eſt dare debitorem aliquem, qui vice ſua creditori obligetur, aut cui creditor iuſſerit. Seneca de Benefic. 4. c. 11. *Debitores nobis Deos delegat, precaturque illi pro ſe gratiam referant.*

Eum nondum exegerit] Pro, nondum ab eo exegerit. A. Gellius lib. 15. c. 14. *Exegit me pecuniam.* Spartianus in Adriano: *Meſopotamenſes non exegit tributum.* Sic legitur in Cod. Palatino, Salmaſio teſte.

Sed vt ſoluat alij] Seneca de Beneficiis lib. 6. c. 5. *Quamuis non numerauerint nummi, ſed delegatione & verbis ſolutio fit.*

Lex vltima exponit] Cuiacius d. c. 36. in *d. l. vlt.* legit, *numerauerit, & cautionem iuniorem.* Denique ἀφοσιώσεως: & ita legitur in vetuſto Brodæi Codice. In libro Menagij, Latinis litteris, vt in Codice Brodæi, exaratum, *anonateutos.*

XLII. *De ſolutionibus & liberationibus.*

Vide tit. 3. eodem libro.

NOuationi & delegationi, quæ per ſtipulationem tollit priorem obligationem, vt dictum eſt tit. ſuperiore, inde capta occaſione, adiungit alias rationes ſiue modos, quibus & citra ſtipulationem tollitur obligatio, mox rediturus ad ſtipulationes. Et ſumma quidem ratio tollendæ obligationis eſt ſolutio, i. præſtatio eius quod debetur, vel alterius rei æſtimatæ volenti creditori facta, vel ei qui exigendi poteſtatem habet à debitore, vel ab alio, nomine debitoris. Ex ſolutione liberatio ſequitur, vt ex contractu obligatio. Solutio eſt cauſa, liberatio effectus. Solutio facti, liberatio iuris. ſolutio ſpecies tollendæ obligationis, liberatio genus: Nam & alijs quam ſolutione modis pleriſque liberatio contingit, ipſo iure, vel per exceptionem, veluti nouatione, pacto, tranſactione, donatione, compenſatione, capitis deminutione debitoris, acceptilatione, obſignatione pecuniæ, confuſione, venditione pignoris, apocha, interitu rei ſine culpa debitoris, quos ego modos veluti in quendam aceruum contraxi, quia nimis magna eſſet mora in ſingulis, ſi aceruum diruere vellem. Et quod dicitur in *l. ſolutionis, D. eod.* coniuncta *l. liberationis, D. de*

A *verb. ſig.* idem vtroque nomine ſignificari, non pertinet ad hunc titulum; ſed ad titulum de re iudicata, quo à iudicato exigitur vt ſoluat, *l. 4. §. ſoluiſſe D. eod.* vbi ſoluendi verbum eandem vim habet, quam liberandi.

XLII. Enarratio.

PRæſtatio eius quod debetur] *Inſt. quib. mod. toll. oblig. in princ.*

Æſtimatæ] *l. 17. & l. pen. h. t.*

Qui exigendi poteſtatem] *l. 3. h. t.*

Vel ab alio] *l. 5 h. t.*

B Veluti nouatione] Dictam & tit. ſuper.

Pacto] Per exceptionem, §. *præterea, Inſtit. de exceptior.*

Tranſactione] *l. 6. & 21 h. t.*

Donatione] *d. l. 6.*

Compenſatione] *l. 7. hoc tit. & l. 4. ſupra de compenſat.*

Capitis deminut. deb.] Debitor maxima & media capitis deminutione liberatur, *l. 2. D. de cap. minut.*

Acceptilatione] *l. l. 6. & l. 13. h. t.* in qua verbum *hominem*, non agnoſcunt libri veteres Antonij Loiſelli, & Menagij.

Obſignatione pecuniæ] *l. 9 h. t.*

Confuſione] Quæ per aditionem hereditatis contingit: vide Cuiacium ad *legem 33. D. de ſol. matrim. tract. 7.* ad Africanum.

C Venditione pignoris] *l. ſi creditor 26. D. eod.* quia pro ſolutione cedit.

Apocha] Pecuniæ ſolutæ profeſſione, *l. 14.* quæ ἀποχὴ Græci ibidem, vel *ἀποχωρία* vt Baſ. lib. 58. t. 8. Ioannes Climacus in Scala Paradiſi: *ἢ τελείαν ἀποχωρίαν τοῦ χρέους μου χαρίσασθαι.*

XLIII. *De acceptilationibus.*

V. tit. 4. eod. lib.

D REdit ad ſtipulationes: nam acceptilatione ea tantum obligatio tollitur, quæ ex ſtipulatione naſcitur. Aliæ obligationes quæ re, vel conſenſu, vel literis contrahuntur, non poſſunt tolli acceptilatione, niſi prius nouatione facta, transferantur in ſtipulationem Aquilianam, cuius formulam condidit Gallus Aquilius, *l. 2. & 3. h. t. l. 1. pr. & l. 4. 15. 52. 40. l. de tranſ.* quia acceptilatio verbis fit, & verbis tolli id tantum poteſt, quod verbis contractum eſt.

XLIII. Enarratio.

OBligatio tollitur] Si acceptilatio facta ſit ab eo qui facere potuit: nam ſi facta ſit à pupillo ſine tutoris auctoritate, nihil actum eſt, & ideo ſi debitor per errorem pecuniam pupillo ſoluerit, quaſi indebitam non condicet, nec enim ſublata eſt obligatio. Sin

E autem acceptilatio tutore auctore facta fuerit, ſolutum perperam condici poterit. quod enim debitor per acceptilationem liberatus ſoluit, indebite ſoluit.

Sic legem primam interpretantur auctores Baſilicῶn lib. 26. t. 6. capite penultimo.

XLIV. *De euictionibus.*

V. tit. 2. lib. 21. D.

HIc titulus eſt de ſtipulatione, qua plerunque venditor emptori cauet pro euictione, id eſt, in caſum, quo genere vindicationis in iudicio emptor

rem quam accepit ex cauſa emptionis, vel æſtimationem eius amittat, & eam ei rem habere non liceat, his fere verbis ſtipulante emptore, vt formulam componam: Eum hominem, quem de te emi & accepi, mihi per te, heredemque tuum, & per omnes habere recte licere, & ſi is homo quo de agitur parſve eius à me petita erit, vel ſi eum hominem, partemve eius ego ab alio petiero, tum de ea re agenda adeſſe cum tibi heredive tuo denontiauero, & eam rem recte defendere, & ſi is homo parſve eius mihi per iudicem euicta erit, vel ſi eum hominem ego à poſſeſſore per iudicem euincere non potuerim, tum duplam mihi recte præſtari, hæc ſpondeſne? Plerunque euictionis nomine ſtipulatur emptor duplam, non quanti res eſt in veritate; ſed quanti emit, vt Accurſius docet recte in *l. 2. D. eod.* & nonnunquam plus aut minus, ſi ita pacti ſint, *l. ſi dictum, l. ſi plus. D. eod.* nec enim huic rei modum, finemve vllum vlla lex impoſuit. Porro ex formula ſtipulationis apparet, eam committi, id eſt obligationem euictionis contrahi, non tantum ſi alio agente in rem aduerſus emptorem, iudex emptorem condemnet atque compellat rem reſtituere actori, vel æſtimationem, ſed & ſi agente emptore in rem aduerſus poſſeſſorem, iudex poſſeſſorem abſoluat, *l. 9. hoc tit. l. euicta §. 1. D. eod. l. qui abſentem, D. de procur.* Euictionis enim nomine ſignificatur iudicio in rem efficax & plena victoria eius qui agit aduerſus emptorem, vel cum quo agit emptor. Efficax, inquam, & plena, id eſt quæ ad emolumentum perducatur, re abducta vel ablata, vel poſſeſſione retenta. Plus enim eſt euincere quam vincere: nec quod vicerit aduerſarius, emptor regreſſum habet ad venditorem, niſi etiam peruicerit, hoc eſt euicerit, *l. habere, D. eod.* Omiſſa autem ſtipulatione euictionis, bonæ fidei, vel etiam malæ fidei, ſi ita pactus ſit, emptori aduerſus venditorem ſupereſt actio ex empto, *l. 6.* quæ modo dicitur competere in ſimplam, & id quod intereſt, id eſt ad pretium recipiendum, & vtilitatem omnem, *l. 60. & 70. D. eod. l. Titius §. vlt. D. de act. emp.* modo in id quod intereſt, vt *l. 9. 17. 21. 23. 29. hoc t.* quod tamen ita debet intelligi, vt in eo quod intereſt inſit pretium rei, quod emptor venditori adnumerauit, modo in id quod intereſt, non in pretium quod adnumerauit, vt *l. 23. hoc tit.* quod etiam ita intelligi debet, vt non in pretium tantum, ſed in id omne quod intereſt, quod plerunq; pretium egreditur, *l. 1. in pr. D. de act. emp.* Modo deficiente ſtipulatione duplæ, quod valde videtur pugnare cum ſuperioribus legibus, dicitur ex empto agi in duplum, *vt l. 2. D. eod.* & apud Paulum *2. Sent.* tanto damnari venditorem quanto ſi ſtipulatione pro euictione cauiſſet. quo pertinet etiam *l. quod ſi nolit § quia adſidua, D. de ædil. ed.* quia etſi non de ſtipulatione loquatur, quæ de euictione interponitur; ſed de ea quæ interponitur de ſanitate & noxa hominis venditi, & ceteris quæ ædilitio edicto continentur, qua ex cauſa etiam promitti conſtat ex *l. 31. § vlt. & l. quia dicitur D. eod.* & ex Theophilo, in tit. *de diuiſ. ſtip.* tamen ratio eius §. *quia adſidua* etiam ad ſtipulationem de euictione accommodari poteſt, vt ſcilicet quia frequens eſt pro euictione duplæ ſtipulatio, idcirco ex empto agi poſſit in duplam, deficiente ſtipulatione duplæ, vt ea quæ ſunt moris & conſuetudinis veniant in bonæ fidei iudicium, in quo etiam proditum eſt tantumdem valere officium iudicis quantum ſtipulationem, *l. quia tantumdem, D. de neg. geſt.* Sed omnes ij loci quibus dicitur ſi duplam venditor non cauerit, re euicta ex empto duplo tenus agi poſſe, ſic accipiendi ſunt, ſi cum dictum vel

A actum eſſet vt dupla promitteretur emptori, dupla ei promiſſa non fuerit, vel ſi per errorem omiſſa fuerit ſtipulatio duplæ, vt *l. emptori §. vlt. l. ſi dictum, D. eod.* & hoc eſt quod ait *l. 2 eodem*, ſi dupla non promitteretur, puta ſtipulatione omiſſa per errorem, vel eo tantum pacto, vt de dupla venditor teneretur, & eo nomine agetur, actione ſcilicet ex empto, quod res euicta ſit, vel quod dupla promiſſa non ſit, dupli condemnandum eſſe venditorem, ſcilicet vt re euicta, præſtet duplam, vel nondum re euicta, vt promittat duplam. Sed ſi de dupla non ſit actum, nec per errorem, ſed conſulto conſilio omiſſa ſtipulatio duplæ, certũ eſt de euictione eſſe ex empto actionem in ſimplam, & in id quod intereſt, *d. l. 60* quod interdum minoris eſt quam dupla, & ſi quando pluris eſt,

B non tamen in condemnatione excedit duplam, maxime ſi venditor dolo careat, *l. cum forte & l. ſeq. D. de act. emp.* Non eſt omittendum de euictione ſtipulationem plurimum, vt dixi, interponi in duplam, ſed & aliquando in ſimplam, vt *l. hoc iure, D. de edict.* In duplam, ſi homo vel prædium, vel quæ alia res pretioſa væneat, *l. emptori §. 1. D. eod.* In ſimplam ſi ita pacti ſint, vel ſi væneant friuola, vnde venditiones aliæ duplariæ, aliæ ſimplariæ dictæ ſunt. Et aliquando in id quod intereſt, vt *l. 22. hoc tit. l. 102. D. de verb. obl.* ſicut de ſanitate & noxa ſtipulatio, quam ante dixi concipi in duplam, nonnunquam concipitur in id quod intereſt, *l. 16. § ſi ſeruus, D. eod.* Ex his igitur apparet de euictione

C emptori præcipue duas actiones eſſe: Vnam ex empto, non interpoſita ſtipulatione, niſi nominatim actum ſit ne venditor euictionem præſtaret, *l. 21. hoc tit.* quo tamen caſu ſciens rem alienam eſſe nihilominus ex empto tenetur in id quod intereſt, ignorans vero in hoc tantum vt pretium reddat, *l. ex empto §. vlt. D. de act. emp.* Alteram ex ſtipulatione duplæ, quæ vſitatior eſt. Hęc vero eſt auctoritas venditionis, vt re iure iudicioque euicta emptori, emptor per hanc vel illam actionem regreſſum habet ad auctorem ſuum, id eſt, venditorem, & emptori venditor auctoritatis nomine teneatur. Alioquin ſine iſta auctoritate nulla emptio venditio eſt. M. Tull. 13. Epiſt. *Si ea*

D *prædia diuidentur, quæ ipſe Cæſar vendidit, quæ tandem in eius venditionibus eſſe poterit auctoritas?* qua tamen in re recte monet *l. 6. D. eod* puta ſi quæratur, an pro euictione caueri oporteat, vel in quantum, aut quomodo, conſuetudinem eius regionis & ciuitatis, ſeu populi in quo emptio venditio contrahitur, ſpectandam eſſe. Ergo & legem eius, vt in populo Iudaico ex lege Moſis venditis prædiis vrbanis pro euictione venditor emptori obligatur, non etiam venditis prædiis ruſticis, quia & ipſe venditor quandoque prędia ruſtica redimere & euincere poteſt in pretij rationem imputatis fructibus ab emptore medio tempore perceptis. & anno quoque Iubel, vel vt Græci dicunt anno ἀφέσεως, ea prædia iure ſuo recipi, & euictionis vel aucto-

E ritatis nomine eum non teneri illa verba 70. demonſtrant Leuit. 25. ἡ γῆ οὐ πραθήσεται εἰς βεβαίωσιν: Nam βεβαιώσεως nomine ſignificatur auctoritas & euictionis cauſa, & βεβήλωσιν quod alij habent, non poteſt ſuſtineri. Ex conſuetudine igitur, ſiue lege regionis, in qua negotium contrahitur, vel ex conuentione contrahentium venditor non omnium rerum quas vendidit auctoritatem ſiue euictionem præſtat, ideoque non omnium eſt auctor, non omnis venditor auctor: Nam & mancipio datarum, olim non erat auctor; ſed mancipio non datarum tantum, vt Varro ſcribit 11. de re ruſt. c. de paſtoribus, quia ſoli

domioi ex iure Quiritium mancipio dare poterant, A
tradete, etiam oon domini. Verum qui qoid mancipabant, præſtabant ſatis ſecundum mancipium, de qua ſatiſdatione M Tullius initio V. ad Atticum: niſi lege venditionis dictum eſſet, ne ſatiſdarent, vt Varro V. de ling. lat. ſcribi cœptum ait in *l.* mancipiorum, vadem ne poſceret nec dabitur. At qui traditiooe, vel mancipatione & traditione, vt apud Paulum *2. tit. 17.* (nam eæ duæ ſpecies nonnunquam coniunguntur vt *leg. 7. Cod. Theod. de donat.*) non mancipatione ſola rem venditam transferunt io emptorem, hodie non ſatiſdat de euictione, niſi aliud nominatim actum ſit; ſed repromittunt tantum duplam, vel ſimplam pretij, non veri; ſed eius quod acceperunt. Nec enim de euictione vlla actio eſt niſi B
pretio, aut pretij parte ſolota, & merce per traditiotiem tranſlata in emptotem, ac poſtes iure iudicioque euicta.

XLIV. Enarratio.

SEd quanti emit] Azo etiam in Summa nu. 11. ſcribit, duplum refereodum eſſe ad pretium conuentum, non ad rei bonitatem, quæ pluris eſt quam pretium, ex *l. cum fundus 48. & l. ſi fundo 53. D. eodem.*

Vel æſtimationem] *l. euictare 16. D. eod.*

In iudicio] *l. non tamen 24. D. eod.*

Re abducta] Vt *leg. habere 57. §. 1. & l. emptori 67. eodem.*

Vel ablata] *d. l. habere. & l. vindicantem 17. eod.* C

Vel poſſeſſione retenta] *d. l. euicta §. 1.*

Euincere] Sulpitius Seuerus ſacræ hiſtoriæ lib. 1. *A Rege Meſopotamiæ euicti & ſubacti.* Vide Cuiac. ad *legem 24. D. eod.* tract. 6. ad Afric.

Si ita pactus ſit] *l. ſi fundum 27. hoc t.*

Vt non in pretium tantum] Et ita Gloſſa, & Fulgoſius.

Apud Paul. 2.] *Sent. Tit. 17.*

Vel ſi væneant friuola] Gloſſæ Græc. Lat. *εὐτελῆ πάνυ, frimola.* res minuſculariæ. adde Senecam & Iuuenalem. Aldhelmus de laudibus virginitatis cap. 18. *Quid mirum, ſi Apoſtolorum oracula, & Iuriſperitorum ſcita profanas frimolarum nanias abominantur?* D

Ad auctorem ſuum] Gloſſæ: *πρατήρ, venditor, auctor.*

M. Tullius 13. epiſt.] Epiſtola 8.

Quia & ipſe venditor] Aut donator. Vide Petrum Cunæum libro primo de Republica Hebræor. c. 11.

Ea prædia iure ſuo recipit] *Diuturna poſſeſſio pro pretio reputatur.* Procopius Gazæus in Leuiticum. Sanctus Hilarius in pſal. 11. *In Iubilei quoque anni, id eſt, quinquageſimi lege, per quam & laxatis pactionibus debitorum & agris omnibus ad dominorum, ſi qui forte veniſſent, iura redeuntibus, noua & cœleſtis rerum omnium, & remiſſio, & reformatio pronuntiatur.*

Nam βεβαιώσεως nomine] Gloſſæ: *auctoritas, βεβαίωσις.* E

Et βεβαίωσιν quod alij hab. Septuaginta interpretes βεβαίωσιν habent.

Vt Varro ſcr. 11. de re ruſt.] Capite 10.

Ad Atticum] Epiſtola prima. Aliter accipit Simeo Boſius ibidem, & Claudius Salmaſiua de modo vſurarum capite 16. Vide Heraldi animaduerſ. in Salmaſij Obſeruationes ad ius Atticum libro 4. capite 11.

Niſi precio] Venditor euictionis nomine tenetur, ſi emptor pretium ſolucrit, aut eo nomine ſatisfecerit, *l. ex empto 11. D. de action. emp.* vel oti expromiſſore aut pignore dato. Quintilian. declam. 336. *Quo iure vindicare poteſt eam rem, cuius pretium non dediſti?*

Aut pretij parte] *l. Iulianus 13. §. vnde quæritur, D. de action. emp.*

Et merce per tradit. tranſl.] Si res tadita non ſit, emptori ea empto actio eſt aduerſus venditorem, vt rem tradat, *l. 5. hoc titulo.* Sed res emptori euicta non dicitur, qoia ante traditionem, rei emptæ domious non eſt, *§. 3. in fine, Inſtit. de empt. & vend.* & res non tradita, ablata ei, vel abducta dici non poteſt, ſed magis venditori.

Iure iudicioque] Si non iodicio, vel ſi iudicio & non iure, emptori non eſt regreſſus ad venditorem, Cuiacius ad *l. 1. & 8. h. t.*

XLV. *Creditorem euictionem pignoris non debere.*

MVltæ quæſtiones ſuperiore titulo definitæ ſunt, an venditor hereditatis, au donator, ao apparitor iudicis teneatur de euictione, & quibus caſibus venditor rerum non teneatur, & quid veniat in actionem ex empto pro euictione, & aliæ quædam, præter quas hæc adhuc ſupererat, ao creditor qui pignus vendidit, teneatur de euictione, cui hic tit. proprie dicatus eſt. In ea ita diſtingui ſolet: aut vendidit iure communi, aut iure creditoris. Si iure communi, i. ſi cauit de euictione, vt ſolent venditores, proculdubio tenetur de euictione, quam ſi præſtiterit, debitor tanquam non liberatus, quod patefecit euictio, creditori tenetur actione creditæ pecuniæ, vel contraria pigneraticia, propterea quod apparuit eum rem alienam pignori obligaſſe, per quam ſi duplam caoit & præſtitit, conſequetur duplam; ſi modo aliter tanti quanti vendidit pignus vendere non potuit, quam promiſſa dupla: vel debiti quantitatem tantum. ſi etiam non promiſſa dupla alij tanto pignus vendere potuit, quia culpæ ſuæ & imprudentię adſcribere debet, quod duplam promiſit, & præter debiti qoantitatem, ſi debitum vſurariom fuit, vſuras medij temporis, licet pretio fruitus videatur medio tempore, i. a die venditionis rei pigneratę in diem euictionis; quia effectu & re ipſa noo poteſt intelligi pretio fruitus eſſe qui altero tanto amplius emptori præſtitit euictionis nomine. Quod ſi cauit & præſtitit ſimplam, per eandem actionem conſequetur tantum debiti quantitatem noo interuſurium; quia hoc caſu veriſſimum eſt eum medio tempore pretio fruitum eſſe, *l. ſi pignore §. vlt. & l. ſeq. D. de pig. act.* & hæc ſi iure communi vendidit. Si iure creditoris & pignoris lege, id eſt, non promiſſa euictione, non tenetur de euictione, nec ad pretiom reſtituendum (niſi dolo malo ſciens rem eſſe alienam, vel ſibi noo obligatam eam vendidit, *l. 2. hoc titul. l. ex empto §. ſententiam, D. de act. emp.* quo caſu nec regreſſus ei eſt ad contrariam pigneratitiam, *l. tutor §. pen. D. de pig. a. t.*) ſed debitor ipſa eo nomine euicta emptori tenetur vtili actione ex empto, quaſi ipſe vendidiſſe videatur qui venditionem permiſit creditori, ne alioquin cum damno emptoris ſibi liberationem adquirat. Re autem non euicta, domino rei ratam facienti venditionem tenetur pretij nomine, quo liberatus eſt, vtili neg. geſtorum, *d. l. reſcriptum §. 1.* Quantom ergo attinet ad creditorem, debitor liberatus eſt, & fideiuſſor eius ſiue mandator, *d. l. reſcriptum. l. ſi mandato Titij §. creditor, D. mand.* quia creditor ex pretio pignoris debitum conſecutus eſt, nec emptori ex empto tenetur de euictione; ſed in hoc tantum, io quo nihil diſpendij facit, vt ei cedat contrariam pigneratitiam aduerſus debitorem, *l. in creditore, D. eod.*

ſi quidem eam ſibi malit emptor cedi, esque directo agere potius, quam vtilies empto: & ideo cedere eam cogitur creditor, quia vt dixi, ſine vllo ſuo diſpendio hoc eſt facturus qoi iam ſuum conſecutus eſt &, nihilominus tamen intelligitor habere eam actionem, i. contrariam pigneratitiam, vt eam poſtulanti cedat emptori, non vt ea ipſe agat; quia debito præcepto nihil eius aliud intereſt, niſi vt esm habeat quam poſtolanti cedere poſſie, *l. cum is, D. de fideiuſſ. l. heredem. D. mand.* Ad hæc, notandum eſt adeo verum eſſe quod dicitur, cum qui auctor laudari, & de euictione conueniri poteſt, ſi emptori faciat controuerſiam, repellli exceptione doli mali, *l. 11. 13. 14. ꝰ. tit. prox.* cui locus eſt etiam in ſpecie *l. 25. & l. vlt.* vt patet ex *l. Seia, D. eod. & l. 3 ꝰ. de reb. al. non al.* vt & venditor repellatur, qui de euictione non tenetor; vt puta creditor qui vendidit pignus iure pignoris, licet non teneatur de euictione; tamen ex alia cauſa facere controuerſiam emptori, & rem euincere non poteſt, ne mutet factum ſuum: ideoque ſi creditor, qui pignus vendidit lege pignoris, poſtea ſucceſſerit in ius & nomen alterius creditoris, cui eadem res obligata eſt, non poteſt facere controuerſiam emptori ex perſona defuncti creditoris, non tantum ſi ipſe qui pignus vendidit, in eo pignore fuit antiquior & potior; ſed etiam ſi fuit inferior & infirmior, defunctus potior priuilegio temporis, quia etſi inferior foerit is qui pignus vendidit, tamen ſe potiorem eſſe præſtare debet, *l. 1. hoc t. l. & ſi is, D. de diſtr. pig.*

XLV. Enarratio.

AN venditor hereditstis] *l. 1.*

An donator] *l. 2.*

An apparitor] *l. ſi pignora 50. D. eod.*

Venditor rerum non tenestur] *l. 8.* & ibi Cuiac. & ad *legem 5.*

Vel contraria pigneratitia] *l. cum debitore 32. D. de pignerat. act.*

Liberationem adquirat] *l. reſcriptum §. 1. D. de distract. pignor.*

Repelli exceptione doli m.] Et hoc eſt quod vulgo dicitur, quem de euictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio.

XLVI. *De patria poteſtate.*

V. lib. 1. Inſt. tit. 9.

SVperioribus libris & titulis hoc ſemper egit conditor Codicis iam inde à parte fere media libri tertij, vt varias actiones proponeret in rem & in perſonam, quæ de proprietate, vel de poſſeſſione, vel de iure pignoris, vel de ſtatu hominum in iudicio ciuiliter inſtituuntur, & varias esceptiones quæ his actionibus ſubiici ſolent, quæ & ipſæ quaſi quædam actiones ſunt, ac deinde generalem actionem ex ſtipulatu, quæ etiam omnibos actionibus ſubiicitur. Nullum enim fere negotium geritur cui non contrahentes ſubiiciant ſtipulationem, quam ob eam rem appello *παν[illegible]*. Et his quidem omnibus peractis atque præſtitis, qoia ſup. lib. 7. tractans de ſtatu perſonarum, de eo tantum præiudicio, eave tantum præiudiciali actione egit, qua quæritur an aliquis liber, an libertus ſit; illud verò præiudicium omiſit, quo quæritur an aliquis filiuſ. ſit, ideo nunc de eo vt tractet dat hunc titulum, & ſtatim *l. 1.* agit de præiudicio, quo qois in ſua poteſtate filium eſſe adſerit, vt *l. 1. §. per hanc, D. de rei vind.* ait liberos qui ſunt in noſtra poteſtate, à nobis peti præiudiciis quæ in rem

A quidem non ſunt actiones, ſed eſſe videntur, *§. præiudiciales, Inſtit. de act. 1.* veluti proprietatis cauſam continent, nempe cum ago ſeruũ meum, aut libertum meum, aut filium meum eſſe, ſicut interdictum de liberis exhibendis, quo etiam petontur liberi, qui ſunt in poteſtate noſtra, dicitur quaſi proprietatis cauſam continere, *l. 2. §. quadam, D. de interd.* Eſt enim patria poteſtas quaſi proprietas, quam patres iure ciuili habent in liberos ſuos iuſte procreatos. Eſt etiam *l. pen. huius tit.* de præiudicio, de partu agnoſcendo, de qua ſatis ſcripſi in extremo 19. Obſ.

XLVI. Enarratio.

B QVæ & ipſæ quaſi quædam actiones ſ.] In exceptionibus enim reus partibus actoris fungitur, ipſeque exceptionem velut intentionem probat, *l. in exceptionibus 19. D. de probat.*

Apello *παν[illegible]*] In Parat. *D. de verb. oblig. & ad leg. 16. eod. t.*

Iuſte procreatos] Vlp. *tit. 5. in princ.* vide ad caput 9. Inſt. t.

Lex pen.] In qua libri veteres quos vidi, habent *petendi.*

XIX. Obſeru] Cap. vlt.

XLVII. *De adoptionibus*

C *V. lib. 1. Inſt. tit. 11. & tit. 7. lib. 1. D.*

HIc tit. eſt etiam de patria poteſtate, quia non tantum beneficio naturæ & procreationis ex iuſtis nuptiis; ſed etiam beneficio adoptionis patria poteſtas adqoiritur. Adoptio eſt imago naturæ, & ciuilis ratio quærendorum liberorum qui in noſtra poteſtate ſint, perinde atque liberi procreati ex iuſtis nuptiis. Vel, actus legitimus, quo quis patremf. vel filiumf. non contradicentem auctore patre ſibi adſerit in locum filij vel nepotis nsturalis & legitimi. Actus legitimus, Theophilo *νόμιμον πρᾶξιν* initio eiuſdem tit. quo ſermone hodie ſolemnibus adoptionis ſublatis, nec relata adoptione, in *l. actus, D. de reg. iu.* in- D telligam ciuilem rationem, & ita accepiſſe Theophilum patet ex eo, quod ſcripſit in *§. adoptiue, de exh. lib.* Iure antiquo intelligerem actum ſolemnem ex *l. 4. hoc tit. & l. 5. ꝰ. de ſuis & leg. lib.* ſiue legis actionem, quæ peragatur ſolemniter, vel per magiſtratum trina mancipatione, & bina manumiſſione adoptando filiof. & vna mancipatione ſine manumiſſione adoptandis ceteris liberis, *l. vlt.* vel per populum adoptando patrif. curiatis comitiis & adhibitis Pontificibus Romæ tantum. illa commune nomen fecit ſuum, hæc adrogatio dicitur, hac paterf. illa filiusf. adoptatur. Hæc fit auctore ſeipſo, illa auctore patre, hæc Romæ, illa etiam in prouinciis. & illo loco Auli Gellij: Neque pupillus, neque mulier, E quæ in parentis poteſtate eſt, adrogari poſſunt, vna negatio deeſt, quia nec mas, qui in parentis poteſtate eſt, adrogari poteſt. Verum hodie omnes eæ ſolemnitates obſoleuerunt, & in adoptione acta publica ſufficiunt, in adrogatione reſcriptum principis. Duo vero ſunt caſus quibus adoptione patria poteſtas non adquiritur: Si mulier aliquem adroget: quia à patre, cui ſoli competit hæc poteſtas, aſſumit appellationem, qua & auita & proauita continetur, non materna, quæ nulla fuit vnquam. Denique filiũ mulier habere poteſt, non filiumf. Item ſi pater naturalis filium extraneo in adoptionem det, quem caſum Iuſtin. introduxit *l. pen.* de qua ſcribam alio loco. Digna certe eſt & egens commentario aliquo amplo atque dilucide.

XLVII. Enarratio.

PAttia poteſtas adquiritur] Siue, vt ait Modeſtinus, filiosfamilias, non ſolum natura, verum & adoptiones faciunt, *l. 1. D. eodem.* Quintilianus declamat. CCCXLVI. *Dandoin adoptionem ius omne translatum eſt.*

Adoptio eſt imago naturæ] *l. filio 23. D. de liber. & poſtum.*

Et ciuilis ratio] Vt capitis deminutio dicitur ciuilis ratio in §. *vlt. Inſtit. de legit. adgnat. tut.*

Ciuilis ratio] Qui adoptantur, liberi lege fieri dicuntur. Sic opinor interpretandum Synesium in epiſtola 22. ad Anaſtaſium. *ἀπὸ βασιλικῆς ... χρυσοῦς παῖδας ... τοῦ βασιλέως φωνῇ ...: intimo corde gauiſus ſum cum didici aureos Imperatoris voce liberos lege tuos eſſe filios factos:* id eſt, te eos adoptaſſe, quos Imperator ipſe aureos liberos vocarit, ſiue eximie pulchros. Sic aurei pueri in epiſtola 23. & epiſtola 82. *οἱ χρυσοῖ χρόνοι.* Qui aliter interpretantur, à Syneſij mente longe aberrare videntur.

Quo quis patrefamilias] Et adrogatio dicitur.

Vel filiumf. non contrad. auct. p.] *l. 5. D. eod. l. pen. & vlt. h. t.*

Sibi adſerit] Vide quæ diximus Inſtit. eod in explicanda adoptionis definitione.

Per magiſtratum] Apud quem legis actio eſſet, Gellius lib. 5. cap. 19.

Trina mancipatione] Gellius d. cap. 19.

Adhibitis Pontificibus] M. Tullius in Orat. pro domo ad Pontifices, Cornelius Tacitus Hiſt. lib. 1. Nam comitia arbitris Pontificibus præbebantur, Gellius d. cap. 19.

Auctore ſeipſo] d. cap. 19.

Et illo loco A. Gellij] d. cap. 19. In edit. Stephani, ſic legitur: *qua in parentis poteſtate non eſt*, & in Gronouiana.

Acta publica ſufficiunt] d. l. vlt.

In adrogatione reſcriptum principis] Vt ex principis reſcripto nuptiæ petuntur, de quo ſpecialis tit. datus eſt ſup. rub. 8. l. 5. Sic etiam adoptio patrisfam. io filium fam. vt hoc loco. Vtrumque eſt è Lacedæmoniorum iure apud quos facultas eſt maritandarum puellarum, quæ paternorum bonorum heredes forent, vt eo titulo 8. docui. & vero adoptionis, ſiue adrogationis concedendæ fuit. De hoc quidem Herodotus lib. 6. Erato: *δικάζουσι δὲ μοῦνοι οἱ βασιλέες τοσάδε μοῦνα ... τε πέρι ...*, &c. P. Faber.

Reſcriptum princ.] *l. 6. h. t.*

Si mulier aliquem adroget] Ex indulgentia principis, § 10. *Inſtit. eod. l. 5. h. t.*

XLVIII. *De emancipationibus liberorum.*

V. lib. 1. Inſt. tit. 12. & d. tit. 7.

HIc tit. eſt etiam de patria poteſtate non adquirenda quidem, ſed reſoluenda. Reſoluitur certis modis lege finitis. Caſu, vt ait *l. 3.* i. morte patris, vel deportatione. & iure antiquo ſi filius flamẽ Dialis inauguretur, aut filia virgo Veſtalis capiatur, auctore Vlp. lib. Reg. tit. x. & iure nouo ſi filius augeatur dignitatibus quibuſdam, *Nou. 18.* non monachiſmo, vt Doctores volunt ſine lege, qua deficiente recte dicam integram eſſe patri vindicationem filij, qui inconſulto patre, deuouit ſe monaſterio. Nam & monachiſmus capitis deminutio non eſt. Reſoluitur etiã datione in adoptionem, ſi parenti detur, & emancipatione, de qua proprie eſt hic titulus. Et his quidem duobus poſterioribus modis maxime iure legitimo filius capite minuitur, qui per venditionem imaginariam deducitur in ſeruilem cauſam, ſuperioribus capite non minuitur. Emancipationis ſiue mancipationis nomine (vtrumque nomen idem poteſt) ſi nudam & ſimplicem nominis proprietatem ſpectas, ſignificatur venditio imaginaria, quæ in iure fit ſolemniter per æs & libram certis verbis, libripende & quinque teſtibus præſentibus, non adnumerato pretio, ſed adpenſo vno nummo ſeſtertio aſſium quatuor: quod etiam ob diſcrimen alterius nummi in mancipatione exprimi ſolebat, *l. vlt. ȷ. de donat.* Aliud eſt precio emere, aliud nummo vno, *l. ſi quis ante, D. de adq. poſſ.* At ſi non proprietatem nominis, ſed rei exitum & finem ſpectes, emancipationis nomine ſignificatur, vel quæ per eam fit alienatio rerum mancipi, vel teſtamentum quod per æs & libram appellatur, vel datio in adoptionem, vel, vt in hoc titulo, reſolutio patriæ poteſtatis. Et emancipatio quidem per quam res mancipi alienantur, vel teſtamentum fit per æs & libram, priſco more, vna eſt. itemque ea qua præter filium ceteri liberi in adoptionem dantur, vna emancipatio eſt, quam nec ſequitur manumiſſio vlla: qua vero ſoluuntur patria poteſtate, vna mancipatio & vna manumiſſio. At qua filius in adoptionem datur iure legitimo trina eſt mancipatio, & bina manumiſſio: qua vero ſoluitur patria poteſtate, trina mancipatio & trina manumiſſio, præter quam & in manumittendo liberos poteſtate parentum liberandus circumduci, circumagi, circumuerti in orbem, vt acta iſta vertigine liberi abeant quo velint, & pulſari rapiſmate, hoc eſt expalmari oſtẽdit *l. vlt. & Nou. 81.* & hæc eſt legitima emancipatio ex XII. tab. Alia ex conſtitutione Anaſtaſij, ſi quis ea vti malit quæ detractis illis ſolemnitatibus fit ex reſcripto principis ad preces patris edito & inſinuato iudici competenti, *l. pen.* vt adrogatio hodie fit ex reſcripto principis, ad preces adrogatoris, edito & inſinuato iudici, *l. 2. ȷ. tit. prox.* Et hæc nudum nomen emancipationis retinet, re ipſa ſubmota quam denotat. i. venditione imaginaria. & nomine emancipationis relato ad emolumentum & effectum rei. Alia eſt ex Conſtitutione Iuſtin. quæ etiam nudum nomen retinet, & fit apud iudicem competentem ſine reſcripto, *l. vlt.* Omnes fiunt inter volentes, vnde voluntariæ iuriſdictioni nomen, niſi ſi qua ſit iuſta cauſa inuiti emancipandi, & hoc ſolo caſu cauſa probata, §. *cum autem. Inſtit. de adopt. l. 3. & 4. hoc tit.* & donato plerumque patrimonio filio emancipato, quo vitam toleret ſuam, *l. 2. & vlt hoc t. l. vlt C. Theod de reuoc. don. l. 8. ȷ. de bon. proſc.* & viciſſim patri dato præmio emancipationis Conſtitutionibus definito, & ſecundo genere etiam abſens emancipatur, primo & tertio præſens tantum.

XLVIII. Enarratio.

REgul. tit. 10.] Vide ibid. Cui.

Nam & Monachiſmus] Vide Cuiacium ad Nouel. 5.

Si parenti detur] Vide §. *ſed hodie, Inſtit de adopt.*

Quia per venditionem] *l. 3. §. 1. D. de cap. min.* vide Theophil. t. 12.

Superioribus cap. non min.] *l. 3. §. vlt. D. de Senat. Mac.* Vide Cuiac. ad d. tit. Vlp.

Vtrumque nomen idem poteſt] Vlpian. *tit. 19. §. mancipatio*, Theophil. *d. tit. 12. § 6.* Valerius Maximus lib. 8. cap. 6. 3. *Diſſimulandique ... dimidiam partem filio emancipauit.* pro mancipauit, poſt emancipationem ſcilicet, dimidiam partem filio vendidit. Titus Liuius 7. 16. *Emancipato ... filium, fraudem legi feciſſet.* Sic editio Gruteri. Gronouius

tem, *mancipandoque.* Suidas: *μαλιμίτον. ὀ χειρέγιστο τοῖ ἰμμιτ.* Nec ergo dicas cum Ioanne Meurſio manifeſtum eſſe errorem, *χειρέγιστον* enim eſſe emancipatum: nam vtrumque nomen idem poteſt.

Adpenſo vno nummo] Vide Obſcruat. lib. 10 capite 37.

Alienatio rerum mancipat.] Vlpian. *tit.* 19. §. *mancipatio.*

Vel teſtamentum] De quo Vlpianus *tit.* 20 §. 1.

Vel datio in adoptionem] Dictum tit. ſuper.

Trina mancipatio, & trina manumiſſio] Cuiacius ad *leg.* 10. *D. de ſuis & legitim. lib.* Libro 6. Different. Modeſtini: Porro illæ tres mancipationes & manumiſſiones, quæ & hodie, quod mirum eſt, frequentantur in Moſcouia, vt ſcribit optimus & doctiſſimus vir Sigiſmundus liber Baro, qui librum optimum ſcripſit de rebus Moſcouitarum. Et inter cætera refert, eos qui volunt filium ſui iuris facere ter alienare per imaginariam alienationem. Verba Sigiſmundi hæc ſunt: *Si pater filium, vt mos eſt, vendit, & is quocunque tandem modo liber factus, aut manumiſſus fuerit, pater hunc rurſus, atque iterum iure patria poteſtatis vendere poteſt. Poſt trinam autem venditionem, nil iuris amplius in filium habet.*

Hoc eſt expalmari] Gloſſæ: *ῥαπίζω, expalmo, alapo.* Expalmare igitur, eſt, os hominis manus ſuæ palma verberare, quod depalmare Gellio lib. 20. c. 1. Idem eſt exalapare. Aldhelmus de laudibus virginitatis capite 23. *Qua dum crudis neruorum flagris truciter cæderetur, & crebris palmarum concuſſionibus exalaparetur,* &c.

Et donato plerumque patrim.] Peculio quod filiifamilias quaſi patrimonium eſt: vel datis quibuſcunque rebus, quæ patrimonium noui patrisfamilias conſtituant.

Conſtitutionibus defuito] Vide §. *hoc quoque, Inſtit. per qu. perſ. nob. adq.*

Secundo genere] Ex Anaſtaſij conſtitutione etiam abſens emancipatur, *l. penult.* legitima emancipatio, & Iuſtiniana inter præſentes tantum celebrantur.

XLIX. *De ingratis liberis.*

QVantum ſit beneficium emancipationis hic titulus oſtendit, quo patri datur actio ingrati aduerſus filium, quem emancipauit, per quam reſciſſa emancipatione, in eius poteſtatē redit, ſi ingratus ſit; quod non eſt, ſi non reddat, aut ſi neget, vel diſſimulet ſe beneficium accepiſſe; ſed ſi patrem contumeliis adficiat, ſi pulſet, ſi verberet, & ait Conſtitutio huius tituli, leges emancipatione reſciſſa damno libertatis immeritæ multari voluerunt. Leges eum dicimus per eminentiam duodecim tab. dicimus. Itaque legem Regiam ſignificari arbitror, cuius verba hæc ſunt: SI PARENTES PVER VERBERIT, AST OLOE PLORASSINT, PVER DIVIS PARENTVM SACER ESTO. SI NVRVS SACRA DIVIS PARENTVM ESTO. Nam filium aut nurum, ſacrum aut ſacram Diuis parentum fieri quid aliud eſt, quam in ſacra quibus ſoluti ſunt, & parentum poteſtatem reuerti, vt ab eis impune occidi poſſint, videlicet ſi impias manus eis intulerint; illi autem implorauerint ius publicum, idque lex ſtatuit in filio æque & vxore eius, i. nuru, quæ in manu filij eſt, quæ ſemper ſequitur familiam in qua filius eſt. Fuiſſe autem eam legem tranſlatam in duodecim tabul. vt & cæteras leges regias de patria poteſtate non eſt dubium. Item ait Conſtitutio, emancipatione reſciſſa. Alias emancipatio reſcinditur poſt mortem patris à prætore data bonorum poſſeſſione contra tab. filio emancipato prætorio, *l. ſed cum patrono, D. de bon. poſſ. l. 3. §. ſi emancipatus, D. de bon. poſſ. con. tab. l. ſi aliquis, C. Theod. de bon. prof.* Alias viuo patre. Hæc filio fraudi eſt, illa vſui. Regula eſt, emancipatos liberos in patriam poteſtatem inuitos non reuerti, *l. vlt. D. de his qui ſunt ſui vel al. iur.* Sed excipitur cauſa ingratitudinis: ſicut regulariter inuiti non emancipantur; ſed excipitur iuſta cauſa, ex qua ſi quis inuitus emancipatus ſit, poſſet dici ob cauſam ingratitudinis non poſſe eum redigi in poteſtatem, quia nemo inuitus intelligitur accepiſſe beneficium, & regulam iuris: Inuito beneficium non datur, ſic accipi, vt nolenti accipere, neque detur, ſi non accipiat; neque ſi accipiat, quia Seneca ait, non accipere, ſed pati videtur: & nemo accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Sed in aliam ſententiam me vocat pietas paterna, & ingrati definitio ſupra relata.

XLIX. ENARRATIO.

SI parentes puer verb.] Apud Feſtum Pompeium in v. plorare.

Oloë] Pro illi. Quidam legunt, *ole*, & ploraſint per vnum, ſ. *& vnum* ſ. quia nulla tunc geminabatur littera in ſcribendo, vt ait Feſtus in Solitaurilia. vide Scaligerum ad Feſtum.

Iuſta cauſa] §. *cum autem, Inſtit. de adopt.*

Quia nemo inuitus intell. accep. benef.] Et vbi non eſt beneficium, nec ingratitudo eſſe poteſt. Cuiac. in recit.

Me vocat pietas] Et qui igitur inuitus ex iuſta cauſa emancipatus fuit, ob cauſam ingratitudinis in poteſtatem patris redigi poteſt.

L. *De poſtliminio, & redemptis ab hoſtibus,*

V. tit. 15. lib. 49. ff.

PErtinet etiam hic titulus ad cauſam patriæ poteſtatis. Nam in eo intelligimus patrem ab hoſtibus captū deſinere habere filios in poteſtate; poſtliminio vero reuerſum, tam filios, quam omnia ſua in poteſtatem recipere, quia fingitur retro in ciuitate fuiſſe, i. nunquam ab hoſtibus captus fuiſſe, & hæc eſt, quæ dicitur fictio poſtliminij. Alia eſt fictio legis Corneliæ, qua captiuus defunctus apud hoſtes eo momento fingitur defunctus in ciuitate, quo captus eſt, ac proinde in ipſo articulo captiuitatis filius morte eius intelligitur ſui iuris effectus. Intelligimus etiam ex hoc titulo filium captum ab hoſtibus deſinere eſſe in poteſtate patris; ſed reuerſum iure poſtliminij reuerti in eiuſdem poteſtatem, *l. 10. & 12.* ibi mortuum: ex lege Cornelia pro eo haberi, ac ſi mortuus fuiſſet cum caperetur. Itaque captiuitas patris, aut filij non in plenum reſoluit patriam poteſtatem, quamdiu pater viuit, propter ſuſpenſi iuris Conſtitutionem, i. propter ſpem poſtliminij, *l. pen. D. de ſuis & leg. her.* cuius ratione & reſpectu, vt opinor, in edicto ex quibus cauſis ma. ſeruitus ſeparatur ab hoſtium poteſtate, quia captiuitas non eſt plena, aut certa ſeruitus. Poſtliminium eſt Conſtitutio iuris gentium, quæ ſuſpendit omnia iura captiui, non abrumpit, *l. illa Inſtitutio §. 1. D. de her. Inſt.* & plenius *l. poſtliminium, D. de capt. & poſtl.* ius amiſſæ rei recipiendæ ab extraneo, & in ſtatum priſtinum reſtituendæ inter nos ac liberos populos, regeſque moribus, legibus conſtitutum. Moribus, i. iure gentium, vt *l. 8. D. de rit. nup.* legibus, i. iure ciuili. Et ab extraneo, quia non tantum cum hoſtibus, ſed etiam cum extraneis non hoſtibus

poſtliminium eſt, *l. 5. §. in pace, D. eodem*, non cum fœderatis & liberis, licet extranei ſint, *l. 7. eod.* quod tamen Ælius Gallus non probat apud Feſtum, & quemadmodom explicandum ſit, docui Obſero. xi. vnde hoc & reperam, ſic eſſe legendum illo loco Feſti, quo ex Ælio Gallo ſcribit de poſtliminio: *Equi & muli, & naues eadem ratio eſt poſtliminio recipiendi, quæ ſerui.* & cætera explicanda, vt docui eodem loco. In ſupradicta defioitione, inter nos ac liberos populos regeſque, vt Ælius Gallus, *Reciperatio eſt cum inter populos & reges, nationeſque & ciuitates peregrinas conuenit, quomodo per reciperatores reddantur res, reciperenturque.* Illud animaduertendum tria genera captiuorum, treſve caſos potiſſimum in hoc titulo proponi. Eorum qui ab hoſtibus redeunt in patriam, non commercio redempti, ſed vel vltro dimiſſi ab hoſtibus, vel fuga elapſi, vel virtute militum recuperati. & hi illico omnia iura priſtina iure poſtliminij recipiunt, quæ modo integre manſerunt; ad ea vero quæ interim amiſerunt, in integrum reſtituuntur, itemque hi qui ex eis apod hoſtes concepti & editi ſunt. Et eorum qui apud hoſtes moriuntur, ad quos pertinet lex Cornelia, de qoa *l. 1. & 9.* lata contre fiſcum. Et eorum quos eiuſdem ciuitatis ciuis ſuo ære redimit ab hoſtibus, qoi non fiunt redemptoris ſerui, vt ſi eos extraneos à dominis redemiſſet, ſed reuera liberi fiunt. Verum reuerſi non illico poſtliminium habent, quoniam non ente pro liberis habentur, quam pretium ſui ſoluerint redemptori, aut ei qoinquennio ſeruierint: deniqoe plenæ libertati ſtatim non reſtituuntur. nec tamen interim eos eſſe ſeruos redemptoris argumentum eſt, quod filij ex eis poſt redemptionem ſuſcepti, non eodem quo ipſi vinculo redemptori tenentur, *l. 8.* & quod in ſua poteſtate habent, quando deſinaot redemptori addicti, ſiue obligati eſſe ſoluto pretio: quod etiam inuito ſoluunt, ſicut quilibet debitor creditori per iudicem, *l. 6.* aut deponunt, & obſignant, & qood manumiſſi à redemptore vel liberati ſoluto aut remiſſo pretio inter libertinos non ſunt, *l. 2. 11. 13.* Videbatur redemptori non deberi pretium, non magis quam victus, aut veſtitos alij, quod & communi humanitate & miſericordia hæc captiuo præſtentur, quæ ratio certe præualet in matre, *l. 17.* Sed oon in extraneis, in qoibus potior eſt communis & poblicæ vtilitatis ratio, vt ait *l. 6. & vlt.* ne non data repetitione pretij, tardiores fiant homines ad maiora humanitatis officia, redimendoſque captiuos.

L. Enarratio.

Licet extranei ſint] Cuiacius ſeqoitur Florentinam lectionem, ſprete vulgata & Haloand. & male Budæus d. legi negationem iniecit. Cuiac. Obſ. xi. cap. 23.

Docoi Obſeru. xi.] d. cap. 23.

Illo loco Feſti] In v. poſtliminium.

Poſtliminio recipiendi] Coiac. in d. c. 25. legendum putabat: *eadem ratio quæ ſerui.* Hugo Grotius de iore belli & pacis libro 3. cap. 9. num. 3 leui mutatione ea retineri poſſe cenſet hoc modo: *eadem ratio eſt in poſtliminij receptu.*

Vt Ælius Gallus] Apud Feſtum in v. reciperatio.

Vel vltro dimiſſi ab hoſtibus] *L. nihil 26. D. eodem.*

Vel virtote militum] *L. in bello, l. ſi quis 21. D. eod. l. 12. h. t.*

Quam pretium ſui ſoluerint redemptori] *Vel pretium qualecumque iudicio remiſſum ſit.* Sic legitor in Codice Menagij, in aliis iudicio, vt in quibuſdam editionibus. Iure Attico redemptus ab hoſtibus eius fiebat qui redemerat, niſi pretium ſui exſolueret. Demoſthenes aduerſus Nicoſtratum: οἱ νόμοι κελεύουσι τοῦ λυθέντος ἐκ τῶν πολεμίων εἶναι τοῦ λυσαμένου, ἐὰν μὴ ἀποδιδῷ τὰ λύτρα. *Lex iubet vt redemptus ab hoſtibus eius ſit qui redemit, niſi pretium redemptionis perſoluerit.* Eademque permittit redemptori vt ea quam redemit, arbitrio ſuo vtatur. Lyſias in oratione tertia.

Aut ei quinquennio] *L. vlt. h. t.* quæ plenior exſtat in Appendice Cod. Th. num. 16.

LI. *De infantibus expoſitis liberis, & ſeruis, & de iis qui ſanguinolentos emptos, vel nutriendos acceperunt.*

Hic titulus pertinet ad eam caoſam patriæ poteſtatis, quam amittit qui filium à partu recentem proiicit inhumaniter, & quodammodo ad mortem exponit, quod Græcis eſt χυτρίζειν, & eadem ratione dominus ſerui dominiom, & generaliter, nemo præiudicio ſuum eſſe recte vindicat, quem pereuntem contempſit, *l. 2. hoc tit.* ad quem in C. Theod. additur: Si modo teſtes Epiſcopalis ſubſcriptio fuerit ſubſecota, i. vt Anianus interpretatur, ſi conteſtationi de collectione eius Epiſcopus & clerici ſubſcripſerint. qoamobrem eam legem ſignificari opinor Vaſenſis Concilij c. 9. his verbis: *Vt ſecundum ſtatuta piiſſimorum Auguſtorum quiſquis expoſitum colligit Eccleſiæ conteſtetur.* At, vt cœpi dicere, vtque eſt in *l. 7. Cod. Theod. de expoſ.* nulla eſt differentia inter dominum & patrem, qui ſciens volenſque ſeruum à partu recentem, aut filium exponit: nam & cum prima pars huius tituli, in qua liberis, i. filiis, iongat filios ſeruis, conſequens eſt, & dominis iungendos eſſe patres, & iis vtriſque idem ius conſtituendum. Nec obſtabit *l. patrem, ff. de nupt.* ſi propria ei & congrua reddatur ſpecies, puta non impietate adductum, ſed egeſtate & fame compulſum patrem filiam, quam tueri non poterat, expoſuiſſe alienæ miſericordiæ, vt *l. 2. ff. de patr. qui fil. diſt.* qoo caſu æquum non eſt patrem ſuum ius amittere, & arbitrium collocandæ filiæ, qui neceſſitati ſoccubuit, quam ne Dij quidem ſuperant. Sed ſi edocatore deſiderante puellam, quæ ſuis ſumptibus creuit, filio ſuo collocari, pater renuat, tum ab eo vt ingrato, edocator alimentorom ſumptum repetet, quem non repeteret, ſi pater libens filiam filio edocatoris in manum conuentione nuptui collocaret; quia eo genere filia tranſiret in familiam educatoris. alioquin educatori ſemper competit alimentorum repetitio. & alia eſt ratio victus, aut veſtitus dati in tranſitu, ab hoſtibus pergenti ad ſuos, qui ſumptus exiguos eſt, *l. vlt. ff. de neg. gest.* & hæc de prima parte houis tituli. Seconda eſt de iis; qui ſangoinolentos &c. nec tamen alij ſunt infantes in prima, alij ſanguinolenti in ſecunda; ſed in vtraque recentes à partu, rubentes à matre, vel vt *l. 3.* pueri paruuli, atque ita infantium nomine non ſignificatur integra prima ætas, quæ vſque ad ſeptennium perducitur, ſed primæ eunæ, quibus qui eijciuntur proprie, exponi dicuntor grandiores non exponi, ſed pro derelicto haberi, non ἔκθετοι, ſed ἀπόθετοι. Expoſiti ſeruuli liberi fiunt. Habiti pro derelicto liberi non fiunt, niſi tædio medendi neglecti ſint. At prima pars huius tituli eſt de his qui ſanguinolentos exponunt, ſecunda de his qui accipiunt, de quibus *l. 3.* abrogato iure veteri definit, vt non poſſint expoſitorum ingenuoſum, vel ſeruorum paruulorum dominium ſibi, vel

patronatum vindicare, vel patriam poteſtatem, ſiue legitime emptos acceperint, ſiue nutriendos ſuſtulerint. & primam partem *l.3.* accipio de his qui emptos, ſecundam de his qui nutriendos acceperunt: nam cum in antiquis libris, & in Cod. Theod. ſecunda pars huius tituli ita conſcripta ſit: Et de his qui ſanguinolentos emptos, vel nutriendos acceperunt, neceſſe eſt vt de emptis aliquo loco agatur, & his nullus apparet, qui accommodari poſſit, præterquam in prima parte: ac præterea ſecunda, quæ eſt de his qui nutriendos ſuſtulerunt euidenter ſcripta, argumentum præbet, primam eſſe de his qui emptos acceperunt. Expoſitos autem lex definit eſſe liberos & ingenuos, licet ſerui nati ſint, nec vindicari poſſe ab eo qui expoſuit, nec ab eo qui emit, vel ſuſtulit, ne ex pietatis officio lucrum faciat, nec alimentorum nomine, vt *l.2. ℥. de ing. man.* **B** & in epiſt. quadam Traiani ad Plinium, quorum tamen repetitio ei non denegabitur, & alius tantum caſus eſt, quo vindicatio non aufertur patri, vel domino, vel patrono ſi non ipſi, ſed alius citra ipſorum voluntatem, paruulos expoſuerit.

LI. Enarratio.

QVam amittit qui filium] Cap. *vn. ext. de infant. expoſ.*

Ad mortem exponit] *θανάτῳ προΐενται*, Nouel. 153. Quintilianus declamat. 306. *Rarum eſt, vt expoſiti viuant.* Plautus in Ciſtellaria act. 4. ſc. 1. *Crepundia hæc ſunt, quibuſcum tu extuliſti noſtram filiolam ad necem.* **C** Seneca de conſolat. ad Heluiam cap. 2. *Ad vitam quodammodo expoſita es.* Qui tamen mos apud pleraſque gentes inualuit. Philo in libro de ſpec. l. t. *ἀλλὰ ταύτης τῆς παρανομίας καὶ ἑτέρον τι μεῖζον ἀπηγόρευται, βρεφῶν ἔκθεσις, ὃ παρὰ πολλοῖς τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἕνεκα τῆς φυσικῆς ἀπανθρωπίας χειροήθες ἀδίκημα γέγονεν.* Hac etiam grauius quiddam prohibet, expoſitionem infantium, quæ apud multas gentes propter natiuam inhumanitatem vulgaris eſt impietas.

Quod Græcis eſt *χυτρίζειν*]] *ἐπεὶ ἐν χύτραις ἐξετίθεσαν τὰ παιδία.* vt ait Scholiaſtes Ariſtophanis in Ranis: quod infantes in fictili exponerent. Hinc *χυτρισμὸς* pro expoſitione infantis in fictili. Heſychius: *χυτρισμὸς, ὁ τῶν βρεφῶν ἐν ταῖς χύτραις ἔκθεσις.* **D**

Vaſenſis Concilij can. 9.] Quem vide tomo primo Conciliorum Galliæ.

Non impietate adductum] *ἢ ἄστοργοι.* & tamen qui non necat, ſed exponit, genere quodam pius eſt. Cœlius Lactantius v.9. *Qui natos ex ſe pueros ſtrangulent, aut ſi nimium pij fuerint, exponant.* Quæ falſa pietas eſt, vt idem ait lib. 6 cap. 20. Quidam liberos exponebant, *παίδων πρεσβυτέρων ἅλις ἔχοντες*: *quod iam ſat vetuſtiorum natu liberorum haberent.* Cyrillus 4. in Iulianum.

Sed egeſtate] Vt Quintilian. libro 4. cap. 2. Paupertatem ſibi cauſam exponendi fuiſſe.

Expoſuiſſe alienæ miſericordiæ.] Tertullianus **E** Apolog. cap. 9. *Filios exponitis ſuſcipiendos ab aliqua prætereunte miſericordia extranea.* Minutius Felix in Octauio: *Dum etiam domi natos aliena miſericordia exponitis.* *τῇ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καταλειφθέντες εὐσεβείᾳ*, *Nouel. 153. cap. 1. aliorum hominum pietati relicti.*

Qui neceſſitati ſuccubuit] In *l. pen. § vlt. D. de excuſat. tut. neceſſitati eſſe ſuccumbendum. Hæc neceſſitas ad excuſationem deputatur.* vt ait Tertullianus de idololat. cap. 10.

Ne Dij quidem ſuperant] *ἀνάγκης βιαιότερον οὐδέν*, vt ait Eunapius in Iuliano: *neceſſitate nihil violentius.* Syneſius in Caraſt. *ἰσχυρὸν ἀνάγκη χρῆμα καὶ βίαιον*: *fortis & violenta res eſt neceſſitas.* Anna Comnena Alexiados 12. **A** *ἀνάγκῃ δ' οὐδὲ θεοί, φασί, μάχονται*: *Cum neceſſitate ne dij quidem, vt aiunt, pugnant.* quæ totidem verbis profert Scholiaſtes Anthologiæ Græc. epigr. lib. 1. cap. 4. Eſt autem Pittaci apud Diogen. Laertium libro 1.

Tum ab eo vt ingrato] Illud odio patris conſtitutum tradunt interpretes. & hoc quoque regulariter non obtinere ſcribit Thalelæus ad *d. leg. patrem.*

Semper competit alimentorum repet.] Quintilianus declam. 278. *Recipere illum niſi ſolutis alimentis non poteſt.*

Rubentes à matre] Vide librum 4. tit. 42. & Cuiac. ad *Nouel.* 153.

Pueri paruuli] *τὰ προελθόντα ἄρτι ἐκ κοιλίας βρέφη*, *infantes ſtatim atque ex vtero progreſſi ſunt, d. Non.* **B** 153.

Prima ætas quæ vſque ad ſeptenn.] *l. ſi infanti 18. ℥. de iu. delib.* aliter in *l. 30. ℥. de epiſc. and.*

Non *ἐκθετοὶ*] Qui & *θρεπτοί*, Plin. 10. epiſt. 72. & *χαμαιριπτοί*, *d. Non.* Sic eos etiam appellat Poeta neſcio quis apud Suidam.

Ἀπορριφέντες] Vide Harmenop. Epitom. 1. 18. 30. Cuiac. ad dictam Nouellam.

Expoſiti ſerui liberi f.] *L. 2. h. t. & d. Non. cap. 1.*

Niſi tædio medendi negl. ſint] Suetonius in Claudio, capite 25. *Cum quidam ægra & affecta mancipia in inſulam Æſculapij tædio medendi exponerent, omnes qui exponerentur, liberos eſſe ſanxit, nec redire in poteſtatem domini ſi conualuiſſent.* **C**

Abrogato iure veteri] Iure antiquo licebat excipienti expoſitum ſibi habere, vel vt ſeruum, vel vt filium, *l. 1. Cod. Theod. de expoſit.* Eo pertinere videtur quod ſcribit Anonymus interpres ad *τετράβιβλον* Ptolomæi: *ἔπειτα δεῖ ζητεῖν, εἰ ἐπὶ δουλείαν ἀναληφθήσεται ἐκτεθὲν ἢ ἐπὶ τεκνοποιΐαν*: *Deinde quærendum eſt, an fœtus expoſitus ad ſeruitutem ſit tollendus, an loco filij educandus.* Lactantius de vero cultu cap. 20. *Quod ſiam ſi contingat ei, quod voluit, vt alatur, addixit certè ſanguinem ſuum, vel ad ſeruitutem, vel ad lupanar.* Suetonius de illuſtribus Grammaticis: *M. Antonius Gnipho ingenuus, in Gallia natus, ſed expoſitus à nutritore ſuo manumiſſus, &c.* Adde Sen. cont. 31. **D**

Traiani ad Plinium] Epiſtola 72. lib. 10.

Sed alius] *L. 1. hoc tit.*

LII. *Quæ ſit longa conſuetudo.*

REferendus eſt hic titulus ad legem vlt. tit. 48. qui propius abeſt, in qua dicitur apud eum magiſtratum filios emancipari poſſe, cui lex, vel longa conſuetudo legis actionem dedit. & eiuſdem tituli etiam *l. 1.* de conſuetudine accipitur. quam ob cauſam, vt opinor, in hoc titulo definitur, non quid ſit longa conſuetudo, ſed quæ ſit, i. quam vim & efficientiam habeat. Quid tamen ſit, ſi quæras, dicam ius eſſe non ſcriptum, quod vſus populi frequens & in**E**ueteratus communi adſenſione comprobauit. & ruſus ſi quæras, quot annorum vſus conſuetudinem faciat, non dicam decennij, vt gloſſæ, quæ hoc ſolo argumento ducuntur, quod dicatur conſuetudo longa & diuturna, quaſi ſcilicet his verbis non ſignificentur etiam trigeſimi & quadrageſimi anni, vt *l. 2. & 3. ℥. de præſc. 30. ann. l. 1. Cod. Theod. de act. cer. temp. fin.* ſed huius rei certam definitionem non eſſe, huius rei decennium finem non eſſe, quandoquidem plurimorum annorum obſeruationem requirit, *l. ſed ea quæ, D. de legibus.* & Ariſtoteles 2. Polit. *τὸ χρόνιον ἔθος.* antiquam & tenacem adprobationem, *l. 3. h. t.* vſum longæuum, *l. 2.* inueteratum populi conſenſum, *l. de quibus, D. de legibus*: conſuetudinem ſemper obſer-

obſeruatam, *l. ſine herede §. penult. D. de admin. tut.* quibus verbis ſane ſignificatur ſpatium decennio amplius, & tempus incertum infinitumque, quod ſenſim ſine ſenſu labitur, quoad morem fecerit, & habitum in animis ciuium: cuius quidem habitus comparandi ratio, vt non finitur certo tempore, ita nec in populo ex longa conſuetudine, inducendi inſerendique moris ratio certo tempore finiri poteſt. Conſuetudo morem facit, vel vt Ariſtoteles ait 11. ad Eudemium, *τὸ ἔθος ἀπὸ ἔθους ἔχει τὴν ἐπίδοσιν.* Sed his nominibus pleriſque vtimur promiſcue, & Varro ſemper cõſuetudinem accipit pro eo quod morem diximus creatum ex conſuetudine, vt cum ait, morem eſſe communem conſenſum omnium ſimul habitantium qui inueteratus conſuetudinem facit. & alio loco, dum ait, morem eſſe in iudicio animi, quem ſequi debeat conſuetudo. Vires autem longæ conſuetudinis eæ ſunt, vt ſi non vincat legem quam ratio non commendat, quæ nulla aut parua ratione conſtat, aut quæ nondum penitus inoleuit, nondum conſenſu omnium recepta, inueterata, ſtabilita, iudicio comprobata eſt, vt *l. pen. C. de legibus, l. quod non ratione. D. eod. l. 2. hoc titulo*; ea tamen quam ratio ſuaſit, vt ait *l. 1.* ratio quædam maior & publica vtilitas, & longum tempus tacito & illiterato omnium conſenſu, & rerum iudicatarum firmauit auctoritas, ſane abrogat legem, cuius ratio vel ceſſauit, vel minor eſt, vel minus confert Reipublicæ; quia & deficere videtur lex tanquam obliterata ſupra quam vſus inualuit, & deficiente lege conſuetudo ſola dominatur, & legis vim obtinet, *l. 3. hoc titulo, l. diuturna, D. de legibus, l. vlt. C. de teſtam. §. ſine ſcripto, Inſtit. de iu. Nat.* Gregorius Nazianzenus 11. de Theol. *τὸ ἔθος χρόνῳ βεβαιωθὲν ἰσχύει ὡς νόμος.* Lex autem iacet & ſilet interim quoad reſtituatur, vt Traianus apud Plinium reſtituit legem Pompeiam, contra quam longa conſuetudo, vſurpata erat. Sed & nulla lex aliter nos tenet, quam ſi & conſuetudine recepta ſit, *l. de quibus. D. de legibus.* Ariſt. 2. Polit. *ὁ νόμος ἰσχὺν οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸ πείθεσθαι πλὴν παρὰ τὸ ἔθος.* Et cum de interpretatione legis quæritur, optima interpres eſt conſuetudo, *l. ſi de interpretatione, D. de legibus.* Dionyſius ſeptimo: *πάντας ἀμφισβητουμένων δικαίων κριτὴς ἱκανὸς ὁ χρόνος.*

LII. Enarratio.

I Ex prima de conſuetudine accipitur] Ita Fulgoſius eam accipit.

Quam vim & efficientiam habeat] *δύναμιν καὶ ἐνέργειαν*, vim & efficacitatem. Lactantius de opificio Dei cap. 20. *Si aſtra efficientiam rerum continent.* D. Chryſoſtomus ad cap. 2. prioris ad Corinth. *ἴστε γὰρ οὐδὲν οὕτως ἰσχυρὸν παρ' ἀνθρώποις, ὡς συνηθείας τυραννίς. Scitis nihil eſſe æque validum apud homines atque tyrannidem veteris conſuetudinis.* De tyrannide conſuetudinis Nilus in epiſtola 247. *μή μοι τὴν τυραννίδα προβάλλου τῆς συνηθείας: Ne mihi tyrannidem obtendas conſuetudinis.*

Dicam ius eſſe non ſcriptum] Conſuetudo eſt lex non ſcripta. Artemidorus Daldianus libro tertio capite quarto, *καὶ καλεῖται τὸ τοιοῦτον ἔθος· ἔστι δὲ ὡς φησί τις, νόμος ἄγραφος: & hoc vocatur conſuetudo; eſt autem, vt vulgo dicitur, lex non ſcripta.* Conſuetudo legis appellatione continetur. Interpres Hermogenis: *νόμον δὲ λέγω οὐ πάντως τὸν ἐγγράφως κείμενον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄγραφον: πλεῖστα γὰρ ἔθνη ἀγράφοις νόμοις διοικεῖται: Legem autem dico non vtique quod ſcripto conſtat, ſed & quod ſine ſcripto: nam pleraque gentes non ſcriptis legibus reguntur.*

A Ariſtotelem 2. Politic.] Capite 6.

Conſuetudinem ſemper obſeruatam] *Diutina vſurpatione firmatam.* Valerius.

Quod ſenſim] Senſim pro paulatim Priſcianus libro decimo quinto. Petrus Chryſologus ſermone 79. *Rudis miles ad aciem concurrit, qui cauſam belli neſcit, vim bellatoris ignorat. Peritia eſt, non eſt ſegnities, cum ſenſim miles veteranus incedit.*

Ratio certo tempore finiri poteſt] Quidam interpretes dicunt, eam conſuetudinem eſſe longam, cuius non extat memoria. quo referri poteſt illud ſancti Baſilij de Spiritu ſancto capite 29. *ἔθος πάσης μνήμης ἀνθρώπων πρεσβύτερον: Conſuetudo omni hominum memoria vetuſtior.* Quæ tamen ſententia Azoni in Sum-

B ma non placet.

Et Varro ſemper] Apud Seruium in 7. Æneidos.

Alio loco] Apud Macrobium libro tertio Satur. cap. 13.

Ea tamen quam ratio ſuaſit] Diuus Auguſtinus de baptiſmo libro quarto capite quinto. *Plane verum eſt, quia ratio & veritas conſuetudini præponenda eſt: ſed cum conſuetudini veritas ſuffragatur, nihil oportet firmius retinere.*

Tacito & illit. omn. conſenſu.] Ex Gellio libro 1. cap. 18. Velut tacita ciuium conuentione, *l. 35. D. de legibus.* Lex eſt expreſſa ciuium conuentio *συνθήκη*. conſuetudo tacita, ſiue vt ait Vlpianus, tacitus conſenſus populi. Per contrarium in *l. 32. eodem*, tacito

C conſenſu omnium per deſuetudinem leges abrogari dicuntur, & conſenſu exoleſcere, Plin. epiſt. 10. 115.

Rerum iudicatarum] *δοκιμασθέντα ἐν δικαστηρίῳ καὶ κυρωθέντα: probata in iudicio, & firmata.* Ioannes Epiſcopus Cytri in reſponſis ad Conſtantinum Cabaſilam.

Sane abrogat legem] Vide Cuiacium libro ſecundo de Feudis titulo primo.

Legis vim obtinet] Donatus in illud Virgilij. *Mos erat Heſperio*, 7. Æneid. *Obſeruationes*, inquit, *aut legibus, aut aſſenſibus hominum ſunt. Mos longo tempore cuſtoditus legem facit. quæ etiam ad poſteros tranſit.* Ioannes Tzetzes in Iambis:

Ἔθος δ' αὖ αὐτὸς τοῦτο φῂς, καὶ μὴ νόμον.

D *Ἰσοδύναμον ἔθος τι καὶ νόμον νόει.*

Morem ſed illud ipſe non legem vocas.

Scito vtriuſque comparem poteſtatem.

Χρόνῳ βεβαιωθὲν] *Ἔθος γὰρ δεῖ τὸ ἐκ συνηθείας κρατοῦν, καὶ ὅπερ ὁ χρόνος ἐκύρωσεν: quod conſuetudine inualuit, & quod tempus firmauit.* Syrianus in Hermogenem. D. Auguſtinus de vera religione: *Leges inſtituuntur cum promulgantur, firmantur cum moribus vtentium approbantur: ſicut enim moribus vtentium in contrarium nonnulla leges hodie abrogatæ ſunt; ita moribus vtentium ipſæ leges confirmantur.* Vide *leg. de quibus, D. de legibus.*

Apud Plinium] Libro decimo epiſt. 83. & ſeq.

E

LIII. *De donationibus.*

V. lib. 2. Inſt. tit. 7. & tit. 5. lib. 39. ff.

Titulus ſuperior ad titulum 48 hic vero ad 49. referendus eſt, quo data eſt actio ingrati aduerſus emancipatum, cui nunc additurus etiam ingrati actionem aduerſus donatarium tit. 55. prius inſtituit generaliter tractare de donationibus, & hanc horum titulorum connexionem confirmat Codex Theodoſij, in quo tit. de reu. don. ſubijcitur ſtatim tit. de ingratis lib. Donatio autem Ariſtoteli in quarto Topicorum eſt, *δόσις ἀναπόδοτος*, datio ita profecta ab aliquo

vt nullo caſu reuocetur. Datio eſt genus, quo continetur etiam dos, & donatio propter nuptias, & manumiſſio, & mutuum, & permutatio, & legatum, aut fideicommiſſum, & donatio mortis cauſa, & donatio, vera, abſoluta, directa, de qua in hoc titulo agitur, quæ irreuocabilis eſt: illæ dationes repeti & reuocari poſſunt, & ſi quæ donationes dicuntur, non ſunt veræ & abſolutæ donationes, vt ait *l. Senatus §. 1. D. de mor. cau. don.* ſed mortis cauſa factæ, aut reuocabiles donationes. Perficitur autem iure antiquo donatio ſtipulatione, vel traditione. & traditione non tantum vera, ſed etiam fictitia, veluti traditione inſtrumenti auctoritatis, *l. 1. hoc titulo*, vel retentione vſusfructus, *l. 28 & 35. §. ſed ſi quidem*, vel conductione rei donatæ, *l. quadam*, *D. de rei vind.* & aliis modis, vt docui Obſeruat. 19. cap. 18. B

Perficitur etiam legis actione, vt ſignificat, *l. 25. hoc titulo*, veluti ceſſione in iure, *l. 1. C. Hermog.* eodem titulo item mancipatione, *l. 4. Cod. Theod. eod.* vel vtroque interueniente mancipatione & traditione, *l. 7. eod.* quod & *l. vlt. huius tituli* demonſtrat, dum ait, in donatione hæc vſu verba fuiſſe recepta, Dono tibi rem illam, vel addico ſeſtertio nummo vno aſſium quatuor: nam quis non videt eam originem ducere à mancipatione, quæ olim fiebat per imaginariam venditionem nummo vno ſiue aſſe Caiano, & ita Suetonius in Othone, *Totum agrum redemit, emancipauitque*, quod Tacitus eadem de re ſcribens, *dono dedit.* Perficiebatur ergo donatio per emancipationem, quod vtique verum eſt inter extraneos. Inter liberos autem & parentes ex Conſtitutione D. Pij nuda voluntate, *l. l. 4.* & hodie quoque inter omnes ex Conſtitutione Iuſtiniani perficitur nuda voluntate, conſommatur traditione. Nec idem eſt in ea, vt fuit olim, perfectio & conſummatio. Rerum autem incorporalium veluti nominum, ſiue obligationum donatio perficitur ceſſis actionibus, *l. 2. hoc titulo.* Ac præterea ad perficiendam donationem neceſſaria eſt inſinuatio, ſi excedat modum legitimum, exceptis caſibus certis, & acceptio donatarij. C

LIII. Enarratio.

ARiſtot. A. Topic.] Capite 4.

δόσις ἀναφ.] Donatio irreuocabilis.

Vt nullo caſu reuoc.] Ex *l. Senatus 35. §. 1. D. de donat. cau.* D

Quo continetur etiam dos] *Dos eſt donatio propter matrimonium* vt ait Vincentius in ſpeculo doctrinali, quem profert Cuiac. ad lib. 1. de Feudis cap. 1.

Donatio ſtipulatione] Donatio iure nouo perficitur ſtipulatione, *l. 35. §. 6. ſin autem hoc*, vt & olim obtinuit, vel nuda voluntate.

Traditione inſtrum. auctoritatis] Quod Græci *αὐθεντικὸν* vocant.

Nummo vno] Vide Obſeruat. 10. 37.

Siue aſſe Caiano] Vnde illa formula: vbi tu Caius, ego Caia, de qua Plutarchus in Quæſtion. Rom. capite 30. E

Suetonius in Othone] Capite 4.

Tacitus] Hiſtor. lib. 1.

L. 11. hoc tit.] Nomina ibi Græci interpretantur, *χειρογραφα*, cautiones, inſtrumenta.

Inter liberos & parentes] Id eſt, coniunctiſſimas perſonas, in *l. data 27. hoc tit.* Sic habet Menagij codex: *coniunctiſſimaſque perſonas.*

Si excedat modum legitimum] *L. 34. & l. pen. §. vlt.* Interpretes quidam dictam legem 27. ſic accipiunt, vt donatio facta inter parentes & liberos exigat inſinuationem, etiamſi non excedat modum legitimum. Recte Fulgoſius ad *d. leg.* donationes quæ inſinuationem exigunt, inſinuari debere, etiamſi fiant inter coniunctas perſonas: & ita etiam Patricius referente Theodoro ad *d. leg.* vide Obſeruat. libro 20. 2.

Exceptis caſibus certis] Quos recenſet Cuiac. in recitat. ad *legem vlt. §. ult. ...* & ad *l. 34. h. t.*

Et acceptio] Veſtius Valens: *Attribuit etiam ædilitia munera, menſuras, pondera, mercaturas, officinas, donationes & acceptiones.* Vide Obſeruat. 12. 28.

LIV. *De donationibus, quæ ſub modo vel conditione, vel ex certo tempore conficiuntur.*

DOnatio ſub modo ita fit, Dono tibi fundum illum, vt me alas, *l. 1.* Donatio ſub conditione ita, Dono tibi fundum illum, ſi à patre emancipatus fueris, *l. 5.* Modus contrahit, conditio ſuſpendit. Donatio autem ex certo tempore ita fit, Dono tibi fundum illum eo pacto, eaque lege, vt proprietas eius fundi ad me redeat poſt quinquennium, vel vt redeat ad L. Titium, vt *l. 3.* ſi vt redeat ad L. Titium, tibi dono ad tempus, L. Titio ex tempore: ideoque finito tempore quinquennij, licet Titio veteri & ſtricto iure qui ſibi reddi ſtipulatus non eſt, non competat actio, datur tamen vtilis ex Conſtitutione Diuorum fratrum, eadem ſcilicet, quæ donatori competeret, puta præſcriptis verbis, vel condictio ob rem dati, *d. l. 3. & arg. l. pen. §. ad exhib.* Ergo in hac rubrica, ex certo tempore, ſic accipio, vel ad certum tempus, & ſubaudio, aut ex incerto tempore, vel ad incertum tempus, veluti vt poſt mortem donatarij proprietas redeat ad donatorem, *l. 2. hoc titulo*, *l. Seia*, *D. de mor. cau. don.* Conditiones, pactiones, leges donationibus imponuntur à donatore ſolo, & à donatario recipiuntur ſi placeant, vel reiiciuntur ſi diſpliceant, *l. 15. §. tit. prox.* & imponuntur initio perficiundæ donationis, non poſt perfectam donationem. nec quidquam attinet donatarij poſtea impoſitas recipere, vel eiicere, *l. 4.* At initio, ſi donationi dicta ſit lex, & impoſitus modus aliquis, & receptus à donatario, eo non impleto, donatori competit condictio ob rem dati, *l. 2. 6. 8. §. de cond. ob cau. l. vlt. in. ſeq.* vel præſcriptis verbis, *l. 9. & 22. §. tit. prox* non vindicatio rei donatæ, niſi in caſu *l. 1.* admodum ſingulari propter cauſam alimentorum, quem & ſingularem & ſpecialem eſſe ſatis demonſtrant ter inculcata illa verba, in hoc caſu. Denique ſingulares ſunt ſpecies, *l. 1. & 3.*

LIV. Enarratio.

VEteri & ſtricto iure] Nec enim legem dicendo quiſquam alteri cauere poteſt, *l. quo tutela 73. D. de diu. reg. iur.*

Non poſt perf. donation.] & puram. Græci.

Et non impleto] Quia *quæcumque ſub conditione tradantur, ita demum fiunt, aſſunt propria ac peculiaria, ſi conditio conſummata eſt*, vt eſt in Quintiliani declamat. 336.

Niſi in caſu l. 1.] Principaliter, *προηγουμένως*, vt aiunt Græci, habet condictionem ob cauſam dati conditione non ſecuta: ſed & vtilem in rem actionem, id eſt, reſciſſoriam & reſtitutoriam, per quam dominium reſtituitur. Cuiacius in recit. & Fulgoſius.

A

LV. *De reuocandis donationibus.*

IN hoc titulo proponitur actio ingrati, cuius reſpectu inſtitutus eſt hic tractatus de donationibus, vt ſcilicet actioni ingrati, per quam beneficium emancipationis reſcinditur, de qua actum eſt paulo prius tit. de ing. lib. adiungeretur alia actio ingrati, per quam iure perfecta donatio reſcinditur. & reſcinditur ex certis tantum ingratitudinis cauſis iudici approbatis, *leg. penult. & vlt.* Superiori titulo vna cauſa propoſita eſt conditionis non impletæ, quæ etiam inculcatur *leg. vlt.* huius tituli, ob quam donatori competit condictio ob rem dati, re non ſecuta. Hoc titulo proponitur alia, nempe ingratitudinis, ob quam donatori datur actio ingrati perſonalis, *l. 7.* & perpetua, *l. 1* quæ tamen heredi, & in heredem non datur, *l. 1 7. vlt.* quia magis vindictæ perſecutionem habet, & in *l. 7.* vindicationis, i. vindictæ. Et datur cuilibet donatori, non tamen matri propudioſæ, vel iterum nubenti, *l. 7.* niſi ex grauiſſimis & compertiſſimis cauſis ingratitudinis notatis in *Nou. de nupt.* Et per eam reuocantur quæ habet ingratus, non quæ alienauit, *l. 7.* Porro huic cauſæ additur etiam alia in *l. 8.* Si orbo, qui donauit omnia bona, vel partem bonorum, poſtea adnaſcantur liberi, de qua Obſ. 20.

LV. Enarratio.

BEneficium emancipationis] Emancipatio beneficium dicitur, in *l. 1. D. ſi à par. quis manum. ſit.*

Et vlt.] In qua liber Menagij habet, *fragilitatem*, & Græci ἀσωτίαν. Deſiderius Heraldus legendum putabat, *facilitatem*, quod diſplicet Salmaſio 10 lib. de iure Attico capite 16. Heraldus defendit ſe ipſum in Animaduerſionibus cap. 11. Hugo Grotius putat ſcriptum fuiſſe, *prodigalitatem*.

Actio ingrati perſonalis] Hæc actio ſoli donatori competit, & ſolus donatarius coercetur.

Vindicationis, id eſt, vindictæ] Gloſſæ ἐκδίκησις, *vltio, vindicatio.*

Vel iterum nubenti] Emendandus eſt Theodorus ad dictam legem ſeptimam hoc modo: ὅτι ἡ αἰσχρὰ ἢ δευτερογαμοῦσα μήτηρ οὐ &c. *mulierem propudioſam, aut iterum nubentem, neque ex cauſa, &c.*

Nouella de nuptiis] Capite 35.

Si orbo] Gloſſæ: ἄπαις, *orbus, ſine liberis.* Orbo igitur liberis. Vlp. *Reg. tit. 13.* Quo caſu donatio reuocatur in ſolidum. Quid ſi donator tempore donationis liberos habuit? Dico nec ipſum poſſe reuocare donationem prætextu aliorum qui poſtea nati ſunt, quia pietatis coniectura ceſſat in eo quem ſatis apparet extraneum anteferre liberis, neque liberos ipſos in ſolidum: ſed ſi donatio ſit inofficioſa, ſiue collata ſit in extraneum, ſiue in vnum ex liberis, eam liberi, quibus fraus facta eſt, reſcindunt, mortuo non viuo patre per querelam inofficioſæ donationis pro modo legitimæ portionis, ſiue ſuperſtites fuerint tempore donationis, ſiue poſtea editi ſint. Cuiac. Obſeruat. libro 20. cap. 5.

Obſeruat. 20.] *l. cap. 5.*

LVI. *De mortis cauſa donationibus.*

V. tit. 6. lib. 39. ff.

SVperiores tituli ſunt de donatione inter viuos, quæ ſi iure perfecta ſit, pœnitentia nullo modo reuocari poteſt, *l. 2. 3. 4. 6.* ꝺ. *tit. prox.* Hic titulus de donatione cauſa mortis, quæ pœnitentia reuocari poteſt, *l. qui mortis cauſa, D. eod.* ſicut donatio ob cauſam, *l. 3 § 2. l. ſi pecuniam, D. de cond. caus. da.* & donatio precaria, *l. 1. & 2. de prec.* Reuocatur etiam donatio cauſa mortis per fideicommiſſum, *l. 1.* & finito periculo, cuius metu facta donatio eſt, & morte donatarij, quæ modo viuo donatore contingat, *l.* B *non omnis, D. de rebus cred.* Eſt autem datio veluti fiduciaria, quæ confertur in caſum mortis donatoris: nec ante perfecta eſſe intelligitur, quam ea contigerit. Inſinuatione non eget, ſed teſtibus quinque tanquam vltima voluntas, *l. 4.* cum tamen donatio inter viuos, quibus caſibus non requirit inſinuationem, ſcripto contenta ſit à donatore ſubſcripto, nec requirat vllos teſtes, *l. in donationibus*, ꝺ *de donat.* De Conſtitutionibus huius tituli ſcripſi in eadem Obſeruatione.

LVI. Enarratio.

C. REuocatur etiam don. cau. m. per fideic.] Pro parte temporis poſſum velle, vt donatio cauſa mortis valeat, & pro parte reuocare, vt ſcribit Fulgoſius ad legem primam in *l. hoc tit.* Itaque reuocari creditur, ſi ea lex donationi dicta ſit, vt altero mortuo portio deficiens ad ſuperſtitem pertineret. & fideicommiſſum eſt, quia fideicommiſſum relinqui poteſt à donatario cauſa mortis, *l. ab eo 9.* ꝺ. *de fidei commiſſ.* vt ait Cuiacius in recitat. & Fulgoſius heic num. 1. Recte autem additur in *d. l. 1. ſi mortis cauſa donatio perficiebatur*, id eſt, vt recte Baſilica, ſi mortis cauſa donabatur, θανάτου αἰτίᾳ δωρεὰ ἐδίδοτο. & interpr. ibidem. εἰ *mortis cauſa* ἐποιεῖτο ἡ δωρεά.

D Et finito periculo] Si donator ſit *viuus, ſaluus & ſoſpes*, vt in Plaut. Captiu. Act. 4. Sc. 2.

Eſt autem datio veluti fiduciaria] Vide dicta nobis Inſtit. eod.

Nec ante perfecta] *L. non videtur 32. D. eod.*

Inſinuatione non eget] *Siue iuxta mortem facientis fuerint celebratæ, ſiue à longiore cogitatione mortis ſubſecutæ ſunt.* Sic legitur in veteri Menagij codice, id eſt, vt recte Iſidorus interpres Baſilicon ſiue morte imminente, ſiue ipſius mortis cogitatione quandocunque facta fuerit.

Tanquam vltima voluntas] Interpres Græcus: ἡ *mortis cauſa* δωρεὰ τελευταίαν μιμεῖται βούλησιν. Vltimam E voluntatem imitatur. ſiue, vt ait Iſidorus: hodie mortis cauſa donatio ad vltimam voluntatem redacta eſt.

A donatore ſubſcripto] *Vel alio, voluntate eius.* Sic legendum, vt in veteri Menagij, & in Baſilicis: κατὰ γνώμην αὐτοῦ. Non recte in editis quibuſdam, *voluntatem eius.*

LVII. *De infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis, & decimariis ſublatis.*

POteſt etiam recte hic titulus referri ad mortis cauſa donationes, quæ ſi conferantur in eum quẽ lex Iulia & Papia prohibet capere, velut cœlibem, aut orbum, ex Senatuſconſulto in eadem cauſa ſunt, qua legata ei relicta eſſent, *l. Senatus, D. de mor. cau. don.* quod congruit omnino cum fine tituli ſuperioris,

quo generaliter conſtitoitur mortis cauſa donationes legatorum inſtar obtinete. Et vt ex Vlpiano intelligere licet, *lib. Reg. tit.* 16. 17. 21. & Sozomeno 1. c. 9. prohibuit lex Iulia & Papia cœlibem quidquam capere ex aliorum teſtamentis, niſi poſt mortem teſtatoris intra C. dies matrimonium contraheret, præterquam ex teſtamentis cognatorum, vt opinor, vſque ad ſextum gradum, ad quem vſque etiam qui inter ſe contrahunt matrimonium ex eadem lege ſolidi capacitatem habent, & prætor ab inteſtato deralit bonor. poſſeſſionem. Orbum autem liberis lex voluit eorum quæ ſub teſtamento relinquerentur, non capere plus quam ſemiſſem, altero ſemiſſe multari, cœlibem aſſe, & ſemiſſem aſſem ve fiſco cedere. Maior eſt cœlibatus, quam orbitatis pœna, quia matrimonium contrahere io poteſtate noſtra eſt, liberos ſuſcipere non eſt in nobis, ſed in maieſtatis prouidentia, & eodem Vlpiano auctore in orbo maſculo lex definiuit ætatem 25. an. in fœmina 20. vt qui ea ætate eſſet ſine liberis, relictorum ſemiſſe multaretur. Vnde cum Sozomenus ſcribat in cœlibe maſculo eam legem definiſſe ætatem 25. quia cœlebs qui eſſet ius capiendi noo haberet, præſumo fœminæ etiam cœlibi fuiſſe præſcriptam ætatem 20. an. Ea enim lex tam fœminas coërcebat, quam mares cœlibes & orbos, vt & Dio ſcribit 54. eam legem graues pœnas irrogaſſe *τοῖς τε ἀγάμοις, ϗ τοῖς ἀτέκνοις*. & ita eſſe argumentum præſtat *l. 1. huius tituli*, quæ his pœois liberat vtrumque ſexum, de quibus eſt intelligenda *l. ſi is qui heres, D. de vulg. ſubſt.* & in orbo ponenda ſpecies, *l. 42. D. de leg. 2. l. cogi §. his qui ſolidum, D. ad Treb.* & ſimilibus. Da his pœnis proculdobio Vlpianus tractauerat eodem libro tit. de cœlibe, orbo & ſolitario patre, vbi ſolitarium patrem vocat, qui vnicum & ſolum filium habet, *μοῦνον τηλύγετον ὁ γε μοναχὸν*, vt Aquila loquitur, qui orbi qoidem pœnam non ſuſtinebat, ſed forte leuiorem, aut certe tanta præmia non habebat, quanta pater plurium liberorum. Mittam loca ex Iuoenale, Tacito, Panegyrico Maximiano & Cooſtantino dicto, Ambroſio, Tertulliano, quæ in hanc rem proferre poſſem, & Tertulliani vnum tantum locum ſatis obſcurum explicare conabor, quo ait, Seuerum Imperatorem leges Papias excluſiſſe, quæ ante liberos ſuſcipi cogebant, quam Iuliæ matrimonium contrahi. Qua vero ætate lex Papia liberos exigit, eadem lex Iulia matrimonium contrahi voluit. Fieri autem non poteſt, vt ſimul vno tempore exiſtant liberi & nuptiæ, ſed prius nuptias contrahere oportat, marem intra viginti quinque, fœminam intra 20. deinde liberos ſuſcipere, cui rei à contractis nuptiis forte Seuerus præſtituit tempus, cuius mentionem facit Vlpianus *tit. 16.* puta annum & ſex menſes, hoc eſt, bis nouem menſes: quia nouem menſibus plerumque partos abſoluitur. non ſuſtulit autem Seuerus pœnam cœlibatus & orbitatis. His erat locus etiam ſolutis primis nuptiis aduerſus viros qui non properabaot ad ſecundas, fœminis à morte viri, & à diuortio licebat eſſe vacantibus certo tempore lege Iulia & Papia definito, vt idem Vlpianos ſcribit *tit. 14.* At hodie Conſtitutione Conſtantini eæ pœnæ ſublatæ ſunt, generaliter omnibos hac in re data vacatione legis Iuliæ & Papiæ *l. 1.* Verum in Cod. Theod. vbi hæc lex plenior extat, Conſtantinus profitetur, ſe nõ tollere quod iiſdem legibus cautum erat, oe vir & vxor inter ſe ſolidum capere poſſent, vt inter eos reprimeretur mutuus nimiuſque faoor. *l vlt. C. Theod. de leg. her.* quem coniugum exprimunt blanditiæ, qoas plerumque nec sigor legis Iuliæ & Papiæ cohibere poteſt, lege illuſa per tacita fideicommiſſa. Dixi, ſolidum; nam vt Vlpianus ſcribit tit. da decimis, ex lege Papia vir & vxor

A inter ſe in honorem matrimonij decimam bonorum capere poſſunt, cuius rei exemplum ſuppeditat *l. qui vxori, D. de au. & arg. leg.* Et quæ leges Digeſtorum meutionem faciunt, qui ex vnius teſtamento ſolidum capere non poteſt, ex alterius poteſt. vt *l. 6. D. de vulg. ſubſt.* his de marito vel vxore exemplum appooi poteſt. At præter decimam matrimonij nomine ſi ex alio matrimonio liberos ſuperſtites habebant, quot liberos habebant, tot decimas capere poterant. Item commonis filius poſt nonom diem amiſſus vnam decimam; duo poſt nonum diem, id eſt, poſt Nominalia amiſſi duas decimas abiiciont. Defuncti autem aote nominis aſſumptionem pro non ſuſceptis habentur. & ex ea quidem re Thalelæus in *l. 1.*
B *ī. vnde vir & vxor*, legem Papiam decimatiam cognominauit, cuius vacationem quam ante Conſtantius dederat nauiculariis Orientis, *l. 7. Cod. Theod. de nauic.* Honorius & Theodoſius *l. 2.* dant generaliter omnibus, ſublatis legibus decimariis, & data coniugibus inter ſe licentia ſi relinquatur capiendi aſſis.

LVII. Enarratio.

ALtero ſemiſſe multari] Quod ſcribit Libanios in declamatione 38. *οὐ γὰρ ἐθέλεις, φησί, γαμεῖν; τίς τοῦτο νόμος κωλύει; τίς ὁ γαμεῖν ἀδικῶν; τίς ἐπέχθη πώποτε; τίς ἔδωκε δίκην τοῦ τοιούτου βίου, ἢ νῦν ἢ πρότερον, ἢ παρ᾽ ἡμῖν, ἢ παρὰ τοῖς προσχώροις;* *Non vis*, inquit, *vxorem ducere. &*
C *quænam lex hoc coercet? quis vxorem non ducens ius violat? quis ad id vnquam coactus eſt? quis pœnas dedit cœlibis vita, aut nunc, aut antehac, aut apud nos, aut apud finitimos?* Hoc ad ius Ronanom non pertinet.

Vbi ſolitatium patrem vocat] Solitarium patrem *ἔρημον* Græci vocant. Iſocrates in Æginet. ad fin. *τοῖς ἐρήμοις τῶν ἀνθρώπων, οἷς ἢ παῖδας οὐκ ὁ νόμος*. P. Faber ad tit. Vlpiani 13. *de cœlibe, orba, & ſolitario patre.*

Adde: Doſitheus libro tertio de Grammatica, io ſententia quæ incipit ab his verbis, *ἐν τοσούτῳ καὶ φοβοῦμαι μή τι παρὰ τὸ καθῆκον ποιήσωσιν, καὶ ἔρημόν με καταλείπωσιν.* Doſitheus: *Timeo ne quid extra ordinem faciant, & miſerum me relinquant.* Fortaſſe legendum, *eremum.* Ioſephus 6. *ἀρχαιολογ. φίλων καὶ συγγενῶν ἔρημον*: Rufinus Aquilaienſis ita vertit: *ab amicis & cognatis proprius deſolatum.*

D *τηλύγετον*] Vtitor Homerus Il. 3. verſu 175. *παῖδά τε τηλυγέτην.* Etymologicum M. *τηλυγέτην, κατὰ γλῶσσαν ἀγαπητήν. μονογενῆ.*

Vt Aquila loquitur] Pſalmo 21. 22. *τὴν μονογενῆ μου.* Aquila: *μοναχήν.* pſal. 23. 18. *ὅτι μονογενής*: Aq. *μοναχός.* pſ. 24. 21. *τὴν μονογενῆ μου.* Aquila: *μοναχήν.*

Tertull.] Apologetici cap. 4. V. Rigalt. ib.

Lege illuſa per tac. fideic.] B. Hier. ad Nepotianum: *Per fideicommiſſa legibus illudimus.*

At præter decimam matrimonij] Ex Vlpiano d. tit. de decim. & tit. ſeq.

Poſt nominalia] Septima vel octaua die à natiuitate nomina imponebant Græci, nec multo aliter Latini.
E Iſaacus Caſaubonus ad Capitolinum in M. Antonino, & in Clodio Albino: Septimo autem die, inquit, ſuis liberis nomina pleriqoe imponebant Græci, Latinique. Adde Ioſephum Scaligerum Auſonianar. lect. 11. 12. Claudius Salmaſius ad Capitolinum: Nomen & prænomen, inquit, & cognomen imponebantur ſimul in ipſis Nominalibus. Caſaubonus autem ſcribit, Nominalibus non fuiſſe impoſita cognomina; ſed poſtea ex occaſione captatum omen, aut decus, ad Suetonij Aug. cap. 7 Diſſentit à Caſaubono & Scaligero Coiacius, qui nono die nomen impoſitum putat: puellis enim octauo, pueris nono imponebantur nomina, Feſtus in v. luſtrici. vide ibidẽ Scaligerũ.

LVIII. *De iure liberorum.*

QVam apte cohæreat hic titulus ſuperiori ex eo appatet, quod *l. 1.* ſit portio *l. vlt.* tituli ſuperioris, vt probant inſcriptiones & ſubſcriptiones, & quod ex lege Papia, de qua in *d. l. vlt.* olim vir & vxor inter ſe ſolidum capere poterant, ſi vnum filium ſuperſtitem habebant; vel ſi eum puberem amiſiſſent, quoniam ſatis erat eum educaſſe vſque ad pubertatem, & cætera quæ Vlpianus exequitur *tit. 16.* Item ſolidum inter ſe capere poterant, qui neque haberent, neque amiſiſſent liberos, ſi oblatis precibus ius liberorum à principe impetraſſent, tot ſcilicet liberotum quot ſufficiunt obtinendæ capacitati aſſis, & hæc impetratio etiam dabat matribus ius ſuccedendi filio ab inteſtato ex Senatuſconſulto Tertylliano, *l. 7. Cod. Theod. de leg. her. l. 8. Cod. Theod. de bo. proſ. l. 9. Cod. Theod. de infir. his quæ ſub Tyr. & Nou.* Valentiniani *de teſtam. At l. 1.* ius libertorum concedit vltro, & generaliter omnibus etiam non petentibus, vt ſolidi capaces ſint coniuges inter ſe & *l. 2.* vt matres ſuccedant filio, ex Senatuſconſulto Tertylliano.

LVIII. Enarratio.

AT l. 1.] De hoc iure liberorum vide Cuiac. ad Vlp. *d. tit. 16.* & ad Paul. *4 Sent. tit. 9.*

Vt matres ſuccedant] Etſi non ter enixa fuerit, vel quater. Quid enim peccauit ſi non plures, ſed paucos peperit? vt ait Iuſtin. in *Inſtit. de Senatuſ C. Tertull.* vt apud Philonem in tertio de vita Moſ. εἰ μὴ ἄρα ἐν αἰτίᾳ θετέον τὸ ἀρρένων ἀπορεῖν: *niſi forte parenti vitio dandum ſit quod caruit maſcula ſobole*, quod Iuſtinianus conſtituit reſpiciens ad naturam, & puerperium, & periculum, & ſæpe mortem ex hoc caſu matribus illatam, vt idem Iuſtin ait, in *Inſtit. de Senat. Tertull.* χαλεπὸν γὰρ, καὶ ἔφερα λίαν καὶ ἐπικίνδυνος ὁ γυναικὸς, ὅπως τίκτει: *acerbus enim & valde grauis eſt labor mulieris cum parit*. Scholiaſtes Oppiani. V. ad Inſtit. lib 3. cap 3.

CODICIS IVSTINIANI LIBER NONVS.

TITVLVS PRIMVS.

Qui accuſare non poſſunt.

POST ciuiles actiones dantur criminales, quæ propriè accuſationes dicuntur. Vt vero lib. 6. ſup. Digeſtorum 38. prius egit de his qui teſtamenta facere non poſſunt, quam de teſtamentis ipſis, ita hoc libro primum agit de his qui accuſare non poſſunt, deinde de accuſationibus: qui non eſt quidem ille ordo docendi ſecundum quem prius de re quam de circumſtantiis dicendum eſt, ſed eſt ordo reſpondendi de iure, & in foro exercendorum iudiciorum, vt prius quæratur de perſonis, quam de regulis & ſolemnitatibus iuris, *l. 4. D. qui teſt. fac. poſſ. l. quidam, D. de tu. cod.* Et hos vero in hoc titulo oſtenditur accuſare non poſſe, primum qui in reatu ſunt, quia neque alium quemquam, niſi ſuam vel ſuorum iniuriam perſequantur, neque accuſatorem ſuum eo crimine, cuius relatione neque releuantur ipſi, neque onerant & pœnæ ſubiiciunt accuſatorem ſuum, accuſare poſſunt. Item alio, quam pupilli vel adoleſcentis nomine, neminem accuſare poſſe, ſed ſuo tantum de profeſſo, & comminus. Item accuſare eum non poſſe, qui non edidit libellum inſcriptionis quod eſt accuſatori periculum calumniæ, vt iudici libellus ex quo ſententiam recitat, periculum famæ & exiſtimationis. Item qui poſt inſcriptionem non ſatiſdedit ſe perſeueraturum in crimine vſque ad ſententiam. Inſcriptionem & delationem accuſatione & litis conteſtatione & vocatione in ius eſſe priorem. Mulierem quoque & militem accuſare non poſſe, niſi ſuam ſuorumve iniuriam perſequatur, quo caſu mulier ex S C. ſine inſcriptione admittitur propter fragilitatem temeritatemque naturæ, miles non niſi cum inſcriptione. Item qui ab accuſatione deſtitit, & alium fere quemcumque infamem accuſare non poſſe, niſi ſuam ſuorumve iniuriam perſequatur, familiares, libertos, ſeruos, dominum ſuum criminaliter accuſare non poſſe, nec ſi ſuam iniuriam perſequantur. Eum qui duos reos delatos habet, tertium deferre & accuſare non poſſe, niſi propriæ iniuriæ cauſa. Fratrem à fratre grauiori crimine accuſari non poſſe, niſi alter alterius vitæ feciſſe dicatur inſidias.

A B C

I. ENARRATIO.

QVæ propriæ accuſationes dic.] Accuſationes propriè dicuntur in publicis iudiciis, & accuſatores publici criminis delatores, vt etiam notant Græci ad legem 1. tit. 44. lib. 9.

Niſi ſuam vel ſuorum] *l. 19.*

Cuius relatione] Si extraneus quem maritus reum fecit adulterij, poſtquam in reos relatus eſt, obiiciat marito lenocinium, non audietur: quia neque oppoſita exceptione lenocinij releuat ſe, neque onerat accuſatorem, *l. 2. §. qui hoc dicit, & §. extraneus, D. ad l. Iul. de adult.* Sed ſi vxor quam maritus ream fecit adulterij, dicat ſe peccaſſe lenocinio mariti, rectè opponitur exceptio lenocinij: quia licet obiectio hæc vxorem non releuet, tamen maritum onerat, & pœnæ ſubiicit, *d. l. 2. §. ſi publico.* Cuiac. Obſ. lib. 20. 7.

Item alio quam pupilli] *l. 2.* in qua Cuiac. legit, *pupilli nomine*, ad Paulum 5. *Sent. tit. 12* §. 4. & hic. Codex tamen Menagij vulgatam retinet.

Comminus] Id eſt, *κατὰ γνῶσιν, ἤτοι παρουσίᾳ ἑκατέρου μέρους: cognitionaliter, ſiue præſente vtraque parte.* Græci ad *leg. 19.*

Qui non edidit libellum] *l. 3. hoc tit.* Libellorum inſcriptionis conceptio talis eſt. Conſul & dies &c. *l. 3. D. de accuſat. & inſcription.* Lucianus *Δίκη φωνηέντων: ἐπὶ ἄρχοντος Ἀριστάρχου Φαληρέως, Πυανεψιῶνος ἑβδόμῃ* &c.

Periculum calumniæ] *l. 15.*

Vt iudici] Vide Cuiac. ad tit. 44. lib 7.

Non ſatiſdedit ſe perſeueraturum] *d. l. 3. & l. ſi cui 7. §. 1. D. de accuſation.*

Vocatione in ius eſſe priorem] Cuiac. ad *d. leg. 3.*

Mulierem quoque] *l. 5 & 12.*

Et militem] *l. 8. &* 10. in qua Gordianus reſcribit, *Mercatranto militi.* Sic ibi habent libri veteres. Quoniam autem in *l. 4. C. de hæreticis* dicitur, Mani-

chæos à quolibet accuſari poſſe: Theodorus ad *leg.* 15. *hoc tit.* ſcribit, videndum, num infamis, & mulier, & miles eos poſſint accuſare.

Item qui ab accuſatione deſtitit] Qui deſtitit, amplius accuſare non poteſt, *l.* 2. *D. ad Senat. Turp.* t. vt recte Græci : *ὁ ἀποστὰς κατηγορίας ἄλλον οὐ κατηγορεῖ* : *ne cætera quemquam accuſare non poteſt.*

Familiares] *l.* 17. *&* 50. Familiares ſunt, qui in domo noſtra verſantur & agunt. Baſilica : *οἱ ἐν τῷ οἴκῳ*. Gloſſæ : *οἰκεῖος*, *domeſticus*, *familiaris*. Interdum tamen familiares accipiuntur pro ſeruis. Ammianus libro decimo nono. *Familiarem ſuum perquam ſidum dimiſi.*

Libertos, ſeruos] *l.* 8. *D. de accuſ. l. pen. & vl. hoc t.* M. Tull. pro Deiotaro: *De ſeruis in dominum ne tormentis quidem quæri licet.* Caius tamen Caligula ſeruos ad dominorum accuſationem impellere tentauit, quorumcumque criminum reos eos agere vellent, Ioſephus lib. 19. *ἀρχαιολ.* cap. 1.

Eum qui duos] *l.* 16. *h. t.*

Grauiori crimine] *l.* 13. 14. *&* 18. ſi magnum & capitale crimen ſit, frater exilij pœna plectitur, *d l.* 13. *ἐξορία* *ἐκπεμπέσθω*, *relegatur*, Baſilica.

II. *De accuſationibus & inſcriptionibus.*

A Perſonis tranſit ad rem ipſam, id eſt, ad accuſationes & inſcriptiones. Inſcriptiones, quæ & delationes, denuntiationes, querelæ, teſtationes accuſationum præcedunt, accuſationes ſequuntur. Quod ratio exigendæ inſcriptionis demonſtrat in *l.* 5. *Cod. Th. eod.* in qua ſupremam actionem, accuſationem vocat, & *l.* 3. *t.* 1 *l. pen. hoc t. l.* 7. *D. eod. l.* 2. *J. vt intra cer. temp.* At in hoc tit. prius dantur leges de accuſationibus quam de inſcriptionibus. Nam de inſcriptionib. ſunt *l.* 13 §. *pen. & vlt.* & de eis quoque eſt nonnihil in *l.* 8. vt vel ex libello fiant vel apud acta deponantur. Ceteræ ſunt de accuſationibus publicorum iudiciorum, itemque extraordinariorum, vt de termino moto, cuius criminis executio extraordinaria eſt, *l.* 1. & de vendito vel empto euentu ſententiæ, *l.* 10 vel ſunt de notoriis & relationibus apparitorum præſidis prouinciæ, vel aliarum publicarum perſonarum, quæ etſi accuſationes non ſint proprie, nec exigant apparitoris inſcriptionem, tamen accuſationibus proximæ ſunt, quia non minus ſubit periculum calumniæ qui ex eis denuntiat crimina, quam qui deſert ex inſcriptionibus, *l.* 7 *&* 14.

II. Enarratio.

AD accuſationes] *Iudicis non eſt ſine accuſatore damnare, quia & Dominus Iudam cum fur eſſet, ſciebat; ſed quia non eſt accuſatus, minime abiecit.* Accuſatio definitur ab Ariſtotel. in Rhetorica ad Alexandrum *ἀδικημάτων καὶ ἁμαρτημάτων ἐξαγγελία*.

Delationes] Cornelius Tacitus Ann. 2. cap. 27. *Libo Druſus defertur moliri res nouas.* & Ann. 3 cap. 22. *Defertur ſimulauiſſe partum.* Deferre nomen Ciceroni pro Cœlio, & pro Roſcio Gloſſæ Græco-Lat. *κατηγορῶ, accuſo criminor, defero nomen.*

Inſcriptiones] Recte Cuiac. ad *l.* 3. *t.* 2. in recitat. Libello, inquit, inſcriptionis is qui crimen intendit ſubſcribere debet ſua vel alterius manu ſi litteras neſciat, vt ait *ex ier. ea . . . de accuſat.* quo fit, vt hanc profeſſionem modo inſcriptionem nominemus, modo ſubſcriptionem. M. Tull. de inuent. 2. *Cum veneſi cuiuſdam nomen eſſet delatum, & quia parricidij cauſa ſubſcripta eſſet, extra ordinem eſſet acceptum.*

Vide Heraldum aduerſus Salmaſij Obſeruat. ad ius Atticum libro 7 16. vbi in *l.* 3. *J. t.* 20. legendum monet, *in crimen*, recte, vt in veteri Codice Menagij, non in crimine, vt vulgo. Subſcribit autem accuſator, *paſſurus ſimilem non valeat crimine pœnam*, vt ait Guntherus Ligurini 7. *ne quis facile calumnias affigat inſontibus*, vt Marcellinus. Eunapius in Iuliano: *ἀλλ' ὁ αἰχμάλωτος ὑπαχθείς, ἀλλ' ὁ τοῦτο γε, φησί, Ῥωμαῖοι δοκιμάζουσιν ἀλλ' ὁ τὴν κατηγορίαν ποιῶν κινδυνεύει*: *A. proconſul ſubiciens: Iſtud, inquit, Romanis non probatur: quin is qui prior accuſat de ſecunda accuſatione periclitetur.* Prætermittendum non eſt Salmaſium pertinaciter negare, inſcribere, & ſubſcribere in crimen rem eandem eſſe: Specimina Confut. Animaduerſion. Heraldi cap. 31. Apuleius in Apologia, ſub initium: *Pontianum fratris ſui filium, quem paulo prius occiſum à me clamitabat, poſtquam ad ſubſcribendum compellitur, ille oblitus eſt de morte cognati adoleſcentis.*

Et de vendito vel empto] Vterque crimen contrahit venditor & emptor. Cuiac. in recitat. ſcribit, Græcos interpretes non intellexiſſe legem 10. hoc titulo: putant enim ex hac lege mandatorem perinde puniri, atque homicidam. quod licet verum ſit, 5 *hoc tit.* Paul. *ſentent. lib.* 5. 23 vide epiſtolam Romani cleri ad Cyprianum, quæ 31. eſt inter eius epiſtolas. Non tamen ex *d. l.* 10. id elici poteſt.

Vel ſunt de notoriis] Hoc tantum moneamus, in codice Menagij legi *notarius* & tamen ſuperſcriptam litteram o, & numero multitudinis notoria dicunt auctores noſtri. Sic etiam Apuleius 7. Metamorph. *Falſa de me notoria perſcribitur.* ita enim legitur in codice Oxonienſi, & alio MS. Pricæo teſte, cum vulgo legatur, *falſam de me notoriam peri.* De notariis vide Cuiac. Obſ. lib. 1. 33. & lib. 11. 3.

III. *De exhibendis vel tranſmittendis reis.*

Vide tit. 3. *eod. libro.*

POſt inſcriptionem delatoris, ſequitur, vt iudicio reus exhibeatur, quo accuſari & is cum eo conteſtari poſſit. Quamobrem ſi peregre comprehenſus ſit, præmiſſo libello inſcriptionis, ad ſuum forum cum delatore tranſmittendus eſt, vt ibi exhibeatur & accuſetur. Priorem eſſe inſcriptionem exhibitione oſtendit *l.* 2. *huius t.* Exhibitionem autem accuſatione ſolemni, & litis conteſtatione eſſe priorem argumentum eſt, quod abſens non accuſatur, & quod ad exhibendum cum domino agit qui ſeruum accuſaturus eſt, *l.* 2. *J. ad exhib.* Non fit autem exhibitio rei ſine ſpeciali præcepto iudicis, *l.* 3. *hoc tit.* quoniam apparitoris hac in re ſolius nulla poteſtas eſt. Deinque exhibendus eſt reus, quem iudex ſiſti, produci, exhiberi iubet commotus certis indiciis, *l* 7. *J. ad l. Cor. de fal.* traſmittendus, quem ad ſe tranſmitti iubet, miſſo plerunque aliquo ex officio ſuo ad deducendum & exhibendum eum, vt *l.* 2. vel litteris ad collegam ſcriptis, vt in *l. ſolent, D. de cuſtod. reor.* dicitur præſides prouinciarum in quibus delictum commiſſum eſt, ſolere ſcribere ad collegas ſuos (omnes præſides prouinciarum inuicem collegæ ſunt) vbi rei agere dicuntur, & deſiderare vt ad ſe reos tranſmittant cum proſecutoribus, vel cum proſecutione idonea, vt ait *l.* 7. *J. de def. ciu.* Vltro etiam præſides nonnunquam reos remittunt ad proprium forum, veluti ad præſidem alterius prouinciæ in qua crimen admiſerunt, *l. ſi cui* §. *vlt. D. de accuſ.* vel vnde ij homines ſunt, *l. non dubium, D. de cuſt. reor.* Vel militem, qui in prouincia crimen admiſit, ad magiſtrum militum, ſi hoc perſonæ vel criminis qualitas exigere videatur, *l* 1. *hoc.*

III. Enarratio.

ABſens non accuſatur] Abſens capitali crimine accuſari non poteſt, *l. 6. hoc t.* neque damnari, *l. abſentem 5. D de pœn* Paulus v. *Sent. tit. 5. §. pen.* Theodoretus epiſt. xcvIII. *μὴ ἀπόντας κατηγορεῖτε, ἀλλὰ παρόντας ἐλέγξατε· τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς θείοις νόμοις, καὶ τοῖς ἀνθρωπίνοις δοκεῖ: abſente, ne accuſes, ſed præſentes coarguas: hoc enim & diuinis legibus cautum eſt & humanis.* V. D. Chyſoſtom. to. 4. p 683. editionis Græcolat. Boëtius de conſolatione Philoſophiæ proſa 4. *Si inflammare ſacras ædes voluiſſe, ſi ſacerdotes impio iugulare gladio: Si bonis omnibus necem ſtruxiſſe diceremur, præſentem tamen ſententia, confeſſum, conuictumve puniſſet. Nunc quingentis fere paſſuum millibus procul moti, atque indefenſi, ob ſtudium propenſius in Senatum morti proſcriptionique damnamur.* Sed abſens adnotatur inter reos, *d. l. 6.* Poſt litem tamen conteſtatam, qui per contumaciam abeſt, condemnari poteſt, vt notant Græci ad *d. leg. 6* niſi quis eius abſentiam excuſet: abſens enim per procuratorem defendi poteſt, *l. 3. hoc t.* non aliud dicente procuratore, quam iuſtam eſſe cauſam propter quam abeſt, vt Græci ibid. & Fulgoſius heic: qui etiam legem ſeruum 33. *§. publice. D de procurat.* poſt Ioannem ita accipit, vt quilibet iuſtas abſentiæ cauſas allegare poſſit.

Sine ſpeciali præcepto iudicis] *Πολλάκις γὰρ διετάξαμεν ὅτι ταξεῶται ἄρχοντας ἀξιοῦσιν ἵνα αὐτοὺς ἐγγράφως παραστήσαι: nam ſæpe videmus officiales, qui volunt reos ſcripto exhibere*, vt aiunt Græci ad *d. leg. 3.*

Vel vnde iſti homines ſunt] Theophylactus in Lucæ caput 23. ſcribit, Pilatum ſecundum legem Romanam Dominum noſtrum velut Galilæum remiſiſſe ad Herodem Galileæ præſidem: *Ῥωμαϊκῷ νόμῳ ἑπόμενος ὁ Πιλάτος πέμπει τὸν κύριον πρὸς Ἡρώδην, τὸ κελεύοντι ἕκαστον ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ κρίνεσθαι· διὸ καὶ ὡς Γαλιλαῖον τὸν Ἰησοῦν πέμπει τῷ τῆς Γαλιλαίας ἄρχοντι.*

IV. *De cuſtodia reorum.*

Vide d. tit. 3.

TItulus eſt de cuſtodia reorum, qui rei poſtulati & iudicio exhibiti ſunt, nec tamen de qualibet cuſtodia, ſed de carcere tantum vinculiſque publicis, quæ eſt ſumma & diligens omnium maxime cuſtodia, *l. 6. §. eius, D. de iniur.* Alia eſt cuſtodia officii, *l. 1. ff. ad S. C. Turp. l. 3. ff. de abolit. l. 1. C. tit. prox.* coniuncta *l. 2. C. Th. eod.* quæ non eſt reo impedimento comparanti ſe intra xxx. diem iuxta beneficium *l. 2. tituli ſuperioris, & l. vlt C. Th. eod.* ad ſiſtendum iudicio competenti. Alia eſt cuſtodia militum, vel ſeruorum publicorum ciuitatis, vt in epiſt. Plinii de cuſtodiis ad Traianum, vel lictorum vel mancipum carceris. Aliquando etiam rei fideiuſſoribus committuntur, vel etiam ſibi ipſi. i. fidei & religioni ſuæ, maxime pro innocentia ſua, *l. 1. D. eod.* vt puta ſi manifeſta & iure prodita ſuppetant argumenta, & præſumptione innocentiæ, ſicut è contrario ſi præſumptio aduerſus reum faciat, carcere potius eum cohiberi & celari placet *l. vlt. hoc tit.* ac ſimiliter carcere & vinculis continetur qui grauiorum criminum reus eſt. *l. 1. hoc tit. l. 3 D eod.* vel qui conuictus aut confeſſus, atque adeo diligentius adſeruandus eſt, *l. 2. C. tit. prox. l. 2. hoc tit. l. 5. D. eod. l. 4. § pen. D. ad l. Iul. ma.* vel ſeruus qui à domino indefenſus relinquitur ex lege Iulia, *l. 2. D. eod.* quibus tamen omnibus caſibus etiam opus eſt ſpeciali præcepto iudicis, *l. vlt hoc tit.*

A Diligens cuſtodia] vide Cuiac. obſeruation. xiv. 34.

IV. Enarratio.

ALia eſt cuſtodia officii *τῆς τάξεως*, apparitionis. Diuus Auguſtinus tract. xxix. in Ioannem: *Alios iubemur cuſtodire lictores: alios humanum & mite officium atque ciuile. Alii traduntur optionibus. Alii mittuntur in carcerem*, & epiſtola cLxxI. *Reliquos ab officialibus cuſtodiri.*

Se intra 30. diem] Diuus Auguſtinus in epiſtola 228. ad Florentinum: *Omnis poteſtas ſub imperio conſtituta imperatoris ſui legibus ſeruit. Quamuis ergo iam per fratrem & compresbyterum meum Caleſtinum miſerim legem, quam quidem & antequam mitterem, ignorare vtique non deberes, qua conceſſum eſt eis qui præcipiuntur ab aliqua poteſtate iudicio exhiberi, vt ad geſta municipalia perducantur, atque illic interrogentur, vtrum velint triginta dies in ea ciuitate vbi tenentur, agere ſub moderata cuſtodia, ad parandos ſibi ſumptus, vel rem ſuam, ſicut neceſſe fuerit ordinandam.* Idem repetit epiſtola ſequenti, & 230. Intelligit autem *leg. vlt. Cod. Theod. eodem.*

B

Alia eſt cuſtodia militum] *l. ſed etſi quis 4. D. ſi quis cautio*n*. l v. quibus ex cauſis mai.*

Vt in epiſt. Plinii] Epiſtola 40 libri 10.

Vel lictorum] Qui & virgarii dicti. Gloſſæ: *ῥαβδοῦχος, lictor virgarius.* & ſtatores, vel ſtratores, vt in codice Menagii, *l. 1.* vide Cuiacium lib. 12. tit. 24.

C

Vel mancipum carceris] Carceri præpoſitorum, *l. 8. D. eod.* qui & claucularii. Paſſio SS. xL. martyrum: *Iuſſit cuidam Aglaio claucularo, reuelatis eorum nexibus, diligenter eam cuſtodiri.* Eulogius Cordubenſis Memorialis ſanctorum libro 2. cap. 2. *de quodam eunucho vocabulo Nazar claucularo.* Martyrologium Hrabani menſe Martio: *In cuius locum claucularius, qui ſanctos martyres cuſtodiebat, credens Chriſto ſubſtitutus eſt.* Iidem carcerarii dicti. Epiſt. Synodica concilii Alexandrini: *vbi ſpiculator apparebat, & commentarienſis ſiue carcerarius pro diaconis eccleſiæ aduenientes introducebat.* vide Cuiacium ad tit. *C. de excuſat. artific. l. 1.* Cuiacius ad *l. vnic. ff. de piſtoribus.* Mancipem carceris Prudentius dixit pro Commentarienſi, Periſteph hym. 11.

D

> *Tunc ipſe manceps carceris,*
> *Et vinculorum ianitor.*

Vel qui conuictus aut confeſſus] Cuiacius heic ſcribit, vt quis damnetur ſufficere, vel vt conuincatur, vel vt confiteatur, ex *l qui ſententiam 16. ff. de pœn.* & quod quædam nationes obſeruant, vt nec conuictus quidem damnetur, niſi confiteatur, ius noſtrum non admittere. de confeſſo aut conuicto vide locum Boëtii ſup. tit. III.

V. *De priuatis carceribus inhibendis.*

CVſtodiæ nomine titulo ſuperiore intelligitur tantum publica cuſtodia, vt *l. vinculorum. D. de verb. ſig* quia, vt hic titulus oſtendit, priuata illicita eſt, & tanquam læſæ maieſtatis rei puniuntur priuati homines, qui ſe pro magiſtratu gerentes, priuati carceris cuſtodiam exercuerint, ſimul ac iudices & principes apparitionis iudicum, qui hæc crimina diſſimulauerint. Pœna in *l. 1.* definitur eſſe vltimum ſupplicium. at in *l. 2.* Iuſtinianus mitiorem pœnam ſtatuit, infamiæ ſcilicet & periculi litis propter quam aduerſarium priuato carcere cohibuerit, & vt pœnam carceris publici tot diebus ſuſtineat quot priuatum exercuerit. Conſtitutio eſt Græca ad Menam P P. cuius

E

ius ſententia in Baſ. his verbis expreſſa eſt. *Ἡ διάταξις κωλύει μὴ γίνεσθαι ἰδιωτικὰς φυλακάς· τοὺς δὲ τοῦτο τολμῶντας ὑποπίπτειν τῇ ἐπιτιμίᾳ, καὶ ὅσας ἂν τῇ δημοσίᾳ φρουρᾷ ποιήσωσιν ἡμέρας ὅσας ἐποίησεν ὁ ἐγκλειόμενος ἐν τῇ ἰδιωτικῇ παρ' αὐτῶν φυλακῇ, ὥστε καὶ εἶναι τυχὸν, ὃ ἄξιος ὁ ἐκεῖνος ᾖ καὶ δεῖ εἶναι τοὺς ἁρμόζοντας αὐτοῖς κατὰ τῶν ἐγκλειομένων, προνοίᾳ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ ἄρχοντος, εἰ δὲ ῥᾳθυμήσοι ὁ ἄρχων, ὑφίσταται κίνδυνον καὶ περὶ τῆς σωτηρίας.* *Conſtitutio vetat priuatas cuſtodias non fieri, & eos qui fecerint, pœna ſubijci, & tot dies manere in publico carcere, quot fuerit quis in priuato ab eis incluſus, cuiuſcunque ſit conditionis, vel dignitatis: amittere etiam eos cauſam quam habeat aduerſus incluſos prouidentia Epiſcopi & Praſidis. Quod ſi neglexerit Præſes, & bonorum & ſalutis periculum ſuſtinebit.* A B

V. ENARRATIO.

PRiuato carcere cohibuerit] Veſtigia priuati carceris extant apud Beatum Gregorium epiſt. xciv. libri 11.

Io Baſilicis] Libro 60. tit. 55. vide Collectionem Conſtitutionum Eccleſiaſticarum, quæ Theodoro Balſamoni tribuitur in ſcriptis codicibus in Paratitlis ad tit. 4. libri 1.

VI. *Si reus vel accuſator mortuus fuerit.*

EX hoc titulo intelligimus morte accuſatoris accuſationem extingui, *l. vlt.* non crimen, *l. 3. §. vl. D. de accuſ. l. ſed ſi maritus, D. qui & a quib. man. l. pen. C. de pub. iud.* At morte rei extingui crimen, vel mortalitate, vt loquitur *l. vlt. D. ad leg. Iul. ma.* quia non qualibet morte, non morte ſibi adſcita in reatu capitali, *l. pen. hoc t.* vt in reatu Libonis apud Cornel. Tacitum lib. 1. Mortalitas mors eſt communis & naturalis. Verum Conſtitutione Diui Marci excipitur crimen perduellionis, *l. pen & l. vlt. D. ad l. Iul. ma. l. vlt. D. eod. l. 4. D. de heret. l. 1. in fi. D. de req. abſ. dam.* quod morte non extinguitur. Et alia quoque crimina occidunt cum perſona rei defuncti tantum, non in correorum, *l. 1.* & in rei principalis defuncti perſona, vt puta qui inſtrumentum falſum fecit, non eius qui poſtea ſciens eodem inſtrumento vtitur, *leg. 4* An etiam poſt condemnationem pendente appellatione morte rei prorſus extinguatur aliorum criminum cauſa, quæſtio eſt *l. vlt.* iam profligata lib. 8. t. 67. C D

VI. ENARRATIO.

AT morte rei extingui] Symmachus epiſt. lib. 10. 47. *Nam quomodo clementia veſtra vim veteris commiñationis in mortuum tetendiſſet, cum grauium etiam noxarum pœna ſine vita ſoluatur?*

Morte ſibi adſcita] Nam bona eius heredi auferuntur, & confiſcantur, vt heic notant Græci ex *l. 3. D. de bon. eor. qui ante ſenteat. mort. ſibi conſcia.*

In reatu capitali] *l. 1. 3.*

Occidunt cum perſona] Crimina occidunt cum perſonis, vt ait lex 1. *C. Theod. de liber. cau.* Extinguuntur. Plautus in Aulularia act. 4 ſc. 9. *Perij, interij, occidi.* & in Trucul. act. 11. ſc. 5. *Dolus ne occidat morte pueri.*

Non eius qui poſtea ſciens] Græcos interpres notat conſtitutionem non loqui de ſciente, idque mirum, *ξένον* eſſe ait: vtique enim intelligenda eſt de eo, qui ſciens prudens falſo inſtrumento vtitur.

Legis vlt.] Cuiacius heic diſtinguit, an ſpecialiter bona ſententia publicata ſint, an tacite, vt auctores Baſil. lib. 40. t. 56. cap. 4.

VII. *Si quis Imperatori maledixerit.* A

IAm à tit. V. cœpit agere de crimine læſæ maie. ad quod nec male dicam etiam reſpicere t. 6. propterea quod ab eius definitione excipitur crimẽ peduellionis quod ſummũ eſt, crimẽ læſę maieſt Sed quia & ex alijs quamplurimis cauſis crimen maieſt. cõmittitur, & vel dicto, vel facto, de eo, quod dicto agitur in h. t. de quo etſi aliquando fuerit iudicium maieſtatis, tamen ex Conſtit. huius tit. nullum iudicium, núlla ve pœna temere conſtituitur, inconſulto principe. Vbi remittendum Græcis recte eſt condonandum, non remittendum ad principem, vt ipſe de eo ſtatuat, etiamſi ab iniuria proceſſerit, quia nec bonus princeps, vt Titus dicebat, iniuria adfici poteſt. B

VII. ENARRATIO.

DE quo etſi aliquando fuerit iudicium mai] Arnobius 4. aduerſus Gent. *Maieſtatis ſunt apud vos rei, qui de veſtris ſequius obmurmurauerint aliquid Regibus.* Cyrillus Alexandrinus in epiſtola ad quoſdam Clericos CP. extat autem in concilij Epheſini parte 2. act. 1. *εἰ γὰρ καὶ ὁ μίαν ἀφιεὶς δυσφημίαν φωνὴν κατὰ τῶν εὐσεβεστάτων καὶ φιλοχρίστων ἡμῶν βασιλέων δίκην ὑφέξει καὶ ἐκ τῶν νόμων ἀγανακτήσεως.* &c. *Etenim ſi ille qui vel vnicam infamem vocem contra pyſſimos Chriſtianiſſimoſque Imperatores depromere auſus fuerit, merito legum indignationem non euadit.* De eo qui Principi maledixerit, vide Cod. LL. Vviſigothorum libro 2. cap. 8. Prudenter igitur Gregorius Thaumaturgus in Metaphraſi in Eccleſiaſt. cap. 10. *βασιλεῦσι δὲ καὶ ἄρχουσιν, ὁ δυνάμενος ὑπακούειν προσήκει, καὶ μὴ αὐτοὺς ἀνιᾶν, οὐδ' ὅλως λυπηρὸν τι εἰς αὐτοὺς ῥῆμα ἀπορρίπτειν· κίνδυνος γὰρ μή τι καὶ τὸ κατὰ μόνας εἰρημένον, εἰς φανερὸν ποτε ἐλθῇ· τῷ γὰρ μόνῳ καὶ πλουσίῳ καὶ μεγάλῳ βασιλεῖ, ἄγγελοι ὀξεῖς καὶ ὑπόπτεροι ἅπαντα διακομίζουσι, πνευματικὴν ὁμοῦ καὶ λογικὴν πληροῦντες ὑπηρεσίαν.* *Regi autem & præfectis, aut potentibus audientes eſſe conuenit, ac non ipſis in offenſam venire, nec moleſtum vllum verbum in eos proijcere: periculum enim eſt ne id etiam quod occulte ac remotis arbitris dictum fuerit, in lucem forte veniat. Etenim ſoli & diuiti & magno regi nuncij celeres & pennati omnia perferunt ſpirituali ſimul & rationali miniſterio fungentes.* Vide Tertullianum de pallio cap. 4. Sed & qui tempora incuſat, tacite & ipſum Principem incuſare creditur, *l. vlt. hoc t.* vt ſolemus dicere tempora praua, & non praua à rebus, quæ in iis accidunt, aut ab hominibus, vt ait Theophylactus in poſteriorem ad Timotheum c. 3. Græca ſi malis hæc ſunt, *ὥσπερ ἐν τῇ συνηθείᾳ εἰώθαμεν λέγειν καιροὺς πονηρούς, καὶ οὐ πονηροὺς ἀπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς συμβαινόντων, ἢ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων.* Theodoretus in epiſtolam Pauli ad Galatas cap. 1. *οὐ τοίνυν φύσει πονηρὸς ὁ παρὼν αἰὼν, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τινὲς ἔτερον πονηρεύονται.* *Præſens itaque ſæculum non eſt natura malum, ſed in eo nonnulli improbe verſantur.* D. Hieronymus in eandem epiſtolam: *Sæculum, quod eſt ſpatium temporum, non per ſemetipſum aut bonum aut malum eſt: ſed per illos qui in illo ſunt, aut bonum appellatur, aut malum* C D E

Nullum iudicium] Quoniam ſi id ex leuitate proceſſerit, contemnendum eſt: ſi ex inſania, miſeratione digniſſimum, ſi ab iniuria, remittendum, vt eſt in lege ſeptima hoc titulo. Baſilica, *συγχωρητέον*: *condonandum.* eamque interpretationem ſequitur Scholiaſtes Harmenopuli in Epitom. SS. canon 1. 2. recte. & ita Fulgoſius Gloſſæ, Azo, Ioannes Faber, & alij, remittendum ad Principem, male.

Vt Titius dicebat] Græca verba Dionis adſcripſi in recitat. Cuiac. ad hunc titulum. Bonus igitur Princeps, aut diſſimulat, aut obliuiſcitur. Cyrillus Alexandrinus in Apologia ad Theodoſium Impera-

Rr

torem: [Greek illegible] Habes hoc maieſtas veſtra ex diuina imitatione, vt offenſarum obliuiſcatur. Vide eiuſdem epiſtolam 20. ad Comariom & Potamonem. Hebræorum moribus qui regi familiæ Dauidicæ maledixiſſet, mortis reus erat, vt obſeruat Saldenus de ſucceſſion. ad LL. Hebræorum cap. 25. A

VIII. *Ad legem Iuliam maieſtatis.*

Vide t. 4. lib. 48. D.

IN hoc tit. & ex aliis cauſis oſtenditur, bonos principes non admittere quæſtionem læſæ maieſtatis, puta quod per imprudentiam iudex pronunciauerit contra Conſtitutiones principis, *l. 1.* vel quod inconſulte quis periurio violauerit principis nomen, *l. 2.* vel ex aliis cauſis leuioribus. Et cetera omnia ſunt de crimine perduellionis, quod & rebellionis, & impietatis, & ſacrilegii dicitur, crimen ſummum & maximum, *l. 7. Cod. Theod. de ind. cr.* in quo hæc ſingularia recepta ſunt, vt morte nocentium non extinguatur, vt alienationes, vel manumiſſiones, vel emancipationes factæ à nocentibus non valeant, ſi memoria eorum damnata ſit poſt mortem, *l. quiſquis. l. pen. & vl.* vt ex ea cauſa ſerui torqueatur in caput domini, *d. l. pen. & vl.* quæ leges ſunt ex Paulo & Marciano non vlli Conſtitutioni Græcæ (nullam enim in hoc tit. deſiderari Baſilica patefaciunt) ſed Conſtitutionibus Latinis à Triboniano ſubiectæ, quod in Digeſtis prætermiſſæ eſſent: & eleganter *l. 2. Cod. Theod. ne præt. cr. ma. ſer.* &c. in hoc crimine etiam in ſeruis honeſtam proditionem eſſe. Nam & hoc facinus tendere in dominos, dominos rerum ſcilicet, vt *l. 3. ʃ. de epiſ. aud.* pro domino igitur rerum in dominum, vt *l. 13. ʃ. de quæſt. l. 17. §. pen. D. eod.* Item vt damnati ex hac cauſa non lugeantur, *l. liberorum §. non ſolent, D. de his qui not. ʃ.* Vt non petantur ſepeliendi, *l. 1. D. de cad. pun.* & vt eo crimine omnes omnino qui poſtulantur ſi conuicti ſint manifeſtis indiciis, quive accuſant ſi reos non conuicerint manifeſtis indiciis, & hi quorum conſilio accuſationem inſtituerunt, torqueantur, cuiuſcumque ætatis vel conditionis, vel dignitatis ſint, *l. 3. & 4. hoc t. l. decuriones. ʃ. de quæſt. l. de minore D. eod.* Chryſoſtomus Hom. 12. [Greek illegible] Item vt filij nocentium maſculi excludantur non tantum hereditate partis, quam fiſcus occupat totam, abrogato ſextante, de quo *l. 8. Cod. Theod. de bon. proſ. c.* ſed etiam matris & aui & propinquorum & extraneorum, vt miſeri viuant & egeni, infames & inteſtabiles, *l. quiſquis hoc t. l. vl. ʃ. de bon. proſ.* nec ius ſepulchrorum habeant, *l. 1. §. ſuos heredes, D. de ſuis leg. her.* quod & olim fuiſſe legibus comparatum M. Tullius ſcribit, vt charitas filiorum amiciores parentes Reip. redderet. Nec vero quidquam eſt in *l. quiſquis* quod non etiam olim obtinuerit. Filiabus tamen in bonis maternis ſeruatur portio legitima. In Cod. Theod. vt habent ingratæ potius filiæ &c. ſcribendum opinor, non ingratæ.

VIII. Enarratio.

QVod per imprudentiam] V. ad tit. 5. libri 4. Inſt.

Inconſulte] Tacitus Ann. 6. *Inconſulte vtatur.* & in *l. 2. hoc t.*

Ex aliis cauſis leuioribus] Mali Principes etiam ex leuioribus cauſis iudicium maieſtatis admittebant, & per ſimulationem tuendæ maieſtatis imperatoriæ multa & nefanda perpetrabantur, vt ait Marcellinus libro 16. vbi de Antonino Caracal. de quo Ælius Spartianus: *Damnati ſunt*, inquit, *eo tempore qui vrinam in eo loco, in quo ſtatuæ, aut imagines erant Principis, & qui coronas imaginibus eius detraxerant vt alias ponerent.* quaſi ipſis Principibus iniuria facta eſſet, ſicut Diis ipſis iniuriam facere videtur, qui Deorum ſimulacra iniuria adficit: [Greek illegible] Proclus in Heſiodum.

De crimine perduellionis] D. Hieronymus in Matthæum cap. 27. *Ego quidem innocentem volui liberare, ſed etiam ſeditio oritur, & perduellionis mihi contra Cæſarem crimen impingitur.* & ipſe ſcæui criminis reus perduellio. Gloſſæ: [Greek illegible], *perduellio, rebellio.*

Quod & rebellionis] Ipſe etiam reus rebellio, vt in Gloſſ. ſupra citatis.

Et impietatis] [Greek illegible], Dio in Tiberio Vide Procopium Gazæum ad cap. 27. Numer. pag. 424.

Et ſacrilegij] Dio libro 44. [Greek illegible] (de Iulio Cæſare) [Greek illegible] Tertullianus Apologetici cap. 35. *Velim tamen in hac quoque religione ſecundæ maieſtatis, de qua in ſecundum ſacrilegium conuenimur Chriſtiani, non celebrando vobiſcum ſolemnia Cæſarum* &c. & ad Scapulam cap. 2. *Colimus ergo & Imperatorem ſic, quomodo & nobis licet, & ipſi expedit, vt hominem à Deo ſecundum, & quicquid à Deo conſecutum, & ſolo Deo minorem.*

Crim. ſumm.] Vltimum ſcelus, Q. Curtio lib. 6. [Greek illegible] *Nou. 12. cap. 15.*

Dominos rerum] Sidonius Carmin. 5.

——— mea Gallia rerum
Ignoratur adhuc Dominus.

Symmachus epiſtol.] libro 10. 36. *Scimi meliorem eſſe iudicum cauſam quæ rerum Dominis reſeruatur.* vide Caſ. 1. var. 4. & lib. 12. epiſt. 6. 7. 11. & 13.

Vt non petantur ſepeliendi] Nam publica animaduerſione percuſſos & inſepultos, ferarum vel canum, aut alitum facient morſibus diſſipari, vt Firmici verba vſurpem è lib. 8. cap. 11. Matheſeos. Sic Æſchylus in Septem theb. [Greek illegible] De cæteris autem poſtquam leges pœnam capitis exegerunt, vltra nihil inquirunt, vt ait Chryſoſtomus homilia 35. in epiſtolam D. Pauli ad Corinthios. vide quæ diximus ad *t. de publ. iud.*

Chryſoſt.] Homilia 13. ad popul. Antiochenum.

[Greek illegible]] Maieſtatis crimen [Greek illegible] à Græcis dicitur. Theodoretus in Danielem cap. 6 [Greek illegible] *impietatis crimen illi impingere volentes.* Ducas hiſtoriæ Byzantinæ cap. 5. [Greek illegible]: *Crimen maieſtatis in illum confingunt.* vide Suidam in [Greek illegible].

Quam fiſcus occupat totam] Excepto crimine læſæ maieſtatis, liberis & parentibus damnatorum vſq; ad tertium gradum ſeruabantur omnia bona, cum antea publicarentur, *l. 2. C. Th. de bon. proſcrip. t.* quod ius reducitur *Nou. Iuſtin. 134. cap. vl.* Itaque Mogaldum Scotorum regem 23. legem periniquam condidiſſe ſcribit Geor. Buchananus rerum Scoticarum lib. 4 his omnino verbis: *vt damnatorum bona fiſco addicerentur, nullam in partem liberis & vxoribus admiſſis. Eam leg. etſi omnes iniquam & inhumanam & tum intelligerent, & nunc intelligant, tamen à fiſci procuratoribus, qui Rerum cupiditatibus lenocinantur, hac etiam ætate defenditur.* Sed veterum quoque Francorum legibus damnatorum bona publicata fuiſſe conſtat ex capitul. Caroli M. lib. 3. cap. 47.

M. Tullius] Epiſt. ad Brutum 12. 15. & 16.

Portio legitima] [Greek illegible]: *niſi cauſam exheredationis præbuerint.* Græcus interpres ad *d. l. quiſquis § 3.* Filij autem nihil accipiunt, licet ingratitudinis cauſa non appareat, vt ait Græcus interpres ibid.

IX. *Ad legem Iuliam de adulteriis & ſtupro.*

Vide tit. 5. eod. lib.

A Crimine læſæ maleſtatis, quod omnium maximum eſt, tranſit ad crimen adulterij & ſtupri. In adulterio eſt vir & mulier aliena. In ſtupro vel vir vel mulier non eſt, vel eſſe vir & mulier vacua. Dico in adulterio eſſe mulierem alienam, i. alij nuptam. Non dico virum alienum: Nam in viro alieno, qui fuerit cum muliere vacua, lege Iulia crimen vt ſtuprum, non vt adulterium vindicatur. Nec enim lex permittit vxori adverſus virum accuſationem adulterij. Ex quo efficit *l.* 1. nec in alieno matrimonio violato mulierem publico iudicio adulterii accuſationem instituere poſſe: nimirum quia nec lecti ſui iniuriam perſequi poteſt. Alio iudicio publico mulier ſuam iniuriam perſequi poteſt. Hoc iudicio neque ſuam, neque alienam. Vindicatur adulterium in muliere alij nupta, & in adultero, qui alij nuptam corrupit, etiamſi vulgo ſe præbuerit, agente marito, vt opinor, non agente alio. Alioquin vindicatio ex lege Iulia patet omnibus, ex lege Conſtantini quinque perſonis tantum, niſi iunctum ſit vi, inter quas maritus primum locum obtinet, intra 60. dies vtiles, intra quos nec ſerui mulieris, & viri, & parentum eorum manumitti, vel alienari poſſunt. Multæ vero in hunc titulum quæſtiones cadunt, nec vlla lex eſt publicorum iudiciorum, quæ à iuriſconſultis vigilantius tractata ſit: De iure occidendorum deprehenſorum, De pœna adulterij, De multa dotis, De præſcriptionibus quæ accuſantibus adulterij obiici poſſunt, De ordine inſtituendæ & exercendæ accuſationis, De tranſactione habita inter reum & accuſatorem, & aliæ quædam magna ex parte iam à nobis profligatæ 20. Obſ.

IX. Enarratio.

Omnium maximum eſt] Culmen criminum tenet, ceu loquitur Tertull.

Tranſit ad crimen adulterij] Quod & ſummum crimen eſt, & ſacrilegio non inferius. Sopater in Hermogenem, δεινὸν γὰρ ὁ μοιχὸς καὶ τῶν μεγίστων ἀδικημάτων, ἐν ἑκάστοις: Interpres Aphtonij: μηδὲν ἔλαττον χαλεπὸν μοιχὸν ἱεροσυλίας ἀμφότεροι γὰρ θανάτῳ κολάζονται νόμοις. εἰ δ' ὅ γε ἀφῃρεῖτο ἱεροῦ καὶ μείζων, ὁ μὲν γὰρ περὶ κτήματα. ὁ δὲ περὶ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον. ſic leg. Denique adulterium πρῶτον ἀδίκημα, *primum locum inter peccata obtinet*, , μέγιστον ἀδίκημα, *grauiſſimum peccatum*. Philo de Decalogo.

In adulterio eſt vir & mulier aliena] In adulterio eſt vir, ſi cum aliena vxore fuerit: quo caſu tenetur lege Iulia, *Nou* 134. Sed ſi cum virgine aut vidua fuerit, non tenetur lege Iulia de adulteriis. Cuiacius ad *Nou. 22.* vide Zonar. & Balſamonem ad canon. 48. Apoſtolorum.

Nec enim lex permittit vxori aduerſus vir.] Quam legem improbarunt ſanctiſſimi Patres quos profert Exercitatio 7. quibus adde S. Athanaſium quæſtione xciv. ad Antiochum, & Cœlium Lactantium diuin. Inſtit. c 6.

Quia nec lecti ſui iniuriam perſ. pot] τοῦτο τὸ ἔγκλημα οὐδὲ ποτε γυνὴ δύναται κινεῖν: *Crimen hoc mulier omnino intendere non poteſt*. Græci.

Etiamſi vulgo ſe præbuerit] *l. ſi vxor* 13. §. 1. *verſ. ſed & in eo. D. eod* & ita Gloſſa ad *leg.* 22. & 29. *hoc t.* vide Fulgoſium ad t. 13. J. Non recte igitur Græcus interpres ad *d. leg.* 22. ſcribit, in vxorem vulgatem adulterium non committi: non enim loquitur de muliere alij nupta, ſed de innupta, quæ vulgo ſe præbet.

A Quinque perſonis tantum] Marito, patri mulieris, fratri, patruo, & auunculo. Raphaël Fulgoſius ad auum paternum, vel maternum producendam videri conſtitutionem putat. Extranei autem non admittuntur ad accuſationem, ne cuilibet liceat infamare aliena matrimonia, puta adultero accuſato conſtante matrimonio, ſiue, vt ait Græcus interpres, ἐν τῷ συγκροτουμένου ἔτι συνισταμένου γάμου. Sed & idem iuris eſt, ſi matrimonium ſolutum ſit, ex Gloſſæ ſententia. Cuiacius Obſeru. 20. 22. accuſationem etiam hodie publicam eſſe putat.

Niſi iunctum ſit vi] Vide ad titulum 13. J.

Intra 60 dies] Vide Euſtathium & Cuiac.

Nec ſerui mulieris] *l. vlt. h. t.*

De iure occidendorum] His quæ dixi in Iuſtitution. B adde hunc locum ſancti Cypriani ex epiſtola 62. *Si superueniens maritus ſponſam ſuam iacentem cum altero videat, nonne indignatur, & fremit, & per zeli dolorem fortaſſis & gladium ſumit?*

De pœna adulterij] De pœna adulterii, & de multa dotis vide Exercitationem 12. de vtraque Achilles Tatius de Clitophontis & Leucipp. amor. libro 8. τὴν μὲν κατὰ τὸν νόμον ἀφαιρεῖσθαι τὴν προῖκα φημι δεῖν ἐμοί, τὸν δὲ ὑποσχεῖν τὴν ἐφεστηκυῖαν τοῖς μοιχοῖς τιμωρίαν· θάνατος δ' ἐστιν αὕτη: *Illam quidem ſecundum legem dote mulctari: hunc vero morte, quæ pœna adulteros manet.* De pœna adulterii vide S. Chryſoſtomum in epiſtolam D. Pauli ad Corinthios homilia 9.

C xx. Obſeru.] Cap. 16. & tribus ſequentibus.

X. *Si quis eam cuius tutor fuerit corruperit.*

Poſt titulum generalem de ſtupro, datur ſpecialis de ſtupro quod tutor infert pupillæ ſuæ, quia id Conſtitutio huius tit. punit grauius, quam quod quis alius alii infert lex Iulia, quæ infligit tantum relegationem aut publicationem dimidiæ partis bonorum, vt eſt in Inſtit. Hæc autem Conſtitutio infligit deportationem & publicationem omnium bonorum, quæ & tacite deportationem ſequitur, & pœnam hanc quoque Conſtitutio ait citeriorem eſſe quam ſtuprum, quod debuerit clementia depoſita D tam infandi ſtupri raptori per eam princeps infligere pœnam legis Iuliæ de vi publica, quæ in raptorem eſt vltimum ſupplicium, quia inſidiæ quæ fiunt huic ætati & illecebræ vi comparantur, imo ſecundum Solonis legem maiori pœna digna eſt vis, quæ verbis, quam quæ viribus fit, quoniam hæc corpus tantum corrumpit, illa animum quoque. Turpius eſt ſtuprum in tutore, cui mores pupillæ informandique boni commiſſi ſunt, qui ſi id committat, non tutor ſed proditor pupillæ eſt. Nec enim ineleganter doci proditori comparatur violator pupillæ tutor, Quintilian. declam. 284. Turpius, inquam, eſt ſtuprum in tutore, maxime ſi per matrimonium contractum non ſit. Nam ſi tutor pupillam ducat vxorem, ſufficit E pœna legis Iuliæ de ſtupro, *l.* 7. *D. eod. l. libertum, D. de rit. nupt.* Si corruperit citra matrimonium, pœnæ locus eſt Conſtitutionis huius longe maioris, quæ in hoc tantum mutata eſt *Nou.* Leonis philoſophi 34. quod non publico ex ea, ſed pupillæ bona tutoris addicuntur, vt bona raptoris raptę ſi ingenua fuerit, ex *l.* 1. J. *de rap. virg.*

X. Enarratio.

INfert pupillæ ſuæ] Quæ forte immatura, nec adhue iniuriæ idonea.

Citeriorem eſſe quam ſtuprum] Quintilianus decl. 299. *Citerior tamen eſt pœna quam ſcelus.* pœnam grauiorem infligi debuiſſe pupillæ viriatori. *La peine eſt au deſſous du crime.*

Vis quæ verbis quam quæ viribus fit] Vide quæ dixi ad §. 8. *Inſt. de public. iudic.*

Quod non publico] Bona non publicantur, non eripiuntur à fiſco, ſed pupillæ addicuntur.

XI. *De mulieribus quæ ſe ſeruis propriis iunxerunt.*

HIc etiam titulus eſt ſpecialis de ſtupro, quod mulier libera committit cum ſeruo proprio, quod longe turpius & grauius eſſe, quam ſuperius, pœna quam infligit Conſtitutio huius tituli demonſtrat, quę eſt in muliere capitis amputatio, in ſeruo concrematio. Superius non vindicatur in vtroque; ſed in tutore tantum, & deportatione, non morte. Hoc in vtroque morte. Ac pręterea illud deferentes ſerui non audiuntur, hoc deferentes audiuntur, & pro pręmio, ſi reos peregerint, libertatem conſequuntur. Vtrumque tamen eſt publicum crimen. Nam *l.* 30. *ͳ. t.* 9. adulterium tantum eximit numero publicorum iudiciorum, non ſtuprum. Et vt illud, ita hoc lenius punitur, ſi per matrimonium contractum ſit, puta ſeruo manumiſſo, vt patet ex *Nou.* Leonis & Anthemii *eod. t. & l.* 3. *ͳ. de nup.* & Paulo 2. *Sent. eod.* t. Quod autem ſequitur in hac Conſtitutione, Filii etiam quos &c. nimium quantum differt ab eo ſenſu, quem eadem verba habent in Cod. Theod. & à iure communi. Nam vtriuſque bona damnati damnatæque pœna capitali ſimul ac filiorum ex eo contubernio procreatorum addicit legitimis heredibus mulieris, non fiſco, quod tamen pœnæ capitali conſentaneum & conſequens erat. Sed idem etiam in raptus cauſa longe peiore admittit Conſtitutio tit. ſeq. vt vel nulli, vel alii quam publico addicantur bona reorum.

XI. Enarratio.

COmmittit eum ſeruo] Quem verberonem vocat conſtitutio hoc tit. vt *l. cum ſeruum* 6. *ͳ. de ſeru. fugit.* & Plautus paſſim.

Capitis amputatio] In *d. leg. vn. capitali ſententia ſubiugetur.* Baldus ait, dominam decapitari. Paulus diceret, *decollari.* v. ad tit. 28.

Addicit legitimis heredibus] Vide leges Vviſigothorum lib. 3. t. 11. 2.

XII. *Ad legem Iuliam de vi publica ſeu priuata.*

V. tit. 6. & 7. lib. 48. D.

TRes tituli ſuperiores ſunt de ſtupro, vel adulterio contracto ſine vi, quod punitur lege Iulia de ſtupro, vel Conſtitutionibus factis ad eam leg. Suprum aut adulterium, quod vi contrahitur, non punitur ea lege; ſed lege Iulia de vi publica, *l. mariti §. vlt. l. vim. in pr. D. ad leg. Iul. de adult.* de qua dicere inſtituit, vt expoſita eius poteſtate, quæ latiſſime patet & pœnis, deinde tit. ſequenti ſpecialiter dicat de ſtupro vel adulterio vi contracto. Pœnæ autem legis Iulię de vi publica vel priuata longe mitiores ſunt, quam Conſtitutionum pœnæ: Nam de

A vi publica lege Iulia eſt deportatio, de priuata relegatio & publicatio tertię partis bonorum. Conſtantini lege vis priuata, vt puta ſi quis per vim ingreſſus ſit poſſeſſionem alienam, eſt capitis pœna, quod & cędes ſi qua interueniat auctori vis inferendę imputanda ſit, & cęde quidem interueniente æquum eſt huic pœnæ ſtari. Alioquin ex alia eiuſdem Conſtantini lege ſufficit deportationis pœna, vis ſcilicet priuata plectitur ex ea Conſtitutione pœna legis Iulię de vi publica. Et ſeueriores etiam eſſe Conſtitutiones quam leges Iulias oſtendit aperte *l. ſeruos, h. t.* quę dominis, qui per ſeruos ſuos vim fecerunt, ſi honeſtiores ſint, infligit pœnam legis Iul. ſi humiliores pœnam Conſtitutionum. B Vim autem publicam legimus in Inſtitutionibus eſſe vim armatam, priuatam quę ſine armis ſit, quam non eſſe veterem diſtinctionem publicę à priuata ad Paul. oſtendi: & illam non eſſe veram, niſi quatenus omnis vis armata publica ſemper, priuata nunquam cenſetur. Nam ex diuerſo, qua ratione armata publica eſt, quod motu armorum offendatur & turbetur publica ſecuritas, eadem inermis publica eſſe poteſt, vt ſi vis fiat libero corpori, quia libertatis tutela publica eſt, *l.* 2. *D. ne de ſta. def.* Si noua vectigalia exerceantur, quia vis Reip. inferri videtur, cui ſoli competit vectigalium exactio, vel ſi quid ex incendio rapiatur, qua in trepidatione maxime publicę vtilitas vindicanda eſt, C *l.* 1. *§. merito, D. depoſ.* vel ſi quid aliud fiat, quod ſit contrarium rei iurive publico principaliter, aut per conſequentias; adeo vt quod cadit in legem Iul de vi priuata, poſſit ſi quis velit ſeueriori iudicio agere, venire in legem Iuliam de vi publicą, ſicut è contrario ſi quis mitiore, quod in banc, non in illam.

XII. Enarratio.

LEge Iulia eſt deportatin, &c.] *l.* 2. 6. *&* 7. *hoc titulo.*

Sufficit deportationis pœna] *l.* 2. *&* 3. *Cod. Th. ad l. Iul. de vi publ. & priu.*

D In Inſtitution.] *§. item lex Iul.*

Ad Paulum oſtendi] *Lib.* 5. *t.* 26. *§. per.*

Vt ſi vis fiat libero corpori] *l.* 3. in hac ſpecie, inquit Græcus interpres, lex Iulia de vi publica locum habet.

Si noua vectigalia exerceantur] *l. vlt. D. ad l. Iul. de vi publ.*

Quod in bane &c.] Quod in legem Iul. de vi priuata cadit, non quod in legem Iuliam de vi publica.

XIII. *De raptu virginum, vel viduarum, vel ſanctimonialium.*

STuprum vel adulterium vi commiſſum vindicatur lege Iulia de vi publica, itemque Conſtitutionibus, E & his quidem multo ſeuerius. Leges Iuliæ mitiores ſunt Conſtitutionibus. Eſt autem proprie Conſtitutio huius tit. de ſtupro vi commiſſo in virginem, aut viduam cuiuſcumque conditionis aut ſectæ. at venit etiam in eam, & quidem multo magis adulterium vi commiſſum, quo caſu ius eſt marito vel ſponſo deprehenſum in flagranti crimine quemlibet ſine vlla exceptione iugulare, ſicut raptorem virginis aut viduæ parentibus, fratribus, tutoribus, curatoribus. patronis, dominis. Et publicum eſt vtrumque crimen, & eius pœna vltimum ſupplicium, & ademptio omnium bonorum, vt cedant raptis, ſi ingenuæ fuerint, vel monaſterio, aut Eccleſiæ, ſi deuotæ virgines, aut diaconiſſæ, in quibus etiam ſcelus ſi

citra exitum ſubſederit, punitur, raptis autem uocillis, vel libertinis ex hac Conſtitutione raptori irrogatur quidem vltimum ſupplicium; ſed bona non auferuntur, ſicut nec conſciis & miniſtris huius criminis, quod eſt vltimo ſupplicio inconſequens, nec ita ſolet fieri. Item ex hac cauſa rei poſtulati non audiuntur opponentes præſcriptionem fori, vel appellantes, quod Iuſtin. ſumit ex *l. 1. Cod. Theod. eod. tit.* cuius pars eſt *l. per. §. quib. ex cauſis ſer. pro præ.* Interdicitur nuptiis raptoris, & matrimonio raptus ſcelere contracto, non petita muliere à parentibus, vel aliis à quibus eam peti decet more maiorum, etiamſi volens abducatur, quia nec velle intelligitur, quæ circumuenitur, & seducitur, *l. 1. §. ſi quis volentem, D. de lib. ho. exh.* nec minus habetur pro raptore, qui eam volentem ducit clam, inconſulto parentum, aut cognatorum eius. Et idem Ioannes vſuſque trahit non male ad adoleſcentes ad matrimonium illecebris & conciliaturis peſſimarum mulierum iuſciis parentibus & cognatis illicefactos.

XIII. Enarratio.

AVt ſectæ] Vt apud Tertullianum Apologetici cap. 5. & 40. *Chriſtianorum*, vel *Chriſtiana ſecta.* & alibi: *ſecta Chriſti.*

Deprehenſum in flagranti crimine] In ipſo facinore, περὶ αὐτῷ τῷ ἀδικήματι, Demoſtheni. Cuiacius in recit. ad tit. 15.

Quemlibet ſine nulla except. iugul.] Si vis abſit, marito non licet quemlibet compertum in adulterio occidere, *l. marito 24. D. ad leg. Iul. de adult. l. 4. §. eod.*

Deuotæ virgines] Vide §. tit. 1. tit. 3.

Si citra exitum ſubſederit] Seneca controuerſ. 7. libri quarti in Excerptis: *Scelera quoque quamuis citra exitum ſubſederint, puniuntur.* etiamſi conata non perfecerit.

Punitur] *L. 53. §. de Epiſc. & cler.*

Miniſtris] Qui συμπαρόντες, Græcis. *ſtupri ſequeſtres* Apuleio Mileſia 9. Hæc enim fere explicantur per miniſtros, per internuncios, per conſcios.

Non audiuntur opponentes præſcr.] In criminibus ceſſat omnis præſcriptio fori, vt heic notat Thalelæus.

Interdicitur nuptiis raptoris] Hermogenis interpretes legis meminere, qua virgo viciata nuptias indotatas, vel mortem raptoris eligere poterat. ἡ κόρη ἢ γάμον ἀπροικον, ἢ θάνατον αἱρουμένη τοῦ βιασαμένου pag. 170. Sed in raptores ſeuerius animaduerti ſuaſit vtilitas publica: irrogatur enim ſupplicium nouiſſimum raptori, vt apud Lacedæmonios. Marcellinus in Hermogenem: νόμος τὸν βιασάμενον κόρην χιλίας διδόναι· καὶ νόμος ἐν Λακεδαίμονι τὸν βιασάμενον θανάτῳ ζημιοῦσθαι. De his qui deuotam virginem ſibi matrimonio ſociarint, vide Sirmondum ad epiſtolam Auiti Vienneſis 49.

Etiamſi volens abducatur] Vt apud Heliodorum Æthiopic. 4. νέοι βίας ἑκοῦσαν ὑφισταμένην ἁρπάζουσιν: *Vim ſponte ſuſtinentem rapiunt.*

Quia nec velle intellig. quæ circumuenitur] Seneca: *Rapuiſti volentem, ſed feciſti vt vellem.* eſt coacta voluntas.

Inconſulto par.] Fortaſſe ſcripſerat Cuiacius, *inconſulto*, Plautus in Trinummo Act. 5. Scen. 2. verſ. 530.

Me abſente, atque inſciente, inconſulto meo.

Ad adoleſcentes] Vis committi in adoleſcentes vix poteſt. Euſebius Pamphili de Reſurrectione libro 1. *Cum autem non valuiſſet mulieris blandimentum, tranſtulit blandimentum ad vim. Noua quippe tra-*

A *gœdia in primo fiebat Ioſeph forte & ſolo. Siquidem vim pati mulieres, natura ipſa mulierem ſuadet. Ioſeph autem ſolus à muliere periclitatur ſuſtinere*, &c.

Conciliaturis] Hinc conciliatrix ancilla apud Plautum. Suetonius Vitellij cap. 11. *Cuius filius ſectionibus & conciliaturis vberius compendium nactus*, &c. Sic legit Muretus in variis.

Illicefactos] Suetonius Vitellij cap. 14. *Blanditiis allicefactos.* Vtrumque dicimus, allicere, & illicere.

XIV. *De emendatione ſeruorum.*

B VIm & raptum ſæpe comitantur homicidia, vt & *l. 6. tit. 12.* notauit, & Conſtitutio tituli ſuperioris, ideoque poſt legem Iuliam & Conſtitutiones de vi & raptu, conſequenter dicturus de homicidiis, quæ vindicantur lege Cornelia, & Conſtitutionibus factis ad eam legem, prius vult dato hoc tit. ab eius legis tractatione ſemouere homicidia ſeruorum commiſſa à dominis, quoniam lege Cornelia non vindicabantur, imo & per eam dominis in ſeruos ius eſt vitæ neciſque. At ex Conſtitutione huius tituli dominus reus eſt homicidij, qui ſeruum occidit animo occidendi; non etiam ſi ſeruus forte à domino virgis aut loris caſtigatus, aut vinctus, mox, vel paulo poſt, interierit. hic enim caſus domino non imputatur, nec,
C vt ait Conſtitutio, in eo dierum diſtinctio obſeruatur quibus poſt emendationem aut vincula ſuperuixit ſeruus. quod recte Azo notauit reſpicere ad legem Dei Exodi 21. pro tempore datam Iudæis. His autem Conſtitutionis verbis, Ictu fuſtis, apparet eam fuſtem ſeparare à virgis, vt *l. 2. Cod. Theod. de cur. pub.* & virgam minus eſſe, quam fuſtem.

XIV. Enarratio.

IVs eſt vitæ neciſque] Iure gentium dominis in ſeruos vitæ neciſque poteſtas fuit. Cœlius Lactantius diuinarum inſtitutionum Epit. cap. 3. *Habes in nos non modo vt pater, verum etiam vt dominus licentiam verberandi, & vitæ ac necis poteſtatem.* Saluianus de
D Gubernat. D. 4. *Cum occidunt ſeruulos ſuos, ius putant eſſe, non crimen.* vide quæ diximus Inſtitut. 1. c. 8.

Quam fuſtem] Itaque recte Græci verba illa conſtitutionis, *ictu fuſtis*, ſic interpretantur, παχυτέρῳ ξύλῳ, *craſſiori fuſte.*

XV. *De emendatione propinquorum.*

VT ſuperior Conſtitutio dominis in ſeruorum emendatione permittit tantum moderatam caſtigationem, ita hæc ſenioribus propinquis in iuniores, ſi mediocre ſit delictum quod admiſerint, quod poſſit intra priuatos parietes de communi ſententia propinquorum etiam mediocriter coerceri: nam ſi res grauiorem animaduerſionem deſiderat, offerendi ſunt
E iudicibus, vt *l. 4. §. de patr. pot.* vt ſerui quoque à dominis, *lege circumcidere in fi. D. ad l. Cor. de ſicar.* quo exemplo dicam etiam hodie non licere propinquis mulierem adulteram coercere maiorum more, de quo in Tiberio Suetonius, poſt reſcriptum D. Marci, quo non licet domino ſtatuere in ſeruum ſuum non deprenſum, quem dicit cum vxore ſua adulterium commiſiſſe, *l. ſeruos. D. de accuſ.* idemque hoc argumento comprobabo. Propinquis ſenioribus hæc Conſtitutio hoc tantum dat, vt ſtultos iuuenes patrio iure corrigant: atqui pater in filium infamem in nouercam ſtatuere non poteſt; ſed eum offerre iudici debet puniendum, *l. 2. D. ad l. Corn. de ſicar.* quam

ita eſſe accipiendam inſcriptio arguit. imo nec in filiam adulteram niſi deprenſam in flagranti crimine ex lege Iulia. ergo nec ex hac cauſa propinquis ſenioribus io minores natu quidquam ſtatuere licet. A

XV. Enarratio.

MOderatam caſtigationem] Paolus *Sentent. lib. quinto tit. 21. Modum caſtigandi & in ſeruorum coercitione placuit temperari.*

Senioribus propinquis] Non omnibus, ſed ſenioribus, Thalelæus, heic.

Io Tiberio Suetonius] Capite 35.

Vt ſtoltos iuoenes] *ἀπεκτονοῦντας, καὶ ἀσελγῶς βιοῦντας*, in Baſilicis. *ἀσώτως βιοῦντας*, interpr. ibidem, *diſſolutos & infamem vitam traducentes, nec pudice viuentes.* B

Patrio iure corrigant] Quemadmodum patres liberos delioquentes coercere poſſuot, Baſilica. Et emendationis igitur magis quam animaduerſioois gratia, mitiuſque, vt parentibus mos eſt *πρᾴως σωφρονίζειν*, Dio 44, *mitius coercere.* Euſtrathius ad Moral. Ariſtot. libro 10. cap. 9. *οὐδεὶς γὰρ τὸν υἱὸν διὰ τὴν φυσικὴν στοργὴν βιάζεται, καὶ κολάζειν ἐπιχειρεῖ, ὡς ὁ νόμος, ἀλλὰ πολὺ ἠπιώτερος τὰς ἐπιτιμήσεις ἐπιφέρει: Nemo enim ob ingenitum affectum in filium ſuum violentia vtitur, & punire ſuſtinet, ſicut lex cauet, ſed longe benigniores liberis ſuis pœnas irrogat.* Libanius in Declam. 35. *οὐ γὰρ ἐφοβεῖτο ὁ νομοθέτης τὴν γνώμην τὴν τοῦ πατρὸς μή ποτε καὶ αὐτὸν παραπλανῶσι τὸν τῆς πατρῴας αὐτονομίας οἱ παῖδες: Non enim vnquam legiſlator patris animū timuit, ne quid liberi paterentur dici ex patria poteſtatis iure.* Ipſe quidem pater etiam liberorum dominus eſt. Manuel Paleologus orat. 7. *ἄρχων ὁ πατὴρ ἐστὶ τῶν καὶ δεσπότης ἐκ αὐτῆς φύσεως.* vtitur tameo magis patrio iure qoam dominico. C

Infamem in nouercam] Adulterio infamem, qui cum nouerca peccarit.

Imo nec nec in filiam] *L. quod ait 23. D. ad l. Iul. de adult.*

Niſi deprenſam] Pro deprehenſam. Gloſſæ: *deprendit, ἐπιλαμβάνεται.* Sic *prendi* apud A. Gellium 7. 17. ita eoim ſcripti codices.

D

X V I. *Ad legem Corneliam de ſicariis.*

V. tit. 8. lib. 48. D.

SEquitur lex Coroelia de ſicariis, quæ homicidia capitali pœna coercet. Lex ait: *Qui hominem occiderit dolo malo*, quæ verba generaliter compreheodunt qualemcomque occiſorem puberem, vel impuberem doli capacem, vt alio capite eiuſdem legis, *Qui venenum malum fecerit*, M. Tullius pro Cluentio, omnes ait viros, fœminas, liberos. ſeruos in iudiciam vocari, ac ſimiliter occiſum qualemcumque etiam ſeruum & peregrinum, *l. 1 § & qui hominem, D. eod.* & iofantem imperfectum hominem, *l. pen. hoc titulo*, & ait, dolo malo, vt excludat caſum fortuitum. vel improuiſum, *l. 1. & 5.* & ſuæ vitæ tuendæ cauſam, *l. 2. & 4.* Poſt addit, etiam eum perinde atque homicidam teneri, qui com telo ambolauerit, hominis occidendi cauſa, *l. 7.* lege Iolia de vi publica teoetur, qui vel cum telo in publicu ambulauerit, *l. 3 §. 1. D. ad legem Iul. de vi publ.* lege Cornelia, qui occideudi hominis cauſa tantum. E

XVI. Enarratio.

LEx ait] *L. 1. D. eod.*

Doli capacem] Innocens enim ætatula, ſiue *ἀπειρόκακος τῆς νεωτέρας ἡλικίας*, vt loqoitur Nilos io Narratione 2. ad finem, legum pœnis eximitur.

Vt excludat caſum fortuitum] *L. aut facta 16. §. quantitas, D. de pœn.* puta ſi in venando telum in feram miſſum hominem ioterfecerit, *l. perſpiciendum 11. §. pen. eod.* Quod ſæpe accidiſſe notaui alibi, vt Diodori Sic. lib. 14. niſi culpa præceſſerit caſum, *§. item ſi eut. Inſtit. quib. mod. re contrah.* vel delinquendi propoſitum, vt in Nili epiſtola 308 *ἔγνων ποτὲ ἐγὼ ἄνθρωπον ἐκ διχονοίας ῥίψαντα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ λίθον· ὁ δὲ λίθος λοξὸν περιελθὼν κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ῥίψαντος εἰς ἕνα τόπον ἀμελήμενος ἑστῶτος τὸν ὀφθαλμὸν παρεξῆξε τοῦ παιδὸς ἐξετύφλωσεν: Noui aliàs quendam hominem querela iacto in inimicum lapide à ſcopo aberrans in proprij filij oculum vicino forte loco nihil tale metuentis illum pertulerit, quo is excæcatus eſt.* Nam vt idem ait in epiſtola 252. *In delictis non ſpecies ſolum criminis quæritur, ſed præterea quid mentis, quidque propoſiti habuerit qui deliquit, ἐν γὰρ τοῖς πταίσμασιν οὐ τὸ εἶδος ζητεῖται μόνον τοῦ ἁμαρτήματος, ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη τοῦ ἁμαρτάνοντος.* Tunc enim *caſus in culpam tranſit*, vt ait Velleius libro 2. Non igitur fortuita ſtatim ad colpam trahere debemos, vt vulgus ſolet, Tacitus Annal. 4. cap. 64. Deoique inoolontas vel ignorantia delinquentem excuſat. Theodoretus qoæſtione LXX. in Geneſin: *τοῖς ἐξ ἀγνοίας πλημμελήσασι καὶ οἱ ἄνθρωποι συγγνώμην εἰώθασι. Homines quoque ſolent illis ignoſcere, qui per ignorantiam delinquunt.* Vide Cuiac. Obſ. l. 6. 22. & Exercitat. noſtram de delictis impuberum.

Qui venenum malum] *L. 3. D. eod.*

Et infantem] Vide Cuiacium d. lib. 6. 21. & quæ diximus in titulo de public. iudic. §. 5. Inſtit.

Imperfectum hominem] *οὐ τέλειον ἄνδρα*, Euſtathius apud Cuiac. d. cap. 21.

Dolo malo] Nam qoi hominem occidit, *ἡ ψυχὴ καὶ προαίρεσις τοῦ ἀναιρεῖν*, *citra animum & propoſitum occidendi*, vt aiunt Græci non tenetur.

D Suæ vitæ tuendæ cauſa] Publicola in epiſtola ad Diuum Auguſtinum: *Si Chriſtianus videt ſe à barbaro, vel Romano velle interfici, debet ne eos ipſe Chriſtianus interficere, ne ab illis interficiatur: vel ſi licet ſine interfectione eos repellere, vel impugnare?* Reſpondet Beatus Auguſtinus epiſtola 154. *De occidendis hominibus, ne ab eis quiſque occidatur, non mihi placet conſilium, niſi forte ſit miles, aut publica functione teneatur, vt non pro ſe hoc faciat, ſed pro aliis, vel pro ciuitate, vbi etiam ipſe eſt, accepta legitima poteſtate, ſi eius congruit perſonæ.*

Hominis occidendi cauſa] Cicero pro Rabirio: *Niſi vero intereſſe aliquid putat inter eum qui hominem occidit, & eum qui cum telo hominis occidendi cauſa fuit.* E

Qui vel cum telo in publico amb.] Iuxta legem veterem, *μὴ ξιφοφορεῖν*, vt ait Cuiac. in recit. de qua dixi ad titulum de ſeruitutib. Inſt. vide lib. 12. 47.

X V I I. *De iis, qui parentes vel liberos occiderunt.*

IN quiboſdam libris additur ad legem Pompeiam: nam etſi alia lex Cornelia fuerit de parricidiis, *l. 2. §. cupia, D. de orig. iu. l. vlt. Cod. Theod. ad legem Corneliam de falſ.* tamen lex Pompeia magis recepta eſt taoquam nouiſſima & latiſſima, quæ pro parricidio etiam habet cædem coguatorum ex tranſuerſo, &

adfinium, & patronorum, & coniugis. Propriè enim parricidium committitur tantum inter parentes & liberos, quod Conſtitutioni huius tituli magis placet, puniri more maiorum primitus virgis ſanguineis cæſo parricida, *l. penult. D. eod.* qoales virgas lictorum eſſe apud Plinium legi, ea fruticibus ſanguinea, qui arboribus infœlicibus adnumerantur, vt quemadmodum alij criminoſi more maiorum arbori infœlici ſuſpenduntur, ita parricidæ ante ſupplicium cædantur, fuſtibus ex arbore infœlici decerptis, deinde inſuantur culleo, Iuuenalis corio bouis, Cedrinus *δέρματι βοείῳ νεοδάρτῳ*, cum impiis animalibus impij homines, vt inter ſententias Imperatoris Adriani legi, quæ referunt etiam parricidam inſutum colleo cum illis animalibus plauſtro iuncto bobus atris io mare deportari & abiici in profundum. Noua hæc pœna dicitur in Inſtitut. quæ eſt vetuſtiſſima, quia non erat in vſu ante hanc Conſtitutionem, non erat ſolemnis, vt hæc ipſa Conſtitutio ait. Valde notandum eſt, quod Suetonius ſcribit in Auguſto, hoc acerbiſſimo ſupplicio nec conuictum, & manifeſti parricidij reum adfici ſolitum, niſi vltro confiteretur.

XVII. Enarratio.

APud Plinium legi] Libro 24. cap. 10. & lib. 16. cap. 31. & 37.

Alij criminoſi] Tertullianus libro 11. aduerſ. Marcionem cap. 24. *Conſequens eſt inuidioſam potius intelligi, non criminoſam.* Vide locum Firmici tit. ſeq.

Iuoenalis] Sat. 13.

Δέρματι, &c. Recenti corio bouis.

Cum impiis animalibus] refert Doſitheos libro tertio Grammaticæ his verbis: *Fuit lex, vt qui parricidium feciſſet, publice in culeum miſſus conſueretur cum vipera & ſimia, & gallo, & cane, impiis animalibus impius homo, & in plauſtrum iunctum nigris bobus deportaretur ad mare, & in profundum mitteretur.*

Noua hæc pœna] Ex Leonis Imperatoris conſtitutione parricidæ igni abſumuntur. quo tamen ſupplicij genere nullum velocius eſſe ſcribit Lucianus de morte Peregrini.

In Auguſto] Capite 33.

Acerbiſſimo ſupplicio] Aſperrimo, *§. alia deinde, Inſtit. de public. iudic.* Parricidium, hoc eſt, *ſcelerum principatus*. S. Ambroſio libro 2. de Abel & Cain capite vlt. acerbiſſimo ſupplicio dignum fuit, crimen acerbiſſimum. De quo Nicolaus Damaſcenus: *Seu parricidium non priuatum eſſe crimen, ſed publicam vitæ ac naturæ iniuriam, quod cogitatum etiam non minus quam perpetratum contaminet: imo qui non puniat, & ipſe in naturam peccantem eſt iniurius.* aut ſi Græca malis, hæc refert Ioſephus Antiquit. libro 17. cap 7. *γονέων δὲ μιαιφονίαν κοινὴν εἶναι ἀδίκημα καὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου ... τὸ βεβουλεῦσθαι καὶ ὁ μὴ κολάζων ἀδικεῖ τὴν φύσιν.*

XVIII. *De maleficis & Mathematicis, & cæteris ſimilibus.*

I Ex Cornelia fuit coniunctim de ſicariis & veneficis. vnde quod quæri ſolet, quæ ſit omiſſa quæſtio publica in *l. 2. §. capta, D. de orig. iu.* non refero ad quæſtionem de veneficis, quam lex Cornelia coniunxit cum quæſtione de ſicariis vtrique, adiecto prætore vno, qui de vtroque ſcelere ex ea lege quæreret, quia non in ſolo ferro homicidium eſt, ſed etiam in veneno: verum id refero ad quæſtionem de iniuriis, quæ ex lege Cornelia publica fuit, *l. hos accuſare §.*

A *vlt. D. de accuſ.* & omiſſa ſi forte eſt, quod in deſuetudinem abiiſſet, & iam vt dicitur in *l. 7. J. de iniur.* iniuriarum quæſtio priuari non publici iudicij eſſet. De ſicariis autem ſatis dictum eſt ſupra. Hic titulus eſt de veneficis: nam maleficorum appellatione venenarij continentur, quod *l. 1.* ſtatim indicat, qua monemur, plus eſſe veneno neci dare, quam occidere gladio, ac proinde non eſſe mirum, ſi venenarius eadem qua ſicarius, aut maiori pœna plectatur. Continentur etiam magi, qui carminibus, diris, deuotionibus defigunt alios, qui fingunt cereas imagines, hominis necandi cauſa. Hi propriè ſunt malefici. Mathematici autem ſunt impoſtores, qui Mathematicorum liberali nomine adumbrantes ineptias ſuas,
B profitentur ſe fata cuiuſque noſſe, & natalitias ſyderum obſeruationes. His ſimiles arioli, augures, aruſpices, vaticinatores, ſomniorum interpretes falſi, qui omnes ex Senatuſconſulto ſubiiciuntur pœnis legis Corneliæ, *l. ex Senatuſconſulto, D. ad leg. Corn. de ſicar.* facto ſcilicet auctore Tiberio Pomponio & Ruſo Coſſ. vt Vlpianus ſcribit 7. de off. proconſ. Cor. Tacitus Statilio Tauro & Libone Coſſ. & tam diſcipuli quam magiſtri, *l. eos. Tertull. de idololat.* Eadem pœna eſt exilij diſcipulis & magiſtris. Et libri comburuntur, *l. 10. C. de Epiſc. aud. l. 4. §. 1. D. fam. erciſc.* Phocylides, *φάρμακα μὴ τεύχειν καὶ μαγικῶν βίβλων ἀπέχεσθαι.*

C
XVIII. Enarratio.

OMiſſa ſi forte eſt.] Tertullianus Apologetici cap. 16. *Ad Perſas, ſi forte, deputabimur.* & cap. 38. *Noſtra iniuria eſt, ſi forte, non veſtra.* adde cap. 42. ibid.

Venenarij continentur] Suetonius Neron. cap. 33. Iulius Firmicus: *Cum maleficis & venenariis criminoſa vita conſortia ineunt.* Optatus Mileuit. libro 2. *Innocentem ſe, & venenarius iudicet, ſi in ſolo ferro eſt homicidium.* Tertullianus de pudicitia cap. 5. *Sciunt hodie venenarij.* D. Hieronymus libro 5. in Hieremiam cap. 27. *Maleficos, quos vel veneficos poſſumus*
D *appellare, &c.*

Continentur etiam Magi] Amphilochius in orat. de pœnitentia magos & venenarios coniungit.

Qui carminibus, diris, deuotionibus defigunt] Plinius libro 26. c. 2. *Defigi quidem diris, deprecationibus nemo non metuit.* Virgilius in Cir.

Regis Iolchiacis animum defigere votis.

Gloſſæ: defixiones, *καταδέσμοι*. *Defigunt*: Sic quidam legunt in *l. 4. hoc titulo*: pudicos animos ad libidinem defigere, Græci interpretantur deflectere: ſic enim vertunt, *ἐκκλίνειν εἰς ἔρωτα.* Hi ſunt qui pocula amatoria dant, de quibus in *l. 3. §. 1. D. ad leg. Corn. de ſicar. & l. ſi quis 38. §. qui abortionis, D. de*
E *pœn.* vide Galenum libro decimo de ſimplic. medic. facult. ſub init. Achillem Tatium de amoribus Clitoph. & Leucip. v. S. Irenæum aduerſus hereſ. libro 1. cap. 9. S. Baſilium epiſt. 1. ad Amphiloch. can. 8.

Qui fingunt cereas imagines] Tertullianus de reſurrectione carn. cap. 16. Fictricis, vel Archigalli. Rigaltius: *φαρμακίδας*, ſagæ, ſimulachra cerea fingentis. Gloſſa ad *l. 6. in §. non dubitari* pingendo imaginem ceræ Antonius tamen Loiſellus V.C. & doctiſſimus, in codice ſuo correxerat, pungendo. Ouid. Am lib. 3. eleg. 7.

Sagaque Phœnicea defixit nomina cera,
Et medium tenues in iecur egit acus.

Hi propriæ ſunt malefici] Lactantius libro 11. cap. 16. *Sed eos magi, & ij, quos vere maleficos vulgus appellat, &c.* D. Hieronymus in Danielem capite 2.

Digitized by Google

Conſuetudo & ſermo communis magos pro maleficis accipit. Vide eundem in epiſtolam ad Epheſios capite 6. Hincmarus Remenſis de diuortio Loth. & Tetb. Reſponſ. ad Interrogat. 15. *Magi ſunt qui vulgo malefici ob facinorum magnitudinem nuncupantur.* Sic videtur accipere Firmicus Matth. 4. cap. 12. *Ob maleficia & illicita ſacra.* A

Mathematici ſunt impoſtores] Sueton. Vitell. cap. 14. Gellius 1. 9. *Vulgus autem quos gentilitio vocabulo Chaldæos dicere oportet, Mathematicos dicit.* D. Auguſtinus 11. de doctrina Chriſtiana cap. 21. *Qui Genethliaci propter dierum natalium conſiderationes, nunc autem vulgo Mathematici vocantur.* D. Hieronym. in d. cap. 2. *In Chaldæis* γενεθλιαλόγους *ſignificari puto, quos vulgus mathematicos vocat.* Hincmarus loco citato: *Sunt & qui dies natalium conſiderant, & qui ſyderum curſum in naſcentibus obſeruant, qui vulgo Mathematici vocantur.* Iidem dicti Aſtrologi, & Chaldæi. Iuuenalis Sat. 6. B

Chaldæis, ſed maior erit fiducia, quidquid
Dixerit Aſtrologus. Dio 49. τοὺς ἀστρολόγους καὶ τοὺς ἐκ τῆς πόλεως ἐξήλασε: *Aſtrologos & magos vrbe eiecit.* Tacitus Annal. 2. cap. 32. *Facta & de Mathematicis, Magiſque Italia pellendis.* Aſtrologis Magos iungit & Gregorius Nazianzenus pag. 61. Epiphanius Panarij libro 2. D. Chryſoſtom. in Paneg. ad Theodor. lapſ. Tertul. de idololat. *Scimus Magiæ & Aſtrologiæ eſſe inter ſe ſocietatem.* Gentis ſcilicet vocabolum artis eſſe cœpit, & futurorum præſcij Chaldæi dicti, quod illa gens huios ματαιοτεχνίας eſſet peritiſſima. Themiſtius orat. 16. ἐν Αἰγύπτῳ δὲ μόνον ἐφιλοχώρει τὰ μαθήματα. Iulius Firmicus Matheſ. 8. 25. *Diuinus erit, Aſtrologus, vates, artiſque Chaldaicæ valde peritus.* Vlp. apud Rufin. in Collat. iur. Moſ. cum Rom. ſæpiſſime interdictum eſt fere ab omnibus principibus ne quis omnino ſe huiuſmodi ineptiis immiſceret. C

Ineptias ſuas] Sanctus Baſilius homil. 1. in Hexaem. ἡ πολυθρύλλητος ἀστρονομία, ἡ πολυάσχολος ματαιότης. *vulgi ſermone decantata Aſtronomia, vanitas negotioſiſſima.* Vide auctorem Anonymum homil. de edicto Abrahami, *pone manum tuam*, &c. tomo 6. operum D. Chryſoſtomi D

Se fata cuiuſque noſſe] A. Gellius libro 14. 1. *Homo naſcens fatum accipit.* & apud Tacitum Annal. 16. 14. *Fata ſcrutari.*

His ſimiles arioli] De ariolis, arupiſcibus, & augurıbus, vide Hincmarum loco citato. Diuus Hieronymus in d. cap. 2. *Quos nos ariolos, cæteri* ἐπαοιδοὺς *interpretati ſunt, id eſt, incantatores.*

Arupiſces] Danielis d. cap. 2. *aruſpices* θύτας *Symmachus interpretatus eſt, quos Græci ſolent* ἡπατοσκόπους *appellare, qui exta inſpiciunt, & ex his futura prædicant.* Hieronymus ibidem.

Vaticinatores] Qui ſe Deo plenos adſimulant; Paulus 5. Sentent tit. 21. Minotius Felix in Octauio: *Pleni & mixti Deo vates.* Iulius Pollux lib. 1. ἔνθεος θεοῦ. E

Somniorom interpretes falſi] *L. etſi 7. h. t.* Cornelius Tacitus Ann. 11. cap. 27. *Ad Chaldæorum promiſſa, Magorum ſacra, ſomniorum etiam interpretes impulit.*

Libro ſeptimo de off. Proconſ.] Apud auctorem collationis LL. Moſaic. & Roman.

Cornel. Tac.] Libro ſecundo Annalium.

Tertull. de Idolol.] Cap. 9.

Et libri corrumpuntur] Libri magicæ artis, Paulus *d. tit. 21. & c. 23.* ars magica & ars mathematica in *l. 2. h. t.* artis appellatione cenſeri non debent. Ioannes Philoponus de mundi creatione libro 4. cap. 20. οὐδὲ τέχνην ὅλως αὐτὴν ὀνομάζειν χρή. *Neque ipſam omnino artem appellare decet.* & ibidem: μηδὲ τέχνην τὴν γενεθλιαλογίαν ὑπάρχειν ἀλλὰ δαιμονιώδη, καὶ μόνον ἀπάτην: *genethiologiam ne quidem artem eſſe, ſed rem dæmoniacam, meramque impoſturam.*

Phocylides] In ποιήματι. *Lex vlt. hoc tit.* lucem capit ex Amphilochij epiſtola ad Seleucum verſ. 162. quod ibi obſeruatum.

XIX. *De ſepulchro violato.*

V. tit. 12. lib. 47. ff.

Maleficis adfines ſunt ſepulchrorum violatores, læſarum religionum rei, vt ait *l. 1.* & Cornelius Tacitus 3. *Graue crimen læſarum religionum:* nam & magi infames ſunt ſepulchrorum violatione. Apuleius 2. *Ne mortuorum quidem ſepulcra tuta dicuntur, ſed & buſtis & rogis reliquiæ quædam & cadauerum præſegmina ad exitiabiles viuentium fortunas petuntur.* Culpabantur eo nomine clerici potiſſimum, quo tempore remiſſa eſt à Theodoſio Nou. de ſepulchris. Crimen eſt publicum in *l. 4.* poſſis dicere, & ex lege Iulia de vi, *l. 8. D. eod.* & ciuilis actio popularis ex edicto prætoris, cui nihil derogat *d. l. 4.* & vtriuſque pœna pecuniaria, criminalis 20. pondo auri *l. 3.* 10. pondo ex *l. 4.* Sed ibi etiam Baſil. habent 20.

XIX. Enarratio.

Sepulcrorum violatores] In *l. 3.* ſepulcrum violaturus, in *l. 4.* qui ſepulcra violant. Gloſſæ: τυμβωρύχος, *ſepulcrorum violator.* Sepulcrorum violatores dicuntur, qui de ſepulcris auferunt ſaxa, marmora, columnas, qui lapides mouere, & terram euertere, & ceſpitem euellere audent, *d. l. 4.* quod eſt, βώλον, ἢ λᾶαν ὀχλίσαι, in conſecratione templi in agro Herodis Attici: quique corpora ſepulta, aut reliquias attrectant, *d. l. 4.* ſiue vt ait Paulus receptarum Sentent. lib. 1. tit. vlt. *Qui corpus perpetuæ ſepulturæ traditum, vel ad tempus alicui loco commendatum nudauerint, & ſolis radiis oſtenderint.* Sic Imperat. Theodoſius & Valentinianus in Nouella de ſepulcris violat. *monſtrare cœlo corporum reliquias humanorum.* S. Methodius in libro de libero arbitrio: ὁ μὲν γὰρ ἐσύλησε νεκρόν, καὶ τὸ κρυφθὲν ἤδη σῶμα γῇ πάλιν ἔδειξεν ἡλίῳ: *Hic ſiquidem deprædatus eſt mortuum, corpuſque iam terra occultatum iterum exhibuit Soli,* qui omnes Phocylidem imitari videntur, cuius hi verſus ſunt:

Μὴ τύμβον φθιμένων ἀνορύξῃς, μηδ' ἀθέατα δείξῃς ἠελίῳ.
Ne ſepulchrum mortuorum aperias, neque non aſpicienda oſtendas Soli. An huc pertinet quod ſcribit Proclus in Heſiodum. νόμος παρὰ Ῥωμαίοις, ὥστε φασί, τάφον μὴ κινεῖν, τουτέστιν, ὀρύσσειν? *Lex eſt apud Romanos, qua dicunt, ſepulcrum mouendum non eſſe, id eſt, effodiendum.*

Læſarum religionum rei] Impietatis rei. τὰ γὰρ περὶ τοὺς κατοιχομένους γινόμενα οὐκ ὀρθῶς, ἀσεβήματα καλεῖται: *Nam circa defunctos perperam facta, impietates vocantur.* Dio Chryſoſtomus in Rhodiaca.

Sepulcrorum violatione] Quintilianus declamat. 15. *Facinus quod dicunt inquietare ſuperos, ſidera diris agitare carminibus, tumulos, buſta ſcrutari, & amputatis cadaueribus, ipſas in ſcelus armare manus, fieri non poteſt, vt auctorem ſuum non ſtatim primo prodat aſpectu.*

L. 3.] In qua recte libet Menagij: non minus nota, quam 20. lib. auri pœna, &c.

Criminalis] Ioannes ſecundus Papa in epiſtola 1.

Viola-

Violatores vero ſepulcri, licet Auguſtorum Principum capitaliter damnet ſententia, tamen ſi qui in hoc facinore fuerint reperti ſuperſtites, ab Eccleſiaſtica communione priuentur: quia nefas eſt vt eis Chriſtianorum non obſeretur conſortium, que temeritatis auſu humatorum cineres reddere præſumpſerint inquietos. Capitula Karoli Hludouici Imp. F. num. 21. *Nec quiſquam oſſa cuiuſlibet mortui de ſepulcro ſuo eÿcere, aut ſepulturam temerario auſu quoquo modo violet, ſed vnumquemque in loco ſibi ideo præparato atque conceſſo aduentum ſui iudicis præſtolari concedat: maxime cum non ſolum diuinæ leges, ſed etiam & humana apud humanam Rempub. ſepulcrorum violatores, reos mortis dÿudicent.*

Baſilica] Libro 60. tit. 23. cap. 13. & 14.

X X. *Ad legem Fabiam de plagiariis.*

V. tit. 15. lib. 48. D.

ALiæ fuit lex Cornelia de plagiariis, teſte Apuleio octauo Metam. Crimeo, inquit, Corneliæ, legis incurram, ſi ciuem Romanum pro ſeruo vendidero: nam venditio Ciuis Romani plagium eſt, *l. 12. ꝫ. de inq. man l. 2. ꝫ. vbi de crim. agi op.* Sed in legis Corneliæ locum nouiſſime ſucceſſit lex Fabia qua plagiarij, qui & lauernæ & fraganæ, iudicio publico (lege Cornelia erat priuatum) & pœna pecuniaria coërcentur. Sed hodie ex Conſtitutionibus longe grauiore, *l. vlt. hoc tit. l. vlt. D. eod.* Hi ſunt, qui ſine vi dolo malo ſcientes abducunt ingenuos, aut liberos homines, & veodunt pro ſeruis, aut ſupprimunt; vel qui ſeruos alienos abducunt ſine vi, & plerumque ſine furto, & fugam perſuadent, aut fugitioos celant. De Senatuſconſulto facto ad hanc legem ſcripſi Obſeru. 17. cap. 10. Modeſto & Probo Coſſ.

XX. Enarratio.

QVi & lauernæ & fraganæ] Gloſſæ Iſidori, *Lauerna, latro, aut qui filios alienos ſeducit.* Gloſſæ: *ανδραποδιστής, plagiarius, fragana, plagiator.* Tertul. lib. 1. in Marcionem cap. 23. Magnum Etymologicum: *ἀνδραποδιστὴς, οὐ μόνον ὁ τοὺς ἐλευθέρους ἀπάγων εἰς δουλείαν, ἀλλὰ καὶ ὁ τοὺς δούλους ἀπὸ τῶν δεσποτῶν ὑπάγων*: Plagiarius eſt qui liberos homines in ſeruitutem abducit, vt ſeruorum numero ſiut; ſed & qui ſeruos dominis ſuis eripit.

Priuat] *L. plagij 13. h. t.*

Pœna pecun.] *L. vlt. D. eod.* Interdum plagij pœna mors, *l. 7. & l. vlt. hoc tit.*

Aut liberqs homines] Libertinos, *l. pen. §. 1. D. eodem.*

Vel qui ſeruos alienos] Lyſias orat. 1. *οὐδ᾽ εἰ τὸν παῖδά σε ἐξαγαγὼν λῃφθείη ἐπ᾽ ἄν φαίης αὐτὸν ἀνδραποδιστὴν; an ſi quis ſeruum tuum eduxiſſe conuincatur, eum plagiarium non eſſe dices?*

Aut fugitioos celant] Apuleius 6. Metamorph. *Legibus quæ ſeruos alienos profugos inuitis dominis vetant ſuſcipi prohibeor*: & paulo poſt; illicitæ occultationis crimen dicitur. Corrippus de laudibus Iuſtini libro tertio ad finem.

——profugis damus oſtia ſeruis?
Legibus hoc noſtris non conuenit, arguo factum.

XXI. *Ad legem Viſelliam.*

LEx Viſella publico iudicio tuetur ingenuorum dignitatem & priuilegia, ne honores debitos ingenuis libertini temere vſurpent, & gerant, néve ſe libertini dicant eſſe ingenuos, niſi natalibus reſtituti

A ſint, vel donati iure anulorum aureorum, vel adoptati ab equite Romano, vt apud Suetonium in Claudio cap. 24. *l. 1 ꝫ. tit. 31 l. 1. ꝫ. ſi ſer.* vel *lib. ad dec. aſp.* Recte autem hic titulus eſt medius inter præcedẽtem & ſequentem titulum, quia lex Viſellia participat ex vtroque, legi Fabiæ, qua tuetur ingenuorum dignitatem, vt lex Fabia perſonas; legi Corneliæ, qua libertinos coercet, qui ſe falſo agunt pro ingenuis. Aſt lex, damno cum infamia i multa, vt lege Iulia de ambitu; nam & hic ambitus quidam libertinorum eſt.

XXI. Enarratio.

NE honores debitos] Puta, ne Senatores fiaot, vel aliam dignitatem adiſpiſcantur, Græci ad ti-
B tulum trigeſimum ꝫ.

Néve ſe libertini dicant eſſe ing.] Non modo ſi dicant ſe ingenuos, ſed etſi ea quæ ingenuorum ſunt, faciant. Græci ad legem vnicẽ d. tit. 30. Liberti hodie decuriones fiunt impune contra legem Viſelliam. Cuiacius ad nouellam 78. quod notatur etiam in Gloſſis Baſilic. in v. *βουλευτής.*

Vt lege Iulia] Vide ꝫ. tit. 28. in fine.

XXII. *Ad legem Corneliam de falſis.*

V. tit. 10. lib. 48. ff.

C SEquitur lex Cornelia de falſis, quæ dicta eſt teſtamentaria, quia de teſtamentis fuit, quæ quis falſa ſcripſiſſet, aut vera ne apparerent, ſuppreſſiſſet, aut ſubripuiſſet, *l. 14.* & de confirmandis his quæ irrita facta eſſent teſtatore capto ab hoſtibus ſi ibi decederet, de qoo capite frequens mentio eſt in titulis de teſtam. & de capt. In hoc autem tractatu publicorum iudiciorum de illo tantum agitur, quo publicum iudicium lex Cornelia conſtituit in eum, qui ſciens dolo malo teſtamentum ſubripuit, ſuppreſſit, interleoit, ſubiecit, reſignauit, quive falſum teſtamentum ſcripſit, celauit, recitauit, *l. 2. D. eod.* & qui ſignum obſignandis teſtamentis anulumve adulterinum fecit, ſculpſit, *l. 30. D. eod.* & pœnam capitalem, *l. 1.*
D *& 5. hoc titulo*, quæ poſtea facta eſt oon capitalis, *l. 22. hoc titulo, l. tranſigere, ꝫ de tranſ.* lege Cornelia dico fuiſſe capitalem: nam quod eſt in Inſtitut. legis Corneliæ teſtamentariæ pœnam eſſe deportationem, tam eſt falſum, quam quod lege Iulia adulteros capite puniri, ſi ipſas & nudas leges publicas ſpectas, vt ab initio conditæ ſunt, non etiam Senatuſconſulta & Conſtitutiones factas ad eas leges, qoibus quæ pœna cauta, vel ſubrogata eſt, eam ipſis legibus Iuſtinianus accommodat & attribuit: nam id etiam quod ait lege Cornelia teſtamentaria puniri eum qui aliud inſtrumentum falſum ſcripſit, vel ſignauit, non eſt ex ipſa lege Cotoelia, quæ non de alio inſtrumento, quam de teſtamento fuit. Sed ex Senatuſconſulto Li-
E boniano facto ſub Tiberio Statilio Tauro & Libone Coſſ. vt Vlpianus ſcribit 8. de off. proc. quo pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui aliud quam teſtamentum dolo malo ſignauit, ſignarive curauit, & vt dicemus titulo ſequenti, teſtamentario etiam, qui ſibi aliquid adſcripſit. Poſt factum eſt aliud Senatoſconſult. ſub eodem Imperatore Licinio V. & Tauro Coſſ. quo eiuſdẽ legis pœna irrogatur ei qui falſas teſtationes faciendas, teſtimoniave falſa inuicem dicenda aut conſignanda dolo malo curauerit. Et aliud Cotta & Meſſala Coſſ. quo eadem pœna coercetur, qui ob inſtruendam aduocationem, teſtimoniave, pecuniam acceperit, pactoſve fuerit, ſocietatem coïerit, aut aliquam obligationem interpoſuerit, & qui coierit ad

accuſationem innocentium. Et aliud Geminis Coſſ. A quo eadem adficitur, qui ob denunciandum, vel non denunciandum, remittendumve teſtimonium pecuniam acceperit. & hæc ſunt Senatuſconſulta de quibus loquitur *l. 2. D. de concuſſ.* & *l. 1. D. ad leg. Cor. de falſ.* non Senatuſconſult. Voluſianum, quod ad legem Iuliam de vi pertinet, non ad Corneliam de falſis. Et ex his quidem perinde atque ex lege Cornelia iudicium publicum conſtitutum eſt; ſed non de ſubrepto alio inſtrumento, *l. 16. D. eod.* quia nec Libonianum huius meminit caſus, neque ex Conſtitutionibus de ſuppoſito partu, *l. 30. eod.* Crimina tamen ſunt hæc omnia nullo clauſa tempore niſi longo, i. 20. an. Falſum Paulus in Sent. ſcribit eſſe quidquid in veritate non eſt, ſed pro vero adſeueratur. Auguſtinus B in Soliloquiis, quidquid ad ſimilitudinem alicuius accommodatum eſt, nec id tamen eſt, cuius ſimile apparet. Imperfectius, & *αἰ τίνος, l. quid ſit. D. eod.* Si quia alienum chirographum imitetur, ſi libellum vel rationes alienas intercidat, aut deſcribat, vt à falſariis ſeiungat eos qui in ſuis rationibus mentiuntur, qui non incidunt in pœnam legis Corneliæ, ac ſi diceret in alieno inſtrumento falſum commiſſum vindicari, non in proprio, in aliena re falſum teſtimonium, non in propria.

XXII. Enarratio.

QVæ dicta eſt teſtamentaria] Paulus 5. *Sentent. tit.* 25. ita dicta, quia de teſtamentis lata eſt, *l. 1. D. de public. iud.* C

Quæ quis falſa ſcripſiſſet] De his qui *ῥᾳδιουργοῦσι, καὶ παραποιοῦσι χαρακτῆρας γραμμάτων ἐν ἀλλοτρίοις*, Sanctus Baſilius in Eſaiam capite decimo. Hos etiam *ῥᾳδιουργοὺς* vocat Plutarchus de fuga. Gloſſæ: *ῥᾳδιουργὸς, falſarius, ῥᾳδιουργία, falſum.*

Qui ſciens dolo malo, &c.] Paulus 4. *Sentent. tit. 7. & d. tit. 25.* Hinc emendandus Hincmarus Remenſis de diuor. Loth. & Tetb. in Reſponſ. ad interrog. 12. *Inſeruerunt etiam*, inquit, *in eiſdem legibus ad legem Corneliam teſtamentariam, de his qui teſtamentum quodve aliud inſtrumentum falſum ſciens dolo male ſcripſerit, ſuppreſſerit, admouerit* (lege, *amouerit*) D *deſignauerit* (lege *reſignauerit*) *deleuerit, honeſtiorem quidem in inſulam deportari, humiliorem autem in metallum damnari, aut in crucem leuari, ſeruum vero capite puniri.*

Pœnam capitalem] Sanctus Cyprianus in epiſtola prima. *Hic teſtamentum ſubijcit: ille falſum capitali fraude conſcribit.*

Lege vigeſima ſecunda h. t.] Niſi quid maximum admiſſum ſit, *d. l. 22. in fine.* vide Baſilica & Exercitationem 12. ad finem. Illis autem quæ ibi dicuntur, vt qua parte quis peccauit, eadem multetur, adde illud Anaſtaſij bibliothecarij ex hiſtoria Eccleſiaſtica: *per qua namque quis peccat, per ea quoque & corripitur.* Theophanes dixerat: *δι᾽ ὧν γάρ τις ἁμαρτάνει, διὰ τούτων τιμωρεῖται.* E

Vt Vlpianus ſcribit] Tit. 8. Collation. LL. Moſ. & Rom.

Teſtamentario] *διαθηκογράφῳ*, ſcriptori teſtamenti.

Qui ob inſtruendam aduocationem] Vlp. *d. tit. 8. l. falſi 20. D. eod.*

Pecuniam acceperit] Vlp. d. tit.

De ſuppoſito partu] Crimen ſuppoſiti partus publicum non eſt: nam ſoli parentes agunt, aut hi ad quos ea res pertinet, id eſt, hi quorum intereſt.

Niſi longo, id eſt, viginti annis] Græcus interpres id quod dicitur in *l. 19. D. eod. accuſationem ſuppoſiti partus nulla temporis præſcriptione depelli*, ſcribit, non ita accipiendum eſſe, quaſi tricennio extinguatur accuſatio, ſed ..... ibi lacuna eſt: innuit autem breuiori tempore concludi: & vicennio igitur, aliter quam adulterium quod quinquennio clauditur, vt ſcribit Cuiac. in recitat.

Falſum Paulus in Sententiis] d. Collationis tit. 8.

Auguſtinus in Soliloquiis] Auguſtini verba hæc ſunt cap. 16. *Nam falſum non eſt, quod ad ſimilitudinem alicuius accommodatum eſt, neque id tamen eſt, cuius ſimile apparet?*

XXIII. *De his qui ſibi adſcribunt in teſtamento.*

Vide d. tit. 10.

EX Senatuſconſultis quæ facta ſunt ad legem Corneliam teſtamentariam eſt Senatuſconſultum Libonianum, de quo in hoc titulo agitur, quatenus pœna legis Corneliæ teſtamentariæ adficit eum qui cum adhibitus & aduocatus eſſet ad ſcribendum alienum teſtamentum, in eo ſibi vel hereditatem, vel legatum, vel fideicommiſſum, vel libertatem, vel quod aliud emolumentum adſcripſit, dictante, volente & iubente teſtatore, qui eam partem teſtamenti bona cum venia teſtatoris aliis ſcribendam dare debuit, quare non vitiaretur teſtamentum, *l. D. Claudius §. vlt. D. eod.* nec teſtatori in ea re, quæ falſi ſuſpicionem importaret, obtemperare. Falſum eſt, ſi inuito & ignorante teſtatore ſibi adſcribat, & legi Corneliæ locus. Falſum non eſt ſi hoc faciat volente & iubente teſtatore, ſed quaſi falſum, & Senatuſconſulto Liboniano locus, quo vtique punitur, tametſi id quod ſibi adſcripſit, pro non ſcripto habeatur, & cedat heredi ſcripto, vel ſubſtituto, vel coheredi legitimo. Delictum punitur, etiamſi delinquenti nihil profuerit. At ſunt caſus, quibus teſtamentarius à principe, vel Senatu veniam impetrare poteſt, non etiam ius capiendi. Sunt quibus ipſo iure ſecurus eſt, vt *l. 1. & 2. in fi. l.* s. functus dulci officio, i. mortuus, functus vita, functus morte; nec enim res contrariæ dicuntur. Iſidorus in Gloſſis: Functus officio, qui officium vitæ impleuit. Igitur dulce officium, dulceve munus vita dicitur. Seneca in Hippolyto, Cur dulce munus redditæ lucis fugis? Non eſt omittendum hac de re, qua de primum factum eſt Senatuſconſultum Libonianum, auctore Tiberio, etiam poſtea factum fuiſſe aliud Senatuſconſult. ex edicto D. Claudij, *l. 3. hoc titulo, d. l. D. Claudius*, quod Senatuſconſultum Claudianum dicitur: Sunt igitur hac de re duo Senatuſconſult. quod & inſcriptio probat libri ſingularis Pauli ad Senatuſconſultum Libonianum, ſeu Claudianum, & quod *l. 10. D. eod.* hoc prouiſum fuiſſe ait Senatuſconſultis, non Senatuſconſulto, & ita quod ſub Tiberio apud Cornelium Tacitum factum fuiſſe Senatuſconſultum de Mathematicis, & magis Italia pellendis idem apud eundem ſub D. Claudio alio Senatuſconſult. repetitum, vel reductum fuiſſe legimus. Quod autem *l. 3. & d. l. D. Claudius*, Diuum Claudium dicit, plane probat illud edictum Suetonium tribuere perperam Claudio Neroni, qui nunquam Diuus factus, vel nuncupatus eſt.

XXIII. Enarratio.

AT ſunt caſus quibus teſtamentarius] Vt ſi dicant ius ignoraſſe, ſeque à relicto diſcedere, *l. 3.* in qua dicitur, *Senatum & DD. Principes rare veniam dediſſe.* Si habet *τὸ κατὰ πόδας*. & ait Thalelæus: quia ius igno-

rauerunt, non facile iis ignoſci. Menagij tamen codex non babet v. *raro.* Item pœna legis Corneliæ militi remittitur, *l. 5. h. tit.* in qua Menagij liber habet, *ſecuto tenore in d.* Quidam tamen, *ſecutus tenorem,* &c. Datur & venia marito, ſi petatur, *l. 4.* Nam præſumptio eſt pro marito, vxorem ei tale legatum dictaſſe, vt ait Thalelæus. & tamen quaſi falſum eſt. Cuiacius in recitat. apud quem vide alios caſus.

Non etiam ius capiendi] Nullo caſu relictum capere conceditur.

Seneca in Hippolyto] Actu II.

Apud Cornelium Tacitum] Annal. 2.

Apud eundem] Lib. 12.

Suetonium] Claudij capite 17.

XXIV. *De falſa moneta.*

LEx Cornelia alia fuit teſtamentaria, de qua ante dictum eſt, alia nummaria, vt Cicero appellat, de qua in hoc titulo agitur. Hæc eſt de falſa moneta, i. de nummis adulterinis. Monetæ nomen eſt multiplex nam vel eo ſignificantur nummi, vel locus in quo formantur, vt *l. 2* & Macrobij 1. in Somn Scip. Semen locari intra formandi hominis monetã, vel *ἀργυροκοπεῖον*, vt Harmenopulus ait v. 1. Epit. ſiue iconium, vt eſt in hiſtoria Antonini Florentini, & apud Suetonium in Caligula, aureum iconium. Cæterum hac lege tenentur, quicunque adulterinam monetam flant, feriunt, vel probam vitiant, minuunt, exſcindunt, adrodunt priuatim vel publice; imo & qui priuatim probam feriunt ex permiſſu principis *l. 3* nam neque arma, neque monetæ, niſi publice à certis publicisque perſonis fabricari, aut percuti poſſunt. Et ex hac cauſa etiam ſerui dominos ſuos deferre poſſunt, *l. vix certis, D. de iudic.*

XXIV. Enarratio.

ALia nummaria, vt Cicero appellat] 3. in Verrem. Aſconius Pedianus: *Lex Cornelia nummaria, quæ de moneta, ne quis priuatus monetam faceret.*

Significantur nummi] Aſcon. loco cit. Onomaſtic. vetus: *νόμισμα, moneta.* Ouid. Faſtorum 1.

Vi&aque conceſſit prima moneta noua.

Et apud Paulum 5. Sentent. tit. 25. *Signata moneta.*

Macrobij] Capite 6. D. Auguſtinus lib. 2. contra epiſtolam Parmeniani cap. 13. *Si aliqui furtim & extraordinarie non monetis publicis aurum vel argentum, ſed a percutiendo ſignauerint.* &c.

VI. Epitomar.] Tit. 14. §. 4. Gloſſæ Baſilicõn: *μονῆτα, τὸ ποιεῖον νομισμάτων: cuneus moneta.* Paulinus Nolanus ep. 16. ad Delphinum. *Sed ſi piſcis tuus ſum, debeo ore precioſo præferre denarium in quo non Cæſaris figura & inſcriptio; ſed Regis æterni viua & viuificans imago præfulgeat. fidem ſcilicet veritatis, quæ doctrina tua monetam, & annuli tui ſymbolum nummo cordis mei, & cera mentis impreſſerit.* imago, Tertullianus de idololatria cap. 15.

Apud Suetonium in Caligula] Capite 22. Hodie vero, *aurum iconicum* legitur.

Flant feriunt] *L. 8 & 9. D. de leg. Corn. de falſ.* Paulus 5. *Sentent. tit. 25.* Firmicus Matheſeos 4. cap. 12. gladio puniri ait. *Ob adulteratas pecunias publice accuſatos faciet gladio perire.* Ex *l. 2. h. tit.* igne abſumuntur, quam pœnam Tertullianus ſummam vocat ad Martyr. cap. 4.

Vel probam vitiant] & quaſi *παραχαράκται*, adulteratores monetæ puniuntur, Baſil. *l. vlt. h. t.*

Adrodunt] Qui nummos radunt, vel circumci-

A dunt, ſiue vt eſt in Baſilicis *οἱ τὰ νομίσματα ξέοντες ἢ περικόπτοντες, l. quicunque 8. D. ad leg. Cornel. de falſ.* Tertullianus de Pœnitentia cap. 6. *Si ergo qui venditant, prius nummum quo paciſcuntur examinant, ne ſcalptus, neue raſus, ne adulter.* Suidas: *παραχαράκται, οἱ τὰ νομίσματα περικόπτοντες. paracharactas, qui nummos circumcidunt.*

XXV. *De mutatione nominis.*

AD legis Corneliæ de falſis pœnam redigitur etiam is, qui dolo malo ſeipſum adoptat, & nouum ſibi nomen imponit, quo quid alienum intercipiat, vt Paulus ait in *Sent. tit. ad leg. Corn. & l. falſi, D. eod.*
B Si dolus malus abſit, vnicuique libero homini liberum eſt, quodcunque volet ſibi nomen adſumere, nec ex eo ſolo, quod nouum ſibi nomen adſumpſerit, vlla actione tenetur, ſed ita demum ſi alium ea re in fraudem induxerit, arg. *l. vlt. l. quod fal. tut. auc.* Dico, libero homini: nam ſerui nomen in domini eſt poteſtate, non ſerui. qua de cauſa & libero homini redacto in ſeruitutem dominus mutat nomen, vt Ioſepho Pharao, vt Danieli Nabuchodonoſor rex notus etiam ex profanis Straboni.

XXV. Enarratio.

QVi dolo malo] Exemplum in Philocomaſio
C meretrice, quæ ſe Glyceriem adoptatitio nomine appellat, apud Plautum in Milite glorioſo Act. 2. Scen. 2. & in Cerylo liberto, qui diues admodum ob ſubterfugiendum quandoque ius fiſci, ingenuum ſe & Lachetem mutato nomine cœperat ferre, vt ſcribit Suetonius Veſpaſiani cap. 23.

Seipſum adoptat] Cicero in Bruto ſcribit, C. Stalenum ſeipſum adoptaſſe, & de Staleno C. Ælium Petum feciſſe.

Vt Paulus ait in Sent.] Libro 5. tit. 25.

Dominus mutat nom.] Ioannes Philoponus de mundi creatione libro 6. c. 6. *ὁμοίως δὲ καὶ ἡμεῖς οὓς ἂν ἐξ ἀρχῆς κτώμεθα τὸ πρότερον ἀμείβοντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὄνομα, ἕτερα ἐπιτίθεμεν αὐτοῖς· καὶ τοῦτο δὲ τῆς ἐπ' αὐτοῖς δεσποτείας ποιούμενοι σύμβολον.*
D *Nos ſeruis quos primum adquirimus, priora nomina mutantes, plerumque alia nomina imponimus: idque agimus in ſignum dominij quod in ipſos habemus.*

Vt Ioſepho Pharao, vt Dan. N.] Vide Ioſephum Antiq. libro 2. cap. 3. & lib. 10. cap. 11.

XXVI. *Ad legem Iuliam de ambitu.*

V. tit. 14. lib. 48. ff.

EXpoſitis legibus Corneliis, redit ad Iulias, & proponit hoc titulo eam quæ de ambitu eſt, quæ olim obtinuit in vrbe cum populi ſuffragiis deferebantur honores & magiſtratus, non vt hodie nutu principis, *l. 1. D. eod. l. quidam. D. de re iud.* nam
E petitores honorum, i. candidati clam ſæpenumero ingentem pecuniam conſumebant, corrumpendorum ſuffragiorum cauſa, quæ corruptela & effuſio pecuniarum ambitus dicitur, & hac lege iudicio publico coercetur. Traianum quoque lego apud Plinium 6. Epiſt. eam repreſſiſſe candidatis tertiam patrimonij partem in ea, quæ ſolo continentur conferre iuſſis, vt ſimiliter Senatuſconſulto fœneratores iubentur duas partes patrimonij in ſolo collocare, & confiſcantur, qui partem dimidiam rei familiaris in pecunia habent, apud Suetonium in Auguſto Poſt autem ad inſtar legis Iuliæ ex Senatuſconſulto ambitus coerceri cœpit in municipiis, vbi Duumuiri & ſacerdotes pro-

uinciarum creantur decreto populi, vel curiæ, & creabantur etiam Epiſcopi & presbyteri, *l. 49. C. Th. de decur.* quorum ambitio coercetur *l. ſi quemquam* §. *de Epiſc. & cler.* Præſides autem in prouinciis creabantur iudicio principis, vel præfecti prætorio, *l. vlt. tit. ſeq.* At ex Conſtitutione huius tituli coercetur ambitio etiam in principibus officiorum, & aliis beneficiariis, qui antequam rationes ſuæ adminiſtrationis reddiderint, repetunt officia eadem, atque continuant. quem eſſe ſenſum huius Conſtitutionis illa verba demonſtrant, *Ad ſolutionem debiti primitus vrgeatur*, & coniunctim *l. ſi aliquid* §. *de ſuſc. & arc.* & quod ita Græci adnotant in hanc legem, πολλάκις φιλῶν τὸ δοῦναι ἀφ' ἧς ἀρχῆς ἐχειρίσατο, ἐπιτηδεύει αὐτῷ ἐπιτηδείως τῇ τάξει.

XXVI. ENARRATIO.

B NVtu principis] Solus iura, magiſtratuſque facit, ſanctumque Senatum. Claudianus.

Apud Plinium 6.] Epiſtola decima nona.

In Auguſto] In Tiberio capite 49.

Ambitio coercetur Conſtitut. Marciani, cuius meminit Glycas pag. 66. editionis Regiæ. Vide etiam Appian. Ciuil. 2. pag. 441. & ſeq. a.

Coercetur ambitio] De pœna ambitus dixi ad tit. de publ. iud. Inſtit.

In principibus officiorum] Principes officiorum, qui inter ſui ordinis viros principem locum tenent. Vide Scriptores Hiſtoriæ Auguſtæ.

Et aliis beneficiariis] Beneficiarij dicuntur, quibos beneficij loco cura committitur manſionum curſus publici, vel quod aliud officium munuſve publicum. C Cuiacius ad librum primum de Feudis, & ad *legem tertiam C. de can. largit. titul.* Vide Notas ad eoſdem ſcriptores.

Πολλάκις] *Sæpe dum vitat ſolutionem eorum quæ debet ex adminiſtratione, dat operam vt rurſus in eodem officio conſtituatur.*

XXVII. *Ad legem Iuliam repetundarum.*

Vide tit. 11. eodem libro.

SEquitur lex Iulia repetundarum, certiſſimum argumentum ſummæ auaritiæ Romanorum, vt D. Hieronymus ait in Eſaiam c. 13. Superior lex ambitionem coercet, quæ etiam in eis fuit incredibilis. D Hæc coercet auaritiam, vtraque in iudicio publico, quod hac quidem lege conſtituitur in eos qui cum in magiſtratu, poteſtate, curatione, legatione, vel quo alio officio publico in prouinciis eſſent, prouincias ſpoliauerunt ablatis, captis, coactis, conciliatis, auerſis pecuniis, quo & ſuum & ſuorum factum præſtant, apparitorum puta, & miniſtrorum, & militum à gregario ad domeſticum protectorem vſque, *l. 1.* & accuſantur publice, vt Verres, & alij plerique nomine totius prouinciæ, vel ciuitatis per actorem, quem ipſa prouincia, vel ciuitas delegerit, vt Cicero ait in Diuinatione, quo loco etiam oſ- E tendit hanc legem tantum nationum exterarum, ſociorum, prouincialium fuiſſe. In vrbe autem captarum pecuniarum, à magiſtratu ciuilem ſere actionem, priuatumque iudicium, ſeu recuperatorium. Itaque ſuperior lex primum valuit in vrbe, hæc in prouinciis tantum. Damnatos interdum ſequebatur exilium, frequentius damnatio in quadruplum *l. 1. & vlt.* cum infamia, *l. iudices* §. *de dignit.* vt plane Viſelliæ & Iuliarum de ambitu, & de repetundis vna fuerit pœna damnum cum infamia, & *l. vlt.* huius tituli eſt communis vtrique legi Iuliæ. Nam & quadrupli pœnæ ſubiicit præſidem, ſi quid dederit ambitu honoris, & ſi quid

A ſordide tempore gerendi honoris acceperit præter ſalaria publica. Ambitus crimen exerceri poteſt ante ſuſceptam, vel poſt depoſitam adminiſtrationem; Repetundarum poſt depoſitam adminiſtrationem tantum, excepto caſu *l. 4.* quo & in ipſa adminiſtratione exerceri poteſt, ſi præſides prouinciarum in litibus & iudiciis improbe aut ſordide ſe gerant, velut mercatores litium, vt ait *l. 3.* quo caſu etiam pedanei iudices iiſdem legibus tenentur, *d. l. 3.* At præterea vtrumq; crimen finitur vicennio, & hoc vno caſu anno, quo & ſimpli tantum repetitio eſt *l. pen.* & altero item caſu anno in heredem rei ſcilicet, quo & quadrupli repetitio eſt *l. 2. hoc titulo l. 2. D. eod. l. ex iudiciorum, D. de accuſat. l. vlt. D. ad legem Iul. pec.* Plinius 3. epiſt. *Bætica etiam in defuncti* (de repetundis) *accuſatione* B *perſtabat. Prouiſum hoc legibus, intermiſſum tamen, & poſt longam intercapedinem tunc redactũ.* & paulo poſt: *Senatus placuit, bona defuncti quæ habuiſſet ante prouinciam, à reliquis ſeparari. illa filiæ, hæc ſpoliatis relinqui.* Additum eſt, vt pecuniæ quas creditoribus ſoluerat, reuocarentur. quod omnino congruit cum *d. l. ex iudiciorum.*

XXVII. ENARRATIO.

AVerſis pecuniis] Marcus Tullius 3. in Verrem: *Is auerſa pecunia aufugit.* Et: *In Quæſtura pecuniam publicam auertit.* Aſconius Pedianus in Verrem de prætura vrb. *Pecunia quæ auertebatur.*

A gregario] Vt χυδαῖος ἄνθρωπος in veteri Gloſſario C Gr. Lat. exponitur *gregarius*. vel manipulario, qui infimi gradus miles.

Ad domeſticum protectorem] σωματοφύλακος, σωματοφύλακας, qui ſummus eſt militiæ gradus.

Sociorum] Lex ſocialis eſt & tota ſociorum cauſa conſtituta, vt ait Cicero.

Prouincialium] Accuſabantur κακώσεως ἐπαρχίας, Plutarchus in Dolabella.

Damnatos interdum ſequeb. exilium] *L. 7. §. vlt. D. eod.* Aſconius Pedianus in procem. act. in Verrem: *Duæ res conſequebantur damnationem, altera redditio pecuniæ iis ad quos pertinebat: in quo vel ſimpli, vel dupli, vel quadrupli ratio ducebatur. Altera, exilij.* Et in eam de præt. vrb. *Æſtimatione litis & exilio.*

D Si quid ſordide] Suetonius Domit. c. 9. *Ne quid ſordide facerent* hinc ſordidus ibid. cap. 8.

Plinius 3. epiſt.] Epiſtola nona ad Minutianum.

XXVIII. *De crimine peculatus.*

V. tit. 13. eod. lib.

ET repetundarum crimen, & peculatus eſt crimen captarum pecuniarum, ſed repetundarum, quod captæ ſunt pecuniæ priuatorum, peculatus quod captę ſint pecuniæ publicæ, nec relatæ in ærarium. Vtrumq; eſt ex legibus Iuliis publicorum iudiciorum. & hoc E etiam in magiſtratus prouinciales poſt depoſitam adminiſtrationem, & in magiſtratibus quidem grauius quam in cæteris. Nam ex hac Conſtitutione irrogatur iudicibus pœna capitis & vitæ, vt *l. 5. Cod. Th. ad leg. Iul. rep.* quæ extenditur ad ſocios & miniſtros, & ad eos, qui ſcientes ſubtractas ab eis pecunias publicas receperunt, quia, vt eſt in *l. pen.* §. *ad leg. Iul. de vi.* quæ ſumpta eſt ex *l. 2. C. Th. de cr. pec.* non eſt diſſimile crimen rapere, & ei qui rapuerit rapta ſeruare. Ante hanc Conſtitutionem etiam in iudices erat lãtum pœna legis Iuliæ peculatus, quæ eadem initio fuit, quæ Iuliæ de ambitu, & repetundarũ, & Viſelliæ, i. multa cum infamia, *l. 1. C. Th. eod. tit.* & reducitur Nou. Leo-

nis 105. Hoius criminis abolitio, accuſatori non datur, *l. 3. J. de abol.* Sicut nec atrociũ & capitaliũ criminũ.

XXVIII. Enarratio.

QVod captæ ſint pecuniæ publ.] Gloſſæ: *νοσφισμὸς δημοσίων χρημάτων, depeculatio.* Iſidorus Origioum lib. 5 cap. 26. *Peculatus iudicium in eos datur, qui fraudem ærario faciunt, pecuniamque publicam interuertunt.* Gloſſæ Iuris, *πεκουλάτους, νοσφισάμενος δημόσια χρήματα.* lege, *πεκουλάτωρ*, peculator, qui res publicas auertit, Tacitus hiſt. 1. cap. 53. *Mox compertum pecuniam auertiſſe, vt peculatorem flagitari iuſſit.* Heſychius: *νοσφίζεται, ἰδιοποιεῖ, κλέπτει, ἀποστερεῖ, ἀφαιρεῖ. Fraudat, ſua facit, furatur, priuat, aufert, ſeparat* Hinc fures ærarij dicti Salluſtio in Catilin. qui pecunias publicas interuertunt. Sed & crimen peculatus contrahitur, *εἰ καὶ μὴ ὦσι χρήματα, ἀλλ' ἕτερα τελεστικά. quamuis nummi non fuerint, sed alia res ad ciuitatem pertinentes.* Græcus interptes heic, quem vide.

Capitis & vitæ] *Capitali animaduerſioni ſubdunitur*, in *l. vn. hoc t.* Anatolius: *τὴν κεφαλὴν ἀποτεμνόμενοι: caput eis amputatur.* Petrus Faber hæc adnotauerat ad interpretationes Cuiacij in Pauli v. Sentent. titol. 25. Sentent. 1. 10 fioe, ibi: *aut capite puniuntur.* vt in 1. ſententia & vlt. Sed qood ais capite puniti, tu videris Cuiaci ad amputationem capitis referre, quod & Leonis Philoſopho viſom explicanti capitalis ſupplicij vocabulum, cuius meminit l. vbi, C. de falſ. in Nouel. 77. de pœna falſariorum. vtitur enim verbo ἀποτέμνεσθαι Leo: quem ego ac te quoque falli arbitror. vera enim falſariorum pœna & legitima circa humiliores quidem ſeruis cruciariis comparatos fuit furca ſiue laqueus: & videatur in hanc rem Am. Marcellinus qoem in hoc citatum à Bertetio relatore memini, ac deio à Protopræſide Durantio in Arreſtis publice pronuntiatis ſub feſtum Magdalenes anno 1586. Nam quod de ſuſpenſo Vigentio falſario traditur in Conſtitutione Imperatoris relata ab Auguſtino epiſtola ſexageſima octaua nomine clericorum Hipponenſium: hoc ad ſuſpenſionem ab ordine Decurionum pertinet, non ad laqoeum, vt apparet ex eo quod ſubiicitur, eundem ipſum Vigentium ſub idonea proſecutione ad Comitatum meum Conſtantini Auguſti hæc (duo eſſe à gloſſemate verbi meum, arbitror) mittas, &c. Sane vt ex Tacito & aliis colligi poteſt, Senatores falſum committentes ordine duntaxat moti: Ex ſententia igitur Petri Fabri capitalem animadoerſionem, pro animæ amiſſione quocumque genere, non pro capitis amputatione accipiemus, & Anatolius quem ſupra adduximus, Leonis interpretationẽ ſecotus videtur. vide ſ. tit. 12.

Nouella Leonis cv.] Qua magiſtratos ordine mouetur, & dupli pœna coërcetur: miniſtri ſceleris ſi ſoluendo ſint, eadem pœna afficiuntur, ſin minus verberibus cæſi & ignominioſe tonſi exulare iubentur.

Sicut nec atrocium] Vide *j. t. 42.*

XXIX. *De crimine ſacrilegij.*

V. dict. tit. 13.

EAdem lex Iulia coërcet furtum pecuniæ publicæ, quod peculatus dicitur, & furtum pecuniæ ſacræ, quod ſacrilegium, & ſacrilegium certe grauius, quam peculatum. Cui Conſtitutiones huius tit. adiungunt, quæ ſunt proxima & affinia crimina, non quidem maieſtatis crimen omne vel maximum, de quo dixit ante, quod proximum ſacrilegio dicitur, *l. 1. D. ad leg. Iul. ma.* & ſacrilegium *l. 1. Cod. Theod. ſi*

A *quis pec. conſil.* & in Baſ. *l. 1. ſ. de priu. car. inh.* vbi pro maieſtatis, eſt *ἱεροσυλίας*. ſed quod inferius ſacrilegio eſſe videbatur, contemnere & violate ſacras Conſtitutiones principum, *l. vlt. J. de priu. cor. qui in ſac. pal. mil. l. 1. J. vt dig. ordo ſer. l. 13. J. de erog. mil. ann. l. pen. Cod. Theod. de relat.* quod & maieſtatis crimen dicitur, *l. 1. ſ. vt armor. ind. l. 19 Cod. Theod. de Iudæis*, & qood eſt nefaodiſſimum crimen, confundere & offendere legem Dei omnipotentis, de qoo maiores noſtri acceperunt, *l. 1. huius t.* vt pote cum eam poſuerint in *Cod. Theod. ſub 1. de Ep. & cler.* & in Baſi. hoc modo tranſtulerint, *ὅσοι τὴν τῆς θείας πίστεως ἁγιωσύνην, ἢ ἐν τῷ ἀγνοεῖν συγχέουσιν*, &c. ex qoo patet etiam Græcos, vt in C. Theod. in hac lege prima legiſſe, negli-
B geodo confundunt, non, omittunt. Vet etiam male, committunt. Additur in hoc tit. etiam ſacrilegii inſtar eſſe tractare, an is ſit idoneus iudex, quem princeps elegit, vt *l. 5. ſ. de diu. reſ.* vel petere eius prouinciæ adminiſtrationem ex qua originem ducimus, qua de re lib. 1. tit. *vt nulli pat. ſua adm.* Sed hæc hodie ne in minimo quidem vitio ponootur.

XXIX. Enarratio.

FVrtum pec. pob.] Gloſſæ: *peculatus, δημοσιοκλοπή.* Vetus Onom. *Peculatus. κλέμμα.*

Furtum pecuniæ ſacræ] Qui priuatam pecuniam in æde ſacra depoſitam abſtulit, fur eſt, non ſacrile-
C gus, *l. D. ut 5. D. ad leg. Iul. peculat.* de quo tamen qoæri poterat, quia ſcilicet *ὁ τόπος καὶ τὸ ἑαυτοῦ ἀξίωμα τοῖς χρήμασι μεταδίδωσι: Locus dignitatem ſuam pecuniis communicat*, vt ait Sopater io diuiſione quæſtionum, Vide Cuiac. Obſeru. 13. 19.

Quod ſacrilegium] Seruius in 10. Æoeidos: *Legere, furar.: vnde & ſacrilegi dicuntur, qui ſacra legunt, hoc eſt, furantur.*

Quam peculatum] An peculatum, vt anfractus & anfractum apud Nonium, niſi heic operatum mendum eſt. Furtum igitur inferius ſacrilegio & peculatu, Tertullianus ad Scapulam cap. 2. *Tamen nos, quos ſacrilegos exiſtimatis, nec in furto vnquam deprehendiſtis, nedum in ſacrilegio. Omnes autem qui templa*
D *deſpoliant, & per Deos iurant, & eoſdem colunt, & Chriſtiani non ſunt, & ſacrilegi tamen deprehenduntur.* Sacrilegi extra ordinem puniuntur, *l. 4. ſ. 1. ad leg. Iul. peculat.* Apud Græcos omnes inſepulti abiiciontur: *καθ' ἅπαν τῶν ἄλλων κοινὸς νόμος ἐστὶν ἀτάφους ῥίπτεσθαι τοὺς ἱεροσύλους*, Diodorus Siculus 16.

XXX. *De ſeditioſis, & his qui audent plebem contra quietem publicam colligere.*

SAcrilegij crimine recte dixeris etiam teos agi poſſe auctores ſeditionis & tumultus, cum & ſuperioribus legibus teneantur de vi, & læſæ maieſtatis, & propria lege de ſodalitiis, maxime hi qui coacta multitudine magna vociferatione qoid petunt à po-
E pulo, vel principe, de quibus eſt *l. 2.* Pacata ſeditione, multitudini parcitur, & vnde orta culpa eſt, ibi pœna conſiſtit, vt apud Titum Liuium 28.

XXX. Enarratio.

DE vi] *l. 3. D. ad leg. Iul. de vi publ.*

Et læſæ maieſtatis] *l. 1. D. ad l. Iul. maieſt.*

Pacata ſeditione] Ammianus Marcellinus libro 2. *Nigrinus vt acerrimus belli inſtinctor exuſtus eſt viuus. Romulus vero poſt eum & Saboſtius curiales, conuicti ſine reſpectu periculi ſtudia ſeuiſſe diſcordiarum, poenali conſumpti ſunt ferro. reſidui omnes abierunt inno-*

xy. quod in certaminum rabiem neceſſitas egerat, non voluntas. Titus Liuius in d. libro 28. cap. 29. *Albius Caleuus, & Atrius Umber, & cæteri nefariæ ſeditionis auctores ſanguine luent quod admiſerunt.*

Vt apod Titum Liuium 28.] Capite 26. *Vicit, inquit, ſententia lenior, vt vnde orta culpa eſſet, ibi pœna conſiſteret: ad multitudinem caſtigationem ſatis eſſe.* Auctores igitur pro qualitate dignitatis coërcentur. Paulos libro quinto Sentent. 22. § *1. l. ſi quis aliquid 38. §. auctores, D. de pœn.* vide, 1. *q.* 1. *can. hi. qui.*

XXXI. *Quando ciuilis actio criminali præiudicet, & an vtraque ab eodem exerceri poſſit.*

HIc titulus concludit tractatum de publicis iudiciis, propoſita regula communi omnibus, vt cum publicis priuata concorrant, quæ ſunt de re familiari, id eſt, de damno pecuniario, vt *l. 4. D. de publ. iud. l. 6. D. de ſep. viol.* qoibus verbis excluditur actio iniuriarū, & quæcunque vindictæ priuatæ, non pecuniæ perſecutionem babent. Qua ratione, vt opinor, & ab hac regula in Cod. Theod. excipitur actio de moribus, qoa prius non agit, aut ſi egerit maritus, amittit accuſationem adulterij. Publica iudicia vigorem cootinent publicæ diſciplinæ, priuata vtilitatem priuatorum, *l. locatio § quod illicite, D. de public.* Cætera quæ ad hunc titulum ſpectant, expoſui Obſeru. 20. c. 25 26.

XXXI. Enarratio.

DE damno pecuniario] Περὶ ἰδικῆς ζημίας, *de priuato damno.* Baſilica

Excluditur actio iniuriarum] Quæ non eſt de damno pecuniario; nam magis vindictæ quam pecuniæ habet perſecutionem, *l. 1. §. emancipatus, D. de collat. bonor.*

XXXII. *De crimine expilatæ hered.*

Vide tit. 9. lib 47. D.

AB hoc titulo incipit tractare de priuatis iudiciis, quæ ex maleficiis oriuntur, ex quibus alia ſunt forenſia & ciuilia, alia criminalia. & bæc autem & illa pœnalia Et priuata quia non patent omnibos, vt publica criminalia, de quibus ante dictum eſt, vel vt publica ciuilia, quę popularia dicuotur, de quibus nihil hoc in libro, ſed patent his tantum qoorum intereſt. Hoc vero inter ſe diſtant, quod ciuilia ſint ordinaria, criminalia extraordinaria, quod ciuilia pœnam & legem certam habent, vt furti nec manifeſti legem duodecimam tabularum habent, qua furto nec manifeſto dupli pœna conſtituitur, furti manifeſti & vi bonorum raptorum edictum prætoris, iniuriarum legem Corneliam, partim edictum prętoris, damni iniuria legem Aquiliam, quibus delictis priuatis pœna imponitur certa, perinde atque publicis ęque legibus certis. Criminalia autem priuata iudicia pœnam non habent certam, ſed arbitrariam, hoc eſt Conſtitutionibus aut Senatuſcooſultis relictam in arbitrio iudicantium, *l. 1. D. de effrac.* Quamobrem & crimina quæ perſequuntor, dicimus non eſſe legitima, *l. 3. §. pen. D. de crim. ſtell* nimirum quia non eſt eis couſtitota certa & legitima pœna. Item quod ciuilibus exercendis additur ſpecialis iudex more iudiciorum cęterorum. Criminalia extra ordinem exercentur apud præf. vrbi, aut pręſidem prouincię, *l. 3. D. exp. her.* quod in ciuilibus non eſt ne-

A ceſſaria inſcriptio actoris, in criminalibus eſt neceſſaria, *leg. vlt. D. de pr. del* quod leoiora ſunt ciuilia, quam crimioalia, *l. pen. in p. ff. ad leg. Cor. de fal.* vel, vt Iuſtinianos ait in Conſtitutione Græca *de vet. iu. enucl.* ciuilia μετριώτερα, criminalia σφοδρότερα. qood quo ex maleficio eſt ciuilis actio, deficiente publica, non erat olim etiam priuata criminalis extraordinem, vt *l. vl. D. de fur.* oſtendit, dum ait, de furto nunc plerumque eſſe. Erat, & eſt ſępe poblica, exempli gratia, de vi lege Iulia, de iniuriis, aut damni iniuria, aut teſtamento ſuppreſſo lege Cornelia, quia ſcilicet alia de re eſt publica, alia ciuilis, hæc de re aut vindicta priuata, illa de vindicta publica. At extraordinaria & ciuilis eandem cauſam, &
B rem ſpectant, nempe priuatam, nec vtraque experiri licet. Contra vero qua de re eſt accoſatio extraordinaria, non ſemper etiam eſt ciuilis actio, qoæ ſcilicet pœnam inferat reo, vt de expilata hereditate, & de ſtellionatu, quæ crimina vindicantur extra ordinem, nulla prodita eſt ciuilis actio, quæ pœnam perſequatur. Quamuis autem tot ſint differentiæ inter ciuilia & extraordinaria iudicia, tamen quia omnia ſunt priuata, conditori huius libri magis placuit ea collocare alternatio quam diſtincto ordine, propoſito primum crimine & iudicio extraordinario expilatæ hereditatis, deinde, ciuili actione vi bonorum raptorum, tum crimine extraordinario ſtellioaatus, poſt ciuili
C actione iniuriarum, mox crimine extraordinario abigeatus, omiſſis ciuilibus actionibus furti & legis Aquiliæ, quoniam de eis iam è re nata anteuerterat dicere lib. 3. & 6. Primum igitur proponit crimen expilatæ hereditatis, coi locus eſt, ſi poſt mortem defuncti ante aditam hereditatem, vel etiam poſt aditam, & ante adprehenſam poſſeſſionem rerum hereditariarum, res quædam hereditarię mobiles ſupreptæ ſint. Quod proprie furtum non eſt: Nam rerom quæ à nemine poſſidentur furtum non fit, *l. 1. §. Scæuola, D. ſi quis teſt. lib.* ideoque heredibus eo nomine non competit actio furti, *l. 2. D. eod.* ſed competit extra ordinem accuſatio compilatæ hereditatis pri-
D uata, non publica ex Senatuſconſulto & Oratione D. Marci, *l. 1. D. eod. l. 3. D. de extr. crim.* loco deficientis actionis, vt ait *l. vlt. huius t.* id eſt, loco pœnalis actionis, loco actionis furti, qua ratione famoſa etiam eſt perinde, atque furti actio in cuius locum ſuccedit, *l. infamem: D. de publ. iud. l. ſi te, C. ex quib. cauſis non irr.* C. Et datur etiam priuigno in vitricum, & nouercam, qui, quęve expilauit hereditatem extranei ei delatam, *l. 2. & 3.* ſicut furti, *l. 3 & 11. C. de fur.* & vi bonorum raptorum, *l. vlt. i. ſeq.* quia his perſonis honos non debetur tantos, vt parcere debeamos famoſis iudiciis aduerſus eos. At non datur priuigno in nouercam, quę expilauit hereditatem mariti. Puto nec in vitricum, qui expilauit hereditatem vxoris, quia nec expilare videror, qui attrectat, quod viuo coniuge ſocietas vitæ in ſua poteſtate fe-
E cit, nec poſt adprehenſam poſſeſſionem daretur actio furti, cuius inſtar hęc accuſatio obtinet. eademqua ratione non dabitur heredi extraneo in maritom vel vxorem, quæve compilauit hereditatem defuncti, *l. 4. hoc t. l. pen ff. eodem. l. heres, D. de neg. geſt. l. quamuis C. de fur.* Eadem ratio ſocietatis facit vt non detor coheredi in coheredem, *l. 1. hoc t. l. 3. C. famil erc. l. mortuo, D. pro ſocio* qua de re Obſeruatione viceſima.

XXXII. Enarratio.

VT publica ciuilia quæ pop. dic.] Nam iudicia popularia ciuilia ſunt, de his vide Cuiac. ad *l. & eleganter 7. D. de do. ma.*

Vt furti nec man. leg. 12. tab.] Furti manifeſti actio in quadruplum eſt à iure prætorio. Vide Cuiac. ad §. 4. *Inſt. de noxal. act.*

Et vi bonorum rap.] Vide ad tit. ſeq.

Iniuriarum] §. *Pœna 7. & §. ſeq. Inſt. de iniur.*

Damni iniuria] Vt in *l. impuberem 23. D. de furt.* τουτέστι ζημία ἀδίκως γινομένη, *damnum non iure factum.* Theop. *Inſt. de iniur.* vide Cuiac. ad *t. de leg. Aq. Inſtitut.*

Nunc plerumque eſſe] Criminalem extraordinariam, & priuatam, tacite ſignificans, ante non fuiſſe niſi ſolam ciuilem in duplum vel in quadruplum. Cuiac. in recitat.

De vi lege Iulia] *l. vn. ꝯ. t. prox.*

Crimen expilatæ hereditatis] Quid ſit expilare vel compilare hereditatem ſcire eſt ex hac Gloſſa Philoxeni: *expilat*, ἀποδύει, λῃστεύει, συλᾷ. &c. *compilat*, συλᾷ. Gloſſæ Iſidori: *expilatore, aliena hereditatis ſurreptores.*

Ante aditam hereditatem] *l. 2. §. 1. D. eod.*

Quæ à nemine poſſidentur] Res hereditaria interim dum iacet hereditas, nullius eſt, *l. 1. D. de rer. diuiſ.*

C Loco actionis furti] Græci: Quia non eſt furti actio. nondum rebus poſſeſſis ab herede, eſt expilatæ hereditatis.

Vel vxorem] Quia vir & vxor ſocij inuicem ſunt diuini & humani iuris: *κοινωνοὶ ἀλλήλων θείου τε καὶ ἀνθρωπίνου δικαίου*, vt ait Græcus int. ad *l. 1. D. de ri. nup. citata lege 4. hoc t.* ad quam Antonius Loiſellus in Codice ſuo notauerat, legendum, *domum ſuſcipitur*, vt & Cuiacius legit.

Obſeruat. 20.] Capite 27.

XXXIII. *De vi bonorum raptorum.*

V. lib. 4. Inſt. tit. 2. & t. 7. l. 47. ff.

D IN hoc titulo proponitur ciuilis actio vi bonorum raptorum quæ ex edicto prætoris datur in eum, qui rem alienam rapuit ſi mobilis fuerit: Nam de immobili, neque hæc actio eſt, neque furti, ſed interdictum vnde vi, vel actio in duplum ex Conſtit. *l. ſi quis in tantam.* Dari vero dicitur hæc actio modo in triplum, vt *l. locatio §. quod illicite, D. de publ.* modo in quadruplum, vt in Conſtitutionibus huius t. & alibi paſſim, modo in triplum & quadruplum, vt *l. pen. Cod. Theod. de pag. ſacr.* & huius varietatis cauſa, quia miſta eſt actio, quæ ſcilicet cum pœna tripli perſequatur, etiam rem vi ereptam, qua confuſione quadruplum efficitur, & intra annum vtilem. Nam poſt

E annum rem ſolam perſequitur, non triplum. & ſingulari caſu, cuius excipiendi auctor eſt Tribonianus in duplum confectum ex re & pœna, *l. 6. ꝯ. de pag. ſacr.* ſed perpetuo, vt opinor, huius moderationis penſandæ gratia. Neque vero exiſtimare debemus mitius agi cum raptore quam eum fure, quod in raptorem ſit actio miſta & annalis, in furem tota pœnalis & perpetua. Nam ſiue raptor ſit manifeſtus, miſſa actione vi bonorum raptorum conueniri poteſt actione furti manifeſti, quia & hic fur manifeſtus eſt, *l. ſi vendidero §. cum raptor, D. de fur.* ſiue non ſit manifeſtus, vt *l. 52. §. vlt. D. eod.* ſane hoc caſu grauior eſt intra annum vtilem actio vi bonorum raptorum

A quã furti nec manifeſti, & in hunc proprie caſum hæc actio comparata eſt, quod prætori non videretur ſufficere actio furti nec manifeſti, qua tamen ſi prius non ſit actum vi bonorum raptorum intra annum, licet experiri poſt annum in duplum, vel ſi hac actum ſit prius, necdum annus exierit, adhuc experiri licet vi bonorum raptorum in id quod amplius in ea eſt, *l. 1. D. eod. l. ſi quis egerit, D. de fur.* & obſeruandum in iure agi ſæpe de iſto concurſu actionis furti, nec manifeſti & vi bonorum raptorum, nuſquam de concurſu actionis furti manifeſti, & vi bonorum raptorum, quia ad hunc caſum, neque neceſſaria eſt, neque proprie pertinet actio vi bonorum raptorum, ad illum proprie pertinet, & neceſſaria eſt.

B

XXXIIII. Enarratio.

QVi rem alienam] Qui ſuam rem rapuit, vi bonorum raptorum actione non tenetur, ſed aliter multatur, *l. 2. §. hac actione is demum, D. eodem*, id eſt, rei ſuæ dominio cadit, *ὡς αὐθαίρετος ἐκδικήσας*, vt aiunt Græci, quod abſque magiſtratus auctoritate, ſua auctoritate rem auferat, ex *l. ſi quis in tantam.*

Si mobilis fuerit] *l. 1. h. t.*

Nam de re immobili, &c.] Plautus in Aulularia act. 1. ſc. 11. *Ego intus ſeruem: anne quis ædes auferat? Nam hic apud nos nihil eſt aliud quæſti furibus.*

Ex conſtit. ſi quis in tantam] *l. 7. ꝯ. vnde vi.*

C Intra annum vtilem] Intra annum quo experiendi poteſtas fuit, *l. 2.* Thalelæus ibid. Nota inquit actionis vi bonorum raptorum annum vtilem eſſe.

Nam poſt annum] *l. 2. 4. & 5. h. t.*

Et perpetua] *l. 1. ꝯ. de ann. excep.*

Et in hunc proprie caſum] Idem ſcribit ad *t. de bon. vi rap. Inſt.*

De iſto concurſu actionis] Vt in *lib. 1. D. eodem.*

XXXIV. *De crimine ſtellionatus.*

Vide tit. 20. eod. lib.

D SEquitur crimen extraordinarium ſtellionatus, quo nomine continetur fallacia, impoſtura, diſſimulatio omnis, & quicquid turpiter fit in fraudem alterius, quod proprij criminis nomen non habet. Cum eo non concurrit quidem vlla actio ciuilis, quæ pœnam perſequatur; ſed quæ rem perſequantur variæ poſſunt concurrere: & ſi quidem famoſa ſit quæ concurrit, veluti de dolo, aut depoſiti, etiam famoſum erit crimen ſtellionatus, quia abſurdum eſt ciuilem actionem eſſe famoſam & criminalem non eſſe. Finge debitorem in ſoluendo pro auro debito ex ſtipulatu, vel ex cauſa depoſiti, æs ſubieciſſe, vel pro veris gemmis vitreas, ex hac cauſa eſt ciuilis actio de dolo, vel depoſiti, quæ famoſa eſt. Erit igitur ex his cauſis crimen ſtellionatus famoſum, ad quas tantum dico reſpexiſſe *l. quid ergo § vlt. D. de his qui not. inf.* & erit famoſum, vt ait, quamuis publicum non ſit. Nam &

E crimen expilatæ hereditatis eſt famoſum, licet publicum non ſit. Subiicere autem aliud pro alio, eſt quod *l. 3. D. eod* ait impoſturam facere Trebellius Pollio in Gallienis: *Cum quidam gemmas vitreas vendidiſſet pro veris, ſurripi, quaſi ad leonem iuſſit, deinde e cauea emiſit caponem, & iuſſit per curionem edici, impoſturam fecit, & paſſus eſt.* Cæterum ſi in pignore dando, aut in vendendo ſubiecerit quis æs pro auro, vel ſtatuliberum pro ſeruo, vel vitreum ſardium pro vero, diſſimulata veritate rei, crimen ſtellionatus non eſt famoſum, vt ait *l. 2. D. eodem* quia nec actio pigneraticia contraria, vel ex empto, quæ cum eo concurrit, eſt famoſa, *l. ſi quis in pignore, D. de pig. act. l. ſtatulibe-*

rum §. 1. *D. de ſtatul.* Idem ſi quis ſciens ignoranti creditori rem alienam, vel alij obligatam ſimulans rem eſſe ſuam, vel eſſe liberam, pignori obligauerit, *l. tutor* §. 2. *D. de pig. act. l. 1. & 2. hoc t.* idem ſi produxerit aliquem creditorem ſimulans eum eſſe antiquiorem in cauſa pignoris prioris creditoris fraudandi cauſa. vt *l. 4. hoc t.* nullo prolato chirographo falſo, quo ſit prælatus dies obligationi, alioquin crimen falſi committitur, *l. 15. C. ad leg. Cor. de fal. l. ſi à debitore, ff. eodem*, & ceſſat crimen ſtellionatus, quia non aliter ei locus eſt, quam ſi deficiat aliud crimen. Nemo autem eſt, qui neſciat tranſlatum hoc eſſe nomen à lacerto quodam ad hominem vafrum, & decipiendi peritum, vt apud Apuleium Venus irata Cupidinem ſtellionem vocat, quo plerique capiuntur omnes. In Gloſſis ſtellionator eſt πλάνος, & in Baſi. Ex quo dictum illud in Chriſtianos pallio coopertos, Græcus πλάνος. Cypriano, implanator.

XXXIV. Enarratio.

QVod proprij criminis nomen non h.] *leg. 2 ff. eodem.*

Famoſum erit crimen ſtellionatus] Vide Obſeru. lib. 10. 26.

Surripi quaſi ad leonem iuſſit] Caſaubonus legit, *ſurrigi*, vt apud Vopiſcum in Aureliano: *ſurrectus ad ſtipitem.*

Si in pignore dando aut in vend. &c.] Quod Græcis interpretibus eſt, ἀντιϐαλλάζειν. Vlp. in *l. 2. ff. eod. Si quis merces ſuppoſuerit, vel obligatas auerterit, vel corruperit, ſtellionatus reus erit*, quæ Baſilica ita reddunt, ὁ ἀντιϐαλλάζων, καὶ διαφθείρας τὸ ὑποκείμενον: qui auertit & corrupit rem obligatam. Græcus interpres ad *leg. qui ergo 13. §. vlt. ff. de his qui not. infam.*

Dicit Stephan. ad lib. 14. cap. 19. th. 4. Stellionatus crimen intendi, cum deficit priuatum, vel publicum crimen: priuatum quidem, vt cum debitor auertit pignus ſubiiciens æs pro auro: ὅταν ὁ δεβίτωρ ἀντιϐαλλάζων τὸ ἐνέχυρον χρυσοῦν ὑποδείξας, καὶ παραδοὺς χαλκοῦν: oſtendens aureum, & æreum tradens. Nec igitur quid eſſet ἀντιϐαλλάζειν intellexit Salmaſius de modo vſurarum cap. 14. vt iam præmonui ad tit. 23. lib. 8.

Vt apud Apuleium] Metamorph. lib. 5.

Stellionem vocat] Gloſſæ Baſilic. πολλῶν, κακοῦργος, κακόηθος.

In Gloſſis ſtellionator eſt πλ.] Gloſſæ Græ. Lat. πλάνος, impoſtor. ſtellionator. Item: πλάνησις ἡ χλεύη, impoſtura, ſtellionatus. Item: κακοῦργος, maleficus, ſtellionatus. lege, ſtellio, aut ſtellionator. Excerpta ex vet. lex. *Stellionatus*, πλάνος, κακουργία. Idem in Gloſſis Baſilicῶn.

Dictum illud] Apud Hieronymum in epiſtol. ad Furiam.

Cypriano implanatur] S. Cyprian. de ſingularitate clericor. *Se ipſum implanat.* Vetus Onom. *implano*, ἀποπλανάομαι. implanare eſt decipere, vt Sirachidis cap. 15. 12 *Ipſe me implanauit*: αὐτός με ἐπλάνησεν. Inde planos. Gloſſæ Philoxeni: *planum, fallacem*, ἀπὸ τοῦ πλανᾶν.

XXXV. *De iniuriis.*

Vide tit. 10. eod. libro.

EXtraordinariis executionibus criminum interferit ciuilem actionem iniuriarum, quæ competit ex duodecim tabul. vel ex edicto prætoris, vel etiam ex lege Cornelia vt *leg. Conſtitutionibus. D. eo tem.* id eſt, ex cauſis l. Cornelia comprehenſis, quod pulſatus quis verberatuſve, domuſve ſua vi introita ſit, &

A de omni iniuria atroci, *l. 7. §. poſſe, D. eod.* cuius exemplum eſt in *leg. 4.* ſi facta ſit ſacerdoti procedenti cum infulis & ornatu ſuo. Hac actione ſuperbia coërcetur ex duodecim pœna certa, hodie æſtimatione iudicis cum infamia, & ex quacunque cauſa finitur actio anno continuo, *l. 5.* hoc eſt, breuiori tempore quam actio vi bonorum raptorum, quia & facillime tollitur, veluti diſſimulatione. i. ſi conteſtatus non ſit illico is cui iniuria facta eſt ſe eam accipere & reuocare ad animum, *l. 31. C. de lib. cau.* & pacto & iureiurando, *l. 5. §. hac lege, l. non ſolum §. 1. D. eodem, l. ſi tibi §. 1. D. de pact.* ſiue directo fiat, ſiue per conſequentias, vt filio, vel ſeruo, vel vxori, *l. 2. & 8.* At non tantum ciuiliter de iniuriis agi poteſt, ſed etiam

B criminaliter, ita tamen, vt non vtraque via vti liceat, *l. 6. D. eodem*, quia vtraque hodie ad vltionem priuatam ſpectat. Nam criminaliter quidem olim fuit publica accuſatio ex lege Cornelia, *l. hos accuſare §. vlt. D. de accuſ.* & eſt etiam hodie in caſu t. ſeq. & in caſu *l. ſi quis in hoc C. de Epiſcop. & cler.* ſi facta ſit iniuria ſacerdoti, dum ſacra facit. Videtur & de iniuria facta illuſtribus viris publica accuſatio eſſe. Saluianus 8. *Deum incurioſum & negligentem vocas? Si quemlibet ingenuorum hominum hac contumelia læderes, iniuriarum inſolentium reus eſſes: certe illuſtriorem quempiam aut ſublimiorem, etiam cenſuram iuris publici ſuſtineres.* Cæteris caſibus hodie eſt extraordinaria, *l. vlt. D. eod.* cum inſcriptione, *l. vlt. hoc titulo.*

C Nam & extraordinaria crimina inſcriptionem exigunt, *l. vlt. D. de fur. l. 1. C. de abig.* Speciale vero eſt quod conſtituitur in *l. vlt. huius tit.* vt viri illuſtres, ſiue ſint honorarij, ſiue legitimi, & ſiue extra ordinem criminaliter agant, ſiue conueniantur de iniuriis, cauſam agere poſſint per procuratorem (quod & Epiſcopis & Presbyteris dat *Nou. Valentiniani de Epiſc. iud.*) his tamen conditionibus, vt per ſemet ipſi ſi agant, ſubſcribant in crimen, & vt in eorum perſona nominatim condemnatio fiat, quam non video cur non poſſim dicere infamiam irrogare condemnatis, quia etſi iudicio abfuerint, abſentibus eam irrogari nihil vetat, vt *l. vlt. C. de req. reis.* idemque eſſe puto quocunque caſu procuratori voluntario, aut mandatario permittitur exercitio capitalis cauſæ, vt non alius damnetur, & notetur quam auctor criminis. At

D in ciuilibus cauſis ſententia concipitur in perſonam procuratoris, *l. 1. C. de ſent. & interl.* videlicet ſi lis cum eo conteſtata fuerit. Nam ſi cum domino, aliud dicendum eſt. & quod ait *l. nihil C. de procurat.* hoc tantum vult, etiam poſt litem à domino conteſtatam procuratorem dari poſſe, qui cauſam peragat.

XXXV. Enarratio.

CIuilem actionem iniuriarum] Quæ κατὰ ὕϐρεως Græcis. Iſæus in oratione 7.

Ex duodecim tabulis, &c.] §. 7. & 8. *Inſtitut. de iniur.*

E Cum infulis & ornatu ſuo] Quandiu indutus eſt ſacris veſtimentis. Græci.

Hac actione ſuperbia coërcetur] Superbia pro contumelia. Plautus in Ciſtellaria act. 1. Sc. 1. *Neque ego hanc ſuperbiæ cauſa repuli ad meretricium quæſtum.* Sic enim ſuperbiæ verbum ibi acceptum eſt.

Anno continuo] Mutat ſententiam: Anno enim vtili finiri ſcribit ad legem, *item ſi cum 14. D. qu. met. cauſ.* Gloſſæ etiam variant: vel enim ſequuntur ſententiam Bulgari exiſtimantis anno vtili finiri: vel Martini exiſtimantis anno continuo tolli. Odofredus & Fulgoſius Martinum ſequuntur. Actio igitur iniuriarum anno continenti finitur.

Infamiam

A Infamiam irrogare condemnatis] Non conuenit inter Græcos interpretes an condemnatis irrogetur infamia. Quidam dicunt eos infamari, ſed procliuiores ſunt in eorum ſententiam qui negant infamari: *μηδὲ γὰρ ἀτιμίαν αὐτοῖς τὴν ψῆφον ἐπάγεσθαι: cum nec coram eis ſententia feratur.* qua ratione vtitur Cuiac. in recit. Heic tamen diſceſſi ab illa ſententia, & ei magis placuit, condemnato infamiam irrogari.

XXXVI. *De famoſis libellis.*

Vide d. t. 10.

B INiuria aut fit in corpus, aut extra corpus. In corpus veluti verberibus. Extra corpus, veluti conuitiis, vel famoſis libellis Conuitiis, vt ſi ſycophantam dixerit, *l. 3.* ſi homicidam, *l. 5.* ſi ſeruum, *l. 9. & 10. ſ. ſuperioris.* Famoſis libellis, ſi quid ſcripſerit quod pertineat ad iniuriam alterius; de qua eſt publica accuſatio ex Senatuſconſ. *l. 6. D. eodem.* & pœna capitalis ex *l. 1. & 2. huius t.* vna Græca, altera Latina, non tantum in auctorem libelli famoſi; ſed etiam in eum, qui inuenit, nec combuſſit: ſed euulgauit: quia ipſe auctor præſumitur eſſe libelli, qui eum ſparſit in vulgus non prodito auctore.

XXXVI. Enarratio.

C INiuria aut fit in corpus, &c.] Ex Paulo v. *Sent. t. 4. in princ.* Eſt autem famoſus libellus charta, quæ iniurias & opprobria continet: ſiue, vt aiont Græci, *χάρτης φλυαρίας μεστός*, lib. 60. Baſil. hoc t. De famoſis libellis Iulianus in Miſop. *τὸ δ' ᾆσμα πλέον τῶν ἀνάπαιστων, λοιδορίας δ' ἔχει πολλὰς καὶ μεγάλας, ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἀεὶ πῶς γὰρ ἀπεχθανόμενος τῷ νόμῳ.*

Pœna capitalis] Anna Comnena Alexiados libro 13. *ὁ νόμος ὑπερφίας ἐκφωνήσεις κολάζει, αὐτὰ μὲν (τὰ φαμοῦσα) ἀφανίζεσθαι ποιεῖ, τοὺς δὲ ταῦτα τολμῶντας ποιναῖς καθυποβάλλει κεφαλικαῖς: Lex de famoſis libellis lata ipſos quidem exuri iubet, auctores vero eorum grauioribus pœnis ſubijcit.*

XXXVII. *De abigeis.*

V. tit. 1. 4. eodem lib.

SEquitur crimen extraordinarium abigeatus in latrones pecorum, quod Conſtitutio huius tit. ait intendi modo cum inſcriptiona, vt ſi grex ouium abductus ſit, modo ſine inſcriptione, hoc eſt ciuiliter tanquam in fures, vt ſi vna tantum ouis abducta ſit: Nam ob rem modicam criminaliter agi non poteſt, *l. cauſas, C. Th. de iuriſdict.*

XXXVII. Enarratio.

LAtrones pecorum] V. *Nou. 12. cap 11.*

E Cum inſcriptione] Vide librum 1. Obſeruat. cap. 20

Nam ob rem modicam crim. agi non poteſt] Vide quæ diximus ad *§. gallinarum, Inſt. de rer. diuiſ.*

XXXVIII. *De Nili aggeribus non rumpendis.*

EST etiam extraordinarium crimen in Ægypto ſi quis ruperit Nili moles & aggeres, qui aquam Niloticam continent, coërcent, diſpenſant *l. pen. D. de extr. cr.* qua irrigatur terra Ægyptiaca: Nam & Deuteronomii 11. legimus, eam vt hortum irrigari humana opera: hi aggeres chomata dicuntur, *d. l. pen.* qui aliis *προχώματα*, certe quæ Arriano chomata, Curtio ſunt moles. Quamuis autẽ hic t. ſit de aggerib. tamen de eis expreſſim non loquitur Conſtitutio huius tit. ſed tacite duntaxat. Nam in ea non eſt certe legendum valla fluenta; ſed vt in Cod. Theod. vlla fluenta, hoc ſenſu, vt ſi quis ruptis, apertis vel diſſolutis aggeribus Nili intra duodecimum cubitum, intra, i. *πρωτότερα* cum incrementum Nili nondum exceſſit duodecimum cubitum, vt Græci recte *πρὸ τοῦ ἀναβῆναι τὸν δωδεκάπηχυν.* vlla fluenta, vlloſve riuulos deriuarit & vſurparit ſibi, capite puniatur. Male autem Græci legunt, valla, qui vertunt *τὰς τάφρους*: quia huic voci, neque reſpondet bene verbum, vſurpauerit, neque congruit, fluenta, quod adiungitur.

XXXVIII. Enarratio.

HI aggeres] *Moris Ægyptiorum eſt propter inundationem Nili excelſos aggeres conſtruere ad ripas Nili*, vt ſcribit Hieronymus in Ezech. cap. 30.

Chomata dicuntur] Herodotus lib. primo. Iulianus Imperator Orat. 1. Achilles Tatius de Clitoph. & Leucipp. amorib. lib. 4. *ἔχει γὰρ ὅπως τὰ τοῦ Νείλου ῥεύματα· καθ' ἑκάστην διώρυχα χῶμα ἔχουσιν Αἰγύπτιοι, ὡς ἂν μὴ πρὸ καιροῦ τῆς χρείας ὑπερέχων ὁ Νεῖλος τὴν γῆν ἐπικλύσῃ· ὅταν δὲ δεηθῶσιν ἐπάρδευσαι τὸ πεδίον, ἀνέῳξαν ὀλίγον τοῦ χώματος εἰς ὃ ἐπαφιᾶσιν: Nili defluxus ita habent. Singula foſſa aggeribus obſtructa ſunt, ne antequam tempus poſtulet, effuſus fluuius terram inundet: quos cum irriganda planicies eſt, Ægypti demoliuntur, ac tum aqua effunditur.* Quæ *προχώματα* Baſilic. libro ſexageſimo t. 22. cap. 10.

Quæ Arriano] De rebus Indicis.

Curtio ſunt moles] Iuſtinus lib. 2. cap. 1. *Ægyptum autem quæ tot regum, tot ſæculorum cura impenſaque munita ſit, & aduerſum vim incurrentium aquarum tantis ſtructa molibus, tot foſſis conſciſſa, &c.*

Valla fluenta] In Codice MS. qui alias penes me fuit, legebatur, *vada fluenta.*

D
XXXIX. *De iis qui latrones, vel aliis criminibus reos occultauerint.*

Vide tit. 16. lib 48 D.

EST etiam extraordinarium crimen in eos qui latrones, vel aliorum criminum reos recipiunt & celant, vt *l. 1. D. de receptat.* Quintilianus declam. 255. Proximos exiſtimo eſſe eos transfugis à quibus transfugæ recipiuntur. Hoc natura ſimile eſt facere ſcelus & probare. Latrones dicit, non fures: Nam qui furem recipit, forte ciuiliter tantum tenetur, vt *l. qui vas §. qui furem, D. de fur.* niſi & res furtiuas ſimul recipiat ſciens, vt *l. ſi quis vxori §. ſi fugitiuum, D. eodem, l. 12. §. ad leg. Fab.* Phocylides: *φωρὰ δὲ μὴ δέξῃ κλοπίμων ἀνδρῶν παρακαθιστῶν· ἀμφότεροι κλῶπες, καὶ ὁ δεξάμενος, καὶ ὁ κλέψας.* Plato duodecimo legum: *ἐὰν δέ τις κλεμμάτων ὁτιοῦν ὑποδέχηται γιγνώσκων, τὴν αὐτὴν ὑπεχέτω δίκην τῷ κλέψαντι*

E

XXXIX. Enarratio.

QVi latrones recipiunt] Gelaſius PP. in epiſt. 10. *Legibus certe veſtris criminum conſcios, ſuſceptoreſque latrocinantium par maleficorum pœna conſtringit, nec expers facinoris æſtimatur, qui licet ipſe non fecerit, facientes tamen in familiaritatem fœduſque receperit.* Latrones autem furcæ figuntur, *l. capitalium 28. §. pœn. D. de pœn* Iulius Firmicus Math. 6 cap. 31. *Homicidam, latronem efficit iſtis faciner-*

bus comprehenſus patibulo ſuffixus in crucem erigitur. Famoſi latrones flammis conſumuntur. Diuos Auguſtinus libro tertio de libero arbitrio, cap. 9. *Atvero crudeliſſimi latronis membra cum tali ſupplicio confici aſpicimus, approbamus ordinem legum.* Iam antea dixerat, ignibus concremari.

Vel aliorum reos] Qui celat criminum reos, oſtendit ſe ſocium eſſe criminis. Græci. Tertullianus de oratione cap. 11. *Nemo aduerſarium recipit, nemo niſi comparem ſuum admittit.*

XL. *De requirendis reis.*

Vide t. 17. lib. 48. D.

DE reis dixit, qui præſentes rei fiunt litis conteſtatione, poſtquam etiam abſentes damnari poſſunt, *l. inter, D. de publ. iud.* Nunc dicit de reis qui fiunt requirendi, nec damnari poſſunt; quod his cum eis conteſtata non fuerit, quodque iudicio ſemper abfuerint. Hi adnotātur inter reos vt requirantur, non ad pœn. ſed ad purgandā innocentiam ſuam, & edictis euocantur, bonis eorum obſignatis, nondum publicatis: Nec enim damnari poſſunt, videlicet ſi grauia crimina obiiciantur, vt ait *l. 1. qua l. 1. D. eodem*, interpretatur eſſe crimina, quæ mortem inferunt, vel ſeruitutem damnato, vt *l. abſentem, D. de pœn.* Requirendis factis datur annus, intra quem ſi purgauerint ſe, vel ſi mortem obierint, bona ſua ipſi recipiant, vel heredes eorum, *l. 3. hoc t. l. 2. ꝙ. ſi pe. app. mors int.* Poſt annum bona publicantur, & ipſi infames ſunt ipſo iure, nec ſi quandoque poſtea purgauerint ſe, cui rei nulla tempora præſcripta ſunt. Nam & quocumque tempore venientes audiuntur, *l. pen. D. eod. l. vnius §. pen. D. de quæſt.* bona ſua recipiunt, *l. 2. & 3. hoc t.* quia quod cecidit ſemel in fiſcum, vix vnquam reſtituitur, *l. 1. D. ad leg. Iul. de amb. l. 4. ꝙ. de non prof. l. 2. hoc t.* Famæ reſtitui poſſunt beneficio principis.

XL. Enarratio.

L. Inter D. de public. iudic.] Ad quam vide Cuiacium lib. 20. Obſeru. cap. 11.

Nec enim damnari poſſunt] Siue lis ſit conteſtata, ſiue non, vt heic Gloſſa ſentit. Imo poſt litis conteſtationem damnari poſſunt. Vide ꝙ. & ad tit. 3. ꝙ.

Infames fiunt ipſo iure] Ita & Fulgoſius contra Gloſſam: quam tamen ſeruandam eſſe ſcribit idem Fulgoſius, quod maxima ſit eius auctoritas, adeo vt Doctoribus omnibus præferenda ſit. & hoc de auctoritate Gloſſæ maxime notandum puto.

Nulla tempora præſcripta ſunt] Audiuntur vſque ad annos triginta. Græcus interpres ad *leg. 1. D. eod.* vide *l. ſi vnius 18. §. pen. D. de quæſt.*

XLI. *De quæſtionibus.*

Vide t. 18. eodem lib.

EXpoſita ratione faciendorum reorum, & exhibendorum & cuſtodiendorum, atque etiam ad extremum, vbi abſunt, adnotandorum inter reos, expoſitiſque variis iudiciis, quibus varia crimina coërcentur, tempus erat dicere proprio titulo de quæſtionibus, de quibus obiter ſæpius ante cum ea exponerentur, facta mentio eſt. Hæ ſunt ſtrictiores inquiſitiones criminum, *l. 3. ꝙ. ad leg. Iul. ma.* ſeueræ indagationes, *l. 10. ꝙ. de dign.* quia non nudæ interrogationes ſunt; ſed quæ fiunt per vim, & tormenta cruciatuſque corporis reorum, vel teſtium, & quandoque accuſatorum, vt *d. leg. 3.* efficaciſſimæ ad requirendam veritatem, *l. edictum, D. eodem.* De quibus & aduerſus quos non ſunt habendæ, hic titulus oſtendit. Seruos poſſe torqueri alienos & quandoque proprios, qui vocantur in teſtimonium in nos, vel alios, aut qui accuſantur, etiam in pecuniariis cauſis, ſi aliter veritas inueniri non poſſit: liberos homines in pecuniariis non torqueri vocatos in teſtimonium, quia nec ſtatuliberos, qui nondum liberi, nec deportatos, qui iure Quiritium liberi non ſunt, *l. Diuus §. vlt. D. eodem.* In criminalibus ſtatuliberos torqueri, *l. edictum § vlt. D. eod.* & quandoque liberos, vt puta pro teſtimonio vacillante, *l. ex libero in pr. D. eod.* vel ſi infames ſint, *l. ob carmen §. ſi ea rei, D. de teſtibus.* aut participes ſceleris fuiſſe dicantur, *leg. 3. & ſequen.* Accuſatos autem liberos homines ſi plebei ſint, iudice commoto certis indiciis, torqueri, *l. 3. & 8.* vel poſt damnationem; vt prodant ſceleris participes, *l. 1. ꝙ. de ſ. mor.* ſi ſecernantur è plebe dignitate, vel ſplendore generis, vel militia, vel emerita militia non torqueri, niſi in crimine maieſtatis vel alio crimine ei proximo, vt *leg. 16 hoc t. l. 7. ꝙ. de malef. & math.* vel niſi decurio arguatur falſa inſtrumenta ſcripſiſſe ante decurionatum, cum eſſet tabellio, & res exigat per eum ipſum probari ſcripturæ fidem, *l. 21. ꝙ. ad leg. Cor. de fal.*

XLI. Enarratio.

VEl teſtium] Teſtes viliſſimæ conditionis tormentis ſubiiciuntur, *l. ob carmen 21. §. 2. D. de teſtib. Nouel. de teſtibus 90. cap. 1.* Hincmarus Remenſis Opuſc. 33. cap. 28. *Quæ* (leges) *etiam & illud ſanciunt, vt viliſſimis teſtibus etiam ſine corporali diſcuſſione credi non debeat.*

Et quandoque accuſatorum] In crimine maieſtatis etiam accuſator torquetur, ſi manifeſta indicia non habeat. Græci notant, iure ſingulari, eum cuius inſtinctu accuſatio maieſt. inſtituitur, torqueri.

Efficaciſſimæ ad requir. veritatem] Ad veritatem vi tormentorum eruendam. Iſocrates in Trapezitico: ὁρῶ δ' ὑμᾶς, καὶ περὶ τῶν ἰδίων, καὶ περὶ τῶν δημοσίων, οὐδὲν πιστότερον οὐδ' ἀληθέστερον βασάνου νομίζοντας: *Video vos quoque, neque priuatis in rebus, neque in publicis quidquam tormentis fide maiore dignum, aut verius exiſtimare.* Syneſius epi. quadrag. quarta ad finem: δεινοὶ γὰρ ἐξελέγξαι μετασχηματισμοὺς οἱ βασανισταί, &c. *Mirabiles enim ad conuincendam ſimulationem ſunt tortores, &c.*

Seruos poſſe torqueri alienos] *l. 3. hoc t.*

Et quandoque proprios] Seruos proprios in dominos torqueri tradunt Rhetores. Quintilianus in declam. 312. *Frequenter indicia huiuſmodi exercentur, vt ſi res in notitia dicitur eſſe ſeruulorum, torqueri mancipia videamus.* Sopater in Hermogenem: αὐτοὶ γὰρ καὶ οἰκέτας κατὰ τῶν οἰκείων δεσποτῶν εἰς μαρτυρίαν προάγομεν. Interdum enim ſeruorum teſtimonium aduerſus dominos ſuos producimus. Vide Lycurgi oration. aduerſ. Leocrat. Vlpianum in oratione de falſa legat. Seruos tamen in dominos, οἷς πεφύκασι κακόνοι ὄντες, *Quibus ſolent eſſe inimici & maleuoli.* vt ait Lyſias in oratione de ſac. oli. trunco. iidem alias non admittunt. Marcellinus in Hermogenem: εἰ δοῦλοι ὄντες οἱ μάρτυρες. δεῖ τὸ δοῦλον διαβάλλειν. πολλοὶ γάρ εἰσι καὶ ἀεί. καὶ ὅτι πονηροὶ τῶν τρόπων εἰσὶν ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅτι ἀκόλαστοι. οὐχ ὅμως ὅτι δεσπόταις ἀεὶ ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι, καὶ γνώμῃ δεσπόταις ἀπιστοῦσι. *Seruorum teſtimonium omnino reiiciendum eſt, quod plerumq; male morati ſint. & intemperantes,*

A *hoſtoſque miſerorum etiam dominorum*. Sed neque ſeruum alienum aduerſus nun dominum temere audiendum tradunt, ſiue torqueatur, ſiue non. Sopates loco ſupra citato: [illegible Greek] *Quod ſcilicet ſi libertas eis promiſſa ſit, tormenta facile poſſuri ſint: Si vero non torqueantur, dubio quoque fidei futurum ſit eorum teſtimonium.* Legibus noſtris ſeruus aduerſus dominum non torquetur, præterquam in crimine adulterij, fraudati cenſus, & maieſt. *l. 1. 6. s.* In cri. adulterij. *l. extrario 17. D. de quaſt. l. ſi poſtulaaeri* B *s. 27. §. haberi, D. ad leg. Iul. de adulter.* Achilles Tatius de Clitoph. & Leucip. amor. libro octauo, [illegible Greek]: *torqueri ancillas, vt veritas ab eis exprimeretur, placuit.* Sunt enim plerumque ancillæ adulterij ſequeſtræ, conciliatrices, peccati conſciæ herilis, vel ſerouli medij, aut conſcij. Liban. in decl. 35. Valerius M. lib. 6. cap. 8. 1. *Marcus Antonius meeſte rem agebatur, cumque en indicio accuſatores ſeruum in quæſtione perſeuerantiſſime poſtulabant, quod ab eo, cum ad ſtuprum iret, laternam prælatam contenderent.* In quæſtione ſtupri ſerui aduerſus dominum non torquentur, *d. leg. 17.* Cuiacius ibid. locum Amm. Marcellini ex lib. 28. profert. Si tamen ſtuprum inceſto iungatur, de C ſeruis habetur quæſtio aduerſus domioos, quia duplex crimen eſt, cæterum non torquentur, *l. 4. & 5. eod.* vt & ibi agnoſcunt Græci interpretes: [illegible Greek], inquiunt, [illegible Greek], in hac ſpecie torquentur, propter adiunctum inceſtum ſtopro. Fraudati cenſus: ſi quis in cenſum oon deferat omnia quæ habet fiſci fraudandi caoſa, cui pro modo eorum quæ poſſidemus debentur tributa in quibus ſuur nerui Reipub. vt eſt in *l. 1. §. in cauſa, D. eod.* Cuiac. in recit. *His Reſpublica ſuſtinetur.* Tacitus Ann. 13. cap. 50. *Nam neque quies gentium ſine armis, neque arma ſine ſtipendiis, neque ſtipendia ſine tributis haberi queunt*, vt idem ſcribit Hiſtor. 4. cap. 74. Adde Quintil. declamat. 341. Diuum Auguſtinum contra Fauſtum Manichæum D libro 22. cap. 74. Nouellam 149. cap. 11. Et maieſtatis, *l. 6. ȷ. de delatorib. In hoc crimine etiam ſeruis eſt honeſta proditio: nam & hoc facinus tendit in dominos, l. 2. C. Theod. ne præt. cr. mai. ſer.* dominos, rerom ſcilicet. Cuiacius ad titulum octauum ſupra. & ad *d. leg. 6.* At Tacitus Imp. ne in cauſa quidem maieſtatis ſeruos in dominorum capita audiendos cenſebat, auctore Vopiſco, nec Traianna, auctore Plinio. His tribus caſibus addamus quartum, ſi mulier venefícij poſtuletur, ſi mulier marito venenum porrexiſſe dicatur: in eam enim non modo de alienis ſerois criminis couſciis; ſed & de propriis, vt addunt Baſilica, quæſtio habetur *d. l. 3.*

Aut qui accuſantur] Serui ex ſuo facto torquentur tam in criminalibus, quam in pecuniariis cauſis, E *leg. 15.* quamuis reſponſum ſerui domino noceat, vel proſit, vt addunt Baſilica.

In pecuniariis cauſis ſi al. &c.] In pecuniariis cauſis tam de ſeruis alienis, quam de propriis qoæſtionem habere licet, *l. Diuus 9. D. eodem.* Cum alia probatio ad eruendam veritatem non eſt vt in *l. ſerat 7 ff. de teſtib.* [illegible Greek], Pſellus in Synopſi LL. *cum teſtium copia non eſt: ex inopia probationum*, vt eſt in *l. 1. hoc titulo* ſi Haloandri editionem ſequamur cum Cuiacio Obſeruat. 11. 33. & libro 20. 28. Imo in veteri, qui olim penes me fuit, ſic legebatur. In ſcripto tamen Menagij legitur, *nec inopia*, quam ſcripturam ſequuntur Baſilica.

A Accuſatos autem liberos hom.] Eleganter Hilarius Pictauienſis io pſalmum 118. *Cum natura humana infirmitatis procliuis ad vitia eſt, refugit tamen, vel ſub teſte peccare: quod ipſum docet nos communis conſuetudinis ratio. Quis enim furari ſub teſte non metuit? quis ad ſcelus niſi ſecretum eligit? quis ad adulterium, non aut ſolitudinem, aut noctem optauit?* Hi igitur torquentur ſi iudex certis indiciis ductus ad tormenta putet eſſe veniendum, *l. 8. hoc titulo*, vt torti victique quaſi ſua ſententia damnentur. Ælianus apud Suidam: [illegible Greek]: *torquens, & diſtentus veritatem dicit.* Sanctus Cyprianus in tractatu ad Demetrianum: *Sicut in cæteris quæſtionibus torquentur rei qui ſe negant crimine quo* B *accuſantur teneri, vt faciatoris veritas, quæ indice voce non promitur, dolore corporis exprimatur.* Non torqoentur igitur accuſati, ſi de amiſſo liquido conſtet. Achilles Tatius Clitoph. & Leucipp. libro ſeptimo, [illegible Greek]: *Quare quæſtionibus opus ſit in re tam manifeſta plane non video.* Niſi vt prodant conſcios & ſceleris participes, de conſcijs enim quæſtio exerceri ſoler, vt mox dicetur.

Quæſtioni tamen non ſemper fidem habendam conſtitutum eſt, *l. 1. §. quæſtioni, D. eod.* Quintilianus declamat. 379. *Tortus dixit. Etenim [illegible] mentiuntur plerumque torti.* Cornelius Tacitua Ann. 14. capite ſexageſimo. *Acta ob id de ancellis quæſtiones,* C *& vi tormentorum victis quibuſdam, vt falſa annuerent, &c. Etenim res eſt fragilis & periculoſa*, vt ibi ait Vlpianus, *& quæ veritatem fallat: nam plerique patientia, ſiue duritia tormentorum ita tormenta contemnunt, vt exprimi eis veritas nullo modo poſſit. Alij tanta ſunt impatientia, vt quoduis mentiri, quam pati tormenta velint.* Ait, *ſine duritia tormentorum*, vt in *l. vnius 18. §. 1. ſi in tormenta animum corpuſque durauerit.* Tacitus Annal. 4. cap. 45. *Cum tormentis edere conſcios adigeretur, voce magna, ſermone patrio fruſtra ſe ſo interrogari clamitauit, adſiſterent ſocij ac ſpectarent: nullam vim tantam doloris fore, vt veritatem eliceret.* ait, *vt exprimi ei veritas, &c.* Apuleius metam. 11. *Tormentis veritas experienda eſt.* Ait, *alij tanta ſunt impatientia.* Quintus Curtius libro 6. cap. D vlt. *Tortores in conſpectu Philota omnia crudelitatis inſtrumenta proponunt. Et ille vltro: Quid ceſſatis,* inquit, *regis inimicum, interfectorem, confitentem occidere? quid quæſtione opus eſt? cogitant, volui.* Adde Valerium libro 8. cap. 4.

Si plebeij ſint] Nam ipſos quoque plebeios tormenta notant. Bonifacius PP. epiſtola 11. *Quem furore ſuo & inſana temeritate adſocalarium quoque eiudicum tribunalia ſubditum quæſtioni, quod in vili quoque perſona turpiſſimum eſt, obijcerent, perueniſſe.*

Vel poſt damnationem, vt prodant ſcel. participes] De conſcijs per tormenta quæritur. Tacit. Annal. 14. c. 24. *Ordinem inſidiarum, ſeque auctorem, & ſocios per tormenta edidit.* Achilles Tatius libro 7. [illegible Greek], E [illegible Greek]: *de me autem vt iam damnato per tormenta quæri oportere, an Melite eadem conſcia extitiſſet.*

Si ſecernantur è plebia dignitate] Senator tormentis eximitur, vide Cuiacium ad *legem decimam ȷ. de dignitat.*

Vel militia] Quintilianus in declamat. 312. *Si mos ciuitatis & conditio militiæ pateretur, ſo in tormenta obtuliſſet.*

Vel emerita militia] Suetonius in Cal. cap. 44. *Commoda emeritæ militiæ.*

Niſi in crimine Maieſtatis] Ammianos Marcellinus libro decimo nono ad finem: *vbi maieſtas pul-*

ſata defenditur, à quæſtionibus vel cruentis, nullam A *Cornelia leges eximere fortunam*. Hunc locum adducit Cuiacius in recitat. Vide ſup. ad tit. 8.

XLII. *De abolitionibus.*

Vide t. 16. eodem lib.

OBiter etiam ſæpios ante dictum eſt de accoſatorom temeritate & calumnia, quæ lege Remnia coërcetur, & de abolitionibus ſine quibus inſtitotam accuſationem deſerere non poſſunt ex lege Petronia, & S C. Turp. cui rei debebatur proprius ſpecialiſ; tit. ſiue tractatus, & vero nunc ei datur. hic t & quatoor qoi ſequontur Hic eſt de Abolitioibus, quarum B vna eſt ſpecialis & prioata, altera generalis & publica; & primum agit de ſpeciali. ea eſt venia omittendæ accuſationis, quam petit acceuſator à iudice, in cuios officio accuſationem inſtituit, *l. 16 ʒ. ad leg. Iul. de adul. l. 15. D. de in. fiſ.* nomenve detulit vt *l. 10. §. vl. D. de in. pate* Nec enim ad eam obtinendam neceſſe eſt accuſatori adire principem; ſed iudicem pro tribonali, præſente reo expoſita caoſa omittendę accoſationis, veluti errore, vel calore iuuenili, vt eſt apod Symmachum vlt. epiſt. lib. r. accuſator abolitionem petir per cauſam incautæ adoleſcentiæ ſuæ pariter atque militiæ. Iuſta etiam cauſa eſt, ſi qois propinquos ſuos in reatum deduxerit, quorum poſtea miſeratur, *l. 2. hoc titulo*, vel ſi quis ſuæ. vel ſuo- C rum iniuriæ gratia accuſationem inſtituerit, *d. l. 2. l. quamuis, ʒ. ad leg. Iul. de adult* quia priuatam cauſam agit, quam cur non omittat, ſi velit petita venia? At qui agit publicam cauſam, id eſt, qui accuſat publico iore iudicioqoe, legem temere prodere, atque omittere non poteſt. Datur abolitio à iudice perpenſo conſilio & cauſa cognita, etiam inuito reo, ſi res ſit integra, & intra trigeſimum diem, ex quo reus factus eſt ſob cuſtodia officij, interim dum ſe comparat ad ſiſtendum in iudicio iuxta *leg. 2. ʒ. de exhib. reu.* Manifeſto calumniatori non datur, *l. 3. hoc titulo, leg. pen. ʒ. de calumn. l. 15. D. de in. fiſ.* nec capitalium criminum, *d. leg. 3.* nec tortis ingenuis hominibos teſtimonij gratia. Ingenuis, in- D quam, quia ſerui non ſunt tanti. Impetrata autem abolitione, non poteſt ab eodem in eundem renouari crimen, niſi nutu principali, *leg. 1. hoc titulo. leg. 3. ʒ. ad Senatuſconſultum Turpil.* & nutu principali quandocunque, nedum intra triginta dies, qoi generali non ſpeciali abolitioni ſubditi ſunt reo repetendo, ipſo iure. Quin & qui plura crimina intulit, ſingulorum abolitionem petere debet, *l. 1. hoc t. l. 1. §. ſi plura ff. ad Senatuſconſultum Turpil.* aut eorum, quorum non petiit, integra ei execotio eſt.

XLII. Enarratio.

INtra trigeſimom diem] *l. 3.* vide *ʒ. t. 111.*

Nec tortis] *d. l. 3.* E

Renouari crimen] Sic legitur in veteribos: *ανανεῶσαι πάλιν: rurſus moueri*, Baſilica. *ἀνανεωτίζεσθαι, τὸ αὖθις*, qood eſt *renouari*. In libro tamen Menagij *renouari*, legitur, vt vulgo.

Niſi nutu principali] Coiacius in *leg. 1. hoc t.* pro *nutu principali*, vt habetur in vett. & in Baſilicis, *τῷ νεύματι τῷ βασιλικῷ*, legit, *nutu principali*. Certe aoctores Baſilicωn, ſic accipiunt, vt porrecta ſupplicatione principi crimen rurſus intendi poſſit: vt notui principali ſupplicatio porrigi dicator, i. principi.

XLIII. *De generali abolitione.*

V. dict. tit. 16.

NVnc agit de abolitione generali, communi & publica quæ vel ipſo iure pro tempore certo feriarum ſolemnium datur, vt indulgentia paſchalis celebritatis *l. 3. ʒ. de epiſ. aud.* & apud Caſſiodorum in fi. xi. vel pro tempore extra ordinem indictarum indulgentia promiſſa edictis propoſitis. Hæc reis leuiorum criminum datur principaliter, & conſequenter accuſatoribus, quia finitis ferns impune poſſunt non repetere crimen, *l. ſi interueniente, D. ad Senatuſconſultum Turpill.* illa datur principaliter accuſatoribus, vt impune deſiſtant petentibus, hæc neque reo petente, neqoe accuſatore. Hæc finitis feriis poſt triginta dies vtiles impunitatem plenam tribuit: nam intra triginta dies ab eodem repeti reus poteſt. Alia eſt indulgentia, quę fit ſpecialiter per adnotationē principis, vt *l. 5. ʒ. ad leg. Corl. de ſicar. leg. 9. ʒ. ad leg. Cornel. de fal.* & indicit accuſatori perpetuum ſilentium, & ſtatim pleniſſimam impunitatem tribuit, quæ ab abolitione ſeparatur, *l. pen. ʒ. de calum.* Poteſt & generalis fieri eadem conditione, veluti lege obliuionis.

XLIII. Enarratio.

DE abolitione generali] Ennodius de vita Epiphanij. *Cui precepit vt generalis indulgentiæ pragmaticum promulgaret.* Oroſius 7. 11. *Ioannes Apoſtolus hac generali indulgentia liberatus, Epheſum rediit.*

Communi] *l. 5. ʒ. t. vl.*

Indulgentia promiſſa edictis propoſitis] Princeps proponit edicta, *τὰ ἐκφέροντα ἔκφωνα τῆς βασιλείας τὴν φιλανθρωπίαν: edicta quæ continent eiuſmodi indulgentiam.* Theodorus ad leg. r.

Repeti reus poteſt] Suetonius in Auguſto cap. 32. *vt ſi quem quis repetere vellet &c.*

Pleniſſimam impunitatem] D. Chryſoſtomus homilia in Domini incarnationem. *ὁ νόμος τὸν ἁμαρτάνοντα κολάζει· φιλανθρωπία πολλάκις βασιλέως τὸν ἁμαρτάνοντα ἐξαιρεῖ, καὶ ἀπαλλάττει τῆς τιμωρίας: Lex delinquentem punit: indulgentia autem principis eundem pœna eripit.* Iulius Firmicus Matheſeos lib. 4. c. 14. *Iudicum ſententiis, aut indulgentiis principalibus liberantur.*

Veluti lege obliuionis] *ἡ ἀμνηστία.*

XLIV. *Vt intra certum tempus criminalis quæſtio terminetur.*

POſtquam dixit de abolitione ſpeciali & generali, qua interoeniente, accuſator qui omittit accuſationem, non videtur deſiſtere, vt pœnam deſertionis poſſit incurrere ex Senatuſconſulto Turpilliano, *d. l. ſi interueniente*, nunc docet ea non interueniente, deſiſtere videri eum, qui poſt inſcriptionem, aut litis conteſtationem negligens eſt in peragendo reo intra tempus legibus conſtitutom, quod hodie eſt biennium ex *l. 3. huius tituli*, videlicet reo non dicente cauſam ex vinculis, *l. vl. ʒ. de cuſt. reor.* Et ex *l. 3.* ad *l.* in *Senatuſconſ §. qui poſt, D. ad Senatuſconſul. Turpil.* Tribonianus addidit, vel biennio. Olim fuit annus, vt conſtat ex titulo *Cod. Theod. vt intra annum cr. quaſ. ter.* & *l. 2. C. Th. ad legem*

Cor. de fal. & d. §. qui poſt, & l. reum, D. de mun. & hon. & hodie quidem bienniū numeratur ex die litis conteſtatæ, *l. 3.* olim annus numerabatur à die inſcriptionis, *l. 2. C. Th. eod. tit.* quæ eſt *l. 2. huius tit.* in qua tamen Tribonianus mutauit illa verba, à die inſcriptionis, & repoſuit, præſentibus inſcriptionibus, ſicut in *l. vbi, ℥. ad legem Corn. de falſ.* hæc verba teſtatæ actionis, id eſt inſcriptionis, quæ erant in Cod. Theod. mutat in conteſtatæ accuſationis, propter *l. 3. huius tituli*, quæ vult tempus terminandæ quæſtionis criminalis numerari à conteſtatione litis. At Baſilica in *l. 2.* retinent illa verba, à die inſcriptionis. & poteſt dici à die inſcriptionis tempus legitimum computari, ſi lis conteſtata non fuerit, vt *d. l. in Senatuſconſulto §. qui poſt*, à die litis conteſtationis, ſi conteſtata fuerit. Punitur ergo negligentia eius, qui intra tempus legitimum non agit, aut peragit reum, quem detulit ſemel, & multo magis qui obdurat in hac negligentia vſque ad extremam diem legitimi temporis, quia tunc palam eſt eum rem non diſtuliſſe, ſed plane deſtitiſſe vt *l. 2* ait, quia diſtulit. Pœna vero huius negligentiæ eſt infamia, & multa quartæ partis bonorum, *l. 1. huius tituli*, videlicet ſi honeſtior perſona fuerit, humilior & pauper, cui vt ait *l. 2.* damnum famæ iniuria non eſt, vt *l. ſi quis iniuriam, D. de iniur. l. 12. C. Theod. de heret.* datur in exilium, quod ſic interpretor vt Græci, & in *l. 4. ℥. ad leg. Iul. de adult.* relegatur. Hæc tamen pœna grauior eſt pœna Senatuſconſulti Turpilliani, vt maius quoque crimen neglectæ, quam deſperatæ accuſationis, & tamen qui hac parte tenetur, in Senatuſconſultum Turpillianum dicitur incidiſſe, *d. §. ſi poſt*, i. quaſi Turpillianum, vt deſtitit, hac nimirum culpa proxima culpæ notæ Senatuſconſulto Turpilliano, cui iungitur lex Petronia, *l. abolitionem, ℥. ad legem Iul. de adult.* quia eam legem Nerone imperante tolit Petronius Turpillianus Conſul, Senatus adprobauit, iuris auctores Senatuſconſulto ex nomine Conſulis nomen dederunt Turpilliani conſonantius quam Petroniani. Sed iam ad ipſius Senatuſconſ. pœnam veniamus.

XLIV. Enarratio.

QVod hodie eſt biennium] Sic reo quidem conſulitur, ne diutius vexetur, ſed mora plerumque ei prodeſt, & pœnæ eum eripit. Quintilianus declamat. 249. *Per illas omnes moras iudiciorum longus vitiorum & pro nocentibus compoſitas* Hanc legem ſenio obliteratam reuocauit Manuel Comnenus *Nouel. de diuerſ. cauſ. de in lit. & adnot.*

Præſentibus inſcriptionibus] Sic legitur in vetuſto Mensgij, quam lectionem probare heic videtur Cuiacius.

At Baſilica] Imo & τὸ κτ' πόδας.

Relegatur] Baſilica, ἐξορίζεται.

XLV. *Ad Senatuſconſultum Turpillianum.*

V. tit. 16. lib. 48. ff.

POena legis Petroniæ, & Senatuſconſulti Turpilliani eſt infamia, & multa v. librarum auri cogenda in fiſcum, *l. ſpurij § qui iudicij, D. de decur. l. 3. §. vlt. D. de præuar. l. 1 D. de iu. fiſc.* & hodie, vt cæterarum legum extraordinaria, *l. 2. hoc titulo.* Irrogatur autem accuſatori non cunctanti & negligenti, vt ſuperiore titulo; ſed qui animo ab accuſatione deſtitit ſine abolitione poſt delationem rei, & ſolemnium implementa intra conſtitutum tempus finiendæ cauſæ criminali, *l. vlt. hoc titulo*, qui proprio nomine

A tergiuerſator dicitur & deſertor. Proinde pœna Senatuſconſulti irrogatur tergiuerſatori. Pœna quaſi Senatuſc. id eſt tituli ſuperioris moratori. Pertinet etiam ad pœnam Senatuſconſ. qui poſtquam impleuit ſolemnia accuſationum intra præfinitum à iudice diem litis conteſtandæ edictis euocatus iudicio non adeſt, *l. ab accuſatione §. deſtitiſſe, D. eod. l. 3. & 7. ℥. qui acc. non poſſ.*

XLV. Enarratio.

VT cæterarum legum extraordinaria] Iudice ſcilicet ſuo arbitrio pœnam indicente, ſiue, vt aiunt Græci, *ὡς ἂν ὁ δικαστὴς βουληθῇ, ὁρίζει τὴν τιμωρίαν.*

B

XLVI. *De calumniatoribus.*

V. tit. 6. lib. 3. D.

TErgiuerſatoribus, aut veluti tergiuerſatoribus ad quos reſpiciunt, vel pertinent tres tituli ſuperiores adiunxit calumniatores. Hi ſunt accuſatores, qui ſcientes dolo malo falſa crimina intendunt, quorum irriti abeant. Calumnia irrita accuſatio eſt, *l. 9.* Si enim irrita non fuerit, puta reo condemnato, iam de accuſatoris calumnia amplius quæri non poteſt, *l. 5.* Non dico calumniatores eſſe qui crimina quæ intendunt, iudici probare non poſſunt, vt craſſo

C filo Demoſthenes in Neæram, *αἰτιάσασθαι μὲν, ἐξελέγξαι δ' οὔ.* Nam poſſunt plerique non probare, nec calumniatores eſſe, *l. 3. hoc titulo. l. 1. §. 1. D. eod.* ideoque nec abſoluto reo, vtique ſemper accuſator damnatur de calumnia. Hi vero præter pœnam, cui ſe ipſimet ſubijciunt per inſcriptionem, quæ talio eſt, i. ſimilitudo ſupplicij intentati & formidati reo, *l. 7. & vlt.* etiam lege Remmia in publicis iudiciis puniuntur, *l. 1. §. 1. D. ad Senatuſconſultum Turp. l. quæſitum, D. de teſtibus.* Cicero pro Roſcio Amerino: *Ita quæſtus te cupidum eſſe oportebat, vt horum exiſtimationem & legem Remmiam putares aliquid valere oportere.* Ex ea lege Calumniatoris fronti inſcribitur litera K. vt iam

D pridem docui in *l. ſi cui lege, D. qui teſt. fac. poſſ.* quod hodie non licet ex *l. 17. tit. ſeq.* nam & eodem loco paulo poſt Cicero ait, ad caput calumniatoris literam adfigi, & inuſtionem hanc literæ inuſtionem eſſe infamiæ, vt poſtea nemine aliū niſi fortunas ſuas accuſare poſſit. Pœna igitur legis Remmiæ notatur *l. 3* his verbis, *Detrimentum exiſtimationis*, & *l. 8. his*. Infamiæ ſupplicium, quamobrem & dixi irrogari in publicis iudiciis: nam in priuatis & extraordinariis calumnia officio iudicis coercetur ſine periculo infamiæ, *l. 5 h. t. l. 3. D. ad SC. Turp.* vt pœna quoque legitima tergiuerſatoris habet tantum locum in publicis iudiciis, *l. 1. §. ſuſpectis, l. 7. §. 1. D. eod. l. 1. ℥. eod. l. 3. ℥. qui acc. non poſſ.*

E

XLVI. Enarratio.

AVt veluti tergiuerſatoribus] Vide titulum 44. ad finem.

Αἰτιάσασθαι, &c.] Accuſare, & non probare.

Similitudo ſupplicij] Par periculum pœnæ, Suetonium Auguſti cap. 32.

Fronti inſcribitur littera K.] Vt fugitiuis litt. F. Vide Cuiacij Obſeruat. lib. 7. c. 13. & P. Pithoëum in Collat. LL. Moſaic. & Roman. vide tamen Gunther. Ligurini p. 134. & ſeq 256. 300 & Not. p 137.

XLVII. *De pœnis.*

V. tit. 19. lib. 48. ff.

SÆpius ante habita mentio pœnarum exigit vt proprio titulo oſtendatur, quæ ſint genera pœnarum, quibus adficere iudices qoemque poſſunt, & quæ de eis conſtitueudis vel exequendis legibus definitiones proditæ ſint. Pœna eſt æſtimatio delicti, *l. ſanctio, D. eodem.* vel ſupplicium peccati, vt contra in Piſoniana ſupplicium dicitur eſſe pœna peccati, vel, vt quidam ait, pœna eſt τῶν ἁμαρτημάτων ἰατρεία. Imponitur vero, vel vt ſublatis malis cæteri viuant ſecuriores, vel vt is qui punitur, emendetur, *l. ſi pœna, D. eodem.* Plato: σωφρονιστῦς ἕνεκα, vel vt pœna eius cæteros meliores reddat, *l. 7. ꝯ. ad l. Fab. l. 1. ꝯ. ad leg. Iul. rep.* Demoſthenes in Neæram, ἵνα ἄλλοι σωφρόνως παιδεύωνται καὶ φοβῶνται, vt cæteri terreantur exemplo, *l. capital. §. famoſos, D. eodem.* quæ ratio efficit vt & in animalia nonnunquam pœnæ conſumantur, vt apud Plinium 8. cap. 16. & ex ipſo verbo Dei Geneſ. 9. Exod. 21. Leuit. 20. imo & in ea quæ anima carent Dracônis lege. Pauſanias Ἠλιακῶν 2. ὑπερορίζειν καὶ τὰ ἄψυχα εἴ τι ἐμπεσὸν ἐξ αὐτῶν ἀποκτείνειεν ἄνθρωπον. Sunt autem hodie fere omnes pœnæ poſitæ in arbitrio iudicantium, & ab eis conuicti & confeſſi rei appellare poſſunt. Olim erant certæ & legitimæ quas nec neceſſe erat iudices ſententia ſua es primere, quia de facto tantum iudicabant, *l. 5. §. nam ſi quidem, D. ad Senatuſconſultum Turpill.* nec de facto prolatam ſententiam non ſequi poterant, *l. non poterit, D. de fur.* aut ſi quando pœnam legitimam ſententia ſua exprimebant, ab ea tanquam à lege conuicti aut confeſſi appellare non poterant, *l. ſi qua pœna, D. de verb. ſignif.*

XLVII. Enarratio.

Τῶν καθ' ἰατρ.] Alcinous de doctrina Platonis capite trigeſimo, πᾶσα γὰρ κόλασις ἰατρεία τίς ἐστι τῆς ἁμαρτησάσης ψυχῆς: *Omnis enim animaduerſio peccantis animæ quædam eſt medicina.* Plutarcho, ἰατρεία ψυχῆς: *medicatrix animæ.* correctionis medicina in *l. vn. ꝯ. de emendat. propinq.*

Cæteri viuant ſecuriores] Seneca de Clementia libro 1. cap 22. *Transſeamus ad alienas iniurias in quibus vindicandis hæc tria lex ſecuta eſt, quæ princeps quoque ſequi debet: aut vt eum quem punit emendet: aut vt pœna eius cæteros meliores reddat: aut ſublatis malis ſecuriores cæteri viuant.* Ioannes Philoponos de mundi creatione lib. 7. c. 11. ὁ γὰρ ἐπὶ πολλῶν κακῶν αἴτιον ὁ νόμος φονεύει καὶ ῥύεται πάντας τοὺς ὑπ' αὐτοῦ μέλλοντας πάσχειν κακῶς. *Si quidem lex multorum criminum reum neci tradit, atque ita liberat eos qui ab ipſo lædendi erant.*

Vt is qui punitur, emendetur] Plato 11. de legibus, τὸ γὰρ κακὸν ἀεὶ δεῖ κολάζειν, ἵνα ᾖ ἀμείνων. Methodius apud Epiphanium Panarij libro ſecundo. τιμωρεῖται γὰρ αὐτὸν οὐ τοῦ παρεληλυθότος ἐγκλήματος ἕνεκα ὁ δικαστής, ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος, ὅπως μὴ καὶ αὖθις ποιῇ: *Non enim præteriti delicti gratia coercet eum iudex, ſed futuri, vt ne rurſus faciat.* Vide Clementem Alexandrinum Pædag. lib. 1. cap. 8. & Strom. 1. & 4. Sic Deus ad ſalutem emendare dicitur Tertull 2. aduerſus Marcion. v. Libanij declamat. 30 ad fin.

Vt cæteri terreantur exemplo] *l. bona fides 31. D. d poſ.* v. Gellium 6. 14. Lyſias orat. in Alcibiadem: ὅτι τούτῳ παραδείγματι χρώμενοι βελτίους ἔσονται οἱ πολῖται: *Itaque ciues hoc exemplo admoniti meliores euaderent:* Sanctus Cyprianus de Lapſis: *Plectuntur interim quidam, quo cæteri corrigantur. Exempla ſunt omnium, tormenta paucorum.* Iſæus apod Michaelem Apoſtolium Prou. Cent. 47. ὅσοι τοὺς ἀδικοῦντας κολάζουσιν, οὗτοι τοὺς ἄλλους ἀδικεῖν κωλύουσι. *Qui iniuſtos puniunt, alios ne iniuſta faciant prohibent.* S. Ambroſius in Lucam cap. 7. *Vnius exemplo plurimi corriguntur.* V. Andocidem περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης. Liban. d. declam. 31. Salluſtij locum ꝯ. lib. 4. 17.

Anima carent] Vide Dionem Chryſoſtomum in Rhodiaca.

Ἀνδροληψία] Idem ſcribit in Atticis. Meminit & Demoſthenes aduerſ. Ariſtocrat. Æſchines contra Cteſiphon. Schol. Æſchyl. in Septemb. Clement. Alex. d. libro 4.

XLVIII. *Ne ſine iuſſu principis certis iudicibus liceat confiſcare.*

ETiamſi pœnæ legibus non improbatæ ſint, vt ſunt illæ de quibus *leg. 6. & 17. ꝯ. titulo prox.* tamen non omnibus iudicibus eas licet irrogare, vt ecce ex hac conſtitutione præfectis prætorio & vicariis, & præfecto vrbi publicationem omnium bonorum irrogare, ſiue proſcribere licet inconſulto principe, præſidibus prouinciarum non item. An & hac ratione in inſulam deportare non poſſunt, quia deportationem ſequitur tacita omnium bonorum publicatio, *l. 8 ꝯ. tit. prox.* Minime. alioquin nec ius gladij, & ius dandi in metallum haberent, quia & hanc pœnam ſequitur confiſcatio omnium bonorum, & tamen conſtar eos habere ius gladij, & ius dandi in metallum, & per conſequentias tacite publicandi omnia bona, vt Ioannes dixit, non directo & expreſſim. Vera ratio hæc eſt, quia in his quæ pertinent ad delictorum coercitionem, quæqoe meri imperij ſunt, qnod lege datur, atqne finitur, nec omnibus ſemper ad plenum, ea tantum magiſtratus habent, quæ ſpecialiter eis lex dedit. Præſidibus lex Auguſti, vt eſt apud Dionem quinquageſimo tertio, dedit ius gladij, & ius dandi in metallum, datum etiam eis eſt ius relegandi, *l. 2. ꝯ. tit. prox. l. relegatorum §. 1. D. de interdict. & rel.* Ius deportandi inconſulto principe, vel confiſcandi datum non eſt, *l. inter §. 1. D. eodem*, ergo nec deportare, nec confiſcare poſſunt. quæ eadem ratio redditur in procuratore Cæſaris, *l. vlt. D. de off. proc. Cæſ.*

XLVIII. Enarratio.

EX hac conſtitutione] Præfecto prætorio & magiſtro ius confiſcandi datum eſt, Græci heic.

Præf. præt. & vic. & pr. v.] Hi deportare poſſunt, *l. 1. §. 2. ver. à præfectis, D. de legat. 3.*

Confiſcatio omnium bonorum] Vtitur hoc verbo Suetonius in Calig. cap. 41. Sanctus Cyprianus in epiſtola 82. *Cæſariani quicunque vel prius confeſſi fuerint, vel nunc confeſſi fuerint, confiſcentur.* Et mox: *Bona eorum fiſco vindicentur.* Gloſſæ Philoxeni: *Confiſcat*, δημεύει. Excerpta ex vett. Gloſſis *confiſcatio*, δήμευσις. Idem eſt fiſcare. Aldhelmus de laudibus virginitatis: *Ne ab Imperatoribus locuples gazarum opulentia cum vita eius detrimento funditus fiſcaretur.* Vide ad tit. ſeq.

Quæ ſpecialiter eis lex dedit] Diuus Auguſtinus in epiſtola ſexageſima prima. *Non enim tu in eos ius gladij vllis legibus accepiſti, aut Imperialibus conſtitutis, quorum tibi iniuncta eſt executio. hoc præceptum eſt, vt necentur.*

XLIX. *De bonis proſcriptorum ſeu damnatorum.*

Vide tit. 20. libro 48. ff.

QVod eſt confiſcare titulo ſuperiore, hoc in iſto proſcribere, nimirum publicare omnia bona; quod fit expreſſim, vel tacite: quorum expreſſim, hi proſcripti dicuntur, quorum tacite, damnati, veluti capite damnati, aut deportatione, aut metallo, aut ſimili pœna, quam qui ſuſtinent ſicut omnia priſtina iura, ita & bona tacito iure amittunt, nec in his quæ poſtea adquirunt, alium habent heredem quàm fiſcum, *l. 2. hoc titulo.* nec obſtat *l. ſi mandauero §. ſi cuius, D. mand.* quia non de capite minutis loquitur, ſed de his quorum bona publicantur ſine capitis deminutione, vt ſi qui relegati ſint bonis publicatis, *l. 7. §. vlt. D. eodem*, vel etiam tantum confiſcati ex cauſa adminiſtrationis actuſve fiſcalis, vt *l. 9. §. vlt. hoc titulo, l. 3. ℐ. de ſent. paſ.* Notandum publicationem omnium bonorum cadere tantum in eos qui ſui iuris ſunt, quia hi ſoli habent bona. Serui aut filiiſ. non habent bona, quæ damnatione publicari poſſint, quia peculia ſi qua habent, his damnatis domini parentesve, in quorum ſunt poteſtate, occupant, etiam caſtrenſia, & quaſi caſtrenſia: nam quod in caſtrenſibus filiisfam. priuilegium conſtitutiones dederunt, id capite minuti amittunt, perinde ac mortui inteſtati, *l. 1 & 3. hoc titulo.* In *l. 1.* quod Accurſius notat alias legi diſpungantur, ſane rectius eſt, & probatur vet. li. & Baſil. in quibus eſt τῷ λόγῳ δοθῇ, ἢ καθυπομνησθῇ, addita interpretatione, διαστιχθῇ. Notandum etiam ex *l. 7.* bonorum proſcripti, vel damnati fieri inquiſitionem primam, & inuentarium per officium iudicis, qui pœnalem ſententiam dixit. Secundam autem per catholicum, rationalem, ſiue procuratorem Cæſaris, vel etiam ſpecialem procuratorem ad bona damnatorum, vt in antiqua inſcriptione. *Q. Val Q. F. Poſtumo proc. ad bona damnatorum.*

XLIX. Enarratio.

HOc eſt in iſto proſcribere] Gloſſæ, *τημεύω, fiſcatio, proſcriptio, τημεύω, fiſco, proſcribo.*

At quid ſi damnati ſunt in hoc titulo, quos iudicum quorumcumque: proſcripti quos principis ſententia percutit. Sane damnatorum à principe proſcribebantur nomina, iam inde ab Imperatore Claudio, in cuius vita Dio libro octauo, ὅτι δὲ ὑπὸ τοῦ Γαΐου καταψηφισθέντων τὰ ὀνόματα ἐξετίθετο, ὥσπερ φοβουμένου αὐτοῦ μὴ διαλάθωσι· καὶ ὅτι τινὰ ἐκολάζοντο, οἱ μὲν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ· οἱ δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ καπιτωλίου κατακρημνιζόμενοι. Domitianus reos qui ante quinquennium proximum apud ærarium pependiſſent, vniuerſos crimine liberauit, teſte Suetonio in eius vita, capite nono. Petrus Faber.

Alium habent heredem quam fiſcum] Quamdiu viuunt, rebus vtuntur: morientes in eis heredem non habent, vt ſcribit Thalelæus, ex *l. 15. de interd.*

Mortui int.] Nam deportatus mortui loco habetur, *l. 4. §. 2. D. de bon. lib. l. 1 § filium. D. de bon. poſſ. contab.*

Et probatur vet. lib.] In libro Menagij: *diſſungantur*, corrupte pro, *diſpungantur.*

Διαστιχθῇ] In Gloſſa interlineari. quod'eſt, *diſpungantur.* Gloſſæ: διαστίζω. *diſtinguo.*

Inquiſitionem primam] Bonorum indaginem, inueſtigationem.

Per catholicum rationalem] Iulius Firmicus Matheſeos libro tertio cap. 4. *Faciet procuratores regum,* A *rationales.* & ibidem. *Procuratores regum, aut rationales.* Baſilica: καθολικοί. Gloſſæ: καθολικός, *rationalis.* Vide Cuiac. ad *tit. de iure fiſc. l. 5.*

L. *De bonis eorum, qui mortem ſibi conſciuerunt.*

V. tit. 21. eodem libro.

NOn tantum proſcriptorum ſeu damnatorum, ſed etiam eorum qui in reatu capitali perculſi conſcientia criminis ſibi mortem conſciuerunt, bona publicantur, ſi poſtea de crimine probatum & pro- B nunciatum fuerit, *l. 3. §. vlt. D. eod.*

L. Enarratio.

COnſcientia criminis] Nam ſi tædio vitæ, miſeratione digni ſunt, Thalelæus ad *leg. 1. hoc tit.*

LI. *De ſententiam paſſis & reſtitutis.*

V. tit. 23. eod. lib.

HIc titulus eſt de damnatis, qui beneficio & indulgentia principis ſpeciali, vel generali & communi plurium, in integrum reſtituuntur: quæ reſti- C tutio plerumque liberat tantum pœna & calumnia; ne quis ſcilicet reſtituti ſtatum poſſit in dubium reuocare, ob priſtinam pœnam, ſiue deportationem & adnotationem præſidis, vt ait *l. 10.* nec enim præſes deportare, ſed deportandum adnotare poteſt, quam adnotationem plerumque ſequitur princeps, *l. inter §. 1. D. de interd. & rel.* Non reſtituit autem bonis indulgentia, quæ damnatum reuocat in patriam, aut famæ & honori, aut patri, vel domino, vel filio, niſi hoc ſpecialiter comprehenſum ſit, vel niſi quibuſdam expreſſis generaliter ſubiiciatur, & cæteris omnibus, vt *l. 1.* aut niſi generali verbo ſit concepta, Reſtituo illum in integrum: quia beneficium principis, quod à diuina ſcilicet eius indulgentia proficiſcitur, quam pleniſſime interpretari debemus, *l. vlt. D. de conſt.* D *princ.* & ita accipere oportet, quod eſt in Inſtitutionibus, reſtitutos ex indulgentia principis per omnia recipere priſtinum ſtatum, & quod *l. ſtat liberti D. de in. patr. l. 3. §. ſi deportatus, D. de bon. lib.* recipere ius patronatus. Notandum ex *l. vlt.* reſtituto in integrum deportato plena reſtitutione, atque adeo reſtituta patri poteſtate in filium, teſtamentum quod interim fecit, & quæcunque interim geſſit filius, qui iam venerat in ætatem, non reſcindi, & filio impuberi interim datum tutorem non mutari, ſi pater qui reſtitutus eſt, non ſit homo frugi. quæ Conſtitutio non multum abhorret à iure communi: nam & initio iure datus eſt tutor patrifam. iureque factum teſtamentum à patrefam. qui poſtea quamuis redeat in poteſtatem patris, non ideo irritum fit teſtamentum, *l. 7. D. de* E *in. codicil.* quia in eius poteſtatem redit ſine capitis deminutione. Recte igitur Anianus, & Cyprianus, & Irnerius teſtamentum hoc caſu non reſcindi, ſicut nec cætera geſta; male Baſilica, & Ioannes teſtamentum reſcindi, non cætera. λύειν τὸ πρᾶγμα τὴν χάριν διδόασι.

LI. Enarratio.

ET communi] *L. 5. hoc tit.*

Reuocat in patriam] Iulius Firmicus Matheſ. libro 7. cap. 26. *Imperatoris iudicio ex prædictis damnationibus libertati & dignitatibus ſuis reſtituentur, & patria.*

Aut famæ] Solius Principis & famæ reſtituere. Vide Libanij Orstionem 7. pro Ariſtophane pag. 215.

Reſtitun illum] Idem ſentit Odofredus heic.

In Inſtitutinnibus] Libro 1. cap. 12.

Qui iam venerat in ætatem] Iuſtam. Ætatis nõmine ſignificantur anni 25. quo ſenſu dicimus, ſuæ ætstis eſſe eum qui eſt maior annis 25. Cuiac. Obſ. lib. 6. cap. 3.

Nnn ſit homo frugi] Sed libidinum nmnium vitiorumque ſeruus, *l. vlt. h. t.* Fauſtus Regienſis in inſtructione ad Monachos: *Non bene ingenuus appellatur, qui miſera vitiorum ſeruitute deprimitur.*

Non ideo irritum] Irritum enim fit eius teſtamentum qui capite dominuitur, §. *alio autem*, *Inſtit. quibus modis teſtam. infirm.*

Recte igitur Anianus] Ad *l. vn. C. Theod. eodem.*

Et Cyprianus] In Gloſſa ad *d. l. vlt.* in v. rata ſint.

Et Irnerius] Cuius ſenteniam non probat Odofredus.

Male Baſilica] Libro 60. tit. 68. cap. vlt.

Et Ioannes] In d. Glnſſa, & Azn ad *d. l. vlt.* quia putabat filium capite minui, qund verum non eſt. Bulgarus etiam eadem ratione motus exiſtimabat teſtamentum reſcindi, vt heic ſcribit Odofredus,

F I N I S.

ANT 131886